

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

INNUMERABILIBUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM AUTEM UNUSQUISQUE
PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;
ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT ORIVM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULOREM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,
A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTEM
SIMILIS, PRETHI EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,
PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,
LOCOS, LINGUAS FORDIASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ clerici universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA ; LATINA,
JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS CONSTAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA
DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET
FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE IN-
TRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE
MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETHI HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR,
COLLECTIONEM INTEGRAM GRÆCAM VEL LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITU-
DINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETHIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS III.

S. DIONYSIUS AREOPAGITA.

EXCUDERETUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

Handwritten text, possibly a signature or initials, located in the center of the page.

SÆCULUM I.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

ΤΟΥ ΑΡΕΙΟΠΑΓΓΤΟΥ

ΤΑ ΣΩΖΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. DIONYSII

AREOPAGITÆ

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

ET COMMENTARII QUIBUS ILLUSTRANTUR,

STUDIO ET OPERA

BALTHASARIS CORDERII,

SOCIETATIS JESU DOCTORIS THEOLOGI.

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHÆCÆ CLERI UNIVERSE

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORÆ.

TOMUS PRIOR.

In quo universus Sancti textus, et Georgii Pachymæ Paraphrasis Græce et Latine, cum Adnotationibus Balthasaris Corderii in singula capita continentur.

VENEUNT DUO VOLUMINA 16 FRANCIS GALLICIS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUÆ IN HOCCE TOMO III CONTINENTUR.

S. DIONYSIUS AREOPAGITA.

De cœlesti hierarchia.	col. 119
De ecclesiastica hierarchia.	369
De divinis nominibus.	586
De mystica theologia.	997
Epistolæ.	1065
Liturgia S. Dionysii.	1125

PROLEGOMENA.

DISSERTATIO

DE OPERIBUS S. DIONYSII AREOPAGITÆ.

(D. LE NOURRY, *Apparatus ad Bibl. max. Parisiis*, 1703, in-fol., p. 169.)

CAPUT PRIMUM.

Analysis omnium S. Dionysii Operum.

§ I. *Liber de cœlesti hierarchia.* — Primus liber Dionysii Areopagitæ nomine inscriptus, titulum *De cœlesti hierarchia* præfert, isque, sicut et alii subsequentes Timotheo sympresbytero nuncupatur. Ab ipso autem hujus libri exordia (cap. 1) auctor omnem lucem a Deo Patre ad nos derivari professus, ad suam de rebus cœlestibus, iisque difficillimis, sed quæ materialibus et corporeis adumbratæ erant, argumentum cum ex Scriptura sacra, tum ex Patribus, implorata prius Christi Domini ope, tractandum aggreditur. Quapropter (cap. 2) ille, facta operis sui distributione, primum aperit cur Scriptura divina angelos figuris adeo ignobilibus, atque ab eorum natura tam alienis, ubique nobis representet. Tum (cap. 3) omnem universam hierarchiam definit dividitque; ac quis ejus finis et scopus, quæque sint ejus functiones et munia enucleate demonstrat. Hinc (cap. 4) ad ipsius angelicæ hierarchiæ explicationem transit, et ostendit Deum a nulla creatura excellentius participari quam ab angelis; qui quidem quia alios in divinitatis cognitionem adducunt, ideo illo angelorum nomine sunt donati. Atque hac data occasione, docet eorum ministerio non solum divinas in Veteri Testamento visiones exhibitas fuisse, sed Christi etiam Incarnationem in Novo Fœdere nobis annuntiatam. Exponit insuper (cap. 5) cur angelorum nomen, quod ultimo cœlestium spirituum ordini speciatim convenit, cæteris indiscriminatum ita tribuatur, ut ipsi tamen aliorum vicissim nomine nunquam appellentur. Ad angelorum divisionem inde (cap. 6) progreditur, atque ostendit eos in tres hierarchias, et singulas quasque hierarchias in tres ordines sic distribuî; ut prima Seraphinorum (cap. 7), Cherubinorum, Thronorum; secunda vero Dominationum (cap. 8), Virtutum, Potestatum; tertia denique Principatum (cap. 9), Archangelorum et Angelorum ordines complectatur. Deinde (cap. 10) quomodo quælibet hierarchia purgetur, illustretur, ac perficiatur, enucleat; planumque facit (cap. 11) cur omnes Angeli virtutum cœlestium nomine, quod secundo secundæ hierar-

A chix ordinî peculiare est, promiscue vocentur. Nonnullas postea, quæ ad argumentum suum spectabant, difficultates enodat et solvit (cap. 12), nimirum cur episcopus dicatur angelus Domini omnipotentis, cur ex Seraphinorum ordine unus ad Isaiam missus fuerit, quantusque sit Angelorum numerus (cap. 13). Denique (cap. 14) corporeis imaginibus, quibus angeli in Scriptura figurantur, singillatim explicatis, librum absolvit.

§ II. *Liber de ecclesiastica hierarchia.* — In illo priore libro alterius, quem *De ecclesiastica hierarchia* inscriptum voluit, fundamenta quidem jecerat; sed ipse nisi Timothei precibus victus, manum ei se non admovisse testificatur. Huic autem Timotheo, ne mysteria nostra non initiatis aperiat, cum a libri sui principio sedulo præcepisset (cap. 1), ostendit quo ex fonte hierarchia ecclesiastica illustrationes suas hauriat, in quo cum cœlesti conveniat, vel ab ea discrepet, quæ sit ejus definitio, principium et finis, ac tandem cur illa symbolis figurisque corporeis velata nobis tradatur. Post hæc ad singula quæ ad eam spectant, propius accedens, de sacramentis baptismi (cap. 2) et Eucharistiæ (cap. 3), de sacri unguenti seu chrisomatis, τοῦ μύρου, consecratione (cap. 4), de ordinatione sacrorum Ecclesiæ ministroꝝ (cap. 5), episcopi scilicet, presbyteri et diaconi, ac de solemnî monachorum professione (cap. 6) articulatim disputat. His accuratam subjungit cæremoniarum, quibus mortuorum corpora sepeliebantur, descriptionem expositionemque; et subinde de infantium baptismo disserit. Tum denique Timotheum, si quas clariores horum mysteriorum cognitiones habeat, vel habere possit, ut eas secum benevole communicet, obsecratur atque obsecrat.

§ III. *Liber de divinis nominibus.* — In tertio libro, quem auctor noster post editum *Hypotyposeon theologiarum* volumen se conscripsisse asserit, de nominibus divinis disputat (cap. 1). Ille autem ex Scripturis sacris, ubi omnia Dei, qui ἀκρόνυμος et πολυώνυμος est, nomina exhibentur, argumentum suum tractatorum se esse prolatetur. Et quidem duplicis generis esse dicit (cap. 2) ea Dei nomina: alia, uti vocant, absoluta et essentialia, quæ naturæ

divinæ tribusque sanctissimæ Trinitatis personis absque divisione ulla conveniunt; alia, ut loquuntur, relativa, quæ unicuique personæ singillatim ita competunt, ut alteri non possint attribui. Ad ea porro explicanda Hierothei cujusdam magistri sui libro utitur, ibique (cap. 3) cur post eximium illum virum, quem maximis laudibus exorat, et quocum dormitioni Dei Genitricis se interfuisse dicit, ad conficiendam lucubrationem suam animum appulerit, paucis ille declarat. Post hæc (cap. 4) singula Dei nomina edisserit, atque a boni et bonitatis, pulchri et pulchritudinis, amoris, dilectionis, amabilis dilectique expositione orditur. Hinc autem arrepta occasione, quasdam de natura et origine mali quæstiones enucleat, et quomodo in angelos cadere potuerit, luculenter aperit. Prosequitur deinde (cap. 5) inchoatam nominum Dei explanationem, et nomen entis, quod Deo ita tribuitur, ut cæterorum omnium ipsum sit principium et causa, ad eum tractat modum (cap. 6), ut, quomodo in Deo rerum omnium exemplaria præexistierint, ibi quoque patefaciat. Explicat præterea quomodo Deus vita sit, a quo suam cætera viventia accipiunt; quomodo (cap. 7) sit sapientia ipsa, omnis mentis, rationis, sapientiæ, intelligentiæ causa; quomodo (cap. 8) omnia cognoscat, et a creaturis cognoscatur; quomodo Verbum, *Λόγος*, sit veritas, ac fidei nostræ fundamentum; quomodo ex infinita ejus potentia aliæ omnes deriventur; atque (cap. 9) ejus justitia omnium norma sit, salus et redemptio. Ad hæc vero (cap. 10) cur *Deus magnus et pater, idem et aliud, similis et dissimilis* dicatur; quæ sit ejus quies, sedes et motus, cur nominetur æqualis, omnitenens, *παντοκράτωρ*, antiquus dierum, antiquus et novus; ibique temporis et eternitatis naturam explanare contendit. Postea (cap. 11) de pace Dei, qui omnis pacis auctor est, disserit, eamque ab omnibus desiderari demonstrat. Dehinc (cap. 12) ad ea respondet quæ Timotheus data ad eum epistola poposcerat, quid sit *per se esse, per se vita, per se sapientia*. Tum subinde ad divinorum nominum explanationem reversus, perspicuum facit (cap. 13) cur Deus vocetur *Sanctus sanctorum, Rex regum, Dominus dominantium, Deus deorum*. His ita explicatis, monet se divina nomina pro suis viribus, non pro eorum dignitate sic explicuisse, ut, si quid recte a se dictum fuerit, id totum in Deum ipsum refundi debeat; si quid vero minus recti et perfecti, illud Timothei peritia velit esse correctum. Spondet denique se *de symbolica theologia* post hæc esse scripturum, atque ita libro suo finem imponit.

§ IV. *Liber de mystica theologia*. — Quartum librum, *De mystica theologia* titulo inscriptum, auctor noster ab sanctissimæ Trinitatis invocatione inchoat (cap. 1), Timotheumque commonefacit mystica cum viris paganis non esse communicanda. Ipsi subinde significat, ut ad Dei, qui infinite supra nos elatus, immensa caligine abscon-

ditur, ac negationibus magis quam affirmationibus cognosci potest, mysticam contemplationem perveniat (cap. 2), super res omnes sensibiles et intellectuales esse assurgendum (cap. 3). Manifestum deinde facit quæ essent illæ negationes, seu perfectiones Dei negativæ, easque rerum cum corporearum et sensibilibus, tum spiritualium et intellectualium (cap. 4), quæ in Deo esse nequeunt, nuda et simplici enarratione explicat.

§ V. *Epistola*. — Decem quoque epistolæ Dionysii Areopagite nomen præferentes, his quatuor auctoribus nostri libris subnectuntur. Harum quatuor priores, ad *Caium θεγαρευτήν* datæ, brevissimæ sunt, eæque epistolarum potius fragmenta, quam epistolæ integræ videntur. In earum prima perfectissimam Dei cognitionem, quæ a nobis accipi possit, eam auctor esse dicit, quæ ex attributis ejus negativis *per excessum*, et non privative habetur. In secunda exponit *quomodo qui est super omnia, sit supra principium divinitatis et bonitatis*. In tertia vero quod Malachias propheta de Christo prænniaverat: *Repente veniet ad templum sanctum suum*, hoc brevi explanatione interpretatur. Demum in quarta Christum Deum fuisse et hominem, et *θεανδρικὴν* operationem exhibuisse demonstrat.

Quinta epistola eodem ac præcedentes stylo exarata, ad *Dorotheum Δειτοσυργόν* directa est. In ea autem quæ sit *caligo divina* auctor aperit, planumque facit tunc Deum vere cognosci, cum ille super omnem scientiam et cognitionem esse cognoscitur.

Ad *Sosipatrum presbyterum* sexta missa est, illa que omnium licet brevissima, formam tamen habet epistolæ. Hæc auctor noster Sosipatrum ut operam suam non tam in arguendis hæreticis quam in veritate stabilienda ponat, amice monet.

Septima ille Polycarpo episcopo, qui ipsum ab Apolliphane sophista, quod opiniones gentilium confutando, eas sincere non proposuisset, palam iacuari nuntiaverat, respondere videtur. Ait itaque se cum adversus gentiles disputaret, res prout se haberent, vere semper retulisse; Polycarpumque rogat ut Apolliphani significet eum ipsum esse, qui *divinis adversus divina abutitur*. Etenim non solum iis quæ Josuæ et Ezechiae temporibus acciderant, insolitis cælorum motibus, sed in primis stupenda, quam Heliopoli, dum Christus crucifigeretur, ille secum viderat, solis defectione, de ejusdem Christi divinitate fuerat convictus. Quod ipsi ut in memoriam revocet, atque ad amplectendam Christianam religionem adhortetur, obsecrat et præcipit.

Demophilum monachum, qui pœnitentem a sacerdote absolutum, ipsumque sacerdotem a quo fuerat absolutus, durius tractaverat, epistola octava corripit. Quamobrem clementiam mansuetudinemque commendat, ac variis Moysis, Davidis, Josephi, angelorum, et Christi Domini exemplis præbat sacerdotes a monachis non esse arguendos,

atque ante ipsum qui id attentare ausus fuerit, inventum esse neminem. Denique peccatorem poenitentem ab ipso non debuisse rejici mira sancti Carpi visione demonstrat.

Epistolæ nonæ ad Titum episcopum datæ initio quid figuræ symbolicæ et corporeæ, quæ Deo in Scriptura sacra tribuuntur, significent, auctor noster enucleat. Deinde ea quæ Titus postulaverat, explanare aggressus, ostendit quid sit *ebrietas, discubitus, somnus et exigitatio Dei*. Ex quibus facile colligas ibi nihil aliud quam priora capituli noni Malachiæ prophetæ verba explicari.

In epistola decima, ad Joannem evangelistam, in insula Pathmos exulantem directa, auctor noster celerem illi ab exilio in Asiam reditum, ibique se ejus præsentia fruturum certo prænuntiat.

Adjecta est in nonnullis editionibus undecima auctoris nostri ad Apolloniam philosophum epistola : sed cum ea vix ab ullo genuina esse censeatur, de illius veritate, ne cum aliis quarum major est difficultas, confunderetur, in fine hujus Dissertationis disputabimus.

CAPUT II.

Exponitur status quæstionis, et qua methodo tractabitur.

De his lucubrationibus si ex ipso earum testimonio feratur sententia, certum est illas non alium quam Dionysium Areopagitam, a Paulo apostolo ad Christianam fidem adductum, ejusque postea discipulum, habuisse auctorem. Verum enimvero quæ de solis, Christo moriente, eclipsi, de corpore Deiparæ Virginis post ejus mortem a se et ab apostolis viso, de Joannis evangelistæ ab exilio regressu dicuntur, eas a Dionysio illo scriptas esse clamant et testificantur. Sed illud vocatur in controversiam num horum auctor scriptorum is vere sit Areopagita, quem se prodit : vel e mentito tanti viri nomine scriptis suis auctoritatem voluerit attribuere. Hæc autem quæstio ob auctoris nomen, et summa quæ in his operibus tractantur argumenta, tanti ponderis et momenti visa est, ut vix alia fuerit, in qua examinanda critici majorem diligentiam adhibuisse videantur.

Porro autem duas illi scinduntur in partes. Alii siquidem scripta hæc omnia a Dionysio ipso, cujus nomine inscribuntur, profecta esse censent. Quæ quidem opinio ab eo tempore quo illæ in vulgus prodierunt, usque ad decimum sextum Ecclesiæ sæculum, paucis nequidquam reclamantibus, apud omnes fere invaluit. Alii e contrario easdem opera cum libris tum epistolas Dionysio Areopagitæ plane penitusque abjudicant, eaque adulterina et tanto viro supposita esse arbitrantur. Hanc vero opinionem cum Valla et Erasmus amplexati fuissent, acerrimos omnium sibi adversantium impetus exceperunt. Sed ii demum ita fracti sunt, ut pene omnes tam Catholici quam hetero-

A doxi pedibus in eorum iverint sententiam, eamque plurimi variis lucubrationibus, in lucem editis, propugnandam susceperint. Contra tamen stant aliqui pro antiquiorum opinione, quam prolixis etiam Dissertationibus, in vulgus non ita pridem emissis, defendunt ac tuentur.

Hæc itaque quæstio cum pro officio nostro rursus ad examen revocanda sit, illam ita tractabimus, ut, omnibus utriusque partis rationibus æqua lance ponderatis, earum vim et robur, aut levitatem et vitia clare et perspicue, quantum per nos fieri poterit, patefaciamus. His autem ea omnia adjiciemus quæ ad eliciendam confirmandamque veritatem et vanas argutias depellendas magis conducere nobis videbuntur. Denique hanc quæstionem pro virili parte ea methodo enucleare satagemus, qua sincerus veritatis amator de his scriptis summi possit facilius et certius ferre judicium.

CAPUT III.

Utrum quidam scriptores ante Collationem Constantinopolitanam hæc opera Dionysio attribuerint?

Constat quidem omnia Auctoris nostri Opera post Collationem Constantinopoli anno 553 habitam Dionysio Areopagitæ uno fere omnium consensu fuisse adjudicata. Utrum autem eadem fuerit antiquiorum opinio, inter eruditos etiamnum disceptatur. Dionysiani enim testimonia Origenis¹, Athanasii, Clementis Alexandrini et Gregorii Nazianzeni², a quibus hæc scripta vel Dionysii nomine citata, vel indicata opinantur, proferunt in medium. Addunt Dionysium Alexandrinum, ut Anastasius Sinaita, sanctus Maximus et Nicetas Choniates testantur, in eadem Dionysii scripta, adnotationes et scholia edidisse.

Sed contendunt eorum adversarii neque Origenem, neque Athanasium, ut omnes facile concedunt, sed recentiores quosdam horum, quæ citantur, operum esse auctores. Quantum vero ad scholia, certum videri ea Dionysii Alexandrini non esse setum. Eusebius etenim atque Hieronymus, qui Alexandrini hujus patriarchæ opera diligentissime recensuerunt, nullam omnino horum scholorum fecerunt mentionem. Quid quod Anastasius ac post eum Maximus hunc Dionysium ex rhetorum numero episcopum factum fuisse aiunt³ : *At magnus Dionysius (verba sunt Anastasii) ex rhetorum numero episcopus factus, in scholiis, etc.* Maximus vero ἀπὸ ῥητόρων, etc. Atqui Dionysius, antequam in episcopum Alexandrinum esset assumptus, non rhetoricam profitebatur, sed catecheses apud populum Christianum habebat. Quid ergo inde aliud colligas, quam hæc scholia conscripta fuisse a quodam rhetore, nomine Dionysio, quem Anastasius et Maximus patriarcham Alexandrinum esse falso arbitrati sunt. Neque vero in hoc tantum erravit Anastasius; nam ut cætera læcea

¹ Homil. 2, De divers. ² Quæst. ad Antioch. ³ Tom. VI Bibl. Patrum, cap. 12.

mus, in eodem opere Augustini pro Christo sanguinem suum fuisse affirmat: *Facessat*, inquit (cap. 1), *Augustinus, qui suo sanguine in scriptis, suas in Christo naturas consignavit*. Porro ea auctorum qui hactenus citati sunt, pro Dionysii Operibus testimonia, fidei sunt adeo sublestæ, ut doctiores scriptorum Areopagitæ defensores illa non tantum urgere, sed nec proponere æquum esse putaverint.

Nec majoris ponderis est aliud argumentum, inde ductum, quod Clemens Alexandrinus et in his quæ de Deo per negationes cognoscendo tradit, et in eo quod homines vitæ gnosticæ deditos, his qui anchoram navis, ut ad eam accedant, trahunt, comparavit, Dionysium nostrum sit imitatus. Contra enim nonnulli Areopagiticorum adversarii contendunt non Clementem ex vero Dionysio, sed pseudo-Dionysium a Clemente, qui illo antiquior erat, ea quæ referuntur suos adduxisse in usus. Alii vero putant fieri facile potuisse ut uterque, etsi alter alteri minime notus, illam anchoræ navis attractæ comparationem, quæ cuilibet obvia est, adhibuerit. Et re quidem ipsa ab utroque illa diverso plane instituitur modo, et rebus omnino diversis accommodatur. Quod vero de Deo per negationes cognoscendo traditur, id non minus vulgare est et tritum, ac proinde illud etiam potuit a duobus scriptoribus sibi invicem incognitis pariter æqualiterque doceri.

De Gregorio demum Nazianzeno, quem ex auctoris nostri Operibus aliquid deflorasse nonnulli arbitrantur, major procul dubio est difficultas. Quidam enimvero eadem Opera Dionysii Areopagitæ fetum esse negantes, fatentur ea a Gregorio Nazianzeno lecta fuisse et pervolutata, ac ipso esse antiquiora. Sed de his infra opportunior dabitur disserendi locus.

CAPUT IV.

Palmarium Areopagiticorum argumentum, ex constanti undecim sæculorum traditione depromptum, proponitur.

Palmarium itaque præcipuumque Areopagiticorum momentum inde ducitur quod anno 533 in Collatione Constantinopolitana hæc auctoris nostri Opera ab Acephalis seu Severianis hæreticis adversus orthodoxos Dionysii Areopagitæ nomine primum citata, paulo post ab ipsis Catholicis pro vero et genuino ejusdem Dionysii fetu suscepta sunt, ac tandem a cæteris omnibus cujuslibet generis et eruditionis scriptoribus ad nostram fere usque ætatem ipsi vindicata. Longos autem horum scriptorum texunt catalogos; sed singulorum testimonia, tum quia proluxiora sunt, tum quia de eorum auctoritate his nulla movetur, integra non citabimus, singulorum nomen et scripta appellare contenti.

Post Collationem itaque Constantinopolitanam circa sexti sæculi finem Leontius Byzantius, lib. II, contra Nestor. et Eutychet., et lib. De sect. hæc

Opera Dionysii Areopagitæ attribuit. Ante eum vero Ephræm patriarcha Antiochenus.

Circa initia sæculi septimi eadem fuit Gregorii Magni sententia homil. 34 in Evangel. Lucæ. Eodem sæculo et Monothelitæ hæretici, et Catholici omnes sive in synodis Lateranensi et Constantinopolitana generali, sive in scriptis suis eadem Opera Dionysii Areopagitæ tribuunt, et vindicant. Et quidem hæretici: Sergius epist. ad Cyrum patriarcham Alexandr.; Themistius epist. ad Marcellin. presbyt., et Steph. diac. Catholici vero: Sophronius patriarcha Hierosolym., epist. ad Serg.; Agatho papa, epist. ad Constant. Pogonat.; Maximus abbas et martyr, in scholiis. Item Adrianus I papa, epist. ad Carol. Magn. pro septima synodo.

His adjungi potest Theodorus presbyter apud Photium in *Biblioth.*, cod. II. Quamvis enim incomperta sit illius ætas, antiquissimus tamen esse creditur.

Sæculo octavo, Joannes Damascenus lib. I *Orthodoxæ fid.*, cap. 15, et lib. II, cap. 3; Michael Syngeilus laudatus a Theodoro Studita lib. II, epist. 213; Anastas. Nissenus, *Quæst.* 52 et 53.

Sæculo nono, Nicolaus I sum. pontif. epist. ad Michael. imperat.; Photius patriarcha Constantinop. in *Bibl.*, cod. 231; Hilduinus abbas Sancti Dionysii in *Areopagit.*; Hinemarus archiep. Rem. epist. ad Carol. Calv.; Anastasius *Biblioth.*, epist. ad eundem.

Sæculo decimo, Simeon Metaphrastes, orat. De dormit. Deiparæ. Huc quoque advocari forsitan possunt quidam incertæ ætatis scriptores: Elias Cretensis in orat. 2 sancti Gregorii Nazianz.; Antonius Melissa, lib. I, serm. 19, et alii nonnulli.

Sæculo undecimo, Suidas in *Collectaneis*.

Sæculo duodecimo, Euthymius Zigabenus monachus Panopl., tit. II; Hugo a Sancto Victore, Petrus Lombardus in II *Sentent.*, et alii postea theologi scholastici.

Sæculo decimo tertio, Nicephorus Callistus, lib. II *Histor. eccles.*, cap. 20 et 22; D. Thomas Aquinas in II *Sentent.*, dist. 40, quæst. 1, art. 12; Georgius Pachymerius, scriptorum Dionysii paraphrastes.

Sæculo decimo quarto, Theodorus Prodromus.

Sæculo decimo quinto, Bessario cardinal., lib. I *Defens. Platon.*, cap. 3; Dionysius Carthusian. præfat. in Dionys. Areopag.

Sæculo decimo sexto, Facultas Theologiæ Parisiensis in comitiis Sorbonicis Lutherum et Erasmus, eadem scripta a Dionysio Areopagita profecta esse negantes, damnavit, alterum anno 1520. alterum anno 1527. Posterius decretum sæpius in Erasmi, qui eo percellitur, Operibus omnibus pervulgatum est, et cuilibet obvium. Prius vero, quo Lutherus proscribitur, hactenus ineditum, in Sorbonæ libris, ex quibus illud transcripsimus, his verbis concipitur: *Additur et hæc ex libro de Captivitat. Babylon.* et *In Dionysio, qui scripsit de celesti hierarchia, nihil ferme est solidæ eruditionis: et*

munia sunt illius meditata in præfato libro, ac somnii prope simillima. In Theologia autem mystica perniciosissimus est, platonizans, magis quam christianizans. In ecclesiastica vero hierarchia ludit allegoria, quod est otiosorum hominum studium. Hæc propositio est falsa, temerarie et arroganter asserta, ac viro sancto, insigni eruditione claro, injuria, quem Damascenus divinum Areopagitam. Pauli discipulum acerrimum, et Dei loquentissimum appellat.

Atqui, inquit Areopagitici, verisimile nulli fiet tot tantosque ac tot per sæcula doctissimos homines, concilia, summos pontifices, scriptores eruditos, tam parum accurati fuisse criterii, et omni ecclesiasticæ historiæ scientiæ ita orbatos; ut de aliorum horum scriptorum quærendo auctore ne unquam quidem cogitaverint? Quis in eos tantam oscitantiam, supinitatem, cæcitatem cadere potuisse sibi unquam persuadeat? Tot ergo auctoribus scientiæ, dignitate, auctoritate præstantissimis hanc tanti erroris notam incurere nefas esse nulli plane non videbitur.

CAPUT V.

Responsiones Antiareopagiticorum, et præcipua eorum adversus hanc traditionem argumenta discutuntur.

Qui hæc scripta germanum Dionysii Areopagitæ opus esse negant, aiunt ex hujuscemodi traditionibus ut aliquid certi concludi possit, constantes eas esse debere et omnino perpetuas. At hæc de scriptis illis, Dionysio Areopagitæ tribuendis traditionem nec constantem fuisse nec perpetuam, tribus potissimum argumentis demonstrari posse contendunt.

Primum est, quod hæc eadem scripta, quæ propter auctoris nomen, et res sacras, ac plane divinas, quæ in eis pertractantur, celeberrima esse debebant, et omnibus Christianis notissima, per tria tamen priora Ecclesiæ sæcula nulli omnino cognita fuerunt, sed altissimo prætermissa silentio, tenebrisque obruta densissimis.

Quid quod, ii qui per ea tempora de Dionysio Areopagita aliquid memoriæ mandarunt, vel qui accuratissimos scriptorum ecclesiasticorum ediderunt catalogos, puta Dionysius Corinthius, Eusebius, Hieronymus, nullam vel epistolarum vel librorum ejus mentionem unquam fecerunt.

Denique ii qui errores et hæreses his in scriptis explosas confutant, nimirum Irenæus, Tertullianus, Cyprianus, atque alii; vel qui in iisdem ac auctor noster argumentis sive fidei, sive disciplinæ ecclesiasticæ tractandis desudarunt, nullibi scripta ejus ad lites suas dirimendas, ad confutandas hæreses, ad veritatem astruendam efficacissima et plane necessaria, citasse unquam leguntur.

Secundum eorum momentum inde eruitur, quod his etiam sæculis quibus opinio de his scriptis Dionysio adjudicandis invaluit, aliqui variis tem-

poribus nec ineruditi nec ignobiles existerunt viri, qui eam aut dubiam esse dixerunt, aut veram esse penitus inficiati sunt.

Tertium denique argumentum ex eo deponitur, quod re maturius discussa, et ad severioris critices normam diligentius examinata, opinio illa ab omnibus fere hujusce ætatis scriptoribus, si paucos tantum excipias, rejecta tandem et explosa fuerit.

Contra tamen Areopagitici nec recentiorum criticorum, nec aliorum quorundam antiquiorum sententiam, tot scriptorum a se citatorum judicio præferendam esse clamant. Non dissentent tamen nullam Operum Dionysii apud antiquissimos scriptores fieri mentionem: sed argumentum illud negativum esse dicunt, ac proinde ex illo nihil quidquam posse confici.

Verum instant adversarii, atque ex hæc eorum confessione urgent illam tot scriptorum traditionem, quæ per tria priora Ecclesiæ sæcula penitus deficit, infirmam omnino esse, fractam et debilitatam. Cui vero, inquit, probabile fiet hæc tanti momenti tantique auctoris scripta ita fuisse deperditæ, ut tam longo temporis spatio summa omnium oblivione sepelirentur? Enimvero hi libri ad Timotheum, quo eos cum aliis omnibus Christianæ fidei sacramento initiatis, communicaret, ab auctore missi sunt. Atqui si res ita se habeat, Timotheus procul dubio ut ii non solum fidelibus Christianis, sed etiam clericis, ac præcipue episcopis mitterentur traderenturque curare debuit. Hi vero præcipere debuerunt, ut juxta antiquum Ecclesiæ morem eosdem vel apud se, vel in sacris Ecclesiarum seriniis asservandi transcriberentur. Certum insuper videtur aliquod eorum exemplar a Dionysio ipso Ecclesiæ suæ Atheniensi fuisse relictum. Quis ergo inficiabitur eos statim ut Dionysius mortuus est, celeberrimos esse debuisse, et omnibus notissimos?

Sed hæc non morantur Pachymærem. Is quippe nullus dubitat hæc Opera cognita fuisse paganis et ab eis occultata, ut suo post hæc nomine illa publicarent, et eorum patres viderentur. *Sciendum est*, inquit ¹, *aliquos externos philosophos, præsertim Proclum, contemplationibus beati Dionysii frequenter usum fuisse, atque adeo etiam meris ipsis dictionibus. Inde licet opinari veteres philosophos Athenienses ipsius opera vindicantes occultasse, ut ipsi divinatorum ejus librorum patres viderentur.* Unde concludit eos per unius et alterius sæculi spatium facile abscondi potuisse et occultari.

At tametsi illud certum esset et verissimum, non inde tamen vis argumenti ullo plane modo minuitur. Quamvis enim et philosophi, atque etiam hæretici omnes, quod vix quidem est credibile, de occultandis Dionysii Operibus conjurassent, vel in eorum etiam conspirassent extinctionem, in plura tamen eorum exemplaria, quæ penes Christianos,

¹ *Præm. in Dionysii Opera.*

maxime vero episcopos, vel in quarundam Ecclesiarum scriniis servari debebant, nec invadere potuerunt, nec ea illis eripere. Quid quod, cum illa scripta sæculo sexto producta sunt, omnes incredibili applausu ea exceperunt, plurimi magno quidem descripserunt labore, ac quidam etiam illa et notis illustrarunt et scholiis? Cur ergo Dionysii tempore eundem applausum similemque admirationem non excitaverunt? Cur statim atque aspexerunt lucem, illico in tantas obscuritatis latebras fuerunt amandata?

Quidam Areopagitici aiunt illa quidem aliquandiu sparsa fuisse in vulgus, sed omnia eorum exemplaria ab Arianis, qui suos in iis errores damnari videbant, vel occultata, vel sublata e medio. At his pariter opponitur illa saltem exemplaria quæ apud orthodoxos et in eorum Ecclesiis servabantur, ab Arianis nec potuisse abscondi nec auferri. Et certe non minor erat Catholicorum, ad ea scripta, quibus orthodoxæ veritatis astruebantur, manifestanda ardor et studium, quam hæreticorum ad eadem abolenda sollicitudo et audacia. Adde, si velis, quod Ariani lujusce fraudis, vel ab iis qui eorum hæresim ejurabant, vel a quibusdam catholicis scriptoribus fuissent aliquando insimulati atque etiam convicti.

Quapropter alii Areopagitæ defensores has lucubrations, utpote de rebus difficillimis et obscurissimis tractantes, ac elato turgidoque et obscuro exaratas stylo, a tam paucis fuisse pervolutatas affirmant, ut cito longam venerint in oblivionem. Sed illa responsio ipsis auctoris nostri verbis funditus everti arguitur. Ille namque aperte declarat se suum *De divinis nominibus* librum, in quo de rebus sublimioribus et difficilioribus disputat, stylo simpliciore clariorique conscripsisse ut ea Christianos minus perfectos doceret, quæ Timotheus perfectioribus, et iis qui sublimiora capiunt, tradiderat: *Quapropter, inquit ille* ⁴, *nos quoque seu perfectorum seniliunisque senium magistrum, alterasque scripturas, quæ divinitus afflatorum scripta proxime assequuntur, iis qui sublimiora capiunt, illum assignamus: nos vero nostri similibus ad captum nostrum res divinas explanavimus... sermonum vero introductoriorum, seu inferioris notæ scientiam ac disciplinam initiantibus, atque initiatis convenire... ne pro modulo nostro illos, quibus sublimiora nobis contemplandi facultas deest, adminiculo destitutos pateremur, ad scribendum animum appulimus.* Longe ergo a scopo ille aberrasset, si cothurno tragico, ut opinantur Areopagitici, ampullisque et verbis ad pompam effectis turgidior ejus oratio, omnibus ita difficilis esset et obscura, ut a librorum ejus lectione fuissent quilibet deterriti.

Cæterum quantumvis elata et difficilis sit auctoris nostri oratio, cur ejus libri antiquioribus

A secundo et tertio sæculo Christianis, neque eodem ac aliis postea fuerunt in pretio, neque eadem cura perfecti et asservati? Nunquid his hominibus post tot annorum et plurimum sæculorum spatium facti sunt clariores, majorisque ponderis et auctoritatis? Certe liber *De hierarchia ecclesiastica*, ubi disseritur de sacramentis eorumque cæremoniis, quæ quotidiano erant in usu, quæque omnibus sæpissime explicabantur, nulli obscurior esse debebat, poteratque ab omnibus haud difficulter intelligi. Debuit ergo antiquissimis Christianis charus esse, et eorum teri manibus; atque illius idcirco debuit saltem aliquando apud primos Ecclesiæ scriptores fieri mentio.

Hæc quidem cum ab æquioribus Areopagiticis negari non possint, alio responsonem suam derivant, aiuntque in veterum auctorum more non fuisse ut ad suorum dogmatum confirmationem aliorum testimonia adhiberent, nisi id hæreticorum pertinacia ab ipsis extorqueret: imo adversus fidei hostes certamen ex solis divinarum litterarum testimoniis instruebant. *Hinc... nec Athanasius ipse Patrum auctoritatibus ad Arianorum debellationem usus est, etc.*

Si res ita se habeat, urgent eorum adversarii, profecto Dionysius Areopagita Operum, quæ illi tribuuntur, auctor dici non potest. Ille siquidem non solum plura magistri sui fragmenta descripsit, sed aliorum etiam citat auctoritatem, sententias et verba, puta Ignatii, Justi, Bartholomæi, Clementis philosophi, nec non Carpi visionem. Quid plura? Aliorum etiam opiniones refert, ac eas quas veriores esse putat, ipse amplectitur.

Præterea autem, cur Irenæus, Tertullianus, aliique Patres variis Dionysii Areopagitæ, sicut et aliorum decessorum suorum testimoniis adversus sui temporis hæreticos non utuntur? Nunquid hæreticorum pervicacia hæc posteriorum testimonia magis quam Dionysiana ab ipsis extorquebat? Nunquid ad eos confutandos minus ponderis aut efficacitatis habebat Dionysii Areopagitæ quam aliorum auctoritas?

CAPUT VI.

Aliud Antiareopagiticorum argumentum, ex Eusebii et Hieronymi silentio petitum, examinatur.

D Sed age, atque Areopagiticorum adversarios contra propositam eorum traditionem acrius urgentes audiamus. Dicunt itaque scripta Dionysii, quamvis omnibus aliis scriptoribus fuissent incognita, non potuisse tamen summam Eusebii, qui tot bibliothecarum et Ecclesiarum, maximeque Atheniensis, ubi summa cura asservari debebant, scrinia perlustraverat, et qui in inquirendis antiquiorum Operibus nulli pepercerat labori, diligentiam fugere. Atqui omnia auctoris nostri scripta Eusebio nota non fuisse inde patet, quod eorum nullibi unquam mentionem fecerit.

⁴ *De divin. nomin., cap. 3. § 2.*

Baronius, et scientia et purpura eminentissimus, aperte negat scripta Dionysii Eusebio fuisse penitus incomperta. Cur autem de his Eusebius tacuerit, si ab eo quæsieris, respondet illam vafri versutique animi scriptorem, eum Arianaam heresim, cui favebat, his libris destrui videret, eos doloso fraudulentoque silentio prætermisisse. Verum hæc doctissimi viri responsio Haloixio, Areopagiticorum ærerrimo defensori, ita displicuit, ut eam non sine fastidio his verbis explodat^a: *Nam quod aliqui dicunt eum id fraude fecisse, convicium puto. Quid enim ibi tam clarum pro æterna Christi divinitate, quod non multo clarius in Scripturis sacris contentum sit. . . . nec beatum Irenæum Filii eum Patre æternam coexistentiam clarissime professum citaverunt.* His autem addi potest honorificam non solum

Quapropter contendunt alii ex illo Eusebii de Dionysii Operibus silentio nihil certi colligi posse, quandoquidem ille plures alios scriptores, et scriptis et doctrina celeberrimos, atque in primis Athenagoram, qui eximiam Christianæ religionis Apologiam, et De mortuorum resurrectione librum ediderat, laetus prætermisit. Quod si dixeris scripta Dionysii et auctoris nomine, et suo numero, ac ipsis quæ tractantur argumentis longe cæteris omnibus sæpius transcribi debuisse, variisque in locis multiplicari, responsum confestim accipies Athenagoræ libros, tametsi forsitan breviores, qui a Christianis tamen describerentur et multiplicarentur non minus dignos videri. Verum opponunt Antiareopagitici quædam in scriptis Dionysii occurrere, nimirum de sacris Scripturarum libris, de solis, moriente Christo, defectione, de obdormitione B. Mariæ Virginis, aliaque bene multa, quæ si in Eusebii notitiam venissent, ab eo nunquam prætermitti potuerunt.

Idem nonnulli ex Hieronymi, præsertim in libro De scriptoribus ecclesiasticis, silentio argumentum eliciunt. Inde enim concludunt Dionysii nostri lucubrations ipsi incognitas fuisse, nec ante ejus tempora divulgatas. Quasi vero, inquit Areopagitici, alia non fuerit Hieronymiani silentii ratio? De iis enim tantum scriptoribus quos Eusebius commemoravit disputare constituerat. Sed id certis rationum firmamentis ab ipsis erat munendum. Aliam quippe mentem sibi fuisse idem ipse Hieronymus aperte testatur^b, dum ingens inter se et eos qui de scriptoribus profanis catalogos ediderunt, discrimen intercedere his verbis significat: *Illi veteres historias annalesque replicantes, posuerunt quasi de ingenti prato non parvam opusculi sui coronam texere. Ego quid acturus sum, qui nullum prævium sequens, pressimum, ut dicitur, magistrum me-*

metipsum habeo: quanquam eusebius Pamphili in decem ecclesiasticæ Historiæ libris maximo nobis adjumento fuerit. Ibi enim non obscure declarat se nullam prævium magistrum habuisse, atque Eusebium ipsi tantum maximo fuisse adjumento. Et re quidem vera, sanctus ille doctor quorundam auctorum meminit quorum nulla exstat apud Eusebium commemoratio.

At validius forsitan telum inde contra quosdam Antiareopagiticos torquetur, qui hæc Dionysii Opera ante Hieronymi aetatem edita esse confitentur: hinc quippe conficitur illa Hieronymo, quamvis de his tacuerit, potuisse nota fieri. Verum illi hoc telo minime se feriri arbitrantur; utpote qui paulo ante Hieronymi tempus ea in lucem prodixissent. Quapropter hæc, inquit, Dionysii Opera in Hieronymi notitiam non venerunt, atque illa in eorum numero sunt censenda de quibus hunc in modum disserit^c: *Si qui autem de his qui usque hodie scripti sunt, a me in hoc volumine prætermisisti sunt, sibi magis quam mihi imputare debent. Neque enim celantes scripta sua, de his quæ non legi, nosse potui; et quod aliis forsitan sit notum, mihi in hoc terrarum angulo fuerit ignotum. Certe cum scriptis suis claruerint, non magnopere nostri silentii dispendia suspirabunt.*

Contra vero Areopagitici suum in adversarios ita retorquebunt argumentum. Nunquid hæc eadem scripta, quæ, ipsis fatentibus, statim atque emissa sunt in lucem, omnibus notissima esse cœperunt, soli Hieronymo incognita fuere? Sed nequidquam clamant alii, id retorquetur. Certum quippe est, inquit, scripta Dionysii non ab omnibus eodem modo eodemque tempore fuisse agnita. Atque inde concludunt Hieronymo, in angulo terrarum suum cum exararet librum, delitescenti nihil quidquam de iis recentissime publicatis fuisse compertum.

CAPUT VI.

De iis scriptoribus qui post publicata Opera Dionysii, ea dubia aut adulterina esse putaverunt.

Aliud contra Areopagiticorum traditionem momentum est, quod illa tam alto tamque diuturno tot scriptorum de Dionysii scriptis silentio non solum capite imminuta sit, verum inde etiam concutiatur quod ex tempore quo scripta illa pro Dionysianis haberi cœperunt, inventi sint identidem scriptores aliqui qui id præfracte negaverunt. Et illud quidem primum probari posse putant ex Hypatio, qui in Collatione Constantinopolitana Severianis Operum Dionysii auctoritatem objicientibus sic respondet: *Illam testimonia quæ vobis Dionysii Areopagitæ esse dicitis, unde potestis ostendere vera esse, sicut suspicamini? si enim ejus erant, non potuissent latere beatum Cyrillum. Quid autem de beato Cyrillo dico? quando beatus Athanasius, si pro certo scisset ejus fuisse, ante omnia in Nicæno con-*

^a Quæst. 5 de Oper. S. Dionysii. ^b De script. eccles. Prolog. ^c Ibid.

citio de consubstantiali Trinitate eadem testimonia vrotulisset adversus Arii diversam substantiæ blasphemias. Si autem nullus ex antiquis recordatus est ea, unde nunc potestis ostendere quia illius sint, nescio. Ex hislypatii verbis, Catholicorum nomine prolatis, duo colliguntur. Primum quidem nullam apud antiquos horum Operum factam mentionem. Atque ex illa sane Hipatii auctoritate priori argumento, ex silentio antiquiorum petitio, non parum accedit roboris et firmitatis. Secundum vero, viros sexto sæculo peritissimos in ea fuisse opinione hæc Opera adulterina esse, et falso Dionysii Areopagitæ nomine inscripta.

Sæculo sequenti divus Maximus, acerrimus eorumdem Operum defensor, fatetur illa a quibusdam Apollinari, ab aliis Dionysio Alexandrino attribui.

Sæculo nono Theodorus presbyter, teste Photio¹, librum quo eadem Opera genuinum Dionysii fetum esse probaret, conscripsit. Sed cur, amabo, ad ea Dionysio asserenda stylum convertit, nisi quia de illis inter eruditos quæstio erat et controversa? quid vero quod Photius ipse ex hoc libro quatuor tantum descripsit argumenta, quibus potissimum illa Opera Dionysio supposita esse demonstrabantur? Inde enim quidam inferunt Photium ipsum eidem sententiæ subscripsisse. Et certe Possevinus², iste Areopagiticorum assertor, de ea Photii opinione sic pronuntiat: *Opera B. Dionysii ut pseudepigrapha videntur ab eo notari.*

Denique sæculo decimo quinto et sequentibus, ubi hæc quæstio diligentius agitari cœpit, critici doctiores, paucissimis tantum exceptis, omnia hæc Opera Dionysio Areopagitæ plane penitusque abjudicantur.

His omnibus reclamant Areopagitici, aiuntque Opera Dionysii in Collatione Constantinopolitana fuisse primum quidem repudiata; sed ubi Patres rem examinarunt maturius, illa eadem tanquam vera et germana tanti viri scripta ambabus ulnis amplexati sunt. Quod ad cæteros attinet, ii certe, inquit, paucissimi per tot sæculorum intervalla occurrunt; nec illi procul dubio cum tot concilio- rum et Sorbonæ decretis, summis pontificibus, Patribus aliisque scriptoribus, qui hæc scripta Dionysio adjudicant vel numero, vel eruditione, vel auctoritate comparandi, multo minus antepo- nendi videntur. Quod si et summos pontifices, et Ecclesiæ Patres, aliosque omnes et cœcæ et erroris arguere audeas, nonne præstat cum tot tantisque viris in errorem, si ita loqui fas est, induci, quam quorundam criticorum, forsitan audaciorum, opinionem illorum præferre iudicio?

Instant tamen adversæ partis sectatores omnem hujus responsionis, quantumlibet ponderis habere videatur, vim roburque deperit ex causa omnino trangi et debilitari. Primum quidem quia objecta

A auctorum traditio nec perpetua est, nec constans: quippe quæ, uti probavimus, per priora post Dionysii ætatem sæcula, quod primum præcipuumque requiritur, omnino deficiat. Secundo, neque concilia neque summi pontifices, lata aliquando lege, hæc Opera germanum Dionysii Areopagitæ opus esse sanciverunt, sed illa eo duntaxat nomine, quo inscripta erant, laudasse perhibentur. Nulla ergo temeritatis nota eis inurenda esse videtur, qui, omnibus utriusque partis rationibus æqua lance ponderatis, opinioni illi quam probabiliorē judicant, adhærendum esse censuerint.

Porro ad decreta Sorbonica, a nobis jam citata, quod spectat, negari quidem non potest posteriore adversus Erasmum edicto illum aliosque perstringi, qui, sprete clarorum virorum, id est antiquorum Ecclesiæ Patrum, auctoritate, omnia Dionysii nostri Opera temerario sane et imprudenti novitatum studio Areopagitæ plane penitusque abjudicabant. At priore contra Lutherum decreto, is ea potissimum de causa, et meritissimo quidem jure condemnatur, quod, impietate impudentiaque intolerabili, non solum usurpatam ab auctore nostro ex sui temporis ingenio et more scribendi methodam, sed traditam quoque ab ipso orthodoxæ fidei doctrinam vir audacissimus conculcare et pessumdare ausus sit. Hæc ergo Sorbonæ decreta, inquit Antiareopagitici, nullam censoriæ severitatis notam iis inurunt, qui, salvo semper debito Patribus honore et reverentia, nec temere, sed ratione et iudicio, nec ullo novitatis studio, sed sincero veritatis amore, ab antiqua plurium, sed non omnium opinione recedunt.

CAPUT VIII.

Argumenta ex ipsis auctoris Operibus desumpta expenduntur; ac primum argumenta Areopagiticorum.

Excussum est hactenus primum argumenti genus, quo Dionysii Opera ipsi aliorum auctoritate vel asseruntur, vel abjudicantur; nunc ad secundum, quod ex ipsismet illius Operibus petitur, examinandum accedamus. Illud autem utriusque partis fautores pro sua quique opinione militare arbitrantur. Et primo quidem, si Areopagiticis credas, materia Operum, stylus, locutio, ac denique scriptio- nis tempus, non alium eorum quam Dionysium Areopagitam parentem esse produunt. Materies namque seu argumentum lucubrationum Deus est, Trinitas, angelî, Ecclesia, Ecclesiæ ministri, sacramenta quæ subtilem philosophum, magnamque theologum in sublimissimo argumento versantem arguunt et indicant. Stylus autem et locutio viri est in rebus divinis et sacris meditandis exercitati, qui voces novas ac singulares ad rerum, cæteroqui inexplicabilium, adumbrationem fingere et componere coactus est. Tempus denique scriptio- nis auctorem apostolis ipsis eorumque discipulis cœvum

¹ Bibl. cod. 1 ² Appar. sacr., verbo Photius.

aperte demonstrat. Etenim ille se solis, Christo A
 patiente, defectionem vidisse, ac postea Pauli et
 Hierothei disciplinæ traditum, deinde cum aposto-
 lis sacræ Virginis Mariæ exsequiis et funeri inter-
 fuisse, ac tandem ad Joannem apostolum in insula
 Pathmos exulantem litteras dedisse proficitur. At-
 qui hæc omnia neque Dionysio Corinthio, neque
 Dionysio Alexandrino, neque ulli alii Dionysio, nisi
 Areopagitæ conveniunt. Ille ergo solus horum Ope-
 rum, quæ nomen ejus in manuscriptis omnibus
 cum Græcis, tum Latinis præfixum semper habue-
 runt, parens et auctor dicendus est. Et certe nefas
 esse videtur istum auctorem in fœdissimi menda-
 cii, fallaciæ et sacrilegæ simulationis suspitionem
 vocare, quando quidem scripta ejus non solum
 ubique sanctitatem spirant, sed ea etiam cum in
 monasterium et urbem ejus nomine prope Parisios
 dicta, asportarentur, variis infirmitatibus in tanti
 viri honorem applicata, multis divinitus honestata
 sunt miraculis.

Qui vero ex adversa stant parte, hi respondent
 materiam operis ab alio æque ac Dionysio Areopa-
 gita tractari potuisse, stylum autem et locutionem
 Dionysii Areopagitæ his in scriptis deprehendi
 plane penitusque inficianur. Fatentur quidem au-
 ctorem nonnulla iis inseruisse quibus se apostolo-
 rum temporibus vixisse, et Pauli discipulum fuisse
 meaulis simplicioribus persuaderet; sed contendunt
 plura in iisdem Operibus imprudenter ab eo adje-
 cta, quibus ea longe post apostolorum et Dionysii C
 Areopagitæ ætatem prodixisse invicte demonstratur.
 Utrum autem id, uti opinantur, certis rationum
 momentis probare possint, a nobis est accurate
 ponderandum.

CAPUT IX.

*Argumenta Antiareopagiticorum examinantur; et
 primum quidem, inde ductum quod libri Timotheo
 inscribantur.*

Primum Antiareopagiticorum momentum, ex ipsa
 librorum, qui Timotheus nuncupantur, inscriptione
 ducitur. Auctor enim noster in libro *De divinis no-*
minibus epistolam Ignatii Antiocheni episcopi, ut
 infra dicetur, et laudavit, et ipsissima illius verba
 retulit. Ergo, inquit, hic liber Timotheo, qui dum
 ea Ignatii epistola data est, jam mortem obierat, D
 non potuit inscribi.

Hic non minimæ difficultatis nodus Areopagiticus
 plurimum torsit, atque ut ab eo se expediant, va-
 rias se vertunt in partes. Nonnulli enim cum Ba-
 ronio opinati sunt hunc Timotheum non eum esse
 qui Pauli discipulus fuit, sed alium quemdam junio-
 rem, Pudentis senatoris filium, cujus nomen in
 Romanum Martyrologium, et in SS. Perpetuæ et
 Felicitatis Acta refertur. Alii e contrario Timo-
 theum illum verum Pauli discipulum fuisse asserunt,
 et Baronii opinionem his impugnant rationibus.

1. Omnes ante Baronium scriptores, cum Græci tum
 Latini, in ea fuerunt sententia. 2. Auctor noster
 tradit Timotheum episcopali dignitate inauguratum,
 atque ab eo Opera sua vult examinari et castigari.
 3. Idem ipse auctor in epistola ad Titum, quem
 Baronius aliique Areopagitici discipulum et comi-
 tem Pauli fuisse concedunt, ejusdem Timothei
 meminit. 4. In omnibus manuscriptis codicibus
 Timotheus ille Ephesinum episcopatum, cui disci-
 pulus Pauli præfuit, tenuisse memoratur. 5. De-
 nique auctor noster, uti diximus, se apostolorum
 ejusdemque proinde Timothei temporibus vixisse
 jactitat. Hæc autem rationibus et illud quoque refel-
 litur, quod post pseudo-Dextri Chronicon propu-
 gnat Bivarius, hunc Timotheum non alium esse
 quam Eugenium Toletanum, cui propter ingenii
 excellentiam nomen Timothei impositum est.

Sed horum vicissim Areopagiticorum momenta
 inde haud difficiliter evertuntur, quod Evangelium
 et Apocalypsim Joannis apostoli, atque Ignatii
 epistolam, quæ post Timothei mortem edita sunt,
 in auctoris nostri scriptis, ut infra dicemus, clare
 nominatimque citentur. Enimvero sola Ignatianæ
 epistolæ verba, quæ ab eo vere transcripta, nec in
 textum ejus intrusa esse demonstrabimus, id aperte
 evincunt.

Addit Baronius quod Timotheus ille ab auctore
 nostro sæpe παῖς, puer, vocatur. At Timotheum,
 Pauli discipulum, a Dionysio Areopagita, eo no-
 mine compellatum esse nulli verisimile videbitur:
Nam episcopus, inquit Baronius, coepiscopum nomi-
nare consuevisse fratrem, non filium, mille exemplis
esset facile demonstrare. Hujus argumenti difficulta-
 tes ut solvant alii Areopagitici, varias congerunt
 responsiones. Et primo quidem dicunt Timotheum
 sic vocari, quia ille ad quem Paulus, Nervæ impe-
 rante, hæc scripsit in verba: *Nemo adolescentiam*
tuam contemnat ¹⁰, Dionysio Areopagita junior esse
 videtur. 2. Timotheus in philosophia et sæculari
 disciplina ejus rudior erat, atque etiam in subli-
 miore theologia Dionysium habebat pro magistro,
 et illum absens per litteras consulabat. 3. Cum
 Timotheus satis esset natura timidus et pusillani-
 mus, non tantum doctore scientiæ, sed etiam virtu-
 tis et constantiæ indigebat magistro.

Verum quo unquam exemplo probabitur episco-
 pum ab alio episcopo ideo puerum vocari, quod ille
 in philosophia et sæculari disciplina sit rudior.
 Deinde quo itidem argumento persuadebis Timo-
 theum in iis scientiis fuisse Dionysio rudio-
 rem, ac eum in sublimiore theologia habuisse pro magi-
 stro? Certe Dionysius illum tanta eruditione præ-
 ditum agnovit, ut perfectiores ejus cognitiones se-
 cum communicari, et scripta sua ab eo emendari
 voluerit: *Illud quoque, inquebat Dionysius* ¹¹,
pontificiæ tue scientiæ commemorabimus. Et alibi ¹²:

¹⁰ Ad annum 109, § 56. ¹¹ 1 Tim. II. ¹² Lib. *De eccl. hierar.* cap. 9. ¹³ Lib. *De eccl. hierar.* cap. 7, § 11.

Communicata igitur et tu mihi perfectiorem illustrationem, etc.; atque alio in libro¹² Erit humanitatis tua corrigere non sponte ignorantem, rationesque suggerere discere cupienti.

Scimus quidem Dionysium a Timotheo de re quadam theologica fuisse aliquando interrogatum, ut hunc in modum ille testatus est¹³: *Sed quia alias me per epistolam interrogasti, quid appellem per se esse, per se vitam, per se sapientiam, et terrum ais dubitasse quomodo Deum aliquando voco per se vitam, aliquando vero effectorem vitæ.* At quis merito inde colligat Timotheum in philosophicis rebus Dionysio rudiores, eum in theologis habuisse pro magistro? Nunquid, quia Augustinus Hieronymum, atque alii episcopi alios episcopos de rebus theologis, vel, si velis, philosophicis, consulerunt, his rudiores, eorumque discipulos, aut ab illis fiborum nomine vocatos fuisse dicendum est? Hæc certe nullus unquam dixit, sed nec somniavit unquam.

Quis autem sibi persuadeat Timotheum adeo natura fuisse timidum et pusillanimum, ut ille magistro virtutis et constantiæ indigerit, quem Paulus laborum, itinerum, periculorum, suppliciorum comitem habuit, quem Paulus ad alios confirmandos misit: *Misimus, inquit ipsemet Paulus, Timotheum fratrem nostrum, et ministrum Dei in Evangelio Christi, ad confirmandos vos, et exhortandos pro fide vestra, ut nemo vestrum moveatur in tribulationibus¹⁴.* Sicinè ergo ad alios in tribulationibus confirmandos et exhortandos, mittendus erat homo naturæ timidæ et pusillanimis?

Restat igitur ut Timotheus idcirco puer dicatur, quod Dionysio ætate fuerit junior. Et id quidem inde confirmari potest, quia Ambrosius, ut olim observabamus, Constantium episcopum filii nomine appellaverit¹⁵. *Commendo tibi, fili, Ecclesiam, quæ est ad Forum Cornelii.* Verum Timotheus ante Dionysii conversionem non solum Christianæ religioni nomen dederat, sed Pauli quoque et discipulus erat et comes. Deinde cum Dionysius scripta sua elucubraret, annum, ut diximus, nonagesimum, vel forsitan centesimum debuit attingere, nec Timotheus tunc octogenario minor erat. Fac tamen eum septuagenarium, vel etiam sexagenarium tantummodo fuisse, nunquid episcopus nonagenarius alium tam provecæ ætatis episcopum, qui jam ante eum Christianam religionem amplexatus, et deinde Pauli apostoli comes et discipulus fuerat, nomine filii appellasse credendus est? Neque ad id ullo modo facit Ambrosii exemplum, quandoquidem Constantius inter clericos Mediolanenses sub ejusdem Ambrosii magisterio educatus, cum ad eum scripsit idem Ambrosius, in episcopum recens assumptus fuerat.

Istant aliqui Christum discipulos suos vocasse

A pueros: *Pueri, nunquid pulmentarium habetis¹⁶?* Adhuc Clementem Alexandrinum omnes universim Christianos eodem nomine nuncupasse; quoniam Christiani ob morum simplicitatem et suavitatem hoc se invicem puerorum nomine vocitabant. Sed id omnino leve est et infirmum. Nam episcopo fas non erat alium episcopum eodem modo quo Christus discipulos suos vocabat, alloqui et appellare. Clemens vero non idcirco Christianos pueros nominat, quod si hæc mutua appellatione sese invicem alloquerentur, sed quia ille libro suo *Pædagogici* titulum indiderat. Porro autem etsi Christiani sese invicem pueros vocarent, non si tamen in scriptis suis aliquem provecæ ætatis hominem, scientia, dignitate, virtutibus celebrem, et episcopatu auctum, eo nomine appellasse ullibi leguntur.

CAPUT X.

Examinatur secundum argumentum, ex libris et scriptoribus sacris qui ab auctore nostro citantur desumptum.

Jam vero si a librorum inscriptione ad eorum lectionem transeamus, occurrent passim libri et scriptores ab auctore nostro citati, qui eum Areopagitam non esse satis aperte demonstrare videantur. Ille enim eundem, qui nunc ab omnibus recipitur, sacrum divinæ Scripturæ canonem exhibet et representat. Atqui canon ille Scripturarum Dionysii tempore nondum erat perfectus et obsignatus. Apocalypsim namque, Epistolam Pauli ad Hebræos, secundam Joannis, et Judæ Epistolam, quas ille hunc refert in canonem, ab eodem plurimi excluderant. Deinde Joannes Apocalypsim suam, cum in insula Patmos exularet, id est circa annum Christi 94 vel 95, edidit, Evangelium vero post suum, ut plures arbitrantur, ab eodem exilio reditum, hoc est non ante annum 98, publici fecit esse juris. His adde libros illos a Dionysio non ut novos recenterque editos citari. Unde concludunt eum vix ante annum Christi centesimum scriptis suis manum adinvisse. At tum Dionysius ille annum ætatis suæ nonagesimum agebat, quippe qui Christo patiente, ut solis eclipsim observaret, annos quinque supra viginti explevisse credatur. Quis autem sibi facile persuadeat virum ab ineunte juventute eruditissimum, ad libros conscribendos tunc animam appulisse, cum ipse nonagenarius esset et senio confectus.

Sed his rationibus minime de sententia sua moventur Areopagitici. Non enim diffitentur diu quidem de librorum canonicorum numero fuisse disputatum, sed negari nequaquam posse aiunt quin, sicut nonnulli quosdam libros ex sacro canone rejiciebant, ita etiam quidam alii eos omnes qui in eundem canonem nunc ascribuntur, pro canonicis habendos esse putaverint. Neque enim quoddam

¹² Lib. *De divin. nomin.*, cap. 13, § 4. ¹³ Lib. *De divin. nomin.*, cap. 11. ¹⁴ 1 Thessal. II, 3.
¹⁵ Amb. epist. 2, novæ edit. ¹⁶ Joan. XXI, 5.

aliquando tempus fuisse dici potest quo omnes eum Ecclesiae, tum Christiani libros quosdam Scripturæ in sacro canone non censuerint esse numerandos. Quid ergo prohibet quominus Areopagita his præbuerit assensum, qui sacro canone eos omnes libros, qui nunc assignantur, contineri pro certo habebant?

Quod ad Joannis Evangelium pertinet, si plures e doctioribus criticis illud ab apostolo post reditum suum ab exsilio scriptum opinantur, non desunt etiam qui et illud antea exaratum esse asserant. Sed quovis tempore scriptum esse dicatur, nihil vetat, inquit Areopagitici, quominus illud ipsum, atque etiam ejusdem Joannis Apocalypsis citari potuerint a Dionysio, qui centenarius major sub Trajani, vel, juxta alios, sub Adriani imperio vitam cum morte commutavit.

Fatendum quidem est quod si hoc Dionysianæ mortis tempus certis rationum momentis posset confirmari, omnis procul dubio solveretur hujusce difficultatis nodus. Sed contendunt Antiareopagitici Dionysium post Domitiani imperatoris tempora vitam non produxisse. Quod quidem ita certum esse volunt, ut non solum accuratioris criteri auctores, sed eorum etiam qui scripta Dionysio Areopagitæ vindicant, non pauci huic opinioni subscripserint. Cæterum cum tempus Dionysianæ mortis ea, quæ omnem tollat difficultatem, evidenti demonstrari nequeat, eo certe argumento non revincuntur omnes Areopagiticorum animi.

Quapropter nec apud eos plus valebit et alia similis argumentatio, inde petita quod in librorum manuscriptorum omnium titulis auctor noster episcopus Atheniensis inscribatur. Neque enim ullus certa omnino ac plane evidenti probatione demonstravit quædam Dionysius Atheniensem tenuerit episcopatum, aut quo tempore sive spontanea abdicatione sive morte sua illum tandem reliquerit. Incertum igitur Areopagiticis videbitur num Dionysius post editos a Joanne Apocalypsis et Evangelii libros Atheniensi episcopatu punitum non remisit. Hæc itaque probationum firmamenta apud eos tantum vim habebunt, qui, soli veritati litantes, illas Dionysianæ historiæ difficultates, sepositis partium studiis, enodare conabuntur.

CAPUT XI.

Tertium argumentum, ex citata sancti Ignatii, episcopi Antiocheni, auctoritate petitum.

Graviter sane contra Areopagitæ defensores eruitur argumentum ex epistola Ignatii, episcopi Antiocheni, ad Romanos, quam auctor noster in hæc verba citasse perhibetur ¹⁰: *Γράφει δὲ καὶ ὁ θεὸς Ἰγνατίος: «Ὁ ἐμὸς ἔρωσ ἐσταυρώται.» Scribit autem et divus Ignatius: «Amor meus crucifixus est.»* His autem verbis laudatur aliquid ab Ignatio non dictum, sed scriptum; quod nullibi, nisi in ea quam citamus epistola invenire est. Atqui hæc epi-

stola ab ipso, cum ad martyrium duceretur, anno Christi, ut supra ostendimus, 107 aut 108, fuit exarata. Porro autem ea neque tam cito in manus Dionysii venire potuit, neque ille eam ut novam, et a paucis cognitam, sed ut receptam ab omnibus citat, verbæque ejus transcribit. Hinc ergo concludas necesse est Dionysii librum *De divinis nominibus* non ante annum 110 emissum fuisse in lucem.

Respondent quidam Areopagitici Dionysium post Ignatii mortem vitam suam produxisse; proindeque epistolas ejus ab illo potuisse laudari. Sed illi de soliditate hujus responsionis, quam cum ejusdem Dionysii in Gallias adventu conciliare non possunt, penitus diffidentes, ad aliam statim confugiunt, aiuntque Dionysium scripta sua in Græcia quidem edidisse, sed ea postmodum ab ipso in Gallias ita recognita atque retractata, utiis ex Joannis Evangelio et Apocalypsi atque ex Ignatii epistola plura testimonia addiderit. verum id gratis omnino fingitur. Nam si opera Dionysii ab eo in Gallias fuissent recusa, ille procul dubio in populi sui aliorumque solatium curasset ea in Latinam linguam verti et publicari, atque plurimi eorumdem Operum inventi fuissent in his regionibus et Latina et Græca manu exarati codices. Nulli tamen ibi unquam reperti sunt: sed priores ex Oriente asportati, Græce scripti erant; nec Latinam eorum versionem, ea quæ a Joanne Scoto edita est, antiquiorem habemus. Deinde nullus unquam Opera sua recensuit, ac in eorum recognitione plura adjecit nova, quin de his lectores alicubi monuerit suos. Nullibi tamen apud auctorem nostrum exstant hujusce admonitionis vestigia vel notæ.

His igitur responsionibus ab aliis Areopagiticæ opinionis fautoribus vel spretis vel omissis, audacter affirmant citata Ignatianæ epistolæ verba ab aliquo iascente et rerum ignaro imprudenter et inepte in Dionysii intrusa textum. Et id quidem pluribus momentis demonstrari posse arbitrantur. Primum, quia nihil ad Dionysii argumentum faciebat præfata Ignatii auctoritas. Dionysius etenim ibi probat vocem *ἔρωσ*, amor, apud sacros auctores in bonam partem accipi. Atqui eadem vox in hac ipsa Ignatii epistola pro concupiscentia amoreque terrestri usurpatur. Secundo, quia hæc pericope et sententia Ignatii dempta, melius sibi coheret Dionysii oratio. Tertio, testimonium illud Ignatii inter media sacræ Scripturæ testimonia absurde omnino collocatur. Certè prudentior Dionysius et post omnia divinæ Scripturæ testimonia, atque etiam post allatas a se ibidem Hierothei magistri sui auctoritates ei locum dedisset. Denique pericopus quæ hanc Ignatii sententiam antecedit, falsitatem continet putidissimam, et auctore tam erudito prorsus indignam. Hæc autem pericopus his verbis

¹⁰ Lib. *De divin. nomin.*, cap. 4, § 12.

concijitur : *Vixum est quibusdam nostris sacrarum Scripturarum tractatoribus nomen ἔρωτος, amoris, divinius esse, quam nomen ἀγάπης, dilectionis.* At hoc, inquit, falsissimum est. Nam si nomen amoris, ἔρωτος, divinius esset quam nomen dilectionis, ἀγάπης, scriptores sacri eo procul dubio frequentius uterentur. Atqui vox ἔρωτος in Novo Testamento, ubi vox ἀγάπη plus quam nonagies occurrit, nec semel quidem reperitur ; in Veteri autem creberrime legas vocem ἀγάπης, his vero tantummodo vox ἔρωτος, in Proverbiorum libris, ad amorem impurum et profanum significandum adhibetur ¹⁷ ¹⁸. Unde concludunt et phrasim præfatam, atque ipsam Ignatii sententiam, in Dionysii libros fuisse a quodam malo feriato homine intrusus.

Sed hanc Areopagiticorum opinionem, ejusque firmamenta, inde convellunt adversarii, quod nullus unquam inventus sit codex manu exaratus in quo illa Ignatii verba in textu Dionysiano eadem manu ac cætera omnia descripta non reperire sit. Quid quod? ab auctore prologi Homiliarum in Cantica, quem Areopagitici Origenem esse fatentur, hæc eadem verba pro vere Dionysianis, et eodem atque ab auctore nostro sensu citata legimus. Nihil ergo Origenes in his invenit quod non esset veritati consonum, recto ordine digestum, et ad ea quæ Dionysius intendebat probanda aptum omnino et conveniens.

Porro autem ex hoc Origenis seu auctoris harum Homiliarum testimonio ruit primum Areopagiticorum momentum. Putavit enim ille, ac etiam alii post eum Areopagitici, nomen ἔρωτος ab Ignatio in bonam partem accipi. Potuit ergo et auctor noster in eadem esse opinione, atque eo sensu, quem verum genuinumque esse putabat, hanc citare Ignatii sententiam. At, inquit, hoc falsum est omnino. Falsus est ergo, inquit, Origenes, falsi sunt et alii. Porro si in hoc eos errasse dixeris, quidni et errare potuit Dionysianorum auctor Operum? Illos tamen non errasse hinc non absurde conjicias, quod nomen ἔρωτος in his quæ citantur Ignatii verbis, pro amore spirituali et divino possit usurpari, quamvis in subsequentibus, quæ inde auctor noster intulit, pro extincto concupiscentiæ igne accipiantur.

Quod autem objicitur, hac periodo dempta, Dionysianam orationem melius sibi cohærere, leve omnino est nulliusque momenti. Idem quippe dici posset de aliis auctorum libris, in quibus plura ad aliquid probandum congeruntur testimonia antiquiorum. Uno enim et altero sublato, melius quoque scriptoris oratio sibi cohærere plerumque videbitur. Deinde si quoties deleta aliqua periodo oratio sibi melius cohærere censetur, toties eadem periodum textui auctoris dixeris, esse adjectam, tot in Ecclesiæ Patrum atque in primis au-

ctoris nostri operibus, dici deberent assuta, hisque insita, ut hæc objecisse Areopagiticos aliquando pœniteret.

At, inquit, Dionysius non poterat testimonium Ignatii aliis sacræ Scripturæ testimoniis medium interjicere ; sed illud suo, id est ultimo, posuisset loco. Nec majoris ponderis est ista argumentatio. Quis enim scriptores his citandorum librorum legibus ita teneri credat, ut ab his non liceat unquam transversum unguem discedere? Hæc quippe ita si se haberent, quot, bone Deus! occurrent testimonia veterum in variis posteriorum scriptorum libris ab inscientibus et ignavis imprudenter intrusa, et ex his deinceps delenda! Quot namque scriptores de ea, quæ nunc desideratur, citandi methode ne cogitaverunt quidem? Quot in eorum Operibus permista reperies Scripturæ Patrumque antiquiorum testimonia?

Neque erat sane quod fastidiosius objicerent periodum, quæ huic Ignatii sententiæ præponitur, falsitatem continere putidissimam. Etenim eo quo enuntiatum modo, nihil in ea nisi verissimum deprehenditur. Hæc quippe ipsissima sunt, ut superius dictum est, auctoris nostri verba : *Vixum est quibusdam nostris sacrarum Scripturarum tractatoribus nomen amoris divinius esse quam nomen dilectionis.* Quibusdam dixit, non omnibus. At quibusdam id ita visum fuisse tam constanter putabat, ut scriptores et scripta, ubi id traditum est, ille continuo indicaverit. Et certe qui hæc objiciunt, et ipsi fatentur illud nomen amoris in aliis quam his qui ab auctore nostro citantur, inveniri Scripturæ sacræ libris.

CAPUT XII.

Quartum argumentum, ex aliorum operibus atque opinionibus ab auctore nostro citatis deductum.

Neque porro sola ab auctore nostro citata Ignatii auctoritas, sed etiam Bartholomæi, Justi, et Hierothei, præceptoris sui, prolata ab illo testimonia, ipsum Dionysium Areopagitam non esse plane demonstrare Antiareopagiticis videntur. Verum enimvero ubinam gentium exstiterunt aliquando illa, quæ ille citat, tantorum virorum Opera? Quis ea unquam præter hunc auctorem nostrum laudasse perhibetur? Quomodo ea Eusebii, accuratissimi antiquissimorum scriptorum scrutatoris, aliorumque omnium diligentiam fugerunt? Nunquid unius apostoli, et duorum apostolicorum hominum scripta, tam cito perierunt, ut nulla eorum nisi apud auctorem nostrum mentio habeatur? Certe Hierothei, qui Dionysii Areopagitæ magister et Pauli apostoli discipulus fuisse dicitur, cujus pietas et doctrina summis extolluntur laudibus, tanti, inquit, viri opera omnia a Dionysio saltem et Timotheo publicari, et de eorum manibus in Christianorum omnium manus venire, ipsisque animo esse in pretio, ac in Ecclesiarum

¹⁷ ¹⁸ Prov. vii, 18 et xxx, 16.

scriniis, et episcoporum bibliothecis asservari debebant. Cur ergo hujus summi viri, qui μέγας ἄλιος appellatur, Opera tantis tenebris tantaque oblivione obruta sunt, ut nullum eorum nisi in auctoris nostri scriptis vestigium supersit? Quid quod et ipsa Hierothei testimonia non alio quam auctoris nostri stylo exarata videntur? Idem enim in utrisque et ingenium et locutio, cæteraque omnia sibi plane similia legentibus prima fronte occurrunt. Ex quibus non temeraria prorsus conjectura capitur, libros Hierothei nunquam, nisi Dionysianis in lucubrationibus, editos in lucem.

Ad hæc vero, auctor noster non solum plura incognitorum hominum producit testimonia, sed varias etiam doctorum hominum opiniones ita refert, ut iis tantummodo quas vero propiores esse existimabat, se adhærere testetur. Ubi enim de Seraphim quod ad Isaiam missum est, disserit²¹: *Nonnulli, inquit, juxta assignatam de omnium intelligentiarum communionem definitionem aiunt... Alius item haud admodum incongruam mihi tradidit solutionem. Aiebat enim, etc.* Et de hymno qui in missa fidelium cantabatur²²: *Hunc autem hymnum alii laudis canticum, alii religionis symbolum, alii denique, mea quidem sententia, hierarchicam Eucharistiam, etc.* Et de Seraphinorum alis²³: *Senus alas, quas Eloquia commemorant, non existimo sacrarum numerum denotare, ut quibundam placuit, sed ipsas virtutes.* Denique, ut cætera taceamus, de electione sancti Matthiæ hæc habet: *Cum autem de divina illa sorte quæ divinitus super Matthiam cecidit, alii ab aliis mea quidem judicio non recte diversa senserint, meam ipsam sententiam exponam.* At vero quis inducat sibi in animum apostolicis temporibus Christianos virosque apostolicos in tam varias hisce de rebus abisse opiniones? Quis de eo, quo Matthias in proditoris Judæ locum assumptus est modo, divinaque ejus sorte et electione, tantum inter eos dissidium, tantamque fuisse discordiam crediderit? Nunquid apostolorum discipuli ab ipsis non didicerant quomodo ea electio facta fuerit? Fac autem de ea nihil ab eis acceperint, certe ii ab aliis apostolorum sociis, aut successoribus, qui adhuc in vivis erant, poterat eorum unusquisque de ea electione ita certior fieri, ut nullus esset dissensionis disputationisque locus.

Areopagiticæ e contrario clamant ab ipso Ecclesiæ nascentis exordio, diabolicis artibus fuisse inter Christianos, ut testatur Paulus, hæreses et schismata, scissuras et dissensiones. Nihil ergo, inquit, mirum est si Dionysii tempore de sorte quæ cecidit super Matthiam, sit disputatum. De Hierothei vero aliorumque libris deperditis nihil est quod magis mireris, quandoquidem plurima apostolorum virorumque apostolicorum scripta ita perie-

runt, ut nullum eorum exstiterit vestigium. Sed his parum moti eorum adversarii, arguunt de rebus quidem quæ ad fidei doctrinam pertinent, fuisse semper in Ecclesia ab hæreticis agitata quæstiones; at de rebus quæ inter apostolos publice ritumque solemnem peractæ sunt, quasque omnes ab eis eorumque sociis poterant facile edoceri, nullam de qua in scriptis disputaretur, nasci potuisse dissensionem. Porro Opera Hierothei, ac Bartholomæi, et Justi, non potuerunt tanta facilitate ad aliorum lucubrationes oblivione perpetua obrui. Constat quippe ea, si Dionysio credamus, in ejus ac Timothei manus venisse: nec dubium est quin illa cum plurimis, a quibus summa cura conservari debuerunt, censuerint esse communicanda.

CAPUT XIII.

Quintum argumentum, ex citatis ab auctore nostro traditionibus petitum.

Aliud contra Dionysii Operum γνησιότητα argumentum suppeditant traditiones, quas ille ab antiquo tempore ad suam ætatem deductas esse testificatur. De baptizandorum enim infantium more hæc tradidit auctor noster²⁴: *Hæc de re id quoque dicimus, quod deiformes præceptores nostri ab antiqua traditione nobis transcripserunt.* Πρὸς τῆς ἀρχαίας μαθόντες παραδόσεως. At id certe a Dionysio Areopagita dici nequaquam potuit.

Enimvero quamvis mos ille ab apostolis derivetur, Dionysio tamen Areopagitæ ab antiqua traditione non transmissus est. Quos enim ille vir summus, a Paulo fidei Christianæ dogmatibus imbutus, præceptores habere potuit, qui illi morem baptizandi infantem ab antiqua traditione præscripserint?

Neque dixeris vocem ἀρχαίας non pro antiqua, sed prima traditione significanda usurpatam. Nullo quippe unquam exemplo vocem ἀρχαίας ad id quod, interposito nemine, ab aliquo acceptum est, significandum ullibi apud Græcos scriptores adhibitam fuisse probabitur. Quis ergo Dionysium Areopagitam hac voce contra receptam ab omnibus illius significationem usum esse, nulla ratione allata aliis facile persuadebit?

Sed age, et videamus utrum ea veriora sint quæ auctor noster de aliis dogmatibus sibi traditis, haud dubitanter affirmat²⁵: *Maxime vero, ita ille loquitur, ista oracula dicimus quæ a sacris nostris institutoribus, divino Spiritu affatis, in Scripturis sacris librisque theologicis tradita nobis sunt, ut et illa quæ ab iisdem viris sanctis subtiliori, non omnino dissita ab ordine cælesti, insinuatione de mente in mentem, mediante verbo corporeo quidem illo, simul tamen immateriali, sine descriptione institutores nostri sacra quadam traductione sunt edocti: γραφῆς ἐκτός οἱ καθηγεμόνες ἡμῶν ἐμυθήσαν.* Ibi

²¹ De cælest. hierarch., cap. 13. ²² De ecclesiast. hierarch., cap. 13. ²³ Ibid., cap. 4. ²⁴ Lib. De eccles. hierarch., cap. 7, § 11. ²⁵ De hierarch. eccles., cap. 1, § 4.

plane et dilucide non scriptam commemorat traditionem, quam de mente in mentem ad se traditam esse asserit. Verum, amabo vos, poteratne Dionysius Areopagita, Pauli discipulus, verbis adeo expressis affirmare se institutores ac magistros habuisse qui hierarchiæ ecclesiasticæ ordinem ab aliis sine scriptione didicerint?

Neque vero, quod mirum est, ibi tantummodo, sed alibi non semel eodem traditionis argumento ad ea quæ dixerat confirmanda sponte sua utitur. Nam ubi de sanctissimo Trinitatis mysterio non minus enucleate et perspicue ac alii post Nicænam synodum Patres, disputat²⁶, *Hæc, inquit, atque quælibet desiccat lumina, quæ Scripturis consona sancti nostri præceptores arcana nobis interpretatione tradiderunt, nosque hausimus*: Græce legitur, *κρυφὰ παράδοσις, secreta traditio*. Et paulo infra²⁷, *Theologicæ nostræ traditionis auctores... assignantque Scripturis sacris insistendo nonnulla dictæ unioni propria, vicissimque distinctioni*. Ili ergo auctores, vel, ut Græce scribitur, *θεολογικῆς παραδόσεως ἑρομύσται*, divina attributa, inquit ille, enodaverunt, *Scripturis sacris insistendo*, vel, ut prius dixerat, *Scripturis consona tradendo*. Illorum ergo ibi profert testimonia, qui post editos Novi Fœderis libros, ac in primis Apocalypsim et Evangelium Joannis, quæ ibidem ab eo laudantur, inde auctoritates ad theologorum de divina Trinitate dogmatum expositionem afferbant. Qui ergo erant ii Dionysii Areopagitæ præceptores? Nunquid Hierotheus? Sed is ab illo semper nominatum, *præceptor noster* appellatur. Si ergo illum his in locis laudat, et alios procul dubio eidem adjungit. At porro quicumque tandem fuerint Areopagitæ magistri, eos certe tantum citat qui post publicatos Apocalypsis et Evangelii Joannis libros ita scripserunt, ut eos in omnium manus et cognitionem venisse omnino persuasum haberent. Rursus vero auctor noster illa præceptorum suorum Opera, non ut receus edita, sed omnibus plerumque cognita laudavit. Unde quivis facile intelligat omnes scriptoris nostri lucubrationes et serius quam creditur produsse, nec Dionysium Areopagitam potuisse eorum esse auctorem.

CAPUT XIV.

Sextum argumentum, ex iis quæ de sanctissimo Trinitatis mysterio personisque divinis auctor noster tradidit, desumptum.

Illud autem probationibus jam adductis accedit firmamenti, quod non solum Hierotheus, ut diximus, de Trinitatis mysterio clarissime disserat, sed noster etiam Dionysius præceptorem suum præeuntem ita subsequatur ut uterque post ortam et damnatam Arianorum hæresim videatur disputare. Is enim non secus ac Hierotheus vocem *hypostasis*

ad tres divini Trinitatis personas significandas sæpius usurpat²⁸. Καὶ μὴν, inquit ille, ὅτι μὴνός ἐστι καὶ ἕνὰς τρισυπόστατος. Et alibi²⁹: ὡς τριάδα δὲ διὰ τὴν τρισυπόστατον. Ubi vero de personarum divinarum circuminsessione loquitur³⁰: τῶν ἑναρχικῶν ὑποστάσεων, inquit. Atqui nullus ante Alexandrinam synodum, anno 362 coactam, ea voce, si Socrati fides habeatur^{30*}, ad id significandum usus est: *Cæterum episcopi, Socratis verba sunt, qui in Alexandrino concilio aderant, hanc præterea questionem diligenter examinerunt, de substantia scilicet et hypostasi... Quid autem nos de substantia et hypostasi didicerimus, nihil velat quominus hæc breviter exponamus. Qui Græcam inter Græcos philosophiam tradiderunt, substantiam quidem plurimis modis definiunt, hypostaseos vero nullam prorsus mentionem fecere, etc.* Hieronymus vero de eadem voce, utrum usurpanda foret, sententiam Damasus papæ seiscitatus, ait³¹: *Tota sæcularium litterarum schola nihil aliud hypostasim, nisi usiam novit... Taceantur tres hypostases, si placet, et una teneatur*. Nondum ergo Hieronymi tempore ea vox recepto apud omnes in usu erat, nec inconsulto summo pontifice, ea sanctus doctor uti se posse arbitrabatur.

Sed insurgunt Areopagitici, magnisque animis adversariorum tela retundentes, certum esse dicunt Antenicænos Patres in asserenda, quæ de sanctissimæ Trinitatis mysterio ab orthodoxis traditur, doctrina tam constantes fuisse, ut eo tempore quo Arius hæresim suam disseminare cœpit, ille nova hactenusque inaudita dogmata spargere insimulatus, ab omnibus contra ejus impietatem sit reclamatum. Nulli præterea dubium esse posse inquit, quin apostoli adorandum illud mysterium Christianis, præsertim perfectioribus, non obscure, sed clare et perspicue exposuerint, eosque in hac tam difficilis mysterii doctrina adversus nascentes hæreses muniendo, nihil ipsis reliquerint obscuritibus involutum. Quid ergo mirum si Dionysius, Pauli discipulus, et philosophiæ callentissimus, traditam ejusdem mysterii doctrinam, præ cæteris aliis scriptoribus, verbis explicuerit clarioribus magisque philosophicis?

Porro autem quamvis usus hujus verbi *hypostasis* ante Nicænam synodum non esset ita frequens ac promiscuus, constat tamen eam vocem ab aliquibus usurpatam fuisse. Etenim Dionysius Alexandrinus eam ipsam aliquando adhibuisse legitur³². Alexander vero, Alexandriae episcopus, ad alium Alexandrum, Constantinopolis episcopum, scribens³³, *Propriam, inquit, hypostasim declaravit, dicens. « In principia erat Verbum, et Verbum erat apud Deum »*, etc. Denique his Pauli verbis *χαρὰ κτῆρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ*³⁴, personam Patris

²⁶ Lib. *De divin. nom.*, cap. 1, § 4. ²⁷ *Ibid.*, cap. 2. ²⁸ *De cælest. hierarch.*, cap. 5. ²⁹ *De divin. nom.*, cap. 1. ³⁰ *Ibid.*, cap. 2. ^{30*} Lib. III, *Histor.*, cap. 7. ³¹ Epist. 57, ad Damas. ³² In Resp. ad Propos. Pauli Samosat. tom. I Concil. ³³ Theodoret. lib. I *Hist.*, cap. 4. ³⁴ Joan. I. ³⁵ Hebr. I, 3.

æterni designatam esse Basilius ²⁶, et laudatus a Theophylacto Gregorius Nyssenus affirmant. Cæterum, quamvis concedatur nullum ante Dionysii tempora fuisse hujus verbi usum, fatendum tamen est inter Christianos existuisse aliquem, a quo illud primum cœperit usurpari. Quid ergo prohibet quominus Dionysius, vir philosophicæ disciplinæ peritissimus, qui hujusce vocis, ab Aristotele ob eubi traditæ, vim noverat, illa eodem ac ille philosophorum princeps, sensu et significatione primus inter Christianos usus esse dicatur?

Contra tamen argenti instantique adversæ partis fautores, quod quamvis Antenicæni Patres Christum Dominum verum Deum, Patris æterni Filium, ejusdem cum eo substantiæ, ipsique cœternum esse et crediderint et docuerint, ab eorum tamen nemine de personis divinis, illarumque attributis et relativis, ut loquuntur, et essentialibus tam clare et enucleate, atque ab auctore nostro disputatum unquam fuerit. Et sane, inquirunt, cur ille qui post Dionysium edendis lucubrationibus secundò et tertio Ecclesiæ sæculo operam dedere, non eosdem ac ille de divina Trinitate sermones habuerunt? Cur nullus aliquando illius aut præceptoris ejus Hierothei exemplum secutus est?

Quæ vero ad probandum vocis *ὑποστάσεως* usum adducuntur, ea nihil habere videntur soliditatis et firmitatis. Epistolam enim Dionysii Alexandrini ipsi suppositam adulterinamque esse critici doctiores facile agnoscunt. Altera vero alterius Dionysii epistola quo tempore scripta sit, nullus definire potest. Baronius quidem illam anno 328, quo Licinii mortem consignat, datam opinatur; sed rinoso nititur fundamento. Nam Licinius non anno 328, sed 324, ut accuratioris criterii scriptoribus videtur, vitam finivit. Demus tamen Alexandrum eo quo vult Baronius tempore suam exarasse epistolam; quid inde? Nulli sane mirum esse debet vocem *hypostasis* ab homine Alexandrinæ synodi temporibus adeo vicino, fuisse usurpatam; sed illud sane mirabilis, quod nullus scriptor, ut Petavius ostendit ²⁷, his tanti viri vestigiis, nisi post Alexandrinam synodum insistendum esse putaverit. Quod certe quam parum ea vox ineunte sæculo quarto, atque a fortiori sæculis superioribus, usitata esset, aperte demonstrat.

Nec plus roboris et virium illud habet, quod ea vox et in Epistola ad Hebræos occurrere, et a Basilio Gregorioque sensu Dionysiano explicari objicitur. Uterque enim Basilius et Gregorius post Nicænum concilium scripsere; atque hi eam vocem sensu temporibus suis usitato interpretati sunt. Nullus autem ante illud concilium eandem Pauli vocem ita censuit esse explicandam. Et id quidem ita certum est, ut in Latina ejusdem Paulinæ epistolæ versione, vox Græca *ὑπόστασις* non per Latinum *hypostasis*, sed *figura substantiæ* red-dita legatur.

Denique quod aiunt auctorem nostrum primum forsitan fuisse, a quo eadem vox sensu memorato accepta sit, gratis omnino fingitur. Noster quippe auctor, ut cuilibet citata loca percurrenti planissimum fiet, de ea sic disputat, ac si sensus quem illi tribuit, nulli omnino incognitus, receptus esset ab omnibus

Neque ad rem facit laudata uno in loco Aristotelis auctoritas. Ea quippe apud primos Ecclesiæ Patres nullius erat momenti, quippe qui philosophicæ dogmata respuerent et aspernarentur. Porro autem si quid successu temporis ex illa lauserunt, Platonis potius quam Aristotelis placita et doctrinam sunt amplexati.

CAPUT XV.

B *Sextum argumentum, ex his quæ auctor noster de monachis eorumque votis ac solemnibus professionibus memorat, elicium.*

Ille vero auctorem nostrum post Dionysii Areopagitæ ætatem vixisse luculenter demonstrant, quæ ab eo hisce in lucubrationibus de monachorum professione et ordine produntur. Ibi enim ille non obscure docet hunc monachorum ordinem ante sua tempora fuisse institutum; traditque apertissime eorum professionem ac vota monastica solemnibus ac publicis, non secus ac sæculo quinto et sexto, cæremoniis fuisse emissa. At præterquam quod priorum Ecclesiæ sæculorum scriptores, atque etiam ipsi qui de singulis Christianorum ordinibus accuratius iisdem temporibus disseruerunt, nullam monastici ordinis monachorumve professionis fecere mentionem, certe quidam eruditissimi et antiquissimi rerum monasticarum indagatores earum originem ad Paulos, Antonios Pachomiosque referunt. His ergo auctor noster posterior esse debet, nec Dionysius Areopagita dici potest.

Areopagitici tamen hunc non exiguæ difficultatis nodum haud difficulter se solvere arbitrantur, duplicis monachorum generis distinctione. Aliud enim esse aiunt genus cœnobarum et eremitarum, qui a plebe prorsus secreti, et a cæterorum hominum societate separati, in monasteriis et cœnobiis, vel in silvis et montibus vitam monasticam degabant. Hos fatentur longe post Dionysii ætatem, nec ante Pauli, Antonii et Pachomii tempora ortum habuisse. Aliud vero contendunt fuisse genus monachorum, qui pars populi præcipua, et illustrior regis Christi portio, inter laicos ita computabantur, ut primus eis in synaxi post Ecclesiæ ministros assignatus esset locus. Illi porro privatim in suis urbium ædibus, vel simul in collegiis vitam puram et castam, atque a curis terrenis expeditam, unquam Deo mancipatam agebant. Monachos autem istos temporibus apostolorum existisse dicunt, eosque esse asserunt, de quibus Philo Judæus illum instituit sermonem, qui ab Eusebio in *Historia* ²⁸ sua transcriptus est.

Neque dixeris hos, quos Philo non monachos,

²⁶ Epist. 43, ad Gregor. Nyss. ²⁷ *Theolog. Dogmat.*, cap. 1. ²⁸ Lib. 11, cap. 17.

sed therapeutas vocat, revera monachos non fuisse, sed Judaicæ, nequaquam vero Christianæ religioni addictos, atque Eusebium hæc in re, ut eruditus ejus interpret Valesius observat, vano errore fuisse deceptum. Ab Areopagiticis enim audies nullas penitusque frivolas esse Valesii adversus auctorem suum probationes. Et certe, inquit, Eusebius, vir summæ eruditionis in dignoscenda therapeutarum religione, tam turpis hallucinationis non sine temeritatis nota potest insinulari. Addunt præterea Hieronymum huic Eusebii de Christiana therapeutarum religione opinioni hæc subscripsisse in verba ²⁹: *Philo, videns Alexandria primam Ecclesiam adhuc Judaizantem, quasi in laudem gentis suæ librum super eorum conversatione scripsit.*

At sane Areopagitici therapeutas, si fieri possit, Christianæ religioni nomen dedisse invictis demonstrant argumentis, per nos licet. Sed illos vitam monasticam, qualis ab auctore nostro describitur, aliquando duxisse, nullo unquam, ut putatur, antiquitatis monumento probabunt. Missa etenim primum ea facimus quæ scriptor noster de Monachis suis tradidit, eos non in urbibus, sed extra urbes progressos, in hortis agellæque degisse, ac proinde Antonianis, quod alii negant, fuisse similes. Illud autem potissimum quærimus cur Eusebius qui tanto nisu therapeutas Philonianos Christianis annumerandos esse probare conatus est, eosdem nullibi dixerit monachos fuisse, vel successores habuisse, qui vestibus, tonsura, votis solemnibus, ac vivendi ratione ab omnibus Christianis secreti, perfectiorem vitæ monasticæ normam profitebantur. Cur Hieronymus, tantus monasticæ professionis prædicator, eosdem therapeutas in monachorum numerum non refert, illosque cum cæteris omnibus primæ Ecclesiæ Christianis permiscet et confundit? Nulla procul dubio alia ratio afferri poterit, quam nec therapeutas inito nascentis Ecclesiæ, nec ullos Christianos Dionysii tempore tales monachos fuisse, quales ab auctore nostro memorantur.

Atque illud quidem eo rursus confirmari potest, quod monasticum institutum non ferebant prima sævientium adversus Christianos persecutionum tempora. Quis eam sibi persuadeat tyrannos idolorumque cultores, qui summa crudelitate in Christianos omnes grassabantur, eos impune tulisse, qui in collegiis communiter degentes, tonsura et veste perfectiorique vivendi genere cæteris Christianis illustriores erant. *Sacerdos, inquit auctor noster, stat ad altare... Is autem qui consecratur, stat post sacerdotem... supra illam mysticam invocationem prosequenti. Qua finita, sacerdos accedens rogat ipsum primum, an omnibus rebus dividuis renuntiet, non solum vitæ, sed etiam imaginationibus. Deinde exponit illi vitam perfectissimam, contestans illam debere mediam vivendi rationem superare. Quæ*

²⁹ De script. eccles.

A ubi omnia is qui initiatur, professus est, sacerdos eum signo crucis consignatum tondet... omnique veste detracta, eum alia induit. Quis autem primis Ecclesiæ temporibus monachum aliquem veste et tonsura ab aliis Christianæ religionis hominibus discretum, in publico visum, aut a paganis captum, tortumque, aut necatum memoriæ aliquando mandavit? Ubinam, quæso, collegium aliquod, in quo monachi simul vitam degerent, a paganis aut imperatoribus prædatum aut eversum legitur? Si quid his non omnino absimile in quibusdam martyris alicujus Actis occurrere dixeris, arguetur continuo illa nec genuina esse nec sincera, nihilque de tempore quo martyr ille obierit, ab eorum scriptoribus certo definiri.

B Tradit denique auctor noster nomen therapeutæ et monachi suo tempore tritum et vulgare fuisse atque a præceptoribus suis illud Christianis, ritum monasticum solemniter protestantibus, inditum: *Hinc sancti præceptores nostri, inquit, divinis eos appellationibus sunt prosecuti: alii quidem therapeutas, alii vero monachos appellaverunt: οὗ μὲν θεραπευτᾶς, οἱ δὲ μοναχοὺς ὀνομάζοντες.* Quinam, obsecro, esse poterant hi Dionysii præceptores, qui ea nomina appellationesque divinas illis imposuere? Non Philo quidem. Is enim, Judæus cum esset, a Dionysio Areopagita tanquam unus ex sanctis præceptoribus suis laudari non potuit. Quinam ergo ab eo præceptores appellantur? Num Hierotheus vel alii, quorum nomen excidit, evanuitque memoria? Sed hi suis temporibus celebres esse debuerunt, et omnibus facile noti. Cur ergo isti soli cum discipulo suo Dionysio Areopagita primo, secundo tertioque Ecclesiæ sæculo monachorum nomina, ordinem, statum, professionem, vota, tonsuram, vestem et collegia memoraverunt? Certe cum alii scriptores per tam longa trium sæculorum spatia horum omnium nequaquam meminerint, id sane argumento non levissimo est tempore Dionysii nullos existisse hujusmodi monachos et therapeutas.

CAPUT XVI.

Argumentum septimum, ex cæremoniis ritibusque sacris, quos auctor noster recensuit, deproniptum.

D Maxima cæremontiarum multitudo, solemnisque earum apparatus et pompa, quibus auctor noster sacramenta baptismatis, chrismationis et Eucharistiæ confici et administrari, missam liturgiamque celebrari, et mortuorum corpora sepeliri perhibet, eum Dionysio Areopagita posteriorem esse rursus produnt et demonstrant. Ille enimvero hos omnes ritus nec minori numero, nec minori solemnitate, quam cum Ecclesia pace placidissima fruebatur, suo, hoc est, ut ipse fingit, acerbissimo pene incredibilium vexationum tempore a Christianis adhiberi solere significat.

Non dissententur quidem Areopagiticj plurimum

cæremoniæ mentionem apud Dionysium haberi; A sed contendunt eas apostolorum tempore paulatim institutas, et traditione apostolica ad alios ita derivatas, ut Dionysii ejusdem ætate, in eum quem ille describit, numerum haud difficile crescere potuerint. Porro autem Christiani, nisi illi autumant, his ritibus tum utebantur, cum, persecuti- num furere vel sopito vel mitigato, synaxes suas lulis in locis agere licebat. Quæ quidem ut probent, adducunt testimonia Tertulliani, qui baptismi non paucioribus quam auctor noster cæremoniis administratum asseverat. Basilium vero eas a tacita et occulta traditione ad suam usque ætatem deductas esse testatur. Nec aliter sane de his atque aliis liturgiæ ritibus sentiebat idem Tertullianus ⁴²: *Quas, inquit, sine ullius Scripturæ instrumento, solius B traditionis titulo, exinde consuetudinis patrocinio vindicamus... Harum et aliarum ejusmodi disciplinarum si legem exostules, Scripturarum, nullam invenies: traditio tibi præstenditur auctrix, consuetudo confirmatrix, et fides observatrix. Rationem traditioni, consuetudini, fidei patrocinaturam aut ipse perspicies, aut ab aliquo, qui perspexerit, discet.* Neque hic quosdam audiri volunt Antiareopagiticos, qui, nullis probationibus freti, quasdam cæremonias Dionysianis atque apostolicis temporibus in usu fuisse audacter inficiantur.

Verumtamen illud adversus Areopagiticos jure merito urgetur, quod sicut auctor noster nonnullos commemorat ritus, qui illa prima Ecclesiæ ætate C revera vigeant, ita plures alios recenset, qui post Dionysianum ævum originem habuerunt. Quis enim verisimile esse putaverit Dionysii ævo catechumenos pœnitentesque publicos exsiliisse, qui post sacrarum Scripturarum lectiones ejicerentur ex ecclesia? De his tamen sic scribit auctor noster ⁴³: *Porro catechumenos et energumenos, eosque qui pœnitentia ducuntur, sacrosanctæ hierarchiæ mos patitur audire sacram psalmodiam divinamque sacrarum Scripturarum recitationem: verum ad ea quæ deinceps sequuntur sacrificia spectaculæ nequaquam, etc.* Nec leviter prætereunda est vox Græca *θεοπέδ* quæ ibi legitur; idem quippe sonat ac sanctio aut mos vetus. Quænam autem, amabile, sanctio, aut quis mos vetus poterat a Dionysio D notari, quæ ab ipsis apostolis non sint profecta? At nullo sane antiquitatis aut sacræ Scripturæ monumento ostendes latam ab apostolis legem, vel morem ab eis inductum, quo catechumeni et publici pœnitentes priori missæ parti adessent, et post hæc missa fidelium interdicerentur. Enumera, si velis, quos apostoli eorumque successores viri apostolici catechumenos baptismate abluerint, quos absolverint publicos pœnitentes, nec ullum reperies quem his unquam legibus voluerint coerceri.

Evolve etiam, si vacat, omnes libros, nec ul-

temporibus thuris usum, nec tot suffitiones quot ab auctore nostro his verbis referuntur: *Pontifex precem sacram ad altare Dei celebraturus, ab ejusdem suffitione initium faciens, universum circuit chori ambitum, donec rursus ad altare divinam rediens, etc.* Enimvero Athenagoras ⁴⁴ et Tertullianus ⁴⁵ Christianos neque thure neque suffitu Deo sacrificasse testantur. Censet quidem eminentissimus cardinalis Bona eos esse intelligendos de more thus adolendi eodem ritu, habitu et apparatu, quo agitur apud idola. Sed summi viri pace dicere liceat, illud accuratius observari debere, quod scribit Tertullianus, Christianos duabus de causis thus adolevisse, nimirum *Christianis sepeliendis, et cum odor alicujus loci offenderit.* Hæc etenim duplici exceptione plenum ille facit, vel alibi thus a Christianis non oblatum, vel saltem non toties adhibitum quoties ab auctore nostro narratur. Fac tamen ea omnia suffimenta tunc fuisse in usu. At nullus, opinor, in animum sibi facile induxerit, ea in tot ecclesiæ partibus quot auctor noster designat, fuisse adhibita. Nunquid enim primis sæviorum tyrannorum temporibus Christianis erant ecclesiæ, quæ tot partibus, choro, narthece sacristiaque constarent?

Quid porro priori Ecclesiæ sæculo minus auditum, quam hæc chrismatis consecrandi cæremonia? *Pontifex, inquit auctor noster ⁴⁶, accepto unguento, ponit super altare duodecim sacris alis obvelatum.* Quis ritum illum ab apostolis ordinatum, vel ab apostolicis viris observatum fuisse memoriæ unquam prodidit? Dicesne eum Atheniensi Ecclesiæ proprium fuisse et peculiarem? Sed cave ut salva sint Dionysii Arcopagitæ scripta? Is enim primus Atheniensium episcopus fuit. Auctor autem noster de hoc ritu, non ut novo et recente, atque a se instituto, sed ab aliis ubique usitato loquitur. Hæc igitur illius scripta Dionysii, Arcopagitæ fetus esse non possunt.

Addamus denique id a veri specie prorsus vilius alienum, quod mortua Christianorum corpore iis omnibus, quas ille adhuc recenset ⁴⁷, cæremoniis mandata sepulturæ fuerint. Eæ siquidem, cum Ecclesiis omnibus pax summa tranquillitasque data est, nec plures fuerunt, nec magis solemnes. At pagani omnibus intolerabilis prorsus fuisset tam magnifica funeris exsequiarumque Christianarum pompa, nec ullum Dionysii ævo Christianum tantæ parentalibus justæ suis solventem, ab ethnicis aliquando deprehensum fuisse perhibetur.

CAPUT XVII.

Argumentum octavum, ex auctoris stylo petittum.

De auctoris nostri stylo nonnulla jam perstrinximus, ostendimusque Areopagiticos nihil in eo animalvertisse quod non sit vere Dionysianum, ac viro apostolico plate dignum omninoque convé-

⁴² Lib. *De corona milit.*, cap. 3. ⁴³ *De eccles. hierarch.*, cap. 3. ⁴⁴ *Apolog. ad imperat.* ⁴⁵ *Apology.* cap. 50, et lib. *De corona*, cap. 10. ⁴⁶ Lib. *De eccles. hierarch.*, cap. 3. ⁴⁷ *Ibid.*, cap. 7.

nlans. Scriptio enim illius genus stylusque non simplex quidem, sed elatus, et pro sublimitate argumenti sublimis, rerum omnium de quibus agitur dignitati majestatique pulchre respondet. Porro hæc styli sublimitas obscuritatem peperit. Illa tamen non ex Dionysii imperitia, sed ex eo potissimum orta est, quod ipse hoc scribendi genere difficili et obscuro, ut ait divus Thomas, sacra et divina religionis nostræ dogmata et mysteria paganis et infidelibus occultare voluerit.

Antiareopagitei vero censent nihil eodem auctoris nostri stylo excogitari posse Areopagitæ virique apostolice orationi magis repugnans et contrarium. Tanta omnium ioculis est de unius ejusdemque scriptoris stylo certam ferre sententiam! Quantum autem hic Dionysianus scribendi modus ab apostolice orationis forma abhorreat, hi demonstrant ex mira illius luxurie, sæpius cothurnos et dithyrambos supergrediente. Nihil quippe auctori nostro satis magnificentum, inflatum, turgidum, hyperbolicum. Superlativa ipsi non sufficiunt, sed et tantum quantum potest et auget et intendit. Voces usitatas, sacra narrantis Ecclesiæ usu consecratas aspernatur, ac novas hactenusque inauditas, atque ad pompam elictas, in eorum locum substituit. Horum autem omnium catalogum contexere operæ pretium non est, quandoquidem ea uno intuitu in Corderii Onomastico atque observationibus, Dionysianorum operam editioni adjectis, culibet cernere proclive est.

Neque dixeris argumentum in quo Dionysius versabatur, hanc ab eo exegisse sublimitatem, qua certe sublimiores et Deo digniores ideas ac cogitationes hominibus traderet inspiraretque. Primum enim id dici nequaquam potest de libro *De hierarchia ecclesiastica*, ubi ille disputat de sacramentis sacrisque ritibus quæ quotidiano usu frequentabantur, quæque simplici popularique methodo tardioribus Christianis æque ac peritioribus debebant explicari. Deinde consilium auctoris nostri, ut observavimus, erat his in libris clariori simpliciorique oratione ea Christianis minus perfectis exponere, quibus Hierotheus, præceptor ejus, sublimiori et obscuriori scribendi genere perfectos imbuerat. Dehinc igitur ille stylo scribere populari et plano, verbisque uti receptis et communibus.

Dices Dionysio forsitan idem accidisse ac Tertulliano aliisque scriptoribus nonnullis, qui, acrioris ingenii igne abrepti, libros suos stylo exaraverunt singulari, verbisque uti sunt locustatis ac plane insolentibus. Verum quantocumque igne incensum fuerit Dionysii Areopagitæ pectus, is sane tam immaniter a scopo non potuit aberrare ut in libris quos simplicioribus Christianis minusque perfectis scribebat, tantam orationis sublimitatem et grandiloquentiam ubique affectaret. Sed sic errare fasque solent male ferati homines, qui putandi temeritate libris suis eorum nomina inserunt, quorum nec ingenium nec scribendi modos

A possunt unquam assequi. Quid quod neque Tertullianus, neque ullus unquam scriptor ea verba, quæ apostolorum Christianorumque omnium usu consecrata erant, missa fecerunt ut in aliis penitus incomperta ubique sufficerent? Auctor vero noster voces *episcopi, presbyteri et diaconi*, quasi obsoletas repudiat, eisque semper subrogat verba *ἐπίσκοποι, πρεσβύτεροι* et *διακόνες* sacros autem utriusque Fœderis libros citando voces *Scriptura*, aut *Scriptura sacra, evangelica, scriptores sacri*, vel scriptorum nomina respuit, ac pro his substituit verba *theologiæ*, et *theologi*, vel *divina illustratio*, et *divina numine affati*, aut *sacri initiatores*. Nihil ergo in auctoris nostri stylo, quod cum Tertulliani libris, multoque minus cum Apostoli Epistolis componi queat, occurrere videtur.

B Neque tandem orationis illius obscuritas ideo excusanda est quod Dionysius Opera sua infidelibus et non initiatis occultanda esse censuerit. Nam cum Christianis, uti diximus, rudioribus minusque perfectis scripserit, ea procul dubio nec mani obscuraque grandiloquentia, nec vocibus insolentibus, ac vano affectatæ pompæ studio fabricatis, sed summa perspicuitate, verbisque omnium usu receptis atque hinc inde cognitis conscribenda erant.

CAPUT XVIII.

De levioribus quorundam Antiareopagiticorum argumentis, et postrema Areopagiticorum probationibus; an hic auctor mendacæ accusandus, et scripta ejus sint miraculis euhonestata.

C Quædam alia argumenta ab aliquibus Antiareopagiticis heterodoxis afferuntur, quæ quia vel levissima sunt, vel veritati certæque orthodoxorum doctrinæ et traditioni palam refragantur, his excutiendis et recensendis lubenter supersedemus. Quid enim, ut cætera taceamus, levius eo momento, quod plenis buccis concrepant, doctrinam de angelorum hierarchiis et ordinibus, quæ tam enucleate ab auctore nostro explicatur, Dionysii sæculo fuisse incompertam? Nihil quippe de his ille docuit, quod ex Scripturis sacris ac maxime Pauli Epistolis primitus non acceperit. Non minus quidem infelicias illum pro ingenii sui viribus, ea quæ ex sacris fontibus hauserat, fusius enodasse, atque etiam amplificavisse. Sed nulli mirum videri debet hominem doctum et ingeniosum, multaque Platonice philosophiæ eruditione imbutum, de celestibus substantiis plura post divinas Scripturas retractasse, hisque nonnulla addidisse quæ ex sanioris philosophiæ placitis desumpta, sacris Christianæ fidei accommodaverit dogmatibus.

D Reliqua ipsorum argumenta leviora sunt, multoque minoris ponderis. Nemini ergo negotium facessere possunt, ac ea pleraque omnia ex his, quæ in superioribus dissertationibus passim tradidimus, sponte sua rûnant, et suaditis everiuntur. Sufficiet ergo validiora aliorum Antiareopagiticorum argumenta omnibus suis ponderibus ita examinasse, ut nihil eorum quæ ad ea confirmanda vel inlir-

manda proferri posse credidimus, voluerimus esse prætermissum.

Sed prælium instaurant Areopagitici, ultimoque impetu in adversarios facto, urgent eos audacissimos esse, et prorsus temerarios, qui fraudis, falsitatis, putidissimique mendacii auctorem nostrum reum agant, cujus scripta meram ubique spirant pietatem, gravitatem, sanctimoniam. Et certe quis virum illum doctum tantisque ingenii dotibus præditum, eo cæcitatæ et impudentiæ devenisse erodat ut, falso Dionysii Areopagitæ assumpto nomine, tot tantisque rebus cum ejusdem Dionysii ætate, ingenio, moribus styloque pignantibus scripta sua consperserit.

At hæc omnia, clamant Antiareopagitici, victorum hominum vani cassique sunt impetus. Quis enim nesciat hujuscemodi scriptoribus moris esse scripta sua, quæ ab ipsis fallaci viri sanctissimi nomine inscribuntur, ea pietate, gravitate, et sanctimonia exornare, qua ab iisdem viris, quorum nomen mentiuntur, exornanda fore existimabant. Nec minus in eorum more positum, ut alii plura, alii pauciora, quæ eminenti auctoris sui ingenio et temporibus adversentur, scriptis suis insererent. Sic nempe, Deo ita volente, nonnumquam obcæcati sunt, ut illius, quem fingunt, ingenium scribendique modum non assecuti, vel ea quæ illius ætate fieri deberent, ex sui temporis consuetudinibus ac disciplina metientes, vel ipsi iis quæ sua ætate agebantur, auctoritatem conciliare volentes, quædam scriptis suis aut prudentes aut incanti adjicerent, quibus eorum fraudes et mendacia ab oculatoribus tandem resecta sunt.

Quid vero, instant Areopagitici, nec Deo moris, nec æternæ illius providentiæ est opera vana et fictis mendaciis plena veris cohonestare miraculis? Hilduinus tamen, testis oculatus, affirmat hæc Areopagitæ Opera, cum variis infirmitatibus in tanti viri honorem applicarentur, multis divinitus honestata fuisse miraculis.

Sed cæteris omnibus firmitus non est ultimum illud Areopagiticorum præsidium, quippe quod ipsis Hilduini verbis expugnari videatur. De his enim miraculis sic ille scribit ⁴⁶: *Authenticos namque eisdem libros, Græca lingua conscriptos, quoniam æconomus Ecclesiæ Constantinopolitanæ et cæteri missi Michaelis legatione publica ad vestram gloriam compendie functi sunt; in ipsa vigilia solemnitate sancti Dionysii pro munere magno susceperimus. Quod donum devotioni nostræ, ac si cæliis allatum a Deo, divina est gratia prosecuta; ut in eadem nocte decem et novem nominatissimæ virtutes in ægyptorum sanatione variarum infirmitatum ex notissimis et vicinitali nostræ personis contiguis, ad laudem et gloriam sui nominis orationibus et meritis excellentissimi sui martyris Christus Dominus sit operati*

dignatus. Hæc Hilduinus narratione testatum facit decem et novem miracula eo die quo Dionysiani libri in suum monasterium asportati sunt, fuisse quidem patrata; verum ea non eorumdem librorum virtute aut applicatione, sed orationibus et meritis excellentissimi sui martyris a Christo Domino edita esse asseveranter affirmat. Quamvis autem hæc librorum Dionysianorum factu contigissent, non inde tamen genuinum Dionysii Areopagitæ opus esse certo concludi potest. Nemo enim nescit dæmonia ab his qui nec Christi discipuli, nec Christiani erant, ejusdem Christi nomine ejecta fuisse ⁴⁷, atque ex vera tantum ardentique Christianorum fide alia miracula a Deo sæpe sæpius impetrata.

CAPUT XIX.

Quo tempore hæc scripta secundum Antiareopagiticorum sententiam in lucem prodierint.

Qui rationibus hactenus a nobis allatis omnia auctoris nostri Opera Dionysianos fetus esse negant, quo tempore ea in lucem prodierint, diligenter inquirunt. Constat autem illa ante Collationem Constantinopolitanam, anno, ut diximus, 533 habitam, publici facta fuisse Juris. Quandiu vero eam præcesserint, magna inter scriptores illos controversia est. Opinatur etenim Dallæus ⁴⁸ auctorem nostrum omnino videri vel quinto præcipiti sæculo, vel etiam sexto vixisse, nec ante annum Domini circiter 520 seuis suos edidisse. Quod quidem ex eo probari posse putat quia in memorata collatione Hypatius, catholicæ totius Ecclesiæ nomine, Severianis responderit hos libros Cyrillo, Athanasio aliisque Patribus penitus fuisse incognitos; sed leve omnino est istud probationis genus. Nam Collatio illa concilium œcumenicum non fuit, nec quidquam hisce de scriptis lege lata sancivit. Hypatius itaque totius Ecclesiæ nomine non locutus est: sed ut in hujuscemodi concertationibus fieri amat, Severianis eorumdem scriptorum auctoritatem objicientibus ex tempore respondit, ea de quibus nihil hactenus audierat, ab antiquis Patribus non fuisse cognita. Præterea Severiani illa citarunt, non ut nova et recens edita, sed ut genuinum Dionysii Areopagitæ opus, jam ab ejus ætate in vulgus emissum. Hypatius vero cæterique catholici, reuaturius expensa, id verum esse nitro confessi sunt. At neque Severiani illud tanta confidentia asseverassent, neque Catholici eorum tandem subscripserint sententiæ, si hæc lucubrationes a tredecim tantum annis, ut contendit Dallæus, prodierint in lucem.

Quapropter alii eas longe his temporibus antiquiores esse affirmant. Atque ut id probent, ostendunt primo ab Ephræni patriarcha Antiocheno illas Dionysio Areopagitæ his verbis tribui ⁴⁹: *Quoniam et simplex Jesus componebatur secundum sanctum Dionysium Areopagitam.* Ἐπειδὴ καὶ ἀπλοῦς Ἰησοῦς

⁴⁶ Epist. ad Carolum Galvum (Patr. Lat. 1. CVI, col. 55). ⁴⁷ Marc 9, 37. ⁴⁸ De lib. suppos. Dionys cap. 52. ⁴⁹ Apud Photum in Biblioth., col. 229

αυτετέθη κατά τὸν ἐν τοῖς ἄγλοις Ἀρσενάριον Διο-
νόσιον. Aique Ephræm patriarcha Antiochenus crea-
tus est cum Justinianus anno 526 ad imperii gu-
bernacula accessit, et Ipsemet Ephræm ante an-
num 545 fato functus est. Dionysii etiam nomine
non semel citantur ab Andrea Cæsariensi episco-
po, qui circa annum 500 libros suos edidit⁸⁰. In
his quippe nullius scriptoris beato Cyrillo recentio-
ris, ille protulit testimonium.

Aliud ejusdem antiquitatis argumentum, minus
tamen certum, elicitur ex scholiis quæ Joannes
Scythopolitanus, teste Anastasio Bibliothecario, in
Dionysii Opera composuit. Nam contra hunc Joan-
nem, qui concilii Chalcedonensis defensionem
susceperat, scripsit Basilius Cilix, qui, ut ait Pho-
tius⁸¹, presbyter fuit Ecclesiæ Antiochenæ, quo
tempore thronum ibi tenebat Flavianus, Romanique
clavum imperii moderabatur Anastasius, id est
circa annum 500. Veruntamen cum Idem Anasta-
sius primam scriptorum Dionysii mentionem a sum-
mis pontificibus Gregorio Magno, Martino, Aga-
thone fieri testetur, ille procul dubio vel errore vel
memoriæ lapsu falsus est; nec tanti proinde pon-
deris potest esse ejus auctoritas. Idem quoque di-
cendum de Anastasio Sinaita, qui ante sæculi quinti
finem Dionysium Rhetorem alia similiter scholia
in eadem Dionysii Areopagitæ lucubrationes pu-
blicasse testatus est. Cæterum, quantumvis uter-
que Anastasius peccasse dicatur, certum tamen esse
debet eos nec fluxisse nec divinasse scholia hujus-
modi fuisse aliquando ab his scriptoribus edita.
Qui autem scholia in auctorem quemdam conscri-
bunt, eum pro veteri et magis nominis viro habere
soleant. Diu ergo ante sæculum quintum Dionysiani
libri pervulgati fuerunt.

Illud vero his accedit roboris et firmamenti quod
Suidas⁸² et Pachymeres⁸³ tradunt, aliquos exter-
nos philosophos, præsertim Proctum, contemplatio-
nibus Dionysii frequenter usum fuisse, atque adeo
etiam meris ipsis dictionibus. Si certæ igitur fidei
sint hæc testimonia, latendum est contemplationes
Dionysii Procto illo, qui sub Leone Thrace me-
dium circiter sæculum quintum libris conficiendis
operam dedit, esse antiquiores. Quamobrem non
jure prorsus immerito Morinus⁸⁴; Saltem librorum
istorum scriptio, liquit, Initio quinti sæculi, et ante
concilii Chalcedonensis celebrationem assignanda
est, nec ulla ratione probabilis ad inferius ævum
revolvi potest. Launojus vero tempore primæ sy-
nodi Ephesinæ, et Erasmus Augustini ætate aucto-
rem nostrum vixisse arbitrantur.

Narrat porro Nicephorus⁸⁵ Juvenalem, Hieroso-
lymitanæ urbis episcopum, Pulcheriæ Augustæ de
corpore virginis Delparæ interrogandi respon-
dentem, eo omnia Dionysii nomine citasse, quæ

A in libris ipsi ascriptis etiam nunc legere est. Sed
quidam hujus historiographi, quem fabulosissimum
esse dicunt, auctoritatem elevare conati; Verba,
inquiunt, ex nostris Dionysianis descripta Nicepho-
rus videtur ipse potius de suo adjecisse, ad Juvena-
lis narrationem confirmandam, quam ea Juvenali
tribuisse. His autem si objicias Nicephorum clare
et perspicue affirmare ipsissima Juvenalis verba a
se fuisse descripta, reponunt illico: Historicis scri-
ptoribus solemne esse, homines, de quibus scribant,
ea dicentes inducere, non quæ vere ac certo dixerant,
sed quæ illos ipsi dicere potuisse putant.

Sed huic responsioni plura repugnare videntur.
Primum enim de quocunque alio scriptore, qui
aliorum verba sermone qua transcribit, eadem
etiam dici possent. Quod sane quam falsum sit et
absurdum, nemo non videt. Deinde Nicephoro non
moris est homines ea dicentes inducere, quæ illos
ipse dicere potuisse putabat, sed quæ ille vere ac
certo dixerunt. Postremo Michael Glycas scribit
in Annalibus sepulcrum Dei Genitricis Mariæ cum,
adveniente Thoma, apertum fuisset, in illo præter
sepulcrales exuvias nihil aliud repertum. Aique id
quidem Græcæ Nicephori narrationi omnino con-
gruit, ubi vox Græca non sepulcrum, sed sepulcra-
les exuvias significat.

Quid quod Hieronymus non minus distincte
quam auctor noster novem angelorum ordines po-
suit⁸⁶? Unde ergo hanc de angelis doctrinam nisi
ex ejus libris mutuatus est? Verum hæc conjectura
non omnino felix esse videtur. Quis enim Hierony-
mum ex eodem ac scriptor noster, sacrarum Scri-
pturarum fonte illam haurire potuisse inficiabitur?
Quis etiam auctorem nostrum, utpote recentiorem,
ex Hieronymo sua desumpsisse pari jure affirmare
non poterit?

Probabiliorem forsitan de Pseudo-Dionysiano-
rum Operum antiquitate conjecturam inde accipies,
quod nonnulli ea Apollinari et Didymo, quarti
sæculi scriptoribus, assignaverint; ac proinde hæc
eadem Opera illis temporibus jam in vulgus sparsa
fuisse habuerint persuasum. Sed cum nihil quod
Apollinaris et Didymi erroribus atque doctrinæ sit
consonum in iisdem scriptis occurrat, tota certe
errant via, qui ea scriptoribus illis adjudicant. Si
ergo in hoc tam immaniter a vero aberraverunt,
quidni et circa tempus quo eadem scripta prodire
opinabantur?

Hanc tamen temporis assignationem veram esse,
ac omnia auctoris nostri scripta postremis Eusebi
temporibus vulgata esse eo probant quia in Grego-
rii Nazianzeni lucubrationibus plura a Billio, et
alia quædam a Dallro observata reperiantur, his
quæ Dionysius scripsit, prorsus similia. Aique Dio-
nysius illa a Gregorio non est mutuatus, utpote

⁸⁰ Comment. in Apocal., xi, xiii, xlv. ⁸¹ Biblioth. cod. 107. ⁸² In Collectan. ⁸³ Proem. in Operi
Dionys. ⁸⁴ De sacris Orat. in hanc quæst., cap. 6. & 12. ⁸⁵ Hist. l. xv, cap. 14. ⁸⁶ Apolog. 2. ad
vera, Rufinum

quæ ab aliis ornatus, inquam, ecclesiasticis scrip-
toribus plane diversus sit, et sui tantum similis :
omnia quoque placita sua ad neotericam Platonis-
tatum conformavit scholam; ac tandem ubique
passim a sanctorum Patrum verbis et notionibus
maxime abhorruit. Contra vero Gregorius quodlibet
et obscuriora quedam et magis philosophica de-
flectit, toties ab aliis surderivat, atque Iulianum ex
philosophis et Dionysio nostro illa hausisse vero
videatur simillimum.

Porro si roges cur venerandum Dionysii nomen,
oratiqæ suæ magnam pondus adjecurum, ille non
inseruerit, responsum illico accipies nomen illud
ejusdem Gregorii ætate Christianis tanto, ut postea,
non fuisse in honore. Tunc siquidem auctor ille,
pro vero Arcopagita nondum agnitus, vir tantum
magnus, qui sub alieno nomine cõlitterebat, habebatur.
Quid ergo mirum, si Gregorius proprio nomine eum non
appellaverit, qui nomen ex Catholicis, sed paganos duntaxat, ac Symmachum, et
Aquilam nominatim vocavit? Cæterum creditur il-
lum his verbis citasse ⁵⁷ : *Quomodo et alius
quidam ante nos pulcherrime et sublimissime philoso-
phatus est.* Neque enim hic audiendus est Elias
Cretensis, qui ibi Athanasium laudari autumat.
Nam huic opinioni et temporis ratio, et scriptio-
nis genus plane adversatur. Et vero Gregorius nun-
quam Athanasium, quocum meliorem vitam ipse
partem transegerat, appellasset τὴν τῶν πρὸ
ἡμῶν, quemdam qui ante nos vixit. Hoc quippe lo-
quendi genere Græci scriptores hominem, vel
priusquam nati essent, vel longe antequam scri-
berent, mortuum indignant. Neque etiam Grego-
rius de Athanasio, quem ab styli sublimitatem
in sua oratione panegyrica non commendat, un-
quam dixisset : *Sublimissime philosophatus est.* At
utrumque illud et scriptio-
nis genus, et temporis
ratio scriptori nostro optime conveniunt. Illam ergo
a Gregorio Nazianzeno ibi laudatum esse nemini
non probabitur.

Qui his convincuntur rationum momentis, opi-
nioni illi quantum voluerint, subscribant, his nec
invidimus, nec reluctamur. Quominus tamen om-
nem illis præbeamus assensum, ea potissimum ra-
tio nos movet, quod argumentum illud, quo scripta
auctoris nostri post natam Arii hæresim edita esse
demonstrabatur, idem illud ipsam post exortos
Nestorii errores prodita esse cuilibet haud difficile per-
suadebit. In his quippe hæresis contra Incarnationis
Christi mysterium non minus aperte quam omnes
contra ejus divinitatem et unam trium divinarum
personarum naturam errores proscribitur. De incar-
nato enim Dei Filio variis in locis hæc legimus ⁵⁸ :
*Dei principalis bonitas..... nostrorum omnium vere
facta particeps absque peccato, humilitatque nostræ
unita, salvo proprietatum suarum statu, eoque pro-
sus inconfuso et involuto.* In alio autem libro ⁵⁹ :

*Verbum divinitimum..... per inconfusam humani-
tatis nostræ assumptionem.* Et in epistola 4, ad
Caium : *Quatenus erat Deus et homo, novam quam-
dam nobiscum conversando θεανδρικτὴν ἐνέργειαν ex-
hibebas.* Quid planius, quid dilucidius post ipsos
Nestorii Eutychetisque errores a quovis auctore
unquam scriptum est?

Quamobrem non levi omnino conjectura colligere
possumus scriptorem nostrum maxime cum tur-
bas ab hæreticis Nestorianis et Eutychianis cleri
videret, tunc ut utrosque confunderet, ac pro vi-
ribus Ecclesie catholicæ partes iniretur, animum
ad scribendum appulisse. Atque ut illi ipsi eode-
re felicias, magnum utique et venerandum Dio-
nysii Arcopagite nomen scriptis suis præfixit. Et
ergo illius opera intra annum 431, quo œcume-
nica synodus Ephesina adversus Nestorianos,
et 451, quo Chalcedonensis contra Eutychianos
celebrata est, ab illo profecta esse videntur. Non
constitit tamen in publicam lucem producta, et
ab omnibus recepta, sed sensu sine sensu ita
prodierunt, ut non ante memoratam superius Col-
lationem Constantinopolitanam, anno 533, in om-
nium venerint cognitionem. Illud porro in hu-
jusce opinionis confirmationem adduci potest,
quod hæc scripta in his œcumenicis conciliis a
nemine, neque etiam a Juvenale Hierosolymitano,
qui inter primos utriusque synodi Patres sedebat,
citata reperiantur. Nulla autem hujus silentii cau-
sa alla potest offerri, nisi quod Dionysianæ lu-
cubrations tunc et tenebris emergentes, vix ulli
ante concilium Chalcedonense notæ fuerunt. Porro
autem si quæras cur plura apud auctorem nostrum
occurrant, cum his quæ Gregorius Nazianzenus
scripsit, plane similia, non absurdo responderi
potest illa ab auctore nostro, qui sæpius et sua
ab aliis accepisse, et aliorum opiniones referre
dicit, in usum suum, tacito Gregorii nomine, suis
assumpta, ac stylo reddita suo, et inusitatis loquendi
modis.

Quibus autem hæc conjecturæ nec satis firmæ,
nec omnino probabiles videbuntur, iidem latean-
tur necesse est hæc scriptoris nostri Opera Col-
lationem Constantinopolitanam, atque etiam sæculi
sexti initia longe præcucurrisse temporis intervallo.

CAPUT XX.

*De horum Operum utilitate, et aliis ejusdem au-
ctoris deperditis lucubracionibus.*

Cum igitur tanta antiquitatis sint illa Opera,
eo majori apud Christianos debent esse in pretio,
quo plura ad eorumdem Christianorum utilitatem
copiose suppeditant. In his enimvero docemur
quæ scriptoris nostri et decessorum ejus tempore
luerit doctrina fidei et morum disciplina. Quam-
vis enim in eo falsus esse arguatur, quod ea qui
docet Dionysii Arcopagite ætate viguisse putave-
rit, constat tamen ea omnia debuisse ante ejus-

⁵⁷ Orat. 58 in Theoph. et 43 in Pasch. ⁵⁸ De eccles. hierarch. can. 3. ⁵⁹ De divin. nomin.

dem auctoris nostri ævum in Ecclesia voce et scriptis doceri, atque usu plurimo recipi. Ex his ergo scriptis discimus quid iis omnibus temporibus Ecclesia docuerit de adorando Trinitatis mysterio, de Christi divinitate et Incarnatione, de angelorum hierarchiis et ordinibus : quid tradiderit de baptismi et eucharistiæ administratione, de liturgiæ seu missæ celebratione, de consecratione chrismatis, de sacris Ecclesiæ ministris, de monachis eorumque votis et professione, ac tandem de mortuorum exsequiis et sepultura. Porro autem hæc ceremoniæ hique ritus non ut recentes ac novi, sed ut veteres atque ab apostolis derivati in nostri auctoris scriptis referuntur. Quapropter qui eadem scripta Dionysio Areopagitæ vindicant, hi omnes illos ritus ab apostolis profluxisse contendunt. Qui vero ea recentioris scriptoris setum esse opinantur, illi negare non possunt plures ex iisdem ritibus a traditione apostolica manasse : ceteros autem tum pedetentim institutos, cum Ecclesiis pax et tranquillitas ab imperatoribus Christianis data est, atque ab ipsis templa, in quibus sacra publice fierent, ædificata fuerunt. Hinc liquido colligimus tales missam celebrandi et sacramenta administrandi ritus ab auctore nostro describi, quales Constantini Magni tempore et quarto sæculo observari cœperunt.

Magna porro horum auctoris nostri scriptorum utilitas triste aliquod aliorum, quæ perierunt, nobis desiderium reliquit. In his autem numerantur, liber *De hymnis divinis*⁶⁰, liber *Ἐν ταῖς θεολογικαῖς φροναρίσσει*⁶¹, *De informationibus divinis*, liber *De symbolica theologia*⁶², liber *De anima*⁶³, liber *De justo divinoque iudicio*⁶⁴, liber *De iis quæ sub intellectum et sensum cadunt*⁶⁵. Et si divo Maximo fides habenda liber *De legali hierarchia*⁶⁶, et liber *De angelicis ordinationibus et proprietatibus*⁶⁷ : sed postremus ille liber non alius ab ipso *De cælesti hierarchia* libro pluribus videbitur. Cæterum ea fuit eorum librorum jactura ut nulla eorum mentio nullumque exstet vestigium, nisi in iisdem auctoris nostri Operibus, vel quod ipsorum solum non sit testimonio.

CAPUT XXI.

De editionibus et versionibus eorumdem Operum, ac variis in ea actibus et observationibus.

Jam vero ut ad Dionysianorum Operum editiones veniamus, ea typis Græcis excusa sunt Basileæ anno 1539, Coloniae 1577, Paris. 1565, Venetiis 1558, et apud Morellium anno 1562. Latinis vero simul ac Græcis, Parisiis anno 1615, et rursus ibidem 1644, et Antuerpiæ anno 1663. Quædam autem ex his operibus separatim edita sunt, nimirum libri duo, alter *De mystica theologia*, alter *De divinis nominibus*, Mars. Ficino interprete et explatore, Venetiis anno 1538, atque inter Opera ejus-

dem Ficini, Basileæ anno 1576; liber vero *De ecclesiastica hierarchia* cum Latina versione, Basileæ, anno 1539, Epistola ad Polycarpum inter epistolas SS. Patrum a Symphor. Champerio typis Ass., 1516. Eadem cum epistolis Ignatii et aliorum, Ant. 1540, et Venet. 1546. Epistolæ duæ in *Orthodoxographia*. Omnia denique Dionysii nostri Opera Latine in antiquis Patrum Bibliothecis, ac in Coloniensi ex editione Lansselii, et in nostra Lugdunensi ex Corderiana rursus vulgata sunt.

Antiquissima horum Operum versio Latina accurata est a Scoto Erigena seu Scotigena, qui eam ex manuscriptis Græcis in monasterium Sandionysianum, Carolo Calvo imperante, allatis adornavit. Hæc versio cum aliis quibusdam, nimirum Petri Sarrasini, Ambrosii Camaldulensis, et Marsilii Ficini edita est Coloniae anno 1546. Eodem anno alia Clauseri studio Argentorati prodit : atque eadem in urbe Perionius anno 1557 suam vulgavit quæ anno 1585 Lugduni rursus prelo subjecta est. Illas exceperunt versio Lansselii, e Societate Jesu presbyteri, Parisiis publicata anno 1625, ac demum Corderi theologi, ejusdem Societatis doctoris, quæ Antuerpiæ 1633 emissa est in lucem.

Porro autem vix alia reperias sanctorum Patrum opera, quibus illustrandis et exponeendis majorem scriptores posuerint operam. Præter memoratas enim versiones, multi in has auctoris nostri lucubrationes ediderunt scholia, notas, observationes et paraphrases. Et vero Dionysius Rhetor et Joannes Scythopolitanus sexto Ecclesiæ sæculo quædam in eas scholia conscripserunt : sed eorum in primis, quæ a Dionysio profecta sunt, jacturam patimur. Septimo sæculo sanctus Maximus, martyr celeberrimus, scholia etiam continua et uberiora composuit. Iis autem neque doctrina, neque ritus, et disciplina ab auctore nostro tradita explicantur, sed quædam in auctores ab illo citatos observantur, quibus Maximus hæc scripta Dionysio Areopagitæ vindicare conatus est. In plurimis autem scholiis ea quæ in textu auctoris attentiori consideratione legenda sunt, omnibus animadvertenda proponit. Quæ quidem omnia summam ejusdem Maximi, tanti videlicet martyris, pietatem et sanctimoniam omnino spirant et redolent.

Pachymerius paraphrasin seu Commentarium in eadem Dionysii Opera scripsit, qui memoratis Maximi scholiis sæpius subjungitur. Postea vero Hugo a Sancto Victore, Albertus Magnus, divus Thoma Aquinas, Dionysius Carthusianus et quidam alii nonnulla in quasdam ejusdem auctoris lucubrationes scripserunt.

Præterea editionem eorumdem Operum Lanam

⁶⁰ *De cæl. hier.* cap. 7. ⁶¹ *De divin. nomin.*, cap. 1, 2 et 11, et lib. *De myst. theol.*, cap. 12. ⁶² *De divin. nomin.*, cap. 1, 4, 9, 13, et *De myst. theol.*, cap. 2, et *Epist. ad Tit.* ⁶³ *De divin. nomin.*, cap. 4. ⁶⁴ *Ibid.* ⁶⁵ *De eccles. hier.*, cap. 1. ⁶⁶ *Ibid.*, cap. 3. ⁶⁷ *De divin. nomin.*, cap. 4.

habemus Parisiis typis Henrici Stephani anno 1515 A excusam, quæ versionem Ambrosii Camaldulensis, notas Fabri Stapulensis, et commentarium Judoci Clichtovei complectitur. Porro Fabri scholia sæpius in vulgus prodierunt, Argentorati anno 1498 et 1502, et Parisiis 1503. In his autem Faber versionem Ambrosii Camaldulensis aut illustrat aut corrigit; atque ut id præstaret integrius, Græcis manuscriptis, quæ in Dionysiano monasterio servabantur, usus est.

Notas in singula Dionysii Opera omnium maximas jam præfatus Corderius divulgavit, quæque ab ipso *theologica* appellantur. Et re quidem ipsa illæ ad theologiam scholasticam pertinent, atque in illis, quibus librum *De divinis nominibus* illustrare contendit, fusius uberiusque disputat.

CAPUT XXII.

Novæ quædam observationes.

Auctor Hebraice nesciebat. — Nulli injucundum, nec forsitan inutile erit his observationibus quædam adijcere, quæ attentione aliqua non plane indigna videbuntur. Primum enim auctor noster Hebraice nesciebat, quippe qui ubi nonnullas Hebraicorum verborum interpretationes affert, subjungit continuo ⁶⁸: *Hebraice periti aiunt, vel: Hi qui Hebraice norunt.*

Præterea dubium adhuc et incertum esse videtur, utrum hæc voces quæ in librorum inscriptionibus leguntur, *Τῶ συμπροσευτέῳ Τιμοθέῳ Διο-
νόσιος*, ab auctore ipso profectæ sint. Qui enim fieri potuit ut ille in Operum suorum titulis adhibuerit *προσευτέρος* vocem, qua nullibi unquam in iisdem Operibus suis uti voluerit? Dissimulare tamen non possumus easdem inscriptiones eodem modo in Græcis ac Latinis manuscriptis atque in editis exhiberi; sed in codicibus illis manu exaratis, quorum antiquissimi ætatem sancti Maximi non superant, voces hujuscemodi a librariis scriptoribus in titulos facile intrudi potuerunt. Verum has conjecturas nostras aliorum iudicio libenter permittimus.

De capitum summaris. — Idem quoque dicendum de capitum summaris, ut vocant, sententiis, seu argumentis, quæ in manuscriptis et editis libris similiter occurrunt. Plura quippe capitum argumenta, ab his quæ in textu pertractantur, representandis adeo sunt aliena, ut a quovis alio potius quam ab auctore nostro scripta esse videantur.

De ordinibus minoribus. — Arbitrantur nonnulli his in scriptis aliquam minorum Ecclesie ordinum, sacro diaconatu inferiorum, mentionem haberi. His tamen lectione, qua potuimus, accuratioris examinationis, nullum nobis eorum ordinum vestigium ulibi apparuit. Non sumus quidem nescii mentionem ibi fieri cantorum; sed peculiarem quemdam ordinem ex iis in Ecclesia constitui

nullibi unquam auctor noster tradidit. Et certe id cuilibet facile persuadebitur, si animo attendat non alium scriptoris nostri scopum esse quam ecclesiasticam hierarchiam, angelicæ et cælestis iustar, in tres tantum, episcoporum, presbyterorum, et diaconorum, a nobis supra commemoratos ordines distinguendi.

De ritibus prætermisissis. — Neque etiam omnes cæremonias et ritus, sicut operis ejus consilium magis postulare videbatur, in sacramentorum administratione observari solitos ille commemorat. De confirmationis enim sacramento post baptismum administrando ubi disputat, nullum de manuum impositione verbum fecit. Nemo tamen nescit eam ab apostolis eorumque successoribus B fuisse adhibitam. Quid quod et ipse in libro *De ecclesiastica hierarchia*, in secunda cujusque capituli parte, ubi de hujuscemodi tantum ritibus disserit, nonnullos prætermisit, quorum deinceps in tertia parte refricat memoriam.

De ritu singulari. — De quibusdam etiam cæremoniis tractat, quæ in sua tantum Ecclesia et nonnullis forsitan vicinioribus erant in usu. Talis est ille tam singularis duodecim plumis sacrum chrisma cooperiendi ritus. Illud etiam in missæ celebratione peculiare videtur quod, recitatis defunctorum nominibus, fieret manuum lotio, consecrationi eucharistica quamproxime præmittenda.

De mss. Reg. — Plures etiamnum exstant in bibliotheca Regia horum Operum manuscripti codices Græci, quorum præcipuus, numero 2262 subnotatus, omnium antiquior est, et annorum 600 ætatem nobis præferre videtur. Ex hoc codice solo, aliis, qui sequentibus numeris notantur, nec inspectis, nec examinatis, suam Morellius, uti putatur, editionem adornavit.

De mss. Colbertinis. — Duos alios ex celeberrima Colberti bibliotheca codices penes nos habuimus, quorum prior, caractere elegantissimo exaratus, ætatem suam his verbis, in calce illius adjectis, indicat: *Ἐτελειώθη ἡ παροῦσα βίβλος μηνὶ Ἰανουαριῶ ζ', ἡνδι ε', ἔτος 597'*, id est: *Perfectus est h.c.l ber mense Januario, feria septima, indictione v. anno mundi 6500.* Hi duo characteres Græci D 597 in eodeme manuscripto inter se connexi, nihil aliud ibi significare videntur quam annum mundi 6500 et Christi 992.

De mss. Latm. — In hoc autem codice adjectæ sunt sancti Maximi notæ, ab his quæ in editis prostant, plurimum discrepantes. Quas quidem variationes cum omnes describere non possimus, id semel observasse sufficiat. Unde autem orta sit illa notarum discrepantia, si roges, disce ex Athanasii testimonio, a nobis mox proferendo, quo se scholia sancti Maximi et Joannis Seythopolitani a se invicem distinxisse affirmat. Hinc enim colliges ea imperitorum librariorum incuria potuisse facile

⁶⁸ *De cætest. h. er.*, cap. 7; *De ecclcs. hierarch.*, cap. 4, de voce *Presbyteri*.

in codice Colbertino aliisque pluribus præpostera A
perturbatione confundi.

Posterior tandem codex Colbertinus a quodam monacho nomine Longino, anno mundi, ut ab eodem Longino subnotatur, 6780, id est Christi anno 1272, descriptus est.

De ms. Sandionysiano. — Observabamus supra quosdam Græcos codices, Carolo Calvo Imperante, in Sancti Dionysii prope Lutetiam monasterium fuisse asportatos; sed ingeniam eorum cum cæteris ferme omnibus ditissimæ ejusdem bibliothecæ manuscriptis jacturam fecimus. Alius qui ibi nunc habetur, illic ab imperatore Manuele Palæologo missus est. Atque in hujusce vel fidem hæc verba in fine ejusdem libri, sed manu recentiori subjecta sunt: τὸ παρὸν βιβλίον ἀπεστάλη παρὰ τοῦ ὑψηλοτάτου βασιλέως, καὶ ἀποκράτορος Ῥωμαίων κυρίου Μανουὴλ τοῦ Παλαιολόγου εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Διονυσίου τῷ ἐν Περυσίῃ τῆς Φραγγίας ἢ Γαλατίας, ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως δι' ἐμοῦ Μανουὴλ τοῦ Χρυσολοῦρου, πεμφθέντος πρεσβέως παρὰ τοῦ εἰρημένου βασιλέως, ἕτοι ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἑξακισχιλιοστῷ ἑνεακισχιλιοστῷ ἑξακαίδεκάτῃ, ἀπὸ ἀρχώσεως δὲ τοῦ Κυρίου χιλιοστῷ τετρακισιοστῷ ὄγδοῦ. Ὅστις εἰρημένος βασιλεὺς ἦλθε πρότερον εἰς τὸ Παρῦσιον πρὸ ἐτῶν τεσσαρῶν. *Hic liber Constantiнопoli ad monasterium Sancti Dionysii Parisiensis in Francia sive Gallia missus est a celsissimo principe et imperatore Romanorum domino Manuele Palæologo per me Manuelem Chrysoloram, legatum missum a dicto imperatore, anno a creatione mundi sexies millesimo nongentesimo decimo sexto, ab Incarnatione vero Domini millesimo quadringentesimo octavo. Qui dictus imperator prius Parisios venit ante quatuor annos.*

Duos insuper Latinos nacti sumus manu exaratos codices, quibus versio Joannis Scotigenæ ac divi Maximi, ejusdemque Joannis Scotigenæ (1) notæ et scholia exhibentur. Primus Bibliothecæ Regiæ est, secundus Colbertinæ: alter ab annis circiter 600, alter vero 400 descriptus. In utroque præmittuntur ejusdem Joannis Scythopolitani (2) et Anastasii Bibliothecarii ad Carolum Calvum epistolæ, quibus ei versionis operisque sui reddunt rationem. Epistola Joannis sic inscribitur: *Gloriosissimo catholicorum regum Carolo Joannes extremus sophiæ studentium.* Anastasiana vero: *Præfatio Anastasii, apostolicæ sedis bibliothecarii, ad excellentissimum regem et Christianissimum Carolum*

(1) *Lege Joannisque Scythopolitani. EDIT. PATR.*

Ibi interpretationis a Joanne, quem Scotigenam vocat, editæ meminit. Imperatorem vero certiore facit se ad eam versionem mittere Græcorum Maximi et Joannis Scythopolitani scholiorum: quæ quidem quomodo a se invicem distinxerit, his verbis significat: Ipsorum autem scholiorum seu paratheatron, quæcunque in calce sui signum vivificæ crucis habent, a beato Maximo confessore ac monacho inventa narrantur: cætera vero sancti Joannis Scythopolitani antistitis esse seruntur.

De epistola undecima ad Apollophanem. — Illud tandem sine observatione aliqua prætermitti non debet, quod neque in his omnibus codicibus, sive Græcis sive Latinis, neque in omnibus fere editionibus, nisi in Bibliotheca nostra Lugdunensi, epistola undecima, Dionysii nostri nomine inscripta, decem aliis superioribus subnectitur. In ea auctor Apollophani philosopho, ad quem data est, de illius ad Christianam fidem conversione plurimum gratulatur, et de solis defectione, quæ Christo moriente, contigerat, sermonem rursus instituit.

Hæc autem epistola non solum certissima evidentis præfert falsitatis indicia, sed nec ab eodem auctore ac decem superiores, aliisque Dionysiani libri, profecta esse videtur. Enimvero illa nec in manuscriptis, uti diximus, nec in melioris notæ editionibus vulgata est. Deinde ab aliarum cum epistolarum, tum lucubrationum Dionysii nostri stylo prorsus abhorret. Denique divo Maximo, Operum Dionysii diligentissimo indagatori, plane penitusque incognita fuit. Nullas etenim in eam, sicut in cætera Dionysii Opera, ille edidit observationes. Quid quod et ipse Maximus Dionysium cum solis eclipsim observaret, annum ætatis vicesimum quintum attingisse meris conjecturis probare conatur. At nulla ipsi opus erat conjectura, si hæc epistola, ubi id aperte declaratur, in ejus manus aliquando venisset. Vero igitur videtur omnino simile eam a male feriato quodam scriptore ex septima auctoris nostri ad Apollophanem epistola, in qua de memorata solis eclipsi disputat, post Maximi obitum fuisse compositam. Porro autem non alia quidem ratione ille Pseudo-Dionysius eam scripsisse videtur, nisi ut eundem Apollophanem Christianæ religioni, ad quam auctor epistolæ septimæ eum adducere tentaverat, nomen suum aliquando dedisse omnibus quocunque tandem modo persuaderet.

(2) *Lege Scotigenæ. Ib.*

FR. J. F. BERN. M. DE RUBEIS

ORDINIS PRÆDICATORUM

In Venetam Operum quæ *Areopagitica* dicuntur, editionem

DISSERTATIO PRÆVIA

In una præsertim agitur de Scholiis Sancti Maximi, et Joannis Scythopolitani, ac Germani Constantinopolitani patriarchæ.

CAPUT PRIMUM.

Operum Areopagiticorum editio Antuerpiensis : quid in ea præstitum. Posterior alia Parisiensis editio. Casimirus Oudinus notatus.

I. Quænam curæ adhibitæ fuerint, quid etiam amplioris emolumenti in nova Operum, quæ *Areopagitica* dicuntur, Veneta editione præstitum, munus mihi demandatum est, ut prævia quadam dissertatione admonerem. Agam igitur pro munere assumpto : et quænam fuerit anterior editio selecta, quæ iterum euderetur ; nam aliqua cum mss. codicibus, et quibusnam, collatio Græci textus facta fuerit ; quænam opuscula adjecta, quæ vel de genuino parente perquirant vel ejus fidem præstefaciant, an edita scholia sint unius Sancti Maximi, an aliqua vel etiam plura Joannis Scythopolitani, an etiam quædam Germani, regis urbis Constantinopolitani patriarchæ ; totidem erunt dissertationis argumenta, ac alia sane his æmilia.

Areopagiticorum Operum editiones omnes hoc loco numerare supervacanea cura foret. Nilidissimam Antuerpiensem memero ex officina Plantiniana Balthasaris Moreti 1634. Frons primi tomi est : *Opera S. Dionysii Areopagitæ, cum Scholiis S. Maximi, et Paraphrasi Pachymeræ, a Balthasare Corderio Soc. Jesu doct. theol. Latine interpretata, et notis theologis illustrata.* Primus idem tomus continet Græce et Latine libros *De cælesti hierarchiâ, De ecclesiastica hierarchiâ* et *De divinis nominibus*, Balthasare Corderio interprete. Libros præcedunt ipsius Corderii *Observationes generales pro intelligentia S. Dionysii, et sancti Maximi Prologus, et Georgii Pachymeræ Proœmium* : singulis vero librorum capitibus *Adnotationes Corderii, et Scholia S. Maximi, et Paraphrasi Pachymeræ* subjiciuntur ; quæ omnia vir idem doctissimus Corderius Latine transtulit.

Tomus alter complectitur Corderii *Isagogem ad mysticam theologiam*, tum ipsum *De mystica theologia* librum, cum *Adnotationibus Corderianis, et S. Maximi Scholiis, et Paraphrasi Pachymeræ*, eodem Corderio interprete. Dionysii *epistolæ* sequuntur, quæ decem sunt, ea rejecta quæ ad *Apollophanem philosophum* inscribitur, certissimis vocibus

A argumentis damnata : easque subjecta ornant *Scholia Maximi, Pachymeræ Paraphrasis, et Corderii Adnotationes, et Latine interpretationes.* Nolem voluminis augent opuscula plura, quæ sequuntur.

I. *Vita et Encomium Dionysii Areopagitæ ex Menæis, interprete Petro Halloix Soc. Jesu.* II. *Simeonis Metaphrastæ Vita et Conversatio S. Dionysii Areopagitæ, ab incerto interprete Latinitate donata, et a Corderio recensita.* III. *De Dionysio Areopagita ex Suida, interprete Petro Lamselio Soc. Jesu.* IV. *Vita Areopagitæ ex Libro secundo Nicephori, Græce et Latine ab eodem Lamselio edita.* V. *Michaelis Syngegi Encomium in S. Dionysium, interprete Basilio Millonio, et a Petro Lamselio pluribus in locis castigatum.* VI. *Martyrium S. Dionysii Areopagitæ per Methodium, vel, ut alii, Metrodorum, interprete Lamselio.* VII. *Vita ejusdem per R. P. Petrum Halloix S. J. concinnata, ejusdemque notationibus illustrata.* VIII. *Laudati Halloixii de S. Dionysii Areopagitæ Vita et Operibus Quæstiones quatuor.* IX. *Argumenta et Testimonia pro Operibus S. Dionysii ex Vindiciis Areopagiticis R. P. Martini Delrio Soc. Jesu.* X. *De Dionysio Areopagita, ejusque scriptis Disputatio Apologetica Petri Lamselii.* XI. *Variantes lectiones in Libris Areopagiticis.* XII. *Onomasticum Dionysianum Balthasaris Corderii.* XIII. *Index locorum sacre Scripturæ.* XIV. *Index in binos Operum sancti Dionysii tomos.*

C II. Post annos decem, nova Lutetiæ Purisiorum, anno scilicet 1644, accurata est apud Laurentium Cottereau editio Græce et Latine. Titulus est : *Sancti Dionysii Areopagitæ Operum omnium quæ exstant, et Commentariorum quibus illustrantur.* Tom. I... Tom. II... *opera et studio Petri Lamselii, et Balthasaris Corderii Soc. J. presbyterorum.* Accessit nunc primum *Areopagitæ defensio adversus hæreticum Calvinistam, per clariss. et nobiliss. virum dominum D. Joannem de Chaumont, Christianissimi regis in sacris ac secretioribus regni consiliis consiliarium, et arcamoris Regiæ bibliothecæ præfectum.* Nova editio, præcedentibus emendatior et auctior. Ordo prioris editionis cernitur in ista paululum inmutatus, ac Lamseliane aliquæ interpretationes Latine selectæ sunt præ Corderianis.

* Lectorem monitum volumus in hac Dissertatione et sequenti nonnulla indigitari quæ non nisi ad Græcum textum S. Dionysii spectant, quæque ab hujus editionis instituto, ut mere Latine, aliena videntur. Hæc malimus erudito Lectori discernenda relinquere quam virorum doctorum quorum editionem sequimur, elucubratione frustratum scinde idem decurrere. EDIT. PATR.

Primo in volumine præmittuntur *Corderii Observationes generales*, ejusdemque *Isagoge in Mysticam Theologiam*, et *Proæmium Pachymeræ* cum Latina Corderiana translatione. Succedunt Græce et Latine, Corderio interprete, libri *De cælesti hierarchia*, *De ecclesiastica hierarchia*, *De divinis nominibus*, *De mystica theologia*, cum ejusdem viri doctissimi interpretatione, adnotationibus, et Pachymeræ paraphrasi. Epistolæ sequuntur, quæ decem numerantur, *Corderii adnotationibus* duntaxat illustratæ.

Quæ vero volumen alterum complectitur, hæc sunt. I. *Prologus Sancti Maximi*, interprete Petro Lansselio. II. Græce tantum, Ἐρμηνεία λέξεων, quæ etiam exstat in Græca Morelliana editione Parisiensi anni 1562, in-8°. III. *Scholia Sancti Maximi* in superiores Areopagiticos libros, eodem Lansselio interprete. IV. *Georgii Pachymeræ Paraphrasis in Epistolas*, interprete Godefrido Tilmanno, Carthusiæ Parisiensis monacho. V. *Sancti Maximi Scholia in Epistolas*, cum Latina interpretatione Corderiana. VI. *Opuscula*, ut in editione priori Antuerpiensi, inter quæ Latine vertit Lansselius *Encomium ex Menæis Græcis*, recensuit Vitam a Metaphraste concinnatam, Latine interpretatus est duo excerpta ex Suida, et Nicephoro, *Vitam Syngeli* emendavit, ac *Martyrium Methodii* Latinitate donavit illustravitque notis. VII. Sequuntur *Dionysii Guerini Martyrium Areopagitæ*, carminibus Latinis expressum, *Vita ab Halloixio* concinnata, ejusdemque *Quæstiones quatuor, Vindictæ Martini Delrio*, et *Lansselii Disputatio apologetica*. VIII. *Accedit Areopagitæ Defensio adversus hæreticum Calvinistam Charentoni ministrum*, a Joanne domino de Chaumont Gallice primum conscripta, subindeque Latine reddita. IX. Postremum locum tenent *Lansselii Notæ ad Pachymeræ Paraphrasim in Epistolas*, ejusdemque *Notæ in Vitam Syngeli, et in Methodii Martyrium*.

III. habes ea singillatim enumerata, in quibus conveniunt, et in quibus differunt, sive ordinem spectes, sive Latinas interpretationes, ac notas et opuscula, editiones duæ, Antuerpiensis et Parisiensis. De utraque Casimiri Oudini judicium est tomo 1, *De scriptoribus et scriptis ecclesiasticis* ad annum 520, col. 1371. « Balthasar Corderius, primus omnium diffusionem et amplitudinem Commentariorum, disquisitionem abstrusiorum, doctrinam rerum omnium... Vitam S. Dionysii Areopagitæ et omnia ejus Opera, et quidquid ab aliis Græcis de illo dictum est, Commentariis uberrimis elucidare labore plane eximio, licet forsitan minus felici, conatus est. Apparebit incredibilis ille labor Corderii ex inspectione omnium S. Dionysii Areopagitæ Operum, et omnium ad Vitam et Encomia ejusdem spectantium, quæ Antuerpiæ anno 1654 Græce et Latine duobus in folio tomis nitidissime edita sunt, tum recusa Parisiis, anno 1644, modo formaque eisdem. Ut sane in posterum inutilem

prorsus laborem susciperet, qui argumentum idem aggrediretur. » Quo in loco minus accuratum se præbet Oudinus in utriusque editionis recensione, ut ne quidem vidisse alteram ipsa videatur.

CAPUT II.

Parisiensem editionem exprimit nova editio Veneta, Græco textu Operum Areopagiticorum, Scholiorumque præsertim, collato cum codice bibliothecæ Sancti Marci. Opuscula aucta, Variæ, quæ feruntur de Operum auctore opiniones.

I. Sacrarum litterarum cultoribus, qui accuratorem aliquam Operum Areopagiticorum editionem sibi facilius ac minori pecuniarum sumptu comparare queant, bene consulturus typographus Venetus, Parisiensem recensitam selegit, utpote opusculis apologeticis locupletiore, Latinisque plerisque doctissimi peritissimique viri Petri Lansselii interpretationibus ornatam.

Novæ tamen curæ prætermisæ non sunt ad emendandum textum Græcum, sive Areopagiticorum Operum, sive Scholiorum, ipsumque variis lectionibus, si quæ opus forent, exornandum; diligentiori facta collatione cum nitidissimo Venetæ Sancti Marci bibliothecæ codice. Operam hanc navavit industrius ac sane peritus Georgius Constantini, natione Græcus, ex Joannina urbe Epiri. Labor cessit cum emolumento. Variæ res lectiones in Operibus occurrunt frequentes, ac præterea in Scholiis erui non pauca additamenta potuerunt. Foliorum margines hæc omnia præstant. De Scholiis Germani Patriarchæ, quæ nunc primum ab aliis distincta prodeunt juxta codicis fidem, dicam inferius.

II. Opusculorum numerum auget primo opus, quod Gallice scriptum editumque frontem præfert; *Problème proposé aux sçavants touchant les livres attribuez à S. Denys l'Aréopagite: où l'on demande s'il faut dire, que cet auteur a tiré ses principes, une partie de sa doctrine, et le traité de sa Théologie mystique, de saint Clément d'Alexandrie, et de saint Grégoire de Nysse: ou si ces deux Pères ont pris de lui. A Paris chez Jean de Nully M. DCC. VIII.* « *Problème iteratis viris propositum circa libros Dionysii Areopagitæ tributus: quo ad examen vocatur, quæriturque, num ipsorum operum Auctor ex Clemente Alexandrino, et ex divo Gregorio Nysseno depromserit principia sua, ac doctrinæ partem, ex Tractatum de Mystica Theologia: an ab illo quidpiam isti mutuaverint.* » Neque solum Problema, quod proponitur, argumentis atque solutionibus utraque ex parte munitur; verum etiam argumenta comparent in eo, ac solutiones, quæ Dionysio Areopagitæ, veluti genuino auctori, favent, et adversantur. Prodit Opus Latine duntaxat redditum.

Inter eos qui abs Dionysio Areopagita abjudicant Opera, orthodoxum quempiam sequioris ætatis auctorem putant aliqui, heterodoxum alii. Pro Petro Gnaphæo, seu Fullone, aut aliquo ex ejus asseclis Eutychiana aut Monophysitica lue infecti, pugnavit acerrime Michael Lequienus in Disserta-

tionem in Damascenorum, a num. 10 ad numerum usque 16. Quod excerptum inter memorata opuscula novum locum habet. Hoc e vero excipere debuit adversa Dissertatio nostra, *De fide auctoris Operum quæ vulgo Areopagitica dicuntur, an orthodoxus fuerit, an hæreticus vel Apollinarista, vel Eutychianus, seu Monophysita.* Jam edita numeratur nona inter alias triginta Dissertationes *De gestis, et scriptis, ac doctrina sancti Thomæ Aquinatis,* typis editas in-folio, Venetiis, apud Joan. Baptistam Pasquali 1750. Eadem prostat in nova ejusdem S. Thomæ Operum editione Veneta, tomo VIII, In-4.

III. Ex his opusculis varix innotescent, quæ feruntur de germano Areopagiticorum Operum parente opiniones. Paucis eas memorare liceat. Ac primo veluti pro comperto haberi potest, ac certe debet, certum ac genuinum existare nullum in antiquitate monumentum, quo evinci queat, primis quatuor Ecclesiæ sæculis, vel etiam ad ultimum, et ad finem vergente, Areopagitica laudata Opera innotuisse. Hac de re agit uberrime auctor *Problematis* quod superius memoravimus: egi etiam ego in Dissertatione citata, capitibus 1, 2, 4 et seq.

Primi fuere heterodoxi Severiani, concilii œcumenici Chalcedonensis hostes, ut certos testes adhibeam, qui testimonia ex Areopagiticis Operibus deprompta adduxerunt in Collatione, quam Constantinopoli habuere cum orthodoxis, quorum primus erat Hypatius, episcopus Ephesinus. Hic vero primus fuit, qui eadem Opera abs Dionysio Areopagita abjudicavit, tribuitque antiquis hæreticis Apollinaristis. Vide caput primum citatæ Dissertationis. Sæculo sexto incepto, id est anno 532, habita fuit prædicta Collatio: quo sæculo, vel etiam cadente quinto, pro sancto Dionysio Areopagita pugnavit Joannes, Scythopolitanus antistes; pugnavit etiam insequente sæculo, sanctus Maximus, abbas Chrysopolitanus, ac sequiori ætate Theodorus quidam presbyter, apud Photium, codice 1. Apologetica opuscula simul collecta præstat Veneta hæc editio, quæ scripserunt Halloixius, Delrieu, Lamssetius, Chaumontius.

Inter eos qui genuinos Areopagitæ fetus inficiantur Opera, de quibus agimus, varia sunt placita de auctore, quem perquirunt: ipsumque virum orthodoxum habent alii, aliique heterodoxum, dissidentque de natione ejus. Guillelmus Caveus arbitratus est, Operum auctorem dici posse Apollinarium, quem putat fuisse in fide sanum, patrem Apollinaris hæretici. Ea Mathurinus Vessieres La-Croze tribuit Synesio, Ptolemaidis episcopo: in centoremque ipsi fuisse, ut eadem scriberet, Theophilum Alexandrinum contendit. Quid? quod Henricus Dodwellus in epistola ad Caveum commentus est, a Latino catholico homine quodam, fortasse Gregorio Magno, conficta esse Opera Areopagitica, utpote qui ante pontificatum diu vitam egerit Constantinopoli, ac Dionysium confluerit,

A quem pro una hypostasi alisque controversiis eo tempore agitata opponeret Orientalibus. Verum denique his omnibus antiquiori, magno Dionysio, Alexandria episcopo, adjudicanda esse Areopagitica conjecerat Joan. Philippus Baraterius. Hæc in nostra Dissertatione refutata sunt commenta omnia.

Primum memoravimus Hypatium, episcopum Ephesinum, qui Apollinaristas hæreticos antiquos fecerit auctores *Areopagiticorum*. Hanc refutarunt opinionem Joannes Scythopolitanus, et Maximus in Prologo et in notis. Vide caput 3 Dissertationis. Longe recentior est eorum sententia, qui Eutychianus et Monophysitis tribuerunt *Areopagitica*. Casimirus Oudinus *De scriptoribus et scriptis ecclesiasticis*, loco superius laudato, capite 2, sic ait: « Opino igitur, ne quid dissimulem, Opera illa omnia, tanto fastu Sancto Dionysio Areopagitæ attributa, fuisse conficta a Severianis hæreticis, errores Eutychetis amplexantibus, atque sancto Dionysio Areopagitæ supposita, cujus sub nomine confluerant, ut falsa veterum auctoritate errores suos defenderent. Conficta illa fuisse circa annum 520, Severianis tunc temporis in imperio obtinentibus, a quibus illa primum sub specioso Dionysii Areopagitæ nomine, anno 532, in Collatione Constantinopolitana inter Catholicos et Severianos allegata sunt, producentibus illa e tenebris Severianis, sed orthodoxis illa, uti Ecclesiæ hucusque ignota et inaudita reprobantibus. Venit in meam sententiam Joannes Dallæus... in opere *De scriptis quæ Dionysii Areopagitæ et Ignatii Antiocheni nominibus circumferuntur*, etc. » Pro Severianis, aut Monophysitis, veluti *Areopagiticorum* auctoribus, ac præsertim Petro Gnaphæo seu Fullone, Ecclesiæ Antiochenæ tyranno, aut alio partium ejus et consiliorum socio, agit uberrime Michael Lequienus loco citato, pluresque in medium profert ac amplificat conjecturas. Virum doctissimum pro virili, insequitur tota Dissertatio sæpius citata: neque opinionem ejus, quam noverat, verisimilem putat Christianus Augustinus Salig in tractatu *De Eutychianismo ante Eutychen*: neque rursus approbat Maturianus Vessieres La-Croze. Sedem Antiochenam anno 471 prima vice tenuit Gnaphæus, iterumque invasit anno 476 et insequente, ac tertio occupavit anno 485 ad annum usque 488.

Auctorem ergo apprime orthodoxum, censuit Latinum Dodwellus, Ægyptium Paschasius Quesnellus, et Joannes Bona: Græcum scriptorem Atticumque Lequienus. Vide caput 6 Dissertationis. Auctoris ejusdem, quisquis ille fuerit, tempora desinit Morinus post Nestorium, et ante Eutychianorum turbas, quinto sæculo labente: imo conficta opera censet Nicolaus Nourrius, asceta Benedictinus Samnauræus, intra annum 451, quo synodus œcumenica Ephesina adversus Nestorianos, et 451, quo synodus Chalcedonensis contra Eutychianos celebrata est. Paulo seriorem futuræ ætatem arbitrantur alii.

CAPUT III.

Scholæ in Opera Areopagitica scripsit non solum Maximus, sed unæ ipsam Joannes Scythopolitanus. In editis confusa prostant. Nonnulli notant, Scholæ Joannis Scythopolitani in codicibus mss. altissimi ætatis, sed cum quædam alia serenti ab aliis possunt. Quis fuerit Joannes Scythopolitanus.

I. Sub unius Maximi nomine, qui sæculo septimo floruit, pugnavitque egregiam pugnam adversus hæreticos Monothelitas, prodierunt *Scholæ in Opera Areopagitica* in ædificationibus Antwerpensi et Parisiensi, ac modo prodierunt in Veneta. Sed attentione non unum scholiastem Maximum, sed alium, uberiorioremque Joannem Scythopolitanum, operam suam navasse, testis est locupletissimus Anastasius, Romanæ Ecclesiæ bibliothecarius, in epistola ad regem Carolum Calvum, anno circiter 865. Verba sunt (3): « Cæpi sedulo quærere, si forte reperiri potuisset præceptor quispiam, vel aliquod scriptum, quo encyclete tantus Pater (Dionysius Areopagus) nobis liquidius illucesceret: et quia jam per interpretis, (Joannis Scoti Erigenæ) industriam linguæ nostræ fuerat traditus, nostris patulis redderetur perfectius intellectibus. Cum ecce repente *Paratheses*, sive *Scholæ* in eum, quæ Constantiopolitani positus videram, ad manus venire, quibus utcumque interpretata, mihi aliquantulum magis emicuit. Quæ in marginibus interpretati codicis ejus, ut in Græco reperi, mox interpretata utroque, donec a dicto melius interpretarentur, respondentibus signis interpretis ego satis imperitus apposui. Ipsorum autem Scholorum, sive *Paratheseon* quæcumque in calce sui signum vivificæ crucis habent, a beato Maximo confessore et monacho inventa narrantur; cætera vero, sancti Joannis Scythopolitani episcopi esse feruntur. Accuratam Anastasii laborem in utriusque scholis distinguendis quis impensis non commendet? Epistola citata typis edita præmittitur Commentariis in Areopagitam a Dionysio Carthusiano elucubratæ, editisque typorum beneficio Coloniae, impensis Petri Quentel, anno 1536, in-folio: habeturque inter *Veteres Epistolas Hibernicas*, a Jacobo Usserio collectas, ac editas Parisiis in *Officina Ludovici Billaine* 1665, num. XXIV.

Utraque Scholia, eademque distincta, in vetustis codicibus mss. Parisiensibus et aliis reperiri adnotat laudatus Usserius. Verba ejus dabimus numero insequenti. Testem quoque affero laudatum Nicolaum Nourry in *Apparatu ad Bibliothecam maximam veterum Patrum*, Dissertatione x, de *Operibus sancti Dionysii Areopagite*, capite 22. Ejus affero verba, quæ castigatione indigent, a typographo facillime deformata? « Duos pariter nacti sumus codices Latinos manu exaratos, quibus (Operum Areopagiticorum) versio Joannis Scotigenæ, ac divi Maximi, Joannisque Scotigenæ (error 1. *Lege Scythopolitani*) notæ et Scholia exhibentur. Primus Bibliothecæ Regiæ, et secundus Colbertinus: alter ab annis cir-

A citer 600, alter vero 400, descriptus. In utroque præmittuntur ejusdem Joannis Scythopolitani (error 2. *Lege Scotigenæ*) et Anastasii Bibliothecarii ad Carolum Calvum Epistolæ, quibus ei versionis operisque sui reddunt rationem: Scilicet rationem reddit de sua Operum Areopagiticorum versione Joannes Scotigena, et Anastasius Bibliothecarius de sua Latina Scholorum Maximi et Joannis Scythopolitani translatione.

Epistolæ, quam ad regem Carolum Calvum scripsit Scotigena, fragmentum commentariis præmittitur, a Dionysio Carthusiano collectis; integra vero habetur inter *Veteres Epistolas Hibernicas*, ab Usserio collectas. Scotigenæ laborem laudibus extollit Anastasius Bibliothecarius in epistola citata: « Beatus itaque Areopagita Dionysius, inquit, quem inter cætera constat, industria tua (ipsius regis Caroli), præstantissimo principum, in Romanum sermonem translatus. Mirandum est quomodo vir ille barbarus, qui in finibus mundi positus, quanto ab hominibus conversatione, tanto credi potuit alterius linguæ dictione longinquus, talia intellecta capere, in aliamque linguam transferre valuerit. Joannem inno Scotigenam, virum quem auditu comperi per omnia sanctum. De ipso disserentem vide Joan. Albertum Fabricium, in *Bibliotheca Latina media et infimæ ætatis*.

II. Non latent in pluteis, neque abdita servantur in solis codicibus mss. quæ in *Areopagitica* scripsit scholia Joannes Scythopolitanus. Edita prostant inter ea quæ sub unius Maximi nomine prodierunt, confusa cum ipsis: quod aliique dolendum. Rem hæc adnotarunt Jacobus Usserius et Michael Lequienus. Usserius affero verba, quæ leguntur apud Guillelmum Cave, ad annum 520, in *Joanne Nazæno*. Sic habet vero in *Bibliotheca theologica mss.* « Joannes Scythopolitanus scripsit in Dionysii Areopagiti Scholia, pariter ac Maximus. Verum in libris Dionysii ab anno 1562 inclusive editis (quæ nempe anno Græca editio Morelliorum lucem vidit Parisiis in-8), simul confusa sunt Joannis et Maximi Scholia: quæ non in antiquioribus solum, quæ Cyprisissiotæ tempore (sæculo xiv) ferebantur, editionibus (mss.) fuerunt distincta; sed etiam in utroque quo usus est ipse Morellius codice. In quorum altero ad marginem sunt apposita Joannis Scythopolitani sine nomine Scholia; in altero vero seorsim, post absolutum textum integrum Dionysii, Maximi nomine insignita Scholia; ea breviora, quod ab amplioribus Joannis, cum quibus ea conjuncta Morellius, separata fuerant. Porro vulgata illa Scythopolitani Scholia, eadem illa ipsa sunt quæ Dionysio Alexandrino ab aliis sunt attributa: quod ex sententia a Cyprisissiota ex Dionysii Scholis citata patet, quæ in Scholis istis totidem verbis reperitur. Istam vero sententiam Scythopolitani, non Maximi esse, liquet ex Latina versione Scholorum Scytho-

(3) Vide *Patrologiæ Latinæ* tom. CXXIX, col. 737.

politani a Roberto episcopo Lincolnensi facta, et in Bibliotheca collegii Corporis Christi apud Oxonienses mss. asservata, in qua reperitur. »

Hunc Usserii locum indicat Joan. Albertus Fabricius in *Bibliotheca Græca*, libro v, capite 1, num. 6, allegata ejusdem Usserii *Dissertatione de Dionysio*; quam, inquit, H. Whartonus edidit ad calcem libri *De scripturis sacrisque vernaculis*. Vitam agere laudatus Robertus, Lincolnensis episcopus, tertio decimo sæculo, vitamque commutavit cum morte anno 1253, apud eundem Fabricium in *Bibliotheca Latina mediæ et infimæ ætatis*. Quæ vero invenit Usserius de Scythopolitani Scholiis Dionysio Alexandrino attributis, deque sententia Cyparissiotæ, diligentiori cura expendimus nos in *Dissertatione nostra sæpe citata*, capite 5.

Inter edita Scholia sunt aliqua quæ satis produnt auctorem, non Maximum, sed alium, utique Joannem Scythopolitanum. Egregie rem patefacit Michael Lequienus in *Dissertatione Damascenica* n. 1. Inprimis se ea ætate, inque ea regione vixisse significat, in quibus Origenistarum hæresis invaleret. Nam in caput 7 *De ecclesiastica hierarchia*, ad ea verba prope initium τῶν δὲ ἀριέπων, « profanorum vero, » recensitis vetustioribus hæreticis, Simone Mago, Menandro, Valentino, Marcelone et Manete, de Origenianis subjungit καὶ τῶν δὲ, οἱ ἀπὸ τῶν Ὀριγένους προερχόμενοι μύθοι, « et nunc qui procedunt fabularum Origenis sectatores » vel, ut Lansselius vertit, atque etiam nunc ab Origenis produnt fabulis). Atqui sancti Maximi ævo exsoleverant prorsus Origenistæ, ex quo Origenes cum Didymio, Evagrio aliisque horum sociis a quinta synodo proscripti fuerant: adeo ut sæculo septimo, quo Maximus florebat, nuda eorum superesset memoria. Ætate vero Joannis Scythopolitani (quem habente sæculo sexto floruisse, infra dicendum), eorum errores per monasteria Palæstinæ grassabantur, Leontio quodam Byzantino, Joanne, Isidoro et Nonno auctoribus: unde gravissimæ turbæ, ac tumultus per eam omnem regionem excitati sunt. » Animadvertit, Scholia sua circa hæc tempora scripsisse Joannem Scythopolitanum, utpote qui de Origenistis agit, qui nunc dicuntur prodidisse. Tempora certius infra definienda sunt.

Alia duo sunt scholia quæ produnt auctorem. In caput 7 *De cœlesti hierarchia*, ad ea verba, εἰς οὐρανούς, in cœlos, nota sic appingitur: « Nota contra Basilianos et Nestorianos Jesum Christum, in cœlos assumptum, secundum quod homo est, esse Dominum intelligibilem omnium, etc... contra vero Acephalos et Eutychanos, quod quamvis Dominus virtutum, verus et manifestus homo. » Item in caput 7 *De ecclesiastica hierarchia*, ad ea verba, καὶ ἱερά, et sacram, hæc subjiciuntur: « Sacram theologiam dicit: Tu es Christus Filius Dei vivi, quod notandum est contra Basilianos, et Nestorianos, et Paulianistas, et similes. » Quibus in locis Nestorianos vides dictos Basilianos. « Hæc autem appella-

tio (verba sunt Lequien); ab alio auctore indita esse non potuit, præterquam a Joanne Scythopolitano, qui variis scriptis a Basilio C. l. ce, Antiochenæ Ecclesiæ presbytero laccessitus, eundem Basilium tanquam versutissimum Nestorianæ impietatis propagatorem, antirrheticis dissertationibus traduxerat, veluti narrat Photius in *Bibliotheca*, cod. xcv et cvii. »

Priori in codice verba sunt Photii: *Lectus est Joannes Scythopolita σχολαστικός, scholasticus, adversus Ecclesiæ desertores... Scripti, in quod Scythopolita scribit ... fortasse Basilius Cilix est auctor*. Et alio in codice: *Lectus est liber Basilii, presbyteri Cilicis, adversus Joannem Scythopolitanum, cui et Causidici nomen, Δεσλόγοι*. Unum esse, et eundem Joannem Scythopolitanum, licet aliter et aliter cognominatum, *Scholasticum et Causidicum*, grave nullum argumentum obstat, quominus affirmemus. In codice priori hæc habentur: *Scripti* (Scythopolitanus) *rogatus a patriarcha quodam, cui Juliano nomen*. In sedem Antiochenam conscendit Julianus, post Petrum Caphæum, anno 471, eamque tenuit ad annum 476. Vide Boschium *De patriarchis Antiochenis*, inter *Acta sanctorum*, tomo IV Julii. Hoc itaque tempore cepit Scythopolitanus in arenam descendere *adversus Ecclesiæ desertores*, ut ait Photius, *sive contra Eutycken et Dioscorum, ejusdemque sectæ assectas*. Calanum contra Basilium Cilicem serius videtur strinxisse. In alio codice ait Photius: *Basilius Cilix fuit presbyter, ut de se ipso affirmat, Antiochenæ Ecclesiæ, quo tempore thronum ibi tenebat Flavianus, Romanique clavum imperii Anastasius*. Imperium tenuit iste ab anno 491 ad annum 518. Qui vero Flavianus dicitur Antiochenus patriarcha, intelligitur hujus nominis secundus, ab anno circiter 499 ad annum 512. Optime coherent omnia.

III. Jam ergo inter edita sub unius Maximi nomine Scholia, locum habent sine dubio quæ scripsit Joannes Scythopolitanus, confusa cum eisdem. Minus accurata profero verba Ni olai Nourrii loco superius citato. « In codice Colbertino, manu exarato mense Januario, feria septima, indictione quinta, anno mundi 6500, id est Christi 992, adjerte sunt Sancti Maximi notæ, ab his quæ in editis prostant, plurimum discrepantes... Unde orta sit illa discrepantia si roges, discet ex Anastasii testimonio (superius allato), quo se Scholia S. Maximi et Joannis Scythopolitani a se invicem distinxisse, affirmat. Hinc enim colliges, ea imperitorum librariorum incuria, potuisse facile in codice Colbertino atisque pluribus præpostera perturbatione confundi. » Quibus videtur verbis putasse Nourrius, Scythopolitani Scholia edita nondum esse, ac latero in codicibus. Fallitur egregie, uti dictum est.

Admonere tamen pretium est operæ, in Veneto codice nostro Marcianæ bibliothecæ eadem Scholia, quæ typis edita sunt, auctiora et ampliora reperiri: quæ utique additamenta præstabit nova præsentis

editio. Jacobus Echardus in *Scriptoribus ordinis A Prædicatorum*, tomo II, ad annum 1679, in *Francisco Combesio* adnotat, virum præclarissimum reliquisse prelo paratum tomo III *Auctarii novissimi Bibliothecæ Græcorum Patrum*, in quo locum habuisset Scholia in *Dionysium Areopagitam*. ex *Regio, Sandionysiano, ac duplici Mazarino codicibus, multis aucta et emendata*. Sunt nempe Scythopolitani Scholia, quæ tamen ad Maximum referebat vir doctus.

Addere licet *Commentarium etiam fusiores in quartam Dionysii Areopagitæ sic vulgo dicti epistolam, quæ est ad Caium*; quod opus Combesius vocat *Maximi genuinum* ex codice Regio, idque nusquam antea typis excusum. Sed illud editum typis Oxonii 1681 putaverim ego in *Appendice ad Joannis Scoti Erigenæ libros quinque De divisione naturæ*; ubi exstat Græce et Latine, interprete Th. Galæo, *Anglo, Epistola prima S. Maximi ad Thomam virum sanctum de diversis quæstionibus*, ac prostant capite 5 fusiores in *epistolam quartam ad Caium* sub ejusdem Maximi nomine *Commentarii*.

IV. An vero Maximi Scholia, et ea quæ scripsit Scythopolitanus, utraque confusa in editis, indicia fuerint, quæ secernant? Ea quidem Anastasius Bibliothecarius prudentissime ab invicem discreta interpretatus est, *quæcunque, inquit, in calce sui signum vivicæ crucis habent, a beato Maximo confessore et monacho inventa narrantur, cætera vero S. Joannis, Scythopolitani episcopi, esse feruntur*. Eadem quoque non confusa, sed distincta sunt, *Usserio adnotante, in antiquis codicibus, et in utroque codice quo usus est Morellius; in quorum altero ad marginem sunt apposita Joannis Scythopolitani sine nomine Scholia; in altero vero seorsim, post absolutum textum integrum Dionysii, Maximi nomine insignita Scholia*.

Ad ipsas quod attinet editiones, indicia occurrunt distinctionis. In Morelliana anni 1562 his verbis inscribitur Prologus: *Ἡρόδοτος τοῦ ἀγίου Μαξίμου, ἢ κατὰ τινας, Ἰωάννου τοῦ Σκυθοπολίτου, ἢ Prologus sancti Maximi, vel, secundum aliquos, Joannis Scythopolitani*. Ad hunc omni procul dubio Scholium pertinet in quo Origenistæ dicuntur nunc prodisse, in Palæstina scilicet. Ejusdem sunt scholia, quæ Nestoriani appellantur *Basiliani*. Adnotat Usserius, Maximi Scholia breviora esse, et *amphora* quæ scripsit Scythopolitanus. Quod ita intelligimus, ut etiam longiuscula quædam confecerit Maximus, et non solum breviora; sed et breviora quæcunque scripserit Scythopolitanus, et non solum prolixiora.

In eadem verba eandemque auctoris sententiam occurrunt non raro bina scholia, alterum scilicet Maximi, Scythopolitani alterum, his verbis discreta, *ἄλλως, et εἰς αὐτό*. Nonnulla accipe exempla. In caput 10 *De cælesti hierarchia*, ad illa verba, *κρυπτότερα μὲν, ἢ occultiori quidem,* post longiusculam adnotationem, additur alia præmisso adverbio

ἄλλως τε, in caput 15, ad vocem *ἁγορώνη*, secunda expositio affertur, cum *ἄλλως* præmisso. Item observare licet in caput 2 *De ecclesiastica hierarchia*, ad illa verba, *intelligere animo et ratione*; et in caput 3, ad voces, *in alteris*, et ad illas, *dicis qui lotus est*; et in caput 4, ad verba, *est aliqua cælestis*, et ad illud, *inferioribus*; et in caput 2 *De divinis nominibus*, ad verba, *passus divina*; et in caput 4, ad voces, *καὶ ὑπερχόσιον*.

In caput 5, ad verba, *et est, et erit*, prima subjicitur nota; alia sequitur deinde cum his verbis, *εἰ; τὸ αὐτό*; et in caput 7, ad voces, *et imagines quasdam*. Hæc vero satis sunt: nec enim diutius in his immorari licet, quæ sola codicum inspectione deprehendi tuto possunt.

V. Ad auctorem Joannem Scythopolitanum redeo, de quo satis nondum innotescit, quis ille fuerit: ac ingerunt sane difficultatem tum Anastasii Bibliothecarii, tum Photii superius allata verba. Joannem Scythopolitanum, Scholiorum auctorem, vocat *episcopum* ille; de Joanne Scythopolitano agit iste, quem modo *Scholasticum* appellat, modo *Causidicum*, nulla ingesta episcopalis dignitatis mentione.

Nihilominus Photius ipse Joannem Scythopolitanum memorat *antistitem* codice ccxxxvi, ubi refert *synodicam epistolam Sophronii Hierosolymitæ* (contra Monothelitas, anno 635 scriptam), in qua memoratur *beatus Joannes antistes Scythopolitanus, qui docet et pie de synodo Chalcedonensi scripsit*.

Quo vero is floruerit tempore? Inter episcopos Scythopolitanos in patriarchatu Jerosolymitano Joannem probabiliter circa annum 496 collocat Lequienus in *Oriente Christiano*, tom. III. Res ita se habeat: dubium manet adhuc, num is confecerit Scholia in Maximum. Favet episcopalis dignitas, ipsorum auctori tributa ab Anastasio Bibliothecario: at sumptæ ex Photio difficultates negotium ingerunt haud ita leve. Laudatus Lequienus in *Dissertatione Damascenica* si tribuere prædicta Scholia videtur Joanni Scythopolitano, lacessito a *Basilio Cilice*, et ipsam scriptis suis lacessenti: sed hunc a Joanne Scythopoleos episcopo distinguit in *Oriente Christiano*. Quidni Anastasius Bibliothecarius et Photius conciliari queant, si dixerimus, Joannem Scythopolitanum, antea *scholasticum* et *causidicum*, virum clarissimum ob scripta in desertores Ecclesiæ, et in Basilium Cilicem elucubrata, infulas postea obtinuisse Ecclesiæ Scythopolitanæ? Tempora conveniunt. Joannem suæ præfuisse Ecclesiæ ad annum circiter 518 adnotat Lequienus, quo moderandam assumpserat eam Theodosius, epistolæ synodicæ, quam Joannes Jerosolymitanus contra Severum Antiochenum dedit, subscriptus anno 518: *Θεοδόσιος ἐπίσκοπος τῆς Σκυθοπολιτῶν*. Hunc vero ad annum pervenire sine dubio potuit Joannes Scythopolitanus scholasticus aut causidicus, qui jam anno 471 circiter rogatus a Juliano patriarcha Antiocheno eadum

sui iuxerat adversum Ecclesiam desertores, ac Basilium Cilicem postea insectatus est.

Dignissima est animadversione alia chronologica nota, quam offert adnotatio superius allata num. 2, in cap. 7, *De ecclesiastica hierarchia*, ubi nunc prodisse dicuntur *fabularum Origenis sectatores* in Palestina. Nempe magni motus in monasteriis Palestine anno 531 pro dogmatibus Origenis exorti: sed jam antea incepti. Nonno monacho inventore, qui propterea ante annum 518 ejectus monasterio, ut iterum restitueretur, egit eodem anno cum Joanne, qui Eliæ patriarchæ Jerosolymitano succensus fuerat. Hæc latiore sermone narrant Norisius *De synodo quinta*, capite 1, et Pagius ad annum 552, num. 3. Hoc igitur tempore verissime Scholiarum auctor adnotare potuit, nunc prodisse *fabularum Origenis sectatores*: quod utique tempus maxime convenit Joanni, egregio scriptori contra Basilium Cilicem, et Ecclesiam desertores, ac Scythopolitano episcopo. De lato in Origenem ac novos fabularum ejus consecratos anathemate in synodo quadam Constantinopolitana sub Menna, urbis reginæ patriarcha, inter annum 538 et annum 544, ante synodum quintam œcumenicam, luculentissime contra Pagium aliosque disserit Lequienus in *Oriente Christiano*, tomo III, in *Eustochio* patriarcha Jerosolymitano.

Theodosio Scythopolitanam Ecclesiam regente, erat quidam Scythopoli scholasticus Joannes, *Expellentæ filius*, ut legimus in *Vita sancti Sabæ*, apud Cotelerium, in *Monumentis Ecclesiæ Græcæ*, vir bonus et animo illuminatus. Anceps hæret Lequienus an iste scholasticus Joannes Scythopolitanus, *Expellentæ filius*, dici idem debeat eum Joanne Scythopolitano scholastico, quem Photius memorat codice xcv. Distinctos ambos evincunt diversa utriusque tempora, ac diversa utriusque studia, alterius viri boni et animo illuminati, alteriusque in disceptationibus innutriti adversum heterodoxos: ut jam constet iterum, Joannem Scythopolitanum Photii, scholasticum et causidicum, unum esse, et unum dici posse cum Joanne Anastasii Bibliothecarii, episcopo Scythopolitano, Scholiarum in Areopagica Opera scriptore. In aliam abire conjecturam placuit mihi in Dissertatione citata, capite 4, num. 2, cui satis fortasse ea fieri potest ratione, qua concordiam Photius inter, et Anastasium Bibliothecarium iniri posse indicavimus. D. ctioris cujusque judicium esto. Compertum vero ex his omnibus fieri denique videtur, perpetram a nonnullis tribui Scholia Joanni Maxentio, monachorum Scytharum primipilo, per hæc tempora vitam agenti, ac perpetram ipsum confundi cum Joanne Scythopolitano, vel episcopo vel Basilii Cilicis insectatore.

CAPUT IV.

A *Editorum Scholiarum nonnulla Germano patriarchæ tribuit codex ms. Venetæ Marcianæ bibliothecæ: quæ omnia indicantur. Animadversiones: conjecturæ de Germano patriarcha invento pro Maximo. Quis ille fuerit Germanus patriarcha. Alia quæ feruntur apud bibliographos in Opus Areopagiti cum Scholia, recensentur.*

I. Nitidissimum inter alios, in quibus Opera Areopagitica, et Scholia continentur, Venetæ S. Marci bibliothecæ codices manu exaratos. cum viri quidam peritissimi expendere, versarem etiam ego, singularare quidpiam addiscere statim ex eo licuit, inter Scholia nempe in Opera Areopagitica reperiri nonnulla, quæ euidam Germano patriarchæ attribuuntur. Primum in codice locum tenet liber *De divinis nominibus*, marginemque exornant Scholia. Hæc vero occurrit initio nota marginalis: *Σημειώσεις ἕσα μὲρ ἔχουσιν ἀριθμῶν σχόλια, εἰς τὸν Γερμανοῦ πατριάρχου ἕσα δὲ ἀρὸν ἀριθμῶν, Μαξιμου μοναχοῦ.* « Nota: Quæ scholia numerum habent, sunt Germani patriarchæ; quæ numero carent, ad Maximum monachum spectant. » Novum quid omninabamur omnes, quod Venetam editionem maxime exornaret; at eum editis collatione facta, jam typis cusa prostare omnia sub unius Maximi nomine, certo apprehendimus ea Scholia.

Scholia vero non pauca visuntur quæ alphabeti Græci litteris numerantur, ea scilicet quæ Germano patriarchæ tribuuntur in codice. In caput 1 *De cælesti hierarchia* numerantur tria; in caput 2, idem tria; in caput 7, sex; in caput 12, quatuor; in caput 13, idem quatuor; in caput 1 *De ecclesiastica hierarchia* sunt septem, ac iterum quinque; in caput 2, tria, ac iterum septem; in caput 3, duo, iterumque quinque; in caput 4, quinque; in caput 6, tria; in caput 4 *De divinis nominibus* sunt novem, iterumque tria, ac iterum quatuor, ac rursum novem, et postea septem; in caput 7, tria. Hujuscemodi Scholiis caret liber *De mystica theologia*. Apparent tria in epistolam 8, ad Titum: cætera Germani scholia non habent. Numeros istos, uti sunt in codice, Veneta editio repræsentat.

II. Itaque si codici prædicto fides, non uni Maximo, sed neque etiam Joanni Scythopolitano, edita Scholia tribuenda sunt; sed eorum quoque partem Germanus patriarcha sibi vindicat. Fidem collets roborare videtur adnotatio Joan. Alberti Fabricii in *Bibliotheca Græca*, libro v, capite 1, num. 6, ubi sic ait: *Germani patriarchæ Constantinopolitani Scholia in bibliotheca Vaticana adhuc servantur. An eadem fuerint cum nostris? Rationem reddant, qui manu versare, et intueri oculis, ac mente expendere codices Vaticanos valent; con-joc uris indulgendum mihi est.*

Stylum ego, et modum, ac doctrinam Scholiarum, quæ litteris alphabeti numerata sunt, attendet expendere, nihil attamen video quo ea

dei debeant profecta ab alio auctore, qui non fuerit Maximus, aut Joannes Scythopolitanus. Eadem pro sua peritia ponderet sapiens lector, et conferat, ut judicium ferat. In nota quadam, eo modo numerata, in caput 2, *De caelesti hierarchia*, sic legimus: *Quid porro sit resonantia extrema, explicabo in capite 4 libri De divinis nominibus*. Hanc resonantiam intelligit rerum ordinem a Deo statutum, ac inferiorum illustrationem a superioribus. Quidpiam vero tale in scholiis eodem modo numeratis in caput 4 *De divinis nominibus* indicatur, aut exponitur. An vero modus iste se referendi in alio loco dissidentem, conveniat Germano, qui scholia nonnulla adiebat ad Scholia Maximi et Scythopolitani? Conveniunt sane Scythopolitano, qui primus amplioribus notis illustrabat Opus Areopagiticum. Conveniunt etiam Maximo, qui seorsim ab illo breviter quaedam scribebat scholia.

Id vero maxime animadvertendum, frequentius breviora esse scholia, quae numerata sunt, ac Germano tribuuntur: eademque si colligas omnia, pauca potius esse quam plurima. Duebus hisce indicibus, scholiorum brevitatis ac paucitatis, quae vero Maximi sunt, indicaverunt nobis Usserius et Lequienus. Hinc menti obversatur conjectura, librarium, qui Marcianum codicem describebat, scholia a scholiis distincta inveniens, ac majoris ipsorum partis auctorem ignorans Joannem Scythopolitanum, alia tribuerit Germano patriarchae et alia Maximo. Tenebras depellere, ac dirimere litem omnem non possunt, nisi vetusti codices bonae notae, in quibus Maximi scholia a scholiis Joannis Scythopolitani accurate discreta inveniuntur.

III. Quis ille fuerit Germanus patriarcha, si sua et ipse Scholia scripserit in Opera Areopagitica, inquirendum est. Paucis res tota exigitur. Eiusdem nominis duo Germani praesto sunt, qui patriarchalem regiae urbis Constantinopolitanae thronum tenuere: ambo sacris litteris clari, et plurimum operum scriptores. Primus conscendit sedem illam anno 715, eamque dignitate abdicata, anno 730 dimisit. Infulas eadem ab anno 1222 ad annum 1240 gestavit alter. Tertium memorare Germanum praetereo, quem dignitatem inaptum esse anno 1264, in prima ostendimus dissertatione quam *Vitae Gregorii Cyprii* subiecimus, ac typis edidimus anno 1753.

Utriusque Opera diligentiori cura recensent bibliographi: neque ulla scholiorum, de quibus agimus, apud ipsos mentio. Atqui vero scholia, quotquot in Opus Areopagiticum typis edita sunt, reperiuntur omnia in antiquis codicibus, qui Germani secundi aetatem superant. Inter haec typis edita scholia locum habent, quae Germano tribuuntur: igitur si quis Germanus Constantinopolitanae patriarcha scripserit ea, sine dubio fuisse primus debuit.

(4) Joannis Scoti versio Operum S. Dionysii Areopagitae exstat *Patr. Lat.* t. CXXII, inter Scoti

IV. Aduotare postremo loco liceat, alios etiam scriptores nonnullos memorari, qui in Opera Areopagitica scripserint scholia, quin ea tamen satis innotescant. Joan. Albertus Fabricius in *Bibliotheca Graeca*, libro v, capite 1, n. 6, paucis verbis recenset *Scholia Georgii Hieronymemonis in bibliotheca Medicea*. Inter codices Bibliothecae Regiae Taurinensis, tom. I, numeratur codex CCC. LXIX, membranaceus, saeculi XIV, in quo continentur Dionysii Areopagitae Opera, cum scholiis Andreae cujusdam, quemadmodum legere est post aliquot Dionysii verba in caput 1 *De divinis nominibus*, fol. 6. Ἀνδρέου ἐξηγήσεις, « *Andreae narratio*. » Subjiciuntur semper deinde textui Dionysii scholia ruuro colore descripta, ut vix legi possint. Scholia haec tamen (Bibliothecae editores inquirunt), ut observare contigit ex comparatione, eadem omnino sunt atque scholia Sancti Maximi typis vulgata. Quidni quidpiam simile, falsa nomenclatura Germani patriarchae invecia, acciderit in Veneto Marciano codice?

Commentarios in Dionysium Areopagitam scripsisse lingua Syriaca fertur Joannes Darae in Syria episcopus. De viri aetate, deque urbe ejus infulas episcopales gestaverit ille, dissident viri docti. Uberrime pertractantem patris Joannem Morinum *De sacris ordinationibus*, a pag. 423, ac etiam lego Dissertationem, quam Gallice inscriptam diximus, *Problème*, etc. His addo peritissimum Josephum Simonium Assemanum in *Bibliotheca Orientali*, tomo II, capite 18, ubi Joannem Darae non ante annum 700 floruisse ostendit vir apprime doctus.

CAPUT V.

Latinae, quae feruntur Operis Areopagitici, versiones recensentur. Loci cujusdam De divinis nominibus Latina versio apud sanctum Thomam Aquinatem sincerior ac nitidior quam in ceteris.

I. Abs re non erit, antequam dissertationem suam impono, varias recensere, quae operum Areopagiticorum hactenus confectae sunt, ac typis prodierunt, Latinae versiones. Id evolumentum saltem colligi poterit, ut si versionum hujusmodi collationem inire quispiam exoptet, quo lucidius obscuriora quaedam Areopagitica loca comprehendantur, noceat eas, ac facile reperire queat.

Primus hanc spartam ornare assumpsit Joannes Scotus Erigena (4). De vera ejus patria Joan. Albertus Fabricius agit in *Bibliotheca Latina mediae et infimae aetatis*, ut caeteros hoc loco praeteream. In id opus incubuisse ipsum jussa regis Caroli Calvi, discimus ex ejusdem epistola ad eundem regem, quae integra exstat inter *Hibernicas Epistolas* a Jacobo Usserio collectas, num. 23. At ille vero: se de Graeco in Latinum transtulisse libros quatuor sancti Patris Dionysii Areopagitae episcopi Athenarum, quos scripsit ad Timotheum episcopum Ephesinum (nimirum *De caelesti hierarchia, De ecclesiastica hierar-* Opera, curante Dr. H. J. Floss, Bonnensi, recensita.

chia, *De divinis nominibus, De mystica theologia*), et *deceni epistolas ejusdem*. Data est epistola nuncupatoria anno 858, ut Usserius adnotat in margine.

Versionis hujusce mentionem ingerit, ac etiam laudat eam Anastasius Bibliothecarius in epistola ad eundem regem anno 865 scripta, qua suam ipsi Latinam nuncupat versionem Scholiorum sancti Maximi, et Joannis Seythopolitani episcopi. Verba dedimus capite 3, num. 1. Hæc vero Latina Scotigenæ versio Areopagiticorum Operum exstat sere integra typis edita apud Dionysium Carthusianum, qui eam adhibuit in suis Commentariis in Dionysium Areopagitam, Colonizæ ensis, *impensis Petri Quentel anno 1536*. In Præfatione ad lectorem hæc habentur: « *Vulgaris translatio, quæ dicitur esse Joannis Scotigenæ... a Dionysio nostro Carthusiano per singula capitula, prope de verbo ad verbum, explicatur, excepto quod in quibusdam Areopagitæ epistolis interpretandis, Carthusianus noster utitur translatione alterius cujusdam Joannis, non re, sed cognomento Sarraceni: in nona vero et decima (epistola), Camaldulensis (Ambrosii).* »

Haud ita ætatis mediæ, maximeque sequioris, viris doctis placuit versio Scotigenæ, quin novam operam in transferendis libris et epistolis Areopagiticis collocarent. Hinc secundus laborem hunc assumpsit circa annum 1118 Joannes Sarracenus, sive *Sarracenus*, ut adnotat Fabricius in *Bibliotheca* citata. Sic vero narrare pergit ille: « *Latino vertit Hierarchiam Dionysii Areopagitæ (utramque scilicet, cœlestem, et ecclesiasticam). Viderit Gesnerus, qui in Bibliotheca sua ait: Sarracenum transtulisse omnes Areopagitæ libros, excusosque esse cum Dionysii Carthusiani Commentariis Colonizæ, etc.* » In his utique Commentariis, eademque in editione Coloniensi anni 1536, *impensis Quentel*, exstat Latina Sarraceni versio *De cœlesti hierarchia*, et *De ecclesiastica hierarchia*, utraque dicata magistro Joanni de Sarlsberis: item Latina versio *De divinis nominibus*, et *De mystica theologia*, utraque pariter ad Odonem Sancti Dionysii abbatem nuncupata: itemque demum Latina versio *epistolarum undecim*.

Tertium numero *Ambrosium oratorem*, et *monachum Camaldulensis ordinis*, ut inscribitur in eodem Dionysii Carthusiani volumine, quod integram ab eodem confectam Areopagitæ librorum, et Epistolarum undecim versionem præstat. *Traversarii* cognomen ejus est, ac oppidum Portici supra Forumlivium, patria. Celeberrimi sæculo cadente decimo quarto, labenteque quinto decimo scriptoris elogia texant bibliographi. Præclarissime de eo disserentem lege Apostolum Zeuum in *Dissertationibus Vossianis* Italice scriptis, tom. I.

Quartus est Joachimus Perionius, Benedictinus Cornoeriacenus. Versionem suam Latinam nuncupat cardinali Vindocinensi. In epistola data *Kal. Maii 1555*, sic habet: « *Converti autem omnia ejus opera quæ exstant, id est De cœlesti hierarchia*

librum unum, *De ecclesiastica hierarchia* librum unum, *De divinis nominibus* librum unum, *De mystica theologia* librum unum, *Epistolas decem*. *Scholiorum etiam in librum De ecclesiastica hierarchia, nondum a quoquam (quod sciam) translata, quæ edita sunt Basileæ, in officina Hervagiana, converti: Lugdunensi utor editione apud Gulielmum Rovillium, 1585, in-8°.*

In fronte Commentariorum Dionysii Carthusiani, quos typis editos Colonizæ 1536 adnotavimus, recensetur etiam *Latina Marcellii Ficini interpretatio imperfecta ut quæ solum Divina Nomina continet, et Mysticam theologiam*. His omnibus nitidior et accuratior accedit ea quam elucubravit Balthasar Corderius Soc. Jesu. In præfatione ait ille: *Novam hanc editionem adornavi cum Latina mea interpretatione: quæ cæteris (quod certe conatus sum) pressius, et clarius, atque theologis accommodatius, verborum ejus vim (quæ iis inest maxime), exprimeret, et stylo plano sensum redderet genuinum.*

II. Loca tamen aliqua Areopagiticæ feliciter transferri in Latinum potuisse observarunt viri docti. Exemplum assero ex capite 2 *De divinis nominibus*, ubi § 6 sic habet textus Græcus: *Διατέχεται δὲ τῆς ἀγαθοπραποῦς εἰς ἡμᾶς θεουργίας, τὸ καθ' ἡμᾶς, ἐξ ἡμῶν, ὀλικῶς καὶ ἀληθῶς οὐσιωθῆναι τὸν ὑπερούσιον Λόγον, καὶ δράσαι καὶ παθεῖν ὅσα τῆς ἀνθρωπικῆς αὐτοῦ θεουργίας ἐστὶν ἔκχρητα καὶ ἑξαιρετα*. Sarraceni translatio hæc est: *Discretum autem est a benignâ ad nos divina operatione, secundum nos, ex nobis, totaliter et vere substantiam factum esse supersubstantiale Verbum: facere, et pati quæcunque humanæ ipsius contemplationis sunt electa et remota*. Vocum illarum, *τῆς ἀνθρωπικῆς αὐτοῦ θεουργίας*, minime vis exprimitur: imo *θεωρίας, contemplationis*, legisse videtur interpretes pro *θεουργίας*. Minus etiam accurata videtur translatio Scotigenæ, et *operari, et pati quæcunque humanitatis ejus divina actione sunt discreta, et summe miranda*. Legebat fortasse *ἀνθρωπικῆς* pro *ἀνθρωπικῆς*. Felicior non habet versionem Ambrosius Camaldulensis: *eaque et gessit et pertulit quæ sunt humanæ ejus assumptionis electa atque præcipua*. Vocem *θεουργίας* satis non exprimit. Imperfectæ demum sunt Perionii et Corderii versiones: *illa, fecitque, et passus est omnia, quæ humanæ ipsius actionis præcipua sunt et singularia: ista, eaque gesserit, tulitque, quæ humanæ ipsius actionis præcipua sunt et singularia*.

Ita vero textum vertendum jubet Michael Lequienus Dissertatione II Damascenica, num. XV, *egritque, et perpessus est eximia quæque, et excellentia humano-divinæ efficientiæ opera*. Hanc suo tempore, aut a se, aut ab aliis confectam, vidit sanctus Thomas Aquinas versionem, et adhibuit III p., qu. XIX, art. 1, in arg. 1, *operari et pati quæcunque humanæ ejus divinæque operationi congruunt*. Nempe Doctor Angelicus pro sua peritia, proque ea qua pollebat ingenii vi, suis in operibus modo sequitur

Scotigenæ, ac modo Sarraceni Latinam versionem, A ut Monophysitica labe infectum ostendat Operum ut alibi observatum est; ac etiam frequentius, utroque interprete dimisso, Areopagiticæ textus reddidit sensum nitidioribus verbis, ipsumque textum Græcum videtur ipse aliquando, aut alius ab eodem rogatus, consuluisse, ac Latine reddere accuratiore translatione.

Versione illa sua Lequienus abutitur loco citato,

ut Monophysitica labe infectum ostendat Operum auctorum. At eadem In versione nihil noui vidit, nisi apprime orthodoxum, Thomæ Aquinas, ut evincit in solutione primi argumenti. Egi ego hæc de re uberius in Dissertatione sæpius citata, capite 18, ac mirum sane, non visum a Lequieno locum Thomæ prætermissumque.

TYPOGRAPHUS STUDIOSO LECTORI.

Cum multi in hac civitate sint egregii typographi, qui partes suas quam exactissime implent, factum tamen est, paucorum defectu atque incuria, ut ex extraneis nonnulli de typographorum Venetorum diligentia atque in promissis fidelitate minus recte sentiant. Hoc cum mihi ignotum non sit, ego in id totis viribus incumbo, ut et malam aliquorum opinionem contellam, et bonam a viris confirmem et augetim; ipseque non indigentibus precis, sed aliorum qui diligentiores et accuratiores sunt, numero accensear. Quod jam antequam hæc S. Gregori Nazianzenæ editio, quæ hæc modico plausu excepta est, consecutum me spero, et præsentem tibi offero, studiose Lector, Areopagiticorum Operum editione, me nihil magis consecutum confido: quodsiquidem in ea a formida nec diligentia ubi, nec sumptibus ullo modo pepererit. Porro quid in ea præstatum sit, quotque ad eam ornatiorem tibi que chariorem reddendam sint addita, ex prævia vii. Cl. Dissertatione satis habes. Silebo vero ipse de chartæ nitore, typorum elegantia, aliisque adjectis ornamento, et quæque in oculis tuis sua sponte occurrunt. Hoc tamen sunt, de quibus peculiariter te admonere mecum interesse puto. Primum est, studium ac diligentiam hæc singulari me adhibuisse, ut quædam emendatissima, non quolibet a hæc typographi editio ista prodiret: in quem finem non unius tantum sed plurimum eruditiorum virorum usus sum opera. Quo factum est ut in hac editione non solum errata nova addita non sint, sed etiam ex veteribus, ut scilicet quæ in præcedentes editiones irreperant, sint hæc pauca sublata. Ne vero mera factantia mea videri hæc posset (jactatur id quippe etiam ab indignissimis quandoque typographis), constitueram integram mendosam quæ sublata sunt eucheniam tibi hoc loco ob oculos ponere. Sed quoniam veritas sua ne hoc anqui sinistre interpretarentur, pauca tantummodo, speciminis causa, versionis Latine errata tibi sistam; et quidem ex eorum genere quæ non nisi attentiore sensus ponderatione, aut etiam cum Græco textu collatione deprehendi et emendari poterant. Habet itaque editio Parisiensis, ea, gr., *contentionem* pro *consensionem*; *inveritum* pro *inveritum*; *disturbataram* pro *distributarum*; *unctionem* pro *unctionem*; *corripuitet* pro *corripuitet*, *die* pro *die*; *quarum* pro *equarum*; *uti* pro *toti*; *nummitionem* pro *immutationem*; *dicendi* pro *atcendi*, *investigatiem* pro *investigatiem*; *secundum* pro *secundum*; *suscipiet* pro *suscipiet*, etc. Hæc et alia id genus non pauca in hac nostra editione viri docti, et utriusque lingue periti opera emendata sunt. Nu dicam de crassioribus magno numero erroribus, quibus Parisiensis editio aspergitur: horum enim correctio ut facilior, ita non est hoc loco peculiariter commemoranda. Hæc vero omnia non ita a me dicta accipias, B. L., quasi ipse editionum Parisiensium (quarum sane plures nitidissimæ ac emendatissimæ sunt) æstimationem immutatam venis, sed ut palam fiat in magno eas errore versari qui solas peregrinas editiones æstimare norunt; easque omnes Venetis omnibus absque ulla discrimine anteponunt. Sed hæc de re satis. Alterum, de quo te præmonitum volo, est, hæc primum Areopagiticorum Operum totum hoc decurrente mense Aprilii in lucem prodire, eo scilicet mense, quo ipsum proditurum, idem meum in prævia Declaratione obscuraveram: ut vel hæc colligas quid de promissis a me tibi in posterum faciendis expectare tuto possis. Sane, quemadmodum ipse ardeor, honesto homine nil indignius esse quam datam publico fidem infringere, ita firmiter constitutum nulli est detrimentum quodvis potius suscipere, quam tantum deditus aspergere nomen meo. Hoc vero unum reliquum est, optime Lector, ut hæc mea tibi placere ostendas. Sic enim majora, et memora in tui favore et commodum capessendi in dies mihi animus addetur. Interim his fruere et vale.

MONITUM

EDITIONI PARISIENSI ANNI MDCCXLIV PRÆFIXUM.

Plus tibi nova ista editio exhibet quam quæ cætera omnes hæcenus præcesserunt. Unas quippe postremus, et eas quidem accuratissimas omnium ac absolutissimas unam complectitur; hoc est, curam omnem et operam, quam duo illi gravissimi ac doctissimi e Societate Jesu Patres, Lanselius et Corderius adhibuerunt, novamque tam arduam ac sagacem, ut suam veterem quædam licuit, adornaret. Quin et quidpiam etiam aliud, nondum antea in lucem publicam exulgavit. Editionem Lanselii, quæ in hac ipsa Parisiensis editio anno 1615 prodierat, secus est a'ra sua, quam apud Antverpiam anno 1636 Corderius operavit. Eam igitur ipsam quæ auctore Corderio prodit, ut posteriorem et accuratius elaboratam, in editio

ione ista novā sequi libuit; atque prior hujusce operis tomus, qui S. Dionysii contextum universum cum Pachymerae Paraphrasi continet, ex versione Corderii concinnatus est, cum ejusdem notationibus ad singulorum capitum calcem adjectis. Quod ad posteriorem vero tomum spectat, quo S. Maximi Scholia, varique tractatus alii, et complurium auctorum in istius tam divini auctoris vitam aut scripta dissertationes et notae continentur; quaedam in eo ex versione Laussetii, et alia quaedam ex editione Corderii deprehendentes. Et quoniam id optare quispiam potuerit, ut ipsa S. Maximi Scholia, et Pachymerae in Epistolarum Paraphrasin, simul cum aliorum omnium operum Paraphrasi reliqua et Corderii adnotatis ad singulorum Dionysiani textus capitum appendicem eadem series exhiberet; ne suo isto Lector voto excidat et frustratus videri possit, ad singula ipsa praefati textus capita seu eorum appendicem et calcem indices notas adiecit, quae tum ad Scholia, tum ad Paraphrasin antedictam, designatis editionis utriusque paginis, advocent ac remittant. Ita nec minus curiositati satisfactum fuerit, nec aliquid utilitati detractum, aut legentium voluptati; quae utrinque tam eadem quam si uno tenore ista contextuque constarent. Nihil enimvero in ceteris quancunque studii licuit praetermissum, quod ad novam hanc editionem ex omnium votis et animo cumulatissime instrueret, dam ac numeris omnibus absolvendam pertineret, lectio ipsa certius, quam verborum commendatio comprobabit. Vale.

CORDERII

OBSERVATIONES GENERALES PRO FACILIORI INTELLIGENTIA S. DIONYSII.

OBSERVATIO PRIMA.

Tota doctrina sancti Dionysii innititur verbo Dei Substantia nostrae Hierarchiae verbum Dei. Descriptio Scripturae et traditionum.

Magnus Dionysius, ut sapiens architectus⁶⁹, operum suorum fundamentum posuit verbum Dei, cum scriptum, tum traditum; probe sciens nihil illo esse stabilius, nihil firmitus, dicente Dominus: *Caelum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt*⁷⁰. Huic ergo firmissimo fundamento tota ejus doctrina sublimissima innititur. Ac primum quidem caput *Cælestis hierarchiæ* totum est de sacra Scriptura, docens, ejus illustratione ad cælestium rerum indagacionem cognicionemque ascensionendum esse. Capite secundo, cælestes hierarchi sicut esse celebrantur: *κατὰ τὴν αὐτῶν ἐν τοῖς Ἀγγίλοις ἐκφαντορίαν*, id est *secundum earundem mysticam in Oraculis explanationem*. Et cap. 6: *Ὁὐκοῦν ἡμεῖς μὲν οὐδὲν αὐτοκινήτως ἐροῦμεν· ὅσα δὲ τῶν ἀγγελικῶν θεαμάτων ἐπὶ τῶν ἱερῶν θεολόγων ἐθεωρήθη, ταῦτα μηθένης ἡμεῖς, ὡς οἱαί τε ἐσμὲν, ἐκδηλώμεθα*. *Itaque nos quidem nihil motu proprio dicemus, sed, quæ angelica spectacula sanctis theologis visa fuerint, edocti, pro virili exponemus.* Libro etiam *De ecclesiastica hierarchia*, cap. 1: *Hierarchiam*, inquit, *nostram Deo insitæ ac divinæ deificæque scientiæ, nec non afflationis et perfectionis esse junctionem*, et *ἐκ τῶν ὑπερκοσμίων καὶ ἱερωτάτων ἡμᾶς ἀποδείξει Ἀγγίλων χρεῖ*, id est *ex supernaturalibus et sacratissimis Oraculis demonstrandum nobis est*. Ibidem post medium caput: *Ὁὐσία γὰρ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας ἐστὶ τὰ θεοπαράδοτα Λόγια. Σεπτότατα δὲ Λόγια ταῦτά φαμεν, ὅσα πρὸς τῶν ἐνθεῶν ἡμῶν ἱεροτελεστῶν, ἐν ἀγιογράφοις ἡμῶν καὶ θεολογικαῖς δεδώρηται δέλτοις· καὶ μὴν ὅσα πρὸς τῶν αὐτῶν ἱερῶν ἀνδρῶν ἀλλοτέρᾳ μνήσει, καὶ γελτονί πως ἤδη τῆς οὐρανιας ἱεραρχίας, ἐκ νοῦς εἰς*

Α *νοῦν, διὰ μέσου λόγου σωματικοῦ μὲν, ἀλλοτέρου δὲ ἑμῶς, γραφῆς ἐκτός, εἰ καθ' ἡγεμόνας ἡμῶν ἐμυθήσαν·* id est: *Substantia enim hierarchiæ nostræ sunt divinitus tradita oracula. Max me vero ista Oracula dicimus veneranda, quæ a sacris nostris initiatoribus, divino Spiritu afflatis, in Scripturis sacris librisque theologiacis tradita nobis sunt; uti et illa, quæ ab iisdem viris sanctis subtiliori non omnino dissita ab ordine cælesti insinuatione, de mente in mentem, mediante verbo, corporeo quidem illo, simul tamen immateriali, sine scriptione, institutores nostri sacra quadam traductione sunt edocti. Ubi verbum Dei tam scriptum quam traditum pulchre describit. Sacros autem initiatores nostros vocat apostolos, quorum tam ipse quam S. Timotheus, ad quem libros suos scribit, discipuli extiterunt. Dicit autem traditionem magis ad angelorum locutionem accedere quam Scripturam, quia licet ore quidem corporis instrumento fiat, in quo ab angelica locutione deficit, qui sibi mutuo immediate conceptus suos patefaciunt, sit tamen modo minus materiali quam scriptura, quia solo verbo, ubi in scripturis et calamus et atramentum materiæ crassiores adhibentur.*

S. Dionysius præfigit sibi Scripturam tanquam regulam.

C In libro vero *De divinis nominibus* hanc iterum sibi legem præfigit, ut nihil nisi ex Scriptura dicat. Cap. 1, sub initium: *Ἔστω δὲ καὶ νῦν ἡμῶν ὁ τῶν λόγιων θεσμὸς προδιωρισμένος.* *Sit autem etiamnum nobis oraculorum sacra præscripta lex, etc.* Et statim post: *Καθόλου τριγαροῦν αὐτολήτων εἰπεῖν, οὔτε μὴ ἐνοῆσαι τι περὶ τῆς ὑπερουσιαίου καὶ κρυφίας θεότητος, παρὰ τὰ θειωδῶς ἡμῶν ἐκ τῶν ἱερῶν λόγιων ἐκπερασμένα. Τῆς γὰρ ὑπὲρ λόγον καὶ νοῦν καὶ οὐσίαν αὐτῆς ὑπερουσιότητος ἀγνωσία, αὐτῇ τὴν ὑπερούσιον ἐπιστήμην ἀναθετόν,*

⁶⁹ 1 Cor. iii, 10. ⁷⁰ Luc. xxi, 33.

τοσοῦτον ἐπὶ τὰ ἀναντες ἀνανεύοντας, ὅσον ἑαυτὴν ἀνδιδῶσιν ἢ θεαρχικῶν λογίων ἀκτίς, πρὸς τὰς ὑπετέρας αὐγὰς, τῇ περὶ τὰ θεῖα σωφροσύνη καὶ δαιότητι συσσελλομένους. » *Nihil igitur omnino præsumendum dicere vel cogitare de superessentiali et abdita deitate, præter illa quæ divinitus nobis sunt sactis eloquiis elucidata. Nam et sermonem et intellectam et essentiam excedit superessentialitatis ejus ignorantio, cui superessentialis scientia tribuenda. Quare tantum ad inaccessible illud lumen aspiramus, quantum se insinuaverit divinorum ille radius oraculorum, quo eminentioribus istis rerum divinorum splendoribus, sobrietate quadam ac sanctitate contemperamur.*

Denique in *Mystica Theologia*, cap. 1. ex Scripturis tradit, Deum tenebras posuisse latibulum suum⁷¹, et lucem inhabitare inaccessibleem: et exemplo Moysis ostendit⁷², quomodo caliginem illam mysticam subintrare oporteat. Ex quibus cæteriæque scriptis ejus, omnibus liquido constat, S. Dionysium nil nisi e verbo Dei depromptam afferre.

OBSERVATIO II.

Cur S. Dionysius, et quam magnifica de Scriptura loquatur. Quibus nominibus Scripturas appellet. Quibus nominibus apostolos compellet.

Cum sanctus hic, uti ostensum est, totam doctrinam suam hauriat et stabiliat ex verbo Dei, hoc illi merito inprimis curæ est ut quo verbum Dei majus apud nos momentum habeat, per sublimissimas et præsus divinas loquendi formulas, divinam ejus auctoritatem nobis inculcet, nosque simul in ejusdem admirationem rapiat, neque humiles de Scripturis cogitationes habere sinat. Hinc fere nunquam eas vulgari nomine Scripturas appellat, sed divinus prorsus ratione circumscribit, uti ex locis supra citatis et maxime capite 1 *Cælestis hierarchiæ* videre licet, ubi in titulo, sacra Scriptura dicitur *θεῖα ἑλλημφις*, id est *divina illustratio*, et in contextu *Πατροκινήτου φωτοφωρίας πρόσδος*, id est *a Patre motæ illustrationis emanatio*. Et invocato Jesu, ad ejus contemplationem se reverenter componens, ibidem ait: « Ἐπὶ τὰς τῶν ἱερωτάτων λογίων Πατροπαράδοτους ἑλλημφεις ὡς ἐφικτὸν ἀνανεύσωμεν. » *Ad sacratissimorum a Patribus traditas eloquiorum illustrationes pro viribus suscipiamus*. Et rursus, vocat eam τὴν ἀρχικὴν καὶ ὑπεράρχιον τοῦ θεαρχικοῦ Πατρὸς φωτοφωρίαν, id est *principalem et superprincipalem Patris, quæ principium Divinitatis est, illustrationem*; et paulo post: « τὴν θεαρχικὴν ἀκτίνα, » id est *divino-principalem radium*; alibi « τὴν θεολογίαν, » etc. Sic traditiones vocat c. 2, § 3, « τὴν κρυφίαν καὶ ἱερατικὴν παράδοσιν, » id est *arcanam et sacerdotalem traditionem*, quibus aliisque sublimissimis loquendi modis, ad sublimes ac Deo dignas erigit meditationes. Eandem ob causam SS. apostolos aliosque Scripturæ sacræ scriptores, c. 1 *Eccle-*

siasticæ hierarchiæ, et passim alibi, appellat « τοὺς θεολόγους » *theologos*, « τοὺς ἐνθέους ἡμῶν ἱερωταριστάς, » *divino numine afflatos sacros nostros initiatores*, « τοὺς ἐνθέους ἱεράρχας, » *divino spiritu afflatos hierarchas*, « τοὺς πρώτους τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας καθηγεμόνας, » *primos hierarchiæ nostræ præceptores*, § 5: « Ἐκ τῆς ὑπερουσίου θεαρχίας αὐτοῦς τε ἀναπλησθέντας τοῦ ἱεροῦ δέου, καὶ εἰς τὸ ἔξῃς αὐτὸ προαγαγεῖν ὑπὸ τῆς θεαρχικῆς ἀγαθότητος ἀπεσταλμένους. » *Ex superessentiali Divinitate sacro ipso munere repletos, et in posteros illud ipsum derivatum a divina bonitate missos*, etc.

OBSERVATIO III.

Quadruplex de Deo philosophandi ratio.

Notanda est hujus sancti quadruplex de Deo philosophandi ratio. Prima est, prout Deus in seipso esse concipitur, secundum eas proprietates ac perfectiones, quæ illi ex natura rei seu substantialiter conveniunt respectu sui, ut sunt, esse unum in essentia seu natura divina, trinum in personis, et cætera quæ Deo sunt intrinseca. Secunda, prout consideratur cum respectu et ordine ad creaturas, quatenus videlicet earum auctor est, gubernator ac finis, et sic illi desumpta ex effectis nomina accommodat. Tertia, prout Deus in Scripturis sacris diversarum rerum corporearum figuris representatur, et earumdem nominibus afficitur, ut cum vocatur agnus, leo, petra, etc. Quarta, prout per omnium rerum conceptibilem ablationem, et nostri ipsius abdicationem, divini amoris subvecta pennis, mens nostra in Deum subrigitur, et præsentis ejus radiis afflata, caligando penitus extra supraque se rapitur atque absorbetur. Ac primam quidem rem divinas tractandi rationem tenuit in libro *Hypotyposeων*, ut ex cap. 3 *Mysticæ theologiæ* patet; sed magno Ecclesiæ damno divinissimus ille tractatus intercidit. Secundam vero rationem servat in libro *De divinis nominibus*. Tertiam tradiderat in *Symbolica theologia*, cujus frequenter mentionem facit, sed similiter desideratur. Quartam denique maximeque mirabilem practice theologandi normam tradit in *Mystica theologia*, quæ non tantum intellectum Deo subjicit et adjungit, sed vel quammaxime affectum afficit, et, ut S. Maximus et Dionysius Alexandrinus loquuntur, *ταῖς ἀδιδάκτοις* vel potius *θεοδιδάκτοις μυσταγωγίας* in Deo felicissime collocat ac firmat, ita ut nulla theologiæ pars a divinissimo plano viro prætermittenda videatur.

OBSERVATIO IV.

Quam vim habeant composita ex ὑπέρ.

Notandus quoque cum Lessio lib. 1 *De perfectionibus divinis*, cap. 3, mirabilis et plus quam humanus modus loquendi S. Dionysii, quo utitur ad exprimendam suorum conceptuum sublimitatem, et ad divinitatis supra omnia creata mente conceptibilem, infinitam eminentiam insinuandam præpositione

⁷¹ Psal. xvii. ⁷² Exod. xix, xxxi

Non pugnant, inquit, secum, dicere Deum per se potestatem et per se vitam; et dicere Deum creatorem per se vitam, vel per se pacis, vel per se potestatis; hæc enim dicitur Deus ex his quæ sunt, et maxime ex his quæ prima sunt, tanquam causa omnium quæ sunt: illa autem dicitur tanquam existens super-substantialiter supra omnia quæ sunt, et quæ primo sunt. Dicitur ergo Deus per se vita, scilicet imparticipata, illimitata, etc. Auctor vero per se vitam, scilicet participatæ, limitatæ, etc., sive doni illius quo viventes facit, ita nimirum ut per se vita naturam vitæ significet, id est ea quæ cadunt in definitionem vitæ (5).

OBSERVATIO VII.

Quid signent composita ex ἀρχῆ.

Non raro quoque S. Dionysius utitur nominibus ex voce ἀρχῆ compositis, vocando Deum Θεαρχῶν, Θεαρχικῆς ἑπαρχίας, etc., id est Dei-principatum, substantiam divino-principalem, divinitatis originem, in creaturis scilicet, quia Deus est auctor divinitatis in cunctis hominibus et angelis qui Deum imitantur et ei similes sunt, de quibus scriptum est: Ego dixi: Dii estis⁷⁴; et illud: Deus deorum in Sion⁷⁵. Θεαρχῶν itaque dicit, quasi Θεῶν ἀρχοῦντα, dicamus nos Deum deorum, ut David dicit. Cap. 3 Cælestis hierarchiæ Deum vocat τελεαρχῶν καὶ αὐτοτελεαρχῶν, id est originem perfectionis, et per se originem perfectionis; item ταλαρχῶν, id est originem ordinationis. Item cap. 3 De divinis nominibus, § 2, corpus B. Virginis vocat ζωαρχικόν, id est quod vitæ principium dedit.

OBSERVATIO VIII.

Dionysium omnia de Deo affirmare et iterum negare. Quomodo omnia de Deo affirmantur.

Notandum quoque S. Dionysium lib. De divinis nominibus, cap. 1, 2, 13, et alibi, aliquando quidem omnia de Deo affirmare, aliquando vero rursus omnia negare. Hinc dicit Deum omnia esse ut Deum deest; et nihil eorum esse, ut supra substantiam est; utrumque enim propria dicitur in Dei amplitudine: ut, Deus est vita, Deus est bonitas; et, Deus non est vita, et non est bonitas, quia est supra hæc, quæ nos per vitam et bonitatem intellegimus. Et hoc sensu cap. 2, § 4, vocat Deum « πάντων θέσιν καὶ πάντων ἀπαίρεσιν, » omnium positionem, et omnium ablationem, quia eminenter ponit omnia, tanquam omnia continens; et formaliter omnia aufert, quia ratio propria qua Deus est, excludit ab ipso omnem formalem rationem a creata mente comprehensibilem, uti eruditè observat Lessius lib. 1 De perfect. divin., cap. 3, eujus verba cum S. Dionysio magnam lucem afferant, hic referre placuit: Omnia, inquit, de Deo affirmantur, quia omnia sunt in ipso formaliter vel eminenter. Hinc utitur sapientia, bonitas, veritas, lux,

sanctitas, justitia, misericordia, beatitudo, vita omnium viventium, esse omnium existentium, omnium perfectio, pulchritudo, mensura, ratio, salus, conservatio. Unde dicit Bernardus, 1 h. 8 De consid.: Quid est Deus? Voluntas omnipotens, benevolentissima virtus, lumen æternum, incommutabilis ratio, æterna beatitudo. Et infra: Amat ut charitas, novit ut veritas, judicat ut æquitas, dominatur ut majestas, regit ut principium, operatur ut virtus, tuetur ut salus, revelat ut lux, assistit ut pietas, etc. Et quamvis plurima rerum nomina illi non tribuantur ob imperfectionem quam involvunt, tamen omnes rerum species et omnia individua sunt in ipso eminenter secundum sua prototypa, et veluti primæva et æterna semina, ex quorum vi pullularunt, atque adeo sunt in ipso intrinsece, non quidem secundum suum esse formale et essentialè, sed secundum esse suum eminenter et superessentialè. Unde ipse est omnia et singula eminenter et superessentialiter.

Quomodo omnia negentur.

Negantur de ipso omnia, quia ipse est supra omnem rationem et speciem creatæ menti concepitibilem. Sic Dionysius, capit. ult. Myst. theologæ, dicit Deum esse non substantiam, non vitam, non lucem, non sensum, non mentem, non sapientiam, non bonitatem, non deitatem, sed quiddam his omnibus eminentius atque præstantius. Ratio est, quia omnia ista, quatenus menti creatæ sunt comprehensibilia et nominabilia, habent conceptus obiectivos limitatos in ratione entis: limitatos, inquam, non ex parte rei quæ concipitur, sed ex parte modi concipiendi. Unde ut sic concipiuntur, non includunt formaliter alias perfectiones: ratio enim substantiæ, ut a creatura concipitur, non includit rationem sapientiæ aut cæteras perfectiones, nec contra, sed quæque suum limitatum conceptum habet. Deus autem est ratio prorsus illimitata, unde formaliter vel eminenter includit omnem perfectionem concepitibilem.

Perfectiones dupliciter existunt in Deo.

Hinc patet omnes perfectiones quæ Deo tribuuntur absque metaphora, dupliciter in ipso contineri, formaliter et eminenter: formaliter, si spectentur secundum proprium conceptum, quo a Deo et beatis concipiuntur, qui est illimitatus in genere entis; eminenter, si considerentur secundum conceptus proprios, quos habent ut a creaturis absque lumine gloriæ apprehendantur: etsi enim res concepta sit proprie in Deo, non tamen cum eo modo et limitatione sub qua concipitur.

OBSERVATIO IX.

Perfectiones Dei dupliciter considerantur. Quomodo Deus denominetur sapiens, justus, etc.

Ut hæc et alia quæ supra attigimus, melius intelligantur, ibidem e Lessio notandum est, di-

⁷⁴ Psal. LXXXI. ⁷⁵ Psal. LXXXIII.

(5) Vide infra c. 5 et 11 De divinis nominibus et Epistolam S. Dionysii ad Galum (epist. 1).

vinas perfectiones dupliciter considerari posse. A sed etiam omne objectum intelligibile, et sic de cæteris.

Primo, ut sunt in rebus creatis vel etiam prout ab intellectu creato absque lumine gloriæ concipi possunt; secundo, ut sunt in Deo. Si priore modo considerentur, distinguuntur inter se formaliter, imo multæ etiam realiter, suntque diversæ formæ, vel rationes formales. Et quamvis concipiantur ut illimitatæ, vel infinitæ perfectionis intra suam speciem seu rationem formalem, tamen in ratione entis vel perfectionis sunt limitatæ, quia una non includit aliam. Hoc modo illæ perfectiones non sunt in Deo formaliter, sed eminenter tantum, nempe ut in causa superioris ordinis, et analogæ. Si vero secundo modo concipiantur, sic non habent inter se ullam distinctionem formalem, sed sunt una simplicissima forma, a qua Deus omnium illarum perfectionum denominationem accipit, sed longe altior quam mens creata concipere possit. Dicitur enim *sapiens*, non quasi sapientia imbutus et informatus, sed ut sapientia per se subsistens. Dicitur *justus*, *misericos*, *sanctus*, non ut his perfectionibus affectus, ornatus et imbutus (quomodo a nobis concipitur), sed ut justitia, misericordia et sanctitas substantialis, per se subsistens. Eodem modo accipiendæ omnes aliæ perfectiones quæ ipsi tribuuntur, quia in illo nulla est diversitas formarum aut rationum formalium, sed una simplicissima forma per se subsistens, infinite supra omnia elevata, quæ est ipsius essentia (quam Deitatem vocare possumus) per quam omnes illæ denominationes illi ex parte rei competunt. Id enim est longe perfectius et dignius illi majestati, infinite supra omnia quæ sunt et quæ non sunt (ut Dionysius loquitur) elevata.

Quomodo se mutuo includant.

Itinc sequitur primo, omnia attributa, prout considerantur in summa sua elevatione (quomodo sunt in Deo), se mutuo includere, et in unius conceptu intrinsece includi omnia, quia sunt una simplicissima forma, in se omnis distinctionis experta, de cujus ratione est omnia illa formaliter et secundum summam identitatem includere, et omnia illa esse formaliter.

Quomodo sint infinite elevata.

Sequitur, secundo, perfectiones divinas, prout sunt in Deo, esse infinite elevatas supra easdem perfectiones spectatas, prout sunt aut possunt esse in creaturis, aut etiam prout a mente creata possunt concipi. Ratio est, quia ut sunt in Deo, sunt infinitæ perfectionis non solum intra propriam speciem, sed absolute et in toto genere entis. Tum etiam quia in Deo non sunt forma aliqua accidentaria, sed substantia per se subsistens, et a se habens omnia infinite, quæ ad rationem cujusque perfectionis spectant, v. g., sapientia divina non est qualitas, sed substantia per se subsistens, habens a se non solum infinitum lumen intellectuale,

Nulla est similitudo inter perfectiones Dei et creaturæ.

Sequitur, tertio, perfectiones divinas, ut sunt in Deo, non habere ullam similitudinem cum perfectionibus quæ sunt vel esse possunt in rebus creatis, ut docet Dionysius cap. 9 *De divinis nominibus*, et cap. 5 *Mysticæ theologiæ*. Quam ob causam Deus dicitur non esse substantia, non esse vita, etc., quia ita est super omnia elevatus, ut cum nulla re creata vel creabili similitudinem habeat. Quia tamen res creatæ aliquam ad Deum proportionem habent tanquam effectus et imitationes quædam illius (ob quam proportionem, si sit in summo gradu dicuntur etiam Deo similes, et Dei imagines, ut patet in natura intellectuali), neque nos Deum nisi ex rebus creatis per analogicum ascensum cognoscere possumus, ideo nomina perfectionum creaturarum ad perfectiones divinas transferimus; alioquin de divinis nullo modo loqui possemus. Verum hæc nomina longe altiori sensu accipienda sunt, cum tribuantur rebus divinis, quia cum creatis: in Deo enim significant substantiam a se existentem, ac proinde omnino illimitatam, quæ per se formaliter absque omni actu elicto præstat omnia quæ perfectiones creatæ præstare possunt, et modo infinite excellentiori. Itaque neque in modo existendi, neque in modo operandi, neque in modo tribuendi suum effectum formalem est ulla similitudo, etc.

OBSERVATIO X.

Nomina communia quo sensu prius de Deo, et prius de creaturis dicantur. Nonnulla sunt rebus posteriora. Nomina ab homine inventa.

Nota S. Thomam, parte 1, qu. 13, art. 6, dicere prædictas perfectiones, quantum ad rem significatam per nomen, prius dici de Deo quam de creaturis; quia a Deo hujusmodi perfectiones in creaturas manant; sed quantum ad impositionem nominis, prius a nobis imponi creaturis quas prius cognoscimus; unde et modum significandi habent, qui competit creaturis. Non enim (inquit Basilus, lib. 11, contra Eunomium) natura rerum nomina sequitur, imo post res ipsas inventa sunt nomina. Etenim si hoc esset verum, non esse nomina rebus posteriora, opus esset, ut quorum sunt eadem nominationes, una et eadem substantia esset; ex quo fieret, ut quia qui sunt virtute perfecti, digni nomine Dei habentur, et dii appellantur, essent homines ὁμοῖοι, id est ejusdem substantiæ quæ Deus. Verum sicut hoc dicere, manifesta insania est; sic illud dicere, æque dementia est. Imo et Gregorius Nyssenus lib. xiii, disputans contra Eunomium: *Miseratur, inquit, et misericors Dominus, patiens, et nullæ misericordiæ* ⁷⁶. Quid hæc aidnt significare? Naturamne, an operationem? Nemo sa-

⁷⁶ Psal. CXLIV.

ne aliud declarare dixerit præterquam operationem. Quando igitur miseratus est Dominus, ut ex operatione miserationis nomen duceret? Nunquid ante vitam humanam? Equis tunc misericordia indigebat? At vero post peccatum prorsus misericordia opus fuit, peccatum autem post hominem existit; post hominem igitur actio miserendi et misericordiæ nomen. Unde manifestum efficitur posteriora esse nomina ipsa æternitate Dei, et post hominem et mentem hominis inventa esse. Mens enim humana sicut altarum rerum nomina adinvenit, sic etiam nomina Dei aggressa, et veluti materiam naeta, illa ipsa effecta et admirabilia, quæ in universo contemplatur insequens, et de Deo inquirens, nomina imposuit. *Nomina communia quo sensu de Deo, et quo sensu de creaturis intelligenda.*

Ex his ergo colligitur, cum hujusmodi nomina divina de creaturis quas prius cognoscimus, et prius nominamus, dicuntur, habere ea modum significandi, qui competit creaturis, sicut ait S. Thomas, et secundum nostram consuetudinem proprie significare operationem seu effectum participatum, ut bonus bonitatem creatam, sapiens sapientiam item creatam, et similiter in reliquis nominibus significantibus hujusmodi perfectiones participatas; et ut sic non dicuntur proprie de Deo, quia Deus est supra ista, supra bonum, supra sapientem. Cum vero de Deo proprie dicuntur, essentiam ejus significare, et secundum naturam dici, et dicta de creaturis quoad rem significatam, non proprie sed per abusum verbi et per imitationem et similitudinem quamdam analogicam dici: atque ita quæ sunt communia Deo et creaturis nomina, quoad rem significatam vere et proprie, id est essentialiter et per se dicuntur de Deo; de creatura vero non vere neque proprie, quia non per se dicuntur: quoad vero impositionem nominum, proprie significant id ad quod imposita sunt, imposita enim sunt prius ad significandas perfectiones participatas, quas a Deo in creaturis effectas cognoscimus, ex quibus, ad cognoscendas, utcumque possumus, perfectiones essentielles Dei deducimur, sicut scriptum est: *Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur*¹⁷.

Omnia Dei nomina quid unum et idem significant ad Deum relata.

Observandum hic cum Cyparissiota Decad. IV, cap. 7, quod sicut divina nomina ex effectis sumpta, differentiam operationum representant, sic ad Deum relata, diversas res representare non possunt. Hinc magnus Basilius in epistol. ad Eustachium: *Omnes, inquit, notiones, et nomina quæ Deum decent, æqualis inter se honoris sunt, quatenus significatione rei subjectæ nihil differunt. Non enim ad aliam rem subjectam mentem ducit appellatio boni, et ad aliam appellatio sapientis, et potentis, et justis. Quin potius, quæcumque nomina dixeris,*

unum est quod significatur. Et si Deum dicas, eundem ostendisti, quem per reliqua nomina mente concepisti. Ex his igitur manifestum sit quod eadem divina nomina et eadem notiones nostræ de Deo dicuntur, nullamque differentiam rei subjectæ ad Deum relata representant: et quod nomina Dei triplicem habent causam efficientem quidem, mentem ipsam humanam; materiam, illa unda colliguntur, id est effecta; finem, Deum ad quem referuntur.

OBSERVATIO XI.

S. Dionysius primus auctor theologiæ scholasticæ. Principia theologica ex prima periodo Dionysii deprompta. Omne donum a Deo esse, desursum esse, a Patre luminum. Spiritus sanctus donum Patriæ. Cui Pater luminum dicitur. Patrem esse principium emanationum. Bonum sui diffusivum. Deus omnia facit ob bonitatem. Gratia non datur ex merito. Immediata est a Deo. Uniusmodi vim habet. Hominem elevat supra statum naturæ. Deus omnium principium et finis.

Observatu quoque dignissimum quomodo S. Dionysius primus scholasticæ theologiæ jecerit fundamenta, quibus cæteri deinceps theologi, eam quæ de Deo rebusque divinis in scholis traditur, doctrinam omnem inædificarunt. Exemplo sit proximum quod occurrit capitis primi *De cælesti hierarchia* exordium, cujus primam periodum si attente quis expeyderit, quot verba tot oracula, totidemque altissima scholasticæ doctrinæ principia mirabitur. Sic habet: *Ἡ ἅσα ἐδούσε ἀγαθῆ, καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον, ἀρωθέρ ἐστι, καταβαῖνον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τῶν φῶτων*¹⁸. 'Ἄλλὰ καὶ πᾶσα Πατροκινήτου φωτοφανείας πρόδος εἰς ἡμᾶς ἀγαθοδότης φοιτῶσα πάλιν ὡς ἐνοποιὸς δύναμις ἀνατατικῶς ἡμᾶς ἀναπλοῖ, καὶ ἐπιστρέφει πρὸς τὴν τοῦ συναγωγῶ Πατρὸς ἐνότητα, καὶ θεοποιὸν ἀπλότητα. Καὶ γὰρ ἐξ αὐτοῦ πάντα, καὶ εἰς αὐτόν. » *Omne datum bonum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum. Quin et omnia a Patre motæ illustrationis emanatio, in nos benefice exundans; denuo ceu unifica vis, ad supera nos erigendo simplifcat, et convertit ad congregantiis Patriis unitatem et deificam simplicitatem. Quoniam ex ipso et in ipsum sunt omnia.* Ecce quot brevis hæc periodus sublimissimæ theologiæ principia complectatur.

Primo, bonum omne a Deo datum esse; quod designant verba, *Ἡ ἅσα ἐδούσε ἀγαθῆ*. Ex quo principio S. Thomas p. 1, qu. 4, 5, 6, plurimas elicit conclusiones, verbi gratia, Deum esse summum bonum, rerum omnium perfectiones eminenter continere, creaturas ejus participatione ac similitudine bonas esse, etc.

Secundo, omne donum perfectum esse a Deo, καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον, scilicet ut principio effectivo, exemplari, et finali: p. 1, qu. 6, art. 4, et 2-2, q. 3, art. 2 ad 1; q. 27, art. 3, in corpore. Vide item D. Thomam p. 1, q. 58, et 1-2, q. 68, ubi disputat de ratione doni.

¹⁷ Rom. I. ¹⁸ Jac. I, 17.

Tertio, omne donum perfectum desursum esse. *Ἄνωθεν ἔσται.* Hinc D. Thomas p. 1, q. 38, art. 1, in corpore, docet nos non posse pervenire ad perfectum donum Dei, sed debere hoc nobis dari desuper. Item quod sic divinæ personæ competat dari et esse donum.

Quarto, donum omne perfectum descendere a Patre luminum. *Καταβαίνον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων.* Hinc D. Thomas, p. 1, q. 38, art. 2, tradit, donum esse proprium nomen Spiritus sancti, et esse nomen personale. Cum autem a Patre Filioque procedat ut amor, procedit, inquit, in ratione doni primi. Unde D. Augustinus lib. xv *De Trinitate*, cap. 19, dicit quod per donum, quod est Spiritus sanctus, multa propria dona dividantur membris Christi. Dicitur autem a Patre descendens, ut in nomine doni importetur proprietas originis ejus, quæ est processio. Ita D. Thomas parte 1, q. 38, art. 2 ad 2. Attribuitur autem donum Patri, tanquam mittenti principali, licet etiam a Filio mittatur atque procedat : p. 1, quæst. 43. Non otiose quoque Deus Pater *Pater luminum* nuncupatur, cum ex ipso purissima duo divinitatis germina, Filius et Spiritus sanctus, ceu splendor ac lumen a sole (si divina creatis conferre liceat) æterna processione pullularint. Unde in hymno Ecclesiæ canitur :

Lux lucis et fons luminis.

Quamquam Filio nomen lucis et imaginis approprietur, quia procedit per intellectum, et in similitudinem. Ita D. Thomas, p. 1, q. 35.

Quinto, Patrem esse principium emanationum, tam earum quæ ad intra quam quæ ad extra nominantur, ut insinuant illa verba : *Ἀλλὰ καὶ πᾶσα πατροκινήτου φωτογενεῖας πρόδος.* Hinc D. Thomas p. 1, q. 33, art. 1, docet Patrem esse principium in divinis, eique nomen principii personaliter convenire, ideoque nomina principium significantia Patri esse attribuenda. Potest hic etiam intelligi gratia preveniens et auxilium Dei movens, de qua D. Thomas 1-2, qu. 111.]

Sexto, bonum esse sui diffusivum, quod signant illa verba, *Εἰς ἡμᾶς φοιτῶσα.* Vide D. Thomam p. 1, q. 5, art. 4.

Septimo, Deum omnia facere propter suam bonitatem, quod innuit vocabulum *ἀγαθοδότης.* Vide D. Thomam p. 1, q. 65, art. 2.

Octavo, lumen gratiæ gratuito Dei munere nobis inspirari, et consequenter non dari nobis ex meritis nostris, quod idem vocabulum significantum præbet. S. Thomas 1-2, q. 109, art. 6, in corpore.

Nono, lumen gratiæ a solo Deo immediate animæ infundi. D. Thomas 1-2, q. 76 et 112. Item excedere conditionem naturæ creatæ, et esse ordinis supernaturalis : 1-2, q. 114, art. 1, in corpore, et art. 2 et 5 ibid. Consequenter hominem sine gratuito Dei auxilio non posse se ad gratiam disponere : p. 1, q. 62, art. 2, et 1-2, q. 109, art. 6.

¹⁹ Joan. vi, 44.

Decimo, gratiam habere vim conjungendi hominem cum Deo. *Ὡς ἐροποιῶς δύναμις.* Hinc D. Thomas 1-2, q. 111, art. 5, docet gratiam gratum facientem digniorem esse quam gratis datam, quod hæc tantum ordinet ad quædam præparatoria ultimi finis, illa vero ordinet hominem immediate ad conjunctionem ultimi finis.

Undecimo, lumen gratiæ mentem elevare supra conditionem naturæ humanæ, ut insinuant illa verba, *Ἀρατακτικῶς ἡμᾶς ἀναπλοῖ.* Item nos ad Deum convertere, *Καὶ ἐπιστρέφει πρὸς τὴν τοῦ συναγωγῶ τοῦ Πατρὸς ἐρώτητα.* Ubi non frustra dicitur *συναγωγῶ τοῦ Πατρὸς*, cum Christus ipse dixerit : *Nemo venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum*¹⁹. Vocatio enim Patri appropriatur, uti Filio adductio, et Spiritui sancto perventio, seu bravii consecutio. Item vox *ἐρώτητα* designat, gratiam homines colligere ; qua re significatur unio illa spiritalis, quæ per eam fit ad Deum. Denique docet, nos per gratiam divinitatis cujusdam participes reddi, uti declarant illa verba, *καὶ θεοποιῶν ἀπλότητα.* Ubi quoque vox *ἀπλότης* statum animæ spiritali significanter exprimit, utpote simplicem, et a rebus variis et compositis abstractum. Vide D. Thomam 1-2, qu. 110, art. 1, et 2, quæst. 17, art. 4, et qu. 81, art. 8, aliisque locis plurimis.

Duodecimo, Deum esse rerum omnium principium et finem. *Καὶ γὰρ ἐξ αὐτοῦ πάντα, καὶ εἰς αὐτόν.* Ex qua veritate divus Thomas passim plurimas deducit conclusiones, ut videre est parte 1, quæstione 23, articulo 2 ; quæst. 44, art. 1, 2, 3 ; quæst. 65, art. 2 ; quæst. 103, art. 2 ; quæst. 105, art. 5 ; item parte 1-2, quæst. 69, art. 2, etc.

Hæc ad leonem ex ungue, ut in proverbio est, cognoscendum satis sint.

OBSERVATIO XII.

Javabit etiam non parum ad pleniorē S. Dionysii intelligentiam, scire loca quæ D. Thomas ex ipso citat, ut sicut Doctor Angelicus ex illo sole magnum sapientiæ lumen accepit, ita vicissim luminis ejusdem radios ad captum nostrum apte distributos, hierarchico ritu in nos transfundat.

DE COELESTI HIERARCHIA.

Caput primum, quod de Scriptura sive sacra doctrina est, quam, ut ejusdem argumenti, ad Dionysii exemplum primo loco ponit, citatur parte 1, quæstione 1, articulo 9, in corpore, et ad 2 et 3 ; item quæst. 9, art. 1 ad 3 ; item quæst. 88, art. 2, et quæst. 108, art. 1 et 4. In Prima vero Secundæ, quæst. 99, art. 3. In parte III, quæst. 60, art. 4 ; in parte I Sent., dist. 22, quæst. 1, art. 2, et dist. 34, quæst. 3, art. 1 ; in parte II Sent., dist. 9, quæst. 1, art. 8.

Caput secundum citatur in parte 1, quæstione 13, articulo 3, et art. 12 ; quæst. 54, art. 3. In 2-2, quæst. 112, art. 2. In parte I Sententiar., dist. 4, quæst. 2, art. 1 ; dist. 22, quæst. 1, art. 1 et 2 ;

dist. 34, quæst. 3, art. 1. In Quæstionibus disputatis, de potentia Dei, quæst. 3, art. 4; quæst. 7, art. 5; quæst. 9, art. 7.

Caput tertium citatur in parte I, quæstione 106, articulo 2; quæst. 108, art. 1 et 2. Item in 2-2, quæst. 181, art. 8. In parte III, quæst. 84, art. 3. In Supplemento partis III, quæst. 37, art. 1; quæst. 72, art. 1. In parte II Sent., dist. 9, quæst. 1, art. 1 et 2; dist. 10, art. 1 et 2. In Quæstionibus disputatis, de potentia Dei, quæst. 2, art. 3; de malo, quæst. 7, art. 3; de veritate, quæst. 9, art. 3.

Caput quartum citatur parte I, quæstione 12, articulo 11; quæst. 13, art. 3; quæst. 57, art. 1; quæst. 108, art. 3; quæst. 111, art. 1. In 1-2, quæst. 3, art. 7; quæst. 98, art. 3; quæst. 111, art. 1. In 2-2, quæst. 2, art. 6 et 7. In parte III, quæst. 10, art. 4; quæst. 12, art. 4; quæst. 20, art. 1; quæst. 27, art. 5; quæst. 30, art. 2; quæst. 55, art. 1 et 2. In Supplemento, quæst. 77, art. 2. In parte I Sent., dist. 17, quæst. 1, art. 1. In parte II Sent., dist. 9, quæst. 1, art. 1; dist. 12 in expositione textus et quæst. 1, art. 3. In Quæstionibus disputatis, de malo, quæst. 3, art. 4; de veritate, quæst. 10, art. 1, et quæst. 14, art. 3.

Caput quintum citatur parte I, quæstione 1, articulo 10; quæst. 106, art. 3; quæst. 108, art. 2 et 5; quæst. 113, art. 2. In parte I Sent., dist. 17, quæst. 1, art. 4. In Quæstionibus disputatis, de potentia Dei, quæst. 6, art. 7; de malo, quæst. 6, art. 7; de malo, quæst. 3, art. 7, et quæst. 9, art. 5.

Caput sextum citatur parte I, quæstione 56, articulo 1; quæst. 58, art. 5; quæst. 106, art. 2; quæst. 108, art. 1 et 3. In parte III, quæst. 21, art. 2. In parte II Sent., dist. 9, quæst. 1, art. 2.

Caput septimum citatur parte I, quæstione 12, articulo 8; quæst. 57, art. 5; quæst. 106, art. 2 et 4; quæst. 107, art. 2; quæst. 108, art. 1, 2, 5 et 6. In 1-2, quæst. 28, art. 5; quæst. 67, art. 2; quæst. 111, art. 1; quæst. 112, art. 1. In 2-2, quæst. 2, art. 6 et 7. In parte III, quæst. 12, art. 4; quæst. 13, art. 2; quæst. 30, art. 2; quæst. 59, art. 6; quæst. 67, art. 1. In parte I Sent., dist. 37, quæst. 3, art. 1. In parte II Sent., dist. 9, quæst. 1, art. 7; [dist. 10, quæst. 1, art. 1, 2 et 3. In Quæstionibus disputatis, de veritate, quæst. 9, art. 3.

Caput octavum citatur parte I, quæstione 66, articulo 3; quæst. 106, art. 1 et 2; quæst. 108, art. 2, 5 et 6; quæst. 112, art. 2 et 4. In 1-2, quæst. 111, art. 1. In Supplemento, quæst. 73, art. 3. In parte I Sent., dist. 37, quæst. 4, art. 3. In parte IV Sent., dist. 24, quæst. 2, art. 1.

Caput nonum citatur parte I, quæstione 108, articulis 2, 5 et 6. In 1-2, quæst. 98, art. 5. In 2-2, quæst. 2, art. 7. In parte III, quæst. 61, art. 7. In II Sent., dist. 11, quæst. 1, art. 2.

Caput decimum citatur parte I, quæstione 118, articulis 2 et 3. In parte II Sent., dist. 9, quæst. 1, art. 2.

Caput undecimum citatur parte I, quæstione 76,

art. 1. In Supplemento, quæst. 73, art. 3. In parte II Sent., dist. 10, quæst. 1, art. 2.

Caput duodecimum citatur parte I, quæstione 55, articulo 3; quæst. 106, art. 4. In 2-2, quæst. 2, art. 6. In parte II Sent., dist. 10, quæst. 1, art. 2. In Quæstionibus disputatis, de veritate, quæst. 29, art. 5.

Caput decimum tertium citatur parte I, quæstione 112, art. 2. In parte II Sent., dist. 15, quæst. 1, art. 1; dist. 17, quæst. 1, art. 4. In parte II Sent., dist. 10, quæst. 1, art. 2 et 4; dist. 11, quæst. 1, art. 2.

Caput decimum quartum citatur parte I, quæstione 50, articulo 3. In Quæstionibus disputatis, de potentia Dei, quæst. 6, art. 6; de virtutibus, quæst. 1, art. 8.

Caput decimum quintum citatur parte I, quæstione 51, articulo 3; quæst. 106, art. 1; quæst. 107, art. 5; quæst. 115, art. 1. In 1-2, quæst. 31, art. 4.

DE ECCLESIASTICA HIERARCHIA.

Caput primum citatur parte I, quæstione 108, articulo 4. In parte III, quæst. 64, art. 6. In Supplemento, quæst. 31, art. 3. In parte II Sent., dist. 9, quæst. 1, art. 8. In parte IV Sent., dist. 3, quæst. 2, art. 1. In Quæstionibus disputatis, de veritate, quæst. 8, art. 7.

Caput secundum citatur in parte III, quæstione 63, articulo 2; quæst. 65, art. 1; quæst. 66, art. 1; quæst. 67, art. 1 et 7; quæst. 69, art. 5; quæst. 71, art. 4; quæst. 80, art. 9; quæst. 83, art. 5. In Supplemento, quæst. 29, art. 1. In parte IV Sent., dist. 1, quæst. 1, art. 2; dist. 6, quæst. 2, art. 1, 2 et 3; dist. 12, quæst. 2, art. 1.

Caput tertium citatur in parte III, quæstione 63, articulo 6; quæst. 65, art. 1 et 3; quæst. 66, art. 11; quæst. 67, art. 1; quæst. 80, art. 9; quæst. 83, art. 4 et 5. In Supplemento, quæst. 29, art. 6; quæst. 37, art. 2. In parte IV Sent., dist. 8, quæst. 1, art. 1; dist. 24, quæst. 2, art. 1 et 2.

Caput quartum citatur in parte III, quæstione 16, articulo 3; quæst. 72, art. 2. In parte II Sentent., dist. 9, quæst. 1, art. 8. In parte IV Sentent., dist. 3, quæst. 2, art. 1; dist. 7, quæst. 1, art. 1 et 2; dist. 7, quæst. 2, art. 1.

Caput quintum citatur in parte I, quæstione 1, articulo 10; quæst. 106, art. 3; quæst. 108, art. 2; quæst. 113, art. 2. In 1-2, quæst. 106, art. 4. In parte III, quæst. 61, art. 4; quæst. 67, art. 1. In Supplemento, quæst. 31, art. 1 et 2; quæst. 54, art. 1; quæst. 37, art. 2 et 4; quæst. 40, art. 4 et 5; quæst. 72, art. 2. In parte IV Sentent., dist. 7, quæst. 3, art. 1; dist. 8, quæst. 1, art. 1; dist. 25, quæst. 2, art. 1. In Quæstionibus disputatis, de veritate, quæst. 9, art. 3.

Caput sextum citatur in parte I, quæstione 56, articulo 1; quæst. 38, art. 3; quæst. 106, art. 2. In 1-2, quæst. 70, art. 2. In 2-2, quæst. 181, art. 8; quæst. 185, art. 1; quæst. 186, art. 5; quæst. 187,

art. 3. In part. iii, quæst. 27, art. 3. In Supple-
mento, quæst. 71, art. 3.

Caput septimum citatur in parte iii, questione 67,
articulis 7 et 8; quæst. 68, art. 9; quæst. 72, art. 4;
quæst. 78, art. 3; quæst. 80, art. 4; quæst. 84,
art. 3. In Supplemento, quæst. 71, art. 3. In Quæ-
stionibus disputatis, de malo, quæst. 8, art. 1;
quæst. 16, art. 6; de veritate, quæst. 9, art. 1.

DE DIVINIS NOMINIBUS.

Caput primum citatur in parte i, questione 12,
articulis 1 et 2; quæst. 13, art. 1 et 2; quæst. 15,
art. 3; quæst. 32, art. 2; quæst. 36, art. 2;
quæst. 39, art. 2; quæst. 57, art. 1; quæst. 88,
art. 2. In 2-2, quæst. 13, art. 1; quæst. 91, art. 1,
quæst. 101, art. 3; quæst. 106, art. 3. In part. iii,
quæst. 20, art. 1. In part. i Sent., dist. 22, quæst. 1,
art. 2 et 4. In Quæstionibus disputatis, de potentia
Dei, quæst. 7, art. 5; de malo, quæst. 5, art. 1;
de virtutibus, quæst. 2, art. 2.

Caput secundum citatur in parte i, questione 32,
articulo 1; quæst. 67, art. 2; quæst. 93, art. 2. In
part. i Sent., dist. 15, quæst. 2, art. 2; dist. 21,
quæst. 1, art. 1; dist. 23, quæst. 1, art. 1. In part. i
Sent., dist. 13, quæst. 1, art. 3. In Quæstionibus
disputatis, de potentia Dei, quæst. 10, art. 1; de
malo, quæst. 16, art. 7; de veritate, quæst. 4,
art. 6.

Caput tertium citatur in parte i, questione 5, ar-
ticulo 2; quæst. 13, art. 11; quæst. 19, art. 9. In
2-2, quæst. 85, art. 2; quæst. 101, art. 3. In part. i
Sent., dist. 37, quæst. 1, art. 2.

Caput quartum citatur in parte i, questione 48,
articulis 1, 2, 3 et 6; quæst. 49, art. 1; quæst. 50,
art. 2, 3 et 5; quæst. 51, art. 1; quæst. 54, art. 2;
quæst. 55, art. 1; quæst. 57, art. 1; quæst. 58,
art. 4 et 5; quæst. 65, art. 4; quæst. 64, art. 1 et
2; quæst. 67, art. 1 et 4; quæst. 82, art. 2;
quæst. 93, art. 2; quæst. 94, art. 2; quæst. 106,
art. 1; quæst. 115, art. 3. In 1-2, quæst. 1, art. 4;
quæst. 2, art. 5; quæst. 10, art. 4; quæst. 13,
art. 11; quæst. 19, art. 1 et 6; quæst. 21, art. 1;
quæst. 26, art. 1, 2 et 3; quæst. 27, art. 2; quæst. 28,
art. 1, 3, 4, 5 et 6; quæst. 29, art. 3 et 4, quæst. 35,
art. 7 et 8; quæst. 46, art. 1; quæst. 51, art. 4;
quæst. 55, art. 4; quæst. 60, art. 5; quæst. 63,
art. 1 et 2; quæst. 70, art. 4; quæst. 71, art. 2 et
5; quæst. 72, art. 1 et 9; quæst. 80, art. 4;
quæst. 87, art. 1; quæst. 78, art. 1; quæst. 109,
art. 3 et 6; quæst. 112, art. 3. In 2-2, quæst. 8,
art. 1; quæst. 24, art. 2; quæst. 25, art. 4 et 7;
quæst. 27, art. 4 et 5; quæst. 20, art. 3; quæst. 31,
art. 1; quæst. 82, art. 2; quæst. 92, art. 1 et 2;
quæst. 110, art. 3; quæst. 125, art. 1 et 12;
quæst. 129, art. 2; quæst. 141, art. 1 et 2; quæst. 145,
art. 2; quæst. 158, art. 1; quæst. 159, art. 8;
quæst. 162, art. 1; quæst. 165, art. 1; quæst. 167,
art. 1; quæst. 173, art. 2; quæst. 177, art. 1;
quæst. 180, art. 6. In part. iii, quæst. 44, art. 2;
quæst. 46, art. 1. In Supplemento, quæst. 49, art. 5;

A quæst. 50, art. 1; quæst. 89, art. 4. In part. i
Sent., d'ist. 1, quæst. 4; dist. 2, quæst. 2, art. 1
et 4; dist. 17, quæst. 2, text. 1; dist. 17, quæst. 2,
art. 1; dist. 34, quæst. 2; dist. 34, quæst. 3, art. 2;
dist. 37, quæst. 4, art. 1; dist. 42, quæst. 1, art. 2;
dist. 44, quæst. 1, art. 3, dist. 46, quæst. 1, art. 3;
dist. 46, in expos. text. In part. ii Sent., dist. 7,
quæst. 1, art. 2; dist. 11, quæst. 1, art. 2; dist. 13,
quæst. 1, art. 4; dist. 18, quæst. 1, art. 2. In Quæ-
stionibus disputatis, de potentia Dei, quæst. 1,
art. 6; quæst. 2, art. 3; quæst. 3, art. 6 et 13;
quæst. 4, art. 2; de malo, quæst. 1, art. 1, 2, 3 et
5; quæst. 2, art. 1, 2, 4, 7, 9, 11 et 12; quæst. 3,
art. 1, 2, 9, 12 et 14; quæst. 4, art. 1, 2 et 6;
quæst. 16, art. 1, 2, 3, 4, 5 et 6; de virtutibus,
quæst. 1, art. 1, 17, 18 et 19; de veritate, quæst. 8,
art. 15; quæst. 28, art. 2.

Caput quintum citatur in parte i, questione 4,
articulo 3; quæst. 15, art. 3; quæst. 44, art. 3;
quæst. 57, art. 1; quæst. 91, art. 1. In 1-2, quæst. 2,
art. 5; quæst. 79, art. 2. In parte iii, quæst. 13,
art. 1. In part. i Sent., dist. 8, quæst. 2, art. 3;
dist. 17, quæst. 2, art. 2; dist. 24, quæst. 1, art. 1;
dist. 35, quæst. 1, art. 1; dist. 36, quæst. 2, art. 3;
dist. 46, quæst. 1, art. 2. In Quæstionibus disputa-
tis, de potentia Dei, quæst. 7, art. 2; de malo,
quæst. 16, art. 9; de virtutibus, quæst. 1, art. 8;
de veritate, quæst. 8, art. 8; quæst. 20, art. 5.

Caput sextum citatur in parte i, questione 18,
articulo 1. In Quæstionibus disputatis, de malo,
quæst. 16, art. 4.

Caput septimum citatur in parte i, questione 14,
articulo 10; quæst. 55, art. 2; quæst. 56, art. 3;
quæst. 58, art. 3, 4 et 5; quæst. 75, art. 7. In 1-2,
quæst. 112, art. 1. In 2-2, quæst. 1, art. 1; quæst. 8,
art. 1; quæst. 180, art. 5; quæst. 188, art. 7. In
part. i Sent., dist. 2, quæst. 1, art. 2; dist. 4,
quæst. 2, art. 1; dist. 8, quæst. 2, art. 1, et quæst. 4,
art. 5; dist. 19, quæst. 2, art. 1; dist. 38, quæst. 1,
art. 3. In Quæstionibus disputatis, de potentia Dei,
quæst. 6, art. 6; de malo, quæst. 16, art. 1; de
virtutibus, quæst. 1, art. 2, et quæst. 2, art. 5; de
veritate, quæst. 8, art. 8 et 15.

Caput octavum citatur in parte i, questione 21,
articulo 1; quæst. 56, art. 3. In 2-2, quæst. 175, art. 1.
In Quæstionibus disputatis, de veritate, quæst. 8,
art. 9.

Caput nonum citatur in parte i, questione 3, ar-
ticulo 1; quæst. 4, art. 3; quæst. 21, art. 1;
quæst. 42, art. 1; quæst. 56, art. 3. In part. i
Sent., dist. 3, quæst. 2, art. 2; dist. 19, quæst. 1,
art. 2. In Quæstionibus disputatis, de potentia Dei,
quæst. 7, art. 7; de malo, quæst. 3, art. 1.

Caput decimum citatur in parte i, questione 9,
articulo 2. In part. i Sent., dist. 19, quæst. 2,
art. 1.

Caput undecimum citatur in parte i, questione 44,
articulo 2; quæst. 84, art. 5. In 2-2, quæst. 29,
art. 1 et 2.

Caput duodecimum citatur in parte I, quæstio- A ne 13, articulo 8; quæst. 108, art. 5. In 2-2, quæst. 29, art. 2. In part. III, quæst. 27, art. 2. In Quæstionibus disputatis, de potentia Dei, quæst. 9, art. 7.

Caput decimum tertium citatur in parte I quæ- stione 11, articulo 1. In part. I Sent., dist. 2, quæst. 1, art. 1 et 3. In Quæstionibus disputatis, de potentia Dei, quæst. 7, art. 5; quæst. 9, art. 7.

MYSTICÆ THEOLOGICÆ.

Caput primum citatur in parte I, quæstione 12, articulo 13; quæst. 13, art. 6. In part. III, quæst. 92, art. 2. In part. II Sent., dist. 9, quæst. 1, art. 2. In Quæstionibus disputatis, de potentia Dei, quæst. 7, art. 5; quæst. 9, art. 7; de virtutibus, quæst. 1, art. 8.

Epistola ad Caium citatur in parte III, quæstio- ne 92, articulo 1.

Epistola ad Dorotheum citatur in parte III, quæ- stione 92, articulo 1.

Epistola ad Polycarpum citatur in parte II Sent., dist. 13, quæst. 1, art. 4.

Epistola ad Demophilum citatur in parte IV Sent., dist. 19, quæst. 2, art. 2.

Ex his aliisque locis quæ me effugerunt, facile patet Angelicum Doctorem totam fere doctrinam theologiam ex purissimis Dionysii fontibus hau- sisse, cum vix ulla sit periodus e qua non ipse tan- quam apis argumentosa theologiam succum ex- traxerit, et in summam, veluti quoddam alveare, pluribus quæstionibus articulisque, ceu cellulis, B theologico melle servando, distinctum, redegerit.

ISAGOGE BALTHASARIS CORDERII

SOCIETATIS JESU THEOLOGI

AD MYSTICAM THEOLOGIAM S. DIONYSII AREOPAGITÆ.

Quo facilius puriorque nobis ad sacrosancta My- C sticæ theologię adyta sit accessus, operæ pretium fuerit, ex aliis ejusdem sancti Petri Operibus bre- via quædam προέλεια seu præludia præmittere, quibus mens nostrâ præexercitata, ritu quodam mystico præparetur, ut, quantum fas est, sancte rebus sanctissimis jungatur.

Ne autem a janua, ut in proverbio est, et a scopo aberremus, cognoscendum ante omnia quid per mysticam theologiam intelligatur, et quæ sit ejus definitio, quodque principium seu origo, quis fi- nis, quæ ad illam prærequirantur, et quomodo ad ipsam accedendum sit, et qua tandem ratione mi- rabilis illa mysticæ theologię unio in anima perficiatur: quæ omnia breviter septem capitibus se- quentibus explicabimus.

CAPUT PRIMUM.

Quid per mysticam theologiam intelligatur.

Mystica seu mysteriosa theologia, si vim nominis attendas, designat quamdam sacram et arcanam de Deo divinisque rebus notitiam. Μυστήριον enim Græcis idem est quod Latinis *arcanum, occultum, abditum, secretum*, et quidem sacrosanctum, quod non nisi hominibus sacris communicandum, pro- fanis vero occultandum sit: quos ideo S. Dio- nysius ἀμύητους vocat⁸⁰, id est exsortes mysterio- rum, quibus secundum legem hierarchicam vetat mysteria (sic enim appellat sacramenta) propalari. Sciebat quippe quod *sacramentum regis abscondere bonum est*⁸¹. Hinc de mysteriis seu sacramentis ad

Timotheum scripturus: *Vide, inquit, ne explodas Sancta sanctorum; quin potius arcana Dei reverere- ris, ac spiritalibus inaspectabilibusque notionibus celebrabis; inaccessa quidem profanis illa et intacta reservando, solis vero sanctis, cum sacra quadam, prout fas est, claritate res sacras communicando.* Idemque sub finem ejusdem capituli iterum incul- cat, ut juxta ritum hierarchicum profiteatur, sancta quidem sancte contrectare, sola autem deifica di- vinis, perficientia perfectionis capacibus, sanctis- que sanctissima communicare. Sic Christus quoque ad turbas in parabolis loquebatur⁸², et solis apo- stolis dabat nosse mysteria regni Dei. Neque enim fas est (ut ibidem Oracula testantur) porcis projicere spiritalium margaritarum purum illum ac lu- cidum pulcherrimumque adornatum.

D Itaque qui mysticam theologiam nominat⁸³, ar- canam quamdam omnino sacram designat sapien- tiam, Dei principalis pulchritudinis imaginem pro- prio, quantum fas est, principio conformem: si- quidem cujushbet eorum qui mysticis illustratio- nibus imbuuntur, in hoc sita perfectio est, ut ad divinam pro captu quisque suo promoveatur imita- tionem, Deique in semetipso excipiat operationem, in mentis abdito divinissime relucentem, quam exinde ritu hierarchico in alios transfundat.

CAPUT II.

Quæ sit definitio mysticæ theologię.

Omissis variis, quas varie diversas tradunt, de- finitionibus, vel potius circumscriptionibus, bre-

⁸⁰ Cap. 1 Eccles. hierarchicæ. ⁸¹ Tob. XII, 7. ⁸² Luc. VIII, 10. ⁸³ Cœl. hierarch. cap. 3

viter et clare videtur hoc modo definiti posse: **A** Theologia mystica est sapientia experimentalis, Dei affectiva, divinitus infusa, quæ mentem ab omni inordinatione puram, per actus supernaturales fidei, spei et charitatis, cum Deo intime conjungit.

Hæc definitio constat omnibus partibus seu membris ad propriam alicujus rei definitionem secundum philosophiæ leges requisitis. Genus enim definiti hic est *sapientia experimentalis*, seu sapida scientia. Non enim hæc theologia est quædam otiosa sterilisve speculatio, sed sapidissima Dei contemplatio, quæ suavissimo (cujus quidem in hac vita capaces sumus) sapore spiritali mentem inebuit, multoque delectabilius eam afficit, quam ab ullo spiritalium harum deliciarum inexpertis concipi aut credi possit.

Differentia est, *Dei affectiva*, quo differt a reliquis scientiis theologicis quæ intellectum informant, cum hæc principaliter afficiat voluntatem; licet etiam arcano quodam lumine illustret intellectum, ad Deum et res omnes eminentiori, utpote supernaturali, modo intelligendum.

Proprietas hujus sapientiæ præ cæteris eximia est, quod sit *divinitus infusa*, non arte humani magisterii, aut ingenii perspicuitate, vel studii assiduitate humanitus acquisita; quippe donum et charisma nobilissimi Spiritus sancti principalis, qui cum non ingrediatur animam malevolam, neque habitet in corpore subdito peccatis⁴⁵, pro subjecto requirit *mentem ab omni inordinatione puram*. Nam, ut ait regius Propheta: *Quis ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto ejus, nisi innocens manibus, et mundo corde, qui non accepit in vano animam suam*⁴⁶? Quin et Christus: *Beati, inquit, mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*⁴⁷. Porro finis per hanc sapiëntiam intentus, est *unio cum Deo*, quanto nimirum potest in hac vita obtineri, arcitissima suavissimaque. Media vero hujus obtinendæ sunt actus theologicæ supernaturales, fidei, spei et charitatis, quibus immediate mens Deum attingit, per fidem scilicet caliginose, per spem suspense, per charitatem perfecte. *Fides* enim cum sit *argumentum non apparentium*⁴⁸, est caligo ista mystica S. Paulo et S. Dionysio adeo celebrata, de qua vide cap. 1 et 2 *Myst. theol.*, et epist. 5 ad Dorotheum, atque ibidem nostras adnotationes. Spes vero cum sit rerum quæ necdum possidentur⁴⁹, earumdem expectatione ac desiderio animum quodammodo suspendit, atque ita per illam mystica sit suspensio. Caritas denique, cum sit *vinculum perfectionis*⁵⁰, cum ipso Deo animam felicissime conjungit. Ac fides quidem intellectum, spes memoriam, caritas voluntatem et affectum supra naturam my-

stice percipit et informat, ita ut tribus istis excellentissimis virtutum theologicarum actibus, totius mysticæ theologiæ perfectio et essentia contineatur, uti pulchre ac fuse in libris divinissimis *De ascensu montis Carmeli*, *De nocte obscura*, et *Cantionum vere mysticarum declarationibus* (6), exponit venerabilis Pater Joannes de la Cruz, rerum mysticarum expertissimus.

Ex quibus patet theologiam mysticam tam in substantia sua quam in modo procedendi esse mere supernaturalem. Siquidem et principia ejus, et media, et finis, et in hunc tendendi modus, naturæ vires atque ordinem penitus transcendunt, uti ex jam dictis facile colligitur, et ex sequentibus uberius liquebit. Unde sequitur cum ipsam, tum proximas ad unionem mysticam dispositiones, non ex arbitrio nostro, sed ex solius benevola miserationis ac dignantis Dei gratia dependere. Qui cum benignus sit ac multæ miserationis, dignatione sua copiose nos prævenit, et ad cordis ostium pulsat, et exspectat ut illi aditum patefaciamus, obstacula removendo, paratus nos dirigere ac deducere usque ad montem Oreb, ac supremum theologiæ mysticæ fastigium, dummodo jugibus ac ferventissimis ipsum precibus invocemus, ductum ejus exactissime observantes.

CAPUT III.

Quod sit principium mysticæ theologiæ.

Cum ipsamet mystica theologia, quid sit, recte a nobis, ut opinor, definita sit, restat ut originem ejus investigemus. Hujus igitur principium et origo mysticæ theologiæ, ut sancti Dionysii verbis utar, fons est vitæ, essentia bonitatis, una rerum omnium causa Trinitas, a qua per bonitatis redundantiam, uti cætera, sic etiam hocce datum optimum et donum perfectum benignissime profluxit, desursum descendens a Patre luminum per Filium in Spiritu sancto, qui per hoc donum sapientiæ nobis modo nobilissimo communicatur. Quin et mysticæ omnis a Patre motæ Illustrationis emanatio in nos benedice exundans, denuo, ceu unifica vis, ad supera nos revocando simplificat, et convertit ad congregantis Patris unitatem ac deificam simplicitatem, atque ad se, ut fas est, attendentes, pro cujusque capacitate, simplificativa sua unione subrigit unificatque. Dicimus itaque cum eodem sancto Dionysio, Dei-principalem beatitudinem, naturam divinitatis, principium deificationis, ex quo deificandi deificantur, mysticam theologiam in salutem et deificationem hominum concessisse, modo scilicet magis immateriato et spiritaliori, non extrinsecus ad divina movendo, sed intelligibili ratione atque intrinsecus pura liquidaque illustratione divinissimam illis voluntatem irradiando. Hujus autem divinæ beatitudinis bonitas eadem sem-

⁴⁵ Sap. 1, 4. ⁴⁶ Psal. xxiii, 3, 4. ⁴⁷ Matth. v, 8. ⁴⁸ Heb. xi, 1. ⁴⁹ Rom. vii, 24. ⁵⁰ Col. iii, 14.

(6) Vide *Œuvres complètes de sainte Thérèse*, t. III, Montis-Rubri 1852, in-4°, ex typis officinæ Catholice.

per et eodem modo se habens⁹⁰, beneficos lucis suæ radios enectis oculis mentalibus luculenter expandit, adeoque si spontanea mente præditorum arbitrii libertas spiritale lumen deserat, a natura sibi insitas luci excipiendæ vires, amore parvi præcludens, præsentem quidem luci se subducit, hæc tamen eam minime destituit, sed vel conniventem illuminat, atque aversanti benigne prorsus occurrit⁹¹. Quisquis igitur ad insitum a Deo naturæ lumen recurrerit, principio quidem cum Dei adjutorio, quis tandem ipse sit videbit, hæcque lucis accessione munus sacrum referat. Porro qui propria sua irreflexis oculis consideraverit, abditas quidem ignorantis suæ tenebras eliminabit, perfectissimæ tamen Dei unionis et participationis adhuc exors, ejusdem desiderio sponte non afficietur, sed sensim primum a propriis ad potiora, et ex iis ad potissima, nec non perfectus tandem per Dei gratiam, ad divinò-principalem unionem, sacro quod tu ordine evehetur. Sic autem adductum divina beatitudo ad sui admittit communicationem, propriæque lucis instar signi ejusdam ipsum participat, Deo intimum reddens, atque consortem munerum divinorum. Neque enim vita nobis est cui vis illata sit vel imposita necessitas⁹², neque vero etiam eorum quibus providetur libertate, divinæ illustrationis a Providentia manantis radii obtunduntur; sed oculorum mentalium dissimilitudo facit, ut exundans paternæ bonitatis illustratio, vel omnino cassata sit, et propter eorum repugnantiam inutilis, vel ejus participationes existant inæquales, parvæ vel magnæ, obscuræ vel claræ, cum unus sit et simplex, eodemque modo semper se habeat fontalis ille radius, qui jugiter est expansus.

CAPUT IV.

Quis sit finis mysticæ theologiæ.

Omnis porro mysticæ theologiæ scopus est erga Deum et res divinas continua dilectio⁹³, quæ divinitus inseritur, et per ejus unionem consummatur, quæque hac prior est, illi adversantium omnimoda et irrevertibilis fuga; cognitio Dei perfectissima, et simplicis perfectionis ejus divina participatio fructuque, quæ omnem Dei contemplatorem spiritali modo reficit deificatque. Cum enim habeat Deum omnis sacræ suæ arcane cum scientiæ tum operationis finem⁹⁴, ad divinissimum ejus decorem constanter intuendo, eundem quoad potest exprimit, nec non divinos sui consortes, sacræ quædam perficit simulacra speculaque clarissima et immaculata, quæ primitivæ lucis, summæque deitatis radium excipiant, et in Deum ipsum a quo profluxit, sincerissime reflectant. Hinc mystici theologi primario multipliciterque Deum participant, et sublimissimis ac multis modis arcanum Dei cogoscunt. Cum enim ad imitandum Deum intel-

lectualiter se componant⁹⁵, atque divino principalem similitudinem supermundialiter contemplantes, ad eandem speciem suam conentur efformare, jure merito uberiore quoque gaudent ejus participatione, quod sint assidui, ac semper ad anteriora nunquam latiscentis amoris contentione se extendant, et primordiales illustrationes immaterialiter liquidoque suscipiant, atque ad easdem componantur, vitamque omnem habeant spiritalem. Puri siquidem censendi⁹⁶, non quasi a maculis duntaxat imperis colluvionibusque sint liberi, vel quod materialibus imaginibus minime adhæreant, sed quod omni re creata celsiores præ summa puritate, vel maxime deiformibus virtutibus sint coordinati, ordinisque sui motum proprium æquabilemque per amorem Dei constanter teneant invariatum, neque ullam in deterius admittant imminutionem, sed inconcussam semper et immobilem deiformis suæ proprietatis sedem habeant. Contemplatores item non quasi symbolorum, quæ sensu vel imaginatione percipiuntur, spectatores, neque varietate duntaxat sacrarum Scripturarum ad Deum elevantur, sed omni cognitione simplicis altioris luminis replentur, atque contemplatione illius pulchritudinis, quæ effectrix et origo omnis pulchritudinis existit, quæque supra substantiam est et in Trinitate supersplendet, quantum homini fas est reluciantur. Communionis quoque Jesu similiter participes fiunt, non quasi in imaginibus sancte informatis, quæ veluti formæ in ipsis deificam similitudinem expriment, sed tanquam vere ad eum appropinquantes, in ipsa prima participatione cognitionis luminum ejus deificorum, quod Deum imitandi ratio sublimissimo ipsis modo sit injuncta, et in primæva, quantum quidem fas est, potentia, divinis ejus humanisque virtutibus communient. Similiter perfecti sunt, non quasi varietates sacræ resolvendi scientia sint illustrati, sed quod primaria et præcellente Dei unione satientur, juxta supremam illam, cujus capaces sunt mortales, divini amoris influentiam; siquidem ab ipsamet divinitate sacris mysticis initiantur, dum ad Deum per dilectionem subriguntur, nec non in eo summa puritate summaque constantia stabiliantur, atque supernaturalibus divinorum operum rationibus, ab ipsomet divino principatu θεοδιδάκτοις μυσταγωγίας erudiuntur. Unde fit, ut mystici theologi reconditos quosque Scripturæ sensus et scientias quævis naturales longe aliter quam alii (quippe supernaturaliter) intelligant penetrentque, cum non dividui aut e dividuis, vel sensibus, vel rationibus ratiocinando colligant scientiam, sed ab omni materiali ac sensibili pluralitate puri, a materia secreto atque uniformi modo spiritali ea capiant, quæcumque vel in divinis vel in humanis scientiis intelligi possunt. Est enim illis vis⁹⁷ quædam spi-

⁹⁰ *Eccl. hier. cap. 1.* ⁹¹ *Eccl. hier. cap. 2.* ⁹² *Gal. hier. cap. 9.* ⁹³ *Eccl. hier. cap. 1.* ⁹⁴ *Gal. hier. cap. 3.* ⁹⁵ *Ibid., cap. 4.* ⁹⁶ *Ibid., cap. 7.* ⁹⁷ *De divin. nom., cap. 7.*

ritalis atque operatio impermixta atque immaculata puritate resplendens, et conspicax divinarum intelligentiarum, quæ per divisionis ac materiæ carentiam, deiformi unitate ad divinam et plusquam sapientem mentem ac rationem d.v. nitus efformatur. Hinc mystici theologi hoc quoque sacrum munus referunt, ut quod divinarum omnium divinissimum est, in salute ac perfectione proximorum procuranda, divino prorsus et eminentiori præ cæteris modo ipsiusmet Dei cooperatores existant; non omnino dissita ab ordine cœlesti insinuatione in animos hominum influendo, et a quibusvis vitis atque imperfectionibus ad omnem virtutem et vitæ sanctitatem traducendo.

CAPUT V.

Quænam prærequirantur ad mysticam theologiam.

Ad hanc theologiam ⁹⁸ cum primis prærequiritur status quidam supernaturalis ipsi proportionatus, qui cum sit quasi quædam altera nativitas divina, nunquam sane intellexerit, nedum gesserit quidpiam secundum mysticam theologiam, cui ne ipse quidem status hic divinitus afflatus sit. Etenim et nobis (humano loquendi modo) existentia primum opus est, ut deinceps quæ nostri fori sunt, tractemus, cum id quod nullo modo existit, neque motionem neque substantiam omnino habeat; quod autem quoque pacto est, ea demum et agat et patiat, quæ naturæ statusque sunt sui. Deimus itaque assiduis ad Deum committendo aspirationibus, atque totalibus contrariorum mortificationibus et abolitionibus homines spirituales status hujus deiformis immutabilitate potiri. Non enim ab omni duntaxat malitia ipsis recedendum est, sed ob hunc alium viriliter, et imperterrite semper obsistendum ipsi noxiæ remissioni; nec a sacro est unquam amore cessandum, aut continenter ac perpetuo pro viribus ei insistendum, ad perfectionem divini principatus sublimationem sancto semper negotia sua diligendo. Neque enim ⁹⁹ fas est mysticis theologis quidquam operari, quod divinis inspirationibus vel minimum repugnet, imo nec idem dissentire, si divinam appetant claritatem, et ad hanc sancto, ut par est, aspirant. Iaque perfecta sui ipsius abdicatione ¹⁰⁰ ac continua in rebus omnibus mortificatione opus est; quando quidem naturam humanam vitio protoplasti divinis bonis spoliata, vita passionibus obnoxia excepit, et consequenter homo a divina gratia, quæ ipsum ad supera subrigebat, dilapsus, et ad extrema contraria jam præceps datus, variis perturbationibus expositam nactus est immutationem. Unde cum non possit ad unum colligi, atque unius pacificæ unionis particeps existere qui secum ipse dissidet, neque liceat summe contraria simul participare, vel communicationem aliquam cum uno habenti, divinas habere vitas, si unius Dei statum præferat participationem, necessario

adhibenda est jugis mortificatio, ut quis exors fiat et expertus omnium uniformitatis divisionum. Propterea viri sancti, divinarum communione dignati, dum pro mensura gratiæ divini sibi collatiæ ad deiformitatis et mysticæ unionis fastigium perfectissimis perfectivisque deificationibus exultant, ea quæ carnis sunt minime curant extra naturæ necessitatem, idque, prout usus fert, obiter; atque hoc modo etiam corpora illorum per mortificationem quodammodo spiritualizata, in mysticæ deificatione templum sunt Spiritus divino-principalis, in quo simile in simili fundatur ac collocatur.

CAPUT VI.

Qua ratione ad mysticam theologiam accedendum sit.

Obstaculis et impedimentis per mortificationis ^B exercitium sublatis, adhibendum est etiam studium orationis, exemplo Dionysi mysticam theologiam a sanctissimæ Trinitatis invocatione auspiciantis. Oportet igitur nos primum orationibus ad Deum ¹, tanquam ad mysticæ theologiæ principium adduci, ac deinde magis ipsi propinquantes, edoceri optima quaque munera, quæ penes ipsum sunt collocata. Nam ipse quidem præsens adest omnibus, non autem illi adunt omnia; sed cum eum sanctis præorationibus, et mente tranquilla, et ad divinam unionem accommodata deprecamur, tum demum nos etiam ei præsentem sumus. Ipse enim nec in loco ita est ut usquam absit, vel ex aliis ad alia migret. Quia imò dicere, in omnibus ipsum esse, quod minus est ejus infinitate, quæ et excedit et continet universa. Nos ipsos itaque orationibus ad sublimiorem divinarum benignorumque radiorum continuum comparemus. Quemadmodum si in idissimam cælestem a summo cælo suspensam, et huc usque demissam, manibus alterius in anteriora protensis continenter arriperemus, attrahere quidem ipsam videremur, re autem vera non illam ipsi deducemus, ut quæ superne et inferne præsens esset, sed ipsimet magis ad sublimiores radiorum iustriam fulgores exheremur. Aut sicut si navim ingressi, rudentes ex petra quadam ad nos usque porrectos auxilii causa teneremus, non ad nos petram, sed nos ipsos revera navimque ad petram traduceremus.

Quapropter ante omnia, præsertim in mysticæ theologia, ab oratione auspiciandum est; non ut ubique et nusquam præsentem virtutem attrahamus, sed, ut divinis commemorationibus invocationibusque nos ipsos illi dedamus atque uniamus. Etenim essentia illa ², cujus odoris suavitas mentem superat, ab igneis purissimisque mentibus ad sui manifestationem per ferventissimas orationes invitari amat, divinissimasque suas inspirationes luculentissimis distributionibus impertitur illis, qui sic illum supramundialiter invitaverunt. Est enim lux vera ³ quæ omnem mentem implet lumine intellecti, omnem autem ignorantiam et errorem ex omnibus animis in quibus est, ejicit, et ipsis omnibus

⁹⁸ Eccl. hier. cap. 2. ⁹⁹ Cœl. hier. cap. 5. ¹⁰⁰ hier. cap. 4. ¹ De divin. nom., v. p. 4, § 1.

Eccl. hier. cap. 3. ² De divin. nom. cap. 3. ³ Eccl.

lumen sanctum impertit, eorumque oculos mentales a caligine et ignorantia circumfusa repurgat et liberat, et excitat atque aperit multa gravitate tenebrarum oppressos et clausos; datque primum quidem mediocrem splendorem, deinde tanquam degustato lumine, oculis jam magis post degustationem lumen appetentibus, magis se impertit, et copiosius affulget, quoniam dilexerunt multum; ac semper ulterius provelit proportionem studii eorum ad aspiciendam sursum. Etenim ^b sicut ignorantia errantes dirimit, sic adventus luminis congregat et copulat illuminatos, perficitque eos, et ad id quod vere est convertit, a multis opinionationibus eos revocans, ac varios aspectus, vel, ut magis proprie dicam, varia in unam veram et puram ac simplicem cognitionem contrahit, et uno lumine unifico implet.

Porro lumen hoc unificum accipimus per Christum ^a, qui paterna lux est vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum ^b, per quem ad originem lucis Patrem accessum obtinimus. Hic est qui mentis quidem nostræ obscuritatem ^c beato divinoque lumine replevit, deformitatemque nostram deiformibus ornamentis illustravit, animi autem domicilium cum perfecta salute essentialis naturæque nostræ, quæ ferme collapsa erat et conciderat, fœdissimis quibusque passionibus atque inquinamentis noxiis liberavit, monstrata nobis supermundialis anagogæ ac divinæ vitæ norma, per quam ad sacras ejus similitudines, quoad ejus fieri potest, evehimur. Unicum enim illud ^d ac simplex arcanumque Jesu Verbum divinisimum per assumptionem humanitatis nostræ, in compositionem simul et aspectum, sine ulla sui immutatione, pro sua bonitate benignitateque processit, nostrique secum unificam communionem benefice excogitavit, ea quæ in nobis humilia sunt, divinissimis suis uniens excellentiis, ut et nos ipsi, tanquam membra corpori, per ejusdem immaculatæ ac divinæ vitæ identitatem congruamus, ne corruptibilibus necati passionibus, divinis istis sanissimisque membris incongrui, vitæque incapaces existamus.

Oportet igitur nos, si ad communionem ejus aspiremus, divinissimam ejus in carne vitam contemplari, atque sanctam ipsius impecantiam imitari, ad deiformitatem et immaculatum statum contendere. Hac namque ratione, prout nobis congruit, similitudinem suam communicabit.

Cæterum mysticis theologis obvelanda est mentis sanctitas atque fragrantia ^e, cum divinitus viri sancti jubeantur, non ad vanam gloriam apparentes arcani Dei pulchras ac fragrantas habere similitudines. Siquidem arcana Dei decora, quorum suavitas intellectum superat, prorsus sunt intemerata, solisque viris spiritalibus spiritaliter apparent, quod

in animabus nostris exigant habere sibi conformes per virtutem, incorruptibiles imagines. Incircumscriptionem enim illud virtutis deiformis simulacrum rite imitandum est, ut spiritualis ac fragrans ipsum referat pulchritudo, seseque formet et effingat ad pulcherrimam ejus imitationem. Et sicut in imaginibus sensilibus, si pictor ad primævam speciem constanter intendat, nulla re alia visibili distractus, neque secundum quidpiam divisus, illum ipsum qui depingendus est, si ita dicere liceat, quodammodo replicabit, atque ipsammet veritatem in similitudine, et archetypum in imagine exprimet, alterumque in altero citra substantiæ differentiam referet; sic mysticis in mente pictoribus suaveolentis et arcanæ pulchritudinis intenta constansque contemplatio infallibilem inde maximeque deiformem imaginationem.

Merito itaque mystici pictores, quando mentem suam ad superessentialem illam fragrantem spiritalemque pulchritudinem constanter efformant, nullam virtutem earum quæ iis insunt, agunt, ut ab hominibus, sicut scriptum est, videantur, sed quidquid in virtute sacrum ac maxime deiforme est, intra mentem suam, quæ ad imaginem et similitudinem Dei facta est, recondentes ad primævam duntaxat speciem atque intelligentiam intuentur. Neque enim solum dissimilia vident, sed ne ad eorum quidem aspectum pertrahuntur. Quamobrem, sicut eos decet, non ea quæ temere videntur, sed quæ vere justa sunt ac bona, diligunt: neque istam spectant gloriam quæ sine ratione vulgo passim beata prædicatur, sed imitatione Dei bonum malumque per se judicantes, divina quædam simulacra sunt istius fragrantis divinæ, quæ bonum in se odorem vere continens, ad illud quod vulgo passim inæqualiter apparet, nunquam convertitur, in veris suis imaginibus exprimens veritatem.

Hinc ^f si more humano ea quæ supra nos sunt accipiamus, et familiaribus nobis sensibus inhæreamus, atque divina cum nostris conferamus, fallimur, si secundum id quod de foris apparet, mysticam arcanamque theologiam metiamur; cum scire debeamus, mentem quidem nostram pollere vi intelligendi, qua res intellectuales ipsi proportionatas contueatur, tamen istam unionem, qua rebus se superioribus conjungitur, naturam ipsius longe superare. Secundum hanc itaque unionem divina illa mystica sunt intelligenda, non more nostro, sed quatenus nos ipsi totos nos a nobis totaliter abdicamus, et toti transimus in Deum, ut cum Apostolo vere dicere possimus: *Vivo ego, jam non ego, vivit vero in me Christus* ^g. Quæ vox est veri amatoris qui excerserat e se Deo, et non jam vitam suam, sed amant, tanquam vehementer dilectam, viventis. Itaque longe præstat nos Dei esse quam nostros; sic enim divina nobis dari poterunt, si cum Deo fuerimus

^a De divin. nom. c. 4, § 6. ^b Cœl. hier. cap. 1, § 2. ^c Joan. 1, 9. ^d Eccl. hier., cap. 3, § 11. ^e Ibid., § 12. ^f Eccl. hier., cap. 4, parte III, § 1. ^g De divin. nom., cap. 7, § 1. ^h Gal. II, 20.

conjuncti. Hanc autem intimam conjunctionem ¹¹ A acquirimus per vivam fidem, quæ est constans fide-
 lium firmamentum, et fundat nos in veritate, atque
 in nobis veritatem, dum indissuasibili identitate
 simplicem veritatis cognitionem obtinemus rerum
 credendarum. Nam si cognitio res cognitæ cum
 cognoscentibus unit, ignorantia vero ignorantia causa
 est ut semper mutet, atque a semetipso discrepet, eum
 qui credit in veritate, juxta Scripturam, nihil a vero
 fidei fundamento dimovebit, in quo constantiam ha-
 bebim immobilis et inmutabilis identitatis. Probe nam-
 que novit quisquis unitus est veritati, quam bene sese
 habeat, quamvis cum multi ut amentem arguant.
 Latet enim illos, uti par est, eum per veræ fidei
 veritatem ex errore excessisse: ipse autem vere
 novit se non, ut illi fabulantur, insanire, sed ab
 instabili mutabilique omnimode errantis varietatis
 motione, per simplicem circa eadem semper et
 eodem modo se habentem veritatem esse liberatum.
 Hoc modo primi divinæ sapientiæ nostræ profes-
 sores pro veritate quotidie moriebantur, testificantes,
 uti par est, et sermone et opere, singularem illam
 Christianæ veritatis agnitionem, omnium esse eum
 simplicissimam, tum divinissimam; imo potius ¹²
 hanc solam esse veram atque unicam simplicis
 Dei notitiam. Est enim divinissima Dei notitia quæ
 per nescientiam accipitur, secundum illam, quæ
 supra intellectum est, unionem, quando nimirum
 mens a rebus omnibus recedens, ac totam semet-
 ipsam deserens, desuper fulgentibus radiis unitur,
 quibus in illo inscrutabili sapientiæ profundo col-
 lustratur.

CAPUT VII.

*Quomodo mirabilis illa mysticæ theologiæ unio in
 anima perficiatur.*

Sublimissimus rerum mysticarum interpretis, Lu-
 dovicius Blosius, in *Institutione sua spirituali*,
 cap. 12, § 2, divina prorsus ratione hanc, quam
 expertus fuerat, mysticæ theologiæ unionem de-
 scribens, Felix, inquit, illa anima, quæ puritati
 cordis, sanctæque introversioni jugiter studet, et
 privato amori, seu propriæ voluntati, propriæque
 quæsitio prorsus renuntiat. Hæc enim magis ac
 magis Deo appropinquare meretur. Tandem vero
 superioribus ejus viribus divina gratia sublevatis,
 clarificatis et exornatis, unitatem nuditatemque spi-
 ritus obtinet, et purum atque indepictum amorem,
 simplicemque cogitationem, quæ cogitationum ex-
 pers est, adipiscitur. Jam itaque cum excellentis
 indicibilisque gratiæ Dei sit capax, ad vivum illum
 fontem qui ab æterno manat, ac sanctorum mentes
 satis superque reficit, perducitur. Jam vires ejus ad
 instar stellarum lucent, et ipsa sit idonea ad con-
 templantum Divinitatis abyssum, sereno, simplici
 et jucundo intuitu, absque imaginatione, et sine ali-
 qua intellectus admistione. Unde quando sese ad

Deum cum amore integre convertit, incompre-
 hensibili luce in fundum ejus effulgente, rationis et
 intellectus oculus reverberatus caligat: simplex
 vero ipsius animæ oculus, nempe pura, nuda, uni-
 formis, et supra intellectum elevata cogitatio, ma-
 net apertus.

Porro naturali lumine intellectus a tanta clari-
 tate obfuscato, anima nihil in tempore aspicit, sed
 supra tempus et locum erecta, quamdam æterni-
 tatis proprietatem assumit. Nam imagines et dis-
 tinctionem considerationemque rerum amittens,
 jam experimento discit, Deum longe transcendere
 omnes corporales, spirituales atque divinas ima-
 gines, et quidquid intellectu apprehendi, quidquid
 de Deo dici scribere, quidquid nominis ei imponi
 potest, clare perspicit talia omnia a veritate divinæ
 essentiae in infinitum distare, ob idque eandem es-
 sentiam innominabilem esse. Ignorat tamen quid
 sit Deus, quem sentit. Hinc præcognitione facta
 sine cognitione, in solo amabili, nudo, simplici et
 ignoto Deo quiescit. Lux quippe divina propter ni-
 miam sui claritatem inaccessibilis est: unde et *ca-
 ligo* appellatur. Suscipit hic anima verbum abscon-
 ditum, quod Deus in interno silentio et secreti-
 mentis recessu loquitur. Hoc se cepit, atque unio-
 nis mysticæ complexum feliciter experitur. Ubi
 enim intellectum omnesque imagines per amorem
 excessit, et supra semetipsam erecta est, quod
 solus Deus ei præstare potest, jam a se defluens pro-
 fluit in Deum: tuncque Deus pax et fructio ejus est.
 Illa ergo in tali mentis excessu posita, jure cantat:
In pace in idipsum dormiam et requiescam ¹³. De-
 fluit, inquam, amans anima, deficitque a se ipsa,
 et velut ad nihilum redacta, in abyssum æterni
 amoris collabitur: ubi sibi mortua, vivit in Deo,
 nihil sciens, nihil sentiens præter amorem quem
 gustat. Perdit enim se in vastissima Divinitatis so-
 litudine atque caligine: sed sic se perdere, potius
 se invenire est. Ibi sane quidquid est humanum
 exuens, et quod est divinum induens, transforma-
 tur transmutaturque in Deum: sicut ferrum in igne
 positum formam ignis accipit, et transmutatur in
 ignem. Manet tamen essentia animæ sic deificatæ,
 quemadmodum ferrum ignitum non desinit esse fer-
 rum.

Igitur ipsa anima, quæ prius erat frigida, jam
 ardet: quæ prius erat tenebrosa, jam lucescit; quæ
 prius erat dura, jam mollis est. Plane tota deicolor
 est, quia essentia ejus essentia Dei perfusa est.
 Tota divini amoris igne concremata, totaque lique-
 facta transiit in Deum, et ei sine medio unita,
 unusque spiritus cum eo effecta est: sicut aurum
 et æs in unam metalli massam conflantur. Cæterum
 illorum qui in Deum ita excedunt et rapiuntur, di-
 versi gradus sunt: nam eo quisque profundius at-
 que sublimius in ipsum Deum pertingit, quo effica-
 cius ardentiusque seu amorosius se ad eum con-

De divin. nom., c. 7, § 4. ¹¹ *Ibid.*, § 5. ¹² Psal. iv, 9.

vertit, et quo perfectius in ipsa conversione omnem A
proprium quæestionem repellit.

O sanctam illam animam, quæ a Deo singulariter
visitata, et supra omnia creata, supraque propriam
operationem elevata, in vi memorativa nudatur
omnibus imaginibus, et meram puritatem atque
simplicitatem sentit; in vi intellectiva percipit præ-
fulgidas illuminationes Solis justitiæ, et divinam
veritatem agnoscit! Porro in vi amativa sentit
æstum quemdam quieti amoris, sive contactum
Spiritus sancti, tanquam fontem vivum, manantem
r vulis æternæ suavitatis, atque ita ad excellentem
cum Deo unionem invitatur introduciturque. O fe-
licem illam horam! Tunc nimirum anima superna-
turali jucundissimaque solemnitate et gaudio ver-
nantissimo intus perfruitur, ac futuram beatitudi-
nem aliquo modo prægustat. O quam beatus est,
cui fragrantissimum illud ver, et æstas illa amœnis-
sima exoritur, cuique divinam copulam vel ad mo-
mentum experiri concessum est! Is enim ad id per-
ducitur, quod nec ratio, nec intellectus capere,
neque lingua exprimere potest. Per sapientem igno-

rantiam, et per intimum amoris contactum, melius
Deum cognoscit, quam exteriores ejus oculi visibi-
lem solem cognoscant. Usque adeo stabilitur in
Deo, ut Deum sibi viciniorum esse sentiat quam ipse
sit sibi; unde et deformem superessentialemque
vitam jam ducit, factus Christo secundum spiritum,
animam et corpus conformis. Sive comedat sive
bibat, sive vigilet sive dormiat, semper in eo Deus
operatur, qui superessentialiter vivit in illo. Talem
ipse Deus docet de omnibus, et spirituales mysticos-
que sensus ei aperit. Creberrime, vel etiam indesi-
nenter eum visitat, astringit, osculatur, illustrat,
accendit, penetrat et implet. Nam cum anima ejus
sit jam speculum clarum sine macula, divino Soli
convenienter objectum substratumque, ipse Sol ju-
stitiæ non potest non assidue stillicidia gratiæ, ra-
dios sapientiæ et charitatis scintillas in eam diffun-
dere. Valde quidem sublimiter atque mirabiliter
Deus se nonnunquam animæ perfectæ revelat atque
manifestat, nondum tamen ostendit sicuti est in
sua ineffabili gloria, sed sicut in hac vita videri
potest.

GEORGI PACHYMERÆ

IN OPERA S. DIONYSII AREOPAGITÆ

AD CYRUM ATHANASIUM

PATRIARCHAM ALEXANDRINUM CONSTANTINOPOLI COMMORANTEM

PROÆMIUM

Interprete Balthasare Corderio, Societatis Jesu doctore theologo.

Homo Dei, et fidelis serve, et dispensator myste-
riorum Christi, nec non vir desideriorum, multo-
rum quidem etiam aliorum et magnorum, scilicet
eorum quæ sunt spiritus, quorum omnium, carne
mortificari, et vivere Christo, caput est; idque non
ab heri, aut nudius tertius, aut a pauco, quin imo
etiam a multo tempore hoc tuum fuit studium, at-
que adeo ab infantia et ab ipsa ferme natiuitate.
Novit hæc mons Sina, et quæ ibi celebris spelunca,
ubi in virtute educatus, et spiritalibus sudoribus
præexercitatus, ad Marci thronum adduceris: et
vocationem adeptus post ipsum, longo quidem tem-
poris intervallo, virtute tamen ipsi proximus, licet
tempore remotissimus, agnosceris. Eatenus autem
sanctis ejus successoribus posterior es, quatenus cum
ipsi suis temporibus luxerint ad utilitatem populi
Christiani, tu nostris temporibus reservaris, prout
novit Providentia, quæ cuncta custodit et producit.

Præterea, hujus quidem morem, illius vero ser-
monem; hujus exactam charitatem, illius psallendi

Ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, καὶ πιστὴ θεράπων, καὶ οἰκο-
νόμη τῶν Χριστοῦ μυστηρίων, καὶ ἀνερ ἐπιθυμιῶν,
πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων, καὶ μεγάλων, δηλαδὴ τῶν τοῦ
πνεύματος, ὧν ἀπάντων, τῷ σαρκὶ νεκρωθῆναι, καὶ
ζῆσαι Χριστῷ, τὸ κεφάλαιον· καὶ τοῦτο οὐ χθὲς,
καὶ πρὸ τρίτης, οὐδ' ἐξ ὀλίγου, ἢ μὴν καὶ ἐκ πολλοῦ
σοι πεφιλοσόφηται, ἀλλὰ βρεφόθεν καὶ ἐξ αὐτῆς σχε-
δὸν τῆς γενέσεως. Οἶδε ταῦτα τὸ Σίναιον ὄρος, καὶ ἡ
ἐκεῖσε μεγάλωνυμος μάνδρα, ὅπου κατ' ἀρετὴν μαί-
ευθεις, καὶ τοῖς πνευματικοῖς ἰδρῶσι προτελεσθεῖς,
ἐπὶ τὸν Μάρκου θρόνον ἀνάγη· καὶ κλήσιον πλουτί-
σας τοῦ μετ' ἐκεῖνον, τῷ χρόνῳ μὲν, πολλοστοῦ, τῇ
δ' ἀρετῇ καὶ εὐθύς μετὰ τοῦτον καὶ σὺ, πολλοστὸς
μὲν τῷ χρόνῳ, γνωρίζη. Τοσοῦτον δὲ τῶν μετ' ἐκεῖ-
νον ἁγίων καθυστερεῖς, ὅσων καιροῖς ἰδίῳις λαμβάνων
ἐκείνων ἐπ' ὠφελεία τοῦ Χριστοεπωνύμου λαοῦ, σὺ
ταμειύη τοῖς ἡμετέροις καιροῖς, καθὼς οἶδεν ἡ τὰ
πάντα φρουροῦσα καὶ διεξάγουσα Πρῶνοια.

Ἐφ' ᾧ, τοῦ μὲν τὸν τρόπον, τοῦ δὲ τὸν λόγον, καὶ
τοῦ μὲν τὸ τῆς ἀγάπης εἰλικρινές, τοῦ δὲ τὸ τῆς

ψαλμψόδιας ἔγνονον, ἐτέρου τὸ πρὸς ἅπαντας συμπαθές. Ἄλλου τὸν ζῆλον, τὸ πρᾶον ἄλλου, καὶ ἄλλου ἄλλο τι τῶν ἀγαθῶν, ὡς ἐξ ἀρχετύπου κητετάμενος, ἐν ἐξ ἁπάντων εἶδος εἰκόνας ἐν σεαυτῷ τὸ κάλλιστον ἀκριβώσαιο. Καὶ γε ποικίλον καὶ μέγα χρῆμα, καὶ τοῖς πόρρω φανείης καὶ τοῖς ἐγγύς. Τοῦτο ἡ διηγετήεις σοι μέριμνα, τοῦτο τὸ ἔμμονον σπουδάσμα, ταῦτα τῶν κρεῖττόνων ἐπιθυμιῶν, αἷς ἐντήκη ὄσαι ἡμέραι ζητῶν ἐν πνεύματι τὰ τοῦ πνεύματος. Τοῦτων μία τις, οὐχ ἡ τυχοῦσα, καὶ ἡ μελέτη τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν, αἷς καθ' ἑκάστην προσέχων, καὶ μεγαλεπιβόλως ἀναπτύσσων τῶν λεγομένων τῶν νοῦν, καὶ γνῶσιν, καὶ ἤθος, καὶ πᾶν εἶδος ἀπομάτη παιδαγωγείας.

ei scientiam, et mores, omnemque formam exprimis

Ἄλλα πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἡ τοῦ μεγάλου Διονυσίου θεία πυκνίς, τῆς πνευματικῆς καὶ ἡδέιας Σειρήνης τὸ ἐνδιαίτημα, κατασχοῦσά σε, ὄλον εἰσποιεῖται, καὶ τῶν ἐκαίσε χαρίτων ἀναπιμπλῆ, οὐ κηρῷ τὸ τοῦ λόγου τὰς ψυχικὰς ἀκοὰς φραζάμενον, οὔτε μή, ταῖς κατὰ κόσμον προσπαθείαις συνδεδομένον, ἀλλ' ἀνετον ὄντα καὶ ἐξηρημένον παντός, καὶ πάσας ἀκουστικὰς ἠνεωγμένον καὶ νοῦν, εἰς πρέπουσαν δηλαδὴ καὶ τοῖς λεγομένοις, καὶ τοῖς νοουμένοις ἀντιλήψιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ εἰκόνας ἐκαίση ἀριφανής, ἐφ' ἣ πολλὰ καὶ πολλάκις ὁ τεχνίτης ἐπιβάλλοι τὰ χρώματα, καὶ λόγων ἐκαίση σαφής, ὅ, πολλὰ καὶ ἄλλοι, καὶ πολλάκις μόνον κατευστοχοῦντες τῶν λεγομένων, ἐπειπεῖν οὐκ ἀπόκνησαν· διὰ τοῦτο σαφῶς μὲν λογίζη, καὶ τῆς σῆς φιλαγάθου γνώμης ἐπάξια, εἰ πως ἡ θεία βιβλος αὐτὴ ἀναπτύχθει, καὶ κοινότερον κατασταίη τὸ χρῆμα ταῖς τῶν πολλῶν ἀκοαῖς, κἀντεῦθεν ἔχοιαν ὠφελείσθαι πολλοί, τὰ ὑπὲρ νοῦν κατὰ νοῦν, καὶ τὰ ὑπὲρ δύναμιν κατὰ δύναμιν προσιέμενοι. Ἔστι γάρ καὶ τοῦτο τοῦ τρέφειν εἶδος οὐ τὸ τυχόν, ὅταν τις μὴ ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν τροφήν χρηγῶν, δμως προμαλάσσων ταύτην ἢ προμασσώμενος, ἐπέντευκτον τοῖς ἀσθενέσιν ἐγκαθιστῆ, οὐκ ἄλλην προφέρων, τὴν δὲ προκειμένην κατεργαζόμενος.

Σοφῶς μὲν οὖν τὸ τοιοῦτον ἐλογίσω καὶ προμηθῶς· πλὴν καὶ εἰς τέλος ἂν ὁ λογισμὸς ἀπέθῃ χρηστὸν, εἰπερ ἐζήτησας ἄλλον καὶ οὐκ ἐμὲ, καὶ λόγον εὔρες καὶ τρόπον τῷ πράγματι ἐξισούμενον, καὶ προὔτρεψω τῷ ἀξίῳ, καὶ τῷ ἱερῷ τὰ ἱερὰ ἐνεχειρήσας. Νῦν δὲ, Ἄλλ' οὐχ ὁ βωμὸς πρὸς τὸ ἱερόν, φασί· οὐ δὲ καὶ προὔτρεψω καὶ παρεκίνησας, καὶ ταῖς εὐχαῖς ὡς οἷός τε παρεθάρρυνας, ὡς ἂν εὐεργετῶν, ἡμᾶς, οἶμαι, τῇ τῆς ἐφέσεως κοινωνίᾳ πλουτίζων, καὶ οὐ τοσοῦτον διὰ τὸ ἡμέτερον ἀσθενές ἀπῆλπισας, ὅσον διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν ἠλπίσας, οὐ τὴν δύναμιν μᾶλλον ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦσθαι κατέμαθες. Τί δὲ ἡμεῖς πρὸς τοσοῦτον τῆς παρακελεύσεως μέγεθος, δέον λιγγιάσαι καὶ ἀπειπεῖν; Ἄλλ' οὖν, οὐκ ἴοδα ὅπως, τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας ἐπιλαθόμενοι, καὶ τὸ Ἐγνώθῃ σεαυτὸν περιδόντες, ὄλοι τῶν πῶν γεγονάμεν προσταγῶν, καὶ ὡς πατρὶ παῖδες, καὶ ὡς μαθηταὶ διδασκάλῳ, καὶ ὡς δεσπότῃ θεράποντες

(a) Vertit Corderius quasi Græce legisset; οὐ κηρῷ τῶν τοῦ λόγου... φραζάμενον. Sed, mea quidem sententia, legendum Græce οὐ κηρῷ, τὸ τοῦ λόγου, κ.τ.λ.,

intentionem, alterius erga omnes compassionem, alius zelum, alterius mansuetudinem, et alius aliud quidpiam bonorum, tanquam ex archetypo possidens, unam ex omnibus formam imaginis in temetipso pulcherrimam exprimis. Certe varium et magnum quid appares, tam iis qui procul, quam his qui prope sunt. Hæc assidua tibi cura, hoc continuum studium, hæc optima desideria, quibus illi quæscis, totis diebus, quærens in spiritu ea quæ sunt spiritus. Horum una quædam, non qualiscunque etiam, meditatio divinitus inspiratarum Scripturarum, quibus quotidie attendens, et magna dexteritate illorum quæ dicuntur sensum explicans, disciplinæ.

Sed præ cæteris etiam magni Dionysii divinus libellus, spiritalis ac suavis Sirenæ mansio, te detinens, totum afficit, et inibi gratias implet, cæra rationis aures animæ minime obturantem (a), neque certe mundanis affectibus implicatum, sed liberum existentem et ab omni re exemptum, omnesque audiendi facultates et intellectum patulum habentem, ad convenientem scilicet tam eorum quæ dicuntur, quam quæ intelliguntur susceptionem. Cæterum, cum et imago illa præclara sit, cui multos etiam frequenter artifex adhibet colores, et sermo ille perspicuus, cui multa etiam alii, et sæpe duntaxat conjecturantes quæ dicantur, superaddere haud neglexerunt; idcirco sapienter quidem cogitas, et proba mente tua digna, si quo modo divinus hic liber explicetur, atque communior fiat usus ejus plurimorum intellectibus, et inde multi proficiant, ea quæ supra intellectum sunt, secundum intellectum, et quæ supra captum, pro captu agnoscentes. Est enim etiam hic nutriendi modus minime vulgaris, quando quis non a semetipso cibum suppeditans, tamen hunc præmaceras vel præmasticans, sumptu facilem infirmus facit, non alium proferendo, sed propositum subigendo.

Sapienter utique quid si ante cogitasti ac provide; quin et finem hæc cogitatio bonum sortita foret, si quæsisisses alium, et non me, ac rationem reperisisses et modum huic negotio convenientem, et concedidisses digno, sacroque sacra tradidisses. Nunc autem, Non est, inquit, hoc altare pro sacrificio: tu vero etiam adhortatus es, et excitasti, et postulacionibus, quantum fieri poterat, animasti tanquam benefactor, nos, ut opinor, hujus desiderii communionem beando, et non tantum nostræ imbecillitati diffusus es, quantum Dei gratiæ confusus, cujus virtutem magis in infirmitate perficere cognovisti. Quid porro nos ad tantam adhortandi vim oportuerat percelli et recusare? Verumtamen non scio quomodo nostræ imbecillitatis oblitus, atque illud, *Nosce teipsum*, negligentes, toti ad tua facti sumus imperia, et tanquam patri filii, et tanquam discipuli Magistro, et sicut servi domino sumus

Latine vero: *Cæra, ut aiunt fabula, aures animæ obturantem.* Cæterum non semel dormitat doctissimus interpres, ut Græce callenti pateuit. Εἰσιτ. ΠΑΤΡΩΣ

obsecuti, nulli omnino alteri, quam tuis sanctis piisque preceationibus confisi, quibus, opinor, etiam invisibiliter suffulti, facile hoc opus sustinuis.

Ecquid enim mirum? cum etiam voce dimissa Eliæ ad Eliseum, statim hic, et boves illos, et aratra, et omnem suppellectilem aliam abjiciens, quo pedes ferebant, post vocantem cucurrerit, tametsi quoque boves istos sacrificio destinasset. Eodem modo etiam nos, sæcularibus turbis ac tumultibus neglectis, toti in uno studio sumus, quod nimirum sacris Litteris consecravimus. Edisseram etiam hoc arcanum, quoniam quoque verum. Adeo deditus eram huic negotio, et sic rapiebar, ut etiam sæpe numero sermonibus vacantem, exclamare me contigerit, dum expenderem hinc sensuum profunditatem, inde theologiæ sublimitatem; hic in divinis eruditionem, illic in explicandis accuratorem, alibi moderationem, alibi numinis afflationem, ubique divinitatem et securitatem.

Quid demum ego faciam nisi prato fertilissimo Sancti hujus scripta compararem, ita ut velim quidem carpendo cæteris pulcherrima proponere; non valeam autem, sed immobilis consistam, et quasi mutus manere cogar præ gratiæ varietate? Sic ego non interpres, non paraphrastes, sed auditor sum. Magnum sane si vel mysta liam cælestium tubarum, at tamen non illico ac repente insonantium (ne hinc etiam spiritualis facultas audiendi detrimentum capiat), sed sensim et paulatim penetrantium ad intimiorem cognitionis sonum. Qui sane modus est vacandi ab omnibus, et intellectum applicandi ad res maximas, sensim illa quæ intelliguntur subigendo, et tandem perfectam cognitionem cum cognoscente copulando. Hoc autem mihi contulit propositi scopus, dum singula considero quæ dicuntur. Neque minus quod etiam addendum, quod magnopere adjutus sim, antiquiores, tanquam populi seniores, in ascensu ad divinum mystagogiæ montem sequendo. Qui sane dum Sancti hujus scripta interpretantur, viam eo tendentem mihi exposuerunt, ac me securum reddiderunt; quamobrem etiam contendere, donec pertingerem eo quo pertingere poteram, et quo perveni. Si quidem prope, ut spero, gratia sit Deo, a quo omnia quod ab hominibus bene fit, gratia item tuis sanctis precibus, quibus fretus, ad hoc opus me accinxi, et quibus adjutus, non omnino procul a decore aberravi.

Quod si hoc quidem non, sed omnino videar inutilis et reprobandus, quid pati oportet, sicubi plurimia hærens difficultatibus propter imperitiam quidpiam forte non recte attingi? hoc ipsum sane pro virili simul in medium proferre minime neglexi. Tu vero anima per omnia Deum imitans, non id quod ex merito est, recte scio, quæres, sed promptum ænium admittes, quandoquidem etiam Deo dicant gratum esse quod secundum vires fit. Sed de his quidem satis; cæterum tempus est ea quæ ad magnum Dionysium pertinent exponendi, quæ

κατηκολουθήσαμεν, οὐδενὶ γε πάντως ἑτέρῳ, ἢ ταῖς σαῖς ἀγίαις εὐχαῖς καὶ θεοπειθέσει θαρβήσαντες, αἷς οἶμαι, καὶ ἀοράτως ἐπαρθέντες, βραδίως ὑπέστημεν τὸ ἐγχείρημα.

Καὶ τί γὰρ ξένον; ὅπου καὶ τῆς φωνῆς ἐπιπεμφθείσης τῆς Ἡλίου τῷ Ἐλισσαίῳ, εὐθύς οὗτος καὶ βόας ἐκείνους, καὶ ἄροτρα, καὶ πᾶσαν σκευὴν ἑτέραν ἀποσεισάμενος, ἢ ποδῶν εἶχε, φρίσω τοῦ καλοῦντος ἐπέδραμεν, εἰ δὲ καὶ βόας ἐκείνος [Ἰσ. ἐκείνους] ἱέρυσα. Τρόπον τὸν αὐτὸν καὶ ἡμεῖς, τοὺς βιωτικὸς παριδόντες θορύβους καὶ τυρβασμοὺς, ὅλοι μερίμνης μιᾶς ἐγενόμεθα, ἣν δὴ καὶ τοῖς ἱεροῖς Λογίοις ἀφιερῶσαμεν. Ἐξείπω καὶ τὸ ἀπόβητον, ὅτι καὶ ἀληθὲς τοσοῦτον ἐγενόμην τοῦ πράγματος, καὶ οὕτως ἐάλων, ὥστε καὶ κολλαχοῦ τῶν λόγων σχολάσαντι, διαφανεῖν μοι συνέβαινε, κατανοοῦντι ἔνθεν τὸ τῶν νοημάτων βάθος, ἐκείθεν τὸ τῆς θεολογίας ὕψος· ὧδε τὸ περὶ τὰ θεῖα ἐπιστημονικόν, ὧδε τὸ περὶ τὴν ἐξαγγελίαν ἀπηκριβωμένον· ἀλλαχοῦ τὸ μέτριον, ἀλλαχοῦ τὸ ἐνθεον, πανταχοῦ τὸ θεῖον καὶ ἀσφαλές.

Καὶ τί γε ἄλλα ἢ λειμῶνι πολυφόρῳ τας τοῦ Ἁγίου γραφὰς παρεικάζοντι, ὡς βούλεσθαι μὲν δρεπομένῳ τοῖς ἄλλοις προτιθέσθαι τὰ κάλλιστα, μὴ δύνασθαι δὲ, ἀλλ' ἀκίνητίζεῖν οἶον καὶ ἀπνεοῦσθαι, πρὸς τὸ ποικίλον τῆς χάριτος; Οὕτως ἐγὼ οὐκ ἐξηγητῆς, οὐ παραφραστῆς, ἀλλ' ἀκροατῆς. Μέγα γάρ, εἰ καὶ μύστης τῶν οὐρανίων ἐγενόμην σαλπίγγων, πλήν οὐκ εὐθύς καὶ ἐξαίφνης ἐνηχουσῶν (ἴν' οὖν ἐντεῦθεν καὶ τὴν νοερὰν ἀκουστικὴν παρεβλάθημεν), ἀλλ' ἡρέμα, καὶ κατὰ μικρὸν προδιβαζουσῶν πρὸς τὸ τῆς γνώσεως ἐνηχέστερον. Ὅς δὴ τρόπος σχολῆς ἀπὸ πάντων, καὶ προσοχῆς ἐπὶ τοῖς μεγίστοις νοῦς κατὰ μικρὸν ἀναμάττεσθαι τὰ νοούμενα, καὶ τέλος εἰς τελείαν γνῶσιν ἐνίζεσθαι τὸν γινώσκοντα. Τοῦτο δὲ μοι προὔξεναι ὁ τοῦ προκειμένου σκοπὸς, ἐν ἐπιστάσει γινόμενῳ τῶν λεγομένων καθ' ἕκαστον. Οὐ χεῖρον δὲ προσθεῖναι καὶ τοῦτο, ὅτι καὶ μεγάλως ἐχειραγωγούμεν, ὡσανεὶ λαοῦ πρεσβυτέροις, τοῖς παλαιότεροις ἐπόμενος πρὸς τὴν ἐπὶ το θεῖον ὁδὸς τῆς μυσταγωγίας ἀνάβασιν. Οἱ δὴ καὶ τὰ τοῦ μάκαρος ἐξηγούμενοι, τῆς ἐπὶ τοῦτο φερούσης μοι ἐξηγούντο, καὶ τὸ ἀσφαλές παρεῖχον· ἐφ' ὅπερ καὶ ὀρηθεῖην, ἕως ὁδύγυμος ἐφθασα οὐ φθάσαι καὶ ἐδυνήθην, καὶ οὐ κατήτησα. Εἰ μὲν οὖν ἐγγὺς τῆς ἐλπίδος, χάρις μὲν Θεῷ παρ' οὐ πᾶν ἀνθρώποις τὸ κατορθούμενον, χάρις δὲ καὶ ταῖς σαῖς ἀγίαις εὐχαῖς, αἷς θαρβήσας ἀπεδυσάμην πρὸς τὸ ἐγχείρημα, καὶ αἷς βοηθούμενος, οὐ πόρρω παντελῶς ἐξετράπην τοῦ δέοντος.

Εἰ δὲ τοῦτο μὲν οὐ, πάντη δὲ φανεῖν ἀλυσιτελῆς καὶ ἀδόκιμος, εἰ χρὴ παθεῖν, εἴ που πολλοῖς ἀναεροῖς πρὸς τῇ ἀμαθίᾳ συνασχημένος, τὸ τυχόν οὐ κατώρθωσα; τὸ γοῦν πρὸς ἰσχύος ὁμῶς προσαγαγεῖν οὐκ ἀπόκησα. Σὺ δὲ ἢ τὰ πάντα ψυχῇ θεομίμητος, οὐ τὸ κατ' ἀξίαν, εὐ οἶδα, ζητήσεις, ἀλλ' ἀποδέξῃ τὸ πρόθυμον· ἐπεὶ καὶ Θεῷ φασὶ φίλον τὸ κατὰ δύναμιν. Ἀλλὰ τούτων μὲν ἄλλοις, καιρὸς δὲ λοιπὸν τὰ κατὰ τὸν μέγαν Διονύσιον ἐνθεῖναι, ὅσα δῆτα καὶ τοῖς παλαιοῖς ἱστορεῖται.

certe etiam ab antiquis historice mandata sunt.

Τὴν τοίνυν εὐγένειαν, καὶ τὸ ἐν πλούτῳ περιφανές αὐτοῦ, τὸ κατ' Ἀθηναίους παρίστησι βουλευτήριον. Ὡς γὰρ ὁ θεῖος Λουκᾶς ἱστορεῖ ἐν ταῖς Πράξεσιν, εἰς καὶ οὗτος ἦν τῶν ἀρεοπαγιτῶν. Τοῦ τοίνυν ἱεροῦ ἀποστόλου Παύλου ταῖς Ἀθήναις ἐπιδημήσαντος, καὶ τισι τῶν ἐξ Ἐπικούρου καὶ τῶν ἀπὸ τῆς Στωᾶς συμβαλόντος, καὶ τὸν λόγον τῆς ἀληθείας κηρύττοντος, τινὲς τῶν ἐκεῖσε φιλοσόφων τοῦτον συσχόντες ἐπὶ τὸν Ἄρειον Πάγον ἀπήγαγον, δίκας ὧν ἐδημηγόρησε δῶποντα. Ἀλλὰ κακείσε δημηγορεῖ, καὶ τῆς αὐτοῦ θείας γλώττης θήραμα γίνονται, καὶ ἄλλοι μὲν οὐκ ὀλίγοι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς Διονύσιος, καὶ γυνὴ ὀνόματι Δάμαρις, καὶ ἕτεροι σὺν αὐτοῖς. Προστέθειται δὲ καὶ τὸ τῆς ἀξίας αὐτῷ φησὶ γὰρ, ὁ Ἀρεοπαγίτης, διὰ τὸ περιφανές τοῦ ἀνδρός, οἶμαι, ἐν τε σοφίᾳ καὶ πλούτῳ, καὶ τρίτῳ τῷ τῆς πολιτείας ἀνεκλήπτῳ. Οὐ γὰρ παντὸς ἦν τὸ εἰς ἀρεοπαγίτας τελεῖν, ἀλλ' ὅν ἂν ἡ συκὴ σοφία, καὶ ὁ χρητὸς βίος, καὶ τὸ ἐπὶ πᾶσιν ἀνεκλήπτῳ εἰς τὸ τοιοῦτον προῦκαλεῖτο ἀξιωμα· ἐκ γὰρ τῶν ἐννεα καθισταμένων ἀρχόντων Ἀθηνησιν ἔδει τοὺς ἀρεοπαγίτας εἶναι, ὧν ὁ ἀριθμὸς εἰς ἓνα καὶ πεντήχοντα ἐποσοῦτο.

Ἐξῶθεν δὲ τῆς πόλεως ἦν τὸ κατὰ τὸν Ἄρειον Πάγον δικαστήριον, κληθὲν οὕτω, διὰ τὸ τὸν Ἄρην ἐκεῖσε λαχόντα τῷ Ποσειδῶνι δίκην, πῆξαι τὸ ἴδιον σκῆπτρον ἐφ' ᾧ κριθεῖη, ὅτι τὸν ἐκείνου οὖδον ἀπέκτεινεν Ἀλιβρόθιον. Ἐδίκαζον δὲ ἀρεοπαγίται περὶ τῶν μειζόνων σφαλμάτων, καὶ ἡ τούτων κρίσις οὐκ ἔδιδου τῷ κριθέντι τὴν ἔφεσιν· διὸ καὶ ὡς καινῶν δαιμονίων καταγγελέα τὸν θεϊότατον τῆς ἀληθείας κήρυκα Παῦλον, πρὸς τὴν ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλὴν οἱ φιλόσοφοι ἔλκουσιν. Ἀλλὰ τὸ τριηκᾶτά χρόνου βουλευῶν ὁ πάμμεγας Διονύσιος, ἐκφέρει τὴν κρίσιν ἀδέκαστον, οὐ λόγοις, ἀλλ' αὐτοῖς πράγμασιν. Ἐβρῶσθαι γὰρ ἀφείς πάγον ἐκείνον καὶ σέμνωμα, καὶ πᾶσαν ἄλλην κατ' αὐτὸν περιφάνειαν, τῶν ἱερῶν ἰδγγων γίνεσθαι Παύλου, καὶ προσκολλᾶται Χριστῷ δι' αὐτοῦ. Τελεῖται μέντοι διὰ τούτου πᾶ τῆς σωτηρίας δόγματα, παιδαγωγεῖται δὲ διδασκαλικῶς καὶ ὑπὸ τῶν μεγίστων Ἱεροθέω, ὡς αὐτὸς ἐν πολλοῖς μαρτυρεῖ. Εἶτα καὶ ὑπὸ Παύλου ἐπίσκοπος τῶν Ἀθηνησιν πιστευσάντων καθίσταται.

Συντάττονται τοίνυν τῷ μακαρίῳ πολλὰ μὲν καὶ ἕτερα συγγράμματα, ὧν δὴ καὶ μνείαν ποιεῖται καὶ οὗτος ἐν ταῖς εὐρισκομέναις πραγματείαις αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ μαρτυρεῖται σώζεσθαι ταῦτα, ἕως πολλοῦ, κατὰ τὴν ἐν Ῥώμῃ βιβλιοθήκην ἀνατεθειμένα. Γράφει δὲ τὰ πλεῖστα πρὸς τὸν ἐν ἁγίοις Τιμόθεον τὸν τῶν Ἐφεσίων ἐπίσκοπον, ὑπὸ τῶν κατὰ τὴν Ἐφεσον τῆς Ἰωνικῆς φιλοσοφίας προσεστώτων, ὡς εἰκὸς πάτχοντα πράγματα, καὶ πυνθανόμενον ὡς εἰδήμονος τοῦ ἁγίου τῆς ἐξωτερικῆς φιλοσοφίας, ἵνα καὶ μᾶλλον ἀγωνίζοιτο. Συνάγονται μέντοι ἐκ τῶν προσειρημένων τοῦ Πατρὸς συγγραμμάτων καὶ ἕτερα, ἃ οὐκ εὐρίσκονται παρ' ἡμῖν τάδε· *Περὶ ἀγγελικῶν ἰδιοτήτων, Περὶ ψυχῆς, Περὶ δικαίου καὶ θείου δικαιοῦτηριον, Περὶ*

Nobilitatem igitur, et illustres divitias ejus Atheniensium iste senatus declarat. Quomādnmodum enim divus Lucas historiae mandat in Actibus¹⁰, is etiam unus erat areopagitarum. Cum igitur senatus apostolus Paulus Athenas profectus esset, et cum quibusdam Epicureis ac Stoicis congressus, verbum veritatis praedicaret; nonnulli isthic philosophi eum comprehendentes ad Areopagum abduxerunt, pœnas daturum propter ea quæ concionatus erat. Verum etiam illic concionatur, et divinæ ipsius linguæ præda sunt, præter alios non paucos, etiam ipse Dionysius, et mulier nomine Damaris, et alii cum eis. Quin et adjunctus est illi titulus dignitatis; ait enim, Areopagita, ob illustrem, ut arbitror, viri sapientiam, et divitias, ac tertio propter irreprehensibile vivendi institutum. Non enim cuiusvis erat inter Areopagitas censerî, sed quem multa sapientia, et proba vita, et in omnibus culpa vacatio ad tantam evexerat dignitatem: siquidem Athenis ex novem principibus constitutis, oportebat esse Areopagitas, quorum numerus ad unum et quinquaginta extensus fuit.

Erat autem extra arcem in colle Martio tribunal, sic appellatum, quod ibi Mars sententiam accepisset Neptuno sceptrum proprium figendi, ad quod condemnatus fuit, quod filium ejus Halirrhothion occidisset. Judicabant autem areopagitæ de majoribus, atque horum sententia non concedebat condemnato appellationem. Quamobrem philosophi Paulum, divinissimum veritatis prædicatorem, tanquam novorum demoniorum præconem, ad Areopagi concilium trabunt. Verum tunc temporis cum concilio interesset maximus Dionysius, profert sententiam incorruptam, non verbis, sed factis ipsis. Nam valere jubens collem illum, et dignitatem, et quidquid in eo illustre erat, sacris Pauli vocibus concedit, et per ipsum Christo agglutinatur. Ac salutis quidem dogmatis ad ipso initiatur, sed a maximo Hierotheo magistratiter instituitur, quemadmodum ipsemet plurimis locis testatur. Postmodum etiam a Paulo fidelium Atheniensium episcopus constituitur.

Cæterum composita fuerunt ab hoc sancto multa etiam alia scripta, quorum quoque ipsemet mentionem facit in operibus quæ exstant. Quin et testimonio comprobatum est, hæc longo tempore in Romana bibliotheca deposita, fuisse asservata. Scribit autem plurima ad sanctum Timotheum Ephesiorum episcopum, a primariis Ionicæ philosophiæ sectatoribus, Ephesi plurimas, uti verosimile est, molestias sustinentem, et sanctum hunc, tanquam externæ philosophiæ peritum, consulentem, ut validius dimicaret. Colliguntur porro ex prædictis hujus Patris scriptis etiam alia, quæ apud nos minime reperiuntur, videlicet *De angelicis proprietatibus, De anima, De justo ac divino*

¹⁰ Act. xvii, 34.

judicio, De divinis hymnis, De intellectibus et sensibus, De theologicis informationibus, De symbolica theologia.

Sciendum quoque, aliquos externos philosophos, praesertim Proclum, contemplationibus beati Dionysii frequenter usos fuisse, atque adeo etiam meris ipsis dictionibus. Unde licet opinari, veteres philosophos Athenienses, ipsius opera sibi vindicantes, occultasse, ut ipsi divinorum ejus librorum patres viderentur. Quod autem familiare ipsis fuerit sibi nostra vindicare, docet etiam D. Basilus in illud: *In principio erat Verbum*¹⁶, super illa dictione hoc modo disserens: *Hæc ego quidem novi, multos etiam ex iis qui, exsortes verbi veritatis, in mundana sapientia gloriantur, et admirari, et*

θείων ὑμνων, Περί νοητῶν καὶ αἰσθητῶν, Περί θεολογικῶν ὑποτυπώσεων, Περί συμβολικῆς θεολογίας.

Ἰστίον δὲ, ὡς καὶ τινες τῶν ἔξω φιλοσόφων, μάλιστα Πρόκλος, θεωρήμασι πολλὰκις τοῦ μακαρίου Διονυσίου κέχρηται, καὶ αὐταῖς δὲ ἑρραῖς ταῖς λέξεσι. Καὶ ἔστιν ὑπόνοιαν ἐκ τούτου λαβεῖν, ὡς οἱ ἐν Ἀθήναις παλαιότεροι τῶν φιλοσόφων, σφετερισάμενοι τὰς αὐτοῦ πραγματείας, ἀπέκρυψαν, ἵνα πατέρες αὐτοὶ ὀφθῶσι τῶν θείων αὐτοῦ λόγων. Ὅτι δὲ σύνηθες αὐτοῖς τὰ ἡμέτερα σφετερίζεσθαι, διδάσκει καὶ ὁ θεῖος Βασίλειος εἰς τὸ Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, ἐπ' αὐτῆς τῆς λέξεως αὐτωσί λέγων· Ταῦτα οἶδα, πολλοὺς τῶν ἔξω τοῦ λόγου, τῆς ἀληθείας μέγα φρονούντων ἐπὶ σοφίᾳ κοσμηκῇ, καὶ θαυμάσαντας, καὶ τοῖς ἑαυτῶν συγγράμμασιν ἐγκυατάλέξαι τολμήσαντας· κλέπτει γὰρ ὁ διάβολος, καὶ τὰ ἡμέτερα ἐκφερομυθῶν πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ ὑποφῆτας. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ θεῖος Βασίλειος. Ἦδη δὲ ἀρκτέον ἡμῖν καὶ τῆς κατὰ ῥῆμα παραφράσεως, ἔστιν οὗ καὶ διεξοδικώτερον ἐπεξηγουμένους κατὰ τὸ ἐγγωροῦν, ἡμῖν καὶ τὸ τῶν νοημάτων διασαφῶσι κρύφιον, ποῦ μὲν ἐξ ἑαυτῶν, ποῦ δὲ καὶ ἐκ τῆς τῶν παλαιῶν ἐξηγήσεως.

Vide Prologum S. Nazarii in Opera S. Dionysii, sequentis Tomi initio.

¹⁶ Joan. 1.

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ

ΕΙΣ ΤΑ Τῷ ΑΓΙῷ ΔΙΟΝΥΣΙῷ ΓΕΓΡΑΜΜΕΝΑ.

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ VARIA IN S. DIONYSII OPERA.

In Beatum Dionysium de cœlesti Hierarchia versus C *Eis τὸν μακάριον Διονύσιον περὶ τῆς οὐρανίου*
iambici Christophori Patricii Mitylenæi. *Ἱεραρχίας στίχοι ἰαμβικοὶ Χριστοφύτου Πατρι-*
κίου καὶ Μιτυληναίου.

Ego, Dionysi, ausim sane dicere,
Formatum te haud esse in muliebri utero :
Sed cum maxime angelorum ordini adjunctus fores,
Desuper venisti e cœlo, natura peregrina,
Ut mortalibus nuntiares omnes singulatim
Res immaterialium ordinum, uti se habeant.
Adeo nosti immateriales substantias ;
Adeo contemplaris divinas contemplationes ;
Adeo perspicis angelorum naturas ;
Adeo, quod majus, angelus es natura.

In ipsum de eadem cœlesti Hierarchia.

Angelicæ sapientiæ splendores multos assecutus,
Hominibus ostendisti, ut viderent intellectualem
[Astrum.

In librum de ecclesiastica Hierarchia.

Symbola divinorum sacerdotum¹⁷ uniformi eloquio

Ἐγὼ, Διονύσιε, τολμῶ καὶ λέγειν
Ὡς οὐκ ἐπλάσθης ἐν γυναικῆς κοιλίᾳ,
Ἄλλ' ἀγγέλοις μάλιστα συντεταγμένος
Ἄνωθεν ἦλθες ἐκ πόλου, φύσις ξένη
Βροτοῖς ἀπαγγέλλουσα πάντα πρὸς μέρος
Τὰ τῶν ἄλλων ταγμάτων ὅπως ἔχει.
Ὅτω γινώσκεις τὰς ἀύλους οὐσίας·
Ὅτω θεωρεῖς ἐνθέους θεωρίας·
Ὅτω θεωρεῖς τὰς φύσεις τῶν ἀγγέλων·
Ὅτω, τὸ μείζον, ἄγγελος σὺ τὴν φύσιν.

Eis τὸν αὐτὸν περὶ αὐτῆς τῆς οὐρανίας Ἱεραρχίας.

Ἀγγελικῆς σοφίης ἀμαρύγματα πολλὰ κινήσας
Ἀνθρώποις ἀνέφηνας ἰδεῖν νοοσύνητον Ἄστρον.

Eis τὸ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας.
Σύμβολα θεσπεσίων¹⁷ ἱερέων ἐνοσιδέει μύθῳ

¹⁷ Codex Taurinensis rectius habere videtur ἱερῶν. ¹⁸ Sacrorum juxta codicem Taurin.

Εἰς ἐνικήν ἀνέλυσας ἐνὸς φάεος μίαν αἴγλην.

—
Εἰς τὸ περὶ θεῶν Ὁνομάτων.

Εἰς νόον αἰγλήεντα θεόγραφα χεῖλα βάψας,
Κάλλεα ποικίλλεις ἱερώνυμα, καὶ μετὰ πότμον

Ζωοσόφοις λογιῶσι κλαδῶν θεοφάντορας ὕμνους.

—
Εἰς τὸ περὶ τῆς μυστικῆς Θεολογίας.

Καὶ νόον αἰγλήεντα λίπες, καὶ γνῶσιν ἐόντων

Νύκτα δι' ἁμβροσίην, τὴν οὐ θέμις ἐξονομῆναι.

—
Ἄλλο εἰς τὸ περὶ μυστικῆς Θεολογίας.

Σὺν νόον ἀρδεύσας, Διονύσιε, χεύματι Παύλου,
Καὶ τριφάους Θεότητος ἄλην ἀκτίνα ποθήσας,
Ἄφθιτον ἀνθρώποισι θεωνυμίας πόρες αἰγλην.

A In unicum resolvisti unius luminis unum fulgorem.

—
In librum de divinis Nominibus.

In mentem fulgidam deiloqua labia tingens
Pulchritudines explicas sacrorum nominum, etiam
[post mortem

Vividae sapientiae verbis pangens theologicos hymnos.

—
In librum de mystica Theologia.

Et fulgidam mentem reliquisti, rerumque (natura-
[lium) notionem

Noctem ob immortalem, quam fas haud est nomi-
[nare.

—
Aliud in librum de mystica Theologia.

Mentem tuam rigans liquore Pauli,
Et ad totum trifulgidae Deitatis radium anhelans,
Indeficientem hominibus divinae nomenclationis praë-
[buisti lucem.

—
Exstant haec carmina ante S. Maximi Scholia in B. Dionysii libros, edit. Paris. an. 1562; Latine reddidit P. Bonifacius Finetti, ord. Prædicatorum.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ
ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ
ΠΕΡΙ
ΤΗΣ ΟΥΡΑΝΙΑΣ ¹⁹ ΙΕΡΑΡΧΙΑΣ
—
SANCTI DIONYSII AREOPAGITÆ
—
CŒLESTI HIERARCHIA

Interprete Balthasare Corderio, Societatis Jesu doctore theologo.

CAPUT I.

SYMPRESBYTERO TIMOTHEO DIONYSIUS
PRESBYTER.

Divinam omnem illustrationem, secundum bonitatem diversimode ad ea que providentia reguntur emanantem, manere simplicem : nequa hoc solum, verum etiam unificare ea quæ illustrantur.

Α

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Τῷ ΣΥΜΠΡΕΣΒΥΤΕΡῷ ΤΙΜΟΘΕῶ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Ο
ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ.

**Ὅτι πᾶσα θεία ἑλλαμψίς, κατὰ ἀγαθότητα ποιητικῶς εἰς τὰ προνοούμενα προϋούσα, μένει ἀπλή* καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐροποιεῖ τὰ ἐλλαμπόμενα.*

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Docet, omnem lucem ac gratiam spiritalem a Deo Patre ad nos derivari, et nos cum Deo conjungere. II. Invocato Christo proponit cælestes hierarchias ex Scripturis interpretari : quæ licet multiplicem sensum figuratum admittunt, simplicem tamen semper habent sensum litteralem. III. Ostendit, res cælestes ac spirituales, ad captum nostrum, in Scriptura materialibus figuris describi, et methodum ac rationem suggerit, quomodo ex illis ad cælestes contemplationes assurgere mens nostra possit.

§ 1.

I Omne datum bonum, et omne donum perfectum, desursum est, descendens a Patre luminum ^a : quin et omnis a Patre motæ illustrationis emanatio, in nos benefice exundans, denuo ceu unifica vis, ad supera nos revocando simplicat, et convertit ad congregantis Patris unitatem, et ad deficiam sim-

^a Jac. i, 17.

πᾶσα δόσις ἀγαθῆ, καὶ πᾶρ δῶρημα τέλειον ἀνωθεν ἐστὶ, καταβαῖνον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τῶν φῶτων* ἀλλὰ καὶ πᾶσα Πατροκινήτου φωτοφανείας πρόδοσις, εἰς ἡμᾶς ἀγαθοδότης φοιτῶσα, πάλιν ὡς ἐνοποιὸς δύναμις ἀναστατικῶς ἡμᾶς ἀναπληροῖ ²⁰, καὶ ἐπιτρέφει πρὸς τὴν τοῦ συναγωγῶ Πατρὸς ²¹ ἐνό-

VARIÆ LECTIONES *.

¹⁹ Ch. οὐρανίου. ²⁰ Ch. D. S. P. et Pachymeres, et mss. Casaris, quod magis placet, ἀναπλοῖ. Veteres interpretes, et alii libri ἀναπληροῖ. ²¹ Impressi libri, Πνεύματος, cui lectioni adversantur veteres omnes libri, interpretes Latini et Græci.

* Litteræ sequentes denotant codices mss. e quibus variæ lectiones desumptæ sunt :

- B., ms quo Budeus usus est ;
- Ch., Carthusianum ;
- D., Dionysianum ;
- M., Memmii ;
- P., Salignaci parvum ;
- S., Salignaci majorem ;
- Sar., Joannis Sarraceni versionem ;
- Sc., Joannis Scoti interpretationem ;
- V., Viennensem codicem ;
- Ver., Verceilensem paraphrasim.

τητα, καὶ θεοποιὸν ἀπλότητα. Καὶ γὰρ ἐξ αὐτοῦ *A* plicitatem. Quoniam ex ipso et in ipsum sunt omnia ^b, ut sermo sacer ait.

§ II.

Οὐκοῦν Ἰησοῦν ἐπικαλεσάμενοι, τὸ πατρικὸν φῶς, τὸ δὲ τὸ ἀληθινόν ¹¹, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, δι' οὗ τὴν πρὸς τὸν ἀρχιφωτὸν Πατέρα προσαγωγὴν ἐσχίκαμεν, ἐπὶ τὰς τῶν ἱερωτάτων λογίων πατροπαραδότους ἐλλάμψεις ὡς ἐφικτὸν ἀνανεύσωμεν, καὶ τὰς ὑπ' αὐτῶν συμβολικῶς ἡμῖν καὶ ἀναγωγικῶς ἐκφανθείσας τῶν οὐρανίων νοῶν ἱεραρχίας, ὡς οἶόν τε ἔσμεν, ἐποπτεύσωμεν καὶ τὴν ἀρχικὴν καὶ ὑπεράρχιον ¹² τοῦ θεαρχικοῦ Πατρὸς φωτοδοσίαν (ἢ τὰς τῶν ἀγγέλων ἡμῖν ἐν τυπωτικαῖς συμβόλοις ἐκφαίνει μακαριωτάτας ἱεραρχίας), ἀϋλοῖς καὶ ἀτρεμέσι νοῶς ὀφθαλμοῖς εἰσοδεζόμενοι, πάλιν ἐξ αὐτῆς ἐπὶ τὴν ἀπλὴν αὐτῆς ἀναπαύωμεν ἀκτῖνα. Καὶ γὰρ οὐδὲ αὐτὴ πύσποτε τῆς οἰκειᾶς ἐνικῆς ἐνδόξεως ¹³ ἀπολείπεται, πρὸς ἀναγωγικὴν δὲ ¹⁴ καὶ ἐνοποιὸν τῶν προνοουμένων σύγκρασιν, ἀγαθοπρεπῶς πληθυνομένη καὶ προϊούσα, μένει τε ἑνδὸν ἑαυτῆς ἀραρότως ¹⁵ ἐν ἀκινήτῳ ταυτότητι μονίμως πεπηγυῖα, καὶ τοὺς ἐπ' αὐτὴν ὡς θεμιτὸν ἀνανεύοντας, ἀναλόγως αὐτοῖς ἀνατείνει, καὶ ἐνοποιεῖ κατὰ τὴν ἀπλωτικὴν αὐτῆς ἑνωσιν ¹⁶. Καὶ γὰρ οὐδὲ δυνατὸν ἑτέρως ἡμῖν ἐπιλάμψαι τὴν θεαρχικὴν ἀκτῖνα, μὴ ¹⁷ τῇ ποικιλίᾳ τῶν ἱερῶν παραπετασμάτων ἀναγωγικῶς περικεκαλυμμένην, καὶ τοῖς καθ' ἡμᾶς προνοεῖ πατρικῆ συμφωῶς, καὶ οἰκειῶς διεσκευασμένην.

Quamobrem Jesum invocantes, **2** qui paterna lux est vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum ^c, per quem ad originem lucis Patrem accessum obtinuimus, ad sacratissimorum a Patribus traditas eloquiorum illustrationes pro viribus suspiciamus; necnon ab ipsis symbolice nobis et anagogice patefactas coelestium mentium hierarchias, prout possumus, intueamur; atque principialem et superprincipialem Patris, qui principium Divinitatis est, illustrationem (quæ nobis angelorum in figuratis signis beatissimas elucidat hierarchias) immaterialibus et intremulis mentis oculis intromittentes, ex eadem rursus in simplicem ejus radium intendamus: quanquam neque ipsamet unquam intima sua unitate destituitur, sed ad sublimantem et unificantem eorum qui providentia gubernantur contemperationem, dum, uti decet, benigne multiplicatur atque emanat, etiam intus in semetipsa stabiliter manet, immobili identitate unimode firmata, et ad se ut fas est attendentes, pro cujusque capacitate, simplificativa sua unione subrigit, unificatque. Neque enim potest aliter divino-principalis ille radius nobis illucescere, nisi sacrorum varietate operimentorum anagogice obvelatus, nobis quoque paterna providentia conaturaliter ac proprie sit accommodatus.

§ III.

Διὸ καὶ τὴν δσιωτάτην ἡμῶν ἱεραρχίαν, ἢ τελετάρχης ἱεροθεσία, τῆς τῶν οὐρανίων ἱεραρχῶν ὑπερκοσμίου μιμήσεως ἀξιώσασα, καὶ τὰς εἰρημένας ἀϋλοῦς ἱεραρχίας ὕλοις σχήμασι καὶ μορφωτικαῖς συνθέσεσι διαποικίλισσα, παραδέδωκεν, ὅπως ἀναλόγως ἡμῖν αὐτοῖς, ἀπὸ τῶν ἱερωτάτων πλάσεων, ἐπὶ τὰς ἀπλὰς καὶ ατυπώτους ἀναπαύωμεν ἀναγωγὰς καὶ ἀφομοιώσεις· ἐπεὶ μὴδὲ δυνατὸν ἔστι τῷ καθ' ἡμᾶς νοῖ ¹⁸, πρὸς τὴν ἀϋλον ἐκείνην ἀναπαύσθαι τῶν οὐρανίων ἱεραρχῶν μίμησιν τε καὶ θεωρίαν, εἰ μὴ τῇ κατ' αὐτὸν ὕλαϊ χειραγωγίᾳ χρῆσαιτο, τὰ μὲν φαινόμενα κάλλη, τῆς ἀφανοῦς εὐπρεπειᾶς ἀπεικονίσματα λογιζόμενος· καὶ τὰς αἰσθητὰς εὐωδίας, ἐκτυπώματα τῆς νοητῆς διαδόσεως· καὶ τῆς ἀϋλου φωτοδοσίας εἰκόνα, τὰ ὕλικά φῶτα· καὶ τῆς κατὰ νοῦν θεωρητικῆς ἀποπληρώσεως, τὰς διεξοδικὰς ἱεράς μαθητείας· καὶ τῆς ἑναρμονίου πρὸς τὰ θεῖα καὶ

Quapropter primitiva illa rituum sacrorum institutio, sanctissimam nostram hierarchiam supermundana coelestium hierarchiarum imitatione dignam censens, prædictas immateriales hierarchias, materialibus figuris et formativis compositionibus variegando transcripsit, ut pro nostra cum illis proportione, a sacratissimis fictionibus ad simplices figurarum expertes anagogas et similitudines evehamur; quandoquidem fieri non possit, ut mens nostra ad immaterialem illam coelestium hierarchiarum imitationem ac contemplationem intendatur, nisi e propinquo, materiali usa fuerit manu-ductione; cogitando scilicet, apparentes has pulchritudines, arcanorum esse decorum effigies; ac sensiles odorum suavitates, expressas esse figuras spiritalis dispensationis, et immaterialis illustrationis speciem præ se ferre lumina materialia:

^b Rom. xi, 36. ^c Joan. i, 9.

VARIE LECTIONES.

¹¹ Ch. D. P. τὰ πάντα, itaque in Paulo, cujus hæc verba sunt, scribitur. ¹² In Budæi codice erat vitiose, τὸ δὲ τὰ ἀληθινόν, itaque emendavit ἑνωτῶς ἀληθινόν. Pachymeres notat legi sine distinctione τὸ δὲ τὰ ἀληθινόν, et cum distinctione, utrumque exponens. ¹³ ita legendum. ¹⁴ Memmii liber ἐνότητος, quam lectionem secutus est Scotus et Sarracenus. ¹⁵ Ch. D. P. Sar. πρὸς ἀναγωγὴν δέ. ¹⁶ M. Μένει ἑνδὸν ἑαυτῆς ἀραρότως, sed mendose, opinor, cum nulla auctoritate alia nitatur. ¹⁷ Budæus aspiravit, αὐτῆς. ¹⁸ B. Εἰ μὴ. Interpretes nisi verunt. ¹⁹ Ch. D. P. ἡψ.

uti et contemplativæ secundum mentem saturatæ sacras illas diffusas disciplinas; et divinis consonæ atque ordinatæ affectionis, eorum qui hic sunt ordinum gradus: ac Jesu participationis, divinissimæ eucharistiæ communionem; et quæcumque alia cœlestibus quidem naturis supermundialiter, nobis vero symbolice tradita sunt. Hujus igitur nobis proportionatæ deificationis ergo, benigna initiatio primitiva, cum cœlestes hierarchias nobis exhibendo, tum nostram hierarchiam ad caput nostrum, deiformis illarum sacerdotii assimilatione, coadjutricem earundem initiando, supercœlestes illas mentes sensilibus imaginibus, in sacroscripturistis eloquiorum compositionibus descripsit, ut nos per sensibilia ad spiritualia adduceret, nec non ex effectis sancte symbolis ad simplices cœlestium apices hierarchiarum.

ἡ τεταγμένης ἕξεως, τὰς τῶν ἐνθάδε διακοσμησάντων τάξεις· καὶ τῆς Ἰησοῦ μετουσίαις, τὴν τῆς θειοτάτης εὐχαριστίας μετάληψιν· καὶ ὅσα ἄλλα ταῖς οὐρανίαις μὲν οὐσίαις ὑπερκοσμίως, ἡμῖν δὲ συμβολικῶς παραδέδοται. Ταύτης οὖν ἕνεκα τῆς ἡμῶν ἀναλόγου θεώσεως, ἡ φιλόφρωνος τελεταρχία, καὶ τὰς οὐρανίας ἱεραρχίας ἡμῖν ἀναφαίνουσα, καὶ συλλειτουργῶν αὐτῶν τελοῦσα τὴν καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίαν τῆ πρὸς δύναμιν ἡμῶν ἀφομοιώσει, τῆς θεοειδοῦς αὐτῶν ἱερώσεως, ταῖς αἰσθηταῖς ²¹ εἰκόσι τοὺς ὑπερουρανίους ἀνεγράψατο νόας, ἐν ταῖς ἱερογραφικαῖς τῶν λογίων συνθέσεσιν, ὅπως ἂν ἡμᾶς ἀναγάγοι ²² διὰ τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τὰ νοητὰ, καὶ τῶν ἱεροπλάστων συμβόλων ἐπὶ τὰς ἀπλᾶς τῶν οὐρανίων ἱεραρχιῶν ἀκρότητας.

ADNOTATIONES CORDERII.

Sensus tituli est: Divinam Scripturam, licet, ad nos erudiendos, diversis figuris variegetur, variosque sensus habeat, ut litteralem, allegoricum, moralem, anagregicum; simplicis tamen esse veritatis: qua illustrati, per fidem et dilectionem cum Deo conjungimur.

Per illustrationem hic Scripturam intelligi, patet ex contextu, ubi ait: *Ad sacratissimorum a Patribus traditarum Eloquiorum illustrationes pro viribus suspiciamus*, etc. Cum enim hoc libro sanctorum angelorum ordines et functiones describere proposuerit, et, ut ex sequenti capite patet, simul explicare quam variis formis et figuris in Scripturis deinceps; apte hic præmittit, cur Scriptura tot figuris et symbolis variegetur.

§ I. Ex Epistola canonica Jacobi docet omne bonum, tam naturæ quam gratiæ, a Deo Patre proficisci. Huic enim, tanquam origini Divinitatis, rerum omnium origo attribuitur, atque adeo etiam luminis et illustrationis. Licet autem Filius quoque et Spiritus sanctus lumen sint, non sunt tamen originale lumen quod solus est Pater, sed lumen de lumine; licet sint idem lumen, quia substantiæ ejusdem. De quo sic pulchre D. Damascenus in Carminibus: *Lumen, inquit, immutabile, verbum luminis Patris ingenti, in lumine tuo hodie viso in Thabor, lumen vidimus Patrem, lumen et Spiritum illuminantem omnem creaturam*. Et Gregorius Theologus: *In lumine, inquit, Domini vide lumen^d: in Spiritu Dei Filium amplectere, lumen trinum et imparabile*. Ad hoc ergo lumine in nos omne lumen, atque adeo etiam Scriptura sacra derivatur: quoniam et hæc lumen est, juxta illud: *Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis^e*; et II Petri 1, v. 19: *Cui bene facitis attendentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies illucescat, et lucifer (id est, clara illa Evangelii doctrina) oriatur in cordibus vestris*. Hujus autem luminis sive, ut hic Sanctus ait, Πατροκινήτου φωτοφανελας, id est, a Patre motæ illustrationis emanatio in nos ἀγαθοδότως (quod aliqui quidem non male, bono munere, vel benigna largitione: malui tamen uno verbo Latinis æquivalenti) *beneficè exundans* (licet enim hoc beneficium a Filio quoque et Spiritu sancto nobis concedatur, originaliter tamen soli Patri acceptum refertur, a quo una cum essentia sua benefaciendi propensionem acceperunt), *de novo cœu unifica vis* (hanc enim vim habet omnis divina illustratio, ut mentem varus et inferioris ordinis phantasiis distractam colligat) *ad supra nos revocando simplificat*. Græce ἀναπλοῖ. Ita tres codices Casarei Viennenses, præter quatuor alios, quos Morellius consuluit, quod sensum reddit plenorem quam verbum ἀναπλοῖ, quod plerique interpretes legerunt et verterunt. Hoc vero contingit cum non sunt in nobis schismata, *summus autem perfecti in eodem sensu, et in eadem sententia*, sicut Apostolus præcipit^f: quod quidem per participationem divini luminis fit, impleturque illud in Evangelio Joannis: *Ut et ipsi in nobis unam sint^g*.

Quin et omnis a Patre motæ illustrationis. Sanctus Thomas in 1 parte, q. 9, art. 1 ad 2, hunc sancti Dionysii locum citans ait, divinam Sapientiam dici nobilem esse similitudinariè secundum quod suam similitudinem diffundit usque ad ultima rerum^h. Nihil enim esse potest quod non procedat a divina Sapientia per quamdam imitationem, sicut a primo principio effectivo et formali, prout etiam articulata procedunt a sapientia artificis. Sic igitur, in quantum similitudo divinæ Sapientiæ gradatim procedat, a supremis, quæ magis participant de ejus similitudine, usque ad infima rerum, quæ minus participant, dicuntur esse quidam processus et motus divinæ Sapientiæ in res. Sicut si dicamus solem procedere usque ad terram, in quantum radius luminis ejus usque ad terram pertingit. Et hoc modo dicit exponendum esse hunc locum Dionysii.

§ II. Fonte luci indicato, ad lucem impetrandam adhibet precationem, juxta præceptum Domini, in nomine Jesuⁱ: *Qui paterna lux est vera*. Primum, quia ut Verbum Patris, *splendor gloriæ et figura substantiæ ejus^k*, naturaliter et per essentiam est lux, cætera vero per participationem (sic accipitur

^d Psal. xxiv, 10. ^e Psal. cxviii, 105. ^f I Cor. 1, 10. ^g Joan. xvii, 21. ^h Sap. vii. ⁱ Joan. xv, 16. ^k Hebr. 1, 3.

VARIE LECTIONES.

²¹ art eulum non habent Ch. D. P. ²² D. ἀνάγοι.

verum primæ Joannis v, 20), secundo, quia vera, et opposita falsis doctrinis gentilium et philosophorum. Tertio, quia a verius et perfectius nos illuminat, quam omnis lux corporea, ut sit metaphora: sic Christus dicitur vera vilis¹; sic Eucharistia dicitur verus panis².

Qui illuminat omnem hominem. Quæ, inquit Cyrillus, omnibus acti dat lumen rationis. Verum hoc melius accipe de lumine spiritali. Verbum enim Patris illuminat omnem hominem³, supple quantum in ipso est. Unde qui non illuminantur, sibi impotent, quia lumen fidei, et gratiæ Christi oblate, recipere nolunt: ita idem Cyrillus, cum Chrysostomo et Theophylacto.

Per quem ad hæreticos, id est, originem lucis Patrem, accessum obtinimus (quasi enim mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus⁴) *ad sacratissimorum a Patribus traditarum Eloquiorum illustrationes, id est sacras Scripturas, pro veribus suscipimus; nec non ad ipsas symbolicè nobis et anagogicè patefactas celestium mentium hierarchias, prout posuimus, intueamur.* Nam, ut Chrysostomus, homil. 26 in Joannem ait⁵: Omne illud quod sub sermone caeli, substantiam angelorum declarare non potest, vel corpus quod habet et crassitudinem et triplicem dimensionem. Unde fit ut, dum Scriptura, ad captum nostrum, spiritibus incorporeis corporales figuras alligat, his quidem qui digni sunt, et ad anagogicum sensum transcendunt, innotescat, reliquis vero omnibus in æreano et occulto relinquatur: quod illis visus alio dignificatur. *Ante principium et supra quam principalem Patris, qui principium Diverſitatis est, illustrationem, id est Scripturam* (vid. supra. Generales observationes) *quæ vobis angelorum in figuratis signis beatissimas eruciat. A hierarchia, id est sub symbolis et figuris materia in angelis descripta, immoterialibus et intremenda mensis oculis irromittentes, abstracte a materia intellectu contemplantis, ex eadem, si licet Scriptura, quatenus symbolica est, et figuris variegata, rursus ad simplicitatem radium intendamus, id est simplicem ejus sensum litteralem, sive veritatem sub figuris illis latentem consideremus: quanquam neque ipsa est Scriptura, qua parte symbolica est, nunquam intimo sua veritate deſinitur; id est nunquam est sine intimo suo sensu litterali, qui omni sensui, etiam figurato et mystico, semper subest: sed ad sublimem eam et perfectiorem eorum qui providentia reguntur contemplationem; id est ut homines a terrenis et divinis cogitationibus, ad ea quæ animo collecto meditanda inducantur: dum, uti docet, beatius multiplicatur atque emanat, id est dum decenti modo Scriptura, Deo se benigne ad captum nostrum accommodante, figuratas ac diversos sensus, cum allegoricis tum morales et anagogicos continet, etiam intus in semetipsa stabiliter manet, id est, semper intrinsecum suum sensum litteralem habet, immobili plenitudine nimode firmata, id est qui nunquam varietur; sensus enim litteralis a Spiritu sancto proprio intentionis semper idem est, quantumvis multiplicentur sensus accomodatissimi vel tropici ac figurati vestiantur: et ad se, ut suus est, attendentes, pro cujusque capacitate, simplicitate sua ratione, vel et simpliciter sua veritate, quam continet, subigit usque, nempe a terrenis ad celestia, et a divinis cogitationibus ad animi collectionem et iter conjunctionem traducendo. Neque enim potest aliter fieri te rursus principata, id est utimus illo Scripturæ sensu, cum de divinis et mere spiritalibus rebus agit, nobis illucere, nisi sacrarum varietate operimentorum anagogicè obvelatas. Nam, ut hoc hoc ait divus Maximus, sine typis et symbolis non possumus, dum in corpore sumus, aspiciere incorporea et materialia expertis. Quoniam in hoc vitæ statu anima quidem corpore vestita est, ratio vero imaginatione, mens denique ratione. Hic est imaginatio, qua utimur visibusque quamplurimum, intelligentiæ notitia assistente sensibilibus imaginibus induit; quæ tres cogitationis nostræ, non tam nuda, quam veritas quadam accommodata videtur. Induunt igitur sapientes merito, sicut dicimus, sensibilibus quidem intelligibilia, his vero divina. Sic etiam Plato provide jubet, hominem sub tenebrosæ specus intum, ad intendendam meridiam luccam non subito compellendum, sed monstrandum hinc solem, primo quidem ad hæreticæ lumen in aqua, deinde in luna, sub nocte serena, deum in ipsa æris serenitate diurnam. Similibus quoque gradibus rudo vult ingenium ad contemplantam Divinitatem perducere.*

Symbolicè nobis et anagogicè patefactas. § Hinc sanctus Thomas 1^a parte, quest. 1, art. 9, in corpore, concussit, in sacra doctrinâ, cum ea cuncta hominibus communiter proponatur, metaphoricè et corporalibus similitudinibus divinis capere maxime conveniens esse. Deus enim, inquit, omnibus providet secundum quod competitis eorum ratione. Est autem naturale homini, ut per sensibilia ad intelligibilia veniat; quia omnis nostra cognitio a sensu initium habet. Unde convenienter in sacra Scriptura traduntur nobis spiritalia sub metaphoricè corporalium. Et hoc est quod infra paulo post dicit Dionysius, non posse aliter divino-principalem illum radium nobis illucere, nisi sacrarum varietate operimentorum omnium anagogicè obvelatum. Radium autem divino-principalem vocat ipsam rerum divinarum veritatem.

Porro convenientissime nobis divina similitudinibus corporalibus designari, ex Dionysio quatuor rationibus probat D. Thomas in lib. 1° Sentent., dist. 34, q. 3, articulo 1°. Prima et principalis est propter materiæ sublimitatem, quæ nostri intellectus capacitatem excedit. Unde non possumus rerum divinarum veritatem secundum modum suum capere, atque ideo oportet illas nobis secundum modum nostrum proponi. Est autem nobis connaturale, a sensibilibus et intelligibilibus, et a posterioribus in præteritum notitiam devenire, et ideo sub figura sensibilibus, intelligibilia nobis proponuntur, ut ea his quæ notamus, ad incognita mens nostra surgat.

Secunda ratio est, quia cum in nobis sit duplex pars cognoscitiva, scilicet intellectiva et sensitiva, præterit divina Sapientia, ut utriusque pars, quoad fieri poterat, in divina reduceretur. Et propterea figuras corporalium adhibuit, quæ sensitiva parte capi possunt, quia ipsa intellectualia rerum divinarum attingere non poterat.

Tertia ratio est, quia in Deo verius cognoscimus quid non est, quam quid est. Unde S. Dionysius sequenti cap., § 3°, dicit negationes in divinis esse veras, affirmationes vero incongruas. Et ideo cum de omnibus quæ de Deo enuntiamus, intelligendum sit, illis non eo modo convenire Deo, prout inveniantur in creaturis, sed per aliquem modum imitationis et similitudinis, hujusmodi emendatis Dei expressius ostendebatur per ea quæ magis manifesta sunt ab ipso removeri. Hæc autem sunt corporalium, et non convenientius nisi speciebus corporalibus divina significari, ut his associatus disceret humanus ani-

¹ Joan. xv, 1. ² Joan. vi, 50. ³ Joan. 1. ⁴ I Tim. ii, 5. ⁵ Cæli hier. cap. 2, § 3.

VARIÆ LECTIONES.

⁵⁵ Hoc non existat in libris vulgatis, sed citatur a Cyparissio in Theologia materialia.

non nihil eorum quæ de Deo prædicat, illi attribuere, nisi per quamdam similitudinem secundum quod creatura imitatur Creatorem.

Quarta ratio est propter occultationem divinæ veritatis; quia profunda fidei occultanda sunt, cum infidelibus, ne irrileant, tam simplicibus, ne errandi occasionem sumant. Et has causas Dionysius cap. 2 *Cœlestis hierarchiæ*, et in *Epistola ad Titum* assignat.

Nota item ex D. Thoma citato, in cognitione intellectualium dum esse considerata, scilicet principium speculationis et terminum. Principium quidem est ex sensibus, sed terminus est in intelligibilibus, secundum quod in cognitione naturali ex speciebus a sensu acceptis, intentiones universales accipiuntur per lumen intellectus agentis. Et ideo dicendum est quod ad terminum speculationis, principium debeat ex aliquibus sensibilibus speciebus in divina consurgere, juxta normam a S. Dionysio hic § 3 præscriptam. Ex his tamen, ut bene probat S. Thomas 1^a parte, q. 88, art. 2, nunquam intellectus noster in perfectam et quidditativam rerum immaterialium cognitionem devenit, cum quidditas rei materialis, quam abstrahit intellectus noster a materia, sit omnino alterius rationis a substantiis immaterialibus, ut fusius ibidem probat, et S. Dionysius *De divinis nominibus* c. 1. § 1.

§ III Quapropter primitiva illa rituum sacerorum institutio, etc., id est divina ordinatio, ut cœlestem angelorum hierarchiam imitaremur, materialis illam symbolis et figuris ad captum nostrum accommodare tanquam in speculo et ænigmate descripsit, ut sensibus istis figuris adiuti, quasi per gradus quosdam spirituales ascensiones in corde nostro disponamus. *Quandoquidem fieri non possit, ut mens nostra ad immaterialem contemplationem intendatur, nisi e propinquo materiali via fuerit manufacture.* Nam ut Gregorius Theologus in secundo libro de Theologia art. impossibile est ei, etiam qui valde festinat, umbram suam transire (tantum enim semper umbram anticipat, quantum antevertitur): aut sicut fieri non potest, ut extra aquam piscis nalet; sic non potest fieri, ut qui in corpore sunt absque corporeis, cum his quæ intelligentiam complectuntur, omnino sint. Semper enim aliquid de nostris rebus interuenit, quamvis et mens ab his quæ ceruuntur maxime avocet, et sola secum collecta, cognata et inaspectabilia intelligentia assequi nitatur. *Cogitando scilicet apparentes hæc pulchritudines, etc.* Exemplar proponit quomodo a rebus sensibilibus ad spirituales mente transcendere debeamus; hæc enim de causa bene in Scripturis angelos nobis sensibilibus formis depinxit, 6 ut ex fictis symbolis ad simplices cœlestium hierarchiarum vertices contemplando ascenderemus.

Nisi e propinquo materiali via fuerit manufacture. Status enim hujus vitæ istiusmodi opus habet adminiculis, ut ad cœlestium contemplationem mens nostra erigatur. Nam et ideo *Verbum caro factum est*, ut per assumptam humanitatem visibilem, aptius nos de invisibilibus erudiret atque accenderet, ut in Prefatione, quæ in sacro missæ officio recitatur, pulchre docet sanctus Gregorius: Per incarnati, inquit, Verbi mysterium, nova mentis nostræ oculis lux tuæ claritatis infulsit: ut dum visibiliter Deum cognoscimus, per hunc in invisibilem amorem rapiamur: *cogitando scilicet apparentes hæc pulchritudines arcuorum esse decorum effigies, etc.*, id est ut intellectus noster cogitet, sensibiles decores, et ornatus istos exteriores esse duntaxat imagines, imo obscuras repræsentationes interioris atque intellectualis formositatis, ut ratiocinando: Si corpus corruptibile, quod mistum est, et intus tam sædum, adeo pulchrum formosum videatur, quam sine comparatione pulchrior debet esse anima rationalis atque immortalis, supersplendidissimæ et superpulcherrimæ Trinitatis imago? Si item sol iste sensibilis tam lucidus, speciosus et delectabilis sit oculis ad videndum, quam infinite pulchrior, splendidior et amantior ad videndum esse debet Sol ipse sapientiæ, superexcellentiissimus Deus? Atque similiter in cæteris argumentandum.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (7).

Cum titulus sit *Hierarchia*, sciendum est hierarchiam esse constitutionis ipsius sacerorum principium et quasi curam; atque hierarchiam esse sacerorum moderatorem et curatorem ac provisorem, non tamen sacerdotum, sed qui tam sacra, quam eorumdem et Ecclesiæ mysteriorumque ordinem distribuit, neque tamen princeps est sacerdotum. Hanc explicationem etiam magnus ipse Dionysius in libro *De ecclesiastica hierarchia* ponit. Neque secus etiam hoc modo dicere liceat: Hierarchiam esse sacrum quoddam regimen, quo sancte quis regit ac regitur: ita ut neque in regimine tyrannici sit neque in subiectione violentia. Porro ut hanc definitionem absolvamus, dicimus, eum non ab hisdem quos regit, regi, sed ab aliis quidem regi, alios vero regere, ut decimo quinto capite præsentis libri accipit. Cœlestem vero vocat, ad distinctionem nostræ hierarchiæ, de qua seorsum alium quendam librum componit.

Ἐπειδὴ Ἱεραρχίαν ἢ ἐπιγραφὴν ἔχει, ἰστέον, ὅτι Ἱεραρχία ἐστὶν ἡ τῆς διατάξεως αὐτῆς τῶν ἱερῶν ἀρχή, καὶ οἶοναι φρονεῖς καὶ ἱεράρχης ὁ τῶν ἱερῶν ἀρχῶν καὶ φρονεῖζων, καὶ προνοῶν, οὐ μὴ τῶν ἱερῶν, ἀλλ' ὁ καὶ τὰ ἱερά καὶ τὴν κατάστασιν αὐτῶν τε καὶ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τῶν μυστηρίων διατάσσων, οὐ μὴ δὲ ὁ ἀρχιερεὺς. Ταύτην δὲ τὴν ἐξήγησιν καὶ αὐτὸς ὁ μέγας Διονύσιος, ἐν τῷ Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας τίθησιν. Οὐ χεῖρον δὲ καὶ οὕτως εἰπεῖν - Ἱεραρχία ἐστὶ, καθ' ἣν ἱερῶς τις ἀρχει καὶ ἱερῶς ἀρχεται, μῆτε τὸ ἀρχειν τυραννικὸν ἔχων, μῆτε τὸ ἀρχεσθαι βίαιον. Προσεπεξεργαζόμενοι δὲ τὰ τοῦ ὀρισμοῦ, λέγομεν, ὅτι οὐ παρ' ὧν ἀρχεται, τούτων ἀρχει, ἀλλὰ παρ' ἄλλων μὲν ἀρχεται, ἄλλων δὲ ἀρχει, καθὼς ἐν τῷ πεντακαίδεκάτῳ κεφαλαίῳ διαλαμβάνει τοῦ παρόντος συντάγματος. Οὐρανίαν δὲ λέγει πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱεραρχίας, περὶ τῆς ἰδίᾳ συντάττει βιβλίων ἕτερον.

† I Cor. XIII, 12. * Psal. LXXXIII, 6. • Joan. 1, 14.

(7) Vide scholia S. Maximi t. II, cap. 1.

§ I. Φησὶν ὁ μέγας Διονύσιος πρὸς τὸν πᾶν Ἐφε-
 αίων ἐπίσκοπον Τιμόθεον, ὃν καὶ συμπρεσβύτερον
 καλεῖ, οἶονεὶ συνεπίσκοπον, ὡς καὶ ἑαυτὸν πρεσβύ-
 τερον, οἶον ἐπίσκοπον (οὕτω γὰρ καὶ ὁ Παῦλος ταῖς
 τῆς Ἀσίας συντασσόμενος Ἐκκλησίαις, φησὶν, ὡς
 ἐν ταῖς Πράξεσι φέρεται), φησὶ τοίνυν, δανεισάμε-
 νος ἐκ τοῦ Ἰακώβου τὸ προοίμιον, ὅτι πᾶσα παραχῆ
 ἀγαθοῦ, καὶ πᾶν χάρισμα τέλειον, καὶ ἀνελλιπές
 πάντως καθ' αὐτὸ, ἐπεὶ παρὰ τὴν τῶν ὑποδεχομένων
 ἔστιν πολλάκις ἐλλείπει καὶ οὐ τοῦ χαρίσματος
 τοῦτο, ἀλλὰ τῆς ἡμετέρας δυνάμεως χωρούσης
 καθ' ὅσον οἷα τὴ ἐστίν. Ὡς γὰρ ὁ αὐτὸς ἥλιος,
 διαφόροις ὑποκειμένοις ἐπιπολάζων, ἕτερον ἑτέρου
 πλεον θερμαίνει, καὶ οὐ τοῦ ἡλίου τοῦτο, ἀλλὰ
 τῶν ὑποδεχομένων τὸν ἥλιον· οὕτω καὶ τὸ θεῖον
 δῶρημα τέλειον ὄν, κατὰ τοὺς ὑποδεχομένους ὑφίεται
 τε καὶ ἐπιτείνεται, Πᾶν τοίνυν τέλειον δῶρημα
 οὐρανόθεν ἐστὶ, κατεργόμενον ἀπὸ τοῦ τῶν φώ-
 των Πατρὸς. Πατέρα δὲ τῶν φῶτων λέγει τὸν Θεὸν
 ὁ μέγας Ἰακώβος, ὡς Πατέρα οἰκτιρῶν, τὸν αὐ-
 τοφῶς ὄντα, καὶ δημιουργὸν καὶ συντηρητικὸν τῶν
 φῶτων· πατήρ γάρ ἐστιν ὁ παράγων καὶ τηρῶν τὰ
 ἐξ αὐτοῦ· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς Πατήρ τῶν φῶτων, ὡς
 καὶ πάσης κτίσεως ἐστὶ δημιουργός. Οὐκ εἶπε δὲ,
 Πατήρ οὐρανοῦ, οὔτε γῆς, ἀλλὰ φῶτων, διὰ τὸ
 προκείμενον, ὅτι καὶ τὰ δωρήματα ἐκφωτισμοῦ
 θεῖου τοῦ ἀνθρώποις ἐγγίνονται. Τοῦτον τὸν Πατέρα
 τῶν φῶτων, παρακατιῶν καὶ ἀπολύτως καλεῖ Πα-
 τέρα μόνον, πρὸς τὴν τοῦ συναγωγῶ Πατρὸς
 ἐνότητά λέγων, ὡς δημιουργὸν καὶ συνοχέα ἡμῶν
 τε καὶ πάσης κτίσεως· ἢ καὶ ἄλλως Πατέρα φῶ-
 των, Υἱοῦ τε καὶ Πνεύματος δηλονότι. Ἀλλὰ καὶ
 πᾶσα θεοκινήτου φωτοχυσίας προέλευσις, εἰς ἡμᾶς
 ἐξ ἀγαθότητος παραγινομένη, πάλιν ὡς ἐνοποιὸς
 αὐτῆ δύναμις ἀνάγει ἡμᾶς, καὶ ἀναπλοῖ, καὶ ἐνο-
 ποιεῖ, καὶ τὸ ἐνοφρονεῖν παρασκευάζει, καὶ ἀπὸ
 τῶν γῆινων ἐπιστρέφει πρὸς τὴν τοῦ συναγωγῶ
 Θεοῦ Πατρὸς ἐνότητα, καὶ θεοποιῶν ἀπλότητα. Μέ-
 χρι γὰρ τούτου κεχωρισμένοι ταῖς γνώμας ἐσμέν,
 ἕως οὗ κατὰ κόσμον περιπατῶμεν· ὅταν δὲ πρὸς
 Θεὸν ἀνοφωθῶμεν, τότε ἐν γινόμεθα ἐν Θεῷ, καὶ
 χάριτι κατὰ τὴν ἀπλότητα θεοποιούμεθα, καθὼς καὶ
 ὁ Κύριος πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα φησὶν, Ἴνα
 ὡσιν ἐν, καθὼς καὶ ἡμεῖς ἐν ἐσμεν. Τὸ γοῦν,
 Πᾶν δῶρημα ἐκ Θεοῦ, ἐκ τοῦ Ἰακώβου εἰληφε· τὸ
 δὲ, Ὅτι καὶ πᾶν ἀγαθὸν εἰς αὐτὸν τείνει, καὶ ἡμᾶς
 ἀνάγει, ἐξ ἑαυτοῦ τίθησιν. Ἀμφοτέρα δὲ κα-
 τασκευάζει ἐκ τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος Ὅτι ἐξ
 αὐτοῦ τὰ πάντα, καὶ εἰς αὐτόν.

§ II. Ἐπεὶ τοίνυν ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, καὶ εἰς Θεὸν
 τείνει πᾶν ἀγαθόν, φέρε ἐπικαλεσάμενοι τὸν Σω-
 τήρα Κύριον, τὸ τοῦ Πατρὸς φῶς καὶ ἀπαύγασμα,
 τὸ ὄν, τὸ ἀληθινόν. Ἡ ἄμα, ὅτι καὶ τὰ ἡμέτερα
 ὄντα λέγονται, ἀλλὰ κατὰ μετοχὴν, καὶ οὐ κυρίως.
 Ἡ κατὰ στιγμήν, τὸ φῶς. Ποῖον φῶς; Τὸ ὄν, οὐ γὰρ
 ἀνύπαρκτόν ἐστιν, ὡς τοῦτο τὸ φῶς. Ποῖον φῶς; Τὸ
 ἀληθινόν, κατὰ τὴν τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου φω-

§ I. Magnus Dionysius ad Ephesiorum episco-
 pum Timotheum, quem et compresbyterum, id est
 coepiscopum, vocat, sicut ipse se presbyterum seu
 episcopum (nam et eodem modo Paulus Asiæ com-
 ponens Ecclesias loquitur, ut in Actis refertur ¹),
 ex Jacobo proœmium mutuando ait; *Omne datum
 bonum, et omne donum perfectum* ², et indeficiens
 in semetipso, tametsi pro suscipientium habitudine,
 sæpenumero deficiat: quod utique non ex dono
 provenit, sed ex viribus nostris, quæ capiunt
 quantum possunt. Quemadmodum enim ipse ³ sol,
 diversis rebus subditis apparens, alterum altero
 plus calefacit, idque non ob solis, sed eorum quæ
 solem excipiunt diversitatem; sic utique divinum
 donum cum sit perfectum, pro suscipientium ca-
 pacitate vel remittitur vel intenditur. *Omne igitur
 donum perfectum desursum est, descendens a Patre
 luminum* ⁴. Patrem autem luminum magnus hic Ja-
 cobus Deum vocat, utpote Patrem misericordiarum,
 qui et ipsemet lux est, et creator ac conservator
 luminum; pater enim est qui producit et conservat
 quæ ex ipso sunt; sic et Deus Pater luminum, ut
 qui omnis creaturæ conditor existat. Non dixit au-
 tem, Pater cæli, neque terræ, sed luminum, pro-
 pter propositum; quoniam etiam dona ex illustra-
 tione divinæ hominibus obtingunt. Hunc Patrem
 luminum in decursu etiam absolute solum Patrem
 nominat, dicens: *Ad unitatem Patris congregan-
 tis*, ut qui creator sit ac conservator noster
 omnisque creaturæ: quanquam etiam alias Pater
 luminum ait, scilicet Filii ac Spiritus sancti. Sed
 et omnis a Deo proficiscentis illustrationis proven-
 tus, ad nos ex bonitate dimanans, denuo, ceu ipsa-
 met vis unifica, sursum nos elevat, simplicatque,
 et quid unum facit, atque ad unum sapiendum
 informat; nec non a terrenis convertit ad congre-
 gantis Dei Patris unitatem, ac deificam simplicita-
 tem. Eo enim usque sententiis dissidemus, quandiu
 secundum mundum ambulamus: quando vero ad
 Deum assumpti fuerimus, tunc unum sumus in Deo,
 atque ejus gratia per simplicitatem deificamur, sic-
 ut etiam Dominus ad Patrem suum ait: *Ut sint
 unum, sicut et nos unum sumus* ⁵. Illud itaque,
*Omne donum ex Deo, ex Jacobo sumpsit; istud au-
 tem, Quoniam omne bonum in ipsum tendit, et nos
 sursum levat, ex semel ipse ponit. Utrumque porro
 confirmat ex Apostolo dicente: Quoniam ex ipso
 omnia, et in ipsum.*

§ II. Cum itaque ex Deo sit, et in Deum tendat
 omne bonum, aegedum invocantes Salvatorem Domi-
 num, qui Patris lux est ac splendor, qui est, qui
 verus est. Vel conjunctim; quia etiam res nostræ
 dicuntur esse, sed per participationem, et non
 proprie. Vel cum interpunctione, Lux. Qualis lux?
 Quæ est; neque enim subsistentia caret, uti lumen
 hoc nostrum. Qualis lux? Vera, juxta evangelistæ

¹ Act. xx, 18. ² Jac. i, 17. ³ Ibid.

⁴ Joan. xvii, 22.

Joannis vocem, *Erat lux vera*; nam subiungit: *Quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* 7, per quam etiam ad principium lucis 8 Patrem accessum obtinimus: principium, inquam, lucis; vel quia principium et causa luminum est, Filii scilicet ac Spiritus sancti; vel quod ab initio lux existat; nihil autem principio superius est. Agedum ergo, invocantes Dominum, ad illuminationes Scripturarum a Patribus traditarum pro viribus aspiremus, et quæ ab illis symbolice et analogice (neque enim naturaliter, sed per signa quædam res cœlestes demonstrarunt) traditas divinarum virtutum hierarchias: quas etiam *mentes* appellat, ad nostri differentiam, qui sensu vivimus; nam et sic Isaia, mens magna Assyrius; et item mens magna, princeps Babylonis, id est diabolus. Divinarum, inquam, mentium hierarchiam, quoad possumus intueamur, atque illustrationem quæ ex Deo est, sine qua neque ipsas cœlestes virtutes, neque Deum nosse valemus, quantum fas est, inspiciamus; principialem, inquam, illam, utpote ab initio existentem, et superprincipialem; quia nihil de Deo satis significanter afferri potest, quinimo hic omnis oratio omnisque cogitatio deficit, sic et essentia et superessentialis, nec non Deus et supra Deum. Hanc itaque illustrationem, quæ ex Deo est, suscipientes, quæ angelorum hierarchias in figuratis symbolis et imaginibus exprimit, immateria- libus et intremulis oculis, id est fixis seu tranquillis (amat enim Deus tranquillitatem, sicut virtus contraria turbationem), rursus ex ipsamet illustratione ad divinum radium intueamur, juxta primam propositionem quam fecimus: Quoniam ex ipso bonum et in ipsum; atque ita in divina simplicitate unificemur. Neque enim ipse, dum in insipientibus multiplicatur, a propria illa sua unica simplici- que intimitate atque occultatione deficit (siquidem omnifus extraneis incognitus existit), dum vero pro eorum qui providentia reguntur captu per bonitatem multiplicatur ac variegatur, denuo intra semetipsum firmiter in immobili identitate manet, atque in ipsum intuentes unificat, idem in se permanens; non secus ac lumen, dum luculenter illumina- nat, idem etiam in se remanet secundum simplicam suam et unificam unionem identitatemque, et se excipientes, pro cujusque captu, in quantum accedunt, illustres reddit. Ubi observa, ut suspicere quidem nostrum, sed illustratio et elevatio sit a Deo. Nisi enim e rebus sæcularibus emersemus suspexerimusque, quomodo 9 elevatio et illustratio nobis obtingat? juxta illud, *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi* *. Neque enim, inquit, fieri potest ut divinus ille radius nobis illu- ceat, nisi quibusdam rerum nobis familiarium vela- mentis fuerit obvelatus (nam intolerabile lumen ejus ac virtutem quis sustinebit?), et ex rebus no- stratis, Dei prudentia, connaturaliter ac proprie

Α νην, Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν· ἐπιφέρει γάρ· Ὁ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, δι' οὗ καὶ τὴν πρὸς τὸν ἀρχιφωτὸν Πατέρα προσέλευσιν ἐλάβομεν· ἀρχιφωτὸν δὲ, ἢ ὡς ἀρχὴν καὶ αἰτίαν τῶν φώτων, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος· ἢ τὸν ἐξ ἀρχῆς φῶς ὄντα· οὐδὲν δὲ τῆς ἀρχῆς ἀνιστερον. Φέρε γοῦν ἐπικαλεσάμενοι τὸν Κύριον, ἐπὶ τὰς ἐλλάμψεις τῶν πατροπαροδῶτων Γραφῶν, ὡς δυνατόν, ἀνανεύσωμεν, καὶ τὰς ὑπ' αὐτῶν συμβολικῶς καὶ ἀναγωγικῶς (οὐ γὰρ φυσικῶς, ἀλλὰ διὰ τινων σημεῖων τὰ οὐράνια ἐδειξαν) παραδοθείσας ἱεραρχίας τῶν θεῶν δυνάμεων, ἃς καὶ τὸς λέγει, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν αἰσθήσει ζώντων ἡμῶν· οὕτω γὰρ καὶ Ἦσαϊας τὸν νοῦν τὸν μέγαν τὸν Ἀσσύριον· καὶ πάλιν, νοῦς μέγας, ἀρχὸν Βαβυλῶνος, τουτέστιν ὁ διάβολος. Β Τὴν γοῦν θεῶν νοῶν ἱεραρχίαν, καθ' ὅσον ἰσχύομεν, κατιδῶμεν, καὶ τὴν φωτοδοσίαν τὴν ἐκ Θεοῦ, ἧς διχα οὐδ' αὐτὰς τὰς οὐρανίους δυνάμεις, μὴ ὅτιγε Θεὸν γνωρίσαι ἐστίν, ὡς ἐφικτὸν, κατοπτεύσωμεν· τὴν ἀρχικὴν, ὡς ἀπαρχῆς οὖσαν καὶ ὑπεράρχιον· ὅτι οὐδὲν ἐπὶ Θεοῦ ἰκανῶς ἔχει τῆς σημασίας, ἀλλὰ καὶ πᾶς λόγος, καὶ πᾶσα ἐννοία ἡττωνται, οὕτω καὶ οὐσία καὶ ὑπερούσιος, καὶ Θεὸς καὶ ὑπέρθεος. Ταύτην οὖν τὴν ἐκ Θεοῦ φωτοχυσίαν δεξάμενοι, ἢ τὰς ἱεραρχίας τῶν ἀγγέλων ἐν τυπωτικοῖς συμβόλοις καὶ εἰκονίσμασιν ἐκφαίνει, αὐλοῖς καὶ ἀτρεμέσιν ὀφθαλμοῖς, ἢ οἰονεὶ στερόβοις ἢ καὶ ἡσυχίαις (χαίρει γὰρ τὸ θεῖον τῇ ἡσυχίᾳ, ὡς τῷ ὄχλῳ ἢ ἐναντία δύναμις) πάλιν ἐξ αὐτῆς τῆς φωτοδοσίας, ἐπὶ τὴν θεῖαν ἀνυψωθῶμεν ἀκτίνα, κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς ὑπόθεσιν, ἣν ἐλέγομεν, ὅτι ἐξ αὐτοῦ τὸ ἀγαθόν, καὶ εἰς αὐτὸν, καὶ ἐνοποιηθῶμεν ἐν τῇ θεῖᾳ ἀπλότητι. Ὅτι οὐδ' αὐτῇ ποικιλλομένη πρὸς τὰ ὑποδεχόμενα ἐξίσταται τῆς ἰδίας ἐνικῆς καὶ ἀπλῆς ἐνδότητος καὶ κρυφιοτήτος (πᾶσι γὰρ τοῖς ἐξωθεν αὐτῆς ἀγνωστός ἐστι), πληθυνομένη δὲ καὶ ποικιλλομένη πρὸς τὴν τῶν προνοουμένων συνάφειαν δι' ἀγαθότητα, μένει πάλιν ἐνδὸν ἐαυτῆς παγίως ἐν ἀκινήτῳ ταυτότητι, καὶ τοὺς ἐπ' αὐτὴν ἀνανεύοντας ἐνοποιεῖ, ταυτῇ· μένουσα· ὡσπερ τὸ φῶς, φωτίζον ἄνθρωπος, φῶς τὸ αὐτὸ μένει, κατὰ τὴν ἀπλωτικὴν αὐτῆς καὶ ἐνοποιὸν ἔνωσιν καὶ ταυτότητα, καὶ ἀνάγει τοὺς ὑποδεχομένους ἀναλόγως αὐτοῖς, καθ' ὅσον σπεύδουσι, τοσοῦτον καὶ φωτιζομένους. Τέως δὲ σκόπει, ὅτι ἢ μὲν ἀνάνευσις ἡμετέρα· ἢ δ' ἀνάτασις καὶ ἀνύψωσις ἐκ Θεοῦ. Εἰ μὴ γὰρ ἡμεῖς τῶν κοσμικῶν ἀνανεύσωμεν, πῶς ἢ ἀνύψωσις καὶ ὁ φωτισμὸς ἐπιγενήσεται; κατὰ τὸ· Ἦρα τοὺς ὀφθαλμοὺς μου εἰς τὰ ὄρη, ὅθεν ἤξει ἡ βοήθειά μου. Καὶ γὰρ, φησὶν, οὐδὲ δυνατόν ἄλλως ἐπιλάμψαι τὴν θεῖαν ἀκτίνα, εἰ μὴ ἐξ ὧν συνειθέσμεθα, καὶ μὴ διὰ τινων παραπετασμάτων περικεκαλυμμένην (τὸ γὰρ ἀστεκτον αὐτῆς τοῦ φωτός καὶ τῆς δυνάμεως, τίς ὑποστήσεται;) καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων, προνοία Θεοῦ συμφυῶς καὶ οἰκειῶς ταῖς ἡμετέραις αἰσθήσει διεσκευασμένην· ὅτε δηλονότι σωματικῶς τὰ ἀσώματα λέγομεν, οἷον μέλι ἀνθρώπινα ἐπὶ Θεοῦ, καὶ θυμὸς, καὶ ὕπνους, καὶ τὰ παραπλήσια· ταῦτα γὰρ ἐστὶ τὰ παραπετάσματα. Ἐπεὶ οὖν τοῖς αἰσθητοῖς τὰ ὑπὲρ αἰσθησὶν ἐντυποῦ-

μεν, ὁμοίως ἔχει καὶ ἡ καθ' ἡμᾶς ἱεραρχία πρὸς τὴν οὐρανόθεν ἐκείνην καὶ ἀφανῆ· οὕτω γὰρ εὐδόκησεν ἡ τελετάρχης ἱεροθεσία, ἡ τῆς τῶν ἱερῶν μυστηρίων ἡμῶν διακοσμήσεως τάξις τε καὶ παράδοσις· τελετῆ γὰρ λέγεται ἡ τῶν μυστηρίων μετάδοσις, ἅτε τὸν μουσόμενον τελειοῦσα· καὶ τοὺς μεμυημένους τελείους καλεῖ ὁ Ἀπόστολος, λέγων· Ὅσοι οὖν τέλειοι, τοῦτο φρονῶμεν.

tionem, quæ sacramentorum rituum nostrorum ordo et traditio est : siquidem initiatio seu perfectio, sacramentorum mysteriorum communicatio nuncupatur, ut quæ initiatos perficiat; atque ita consecratos, perfectos vocat Apostolus, dicens : Quicumque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus *.

§ III. Εὐδόκησεν οὖν ἡ τελετάρχης ἱεροθεσία, ἵνα τὰς ἀθλοὺς καὶ οὐρανοὺς ἱεραρχίας ὑλικοῖς σχήμασι καὶ μορφαῖς παραδώσῃ, ὅπως ἀναλόγως ἀπὸ τούτων τῶν ἱερῶν τυπώσεων ἐπὶ τὰς ἀτυπώτους καὶ ἀσχηματίστους ἀναχθῶμεν ἀναγωγᾶς. Ὅρα γὰρ, ποιήσεις, φησί, κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι· ἐπιπέ μὴ δυνατόν ἐστι τῷ ἡμετέρῳ νοῖ πρὸς τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἀνυψωθῆναι κατὰστασιν ἀμέσως, μὴ διὰ τινων μορφῶν καὶ σχημάτων χειραγωγουμένων, καὶ λογιζομένων ἐκ τούτων ἐκείνα· τὰ μὲν φαινόμενα κάλλιπ, τὴν τοῦ ναοῦ, λέγω, καλλονὴν καὶ εὐπρέπειαν, ἀπεικονίσματα τῆς ἀφανοῦς εὐμορφίας ἔχοντι· τὰς δὲ διὰ τῶν θυμιαμάτων εὐωδίας, τῆς νοητῆς διαδόσεως ἐκτυπώματα· διαδίδοται γὰρ ὁ φωτισμὸς ἐκείσε, ὡς ἐνταῦθα ἡ εὐωδία· τὰ δὲ τῶν κηρῶν καὶ τοῦ ἐλαίου φῶτα, τῆς φωτοχυσίας ἐκείνης εἰκόνα, καὶ τῆς κατὰ νοῦν πάλιν θεωρητικῆς πλησμονῆς· τὸ γὰρ ἐκ μέρους ἐστὶν ὅτε καὶ ἡμῖν καταργηθῆσεται, κατὰ τὸν Ἀπόστολον· τὰς διεξοδικὰς μαθητείας; τὰς διὰ τῶν ὀρωμένων πραγμάτων καλλόγων πλατυτέρας ἀποδείξεις. Τίς δὲ ἐστὶν ἡ θεωρητικὴ τοῦ νοῦς πλησμονή; ὅτι δῆλον, ζητῶν ὁ νοῦς περὶ τῶν θείων, καὶ θεωρῶν οὕτως ὅπως οὖν ἐπιδράξεται, πληροῦται ἐν ἐκείνῳ καὶ κορέννεται. Τί γὰρ ἐστὶ τῶν θείων, ὅπερ οὐχ ὑπεραίρει τὸν νοῦν, καὶ τὴν ἐφῆσιν αὐτοῦ, λίχνην οὔσαν, ἴσται καὶ κορέννεται; καθάπερ εἶρηται· Ἐμνήσθη τὸν Θεοῦ, καὶ ἐκφράσθη· καὶ πάλιν· Ἐδίψησέ σε ἡ ψυχὴ μου, ποσαπλῶς δὲ ἡ σὰρξ μου. Διψᾷ ἡ ψυχὴ, καὶ ἐμπιπλάται, ὡς ἔχουσα ἐπιτηδεῖα δοχεῖα τῶν θείων ἐνοπιῶν· διψᾷ ἡ σὰρξ, ἀλλὰ ποσαπλῶς πρὸς τὴν ψυχὴν· οὐδὲ γὰρ ἔχει ὑποδοχῆς ἐπιτηδεύματα, ξένη παντάπασιν οὔσα πρὸς τὰς θείας καὶ νοητὰς ἐμφάσεις· ὅθεν καὶ, ὡς ὑπεροῦσα, ἀεὶ ἐπιτεταμένην τὴν ἐφῆσιν ἔχει, ὁ δὲ νοῦς πλήρης γίνεται, οὕτως ἂν καὶ ἀφῆται. Ταύτης οὖν τῆς πλησμονῆς εἰκόνας εἰσὶν αἱ διὰ τῶν λόγων ἀποδείξεις, τοῖς ἐπιχειρήμασι πλατυνόμεναι. Τῆς δὲ ἀεὶ καὶ ὡσαύτως ἐχοῦσης καὶ τεταγμένης πρὸς τὰ θεία ἕξεως, (οὐ γὰρ ἀταξία τις ἐκείσε, ἀλλ' ἐναρμόνιος ἕξις, ὡς ἀεὶ περὶ αὐτὸ τῶν θείων μενόντων, τῶν ἡμετέρων ἐν διηνεκεῖ βροτῆ φαινομένων) τούτων οὖν τῶν τεταγμένων ἕξεων εἰκόνας τὰς ἐνθάδε ἔχουσαν τάξεις, τοὺς ἱερατικοὺς βαθμοὺς, τὰς στάσεις, τὰς καθέδρας, τὰς στολὰς, καὶ εἴ τι τοιοῦτότροπον, ἅπερ τὴν τάξιν ἀπαράλλακτον ἔχουσι, καὶ τέλος τῆς Ἰησοῦ μετουσίας τὴν θείαν μετάληψιν, ἣν καὶ εὐχαριστίαν λέγει, ὡς τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ἡνίκα παρεδέδου

nostris sensibus sit accommodatus : quando nimirum corporaliter ea quæ incorporea sunt effecerimus, ut cum de Deo membra humana, furroresque, ac somnus aliaque similia enuntiamus; siquidem hæc velamenta sunt. Quando igitur ea quæ sensum superant per res sensiles explicamus, tum nostra hæc hierarchia similis est cœlesti et occultæ : sic enim placuit mysteriorum sacramentorum principi constitutionem,

§ III. Complacuit itaque mysteriorum sacramentorum principi constitutionem, immateriales cœlestesque hierarchias materialibus figuris ac formis exponere, ut pro capiti nostro ab hisce sacris efformationibus, ad formarum figurarumque expertes anagogas traducamur. Ecce, enim, inquit, facies secundum exemplar quod tibi monstratum est^b : quandoquidem serri non possit ut mens nostra ad immaterialitatem istam constitutionem immediate subrigatur, nisi formis quibusdam ac figuris quasi manu ducta fuerit, et ex his illa conjecerit. Atque apparentes quidem pulchritudines, templi, dico, venustatem ac decorem, occultæ illius venustatis imagines præ se ferre; suaves vero thymiamatum odores, spiritualis esse traditionis effigiationes : traditur enim illuc illustratio, quemadmodum hic odoris fragrantia. Cereorum autem oleique luminaria sunt illius illuminationis imagines, uli etiam illius contemplativæ, quæ secundum mentem est, saturitatis : quoniam id quod ex parte est, aliquando et nobis, secundum Apostolum, evacuabitur^c. Diffusæ porro disciplinæ sunt fusiores visarum rerum ac sermonum demonstrationes. Quænam autem est contemplativa mentis satietas? quando nimirum res divinas mens investigat, et per contemplationem quidpiam comprehendit, repletur utique^d ac saturatur. Quid enim est rerum divinarum, quod non mentem elevet, atque affectum ejus, qui quædam fames est, sistat et exsatiat? quemadmodum scriptum est : Memor fui Dei, et delectatus sum^e; et iterum : Sicut in te anima mea, quam multipliciter tibi caro mea^f. Sicut anima ac repletur, utpote habens apta receptacula divinarum cogitationum : sicut caro, sed quam multipliciter respectu animæ; neque enim habet aptitudinem recipiendi, cum sit omnino extranea divinis et spiritualibus insinuationibus : quapropter tanquam egena, intentum semper habet appetitum, mens autem semper plena est ejus quod apprehendit. Hujus ergo satietatis imagines sunt, sermonum demonstrationes rationibus dilatatæ. Porro ejus quæ semper et eodem modo se habet recte ad divinas res ordinatæ habitudinis (nulla enim ibi inordinatio, sed omnino concinna constitutio, quippe circa idem semper divinis rebus manentibus, nobisque perenni fluxu apparentibus), harum, inquam, ordinatarum habitudinum imagines

* Phil. iii. 15. ^b Exod. xlv. 40. ^c I Cor. xiii. 10. ^d Psal. cxviii. 4. ^e Psal. cxviii. 2.

sunt illi, quos hic habemus, ordines, sacri gradus, stationes, cathedræ, stolæ, et si quæ sunt ejusmodi, quæ ordinem habent immutabilem, ac denique Jesu participationis divinam communionem, quam et eucharistiam vocat: eo quod Dominus noster, quando divinum illud mysterium tradidit, gratias egerit; nobisque sint agendæ gratiæ, quod quidem supermundialiter supraque hominem, nobis autem symbolice tradita sunt, et per signa; neque enim aliter est ista nos e. dum crassam hanc

Propter hanc itaque nostram pro ejusque capto deificationem (eo enim quo possumus modo initiatur; sensibiliter quidem, in quantum sensu vivimus, ratione nobis convenienti per symbola; spiritaliter vero, in quantum mente gubernamur, modo nobis accommodato per apparentem mystagogiam et illustrationem: siquidem illam illustrationem deificationem vocat, quod utique est perfectissimum: per inferiora namque superiora discernimus; per illa vero unitive deificamur; propter hæc igitur, inquam, benignus ille sacerdotales ordo, hierarchias istas figurate manifestans, nostramque hanc hierarchiam illi in sacris associans, secundum eam quæ dari poterat similitudinem, sensibus imaginibus res invisibiles quibusdam sacræ ac II divinæ prorsus Scripturæ locis descripsit; quo nos per sensibilia ad spiritalia traduceret, nec non per signa hæc ad cælestes illas simplices compositionesque expertes altitudines ac summities: nam summities solemus appellare, quod in quavis essentia præstantissimum est, sicut, verbi gratia, mens, animæ summities appellatur; et amoris summi- C tas, fervens desiderium, adeoque nostræ hierarchiæ

τὸ τοιοῦτον θεῖον μυστήριον, εὐχαριστήσαντος, καὶ ἡμῶν ὀφειλόντων εὐχαριστεῖν, ὅτι τοιούτων ἀγαθῶν τετυχῆκαμεν· καὶ ὅσα ἄλλα, ἐκείνοις μὲν ὑπερκοσμίως καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων, ἡρῖν δὲ συμβολικῶς παραδέδοται, καὶ διὰ σημείων· οὐδὲ γὰρ ἄλλως ἐστὶν ἐκεῖνα μαθεῖν, τὸ παχὺ τοῦτο σαρκίον περιφέροντας.

ianus bonis potiti sumus, et quæcumque alia aliis

Ἐνεκα γοῦν ταύτης τῆς ἡμῶν ἐξ ἀναλογίας θεώσεως, (ὅν γὰρ τρόπον δυνάμεθα, τοῦτον καὶ τελοῦμεθα· αἰσθητῶς μὲν, καθ' ὃ αἰσθῆσαι ζῶντες, ἀναλόγως διὰ συμβόλων· νοητῶς δὲ, καθ' ὃ νοῦ διοικούμενοι ἀναλόγως διὰ τῆς ἐμφαινόμενης μυσταγωγίας τε καὶ ἐλλάμψεως· τὴν γὰρ ἑλλαμψίν θεώσιν λέγει, τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ τελειότατον· διὰ γὰρ τῶν κάτω τὰ ἄνω μαθηθῆναι, δι' ἐκείνων δὲ ἀνατακτικῶς θεούμεθα·) τούτων ἕνεκα τοίνυν ἡ φιλόανθρωπος ἱερατικὴ τάξις, ἐμφαίνουσα τυπικῶς τὰς ἱεραρχίας ἐκεῖνας, καὶ ταύτην τὴν καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίαν συλλειτουργῶν ἐκεῖνης ποιῶσα κατὰ τὴν πρὸς δύναμιν ἀφομοίωσιν, ἐν αἰσθηταῖς εἰκόσι τὰ ἀθέατα ἀνεγράφατο, τοῦ δὲ ἐν ταῖς ἱεραῖς καὶ θεαῖς πάντως Γραφαῖς ὅπως ἂν ἡμᾶς ἀναγάγοι διὰ τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τὰ νοητά, καὶ διὰ τῶν σημείων τούτων ἐπὶ τὰς τῶν οὐρανίων ἀπλᾶς καὶ ἀσυνθέτους ὑψώσεις τε καὶ ἀκρότητας· ἀκρότητας γὰρ εἰδῆσθαι καλεῖν τὸ κράτιστον ἀπάσης οὐσίας· ὡς, φέρε εἰπεῖν, ἀκρότης ψυχῆς ὁ νοῦς· καὶ ἔρωτος ἀκρότης ὁ διάτυρος πόθος· καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας ἡ οὐρανία οὐκ ἀπεικότως ἀκρότης ἐστὶ.

τως ἀκρότης ἐστὶ. C summities, illa cælestis non immerito nuncupatur.

CAPUT II.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β.

Quod apte res divinæ atque cælestes dissimilibus etiam signis expricentur.

Ἵτι πρεπόντως τὰ θεῖα καὶ οὐράνια καὶ διὰ τῶν ἰσομοιῶν συμβόλων ἐκφαίνεται

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Facit operis hujus distributionem II. monet, figuras illas, quibus res cælestes ac spiritalis describuntur, rebus ipsis esse dissimiles; et simul objectioni occurrit, ac rationem reddit, cur magis expediebat res istas cælestes rerum ignobiliorum formis detinere, quam nobiliorum III. Ostendit duplicem esse sacræ descriptionis modum. unum scilicet, per similes, alterum, per dissimiles figuras: uti etiam de Deo quædam per affirmationes, et quædam per negationes prædicantur: et negationes aut affirmationibus præstare, et absonas similitudines ad mentem nostram erigendam esse aptiores. IV. Tradit, ex rebus omnibus aliquid boni colligi posse, et simul explicat, quomodo passiones ira, concupiscentiæ, et res similes intelligendæ sint, quando angelis attribuuntur. V. Ostendit quomodo etiam ipsemet Deus in Scripturis aliquando a summis, aliquando a mediis, aliquando etiam a rebus infimis denominetur.

§ I.

Mea utique sententia, primum quidem exponendum, quem omnis hierarchiæ scopum esse censeamus, quidque suis quælibet divinis contemplatoribus prosit: deinde vero cælestes hierarchiæ celebrandæ, secundum earundem mysticam in Oraculis explanationem: postea denique dicendum.

Χρὴ τοιγαροῦν, ὡς οἶμαι, πρῶτον ἐκνεῖσθαι, τίνα μὲν εἶναι σκοπὸν ἀπάσης ἱεραρχίας οὐδέμαθα, καὶ τί τοὺς αὐτῆς ἐκάστη θιασιώτας ὀνήνησιν· ἐξῆς δὲ, τὰς οὐρανίας ἱεραρχίας²² ὑμῆσαι, κατὰ τὴν αὐτῶν ἐν τοῖς λόγοις ἐκφανταῖαν· ἐπομένως δὲ²³ τοῦτοις εἰπεῖν, ὅποιαις ἱεραῖς μορφώσεσι τὰς οὐρανίας σχη-

VARIÆ LECTIONES.

²² D. οὐρανίουσ. In hoc nomine variant fere exemplaria quod semel admonuisse sit satis.
D P. Ἐπομένως τε, quod Sc. sequitur.

ματίζουσι διακοσμήσεις αἱ τῶν λογίων ἱερογραφίαι, καὶ πρὸς ποίαν ἀναχθῆναι χρὴ διὰ τῶν πλασμάτων ἀπλότητα ²⁵, ὅπως μὴ καὶ ἡμεῖς ὡσαύτως τοῖς πολλοῖς ἀνιέρως οἰώμεθα, τοὺς οὐρανίους καὶ θεοειδεῖς ²⁶ νόας πολύποδας εἶναι τινὰς καὶ πολυπροσώπους, καὶ πρὸς βοῶν κτηνωδεῖαν, ἢ πρὸς λεόντων θηρομορφίαν ²⁷ τετυπωμένους, καὶ πρὸς ἀετῶν ἀγκυλόχειλον ²⁸ εἶδος, ἢ πρὸς πτηνῶν τριχῶδη πτεροφυτταν διαπεπλασμένους, καὶ τροχοῦς τινὰς πυρώδεις ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν φανταζόμεθα, καὶ θρόνους ὑλαίους τῆ θεαρχίας πρὸς ἀνάκλησιν ἐπιτηδεύουσ, καὶ ἵππους τινὰς πολυχρωμάτους, καὶ δορυφόρους ἀρχιστρατήγους, καὶ ὅσα ἄλλα πρὸς τῶν λογίων ἡμῖν ἱεροπλάστως ἐν ποικιλίᾳ τῶν ἐκφαντορικῶν συμβόλων παραδέδοται. Καὶ γὰρ ἀτεχνῶς ἡ θεολογία ταῖς ποιητικαῖς ἱεροπλαστικαῖς ἐπὶ τῶν ἀσχηματίστων νοῶν ²⁹ ἐχρησαστο, τὸν καθ' ἡμᾶς, ὡς εἴρηται, νοῦν ἀνασκαφεαμένη, καὶ τῆς οικείας αὐτῷ καὶ συμφυοῦς ἀναγωγῆς προνοήσασα, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀναπλάσασα τὰς ἀναγωγικὰς ἱερογραφίας.

A quibus formis sacris cœlestes istos ordines eloquiorum sacræ delineent descriptiones, nec non ad quidem adduci deceat per formas istas simplicitatem, ne et nos, more vulgi, sacrilege opinemur, cœlestes illas ac deiformes intelligenas, multipedes quasdam esse ac multiformes, nec non ad boum pecuinam ¹, ferinamve leonum naturam efformatas, et ad aquilarum curvi rostri speciem, vel ad volnerum hirsutam plumescens am effictas, rotasque aliquas ignitas supra cœlum imaginemur ², ac sedes materiatis, Deo deorum ad describendum accommodatas, et quosdam equos multicolores ³, hastatosque duces exercitus ⁴, et quæcunque ad a nobis ab eloquiis fictione quadam sacra, explanatoriorum varietate signorum sunt transcripta. B Enimvero palam theologia poeticis **12** sancte fictionibus, in carentibus figura menibus usa est, ad nostrum, uti dic'um est, intellectum attendendo, nec non propriam ipsi et connaturalem ad superna transitum providendo, et ad eundem accommodato sacras Scripturas anagogicas effligando.

§ II.

Εἰ δὲ τῷ δοκεῖ τὰς μὲν ἱερὰς ἀποδέχεσθαι συνθέσεις, ὡς τῶν ἀπλῶν ἐφ' ἑαυτῶν ἀγνώστων τε καὶ ἀθεωρητῶν ἡμῖν ὑπαρχόντων ἀπεμφαινούσας δὲ οἰεται τὰς τῶν ἁγίων νόων ἐν τοῖς λογίοις εἰκονογραφίας ²⁵, καὶ πᾶσαν, ὡς εἰπεῖν, τὴν ἀπότομον ταύτην τῶν ἀγγελικῶν ὀνομάτων σκηνήν· καὶ χρῆναί φησι τοὺς θεολόγους ἐπὶ σωματοποιίαν ὅλως τῶν ἀσωμάτων ἑλληθότας, οἰκείους αὐτὰ ²⁶ καὶ ὡς δυνατόν συγγενέσιν ἀναπλάττειν τε καὶ ἐκφαίνειν σχηματισμοῖς, ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν τιμιωτάτων καὶ ἀύλων ποσῶς ²⁷ καὶ ὑπερκειμένων οὐσιῶν, καὶ μὴ ταῖς οὐρανίαις καὶ θεοειδέσιν ἀπλότῃ τὰς ἐπὶ γῆς ἐσχάτας περιτεθέντας; ²⁸ πολυμορφίας. Τὸ μὲν γὰρ ἡμῶν τε ἀναγωγικώτερον ἐμελλεν εἶναι, καὶ τὰς ὑπερκοσμίους ἐκφαντορίας οὐ κατήγεν εἰς τὰς ἀπεμφαινούσας ἀνομοιοτήτας· τὸ δὲ, καὶ εἰς τὰς θείας ἀθέσμως ἐξυβρίζειν ²⁹ δυνάμεις, καὶ τὸν ἡμέτερον ἰσως ἀποπλανῶν νοῦν, εἰς τὰς ἀνιέρους αὐτῶν ἐνιζάνον συνθέσεις· καὶ τάχα καὶ οἴησεται, τὰ ὑπερουράνια λεοντείων τινῶν καὶ ἵππειων ἐσμῶν ἀποπεπληρωσθαι, καὶ μυκητικῆς ὕμνολογίας, καὶ ὀρνιθείας ἀγελαρχίας ³⁰, καὶ ζῶων ἄλλων καὶ ὕλων ἀτιματέρων, ὅσα πρὸς τὸ ἄστοπον καὶ νόθον καὶ ἐμπαθὲς ἀποκλιθεῖσαι ³¹ διαγράφουσιν αἱ κατὰ πᾶν ἀνόμοιοι τῶν δῆθεν ἐκφαντορικῶν λογίων

Quod si cui videantur sacræ quidem approbandæ compositiones, quod res simplices seipsis ignotæ, uobis et invisibiles existant; dissimiles profecto esse sciat sanctarum mentium in eloquiis delineationes, nec non omnem hanc rudem quamdam esse, ut ita dicam, nominum angelicorum inumbrationem, Sunt et qui dicunt, theologos oportere, dum ad omnino incorporearum rerum corporationem veniunt, propriis illas, et quoad fieri potest, cognatis efformare atque explicare speciebus earum quæ apud nos sunt præstantissimarum, et ex parte immaterialium ac transcendentium substantiarum; et nequaquam cœlestibus ac deiformibus simplicitatibus, terrenas illas infimas circumlare multiformitates. Siquidem id nostræ magis etiam conduxisset sublimitati, neque supermundiales explanationes ad incongruas dissimilitudines coegisset: hoc autem et divinas nefande virtutes elevat, atque nostrum pariter errare facit intellectum, dum immundis istis inhæret compositionibus· et fortassis etiam putabit, supercœlestia leoninis quibusdam et equinis examinibus referta esse, nec non mugitu reboantibus laudum canticis, et avicularium gregum præfectoris, aliisque animalibus ac

¹ Ezech. 1, 7. ² Dan. vii, 9. ³ Zach. 1, 8. ⁴ II Mach. iii, 26; Josue v, 15.

VARIÆ LECTIONES.

²⁵ M. ἀπλαστότητα. Scotus vertit Veritatem. ²⁶ conjunctionem καὶ non habet Ch. nec veteres interpretes. Duo reddunt καὶ θεοειδεῖς. ²⁷ D. P. θηριομορφίαν. ²⁸ in vetustissimo Memmii corrigebatur ἀγκυλόχειλων. ²⁹ variant libri in accentu νοῶν, quidam enim, ut Ch. et D., νόων scriptum habent. Bud. sua manu scripsit νοῶν. Semel hoc monuisse sufficiat; nam frequens hoc verbum occurrit. ³⁰ M. ἱερογραφίας, cui lectio Scotus astipulatur. ³¹ αὐτοῦς, D. ut ad θεολόγους referatur. ³² M. πῶς ³³ Ch. et D. περιτεθέναι. ³⁴ D. ἐξυβρίζει. M. οὐκ ἐξυβρίζειν, et οὐκ ἀποπλανῶν. Budæi codex οὐκ ἐξυβρίζειν, quod ille correxit οὐκ ἐξυβρίξει, et οὐκ ἀπεπλάνα. Ita habet et S. P. in priori parte non habet negationem. Scotus negationes vertit, Sarracenus omittit. ³⁵ M. ὀρνιθητικῆς. C. ὀρνιθίας. ³⁶ γρ. ἀποκλιθῆναι.

vilibus materiis, quas ad absurditatem et spurciciam, ac passionem provocando, per omnia dissimiles ejuscemodi elucidantium eloquiorum similitudines describunt. Veritatis tamen, uti reor, indagatio demonstrat sacratissimam eloquiorum sapientiam, in celestium effluviis intelligentiarum, utrumque luculenter providisse, ut neque virtutes divinas (ut ita quis dixerit) contumeliosius extenuarentur; neque nos humi repentibus imaginum volutatibus tenucius affigeremur. Cateram, cur merito figura carentibus figuræ, et effigies ineffigiatas rebus obductæ fuerint, non solum causam dixerit quis esse nostram imbecillitatem, quæ nequit immediate spiritualibus intendere contemplationibus, imbugetque propriis ac connaturalibus, quibus erigatur, adminiculis seu anagogiis, quæ perceptas a nobis effigies ineffigiatas ac supernaturalibus spectaculis prætendant; sed quod hoc mysticis etiam oraculis vel maxime conveniat, ut ineffabilibus et sacris ænigmatibus recondant, et inaccessiblei vulgo constituent sacram illam et arcanam supermundanarum mentium veritatem. Quilibet enim non est sanctus, neque omnium, ut Oracula testantur, scientia est^k. Porro si quis absconditas effigiationes improbarit, pudendum asserens, nihil afflagere simulacra, satis sit illi reposuisse, modum.

§ III.

Unum quidem, quæ, ut par est, per similes sacrarum figurarum imagines procedit; alterum vero, quæ per dissimiles efformationes ad omnimodam dissimilitudinem et discrepantiam effingitur. Denique venerandam superessentialis Deitatis beatitudinem, elucidantium eloquiorum mysticæ traditiones aliquando quidem ut Verbum et mentem, et substantiam laudant, convenientem Deo rationalitatem atque sapientiam ejus declarantes; nec non essentialiter essentem existentiam, et rerum existentie causam veram, atque instar lucis ipsam effingunt, et vitam appellant: ejuscemodi figmenta sacra; cum quidem magis congrua sint, materialibusque figuris antecellere quodammodo videantur, attamen velut sic etiam a divinæ similitudinis veritate deficiunt; siquidem excedit omnem essentialiam et vitam, neque ipsam ulla lux exprimit, omnisque ratio ac vita ab ejus similitudine incomparabiliter desciscit. Nonnunquam vero dissimilibus elucidationibus ab iisdem eloquiis supermundialiter celebratur, dum illam invisibilem^l, et infinitam^m et incomprehensibilemⁿ appellant, et ex quibus non quid est, sed quid non est significatur. Atque

^k 1 Cor. vii, 7. ^l 1 Tim. vi, 16. ^m Psal. cxliv, 13. ⁿ Rom. xi, 33

VARIÆ LECTIONES.

^o lege in nominandi casu, consensu exemplarium η. ^o Ch. et D. ἀναγωγῶν. ^o τῶν εἰκόλων. ^o D. παντελῆς, ^o Præpositi Budæus ποτὲ δὲ, quod nulli codices aut alii intérpretes habent. ^o B. et Ch. addunt καὶ, sic, ποτὲ δὲ καὶ ταῖς ἀν.

είναι κατὰ τι τῶν ὄντων αὐτὴν ἀληθεύομεν, ἀγνοοῦ-
μεν δὲ τὴν ὑπερούσιον αὐτῆς καὶ ἀνόητον καὶ ἀβῆρ-
τον ἀοριστίαν. Εἰ τοίνυν αἱ⁸² μὲν ἀποφάσεις ἐπὶ τῶν
θεῶν ἀληθεῖς, αἱ δὲ καταφάσεις ἀνάρμοστοι, τῇ κρυ-
φιώτητι τῶν ἀπορρήτων οἰκειότερα μᾶλλον ἔστιν ἐπὶ
τῶν ἀοράτων ἢ διὰ τῶν ἀνομοίων ἀναπλάσεων ἐκφαν-
τορία⁸³ τιμῶσι τοιγαροῦν⁸⁴, οὐκ αἰσχους ἀποπλη-
ροῦσι, τὰς οὐρανίους διακοσμήσεις καὶ αἱ τῶν λο-
γιῶν ἱερογραφίαι, ταῖς ἀνομοίους αὐτὰς μορφοποιίας
ἐκφαίνουσαι, διὰ τούτων ἀποδεικνύσαι τῶν ὑλικῶν
ἀπάντων ὑπερκοσμίως ἐκθεσηκίας⁸⁵. Ὅτι δὲ καὶ
τὸν ἡμέτερον⁸⁶ νοῦν ἀνάγουσι μᾶλλον αἱ ἀπεμφαί-
νουσαι τῶν ὁμοιοτήτων, οὐκ οἶμαι τινα τῶν εὐφρο-
νούντων ἀντερεῖν⁸⁷ εἰς μὲν⁸⁸ γὰρ τὰς τιμιωτέρας
ἱεροπλαστίας εἰκὸς ἔστι καὶ πλανηθῆναι⁸⁹, χρυσοει-
δεῖς⁹⁰ τινὰς οἰομένους εἶναι τὰς οὐρανίας οὐσίας,
καὶ φωτισθεῖς τινὰς ἀνδρας, καὶ ἐξαστράπτοντας,
εὐσπείεις, ἡμφιεσμένους ἐσθῆτα φανῆν⁹¹, καὶ τὸ
πυρῶδες ἀδιαδίως ἀποστίλδοντας, καὶ ὅσοις ἄλλοις
ὁμοιοτυπίαις μορφαῖς⁹² ἢ θεολογία τοῖς οὐρανίους
ἐσχημάτισε νόας. Ὅπερ ἵνα μὴ πάθουεν οἱ μηδὲν τῶν
φαινομένων καλῶν ὑψηλότερον ἐννενοηκότες, ἢ τῶν
ἑσίων θεολόγων ἀνατακτικὴ σοφία καὶ πρὸς τὰς ἀπεμ-
φαινούσας ἀνομοιότητας ἱερῶς κατὰγεται, μὴ συγ-
χωροῦσα τὸ πρόσυλον ἡμῶν, εἰς τὰς αἰσχρὰς εἰκόνας
ἀπομένον ἐπαναπαύεσθαι⁹³ διανιστῶσα δὲ τὸ ἀνωφε-
ρὲς τῆς ψυχῆς, καὶ ὑπονύττουσα τῇ δυσμορφίᾳ τῶν
συνθημάτων, ὡς μὴ θεμιτοῦ μηδὲ ἀληθοῦς⁹⁴ δοκοῦντος
εἶναι, μηδὲ τοῖς ἄγαν προσύλοις, ὅτι τοῖς αὐτως
αἰσχροῖς ἐμπερῆ πρὸς ἀλήθειάν ἔστι τὰ ὑπερουράνια
καὶ θεῖα θεάματα. Ἄλλως τε καὶ ταῦτα ἐννοῆσαι χρῆ,
τὸ μηδὲ ἐν τῶν ὄντων εἶναι καθόλου τῆς τοῦ καλοῦ
μετουσίας ἐσπερημένον, εἴπερ, ὡς ἢ τῶν λογίων
ἀλήθειά φησι, πάντα καλὰ λίαν.

Quin et hoc sciendum, nihil eorum quæ existunt
ut ait veritas, loquiorum omnia bona valde °.

§ IV.

Ἔστιν οὖν ἐκ πάντων⁹⁵ ἐπινοῆσαι⁹⁶ καλὰς θεω-
ρίας, καὶ τοῖς νοητοῖς τε καὶ νοερῶς ἐκ τῶν ὑλαίων
ἀναπλάσαι τὰς λεγομένας ἀνομοίους ὁμοιοτήτας, ἐτέ-
ρω τρόπῳ τῶν νοερῶν ἐχόντων, ἢ τοῖς αἰσθητοῖς ἐτε-
ροίως ἀπονεμένηται. Καὶ γὰρ ὁ θυμὸς τοῖς μὲν ἀλό-
γοις ἐξ ἐμπαθοῦς ὀρμῆς ἐγγίνεται, καὶ πάσης ἀλογίας
ἔστιν ἀνάπλευς ἢ θυμοειδῆς αὐτῶν κίνησις⁹⁷· ἀλλ' ἐπὶ
τῶν νοερῶν ἐτέρῳ τρόπῳ χρῆ τὸ θυμικὸν ἐννοῆσαι,
δηλοῦν, ὡς οἶμαι, τὴν ἀβῆρνωπὸν αὐτῶν λογιότητα,
καὶ τὴν ἀμελικτον ἐξεν ἐν ταῖς θεοειδέσι καὶ ἀμετα-
βόλοις ἰδρύσεσιν. Ὅσαύτως ἐπιθυμίαν μὲν εἶναι φα-
μεν, ἐπὶ τῶν ἀλόγων ἀπερίσκεπτόν τινα καὶ πρόσυ-

° Gen. 1, 31.

VARIAE LECTIONES.

⁸² M. antiquissimus liber, et Sc. καὶ νῦν τοιγαροῦν. ⁸³ γρ. ἀναθεσηκίας. ⁸⁴ B. ἔτι δὲ καὶ ὡς τὸν
ἡμέτερον. Cum pro ὅτι hic liber haberet ἔτι, ea depravatio fecit, ut ὡς addiderit Budæus, ut orationis
κατάλληλότης constaret. ⁸⁵ μὲν D. non habet, nec certe aliquid sequitur quod respondeat. ⁸⁶ ἀπο-
πλανηθῆναι, Ch. ⁸⁷ hæc verba desunt in Ch. ut quod sequitur. C. sive καὶ φωτισθεῖς, nec posteriora
verum Scotus. ⁸⁸ φαινήν, D. P. ἐσθῆτ' ἀφανῆ, M. ⁸⁹ Ch. καὶ ὅσοις ἄλλαις, καὶ ὅσοις ἄλλοις ὁμοιοτυ-
ποῦτοις κάλλεσιν ἢ D. P. et in margine M. ⁹⁰ D. μήτε θεμιτοῦ, μήτε ἀληθοῦς. P. μήτε θεμιτοῦ, μήτε
ἀληθοῦς. ⁹¹ addit Ch. et P. τούτων. ⁹² γρ. ἐννοῆσαι.

A hoc, ut arbitror, magis ipsi proprium est; nam,
ut arcana illa sacerdotalisque traditio insinuavit,
vere dicimus, eam non esse secundum quidquam
eorum quæ sunt, licet ejus superessentialium et in-
visibilem et ineffabilem infinitatem ignoremus. Cum
ergo negationes in divinis veræ, affirmationes vero
incongruæ sunt, arcavorum obscuritati magis pro-
pria est rerum invisibilium per dissimiles effictiones
explanatio: siquidem condecorant, non dedecorant,
cœlestes adornationes sacræ hujuscemodi eloquio-
rum descriptiones, dum dissimilibus eas formarum
fictionibus explanant; his ipsis declarantes, ut re-
bus omnibus materialibus supermundialiter ante-
cellant. Quod vero absontæ similitudines magis me-
ntem nostram erigant, nemo, ut opinor, cordatus
contradicet; **14** in nobilioribus enim formis effin-
gendis credibile est errare aliquos, qui existiment
esse naturas cœlestes specie quadam aurea, viros
quosdam micantes, fulgore decoros, vestitu splen-
dido amictos, igneum quiddam innoxie vibrantes,
et quæcumque aliæ ejusmodi formæ sunt, quibus
theologia cœlestes mentes figuravit. Quod quidem
ne his eveniat, qui nihil altius, quam illa pulchra
et speciosa quæ apparent, mente complexi sunt,
sanctorum theologorum sapientia, quæ sursum du-
cendi vim habet, ad dissimilitudines absontæ sancte
se dejicit, non permittens id, quod in nobis mate-
riale est, illis indecoris imaginibus inhærendo
acquiescere; sed ipsa deformitate figurarum exci-
tans et stimulans superiorem animæ portionem, tan-
quam nefas sit, et ne his quidem, qui rebus terrenis
valde affixi sunt, verisimile videatur, tam absurdis
formis similia revera esse illo supracœlestia et di-
vina, quæ in symbolis cum admiratione spectantur,
penitus esse boni participatione privatum; eum,

B

C

concupiscentiam in brutis esse dicimus inconsideratam, et ad aliquid materiale rerum mutabilem, ex insita propensione, vel consuetudine impotenter ingenitam affectionem, et irrationalem corporis appetitus prædominationem, qui totum animal impellit ad id quod sensu concupiscibile existit. Quando itaque dissimiles similitudines rebus spiritualibus attribuentes, concupiscentiam ipsis asserimus, divinus amor intelligendus, qui intellectu rationeque superiorem amet immaterialitatem, stabileque sit ac constans desiderium superessentialiter puræ ac impassibilis contemplationis et communionis veræ sempiternæ ac spiritualis, sublimissimæ purissimæque claritatis, et infallibilis pulchritudinæque 15 venustatis. Et impotentiam accipiamus infraetam animi contentionem, quæ a nemine valeat conquassari, propter impermistum et immutabilem divinæ pulchritudinis amorem, atque totalem in id quod vere appetendum est, propensionem. Quin et ipsamet irrationabilitatem et insensibilitatem in brutis quidem animantibus, vel materiis inanimatis, rationis ac sensus proprie privationem nuncupamus; in immaterialibus vero ac spiritualibus naturis, eminentiam ipsarum (utpote supermundialium) sermonem nostrum transeuntem, ac corporalem, et materialem, ab incorporearum istarum mentium sensu alienum, sacro prorsus modo transcendere profitemur. Licet itaque non incongruas rebus cælestibus, etiam ex vilissimis materiæ partibus formas effingere; cum et ipsa, etiam ab eo qui vere pulcher est existens, per omnem sui materialem dispositionem vestigia quædam intellectualis habeat venustatis; fierique possit, ut per ea ad immateriales formas primitivas adducamur, dissimiliter, ut dictum est, similitudines accipiendo, et easdem non eodem modo sed congrue ac proprie spirituales ac sensibiles proprietates distinguendo.

Α λον, ἐξ ἐμφύτου κινήσεως, ἢ συνθέσεως ἐν τοῖς ἀλλοιωτοῖς ἀκρατῶς ἐγγινομένην προσπάθειαν, καὶ τῆς ἀλογον τῆς σωματικῆς ὀρέξεως ἐπικράτειαν, ἅπαν τὸ ζῶον ὠθοῦσης ἐπὶ τὸ κατ' αἰσθησιν ἐπαθυμητόν. Ὅταν δὲ, τὰς ἀνομοίους ὁμοιότητας τοῖς νοεροῖς περιτιθέντες, ἐπιθυμίαν αὐτοῖς περιπλάσωμεν, ἔρωτα θεῖον αὐτῆς ἐνοῆσαι 12 χρῆ τῆς ὑπὲρ λόγον καὶ νοῦν ἀύλιας, καὶ τὴν ἀκλίνη καὶ ἀνένδοτον ἔφεσιν τῆς ὑπερουσίως ἀγνῆς καὶ ἀπαθοῦς θεωρίας, καὶ τῆς πρὸς ἐκείνην τὴν καθαρὰν καὶ ἀκροτάτην διαύγειαν, καὶ τὴν ἀπλανῆ 14 καὶ καλλόποιον εὐπρέπειαν αἰωνίας ὄντως καὶ νοητῆς κοινωνίας. Καὶ τὸ ἀκρατὲς ἐκλάβοιμεν ἐπὶ τοῦ συντόνου καὶ ἀνεπιστράφου, καὶ πρὸς μηδενὸς ἐκκόπτεσθαι 15 δυναμένου, διὰ τὸν ἀμιγῆ καὶ ἀναλλοίωτον τῆς θείας καλλονῆς ἔρωτα, καὶ τῆς ὀλιχθῆν ἀπόκλισιν ἐπὶ τὸ ὄντως ἐφετόν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἀλογίαν τε καὶ ἀναισθησίαν ἐπὶ μὲν τῶν ἀλόγων ζῴων, ἢ τῶν ἀψύχων ὕλων, στερῆσιν λόγου καὶ αἰσθήσεως οἰκειῶς ἀποκαλοῦμεν· ἐπὶ δὲ τῶν ἄθλων καὶ νοερῶν οὐσιῶν, ἀγιοπρεπῶς τὸ ὑπερέχον αὐτῶν, ὡς ὑπερκοσμίων, ὁμολογοῦμεν τοῦ καθ' ἑμᾶς μεταδατικῆ καὶ σωματικῆ λόγου, καὶ τῆς ὕλαιας καὶ ἀλλοτρίας τῶν ἀσωμάτων νόων αἰσθήσεως. Ἔστι τοιγαροῦν οὐκ ἀπαθούσας ἀναπλάσαι τοῖς οὐρανίοις μορφᾶς, καὶ τῶν ἀτιμοτάτων τῆς ὕλης μερῶν, ἐπεὶ καὶ αὐτῆ, πρὸς τοῦ ὄντως καλοῦ τὴν ὑπαρξίν ἐσχηκυῖα, κατὰ πᾶσαν αὐτῆς τὴν ὕλαιαν διακόσμησιν ἀππηχῆματὰ τινα τῆς νοερᾶς εὐπρεπειᾶς ἔχει· καὶ δυνατόν ἐστι δι' αὐτῶν ἀνάγεσθαι πρὸς τὰς ἄθλους ἀρχετυπίας, ἀνομοίως, ὡς εἴρηται, τῶν ὁμοιοτήτων ἐκλαμδανομένων, καὶ τῶν αὐτῶν οὐ ταύτως, ἐναρμονίως δὲ καὶ οἰκειῶς ἐπὶ τῶν νοερῶν τε καὶ αἰσθητῶν ἰδιοτήτων ὀριζομένων.

§ V.

Hæc mysticos theologos non solis cælestium dispositionum explanationibus, verum etiam ipsismet Dei principalibus elucidationibus rite accommodasse reperimus. Et aliquando quidem Divinitatem ipsam a luminibus spectosis concelebrant, quasi Solem justitiæ P, quasi stellam matutinam menti sacratius orientem, quasi lucem aperte et intelligibiliter radiantem Q; quandoque vero a rebus mediis, quasi ignem innocie micantem R, quasi aquam vitalis plenitudinis collatricem, et symbolice loquendo, ventrem subintraantem S, fluminaque perpetuum fluentia scaturientem: nonnunquam etiam ab infimis, quasi fragrans unguentum T, quasi lapidem angolarem U. Quin etiam ferina eam forma circumdant, et leonnis ac pantheræ proprietatem

Ταῦτα τοὺς μυστικούς θεολόγους εὐρήσομεν αὐ μόναις ταῖς τῶν οὐρανίων διακόσμων ἐκφάνσεσιν ἱερῶς περιπλάττοντας, ἀλλὰ καὶ αὐταῖς ἐσθ' ὅτε ταῖς θεαρχικαῖς ἐκφαντορταῖς. Καὶ ποτὲ μὲν αὐτὴν ἀπὸ τῶν φαινομένων τιμίων ὕμνοῦσιν, ὡς ἥλιον δικαιοσύνης, ὡς ἀστὲρα τὸν ἔφρον εἰς 16 νοῦν ἱερῶς ἀνατέλλοντα, καὶ ὡς φῶς ἀπερικαλύπτως καὶ νοητῶς καταυγάζον· ποτὲ δὲ ἀπὸ τῶν μέσων, ὡς πῦρ ἀδλαθῶς φωτίζον, ὡς ὕδωρ ζωτικῆς ἀποπληρώσεως χορηγόν, καὶ συμβολικῶς εἰπεῖν, εἰς γαστέρα διαδυόμενον, καὶ ποταμοὺς ἀναβλύζον ἀσχετῶς ἀπορρέοντα· ποτὲ δὲ ἀπὸ τῶν ἐσχάτων, ὡς μύρον εὐωδῆς, ὡς λίθον ἀκρογωνιαῖον. Ἀλλὰ καὶ θηριομορφίαν αὐτῇ περιτιθέασι, καὶ λέοντος αὐτῇ καὶ πάνθηρος ἰδιότητα περιάπτουσι, καὶ πάρδαλιν αὐτὴν ἔσεσθαι φασί, καὶ ἄρκτον ἀπορου-

P Malach. iv, 2. Q Apoc. xii, 16. R Exod. iii, 2. S Joan. vii, 38. T Cant. i, 2. U Ephes. ii, 20.

VARIÆ LECTIONES.

12 M. non habet αὐτῆν, nec quod sequitur, λόγον καὶ. 14 M. et Sc. ἀφανῆ. αὶ Cl. ἀπλανῆ καὶ θείαν εὐπρεπῆ. 15 Cl. D. S. P. ἐγκόπτεσθαι. 16 γρ. ὡς.

μένην. Προσθήσω δὲ καὶ τὸ πάντων ἀτιμότερον εἶναι, καὶ μᾶλλον ἀπεμφαίνειν δοκοῦν, ὅτι καὶ σκώληκος εἶδος αὐτὴν ἑαυτῇ περιπλάττουσαν, οἱ τὰ θεῖα δεινοὶ παραδεδώκασιν. Οὕτω πάντες οἱ θεόσοφοι, καὶ τῆς κρυφίας ἐπιπνοίας ὑποφῆται, τῶν ἀτελέστων καὶ ἀνιέρων ἀχράντως⁶⁷ ἀποδιαστέλλουσι τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, καὶ τὴν ἀνόμοιον ἱεροπλαστίαν πρεσβεύουσιν, ὡς μήτε τὰ θεῖα τοῖς βεβήλοις εὐχείρωτα εἶναι, μήτε τοὺς τῶν ἱερῶν ἀγαλμάτων φιλοθεάμονας, ὡς ἀληθῆσιν ἐναπομεῖναι⁶⁸ τοῖς τύποις· καὶ ὥστε τὰ θεῖα τεμαῖσθαι ταῖς ἀληθῆσιν ἀποφάσσει, καὶ ταῖς πρὸς τὰ ἔσχατα τῶν οἰκείων ἀπηχημάτων ἑτεροταῖς ἀφομοιώσεσιν, οὐδὲν οὖν ἄτοπον, εἰ καὶ τὰς οὐρανίας οὐσίας ἐκ τῶν ἀπεμφαινουσῶν ἀνομοίων ὁμοιοτήτων ἀναπλάττουσι, κατὰ τὰς εἰρημένας αἰτίας· οὐ γὰρ⁶⁹ ἂν ἴσως οὐδὲ ἡμεῖς, εἰς ζήτησιν μὲν ἐξ ἀπορίας, εἰς ἀναγωγὴν⁷⁰ δὲ διὰ τῆς ἀκριβοῦς τῶν ἱερῶν ἐρεῖνης ἐληλύθειμεν, εἰ μὴ τὸ δυσειδὲς ἡμᾶς ἐξετάραξε τῆς τῶν ἀγγέλων ἐκφαντικῆς ἀναπλάσεως, οὐκ ἔων ἡμῶν τὸν νοῦν ἐναπομεῖναι ταῖς ἀπαδούσαις μορφοποιαῖς, ἀλλ' ἐρεθίζον ἀπαναίνεσθαι τὰς ὀλικὰς προσπάθειας, καὶ προσεθίζον ἱερῶς ἀνατείνεσθαι διὰ τῶν φαυνομένων ἐπὶ τὰς ὑπερκασμίους ἀναγωγὰς. Τόσαῦτα μὲν ἡμῖν εἰρήσθω διὰ τὰς ὀλικὰς καὶ ἀπεμφαικούσας τῶν ἱερῶν λογίων ἀγγελιοειδεῖς εἰκονογραφίας· ἐξῆς δὲ ἀφορίσασθαι χρὴ, τί μὲν αὐτὴν εἶναι τὴν ἱεραρχίαν οἰόμεθα· τί δὲ πρὸς αὐτῆς ἱεραρχίας ὀλίνασθαι τοὺς ἱεραρχίαν κεκληρωμένους. Ἠγήσοιτο δὲ τοῦ λόγου Χριστὸς, εἴπερ ἔμοι θέμις εἶπεῖν, ὃ ἔμοις, ἡ πάσης ἱεραρχικῆς ἐκφαντορίας ἐπιπνοία! Σὺ δὲ, ὦ παῖ, κατὰ τὴν οὐρανίαν τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχικῆς παραδόσεως θεσμοθεσίαν, αὐτὸς τε ἱεροπρεπῶς ἄκουε τῶν ἱερῶς λεγομένων ἐνθεος ἐνθέων ἐν μύσει γινόμενος, καὶ τῇ κατὰ νοῦν κρυφιοτήτι τὰ ἅγια περιστέλλας ἐκ τῆς ἀνιέρων πληθῆος, ὡς ἐνοσιδῆ διαφύλαξον· οὐ γὰρ θεμιτὸν, ὡς τὰ λόγια φησιν, εἰς ἕας ἀποβρίψαι τὴν τῶν νοητῶν μαργαριτῶν ἀμιγῆ καὶ φωτεινὴ καὶ καλλοποιὸν εὐκοσμίαν.

enim fas est, ut Eloquentia testantur γ, porcis proficere spirituum pulcherrimumque adornatum.

A accommodant, et pardum fore aiunt ursumque orbem catulis ferocientem γ. Addam etiam quod abjectissimum omnium absurdissimumque videtur: nam et vermis speciem ipsam sibi affinxisse ι, divinorum periti tradiderunt. Sic omnes divina sapientes, et occultæ inspirationis interpretes, a rebus imperfectis profanisque Sancta sanctorum intemerato secernunt, nec non dissimilem illam sacram deprædicant effictionem, ut nec impudis divina sint obvia, neque studiosi divinarum figurarum contemplatores formis istis tanquam veris immorentur; et ut res divinæ cum verissimis negationibus, tum diversis a rebus infimis propriorum vestigiorum similitudinibus celebrentur. Nequaquam igitur absurdum, si naturas illas cœlestes, ob dictas causas, discrepantium dissimilitudinum similitudinibus efforment: nam neque nos fortassis ad indagandum dubitando, ad anagogem (quæ ad cœlestia nos ducit) per accuratam rerum sacrarum perscrutationem venissemus, nisi nos deformitas explanatoræ fictionis angelorum perculisset; quæ minime sinebat mentem nostram absonis istis efformationibus immorari, sed eam excitabat ad omnes materiales affectiones deserendas, et assuefaciebat sancte ex his quæ apparent, ad supermundiales anagogias seu ascensus aspirare. Hæc a nobis dicta sint propter materiales illas ac dissimiles, quæ in sacris eloquiis habeantur, angelorum delineationes: deinceps vero desulendum, quid ipsamet hierarchiam esse arbitremur, quidque consortes ejus ex ipsa capiant emolumentum. Sit autem dux verbi Christus (si mihi fas sit dicere) mens, qui universam illam hierarchicam inspiret elucidationem. Tu vero, fili, juxta sanctam hierarchicæ nostræ traditionis sanctionem, prout sancta decet, audi quæ sacrosanctæ proferuntur, ipsemet divinus divina doctrina factus, atque arimi secreto sancta recondens, tanquam uniformia, a profana multitudine conserva; neque spiritalium margaritarum purum illum, ac luci-

ADNOTATIONES CORDERII.

Cum primo capite docerit, nos per signa sensibilia in spiritualium rerum notitiam devenire; apte jam subiungit, res cœlestes ac divinas in Scripturis dissimilibus signis ac figuris explicari, cum per propriam similitudinem ac speciem a nobis in hac vita cognosci nequeant.

§ I. Ac primum quidem facit Operis sui distributionem, et quid in præsentī tractatu spectet, exponit, et caute monet, nos per effictas angelorum formas ad eorundem simplicem naturam contemplandam adduci oportere, ut, cum Scriptura, verbi gratia, tribuit angelo formam effictam aquilæ, sciamus, per hanc formationem aquilæ, quæ non simplicis naturæ sed compositæ est, nos ad quid simplex in angelo intelligendum revocari; scilicet revocamur ad intelligendum esse in angelis aciem quamdam acutissimam spiritalis et sublimis perspicientiae: atque id quidem necesse est scire, ne nobis eveniat quod vulgo, ut existinemus forte habere angelos pedes, facies, alas, et similiter in aliis formis effictis, per quas Scriptura nos ad ascensum anagogicum nobis accommodatum invilat.

Poeticis sanctæ fictionibus. Hinc patet omnem theologiam symbolicam habere aliquid effictum, sive illud sit in sermonibus, sive in nominibus, sive etiam in formis sensui subjectis. Maxime vero proprium

γ Osee xiii, 7. ι Psal. xxi, 7. ι Matth. vii, 6.

VARIE LECTIONES.

⁶⁷ M. ἀχράντων. ⁶⁸ M. ἀπομεῖναι. ⁶⁹ Ch. D. P. οὐδε γαρ. ⁷⁰ M. ἀγωγῆ.

est theologia symbolica, quæ in his quæ sensu percipiuntur versatur, formas ex animalibus, quæ con-
muntur, aut ex eorum partibus effingere **17** et induere. Neque solum ex talibus, sed et coloribus omni-
generis. Quæ omnia verus ille theologus Dionysius uno verbo divina visa appellavit, distinguens ea a pro-
fanis et fortuitis visis. Tribus autem modis potissimum in prophetis et aliis beatis theologia symbolica
declarat, scilicet aut forma forme rei cadentis sub sensum visis, aut sub sensum aurium, aut transla-
tione verbi significans in aliquo sp. ritale. Vide hæc fusius apud Cyrillissimum, Decad. 1. cap. 6.

§ II. Ne factamur, vaneque figuras illas angelis esse dissimiles; et occurrat aliquorum objectioni, putan-
tum nobilitate ut formas assequi debuisset et ostendit, per vias istis figuras non solum nostre condi-
tioni, sed etiam angelorum honori in his consultum esse, ut dum sacris et arcanis istis dignitatibus
obleguntur, non patiantur vulgo aditus ad sacram illam divinorum mentium veritatem. Maxime vero pro-
prium est theologia symbolica, quæ in his quæ sensu percipiuntur, versatur, formas ex animalibus con-
ferunt, aut ex eorum partibus effingere, et induere, neque solum ex talibus, sed ex coloribus omni-
generis, quæ omnia verus ille theologus Dionysius c. 1. *De divinis nominibus* uno verbo divina visa appel-
lavit, distinguens ea a profanis et a fortuitis visis.

Neque nos hæmi repetitis imaginum vitiatibus tenacius offereretur. Ex his patet, non oportere nos
hæreticè in symbolice christi forma, quomodoque effingantur sive in specie sub sensum cadente, sive
in vocalibus quæ videntur habere nullum absoni et absurdi, sed potius omni studio ad subtiliores cogi-
tationes recurrere. Qui enim, inquit Basilus, ad celestres notiones ex verbis non ascendit, sed in
ipsis delineationibus corporum, verborum compositione factis, residet, audiet ex Moysè, Deum esse
quem * et a Daniele sapiente ad alias opiniones detorquebitur * : ita fiet, ut non solum falsas cogitatio-
nes, sed inter se pugnantes, ex ipsis rebus colligat.

Ibidem. *Duplicem esse sacre viam manifestationis modum.* Ex his efficitur, inquit Cyrillissimus,
Decad. II. cap. 4, duplicem esse theologiam demonstrativam. Unam, quæ affirmativer et ex effectis indu-
citur; alteram quæ negativer et privative. Et ista quidem ex similibus formis efficitur, hæc et dissimilibus.
Hæc tamen in affirmativa theologia versatur, ipsam etiam per formas factas in Scriptura sacra progredi,
hinc inde tamen quam per ea quæ symbolice dicta sunt in utroque genere formationum, quæ Patres vo-
cantur *επονομασ*, nos ut camus terrenas, quatenus etsi altera pars theologiae, scilicet symbolica, in verbis
translatis et adumbratis pergit, multum tamen absoni et dissentanei in eis apparet.

§ III. Docet duplicem esse sacre viam manifestationis modum. Dicitur enim modis, inquit
Maximus, laudatur Deus, aut tanquam simili omnibus (omnis enim in ipso consistunt), aut tanquam
dissimilibus (similis est enim eorum quæ sunt). Exponit deinde Dionysius, quomodo torquentur isti modi
nominandi Deum per similia, ut cum dicitur Deus in Scriptura Verbum, et mens, et cætera similia; cum
dicit autem *ὁ θεὸς ὁσιωρεῖται ἡγορηθεῖτα*, id est *convenientem Deo rationalitatem*, significat, Deum non dici
rationalem tanquam participem rationis, sed quod sit totus ipse per se subsistens ratio. Vide dicta
Observatione 8 et 9. Dissimilia vero vocat ea quæ per negationem de Deo dicuntur, et non qui sit, sed
quid non sit, declarant. Vide ibidem supra Observat. 8. Hæc enim, inquit Nyssenus, est notio-
nis ejus maximo propriis nota, naturam ejus esse supra omnem notam notio-
nis designatricem. Quare cum nega-
tiones magis proprie Deo conveniant quam affirmaciones, recte concludit sanctus Dionysius, descriptiones
illas mysticas convenientius fieri per formas dissimiles, quam per similes; utpote analogicae adductioni
magis aptas, et deceptioni minus obnoxias.

Cum ergo negationes in divinis sacra, affirmaciones vero incongruae sint. Nota ex divo Thoma in 1. *Sen-
t.*, distinct. 22, quest. 1, artic. 2, quod cum in nomine duo sint, scilicet modus significandi, et res ipsa
significata, seu per secundum alterum possit remitti a Deo; vel secundum utrumque, sed non possit
affirmari de Deo, nisi secundum alterum tantum. Cum itaque ad veritatem et proprietatem affirmacionis
requiratur, ut totum affirmetur, ad proprietatem autem negationis sufficit, si alterum tantum desit, ideo
dicit Dionysius, quod negationes sint absolute veræ, sed affirmaciones vanae secundum quid. Quia
quantum ad significatum tantum, et non quantum ad modum signifi-
candi. Unde bene observat idem
divus Thomas in *Questionibus disputatis*, quest. 7, artic. 5, sanctum Dionysium ita dicere negationes
in Deo esse veras, ut tamen non esset affirmaciones esse falsas, sed incongruas. Quantum enim ad rem
significatam Deo vere tribuuntur, quæ in Deo aliquo modo est, sed quantum ad modum quem significant,
de Deo negari possunt. Quilibet enim istorum nominum, secundum nostrum modum concipiendi, signifi-
cat aliquam formam definitam, et sic Deo non attribuuntur, **18** et sic de ipso negari possunt, quia et
non convenient per modum qui significatur, sive secundum quid sunt in intellectu nostro. Deo enim
conveniunt modo sublimiori. Unde affirmatio incongrua dicitur, quasi non omnino ipsi congruens,
propter diversum modum, et idcirco secundum doctrinam Dionysii, tripliciter ista de Deo enuntiantur.
Primo quidem affirmative, ut dicamus, *Deus est sapiens*, quia nimirum in ipso est prototypum sup. esse
ab ipso fluxans. Quia tamen in ipso non est sapientia, qualem nos concipimus et nominamus, possit vere
negari, ut dicatur, *Deus non est sapiens*, scilicet, secundum sapientiam a nobis intellectam. Rursum,
quia a sapientia non negatur de Deo, quasi ipse deficiat a sapientia, sed quia supereminentius est in ipso,
quam dicatur aut intelligatur, ideo dicendum, *Deus est supersapiens*. Et sic per triplicem istum modum
loquendi, Dionysius peritice et explicite qualiter ista Deo attribuuntur. Vide caput 2 et 3 *De divinis nomi-
nibus*, et cap. 1 *Myst. theologiae* et observationes nostras generales, præsertim v et viii.

Ibid. *Arcanorum mysterium magis proprie est verum inestitutum per dissimiles effectus ones exstantia*, etc.
Hæc confortatur Hugo de Sancto Victore sic ad. Non solum ideo dissimiles figuraciones probabiles sunt,
quod si permundialium esse lentas ostendunt, sed ideo etiam, quod institum omnium a agit quam omnes
figuraciones a materialibus et corporantibus procedunt, neque in se qui certe simunt. Cum res ratio est,
quod quilibet res create, quantumcunque perfecta, habent quodam intervallo a Deo distat, ut qui illas
absque ulla propositione superet; quomodo magis perfecta est illa de Deo notitia, quæ istiusmodi
omnes perfectiores de Deo negando tradit quid Deus non sit, quam quæ illas affirmativas per tam easles
perfectiores, ematur notis explicare quid sit Deus. Cum igitur ad hanc illam de Deo cognitionem nega-
tivam, dissimiles figuraciones aptiores sunt omnibus (eo quod dissimilitudo inget, similitudo vero af-
firmet) ex mente sancti Dionysii, ad veram Dei cognitionem, quæ in hac vita obscura est, acquirendam,
magis propria et accommodatior est illa per dissimiles effectus explanatio. Hoc ipsum fusius probans
in sequentibus, et *Mysticæ theologiae* studioso, quasi manum in hac via, ne cesset, pottingens, ostendit,

hujusmodi dissimiles et contrarias loquendi formulas magnam vim habere ad animum nostrum excitandum, ne hæreat in rebus materialibus ac sensibilibus, sed quarto illas videri magis absonas, ac rebus divinis minus proportionales, tanto promptius sese a formis istis expediat, et totum transferat ad intelligentiam vere spiritalem ac divinam. Neque vero solum aptiores, sed etiam securiores esse significat istiusmodi absonas similitudines; siquidem illæ similitudines dum quodam modo probabiles videntur, non sine periculo aliquo circa se occupant ac detinent intellectum nostrum, neque ad id quod spirituale atque intelligibile est, cum libere transire permittunt, quo directe via cum affectu alieno tendendum erat. Eius in nobilitatis, in unitate sanctus Dionysius, *formis effugiendis, creditur esse errare aliquos qui ex similitudine naturæ celestis specie quadam aurea, etc.*, dum utrumrum aut aut angelos describit tanquam juvenes aurea, fulgurea, candidiorum veste mutantes, etc., periculum esse erranti, istiusmodi quod in angelis vere inesse existimantes. Quot, inquit, ne ita eveniat, que nihil altius quam si a pulchra et speciosa quæ apparent, mente complexi sunt, sanctorum theologorum sapientia quæ satum ducendo vim habet, ad dissimilitudines absonas sancte se deponit, non permittens id quod in nobis mater de est, ut is indecoris imaginibus inhærendi acquiescere. Huc aptius incommode prudenter occurrat mystica theologia per formas illas imperfectas et improprias, absonasque, quæ continuo excitant animum ad spiritalem quæ illis subest intelligentiam indagandam. Dum enim nobis non satisfacimus istiusmodi de Deo angelate auctendo aut concipiendo, simul intelligimus, nihil rerum sensibilibus vel intelligibilibus atque invisibilibus perfectionem representantio consequi illo modo posse, atque adeo omnes hujuscemodi comparationes ac representationes ad hoc assunt, ut nobis potius significet quid non sit, quam quid sit, mentem dico nos tam a rebus materialibus abstrahimus, et ad mysticam theologicam optime nos comparamus, quando res invisibiles et intellectuales non erigunt per vanitatem aut nihil spirituum, sed vere per visionis intellectusque vacuitatem ad ingere conamur, dum post moderatam, quæ nobis permessa sit, rerum celestium scrutationem (sibi præ tanta lucis earum magnitudine, nisi directe obtueri minime valentes, cægare experimus) intellectus demum nostrum in obsequium Dei ac fide captivamus, vere hoc intelligentes et sentientes, res istas longe sublimiores ac præstantiores esse, quam ut a nobis concipi aut intelligi illo modo possint quæ sit.

Ad peritorem primæ difficultatis, quæ hoc capite nota est, resolutionem, 19 sanctet, utrum spiritualia ac divina veritas atque existentia deservuntur per negativa et dissimilia, quam per affirmativa et nobilitata, notanda hæc breviter, et respondentium cum Dionysio Cartusiano, amirno, dicitur quidem, et quantum ex natura rei, atque ex parte objecti et mediis, per affirmativa et nobilitata, verius, clarus atque eminentius formaliter divina cognoscet; sed ex parte infirmitatis et tenuitatis ingenii nostri, atque adeo succurre, contingere oppositum. Nostra quippe cognitio ab imperfectioribus ad perfectiora paulatim procedit, et ad errandum proclivis est; indeo in primis facilius capimus quid Deus et mentes istæ sentientes non sunt, quam quid sunt. Unde lib. iii. *De anima* dicit Aristoteles, quod simplicium intelligentia seu cognitio in per negationem; factus enim apprehendimus, quod Deus et angeli non sunt extensive inigni aut parvi, figurati aut circumscripti, comati aut sensibilibus lucidi, quam quid sit illa ipsorum simplicitas, aut qualiter terminetur essentia angelus in se aut in loco, ita quod cum sit in aliquo spatio loci, non sit in toto spatio universi.

Insuper, cum multa se super sensum et imaginationem et super cuncta materialia elevare non valent, facile induci possent ad existimandum, quod Deus et substantie separate sunt quidam mater alia entia splendensima et speciosissima, ut corpora luminata, ad quod vitandum, aptius describuntur interdum per vitiora, quæ clarum est ipsa substantialiter minime convenire. Cognitio tamen per affirmativa et digniora, per similia et propinquiora in se perfectior est ac magis distincta, immo tenetur perfecta notitia rei per species. Nec obstat quod sanctus Dionysius lib. *De mystica theologia* docet, perfecti sensum Dei contemplationem in presenti vita esse illam, quæ et unum tanquam profusum ignoto, et in qua omnia ab ipso discernuntur. Hoc etenim contingit ex parte nostri, et quia hoc ipsum quod vere Deo convenit, et quod affirmative de ipso concipimus, competit et in nobilitate excellentius atque perfectius, quam intelligere valeamus. Sicque ista ab ipso auferimus et negamus, non simpliciter et absolute, quantum ad id quod in sua natura sunt, sed quo ad modum quo illa capere possumus in hac vita, prout superius diximus, et infra etiam libris sequentibus hæc lusus exponetur.

§ IV. Ex omnibus aut bonas contemplationes eliciendas esse, et simul explicat, quomodo passiones iræ, concupiscentiæ, et similes, cum de angelis dicuntur, accipiende sunt.

§ V. Ostendit non solum angelos, sed etiam Deum ipsum in Scripturis partim a rebus nobilissimis, ut solem; partim a mediis, ut ignem; partim a vilissimis, ut vermem, denominari; per hæc autem sero Christum intelligit; et in sole alludit ad Malachiam cap. iv, 2; Sapientia v, 6; Isaiæ ix, 1, ubi dicitur: *Orietur vobis Sol iustus*; in stella alludit ad Numerorum cap. xxiv, ubi dicitur: *Orietur stella ex Jacob*, Christus videtur, ut stella et sol nos illuminans, et illuminans, omnique gratia letificans, et in orbem decurrens. In luce alludit ad Joannis 1; *Erui in terra*. Vide dicta præcedenti capite. In igne alludit ad Exod. cap. iii, ubi Moyses vidit tubum ardentem in medio igne, designans, Christum Divinam atque virginem matrem in conceptione et natiuitate illustratum, virginitatis flore minime læso. In aqua alludit ad Joannis cap. vi, 37, ubi Christus ait: *Si quis sitit, veniat ad me, et bibet, id est, doctrinam et spiritum evangelicum hauriat*; et *flumina*, id est, purissima copia aquæ vivæ, id est, gratiæ et donorum Spiritus sancti, *fluent de ventre ejus*, id est, de corde et mente, quæ quasi venter est animæ; fluent, inquam, per actus virtutum, operationes et collectas gratiæ, quibus se non tantum juvet, sed et alios. In unguento alludit ad Cantuorum 1; *Unguentum effusum unguentum*. In lapide, ad I phes. ii, 20, ubi Christus singularis lapis dicitur, ut qui Ecclesiæ structuram totam continet et complectitur. In leone, pardo, urso, alludit ad Osæ c. xiii, 7. *Et ego ero eis quasi leonem, sicut pardus in via Assyriorum*. Occursum eis quasi urso rapto carnis, in vermine alludit ad Psal. xxi: *Ego autem sum vermis*, propter carnis humilitatem, et examinationem in passione; quæ omnia ad abcessum analogicum conducunt.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (8).

§ I. Πρὸς τοὺς ἀγγέλους, ὡς ὑποδείκναι τὸ πᾶν αὐτῶν
ὡς ἀσπαστὰν, καὶ κατὰ βέλους τῶν ἀγγέλων κατὰ τοὺς

§ I. Expediit utique, meo iudicio (substanti-
acipiens propter securitatem, vel etiam incommo-

(8) Vide Scholia S. Maximi, tom. II, cap. 2.

ter, verum oīmai secundum veteres) primum exponere, quem universæ tam terrestris quam cœlestis hierarchiæ scopum arbitremur (*arbitremur* 20 autem dixit, pro sua philosophica vel potius Deo amica modestia); quidve prosit quælibet hierarchiarum (sive cœlestem dixeris, sive nostram) sui initiatoribus initiative; deinde vero dicendum de cœlestibus hierarchiis, juxta illam, quam de his in sacris literis habemus manifestationem atque explanationem. De illis autem loquens, utitur verbo ὑμῆσαι; quia de re bona loqui, hymnus sive laus boni est; sicut de re prava verba facere, vituperium est mali. De angelicis itaque divinisque virtutibus verba facere, idem est atque eas laudare. Ad hæc dicendum, quibus formis sacræ Scripturæ cœlestes ordines figurant; et ad qualem simplicitatem per eas formas quæ effinguntur, revocemur: verbi gratia, nominamus forte aquilam, compositum aliquid dicimus, mente vero per visus acumen et excellentiam ad simplicitatem adducimur. Quando enim quis loquitur, ut intelligamus, omnino sermones adhibet. cum autem id quod dicitur intellectum fuerit simplex in mente cognitio existit; maxime si simplicia formæque expertia sint, de quibus loquimur. Si enim res sensiles ita per simplicem aliquem conceptum intelligimus, quanto magis res spirituales? Quare porro quærimus, ut ad simplicitatem adducamur? ut non accidat nobis, quod vulgo res sacras profano modo intelligenti; nec putemus cœlestes illas virtutes multos pedes et multas facies habere, et ad pecudum ferarumve formas efformatas, vel avicularum speciem præ se ferre, aut volucrum plumescitiam, quemadmodum in Ezechiele reperitur; et ne cogitemus rotas quasdam igneas supra cœlum, et sedas ad sedendum accommodatas, atque equos ac satellites et quæcumque alia a prophetis sacris variis symbolis sunt tradita. Etenim utiliter theologia similes sacras formas rebus figuræ expertibus adhibuit; partim quidem, ut intelligendi virtutum nostrarum haberet rationem; partim vero, ut propriam nobis et conaturalem ad superna penetrandi viam præpararet. In quantum enim aquilam, v. g., nominat, ducit nobis maxima præsentat: siquidem nobis ex assuetis res ipsas declarat, hisque, quod conaturali est, servat nam et cernendi acumen ac celeritatem, adeoque præcellentiam virtutum cœlestium declarat, atque in aliis similiter.

§ II. Hinc concludit quomodo oporteat per res dissimiles ac terrenas cœlestes explicare; atque: **Quod 21** cui videantur sacræ quidem fictiones compositionesque approbandæ, quasi non alio quam hoc modo, ita quæ in se permanent, et incognita atque inaspectabilia existunt, cognosci queant, abscondas autem existimet ejusmodi compositiones, ubi et omnem illam rudem angelicorum nominum adumbrationem sive scenam. Siquidem ut in scena alia sunt qui a sunt, aliorum vero personas referunt, ita et hæc alia proposita, sed alio modo quam exstant, referuntur. Ac decere quidem ille ait theologos, cum ea quæ figura carent exprimere

παλαιός), πρῶτον ἐκθέσθαι, τίνα μὲν τῶν τῆς ἀπάσης καὶ γῆνης καὶ οὐρανοῦ ἱεραρχίας σκοπὸν οἰόμεθα· (οἰόμεθα δὲ εἶπε, κατὰ φιλόσοφον ἢ φιλόθεον μᾶλλον μετριασμόν)· καὶ τί ὠφελεῖ ἐκάστη τῶν ἱεραρχιῶν, καὶ τὴν οὐρανίαν εἶπης, καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς, τοὺς τελεστάς αὐτῆς· καθεξῆς δὲ εἶπεν περὶ τῶν οὐρανίων ἱεραρχιῶν, κατὰ τὴν αὐτῶν ἐκφαντορίαν καὶ δῆλῳσιν τὴν ἐν ταῖς ἀγίαις Γραφαῖς. Τὸ γοῦν εἶπεν περὶ τούτων ὑμῆσαι λέγει, ὅτι τὸ περὶ καλοῦ εἶπεν ὕμνος καλοῦ ἐστίν· ὡσπερ τὸ περὶ κακοῦ λέγειν, ὑβρίσις κακοῦ ἐστίν. Ταῦτ' οὖν τὸ εἶπεν καὶ ὑμῆσαι περὶ τῶν ἀγγελικῶν καὶ θείων δυνάμεων. Μετέπειτα δὲ χρῆ εἶπεν, ὁποῖαι εἰκόσιν αἱ ἱεραὶ Γραφαὶ τὰς οὐρανίας διακοσμήσεις σχηματίζουσι, καὶ πρὸς ποίαν ἀπλότητα διὰ τῶν πλασμάτων τούτων δὴ τῶν συνθέτων ἀναγόμεθα· οἷον, λέγομεν τυχὸν ἀετῶν, σύνθετόν τι λέγομεν· νοοῦμεν τὸ ἐξυδερκὲς καὶ ὑπερρηρμένον, πρὸς ἀπλότητα ἀναγόμεθα· Ὅτε γὰρ λέγοι τις, ἵνα νοήσωμεν, πάντως λόγους συντίθησιν· ὅτε δὲ τὸ ῥηθὲν νοηθῆι, ἀπλοικὴ κατὰ τὸν νοῦν ἡ ἔννοια γίνεται· καὶ μᾶλλον, ὅτε ἀπλᾶ εἶσι καὶ ἀσχημάτιστα τὰ περὶ ὧν λέγομεν. Εἰ γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν οὕτω νοοῦμεν κατὰ ἀπλὴν τινα ἐπιβολὴν, πόσω γε μᾶλλον ἐπὶ τῶν νοητῶν; διὰ τί δὲ ζητοῦμεν, ὅπως πρὸς ἀπλότητα ἀναγείημεν; ἵνα μὴ πάθωμεν καὶ ἡμεῖς ταῦτόν τοις πολλοῖς ἀνιέρως νοοῦσι τὰ ἱερά, ὥστε πολυποδας καὶ πολυπροσώπους ὑπολαμβάνειν, καὶ κατὰ κτήνη καὶ θηρία τετυπωμένας τὰς οὐρανίας δυνάμεις, ἢ καὶ ἀετῶν εἶδος ἐχούσας, ἢ καὶ πετηνῶν πτεροφυτῶν, καθὼς ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ εὐρηταί· καὶ τροχοὺς πυρῶδεις ὑπερουρανοῦς φαντάζεσθαι, καὶ θρόνους πρὸς ἀνάκλιτον ἐπιτηδεῖους, καὶ ἵππους, καὶ δορυφόρους, καὶ ὅσα ἄλλα παρὰ τῶν ἱερῶν προφητῶν διὰ τινων κοικίλων παραδέδονται. Καὶ γὰρ ἐπιτηδεῖως ἡ θεολογία τοῖς τοιοῦτοις ἱεροῖς σχηματισμοῖς ἐπὶ τῶν ἀσχηματίστων ἐχρήσατο, ἅμα μὲν τὴν δύναμιν τοῦ ἡμέτερου νοῦς σκεψαμένη, ἅμα δὲ καὶ τοῦ εἰκείου καὶ συμφυοῦς τῆς ἀναγωγῆς προνοήσασα. Ἐν ὅσῳ γὰρ λέγει τυχὸν ἀετῶν, δύο κατασκευάζει τὰ μέγιστα, καὶ ἡμῖν τοῖς συνήθεσι γνωρίζει τὰ πράγματα, καὶ τούτοις φυλάττει τὸ συμφυές· τὸ γὰρ ἐξυδερκὲς καὶ ταχύτατον καὶ ὁῖον ὑπερρηρμένον τῶν οὐρανίων δυνάμεων παρεδήλωσε· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων δὲ ὡσαυτως.

assuetis res ipsas declarat, hisque, quod conaturali est, servat nam et cernendi acumen ac celeritatem, adeoque præcellentiam virtutum cœlestium declarat, atque in aliis similiter.

§ II. Ἐντεῦθεν κατασκευάζει, πῶς χρῆ καὶ διὰ τῶν ἀνομοίων καὶ χθαμαλῶν ἐκφραγεσθαι τὰ οὐράνια· καὶ φησιν· Εἰ δέ τιτι δοκεῖ ἀποδέχεσθαι μὲν τὰς ἱερογραφικὰς συνθέσεις καὶ τὰ πλάσματα, ὡς μὴ ἄλλως ἐνδόν, εἰ μὴ οὕτως τὰ ἀπλᾶ καὶ ἐφ' ἑαυτῶν μένοντα, καὶ ἀγνωστα καὶ ἀθεώρητα ὑπάρχοντα, γινώσκασθαι· ἀτόπους δὲ ὄντα τὰς τοιαύτας συνθέσεις, καὶ πάσαν τὴν ἀπέτομον ταύτην τῶν ἀγγελικῶν ἀνομάτων σκητὴν· Ὡς γὰρ ἐν τῇ σκητῇ αἱ αἰετοὶ μὲν εἰσιν οἱ παρόντες, ἑτέροις δὲ ὑποκρίνονται· οὕτω καὶ ἐν ταῦθα ἄλλα μὲν εἰσι τὰ ὑποκείμενα, καὶ ἀλλοτρόπως λέγονται. Καὶ πρόπειν, φησὶν ἕκείνος, τοὺς θεολόγους, βουλομένους τὰ ἀνεκόνιστα εἰκόσασαι, οἰκείως

καὶ συγγενέσιν ἐκφαίνειν σχηματισμοῖς, ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν τιμιωτάτων καὶ ἀύλων ποσῶς, δηλονότι ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων, καὶ μὴ ἐξ ἀλόγων ἢ καὶ ἀψύχων· καὶ μὴ περιτιθέσθαι πολυμορφίας ἐνύλους ταῖς ὑπερκειμέναις ἀπλότησιν. Οὕτω γὰρ ἂν εἴπερ ἐποίησαν, δύο ἐμελλον ποιῆσαι τὰ ἀγαθὰ, καὶ ἡμᾶς ἀνάγειν πρὸς κρείττονα καὶ ὑψηλότεραν ἐννοίαν, καὶ τὰ ὑπερκόσμια μὴ καταγεῖν καὶ ἀτιμοῦν· τῷ γὰρ οὕτως εἰκονογραφεῖν διὰ τῶν ἄλλοτρίων παντάπασι, δύο τοιοῦσι τὰ χεῖριστα, τό τε εἰς τὰ θεῖα ἐξυβρίζειν, καὶ τὴν ἡμετέραν ἀποπλανᾶν διάνοιαν εἰς τὰς ἀνίερους συμπλάσεις ἐναπομένουσιν. Καὶ τάχα καὶ τις ὑπολήψαιτο τοιαῦτα τὰ ὑπερουράνια, ὥστε καὶ λέοντας καὶ ἵππους εἶναι, καὶ κατὰ τοῦς βόας μυκάσθαι τὴν ὑμνολογίαν, καὶ τὰς ἐκεῖσε ταγματαρχίας, ὅν θείας ἀγελαρχίας εἶναι, καὶ ζῶα ἕτερα, καὶ ὕλας ἄλλας ἀτιμωτέρας, καὶ ὄσα ἄλλα, πρὸς τὸ ἄτοπον καὶ ξένον καὶ ἐμπαθὲς ἀποπεσοῦσαι, αἱ τοιαῦται ἀνόμοιοι ὁμοιότητες καὶ ξένοι εἰκόνες ποιοῦσι φαντάζεσθαι. Εἰ ταῦτά τις λέγει καὶ δισχυρίζεται, ἀλλ' ἡ τῆς ἀληθείας ζήτησις, καὶ ἡ ἡμετέρα ἐρμηνεία τε καὶ ἐξηγησις ἐν ταῖς τοιαύταις μορφώσεσι τὴν σοφίαν εὐρίσκει προσησαμένην καὶ τῶν δύο μερῶν, ἡμῶν τε τῶν ἀκουόντων, κακείνων περὶ ὧν τοὺς λόγους ποιοῦνται· ὡς μήτε ἐκεῖνας ἐξυβρίζεσθαι, μήτε μὴν ἡμᾶς ἐμπαθῶς ἐναπομένειν ταῖς τοιαύταις ταπεινότησι. Τί δὲ ἐστὶν ἡ ἀτιμωτέρα ὕλη, καὶ τί τὸ ἄτοπον καὶ ξένον καὶ ἐμπαθὲς, φησὶν ὁ Ἰεζεκιήλ, ὡς ὁμοίωμα ἐωρακέναι θρόνου, καὶ ὡς ὁμοίωμα λέοντος. Ὁ θρόνος ἀτιμωτέρα ὕλη τοῦ λέοντος, ὅτι αὐτὸς μὲν ἀψυχός, ὁ δὲ λέων ἐμψυχός· ξένον δὲ καὶ ἄτοπον καὶ ἐμπαθὲς ἐστὶν, ὅτι τὸ λεοντόμορφον, θυμικόν τι σημαίνει· καὶ τὸ μύσχειον εἶδος, ἐπιθυμητικόν· ἄτινα πάθη καὶ μεγάλα ὑπάρχουσιν. Οὐ δὲ γοῦν ἐμπαθῶς ταῦτα νοεῖν. Καὶ πρῶτον μὲν δεικνύουσιν, ὅτι καὶ ἀμφοτέρων προϋνοήσατο ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ οὕτω ποιήσασα, καὶ ἡμῶν καὶ τῶν οὐρανίων ἐκεῖνων· ἡμῶν μὲν, ὅτι ἄλλως οὐκ ἦν μαθεῖν τὰ τοιαῦτα· ἐκεῖνων δὲ, ὅτι, ὡς μυστικά, οὕτως ἀπορρήτως καὶ οὐκ ἄλλως εἶδει ἐκφαίνεσθαι. Μετὰ ταῦτα δὲ δείξει, πῶς οὐ λυμáινεται τοῖς πράγμασι τὸ ἀπεμφαῖνον καὶ ἀνόμοιον τῶν εἰκασμάτων. Καὶ δὴ φησὶν, ὅτι εἰκότως προτιθένται οἱ τύποι τῶν ἀτυπῶτων, καὶ τῶν ἀσχηματίστων τὰ σχήματα· οὐ μόνον διὰ τὸ ἡμέτερον ἀσθενές· μὴ οἶων τε ὄντων ἀμέσως καὶ δίχα τύπων ἐπὶ τὰς νοητὰς θεωρίας ἀνατείνεσθαι, ἀλλὰ διὰ μέσων μορφώσεων συμφυῶν καὶ ἡμῖν οἰκείων, ἃς δὴ καὶ προτιθέσθαι αἱ Γραφαὶ ἐκεῖνων τῶν ὑπερφυῶν θεαμάτων· ἀλλ' ὅτι καὶ τοῦτο ταῖς μυστικαῖς Γραφαῖς προπεωδέστατον, δι' ἀπορρήτων αἰνιγμάτων τὰ μυστικά ἀποκρύπτεσθαι, καὶ ἄβυστον τιθέναι τοῖς πολλοῖς τὴν κρυφίαν ἀληθείαν. Ἔστι γὰρ οὐ πᾶς ἱερὸς, οὐδὲ πάντων ἡ γνώσις, καθὼς ὁ Κυριὸς φησὶ πρὸς τοὺς ἀποστόλους· Ἔμιν δέδοται γινῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν.

nam etiam id mysticis Scripturis maxime convenit, arcanorum ænigmata abscondi, et occultam illam veritatem vulgo esse inaccessam. Neque enim quis sanctus est, neque omnium est cognitio, quem-
a modum Dominus ait ad apostolos : *Vobis datum est nosse mysteria regni cælorum* b.

b. *Matth. xiii, ii.*

A volunt, propriis illa cognatisque efformare, ex iis rebus quæ apud nos pretiosissimæ sunt, minusque materiales, verbi gratia, humanis et non irrationalium atque inanimatarum rerum figuris : neque materiales multiformitates supremis illis maximeque simplicibus rebus affingendas. Hoc enim si fecissent, duo bona præstitissent ; cum nos ad præstantiorem sublimioremque cogitationem erexissent, tum ista supermundana non ita deiecissent et inhonorassent. Jam vero illa sic alienis omnino figuris describendo, duas res pessimas committunt ; tum quod res divinas contumeliose tractent ; tum quod intellectum nostrum in errorem inducant, sacrilegisque compositionibus cogant inhærere. Et fortassis etiam aliquis suspicabitur, res cœlestes ejusmodi existere, ut et leones sint et equi, boumq; more laudes mugiant, atque ibidem turmarum præfecturæ, et avicularæ principatus existant, aliæque animalia, materiæve aliæ viliores, et quæcumque alia, ad absurda, peregrina, passionisque vergentia, dissimiles ejusmodi ac peregrinæ imagines cogitationibus objiciunt. Si quis hæc objecerit, et indignetur ; veritatis tamen indagatio, nostraque interpretatio atque explicatio in similibus efformationibus reperit, utrique parti sapientiam providisse, tam nobis, inquam, auditoribus, quam illis de quibus sermo instituitur : ut neque ipsis injuria fiat, neque nos ejusmodi formis abjectis tenacius adhæreamus. Quænam autem vilior illa sit materia, quidve illud absurdum ac peregrinum, et passionibus implexum, ait Ezechiel, a se visam narrans throni similitudinem, et quasi similitudinem leonis. Thronus utique vilior materia leone, quoniam ille anima caret, leo vero vivit : peregrinum autem illud et absurdum passionibusque implexum est, quoniam leonis forma vim trascendi **22** significat, vitulique species, vim concupiscendi ; quæ passionibus et quidem vehementibus sunt. Non oportet itaque illa patibili modo accipere. Ac primum quidem ostendunt, Dei sapientiam utrisque, tam nobis scilicet quam virtutibus cœlestibus, hac ratione consuluisse : nobis, inquam, quoniam aliter ista discere non poteramus ; illis vero, quippe mysticis, conveniebat sic occulte et non aliter explicari. Ad hæc probat, quomodo rebus ipsis dissimilitudo ista et inæqualitas effigierum minime officiat. Inquit etiam, jure merno figuræ rebus infiguratis, formæque forma carentibus affinguntur non propter nostram duntaxat imbecillitatem, qua non valeamus immediate et sine figuris ad spirituales earum contemplationes assurgere, adeoque opus habemus intermediis iis efformationibus nobis connaturalibus propriisque, quas ideo sacre Scripturæ supernaturalibus istis spectaculis præstendunt ; sed quoniam etiam id mysticis Scripturis maxime convenit, arcanorum ænigmata abscondi, et occultam illam veritatem vulgo esse inaccessam. Neque enim quis sanctus est, neque omnium est cognitio, quem-

§ III. Quod si vero quis admisserit quidem talem A per res sensiles rerum spiritalium comprehensionem, sed improbet duntaxat absurdas istiusmodi formarum fictiones, dicens, posendum esse iam turpes rebus deformibus figuras accommodari; illi dictum sufficiat duplicem esse manifestandi modum, alterum quidem ex similibus, alterum vero ex dissimilibus formis effectum. Ubi observa primum, quid de Deo mysticæ Scripturarum traditiones enuntient; quandoque quidem ex similibus, ut verbum ac mentem, juxta illud: *Quis novit sensum (seu mentem) Domini?* et essentiam, juxta illud: *Ego sum qui sum* d; ipsam sapientiam, et non simpliciter ratiocinationem, sed ipsam ratiocinationem prædicant, verè existentem essentiam, causamque existentie rerum cæterarum, et lucem, et vitam, ut in sacris Evangeliiis habetur; quæ nomina omnia cum honestiora quidem sint, rerumque sublimiorum, vel sic tamen etiam a vera similitudine procul absunt; siquidem est super hæc omnia, cum utique ista sine comparatione a natura illa beata deficiant. Quandoque vero dissimilibus declarationibus divinum illud Numen per negationem 23 celebratur, cum inaspectabile vocatur, et infinitum, quodque capri non possit; unde non quid est, sed quid non est significatur. Ex duabus itaque hæc enuntiationibus, magis propriam demonstrat esse illam, quæ est ex rebus dissimilibus. Siquidem vere novinus Deum non esse aliquid rerum existentium, sed ignoramus superessentialem ejus termini carentiam, et inintelligibilitatem, sive, ut ita dicam, amentiam; amentiam, inquam, non secundum mentis privationem, sed quod ejus cognitionem mens nulla capiat: quemadmodum etiam alia, ut invisibilitas et infinitas ejus, non privative, sed negative intelligenda sunt. Cum itaque negationes in divinis verè sint, affirmationes vero absentiæ, magis propria est in his enuntiatio ac demonstratio per dissimilia. Quæ cum ita sese habeant in Deo, consequens est Scripturas sacras honorare potius, et nequaquam aliquo dedecore afficere divinas illas dispositiones, per ejusmodi formarum dissimilium effictiones, ut bovis, aq. ille, cæterasque quibus eas innuit supermundialiter materiatis omnibus hæc rebus inferioribus sublimiores existere. Si enim is qui leonis formam, multosque pedes atque alas habere dicitur, etiam ratione præditus est, et expertus materiæ, quomodo non etiam supermundialiter res hæc materiatas, quæ a nobis intelliguntur, excedat? Observa quam pulchre rationem dederit, cur animalium mentio fiat in cælestibus, sive imaginum eorum. Quemadmodum enim Deus existens in omnibus, nihil in omnibus habet ejusdem secum generis, ideoque nihil rerum omnium, est ipsius declarativum, ideoque etiam alia methodo de Deo loquimur, dicentes, Deum non esse hoc et illud, quod per dissimilia vocat: sic

§ III. Εἰ δὲ τις δέχοιτο μὲν τὴν τοιαύτην διὰ τῶν αἰσθητῶν εἰκόνων τῶν νοητῶν κατάληψιν, αἰτιάσαιτο δὲ μόνον τὰς ἀτόπους εἰκονογραφίας, λέγων εἰς αἰσχύνην εἶναι τὰ οὕτως αἰσχρὰ εἰκονίσματα τοῖς θεοειδέσιν ἀνατιθέσθαι· ἀρκεῖ εἰπεῖν πρὸς αὐτόν, ὡς διττός ἐστι τῆς ἐκφαντορίας ὁ τρόπος· ὁ μὲν ἐκ τῶν ὁμοίων, ὁ δὲ διὰ τῶν ἀνομοίων μορφωμάτων πλαττωμένος. Καὶ ἴδε πρῶτον ἐπὶ Θεοῦ, τί λέγουσιν αἱ μυστικαὶ τῶν Γραφῶν παραδόσεις· ποτὲ μὲν ἐκ τῶν ὁμοίων, λόγον καὶ νοῦν κατὰ τὸ, *Ὑὲρ ἔγραψεν νοῦν Κυρίου*; καὶ οὐσ' ἄν, κατὰ τὸ, *Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν*· τὴν αὐτοσοφίαν, καὶ οὐχ ἀπλῶς λογιότητα ἀλλ' αὐτολογιότητα ὑμνεῦσαι, τὴν ὄντως ὑπαρξίν οὖσαν καὶ αἰτίαν τῆς τῶν ἄλλων πάντων ὑπάρξεως, καὶ φῶς καὶ ζῶην, ὡς τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις· τῶν τοιούτων ἀπάντων ὀνομάτων σεμνοτέρων ὄντων καὶ ὑπερκειμένων τῶν ὕλικῶν, εἰ καὶ οὕτω πάλιν πρὸς τὴν ἀληθινήν ἐμφέρειαν ἀποδέουσιν· ἐστὶ γὰρ ὑπὲρ ταῦτα πάντα, ἃ δὴ ἀσυγκρίτως τῆς μακαρίας ἀπολείπονται φύσεως. Ποτὲ δὲ ἐκ τῶν ἀνομοίων ὑμνεῖται τὸ θεῖον κατὰ ἀπόφασιν, ἀόρατον λεγόμενον, καὶ ἀπειρον, καὶ ἀχώρητον· ἐξ ὧν οὐ τί ἐστὶν, ἀλλὰ τί οὐκ ἐστὶ σημαίνεται. Ἀπὸ γοῦν τούτων τῶν δύο ἐκφάνσεων κυριωτέραν τὴν ἐξ ἀνομοίων δείκνυσι. Τὸ μὲν οὖν οὐκ εἶναι ταύτην τι τῶν ὄντων, γινώσκομεν· ἀγνοοῦμεν δὲ τὴν ὑπερούπνου αὐτῆς ἀοριστίαν καὶ ἀνόητον· ἀνόητον δὲ, οὐ κατὰ στέρησιν νοήσεως, ἀλλ' ὅτι νόησιν ταύτης οὐκ ἐστὶ λαθεῖν· ὡσπερ καὶ τᾶλλα, τὸ ἀόρατον καὶ ἀπειρον, οὐ κατὰ στέρησιν, ἀλλὰ κατὰ ἀπόφασιν. Τοίνυν ἐπεὶ αἱ μὲν ἀποφάσεις ἐπὶ τῶν θεῶν, ἀληθεῖς, αἱ δὲ καταφάσεις, ἀνάρμοστοι· εἰκαιοτέρα μᾶλλον ἐστὶν ἐπὶ τούτων ἢ διὰ τῶν ἀνομοίων ἐκφαντορία καὶ δῆλωσις. Καὶ εἰ ταῦτα οὕτως ἐπὶ Θεοῦ, συναγόμενόν ἐστι καὶ ἐπὶ τούτοις, ὅτι τιμῶσιν ἄρα, οὐκ αἰσχροῦς πληροῦσι τὰς θείας διακοσμήσεις αἱ ἱερὰὶ Γραφαί, αἱ διὰ τῶν ἀνομοίων μορφοποιεῖται, τοῦ βολῆς, τοῦ ἀετοῦ, καὶ τῶν λοιπῶν αὐτὰς ὑποδεικνύσαι, ὡς ὑπεράνω δηλονότι οὖσας τῶν ὕλικῶν ἀπάντων ὑπερκοσμίως. Εἰ γὰρ ὁ λεοντόμορφος λεγόμενος, καὶ πολύπους, καὶ πολύπτερος, καὶ λογικός ἐστι, καὶ ἄυλος, πῶς οὐ δηλονότι ὑπερκοσμίως ἐκβέβηκε τὰ ὕλικὰ καὶ παρ' ἡμῖν νοοῦμενα; Ὅρα δὲ πῶς καλῶς ἀπελογήσατο, διὰ τί ζῶων μνήμην ἔχει τὰ οὐράνια, ἡτοι εἰκόνας. Ὡσπερ γὰρ ὁ ἐπὶ πάντων Θεὸς οὐδὲν ἐν τοῖς πᾶσιν ἔχει ὁμογενές, καὶ διὰ τοῦτο εἰκότως οὐδὲν τῶν ἀπάντων ἐστὶ δηλωτικὸν αὐτοῦ, ἀλλὰ λοιπὸν ἄλλη μεθόλων θεολογοῦμεν, λέγοντες ὅτι οὐκ ἐστὶν ὁ Θεὸς τὸ καὶ τὸ, ὅπερ καλεῖ διὰ τῶν ἀνομοίων· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν οὐρανίων δυνάμεων κατὰ τοὺς θεολόγους ἐποίησαν, τεχνικῶς οὐδὲν τῶν αὐτῶν αὐτὰς ὁμοιωσαντες, ἀλλ' ἐκ τῶν αἰσθητῶν, ἄσπερ καλεῖ ἄτιμα, τὴν τελείαν λαβόντες ἐμφέρειαν, τοῦτο πρὸς τιμὴν αὐτῶν πεποιηκότες, ἵνα πλασματώδης καὶ οὐκ ἀληθῆς γένηται τούτων ἡ μίμησις. Ἐντεῦθεν βούλεται δεῖξαι κατὰ τὸ βίαιον, ὅτι καὶ μᾶλλον τῶν ὁμοίων αἱ ἀνόμοιοι εὐαρμωστότεροι. Εἰς μὲν γὰρ τὰς τιμωτέρας καὶ ὁμοίας, εἰκός ἐστι καὶ ἀποπλανηθῆναι τι-

* Rom. xi, 34. 4 Exo. i, iii, 14.

να, ὅπου γε καὶ εἰς τὰς ἀνομοίους τινὲς ἐξώλισθον, αἰθῶς ἐλέγομεν ἔμπροσθεν. Οἰθηθήσονται γὰρ, χρυσοειδεῖς καὶ στίλβοντας ἀνδρας εἶναι, καὶ λαμπρὰν φροῦντας ἐσθήτα, καὶ πυρώδεις δόξα καύσεως καὶ ἀβλαβῶς εἶναι· αἱ γὰρ λεγόμεναι πυρὸς φλόγες οὐ καυστικαί, ἀλλὰ ζωτικαὶ εἰσι, καὶ τἄλλα ὅσα φασὶν αἱ Γραφαί. Ὅπερ ἵνα μὴ πάθειεν οἱ μηδὲν τῶν φαινομένων ὑψηλότερον φαντασθῆναι δυνάμενοι, ἢ ὑψηλὴ σοφία τῶν θεολόγων εἰς ἀνομοίους καὶ ἀπεμφαινούσας εἰκόνας καπάγεται, μὴ συγχωροῦσα μὲν τὴν ὑάνοϊαν ἡμῶν ἀναπαύεσθαι εἰς αἰσχρὰς καὶ ἀπρεπεῖς ἀναπλάσεις, διεγείρουσα δὲ τὸ ἀνωφερὲς τῆς ψυχῆς τῇ δυσμορφίᾳ τῶν πλάσεων, ὡς δῆλου δηλαδὴ ὄντος καὶ τοῖς ἄγαν ὑλικοῖς τὴν διάνοϊαν, ὅτι οὐκ εἰσὶ τὰ θεῖα τοιαῦτα. Ἀκριβῶς οὖν εἰδότες ὅτι οὐκ εἰσὶ τοιαῦτα, ζητήσομεν τὴν ἀλήθειαν, τὴν ὅτι ἄλλο τι παρὰ ταῦτά εἰσιν. Ἄλλως τε καὶ τοῦτο ἐνοῶσαι χρῆ, ὅτι οὐδὲν τῶν ὄντων καθόλου, τῆς τοῦ καλοῦ μετουσίᾳ ἀστέρηται· ἐπεὶ καλὰ λίαν παρὰ τῆς Γραφῆς μεμαρτύρηται.

fictionibus acquiescere, sed eam animæ partem excitat et stimulat, tanquam videlicet clarum sit etiam non esse tales: ut cum clare cognoverimus eas quid aliud ab illis sunt. Quin et hoc sciendum, nihil eorum quæ sunt omni prorsus boni participatione privatum esse; quoniam bona valde, testimonio Scripturæ, cuncta comprobantur.

§ IV. Ἔστι τοιγαροῦν ἐκ πάντων αὐτῶν καλὰς θεωρίας καὶ προσηκούσας τοῖς νοητοῖς ἐπινοῆσαι, ἃς δὴ καὶ ἀνομοίους ὁμοιότητας φαίμεν ἂν, ὅτι ἐτέρῳ τρόπῳ τὰ νοητὰ ἔχουσιν, ἢ τοῖς αἰσθητοῖς ἑτεροτρόπως ἀπονεμένηται. Αὐτίκα γὰρ ὁ θυμὸς, ἐπὶ τῶν κάτω μὲν, ἐξ ἐμπαθοῦς ὀρμῆς ἐγγίνεται, καὶ πάσας ἀλογίας ἐστὶν ἔμπλεως ἢ τοιαύτη τοῦ θυμοῦ κίνησις· ἀλλ' ἐπὶ τῶν νοητῶν ἑτεροτρόπως νοοῦμεν τὸν θυμὸν, τὴν ἀνένδοτον λέγοντες ἔλλογον κίνησιν, καὶ τὴν ἀχαύνωτον ἔξιν καὶ ἀμετάβλητον ἐν ταῖς εἰς τὸ καλὸν ἰδρύσεσιν. Ὅσαύτως ἔχει καὶ ἡ ἐπιθυμία, ἐπὶ μὲν τοῖς ἀλόγοις, ἀπερίσκεπτόν τινα ἐμπάθειαν, ἐξ ἐμφύτου κινήσεως πολλάκις· ὅτε δηλαδὴ ἀπὸ συμπωμαμάτων φυσικῶν τὴν κίνησιν ἔχομεν, ἢ συνθησίας πολλάκις· ὅτε δηλονότι ἀπὸ τινων ἐθισμῶν κατὰ τὴν τοῖς ἀλοκωτοῖς ἐγγινομένην ἄλογον ἐπικρατείαν, τῆς σωματικῆς ὀρέξεως ὡθοῦσας τὸ ζῶον ἐπὶ τὸ κατ' αἴσθησιν, καὶ οὕτω κατὰ νόησιν ἐπιθυμητόν. Ὅτε δὲ τὴν ἐπιθυμίαν τοῖς νοητοῖς ἐπιθήσομεν, ἔρωτα θεῖον αὐτὴν ἐννοεῖν χρῆ τῆς ὑπὲρ λόγον καὶ νοῦν αὐλίας, καὶ τὴν ἀνένδοτον ἔφρασιν τῆς ἀπαθοῦς θεωρίας, καὶ τῆς αἰωνίας ὄντως καὶ νοητῆς κοινωνίας πρὸς ἐκείνην τὴν καθαρὰν διαύγειαν, καὶ τὴν ἀφανῆ καὶ θεῖαν εὐτρέπειαν. Πάλιν τὸ ἀκρατέες, ἐφ' ἡμῶν μὲν, τὸ ἐφ' ὅπερ δὴ καὶ ὀρμήσομεν ἀνεπίστροφον· ἐπὶ ἐκείνων δὲ, τὸ σύντρονον, καὶ τὸ παρὰ μηδενὸς ἐγκόπτεσθαι, διὰ τὸν ἀμιγῆ καὶ καθαρὸν, καὶ εἰς οὐδὲν ἕτερον ἐσχολαχότα, καὶ ἀναλλοίωτον τῆς θείας καλλονῆς ἔρωτα, καὶ τὴν ὀλικτὴν ὀρμὴν ἐπὶ τὸ ὄντως ἐράσμιον. Πάλιν τὴν ἀλογίαν, καὶ ἀναισθησίαν, καὶ ἀνοησίαν, ἐπὶ μὲν τῶν ἀλόγων τε καὶ ἀψύχων, καθὼς ἐπὶ τοῦ λίθου τὴν ἀναισθησίαν, κατὰ στέφροιν λέγομεν· ἐπὶ δὲ τῶν νοητῶν καὶ αὐλῶν, κατὰ ἀπόφασιν. Καὶ διὰ μὲν τὸ ὑπερἔχειν αὐτὰ, ὡς ὑπερκείμενα τοῦ καθ' ἡμᾶς προφο-

etiam in cœlestibus virtutibus omnino recte theologo fecerunt, dum erudite nulli ordinis ejusdem illas assimilarunt; sed ex sensilibus, quæ vocat vicia, perfectam sumunt similitudinem, id ad eorum honorem fecerunt, ut fictitia, et non vera, esset earundem imitatio. Hinc vult probare a fortiori, dissimilia similibus esse aptiora: in nobilioribus enim ac similibus, proclive est nonnullos decipi cum etiam in dissimilibus aliqui errarint, ut supra diximus. Existimabunt enim, esse naturas illas specie quadam aurea viros quosdam micantes, et vestitu splendido Indutos, atque igneam quid vibrantes, non adurendo nec lædendo: nam flammæ istius ignis non habent vim urendi, sed vivificandi; et quæcumque alia **24** Scripturæ tradunt.

Quod ne his eveniat, qui nihil altius, quam illa pulchra et speciosa quæ apparent, mente complecti possunt; sublimis illa theologorum sapientia ad dissimilitudines et absonas imagines se dejicit, non permittens cogitationem nostram illis indecoris quæ ad alta tendit, ipsa deformitate figurarum exci-

§ IV. Liceat itaque ex omnibus iis pulchras contemplationes, ac rebus spiritualibus congruentes elicere, quas et dissimiles similitudines possumus appellare; quoniam diverso modo illas habent res spirituales, quæ alia ratione rebus sensilibus attribute sunt. In præsentem enim, iracundia in inferioribus quidem ex impetu passionis existit, et irrationalitate plenus est ejuscemodî iracundiæ motus; verum in rebus spiritualibus alio modo iracundiam accipimus, dicentes, illam severam quamdam esse motionem rationalem, ac minime mollem mutabilemve habitum in homi constitutionibus. Similiter concupiscentia, in irrationalibus quidem inconsideratam quamdam passionem habet ex insito plerumque motu; quando nimirum ex convulsionibus naturalibus movemur; vel non raro etiam ex consuetudine: cum videlicet ex assuetis irrationali potentia rebus mutabilibus insitis, corporalis appetitus animal impellit ad aliquid sensibile, atque adeo etiam secundum intelligentiam appetibile. Quando autem concupiscentiam rebus spiritualibus attribuimus, divinus amor cogitandus rei supra rationem ac mentem immaterialis, atque indeficiens desiderium contemplationis quæ passionis experta sit, nec non æternæ omnino ac spiritualis communionis, illius puræ claritatis; et occulti atque divini decoris. Rursum, incontinentia in nobis quidem est quidam impetus, quo in aliquid tumultuario modo ferimur; in illis vero constantia est, quæ a nemine infringi possit, propter suum simplicem ac purum, et in nullo exorbitantem, atque immutabilem divinæ pulchritudinis amorem, **25** et totalem impetum in id quod vere amabile existit. Denique, irrationalitatem, et insensibilitatem, et amantiam,

in rebus irrationalibus et inanimatis, verbi gratia, in lapide insensibilitatem, privatim dicimus, de spiritualibus vero ac rebus immaterialibus, affirmative seu positive. Atque illa quidem, quod eminentiori modo se habeant, ita ut nostram superent eloquentiam, sermonemque transcendant (transitorium quidem, ut qui a loquente ad auditorem transit; corporeum vero, ut qui corporeis instrumentis profertur), dicimus *ἄλογα* seu ineffabilia: illic enim non sic, sed corporis expertes, et ad se invicem accedendo ac recedendo, omni sermone perspicacius cogitationes mutuas influentes, velut inter se colloquuntur per silentium, sermonem sibi velut invicem communicantes. Secundum hoc itaque, ordines cœlestes sermonis expertes dicimus: in quantum vero materialem ac peregrinum rebus incorporeis sensum superant, insensibiles nominamus, quippe sensum excedentes, ac spirituales. Concludens ait: Liceat itaque non immerito etiam ex dissimilibus vilissimisque materiæ partibus imagines efformare; quandoquidem etiam hæc materia a vere pulchro Deo existit, omnemque ornatum suum specificum obtineat, nonnullaque spiritalis decoris vestigia referat: quemadmodum luminis est, illuminare; atque ignis consumere, ac penetrare, si similia solum dissimiliter et difformiter quotupliciter sumantur: sol enim sensibiles oculos illuminat, et facultatem præbet colores discernendi; Deus vero vim dat, ipsam animam, et quæ in ea pulchra sunt, penetrandi. Nam quæ eadem sunt, non eodem modo accipiuntur, sed secundum naturalem subjecti proprietatem et definiuntur et intelliguntur: ideo enim etiam hæc illorum vestigia seu indicia videntur; unde etiam de dissimilibus quotupliciter participantibus vel participare apparentibus, proverbio dicitur, echus vox reparabilis. Quod enim est in visione imago, similitudinem quamdam primi exemplaris referens; hoc est in audita resonantia similitudinem quamdam vocis habens; quod nimirum illud est, quod a sono ultimo reflectitur. Considera igitur spiritalem Dei pulchritudinem ac decorem referre quodammodo rationem quamdam echus prorsus singularis et occulti, a cuius sono, et a cuius pulchritudine resonantiæ quædam, et quasi similitudines ipsius soni, licet dissimiliter accipiuntur, a l ipsas creaturas deferuntur.

26 § V. Hanc ob causam divinos illos prophetas reperimus, non cœlestes tantum virtutes per similes fictiones declarare, sed ipsammet etiam quandoque divinam essentiam. Et aliquando quidem ipsam a rebus quæ apparent, magiæ æstimationis, laudant, tanquam solem: neque id simpliciter, sed tanquam Solem justitiæ, juxta prophetam Malachiam^a: tanquam stellam matutinam, sed in anna orientem, juxta nazarium Petrum in catholica Epistola sua dicentem: *Donec lucifer oriatur in cordibus vestris*^b: et ut lumen, sed sine tegumento splendens, juxta illud, *Ego sum lux mundi*^c, atque illud: *Erat lux vera*^d. Aliquando vero a rebus mediocribus, verbi gratia, ut ignem, sed in oxie

α ρικου λόγου, (του μεταβατικου μὲν, ὡς μεταβαίνοντος ἐκ τοῦ λέγοντος εἰς τὸν ἀκούοντα· σωματικοῦ δὲ, ὡς διὰ σωματικῶν ὀργάνων γινόμενου.) λέγομεν ἄλογα· ἐκεῖ γὰρ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἐν ἀσωματῶν τυγχάνοντες, καὶ εἰς ἀλλήλους χωροῦντες καὶ ἀποχωροῦντες, παντὸς λόγου τρανότερον τὰς ἀλλήλων νοήσεις κατοπεύοντες, ἀλλήλοις ὡς περ διαλέγονται διὰ σιγῆς, τοῦ λόγου ὡς περ μεταδιδόντες ἀλλήλοις. Κατὰ τοῦτο τοίνυν ἄλογα λέγομεν τὰ οὐράνια τάγματα· διὰ δὲ τὸ ὑπερκεῖσθαι τῆς ὕλικῆς, ὡς καὶ ἀλλοτριᾶς τῶν ἀσωμάτων αἰσθήσεως, φαιμέν ἀναίσθητα, ὡς ὑψηλότερα τῆς αἰσθήσεως, καὶ νοητά. Συμπεραίνων λέγει· Ἔστι τοιγαροῦν οὐκ ἀπεικὸς καὶ ἐκ τῶν ἀνομοίων καὶ ἀτιμοτάτων τῆς ὕλης μερῶν ἀναπλάττειν εἰκόνας, ἐπεὶ καὶ αὕτη ἡ ὕλη περὶ τοῦ ὄντως καλοῦ τοῦ Θεοῦ ἰσοσπίδα, κατὰ πᾶσαν αὐτῆς διακόρησιν τὴν κατ' εἶδος, ἀπὶ χήματά τινα τῆς νοερᾶς εὐπρεπείας ἔχει, ὡς ἐστὶ τοῦ φωτός, τὸ φωτίζειν, καὶ τοῦ πυρός, τὸ δαπανητικὸν καὶ δραστήριον, εἰ μόνον ἀνομοίως καὶ ἑτεροτρόπως τὰ ὁμοία ποσῶς ἐκλαμβάνονται· ἥλιος γὰρ αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς φωτίζει, καὶ τῶν χρωμάτων ἀντιλαμβάνεσθαι δίδωσι· Θεὸς δὲ ψυχὴν καὶ τοῖς ἐκείσε καλοῖς ἐπετρανίζειν παρέχει. Τὰ αὐτὰ γὰρ οὐ ταύτως λαμβάνονται, πρὸς τὴν φυσικὴν δὲ ἰδιότητα τοῦ ὑποκειμένου καὶ ὀρίζονται καὶ νοοῦνται. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀπὶ χήματα λέγονται ἐκείνων ταῦτα· ἐξ οὗ καὶ παραμίλα ἐπὶ τῶν ἀνομοίων ποσῶς μετεχόντων, ἢ καὶ δοκούντων μετέχειν, λέγεται, ὅτι καὶ τὸ τῆς ἡχοῦς ὑπερόφωρον. Ὁ γὰρ ἐπὶ τῆς ὀράσεως εἰκὼν, ὁμοίωμα τι πρὸς τὸ πρωτότυπον ἔχουσα· τοῦτο ἐπὶ τῆς ἀκοῆς ἀπὶ χήμα, ὁμοίωμα τι πρὸς τὴν φωνὴν ἔχον· τὸ γὰρ ἀπὸ τοῦ ἤχου εἰς ἐλάχιστον καταστήσαν, τοῦτό ἐστιν. Ἐνόησον οὖν τὴν νοερὰν τοῦ Θεοῦ εὐπρέπειαν, ἤχου τινὰ λόγον ἔχουσαν ἐξαισίον πάντη καὶ ἀπορρήτου· ἐξ οὗ τινος ἤχου, καὶ ἐξ ἧς εὐπρεπείας, ἀπὶ χήματά τινα, καὶ οἰοεὶ ὁμοιώματα τοῦ ἤχου, ἢ καὶ ἀνομοίως ἐκλαμβάνονται, πρὸς τὰ κτίσματα φθάνουσι.

§ V. Διὰ τοῦτο τοὺς θελοὺς προφήτας εὐρήσασμεν οὐ μόνον τὰς οὐρανίας δυνάμεις, οὕτω καὶ διὰ τοιούτων δηλοῦντας πλάσεων, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ἐστὶν ὅτι τὴν θεαρχικὴν οὐσίαν. Καὶ ποτὲ μὲν αὐτὴν ἀπὸ τῶν φαινομένων τιμίων ὑμνοῦσιν, ὡς ἥλιον· οὐχ ἀπλῶς ἥλιον, ἀλλὰ δικαιοσύνης κατὰ τὸν προφήτην Μαλαχίαν· ὡς εἶπον ἀστέρα, ἀλλ' εἰς ψυχὴν ἀπελλόντα, κατὰ τὸν μέγαν Πέτρον ἐν τῇ καθολικῇ Ἐπιστολῇ αὐτοῦ λέγοντα, Ἔως οὐ φωσφόρος ἀνατελεῖ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν· καὶ ὡς φῶς, ἀλλ' ἀπερικαλυπτῶς καταυγάζον, ὡς τὸ, *Εγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου*· καὶ τὸ, *Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν*. Ποτὲ δὲ ἀπὸ τῶν μέσων, ὡς πῦρ, ἀλλ' ἀδρακῶς καὶ ἀκαύστως φωτίζον, ὡς ἐν τῇ βάρῃ θεθεώρηται· ὡς ὕδωρ, ἀλλὰ ζω-

^a Malach. iv. 2. ^b II Petr. i, 19. ^c Joan. viii, 12. ^d Joan. i, 9.

^e Ἐξ πρῶτα νεῖ· πρὸς. Ἐπιτ. Πατριλ.

τικῆς ἀποπληρώσεως καὶ χορτασμοῦ χορηγῶν, καὶ συμβολικῶς εἰπεῖν, εἰς γαστέρα, τὴν ψυχὴν δηλονότι, διαδεδυμένον, καὶ ποταμούς ἀναβλύζον, ἀσκέτως καὶ ἀκρατήτως ἀποβρέοντας, κατὰ τὸ, Ποταμοὶ βρεύουσιν ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ὕδατος ζῶντος. Ποτὲ δὲ ἀπὸ τῶν ἐσχάτων καὶ χθαμαλῶν, ὡς μύρον εὐώδες, ὡς παρὰ τῷ Σολομώντι, Μύρον ἐκκερωθὲν ὄνομα σου ὡς λίθον ἀκρογωνιαίον, ὡς παρὰ τῷ Δανιήλ. Καὶ μορφᾶς αὐτῆ περιτιθέασι λεόντων, πάνθηρος, παρδάλειος, καὶ ἀπορουμένης ἀρκτου, ὡς ἐν τοῖς προφήταις εὐρίσκονται. Προσθήσω δὲ, ὅτι καὶ σκώληκος εἶδος καὶ θνομασίαν, κατὰ τὸ, Ἐγὼ εἰμι σκώληξ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος καὶ εἶδος μᾶλλον τοῦ σκώληκος οἱ τὰ θεῖα σοφοὶ ἀποδεδώκασιν, διὰ τὴν ἀσπορον ἐκ Παρθένου σύλληψιν, καὶ τὸ τέλειον εἶδος τοῦ ἀθρώπου, καὶ τὴν τελείαν φύσιν ἣν προσελάβετο.

Οὕτω πάντες οἱ θεόσοφοι τῆς θείας ἐπιπινοίας ὑποφῆται τῶν ἀτελέστων καὶ ἀνιέρων τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων ἀποδιαστέλλουσι, καὶ τὴν ἀνόμοιον ἱερομόρφωσιν τιμῶσιν, ὡς μήτε τὰ θεῖα ἐκ προχείρου εἶναι τοῖς βεβήλοις νοεῖσθαι, μήτε τοὺς τῶν ἱερῶν ἀγαλμάτων φιλοθεάμονας, ὡς ἀληθῆσιν ἐναπομένειν τοῖς τύποις. Τοῦτο δὲ ἐξ Ἑλλήνων εἰληπται ἔκεινοι γὰρ ἐποίουν οἷά τινες ἀνδριάντας, μήτε χεῖρας, μήτε πόδας ἔχοντας τούτους δὲ Ἑρμῆς ἐκάλουν, ὡς κρυφίως ἐντὸς κρύπτοντας τὸ ἀγαλμα τὰ γὰρ κρύφια τῷ Ἑρμῇ ἀνετίθουν. Ἐποίουν γὰρ ἐν αὐτοῖς καὶ θύρας καὶ τόπους διακένους, καὶ ἔσωθεν ἐτίθεσαν ἀγάλματα ὧν ἔσεον θεῶν. Ἐφαίνοντο οὖν οἱ Ἑρμαὶ εὐτελεῖς, ἔσωθεν δὲ τοὺς τῶν θεῶν καλλωπισμοὺς εἶχον ὁ γοῦν φιλοθεάμονες τούτων, τοῖς Ἑρμαῖς οὐ προσεῖχον, ἀλλὰ τοῖς ἔσωθεν ἀγάλμασι. Διὰ ταῦτα τοῖνον, καὶ ὥστε τὰ θεῖα πάλιν τιμᾶσθαι ταῖς ἀληθῆσιν ἀποφάσεσιν ὅτι καὶ ὁ, τι εἰποις, οὐ τοῦτό ἐστι τὸ θεῖον, κατὰ τὴν ἀποφατικὴν θεολογίαν. Καὶ πάλιν τοῦτο λέγεται κατὰ τὴν καταφατικὴν, ἀλλ' οὐκ ἀπλῶς καὶ κυρίως, ἀλλὰ ταῖς πρὸς τὰ χθαμαλὰ ἑτεροταῖς καὶ ἑτεροτρόποις ἀφομοιώσεσι τῶν ἀπήχημάτων, οἷον ἐ τῶν δημιουργημάτων. Ὡς γὰρ ἀπήχημά ἐστι τὸ μετὰ τὸν ἦχον ἐναπομείναν τῆ ἀκοῆ ἀμυδρόν τι τῆς φωνῆς λείψανον οὕτω καὶ τὰ δημιουργήματα, τῆς θείας ὑπερουσιότητος ἀμυδρά τίς ἐστι δῆλωσις οὐκ ἐκ τῶν καθ' αὐτὴν γὰρ, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτὴν τὸ τοιοῦτον συνάγεται ἰνδαλμα, Ἐσχάτα δὲ ἀπήχηματα τὰ ἡμέτερα, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ἀγγελικῶν ὅτι καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ὕλῃ εὐρίσκονται ἀναλόγως θεῖαι ἐμφέρονται, ὅπου καὶ ἐν βοτάναις καὶ μετάλλοις τὸ ὠφέλιον καὶ ζωογόνον εὐρίσκειται, καὶ ἐν ἄλλοις ἕτερα θεῖα καὶ παράδοξα. Οὐδὲν οὖν ἀτοπον, ἐπεὶ καὶ ἐπὶ Θεοῦ τὸ τοιοῦτον πράττεται, εἰ καὶ τὰς οὐρανίους δυνάμεις ἐκ τῶν ἐσχάτων καὶ ἀνομοίων ὁμοιοτήτων ἀναπλάττουσι τούτο γὰρ ἰσως καὶ ἡμᾶς τὰρᾶξαν διὰ τὸ δυσειδὲς τῆς δηλωτικῆς καὶ φανεροποιῆς ἀναπλάσεως, κεκίνηκεν εἰς τὴν τοιαύτην

A illuminantem et sine combustione, sicut in rubo visum : ut aquam, sed quæ vitalem expletionem satietatemque præbet, et quæ, ut symbolice loquar, in ventrem, id est animam, diffundit, et fluvios suscitât eruptione libera affluentes, juxta illud : *Flumina de ventre ejus fluent aqua viva* ⁵. Nonnunquam quoque laudant ab inferioribus terrenisque rebus, ut unguentum odoratum, sicut apud Salomonem, *Unguentum effusum nomen tuum* ¹ : ut lapidem angularem, apud Daniëlem. Quin et formis feræ illam induunt, leonum, pantheræ, pardis, atque ursi indigentis, quemadmodum in prophetis reperitur ⁶. Addeam præterea vernis speciem et appellationem, juxta illud : *Ego sum vermis, et non homo* ² ; magisque vernis speciem hi, qui divina sapiunt, approbarunt, propter ejus ex Virgine sine semine conceptionem, et perfectam hominis speciem, perfectamque naturam quam assumpsit.

B Sic omnes qui, divina præstantes sapientia, divinas inspirationes interpretantur, a rebus imperfectis ac profanis sancta sanctorum secernunt, et dissimilem figurarum sacrarum fictionem probant : ut nec a profanis res divinæ facile cognoscantur, neque studiosi sacrarum contemplatores simulatorum, talibus figuris, tanquam veris, immorantur. Hoc autem ab ethnicis acceptum : siquidem ipsi faciebant quasi quædam simulacra manibus pedibusque destituta, quæ Mercuriales statuas vocabant, quippe quod occulte intus simulacrum aliquod absconderent : nam quæ occulta erant, Mercurio ascribebant. Faciebant autem in iis curvostia, tum concavitates, quibus decorum quos colebant, simulacra imponebant. Apparebant itaque viles ejuscemodi statuæ Mercuriales, sed intra se deorum ornamenta continebant ; studiosi itaque illarum **27** contemplatores, non tam statuis istis quadratis attendebant, quam interioribus simulacris. Per hæc itaque etiam divina veris negationibus celebranda sunt : etsi enim quid ejuscemodi dixeris, tamen juxta negantem theologiam, illud non est numen. Et rursus hoc dicitur secundum affirmantem theologiam, sed non simpliciter ac vere, sed per affinitatem cum rebus terrenis ac diversimodis similitudinibus resonantiarum quodammodo rerum creaturarum. Sicut enim resonantia est id quod post sonum, seu exitis quidam vocis sibilus, auditur in hæret ; sic etiam res creatæ sunt obscura quædam manifestatio divinæ superessentialitatis : siquidem non ex iis rebus quæ in ipsa, sed ex iis quæ ab ipsa sunt, species ejuscemodi imprimitur. Ultima autem resonantia seu species sunt nostræ, comparatione angelicarum : quoniam in rebus quoque nostratibus, proportione quadam, divinæ similitudines reperiuntur ; cum etiam in herbis ac metallis id quod prosit et vivificet invenitur, atque in aliis aliis divina mirabiliaque. Nihil itaque absurdi sit, cum etiam

¹ Joan. vii, 38. ² Cant. i, 2. ³ Osee xiii, 7. ⁴ Psal. xxi, 7.

⁵ F. κατ' αὐτὴν. Sic legit Interpres. Ed. PATROL.

in Deo id fiat, si cœlestes quoque virtutes per ultimas et dissimiles similitudines exprimentur: nam et hoc forte dum nos percussit propter difformitatem fictionis, qua manifestabantur ac declarabantur, simul movit ad ejuscemodi inquisitionem, non sinendo mentem nostram iis, quibus describebantur, figuris immorari, sed excitabat ad illas rennendas, incitabatque ut ab his, quæ apparebant, ad anagogas, sive sensus a terrenis abducentes, intenderemus.

Hæc de istiusmodi similitudinibus sint dicta. Recto autem illas angeliformes, non angelicas appellavit: non enim angelorum, sicut in se sunt, imagines depictæ sunt, sed efformationis rerum incorporearum quamdam speciem præ se ferunt. Cæterum jam definendum et declarandum, quid porro ipsammet hierarchiam esse arbitremur; quidve ab ea lucri capiant hierarchæ ex sacris cæremoniis mysterisque. Utinam autem viam sternat Christus, si mihi fas sit dicere, mens, appropriando mihi quod commune est, qui universæ sacerdotalis institutionis est inspiratio traditioque! Tu vero, fili (loquitur ad Timotheum), secundum legis nostræ traditionem (sancta enim sanctis), ipsomet, ut sancta decet, et non terrena ratione audi, in explicatione rerum divinarum divinus factus; atque arcana mente quæ sancta sunt, a profanis viris abscondens, tanquam uniformia simpliciaque, **28** ut quæ verborum compositione atque involucris minime indigent, iuere. Observa autem, ut multitudini uniformitatem subjunxerit: res enim sanctæ unificant, profanæ vero distrahunt. Non enim æquum est, juxta sacra Evangelia, projicere porcis spiritalium margaritarum purum ab omni terrena commistione illustremque splendorem. Filium vero vocat apostolum Timotheum, vel quod annis esset provector, vel quod ab eodem rogatus esset hæc edocere; siquidem illi magnas turbas facessebant Ionii philosophi. Vel etiam innocentiae studiosos pueros vocabant, sicut quidam veteres historia tradiderunt, ipsum innocentiae laude celebrem exstitisse.

ζήτησιν, οὐκ εἶν ἡμῶν τὸν νοῦν ἀναπομῆναι τοῖς ἱστορουμένοις ὡς ἔχουσιν, ἀλλ' ἐρεθίζον ἀπαναίεσθαι ταύτας, καὶ προσθείζον ἀπὸ τούτων δὴ τῶν φαινομένων εἰς ἀναγωγὰς ἀνατείνεσθαι.

Τοσαῦτα μὲν εἰρήσθω περὶ τῶν τοιούτων ὁμοιωμάτων. Καλῶς δὲ ἀγγελαιοειδῆς, οὐκ ἀγγελικὰς εἶπεν· οὐ γὰρ αὐτῶν τῶν ἀγγέλων ὡς εἰσιν αἱ εἰκόνες ἀπεγράφησαν, ἀλλ' ἐμφασίν τινα εἰδοποιῆας τῶν ἀσωμάτων ἀπεμφαίνουσιν. Ἐξῆς δὲ πρέπει ἀφρησίασθαι καὶ διασαφῆσαι, τί μὲν αὐτὴν τὴν ἱεραρχίαν εἶναι οἴομεθα, τί δὲ παρ' αὐτῆς οἱ ἱεράρχαι ὠφελοῦνται διὰ τῶν ἱερῶν τελετῶν καὶ μυστηρίων. Εἶθε δὲ προοδοποιήσοι Χριστὸς ὁ ἐμῆς, (εἴ μοι τοῦτο θέμις εἶπῆν, ἰδιοποιουμένῳ τὸ κοινόν,) ἡ πάσης ἱερατικῆς καταστάσεως ἐπίπνοια καὶ διάδοσις! Σὺ δὲ, ὦ παῖ, (φησὶ πρὸς Τιμόθεον,) κατὰ τὴν τοῦ ἡμετέρου νόμου παράδοσιν (τὰ ἅγια γὰρ τοῖς ἁγίοις) αὐτὸς τε ἱεροπρεπῶς καὶ μὴ χθαμαλῶς ἄκουε, ἐν μύησει πᾶν ἐνθέων γινόμενος ἐνθεος, καὶ κρυφίως περικαλύψας τὰ ἅγια κατὰ νοῦν ἐκ τῶν ἀνιέρων ἀνδρῶν, ὡς ἐνοειδῆ καὶ ἀπλᾶ καὶ μὴ δεόμενα λόγων συνθέσεως διαφύλαξον. Ὅρα δὲ, πρὸς τὸ πληθύνειν τὰ ἐνοειδῆ ἐπήγαγε· τὰ μὲν γὰρ ἅγια ἐνοποιεῖ· τὰ δὲ βέβηλα διασχεδάνουσιν. Οὐ γὰρ δίκαιον, ὡς τὰ ἱερά φασιν εὐαγγέλια, εἰς χοίρους ἀποβρίβει τὴν τῶν νοητῶν μαργαριτῶν ἀμιγῆ τῆς κάτω συγχύσεως καὶ λαμπρᾶν φαιδρότητα. Παῖδα δὲ λέγει τὸν ἀπόστολον Τιμόθεον, ἢ ὡς προσβεβηκῶς τοῖς ἔτεσιν οὗτος, ἢ διὰ τὸ ἐρωτᾶσθαι παρ' αὐτοῦ, κάκεινον διδάσκεισθαι· εἶχε γὰρ μεγάλας τὰς ἐνοχλήσεις παρὰ τῶν ἐν Ἰωνίᾳ φιλοσόφων. Ἡ τοῖς τὴν ἀκακίαν ἀσχούοντας παῖδας ἐκάλουν, καθὼς τινες παλαιῶ ἱστοροῦσι περὶ τούτου, ὅτι τῇ ἀκακίᾳ ἐσεμνύοντο.

CAPUT III.

Quid sit hierarchia, et quænam ejus utilitas.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Τι ἐστὶν ἱεραρχία, καὶ τίς ἡ κατὰ ἱεραρχίαν ἐρησις.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. *Definit hierarchiam, eamque trifariam dividit. II. Exponit quis sit finis sive scopus hierarchiæ, et qualis in ea sit subordnatio: et simul ostendit, perfectionem ejus consistere in Dei imitatione; ejusque functiones esse, expiari, illuminare, perficere. III. Explicat, quid incumbat tam iis qui expiuntur, illuminantur, perficiuntur, quam illis qui expiant, illuminant atque perficiunt.*

§ I.

Est hierarchia, meo quidem iudicio, sacra ordo, D et scientia, et actio quæ ad deformitatem, quantum fas est, accedit, atque insitis sibi divinitus illustrationibus proportionem quadam ad Dei subvehitur imitationem. Porro ea quæ Deum decet, pulchritudo, ut simplex, ut bona, ut origo perfectionis, nulli omnino est admista dissimilitudini, sed pro ejusque merito cuilibet lumen suum impertitur, et in sacramento divinissimo, ad immutabilitatis suæ speciem transformando consummat.

Ἔστι μὲν ἱεραρχία, κατ' ἐμὲ, τάξις ἱερὰ, καὶ ἐπιστήμη, καὶ ἐνέργεια πρὸς τὸ θεοειδὲς ὡς ἐφικτὸν ἀφομοιουμένη, καὶ πρὸς τὰς ἐνδοιδόμενας αὐτῇ θεοῦ ἐλλάμψεις ἀναλόγως ἐπὶ τὸ θεομίμητον ἀναγομένη. Τὸ δὲ θεοπρεπὲς κάλλος, ὡς ἀπλοῦν, ὡς ἀγαθόν, ὡς τελεταρχικόν, ἀμιγῆ μὲν ἐστὶ καθόλου πάσις ἀνομοιότητος, μεταδοτικόν δὲ κατ' ἀξίαν ἑκάστῳ τοῦ οἰκείου φωτός, καὶ τελειωτικόν ἐν τελετῇ θειοτάτῃ κατὰ τὴν πρὸς αὐτὴ τῶν τελομένων ἀναρμονίως ἀπαράλλακτον μέρῳσιν.

§ II.

Σκοπὸς οὖν ἱεραρχίας ἐστίν, ἡ πρὸς Θεὸν, ὡς Ἀ
ἐπιχτόν, ἀφομοίωσις τε καὶ ἔνωσις, αὐτὸν ἔχουσα πά-
σης ἱερᾶς ἐπιστήμης τε καὶ ἐνεργείας καθηγεμόνα,
καὶ πρὸς τὴν αὐτοῦ θεϊστάτην εὐπρέπειαν ἀκλινῶς
μὲν ὄρων, ὡς δυνατόν δὲ ἀποτυπούμενος, καὶ τοὺς
ἑαυτοῦ διασώτας, ἀγάλματα θεῖα τελῶν, ἔσοπτρα
11 διειδέστατα καὶ ἀκτιλίδια, δεκτικὰ τῆς ἀρχιφώτου
καὶ θεαρχικῆς ἀκτίως· καὶ τῆς μὲν ἐνδοξομένης αἰ-
γλης ἱερῶς ἀποπληρούμενα, ταύτην δὲ αὖθις ἀφθό-
νως εἰς τὰ ἑξῆς ἀναλαμβάνοντα, κατὰ τοὺς θεαρχικοὺς
θεσμούς. Οὐ γὰρ θεμιτὸν ἐστὶ τοῖς τῶν ἱερῶν τελε-
ταῖς 12, ἢ τοῖς ἱερῶς τελουμένοις, ἐνεργῆσαι τι καθό-
λου, παρὰ τὰς τῆς οἰκείας τελεταρχίας ἱερᾶς δια-
τάξεις· ἀλλ' οὐδὲ ὑπάρχειν ἑτέρως, εἰ τῆς θεωτικῆς
αὐτῆς ἀγλαίας ἐφίονται, καὶ πρὸς αὐτὴν ἱεροπρε-
πῶς 13 ἀποσκοποῦσι, καὶ ἀποτυποῦνται κατὰ τὴν
ἑκάστου τῶν ἱερῶν νόων ἀναλογίαν. Οὐκοῦν ὁ λέ-
γων ἱεραρχίαν, ἱερὰν τινα καθόλου διακόσμησιν
δηλοῖ, εἰκόνα τῆς θεαρχικῆς ὠραιότητος, ἐν τάξεσι
καὶ ἐπιστήμαις ἱεραρχικαῖς, τὰ τῆς οἰκείας ἐλλάμ-
ψεως ἱεουργοῦσαν μυστήρια, καὶ πρὸς τὴν οἰκείαν
ἀρχὴν ὡς θεμιτὸν ἀφομοιομένην. Ἔστι γὰρ ἑκάστῳ
τῶν ἱεραρχίαν κεκληρωμένων ἡ τελείωσις, τὸ κατ'
οἰκείαν ἀναλογίαν ἐπὶ τὸ θεομίμητον ἀνασθῆναι.
Καὶ τὸ δὴ πάντων θεϊότερον, ὡς τὰ Λόγια φησι, Θεοῦ
συναργὸν γενέσθαι, καὶ δεῖξαι τὴν θεῖαν ἐνεργεῖαν ἐν
ἑαυτῷ κατὰ τὸ δυνατόν ἀναφανισμένην· οἷον, ἐπειδὴ
τάξις ἱεραρχίας ἐστὶ τὸ τοὺς μὲν καθαίρεσθαι, τοὺς
δὲ καθαίρειν· καὶ τοὺς μὲν φωτίζεσθαι, τοὺς δὲ φω-
τίζειν· καὶ τοὺς μὲν τελεῖσθαι 14, τοὺς δὲ τελειο-
15 ουργεῖν, ἑκάστῳ τὸ θεομίμητον ἀρμόσει κατὰ τόνδε
τὸν τρόπον. Ἡ θεία 16 μακαριότης, ὡς ἐν ἀνθρώποις
εἰπεῖν, ἀμιγῆς μὲν ἐστὶν ἀπάσης ἀνομοιότητος, πλήρης
δὲ φωτὸς αἰδίου, τελεία καὶ ἀνευδεῆς ἀπάσης τελειό-
τητος, καθαίρουσα, καὶ φωτίζουσα, καὶ τελειοουρ-
γοῦσα· μᾶλλον δὲ καθαρίσις ἱερᾶ, καὶ φωτισμὸς,
καὶ τελείωσις, ὑπὲρ καθαρίσιν, ὑπὲρ φῶς, προτέλειος
αὐτοτελεταρχία 17, καὶ πάσης μὲν ἱεραρχίας αἰ-
τία, παντὸς δὲ ἱεροῦ κατὰ τὸ ὑπερέχον ἐξηρη-
μένη.

Scopus igitur hierarchiæ est, Dei, quanta fieri
potest, assimilatio conjunctioque: quem cum ha-
beat omnis sacrae et scientiæ et operationis ducem,
ad divinissimum ejus decorem constanter intendo,
eundem quoad potest exprimit, nec non divinos
sui consortes sacra quædam perfeit simulacra,
speculaque clarissima et immaculata que primi-
tivæ lucis summæque deitatis radium excipiant:
cujus indito splendore sacra plena, donuo eundem
ex divinis legibus, in ea quæ sequuntur, sine in-
vidia transfundant. Neque enim fis est sacris
professoribus, vel 29 initiatis, quidquam prorsus
operari, quod sacri sui ordinis sacrosanctis consti-
tutionibus repugnet; imo nec isdem dissentire,
si divinam ejus appetant claritatem, et ad illam
sanctæ, uti decet, aspiciant, ac pro cujusque
sacrarum mentium capacitate transformentur.
Itaque qui hierarchiam nominat, quamdam omnino
sacram designat dispositionem. Dei principalis pul-
chritu linis imaginem, ordinibus scientiisque sacro-
principalibus, illustrationis suæ mysteria cele-
brantem, atque proprio, quantum fas est, principio
conformem. Etiam cujuslibet eorum qui sacrum
ordinem sorati sunt, in hoc sita perfectio est, ut ad
divinam, pro capto quisque suo, promoveatur imi-
tationem, quo tunc divinus est omnino, ipsius etiam
Dei, ut Eloquentia loquuntur, cooperatores existat, di-
vinamque in semetipso demonstrat operationem,
quoad potest, elucetent: quippe cum in hoc sit sa-
cræ gubernationis ordo, ut aliqui purgentur, alii
purgent; aliqui illuminentur, alii illuminent; qui-
dam perficiantur, nonnulli vero perficiant; modo
cuique suo divina congruet imitatio. Divina siqui-
dem beatitudo, ut more hominum loquar, experta
est omnis dissimilitudinis, ac plena lucis sempiternæ,
perfecta, nullius indiga perfectionis, immun-
dans, illuminans, consummans; quinimo potius
ipsamet sacra mundatio, et illuminatio, et consum-
matio, supra mundationem, supra lucem, præper-
fecta, per se origo perfectionis, atque omnis qui-
dem sacri ordinis causa, verumtamen ab omni re
sacra per excellentiam excepta.

§ III.

Χρὴ τοιγαροῦν, ὡς εἶμαι, τοὺς μὲν καθαίρομέ-
18 νους ἀμιγῆς ἀποτελεῖσθαι καθόλου, καὶ πάσης ἡλευ-
θερωθῆναι τῆς ἀνομοίου συμφύρσεως· τοὺς δὲ φωτι-
ζομένους ἀποπληροῦσθαι τοῦ θεοῦ φωτὸς, πρὸς θεω-
ρητικὴν ἔξιν καὶ δύναμιν ἐν πανάγνοις νοῦς ὀφθαλ-
μοῖς ἀναγομένους· τοὺς δὲ τελουμένους 19, ἐκ τοῦ
ἀτελοῦς μετιστατομένους, μετόχους γίνεσθαι τῆς
πῶν ἐποπτευθέντων ἱερῶν τελειωτικῆς ἐπιστήμης.

Oportet igitur, ut arbitror, eos qui purgantur,
puros effici omnino, atque omni dissimilitudinis
communione liberari; eos vero qui illuminantur
divino lumine repleri, ad contemplativum statum
atque virtutem castissimis mentis oculis evehen. los;
denique eos qui perficiantur, ab imperfectione
translatos, illorum quæ contumti sunt, sacrorum
perfectivæ scientiæ participes existere. Expiato-

VARIÆ LECTIONES.

11 Vulg. ἔσοπτρά τε. 12 Ch. D. P. S. τελεσταῖς, cui lectioni veteres astipulati sunt interpretes. 13 Ch. ἱερῶς. 14 Ch. D. τελειοῦσθαι. 15 Ch. aliter legit et distinguit, ἀρμόσει διὰ τόνδε τὸν τρόπον ἢ θεία.

16 Ch. ὑπέμφωτος. S. et M. adjungunt post προτέλειος, verbum αὐτοτέλειος, quod Scotus etiam reddi.

17 S. P. D. τελειοῦμένους.

res porro decet præstantis mudationis alios participi-
pes reddere propriæ puritatis; illuminatores autem,
ut qui sunt mentes perspicaciores eum ad perci-
piendum tum ad transfundendum vite lumen ido-
neos, nec non lucidenter sacro fulgore plenos, ex-
undantem undique lucem in ea dignos derivare;
denique perfectores, seu perficientis disciplinæ pe-
riusimos, perficere illos qui perficiendi sunt,
sacratissima doctrina scientiæ **30** rerum sacrarum
quas inspexerunt. Quilibet igitur hierarchiæ distin-
ctionis ordo, pro modulo quisque suo ad divinam
adducitur cooperationem, ea per Dei gratiam vir-
tutemque perficiens, quæ summæ Deitati natura-
liter, supraque naturam insunt, et ab eadem su-
peressentialiter acta, nec non ad possibilem Dei
amicarum mentium imitationem hierarchiæ sunt
declaratæ.

Α Τοὺς δὲ καθαρτικοὺς, περιουσίᾳ καθάρσεως ἑτέροις
μεταδίδοναι τῆς οἰκίας ἀγνότητος· τοὺς δὲ φωτι-
στικοὺς, ὡς διειδαστέρους νόας, καὶ πρὸς μετοχὴν
φωτὸς καὶ μετὰδοσιν οἰκείως ἔχοντας, καὶ πανολβίως
τῆς ἱερᾶς ἀποπληρουμένους ἀγλῆς, τὸ κατὰ τῶν
αὐτῶν ὑπεργαζόμενον φῶς, εἰς τοὺς ἀξίους φωτὸς
ἐποχετεύειν· τοὺς δὲ τελεσιουργοὺς, ὡς ἐπιστημονι-
κοὺς τῆς τελεστικῆς μετὰδόσεως, τελεῖν τοὺς τελου-
μένους ¹⁹ τῇ παντέρῳ μῆσει τῆς τῶν ἐποπτευθέντων
ἱερῶν ἐπιστήμης. Οὐκοῦν ἐκάστη τῆς ἱεραρχικῆς
διακοσμήσεως τάξις, κατὰ τὴν οἰκίαν ἀναλογίαν
ἀνάγκηται πρὸς τὴν θεῖαν συνέργειαν, ἐκείνα τελοῦσα
χάρτι καὶ θεοσθένει δυνάμει, τὰ τῇ θεαρχίᾳ φυσι-
κῶς καὶ ὑπερφῶς ἐνόντα ²⁰, καὶ πρὸς αὐτῆς ὑπερ-
ουσίως δρώμενα, καὶ πρὸς τὴν ἐφικτὴν τῶν φιλο-
B θῶν νόων μῆσιν ἱεραρχικῶς ἐκφαινόμενα.

ADNOTATIONES CORDERII.

Ubi generalim ostendit rationem, qua nobis in celestium spiritualiumque rerum cognitionem devenien-
dum sit, ad hierarchiæ transitu explicationem.

§ 1. Ac primum quidem, quid ipsa sit definio, dicens: Ἔστι μὲν ἱεραρχία, est quidem hierarchia,
etc., eamque distribuit in ordinem, scientiam et actionem; in ordinis officium, in scientia discretionem,
in actione ministerium designans, quibus tribus quasi partibus, omnis tam angelica quam nostra he-
rarchia seu gubernandi ratio continetur. Nam, ut recte Hugo ad iunc locum, sine ordine, præsumptio
est actio; sine actione negligentia est ordo, sine scientia vero, et actio reprehensibilis, et ordo inutilis.
Τάξις autem, seu ordo, hic idem est quod ἐξουσία seu potestas, de qua Paulus ad Rom. xiii. 1: Πᾶσα
ψυχὴ ἐξουσίᾳ ὑπερχούσῃς ὑποτασσέσθω· οὐ γὰρ ἐστὶν ἐξουσία, εἰ μὴ ἀπὸ Θεοῦ· αἱ δὲ οὐσαὶ
ἐξουσίαι ὑπὸ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσὶν. Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit: non est
enim potestas, nisi a Deo; quæ autem potestates sunt, a Deo ordinatæ sicut. Ubi duo dicit Apostolus: primo,
potestates esse a Deo; secundo, eas carere ἀτάξια, id est confusione, et esse apto ordine distributas
et subordinatas a Deo vel sub Deo. Prima itaque hierarchia est potestas Divinitatis, quæ dicitur ταξαρχία;
secunda et media est angelica, et dicitur διακόσμησις, id est, ἀσφαισις, ad similitudinem primæ
potestatis facta, et sub prima potestate constituta; tertia et ultima est humana, ad similitudinem ange-
licæ facta, et sub ea constituta, et per eam sub prima et suprema. Hisce hierarchia totus mundus
gubernatur. Prima igitur secundam et tertiam hierarchiam post se constituit in angelis et hominibus, ut
ei conformes essent participatione virtutis, et cooperatrices consortio potestatis, et divisit dona virtutum,
et secundum divisiones donorum, distribuit officia potestatum; et dedit dona plurima, et multas po-
testates constituit, et omnia dona de uno, et omnia ad unum, et in uno juxta illud: Distributio-
nes gratiarum sunt, idem autem Spiritus: et divisiones ministeriorum sunt, idem autem Dominus:
et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur unum in omnibus ¹. Nam ex ipso, et per
ipsum, et in ipso, et ad ipsum sunt omnia ².

Est hierarchia sacer ordo, etc. Querit sanctus Thomas in II Sent., dist. 9, a. 1, utrum hæc definitio,
data a Dionysio, sit conveniens. Respondet: Cum hierarchia significet sacrum quemdam principatum,
in omni autem principatu requiratur gradus potestatis et finis, in sacro principatu oportere hujusmodi
sacra esse et divina. Et ideo sicut in sæculari principatu finis est, ut subjecta multitudo pacifice dispo-
natur ad bonum a principe intentum (sicut patet in exercitu, qui, secundum Philosophum, ordinatur ad
bonum ductus, sicut ad ultimum finem ³): ita oportet in sacro principatu finem esse assimilationem ad Deum.
Hunc autem finem non possunt angeli consequi, nisi per ordinatam actionem, ad quam exigitur ordinata
potestas, et scientia dirigens, et ideo in definitione hierarchiæ ponitur ordo, in quo exprimitur gradus
potestatis, et scientia, sicut dirigens, et actio, sicut ad finem inducens, et Dei similitudo, sicut finis
intentus. Cum autem finis sit causa causarum ideo definitio quæ sumitur ex fine, formalior est inter
omnes definitiones, et medium demonstrans eas; et ideo illa descriptio, hierarchia est ad Deum unius
et similitudo, est quasi definitio, quæ est medium demonstrationis: hæc autem, hierarchia est ordo, et
scientia, et actio, si nihil addatur, est quasi demonstrationis conclusio, quia includit essentialia
principia hierarchiæ: unde Dionysius eam ex prædicta concludit: sed illa, quæ posita est hic
initio capitis, perfecta est, quia comprehendit utramque, unde est quasi demonstratio positione
differens.

31 Notandum autem, quod ordo dupliciter sumi possit, videlicet, vel secundum quod nominat unum gra-
dum tantum, sicut v. g., qui sunt unius gradus, dicuntur unius ordinis; et sic ordo est pars hierarchiæ:
vel secundum quod dicit relationem quæ est inter diversos gradus, ut idem sit quod ipsa ordinatio; et
sic sumitur quasi abstracte: atque hoc modo ponitur in definitione hierarchiæ; primo autem modo su-
mitur concrete, ut sit ordo idem quod unus gradus ordinatus.

¹ I Cor. xii, 4. ² Rom. xi, 36. ³ Metaphys. text. 2.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁹ D. τελεσιουργοὺς. ²⁰ M. ἕνα.

§ II. Assignat scopum hierarchie, qui est Dei, quoad fieri potest, assimilatio, non solum in virtute, verum etiam in gubernandi potestate. Siquidem dignum erat, inquit Hugo, ut illa creatura divina particeps existat potestatis in dispositione sua, quæ in sua conditione similitudinis participationem acceperat, et quæ sola ad similitudinem Conditoris sui facta fuerat, sola in sua ordinatione imaginem retineret illius. Neque tamen particeps potestatis esse potuisset, nisi prius per gratiam consors fieret virtutum: neque cum illo posset quod ipse potest, nisi prius ex illo esse mereretur quod ipse est. Omnipotens ergo Conditor non extranea usurpatione neque perfunctoria appellatione gubernator a se factorum; sed inrita sibi virtute, et bonitate inoluta cuncta fovens ac nutriens, regens et disponens universa, sub se dominantibus bonitatem et virtutem, secundum mensuram participationis, et ministerii rationem, per ordines et gradus multitudine dispensavit. Quare Lene monet Dionysius maximam in hierarchia subordinationem servandam esse, cavendumque, ne quis supra gradum et ordinem suum quidquam attentet; sed cuiuslibet in gradu ordineque suo contentum, ut in se et alius divinam promoveat imitationem, Deique cum exiando, tum illuminando, tum perficendo, cooperatur existat. Atque istæ sunt distributiones luminum, descendentes in omnia, quibus ipsa participare datum est a Patre luminum (quem hic τελεταρχίαν et αὐτοτελεταρχίαν, id est originem perfectionis, et per se originem perfectionis, vocat) ut luceant et illuminent; subiecta quidem in eo quod lucent, et in eo quod illuminant, prælata.

§ II. *Ut aliqui purgentur, alii purgentur*, etc. Occasione huius loci disputat sanctus Thomas in *ii Sentent.*, distinct. 9, quæst. 1, art. 2, utrum unus angelus alium purget. Ubi sciendum quod purgatio, quæ est in angelis, non sit ab immunditia, sed (ut § 3 dicitur) a dissimilitudinis commistione seu confusione, vel a nescientia, quod in idem recidit. Confusio enim intellectus est ex eo quod sit in potentia respectu plurimum, in quo dissimilis est a primo intellectu, scilicet divino, cui nulla possibilitas admiscetur. Per lumen ergo receptum a Deo mediante superiore angelo, liberatur intellectus angeli inferioris ab hac dissimilitudinis confusione, in quantum terminatur ad unum, cui tanto fortius inhæret, quanto magis efficax est in se ipsum cognitio. Sicut patet in eo, qui nescit quam partem contradictionis eligat, sed invento modo probabili, magis ad unam trahitur; sed addito modo demonstrativo, firmatur in illo, dicendum ergo cum divo Thoma supra citato, quod actio non possit esse nisi secundum exigentiam rei cuius est actio; cum autem hierarchia perficiatur in scientia, ut ex definitione patet, oportet ut actio hierarchica in transfusione scientiæ consistat. Unde divus Dionysius, cap. 7, dicit quod purgatio, illuminatio et perfectio, sit divinæ scientiæ assumptio. Ad scientiæ autem acquisitionem concurrunt duo, scilicet expulsio contrarii seu privationis, et consummatio ejus, sicut sit etiam in acquisitione cuiuslibet formæ. Quantum ergo ad remotionem privationis, est purgatio; quantum ad influentiam luminis, est illuminatio; et quantum ad cognitionem consequentem, in qua origit lumen, sicut in ultimo terminum est perfectio. Vide plura apud S. Thomam supra citatum, et in prima parte, qu. 108, ubi de angelicis illuminationibus luse disputat. Item in *Questionibus disputatis*, quæst. 9, *De cognitione angelorum*, artic. 1, 2, 3, quæ habentur tomo VIII Operum ipsius.

§ III. Expōit, quid sit numerus tam eorum, qui exiuntur, illuminantur, perficiuntur, quam eorum qui exiunt, illuminant, perficiunt: quæ omnia per lumen sunt. Atque hæc est hierarchia, quam summus hierarcha secundum se formavit, et sub se constituit dominari et præesse in operibus suis, secundum ordines consignatos sub uno principio et potestate una a qua omnis potestas, et omnis virtus, et omnia lux spiritaliter lucens, et illuminans omnia spiritaliter lucentia. Atque hæc est, inquit Hugo, creature rationalis celsitudo et sublimitas et dignitas admiranda, quod dominari incruit in operibus factoris sui, accepta virtute ab ipso, et tenens potestatem cum ipso. Quæ virtus, quoniam secundum mensuram largitionis et participationis varie multipliciterque, ad decorem et pulchritudinem eorum quæ Sapientia ornavit operum, ab una virtute et potestate una distribuitur, multæ virtutes et potestates multæ efficiuntur. Sed ne rursum multitudo æchisima generet ac divisionem, et adversum se pugnet orbis dominatione contraria, unum principium est, et moderatur unus omnium, a quo habent quod sunt, et sub quo moderantur quod possunt, et referunt ad ipsum omne quod efficiunt; ut unitas maneat in omnibus, et pax perseveret in regno cuncta creaturis et regentis omnia Dei.

32 PARAPHRASIS PACHYMERÆ (8°).

§ I. Ἐν τούτῳ τῷ κεφαλαίῳ τὴν τε ιεραρχίαν ἀρίζεται, καὶ τίς ἡ ταύτης ὕψις ἐδείκνυσε. Φησὶ τοίνυν, ὅτι ἐστὶν ιεραρχία, ὡς ἐγὼ λέγω, τάξις, καὶ ἐπιστήμη, καὶ ἐνέργεια. Ἔστι γὰρ τάξις καὶ φυσικὴ ἢ τοῦ ἀριθμοῦ, ὡς τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον. Ἔστι τάξις καὶ ἡ θέσις, ἥς τὸ μὲν σωματικόν, ὡς αἱ βασιλικαὶ ἀξίαι τὸ δὲ ἱερὸν, ὡς ἱερατικαὶ καταστάσεις· ἣν δὲ καὶ ἐπιστήμην λέγει, καὶ ἐνέργειαν. Εἰ μὴ γὰρ καθ' ἑξῆς ὁ αἰθέριος ἐκπυρωθεὶς, οὐκ ἂν ἐπ' ἄλλου τὴν καυσὶν πλησιάζοντος δρᾶσαι· καὶ εἰ μὴ φωτισθεὶς καθ' ἑξῆς ὁ ἱεράρχης ἀνωθεν, οὐκ ἂν ἐνεργήσῃ ἐτέροις τὸν φωτισμόν. Ἐπεὶ γὰρ ὁ φωτίζων πρὸς τὸν φωτιζόμενον λέγεται, καὶ ὁ τελῶν πρὸς τὸν τελούμενον, ὡς ὁ διδάσκων πρὸς τὸν διδασκόμενον· διὰ τοῦτο οὐ λέγεται μόνον ἐπιστήμη ἡ ιεραρχία, ἀλλὰ

§ I. In hoc capite hierarchiam definiit, et quæ huius utilitas sit ostendit. Est igitur, inquit, hierarchia mea sententia sacer ordo, atque scientia, et operatio. Est etenim ordo etiam naturalis numeri, ut primum et secundum. Est etiam ordo ex instituto, qui partim quidem corporale quid spectat, ut regie dignitates; partim vero quid sacrum, ut sacerdotales constitutiones: quem ordinem quoque scientiam nominat et operationem. Nisi enim ferrum jam habitudine ignitum sit, nequaquam sane id, cui applicatur, aduret: sic etiam sacerdos sive hierarcha, nisi habitu supernæ fuerit illuminatus, nequaquam lumen alius affabit. Cum enim illuminans ad illuminatum referatur, et initians ad initiatum, et docens ad eum qui docetur; ideo hierar-

(8°) Vide Scholia S. Maximi, tom. II, cap. 3.

hæc non solum scientia, sed et operatio appellatur, ut secundum habitum suum operetur in aliis illuminationem. Quapropter etiam ad deformitatem refertur: nam secundum inditas sibi illustrationes, pro captu suo ad Dei imitationem adlucetur, dum extraneos divinæ lucis participes reddit. Quoniam ergo hierarchia quamdam Dei formam exprimit, quomodo id fiat pandit. Illa quæ Deum decet pulchritudo ac venustas, ab omni terrena dissimilitudine remota est; nullam enim cum rebus genitis participationem habet; tum quoniam simplex est, hæc vero omnia composita ex elementis, vel materia et figura constant; tum quia bona est, imò ipsum bonum: bonum autem omnia appetunt, sed bonum non appetit aliud a se: Numen itaque divinum indeficiens est, sed creaturæ sunt egenæ; tum etiam, quia pulchritudo illa principium est perfectionis, quippe auctrix et origo ejus: omne autem mysterium perfectio est, in quantum animam perficit; at creaturæ non tantum non dant initium talis perfectionis, sed illæ ipsæ sunt quæ perficiuntur. Idcirco divina pulchritudo nequaquam his est permista; quoniam est ipsamet uniformitas, et æqualitas, et identitas, quinimo una est et unica, utpote simplex et impermista atque incomposita, quod vero difforme est et inæquale, atque alterum, et parvum, et mutabile, id etiam materialum est. Quod itaque unum est, impermistum est multitudini; non tamen ita, ut non pro dignitate cuique lumen suum communicet; idcirco enim etiam dicitur Deus appropinquans, ut qui natura sua procul absit a nobis. Quin et in divinisimo cum baptismatis **33** tum sacerdotii sacramento perfectionem tribuit, qua eorum qui initiantur anima, immanenti stabilique sanctitate informetur atque exornetur. Si enim id quod alicujus particeps existit, differat varietate ab eo quod participat, nunquam illi concordabit. Quapropter insurgentes omnes motus corporis animique inæqualitates abradendæ, atque in unica simplicitate, seu æqualitate animi persistendum est ei qui ad Dei consortium est admittendus. Atque hæc est illa Dei imitatio ad quam hierarchia pro viribus nititur, quoniam et ipsa sui studiosos lucis suæ participes reddit.

§ II. Hinc hierarchiæ utilitatem finemque cognoscens assimilationem esse unionemque cum Deo, quem et scientiæ et functionis suæ ducem habet; ut nimirum particeps fiat illuminationum, dum scopus ejus ad divinissimum decorem, tanquam ad primigenium exemplar, spectat, et secundum ipsum similitudinum divinarum simulacra format, nec non divinas exprimit imagines, juxta illud: *Ego dixi, tu estis, et filii Excelsi omnes* ^m. Atque immaculata specula reddit eos, qui ad divina convertuntur; hos autem θιασώτας, id est *sodales* vocat; θίασος enim idem quod *chorus*. Idcirco etiam dixit, eam Deum scientiæ ac functionis suæ ducem obtinere: quoniam ab ipso totum est, et non ex nostris meritis. Etenim hoc in nostris artibus ac scientiis nequaquam locum habet:

^m Psal. LXXII, 6.

καὶ ἐνέργεια, ἵνα κατὰ τὴν αὐτῆς ἕξι ἐνεργήσῃ ἐπὶ ἄλλοις τὸν φωτισμόν. Διὰ τοῦτο καὶ πρὸς τὸ θεοειδὲς ἀφομοίωται κατὰ γὰρ τὰς ἐνδοξομένας ἀλλάμψεις ἀναλόγως εἰς θεομιμησίαν ἀνάγεται, ἐν τῷ ἐνεργεῖν τὸν φωτισμόν τοῖς ἕξωθεν. Ἐπιὶ ἡ ἱεραρχία πρὸς τὸ θεοειδὲς ἀφομοίωται, φησὶ πᾶς τοῦτο γίνεται. Τὸ γοῦν θεοπρεπὲς καὶ θεῷ πρέπον κάλλος πάσης ἀφίσταται γήϊνης ἀνομοιότητος· οὐ μετέχει γὰρ πρὸς τὰ ἐν γενέσει· ὅτι ἐκεῖνο μὲν ἀπλοῦν, ταῦτα δὲ ἅπαντα σύνθετα ἐκ στοιχείων, ἢ ἐξ ὕλης, καὶ εἶδους συγκεῖμνα, καὶ ὅτι ἐκεῖνο μὲν ἀγαθόν, καὶ αὐτάγαθον· τοῦ δὲ ἀγαθοῦ πάντ' ἐφέσταται, καὶ οὐ τοῦτο ἐτέρου· ἀνελλιπέως γοῦν τὸ θεῖον, τὰ δὲ κτίσματα ἐνδεῆ· καὶ ὅτι ἐκεῖνο τελεταρχικόν, οἷον ἐξάρχον πάσης τελετῆς· τελετὴ δὲ ἐστὶ πᾶν μυστήριον, ὡς τελειωτικὸν τῆς ψυχῆς· ταῦτα δὲ μὴ μόνον οὐκ ἐξάρχουσι τῆς τριαδότης τελετῆς, ἀλλὰ καὶ τελοῦμένα εἰσι. Διὰ τοῦτο τὸ θεῖον κάλλος ἐστὶ μὲν ἀμύγες πρὸς ταῦτα· ὁμοιότης γὰρ καὶ ἰσότης καὶ ταύτης, τὸ ἐν καὶ ἐνοποιῖν, ἀτε ἀπλοῦν καὶ ἀμύγες καὶ ἀσύνητον. ἀνίμοιον δὲ καὶ ἀνισόν, καὶ ἑτερότης, καὶ μικρόν, καὶ ἐν μεταβολῇ, τὸ πρόσυλον. Τὸ γοῦν ἐν ἀμύγες ἐστὶ πρὸς τὰ πλήθη, οὐ μὴν δὲ οὕτως, ὡς μὴ δι' ἀγαθότητα μεταδοτικὸν εἶναι κατ' ἀξίαν ἐκάστην τοῦ οἰκείου φωτός· διὰ τοῦτο γὰρ λέγεται καὶ θεὸς ἐγγίζων ὁ κατὰ φύσιν παρρησιώτατος ἡμῶν ὢν. Ἐπιὶ δὲ καὶ τελειωτικὸν ἐν τελετῇ θειοτάτη τῇ τοῦ βαπτίσματος, τῇ τῆς ἱεροσύνης, κατὰ τὴν μόρφωσιν τῶν τελομένων, καὶ ἀρμογῆς τῆς ψυχῆς αὐτῶν ἀπὸ ἐμμόνου καὶ διηνεκοῦς ἀγιότητος. Εἰ γὰρ παραλλάττει τὸ μετέχον τοῦ μετεχομένου, οὐκ ἂν ἀρμόσειε πόποτε. Ὅθεν ἀποξεστέον ἐστὶ τὰς σωματικὰς ἐπαναστάσεις, καὶ τὰς τῆς γνώμης ἀνωμαλίας, καὶ εἰς μίαν καταστατέον ἀπλότητα, εἴτουν ἰσότητα, τῷ μέλλοντι προσκαλεῖσθαι θεῷ. Καὶ τοῦτο ἐστὶν ὡς ἐφικτὸν τῆς ἱεραρχίας τὸ θεομιμητόν, ὅτι καὶ αὐτὴ μεταδίδωσι τοῦ οἰκείου φωτισμοῦ τοῖς θιασώταις αὐτῆς.

§ II. Ἐνεῦθεν τὴν τῆς ἱεραρχίας γνωρίζεις ὠφέλειαν καὶ τὸν σκοπὸν, ὅτι ἀφομοίωσις ἐστὶ καὶ ἔνωσις πρὸς θεόν, αὐτὸν ἔχουσα καθηγεμόνα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἐνεργείας· ἵνα μεταδιδῷ ὀηλονότι τῶν φωτισμῶν, ὁρῶν ὀηλονότι ὁ σκοπὸς ὡς εἰς ἀρχιτετον τὴν θειοτάτην εὐπρέπειαν, καὶ ἀποτυπούμενος πρὸς αὐτὴν, ἀγάλματα θεῶν ἐμφάσεων ἀπεργαζόμενος καὶ θείας εἰκόνας, κατὰ τὸ, Ἐγὼ εἶπα· θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ἰσχύστε πάντες. Καὶ ἀκηλίδια ἐσοπτρα ἐκτελῶν τοὺς περὶ τὰ θεῖα ἀναστρεφομένους· τούτους γὰρ λέγει θιασώτας, θιασος γὰρ ὁ χορὸς. Διὰ τοῦτο γὰρ εἶπεν, ὅτι καὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἐνεργείας ἔχει τὸν θεὸν καθηγεμόνα, ὅτι τὸ πᾶν ἐκεῖθεν, καὶ οὐ τῆς ἡμετέρας ἐστὶν ἀξίας. Ἐπιὶ μὲν γὰρ τῶν καθ' ἡμᾶς τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν οὐκ ἐστὶ τοῦτο· ἀλλὰ τῶν

μέν ἐπιστημῶν ἔχομεν καθήγεμόνας, τῶν δὲ ἐνεργειῶν οὐδαμῶς, ἀλλ' αὐτὴν τὴν τῆς φύσεως κίνησιν· ἐπὶ δὲ τῆς θείας ἱεραρχίας καὶ ἡ ἐπιστήμη, καὶ ἡ ἐνέργεια, ἐκείθεν ἐστὶ. Τὰ γοῦν ἑσπετρα δέχονται μὲν τοὺς φωτισμούς, κατ' ἀνάγκασιν δὲ πρὸς τοὺς ἔξωθεν ἀποπέμπουσιν· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῖς θεοῖς ἐστὶν ἰδεῖν θεσμοῖς· ὁ ἀρχιερεὺς, παρ' αὐτῆς τῆς ἱεραρχίας τὸν φωτισμὸν δεχόμενος, τοῖς πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις μεταδίδωσιν· οὗτοι δὲ, πληρωθέντες τῆς λαμπρόδος, πρὸς τοὺς ἐπείρους αὐτὴν ἀποπάλλουσι· τὰ γὰρ χειρὸν ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται. Οὐ μὴν δὲ θεμιτὸν ἐστὶ παρὰ τὰς ἱερὰς διατάξεις ἐνεργεῖν τοὺς ἱερῶς τελουμένους· οἷον, φέρ' εἰπεῖν, διάκονον προσφέρειν, ἢ πρεσβύτερον χειροτονεῖν. Ἴδω γὰρ ἐν ταῖς Ἠράξεσι, πῶς ὁ Φίλιππος αὐτὸν δίδωσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄλλ' οὐδὲ ὑπάρχειν ἐτέρως αὐτοῖς τοὺς ἀγιασμούς φησιν, εἰ μὴ κατὰ τὴν ἀρχιερέων τῶν ἁγίων ἀποστόλων διάταξιν, εἴπερ τῆς ἱεροπρεποῦς ἀγλαίας ἐφίενται, εἰς τὸ ἀποτυποῦσθαι κατὰ τὴν τάξιν τῶν οὐρανίων δυνάμεων· κακίστε γὰρ τὸ πρῶτόν ἐστι καὶ τὸ δεύτερον, καὶ τὸ προσεχές πρὸς Θεόν, καὶ τὸ πῶρρω, ὡς τῆς τάξεως συνεχούσης τὰ τε οὐράνια καὶ τὰ ἐπίγεια. Οὐκ οὖν ὁ λέγων ἱεραρχίαν οὐκ ἄλλο τι λέγει, ἢ τὰ ἄνω βηθέντα, δηλονότι τὸν τε ὄρισμὸν αὐτῆς καὶ τὸν σκοπὸν, ἔχουσαν τὸ τέλος τὸ τελικώτατον, ὃ δὴ καὶ αὐτὸ, μέρος τοῦ ὄρισμοῦ ἐστίν· ὡς τὸ, τί ἐστὶ τρυβλίον, τυχὸν σκυῶς τοιόνδε πρὸς ὑπηρεσίαν τροφῆς ἐπιτίθεισιν, τοῦτο τὸ τέλος. Συνάγει τοίνυν εἰς ταῦτόν τὸ, τίς ἡ ἱεραρχία, καὶ τίς ἡ ταύτης ὠφέλεια· καὶ, φησὶν, ὁ λέγων ταύτην οὐδὲν ἕτερον λέγει ἢ ἱερὰν διακόσμησιν. Καθόλου δὲ εἶπε, συνάγων τὴν τε οὐρανίαν καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς εἰκόνα τῆς θείας ὠραιότητος καὶ ἀγιωσύνης· μεταδοτικὴ γὰρ καὶ αὐτὴ τοῦ φωτισμοῦ ἐν τάξει· κατὰ γὰρ διάφορον καὶ ὑπερβεβηκὸς τῶν τάξεων, καὶ τὸ ἐπιστημονικὸν εἶναι δεῖ· ἄλλη γὰρ τάξις πρεσβυτέρου, καὶ ἄλλη ἀρχιερέως, καὶ ἄλλη διακόνου· καὶ ἐπιστήμας ἱεραρχικαῖς, ἔχουσαν ἐξορκισμοῖς, προτελεσμοῖς, τελεταῖς, τὰ τῆς ἐλλάμψεως ἱερῶς ἐνεργούσαν· μυστήρια. Καὶ ἔχεις ἕως ἴδε τὸ, τί ἐστὶ τάξις, ἐπιστήμη, καὶ ἐνέργεια· λοιπὸν ὁ σκοπὸς, ἀφομοιούμενος πρὸς Θεόν, ἐξ οὗ πᾶν ἀγαθόν, καὶ αὐτὴ ἐστὶν ἡ ἱεραρχία. Ἔστι γὰρ ἐκάστῳ τῶν ἱεραμένων ἡ τελειώσις, τὸ ἀναλόγως ἐπὶ τὴν θεομιμησίαν ἀναχθῆναι, καὶ τὸ μέγιστον, Θεοῦ συνεργὸν γενέσθαι, κατὰ τὸν μέγαν Ἀπόστολον· ἐπεὶ ὁ τελούμενος, διὰ τῶν φωτιστικῶν εὐχῶν, τὸν ἐκ Θεοῦ φωτισμὸν δέχεται· καὶ δοῖται ἐν ἑαυτῷ τὴν θεῖαν μεταδοτικὴν ἐνέργειαν, τουτέστι τὰ ἔργα τὰ θεῖα, ἐν τῷ σοφίσειν, ἐν τῷ τελειοῦν, καὶ τὰ ὅμοια ποιεῖν τοὺς παιδαγωγουμένους πρὸς δύναμιν· ταῦτα γὰρ εἰσι τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ. Ἐφεξῆς δὲ ἐκτίθησι καὶ καθ' ἐν τὴν τάξιν τῶν τε τελούντων καὶ τῶν τελουμένων. Οἱ μὲν καθαίρουσιν, οἱ δὲ καθαιρόνται (πάντως οἱ εἰ ἐμπροθεῖς) διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν διακόνων ἰσως. Καὶ οἱ μὲν φωτίζουσιν, οἱ δὲ φωτίζονται (πάντως οἱ μετριοπαθεῖς) διὰ τῶν εὐχῶν τῶν πρεσβυτέρων δηλαδὴ. Καὶ οἱ μὲν τελειουργοῦσιν, οἱ δὲ τελειοῦνται, οἷονεὶ θεοποιοῦνται

A nam scientiarum quidem præceptores habemus, sed non operationum, quarum ipsemet naturæ motus quasi dux existit, et auctor: in divina vero hierarchia, et scientia et operatio a Deo est. Specula siquidem illuminationes recipiunt, sed per reflexionem ad exteriora remittunt: idem in divinis sanctionibus videre licet, dum summus sacerdos ab ipsamet hierarchia illustrationem acceptam in presbyteros ac diaconos trajicit; qui, luce pleni, in cæteros eandem transfundunt; nam id quod minus est a majori benedicunt. Neque enim fas est iis qui sacris initiali sunt, quidquam contra sacras ordinationes agere, verbî gratia, diacono sacrificare, vel presbytero confirmare. Observa enim in Actus apostolorum, quomodo Philippus non det Spiritum sanctum. Sed neque aliter iis asserit suppetere sanctificationes, quam juxta primitus traditam sanctorum apostolorum ordinationem; si modo sacri splendoris ambient participationem, qua juxta cælestium virtutum ordinem transformantur: nam et ibi est primum ac **34** secundum, et Deo proximum, et remotum, ita ut ille ordo complectatur tam cælestia quam terrestria. Itaque qui hierarchiam nominat, nihil dicit aliud quam quæ dicta sunt superius, scilicet ejus definitionem ac finem, id est finem ultimum, qui et ipse, cum pars, ad definitionem spectat; sicut, verbî gratia, si definitus patellam esse vas aliquod ad cibos ministrandos accommodatum; qui finis ejus est. Instar unius itaque conjungit, quæ sit hierarchia, et quænam ejus utilitas; aitque illum qui hoc dicit, nihil aliud dicere quam sacrum ordinem. Demum concludendo dixit, tam cælestem quam nostram hanc divinæ pulchritudinis ac sanctitalis imaginem referre. Nam et hæc secundum ordines lucem suam distribuit; siquidem pro differentia præstantiæque ordinum etiam sciendi facultas accommodari debet: nam alius est ordo sacerdotis, alius episcopi, alius diaconi; et hierarchicis scientiis, videlicet exorcismis, expiationibus, initiationibus illustrationis mysteria sacrosancte peragunt. Atque hactenus habes quid sit ordo, scientia et operatio; reliquus est scopus, quo Deo, a quo bonum omne dimanat, assimilatur, et hic est hierarchia. Siquidem est cui libet eorum qui consecrantur ista perfectio, ut pro capto suo ad divinam imitationem adducatur, et quod est maximum, ut Dei cooperatores existat, juxta magnum Apostolum; quoniam is qui initiatur, per preces illuminatorias illam, quæ ex Deo est, accipit illustrationem, et in semetipso divinæ participationis vim, id est opera divina, demonstrare debet; partim docendo, partim initiando, et similia pro virili exercendo erga illos qui instituendi sunt; illa enim sunt opera Dei. Deinde exponit etiam sigillatim ordinem initiatorum et imitatorum. Siquidem illi expiant, hi vero expiantur, per institutionem videlicet diaconorum, utpote ad huc obnoxii passionibus.

* ἰσως ἐνεργουσι.

Atque alii quidem illuminant, alii vero illuminantur, per preces scilicet presbyterorum, utpote passionibus suis jam superiores. Atque alii itam consecrant, et alii consecrantur, seu quodammodo deificantur per antiteticum unctioem cæterasque sacras consecrationes, utpote jam passionum vacuitatem assecuti. Cuiuslibet itaque illorum quæ nimirum sacris operantur, divina competet imitatio; quoniam et ipsemet Deus noster docendi munus obit: id quod patet ex Veteri Testamento, cum ait: *Audi, Israel, Dominus Deus unus, Dominus unus est*; **35** et ex Novo seu Evangelio, ubi illuminat, juxta illud: *Ego lux in mundum veni*; et deificat, juxta illud: *Ego dixi, deus estis*. Hic nempe modus est quo isti divinam imitantur beatitudinem, quæ non solum purgat, et illuminat, atque consummat (quæ ipsa operationes sunt; atque sed etiam ipsamet est expiatio, et illustratio, et consecratio; atque insuper quoque causa omnis hierarchiæ, et ab omni re sacra incomparabiliter exempta est.

§ III. Deinde tradit, quænam competant his qui sacra suscipiunt, atque itam quæ convenient iis qui sacra tradunt. Ac primum quidem, quoad initiationem attinet, oportet eos, qui expiantur per emundationem, ab omni inæqualitatis macula liberari; ad hoc enim est expiatio, juxta illud: *Lavabis me, et super nivem dealbabor*; eos autem qui illuminantur, non ex parte illuminari, sed impleri lumine, et in puris mentis oculis ad præstantiores adduci contemplationem; ejusmodi enim est illuminatio, juxta illud: *Illumina oculos*; et: *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia tua*; eos autem qui consecrantur, ex imperfectis perfectos evadere, atque perfecti scientiæ sacræque scientiæ participes ac spectatores existere: siquidem id in omni scientiâ perfectionis est, ad eorum quæ cernuntur participationem inspectionemque pervenire et in nullo deficere, juxta illud: *Estote perfecti, sicut et Pater vester cælestis*. Tradit deinde quæ concernunt, eos qui sacra conferunt. Utique oportet eos, quibus expiandi munus incumbit, non tam exigua tenuisque puritate instructos esse, ut propter penuriam puritatis, ex immundorum accessu inquinantur, et immunditiam potius contrahant quam expellant; sed affluentia qualem puritatis abundare, ita ut et aliis eandem communicare valeant. Eos autem, qui illuminandi munere funguntur, oportet eum ad divini luminis exceptionem, tum ad ejusdem similiter transfusionem comparatos esse, et vitrorum naturam penitus simulari, ut, illustri splendore pleni, lumine in eos qui illo digni fuerint transfundant. Eos vero, qui consecrandi munus obeunt, nequaquam decet imperite, sed prudenter illos, qui consecrandi sunt, tantum boni communicatione initiare in institutione et cognitionis mysteriorum quæ conspexerunt: siquidem inspectio eorum neque expiantibus neque illuminantibus competit, sed con-

Α (οἱ τῆ ἀπαθεία προσβάντες ῥῆθ) διὰ τῆς τῶν ἀρχιερέων χρίσεως, καὶ ἐτέρας ἱεροτελεστειᾶς. Ἐκάστῳ γούν τούτων δηλονότι τῶν ἐνεργούντων τὸ θεομίμητον ἀρμόσει· καὶ γὰρ ὁ θεὸς ἡμῶν διδάσκει· καὶ δῆλον ἐκ τε τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὡς τὸ, Ἄκουε Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ θεὸς σου, Κύριος εἰς ἐστίν· ἐκ τε τῆς Νέας καὶ τοῦ Εὐαγγελίου φωτίζει, ὡς τὸ, Ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐδήλωθα· θεοποιεῖ, ὡς τὸ, Ἐγὼ εἶπα, θεοὶ ἐστε. Οὗτος γάρ ἐστιν ὁ τρόπος τοῦ μιμῆσθαι τοίτους τὴν θείαν μακαριότητα, ἢ μὴ μόνον καθαιρεῖ, καὶ φωτίζει, καὶ τελειουργεῖ (ἃ δὴ καὶ ἐνέργειαι εἰσι, καὶ εἰσι καὶ τῶν ἱεραρχῶν κατὰ μέθεξιν), ἀλλὰ καὶ κάθαρσις, καὶ φωτισμὸς, καὶ τελειώσις ἐστίν· μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ ταῦτα, καὶ πάσης ἱεραρχίας αἰτία, καὶ παντὸς ἱεροῦ ἀσυγκρίτως ἐξηρημένη· etiam operationes pontificum per participationem)

Β § III. Ἐφεξῆς λέγει, τίνα τὰ προσήκοντα τοῖς ταῦτα πάσχουσι, καὶ τίνα τὰ πρέποντα τοῖς ταῦτα ποιούσι. Καὶ πρῶτον τίνα τοῖς πάσχουσι. Δεῖ γούν τοὺς καθαιρομένους παντὸς ἀνομοίου τῆ καθάρσει μολυσμοῦ ἡλευθερωῖσθαι· τοιαύτη γὰρ ἡ κάθαρσις, κατὰ τὸ, Πλυντεῖς με, καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκαρθήσομαι· τοὺς δὲ φωτισομένους, οὐκ ἐκ μέρους φωτίζεσθαι, ἀλλ' ἀποπληροῦσθαι τοῦ φωτός, καὶ ἀνάγεσθαι πρὸς θεωρίαν κρείττονα ἐν ἀθολώτοις ὀφθαλμοῖς τοῦ νοῦς· τοιοῦτον γὰρ ὁ φωτισμὸς, ὡς τὸ, Φώτισον τοὺς ὀφθαλμούς· καὶ Ἀποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ κατανοήσω τὰ θαυμάσιά σου· τοὺς δὲ τελουμένους, ἐκ τοῦ ἀτελοῦς τελείους γινομένους (*), καὶ τῆς τελειωτικῆς καὶ ἱερᾶς ἐπιστήμης μετόχους τε καὶ ἐπόπτας· τούτο γὰρ ἐστὶ τὸ τέλειον ἐν πάσῃ ἐπιστῇ μῆ, τὸ ἐπόπτας καὶ μετόχους τῶν θεωρημάτων γίνεσθαι, καὶ μὴ κατὰ τι ἐλλείπειν, ὡς τὸ, Γίνεσθε τέλειοι, καθὼς καὶ ὁ Πατήρ ὑμῶν ὁ οὐράσιος. Ἐξῆς λέγει καὶ τὰ τῶν ἐνεργούντων. Δεῖ γούν τοὺς καθαρτικούς μὴ τοσοῦτον ἔχειν τὸ καθαρὸν γλισχρόν τε καὶ ὀλίγον, ὥστε βεβηλωῦσθαι τοῖς ἀκαθάρτοις προσεγγίζοντας διὰ τὴν ὀλιγότητα τῆς καθάρσεως, καὶ ἀντὶ τοῦ ὀρθῶν, πάσχειν τὸ ἐναντίον· ἀλλὰ πλεονάζειν τὴν τῆς καθάρσεως περιουσίαν, ὥστε καὶ ἄλλοις μεταδίδουσι δύνασθαι· τοὺς δὲ φωτιστικούς, καὶ πρὸς μεταχὴν τοῦ θείου φωτός ἐπιτηδεύουσιν εἶναι, καὶ πρὸς μετάδοσιν ὁμοίους, καὶ ἀπλῶς τὸ τῶν ὀλίγων πάσχειν, ὥστε πανευκλεῶς ἀποπληρουμένους τῆς ἀγῆς, ὑπερῆσειν τὸ φῶς εἰς τοὺς τοῦ φωτός ἀξίους· τοὺς δὲ τελειουργοὺς μὴ ἀμαθῶς, ἀλλ' ἐπιστημονικῶς τελεῖν τοῖς τελουμένοις τὴν τοῦ καλοῦ μετάδοσιν, ἐν τῇ μνησει καὶ τῇ γνώσει τῆς ἐπιστήμης τῶν ἐποπτευθέντων· ἢ γὰρ ἐποπτεία οὔτε τοῖς καθαιρούουσιν, οὔτε τοῖς φωτίζουσιν, ἀλλὰ τοῖς τελειοῦσιν ἐστίν. Ἐκεῖνα γὰρ ἐστὶ τὰ προτέλεια, καὶ τὰ ἐξωθεν γινόμενα· ἢ δὲ ἐποπτεία τοῖς τελείοις καὶ τελειοῦσι, καθὼς καὶ ἡ ἄσμετος πρὸς τὸν νομφίον φησί· Δεῖξόν μοι τῆς δόξης σου,

(*) Melius quadraret infinitivus. Nam τῷ δεῖ superius positu tota subjicitur periodus. Ed. Patbol.

* Deut. xii. 4. * Joan. xii. 46. † Psal. lxxxii. 6. ‡ Psal. l. 9. § Psal. xii. 4. ¶ Psal. cxviii. 48. † Psal. vi. 48.

§ II.

Quapropter sanctæ celestium essentiarum dispositiones, rebus iis quæ solummodo existunt, et sine usu rationis vivunt, humanate utuntur ratione, divini principatus munere ac participatione antecellunt. Cum enim se ad imitandum Deum intellectualiter componant, atque Dei principalem similitudinem supermundialiter contemplantes, ad eandem speciem suam cupiant efformare; jure merito uberiore gaudent ejus participatione, quod sint assiduæ, ac semper ad anteriora, quantum fas est, divini nunquam fatiscantis amoris contentione extendantur, et primordiales illustrationes immaterialiter liquidoque suscipiant, atque ad eas componantur, vitamque omnem habeant spirituales. Hæ igitur sunt, quæ primario et multipliciter Deum participant, et imprimis ac multis modis arcanum Dei manifestant; quamobrem præ cæteris omnibus per excellentiam angelicam cognomen meruerunt, quia ipsæ primum a Deo illuminantur, et per ipsas nobis nostræ revelationes transmittuntur. Sic igitur lex, ut divinus Sermo testatur, per angelos nobis data est *; et illos celebres ante legem, et post legem patres nostros, angeli ad Deum adducebant †, aut quod agendum erat exponentes, et ab errore et vita profana ad rectam viam veritatis traducetes; aut manifestantes sacros ordines, aut mysteriorum, quæ supra mundum sunt, abditas visiones, aut divinas quasdam

rantes ‡

A Αἱ γοῦν ἅγαι τῶν οὐρανίων οὐσιῶν διακοσμήσεις, ὑπὲρ τὰ μόνον ὄντα, καὶ ἀλόγως ζῶντα, καὶ πᾶ καθ' ἡμᾶς λογικά, τῆς θεαρχικῆς μεταδόσεως ἐν μετουσίᾳ γεγόνασι. Νοητῶς γὰρ ἐπὶ τῷ θεωρίμῳ ἑαυτὰς ἀποτυποῦσαι, καὶ πρὸς τὴν θεαρχικὴν ἐμφέρειαν ὑπερκοσμίως ὁρῶσαι, καὶ μορφῶν ἐφιέμεναι τὸ νοερὸν αὐτῶν εἶδος, ἀφθονωτέρας εἰκότως ἔχουσι τὰς πρὸς αὐτὴν κοινωνίας, προσεχεῖς μὲν οὔσαι⁸⁶ καὶ ἀεὶ πρὸς τὸ ἄναντες, ὡς θεμιτὸν ἐν συντονίᾳ τοῦ θεοῦ καὶ ἀκλινοῦς ἔρωτος ἀνατεινόμεναι, καὶ τὰς ἀρχικάς ἐλλάμψεις ἀύτως καὶ ἀμειγῶς εἰσδεχόμεναι, καὶ πρὸς αὐτὰς ταπτόμεναι, καὶ νοερὰν ἔχουσαι τὴν πᾶσαν ζωὴν. Αὗται γοῦν εἰσὶν αἱ πρῶτως καὶ πολλαχῶς ἐν μετουσίᾳ τοῦ θεοῦ γινόμεναι, καὶ πρῶτως καὶ πολλαχῶς ἐκφαντορικῶς τῆς θεαρχικῆς κρυφιοτήτος· δὲ καὶ παρὰ πάντα τῆς ἀγγελικῆς ἐπιουμίας ἐκκρίτως ἰξίωονται, διὰ τὸ πρῶτως εἰς αὐτὰς ἐγγίνεσθαι τὴν θεαρχικὴν ἐλλάμψιν, καὶ δι' αὐτῶν εἰς ἡμᾶς διαπορθεύεσθαι τὰς ὑπὲρ ἡμᾶς ἐκφαντορίας. Οὕτω γοῦν ὁ νόμος, ὡς ἡ θεολογία φησὶ, δι' ἀγγέλων ἡμῖν ἐδιωρήθη· καὶ τοὺς κλεινοὺς δὲ πρὸ νόμου καὶ μετὰ νόμον ἡμῶν πατέρας ἀγγελοὶ πρὸς τὸ θεῖον ἀνήγον, ἢ τὸ πρακτέον εἰσηγοῦμεναι, καὶ πρὸς εὐθείαν ἀληθείας ὁδὸν ἐκ πλάνης καὶ ζωῆς ἀνιέρου μετὰγοντες· ἢ τὰξίεις ἱερᾶς, ἢ μυστηρίων ὑπερκοσμίων κρυφίους ὁράσεις⁸⁷, ἢ θείας τινὰς προαναβήσεις ὑποφρητικῶς ἀναφαίνοντες.

prædictiones, tanquam nuntii et ministri expli-

§ III.

Si quis vero dicat, quibusdam sanctis immediate Deum ex se apparuisse, discat etiam hoc aperte ex Scripturis sacris, ipsum illud, quod Dei est occultum, neminem vidisse †, neque visurum esse, sed apparuisse sanctis Deum, ostendentem se, ut eum decebat, per visa quædam sacra, et iis, qui ea videbant, congruentiâ⁸⁸. Sermo autem divinus, omni plenus sapientia, visum illud quod divinam similitudinem in illo ipso viso figuram, tanquam in figura eorum quæ figurari nequeunt, ostendebat, ab intuentium ad Deum adductione, jure merito Theophaniam seu Dei apparitionem vocat; **38** utpote quæ divinam illuminationem videntibus immittat, et aliquid de divinis eos sacre doceat. His divinis visis præclari illi patres nostri ministerio angelorum imitabantur. Annon etiam sacramentam legistationem ab ipso Deo fuisse Moysi traditam^b, utinam Scripta tradiderunt? ut vere nos doceret, divinitus eam esse ac legis sacrosanctæ

C Εἰ δὲ τις φαίη, καὶ αὐτόθεν ἀμέσως ἐγγενέσθαι τισὶ τῶν ἁγίων θεοφανείας, μανθανέτω καὶ τοῦτο σαφῶς ἐκ τῶν ἱερωτάτων λογίων, ὡς αὐτὴ μὲν ὅτι ποτὲ ἐστὶ τὸ τοῦ θεοῦ κρύφιον, οὐδεὶς ἐώρακεν, οὐδὲ ὄψεται· θεοφάνειαί δὲ τοῖς ὁσίοις γεγόνασι κατὰ τὰς πρεπούσας θεῶν, διὰ δὲ⁸⁸ τινῶν ἱερῶν καὶ τοῖς ὁρῶσιν ἀναλόγων ὁράσεων, ἐκφαντορίας. Ἡ πάνσοφος δὲ θεολογία τὴν ὄρασιν ἐκείνην, ἢ τις ἐν ἑαυτῇ διαγεγραμμένην ἀνέφαине τὴν θεϊαν, ὡς ἐν μορφώσει τῶν ἀμορφώτων⁸⁹ ὁμοίωσιν, ἐκ τῆς τῶν ὁρώντων εἰς τὸ θεῖον ἀναγωγῆς, εἰκότως καλεῖ θεοφάνειαν, ὡς δι' αὐτῆς τοῖς ὁρῶσι, θείας ἐγγινομένης ἐλλάμψεως, καὶ τι τῶν θεῶν αὐτῶν ἱερῶς μυστηρίων. Ἰσόσας δὲ τὰς θείας ὁράσεις οἱ κλεινοὶ Πατέρες ἡμῶν ἐμυσῶντο διὰ μέσων τῶν οὐρανίων δυνάμεων. Ἡ οὐχὶ καὶ τὴν ἱερὰν τοῦ νόμου θεσμοθεσίαν, ἢ τῶν λογίων παράδοσιν ὡς αὐτόθεν μὲν φησὶν ἐκ θεοῦ τῷ Μωϋσῆ, δεδιωρημένην; ὅπως ἂν ἡμᾶς ἀληθῶς μυσταίτο⁹⁰, θείας αὐτὴν εἶναι καὶ ἱερᾶς ὑποτύπωσιν διδάσκει δὲ καὶ

* Gal. iii, 19. † Act. vii, 53. ‡ Matth. ii, 15; Act. xi, 15; Dan. vii, 10; Isa. x. † I Joan. iv, 12. ^a Gen. iii, 8; xviii, 1. ^b Num. ix.

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁶ Ch. D. P. μέλλονται. ⁸⁷ D. S. P. κρυφίας. ⁸⁸ Δὴ non habet D. ⁸⁹ M. ἐκ τῶν ἀμορφώτων. ⁹⁰ Ch. D. P. μυστή τὸ θεῖον, etc. M. ἱεῖας in accusandi casu legit; sequitur enim καὶ ἱερᾶς ὑποτυπώσεις, quod scotos veluti *divinus eam esse et sacros characteres.*

τοῦτο σοφῶς ἡ θεολογία τῆ δι' ἀγγέλων αὐτὴν εἰς ἡμᾶς προελθεῖν, ὡς τῆς θεονομικῆς τάξεως ἐκεῖνο θεσμοθετοῦσης, τὸ διὰ τῶν πρώτων τὰ δευτέρα πρὸς τὸ θεῖον ἀνάγεσθαι. Καὶ γὰρ οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ὑπερκειμένων τε καὶ ὑφαιμένων νοῶν, ἀλλὰ καὶ τοῖς δημοταγέσιν οὗτος ὁ θεσμὸς ὄριστα παρὰ τῆς πάντων ὑπερουσίου ταξιαρχίας, τὸ καθ' ἑκάστην ἱεραρχίαν πρώτας καὶ μέσας καὶ τελευταίας εἶναι τάξεις τε καὶ δυνάμεις, καὶ τῶν ἡττόνων εἶναι τοὺς θειοτέρους μύστας καὶ ἡ χειραγωγούς ἐπὶ τὴν θεῖαν προσαγωγὴν καὶ ἑλλαμψὶν καὶ κοινωνίαν.

Ὅρῶ δὲ, ὅτι καὶ τὸ θεῖον τῆς Ἰησοῦ φιλανθρωπίας μυστήριον ἄγγελοι πρῶτον ἐμυθήσαν, εἶτα δι' αὐτῶν εἰς ἡμᾶς ἡ τῆς γνώσεως χάρις διέβαινεν. Οὕτω γοῦν ὁ θεοῦτατος Γαβριὴλ Ζαχαρίαν μὲν τὸν ἱεράρχην ἐμυσταγῶγει, τὸ προφήτην ἔσεσθαι τὸν ἐξ αὐτοῦ παρ' ἐλπίδα χάριτι θεῆ γεννησόμενον παῖδα, τῆς ἀγαθοπρεπιῶς καὶ σωτηριῶς τῷ κόσμῳ ἐπιφανησομένης ἀνδρικῆς τοῦ Ἰησοῦ θεουργίας· τὴν δὲ Μαριάμ, ὅπως ἐν αὐτῇ γενήσεται τὸ θεαρχικὸν τῆς ἀφθέγκτου θεοπλαστίας μυστήριον. Ἐτερος δὲ τῶν ἀγγέλων τὸν Ἰωσήφ ἐξεπαίδευσεν^α, ὅπως ἀληθῶς ἐκπεπληρωταὶ τὰ θειωδῶς ἐπηγγεμένα τῷ προγόνῳ Δαυίδ. Ἄλλος δὲ τοὺς ποιμένας, ὡς τῆ τῶν πολλῶν ἀναχωρήσει καὶ ἡσυχίᾳ κεκαθαρμένους, εὐηγγελίζετο, καὶ σὺν αὐτῷ πλῆθος στρατιᾶς οὐρανόθεν τὴν πολυῦμνητον ἐκεῖνην παρεδίδου τοῖς ἐπὶ γῆς δοξολογίαν Ἄνανεῦσωμεν δὲ καὶ πρὸς τὰς ὑπερτάτας^β τῶν λογίων φωτοφανείας· ὅρῳ γὰρ, ὅτι καὶ αὐτὸς Ἰησοῦς^γ, καὶ τῶν ὑπερουρανίων οὐσιῶν ὑπερουσίας αἰτία, πρὸς τὸ καθ' ἡμᾶς ἀμεταβόλως ἐληλυθὼς, οὐκ ἀποπηδᾷ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ταχθείσης τε καὶ αἰρεθείσης ἀνθρωποπρεπιῶς εὐταξίας, ἀλλ' εὐπειθῶς^δ ὑποτάττεται ταῖς τοῦ Πατρὸς καὶ Θεοῦ δι' ἀγγέλων διατυπώσεσι^ε· καὶ διὰ μέσων αὐτῶν ἀγγέλλεται τῷ Ἰωσήφ ἡ πρὸς τοῦ Πατρὸς οἰκονομηθεῖσα τοῦ Υἱοῦ πρὸς Αἴγυπτον ἀναχώρησις, καὶ αὖθις ἡ πρὸς τὴν Ἰουδαίαν ἐξ Αἰγύπτου μεταγωγὴ. Καὶ δι' ἀγγέλων αὐτὸν ὅρῳ μὲν ὑπὸ ταῖς πατρικαῖς θεσμοθεσίαις ταπτόμενον· ἐὼ γὰρ εἰπεῖν, ὡς εἰδότες τὰ ταῖς ἱεραρχικαῖς ἡμῶν παραδόσεσιν ἐκπεφασμένα, καὶ περὶ τοῦ ἀγγέλου τοῦ τὸν Ἰησοῦν ἐνισχύσαντος· ἢ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς, κατὰ τὴν ἡμῶν σωστικὴν ἀγαθοργίαν, εἰς ἐκφαντορικὴν ἐληλυθὼς τάξιν, Ἄγγελος μεγάλης βουλήσ ἀνηγγόρευται· καὶ γὰρ ὡς αὐτὸς ἀγγελοπρεπιῶς φησιν, ὅσα ἤκουσε παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀνήγγειλεν ἡμῖν.

A delineationem. Quinimo sapienter etiam theologia docet, eam per angelos ad nos dimanasse, quasi id ordo divinæ legis sanxerit, ut per superiora, ista quæ inferiora sunt, ad divinum Numen adducantur. Etenim non solum superioribus inferioribusque mentibus, verum etiam æqualibus, seu coordinatis, a supersubstantiali rerum omnium primordiali ordine lex ista constituta est, ut per singulas hierarchias primi essent, ac medii novissimique ordines ac virtutes, inferioribusque diviniore mystæ essent, ac manuctores ad divinum accessum, et illustrationem atque communionem.

§ IV.

B Divinum etiam humanitatis Jesu mysterium angelis primum patefactum esse video, per quos deinde ad nos quoque cognitionis ejus gratia pervenit. Ita divinissimus ille Gabriel Zachariam quidem pontificem docuit, quod puer ex ipso præter spem divina gratia nasciturus, propheta foret humanæ divinæque Jesu dispensationis benigne simul ac salubriter mundo apparituræ^α; Mariam vero erudit, quomodo in ipsa divinum illud ineffabilis Deiformationis mysterium consummaretur. Alius quoque angelus Josephum docuit, vere adimpleta esse, quæ progenitori ejus David divinitus promissa fuerant. Alius item pastoribus, quippe jam solitudinis recessu ac tranquillitate purgatis, evangelizavit; cumque illo celestis exercitus multitudo, celeberrimum istum collaudationis hymnum terrigenis tradidit^β. Quinimo ad sublimissimas illas eloquiorum illustrationes mentis obtutum erigimus; animadverto enim, ipsummet Jesum (qui est naturarum supra cœlestium supra naturam auctor) ubi ad naturam nostram sine sui immutatione descendit, eum quem ordinaverat elegeratque humanitatis ordinem nequaquam^γ fugere, quin potius obedienter se submittere formæ a Deo Patre per angelos effectis; quorum ministerio, a Patre disposita filii in Ægyptum recessio; necnon ejusdem ex Ægypto in Judæam reductio, Josepho nuntiabatur^δ. Quin et per angelos ipsum cernimus paternis legibus^ε subjectum: omitto enim dicere, utpote scienti, quæ sacrosanctis nostris traditionibus expressa sunt de angelo quoque Jesum confirmante^ς; et ut ipsemet Jesus, pro salutari nostra emendatione, in spirituum manifestatoriorum ordinem redactus, magni consilii Angelus fuerit appellatus^ζ; etenim, ut ipse pro nuntii munere dicit, quæcumque audivit a Patre, nota fecit nobis.

^α Act. 7; Galat. III. ^β Luc. 1, 13. ^γ Ibid. ^δ Matth. II. ^ε Luc. xxii, 43. ^ς Isa. ix, 6 in Septuag.

VARIÆ LECTIONES.

^α Ch. μύστας τε. ^β Ch. D. ἐξεπα δεινεν. ^γ D. εὐπειθ ταύτας. ^δ ὁ Ἰητ. ^ε Ch. ἀλλὰ καὶ εὐπειθῶς ^ς D. ὑποτυπώσεσι.

ADNOTATIONES CORDERII.

¶ I. Deputata hierarchia in communi, transit ad angelicam celebrandam, secundum figuram in Scripturis expressam. Ac primum quidem angelos ceteris creaturis antecellere, et eo prohiere, quod magis Deum participent. Cum enim Deus vocet omnia ad sui communionem, illa sunt eidem vocanti propinquiora, quæcunque plures modis participant, non solum simpliciter substantiam ejus et vitam, sed etiam rationem et sapientiam, et alia ejus charismata spiritualia secundum proportionem supernarum etiam mentium: illa enim quæ magis cognitionem et sapientiam participarunt, magis Deo appropriant; tales autem sunt ordines angelici; quia, ut ait sanctus Maximus, eorum substantiæ sunt *voûç*; *çiv*, id est, mens vereus Angelus enim, secundum Damascenum ^b, est substantia intellectualis, semper mobilis, arbitrio libera, incorporea, Deo non strans, immortalis. *Substantia* ponitur in hac definitione pro genere, et ponitur ad differentiam accidentis. Intellectus etiam hic substantia qualitercunque conponitur, scilicet ex eo quod est, et eo quod est. *Intellectualis* dicitur potius quam rationalis; quia ratio est virtus collativa: causæ et causati, et ideo composita: intellectus vero ex sua ratione non habet compositionem et collationem, sed est sine inquisitione et compositione, et ideo competat naturæ magis simplicis pro differentia, ut est angelus, ratio autem est differentis naturæ minus simplicis, scilicet hominis. *Semper mobilis*, non dicitur se loco ad locum; sed mobilitas dicitur hic triplicem veritatem in angelis, scilicet in motu, in appetitu et voluntate. Mobilitatem enim habet naturæ; quia omne creatum veribile est in motu, nisi motu occupetur a divinis contenturatur. Similiter angelus habet mobilitatem intelligentiæ; quia, licet in angelo non sit visus tunc intelligentiæ quoad verba in Verbo, cum deformem habeat intellectum, secundum Dionysium ^c: potest tamen in eo, quoad cognitionem rerum, in propria natura esse visus tunc intelligentiæ quoad discenda. Et hoc est quod dicit sanctus Augustinus quod omne creatum habens intellectum, intelligit nam post aliud. Item in voluntate mobilis est angelus, quia non solum vult bene et malum. Item potest dici semper mobilis; motu dilectionis. *Arbitrio libera*. Hoc non dicitur propter oblationem ad bonum vel veretur et ad malum, sed propter liberam electionem eorum que volunt. Unde *angelus* hominis semper eligit libere bonum, et angelus malis libere et sine coactione eligit malum. *Incorporea*. Quia spiritus est naturæ corporeæ experta. *Deo ministrans*. Ministerium ponitur hic pro quocunque obsequio: et secundum hunc modum, cum assistentes, quam ministrantes, quam etiam demones ministrant. *Immortalis*. Quia caret materia et forma, e quarum resolutione mors sequitur. Angelus, secundum hiis formam, sunt spiritus, natura quidem mutabiles conditi, sed contemplatione non et de eis facti, cum inaccessibiles, mente rationales, felicitate secuti. Iusti mundum regunt, iusti corpora circa suavit, et ceteris hoc commoatur. De eodem S. Bernardus ait: Investigemus investigat. et primo spiritus esse potentes, plerisque, beatis, distributis in personas, dispositos in dignitates, et immostantes in ordine suo, immortalitate perpetuos, mente puros, affectu benignos, religione pios, quam in ale involvunt, pacis securus, divinis laudibus et obsequiis delectos. Item in angelis est dignitas creationis, gratia configurationis, amor Creatoris, visio Divinitatis. Est etiam in angelis ut superius dictum est, essentia subtilis, intelligentiæ perspicacia, liberi arbitrii facultas, agilitatis velocitas. Prompte omnes obediunt. Majores ne exalto præsumunt, inferiores sine vitio subsunt; qui ad exteriora exeunt, ab interiori contemplatione non recedunt. **40** virtutem inferiorum superiores partem et partem, non e contra. Qui excellunt in natura, præcellunt in gratia et in gloria. In eodem ordine creduntur cum aliis esse æquales. Duplicem habent virtutem, scilicet mansuetam et vespertianam. Minutiones quas a superioribus recipiunt, aliis tribuunt.

¶ II. Hinc eos angelos vocari, quia mirum annuntiant, et quoad fieri potest, *occultum Dei* manifestant; et ostendunt visiones ac Dei apparitiones, semper mediante angelis, representari solere. Per ipsos enim data lex, Galat. iii: *Lex ordinata per angelos in manu mediatoris*; et Actorum vii: *Qui accipiam regem in dispositione angelorum*. Et ante regem Abraham, et Manoe, et reliquos; et post legem Joseph, et Petrum, et alios deinceps ad voluntatem Dei faciendam adduxerunt angeli, Matthæi ii et Actorum xi, et quid agendum erat nuntiarent, ut Jesu Nave, Gedeoni, et aliis; et ab errore abduxerunt Cornelium, Actorum xi, et alios. Et sacros ordines manifestant, ut Daniel c. vii; decies centena iustitia ante conspectum Dei atlantia vidit Ezechiel cherubim, c. i; Isaias beraphim, c. vi. Item *mysteriorum visiones*, ut Exodi iii, in Moyse et rubo; et in Paulo rapto, II Cor. xii, et in Apocalypsi Joannis. Aut *divinas predicationes*, ut in Manoe, et aliis.

Multis modis arcana Dei manifestant. Pulchram ratione hujus loci questionem movet D. Thomas in *Quæst. disput.* quæst. 11, artic. 3, utrum homo ab angelo doceri possit. Et resolvit quod angelus circa hominem dupliciter operetur, scilicet uno modo, *loco*, ut quando hominis sensibiliter apparet, vel corpus assumendo, vel quocunque alio modo, et cum per locutionem sensibilem instruit, et sic non aliter angelus quam homo docet. Alio modo *sub proprio*, scilicet invisibiliter, et sic cum angelus sit in eodem inter Deum et hominem, melius quoque docendi modus illi competit, inferior quidem Deo, sed superior homine. Ad cuius evocantiam sciendum est inter intellectum et corporalem visum hanc esse differentiam, quod visus corporalis omnia ejus objecta a que cogita sunt obvia, intellectus autem non, sed quædam statim conspiciere potest, quæ tamen vero non, nisi ex aliis principiis inspectis. Sic igitur homo ignorantem cognitionem accipit per lumen intellectuale, et per primas conceptiones per se notas, quæ ad lumen intellectus agentis comparantur, sicut instrumenta ad artificem.

Quantum ad utrumque, Deus hominis scientiæ causa est modo excellentissimo, quia et ipsam animam intellectualem lumine insignit, et primorum principiorum notitiam illi impressit, quæ sunt quasi quædam seminaria scientiarum, sicut et alios rebus naturalibus, producendorum omnium effectuum seminales indidit rationes. Homo autem cum natura sua alteri homini par sit in specie luminis intellectuales, indiget affectu esse causa scientiæ, lumen illi instillando vel augeudo, sed tantum quantum scientia ignorantem per principia per se nota causatur, alteri quodammodo sciendi causa existit, non quasi notitiam principiorum tradens, sed sicut id quod in principis impicte et quodammodo in potentia continebatur, per signa quædam sensibilia exteriori sensui ostensa, in actum reducens. Angelus vero cum a natura habeat lumen intellectualem perfectius homine, ex utraque parte potest illi esse causa sciendi, modo tamen inferiori quam Deus, et superiori quam homo. Siquidem ex parte hominis, licet illud non possit influere ut Deus, potest tamen illud jam infusum confortare, ad perfectius cognoscendum. Ex parte etiam

^b Lib. ii, c. 5. ^c *Consist. hierarch. cap. 15.*

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (9).

§ I. Hierarchia ipsa omni et universa, sive cœlestem diveris, sive nostram, recte quidem, ut existimo, quid sit, pro philosophandi modulo definita, age nunc angelicam, eamque solam, ut sese habet, hierarchiam indagemus et discamus, quod utique in auctoris eorum Dei laudem cedit. Nam si etiam ex hominibus cognitio Dei mirificatur, juxta illud: *Mirabilis facta est scientia tua ex me*⁴³; quanto magis, quæ supra principium est, divinitas magnificabitur et celebrabitur in eo quod de angelis contemplamur? Verum non sensibilibus, sed supermundialibus et intellectibus oculis, ut per mysticas imagines in Scripturis expressas, ad eorum simplicitatem adducamur. Siquidem audimus in Scripturis boves et leones, aliasque quasdam compositiones, quas dum mente pervolvimus, secundum proprium habitum easdem consideramus; atque ita quod sensu compositum est, sit mente simplex, atque hierarchicæ disciplinæ auctor, scilicet Deus, gratiarum actionibus, cæremoniarum Contitori competentibus, mirabilis prædicatur. Quemadmodum enim rex verbis regis, quæ nimirum regis dignitati competunt, magnificatur; ita quoque naturæ illi, quæ ritus sacros instituit, verbis ritualibus ipsi congruentibus, gratiæ referuntur.

Primum autem omnium secundum veritatem dicimus, ne quis virtutum audiens magnitudinem, supra creaturas eas reputet. Dicimus, inquam, has omnes Deum bonitate, non necessitate, condidisse; siquidem hoc auctoris omnium et super omnia Dei bonitatis proprium est, ad sui communionem ea quæ existunt invitare, juxta capacitatis cujusque definitionem. Nam ea ratione qua quid est, divinum quoque Numen participat; ut si inanimatum sit, entitatem solam habet; si animal, etiam ipsam vitam; si vero etiam particeps rationis, ratiocinandi et intelligendi facultatem; uti in decursu astruit. Quæcumque igitur existunt, divinam participant providentiam ex superessentiali Deitate promanantem. **43** Hinc enim, inquit Gregorius Theologus, bonum diffundi oportebat; quoniam malum neque subsistentiam habet, neque existentiam; quandoquidem Dei non sit particeps, secundum habitus privationem apparens, sed nec exemplariter in essentia existens. Quomodo enim quidquam erat, si rerum essentiam nequaquam participabat? Existentem autem vocat hic sanctissimam Trinitatem; quæ cum rerum creaturarum sit creatrix, et principium, et causa, ab his ipsis quæ per ipsam in lucem prodierunt, participari dicitur.

Quæ itaque inanimata sunt omnia, cum solum sint, participant divinum Numen secundum esse, quanquam supra illud esse sit Numen Dei; si vero vivunt, præterquam quod participant entitatem, vim quoque vivificam ac divinam partici-

⁴³ Psal. cxxxviii, 6.

(9) Vide Sch. S. Max. t. II, c. 4

§ I. Τῆς Ἱεραρχίας αὐτῆς ἀπάσης καὶ καθολικῆς, καὶ τὴν οὐρανίαν εἶποις, καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς, ὀρισθείσης, καλῶς ὡς ὑπολαμβάνω κατὰ μετριάσμενον φιλόσοφον, τί ἐστὶ, φέρε τὴν ἀγγελικὴν, τότε ὧν ἔχον, Ἱεραρχίαν καὶ μόνην ζητήσωμεν καὶ μάθωμεν, ἧ δὴ ἕμνος ἐστὶ πρὸς τὸν ποιήσαντα ταύτας Θεόν. Εἰ γὰρ καὶ ἐκ τῶν ἀνθρώπων θαυμαστούται ἡ τοῦ Θεοῦ γνῶσις, κατὰ τὸ: *Ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσις σου ἐξ ἡμοῦ*; πόσω γε μᾶλλον μεγαλυνθήσεται καὶ ὑμνηθήσεται ἡ ὑπεράρχιος θεότης, ἐν ᾗ περὶ τῶν ἀγγέλων θεωροῦμεν; Ἄλλ' οὐκ αἰσθητοῖς, ὑπερκοσμοῖς δὲ καὶ νοητοῖς ὀφθαλμοῖς ὅπως διὰ τῶν ἐν ταῖς Γραφαῖς μυστικῶν εἰκονισμάτων ἀναχθῶμεν εἰς τὴν τούτων ἀπλότητα. Ἀκούομεν γὰρ ἐν ταῖς Γραφαῖς βοῦς καὶ λέοντας, καὶ ἑτέρας συνθέσεις τινας, ἃς δὴ τῶ νοῦ παραπέμποντες, κατὰ τὴν οἰκειαν ἔξιν ἀξιούμεν αὐτὰς ἐννοεῖν; καὶ οὕτως τὸ σύνθετον τῆ αἰσθήσει, ἀπλοῦν τῶ νοῦ γίνεται; καὶ θαυμάζεται ἡ αἰτία τῆς Ἱεραρχικῆς ἐπιστήμης, ἧχον ὁ Θεός, ἐν τελεταρχικαῖς καὶ προσηκούσαις εὐχαριστίαις. Ὡς γὰρ ὁ βασιλεὺς βασιλικῶς λόγοις, οἰονεὶ τῆ βασιλείᾳ προσήκουσι, μεγαλύνεται; οὕτω καὶ ἡ τελεταρχικὴ οὐσία, λόγοις τελεταρχικαῖς εὐχαριστεῖται.

Πρῶτον δ' ἀπάντων ἐκεῖνο λέγομεν, κατ' ἀλήθειαν, ἵνα μὴ, ἀκούσας τις τὸ τῶν δυνάμεων μεγαλεῖον, ὑπὲρ τὰ κτίσματα λογίσατο ταύτας. Λέγομεν τοίνυν, ὅτι πάσας αὐτὰς ἀγαθότητι, καὶ αὐχρεῖα, ὁ Θεός ὑπέστησεν; ἔστι γὰρ τοῦτο τῆς ἀγαθότητος ἴδιον, τοῦ Θεοῦ τῆς πάντων αἰτίας καὶ ὑπὲρ πάντα, τὸ πρὸς μετοχὴν ἑαυτῆς τὰ ὑποστάντα καλεῖν, κατὰ τὸν τῆς ἀναλογίας ἐκάστου διορισμόν. Ἀναλόγως γὰρ καθὼς ἐστὶ τὸ ὄν, κατὰ τοῦτο καὶ τοῦ Θεοῦ μετέχει; εἰ μὲν ἀψυχόν ἐστὶ, τὴν ὄντοτητα μόνην ἔχει; εἰ δὲ ζῶον, καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν; εἰ δὲ καὶ λογικόν, καὶ αὐτὰ τὰ λογικόν τε καὶ νοερὸν, καθὼς παρακατιῶν τίθησι. Πάντα τὰ ὄντα τοίνυν μετέχει τῆς θείας προνοίας, ἐκ τῆς ὑπερουσίου θεότητος ἐκχεομένης. Ἐκ τούτου γὰρ, λέγει καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος, ἀλλ' ἴδου χεθῆναι τὸ ἀγαθόν; ὥστε ἀνυπόστατον τὸ κακὸν καὶ μὴ ὄν; ἐπειδὴ μὴ μετέχει τοῦ Θεοῦ, κατὰ στέρησιν ἐξέως φαινόμενον, ἀλλ' οὐ καὶ τὸ πρωτοτύπως, μὴ ὄν ἐν οὐσίᾳ. Πῶς γὰρ ἂν ἦν τι ὄν, εἰ μὴ μετέχευε τῆς τῶν ὄντων οὐσίας; Ὅντα δὲ ἐνταῦθα λέγει τὴν ἁγίαν Τριάδα, ἧτις τῶν κτιστῶν οὐσα δημιουργός, καὶ ἀρχή, καὶ αἰτία, ἐξ αὐτῶν τῶν παρ' αὐτῆς εἰς οὐσίαν ἐλθόντων μετέχεσθαι λέγεται.

Τὰ μὲν οὖν ἀψυχα πάντα, ἐπεὶ μόνον ὄντα εἰσὶ, μετέχει τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸ εἶναι καὶ καθ' εἶναι, καὶ ὑπὲρ τὸ εἶναι ἐστὶ τὸ Θεῖον; τὰ δὲ ζῶντα, πρὸς τῶ μετέχειν τοῦ εἶναι, μετέχουσι καὶ τῆς ζωοποιού καὶ θείας δυνάμεως, εἰ καὶ ὑπὲρ πάσαν ζωὴν ἐστὶ.

τὰ δὲ λογικά, ἄπερ ἐσμὲν ἡμεῖς, καὶ νοερά, ἄπερ οἱ ἄγγελοι, μετέχουσι τῆς αὐτατελοῦς σοφίας· τοῦτο γὰρ ἐστὶ λόγος καὶ νόησις τοῦ Θεοῦ, καὶ ὑπὲρ τὸν λόγον καὶ νοῦν ἐστὶ ταῦτα. Ποριζόμεθα τοίνυν ἐκ τούτων, ὅτι τὰ νοερά πάντως τῷ Θεῷ πλησιάζουσι· μετέχουσι γὰρ αὐτοῦ πολλαχῶς καὶ κατὰ τὸ εἶναι, καὶ κατὰ τὸ ζῆν, καὶ κατὰ τὸ λογικά εἶναι, καὶ ἐτι καὶ νοερά.

§ II. Αἱ γοῦν ἄγιοι καὶ οὐράνιοι διακοσμήταις, καὶ ὑπὲρ τὰ μόνως ὄντα τὰ ἄψυχα, καὶ ὑπὲρ τὰ ἀλόγως ζῶντα, καὶ ὑπὲρ τὰ καθ' ἡμᾶς λογικά τοῖς ἀνθρώποις· τὰ μὲν γὰρ μόνως, τὰ δὲ διττῶς, τὰ δὲ τριττῶς τῆς θείας μετέχουσι διαδόσεως· αἱ γοῦν νοεραὶ καὶ οὐράνιοι τετραχῶς τε καὶ πολλαχῶς ταύτης μετέχουσι. Τέως γε μὴ, ὡς περ ἐφ' ἡμῶν ἐστὶν ἰδεῖν, ὅτι ἐκ τῶν κρείττωνων λεγόμεθα, καὶ κυριωτέρως λεγόμεθα λογικὸν παρ' ὃ ζῶα, ἢ καὶ ὄντα, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν θείων δυνάμεων· καὶ ὄντα γὰρ εἰσιν ἐκεῖναι, καὶ ζῶσι, καὶ λογικά εἰσιν, ἀλλ' ὁμοίως νοεραὶ λέγονται. Καὶ ὡς περ ἡμᾶς σεμνύνει τὸ κατὰ λόγον κινεῖσθαι, οὕτω κάκειναις τὴν θεομιμησίαν παρέχει, νοερῶς κινουμέναις, καὶ πρὸς τὴν θεαρχικὴν ἐρώσεισιν ὁμοίωσιν, κάκειθεν ἐπιεμέναις μορφοῦν τὸ νοερὸν αὐτῶν εἶδος· καὶ διὰ τοῦτο καὶ πλεονας εἰκότως ἔχουσι τὰς πρὸς αὐτὴν κοινωνίας, ὡς οὔσαι, ὡς ζῶσαι, ὡς λογικά, καὶ ἐτι ὡς νοεραὶ καὶ προσεχεῖς μένουσαι, καὶ οὐ διεσκεδασμέναι κατὰ τὴν διάφορον γνώμην, ὅπερ ἐστὶν ἐν ἡμῖν (οἱ γὰρ ἐν Θεῷ ὄντες, συνημμένοι εἰσὶ, καθὼς καὶ παρὰ τῶν θείων Γραφῶν μανθάνομεν· ὅτε γὰρ κατὰ κόσμον ἐμελλε κινεῖσθαι ὁ πρῶτος τῶν μαθητῶν, ἔλεγε· Ὑπάγω ἀλιεύειν, δηλονότι, χωρίζομαι ἐξ ὑμῶν· ὅτε δὲ ἐπίστευον οἱ πιστεύοντες, καὶ κατὰ Θεὸν ἦσαν Ἦσαν, φησὶν, ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνηγμένοι), καὶ ἀεὶ ἀνατεινόμεναι πρὸς τὸ ἀναντες ἐν συντονίᾳ τοῦ Θεοῦ καὶ ἀκλινοῦς ἔρωτος. Τίς γὰρ ἐξ ἡμῶν ἐζήτησε πώποτε, καὶ ἔφεσιν ἔσχε, βοείαν δεξασθαι κίνησιν, ἢ λίθου τινὰ ἰδιότητα, ἀλλὰ πάντως ἢ ἔφεσις ἐπὶ τὸ ἀναντες ἐστὶ. Τοῦτό ἐστὶ καὶ ἐπὶ ταῖς ἀγγελικαῖς καὶ θείαις δυνάμεσιν, ἀεὶ καὶ ἐφιενται, καὶ εἰσδέχονται τὰς ἀρχικάς καὶ θείας ἐλλάμψεις, καὶ πρὸς τὰς ἐλλάμψεις τάττονται, καὶ τὴν ζωὴν ἅπασαν ἑαυτῶν νοεράν ἔχουσιν· αἱ γὰρ αὐτῶν οὐσίαι νοῦς ζῶν ἐστὶ· διὰ τοῦτο καὶ, ὡς μὲν προσεχεῖς, πρῶτως ἐν μεταουσία γίνονται· ὡς δὲ πολλαῖς ἔχουσαι τὰς τῆς μεταουσίας φυσικὰς ἐπιτηδειότητας, πολλαχῶς ἐν μεταουσίᾳ τοῦ Θεοῦ γίνονται, καὶ πρῶτως πάλιν πολλαχῶς ἐξαγγέλλουσι τὴν θεαρχικὴν κρυφίότητα, διὸ καὶ ἄγγελοι λέγονται, ἥτοι διὰ τὸ τὴν θείαν τοῦ Θεοῦ κρυφίτητα ἐκφραίνεσθαι δι' αὐτῶν, ὅτι ὦν, ὅτι ζῶν, ὅτι νοῦς, εἰ καὶ ὑπὲρ ταῦτα ἀτυχερίτως ἐστὶν, ἢ καὶ διὰ τὸ δι' αὐτῶν ἡμῖν διαπορθμεύεσθαι τὴν θείαν βούλησιν· οὕτω γὰρ καὶ ὁ νόμος δι' ἀγγέλων ἐλαλήθη κατὰ τὸν μέγαν Ἀπόστολον, καὶ τοὺς ἐνδόξους πρὸ νόμου, ὡς τὸν Ἀβραάμ καὶ τὸν Μανωὴ, καὶ τοὺς λοιπούς· καὶ μετὰ νόμον, ὡς τὸν Ἰωάνη, τὸν Πέτρον, τοὺς καθ-

pani, iametsi hæc quoque supra omnem vitam existat; quæ vero rationalia sunt, uti nos, et spiritualia, sicut angeli, compotes sunt ipsius per se perfectæ sapientiæ, siquidem hæc ratio est et intellectio Dei, licet simul sit supra rationem et intelligentiam. Ex his itaque præstantiores evadimus, quoniam spiritualia Deo prorsus appropinquant; siquidem ipsum multipliciter participant, tum quod sint tum quod vivant, tum quod rationalia sint atque insuper spiritualia.

§ II. Sanctæ igitur cœlestesque dispositiones superant ea quæ solum sunt inanimata, atque ea quæ sine ratione vivunt nec non ea quæ nobiscum hominibus ratione reguntur; illa siquidem simpliciter, ista dupliciter, atque hæc tripliciter divinum numinus participant; sed spirituales istæ cœlestesque naturæ quadrupliciter ac multipliciter ejus compotes existunt. Interim minime, quemadmodum nobis usu venit ut ex partibus nobilioribus appellemur, et magis proprie rationis compotes dicamur quam vel animalia, vel entia, ita etiam circa cœlestes illas virtutes agitur; sunt namque entia, et vivunt, et ratione pollent, et nihilominus simul spirituales nuncupantur. Et sicut nobis laudi est, secundum rationem moveri; ita quoque illis spiritualiter motis, et ad divinam spectantibus similitudinem, indeque spiritalem suam speciem efformare cupientibus, divinam tribuit imitationem; quapropter etiam merito in pluribus cum eadem communicant, tanquam existentes, tanquam viventes, tanquam rationales atque insuper tanquam spirituales atque assidue manentes, et nequaquam distractæ per diversam sententiam uti nobis accidit (qui enim in Deo sunt, collecti sunt, sicut ex divinis Scriptis intelligimus; quando enim primus ille **44** discipulorum secundum mundum commoendus erat dicebat: *Vado piscari*^a, id est, discedo a vobis; quando autem credebant fideles, et apud Deum erant, *Erant*, inquit, *in unum collecti*), et ad anteriora semper summo divini et indeficientis amoris studio intentæ. Quis enim a nobis quæsit unquam vel desideravit bovium motum accipere, vel aliquam lapidis proprietatem? sed omne a unino desiderium ad superiora tendit. Hoc in angelicis quoque virtutibus locum habet, quæ semper etiam superiora appetunt, et primordiales atque divinas suscipiunt illustrationes, et secundum illas ordinantur, omnemque vitam suam habent spiritalem; siquidem eorum naturæ sunt viva quædam mens; idcirco etiam, tanquam assidue quidem, primam habent participationem; in quantum vero nullas habent naturales communicandi facultates, multipliciter divini numinis consortes sunt; ideoque iterum, primum ac multipliciter divinum illud arcanum enuntiant, propter quod et angeli dicuntur: quoniam per illos divinum illud Dei secretum manifestatur, ut, quod sit, quod vivat, quod mens sit,

^a JOH. XXI, 3.

nametsi supra illa sine comparatione sit: vel etiam, quod per illos ad nos divina voluntas deferatur; sic enim et lex per angelos promulgata est, ut magnus Apostolus testatur: et inclytos ante legem, ut Abraham et Manue cæterosque; et post legem, Josephum, et Petrum, reliquosque Patres nostros, angeli ad divinam voluntatem deduxerunt, partim quid agendum esset edocentes, et ab errore removens, ut Cornelium; partim ad sacros ordines adducentes, ut Danielelem, Ezechielem, et Isaïam; quorum alter quidem mille myriades angelorum quæ Cherubim habebant, alter vero sedentem in visiones mysteriorum, ut Moysi in rubo; partim Danieli.

§ III. Solvit hic objectionem, dicens: Si autem quis dixerit quod etiam sine angelis aliquibus divinæ factæ sint apparitiones, juxta illud: *Apparuit Dominus Abraham*^o, et: *Dixit Deus ad Jacob*^p; discat et hoc evidenter, non ex nobis, sed ex ipsis Scripturis, quomodo hoc quidem, quod est Dei occultum, nemo vidit, neque videbit, secundum Evangelistam Joannem^q, et quod ad Moysen dictum est^r. Divinæ vero apparitiones sanctis factæ sunt, non quod ipsemet Deus, ut in se est, appareret (hoc enim impossibile est), **45** sed quod divina illustratione digni habitus illi qui cernebant, per sacras quasdam visiones, ipsis proportionatas, viderint ea quæ viderunt.

Uam itaque visionem, quæ divinam similitudinem referebat, ex intuitum ad divinum Numen adductione atque illustratione, sapientissima theologia Dei apparitionem vocat, utpote per quam divino illustrationis insitæ visionem, intuites divina quoque alia edocebantur. Hæc autem visiones patres nostri mediantebus cælestibus virtutibus didicerunt. Nunquid enim etiam sacram legislationem ab ipsomet Deo Moysi datam, ex sacris Litteris addiscimus, ut nos doceat Moyses secundum veritatem, hanc nimirum legislationem alterius divinæ sacræque legislationis effigurationem esse, nempe ejus quæ per Christum est, et divini Verbi incarnationem?

Quin et magnus ille Paulus hanc per angelos promulgatam tradit, et sanctus Stephanus declarat, dicens: *Qui accepistis legem in dispositione angelorum, et non custodistis*^s; siquidem hoc ipsa lex et ordo legis exigit: nam lex propter ordinem facta est. Exigit itaque tam lex quam ordo ejus, ut posteriora per priora ad divinum Numen adducantur, quemadmodum legum dispositiones serunt, quibus sacerdotes populi coercentur. Quod etiam locum habet in virtutibus cælestibus.

Etenim non solum in sublimioribus inferioribusque virtutibus, trium scilicet supremorum ordinum, seraphim, cherubim, et thronorum, et trium hinc subsequentiis, ac trium insuper inferiorum, ejusemodi ordinis sanctionem videre liceat;

ἄξις πατέρας ἡμῶν, ἄγγελοι πρὸς τὸ Θεῖον ἀνῆγον βούλημα, ἢ τὸ κοινητέον εἰσηγούμενοι, καὶ ἐκ πλάνης μεταγόντες, ὡς ἐπὶ τοῦ Κορηηλίου· ἢ τάξεις ἱερᾶς, ὡς ἐπὶ τοῦ Δανιήλ, καὶ τοῦ Ἰεζεκιήλ, καὶ τοῦ Ἡσαίου· ἂν ὁ μὲν ἀγγέλων μυρίας μυριάδας παρεστηκνίας θεασάτο, ὁ δὲ θρόνον εἶδε καὶ ἐχόμενα τὰ Χεραφίμ, ὁ δὲ τὸν καθήμενον ἐπὶ θρόνου, καὶ κύκλω τὰ Σεραφίμ θεασάτο· ἢ μυστηρίων ὁράσεις, ὡς ἐπὶ τοῦ Μωϋσέως ἐπὶ τῆς βάρτου· ἢ καὶ θείας προρρήσεις ἀναφαίνοντες, ὡς ἐπὶ τοῦ Μανουὲ καὶ τοῦ Δανιήλ.

astantes conspexit, alter vero thronum vidit, et in throno, et in circuitu Seraphim aspexit: partim etiam divinas prædictiones revelantes, ut Manue ac

§ III. Ἄξει ἐνταῦθα ἀντιπίπτων, λέγων· Εἰ δέ τις λέγει, ὅτι καὶ δίχα τῶν ἀγγέλων ἐγένοντό τισι θεοφάνειαι, ὡς τὸ· *ᾠφθη Κύριος πρὸς Ἀβραάμ, καὶ, Εἶπεν ὁ Θεὸς πρὸς τὸν Ἰακώβ*· μανθανέτω καὶ τοῦτο σαφῶς οὐκ ἐξ ἡμῶν, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν Γραφῶν, ὡς αὐτὸ μὲν τὸ τοῦ Θεοῦ κρύφιον οὐδεὶς ἑώρακεν ἢ βέβαια, κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην, καὶ τὸ πρὸς τὸν Μωϋσῆν εἰρημένον. Θεοφάνειαι δὲ τοῖς ὁμοίως ἐγένοντο, οὐ διὰ τὸ φαίνειν τὸν Θεὸν ἑαυτὸν, ὅτι ποτέ ἐστι (τοῦτο γὰρ ἀμήχανον), ἀλλ' ὅτι θείας ἐλλάμψεως ἀξιούμενοι οἱ βλέποντες, διὰ τινῶν ὁράσεων ἱερῶν, καὶ αὐτοῖς ἀναλόγων, ἐβλεπον ἄπερ ἐβλεπον.

τὴν γοῦν ὄρασιν ἐκείνην, ἥτις ἐνέφανε τὴν θεῖαν ὁμοίωσιν ἐκ τῆς τῶν ὁρώντων ἐπὶ τὸ Θεῖον ἀναγωγῆς καὶ ἐλλάμψεως, ἢ πάνσοφος θεολογία καλεῖ θεοφάνειαν, ὡς δι' αὐτῆς δὴ τῆς ὁράσεως τῆς θείας ἐγγινομένης ἐλλάμψεως, καὶ τι ἀπὸ τῶν θεῶν ἱερῶς μυστηρίων τῶν ὁρώντων. Ταύτας δὲ τὰς ὁράσεις οἱ πατέρες ἡμῶν διὰ μέσων τῶν οὐρανίων ἐμυσῶντο δυνάμεων. Ἡ γὰρ οὐχὶ καὶ τὴν ἱεράν νομοθεσίαν αὐτόθεν ἐκ Θεοῦ τῷ Μωϋσῆι δεδορημένην, ἐκ τῆς ἱερᾶς Γραφῆς μανθάνομεν, ὅπως ἂν ἡμᾶς μύησῃ ὁ Μωϋσῆς κατ' ἀλήθειαν τὸ εἶναι τὴν θεομοθεσίαν ταύτην θείας ἐτέρας καὶ ἱερᾶς νομοθεσίας ὑποτύπωσιν, τουτέστι τῆς κατὰ Χριστὸν καὶ τὴν τοῦ Λόγου θεῖαν ἐνανθρώπησιν;

Ἄλλὰ καὶ ὁ μέγας Παῦλος δι' ἀγγέλων λαληθῆναι λέγει ταύτην, καὶ ὁ ἅγιος Στέφανος δηλοῖ, λέγων· *Οἱ τινες ἐλάβετε τὸν νόμον εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, καὶ οὐκ ἐφυλάξατε*^t τοῦτο γὰρ ἀπαιτεῖ καὶ ἡ ἐκ νόμου τάξις· ὁ γὰρ νόμος διὰ τάξιν γέγονεν· ἀπαιτεῖ γοῦν αὐτὸς ὁ νόμος καὶ ἡ τάξις αὐτοῦ τὸ διὰ τινῶν πρώτων ἀνάγεσθαι πρὸς τὸ Θεῖον τὰ δευτέρα, ὡς ἔχουσιν αἱ τῶν νόμων διατάξεις, καθ' ἃς οἱ ἱερεῖς τοῦ λαοῦ διαστέλλονται. Οὕτως ἐστὶ καὶ ἐπὶ τῶν οὐρανίων δυνάμεων.

Καὶ γὰρ οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ὑψηλοτέρων τε καὶ ὑφειμένων δυνάμεων, δηλονότι τῶν τε ὑπεράνω τριῶν τάξεων, τῶν σεραφίμ, τῶν χερουθίμ, καὶ τῶν θρόνων, καὶ τῶν ὑποκάτω τούτων τριῶν, καὶ ἐπὶ τῶν ὑποκάτω τριῶν, ἐστὶν ἰδεῖν τὸν τοιοῦτον θεσμὸν τῆς

τάξεως· ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτῶν μόνων τῶν ὁμοταγῶν, δηλονότι τῶν τριῶν μόνων, ὥστε εἶναι τὰς τάξεις πρώτας, καὶ μέσας, καὶ τελευταίας· ἐπὶ μὲν γὰρ πάσαις τρεῖς, καὶ τρεῖς, καὶ τρεῖς εἰσὶν αἱ δυνάμεις· ἐπὶ δὲ μιᾷ ἐκάστη ὁμοταγεῖ τάξει, αἱ πᾶσαι τρεῖς εἰσιν, ὥστε κάκεισε καὶ ἐνταῦθα τὸ πρῶτον, καὶ τὸ μέσον, καὶ τὸ τελευταῖον γνωρίζεται. Πρῶτον τοίνυν καὶ ἐπὶ τῶν κάτω ἐλλάμψεων, τὸ δι' ἄλλων ἦτοι τῶν ἀγγελικῶν τάξεων ἀπὸ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους διαβιδάζεσθαι τὰ μυστήρια· ὅτι καὶ ἐκεῖσε αἱ θεϊότεροι μύσται, πῶν ἡττόνων χειραγωγοὶ εἰσιν ἐπὶ τὴν θεϊαν κοινωνίαν καὶ Ἰλαμψιν.

§ IV. Βλέπω δὲ ὅτι καὶ τὸ περὶ τῆς ἐνσάρκου καὶ φιλανθρώπου τοῦ Ἰησοῦ οἰκονομίας μυστήριον, ἄγγελοι πρῶτον ἐμυήθησαν, εἰτα διὰ τούτων εἰς ἀνθρώπους διέβη ἡ τῆς γνώσεως χάρις· οὕτω γὰρ καὶ Γαβριὴλ τὸν Ζαχαρίαν ἐμυσταγωγεί, ὅτι προφήτης ἔσται ὁ ἐξ αὐτοῦ παρ' ἑλπίδα γεννησόμενος παῖς. Προφήτης δὲ ποίας ὑποθέσεως; τῆς κατὰ σάρκα ἐπιφανείας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἀνδρικτὴν γὰρ θεουργίαν, τὴν τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ ἐνανθρώπησιν λέγει, καθ' ἣν, Θεὸς ὢν, ἐν σαρκὶ τὰ θεῖα εἰργάζετο. Τὴν δὲ Παρθένου θεοτόκον, ὅπως ἐν αὐτῇ γενήσεται τὸ βῆρρον τῆς θεοπλαστίας μυστήριον. Θεοπλαστίαν δὲ λέγει, ὅτι, Θεὸς ὢν, ἐπέλασθη ἐν τῇ νηδί τῆς πανάγου Θεομήτορος, καθὼ γέγονεν ἀνθρώπος. Ἐτερος δὲ πάλιν τῶν ἀγγέλων τὸν Ἰωσήφ ἐβίδαξε, πῶς ὁ τῷ Δαβὶδ ἐπηγγελμένος ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας αὐτοῦ τεθήσεται ἐπὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ, ἤδη τὴν χρονικὴν ἀρχὴν κατὰ σῶμα δέχεται· καὶ ἄλλος τοὺς ποιμένας, ὡς τῶν πολλῶν ἀναχωρητικοὺς καὶ ἡσυχία ζῶντας, εὐηγγελλίετο σὺν ἱεὶ καὶ πληθὸς οὐρανιας στρατιᾶς τὸν γεννηθέντα ἐδοξολογεῖ. Ταῦτα δὲ πάντα κατασκευαστικά εἰσι τοῦ διὰ τινων δυνάμεων τὰς θεοφανείας γίνεσθαι, καὶ οὐκ ἀμέσως, καθὼς οἰηθεῖται τις.

Ἡὸν προβαίνων ὁ λόγος μέχρι αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος πρόεισι· καὶ αὐτὸς γὰρ, ἡ ὑπερούσιος αἰτία τῶν οὐρανίων δυνάμεων, πρὸς τὸ καθ' ἡμᾶς ἀμεταβλήτως ἐληλυθώς, οὐκ ἀποπηδᾷ τῆς ἀνθρωποπαθοῦς εὐταξίας, τὸ δι' ἀγγέλων δηλονότι τὰ καθ' αὐτὸν παραδηλοῦσθαι, καὶ οἰκονομεῖσθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς· διὰ μέσον γὰρ αὐτῶν ἀγγέλλεται τῷ Ἰωσήφ ἢ πρὸς Αἴγυπτου ἀναχώρησις, καὶ ἡ ἀπ' Αἰγύπτου πρὸς τὴν Ἰουδαίαν αὐθις μεταγωγὴ. Καὶ δι' ἀγγέλων αὐτὸν ὁρῶμεν ὑπὸ τὸν νόμον ταπτόμενον· ὁ γὰρ τοιοῦτος νόμος δι' ἀγγέλων ἐδόθη, ὅφ' ὄν καὶ αὐτὸς γινόμενος, δι' ἀγγέλων δηλονότι τὴν θεομοθεσίαν δέχεται. Παραλείπω λέγειν σοι ὡς εἶδότε, ὦ Τιμόθεε, τὰ τῶν Γραφῶν μυστήρια, καὶ περὶ τοῦ ἀγγέλου τοῦ τὸν Δεσπότην Χριστὸν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους ἐνισχύσαντος· ὁ γὰρ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ λέγει ὁ μέγας Λουκᾶς, ὡς μυστήριον παρεδόθη ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου τούτοις. Ἐν καὶ τὸ ἐπέκεινα τούτων, ὅτι καὶ αὐτὸς Ἄγγελος τῆς μεγάλης βουλῆς λέγεται παρὰ τῷ Ἰωσήφ, ἐλθὼν καὶ αὐτὸς εἰς ἐκφαντορικὴν τάξιν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, καὶ ἀγγελοπρεπῶς λέγων· Ὅσα ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς, ταῦτα λέλάληκα, καὶ τὸ Ἐξανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς

A verum etiam in ipsismet solis æqualibus, scilicet tribus solis, ita ut sint ordines primi, medii ac postremi; siquidem in omnibus tres, et tres, et tres sunt virtutes, in unoquoque autem ordine æquali, omnes tres sunt; ut tam ibi quam hic primum, et medium, et postremum dignoscatur. Conveniebat itaque in inferioribus quoque illustrationibus, ut per alios, scilicet per ordines angelicos, a Deo ad homines mysteria derivarentur: quoniam etiam hic diviniore mystæ inferiorum manductores existunt, ad divinam communionem et illustrationem.

§ IV. Video autem etiam angelos de incarnationis et humanitatis Jesu mysterio primum edoctos esse, deinde per hos ad homines cognitionis gratia descendit; sic enim Gabriel Zachariam docuit, prophetam fore puerum illum, qui ex ipso præter spem **46** nasceretur. Sed qualis argumenti propheta? apparitionis Filii Dei secundum carnem. Virilem enim Dei operationem vocat Christi Domini Incarnationem, secundam quam, cum Deus esset in carne, divina gessit, Delparam vero virginem instruxit, quomodo in ipsa fieret ineffabile Dei formationis mysterium. Porro Dei formationem vocat, quod cum Deus esset, formatus sit in utero castissimæ Dei Matris, in quantum homo factus est. Alius item angelus Josephum docuit, quomodo is, qui Davidi promissus erat de fructu ventris ejus collocandus in throno ipsius, jam principium temporale secundum corpus assumeret; alius etiam pastoribus, tanquam in solitudine ac quiete viventibus, evangelizavit; cum quo etiam multitudo cælestis exercitus natum glorificavit. Hæc autem omnia probant, per virtutes aliquas divinas apparitiones fieri, et non immediate, sicut quidam posset opinari.

Hactenus sermo noster ad ipsum usque Salvatorem progressus, quoniam et ipsomet superessentialis cælestium virtutum auctor existens, postquam naturam nostram immutabiliter assumpsit, nequaquam refugit humanam ordinationem, ut scilicet per angelos, ea quæ ad ipsum spectant, revelentur ac disponantur a Deo ac Patre: siquidem ipsorum opera Josepho annuntiator recessus in Ægyptum, et ab Ægypto iterum in Judæam factus. Et per angelos ipsum videmus sub lege constitutum: nam per angelos ejuscemodi lex data est, sub qua etiam ipse factus, per angelos profecto legis sanctionem accipit. Omitto tibi tanquam scienti, o Timothee, recensere mysteria Scripturarum, et de angelo passionis tempore Christum Dominum confortante; quod etiam in Evangelio magnus Lucas refert, tanquam mysterium his ab apostolo Paulo traditum est. Unum porro illud etiam hæc superat, quod etiam ipsemet magni consilii Angelus ab Isaia nominatur; quandoquidem etiam ipse propter nostram salutem in ordinem venerit eorum qui manifestandi munus obcunt, et angelorum more dixerit; *Quæcumque*

audim a Patre, hæc locutus sum¹, et illud : *Mam-* Α ἀνθρώποις, πρὸς τὸν Πατέρα λεχθέν· τοῦτο γὰρ
festavi nomen tuum hominibus², ad Patrem dictum : ἔστιν ἡ ἐκφαντορία.
hoc siquidem est manifestatio.

47 CAPUT V.

Quare omnes essentiā cœlestes communi nomine
angeli vocentur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε.

Διὰ τί αἰῶσαι αἱ εὐφάνιοι οὐσίαι κατὰ κοινοῦ
ἄγγελοι λέγονται.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet, nomen angeli, quantum proprie ultimo ordini cœlestium sp̄i itum conueniat, superioribus tamen ordinibus non
in omniū admittit; cum et ipsi inferiorum virtutes obtineant, et eorundem obire possint functiones, atque adeo inde
etiam nominari possint; inferioribus vero uti virtutes, sic nec nomina superiorum conueniunt.

Hæc quidem est, quantum capimus, angelicæ in
eloquiis appellationis causa; scrutandum modo
censeo, cur theologi, omnes pariter essentias cœ-
lestes angelos appellent; ubi autem ad explanatio-
nem ventum fuerit supernaturalium ipsarum ordi-
nationum, ordinem angelicum proprie vocent
eum, qui diuinos cœlestesque ordines explendo
clanlat; isti vero archangelicas anteponant dispo-
sitiones, et principatus, ac potestates, virtutesque,
et quascunque hisce celsiores spiritus agnoscunt
eloquiorum explanatoricæ traditiones³. Assertimus
igitur, secundum omnem sacram dispositionem,
superiores quoque ordines, inferiorum quoque
agminum illuminationibus virtutibusque pollere,
postremos vero non item superiorum suorum con-
sortes esse. Itaque sanctissima illa supremorum
egmina spirituum, angelos quoque theologi appel-
lant, quod et ipsa diuinam manifestent illustratio-
nem. Porro cœlestium intelligentiarum ordinem
novissimum, vel principatum, vel thronorum,
vel seraphinorum nomine compellendi ratio nulla
suppetebat; neque enim præstantissimarum virtu-
tum illarum particeps existit, sed sicut ipse diuinos
nostros sacerdotum principes adducit ad præstituta
sibi diuinitatis collustrationes; ita etiam illic,
quæ bos spiritus præcedunt sacratissimæ virtutes,
ad diuinum Numen subrigunt distinctionem illam,
quæ angelicas adimplet hierarchias. Nisi forte quis
communes esse velit angelicas omnes appellationes,
juxta cœlestium virtutum omnium in deiformitate,
Deique vel remissiori vel eminentiori lumine com-
municationem. Verum quo distinctior nobis pro-
cedat oratio, sacrosanctas cuiusque cœlestis ordi-
nis proprietates, quæ nobis in eloquiis elucidatæ
sunt, pura mente contemplemur.

Αὕτη μὲν οὖν ἐστίν, ὡς ἡ καθ' ἡμᾶς⁴, αἰτία τῆς
ἀγγελικῆς αὐτοῖς⁵ λογίσις ἐπωνυμίας· ἐρευνησαί
δὲ ὡς οἶμαι χρῆ, δι' ἣν αἰτίαν οἱ θεολόγοι πάσας μὲν
ἅμα τὰς οὐρανίους οὐσίας ἀγγέλους καλοῦσι· πρὸς
δὲ τὴν ἐκφαντορίαν ἐρχόμενοι τῶν ὑπερκοσμίων
⁶ αἰσῶν διακοσμῆσεων, τάξιν ἀγγελικὴν ἰδίως ὀνο-
μάζουσι, τὴν συμπληρωτικῶς ἀποπερατοῦσαν τὰ
θεῖα καὶ οὐράνια τάγματα· πρὸ ταύτης δὲ ὑπερκει-
μένως τάττουσι τοὺς ἀρχαγγελικοὺς⁷ διακόσμους,
τὰς τε ἀρχάς, καὶ τὰς ἐξουσίας, καὶ τὰς δυνάμεις,
ἄσας τε τούτων ὑπερβεηκυίας οὐσίας αἱ τῶν λογίων
ἴσασιν ἐκφαντορικὰ παραδόσεις. Φαμέν δὲ, ὅτι,
κατὰ πᾶσαν ἱερὴν διακόσμησιν, αἱ μὲν ὑπερβεη-
κυῖαι τάξεις ἔχουσι καὶ τὰς τῶν ὑφειμένων διακο-
σμῆσεων ἐλλάμψεις καὶ δυνάμεις⁸, ἀμέθεκτοι δὲ τῶν
C αὐτῶν⁹ ὑπερκειμένων εἰσὶν αἱ τελευταῖαι. Τὰ μὲν
οὖν ἀγιώτατα τῶν ὑπερτάτων οὐσιῶν τάγματα καὶ
ἀγγέλους καλοῦσιν οἱ θεολόγοι, καὶ γὰρ εἰσὶν ἐκφαν-
τορικὰ καὶ αὐτὰ τῆς θεαρχικῆς ἐλλάμψεως. Τὴν
τάξιν δὲ τὴν τῶν οὐρανίων νοῶν τελευταίαν οὐκ ἔχει
λόγον ἀρχάς, ἢ θρόνους, ἢ σεραφίμ ὀνομάζειν· οὐδὲ
γὰρ ἐστὶν ἐν μετουσίᾳ τῶν ὑπερτάτων δυνάμεων,
ἀλλ' ὡσπερ αὕτη τοὺς καθ' ἡμᾶς ἐνθέους ἱεράρχας
ἀνάγει πρὸς τὰς ἐγνωσμένας αὐτῆ τῆς θεαρχίας¹⁰
αἰγὰς, οὕτω καὶ τῶν πρὸ αὐτῆς οὐσιῶν αἱ πανίεροι
δυνάμεις ἀναγωγικὰ πρὸς τὸ θεῖον εἰσι τῆς ἀποπλη-
ρούσης τὰς ἀγγελικὰς ἱεραρχίας διακοσμῆσεως. Εἰ
μὴ ἄρα τις καὶ τοῦτο φαίη, τὸ κοινὰς εἶναι πάσας
τὰς ἀγγελικὰς ὀνομασίας, κατὰ τὴν πασῶν τῶν
οὐρανίων δυνάμεων εἰς τὸ θεοειδὲς, καὶ τὴν ἐκ
θεοῦ φωτοδοσίαν ὑφειμένην καὶ προδύουσαν κοι-
νωνίαν. Ἄλλ' ἵνα μᾶλλον ἡμῖν ὁ λόγος διευκρινη-
θεῖη, κατίδωμεν ἱερῶς τὰς ἐν τοῖς λογίοις ἐκπε-
φασμένας ἀγιοπρεπεῖς ἰδιότητας ἐκάστης οὐρανίας
διακοσμῆσεως.

48 ADNOTATIONES CORDERII.

Angelici nominis et officii ratione assignata, quaerit hic, cur omnes cœlestes spiritus angelorum
nomine vocentur, cum id proprium sit ordinis postremi, utpote qui ex officio ad homines destinantur,

¹ Joan. xv, 15. ² Joan. xvii, 6. ³ Psal. cii, et Matth. xxv.

VARIÆ LECTIONES.

⁴ D. S. non habent articulum ἡ. ⁵ lege ἐν τοῖς. ⁶ D. ὑπερκειμένων. ⁷ γρ. Ἀγγελικοὺς.
⁸ Ch. ἐλλάμψεις τε καὶ, itaque Sarrac. vertit. ⁹ Videns corrigi αὐταῖς. ¹⁰ Charl. aut. post ἀρχας,
ἐξουσίας. ¹¹ γρ. ἱεραρχίας.

ad divinas voluntates ipsis intimandas, superiores autem illi spiritus Deo assistere perhibeantur, juxta illud: *Milia millium ministrabant ei, et decies milies centena milia assistebant ei* *. In qua descriptione per *assistantes* quidem hi angeli significati esse videntur, qui ad exteriora non exeunt; per *ministrantes* vero hi, qui ad exteriora exeundo, non semper assistunt. Nam cum novem sint ordines angelorum, duo tantum, id est angeli et archangeli, pro eo quod specialiter ex officio sui distributione mittantur, ex re ipsa cognomen acceperunt: ἀγγελοι videlicet nuntii, ἀρχάγγελοι vero principales nuntii dicti; quoniam et illi minora, hi vero majora ex ministerii dignitate annuntiant. Respondet Dionysius, nomen quidem angelorum inferioribus ex officio competere; sed quia tamen divina mysteria quæ ordines inferiores nobis exterius enuntiant, a superioribus hauserunt, nomen angelorum quoque superioribus illis spiritibus esse communicabile: quia licet ad exteriora nuntianda non exeant, ea tamen, quæ enuntianda sunt, desuper ipsi accipiendō, secundum legem divinæ ordinationis, ad inferiores et se subsequentes ordines nuntianda transportant. Addit, superiores inferiorum facultates ac proprietates omnes, et quidem perfectius, obtinere; inferiores autem non æque superiorum virtutes participare, atque ideo illis inferiorum quoque nomen, secus quam his, superiorum appellationem competere; quanquam et hi aliquid, cum videlicet superiorum proprietatem ex officii qualitate suscipiunt, nomen quoque ipsorum in ejusdem officii executione assumunt, uti docet infra cap. 13. Alii autem putant, omnes cœlestes ordines, tam superiores quam inferiores, pro tempore, et loco, et causa, ad exteriora dirigi, eos tamen qui hoc ex officio proprium habent, specialiter angelos sive archangelos cognominari. Nam quod omnes aliquando mittuntur, Apostolus inquit ad Hebr. 1, 14: *Nonne omnes sunt administratori spiritus, in ministerium missi propter eos qui hereditatem capiunt salutis?* Quod autem etiam superiores quidam aliquando non ex officio, sed ex causa aliqua peculiari ad exteriora dirigantur, insinuare videtur Psalmista, cum ait: *Qui facis angelos tuos, spiritus; et ministros tuos, ignem urentem* †. Magis tamen probat Dionysius priorē rationem, quod nuntium superiores omnes angeli vocentur; quia et ipsi angelicam proprietatem participant in eo, quod, licet ad exteriora nuntianda non exeant, tamen eis qui post se sequuntur ordinibus, divinam illuminationem, quam desuper accipiunt, transluendo, et quasi nuntiando manifestant; inferiores autem superiorum proprietatibus non ita communicare, ut sufficiat ad denominationem. Et confirmat exemplo nostræ hierarchiæ in qua pontifici omnes inferiorum ordinum potestates et dominationes competunt, inferioribus autem non possunt pontificio titulo insigui.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (10).

Ἀποτιθέμενος τὰ λεχθέντα, φησὶν Ἀὐτῆ μὲν, ὡς καθ' ἡμᾶς καὶ τὴν ἡμετέραν δύναμιν εἰπεῖν, ἡ αἰτία τῆς ἀγγελικῆς ἐπωνυμίας. Ζητῆσαι δὲ χρὴ δι' τὴν αἰτίαν οἱ θεολόγοι τὰς οὐρανίους ἀπάσας δυνάμεις ἅμα ἀγγέλους φασὶν· ὅτε δὲ πρὸς τὴν ἐκφαντορίαν καὶ διασάφησιν τῶν ταγμάτων ἔρχονται, ἰδίως φασὶν ἀγγέλους τὴν κατωτάτω τάξιν, τὴν συμπληρούσαν καὶ ἀποπερατοῦσαν τὰ οὐράνια τάγματα· ὑπεράνω δὲ ταύτης, τὴν τῶν ἀρχαγγέλων· καὶ ἐπέκεινα, τὴν τῶν ἀρχῶν· καὶ ἐπέκεινα, τῶν ἐξουσιῶν, καὶ τῶν δυνάμεων, ὅσας τε πάλιν τούτων ὑπερβεθηκίας οὐσίας οἶδαςιν αἱ τῶν Γραφῶν παραδόσεις.

Λύει τὴν ἀπορίαν ἐννεῦθεν, λέγων, ὅτι κατὰ πάσαν ἱεράν διακόσμησιν, κατὰ τὰς τρεῖς τριάδας τῶν ταγμάτων, αἱ μὲν ὑπερβεθηκίαι ἔχουσι καὶ τὰς τῶν ὑφειμένων ἐλλάμψεις καὶ δυνάμεις, οὐ μὴν δὲ καὶ τὸ ἀνάπαλιν, αἱ κατώτεραι τῶν ἀνωτέρων κατὰ πάντα μετέχουσι, καθὼς ἐστὶ καὶ ἐφ' ἡμῖν. Ὁ μὲν γάρ λογικὸς ἄνθρωπος ἔχει πάντως καὶ τὰς ἀλόγους καὶ τὰς φυσικὰς δυνάμεις, οὐ μὴν δὲ κατὰ ταύτας, ἰδίως δὲ τὴν λογικὴν ἔχουσι δύναμιν. Τούτου γοῦν ἕνεκα καὶ τὰς μὲν ἀνωτάτας οὐσίας, καὶ τὰς μετ' αὐτάς, οἱ θεολόγοι ἀγγέλους καλεῖσι τῶν τῶν ὑφειμένων καὶ κατωτάτων ὀνόματι· καὶ γὰρ καὶ αὗται ἐκφαίνουσι καὶ ἐξαγγέλλουσι τὴν ἀπὸ Θεοῦ ἑλλάμψιν· αὐτοὺς δὲ τοὺς ἀγγέλους, τὴν κατωτάτω τάξιν, οὐκ ἔχει λόγον σεραφίμ ἢ θρόνου καλεῖν· οὐδὲ γάρ εἰσιν οὗτοι κατὰ πάντα ἐν μετουσίᾳ ἐκείνων τῶν ὑπερτάτων ἐλλάμψεων, ἀλλ' ὡσπερ ἡ τῶν ἀγγέλων τάξις,

Reponens ea quæ dicta sunt, Hæc quidem, inquit, quantum quoad nos, et secundum facultatem nostram dicere licet, causa angelicæ denominationis. Inquirendum porro est, quam ob rationem theologi cœlestes omnes virtutes pariter angelos appellent; quando autem ad eorum ordinum manifestationem declarationemque veniunt, proprie angelos vocent ordinem infimum, qui complet ac terminat ordines cœlestes; qui vero supra hunc est, archangelorum, ac deinde principatum, supraque illum potestatum ac virtutum, et quascunque rursum hisce superiores essentias agnoscunt Scripturarum traditiones.

Dubium autem solvit, dicens, quod per omnem sacram distributionem, secundum tres ordinum terniones, superiores quidem habeant inferiorum illustrationes ac virtutes; sed non e contra, inferiores cum superioribus secundum omnia communicent: sicut etiam in nobis usu venit. Siquidem homo rationalis habet omnino etiam irracionales vegetantesque virtutes, non tamen hæc proprie ut sic ratiocinandi vim obtinent. Idcirco igitur etiam supremas quidem essentias quæque eas consequuntur, inferiorum atque infimorum nomine angelos theologi appellant; etenim etiam ipse manifestant et enuntiant illuminationem Dei, angelos autem ipsos, seu ordinem infimum, nulla subest ratio, vel seraphim vel thronos appellandi: siquidem illi non secundum omnia participant horum sublimissimas illustrationes, sed sicut angelorum ordo eos, qui

* Dan. vii, 10. † Psal. ciii, 4.

(10) Vide Schoha S. Max. t. II, cap. 5.

apud nos divini sunt, adducit ad illustrationes quas a Deo ipsi acceperunt, sic etiam naturæ istæ hanc distributionem, quæ videlicet angelicam complet, adducunt. Nisi forte quis etiam hoc dicat, secundum aliam solutionem, quod novem etiam ordines communem habeant appellationem, quia communem quoque habent illustrationem, et divinam communicationem, tametsi non æqualem, sed renissorem præstantioremve; quemadmodum etiam in nostratibus cygno et nivi communiter albis esse contingit, quod albedinem communiter participant, licet secundum magis ac minus. Cœlestes enim ordines divinam annuntiant illustrationem eo modo quo eam accipiunt; suscipiunt autem illam, alii quidem magis, alii, vero minus. Juxta illud itaque, omnes communiter angeli vocari possunt. Verum, ut sermo magis distinctus sit, considerabimus ea quæ in Scripturis sacrosancta sunt, sacras inquam proprietates cuilibet ordinis cœlestis.

Α τοῦ καθ' ἡμᾶς ἐθέουσι ἀνάγει πρὸς τὰς ἐλλάμψεις τὰς ἐγνωσμένας αὐτῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ, οὕτω καὶ εἰ πρὸ ταύτης οὐσίαι ταύτην ἀνάγουσι* τὴν ἀποπληροῦσαν δηλονότι τὴν ἀγγελικὴν διακόσμησιν. Εἰ μὴ ἄρα τις καὶ τοῦτο λέγει καθ' ἑτέραν λύσιν, ὅτι κοινὴν ἔχουσι τὴν ὀνομασίαν καὶ τὰ ἑνέα τάγματα, διότι κοινὴν καὶ τὴν φωτοδοσίαν ἔχουσι, καὶ τὴν θεϊαν αὐτὴν κοινωνίαν, εἰ καὶ μὴ ὁμοίως, ἀλλ' ὑφαιμένην καὶ προέχουσαν· ὡσπερ καὶ κοινῶς εἰ τύχοι λευκὰ ἐπὶ τοῖς ἡμετέροις ὁ κύκνος καὶ ἡ χιών, διότι κοινῶς μετέχουσι τῆς λευκότητος, εἰ καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον· ἀγγέλλουσι γὰρ καὶ τὰ οὐράνια τάγματα τὴν θεϊαν φωτοδοσίαν, καθὼς ταύτην λαμβάνουσι· λαμβάνουσι δὲ, τὰ μὲν μᾶλλον, τὰ δὲ ἥττον. Κατὰ τοῦτο γοῦν κοινῶς ἅπαντες λέγοντο ἂν ἄγγελοι. Ἄλλ' ἵνα μᾶλλον ὁ λόγος εὐκρινῆς γένηται, ἰδόμεν ἱερῶς τὰ ἐν τοῖς λόγοις ἱερὰ, τὰς ἀγιοπρατεῖς λέγω ιδιότητος ἐκάστης οὐρανίας τάξεως.

CAPUT VI.

Quænam sit prima cœlestium essentialium distinctio, quæ media, quæ postrema.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 6.

Τίς ἡ πρώτη τῶν οὐρανίων οὐσιῶν διακόσμησις, τίς ἡ μέση, τίς ἡ τελευταία.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Docet, solum Deum exacte nosse quæ ad omnes ordines angelorum spectant. II. Tradit, novem ordines angelorum in tres hierarchias esse distributos.

§ I.

Quantæ quidem sint, et quales supercœlestium essentialium dispositiones, et quo pacto earumdem sacri ordines initiuntur, solum exacte nosse censeo divinum illum, a quo 50 consecrantur, principatum; præterquam quod et ipsis virtutes atque illustrationes propriæ sicut perspectæ una cum sacra sua supermundialique ordinatione; neque enim intelligere valemus supercœlestium istarum mentium mysteria, et sanctissimas illarum perfectiones, nisi illa forte nos scire quis asserat, quæ illorum, sua scilicet rite callentium, ministerio Divinitas ipsa nos docuit. Itaque nos quidem nihil motu proprio dicemus; sed quæ angelica spectacula sanctis theologis visa fuerint, edocti, pro viribus exponemus.

Ἐπισημασθέντες ὅτι οἱ τῶν ὑπερουρανίων οὐσιῶν οἱ διάκοσμοι, καὶ ὅπως αἱ κατ' αὐτοὺς ἱεραρχίαι τελοῦνται, μόνην ἀκριβῶς εἰδέναι φημί τὴν θεωτικὴν αὐτῶν τελεταρχίαν· προσέτι καὶ αὐτοὺς ἐγνωσκάναι τὰς οὐρανίας δυνάμεις τε καὶ ἐλλάμψεις, καὶ τὴν ἱερὰν αὐτῶν καὶ ὑπερκόσμιον εὐταξίαν· ἀδύνατον γὰρ ἡμᾶς εἰδέναι τὰ τῶν ὑπερουρανίων νοῶν μυστήρια, καὶ τὰς ἀγιοπάτας αὐτῶν τελειώσεις, εἰ μὴ πρὸ φαῖης τις, ὅσα δι' αὐτῶν ἡμᾶς, ὡς τὰ οὐρανοὶ καὶ ὡς εἰδόντων, ἡ θεαρχία μεμυσταγωγῆκεν. Οὐκοῦν ἡμεῖς μὲν οὐδὲν αὐτακινήτως ἐροῦμεν· ὅσα δὲ τῶν ἀγγελικῶν θεαμάτων ὑπὸ τῶν ἱερῶν θεολόγων ἐθεωρήθη, ταῦτα μνηθέντες ἡμεῖς, ὡς οἱ τε ἔσμεν, ἐκθησόμεθα.

§ II.

Substantias cœlestes omnes theologia novem explanatoris nominibus appellavit: has divinus noster initiator in tres ternarias distinctas distributiones. Ac primum quidem ait esse illam, quæ circa Deum assiduo versatur, illique juxta inhaerere, ac præ cæteris immediatius untri traditur: sanctissimos enim thronos, et pluribus oculis ali-

Πᾶσας ἡ θεολογία τὰς οὐρανίας οὐσίας ἑνέα κληκεν ἐκφαντορικαῖς ἐπωνυμίαῖς· ταύτας ὁ θεῖος ἡμῶν ἱεροτελεστῆς εἰς τρεῖς ἀφορίζει· τριαδικὰς διακοσμήσεις. Καὶ πρώτην μὲν εἶναι φησι τὴν περὶ Θεοῦ οὖσαν ἀει, καὶ προσεχῶς αὐτῷ καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἀμέσως ἠγῶσθαι παραδοσμένην· τοὺς τε γὰρ ἀγιοπάτους θρόνους, καὶ τὰ πολυόμματα καὶ πολυ-

* Ezech. 1.

VARIÆ LECTIONES.

* M. S. P. ἐπουρανίων. * D. θεωρητικὴν, quod verbum Scotus interpretatur. † Ch. D. καὶ τὴν ἐκ τῶν ἱερῶν, ita etiam Scot. * τόν. * M. S. παραδοσμένη.

περα τάγματα, Χερουβιμ Ἑβραίων φωνῆ καὶ Σεραφίμ ὀνομασμένα, κατὰ τὴν πάντων ὑπερκειμένην ἐγγύτητα περὶ Θεοῦ ἀμέσως ἰδρῦσθαι ¹⁰, φησὶ παραδιδόναι ¹¹ τὴν τῶν ἱερῶν λογίων ἐκφαντορίαν. Τὸν τριαδικὸν οὖν τοῦτον διάκασμον, ὡς ἓνα καὶ ὁμοταγῆ καὶ ὄντως πρώτην ἱεραρχίαν, ὁ κλεινός ¹² ἡμῶν ἔφη καθηγεμίων ἤξ οὐκ ἔστιν ἑτέρα θεοειδεστέρα ¹³, καὶ ταῖς πρωτουργοῖς τῆς θεαρχίας ἐλλάμψεσιν ἀμέσως προσεχεστέρα. Δευτέραν δὲ εἶναι φησὶ, τὴν ὑπὸ τῶν ἐξουσιῶν, καὶ κυριοτήτων, καὶ δυνάμεων συμπληρουμένην. Καὶ τρίτην ἐπ' ἐσχάτων τῶν οὐρανίων ἱεραρχῶν, τὴν τῶν ἀγγέλων τε καὶ ἀρχαγγέλων καὶ ἀρχῶν διακόσμησιν.

A que præditos ordines, cherubim Hebraico vocabulo et seraphim appellatos¹⁰. Immediate juxta Deum ante alios eminenti propinquitate locatos esse, sacrorum asserit eloquiorum explanatione comprobari. Hanc igitur ternariam distributionem, ut unam æqualemque ac primam revera hierarchiam, inclytus præceptor noster memoravit, qua non est altera Deiformior, primoribusve Divinitatis illustrationibus Immediate conjunctione propinquior. Secundam vero designat illam, quæ potestatibus, dominationibus, virtutibusque completur. Tertiam denique, eamque cælestium hierarchiarum ultimam esse dicit angelorum et archangelorum atque principatum distributionem.

ANOTATIONES CORDERII.

§ I. Nota sancti Dionysii insignem humilitatem, dum, antequam angelicos ordines distinctis explicet, se iis intelligendis, nedum explicandis, imparem profitetur; ideoque se nihil motu proprio dicturum, sed eas dumtaxat visiones expositurum, quas ex apostolis aliisque Scripturæ sacræ scriptoribus accepisse acceperat. Quomodo autem angeli a nobis in hac vita exacte cognosci nequeant, vide quæ dicta sunt in annotationibus ad caput primum *Cælestis hierarchiæ*, § 2, ubi ostendimus mentem nostram non posse per se angelos contemplari.

§ II. Nota sanctum Dionysium cælestes spiritus, οὐσίας, id est substantias seu essentias appellare, scilicet per excellentiam, ut qui inter cæteras substantias primatum obtinent, alibi illos δυνάμεις seu virtutes, et ἐνεργείας seu operationes vocat. Vide quæ supra dicta sunt ad caput tertium, § 1, et infra cap. 11. Hos autem ordines angelorum ait sanctum Paulum, quem suum præceptorem vocat, distribuisse in tres hierarchias, quarum singulæ tres ordines complectuntur: prima scilicet thronos, cherubim et seraphim; secunda potestates, dominationes et virtutes; tertia angelos, archangelos et principatus. Ubi adverte sanctum Dionysium in duabus postremis hierarchiis ordinem invertisse.

S. Gregorius, lib. II *Moral.*, cælestes hierarchias nonnihil alio ordine recenset. **51** scilicet, in prima seraphim, cherubim et thronos: quorum primi considerant Dei bonitatem, secundi veritatem, tertii æquitatem. Ac in primis quidem Deus amat ut charitas, in secundis nescit ut veritas, in tertis sedet ut æquitas.

In media ponit dominationes, principatus, potestates, quorum primi officia regunt angelorum, sequentes capitibus præsent populorum, alii dæmonum coercent potestatem. Item in primis Deus domiuatur ut majestas, in sequentibus regit ut principatus, in ultimis tuetur ut salus.

In postrema hierarchia collocat virtutes, archangelos, angelos: ad quorum priores pertinet miraculorum operatio, ad secundos magnorum negotiorum denuntiatio, ad tertios humanæ custodiæ sollicitudo. Item in primis Deus operatur ut virtus, in secundis revelat ut lux, in tertis nuntiat ut inspirans.

Nos autem assimilari debemus seraphim per charitatem, cherubim per cognitionem, thronos per æquitatem: item dominationibus, carnem subjugando; principatibus, reverentiam majoribus nostris exhibendo; potestatibus, tentationibus diabolicis resistendo; item assimilari debemus virtutibus per compassionem, archangelis per instructionem, angelis per obsequii exhibitionem.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (10').

§ I. Ὅσοι μὲν εἰσι κατὰ πλῆθος, καὶ ὅσοι κατὰ τὴν ποιότητα οἱ τῶν οὐρανίων διάκασμοι, καὶ αἱ θεῖαι τάξεις, καὶ ὅπως τελῶνται κατ' αὐτάς τὰ τῆς ἱεραρχίας μυστήρια, μόνην εἰδέναι λέγω τὴν ὑποστήσασαν αὐτοὺς θεϊκὴν τελεταρχίαν, τὴν πάσης τελετῆς καὶ παντὸς μυστηρίου ἀρχουσαν· προσέτι δὲ καὶ αὐτοὺς τοῦτους γινώσκειν τὰς οικείας δυνάμεις, καὶ τὰς ἐλλάμψεις, καὶ τὴν ἱερὰν εὐταξίαν, οὐκ ἄλλον ἄλλου· τὰ γὰρ ὑποβεθηκότα, τὰ τῶν ὑπερβεθηκότων εἰδέναι διόλου οὐκ ἔχουσιν, ἀλλ' ἕκαστον αὐτὸν ἑαυτοῦ· διὰ τοῦτο γὰρ εἶπε τὰς οικείας δυνάμεις· ἀδύνατον γὰρ ἡμᾶς εἰδέναι τὰ ἐκείνων, εἰ μὴ λέγομεν, ὅσα δι' αὐτῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐλλάμψθειμεν. Πάντως δὲ τὰ οικεία ἀκριβῶς ἐκείνοι γινώσκοντες, καλῶς καὶ ὑπερεπέσσωσιν ἡμῖν εἰς τὴν τοιαύτην μυσταγωγίαν. Οὐκ

§ I. Quanti quidem sint multitudine, qualesque conditione cælestium distinctiones atque ordines divini, et quomodo juxta illos mysteria hierarchiæ consummentur, solum nosse dico divinum illum initiandi principatum qui illos condidit, et omni Initiationi omnique mysterio principatur; quinimo ad hæc, ipsos nosse proprias virtutes atque illustrationes, nec non sacrum suum ordinem, non tamen alterum alterius: nam inferiores ea quæ superiorum sunt, omnino nosse nequeunt, sed quilibet res suas novit: ideoque enim dixit, proprias virtutes. Impossibile enim est ea nos, quæ illorum sunt nosse, nisi loquamur de his quæ per ipsos, Deo revelante, accepimus. Omnino autem illi cum res proprias exacte noscunt, rite quoque nobis

¹⁰ Isa. vi.

VARIÆ LECTIONES.

¹¹ Ch. D. P. ἰδρῦσθαι. ¹² M. S. περὶ αὐτῶν τε. ¹³ S. κεινός, Scotus stipulatur. ¹⁴ D. διειδεστέρα.

(16') Vide scholia S. Maximi, t. II, cap 6.

subministrant istiusmodi eruditionem. Nos itaque nihil omnino quidem a nobismet ipsi dicimus; sed quæ in angelicis visis ac notionibus sacris theologiae conspecta sunt et nota, eadem nos, ab illis edocui, rursum pro virili exponemus.

§ II. Omnes essentias cœlestes, eorumque ordines, novem vocavit theologia cognominibus manifestativis, et divina mysteria denuntiavit, seu angelicis. Has autem in tres ternarios ordines digerit inclytus initiator noster, sive is sit divinus Hierotheus, sive potius is qui ad tertium cœlum evectus, ibidem raptus in paradysum, Magnus inquam Paulus. Ac primum quidem ac circa Deum existentem, eique proxime et immediate unitum, dicit esse thronos sanctissimos, et multorum oculorum, quippe cognitionis copia pollentium; et multarum alarum, utpote efficacissimorum et **52** incensurorum, quos cherubim et seraphim Hebræa lingua vocare solet, cujus causa in sequentibus proferetur. Primam hanc distributionem circa Deum immediate collocari, asserit oraculorum traditio: hanc etiam inclytus Magister noster unam et ejusdem dignitatis esse dicebat, qua non est alia distributio primigeniis ac divinis illustrationibus attentior. Secunda vero est ex potestatibus et dominationibus atque virtutibus; et post hanc tertia, quæ complet angelorum et archangelorum ac principatum dispositionem. Notandum autem aliquis hac enumeratione provocatus, ita primam distributionem ordinare: primum thronos, deinde cherubim, ac postea seraphim; quocirca etiam inscriptionem septimi capitis, atque insuper trium horum ordinum doctrinam, conferendam, vident, cum duobus istis ternariis ordinum sequentium: ibi enim illos sursum, deorsum recenset; hic autem non sic, sed deorsum sursum. Atque alii quidem hoc modo, ut primo loco seraphim collocent, deinde cherubim, atque exinde thronos: ad hoc permoti ab Isaia dicente, in circuitu Dei seraphim collocari, vel potius ab inscriptionibus octavi ac noni capitis, dicentes, quod ut sanctus secundum ordinem illorum, sic et titulum septimi capitis inscripserit (11). Si quis autem voluerit thronos esse superlatos, sciat etiam seraphim ignitos esse, et sursum ferri. Aliter etiam hi tres ordines unam habent eminentem propinquitatem. Hic autem ita recenset eos, et a thronis incipit, ut et sic unitati quodammodo consulat; vel etiam secundum nostræ cognitionis et illustrationis rationem (quoties enim ab inferioribus ad superiora transimus?), vel secundum describendi ac definiendi modum; ascendendo enim multitudinem in unum contrahimus, sicut descendendo unum in multa dividimus. Cum itaque adjuvet tres in unum idcirco istiusmodi facit enū-

Α οὖν ἡμεῖς μὲν οὐδὲν ἀφ' ἑαυτῶν λέγομεν, ὅσα δὲ τῶν ἀγγελικῶν ὁραμάτων καὶ γνώσεων ὑπὸ τῶν ἱερῶν θεολόγων ἐθεωρήθη καὶ ἐγνώσθη, ταῦτα, μηθέντες παρ' ἐκείνων, πάλιν ἡμεῖς κατὰ τὸ δυνατόν ἐκθησόμεθα.

§ II. Πάσας τὰς οὐρανίους οὐσίας, καὶ τὰ τούτων τάγματα, ἐννέα κέκληκεν ἡ θεολογία ἐν ἑκωνομίας ἐκφαντορικαῖς καὶ ἀγγελουσαῖς τὰ τοῦ Θεοῦ μυστήρια, εἰτ' οὖν ἀγγελικαῖς. Ταύτας δὲ εἰς τρεῖς τριαδικὰς ἀφορίζει τάξεις ὁ κλεινὸς ἱεροτελεστής ἡμῶν, ἡ ὁ θεῖος Ἱερόθεος ἦ, ὁ καὶ μᾶλλον, ὁ εἰς τρίτον οὐρανὸν ἀνελθὼν, κακεῖθεν ἀρπαγείς εἰς παράδεισον, ὁ μέγας δηλαδὴ Παῦλος. Καὶ πρώτην μὲν καὶ περὶ Θεὸν οὖσαν καὶ προσεχῶς αὐτῷ καὶ ἀμέσως ἠνωμένην λέγει τοὺς τε ἀγιωτάτους θρόνους, καὶ τὰ πολυλόματα ὡς πλῆθος γνώσεως ἔχοντα, καὶ πολύπτερα ὡς δραστηκώτατα ἐμπύρια, ἃ δὴ χερουθίμ καὶ σεραφίμ ἢ τῶν Ἑβραίων οἶδε γλῶσσα καλεῖν· δι' ἣν δὲ αἰτίαν ἐν τοῖς ἐπομένοις βῆθησεται. Τοῦτον τὸν πρῶτον διάκοσμον περὶ Θεὸν ἀμέσως ἰδρῦσθαι φησὶν ἡ τῶν λογίων παράδοσις· τοῦτον ἕνα καὶ ὁμοταγῆ ὁ κλεινὸς ἡμῶν ἐφη καθηγεμένων· τούτου οὐκ ἔστιν ἄλλος διάκοσμος προσεχέστερος ταῖς πρωτουργαῖς καὶ θεαῖς ἐλλάμψεσι. Δεύτερος δὲ ἐστὶν ὁ τῶν ἐξουσιῶν, τῶν κυριοτήτων, καὶ τῶν δυνάμεων· καὶ μετ' αὐτὸν τρίτος ὁ συμπληρωτικὸς τῆς τῶν ἀγγέλων τε, καὶ ἀρχαγγέλων, καὶ ἀρχῶν διακοσμήσεως. Τοῦτο δὲ σημειῶσαι, ὅτι τινὲς, ὁρμώμενοι ἀπὸ ταύτης τῆς ἀπαριθμήσεως, οὕτω τάττουσι τὸν πρῶτον διάκοσμον· θρόνους πρῶτον, εἶτα χερουθίμ, καὶ μετέπειτα σεραφίμ· διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ζ' κεφαλαίου, ἔτι δὲ καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν τριῶν τούτων ταγμάτων, παρηλλαγμένην λέγουσι πρὸς τὰς ἑτέρας δύο ἐφεξῆς τριαδικὰς ταξιαρχίας· ἔχεισε γὰρ ἀνωθεν εἰς κάτω καταλέγει· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ κάτωθεν εἰς ἄνω. Καὶ οἱ μὲν οὕτως· οἱ δὲ τὰ σεραφίμ τιθέασι πρότερα, εἶτα τὰ χερουθίμ, ἐφεξῆς δὲ τοὺς θρόνους· τοῦτο μὲν καὶ ἀπὸ τοῦ Ἰσαίου ὁρμώμενοι, λέγοντος κύκλιψ τοῦ Θεοῦ τὰ σεραφίμ ἴστασθαι· καὶ ἀπὸ τῶν ἐπιγραφῶν δὲ μᾶλλον τοῦ τε η' κεφαλαίου καὶ τοῦ θ', λέγοντες, ὅτι ὁ ἅγιος κατὰ τὴν τάξιν ἐκείνων, οὕτω καὶ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ζ' κεφαλαίου ἐπέγραψεν. Εἰ δὲ λέγει τις, ὅτι οἱ θρόνοι ὑπερηρμένοι, ἴστω ὅτι καὶ τὰ σεραφίμ πύρινα, καὶ ἀνωφερῆ. Ἄλλως τε δὲ καὶ τὰ τρία ταῦτα τάγματα μίαν ἔχουσι τὴν ὑπερκειμένην ἐγγύτητα. Λέγει δὲ οὕτως ἐνταῦθα, καὶ ἀπὸ τῶν θρόνων ἀρχεται, ἕνα καὶ τοῦτό τις ὡς ἕνδον (11') θεραπεύσει· ἢ ὅτι κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς ἡμετέρας γνώσεως καὶ ἐλλάμψεως (ἀπὸ γὰρ τῶν κάτω ποσῶς ἐπὶ τὰ ἀνώτερα μεταδιβαζόμεθα), ἢ κατὰ τὸν λόγον τῆς περιγραφῆς καὶ τοῦ διορισμοῦ· ἀνερχόμενοι γὰρ, τὸ πλῆθος εἰς ἕν συνάγομεν, ὡσπερ κατερχόμενοι, τὸ ἕν εἰς πολλὰ διαίρουμεν. Ἐπεὶ γοῦν συνενεῖ τὰς τρεῖς εἰς τὸ ἕν, διὰ τοῦτο καὶ τοιαύτην

(11) Tenebrosa interpretatio. Melius, ni fallor, verteretur: dicentes sanctum (Dionysium) eundem ordinem (sursum deorsum) in superscriptione capitis septimi servasse, quem in superscriptione illorum (capitum 8 et 9) secutus est. EDIT. PATROL.

(11') Ille locus vatic doctoris viros exercuit. Aliis

legere placet ὡς ἕν ἕν, ut sic ad versionis Latine sensum proxime accedatur; alii nihil mutant, forsitanque verum posse affirmant; ut cuique liceat hoc (nempe hanc ordinis contrarietatem), pro posse suo, corrigere id.

ποιεῖται τὴν ἀπαρίθμησιν· τέως δὲ τάγματα μὲν ἑννέα φησὶν, εἰς τρεῖς δὲ τάξεις διαιρεῖ ταῦτα, πρῶτην, ἐσχάτην, καὶ μέσην· ὥστε καὶ τὰ τρία μίαν ἔχουσι τὴν ὑπερκειμένην ἐγγύτητα.

merationem : hactenus autem ordines quidem novem assignat, quas in tres distributiones dividit, in primam scilicet, ultimam, et mediam; ita ut etiam tres unam habeant supereminentem propinquitatem.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Περὶ τῶν σεραφίμ, καὶ χερουβίμ, καὶ τῶν θρόνων, καὶ περὶ τῆς πρώτης αὐτῶν ἱεραρχίας.

53 CAPUT VII.

De seraphim, cherubim, et thronis, deque prima eorum hierarchia.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Docet quid cherubim, seraphim et throni significant. II. Quanta sit primæ hierarchiæ dignitas, contemplandi vis atque perfectio III. Quomodo inferiores a superioribus, et supremi ab ipsomet Deo intuentur, et quanta reverentia suas quæque illustrationes excipiunt. IV. Quid supremi illi spiritus agant.

§ I.

Ταύτην ἡμεῖς ἀποδεχόμενοι τὴν τῶν ἁγίων ἱεραρχιῶν τάξιν, φημὲν ὅτι πᾶσα τῶν οὐρανίων νοῶν ἐπωνυμία δῆλωσις ἔχει τῆς ἐκάστου θεοειδοῦς ιδιότητος. Καὶ τὴν μὲν ἁγίαν τῶν σεραφίμ ὀνομασίαν ¹⁶ οἱ τὰ Ἑβραίων εἰδότες, ἢ τὸ ἐμπρηστάς ἐμφαίνειν, ἢ τὸ θερμαίνοντας· τὴν δὲ χερουβίμ ¹⁷ πλήθος γνώσεως, ἢ χύσις σοφίας. Εἰκότως οὖν ἡ πρώτη τῶν οὐρανίων ἱεραρχιῶν πρὸς τῶν ὑπερτάτων οὐσιῶν ἱερουργεῖται, τάξιν ἔχουσα τὴν πασῶν ὑψηλοτέραν ¹⁸, καὶ τὰς πρωτουργοῦς θεοφανείας καὶ τελειώσεις εἰς αὐτὴν ὡς ἐγγυτάτην ἀρχικωτέρως διαπορθμεύεσθαι. Θερμαίνοντες γοῦν ὀνομάζονται καὶ θρόνοι, καὶ χύσις σοφίας, ἐκφαντορικῶς τῶν θεοειδῶν αὐτῶν ἕξεων ὀνομασίαν· τὸ μὲν γὰρ ἀεικίνητον αἰτῶν περὶ τὰ θεῖα καὶ ἀκαταληκτον, καὶ τὸ θερμὸν, καὶ τὸ ὀξύ, καὶ ὑπερξέον τῆς προσεχοῦς καὶ ἀνευδότητος καὶ ἀκλινοῦς ἀεικινήσιος, καὶ τὸ τῶν ὑποβεβηκότων ἀναγωγικῶς καὶ δραστηρίως ἀφομοιωτικόν, ὡς ἀναζέον ἐκεῖνα καὶ ἀναζωπυροῦν ἐπὶ τὴν ὁμοίαν θερμότητα, καὶ τὸ πρηθηρίως καὶ ὀλοκαύτως καθαρτικόν, καὶ τὴν ἀπερικάλυπτον καὶ ἀσβεστον, ἔχουσαν ὡσαύτως ἀεὶ, φωτισιδῆ καὶ φωτιστικὴν ιδιότητα, πάσης ἀλαμποῦς σκοτοποιίας ἐλάττειραν οὔσαν καὶ ἀφανιστικὴν, ἢ τῶν Σεραφίμ ἐπωνυμία ἐκφαντορικῶς διδάσκει. Ἡ δὲ τῶν χερουβίμ, τὸ γνωστικόν αὐτῶν καὶ θεοπτικόν, καὶ τῆς ὑπερτάτης φωτοδοσίας δεκτικόν, καὶ θεωρητικόν ἐν πρωτουργῶ δυνάμει τῆς θεαρχικῆς εὐπρεπειας, καὶ τῆς σοφοποιῶ μεταδόσεως ἀναπεπλάσμενον ¹⁹, καὶ κοινωνικόν ἀφόνως πρὸς τὰ δεύτερα, τῇ χύσει τῆς δωρηθείσης σοφίας. Ἡ δὲ τῶν ὑψηλοτάτων καὶ ἐπηρεμένων θρόνων, τὸ πάσης ἀκριδῶς ²⁰ ἐξηρηθῆαι περιπεξίας ὑφέσεως, καὶ τὸ πρὸς ἀναντες ὑπερκοσμίως ἀνωφερές, καὶ πάσης ²¹ ἐσχατιᾶς ἀρρηπῶς ἀνωρισμένον, καὶ περὶ τὸν ὄντως ὑψιστον ὀλκατὸς δυνάμεσιν ἀκατασείστως καὶ εὐσταθῶς ἰδρυμένον, καὶ τῆς θεαρχικῆς ἐπιφοιτήσεως ἐν ἀπαθείᾳ πάση καὶ αὐλῖᾳ δεκτικόν, καὶ τὸ θεοφόρον, καὶ θεραπευτικῶς ἐπὶ τὰς θείας ὑποδοχὰς ἀναπεπταμένον.

ferunt nec in infimis illis rebus habitat, sed totis viribus in eo, qui vere summus est, immobiliter firmiterque hæret, divinamque adventum sine ulla motione atque materia recipit, ac Deum portat, officioseque ad ea, quæ divina sunt, capienda propensum est.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁶ subjungunt Ch. D. S. P. Sc. φασίν. ¹⁷ D. P. S. τῶν χερουβίμ. ¹⁸ τὸ περὶ θεῶν ἀμέσως ἰδρῦσθαι. ¹⁹ Ch. D. P. S. Sc. Σαρ. ἀναπεπλησμένον. C. ἀναπεπλησμένον. ²⁰ D. ἀμ. γῶς. ²¹ Ch. καὶ τὸ πάσης.

Hunc sanctarum hierarchiarum ordinem approbantes, omnem caelestium intelligentiarum appellationem, deiformis cuilibet earum insitæ, proprietatis declarationem continere profiteamur. Ac sanctam quidem seraphim appellationem, Hebraice periti aiunt vel incensores interpretari vel calefacientes; cherubim vero, copiam cognitionis, sive sapientiæ diffusionem. Merito igitur prima illa caelestium hierarchiarum a sublimissimis naturis administratur, cum hoc cæteris ordinem nacta sit sublimiorem, quo in eam, immediate Deo assistentem, primæve Dei apparitiones et initiationes, tanquam in proximam, principalius derivantur. Calefacientes igitur nominantur et throni; diffusioque sapientiæ per explanatoriam deiformium suorum habitudinum denominationem; perennem siquidem atque incessantem eorum circa res divinas motionem; fervoremque et acumen, et effervescentiam intentæ ac nunquam intermissæ, nunquamve declinantis motionis; subditosque ad superna subrigendi, et ad consimilem fervorem reipsa suscitandi inflammandique, nec non coruscantem penitusque conflagrantem eos perpurgandi facultatem, et abscondi nesciam inextinctamque, semper eodem modo se habentem, luciformem, et illuminandi proprietatem, omnis tenebricosæ obscuritatis expultricem et aboletricem, nomen seraphim luculenter designat. Cherubim vero, eorum vim cognoscendi, Deumque contuendi, et exuberantis capacitatem luminis, atque contemplandi in ipsamet primæva virtute divinam venustatem, nec non sapientiæ traductionis artificium, quoad inferiora donatam sibi sapientiam sine invidia derivant atque transfundunt. Thronorum porro sublimissimorum et excelsorum nomen denotat id quod ab omni terrena humilitate sine admisione secretum est, quodque ad superiora divino studio

§ II.

Atque hæc quidem est nominum ipsorum, quantum capere possumus, interpretatio; quam autem eorum hierarchiam esse putemus, dicendum est. Omnis enim hierarchiæ scopum ex divina deiformitatis imitatione constanter dependere, omnemque functionem hierarchicam, in sacrosanciam purissimæ mundationis et divini luminis, perfectivæque scientiæ participationem atque collationem dividi, satis superque jam a nobis dictum existimo: nunc autem pro supremarum istarum mentium dignitate dicere desidero, quantum ratione sacer earum ordo a Scripturis explicetur. Primis istis essentiis, quæ post substantivum ipsarum deiprincipatum collocatæ, et quasi in vestibulo ejus sitæ, creatam virtutem omnem, tam invisibilem quam visibilem transcendunt, propriam quamdam et uniformem hierarchiam esse existimandum est. Puræ siquidem censendæ, non quasi a maculis (duntaxat) impuris colluvionibusque sint liberæ, vel quod in eas materialia visa non cadant; sed quod omnino imminutione omni, omnique re sacra sibi subdita celsiores, præ summa puritate, omnibus etiam, vel maxime deiformibus virtutibus, sint antepositæ ordinisque sui motum proprium æquabilemque per amorem Dei constanter teneant, invariata, neque ullam in deterius agnoscant imminutionem, sed inconcussam semper et immobilem deiformis suæ proprietatis sedem habeant. Contemplatrices item, non quasi symbolorum, quæ vel sensu vel mente percipiuntur spectatrices, neque varietate contemplationis sacrarum Scripturarum ad Deum elevatæ, sed tanquam omni cognitione simplici altioris luminis expletæ, et contemplatione illius pulchritudinis, quæ est effectrix et origo pulchritudinis, et quæ supra substantiam est, et in tribus splendet, quatenus fas est, refertæ: communionis vero Jesu similiter participes factæ, non quasi in imaginibus sancte informatæ, quæ veluti formæ in eis deificam similitudinem expriment, sed tanquam vero ad eum appropinquantes in ipsa prima participatione cogitationis luminum ejus deificorum; nec non quod Deum imitabili ratio. **55** sublimissimo ipsis modo sit indulta, et in primæva, quantum his fas est, potentia divinis ejus humanisque virtutibus communicent. Similiter perfectæ sunt, non quasi

A Αὐτὴ μὲν ἡ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν ὡς καθ' ἡμᾶς ἐκφαντήρια ⁵⁰· λεχθέν δὲ, τίνα τὴν ἱεραρχίαν αὐτῶν οἰόμεθα. Τὸν μὲν γὰρ ἀπάσης ⁵¹ ἱεραρχίας σκοπὸν τῆς θεομιμήτου θεοειδείας ἐξηρητημένον ἀρρεπῶς εἶναι, καὶ τὸ διαίρεισθαι πᾶσαν ἱεραρχικὴν πραγματείαν, εἰς μετοχὴν ἱερῶν καὶ μετάδοσιν καθάρσεως ἀμιγῶς, καὶ θεοῦ φωτὸς, καὶ τελεστικῆς ἐπιστήμης, ἀρκούντως ἤδη πρὸς ἡμῶν εἰρησθαι νομίζω· νῦν δὲ εἰπεῖν ἀξιῶμαι τῶν ὑπερτάτων νοῶν, πῶς ἡ κατ' αὐτοὺς ἱεραρχία διὰ τῶν λογίων ἐκφαίνεται. Ταῖς πρώταις οὐσίαις, αἱ μετὰ τὴν οὐσιοποιῶν αὐτῶν θεαρχίαν ἰδρυμέναι, καὶ ὅλον ἐν προθύροις αὐτῆς τεταγμέναι, πάσης εἰσὶν ἀοράτου καὶ ὁρατῆς ὑπερβητικαὶ γεγονυίας δυνάμεως, ὡς οἰκίαν ⁵² οἰητέον εἶναι καὶ κατὰ πᾶν ὁμοειδῆ τὴν ἱεραρχίαν. Καθαρὰς μὲν οὖν αὐτὰς ἡγητέον, οὐχ ὡς ἀνείρων κηλίδων καὶ μολυσμῶν ἠλευθερωμένας, οὐδ' ὡς προσύλων ἀνεπίδέκτους φαντασιῶν, ἀλλ' ὡς πάσης ὑφέσεως ἀμιγῶς ὑψηλοτέρας, καὶ παντὸς ὑπόθεδηχότος ἱεροῦ· κατὰ τὴν ὑπερτάτην ἀγνότητα, πάσαις ταῖς θεοειδεστάταις δυνάμεσιν ὑπεριδρυμένας, καὶ τῆς οἰκείας αὐτοκινήτου ⁵³ καὶ ταύτοκινήτου κατὰ τὸ φιλοθέως ἀτρεπτον τάξεως ἀρρεπῶς ἀντεχομένας, καὶ τὴν ἐπὶ τὰ χεῖρα κατὰ τι μείωσιν οὐδ' ὄλως εἰδυίας, ἀλλ' ἀπρωτον ἀεὶ καὶ ἀμετακίνητον ἐχούσας τὴν τῆς οἰκείας θεοειδοῦς ἰδιότητος ἀμιγεστάτην ἰδρυσιν. Θεωρητικὰς δὲ αὖθις, οὐχ ὡς αἰσθητῶν συμβόλων νοερῶν ⁵⁴ θεωρῶν; οὐδὲ ὡς τῇ ποικιλίᾳ τῆς ἱερογραφικῆς θεωρίας ἐπὶ τὸ θεῖον ἀναγομένας, ἀλλ' ὡς πάσης αὐλοῦ γνώσεως ὑψηλοτέρου φωτὸς ἀποπληρουμένης, καὶ τῆς τοῦ **C** καλλοποιῶ καὶ ἀρχικοῦ κάλλους ὑπερουσίου καὶ τροφανοῦς θεωρίας, ὡς θεμιτῶν, ἀναπιμπλαμένας· τῆς δὲ Ἰησοῦ κοινωνίας ὡσαύτως ἤξειωμένας, οὐχ ἐν εἰκόσιν ἱεροπλάστοις μορφιστικῶς ἀποτυποῦσι τὴν θεουργικὴν ὁμοίωσιν, ἀλλ' ὡς ἀληθῶς αὐτῷ πλησιαζούσας ἐν πρώτῃ μετουσίᾳ τῆς γνώσεως τῶν θεουργικῶν αὐτοῦ φώτων· καὶ μὴν ὅτι τὸ θεομίμητον αὐταῖς ὑπερτάτως δεδώρηται, καὶ κοινωνοῦσι, κατὰ τὸ αὐταῖς ἐφικτῶν, ἐν πρωτουργῆ δυνάμει ταῖς θεουργικαῖς αὐτοῦ καὶ φιλανθρώποις ἀρεταῖς. Τετελεσμένας δὲ ὡσαύτως, οὐχ ὡς ποικίλλας ἱερᾶς ἀναλυτικῆς ἐπιστήμην ἔλλαμπομένας, ἀλλ' ὡς πρώτης καὶ ὑπερεχούσης θεώσεως ἀποπληρουμένας, κατὰ τὴν ὑπερτάτην ὡς ἐν ἀγγέλοις τῶν θεουργιῶν ἐπιστήμην· οὐ γὰρ δι' **D** ἄλλων ἁγίων οὐσιῶν, ἀλλὰ πρὸς αὐτῆς τῆς θεαρχίας ἱεραρχοῦμεναι, τῷ ἐπ' αὐτὴν ἀμέσῳ ⁵⁵ ἀνατείνεσθαι, τῇ πάντων ὑπερεχούσῃ δυνάμει καὶ τάξει, καὶ πρὸς τὸ πάναγνον καὶ κατὰ παναρρεπῆς ⁵⁶ ἰδρύονται, καὶ πρὸς τὴν αὐλοῦ καὶ νοητὴν εὐπρέπειαν, ὡς θεμιτῶν, εἰς θεωρίαν προσάγονται, καὶ τοὺς τῶν θεουργιῶν ἐπιστημονικοὺς λόγους, ὡς πρώταις καὶ περὶ Θεοῦ

VARIÆ LECTIONES.

⁵⁰ γρ. ἐκφαντορία. ⁵¹ D. S. P. Ch. τὸ μὲν γὰρ, ἀπάσης. ⁵² ὡς non habet Ch. S. P. Sc. Sar. οἰκίαν, M. ⁵³ C. D. P. ἀεικινήτου. ⁵⁴ ἡ νοερῶν, Ch. D. P. Sc. ⁵⁵ D. P. S. ἀμέσως, quam lectionem Scot. expressit. ⁵⁶ Ch. D. D. πᾶν ἀρρεπῆς.

οὔσαι, μουῦνται πρὸς αὐτῆς τελεταρχίας ἢ ὑπερτά-
τως ἱεραρχούμεναι.

summa puritate summaque constantia stabiluntur; et pro immateriali ac spiritali decore suo, quantum fas est, ad contemplationem promouentur, atque scientificis divinorum operum rationibus, tanquam primæ Deoque proximæ, erudiuntur ab ipsomet initiandi principio, eminenti modo consecratæ.

§ III.

Τοῦτα γοῦν οἱ θεολόγοι σαφῶς δηλοῦσι τὸ, τὰς μὲν ὑφειμένους τῶν οὐρανίων οὐσιῶν διακόσμησεις, πρὸς τῶν ὑπερβεβηκυῶν εὐκόσμως ἐκδιδάσκεισθαι τὰς θεωρητικὰς ἐπιστήμας· τὰς δὲ πασῶν ὑψηλότερας, ὑπ' αὐτῆς θεαρχίας, ὡς θεμιτὸν, τὰς μυστικὰς ἐλάμπεσθαι. Τινὰς μὲν γὰρ αὐτῶν εἰσάγουσι πρὸς τῶν προτέρων ἱερώς μουμένους, τὸν Κύριον εἶναι ἢ τῶν οὐρανίων δυνάμεων, καὶ Βασιλέα τῆς δόξης, τὸν εἰς οὐρανοὺς ἀνθρωποπρεπῶς ἀναληφθέντα· τινὰς δὲ πρὸς αὐτὸν Ἰησοῦν διαπορούσας, καὶ τῆς ὑπὲρ ἡμῶν αὐτοῦ θεωργίας τὴν ἐπιστήμην μαθητιώσας, καὶ ταύτας αὐτὸν Ἰησοῦν ἀμέσως μουῦντα, καὶ πρωτοδότως αὐταῖς ἐκφαίνοντα τὴν αὐτοῦ φιλόφρονον ἀγαθοεργίαν· Ἐγὼ γάρ, φησὶ, διαλέγομαι δικαιοσύνην καὶ κρίσιν σωτηρίων. Ἄγαμαι δὲ, ὅτι καὶ τῶν ἐπουρανίων ἢ οὐσιῶν αἱ πρῶται, καὶ τόσον ἀπάσας ὑπερκεῖμεναι, τῶν θεαρχικῶν ἐλλάμψεων ὡς μεσοπετεῖς εὐλαβῶς ἐφίενται· καὶ γὰρ οὐκ αὐτόθεν ἐρωτῶσι, Διὰ τί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια; πρὸς αὐτὰς δὲ διαποροῦσι πρότερον, ἐνδεικνύμεναι μὲν, ὅτι μαθητιῶσι, καὶ τῆς θεωρητικῆς γνώσεως ἐφίενται, μὴ προπηδώσαι δὲ τῆς κατὰ θέλειαν πρόβδον ἐνδιδομένης ἐλλάμψεως. Οὐκοῦν ἡ πρώτη τῶν οὐρανίων νοῶν ἱεραρχία, πρὸς αὐτῆς τελεταρχίας ἱεραρχουμένη, τῷ ἐπ' αὐτὴν ἀμέσως ἀνατείνεσθαι, τῆς παναγεστάτης καθάρσεως τοῦ ἀπλήτου φωτὸς τῆς προτελείου τελεσιουργίας ἀναλόγως αὐτῇ πληρουμένη, καθαίρεται, καὶ φωτίζεται, καὶ τελεσιουργεῖται, πάσης μὲν ὑφέσεως ἀμιγῆς, πρώτου δὲ φωτὸς πλήρης, καὶ πρωτοδότου γνώσεως καὶ ἐπιστήμης μέτοχος ἀποτελουμένη. Συνελὼν δὲ καὶ τοῦτο φαίην ἂν οὐκ ἀπεικότως, ὅτι καὶ καθαρὸς ἐστὶ, καὶ φωτισμὸς, καὶ τελείωσις, ἡ τῆς θεαρχικῆς ἐπιστήμης μετάληψις, ἀγνοίας μὲν οἷον ἀποκαθάρουσα, τῇ κατ' ἀξίαν ἢ ἐνδιδομένη γνώσει τῶν τελειότερων μυστικῶν, φωτίζουσα δὲ αὐτῇ τῇ θεῷ γνώσει, δι' ἧς καὶ καθαίρει τὴν οὐ πρότερον ἐποπτεύουσαν ἢ ὅσα νῦν ἐκφαίνεται διὰ τῆς ὑψηλότερας ἐλλάμψεως, καὶ τελειοῦσα πάλιν αὐτῷ τῷ φωτὶ, τῇ καθ' ἑξὶν ἐπιστήμῃ τῶν φαναστάτων μυστικῶν.

Hoc igitur theologi perspicue declarant, ut inferiores quidem cælestium essentialium ordines, a superioribus divinorum operum scientiam convenienti modo percipiant; ii vero qui omnibus antecellunt, ab ipsamet Deitate summa, uti fas est, sacris disciplinis illustrantur. Quosdam enim eorum introducunt, a superioribus sacrosancte eruditos, illum esse Dominum cælestium virtutum Regemque gloriæ, qui humana specie assumptus est in cælum nonnullos item circa ipsummet Jesum hæsitantes, divinique ejus pro nobis suscepti operis scientiam discentes, ipsumque Jesum eos per se docentem, ac primam ejus summam in homines benignitatem explicantem. Ego enim, inquit, loquor justitiam et judicium salutaris*. Miror autem, primas etiam cælestium essentialium, tantumque cæteris præstantes, non secus ac medias, divinarum quoque illustrationum desiderio timide affici; neque enim illæ per se quærunt, Cur rubra sunt vestimenta tua? sed prius secum hæsitant attonitæ, declarantes quidem se discendi avidas divinæ operationis appetere cognitionem, verum hanc, ante divinam indulgentiæ sibi illustrationis processionem, minime prævenire. Prima igitur cælestium intelligentiarum hierarchia ab ipsomet initiandi principatu consecrata, per eam qua in ipsum immediate subigitur, sanctissimam purgationem, pro captu suo referta copioso lumine perfectissimæ sanctificationis, purgatur, et illuminatur atque perficitur; omnis quidem vilitatis 56 expers, primæ vero lucis plena, primæ cognitionis atque scientiæ participatione perfecta. Compendio denique non abs re dixerim, divinæ scientiæ participationem esse purgationem et illuminationem, atque perfectionem: dum quidem ignorantiam quodammodo expiat per perfectorum mysteriorum scientiam, quæ pro sua cuique dignitate conceditur; per divinam vero cognitionem illuminat, qua etiam purgat mentem illam, quæ antea non viderat ea, quæ modo illi per sublimiorem illustrationem elucidantur, rursumque perficit eodem ipso lumine, per stabilem scientiam clarissimarum eruditionum.

§ IV.

Αὕτη μὲν οὖν ἐστὶν, ὡς κατ' ἐμὴν ἐπιστήμην, ἡ πρώτη τῶν οὐρανίων οὐσιῶν διακόσμησις, ἡ κύκλιος

Atque hic quidem, quantum capio, primus est cælestium essentialium ordo, qui in circuitu Dei

* Isa. LXIII, 1.

VARIÆ LECTIONES.

* Ch. μουῦνται καὶ τελοῦνται πρὸς αὐτῆς τῆς τελεταρχίας. Cujus lectionis vestigium est in veteri Sc. translatione. ἢ Τὸ, Κύριον εἶναι, Ch. D. S. ἢ Cl. D. S. θαυμάζω δέ. Ch. ὅτι τῶν οὐρανίων. D. ὑπερ-ουρανίων. ἢ Ch. D. S. P. τῇ κατὰ τάξιν. Veteres translationes consentiunt. ἢ D. ἐποπτεύουσαν.

circaque Deum immediate consistit, simpliciterque et jugiter æternam ejus anihil cognitionem, juxta sublimissimam, quæ in angelis inest semper, mobilem constitutionem; ita ut et multis beatisque perfruat contemplationibus, simplicibusque et immediatis collustrationibus illuminetur divinoque cibo saturetur; atque illo quidem primæva diffusionis copioso, unco tamen et invariato unificoque, propter divinæ refectionis unitatem. Quin et multa quoque Dei consuetudine operumque communicatione dignus est habitus, propter ejus cum illo, quanta potest existere, habitudinum actionumque similitudinem probatissimarum: plurimas quoque res divinas eminenti quadam ratione cognoscit, divinæ scientiæ cognitionisque, quantum fas est, particeps effectus; quamobrem etiam terrigenis laudes ejus theologia tradidit, quibus sublimissimæ illius illustrationis eminentia sacrosancte declaratur. Nonnulli siquidem ex illo ordine, ad sensum accommodate loquendo, quasi vox et fremitus aquarum multarum clamant: *Benedicta gloria Domini de loco suo*^b: alii vero celeberrimum illud et veneratione plenissimum divinæ laudis canticum exclamant: *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth, plena est omnia terra gloria tua*^c. Has autem sublimissimas cœlestium intelligentiarum hymnologias, sive laudum celebrationes, jampridem in iis, quæ de divinis hymnis conscripsimus, pro facultate nostra explanavimus, ibidemque de illis satis superque pro modulo nostro dictum est; ex quibus id, memoriæ causa impresentiarum repetere sufficiat, ut primus ille ordo a divina **57** bonitate, quantum par est, theologica illustratus scientia, eandem deinde, ceu benefica hierarchia, sequentibus transcripserit, illud, ut compendio dicam, docens, quemadmodum veneranda, et superlænedicta, omnique laude digna Divinitas, a deicapacibus intelligentiis, quantum ab iis cognosci ac celebrari potest, jure debeat deprædicari, cum sint quasi deiformes, divini quidam loci, ut eloquia testantur, divinæ requietis: nec non ut monas unitasque, quæ tribus inest Personis, a supercœlestibus naturis ad infima usque terræ per suam benignissimam res omnes penetret providentiam, tanquam quæ omnis sit essentiæ superprincipiale principium et causa, nec non superessentialiter universa incomprehensibili suo complexu comprehendat.

Θεοῦ καὶ περὶ Θεὸν ἀμέσως ἐστηκυῖα, καὶ ἀπλῶς καὶ ἀκαταλήκτως περιχορεύουσα τὴν αἰώνιον αὐτοῦ γνώσιν, κατὰ τὴν ὑπερτάτην ὡς ἐν ἀγγέλοις ἀεικίνητον ἴδρυσιν, πολλὰς μὲν καὶ μακαρίας ὄρωσα καθαρῶς θεωρίας, ἀπλᾶς δὲ καὶ ἀμέσους μαρμαρυγὰς ἔλλαμπομένη, καὶ θείας τροφῆς ἀποπληρουμένη· πολλῆς μὲν, τῇ πρωτοδότῳ χύσει· μίᾳ δὲ, τῇ ἀποικίλτῳ καὶ ἰνοποιῷ τῆς θεαρχικῆς ἐστιάσεως ἐνότητι. Πολλῆς δὲ κοινωνίας Θεοῦ καὶ συνεργίας ἡξιωμένη, τῇ πρὸς αὐτὸν, ὡς ἐφικτὸν, ἀφομοιώσει τῶν καλῶν ἐξείων τε καὶ ἐνεργειῶν· πολλὰ δὲ τῶν θείων ὑπερκειμένως γινώσκουσα, καὶ θεαρχικῆς ἐπιστήμης καὶ γνώσεως ἐν μετουσίᾳ κατὰ τὸ θεμιτὸν γιγνομένη· διὸ καὶ ὕμνους αὐτῆς ἢ θεολογία τοῖς ἐπὶ γῆς παραδέδωκεν, ἐν οἷς ἱερῶς ἀναφαίνεται τὸ τῆς ὑπερτάτης αὐτῆς ἐλλάμψεως ὑπερέχον. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῆς, αἰσθητῶς εἰπεῖν, ὡς φωνῆ ὑδάτων πολλῶν ²² ἀναβοῶσιν· *Εὐλογημένη ἡ δόξα Κυρίου ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ*· οἱ δὲ τὴν πολυύμητον ἐκείνην καὶ σεβασμωτάτην ἀνακράζουσι θεολογίαν· *Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος Κύριος Σαβαώθ, πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ*. Ταύτας δὲ τὰς ὑπερτάτας τῶν ὑπερουρανίων ²³ ναῶν ὕμνολογίας ἤδη μὲν ἐν ταῖς περὶ τῶν θείων ὕμνων, ὡς ἐφικτὸν, ἀνεπτύξαμεν, καὶ εἴρηται περὶ τούτων ἐν ἐκείνοις ὡς καθ' ἑμᾶς ἱκανῶς· ἀφ' ὧν εἰς ὑπόμνησιν ἀρκεῖ φάναι τοσοῦτον κατὰ τὸν πᾶρόντα καιρὸν, ὅτι τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην ἢ πρῶτη διακόσμησις, ὡς θεμιτὸν, ἐλλαμφθεῖσα πρὸς τῆς θεαρχικῆς ἀγαθότητος ταύτης, ὡς ἀγαθοειδῆς ἱεραρχία, καὶ τοῖς μετ' αὐτὴν ἐξῆς μεταδέδωκεν, ἐκείνη κατ' ἐπιτομήν εἰπεῖν ὑφηγουμένη, τὸ τὴν σεβασμίαν αὐτὴν καὶ ὑπερεῤῥημον καὶ πανεύφημον θεαρχίαν θεμιτὸν εὐλόγως εἶναι πρὸς τῶν θεοδόχων, ὡς ἐφικτὸν, γινώσκεισθαι καὶ ὑμνεῖσθαι ναῶν· οὗτοι γὰρ εἰσιν ὡς θεοειδεῖς οἱ θεῖοι τόποι τῆς θεαρχικῆς, ὡς τὰ λόγια φησι, καταπαύσεως· καὶ μὴν ὅτι μόνος ἐστὶ καὶ ἕνας τρισυπόστατος, ἀπὸ τῶν ὑπερουρανίων οὐσιῶν ἄχρε τῶν ἐσχάτων τῆς γῆς διεῖσα τὴν ἀγαθωτάτην αὐτῆς ἐπὶ πάντα τὰ ὄντα πρόνοϊαν, ὡς πάσης οὐσίας ὑπερἄρχιος ἀρχὴ καὶ αἰτία, καὶ πάντων ὑπερουσίως ²⁴ ἀσχέτῳ συνοχῇ περιεδραγμένη.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. Angelicis ordinibus in tres hierarchias distributis, hoc capite agit de nominibus ac proprietatibus primæ hierarchiæ, scilicet seraphim, cherubim, thronorum, retrogrado illos ordine recensens. Ac primum quidem eorum nomina interpretans ait, seraphim *incensores* seu *calefacientes* interpretari, quod igne et amore divino quasi ardeant, et alios succedant: *seraph* enim Hebraice significat *ardere*: unde et serpentes illi igniti, quos Deus immisit Israelitis, Numer. xxi, 7, vocantur *seraphim*; cherubim vero *copiam cognitionis* seu *diffusionem sapientiæ*: propter quod apud Ezechielem cap. 1, pleni oculis describuntur, ad eorum perspicacitatem insinuantem: quæ et thronis attribuit, quorum nomen sublimem omnino statum insinuat supra res omnes elevatum, ipsimet summæ Deitati, non secus ac sedes sedenti, proximum, immobilitate præterea firmitateque præstantem.

^b Ezech. iiii, 12. * Isa. vi, 3

VARIE LECTIONES.

²² non habent πολλῶν M. P. S. Sc. Sar. ²³ Ὀράνιον, M. Sc.

§ II. Quanta hujus hierarchie dignitas sit, primis ostendit ex ordinis locique sublimitate, secunda ab extrema puritate, tertio ex contemplandi præcellentia, ut quæ ex ipsomet Divinitate quas immediate illustrationes accipiat. Proprium enim est seraphim, in amore Dei ardere, et alios ad incendium divini amoris promovere, et ordinare diligenti formam tribuere: et quia immediate Deo junguntur, merito principaliter et perfectius in ipsis sunt theophaniæ, et ad aliud extraneum amatum non divertunt. Cherubim quoque primo et principaliter refulcent radio divini luminis, eo quod vicinius primæ veritatis conjunguntur. Horum officium est promovere alios ad divinam cognitionem: ideoque præ cæteris dicuntur lucere, quia plenitudinem, quam suscipiunt, aliis interioribus communicando transfundunt. Throni vero dicuntur, eo quod in eis quodammodo Deus sedeat, et judicia sua decernat; quare in his præcipue refulcet rectitudo iudicii divini. Hi quoque virtutem Dei, quam superne accipiunt, ad inferiores transfundunt.

§ III. Docet infer orem spiritus a superioribus, et supremos ab ipsomet Deo initiari; et simul in exemplo, quod Isaias ponit de angelis circa Christum æconomiam illustratis ostendit, quanta cum reverentia supremi illi spiritus illustrationem excipiant; et quomodo per eandem experientur, illuminentur, perficiantur. Locus autem Isaiæ, quem affert, est ex cap. LXIII, 1: *Quis est iste, qui venit de Edom?* etc., ubi victoria Christi de peccato, mundo et dæmone, etsi mystica et incruenta fuerit, describitur tamen per modum victoria et cadis eruentis. Hinc admirantibus angelis respondit Christus, stolam, id est vestem suam, non suo sanguine (etsi id multo magis sic, quam literaliter, accipiant), sed inimicorum errore esse sordidam. Dicit etiam se eisdem virtute propria superasse, ac conculcasse quasi in torculari. Estque victoria non sordidius ista II Regum XII, quam sumpsit David de Ammonitis qui legatos violaverant, dum super eos ferrata corpora trahere fecit, quibus dissecerentur et contererentur. Figurata autem dicitur ibi Christus venire de Edom et Bosra civitate Moabitarum, quasi de hostium anorum regione; quia Idumæi, posterius Esau, et Moabitæ, posterius Lot acerrimi erant hostes Judæorum. Pro responsione ergo ait Christus, se esse Messiam, 58 qui iustitiam et salutem, quam promisit propugnando et expugnando comparavit.

§ IV. Exponit ex Ezechiele et Isaiæ, quomodo prima illa hierarchia assiduis Dei laudibus sit intenta. Quamquam autem in adorando Deo reverentiam adhibeant, ostendit ex visione Isaiæ, qui c. VI, ait se vidisse Dominum specie scilicet aliqua corporis, quomodo a propheta in illo statu videri poterat, sedentem in throno, et super thronum, sive, ut Septuaginta habent, iuxta, vel in circuitu, seraphimos alatos, scilicet sensibili ritum specie: *Sex alæ erant, et sex alæ alteri, duabus velabant faciem ejus, et duabus velabant pedes ejus, id est, suos*: nam Meliora pronomina reciproca a non reciprocis sæpe non distinguunt. Non igitur velare dicitur faciem vel pedes Dei, quomodo id a quis velat, sed præ reverentia faciem suam velabant et pedes suos, id est, summa, vel vitam inferioris corporis partem; sicut cherubim ab Ezechiele viii velabant corpora sua⁴, ne scilicet quid in thoracibus Dei vel prophetam videmus oculis obiceretur. Tropologicè seraphim ibi typum exhibet humani et promptæ ac cæcæ obedientiæ, dum lecta facie atque oculis, quasi proprio iudicio abnegato, et inferiori corporis parte lecta, per quam affectus designantur, duas alas expeditas retinet ad volandum, id est divina jussa peragenda. Vide plura in Opusculo S. Basilii de vita et consuetudine seraphim, ubi singulariter mysticam explanationem tradit. Et clamabant alter ad alterum, id est, alterius verbis, seu ἀντιφωνῶς ab his enim seraphimis didicisse Ecclesiam æternis vocibus psalmos decantare, tradit Damascenus in opere de Τριστύχι, id est Trisanto; et hic insinuat Dionysius, dum ait, a suis hanc Deum celebrandi formulam æquevocaliter transcriptam esse. Hinc etiam Ecclesia in prelatione missæ dicit, *Et beati seraphim*. Ubi nota genus neutrum quo et Septuaginta utuntur; cum tamen seraphim, ut et cherubim, sint terminationis et generis masculini, nec cum neutro genere Hebræi careant. Cujus rei fundamentum videtur esse, quod quatuor cherubim ab Ezechiele visi, speciem haberent animalium, ideoque ab eo cap. 1, vocentur animalia, et consequenter vox ista, nunc masculino nunc neutro usurpatur, sicut intellecto scilicet vel non subintellecto nomine animalis. Jam vero cum hæc Isaiæ visio sit Ezechiele sit jerusalemis, ut etiam a quibusdam eadem putetur, hinc Septuaginta interpretes, quos sequitur Ecclesia, nomen cherubim et seraphim genere neutro efferunt. Exclamant autem, *Sancius, sanctius, sanctius*, ubi quidam putant, Deum vel Christum tali modo Isaiæ apparentem τριστύχιον, id est, *ter sanctum*, a seraphimis appellari; sed alii communius et verius tenent enim S. Dionysius, in hac visione totius SS. Trinitatis imaginem prophetæ objectam fuisse: et ob Patrologiarum quidem Trinitatem, *ter sanctum*, ob essentiam vero unitatem, singulariter Dominum Deum vocari. Quod ex ipsomet Isaiæ probatur: Primo, quia c. VI, VIII, ideo Deus de mittendo propheta quasi deliberans, dicit: *Quem mittam? si quis ibi nobis?* Secundo, quia filium spectatum hic ad Isaiam visum clare dicit sanctus Joannes cap. III, 41. Sanctus Paulus vero Act. XXVI, 26, dicit hanc missionem factam esse a Spiritu sancto, ecce clare duas personas. Sanctus Damascenus vero dicit, etiam Patrem hic in solio ædificata apparuisse; et satis id confirmat Epistola ad Hebræos, ubi generatim ait Patrem multatam illam locutionem per prophetas. Adde quod alioquin pauca sunt in antiquo Testamento de SS. Trinitate testimonia.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (12).

§ I. Τὸ ζ' κεφάλαιον, περὶ τῆς πρώτης καὶ ὑπερ-
κειμένης των τάξεων τριῶν των σερὰφίμ καὶ των
χερουβίμ καὶ θρόνων διαλαμβάνει. Ταύτην οὖν, φησὶ,
εὐχώντως, λέγομεν, ὅτι πᾶσα ἐπωνυμία τῶν οὐρανίων
τάξεων καθ' ἑμᾶς μὲν λέγεται, ἀναγωγὴν δὲ ἔχει τῆς
ἐκείνου ὑποκειμένου ιδιότητος: οὐ μόνον γὰρ τοπικῶς
καὶ αἰσθητικῶς μὲρροῦνται δὲ τὴν ἑμᾶς τέρου ἀδελφόντων.

⁴ Ezech. 1.

(12) Vide schol. S. Maximi tom. II, cap. 7.

§ I. Septimum caput, quod est de primo ac supremo ordine tertioque, seraphim et cherubim ac thronos complectitur. Hunc igitur, inquit, celebrantes, dicimus, omnem cognominacionem ordinum coelestium secundum nos quidem pronuntiare, sed in se uniuersumque superlatæ proprietatis analogiam continere: non solum enim localiter et sen-

nibiliter efformantur propter nostram imbecillitatem, **A** verum etiam sensibiliter nominantur, quantum auctus capit. Si quis autem dicat, nominum quoque interpretationem ad captum auditus nostri proferri, atque insuper quid intellectuale esse ac **59** sublimius (siquidem et nomen intelligimus, verbi gratia calefacientes, quinetiam ejus explicationem, quid significet calefacientes, recte scimus): et si quis dixerit nomen ipsum magis sensibiliter efferri, quam nominis interpretationem; primum quidem sciat facilius nomen capti quam ejus rationes, quoad intelligentiam, verbi gratia, facilius est pronuntiare nomen calefacientes, quam horum explicationem afferre; atque hominem nominare facilius est, quam ejus definitionem tradere: illud enim sensu obvium, ad hoc vero ratione ac interpretatione opus est. Quid igitur novum, si etiam hic, tam nomine rerum caelestium quam nominis explicatione sub sensum auditus cadente, nihilominus dicimus nos magis sensibiliter demonstrare aliquid per nomen quam per nominis explicationem? Atque hoc quidem primum. Secundum vero, quod denuo non tantum interpretationi immoramur, quas nihil sublimius, quod cogitemus, habeamus; verum etiam ipsam præterea interpretationem mente reconciliamus, et dum audimus nominari calefacientes, efficiendi et illuminandi facultatem, quam mente concipimus, interpretamur, ipsamque vim efficiendi atque illuminandi denuo ad sublimiorem contemplationem adducimus. Quapropter recte dicebamus quod non solum sensibiliter efformantur, verum etiam sensibiliter efferantur. Ac sanctum quidem nomen seraphim, ut lingua fert Hebræorum, vel incensores significat, vel calefacientes, quæ utique nomina et eadem sunt et diversa: eadem quidem, quoniam utraque ab igne desumpta, scilicet incendere, et quasi totum comburere (hoc enim declarat verbum *ἐμπερῶ*, id est *penetro, incendio*, quasi totum pervadens) et calefacere. Rursum vero diversa sunt, quoniam aliud est, totum comburere, et aliud tantum calefacere. Nomen autem cherubim significat *multitudinem cognitionis*, vel *fusionem sapientiæ*; quod nimirum multa cognoscant, idque sapienter; et constanter, et non solum superficialiter, ac si quis dicat quæ confusata sunt in semet ipsis. Merito igitur prima distinctio ab excellentissimis essentiis sancte efficitur (hoc enim insinuat illud sanctificatur), quoniam ordinem habent omnibus superiorem, ut qui juxta Deum immediate collocatur (nam ante hanc nullus alius ordo est) et immobiliter manet, unde etiam in ipsum tantam vicinissimum, primus initiatio seu perfectio derivatur. Primigenias autem apparitiones Dei vocat, quod in eis primum **60** operando vim suam exerant: comprehendunt enim divinam illustrationem, et evadunt sapientes; indeque ipsas illustratio est atque cognitio. Hinc etiam rex alas habere perhibentur, quod valde elevatae sint: sensus enim numerus perfectus est, quod constet suis

ἀλλὰ καὶ αἰσθητῶς λέγονται, καθ' ἕσον ἢ ἀκοηχωρεῖ. Εἰ δέ τις λέγει, ὅτι καὶ τῶν ὀνομάτων ἐρμηνεία χωρητικῶς τῇ ἀκοῇ ἡμῶν λέγεται, καὶ λοιπὸν τί ἐστὶ τὸ νοητὸν καὶ ὑψηλότερον (καὶ γὰρ γινώσκωμεν τὸ ὄνομα, ὅτι θερμαίνοντες τυχόν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξήγησιν γινώσκωμεν, τί δηλοῖ τὸ θερμαίνοντες)· καὶ τί ἂν εἴποι τις τὸ ὄνομα αἰσθητῶς λέγεσθαι, πλεόν τῆς ἐξηγήσεως τοῦ ὀνόματος· γινώσκω, πρῶτον μὲν, ὅτι εὐληπιότερόν ἐστι τὸ ὄνομα, παρ' ὃ οἱ λόγοι ἕσον εἰς κατανοήσιν· ἤγουν τὸ εἰπεῖν θερμαίνοντας, ἢ τὸ εἰπεῖν τὴν τούτων ἐξήγησιν καὶ τὸ εἰπεῖν ἀνθρώπων, ἢ τὸ εἰπεῖν τὸν ὄρισμὸν αὐτοῦ· τὸ μὲν γὰρ ἐγγύς τῆς αἰσθήσεως, τὸ δὲ λόγου καὶ ἐρμηνείας δεῖται. Τί γοῦν ξένον, εἰ καὶ ἐνταῦθα καὶ τοῦ ὀνόματος τῶν οὐρανίων αἰσθησεί τῇ ἀκοῇ ὑποπίπτοντος, ἀλλὰ καὶ τῆς δηλώσεως τοῦ ὀνόματος ὑποπιπτούσης τῇ ἀκοῇ, ὁμοῦ λέγομεν, ὅτι αἰσθητικωτέρως δηλούμεν τῷ ὀνόματι, παρ' ὃ τῇ τοῦ ὀνόματος ἐξηγήσει; Καὶ πρῶτον μὲν τοῦτο· δευτέρον δὲ, ὅτι οὐδὲ πάλιν τόσον τῇ ἐξηγήσει ἐμμένον, ὡς μὴ ἔχειν νοεῖν τι ὑψηλότερον, ἀλλὰ καὶ εἰ τῷ νοῦ παραπέμπομεν τὴν ἐξήγησιν, καὶ θερμαίνοντας ἀκούοντες, τὸ δραστικὸν τε καὶ φωτεινὸν ἐνοοῦντες ἐξηγούμεθα, αὐτὸ δὲ πάλιν τὸ δραστικὸν τε καὶ φωτεινὸν εἰς ὑψηλότεραν ἀνάγωμεν θεωρίαν. Ὅθεν καλῶς ἐλέγομεν, ὅτι μὴ μόνον αἰσθητῶς μορφοῦνται, ἀλλὰ καὶ αἰσθητῶς λέγονται. Καὶ ἡ μὲν ἀγία ἔνομασία τῶν σεραφίμ, ὡς ἡ γλῶττα τῶν Ἑβραίων βούλεται, ἢ τὸ ἐμπερησῆς δηλοῖ, ἢ τὸ θερμαίνοντας, ἢ δὴ ταῦτα τὰ ὀνόματα, καὶ ταῦτά εἰσι, καὶ ἕτερα. Ταῦτά μὲν, ὅτι ἀμφοτέρω ἐκ πυρός εἰσι, τὸ τε ἐμπερῶ, οἶονεὶ ἀλοκαυτοῦν (τοῦτο γὰρ δηλοῖ, ἀπὸ τοῦ ἐμπερῶ, οἶονεὶ τὸ διδίου διερχόμενον), καὶ τὸ θερμαίνειν. ἕτερα δὲ πάλιν εἰσὶν, ὅτι ἄλλο δηλοῖ τὸ δι' ὄλου καλεῖν, καὶ ἄλλο τὸ μόνον θερμαίνειν. Ἡ δὲ ἔνομασία τῶν χερουβιμ πλῆθος δηλοῖ γνώσεως, ἢ χύσις σοφίας. τοῦτο δὲ ἐστίν, ὅτι καὶ πολλὰ γινώσκουσι, καὶ σοφῶς καὶ ἀραρότως ταῦτα γινώσκουσιν, οὐκ ἐπιπολαιῶς· καὶ ὡς ἂν τις εἴποι διαπιστοῦντα αὐτὰ ἑαυτοῖς. Εἰκότως οὖν ἡ πρώτη τῶν διακοσμήσεων ἐκ τῶν υπερτάτων οὐσιῶν λερῶς ἐνεργεῖται, (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἐρουργεῖται)· τάξις γὰρ ἔχουσι τῶν πασῶν ὑψηλότεραν, τοῦ περιθεῖν ἀμέσως ἰδρῦσθαι (οὐ γὰρ ἐστὶ πρὸ αὐτῆς ἕτερα τάξις,) καὶ ἀμετακινήτως εἶναι, κάκειθεν εἰς αὐτὴν ἀρχικωτέρως ὡς ἐγγυάτω μεταδιβάσθαι τὴν τελειώσιν. Πρωτουργοὺς δὲ λέγει θεοφανείας, ὅτι εἰς αὐτοὺς πρώτους ἐργάζονται ἐνεργοῦμεναι αἱ θεοφάνειαι· ἐπιδράττονται γὰρ τῆς θείας ἐλλάμψεως, καὶ σοφίζονται· ἐκεῖθεν ἐστὶν αὐτοῖς καὶ τὸ ἐλλάμπεσθαι, καὶ τὸ γινώσκειν. Ὅθεν κάκεινα μὲν ἐξαπτέρυγα λέγονται, ὡς κατὰ πολὺν ὑπερρημένα· ἐξ γὰρ τέλειος ἀριθμὸς ἐστίν, ὅτι σύγκειται ἐκ τῶν μερῶν αὐτοῦ, ἅπερ εἰσὶ τὸ ἡμισυ, ἤγουν τὰ τρία· τὸ τρίτον, ἤγουν τὰ δύο· καὶ τὸ ἕκτον, ἤγουν τὸ ἐν· τρία δὲ καὶ δύο καὶ ἐν πάλιν ἐξ. Τὰ δὲ χερουβιμ πολυόμενα, ὡς πλῆθος γνώσεως ἔχοντα. Τὰ γοῦν τοιαῦτα ὀνόματα ὀνομάζονται, κατὰ ἐκφαντορίαν καὶ δηλώσιν τῶν ἕξεων αὐτῶν, ὃ ἐστὶ τῶν ἐμμόνων διαθέσεων. Αἱ γὰρ θεῖαι δυνάμεις καθ' ἕξιν ἔχουσι τὸ θεοειδὲς, ἕξις δὲ ἐστὶ πριότης ἐμμονος· ἢ δὲ τοιαύτη ἕξις οὐ

σιωμένη ἰστί κατά θείαν χάριν, οὐ μὴν ὡς συμβεβη-
 κός ἐὶν ὑποκειμένω, διὰ τὸ ἄβυλον αὐτῶν καὶ ἀσάμα-
 τον· ἐκείθεν γὰρ ἀπελήλαται καὶ πᾶσα σύνθεσις ὀλι-
 κή, καὶ τὸ τῆς ὕλης πάλιν ἄμορφον ἐκείθεν ἐξιώριται.
 Ὡς τε γοῦν δυνάμεθα λέγειν, ὅτι πρῶτως οὔσαι ἐν
 ἐτέρῃ τινὶ καταστάσει, ὑστερον προσελάθοντο τὰς
 τοιαύτας ἀρετάς, (τοῦτο γὰρ τῶν συνθέτων·) οὔτε
 ἀμόρφωτοι ὕλαι οὔσαι, ὑστερον εἰδοποιήθησαν ἐν ταῖς
 τοιαύταις ἀρεταῖς· ἀλλ' ἐξ ὑπαρχῆς οὕτω θεία ἐκτι-
 σθησαν χάριτι. Τοῦτο δὲ δῆλον ἐκ τοῦ αὐτοῦ τοῦ ἁγίου
 Διονυσίου, λέγοντος πρὸς τῶν τέλει τοῦ τετάρτου κε-
 φαλαίου τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας, οὐσιώδεις
 εἶναι τὰς τοιαύτας ἔξεις· καὶ ἐκ τοῦ, τὸν πεσόντα,
 ἀποβαλόντα τὰς ἀρετάς μεταχθῆναι εἰς ἀλλοίαν, ὡς
 ἂν τις εἴποι, κατάστασιν φύσεως, σκοτεινῆν τε καὶ
 φθονεράν, καὶ κακίας πλήρη, καὶ ἐναντίαν κατὰ
 πάντα τῇ θείᾳ καὶ ἀγγελικῇ πολιτείᾳ· τοιαύτη γὰρ
 ἡ τῶν ἀγγέλων ἔξις οὐσιώδης, οἷα καὶ ἡ τοῦ πυρὸς
 καθ' ἑξὶν καύσις. Τὸ γοῦν τῶν σεραφίμ ὄνομα ἐξη-
 γούμεθα, ὅτι τὸ πῦρ ἀεικίνητόν ἐστι, θερμόν ἐστι,
 ὄξύ ἐστι, (κατὰ αὐτοῦ γὰρ τοῦ λίθου τοῦς τόπους
 εισθύνει·) ἀναγωγικόν ἐστι τῶν ὑποβεβηκότων, καὶ
 δῆλον ἐκ τῶν ἀναθυμιάσεων, πῶς τῇ θερμῇ τοῦ
 ἡλίου ἀνάγονται· θρασυτήριόν ἐστι πρὸς τὴν τῶν ἐγ-
 ριζόντων ὁμοίωσιν, πυρώδη γὰρ ποιεῖ τὰ ἐγγίζοντα,
 ὀλοκαυτοῖ, καθαίρει· ἀπερικάλυπτόν ἐστιν, ἀσβε-
 στον ἔχει τὸ φωτιστικὸν καὶ φωτιστικόν, καὶ πόρρω
 τὸ σκότος ἐλαύνει. Ταύτας ἔχουσι τὰς ἔξεις ὑπερκο-
 σμίως τὰ σεραφίμ· ἀκατάληκτά εἰσι καὶ ὑπερζήτον-
 τα, καὶ ἀνένδοτα πρὸς τὴν περὶ θεοῦ ἀεικίνησιν,
 καὶ τὰς ὑποβεβηκίας τάξεις ἀνάγουσι, καὶ πρακ-
 τικῶς ἀναζωπυροῦσι, καὶ ἀφομοιοῦσι πρὸς τὴν
 ὁμοίαν ζῆσιν καὶ τὸν πόθον τὸν ἐνθεον, καὶ δι' ὅλου
 πρηστηρίως καθαρτικά εἰσι, καὶ τὸ φωτιστικὸν ὑπερ-
 ἔχουσιν ἐκ θεοῦ, καὶ τὸ φωτιστικὸν καθ' ὃ τὰ ἄλλα
 φωτίζουσιν, ἀπερικάλυπτον καὶ ἀσβεστον ἔχουσιν·
 ἔστι γὰρ ὡς ὕλη ὁ θεὸς πόθος αὐτοῖς, καὶ πάσης
 σκοτοποιίας ἐπέκειντά εἶναι, ὡς τῇ θείᾳ λαμπρότητι
 ἀναπτόμενα.

quam ferventes, et ad Deum incessabiliter semper
 re ipsa suscitanti, et ad eorundem **61** fervorem
 omnino ignite purgati, atque formam lucis quam
 illuminant, inabsconsam et inextinctam possident :
 divinam enim desiderium illis est vice materiæ;
 et omni obtenebratione superiores sunt, ut qui divino splendore sunt succensi.

Τὰ δὲ χερουσίμ εἰσιν ὀνομαζόμενα κατὰ τὸν λό-
 γον τῆς παρ' ἡμῖν γνώσεως· ἡ ἡμετέρα γὰρ γνώσις,
 καὶ γνωστικὴ ἀφ' ἑαυτῆς ἐστι, καὶ δεκτικὴ τῆς
 ἐξωθεν μαθήσεως. Ὡς περὶ γὰρ ἡ ἀγνωσία διττὴ
 ἐστίν, ἡ μὲν κατὰ ἀπόφασιν, ὅτι τόδε τι οὐ γινώ-
 σκομεν, γινώσκουμεν δὲ ὅτι οὐ γινώσκομεν, ἢν καὶ
 ἀπλήν ἀγνοίαν λέγουσιν· ἡ δὲ κατὰ διάθεσιν, ὅτι οὐ
 γινώσκοντες ἀπατώμεθα, καὶ οἰόμεθα γινώσκειν, καὶ
 οὐδὲ αὐτὸ τοῦτο εἶδαμεν, ὅτι οὐ γινώσκομεν, ἢν δὲ
 καὶ διπλήν καλοῦσιν ἀγνοίαν, τῶν τε μὴ γινώσκειν,
 καὶ τῶν μὴ γινώσκειν ὅτι οὐ γινώσκει· οὕτω καὶ ἡ
 γνώσις διττὴ, ἡ μὲν ὅτι γινώσκει, καθ' ὃ καὶ γνω-
 στικὴ λέγεται· ἡ δὲ ὅτι μανθάνει καὶ δέχεται γινώ-
 σιν, καὶ γινώσκει· ὅτι ὠφέληται, καθ' ὃ λέγεται καὶ

A partibus, quæ sunt, dimidium, nempe tria; ter-
 tium, nempe duo; et sextum, nempe unum : tria
 autem, et duo, et unum rursum sex sunt. Chera-
 bim autem multos oculos, tanquam multitudinem
 cognitionis, habent. Ejuscemodi itaque nominibus
 appellantur, secundum manifestationem ac decla-
 rationem habituum suorum, id est affectuum im-
 manentium. Nam virtutes divinæ secundum habi-
 tum habent deiformitatem, habitus autem est : qua-
 litas immanens : ejuscemodi autem habitus essentiam
 suam habet secundum gratiam divinam, non autem
 est ut accidens in subjecto, propter eorum imma-
 terialitatem et incorporeitatem, inde enim omnis
 tam compositio materialis, quam informitas mate-
 riæ, exsulat. Quamobrem dicere non possumus,
 B quod primum in aliquo alio statu existentes, postea
 virtutes ejuscemodi acceperint (hoc enim composi-
 torum est); neque quod informes essent materiæ,
 postea istiusmodi virtutibus adornatæ sint; sed ab
 initio tales divina gratia creatæ sunt. Quod clare
 patet cum ex ipso S. Dionysio, dicente sub finem
 quarti capituli *Hierarchie ecclesiasticæ*, istiusmodi
 habitus esse substantiales; tum etiam ex eo quod
 is qui cecidit, virtutibus abjectis, ad alium, ut ita
 quis dixerit, naturæ statum sit translatus, obscuro
 scilicet, et invidiæ malitiæque plenum, atque
 divinæ et angelicæ vitæ instituto contrarium : istius-
 modi enim angelorum habitus substantialis est,
 non secus atque ignis secundum habitum adustio
 est. Nomen itaque seraphim explicamus, quod sit
 C ignis semper mobilis, calidus, subtilis (quoniam
 etiam ipsius lapidis poros penetrat), qui inferiora
 sursum elevat, ut perspicuum sit ex exhalationi-
 bus, quomodo calore solis attollantur : qui sui si-
 multudinem appropinquantibus ingenerat, propin-
 qua enim omnia ignita reddit, penitus adurit, pur-
 gat : qui abscondi nequit, luciformitatem et illu-
 minandi vim inextinctam obtinet, et procul tene-
 bras propellit. Hisce habitibus supermundialiter
 præditi sunt seraphim : indefessi sunt ei supra
 motu cientur inferioresque ordines adducunt, ac
 divinamque desiderium excitant et informant, et
 ex Deo habent, et illuminandi vim qua cætera illu-
 minant, et desiderium illis est vice materiæ;

D Cherubim autem nominati sunt, secundum ra-
 tionem nostræ cognitionis : siquidem notitia nostra
 etiam intelligens est a se, et externam suscipit
 disciplinam. Sicut enim ignorantia duplex est, una
 nimirum negativa, ut quando aliquid non cognoscimus,
 scimus autem nos id non nosse, quam simp-
 licem vocant ignorantiam; alia vero est habitualis,
 quando ignorantes decipimur, et putamus nos in-
 telligere neque id ipsum agnoscimus quod non scia-
 mus; quam idcirco duplicem ignorantiam appellant,
 cum quod ignoret, tum quod id ipsum nesciat se
 ignorare : sic etiam cognitio duplex, una quidem
 quis cognoscit, secundum quod cognoscens appel-
 latur; alia vero quia discit atque accipit notitiam,

et agnoscat quid prosit, secundum quod etiam gnara dicitur, Est insuper cognitio nostra speculativa, ut quae super ora se scrutatur: est etiam communicativa, ut quando illarum, quibus plena est, scientiarum disciplinam in alios, qui ea indigent, transfundit. Haec etiam omnia habent cherubim: intelligunt ac contemplantur divinam claritatem, cognitione moventur ad id quod vere est amabile, nec non illustrationem accipiunt a Deo per virtutes ipsis anteriores, et divinam scrutantur pulchritudinem, in virtute nimirum primigenia, secundum quam praeter ceteris primo loco una cum thronis ac seraphim hauriunt apparitionem. Hi enim tres ordines una quaedam sunt hierarchia, et primigeniam in omnibus virtutem sortiuntur: omni enim iam invisibili quam visibili virtute majores sunt primi tres isti ordines. Sunt cherubim etiam communicativi, eam, qua repleti sunt, sapientificam distributionem inferioribus instillando profusione sapientiae suae.

Agedum, etiam sanctorum et sublimissimorum atque excelsorum thronorum nomen consideremus. Thronus sublimis a terrenis elatus, thronus sursum ferens, et sessores suos constanter ac compacte sursum ferri faciens: thronus est capax illius quem fert, et receptaculum sessoris sui. Idem in sanctis istia thronis considerare **62** liceat: eximuntur enim ab omni humi reptatione, et ad anteriora sursum efferuntur, ita ut nulla illos teneat abjecta propensio vel instinctus, et ad inferiora nutus. Verumenimvero nota quod noster thronus sursum ferri faciat sessorem suum; sanctissimos autem thronos ab eo quod sursum ferantur denominari, et indeficienter in sublimi habitare, et juxta Altissimum inconcusse collocari, et divinum illapsum excipere. Verum absque passione haec intellige, et immaterialiter (id est enim *supermundialiter*), ne quis illam ad anteriora viam esse corporalem existimet, ne in iis Deus circumseribi videatur. Et deiferi sunt, non substantia, sed gratia, et ministrorum more prompti ad divinas susceptiones. Illud vero deiferum dixi non substantia, quia et beatus Basilus carnem dixit esse deiferam; sed caro Domini secundum substantiam, et secundum hypostasin unita ipsi erat Verbo Deo, tanquam quae ferebat Deum Verbum secundum unionem inseparabilem, proprie ac vere ipsius caro, et dicta et existens; throni vero non secundum substantiam, sed secundum gratiam, ut dictum est, habentes Deum in senectus ineffabili ratione, deiferi nuncupantur.

§ II. Haec quidem, quantum effari possumus, et pro facultate nostra, nominum ipsorum est explanatio declaratioque: post haec vero dicendum, quam hierarchiam et mystagogiam eorum existimemus. Illud namque, omnis nimirum hierarchiae scopum, sive nostram quis dixerit sive caelestem, ex Deum unitante deiformitate indeclinabiliter dependere, atque omnem sacerdotalem functionem

γνωριστική. Ἔστιν ἡ ἡμετέρα γνώσις καὶ θεωρητική, οἰοῦντι ἐρευνητικὴ τῶν ὑπὲρ αὐτήν. Ἔστι καὶ κοινωνικὴ, ἐξ ὧν ἐν τῷ ἀναπνεύματι τῶν νοημάτων χεῖρ πρὸς τοὺς ὑποδεεῖς τὴν μάθησιν. Ταῦτα πάντα ἔχουσι καὶ τὰ χερουβίμ· γνωστικά εἰσι καὶ θεοπτικά τῆς θείας λαμπρότητος, κίνησιν ἔχοντα γνώσεως πρὸς τὸ ὄντως ἐράσιμον, καὶ δεκτικὰ φωτοδοσίας ἐκ τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν πρὸ αὐτῶν δυνάμεων, καὶ ἐξεταστικά τῆς θείας εὐπρεπείας, ἀλλ' ἐν πρωτουργῶ δυνάμει, καθ' ἣν δηλονότι πρότερος τῶν ἄλλων τὰς ἐμφανεῖας ἔχουσιν, ὡς καὶ οἱ θρόνοι, καὶ ἐτι τὰ σεραφίμ. Ταῦτα γὰρ τὰ τρία τάγματα, μία τις ἱεραρχία ἐστὶ, καὶ πρωτουργὸν ἐπὶ πᾶσι τὴν δύναμιν ἔχουσι· πάσης γὰρ ἀοράτου καὶ ὁρατῆς δυνάμεως μείζους εἰσὶν αἱ πρῶται τρεῖς αὐτὰ τάξεις. Ἔστι τὰ χερουβίμ καὶ κοινωνικά ἐν τῷ ἀναπνεύματι τῆς σοφοποιῶ μεταδόσεως ἀφθόνως μεταδιδόναι τοῖς δευτέροις κατὰ τὴν χύσιν τῆς σοφίας αὐτῶν.

Ἔρει καὶ τὴν τῶν ἁγίων καὶ ὑψηλοτάτων καὶ ἐπιρμένων θρόνων ἐπωνυμίαν κατιδῶμεν. Ὁ θρόνος ὑψηλὸς τῶν γῆινων ἐπιρμένος, ὁ θρόνος ἀνωφερῆς, καὶ ποιῶν τοὺς ἐν αὐτῷ ἄνω φέρεσθαι ἰδρυμένους, παγίως· ὁ θρόνος δεκτικὸς τινος ὃν φέρει, καὶ τοῦ καθημένου ὑποδοχὴ ἐστίν. Οὕτως ἐστίν ἰδεῖν καὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων τούτων θρόνων· ἐξαιρούνται γὰρ πάσης χθαμαλῆς ὑφέσεως, καὶ πρὸς τὸ ἄναπτες ἀναφέρονται, ὡς μηδὲν αὐτοὺς ἔχειν περιπετείαν ὑφέσεως ἢ τοῦ ἐνδόσεως, καὶ τῆς πρὸς τὰ κάτω νεύσεως. Πλὴν σημειώσαι, ὅτι καὶ ὁ ἐνταῦθα θρόνος ἄνω ποιεῖ φέρεσθαι τοὺς ἐν αὐτῷ· οἱ δὲ ἀγιώτατοι θρόνοι, ἐν τῷ ἄνω φέρεσθαι, οὕτως ἐπονομάζονται, καὶ ἀνωκισμένοι εἰσὶν ἀκλινῶς, καὶ περὶ τὸν Ὑψιστον ἀκατασίτως ἰδρυμένοι, καὶ δεκτικοὶ τῆς θείας ἐπιφοιτήσεως. Πλὴν ἀπαθῶς νόει ταῦτα, καὶ ἀβλως, (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ὑπερκοσμῶς) ἵνα μὴ νομίση τις τὸ ἄναπτες ὁδὸν εἶναι σωματικὴν, ἵνα μὴ περιορίζεσθαι δόξῃ θεοῦ ἐν αὐτοῖς. Καὶ θεοφόροι εἰσὶν οὐ κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ χάριν, καὶ θεραπευτικῶς ὑπτιοὶ πρὸς τὰς θείας ὑποδοχάς. Οὐ κατ' οὐσίαν δὲ εἶπον, τὸ θεοφόρον, ὅτι ὁ μακάριος Βασιλεὺς τὴν θεοφόρον εἶπε σάρκα· ἀλλ' ἡ μὲν σὰρξ τοῦ Κυρίου κατ' οὐσίαν καὶ καθ' ὑπόστασιν ἦνωτο αὐτῷ τῷ Θεῷ Λόγῳ ὡς φέρουσα τὸν Θεὸν Λόγον καθ' ἑνωσιν ἀδιάσπαστον, αὐτοῦ σὰρξ καὶ λεγομένη καὶ ὑπάρχουσα κυρίως καὶ κατὰ ἀλήθειαν· αἱ δὲ θρόνοι οὐ κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ χάριν, ὡς εἴρηται, ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς τὸν Θεὸν ἀβρότητι λόγῳ, θεοφόροι λέγονται.

§ II. Αὕτη μὲν ἡ σὺν ὀνομάτων ἐκφαντορία καὶ δηλώσις, ὡς καθ' ἡμᾶς εἶπειν, καὶ τὴν ἡμετέραν δύναμιν λεκτέον δὲ μετὰ ταῦτα, τίνα τὴν ἱεραρχίαν αὐτῶν καὶ τὴν μυσταγωγίαν οἰόμεθα. Ἴδὲ μὲν γὰρ εἶναι τὸν τῆς ἀπάσης ἱεραρχίας σκοπὸν, καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς εἶποι τις, καὶ τὴν οὐρανίαν, ἐξηρητημένον καὶ ἐκκρεμῆ τῆς ὁμομιμήτου θεοειδίας ἀκλινῶς, καὶ τὸ διακριθῆσαι πᾶσαν πραγματείαν ἱερατικὴν εἰς δύο ταῦτα. εἰς τε

μετοχὴν καὶ διδόνειν, (πρῶτον γὰρ μετέχομεν, καὶ εἶτα μεταδίδομεν καὶ ἡμεῖς καὶ οἱ ἄγγελοι. Τίνος δὲ μετέχομεν, καὶ τίνος μεταδίδομεν; πάντως καθάρσεως ἀμιγῶς καὶ ἀύλου, καὶ θείου φωτός, καὶ τελειότητος καὶ μυστικῆς ἐπιστήμης· πρῶτον γὰρ καθαιρόμεθα, εἶτα φωτίζομεθα, μετέπειτα δὲ τελειοῦμεθα μετ' ἐπιστήμης, καὶ θεοποιούμεθα, ὡς περὶ δὲ καὶ πρῶτον καθαιρούμεν, εἶτα φωτίζομεν, μετέπειτα δὲ τελειοῦμεν ἐπιστημονικῶς), ἀρχοῦντες ἤδη διελθόμενοι· νῦν δὲ εἶχεται ἀξίως τῶν προκειμένων εἰπεῖν, πῶς ἢ κατ' αὐτοὺς ἱεραρχία παρὰ τῆς ἱερᾶς καὶ θείας Γραφῆς δηλοῦται ἡμῖν. Ταῖς πρώταις οὐσίαις, αἵτινες μετὰ τὴν θεϊαν οὐσιοποιῶν καὶ δημιουργικὴν οὐσίαν ἴδρυνται, καὶ ὅσον ἐν προθύροις ταύτης εἰσι τεταγμένοι, καὶ ὑπερβεβήκασι πάσης κτιστῆς δρατῆς καὶ ἀόρατου φύσεως, ἦγουν τῇ πρῶτῃ διακοσμήσει τῶν θεϊῶν δυνάμεων, οἰκίαν ὑποληπτέον εἶναι καὶ κατὰ πᾶν ὁμοφυῆ τὴν ἱεραρχίαν. Καθεξῆς δὲ εἴθισι τὰ τῆς ἱεραρχίας ἰδιώματα, πῶς καθαρὰ αὐταί, πῶς θεωρητικαί, πῶς τετελειωμένοι, ἐξηρημένως πάντως καὶ οὐ κατ' ἀνθρώπων, ἵνα οἰκία ταῖς οὐσίαις ἢ ἱεραρχία ἦ. Καθαρὰ τοίνυν εἰσιν οὐ κατὰ ἀνθρώπων· ἐπὶ γὰρ τῶν ἀνθρώπων καθαρὸν λέγονται ἢ οἱ ἀπὸ κηλίδων καὶ μολυσμῶν καθαρθέντες, ἢ καὶ οἱ μέλλαντες ἐκ γενέσεως προσύλων φαντασιῶν ἀνεπιδεκτοί. Οὐ τοίνυν αἱ πρῶται δυνάμεις καθαρὰ τοιοῦτοτρόπως λέγονται, ἀλλ' ὡς ὑψηλότεραι καὶ ἐπέκεινα πάσης μολυντικῆς ὑφίσταται, καὶ παντὸς ὑποβεβηχότος καθαρῶν τε καὶ ἱεροῦ ἔγχεσθαι, κατὰ τὴν ὑπερτάτην καὶ οὐκ ἐκ συγκρίσεως καθαρότητα. Καὶ ὡς περὶ τὸ φῶς ἐν φωτιστικαῖς δυνάμεσιν ἴδρυνται, καὶ ἕλλη τις οὐκ ἔστιν οἰκειότερα δύναμις τοῦ φωτός, εἰ μὴ φαίνει· οὕτω καὶ αὐταί ἐν δυνάμεσι θεοειδεστάταις ὑπερἴδρυνται, καὶ ἀντέχονται μὲν κατὰ τὸ ἀτρεπτον αὐτῶν, ἔξερ ἔσχον τοῦ Θεοῦ χάριτι. Τοῦτο δὲ νήσον, οὐχ ὅτι κατὰ φύσιν ἀτρεπτοί εἰσι, (μόνον γὰρ τὸ κατὰ φύσιν ἀτρεπτον τοῦ Θεοῦ ἔστιν,) ἀλλ' ὅτι διὰ τῆς ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν ἔχον ἐρέσεως ἐπὶ τὸ θεῖον βέψασαι, ἔμειναν οὕτως, ἔξιν ὡς περ ἔχουσαι τὸ ἀμετακίνητον· τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ φιλοθέως ἀτρεπτον τούτων. Ἐκ γοῦν τοῦ τὸ θεῖον φιλεῖν ὀλιχῶς, τῆς οἰκίας ἀεικινήτου καὶ ταυτοκινήτου τάξεως ἀντέχονται, τῆς εἰσὶν ἀπαραλλάκτου καὶ ἀμεταδόλου καὶ ὡσαύτως ἐχούσης· κινήσεις δὲ εἶναι ἐπ' αὐτῶν αἱ ἀπαστοι περὶ τὰς νήσεις ἐνέργειαι, νόες γὰρ εἰσιν ἀσίγητοι. Τὸ δὲ ἀντεχομένας γράφεται καὶ ἀνεχομένας· ἀνέχονται δὲ, ὅτι οὐκ ἔχουσι κόρον τινά, οὐδὲ βάρος, οὐδ' ἔλιγγον, διὰ τὸ ἀεὶ κινεῖσθαι περὶ ταῦτον, ὅπερ ἐφ' ἡμῖν συμβαίνει, καθ' ἢ εἴρηται, *Μεταβολὴ πάντων ἡδὲ· ἀλλ' ἐκείναι ἀνέχονται μὲν ἀρρεπῶς τῆς οἰκίας τάξεως, καὶ τὴν ἐπὶ τὰ χεῖρω μείωσιν παντελῶς ἠγνοήκασιν· ἀπαιτων γὰρ καὶ ἀμετακίνητον ἔχουσι τὴν τῆς οἰκίας θεοειδοῦς ἰδιότητος ἴδρυναι, καὶ ἀμιγεστάτην πρὸς τὰ χεῖρω καὶ τὴν ἐναντίαν ἔξιν τε καὶ ἐνέργειαν. Εἶπε πῶς καθαρὰ, νῦν δὲ λέγει πῶς θεωρητικαί, ὅτι καὶ τοῦτο οὐ κατὰ ἀνθρώπων· ἐπὶ γὰρ τοῖς ἀνθρώποις θεωρὰ λέγονται οἱ τῶν μυστηρίων ἐπόπται διὰ τῶν συμβολικῶς λεγομένων, ἢ αἰσθητῶς τελουμένων περὶ Θεοῦ. Ἔσχον δὲ καὶ οἱ ἄγιοι τινὰς ἐμ-*

In hæc duo, scilicet participationem et transfusionem, dividi (siquidem primum participamus, ac deinde transfundimus, tam nos quam angeli. Quid vero participamus, aut quid transfundimus? omnino puram et immaterialem expiationem, sive divinum lumen, sive perfectivam mysticamque scientiam: primum enim expiamur, deinde illuminamur, ac tandem scientia perficimur atque deificamur; eodem utique modo primum expiamus, deinde illuminamus, tandemque scientifice perficimus), sufficienter est demonstratum: nunc autem opto digne de rebus propositis disserere, quomodo nimirum illorum hierarchia ex sacris divinisque litteris nobis declaratur. Primis essentiis, quæ post divinam illam substantialitatem atque creatam materiam collocantur, et quasi in vestibulis ejus depositæ sunt, omnemque **63** superant creatam visibilem et invisibilem naturam, primæ, inquam, divinarem virtutum distributioni, propriam et in omnibus æqualem hierarchiam esse putandum est. Deinde ponit hujus hierarchiæ proprietates, quomodo puræ sint, quomodo contemplativæ, quomodo perfectæ, per excellentiam videlicet, et non secundum hominem, ut propria naturis his hierarchia sit. Puræ itaque sunt, non secundum hominem: apud homines enim puri dicuntur, vel qui a maculis et inquinamentis expiati sunt, vel qui sic manent a nativitate, ut materiales nullas plantias admittant. Primæ itaque virtutes non hoc modo puræ nominantur, sed ut sublimiores et excelsiores omni dejectione inquinante, atque omni transcendentali sacraque puritate sanctiores, secundum sublimissimam et incomparabilem puritatem. Et, sicut lux in illuminantibus virtutibus collocatur, et non est alia magis propria virtus lucis, si non apparet; sic etiam hæc inter maxime deformes virtutes supercollocantur, ac perseverant secundum immutabilitatem suam, quam Dei gratia obtinuerunt. Quod sic intelligo, non quasi a natura sint immutabiles (nam immutabilitas soli Deo a natura competit), sed quod, præ ingenti ad bonum propensione, ad numen divinum conversæ, hoc modo permanserint, immutabilitatem quasi habitum obtinentes: hæc enim illarum est in Deo amando immutabilitas. Ex eo itaque quod Deum totaliter ament, suam semper eodem modo se moventem ordinem tenent, quem quodammodo immutabilem, et constantem, et eodem modo habent: motiones autem illas sunt, indesinentes intellectuum operationes; mentes enim sunt quæ nunquam silent. Vox autem ἀντεχομένας, id est perseverantes, ascribitur etiam ἀνεχομένας, id est sustinentes; sustinent autem quia neque satiætem, neque gravitatem, neque vertiginem habent ex eo quod semper circa idem moventur, uti nobis accidit, juxta trium illud: *Omnium variatio dulcis est*; verum ipsæ constantem quidem ordinem suum tenent, et in deterius imminutionem omnino non agnoscunt; sed inconcussam semper et immobilem deformis suæ proprietatis sedem habent, rebus nullis vilioribus admistam, neque cum con-

trario habitu et operatione. Dixit quomodo puræ sint; nouc quomodo contemplatiuæ sint pandit; quoniam etiam hoc non secundum hominem: siquidem hominibus contemplantes dicuntur, qui mysteria contuentur per **64** ea quæ symbolice dicta vel sensibilibus perfecta sunt circa Deum. Sancti autem quædam apparitiones Dei habuerunt, cum per sensibilia symbola, sicut Abraham et Jacob; tum per intellectibilia, sicut quidam e prophetis, qui dixit: *Et ecce plena gloria domus Domini**, quænam enim esset gloria ista, mente percipimus. Non sic utique cælestes virtutes contemplantur, neque varietate scripturistarum contemplationum ad diuinum nomen adducuntur; sed contemplatiuæ dicuntur, tanquam adimpletæ lumine sublimiori: neque tantum sensibili, verum omni immateriali cognitione plenæ, ejus quod vere ac proprie bonum est, diuina, inquam, contemplatione sanctissimæ Trinitatis: ipsius quoque Jesu communionis gaudent, participatione, inquam, gloriæ ac splendoris Christi corporis; siquidem una cum carne Patri assidet, ut Filius et Verbum ejus. Cum autem uniuersam hierarchia definita sit sacer ordo, et scientia, et operatio, accedens, quantum fas est, ad deiformitatem, nec non, insitis sibi diuinitus illustrationibus, proportionem quadam ad Dei adducta imitationem considera hic illam hierarchiæ partem, quæ est scientia sive contemplatio, quomodo ad deiformitatem componatur, et quoniam modo ad imitandum Deum adducatur: utique non in imaginibus sacro modo factis, prophetarum more, diuinam experimentibus similitudinem, ac deiformitatem conformantur (Græce αποτυπούσαι, pro αποτυπούσαις, masculinum pro feminino posuit; Atticorum more, sicut κλυτὸς Ἰπποδάμεια), sed dicuntur contemplantes, tanquam ipsi vere appropinquantes, sine sacris efformationibus, hoc enim est in primaria participatione cognitionis, quasi immediate et citra symbola similitudinem effigiantia. Quid enim illis conferat sapphirus, et electrum, et quilibet generis ejusdem, ad diuinæ conusationis contemplationem, cum ejus immediate participant cognitionem? Quomodo autem cognitio atque contemplatio ad deiformitatem assimilat cognoscentem? quia contemplans admiratur, admirans desiderat, desiderans expiatur, expiatus vero pro conditione cælestium essentialium cognoscit expiationem, et, sicut supra dictum est, deiformis efficitur, et ad deiformitatem assimilatur. Quomodo vero etiam ad Dei imitationem adducantur, tradit. Hoc ipsum vero etiam his donatum est, ipsumque participant, non in totum, sed quantum fas est amicis ejus virtutibus, **65** quæ juxta prophetam cælum obtegunt, contemplantibus, ad quas per contemplationes adducuntur, in primæua scilicet virtute; nam illustrationem aliæ per alias accipiunt a Deo, sed ad ipsum intentionem, et

Α φανείας Θεοῦ, καὶ δι' αἰσθητῶν συμβόλων, ὡς ὁ Ἀβραάμ καὶ ὁ Ἰακώβ· καὶ διὰ νοερῶν, ὡς ὁ ἐκ τῶν προφητῶν εἰπὼν, Καὶ ἰδοὺ κλιθήσῃς δόξης ὁ οἶκος Κυρίου· τίς γὰρ ἦν ἡ δόξα ἐκεῖνη, κατανοήσομεν. Οὐχ οὕτω τοίνυν καὶ αἱ οὐράναι δυνάμεις θεωροῦν, οὐδὲ τῇ τοικίλῃ τῶν ἱερογραφικῶν θεωριῶν ἐπὶ τὸ θεῖον ἀνάγονται· ἀλλὰ θεωρητικαὶ λέγονται, ὡς ἀποπληρούμεναι φωτὸς ὑψηλοτέρου· καὶ μὴ μόνον αἰσθησεως, ἀλλὰ καὶ πάσης ἀλλοῦ γνώσεως, καὶ ἐμπιπλάμεναι τῆς τοῦ ὄντως καὶ κυρίως καλοῦ, τῆς θείας λέγω καὶ τριαδικῆς θεωρίας· τῆς δὲ Ἰησοῦ κοινωνίας ἡξιωμένοι, τῆς μετοχῆς λέγω καὶ τῆς δόξης, καὶ τῆς λαμπρότητος τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ· μετὰ σαρκὸς γὰρ τῷ Πατρὶ συνεδρεῦει ὁ Υἱὸς καὶ Ἄγιος αὐτοῦ. Ἐπεὶ δὲ καθόλου ἡ ἱεραρχία τάξις ἱερῶ ὄρισθη, καὶ ἐπιστήμη, καὶ ἐνέργεια, ἀφομοιουμένη ὡς ἐπικτὸν, πρὸς τὸ θεοειδὲς, καὶ ἀναλόγως ταῖς ἐνδιδόμεναις ἐλλάμψεσιν ἐπὶ τὸ θεομίμητον ἀναγομένη, ἐνταῦθα σκέψαι τὸ μέρος τῆς ἱεραρχίας, τὴν ἐπιστήμην, ἡγουν θεωρίαν, πῶς πρὸς τὸ θεοειδὲς ἀφομοιωταί, καὶ πῶς ἀνάγεται πρὸς τὸ θεομίμητον· οὐκ ἐν εἰκόσι γοῦν ἱερῶς πλασθείσαις παρὰ τῶν προφητῶν ἀποτυπούσαι τὴν θεῖαν ὁμοίωσιν, πρὸς τὸ θεοειδὲς ἀφομοιωταί. (τὸ ἀποτυπούσαι δὲ ἀντὶ τοῦ ταῖς ἀποτυπούσαις, τὸ ἀρσενικὸν ἀντὶ θηλυκοῦ ἀτιπῶς, ὡς τὸ· Κλυτὸς Ἰπποδάμεια·) ἀλλὰ πῶς θεωρητικαί, ὡς ἀληθῶς αὐτῷ πλησιάζουσαι, καὶ δίχα τῶν ἱεροπλαστικῶν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἐν πρώτῃ μετουσίᾳ τῆς γνώσεως, οἰνεὶ ἀμέσως καὶ δίχα συμβόλων ὁποτυπούντων τὴν ὁμοίωσιν. Τί γὰρ ἐκεῖναις ὁσαμφοίρος, καὶ ὁ ἥλεκτερος, καὶ πᾶν εἴ τι τοιοῦτότροπον πρὸς θεωρίαν τῆς θείας μαρμαρυγῆς, ἐν ἀμέσῃ οὐσαις μετουσίᾳ τῆς γνώσεως; Πῶς δὲ ἡ γνώσις καὶ ἡ θεωρία ἀφομοιοῦν πρὸς τὸ θεοειδὲς τὸν γινώσκοντα; εἰ δὲ θεωρῶν θαυμάζει, ὁ θαυμάζων ποθεῖ, ὁ ποθῶν καθαιρεταί, ὁ καθαιρόμενος (ἀναλόγως δὲ ταῖς οὐρανίαις οὐσίαις νοεῖ τὴν κάθαρσιν, καθὼς ἀνωτέρω ἐλέχθη,) θεοειδῆς γίνεται, καὶ πρὸς τὸ θεοειδὲς ἀφομοιωταί. Πῶς δὲ καὶ πρὸς τὸ θεομίμητον ἀνάγεται, φησί. Δεδόρηται δὲ καὶ αὐτὸ ταῦταις, καὶ κοινωνοῦσιν οὐ δι' ὄλου, ἀλλ' ὅσον ἐπικτὸν ἐστὶ ταῖς φιλανθρωπίαις αὐτοῦ ἀρεταῖς, ταῖς καλυπτούσαις κατὰ τὸν προφήτην τοὺς οὐρανοὺς ταῖς θεωρητικαῖς, εἰς ἃς διὰ τῆς θεωρίας ἀνάγονται, ἐν πρωτουργῷ δευλαθῆ δυνάμει· τὴν γὰρ ἑλλαμψὶν ἕτερα δι' ἄλλης λαμβάνει ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὴν δὲ πρὸς αὐτὸν τάσιν, καὶ θεωρίαν, καὶ ἔφεσιν, ὡσπερ εἰ ἦσαν ἅπασαι πρώται, οὕτως ἐργάζονται, ἢ ἐν πρωτουργῷ, οἰνεὶ πρωτοτάκτῃ· πρώται γὰρ αὐταὶ ἐτάχθησαν. Ὁμοίως πάλιν καὶ τὴν μετάδοσιν τῆς ἐλλάμψεως πρὸς τὰς ὑπ' αὐτὰς, καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, οὐ μετὰ φθόγου καὶ τινος, ποιοῦνται γλισχρότητος, ἀλλ' ἀφθόνως καὶ πληρεστάτως, ὡσπερ ἂν ἦσαν πᾶσαι τὰ τῆς ἐλλάμψεως πρώται δεχόμεναι· τοῦτο γὰρ καὶ πρῆξην ἡ θεομιμησία ἐλέγετο, τὸ πρὸς τοὺς δεομένους καὶ ἀξίους μεταδοτικόν· καὶ νῦν τοῦτο λέγεται, εἰ κατὰ τοῦτο κοινωνοῦσι ταῖς φιλανθρωπίαις ἀρεταῖς τοῦ Θεοῦ. Ὡσπερ γὰρ τὸ θεοπρεπὲς κάλλος μεταδοτικόν ἐστὶ κατ' ἀξίαν

* Ezech, xliii, 5.

τοῦ οὐραίου φωτός, οὕτω καὶ αὐταὶ πρὸς τοὺς ἀξίους μεταδίδασσι τῆς ἐλλάμψεως ἀφθόνως ταύτη καὶ πληρεστέως. Ἦδη φησὶ καὶ πῶς λέγονται τετελεσμέναι αἱ θεαὶ δυνάμεις. Ἐπεὶ τοίνυν ἡμεῖς τελοῦμεθα διὰ τῆς ἀναλυτικῆς ἐπιστήμης, τῆς ἐξαπλωτικῆς δηλονότι καὶ ἐξηγητικῆς καὶ ἀναγωγικῆς, τῆς ἱερᾶς ἐπιχειρίας τῆς τῶν συμβολικῶν δηλονότι θεαμάτων μυστικῆς, αἱ θεαὶ δυνάμεις οὐχ οὕτως τελούνται, ἀλλ' ὡς ἀποπληρούμεναι τῆς πρώτης καὶ οὐ τῆς διὰ μέσων συμβόλων ὑπερεχούσης θεώσεως κατὰ τὴν ὑπερσάτην τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ ἐπιστήμην, ὅν δὴ καὶ πᾶσα ἱεραρχία καθηγεμόνα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἐνεργείας ἔχει. Ποῖαι δὲ εἰσιν αἱ θεαὶ ἐπιστήμαι, καὶ αἱ θεουργίαι; τὸ καθαιρεῖν, τὸ φωτίζειν, τὸ τελεῖν, ὡς ἐν ἀγγέλοις δὲ εἶπεν, ἐπειδὴ αἱ τοιαῦται θεουργίαι καὶ ἐν ἀνθρώποις γίνονται, ἀλλὰ δι' ἐτέρας ἐπιστήμης ὁ φωτισμὸς δίδεται τοῦτοις καὶ ἡ τελείωσις. Αὗται δὲ αἱ ὑπερβεηκτικαὶ δυνάμεις οὐ δι' ἄλλων ἀγίων οὐσιῶν, ἀλλὰ παρ' αὐτῆς τῆς θεαρχίας μυσταγωγοῦνται ἐν τῷ ἐκ' αὐτῆν ἀμέσως ἀνατείνεσθαι ἐν τῇ δυνάμει τοῦτων καὶ τάξει· οὐδὲ γὰρ ἐκ τάξεως μόνον ἔχουσι τὸ πρὸς Θεὸν ἀνατείνεσθαι, ἀλλὰ καὶ ἐκ δυνάμεως. Τοῦτο δὲ ἐστὶν ὑπερλέγει καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος· Οὐκ οἶδα εἴτε ἐκ τῆς λαμπρότητος ἔχουσιν τὴν τάξιν, εἴτε ἐκ τῆς τάξεως τὴν λαμπρότητα· καὶ γὰρ δύνανται ἔχουσιν ὑπερέχουσαν, καὶ τάξιν ὑπερβεηκτικῆν καὶ ἀνωτάτην. Καὶ διὰ τοῦτο, ὡς μὲν δύνανται ἔχουσαι, πρὸς τὸ πάναγνον καὶ ἀρρεπὲς ἐδραιοῦνται, καὶ οὐ διασειοῦνται· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἀρρεπὲς ὡς δὲ τάξιν ὑψηλοτάτην πρὸς τὴν νοητὴν εὐπρέπειαν καὶ θεωρίαν προσάγονται. Καθὼς δὲ ἐστὶ θεμιτὸν τε καὶ δυνατόν, καὶ τοὺς ἐπιστημονικοὺς λόγους τῶν θεουργιῶν, ὡς πρῶται καὶ περὶ Θεοῦ οἶσαι, παρ' αὐτῆς τῆς τελεταρχίας δηλονότι τοῦ Θεοῦ, μυσταγωγοῦνται.

§ III. Τοῦτο δηλοῦσι καὶ οἱ προφῆται σαφῶς. Τοῦτο, ποῖον; ὅτι αἱ μὲν πρῶται τάξεις ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀμέσως ἐλλάμπονται, αἱ δὲ ὑφειμέναι διὰ τῶν ὑπερβεηκτικῶν. Ἀποδείξεις τοίνυν τῶν εἰρημέκων εἰρησῆ γραφικᾶς, ὅτι τιμὴ μὲν τῶν θεολόγων προφητῶν τὰς ὑπερβεηκτικὰς εἰσάγουσι μυστικὰς παρὰ τῶν προτέρων, τὸν ἀνθρωποπρεπῶς εἰς οὐρανοὺς ἀναλαμβάνοντες, λεγούτων ἐν τῷ ἐρωτᾶσθαι· *Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης;* καθὼς ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ ψαλμῷ ὁ Δαυὶδ λέγει, *Κύριος τῶν δυνάμεων, αὐτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης.* Ἄλλοι δραματοῦργοισιν αὐτὰς πρὸς αὐτὸν διαπορούσας τὸν Κύριον, καὶ γλιχομένας μαθεῖν τὸ τῆς ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίας μυστήριον, τὸ ἔργον τὸ προσήκον Θεῷ· τοῦτο γὰρ ἐστὶν

contemplationem, et affectum ita dirigunt, ac si omnes essent primæ, vel in primævo ac primo quasi ordinato; primæ enim ipsæ ordinatæ sunt. Similiter iterum, etiam munus transfundendi illustrationem in inferiores, et in homines minime cum invidia vel aliqua tenacitate faciunt, sed sine livore et luculentissime, ac si omnes essent primæ quæ illustrationem excipiunt: istiusmodi namque in æquos et dignos distributio, divina quondam dicebatur imitatio; uti etiamnum dicitur, quod secundum hoc amicis Dei virtutibus communicent. Quemadmodum enim ea quæ Deum decet pulchritudo communicat secundum dignitatem lumen suum; ita etiam hæc sine invidia plenissimeque in eos qui merentur distribuunt illustrationem. Deum dicit, quomodo divinæ virtutes perfectæ nominentur. Cum itaque nos perficiamur per peritiam resolvendi, explanandi scilicet et explicandi, et adducendi sacram varietatem, symbolicorum videlicet spectaculorum, institutionis, divinæ virtutes nequaquam hoc modo initiantur, sed quasi a primæ, et nequaquam mediis signis, supereminente deitate replentur, secundum illam summam scientiam operam Dei, quæ et omnis hierarchia præceptorem scientiæ atque operationis habet. Quales porro sunt divinæ scientiæ et operationes? expiare, illuminare, perficere, quemadmodum in angelis dixit, quoniam etiam in hominibus ista sunt; verum in his per aliam disciplinam traditur illuminatio atque perfectio. Hæc vero virtutes supremæ non ab aliis quibusdam sanctis spiritibus, sed ab ipsa divinitate sacris initiantur, dum in ipsamet immediate in virtute ordinæque suo extenduntur; non enim ex ordine solum habent quod ad Deum ex-

§ III. Hoc etiam prophetæ perspicue declarant, Quale hoc? quod nimirum primi ordines ex Deo immediate collustrentur, inferiores vero per superiores. Scripturísticas itaque dictionum affert demonstrationes; quod aliqui quidem theologorum prophetarum inferiores introducunt a prioribus edoctas, cum qui humana specie ad cælos assumebatur, dicentibus cum interrogarent: *Quis est iste rex gloriæ?* sicut in vicesimo tertio psalmo David ait: *Dominus virtutum ipse est rex gloriæ;* alii personas earum inducunt circa ipsum Dominum dubitantes, ac discere cupientes mysterium dispensationis nostræ, quod opus Deo competit; quoniam nostra dispensatio, Dei operatio est: vere enim

Dei opera erant quæcunque ad nostram spectabant dispensationem. Hinc Isaias ait: *Quis est iste qui venit ex Edom* ⁶? et: *Quare rubra sunt vestimenta tua* ⁷? illud ad semetipsas, hoc ad Christum Salvatorem dixisse; quibus Salvator ipse per se prima largitione, et non per alium, manifestat suam humanam beneficentiam. *Ego enim, inquit, qui loquor justitiam, et iudicium salutaris* ⁸. Hactenus, sanctus cum hic introduceat Virtutes interrogantes, non aliquos alios ordines inferiores, sed ipsosmet supremos ac primos qui etiam immediate divinas disciplinas excipiunt. Miror, inquit, quomodo etiam ipsæ primæ cœlestium essentialium, tantumque cæteris præstantes, divinarum illustrationum desiderio ita reverenter afficiantur, ut discant etiam ab invicem ac si mediis ordinis essent, quæ a sublimioribus illustrationem accipere deberent. Etenim mediæ, ut dicebamus, contemplationem quidem et ipsæ indeficientem ad Deum habent, propensionemque: quod autem contemplantes dubitant, hoc a sublimioribus addiscunt, veluti si quis toto quidem cordis affectu feratur in Regem, de eo autem quod videns dubitabat solutionem accipiat a præfecto. Idem omnino etiam hic apparet, ac si Virtutes essent mediis ordinis, et viderent quidem ascendentem, dubitantes autem solutionem peterent ab aliis, secundum ordinem quem divinæ Virtutes habent; neque enim illico, inquit, Dominum interrogant: *Quare rubra sunt vestimenta tua?* sed prius secum hæsitant attonitæ, dicentes: *Quis est iste qui*

67 *ascendit de Edom?* Admirans tandem Sanctus ipse, dubium solvit, aiens, declarari quidem illas discendi avidas, et desiderare scire divinam operationem, modum, inquam, ineffabilem dispensationis, attamen divinam indultæ sibi illustrationis processionem minime prævenire, quod nimirum, licet forte primus ille Virtutum ternio hæsitaret, non tamen illico dubitaret circa Dominum, quoniam futurum erat, ut illustrationis processus secundum ordinem obtingeret supremis illis tribus ordinibus. Quid igitur mirum, si cherubim accesserint ad seraphim, vel hi ad thronos; cum futurum esset, ut his prima illustratio obtingeret, atque ita per eos cherubim. Uiquid igitur prævenirent, et non secundum divinam processionem illustrationem expectarent? Absolvit deinde suam quæstionem. Erat autem hæc, quam putaremus esse hierarchiam primarum essentialium. Prima igitur cœlestium intelligentiarum hierarchia non ab alia virtute, sed ab ipsomet initiandi principia mystica divinaque illustratione consecrata gubernataque, hoc ipso quo ad primarum istarum mentium cœlestium hierarchiam subigitur, sanctissima quidem purgatione referta expiatur, et immenso infinitoque lumine denovo repleta, illustratur, perfectissimaque consecratione iterum plena, secundum ordinis conditionem perficitur. Hanc enim hierarchiam supra vo-

A ἡ θεωργία, ἡ ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομία· Θεοῦ γὰρ ὡς ἀληθῶς ἔργα ἦν τὰ κατὰ τὴν οἰκονομίαν πάντα. Ὁ Ἰσαίας τοίνυν φησὶ· Τίς οὗτος ὁ παραγεγόμενος ἐξ Ἐδῶμ; καὶ, Ἰνα τί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια; ἐκείνο πρὸς ἑαυτὰς, τοῦτο πρὸς τὸν Σωτῆρα Χριστόν. Πρὸς ἃς ὁ Σωτὴρ πρωτοδότως καὶ αὐτὸς ἀφ' ἑαυτοῦ, καὶ οὐ δι' ἄλλου, ἐκφαίνει τὴν αὐτοῦ φιλόφθονον ἀγαθοουργίαν. Ἐγὼ γάρ, φησὶ, διαλέγομαι δικαιοσύνην, καὶ κρίνω σωτηρίου. Τίως δὲ, ἐπεὶ ἐκλαμβάνει τὰς ἐρωτώσας δυνάμεις ὁ ἅγιος, οὐκ ἄλλας τινὰς ὑποθετηχίας τάξεις, ἀλλ' αὐτὰς τὰς ὑπερτάτας καὶ πρώτας, αἱ δὲ καὶ ἀμέσως τὰ τῆς θείας μαθητείας δέχονται· Θαυμάζω, λέγει, πῶς καὶ αἱ τῶν ἐπουρανίων οὐσιῶν πρῶται, καὶ πολὺ τόσον ὑπερκείμεναι τὰς ἄλλας πάσας, εὐλαβῶς καὶ αὐταὶ ἐφίενται τῶν θεαρχικῶν ἐλλάμψεων, ὥστε μαθεῖν παρ' ἀλλήλων, ὥσπερ ἂν ἦσαν μεσοταγεῖς, αἵπερ ἐμελλον παρὰ τῶν ὑψηλοτέρων λαμβάνειν τὴν ἔλλαμψιν. Καὶ γὰρ αἱ μέσαι, ὡς εἶπομεν, τὴν μὲν θεωρίαν καὶ αὐταὶ ἀκλινη πρὸς τὸν Θεὸν ἔχουσι, καὶ τὴν ἐφεσιν, ὃ δὲ θεωροῦσαι ἀποροῦσι, τοῦτο παρὰ τῶν ὑψηλοτέρων μαθάνουσιν, ὥσπερ ἂν τις ὀλιγὸν μὲν ἔχοι τῆς καρδίας τὴν τάσιν πρὸς τὸν βασιλέα, ἐφ' ᾧ δὲ ἀποροῖθι θεώμενος, τὴν λύσιν λαμβάνει παρὰ τοῦ ὑπερέχοντος. Τοῦτο γοῦν κἀναυθῆ φαίνεται, ὥσπερ ἂν ἦσαν αἱ δυνάμεις μεσοταγεῖς, καὶ ἐβλεπον μὲν πρὸς τὸν ἀναρχόμενον, ἀποροῦσαι δὲ ἐπεζήτουν τὴν λύσιν παρὰ τῶν ἄλλων, καθὼς αἱ θεῖαι δυνάμεις ἔχουσι τάξεως. Καὶ γὰρ, φησὶν, οὐκ αὐτόθεν ἐρωτῶσι τὸν Κύριον· Διὰ τί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια; πρὸς ταυτὰς δὲ διαποροῦσι πρότερον· Τίς οὗτος ὁ παραγεγόμενος ἐξ Ἐδῶμ; λέγουσαι. Θαυμάσας τοίνυν, λύει τὴν ἀπορίαν ὁ ἅγιος, λέγων, ὅτι ἐνδείκνυται μὲν ὅτι τῆς μαθητείας γλίχονται, καὶ ἐφίενται γινῶναι τὴν θεωργίαν, τὸν τρόπον λέγω τῆς οἰκονομίας τὸν ἀόρητον, οὐ προπηδῶσι δὲ τῆς κατὰ θεῖαν πρόδοον ἐνδοιδόμενης ἐλλάμψεως, ὅτι τυχὸν εἰ καὶ ἡ πρώτη καὶ ὑπερτάτη τῶν ἄλλων τριάς οἱ ἀποροῦντες ἦσαν, οὐκ εὐθέως ἠπώρησαν πρὸς τὸν Κύριον, ὅτι ἐμελλε καὶ ἡ τῆς ἐλλάμψεως πρόδοος κατὰ τάξιν γενέσθαι τοῖς ὑπερτάταις τρισὶ τάγμασι. Τί οὖν ξέρον, εἰ τὰ χερουσίμ διηπόρουν πρὸς τὰ σεραφίμ, ἢ ταῦτα πρὸς τοὺς θρόνους; τῆς ἐλλάμψεως μελλούσης γίνεσθαι πρῶτης εἰς τοὺτους, εἰθ' οὕτω καὶ δι' αὐτῶν εἰς τὰ χερουσίμ. Ἰνα τί γοῦν προπηδήσειαν, καὶ μὴ τὴν κατὰ θεῖαν πρόδοον ἐλλάμψιν ἀναμείνειαν; Συμπεραίνει ἐντεῦθεν τὸ ζήτημα αὐτοῦ. Ἦν δὲ τὸ ζήτημα αὐτοῦ, τίνα οἰόμεθα τὴν τῶν πρώτων οὐσιῶν ἱεραρχίαν. Οὐκοῦν τοίνυν ἡ πρώτη τῶν οὐρανίων νοῶν ἱεραρχία οὐ παρ' ἄλλης δυνάμεως, παρ' αὐτῆς δὲ τῆς τελεταρχίας, τῆς μυστικῆς καὶ θείας ἐλλάμψεως ἱεραρχουμένη καὶ οἰκονομουμένη, ἐν τῇ ἐπ' αὐτὴν δὴ τὴν τῶν πρώτων οὐρανίων νοῶν ἱεραρχίαν ἀνατείνεσθαι, τῆς παναχίας μὲν καθάρσεως πληρουμένη καθαίρεται, τοῦ ἀπλείτου δὲ καὶ ἀπείρου φωτὸς πάλιν πληρουμένη, φωτίζεται, τῆς προτελείου τελεσιουργίας πάλιν πληρουμένη, κατ' ἀναλογίαν τῆς τάξεως τελεσιουργεῖται. Ταύτην γὰρ

⁶ Isai. LXIII, 1. ⁷ Ibid., 2. ⁸ Ibid., 1.

τὴν ἱεραρχίαν προεθέμεθα, κάθαρσιν, φωτισμὸν, καὶ τελείωσιν. Ἔστι δὲ ἡ τοιαύτη ἱεραρχία τῶν πρώτων οὐρανίων νοῶν, καὶ πάσης ὑφέσεως καὶ ὑποβιβασμοῦ ἀμιγῆς (οἱ γὰρ θρόνοι ἐξαίρονται) καὶ πρωτοῦ φωτὸς πλήρης. Ἐμπρησταὶ γὰρ τὰ σεραφίμ λέγονται, καὶ πρωτοδότου ἐπιστήμης καὶ γνώσεως μέτοχος, τοιαῦτα γὰρ τὰ χερουδίμ. Πλὴν οὐκ ἰδίως ἐν ἑκάστῳ ταῦτα, ἀλλὰ πάντα πᾶσι κατὰ τὴν ἀπὸ Θεοῦ πρὸς αὐτὰς χάριν. Διὰ τοῦτο καὶ πρώτως τὴν τῶν θρόνων ἰδιότητα εἶπε, δευτέραν δὲ τὴν τῶν σεραφίμ, καὶ εἶθ' οὕτω τὴν τῶν μέσων αὐτῶν χερουδίμ, ὡς περ εἰλημμένον τοῦ μέσου διὰ τῶν ἄκρων, καὶ μιᾶς γενομένης τάξεως. Διὰ τοῦτο λέγεται καὶ τὸ ὕψος τούτων πάσης ὑφέσεως ἀμιγῆς, καὶ τὸ φῶς πρῶτον, καὶ ἡ γνῶσις πρωτόδοτος, ὅτι καὶ τὰ τρία τάγματα εἰς μίαν συνάγονται τάξιν, καὶ μία τις ἀποτελεῖται τριάς, κοινὸν καὶ τὸ ὑπερρηγμένον, καὶ πάσης ὑφέσεως ὑψηλότερον, κοινὸν καὶ τὸ πρῶτον φῶς, κοινήν καὶ τὴν πρωτόδοτον γνῶσιν ἔχουσα. Διὰ τοῦτο τοίνυν οὕτως ἔχει νοεῖν ἐπὶ τῇ πρώτῃ διακοσμήσει, ὅτι τὰ τρία τάγματα εἰς μίαν τάξιν συνάγονται, καὶ τὰ ἰδίως ἀπονενεμημένα τούτοις παρὰ τῆς χάριτος κοινῶς καὶ πρώτως ἔχουσι. Καὶ αὕτη ἡ τάξις πρώτη λέγεται, καθὼς καὶ ἀπὸ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ παρόντος ἐβδόμου κεφαλαίου ἔστιν ἰδεῖν· πρώτην γὰρ ἱεραρχίαν τὴν τῶν τριῶν ὁμοῦ τίθησι. Καὶ τί λέγω, φησὶν, ὅτι πληρουμένη καθάρσεως, καθαίρεται· καὶ φωτισμοῦ φωτίζεται· καὶ τελεσιουργίας, τελεσιουργεῖται; τοῦτο γὰρ καὶ παρατεταμένην ἔχει τὴν πρᾶξιν, καὶ ὅσον ἀτελοῦς τινος κινήσεως ἔννοσιαν δίδωσιν. Ἄλλὰ συνελὼν λέγω, καὶ τάχα οὐκ ἀπεικότως, αὐτὸ τὸ προσεγγίται καὶ μεταλαβεῖν τῆς θεαρχικῆς ἐπιστήμης. Ἐπιστήμην δὲ καλεῖ τὰ τρία ταῦτα, τὴν κάθαρσιν, τὸν φωτισμὸν, τὴν τελείωσιν· ὅτι καθ' ἕξιν, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ ἕξιν ἀρρήτως ταῦτα πρόσσει τῷ Θεῷ. Αὐτὸ γοῦν τὸ μεταλαβεῖν τῆς θείας ἐπιστήμης καθάρσις ἐστὶ, καὶ φωτισμὸς, καὶ τελείωσις, ἀγνοίας μὲν ἀποκαθαίρουσα ἐν τῇ γνῶσει τῶν τελειότερων μῆσεων κατὰ τὴν τάξιν τῆς στάσεως (ἄλλας γὰρ ἔχει τελειότερας μῆσεις τὰ σεραφίμ, καὶ ἄλλας οἱ ἄγγελοι· τυχὸν γὰρ αἱ ἔχουσι τελειότερας καὶ ὑψηλότερας ἐλλάμψεις οἱ ἄγγελοι, ταύτας τὰ σεραφίμ ἐκτικῶς κατέχει παρὰ τῆς θείας χάριτος) φωτίζουσα δὲ ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ γνῶσει, δι' ἧς καὶ καθαίρει τὴν οὐ πρότερον κατανοήσασαν δύναμιν, ἐκεῖνα, ἅπερ νῦν γινώσκει διὰ τῆς ὑψηλότερας ἐλλάμψεως· καὶ τελειοῦσα πάλιν ἐν αὐτῇ τῷ φωτὶ ἐν τῇ καθ' ἕξιν γνῶσει τῶν ὑψηλῶν καὶ λαμπροτάτων νοήσεων. Σὺ δὲ ὄρα, ὅτι ἐν τῇ γνῶσει καὶ καθαίρεται καὶ φωτίζεται ἡ οὐρανία δύναμις· ἐν δὲ τῷ φωτισμῷ, ὅταν καθ' ἕξιν φωτισθῆ, καὶ ἀμετάβλητος καὶ ἀμετακίνητος ἐν ἐκείνῳ μείνῃ, τότε δὴ τελειοῦται. Διὰ τί δὲ καὶ ἐν τῇ καθ' ἕξιν καθάρσει οὐ τελειοῦται, εἰ μὴ ἐν τῷ καθ' ἕξιν φωτισμῷ; διότι ἡ μὲν καθάρσις τὰς ἀγνοίας ἀποκαθαίρει, καὶ οὐ πᾶς καθαρθεὶς ἤδη καὶ εἰς τὸ ἄκρον πέφθακε· τῷ δὲ καθαρθέντι ὁ φωτισμὸς ἐπιεσερχόμενος τελειοῖ, ὕπερ ἐστὶ τελειότερος φωτισμὸς τε καὶ ἐλλάμψις. Τοιοῦτον γὰρ ἐστὶ καὶ τό· Ἐν τῷ φωτὶ σου ὀφθόμεθα φῶς, δηλονότι ἐν τῷ φωτισμῷ τὴν τελείωσιν.

cabamus expiationem, illuminationem, et perfectionem seu consecrationem. Est autem istiusmodi primarum mentium coelestium hierarchia, omnis cum vilitatis tum subiectionis expertus (siquidem throni eminent) et primae lucis plena, quoniam incensores appellantur seraphim; nec non primae scientiae cognitionisque particeps, ut ex nomine patet cherubini. Verum enimvero haud proprie haec cuilibet conveniunt, sed omnia singulis secundum ipsis a Deo datam gratiam. Et propterea primum thronorum proprietatem exposuit, secundo loco seraphinorum, et postea medio loco cherubinorum, ita ut medius quodammodo ab extremis concludatur, unusque ordo fiat. Quocirca etiam dicitur sublimitas eorum omnis dejectionis expertus, et lumen primum, et scientia primitus data; quoniam tres isti ordines in unum coeunt, et unus quidam perficitur ternarius, qui in communi possidet elevationem, supra omnem submissionem sublimitatem, primum lumen, et primitus datam cognitionem. Hoc igitur modo de prima dispositione sentiendum est, quia tres isti ordines in unum coadunantur, et quae proprie per gratiam indulta sunt, in communi primarioque possident. Atque hic ordo primus nuncupatur, uti ex huius septimi capituli inscriptione videre licet: primam enim hierarchiam trium horum simul ponit. Ecquid, inquit, dico, quod expiatione plena expietur, et illustratione plena illuminetur, consecrationeque plena perficiatur? Hoc enim extensam habet operationem, et quasi imperfecti cuiusdam motus sensum ingerit. Verum summam dico, et forte non immerito, id ipsum esse appropinquare et communicare divinae scientiae. Scientiam autem vocat haec tria, scilicet expiationem, illuminationem, perfectionem; quoniam secundum habitum, vel potius supra habitum, ineffabiliter ista sunt in Deo. Ipsamet itaque participatio divinae scientiae, expiatio est, et illuminatio atque perfectio, ignorantiam quidem expians notitia perfectiorum institutionum secundum ordinem status (nam alias perfectiores institutiones habent seraphim, et alias angeli; fortassis enim perfectiores ac sublimiores illustrationes quae angeli habent, easdem seraphim divina gratia habitualiter continent), illuminans vero ea ipsa notitia, qua expiat, virtutem illam, quae prius non cognoscebat ea quae nunc cognoscit per sublimiorem illustrationem; atque perficiens rursus eodem lumine in scientia habituali sublimiorum et illustrissimarum intelligentiarum. Tu vero considera quomodo coelestis virtus cognitione et expietur et illuminetur, in illuminatione autem, quando secundum habitum illuminata fuerit, immutabilisque et invariabilis in ea permanserit, perficiatur. Utquid autem habituali expiatione quoque non perficitur, sed tantum in habituali illuminatione? quoniam expiatio quidem purgat ignorantias et non omnis expiatus statim ad summum pervenit, sed expiatum illuminatio superveniens perficit, ea nimirum quae

perfectior est illuminatio et illustratio. Istiusmodi enim est et illud : *In lumine tuo videbimus lumen*¹, nempe in illuminatione perfectionem.

§ IV. Hæc itaque, secundum meam quidem speculationem ac notitiam loquendo, est ea quam et scientiam appellat a propositis circa cœlestes virtutes rationibus; quoniam habituali scientia res præclarissimas edocetur illa prima cœlestium essentiarum distributio, quæ in 69 circuitu Dei ac circa Deum immediate consistit. Atque notandum quod theologia divinis virtutibus tribuit non rectam, sed in circuitu stationem, juxta illud : *In circuitu ejus tabernaculum ipsius*². Motum autem etiam orbicularem tribuit, et rectum, et obliquum, ut in capite quarto libri *De divinis nominibus* tradit : orbicularem quidem, quando principio carentibus pulchri bonique splendoribus uniantur, et ad Deum vergunt; rectum autem, quando ad inferiorum providentiam procedunt, tunc enim recte ad ea tendunt; obliquum vero, dum inferioribus consulentes, indivisæ suæ immanent identitati, circa causam identitatis pulchrum et bonum incessanter circumgyrantes. Ille enim angelorum circuitus, est perpetua Dei cognitio, quæ perpetua motu circulariter in eodem stabilita est, juxta illud Isaïæ : *Et aëraphim stabant in circuitu ejus*; et prosequendo ait : *Et diaboli alia volabant*³. Quomodo itaque stant simul et moventur? manifestum utique, quod in eodem quidem consistant, moveantur vero ad illam illustrationem. Quemadmodum enim universum hoc, ut sic dicam, eo ipso dum circulariter movetur, pariter perpetuo mobile est, et immobile; immobile quidem, secundum totum, non enim de loco ad locum migrat; perpetuo vero mobile, secundum partes. ita cœlestem quoque circuitum intelligit; nam et ipse quoque perpetuo motu stabilitur, ac si fixus maneret circa idem semper conversus, eoque vergens, quod nunquam sit in motu recto. Cum itaque ad divinum Numen hoc modo semper vergat, multas quidem et beatas videt contemplationes, idque pure secundum habitum suum, non secundum divinatorum rationum evlbrationem, ut in se sunt, quandoquidem hi quoque obvelantur, secundum Scripturas prophetarum. Sed sicut is qui sanos habet oculos, solem pure videt omnino secundum suum habitum, nullo quantum est ex parte oculorum ejus impedimento interveniente; sed si quod obstaculum sit, id accidit emissioni radiorum solis, ut quæ nequeat plene oculis se immittere; idem cogita etiam in virtutibus divinis. Atque ita quidem pure contemplationes intuetur, illustratur autem simplicibus et immediatis coruscationibus, et nequaquam mediantibus symbolis quæ prius vocavit compositiones. Satiatur porro divino cibo, multo simul, et uno: multo, 70 secundum diffusionem; uno, quia minime varia est et unifica comestio. Comestio autem cibusque angelorum, est illustratio et eruditio; si enim

§ IV. Αὕτη μὲν οὖν ἐστίν, ὡς κατ' ἐμὴν θεωρίαν καὶ γνῶσιν εἰπεῖν, ἣν καὶ ἐπιστήμην λέγει, ἀπὸ τῶν προκειμένων λόγων, περὶ τῶν οὐρανίων δυνάμεων· ὅτι τῇ καθ' ἑξὶν ἐπιστήμῃ μυσταὶ τὰ φανότατα ἢ πρώτη τῶν οὐρανίων οὐσιῶν διακόσμησις, ἡ κύκλω Θεοῦ καὶ περὶ Θεοῦ ἀμέσως ἐστηκία. Καὶ σημειωτέον ὅτι οὐ δίδωσιν ἡ θεολογία ταῖς θεαῖς δυνάμεσι τὴν ἐπ' εὐθείας, ἀλλὰ τὴν κύκλω στάσιν, κατὰ τὸ· *Κύκλω αὐτοῦ ἡ σκηρὴ αὐτοῦ*. Τὴν δὲ κίνησιν καὶ κυκλικὴν δίδωσι, καὶ κατ' εὐθείαν, καὶ ἐλικοειδῆ, ὡς αὐτὸς φησὶν ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ *Περὶ Θεῶν ἑνομάτων* βιβλίου· κυκλικὴν μὲν, ὅτι ταῖς ἀνάρχοις ἐνοῦνται τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ ἐλλάμψεσι, καὶ εἰς Θεοῦ βέπουσι· τὴν ἐπ' εὐθείας δὲ, ὅπῃταν προΐωσιν εἰς τὴν τῶν ὑφειμένων πρόνοιαν, τότε γὰρ, εὐθέως πρὸς ἐκεῖνα περιίνονται· ἐλικοειδῆ δὲ ὅταν καὶ προνοοῦντες τῶν καταδεεστέρων ἀνεκφοιτήτως μένωσιν ἐν ταυτότητι, περὶ τὸ τῆς ταυτότητος αἴτιον καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἀκαταλήκτως περιχορεύοντες. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ καὶ τὸ τῶν ἀγγέλων περιχόρευμα, ἡ αἰώνιος περὶ Θεοῦ γνῶσις, ἡ κατὰ κύκλον ἀεικινήτως ἰδρυμένη εἰς τὸ αὐτὸ, κατ' τοῦτο ἐκ τοῦ *Ἠσαίου*· *Καὶ Σεραφὶμ εἰστήκεισαν κύκλω αὐτοῦ*· καὶ παρακατιῶν· *Ταῖς εὐσίῃς ἐπέταρτο*, φησί. Πῶς τοίνυν ἵστανται ἅμα καὶ κινοῦνται; δῆλον οὖν ὅτι ἵστανται μὲν περὶ τὸ αὐτὸ, κινοῦνται δὲ πρὸς ἐκείνην τὴν Ἐλλαμψίν. Ὡς γὰρ τὸ πᾶν τοῦτο, φέρε εἰπεῖν, ἐν τῷ κύκλῳ κινεῖσθαι, καὶ ἀεικίνητον ἐστὶ, καὶ ἀκίνητον ἀκίνητον μὲν κατὰ τὸ ὅλον, οὐ γὰρ ἐκ τόπου εἰς τόπον μεταβαίνει, ἀεικίνητον δὲ κατὰ τὰ μέρη· οὕτω πως νοεῖ καὶ τὴν οὐρανίαν περιχόρευσιν· καὶ γὰρ καὶ αὕτη ἀεικινήτως ἵδρυται, οἷον εἰ παγία μένει, περὶ τὸ αὐτὸ ἀεὶ στρέφομένη, κάκεισε νεύουσα, ὅπερ οὐκ ἂν γένοιτο πώποτε ἐπὶ τῆς ἐπ' εὐθείας κινήσεως. Τοίνυν καὶ ἐπεὶ τοιουτοτρόπως πρὸς τὸ Θεῖον ἀεινεύει, πολλὰς μὲν καὶ μακαρίας ὄρᾳ θεωρίας, καθαρῶς κατὰ τὴν ἑαυτῆς ἑξὶν, οὐ κατὰ τὴν θεῖαν ἀκτινοβολίαν, καθὼς ἔχει, ἐπεὶ καὶ περικαλύπτονται κατὰ τὰς τῶν προφητῶν θεολογίας. Ἄλλ' ὡς βλέπει ὁ τοῦς ὀφθαλμοῦς ὑγιαίνων τὸν ἥλιον καθαρῶς, πάντως κατὰ τὴν ἑαυτοῦ ἑξὶν, οὐδενὸς ἐμποδῶν γενομένου ὅσον ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, ἀλλ' εἴ τι ἂν εἴη τὸ ἐμπόδιον, τῆς τοῦ ἡλίου ἀκτινοβολίας ἐστίν, ὡς μὴ φύσιν ἐχούσης πληρεστάτως ἐπιπολάζειν ταῖς ὀφθαλμοῖς· τοῦτο νοεῖ καὶ ἐπὶ τῶν θεῶν δυνάμεων. Καὶ οὕτω μὲν καθαρῶς τὰς θεωρίας ὄρᾳ, ἐλλάμπεται δὲ τὰς ἀπλὰς καὶ ἀμέσους μαρμαρυγὰς, οὐ τὰς διὰ μέσων συμβόλων, ἃς δὴ καὶ συνθέσεις πρῶην ἐκάλεσεν. Ἀποπληροῦνται δὲ τῆς θείας τροφῆς, πολλῆς ἅμα, καὶ μίᾳ· πολλῆς κατὰ τὴν χύσιν, μίᾳ ὅτι ἀποκίλιστος καὶ ἐνοποιὸς ἡ ἐστίασις. Ἐστίασις δὲ καὶ τροφή τῶν ἀγγέλων πάντως ἡ Ἐλλαμψὶς καὶ ἡ μάθησις· εἰ γὰρ καὶ ἡ μάθησις τροφή τοῦ τρέφοντος λέγεται κατὰ τὸν θεολόγον καὶ μέγαν Γρηγόριον, πολλῶ γε μᾶλλον καὶ ἡ μάθησις τροφή ἐν τοῦ τρεφομένου λέγοιτο. Πῶς δὲ

¹ Psal. xxxv, 10. ² Psal. xlvii, 12. ³ Isa. vi, 2.

ἡ ἐστίασις ἀποικιλτος καὶ ἐνοποιός· ὅτι ἀπλῆ, καὶ οὐκ ἐξ ἄλλων καὶ ἄλλων συγκειμένη, νῦν μὲν τυχὸν νοστήμων, νῦν δὲ οὐ τοιοῦτων, ἀλλ' ὅλη νόστιμος, καὶ ἀγαθὴ, καὶ θεοποιός, καὶ ἀγνοοῦσα καθόλου τὸν ἕλιγον, καθὼς καὶ πρῶτην ἐλέγομεν. Οὐ χεῖρον δὲ καὶ τὴν τοῦ νοῦ κυκλικὴν κίνησιν καταμαθεῖν. Λέγομεν τοίνυν, ὅτι πᾶν τὸ νοῦ, ἢ νοῦς ὃν νοεῖ, ἢ νοῦν ἔχον· ὁ μὲν νοῦς ὢν πρῶτως κεί· τὸ δὲ νοῦν ἔχον δευτέρως νοεῖ. Καθὼ γοῦν νοῦς ὢν νοεῖ, κινεῖσθαι λέγεται ἄν· καθὼ δὲ ἀνακάμπτων καὶ περὶ αὐτὸν γινόμενος, ἑαυτὸν νοεῖ, καὶ τὸν πρὸ αὐτοῦ ἐξ οὗ συνέστη, κυκλικὴ ἐπινοεῖται ἢ κίνησις. Ὡς οὖν ἐκ Θεοῦ βουλευθέντος προβληθεῖς, περὶ τὴν τοῦ Θεοῦ ἔφεσιν καὶ ἀγάπην, ὡς περὶ κέντρον, ἔσται· οὐ γὰρ ἐνοῦται· τὰ δευτέρα τοῖς πρὸ αὐτῶν, ἀλλὰ χορεῖται τινὲς τὸ γινόμενον ἔοικε· κυκλικῶς γὰρ τῶν γεννημένων, τῶν γεννηόντων ἐπιδράττεσθαι ἐφεσμένων· μόνον δὲ περιαθρούντων, καὶ τοῦ ἐκείθεν κάλλους ἀποπληρουμένων. Τὸ οὖν ἐν τῇ νοήσει πρὸς τὸ πρὸ ἑαυτοῦ ἐτετραμμένον, κυκλικῆς κινήσεως ἔννοιαν εἰσάγει. Ἐπεὶ οὖν πανταχοῦ τὸ Θεῖον, τὰ πανταχοῦ αὐτῷ συνακολουθοῦντα, καὶ αὐτὸ νοεῖν καὶ ἐθέλοντα, ἐπὶ τούτῳ ἀγάλονται καὶ περιχορεύουσιν, ὡς περὶ τῇ νοήσει κυκλοῦμενα. Λέγεται γοῦν νοῦς ἐν ἑαυτῷ εἶναι, καὶ πρὸς ἑαυτὸν σπεύδειν· ὃ μὲν οὖν ἐν ἑαυτῷ ἔστι, στάσιν ἔχει· κατὰ δὲ τὸ πρὸς ἑαυτὸν σπεύδειν, κινεῖται, μὴ βουλόμενος διαχεῖσθαι εἰς τὰς προσόλους καὶ ἀλλοτρίας αὐτοῦ νοήσεις· κατὰ μὲν οὖν τὸ ταύτοκίνητον, κινεῖται· κατὰ δὲ τὴν οὐσίαν στάσιν ἄλλ' οὐ κίνησιν ἔχει. Ἔστι τοίνυν καὶ ἐπὶ τῶν θεῶν καὶ οὐρανίων νόων ὀρμὴ καὶ κίνησις, ἢ πρὸς τὸ Θεῖον ἔφεσις, καὶ ἢ περὶ αὐτὸ ὡς περὶ κέντρον κυκλικὴ χορεία, ὡς ἢ τοῦ κύκλου περὶ τὸ σημεῖον ἦται κέντρον, ἀφ' οὗ συνέστη. Καὶ γὰρ καὶ κατὰ φυσικὴν ἀνάγκην ἕκαστον τῶν ὄντων τὴν περὶ τὸν Θεὸν χορεύει χορείαν, ἐφεσμένον τοῦ αἰτίου κατὰ τὸ εἶναι. Οὕτως οὖν περὶ τὸν πάντων βασιλέα πάντα ἔσται, καὶ ἐκείνου ἕνεκα πάντα, καὶ ἐκεῖνο ἀπάντων καλῶν αἰτίον ἔπει νεύει πρὸς Θεὸν, πολλῆς κοινωνίας καὶ συνεργείας ἡξίωται, ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν, ὡς ἐφικτὸν, ἀφομοιώσει· ἔπει γὰρ ἐν Θεῷ ἕξις ἔσται καὶ ἐνέργεια, δηλονότι τὸ καθαρὸν καὶ ἢ καθαρίσις, τὸ φῶς καὶ ὁ φωτισμός, τὸ τέλειον καὶ τὸ τελειοποιὸν (τούτων γὰρ τὸ μὲν ἔστιν ἕξις, τὸ δὲ ἐνέργεια), ἡξίωται καὶ αὕτη κοινωνίας τῶν καλῶν ἕξεων, ὡς εἶναι καὶ ταύτην, κατὰ χάριν, καθαρὰν, καὶ φῶς, καὶ τελείαν· ἡξίωται καὶ συνεργείας, ὡς καθαίρειν καὶ ταύτην, καὶ φωτίζειν, καὶ τελειοῦν· πολλὰ δὲ γινώσκει, ἀλλ' ὑπερκειμένως, καὶ οὐ κατὰ ἀνθρώπων, καὶ ἐν μετουσίᾳ τῆς θείας ἐπιστήμης καὶ γνώσεως, καθ' ὅσον ἔσται, γίνεσθαι. Διὸ, ὡς πολλὰ γινωσκούσης αὐτῆς, καὶ ὕμνους ἢ θεολογία τοῖς ἐπὶ γῆς παραδέδωκε· εἰ μὴ γὰρ ἠπίσταντο, οὐκ ἂν ὕμνουν· καὶ εἰ μὴ ἐνελάμποντο κατὰ τὸ ὑπερέχον, οὐκ ἂν ἢ φωνὴ τούτων ἦν, αἰσθητῶς εἰπεῖν, ὡς φωνὴ ὑδάτων πολλῶν. Ἀναβοῶσι γὰρ, κατὰ τὸν θεοληπτικώτατον Ἰεζεκιήλ, *Ἐβλογημένη ἡ δόξα Κυρίου ἐκ τοῦ ὄπου αὐτοῦ*· καὶ ἄλλοι τὴν πολυμήνητον θεολογίαν ἀνακράζουσι τὸ, *Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ, πλήρης πάσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ*. Ταύτας δὲ τὰς

A etiam eruditio cibus nutrientis appellatur, juxta theologum magnumque Gregorium, multo magis etiam eruditio cibus eruditi dici possit. Quomodo autem hæc comestio minime varia et unifica? quia simplex est, et non ex aliis atque aliis composita, modo quidem forte dulcibus, modo vero non talibus, sed tota dulcis est, et bona, et deifica, et omnino nesciens vertiginem, sicut etiam ante dicebamus. Neque vero minoris momenti est, circulem motum cognoscere. Dicimus itaque quoad intellectum, quidlibet intelligere vel ut intellectus est, vel in quantum habet intellectum. Qui quidem intellectus est, primario intelligit; qui vero intellectum habet, secundo intelligit. In quantum itaque intelligit ut intellectus est, dici posset moveri; in quantum vero actu reflexo se recolligens semetipsum intelligit, et id a quo proficiscitur, circularis motus intelligitur. Itaque cum ex Deo volente profectus sit, circa Dei desiderium et disfectionem, tanquam circa centrum, versabitur: non enim uniantur secunda prioribus, sed quod factum est, eadem choreæ comparatur, dum nimirum ea quæ producta sunt, productores suos complecti cupiunt; solum autem in circuitu congregantur, atque inde pulchritudine replentur. Quod itaque intelligendo ad id, a quo processit, convertitur, circularis motus intelligentiam introducit. Cum igitur divinum Numen sit ubique, ea quæ ubique ipsum insequuntur, ipsumque semper intelligere desiderant, in hoc exsultant, et choreas ducunt, utpote intelligendo circumgyrantia. Dicitur itaque mens in semetipsa esse, et ad se ipsam properare: atque eo quidem quod in se ipsa est, statum habet; in quantum vero ad semetipsam properat, movetur, nolens effundi in terrenas et alienas a se intelligentias; itaque secundum id quidem quod se movet, movetur, secundum substantiam autem statum, sed non motum habet. Est igitur etiam in divinis cælestibusque mentibus impetus quidam ac motus, illud ad divinum Numen desiderium, atque illa circum ipsum, tanquam circum circa centrum, chorea, non secus ac circuli circum punctum seu centrum a quo deductus est. Evidenter etiam secundum **71** necessitatem naturalem res quælibet circa **D** Deum choream ducit, dum causam suam ambit secundum esse. Hoc utique modo circum Regem omnium sunt omnia, et propter ipsum sunt universa, ipseque auctor est omnium bonorum. Quando aliquis ad Deum vergit, multa ejus communiōe cooperationeque dignus efficitur, per eam quæ eum ipso fieri potest assimilationem: cum enim in Deo habitus est et operatio, scilicet puritas et expiatio, lumen et illuminatio, perfectio et id quod perficit (quorum alterum quidem habitus est, alterum autem operatio), mens quoque bonorum habituum communiōe digna redditur, ut et ipsa per gratiam pura, lux, et perfecta sit; quin et in partem venit cooperationis, dum et ipsa purgat, et illuminat, et perficit; multa quoque cognoscit, sed eminenter,

et non secundum hominem, et, quoad fieri potest, divina scientiæ cognitionisque particeps efficitur. Quomobrem quod multa cognoscat, hymnos quoque theologia terrigenis tradidit : nisi enim credidissent, nequaquam laudes cecinissent, et nisi secundum superiorem partem illustrati fuissent, nequaquam vox eorum sensibilibiter loquendo, fuisset quasi vox aquarum multarum, clamant enim juxta divinissimum Ezechielem, *Benedicta gloria Domini de loco suo* ^a : atque alii celeberrimum illud venerationeque plenissimum divinæ laudis canticum proclamant : *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth, plena est omnis terra gloria tua* ^o. Has autem sublimissimas cælestium virtutum hymnologias jampridem in tractatu *De divinis hymnis* [†] examinavimus et explicuimus, ibidemque de iis satis superque pro modulo nostro dictum est : e quibus sermonibus sufficiat in præsentiarum hoc dixisse, quod prima distributio divinam hoc laudum canticum, quoad fas erat, per illustrationem a divina bonitate acceperit, ab ea, inquam, theologia seu divina bonitate, quæ etiam boniformis hierarchia et ordo existit. Dicitur enim hierarchia non tantum ipsemet eorum habitus, et scientia, et operatio, sed etiam ipsamet distributio : sicut sacerdotium ipsamet dignitas, et qui eam participant ; ita dicimus, sacerdotium hoc et illud beneficium accepit, et hoc et illud passum est. Itaque ordo istiusmodi ac distributio, tanquam boniformis, theologiam hanc inferioribus transmittit : siquidem hæc est boniformitas, **72** ut quis alios boni sui participes efficiat. Transcripsit, inquam, illud explicando, ut sic dicam, per epitomen et summam ; quod omnino æquum et justum sit, ab omnibus Dei capacibus virtutibus cum sciri, tum decantari, quoad fieri potest, ipsam venerandam, et supra quam laudandam, omnique laude dignam Deitatem, ut uno motu per omnia glorificetur : siquidem hi sunt divini lori Deo convenientes, in quibus requiescit, quemadmodum in sacra Scriptura dicitur : *Qualem domum ædificabitis mihi ? dicit Dominus ; vel quis locus requiescentis meæ ?* [†] Ita nimirum ut ipse possideat sanctas istas beatasque naturas tanquam locos capaces splendoris sui : sicut enim locus capax est corporis, sic et ipsæ divini splendoris. Quomodo autem, dicente Scriptura ubique Deum esse incircumscriptum (ut cum ait, cœlum esse sedem ejus, terram autem scabellum [‡] ; et iterum : *Statuit cœles statera, et terram pugna* [‡] ; et rursus, *Si ascendero in cœlum, ades ; si descendero in infernum, illuc manus tua* [§]), qualem locum Ezechiel Deo exegitavit ? Deo digne hoc intelligitur : dicit enim etiam in Evangeliiis Dominus : (Ego et Pater) *veniemus, et mansionem apud eum faciemus* [¶] : ita ut etiam Virtutes spirituales atque animæ sanctorum,

ἡ ψηλάς ὑμνολογίας τῶν ὑπερουρανίων δυνάμεων ἤδη μὲν ἐν τῷ περὶ θεῶν ὑμνων συντάγματι, ὡς δυνατόν, διηρουνήσαμεν καὶ ἐξηγησάμεθα, καὶ εἴρηται περὶ τούτων ἐκείσε, ὡς κατὰ τὴν ἡμετέραν δύναμιν, Ἰακωβῶς ἄρ' ὦν λόγων ἀρκεῖ, κατὰ τὸ παρὸν, τοσοῦτον εἶπεῖν, ὅτι ἡ πρώτη διακόσμησις ἐλλαμφθεῖσα ταύτην δὴ τὴν τῶν ὑμνων θεολογίαν, καθ' ὅσον ἐνεχώρει, παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος, ταύτης δὴ τῆς θεολογίας, ὡς ἀγαθοειδῆς ἱεραρχία καὶ τάξις. Λέγεται γὰρ ἱεραρχία, μὴ μόνον ἡ τούτων ἕξις, καὶ ἐπιστήμη, καὶ ἐνέργεια, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ δὴ ἡ διακόσμησις ὡς περὶ ἡ ἱερωσύνη καὶ αὐτὴ ἡ ἀξία, καὶ οἱ μετέχοντες αὐτῆς, ὡς φαμεν, Πᾶσα ἡ ἱερωσύνη τὸ καὶ τὸ εὐηργετήθη, καὶ τὸ καὶ τὸ πέπονθε. Τοίνυν ἡ τοιαύτη τάξις καὶ διακόσμησις ὡς ἀγαθοειδῆς, ταύτης τῆς θεολογίας τοῖς μετ' αὐτὴν μεταδίδωσι : τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἀγαθοειδῆς, τὸ κοινωνοῦς ποιεῖσθαι καὶ ἐταίρους τοῦ ἰδίου καλοῦ. Μεταδέδωκε γοῦν ἐκεῖνο ὑφηγουμένη, ὡς ἂν εἶπω, κατ' ἐπιτομήν καὶ συντόμως ὅτι πάντως θεμιτὸν καὶ δίκαιόν ἐστι, παρὰ πασῶν τῶν θεοδόχων δυνάμεων, καὶ γνωσθεσθαι, καὶ ὑμνεῖσθαι, πλὴν ὡς ἐφικτόν, αὐτὴν δὴ τὴν σεβασμίαν καὶ ὑπερυψήμον καὶ πανεὐφημον Θεότητα, ὡς ἂν ἐν μᾶ κινήσει διὰ πάντων δοξάζηται : οὗτοι γὰρ εἰσιν, ὡς Θεῷ πρόποντες, οἱ θεῖοι τόποι τῆς αὐτοῦ καταπαύσεως, καθὼς ἐν τῇ ἱερᾷ Γραφῇ λέγεται : *Ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετέ μοι, λέγει Κύριος ἡ τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου ;* Αὐτοῦ τοῦ ἔχοντος δηλονότι τὰς ἀγίας καὶ μακαρίας οὐσίας τόπους, οἷοναι δεκτικούς τῆς αὐτοῦ λαμπρότητος ὡς γὰρ ὁ τόπος δεκτικός ἐστὶ σώματος, οὕτω καὶ αὐταὶ τῆς θείας λαμπρότητος. Πῶς δὲ, τῆς Γραφῆς ἀπανταχοῦ λεγούσης ἀπεριόριστον τὸ θεῖον (ὡς τὸ Ὁ οὐρανὸς θρόνος αὐτοῦ, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον καὶ πάλιν, Ἔστησε τὰς νάπας ζυγῶ, καὶ τὴν γῆν θραυτῆ καὶ αὖθις, Ἐὰν πορευθῶ εἰς τὸν οὐρανὸν, πάρει ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ἄδην, ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου), ποῖον τόπον ὁ Ἰεζεκιὴλ ἐπινόησε τῷ Θεῷ ; Θεοπρεπῶς νοεῖται τοῦτο ὅτι λέγει γὰρ καὶ ἐν Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος, (Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ) *ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεθα*, ὥστε καὶ αἱ νοηταὶ δυνάμεις, καὶ τῶν ἀγίων αἱ ψυχαὶ, τόπος εἰκότως κληθεῖεν ἂν καὶ ἀνάπυσις τοῦ Θεοῦ. Ἀπὸ κοινοῦ ἡ σύνταξις. Καθεῖνο πάλιν ὑφηγουμένη ἡ πρώτη διακόσμησις τῇ μετ' αὐτὴν ἀγαθοειδῶς, τὸ ὅτι μονὰς ἐστὶ καὶ ἐνὰς τρισυπόστατος ἡ μακαρία καὶ παναγία Τριάς καὶ μονὰς, διειδῶσα καὶ διαπέμπουσα τὴν αὐτῆς ἀγαθωτάτην πρόνοιαν ἀπ' αὐτῶν τῶν πρώτων οὐρανίων οὐσιῶν ἐπὶ πάντα τὰ ἕντα, μέχρι τοῦ λεπτοτάτου, κατὰ τὰ : *Τὸ ἀκατέργαστόν μου εἶδον οἱ ὀφθαλμοί σου ὡς πάσης οὐσίας ἀρχῆ, ὑπεράρχιος, καὶ ὑπὲρ πάσαν ἀρχὴν οὐσα αἰτία, καὶ πάντων τῶν ὄντων περιδεδραγμένη ὑπερουσίως, ἐν ἀσχετῶ συνοχῇ.* Ἀσχετον δὲ συνοχὴν λέγει τὴν ἐξηρημένην πάντη καὶ ἀσυναφῆ πρὸς τὰ συνεχόμενα περικράτησιν ὅτι γὰρ καὶ πάντων περιδεδραγμένον ἐστὶ τὸ θεῖον, καὶ πάντα περικρατοῦν

^a Ezech. iii, 12. ^o Isa. vi, 3. ^p Act. vii, 49. [†] Joan. xiv, 23.

[‡] Desideratur.

[¶] Isaï. lxxvi, 1. [‡] Isa. xl, 12. [•] Psal. cxxviii, 8.

κατὰ τὴν ἰδίαν ἀγαθωτάτην πρόνοιαν, ἀλλὰ καὶ ἐξ-
 ηρημένον ἐστὶ πάντων ὑπερουσιῶς κατὰ τὴν φύσιν αὐ-
 τοῦ, ὅτι οὐδὲν τῶν ὄντων ἐστίν, ἀλλὰ πάντων αὐτῶν
 ἀσυγκρίτως ἐπέκεινα. Μονὰς δὲ ἐστὶ καὶ ἑνὰς ἡ ἀγία
 καὶ μακαρία Τριάς· μονὰς μὲν, ὡς ἀπλῆ, καὶ ἀσύνθε-
 τος, ἑνὰς δὲ, ἐπειδὴ καὶ πρὸς ἑαυτὴν ἦνεται φυσικῶς,
 καὶ ἐνοὶ πάντας τοὺς αὐτῇ πλησιάζοντας, κατὰ τὸ εἰ-
 ρημένον ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· "Ἴνα ᾧσιν ἐν, καθὼς
 καὶ ἡμεῖς ἐν ἑσμεν.

piale, et super omne principium existens causa, atque res omnes superessentialiter continens in
 comprehensibili complexu. Incomprehensibilem autem complexum vocat, eminentem omnino con-
 tinentiam, et quæ a rebus contentis attingi nequeat : siquidem divinum Numen cum omnia
 circumdet, et optima sua providentia contineat, insuper ab omnibus, secundum naturam suam,
 superessentialiter exemptum est; quia nihil est eorum quæ sunt, sed omnibus istis incompara-
 biliter sublimius. Porro sancta beataque Trinitas monas etiam est et unitas: monas quidem, utpote
 simplex **73** et incomposita; unitas autem, quoniam etiam ad scipsam naturaliter unitur, unitque
 omnes sibi propinquantes, juxta quod dictum est in Evangelis : *Ut sint unum, sicut et nos unum
 sumus* 7.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η.

Περὶ τῶν κυριοτήτων, καὶ τῶν δυνάμεων, καὶ
 τῶν ἐξουσιῶν, καὶ περὶ τῆς μέσης αὐτῶν ἱε-
 ραρχίας.

B

CAPUT VIII.

De dominationibus, virtutibus et potestatibus, et de
 media earum hierarchia.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Explicat quid significant dominationes, virtutes ac potestates; et quam ratione media ista hierarchia inicitur
 eci illustretur. II. Exempla declarat, quomodo illustratio a superioribus spiritibus ad inferiores deruetur.

§ I.

Μετῆτεόν δὲ νῦν ἡμῖν ἐπὶ τὴν μέσην τῶν οὐρανίων
 νοῶν διακόσμησιν, τὰς κυριότητας ἐκείνας ὑπερκο-
 σμίους ὀφθαλμοῖς, ὡς ἐφικτὸν, ἐποπτεύουσι, καὶ τὰ
 δυνατὰ δυνατὰ θεάματα τῶν θεῶν ἐξουσιῶν καὶ δυ-
 νάμεων· καὶ γὰρ ἐκάστη τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς οὐσιῶν
 ἐπιωνυμία, τὰς θεομιμήτους αὐτῶν ἐκφαίνει³⁴ τοῦ
 θεοειδοῦς ἰδιότητος. Τῶν μὲν οὖν ἁγίων κυριοτήτων
 τὴν ἐκφαντορικὴν ὀνομασίαν οἶμαι δηλοῦν ἀδοῦλωτόν
 τινα καὶ πάσης ὑποπεζίας³⁵ ὑφέσεως ἐλευθέραν ἀνα-
 γωγὴν, οὐδὲ μίθ' τῶν τυραννικῶν ἀνομοιοτήτων, οὐ-
 δὲνὶ τρόπῳ καθόλου κατακλινομένην αὐτὴν ἐλευθερο-
 πρεπῶς ὡς ἀμείλιχτον κυριότητα, πάσης μειωτικῆς
 δουλοποιίας³⁶ ὑπερκειμένην, ἀνένδοτον ὑφέσει πά-
 σῃ, καὶ ἐξηρημένην ἀπάσης ἀνομοιοτήτος, τῆς δυ-
 νατὸς κυριότητος καὶ κυριαρχίας ἀκαταλήχτως ἐφι-
 μένην, καὶ πρὸς τὴν αὐτῆς κυρίαν ἐμφέθειαν, ὡς
 ἐφικτὸν, ἑαυτὴν τε καὶ τὰ μετ' αὐτὴν³⁷ ἀγαθοειδῶς
 διαπλάττουσαν πρὸς οὐδὲν³⁸ τῶν εἰκῆ δοκούντων, ἀλλὰ
 πρὸς τὸ κυρίως ὄν ὀλικῶς ἐπιτετραμμένην³⁹, καὶ
 κυριαρχικῆς ἀσὶ θεοειδεῖας⁴⁰ ἐν μετουσίᾳ, κατὰ τὸ
 δυνατὸν αὐτῇ, γινομένην τὴν δὲ τῶν ἁγίων δυνάμεων,
 ἀβρῆνωπὸν τινὰ καὶ ἀκατάσσειτον ἀνδρῶν, εἰς πά-
 σας τὰς κατ' αὐτῶν⁴¹ θεοειδεῖς ἐνεργείας, πρὸς μη-

Modo nobis transeundum est ad mediam cœle-
 stium spirituum distinctionem, dominationes istas
 supermundanis oculis, prout possumus, contem-
 plando, una cum potentibus revera spectaculis di-
 vinarum potestatum atque virtutum : quælibet
 enim naturarum appellatio supernarum, Divinitatis
 imitatrices earumdem deiformes denotat proprie-
 tates. Nomen itaque quod sanctas designat domi-
 nationes, existimo declarare absolutum aliquem et
 ab omni terrena utilitate liberum ad superna trans-
 itum, nullaque penitus tyrannica dissimilitudine
 ullo modo inclinatam, sed liberaliter severam do-
 minationem, quæ omni abjecta servitute celsior,
 omni dejectione superior, et ab omni dissimilitu-
 dine remota, verique dominatus, necnon principii
 dominationis jugiter avida, cum ipsa se, tum sibi
 subdita ad genuinam ejus similitudinem, quoad po-
 test, benefice transformat; et ad nihil eorum quæ
 inaniter apparent, sed ad id quod vere est totaliter
 conversa, Dominicæ seniper deiformitatis particeps
 existit. Sanctarum autem appellatio virtutum, for-
 tem quamdam et inconcussam denotat virilitatem,
 in omnes deiformes earum actiones redundantem,

⁴ Psal. cxxxviii, 16. ⁷ Joan. xvii, 22.

VARIE LECTIONES.

³⁴ Ch. D. S. P. ἐκφαίνει. ³⁵ Ch. περιπεζίας. ³⁶ Ch. δουλοπρεπείας. ³⁷ Ch. D. μεθ' ἑαυτῆν. ³⁸ Ch. καὶ πρὸς οὐδὲν. ³⁹ D. P. S. ἐπιτετραμμένην. ⁴⁰ D. S. P. ἀγαθοειδεῖας. ⁴¹ Ch. D. P. κατ' αὐτὴν.

ne quilibet admittant, quo ipsis insite divinitus illustrationes imminute deficient; quæ magnis viribus ad Dei nititur imitationem, neque moui divino ignavia sua deest, sed constanter ad superessentialem ac potentificam virtutem intuens, nec non ipsiusmet virtutis, quantum fas est, effecta simulacrum, ad eandem quidem seu virtutem principalem, valide convertitur, ad 74 ea vero quæ posteriora sunt, virtutem iis suppeditando, deiformiter diuinat. Porro sanctarum nomen potentatum, coequallem divinis dominationibus virtutibusque distributionem signat, et inconfusum divinis rebus excipiendis ordinem, nec non intellectualis ac supermundialis potestatis dispositionem, quæ nequaquam tyrannice in pejus potentie suæ viribus abutatur, sed et ipsamet animo invicto apte ad divina dirigatur, atque se sequentia benignissime promoveat, et ad potentificæ potestatis principatum, quantum fas est, accedat, cumdemque, prout valent angeli, præclarissimis potestativæ virtutis suæ functionibus illustret. Deiformibus hisce freta proprietatibus, media illa cælestium intelligentiarum dispositio purgatur, et illuminatur atque perficitur, eo modo quo dictum est, divinis illustrationibus, per primum ordinem hierarchicum secundo sibi loco inditis, perque ipsum medium, secunda manifestatione diffusis.

Α δεμίαν υποδοχὴν τῶν ἐνδιδομένων αὐτῇ θεαρχικῶν ἐλλάμψεων ἀδρανῶς ἐξασθενούσαν, δυνατῶς⁷⁴ ἐπὶ τὸ θεομίμητον ἀναγομένην, οὐκ ἀπολείπουσαν ἑαυτῆς ἀνανδρίαν τὴν θεοειδῆ κίνησιν, ἀλλ' ἀρρεπῶς ἀφορώσαν εἰς τὴν ὑπερούσιον καὶ δυναμοποιὸν δύναμιν, καὶ ταύτης εἰκόνα δυναμοειδῆ κατὰ τὸ ἐφικτὸν γινομένην, καὶ πρὸς μὲν αὐτὴν ὡς ἀρχιδύναμον δυνατῶς ἐπεστραμμένην, πρὸς δὲ τὰ δευτέρα δυναμοδότης⁷⁵ καὶ θεοειδῶς προτοῦσα⁷⁶ τὴν δὲ τῶν ἁγίων ἐξουσιῶν, τὴν ὁμοταγῆ τῶν θείων κυριοτήτων καὶ δυνάμεων, τὴν εἰχοσμον καὶ ἀσύμφυτον περὶ τὰς θείας υποδοχὰς εὐταξίαν, καὶ τὸ τεταγμένον τῆς ὑπερκοσμίου καὶ νοερᾶς ἐξουσιότητος, οὐ τυραννικῶς ἐπὶ τὰ χεῖρω ταῖς ἐξουσιαστικαῖς δυνάμειν ἀποκεχρημένης, ἀλλ' ἀκρατήτως ἐπὶ τὰ θεῖα μετ' εὐταξίας ἀναγομένης τε, καὶ τὰ μετ' αὐτὴν⁷⁷ ἀγαθοειδῶς ἀναγούσης, καὶ πρὸς τὴν ἐξουσιοποιὸν ἐξουσιαρχίαν ὡς θεμιτὸν ἀφομοιουμένης, καὶ ταύτην, ὡς δυνατὸν, ἀγγέλοις ἀναλαμβάνουσης, ἐν ταῖς κατ' αὐτὴν εὐκόσμοις τάξεσι τῆς ἐξουσιαστικῆς δυνάμεως. Ταύτας ἔχουσα τὰς θεοειδεῖς ἰδιότητας ἢ μέση τῶν οὐρανίων νοῶν διακόσμησις, καθαίρεται μὲν καὶ φωτίζεται καὶ τελεσιουργεῖται καθ' ὃν εἴρηται τρόπον, ὑπὸ τῶν θεαρχικῶν ἐλλάμψεων, ἐνδιδομένων αὐτῇ δευτέρως διὰ τῆς πρώτης ἱεραρχικῆς διακοσμήσεως, καὶ διὰ μέσης ἐκείνης δευτεροφανῶς διαπορθμευμένων.

§ II.

Dictam itaque notitiam, quæ ab uno angelo in alterum derivatur, indicium faciamus perfectionis ejus quæ emius procurata, progressu ac profusione subobscurè ad inferiores pervenit. Quemadmodum enim sacrorum nostrorum mysteriorum periti, seipsis apparentes divinatorum luminum expletiones præstare censent iis, quæcum aliqui aliorum interfectu participes existant: similiter existimo, angelicorum ordinum, qui primi in Deum extenduntur, immediatam illustrationem perspicaciorum esse participatione illorum qui per medium perficiuntur. Hanc ob causam quoque primæ intelligentiæ in sacerdotali nostra traditione, perfectivæ ac lucificæ, expiatoriæque virtutes nominantur earum quæ inferioris ordinis existunt; quippe quæ per illas ad superessentialè omnium principium subvehantur, atque mysticarum expiationum, et illuminationum, perfectionumque, quoad iis fas est, participes reddantur. Hoc enim universim divina ordinatione divinitus statutum, ut quæ secunda sunt, per prima divinas participant illuminationes. Quod utique multoties a theologis expressum reperias: nam, cum divina paternaque clementia populum Israeliticum, conversionis ejus ac salutis ergo, corri-

Ε Ἀμέλει τὴν δι' ἄλλου λεγομένην φοιτῆν εἰς ἄλλον ἀγγελὸν ἀκοήν, σύμβολον παιησώμεθα⁷⁸ τῆς πόρρωθεν ἐπιτελουμένης, καὶ διὰ τὴν πρόβodon ἀμυδρουμένης εἰς δευτέρωσιν τελεωσίσεως. Ὡς γὰρ οἱ δεινοὶ περὶ τὰς ἱερὰς ἡμῶν τελετὰς φασί, τὰς αὐτοφανεῖς τῶν θείων ἀποπληρώσεις, τῶν δι' ἑτέρων θεοπτικῶν μεθέξεων εἶναι τελεσιτέρας⁷⁹. οὕτως οἶμαι καὶ τῶν ἀγγελικῶν τάξεων τὴν ἄμεσον μετουσίαν τῶν πρώτως ἐπὶ θεὸν ἀναπεινομένων, ἐναργεστέραν εἶναι τῶν διὰ μεσότητος ἀποτελουμένων. Διὸ καὶ πρὸς τῆς ἡμῶν ἱερατικῆς⁸⁰ παραδόσεως τελεστικάι καὶ φωτουργοὶ καὶ καθαρτικάι δυνάμεις, οἱ πρῶτοι νόες ὀνομάζονται τῶν ὑφειμένων, ὡς δι' αὐτῶν⁸¹ ἐπὶ τὴν πάντων ὑπερούσιον ἀρχὴν ἀναγομένων, καὶ τῶν τελεταρχικῶν καθάρσεων, καὶ φωτισμῶν, καὶ τελειώσεων ἐν μετουσίᾳ κατὰ τὸ αὐτῆς θεμιτὸν γινομένων. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ καθόλου τῇ θεῖᾳ ταξιαρχίᾳ θεοπρεπῶς νομοθετημένον, τὸ διὰ τῶν πρώτων τὰ δευτέρα τῶν θεαρχικῶν μετέχειν ἐλλάμψεων. Εὐρήσεις δὲ τοῦτο καὶ πολλαχοῦ τοῖς θεολόγοις ἐκπεφασμένον. Ἦνίκα γὰρ ἡ θεῖα καὶ πατρικὴ φιλανθρωπία, τὸν Ἰσραὴλ ἐπιστρεπτικῶς ὑπὲρ τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ σωτηρίας παιδεύσασα, καὶ τιμωροῖς καὶ ἀτιθάσεις ἐθνεσιν εἰς ἐπανόρθωσιν ἐξεδωκυῖα, τῇ παντοῖα

VARIÆ LECTIONES.

⁷⁴ Ch. ἀλλ' ἀ δυνατῶς. ⁷⁵ γρ. δυναμοποιῶς. ⁷⁶ Ch. προτοῦσαν. Sc. et Sar. assentiuntur. ⁷⁷ D. καὶ τὰ μετ' αὐτὴν. ⁷⁸ S. P. D. Ch. ποιησώμεθα, veluti Sc. etiam interpretatur. ⁷⁹ Ch. D. τελεσιτέρας. ⁸⁰ Ch. D. ἱερατικῆς. ⁸¹ M. non habet.

τῶν προνοουμένων ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταγωγῆ, καὶ τῆς αἰχμαλωσίας ἤρσει καὶ πρὸς τὴν προτέραν ἐπεικῶς ἐπανήγαγεν⁸⁸ εὐπάθειαν. Ὁρᾷ τῶν θεολόγων εἷς, ὁ Ζαχαρίας⁸⁹, ἓνα τῶν πρώτων, ὡς οἶμαι, καὶ περὶ Θεὸν ἀγγέλων (καινὸν γὰρ, ὡς ἔφη, ἐστὶ πᾶσι τὸ τῆς ἀγγελικῆς ἐπωνυμίας) πρὸς αὐτοῦ Θεοῦ μαθόντα τοὺς περὶ τούτου παρακλητικούς, ὡς εἴρηται, λόγους· ἕτερον δὲ τῶν ὑφειμένων ἀγγέλων, πρὸς ὁπάντησιν⁹⁰ τοῦ πρώτου προπορευόμενον, ὡς πρὸς ἐλλάμψεως ὑποδοχὴν καὶ μετάληψιν, εἶτα πρὸς αὐτοῦ τὴν θείαν βουλήν ὡς πρὸς ἱεράρχου μουύμενον, καὶ τὸ μυῆσαι τὸν θεολόγον ἐπιτρεπόμενον, ὅτι κατακάρπως κατοικηθήσεται Ἱερουσαλήμ ἀπὸ πλήθους ἀνθρώπων. Ἔτερος δὲ τῶν θεολόγων Ἰεζεκιήλ, καὶ πρὸς αὐτῆς φησι τοῦτο πανιέρως νομοθετηθῆναι, τῆς⁹¹ τοῖς Χερουβιμ ἐπιθεθῆκεῖας ὑπερνεδύξου Θεότητος· τὸν γὰρ Ἰσραὴλ, ὡς εἴρηται, πατριχὴ⁹² φιλαθρωπία διὰ παιδείας ἐπὶ τὸ κρεῖττον μετάγουσα, δικαιοσύνη θεοπρεπεῖ τῶν ὑπευθύνων ἀποκρίνεσθαι τοὺς ἀνευθύνους ἐδικαίωσα. Τοῦτο μυεῖται πρῶτος μετὰ τὰ Χερουβιμ, ὁ τὴν ὁσφῦν σαφείρην διεζωσμένος, ὃς τὸν ποδῆρη κατὰ σύμβολον ἱεραρχικὸν ἐνδεδύκει. Τοὺς δὲ λοιποὺς ἀγγέλους, οἱ τοὺς⁹³ πελάκειας εἶχον, ἢ θεὰ ταξιαρχία καλεῖται πρὸς τοῦ προτέρου μυεῖσθαι τὴν περὶ τούτου θεοκρισίαν· τῷ μὲν γὰρ ἔφη μέσσην διελθεῖν τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ δοῦναι τὸ⁹⁴ σημεῖον εἰς τὰ μέτωπα τῶν ἀνευθύνων ἀνδρῶν· τοῖς ἄλλοις δὲ· *Πορεύεσθε εἰς τὴν πόλιν ἐπίσω αὐτοῦ, καὶ κόπτετε, καὶ μὴ φείδεσθε τοῖς ὀφθαλμοῖς ὑμῶν, ἐπὶ δὲ πάντας ἐφ' οἷς ἐστὶ τὸ σημεῖον, μὴ ἀγγίσητε.* Ἴί ἂν τις εἴποι περὶ τοῦ φήσαντος ἀγγέλου τῷ Δανιὴλ· *Ἐξῆλθεν ὁ λόγος;* ἢ περὶ αὐτοῦ τοῦ πρώτου τὸ πῦρ ἐκ μέσου τῶν Χερουβιμ ἀνεληφότος; ἢ τὸ τούτου περισσώτερον εἰς εὐταξίας ἀγγελικῆς ἀπόδειξιν, ὅτι τὰ Χερουβιμ ἐμβάλλει⁹⁵ τὸ πῦρ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ τὴν ἁγίαν στολήν ἐνδεδυκότος; ἢ περὶ τοῦ κεκληκότος τὸν θειότατον Γαβριήλ, καὶ φήσαντος αὐτῷ, *Συνέτισσον ἐκεῖνον τὴν δρασίον;* ἢ ὅσα⁹⁶ ἄλλα πρὸς τῶν ἱερῶν θεολόγων εἴρηται περὶ τῆς τῶν οὐρανῶν ἱεραρχῶν θεοειδοῦς εὐκοσμίας; πρὸς ἣν ἢ τῆς παρ' ἡμῶν ἱεραρχίας εὐταξία, κατὰ τὸ δυνατόν ἀφομοιούμενη, τὴν ἀγγελικὴν εὐπρέπειαν ὡς ἐν εἰκόσιν ἕξει, τυπουμένη δι' αὐτῆς, καὶ ἀναγομένη πρὸς τὴν ὑπερούσιον ἀπάσης ἱεραρχίας ταξιαρχίαν.

Dponat, eique, quantum potest, assimiletur, angelicum profecto decorem illum velut in figuris exprimet, formam inde capiens, ac per eum ad supersentientialem omnis sacri ordinis originem augetur.

76 ANNOTATIONES CORDERII.

§ I. Describit mediam hierarchiam quæ continet dominationes, potestates atque virtutes, et mysticam eiusque interpretationem ac proprietatem exponit.

Dominationes autem dicuntur, quia cæteris angelis dominantur, et ab omni oppressione sunt libere,

⁸⁸ Ezech. x. ⁸⁹ Ezech. ix, 5. ⁹⁰ Dan. ix, 25. ⁹¹ Dan. viii, 16.

VARIAE LECTIOES.

⁸⁸ Ch. D. P. ἐπινῆγεν. ⁸⁹ anti ulium non habet D. et P. ⁹⁰ D. ἀπάντησιν. ⁹¹ γρ. τῶν. ⁹² στρατηγική, M. Sc. ⁹³ articulus deest in M. ⁹⁴ τὸ non habent Ch. D. P. ⁹⁵ ἐκβάλλει, D. ⁹⁶ καὶ ὅσα, Ch.

et nulli inferiori subjiuntur. Harum officium est, secundum Dionysium, timore servili deposito, in Deum moveri, et incessanter ei famulari: secundum Gregorium autem officium earum est, in bello spirituali instruere, qualiter oporteat prælationis officium exercere, et qualiter debeant subditi dominari.

Virtutes sunt infatigabiles ad executionem faciendorum, et robustæ ad perceptionem munerum. Harum officium est, secundum Dionysium, docere prælatos, ut facile et perseveranter, quæ ad officium prælationis pertinent, exsequantur et ipsius onera sustineant patienter: item per istas miracula fiunt, et virtus faciendi miracula perfectis conceditur.

Potestatum virtutes adversariæ subjectæ sunt, ne mundo tantum noceant, quantum cupiunt. Harum officium est, secundum Dionysium, angelos inferiores, quoad fieri potest, divinæ potentie conformare: et, secundum Gregorium, illos qui in spirituali certamine desudant, confirmare, et, ne regnum spiritale amittant, defendere.

§ II. Ostendit illustrationes quo per plures transfunduntur, eo obscuriores existere in postremis. Inferiores autem angelos a superioribus illuminari, probat ex Zachariæ cap. 1, ubi duplici visione ostenditur prophetæ angelorum tutelarium Deique in Jerusalem et Judæos studium: et simul, quomodo unus angelus ab altero, quid Jerusalem futurum esset, edoceret, et cap. 2 videt Zacharias angelum cum funiculo mensorio, ut metiatur Jerusalem a Nehemia et Zerobabele reedificandam: cum ex funiculo exiguo, utpote convulso, coniceret, timeretque Zacharias exiguam fore novam Jerusalem, mox audit alterum angelum promittentem, absque muro Jerusalem habitandam præ multitudinem. Ubi videtur hic angelus superior prioris illius propositum revocare, qui funiculo dimensorio magnitudinem urbis dimensurus venerat: nam antequam post reductionem muris cingeretur civitas, Ecclesiæ typum gerere debebat; quæ, post orbem a Christo redemptum, omnibus omnino gentibus patuit. Posterior ergo angelus priorem instruit, et tanquam superior inferiorem docuit. Quomodo autem angeli ab ipsomet Deo immediate res aliquas edocentur, ostendit ex Ezechielis cap. 1, ubi jubet Deus angelo, ut signet Tau in fronte eorum qui a cæde Jerosolymorum erant liberandi; et sex alii angeli mandat, ut signatis parcant, cæteris omnibus interfectis. Item ex Daniels cap. 1, 25, declarat, quomodo ad prophetam missus sit Gabriel, significans non tantum solvendam captivitatem Judæorum, sed et totius generis humani per Christum, post septuaginta hebdomadas annorum. Similiter iterum ex Ezechielis cap. 1, ubi jubet Deus viro lineis induto accipere prunas e medio currus sui cherubim, easque spargere per Jerusalem, ut hoc signo portendat urbis incendium per Chaldæos: et rursus ex Daniels viii, 16, ubi Michael jubet Gabrielem exponere Danieli visionem. Ex quibus omnibus locis manifeste colligitur, angelos superiores inferiores suos multis de rebus, quas ignorabant, instruere.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (13).

§ I. Traducendus modo sermo est ad medium A
caelestium virtutum ordinem. Non dixit autem ordinem, sed adorationem; quoniam hæc ipsa rursus tres ordines habet. Κόσμου itaque seu ornatu pro ordine dicto, et præpositione διὰ seu per transitum vel distinctionem denotante, διακόσμησιν, id est adorationem seu distributionem dixit, ordinem nimirum in tria distributum. Videamus igitur, sed supermundialibus intellectibusque oculis, quoad possumus, 77 dominationes ac virtutes ac potestates. Duo itaque hi ordines, virtutes sunt ac potestates, quoniam a virtute nomen acceperunt: potestas enim nihil aliud est quam habitus, qui congruæ voluntati virtutem congruentem obtinet. Dixi autem congruæ, quoniam qui potens est, posset etiam velle impossibilia, sed non adipiscetur quæ cupit; atque ideo utrorumque possibilia dixit spectacula. Non autem dixit cogitationes; siquidem cogitatio motus est animæ, qui non subsistit: sed spectacula, sive res quæ effectum sortiuntur, et oculis supermundialibus supraque sensum, quoad fieri potest, spectantur. Etenim unumquodque cognomen mentium divinarum, Divinitatis imitatrices earundem deiformes, demonstrat ac signal proprietates. Angelorum autem Deum imitans proprietas alia est alius, verbi gratia, virtutum est potentia, dominationum vero libertas, quæ utique

§ I. Μετενεχτέον τὸν λόγον ἀπάρτι καὶ ἐπὶ τῆς μέσῃ τῶν οὐρανίων δυνάμεων τάξιν. Οὐκ εἶπε δὲ τάξιν, ἀλλὰ διακόσμησιν, διότι αὕτη πάλιν τρία ἔχει τὰ τάγματα. Κόσμου γοῦν λεγομένης τῆς τάξεως καὶ τῆς διὰ δηλοῦσης τὴν διαχώρησιν, διακόσμησιν εἶπε, δηλονότι τάξιν εἰς τρία μεμερισμένην. Ἴδωμεν γοῦν, ἀλλ' ὑπερκοσμίους καὶ νοητοῖς ὀφθαλμοῖς, καθὼς ἐστὶ δυνατόν, τὰς κυριότητας, καὶ τὰς δυνάμεις, καὶ τὰς ἐξουσίας. Τὰ γοῦν δύο ταῦτα τάγματα, αἱ δυνάμεις καὶ ἐξουσίαι, ἐπεὶ ἐπωνομαῖνται ἀπὸ τῆς δυνάμεως· οὐδὲ γὰρ ἐστὶν ἡ ἐξουσία ἄλλο τι εἰ μὴ ἔξις, σύνδρομον τὴν δύναμιν τῇ προσηκούσῃ θελήσει ἔχουσα. Προσηκούση δὲ εἶπον, ὅτι θελήσει ἂν καὶ τὰ ἀδύνατα ὁ ἐξουσιάζων, ἀλλ' οὐ τεύξεται τῆς θελήσεως· διὰ τοῦτο τούτων ἀμφοτέρων τὰ δυνατὰ εἶπε θεάματα. Οὐκ εἶπε δὲ νοήματα· τὸ γὰρ νόημα κινήσις ψυχῆς ἐστὶν ἀνοπόστατος· ἀλλὰ θεάματα, ἧγουν ἐνούπαρκτα πράγματα, θεατὰ, ὡς ἐφικτὴν, ὀφθαλμοῖς ὑπερκοσμίους καὶ ὑπὲρ αἰσθησίν. Καὶ γὰρ ἐκάστη ἐπωνομία τῶν θείων νόων ἐκφαίνει καὶ δηλοῖ τὰς θεομιμήτους ιδιότητας τοῦ θεοειδοῦς αὐτῶν. Θεομίμητος δὲ ιδιότης τῶν ἀγγέλων ἐστὶν ἄλλη μὲν ἄλλου, εἴτ' οὖν καὶ τὰς δυνάμεις τὸ δυνατόν, ταῖς δὲ κυριότησι τὸ ἐλεύθερον· ἃ δὲ ἐπὶ θεοῦ ἀσύγκριτά εἰσι καὶ ὑπέρτατα· αὐτελεύθερον γὰρ τὸ θεῖον καὶ αὐτοδύναμον, κοινῶς δὲ πάλιν τοῖς πᾶσι τὰ πάντα ἐστί. Τέως δὲ ἀποινεμήτητα· ἐν ἐκάστῳ ἐπὶ πλέον τὸ ἴδιον πικρὰ τοῦ ποιηταῦ

αὐτῶν, ἵνα τὰ τῆς τάξεως αὐτῶν κατὰ τὸ ἰδιόζον ἄ
 φυλαχθήσεται. Τῶν μὲν οὖν ἁγίων κυριοτήτων τὴν
 ἐκδηλωτικὴν ὀνομασίαν ὑπολαμβάνω δηλοῦν ἀνα-
 γωγὴν τινὰ καὶ ἀναφορὰν ἀδούλωτον, καὶ πάσης
 χθαμαλῆς ταπεινότητος ἐλευθέραν· διὸ γὰρ ἐλευθε-
 ροπρεπὴς ἐστίν, οὐδὲν τρόπον καθόλου καὶ συνε-
 λόντα εἰπεῖν. Μὴ γὰρ εἴπῃς, ὅτι καθόλου εἶπε, διότι
 μερικῶς ποσῶς κατακλίνεται· οὐδὲν τοίνυν τρόπον
 κατακλίνεται τοῖς τῶν τυραννικῶν ἀνομοιοτήτων.
 Τρόποι δὲ εἰσι τῆς δουλοπρεπείας καὶ τῆς κατα-
 κλίσεως ἢ φόβος, ἢ αἰδώς, ἢ κολακεία, ἢ ἔνδεια, ἢ
 ἐμπάθεια, ἢ καὶ πάντα ὁμοῦ, ἢ τινὰ· ἃ δὴ πάντα
 τῶν κυριοτήτων πόρρω εἰσι, δι' ἃ τυχὸν ὑπακλι-
 θεῖεν τοῖς χείρισιν, ἢ διακοπεῖεν τῆς τοιαύτης ἀνα-
 γωγῆς. Ταῦτα γὰρ τὰ χείρω καὶ ὑλικὰ λέγει, καὶ
 τυραννικὰς ἀνομοιοτήτας, καθ' ἃς ὁ νῦν τυχὸν ὑψη-
 λὸς χαμηλὸς διὰ φόβον, ἢ διὰ τι τοιοῦτον· καὶ ὁ νῦν
 χαμηλὸς αὖθις ὑψηλὸς δι' ἐμπάθειαν· τυραννεῖται
 γὰρ καὶ οὗτος παρὰ τῆς ἐμπάθειας. Τοιαῦτα δὲ
 εἰσι καὶ τὰ ὑλικὰ, ὡς μηδέποτε μένοντα ἐπὶ ταυ-
 τότητος, ἀλλ' ἀεὶ μεταβάλλοντα. Τούτων ἀπάντων
 τῶν τυραννικῶν ἀνομοιοτήτων, τῶν ὑλικῶν τε καὶ
 εἰκαίων, ἐλεύθεροί εἰσιν αἱ κυριότητες, ὡς ἀμελι-
 κτοὶ, καὶ πάσης δουλοπρεπείας ὑπερκαίμεναι. Μὴ μοι
 οὖν λεγέτω τις, ὅτι καὶ τί πρὸς τὸν Θεὸν οὐκ ἔχουσι
 τὸν φόβον καὶ τὴν δουλοποιίαν; ἀκουέτω γὰρ, ὅτι οὐ
 τοιοῦτον φόβον καὶ οὐ τοιαύτην φησὶ δουλοπρέπειαν,
 ἀλλὰ τὴν πρὸς τὸ χεῖρον, τὰ αἰσθητὰ φημι καὶ σωμα-
 τικά. Ταῦτα γὰρ οὐ συγχωροῦσι τὰ ὄντως ὄντα ἐν-
 νοεῖν. Ὁ γὰρ ἡττηταὶ τις, τοῦτω καὶ δεδούλωται,
 ταύτην καὶ μειωτικὴν λέγει. Διὸ καὶ ἀνένδοτοι εἰσιν
 ὑφέσει πάση καὶ ὑποδιδασμῶ, καὶ ἐξήρηται ἀπάσης
 ἀνομοιοτήτος, ὡς νῦν μὲν ἴσως εἶναι ὑψηλὸς αὐτὰς,
 νῦν δὲ ὑποβεβηκυίας παντάπασιν. Ἐφίενται δὲ τῆς
 ὄντως κυριότητος, καὶ τῆς τῶν κυριοτήτων ἀρχῆς,
 ἦγουν τῆς Θεότητος· καὶ ἀγαθοειδῶς ἀεὶ διαπλάτ-
 τουσιν μὴ μόνον ἑαυτὰς, ἀλλὰ καὶ τὰς μετ' αὐτὰς,
 ὡς ἐφικτὸν, πρὸς τὴν ἐμφέρειαν καὶ τὴν ὁμοίωσιν
 τὴν κυρίαν καὶ ἀληθινὴν αὐτῆς, ἦγουν τῆς κυριαρ-
 χίας. Ὅρα δὲ ὅτι οὐκ ἐφίενται πάντως ὑψηλοτέρου
 βαθμοῦ· εἶχον γὰρ ἂν τὴν ἐφείην πρὸς τὴν πρώτην
 διακόσμησιν, καὶ ἐμπάθεια ἦν ἐν αὐτοῖς, καὶ τυραν-
 νικῶς ἐδεδούλωντο πάθει. Οὐ τοῦτο γοῦν, ἀλλ' ἐφίεν-
 ται, καὶ οἶονεὶ ἀγαπητικῶς ἔχουσι τῆς κυρίας καὶ
 κυριαρχικῆς ἐμφερείας, ὡς ἕλλως μὴ ὄν κυριότητος
 αὐτὰς εἶναι, ἢ οὕτως ἔχουσας πρὸς τὸν Ποιητὴν αὐ-
 τῶν, ὡς λαμβάνειν ἐκεῖθεν τὴν τῆς κυριότητος σύ-
 στασιν. Ἐπιστρέφονται δὲ πρὸς ὁδὸν τῶν εὐκῆ δο-
 κούντων, ἦγουν τῶν σωματικῶν καὶ μὴ προσηκόν-
 των, ἀλλὰ πρὸς τὸ κυρίως ὄν, τὸν Θεόν, καὶ γίνεται
 ἐν μετουσίᾳ τῆς κυριαρχικῆς θεοειδείας κατὰ τὸ δῶ-
 νατὸν αὐτῆς, ὡς εἶναι καὶ ταύτας κυρίας καὶ κυριό-
 τητας. Ἀμελικτον δὲ φησὶ κυριότητα τὴν ἀναγωγὴν
 αὐτῶν, οἶονεὶ ἀκολάκευτον, ἀπαρέγκλιτον, μηδὲν
 γαργαλισμῶ τῆς ὕλης ὑποκλινομένην. Λύει δὲ ἐν-
 ταῦθα καὶ σφάλμα τι τῶν ἑλληνικῶν φιλοσοφῶν, καὶ
 εὐσεβῶς ἐπισκῆπτει· ἔκείνοι γὰρ ἰδίως τινὰς δυνά-
 μεις τρεῖς ἀμελικτους προσηγόρευσαν, προελθούσας
 εἰς ὑπαρξίν ἐκ τινῶν πρὸ αὐτῶν ἐτέρων τριῶν δυνά-
 μων, οὐ μὴν ἐκ Θεοῦ δημιουργηθείσας ἰδικῶς· καὶ

in Deo indistincta sunt et superlata : siquidem di-
 vinum Numen ipsum per se liberum, per se potens
 est, communiter autem omnibus omnia est. Hac-
 tenus autem ut plurimum cuilibet eorum quid
 proprium ab Auctore distributum est, ut ea quæ
 sunt ordinis eorum, secundum proprietatem suam
 conservarentur. Nomen itaque quod sanctas de-
 signat dominationes, existimo declarare absolutum
 aliquem, et ab omni terrena vilitate liberum ad su-
 perna transitum : idcirco enim liber est, quod
 nullo prorsus modo quidquam sit quo detineri di-
 catur. Cave vero dicas, eum prorsus dixisse, quod
 partialiter quandoque inclinatur : nullo itaque
 modo tyrannica dissimilitudine quapiam inclinatur.
 Modi autem servitutis atque inclinationis sunt,
 vel timor, vel pudor, vel adulatio, vel egestas, vel
 passio, vel etiam omnia simul, vel aliqua : quæ
 omnia profecto longe absunt a dominationibus, per
 quæ forte deterioribus subicerentur, vel istiusmodi
 ad superna transitus impediretur. Hæc enim de-
 teriora dicit et materialia, tyrannicasque inæqua-
 litates secundum quas qui modo elatus est, per
 timorem vel quid simile dejicitur : et qui modo de-
 jectus est, rursus elatus fit per affectionem :
 quoniam hic etiam ab istiusmodi affectione tyran-
 nice gubernatur. Istiusmodi etiam sunt illa mate-
 rialia, ut quæ nunquam in eodem statu permanent,
 sed semper permutantur. Hisce omnibus tyrannicis
 materialibus et inanibus inæqualitatibus liberæ 78
 sunt dominationes, utpote incorruptæ, omnique ser-
 vitude superiores. Nec quis mihi dicat hic, eos non
 habere timorem ac servitutem Dei : audiat enim,
 ut non istiusmodi timorem, neque talem servitu-
 tem dicat, sed eam quæ est rerum inferiorum, sen-
 sibilem, inquam, et corporearum : illa enim non
 sinunt ea quæ vera sunt considerare. Nam a quo
 quis devictus est, ejus et si vis factus est, hanc
 etiam imminuentem vocat. Idcirco etiam ab omni
 dejectione ac subiectione liberæ sunt, et eximuntur
 ab omni inæqualitate, ne modo quidem forte su-
 blimes sint, modo vero omnibus subjectæ. Desi-
 derant autem veram dominationem, et principium
 dominationum, id est Divinitatem ; atque bonifor-
 miter semper non semetipsas tantum, verum etiam
 inferiores, quoad fieri potest, semper transformant
 ad propriam veramque Dei, sive dominatus prin-
 cipii, similitudinem et assimilationem. Observa vero,
 quomodo non appetant omnino gradum sublimio-
 rem : ambiverant enim aliquæ primam distribu-
 tionem, et affectio erat in eis, atque tyrannicæ
 passioni subjectæ sunt. Non ita istæ, sed appe-
 tunt, et quodammodo obtinent per dilectionem, do-
 minatum, et principii dominatus similitudinem ;
 ita ut alias non essent dominationes, nisi hoc modo
 erga Conditorem suum officerentur, ita ut inde sta-
 tum dominationis accipiant. Ad nihil autem eorum
 quæ temere apparent convertuntur, quales sunt res
 corporeæ et indecoræ ; sed ad id quod vere est,
 scilicet Deum, atque ita, quantum in eis est, par-
 ticipes sunt deiformitatis ipsiusmet principii domi-

nationum, sicut etiam ipsæ sint dominatus ac dominationes. Eorum autem ad superna transitum, dominationem vocat inflexibilem, quasi adulationis et criminis exsortem, nulla materia titillatione inclinatum. Solvit autem hic etiam errorem quemdam philosophorum gentilium, quem religiose perstringit: illi enim proprias quasdam virtutes tres inflexibiles appellabant, quæ ex aliis quoque tribus prioribus virtutibus in lucem prodierant, non autem a Deo proprie fuerant procreatæ: aiuntque, has inflexibiles spiritualibus iis, a quibus productæ fuerant, virtutibus substratas, ut retinerent quodammodo et subirent, ac cohiberent priores illas, ne in materiam dilaberentur; atque hoc infirmiores esse iis quæ seipsas produxerunt, quod debeant semetipsas continere, ne labantur. Hæc quidem languam in compendio sunt illorum, **79** hic autem sanctus sapienter iis omnia contraria tradit: ex Deo enim eas per creationem productas asserit, cujus etiam similitudinem in dominatu tenent, ipsas tamen inflexibilitatem erga omnem subuersionem ratione dominationis habere dicit, quasi cædentes et dissecantes, et non sinentes superare cupiditatem sensibilium, non tamen eas quæ præcedunt cohibentes. Dicit itaque, quod et inflexibiles sint ad malum, et dominatum teneant; atque hæc præcedentes minime excedunt, ne in materiam dilabantur. Sanctarum autem virtutum nomen existimo in communi significare masculinam quamdam et constantem virilitatem, rigidam, asperam, severam. Neque vero audiens, virtutes illas divinas femineo nomine nuncupatas, muliebrem quid iis ascribit: virilis enim significatio dictioque de feminis virilibus, et virili mente præditis, aut virili robore pollentibus, enuntiatur. Habent autem virilitatem: ad quid? non ad difficultates incipientes, tristitiasque, ut in nobis accidit; hæc enim neque virtutibus divinis conveniunt: et ab extrinseco moventur, ut aliter istiusmodi virilitas apparere nequeat, nisi difficultas exoritur. Non itaque ad hæc tantum virilitatem obtinent, sed ad omnes suas deformes actiones. Dixi autem suas, quia cuilibet sua propria divina competit operatio, ita ut non deficiat in ulla sibi indita illustratione suscipienda, nec ab ea quidquam patitur; qualis est lapis qui igne non consumitur, qui ignescit quidem, sed non comburitur; sic etiam hic, dum potenter ad Deum imitandum adducitur, altamen non dejicitur, neque præ imbecillitate deformem motum deserit, sed constantiter intuetur in virtutem omni substantia superiorem, et ipsarummet virtutum conditricem, ejusdemque, quoad fieri potest, imago virtutiformis efficitur. Quemadmodum enim natura divina illi virtutem suppeditat, sic et hæc inferioribus: et secundum quod quidem ipsa virtus est, secundum primam rationem, ad differentiam earum quæ post ipsam sunt (hoc enim est *ἀρχιδύναμος* seu *principes virtutum*) juxta gratiam sibi a Deo datam habet,

ἄρα εἶναι τοὺς ἀμειλίκτους τούτους ὑποπεριεχόμενους τῶν προβαλλομένων αὐτὰς νοητῶν δυνάμεων, ἀναστέλλοντας ὡς περ καὶ ἐπιβαίνοντας καὶ ἀντιχομένους τῶν πρὸ αὐτῶν, τοῦ μὴ πέσειν εἰς ὕλην, καὶ ἀσθενεστέρας κατὰ τοῦτο, καὶ προβαλλομένων ἑαυτοὺς, καθ' ὃ δέονται, εἰς τὸ κατέχειν ἑαυτοὺς εἰς τὸ ἄπτωτον. Ταῦτα μὲν οὖν ὡς ἐν ἐπιτόμῳ, τὰ ἐκείνων, ὃ δὲ ἅγιος σαφῶς τὰ ἐναντία πάντα αὐτοῖς φησιν: ἐκ Θεοῦ γὰρ αὐτὰς δημιουργικῶς ὑποστήναί φησιν, οὗ καὶ τὴν ἐμφέρειαν ἔχουσι εἰς κυριότητα: αὐτὰς δὲ τὸ ἀμειλικτον κατὰ πάσης ὑφέσεως τῷ λόγῳ τῆς κυριότητος ἔχειν λέγει, κοπτούσας ὡς περ καὶ διατεμνούσας, καὶ οὐκ ἐώσας κρατεῖν τὴν πρὸς τὰ αἰσθητὰ ἐπιθυμίαν, οὐ μὴν τὰς πρὸ αὐτῶν ἀναστειλούσας. Ἄρα τοίνυν λέγει, ὅτι καὶ ἀμειλικτοὶ εἰσι πρὸς τὸ χεῖρον, καὶ τὴν κυριότητα ἔχουσι, κἀντεῦθεν τῶν πρὸ αὐτῶν οὐκ ἐξέρχονται, ὅπως μὴ εἰς ὕλην πέσοιεν. Τὴν δὲ τῶν ἁγίων δυνάμεων ὀνομασίαν ὀνομαίη ἡλοῦν κατὰ κοινῆς ἀρρένωτον τινὰ καὶ ἐδραῖαν ἀνδρῖαν, φθελκτον, ἀθήλυτον, ἀνένδον. Μὴ γὰρ ἀκούων θηλυκῶ ὀνομαζομένης ὀνόματι, εἰς θηλυπρεπὲς τι κατὰξῆς τὰς θείας δυνάμεις: ἡ γὰρ τοῦ ἀρρένωτου σημασία καὶ λέξις, ἐπὶ γυναικῶν ἀνδριζομένων καὶ ἀρρένοφρόνων λέγεται, ἢ ἀρρένων ἰσχύον ἔχουσῶν. Ἐχουσι δὲ τὴν ἀνδρῖαν: εἰς τί; οὐ πρὸς τὰ ἐπαγόμενα δυσχερῆ τε καὶ λυπηρά, καθάπερ ἐστὶν ἐν ἡμῖν, ταῦτα γὰρ οὐτε ταῖς θεαῖς δυνάμεισι προσήκοντα: καὶ ἐξωθεν τὴν κίνησιν ἔχουσι, ὡς ἄλλως μὴ ὄν φανῆναι τὴν τοιαύτην ἀνδρῖαν, εἰ μὴ ἐπανασταίη τὸ δυσχερὲς. Οὐ πρὸς ταῦτα γούν, ἀλλ' εἰς πάσας τὰς κατ' αὐτὴν θεοειδεῖς ἐνεργείας. Κατ' αὐτὴν δὲ εἶπον, ὅτι ἐστὶν ἐκάστη ἰδίᾳ ἡ θεία ἐνεργεία, ὥστε μὴ ἐξασθενεῖν πρὸς μηδεμίαν ὑποδοχὴν τῶν ἐνδοιόμενων ἐλλάμψεων, καὶ οἷον πάσχειν ὑπ' αὐτῆς: οἷός ἐστιν ὃ μὴ τῷ πυρὶ δαπανώμενος λίθος, ὃς πυροῦται μὲν, οὐ καίεται δέ: οὕτω καὶ ἐν ταῦθα δυνατῶς ἐπὶ τὸ θεομίμητον ἀναγομένη, ὁμοίως οὐκ ἡττᾶται καὶ ἀπολείπει ἀνανδρῖα τὴν θεοειδῆ κίνησιν, ἀλλ' ἀρρέπῳς ἀφορᾷ εἰς τὴν ὑπερέκτασαν οὐσίαν, δύναμιν τὴν καὶ αὐτὰς τὰς δυνάμεις δημιουργήσασαν, καὶ ταύτης εἰκὼν γίνεσθαι κατὰ τὸ ἐφικτὸν δυναμοειδῆς. Ὡς γὰρ ἡ θεία φύσις ἐνεύναμοι, οὕτω καὶ αὕτη τὰς ὑποθεθηκυίας: καὶ καθ' ὃ μὲν αὕτη ἐστὶ δύναμις κατὰ πρῶτον λόγον, πρὸς ἀντιδιαστολήν τῶν μετ' αὐτὴν (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἀρχιδύναμος) δυνατῶς ἔχει κατὰ τὴν δοθείσαν χάριν ἀπὸ Θεοῦ ἐπεστράφθαι πρὸς τὴν αἰτίαν τῶν δυνάμεων, τὸν Θεόν: καθ' ὃ δὲ καὶ ὑποθεθηκυία ταύτη δύναμις εἰσι, πρόεισιν εἰς ἐκείνας, διδοῦσα τὴν δύναμιν κατὰ θείας πάντως μίμησιν. Τὴν δὲ τῶν ἁγίων ἐξουσιῶν ἐκφαντορικὴν ὀνομασίαν ὀνομαίη ἡλοῦν, ἥτις ἐστὶ καὶ ὀνομασίαν τῶν προβήθέντων δύο ταγμάτων, τὴν εὐταξίαν τὴν εὐκοσμον καὶ ἀσύμφυρτον περὶ τὰς θείας ἐλλάμψεις: τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἴδιον τῆς ἐξουσίας, τὸ κατὰ τάξιν τὰ παρεμπύπτοντα διεθετεῖν, καὶ δίχα τινὸς περιπερισμοῦ καὶ συμφύσεως. Ἐπεὶ γὰρ ἡ ἐξουσία δύναμις ἐστὶ κατὰ τὴν ἑαυτῆς προσήκουσαν θέλησιν, (ὕνα τι ἀτάκτως καὶ συμφυρικῶς ἢ εἴπη ἢ διαπράξῃται ὁ ἐξουσιάζων, εἰς ὃ μόνον δυνατὸν καὶ

ἐξουσιάζει, καὶ ὅτε μὴ παρεμπίπτει ἐξωθέν τι τὴν ἐξουσίαν διακόπτον· τότε γὰρ οὐ τοῦ ἐξουσιάζοντος ἐστὶν ἡ ἐξουσία, ἀλλὰ τοῦ καιροῦ, ἢ τυχόν τοῦ ἐχθροῦ, ἢ τῆς λύπης, ἢ ἄλλου τινός· τοῦτό ἐστι καὶ ἐπὶ τῶν θείων ἐξουσιῶν. Ἐπεὶ γὰρ ταῦτα πάντα ἀλλότριά εἰσι τούτων, ἔχουσι δὲ τὴν ἐξουσίαν κατὰ θείαν χάριν ἀδιεχῆ καὶ ἀδιάκοπον, ὑποδέχονται καὶ τὰς θείας ἐλλάμψεις εὐκόσμως καὶ ἀσυμφύρτως, καὶ εὐτακτοὶ εἰσι πρὸς τὴν νοερὰν καὶ ὑπερκόσμιον αὐτεξουσίτητα· αἱ γὰρ αὐτεξουσίαι εἰσι, καὶ οὐ ποτὲ μὲν οὕτω, ποτὲ δὲ ἄλλως. Ἐπεὶ δὲ τῆς ἐξουσίας, τὸ μὲν ἐστὶν ἐνθεσμον, τὸ δὲ τυραννικὸν (ἐπιφέρεται γὰρ ἡ ἐξουσία καὶ τὴν τυραννίδα κατὰ τὸ, *Tyrannorum ovis rēdior esse debent*), καὶ ὅτε μὲν τοῦ ἐνθεσμοῦ ἔχεται ἡ ἐξουσία, ἀκράτητός ἐστι πρὸς τὸ ἀγαθόν· ὅτε δὲ τοῦ ἀθέσμου καὶ τυραννικοῦ, τῆ σφετέρῃς δυνάμει πρὸς τὰ χεῖρω ἀποκέχρηται· ποιεῖται ἐνταῦθα τὴν διαίρεσιν τῆς ἐξουσίας ὁ ἅγιος, καὶ λέγει, ὅτι οὐ τυραννικῶς ἐπὶ τὰ χεῖρω ταῖς δυνάμεισιν ἀποκέχρηται αἱ ἅγαι ἐξουσίαι, ἀλλὰ ἐπὶ τὰ θεὰ ἀκρητήτως, ὅπερ ἐστὶν ἴδιον τῆς ἐξουσίας μετ' εὐταξίας, ὁ καὶ αὐτὸ τοῦ ἐνθεσμοῦ τῆς ἐξουσίας. Μὴ μόνον αὐταὶ ἀνάγονται, ἀλλὰ καὶ τὰ μετ' αὐτάς ἀνάγουσιν ἀγαθοειδῶς (οὐκ ἐστὶ γὰρ φθόνος, οὐδὲ γλισχρότης τις, οὐδὲ φειδωλία τῶ ἀγαθῷ) καὶ πρὸς τὴν αἰτίαν αὐτῶν, ἣν καὶ ἐξουσιοποιὸν καὶ ἐξουσιάρχην φησί, (τὸ μὲν, ὡς τὰς ἐξουσίας δημιουργήσασαν καὶ ποιήσασαν, τὸ δὲ, ὡς τῶν ἐξουσιῶν ἀρχουσαν,) ἀφομοιοῦνται, ὡς θεμετόν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν αὐταῖς ἡ τελειώσεις, ἢ κατὰ τὸ ἐπιχτόν ἀφομοίωσις· καὶ ταύτην τὴν θείαν ἀφομοίωσιν, καθὼς ἐνὶ ἐν τοῖς ἀγγέλοις, ἀναλαμβάνουσιν ἐν ταῖς κατὰ ταύτας εὐκόσμοις τάξεσι τῆς ἐξουσιαστικῆς δυνάμεως, δηλονότι ἐν ταῖς δυνάμεισιν καὶ ἐν ταῖς κυριότησιν· αὐταὶ γὰρ εἰσιν αἱ κατ' αὐτάς τὰς τάξεις. Εἰ γὰρ μνησκόμεθα, ἐλέγομεν ἔμπροσθεν, ὅτι τὰ πᾶσιν ὑπάρχοντα, ἰδίως ἐκάστῳ ἐπὶ πλέον ἀπονενέμηται, ἵνα ἐντεῦθεν τὰ τῆς τάξεως διαφυλαχθῆσθαι· τοῦτο γὰρ σημαίνει καὶ τὸ ἀναλαμπύουσις. Ἡ καὶ ἄλλως τὸ ἀναλαμπύουσις, διὰ τὴν τοῦ φωτὸς ἰδιότητα· ἀνωφερὲς γὰρ τὸ φῶς, εἰ καὶ ἡ τούτου ἐλλάμψις καὶ ἐν τοῖς κάτω γίνεται. Πληρώσας τὰς θεοειδεῖς ἰδιότητας τῆς μέσης διακοσμῆσεως, μέτεισιν ἐπὶ τὴν ἱεραρχίαν αὐτῶν, τὴν καθάρσιν, τὸν φωτισμόν, τὴν τελειώσιν. Καθαίρεται τὸν τὸν, καὶ φωτίζεται, καὶ τελειοποιεῖται καθ' ὃν εἴρηται τρόπον ἐπὶ τῆ πρώτῃ διακοσμῆσει, ὅτι κακείνη καὶ αὕτη ὑπὸ τῶν θεαρχικῶν ἐλλάμψεων, πλην αὕτη δευτέρως διὰ τῆς πρώτης· διὰ γὰρ μέσης ἐκείνης τῆς πρωτοφανῶς ἐχώσεως τὰς τελειώσεις, δευτεροφανῶς αἱ ἐλλάμψεις διαπορθμεύονται.

quidquid universim accidit, cuilibet ut plurimum quæ sunt ordinis serventur; hoc enim propter lucis proprietatem significat etiam vox *accendit*. Vel etiam aliter *accendit*, propter lucis proprietatem: lux enim sursum fertur, tamen illi *SI* eius illustratio deorsum effam dat. De formibus proprietatibus mediæ distributionis absolutis, transit ad earum hierarchiam, id est, expiationem, illuminationem et perfectionem. Expiatur itaque, et illuminatur atque perficitur eo modo quo dictum est in prima distributione, quoniam tam illa quam hæc sub divinis est illustrationibus, verum hæc secundo loco per primam: illa enim mediante qua prima luce perficitur, secundæ illustrationis radii trajiciuntur.

§ II. Διὰ τοῦτο τὴν ἀκοήν τὴν δι' ἄλλου εἰς ἄλλον

A ut ad Deum virtutum auctorem valide converſa sit: in quantum vero etiam inferiores ad hæc habent quod virtutes sint, vim suam in illas trajicit ac distribuit, secundum divinam prorsus imitationem. Porro nomen sanctarum potestatum declarativum, existimo significare ordinem prædictis illis duobus æqualem, bene ordinatum, decorum

80 et inconfusam circa divinas illustrationes: proprium enim potestatis est, ea quæ incidunt in ordinem dirigere, idque sine temeritate ac confusione. Cum enim potestas virtus sit secundum voluntatem ipsi convenientem (ut inordinate quid et confuse vel dicat vel agat is qui præditus est potestate, in quod solum potens sit et potestatem habeat, idque quando nihil incidit extrinsecus impediens potestatem; tunc utique non est potestas ista potestatem habentis, sed temporis, vel forte inimici, vel tristitiæ vel alicujus alterius), hoc in potestatibus etiam divinis locum habet. Cum enim hæc omnia ab ipsis aliena sint, habeant autem potestatem a divina gratia indivisam atque indeficientem, divinas etiam illustrationes ordinate et inconfuse recipiunt, ac bene dispositi sunt ad spiritalem et supermundialem arbitrii libertatem; quoniam semper arbitrii sui potestatem habent, nec modo quidem sic, modo vero aliter affecti sunt. Cum autem potestas alia quidem legitima sit, alia vero tyrannica (infert enim potestas etiam tyrannidem, juxta illud, *Tyrannum non facile esse colere*), et quando quidem legitima potestas obtinetur, invicta est ad bonum; quando autem illegitima et tyrannica, tunc propria vi ad malum abuntur: facit hic sanctus divisionem potestatis, ac dicit, virtutes sanctas non tyrannice ad mala virtutibus abuti, sed animo invicto ad divina tendere; quod est proprium potestatis bene ordinatæ, atque adeo etiam legitimæ. Neque tantum ipsæ ad superna transeunt, verum etiam inferiora sua boniformiter adducunt (non enim est invidia, neque tenacitas, neque parcimonia bono), et ad Auctorem suum, quem potentissimum et potentissimæ principatum vocat (illud quidem, quoniam potestates condidit ac creavit; hoc vero, quia potestates regit), quantum fas est, assimilantur. Siquidem ipsarum perfectio est Dei, quanta fieri potest, assimilatio: hancque divinam assimilationem, quantum licet angelis, accendunt in suis ornatissimis ordinibus potestativæ virtutis, scilicet in virtutibus et dominationibus: hæc enim sunt ordinis ejusdem cum iis. Siquidem recte meminimus, diximus antea, secundum modum proprium distribui, ut sic ea

quæ sunt ordinis serventur; hoc enim propter lucis proprietatem significat etiam vox *accendit*.

Vel etiam aliter *accendit*, propter lucis proprietatem: lux enim sursum fertur, tamen illi *SI* eius illustratio deorsum effam dat. De formibus proprietatibus mediæ distributionis absolutis, transit ad earum hierarchiam, id est, expiationem, illuminationem et perfectionem. Expiatur itaque, et illuminatur atque perficitur eo modo quo dictum est in prima distributione, quoniam tam illa quam hæc sub divinis est illustrationibus, verum hæc secundo loco per primam: illa enim mediante qua prima luce perficitur, secundæ illustrationis radii trajiciuntur.

§ II. Itaque notitiam, quæ a Zacharia, et Da

niete, et Ezechiele prophetis, per alium ad alium angelum transfusa dicitur, exemplum faciamus perfectionis quæ eminus procurata, progressu ac profusione subobscura ad inferiores pervenit. Obscuram autem perfectionem dixit, non propter propriam ejus remissionem, sed propter imbecillitatem recipientium: hoc enim significat, vocando secundas partes initiationis, id est obscurius initiari secunda. Verborum suorum exemplum sumit ab iis quæ apud homines sunt initiationibus, idque non a semetipso, sed ab ipsismet sacrorum peritis Initiatoribus nostris. Quemadmodum enim illi dicunt, per se apparentes plenitudines atque illustrationes (juxta illud, *De plenitudine ejus omnes accepimus**) perfectiores esse iis quæ per alias divinas participationes hauriuntur (initiati enim, sive, ut sic dicam, perfecti sunt divini apostoli ab ipso met Salvatore nostro Jesu Christo ac Deo, vel a sancto vivificoque Spiritu tempore Pentecostes; consecrati etiam sunt summi sacerdotes per ipsos, uttamen perfectior omnino est eorum consecratio): quemadmodum, inquam, qui in divinis excellentes sunt, de his aiunt; ita etiam existimo hunc sanctum dicere, immediatam participationem primæ distributionis evidentioris esse ea quæ mediantibus aliis confertur. Idcirco etiam ex sacerdotali traditione habemus, primos sequentium perfectiores, et illuminatores, et expiatores nominari, ut qui ab eis adducantur ad omnium principium, divinasque participant expiationes, illuminationes ac consecrationes: siquidem hoc a Deo divinis etiam ordinibus lege statutum est, ut quæ secunda sunt, per prima divinas participant illuminationes: ordo enim tam cœlestia quam terrestria continet. Sermonem suum, quod secunda **82** mediantibus primis illustrentur, confirmat a divinis sacrisque prophetis, quos et theologos vocat, ut qui sermones Dei nobis annuntiant. Hoc utique, inquit, a theologia expressum reperias, ac primum a Zacharia: cum enim Dei clementia (nam Dei punitio quoque clementia est, juxta illud, paterna etiam correctio benignitas existit; quoniam noster patris deduxit ac direxit Israel, quandoque quidem promissionibus honorum, quandoque vero minis ac suppliciis), quando, inquam, Dei clementia Israel em erudiens per captivitatem Babyloniorum (hoc autem pro sacra ejus salute contigit; omnis enim salus a Deo sacra est, quia non tantum corpus servat, sed etiam animam) ut ad Creatorem ipsum converteret, ultricibus ac feris gentibus tradidit corrigendum; et ut ad meliorem frugem traduceret, aliquando quidem gentibus tradidit, aliquando vero a captivitate liberavit, et ad pristinam benignè clementerque ac magnificè fortunam reduxit: videt ille theologus Zacharias quemdam primorum (ut existimo, propter eorum quæ dicuntur reverentiam) angelorum (angelorum, inquam, propter commune nomen, cum alioquin ultimus, non au-

* Joan. 1, 16.

ἄγγελον λεγομένην διαπορθμεύεσθαι παρὰ τε τῷ Ζαχαρίᾳ, καὶ Ἀγγελῷ, καὶ Ἰεζεκιὴλ τοῖς προφήταις, σύμβολον ποιησόμεθα τῆς πόρρωθεν ἐπιτελουμένης, καὶ διὰ μέσης ἑτέρας τάξεως τελειώσεως, τῆς διὰ τὴν πρόδον τὴν εἰς δευτέρωσιν ἀμυδρουμένης. Ἀμυδρουμένην δὲ τὴν τελείωσιν εἶπεν, οὐ διὰ τὴν οἰκείαν αὐτῆς ἀτονίαν, ἀλλὰ παρὰ τὸ ὑφειμένον τῶν δεχομένων· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ εἰπεῖν δευτέρωσιν τελειώσεως, τούτεστι τὸ ἀμυδρότερον τελειοῦσθαι τὰ δευτέρα. Ἀναλογίαν ποιεῖται τῶν λόγων αὐτοῦ ἀπὸ τῶν παρ' ἀνθρώποις τελειώσεων, καὶ τοῦτο οὐ τίθησιν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τῶν δεινῶν περὶ τὰς ἱερὰς ἡμῶν τελετᾶς. Ὡς γοῦν ἐκεῖνοί φασι τὰς αὐτοφανεῖς ἀποπληρώσεις καὶ ἐλλάμψεις (κατὰ τὸ, Ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ πάντες ἐλάβομεν) τῶν δι' ἐτέρων θεῶν μεθέξεων τελειοτέρας εἶναι, (ἐτελέσθησαν γὰρ, φέρε εἰπεῖν, οἱ θεοὶ ἀπόστολοι παρ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ· ἢ παρὰ τοῦ ἁγίου καὶ ζωαρχικοῦ Πνεύματος, ἐν τῷ καιρῷ τῆς Πεντηκοστῆς, ἐτελέσθησαν καὶ οἱ ἀρχιερεῖς δι' αὐτῶν, καὶ τελειότερα πάντως ἐστὶν ἐκείνων ἢ τελειώσις*) ὡς γοῦν οἱ δεινοὶ τὰ θεῖα φασι περὶ τούτων, οὕτως, οἶμαι, φησὶν ὁ ἅγιος, τὴν ἀμεσον μετουσίαν τῆς πρώτης διακοσμήσεως ἐναργεστέραν εἶναι τῶν δι' ἐτέρων μέσων ἀποτελουμένων. Διὸ καὶ ἐξ ἱερατικῆς παραδόσεως ἔχομεν, ὅτι τελεσταὶ καὶ φωτουργοὶ καὶ καθαρτικοὶ οἱ πρώτοι τῶν δευτέρων ὀνομάζονται, ὡς δι' αὐτῶν ἀναγομένων τούτων ἐπὶ τὴν πάντων ἀρχὴν καὶ ἐν μετουσίᾳ γινομένων τῶν θεῶν καθάρσεων, φωτισμῶν καὶ τελειώσεων· τοῦτο γὰρ ἐστὶ νενομοθετημένον καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῖς θεοῖς τάγμασι, τὸ διὰ τῶν πρώτων τὰ δευτέρα, τῶν θεῶν μετέχειν ἐλλάμψεων· τάξις γὰρ συνέχει τὰ τε οὐράνια καὶ τὰ ἐπίγεια. Συνιστᾷ τὸν λόγον αὐτοῦ, ὅτι διὰ μέσων τῶν πρώτων οἱ δευτέροι ἐλλάμπονται, ἀπὸ τῶν θεῶν καὶ ἱερῶν προφητῶν, οὓς καὶ θεολόγους φησὶν, ὡς λόγους Θεοῦ ἡμῖν ἐξαγγέλλοντας. Εὐρήσεις γοῦν, λέγει, τοῦτο δηλούμενον τοῖς θεολόγοις· καὶ πρῶτον τῷ Ζαχαρίᾳ· ἦνίκα γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία, (ἢ γὰρ τοῦ Θεοῦ τιμωρία φιλανθρωπία ἐστὶ, κατὰ τὸ, Γίνεται φιλανθρωπία ἢ τιμωρία ἢ πατρικὴ· ὡς γὰρ πατὴρ ἐνήγχε καὶ ἐπαιδαγωγῆεν τὸν Ἰσραὴλ, τοῦ μὲν δι' ἐπαγγελιῶν τῶν αγαθῶν, τοῦ δὲ δι' ἀπειλῶν καὶ τιμωριῶν·) ἦνίκα γοῦν ἡ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία τὸν Ἰσραὴλ παιδεύουσα δι' αἰχμαλωσίας τῶν Βαβυλωνίων, (τοῦτο δὲ γέγονεν ὑπὲρ τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ σωτηρίας· πᾶσα γὰρ σωτηρία παρὰ Θεοῦ ἱερὰ ἐστίν, ὅτι οὐχ ἀπλῶς σῶμα σώζει, ἀλλὰ καὶ ψυχὴν,) ἴν' ἐπιστραφῆ πρὸς τὸν ποιήσαντα, τιμωροῖς καὶ ἀγρίοις ἔθνεσι παρέδωκεν εἰς ἐπανόρθωσιν· καὶ ἵνα μετάγῃ ἐπὶ τὸ κρεῖττον, τοῦ μὲν παρεδίδου τοῖς ἔθνεσι, τοῦ δὲ τῆς αἰχμαλωσίας ἤφιει, καὶ πρὸς τὴν προτέραν ἐπιεικῶς καὶ φιλανθρώπως καὶ μεγάλως ἐπανῆγεν εὐπάθειαν· ὅρᾳ ὁ θεολόγος Ζαχαρίας ἕνα τῶν πρώτων (οἶμαι λέγων δὲ τὴν τῶν λεγομένων εὐλάθειαν) καὶ τῶν περὶ Θεοῦ ἀγγέλων (ἀγγέλων δὲ λέγω διὰ τὴν κοινὴν ἐπωνυμίαν, ἐπεὶ ἄλλως ἕστερον, οὐ πρῶτον τάγμα οἱ ἄγγελοι) παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ μαθόντες τοὺς παρακλητικῶς λόγους· ἕτερον δὲ τῶν

ὑποθέσθαι τῶν ἀγγέλων, πρὸς ὑπάντησιν τοῦ πρώτου προπορευόμενον (τάχα μὲν τοῦ προφήτου, τάχα δὲ πρὸ τοῦ τὸν μείζονα ἄγγελον ἔλθειν πρὸς αὐτόν, τῆς προθέσεως σημαίνουστος χρόνον τινά) καὶ ὑπαντῶντα πρὸς ὑποδοχὴν τῆς ἐλλάμψεως· εἶτα καὶ μουόμενον τὴν θεῖαν βουλὴν παρ' αὐτοῦ, ὡς παρὰ πρώτου ἱεράρχου καὶ ἐπιτροπόμενον εἰς τὸ μυῆσαι τὸν θεολόγον, ὅτι κατάκρηπος κατοικηθήσεται Ἱερουσαλήμ ἀπὸ πλήθους ἀνθρώπων. Λέγει γάρ ὁ θεοπτικώτατος Ζαχαρίας· *Καὶ ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ, ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ σχοινίον γεωμετρικόν. Καὶ εἶπα πρὸς αὐτόν, Πού πορεύῃ; καὶ εἶπε πρὸς με· Διαμετρήσαι τὴν Ἱερουσαλήμ, τοῦ ἰδεῖν πηλίκον τὸ πλάτος αὐτῆς ἐστὶ, καὶ πηλίκον τὸ μῆκος. Καὶ ἰδοὺ ἄγγελος ὁ λαλῶν ἐν ἔμοι εἰστήκει, καὶ ἄγγελος ἕτερος ἔξεπορεύετο εἰς συνάντησιν αὐτοῦ, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν λέγων· Δράμε, καὶ ἀλλήσον πρὸς τὸν νεανίαν ἐκεῖνον, λέγων· Κατάκρηπος κατοικηθήσεται Ἱερουσαλήμ ἀπὸ πλήθους ἀνθρώπων. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ τοῦ προφήτου ρητά· σὺ δὲ ὄρα, πῶς λέγει ὁ προφήτης· Ἐξεπορεύετο ὁ δὲ θεὸς οὗτος ἀνὴρ· Προεπορεύετο. Ἰσθὶ δὲ, ὅτι ὁ λαλῶν τοὺς παρακλητικούς ἐν τῷ Ζαχαρίᾳ, οὗτός ἐστιν ὁ τῷ θεῷ ἀμέσως μαθὼν βούλημα, καθὼς λέγει· *Καὶ ἀπεκρίθη Κύριος παντοκράτωρ τῷ ἀγγέλῳ τῷ λαλοῦντι ἐν ἔμοι ῥήματα καλά, καὶ λόγους παρακλητικούς, οὗτινος Ἰσταμένου, προεπορεύθη, ἦγουν ἔξεπορεύθη ἕτερος, πρὸς ὃν εἶπεν ἐκεῖνος ὁ λαλῶν, Δράμε, καὶ εἶπε τὸ καὶ τό. Ἐτερος δὲ τῶν προφητῶν ὁ Ἰεζεκιήλ, καὶ παρ' αὐτῆς τῆς ἐπὶ τῶν χερουδὶμ θεότητος, πανίερος νομοθετηθῆναι τὸ τοιοῦτον, ἦγουν τὴν τοιαύτην τάξιν· τὸν γὰρ Ἰσραὴλ, ὡς εἴρηται, διὰ τῆς τιμωρίας φιλανθρώπως καὶ πατρικὸν τρόπον ἐπὶ τὸ κρεῖττον μετάγουσα, ἐν δικαιοσύνῃ θεῷ προπόση διαχωρίζεσθαι τῶν ὑπευθύνων τοὺς ἀνευθύνους ἐδικαίωσε. Τοῦτο μυεῖται πρῶτος μετὰ τὰ Χερουδὶμ ὁ τὴν ἐσφὴν σαπφείρω περιζωισμένος, ὃς τὸν ποδῆρη ὡς ἱεράρχης ἐνδεύει· τὸ γὰρ σχῆμα ἱερατικόν, οὗ γὰρ ἦν τῶν κολαζόντων, ἀλλὰ τῶν λυτρουμένων τοὺς σωτηρίας ἀξίους. Τοὺς δὲ λοιποὺς ἔξ ἀγγέλους τοὺς τιμωρητικούς, οἳ τοὺς πέλucas εἶχον, ἡ θεϊκὴ ταξιαρχία κελεύει παρὰ τοῦ φοροῦντος τὸν ποδῆρη μυεῖσθαι τὴν τοῦ θεοῦ κρίσιν· τῷ μὲν γὰρ φοροῦντι τὸν ποδῆρη ἔφη, μέσση διελθεῖν τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ δοῦναι σημεῖον ἐπὶ τὰ τῶν ἀνευθύνων πρόσωπα· τοῖς ἄλλοις δὲ λέγει· *Πορεύεσθε ὀπίσω αὐτοῦ, καὶ κόπτετε, καὶ μὴ φείδεσθε, ἐπὶ δὲ πάντας, ἐφ' ἔσους ἐστὶ τὸ σημεῖον, μὴ ἐγγίσητε. Τὸ γοῦν· Πορεύεσθε ὀπίσω αὐτοῦ, τί ἄλλο δηλοῖ, ἢ ὅτι, Ἐξετε τούτων ἑξαρχὸν τῶν πραττομένων, τὸν εἰδὸτα καὶ τὸ ἐμὸν βούλημα; Ἐχει δὲ καὶ τὰ τοῦ προφήτου ρητά ἐπὶ λέξεως οὗτω· *Καὶ ἰδοὺ ἔξ ἀνδρες ἤρχοντο ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς πύλης τῆς ὑψηλῆς, τῆς βλεπούσης πρὸς βορρᾶν, καὶ ἐκάστου πέλουξ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. Καὶ εἰς ἀνὴρ ἐν μέσῳ αὐτῶν, ἐνδεδικώς ποδῆρη, καὶ ζώνη σαπφείρου ἐπὶ τῆς ἐσφύρας αὐτοῦ. Καὶ εἰσῆλθον****

^b Zach. II, 1. ^c Zach. I, 13. ^d Ezech. I.

tem primus ordo angelorum sit), ab ipsomet Deo discentem verba consolationis; alterum autem inferiorum angelorum primo isti obviam præcedentem (forsitan quidem prophetæ, forte vero antequam major angelus ad ipsum venisset, præpositione nimirum spatium aliquod denotante) et ad illustrationem capendam occurrentem; deinde etiam ab ipso divinum consilium, tanquam a sacerdote summo, percepisse, jussumque theologum docere, futurum ut frugifera Jerusalem a magna hominum multitudine incendenda foret. Ait enim Dei perspicacissimus Zacharias: *Et levavi oculos meos, et vidi; et ecce vir, et in manu ejus funiculus geometricus. Et dixi ad eum: Quo vadis? et dixit ad me: Ut metiar Jerusalem, et videam quanta sit latitudo ejus, et quanta longitudo ejus. Et ecce angelus, qui loquebatur in me, stabat, et alius angelus egrediebatur in occursum ei. Et ait ad eum, dicens: Curre, et loquere ad adolescentem illum, dicens: Frugifera habitabitur Jerusalem a multitudine hominum* ^b. Et hæc quidem verba sunt prophetæ; in vero considera quomodo dicat propheta: *Egressus est; 83* hic autem vir divinus: *Præcedebat*. Scito autem, quod qui loquitur consolatorios sermones in Zacharia, ipse sit qui immediate divinam voluntatem didicit, quemadmodum ait: *Et respondit Dominus omnipotens angelo loquenti in me verba bona, et sermones consolatorios* ^c, quo stante præcessit, sive egressus est alius, ad quem dixit ille qui loquebatur: *Curre, et dic hoc et hoc*. Quidam etiam alius propheta Ezechiel, a Deitate ipsa, quæ cherubim transcendit ^d, sacrosancte quid simile sive talem ordinem sanctum ait: cum enim Israeliticum populum, ut dictum est, clementia paterna per disciplinam ad frugem traduceret meliorem, æquitate Deo digna reos ab insontibus discernendos censuit. Hoc primus post cherubim docetur ille cujus renes sapphiro præcincti erant, qui que talari veste tanquam pontifex amiciebatur. Habitus enim ille sacerdotalis est, nec erat punientium, sed liberantium eos qui salute digni erant. Ceteros deinde sex angelos securibus armatos jubet divina ordinatio ab eo qui poderem gerebat divinum iudicium edoceri: illi enim qui poderem ferebat præcipiebat, ut per mediani Jerusalem transiret, atque signum daret in frontibus innocentium: aliis autem dicebat: *Exite post eum, et percutite, et nolite parcere, ad omnes autem super quos est signum ne appropinquetis*. Illud itaque, *Exite post eum*, quid aliud significat, quam: Habetote hunc ducem rerum agendarum, ut qui meam quoque sciat voluntatem? Verba autem prophetæ sic habent: *Et ecce sex viri veniebant de via portæ excelsæ respicientis ad aquilonem, et uniuscujusque vas exterminationis in manu ejus. Et vir unus in medio eorum vestitus veste talari, et zona sapphiri super lumbos ejus. Et ingressi sunt, et steterunt adhaerentes altari aeneo; et gloria Dei Israel ascendit de cherubim*

existens super eos, et vocavit virum qui indutus erat veste talari, qui habuit super lumbis ejus zonam saphiri, et dixit Dominus ad eum: Transi mediam Jerusalem, et da signum super frontes virorum gementium et dolentium super cunctis iniquitatibus quæ sunt in medio ejus. Et illis dixit, audiente me: Ite in civitatem post eum, et percutite, et non parcatis oculis vestris, et non **84** misereamini; senem et juvenem, et virginem et parvulos, et mulierem interficite ad deletionem, super autem omnes super quos est signum ne appropinquetis *. Quid autem quis dicat de illo angelo, qui Danieli ait hoc et hoc? narratur enim in decima visione Danielis: Et ecce vir Gabriel, quem vidi in visione in principio, volans, et tetigit me quasi horn sacrificii vesperini, et erudit me, et locutus est mecum, et dixit, Daniel nunc egressus sum ut præberem intelligentiam. In principio deprecationis tuæ egressus est sermo, et ego veni ut annuntiarem tibi, quia vir desideriorum es tu †. Vel iterum, quid dicat aliquis de illo qui ignem accepit, ut in Ezechiele narratur? ait enim: Et factum est, cum præcepisset ipse viro qui indutus erat stola sancta dicens: Sume ignem de medio rotarum, de medio cherubim: et intravit, et stetit adhærens rotis, et extendit cherub manum suam in medium ignis existentis in medio cherubini, et accepit et dedit in manus ejus qui indutus erat stolam sanctam, et accepit et egressus est ‡. Hoc sanctus hic ait ordinis angelici rationem luculentius confirmare, quod induto stolam præceptum sit ignem accipere, dumque iret ut ignem acciperet, quemdam cherubim ei ministrasse, ignemque acceptum in manus ipsi tradidisse. Rursum, quid dicat quis de eo qui vocavit divinissimum Gabrielem, sicut in nona visione Danielis commemoratur? Et factum est, cum viderem ego Daniel visionem, et quærerem intelligentiam, et ecce stetit in conspectu meo quasi visio viri, et audivi vocem viri inter Ubal: et vocavit, et dixit: Gabriel, sic intelligere illum visionem; et venit, et stetit juxta stationem meam; et cum veniret ipse turbatus sum, et cado in faciem meam, et dixit ad me: Intellige, fili hominis §. Quid vero? dicat quis: etiam cætera, quæ a sacris prophetis dicta sunt de decoro ordine cælestium, cui sacer hic ordo noster hierarchicus, quoad fieri potest, assimilatur: siquidem superioris illius mysticæ hierarchiæ imitatio quædam sunt quæ in Ecclesia perficiuntur, et hæc decoris eorum quædam sunt imagines; siquidem hæc nostra hierarchia per illam efformatur et ad Deum adducitur, qui supernaturalis ordinis principatus est omnis hierarchiæ, omnemque sacrum ordinem instituit.

δυνατὸν, ἀφωμοίωται· μίμημα γὰρ τῆς τῶν ἁγίων μυστικῆς ἱεραρχίας τὰ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τελούμενα. καὶ ταῦτα τῆς ἐκείνων εὐπρεπειᾶς εἰκόνας εἶσι· τυποῦται γὰρ ἡ καθ' ἡμᾶς ἱεραρχία δι' ἐκείνης, καὶ ἀνάγεται πρὸς αὐτὸν τὸν Θεὸν, τὴν ὑπερούσιον ταξιαρχίαν ἀπάσης ἱεραρχίας, τὸν πάσης ἱερᾶς τάξεως ἀρχηγόν.

* Ezech. ix, 2. † Dan. ix, 21. ‡ Ezech. i, 6. § Dan. vii, 15.

Ἄσας καὶ Ἰσθησαν ἐχόμενοι τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ χαλκοῦ· καὶ δόξα τοῦ Θεοῦ τοῦ Ἰσραὴλ ἀνέβη ἀπὸ τοῦ χερουβὶμ ἢ οὐσα ἐπ' αὐτοῦ, καὶ ἐκάλεσε τὸν ἄνδρα τὸν ἐνδεδυκότα τὴν ποδίση, ὃς εἶχε ἐπὶ τῆς ὀφύρας τῆς ζώνης· καὶ εἶπε Κύριος πρὸς αὐτόν· Διάβω μέσην τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ ὃς τὸ σημεῖον ἐπὶ τὰ μέτωπα τῶν ἀνδρῶν τῶν καταστεραζόντων, καὶ τῶν καθυδυναμένων ἐπὶ πάσαις ταῖς ἀνομίαις ταῖς γινόμεναις ἐν μέσῳ αὐτῆς. Καὶ τούτοις εἶπεν ἀκούοντός μου· Πορεύεσθε εἰς τὴν πόλιν ὀπίσω αὐτοῦ, καὶ κόπτετε, καὶ μὴ φείδεσθε τοῖς ὀφθαλμοῖς ὑμῶν, καὶ μὴ ἐλεήσητε· πρεσβύτερον, καὶ νεώτερον, καὶ παρθένον, καὶ τῆτα, καὶ γυναῖκα ἀποκτείνετε εἰς ἐξάλειψιν, ἐπὶ δὲ πάντα ἐφ' οὓς ἐστὶ τὸ σημεῖον, μὴ ἐγγίσσητε. Τί ἂν τις εἴποι περὶ τοῦ ἀγγέλου φησαντος τῷ Δανιὴλ τὸ καὶ τὸ; Φέρεται γὰρ ἐν τῇ δεκάτῃ ὁράσει τοῦ Δανιὴλ· Καὶ ἰδοὺ ὁ ἄνθρωπος Γαβριήλ, ὃν εἶδον ἐν τῇ ὁράσει ἐν τῇ ἀρχῇ, πετόμενος, καὶ ἤψαστό μου ὡσεὶ ὄραν θυσίας ἐσπερινῆς, καὶ ἐσυνέτιστό με, καὶ ἐλάλησε μετ' ἐμοῦ, καὶ εἶπε· Δανιήλ, τὴν ἐξῆλθον συμβιβᾶσαι σύνοισιν. Ἐν ἀρχῇ τῆς δεησιᾶς σου ἐξῆλθεν ὁ λόγος, καὶ ἐγὼ ἦλθον τοῦ ἀναγγεῖλά σοι, ὅτι ἄνθρωπος ἐπιθυμιῶν εἶ σύ. Ἡ πάλιν, τί λέγοι ἂν τις περὶ τοῦ τὸ πῦρ ἀνειληφότος, καθὼς ἐν τῷ Ἱεζεκιήλ φέρεται; λέγει γάρ· Καὶ ἐγένετο αὐτῶν ἐν τῷ ἐτελλέσθαι τῷ ἀνδρὶ τῷ ἐνδεδυκότι τὴν στολὴν τὴν ἀγίαν λέγων· Λάβε πῦρ ἐκ μέσου τῶν τροχῶν, καὶ ἐκ μέσου τῶν χερουβὶμ· καὶ εἰσῆλθε, καὶ ἔστη ἐχόμενος τῶν τροχῶν· καὶ ἐξέτεινεν ὁ χερουβὶμ τὴν χεῖρα αὐτοῦ εἰς μέσον τοῦ πυρὸς τοῦ ὄντος ἐν μέσῳ τῶν χερουβὶμ, καὶ ἔλαβε, καὶ ἔδωκεν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἐνδεδυκότος τὴν στολὴν τὴν ἀγίαν, καὶ ἔλαβε, καὶ ἐξῆλθε. Τοῦτο λέγει καὶ περισσότερο εἰς εὐταξίας λόγον ὁ ἅγιος, ὅτι ἐνετείλατο τῷ ἐνδεδυκότι τὴν στολὴν, λαβεῖν τὸ πῦρ· καὶ ἐν τῷ ἐλθεῖν αὐτὸν λαβεῖν τὸ πῦρ, ἐν τῶν χερουβὶμ διηκόνησε, καὶ ἔλαβε τὸ πῦρ, καὶ ἔδωκε πρὸς τὰς χεῖρας ἐκείνου. Ἡ πάλιν, τί ἂν λέγοι τις περὶ τοῦ κεκληκότος τὸν θεϊστάτον Γαβριήλ, καθὼς ἐν τῇ 8' ὁράσει τοῦ Δανιὴλ φέρεται; Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἰδεῖν με, ἐγὼ Δανιήλ, τὴν ὄρασιν, καὶ ἐξήτουν σύνοισιν· καὶ ἰδοὺ ἔστη ἐνώπιόν ἐμοῦ ὡς ὄρασις ἀνδρός, καὶ ἤκουσα φωνὴν ἀνδρός ἀνάμεσον τοῦ οὐρανοῦ· καὶ ἐκάλεσε, καὶ εἶπε· Γαβριήλ, συνέτισον ἐκείνον τὴν ὄρασιν, καὶ ἦλθε, καὶ ἔστη ἐχόμενος τῆς στασιᾶς μου· καὶ ἐν τῷ ἐλθεῖν αὐτόν, ἐθαμβήθη, καὶ πίπτω ἐπὶ πρόσωπόν μου· καὶ εἶπε πρὸς με· Σύνοισιν, υἱὲ ἀνθρώπου. Τί δὲ; λέγοι τις· καὶ ὅσα ἄλλα παρὰ τῶν ἱερῶν προφητῶν εἴρηται περὶ τῆς εὐκοσμίας τῶν οὐρανίων, πρὸς ἣν καὶ ἡ εὐταξία τῆς παρ' ἡμῖν ἱεραρχίας, κατὰ τὸ

⁹⁹ οὐλαί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ.

A

85 CAPUT IX.

Περὶ τῶν ἀρχῶν, καὶ τῶν ἀρχαγγέλων καὶ τῶν ἀγγέλων, καὶ περὶ τῆς τελευταίας αὐτῶν ἱεραρχίας.

De principatibus, archangelis et angelis, deque ultimæ eorumdem hierarchia.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Exponit quid significant principatus II. Quid archangeli et angeli; et quodnam sit horum officium. III. Ostendit non angelis implendum esse, quod aliqua sub illorum directione non proficiant; illos enim et Deum ex parte sua nemini deesse, exemplis probat. IV. Declarat divinam erga omnes providentiam; et quo sensu Israel peculiariter pars Domini dicitur sit.

§ I.

Λοιπὸς ⁸⁰ ἡμῖν εἰς θεωρίαν ἱερὰν διάκοσμος ὁ τὰς ἀγγελικὰς συγκλείων ἱεραρχίας, ὁ πρὸς τῶν θεοειδῶν ἀρχῶν, ἀρχαγγέλων τε καὶ ἀγγέλων διακοσμούμενος. Καὶ πρῶτας μὲν εἰπεῖν ἀναγκαῖον οἶμαι κατὰ τὸ ἐμοὶ δυνατόν τὰς τῶν ἁγίων αὐτῶν ἐπινομιῶν ἐκφαντορίας· ἐκφαίνει γὰρ ἡ μὲν τῶν οὐρανίων ἀρχῶν τὸ θεοειδῶς ἀρχικὸν καὶ ἡγεμονικὸν μετὰ τάξεως ἱερᾶς, καὶ ταῖς ἀρχικαῖς περιπεσομένης δυνάμεσι, καὶ τὸ πρὸς τῆς ὑπεράρχιον ἀρχῆν αὐτάς τε δολικῶς ἐπετραφῆναι, καὶ ἐτέρων ἀρχικῶς ἡγεῖσθαι· καὶ τὸ πρὸς αὐτὴν ἐκείνην, ὡς δυνατόν, ἀποτυποῦσθαι τὴν ἀρχοποιὸν ἀρχὴν, ἀναφαίνειν τε τὴν ὑπερούσιον αὐτῆς ⁸¹ ταξιαρχίαν, τῇ τῶν ἀρχικῶν εὐκόσμητ' δυνάμεων.

B Reliqua nobis ad contemplandum superest sacra illa distinctio, quæ angelicas concludit hierarchias deiformibus principatibus, archangelis et angelis adornata. Ac primum quidem pro virili necessario mihi explicandas censeo sacrorum eorum nominum significationes; nomen siquidem cœlestium principatum significat eorum, cum sacro quodam principibusque virtutibus convenientissimo ordine, deiformiter principandi atque gubernandi potestatem, nec non ad superprincipalem principatum totaliter se convertendi, et ad ipsum alios quoque principaliter ducendi, ipsiusque principibus formam principatus in semetipsis, quantum fas est, exprimendi, ejusdemque superessentialem ordinandi principatum, in principalem virtutum dispositione declarandi facultatem.

§ II.

Ἡ δὲ τῶν ἁγίων ἀρχαγγέλων ὁμοταγῆς μὲν ἐστὶ τὰς οὐρανίαις ἀρχαῖς. Ἔστι γὰρ αὐτῶν τε καὶ τῶν ἀγγέλων, ὡς ἔφην, ἱεραρχία μία καὶ διακόσμησις· πλὴν ἐπειπερ οὐκ ἐστὶν ἱεραρχία, μὴ καὶ πρῶτας, καὶ μέσας, καὶ τελευταίας δυνάμεις ἔχουσα, ἡ τῶν ἀρχαγγέλων ἁγία τάξις, κοινωνικῶς τῇ ἱεραρχικῇ μεσότητι τῶν ἄκρων ἀντιλαμβάνεται· ταῖς τε γὰρ ἀνωτάταις ἀρχαῖς κοινωνεῖ, καὶ τοῖς ἁγίοις ἀγγέλοις· ταῖς μὲν, ὅτι πρὸς τὴν ὑπερούσιον ἀρχὴν ἀρχικῶς ἐπέστραπται, καὶ πρὸς αὐτὴν, ὡς ἐφικτὸν, ἀποτυποῦται, καὶ τοὺς ἀγγέλους ἐνοποιεῖ κατὰ τὰς εὐκόσμους αὐτῆς καὶ τεταγμένας καὶ ἀοράτους ἡγεμονίας· τοῖς δὲ, ὅτι καὶ τῆς ὑποφρητικῆς ἐστὶ τάξεως, τὰς θεαρχικὰς ἐλλάμψαις ἱεραρχικῶς διὰ τῶν πρῶτων δυνάμεων ὑποδεχομένη, καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτάς ἀγαθειδῶς ἀγγέλλουσα, καὶ δι' ἀγγέλων ἡμῖν ἀναφαίνουσα, κατὰ τὴν ἱερὰν ἐκάστου τῶν θεῶν ⁸² ἐλλαμπομένων ἀναλογίαν. Οἱ γὰρ ἄγγελοι, καθὼς ἤδη προειρήκαμεν συμπληρωτικῶς, ἀποπε-

C Sanctorum vero archangelorum ordo, cœlestibus quidem istis principatibus æqualis perhibetur. Est equidem, uti dixi, una illorum atque angelorum hierarchia, eademque distinctio; verum cum nulla sit hierarchia, quæ non primas et medias ultimasque virtutes habeat, sanctus archangelorum ordo, jure quodam hierarchico communi, medietate sua continet extremas; sanctissimis enim principibus communicat et sanctis angelis; illis quidem, quoniam ad superessentialem principatum principaliter conversus est, et ad ipsum, quantum fas est, efformator, nec non angelis decore suo atque ordinato, qui aspectum effugit, ducatu unionis auctor existit; his autem, quia etiam ordinis est dictator, divinasque illustrationes hierarchice per primas virtutes suscipiens, exinde iis ipsis angelis eadem benevolentiæ annuntiat, nobisque per angelos manifestat, pro ejusque illorum, qui divinis illustrationibus afflantur, **86** ad res sacras capaci-

VARIE LECTIONES.

⁸⁰ V. λοιπόν. ⁸¹ αὐτὴν, D. ⁸² θεϊκῶς, P. S. D.

late. Ipsi enim angeli, sicut prædiximus, omnes A
 cœlestium intelligentiarum ordines complendo ter-
 minant, ut qui novissime cœlestes inter essentias,
 angelicam sortiti sint proprietatem; adeoque præ
 superioribus istis, hoc rectius a nobis angeli vo-
 centur, quo magis ipsorum hierarchia res eviden-
 tiores ac mundanas attingat. Siquidem supremum
 illam, uti dictum est, distinctionem, tanquam se-
 creto illi sacratissimo primo ordine propinquam,
 magis abdite putandum est secundæ res sacras
 moderari; secundam vero, quæ sanctis dominatio-
 nibus et virtutibus ac potestatibus expletur, po-
 testatum et archangelorum atque angelorum hie-
 rarchiæ præsidere, prima quidem hierarchia ma-
 nifestius, sed occultius sequente: porro principa-
 tum, archangelorum atque angelorum ordinem B
 explanatorium humanis per vices præesse hie-
 rarchiis, ut hoc ordine ad Deum sit ascensus, et con-
 versio communicatioque atque unio, quæ etiam a
 Deo omnibus hierarchiis benevole affletur, com-
 municationeque quadam inseratur, cumque decore
 sacratissimo promanet. Hinc theologia nostram
 hierarchiam angelis attribuit, cum populi Judæo-
 rum principem appellet Michaelē¹, aliosque gen-
 tium aliarum: statuit enim Altissimus terminos
 gentium, juxta numerum angelorum Dei.

ρατοῦσι τὰς ὄλας τῶν οὐρανῶν νοῶν διακοσμήσεις,
 κατὰ τὸ τελευταῖον ὡς ἐν οὐρανίαις οὐσίαις ἔχοντες
 τὴν ἀγγελικὴν ιδιότητα· καὶ μᾶλλον πρὸς ἡμῶν
 ἄγγελοι παρὰ τοὺς προτέρους οικειότερον ὀνομαζό-
 μενοι⁸⁵, ὅσω καὶ περὶ τὸ ἐμφανεστερον αὐτοῖς ἐστὶν
 ἡ ἱεραρχία, καὶ μᾶλλον περικόσμιος. Τὴν μὲν γὰρ
 ὑπερτάτην, ὡς εἴρηται, διακόσμησιν, ὡς τῷ κρυ-
 φίῳ πρωτοταγῶς πλησιάζουσαν, κρυφιοειδῶς εἰητέον
 ἱεραρχεῖν τῆς δευτέρας· τὴν δὲ δευτέραν, ἢ συμ-
 πληροῦται πρὸς τῶν ἁγίων κυριοτήτων, καὶ δυνά-
 μewn, καὶ ἐξουσιῶν, τῆς τῶν ἀρχῶν καὶ ἀρχαγγέλων
 καὶ ἀγγέλων ἱεραρχίας, ἡγεῖσθαι, τῆς πρώτης μὲν ἱε-
 ραρχίας ἐμφανεστερον⁸⁶, τῆς δὲ μετ' αὐτὴν κρυφιοιδέ-
 στερον⁸⁷· τὴν δὲ τῶν ἀρχῶν, καὶ ἀρχαγγέλων, καὶ
 ἀγγέλων, ἐκφαντορικὴν διακόσμησιν, ταῖς ἀνθρω-
 πείαις⁸⁸ ἱεραρχίαις δι' ἀλλήλων ἐπιστατεῖν, ἵν' ἢ
 κατὰ τάξιν ἢ πρὸς Θεὸν ἀναγωγὴ καὶ ἐπιστροφή,
 καὶ κοινωνία, καὶ ἑνωσις, καὶ μὴν καὶ ἡ παρὰ Θεοῦ
 πάσαις ταῖς ἱεραρχίαις ἀγαθοπρεπῶς ἐνδιδομένη, καὶ
 κοινωνικῶς ἐπιφοιτῶσα, καὶ⁸⁹ μετ' εὐκοσμίας ἱερω-
 τάτης πρόσοδος. Ἐνθεν ἡ θεολογία τὴν καθ' ἡμᾶς
 ἱεραρχίαν ἀγγέλοις ἀπονενέμηκεν, ἔρχοντα τοῦ Ἰου-
 δαίων λαοῦ τὸν Μιχαὴλ ὀνομάζουσα, καὶ ἄλλους
 ἐθνῶν ἐτέρων⁹⁰. Ἔστησε γὰρ ὁ Ἐψιστος ὄρια ἐθνῶν
 κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ.

§ III.

Quod si quærat aliquis, quare populus Hebræo- C
 rum solus ad divinas illustrationes sit erectus,
 respondendum utique, rectis angelorum gubernationibus
 nequaquam imputandum esse, cæterarum
 gentium ad falsos deos defectionem, sed eas ipsas
 motibus propriis a recta, quæ ad Deum ducebat,
 via deflexisse, per amorem proprium, suamque
 perveraciam, et rerum, quibus divini quidpiam
 inesse arbitrabantur, absurdum cultum. Hoc ipsum
 Hebræorum populo usu venisse confirmatur: *Agni-
 tionem enim, inquit, Dei repulisti, et post cor tuum
 ambulasti* k. Neque enim vita nobis est, cui vis
 illata, aut imposita necessitas, nec eorum quæ pro-
 videntur libertate, divini radii illustrationis, quæ
 a providentia manat, obtunduntur: sed oculorum
 mentis dissimilitudo facit, ut exundans paternæ
 bonitatis illustratio vel omnino cassa sit, et pro-
 pter eorum repugnantiam inutilis; vel ejus parti-
 cipationes existant inæquales, parvæ vel magnæ,
 obscuræ vel claræ, cum unus sit et simplex, eo-
 demque modo semper se 87 habeat fontalis ille
 radius qui jugiter est expansus: præsertim cum

Εἰ δὲ τις φαίη, Καὶ πῶς ὁ τῶν Ἑβραίων λαὸς
 ἀνήγετο μόνος ἐπὶ τὰς θεαρχικὰς ἐλλάμψεις; ἀπο-
 κριτέον, ὅτι μὴ τὰς τῶν ἀγγέλων εὐθείας ἐπιστα-
 σίας αἰτιασασθαι χρὴ τῆς τῶν ἐτέρων ἐθνῶν ἐπὶ
 τοὺς οὐκ ὄντας θεοὺς ἀποπλανήσεως, ἀλλ' αὐτοὺς
 ἐκείνους οικείαις βροπαῖς ἐκ τῆς ἐπὶ τὸ Θεῖον εὐθείας
 ἀναγωγῆς ἀποπεπτωκότας, τῇ φιλαυτίᾳ καὶ αὐθα-
 δεΐᾳ, καὶ τῇ τῶν αὐτοῖς δοκοῦντων θεοπρεπῶν ἀνα-
 λόγῳ σεβασμιότητι. Τοῦτο μαρτυρεῖται καὶ αὐτὸς ὁ
 τῶν Ἑβραίων λαὸς πεπονθέναι· Ἐπίγνωσιν γὰρ
 Θεοῦ, φησὶν, ἀπόσω, καὶ ὀπίσω τῆς καρδίας σου
 ἐπορεύθης. Οὐδὲ γὰρ ἠναγκασμένην ἔχουσαν ζωὴν,
 οὐδὲ διὰ τὴν τῶν προνοουμένων αὐτεξουσιότητα, τὰ
 θεῖα φῶτα τῆς προνοητικῆς ἐλλάμψεως ἀπαμβλύνε-
 ται· ἀλλ' ἡ τῶν νοερῶν ὕψεων ἀνομοιότης τὴν ὑπερ-
 D πλήρη τῆς πατρικῆς ἀγαθότητος φωτοδοσίαν ἢ παν-
 τελῶς ἀμέθεκτον ποιεῖ, καὶ πρὸς τὴν αὐτῶν ἀντι-
 τυπίαν ἀδιάδοτον, ἢ τὰς μετουσίας ποιεῖ διαφόρους,
 μικρὰς ἢ μεγάλας, ἀμυδράς ἢ φανὰς, τῆς μιᾶς καὶ
 ἀπλῆς, καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἐχούσης καὶ ὑπερπληρωμέ-
 νης πηγῆς ἀκτίνος· ἐπεὶ ὅτι γε καὶ τῶν ἐτέρων
 ἐθνῶν, (ἐξ ὧν καὶ ἡμεῖς ἀνευέλοισμεν ἐπὶ τὸ πάσιν

¹ Dan. x. ^k Osé. iv, 6.

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁵ In D. locus legitur, Καὶ μᾶλλον πρὸς ἡμῶν ἐκφαντορικοὶ τῶν προτέρων, ἄγγελοι οικειότερον ὀνομαζόμενοι. Sicque Sar. reddidit. In P. Καὶ μᾶλλον πρὸς ἡμῶν ἄγγελοι παρὰ τοὺς προτέρους ἐκφαντορικοὶ τῶν προτέρων οικειότεροι ὀνομαζόμενοι. ⁸⁶ ἐκφανέστερον, C. D. ⁸⁷ D. κρυφιοειδέστερον. ⁸⁸ ἀνθρωπίναις, Ch. C. P. S. ⁸⁹ conjunctio καὶ non est in D. Ch. ⁹⁰ M. ἄλλων ἐθνῶν ἐτέρους. Scotus in codice suo habuit, καὶ ἄλλους ἐθνῶν ἐτέρους.

ἐπιμῶς εἰς μετάδοσιν ἀναπεπταμένον τοῦ θεαρχικοῦ A
 φωτὸς ἀπειρόν τε καὶ ἄφθονον πελαγός) οὐκ ἔκφυλοι
 τινες ἐπιστάτου θεοῦ· μία δὲ πάντων ἀρχή, καὶ
 πρὸς ταύτην ἀντὶγον τοὺς ἐπομένους, οἱ καθ' ἕκαστον
 ἔθνος ἱεραρχοῦντες ἄγγελοι. Τὸν Μελχισεδέκ ἐν-
 νοτιέον ἱεράρχην ὄντα φιλοθεώτατον, ὡς τῶν οὐκ
 ὄντων, ἀλλὰ τοῦ ὄντως ὄντος ὠψίστου Θεοῦ· καὶ γὰρ
 οὐκ ἀπλῶς τὸν Μελχισεδέκ οἱ θεόσσοφοι οὐ φιλόθεον
 μόνον, ἀλλὰ καὶ ἱερέα κεκλήκατιν, ἢ ἕνα τοῖς ἐχέ-
 φροσιν ἐναργῶς ἐμφαίνουσιν, ὅτι μὴ μόνον αὐτὸς
 ἐπὶ τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν ἐπέστραπτο, προσέτι δὲ
 καὶ ἄλλοις ὡς ἱεράρχης ἠγεῖτο τῆς ἐπὶ τὴν ἀληθῆ
 καὶ μόνην θεαρχίαν ἀναγωγῆς.
 conversum, verum etiam aliis ad veram et solam supremamque Deitatem provehendis ducem ex-
 s. itisse.

§ IV.

Καὶ τοῦτο δὲ τὴν σὴν ἱεραρχίην σύνεσιν ὑπο- Π
 μνήσομεν, ὅτι καὶ τῷ Φαραῶ πρὸς τοῦ τοῖς Αἰγυπτίοις
 ἐπιστατοῦντος ἀγγέλου, καὶ τῷ Βαβυλωνίων ἄρχοντι
 πρὸς τοῦ οικείου, καὶ τὸ τῆς πάντων προνοίας καὶ
 κυριότητος κηδεμονικὸν καὶ ἐξουσιαστικὸν κατὰ τὰς
 ὁράσεις διεποροθεύετο, καὶ τοῖς ἔθνεσιν ἐκαίνοις οἱ
 τοῦ ὄντως Θεοῦ θεράποντες, ἠγεμόνες καθίσταντο τῆς
 τῶν τυπωθεισῶν ὑπὸ τῶν ἀγγελικῶν ὁράσεων ἐκ-
 φαντορίας, ταῖς τῶν ἀγγέλων ἐγγὺς ἱεροῖς ἀνδράσι,
 τῷ Δανιήλ, καὶ τῷ Ἰωσήφ ἐκ Θεοῦ δι' ἀγγέλων ἀπο-
 καλυφθείσας· μία γάρ ἐστιν ἡ πάντων ἀρχή καὶ πρό-
 νοια. Καὶ οὐδαμῶς οἰητέον, Ἰουδαίων μὲν ἀποκλη-
 ρωτικῶς ἠγεῖσθαι τὴν θεαρχίαν, ἀγγέλους δὲ ἰδίως,
 ἢ ὁμοτίμως, ἢ ἀντιθέτως, ἢ θεοῦς τινὰς ἑτέρους
 ἐπιστατεῖν τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν· ἀλλὰ καὶ τὸ λόγιον
 ἐκεῖνο κατὰ τὴνδε τὴν ἱερὰν ἐννοίαν ἐκληπτέον, οὐκ C
 ὡς μερισπαμένου Θεοῦ μεθ' ἑτέρων, θεῶν ἢ ἀγγέ-
 λων τὴν καθ' ἡμᾶς ἡγεμονίαν, καὶ τοῦ Ἰσραὴλ εἰς
 ἔθναρχην καὶ ἔθναρχὸν ἀποκληρωθέντος, ἀλλ' ὡς,
 αὐτῆς μὲν τῆς μιᾶς ἀπάντων ὧς Ἰψίστου προνοίας, πάν-
 τας ἀνθρώπους σωστικῶς ταῖς τῶν οικείων ἀγγέ-
 λων ἄνατατικαῖς χειραγωγίαις διανειμάσας, μόνου D
 δὲ σχεδὸν παρὰ πάντας τοῦ Ἰσραὴλ ἐπὶ τὴν τοῦ
 ὄντως Κυρίου φωτοδοσίαν καὶ ἐπίγνωσιν ἐπιστραφέν-
 τος. Ὅθεν ἡ θεολογία, τὸ μὲν ἑαυτὸν ἀποκληρῶσαι
 τὸν Ἰσραὴλ ἐπὶ τὴν τοῦ ὄντως Θεοῦ θεραπείαν ἐμ-
 φαίνουσα, τὸ, Ἐγενήθη μερὶς Κυρίου, φησὶν ἐν-
 δεικνυμένη δὲ τὸ, καὶ αὐτὸν ἐν Ἰσραὴλ τοῖς λοιποῖς
 ἔθνεσιν ἀπονεμηθῆναι τινι τῶν ἁγίων ἀγγέλων, εἰς
 τὸ δι' αὐτοῦ τὴν μίαν ἀπάντων ἀρχὴν ἐπιγνώσθαι,
 τὸν Μιχαὴλ εἶπεν τοῦ Ἰουδαίων ἠγεῖσθαι λαοῦ, σα-
 φῶς ἡμᾶς ἐκδιδάσκουσα τὸ, μίαν εἶναι τῶν ὄλων
 πρόνοιαν, ἀπασῶν τῶν ἀσράτων καὶ ὁρατῶν δυνά-
 μων ὑπερουσίως ὑπεριδρυμένην· πάντας δὲ τοὺς
 καθ' ἕκαστον ἔθνος ἐπιστατοῦντας ἀγγέλους, ἐπ'
 αὐτὴν ὡς οικείαν ἄρχην τοὺς ἐπομένους ἐθελου-
 σίως, ὄση δύναμις, ἀνατείνοντας.

Illud quoque pontificiæ tuæ scientiæ commemo-
 rabimus, ut et Pharaoni ab angelo Ægyptiorum
 præside, et Babyloniorum principi a proprio itidem
 omnibus prospicientis atque dominantis provi-
 dentia potestasque per visiones fuerit intimata,
 utque gentibus istis veri Dei ministri, ductorum
 instar fuerint præfecti, ad figuratas illas angeli-
 cas visiones interpretandas, quæ viris sanctis an-
 gelorum similibus, Danieli, inquam, et Josepho,
 ex parte Dei per angelos ante fuerant revelatæ¹ :
 unum quippe omnium est principium unaque
 providentia. Neque ullo modo putandum est,
 quasi Judæis quidem sortito Deus præferit, an-
 geli autem seorsum, vel æqualiter, vel opposite,
 aut alii etiam dii cæteris gentibus imperitarint :
 sed hoc eloquium sano quodam sensu sacro intel-
 ligendum est, non quasi Deus cum aliis diis an-
 gelisque nostri partitus sit gubernationem ; atque
 Israeliticæ gentis principatum, atque ducatum
 ipse sortitus sit ; sed quod, cum Altissimi unica
 illa rerum omnium providentia, cunctos homines ad
 salutem angelorum ductibus tradiderit promoven-
 dos, solus ferme Israel, præ omnibus, ad veri
 Dei notitiam et illustrationem fuerit conversus.
 Itaque theologia, cum populum Israeliticum se
 veri Dei cultui mancipasse narrat, ait : *Factus
 est pars Domini* ² ; cum autem ostendit, eum quo-
 que, pari cum cæteris nationibus jure, sanctorum
 cuidam angelorum fuisse consignatum, ut ejus
 opera unicum illud rerum omnium principium
 agnosceret, Michaëlem Judaico populo præfectum
 tradit, aperte docens unicum esse omnium pro-
 videntiam, **88** quæ cunctis simul tam invisibi-
 libus quam visibilibus virtutibus superessentiali-
 ter præstet ³ ; omnes autem angelos singularum
 gentium præfectos, ad illud ipsum principium,
 ut proprium, eos, qui ultro ac sponte sequantur
 deducere.

¹ Dan. ii. ² Deut. xxxii, 9. ³ Dan. x.

VARIE LECTIONES.

⁶⁹ τυπωθεισῶν ὑπὸ τῶν ἀγγέλων, Ch. S. ὑπὸ τῶν non est in D. ⁷⁰ ἀπάντων non habuit Ch., πάντων, D. ⁷¹ ἁγίων ἀγγέλων. ⁷² ὡς ἐπ' οικείαν, D.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. Explicat nomina proprietatesque principatum, archangelorum et angelorum, qui ultimam constituent hierarchiam. Ac principatus quidem subditis angelis præsumt, et eos ad ministerium divinum explendum disponunt. Ad hos pertinet secundum Dionysium universale regimen, verbi gratia, unius regni, vel gentis, vel regni ad Dei similitudinem manuductio; secundum Gregorium quoque, eorum ministerium est docere homines, exhibere reverentiam unicuique secundum gradum suum. Horum etiam est promovere homines, ut non propter utilitatem propriam, sed propter solius Dei amorem et honorem, faciant iustitiam.

Archangeli vocantur summi nuntii qui summa nuntiant. Horum officium est, secundum Dionysium, prophetias revelari, ipsi quoque illuminationes quas a superioribus accipiunt, inferioribus annuntiant, et per eosdem nobis. Secundum Gregorium vero munus eorum est, de illis que pertinent ad promotionem fidei, et præcipua mysteriis, ut de Nativitate Christi, et similibus, homines reddere certiores, atque demones ab hominibus removere.

Angeli sunt in cœlesti dispositione ultimi, et hominibus magis propinqui. Nomen autem angeli est nomen officii, non naturæ. Isti minora nuntiant, et homines ad divinam cognitionem ducunt, et ut iuste vivant, instruunt. Hi sorsum extenduntur per dilectionem Dei, et in semetipsis firmantur per custodiam sui, ac sub se progrediuntur ad auxilium proximi.

§ II. Cum in qualibet hierarchia sint tres ordines, scilicet primus, medius et ultimus, ostendit qua ratione archangeli, qui medii sunt inter angelos et principatus, utrisque communicent; angelos autem aut res humanas moderari.

Angeli etiam nobis ad custodiam deputati tenent nos stantes, ne cadamus; et cadentes nos sublevant, ut surgamus; nec unquam nos deserunt etiam peccantes, quia semper sunt parati operam ferre, si velimus.

Effectus autem angelicæ custodiæ multiplex est. Primus est, impedimenta boni et occasiones mali removere; Exod. xxxiii, 2: *Mittam angelum præcursorem, qui eiciat Jebusæum*. Secundus est, tentationes mitigare, Dan. iii, 49: *Angelus autem Domini descendit cum Azaria et sociis eius in fornacem*; etc. Tertius est, contra hostes visibiles alijuvare; IV Reg. xix, 35: *Angelus Domini percussit in castris Assyriorum*, etc. Quartus est, orationes nostras et elemosynas Deo præsentare, et pro nobis orare; Tob. xii, 12: *Quando orabas cum lacrymis, etc., ego obtuli orationem tuam Domino*. Quintus est, viam ostendere; Tob. v, 20: *Ego sum ducam et relucam*. Sextus est, in agendis docere; Zachariæ ii, de angelo qui instruxit eum. Septimus est, seipsum et alia secreta revelare; Tob. xii, 15: *Ego sum Raphael angelus*, etc. Octavus est, a peccatis arcere; Genes. xix, 15: *Cumque esset mane, cogeant eum angeli, dicentes: Surge, ne et tu pariter peras in scelere civitatis*. Nonus ad fervorem excitare; III Reg. xix, 7: *Surge, grandis enim tibi restat via*. Decimus est, consolari; Tob. v, 13: *Forti animo esto, in proximo est ut a Deo ceteris*. Undecimus, potestates contrarias arcere, ne tantum nocere valeant, quantum vellent; Tob. viii, 3, ubi angelus Asmodæum ligavit. Duodecimus de peccato increpare; Jud. ii, 2: *Dixit angelus populo Israel: Cur hoc fecistis?* etc.

§ III. Reddit rationem, cur, cum angelis hominum præsides sint et titulares, tamen adhuc tam multe nationes infideles reperiantur, ac pereant: et ostendit id ex hominum malitia provenire, suavem angelorum ductum sequi nolentium, et ex pravo usu libertatis: Deum enim et angelos ex parte sua nemini deesse, sed omnibus, solo instar, beneficos suos radios expandere, ad quos se ex gentilitatis tenebris Dei gratia emeruisse confitetur. Hoc etiam probat exemplo Melchisedechi, qui non solum e gentibus ad lumen veritatis emerisit, verum etiam alius præluxit, atque sacerdos summus effectus, ipsiusmet Christi typus extitit.

§ IV. Ostendit, quanta Dei in omnes providentia non solum Judæis sed aliis etiam gentibus angeli tutelares illi sint, ut probat in Pharaone et Nabuchodonosore, 39 quibus per angelos visiones contigerunt, quas Joseph atque Daniel ab angelis eloqui ipsis explicaverunt. Et simul exponit illud Deut. xxxii, 8: *Quando dividebat Altissimus gentes, statuit terminos populorum juxta numerum angelorum Dei. Pars autem Domini populus ejus, Jacob funiculus hæreditatis ejus*: quod non ita intelligendum sit, quasi Deus ceteras gentes angelis regendas dederit, solo Israele sibi, id est suæ providentiæ et gubernationi relicto, ut videlicet ipse Israelem sine angelis vel angeli reliquas gentes regerent quia et Israel Michael præfectus legitur et Deus omnes gentes in Scripturis possidere et gubernare memoratur; sed ita intelligendum est, quod cum Deus omnibus gentibus angelos dederit, ut eorum ductibus ad veritatis lumen pervenirent, solus Israel reipsa ad verum conversus sit.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (14).

§ I. Reliquum est, ut etiam de novissimo trino ordine dicamus, qui constat principatibus, archangelis et angelis, e quibus concinnatur. ac primum non abs re fuerit, pro virili explicare sacrorum eorum nominum significationes. Nomen itaque principatum, deiformiter et ad Dei similitudinem, principandi ac gubernandi potestatem declarat. Jam vero cum ducatus etiam in ordine appareat, cum ordine, inquam, sacro et iustissimo principatibus ac virtutibus convenienti, atque alias etiam ad

§ I. Ἐπιλοοῖτον ἂν εἶη λέγειν καὶ περὶ τῆς ἰσχῆρος τριαδικῆς τάξεως, ἀπὸ τε τῶν ἀρχῶν, τῶν ἀρχαγγέλων, καὶ τῶν ἀγγέλων συμπληρουμένης καὶ διακοσμουμένης· καὶ πρῶτον ἂν εἶη κωλὸν κατὰ τὸ δυνατόν τῆς τῶν ἐπωνυμιῶν ἐκδηλώσεως εἰπεῖν. Τὸ γὰρ τῶν ἀρχῶν ὄνομα τὸ θεοειδῶς καὶ τῷ Θεῷ ὁμοιωμένως ἀρχικὸν αὐτῶν καὶ ἡγεμονικὸν δηλοῦ. Τῶς δὲ ἐπεὶ ἡ ἡγεμονία ἐν τάξει φαίνεται, μετὰ τάξειώς φημι ἰερῆς καὶ προστοκώσεως τοιαύταις ἀρχαῖς καὶ δυνάμεσιν, ἄλλως τε καὶ πρὸς τὴν ἀρχὴν

τὴν ὕψως καὶ ὑπεράρχιον ὀλικῶς ἐπεστράφθαι· ὡς γὰρ φωτεινὸς ὁ ἐπεστραμμένος πρὸς ἥλιον, οὕτω καὶ ἀρχαὶ αἱ πρὸς ἀρχὴν τὴν ὑπεράρχιον ἀφορῶσαι. Ἡ καὶ ἄλλως· Διότι ἐτέρων ἠγούονται, ἀρχαγγέλων φησὶ καὶ ἀγγέλων, πρὸς τὴν τοιαύτην ἐπιστροφήν, καὶ διὰ τὸ πρὸς αὐτὴν ἐκείνην τὴν ὑπεράρχιον ἀρχὴν, τὴν καὶ τὰς ἀρχὰς ποιήσασαν καὶ δημιουργήσασαν, ἀποτυποῦσθαι, καὶ ἐπὶ τὰ ἀόρατα αὐτοῦ τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορῶνται κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Οὐκ ἔχομεν δὲ εἰδέναι τὴν ὑπερούσιον ἐκείνην ἀρχὴν τῶν ἀπασῶν τάξεων. Ἐπωνυμοῦνται ἀρχαὶ, ὡς ἐκείνην τὴν ἀρχὴν ἀναφαίνουσαι, ἐν τῷ δυνατῶς καὶ καθ' ἑξὶν ἔχειν αὐτὴν πρὸς τὴν τοιαύτην ἀρχικὴν εὐκοσμίαν τε καὶ κατὰστασιν.

§ II. Ἡ δὲ τῶν ἁγίων ἀρχαγγέλων ἐστὶ μὲν ὁμοταγῆς ταῖς βῆθεισαις οὐρανίαις ἀρχαῖς, (μία γὰρ ἡ ἱεραρχία, αὐτῶν τε δηλονότι τῶν ἀρχῶν, καὶ τῶν ἀρχαγγέλων, καὶ ἐστὶ τῶν ἀγγέλων αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο εἰς μίαν τάξιν περιλαμβάνονται· τί γὰρ ἄλλο εἶσιν οἱ ἀρχάγγελοι, εἰ μὴ τάγμα ἐξ ἀρχῶν καὶ ἀγγέλων συγκελευμένον;) ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἐστὶν ἱεραρχία, μὴ πρῶτας καὶ μέσας καὶ τελευταίας δυνάμεις ἔχουσα, διὰ τοῦτο ἡ τῶν ἀρχαγγέλων τάξις, ὡς μεσότης, τῶν ἀκρῶν ἀντιλαμβάνεται κατὰ τινα καὶ ἀμφοτέρων κοινωνίαν. Ταῖς μὲν ἀρχαῖς κοινωνεῖ, ὅτι καὶ αὐτὴ πρὸς τὴν ὑπερούσιον ἀρχὴν, τὸν Θεόν, ὀλικῶς ἐπέστραπται, καὶ πρὸς ἐκείνην ἀποτυποῦται, καθὼς ἄρα καὶ αἱ ἀρχαὶ· καὶ ἐπεὶ αἱ ἀρχαὶ ἡγεμονικαὶ εἰσι καὶ ἐνοποιοὶ, μὴ εἴωσαι τὰς τάξεις σκεδάνυσθαι, ἐνοποιοῦσαι καὶ τοὺς ἀγγέλους εὐκόσμως καὶ τάττουσι. Τοῖς δὲ ἀγγέλοις πάλιν κοινωνεῖ, ὅτι εἰσὶ καὶ αὗται τῆς ὑποφητικῆς τάξεως, καὶ ὑποδέχονται τὰς ἐλλάμψεις διὰ τῶν πρῶτων δυνάμεων. Καὶ ἄλλως τοῖς ἀγγέλοις κοινωνοῦσιν αἱ μέσαι, ὅτι ταύτας τὰς θείας ἐλλάμψεις τοῖς ἀγγέλοις ἀγγέλλουσι, καὶ δι' ἀγγέλων ἡμῖν ἀναφαίνουσι· διὸ γοῦν καὶ κατὰ τοῦτο τοῖς ἀγγέλοις κοινωνοῦσιν, ὅτι τοῖς ἀγγέλοις χρωῖνται πρὸς τὰς πρὸς ἡμᾶς δηλοποιήσεις, κατὰ ἀναλογίαν τῶν ἀπὸ Θεοῦ ἐλλαμπομένων. Οἱ γὰρ ἄγγελοι, ἵνα καὶ περὶ αὐτῶν εἴπωμεν, συμπληρωτικοὶ εἰσι πάσης οὐρανοῦ διακοσμήσεως, πλὴν κατὰ τὸ τελευταῖον καὶ τὸ ἔσχατον· συμπληροῦσι γὰρ καὶ οἱ θρόνοι, ἀλλὰ κατὰ τὸ πρῶτον, καὶ διὰ τοῦτο ἔχουσι τὴν ἀγγελικὴν ἰδίως ἐπωνυμίαν, καὶ μᾶλλον, ὡς τοῖς ἀνθρώποις πλησιάζοντες, οἱ δὲ καὶ μιμοῦνται διὰ τούτων τὰ θεῖα. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἐμφανεστέρον τῆς ἱεραρχίας αὐτῶν· οὐ γὰρ δεόμεθα πάλιν ἐτέρων πρὸς τὰς ὑπ' αὐτῶν ἐλλάμψεις καὶ ἀγγελίας· εἰ γὰρ ἦν τοῦτο, τὸ κρῦφιον ἂν εἶχον καὶ οὗτοι κατὰ πολὺ, καὶ τὸ ἔσχατόν τε καὶ περιχώσιον οὐκ ἂν ἐν αὐτοῖς ἦν. Νῦν δὲ, μηδεμιᾶς ἐτέρας οὐσης αὐτωτέρας τάξεως, ἣν τάξιν τῶν ἀγγέλων ἀνάγκη εἶναι ἐσχάτην καὶ περιχώσιον. Ἐξηγεῖται ὁ ἅγιος, πῶς εἶπε· Περὶ τὸ ἐμφανεστέρον ἐστὶν ἡ ἱεραρχία τοῖς ἀγγέλοις, δηλονότι ἐμφανεστέρον πρὸς ἡμᾶς· ἡ γὰρ ὑπερτάτη τάξις, ὡς τῷ κρυφίῳ Θεῷ πλησιάζουσα, κρυφιώτερος ὅσα πρὸς τὴν δευτέραν

verum ac superprincipalem principatum totaliter convertantur : sicut enim lucidus existit qui ad solem conversus est, ita quoque principatus, qui ad principatum superprincipalem intuentur. Vel etiam aliter : Quoniam aliis, archangelis, inquam, et angelis, duces sunt istiusmodi conversionis, adeoque ad superprincipalem illum ipsum principatum ac cæterorum principatum auctorem et conditorem conformationis, et, secundum Apostolum, ad invisibilia ipsius creaturis intellecta contuentur *. Non possumus autem nosse supernaturalem illum omnium ordinum principatum. Appellatur vero principatus, quod principatum illum manifestent, potenter et habitualiter eum ad principalem talem ornatum ac statum obtinendo.

§ II. Sanctiorum vero archangelorum ordo cælestibus quidem istis principatibus æqualis est (nam una est hierarchia, ipsorum nempe principatum, et archangelorum, atque ipsorum etiam angelorum, atque ideo ad unum ordinem reducuntur. Quid enim aliud sunt archangeli, quævis ordo ex principatibus et angelis conflatus?) : verum, cum nulla sit hierarchia, quæ non primas et medias et postremas virtutes habeat, ideo archangelorum ordo tanquam medietas, extremas quodammodo **90** complectitur utrarumque communicatione. Siquidem communicat principatibus, quoniam ad superessentialem quoque principatum, scilicet Deum, totaliter conversus est, et ad ipsam efformantur, sicut etiam principatus : et quoniam principatus ducendi et unificandi vim habent, non permittentes ordines dissipari, angelos etiam decoro ordine componunt : angelis vero etiam communicant : quia etiam sunt ordinis interpretis, et per primas virtutes illustrationes accipiunt. Etiam alio modo mediis angelis communicant : quoniam has divinas illustrationes angelis annuntiant, et per angelos nobis manifestant : quomobrem etiam secundum hoc angelis communicant, quod angelis utantur ad nostras manifestationes, juxta conditionem eorum qui a Deo illustrantur. Ipsi enim angeli, ut etiam de his dicamus, omnem cælestem ornatum complendo terminant, tanquam nimirum id quod ultimum est novissimumque : complent enim etiam throni, sed tanquam id quod primum est : et ideo proprie nomen angelicum obtinent, et præsertim quod hominibus appropinquant, qui et propter illos divina imitantur. Quin et eorum hierarchia manifestior est, quia nobis non opus est iterum aliis ad illustrationes et nuntia ab iis recipienda : alias enim et ipsi perquam occulti essent, nec ultimi ac circummundiales existerent. Nunc autem cum nulli spiritus sint inferioris ordinis quam ipsi, angelorum ordinem postremum ac circummundialem existere necesse est. Exponit autem sanctus hic, quomodo dixerit angelorum hierarchiam esse manifestiorem, scilicet quoad nos : nam supremus

* Rom. i, 20.

ordo, utpote secreto Deo approprians, magis occulte secundo ordini res sacras subministrat: secundus vero, qui est mediæ hierarchiæ, ultimam hierarchiam moderatur, manifestius quidem quam primus, occultius vero quam sequens; porro ultimus ordo humanis hierarchiis præest. Cæterum cum tres ordines sint, illustrationes sibi mutuo manifestant. Verumtamen dicendum, quomodo primus quidem ordinis principatus sequenti simul manifestationem infuderit, et non alius per alium, et similiter secundus ordo; tertius vero, alius per alium nobis infundat illustrationes. Dicendum itaque, quod in prioribus ordinibus, cum tam dantes quam accipientes angeli sint, in illis secundum naturam non magnam esse diversitatem, **91** ut toties opus sit quodammodo subdividi illustrationem, quo posterioribus captu facilis evadat. Hic autem, cum multum intersit inter nos et angelos, idcirco alius per alium accipit illustrationem ac nuntium, ut facilius ita brevi ad nos perveniat, manifestiusque decretum Dei nobis declaretur. Idcirco ait hic sanctus, ut hoc ordine ad Deum sit ascensus per contemplationem, et conversio per operationem, et communio per illustrationem, nec non per gratiæ deificationem unio. Habemus itaque per gradus ascensum ad Deum; et ut sit vicissim etiam secundum ordinem a Deo inditus omnibus hierarchiis ad nos processus, per bonitatem communicanter exundans; idcirco etiam divina Scriptura, angelis ea quæ ad nos spectant distribuit; quandoque enim principem populi Judæorum vocasse reperitur in Daniele Michaelem, uti et alios gentium aliarum; quandoque vero ait: *Statuit terminos gentium Altissimus juxta numerum angelorum Dei*, ut in secundo cantico Moysis invenitur p.

§ III. Hinc solvit emergentem aliquam quæstionem. Quæstio autem hæc est: Quomodo, inquit, cum boni angeli gentibus præfecti sint, solus Israel Deum cognovit, alii autem idolis adhæserunt? Solutio vero est ista, quod nimirum cæterarum gentium ad idola defectio deceptioque rectis angelorum gubernationibus nequaquam imputanda sit (observa vero, quomodo defectioni rectam gubernationem opponit), sed illis ipsis, quod propriis spontaneisque motibus a recta, quæ ad Deum ducebat, via per amorem proprium refractarium deflexerint, et per suam perveraciam ad id, cui divinum quidpiam inesse arbitrabantur, colendum desciverint. Non solum enim ab ea, quæ ad Deum ducebat, via deviarunt, verum etiam iis qui non erant dii pro placito suo cultum divinum tribuerunt. Quod ipsum etiam Hebræorum populo contigisse memoratur, quando peccavit et vitulum confavit. Agnitionem enim Dei repulisti (quando nimirum a via Dei descivit) et post eorum tuum ambulasti (quando nimirum amore proprio perveraciamque sua divinum cultum decreverunt iis qui non erant dii 9). Neque enim vita nobis est, cui vis illata aut

τάξιν Ιεραρχεί· ἡ δὲ δευτέρα, ἡ τῆς μέσης Ιεραρχίας, ἡγεῖται τῆς ἐσχάτης Ιεραρχίας, ἐμφανεστέρως μὲν πρὸς τὴν πρώτην, κρυφιοδεστέρως δὲ πρὸς τὴν μετ' αὐτήν· ἡ δὲ ἐσχάτη τάξις ταῖς ἀνθρωπίναις Ιεραρχίαις ἐπισταταί. Πλὴν ἐπεὶ τρία τάγματα εἰσι, δι' ἁλλήλων ἐμφαίνουσι τὰς ἐλλάμψεις. Πλὴν ἀπορητέον, πῶς ἡ μὲν πρώτη ταξιαρχία ἅμα ἐνεδίδου τὴν ἔκφρασιν τῆ μετ' αὐτήν, καὶ οὐκ ἄλλη δι' ἄλλης, καὶ ἡ δευτέρα ὁμοίως· ἡ δὲ γε τρίτη ἄλλη δι' ἄλλης τὰς πρὸς ἡμᾶς ἐλλάμψεις ἐνδιδωσιν. Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι ἐπὶ ταῖς προτέραις τάξεσιν, ἐπεὶ καὶ οἱ μεταδιδόντες καὶ οἱ μετέχοντες ἄγγελοι εἰσιν, οὐκ ἔστι τὸ μέτρον αὐτῶν πολὺ κατὰ φύσιν παραλλάττον, ἵνα ποσῶς διὰ τοῦτο οἰονεὶ κατακερματισθεῖν ἡ ἐλλάμψις, καὶ εὐθετος τοῖς ὑστέροις πρὸς ὑποδοχὴν γένηται. Ἐνταῦθα δὲ, ἐπεὶ τὸ μέτρον ἡμῶν τε καὶ τῶν ἀγγέλων πολὺ, διὰ τοῦτο ἄλλη δι' ἄλλης λαμβάνει τὴν λάμψιν ἢ καὶ τὴν ἀγγελίαν, ὡς ἂν ἀπονοστήρα κατ' ὀλίγον ἡμῖν καταστή, καὶ ἐμφανεστέρον τὸ βούλημα δηλωθήσεται. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ ἅγιος, ἵνα ἡ κατὰ τάξιν ἡ πρὸς Θεὸν ἀναγωγὴ διὰ θεωρίας, καὶ ἐπιστροφῆ διὰ πράξεως, καὶ κοινωνία δι' ἐλλάμψεως, καὶ διὰ τῆς κατὰ χάριν θεώσεως ἔνωσις. Ἐχομεν γοῦν κατὰ βαθμοὺς τὴν πρὸς Θεὸν ἀνοδὸν· καὶ ἴν' ἢ πάλιν κατὰ τάξιν, καὶ ἡ ἀπὸ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς ἐνδοδομένη πάσαις ταῖς Ιεραρχίαις, καὶ κοινωνικῶς ἐπιφοιτῶσα δι' ἀγαθότητα πρέσβος, διὰ τοῦτο καὶ ἡ θεία Γραφὴ τοῖς ἀγγέλοις τὰ καθ' ἡμᾶς ἀπονεμένετ· ποῦ μὲν ἀρχοντα τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ τὸν Μιχαὴλ ὀνομάζουσα ἐν τῷ Δανιὴλ εὐρηται, καὶ ἄλλους ἄλλων ἔθνῶν· ποῦ δὲ λέγουσα· Ἔστησεν ὄρια ἔθνῶν ὁ Ὑψίστος κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ, ὡς ἐν τῇ δευτέρῃ ψῆῃ τοῦ Μωσέως εὐρηται.

§ III. Ἐντεῦθεν λύσι ἀνακύπτουσάν τινα ἀπορίαν. Ἡ γοῦν ἀπορία· Καὶ πῶς, φησὶν, ἀγγέλων ἀγαθῶν ἐφροσώπων τοῖς ἔθνεσι, μόνος ὁ Ἰσραὴλ ἐγίνωσκε τὸν Θεόν, οἱ δὲ ἄλλοι τοῖς εἰδώλοις προτανεῖχον; Ἡ δὲ λύσις, ὅτι οὐ χρὴ αἰτιάσθαι τῆς ἐπὶ τὰ εἰδωλα ἀποπλανήσεως τῶν ἐτέρων ἔθνῶν, τὰς εὐθείας ἐπιστασίας τῶν ἀγγέλων (ἔρα δὲ, ὅτι πρὸς τὴν ἀποπλάνησιν, εὐθείαν εἶπεν ἐπιστάσιαν), ἀλλ' αἰτιάσασθαι χρὴ αὐτοῦς ἐκείνους, ἀποπεπτωκότας τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀναγωγῆς οικείαις καὶ αὐτεξουσίαις ὁρμαῖς ἐν φιλαυτεῖᾳ ἀνυποτάκτῳ, καὶ αἰθαδεῖᾳ πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς ἀποπλανηθέντας σεβάσμιον. Οὐ γὰρ μόνον τῆς πρὸς τὸ Θεῖον ἀναγωγῆς ἀποπεπτώκασι, ἀλλὰ καὶ τοῖς μὴ οὔσαι θεοῖς ἀνάλογον τῇ δοκῆσει ἑαυτῶν τὸ σέβας ἀποδεδόκασι. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ τῶν Ἑβραίων λαὸς πεπληθέναι λέγεται, ὅτε ἤμαρτε, καὶ ἐμοσχοποίησεν. Ἐπίγνωσιν γὰρ Θεοῦ ἀπίσω (τοῦτο, ὅτι τῆς πρὸς τὸ Θεῖον ἀναγωγῆς ἀποπέπτωκε) καὶ ὀπίσω τῆς καρδίας σου ἐπορεύθης (τοῦτο, ὅτι ἐν τῇ φιλαυτεῖᾳ καὶ αἰθαδεῖᾳ τοῖς μὴ οὔσαι θεοῖς τὸ σέβας ἀπένευμεν). Οὔτε γὰρ ἡμεῖς ἠναγκασμένην ἔχομεν ζωὴν, ὡς τὰ ἄλογα, ἀλλὰ διὰ τὸν λόγον τὸ αὐτεξούσιον

οὕτε πάλιν δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ αὐτεξούσιον ἤμῶν, εἴποιμεν ἂν ὅτι τὰ θεῖα φῶτα τῆς προνοίας τοῦ Θεοῦ ἀπαμβλύνονται. Ἄλλ' εἰκόνα τῶν λόγων λάβε ἀπὸ τοῦ ἡλιακοῦ φωτός· ὡς γὰρ ἐκεῖσε ἔστιν ἰδεῖν, ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν διαφανῶν αἱ τῶν ἀκτίνων διαδόσεις γίνονται, καὶ ἐπὶ τοῦτοις μᾶλλον καὶ ἤττον, καθὼς ἂν ἔχοι τὸ ὑποκαίμενον πρὸς τὴν τοῦ φωτός μεταλήψιν ἐπιτηδεϊότητος· ἐπὶ δὲ τῶν παχυτέρων οὐκ ὁμοίως, ἀλλ' ἢ πάντῃ ἀδιαδότως ἢ ἀμυδρῶς· τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς θείας ἐλλάμψεως ἢ ἀνισότητος τῆς αὐτεξουσίου βροπῆς ἐργάζεται. Ἰσόθου γάρ, τὴν ἡμετέραν ζωὴν ὄψιν εἶναι νοεράν, ἀλλ' ἀνόμοιον, διὰ τὸ αὐτεξούσιον· ἢ δὲ τῆς θεϊκῆς ἀγαθότητος φωτοδοσία μία καὶ ἡ αὐτὴ ἔστιν, ὑπερπλήρης, καὶ ἀνελλιπής, καὶ ἀπλή, καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχουσα ἢ γοῦν τῶν ὄψεων αὐτεξουσιότης ἢ παντελῶς ἀμέθεκτον ποιεῖ τὴν θεῖαν ἀκτίνα, ἐν ὅσοις δηλαδὴ ἀντιτυπία ἔστι, ἀντεῦθεν οὐδόλως ἢ ἀκτὶς διαδίδεται· ἢ διαφόρους ποιεῖ τὰς μετοχάς, μικράς ἢ μεγάλας, ἀμυδράς ἢ φανάς. Τὸ γοῦν, μικρὸν καὶ μέγα, ἐπ' ἑαυτοῦ καὶ μικρὰ χάρις τυχόν ἢ τῆς διδασκαλίας· μεγάλη ἢ τῆς προφητείας· Τὸ δὲ ἀμυδρὰς ἢ φανὰς, ἐπὶ τοῦ· ὅτε τυχόν ἢ προφητεία ἕως ἴσθι ὑπάρχει, καὶ τῷ μὲν ἐπὶ πλεόν ἐπιτί, τῷ δὲ ἐπ' ἑλαττον. Ἐπεὶ ὅτι γε καὶ τῶν ἐτέρων ἔθνῶν (ἐξ ὧν καὶ ἡμεῖς Ἕλληνας ἦντες ἀνευέσασμεν) οὐ ξένοι τινὲς καὶ ἀλλόκοτοι ἐπεσάτουον θεοὶ ἐπὶ τὸ ἐξηπλωμένον πᾶσι τοῖς θέλουσιν εἰς μετάδοσιν ἐτοιμῶς δι' ἀγαθότητα τοῦ θεαρχικοῦ φωτός ἀπειρον πέλτατος, ἀλλ' ἐπειδὴ μία πάντων ἀρχὴ ὁ Θεός· ὁ δὲ τοῦτο πρὸς ταύτην ἀνήγον οἱ καθ' ἕναστον ἔθνος ἐπιστατοῦντες ἄγγελοι τοῖς ἐπομένους κατὰ τὸ αὐθαίρετον καὶ οὐκ ἠναγκασμένον. Μάρτυς ὁ Μελεχισεδεκ, βασιλεὺς μὲν τῆς Σαλήμ ὢν ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἀβραάμ, ἐξ ἔθνῶν ἦε καὶ ἐν μέσῳ τῶν ἔθνῶν ἱεράρχης φιλοθεώτατος γνωριζόμενος· οὐ γὰρ ἀπλῶς φιλόθεον τοῦτον αἱ Γραφαὶ παραδίδουσιν, ἀλλὰ καὶ ἱερέα τοῦ ὄντως ὄντος Θεοῦ, ἵνα πάντως δηλώσῃσι τοῖς ἐχέφροσιν, ὅτι μὴ μόνον οὗτος ἦν φιλόθεος, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις εἰς φιλοθεῖαν ἠγεῖτο· ὅπερ πῶς ἂν ἦν, εἴπερ ἀπαξ ἀπλῶς καὶ παντάπασιν ἐκ τῶν ἔθνῶν ἡ θεογνωσία ἀπέλειπε

ditis significant, ipsum non solum Deo charum existisse, verum et alios quoque ad Dei amicitiam adfluxisse, quod qui fieri potuisset, si universum et omnino et apud omnes gentes Dei nuntia defecisset?

§ IV. καὶ τοῦτο δὲ ὑπομνήσω τὴν σὴν ἱεραρχικὴν ἡ σύνεσιν (φησὶ πρὸς τὸν Ἐφέσου Τιμόθεον) ὅτι καὶ αἱ καθ' ὑπνοῦς ὁράσεις τῷ Φαραῶ καὶ τῷ Ναβουχοδονόσορ, διὰ τῶν ἀγγέλων τῶν ἐπιστατοῦντων ἰδίως τοῖς ἔθνεσιν ἐγεγένητο, καθ' ἃς ὁράσεις τὸ τῆς πάντων προνοίας καὶ κυριότητος κηδεμονικὸν τοῦ Θεοῦ διαπαρθεμεύετο· οὗτος γὰρ Κύριος καὶ προνοητὴς πάντων καὶ Θεός, ὡς καὶ ὁ Παῦλος πολλαχῶς ἐδήλωσεν εἰπὼν· *Μὴ οὐκ ἔστιν ὁ Θεός καὶ ἔθνῶν· καὶ καὶ ἔθνῶν, εἴπερ εἰς ὁ Θεός.* Ἄλλ' αἱ ὁράσεις μὲν διὰ τῶν ἀγγέλων, αἱ δὲ λύσεις ἀλλαχόθεν, καὶ οὐ διὰ τούτων, ὅσω καὶ Θεοῦ θεράποντες ὑπῆρχον οἱ συγχεῖνοντες τὰ ὄνειράτα, καὶ τῶν ἀγγέλων ἐγγύς, ὥστε ἀπὸ Θεοῦ δι' αὐτῶν τὰ τῶν ἐπιλύσεων γίνεσθαι. Ὁ γὰρ Ἰωσήφ τὰ τοῦ Φαραῶ ὄνειράτα ἔλυσε ὑπὲρ τῶν

A imposita necessitas, ut brutis, sed per rationem libertate prædita : neque rursus dicamus, propter illam ipsam libertatem nostram divinæ Providentiæ divina lumina obtundi. Sed dictorum 92 horum exemplum accipe a lumine solis : sicut enim ibi videre licet, in transparentibus quidem corporibus radiorum fieri distributionem, eoque magis vel minus, pro subiecti ad lumen excipiendum capacitate ; in crassioribus autem non similiter, sed aut omnino indistribute aut obscure ; id ipsum etiam in divina illustratione inæqualitas liberæ propensionis operatur. Suppone enim, vitam nostram visionem esse spiritalem, sed inæqualem, propter arbitrii libertatem ; divinam autem bonitatis illustrationem, unam esse et eandem, superplenam, et B indeficientem, et simplicem, et eodem semper modo se habentem : tunc utique visionum libera propensio vel omnino incommunicatum reddit radium divinum, his nimirum qui reluctantur, propter quod omnino radius non distribuitur ; vel diversas facit participationes, parvas vel magnas, obscuras vel claras. Illud itaque parvum et magnum, ad quantitatem refertur : et parva est gratia, forte eruditionis ; magna, prophetiæ. Illud autem, obscuras vel claras, ad qualitatem refertur, quando forte prophetia duobus aliquibus obtingit ; atque uni quidem plenior, alteri vero tenuior. Quin etiam quia cæteris gentibus (e quibus et nos, qui C Græci sumus, emersimus) non alieni quidam et prodigiosi præfuerunt dii ad diffusum omnibus, qui ultra per bonitatem ejus participationem appetunt, divini luminis infinitum pelagus, sed est unus omnium principatus Deus ; ideo ad ipsum quoque angeli, qui cuique nationi præfecti erant, eos qui sequentur, libere et non coacte adduxerunt. Testis est Melchisedec, qui quidem rex Salem temporibus Abrahæ erat ; verumtamen ex gentibus, et in medio gentium, sacerdos Deo gratissimus est agnitus : non enim simplici modo ipsum Deo charum existisse Scripturæ tradunt, verum etiam sacerdotem vere existentis Dei ; ita ut omnino intellecta præ-

§ IV. Illud quoque pontificiæ tuæ scientiæ commemorabo (alloquitur ad Timotheum Ephesi episcopum) quomodo etiam Pharaoni et Nabuchodonosori per angelos, nationum præsides proprios, in somnis visiones sint exhibite, per quas omnium 93 providentiæ ac dominationis Dei cura his insinuabatur : siquidem hic est Dominus, et provisor, et Deus omnium, sicut etiam Paulus multis locis declaravit, dicens : *Nunquid est Deus etiam gentium ? imo et gentium, quoniam unus est Deus ?* Verum visiones quidem per angelos, resolutiones autem aliunde, et non per hos, ita ut Dei fuerint, angelisque propinqui, qui somnia dijudicarunt, ita ut a Deo per illos eorum resolutio fieret. Joseph enim solvit somnia Pharaonis super Ægyptios, Da-

niel vero Nabuchodonosoris contra Babylonios. Idcirco, inquam, unus est omnium principatus, adeoque una Providentia. Neque ullo modo putandum est, quasi Judæis quidem sortito Deus et proprie præfuerit, aliis autem nationibus præfuerint, aut angeli modo sibi proprio sine subordinatione, vel æquales Deo vel Deo contrarii, vel etiam alii quidam dii. Quin etiam quod in Cantico Scriptura dicit: *Et factus est pars Domini populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Israel**, secundum hunc sensum accipiendum est, non quasi Deus mundum hunc nostrum cum cæteris diis angelisque divideret, eique quasi sors Israel assignatus sit. Sed quomodo? Quod nimirum ipsamet altissima rerum omnium Providentia res omnes hominum, salutaribus quidem quoad ipsos, ad Deum vero sursum erigentibus manuductionibus, angelis suis propriis commiserit, ex omnibus autem illis gentibus solus Israel ad veri Dei illustrationem conversus sit. Unde sacra Scriptura, significans quod seipsum Israel ad veri Dei ministerium destinavit: *Factus est, inquit, pars Domini*. Ut autem iterum ostenderet, quomodo etiam Israel, pariter cum cæteris gentibus, peculiari cuidam angelo commissus fuerit, per quem ad Dei notitiam traduceretur, si ipse nimirum etiam vellet, Michaellem ducem populi illius dicit; aperte hinc docens, unicam esse omnium providentiam quæ cunctis tam visibilibus quam invisibilibus præsit, omnesque ac singulas gentes peculiarem angelam habuisse, qui eos, qui

Α Αιγυπτίων, ἡ δὲ Δανιὴλ τὰ τοῦ Ναβουχοδονόσορ κατὰ τῶν Βαβυλωνίων. Διὰ τοῦτο φημι, μία ἐστὶν ἡ πάντων ἀρχή, καὶ διὰ τοῦτο μία πρόνοια. Καὶ οὐδαμῶς ὑποληπτέον, ὅτι ἀποκληρωτικῶς καὶ ἰδίως ὁ Θεὸς ἤγειτο τῶν Ἰουδαίων· τοῖς δὲ ἄλλοις ἔθνεσιν ἐπεστάτου ἢ ἀγγελοὶ ἰδιοτρόπως ἀνοπέτακτοι, ἢ ὁμοίτοιμοι τῷ Θεῷ, ἢ ἀντίθετοι, ἢ καὶ θεοὶ τινες ἕτεροι. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν τῇ ψδῆ λόγιον, τὸ φάσκον· Καὶ ἐγενήθη μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχολιῶσιμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ, κατὰ τῆδε τὴν ἔννοιαν ἐκληπτέον, οὐχ ὅτι ἐμερίσατο ὁ Θεὸς μεθ' ἑτέρων θεῶν, ἢ καὶ ἀγγέλων, τὸν καθ' ἡμᾶς τοῦτον κόσμον, καὶ τοῦτω ἐπενεμήθη ὡς κληρὸς ὁ Ἰσραὴλ. Ἀλλὰ πῶς; Ὅτι αὐτὴ μὲν ἡ μία τῶν ἀπάντων ὕψιστος πρόνοια, πάντα τὰ εἰς ἀνθρώπους, ταῖς σωστικαῖς μὲν πρὸς ἀνθρώπους, ἀνατακτικαῖς δὲ πρὸς Θεὸν χειραγωγίαις τῶν οἰκειῶν ἀγγέλων διενείματα, ἐκ τούτων δὲ πάντων τῶν ἔθνῶν μόνος ὁ Ἰσραὴλ ἐπὶ τὴν τοῦ ὄντως Κυρίου φωτοδοσίαν ἐπεστράφη. Ὅθεν ἡ θεία Γραφή, δηλοῦσα μὲν, ὅτι ἐπεκλήρωσεν ἑαυτὸν ὁ Ἰσραὴλ ἐπὶ τὴν τοῦ ὄντως Θεοῦ θεραπείαν· Ἐγενήθη μερὶς Κυρίου, φησὶν. Ἐνδεικνυμένη δὲ πάλιν τὸ, καὶ αὐτὸν δὴ τὸν Ἰσραὴλ ἐν Ἰσραὴλ τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν ἐνὶ τινι τῶν ἀγγέλων ἀπονεμηθῆναι εἰς τὸ δι' αὐτοῦ εἰς τὴν θεογνωσίαν ἀναχθῆναι, θέλοντος δηλαδὴ καὶ αὐτοῦ, τὸν Μιχαὴλ ἔφη ἡγεμόνα τοῦ τοιοῦτου λαοῦ· ἐκδιδάσκουσα ἐντεῦθεν ἡ Γραφή τὸ, μίαν εἶναι πρόνοιαν ἐπὶ πᾶσιν, ὑπερκειμένην καὶ ὁρατῶν καὶ ἀοράτων ἀπάντων, καὶ ὅτι πάντα τὰ καθ' ἕκαστον ἔθνη ἰδίων ἐσχήκασιν ἀγγελον, ἀνατείνοντα τοὺς ἐπομένους ἐθελουσίως κατὰ τὸ αὐτεξούσιον εἰς τὴν πάντων ἀρχὴν, τὸν Θεόν.

94 CAPUT X.

Repetitio et conclusio angelici ordinis.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι.

Ἐπανάληψις καὶ συναγωγή τῆς ἀγγελικῆς εὐταξίας.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. *Docet, sublimiores angelos sublimiori quoque modo illustrari.* II. *In illustrationibus servari quoque subordinationem.* III. *Omnes sive angelos sive homines triplicem habere potentiam.*

§ I.

Conclusum igitur a nobis, quomodo illa quidem antiquissima, quæ Deo præsto est, intelligentiarum distributio, ab ipsamet primitus initiante illuminatione consecrata, immediate illi intendendo, secretiori simul et manifestiori divini principatus illustratione purgetur et illuminetur atque perficiatur. Secretiori quidem, quia spiritaliori magisque simplicia unificaque; manifestiori autem, quia primitiva primitivaque et universaliori, ipsique (ut

Δ Συνηχται τοίνυν ἡμῖν, ὡς ἡ μὲν πρεσβυτάτη τῶν περὶ Θεὸν νοῶν διακόσμησις, ὑπὸ τῆς τελεταρχικῆς ἐλλάμψεως ἱεραρχουμένη, τῷ ἐπ' αὐτὴν ἀμέσως ἀνατείνεσθαι⁷³, κρυφιωτέρᾳ καὶ φανοτέρᾳ⁷⁴ τῆς θεαρχίας φωτοδοσία καθαιρεται, καὶ φωτίζεται, καὶ τελεσιουργεῖται. Κρυφιωτέρᾳ μὲν, ὡς νοητοτέρᾳ, καὶ μᾶλλον ἀπλωτικῇ καὶ ἐνοποιῶ· φανοτέρᾳ δὲ, ὡς πρωτοδότῳ καὶ πρωτοφανεῖ καὶ ὀλικιωτέρᾳ, καὶ μᾶλλον εἰς αὐτὴν, ὡς διειδῆ, κεχυμένη⁷⁵. Πρὸς ταύτης δὲ πάλιν

* Deut. xxxii, 9.

VARIÆ LECTIONES.

⁷³ ἀλάσθαι, M et translatio Scoti. ⁷⁴ in M. nominandi casu legitur ista: κρυφιωτέρᾳ καὶ φανοτέρᾳ, et non μεν: κρυφιωτέρᾳ μὲν, ὡς νοητοτέρᾳ, καὶ μᾶλλον ἀπλωτικῇ καὶ ἐνοποιῶς· φανοτέρᾳ δὲ, εἰς, cui lectioni translatio Scoti ad ὑπὸ ἀνατῆται.

ἀναλόγως ἡ δευτέρα, καὶ πρὸς τῆς δευτέρας ἡ τρίτη, καὶ πρὸς τῆς τρίτης ἡ καθ' ἡμᾶς ἱεραρχία, κατὰ τὸν αὐτὸν τῆς εὐκόσμου ταξιαρχίας θεσμὸν, ἐν ἀρμονίᾳ θείᾳ καὶ ἀναλογίᾳ, πρὸς τὴν ἀπάσης εὐκοσμίας ὑπερᾶρχιον ἀρχὴν καὶ περάωσιν ἱεραρχικῶς ἀνάγεται.

A pote liquidiori) intimius infusa. Ab hac autem ut iterum secunda pro sua portione, et a secunda tertia, et a tertia noster hic sacer ordo, juxta primæ illius rectæ constitutionis legem, divina prorsus harmonia congruentiaque ad superoriginalem omnis bonæ ordinationis originem et terminationem sacro quodam ordine promoveatur.

§ II.

Ἐκφαντορικοὶ δὲ πάντες εἰσὶ καὶ ἄγγελοι τῶν πρῶτων οἱ μὲν πρεσβύτατοι, θεοῦ τοῦ κινουῦτος, ἀναλόγως δὲ οἱ λοιποὶ, τῶν ἐκ θεοῦ κεικινημένων· τοσοῦτον γὰρ ἡ πάντων ὑπερούσιος ἀρμονία τῆς ἐκάστου τῶν λογικῶν τε καὶ νοερῶν ἱερᾶς εὐκοσμίας καὶ τεταγμένης ἀγωγῆς ⁷⁴ προσνόησεν, ὅτι καὶ αὐτῆ τῶν ἱεραρχικῶν ἐκάστη ⁷⁵ τάξις ἱεροπρατεῖς ἔθετο, καὶ πασαν ἱεραρχίαν ὀρώμεν εἰς τὰς πρώτας ⁷⁶, καὶ μέσας, καὶ τελευταίας δυνάμεις διηρημένην. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ἐκάστην, ἰδικῶς εἰπεῖν, διακόσμησιν ταῖς αὐταῖς ἐνθούσιος ἀρμονίαις διέκρινε· διὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς θειοτάτους σεραφίμ οἱ θεολόγοι φασὶν ἕτερον πρὸς τὸν ἕτερον κεκραγῆναι, σαφῶς ⁷⁷ ἐν τούτῳ, καθάπερ οἶμαι, δηλοῦντες, ὅτι τῶν θεολογικῶν γνώσεων οἱ πρώτοι τοῖς δευτέροις μεταδιδόασιν.

Singuli autem ordines sunt eorum qui præcedunt interpretes ac internuntii; primi quidem illi, motoris sui Dei, cæteri autem eadem ratione, motorum a Deo: adeo enim illa superessentialis rerum omnium harmonia cuilibet sacro tam rationalium quam spiritualium creaturarum ordini, ratioque ductui consuluit, ut et ipsa singulis hierarchiis decoros ordines statuerit, atque omnem hierarchiam in virtutes primas, et medias atque postremas distributam esse videamus. Quinimo singulas, ut proprie dicam, spirituum descriptiones lisdem divinis harmoniis discrevit, propter quod ipsos etiam divinissimos seraphim theologi alterum ad alterum clamare aiunt; qua quidem re, mea sententia, manifeste declarant, primos participes facere secundos divinarum rerum atque notionum.

§ III.

Προσθεῖν δ' ἂν καὶ τοῦτο οὐκ ἀπεικότως, ὅτι καὶ καθ' αὐτὸν ⁷⁸ ἕκαστος οὐράνιος τε καὶ ἀνθρώπιος νοῦς ἰδικῶς ἔχει καὶ πρώτας καὶ μέσας καὶ τελευταίας τάξεις τε καὶ δυνάμεις, πρὸς τὰς εἰρημένας τῶν καθ' ἕκαστον ἱεραρχικῶν ἐλλάμψεων οικίας ἀναγωγᾶς ἀναλόγως ἐκφαινομένης, καθ' ἃς ἕκαστος ἐν μετουσίᾳ γίνεται κατὰ τὸ αὐτῷ θεμιτόν τε καὶ ἐφικτόν τῆς ὑπερανωτάτης καθάρσεως, τοῦ ὑπερπλήρους φωτός, τῆς προτελείου τελειώσεως. Ἔστι γὰρ οὐδὲν αὐτοτελές, ἢ ἀπροσδέες καθόλου τελειότητος, εἰ μὴ τὸ ὄντως αὐτοτελές καὶ προτέλειον.

Hoc quoque non immerito possum addere, quilibet coelestem et humanam mentem seorsum proprios in se continere et primos, et medios, et ultimos ordines atque facultates, **95** quæ eodem modo, quo superiores singularum hierarchiarum illustrationum proprii ductus, eluceant, quibus unaquæque mens pro suo captu quam nitidissimæ purgationis, copiosissimi luminis, absolutæque perfectionis sit particeps. Nihil est enim per se absoluteque perfectum, aut quod omnino perfectionis non indigeat, nisi quod per se revera perfectum est, et præperfectum.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. Ex præcedentibus capitibus concludit angelos, quanto sublimiores sunt, tanto sublimiori quoque et secretiori ratione illustrati; eo nimirum quod Deo ἀρχιψώτω propinquiores sint, atque adeo etiam magis Deum participant, ut infra cap. 5 *De divinis nominibus*, et supra cap. 4 et 8 *Cælestis hierarchiæ* docet ubi vide nostras adnotationes. Tantum hic observa, quomodo nos ab angelis purgemur, illuminemur, perficiamur.

Purgant itaque nos angeli, amovendo phantasmata quæ impediunt illuminationem, quam angelus intendit facere in nobis; unde tria remouent ab anima, scilicet ignorantiam, et nebula phantasiarum, ac falsas opiniones rationum revelationi contrariarum. Illuminant vero animam tripliciter, scilicet ad sensum, ut patet, quando manifestatur aliquid in assumpto corpore (et hanc potestatem etiam diabolus ha-

⁷⁴ [L. ai. vi.

VARIÆ LECTIONES.

⁷⁴ ἀναγωγῆς, Ch. D. P. Scr. ⁷⁵ Bud. corrigi in dandi casu ἐκάστη. Ch. et S. habent αὐτῆ. Scr. asseruiatur. ⁷⁶ articulus deest in Ch. D. S. M. ⁷⁷ M. σαφῶς coniungit cum κεκραγῆναι. ⁷⁸ D. καθ' ἑαυτὸν, eodem sensu.

ret;) item a intellectu, et talis illuminatio non imperfecta est. Notandum autem, quod Angelus non alium nec intellectum efficiendo cognitionem in anima, quia non potest in intellectu novam speciem neque habitum novi luminis creare, sed nec intentionem; nam tria requiruntur ut intellectus noster aliquid intelligat, scilicet species qua cognoscatur, et lumen in quo cognoscitur, et intentio qua intellectus convertitur super speciem. Illuminat autem intellectum nostrum angelus excitando ac disponendo, et lumen divinum in nos transfundendo; facit enim (ut dictum est) in phantasia transmutationem specierum, componendo et dividendo et sic cum dum rei cognitionem quæ vult revelare. Item irradiat lumen intellectus sui super illas, in movendo intellectum nostrum, et sic plura et subtiliora videri possunt in lumine duplicato, nempe excitat intentionem animæ motu aliquo, quo se super illa phantasmata reflectat, ab aliis se abstrahendo. Perficiunt etiam, id est, promovent ad melius.

Utrum autem angelus incendere possit affectum humanum, id tripliciter intelligi potest scilicet vel efficiendo, vel movendo, vel excitando et adjuvando. Primo modo solus Deus inflammare potest affectum; secundo modo res ipsa considerata affectum influmat, sicut et aliter modo et movendo; tertio modo potest angelus affectum nostrum incendere, scilicet excitando et adjuvando motum ejus congrua propositione. De his habemus exemplum in naturis; quia primo modo ignis accendit ligna, secundo modo ligna incendunt ignem, et tertio modo is qui ligna igni apponit, ignem accendit. Differentia autem est inter immittere cogitationem, et incendere et illuminare; quia cogitationem immittere, est intus creare et facere cogitationem; sed incendere, est cogitationem jam factam inflammare; illuminare vero, est dare revelationem de aliquo occulto intelligibili.

Hic tantum pro pleniori intelligentia istiusmodi angelicæ illuminationis, nota ex sancto Thoma, in parte prima, quæst. 106, art. 1, unum angelum alium illuminare, in quantum et veritatem quam cognoscit, manifestam facit; vel confortando ipsius intellectum, vel ex parte similitudinis rei intellectæ. Cum autem ad intelligentiam duo concurrunt, scilicet virtus intellectiva, et similitudo rei intellectæ, secundum hæc duo, unus angelus alteri veritatem notam notificare potest. Primo virtutem ejus intellectivam fortificando. Sicut enim virtus imperfectiora corporis confortatur ex actuali propinquitate corporis perfectioris, ut recti gratia, manus calidam trahit in calore ex parte calidæ manus calidæ; ita virtus intellectiva inferioris angelus confortatur ex conversione superioris angeli ad ipsum. Hoc enim facit in spiritualibus ordo conversionis, quod facit in corporalibus ordo localis propinquitatis. Secundo autem unus angelus manifestat alteri veritatem ex parte similitudinis intellectæ. Superior enim angelus notat alii veritatem ac potest universali quadam conceptione, ad quam capacitas inferioris angeli intellectus **96** non esset sufficiens, sed est ei connaturalis, ut magis particulariter accipiat veritatem. Superior vero angelus veritatem quam velociter concepit quocumque modo distinguit, ut ab inferiori capi possit, et sic eam cognoscendam ei proponit. Sicut etiam apud nos, qui in paucis multa capiunt, multo citius nos distingunt, autem capacitati providentis. Et hoc est quod sanctus Dionysius infra cap. 13, § 5, ait quælibet essentialiam spirituales, unum modum intelligentiam, quam a divinitate trahunt accipit, pro inferioris dacta capique provida virtute dividere ac multiplicare. Vide infra nostras annotationes ad cap. 12, § 2.

§ II. Notat, in divinarum translationum illustrationum servari subordinationem, ita nimirum, ut supremi illi spiritus sint ipsiusmet Dei internum, et sic deinceps sequentes præcedentium angelorum, et supra cap. 8, docuit, et nos ibidem § 2 adnotavimus.

Hujus mutue communicationis et mutue divinis rationem redit divus Thomas in prima parte, quæst. 106, art. 4. Quia omnium omnes creature ex divina bonitate participant, ut bonum quod habent in sua diffundant. Nam de ratione boni est quod se aliis communicet. Hinc etiam agentia corporalia similitudinem suam aliis tradunt quantum possunt. Atque ideo quanto a quibus agentia magis divinam bonitatem participant, tanto etiam magis perfectiones suas, quod præbent, in alios transfundere conantur. Unde beatus Petrus movet eos qui divinam bonitatem per gratiam participant, dicens. *Unusquisque sicut accepit gratiam, in alterutrum illam administrantes, sicut boni dispensatores multiformis gratiæ Dei*. Nullo igitur magis SS. angeli, qui sunt in plenissima participatione divine bonitatis, quicquid a Deo percipiunt, subjectis participat. Non recipitur tamen hæc munuscula ab inferioribus ita excelsiter, sicut est in superioribus, atque ideo superiores semper remanent in alio ordine, et perfectiori in cognitionem habent, sicut unusquisque eandem rem plenius intelligit magister, quam discipulus qui ab eo addiscit. Hinc quantum in societate angelorum omnia possidentur communiter, tamen quadam excelsiter habentur a quibusdam quam ab aliis. Unusquisqueque autem perfectius habetur ab eo qui potest illud communicare, quam ab eo qui non potest. Sicut perfectius est eandem quod potest calcare, quam quod non potest, et perfectius scit qui potest docere, quam qui non potest; et quanto perfectius donum aliquis communicare potest, tanto in perfectiori gradu est, sicut in perfectiori gradu magister est, qui potest docere alios in scientiam. Et secundum hanc similitudinem consideranda est diversitas graduum vel ordinum in angelis, secundum diversa officia et actus.

§ III. Observat quælibet mentem sive angelicam sive humanam et primas et medias et ultimas potentias habere, quæ capaces sunt inspirationis, illustrationis, atque perfectionis. Hæc videtur apud Pachymeram capitula. Quibus adde ex divo Thoma, in prima parte, quæst. 108, art. 2, quod ipsa ratio hierarchiæ requirit ordinem diversitatem, quæ quidem diversitas ordinum secundum diversa officia et actus consideratur, sicut apud homines in qualibet civitate sunt diversi ordines, secundum diversos actus. Nam alius est ordo iudicium, et alius gubernationum, et alius in ædificandis laborantium, et sic de aliis. Sed quantum multi sunt civitatis ordines, omnes tamen ad tres reduci possunt secundum quod qualibet multitudo perfecta habet principium, medium et finem. Unde et in civitate triplex ordo hominum reperitur. Quorum enim sunt supremi, et optimates, quidam autem sunt iherarchi, et vobis plebei, quoniam sunt mediæ, et populus honoratus. Sic igitur etiam in qualibet hierarchia angelica ordines distinguuntur secundum diversos actus et officia; et omnis ista diversitas ad tria reducitur, scilicet ad summum, medium et ultimum, et propter hoc sanctus Dionysius in qualibet hierarchia ponit tres ordines.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (15).

§ I. Repetit hic sanctus ea quæ dicta sunt, et ait: Α § I. Ἐπαναλαμβάνει τὰ ρηθέντα ὁ ἅγιος, καὶ ἵψι, conclusionem igitur a nobis, quomodo ista quidem an- σιν ὅτι συμπέρασαι τὸν ἅγιον, ὡς ἡ μὲν
* 1 Petr. iv, 10.

(15) Vide Schol. S. M. xmi tom. II, cap. 10.

πρῶτον (οὐ κατὰ χρόνον, ἀλλὰ κατὰ τάξιν) πάν-
 τως διακόσμησις τῶν περὶ Θεὸν καὶ κύκλω Θεοῦ
 νόων (κατὰ τὸ· Κύκλω αὐτοῦ ἢ σπηρὴ αὐτοῦ· κ' ἔν
 καὶ ὑπὲρ πᾶν πέρας καὶ ἀπειρον τὸ θεῖόν ἐστιν)
 ὑπὸ τῆς ἐλλάμφεως τῆς ἀρχηγῶς καὶ αἰτίας ἀπάντων
 εἰς τελειώσεων, μυσταγωγούμενη (διὰ τὸ μὴ εἶναι
 ἐτέραν πρὸ αὐτῆς τάξιν, ἀλλ' αὐτὴ ἀμέσως ἐπ' αὐ-
 τὴν ἀνατείνεσθαι, ἐλκομένην ὡς ὑπὸ τοῦ αὐταγάθου
 καὶ φυσικῶς ἀγαθοῦ, οὐ καὶ πάντα ἐφίενται· τοῦτο
 γὰρ ἐστὶ τὸ ἀνατείνεσθαι· οὐ γὰρ ἀφίησιν αὐτὴν
 ἡρεμεῖν, καὶ ὡς ἐπινοσάζειν, ἢ ἄρρητος ἐκεῖνη
 ἀκτὶς ἐπιλάμπουσα), καθαιρέται, καὶ φωτίζεται, καὶ
 τελειοποιεῖται ἐν κρυφιώτερά καὶ φανοτέρά θεῖα
 φωτοδοσία. Κάντεῦθεν δῆλον, ὅτι ὑπὸ τῆς τάξεως
 ἔχουσι τὴν ἑλλάμψιν πλεονα. Εἰ γὰρ οὕτως ἐδημιου-
 γήθη, ὥστε πρώτη εἶναι, οὔτε καθάρσεως, οὔτε φω-
 τισμοῦ ἐδέετο, οὕτω πλασθεῖσα, ὥστε καὶ ἀξία εἶναι
 τῆς πρώτης τάξεως. Κρυφιώτεραν δὲ καὶ φανοτέραν
 τὴν αὐτὴν εἶπεν φωτοδοσίαν· ἃ δὴ καὶ ἐναντία περὶ
 τὸ αὐτὸ φαίνεται πως εἶναι. Τὸ γὰρ κρύφιον οὐ φα-
 νόν· καὶ τὸ φανὸν οὐ κρύφιον, κατὰ τοῦτον τὸν τρέ-
 πον. Εἰ γὰρ καὶ ἐναντία εἶσι περὶ τὸ αὐτὸ, ἀλλὰ πρὸς
 ἄλλο καὶ ἄλλο νοοῦνται. Κρυφιώτερα μὲν γὰρ πρὸς
 ἡμᾶς, ὡς νοητοτέρα (νοηταὶ γὰρ καὶ αἱ τῶν ὑποθε-
 σητικῶν τάξεων ἐλλάμψεις), νοητοτέρα δὲ ἢ τῆς
 πρώτης, καὶ ἡμῖν ἀγνωστοτέρα, διὰ τοῦτο καὶ ἀπλω-
 τικὴ (ὡς μὴ κατανοημένη ἀπενταῦθεν διὰ τινος τῶν
 ἡμετέρων καὶ χθαμαλῶν, ἃ δὴ καὶ συνθέσεις εἰσὶν)
 ἀλλὰ καὶ ἐνοποιός. Ὅσον γὰρ τῆς ὕλης ἡμῶν ὁ νοῦς
 ἀποδιστάται, τοσαῦτον περὶ τὸ ἐν χερσὶ, καὶ ἀύλο-
 τέρως, ὡς ἂν τις εἶποι, τοῦ νοητοῦ ἐπιδράττεται. Καὶ
 εἰ λέγω εἰς ταῦτα, ὅπου γε τῇ αἰσθήσει τοῦτο συμ-
 βαίνει εἰς τὰ αἰσθητὰ πράγματα; πόρρωθεν γὰρ βλέ-
 ποντές τι, οἰόμεθα ἢ ζῶον εἶναι, ἢ λίθον τυχόν, ἢ
 δένδρον, ἢ ἄλλα τι· προσεγγίζοντες δὲ ζῶον μανθάνο-
 μεν, καὶ τοιόνδε ζῶον, ἄνθρωπον τυχόν, καὶ τόνδε
 τὸν ἄνθρωπον. Καὶ τὰ παιδία πρότερον πάντας τοὺς
 ἄνδρας πατέρας καλεῖ, καὶ μητέρας τὰς γυναῖκας·
 ὕστερον δὲ ἐνοποιεῖται ἢ γνῶσις τούτων, καὶ γινώ-
 σκουσι τοὺς ἀληθεῖς πατέρας. Εἶδες πῶς ἢ αἰσθησις
 ἐνοποιεῖται· τοῦτο καὶ ὁ νοῦς πάσχει τοῖς νοητοῖς ἐμ-
 βατεῦον. Ἄλλ' ἐντεῦθεν ὑπανακύπτει ἀπορία ἀναγ-
 காία, πῶς ἢ μὲν αἰσθησις εἰς τὸ ἐγγύτερον μάλ-
 λον ἐνοποιεῖται, ὃ δὲ νοῦς εἰς τὸ πόρρωτερον, καὶ ὃ
 αὐτὸς λέγει κρύφιον; Καὶ ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι κατ' ἀλη-
 θειαν ἐκεῖνο ἔχει ὁ νοῦς ἐγγύτερον, τὸ ἐπέκεινα πάσης
 ὕλικῆς συνθέσεως καὶ αἰσθήσεως· τοῦτο γὰρ ἐστὶ
 καὶ προσήκον τῷ νῷ καὶ ταῖς τοῦ νοῦ ἐνεργείαις. Νοῦ
 γὰρ πόρρωτερα τὰ αἰσθησις ποσῶς ὑποπίπτοντα.
 Κατὰ γοῦν ἀναλογίαν (ἐπεὶ κρυφιώτερα καὶ νοητοτέρα
 ἢ τῶν πρώτων ἑλλάμψεις παρὰ τὰς τῶν δευτέ-
 ρων ἐλλάμψεις) μᾶλλον αὐτὴ ἐνοποιός ἐστὶ, καὶ
 οὕτω μὲν κρυφιώτερα πρὸς ἡμᾶς, καὶ τὸν ἡμέ-
 τερον νοῦν· φανοτέρα δὲ πάλιν, πρὸς αὐτὴν τὴν
 δεξιμένην τὴν ἑλλάμψιν· πρωτόδοτος γὰρ καὶ πρω-
 τήφανης καὶ ὀλιγωτέρα μᾶλλον ἢ ἑλλάμψις ἢ εἰς αὐ-
 τὴν κεχυμένη. Εἰ δὲ ἢ αὐτὴ καὶ ὑπερπλήρης, ἀλλὰ

liquissima (non secundum tempus, sed secundum
 ordinem) omnino distributio earum quæ circa Deum
 et in circuitu Dei sunt intelligentiarum (juxta illud:
In circuitu ipsius tabernaculum ejus *; etsi etiam
 super omnem terminum et 97 infinitatem sit Nu-
 men divinum) ab ipsamet primitus initiante illumi-
 natione et cæterarum initiationum causa consecrata
 (eo quod non sit alius ordo aut ipsam, sed ipsamet
 immediate ad eam extendatur, attracta quodammo-
 do ab ipsomet per se bono, et natura bono quod
 omnia appetunt; hoc enim est extendi; non enim
 ineffabilis ille radius illucens permittit ipsam soli-
 tariam et quodammodo dormire) purgatur, et
 illuminatur atque perficitur secretiori simul et ma-
 nifestiori divina illustratione. Unde etiam patet,
 quod sub ordine uberiores habeant illustrationem.
 Si enim ita condita esset illa distinctio, ut omnino
 prima esset, neque purgatione neque illuminatione
 opus haberet, cum ita formata foret, ut primo or-
 dine digna esset. Secretiorem autem et manifestio-
 rem eandem vocavit illustrationem, quæ utique
 circa idem videntur quasi esse contraria. Quod
 enim occultum est, non est manifestum; et quod
 manifestum, non est occultum, juxta eundem mo-
 dum. Etsi enim etiam contraria sunt respectu ejus-
 dem, ad aliud tamen atque aliud intelliguntur. Oc-
 cultior quidem est nobis, quia spiritualior; (spiritua-
 les enim sunt et inferiorum ordinum illustrationes) spiritualior
 autem est illa primæ distributionis no-
 bisque ignotior; ideoque etiam simplifica (ut quæ
 non cognoscitur per aliquam e rebus nostris terre-
 nis, quæ composita sunt) quin et unifica. Quantum
 enim a materia mens nostra recedit, tantumdem ad
 unum tendit, et immaterialius, ut ita quis dixerit,
 rem intellectilem comprehendit. Ecquid dico in his,
 cum id sensui quoque accidit quod res sensiles?
 siquidem eminus quidpiam videntes, putamus illud
 vel animal esse, vel forte lapidem, vel arborem, vel
 quid aliud; appropinquantes vero cognoscimus esse
 animal, et quidem tale animal, hominem verbi gra-
 tia, et hunc hominem. Sic pueri primum omnes
 viros patres vocant, matresque feminas, postea ve-
 ro horum cognitio unificatur, agnoscuntque veros
 parentes. Vides quomodo sensus unificetur: idem
 etiam menti accidit, dum ad res intellectiles acce-
 dit. Verum hinc suboritur necessaria dubitatio,
 qui sensus circa id quod vicinius est magis unificetur,
 mens vero circa remotius, et quod ipse vocat
 occultius? Ac liceat dicere, illud vere menti pro-
 pinquius esse, quod omni materiali compositione
 sensationeque superius est; quoniam 98 id menti
 mentisque operationibus est conformius. Menti enim
 sunt remotiora, quæ sensui quodammodo subjacent.
 Secundum hanc itaque proportionem (cum occultior
 intelligibiliorque sit primorum illustratio, sequen-
 tium illustrationibus comparata) ipsa magis unifica
 est, adeoque secundum nos quidem mente atque no-

* Psal. xvii, 12.

stram obscurior et occultior, simul tamen illi, qui illustrationem eam excipit, manifestior; siquidem primigenia primiluceque et integrior est illustratio quæ ad eam diffunditur. Etsi autem ipsa superplena sit, at tamen pro suscipientium conditione variatur: idcirco enim addidit: Et quasi liquidior, ut indicaret subjectorum diversitatem, variationem quamdam afferre illustrationi. Ab hac autem prima dispositione, iterum secunda pro sua portione, et a secunda tertia, et a tertia nostra hæc hierarchia, quam non humana dico (quoniam et ipsa divina est, divinasque suscipit illustrationes) sed eam quæ apud nos homines divina gratia consecratur. Quid porro a prima secunda, et ab hac tertia, et ab illa nostra hæc accipit? Quod in sacris omnino dirigatur. Bona vero hierarchiæ expiationem, illuminationem, perfectionem, quælibet a Deo per primam accipit. Secundam itaque a prima in sacris regi, vocat hierarchice adduci ad superprincipale principium, atque omnis rectæ ordinationis consummationem: divinum enim Nomen bona cuncta terminat, ac definit, quia nihil extra ipsum boni est, vel dicitur, vel unquam cogitur. Fit autem hoc juxta bene ordinati ordinis principatus sanctionem: quia licet ab his adducantur, at tamen ab ipso Nomine accipiunt illustrationes, quod est principium et causa omnis ordinis, non tantum primi, sed et secundi, et tertii, et si quis sit alius. Ista enim lex est, ut ita quis dicat, adductionis immutabilis et bene ordinata, ut ab ipsa res conserventur ac perficiantur, etsi per alias quædam id in ipsis fiat.

§ II. Manifestatori autem sunt omnes, etiam ipsi angeli, sive ordo postremus; progrediendo enim de ipsis angelis solis loquitur, modo autem etiam de tribus ordinibus. Interpretes itaque sunt eorum qui præcedunt; manifestant enim per alios voluntatem Dei, quæ ipsis a prioribus erat manifestata, et his iterum per alios. Ac primi quidem internuntii sunt motoris sui Dei; sequentes vero quos et reliquos vocat (scilicet ordo secundus) interpretes sunt eorum qui ex Deo moti sunt. Habes itaque tres ordines cælestium virtutum. Tantum autem curæ fuit bono Deo, superessentiali, inquam, concinnitati et ordini (principes enim suos Laedemonii concinnatores appellabant, tanquam quilibet concinnantes a ordinantes) universorum itaque Deo, (qui non simplex concinnator est, sed ipsamet concinnitas superessentialis) tanta cura fuit cujuslibet sacræ cælestium ordinationis, ut et ordinem habeant et adductionem, ut per priores posteriores adducantur: quoniam uniusque hierarchiæ tres sacros ordines constituit. Habet enim prima thronos, cherubim et seraphim, et sequentes alia: similiter existunt, et distinguuntur in primas et medias et posternas virtutes. Ac hæc considerata, minutorem esse clarum distribuitur, quoniam iterum unamquamque peculiariter dispositionem abusive distributionem apprehavit; sive unamquamque ordinem cujuslibet trium ordinum usum congruentis ordinationisque distinxit. Hoc autem sanctus asserit, demonstratque

α παρὰ τὸ τῶν ὑποδεχομένων ποσῶς παραλλάττον· ἢ αὐτοῦτο γὰρ ἐτέθη, Καὶ ὡς διειδῆ, ἵνα δείξῃ, ὅτι τὸ τῶν ὑποκειμένων διάφορον, ἄλλοιαν τὴν ἑλλαμψίν τιθῆσι. Παρὰ ταύτης δὲ πάλιν τῆς πρώτης τάξεως ἀναλόγως ἢ δευτέρα, καὶ παρὰ τῆς δευτέρας ἢ τρίτης, καὶ παρὰ τῆς τρίτης ἢ καθ' ἡμᾶς αὕτη ἱεραρχία, ἣν οὐκ ἀνθρωπίνην φημί (θεία γάρ καὶ αὕτη, καὶ θείας ἑλλάμψεις δέχεται) ἀλλὰ τὴν καθ' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους ἐνεργουμένην τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι. Τί δὲ παρὰ τῆς πρώτης ἢ δευτέρας, καὶ παρ' αὐτῆς ἢ τρίτης, καὶ παρ' ἐκείνης ἢ καθ' ἡμᾶς λαμβάνει; Πάντως ἱεραρχεῖται. Τὰ δὲ τῆς ἱεραρχίας κατὰ τὴν κάθαρσιν, τὸν φωτισμὸν, τὴν τελείωσιν, ἐκάστη παρὰ Θεοῦ διὰ τῶν πρὸ ταύτης λαμβάνει. Τὸ γοῦν παρὰ τῆς πρώτης ἱεραρχεῖσθαι τὴν δευτέραν, ἀνάγεσθαι εἶπεν ἱεραρχικῶς πρὸς αὐτὴν τὴν ὑπεράρχιον ἀρχὴν, καὶ πάσης εὐκοσμίας περάτωσιν· πάντα γὰρ τὰ ἀγαθὰ περατοὶ καὶ ἀρίζει τὸ θεῖον, ὅτι οὐδὲν ἀγαθὸν ἐξωθεν τοῦτο ἐστίν, ἢ λέγεται, οὐδ' ἂν ἐννοηθεῖται ποτέ. Γίνεται δὲ τοῦτο, κατὰ τὸν αὐτὸν θεσμὸν τῆς εὐκόσμου ταξιαρχίας· ὅτι εἰ καὶ διὰ τούτων ἀνάγονται, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ δέχονται τὰς ἑλλάμψεις, τῆς ἀρχῆς καὶ αἰτίας πάσης τάξεως, μὴ μόνον τῆς πρώτης, ἀλλὰ καὶ τῆς δευτέρας, καὶ τῆς τρίτης, καὶ εἰ τις ἄλλη ἐστί. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ νόμος, ὡς ἂν τις εἴποι, τοῦ παραγωγέως ἀμετάθετός τε καὶ εὐκοσμος, τὰ τὰ πράγματα συντηρεῖν τε καὶ τελειοῦν ἀφ' ἑαυτοῦ, εἰ καὶ διὰ τινῶν ἄλλων τὸ τοιοῦτον ἐπὶ τισὶ γίνεται.

§ II. Ἐκφαντορικοὶ δὲ πάντες εἰσὶ καὶ αὐτοὶ οἱ ἄγγελοι, ἣγον ἢ ἐσχάτη τάξις· παρακτιῶν γὰρ λέγει περὶ αὐτῶν μόνων τῶν ἀγγέλων, νῦν δὲ περὶ τῶν τριῶν φησι τάξεων. Ἐκφαντορικοὶ γοῦν τῶν πρὸ αὐτῶν· ἐκφαίνουσι γὰρ τὸ διὰ τῶν πρὸ ταύτων ἐκφανέν πάλιν ἐκείνοις δι' ἄλλων, καὶ τούτοις δι' ἄλλων, βούλημα τοῦ Θεοῦ. Καὶ οἱ μὲν πρώτοι τῇ τάξει, ἐκφαντορικοὶ τοῦ κινουέντος τούτους Θεοῦ· οἱ δὲ μετ' αὐτοὺς, οὓς λέγει καὶ λοιποὺς (ἣγον ἢ δευτέρα τάξις) τούτων δὴ τῶν ἐκ Θεοῦ κεινημένων ἐκφαντορικοὶ. Ἔχεις τοιγαροῦν τὰς τρεῖς τάξεις τῶν οὐρανίων δυνάμεων. Τοσοῦτον δὲ ἐμέλησε τῷ ἀγαθῷ Θεῷ, τῇ ὑπερουσίῳ λέγω ἀρμονίᾳ καὶ τάξει (ἀρμοστὰς γὰρ, τοὺς ἀρχοντας οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔλεγον, ὡς ἀρμόζοντας καὶ τάττοντας ἕκαστον)· τῷ γοῦν ἐπὶ πάντων Θεῷ, (τῷ μὴ ἀπλῶς ἀρμοστῇ, ἀλλὰ τῇ ὑπερουσίῳ αὐθαρμοσίᾳ) τοσοῦτον ἐμέλησε τῆς ἱερᾶς ἑκάστου τῶν οὐρανίων εὐκοσμίας, καθὼς ἔχουσι τάξεως, καὶ ἀναγωγῆς, καθὼς ἀνάγονται διὰ τῶν προτέρων τὰ ὑστερα· ὅτι καὶ μιᾷ ἐκάστη ἱεραρχία τρεῖς ἱερὰς τάξεις ἔθετο. Ἔχει γὰρ ἢ πρώτη Ὁρόνους, χερουθίμ, καὶ σεραφίμ· καὶ καθεξῆς αἱ ἄλλαι οὕτως εἰσὶ, καὶ διαιρουνται εἰς πρώτας καὶ μέσας καὶ τελευταίας δυνάμεις. Καὶ ἐτι νοεὶ λεπτοτέρα τὴν εὐκοσμίαν αὐτῶν, ὅτι πάλιν μίαν ἐκάστην ἰδικῶς διακόσμησιν, καταχρηστικῶς εἶπε τὸ διακόσμησιν, ἣγον ἐν ἑκάστου τάγμα τῆς μᾶς τριαδικῆς τάξεως, ταῖς αἰταῖς διεγύριτον ἀρμονίαις καὶ εὐκοσμίαις. Τοῦτο δὲ λέγει ὁ ἅγιος· λαμβάνων τῆς ἀπόδειξιν ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ

προφητείας· οὗ γὰρ θεϊότατοι σεραφίμ ἕτερος πρὸς ἄλλον ἕτερον κράζει τὴν ἀκατάπαυστον ἐκείνην ὑμνολογίαν, δηλοῦντος ἐντεῦθεν τοῦ λόγου, ὅτι καὶ αὐτῶν τῶν θεολογικῶν γνώσεων οἱ πρῶτοι τοῖς δευτέροις μεταδιδάσκει. Θεολογικὴν δὲ γνῶσιν τὸν τριτάτον ὑμνον λέγει· καὶ γὰρ τὰς τρεῖς ἁγίας Ὑποστάσεις εἰς μίαν κυριότητα καὶ θεότητα συν. οὐ τρεῖς, ἀλλ' ἕνα ἓνα, καὶ ἡμεῖς δι' ἐκείνων μαθηθῶμεν.

§ III. Ἐτι προστίθεται καὶ λεπτοτέραν ἀπόδειξιν τῆς εὐτάκτου ἐπὶ πᾶσι καταστάσεως, καὶ φησιν, ὅτι καὶ καθ' αὐτὸν ἕκαστος οὐράνιος τε καὶ ἀνθρώπινος νοῦς ἰδικῶς ἔχει πρῶτας καὶ μέσας καὶ τελευταίας δυνάμεις πρὸς τὰς εἰρημένας ἀναγωγὰς καὶ ἐκφάνσεις· ὡς δὲ τὴν καθάρσιν τὸν φωτισμὸν, τὴν τελειώσιν· οὕτω γὰρ καὶ ἀναλόγως αἱ ἐλλάμψεις ἐκφάνονται, καθ' ἃς ἕκαστος ἐν μετουσίᾳ γίνεται κατὰ τὸ αὐτῷ θεμιτὸν καὶ ἐφικτόν. Ὅσον γὰρ ἀνήκει τῇ ἰδίᾳ ἐκάστου τάξει, τόσον καὶ ἐφικνέεται τῆς καθάρσεως, τοῦ φωτισμοῦ, καὶ τῆς τελειώσεως, αὐτοῦ δὲ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ. Τέως δὲ ἐστὶ καὶ ἡ καθάρσις ὑπεραγνοσύνη, καὶ τὸ φῶς ὑπερπλήρες, καὶ προτέλειος ἢ τελειώσις. Ἐπεὶ δὲ αἱ εὐθείαι ἐλλάμψεις ἀπειροὶ, κατὰ μίαν ἐκάστην ἐλλάμψιν ἕκαστος οὐράνιος νοῦς πρῶτον καθαίρεται, εἶτα φωτίζεται, ἔπειτα τελειοῦται. Οὐδὲν γὰρ ἀπεικός, εἰ ὁ κατὰ τι τέλειος, κατ' ἄλλο καθαίρεται· καὶ εἰ ὁ κατὰ τι πεφωτισμένος, κατ' αὐτὸ μὲν τελειοῦται, κατ' ἄλλο δὲ πάλιν καθαρῶς φωτίζεται· οὐδὲν γὰρ αὐτοτελὲς ἢ ἀπροσδεὲς τελειότητος, εἰ μὴ τὸ ὄντως αὐτοτελὲς, τὸ ὄντως προτέλειον. Καὶ οὕτω μὲν ὁ οὐράνιος νοῦς ἰδικῶς ἔχει τὰς τρεῖς ταύτας τάξεις τε καὶ δυνάμεις. Πῶς δὲ καὶ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ταύτας ἔχει, πλὴν καὶ αὐτὸς εἰς τὴν κατὰ Θεὸν κίνησιν; οὐδὲ γὰρ περὶ τῶν κοσμικῶν κινήσεων ὁ λόγος ἐστὶν ἡμῖν. Ἦδη λέγομεν, πᾶς νοῦς ἔχει οὐσίαν, καθ' ἣν πρῶτον ἐστὶν· εἶτα καὶ δύνανται, καθ' ἣν διαρκεῖ· τελευταίαν δὲ ἐνέργειαν, καθ' ἣν τὰ οἰκεία πράττειν εὐσεβεῖ· ταῦτα καὶ ἐν τῷ ἔξῃ κεφαλαίῳ σαφηνίζει. Ἄλλως τε δὲ οὐδένα τῶν ἀνθρώπων ἴσμεν οὔτε προφήτην, οὔτε δίκαιον, μὴ δεηθέντα τῆς οἰκείας προφάσεως εἰς τὸ πλησιάσαι Θεῷ. Ὅρα γὰρ τί φησιν ὁ ἕως τρίτου οὐρανοῦ φθάσας· Ἰπωπιάζω μου τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶ, μήπως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι. Καὶ ταῦτά εἰσιν ἡ πρώτη τάξις καὶ μέση· ἡ γὰρ ὑπωπιασμός τῆς σαρκὸς πρώτη, ἡ δὲ δουλαγωγία τῆς ἐμπροσθοῦς ὁρέξεως, δευτέρα, τὸ δὲ δόκιμον, τελευταῖον καὶ τέλειον. Ἦ ὅτι ἐκ τῶν ἀπλουστέρων μητίσεων, ὅπερ γαλακτος ποτισμὸν ἐκάλεσεν ὁ Ἀπόστολος, περὶ τὰ μέσα, καὶ ἐκ τούτων πρὸς τὰ μείζονα, ἦγουν τὴν τῶν τελείων τροφήν ἀναγόμεθα, ὃ καὶ ἐν Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος δηλοῖ, λέγων πρὸς τοὺς ἁγίους ἀποστόλους. Πολλὰ ἔχω λέγειν ἡμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι. Εἰ δὲ θέλεις, ὄρα καὶ τὴν παραδοχὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐν τοῖς ἀποστόλοις· ἐδόθη γὰρ τοῦτο, πρῶτον μὲν εἰς σημεῖα, δευτέρως δὲ δι' ἐμφυσήσεως, καὶ τρίτον ἐν πυρίναις γλώσσαις, οὐσιωδῶς, ὡς ἂν εἴποι τις, κατὰ τὸν μέ-

nem mutando ex prophetia Isaiæ; quoniam ibi divinissimi seraphim alter ad alterum clamant incessabilem illam hymnologiam, Scriptura hinc demonstrante, primos sequentijs theologicas ipsas notions communicare. Theologicam autem notionem vocat hymnum illum, in quo ter Sanctus pronuntiat: etenim tres sanctas Hypostases in unicam dominationem ac Deitatem coeuntes ipsi didicerunt, et nos per illos discimus.

§ III. Ad hæc addit etiam subtiliorem demonstrationem bene ordinatæ in omnibus constitutionis, atque, quamlibet per se coelestem ac humanam mentem peculiare habere primas et medias ac postremas virtutes, in ordine ad dictas additiones ac manifestationes: intellige expiationem, illuminationem ac perfectionem; sic enim etiam proportionem apparent illustrationes, secundum quas quilibet, quoad illi fas ac possibile est, particeps sit Dei. Quantum enim proprio cuique ordini competit, tantumdem etiam de ipsiusmet boni Dei expiatione, illuminatione, ac perfectione consequitur. Est itaque Dei quoque expiatio plus quam purissima, lumenque supra quam plenum, perfectioque præperfecta. Cum autem rectæ illustrationes infinitæ sint, secundum **100** unamquamque illustrationem quilibet mens coelestis primum expiatur, deinde illustratur, ac postea perficitur. Nihil enim absurdi est, si is qui secundum quid perfectus est, secundum aliud expiatur; et si secundum quid illustratus, secundum idem quidem perhibetur, secundum aliud vero iterum expiatus illuminatur; nihil enim per se perfectum, vel quod non indigeat perfectione nisi quod per se vere perfectum, vere præperfectum est. Atque ita quidem mens coelestis particulares hos tres ordines habet atque virtutes. At quomodo etiam mens humana his præcisa est, cum existat quoque secundum motum Dei? neque enim de mundanis notis nobis sermo est. Modo dicimus, omnem mentem habere essentiam, secundum quam primum est; deinde etiam virtutem, secundum quam potens est, postremum vero operationem, secundum quam, ea quæ sibi propria sunt agendo, pia est; hæc etiam in sequenti capite declarat. Cæterum neminem omnino, neque prophetam, neque justum cognoscimus, qui non opus habeat propria cooperationis atque oratione, ut appropriet Deo. Adverte enim quid dicat is qui ad tertium usque cælum pervenerat: *Castigo corpus meum, et in servitatem redigo; ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar* &c. Atque hic est primus et medius ordo: nam castigatio carnis primus est, secundus vero subactio effrenatæ cupiditatis, probitas vero postremus atque perfectus. Vel etiam qui a simplicioribus doctrinis, quas lactus portionem Apostolus vocavit, ad medias, et ex his, ad majores sive perfectorum cibum adducimur; quod etiam in Evangelio Dominus significat ad sanctos apostolos dicens:

Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare ἄ γαν θεολόγον Γρηγόριον. Τοῦτο δὲ ἡ τελειώσις. Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως τοῦτο νοῆται, καὶ πρώτην μὲν εἰπεῖν, τὴν πρὸς τὸ ὑπερκαίμενον ἀνάτασιν μέσην δὲ, τὴν περὶ αὐτὸ στροφὴν καὶ συνέλιξιν· τελευταίαν δὲ, τὴν τὸ ὑποδεέστερον ἀνάγουσαν. Εἰ μὴ γὰρ ἀγαπήσας τις ἀναταθείη πρὸς τὰ θεῖα, οὐκ ἂν περὶ ἐκεῖνα στραφῆ καὶ συνέλιχθῆ· εἰ δὲ μὴ τοῦτο, οὐκ ἂν ἀναχθῆ. Εἰ μὴ γὰρ ἡ καρδία θερμανθῆ ἔκ τῆς συνεχοῦς περὶ τὸ ἀγαπώμενον μελέτης καὶ στροφῆς καὶ ἐλλίξεως, οὐκ ἂν ἐγκαυθῆ τὸ τῆς ἀναγωγῆς καὶ τελειώσεως πῦρ, κατὰ τὸ, Ἐθερμάνθη ἡ καρδία μου ἐντός μου, καὶ ἐν τῇ μελέτῃ μου ἐγκαυθήσεται πῦρ· τοῦτο ἀρμόσαι ἂν καὶ ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ νοός.

Non accendetur ignis elevationis ac perfectionis, juxta illud : *Calefactum est cor meum intra me, et in meditatione mea exardescet ignis* * : quod menti quoque cœlesti quadrabit.

CAPUT XI.

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Cur omnes cœlestes naturæ communi nomine virtutes cœlestes appellantur.

Διὰ τί πᾶσαι αἱ οὐράναι οὐσίαι, κατὰ κοινῶς δυνάμεις οὐράναι καλοῦνται.

SYNOPSIS CAPITIS.

I Docet, cœlestes omnes spiritus non eadem ratione virtutes, quia angelos vocari. II. Nomen hoc commune virtutum non introducere confusionem ordinum ac proprietatum, sed sicut omnes essentia, virtute et operatione constant, ita modo quidem essentias, modo vero virtutes et energias nuncupari.

I.

His ita definitis, illud consideratione dignum, cur omnes simul angelicas essentias, virtutes cœlestes appellare soleamus*. Neque enim, ut in angelis dicere possumus, sanctarum illam virtutum novissimam esse distributionem : atque superiorum quidem essentiarum dispositiones, sanctam et decoram novissimarum illustrationem participare, secus quam ultimæ primarum. Ob eamque causam, cœlestes quidem virtutes omnes, divinos spiritus appellari, seraphim autem et thronos atque dominationes nullo modo; novissimæ siquidem superiorum proprietates haud universim participant. Angeli itaque, et ante angelos archangeli et principatus ac potestates, cum post virtutes a theologia collocentur, frequenter a nobis una eum aliis naturis sanctis, cœlestes passim Virtutes appellantur.

Τούτων δὲ διωρισμένων, ἐκεῖνο ἔξιον ἐννοῆσαι, δι' ἣν αἰτίαν ἀπάσας ἁμοῦ τὰς ἀγγελικὰς οὐσίας δυνάμεις οὐράναι καλεῖν εἰκόθαμεν. Οὐ γὰρ ἔστιν εἰπεῖν, ὡς ἐπὶ τῶν ἀγγέλων, ἔτι πασῶν ἔστιν ἐσχάτη διακόσμησις, ἢ τῶν ἁγίων δυνάμεων, καὶ τῆς μὲν τῶν ἐσχάτων ἀγιοπρεποῦς ἐλλάμψεως, αἱ τῶν ὑπερκαίμενων οὐσιῶν διακοσμήσεις μετέχουσιν, αἱ τελευταῖαι δὲ τῶν πρώτων οὐδαμῶς· καὶ τούτου χάριν, οὐράναι μὲν δυνάμεις, ἅπαντες οἱ θεῖοι νόες ὀνομάζονται, σεραφίμ δὲ, καὶ θρόνοι, καὶ κυριότητες, οὐδαμῶς· ἀμείθετοι γὰρ αἱ τελευταῖαι τῶν ὑπερτάτων εἰσὶν ὀλικιῶν ἰδιοτήτων. Οἱ γὰρ ἄγγελοι καὶ πρὸ τῶν ἀγγέλων ἀρχάγγελοι, καὶ ἀρχαί, καὶ ἐξουσίαι μετὰ τὰς δυνάμεις ὑπὸ τῆς θεολογίας ταττόμενοι, κατὰ κοινῶς πολλάκις ὑφ' ἡμῶν ἁμοῦ ταῖς ἄλλαις ἁγίαις οὐσίαις, οὐράναι δυνάμεις ἀποκαλοῦνται.

§ II.

Veruntamen negamus, nos, cum communi cœlestium virtutum nomine in omnibus utimur, confusionem ullam ejusque ordinis proprietatum introducere; sed quoniam in tria omnes divinæ mentes cœlesti ratione sua divisæ sunt, in essentiam videbent, et in virtutem, et in operationem, cum omnes, aut aliquas earum, indiscriminatim cœlestes essen-

D Φαμὲν δὲ, ὅτι κοινῶς ἐπὶ πάσαις⁵¹ κεχωρημένοι τῇ τῶν οὐρανοῦν ἐπωνυμίᾳ δυνάμεων, οὐ σύγχυσιν τινα τῶν ἐκάστης διακοσμήσεως ἰδιοτήτων εἰσάγομεν· ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς τρία διήρηνται τῷ κατ' αὐτοὺς ὑπερκοσμίῳ λόγῳ πάντες θεῖοι νόες, εἰς οὐσίαν, καὶ δυνάμιν, καὶ ἐνέργειαν, ὅταν ἅπαντας, ἢ τινὰς αὐτῶν ἀπαρτηρήτως οὐράναις οὐσίαις, ἢ οὐράναις δυνάμεις

* Joan. xvi, 13. * Psal. xxxviii, 4. * Psal. xxiii, lxxix, cii.

VARIE LECTIONES.

⁵¹ Alia lectio notatur in Ch. ἐπὶ πλῆσι.

ἀποκαλοῦμεν¹¹, αὐτοὺς περιφραστικῶς τοὺς περὶ ὧν ὁ λόγος ἐμφαίνειν ἡμῶς οἰκτιρῶν ἐκ τῆς καθ' ἕναστος αὐτῶν οὐσίας ἢ δυνάμεως· οὐδὲ γὰρ τὴν ὑπερκειμένην ἰδιότητα τῶν ἑξῆς καλῶς ἡμῶν διακκοιμῶμεν ἀγίων δυνάμεων, καὶ ταῖς ὑφειμέναις ὀλίκῃς προάπτειν οὐσίαις, ἐπ' ἀνατροπῇ τῆς ἀτυγχίτου τῶν ἀγγελικῶν διακόσμων ταξ. ἀρ. γ. Κατὰ γὰρ τὸν πολλάκις ἡμῶν ὁρθῶς ἀποδοθέντα λόγον, αἱ μὲν ὑπερβετηχῆσαι διακοσμήσεις πρῶτα ἔχουσι καὶ τὰς τῶν ὑφειμένων ἰσῶς ἰδιότητας, αἱ δὲ τελευταῖαι τὰς τῶν προσδυτέρων ὑπερνικημένας ἰδιότητας οὐκ ἔχουσι, μερικῶς εἰς αὐτὰς τῶν πρωτοφανῶν ἐλλείψεων διὰ τῶν πρώτων ἀναλόγως αὐταῖς διαπορθμευμένων.

Alias, vel cœlestes virtutes appellamus, eas, de quibus sermo est, circuitione describere putandi sumus, ex ea que **102** singulis earum inest essentia, vel virtute. Neque enim fas sit eminentem illam sanctarum virtutum proprietatem a nobis iam rite digestam, inferioribus naturis universim attribuire, unde inconfusus illo angelicarum distinctionum ordo perturbaretur. Juxta enim rationem iam a nobis sæpe redditam, superiores istæ distinctiones inferiorum quoque sacras proprietates abunde continent, novissimæ vero antiquiorum eminentibus istis universitatibus carent, primitivis istis illustrationibus in illas pro cuiusque capto partiliter derivatis.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. Notandum hic ex Dionysio, quod virtutes in angelis dicantur dupliciter : quandoque enim nomen virtutis nisi ordini appropriatur qui secundum ipsum est medius mediæ hierarchiæ, secundum vero Gregorium, hom. 14, in *Eximarchia*, est supremus inferior hierarchiæ. Alio modo sumitur communiter, scilicet pro omnibus cœlestibus spiritibus, quatenus unum sunt in participatione virtutis divinæ. Hanc distinctionem secutus divus Thomas in prima parte, quæst. 108, artic. 5, ad 4 : « Virtus, inquit, dupliciter accipi potest. Uno modo communiter, secundum quod est media inter essentiam et operationem : et sic omnes cœlestes spiritus, cœlestes virtutes nuncupantur, sicut et cœlestes essentia. Alio modo, secundum quod importat quendam excessum fortitudinis et sic est proprium nomen ordinis. Unde Dionysius cap. 8, dixit non esse virtutum significationem quandam virilem et inconcessam fortitudinem, primo quidem ad omnes divinas operationes ipsis convenientes, secundo ad divina suscipienda, atque ita significat eas sine timore aggredi divina quæ ad ipsas pertinent, quod videtur ad fortitudinem animi pertinere. »

§ II. Nota, per virtutes et energias seu operationes, non ut in nobis qualitates aliquas accidentarias intelligi, sed ut sanctus Maximus ad caput quartum *De divinis nominibus* ait, ipsæmet omnes mentes intellectuales, et intelligentes, et substantiæ, et virtutes, et energis sunt : intelligunt enim et ipse, quia omnes sunt mentes, et substantiæ, vite, a mente suprema creatæ, imo et energis illic per se subsistentis sunt et substantiæ. Et ad cap. 7 *Cœlestis hierarchiæ* ait idem Maximus, non esse habitus in angelis tanquam accidens in subjecto ; quod non solum verum est in habitibus materialibus, ut sanctus Thomas in 1, 2, q. 5, in resp. ad 1, interpretatus est, quia huiusmodi habitus, ut idem ait, sunt dispositiones ad esse naturale ; cuiusmodi habitus non habent locum in angelis, quia materia carent, quales sunt proprietates quædam naturales, quæ in animalis et humanis reperiuntur, et ad secundam speciem qualitatis pertinent, quæ potentia etiam naturales dicuntur ; non solum, inquam, in huiusmodi habitibus et accidentibus verum est, sed etiam in habitibus qui sunt qualitates, et ad primam speciem in predicamento qualitatis pertinent ; quos idem sanctus Thomas dixit excludi a sancto Maximo in angelis. Quod quidem non ita esse, ex *Scholâ* eiusdem sancti Maximi in eundem *Dionysium* perspicui potest. Ubi enim dicit Dionysius, quem divus Thomas citat, in *Cœlesti hierarchia* cap. 7, esse habitus in angelis deformes, ut est quibus Deo assimilantur, *Scholium* his verbis scripsit : « Σημειώται, ὅτι αἱ θεῖαι δυνάμεις καθ' ἑἴην ἔχουσι τὴ θεοειδίαν· ἔξῃς δὲ ἐστὶ ποιότης ἑμμανὸς. Ἐντεθεν οὐν ἐρῶνται, ὅτι ἀπειρώσιλοι εἰσιν, ἔξῃς τὰς ἀρετὰς κτώμεναι. Τοῦτο πλεονέκτερον παρὰ τῆ ἁμμων ὁ Ἀδριανόπολιτης ἐν τοῖς περὶ ἀναστάσεως αὐτῶν κατὰ Ὀριγένης γεγραμμένοις λόγοις. » Nota, inquit, quod divine potestates (angelos dicit) similitudinem Dei secundum habitum habent ; habitus autem est quantitas stabilis et fixa. Hinc igitur patet, quemadmodum liberi arbitrii sunt, siquidem virtutes habent secundum habitus acquisitas. Quod copiosius Ammon Adrianopolitanus docet in his quæ contra Origenem de resurrectione scripsit. » Hactenus sanctus Maximus. Hos ergo habitus dicit sanctus Maximus non esse tanquam accidens in subjecto, sicut in nobis ; et rationem reddidit, quia angeli carent materia et omni materialis compositione. **103** Dicendum igitur est summatione, quomodo in nobis sint habitus scientiæ et virtutum, tanquam accidentia in subjecto, ut sanctus Maximus recte dixit. Habitus scientiæ in nobis acquiritur principio per conversionem ad phantasmata, quæ sunt in potentia materialibus sensuum, unde materialiter et dispositivè, ut ait sanctus Thomas, actus, ex quo habitus generatur, in potentia sensitivis est. Idcirco corrumpi potest in intellectu habitus scientiæ per oblivionem ex parte memoriæ, in qua servantur phantasmata sensitivum, a quibus species intellectuales abstrahuntur et per deceptionem falsæ argumentationis, qua suadetur contrarium eius quod prius sciebatur. Neutrum autem horum in angelo evenire potest, qui nec oblivisci potest, neque decipi ; quia liber ab omni materia per speciem rerum a Deo motas et congenitas, quibus habitualiter, ut ait sanctus Thomas, perhibetur, omnes naturas rerum scire potest. Quare huiusmodi habitus non est in eo talis accidens quale in nobis, ut dixit sanctus Maximus, nec ipse angelus huiusmodi habitus tanquam accidentis subjectum est ; sed potius sic huiusmodi habitus in eo est, ut virtus calefaciendi in igne, ut ait idem sanctus Maximus. Similiter habitus virtutum quas per sensum capimus, ut ait sanctus Diadochus, in libro *De perfectione spirituali*, id est per justum usum sensuum, et earum rerum quæ sub sensu cadunt, quas Isaac Syrus ἐξωτερικὰς τῆς ψυχῆς, id est, exterioris ordinis vocat, in nobis tanquam accidentia necesse est abesse possunt ; quia sunt materialiter in potentia sensitivis, et tanquam in sub-

VARIE LECTIO.

¹¹ lege ἀποκαλοῦμεν.

jecto in appetitivis, quibus accidit obedire, aut non obedire rationi. Unde Justi auditu et aspectu, et similiter in reliquis dicitur, sicut sanctus Petrus in secunda sua Epistola cap. ii, de sancto Ioh dicit *Frater enim aspectu et auditu iustus*. Et compositio ex subjecto harum virtutum, et ex ipsis virtutibus, materialis compositio est, propter organa corporea. Virtutes etiam illæ ordinis interioris, quæ *theologicæ* dicuntur, fides, spes, charitas, accidentia quoque sunt in nobis, quia adesse et abesse possunt, propter carnem, quæ potest subjici, et non subjici legi spiritus. Aliud enim est caro, aliud presentia carnis, quam Apostolus ait legi Dei non esse subjectam^b. At in angelis non sunt virtutes tanquam qualitates mutabiles, quæ dicuntur et sunt accidentia, ut quidem essent, si in angelis materia esset et compositio ex materia, sicut in nobis; sed potius quasi naturæ sunt. Sic enim ait sanctus Diadochus episcopus Photices in Epiro, quem sanctus Maximus citare et sequi solet, in libello aureo quarundam questionum de anima separata, et angelis, quem inscripsit *Apocalypsim*: « Ἐπὶ γὰρ τῶν ἀσωμάτων φύσεων, ἕπερ ἄν κτήσεται ἡ ἀνθρώποις, τοῦτο ὡσπερ τῆς φύσεως διὰ πολλῶν, ὡς ἔφη, λεπτότερα γίνεται. » Id est: « In naturis incorporeis quidcumque operatio acquirit, hoc tantam naturam efficitur propter multam, ut dixi, subtilitatem. » Subtilitatem vocat ἀύλιαν, id est *immaterialitatem*. Propositum itaque fuit sancto Maximo interpretari quomodo intelligendum esset quod Dionysius dixit, esse in angelis habitus deformes; ne quis erraret, si suspicaretur esse virtutes angelorum, tanquam qualitates quasdam mutabiles, sicut in nobis, more accidentium. Hæc enim quia possunt adesse et abesse præter subjecti corruptionem, proprie accidentia dicuntur, et sunt.

Illud etiam notandum, quod istos habitus virtutum in angelis idem sanctus Maximus cap. 8, *De divinis nominibus* ἐπιτηδεύοντας vocat, nos *habilitates* sive *aptitudines* interpretamur. Sanctus Thomas participationes divinx sapientix et bonitatis esse dicit, cum ait prima parte, quart. 5, artic. 8, in resp. ad 2, quia ad attingendum Deum per intellectum et voluntatem indigent participare aliquid ab exteriori, scilicet sapientiam et bonitatem divinam, ut ibidem ait: « Ideo, inquit, necesse est ponere in eis habitus. » Habitibus istos dicit Dionysius cap. 4, *De divinis nominibus* corruptisse angelos qui reciderunt, quatenus aberrarunt ab operatione habitibus istis congruente, quos Judas apostolus in Epistola sua dicit non servasse principium, sive, ut velus interpret verit, τὴν ἀρχήν, *principatum*; « creati enim erant, ut ait sanctus Maximus, ad opera bona. » Creationem eorum vocavit Judas principium. Sic Dionysius locum Judæ interpretatus est, ut sanctus Maximus observavit. Propterea quod Dionysius dixit, corruptisse angelos suum principium, sumptum est ex Ezechiele xxviii, cum de diabolo ait: *Corrupta est scientia tua cum pulchritudine tua*. Hactenus de habitibus in angelis, qui communium vocabulo δυναμεις quoque, id est *potentia* a Dionysio vocari solent, ut sanctus Maximus cap. 5, *De divinis nominibus* notavit, quod per eos possimus prompte operari. Dicendum est nunc de potentia eorum, quæ sic proprie δυναμεις dicuntur, quæ etiam a ratione accidentium idem sanctus Maximus excludit. Si enim, inquit illud esse aliud in alio, tanquam accidens in subjecto, locum haberet in potentia angeli, sequeretur, ut non per se viveret in angelo, sed per accidens, et τὸ ζωτικόν, id est, *potestas vitalis*, per quam vivit, non esset substantialis in angelo, sed accidentalis, neque per se dedicaretur quoad fieri potest, si potentia item 104 intellectiva angeli accidens esset, sicut in nobis, et non potius ad substantiam angeli pertineret. Nunc autem cum potentia angeli ad vivendum aut intelligendum non sit accidens, sicut in nobis est accidens, individui quod consequitur materiam, quæ est principium individuationis, sed potius accidens per se, et proprium speciei, quod S. Thomas p. 1, q. 54, artic. 3 in resp. ad 2, ad formam pertinere dicit, de potentia angeli loquens non sequitur, ut per accidens vivat, aut per accidens beauficetur angelus; quia operari per potentiam propriam quæ ad formam ipsam et rei substantiam pertinet, unde οὐστωδης, id est *substantialis*, a philosophis vocari solet, non est operari per accidens quia, ut idem sanctus Maximus cap. 5, *De divinis nominibus* notavit, ut antea dixi, « philosophi, inquit, proprietatem ejusque substantiæ sive viventis sive vite carentis ad prædicamentum substantiæ revocarunt, et hoc vocabulo substantiæ eas comprehendunt alioquin non confusis rationibus propriis substantiarum et proprietatum. » Ita docte Turrianus ad Cyparissioti Dec. 1, cap. 2.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (16).

§ 1. His rite definitis, illud indagatione dignum, cur omnes simul angelicas essentias, virtutes celestes appellare soleamus. Neque enim id dicere quis possit, quod de angelis diximus, superiores nimirum integre habere illa quæ sunt inferiorum, verum inferiores, licet ex parte, non integre tamen habere illa, quæ superiorum sunt, et ideirco, cum postremi sint angeli, superiores omnes angeli vocati sunt nomine inferiorum: ita etiam in virtutibus sanctis se rem habere, quod nimirum ultima distributio sanctarum sit virtutum, atque ideirco mentes omnes integre habeant quæ illarum sunt, atque inferiori nomine virtutes appellentur, seraphim autem et throni ac dominationes nequaquam nuncupentur; postremæ enim superiorum proprietatibus, maxime totalibus, et quæ non ex parte sunt (nam quod ex parte est, habent, velut ad unum principatum ad-

§ 1. Τούτων δὲ διηκρινημένων, ἐκεῖνο ἀξίον ἀπορήσαι, τί ὁμῶς ποτε ἀπάσας ὁμοῦ τὰς ἀγγελικὰς οὐσίας δυνάμεις οὐρανίας καλεῖν εἰώθαμεν. Οὐ γὰρ ἔχει τις ἐκεῖνο εἰπεῖν, ὅτι ὡσπερ ἐπὶ τῶν ἀγγέλων ἐλέγομεν, ὅτι τὰ τῶν ἐσχάτων ἔχουσι τὰ ὑπερκαίμενα ὀλίκως, τὰ δὲ τελευταῖα τὰ τῶν ὑπερκαίμενων οὐχ ὀλίκως ἔχουσιν, εἰ καὶ μερικῶς, καὶ διὰ τοῦτο, ὡς τελευταίων τῶν ἀγγέλων ὄντων, τὰ ὑπερκαίμενα πάντα ἀγγελοὶ ἐκλήθησαν τῷ τῶν ὑποδεεστέρων ὀνόματι οὕτως ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων δυνάμεων, ὅτι ἐστὶ τυχὸν ἐσχάτη διακόσμησις ἢ τῶν ἁγίων δυνάμεων, καὶ διὰ τοῦτο ἅπαντες οἱ ὡς τὰ τούτων ἔχουσιν ὀλίκως, καὶ τῷ ὑποδεεστέρω ὀνόματι δυνάμεις ὀνομάζονται, σεραφίμ δὲ, καὶ θρόνοι, καὶ κυριότητες οὐ λέγονται: αἱ γὰρ τελευταῖα τῶν ὑπερτάτων ἰδιότητων, πλὴν ὀλίκων, καὶ οὐχ ἕκ μέρους (τὸ γὰρ ἕκ μέρους ἔχουσιν, ὡς ὑπὸ μίαν ἀναγόμεναι κυριότητα) ἀμέθεκτοί εἰσιν. Ὁ δὲ καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐστὶν εὐρεῖν, ὅτι καὶ ἡ καθ' ἡμᾶς ἱεραρχία τὴν οὐρανίαν τάξιν μιμνῆται. Ὁ γὰρ

^b Rom. viii, 7.

(16) Vide sc hol. Maxim. tom. II.

ἱερεὺς δύνатаι ποιεῖν ὅλα παρὰ τὰ τῶν ὑποδεστέ-
ρων, ἔγρου διακόνων καὶ τῶν ἐξῆς· ὁ δὲ διάκονος τὰ
τῶν ἱερέων οὐκ ἐπιτέτραπται ποιεῖν. Μὴ γοῦν διὰ
τοῦτο οἰηθεῖται τις, ἀπάτας τὰς ἀγγελικὰς οὐσίας δυ-
νάμεις λέγεσθαι, ὅτι τάχα αἱ δυνάμεις τάγμα τελευ-
ταῖόν ἐστιν· οἱ γὰρ ἄγγελοι, καὶ πρὸ τούτων οἱ ἀρχάγ-
γελοι, καὶ αἱ ἀρχαί, καὶ ἔτι ἀπὸ τῆς δευτέρας τριάδος
αἱ ἐξουσίαι, μετὰ τὰς δυνάμεις ὑπὸ τῆς θεολογίας
τάσσονται· ἀλλ' ὁμοῦ κοινῶς καὶ ταῦτα τὰ ὑποκάτω
τάγματα δυνάμεις καλοῦνται.

§ II. Λέγομεν τοίνυν, ὅτι, κοινῶς ἐπὶ πᾶσι κεχρη-
μένοι τῷ τῆς δυνάμεως ὀνόματι, οὐ σύγχυσιν τινα
ἐκάστου εἰσάγομεν τάγματος, ὡς φέρε εἰπεῖν, νῦν μὲν
λέγεσθαι ἰδίως τὰς ἐν τῇ δευτέρᾳ τριάδι κατὰ τὰς ἐν
δευτερευούσας δυνάμεις, νῦν δὲ ἅπαντα τὰ οὐράνια
τάγματα· ἀλλ' ὁμῶνυμόν ἐστιν ὄνομα αἱ δυνάμεις· λέ-
γεται γὰρ οὕτω καὶ τὸ ἰδικὸν τάγμα, καὶ κοινῶς
πάντα τὰ τάγματα, ὡς δυνάμεις ἔχοντά τινα. Ἐπειδὴ
τοίνυν εἰς τρία διηρηται τῷ κατ' αὐτοὺς ὑψηλῷ λό-
γῳ (τὰ γὰρ ὑψηλὰ ὑψηλῶς, καὶ τὰ ὑπερκόσμια ὑπερ-
κόσμιως ἀφειλοῦσι λέγεσθαι), διηρηται τοίνυν οἱ
θεοὶ νόες εἰς οὐσίαν, εἰς δυνάμιν, καὶ ἐνεργεῖαν, ὡς
ἐν ὑποδείγματι, οὐσίαν μὲν εἶναι τὴν τοῦ πυρὸς φύ-
σιν, δυνάμιν δὲ ταύτης τὸ φωτιστικὸν καὶ τὸ καυστι-
κὸν, ἐνεργεῖαν δὲ τὸ τῆς δυνάμεως ἀποτελέσμα, οἷον
τὸ φωτίζειν καὶ τὸ καίειν. Ἐπειδὴ ταῦτα καὶ κα-
λοῦνται πολλάκις καὶ ἐκ τῆς οὐσίας, ὅτε λέγονται
νόες ἢ πνεύματα· καλοῦνται καὶ ἀπὸ τῆς ἐνεργείας,
ὅτε ἄγγελοι λέγονται· οὐκ ἀπεικότως καλοῦνται καὶ
ἀπὸ τῆς δυνάμεως δυνάμεις. Ὅτε τοίνυν ἅπαντας ἢ
τινὰς αὐτῶν, εἶχα τινὸς παρατηρήσεως, οὐρανίας οὐ-
σίας ἢ οὐρανίας δυνάμεις ἀποκαλοῦμεν, οἷητέον ἐμ-
φαίνειν καὶ ἐκδεικνύειν ἡμᾶς αὐτοὺς τοὺς περὶ ὧν ὁ
λόγος, κατὰ τινα περισσὴν φράσιν· ἀντὶ γὰρ τοῦ εἰ-
πεῖν ἀγγέλους, λέγομεν οὐρανίας οὐσίας, ἢ οὐρανίας
δυνάμεις, ἐκ τῆς κοινῆς αὐτῶν οὐσίας, ἢ καὶ δυνά-
μεως, τῆς καθ' ἕκαστον ἐμφανινομένης αὐτῶν. Οὐ μὴν
δὲ οἷητέον, προσάπτειν ἡμᾶς ταῖς ὑποβεθηκυαῖς οὐ-
σίαις τὴν ἰδιότητα τῶν καλῶς διακεκριμένων ἁγίων
δυνάμεων (αἱ δὲ ἅγαι δυνάμεις ὑπερκειμέναί εἰσι
πρὸς τὰ ὑφειμένα). Τοῦτο γὰρ ἐμοὶ λόγος, ἵνα μὴ
οἰηθεῖται τις τι τοιοῦτον, ὅτι προσάπτομεν ταῖς ὑφει-
μέναις τὰ ὑπερκειμένα. Καὶ λύομεν ἐντεῦθεν τὴν περὶ
τοῦ, πῶς κοινῶς τὰ οὐράνια τάγματα λέγονται ἀγγε-
λοι, διδασκαλίαν. Περὶ δὲ τῶν ὑπερκειμένων καὶ
αὐτὰς τὰς δυνάμεις, οὐδεὶς μοι λόγος, εἰ καὶ ταῦτα
δυνάμεις καλοῦνται· αὐτὰ γὰρ ὡς ὑπερκειμένα τὰ
προσόντα τοῖς ὑφειμένοις ὀλικῶς ἔχουσι, τὰ δὲ ὑφει-
μένα τὰ τῶν ὑπερκειμένων οὐχ ὀλικῶς ἔχουσι, ἀλλὰ
μερικῶς. Ὅθεν οὐκ ἀνατρέπομεν τὴν ἡμετέραν ὁπωσ-
οῦν διδασκαλίαν· κατὰ γὰρ τὸν πολλάκις ἡμῖν ἀπο-
δοθέντα λόγον περὶ αὐτῶν, αἱ μὲν ὑπερβεθηκυαῖ τὰς
τῶν ὑφειμένων ἔχουσι ἰδιότητα, ἀλλὰ περισσῶς, ὡς
καὶ πλέον τι ἔχουσαι· αἱ δὲ τελευταῖαι τὰς τῶν ὑπερ-
βεθηκυῶν ὀλιότητος οὐδαμῶς, μερικῶς δὲ εἰς αὐτὰς
αἱ πρωτοφανεῖς ἐλλάμψεις διὰ τῶν πρώτων ἀναλόγως
τοῖς ὑποκειμένοις διαπορθεύονται. Δοκεῖ δὲ πως ἐν-
ταῦθα λέγειν, ὅτι κατ' ἁλίαν αἱ ἀγγελικαὶ διακοσμῆ-

A chia caelestem ordinem imitatur. Nam sacerdos
potest facere quæcunque ordines inferiores, scilicet
diaconi et sequentes, verum non permissum est
diacono sacerdotum munia peragere. Non itaque
idcirco quis existimet, omnes angelicas essentias
virtutes appellari, quod forte virtutes ultimi sint
ordinis; nam angeli, et ante hos archangeli et
principatus, atque insuper in secundo ternario
potestates, post virtutes a theologia collocantur; et
tamen in communi etiam hi ordines inferiores,
virtutes appellantur.

§ II. Dicimus itaque nos, cum communi virtutis
nomine in omnibus utimur, nullam confusio-
nem ordinis cujusquam introducere, ut verbi
gratia, modo quidem proprie virtutes appel-
lemus **105** eas quæ in secundo ordine secundæ
sunt, modo vero omnes ordines caelestes: verum
hoc nomen virtutis est æquivocum; nam tam ordo
proprius quam in communi omnes ordines ita no-
minantur, utpote aliqua virtute præditi. Cum itaque
pro sublimi sua ratione in tria dividantur, (nam
sublimia sublimiter et supermundalia supramun-
dialiter distingui debent) dividuntur, inquam, di-
vinæ mentes in essentiam, in virtutem, et opera-
tionem; ita ut, exempli gratia, essentia quidem sit
natura ignis, virtus vero vis illuminandi et urendi,
operatio denique virtutis complementum, quale est
illuminare et urere. Cum itaque sæpenumero etiam
ab essentia nomen accipiant, ut quando mentes vel
spiritus vocatur; quandoque etiam ab operatione
nominentur, ut cum angeli nuncupantur: non im-
merito etiam a virtute virtutes appellantur. Quando
igitur omnes vel aliquas earum sine ulla observa-
tione caelestes essentias vel caelestes virtutes appel-
lamus, existimandum est, nos illos insinuare ac
demonstrare de quibus nobis sermo est, secundum
phrasim aliquam abundantem: pro eo enim quod
diceremus angelos, dicimus caelestes essentias, vel
caelestes virtutes, ex communi illorum essentia, vel
etiam virtute quæ in singulis relucet. Nequaquam
autem existimandum est, nos rite digestarum san-
ctarum virtutum proprietatem inferioribus essentias
attribuere (superpositæ utique sunt superiores vir-
tutes inferioribus). Hoc enim dico, ne quis quid
simile existimet, quasi inferioribus superiores cœ-
quemus. Atque hinc solvitur illam quæstionem
sive doctrinam, quomodo caelestes ordines vulgo
angeli appellantur. De superioribus autem, adeoque
de ipsis virtutibus, nullus mihi sermo est, tametsi
hæ quoque virtutes nuncupentur: ipsæ siquidem
tanquam superiores ea quæ sunt in inferioribus
universim habent, verum inferiores nequaquam
universim, sed tantum ex parte habent ea quæ su-
periorum sunt. Unde non evertimus hanc nostram
qualemcumque doctrinam; nam juxta rationem
quam sæpe de his dedimus, superiores quidem in-
feriorum proprietates habent, verum eminenter, ut
etiam quid amplius habeant; postremæ autem su-
periorum totaliter nequaquam obtinent, sed per

primas primiluce illustrationes in inferiores pro earum captu transfunduntur. Videtur autem quodammodo hic dicere, secundum dignitatem angelicas dispositiones per **106** creationem ordinatas esse, non tamen manifeste hoc exponit; supra enim præcedenti capite clare dicit, earum affectionem et intelligentiam esse causas superioris ipsarum ordinis, videlicet quia dixit ipsas expiari, et illustrari, et perfici. Licet itaque per conjecturam pie dicere, Deum, affectionis eorum motu præviso, dignos ipsarum ordines produxisse, ex quibus nemo dixerit, ipsas dilabi potuisse, eo quod affectum quemdam ad bonum habuerint per vehemens desiderium. Hoc est ex sancto et magno Maximo. Angelos autem, id est, postremos ornatus, permisit fortassis etiam ad malum converti; dixit enim eos circa mundum affici; e quibus arbitror diabolium etiam fuisse antequam corruisset. Si quidem aliquis etiam esse puto divinissimi sapientissimique Maximi.

αις δημιουργικῶς ἐτάχθησαν, οὐ σαφῶς δὲ τοῦτο παραστήσιν· ἄνω γὰρ ἐν τῷ πρὸ τούτου κεφαλαίῳ φανερώως τὴν αὐτῶν ἔφασιν καὶ τὴν νόησιν λέγει αἰτίας αὐτῶν εἶναι τῆς ὑπερτέρας αὐτῶν τάξεως, ἀμέλει καὶ καθαιρέσθαι καὶ φωτίζεσθαι, καὶ τελειοῦσθαι εἶπεν αὐτάς. Ἔστιν οὖν ἐπιχειρήσαντα εἰπεῖν εὐσεβῶς, ὅτι ὁ θεὸς, προσιδῶς αὐτῶν τὴν τῆς ἐφέσεως κίνησιν, καὶ τὰς αὐτῶν τάξεις ἀξίας αὐτῶν παρήγαγεν, ἐξ ὧν οὐκ ἂν εἴποι τις αὐτάς δύνασθαι ἐκπεσεῖν, διὰ τὸ ἔξιν τινα κτήσασθαι πρὸς τὸ ἀγαθὸν διὰ τῆς ἀγαν θελήσεως. Τοῦτό ἐστιν ἐκ τῶν τοῦ ἁγίου καὶ μεγάλου Μαξίμου. Τοὺς δὲ ἀγγέλους, τουτέστι τοὺς τελευταίους διακόσμους, ἐνεδέχετο ἴσως καὶ ἐπὶ τὸ χειρὸν τραπήναι· εἶπε γὰρ αὐτοὺς περικοσμίους· ἐξ ὧν οἶμαι καὶ τὸν διάβολόν ποτε εἶναι πρὸ τοῦ ἐκπεσεῖν. Καὶ εἰ τις τούτων τελειότερον εἶδεν, αἰτῷ μαθεῖν. Τοῦτο δὲ ἐστίν, οἶμαι, τοῦ πολλοῦ τὰ θεῖα καὶ σοφωτάτου Μαξίμου. Hoc perfectius istis quid noverit discere posulo. Hoc

CAPUT XII.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.

Cur hominum antistites angelis vocentur.

Διὰ τί οἱ κατὰ ἀνθρώπους ἱεράρχαι ἄγγελοι καλοῦνται.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Petit, cum inferiores ordines superiorum perfectiones non attingant, cur a Malachia cap. II, 7, sacerdos dicatur angelus Domini omnipotentis. II. Respondet, inferiores, licet ad æqualitatem superiorum perfectiones minime attingant, eorum tamen similitudinem imitando exprimere, et officium annulari, et ideo etiam nomen participare. III. Confirmat id ex eo, quod iam angelis, quum homines ob eandem causam quandoque etiam dii appellantur.

§ I.

Cæterum et hoc a sedulis eloquiorum spiritualium contemplatoribus quaeritur; etenim si quæ novissima sunt, totas superiorum suorum rationes minime attingunt, quam ob causam noster antistes angelus Domini omnipotentis ab eloquiis denominatur ° ?

Ζητεῖται δὲ καὶ τοῦτο τοῖς τῶν νοητῶν λογίων φιλοθεάμοσι· καὶ γὰρ ἀμέθεκτα⁸³ τῶν ὑπερτέρων ὀλοτήτων εἰσι τὰ τελευταῖα, δι' ἣν αἰτίαν ἕκαθ' ἡμᾶς ἱεράρχης ἄγγελος Κυρίου παντοκράτορος ὑπὸ τῶν λογίων⁸⁴ ὀνόμασται;

§ II.

Hæc autem ratio non adversatur iis quæ ante definita sunt: dicimus enim, novissimas antiquiorum dispositionum integram et eminentem virtutem non attingere; nam partis etiam pro captu suo sunt participes, secundum unam omnium concinnam collectamque communionem. Exempli gratia, sanctiorum cherubim ordo sapientiæ scientiæque altioris est particeps, naturarum autem illis subditarum distributiones sapientiæ quidem et ipsæ cognitionisque compotes existunt, veruntamen duntaxat partialis **107** pro captu suo et inferioris ordinis. Atque universim quidem sapientiæ cogni-

Ἔστι δὲ οὐκ ἐναντίος ὁ λόγος, ὡς οἶμαι, προδιωρισμένοις⁸⁵· φασὲν γὰρ, ὅτι τῆς ὀλικῆς καὶ ὑπερκειμένης τῶν πρεσβυτέρων διακόσμων δυνάμεως ἀποδέουσιν οἱ τελευταῖοι· τῆς γὰρ μερικῆς καὶ ἀναλόγου μετέχουσι, κατὰ τὴν μίαν ἀπάντων ἑναρμόνιον καὶ συνθετικὴν κοινωνίαν. Οἷον, ἡ τῶν ἁγίων χερουβὶμ τάξις μετέχει σοφίας καὶ γνώσεως ὑψηλότερας, αἱ δὲ τῶν ὑπ' αὐτοῖς οὐσιῶν διακοσμησεις μετέχουσι μὲν καὶ αὐταὶ⁸⁶ σοφίας καὶ γνώσεως, μερικῆς δὲ ὅμως ὡς πρὸς ἑκαίνους, καὶ ὑφειμένης. Καὶ τὸ μὲν ὅλως ἐν μετουσίᾳ σοφίας εἶναι καὶ γνώσεως κοινόν ἐστι πᾶσι τοῖς θεοσιδέσι τῶν νοερῶν· τὸ δὲ προσεχῶς καὶ πρῶ-

° Malach. II, 7, Apoc. II.

VARIÆ LECTIONES.

⁸³ ita inebat M. et S. Alii collices Ch. D. P. et γὰρ ἀμέθεκτα. Interpretes legerunt. ⁸⁴ Ὑπὸ τῶν θεῶν λογίων. Ch. ⁸⁵ τοῖς διωρισμένοις, Ch. D. S. P. ⁸⁶ αὐταί, D. S. P.

τως ἢ δευτέρως καὶ ὑφειμένως οὐκ ἔστι κοινόν, ἀλλ' ὡς ἐκάστῳ πρὸς τῆς οἰκείας ἀναλογίας ἴδριται. Τοῦτο δὲ καὶ περὶ πάντων τῶν θεῶν νοῦν οὐκ ἂν τις ἡμαρτημένως ἕριστατοῦ καὶ γὰρ ὡσπερ οἱ πρῶτοι περισσῶς ἔχουσι τὰς τῶν ὑφειμένων ἀγιοπρατεῖς ἰδιότητας, οὕτως ἔχουσιν οἱ τελευταῖοι τὰς τῶν προτέρων, οὐ μὴν ὁμοίως, ἀλλ' ὑφειμένως. Οὐδὲν οὖν, ὡς οἶμαι, τὸ ἄτοπον, εἰ καὶ τὸν καθ' ἡμᾶς ἱεράρχην, ἀγγελον ἢ θεολογία καλεῖ τὸν κατὰ δύναμιν οἰκείαν μετέχοντα τῆς τῶν ἀγγέλων ὑποφητικῆς ἰδιότητος, καὶ πρὸς τὴν ἐκφανταρικὴν αὐτῶν ὁμοίωσιν, ὡς ἐφικτὸν ἀνθρώποις, ἀνατεινόμενον.

cendo participet proprietatem, atque ad eorum similitudinem, quantum in hominibus est, per interpretandi munus accedat.

§ III.

Εὐρήσεις δὲ, ὅτι καὶ θεὸς ἢ θεολογία καλεῖ τὰς τε οὐρανίας καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς οὐσίας, καὶ τοὺς παρ' ἡμῶν φιλοθεωτάτους καὶ ἱεροὺς ἄνδρας, καὶ τοὶ τῆς θεαρχικῆς κρυφιοτήτος ὑπερουσίως ἀπάντων ἐξηρημένης τε καὶ ὑπεριδρυμένης, καὶ μηδενὸς αὐτῇ τῶν ὄντων ἐμφεροῦς ὀνομάζεσθαι κυρίως καὶ ὀλιγῶς δυναμένου· πλὴν ὅσα τῶν νοερῶν τε καὶ λογικῶν πρὸς τὴν ἔνωσιν αὐτῆς, ὅση δύναμις, ὀλιγῶς ἐπέστραπται, καὶ πρὸς τὰς θείας αὐτῆς ἐλλάμψεις, ὡς ἐφικτὸν, ἀκαταλήκτως ἀνατείνεται, τῇ κατὰ δύναμιν, εἰ θέμις εἶπέν, Θεομιμησίᾳ, καὶ τῆς θεϊκῆς ὁμοιωματίας ἡξίωται.

Quinimo reperias ^d, theologiam quoque deos appellare cœlestes illas supernasque substantias, uti et sanctos, qui apud nos sunt, viros Deoque amicissimos; cum tamen arcanus ille Dei principatus superessentialiter omnibus emineat, ut supra omnia locatus, nihilque illi proprie atque ex tuto simile in rebus vel esse, vel nominari possit; verumtamen quæcumque seu spiritualium seu rationalium creaturarum ad ejus unionem, quantum valet, integre conversa fuerit, et ad divinas ejus illustrationes, quoad potest, indesinenter intenderit, quod pro virili, si dictu fas est, Deum imitetur, divino quoque nomine condecoratur.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. Nota ex P. Cornelio ad locum Malachiae citatum septem rationes, ob quas sacerdos dicatur angelus Dei.

Prima, quia est nuntius Dei ad homines; unde Tigurina vertit: *Legatus enim est Domini exercituum*. Sicut enim legatus non aliud quam principis se legantis voluntatem annuntiat, eique nihil addere aut demere potest; ita et sacerdos Dei voluntatem annuntiat populo, eique nihil addere aut demere potest, ait sanctus Chrysostomus hom. 2, in *Epist. ad Rom.* Ac vicissim vota populi refert ad Deum. Est ergo tam legatus populi ad Deum, quam Dei ad populum, puta inter utrumque internuntius, mediator et sequester.

Secunda, quia sicut angeli ministrant Deo, ita et sacerdotes; unde Chaldaeus vertit: *Qui minister est coram Domino exercituum*. Deus autem, inquit Tertullianus lib. *contra Judæos*, cap. 9, eos vocare consuevit angelos, quos virtutis suæ ministros prefecit.

Tertia, quia sicut angeli jugiter assistunt Deo illum collaudantes, ita et sacerdos jugiter orare et psallere debet, juxta illud Psal. cxxvii: *In conspectu angelorum psallam tibi*.

Quarta, quia angelorum virtutem ac puritatem imitari debet; unde Isidorus, Dorothei presbyteri levitatem castigans, lib. 1, epist. 319, ait: « Sacerdos enim Domini omnipotentis angelus est; angelus autem risum nescit, Deo cum metu et pavore ministrans. »

108 Quinta, sacerdos angelus est consecratione divina, qua majorem potestatem accepit quam angeli, ut pulchre ac fuse probat sanctus Chrysostomus in libris *De sacerdotio*.

Sexta, quia angelorum tria sunt munia, scilicet purgare, illuminare, et perficere, quæ item sunt munia sacerdotis.

Septima, quia angelorum est perseverare in sanctitate ac sanctificatione, ut ait Basilius, homil. *De Spiritu sancto*; qui enim in ea non perseveraverunt, facti sunt dæmones; ita sacerdoti necessaria est perseverantia in suo opere et officio; de quibus autem est sententia sancti Gregorii Nazianzeni in *Apol.* 1: « Veritatis, ait, antistes et propugnator cum angelorum classe atque ordine est, cum archangelis Deum celebrat, ad supernum altare sacrificia transmittit, simulque cum Christo fungitur sacerdotio, humentium instaurat, imaginemque Creatori sistit, et supernum mundo opificem agit, et, ut quod majus est, dicam, Deus est, aliosque deos efficit. »

§ II. *Sanctorum cherubim ordo sapientiæ scientiæque altioris est particeps*, etc. Ex hoc loco divus Thomas prima parte, quaestione 55, artic. 5, probat angelos, quanto superiores sunt, tanto per species universales intelligere. « Hoc enim, inquit, sunt in rebus aliqua superiora, quo sunt unum primo, quod Deus est, pro-

^d Psal. xlii, lxxxi; Gen. xxii; Exod. vii.

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁷ γρ. οὐκ ἔστι. ⁸⁸ παρ' ἡμῖν, Ch. SP. D. Sc. Sar. Ver. ⁸⁹ Ch. καὶ τῆς θείας.

pinquiora et similia. In Deo autem tota plenitudo intellectualis cognitionis continetur in uno, scilicet in essentia divina, per quam Deus omnia cognoscit. Quæ quidem intelligibilis plenitudo in intelligibilibus creaturis inferiori modo et minus simpliciter reperitur. Unde oportet ea quæ Deus cognoscit per unum, inferiorem intellectum cognoscere per multa, et per tanto plura, quanto inferior fuerit intellectus. Sic igitur, quanto angelus fuerit superior, tanto per pauciores species rerum intelligibilium universitatem poterit apprehendere, atque ideo oportet ejus formis seu species esse universaliiores, utpote ad plura se extendentes. Et hujus rei aliquod in nobis exemplum habere videmur. Sunt enim quidam qui veritatem intelligibilem capere non possunt, nisi eis particulatum per singula explicetur. Et hoc quidem ex debilitate intellectus eorum accidit. Alii vero qui sunt fortioris intellectus, ex paucis multa capere possunt.

Verum si sancti Dionysii locus hic exactius consideretur, tantum docet, inferiores angelos pauciora scire quam superiores; ideoque scientiam eorum appellavit partialem respectu scientiæ superiorum. De speciebus autem, quas scholastici tribuunt angelis, ut principium sint cognitionis, Dionysius hic non agit.

§ III. Quinimo reperias theologiam quoque deos appellare, etc. Sic Psalm. xciv, dicitur: Quoniam Deus magnus Dominus, et rex magnus super omnes deos, ulli etiam angelos intelligit. Et angelus confitetur se Deum appellat, Gen. c. xxxii: Nequaquam, inquit, Jacob appellabitur nomen tuum, sed Israel: quoniam si contra Deum fortis fuisti, quanto magis contra homines prævalebis?

Ibidem: Uti et sanctos qui apud nos sunt viros. Psalmio lxxxi: Ego dixi, dii estis et filii Excelsi omnes. Quod ipsemet Christus de hominibus, ad quos Dei sermo factus est, interpretetur Joannis x capite. Et in Exodo cap. vii: ad Moysen Dominus ait: Ecce constitui te deum Pharaonis.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (17).

§ I. Reperit hic sanctus, a divinissimo Malachia quoque nostrum pontificem angelum Domini esse nuncupatum; Quia, inquit, angelus Domini omnipotens est*. Cum itaque ostendit inferiorum nomine superiores merito nominari, demonstrando, quam ratione cælestes omnes ordines in communi angeli vocentur; ubi quorundam de cælestibus virtutibus opinionem solvit, quod etiam secundum quamdam aliam æquivocam virtutem qua pollent, omnes ordines, tam superiores, quam inferiores, virtutes appellentur; querit hic etiam, quomodo noster pontifex, cum inter cælestes omnes ordines postremus sit, 109 superioris quoque nomine vocetur, atque angelus appelletur. Queritur itaque a sædulis contemplatoribus sacrorum oraculorum, quæ de rebus intellectibus loquuntur, quemadmodum in decimo quarto capite spirituales præfecturam vocat, præfecturam rerum spiritualium. Cur autem hic oracula vocat intellectibus, ibi vero præfecturam spiritalem? quia, licet oracula sint de rebus spiritualibus, non tamen recte vocantur spiritualia vel mentalia; quoniam non sunt spiritus ac mentes, et oracula mente diriguntur. Angelorum autem præfecturam vocat spiritalem, quia rebus spiritualibus intendit, et mens quæ intendit spiritualis est. Queritur itaque a studiosis oraculorum contemplatoribus, qui omnino illo quod apparet profundiora rimantur: siquidem spectatores sunt qui illud tantum quod obvium est speculantur, studiosi vero contemplatores sunt, qui amore circa visionem afficiuntur, ejusque et quid amplius cognoscendi desiderio tenentur. Hæc ergo questio est: Si ea quæ nobilissima sunt superiorum integras proprietates minime attingant, quam ob causam noster antistes angelus Domini vocatur.

* Malach. ii, 7.

(17) Vide Schol. S. Maximi tom. II, cap. 12.

§ I. Εὕρισκει ὁ ἅγιος παρὰ τῷ θεοληπτικωτάτῳ Μαλαχίῃ, τὸν καθ' ἡμᾶς ἱεράρχην ἄγγελον Κυρίου ἐνομαζόμενον, ὅτι ἄγγελος Κυρίου παντοκράτορός ἐστι, λέγοντι. Ἐπει τοίνυν ἀπέδειξεν ὅτι δικαίως τῷ τῶν ὑποδεεστέρων ὀνόματι οἱ ὑπερκείμενοι ὀνομάζονται, ἐκ τοῦ δεῖξαι πῶς ἅπαντα τὰ οὐράνια κατὰ κοινῆς ἄγγελοι λέγονται, ἐκ τοῦ λῦσαι τὴν τιμὴν ὑπόληψιν περὶ τῶν οὐρανίων δυνάμεων, ὅτι κατὰ τινα ἑτέραν ὁμώνυμον δύναμιν, καθ' ἣν δύνανται, δυνάμεις πάντα τὰ τάγματα λέγονται, καὶ τὰ ὑπερκείμενα καὶ τὰ ὑποβεβηκότα ζητεῖ ἐνταῦθα καὶ πῶς ὁ καθ' ἡμᾶς ἱεράρχης, ἑσχατος ὢν τῶν οὐρανίων ἀπάντων ταγμάτων, τῷ τοῦ ὑπερκείμενου ὀνόματι ὀνομάζεται, καὶ καλεῖται ἄγγελος. Ζητεῖται τοίνυν τοῦτο τοῖς φιλοθεάμοσι τῶν ἱερῶν λογίων, τῶν περὶ τῶν νοητῶν λεγόντων, ὡς περ ἐν τῷ ἰδ' κεφαλαίῳ νοερᾶν ἐπιστάσιαν φησὶ, τὴν περὶ τῶν νοερῶν ἐπιστάσιαν. Διὰ τί δὲ ἐνταῦθα νοητὰ λόγια λέγει, ἐκεῖσε δὲ, τὴν ἐπιστάσιαν νοερᾶν; ὅτι εἰ καὶ περὶ τῶν νοερῶν τὰ λόγια εἰσὶν ἀλλ' οὐ καλῶς κληθεῖεν ἂν νοερά· οὐ γὰρ γόες εἰσὶ, καὶ τῷ νῷ διοικοῦνται τὰ λόγια. Τὴν δὲ περὶ τῶν ἀγγέλων ἐπιστάσιαν, νοερᾶν φησὶν, ὅτι καὶ περὶ νοερῶν ἐφιστᾷ, καὶ ὁ ἐφιστῶν νοῦς, νοερός ἐστι. Ζητεῖται τοίνυν τοῖς φιλοθεάμοσι τῶν λογίων, τοῖς ζητοῦσι πάντως καὶ τὰ τοῦ φαινομένου βαθύτερα θεαταὶ γὰρ εἰσὶν οἱ μόνον τὸ παρεμπίπτου βλέποντες, φιλοθεάμονες δὲ οἱ ἀγαπητικῶς περὶ τὴν θεᾶν ἔχοντες, καὶ μαθεῖν καὶ πλέον τι ἐπιέμενοι. Καὶ ἡ ζήτησις ἔδει· Εἰ γὰρ ἀμέθεκτα τῶν ὑπερτέρων καὶ ὀλιγωτέρων ιδιοτήτων τὰ τελευταῖα εἰσὶ, διὰ τί ἄγγελος Κυρίου ὁ καθ' ἡμᾶς ἱεράρχης λέγεται.

C καθ' ἡμᾶς ἱεράρχης λέγεται.

§ II. Αὖτε τοίνυν ἐντεῦθεν τὸ ζήτημα, καὶ λέγει· Οὐκ ἂν ἐναντίον ἐστὶ τοῦτο τοῖς προδιορισμένοις, καθὼς ἄρα κατασκευάσει. Φαμέν γάρ, ὅτι τῆς ὀλικῆς ιδιότητος τῶν ὑπερτέρων τὰ τελευταῖα ἀποδέουσι, τῆς δὲ μερικῆς μετέχουσιν, ὡς ἀναλόγου ταῖς δυνάμειν αὐτῶν· διότι ὑπὸ μίαν δεσποταίαν εἶναι ἅπαντα, καὶ καθ' ἑν καὶ ἐναρμόζονται καὶ συνδέονται. Ὅσον ἐπὶ παραδείγματος, τὰ χερουδίμ μετέχει σοφίας ὑψηλότερας καὶ γνώσεως, αἱ δὲ ὑποβεθηκυῖαι μετέχουσι καὶ αὐταὶ σοφίας καὶ γνώσεως, μερικῆς δὲ πρὸς ἐκείνα. Καὶ τὸ μὲν ὅλως ἐν μετουσίᾳ ταύτης εἶναι κοινόν ἐστι καὶ τοῖς χερουδίμ καὶ τοῖς ἄλλοις· τὸ δὲ πρῶτως καὶ προσαχῶς, ἢ πάλιν δευτέρως καὶ ὑφειμένως, οὐκ ἐστὶ κοινόν, ἀλλὰ καθὼς ἂν ἐκάτω παρὰ τῆς οικείας ἀναλογίας ὤρισται. Ὁρισται δὲ εἶπεν, οὐ δηλῶν εἰμαρμένην τινὰ καὶ ἀπαράβατον ἀνάγκην, ὡς εἰώθασιν οἱ πολλοὶ λέγειν· ἀλλὰ περιορισμένην τινὰ ἀναλογίαν δυνάμειος, τοῦ νοῦ τυχόν, ἐπεὶ ἑν νοῆσαι οὐ χρῆ. Τοῦτο δὲ τὸ λεγόμενον περὶ τῶν χερουδίμ καὶ τῶν ὑποκειμένων αὐτοῖς οὐκ ἂν τις ἡμαρτημένως εἴποι καὶ περὶ τῶν ἄλλων. Καὶ γὰρ οἱ περὶ ἡμῶν πρῶτοι πληρηστάτως ἔχουσι τὰ τῶν ὑφειμένων οὕτως οἱ τελευταῖοι τὰ τῶν προτέρων, πλὴν οὐχ ὁμοίως, ἀλλ' ὑφειμένως. Οὐδὲν οὖν, ὡς οἶμαι, τὸ ἄτοπον, εἰ καὶ ὁ καθ' ἡμᾶς ἱεράρχης ἄγγελος λέγοιτο, διότι κατὰ δυνάμιν οικείαν μετέχει τῆς τῶν ἀγγέλων ιδιότητος, ἥτις ἐστὶν ὑποφρητική τῶν θεῶν, ἐν ᾧ διαπράττεται, καὶ διότι ἀνατείνεται, ὡς ἐφικτὸν δὲ ἀνθρώποις, καὶ οὐ κατὰ τοῦς ἄγγελους πρὸς τὴν ἐκφαντορικὴν ὁμοίωσιν τῶν ἀγγέλων. Ὡς γὰρ οἱ ἄγγελοι ἐκφαίνουσι τὸ θεῖον βούλημα, οὕτω καὶ οἱ ἱεράρχαι διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν. Εἰ δὲ καὶ διὰ τῆς πράξεως κατὰ τὸ Ὅσα ἐποίησαν, καὶ ὅσα ἐδίδαξαν, τοῦτο κρεῖττον καὶ τέλειον.

§ III. Εὐρήσεις δὲ καὶ ἄλλο κοινὸν ὄνομα ὑπερέψηλον ἔχοντας τοὺς τε ἀγγέλους καὶ τοὺς φιλοθεωτάτους ἀνθρώπους ἀπὸ τοῦ ἀσυγκρίτως ὑπερβεθηκότος αὐτοῖς Θεοῦ· ἢ γὰρ θεαρχικὴ κρυφίτης ὑπερουσίως ἅπαντων ἐξήρηται, καὶ ὑπερίδρυται, καὶ οὐκ ἐστὶ τριαύστη, ὡς δύνασθαι τι τῶν κτισμάτων ἔμφερές εἶναι, καὶ ὀλικῶς ἐξ ἐκείνης ὀνομάζεσθαι, καθὼς ἢ ὑπόθεσις ἔχει, ὅτι ἀπὸ τῶν ὑποβεθηκότων ὀνομάζονται. Τί δὲ τὸ ὄνομα; Ἐγὼ εἶπα, Θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ἰησοῦ τοῦ πάντες· τοῦτο περὶ τῶν ἀνθρώπων. Καὶ πάλιν καὶ περὶ τῶν ἀγγέλων, καὶ περὶ τῶν ἀνθρώπων· Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν μέσῳ δὲ θεῶν θεοὺς διακρινεῖ. Τί φήσομεν περὶ τούτου, εἰ μὴ ὅτι ὅσα τῶν νοερῶν πάντων ἀγγέλων καὶ λογικῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴν ἑνωσιν αὐτῆς ἐπέστραπται ὀλικῶς, (Ἄραπήσεις γὰρ τὸν Θεόν, φησὶ τὰ τοῦ νόμου, ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου) καὶ πρὸς τὰς θείας αὐτῆς ἐλλάμψεις, πλὴν ὅσον ἐστὶν ἐφικτὸν, ἀνατείνονται· ἀλλὰ καὶ ἀκαταλήχτως, ἵνα μὴ πως τὸ αγαθὸν μεσολαβηθεῖ τῷ ἐναντίῳ; πέρασ γὰρ ἀρετῆς

§ II. Solut hic igitur questionem, et dicit h. c. non esse contrarium iis quæ ante definita sunt. Dicimus enim, postremas superiorum integras proprietates non obtinere, sed ex parte, pro virium suarum capto, eorumdem participes existere; quoniam omnes sub unius sunt domatu, et secundum hunc omnes componuntur ac conjunguntur. Exempli gratiâ, cherubim participes sunt sapientiæ sublimioris atque scientiæ, inferiores vero, et ipsæ sapientiæ cognitionemque participant, sed respectu illorum partialem. Atque universim quidem hanc participare commune est tam cherubim quam aliis: verum primitus et continenter, vel etiam secundario et inferiori gradu, non est jam commune, sed prout cuilibet, pro cuiusque capto, fuerit definitum. Dixit autem definitum, non fatam aliquod aut inevitabilem necessitatem indicans, quemadmodum multi dicere consueverunt; sed limitatam aliquam virtutis, forte mentis, proportionem supra quam nihil oporteat cogitare. Hoc autem quod de cherubim, et eis qui sub ipsis sunt, dictum est, si de aliis quoque quis dixerit, non errabit. Quemadmodum enim primi plenissime habent ea quæ inferiorum sunt, ita quoque ultimi priorum, verum non æquali, sed inferiori gradu. Nihil igitur absurdi sit, ut puo, si noster quoque pontifex angelus dicatur, ut qui secundum virtutem propriam angelorum participet proprietatem, quæ res divinas interpretatur; in quo numero perficitur, adeoque ad angelorum interpretandi similitudinem extenatur, quantum videlicet hominibus fas est, et non quantum a gelis competit. Quemadmodum enim angeli divinam exponunt voluntatem, sic etiam pontifices per doctrinas suas. Quod si etiam prope juxta illud: *Quæcunque fecerunt, et quæ docuerunt*, hoc melius atque perfectum est.

§ III. Quin etiam reperies aliud quoddam pequam sublime nomen tam angelos quam homines Deo graustimos habere, ab ipso nimirum Deo qui illis sine comparatione præcellit: nam arcanus ille Dei principatus superessentialiter omnibus eminet, supraque omnia locatus est, minimeque talis est, ut ex rebus creatis quidpiam ei simile vel esse vel omnino dici queat, prout ea ab inferioribus denominari supponitur. Quodnam vero est nomen? *Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes*: hoc de hominibus dictum, et iterum etiam de angelis et de hominibus: *Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deorum deos dijudicat*. Quid dicemus de hoc, nisi quod spirituales omnes angeli hominesque rationales ad unionem ejus totaliter conversi sint (*Diliges enim, inquit lex, Deum ex tota anima tua, et ex tota mente tua, et ex totis viribus tuis* b), et ad divinas ejus illustrationes, quantum scilicet fieri potest, expanduntur, idque indesineanter, ne contrario aliquo bonum intercipiatur? Terminus enim virtutis malitia est, juxta illud: *Omnis con-*

† Psal. LXXXI, 6. ‡ Ibid., 4. b Deut. VI, 5.

summationis vidi finem, latum mandatum tuum
minis¹. Ejuscemodi itaque divino quoque nomine
condecorantur propter divinam, si dictu fas sit, pro
virili imitationem; Deum enim, quantum homini pos-
sibile est, imitando divinum quoque nomen merentur.

ἡ κακία κατὰ τὸ Πάσης συντελείας εἶδον πέρας,
κλαυθία ἢ ἐντολή σου σφόδρα. Τὰ τοιαῦτα καὶ τῆς
θεικῆς ἀξιούνται ὁμωνυμίας τῆ κατὰ δύναμιν, εἰ θέμις
εἶπαι, θεομιμησία· ἐν τῷ μιμῆσθαι γὰρ τὸν Θεόν,
ὡς ἐφικτὸν ἀνθρώπῳ, καὶ τῆς θεωνυμίας ἀξιούνται.

III CAPUT XIII.

Cur a seraphim purgatus fuisse dicatur Isaias pro-
pheta.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Διὰ τί ὑπὸ τῶν σεραφίμ λέγεται καθαρθῆναι ὁ
προφήτης Ἰσαίας.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. *Quæritur cur non infimi, sed supremi ordinis angelus Isaiam expiasset dicatur. II. Respondet, dici posse probabiliter non fuisse seraphicum, sed hoc nomine appellatum, ob modum expiandi per ignem. III. Refert alteram sententiam, quæ censet hunc angelum fuisse quidem ex inferiori ordine, sed expiandi munus supremo isti ordini attribuisse, quod virtute ejus expiaret, sicut v. g. summus pontifex dicitur ordinare per episcopos, et baptizare per sacerdotes, quia ipsi potestate ab ipso accepta id faciunt, quam sententiam magis probat. IV. Describit visionem Isaiæ, v. ubi vidit Dominum in throno sedentem, et seraphim in circuitu ejus, et narrat quomodo Isaias expiatus sit, et singula mystice expont.*

§ I.

Agedum illud quoque pro viribus indagemus, B
cur ad quemdam ex theologis seraphim mitti me-
moretur. Etenim dubitabit aliquis et hæsitabit, cur
non quispiam inferiorum angelorum, verum is qui
antiquissimis essentiis annumeratur, prophetam
expiet².

Ἄγε δὴ καὶ τοῦτο κατὰ δύναμιν ἐπισκοπήσωμεν,
δοῦν ἕνεκα πρὸς ἕνα τῶν θεολόγων ὁ σεραφίμ ἀπο-
στέλλεσθαι λέγεται· καὶ γὰρ ἀπορήσειε τις³ ὅτι
μὴ τῶν ὑφειμένων τις ἀγγέλων, ἀλλ' αὐτὸς ὁ ταῖς
πρεσβυτέταις οὐσίαις ἐνάριθμος⁴ ἀποκαθαίρει τὴν
ὑποφήτην.

§ II.

Nonnulli quidem, juxta superius assignatam de
omnium intelligentiarum communionem definitionem,
aiunt Scripturam minime nominare quempiam
primorum qui Deo præsto sunt spirituum ad theo-
logum purgandum advenisse, sed aliquem ex iis qui
nobis præfecti sunt angelis, quod sacro illo purgandi
prophetam munere fungeretur, per æquivocationem
seraphim vocatum esse, propter peccatorum quæ
recensita erant per incendium obliterationem, et
expiati ad divinam obedientiam resurrectionem;
adduntque Scripturam non aliquem ex iis qui Deo
assident, commemorasse, sed ex virtutibus expia-
tricibus quæ nobis præsumt.

Τινὲς μὲν οὖν φασιν, ὅτι κατὰ τὸν ἤδη προαποδο-
θέντα τῆς πάντων τῶν νοῶν κοινωνίας ὄρον οὐχ ἕνα
τῶν περὶ Θεὸν πρωτίστων νοῶν ὀνομάζει τὸ λόγιον
ἐπὶ τὴν τοῦ θεολόγου κάθαρσιν ἐληλυθεναι, τινὰ δὲ
τῶν ἡμῖν ἐφεισθηκότων ἀγγέλων, ὡς⁵ ἱερουργὸν τῆς
τοῦ προφήτου καθάρσεως, τῆ τῶν σεραφίμ ὁμωνυμίας
κληθῆναι, διὰ τὴν κρηστήριον τῶν εἰρημένων ἀμαρ-
τιῶν ἀναίρεσιν, καὶ τὴν τοῦ καθαρθέντος ἐπὶ τὴν
θειαν ὑπακοὴν ἀναζωπύρησιν· καὶ τὸ λόγιον ἕνα
τῶν σεραφίμ ἀπλῶς εἰρηχέναι φασίν, οὐ τῶν περὶ
Θεὸν ἰδρυμένων, ἀλλὰ τῶν ἡμῖν ἐφεισθηκῶν καθαρ-
τικῶν δυνάμεων.

§ III.

Alius item haud admodum incongruam hujus
quæstionis mihi tradidit solutionem: aiebat enim,
magnum illum (quiscunque tandem is fuerit) ange-
lum, qui visionem hanc effinxerat, ut prophetam
divinis rebus insūtueret, expiandi munus, quod
sui erat officii in Deum, et post Deum, ad primæ-
vam illam hierarchiam retulisse. Ac nunquid hæc D
oratio vera est? Referebat enim qui hoc asserebat,

Ἐτερος δὲ οὐ σφόδρα ἀτοπον παρέσχετό μοι τινα
τὴν ἀπολογία ὑπὲρ τῆς παρουσίας⁶ ἐνστάσεως· ἔφη
γὰρ, ὅτι τὴν οικεῖαν καθαρτικὴν⁷ ἱερουργίαν ὁ μέ-
γας ἐκεῖνος (ὅστις ποτὲ ἦν) ὁ τὴν ὄρασιν διαπλάσας
ἄγγελος, εἰς τὸ μνηστὰ τὰ θεία τὸν θεολόγον, ἐπὶ
Θεὸν καὶ μετὰ Θεὸν ἐπὶ τὴν πρωτουργὸν⁸ ἱεραρχίαν
ἀνέθηκε. Καὶ μήποτε ἄρα οὗτος ὁ λόγος ἀληθεύεται;
Ἐλεγε γὰρ ὁ τοῦτο φήσας, ὡς ἡ θεαρχικὴ δύναμις

¹ Psal. cxviii, 96. ² Isa. vi.

VARIÆ LECTIONES.

³ Ch. ἀπορήσειεν ἂν τις. ⁴ ἐνάριθμος, P. D. ⁵ ὡς non habent M. P. B. Sc. ⁶ παθούσης, M. S.
Budri item codex; sed παρούσης correxit. ⁷ ἀποκαθαρικτὴν, Ch. ⁸ ἐπὶ τὴν πρώτην, Ch. Sa.

ἐπὶ πάντα φοιτῶσα χωρεῖ, καὶ διὰ πάντων ἀσχετίως ἁ
 διήκει, καὶ πᾶσιν αὖθις ἔστιν ἀφανής, οὐ μόνον ὡς
 πάντων ὑπερουσίως ἐξηρημένη, ἀλλὰ καὶ ὡς κρυφίως
 ἐπὶ πάντας ⁹⁹ διεῖσα τὰς προνοητικὰς αὐτῆς ἐνεργείας,
 ἀλλὰ μὴν καὶ πᾶσι τοῖς νοεροῖς ἀναλόγως ἐπιφαίνε-
 ται, καὶ τὴν οἰκείαν φωτοδοσίαν ¹⁰⁰ ἐγχειρίζουσα ταῖς
 πρεσβυτάταις οὐσίαις, δι' αὐτῶν ὡς πρώτων εἰς τὰς
 υποδεηχικὰς αὐτῆς εὐκόσμως διαδίδωσι ¹⁰¹, κατὰ τὴν
 ἐκάστης διακοσμήσεως θεοπτικὴν συμμετρίαν· ἢ ἴνα
 σαφέστερον εἴπω, καὶ δι' οἰκειῶν παραδείγματων, (εἰ
 καὶ ἀποδεόντων Θεοῦ τοῦ πάντων ἐξηρημέγου, πλὴν
 ἡμῶν ἐμφανεστέρον) ἢ τῆς ἡλιακῆς ¹⁰² ἀκτίνας διέδο-
 σις εἰς πρώτην ὕλην εὐδιαδότως χωρεῖ, τὴν πασῶν
 διειδεστέραν, καὶ δι' αὐτῆς ἐμφανεστέρον ἀναλαμβάνει
 τὰς οὐσίας μαρμαρυγὰς· προσβάλλουσα δὲ ταῖς πε-
 χυτέραις ὕλαις, ἀμυδροτέρα ἔχει τὴν διαδοτικὴν
 ἐπιφάνειαν, ἐκ τῆς τῶν φωτιζομένων ὕλων πρὸς φω-
 τοδοσίαν ¹⁰³ διαπορθμευτικὴν ἐξὶν ἀνεπιτηδεϊότητος,
 καὶ κατὰ μικρὸν ἐκ τούτου πρὸς τὸ τελείως ¹⁰⁴ σχεδὸν
 ἀδιάδοτον συστέλλεται. Πάλιν ἢ πρὸς θερμότης
 ῥᾶλλον ἑαυτὴν διαδίδωσιν εἰς τὰ δευτερώτερα, καὶ
 πρὸς τὴν αὐτῆς ἐφομοίωσιν εὐεμετα καὶ ἀνάγωγα·
 πρὸς δὲ τὰς ἀνεπιτυεῖς ἐναντίας ¹⁰⁵ οὐσίας ἢ οὐδὲν ἢ
 ἀμυδρόν τι τῆς ἐκπυρωτικῆς ἐνεργείας ἔχον· ἀνα-
 φαίνεται· καὶ τὸ τούτου γε πλεῖον, ὅτι ταῖς συγγε-
 νέσι διὰ τῶν οἰκειῶς πρὸς αὐτὴν ἔχόντων προσβάλ-
 λει, πρῶτον, εἰ τύχοι πυρώδη ποιῶσα τὰ πρὸς
 ἐκπύρωσιν εὐαλλοῶσα, καὶ δι' αὐτῶν ἢ ὕδωρ, ἢ ἕτε-
 ρόν τι τῶν οὐκ εὐκόλως ἐκπυρουμένων ἀναλόγως
 θερμαίνουσα. Κατὰ τὸν αὐτὸν οὖν τῆς φυσικῆς εὐτα-
 ξίας λόγον ὑπερφῶς ἢ πάσης εὐκοσμίας ὄρατῆς
 καὶ ἀοράτου ταξιαρχία τὴν τῆς οἰκειῆς φωτοδοσίας
 λαμπρότητα πρωτοφανῶς ἐν πανοῦδίαις χύσεσι ταῖς
 ὑπερτάταις οὐσίαις ἀναφαίνει, καὶ διὰ τούτων αἰ μετ'
 αὐτὰς οὐσίαι τῆς θείας ἀκτίνας μετέχουσιν. Αὗται
 γὰρ, ἐπιγνοῦσαι πρῶται Θεόν, καὶ θείας ἀρετῆς
 ὑπερκειμένως ἐφιέμεναι, καὶ πρωτουργοὶ γενέσθαι
 τῆς, ὡς ἐφικτόν, θεομιμήτου δυνάμεως καὶ ἐνεργείας
 ἡξίονται, καὶ τὰς μετ' αὐτὰς οὐσίας αὐταὶ ¹⁰⁶ πρὸς τὸ
 ἐπάμιλλον, ὅση δύναμις, ἀγαθοειδῶς ἀνατείνουσιν,
 ἀφθόκως αὐταῖς μεταδιδούσαι τῆς εἰς αὐτὰς ἐπιφοι-
 τησάσης ἀγλῆς, καὶ αὖθις ἔκειναι ταῖς ὑφειμέναις·
 καὶ καθ' ἐκάστην ἢ πρώτην τῆ μετ' αὐτὴν μεταδίδωσι
 τοῦ ἑωρουμένου, καὶ εἰς πάσας ἀναλόγως ¹⁰⁷ προνοῖα
 διαφοιτῶντος θείου φωτός. Ἔστιν οὖν ¹⁰⁸ ἅπασιν τοῖς
 φωτιζομένοις ἀρχὴ τοῦ φωτίζεσθαι Θεὸς μὲν φύσει,
 καὶ ὄντως, καὶ κυρίως, ὡς φωτὸς οὐσία, καὶ αὐτοῦ
 τοῦ εἶναι καὶ ὄρᾳν αἴτιος· θέσει δὲ καὶ θεομιμή-
 τως ¹⁰⁹ ἢ κατὰ μέρος ὑπερκειμένη τῆ μετ' αὐτὴν ἐκά-
 στη, τῷ τὰ θεία φῶτα δι' αὐτῆς εἰς ἑκάστην ἐποχε-
 τεύεσθαι. Τὴν οὖν ὑπερτάτην τῶν οὐρανίων νοῦν δια-
 κόσμησιν αἰ τῶν λοιπῶν ἀπάντων ἀγγέλων οὐσίαι
 κατὰ τὸ εἶδος μετὰ Θεὸν ἀρχὴν ἡγούνται πάσης

A quomodo vis illa Dei principalis, cum ad omnia
 emanando pertingeret, libereque cuncta perveniret,
 etiam tunc tamen omnibus inaspectabilis existeret,
 non solum quatenus superessentialiter omnibus
 antecellit, verum etiam in quantum occultis omnia
 providentiæ suæ penetrat **112** operatione : cunctis
 item naturis spiritalibus pro cuiusque modulo illu-
 cet, dumque antiquissimis illis spiritibus lucis suæ
 radios immittit, per eosdem, utpote primos, infe-
 rioribus perquam ordinate se ad captum cuiusque
 ordinis ac contemplandi facultatem dispertit. Ut
 autem dicam clarius, exemplis uter familiaribus
 (quæ tametsi Deo, qui cu cunctis eminent, non ita con-
 gruunt, nobis tamen plurius sunt), solaris, inquam,
 radii diffusio materiam sibi proximam, quippe cæ-
 teris liquidiorem, facillime trajicit, et per eam
 conusationes suas clarius succendit ; verum ubi in
 densiores aliquas materias incidit, obscuriorem
 cernitur habere luminis diffusionem, ob materia-
 rum, quæ illuminandæ sunt, ad lumen diffunden-
 dum ineptitudinem ; atque inde sensim ad hoc con-
 trahitur, ut vix ultra distribui jam possit. Eodem
 modo calor ignis magis se diffundit in ea quæ ipsius
 sunt capaciora, et ad ejus similitudinem facile cedunt,
 et adducuntur ; verum in naturis illis relu-
 ctantibus contrariisve, vel nullum aut exile est ac-
 tualis ejus igneæ vestigium apparet ; quodque hoc
 majus est, in ea quæ non sunt ejusdem generis,
 per illa quæ ipsi jam accommodata sunt se ingerit,
 ita ut primum, si ita res ferat, ignea faciat ea quæ
 facile ignescunt, atque his adhibitis, aut aquam,
 aut aliquid aliud eorum quæ difficile ignescunt,
 eodem modo calefaciat. Secundum hanc igitur natu-
 ralis ordinis rationem, supernaturaliter son omnia
 ordinis, cum visibilis tam invisibilis distributionis,
 propriæ splendorem illustrationis primordialis
 per influxus beatissimos supremis istis essentis
 manifestat, et per illas reliquæ deinceps divinum
 istum radium participant. Hæ enim cum primæ
 Deum agnoscerent, divinæque virtutis ejus de-
 siderio summo tenerentur, hoc etiam assecutæ sunt,
 ut primæ ad divinæ potestatis atque actionis imi-
 tationem pro captu suo pervenirent ; eademque
 inferiores ad eandem imitationem, quantum pos-
 sent, benigne promoverent, dum absque invidia in
 illas inditæ sibi lucis partem derivant, ipsæque
 vicissim in inferiores ; atque ita descendit, prima
 sibi proximam ejus quod sibi datum est participem
 facit, sicque per providentiam in omnes pro cuius-
 que captu divina lux distribuitur. Est igitur omnium
 quæ illustrantur illuminandi principium Deus qui-
 dem natura, et reuera proprie ut lucis essentia,
 ipsiusque status et aspectus **113** auctor : ex instituto

VARIÆ LECTIONES.

⁹⁹ γρ. πάντα. ¹⁰⁰ καὶ τὴν οἰκείαν ἅμα φωτοδοσίαν, Ch. D. ¹⁰¹ εἰς τὰς υποδεηχικὰς ἑαυτὴν εὐκόσμως διαδίδωσι, D. αὐτὴν, S. ἑαυτὴν, P. αὐτὴ εὐκόσμως αὐτὴν, M. cum P. Decius licet, cum imperante Sar. ¹⁰² δι' ἢ τῆς ἡλιακῆς, P. ¹⁰³ φωτοδοσίας, S. P. D. Sc. Sar. ¹⁰⁴ τελείως, D. ¹⁰⁵ τὰς ἀνεπιτυεῖς ἢ ἐναντίας, S. P. D. Ch. Sar. ¹⁰⁶ αὗται, S. P. D. Ch. ¹⁰⁷ ἀναλόγως, D. Ch. ¹⁰⁸ ἔστι μὲν οὖν, Ch. ¹⁰⁹ θέσει δὲ, καὶ θεομιμῶς, M. θεοειδῶς ; δὲ καὶ θεομιμήτως, S. Sc.

anien Deique imitatione, quælibet superior ex parte cujuslibet inferioris, ad quam ejus interventi divina lumina trajiciuntur. Supremam igitur celestium intelligentiarum dispositionem, cæterorum angelorum omnium essentialæ, jure merito post Deum, omnis sacrosanctæ Dei cognitionis imitationisque principium esse censent, quod per illas in omnes ad nos usque Dei principalis illustratio derivetur; quapropter sacram omnem Deique imitatricem actionem ad Deum quidem ut auctorem referunt, ad primas autem ac deiformes mentes ut primarios effectores divinorum operum ac magistros. Prima itaque sanctorum angelorum distributio magis præ reliquis igneam proprietatem continet, fusamque divinæ sapientiæ communionem, ac summæ divinarum illustrationum scientiæ usum atque peritiam, solique proprietatem, quæ patulam ad Deum excipiendum capacitatem indicat: inferiorum autem essentialium dispositiones hujus igneæ, sapientis, scientis, ac Dei capax virtutis participes quidem sunt et ipsæ, sed inferiori gradu, imitationis præformatrices, ad deformitatem pro captu suo promoventur. Dictas itaque proprietates sacrosanctis, quarum secundæ naturæ per primas participes effectæ sunt, his ipsis post Deum, tanquam præpositis suis, acceptas ferunt.

Aiebat itaque qui hæc referebat, visionem quidem illam exhibitam esse theologo a quodam eorum, qui nobis præsent, sanctorum ac beatorum angelorum, cujus illuminatrice manu ductione ad spiritalem istam contemplationem fuerat evectus, in qua supremas illas essentialis (quasi in symbolis, ut sic loquar) vidit infra Deum et juxta Deum et circa Deum collocatas, atque omnium insuper ipsarum superineffabiliter eminentem superprincipalem verticem, in medio supereminentium virtutum superpositum. Didicit itaque ex hisce visionibus theologus, Divinitatem, secundum omnem supernaturalem excellentiam, sine comparatione præstare omni visibili et invisibili virtuti, omnibusque insuper exemptam esse, ut quæ ne primis quidem istis essentialis ullo modo similis existat: ad hæc, ipsam omnium esse principium et causam substantificam, indissolubilisque rerum mansionis immutabile firmamentum, ex quo ut essent, et bene essent, supremæ etiam **114** virtutes habuissent: ipsas deinde deiformes sanctissimorum seraphim virtutes docebatur, quorum sacrum nomen quid igneum designat (17), de quo nos paulo post dicemus, prout poterimus interpretari, istius igneæ virtutis ad divinam similitudinem impulsus. Porro cum sanctorum alarum sacre fictionis absolutam summamque in Deum in primis ac mediis novissimisque ment-

A λερᾶς θεογνωσίας τε καὶ θεομιμησίας, ὡς δι' ἐκείνων εἰς πάσας καὶ εἰς ἡμᾶς ὁ τῆς θεαρχικῆς ἐλλάμψεως διαδιδόμενης· διὸ καὶ πᾶσαν ἱεράν καὶ θεομίμητον ἐνέργειαν ἐπὶ Θεὸν μὲν ὡς αἷτιον ἀναφέρουσιν, ἐπὶ δὲ τοὺς πρῶτους θεοειδεῖς νόας ὡς πρωτουργοὺς τῶν θείων καὶ διδασκάλους. Οὐκοῦν ἡ πρώτη τῶν ἁγίων ἀγγέλων διακόσμησις μᾶλλον ἀπασῶν ἔχει τὴν ἐμπύριον ἰδιότητα, καὶ τὴν κεχυμένην τῆς θεαρχικῆς σοφίας μετὰδοσιν, καὶ τὴ γνωστικὸν τῆς ὑπερτάτης τῶν θείων ἐλλάμψεων ἐπιστήμησιν, καὶ τὴν θρονίαν ἰδιότητα τὴν ἀναπεπταμένην θεοδοχίαν ἐμφαίνουσιν· αἱ δὲ τῶν ὑφειμένων οὐσιῶν διακοσμήσεις τῆς ἐμπύριου, τῆς σοφῆς, τῆς γνωστικῆς, τῆς θεοδόχου δυνάμεως μετέχουσι μὲν, ὑφειμένως δὲ, καὶ πρὸς τὰς πρώτας ὁρῶσαι, καὶ δι' αὐτῶν ὡς θεομιμήτου πρωτουργῶς ἡξιωμένων ἐπὶ τὸ τοῦ θεοειδοῦς ἐφικτὸν ἀναγόμεναι. Τὰς εἰρημένας οὖν ἁγίας ἰδιότητας, ὧν ἐν μετουσίᾳ διὰ τῶν πρώτων αἱ μετὰ αὐτὰς οὐσίαι γεγόνασιν, αὐταῖς ἐκείναις μετὰ Θεὸν ὡς ἱεράρχαις ἀνατιθέασιν.

et cum respectu ad priores per quas, ut divinæ

§ IV.

Ἔλεγεν οὖν ὁ ταῦτα φήσας, τὴν μὲν ὄρασιν ἐκείνην ὑποδειχθῆναι τῷ θεολόγῳ δι' ἑνὸς τῶν ἐπιστατούντων ἡμῖν ἁγίων καὶ μακαρίων ἀγγέλων, καὶ πρὸς τῆς φωτιστικῆς αὐτοῦ χειραγωγίας ἐπὶ τὴν νοεράν⁸ ἐκείνην θεωρίαν ἀνατεθῆναι, καθ' ἣν ἑώρα τὰς ὑπερτάτας οὐσίας (ὡς ἐν συμβόλοις εἰπεῖν) ὑπὸ Θεὸν καὶ μετὰ Θεοῦ⁹ καὶ περὶ Θεὸν ἰδρυμένας, καὶ τὴν ἀπάντων καὶ αὐτῶν ὑπεραρρόητως ἐξηρημένην ὑπεράρχιον ἀκρότητα ἐν μέσῳ τῶν ὑπερβεθηκτικῶν¹⁰ δυνάμεων ὑπεριδρυμένην. Ἐμάνθανεν οὖν τοῖς ὁρωμένοις¹¹ ὁ θεολόγος, ὅτι κατὰ πᾶσαν ὑπερούσιον ὑπεραρχὴν ἀσυγκρίτως ὑπεριδρυτο¹² τὸ Θεῖον, ἀπάσης ὄρατης καὶ ἀοράτου δυνάμεως, καὶ μὴν ὅτι πάντων ἐστὶν ἐξηρημένον ὡς καθάλου, μὴδὲ ταῖς πρώταις τῶν ὄντων οὐσίαις ἐμπερές¹³ προσέτι καὶ τὸ πάντων αὐτὸ ἀρχὴν¹⁴ καὶ αἷτιον οὐσιοποιῶν εἶναι, καὶ τῆς τῶν ὄντων ἀδιαλύτου μονῆς ἀνάλλοιπτον ἱδρυσιν, ὑφ' ἧς καὶ τὸ εἶναι καὶ τὸ εἶναι, καὶ αὐταῖς ταῖς ὑπερβεθηκτικαῖς ἐστὶ δυνάμεσιν· εἶτα τὰς αὐτῶν τῶν ἀγνωτάτων σεραφίμ ἐμυσῆτο θεοειδεῖς δυνάμεις, τῆς μὲν ἱερᾶς αὐτῶν ἐπωνυμίας τὸ ἐμπύριον σημαίνουσης, περὶ οὗ μικρὸν ὕστερον ἡμεῖς ἐροῦμεν, ὡς ἡμῖν ἐφικτὸν ὑφηγήσασθαι τὰς ἐπὶ τὸ θεοειδὲς τῆς ἐμπύριου δυνάμεως ἀναγωγὰς. Τῆς δὲ τῶν πτεριῶν ἐξαπλῆς ἱεροπλαστίας τὴν ἐπὶ τὸ Θεῖον ἐν πρώταις, ἐν μέσαις, ἐν τελευταίαις νοήσεσιν ἀπόλυτον καὶ ὑπερτάτην ἀνάστασιν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀπειρόπουν αὐτῶν

VARIÆ LECTIOES.

⁷ εἰς non est in D. P. Ch. ⁸ τὴν ἱεράν, Ch. D. Sc. Sar. ἀνατεθῆναι, M. S. P. D. Ch. Sar. ⁹ M. tantum habet. καὶ μετὰ Θεὸν, quod sequitur Sc. ¹⁰ ὑποβεθηκτικῶν, P. D. Sar. ¹¹ εἰρημένους, D. ¹² ὑπεριδρυται, Ch. ¹³ καὶ ἀρχήν, D. Ch.

(17) Nomen scilicet Hebraice expressum, **דשדש** quod significat, *ardentes, fulgentes*; a radice **דש**, *incendit, succendit*. Dracu.

καὶ κλυτοπόσωπον ὄρῶν ὁ ἱερός θεολόγος, καὶ τὸ τοῖς περσὶς ἀποδιαστέλλεσθαι τὴν ὑπὸ τοὺς πόδας καὶ τὴν ὑπὲρ τὰ πρόσωπα θεωρίαν, καὶ τὴν ἐν τοῖς μέσοις περσὶς ἀεικνησίαν, πρὸς τὴν νοητὴν τῶν ὀρωμένων ἀνήγετο γνώσιν, ἐκφαινομένης αὐτῷ τῆς τῶν ὑπερτάτων νοῶν πολυπόρου καὶ πολυθεάμονος δυνάμεως, καὶ τῆς ἱερᾶς αὐτῶν εὐλαθείας, ἣν ἔχουσιν ὑπερκοσμίως εἰς τὴν τῶν ὑψηλοτέρων¹⁴ καὶ βαυθετέρων αὐθάδη καὶ θρασεῖαν καὶ ἀνέφικτον ἔρευναν, καὶ τῆς ἐν συμμετρίᾳ τῶν θεομιμήτων ἐνεργειῶν ἀκαταλήκτου καὶ ὑψιπετοῦς ἀεικνησίας. Ἄλλὰ καὶ τὴν θεαρχικὴν ἐκσίγησιν καὶ πολυτίμητον ὑμνωδίαν ἐμυσταγωγείτο, τοῦ τυποῦντος τὴν δρασιν ἀγγέλου κατὰ δυνάμιν τῷ θεολόγῳ μεταδιδόντος τῆς οἰκειας ἱερογνωσίας. Ἐδίδασκεν οὖν αὐτὸν καὶ τοῦτο, ὅτι καθαρὸς ἐστὶ τοῖς ἔπωσσὺν καθαρὸς ἢ τῆς θεαρχικῆς διαυγείας ἀγνότητος¹⁵ ὡς ἐφικτὸν μετουσία. Αὐτὴ δὲ¹⁶, πρὸς αὐτῆς θεαρχίας ἐξηρημέναις αἰτίαις εἰς πάντας τοὺς ἱερούς νόδας ὑπερουσίῳ κρυφιώτητι τελετουργουμένη¹⁷ ταῖς περὶ αὐτὴν ὡς ὑπερτάταις δυνάμεσιν, ἐκφανεστέρα πῶς ἐστὶ καὶ μᾶλλον ἐαυτὴν ἐκφαίνει καὶ διαδίδωσιν· ἐπὶ δὲ τῶν δευτέρων ἢ τῶν ἐσχάτων ἡμῶν νοερῶν¹⁸ δυνάμεων, ὡς αὐτῆς ἐκάστη κατὰ τὸ θεοειδὲς διέστηκεν, οὕτω τὴν φανὴν¹⁹ αὐτῆς ἑλλαμψίν συνάγει πρὸς τὸ τῆς οἰκειας κρυφιώτητος ἐνιαῖον ἀγνωστον. Ἐλλάμπει δὲ τοῖς καθ' ἕκαστον δευτέροις διὰ τῶν πρώτων, καὶ, εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, πρώτως ἐκ τοῦ κρυφίου πρὸς τὸ ἐμφανὲς ἄγεται διὰ τῶν πρώτων δυνάμεων. Τοῦτο γοῦν ὁ θεολόγος ἐδιδάσχετο πρὸς τοῦ φωταγωγούντος αὐτὸν ἀγγέλου, τὸ τὴν κάθαρσιν καὶ πάσας τὰς θεαρχικὰς ἐνεργείας, διὰ τῶν πρώτων οὐσιῶν ἀναλαμπούσας, εἰς πάσας τὰς λοιπὰς διαδίδεσθαι κατὰ τὴν ἐκάστης πρὸς τὰς θεουργικὰς μετουσίας ἀναλογίαν· διὸ καὶ τὴν ἐμπυρίως καθαρτικὴν ἰδιότητα τοῖς σεραφίμ εἰκότως μετὰ Θεὸν ἀνατέθεικεν. Οὐδὲν οὖν ἄτοπον, εἰ καθάριεν λέγεται τὸν θεολόγον ὁ σεραφίμ. Ὡς γὰρ ὁ Θεὸς καθάριεν πάντας τῷ πάσης καθάρσεως εἶναι αἰτίας²⁰, μᾶλλον δὲ (παραπλήρσιμ γὰρ χρῆσθαι παραδείγματι), καθάπερ ὁ καθ' ἡμᾶς ἱεράρχης διὰ τῶν αὐτοῦ λειτουργῶν ἢ ἱερέων καθάριεν ἢ φωτίζων, αὐτὸς λέγεται καθάριεν καὶ φωτίζειν τῶν δι' αὐτοῦ καθιερωμένων τάξεων ἐπ' αὐτὸν ἀνατιθεισῶν τὰς οἰκειας ἱερὰς ἐνεργείας· οὕτω καὶ τὴν οἰκείαν καθαρτικὴν ἐπιστήμην καὶ δυνάμιν ὁ τὴν κάθαρσιν τοῦ θεολόγου τελετουργῶν²¹ ἀγγελος, ἐπὶ Θεὸν μὲν ὡς αἴτιον, ἐπὶ δὲ τῶν σεραφίμ ὡς πρωτουργὸν ἱεράρχην, ἀνατίθωσιν· ὡς ἂν τις φαίη, μετ' εὐλαθείας ἀγγελικῆς τὸν ὑπ' αὐτοῦ καθαιρόμενον ἐκδιδάσκων· Ὅτι τῆς εἰς σὲ πρὸς ἐμοῦ τελετουργουμένης καθάρσεως ἀρχὴ μὲν ἐστὶν ἐξηρημένη, καὶ οὐσία, καὶ δημιουργὸς καὶ αἴτιος, ὁ καὶ τὰς πρώτας οὐσίας

bus excitationem, nec non innumerabiles eorum pedes, multasque facies sanctus ille theologus videret, utque aliis iam pedum quam facierum aspectus excernerentur, atque mediæ perpetuo moverentur, ad intelligibilem eorum quæ cernebat scientiam adducebatur, explicata illi supremorum spirituum multivaga plurimaque cernendi facultate, sacraque eorum reverentia, quàm supermundialiter exhibent in sublimiorum profundiorumque mysteriorum insolenti ac temeraria impenetrabilique perscrutatione, nec non optime digesta Deum imitantium actionum incessabili et altivolante perpetua motione. Quin et divinum illud præstantissimumque laudis canticum discerat, angelo qui visionem efformabat; prout poterat, ipsi theologo sacram suam scientiam communicante. Quin et hoc ipsum edocebat, quomodo divinæ claritatis ac munditiæ pro cuiusque captu participatio, quoquo modo mundis etiam esset expiationi. Quæ cum præcipuis de causis a Dei principatu in cunctis sacris mentibus superessentiali quodam secreto operatur, supremis tamen virtutibus Deoque proximis manifestior quodammodo existit;isque magis se exultat et insinuat; secundis vero novissimisve nostris virtutibus hisce spiritualibus, prout quæque a deformitate ipsa distat, ita claram ejus illustrationem ad secreti sui singularem confert ignorantiam. Secundas porro sigillatim per primas illustrat, et ut summam dicam, primitus ex occulto in apertum docitur per virtutes primas. Hoc igitur theologus ab angelo, qui ipsum illustrabat, discerat, quomodo cum ipsamet expiatio, tum cæteræ Dei principales operationes omnes, per primas essentias clucentes, in omnes reliquas distribuuntur, juxta cujuslibet ad delicas participationes capacitatem: quapropter per ignem expiandi proprietatem merito ipsis seraphim secundum Deum tribuit. Nequaquam igitur absurdum sit, si theologum expiare seraphim perhibetur. Ut enim Deus, hoc ipso quod omnis expiationis causa sit, omnes purificat, **115** vel potius (ut magis obvio exemplo utar) sicut apud nos pontifex, dum per ministros suos seu sacerdotes expiat, illuminatio, ipsemet expiare et illuminare dicitur, quod illi ordines, quos consecrat, sacrosanctas suas in ipsum referant actiones: sic angelus quoque qui theologum expiabat, propriam purgandi vim atque scientiam Deo quidem, ut auctori, seraphim vero, tanquam primicerio sacrorum antistiti, attribuit; ac si dicat, cum angelica quadam reverentia cum qui purgabatur instituens: Ejus quæ in te meo ministerio perficitur expiationis, principium quidem præcipuum, et essentia

VARIÆ LECTIONES.

¹⁴ εἰς τὴν τῶν ὑψηλοτέρων, D. ¹⁵ καὶ ἀγνότητος, D. et Bud. V. διαυγείας ἀγνότητος, ἀγνότητος, M. corrupte opinor; ejus lectionis tamen vestigium est in translatione Scoti, verum enim, *incognitæ*. ¹⁶ αὐτῆ, Ch. D. ¹⁷ τελετουργουμένη, D. ¹⁸ ἢ τῶν ἡμῶν, M. P. Ch. Sc. Sar. ἢ τῶν πρὸ ἡμῶν, D. V. τῶν ἐσχάτων ἢ τῶν μέσων νοερῶν. ¹⁹ γρ. φαεινῆν. ²⁰ εἶναι αἰτία, D. S. P. εἶναι αἰτία καὶ ἀρχή, Ch. V. εἶναι αἰτίας. ²¹ τελετουργῶν, Ch.

opifexque atque auctor est is, qui primas etiam A
essentias et in lucem protulit, et juxta se collo-
cando continet, atque conservat immutabiles, hi-
psusque expertes, et easdem movet ad primas pro-
videntiæ suæ operationes participandas; hoc enim
is qui hæc me docuit, seraphim legationem decla-
rare dixit. Principes autem sacramentorum, et post Deum
dux, primarum essentialium ordo, a quo ego dei-
formiter expiare didici, is ipsius, inquam, est,
qui per me te expiat, per quem providentiæ suæ
actiones ex abdito ad nos produxit is, qui est au-
ctor et effector omnis expiationis. Atque hæc
ille quidem me docebat, tibi autem ipse trado;
tuæ vero intelligendi discernendique scientiæ erit,
aut per alteram dictarum causarum omni ambi-
guitalis scrupulo absolvi, eamque alteri, utpote
probabilis, et consentaneam, ac forte veram, an-
teponere; aut per te, quid cum veritate conjunctius
sit invenire, aut ab alio discere (Deo scilicet ver-
bum tribuente, quod et angeli interpretentur),
nobisque angelorum studiosis revelare clariorem
(si fieri possit) mihi que gratiorem contemplatio-
nem.

καὶ πρὸς τὸ εἶναι παραγαγῶν, καὶ τῆ περὶ αὐτῶν
ἰδρύσει συνέχων καὶ διατηρῶν ἀτρέπτους τε καὶ
ἀμεταπτώτους αὐτούς, κινῶν²² ἐπὶ τὰς πρώτας τῶν
οὐρανῶν προνοητικῶν ἐνεργειῶν μετουσίαις· τοῦτο
γὰρ ὁ ταυτὰ με διδάσκων ἔφη τὴν τοῦ σεραφίμ
ἐμφαίνειν ἀποστολήν. Ἰεράρχης δὲ καὶ μετὰ θεὸν
ἡγεμῶν, ὁ τῶν πρωτίστων οὐσιῶν διάκοσμος, παρ'
οὗ τὸ καθαιρεῖν ἐγὼ θεοειδῶς ἐμυθήθην, οὗτος οὖν
ἐστὶν ὁ δι' ἐμοῦ σε καθαιρῶν· δι' οὗ τὰς ἡικείας
προνοητικὰς ἐνεργείας ἐκ τοῦ κρυφίου καὶ εἰς ἡμᾶς
προήγαγεν ἡ πάσης αἰτίας καὶ δημιουργοῦς καθάρ-
σεως. Ταῦτα μὲν ἐκεῖνος ἐδίδασκέ με, σοὶ δὲ ἐγὼ
μεταδίδωμι· τῆς σῆς δ' ἂν εἴη νοεράς καὶ διακρι-
τικῆς ἐπιστήμης, ἢ θατέραν τῶν εἰρημένων²³ αἰτιῶν
ἀπολυθῆναι τῆς ἀπορίας, καὶ ταύτην τιμῆσαι πρὸ
τῆς ἐτέρας, ὡς τὸ εἰκός, καὶ τὸ εὐλογον, καὶ ἴσως
τὸ ἀληθὲς ἔχουσαν· ἢ παρ' ἑαυτοῦ τι τοῦ ὄντως ἀλη-
θοῦς συγγενέστερον ἐξευρεῖν, ἢ παρ' ἐτέρου μαθεῖν
(θεοῦ δηλαδὴ διδόντος ῥῆμα, καὶ προξενούντων ἀγ-
γέλων), καὶ τοῖς φιλαγγέλοις ἡμῖν ἀνακαλύψαι διαυγῆ
μᾶλλον (εἴπερ οἶόν τε ἦ²⁴) καὶ ἐμοὶ μᾶλλον ἐραστήρ
θεωρίαν.

ANNOTATIONES CORDERII.

Ex hoc capite sancti Dionysii divus Thomas in prima parte, q. 112, art. 2, movet quæstionem
an omnes angeli in ministerium mittantur, et in corpore respondet, angelos inferiores tantum mitti
de lege communi, superiores vero ex divina dispensatione. Hoc enim, inquit, habet ordo diviniæ Provi-
dentia, non solum in angelis, sed etiam in toto universo, quod inferiora per superiora administrantur:
sed ab hoc ordine in rebus corporalibus aliquando ex divina dispensatione receditur, propter ordinem
altiorum, secundum videbitur quod expedit ad gratiæ manifestationem.

Determinat etiam hoc capite sanctus Dionysius quamdam quæstionem, quæ mota fuit ex his quæ e. 6,
§ 2, dicta sunt: ubi docet primam hierarchiam circa 116 Deum assidue versari, illique jugiter inha-
erere. Item cap. 7, § 2, ait primas illas essentias, quasi in vestibulo ipsius Divinitatis collocatas, etc.
Quibus locis significari videtur, quod semper Deo assistant, et ad nos exterius non mittantur:
cujus contrarium videtur ducere Isaias e. vi, ubi dicit unum de seraphim missum ad purgandum
prophetam.

§ I. Proponit quæstionem: quæ cum fundetur in distinctione muneris assistendi et ministrandi,
notandum angelos posse dici diversimode Deo assistere. Ac primo quidem, si assistere sumatur pro
faciem Dei contemplari, sic assistant omnes boni angeli, qui semper vident faciem Patris qui in cælis
est (Matth. xviii). Secundo, si assistere sumatur pro immediate recipere illuminationes a Deo, sic tantum
assistant tres primi ordines. Tertio, si assistere accipiatur pro appropinquare Deo, et extraneum esse ab
exteriori missione, sic assistant quatuor primi ordines. Ministrare vero est ministrare pro temporis oppor-
tunitate, vel operari secundum officium; est enim ministerium nuntii et officii.

§ II. Tradit primam quæstionis solutionem, scilicet, quod ille qui purgavit prophetam, fuerit de
interioribus ordinibus, dictus seraphim æquivoco, per imitationem actus superiorum, quia purgavit
per ignem.

§ III. Ponit secundam solutionem, scilicet quod ille qui purgavit prophetam, fuerit de primo ordine;
sed non purgaverit ministerio, sed auctoritate, in quantum videlicet inferior angelus virtute ipsius
recepta purgavit prophetam: et sic reducitur operatio in ipsum. Contra autem hoc persimile virtutis
divinæ, universaliter in omnia diffusæ, cuius illuminatio pervenit in intellectualia proportionaliter, non
secus atque lux vel calor materialis, ea corpora quæ magis apta ad sui susceptionem invenit, magis illu-
minat aut accendit.

§ IV. Describit visionem et expiationem Isaiæ prophætæ, quam ipse de se cap. vi narrat, de qua ita
Gregorius Theologus secundo De theologia libro ait: « Quid de Isaiâ et Ezechiele, qui uterque maximorum
mysteriorum spectator fuit, ac de reliquis prophætis dicere poteris, ex quibus ille quidem hominum
Sabaoth sedentem in throno gloriæ vidit, et hunc a seraphinis sexaligeris stipatum, laudatum et oblectum,
serque carbone ignis purgatum, et ad prophetiam instructum; hic vero velicolum ex cherubinis descri-
bit, et super eâ thronum, et super thronum firmamentum, et eum qui in firmamento apparebat,
et voces quasdam et impetus, et actiones: atque hoc quidem, sive erat visum diurnum solis sanctus
aspectabile sive nocturnus et vera visio, sive informatio futurorum tanquam presentium in mente,

VARIE LECTIONES.

²² καὶ αὐτὸς κινῶν, S. P. D. Sc. Sa. ἀποκινῶν. M. Ch. ²³ θατέρα, Ch D. θατέρων εἰρημένων, S. Bud.
codex: correxit tamen, θατέρα τῶν, alteram, versum Sc. et Sar. ²⁴ ἦ non est in Ch.; videtur lege-
rum εἴη.

sive alia species arcana prophetiæ, non possum affirmare; Deus prophetarum novit, et quibus talia contigerunt. »

Nota autem ex P. Cornelio congruas aliquot rationes hujus visionis. Prima, ut per eam quasi consecraretur propheta et apostolus. Secunda, ut a cœlestibus spiritibus disceret, quomodo divina tractanda sint. Tertia, ut animaretur a Deo ad libere arguendam cœcitate Judæorum. Quarta, ut doceretur mysterium SS. Trinitatis, et nobis idem adumbraret. Plura vide apud P. Cornelium, qui ad caput sextum Isaïæ hanc visionem fuse explicat, et simul illa quæ superius ad caput sextum et septimum notavimus.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (18).

§ I. Φέρε και ἐτέραν ἀπορίαν ζητήσωμεν, ἐπεὶ ἂν ἀντιοφανές εἶναι δοκεῖ τοῖς λεχθεῖσιν· ἔφη γὰρ πρὸς τούτων, ὅτι τὰ κατώτερα ὑπὸ τῶν ὑπερκειμένων, οὐ μὴν τῶν ἀνωτάτω μουῦνται. Ὅρα δὲ, ὅτι καὶ τότε ἐζητήθη ταῦτα, καὶ διαφορῶς ἐπελύθη. Ζητεῖται γὰρ, τίνας ἕνακα πρὸς τὸν Ἥσαϊαν ὁ σεραφίμ ἀποστέλλεται, καὶ οὐκ ἐκ τῶν κατωτάτω ταγμαίων, ἐπεὶ ἐλέγομεν, εὐτάκτως ἢ μύησις γίνεται διὰ τῶν πρώτων εἰς τὰ δευτέρα· διὰ τί γοῦν καθαίρει τὸν ὑποφήτην ὁ ταῖς ἀνωτάτω τάξεσιν ἐναριθμῶς;

§ II. Τινὲς μὲν οὖν φασιν, ὅτι καὶ ὁ κατωτέρω ἄγγελος ὁμωνύμως σεραφίμ ὀνομάζεται, κατ' αὐτὸν τὸν τῆς κοινωνίας λόγον, ὅν καὶ πρότερον ἐλέγομεν, ὅτι μετέχουσι καὶ τὰ κάτω τῶν ὑπερβεθηκότων, καὶ τὰ ὑπερβεθηκότα τῶν κάτω· εἰ καὶ ταῦτα μὲν ὀλίκως, τὰ δὲ κάτω τῶν ὑπερβεθηκότων μερικῶς τε καὶ ἀμυδρότερος. Διὰ τοῦτο οὐχ ἕνα τῶν πρωτίστων σεραφίμ ὀνομάζει τὸ λόγιον ἐπὶ τὴν κάθαρσιν τοῦ προφήτου ἐληλυθέναι, τινὰ δὲ τῶν κατωτάτων ἀγγέλων, καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἐφρονηκότων, ὡς ἱεουργὸν τῆς καθάρσεως, σεραφίμ ὁμωνύμως κληθῆναι· σεραφίμ γὰρ ἐμνηστῆς ἢ θερμαίνων ἐρμηνεύεται. Ἐπιλοῦν ἔδει πρότερον ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν καθαρῶσαι τὸν προφήτην, καὶ εἶτα μυηθῆναι τὰ θεῖα, ἐκλήθη ὁ καθαίρων καὶ ἀναζωπυρῶν ἄγγελος διὰ τὴν τοιαύτην ἐνέργειαν σεραφίμ. Ὡς γοῦν ἐμνηστῆς τὰς ἀμαρτίας κατέκαυσεν· ὡς δὲ θερμαίνων τὴν πρὸς τὴν θεῖαν ὑπακοὴν ἐνήργησεν ἀναζωπύρησιν· Ἴδου γὰρ ἐγὼ, φησὶν. Ὅθεν καὶ ἀπὸ τῆς ἐνεργείας ἐκλήθη ὁ ἄγγελος σεραφίμ, καὶ οὐκ ἦν εἰς τῶν πρὸς τὸν θεὸν καὶ τῆς πρώτης τάξεως.

§ III. Ἐτερος δὲ τις δέδωκε λύσιν τῆς τοιαύτης ἀπορίας οὐ σφόδρα ἄτοπον. Τοῦτο δὲ οὐ πάντως πρὸς σύγκρισιν τοῦ μετρίου εἶρηκεν, ἤγουν τυχὸν ἄτοπον μὲν, ἀλλ' οὐ σφόδρα, ἀλλὰ μετρίως ἄτοπον. Οὐ τοῦτο, ἀλλὰ οὔτε ἄτοπον, οὔτε σφόδρα, κατὰ σχῆμα τὸ ἀπὸ κοινοῦ· καθὼς καὶ ὁ μέγας Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἐν τινι τῶν αὐτοῦ λόγων διδάσκει, ὡς τοῦ· «Ὁὐ διὰ τὰς δικαιοσύνας ἡμῶν ἃς ἐποιήσαμεν· οὐ γὰρ ἐποιήσαμεν.» Καὶ πάλιν· Οὐκ ἐκ μέτρου δίδωσιν ὁ θεὸς τὸ πνεῦμα, καθὼς παρὰ τῷ Εὐαγγελιστῇ Ἰωάννῃ εὑρηται. Εἶπε τοίνυν ἐκεῖνος ἀπόλογιαν εὐλογον, ὅτι οὐκ ἀπεικὸς ἦν, τὸν μὲν προφήτην ἀναχθῆναι διὰ τίνος τῶν ἐφρονητότων ἡμῶν ἀγγέλων τῆς δὲ ὁ τοιοῦτος ἄγγελος ὁ διαπλάσας τὴν τοιαύτην δρασιν· οὐ γὰρ γυμνά πράγματα καὶ οὐσίας οἱ προφήται

1 Is. vi. = Jo. vi. iii, 34.

(18) Vide Schol. S. Maximi, tom. II, cap. 45.

§ I. Agedum etiam aliam questionem indagemus, quoniam videtur esse dictis contraria: dixit enim antea, inferiores a precedentibus, non autem a supremis doceri. Observa autem, ut et hæc tunc quæsitæ, et diversimode soluta sint. Quæritur enim, cur ad Isaïam seraphim mittatur, et non aliquis ex ordinibus inferioribus, quandoquidem dixerimus, ordinate doctrinam tradi per primos inferioribus: quare ergo prophetam expiat is qui supremis ordinibus annumeratur?

§ II. Aliqui itaque dicunt, inferiorem angelum univoce seraphim nominari, secundum eandem communicationis rationem quam antea assignavimus. **117** quod nimirum inferiores ea quæ superiorum sunt participant, uti et superiores ea quæ sunt inferiorum; licet hi quidem totaliter, illi vero tantum ex parte et remissiori gradu. Quocirca non dicit oraculum, primorum aliquem seraphim ad prophetam expiandum advenisse, sed quemdam ex inferioribus angelis qui hominibus præsumt, tanquam expiationis administrum, eodem cum seraphim nomine vocatum: seraphim enim *incensor* vel *calefactor* interpretatur. Cum itaque primum oporteret a peccatis prophetam expiari, ac deinde divina educeri, is angelus, qui eum expiabat ac resuscitabat, propter istiusmodi operationem seraphim vocabatur. Tanquam incensor itaque peccata comburebat, tanquam calefactor vero ad divinam obedientiam ipsum excitabat. *Ecce enim me*, inquit. Quare etiam ab isto actu angelus seraphim vocatus est, cum non esset unus ex primo isto ordine, et qui circa Deum sunt.

§ III. Quidam alius item non admodum incongruam hujus questionis solutionem tradidit. Illud autem non omnino ad comparationem mediocritatis retulit, ac si forte absurdum quidem, sed non valde, at mediocriter absurdum esset. Non ita: sed neque absurdum, neque valde absurdum, juxta communem loquendi formam, quemadmodum magnus ille Gregorius Theologus in quodam sermone suo docet, ut in illo: «Non secundum justificationes nostras, quas fecimus nos; neque enim fecimus;» et iterum: *Non ad mensuram dat Deus spiritum*, sicut in evangelista Joanne reperitur. Protulit itaque honestam præcautionem, quod non absurdum esset, prophetam adductum esse per aliquem nobis præpositorum angelorum. Hic autem angelus

«Buxerat ejusmodi visionem; non enim nudas res et essentias prophetæ videbant, sed ænigmata symbolaque ab angelis efficta. Iste igitur angelus qui theologum erudiebat, adduxit hunc ad Deum, et ad primam quæ post Deum est hierarchiam, scilicet seraphim: ita ut iterum adductio esset angeli adducentis. Et ait sanctus istam fortassis orationem esse veram. Quomodo autem vera sit, demonstrat explicando ea quæ dixit. Referebat enim, inquit, ille, quomodo divina vis ad omnia pertingeret, et ad omnia incomprehense ac sine nensione permearet: non enim ita continetur ab aliquo, ut alibi non prodeat. **118** Et iterum, omnibus est occultus ob duas has causas, quod nimirum ab omnibus superessentialiter exemptus sit, et dissimilis (simile autem a simili cognoscitur); et occulte providentias suas transfundat (quis enim novit sensum Domini?); ut miris semper vigilemus, nescientes rationes ejus, et horam qua res quælibet utiliter disponetur. Hanc itaque illustrationem etiam spiritualibus essentis transmittit, verum pro cuiusque capto, et juxta mensuram virtutis eorum qui illam recipiunt, primum nempe primis, et per illos inferioribus: uti etiam proprio ac sensibili exemplo declarat, quod his quælibet quæ dicuntur non satis congruit, nobis tamen notum est. Propone enim radium solarem; hic trajicitur in primam materiam perlucentiorem, vitrum, verbi gratia, per quod clarius affulget. Quomodo clarius? Nobis videlicet, minime facta comparatione cum priori illustratione, sed cum proportione visus ad lumen recipiendum: siquidem lux copiosa visum potius obtundit, si non sit commensa oculis se excipientibus. Distribuitur etiam materiis crassioribus, et propter ineptitudinem, quam habent ad illustrationem trajectendam, et obscura fit, eoque sensim contrahitur, ut distribui aliis non possit. Accipe et aliam ab igne contemplationem. Calor ignis magis se diffundit in ea quæ ipsius sunt capaciora, et ad calorem facile cedunt, et ad locuntur: verum in naturis illi reluctantibus, ut adamantis, vel contrariis, ut aquæ, vel nullum aut exite efficacitatis ejus igneæ vestigium apparet: quodque hoc majus est, ad ea quæ non sunt cognata, verbi gratia, aquam (nam aqua frigida et humida est, ignis vero calidus et siccus), per alia quæ illi sunt cognata, verbi gratia, per vas primum accedit. Primum autem dixit, non quod immediate, sed per ea quæ prima sunt accedat primum ad ea quæ non sunt cognata, ad ea postmodum, verbi gratia, calefacienda: primum enim ignita faciendo illa quæ quoquo modo cognata sunt, per eadem etiam quæ non sunt cognata calefacit. Secundum hanc itaque rationem naturalem, ea quoque quæ supra naturam sunt considera: Deus enim omnis rectæ ordinationis ordinisque principatus, illustrationis suæ splendorem primordialiter, luculenta et admiranda fusione supremis illis mentibus manifestat, et per illas reliquæ deinceps istum radium participant. Hæ enim

ἑώραν, ἀλλ' ἀνίγματα καὶ σύμβολα παρὰ τῶν ἀγγέλων διαπλαττόμενα. Ὁ ἄγγελος τοίνυν ἐκείνος ὁ τὸν θεολόγον μυῶν ἀνῆγε τοῦτον ἐπὶ θεόν, καὶ ἐπὶ τὴν πρώτην ἱεραρχίαν τὴν μετὰ θεόν, δηλονότι: τὰ σεραφίμ· ὥστε πάλιν ἡ ὁδὸς παρὰ τοῦ ἀγγέλου ἢ τοῦ ἀνάγοντος. Καὶ λέγει ὁ ἅγιος· Μήποτε ἐστὶν ἀληθὴς εὖτος ὁ λόγος. Πῶς δὲ ἀληθὴς, ἀποδείκνυσαι τοῦτο ἀπὸ τῆς τοῦ εἰπόντος ἐξηγήσεως. Ἔλεγε γὰρ ἐκεῖνος, φησὶν, ὡς ἡ θεία δύναμις ἐπὶ πάντα χωρεῖ, καὶ διὰ πάντων διέκει ἀσχέτως καὶ ἀκρατήτως· οὐδὲ γὰρ κατέχευται τινι, ὡς μὴ ἐτέρωσε φοιτῆσαι. Καὶ πάλιν, πᾶσιν ἐστὶν ἀφανὴς διὰ δύο τινὲς αἰτίας, ὅτι τε ὑπερουσίως ἐξήρηται πάντων, καὶ ἀνόμοιός ἐστι, (τὸ ὅμοιον δὲ τῷ ὁμοίῳ γινώσκεται) καὶ ὅτι κρυφίως διατέμπει τὰς προνοίας αὐτῆς, (τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου;) ἵνα ἴσως πάντοτε γρηγορῶμεν, οὐκ εἰδότες τοὺς λόγους αὐτῆς, καὶ τὴν ὥραν καθ' ἣν συμφερόντως ἕκαστον διοικηθήσεται. Ταύτην οὖν τὴν φωτοδοσίαν καὶ ταῖς νοεραῖς οὐσίαις διατέμπει, πλὴν ἀναλόγως καὶ κατὰ τὸ μέτρον τῆς τῶν δεχομένων δυνάμεως, πρῶτον ταῖς πρωτίσταις, καὶ δι' ἐκείνων ταῖς ὑποβεθηκυαῖς· ἃ δὴ καὶ δι' οἰκείου καὶ αἰσθητοῦ παραδείγματος σαφηνίζει, ἀποδέοντας μὲν πάντη πρὸς τὰ λεγόμενα, εἰς δὲ γνωρίζου ἡμῖν. Ὑπόθευ γὰρ ἤλιακὴν ἀκτίνα· αὕτη διαδίδεται εἰς πρώτην ὕλην διειδυτέραν, ὑέλων τυχόν, δι' οὗτος μέλου ἀναλάμπει ἐμφανεστερον. Πῶς ἐμφανεστερον; ἡμῖν δηλονότι, οὐ συγκριτικῶς πρὸς τὴν προτέραν ἑλλαμψιν, συμμέτρου δηλαδὴ γενομένης τῆς ὑψίως εἰς τὰ τῷ πῶς παραδέξασθαι· τὸ γὰρ πολὺ πῶς μᾶλλον τὰς ὀφθαλμοὺς, εἰ τύχοι ἀσύμμετρον ἢ τοῖς ὑποδεχομένοις αὐτὸ ὀφθαλμοῖς. Διαδίδεται καὶ ταῖς παχυτέραις ὕλαις, καὶ διὰ τὴν ἐκείνων ἀνεπιτηδεύτητα, ἣν ἔχουσι πρὸς τὴν τῆς φωτοχυσίας διαπόρρουσιν, καὶ ἀμυδρὰ γίνεται, καὶ κατὰ μικρὸν πρὸς ἄλλα ἀδιάδοτος γίνεται. Λάβε μοι καὶ ἑτέραν θεωρίαν ἐκ τοῦ πυρός· Ἡ τοῦ πυρός θερμότης μᾶλλον διαδίδεται εἰς τὰ δεκτικώτερα, καὶ πρὸς τὴν θερμὴν εὐεϊκτα καὶ εὐάγωγα πρὸς δὲ τὰς ἀντιτύπους οὐσίας, ὡς τοὺς ἀδάμαντας, ἢ ἄναικτας, ὡς τὸ ὕδωρ, ἢ ὀλίγον ἢ οὐδὲν ἔχνος ἀναφαινεταί τῆς πυρώσεως· καὶ τὸ τοῦτου πλέον, ὅτι ταῖς μὴ συγγενέσιν, ἔχουσι τυχόν τῷ ὕδατι (τὸ γὰρ ὕδωρ ψυχρὸν καὶ ὑγρὸν, τὸ δὲ πῦρ θερμὸν καὶ ξηρὸν) δι' ἄλλων οἰκείως ἐχόντων πρὸς τὴν θερμὴν, δηλονότι ἀγγελοῦ, προσβάλλει πρῶτον. Πρῶτον δὲ εἶπεν, οὐχ ὅτι ἀμέσως, ἀλλὰ διὰ τῶν πρώτων, προσβάλλει τοῖς μὴ συγγενέσι πρῶτον, πρὸς τὰ μετὰ ταῦτα τυχόν θερμαίνόμενα· πυρώδη γὰρ πρῶτον ποιῶσα τὰ πᾶσι συγγενῆ, δι' ἐκείνων καὶ τὰ μὴ συγγενῆ θερμαίνει. Κατὰ τὸν αὐτὸν οὖν φυσικὸν λόγον νοεῖ καὶ τὰ ὑπερφυῆ· ἡ πάσης γὰρ εὐκοσμίας ταξιαρχία, ὁ θεός, τὴν τῆς αὐτοῦ φωτοδοσίας λαμπρότητα πρωτοφανῶς ταῖς ὑπερβεθηκυαῖς ἀναφαίνει κατὰ χύσιν ἀφθονοῦ καὶ πανθαύμαστον, καὶ διὰ τούτων μετέχουσι τῆς ἀκτίως τὰ δεύτερα. Αἱ γὰρ ὑπερβεθηκυαῖ, ἐπιγνωῦσαι πρῶτως τὸν αὐτὸν δημιουργόν, καὶ τῆς ἐκείνου καλλονῆς ἐφιέμεναι, πρωταυργοὶ γενέσθαι κατηξιώθησαν τῆς θεομιμήτου ἐνεργείας τε καὶ δυνάμεως· πρῶτως γὰρ δι' αὐτῶν αἰ μετ' αὐτὰς

τὴν ἑλλαμψὶν δέχονται, καθὼς καὶ αὐταὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ ταύτην δέχονται· ἀναστρέφονται γὰρ τὰς ὑπὲρ αὐτὰς ἀγαθοειδῶς καὶ δίχα παντὸς φθόνου (ἀγαθῶ γὰρ οὐδεὶς ἐγγίνεται φθόνος κατὰ τὸν Πλάτωνα,) πληρεστάτως μεταδιδούσαι τῆς αἴγλης, καὶ ἐκείναι, ὅσον χωραύσαι, δέχονται. Τοῦτο γίνεται καὶ ἐπὶ ταῖς ἑτέραις ζωῆς καὶ τῶν ἐσχάτων. Ἔστιν αὖν ἅπασιν τοῖς φωτισμένοις ἀρχὴ τοῦ φωτίζεσθαι ὁ Θεός, φύσει καὶ ὄντως κυρίως ὡς φωτὸς πηγῆ, καὶ αὐτόφως, καὶ αἷτιος πᾶσι καὶ τοῦ εἶναι, καὶ τοῦ ὄραν αὐτὸ δὴ τὸ φῶς· θέσει δὲ καὶ κατὰ χάριν θεομιμήτους κατὰ μέρος μία τῇ ἑτέρᾳ, ἢ πρώτῃ τῇ μετ' αὐτῆν, ἐν τῷ δι' αὐτῆς εἰς ἐκείνην τὴν ἑλλαμψὶν διέρχεσθαι, ὃ δὲ ἐπαχτευσθεὶς εἶπεν, ἀπὸ μεταφορᾶς τοῦ διὰ σωλήρων διερχομένου ὕδατος. Τὸ δὲ τὰ σκεῖτα ἐνεργεῖν, καὶ ἀπαύστως ἀνατετάθῃ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ εἰς ἐαυτοὺς συστέλλεσθαι πάλιν, τὸ μὲν τῇ ἐφέσει, τὸ δὲ τῇ προσοχῇ καὶ τῇ εὐλαβείᾳ, τοῦτο ἂν κληθεῖθαι θεομιμήτους ἀρετῆ. Τάξιν δὲ ὁμοίως τὴν ὡς ἄλλου ἐν ἄλλῳ διαφυλάττει· ὡς τό· Ζῆ ἐν ἐμοὶ ἡ ψυχὴ σου, ἀντὶ τοῦ, ἡ διδασκαλία σου, καὶ ἡ ταύτης μεταδόσις. Τέως δὲ τὸ μὲν θέσει ἐστὶν ἐκεῖ, τὸ δὲ συμβεβηκὸς οὐ πάνυ τι κληθεῖθαι· τὸ γὰρ συμβεβηκὸς ἐν ὑποκειμένῳ ἐστίν· ἀσύνθετα δὲ καὶ ἄλλα ἐκείνα, καὶ τὰ εἶδη αὐτῶν, ζῶαι, οὐχ ὡς ἐν ὕλῃ εἰσι. Τὴν γοῦν ὑπερτάτην διακόσμησιν αἰλοῖται οὐράνιαι οὐσίαι, τέως μετὰ Θεὸν ἀρχὴν ἠγούσιν τῆς θεογνωσίας καὶ τῆς θεομιμήσιας αὐτῶν, ὡς δι' ἐκείνων εἰς αὐτὰς διαδιδόμενης τῆς ἑλλαμψῆς· διὸ καὶ πᾶσαν ἐνεργεσίαν ἐπὶ Θεὸν μὲν ἀναφέρουσιν, ὡς εἰς ἀρχηγὸν καὶ αἷτιον, αὐτὸς δὲ μετ' αὐτὸν ἐπὶ τοὺς πρώτους, ὡς πρώτως εἰς αὐτοὺς τὰ τῆς θεομιμήσιας ἀναφαίνοντας καὶ διδάσκοντας. Λοιπὸν ἡ πρώτη τάξις, μᾶλλον τῶν ἄλλων, τὰ προσόντα ἑαυτῇ ἔχει τὸ ἐμπύριον, ὅπερ ἐστὶ τῶν σεραφίμ, τὴν τῆς σοφίας χάσιν, ἐτι δὲ καὶ τὸ γνωσιζῶν τῆς ἐπιστήμης τῶν θείων ἑλλαμψῶν, (ἡ ἐπιστήμη γὰρ πρὸς τὰ ἐπιστητὰ ἐστὶ,) καὶ τὴν τῶν θρόνων ἰδιότητα, τὸ ἀνεψυγμένην δηλονότι τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ νόησιν ἔχειν, ὃ δὲ θεοδοχία ἐστὶ τε καὶ ὀνομάζεται. Ἢ δὲ μετ' αὐτῆν τάξις μετέχει μὲν τῶν τοιοῦτων δυνάμεων, ὑφειμένως δὲ, καὶ πρὸς τὰς πρώτας ὀρωσῶσαι, δι' αὐτῶν ὡς πρώτως ἡξιομένων τῆς θεομιμήσιας ἐπὶ τὸ θεοειδὲς ὡς ἐφικτὸν ἀνάγονται· ἀναστρέφονται γοῦν ταῖς πρώταις ὡς ἱεράρχαις μετὰ Θεὸν τὰς ἰδιότητας ἐκείνων, ὧν αὐταὶ ἐν μεταουσίᾳ γίνονται.

§ IV. Ἐλεγε γοῦν ὁ ταύτην τὴν λόγον ποιούμενος, (οἶμαι δὲ, ὁ μέγας ἦν Ἱερόθεος, ἢ εἰ τις ἄλλος κατ' ἐκείνον,) ὅτι ἡ μὲν ὄρασις ἐκείνη ὑπεδείχθη τῷ προφήτῃ δι' ἐνὸς τῶν ἀγγέλων, ἀναστρέφοντι παρὰ τῆς χειραγωγίας ἐκείνου εἰς τὴν θεωρίαν ἐκείνην, καθ' ἣν ἑώρα τὰς ὑπερτάτας οὐσίας, ὡς ἐν συμβόλοις, ἑξαπτερόγους ὑπὸ Θεὸν (ὅτι μέγα ἦν τὸ τοῦ καθημένου ὑπεξηρημένον), καὶ μετὰ Θεοῦ (οὐ γὰρ ἦσαν πρὸ ἐκείνων ἑτεραι τάξεις), καὶ περὶ Θεόν, ὅτι κύκλῳ ἴστατο. Τὸ δὲ ἰδρυμένων τῶν

A supremæ cum primū auctorem suum agnoscerent, **119** pulchritudinisque ejusque desiderio tenerentur, hoc etiam assecutæ sunt, ut primæ ad divinæ potestatis atque actionis imitationem pervenirent: sequentes enim primū per ipsas illustrationem accipiunt, quemadmodum ipsæ a Deo illam accipiunt; quoniam his eam benigne et absque ulla invidia expandunt (boni enim nullo inest invidia, ut Plato ait), plenissime splendorem suum transfundentes, quamvis ipsæ tantum, quantum capiunt, accipiunt. Quod etiam reliquis ad postremas usque usque venit. Est igitur omnium quæ illustrantur illuminandi principium Deus, natura quidem et revera propria ut fons lucis, et per se lux et auctor omnibus ut et sint, et ipsum lumen videant; ex instituto autem, et secundum gratiam Dei imitatione ex parte una alteri, prima sequenti, dum per ipsam ad illam transit illustratio; hoc utique derivandi vocabulo usus per metaphoram, a canalibus per quos aqua transit. Porro quod quæ sua sunt agant, et incessanter in Deum muerant, et in semetipsi denuo colligantur, illud quidem affectu, hoc vero attentione ac reverentia, vocari possit virtus, quæ Deum imitatur. Quia et ordinem quoque ut alius in alio observat, juxta illud, Vivit in me anima tua, id est doctrina tua, ejusque communicatio. Verum quidem illud ex institute sic se habet, at non omnino per accidens ita aliquid vocari posset; nam accidens in subjecto est; sed illa sunt incomposita et materiæ expertia, speciesque illorum vitæ, non sicut in materia, sunt. Supremam igitur cœlestium intelligentiarum dispositionem reliquæ cœlestes essentiæ, huc usque post Deum divinæ cognitionis imitationesque suæ principium esse censent, quod per illas in ipsas illustratio derivetur; quapropter etiam omnem actionem suam, ad Deum quidem ut principem et auctorem referunt, deinde vero post ipsam ad primas illas mentes, tanquam quæ primæ in semetipsis divinas imitationes et exhibeant et doceant. Cæterum primus ille ordo qui seraphim est, reliquis magis in se igneam continet seu sapientiam fusionem, atque insuper scientiæ divinarum illustrationum peritiam (scientia enim ad res scribitas refertur) thronorumque proprietatem, quæ nimis Dei susceptio et est et appellatur. Ordo qui hunc inferiori gradu, et **120** cum respectu ad priores, ad deformitatem pro capto suo promoventur; post Deum acceptas ferunt proprietates istas qua-

§ IV. Aiebat itaque qui hanc solutionem tradiderat (puto autem magnum Hierotheum fuisse, vel si quis alius illi secundus sit) visionem quidem illam exhibitam prophetæ per aliquem angelum, cujus manu ductione ad istam contemplationem fuerat evehctus, in qua supremas illas essentiæ, quasi in symbolis, sex alas habentes vidit infra Deum (quoniam perquam eximia erat majestas sedentis); et juxta Deum (quia non erant alli ordines priores illis),

et circa Deum, quoniam in circuitu stabant. Quod autem ordines illi firmati essent, designat illos erga inferiora esse inflexibiles et immobiles. Ad hæc vidit eminentem verticem in medio eorum desuper firmatum, ex quorum symbolorum visionibus didicit, divinum Numen secundum omnem supernaturalem excellentiam, sine comparatione antecellere visibilem omnem et invisibilem naturam; didicit, ob omnibus insuper divinum Numen exemptum esse, inquam dominum a servis, et creatorem a creaturis: et non solum aliis, sed ne primis quidem substantiis simile existere; tum quia illud in throno ordinesque cum tremore circumstantes vidit, tum quia primos ordines vidit. Si itaque divinum Numen ne primis quidem simile existebat, quid cogitabit quis de sequentibus? Tertio quoque didicit, Deum omnium esse principium et causam, indissolubilem et immutabilem, ex qua tantum esse quam bene esse illis obtigit. Unde autem et illud dicit? Ex eo quod omnia ad ipsum spectent, omniaque ad eum tendant, ut qui benigne omnino victoriæ præmium tribuat. Quomodo post contemplationem circa Numen divinum deiformes deinde virtutes ac seraphim didicit, et non secundum ordinem ista patefacta sunt? Ac dicere liceat, quod supereminens gloria sedentis ipsum fecerit illic primum obitum figere, ac deinde, postquam id quod Domini erat medium ac ministrorum diversitatem didicerat, virtutes seraphim edoctum esse; quoniam virtutes igneæ sunt, juxta denominationem suam, uti paulo post hinc sanctus tradidit et explicuit capite 13. Didicit quoque seraphim alarum sacram fictionem, **121** quemadmodum etiam ante dixerat, mentem omnem et primos et medios et postremos ordines habere. Erat itaque illic etiam istiusmodi triplex ordo in suprema et absoluta intentione; siquidem quæ alæ solutæ apparebant. Quin et carentia pedum, et multitudo pedum eorum, ac quod duabus quidem alis absconderent ac tegerent pedes suos, duabus item aspectum facierum suarum abderent, duabus vero mediis semper moverentur, hæc, inquam, ab ipso visa ad notitiam eam adducebant, per multas quidem facies ipsi declarando vim multivagam plurimamque cernendi facultatem; per obvelationem vero, eam quam exhibent reverentiam in sublimiorum, profundiorumque mysteriorum audaci et inscrutabili investigatione (sublimiorum quidem, quia facies, profundiorum vero, quoniam pedes legunt) per continuam vero motionem, altivolantis et inaccessibilis Dei imitationis operationes. Quin et laudis illud canticum, quod a Deo incipit et in Deum desinit: *Sanctus, sanctus, sanctus* 2, propheta edocebatur ab angelo, ipsi ejusmodi sacram notitiam communicante: nam istiusmodi scientiam ipse primus a præcessoribus suis accipiens, prophetæ tradebat: ad hæc ipsum edocebat, Dei participationem quoquo modo puris expiationi

² Isa. vi, 3.

A τάξεων τὸ πρὸς τὰ κάτω ἀκλίνας δηλοῖ καὶ ἀμετακίνητον. Ἐώρα δὲ καὶ τὴν ἐξηρημένην ἀκρότητα ἐν μέσῳ τούτων ὑπεριδρυμένην· κἀντεῦθεν ἐκ τῆς διὰ τῶν συμβόλων ὁράσεως εἰς διδασκαλίαν ἀνήγετο, ὅτι ἀσυγκρίτως κατὰ πᾶσαν ὑπεροχὴν καὶ ὑπερουσίως τὸ θεῖον ὑπέγκειται πάσης ὁρατῆς καὶ ἀοράτου οὐσίας· ἐμάνθανεν, ὅτι καὶ πάντων ἐστὶν ἐξηρημένον τὸ θεῖον, ὡς δεσπότης δούλων, καὶ ποιητῆς κτισμάτων· καὶ οὐκ ἐμφορὸς, μὴ μόνον τοῖς ἄλλοις, ἀλλ' οὐδὲ ταῖς πρώταις αὐταῖς οὐσίαις· ἐκεῖνο μὲν, ὅτι τὸ μὲν ἐπὶ θρόνου ἔωρα, τὰς δὲ τάξεις μετὰ φόβου ἰσταμένας· τοῦτο, ὅτι τὰς πρώτας εἶδε τάξεις. Εἰ γοῦν ταῖς πρώταις οὐκ ἦν ἐμφορὸς τὸ θεῖον, ἐπὶ τοῖς δευτέροις τί ἂν ἐννοεῖτό τις; Καὶ τρίτον ἐμάνθανε, τὸ πάντων ἀρχὴν καὶ αἰτίαν εἶναι ἀειάλυτον τε καὶ ἀναλλοίωτον, ὑφ' ἧς καὶ τὸ εἶναι καὶ τὸ εὖ εἶναι κἀκείναις ἐστὶ. Πόθεν δὲ καὶ τοῦτο κατεμάνθανεν; ἐκ τοῦ τὰ πάντα πρὸς αὐτὸν ἀφορᾶν, καὶ πάντα πρὸς αὐτὸν ἀνατείνεσθαι, πνευματικῶς πάντη ἀποπληροῦντα τὸν ἐπινίκιον. Πῶς μετὰ τὴν περὶ τὸ θεῖον θεωρίαν, εἶτα τὰς θεοειδῆς δυνάμεις τῶν σεραφίμ κατεμάνθανε, καὶ οὐ κατὰ τάξιν ἀνήγετο; Καὶ ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι τὸ ὑπερβάλλον τῆς δόξης τοῦ καθήμενου πεποίηκε τοῦτον ἐκείσε πρώτως ἀναταθῆναι, εἶτα μεθ' ὃ ἔμαθε τὸ μέσον τοῦ δεσπότου καὶ τῶν δούλων τὸ διάφορον, ἐμυεῖτο τὰς δυνάμεις τῶν σεραφίμ, ὅτι δυνάμεις ἐμπύριοι εἰσι, κατὰ τὴν αὐτῶν ἐπωνυμίαν, ὡς μικρὸν ὕστερον ὁ ἅγιος εἶποι καὶ ὑψηγήσεται ἐν τῷ 16^ο κεφαλαίῳ. Ἐμάνθανε τὴν τῶν πτερῶν ἑξαπλῆν ἱεροπλαστίαν, ὅτι καθὼς καὶ πρότερον εἰλεγεν, ὡς πᾶς νοῦς καὶ πρώτας, καὶ μέσας, καὶ τελευταίας ἔχει τάξεις. Ἦν οὖν κἀκεῖσε ἡ τοιαύτη τρίτη τάξις ἐν τῇ ὑπερτάτῃ καὶ ἀπολύτῃ ἀνατάσει· αἱ γὰρ δύο πτέρυγες ἀπόλυτοι κατεφαίνοντο. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀπειρόπουν καὶ πολύπουν αὐτῶν, καὶ τὸ τοῖς μὲν δυοῖν πτεροῖς ἀποδιαστῆλεσθαι καὶ σκέπεσθαι τὴν ὑπὲρ τοὺς πόδας, τοῖς δὲ δυοῖν τὴν ὑπὲρ τὰ πρόσωπα θεωρίαν, τοῖς δὲ μέσοις ἀεὶ κινεῖσθαι, ταῦτα δὴ τὰ παρ' ἐκείνου ὁρώμενα εἰς γνῶσιν ἀνήγον αὐτὴν, δηλουμένης αὐτῷ διὰ τούτων, διὰ μὲν τὸ πολυπρόσωπον, τῆς πολυπόρου καὶ πολυθεάμονος δυνάμεως, διὰ δὲ τὸ σκέπεσθαι, τῆς εὐλαθείας, ἣν ἔχουσιν εἰς τὴν τῶν ὑψηλοτέρων καὶ βαθυτέρων αὐθάδη καὶ ἀνέφικτον ἔρευναν (τῶν μὲν ὑψηλοτέρων διὰ τὸ τὰ πρόσωπα, τῶν δὲ βαθυτέρων διὰ τὸ τοὺς πόδας σκέπεσθαι), διὰ δὲ τὸ ἀεικίνητον, τῆς ὑψιπετοῦς καὶ ἀκαταλήκτου θεομιμήτου ἐνεργείας. Ἀλλὰ καὶ τὴν ὑμνωδίαν ἐκείνην τὴν ἐκ θεοῦ ἀρχομένην καὶ εἰς θεὸν λήγουσαν, τὴν Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος, ἐμυσταγωγεῖτο ὁ προφήτης, τοῦ ἀγγέλου μεταδιδόντος αὐτῷ τῆς τοιαύτης ἱερᾶς γνώσεως· τὴν γὰρ τοιαύτην γνῶσιν αὐτὸς πρῶτος διὰ τῶν πρὸ αὐτοῦ δεξάμενος, τῷ προφήτῃ παρέπεμπε. Πρὸς τοῦτοις ἐδίδασκεν αὐτὸν καὶ τοῦτο, ὅτι ἡ τοῦ θεοῦ μετουσία τοῖς καθαρῶς ὁπωσοῦν καθαρῶς ἐστιν. Ἐκ τίνων δὲ τοῦτο ἐδίδασκεν; ἐξ ὧν ὁ Σεραφίμ αὐτὸν ἐκάθειρεν. Ὁ γὰρ καθαρὸς ἄλλως οὐκ ἔχει καθαίρειν, εἰ μὴ αὐτὸς πληρεστάτως ἔχει τὴν καθαρσιν. Πῶς δὲ ἐστὶ τοῖς ὁπωσοῦν καθαρῶς ἡ μετουσία τῆς θεϊκῆς

διαυγείας κάθαρσις; ὅτι ἄλλως οὐκ ἔστι μετασχεῖν τινα τοῦ θεοῦ φωτὸς, ἢ τῆς θείας καθάρσεως, εἰ μὴ γε ποσῶς ἔξω τοῦ ἐμπαθοῦς καὶ ὕλικου βύτου πολιτεύεται. Αὐτὰ γὰρ τὸ τὸν προφήτην κατανοῶναι καὶ σχετλιάσαι, ὅτι, ἀκάθαρτος ὢν, καὶ ἀκάθαρτα χεῖρα, ἔχων, καὶ μέσον ἀκαθάρτου λαοῦ κατοικῶν, εἶδε τὸν Κύριον Σαβαώθ, ὅσον μερικὴ τις κάθαρσις ἐγεγόνει τῷ λέγοντι, διὰ τοῦτο καὶ ἐν μετουσίᾳ γίνεται τῆς τελειοτέρας καθάρσεως. Αὕτη δὲ, ἡ κάθαρσις δηλαδή, ἢ μετουσία, ἐξηρημέναις αἰτίαις· οὐ γὰρ ὡς ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἡ κάθαρσις, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων εἰς πάντας τοὺς νοεροὺς νόας τελετουργουμένη, οἷον εἰ γινομένη, ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ κατὰ λόγον μυστικῆς τελετῆς, ταῖς περὶ αὐτὴν καὶ πρωτίσταις οὐσίαις ἐκφανεστέρα πῶς ἔστι· τὸ δὲ ἔστιν, ὅτι μᾶλλον ἑαυτὴν ἐκφαίνει τοῖς προσεχέσιν. Ἐπὶ δὲ τῶν δευτέρων, ἢ τῶν ἐσχάτων, ἢ καὶ ἐπὶ τῶν νοερῶν ἡμῶν δυνάμεων, κατὰ τὴν ἐκάστου τάξιν συνημμένη πῶς μᾶλλον καὶ συνεσταλμένη θεωρεῖται, πρὸς τὴν οἶον εἰς μῆκος ἀπόστασιν τῆς πρὸς τὸν θεὸν πλησιάζσεως, συνάγουσα οἷον εἰ αὕτη ἡ θεία ἔλλαμψις τὴν οἰκείαν φανέρωσιν πρὸς τὸ ἐνιαῖον καὶ ἀπλοῦν αὐτῆς ἄγνωστον. Ἄγνωστος γὰρ ἔστιν ὁ θεὸς· οὐ δὲ ἀ ποικίλων συλλογισμῶν ἀγνωσμένην ἡμῖν, ἀλλὰ κατὰ ἐνιαῖον τινὰ καὶ πρὸς τὰ καθ' ἡμᾶς καθ' ἐν καὶ καθάπαξ ἀκατάληπτον ἀγνωσίαν. Κατὰ τοῦτο λέγεται, ὅτι καὶ ἀναβάλλεται φῶς ὡς ἰμάτιον, οἷον εἰ ἀναστέλλει τὸ φῶς προνοητικῶς, ἵνα χωρητὸν τῇ ἔξει τῶν ὑποδεεστέρων γένηται, ὃ δὲ ἔλλαμπε τοῖς καθ' ἕκαστον δευτέροις διὰ τῶν πρώτων· καὶ εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, ἐκ τοῦ κρυφίου τὸ φῶς ἐμφανίζεται καὶ τοῖς ἐτέροις, ἀλλὰ διὰ τῶν πρώτων δυνάμεων. Τοῦτο γοῦν καὶ ὁ προφήτης ἐδιδάσκετο (ὅν καὶ θεολόγον φησὶν, ἢ ὡς μύστην τῶν κρυφίων, ἢ ὡς θεοῦ λόγους λέγοντα) παρὰ τοῦ ἀγγέλου τοῦ πρὸς τὸ φῶς τοῦτον ἄγοντος, ὅτι καὶ ἡ κάθαρσις καὶ πᾶσα ἐνέργεια θεία δι' αὐτῶν ἐνεργουμένη, ἂν καὶ παρὰ τούτων τισὶν ἐπιχορηγῶνται. Ἀλλ' οὐν εἰσι πρῶται οὐσίαι καὶ προσεχεῖς, δι' ὧν καὶ αὐταῖς τὰ τοιαῦτα παρὰ τοῦ θεοῦ ἐπιχορηγῶνται κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς ἐκάστου τάξεως· διὸ καὶ τὴν καθαρτικὴν ἰδιότητα, ἀλλὰ τὴν οἷον εἰ διὰ τινος πυρῶδους ἐνεργείας (εἰσὶ γὰρ καὶ ἄλλοι τρόποι καθάρσεων τοῖς σεραφίμ) ὡς καὶ τὴν ἐπωνυμίαν ἔχουσιν, εἰκότως μετὰ θεὸν ἀνατέθεικεν. Οὐδὲν οὖν ἄτοπον, εἰ καθαίρειν τὸν προφήτην ὁ σεραφίμ λέγεται. Ὅρα γὰρ καὶ ἐπὶ θεοῦ, ὅτι, παρ' ἄλλων καθαιρόμενοι, λεγόμεθα παρὰ θεοῦ καθαιρέσθαι, ἐν τῷ εἶναι τοῦτον πᾶσαν αἰτίαν καθάρσεως. Μᾶλλον δὲ ἵνα χθαμαλωτέρῳ ἐκ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας χρῆσωμαι παραδείγματι, καθάπερ ὁ καθ' ἡμᾶς ἱεράρχης, διὰ τῶν αὐτοῦ λειτουργῶν, ἦτοι διακόνων ἢ ἱερέων καθαιρῶν ἢ φωτίζων, αὐτὸς λέγεται καθαίρειν καὶ φωτίζειν, τῶν δι' αὐτοῦ καθιερωμένων τάξεων, δηλαδή χειροτονουμένων, ἐπ' αὐτὸν ἀνατιθεῖσιν τὰ τῆς οἰκείας ἐνεργείας· οὕτω καὶ ὁ τὴν καθαρτικὴν ἐπιστήμην τοῦ θεολόγου τελετουργῶν ἀγγελὸς ἐπὶ τὸν θεὸν μὲν ὡς αἴτιον, ἐπὶ δὲ τὸν σεραφίμ ὡς πρώτως τὰ τῆς καθάρσεως δεχόμενον καὶ

A esse. Unde vero hoc docebat? ex iis unde seraphim ipsum expiabat. Qui enim purus est aliter mundare non potest, nisi ipse plenus sit munditiei. Quomodo autem communicatio divinæ illustrationis quoquo modo puris est expiatio? quia non fas est aliter divinæ lucis competentem fieri, nisi quis particeps sit divinæ expiationis, et nisi quoquo modo iam a passionum materiæque sordibus sit remotus. Huc ipso enim quo propheta compungebatur ac deplorabat, se immundum esse, et immunda labia habere, et in medio populi immundi habitare, vidit Dominum sabaoth; quia ipsi hoc dicenti partialis quædam expiatio existebat, quocirca etiam particeps sit perfectioris expiationis. Porro hæc, exemplis causis, expiatio scilicet est vel participatio: neque enim ut in hominibus, sic et in rebus incorporeis et omnino spiritualibus iis mentibus perficitur efficiaturve expiatio, sed haud simplici ratione ac per modum mysticæ initiationis, iis quæ circa Deum sunt, primisque essentiis manifestior accidit: hoc autem fit, quia magis se proximis manifestat. In secundis vero, vel postremis, vel etiam spiritalibus nostris viribus, secundum 122 cuiusque ordinem quodammodo collecta magis et contracta conspicitur, dum divina illustratio pro intervallo distantiae, qua ad Deum acceditur, suam quodammodo colligit manifestationem ad ipsiusmet incognitam unitatem ac simplicitatem. Ignotus enim est Deus, non propter varietatem ratiocinationum nobis ignotam, sed secundum unam aliquam in nobis simpliciter et absolute incomprehensibilem ignorance. Secundum hoc dicitur etiam induere lumen sicut vestimentum*, ac si quodammodo lumen providentia sua cohiberet, ut ab inferioribus capi posset dum videlicet singulis sequentium illucet per primas, et, si summatum dicere oportet, ex occulto lumen manifestatur etiam aliis, sed per virtutes primas. Hoc itaque etiam propheta docebatur (quem et theologum nominat, vel ut doctorem rerum occultarum, vel ut Dei sermones proferentem, ab angelo qui ipsum ad lumen hoc adducebat, cum ipsammel expiationem, tam omnem divinam operationem per ipsas effici, quandoquidem et per ipsas hæc suppeditantur aliquibus. Sunt itaque primæ essentiae et assiduae, per quas etiam ipsis ista, secundum captum cuiusque ordinis, a Deo suppeditantur: atque adeo etiam proprietatem expiandi per igneam quasi aliquam operationem (nam et seraphim aliam quoque expiandi rationem habent), cum hoc nomen habeant, merito post Deum iis attribuit. Nihil itaque absurdi est si seraphim prophetam expiare dicitur. Adverte enim ut, dum ab aliis etiam expiamur, a Deo tamen expiari dicimur, quod is omnis expiationis causa sit. Vel potius, ut magis obvio et nostra hierarchia exemplo utar: quemadmodum apud nos pontifex dum per ministros aut diaconos aut sacerdotes expiat illuminatve, ipsemel dicitur expiare et illuminare, quod illi ordines, quos consecrat.

suas ad ipsam referant actiones; sic angelus quo-
 que qui theologum expiabat, suam expiandi scien-
 tiam Deo quidem ut causæ ascribit, seraphim vero,
 tanquam illi qui primo loco expiationem excipit
 et emittit, honorem istum sibi minime vindicans,
 et quasi ambitiose sumens (procul enim a divinis
 istiusmodi ambitio est), sed cum anglica quodam-
 modo reverentia docens ac dicens ad prophetam:
 Ejus quæ per me in te perficitur expiationis princi-
 pium quidem est Deus, quem in throno elevatum
 cernis. Hic est ipsa per se expiatio et essentia ex-
 piationis, **123** utpote essentia luminis. Hic est qui
 primas essentias, quas circa eum vides, produxit,
 et juxta se collocando continet, atque conservat
 ab immutatione et lapsu. Immutabiles autem cogi-
 tande sunt secundum essentiam, velut in immor-
 talitate, in vita, secundum quam essentia sua ha-
 bent ut sint lumen, et ad extraneas aliquas cupidi-
 tates converti nequeant. Quod enim in Deum ex-
 tendantur, id ex eorum spiritali pendet libertate:
 quod autem in hoc semper perseverant, opis est
 Dei: omnia enim Dei auxilio opus habent. Ipse
 est qui eorum alios movet ad primas eas providen-
 tiæ suæ operationes participandas, quas primi or-
 dines suscipiunt, et ad easdem iterum transfun-
 dentibus: hoc enim missionem seu legationem de-
 clarare dixit, qui hanc solutionem tradidit. Sed
 hic quidem est expiationis auctor, scilicet Deus;
 post Deum vero is qui expiationi præpositus est
 seraphim, a quo et ego explare sum edoctus. Hic
 itaque est seraphim qui per me te expiat per quem
 suas operationes ex abdito ad nos Deus ipse pro-
 duxit, qui est auctor expiationis. Hæc quidem
 sane. **us ille vir me docuit; tibi autem ipse trado,**
o Timothee, secundum imaginem quam jam tradi-
dimus seraphim et angeli; lux autem scientiæ erit,
aut alteram dictarum causarum admittere, et omni
ambiguitate liberari, quin potius posteriorem ho-
norare tanquam probabilem, vel p r te quid magis
amve ac commodius reperire, vel ab alio rerum
divinarum per te addiscere, Deo verbum suppedi-
tante, juxta illud: Dominus dabit verbum evange-
lizantibus*, conciliantibus nimirum et interceden-
 tibus divinis angelis, per quos omnis illustratio ad
 nos traducitur. Atque iterum lux erit scientiæ,
 dum vel a temetipso invenis, vel ab altero discis,
 nobis etiam angelorum, si dictu fas sit, amatoribus,
 ejuscemodi amabilem contemplationem revelare.
 Considera autem hinc patris hujus modestiam, quomodo, dum docet, etiam ex parte discere cupias.
 Elevari spiritus prophetarum prophetis subjiciuntur, secundum illam quæ evincta pervasit, re-
 etiam a Deo bono ac Salvatore nostro statutam ordinationem.

* Psal. LXXII, 12.

A ἐκπέμποντα, ἀνατίθῃσιν, οὐ περιτριζόμενος τὴν τι-
 μὴν καὶ οἷον φιλοτιμούμενος, (πόρρω γὰρ τὰ θεῖα τῆς
 τοιαύτης φιλοτιμίας,) ἀλλ' οἷον μετ' εὐλαθείας ἀγγελ-
 λικῆς ἐκδιδάσκων, καὶ λέγων πρὸς τὸν προφήτην·
 Ὅτι τῆς εἰς σὲ παρ' ἐμοῦ γινομένης καθάρσεως
 ἀρχὴ μὲν ἐστὶν ὃν ὄρας ἐπὶ τοῦ ἐπιημένου θρόνου
 Θεόν. Οὗτος αὐτοκάθαρός ἐστι καὶ οὐσία καθάρσεως,
 ὡς οὐσία φωτός. Οὗτος ὁ καὶ τὰς πρώτας οὐσίας ἄς
 περὶ αὐτὸν θεωρεῖς παραγαγὼν, καὶ τῇ περὶ αὐτὸν
 ἰδρύσει συνέχων, καὶ διατηρῶν πρὸς ἀτρεψίαν καὶ
 ἀμεταπτώσιαν. Ἀτρέπτους δὲ δεῖ νοεῖν αὐτοὺς κατ'
 ἐκείνο καθ' ὃ εἰσιν, οἷον τὸ ἀθάνατον εἰς τὴν ζωὴν,
 καθ' ἣν οὐσίονται εἰς τὸ εἶναι φῶς, καὶ εἰς τὸ μὴ
 τρέπεσθαι εἰς ἐκφύλους τινὰς ἐπιθυμίας. Τὸ μὲν γὰρ
 εἰς Θεὸν ἀνατετάσθαι τῆς αὐτῶν ἐστὶ νοερᾶς προαι-
 ρέσεως· τὸ δὲ εἰς θεὸν περὶ τοῦτο διαρκεῖν τῆς ἀντι-
 λήψεως ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· πάντα γὰρ δεῖται Θεοῦ βοη-
 θείας. Αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τοὺς ἄλλους κινῶν ἐπὶ τὰς
 μετουσίας τὰς πρώτας τῶν αὐτῶν προνοητικῶν ἐνερ-
 γειῶν, ἄς αἱ πρώται τάξεις δέχονται, καὶ πάλιν
 αὐτὰς εἰς τὸ μεταδιδόναι· τοῦτο γὰρ δηλοῦν καὶ τὴν
 ἀποστολὴν, ὃ τὴν λύσιν λέγων ἐδίδασκεν. Ἄλλ' οὗτος
 μὲν ἐστὶν ὁ τῆς καθάρσεως αἰτίος, ὁ Θεὸς δηλονότι,
 μετὰ δὲ Θεὸν ἱεράρχης τῆς καθάρσεως, ὁ σεραφίμ,
 παρ' οὗ καὶ γὰρ τὸ καθαίρειν ἐμυθήθη. Οὗτος οὖν ἐστὶν
 ὁ σεραφίμ, ὁ δι' ἐμοῦ σε καθαίρων, δι' οὗ περὶ ὁ θε-
 μιουργὸς τῆς καθάρσεως ὁ Θεὸς, τὰς οικείας ἐνερ-
 γείας ἐκ τοῦ ἑαυτοῦ κρυφίου εἰς ἡμᾶς προήγαγε.
 Ταῦτα μὲν ἐκείνος ὁ ἱερός ἀνὴρ ἐδίδασκέ με· σὺ δὲ,
C ὦ Τιμόθεε, ἐγὼ μεταδίδωμι, κατὰ τὴν εἰκόνα ἣν
 ἀρτίως ἐλέγομεν τοῦ σεραφίμ καὶ τοῦ ἀγγέλου· τῆς
 σῆς δ' ἂν εἴη συνέσεως, ἢ θατέραν τῶν εἰρημένων
 δυοῖν αἰτιῶν δεξασθαι, καὶ ἀπολυθῆναι τῆς ἀπορίας
 καὶ μᾶλλον τὴν ὑστέραν τιμῆσαι ὡς τὸ εὐλογον ἔχου-
 σαν, ἢ παρ' ἑαυτοῦ τι συγγενέστερον καὶ ἀρμυδιώ-
 τερον ἐξευρεῖν, ἢ παρ' ἐτέρου πεπαιδευμένου τὰ θεῖα
 μαθεῖν, Θεοῦ δίδοντος βῆμα, κατὰ τὸ· Κύριος δώσει
 βῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις, προξενούντων δηλαδὴ
 καὶ μεσιτευσόντων καὶ τῶν θεῶν ἀγγέλων, δι' ὧν
 πᾶσα Ἑλλαμῆς εἰς ἡμᾶς διαπορθμεύεται. Καὶ πάλιν
 τῆς σῆς εἴη ἐπιστήμης, ἐν τῷ ἢ ἀφ' ἑαυτοῦ ἐξευρεῖν,
 ἢ παρ' ἐτέρου μαθεῖν, ἀνακαλύψαι καὶ ἡμῖν τὴν
 τοιαύτην ἔραστὴν θεωρίαν, ὡς φιλαγγέλοις, εἰ οἷον
 τέ ἐστιν. Ὅρα δ' ἐντεῦθεν τὸ τοῦ πατρὸς μέτριον,
D πῶς διδάσκων, καὶ ἐκ μέρους ζητεῖ μαθεῖν· καὶ
 πνεύματα γὰρ προφητῶν προφήταις ὑποτάσσονται,
 κατὰ τὴν διήκουσαν ἐπὶ πᾶσιν εὐταξίαν παρὰ τοῦ
 ἀγαθοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν νομοθετουμένην.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

124 CAPUT XIV.

Τι σημαίνει ὁ παραδεδομένος ἀγγελικὸς ἀριθμὸς.

Quid significet traditus angelorum numerus.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ex Danielis cap. vii, 10, docet, maximam esse angelorum numerum, qui licet proprie quidem non sit infinitus, sed limitatus, major tamen sit et ab hominibus comprehendi possit, solique Deo cognitus, et rerum omnium corporearum numerum excedat.

Καὶ τοῦτο ἂν ἄξιον, ὡς οἶμαι, νοεράς ἐπιστάσεως, ἂν δὲ τῶν λογίων ἢ περὶ τῶν ἀγγέλων παράδοσις χιλίας χιλιάδας εἶναι φησι, καὶ μυρίας μυριάδας, τοὺς παρ' ἡμῖν ἀκροτάτους τῶν ἀριθμῶν εἰς ταυτοὺς ** ἐπανακυκλοῦσα, καὶ πολλαπλασιάζουσα, καὶ διὰ τούτων ἐναργῶς ἐμφαίνουσα, τὰς ἡμῖν ἀναριθμήτους τῶν οὐρανίων οὐσιῶν διατάξεις. Πολλὰ γὰρ εἰσιν αἱ μακάριαι στρατιαὶ τῶν ὑπερκοσμίων νοῶν, τὴν ἀσθενῆ καὶ συνισταμένην ὑπερβηκυλαί τῶν καθ' ἡμᾶς ὕλαων ἀριθμῶν συμμετρίαν, καὶ πρὸς μόνην γνωστικῶς ὀριζόμεναι τῆς κατ' αὐτάς ὑπερκοσμίου καὶ οὐρανίας νοήσεως καὶ ἐπιστήμης, τῆς πανολβίως αὐταῖς δωρουμένης ὑπὸ τῆς θεαρχικῆς καὶ ἀπειρογνώστου σοφοποιίας, τῆς πάντων ὁμοῦ τῶν ὄντων ὑπερουσίως οὐσίας ἀρχῆς, καὶ αἰτίας οὐσιοποιού, καὶ συνεκτικῆς δυνάμεως, καὶ περιεκτικῆς ἀποπερατώσεως.

Equidem et hoc spiritali commentatione figuram censeo, ut eloquiorum de angelis traditio milles eorum esse milia dicat, deciesque milles dena milia 2, summos illos quos adhibemus numeros, in seipsum glomerando ac multiplicando, quo per hos aperte declararet celestium essentiarum ordines a nobis annumerari non posse. Multi namque sunt beati supermundanarum mentium exercitus, qui infirmam et contractam materialium nostrorum numerorum rationem penitus excedunt, sciteque deserviunt a sola ipsorum supermundiali celestique intelligentia scientiaque, quæ illis abundantissime conceditur a Dei principali et infinitorum conscia creatrice sapientia, quæ superessentialiter omnium simul rerum et principium, et causa substantialis, et continens virtus et complectens determinatio existit.

ADNOTATIONES CORDERII.

Ex hoc capite sanctus Thomas in prima parte, q. 50, artic. 3, probat angelos, cum longe perfectiores sint corporalibus creaturis, in maxima quadam multitudine esse, omnem materialium multitudinem excedentes. Et hujus rei ratio est, quia, cum perfectio universi sit illud quod precipue Deus intendit in creatione rerum, quanto aliqua sunt magis perfecta, tanto in majori excessu a Deo creata sunt. Sic autem in corporibus attenditur excessus secundum multitudinem, ita in rebus incorporeis potest attendi excessus secundum multitudinem. Videmus autem corpora incorruptibilia, quæ inter corpora perfectiora sunt, quodammodo sine comparatione quoad multitudinem excedere corpora corruptibilia (nam tota sphaera activorum et passivorum est quid modicum respectu corporum celestium). Unde ratio consonum est substantias immateriales excedere secundum multitudinem substantias materiales, atque sine comparatione.

Verum hoc verba Dionysii non concludunt, sed tantum angelorum multitudinem numerari a nobis non posse quavis numeri multiplicatione, qua in rebus corporeis numerandis uti consuevimus, ut centenario, millenario, etc. Hoc enim significat, cum ait: Πολλὰ γὰρ εἰσιν αἱ μακάριαι στρατιαὶ τῶν ὑπερκοσμίων νοῶν, τὴν ἀσθενῆ καὶ συνισταμένην ὑπερβηκυλαί τῶν καθ' ἡμᾶς ὕλαων ἀριθμῶν συμμετρίαν. Multi namque sunt beati supermundanarum mentium exercitus, qui infirmam et contractam materialium nostrorum numerorum rationem penitus excedunt, id est brevem et parvum numerum, quo ad numerandas res nitimur. Non ergo de rebus numeratis, sed de numero ipso loquitur. Concedit tamen, ipsismet angelis notam esse suam multitudinem, pro lumine sibi a Deo concessam.

Nota, locum Danielis cap. vii, 10, ad quem alludit in Vulgata lege: **Milia 125 milia ministrabant ei, et decies milia et centena milia assistebant ei.** Septuaginta: **Χιλίας χιλιάδες**, id est, milles milia, sive milia, puta decies centena milia, id est plurima milia angelorum ministrabant Deo, assignando nimirum numerum certum pro incerto: **καὶ μυρίας μυριάδες**, id est, decies milles dena milia, sive centum miliones, id est, plurima myriades, assistebant ei. Tertullianus contra Praxeam legit: **Milles centena centena milia assistebant ei, et milies centena milia apparebant ei.** Unde Cyrillus Hierosolymitanus, Catechesi 15, notat longo plures esse angelorum myriades; Danielem tamen has tantum assignare, quia majorem numerum, quem homines mente concipere possent, exprimere nequit. Sensus ergo est, quasi diceret: Plurimi et quasi innumerabiles angeli assistebant ei, ut hic accipit etiam Dionysius, et observat Cornelius Dan. vii.

Adverte hic differentiam inter assistere et ministrare; quia assistere est, faciem Dei contemplari; et sic assistunt omnes boni angeli. Item assistere est, immediate recipere illuminationes a Deo; et sic tantum assistunt tres primi ordines. Item assistere est, appropinquare Deo, et extraneum esse ab exteriori mundatione; et sic assistunt quatuor primi ordines. Ministrare vero, est ministrare pro temporis opportunitate, vel operari secundum officium. Est enim ministerium nuntii et officii.

P Dan. vii.

VARIE LECTIONES.

** Εἰς ταυτῆν, M. quod sequitur Sc.

Dignem censeat spiritali indagazione, quæ videli-
cet, ut ante dicebamus, rebus spiritalibus conve-
niat, vel quæ spiritali mente coordinet, ac digerat
ill, quod in Scripturis de numero angelorum trad-
itur. Invenimus igitur et duodecim legiones ange-
lorum, quas, et his plures, Dominus a Patre suo
posuit postulare ¶, et in acie collocare ad insula-
tores repellendos. Exiguus utique hic numerus, ad
Danielis visionem convatus, quoniam millia millium,
et decies millies dena millia Deo assistebant. Legio
autem ordo est constans aliquot (hac voce nimi-
rum a verbo *lego* et *colligo* derivata) ; quem si ex
centum constare dixerimus, nihil hoc ad tot millia
myriadesque ; quinimo si ex mille collectum dixe-
rimus, nihil hoc adhuc ad decies millies toties
multiplicata. De duodecim quidem legionibus alius
aliud forte afferat sublimius quid ac sapientius,
juxta gratiam a bono Deo ac Salvatore nostro Jesu
Christo communicatam ; nobis autem impræsenti-
am, si oporteat me quoque ad hæc aliquid ad-
dere, videtur Scriptura sacra magnæ humanitatis
ac benevolentiae indicium exhibere. Etsi enim un-
decim erant parati succurrere, Petro quasi duce ;
attamen benignitas magni Dei ac Salvatoris nostri
Jesu Christi, quæ omnem superat orationem, quo-
dammodo effusa perditum quoque sociale illum,
cujus adhuc sollicitè curam gerit, iis annumerat,
et pro unoquoque horum legionem angelorum se
petere posse dicit, tum ut etiam magis angelorum
multitudinem, ac postulantis magnificèntiam **126**
et divinitatem declararet. Cui enim alteri tot un-
quam succurrerunt ? De his quidem alius est sermo :
hic vero sanctus de mille millibus et decies mille
decem millibus ait, Scripturam sacram ac divinam
summos illos qui apud nos sunt, numeros, millia
videlicet et dena millia, se semetipsos glomerasse
ac multiplicasse, ac per hoc aperte declarasse, cæ-
lestium ordinum coordinationes id est cælestium
virtutum supposita, a nobis annumerari non posse.
Nobis autem dixi innumerabiles esse, quoniam licet
nobis ignoti sint, non tamen omnino natura infiniti
sunt, sed eorum multitudo est determinata. Nuper
etiam quidam e sapientibus nostris (Psellus is erat,
scientificæ et logice regula dialecticorum utens, ac
demonstrans, illa quæ principio viciniora sunt,
minora quidem esse secundum quantitatem, sed
majorem virtutem habere), assererat, angelos, ut
Deo propinquiores, pauciores esse hominibus, qui
sigillatim semper nascuntur et moriuntur, quem-
admodum videlicet quoque numerus ad unitatem
accedens, minor est remotiori. Verum Didymus ille
cæcus alio quodam loco reperitur dicere, nona-
ginta novem oves esse angelos, unam autem quæ

¶ Matth. xxv, 53.

(19) Vide Schol. S. Maximi to. n. II, cap. 14.

ἄξιον ὑπολαμβάνει ζητήσεως νοερῆς, οἷον, ὁ καὶ
πρώην ἐλέγομεν, ἀνηκούστος τοῖς νοεροῖς, ἢ νοερῶ
νοῖ διαικουμένης καὶ δευθετουμένης τὴν περὶ τοῦ
ἀριθμοῦ τῶν ἀγγέλων ἐν τοῖς λογιῶις παράδοσιν.
Εὐρίσκωμεν γοῦν καὶ δώδεκα λεγεῶνας ἀγγέλων, ὡς
καὶ πλέον τούτων τὸν Κύριον δύνασθαι ζητῆσαι τὸν ἴδιον
Πατέρα, καὶ παραστῆσαι εἰς τὴν τῶν ἐπιηραζόντων
ἀποτροπὴν. Ὀλίγος γοῦν οὗτος ὁ ἀριθμὸς πρὸς τὴν
τοῦ Δανιὴλ ὄρασιν, ὅτι χίλια χιλιάδες, καὶ μύρια
μυριάδες τῷ Θεῷ παριστῆκισαν. Ὅ γὰρ λεγιῶν
τάγμα ἐστὶν ἐκ τόσων συγχείμενον (ἐκ τοῦ λέγω,
τὸ συλλέγω ἐτυμολογούμενον), ὅπερ, εἰ ἐξ ἑκατὸν
συγχεῖσθαι εἴποιμεν, οὐδὲν πρὸς τὰς τόσας χιλιάδας
καὶ μυριάδας ἢ εἰ δὲ καὶ ἐκ μυρίων συλλέγεσθαι
εἴποιμεν, οὐδὲν πάλιν τοῦτο πρὸς τὸν κατὰ τὰ μύρια
πολλαπλασιασμόν. Περὶ μὲν τῶν δώδεκα λεγιῶνων
ἄλλος μὲν ἄλλο τι εἴποι τυχὸν ὑψηλότερον καὶ σο-
φώτερον, κατὰ τὴν διδομένην παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ
καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ χάριν ἢ γοῦν ἐμοὶ
πρὸς τὸ παρὸν καταφαίνεται, εἰ χρῆ τι καὶ ἐμὲ τολ-
μῆσαι πρὸς ταῦτα, ὅτι μεγάλης φιλανθρωπίας ἐν-
δειξιν ἔχει τὸ ἱερὸν λόγιον. Εἰ γὰρ καὶ ἑνδεκα ἦσαν
οἱ δῆθεν ἐτοιμαζόμενοι βοηθεῖν, τοῦ Πέτρου οἷον προ-
μαχοῦντος, ἀλλ' οὖν ἡ πάντα λόγων νικῶσα τοῦ με-
γάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ φι-
λανθρωπία, οἷον ἐξεχομένη καὶ τοῦ ἑταίρου, καὶ
ἔτι κηδεμονικῶς πρὸς ἐκεῖνον ἔχουσα, τὸν ἀπολωλότα
τούτοις συναριθμῆι· καὶ καθ' ἓνα τούτων λεγιῶνα
ἀγγέλων ζητῆσαι λέγει δύνασθαι ἢ εἰ δὲ πλέον εἰς
ἐνδειξιν τοῦ τῶν ἀγγέλων πλήθους, καὶ τῆς τοῦ αἰτη-
σομένου μεγαλειότητος καὶ θεότητος. Τί νι γὰρ ἑτέρω
τόσοι βοηθηθήκασιν πώποτε ; Περὶ μὲν τούτων ἕτερος
λόγος· περὶ δὲ τῶν χιλίων χιλιάδων καὶ μυρίων μυ-
ριάδων φησὶν ὁ ἅγιος, ὅτι τοὺς παρ' ἡμῖν ἀκροτά-
τους ἀριθμοὺς, τὸν χίλια θηλαδὴ καὶ τὸν μύρια, εἰς
ἑαυτοὺς ἐπανεκύκλωσε καὶ ἐπολλαπλασίωσεν ἡ ἱερὰ
καὶ θεῖα Γραφή, καὶ διὰ τούτου ἐναργῶς καὶ φανε-
ρῶς ἐνέφηνε καὶ παρέδειξε τὰς ἡμῖν ἀναριθμήτους
τῶν οὐρανίων ταγμάτων διατάξεις, θηλονότι τὰς τῶν
οὐρανίων δυνάμεων ὑποστάσεις. Ἡμῖν δὲ εἶπον ἀνα-
ριθμήτους, ὅτι, εἰ καὶ ἡμῖν ἀγνωστοὶ εἰσιν, οὐ πάν-
τως ἀπειροὶ καὶ τῇ φύσει, ἀλλὰ πεπερασταὶ τὸ
πλῆθος αὐτῶν. Τέως δὲ περὶ τούτων τις ἐκ τῶν καθ'
ἡμᾶς σοφῶν (ὁ Ψελλὸς οὗτος ἦν, ἐπιστημονικὴν καὶ
λογικὴν ποιούμενος τὴν ἀπόδειξιν, καὶ κανόνι χρώ-
μενος διαλεκτικῶ, ὅτι τὰ τῇ ἀρχῇ πλησιάζοντα ἐλάτ-
τονα μὲν εἰσι τῷ ποσῷ, μείζονα δὲ τὴν δύναμιν
ἔχουσι) τῶν ἑκασταχοῦ καὶ ἀεὶ γινομένων καὶ ἀπο-
γινομένων ἀνθρώπων ἐλάττους εἶπε τοὺς ἀγγέλους,
ὡς τῷ Θεῷ πλησιάζοντας ὡς περ ἀμέλει καὶ ὁ
πλησιάζων ἀριθμὸς τῇ μονάδι τοῦ πόρρω ἐλάττων
ἐστίν. Ὅ δὲ γε Δίδυμος ὁ τυφλὸς ἀλλαχοῦ εὐρηται
λέγων, τὰ μὲν ἐννενηκοντα καὶ ἐννέα πρόδοτα εἶναι

τοὺς ἀγγέλους, τὸ δὲ ἐν τῷ ἀπολωλὸς, ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους. Πολλὰ γάρ εἰσιν αἱ μακάριαι στρατιαὶ τῶν οὐρανίων δυνάμεων, ὑπερβεβηκυῖαι καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς τῶν μετὰ ὕλης φαινομένων νομισμάτων τυχόν ἢ ἐτέρων εἰδῶν ἀριθμῶν συμμετρίας, τὴν ἀσθενῆ λέγω καὶ συνεσταλμένην * οὐ γὰρ τοσοῦτόν ἐστι τὸ τῶν ἀριθμουμένων πλῆθος, ὥστε πάντα διαρκεῖν εἰς τὸ ἀριθμεῖσθαι, καὶ ἐπ' ἀπειρον τὴν ἀπαριθμῆσιν γίνεσθαι· διὰ γὰρ τὴν τοιαύτην περὶ τῶν ἀριθμῶν ἀσθένειαν ἐπενοήθησαν τὰ μέτρα καὶ οἱ σταθμοί, ὡς ἀνὸς ἀριθμὸς συσταλείη εἰς συμμετρίαν τινὰ κατὰ τὴν ἡμέτεραν δύναμιν. Εἰ οὖν παρ' ἡμῶν οὐχ ὀρίζονται καὶ τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως, παρ' αὐτῆς δὲ τῆς οὐρανίας ὀρίζονται, πλὴν οὐ μαθηματικῶς, ἀλλὰ γνωστικῶς, οἰοῦναι τὸ πόσος τῶν οὐρανίων στρατιῶν ὑπάρχει ὁ ἀριθμὸς, παρὰ πάσης νοῦν νοήσεως καὶ ἐπιστήμης ὀρίζονται, τῆς δωρομένης πανευκλεῶς τοῖς ἀγγέλοις ὑπὸ τῆς ζωαρχικῆς ἀπειρογνώστου αὐτοσοφίας, καὶ σοφίαν ἐν τοῖς ἄλλοις ποιούσης, τῆς πάντων τῶν ὄντων ὑπερουσίως ἀρχῆς καὶ αἰτίας, καὶ δυνάμειος δημιουργικῆς τῶν ἐτέρων οὐσῶν, καὶ συνεκτικῆς, καὶ ἀποπερατώσεως περιεκτικῆς, δηλονότι ἀποπερατοῦ καὶ ὀρίζει τὰ πάντα, οὐ μὴν δὲ ἐστὶν ὡς πέρας τινός, ὡς ἡ στιγμή τῆς γραμμῆς, ἢ ὡς ἡ γραμμὴ τῆς ἐπιφανείας, ἢ ὡς ἡ ἐπιφάνεια τοῦ σώματος· ταῦτα γὰρ τὰ πέρατα ἐντὸς τῶν περατουμένων εἰσὶ, καὶ οὐ περιέχουσι τὰ περατούμενα· οὐδὲ γὰρ δύνασαι νοῆσαι περατούμενον δίχα πέρατος. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν τόπον ὁ Ἀριστοτέλης φησὶ πέρας τοῦ περιέχοντος, ὡς μὴδὲν ἔχοντος περιέχειν τοῦ πέρατος τὸ οὐπερ πέρας ἐστίν, ἀλλ' ἅμα τῷ περατουμένῳ ὄντος λέγεται τὸ πέρας καὶ τὸ εἶδος ὡς περατοῦν καὶ ὀρίζει τὴν ὕλην. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ σὺν τῇ ὕλῃ φαίνεται. Ἀλλ' ὁ Θεὸς περάτωσις πάντων λέγεται, ἀλλ' ἐξηρημένως καὶ περιεκτικῶς, ὡς δημιουργὸς καὶ ὑπὲρ πάντα καὶ ὢν καὶ πιστευόμενος. Τέως δὲ ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις καὶ συνεκτικὴ καὶ περιεκτικὴ ἐστὶ· συνεκτικὴ τῇ προνοίᾳ, περιεκτικὴ δὲ τῷ ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα καὶ εἶναι καὶ λέγεσθαι.

A perierat, esse nos homines. Multi enim beati sunt exercitus caelestium virtutum, qui nostrorum in materia apparentium numeris formarumve atiarum, infirmam, inquam, et contractam numerorum rationem excedant: non enim tanta est numerorum multitudo, ut omnia possint numerari, et in infinitum annumeratio extendi; nam propter ejusmodi circa numerum imbecillitatem excogitatae sunt mensurae et lanceae, ut numerus proportionis quaedam secundum vires nostras contraheretur. Etsi itaque a nobis et humana intelligentia non definiantur, a caelesti tamen intellectu comprehenduntur, non quidem mathematico, sed scienter, v. g., quantum sit exercituum caelestium numerus et a quali definiatur intelligentia scientiaque, quae angelis illustri modo conceditur a vitae principali inferiorum conscia per se sapientia sapientiae in aliis creatrice, quae superessentialiter rerum omnium et principium et causa, caeterarumque essentialium virtus creans et continens et complectens determinatio existit, ita nimirum ut terminet ac definiat universa, non tamen sit eujusquam terminus, velut punctum lineae, vel ut linea superficiei, vel ut superficies corporis: hi enim termini in rebus terminatis sunt, neque res terminatas continent; siquidem non potest quidquam intelligi determinatum sine termino. Quocirca etiam Aristoteles locum ait terminum esse continentis, ita ut nihil, cujus terminus est, continere possit terminum, sed simul cum re terminata dicatur terminus et species quasi terminare ac desulere materiam. Sed et hoc ipsum simul una cum materia apparet. Caeterum Deus omnium quidem terminatio dicitur, at per excellentiam et complexum, tanquam Conditor et super omnia existens et creditus. Hoc itaque modo Dei vis et continens est et complectens: continens, providentia; complectens vero, ut supra res omnes et est et praedicatur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Τίτες αἱ μορφωτικαὶ τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων εἰκόνες, τί τὸ πυρῶδες, τί τὸ ἀνθρωποειδές, τίτες οἱ ὀφθαλμοί, τίτες αἱ ῥίνες, τίνα τὰ ὦτα, τίνα τὰ στόματα, τίς ἡ ἀψή, τίνα τὰ βλέφαρα, τίτες αἱ ὀφρύες, τίς ἡ ἀκμή, τίτες οἱ ὀδόντες, τίτες οἱ ὦμοι, τίτες αἱ ὠλένας καὶ αἱ χεῖρες, τίς ἡ καρδία, τίνα τὰ στήθη, τίνα τὰ νῶτα, τίτες οἱ πόδες, τίνα τὰ πτερὰ, τίς ἡ γυμνότης, τίς ἡ ἀμφιασις, τίς ἡ λαμπρὰ ἐσθῆς, τίς ἡ ἱερατικὴ, τίτες αἱ ζώναι, τίτες αἱ ῥάβδοι, τίνα τὰ δόρατα, τίτες αἱ κέλυκες, τίνα τὰ γεωμετρικὰ^α σχοινία, τίτες οἱ ἀνεμοί, τίτες αἱ νεφέλαι, τίς ὁ χαλκός, τί τὸ ἤλεκτρον, τίτες οἱ χοροί, τίτες οἱ κρότοι, τίτες αἱ χροαὶ τῶν διαφόρων λίθων, τί τὸ λευκοειδές, τί τὸ βοοειδές, τί τὸ ἀετοειδές, τίτες οἱ ἰπποί, τίτες αἱ διαφοραὶ τῶν ἰσπελιῶν χρωμάτων, τίτες οἱ ποταμοί, τίνα τὰ ἄρματα, τίτες οἱ τροχοί, τίς ἡ λεγομένη χαρὰ τῶν ἀγγέλων.

CAPUT XV.

D Quae sint formatae imagines virtutum angelicarum, quid ignis, quae humana species, qui oculi, quae nares, quae aures, quae ora, quis tactus, quae palpebrae, quae supercilia, quae pubertas, qui dentes, qui humeri, quae ulnae, quae manus, quod cor, quod pectus, quod dorsum, qui pedes, quae ala, quae nuditas, quod indumentum, quae lucida vestis, quae sacerdotulus, quae zona, quae virgula, quae hasta, quae securae, qui funes geometrici, qui venti, quae nubes, quod pes, quod electrum, qui chori, qui pluvius, qui colores diversorum lapideum, quae forma leonis, quae figura bovis, quae species aquilae, qui equi, quae differentiae colorum equinorum, qui fluvii, qui currus, quae rotae, quodnam gaudium dicatur angelorum.

VARIÆ LECTIONES.

* Οἱ πλέκεις καὶ τὰ γεωμετρικὰ καὶ τεκτονικὰ σκευή.

SYNOPSIS CAPITULI.

I. Angeli respectu diversorum præsent et subsunt. II. In quibus et ad quid ignis in Scripturis celebreur. Ignis proprietates. III. Quid kanna forma in cælestibus denotet, quid sensuum facultates. Quid vulpebræ, cilia, dentes et ceteræ partes corporis; quid pennæ, quid nuditas. IV. Quid vestes diversæ significant, quæ d' zeme. V. Quid secures et diversa instrumenta. VI. Cur angeli ventis comparantur, cum nubibus. VII. Quid as, electrum et lapides dixerit. VIII. Quid forma leonis, quid bovis, quid aquilæ, quid equorum diversorum, quid ira, quid concupiscentia. IX. Quia flumina et rotæ denotent, quid currus, quid rotarum revolutiones. De cælesti quædam.

§ I.

Agendam deinceps, si libet, mentis aciem laxantes, a sublimi, quæ angelos decebat, contemplandi contentione ad dividuam ac multiplicatam multiformis angelicarum efformationum diversitatis latitudinem descendentes, rursum ab eis, cum ab imaginibus, ad cælestium mentium simplicitatem relexendo revertamur. Illud autem tibi **128** ante cognitum esse velim, dum sacrosanctis mysticarum quæ formantur imaginum sensibus anagogicis, eadem cælestium quandoque essentialium distributiones præesse sacris, atque iterum subsesse novissimæque sacris præsidere, primæque sublimi, denique, ut dictum est, cum primæ tum mediæ tum postremæ virtutibus pollere significantur, istiusmodi modo explicandi absurdam nullam rationem introduci. Nam siquidem gubernari aliquas a prioribus diceremus, easque has ipsas exinde gubernare, prioresque, quæ novissimas sacris imbuunt, imbuti denovo ab illis ipsis quas imbuerunt; utique absurda plane confusionisque plenissima res ista foret. Sin autem sacris illas et erudire et erudiri dicimus, non tamen easdem aut ab iisdem, sed earum singulas instrui quidem a prioribus, instruere vero posteriores, haud incongrue quis dixerit, sacras illas quæ in eloquiis formantur imagines, easdem aliquando posse cum primis tum mediis tum ultimis virtutibus proprie simul vereque accommodari. Quare tam illa in anteriora se convertens intentio, quam circum semetipsas constans volutatio, virtutisque custodia propriarum, nec non earumdem, per communicantem se inferioribus processum, providæ virtutis participatio cunctis profecto cælestibus intelligentiis verissime competit, licet quid eminenter aliis et universim, ut sæpe dictum, aliis vero ex parte ac remisse.

Φέρει δὴ λοιπὸν, ἀναπαύοντες ἑμῶν, εἰ δοκεῖ, τὸ νοερὸν ὄμμα τῆς περὶ τὰς ὑψηλὰς ²¹ θεωρίας ἀγγελολοπετοῦς συντονίας, ἐπὶ τὸ διαίρετόν καὶ πολυμερές πλάτος τῆς πολυειδοῦς τῶν ἀγγελικῶν μορφοποιῶν ποικιλίας καταβάνας, πάλιν ἀπ' αὐτῶν ὡς ἀπ' εἰκόνων ἐπὶ τὴν ἀπλότητα τῶν οὐρανίων ἀναλυτικῶς ἀνακάμπωμεν. Ἔστω δέ σοι προδιεγνωσμένον, ὡς αἱ τῶν ἱεροτύπων εἰκόνων ἀνακαθάρασις, τὰς αὐτὰς ἐσθ' ὅτε τῶν οὐρανίων οὐσιῶν διακοσμησεὶς ἱεραρχούσας ἐμφαίνουσι, καὶ αὐθις ἱεραρχουμένας, καὶ τὰς ἐσχάτας ἱεραρχούσας, ἱεραρχουμένας τε τὰς πρώτας, καὶ τὰς αὐτὰς, ὡς εἴρηται, πρώτας τε καὶ μέσας καὶ τελευταίας ἐχούσας δυνάμεις, οὐδενὸς ἀτόπου λόγου παρεισαγημένου, κατὰ τὸν τοιόνδε τῶν ἀναπτύξεων τρόπον. Εἰ μὲν γὰρ ἱεραρχεῖσθαι τινὰς ὑπὸ τῶν προτέρων λέγομεν ²², εἶτα τῶν αὐτῶν ἱεραρχούσας, καὶ τὰς προτέρας αὐθις ἱεραρχούσας τῶν τελευταίων ἱεραρχεῖσθαι πρὸς αὐτῶν ἐκείνων τῶν ἱεραρχουμένων, ὄντως ἀτοπία τὸ πρᾶγμα, καὶ συγχύσεως πολλῆς ἀνάμεστον. Εἰ δὲ τὰς αὐτὰς ἱεραρχεῖν τε καὶ ἱεραρχεῖσθαι λέγομεν, οὐκέτι δὲ τῶν αὐτῶν, ἢ πρὸς τῶν αὐτῶν, ἀλλ' αὐτὴν ἐκάστην ἱεραρχεῖσθαι μὲν ὑπὸ τῶν προτέρων, ἱεραρχεῖν δὲ τῶν τελευταίων, οὐκ ἀπεικόντως ἂν τις φαίη, τὰς ἐν τοῖς λόγοις ²³ ἱεροπλάστους μορφώσεις, τὰς αὐτὰς ἐσθ' ὅτε δύνασθαι, καὶ πρώταις καὶ μέσαις καὶ τελευταίαις δυνάμεσιν οἰκείως καὶ ἀληθῶς περιτιθέσθαι. Καὶ τὸ πρὸς τὸ ἀναντες οὖν ἐπιστρεπτικῶς ἀνατείνεσθαι, καὶ τὸ περὶ αὐτὰς ἀρρέπῶς εἰλεῖσθαι, τῶν οἰκείων οὐσας φρονητικὰς δυνάμεις, καὶ τὸ τῆς περὶ τὰ ²⁴ δεύτερα κοινωνικῆ προόδου τῆς προνοητικῆς αὐτὰς ἐν μεθέξει δυνάμειος εἶναι, τασαὶς ἀφευδῶς ἀρμόσει ταῖς οὐρανίαις οὐσίαις, εἰ καὶ, ταῖς μὲν ὑπερκειμένως καὶ ἁλικῶς (ὡς πολλάκις εἴρηται), ταῖς δὲ μερικῶς καὶ ὑφειμένως.

§ II.

Cæterum initium sermonis faciendum, et quærendum in priua mysticarum figurarum explanatione, quare theologia præ cæteris fere sacram illam igneam descriptionem comprobasse reperiat. Siquidem comperias eam non solum rotas igneas formare, verum etiam ignita quædam animalia;

Ἄριτόν δὲ τοῦ λόγου, καὶ ζητητέον ἐν πρώτῃ τῶν τύπων ἀνακαθάρασι, δι' ἣν αἰτίαν ἡ θεολογία σχεδὸν παρὰ πάντας ²⁵ εὐρίσκειται τιμῶσα τὴν ἐμπυριων ἱερογραφίαν. Εὐρήσεις γοῦν αὐτὴν οὐ μόνον τροχοῦς πυρῶδεις διαπλάττουσαν, ἀλλὰ καὶ ζῶα πεπυρωμένα, καὶ ἀνδρας ὡσπερ ²⁶ ἐξαστράπτοντας, καὶ περὶ αὐτὰς

VARIE LECTIONES.

²¹ περὶ τὰς ἐνικὰς καὶ ὑψηλὰς, P. D. Ch. V. περὶ τὰς ἐνικὰς ὑψηλὰς. ²² ἐλέγομεν, S. P. D. Ch. Sc. S. c. ²³ λόγοις, M. ²⁴ τῆ περὶ τὰ, S. P. D. Ch. But. ²⁵ παρὰ πάντας, D. περὶ πάντας, P. ²⁶ ὡς πύρ, S. P. D. Ch. Sc. Sar.

τὰς οὐρανίους οὐσίας σωρούς ἀνθρώπων πύρρος περι-
 τ-θεΐσαν, καὶ ποταμούς ἀσκέτω ῥοίζῳ πυριφλεγέ-
 θοντας· ἀλλὰ καὶ τοὺς θρόνους φησὶ πυρίνους²¹ εἶναι,
 καὶ αὐτοὺς δὲ τοὺς ὑπεράτους σεραφίμ εμπρηστάς
 ὄντας, ἐκ τῆς ἐπωνυμίας ἐμφαίνει, καὶ τὴν πύρρος
 ἰδιότητα καὶ ἐνέργειαν αὐτοῖς ἀπονέμει; καὶ ὅπως ἀνω
 καὶ κάτω τὴν ἐμπύρον τιμᾶ ἐκκρίτως τυποπλαστίαν.
 Τὸ μὲν οὖν πυρῶδες ἐμφαίνειν οἶομαι τὸ τῶν οὐρανίων
 νοῶν θεοειδέστατον· οἱ γὰρ ἱεροὶ θεολόγοι τὴν ὑπερού-
 σιον καὶ ἀμόρφωτον οὐσίαν ἐν πυρὶ πολλαχῆ διαγράφου-
 σιν, ὡς ἔχοντι πολλὰς τῆς θεαρχικῆς (εἰ θέμις εἰπεῖν)
 ἰδιότητος ὡς²² ἐν ὁρατοῖς εἰκόνας. Τὸ γὰρ αἰσθητὸν
 πῦρ ἐστὶ μὲν, ὡς εἰπεῖν, ἐν πᾶσι, καὶ διὰ πάντων
 ἀμιγῶς φοιτᾷ, καὶ ἐξήρηται πάντων· καὶ παμφαῶς
 ὄν, ἅμα καὶ ὡς κρύφιον, ἀγνωστον αὐτὸ καθ' αὐτὸ,
 μὴ προκειμένης ὕλης εἰς ἣν ἀναφαίνει τὴν οἰκείαν
 ἐνέργειαν· ἀσκέτον τε καὶ ἀθεώρητον, αὐτοκρατητικὸν
 ἀπάντων, καὶ τὰ ἐν αἷς ἂν ἐγγένηται, πρὸς τὴν
 οἰκείαν ἄγον²³ ἐνέργειαν· ἀλλοιωτικὸν, μεταδοτικὸν
 ἐκαστοῦ πᾶσι τοῖς ὄπαστον πλησιάζουσιν· ἀνανεωτι-
 κὸν τῇ ζωοπύρῳ²⁴ θερμότητι, φωτιστικὸν ταῖς
 ἀπερικαλύπτους ἐλλάμψεσιν· ἀκράτητον, ἀμιγῶς,
 διακριτικὸν, ἀναλλοιώτον, ἀνωφόρον, ἐξύπορον²⁵,
 ὑψηλὸν, οὐδεμιᾶς ἀνεχόμενον ὑποπεζίας ὑφέτειος,
 ἀεικίνητον, ταῦτοκίνητον, κινητικὸν ἐτέρων, περιύλη-
 πτικὸν, ἀπερίληπτον, ἀπροσδεῆς ἐτέρου, λαμβανόντως
 αὐξητικὸν ἑαυτοῦ, πρὸς²⁶ τὰς ὑποδεχομένας ὕλας
 ἐκφαίνον τὴν ἑαυτοῦ μεγαλειότητα· δραστήριον, δυ-
 νατὸν, ἅπασι παρὸν ἀοράτως· Ἀμελούμενον, οὐκ
 εἶναι δοκοῦν, τῇ τρίψει δὲ, καθάπερ τινα ζητήσαι,
 συμφυῶς καὶ οἰκείως ἐξαίφνης ἀναφαινόμενον, καὶ
 αἰθρῆς ἀκαταλίπτως ἀφειπτάμενον²⁷, ἀμείωτον ἐν πᾶ-
 σι²⁸ ταῖς πανορθίαις ἑαυτοῦ μεταδόσσει. Καὶ πολλὰς
 ἂν τις εὖροι τοῦ πύρρος ἰδιότητος οἰκειάς, ὡς ἐν αἰ-
 σθηταῖς εἰκόσι, ²⁹ θεαρχικῆς ἐνεργείας. Τοῦτο γοῦν
 εἰδότες οἱ θεόσοφοι, τὰς οὐρανίαις οὐσίας ἐκ πύρρος
 διαπλάττουσιν, ἐμφαίνοντες αὐτῶν τὸ θεοειδές, καὶ,
 ὡς ἐφικτὸν, θεομίμητον.

Theologi perspectum habeant, caelestes essentias ex
 igne formant, declarantes earum divinam similitu-
 dinem, et, quantum licet, Dei imitationem.

A virosque fulgureos, et circum caelestes essentias
 prunarum acervos collocare, fluminaque ingenti
 fragore flammigerantia ; quinimo thronos igneos
 esse dicit, ipsosque summos seraphim incensos ex
 ipso nomine declarat, eisque proprietatem et act o-
 nem ignis tribuit ; atque omnino sursum ac deor-
 sum igneam figuram singulariter commendat.
 Quapropter formam igneam significare censeo, cae-
 lestium intelligentiarum maximam cum Deo confor-
 mitatem : sancti siquidem theologi superessentia-
 lem, et quæ formari nequit essentiam, in igne
 saepenumero describunt, tanquam qui multas quo-
 dammodo visibiles, si dicta fas est, divinae pro-
 prietatis imagines præ se ferat. **129** Ignis namque
 sensibilis inest omnibus, ut sic dicam, ac pure cuncta
 pervadit, et ab omnibus excipitur ; cumque totus
 luceat, simul est et occultus, ignotusque manet
 per se, non adhibita materia in quam vim suam
 exerat : intolerabilis est et invisibilis, omnia supe-
 rat, easque quibus insedit ad suam traducit offi-
 cium : alterandi vim obtinet, omnibus sibi quoquo-
 modo propinquantibus sui consortium tradit : re-
 novat omnia calore vitali, et fulgoribus apertis il-
 luminat ; teneri miscerique non potest ; discernendi
 vim habet, immutabilis est, sursum fertur, peno-
 trabilis ; sublimis, nullam sustinet dejectionem ;
 semper mobilis, seipso movetur, movet alia, com-
 prehendi vi pollet, comprehendere nequit, non
 eget altero, clam se amplificat, et in qualibet
 capaci materia suam indicat majestatem ; efficax
 est, potens, omnibus invisibiliter præsens : si ne-
 gligatur, non videtur existere ; alitru autem,
 velut indagine quadam connaturaliter ac proprie
 subito relucet, atque sursum incontinenter avolat,
 et in omnibus luculentissimis sui communionibus
 minime minuitur. Complures item alias quis inve-
 nire potest ignis proprietates, quæ quasi sensibiles
 divinae efficacitatis imagines existant. Quod cum
 igne formant, declarantes earum divinam similitu-

§ III.

Ἀλλὰ καὶ ἀνθρωπομόρφους αὐτοὺς ἀναγράφουσι,
 διὰ τὸ νοερὸν καὶ τὸ πρὸς τὸ ἀναντες ἔχειν τὰς ὀπτι-
 κάς δυνάμεις, καὶ τὸ τοῦ σχήματος εὐθύ καὶ ὀρθιον,
 καὶ τὸ κατὰ φύσιν ἀρχικὸν, καὶ ἡγεμονικὸν, καὶ τὸ
 κατ' αἰσθησιν μὲν ἐλάχιστον, ὡς πρὸς τὰς λοιπὰς
 τῶν ἀλογικῶν ζῶων δυνάμεις, κρατητικὸν δὲ πάντων
 τῇ τοῦ νοῦ κατὰ περιουσίαν δυνάμει, καὶ τῇ κατὰ
 λογικὴν ἐπιστήμην ἐπικρατείᾳ, καὶ κατὰ τὸ φύσει
 τῆς ψυχῆς ἀδούλωτον καὶ ἀκράτητον.

¹ Hebr. x.

VARIÆ LECTIONES.

²¹ πυρίνους, M. S. P. D. ²² ὡς non est in D. ²³ participium ἄγον non habent M. S. P. B. Itaque Butcus
 correxit, καὶ τῶν ἐν οἷς, ut ad ἀλλοιωτικὴν referatur. Eodem modo accipit Pachymeres, et τὰ ἐν construct
 cum ἀλλοιωτικὸν, ut fiat ἀλλοιωτικὸν κατὰ τὰ ἐν οἷς ἂν ἐγγένηται. Carthusianus et Dionysianus codex, item
 antiquæ omnes translationes ἄγον habent, et punctum ante ἀλλοιωτικὸν. ²⁴ ζωοπύρῳ, D. S. B. ²⁵ ἀνώφορον
 D. Ch. B. ἐξυπόρον, P. Utrumque in agendi significatione Sc. et Sar. exponunt. ²⁶ καὶ πρὸς, S. P. Ch. Sc.
 Sar. ²⁷ ἀφειπτάμενον, M. ²⁸ ἐν πᾶσι, D. P. ²⁹ Ch. addit articulum : τῆς θεαρχικῆς.

Quinimo fas sit etiam ex qualibet, ut arbitror, corporeæ nostræ multipartitione non incongruas imagines haurire, quæ cœlestes virtutes repræsentent, ut si dicamus, videndi quidem facultates declarare perspicacissimam ad divina lumina suspensionem, nec non simplicem ac liquidam minimeque refragantem, sed agilem, puramque patulamque divinarum illustrationum sine passione susceptionem.

Olfactuum vero discernendæ vires vim esse, quæ mentem superantis fragrantis diffusionem, quantum **130** fas est, percipit, resque fetidas perite discernit, et omnino refugit.

At aurium virtutes, id quod in eis est particeps cognitionis, divinamque scite suscipit inspirationem.

Gustandi autem potentias ipsis esse ciborum spiritualium satietatem, et divinorum atque deliciosorum rivulorum susceptionem.

Tactiles porro sensationes, id quod in eis res proficuas noxiæve cum scientia discernit.

Palpebras et supercilia, id quod intelligentias notionesque divini aspectus conservat.

Pubescentem ætatem ac juventutem, vim vitalem quæ semper viget.

Dentes, id quod alimenti adhibiti perfectionem dividit: quælibet enim essentia spiritalis cuiusmodi intelligentiam, quam a diviniore traditam accepit, pro inferioris ductu capivque provida virtute dividit multiplicatque.

Humeros, ulnas et manus, faciendi et agendi ac **G** perpetrandi vim.

Cor autem esse symbolum vitæ deiformis, quæ vim vitalem suam deiformiter in ea quibus consultit dispergit.

Porro pectus dicamus designare virtutem indomabilem, et quæ vivificam quodammodo suppositi cordis distributionem tuentur.

Dorsum autem, illam vim quæ vitales omnes virtutes continet.

Pedes vero, vim movendi, celeritatem et cursum sempiterni motus, quo ad divina eientur; propter quod etiam pennatos sanctarum intelligentiarum pedes theologia finxit. Penna siquidem declarat ad sublimia ducendæ velocitatem, et cœlestis vitæ cursum, ad anteriora semper atque celsiora promoventem, et supera petendo, terrena fugientem: pennarum enim levitas designat id quod nulla ex parte terrenum est, sed se toto sine admistione ac gravitate sursum fertur; nuditas vero calceorumque privatio, virtutem illam abstractam et expeditam, et puram ab omni externo additamento, quæ divinæ simplicitati, quantum fas est, assimilatur.

Ἔστι δὲ καὶ καθ' ἕκαστον, ὡς εἶμαι, τῆς σωματικῆς ἡμῶν πολυμερίας εἰκόνας ἑναρμονίους ἐξευρεῖν τῶν οὐρανίων δυνάμεων, φάσκοντας, τὰς μὲν ὀπτικὰς ἐμφαίνειν δυνάμεις, τὴν πρὸς τὰ θεῖα φῶτα διειδαστάτην ἀνάγευσιν, καὶ αὐθις τὴν ἀπλήν καὶ ὑγρὰν καὶ οὐκ ἀντίτυπον, ἀλλ' ἄξυκίνητον, καὶ καθαρὰν καὶ ἀναπειταμένην ἀπαθῶς ὑποδοχὴν τῶν θεαρχικῶν ἐλλάμψεων.

Τὰς δὲ τῶν ὀσφραντικῶν ¹³¹ διακριτικὰς δυνάμεις, τὸ τῆς ὑπὲρ νοῦν εὐώδους διαδόσεως, ὡς ἐφικτὸν, ἀντιληπτικὸν καὶ τῶν μὴ τοιούτων ἐν ἐπιστήμῃ διακριτικὸν, καὶ ὀλικῶς ἀποφρευτικὸν.

Τὰς δὲ τῶν ὠτων δυνάμεις, τὸ ματοχικὸν καὶ γνωστικῶς ὑποδεκτικὸν τῆς θεαρχικῆς ἐπιπνοίας.

II

Τὰς δὲ γευστικὰς, τὴν τῶν νοητῶν τροφῶν ἀποπλήρωσιν, καὶ τὸ τῶν θείων καὶ τροφίμων ὀχρεῶν ὑποδεκτικὸν.

Τὰς ἀπτικὰς δὲ, τὸ τοῦ προσφυσῶς ἢ τοῦ βλέπτοντος ἐν ἐπιστήμῃ διαγνωστικὸν.

Τὰ βλέφαρα δὲ καὶ τὰς ὀφθαλμοὺς, τὸ τῶν θεοπτικῶν νοήσεων φρουρητικὸν.

Τὴν ἡβῶσαν δὲ καὶ νεανικὴν ἡλικίαν, τὸ τῆς ἐπαμαζούσης αἰεὶ ζωτικῆς δυνάμεως ¹³².

Τοὺς ὀδόντας δὲ, τὸ διαιρετικὸν τῆς ἐνδοδομένης τροφίμου τελειότητος· ἐκάστη γὰρ οὐσία νοερά, τὴν δωρουμένην αὐτῇ πρὸς τῆς θειοτέρας ἐνοσιδῆ νόησιν προνοητικῆς δυνάμει διαιρεῖ καὶ πληθεύει ¹³³, πρὸς τὴν τῆς καταδεεστέρας ἀναγωγικὴν ἀναλογίαν.

Τοὺς ὤμους δὲ καὶ τὰς ὠλένας, καὶ αὐθις τὰς χεῖρας, τὸ ποιητικὸν καὶ ἐνεργητικὸν καὶ δραστηρίον.

Τὴν δ' αὖ καρδίαν, σύμβολον εἶναι τῆς θεοῦ δοξασίας, τῆς τὴν οἰκίαν ζωτικὴν δύναμιν ἀγαθοειδῶς εἰς τὰ προνοούμενα διασπειρούσης.

Τὰ στέρνα δὲ αὐθις ἐμφαίνειν ¹³⁴ τὸ ἀδάμαστον, καὶ τὸ φρουρητικὸν, ὡς ἐπὶ τῆς ὑποκειμένης καρδίας τῆς ζωοποιῶν διαδόσεως.

Τὰ δὲ νῶτα, τὸ συνεκτικὸν τῶν ζωογόνων ἀπασῶν δυνάμεων.

Τοὺς πόδας δὲ, τὸ κινητικὸν, καὶ ὀξύ καὶ ἐντροχῆς τῆς ἐπὶ τὰ θεῖα πορευτικῆς ἀεικινήσιας· διὸ καὶ ὑποπτέρους ἢ θεολογία τοὺς τῶν ἀγίων νοῶν ἐσημάτισε πόδας. Τὸ γὰρ πτερὸν ἐμφαίνει τὴν ἀναγωγικὴν ὀξύτητα, καὶ τὸ οὐράνιον, καὶ τὸ πρὸς τὸ ἀναντες ὁδοποιητικὸν, καὶ τὸ παντός χαμαιζήλου διὰ τὸ ἀνώφορον ἐξηρημένον· ἢ δὲ τῶν πτερῶν ἐλαφρία, τὸ κατὰ μηδὲν πρόσγειον, ἀλλ' ὄλον ἀμιγῶς καὶ ἀβαρῶς ἐπὶ τὸ ὑψηλὸν ἀναγόμενον· τὸ δὲ τυμνὸν καὶ ἀνυπόδετον, τὸ ἄφρετον, καὶ εὐλυτον, καὶ ἄσχετον, καὶ καθαρῶς τῆς τῶν ἐκτὸς προσθήκης, καὶ τὸ πρὸς τὴν ἀπλότητα τὴν θεῖαν ὡς ἐφικτὸν ἀφομοιωτικὸν.

VARIÆ LECTIONES.

¹³¹ ὀσφραντικῶν, M. Sc. P. ¹³² subdit Ch. νέον. ¹³³ πληθύνει, P. D. Ch. ¹³⁴ ἐμφαίνει, M.

§ IV.

Ἄλλ' ἐπειδὴ αὖθις ἡ ἀπλή καὶ πολυποίκιλος σοφία καὶ τοὺς ἀσχεπεῖς ἀμφιέννυσσι, καὶ σκευή τινὰ δίδωσι περιφέρειν αὐτοῖς, φέρε καὶ τὰ τῶν οὐρανίων νοῶν ἱερὰ περιβλήματα καὶ ὄργανα, κατὰ τὸ ἡμῖν δυνατόν, ἀναπτύξωμεν.

Τὴν μὲν γὰρ φανήν ἐσθῆτα καὶ τὴν πυρώδη ση-μαίνειν οἴομαι τὸ θεοσιδὸς κατὰ τὴν πυρὸς εἰκόνα, καὶ τὸ φωτιστικὸν διὰ τὰς ἐν οὐρανῷ λήξεις, ὅπου τὸ φῶς, καὶ τὸ καθόλου νοητῶς ἐλλάμπων, καὶ νοερῶς ⁴⁸ ἐλλάμπόμενον ἢ τὴν δὲ ἱερατικὴν, τὸ πρὸς τὰ θεῖα καὶ τὰ ⁴⁷ μυστικὰ θεάματα προσαγωγικόν, καὶ τὸ τῆς ὅλης ζωῆς ἀφιερωμένον.

Τὰς δὲ ζώνας, τὸ τῶν γονίμων αὐτῶν φρουρητικὸν δυνάμεων, καὶ τὸ τὴν συνάγωγον αὐτῶν ἔξιν, εἰς αὐτὴν ⁴⁹ ἐνιαίως συνεστράφθαι, καὶ κύκλῳ μετ' εὐκοσμίας, τῇ ἀμεταπτώτῳ ταυτότητι περὶ ἑαυτὴν συνε-λίφασθαι.

A Cæterum, cum rursus simplex illa et multiformis sapientia nodos quoque vestiat, et quædam iis vasa tradat **131** circumferenda; agendum ipsa etiam sacra cœlestium spirituum operimenta et instrumenta, prout possumus, explicemus.

Ac lucidam quidem vestem igneamque, significare arbitror deformitatem ex ignis similitudine, et vim illustrandi, propter cœli tranquillitatem, ubi lux est, et quod omnino spiritualiter illustrat et illustratur; pontificiam autem, id quod ad divina mysticaque spectacula conducit, totamque vitam consecrat.

Zonas autem esse virtutum custodiam secundarum, earumque habitum collectum, qui in semetipso singulariter conversus, circuloque concinno **II** indissipabili identitate succinctus sit.

§ V.

Τὰς δὲ αὐτὰς βάρβδους, τὸ βασιλικὸν καὶ ἡγεμονικόν, καὶ εὐθέα τὰ πάντα περαινόν.

Τὰ δὲ δόρατα καὶ τοὺς πελέκεις, τὸ τῶν ἀνομοίων διαιρετικόν, καὶ τὸ τῶν διακριτικῶν δυνάμεων ὄξύ καὶ ἐνεργές, καὶ δραστήριον.

Τὰ δὲ γεωμετρικὰ καὶ τεκτονικὰ σκευή, τὸ θεμελιωτικὸν καὶ οἰκοδομητικόν, καὶ τὸ τελειωτικόν ⁵⁰, καὶ ὅσα ἄλλα τῆς ἀναγωγῆς ⁵⁰ καὶ ἐπιστρεπτικῆς ἐστὶ τῶν δευτέρων προνοίας.

Ἔστι δὲ ὅτε καὶ τῶν εἰς ἡμᾶς θεοκρισιῶν ἐστὶ σύμβολα, τὰ πλαττέμενα τῶν ἁγίων ἀγγέλων ὄργανα τῶν μὲν, δηλοῦντων ἐπανορθωτικὴν παιδείαν, ἢ τιμωρὸν δικαιοσύνην ἢ τῶν δὲ περιστάσεων ⁵¹ ἐλευθερίαν, ἢ παιδείας τέλος, ἢ προτέρας εὐπαθείας ἐπανάληψιν, ἢ προσθήκην ἐτέρων δωρεῶν, μικρῶν ἢ μεγάλων, αἰσθητῶν ἢ νοητῶν· καὶ ὅπως οὐκ ἂν ἀπορήσειεν ὁ διορατικὸς ⁵² νοῦς, οἰκείως ἀρμόσσει τοῖς ἀφανέσει τὰ φαινόμενα.

Virgas vero designare regiam et ducalem dignitatem, rectamque rerum divinarum ordinationem.

Hastas et secures, vim dissimilia dividendi, virtutumque discernere valentium acumen et activitatem, atque efficacitatem.

Geometrica fabrilique vasa, fundandi et ædificandi absolvendique facultatem, et quæcunque alia inferiores adducendi et convertendi providentiam concernunt.

Accidit quoque nonnunquam, ut instrumenta quæ sanctis angelis affinguntur, divinatorum erga nos judiciorum symbola existant, dum alia quidem correctricem disciplinam vindicemque justitiam, alia vero periculi liberationem, vel disciplinæ finem, vel pristinx felicitatis restitutionem, aliorumve munerum, cum exiguorum tum magnorum, cum sensilium tum intellectualium adjectionem manifestant ⁵³; neque vero dubitavit ullo modo mens perspicax, visibilia propriè rebus quæ aspectum fugiunt accommodare.

§ VI.

Τὸ δὲ καὶ ἀνέμους αὐτοὺς ὀνομάζεσθαι, τὴν ὄξειαν αὐτῶν ἐμφαίνει καὶ ἐπὶ πάντα σχεδὸν ἀχρόνως διήκουσαν ποίησιν ⁵⁴, καὶ τὴν ἀνωθεν ἐπὶ τὰ κάτω, καὶ αὖθις ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὸ ἄναντες διαφορθευτικὴν κίνησιν, τὴν ἀνατείνουσαν μὲν τὰ δεύτερα πρὸς τὸ ὑπέρτερον ὕψος, κινουσαν δὲ τὰ πρῶτα πρὸς κοινωνικὴν καὶ προνοητικὴν τῶν ὑφειμένων πρόδοον. Ἐἴποι δ' ἂν τις τὴν τοῦ ἀερίου πνεύματος ἀνεμιαίαν

D Quod autem ventis nominentur ⁵⁵, hoc eorum celerem conficiendi rationem indicat, ad omnia ferme absque mora penetrantem, susque deque ultro citroque quaquaversum permeandi facultatem, quæ inferiora quidem ad superiorem promoveat sublimitatem, prima vero moveat ad providum et communicantem se inferioribus illapsam. Possit etiam quis dicere ventosum illud nomen spiritus aerii,

⁴⁸ Num. xxii; II Reg. xxiv; Apoc. xx; Amos vii; Zach. iii; Jer. xxiv. ⁴⁹ Dan. vii; Psal. xvii; ciii.

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁸ ἢ νοερῶς, S. P. D. Ch. Sc. ⁴⁷ τὰ non habent P. D. Ch. ⁴⁹ εἰς αὐτήν, S. P. D. Sc. ⁵⁰ καὶ οἰκοδομητικὸν καὶ τελειωτ. D. ⁵¹ legendum ἀναγωγῶ. ⁵² περιστάσεως, D. Ch. Scol. ⁵³ γρ. διακριτικός. ⁵⁴ πτήσιν, D. Ch. et explicatio est illius, ex Maximi scholio.

cœlestium intelligentiarum deformitatem designare : siquidem et illi divinæ efficacitatis imago quædam inest ac figura (sicut in Symbolica Theologia, juxta mysticam quatuor elementorum explicationem, **132** pluribus a nobis demonstratum est), nempe ob vivificam mobilitatem velocemque et insuperabilem meatum, nec non inaspectabile latibulum momentium principiorum ac terminationum. *Nescis, enim inquit, unde veniat, aut quo vadat v.*

Quin etiam eis theologia nubes speciem affligit, hoc ipso sacras intelligentias declarans arcano quodam lumine supermundialiter repletas, primitivam illam apparitionem sine fastu suscipere, atque luculenter eandem in inferiora per remissiores illustrationem præ illorum captu transfundere, nec non illas insuper fecunditate, atque animandi augendi que ac perficiendi virtute præstare, propter intellectualis imbris generationem, quæ subjectum sibi gremium impinguantibus pluvius ad vitales partitudoines informat v.

A ἔπωνυμίαν, καὶ τὸ θεοσιδὲς τῶν οὐρανίων νοῶν ἐμφαίνειν· ἔχει γὰρ καὶ τοῦτο θεαρχικῆς ἐνεργείας εἰκόνα καὶ τύπον (ὡς ἐν συμβολικῇ θεολογίᾳ, κατὰ τὴν τετραστόιχον ἡμῶν ἀνακάθαρσιν διὰ πλείονων ἀποδεδικται, κατὰ τὸ τῆς φύσεως κινήτικόν καὶ ζωογόνον, καὶ τὴν ὀξείαν καὶ ἀκράτητον χύρρησιν, καὶ τὴν ἄγνωστον ἡμῶν καὶ ἀόρατον κρυφίότητα τῶν κινήτικῶν ἀρχῶν καὶ ἀποπερατώσεια). Οὐ γὰρ οἶδας, φησὶ, πῶθεν ἔρχεται, καὶ ποῦ ὑπάγει.

Ἄλλὰ καὶ νεφέλης αὐτοῖς ἰδέαν ἢ θεολογία περιπλάττει, σημαίνουσα διὰ τοῦτου, τοὺς ἱεροὺς νόδας τοῦ μὲν κρυφίου φωτὸς ὑπερκοσμικῶς ἀποπληρουμένους ⁵⁶, τὴν πρωτοφανῆ δε πρωτοφάνειαν ⁵⁷ ἀνεκπομπεύτως εἰσοδεχομένους, καὶ ταύτην ἀφθόνως εἰς τὰ δευτέρα δευτεροφανῶς καὶ ἀναλόγως διαπορθεύοντας· καὶ μὴν ὅτι τὸ γόνιμον αὐτοῖς, καὶ ζωοποιόν, καὶ αὐξητικόν, καὶ τελειωτικόν ἐνυπάρχει, κατὰ τὴν νοητὴν ὀμβροτοκίαν, τὴν τὸν ἐκδόχειον κόλπον πιαλέσις ὑετοῖς ἐπὶ ζωτικῆς ὕδινος ἐκκαλουμένην.

§ VII.

Quod si quoque æris et electri lapidumque multicolorum speciem theologia cœlestibus essentiis accommodat : electrum quidem, ut quod auri argentique formam præ se ferat ; in auro quidem, putredinis expertem et inconsumptum minuique nescium atque inviolabilem splendorem : in argento autem lucidam, cœlestemque claritatem denotat.

Æri vero, juxta rationes assignatas, vel ignis vel auri species attribuenda.

Porro lapidum multicolores species, vel in quantum albæ, quid lucidum ; vel quia rubræ, quid igneum ; vel qua flavæ, quid aureum ; vel qua virides, juvenile quidpiam ac vigenz significare putandæ sunt ; atque ita secundum quamque speciem quoque mysticam quamdam typicarum imaginum, quæ ad superna revocet, reperias expositionem.

Sed quoniam de his satis a nobis pro virili parte dictum esse arbitror, ad sacram cœlestium intelligentiarum per bestiarum formas expressarum explicationem transeundum est.

§ VIII.

Ac leonis quidem forma declarare putanda est vim illam principalem ac robustam atque indomabilem, qua isti occultissimo ineffabilis divini principatus arcano pro virili similes evadere nituntur, spiritalium vestigiorum cooperitione mysticeque suppresso commeatu viæ, quæ ad ipsum per divinam illustrationem inducebat z.

^a Joan. iii, 8. * Apoc. x. * Apoc. iv.

VARIE LECTIONES.

⁵⁶ φωτὸς ὑπερπληρουμένους, M. ⁵⁷ φωτοφάνειαν, D. ⁵⁸ ἀποδοδεομένους, Ch. ⁵⁹ τυπωτικῶν, S. P. D. Sar. ⁶⁰ γρ. θηριομορφίας. ⁶¹ ἀνεκπομπεύτως, M. S. correctum tamen in hoc τω.

Εἰ δὲ καὶ χαλκοῦ, καὶ ἤλεκτρον, καὶ λίθων πολυχρωμάτων εἶδος ἢ θεολογία ταῖς οὐρανίαις οὐσίαις περιτίθηται· τὸ μὲν ἤλεκτρον, ὡς χρυσοσιδὲς ἅμα καὶ ἀργυροσιδὲς, ἐμφαίνει τὴν ἄσηπτον, ὡς ἐν χρυσοῦ, καὶ ἀδάπκνον, καὶ ἀμείωτον, καὶ ἄχραντον διαύγειαν· καὶ τὴν φανὴν, ὡς ἐν ἀργύρῳ, καὶ φωτισιδῆ, καὶ οὐρανίαν αἴγλην.

C Τῶ δὲ χαλκῷ, κατὰ τοὺς ἀποδοθέντας ⁶⁰ λόγους, ἢ τὸ πυρῶδες, ἢ τὸ χρυσοσιδὲς ἀπονεμητέον.

Τὰς δὲ τῶν λίθων πολυχρωμάτους ἰδέας ἐμφαίνειν οἰητέον, ἢ ὡς λευκάς, τὸ φωτισιδὲς· ἢ ὡς ἐρυθράς, τὸ πυρῶδες· ἢ ὡς ξανθὰς, τὸ χρυσοσιδὲς· ἢ ὡς χλοεράς, τὸ νεανικὸν καὶ ἀκμαῖον· καὶ καθ' ἕκαστον εἶδος εὐρήσεις ἀναγωγικῆν τῶν τυπικῶν ⁶¹ εἰκόνων ἀνακάθαρσιν.

Ἄλλ' ἐπειδὴ ταῦτα κατὰ δύναμιν ἡμῶν ἀρκοῦντως εἰρῆσθαι νομίζω, μετιτέον ἐπὶ τὴν ἱερὰν ἀνάπτυξιν τῆς τῶν οὐρανίων νοῶν ἱεροτύπου θηρομορφίας ⁶².

D Καὶ τὴν μὲν λέοντος μορφήν ἐμφαίνειν οἰητέον τὸ ἡγεμονικόν, καὶ ῥωμαλέον, καὶ ἀδάμαστον, καὶ τὸ πρὸς τὴν κρυφίτητα τῆς ἀφθέγμονος θεαρχίας, ὄση δύναμις, ἀφομοιωτικὸν τῆ τῶν νεορῶν ἰχνῶν περικαλύψει, καὶ τῆ μυστικῶς ἀνεκπομπεύτω ⁶³ περιστολῇ, τῆς κατὰ θεῖαν ἔλλαμψιν ἐπ' αὐτὴν ἀνατακτικῆς πορείας.

Τὴν δὲ τοῦ βόως, τὸ ἰσχυρὸν, καὶ ἀκμαῖον, καὶ τοὺς A
νοσρούς ⁴⁰ ἀβλακὰς ἀνευρύνον εἰς ὑποδοχὴν τῶν
οὐρανίων καὶ γοιμοποιῶν ὄμβρων, καὶ τὰ κέρατα,
τὸ φρουρητικὸν καὶ ἀκράτητον.

Τὴν δὲ τοῦ ἀετοῦ, τὸ βασιλικόν, καὶ ὑψίφορον ⁴¹,
καὶ ταχυπετές, καὶ τὸ πρὸς τὴν δυναμοποιὸν τρο-
φὴν ὄξύ, καὶ νῆφον, καὶ ἐντρεχές, καὶ εὐμήχανον,
καὶ τὸ πρὸς τὴν ἀφθονον καὶ πολύφωτον ἀκτίνα τῆς
θεαρχικῆς ἡλιοβολίας, ἐν ταῖς τῶν ὀπτικῶν δυνά-
μεων εὐρώστοις ἀνατάσσειν ἀνεμποδίστως κατ' εὐθὺ
καὶ ἀκλινῶς θεωρητικόν.

Τὴν δὲ τῶν ἵππων, τὸ εὐπειθεῖς, καὶ εὐήμιον· καὶ
λευκῶν μὲν ὄντων, τὸ λαμπρὸν, καὶ ὡς μάλιστα
τοῦ θεοῦ φωτὸς συγγενές· κυανῶν δὲ ὄντων, τὸ κρύ-
φον· ἐρυθρῶν δὲ, τὸ πυρῶδες καὶ δραστήριον·
συμμίκτων δὲ πρὸς λευκοῦ ⁴² καὶ μέλανος, τὸ B
τῇ διαπορθμευτικῇ δυνάμει τῶν ἄκρων συνδετι-
κόν, καὶ τὰ πρῶτα τοῖς δευτέροις καὶ τὰ δεύ-
τερα τοῖς πρώτοις, ἐπιστρεπτικῶς ⁴³ ἢ προνοητικῶς
συνάπτον.

Ἄλλ' εἰ μὴ τῆς τοῦ λόγου κατεπτοχαζόμεθα συμ-
μετρίας, καὶ τὰς κατὰ μέρος τῶν εἰρημένων ζώων
ιδιότητας, καὶ πάσας τὰς σωματικὰς αὐτῶν διαπλά-
σεις, ἐφηρημάσαμεν ἂν οὐκ ἀπεικόντως ταῖς οὐρανίαις
δυνάμει, κατὰ τὰς ἀνομοίους ὁμοιότητας. Τὸ μὲν θυ-
μοσιδὲς αὐτῶν, εἰς τὴν νοεράν ἀνδρίαν, ἧς ἐστὶν
ἔσχατον ὁ θυμὸς ἀπήχημα· τὴν δὲ αὐτὴ ἐπιθυμίαν,
εἰς τὸν θεῖον ἔρωτα· καὶ συλλήθδην εἰπεῖν, πάσας
τὰς τῶν ἀλόγων ζώων αἰσθήσεις τε καὶ πολυμερείας
εἰς τὰς ἀύλους τῶν οὐρανίων οὐσιῶν νοήσεις, καὶ
ἐνοσιδείς δυνάμεις ἀνάγοντας. Ἄρχει δὲ τοῖς ἐχέ-
φροσιν οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ μιᾶς ἀπεμφανού-
σης εἰκόνης ἀνακάλυψις, εἰς τὴν τῶν παραπλησιῶν
ὁμοιότροπον διασάφησιν.

¹ Porro illa bovis forma earum robur signat ac
vigorem, idque quo spiritales sulcos scindunt ac
dilatant caelestibus secundisque imbribus suscipion-
dis; cornua vero, servatricem invictamque vini Y.

133 At aquilæ figura regiam dignitatem, atque
supera petentem celeremque volatum ², et ad cibum
qui vires resciat, capiendum cum agilitatem, tum
cursum, tum facilitatem, tum virtutum robustis
videndi facultatum intentionibus, libere directeque
atque irretorte obtuendi uberrimo uti luculentoque
radio, quem sol divinus evibrat ³.

Equorum autem species obedientiam designat et
facilitatem; ac candidorum quidem, ingenuitatem,
utpote divino quammaxime lumini cognatam; cæ-
ruleorum vero, secretum illud abditum; ruforum
vero, igneam vigorem et efficacitatem; albo deni-
que nigroque pilo aspersionum species, vim illam
denotat, qua traduce extrema connectuntur, et
prima secundis, ac secunda primis conversim pro-
videque conjunguntur.

Verum nisi sermonis modum quæreremus, sin-
gulas etiam animalium recensitorum proprietates,
omnesque corporeas eorum efformationes, non in-
congrue caelestibus virtutibus per dissimiles simili-
tudines accommodaremus. Siquidem vim eorum
irascibilem ad spiritalem fortitudinem, cujus ira
novissimum vestigium existit; concupiscentiam
vero, ad amorem divinum; ac summam dicendo,
sensus brutorum animalium omnes, partesque
multiplices, ad immateriales caelestium essentialium
intelligentias atque uniformes virtutes referremus.
Verum enimvero prudentibus non ista tantum, sed
vel unius imaginis obscuræ mystica declaratio satis
est, ad eorum quæ ejusdem generis sunt explana-
tionem.

§ IX.

Ἐπισταπτέον δὲ καὶ τὸ ποταμούς εἰρῆσθαι, καὶ
τροχοὺς, καὶ ἄρματα συναημμένα ταῖς οὐρανίαις οὐσίαις.
Οἱ μὲν γὰρ ἐμπύριαι ποταμοὶ σημαίνουσι τοὺς θεαρ-
χικοὺς ὄχετούς, ἀφθονον αὐταῖς καὶ ἀνέκλειπτον
ἐπίβροϊαν χρηγοῦντας, καὶ ζωοποιῶν θεραπευτικῶς
γοιμότητος· τὰ δὲ ἄρματα, τὴν συζευτικὴν τῶν ὁμο-
ταγῶν ⁴⁴ κοινωνίαν· οἱ δὲ τροχοί, πτερωτοὶ μὲν
ὄντες, ἐπὶ δὲ τὰ πρόσθεν ⁴⁵ ἀνεπιστρέφως καὶ ἀκλι-
νῶς πορευόμενοι, τὴν κατ' εὐθείαν καὶ ὀρθιον ὁδὸν,
τῆς πορευτικῆς αὐτῶν ἐνεργείας δύναμιν, ἐπὶ τὸν
αὐτὸν ἀκλινῆ καὶ ἰθύτομον οἶμον ἀπάσης αὐτῶν τῆς
νοερᾶς τροχίδος ὑπερκοσμίως ἰθυνομένης.

Ἔστι δὲ καὶ κατ' ἄλλην ἀναγωγὴν ἀνακαθάραι
τὴν τῶν νοερῶν τροχῶν εἰκονογραφίαν· ἐπεκλήθη
γὰρ αὐτοῖς, ὡς φησὶν ὁ θεολόγος, Γελλγέλ· ἐμφαι-
νει δὲ τοῦτο κατὰ ἑβραϊκῆν ⁴⁶ φωνήν, ἀνακλι-

Considerandum modo quid sibi velint flumina,
rotæ ac currus, quæ caelestibus essentiis adjuncta
perhibentur. Ac flumina quidem ignea divinos illos
latices significant, largissimam illis ac perennem
inundationis copiam suppeditantes, vitalisque fe-
cunditatis altores; currus autem, confœderatam
æqualium societatem; rotæ vero alatæ, et ad ante-
riora irremeabili atque irreflexo motu tendentes,
vim angelicæ activitatis recto semper tramite per-
gentem, qua spiritualis eorum rotatus omnis ad viam
illam rectam arduamque supermundialiter dirigi-
tur.

Licet etiam alio sensu anagogico spiritualium
rotarum descriptionem interpretari: est enim eis,
ut propheta ait, nomen inditum *Geget* ^b, quod
hebraico sermone *revolutiones* **134** *revelationes*-

¹ Ezech. i. ² Apoc. v. ³ Apoc. iv. ⁴ Ezech. i; Apoc. viii. ^b Ezech. x, 2 et 6.

VARIE LECTIONES.

⁴⁰ D. in genere feminino. τὰς νοεράς. ⁴¹ ὑψίφορον, S. P. D. Ch. Sc. ⁴² καὶ πρὸς λευκοῦ, D. ⁴³ ἐπι-
στρεπτικόν, D. ⁴⁴ τὴν ζευτικὴν D. τῶν ὁμοιοτήτων, M. S. B. ⁴⁵ γρ. πρώτω. ⁴⁶ κατ' ἑβρ. P. S. Gb.
κατὰ τὴν Ἑβραϊκ., L.

que significat (19'). Ignæ enim divinæque rotæ conversiones quidem suas habent, quod sempiterno motu circa idem summum bonum versentur; revelationes vero, quod occulta sacramenta revelent, et humiliores quosque promoveant, sublimisque divini fulgoris radios ad inferiores transfundant.

Reliqua nobis de coelestium distinctionum gaudio reddenda ratio est: etenim omnino incapaces sunt passibilis nostræ voluptatis; Deo autem congruere perhibentur, ob eorum qui perierant inventionem, scilicet secundum deformem suavitatem, quam ex illorum, qui ad Deum convertuntur, cura saluteque percipiunt, et juxta benignæ copiam lætitiæ atque ineffabilis delectationis, cujus sæpenumero viri quoque sancti participes effecti sunt, cum in ipsos divinæ illius ac divinæ lucis fulgor influeret.

Hæc a me de sacris istis fictionibus dicta sint, quæ licet accuratam earumdem explanationem minime attingant, multum tamen, ut opinor, conferrent intelligentiæ nostræ, ne fictis hujuscemodi imaginationibus immoremur.

Quod si objeceris, nos nequaquam omnium ex ordine, quæ Scripturis continentur, virtutum aut operationum imaginumve angelicarum fecisse mentionem; respondemus id quod res est, nos quarundam supermundialem scientiam ignorasse, ac potius doctore ac illuminatore alio discendis iis indigere; quasdam vero, quod dictis æquivalerent, pertransire, cum orationis brevitati consulentes, tum arvana, quæ captum nostrum superant, silentio honorantes.

Ἄσμοὺς καὶ ἀνακαλύψεις. Οἱ γὰρ ἐμπύριοι καὶ θεοειδεῖς τροχοὶ τοὺς μὲν ἀνακυλισμοὺς ἔχουσι τῇ περὶ τὸ ταῦτὸν ἀγαθὸν ἀεικινήτῳ⁶⁷ κινήσει· τὰς ἀνακαλύψεις δὲ τῇ τῶν κρυφίων ἐκφαντορίᾳ, καὶ τῇ τῶν περιπεζίων ἀναγωγῇ, καὶ τῇ τῶν ὑψηλῶν ἐλλάμψεων εἰς τὰ ὑφειμένα καταγωγικῇ διαπορθμεύσει.

Λοιπὸς ἡμῖν εἰς διασάφησιν ὁ περὶ τῆς χαρᾶς τῶν οὐρανίων ἐκκοσμήσεων λόγος· καὶ γὰρ ἀδεκτοὶ παντελῶς εἰσι τῆς καθ' ἡμᾶς ἐμπαθοῦς ἡδονῆς· συγκαίρειν δὲ θεῷ λέγονται τῇ τῶν ἀπολωλότων εὐρέσει κατὰ τὴν θεοειδῆ φαστῶνην, καὶ τὴν ἐπὶ τῇ προνοίᾳ καὶ σωτηρίᾳ τῶν ἐπὶ θεὸν ἐπιστρέφομένων ἀγαθοειδῆ καὶ ἀφθονον εὐφροσύνην, καὶ τὴν εὐπάθειαν ἐκείνην τὴν ἀρρήτον, ἧς ἐν μεθέξει πολλάκις γεγόνασι καὶ ἄνδρες ἱεροὶ, κατὰ τὰς θεουργοὺς τῶν θείων ἐλλάμψεων ἐπιφοιτήσεις.

Τοσαῦτά μοι περὶ τῶν ἱερῶν⁶⁸ ἀναπλάσεων εἰρησθῶ, τῆς μὲν ἀκριβοῦς αὐτῶν ἐκφαντορίας ἀπολειπόμενα, συντελοῦντα δὲ, ὡς οἶμαι, πρὸς τὸ μὴδὲ ταπεινῶς⁶⁹ ἡμᾶς ἐναπομείναι ταῖς τυπωτικαῖς φαντασίαις.

Εἰ δὲ καὶ τοῦτο φαίης, ὡς οὐ πάντων ἐξῆς τῶν ἀγγελικῶν ἐν τοῖς λόγοις δυνάμεων, ἢ ἐνεργειῶν, ἢ εἰκόνων ἐποιησάμεθα μνήμην· ἀποκρινοῦμεθα τάληθῶς, ὅτι τῶν μὲν τὴν ὑπερχόσμιον ἐπιστήμην ἠγνοήσαμεν, καὶ μᾶλλον ἐπ' αὐτοῖς ἡμεῖς ἐτέρου τοῦ φωταγωγούντος, τοῦ μυσούντος⁷⁰ δεόμεθα· τὰ δὲ ὡς τοῖς εἰρημένοις ὁμοδύναμα παραλελοιπάμεν, τῆς τε συμμετρίας τοῦ λόγου προνοησικότες, καὶ τὴν ὑπὲρ ἡμᾶς κρυφίτητα σιγῇ τιμήσαντες.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. Antequam diversas formas, in titulo recensitas, quibus angeli describuntur, mystice explicet, præmonet, eosdem angelos respectu diversorum aliquando præesse, scilicet inferioribus, aliquando etiam subesse, scilicet superioribus suis.

§ II. Exponit quod per ignis formam in Scripturis significetur, et quæ sint ignis proprietates, et quid mystice insinuet.

Ubi nota ex epistola sancti Dionysii ad Titum, aliter eandem imaginem ignis accipiendam, cum de Deo dicitur, qui intelligentiam superat; aliter cum de providentiis ejus, quas intelligentia percipimus, aut de sermonibus, et aliter cum de angelis. Atque illam quidem, in imaginem ignis de Deo dictam, secundum causam accipere oportet, aliam secundum existentiam, aliam vero secundum participationem: et alia aliter, ut eorum contemplatio et constitutio scienter facta præscribit. Nec enim oportet fortuito ac temere miscere synbola, sed potius explanare ea convenienter causis, aut existentibus, aut ordinibus, 135 aut dignitatibus, quæ omnia signis declarantur. Quomodo autem imago ignis conveniat præceptis divinis, quæ in Scriptura vocantur Psalm. xi, 7. *Elloquia Domini igne examinata*, et quomodo angelis, non idem sentiunt sanctus Maximus et Joannes Cyparissrotus *Decad.* 6, cap. 2, ut observat Turrianus. Sanctus Maximus enim ita interpretatur Dionysium, ut sermones Dei vocentur ignei secundum existentiam, id est, quia sic eos fecit Deus, id est hanc eis vim iudicis, cum eorum auctor fuit; secundum vero participationem angelis convenit, quia similes esse Deo, qui ignis consumens est, a Deo, inquit sanctus Maximus, acceperunt, cum per se essent secundum substantiam. Joannes vero Cyparissiotus secundum existentiam dicit eis convenire, quod probabilis videtur, ut cum substantia simul similitudinem Dei acceperint. Quia si prius oportet esse, et postea participare aliud præter quam esse, angeli non habent per participationem hoc quod eis tribuitur istis nominibus et figurationibus, sed per existentiam; quia non fuerunt priusquam ista participarent, sed potius cum his donis creati sunt. Unde Gregorius Nazianzeus angelum dicit esse primi luminis quendam fluxionem et participationem.

VARIE LECTIONES.

⁶⁷ γρ. ἀεικινήτῳ, ⁶⁸ καὶ περὶ τῶν ἱερῶν, S. P. D. Ch. Sc. Sur. ⁶⁹ μὴ ταπεινῶς, P. D. μήτε ταπεινῶς, S. ⁷⁰ καὶ τοῦ μυσούντος, P. D. Ch.

(19') Multoties legitur apud Ezechielem nomen *Galgal*, vel potius *Galgal* גלגל quod unum tantum constituit verbum. Sed tuæ τροχοί, Vulgata vero La-

tina rotæ reddiderunt. Si a radice גלגל derivetur, rotationem, revolutionem significat, si autem a radice הלל, revelationem denotat. DRACH.

Quomodo autem angeli ignea figura describantur, vide apud Danieleum, cap. vii et x, et Ezechielem, cap. i et viii, et Matthæum xxviii, et ad prædicta loca consule P. Cornelium aliosque interpretes, qui has figuras fusius explicant.

§ III. Explicat quid sibi humana forma et membra veliat, quibus angeli describuntur, quid juvenilis ætas, etc.

§ IV. Quid designent vestes diversæ quas angelis attribuunt, ut Danielis x, et Joannis xx, 12, et Actuum i, 10, ubi apparuerunt angeli in vestibus albis, etc. Consulat, qui volet, interpretes ad ista scripturæ loca.

§ V. Expouit quid signent diversa instrumenta quæ angelis tribuuntur, ut virgæ Psal. xlii, 7. Virga directionis, virga regni tui; Jeremiæ i, 11: Virgam vigilantem ego video; Zachariæ xi, 14: Et præcidi virgam meam, quæ designant prudentiam regendi, quoniam virga est insigne iudicium ac regum. Lanceæ vero et securæ sunt vasa interfectionis; Ezechielis ix, 2: Et ecce sex viri, etc., et cuiuscunque vis interitus in manu ejus; Sapientiæ v, 21: Accet autem durum iram in lanceam, etc.; II Machabeorum xv, 16: Accipe sanctum glutinum, etc.; Job xvi, 14: Circumdedit me lanceis suis, etc. Signant virtutem separandi reprobos ab electis, bonum a malo, et discernendi inter bonum et bonum, et bonum et melius, et melius et optimum. Instrumenta autem mensurandi et ædificandi, Ezechielis xl, Apocalypseos xxi, Amos vii, etc., signant vim inchoandi virtutes, promovendi et perficiendi, etc. Plura, qui volet, interpretes consulat ad loca hic citata.

§ VI. Declarat cur angeli vocentur venti, nubes, et similia, Psalm. ciii, 4. Primo, ut designetur eorum agilitas. Secundo, cum Deo conformitas: est enim ventus symbolum divinæ operationis, Actuum ii, 2; Canticorum iv, 16; III Regum xix, etc. Tertio, quia magnam habent et occultam vim operandi, juxta quod de Deo scriptum est Job ix: Si venerit ad me, non videbo eum, et si recesserit, non intelligam, et Joannis iii: Spiritus ubi vult spirat, et nescis unde veniat, aut quo vadat. Item Danielis vii, 2, per quatuor ventos intelligit sanctus Hieronymus quatuor angelos quatuor regnorum præsidēs: ubi vide P. Cornelium, et ad Ezechielis cap. i, et x, 4, ubi per nubes etiam aut symbolice angelos significari.

§ VII. Explicat cur angelis æris, electri lapidumque diversorum figuræ attribuuntur, ut Ezechielis i, 7: Quasi aspectus æris candentis; et cap. xl, 5: Species quasi species æris. Item Danielis x, 6, et alibi. Rursum Ezechielis i, 4 et 7: Quasi species electri; et cap. viii, 2: Et visio electri, etc.

§ VIII. Quid leonum, leoum, equorum, aliarumque bestiarum formæ proprietatesque designent. Vide Ezechielis visiones, et ibidem interpretes consule, qui figuras has fuse explēant.

§ IX. Quid flumina, Danielis vii, Ecclesiastici xxiv, rota, Ezechielis i, 3 et 10; currus, IV Regum ii et vi, Ezechielis i et x; quid gaudium angelorum, Luc. xv, etc.

136 PARAPHRASIS PACHYMERÆ (20).

§ I. Φέρε λοιπὸν ἀναπαύσωμεν τὸν ἡμέτερον νοῦν ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν θεωριῶν καὶ συντόνων (ἀπὸ μεταφορᾶς τῆς μουσικῆς, ἐχοῦσης καὶ ἀνειμένῃ συμφωνίᾳ, καὶ μέσῃ, καὶ σύντονῳ), ἐπὶ δὲ τὸ διαίρετόν καὶ πολυμερές πλάτος τῶν μορφοποιῶν καταβῶμεν. Ὅσῳ γὰρ ἐπὶ τὴν ὕλην καὶ τὰς μορφοποιίας καταγόμεθα, τοσοῦτον τὴν ἐννοίαν διαιρούμεθα· καὶ ὅσον ἀναγόμεθα πρὸς τὰ νοητὰ, τοσοῦτον ἐνοποιούμεθα, σχολάζοντος ἡμῶν τοῦ νοῦς ἀπὸ τῶν πολυμερῶν τούτων καὶ χθαμαλῶν καὶ αἰσθητῶν πλάσεων. Διὰ τοῦτο, καταβάντες ἐπὶ ταύτας τὰς πλάσεις, μὴ μείνωμεν εἰς αὐτάς, ἀλλὰ πάλιν ἀναχθῶμεν εἰς αὐτὸν, ἀναλυτικῶς ἀνακάμπτοντες ὡς ἀπ' εἰκόνων ἐπὶ τὴν ἀπλότητα (τοιαύτη γὰρ καὶ ἡ τοῦ συλλογισμοῦ λεγομένη ἀνάλυσις· εὐρηται λόγος σύνθετος, ὃν ἀναλύομεν εἰς προτάσεις, καὶ τὰς προτάσεις εἰς ἄρους, ἐξ ὧν καὶ ὁ συλλογισμὸς συνετέθη). Ἔστω δὲ σοι τοῦτο προδεδεγμένον, ὡς αἱ τῶν εἰκόνων ἀνακαθάρσεις, δηλονότι ἐξηγητικαὶ ἐρμηνεῖαι, δι' ὧν καθαίρονται τὰ ἐν τοῖς λεγομένοις συμβόλοις δοκοῦντα ἄτοπα, τὰς αὐτάς διακοσμήσεις, ἱερρχούσας καὶ ἱεραρχουμένας παριστώσι, καὶ τὰς πρώτας, καὶ τὰς μέσας, ὁμοίως καὶ τὰς ἐσχάτας· καὶ πάλιν τὰς αὐτάς κατὰ τὸ πρῶτον, καὶ τὸ μέσον, καὶ τὸ τελευταῖον, καθὼς ἐν ἐκάστῃ διακοσμήσει εὐρηται. Οὐδὲν οὖν ἐκ τούτου ἄτοπόν τι παρεισάγεται κατὰ τὸν τοιόνδε τρόπον τῶν ἐξηγήσεων· εἰ μὲν γὰρ τὰς αὐτάς ἱεραρχούσας ἄλλων, καὶ αἰ-

§ I. Agedum, deinceps mentem nostram relaxemus a sublimibus et intensis contemplationibus (metaphora est a musica, quæ concentum habet et remissum, et medium et intensum) ad dividuam autem ac multipartitam formarum fictionum latitudinem descendamus. Quantum enim ad materiam et formarum fictionem deducimur, tantumdem cogitatione dividimur; et quantum ad intellectilia adducimur, in tantum et colligimur, dum mens nostra vacat a multitudine istis ac terrenis sensibusque fictionibus. Idcirco descendentes ad has fictiones, in iis nequaquam commoremur, sed iterum per resolutionem mentem revocantes, velut ab imaginibus ad simplicitatem adducamus (istiusmodi enim est et illa quæ syllogismi resolutio vocatur; ut cum reperitur oratio composita, quam resolvimus in propositiones, et propositiones in terminos, e quibus nimirum constabat syllogismus). Sit autem hoc tibi ante notum, sensus istos analogicos, id est interpretativas explicationes, quibus ea, quæ in dictis symbolis absurda videntur, expiantur, sanctas istas dispositiones exhibere, partim sacris præsidentes, partim sacris subjectas, tam primas quam medias quam denique postremas; idque iterum in quantum illud primum et medium et postremum in qualibet dispositione reperitur. Nihil itaque absurdi hinc introducitur secundum istiusmodi modum exponendi: nam si illis

ipsas quæ præsent aliis, his ipsis iterum in sacris subesse dicemus, verò res absurda et confusa videretur. Sin autem sacris illas præesse et subesse dicimus, non tamen easdem, et iisdem, sed quàmlibet earum subesse quidem prioribus, præesse vero posterioribus, haud incongrue quis dixerit, eisdem efformationes, et primis et mediis et postremis, proprie simul ac vere omnino accommodari posse. Hoc autem sanctus hic proponit, quia verba facturus est de cœlestium ordinum formationibus, et non vult proprio enique ordini aliam atque aliam formam affigere, sed omnes simpliciter omnibus, sicut sese habet ratio veritatis. Assertit itaque quod **137** anteriora extendantur, verum conversive: siquidem ad anteriora quoque ignis extenditur, sed modo irrationali ac naturali, nullam habens conversionem ac libertatem. Illa igitur ad anteriora extensio, et circum semetipsos constans volutatio, virtutumque custodia propriarum (etsi enim appetant superiora, non tamen id faciunt ac si virtutum contemptu propriarum alia quærerent; quin potius hoc ipso magis proprias virtutes amant, quo alias appetunt); tertio denique inferioribus se communicandi, et ad eosdem procedendi virtus, cœlestibus quoque omnibus intelligentiis competit, licet aliis quidem universis, ut sæpe dictum est, aliis vero ex parte.

§ II. Cum itaque propositum nobis sit figuras expurgare, id est efformationes et imagines ad sublimiorem quemdam sensum adducere; ago præ cæteris primum figuræ ignis expiationem faciamus, quoniam præ reliquis Scripturæ divinæ materialem ignis efformationem honorant. Etenim non solum rotas igneas referunt, ut reperitur in Ezechiele dicente: *Et spiritus erat in rotis* ^e; verum etiam animalia ignita, juxta illud, *Cumque ambularent animalia, ambulabant pariter et ratæ* ^d; virosque igneos, atque carbones, juxta illud: *Carbones succensi sunt in idipsum* ^e, et fluxivos, ac si quis Græce dicat, *πυριφλεγέθοντας*, id est *flammigerantes*, juxta illud: *Et fluxivus ignis scaturiebat ante pedes ejus*; et iterum thronos igneos, ut in Ezechiele tradidit: et nomen seraphim *incensores et calefactores* sonat, calor enim ignis proprietas est, et actio ejus ustio, atque omnino sursum et deorsum igneam figuram commendat. Quapropter formam igneam fortificare censeo cœlestium intelligentiarum deiformitatem; quoniam *Deus noster ignis consumens* ^f dicitur. Quin et in igne Deus visus est, ut essentia forma carens, et superessentialis, quoniam ignis multas, si dictu fas sit, divinæ proprietatis imagines præ se fert. Explicat hunc ignem sensilem, ut est in omnibus quandoque quidem ipsemet ignis, quandoque vero ignis proprietas, nempe calor, per quem omnia moventur: aiunt enim calorem esse causam motus. Non tantum ergo in aëre, verum etiam in elemento maxime contrario, scilicet aqua, calorem reperies: quomodo enim moveretur nisi spiritum

α Οἱς παρ' αὐτῶν ἐκτίνας ἱεραρχουμένας ἐλέγομεν, δυνατὴς ἀτοπία τὸ πρᾶγμα ἐδόκει καὶ σύγχυσις. Εἰ δὲ τὰς αὐτὰς ἱεραρχεῖν καὶ ἱεραρχεῖσθαι λέγομεν, οὐκέτι δὲ τῶν αὐτῶν καὶ περὶ τῶν αὐτῶν, ἀλλὰ τὴν ἐκάστην ἱεραρχεῖσθαι ὑπὸ τῶν, πρώτων, καὶ ἱεραρχεῖν τῶν δευτέρων, οὐκ ἀπεικώτως ἂν τις φαίη, τὰς αὐτὰς μορφώσεις δύνασθαι περιτεθεσθαι καὶ ταῖς πρώταις, καὶ ταῖς ἐσχάταις, οἰκείως πάντῃ καὶ ἀληθινῶς. Τοῦτο δὲ προστίθησιν ἐνταῦθα ὁ ἅγιος, ἐπεὶ μέλλει λέγειν περὶ τῶν μορφώσεων τῶν οὐρανίων ταγμάτων, καὶ βούλεται μὴ ἴδια ἐκάστην τάγματι ἄλλην καὶ ἄλλην περιτεθέναι μόρφωσιν, ἀλλὰ πάσας ἀπλῶς τοῖς πᾶσι, καθὼς ἔχει καὶ ὁ τῆς ἀληθείας λόγος. Προκίτασκαυάζει γοῦν, ὅτι καὶ τὸ πρὸς τὸ ἄναντες ἀνατείνεσθαι, πλὴν ἐπιστρεπτικῶς ἀνατείνεσθαι γὰρ πρὸς τὸ ἄναντες καὶ πῦρ, ἀλλ' ἀλόγως καὶ φυσικῶς, μηδεμίαν ἔχον ἐπιστροφὴν καὶ προαίρεσιν. Τὸ γοῦν πρὸς τὸ ἄναντες ἀνατείνεσθαι, καὶ τὸ περὶ ἑαυτὰς ἀρρέπκως συστρέφεσθαι, καὶ φρουρεῖν τὰς οἰκείας δυνάμεις (εἰ γὰρ καὶ τῶν ὑπερτάτων ἐξίενται, ἀλλ' οὖν οὐχ ὡς καταφρονοῦσαι τῶν οἰκείων δυνάμεων, ἐπιζητοῦσιν ἕτερα, δι' αὐτὸ μὲν οὖν μᾶλλον τοῦτο τὸ ἀγαπητικῶς ἔχειν πρὸς τὰς οἰκείας δυνάμεις, καὶ ἑτέρων ἐξίενται), καὶ τρίτον, τὸ περὶ τὰ δεύτερα κοινωνικὸν καὶ προσδικόν, πάσαις ἀρμόσει ταῖς οὐρανίαις οὐσίαις, εἰ καὶ ταῖς μὲν ὀλικῶς, ὡς πολλάκις εἴρηται, ταῖς δὲ μερικῶς.

§ II. Ἐπεὶ οὖν προελέμεθα τοὺς τύπους ἀνακαθάραι, δηλονότι τὰς μορφώσεις καὶ τὰς εἰκόνας ἀνάξει εἰς τινα ὑπερτάτην καὶ μείζονα ἔννοιαν, φέρεται πρὸ τῶν ἄλλων πρώτην ἀνακάθαρσιν ποιησόμεθα τῆς τοῦ πυρὸς εἰκόνας, ὅτι καὶ παρὰ τὰς ἄλλας εἰκόνας τὴν ἐμπύριον ὑλογραφίαν ἢ θεία Γραφή τιμᾶ. Καὶ γὰρ μὴ μόνον τροχοὺς πυρῶδεις, ὡς ἐν τῇ Ἱεζεκιήλ εἴρηται, *Καὶ πνεῦμα ἦν ἐν τοῖς τροχοῖς, λέγοντι, παραδίδωσιν, ἀλλὰ καὶ ζῶα πεπυρημένα, κατὰ τὸ, Ἐν τῷ περιεῖσθαι τὰ ζῶα, ἐπυρρύνοντο καὶ οἱ τροχοί· καὶ ἄνθρακ πυρῶδεις, καὶ ἄνθρακας, κατὰ τὸ, Ἀνθρακες ἀνήθησαν ἐπὶ τὸ αὐτό· καὶ ποταμοὺς, ὡς ἂν τις εἴπῃ κατὰ τοὺς Ἑλληνας πυριφλεγέθοντας, κατὰ τὸ, *Καὶ ποταμὸς πυρὸς εἴλεκε πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ· καὶ πάλιν θρόνους πυρίνους, ὡς ἐν τῇ Ἱεζεκιήλ παραδίδωσι· καὶ ἡ ἐπιπνομή τῶν σεραφίμ· ἐμπρησται εἰσι καὶ θερμαίνοντες, ταῦτα γὰρ εἰσι τοῦ πυρὸς, τὸ μὲν θερμὸν ἰδιότης, τὸ δὲ καυστικὸν ἐνέργεια· καὶ ὅλως ἄνω καὶ κάτω τὴν ἐμπύριον τυποπλαστίαν τιμᾶ. Τὸ μὲν οὖν πυρῶδες ἐμφαίνειν οἶμαι τὸ θεοειδὲς τῶν οὐρανίων δυνάμεων· καὶ γὰρ ὁ θεὸς ἡμῶν πῦρ κατακαύσκειν λέγεται. Ἐθωρήθη δὲ εἰς πῦρ ὁ θεός, ἡ ἀμόρφωτος οὐσία καὶ ὑπερούσιος, ὅτι καὶ τὸ πῦρ πολλάς εἰκόνας ἔχει, εἰ θέμις τέως εἰπεῖν, τῆς θεαρχικῆς ἰδιότητος. Ἐκφράζει τὸ αἰσθητὸν πῦρ, ὅτι ἐστὶν ἐν πᾶσι, ποῦ μὲν καὶ αὐτὸ τὸ πῦρ, ποῦ δὲ καὶ ἡ τοῦ πυρὸς ἰδιότης, τὸ θερμὸν, καθ' ὃ πάντα κινεῦνται· αἴτιον γὰρ τῆς κινήσεως τὸ θερμὸν λέγουσι. Νῆ μόνον οὖν ἐν τοῖς ἄλλοις, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἐναντιωτάτῳ στοιχείῳ, τῷ ὕδατι,**

^c Ezech. i, 21. ^d Ibid. 10. ^e Psal. xvi, 9. ^f Deut. iv, 24.

εὐρήσεις τὸ θερμόν· πῶς γὰρ ἂν καὶ ἐκινήθη, μὴ ἔχον πνεῦμα; κατὰ τὸ· Πνεῦμα θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος. Τὸ δὲ πνεῦμα πάντως τοῦ θερμοῦ μετέχει. καθ' ὃ καὶ εὐκίνητόν ἐστι, καὶ διὰ πάντων φοιτᾷ, πλὴν ἀμιγῶς· οὐδὲ γὰρ αὐτὸ πρὸς τὴν ὕλην μιγνύμενον μεταβάλλεται, ἀλλὰ τὴν ὕλην εἰς ἑαυτὸ μεύσθησι. Τὸ αὐτὸ καὶ παμφαές, ὅτε τῆς ὕλης ἐπιδράζεται· καὶ κρύφιον καθ' αὐτὸ, μὴ προκειμένης ὕλης· τίς γὰρ βλέπει τὸ ἐν τῇ πυριτίδι πῦρ, εἰ μὴ γὰρ ἐκκρουσθῆ καὶ ὕλης τινὸς ἐπιδράζηται; Μὴ οὖν λέγε· Καὶ πῶς διχα τινὸς ὕλης σπινθήρες ἐξάπτονται; κάκει γὰρ ὕλη τις ἐστίν· ὁ γὰρ συνθλιβόμενος ἄηρ, μέσων τῶν συνθλιβομένων, ἐκείνός ἐστιν ὡς ὕλη τοῖς ἀποπαλλομένοις σπινθῆρσιν, εἰς ὃν ἀναφαίνει τὸ πῦρ τὴν οὐκείαν ἐνέργειαν. Ἄσχετόν ἐστιν, οἶον εἰ μηδεμίαν ἑτέραν σχέσιν ἔχον πρὸς τὴν ὕλην, εἰ μὴ κατὰ τὴ δαπανᾶν αὐτήν· καθ' ὃ σημαίνοντο λέγεται καὶ ἀδίωτος, οὐχ ὁ περιφρονητής τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ὁ τῷ βίῳ καταχρώμενος. Ὅτι δὲ τοῦτο δηλοῖ τὸ ἄσχετον, καὶ οὐχ τὸ ἀκράτητον, ἐκ τοῦ λέγειν πάλιν ἰδίως ἀκράτητον, δηλον. Ἀθεώρητον, ὅτε διχα τινὸς ὕλης ἐπινοεῖται. Αὐτοκρατηρικὸν ἁπάντων, οἶον εἰ ἀφ' ἑαυτοῦ κρατοῦν, καὶ μὴ παρ' ἑτέρου κινούμενον· ἰδιαιτάτην γὰρ διαφορὰν τὸ θερμόν ἔχει, ἐξ οὗ καὶ ἐν ἑτέροις ἢ κινήσις γίνεται. Ἀλλοιωτικὸν πρὸς τὴν οὐκείαν ἐνέργειαν, ἐν οἷς ἂν γένηται· κτίει γὰρ καὶ ὁ οἰδῆρος ἐκτυρωθείς. Μεταδοτικὸν τοῖς ὄπωσῶν πλησιάζουσι· πρὸς γὰρ τὸν ἢ προσεχῆ, ἢ πόρρω πλησιασμένων ἐκτυρωθῆται τὸ παρακείμενον. Ἀνανεωτικὸν, καθ' ὃ θερμόν· ἐπεὶ γὰρ τὸ γῆρας ψυχρὸν καὶ δυσκίνητον, ἢ νεότης θερμὴ· καὶ θερμουργὸς ὁ τὰ τοῦ νέου ἐργαζόμενος. Κατὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὸ ὄπωσῶν θερμὸν ἐν ἡμῖν ζῶπυρον λέγεται, ὅτι καθ' αὐτὸ¹⁰ νεάζομεν. Φωτιστικὸν ἐστι, καὶ ἡ ἑλλαμψίς αὐτοῦ ἀπερικάλυπτος καθ' αὐτήν. Μὴ γὰρ μοι λέγε τὰ ἐξωθεν ἐπικαλύμματα, αὐτὸ γὰρ πάλιν φωτιστικὸν μένει, καὶ μυριάκις περικαλύπτεται. Ἀκράτητον· εἰ γὰρ καὶ ἐν τῇ ὕλῃ κατέχεται, ἀλλ' οὐχ ἵνα σῶσῃ ταύτην, καὶ ταύτῃ συνῆ, ἀλλ' ἵνα δαπανῆσαν οἴχηται. Ἀμιγῆς· τίνοι γὰρ καὶ μιχθεῖη; ὑπέκειται γὰρ τούτω πάντα καὶ τήκεται. Διακριτικὸν· διακρίνει γὰρ τὰς ὕλας, οἶον ἀπὸ ἀργύρου μόλιθον. Αναλλοιώτην, καθ' ὃ οὐ δυνατόν μένοντος τοῦ ὑποκειμένου, τοῦτ' ἐστὶν αὐτῆς τῆς οὐσίας τοῦ πυρός, μεταβάλλειν αὐτὸ ἐν τοῖς πάθεισιν, οἶον γενέσθαι αὐτὸ στρογγύλον, ἢ γωνιοειδές, ὅπερ ἐν τοῖς γῆϊνοις ἐστὶν εὐρεῖν· ἢ παθεῖν τὰ τοῦ ἀέρος, οἶον φθαρῆναι διὰ τῶν ἀναθυμιάσεων· ἢ παχυνθῆναι, ἢ καὶ ὡς τὸ ὕδωρ μεταβολὰς δεξίσθαι. Ἀνώφορον, ἀλλὰ ὀξέως ῥέπον εἰς ὕψος, καὶ οὐδεμίαν ἀνέχεται περιπεζίας ὑφέτους. Ἀεικίνητον, ἢ διὰ τὴν τοῦ παντός κατὰ περιφορὰν κίνησιν, ἢ καὶ διότι ἀεικινεῖται. Ἐνθεν κινεῖσθαι τὴν ὕλην δαπανῶν, δηλουμένου ὡσαυτε, ὅτι δυσχεραίνει τὴν ὕλην, καὶ ταχέως θέλει ἀποσκευασθῆαι τὸν θερμόν. Ταύτοκίνητον· ταύτην

¹⁰ Gen. 1, 2.

haberet, juxta illud; Spiritus Domini ferebatur **138** super aquas? Spiritus autem omnino particeps est caloris, per quem et mobilis est et per omnia meat, verum impermixte; neque enim ipse, dum cum materia commiscetur, immutatur, sed materiam in se transmutat. Idem quoque perquam lucidus, cum materiam apprehendit; et occultus per se, cum non adest materia. Quis enim videt in pyrite ignem, nisi excutitur, et materiam aliquam prehendat? Ne igitur pele, quomodo sine aliqua materia scintillæ accendantur: nam et ibi quædam est materia; collisus enim acris inter illa quæ colliduntur, ille quasi materia scintillis excussis, in quo et ignis suam efficacitatem manifestat. Intolerabilis est, ut qui nullam aliam habitudinem habeat ad materiam, nisi ad consumendam eam; juxta quam significationem dicitur etiam ἀδίωτος, id est quod cum ea vivi non possit, non quia contemptor est rerum, sed quia vita abutitur. Hoc autem sensu dici ἄσχετον seu intolerabilem, et non ἀκράτητον, id est incontinentem, ex eo manifestum, quod iterum dicit ἀκράτητον, seu teneri nescium. Invisibilis etiam est, quando sine aliqua materia consideratur. Per se omnia domat, tanquam a semetipso prævalens, et non ab alio motus; propriissima autem ejus differentia est calor, ex quo etiam in aliis motus fit. Immutat alteratque ad suam operationem illa quibus insederit; nam et ferrum ignitum urit. Quoquomodo accedentibus se communicat: id enim quod apponitur pro ratione vicinæ vel remotæ propinquitatis ignescit. Renovat, in quantum calidus est: siquidem senectus frigida est et difficulter movetur, juvenus vero calida est; et fervide agit quisquis opera facit juvenilia. Nam etiam, secundum hoc, quidquid in nobis calidum est, ignitum seu vivificum dicitur, quia secundum hoc juvenescimus. Lucidus est, et ipsius illuminatione per se abscondi nequit. Neque vero mihi objeceris extrinseca velamina; ipse enim rursus in se lucidus manet, etsi millies tegatur. Teneri nequit: nam licet in materia contineatur, non tamen ut servet illam, illique uniatur, sed ut ea consumpta recedat, impermixtus: cui enim misceri possit, cum eo omnia subigantur, cunctaque consumantur? Discernendi vim habet: siquidem materias ut ab argento plumbum discernit. Immutabilis est, quatenus impossibile est manente subjecto, hoc est eadem ignis natura, **139** mutari ipsum in proprietatibus, velut enim fieri rotundum vel angularem, quod in terrestribus invenire licet; aut aeris proprietates admittere, sicut per evaporationem corrumpi; vel condensari, vel sicut aquam mutationes suscipere. Sursum fertur, sed celeriter iam altum serpens, nullam sustinet dejectionis vilitatem. Semper movetur, sive secundum universi motum circularem, sive quod semper

¹⁰ L. κατ' αὐτό. Ed. ΡΑΤΗ.

ibidem moveatur materiam consumendo, quodammodo significans se materiam aversari, et cito velle ejus vinculum abrumperē. Scipso movetur; hunc enim et unum ad supera motum habet. Movet alia per calorem suum, uti supra diximus. Comprehendendi vi pollet; neque enim materiam subintrando consumit, sed circa illam versatur et amplectitur. Quod si inquiras de his quæ intrinsecus igne liquecunt, scito, etiam ibi ex parte aliquem complexum existere, per quem res subjecta colliquecat; sic enim etiam incomprehensus dicitur. Etsi enim interius in quibusdam rebus reperitur, verumtamen et ibi circumplectitur conjunctam sibi et quam consumit materiam, et ab ea minime continetur. Non eget altero; neque enim miscetur neque confunditur cum aliquo alio elemento, uti aqua et terra; quapropter etiam in elementis aliqui ipsum monouoision, seu in substantia solitariam nuncuparunt. Clam se amplificat; secundum enim multiplicem proportionem augetur; neque enim rationem, quam habet præambusta materia ad assumptam eandem, etiam habet ignis qui in illa est, ad ignem qui in hac est; neque rationem, quam habet assumpta materia ad utramque, scilicet ad seipsam et ad eam quæ antea continebatur, eandem etiam rationem habet ignis qui postea accensus est, ad eum qui accensus ex utraque materia. Idcirco dixit *latenter*, quoniam si apposita materia sit exilis, et valde multum id quod accensum est, in capaci materia suam indicat majestatem; siquidem omnivox est, et nulli pareit; id quod siccius est cito apprehendit; id quod humidius est, sensim ad sui susceptionem aptum efficit; calorem conciliat, frigus fervescit; et simpliciter quidlibet est virtute, est efficax, potens, omnibus invisibiliter adest, aspersus omni rei; et dum videtur non esse, negligitur, terribilis est et intolerabilis. Attritu velut in tagine quadam, subito ut subjecto conaturalis apparet, et rursus incontinenter avolat, sicut videre licet in scintillis e silice 140 excussis. In omnibus sui communicationibus, calefaciendo, urendo, astringendo, illuminando, cæteris que minime minuitur. Complures item alias quis invenire posset ignis proprietates, velut quasdam divinæ efficacitatis imagines, ad quas periti rerum divinarum cœlestes divinam, quantum fas, imitationem declarantes, dum

§ III. Cur autem humanas formas his ascribunt? D propter viam intelligendi. Angeli enim toti mentes sunt; et quoniam a Deo illustrantur, intelligendi vi pollet. Quin et homines quoque mentem habent animæ ducem, in qua primum Dei illustratio oritur, atque ita spiritalis efficitur; tum quod homo videndi vires habeat ad anteriora conversas, (qui enim, juxta prophetam, non est *gravi corde* 141, summa spectat, præ cæteris animalibus quæ terram contuentur, et videndi vires humi defixas habent); tum etiam propter formæ rectitudinem et erectio-

141 Psal. 117, 5.

A γὰρ καὶ μίαν τὴν πρὸς τὰ ἄνω κίνησιν ἔχει. Κινητικὸν ἐτέρων· κατὰ τὸ θερμὸν ἑαυτοῦ, καθὼς ἀνωτέρω ἐλέγομεν. Περιληπτικόν· οὐδὲ γὰρ ἐντὸς τῆς ὕλης χωροῦν δαπανᾷ, ἀλλὰ περὶ αὐτὴν εἰλείται, καὶ περιδράττεται. Εἰ δὲ γε ἀποροίης περὶ τῶν ἐνδοθεν τῶ πυρὶ συμυχομένων, ἴσθι, ὅτι κάκεισε μερικὴ τις περιληψίς γίνεται, καθ' ἣν τὸ ὑποκειμενὸν ὑποσμίχεται· οὕτω γὰρ καὶ ἀπερληπτον λέγεται. Εἰ γὰρ καὶ ἐντὸς εὐρίσκαται ἐν τισιν, ἀλλ' οὖν κάκεισε περιέχει τὴν προσεχῆ, καὶ ἣν δαπανᾷ ὕλην, οὐ παρ' αὐτῆς περιέχεται. Ἀπροσδεὲς ἐτέρου· οὔτε γὰρ μίγνεται οὔτε κίρναται ἐτέρω τινὶ στοιχείῳ, ὡς τὸ ὕδωρ καὶ ἡ γῆ, διὸ καθ' ἐν στοιχείοις μονοούσιον αὐτὸ τινες κεκλήκασι. Λανθανόντως αὐξητικὸν ἑαυτοῦ· κατὰ γὰρ πολλαπλασίονα ἀναλογίαν αὐξάνεται· οὐδὲ γὰρ ὅν λόγον ἔχει τυχὸν ἢ προκαίωμένη ὕλη πρὸς τὴν προσλαμβανομένην, οὕτω καὶ τὸ ἐν ἐκείνῃ πῦρ, πρὸς τὸ ἐν ταύτῃ πῦρ· οὐδὲ ὅν λόγον ἔχει ἢ προσλαμβανομένη ὕλη, πρὸς τὴν συνάμφω, ἑαυτὴν τε καὶ τὴν προκατεχομένην, τὸν αὐτὸν λόγον ἔχει καὶ τὸ ὑστερον ἀναφθὲν πῦρ πρὸς τὸ ἐκ τῆς συνάμφω ὕλης ἐξανπτύμενον. Διὰ τοῦτο εἶπε *λανθανόντως*, ὅτι τυχὸν ἢ προστιθεμένη ὕλη ὀλίγη, καὶ τὸ ἀναπτύμενον πάμπλου, πρὸς τὰς ὑποδεχομένας ὕλας ἐκφάνων τὴν μεγαλειότητα· παμφάγον γὰρ ἐστὶ, καὶ οὐδενὸς φείδεται τοῦ ξηροτέρου ταχέως ἀντιλαμβάνεται· τὸ ὑγρότερον κατ' ὀλίγον πρὸς τὴν οἰκείαν ὑποδοχὴν ἐπιτήδειον ἀπεργάζεται· τὸ θερμὸν οἰκειοῦται, τὸ ψυχρὸν ἐκπυροῖ· καὶ ἀπλῶς παντοῖόν ἐστι κατὰ τὴν δύναμιν, καὶ δραστήριον δυνατόν, ἅπανι πάρεστιν ἀοράτως κατεσπαρμένον ἐν τῷ παντί· καὶ δοκοῦν μὴ εἶναι, ἀμελεῖται, τὸ φοβερόν τε καὶ ἀνυπόστατον. Τῇ τρέφει δὲ καθάπερ τινὶ ζητήσῃ ἐξαίφνης ὡς συμφορῆς τῷ ὑποκειμένῳ ἀναφαίνεται, καὶ αἰθίς ἀκαταλήκτως ἀφίπταται, καθὼς ἐστὶν ὄρα ἔν τοις ἀπὸ τοῦ λίθου σπινθήρσιν. Ἐν πάσαις ταῖς αὐτοῦ μεταδόσεσι, τῇ θερμῇ, τῇ καυστικῇ, τῇ στεγνωτικῇ, τῇ φωτιστικῇ, καὶ ταῖς ἄλλαις ἀμείωτον. Καὶ πολλὰς τις ἂν εὔροι τὰς τοῦ πυρὸς ιδιότητας, εἰκόνας τινὰς τῆς θεαρχικῆς ἐνεργείας, πρὸς ἃς καὶ τὰς οὐρανίας δυνάμεις οἱ θεόσοφοι διαπλάττουσιν, ἐμφαίνοντες αὐτῶν, καὶ κατὰ τοῦτο τὸ θεοειδὲς καὶ ὡς ἐφικτὸν θεομίμητον, ὅτι ταῖς εἰκόσι, καθ' ἃς τὸ θεῖον εἰκονίζεται, ταύταις χρῶνται καὶ ἐπὶ τῶν οὐρανίων δυνάμεων.

virtutes effingunt, per hoc illarum deformitatem ac

§ III. Διὰ τί δὲ ἀνθρωπομόρφους ἀναγράφουσι; διὰ τὸ νοερόν. Οἱ μὲν γὰρ ἄγγελοι, τὸ πᾶν νόες εἰσὶ· καὶ ἐν τῷ παρὰ Θεοῦ ἐλλάμπεσθαι νοερὸν ἔχουσι. Καὶ οἱ ἀνθρωποὶ νοῦν τὸν ἡγεμόνα τῆς ψυχῆς, εἰς ὃν πρώτως καὶ ἡ θεία Ἐλλαμψίς γίνεται, καὶ νοερὸς οὗτος ἀποκαθίσταται· ἕτερον διὰ τὸ πρὸς τὸ ἀνάγειν, ἔχειν τὰς ὀπτικὰς δυνάμεις τὸν ἀνθρώπον (ἀνανεῖται γὰρ ὁ μὴ κατὰ τὸν προφήτην *βαρυνκάρδιος*, ἄνω τῶν ἄλλων ζώων, καὶ εἰς γῆν βλέπόντων, καὶ τὰς ὀπτικὰς δυνάμεις πρὸς τὸ κάτωτας ἔχόντων), ἄλλα διὰ τὸ τοῦ σχήματος εὐθὺ καὶ ὀρθιον (ἰθυτενεῖς γὰρ πρὸς

τὰ ἄνω καὶ οἱ θεοὶ ἄγγελοι, ὅπου γε καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ τὰ ἄνω ζητούντες ὡς φοίνικες ἀνθεῖν λέγονται, καὶ ὡς κέδροι πληθύνεσθαι), καὶ διὰ τὸ κατὰ φύσιν ἀρχικὸν καὶ ἡγεμονικὸν τῶν ἀνθρώπων, κατ' εἰκόνα πλασθέντων Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν (περὶ ὧν λέγεται· Καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ), καὶ διὰ τὸ αἰσθητικὸν μὲν ὀλίγον ἔχσιν τὸν ἀνθρώπων, ὡς πρὸς τὰς λοιπὰς τῶν ἀλόγων ζῶων δυνάμεις, κρατητικὸν δὲ πάντων τῆ τοῦ νοῦ δυνάμει, καὶ τῆ κατὰ λογικὴν ἐπιστήμην ἐπικρατεῖα. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τοιοῦτον, ὅτι οἱ ἀνθρώποι ὀλίγον τὸ κατ' αἰσθησὶν ἔχουσι πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα· τὰ μὲν γὰρ ἄλογα τὸ πᾶν αἰσθησὶς εἰσι· δι' ἧς καὶ διοικεῖνται ἀνόητα ὄντα· Ἐν ἡμῖν δὲ βραχὺ τὸ αἰσθητικόν· οὐ γὰρ δι' αὐτοῦ συνιστάμεθα, ἀλλὰ διὰ τοῦ νοεροῦ. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀγγέλων οὐδὲ τὸ βραχυτάτον ἐστὶ τῶν αἰσθησεων, ἀλλὰ τύπος βραχίς ἐκείνων τὰ καθ' ἡμᾶς. Ὡς γὰρ οἱ ἄγγελοι, μὴ κεχηρημένοι τοῖς καθ' ἡμᾶς αἰσθητηρίοις, κατὰ πολὺ ὑπερέχουσι τῷ περιόντι τῆς νοερᾶς δυνάμεως· οὕτω καὶ οἱ ἀνθρώποι τῆ τοῦ νοῦ ὑπεροχῇ, καὶ τῆ λογικῇ ἐπιστήμῃ, τῆς ἀλόγου φύσεως κρατοῦσι. Τὰ γοῦν ἄλογα, μὴ ἔχοντα τὸν νοῦν, εἰκότως δραστηριώτερα καὶ ὀξύτερα κατὰ τὰς αἰσθήσεις εἰσὶν, ὡσπερ καὶ τὰ φυτὰ, μὴ ἔχοντα αἰσθησὶν, κατὰ τὰς φυσικὰς ἐνεργείας, τὴν θρεπτικὴν, τὴν αὐξητικὴν, καὶ τὴν τοῦ γεννᾶν τὸ ὅμοιον, ἐνεργεστέρως ἔχουσι. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ζῶων κολοβωθέντος κατὰ τι, οὐ δύναται ἀναθῆλαι τὸ λείπον μέρος· φυτοῦ δὲ μέρους ἐκκαπέντος, ἡ ἀναθῆλῃσις πλείων γίνεται, ὡς πλεοναζούσης ἐν ταῦτοις τῆς φωτικῆς δυνάμεως. Διὰ ταῦτα τοίνυν πάντα τὸ ἀνθρωπόμορφον ἀναγράφουσι, καὶ διὰ τὸ φύσει τῆς ψυχῆς ἀδούλωτον καὶ αὐτεξούσιον, ὃ καὶ αὐτὸ ποσὸν τοῖς ἀγγέλοις γινώσκεται.

Ἔστι δὲ καὶ καθ' ἕκαστον τῶν ἀνθρωπίνων μερῶν εἰκόνας ἀρμοδίους ἐξευρεῖν πρὸς τὰ οὐράνια τάγματα. Καὶ πρῶτον ἐκ τῶν αἰσθήσεων. Ὅθεν καὶ αἱ μὲν ὀπτικαὶ δυνάμεις, ἐπεὶ διειδές εἰσι, καὶ ἀπαλόν, καὶ ὑγρὸν, καὶ οὐκ ἀντίτυπον τὸ αἰσθητήριον ἔχουσι, τὴν πρὸς τὰ θεῖα τῶν ἀγγέλων δηλοῦσι διειδεστάτην ἀνάνευσιν, καὶ τὴν ἀπαλὴν, καὶ ὑγρὰν, καὶ οὐκ ἀντίτυπον ὑποδοχὴν τῶν θεῶν ἑλλαμψεων, τὴν ὀξυκίνητον, καὶ καθαρὰν, καὶ ἀναπεπταμένην πρὸς τὴν ὑποδοχὴν τοῦ θεοῦ φωτός.

Αἱ τῆς ὁσφρήσεως δυνάμεις τὸ ἀντιληπτικὸν τῆς εὐώδους διαδόσεως, καὶ τῶν μὴ τοιοῦτων διακριτικῶν ἐν ἐπιστήμῃ· οὐκ ἤκουσας γὰρ, ὅτι καὶ Θεῷ λογίζεται βδέλυγμα τὸ παρὰ τῶν ἀναξίων προσφερόμενον θυμίαμα· Τοῦτο ἡγοῦνται βδέλυγμα καὶ τὰ οὐράνια τάγματα, καὶ ὀλικῶς ἀποφεύγουσι.

Τὰ ὠτα τὸ μετοχικὸν δηλοῦσι, καὶ τὸ γνωστικῶς ὑποδεκτικὸν τῆς θείας ἐπιπνοίας· ἡ γὰρ πνοὴ διὰ τῶν ὠτων γινώσκεται. Πνοὴν δὲ λέγει τὸ θεῶν καὶ πνευματικὸν χάρισμα, καθὼς καὶ ἐν τῷ Ἰωβ εὐρηται λέγοντι· Πνοὴ δὲ Παντοκράτορος ἡ διδάσκουσα με.

† Gen. 1, 26. † Job xxxii, 8.

A nem. (angeli enim divini ad superna sunt erecti, unde et homines qui superna spectant, ut phœnices florere, et tanquam cedri multiplicari perhibentur); tum etiam propter hominum naturalem principandæ et imperandi prærogativam, ut qui ad imagineum et similitudinem Dei facti sunt (de quibus dicitur: Et præstint piscibus, et volucris cœli b); tum quod homo, quamvis sensu quidem cœlietorum comparatione brutorum, minime valeat, omnibus tamen imperet præstanti vi mentis, ac rationalis scientiæ dominatu. Hoc autem ita se habet, quoniam homines parum quid de sensu habent, respectu aliorum animalium: bruta enim prorsus sunt sensus, quo etiam reguntur, cum sint irrationalia. In nobis autem modicum quid est sensus: neque enim ex eo constamus, sed ex intellectu. In angelis autem neque minimum quid est sensuum, verum nostratia sunt rudis illorum figura. Quemadmodum igitur angeli cum non utantur his quibus nos sensuum instrumentis, plurimum antecellunt intelligentiæ copia facultatis; sic etiam homines mentis excellentia et ratiocinanti scientia irrationalem superant naturam. Bruta itaque, quæ mente carent, merito efficaciora sunt et celeriora secundum sensus; quemadmodum et plantæ, quæ sunt sensu destitutæ, vegetativas **I&I** facultates, ut altricem et auctricem et sui simul generatricem, habent efficaciores. Idcirco enim animali mutilato pars abscissa nequaquam iterum potest repullulare; plantæ vero, si pars resecta sit, repullulatio fit uberior, ita ut in his vegetativa vis abundet. Propter hæc itaque omnia humana forma angelos depingunt, et propter naturalem animæ ingenuitatem et arbitrii libertatem, quæ et in angelis agnoscuntur.

Quin, licet etiam ex singulis humanis membris aptas imagines cœlestibus ordinibus accommodare. Et primum e sensibus. Unde videndi quidem facultates, cum perspicaces sint, et tenerum, et liquidum, et nequaquam reluctansem sensum habeant, declarant angelorum perspicacissimam ad divina susceptionem, et teneram, liquidamque, minimeque refrugantem divinorum luminum susceptionem; quæ velox sit et pura; et expansa ad divini luminis exceptionem.

D Olfactus vires significant fragrantibus distributiones excipiendi facultatem, et perite discernendi ea quæ non sunt ejusmodi; nunquid enim non audisti, quod Deus abominationi habeat incensum quod ab indignis offertur? Idem etiam abominationi habent ordinationes cœlestes, et omnino fugiunt.

Aures designant divinæ inspirationis participationem, et ejusdem scientificam susceptionem: inspiratio enim auribus dignoscitur. Inspirationem autem vocat divinam ac spiritalem gratiam, ut etiam reperitur in Jobo dicente: Inspiratio autem Omnipotentis docet me i.

Gustus indicat spiritalium ciborum, scilicet divinarum explicationum, repletionem ac saturitatem, atque insuper divinorum rivulorum ac potionum deliciosarum susceptionem: sicut enim vibus spiritalis est, sic et potūs illi proportionatus est.

Tactiles facultates signant vim dignoscendi quid prosit vel quid obsit: hoc autem est in nobis multiplex secundum varias qualitates, ut calidum, ut frigidum, atque iterum ut asperum, ut leve; et rursus, ut durum, ut molle; iterumque ut grave, ut leve, et secundum alias plurimas qualitates.

Palpebræ et supercilia visum conservant, unde designant ibi eustodiam intelligentiarum

Ætatis pubescentia cum vitæ tum **142** virtutis eorum vigorem declarat; vita enim eorum immortalis est, et virtus stabilis.

Dentes signant id quod discernit illustrationes: quælibet enim cœlestium essentiarum uniusmodi intelligentiam sibi traditam, pro inferioris ductu captique, provide distribuit multiplicatque.

Humeri declarant id quod similes motus efficit; ulnæ vero vim operandi, et manus exsequendi potentiam.

Cor symbolum est vitæ deiformis: sicut enim ex corde vires corpori distribuuntur, sic ex his vitalis vis in ea quæ providentia reguntur distribuitur.

Pectora (cum pectus, Græce στέρον ἐκ τοῦ στερέου, id est ex firmo derivetur, et ad subjecti cordis custodiam formatum sit) designant vim insuperabilem et conservatricem vitæ istiusmodi.

Dorsa vero, quia continent insitam virtutem, sicut etiam omne onus corpori impositum, humeris imponi dicitur: unde et poesis universum onus humeris imponit; ait enī Homerus:

Et ab humeris arma deponabant;

idecirco dorsa significant id quod vires continet, interiores scilicet ac vitales.

Pedes vim motricem insinuant, et cursum sempiterni motus quo ad divina cidentur: nam idecirco etiam a theologia pedes eorum alati finguntur. Ala siquidem sursum elevat, et leve esse declarat id quod alatum est. Divini itaque illustresque angeli ab omni re terrestri eximuntur ac perpetuo ad anteriora et excelsa promoventur. Rursum vero illa quæ in humeris est alarum levitas, proprie designat eorum agilitatem, quæ sine admistione gravitatis prompte sursum fertur.

Nuditas vero calcæorumque privatio virtutem eorum abstractam denotat, et a rebus infimis expeditam et liberam, juxta illud: *Solve calcæamenta de pedibus tuis, locus enim, in quo stas, sanctus est*. Nudipes enim liber est ab omni extrinseco impedimento. Spiritus itaque nudipedes

Ἡ γευστική τὴν τῶν νοσητῶν τροφῶν, δηλονότι τῶν θεῶν εἰσηγήσεων ἀποπλήρωσιν καὶ τὸν χορτασμόν, καὶ ἔτι τῶν ὀρεγῶν καὶ πόσεων τῶν καὶ αὐτῶν θεῶν καὶ τροφίμων ὄντων· ὡς γὰρ ἡ τροφή νοσητῆ, καὶ ἡ πόσις ἀνάλογος.

Αἱ ἀπτικαὶ δυνάμεις δηλοῦσι τὸ διαγνωστικὸν τοῦ προσφροῦς ἢ καὶ βλάπτοντος· τοῦτο δὲ ἐστὶν ἐν ἡμῖν πολλαχῶς τε καὶ κατὰ πολλὰς ποιότητας· ὅτι θερμὸν, ὅτι ψυχρὸν· καὶ αἰσθίς ὅτι τραχὺ, ὅτι λεῖον· καὶ πάλιν ὅτι σκληρὸν, ὅτι μαλακὸν· καὶ αἰσθίς ὅτι βαρὺ, ὅτι κοῦφον· καὶ κατ' ἄλλας πολλὰς ποιότητας.

Τὰ βλέφαρα καὶ αἱ ὄφρυες τὸ ὀρατικὸν φρουροῦσιν, ὅθεν δηλοῦσιν ἐκείσε τὸ φρουρητικὸν τῶν νοσητῶν

Τὸ νεανικὸν τῆς ἡλικίας, τὸ ἐπακμάζον τῆς ζωῆς αὐτῶν, καὶ τῆς δυνάμεως· ἡ γὰρ ζωὴ ἀτελευτήτος, καὶ βεβαία ἡ δύναμις.

Οἱ ὀδόντες, τὸ διαιρητικὸν τῆς ἐλλάμφσεως· ἐκάστη γὰρ τῶν οὐρανίων οὐσιῶν τὴν δωρουμένην ἐνοειδῆ ἔνωσιν, προνοητικῶς ὡς ἂν χωρηθῆ, καὶ τῇ ὑποδεεστέρα, διαίρει καὶ εἰς πλῆθος ἀποκαθίστησιν.

Οἱ ὤμοι τὸ ποιητικὸν τῶν τοιοῦτων κινήσεων· αἱ ὠλένας τὸ ἐνεργητικὸν· καὶ αἱ χεῖρες τὸ δραστήριοι.

Ἡ καρδία σύμβολόν ἐστι τῆς θεοειδοῦς ζωῆς· ὡς γὰρ ἐκ τῆς καρδίας διασπείρονται αἱ δυνάμεις τῷ σώματι, οὕτως ἐκ τούτων ἡ ζωτικὴ δύναμις εἰς τὰ προνοούμενα διαδίδεται.

Τὰ στέρανα (ἐτεὶ στέρον ἐκ τοῦ στερέου ἐτυμολογεῖται, καὶ εἰς φυλακὴν πέπλασται τῆς ὑποκειμένης καρδίας,) διὰ τοῦτο δηλοῦσι τὸ ἀδάμαστον καὶ τὸ φρουρητικὸν τῆς τοιαύτης ζωῆς.

Τὰ νῶτα, ἐπεὶ συνεχτικὰ εἰσι τῆς ἐμφύτου δυνάμεως, ἐξ οὗ καὶ πᾶν βᾶρος τῷ σώματι ἐπικαιμενον, τοῖς ὤμοις ἐπικεῖσθαι λέγεται· ὅθεν καὶ ἡ ποιήσις τῆν τῶν ὄλων βαρῦτητα τοῖς ὤμοις ἐπιτίθησι· λέγει γὰρ ὁ Ὅμηρος,

... καὶ ἀπ' ὤμων τεύχε' ἔλαστοι·

διὰ τοῦτο τὰ νῶτα δηλοῦσι τὸ συνεχτικὸν τῶν δυνάμεων, τῶν ἐμφύτων δηλαδὴ καὶ ζωογόνων.

Οἱ πόδες τὸ κινήτικὸν καὶ ἐντροχῆς τῆς περὶ τὰ θεῖα πορευτικῆς ἀεικινήσεως ὑποστραμίνουσι· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ πεταστοὶ πόδες παρὰ τῆς θεολογίας πλάττονται. Τὸ γὰρ πεπερὸν ἀνάγει, καὶ κοῦφον δεικνύει τὸ πεπερυσμένον. Ἐξήρηται οὖν παντὸς χαμαιζήλου, καὶ ἀεικινήτως ἔχουσι πρὸς ἀναγωγὴν οἱ θεῖοι καὶ πανευκλεεῖς ἄγγελοι. Ἰδίως δὲ πάλιν ἡ τῶν περὶ τοῖς ὤμοις πεπερῶν ἐλαφρία δηλοῖ τὸ ἀβαρὲς αὐτῶν καὶ κοῦφον, καὶ πρὸς τὸ ἀνωφερὲς ἀνεμπόδιτον.

Τὸ δὲ γυμνὸν καὶ ἀνυπόδετον τὸ ἀφρετον αὐτῶν, καὶ πρὸς τὰ κάτω ἐλευτόν τε καὶ ἄσχετον, κατὰ τὸ Ἀῦσαι τὸ ὑπέδημα ἐκ τῶν ποδῶν σευ, ὃ γὰρ τέπος, ἐν ᾧ ἴσταται, ἄγιγ' ἐστίν. Ὁ γὰρ γυμνοποδῶν ἐλευθερός ἐστι παντὸς ἐξωτερικῆς ἐφοκίου. Γυμνοποδεῖν μὲν λέγεται καὶ οἱ νόες, ὡς ἐλευθεροὶ τῆς

τῶν ἐκτὸς προσθήκης, καὶ διὰ τοῦτο ἀπρόσθετοι καὶ ἀπλοῖ, κατὰ τὴν ὡς ἐφικτὸν πρὸς τὴν θείαν ἀπλότητα ἀφομοίωσιν.

§ IV. Πολυποικίλον λέγει τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν μέγαν ἀπόστολον Παῦλον, δοκοῖ δὲ τὰ δύο ἐναντία εἶναι, τὸ τε ἀπλοῦν καὶ τὸ πολυποικίλον. Ἄλλ' ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι τὸ ἀπλοῦν μὲν εἶπεν, ἵνα δηλώσῃ τὸ ἀσύνητον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ μηδεμίαν διπλόην ἐπιδεόμενον· οὐ γὰρ ἐκ μαθήσεως σοφὸς ὁ Θεός, ἀλλ' αὐτόχρημα σοφία ἐστὶ. Τὴ δὲ πολυποικίλον, διότι εἰς πολλὰ γνώσεως εἶδη μετατυποῦται διὰ τὴν τῶν ἐλλαμπομένων ἀσθενειῶν· ἀρχιερεὺς γὰρ ἐστὶ μέγας, συμπάσχων ταῖς ἡμῶν ἀσθενείαις· ὥστε ἀπλῆ μὲν λέγεται σοφία Θεοῦ κατὰ τὴν φύσιν, πολύτροπος δὲ κατὰ τὴν πρόνοιαν. Ἐπειδὴ τοίνυν αὕτη καὶ τοὺς ἀσχεπεῖς φυσικῶς ἀμφιέννυσι, καὶ σκευή τινα δίδωσι περιφέρειν αἰτεῖς· φέρει καὶ τὰ σοιαῦτα ἱερὰ προβλήματά τε καὶ ὄργανα, ὡς ἡμῖν ἐστὶ δυνατόν, ἀναπτύξωμεν. Τὴν μὲν γὰρ φανὴν καὶ πυρῶδῃ ἐσθῆτα, καθὼς παρὰ Ἰεζεκιήλ καὶ Δανιήλ εὐρηται, ὑπολαμβάνω σημαίνειν, τὴν μὲν πυρῶδῃ ἐσθῆτα τὸ θεασειδές, κατὰ τὴν τοῦ πυρὸς εἰκόνα καθὼς ἐλέγομεν, τὴν δὲ φανὴν καὶ φωτεινὴν τὸ φωτιστικόν. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ ἐσθῆς κτήμά τί ἐστὶ, καθόλου περιέχει τὸ σῶμα, ὅθεν καὶ ἀμπερόνη λέγεται, ἐπὶ δὲ τῶν κτημάτων τε καὶ χρημάτων αἱ ἀφ' ἑτέρου εἰς ἄλλον κληρονομίαι γίνονται, ὅρα τί λέγει ἐνταῦθα πρὸς ταῦτα ὁ ἅγιος. Διὰ τί ἐσθῆς; Διὰ τὰς ἐν οὐρανῷ λήξεις καὶ κληρονομίας, κατὰ τὸ· *Δεῖτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τῆς ἡτοιμασμένης ὑμῖν βασιλείας ἀπὸ καταβολῆς κόσμου*. Τίς δὲ ἡ βασιλεία; Πάντως ἐκεῖνο τὸ θεῖον καὶ ἀδιάδοχον φῶς· λῆξιν γὰρ τὴν κληρονομίαν οἱ παλαιοὶ ἔλεγον· ὅθεν καὶ ληγάτοι, καὶ ληγατάριοι καὶ ληξιαρχικὸν γράμμα, τὸ διδόμενον τοῖς ὑπὲρ τὰ δεκαοκτῶ ἔτη οὔσι τῶν κληρονόμων, εἰς τὸ ἀρχεῖν τῆς οικείας κληρονομίας, διὰ τὸ τῆς ἡλικίας τέλειον. Καὶ ταῦτα μὲν διὰ τὴν ἐσθῆτα· μᾶλλον δὲ ἡ ἐσθῆς διὰ ταῦτα παραλαμβάνεται. Διὰ δὲ τὸ φανὸν καὶ πυρῶδες, καὶ ἐπιτὴν καθόλου περιοχτὴν τῆς ἐσθῆτος λέγει ὅπου τὸ φῶς. Ποῖον φῶς; Καὶ τὸ καθόλου ἐκλάμπον, καὶ τὸ καθόλου ἐκλαμπόμενον· ἀλλ' ἐκεῖνο μὲν, ὅπερ ἐστὶν ἡ θεία φύσις, νοητῶς ἐλλάμπει· τοῦτο δὲ, ὅπερ ἐστὶν ἡ ἀγγελικὴ, νοερῶς ἐλλάμπεται· νοητὸν μὲν γὰρ ἐστὶν, ἅτε ἐκεῖνο τυγχάνον τὸ νοούμενον· νοερὸν δὲ, τὸ ἐλλαμπόμενον καὶ νοοῦν. Τέως δὲ, καὶ ἐκεῖνο καθόλου ἐλλάμπον, καὶ δίχα τινὸς φειδώλας τε καὶ γλισχρότητος, καὶ τοῦτο καθόλου ἐλλάμπεται, εἰ καὶ τὸ ἐφικτὸν ὑποδέχεται (οὐδὲ γὰρ τὸ μέτριον ὑποδέχεται, διότι μετρίως ἐλλάμπεται, ἀλλ' οὕτω λέγεται τὸ μέτριον ὑποδέχεσθαι, ὅτι καθόλου ἐλλάμπεται, καὶ τὸ ἐγγυροῦν προσλαμβάνει)· ἐκεῖνο γὰρ ἦν ἂν τῆς τοῦ ἐλλάμποντος, ὡς ἂν τις εἴποι, φειδώλας καὶ τοῦ φθόνου, ἄπερ πόρρω εἰσι τῆς θείας καὶ μακαρίας φύσεως· τοῦτο δὲ πάντως ἐστὶ τῆς τῶν ὑποδεχομένων δυνάμεως. Ἡ δὲ ἱερατικὴ στολὴ παραλαμβάνεται διὰ τὸ προσάγειν τοὺς τῶν ἀνθρώπων ἀξίους πρὸς τὰ

A dicantur, tanquam liberi ab extrinseco additamento, atque ideo expediti simplicesque, secundum eam quæ divinæ simplicitatis dari potest similitudinem.

§ IV. Multiforem porro vocat Dei **143** sapientiam, juxta magnum apostolum Paulum. Simplex autem et multifarium videntur esse duo contraria. Verum, dicere licet, simplicem quidem dixisse, ut ostenderet Deum esse sine compositione, et nulla duplicitate indigere; neque enim discendo Deus sapiens sit, sed est reapse sapientia. Multiforem vero, quia in multas cognitionis species, propter eorum qui illustrantur imbecillitatem, transformatur; pontifex enim magnus est, qui nostris instrumentalibus compatitur; ita ut Dei quidem sapientia dicatur simplex secundum naturam, multimoda vero secundum providentiam. Cæterum cum hæc quoque natura sua nudos cooperiat, et quædam hæc instrumenta circumferenda tradat; agendum etiam ista sacra operimenta et instrumenta, prout possumus, explicemus. Ac lucidam quidem igneamque vestem, ut apud Ezechielem et Danielelem reperitur, arbitror significare, quatenus nimirum est ignea, deformitatem, juxta istam ignis imaginem de qua egimus; quatenus vero est splendida, et lucidam vim illuminandi. Cum autem etiam vestis possessio, seu supellex quædam sit quæ totum corpus ambit, unde et amictus seu indumentum dicitur; possessionum autem et supellectilium ab alio ad alium hæreditates deriventur, observa quid sanctus hic ad hæc dicat. Ad quid vestis? Propter sortes et hæreditates cæli, juxta illud: *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum ab origine mundi*. Quoddam porro regnum? Illud utique divinum sempiternumque lumen: antiqui enim λῆξιν, id est sortem, appellabant hæreditatem; unde etiam legati, et legatarii, scriptumque legatarium, quod hæredibus datur qui jam decimum octavum annum exarserunt, ut hæreditatis suæ administrationem ac gubernationem propter ætatis perfectionem adeant. Atque hæc quidem propter vestem; quin potius vestis propter hæc assumitur. Propter splendorem autem atque igneam qualitatem, totius etiam vestis amplitudinem quasi lucem esse ait. Qualem lucem? Quæ nimirum per totum illustrat, et per totum illustratur: atque illa quidem quæ divina natura est intelligibiliter illustrat; hæc vero quæ angelica est intelligendo illustratur: intelligibile siquidem illud est quod intelligitur, intelligens vero id quod illustratur et intelligit. Itaque per totum illud illustrat sine ulla parcimoniam vel contractione, **144** et hoc per totum illustratur, etsi, quantum facta est, suscipiat (neque enim quod mensuratum est suscipit, quia mensurate illustratur, sed sic dicitur moderatum quid suscipere, quatenus per totum illustratur, et quantum capere potest, accipit): nam illud illustrantis esset, ac si quis diceret, parcimoniam vel invidiam, quæ procul absunt a divina

hæcque natura; hoc autem omnino facultatis est suscipientium. Porro stola sacerdotalis assumitur, eo quod adducant homines qui merentur ad divina spectacula mysteriaque; sicut etiam hic usovenit sacerdotibus, per quos baptismus, expiatio, illustratio, manus impositio, benedictioque confertur, sit ac sanctificata.

Zonæ autem, quemadmodum hic membra genitalia renescunt succingunt, sic et ibi secundas eorum virtutes custodiunt: divinos enim splendores suos quasi fetus quosdam, cum unus ordo aliis, tum omnes nobis manifestant; quin et collectam suam habitum ad unum convertunt, sic ut intellectio eorum maneat indivulsa, tametsi aliis communicetur: sine lapsu enim et cum decore circumvolvitur, quod etiam zonæ accidit, tametsi communicetur. Quemadmodum enim unitas communicata rursus manet eadem, et non excidit, et circum semetipsam revolvitur, quando verbi gratia dicitur unus denarius, et unus centenarius, et unus millenarius; sic et illa divina notio dum participatur, simplex in se manet, et non excidit.

§ V. Virgæ symbolum sunt regni, et recte, juxta illud: *Virga directionis, virga regni tui*¹. Significant itaque regiam dignitatem, et a terrena servitute libertatem. Cum autem rectum sit, quod ex æquo signis suis respondet, et ex æquo terminat, virgarum rectitudo declarat eos recte cuncta determinare; nihil enim cum curvitate aliqua perficiunt.

Hæcque et securæ denotant vim inæqualia seu materialia dividendi: dividunt enim a malo bonum. Nam hæc est discernendi vis, quæ acumen habet ut hæc, et activitatem efficaciamque ut securæ.

Geometrica vero fabrillaque instrumenta designant, uti diximus, perpendicularium quidem geometricum fundandi et ædificandi, juxta illud: *Unus alterum ædificate*¹, atque insuper perficiendi facultatem: non enim dicitur ædificator, qui fundamentum solum **145** ponit, murum erigit, sed qui domum perficit; domus enim finis est, illa vero principium duntaxat sunt, et ad finem tendunt; nullum autem principium est finibus cœvnum, ut neque carina navi; idcirco etiam additur *perficiendi facultatem*, et quæcumque alia, inferiores adducendi et convertendi providentiam concernentia, primis illis insunt et attribuuntur.

Accidit quoque nonnunquam, ut istiusmodi instrumenta divinorum erga nos judiciorum symbola existant. Ac virga quidem pro correctrice disciplina sumitur, ut² cum divinus Apostolus ait: *In virga veniam ad vos, an in charitate*³? Pro vindicta veru justitiæ gladius, falx et securis, sicut etiam in sacris Evangelii de sicu inutiliter locum occupante refertur. Pro libertate vero ab insidiis hæreditarius funiculus, juxta illud: *Funiculus hæreditatis*⁴. Pre

θεία θεάματα καὶ μυστήρια, καθὼς καὶ ἐκ τῶν ἐνταῦθα ἱερῶν ἐστὶ, δι' ὧν τὸ βάπτισμα, δι' ὧν ἡ καθαρσις, ὁ φωτισμὸς, ἡ χειροτονία, ἡ εὐλογία, καὶ ἄλλως διὰ τὸ ἀφιερωμένον καὶ ἡγιασμένον τῆς ἀπάσης ζωῆς αὐτῶν.

πρᾶτεραμ ἐλάμ quod tota eorum vita consecrata

Αἱ δὲ ζῶνσι, ὡς ἐνταῦθα τὰ γόνιμα μέρη τοὺς νεφροὺς περισφίγγουσιν, οὕτως ἐκεῖσε περιφρουροῦσι τὰς γονίμους δυνάμεις αὐτῶν· ἐκφαίνουσι γὰρ αὐτῶν ὡς οἳ τινὰς γονὰς τὰ θεία ἀμαρύγματα, καὶ ἐν πρὸς ἕτερον τῶν ταγμάτων, καὶ πάντα πρὸς ἡμᾶς· καὶ ἐτι συστρέφουσιν εἰς τὸ ἐν, τὴν συναγωγὸν αὐτῶν ἐξίν, ὡς ἂν ἡ νόησις μείνη ἀσκέδατος καὶ ταυτή· εἰ καὶ τοῖς ἑτέροις παραπέμπεται. Ἀμετάπτωτος γὰρ συνελλίσσεται, καὶ μετ' εὐκοσμίας, ὅπερ καὶ αὐτὸ τῆς ζωῆς ἐστὶ, κἀν καὶ μεταδίδεται. Ὡς γὰρ ἡ μόνος μεταδιδόμενη πάλιν μένει ταυτὴ τε καὶ ἀμετάπτωτος, καὶ περὶ ἑαυτὴν συνελλίσσεται, ὅτε δηλαδὴ μία δεκάς λέγεται καὶ μία ἑκατοντάς, καὶ μία χιλιοστύς· οὕτω κἀκείνη ἡ θεία νόησις, μετεχομένη, ἀπλῆ τις μένει καὶ ἀμετάπτωτος.

§ V. Αἱ ῥάβδοι, σύμβολον βασιλείας εἰσι, καὶ εὐθεῖς, κατὰ τὸ, *Ῥάβδος εὐθύτητος, ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου*. Δηλοῦσι τοιγαροῦν τὸ βασιλικόν, καὶ πρὸς τὰ κάτω ἀδούλωτον. Ἐπεὶ δὲ εὐθύ ἐστὶ, τὸ ἐξ Ἰσοῦ τοῖς ἔφ' ἑαυτοῦ σημεῖοις κείμενον, καὶ τὸ ἐξ Ἰσοῦ περαῖνον, τὸ τῶν ῥάβδων εὐθύ, δηλοῖ τὸ περαῖνειν ἐκείνους πάντα εὐθέως· οὐδὲ γὰρ τελοῦσι μετὰ **C** τινος σκολιότητος.

Τὰ δόρατα καὶ οἱ πέλυκες δηλοῦσι τὸ διαιρετικόν τῶν ἀνομοίων, ἤγουν τῶν ὀλικῶν· διαίρουσι γὰρ τὸ κρεῖττον ἀπὸ τοῦ χείρονος. Ταῦτο γὰρ ἐστὶν ἡ διακριτικὴ δύναμις, ἡ ὀξεῖα κατὰ τὸ δόρυ, ἡ ἐνεργὴ καὶ δραστηρία κατὰ τοὺς πέλυκας.

Τὰ δὲ γεωμετρικὰ καὶ τεκτονικὰ ὄργανα, καθὼς ἐλέγομεν, σχοινίον γεωμετρικόν, τὸ θεμελειωτικόν, καὶ οἰκοδομητικόν, κατὰ τὸ· *Εἰς τὸν ἕνα οἰκοδομεῖτε*, καὶ ἐτι τὸ τελειωτικόν· οἷδὲ γὰρ λέγεται οἰκοδόμος ὁ θεμελιῶν καὶ κτίζων μόνον, ἀλλ' ὁ τελειῶν τὴν οἰκίαν· ἡ οἰκία γὰρ τέλος ἐστὶν, ἐκεῖνα δὲ ἀρχὴ καὶ πρὸς τὸ τέλος· οὐδεμία δὲ ἀρχὴ συγγενῆς τοῖς τέλει, ὡς οὐδὲ τρόπισ τῆ νηϊ· διὰ τοῦτο γοῦν προστίθεται καὶ, *Τὸ τελειωτικόν*, καὶ ὅσα ἄλλα τῆς ἀναγωγῆς προνοίας τῶν πρώτων, καὶ ἐπιστρεπτικῆς τῶν δευτέρων ἐστὶ τε καὶ λέγεται.

Ἔστι δὲ ὅτε ταῦτα τὰ ὄργανα δηλωτικὰ εἰσι τῶν εἰς ἡμᾶς κρίσεων τοῦ Θεοῦ. Καὶ εἰς παιδείαν μὲν ἐπανορθωτικὴν ἡ ῥάβδος παραλαμβάνεται, ὡς φησιν ὁ θεὸς Ἀπόστολος· *Ἐν ῥάβδῳ ἔλω πρὸς ὑμᾶς, ἡ ἐν ἀγάπῃ*; Εἰς δὲ μετὰ δικαιοσύνης τιμωρίαν τὸ ξίφος, τὸ δρέπανον, καὶ ὁ πέλεκυς, καθὼς καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις περὶ τῆς συκῆς τῆς καταργούσης τὸν τόπον φέρεται. Εἰς δὲ ἐλευθερίαν περιστάσεως τὸ κληροδοτοῦν σχοινίον, κατὰ τὸ, *Σχοινίσμα κλη-*

ρονομίας. Εἰς δὲ τέλος παιδείας πάλιν ὁ τέμνων τὰ χαλεπὰ πέλουζ· εἰς δὲ ἐπανάληψιν τῆς προτέρας εὐπαθείας ἡ βράβδος πάλιν, ὡς τὸ· *Ἡ βράβδος σου, καὶ ἡ βακτηρία σου, αὐταὶ με παρεκάλεσαν*. Εἰς δὲ προσθήκην δωρεῶν αἰσθητῶν μὲν καὶ μικρῶν ὅσον κατὰ ἀναλογίαν τοῦ διδόντος, τὸ ἀμυντικὸν καὶ στρατιωτικὸν φόρημα, καθὼς ὠράθη πρὸς τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦ νοητῶν δὲ καὶ μεγάλων, ἅπερ πολλὰ τοῖς ἀγίοις καὶ διάφορα ἐξεφάνησαν. Καὶ ὅπως οὐκ ἂν ἀπορῆσαιεν ὁ διαβατικὸς νοῦς οἰκειῶς ἀρμόσαι τοῖς ἀφανέσι τὰ φαινόμενα.

§ VI. Τὸ δὲ καὶ ἀνέμους αὐτοὺς ὀνομάζεσθαι, κατὰ τὸ, *Ὁ περιπατῶν ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων*, τὴν ὀξείαν αὐτῶν πιῆσιν δηλοῖ, καὶ σχεδὸν ἀχρόνως ἐπὶ πάντα διέκρουσαν. Καλῶς δὲ τίθεται τὸ *σχεδόν*· τοῦτο γὰρ ἴδιον καὶ μόνον Θεοῦ. Ἀχρόνως δὲ εἶπεν, ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν αἰσθητῶν, ἔγχρονα καὶ βραδύτερα τὰ γινόμενα· ἐπὶ δὲ τῶν ἀσωμάτων καὶ νοητῶν συντόμως καὶ ἀμελητὶ τελεσιουργεῖται τὸ πραττόμενον. Ἔστιν ἕτερον ἴδιωμα τῶν ἀνέμων, ὅτι παντοίαν τὴν κίνησιν ἔχουσι, καὶ ἐπὶ παντί. Καλῶς γὰρ ἔχει καὶ ὁ τοῦ ἀέρος ὀρισμὸς κατὰ Πλάτωνα, ὅτι στοιχειὸν ἐστίν, αὐτῶν αἱ κατὰ τόπον κινήσεις κατὰ φύσιν εἰσι. Τὸ γὰρ πῦρ ἄνω ἔχει τὴν κατὰ φύσιν κίνησιν, κάτω δὲ τὴν παρὰ φύσιν· ἡ δὲ γῆ καὶ τὸ ὕδωρ ἀνάπαλιν· ἡ δὲ ἀήρ κατὰ φύσιν κινεῖται πανταχοῦ. Τοῦτο νόει καὶ ἐπὶ τῶν θείων δυνάμεων, ὅτι ἀνωθεν μὲν πρὸς τὰ κάτω τὴν θείαν διαπορθμεύουσι βούλησιν, κάτωθεν δὲ πρὸς τὰ ἄνω ἀνάγουσι τὰ δεύτερα, καὶ ἀνατείνουσι ταῦτα, καὶ πάλιν κινεῖνται πρὸς τὴν τῶν ὑφειμένων πρόνοιαν. Εἴποι δ' ἂν τις, ὅτι ἡ τοιαύτη τῶν ἀνέμων ἐπινομία καὶ τὸ θεοειδὲς ἐκφαίνει· ἔχει γὰρ καὶ τοῦτο εἰκόνας θείας ἐνεργείας, καθὼς ἐν ἐτέρῳ συντάγματι παραδέδωκεν, ὃ δὲ οὐ φέρεται σήμερον. Καὶ ἐνταῦθα λέγει, ὅτι τὸ πνεῦμα κινεῖ, καὶ ζωογονεῖ· κατὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὸν ἀέρα ἀναπνεόμενον εἰς τὴν τῆς καρδίας ἀναβρίπτει· καὶ ὀξείως καὶ ἀκρατῆτως χωρεῖ, ἀοράτως καὶ κρυφίως, καὶ ἀγνωστοί εἰσι τούτου αἱ ἀρχαὶ καὶ αἱ ἀποπερατώσεις, καθὼς λέλεκται· *Τὸ πνεῦμα δὲ τοῦ θεοῦ θέλει κινεῖ, οὐ γὰρ οἶδας πόθεν ἔρχεται, καὶ ποῦ ὑπάγει*. Ταῦτά εἰσιν εἰκόνας Θεοῦ· κινεῖ πρὸς σωτηρίαν, ζωογονεῖ κατὰ τὸ σῶμα καὶ πνεῦμα, ὀξείως καὶ ἀκρατῆτως χωρεῖ· ἐν ἀποδιομορφίᾳ τούτου, ἡ παχεῖα συνειδησίς· κρυφίως ἐστὶ κατὰ τὸ· *Ἔθετο σκότος ἀποκρυφῆν αὐτῷ· ἀόρατός τε, καὶ ἀκατά-*

ληπτος καὶ αἰδίδιος. Περιπλάττει καὶ νεφέλης ἰδέαν ἡ ἱερὰ Γραφή τοῖς ἀγγέλοις, κατὰ τὸ· *Καὶ νεφέλη ὑπέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν*. Σημαίνει δὲ, ὅτι κρυφίου καὶ θαίου φωτὸς ἀποπληροῦνται, καὶ τὴν πρωτοφανῆ τοῦ Θεοῦ φωτοφάνειαν δέχονται· οὐκ ἐκπέμπουσι δὲ ταύτην (ἀναπόβλητον γὰρ ἐν νεφελῇ τὸ φῶς), ἀλλὰ διαπορθμεύουσι πρὸς τὰ δεύτερα, ὡς καὶ ταῦτα ἔχειν τὴν πρωτοφάνειαν, καὶ ἄλλοις ἐπιχορηγεῖν. Καὶ μὴν καὶ ἄλλως νεφέλαι λέγονται, διὰ τὸ γόνιμον, καὶ ζωοποιόν, καὶ αὐξητικόν, καὶ τελεωτικὸν τῶν καρπῶν, διὰ τῶν ἐκχεομένων ἀπὸ τῶν νεφελῶν ὕδατων, τῶν ἐκκαλουμένων ἐπὶ ζωτικῆς ὕδατος τὸν ἐκδόχιον

A line vero disciplinæ iterum securis quæ mala rescat, et virga iterum pro pristina felicitatis restitutione, juxta illud : *Virga tua, et baculus tuus, ipsa me consolata sunt*. Pro collatione vero munerum sensilium quidem et in ordine ad dantis dignitatem exiguorum, ut armatura seu vestis militaris, quæ visa est a Jesu Nave; spiritualium vero ac magnorum, quæ plurima variaque sanctis manifestata sunt. Neque vero dubitabit ullo modo mens perspicax, visibilia proprie rebus quæ aspectum fugiunt accommodare.

§ VI. Quod autem et venti nominentur, juxta illud : *Qui ambulat super pennas ventorum* &c, celerem eorum volatum significat, et ad omnia ferme absque tempore penetrantem. Recte dixit *ferme* : nam hoc proprium est ac solius Dei. *Absque tempore* autem dixit, nam in sensilibus res sunt tardius et in tempore; in incorporeis autem et intelligibilibus, puncto temporis et sine mora perficitur id quod faciendum est. Est et alia proprietas ventorum, quod quemlibet motum habeant, et ad quidlibet. Aer enim recte a Platone definitur, esse elementum cui naturales sint omnes secundum locum motiones. Ignis siquidem natura sua sursum movetur, deorsum vero contra naturam; terra vero et aqua e diverso : sed aer natura sua quaquaversum movetur. Idem etiam observa in coelestibus virtutibus, quoniam desuper quidem deorsum divinum mandatum transferant, inferne vero sursum adducant inferiora; eademque corroborant, ac rursus moveantur ad us providendum. Posset etiam quis dicere, **146** ejuscemodii ventorum nomen declarare eorum deformitatem, siquidem et illi divinæ efficacitatis imagines quædam insunt, sicut in alio opere, quod hodie non existat, scripto tradidit. Atque hic ait spiritum movere et vivificare : siquidem hoc aerehi spiramus ad cor refocillandum : et celeriter et incontinenter et invisibiliter et occulte transit, ejusque principia ac termini minime noscuntur, sicut dictum est : *Spiritus ubi vult spirat, et nescis unde veniat, aut quo vadat* &c. Hæ sunt imagines Dei; movet ad salutem, vivificat secundum corpus et spiritum, cito et incontinenter penetrat; unum quod cum non admittit, est crassa conscientia; occultus est, juxta illud : *Posuit tenebras latibulum suum* &c; invisibilis est, et incomprehensibilis et æternus.

Sacra quoque Scriptura nubis proprietatem angelis affigit, juxta illud : *Et nubes suscepit eum ab oculis eorum* &c. Significat autem, eos occulto ac divino lumine repleri, atque primilucam Dei illustrationem accipere; verum hanc minime produnt (lux enim in nube non amittitur), sed transfundunt eam ad inferiora, ut et hæc primam illustrationem habeant, atque aliis impertiant. Quin et aliter quoque nubes dicuntur, propter vim fecundandi, et vivificandi, et augendi, ac perficiendi fructus per aquas quæ e nubibus funduntur, quibus nimirum subjectum terræ gremium pluvias excipiens ad vitales pro-

• Psal. xxii, 4. † Psal. ciii, 3. ‡ Joan. iii, 8. § Psal. xvii, 12. ¶ Act. i, 9.

vorant partitūdines. Quemadmodum enim nubes e mari aquam elicit, et supra terræ faciem effundit, juxta quod dicitur : *Provocans aquam maris, effundit eam super omnem faciem terræ*¹; sic et mentes accipientes notitiam, instar nubium in inferiores explicant.

§ VII. Quin etiam metallorum ac lapidum nomina sanctis angelis Scriptura tribuit. Electrum quidem, ut quod auri argentique formam præ se ferat (ejusmodi enim electrum est), quasi in auro imputribilem et inconsumptum et inviolabilem splendorem denotat; quoniam aurum non putrescit, nec sordes contrahit, nec rubiginem, maxime in quantum obryzum est. Etsi autem argentum rubiginem admittat, licet tamen secundum aliam anagogem ejus fulgorem ac candorem accipere (a quo et nomen argentum obtinet; ἀργόν enim idem dicitur quod candidam), et hunc ad cælestes virtutes referre. Æs vero quoniam aliud quidem ignis, aliud vero auri speciem præ se fert, **147** id quod igneum ad ignis, id quod aureum ad auri proprietates referatur.

Porro diversi lapidum colores diversas etiam explicationes habent: nam albus lucidum significat, ruber igneum, flavus vero aureum, de quibus ante dictum est: vernans vero sive viridis, juvenile quid ac vigorosum. Unde autem hoc? a metaphora nimirum arborum vel plantarum: nam hæc verno tempore pullulantes, ac novum quodammodo statum induentes, florent, et viridia folia habent: hoc enim est verbum; in autumno autem folia, utpote senescentia, quemdam alium colorem assumunt. Atque ita secundum unamquamque speciem, obviam quamdam anagogem reperies, quam imaginum ac figurarum repurgationem nominat.

§ VIII. Sed quoniam de humana primum forma locuti sumus, veniamus modo etiam ad formarum ferinarum explicationem. Ac primum quidem illam leonis contemplemur: est enim leo ferarum princeps, ac per se robustus, et ab aliis indomabilis, ac pedum suorum vestigia διὰ τῆς ἀλκαίας, id est per caudam suam obtegit (ἀλκαία autem vocatur leonis cauda, quod ea latera sua coneuiciens quodammodo eos excitet ad ea quæ circumstanti conuellenda). Non exprimitur autem gressus ejus in terra more cæterorum animalium, nec terram eaque quæ humi sunt spectat. Est et in angelis suis principatus ac robur ad quæ assumuntur, et rebus materialibus atque externis edomari nequeunt. Et quia illud divinum arcanum ineffabile esse debet, occultant et ipsi prorsus spiritalia sua vestigia ad imitationem Dei, juxta quod de Deo dicitur: *In mari via tua, et semitæ tuæ in aquis multæ, et vestigia tua non cognoscuntur*². Quemadmodum enim via in aquis non servatur, neque vestigia leonis venatores latere cupientis, sic neque Dei. Si itaque id, quod per expressum gressum divinæ mentes suscipiunt, denuo

κάλπον, τὴν τοὺς ὑετοὺς ὑποδεχομένην θηλαδὴ γῆν. Ὡςπερ γὰρ ἡ νεφέλη προσκαλεῖται τῆς θαλάσσης τὸ ὕδωρ, καὶ ἔχει αὐτὴ ἐπὶ πρόσωπον τῆς γῆς, κατὰ τὸ εἰρημένον: Ὁ προσκαλούμενος τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης, ἐκχέωρ αὐτὸ ἐπὶ πάν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς: οὕτω καὶ οἱ νόες, δεχόμενοι τὴν γνώσιν, νεφελῶν δίκην ἐπὶ τοὺς ὑποδεεστέρους ἀπλοῦσι.

§ VII. Περιτίθησι καὶ μετᾶλλων καὶ λίθων προσωνυμίας τοῖς ἀγγέλοις ἢ ἐν τῇ Γραφῇ. Τὸ ἤλεκτρον μὲν, ὡς χρυσοειδὲς ἅμα καὶ ἀργυροειδὲς (τοιοῦτον γὰρ ὁ ἤλεκτρος), τὸ μὲν τούτου χρυσαυγὲς ἐμφαίνει τὴν ἐν αὐτοῖς, ὡς ἐν χρυσῷ, ἀσηπτον καὶ ἀμειωτον καὶ ἀχραντον διαύγειαν: οὐ γὰρ σήπεται ἢ χρυσὸς, οὐδὲ ἔχει βύπον, οὐδὲ ἰούται, καὶ μᾶλλον ὅσον καὶ εὐριζὸς ἐστίν. Εἰ δὲ ὁ ἀργυρὸς τὸν ἴον δέχεται, ἀλλ' οὖν ἐστὶ καθ' ἑτέραν ἀναγωγὴν λαθεῖν τὸ φανὸν αὐτοῦ καὶ λευκὸν (ἐκ τούτου γὰρ καὶ ἀργυρὸς ἐπιμολογεῖται: ἀργὸν γὰρ τὸ λευκὸν λέγεται.) καὶ τοῦτο ἀναίξει πρὸς τὰς οὐράνιας δυνάμεις. Ὁ δὲ χαλκὸς, ἐπεὶ ὁ μὲν πυρῶδης ἐστίν, ὁ δὲ χρυσοειδὴς, ὡς μὲν πυρῶδης ἀναγέσθω, κατὰ τὰς τοῦ πυρὸς θεωρίας, ὡς δὲ χρυσοειδὴς, κατὰ τὰς τοῦ χρυσοῦ.

Τὰ δὲ διάφορα τῶν λίθων χρώματα διαφόρους καὶ τὰς ἐκφάσεις τίθησι: τὸ μὲν γὰρ λευκὸν τὸ φωτεινὸν θηλοῖ: τὸ δὲ ἐρυθρὸν τὸ πυρῶδες: τὸ δὲ ξανθὸν τὸ χρυσοειδὲς, περὶ ὧν προεῖρηται: τὸ δὲ χλωρὸν, ἦγγον τὸ πράσινον, τὸ νεάζον καὶ ἀκμαῖον. Τοῦτο δὲ διὰ τῆς ἀπὸ μεταφορῆς τῶν δένδρων ἢ τῶν φυτῶν κατὰ γὰρ τὸν ἔαρινόν καιρὸν ἀκμάζοντα καὶ εἰς ἑἴαν κατάπτασιν οὖν ἐρχόμενα χλωρὰ εἰσι, καὶ πράσινα τὰ φύλλα ἔχουσι: τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ χλωρόν: κατὰ δὲ τὸ φθινόπωρον ἄλλοιαν χροίαν τὰ φύλλα, ὡς γηρῶντων ὡσανεὶ ἐκείνων, λαμβάνουσι. Καὶ καθ' ἕκαστον εἶδος εὐρήσεις τὴν πρόσφορον ἀναγωγὴν, ἢν καὶ εἰκόνων καὶ τύπων ἀνακάθαρσιν ὀνομάζει.

§ VIII. Ἄλλ' ἐπειδὴ περὶ τοῦ ἀνθρωπομόρφου πρῶτον εἶπαμεν, ἐλθωμεν ἤδη καὶ ἐπὶ τὴν τῆς θηριομορφίας ἀνάπτυξιν. Καὶ πρῶτον τὴν τοῦ λέοντος θεωρήσομεν: ἔστι γὰρ ὁ λέων τῆς ἡγεμονικῆς καὶ βιωμαλέου καθ' ἑαυτὸν, καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀδάμαστον: καὶ περικαλύπτει τὰ τῶν ποδῶν ἴχνη, διὰ τῆς ἀλκαίας αὐτοῦ, δηλονότι τῆς οὐρᾶς (ἀλκαία δὲ ἐκλήθη ἢ τοῦ λέοντος οὐρᾶ, ὅτι, ἐν αὐτῇ τὰς πλευρὰς περικραίων, τὴν καρδίαν οὖν ἐξυπνοῖ καὶ ἀναζωπυροῖ πρὸς τὴν τῶν ἐπιτιθεμένων ἀνασώθησιν). Ἔστι δὲ καὶ ἡ πορεία τοῦτου ἀναπατικῆ, οὐ κατὰ τὰ ἄλλα ζῶα, πρὸς γῆν καὶ τὰ περὶ γῆν βλέποντος. Ἔστι καὶ ἐν τοῖς ἀγγέλοις ἡγεμονία καὶ βιωμαεότης πρὸς ἅπερ ὑποδέχονται, καὶ ἀδάμαστοί εἰσι τοῖς ὕλοις τε καὶ ἐξυθεν. Καὶ ἐπειδὴ τὸ ἀρῆστον ἢ θεῖα κρυφιώτης ὀφείλει ἔχειν, περικαλύπτουσι καὶ οὗτοι τὰ νοερά ἴχνη θεομιμήτως πάντως, καθ' ὃ περὶ θεοῦ εἰρηται: Ἐν τῇ θαλάσῃ ἢ ἐδῆς σου, καὶ αἱ τρίβοι σου ἐν ὕδασι πολλαῖς, καὶ τὰ ἴχνη σου οὐ γνωσθήσονται. Ὡςπερ γὰρ ὁδὸς ἐν ὕδασι οὐ σιζεται, οὕτω ἴχνη λέοντος βουλομένου λανθάνειν τοῖς θηρευτῶν, οὕτως οὐδὲ θεοῦ ἢ γούν ἕπερ διὰ τῆς

¹ Amos. v, 8. ² Psal., lxxvi, 20.

ανατακτικῆς πορείας οἱ θεοὶ νόες καταλαμβάνουσι, τούτο πάλιν περικαλύπτουσι μυστικῶς καὶ ἀνεκπρόπευτα διατηροῦσι, τί ἂν εἴη τούτοις τὸ ἀκατάληπτον, καὶ τὸ τῶν θεῶν ὁδῶν ἀνεξιχνίαστον;

Ἡ δὲ τοῦ βοῦς εἰκασία τῶν ἀγγέλων τὸ ἰσχυρὸν καὶ ἀκμαῖον δηλοῖ, καθ' ὃ καὶ τοὺς νοεροὺς ἀδλακας ἀρσενικῶς, ὡς εἶπεν, ἀνευρύνουσι, τὰς οἰκίας δηλαδὴ διανοίας, εἰς ὑποδοχὴν τῶν γονιμοποιῶν καὶ θεῶν ὁμοίων· τὰ δὲ κέρατα δηλοῦσι τὸ φρουρητικὸν καὶ ἀκράτητον· φρουροῦνται γὰρ οἱ βόες διὰ τούτων, καὶ τὸ παρὰ τῶν ἄλλων ἀκράτητον ἔχουσι.

Φέρε, καὶ τὴν τοῦ ἀετοῦ εἰκόνα κατιδῶμεν. Τὸ βασιλικὸν γὰρ καὶ ὑψιφόρον ἔχουσι καὶ οἱ ἄγγελοι, καὶ τὸ ταχυπετεὲς ὁμοίως. Καὶ ὡσπερ ἐκεῖνοι, ὑψόθεν τὴν πτῆσιν ποιούμενοι, δεξιῖς εἰσι καὶ νηραλέοι καὶ ἐντρεχεῖς, καὶ εὐμήχανοι εἰς τὸ θηρᾶσαι τὴν τροφήν (ὅθεν οὐδὲ λέληθε τούτους ὑψι πετομένους καὶ ὑπὸ θάμνων κρυπτόμενον ζῶον)· οὕτως κάκεινοι τοιοῦτοί εἰσι πρὸς τὴν ἑαυτοῖς προσήκουσαν καὶ θεῖαν τροφήν. Ἡλὴν οὕτοι μὲν κάτωθεν τὴν τροφήν ἐκπορίζονται, τοῖς δὲ ἀγγέλοις ἀναθὲν ἐστὶν ἡ δυναμοποιὸς τροφή· πᾶσα γὰρ τροφή, μὴ μόνον ἄρτος, τὴν τοῦ ζῶου καρδίαν στηρίζει. Ἔχουσι καὶ τὸ θεωρητικὸν ἀκλινῶς πρὸς τὴν ὀφθονον καὶ πολύχυτον ἀκτίνα τῆς θεϊκῆς φλοισβίας ἐν ταῖς εὐρωστίαις τῶν ὀπτικῶν αὐτῶν δυνάμεων· λόγος γὰρ, τοὺς ἀετοὺς τῶν τιχομένων τὰ γνήσια ἐκ τῶν νόθων οὕτω διακρίνειν· Ἐὰν ἀτενίσωσιν ἀσκαρδαμυκτὶ πρὸς τὸν ἥλιον, γνήσιά εἰσιν· εἰ δὲ μὴ, ὡς νόθα καὶ ξένης γονῆς, ἀποβάλλονται τῆς καλιᾶς. Οὕτως οὖν καὶ ὁ μὴ δυνάμενος τῷ Ἠλίῳ τῆς δικαιοσύνης ἀτενίσαι, νόθος τῆς αὐτοῦ γνώσεως εὐρίσκεται· οἱ δὲ θεοὶ νόες, ἀσκαρδαμυκτὶ ὡς ἐφικτὸν ἀτενίζοντες, γνήσιοι εἰσιν.

Ἡ δὲ τῶν ἵππων εἰκὼν τὸ εὐπειθὲς σημαίνει καὶ εὐήνιον τῶν ἀγγέλων, καθ' ὃ εἰρηται· Ὁ κρατῶν τὰς ἡνάς τῶν ἀχράντων δυνάμεων. Καὶ λευκῶν ὄντων, τὸ λαμπρὸν παραδῆλοῖ καὶ ὡς μάλιστα συγγενὲς τοῦ θεοῦ φωτός· κυανῶν δὲ, οἷον ἐλ μελάνων, τὸ κρύφιον· τὸ γὰρ μέλαν καὶ σκοτεινὸν καὶ κρύφιον. Ἐρυθρῶν δὲ, ἐπεὶ καὶ τὸ πῦρ ἐρυθρὸν, τὸ πυρῶδες, καὶ διὰ τοῦτο δραστήριον· συμμίκτων δὲ ἀπὸ λευκοῦ τε καὶ μέλανος, δηλονότι φαιῶν, τῶν συνδετικῶν τῶν ἄκρων ἐν τῇ διαπορθμευτικῇ δυνάμει, καθ' ἣν τὰ πρῶτα τοῖς δευτέροις προνοητικῶς, καὶ τὰ δεύτερα τοῖς πρώτοις ἐπιστρεπτικῶς συνάπτονται.

Ἄλλ' εἰ μὴ κατεστοχαζόμεθα τῆς συμμετρίας τοῦ λόγου (κόρος γὰρ λόγου πολέμιος ἀκοαίς), καὶ τὰς κατὰ μέρος ἰδιότητας τῶν ζῶων, καὶ πάσας τὰς σωματικὰς αὐτῶν διαπλάσεις, ἐφηρμόσαμεν ἂν ταῖς οὐρανίαις δυνάμεσιν ἀναλόγως, κατὰ τὰς βῆθεισας ἀνομοίους ὁμοιότητας (ἀνομοίους μὲν, ὅτι αἱ εἰκόνας ὕλικαι καὶ πολὺ ἀπεμφαίνουσαι· ὁμοιότητας δὲ, κατὰ τὴν νοουμένην ἀλληγορίαν καὶ τὴν προσήκουσαν τοῖς ὑποκειμένοις πράγμασιν ἀναγωγὴν), καὶ εἴχομεν λέγειν περὶ τοῦ θυμοειδοῦς αὐτοῦ, ὅτι νοερά τις ἀνδρεία ἐστὶ, καὶ οὐχ ἀπλῶς ψυχῆς ἀρετὴ, πρὸς τὰ παρεμπύπτοντα ἡδέα καὶ λυπηρὰ αἰετὸν μενούσης ἐπὶ

A mystice occultant, et sine ostentatione conservant, quidnam iis esse possit incomprehensibile, et in divinis vis investigabile?

Porro bovis forma, angelorum robur ac vigorem signat, quo spirituales sulcos viriliter, ut sic dicam, dilatant, proprias, inquam, mentes, ad ferandos divinosque imbres suscipiendos; cornua vero servatricem invictamque vim declarant, siquidem his boves se defendunt, ac habent ut ab aliis superari non possint.

148 Age, etiam aquilæ imaginem contueamur. Regiam enim dignitatem et sublimem volatum etiam habent angeli, nisi et velocitatem. Et sicut aquilæ, dum in sublimi volant, acres sunt, et vigilantes, et intentæ, facilesque ad prædam quærendam (unde ipsas in sublimi volitantes neque sub arbutis latitans animalculum fugit); sic et ipsæ expediti sunt ad convenientem sibi ac divinum cibum capiendum. Verum aquilæ deorsum exquirunt alimentum, ac angelis sursum est cibus potentissimus: cuius enim cibus, et non solus panis, carnis animalis confirmat. Habent quoque vim, robustis oculorum intentionibus, irreflexe contemplandi uberrimum lateque diffusum radium, quem ex se divinus ille sol evibrat: ferunt enim, aquilas pullos suos genuinos a nothis ita discernere. Si irretortos oculos in solem intendunt, genuini habentur; sin sceus, ut nothi et adulterini e nido deturbantur. Eadem itaque ratione, qui justitiæ Soli non valet obtueri, a cognitione ejus alienus ac nothus reperitur; verum ille divina mentes, quæ illum irretorta quantum fas est acie contemplantur, genuinæ sunt.

Equorum autem figura significat obedientiam et observantiam angelorum, juxta quod dictum est: Qui continet frena intemperatarum virtutum. Et alborum quidem candorem denotat, utpote divini luminis maxime affinem; caruleorum vero, et quodammodo nigrorum, divinum illud arcanum; siquidem id quod nigrum, et obscurum est et occultum; rubrorum autem, cum etiam ignis ruber sit, quid igneum atque adeo efficax: albo denique nigroque colore commistorum, seu fuscorum figura, significat id quod extrema vi quadam traduce connecti, secundum quam prima posterioribus providendo, et posteriora primis convertendo connectuntur.

Verum nisi sermionis modum quereremus (satietas enim dictionis inimica est auctoribus), singulas etiam animalium proprietates, omnesque eorum effigies, cœlestibus virtutibus proportionem quadam dietis dissimilibus similitudinibus accommodaremus (dissimilibus quidem, quoniam imagines materiales multum ab iis discrepant; similitudinibus tamen, juxta cognitam allegoriam et convenientem rebus propositis anagogem): possemusque dicere de illorum iracundia, nam esse spirituales quædam fortitudinem, **149** con-

statu permanentis sive jucunda sive tristia incidunt, ut neque jucundis rebus dissolvatur, neque tristibus deiciatur, cujus fortitudinis iracundia quoddam extremum est vestigium. Porro dicamus primum, quomodo iracundia pro fortitudine, et non pro alia virtute aliqua accipitur. Sciendum tres esse animæ portiones, rationalem videlicet, irascibilem et concupiscibilem; et quatuor esse virtutes originales, scilicet prudentiam, fortitudinem, temperantiam et justitiam. Unaquæque itaque virtus quamlibet animæ portionem ornat et dirigit, prudentia rationalem, fortitudo irascibilem, temperantia concupiscibilem; justitia vero communis est omnibus. Quando enim prudentia rationem ornat, fortitudo autem iracundiam, temperantia vero concupiscientiam, tunc homo ex justitia regitur, et justus dici possit. Merito igitur iracundiam accipere liceat pro fortitudine quæ ipsam ornat. Sic vero ira ultimum vestigium est fortitudinis, quia ira est quædam ebullitio sanguinis circa præcordia, ex appetitu vindictæ. Corporea itaque iræ materia, est sanguis qui circa præcordia est; forma vero spiritalis et incorporea, est appetitus vindictæ; irascibilis autem portio animæ, pars est animæ et incorporea. Fortitudo igitur, cum habitus sit et virtus, irascibilemque motum ordinet et ornet, minime transfert illum ad aliquam mollitiem, aut quasi a natura abducat: unde etiam sinit illum proprietate sua uti, verumtamen decenter, et ut oportet. Accipit materiam, id est sanguinem præcordialem, vulgusque efformare appetitum quemdam utilem ac decentem, qui fortitudine regatur, ad res tristes despicendas et jucundas contemnendas, in arduis perdurando, passionibus moderando, res honestas amulando, res pravas abolendo, verum hostem propulsando, quæ utique omnia, nisi circum præcordia sanguis effervesceret, nequaquam profecto successum rectum sortirentur. Hoc enim et David ait: *Accendit me zelus tuus*¹; et: *Zelus domus tuæ comedit me*². Ecce itaque, proposita materia secundum hæc efformata, quædam alia species subintrat, nempe appetitus vindictæ: et quod ad fortitudinem dirigitur, sit iracundia. Sanguinis enim fervorem informat appetitus, sed in alio quodam dissimili: propter quod ira dicitur extremum fortitudinis vestigium, **150** ac si quis extremum vocis vestigium, vocet sonum, cum vocis finem non habeat: nam vocis finis est quidpiam significare. Eodem modo hic fervor sanguinis, cum non habeat finem proprium; finis autem ejus, est omne bonum, ut Aristoteli placet. Habuit itaque finem, si a fortitudine formam acceperit, et honeste ad id quod oportebat, et ea quæ decebat ratione mota fuerit. Rursum cupiditatem ad divinum amorem reducere debemus. Liquid autem non ad temperantiam, sicut iracundiam ad fortitudinem? quia nimirum iracundia non dicitur ad aliquid, neque enim dicitur alicujus

τὸ αὐτὸ, μήτε τοῖς ἡδέσι χαλνουμένης; μήτε τοῖς λυπηραῖς καταπιπτούσης· ἤστινος τῆς ἀνδρίας ὁ θυμὸς ἔσχατον ἐστὶν ἀπήχημα. Ἄλλὰ πρῶτον εἰπώμεν, πῶς τὸ θυμοειδὲς εἰς ἀνδρίαν παραλαμβάνεται, καὶ οὐκ εἰς ἄλλην τινὰ ἀρετὴν. Ἰστέον, ὅτι τρία μέρη εἰσὶ τῆς ψυχῆς, λογικὸν, θυμικὸν, καὶ ἐπιθυμητικόν· καὶ τέσσαρες γενικαὶ ἀρεταί, φρόνησις, ἀνδρία, σωφροσύνη καὶ δικαιοσύνη. Μία τοίνυν ἐκαστῆ τῶν ἀρετῶν ἕκαστον μέρος τῆς ψυχῆς κοσμεῖ τε καὶ εὐθετεῖ, ἡ φρόνησις τὸ λογικόν, ἡ ἀνδρία τὸ θυμικόν, ἡ σωφροσύνη τὸ ἐπιθυμητικόν· ἡ δὲ δικαιοσύνη κοινὴ πᾶσιν ἐστίν. Ὅτε γὰρ ἡ μὲν φρόνησις τὸ λογικὸν κοσμεῖ, ἡ δὲ ἀνδρία τὸ θυμικόν, ἡ δὲ σωφροσύνη τὸ ἐπιθυμητικόν, δικαίως τότε ὁ ἄνθρωπος πολιτεύεται, καὶ δίκαιος ἂν λέγοιτο. Εἰκότως οὖν τὸ θυμικὸν εἰς τὴν κοσμοῦσαν αὐτὸ ἀνδρίαν μεταλαμβάνοιτο. Ἀπήχημα δὲ ἐστὶν ἔσχατον ὁ θυμὸς τῆς ἀνδρίας, οὕτω· θυμὸς ἐστὶ ζέσις τοῦ περικαρδίου αἵματος, πρὸς βρεξίν ἀντιλυψήσεως. Ἔστιν οὖν τοῦ θυμοῦ ὕλη μὲν σωματικὴ τὸ περικαρδίον αἷμα· εἶδος δὲ ψυχικὸν καὶ ἀσώματον ἡ βρεξίς τῆς ἀντιλυψήσεως· τὸ δὲ θυμικὸν τῆς ψυχῆς, μέρος ψυχῆς ἐστὶ καὶ ἀσώματον. Ἡ οὖν ἀνδρία, ξέσις καὶ ἀρετὴ οὕσα, καὶ τὸ θυμικὸν τάττουσα καὶ κοσμοῦσα, οὐ μεταβάλλει τοῦτο πρὸς μαλθακότητά τινα, καὶ οἶον τῆς φύσεως ἐξιστά· ὅθεν καὶ ἀφίησι τοῦτο τῇ οἰκείᾳ ἰδιότητι χρῆσθαι, πλὴν προσηκόντως καὶ ὡς δεῖ. Λαμβάνει τὴν ὕλην, τὸ περικαρδίον δηλαδὲ αἷμα, θέλει εἰδοποιῆσαι τῇ ἀνδρίᾳ διοικούμενον βρεξίν τινὰ προσήκουσαν καὶ ἐπιουφελῆ, καταφρονῆσαι λυπηρῶν, ἀλογῆσαι ἡδέων, καρτερῆσαι δεινῶν, ἐμφιλοσοφῆσαι τοῖς πάθεσι, ζηλωσαι πρὸς τὰ καλὰ, παραζηλώσαι πρὸς τὰ κακὰ, ἀμύνασθαι τὸν ἥντως πολέμιον· ἃ δὴ πάντα, εἰ μὴ ἐστὶν ἡ περὶ τὴν καρδίαν αἵματος ζέσις, οὐκ ἂν εὐδοκῶθειν ποσῶς. Τοῦτο γὰρ ὁ καὶ ὁ Δαβὶδ λέγει· *Ἐξέκαυσέ με ὁ ζῆλός σου*· καὶ, *Ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με*. Ἰδοὺ γοῦν, κειμένης τῆς ὕλης εἰδοποιηθησομένης κατὰ ταῦτα, ὑπέρχεται τι ἕτερον εἶδος, ἡ τῆς ἀντιλυψήσεως βρεξίς· καὶ τὸ εἰς ἀνδρίαν οἰκονομούμενον θυμὸς γίνεται. Εἰδοποιεῖ γὰρ τὴν ζέσιν τοῦ αἵματος ἡ βρεξίς, ἀλλ' ἐν ἄλλῳ τινὶ ἀπεμφαίνοντι· διὰ τοῦτο λέγεται ὁ θυμὸς ἀπήχημα τῆς ἀνδρίας, ὡς ἂν τις εἴποι φωνῆς ἀπήχημα ἔχον, μὴ ἔχον τὸ τέλος τῆς φωνῆς· τέλος γὰρ φωνῆς τὸ σημεῖον τι. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα ζέσις αἵματος, μὴ ἔχουσα τὸ οἰκτεῖον τέλος· τέλος δὲ, πᾶν ἀγαθόν, καθὼς καὶ τῷ Ἀριστοτέλει δοκεῖ. Εἶχε δὲ τὸ τέλος, εἰ τὸ κατὰ τὴν ἀνδρίαν εἶδος ἀπελάμβανε, καὶ καλῶς ἐκινεῖτο πρὸς ὃ ἔχρην, καὶ ὡς εἶδει. Πάλιν τὴν ἐπιθυμίαν εἰχόμεν ἀνάξει εἰς θεῖον ἔρωτα. Διὰ τί δὲ οὐκ εἰς σωφροσύνην, ὡς καὶ τὸ θυμικὸν εἰς τὴν ἀνδρίαν; ὅτι τὸ μὲν θυμικὸν οὐ πρὸς τι λέγεται· οὐδὲ γὰρ λέγεται τινος πράγματος θυμικόν· ὅθεν καὶ καθ' αὐτὸ ὄν εἰς τὴν ἀνδρίαν μετεδιδάζεται, ἀρχούσης τῆς ἀρετῆς εἰς τὴν τοῦτου ἀναγωγὴν· τὸ δὲ ἐπιθυμητικὸν πρὸς τι λέγεται ἐραστόν, ὃ καὶ ἐπιθυμητικὸν λέγεται. Ὁ γοῦν χρησίου, ἐπιθυμητοῦ καὶ ἐραστοῦ

¹ Psal. LXXVIII, 5. ² Psal. LXXVIII, 30

ἐπιθυμιῶν ἀύφρων ἂν λέγοιτο, καὶ ὅσον ἐστὶ τὸ ἐπιθυμητὸν ὑψηλόν, τοσαῦτον μάλλον σφύρων ἐκεῖνος. Τί δὲ τοῦ θείου ἔρωτος ὑψηλότερον; οὕτως εἶχομεν λέγειν καὶ περὶ τοῦτου. Καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ἀπάσας τὰς αἰσθήσεις τε καὶ πολυμερείας τῶν ἀλόγων ζώων εἰς τὰς ἀόλους δυνάμεις μεταβιβάζειν, καὶ ἀνάγειν εἰς τὸ ἐνοειδὲς καὶ ἀπλοῦν τὰ σύνθετα· ἀλλ' ἀρκεῖ ταῖς ἐχέφροσιν οὐ ταῦτα μόνον (ταῦτά γὰρ ἴσως πολλὰ), ἀλλὰ καὶ μιᾶς εἰκόνας ἀναγωγῆ, ἣν φησὶν ἀνακάθαρσιν, ὡς πρὸς τὸ ἐνοειδὲς ἀναγομένην, καὶ νοητὴν ἐν τῷ τῆς ὑλικῆς ἐμφορείας ἀποκαθαίρεται· ἀρκεῖ γοῦν καὶ μιᾶς εἰκόνας ἀνακάθαρσιν καὶ εἰς τὴν τῶν λοιπῶν διασάφησιν.

prudentibus non hæc solum (quoniam hæc forte anagege, quæ ἀνακάθαρσιν, seu expurgationem intelligenti facultatem in materiali similitudine purificat; vel unius Itaque imaginis enucleatio ad cæterarum quoque explicationem satis est.

§ IX. Ἐπισκεπτέον δὲ καὶ τᾶλλα, τοὺς ποταμοὺς, καὶ τοὺς τροχοὺς, καὶ τὰ συνημμένα ταῖς οὐρανίαις οὐσίαις ἄρματα. Οἱ μὲν οὖν ἐμπύριοι ποταμοὶ τὰς θεαρχικὰς πλημμύρας ὑποσημαίνουσι, ἀφθονον καὶ ἀνεξάλειπτον ἐπιβροχὴν βραβενοῦσας ταῖς οὐρανίαις δυνάμεσιν. Ἐπεὶ δὲ ζωοποιὸν τὸ πῦρ ἐστίν, οὐ καθ' ὃ πῦρ, ἀλλὰ καθ' ὃ θερμὸν καὶ θρεπτικόν ἐστίν, εἰσὶν αἱ τοιαῦται θεαὶ πλημμύραι καὶ ζωοποιοὶ καὶ θρεπτικαὶ τῆς τῶν ἀγγέλων γονιμότητος. Τὰ ἄρματα τὴν συζυγίαν καὶ τὸ κοινωνικόν. Καὶ τί γὰρ ἂν λέγοι τις τοῦτο ἐπ' ἐκείνοις ὅπου καὶ ἐν ἡμῖν φαίνεται; Συμβολικὸν εἶμαι καὶ τοῦτο τῆς κοινωνίας· δύο χεῖρας ἔχουσι, καὶ δύο ῥύθωνας, καὶ δύο ὀφθαλμοὺς, καὶ δύο ὦτα, καὶ δύο πόδας, καὶ διττὴν τῶν ὀδόντων καὶ τῶν χειλέων πλάσιν, καὶ τᾶλλα, ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον διατριβώμεν. Οἱ δὲ τροχοί, ἐπεὶ καὶ περρωτοί, καὶ ἐπὶ τὰ ἐμπροσθεν ἀκλινωῶς πορευόμενοι, τὴν δυνάμιν δηλοῦσι· τὰ γὰρ τὴν πρὸς τὸ δυνάμιν ἀποδοτέον, τὰ δ' ἄλλα διὰ μέσου. Τὴν δυνάμιν τοίνυν δηλοῦσι τῆς κατ' εὐθείαν ὁδοῦ, καὶ ἕρθιον τῆς πορευτικῆς αὐτῶν ἐνεργείας. Πῶς δὲ καὶ κυκλικὴ καὶ κατ' εὐθείαν ἢ ὁδός; Κυκλική, ἔτι κατὰ κύκλον ἐπορεύοντο· κατ' εὐθείαν δὲ, ὅτι ἀνεπιστροφῶς καὶ ἀεὶ ἐπὶ τὸ ἐμπροσθεν, καὶ οὐ ποτὲ μὲν ἐμπροσθεν ποτὲ δὲ ὀπισθεν, ἢ ἐπὶ δεξιὰ ἢ ἐπὶ θάτερα· διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ τὸν αὐτὸν καὶ ἰσότομον οἶμον ἢ νοητὴ αὐτῶν τροχὸς ὑπερκοσμῶς ἰθύνεται.

sumi, vel dextrorsum vel sinistrorsum: ideo etiam intellectibus eorum volutatio in eandem viam rectam arduamque supermundi. dicitur dirigatur.

Ἔστι δὲ καὶ κατ' ἄλλην ἀνακαλύψαι ἀναγωγὴν τὴν τοιαύτην τῶν τροχῶν εἰκόνα. Ἐπικλήθη γὰρ αὐταῖς, ὡς ὁ προφήτης φησὶ, *Gelgel*· τοῦτο δὲ καθ' Ἑβραῖδα ἀνακλισμοὺς καὶ ἀνακαλύψεις σημαίνει· ἀνακλισμοὺς γὰρ ἔχουσι τὰ οὐράνια τῆ περιτὰ ταῦτων ἀγαθὸν ἀεικινήτων συατροφῆ, ἀνακαλύψεις δὲ τῆ τῶν κρυφίων ἐκφαντορίᾳ. Ἐν ᾧ γὰρ οἱ τροχοὶ κυλίνονται, τὰ ὑποκάτω ἀνακαλύπτονται, καὶ τὰ ἄνω κάτω γίνονται. Ἀνάγονται τοίνυν τὰ περιπέζια καὶ τὰ δεύτερα κατὰ τὴν εἰς τὸ θεῖον καθ' ἕκαστον τοῦτων ἀναγωγὴν, καὶ αἱ ὑψηλαὶ ἐλλάμψεις εἰς τὴν ὑψιμένην, τῆ προσοία καταβιβαζόμενα.

rei iracundia? unde cum secundum se sit, ad fortitudinem translata, est, quod sufficiat virtuti ut ad hanc reducatur; concupiscentia autem refertur ad aliquid amabile, quod et appetibile dicitur. Qui itaque rem utilem, appetibilem et amabilem concupiscit, temperans dici possit; et quanto res quæ appetitur sublimior existit, tanto quoque ipse temperantior. Quid autem divino amore sublimius? hæc itaque de his diximus. Et, simpliciter loquendo, possemus omnium animantium rationis experitium et sensus et multa membra ad immateriales illas virtutes transferre, et ea quæ composita sunt ad uniformitatem simplicitatemque traducere; sed

multa) satis sunt, verum etiam vel unius imaginis vocant, ut quæ ad uniformitatem adducat, et intelligendi facultatem in materiali similitudine purificat; vel unius Itaque imaginis enucleatio ad cæte-

§ IX. Cæterum consideranda quoque sunt reliqua, quid sibi velint flumina, rotæ, et currus, quæ cælestibus essentiis conjuncta perhibentur. Ignea proinde flumina divinos rivus declarant, quæ largum perennemque fluxum cælestibus virtutibus suppeditant. Cum autem ignis sit vivificus, non quidem in quantum ignis est, sed in quantum calidus et nutritivus existit, divini quoque æstus istiusmodi atque inundationes vivificant simul ac nutriunt fecunditatem angelorum. Currus significant eorumdem conjunctionem ac communionem. Verumtamen quidni de illis quispiam id dixerit, cum et in nobis hoc appareat? Quin et illud quoque symbolum communionis existimo, quod duas manus habeant, et duas nares, et duos oculos, et duas aures, et duos pedes, **151** et duplicem timentium quam labiorum ordinem, et cætera, ne singulis immoremur. Rotæ autem, cum pennatæ sint et ad anteriora sine inflexione procedant, virtutem denotant; nam articulus τὴν ad virtutem referendus est, cætera vero intermedia sunt. Virtutem itaque significant viæ rectæ, et rectitudinem eorumdem operationis. Quomodo autem eorum viæ circularis est, et recta? Circularis est, quoniam in circuitu ambulabant; recta vero, quia sine reditu et semper ad anteriora pergebant, non autem aliquando quidem antrosum, quandoque vero retrorsum.

Licet etiam alio sensu anagogico istiusmodi rotarum descriptionem interpretari. Nomen enim eis, ut ait propheta, *Gelgel* impositum est, quod Hebraico sermone *revolutiones revelationes* quæ significant: cælestia enim revolutiones suas habent eo motu, quo circum bonum ipsum perpetua conversione versantur; revelationes vero, obscurarum rerum manifestatione. In quantum enim rotæ volvuntur, inferiora revelantur, et superiora sunt inferiora. Humiliora itaque et inferiora, secundum cujuslibet horum ad divinum Numen addactionem, eriguntur, et sublimes ille illustrationes per præcedentiam remissioni gradu demittuntur.

Restat nobis dicendum de gaudio, juxta quod in Evangelis ait Dominus: *Gaudent angeli super uno peccatore pœnitentiam agente* 7. Quodum itaque est gaudium angelorum? neque enim quis dixerit, in angelis humanam esse passibilem aliquam voluptatem, velati affectione circa corpus facile mutabili constantem, sed Deo dicuntur congruere ob eorum qui perierant inventionem, divina scilicet delectatione, quemadmodum in Evangelis accepimus. Proportionaliter itaque de angelis nomen hoc *βρασιώνης* seu *oblectationis* accipiendum est: *βρασιώνη* enim est spiritualis quædam facultas tranquillitasque in quiete passionibus vacante. Ponitur autem etiam pro iis qui laborare noluunt, sed indifferenter vivere eligunt, significatque hæc dictio id quod facile est et minime laboriosum: in angelis autem insinuat beatum et passione turbationeque vacuum. Congaudent itaque deformi quadam oblectatione angelis conveniente, ideoque etiam dixit deformi: angeli enim cum sint inter Deum hominesque mediū, rebus quidem inferioribus effligitur, superioribus **152** autem insinuantur. Quemadmodum igitur etiam alia terrena quidem nomine dicuntur, sed deformiter accipiuntur, ita sit etiam in hoc nomine *βρασιώνης* seu *oblectationis*: et enim illis gaudium corporis, et bono Deo conveniens, de salute hominum ad Deum conversorum, et ad hoc a divina Providentia deductorum. *Convertimini ad me*, inquit Dominus is qui adhuc sub peccatorum servitute detinentur, *et convertar ad vos* 8. Et hoc est quod a magno Paulo significatur, Christiani pro nobis, cum adhuc peccatores essemus, mortuum esse. Gratieque sint infinitæ ejus longanimitati et bonitati, quod non solum acceptam habeat pœnitentiam, verum etiam provocet et convertat ad pœnitentiam. Etsi itaque passio non sit in angelis, est tamen in iis bona affectio. Et quamvis hoc nomen a nobis desumptum sit, magis tamen est proprium: *εμπάθεια* enim motus quidam est cum passione conjunctus, sed *επάθεια* habitus est affectionis bonæ. Bene itaque affectos esse angelos, significat eos bene se habere per omnia, et medium eorum statum existere. Gaudium igitur designat instabilem illum affectum bonum, cuius etiam serpenimero participes fuere sancti, per illapsus divinos divinarum delectationumque illustrationum: quo sensu etiam recte capi possit sacrum illud dictum Evangelii: *Ουκ εστιν ουδεις οτις εστι μαθητης του κυριου, οτις οχι απο της οικου και των πατερων αυτου, και της οικου και των πατερων αυτου, και της οικου και των πατερων αυτου* 9. Non enim in simpliciter ratione videbant ipsa nisi alias, sed post mortem vivum, et ex mortuis post sepulchram, et cum humano decore divinis quoque dotibus illustrem. Pulchre hoc, uti et alia complura a sancto hoc viro sacro ac sublimi modo scripta sunt; unde etiam concludens sermones suos ait: *Haec quidem de his, quæ licet ab accurata tractatione absint, tamen id efficient, uti spero, ne abjecte typis immoremur, quando de angelis quidpiam in scripturis audierimus. Quod si objicias,*

A *λοιπος ημιν ε περι της χαρας λεγος, καθως εν Ευαγγελιου φησιν ο Κυριος: Χαιρουσιν οι αγγελιοι επι ενι αμαρτωλω μετανοουντι. Τις γουν η χαρη των αγγελων; ου γαρ αν ειποι τις χαρην επι των αγγελων ειναι την εμπαθη ηδονην, την ανθρωπινην ταυτην, ως τη περι σωρα ευαλλουτω ευπαθεισιν συσταμενην: αλλα συγχαιρειν λεγονται τω Θεω τη των απολωλοτων ευρεσει, καθως εν Ευαγγελιου μανθανομεν, κατα την θεοειδη βρασιωνην. Αναλογως δε επι αγγελων νοητεον το της βρασιωνης ονομα: βρασιωνη γαρ εστιν η ψυχικη ευκολια και ευμαρτια εν αναπαυσει μετα απαθειας. Τιθεται δε επι των πονειν μη βουλομενων, αλλ' αδιαφορωσ ζην ελομενων, και σημαίνει η λεξις το ευχερες και ουκ επιπονον: επι δε των αγγελων το μακαριον και απαθες και αόχλητον υποφαινεται. Συγχαιρουσιν γουν κατα την θεοειδη βρασιωνην την τοις αγγελουσι προσηκουσαν, δια τουτο και θεοειδη ειπα: μεσον γαρ Θεου και ανθρωπων οι ομοιοι αγγελοι οντες, τοις κάτω μεν ειχονιζονται, τοις ανω δε υπερμφαινονται. Ως γουν και ταλλα γηίνως μεν λεγονται, θεοειδωσ δε εκλαμβανονται, οτως εστω και επι της βρασιωνης: εστι γαρ αφθονος ευφροσυνη τουτοις, και τη αγαθω Θεω πρεπεισα, επι τη σωτηρια των επι Θεον επιστρεφομενων, και οδηγουμενων εις τουτο παρα της θειας προνοιας. Επιστραφητε προς με, φησιν ο Κυριος τοις ετι ταις αμαρτιαις δεδουλωμενοις, και επιστη αφησικω προς ημασ. Και τουτο εστι το παρα τω μεγαλω Παυλω δηλουμενον, οτι Χριστωσ υπερ ημων αμαρτωλων ετι οντων απεθανε. Και χαρις τη αυτου απειρη μακροθυμια και αγαθοτητα, οτι μη μονον προσιεται την μετανοιαν, αλλα και προσκαλειται, και επιστρεφει προς την μετανοιαν. Ει γουν και το εμπαθες ουκ εστιν επι των αγγελων, το ευπαθες εστιν. Ει και τουτο εκ των καθ' ημασ, αλλ' ουν οικειοτερον εμπάθεια γαρ εστι κίνησις μετα πάθους, επάθεια δε εξις ευ εχουσα. Το ευ παθειν γουν τους αγγελουσ δηλοι το ευ εχειν δε παντωσ, και την απημονα εκεινην καταστασιν. Δηλοι γουν η χαρη την εβρητον εκεινην ευπάθειαν, ης εν μεθέξει πολλακις γεγωνασι και οι αγιοι κατα τας θειασ επιφοιτησεις των θειων και θεουσ εργαζομενων ελλαμψεων: καθ' ην πάντως ευλογον εστιν εκλαμβανειν και το ιερδν του Ευαγγελιου ρητόν: Εχαρησαν ουν οι μαθηται, ιδόντες τον **D** *Κυριον: ου γαρ εδον απλωσ, ως και αλλατε εδλεπον, αλλα μετα θάνατον ζώντα, και εκ νεκρων μετα την ταφην, και μετα τα ανθρωποπρεπη εκεινα τα θεια και υπερ ανθρωπον εχοντα. Καλωσ το και, οτι και αλλα πολλα ιερωσ και υψηλωσ τω αγιω περιλοσοφηται: εθεν και αποθεμενος τους λόγουσ λεγει: Τσαυτα και περι τουτων, της μεν ακριβειας απολειπομενα, συντελουντα δε, ως υπολαμβανω, προς το μη ταπεινωσ ημασ αναπομενειν τοις τυποις, οτι περι των αγγελων εν ταις ιεραϊς Γραφαις ακουομεν. Ει δε λεγεισ, ω αγαπητε Τιμothee, ως ου των πάντων, αδη εν ταϊς ιεραϊς Γραφαις περι αγγελων λεγομενα ευρισκονται, μελειαν εποιησάμεθα: εκεινο σι απο-**

7 Luc. xv, 10. 8 Z. ch. i, 5. 9 Joan. xx, 20.

κρινόμεθα, ὃ καὶ ἀληθές ἐστιν, ὅτι τῶν καταλει-
φθέντων τὰ μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς εἰσιν, ὧν καὶ τὴν ἐπιστή-
μην ἠγνοήσαμεν, καὶ μᾶλλον ἡμεῖς δεόμεθα τοῦ δι-
δάξοντος· τὰ δὲ ὁμοῦνά μᾶ εἰσι τοῖς εἰρημένοις, καὶ
διὰ τοῦτο ταῦτα καταλείπαμεν, τῆς τε συμμετρίας
τοῦ λόγου φροντίζοντες, καὶ τὴν ὑπὲρ ἡμᾶς καὶ τὴν
ἡμετέραν γνώσιν κρυφιάτητα σιγῇ τιμήσαντες.

pretermissio, ut sermonis modum servaremus, et arcanum illud, quod captum notitiaque nostram fugit, silentio honoraremus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ

ΠΕΡΙ

ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΕΡΑΡΧΙΑΣ

SANCTI

DIONYSII AREOPAGITÆ

DE

ECCLESIASTICA HIERARCHIA

Interprete Balthasare Corderio, Societatis Jesu doctore theologo

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α.

153 CAPUT I.

Τῷ ΣΥΜΠΡΕΣΒΥΤΕΡῷ ΤΙΜΟΘΕῶΙ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Ο
ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ.

SYMPRESBYTERO TIMOTHEO: DIONYSII PRES-
BYTER.

Τίς ἢ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας παράδοσις,
καὶ τίς ὁ ταύτης σκοπός.

Quæ sit ecclesiasticæ hierarchiæ traditio, et quis
sit ejus scopus.

SYNOPSIS CAPITIS

I. Ecclesiasticam hierarchiam descripturus monet, sacra religionis Christianæ mysteria non temere profanus revelanda, sed baptizatis, pro cuiusque capiti ac modulo, clare, quoad fieri potest, explicanda esse ab eis quibus in Ecclesia cum docendi tum sacramenta administrandi munus concreditum est, qui hoc in mundo angelos mittunt. II. Cum priori libro angelicam hierarchiam descriperit, ut, nostram hierarchiam cum illa convenire in eo, quod inferiores a superioribus ad perfectionem instituantur, et ad Deum adducantur: differre autem in hoc, quod illi, ut simpliciori ac spirituali modo illustrentur; nos autem, cum anima corporeque consistemus, et rebus spiritualibus immediate intendere nequeamus, per sensiles imagines ac figuras ad spirituales contemplationes subtrahuntur, unde etiam inæqualiter Deum participamus. III. Definuit, quid sit hierarchia in genere, et quid sit hæc nostra hierarchia, scilicet esse sacramentorum omnium dispensationem, cuius principium sit SS. Trinitas: finis, unio cum Deo. IV. Aut, Deum tam nobis quam angelis convenientem esse hierarchiam providisse, illis quidem magis spiritalem, nobis vero magis materiale; quippe cuius substantia sunt Scripturæ ac traditiones, quæ in symbolis et figuris res sacras nobis proponunt. V. Ostendit, cur sacramenta nostræ hierarchiæ sub symbolis sensibilibus tradantur; quia nimirum id conditioni nostræ magis congruit, et ad rerum sacramentorum venerationem facit, ne a profanis contemnerentur.

§ I.

Ὅτι μὲν ἡ καθ' ἡμᾶς ἱεραρχία, παιδῶν ἱερῶν
ἰερώτατε, τῆς ἐνθέου καὶ θείας ἐστὶ καὶ θεωρητικῆς
ἐπιστήμης, καὶ ἐνεργείας, καὶ τοῦ ὡς τοῦ, ἐκ τῶν

Hierarchiam nostram, sacramentorum filiorum sacra-
tissime, Deo insitæ ac divinæ delicæque scientiæ,
nec non afflationis et perfectionis esse functionem.

ex supermundialibus et sacratissimis oraculis demonstrandum nobis est iis, qui ex hierarchicis 154 mysteriis traditionibusque sacro sunt hoc munere initiati. Sed vide ne explodas Sancta sanctorum, quin potius arcana Dei reverberis, ac spiritualibus inaspectabilibusque notionibus celebrabis, inaccessa quidem profanis illa et intacta reservando, solis vero sanctis cum sacra quadam, uti fas est, claritate res sacras communicando. Sic enim, uti nobis divinis contemplatoribus tradidit theologia, etiam ipsemet Jesus (divinitate transcendens ac superessentialis mens, universæ ordinationis sacræ, sacrumque ac divinæ functionis principium et essentia, virtusque divinissima) beatis istis nobisque multo præstantioribus naturis manifestius simul et intelligibilibus affulget, et ad propriam, quoad fieri potest, eas lucem informat : quia et intento in eum amoris nostro, et ad res nos probas incitanti, frequentes admiscet varietates, atque ad uniformem ac divinam nos vitam instituens, habitudinem quandam, et rerum, uti par est, sacrarum effectricem divini sacerdotii virtutem impertitur; qua ad sacram sacerdotii functionem accedentes, ipsimet etiam supremis istis spiritibus, sacri illorum status, quantum licet, imitando constantiam ac firmitatem, propinquiores evadamus, adeoque ad Jesu quoque beatam illam divinamque lucem aspicientes, sacro, quoad intueri fas est, ritu speculantes, visionum etiam, juxta mysticam scientiam, illustrati cognitione, consecrati ac consecrantes, luciformes ac deifici, perfecti ac perfectiores evadere poterimus.

A ὑπερκοσμίων καὶ ἱερωτάτων ἡμᾶς ἀποδείξει λογίων χρῆ τοῖς τῆς ἱερᾶς μυσταγωγίας τὴν τελετὴν ἐξ ἱεραρχικῶν μυστηρίων καὶ παραδόσεων τετελεσμένοις. Ἄλλ' ὄρα ὅπως οὐκ ἐξορχήσῃ τὰ ἅγια τῶν ἁγίων· εὐλαθεῖθ' ἡ δὲ, καὶ τὰ τοῦ κρυφίου Θεοῦ ταῖς νοεραῖς¹¹ καὶ ἀοράτοις γνώσεσι τιμήσεις, ἀμέθεκτα μὲν αὐτὰ καὶ ἀχραντα τοῖς ἀτελέστοις διατηρῶν· ἱεροῖς δὲ μόνοις τῶν ἱερῶν μεθ' ἱερᾶς ἐλλάμψεως ἱεροπρεπῶς κοινωνῶν. Οὕτω γάρ, ὡς ἡ Θεολογία τοῖς θιασώταις ἡμῖν παραδέδωκε, καὶ αὐτὸς Ἰησοῦς, (ὁ θεαρχικώτατος νοῦς καὶ ὑπερουσίος, ἡ πάσης ἱεραρχίας, ἁγιαστείας τε καὶ θεουργίας ἀρχὴ καὶ οὐσία, καὶ θεαρχικωτάτη δύναμις,) ταῖς τε μακαρίαις καὶ ἡμῶν κρείττοσιν οὐσίαις ἐμφανέστερον ἅμα καὶ νοερώτερον ἐλλάμπει, καὶ πρὸς τὸ οἰκτεῖον αὐτὰς ἀφομοιοῖ κατὰ δύναμιν φῶς· ἡμῶν τε τῶ πρὸς αὐτὸν ἀνατεινομένῳ καὶ ἡμᾶς ἀνατείνοντι τῶν καλῶν ἔρωσι, συμπύσσει τὰς πολλὰς ἑτερότητας, καὶ εἰς ἐνοσιδῆ καὶ θείαν ἀποτελειώσας ζωὴν, ἔξιν τε καὶ ἐνέργειαν, ἱεροπρεπῆ διορεῖται τῆς θείας ἱερωσύνης τὴν δύναμιν· ἐξ ἧς ἐπὶ τὴν ἁγίαν ἐρχόμενοι τῆς ἱερατείας ἐνέργειαν, ἐγγύτεροι μὲν αὐτοὶ γινόμεθα¹² τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς οὐσιῶν τῇ κατὰ δύναμιν ἀφομοιώσει τοῦ μονίμου τε καὶ ἀνεξאלλάκτου τῆς αὐτῶν ἱερᾶς ἰδρύσεως, καὶ ταύτη πρὸς τὴν μακαρίαν Ἰησοῦ καὶ θεαρχικὴν αὐτὴν¹³ ἀναθλέψαντες, ὅσα τε ἰδεῖν ἐφιχτόν ἐποπτεύσαντες, ἱερωῶς¹⁴, καὶ τῆς θαμάτων γνώσεως ἐλλαμφθέντες, τὴν μυστικὴν ἐπιστήμην ἀφιερωμένοι καὶ ἀφιερῶται, φωτισοειδεῖς καὶ θεουργικοὶ¹⁵, τετελεσμένοι καὶ τελειουργοὶ γενέσθαι δυνασόμεθα.

§ II.

Quisquam sit ergo sacer angelorum et archangelorum ordo, nec non supermundialium principatum ac potestatum, virtutumque ac dominationum, et thronorum divinarum æqualiumque thronis naturarum, quas assiduo perpetuoque circa Deum et cum Deo versari theologia tradit, cherubim illas Hebræo vocabulo ac seraphim appellans, ea quæ de sacris beatarum istarum mentium ordinibus ac distinctionibus a nobis conscripta sunt, evolviendo comperies; in quibus etsi non pro merito, pro virili certe nostra, et quoad sacratissimarum theologia Scripturarum explanavit, sacrum illarum ordinem concelebravimus. Illud tamen dicere necesse est, quomodo cum ille, tum omnis qui modo a nobis deprædicatur sacer ordo, unani habeat eandemque in omni sacra sua functione virtutem, ut et ipsemet sacri ordinis antistes, pro sui status, dignitatis ordinis ratione, divinis 155 initiatur ac Deo uniat, subditosque suos, pro cujusque dignitate,

C Τίς μὲν οὖν ἡ τῶν ἀγγέλων ἐστὶ καὶ ἀρχαγγέλων ἱεραρχία, καὶ τῶν ὑπερκοσμίων ἀρχῶν τε, καὶ ἐξουσιῶν, καὶ δυνάμεων, καὶ κυριοτήτων τε, καὶ θείων¹⁶ θρόνων, ἢ τῶν ὁμοταγῶν τοῖς θρόνοις οὐσιῶν, ἃς ἡ Θεολογία προσεχῶς καὶ ἀεὶ περὶ Θεόν τε εἶναι καὶ μετὰ Θεοῦ παραδίδωσι, Χερουβιμ αὐτὰς Ἑβραίων φωνῇ καὶ Σεραφιμ ὀνομάζουσα, ταῖς τῶν διακόσμων αὐτῶν καὶ ἱεραρχιῶν ἁγίαις τάξεσι καὶ διαιρέσεσι περιτυγχάνων, εὐρήσεις ἐν τούτοις ἡμῶν, οὐκ ἐπαξίως μὲν, ὡς ἐφιχτόν δὲ, καὶ ὡς ἡ Θεολογία τῶν ἱερωτάτων Γραφῶν ὑφηγήσατο, τὴν κατ' αὐτοὺς ἱεραρχίαν ὑμνηκότων¹⁷. Τοσοῦτον δὲ ὅμως εἰπεῖν ἀναγκαῖον, ὡς ἐκεῖνη τε, καὶ πᾶσα¹⁸ ἡ νῦν ὑμνουμένη παρ' ἡμῶν ἱεραρχία, μίαν ἔχει καὶ τὴν αὐτὴν διὰ πάσης τῆς ἱεραρχικῆς πραγματείας τὴν δύναμιν, αὐτὸν τε τὸν ἱεράρχην, ὡς ἡ κατ' αὐτὸν οὐσία, καὶ ἀναλογία, καὶ τάξις ἔχει τελεσθῆναι κατὰ τὰ θεία, καὶ θεωθῆναι, καὶ τοῖς ὑποθεθηκόσι μεταδοῦναι, κατ' ἀξίαν ἐκάστη, τῆς ἐγγινομένης αὐτῷ θεοῦ ἱερᾶς θεώσεως· τοῦς

VARIÆ LECTIONES.

¹¹ ταῖς ἱεραῖς. ¹² ἐγγυτέρῳ μὲν αὐτοὶ γινόμεθα, D. Ch. γινόμεθα, M. S. P. Bud. corrigi. γινόμεθα. ¹³ corrigi V. major, ἀρχὴν, V. minor, ἀρχήν. ¹⁴ γρ. ἀρχιῶς. ¹⁵ καὶ θεουργοί, V. minor, Ch. P. ¹⁶ hoc καὶ non habent D. Ch. P. S. R. ¹⁷ κατ' αὐτὰς, D. P. S. P. Sc., ἀνομηκότων, V. minor et major, Ch. P. ¹⁸ καί.

τε ὑποθετικῶς ἔπεισθαι μὲν τοῖς κρείττοσιν, ἀνα-
τείνειν δὲ τοῖς ἡττοῦς ἐπὶ τὰ πρόσω· τοὺς δὲ καὶ
προϊέναι, καὶ ὡς δυνατὸν ἐτέροις ἡγεῖσθαι ⁷⁹, καὶ διὰ
ταύτης τῆς ἐνθέου καὶ ἱεραρχικῆς ἀρμονίας τοῦ ὄν-
τως ὄντος καλοῦ καὶ σοφοῦ καὶ ἀγαθοῦ μετέχειν ἕ-
καστον ὅση δύναμις.

Ἄλλ' αἱ μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς οὐσίαι καὶ τάξεις, ὧν ἡδὴ
μνήμην ἱερὰν ἐποιησάμεν, ἀσώματοι τέ εἰσι, καὶ
νοητὴ καὶ ὑπερκόσμιός ἐστιν ἡ κατ' αὐτὰς ἱεραρχία·
τὴν καθ' ἡμᾶς δὲ ὁρῶμεν ἀναλόγως ἡμῖν αὐτοῖς τῆ
τῶν αἰσθητῶν συμβόλων ποικιλίᾳ πληθυνομένην ⁸⁰,
ὡφ' ὧν ἱεραρχικῶς ἐπὶ τὴν ἐνοσιδῆ θέωσιν ἐν συμμε-
τρίᾳ τῆ καθ' ἡμᾶς ἀναγόμεθα, Θεὸν τε καὶ θεῖαν ἀ-
ρετήν. Αἱ μὲν, ὡς νόες, νοοῦσι κατὰ τὸ αὐταῖς θεμι-
τόν· ἡμεῖς δὲ αἰσθηταῖς εἰκόσιν ἐπὶ τὰς θείας, ὡς
δυνατὸν, ἀναγόμεθα θεωρίας. Ἀληθῶς τε εἰπεῖν, ἐν
μὲν ἐστίν, οὗ πάντες οἱ θεοειδεῖς ⁸¹ ἐφίενται, μετέ-
χουσι δὲ οὐχ ἐνιαίως ταύτου τε καὶ ἐνὸς ὄντος, ἀλλ'
ὡς ἐκάστῳ τὰ θεῖα ζυγὰ διανέμει κατ' ἀξίαν τὴν
ἀποκλήρωσιν.

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἡμῖν ἐν τῇ περὶ νοητῶν τε καὶ
αἰσθητῶν πραγματείᾳ διεξοδικώτερον εἴρηται· νῦν δὲ
τὴν καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίαν, ἀρχὴν τε αὐτῆς καὶ οὐσίαν,
ὡς οἶόν τε, εἰπεῖν πειράσομαι, τὴν πασῶν ἱεραρ-
χιῶν ἀρχὴν τε καὶ τελείωσιν, Ἰησοῦν ἐπικαλεσά-
μενος.

§ III.

Ἔστι μὲν ἱεραρχία πᾶσα, κατὰ τὸ σεπτὸν τῆς ἡ-
μῶν παραδόσεως ⁸², ὁ πᾶς τῶν ὑποκειμένων ἱερῶν
λόγος, καθολικωτάτη ⁸³ τῶν τῆσδε τυχόν ἱεραρχίας, ἡ
τῆσδε ἱερῶν συγκεφαλαίωσις. Ἡ καθ' ἡμᾶς οὖν ἱε-
ραρχία λέγεται καὶ ἔστιν ἡ περιεκτικὴ τῶν κατ' αὐ-
τὴν ἀπάντων ἱερῶν πραγματεία, καθ' ἣν ὁ θεῖος ἱε-
ράρχης τελούμενος, ἀπάντων ἕξει τῶν κατ' αὐτὸν ἱε-
ρωτάτων τὴν μέθεξιν, ὡς ἱεραρχίας ἐπίνομμος. Ὡς
γὰρ ἱεραρχίαν ὁ φήσας, ἀπάντων ὁμοῦ συλλήβδην
ἔφη τὴν τῶν ἱερῶν διακόσμησιν· οὕτως ἱεράρχην ὁ
λέγων δηλοῖ τὸν ἐνθεὸν τε καὶ θεῖον ἄνδρα, τὸν πάσης
ἱερᾶς ἐπιστήμονα γνώσεως, ἐν ᾧ καὶ καθαρῶς ἡ κατ'
αὐτὸν ἱεραρχία πᾶσα τελεῖται καὶ γινώσκεται. Ταύ-
της ἀρχὴ τῆς ἱεραρχίας ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, ἡ οὐσία
τῆς ἀγαθότητος, ἡ μία τῶν ὄντων αἰτία Τριάς, ἐξ ἧς
καὶ τὸ εἶναι καὶ τὸ εὔ εἶναι τοῖς οὐσι δι' ἀγαθότητα. ⁸⁴
Ταύτη δὲ τῇ πάντων ἐπίκεινα θεαρχικωτάτη μακα-
ριότητι, τῇ τρισσῇ τῇ μονάδι τῇ ὄντως οὐσῃ, κατὰ τὸ
ἡμῖν μὲν ἀνέφικτον, αὐτῇ δὲ ἐπιστητόν, θελημα μὲν
ἐστίν ἡ λογικὴ σωτηρία καθ' ἡμᾶς ⁸⁵ τε καὶ ὑπὲρ
ἡμᾶς οὐσιῶν· ἡ δὲ οὐχ ἐτέρωσ γενέσθαι δύναται, μὴ

afflatæ sibi divinitus sacræ dedicationis participes
reddat; sic ut subditi superiores quidem sequantur,
illa tamen ut et ipsi simul inferiores ad anteriora
promoveant, qui jam proveci aliis etiam pro virili
ducatum præstent, atque hac divina sacraque ordi-
nis consensione, pro modulo quisque sue, vere
essentia sua pulchri, sapientis ac boni particeps
existat.

Cæterum sublimiores istæ naturæ ordinesque,
quarum venerandam supra feci mentionem, et in-
corporeæ sunt, et spiritualis ac superaundialis sacer
illarum magistratus existit; nostrum vero cernimus,
diversa ab ipsis ratione, sensibilium var'etate signo-
rum multiplicari, quibus sacrosancte ad uniformem
deiformitatem pro captu nostro, et ad Deum divi-
namque virtutem promovemur. Istæ quidem, utpote
mentes, prout illis fas est intelligunt; nos vero e
sensu perceptis imaginibus ad divinas, quantum
possumus, contemplationes sublevamur. Et ut vere
dicam, unum quidem est, quod omnes qui deiformes
sunt appetunt, ejus tamen, quod omnino unum
atque idem est, non unimode participes existunt,
sed prout cuilibet pro merito sortem divinam veritatis
distribuit.

Verum ista in opere de his quæ sub intellectu
ac sensum cadunt, fusius a nobis enucleata sunt;
modo vero sacrum nostrum ordinem, ejusdemque
originem et essentiam, quoad facultas suppetit, ex-
ponere conabor, omnium sacrorum ordinum prin-
cipium ac consummationem invocans Jesum.

Est hierarchia seu ordo sacer omnis juxta vene-
randam nobis sacrosanctam traditionem, universalis
rerum sacrarum illi subjectarum ratio, seu genera-
lissima eorum, quæ sub ordinem cadunt, id est sa-
crorum summa. Sacer igitur ordo noster dicitur et
est functio, universa sacra in se complectens, qua
divinus pontifex initiatus, omnium per se rerum
sacratissimarum particeps existit, in quantum sa-
cerdos summus appellatur. Sicut enim qui sacrum
ordinem nominavit, omnium simul compendio sa-
crorum dixit dispensationem; ita qui summum sa-
cerdotem appellat, Deo intime unitum ac divinum
plane virum significat, omni sacra cognitione per-
politum, in quo omnis, quæ illi inest, potestas sacra
consummatur atque cognoscitur. Hujus origo sacri
principatus fons est vitæ, **156** essentia bonitatis,
una rerum omnium causa Trinitas, ex qua per bo-
nitatis redundantiam et ipsum esse, ac bene esse
rebus. Huic autem omnia transcendentem divinissimam
beatitudinem, trinæ unitati, vere existentem, modo qui
dem nobis incomprehensum, ipsi autem notissimum

VARIE LECTIONES.

⁷⁹ ἐτέρωσ εἰσηγεῖσθαι, M. S. B. corrigat ἐτέροις. ⁸⁰ πληθυνομένην, V. minor, D. Ch. ⁸¹ ἐνοσιδαῖς, V. major, D. Ch. P. Sc. Sar. ⁸² κατὰ τὸ σεπτὸν τῆς ἡμῶν ἱερᾶς παραδόσεως, Vien. maj. D. P. S. Sc. Sar. vosar. Ch. ⁸³ ἱερωτάτης λόγος, ἡ καθολ. Ch. D. M.; ἱερὸς λόγος P. Sar. ⁸⁴ τῶν καθ' ἡμᾶς, D. I. S.

in totie quidem est rationalis (creaturæ) salus, tam nostra quam mentium supernarum; verumtamen hæc salus his qui salvantur non nisi jam deficiatis potest obtingere. Est autem hæc deficiatio, Dei quædam, quoad fieri potest, assimilatio unioque. Omni porro ordini sacro communis scopus est, erga Deum et res divinas continua dilectio, quæ divinitus inseritur, et per ejus unionem consummatur, quæque hac prior est, illi adversantium omnimoda et irreverentis lingua, cognitio rerum qua res sunt, sacra veritatis visio scientiaque, simplicis perfectionis (jus qui summe simplex est, divina participatio; fructus intuitionis, quæ omnem sui contem-

θεουμένων των σωζομένων. Ἡ δὲ θεοσίς ἐστὶν ἡ πρὸς θεόν, ὡς ἐφικτόν, ἀφομοίωσις τε καὶ ἕνωσις. Ἀπάσας δὲ τοῦτο κοινὴν ἱεραρχίας⁸⁵ τὸ πέρας, ἡ πρὸς θεόν τε καὶ τὰ θεῖα προσεχῆς ἀγάπης, ἐνθέως τε καὶ ἐνιαίως ἱερουργουμένη, καὶ πρὸ γε τούτου τῶν ἐναντίων ἢ παντελῆς καὶ ἀνεπίτροφος ἀποφοιτήσις, ἢ γνῶσις τῶν ὄντων ἢ ἕντα ἐστὶν, ἢ τῆς ἱερᾶς ἀληθείας ὄρασις τε καὶ ἐπιστήμη, ἢ τῆς ἐνοσιδοῦς τελειώτους ἐνθεος μέθεξις, αὐτοῦ τοῦ ἐνός ὡς ἐφικτόν ἢ τῆς ἐποψίας ἐστίασις, τρέφουσα νοητικῶς καὶ θεοῦσα πάντα τὸν εἰς αὐτὴν ἀνατεινόμενον.

§ IV.

Dicimus itaque, Dei principalem beatitudinem, quæ natura Deitas est, principium deficiationis, ex quo si qui deficiendi sunt deficiantur, divina bonitate sacrum ordinem, in salutem et deficiationem omnium, cum rationalium tum spiritalium essentialium, comprehense. Ac superis quidem beatoque otio fructibus, modo magis immateriato ac spiritaliori (non enim extrinsecus eos Deus ad divina movet, sed intelligibili ratione, atque intrinsecus pura liquidaque illustratione divinissimam iis voluntatem irradiando) nobis autem, quod simplicis illis collectumque præstitum, ex divinitus traditis eloquiis, pro captu nostro, divisibilium varietate multitudinæque signorum donatum est. Substantia enim hierarchiæ nostræ sunt divinitus tradita oracula. Maxime vero ista oracula dicimus veneranda, quæ a sacris nostris initiatoribus divino Spiritu afflatis, in Scripturis sacris librisque theologicis tradita nobis sunt; uti et illa quæ ab iisdem viris sanctis subtiliori, non omnino dissita ab ordine cælesti institutione, de mente in mentem, mediante verbo, corporeo quidem illo, simul tamen immateriato, sine scriptione, institutores nostri sacra quadam tradituone sunt edocti. Neque vero ista divino Spiritu afflatorum sacrorum præsulum monumenta; in sacri ordinis commune banum, propalatis intelligentiis, sed symbolis quibusdam sacris tractata sunt; non enim quilibet sacerdos, 157 neque omnium, ut

λέγωμεν⁸⁶ τοίνυν, ἡ θεαρχικὴ μακαριότης, ἡ φύσει θεότης, ἡ ἀρχὴ τῆς θεώσεως, ἐξ ἧς τὸ θεοῦσθαι τοῖς θεουμένοις ἀγαθότητι θεῖα⁸⁷ τὴν ἱεραρχίαν, ἐπισητήριον καὶ θεώσει πάντων τῶν λογικῶν τε καὶ νοερῶν οὐσιῶν, ἐδωρήσατο. Καὶ ταῖς μὲν ὑπερκοσμίαις καὶ μακαρίαις λήξεσιν, ἀύλοτερόν τε καὶ νοερώτερον, (οὐ⁸⁸ γὰρ ἐξώθεν αὐτάς ὁ θεὸς ἐπὶ τὰ θεῖα κινεῖ, νοητικῶς δὲ, καὶ ἐνδοθεν ἐλλαμπομένων αὐτῶν ἐν ἀύγῃ καθαρᾷ καὶ ἀύλῳ τὴν θειοτάτην βούλησιν,) ἡμῖν δὲ τὸ ἐκείναις ἐνιαίως τε καὶ συνεπτυγμένως δωρηθὲν ἐκ τῶν θεοπαράδοτων λόγων, ὡς ἡμῖν ἐφικτόν, ἐν ποικιλίᾳ καὶ πλήθει διαίρετῶν συμβόλων δωδύρηται. Οὐσία γὰρ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας ἐστὶ τὰ θεοπαράδοτα λόγια. Σφπτότατα δὲ λόγια ταυτὰ φαμεν, ὅσα πρὸς τῶν ἐνθέων ἡμῶν ἱεροτελεστῶν ἐν ἀγιογράφοις ἡμῖν καὶ θεολογικαῖς δωδύρηται δέλτοις· καὶ μὴ ὅσα πρὸς τῶν αὐτῶν ἱερῶν ἀνδρῶν ἀύλοτέρᾳ μνήσει, καὶ γειτονίᾳ πως ἤδη τῆς οὐρανίας ἱεραρχίας, ἐκ νοῦς εἰς νοῦν, διὰ μέσου λόγου, σωματικοῦ μὲν, ἀύλοτέρου δὲ ἕμως, γραφῆς ἐκτός, οἱ καθηγεμόνες ἡμῶν ἐμυθήσαν. Οὐδὲ ταῦτα τῶν ἐνθέων ἱεραρχῶν εἰς τὸ τῆς ἱερουργίας κοινὴν ἀπαρακαλύπτους⁸⁹ νοήσεσιν, ἀλλ' ἐν συμβόλοις ἱεροῖς παραδεδωκότων· ἐστὶ γὰρ οὐ πᾶς ἱερός, οὐδὲ πάντων, ὡς τὰ λόγια φησιν, ἢ γνῶσις.

§ V.

Necessario igitur primi sacri ordinis nostri moderatores, supersubstantialis Dei principatus sacro ipsi munere pleni, et in posteros illud ipsum derivatum a divina bonitate missi, cum et ipsi, utpote divini, promotionem deficiationemque posterorum affatus desiderarent, sensibilibus figuris supercælestia, et quod unitate collectum est varia cum distinctione tum multitudine, nec non in humanis divina, et in materiis immateriata, atque in nostratis rebus supersubstantialia, qua scriptis qua non scriptis institutionibus, in sacratissimis oraculis no-

Ἀναγκαίως οὖν οἱ πρῶτοι τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας καθηγεμόνες, ἐκ τῆς ὑπερουσίου θεαρχίας, αὐτοὶ τε ἀναπληροθέντες τοῦ ἱεροῦ δώρου, καὶ εἰς τὸ ἐξῆς αὐτὸ προαγαγεῖν ὑπὸ τῆς θεαρχικῆς ἀγαθότητος ἀπεσταλμένοι, καὶ αὐτοὶ δὲ ἀφθόνως ἐρῶντες, ὡς θεοὶ, τῆς τῶν μετ' αὐτοὺς ἀναγωγῆς καὶ θεώσεως, αἰσθηταῖς εἰκόσι τὰ ὑπερουράνια, καὶ ποικιλίᾳ καὶ πλήθει τὸ συνεπτυγμένον, καὶ ἐν ἀνθρωπίνοις τε τὰ θεῖα, καὶ ἐνύλοις τὰ ἀύλα, καὶ τοῖς καθ' ἡμᾶς τὰ ὑπερούσια, ταῖς ἐγγράφοις τε αὐτῶν καὶ ἀγράφοις μνήσεσι, κατὰ τοὺς ἱεροὺς ἡμῖν ἔδοσαν⁹⁰ θεσμούς

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁵ in diondi casu ἀπάση ἱεραρχία, V. minor, Ch. D. S. ⁸⁶ λέγωμεν, P. D. Ch. ⁸⁷ γρ. θεῖαν. ⁸⁸ γρ. εἰδὲ ⁸⁹ ἀπερικαλύπτους, D. Ch. ⁹⁰ παρέδοσαν, D.

οὗ τῶν ἀνείρων ἕνεκα μόνον, οἷς οὐδὲ τῶν συμβόλων ἀπτεσθαι θεμιτὸν, ἀλλ' ὅτι καὶ συμβολικῆ τὴς ἔστιν, ὅπερ ἔφη, ἀναλόγως ἡμῖν αὐτοῖς ἢ καθ' ἡμᾶς ἱεραρχία, θεομένη τῶν αἰσθητῶν εἰς τὴν ἐξ αὐτῶν ἐπὶ τὰ νοητὰ θειοτέραν ἡμῶν ἀναγωγὴν. Ἀνακαλυμμένοι δὲ ὁμοῦ εἰσὶν οἱ τῶν συμβόλων λόγοι τοῖς θεοῖς ἱεροτελεσταῖς, οὓς οὐ θεμιτὸν ἐξάγειν εἰς τοὺς ἐπιτελειούμενους ¹¹, εἰδότες ὡς οἱ τῶν ἱερῶν θεοπαράδοτος ¹² νομοθέται, ταῖς τῶν διακόσμων εὐσταθεῖσι καὶ ἀσυμφύρτοις τάξεσι, καὶ ταῖς τοῦ ἐκάστου κατ' ἀξίαν προσήκοντος ἀναλόγοις καὶ ἱεραῖς ἀπονεμήσεσι, τὴν ἱεραρχίαν διετάξαντο. Αἱ καὶ ταῖς σαῖς ἱεραῖς ὁμολογίαις πεισθεῖς (ἀναμνήσαι γὰρ αὐτῶν εὐαγέ), ὡς, ἀπάσης μὲν ὑπερκειμένης ἱεραρχικῆς ἱερολογίας, οὐ μεταδώσεις ἑτέρῳ, παρὰ τοὺς ὁμοταγείς σοι θεοειδείς ἱεροτελεστάς· αὐτούς τε πείσεις ὁμολογῆσαι κατὰ

θεσμὸν ἱεραρχικόν, καθαρῶν μὲν καθαρῶς ἐφάπτεσθαι, κοινωνεῖν δὲ μόνοις τῶν θεουργικῶν τοῖς θεοῖς, καὶ τῶν τελείων τελειωτικῶς, ἀγλοῖς τε τῶν παναγεστάτων, ἄλλων τε ἱεραρχικῶν ¹³ σοι καὶ τούτου μεταδέωκα τοῦ ἐνθίου δώρου.

A lia tradiderunt : nec id propter profanos tantum, quibus vel ipsa signa tangere nefas sit, sed quod noster, ut dixi, sacra ordinandi ritus, cum illorum comparatus, symbolicus existat, sensilibus signis opus habens, ad diviniorem nostri ex illis ad intelligibilia sublimationem. Attamen manifestæ simul sunt sacerdotalibus signorum rationes, quas sacramentum etiamdum candidatis explanare nefas, quod exploratum sit, sacramentum divinitus traditorum legislatores, stabilibus atque impermissis ordinum distinctionibus, cujusque merito accommodatis, disparilibus ac sacris partitionibus sacramentum ordinem distribuisse. Quapropter tui etiam ipsius sacrosanctis pactionibus persuasus (earum enim meminisse sanctum) episcopatus quidem ordinem, ut

B cæteris præstantiorem, nequaquam alteri communicabis, præterquam tui similibus deformibus sacerdotibus; ipsisque persuadebis ut juxta ritum hierarchicum profiteantur, sancta quidem sancto contrectare, solis autem deifica divinis, perficientia perfectionis capacibus, sanctisque sanctissima com-

municare : nam præter alia sacramentum ordinum manera, hoc quoque divinum tibi munus demandamus.

158 ADNOTATIONES CORDERII.

§ 1. Nota primo, sublimes illas loquendi formulas, quibus hierarchiam seu sacramentum nostrum describit § 1, dicens illum esse τῆς ἐνθίου, id est, *Deo insita seu indante, καὶ θελας, et divina, καὶ θεουργικῆς, et deifica* (quia per sacramenta, quæ functiones sunt ordinis, divinæ naturæ consortes efficiuntur, mediante gratia sanctificante quam conferunt) *ἐπιστήμης, scientiæ, καὶ ἐρεργίας, et afflationis* (sic enim potius vertendum, quam *operationis*, quoniam sacri ordinis per insufflationem et Spiritus sancti donationem conferuntur : hinc ἀνεργούμενοι vocantur, qui spiritu aliquo afflati sunt, sive bono, ut sit in ordinibus cum accipitur Spiritus sanctus, qui tanquam agens præcipuus per sacerdotes sacramenta conferentes operatur sanctificationem; sive malo, ut sit in obsessis, qui a demone exagitantur, et in quibus demum potius agit quam ipsi) *καὶ τελειώσεως, et perfectionis sive consecrationis esse, etc.* Vide supra in generalibus observationibus primam, secundam et tertiam.

Nota secundo etiam, quam divina sublimaque nomina dei Christo, dicens : Ἰησοῦς ὁ θεαρχικώτατος τοῦς, καὶ ὑπερῦσιος, *Jesus divinitate transcendens, seu divinitissima et superessentialis seu supernaturalis mens*; quippe qui omnis divinitatis ac substantiæ seu naturæ a nobis conceptibilis dignitatem longe superet : ἡ πόσις ἱεραρχίας, ἀγιαστέας τε καὶ θεουργίας ἀρχή, καὶ οὐσία, καὶ θεαρχικωτάτη δύναμις, *universæ ordinationis sacrae sanctionisquæ ac divinæ functionis principium et essentia, virtusque divinitissima*. Christus enim qua Deus homo, est auctor et caput Ecclesie, et institutor sacramentorum, quibus vim sanctificandi indidit, et in quibus ut principalis operans, eadem ipsemet operatur, ut docent theologi cum D. Thoma parte III, quæst. 64, art. 2. Sacramentorum enim institutio pertinet ad munus Sacerdotii Christi, qui et ut Deus et ut homo operatur interiorum effectum sacramenti; ut Deus quidem, potestate auctoritatis; ut homo vero, potestate excellentiæ ministerii. Potestas autem auctoritatis est illa quam omnino independens est, et soli Deo convenit : potestas vero excellentiæ consistit in eo, quod nimirum Christus primo potuerit sacramenta instituere; secundo quod suis meritis omnem vim contulerit; tertio, quod in ejus nomine consecrarentur et dicantur sacramenta Christi, et ministri tantum ejus vicem gerant; quarto quod etiam absque sacramentis poterat gratiam conferre. Vide plura apud divum Thomam supra citatum art. 3.

Nota tertio, quam pulchre virtutem sacramenti ordinis describit, dicens : *Quis est intento in eum amoris merito frequentis admittet varietates*, Græce *εὐερότητα* id est *alteritates seu diversitates* : non enim simplici ratione sanctificamur ut angeli, sed per diversas ceremonias et ritus sacramentorum, quæ sub signis et symbolis conferuntur. Adiditque, præter gratiam sanctificantem, sacerdotibus virtutem quendam habituales sacramenti ordinis propriam conferri, qua disponuntur ad sacramenta sancto administranda. Hinc confirmatur sententia theologorum in parte III, q. 62, art. 2, docentium, præter gratiam habituales et virtutes et dona, singula sacramenta conferre quoddam auxilium speciale, ordinatum ad consequendum proprium illius sacramenti finem, ita ut v. g. baptismus, præter dona habitualia gratiæ, conferat etiam speciale auxilium ad conservandam novam vitam, et ad alia sacramenta rite suscipienda, confirmatio ad fidem proflendam, eucharistia ad crescendo in charitate, ordo ad sacramenta conficienda, vel functiones ordinis cujusque rite obeundas, et sic de cæteris. Cum enim sacramenta ordinenter ad varios effectus et functiones, conferuntur enim diversa auxilia ad illos effectus.

§ 2. Nota, ex eo quod dicit : *Omnes unum appetunt, ejus tamen quod unum est non unimode parti cipis existunt*, liquere, omnem differentiam participationum ex differentia participantium existere et

VARIÆ LECTIONES.

¹¹ τελειούμενους, D. P. ¹² θεοπαράδοτων, Ch. ¹³ ἱεραρχικῶς, D.

confari, fierique magnas et parvas participationes propter diversam habilitatem participationum, ut supra capite nono *Cœlestis Hierarchiæ* docuit, et rursus infra cap. 2 *De divinis nominibus*.

Nota, descriptionem principii et finis hierarchiæ nostræ, quæ, inquit, est *B. Trinitas, quæ solum est vitæ tam naturalis quam spiritalis, essentia bonitatis*; quippe cujus essentia bonitas est increata, quæ creata bonitati essentiam suppletur: *una rerum omnium causa*, scilicet efficiens, finalis, exemplaris, *ex qua per bonitatis redundantiam*; quia non sibi tantum bona est, sed omnibus bonitatem suam communicat, et ipsum esse et bene esse rebus imperit: *Hinc autem omnia transcendentem divinitatis beatitudinem*; Deus enim omnia superat infinite, ut cui nihil simile est vel æquale. Dicitur autem beatitudo, quia hæc in ejus fruitione consistit. **159** *Trinæ unitati atque individue Trinitati, vere existenti*, quippe a se et non ab alio, modo quidem nobis incomprehenso, quia captum omnis creatoris superat, ipsi nostrissimo, ut ipse qui seipsum solus utique tale cognovit; in vobis quidem est rationalis creatura salus, tam nostra quam mentium sanctorum, quantum enim est ex se, cupit omnes salvos fieri ^b; verumtamen hæc salus his qui salvantur non nisi *jam defecalis potest obtingere*. Nisi enim quis renatus fuerit deo, non potest videre regnum Dei ^c. Est autem hæc defecalis, quæ scilicet ut per gratiam sanctificationem, Dei quidam, quoad fieri potest, assimilatio unioque, quoniam est quedam participatio divinitatis, juxta illud: *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri* ^d. Omnia porro communis ordinis sacro scopus est, ergo Deum et res divinas dilectio, quæ divinus imactur, et per ejus unionem consummatur: Græce est *ἐπιθεωρεῖτε τοὺς ἀγγέλους ἡγεμένους μὲν, διεικνύς τε καὶ ἡμῶν ἁγιασμένης*, deiñus et unitus sacrificata, Charitas enim Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis ^e. Quare hæc prior est, illi adversantium omnimoda et irreversibilis fuga, juxta illud: *Timo Deum, et recede a malo*. Cognitio rerum quæ res sunt, scilicet idearum, in quibus beati Deo revelante plurimæ vident, et qualitative cognoscunt. Sacræ veritatis visio scientiæque, id est Dei, qui prima veritas est. Simplicis perfectionis, quæ omnem perfectionem includit, et omnem exhibet imperfectiorem. *Hæc quæ unum simplex est, sicut et Dei divina participatio*. Græce est, *ἡ τῆς ἐκείνου τελειώσεως ἐκθεός μέθεξις, αὐτοῦ τοῦ ἐκός ὡς ἐπίθεωρεῖ*, id est, uniformis perfectionis divina participatio ejus, qui, quantum fieri potest, una est. Malum in versione ut terminus jam in theologia usitatus, illud uniformem perfectionem in Deo vocando simplicem perfectionem, sicut illam vulgo jam theologi appellant. *Fruitio intuitiva, sive fruitio intuitiva, in qua formalis beatitudo consistit, quæ omnem sui contemplatorem spiritali modo reficit, deificatque*.

§ IV. *Dicimus itaque, Dei principalem beatitudinem, etc.* Ubi nota, tria nostræ quam anglice hierarchiæ supremum principem et caput esse Deum. Unde sanctus Thomas in parte 1, quæst. 103, artic. 1, docet, ex parte principis, unius scilicet Dei, omnes angelos et rationales creaturas minus esse hierarchiæ; ex parte vero multitudinis ordinatæ, diversas existere, scilicet unam hominum et tres angelorum. Manifestum est autem, quod homines alio modo divinas illuminationes percipiunt quam angeli: unum angelus percipiunt eas intelligibili puritate, homines vero sub sensibilibus similitudinibus, ut cap. 1 *Hierarchiæ cœlestis* declaratum est; et ideo oportet humanam hierarchiam ab angelica distinguere. Cur autem et quomodo angelicæ hierarchiæ distinguantur, dictum libro superiori, præsertim cap. 6 et seqq.

Cæterum, an post diem Judicii in cœlis alia sit futura hierarchia hominum ab angelicis distincta, disputant theologi; sed pulchre ex sancto Dionysio probat divus Thomas in II Sent., distinct. 9, quæst. 1, artic. 1. homines angelicis ordinibus in patria aggregandos. Sicut enim, inquit, se habet nostra hierarchia sive Ecclesia ad cœlestem, ita hierarchia veteris legis ad nostram. Unde, sicut vetus hierarchia erit via in nostram, et significabat eam, et propter hoc veniens nova, velut assumpta est in illam, et ad ordines ejus; ita etiam nostra hierarchia est via in cœlestem, et signum ejus; unde in patria non erit alia hierarchia hominum et angelorum, sed una et eadem, et homines in ordines angelorum distribuentur (21).

Ibidem *Substantia nostræ hierarchiæ sunt divinitus tradita oracula, etc.* Desuntur hinc pulchrum et inrefragabile argumentum contra nostri temporis hæreticos, qui traditionibus ecclesiasticis plurimum derogant, dum eis idem haberi volunt, nisi in his quæ expressa sunt in Scripturis; imperite contententes: Scripturam solum esse veram legis ac morum normam; cum Luceo S. Dionysius Pauli discipulus, et apostolorum vocatus ac solalis, hic expresse doceat, traditiones apostolicas et ecclesiasticas, quæ non sunt scriptæ, ejusdem esse cum verbo Dei scripto auctoritatis, et iisdem, non minus quam per Scripturas Ecclesiam dirigere oportere, cum æquo ad substantiam hierarchiæ nostræ pertineant, qui omni quoviammodo auctoritates esse traditiones, tanquam magis spirituales, et cœlestium hierarchiarum regimini conformiores. De his vide Bellarm. tom. 1.

Cum sit, hierarchiam nostram convenienter symbolis sensibilibus ad Deum adduci; confirmat congruentiam institutionis sacramentorum. Est enim Deus potuisset spiritalia signa, v. g. cogitationem mentis, aut motum voluntatis instituere ad homines sanctificandos, ita ut homini quidpiam pro cogitanti aut erudenti per talem actum sanctificatio conferretur, aliud tamen est magis conveniens nature hominum, ut ex sensibilibus ad rerum spirituum cognitionem deducatur. Hinc præcipua ratio institutionis sacramentorum fuisse videtur, quia homini difficile est intendere rebus spiritibus et disponere se perfecte ad gratiam, et lacere opera supernaturalia, et meritoria v. l. æterna: unde opus fuit illi subvenire quibusdam caeremoniis **160** et remediis externis, quibus sine magno labore gratiam et opere consequeretur, alioquin paucissimi fuissent salvati. Cum itaque omnis justitia et sanctificatio nostra proveniat ex meritis Christi, qui nobis factus est sapientia, justitia et sanctificatio ^f, oportebat ut illa merita nobis certo quodam modo applicarentur: non poterant autem commodius applicari, quam per externa elementa et sacras caeremonias, quæ simul Christi passionem et mysteria nobis significarent, ut sacramenta faciunt; quare Christus ea instituit, ut nobis applicaretur ipsius meritum et ipsis sacramentis certam meritorum suorum mensuram assignavit, quæ ita nobis per sacramenta applicantur, ac si nostra propria essent, ita ut dicat Apostolus, nos per baptismum Christum induere ^g. Hæc autem applicationes meritorum facta, ex pacto Dei et institutione Christi confertur nobis divinitus gratia: unde sacramenta sunt causa gratiæ, non tanquam nuda signa, ad quorum exhibitionem Deus conferret gratiam, sed tanquam continentia et applicantia nobis premium sanguinis Christi tam efficaciter, ac si nostrum illud esset meritum seu premium; et sicut pecunia rei, sic gratiæ premium continent.

^b I Tim. ii, 4. ^c Joan. iii, 3. ^d Joan. i, 12. ^e Rom. v, 5. ^f I Cor. i, 30. ^g Rom. vi, 4.

(21) Vide cap. 5, infra, § II.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (22).

Μετά τὴν οὐρανίαν ἱεραρχίαν διαλαμβάνει καὶ περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας, ἣν οὐκ εἶπε γῆινην· εἰ γὰρ καὶ ἐν γῆ πολιτεύεται, ἀλλ' ὁ σκοπὸς καὶ τὸ τέλος αὐτῆς οὐράνιος ἐστίν, εἰς μίμησιν τοῦ Θεοῦ ἀγούσα τὸν ἄνθρωπον, καθὼς ἐκείνη τὰς θείας καὶ οὐρανίους δυνάμεις· προηγουμένως γὰρ καὶ κυρίως τὸ καθαίρειν, τὸ φωτίζειν, τὸ τελειοῦν, τοῦ Θεοῦ ἐστὶ· δευτέρως δὲ καὶ τῶν ἀγγέλων, κατὰ τρίτον δὲ λόγον καὶ αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων· ταῦτα γὰρ εἰσι τὰ τρία ἢ τῆς ἱεραρχίας ἐνέργεια. Ταῦτα παρὰ μὲν ταῖς ἄνω οὐσίαις τελούμενα, εἰ καὶ μυστήριά εἰσιν, ὡς Θεοῦ ἔργα ὑπερτάτα, ἀλλ' οὐ μυστήριά εἰσι πρὸς ἀλλήλας· πᾶσαι γὰρ ἄγιοι καὶ μεμυημένοι εἰσι τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ, εἰ καὶ ἄλλη ἄλλης τινός γε κατὰ τὸ μῆτρον τῆς ἐκεῖ εἴτε τάξεως, εἴτε μὴν καὶ δυνάμεως· παρ' ἡμῖν δὲ τελούμενα, μυστήρια λέγονται, οὐ γὰρ πάντες καθαροί, οὔτε μὴν μεμυημένοι. Ὅθεν καὶ πρῶτ' ἐκείναις μὲν ἀπάσαις ταῦτά εἰσιν, εἰ καὶ ἀνά μέρος καὶ καθαίρονται, καὶ φωτίζονται, καὶ τελειοῦνται· παρ' ἡμῖν δὲ οὐ πᾶσιν, ἀλλὰ τισι, καθὼς καὶ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου λέγει· *Τὸ μυστήριόν μου ἐμοὶ καὶ τοῖς ἐμοῖς*· ἐμοῦς λέγων πάντως τοὺς ἱερεῖς ἢ τοὺς μεμυημένους. Τὴν γοῦν τῶν προκειμένων κεφαλαίων διδασκαλίαν κατὰ διττὸν ποιεῖται τρόπον. Πρῶτον γὰρ ἐκτίθεται τὸ, πῶς τελεῖται τὸ μυστήριον τοῦ κεφαλαίου καὶ μετέπειτα θεωρεῖται τινὲς τοῦτο παραδίδωσιν. Ὅρων, μυστηρίου φωτισματος ἐκθεσις πρῶτον, εἶτα δευτέρα ἢ θεωρία αὐτοῦ· πάλιν, μυστηρίου συνάξεως ἐκθεσις, εἶτα ἢ θεωρία αὐτοῦ. Ἐπεὶ γὰρ διπλοὶ ἐσμεν καὶ ἡμεῖς, ὄρατοί κατὰ τὸ σῶμα, καὶ νοοῦμενοι κατὰ ψυχὴν, διπλῆ καὶ ἢ καθ' ἡμᾶς ἱεραρχία, αἰσθητῆ διὰ τῶν ἐνεργουμένων συμβόλων, νοητῆ, διὰ τῆς θεωρίας. Θεωρία δὲ ἐστὶν ἐπιβολὴ νοῦς ἄμετος καὶ ψιλὴ τῶν αἰσθησεων πρὸς τὰ ὑποκείμενα. Τῆς γοῦν τοιαύτης ἱεραρχίας καὶ τὰ σύμβολα μυστήριά εἰσι πρὸς τοὺς ξένους τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀμυήτους· ἀλλὰ καὶ ἢ θεωρία, ὡς ὑπερτάτη γνῶσις, καὶ δεομένη πίστεως, μυστήριον λέγεται· ἄν, καθὼς καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· *Μυστήριον λέγω ὑμῖν· πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλογησόμεθα*. Ἀλλ' ὁμοῦ τὰ σύμβολα μόνον λέγει μυστήρια πρὸς τοὺς ἀμυήτους, ὡς εἴρηται· τὰς δὲ ἀναγωγὰς αὐτῶν θεωρίας φησὶν, ὡς τὸν νοῦν αὐτῶν ἀναγούσας τὰ οἰκεία θεωρεῖν καθὼς ἔχουσιν, εἰ καὶ ἄλλως διὰ συμβόλων ἐμφαίνονται. Ὅ γὰρ μυηθεὶς καὶ ἐκτὸς γενόμενος τῆς ἀγίας σκηνῆς, ἀνακαλυμμένῳ προσώπῳ ὀφείλει θεωρεῖν τὰ τῆς πίστεως μετὰ πίστεως.

mente. n erigant ad rerum ipsarum, ut in se sunt, insinuentur. Qui enim initiatus est et intra sacrum plari debet ea quæ sunt fidei.

§ I. Ὅτι μὲν ἢ καθ' ἡμᾶς ἱεραρχία, εἰ καὶ καθ' ἡμᾶς λέγεται, ἀλλ' οὐ καὶ αὐτὴ καὶ θεία ἐστὶ καθ' αὐτήν,

A Post cœlestem hierarchiam tractat etiam de nostra hierarchia, quam non dixit terrenam; quia, licet in terra administretur, scopus tamen et finis ejus cœlestis est, cum ad imitandum Deum inducat hominem, non secus ac illa divinas cœlestesque virtutes, siquidem principaliter ac proprie, expiare, illuminare, perficere, Dei est; secundario autem etiam angelorum, secundum vero tertiam rationem etiam ipsorum hominum, quoniam hæc tria sunt munus hierarchiæ. Hæc dum in supernis quidem essentiis perficiuntur, tametsi sint mysteria, quippe Dei opera sublimissima, verumtamen quoad illas non sunt mysteria; quoniam omnes sanctæ sunt et gratia Dei consecratæ, quamvis altera sit altera præstantior, secundum rationem quæ illic est, sive ordinis sive virtutis; quæ vero apud nos perficiuntur, mysteria seu sacramenta dicuntur, non enim omnes puri sunt, neque etiam initiati. Unde in illis omnibus ista sunt, etsi per partes etiam expiuntur, et illuminentur atque perficiuntur; apud nos autem non in omnibus, sed in quibusdam, quemadmodum etiam Deus per prophetam ait, *mysterium, seu secretum meum mihi et meis; meos* dicens, utique sacerdotes vel initiatos. Propositorum itaque capitulorum doctrinam duplici modo tradit. Primum enim exponitur, quomodo mysterium seu sacramentum isto capite propositum consuminetur, ac delude per contemplationem quamdam illud explicat. Verbi gratia, est expositio illustrationis seu baptismatis, deinde subsequitur ejus contemplatio; similiter expositio sacramenti synaxeos seu communionis, deinde contemplatio ejusdem. Cum enim et nos duplici parte constemus, visibili secundum corpus, et intellectili secundum animam, duplex est etiam apud nos hierarchia, sensibilis nimirum, propter symbola quæ exhibentur; et intellectilis, propter contemplationem. Contemplatio autem est immediata mentis et exilis sensuum applicatio ad ea quæ proponuntur. Istiusmodi igitur hierarchiæ symbola, profanis et ab Ecclesia extraneis mysteria quoque sunt; verumtamen contemplatio, tanquam suprema cognitio, quæque ilde opus habeat, mysterium appellatur, juxta quod et Apostolus ait: *Mysterium vobis dico: non omnes quidem obdormiemus, sed omnes immutabimur*. Attamen symbola tantum vocat mysteria, quoad eos scilicet qui necdum initiati sunt, uti dictum est: eorum autem anagogas, appellat contemplationes, quippe quæ contemplationem, licet aliter etiam per symbola velum ingressus, revelata facie cum fide contem-

§ I. Hierarchiam nostram, licet postea dicatur, atque et ipsam per se divinam esse, non secus ac

1 Isa. xxiv, 16, sec. Septuag. in aliquot codd. 2 I Cor. xv, 51.

cœlestem hierarchiam, et a Deo insitam, secundum participationem rerum illarum divinarum, juxtaque sacram illam scientiam et operationem, sui participes deificare atque perficere, ex sacratissimis Scripturis demonstrandum est; non tamen omnino omnibus, sed solis iis, qui per traditiones apostolorum istiusmodi institutione digni sunt habiti. Tu autem observa, sancte fili, ne vel juxta novum morem, vel per ordinem doctrinæ (patres enim sunt præceptores) ridicule et irreverenter istiusmodi mysteria manifesta facias omnibus profanis, qui res divinas mysticasque risus occasionem facerent; sed venerare illas, sicut æquum est, silentio. At si quando etiam opus sit istiusmodi communicare, ne communices rudioribus; sed sanctis, idque illis sacrosancte et cum sacra illustratione, minime immorando typis, sed inaspectabilia illustrando: sic enim etiam nobis ad divina conversis, vel divina continentibus collegis tradita fuerunt. Quin et ipsemet Deus, qui mens est illa divinitate transcendens, qui omnis sanctimonix divinæque operationis causa existit (cum enim hierarchia scientia sit et operatio, sanctimoniam quidem ad scientiam refert, Dei vero **162** operationem ad efficaciam seu actionem) cœlestibus virtutibus manifestius simul et intelligibilius affulget (intelligimus enim et nos, sed non ut istæ) quas etiam ad propriam suam lucem informant, ut nimirum etiam alios illuminent, juxta virtutem spiritalem et intellectuum suarum naturalium, non autem secundum virtutem sui met ipsius; nam Deus infinitæ virtutis est. Quin et nostras, quæ multæ sunt, varietates, et multifformes carnalium desideriorum curas, quas prohibet Dominus, ad uniformem divinamque vitam reducit, ut nimirum quæramus primum regnum Dei, et justitiam ejus. Id autem quo sic anima disponitur, sacrum habitum appellavit, qui vel maxime sacerdotibus est consentaneus. Accipientes itaque ab ipso virtutem, progredimur ad hierarchiæ functionem: et hoc modo sanctis angelis approximamus, illorumque ope ad divinam lucem suspicientes, indeque scientia cognitionis spectaculorum illustrati (spectacula autem vocat doctrinas de Deo, quæ non ex nudo verborum auditu, vel sacratum doctrinarum pronuntiatione existunt) evadere poterimus, ut patientes quidem quæ ibi pulchra sunt, consecrati, nempe puri et luciformes, et perfecti; velut habitu vero hoc obtinentes, atque eadem aliis communicare valentes, consecratores, et lucis operatores seu illuminatores, et perfectores; hæc siquidem tria sunt hierarchiæ partes.

§ II. Cum autem hic sermo duas agnoscat hierarchias, secundum participationem divinissimæ essentix omnis hierarchiæ Dei, vult Pater hic declarare, quid illis commune et quid proprium sit, quocirca dicit: Quæ quidem cœlestis sit hierarchia alibi reperies, ubi licet non pro dignitate, pro virili tamen nostra, de illis disputatum est; in quo Tractatu id unum dicimus observatione dignum, quod cum in

ὡς καὶ ἡ οὐρανια ἱεραρχία, καὶ ἐνθεός, κατὰ μετοχὴν τῶν θείων ἐκείνων, καὶ κατ' ἐκείνην τὴν ἱεράν ἐπιστήμην καὶ ἐνέργειαν θεοῦ ἀποτελεῖ τοὺς μετόχους αὐτῆς καὶ τελειοί, ἐκ τῶν ἱερωτάτων Γραφῶν ἀποδείξαι: χρὴ· ἀλλ' οὐ πάντως πᾶσιν, ἀλλὰ μόνοις τοῖς ἱερωμένοις τῆς τοιαύτης μυσταγωγίας διὰ τῆς ἀποστόλων παραδόσεως. Σὺ δὲ σκόπει, ἱερὸ καὶ, ἢ κατὰ τὸ νεώτερον, ἢ κατὰ τὴν τάξιν τῆς διδασκαλίας (πατέρες γὰρ οἱ διδάσκαλοι), ὅπως μὴ παιγνιωδῶς καὶ ἀνευλαβῶς ποιῆσῃς τοῖς ἀνέμοις καταφανῆ τὰ τοιαῦτα μυστήρια, γέλωτος ἀφορμὴν ποιουμένοις τὰ θεῖα καὶ μυστικά· ἀλλὰ τίμησον αὐτὰ, ὡς περὶ λόγον, τῇ σιωπῇ. Εἰ δὲ πού τις καὶ δεήσει κοινωνᾶσθαι, μὴ τοῖς ἀτελείστοις τούτων κοινωνῆναι, ἀλλὰ τοῖς ἱεροῖς, κάκεινοις ἱεροπρεπῶς καὶ μεθ' ἱερῶν ἐλλάμψεως, μὴ ἀναπομένων τοῖς τύποις, ἀλλὰ τὰ ἀθέατα εἰλαμπόμενος· οὕτω γὰρ καὶ ἡμῖν τοῖς περὶ τὰ θεῖα ἐκαστραμμένοις, ἢ τὰ θεῖα φέδουσι χορευταί, παρεδόθησαν. Καὶ αὐτὸς ὁ θεαρχικώτατος νοῦς ὁ Θεός, ἡ πάσης ἀγνωσύνης καὶ θεουργίας αἰτία, (ἐπεὶ γὰρ ἡ ἱεραρχία ἐπιστήμη ἐστὶ καὶ ἐνέργεια, τὴν μὲν ἀγνωσύνην πρὸς τὴν ἐπιστήμην λαμβάνει, τὴν δὲ θεουργίαν πρὸς τὴν ἐνέργειαν) ταῖς οὐρανίαις ἐλλάμπεσι δυνάμεσι φρανότερόν τε καὶ νοσρώτερον (νοοῦμεν γὰρ καὶ ἡμεῖς, ἀλλ' οὐ κατ' ἐκείνας), καὶ ταῦτα πρὸς τὸ οὐκ εἶναι φῶς, ἵνα καὶ αὐταὶ δηλαδὴ τοὺς ἄλλους φωτίζωσιν, ἀφομοιοί, κατὰ δύναμιν αὐτῶν δὴ τῶν νοσρῶν τε καὶ νοσρῶν οὐσιῶν, οὐ γὰρ κατὰ τὴν ἐκυτόν δύναμιν· ἀπειροδύναμος γὰρ ὁ Θεός. Ἡμῶν τε τὰς πολλὰς ἑτερότητας, τὰς πολυειδεῖς τῶν ἀρχικῶν ἐπιθυμιῶν μερίμνας, ἃς ἀπαγορεύει ὁ Κύριος, συνάγει εἰς ἐνοειδῆ καὶ θεῖαν ζωὴν, τὸ ζητεῖν δηλονότι ἐν πρώτοις τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. Τὸ δὲ οὕτω πεποιῶσθαι τὴν ψυχὴν, ἔστιν ἱεράν ἀπεκάλασεν, ἥτις καὶ μάλιστα τοῖς ἱερωμένοις προεπέδωκε ἐστὶ. Λαμβάνοντες γοῦν παρ' ἐκείνου τὴν δύναμιν προχωροῦμεν καὶ ἐπὶ τὴν τῆς ἱεραρχίας ἐνέργειαν· καὶ οὕτως ἐγγιζομεν τοῖς ἀγγέλοις, τῇ πρὸς αὐτοὺς ἀφομοιώσει, καὶ δι' αὐτῶν πρὸς τὴν θεαρχικὴν αὐγὴν ἀναβλέψαντες, καὶ ἐλλαμφθέντες ἐκείθεν τὴν ἐπιστήμην τῆς τῶν θεάματων γνώσεως (θεάματα δὲ τὰ περὶ Θεοῦ φησι δ.δάγματα· οὐ γὰρ φησι ψιλῆς τῆς τῶν λόγων ἀκατῆς ἢ ἐκφανέσεως τὰ τῶν ἱερῶν μυστῶν εἶσι·), γενέσθαι ζωνησόμεθα, ὡς παθόντες μὲν τὰ ἐκείθεν καλὰ, ἀφιερωμένοι, δηλονότι καθαροί, καὶ φωτισοειδῆς, καὶ τετελεσμένοι· ὡς καθ' ἑξῆς δὲ ἔχοντες ταῦτα, καὶ ὄραν ἐπ' ἄλλον δυνάμενοι, ἀφιερῶται καὶ φωτισοειδῆς, εἴτ' οὖν φωτισοειδῆς, καὶ τελεσιουργοί· ταῦτα γὰρ τὰ τρία μέρη τῆς ἱεραρχίας εἰσὶν.

§ II. Ἐπειδὴ δύο ἱεραρχίας ὁ λόγος οἶδε κατὰ μετοχὴν τῆς θεαρχικώτατης οὐσίας ἀπάσης ἱεραρχίας τοῦ Θεοῦ, βούλεται ὁ Πατήρ τὸ τε κοινὸν αὐτῶν καὶ τὸ ἴδιον διασαφῆσαι, διὰ τοῦτο λέγει· Τίς μὲν ἐστὶν ἡ οὐρανια ἱεραρχία, εὐρήσεις ἐν ἄλλοις, ὅπου οὐκ ἀξίως μὲν, ὡς ἐπιπέδον δὲ ἡμῖν, περὶ αὐτῶν εἴρηται· ἐν ἧ δὲ περιχορῇ ἐν τῇ λέγομεν ἐπιστάσει ἀξίον, οἱ ἡμεῖς μὲν, κατὰ πάντα προθύμενοι τοῖς ἀρχαιο-

τέροις κατακολουθεῖν, ἐν τῷ *Περὶ τῆς οὐρανίας ἱεραρχίας* εἶπομεν κατ' ἐκείνους τὴν τῶν θρόνων τάξιν ὑψηλοτέραν τῶν ἄλλων. Σκοπητέον δὲ ἐκ τούτων, εἰ καλῶς ταύτην, καὶ οὐ τὴν τῶν σεραφίμ· ἐνταῦθα γὰρ ἀπὸ τῶν ἐσχάτων διακόσμων ἀρξάμενος, μέχρι καὶ τῶν σεραφίμ κατέληξε. Πλὴν ἀλλ' ὅπως ἂν ἔχοι, νικάτω τὸ ἀρχαιότερον. Τοσοῦτον δὲ ὁμοῦς ὁ ἅγιος λέγει, τὸ κοινὸν ἀπάσης ἱεραρχίας συνιστάς, ὅτι πᾶσα ἱεραρχία μίαν ἔχει τὴν δύναμιν. Τὸ τοῖνον αὐτὸν τὸν ἱεράρχην κατὰ τὴν ἰδίαν οὐσίαν· ἄλλη γὰρ ἀγγέλου τελειότης, καὶ ἄλλη ἀνθρώπου· καὶ αὖθις κατὰ τὴν οἰκειαν ἀναλογίαν καὶ τάξιν· ἐπὶ γὰρ τοῖς οὐρανίοις ἄλλη τῆς ὑπερβεθηχυίας, καὶ ἄλλη τῆς ὑποβεθηχυίας τάξεως ἢ λαμπρότης· ἐπὶ δὲ τοῖς γηϊνοῖς ἄλλη τῶν ἐπισκόπων, καὶ ἄλλη τῶν πρεσβυτέρων ἢ τάξις. Τὸ ἀναλόγως γοῦν τελεσθῆναι τὸν ἱεράρχην, καὶ τοῖς ὑποβεθηκόσι μεταδιδόναι τῆς ἐγγινομένης αὐτῷ θεοθεν ἐλλάμψεως, καὶ πάλιν τοῖς ὑποβεθηκότας τοῖς κρείττοσι μὲν ἔπεσθαι, τῶν δὲ ἡττοτέρων ἡγεῖσθαι, τοῦτο ἐστὶν ἡ κοινὴ τῆς ἱεραρχίας ἀπάσης δύναμις. Οὐ μὴν δὲ, ἀλλ' ἴδιόν ἐστιν ἑκατέρᾳ ἱεραρχίᾳ, ὅτι ἡ μὲν οὐρανία ἀσωμάτων ἐστὶ καὶ νοητῶν πρὸς ἡμᾶς (κἀκεῖναι γὰρ πρὸς τὸν θεὸν νοεραὶ εἰσι), καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἱεραρχία αὐτῶν νοητῆ καὶ ὑπερκόσμιός ἐστιν· ἡ καθ' ἡμᾶς δὲ δι' αἰσθητῶν συμβόλων, δηλονότι βαπτίσματος, συνάξεως, κοινωνίας, καὶ τῶν λοιπῶν ποικιλομένη πληθύνεται. Ὅσῳ γὰρ τις ἀναγεται εἰς τὸ ἐνιαῖον, φθάνει τῆς νοήσεως· καὶ ὅσῳ τοῖς αἰσθητοῖς προχωρεῖ, πληθύνεται τοῖς αἰσθητοῖς ὧν αἰσθάνεται. Ἐτέρᾳ αὖθις τῶν δύο διάφορα, ὅτι τὸν θεὸν καὶ τὴν θεῖαν ἀρετὴν ἐκεῖνοι μὲν ὡς νόες νοοῦσιν, ἀλλὰ καθ' ὅσον κἀκεῖνους νοεῖν ἐστιν ἐφικτόν· ἡμεῖς δὲ ἐξ αἰσθητῶν εἰκόνων, τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τελοῦμένων φημί, ἐπὶ τὸν θεὸν ἀναγόμεθα. Ἀληθῶς τε εἰπεῖν, ἐν μὲν ἐστὶν οὐ πάντες ἐφίενται· τῶς δὲ ἐνταῦθα πρὸς τὸν σκοπὸν τῶν δύο ἱεραρχιῶν, ἅπαντες οἱ ἐνοσιδεῖς δηλονότι, οἱ κατὰ νοεράν ἐνεργεῖαν ἐνιζόμενοι. Ὡς γὰρ ἡμεῖς ἐνιζόμεθα ἀναγόμενοι, οὕτως καὶ οἱ θεοὶ ἀγγελοὶ ἐπι ἐνιζονται πρὸς τὰς θείας νοήσεις ἀναγόμενοι. Ἐνὸς γὰρ ἐντος τοῦ ἐφετοῦ, οὐκ ἐνιαῖως καὶ καθ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν τρόπον οἱ ἐφίενοι ἐφίενται, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἰδίαν ἀξίαν ἕκαστος. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐν ἄλλοις εἰρηται· γῶν δὲ τὴν καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίαν, καὶ τὴν αἰτίαν καὶ οὐσίαν αὐτῆς (αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ σεραφικωτάτη δύναμις), εἰπεῖν πειράσομαι, τὴν Σωτῆρα ἐπικαλεσάμενος Ἰησοῦν.

demque modum, qui id appetunt, afficiuntur, sed haec alibi dicta sunt : modo autem nostram hierarchiam, et ejus causam ac essentiam (quae est virtus illa divinissima) exponere conabor, invocato Salvatore Jesu.

§ III. Ἱεραρχία ἐστὶ, καθὼς ἡ σεπτῆ ἡμῶν παράδοσις παρίστησι, τὰ καθολικῶς θεωρούμενα ἢ λεγόμενα περὶ τῶν ὑποκειμένων ἱερῶν πραγμάτων. Συγκεφαλαιώσιν γὰρ τὴν τοῦ ὅλου περίληψιν λέγει, ὡς περ ἀνακεφαλαιώσιν λέγομεν τὸ ἀναλαθεῖν ἐν ὀλίγοις τὰ προλεχθέντα· ἅπαντων γὰρ ἔξει τῶν κατ' αὐτὸν τὴν ἐπιστήμην, καὶ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ τῶν διακόνων, καὶ τῶν λοιπῶν, διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἱεράρχης ἐπωνομάζεται, καὶ σκοπητέον ἐξ ἀναλογίας ἀπὸ τῆς ἱεραρχίας. Ὡς γοῦν αὕτη δι' ὅλου καὶ ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἱεροῖς

A omnibus propositum sit nobis antiquiores sequi, in libro *De Coelesti Hierarchia* diximus, inter illos thronorum ordinem caeteris esse sublimiorem. Verum ex his perpendendum, sum illum recte, et non seraphim, sublimiorem ordinem asserere debuerimus : hic enim ab ultimis dispositionibus incipiens, tandem in seraphim desivit. Caeterum, quidquid hac de re sit, vincat id quod antiquius est. Illud certe sanctus hic affirmat, commune esse omni hierarchiae quod omnis hierarchia unam habeat virtutem. Definit itaque hierarchiam **163** partim secundum propriam naturam, quoniam alia est angeli, et alia hominis perfectio, partim etiam secundum proportionem et ordinem cuique proprium : quoniam in caelestibus alia est superioris, et alia inferioris ordinis claritudo ; in terrestribus vero alius est episcopi et alius ordo presbyterorum. Hierarchiam itaque initiari, et inferioribus suis insitam sibi divinitus illustrationem communicare, atque etiam inferiores superioribus quidem obsequi, et inferiorum suorum duces existere, haec virtus quaedam est cuilibet hierarchiae communis. Caeterum non commune, sed propriam cuilibet hierarchiae est, quod caelestis illa respectu nostri sit rerum incorporearum et intelligibilium (nam respectu Dei et illae sunt intelligentes) ; quocirca etiam earum hierarchia intelligibilis ac supernaturalis existit : nostra autem per symbola sensilia, scilicet baptismatis, synaxeos, communionis, caeterisque variegata multiplicatur. Quantum enim quis adducitur ad unum illud singulare, tantum accedit ad intellectionem : quantum vero ab eo discedit, in tantum multiplicatur seu distribuitur rebus sensibilibus, quas sentit. Alia iterum est horum duorum differentia, quod illi quidem, ut mentes, Deum et divinam virtutem intelligant, in quantum scilicet iis fas intelligere ; nos autem ex sensibilibus signis, quae, inquam, in Ecclesia consecrantur, ad Deum adducamur. Et ut vere dicam, unum quidem est quod omnes appetunt, scilicet quoad scopum duarum hierarchiarum, de quo haecenus agit, omnes uniformes sunt qui per spiritalem actionem uniantur. Sicut enim nos unimur, cum adducimur, sic et angeli divini uniantur, cum ad divinas notiones adducuntur. Cum enim unum sit quod appetitur,

D non tamen unimode seu secundum unum eumquolibet secundum propriam dignitatem. Verum

§ III. Est hierarchia, quemadmodum veneranda nostra traditio proponit, ea quae universim videntur aut dicuntur de propositis sacris rebus. Summam enim seu summarium, vocat totius complexionem, sicut recapitulationem dicimus, cum paucis ea quae ante dicta sunt repetuntur ; quoniam omnium in se scientiam habebit ; cum presbyterorum, tum diaconorum **164** caeterorumque, unde nimirum hierarcha nominatur, uti colligere licet ex analogia nominis hierarchiae. Quemadmodum igitur hoc no-

men de universis et omnibus sacris ordinationibus dicitur, ita qui hierarchiam nominat, virum omni sacra cognitione præditum significat, in quo omnis quæ illi inest hierarchia liquido cognoscitur. Nisi enim ipse penitus et in omnibus peritus existeret, neque scientia etiam hierarchiæ operaretur. Nemo igitur dicat: Equis tam perfectus est? Non enim proposuit hic Pater de hoc vel illo hierarcha dicere, sed simpliciter de hierarchia, qualis esse debeat sine defectu: ac si quis simpliciter de grammatico loquens, ea recenset quæ ad absolutum grammaticum requiruntur, alioquin claudicaret grammatica, nisi demonstraretur, qualis ipsa tandem sit. Hujus hierarchiæ principium est sancta ac beata Trinitas, quæ vere est, solaque semetipsam cognoscit, tanquam habens notionem propriæ existentiæ. Hæc autem vult ratione præditorum angelorum et hominum salutem, estque deificatio salvandorum. Quemadmodum enim alia dicimus a metu servari, id est securitatem adipisci; et a cæde servari, id est vitam assequi; et a morbo servari, id est sanari; sic etiam in propositis servari ab alienatione Dei, est adjungi Deo, adeoque deificatio. Omnimoda autem assimilatio et unio ad Deum, utique terminus ac finis est omnis hierarchiæ, quæ ad Deum est dilectio: quæ et unitive consummatur, secundum divinam et unicam simplicitatem, secundum quam Deus est omnimoda dilectio (et non huic quidem, illi vero non, sed quid unum desiderabile existens, simul erga se habet desideria, pro merito studioque desiderantium, diversa), quique hac prior est, omnimodus a contrariis recessus. Nisi enim ab omni materiali et sordida voluptate penitus exiati fuerimus, veri boni dilectio non erit in nobis. Quando autem a contrariis discesserimus, tum res ipsas, ut in se sunt, natura sua cognoscemus; nempe præsentia hæc temporanea esse, quæ vero ibi sunt, æterna, nec decipiuntur circa boni apparentiam; siquidem illa non est notitia rerum qua res sunt; tunc enim ad ipsammet veritatem accedimus, atque uniformem perfectionem participamus. Quid porro est uniformitas? Quando nimirum a rebus hisce sensibilibus et æruginosis ad divinam **165** simplicitatem adducimur, qui est cibus beatæ visionis, ut quæ mentem re intellecta nutrit, sicut alibi diximus. dialis mensa.

§ IV. Dicimus itaque, Deum dedisse hierarchiam in salutem et deificationem eorum qui ejus sunt participes, atque angelis quidem spiritaliori modo et magis a materia remoto, nobis autem per symbola: siquidem homines extrinsecus a creaturæ contemplatione, verbis doctrinalibus, aliisque symbolis seu signis, veram cognitionem hauriant; angelis vero intus secundum spiritalem virtutem suam illustrantur, ac divina voluntate insigniuntur, id est ad divinam imitationem, rerumque, qua res sunt, notionem efformantur. Cum enim intelligens quidem sit id quod intelligit, intelligibile vero id quod intelligitur, cibus autem et quasi sustinatio

διακόσμοις λέγεται, οὕτως ὁ εἰπὼν ἱεράρχην τὸν ἐπιστήμονα πάσης ἱεραῆς γνώσεως λέγει, ἐν ᾧ καθαρῶς γινώσκεται ἡ καθ' αὐτὸν [ἴσ. κατ' αὐτὸν] ἱεραρχία. Μὴ γὰρ ὄντος αὐτοῦ καθόλου καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἐπιστήμονος; οὐδὲ ἡ ἐπιστήμη αὐτῆ τῆς ἱεραρχίας ἐνεργηθήσεται. Μὴ γοῦν εἴποι τις· Καὶ πῶς οὕτω τέλειος; Οὐ πρόεβeto γὰρ ὁ Πατήρ περὶ τοῦδε ἢ τοῦδε ἱεράρχου εἰπεῖν, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἀπλῶς ἱεράρχου, ὃς ὀφείλει ἔχειν ἀνελλιπῶς τὰ αὐτοῦ· ὡσπερ καὶ εἰ περὶ ἀπλῶς γραμματικοῦ εἴποιεν, ἐμελλε λέγειν ἐκεῖνα καθ' ἃ τὸν τέλειον ἀπῆται γραμματικόν· εἰ δ' οὖν ἄλλ' ἐχώλευεν ἡ γραμματικὴ μὴ ἔχουσα δευχθῆναι ὅποια ποτ' ἐστίν. Ταύτης τῆς ἱεραρχίας ἀρχὴ ἡ ἅγια καὶ μακαρία Τριάς, ἡ ὄντως οὐσα, καὶ αὐτῆ μόνῃ ἑαυτὴν ἐπισταμένη, ὡς ἔχειν ἐπιστητὸν τὸ τῆς οἰκείας ὑπάρξεως. Ἡ δὲ θέλημα μὲν ἐστίν, ἡ τῶν λογικῶν ἀγγέλων τε καὶ ἀνθρώπων σωτηρία· ἡ δὲ, θέωσις ἐστὶ τῶν σωζομένων. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν ἄλλων φασὲν σώζεσθαι ἀπὸ φόβου, ἤγουν τῆ ἀφοβία προσπελάζειν, σώζεσθαι ἀπὸ φόνου, ἤγουν τῆ ζωῆ προσπελάζειν· σώζεσθαι ἀπὸ νόσου, ἤγουν ἐντὸς τῆς υἰείας γίνεσθαι· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν προκειμένων τὸ σώζεσθαι ἀπὸ ἀλλοτριώσεως Θεοῦ προσπελάζειν τῷ Θεῷ, καὶ θέωσις ἐστίν. Ἡ δὲ πάντως ἀφομοίωσις καὶ ἔνωσις πρὸς Θεόν, καὶ ὃ ἡ πέρασ καὶ τέλος ἐστὶν ἀπάτης ἱεραρχίας, ἡ πρὸς Θεὸν ἀγάπησις· ἡ δὲ καὶ ἐνιαίως ἱερουργεῖται κατὰ τὴν θείαν καὶ ἐνιαίαν ἀπλότητα, καθ' ἣν παντελῆς ἀγάπη ἐστὶν ὁ Θεός (καὶ οὐ τῷ μὲν, τῷ δ' οὐ, ἀλλ' ἐνιαίον ἐφετὸν ὢν, ὅμως τὰς πρὸς αὐτὸν ἐφέσεις διαφοροῦς ἔχει πρὸς τὴν ἀξίαν καὶ τὴν σπουδὴν τῶν ἐπιεμένων), καὶ πρὸς τοῦτου ἡ ἀποφοίτησις τῶν ἐναντίων ἢ παντελῆς. Εἰ μὴ γὰρ καθαρῶμεν ἀπὸ πάσης ἐνύλου καὶ ῥυπαρᾶς παντελῶς ἡδονῆς, οὐ μὴ γενήσεται ἡ ἀγάπησις τοῦ ὄντως ἀγαθοῦ. Πότε δὲ ἀποφοιτῶμεν τῶν ἐναντίων; ὅτε γινώσκμεθα τὰ ὄντα καθὼς ἔχουσι φύσεως, ὅτε τὰ παρόντα πρόσκαιρα, τὰ δ' ἐκείσε αἰώνια, μὴ ἀπατώμενοι περὶ τὴν δόκησιν τοῦ καλοῦ· τοῦτο γὰρ οὐκ ἐστὶ γνῶσις τῶν ὄντων ἢ ὄντα, τότε γὰρ καὶ τῆ ἀληθείᾳ προσβαίνομεν, καὶ μετέχομεν τῆς ἐνοσιδοῦς τελειώσεως. Τί δὲ ἐστὶ τὸ ἐνοσιδές· Ἀναγόμεθα δηλονότι ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ταύτων καὶ μοχθηρῶν εἰς θείαν ἀπλότητα, ὃ δὲ ἐστίασις ἐστὶ τῆς ἐποφείας· τρέφεται γὰρ τῷ νοητῷ τὸν νοῦν, καθὼς καὶ ἄλλοτε ἐλέγομεν. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ παρτοῖς εὐαγγελίοις θεία καὶ ὑπερκόσμος τράπεζα.

Et hæc est in Evangeliiis illa divina ac supermundi-

§ IV. Λέγομεν τοίνυν, ὡς ὁ Θεὸς τὴν ἱεραρχίαν ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ θεώσει τῶν μετεχομένων ἐδωρήσατο, καὶ τοῖς μὲν ἀγγέλοις νοερώτερον καὶ αὐλώτερον, ἡμῖν δὲ διὰ συμβόλων· ἄνθρωποι μὲν γὰρ ἐξωθεν ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν κείσιν θεωρίας, καὶ ἀπὸ λόγων διδασκαλικῶν, καὶ ἑτέρων συμβόλων τὴν ἀληθῆ γνῶσιν λαμβάνουσιν· ἀγγελοὶ δὲ αὐτὴν ἐνδοθεν τῆ νοερᾶν αὐτῶν ἐλλάμπονται δυνάμιν, καὶ τὴν θείαν ἐνεσημαίνονται βολήσιν, ἤγουν τυποῦνται πρὸς τὸ θεωρίματόν τε, καὶ τὸ τῶν ὄντων, ἢ ὄντα ἐστὶ, γνωστικόν. Ἐπειδὴ γὰρ νοερὸν μὲν ἐστὶ τὸ νοῦν, νοητὸν δὲ τὸ νοούμενον· προσὴ δὲ καὶ οἰονεὶ αὐστασις τοῦ νοῦντος· ὅτι τὸ νοούμενον, εὐκότως ὁ Θεός, ἀπὸ νοῦν ὄν-

των τῶν ἀσωμάτων, αὐτὸς νοούμενος καὶ νοητὸς αὐτοῖς, καθὼς ἐφικνύονται, γινόμενος, ἔσωθεν αὐτοῦς ἐλλάμπει. Ὁ γοῦν ἔχουσι ἐκεῖνοι ἐνιαίως καὶ συνεπιτυγμένως ὡς αὐλοὶ, τοῦτο ἡμεῖς διὰ συμβόλων διαιρητῶν καὶ πλήθει λαμβάνομεν. Σύμβολα δὲ διαιρητὰ τὰς τῆς Γραφῆς πολυεπεῖς διδασκαλίας φησὶν. Εἰ γοῦν καὶ πρῶτον ἐλέγομεν, ὅτι πάσης ἱεραρχίας οὐσία ἐστὶν ὁ Θεός, ἀλλὰ τῆς καθ' ἡμᾶς ἰδίως καὶ προσεχῆς οὐσία, τὰ θεοπαράδοτα λόγια, καὶ μᾶλλον τούτων τὰ σεπτότατα τῶν ἀποστόλων διδάγματα. Ὁ γὰρ ἡ τῶν οὐρανίων ἱεραρχία αὐτὸς ὁ Θεός, ἀβλως, ὡς ἐφικτὸν αὐτοῖς, ἐνοούμενος, καὶ ταύτην ἀποτελῶν, τοῦτο τῆ καθ' ἡμᾶς αἱ Γραφαί, δι' ὧν ἔχομεν ἀνάγεσθαι πρὸς τὴν θείαν ἀπλότητα; καὶ μὴν καὶ τὰ ὅσα δι' ἀυγοτέρως μυστικῶς, τῆς ἐκ τοῦ Πνεύματος δηλαδὴ ἐγγινομένης τοῖς ἀποστόλοις γνώσεως τῶν τῆς Γραφῆς νοημάτων, αὐτοὶ τοῖς ἄλλοις διὰ λόγου, σωματικοῦ μὲν, ὅτι δι' ὀργάνων σωματικῶν ἐλέγοντο, αὐτοτέρου δὲ ὁμοῦ, ὅτι λόγῳ μόνῳ, καὶ διὰ γραφῆς* παρέδωσαν μυστικῶς. Παρέδωσαν δὲ ταῦτα οὐκ ἀπαρακαλύπτως νοησεσιν, ἀλλ' ἐν συμβόλοις τισὶν ἱεροῖς, ὅσα δηλαδὴ ἐν τῇ ἀγίᾳ Ἐκκλησίᾳ τελοῦνται, λόγον ἔχοντα τοῦ φαινομένου ὑψηλότερον καὶ θεϊότερον. Τοῦτο δὲ πεποιήκασι, καὶ οὐκ ἀπεκάλυψαν ἅπασιν τὰ ἀπόκρυφα, ὅτι οὐ πᾶς ἱερός, οὐδὲ πάντων ἡ γνώσις; Ὁ γὰρ δέδοται, φησὶν ὁ Κύριος τοῖς ἀποστόλοις καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦς ἁγίοις, γινῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

166 enim, inquit Dominus apostolis et successoribus

§ V. Ἀναγκαίως τοίνυν οἱ ἱεροὶ ἀπόστολοι, αὐτοὶ ἀναπλησθέντες τοῦ θείου χαρίσματος (ἐθεώθησαν γὰρ τῆ πρὸς αὐτῶν ἀγαπήσει), καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἀπεσταλμένοι παρὰ τῆς ἀγαθότητος, καὶ αὐτοὶ δὲ ἤδη θεοὶ γεγονότες, μὴ φθονοῦντες τοῖς μετ' αὐτοῦς τῆς τοιαύτης θεώσεως (ἀλλότριον γὰρ τὸ φθονερόν τοῦ Θεοῦ), αἰσθητοῖς τὰ νοητὰ, καὶ ὀλικοῖς τὰ ἅλλα, καὶ ἀνθρώποις τὰ θεῖα, καὶ ἐγγράφως καὶ ἀγράφως παρέδωσαν, οὐ μόνον χάριν τῶν ἀνθρώπων (τί γὰρ ἡμῖν κάκεινοις κοινόν, εἰ οὐδὲ τῶν συμβόλων ψιλῶν ἀξιοῦνται;) ἀλλὰ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον ὅτι ἀναλόγως ἡμῖν αἰσθητοῖς ὄσι, καὶ αἰσθήσει ζῶσι, καὶ ἡ ἱεραρχία τελείται. Οὐ γὰρ οἷόν τε γυμνοῖς αὐτοῖς τοῖς θείοις πράγμασιν ἐντυγχάνειν, καὶ νοητῶς συνάπτεσθαι, αἰσθήσει ζῶντας* διὰ τοῦτο διὰ συμβόλων τελείσθαι ἐτάχθημεν. Τέως δὲ ὁμοῦ οἱ τῶν συμβόλων λόγοι οὐ πᾶσιν εἰσιν ἀνακαλυμμένοι καὶ γνώριμοι, ἀλλὰ τοῖς ἱεροῖς ἀνδράσιν, οὗς οὐ θεμιτόν ἐστιν ἐξάγειν αὐτοῦς εἰς τοὺς ἔτι κατηγουμένους, εἰδότες, ὅτι προσηκόντως ἐκάστῳ κατὰ τὴν οὐρανίαν τάξιν τὴν εὐσταθῆ καὶ ἀσύμφορτον ἀναλόγως τὴν καθ' ἡμᾶς διετάξαντο. Διὸ πεισθεὶς ταῖς ὁμολογίαις ταῖς σαῖς, ὡς οὐχ ἑτέρῳ μεταδώσεις, εἰ μὴ τοῖς κατὰ αὐτοὺς ἱεροῖς* καὶ ὅτι κάκεινους ἀσφαλίστη τοιοῦτους εἶναι περὶ τὰ θεῖα, ὅσως οὐ αὐτὸς εἶναι περὶ ταῦτα ὑπισχνῆ, καὶ τούτου μεταδίδομί σοι τοῦ δώρου.

* Marc. iv, 11.

* Lege καὶ οὐ διὰ γραφῆς. In textu enim S. Dionysii legitur ἐκτὸς γραφῆς. Negationem οὐ legit interpres. EDIT. PATROL.

intelligentis sit id quod intelligitur, merito Deus, cum mentes sint incorporeæ, ipsemet intelligens, et illis, quantum capere possunt, factus intelligibilis, intus ipsas illustrat. Quod itaque ipsi, tanquam immateriales, mente habent ac compacte, hoc nos sub divisorum symbolorum multitudine accipimus. Symbola porro divisa, vocat doctrinas Scripturæ multiformes. Si itaque, ut etiam ante diximus, essentia omnis hierarchie Deus est, nostræ tamen propriæ, quæ proxima materia, sunt oracula a Deo tradita, præsertim apostolorum doctrinæ maxime venerandæ. Quod enim cœlesti hierarchie est ipse Deus, immaterialiter, quoad fieri potest, ipsi unitus eamque perficiens, hoc nostræ hierarchie sunt Scripturæ, per quas ad divinam simplicitatem adducimur; uti et traditiones illæ, quibus institutione magis a materia semota, ex sancti Spiritus instinctu, apostoli sensuum Scripturæ cognitionem, alii alius, sermone quidem corporeo, quia per instrumenta corporea locuti sunt, magis tamen immateriali, quia sermone solo et non scripto, mystice tradiderunt. Nequaquam autem hæc patulis intelligentis tradiderunt, sed in symbolis quibusdam sacris, quæ nimirum in Ecclesia sancta celebrantur, cum rationem habeant eo quod apparet sublimiorem atque diviniorem. Hoc autem fecerunt, et haudquaquam omnibus arcana revelarunt, quia non omnis sanctus, neque omnium scientia est: *Vobis sanctis, datum est nosse mysteria regni Dei*.

§ V. Necessario igitur sancti apostoli ipsimet divino munere pleni (per dilectionem enim deificati erant) et ad alios ab ipsa bonitate missi, quin et ipsi jam dii facti, successoribus ipsiusmodi deificationem minime invidentes (aliena enim invidia est a Deo), sensibilibus intellectilia, et materialia immaterialia, et hominibus divina, tam scripto quam non scripto tradiderunt, non propter profanos tantum (quid enim nobis et illis commane, qui ne symbolis quidem nudis digni sunt habitu?) verum etiam ob aliam rationem, quod nimirum congruenter nobis sensu viventibus et sensitivis hierarchia subministraretur. Non enim par est, ut isti qui sensu vivunt, nudas ipsas res divinas frequentent, et intellectualiter iis jungantur; ideoque per symbola jussi sumus initiari. Verumtamen ne ipsæ quidem symbolorum rationes omnibus sunt revelatæ ac notæ, sed viris sanctis, quibus non licet eas exponere iis qui adhuc catechumeni; cum scire debeant convenienter unicuique, secundum ordinem cœlestem stabilem et inconfusum, ad captum nostrum hierarchiam ipsam ordinatam esse. Quapropter etiam tuus ipse professionibus persuasus es, ne illam alteri tradas, præterquam tui similibus sanctis; et ab eis petes cautionem, ipsos circa divina tales fore, qualem ipse te circa eadem fore recepisti, idque muneris tibi trado.

CAPUT II.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

I. De his quæ in illuminatione seu baptismo peraguntur.

I. Περὶ τῶν ἐν τῷ φωτισμῷ τελουμένων.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prima parte capituli ostendit, quo ordine perveniatur ad viam sanctitatem, et quomodo baptismus sit quædam natiuitas spiritalis, atque principium operum supernaturalium, et simul monet, solos sanctos ad sacramentorum aspectum esse admittendos. — Secunda parte describit solennem ritum baptizandi, qui sic habet: I. Pontifex sacra promulgat Evangelia II. Religionis amator patrum seu susceptorem quaerit, a quo instructus ad episcopum adducitur. III. Hic benedixit ipsum excipit. IV. Clerum convocat ad agendas Deo gratias, et a patre adductum solemni formula interroga. V. Infidelitatem detestanti manum imponit, et inscribi iubet. VI. Facta precatione baptizandus exiit, et fuit insufflationes. VII. Fit sollemnis professio fidei, et baptizatur. VIII. Veste candida amictus traditur susceptori, et sacrae communionis particeps efficitur. — 167 Tertia parte subiungit contemplationem, in qua I. ostendit, ritum hunc esse sanctum. II. Ceremonias istas signare gratiam ex merito. III. Deum gratiam suam omnibus communicare. IV. Exponit quo ordine perveniatur ad perfectionem. V. Quid sibi velit adductio et inscriptio baptizandi, quid item abrenuntiatio. VI. Quid ad Orientem iraductio VII. Quid unctio. VIII. Quid in aquam immersio et emeritio. IX. Quid candidum vestimentum. X. Quid unctio finalis. XI. Quid communitio.

Dictum itaque a nobis est sancte, sacri ordinis A nostri scopum esse Dei, quoad ejus fieri potest, assimilationem atque unionem. Hanc autem, ut divina Scripta tradunt, maxime observandorum dilectione mandatorum sacrisque functionibus duntaxat consequemur: Qui enim, inquit, diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus¹. Quodnam est igitur initium sacrosanctæ augustissimorum observationis mandatorum? Ea quæ ad cæterorum cum sermonum tum operum sacrorum quam expeditissime nostras animales efformat affectiones, quæque nobis ad supercælestis otii fruitionem viam sternit, sacrosanctæ, inquam, ac divinitus regenerationis nostræ traditio. Ut enim inclitus Præceptor noster ait, prima quidem mentis ad divina motio, Dei est dilectio: sacrae vero dilectionis in sacrosancta divinorum præceptorum observatione progressus primus, est ineffabilissima divini nostri status fabricatio.

Cum enim divinus hic status sit quædam natiuitas divina, nunquam sane intellexeris, nedum fecerit, quidquam rerum divinitus traditarum, cui ne ipse quidem status hic divinitus afflatus sit. An non et nobis (humano modo loquimur) existentia primum opus est, ut deinde quæ nostri fori sunt tractemus, cum quod nullo modo est, neque motionem neque substantiam omnino habeat, quod autem quoquo pacto est, ea tantum et agat et patiatur quæ naturæ statusque sunt sui? Atque hoc quidem, ut opinor, perspicuum est. Cæterum divina divinitus generationis signa contemlemur. At nemo mihi prolianus spectatum veniat; neque eum debilibus pupillis sole irradiatis obtueri tutum, neque nobis superiora tentare innocuum sit; quandoquidem vera illa legalis hierarchia, Oziam² quidem sacris, Core³ veru se dignioribus ingentem, Nadab deique et Abud⁴ suis muneribus non recte functos, delectetur.

¹ Joau. xiv, 23. ² II Paralip. xxvi, 16-21. ³ Num. xvi. ⁴ Levit. x, 1, 2.

VARIE LECTIONES.

⁵ τῶν ἀδελφῶν, Ch. ⁶ ἐπιτηδεύματα, Ch. P.; εὐχὰς φυσικὰς, Ch. D. ⁷ ὑπάρξαι ζῆλον, M. ⁸ ἵσταται, Ch. P. ⁹ τὸν Ναδάβ δέ, Ch. P. ¹⁰ ἀπεχρήσατο, M. S. Sar

Εἰρηται τοίνυν ἡμῶν ἱερῶς, ὡς οὗτός ἐστι τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας σκοπός, ἡ πρὸς θεὸν ἡμῶν, ὡς ἐπιτηδόν, ἀφομοιωσίς τε καὶ ἔνωσις. Ταύτης δὲ, ὡς τὰ θεῖα διδάσκει λόγια, ταῖς τῶν σεβασμιωτάτων ἐντολῶν ἀγαπήσεις καὶ ἱεουργίαις μόνως τευξόμεθα. Τηρήσει γάρ, φησὶν, ὁ ἀγαπῶν με τὸν λόγον μου, καὶ ὁ Πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτόν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα, καὶ μονήν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν. Τίς οὖν ἐστὶν ἀρχὴ τῆς τῶν σεπτοτάτων ἱεουργίας ἐντολῶν; Ἡ πρὸς τὴν τῶν ἄλλων⁵ ἱερολογίων καὶ ἱεουργιῶν ὑποδοχὴν ἐπιτηδεύτατα μορφοῦσα τὰς ψυχικὰς⁶ ἡμῶν ἕξεις, ἡ πρὸς τὴν τῆς ὑπερουρανίας λήξεως ἀναγωγὴν ἡμῶν ὁδοποιήσις, ἡ τῆς ἱερᾶς καὶ θειωτάτης ἡμῶν ἀναγεννήσεως παράδοσις. Ὡς γὰρ ὁ κλεινὸς ἡμῶν ἔφη Καθηγεμῶν, ἡ κατὰ νοῦν μὲν ἐπὶ τὰ θεῖα πρωτίστη κίνησις ἡ ἀγάπησις ἐστὶ τοῦ θεοῦ· τῆς δὲ ἱερᾶς ἀγαπήσεως ἡ πρὸς τὴν ἱεουργίαν τῶν θεῶν ἐντολῶν ἀρχικωτάτη πρόδοσις ἡ τοῦ εἶναι θεῖος ἡμᾶς ἀρρήτοτάτη δημιουργία.

Εἰ γὰρ τὸ εἶναι θεῖος ἐστὶν ἡ θεῖα γέννησις, οὐ μὴ ποτέ τι γνοίη τῶν θεοπαράδοτων, οὔτε μὴν ἐνεργήσειεν, ὁ μὴδὲ τὸ ὑπάρχειν ἐνθέως ἐσχηκώς. Ἡ οὐχὶ καὶ ἡμῶν, ἀνθρώπινως φαμέν, ὑπάρξαι δεῖ⁷ πρῶτον, εἶτα ἐνεργῆσαι τὰ καθ' ἡμᾶς, ὡς τοῦ μηδαμῶς ὄντος, οὐδὲ κίνησιν, ἀλλ' οὐδὲ ὑπαρξίν ἔχοντος· τοῦ δὲ πως ὄντος, ἐκεῖνα μόνον ἐνεργοῦντος ἢ πάσχοντος ἐν οἷς εἶναι πέφυκεν; Ἀλλὰ τοῦτο μὲν, ὡς οἶμαι, σαφές. Ἐξῆς δὲ τὰ θεῖα τῆς θεογενεσίας ἐποπτεύσωμεν σύμβολα. Καὶ μοι μηδαμῶς ἀτέλεστος ἐπὶ τὴν θέαν ἵσταται⁸· καὶ γὰρ οὐδὲ ταῖς ἡλιετεύκτοις ἀγαταῖς ἐν ἀσθενέσει κόραις ἀντωπεῖν ἀκίνδυνον, οἷδὲ τοῖς ὑπὲρ ἡμᾶς ἐγγχειροῖν ἀδολαβίς· εἴπερ ἀληθῆς ἡ κατὰ νόμον ἱεραρχία, τὸν μὲν Ὁσίαν, ὅτι τοῖς ἱεροῖς ἐνεχείρησεν, ἀποστρεφομένη· τὸν Κορέ δὲ, ὅτι τοῖς ὑπὲρ αὐτὸν ἱεροῖς· τὸν δὲ Ναδάβ⁹ καὶ Ἀβιούδ, ὅτι τοῖς οἰκείοις ἀνιέρως ἀπεχρήσαντο¹⁰.

II. Μυστήριον φωτισματος.

A 168 II. Sacramentum illustrationis, sive baptisati.

§ I.

Ὁ μὲν ἱεράρχης, ἐκάστοτε τῇ πρὸς Θεὸν ἀφομοιώσει ἅπαντας ἀνθρώπους θέλων¹⁰⁰ σωθῆναι, καὶ εἰς πείρωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, ἀνακηρύττει: πᾶσι τὰ ὄντως Εὐαγγέλια, Θεὸν Ἰεω τοῖς ἐπὶ γῆς ἐξ οὐραίας ὄντα καὶ φυσικῆς ἀγαθότητος, αὐτὸν ὡς ἡμᾶς εὐτόμως¹ ἀφικέσθαι διὰ φιλανθρωπίαν ἀξιώσαντα, καὶ τῇ πρὸς αὐτὸν ἐνώσει δίκην πυρὸς ἀφομοιωσάμενος τὰ ἐνωθέντα, κατὰ τὴν αὐτῶν πρὸς θέωσιν² ἐπιτηδειότητα. Ὅσοι γὰρ ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέσσαρα Θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστευούσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ· οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς³, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννηθήσαν.

§ II.

Ὁ τούτων ἀγαπήσας⁴ τῶν ὄντως ὑπερκόσμιον τὴν ἱεράν μετουσίαν, ἐλθὼν ἐπὶ τινὰ τῶν μεμυημένων, πείθει μὲν αὐτὸν, ἤγγασθαι αὐτοῦ τῆς ἐπὶ τὸν ἱεράρχην ὁδοῦ, αὐτὸς δὲ ὀλικῶς ἐπακολουθήσειν ἐπαγγέλλεται τοῖς παραδοθησομένοις, καὶ ἀξιοὶ τῆς τε προσαγωγῆς αὐτοῦ, καὶ συμπάσης τῆς ἐπὶ τὸ ἐξῆς ζωῆς τὴν ἐπιστάσιαν ἀναδέξασθαι. Τὸν δὲ, τῆς μὲν ἐκείνου σωτηρίας ἱερῶς ἐρωῶντα, πρὸς δὲ τὰ τοῦ πράγματός ὕψος ἀντιμετροῦντα τὸ ἀνθρώπινον, φρικτὴ μὲν ἄφρων καὶ ἀμηχανία περιίσταται· τελευτῶν δὲ ὁμοίως, ποιῆσειν τὸ αἰτηθῆναι⁵ ἀγαθοειδῶς ὁμολόγησε, καὶ παραλαβὼν αὐτὸν ἄγει πρὸς τὸν τῆς ἱεραρχίας ἐπίνομον.

§ III.

Ὁ δὲ μετ' εὐφροσύνης, ὡς τὸ ἐπ' ὤμων πρόβατον, εἰσδεξιόμενος τοῖν ἀνδρῶν, ἐσέφθη πρῶτα καὶ ὕμνει⁶, διὰ νεαρῆς εὐχαριστίας καὶ σωματοειδοῦς προσκλήσεως, τὴν μίαν ἀγαθοεργέτιν ἀρχὴν, ὅφ' ἥς τὰ καλούμενα καλεῖται, καὶ τὰ σωζόμενα σώζονται.

§ IV.

Ἔτα πᾶσαν ἱεράν διακόσμησιν, ἐπὶ συνεργίᾳ μὲν καὶ συνεορτάσει τῆς τάνδρος⁷ σωτηρίας, εὐχαριστία δὲ τῆς θείας ἀγαθότητος, εἰς τὸν ἱερὸν χώρον συναγαγὼν, ἐν ἀρχῇ μὲν ὕμνον τινὰ τοῖς λογίοις ἐγκείμενον ἅμα πᾶσι τοῖς τῆς Ἐκκλησίας πληρώμασιν ἱερολογεῖ· καὶ μετὰ τοῦτο τὴν ἱεράν ἀσπασάμενος τράπεζαν, πρὸς τὸν ἄνδρα παρόντα πρόεισι, καὶ πυνθάνεται παρ' αὐτοῦ τί βουλόμενος ἦκοι.

§ V.

Τοῦ δὲ θεοφιλῶς αἰτιασαμένου⁸, κατὰ τὴν τοῦ ἀναδόχου παράδοσιν, τὴν ἀθεότητα, τὴν ἀγνωσίαν

Sacrorum præsul, cum omnes sigillatim homines ad Deum assimilatione salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire cupiat, prædicit omnibus ex veris Evangelii, Deum ipsum terrigenis propria sua naturalique bonitate propitium, ad nos pro humanitate summa descendisse, ut sui unione, in morem ignis, unita sibi conformaret, quantum ad eorum conduceret deificationem. Quotquot enim receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus: qui non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt.

Quisquis autem horum munerum vere supermundanorum sancte particeps esse cupit, accedens quempiam sacris initiatum, flagitat ab eo ad sacrorum præsidem manuduci, nec non integre cunctis sanctionibus obsequi pollicetur, rogatque, suæ cum admissionis tum totius exinde vitæ curam suscipere ne recuset. Tum hunc, salutis quidem illius sancte cupidum, sed rei celsitudinem humane fragilitati opponderantem, horror illico anxietasque circumdant: verumtamen benevole tandem simul petitioni ejus satis se facturum annuit, ipsiisque suscipiens ad summum ducit sacerdotem.

Is autem cum lætitia, non secus atque humeris ovem, duos illos viros excipiens, spiritali primam actione gratiarum, corporisque adoratione, unicum, a quo vocanda vocantur, ac salvanda salvantur beneficium principium veneratur.

Omnem deinde sacrum ordinem, cum ut hominis saluti cooperentur atque congruadeant, tum ut divinæ bonitati gratias agant, in sacrum locum eogens, initio quidem hymnum aliquem e Scripturis unum cum universo ecclesie clero decantat: quo finito, ubi sacrum altare [deosculatus est, ad virum, qui præsens est, accedit, et quid petatum venerit sciicitatur.

Tum ipsum, juxta instructionem fidejussoris, infidelitatem pristinam, verique boni ignorantem,

¹⁰⁰ Joan. 1, 12.

VARIE LECTIONES.

¹⁰⁰ πάντας ἀνθρώπους ἐθέλων, D. Ch. πάντας εἰ ἐθέλων, P. ἅπαντας εἰ ἐθέλων, S. ¹ εὐτόμως non legitur: M. P. D. S. Sar. et Vien. Cas. ² πρόσθετιν, M. ubi correctum πρόσθεσιν, et sic vertit Sc. item S. ³ subdit Ch. οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός. ⁴ ὁ δὲ τούτων ἀγαπήσας, P. Ch. D. Sc. Sar. ⁵ τελευταῖον δὲ ὅμως, Ch. P. ἐποίησε τὸ αἰτηθῆναι, M. V. uterque. ⁶ ἐσέφθη μὲν, D. P. S. Sar.; ὡς ἐφημεν, πρῶτα μὲν ὕμνει, M. Sc.; ἐσεβάσθη μὲν, Vien. univ. ⁷ γρ. τοῦ ἀνδρ. ⁸ γρ. αἰτιασαμένου.

nec non vitæ spiritualis privationem detestantem, A atque sancta ejus intercessione Dei divinorumque compotem fieri postulantem, præmonet, integre illi **169** ad Deum accedendum esse, utpote prorsus perfectum et immaculatum : propositaque divine vivendi norma, nec non interrogato num ex ea victurus esset, assentienti manum capiti imponit, et consignans eum, sacerdotibus mandat, ut virum susceptoremque describant.

§ VI.

Quibus ascriptis, sacram infit preceationem : qua una cum ipso ab universa congregatione completa, illum discingit, et per ministros exiit. Sistens exinde ipsum ad occidentem prospectantem, ma- B nusque versus illam plagam aversas protrudentem, tertio Satanam insufflare jubet, atque insuper abrenuntiationis verba proferre; eique ter abrenuntiationis solemnibus verbis propositis, eum eamdem toties conceptis verbis pronuntiavit, ipsum ad orientem transfert, et in cælum intuentem, manusque attollentem, Christo cunctisque sacris a Deo traditis eloquiis jubet assentire.

§ VII.

Quo facto, trinam illi denuo præcipit professionem, tertioque professum benedicendo recipit, eique manum imponit. Dum vero ministri penitus C eum exiunt, sacrum unctionis oleum afferunt sacerdotes. Pontifex vero trino signaculo inchoans unctionem, sacerdotibus hominem tradit toto corpore inungendum; ipse autem ad adoptionis matrem, (id est fontem) vadit; cujus aquas postquam sacris invocationibus sanctificavit, nec non tribus sacratissimi unguenti crucis forma affusionibus, totidem sacri unguenti appositionibus sacrosanctum Deo afflatorum prophetarum divinæ aspirationis hymnum concinendo, consecravit, adduci virum jubet; ac sacerdote quoque e scripto cum ipsum tum susceptorem proclamante, initiandus sacerdotum manibus in aquam ducitur ad manum pontificis; qui superne stans, ubi sacerdotes secundum aquas, versus pontificem initiandi nomen proclamant, ter eum immergit, sub ternam istam immersionem atque emersionem tres divinæ beatitudinis Personas invocando. Tunc excipientes eum cæteri sacerdotes, tradunt susceptori seu admissionis auctori, et ubi una cum eo initiatum veste congrua amicciverunt, rursus illum ad pontificem ducunt : qui, divinitus sacro oleo virum consignans, sacrosanctæ Eucharistiæ participem declarat.

τοῦ ὄντως καλοῦ, τὴν τῆς ἐνθέου ζωῆς ἀνενεργησίαν, ἀξιοῦντός τε διὰ τῆς ἰσότητος αὐτοῦ μεσιτείας Θεοῦ καὶ τῶν Θεῶν τυχεῖν, μαρτύρεται* μὲν αὐτῷ τὴν ὑφειλομένην ὀλικὴν γενέσθαι προσέλευσιν, ὡς παντελεσίῃ καὶ ἀμώμῳ ὄντι Θεῷ· καὶ τὴν ἐνθεὸν αὐτῷ πολιτεῖον ὑψηλῶς ἀμεινοῦν, καὶ προσερωτήσας εἰ οὕτω πολιτεῦσται, μετὰ τὴν ὁμολογίαν, ἐπιτίθησιν αὐτοῦ τῆ κεφαλῆ τὴν χεῖρα, καὶ σφραγισάμενος, ἀπογράφασθαι κελεύει τοῖς ἱερεῦσι τὸν ἄνδρα καὶ τὸν ἀνάδοχον.

Τῶν δὲ ἀπογραψαμένων, εὐχὴν ἱερὰν ποιεῖται· καὶ ταύτην ἀπάσης αὐτῷ τῆς Ἐκκλησίας συμπληρωσάτης, ὑπολύει ¹⁰ μὲν αὐτὸν, καὶ ἀπαμφιέννυσι διὰ τῶν λειτουργῶν. Ἔπειτα στήσας ἐπὶ δυσμαῖς προσέχοντα, καὶ τὰς χεῖρας ἀπωθοῦντα ¹¹ πρὸς τὴν αὐτὴν ἀπεστραμμέναν χώραν, ἐμφυσῆσαι μὲν αὐτῷ τρεῖς διακελεύεται τῷ Σατανᾷ, καὶ προσέτι τὰ τῆς ἀποταγῆς ὁμολογῆσαι· καὶ τρεῖς αὐτῷ τὴν ἀποταγὴν μαρτυροῦμενος ¹², ὁμολογήσαντα τρεῖς τοῦτο ¹³, μετὰγει πρὸς ἕω, καὶ πρὸς οὐρανὸν ἀναβλέψαντα, καὶ τὰς χεῖρας ἀνατείναντα, κελεύει συντάξασθαι τῷ Χριστῷ καὶ πάσαις ταῖς θεοπαράδοτοις ἱερολογίαις.

Τοῦ δὲ καὶ τοῦτο πεποιηκότος, μαρτύρεται πάλιν αὐτῷ τρεῖς τὴν ὁμολογίαν· καὶ πάλιν αὐτοῦ τρεῖς ὁμολογήσαντος, ἐπενεξάμενος εὐλογεῖ καὶ χειροθετεῖ. Καὶ τελειῶς ἀπαμφιεσάτων αὐτὸν τῶν λειτουργῶν, κομίζουσι μὲν οἱ ἱερεῖς τὸ τῆς χρίσεως ἅγιον ἔλαιον. Ὁ δὲ τῆς χρίσεως διὰ τοῦ σφραγίσαι τρεῖς ἀπαρξάμενος, τὸ λοιπὸν τοῖς ἱερεῦσι τὸν ἄνδρα χρίσαι πανσώμως παραδοῦς, αὐτὸς ἐπὶ τὴν μητέρα τῆς νιοθεσίας ἔρχεται, καὶ τὸ ταύτης ἕδωρ ταῖς ἱεραῖς ἐπικλήσει καθαγιασας, καὶ τρισὶ τοῦ παναγεστάτου μύρου σταυροειδέσι χύσει τελειώσας αὐτὸν, καὶ ταῖς τοῦ μύρου πανιέροις ἐπιβολαῖς ἰσαριθμῶς τὸ ἱερὸν τῆς τῶν θεολήπτων προφητῶν ἐπιπνοίας μελιόδημα συνεπιφθεγξάμενος, κελεύει τὸν ἄνδρα προσκομισθῆναι· καὶ τινος ἱερέως ἐκ τῆς ἀπογραφῆς αὐτὸν τε καὶ τὸν ἀνάδοχον ἀνακηρύξαντος, ὃ μὲν ὑπὸ τῶν ἱερέων ἐπὶ τοῦ ἕδατος ἄγεται, πρὸς τὴν τοῦ ἱεράρχου χεῖρα πρὸς αὐτὸν χειραγωγούμενος ¹⁴· ὃ δὲ ἱεράρχης ἀνωθεν ἐστηκώς, ἀναβοησάντων πάλιν ἐπὶ τοῦ ἱεράρχου κατὰ τὸ ἕδωρ τὸ ὄνομα τοῦ τελομένου τῶν ἱερέων, τρεῖς μὲν αὐτὸν ὁ ἱεράρχης βαπτίζει, ταῖς τρισὶ τοῦ τελομένου καταδύσει καὶ ἀναδύσει τὴν τρισσὴν τῆς θείας μακαριότητος ἐπιδοῦσας Ὑπόστασιν. Παραλαβόντες δὲ αὐτὸν ¹⁵ οἱ ἱερεῖς, ἐγγχειρίζουσι τῷ τῆς προσαγωγῆς ἀναδόχῳ τε καὶ ἡγεμόνι· καὶ σὺν αὐτῷ περιβαλόντες ἐσθητὰ τῷ τελομένῳ κατάλληλον, ἐπὶ τὸν ἱεράρχην αἰθίς ἀπάγουσιν ¹⁶· ὃ δὲ τῷ θεουργικωτάτῳ μύρῳ τὸν ἄνδρα σφραγισάμενος, μέτοχον ἀποφαίνει λοιπὸν τῆς ἱεροτελεστικωτάτης ¹⁷ Εὐχαριστίας.

VARIAE LECTIONES.

* μαρτυρεῖ, M. ¹⁰ ἀπολύει, Ch. ¹¹ ἐπὶ δυσμῶν, Ch. ἐπὶ δυσμᾶς, D. ἀνωθοῦντα, M. ¹² μαρτυράμενος, Ch. D. V. μαρτυρούμενος. ¹³ τοῦτον, Ch.; αὐτόν, P. ¹⁴ καὶ πρὸς αὐτόν, M.; πρὸς αὐτῶν, Ch. D. S. r.; χειραγωγούμενος χεῖρα, S. ¹⁵ καὶ παραλαβόντες αὐτόν, Ch. D. P. S. Sur. ¹⁶ ἄγουσιν, Ch. D. P. S. Sur. ¹⁷ ἱεροτελεστάτης, M.

§ VIII.

Ταῦτα δὲ τελέτας ἀπὸ τῆς ἐπὶ τὰ δευτέρα προόδου, πάλιν ἐπὶ τὴν τῶν πρώτων ἀνατείνεται θεωρίαν, ὡς κατὰ μὲναι καιρὸν ἢ τρόπον, ἐπ' ἄλλοτριῶν τιῶν παρὰ τὰ οἰκεία τρεπόμενος, ἀλλ' ἀπὸ θείων εἰς θεῖα προσεχῶς καὶ ἀεὶ τῷ θεαρχικῷ Πνεύματι μεταταττόμενος.

III. Θεωρία.

III. Contemplatio.

§ I.

Αὕτη μὲν οὖν ¹⁸, ὡς ἐν συμβόλοις, ἡ τῆς ἱερᾶς τελετῆς θεογενετίας ¹⁹, οὐδὲν ἀπρεπὲς ἢ ἀνίερρον, οὐδὲ τῶν αἰσθητῶν ²⁰ ἔχουσα εἰκότων, ἀλλ' ἀξιοθέου θεωρίας αἰνίγματα φυσικοῖς καὶ ἀνθρωποπρεπέσιν ἐσόπτροις εἰκονιζόμενα. Τί γὰρ ἂν φανεῖν ²¹ διαμαρτάνουσα, καὶ τοῦ θειοτέρου λόγου τῶν τελουμένων σεσηγημένου, πειθοῖ καὶ θεορρήμοσύνη τὴν τοῦ προσιόντος εὐζοῦσαν ἱερῶς διαπραγματευομένη, καὶ τὴν ἀπάσης ἁμοῦ κακίας δι' ἐναρέτου καὶ θείας ζωῆς ἀποκάθαρσιν, τῇ δι' ὕδατος φυσικῆς καθάρσει, σωματικώτερον αὐτῷ διαγγέλλουσα;

Αὕτη ²² δ' οὖν, εἰ καὶ μηδὲν τι θεοτέρον εἶχεν ἢ τῶν τελουμένων συμβολικῆ παράδοσις, οὐκ ἀνίερρος ἦν, ὡς οἶμαι, διδασκαλίαν μὲν εὐθέτου ζωῆς εἰσηγούμενη, τὴν παντελῆ δὲ τῆς ἐν κακίᾳ πολιτείας ἀποκάθαρσιν, ὁλικῶς τῷ σώματι καθαιρομένην φυσικῶς δι' ὕδατος αἰνισσομένην.

§ II.

Ἄλλ' ἔστω μὲν αὕτη τοῖς ἀτελέσιν εἰσαγωγικὴ ψυχαγωγία, τὰ τε ἱεραρχικά καὶ ἐνοσιδῆ τῆς πληθύος, ὡς θέμις, ἀποδιαστέλλουσα, καὶ συμμετροῦσα ταῖς κατὰ μέρος τάξεσιν τὴν ἐναρμόνιον ἀναγωγὴν ²³. ἡμεῖς δὲ, ἀναβάσσειν ἱεροῖς ἐπὶ τὰς τῶν τελουμένων ἀρχὰς ἀναβλέψαντες, καὶ ταύτας ἱερῶς μνηθέντες, ἐπιγνωσόμεθα τίνων εἰσὶ χαρακτήρων τὰ ἐκτυπώματα, καὶ τίνων ἀφανῶν αἱ εἰκόνας. Ἔστι γὰρ, ὡς ἐν τῇ *Περὶ νοητῶν τε καὶ αἰσθητῶν πραγματεία* σαφῶς διηγόρευται, τὰ μὲν αἰσθητῶς ἱερὰ τῶν νοητῶν ἀπεικονίσματα, καὶ ἐπ' αὐτὰ χειραγωγία καὶ δόξαι· τὰ δὲ νοητὰ, τῶν κατ' αἰσθησιν ἱεραρχικῶν ἀρχῆ καὶ ἐπιστήμη.

§ III.

Λέγωμεν τοίνυν ²⁴, ὡς ἔστιν ἡ τῆς θείας μακαριότητος ἀγαθότης ἀεὶ κατὰ ταῦτά καὶ ἑαυτῶς ἔχουσα τὰς τοῦ οἰκείου φωτὸς ἀγαθοεργετικὰς ἀκτίνας, ἐπὶ πάσας ἀφθόνως ἀπλοῦσα τὰς νοεράς ὄψεις. Ἔστ' οὖν ²⁵ ἀποσταίη τοῦ νοητοῦ φωτὸς ἢ τῶν νοερῶν

A 170 His rite peractis, a suo ad secunda progressu, ad rerum iterum præcipuarum exigitur contemplationem, ne ullo tempore vel modo quidpiam a suis institutis tractet alienum, sed assidue perpetuoque divini Spiritus ductu a divinis ad divina transformetur.

B Hæc in sacris symbolis divinæ generationis initiatio nihil indecori vel profani quin nec sensiles figuras continet, sed Deo dignæ contemplationis æmigmata in naturalibus ad captum hominum speculis effigiata. Quid enim ei defuisse videatur, diviniori etiam mysteriorum silentio suppressa ratione, cum divina institutione satis probet accedentis, quam sancte operatur, vitæ integritatem, et per vitam probam ac divinam, universæ simul malitiæ perpurgationem, naturali emundatione aquæ corporalius ipsi denuntiet?

Ut itaque symbolica initiationum traditio nihil hoc divinius haberet, nequaquam, ut reor expers esset sanctitatis, cum et recte vivendi disciplinam introducat, et omnimodam in vitiis transactæ vitæ emundationem, toto corpore aqua penitus perpurgato, naturaliter insinuet.

§ II.

C Verum si hæc quidem rudioribus introductio spiritalis, quæ et sacramenta sancta atque unitiva, uti fas est, a promiscuis distinguat, et singulis ordinibus accommodatam concinet sublimationem: nos autem, cum sacris ascensionibus sacramentorum principia contemplantes, sacro eadem afflatu perciperimus, cognoscemus quorum characterum sint effigies, et quarum rerum occultarum imagines existant. Ut enim in *Opere De intelligibilibus ac sensibilibus* perspicue declaratum est, sensibilia sacramenta, simulacra sunt intelligibilium, ad quæ manuducunt ac viam sternunt; intelligibilia vero, sacramentorum sensibilibus principium sunt atque scientia.

§ III.

D Dicimus itaque, divinæ beatitudinis bonitatem, eandem semper et eodem modo se habentem, beneficos lucis suæ radios cunctis oculis mentalibus abundanter expandisse; adeoque si spontanea mente præditorum arbitrii libertas spiritale lumen

VARIÆ LECTIONES.

¹⁸ οὖν non habent P. Ch. D. S. Sc. Sar. et 3 Vien. ¹⁹ τελετῆς θεογενεσία, M. Scot. ²⁰ ἐκ τῶν αἰσθητῶν, M. Sc. ²¹ εἰκονιζόμενη κατὰ τι γὰρ ἂν, M. Sc.; ἐνεικονιζόμενα, S. P. ²² ταύτη, M. Ch. D. P. S. et duo Vien. ²³ ταῖς ἀνιέρροις τάξεσι, τὴν ἐναρμόνιον ἀγωγὴν. ²⁴ λέγομεν τοίνυν, Ch. D. Sar. et duo Vien. ²⁵ εἴ τις οὖν, M. P. Sc.

deserat, a natura sibi insitas luci excipiendæ vires amore pravi præcludens, præsentî quidem luci se abducit, hæc tamen eam minime destituit, sed vel conniventem illuminat, atque àversanti benigne prorsus occurrit. **171** Quod si mediocri instructa videndi facultate terminos transilierit, radiisque visum superantibus temere ausa fuerit obtueri, lux quidem nihil a se alienum facit, verum ipsa perfectis imperfecte se ingerens, aliena neulquam assequetur, mediocritate porro sua insolenter superbiens, sua culpa frustrabitur. Benigne tamen, ut dixi, divina lux mentalibus semper oculis patet, ejusdemque præsentis, et ad Deo dignam sui semper communicationem paratissimæ, copiam habere licet. Ad hujus imitationem divinus antistes effingitur, lucidos divinæ eruditionis radios super omnes luculenter explicans, et se accendentem Dei imitatione illuminandi promptissimus, nulla utens objur-gatione, vel dira propter priorem defectionem vel intemperantiam imprecatione, sed exemplo Dei, ad se accedentibus suis semper illuminationibus pontificaliter affulgens cum decore atque ordine, et pro eujusque ad sacra capacitatis ratione.

A αὐθαίρετος ἀυτεξουσιότης, κακίας ἔρωτι συμμύσασα τὰς φυσικῶς ἐνεσπαρμένους αὐτῇ πρὸς τὸ φωτίζεσθαι δυνάμεις, ἀπήρηται· τοῦ παρόντος αὐτῇ φωτὸς οὐκ ἀποστάντος, ἀλλ' ἐπιλάμπαντος αὐτῇ μυωπαζούσῃ, καὶ ἀποστρεφομένη προστρέχοντος ἀγαθοειδῶς· εἴτε τοῦ μετρίως αὐτῇ δοθέντος ὁρατοῦ τοὺς ἔρους ὑπερπηδήσοι, καὶ πρὸς τὰς ὑπὲρ τὴν κατ' αὐτὴν ὄψιν αὐγάς αὐτωπήσαι ²⁶ τολμηρῶς ἐπιχειρήσοι, τὸ μὲν φῶς ἐνεργήσει παρὰ τὰ φωτὸς οὐδέν· αὐτὴ δὲ, τοῖς τελείοις ἀτελῶς ἐπιβάλλουσα, τῶν μὲν ἀνοικειῶν οὐκ ἂν ἐφίκοιτο, τοῦ μετρίου δὲ ἀκόσμως ὑπερφρονούσα δι' ἑαυτὴν ἀποτεύξεται. Πλὴν, ὅπερ ἔφη, ἀγαθουργικῶς ἀεὶ ταῖς νοεραῖς ἔψεσι τὸ θεῖον ἤπλωται φῶς· ἐνεστί τε αὐταῖς ἀντιλαβέσθαι ²⁷ παρόντος αὐτοῦ, καὶ ἀεὶ πρὸς θεοπρεπῆ τῶν οικειῶν μετάδοσιν ὄντος ἐτοιμοτάτου. Πρὸς ταύτην ὁ θεὸς ἱεράρχης ἀποτύπουται τὴν μίμησιν, τὰς φωτοειδεῖς αὐτοῦ τῆς ἐνθέου διδασκαλίας αὐγάς ἀφθόως ἐπὶ πάντας ἀπλῶν, καὶ τὸν προσιόντα φωτίζει θεομιμήτως ἐτοιμοτάτος ὢν, οὐ φθόνῳ, οὐδὲ ἀνιέρῳ τῆς προτέρας ²⁸ ἀποστασίας ἢ ἀμετρίας μὴνιδι χρώμενος, ἀλλ' ἐνθέως ἀεὶ τοῖς προσιοῦσι ταῖς αὐτοῦ φωταγωγίας ἱεραρχικῶς ἐλλάμπων ἐν εὐκόσμῳ καὶ τάξει, καὶ ἀναλογία τῆς ἐκάστου πρὸς τὰ ἱερά συμμετρίας.

§ IV.

Sed quoniam divinum Numen sacrae disciplinae principium exsistit, qua sanctae mentes in sui deveniunt cognitionem; quisquis ad insitum naturae lumen recurrerit, principio quidem quis tandem ipse sit videbit, hocque lucis accessione munus sacrum referet; porro qui propria sua recte irreflexis oculis considerarit, abditas quidem ignorantie sui tenebras eliminabit perfectissimae tamen Dei unionis et participationis adhuc exsors, ejusdem desiderio sponte non afficietur; sed sensim primam a propriis ad potiora, et ex his ad potissima, nec non perfectus jam in ordine, ad principalem Dei celsitudinem sacro quodam modo evelletur. Hujusce venusti sacrique ordinis argumentum est, accedentis verecundia, rerumque ad se spectantem cognitio, ad summum sacerdotem viae ducem nacta susceptorem. Sic adductum, divina beatitudo ad sui admittit communicationem propriaeque lucis, instar signi cujusdam, ipsum participat, Deo intimum reddens, ac consortem numerum divinorum, atque ordinis sacri; quorum sacra est tessera, summi sacerdotis accedenti datum signaculum, nec non salutaris descriptio sacerdotum, salvandis eum aggregans, atque sacris inserens monumentis una cum susceptorem, inquam salutiferæ ad veritatem

C Ἄλλ' ἐπέπερ ²⁹ εὐταξίας ἐστὶν ἀρχὴ τὸ θεῖον ἱεράς, καθ' ἣν ἑαυτῶν ἐπιγνώμονες οἱ ἱεροὶ νόες, ὁ πρὸς τὸ οικεῖον τῆς φύσεως ὁρατὸν ἀνατρέχων, ἐν ἀρχῇ μὲν ὅστις ποτὲ ἐστίν, αὐτὸς ὀφεται, καὶ τοῦτο λήψεται πρῶτον ἐκ τῆς πρὸς τὸ φῶς ἀνανεύσεως ἱερὸν δῶρον· ὁ δὲ τὰ οικεῖα καλῶς ἀπροσπαθέσιν ὀφθαλμοῖς ἐπισκοπήσας, τῶν ἀλαμπῶν μὲν ἀποφοιτήσει τῆς ἀγνωσίας μυγῶν· τῆς θεοῦ-δὲ τελειωτάτης ³⁰ ἐνώσεως καὶ μεθέξεως ἀτελῆς ὢν, αὐτὸς οὐκ αὐτόθεν ἐπιθυμήσει, κατὰ βραχὺ δὲ διὰ τῶν αὐτοῦ ³¹ πρώτων ἐπὶ τὰ ἐπιπρότερα, καὶ δι' ἐκείνων ἐπὶ τὰ πρώτιστα, καὶ τελειωθείς ἐπὶ τὴν ἀκρότητα τὴν θεαρχικὴν ἐν τάξει ³² καὶ ἱερῶς ἀναχθήσεται. Ταύτης ἐστὶ τῆς εὐκόσμου ³³ καὶ ἱερᾶς τάξεως εἰκὼν ἡ τοῦ προσιόντος αἰδῶς, καὶ τῶν καθ' ἑαυτὸν ἐπιγνωμοσύνη, τῆς ἐπὶ τὸν ἱεράρχην ὁδοῦ τὴν ἀνάδοχον ἔχουσα καθηγεμόνα. Τὸν δ' ³⁴ οὕτως ἀναγόμενον ἢ θεῖα μακαριότης εἰς τὴν ἑαυτῆς μετουσίαν εἰσδέχεται, καὶ τοῦ οικείου φωτὸς, ὡς περ τινὸς αὐτῷ σημείου μεταδίδωσιν, ἐνθεον ἀποτελοῦσα καὶ κοινῶν τῆς τῶν ἐνθέων ἀποκληρώσεως καὶ ἱερᾶς κατατάξεως· ὢν ἐστὶ σύμβολον ἱερὸν ἢ τοῦ ἱεράρχου τῆ προσιόντι δωρουμένη σφραγίς, καὶ τῶν ἱερῶν ἢ σωτηριώδους ἀπογραφῆς, τοῖς σωζομένοις αὐτὸν ἐγκαταλέγουσα, καὶ μνημοσύνης ἱεροῖς ἀνατιθεῖσα πρὸς αὐτῷ καὶ τὸν ἀνάδοχον, ὡς τῆς ζωοποιῦ πρὸς

VARIAE LECTIONES.

²⁶ γρ. ἀντωπήσαι. ²⁷ γρ. ἀντιλαμβάνεσθαι. ²⁸ hunc locum ita habet M, et vertit Sc.: Οὐδὲ ἀνιέρως τῆς προτέρας ἀποστασίας, ἢ ἀμετρίας μὴδὲν ἀεὶ χρώμενος, ἀλλ' ἐνθέως ἀεὶ τοῖς προϊούσι. ²⁹ ἀλλ' εἶπερ, S. B. Sc, S. G. ³⁰ lege τελειωτάτης. V. τελειωτάτης. ³¹ δι' αὐτῶν, M. Sc. et mox pro ἐπὶ τὰ, ἔπειτα. ³² ἐπὶ τὴν ἀκρότητα θεαρχικὴν, M. Sc. P. Pro ἐν τάξει, S. et P. τάξιν habent. ³³ ἐγκόσμου, M. Sc. εὐκόσμου, P. Sar. ³⁴ ὁ δὲ nou est in S. P. D. Ch. Sar.

ἀληθειαν πορείας, τὸν μὲν, ἔραστήν ἀληθῆ ³⁵ καὶ συνοπαδὸν ἡγεμόνος ἐνθέου· τὸν δὲ ἀπλαγῆ ταῖς θεο-
παραδότοις ἡγήσεται τοῦ ἐπομένου χειραγωγόν.

A via : illum quidem, amatorem sincerum ac comi-
tem ductoris divini; hunc vero minime errandum
divinitus **172** traditis institutionibus sequendis
manu ductorem.

§ V.

Ἄλλ' οὐκ ἔνεστι τῶν ἄκρως ἐναντίων ἅμα μετέ-
χειν ³⁶, οὐδὲ τὸν κοινωνίαν τινὰ πρὸς τὰ ἐν ἀσχηκότα,
μεριστὰς ἔχειν ζωῆς, εἰ τῆς τοῦ ἐλὸς ἀντέχεται βε-
βαίας μεθέξεως· ἀλλ' ἄσχετον εἶναι καὶ ἀκατάτακτον
ἐν πάσαις ταῖς τοῦ ἐνοειδοῦς διαιρέσεσιν· ἔπερ ἡ τῶν
συμβόλων παράδοσις ἱερῶς αἰνισσομένη, τὴν προσ-
ιόντα τὴν οἶον ³⁷ προτέραν ζωὴν ἀπεκδύσασα καὶ
μέχρι τῶν κατ' ἐκείλην ἐσχάτων σχέσεων ἀπολύσα-
σα ³⁸, γυμνὸν καὶ ἀνυπόδετον ἵτησι πρὸς δυσμάς **B**
ἀφορῶντα, καὶ τῇ τῶν χειρῶν ἀπίσει ³⁹ τὰς τῆς
ἀλαμποῦς κακίας ἀναινώμενον κοινωνίας, καὶ τὴν ἐγ-
γενομένην αὐτῷ τῆς ἀνομοιότητος ἕξιν ὡσπερ ἐκ-
πνίσαντα, καὶ τὰς οὐκ αἰκίας ὁμολογήσαντα, πρὸς τὸ τοῦ
θεοειδοῦς ἐναντίον, ἀποταγὰς. Οὕτω παντελῶς ἀσχε-
τον αὐτὸν καὶ ἀκοινωνήτον γεγονότα πρὸς ἕω μετά-
γει ⁴⁰, τὴν ἐν τῷ θεῷ φωτὶ στάσιν τε καὶ ἀνάγεισιν
ἔσεσθαι καθαρῶς ἐν τῇ παντελεῖ τῆς κακίας ἀποφοι-
τήσει διαγγέλλουσα, καὶ τὰς ἱεράς αὐτοῦ τῆς πρὸς τὸ
ἐν ὀλικῆς συννεύσεως ὁμολογίας, ἐνοειδοῦς γενομέ-
νου φιλαλήθως ἀποδεχομένη. Ἄλλ' ἔστι που δῆλον,
ὡς οἴμαι, τοῖς τῶν ἱεραρχικῶν ἐπιστήμοσιν, ὅτι ταῖς
διηγεσίαις ἐν συντομίᾳ πρὸς ἐν ⁴¹ ἀνατάσσει, καὶ ταῖς
τῶν ἐναντίων ὀλικῆς νεκρώσεσι καὶ ἀνυπαρξίαις, τὸ
ἀναλλοίωτον ἔχει τὰ νοερά τῆς θεοειδοῦς ἕξεως. Οὐ **C**
γὰρ ἀναχωρῆσαι χρὴ μόνον ἀπὸ κακίας ἀπάσης, ἀλλὰ
καὶ ἀβρένωπῶς ἀμάλακτον εἶναι, ⁴² ἀφόβητον ἀεὶ
πρὸς τὴν ἐπ' αὐτὴν ὀλέθριον ὕφεσιν, οὐδὲ τοῦ ἱεροῦ
τῆς ἀληθείας ἔρωτος ἐν καταλήξει ποτὲ γενέσθαι,
προσεχῶς δὲ καὶ αἰωνίως ἐπ' αὐτὴν, ὅση δύναμις ⁴³,
ἀνατείνεσθαι, τὴν ἐπὶ τὰ τελειότερα ⁴⁴ τῆς θεαρχίας
ἀναγωγὴν ἱερῶς ἀεὶ διαπραγματευόμενον

Cæterum non licet summe contraria simul parti-
cipare, neque communicationem aliquam cum uno
habenti divinas habere vitas, si unius stabilem præ-
ferat participationem; sed exortem esse decet ex-
pertemque omnium uniformitatis divisionum: id
quod signorum traditio sacra innuit, dum acceden-
tem priori quodammodo vita exueis, et ad extre-
mos usque affectus exspolians, nudum et discalcea-
tum statuit versus occidentem spectantem, nec non
manuum rejectione tenebricosæ malitiæ communio-
nem abnuentem, atque agnatum sibi dissimilitudinis
statum quodammodo effantem, totalesque profi-
tentem deformitati adversantium abrenuntiatio-
nes. Sic omnino ipsum affectus jam expertem exor-
temque traducit ad orientem, divinæ lucis statum
illi aspectumque, omnimoda malitiæ fugâ, fore pu-
rum anuntians; ipsumque sacrosanctis, cum uno
totali conspiratione, professionibus uniformem ef-
fectum, vere amanter suscipiens. Verum, ut opinor,
sacrorum peritis principiorum perspectum est, as-
siduis ad unum conatendo aspirat omnibus, atque
totalibus contrariorum mortificationibus et aboli-
tionibus, res spirituales status deformis immutabili-
tate potiri. Non enim ab omni duntaxat malitia est
recedendum, sed obdurandum viriliter, et imper-
territe semper obsistendum ipsi noxiæ remissioni;
nec a sacro est unquam amore cessandum, sed con-
tinenter ac perpetuo pro viribus illi insistendum,
ad perfectiorem divini principatus sublimationem
sancte semper negotia sua dirigenti.

§ VI.

Ὅραξ δὲ τὰς τούτων ἀκριβεῖς εἰκόνας ἐν ταῖς ἱερα-
ρχικῶς τελουμένοις· ὁ μὲν γὰρ θεοειδῆς ⁴⁵ ἱεράρχης
ἀπάρχεται τῆς ἱεράς ἀλοφῆς, οἱ δὲ ἱερεῖς ὑπ' αὐτῷ ⁴⁶
τελοῦσι τὴν τῆς χρίσεως ἱεροουργίαν, ἐπὶ τοὺς ἱερούς **D**
ἐν τύπῳ τὸν τελούμενον ἀγῶνας ἐκκαλοῦμενοι,
καθ' οὓς ὑπ' ἀλλοθιότητι Χριστῷ γινόμενος, ἐπειδὴ ὡς
θεὸς ἐστι τῆς ἀθλοθεσίας δημιουργός, ὡς σοφὸς δὲ
τοὺς νόμους αὐτῆς τίθεισιν, εἰργάσατο δὲ ὡς καλῶς
εὐπρεπῆ ⁴⁷ τοῖς νικῶσι τὰ ἐπαθλα. Καὶ τὸ ἐτι θεϊότε-
ρον, ἐπειτέρ ὡς ἀγαθὸς ἐν τοῖς ἀθληταῖς ἐγεγόναι
μετ' αὐτῶν ἱερῶς, ὑπὲρ τῆς αὐτῶν ἐλευθερίας καὶ νί-

Horum autem exactas cernis in his quæ pontifica-
liter administrantur imagines: ipse siquidem an-
tistes deformis sacram auspiciatur unctionem,
quam cæteri exinde sacerdotes consummant, ad
sacra per figuram hanc certamina initiatum exci-
tantes sub Christo munerario constitutum, qui vide-
licet ut Deus certaminum exhibitor, ut sapiens le-
gum præceptor, præmiorum denique victoribus
convenientium ut pulcher munerator existit. Et
quod his divinius est, cum in ipsismet pugilibus
ut bonus exstiterit, sacramentaliter pro illorum li-

VARIÆ LECTIONES.

³⁵ ἔραστήν τῆς ἀληθείας ἀληθῆ, S. P. B. ³⁶ μαπαχεῖν, P. ³⁷ οἰομεί, D. Ch. ³⁸ ἀποδύσασα, S. P. B.
³⁹ ἀποτάσει, M. Sc. ⁴⁰ πρόσω μετάγει, M. Sc. in conspectum. ⁴¹ πρὸς τὸ ἐν, S. D. Ch. ⁴² καί. ⁴³ ὡς
ἡ δύναμις, M. Sc. ⁴⁴ τελειώτερα, D. Ch.; τελειώτατα, M. Sc. ⁴⁵ γὰρ non habent M. Cl. ἀγαθοειδῆς, M.
⁴⁶ ἐπ' αὐτῷ, P. Sar. ⁴⁷ εὐπρεπῆς, M. Sc.

bertate atque victoria, mortis ac corruptionis imperium debellando, in certamina quidem gaudens, utpote **173** divina, initiatus ascendet, legibus autem sapientis insistet, juxtaque illas inviolate certabit, illustrium præmiorum certa spe fultus, sub bono certaminum exhibitore Domino ac ductore constitutus; divinisque insistendo vestigiis ipsius pugillum primatis per probitatem, ad imitationem Dei certaminibus deificationi suæ adversantes spiritus atque suggestiones supplantando, commoriatur Christo (id est) mystice loquendo, peccato, per baptismum.

A κης πρὸς τὸ τοῦ θανάτου καὶ τῆς φθορᾶς ἀγωνιζόμενος κράτος, τοῖς μὲν ἀγῶσιν ὡς θεοῖς ⁴⁸ ὁ τελούμενος ἐπιθήσεται χρίτων, ἐμμένει δὲ ⁴⁹ ταῖς τοῦ σοφονομοθεσίαις, καὶ κατ' αὐτάς ⁵⁰ ἀπαραβάτως ἀγωνιέται, πρὸς τὴν τῶν καλῶν ἐπιβάτων ἐπιβία βεβαίως ἔχων, ὑπ' ἀγαθῶ τῆς ἀθλοθεσίας Κυρίου καὶ ἡγεμόνι ταπεινός· ἐπιβίᾳ δὲ τοῖς θεοῖς ἔχουσι τοῦ ἀθλητῶν πρώτου δι' ἀγαθότητα, ταῖς θεομιμήτοις ἀθλήσεσι τὰς πρὸς θέωσιν ἐναντίας αὐτῶ κατακαλαίσεως ἐνεργείας τε καὶ ὑπάρξεις, συναποθνήσκει Χριστῶ, μυστικῶς εἰπεῖν τῇ ἁμαρτίᾳ κατὰ τὸ βάπτισμα.

§ VII.

Attento hic animo perpende, sacramenta quam **B** propriis involuta sint signis. Etenim cum in nobis mors non sit, ut quibusdam placet, substantiæ abolitio, sed junctarum partium separatio, ad id quod nos latet abducens, animam quidem, quasi corpore perpetuo privandam, corpus vero, velut humo additum, alia quapiam alteratione corpora, ex humana specie exterminandum; non improprie totalis ista aquæ coopertio in mortis atque informis sepulturæ figuram accipiatur. Sacramentaliter itaque baptizatum symbolica disciplina mystice docet tribus illis in aquam immersionibus et emersionibus divinam trium dierum ac noctium sepulturæ Jesu vitæ auctoris mortem imitari, quatenus hominibus conceditur ejus imitatio, in quo, juxta mysticam et arcanam Scripturæ traditionem, prin- **C** ceps hujus mundi non invenit quidquam.

Kαὶ μοι συνετῶς ἐνύσει, τὰ ἱερὰ μεθ' ὅσης οἰκειότητος ἔχει τὰ σύμβολα. Καὶ γὰρ ἐπειδὴ θάνατός ἐστιν ἐφ' ἡμῶν οὐ τῆς οὐσίας ἀνυπαρξία ⁵¹ κατὰ τὸ δόξαν ἐτέροις, ἀλλ' ἡ τῶν ἡνωμένων ⁵² διάκρισις, εἰς τὸ ἡμῶν ἀφανὲς ἄγρουσα τὴν ψυχὴν μὲν, ὡς ἐν στερήσει σώματος ἀειδῆ γιγνομένην, τὸ σῶμα δὲ, ὡς ἐν γῆ καλυπτόμενον, καθ' ἑτέραν τινὰ τῶν σωματοειδῶν ἀλλοιώσεων ⁵³, ἐκ τῆς κατ' ἀνθρώπον ἰδέας ἀφανιζόμενον· οἰκειῶς ἢ δι' ὕδατος ὀλιγὴ κάλυψις εἰς τὴν τοῦ θανάτου καὶ τοῦ τῆς ⁵⁴ ταφῆς ἀειδοῦς εἰκόνα παρεληπται. Τὸν οὖν ἱερῶς βαπτιζόμενον ἢ συμβολικῆ διδασκαλία μυσταγωγεῖ ταῖς ἐν τῷ ὕδατι τρισὶ καταδύσεσι ⁵⁵ τὸν θεαρχικὸν τῆς τριημερονύκτου ταφῆς Ἰησοῦ τοῦ ζωοδότου μιμεῖσθαι θάνατον, ὡς ἐφικτὸν ἀνδράσι τὸ θεομιμητόν, ἐν ᾧ, κατὰ τὴν τοῦ λόγου ⁵⁶ μυστηριώδη καὶ κρυφίαν παράδοσιν, οὐδὲν εὑρηκεν ⁵⁷ ὁ τοῦ κόσμου ἀρχων.

§ VIII.

Candidis deinde vestimentis induunt initiatum: virili enim ac deiformi pravorum affectuum vacuitate, nec non intenta in unum animi affectione, cum id quod ornatu carebat ornatur, tum id quod deforme erat pulchrum efficitur, dum illustri omnino vita splendescit. Denique unguenti illa consummans unctio eum qui initiatur odoris suavitate perfundit; sacra enim divinæ generationis initiatio, ea quæ initiata sunt divino Spiritui conjungit. Porro illapsum illum, qui spiritalem istam odoris **D** suavitatem affert, cum sit prorsus ineffabilis, spiritaliter relinquo cognoscendum iis qui secundum mentem sancta et deifica divini Spiritus communionem digni sunt habiti. Demum omnibus peractis, eum qui initiatus est ad sanctissimam Eucharistiam vocat, et mysteriorum perficiendi vim habentium communionem illi tradit.

Ἐξῆς δὲ φωτοειδεῖς ἐσθῆτας ἐπιβάλλουσι τῷ τελούμενῳ· τῇ γὰρ ἀνδρικῇ καὶ θεοειδεῖ τῶν ἐναντίων ἀπαθείᾳ, καὶ τῇ πρὸς τὸ ἐν ἐν συντονίᾳ συναύσει, τὸ ἄκοσμον κοσμεῖται, καὶ τὸ ἀνείδεον εἰδοποιεῖται, τῇ φωτοειδεῖ καθόλου ζωῆ λαμπρυνόμενον. Ἡ δὲ τοῦ μύρου τελειωτικὴ χρίσις εὐώδη ποιεῖ τὸν τετελεσμένον· ἡ γὰρ ἱερὰ τῆς θεογενεσίας τελείωσις ἐνοῖ τὰ τελεσθέντα τῶ θεαρχικῷ Πνεύματι. Τὴν δὲ νοητῶς εὐοδοποιῶν καὶ τελεσιουργὸν ἐπιφοίτησιν, ἀρρήτοτάτην οὖσαν, ἐπιγῶναι νοερώς παρήμι τοῖς ἡξίωμένοις τῆς κατὰ τὸν νοῦν τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἱερᾶς καὶ θεουργοῦ κοινωνίας. Ἐν τέλει δὲ πάντων ὁ ἱεράρχης ἐπὶ τὴν ἱερωτάτην Εὐχαριστίαν καλεῖ τὸν τετελεσμένον, καὶ τῆς τῶν τελεστικῶν μυστηρίων αὐτῶ μεταδίωσις κοινωνίας.

VARIE LECTIONES.

⁴⁸ Θεός, M. Sc. ⁴⁹ In futuro ἐμμένει, S. P. Ch. D. B. Sar. ⁵⁰ μετ' αὐτάς, P. ⁵¹ οὐ τῆς οὐσίας αὐτῆς ἀνυπαρξία, P. et V. ⁵² ἡνωμένων δέ, M. Sc. ⁵³ præponunt ἢ, S. P. D. B. Sc. Sar., ἀλλοιώσιν habet Ch. ⁵⁴ γρ. καὶ τῆς ταφῆς. ⁵⁵ addunt Ch. D. S. P. Scot. Sar. καὶ ἀναδύσεσι. ⁵⁶ λόγου, Ch. Sar. ⁵⁷ εὑρεν, P.

174 ADNOTATIONES CORDERII.

Notandum hoc caput cum sequentibus in tres partes dividi: quarum prima continet instructionem eorum quæ tractantur in mysterio, quod ibi explicatur; secunda ipsiusmetysterii ritum exhibet; tertia, quam *Contemplationem* vocat, tradit ipsius mysterii ac caeremoniarum ejus mysticam expositionem.

Circa titulum observa baptismum vocari *ἑορτάζω* id est *illustrationem*, cuius appellationis rationem sequenti capite reddit: Ἐπειδὴ πρῶτος φωτὶς μεταδίδωται, καὶ τῶν ἐστὶν ἀρχὴ τῶν θελῶν φωταγογγύων. Quia, inquit, primam lucem confert, omniumque *diutarum illustrationem principium existit*. Dicitur etiam *illuminatio*, ad Hebr. vi, 4: *Qui semel sunt illuminati. Et ad Hebr. x. 32: Quibus illuminati magnum certamen sustinuerunt*. Multis item aliis nominibus baptismum appellant Patres, Nazianzenus *Oratione de baptismo*, et Clemens Alexandrinus lib. 1 *Paragogi* cap. 6, et alii, quos citat et explicat Vasquez, tom. II, in tit. p., disp. 140, cap. 4. Nomina ejus potissima sunt: *Lavacrum regenerationis*, quia homo corporaliter generatus, per baptismum regeneratur Christo spiritualiter per primam gratiam; *sacramentum fidei*, quia nimirum suscipitur ad fidem protestandam; *signaculum*, quia imprimit characterem ab infidelibus distinctivum; *unctio*, quia anamiam inungit gratia; *illuminatio*, quia confert lumen fidei. Plura qui volet, videat apud Vasquez loco supra citato.

Parte 1. Cum enim *divinus hic status*, etc. Pulchre ex hoc loco sanctus Thomas in 14 *Sent.*, distinct. 4, quæst. 1 probat, characterem baptismalem se habere per modum potentiae, dicens: « Sicut enim cujuslibet existentis in aliqua natura sunt aliqua operationes propriae, ita etiam in spiritali vita regenerati. Unicuique autem sunt operationes propriae, oportet esse principia propria illarum operationum. Unde sicut in aliis rebus sunt potentiae naturales ad proprias operationes, ita etiam renati in vitam spiritalem habent quasdam potentias, secundum quas possunt illa opera. Quæ potentie sunt similes illis virtutibus, quibus sacramenta efficaciam habent sibi inditam: quia sicut sacramenta causant gratiam instrumentaliter, ita recipientes characterem operantur divina per ministerium. Minister autem est sicut instrumentum ejus cui ministrat. Unde dicit philosophus, servum esse sicut organum animatum; et ideo tam virtus sacramenti, quam minister, quam character est instrumentalis. » Et quod hujusmodi potentia sit character, patet, si quis diligenter consideret verba Dionysii, a quo prima traditio characteris nobis advenit. Assignans enim ministerium ritus cujusdam qui in primitiva Ecclesia erat, quando adulti baptizabantur, « Pontifex, inquit, accedenti ad baptismum manum imponebat, et signabat eum signo crucis, et præcipiebat eum describi inter nomina Christianorum, ut de cætero ad divina cum aliis admitteretur; » addique, quod sic accedentem (scilicet ad vitam spiritalem) divina beatitudo in sui participationem recipiat, propriaque lucis, instar signi cujusdam, ipsum participet, Deo lutum reddens, ac consortem munerum divinarum, atque ordinis sacri; quorum sacra sit testera, summi sacerdotis accedenti datum signaculum, etc. Patet utique, quod ipse per hoc signum nihil aliud significet, aut intendat, quam illud quod facit eum participem divinarum operationum. Unde hoc signum nihil aliud est, quam quædam potentia ad actiones hierarchicas, quæ sunt administrationes et receptiones sacramentorum: et rerum aliarum ad fideles pertinentium, ad quas operationes rite exercendas indiget habitu gratiæ, sicut et aliæ potentie habitibus indigent. Plura vide ibidem apud D. Thomam art. 2, ubi examinat, utrum delictis, quæ attribuitur Dionysio de characterem, bene assignetur, et seqq.

Parte II, § 1. *Sacrorum præsul*, etc. Notandus hic insignis ordo justificationis. Primus enim gradus ad conversionem, est Evangelii prædicatio, quoniam fides est ex auditu. *Quomodo enim credent ei quem non audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante?*

§ II. Adverto antiquissimam Ecclesiæ caeremoniam de adhibendo sponsore in baptismo, quæ vulgo patrum seu susceptorem vocant, sic dictum, quod eum de manu baptizantis, quasi in fidem et curam suam, in fide et moribus erudiendum suscipiat. Hæc enim obligatio ipsam instruendi desinit, ubi baptizatus sufficienter semel instructus fuit. Ita communiter theologi in tit. p., quæst. 67, art. 7, etc. Observa item hic duodecim caeremonias baptismi adhiberi solitas.

Prima erat, qua baptizandi nomen suum dabant, ex quo competentes dicebantur. Erant enim duo genera catechumenorum: alterum eorum qui exhortationes audiebant, nondum tamen petierant baptismum, et ideo solum dicebantur auditores seu audientes, de quibus vide Cyprianum epist. 47, lib. III; alterum genus erit eorum qui jam petierant baptismum, et competentes dicebantur, et postquam admissi erant, **175** dicebantur electi. Dionysius tamen hic § 5, non agit de hoc nomine inscriptione, sed de illa quæ dabatur quando jam ad baptismum ipsam adducebantur.

Secunda caeremonia erat scrutinium seu examen, cujus hic etiam meminit Dionysius § 4, dum videlicet Pontifex ad virum accedit, et quid petatum venerit agiscitur, etc.

Tertia erat abrenuntiatio, de qua agit § 5 et 6. Ubi nota, eam ter fieri consuevisse.

Quarta erat fidei promissio, de qua ibid. agit § 6, in fine, et § 7.

Quinta erat signum crucis in fronte baptizandi impressum, manum illi imponendo ut ibidem tradit § 7.

Sexta erat exorcismus, quem bene notat Vasquez hic a Dionysio § 6, non exprimi per insufflationem istam quam ipsemet catechumenus faciebat, sed intelligi per precem quam ipse pontifex pericit. Nam, ut ait Simeon episcopus Thessalonicensis in lib. *De mysteriis Ecclesiæ*, explicans caeremonias baptismi, « secunda oratio exorcismus est diabolum repellens, etc. »

Septima erat unctio, de qua ibidem agit § 7.

Octava erat aquæ benedictio et consecratio, de qua ibidem agit § 7.

Nona erat tripla immersio sub invocatione sanctissimæ Trinitatis, ibid. § 7, unde confirmatur, tempore Dionysii, atque adeo apostolorum, quorum ipse coætaneus fuit, non frequentatum fuisse baptismum in solis Christi nomine, ut aliqui volunt, sed semper requisitam fuisse expressam trium divinarum Personarum invocationem.

Decima, candidæ vestis impositio, de qua § 8.

Undecima, chrismaus unctio, ibid. § 8.

Duodecima erat, qua pontifex ipsum eucharistiæ capax declarabat vel etiam communicabat, ibid. § 8. Ubi observa, quod, sicut manna datum fuit Hebræis post transitum maris Rubri, ita

• Rom. x, 14.

internam sanctificationem animæ; verbi gratia, baptismus signi ficut gratiam per modum ablationis animæ, et respectu hujus dicuntur signa demonstrativa. Secundo significant causam efficientem seu meritoriam, ex qua vim habent; nam omnis effectus significat suam causam, et hæc est passio Christi, atque hæc est quodammodo principalis in sacramentis. Nam non tam instituta sunt, ut signifi ent nos sanctificari, quam ut nobis significant ejus virtute ac merito sanctificemur, et respectu hujus dicuntur signa commemorativa. Tertio significant quoque finem hujus sanctificationis, quæ vita est æterna, ut baptismus puritatem illam absolutam et omnimodam quæ erit in cælis, et eucharistia (ut cap. 4 *Cælestis hierarchiæ* docuit) participationem divinæ fruitionis; et respectu hujus dicuntur signa prognostica.

§ III. Docet, quomodo Deus ex parte sua gratiæ lumen omnibus licenter expandat, illis tamen non proficiat, qui illud vel non admittunt vel rejiciunt. Hujus rei exempla habemus in eo qui oculos contra lumen claudit, cum Deus tamen faciet solem suum oriri super bonos et malos ꝑ. Item in illo, qui manum ad largientem non extendit; quia Deus, quantum in se est, dat omnibus affluenter ꝑ. **177** Item in illo, qui domum suam cingit spinis, ne ingrediatur amicus, ipse vero semper stat ad ostium et pulsat ꝑ. Vide D. Thomam 1. 2. q. 112 et 113 et ibidem scholasticos.

§ IV. Describit hic ordinem justificationis in adultis, ad quam sicut D. Thomas quoque ipsum secutus 1. 2. q. 112, art. 3. requirit motum liberi arbitrii, non solum quo per desiderium et amorem animus ejus ad justitiam accedat, verum etiam quo per odium a peccato recedat. Cum enim justificatio impii sit quidam motus, quo humana mens movetur a statu peccati ad statum justitiæ, oportet ut humana mens se habeat ad utrumque extremorum secundum motum liberi arbitrii, sicut se habet corpus localiter motum ab aliquo movente ad duos terminos motus. Manifestum est autem in motu locali corporum, quod corpus motum recedat a termino a quo, et accedat ad terminum ad quem: unde oportet, ut mens humana, dum justificatur, per motum liberi arbitrii recedat a peccato, et accedat ad justitiam. Recessus autem et accessus in motu liberi arbitrii accipitur secundum detestatum odium et desiderium: dicit enim S. Augustinus, tract. 46 in Joannem (exponens illud *Mercenarius autem fugit*), affectiones nostræ motus animorum sunt, latitudo, animi diffusio; timor animi fuga est. Progrederis animo cum appetis, fugis animo cum metris. Oportet igitur in justificatione impii duplicem esse motum liberi arbitrii, unum nempe quo per desiderium tendat in Deum, et alium quo detestetur peccatum.

§ V et VI. Exponit mystice vesus depositionem, et exorcismos, quibus antiquæ in peccatis transactæ vitæ depositio insinuat. *Quicumque enim*, inquit D. Thomas, in p. 3. q. 71, art. 2, sapienter aliquod opus facere proponit, prius removet impedimenta sui operis. Unde dicitur: Nolite vobis novale et nolite atere vinetum, et spinas ꝑ. Diabolus autem hostis est humane salutis, quæ homini per baptismum acquiritur, et habet potestatem aliquam in hominem, ex hoc ipso quod subditur originali peccato, vel etiam actuali. Unde convenienter ante baptismum expelluntur demones per exorcismos, ne salutem hominis impediant; quam quidem expulsionem significat exufflatio. Benedictio autem cum manus impositione præcludit expulsio viam ne redire possit. Sal autem in os missum, et nartum et aurium spatio huius, significat receptionem doctrinæ; fidei quantum ad aures, et approbationem quantum ad nares, et confessionem quantum ad os. Olei vero unctio significat aptitudinem hominis ad præstandum contra demones; uti § 7, hic sanctus Dionysius declarat. Vide plura de his apud divum Thomam art. supra citato et seq.

§ VII. Explicat mystice quid immersio et emersio designent. Disputat autem S. Thomas in p. 3. q. 66, artic. 7 et 8, an immersio, aque triplex, necessaria sit ad baptismum; et respondet, cum in baptismo assumatur aqua ad corporis ablationem, non modo per immersionem, verum etiam per aspersionem vel abusionem aque baptismum dari posse, et hæc quoque unica vel tria perit immersione. Ad baptismum enim per se requiritur ablutio aque, quæ est de necessitate sacramenti, modus autem ablutiois per accidens se habet ad sacramentum. Unde S. Gregorius lib. 3, epist. 41, Leandro scribens, ait: *Hebreus dicit esse nullatenus potest, infanem in baptismo vel ter vel semel immergere, quoniam in tribus personibus Personarum Trinitas et in una potest Divinitatis singulariter designari. Item, unica immersione significatur unitas mortis Christi, per unum autem, triduum sepulture. Et diversis lavem causis, secundum ordinationem Ecclesiæ, quandoque missus est unus modus, quandoque alius. Quia enim a pueri, in nascentis Ecclesiæ quidam de Trinitate male sentiebant, Christum purum hominem esse existimantes, nec dici & filium Dei et Deum, nisi propter meritum ejus, quod præcipue fuit in morte; ideo non baptizabant in nomine Trinitatis, sed in commemoratione mortis Christi, et una immersione. Quod reprobatum fuit in Ecclesiis. Unde in can. apostolorum 49, legitur: Si quis presbyter aut episcopus non trinam immersionem unius mysterii celebret, sed semel necgus in baptismo (quod dari a quibusdam dicitur in morte Domini), deponatur: non enim vobis dixit Dominus: In morte mea baptizate, sed. In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Postmodum ob quorundam rebaptizantium errorem, in concilio Toletano statutum fuit, ut liceret una sola immersio. Sed cessante tali causa, communiter observatur in baptismo tria immersio.*

178 PARAPHRASIS PACHYMERÆ (25).

PARS I. Ἐκαστον κεφάλαιον μυστηρίου τρισί τισι λόγοις ἐπιμερίζεται. Πρωτον μὲν δαλαμβανων περὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ κεφαλαίου, καὶ ὅπως ἐμῶς καὶ εἰς τί ὀνύηται· δεύτερον ἐκτιθέμενος ὅπως παρὰ τοῦ ἱεραρχοῦ τὸ μυστήριον ἐκτελεῖται· καὶ τρίτον ἐπιφέρων τὴν θεωρίαν. Ἐπεὶ γοῦν κατὰ τὴν χάριν ταύτην καὶ σαρκικὴν γέννησιν πέφυκε γίνεσθαι, ὅτι πρῶτον λαμβάνομεν τὸ εἶναι καὶ εἰς οὕτως ἐνεργουμένον τι· (τούτου

PARS I. Quodlibet mysterii capit tribus quibusdam rationibus distribuit. Primum quidem tractat de ipso capite, quomodo et ad quid nobis prosit· deinde exponit quomodo ab hierarcha mysterium consecratur; tertio subjungit contemplationem. Cum itaque secundum inferiorem hanc et carnalem generationem fieri soleat, ut primum accipiamus esse, atque i a deinde quidpiam agamus; idem

ꝑ Math. 7, 45. ꝑ Jac. 1, 5. ꝑ Apoc. 11, 20. ꝑ Jer. 17, 3.

quoque in divina regeneratione usu venit : quocirca primum tractat de divino baptismate. Dicitur est itaque, scopum nostræ hierarchiæ esse ad Deum assimilationem; hanc autem non aliter licet adipisci quam per Dei dilectionem, uti divina et evangelica eloquia tradunt. Cum igitur ista dilectio constet observatione divinorum mandatorum, quærit sibi ducenti tam sancti operis, scilicet ad sanctam divinorum mandatorum executionem, atque reperit non esse alium, præter illam ex aqua et Spiritu regenerationem. Siquidem divinus ille baptismus, ad Dei familiaritatem cœlestemque hæreditatem principium est et introductio. *Nisi enim, inquit, quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non videbit regnum Dei*¹. Unde homo exterior² formatur ad meliorem ac salutarem habitudinem, et ad verborum operumque Dei institutionem. Quomodo autem divinus baptismus naturales nostros habitus seu affectus efformat? Utique vim quamdam formatricem inserit figmento nostro, scilicet appetendi, sed cœlestia bona; movendi, sed ad omne opus bonum; ratiocinandi seu cogitandi, sed quæ oculus non vidit, neque auris audivit; concupiscendi, sed meliora; irascendi, sed inimico salutis nostræ, et cætera. Præclare enim dixit inclitus Hierotheus, primum et extremum mentis motum esse Dei dilectionem. Hujus autem dilectionis quasi quoddam principium est divina nostri fabricatio, quæ nimirum sit per baptismum, secundum quam divinum statum inchoamus; siquidem ea quæ ex semine est nostri fabricatio, etsi sit ex conditore Deo, tamen naturalis est, ea vero quæ ex baptismate existit, divina. Neque enim *ex sanguinibus, neque ex voluntate viri, nec ex voluntate carnis*³. Quænammodum igitur in naturali nativitate oportet primum existere in **179** rerum natura, ac deinde vicissim, et agere et pati, homines quidem quæ sibi sunt propria, bruta vero quæ sunt conducibilia: sic etiam in divina baptismi regeneratione oportet primum Deo existere, ac deinde dilectionem ejus operari, uti cætera quæ ad recte vivendum spectant. Ejus enim quod nequaquam est, neque inotus est; quod autem quoquo pacto est, sive quod solum subsistit, operabitur omnino quæ sibi sunt accommodata, ut taliter aut tale quid existat, v. g. homo, qui simpliciter in rerum naturam prodiit. Quomodo igitur qui necdum operatur quidquam, potest eo pervenire ut talis sit, verbi gratia, justus, faciendo justitiam; vel talis, aliud quid operando? Cæterum cum divini baptismatis symbola conspecturi simus, nemo profanus ad rerum dictarum spectaculum accedat; neque enim debiles oculos habentibus tutum est obtueri radiis quos sol ejaculatur (id enim est, a sole fabricatis) cum etiam in legis umbris (quas etiam hierarchiam appellat) Ozias lepra correptus sit coram Deo adolens incensum; et Core

A καὶ ἐν τῇ θείᾳ ἀναγεννήσει ἐστὶ·) διὰ τοῦτο πρῶτως διαλαμβάνει περὶ τοῦ θεοῦ βαπτίσματος. Εἰρηται τοίνυν οὗτοι σκοπὸς τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας ἐστὶν ἡ πρὸς Θεὸν ἀφομοίωσις· ταύτης δὲ οὐκ ἄλλως ἐστὶν ἐπιτυχεῖν εἰ μὴ διὰ τῆς πρὸς Θεὸν ἀγαπήσεως, καθὼς καὶ τὰ θεία καὶ εὐαγγελικὰ παριστώσι λόγια. Ἐπεὶ τοίνυν ἡ τοιαύτη ἀγάπησις ἐκ τοῦ τηρεῖν τὰς θείας ἐντολάς συνίσταται, ζητεῖ τὴν ἀρχηγὸν ἱερουργίαν, δηλονότι ἱερὰν ἐργασίαν τῶν θείων ἐντολῶν, καὶ εὐρίσκει οὐδεμίαν ἄλλην εἰ μὴ τὴν δι' ὕδατος καὶ πνεύματος ἀναγέννησιν. Ἀρχὴ γὰρ καὶ ὁδοποιήσις τῆς πρὸς Θεὸν οικειώσεως καὶ τῆς ἐπουρανίου κληρονομίας τὸ θεῖον ὑπάρχει βάπτισμα. Καὶ γὰρ, Ἐὰν μὴ τις, φησὶ, γεννηθῆ δι' ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ μὴ ἴδοι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Ὅθεν μορφοῦται ὁ ἐξω ἄνθρωπος πρὸς κρείττονα ἐξὶν καὶ σωτήριον, καὶ τῶν κατὰ Θεὸν λόγων τε καὶ πραγμάτων τὴν ἐπιτήδευσιν. Πῶς δὲ μορφοῖ τὰς φυσικὰς ἡμῶν ἕξεις τὸ θεῖον βάπτισμα; Ἡ πάντως δύναμις ἐνήσει μορφωτικὴν ἀναπλάσεως, τοῦ ὀρέγεσθαι, ἀλλὰ τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν· τοῦ κινεῖσθαι, ἀλλ' εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν· τοῦ λογίζεσθαι, ἀλλὰ τὰ ἀ ὀφθαλμοῦ οὐκ εἶδε, καὶ οὗς οὐκ ἤκουσε· τοῦ ἐπιθυμεῖν, ἀλλὰ τῶν κρείττωνων· τοῦ θυμοῦσθαι, ἀλλὰ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τῆς σωτηρίας ἡμῶν, καὶ ἐφεξῆς τὰ ἕλλα. Καλῶς γὰρ εἶπεν ὁ κλεινὸς Ἱεροθεός, ὅτι ἡ προσηγορία καὶ ἐξαίρετος κίνησις τοῦ νοῦ ἡ πρὸς Θεὸν ἀγάπη ἐστὶν. Ταύτης δὲ τῆς ἀγάπης ἀρχὴ τις οἶόν ἐστιν ἡ θεία δημιουργία ἡμῶν, ἡ διὰ τοῦ βαπτίσματος δηλονότι, καθ' ἣν θείως εἶναι ἀρχόμεθα· ἡ μὲν γὰρ ἐκ σπέρματος ἡμῶν δημιουργία, εἰ καὶ ἐκ Θεοῦ δημιουργοῦντός ἐστιν, ἀλλ' οὐκ φυσικὴ ἐστὶν· ἡ δὲ ἐκ τοῦ βαπτίσματος θεία. Οὐ γὰρ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός. Ὅσπερ τοίνυν ἐν τῇ φυσικῇ γεννήσει δεῖ πρῶτον ὑπάρξαι εἰς τὸ εἶναι, καὶ τότε ἐνεργῆσαι τὰ κατάλληλα, καὶ παθεῖν, οἷον ἀνθρώπους μὲν τὰ οἰκεῖα, δλογα δὲ πάλιν τὰ πρόσφορα· οὕτω καὶ ἐν τῇ θείᾳ τοῦ βαπτίσματος ἀναγεννήσει δεῖ πρῶτον Θεῷ ὑπάρξαι, καὶ τότε ἐνεργῆσαι τὴν ἀγάπην αὐτοῦ, καὶ τὰ λοιπὰ πρὸς εὐζωίαν· τοῦ γὰρ μηθαμοῦ ὄντος οὐδὲ κίνησις ἐστὶ· τὸ δὲ πως ὄν, ἤγγουν τὸ μόνως ὑποστάν, ἐνεργῆσει πάντως τὰ πρόσφορα εἰς τὸ γενέσθαι καὶ τοιῶσδε ὄν ἢ τοιῶσδε, οἷον ἀπλῶς εἰς ὑπαρξίν ἐλθῶν **D** ἄνθρωπος. Πῶς οὖν ἔτι, μὴ ἐνεργήσας τι, δύναται ἐλθεῖν εἰς τὸ τοιῶσδε εἶναι, ἤγγουν δίκαιος, ἐνεργήσας τὴν δικαιοσύνην· ἢ τοιῶσδε, ἄλλο τι ἐνεργήσας; Ἐπεὶ δὲ μέλλομεν ἐποπτεύειν τὰ τοῦ θεοῦ βαπτίσματος σύμβολα, μηδεὶς ἀτέλεστος ἰέτω ἐπὶ τὴν θεάν τῶν λεγομένων· καὶ γὰρ οὐδὲ τοῖς ἀσθενέσι κατὰ τοὺς ὀφθαλμοῦς ἀκίνδυνον τὸ ἀντιδλεπεῖν πρὸς τὰς αὐγάς ἃς ὁ ἥλιος τεύχει, (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἠλιοτεύκτας,) ὅπουγε καὶ ἐν τοῖς τοῦ νόμου σκιώδεσι, (κάκεινα γὰρ ἱεραρχίαν καλεῖ,) καὶ Ὁζίας ἐλεπρώθη, ἐνώπιον Θεοῦ θυμιάσας· καὶ Κορὴ κατεπόθη, τῶν μὴ προσηκόντων ἱερῶν ἀντιποιούμενος· καὶ Ναδάβ καὶ

¹ Joan. iii, 5. ² [Max. interior.] ³ Joan. i, 13.

Ἰθιουδ, ξένω πυρὶ θυμιάσαντες. ξένω καὶ κατεκαύθησαν.

II. Μυστήριον.

§ I. Ὁ μὲν ἱεράρχης ἀφομοιούμενος τῷ Θεῷ, καὶ θέλων καὶ οὗτος σωθῆναι πάντας, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν, ἀσιγήτως κηρύττει τὰ Εὐαγγέλια, ὅτι ὁ Θεὸς, ἐξ οἰκείας κινούμενος ἀγαθότητος, ἴλεως ἡμῖν ἀεὶ ὢν, μέχρι καὶ εἰς ἡμᾶς ἔλθειν καὶ σαρκωθῆναι κατεδέξατο. Καὶ ὡσπερ τὸ πῦρ, ψυχρὸν καὶ μέλανα ὄντα τὸν σίδηρον, τῇ πρὸς ἑαυτὸ ἐνώσει ἀφομοιοῖ· οὕτω καὶ Θεὸς τὰ διὰ πίστεως ἐνωθέντα ἀφομοιοῖ κατὰ τὴν ἐκάστου πρὸς Θεῷ ἐπιτηδεύουσα, καθὼς ὁ ἐπιστήθιος καὶ ἡγαπημένος ἐν τοῖς θείοις Εὐαγγέλοις διέξεισι· καὶ ὁ μὲν ἱεράρχης ὅσημέραι ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα κηρύττει.

§ II. Ὁ δὲ τὴν ὑπερκοσμίων μετουσίαν ἀγαπήσας ἀντεξουσίως, καὶ μὴ ἐξ ἀναγκῆς τινὸς βιασθεὶς, ζητήσας ἀνάδοχον, καὶ εὐρών, πείθει αὐτὸν ἡγήσασθαι τούτῳ τῆς πρὸς τὸν ἱεράρχην ὁδοῦ· ἐπαγγέλλεται δὲ κατακολουθήσειν αὐτὸς, καθὼς καὶ ἐν τῷ νόμῳ εἴρηται· *Κατὰ πάντα ἀκουσόμεθα φωνῆς Κυρίου*. Ὁ δὲ, πρῶτον μὲν ἀκούσας τὴν ἀναδοχὴν, καὶ ἀποβλέψας ἔνθεν μὲν τὸ τοῦ πράγματος ὕψος, ἐκείθεν δὲ τὸ ἐπιπερίτραπτον τῶν ἀνθρώπων, φρίττει καὶ ἀμηχανεῖ, λογιζόμενος τὰ τοῦ πράγματος δυσχερῆς. (ὅρα δὲ, ὅτι καὶ οὗτος, ἐπεὶ πιστὸς ἐστίν, ἐρᾷ τῆς τοῦ πλησίον σωτηρίας, καθὼς καὶ ὁ ἱεράρχης, κατὰ τὴν πρὸς Θεὸν ἀφομοίωσιν,) ὁμῶς δὲ κατὰ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ ἀφομοίωσιν τοῦ πάντας ἀναδεχομένου, ὁμολογεῖ ποιήσειν τὸ αἰτηθὲν, καὶ σὺν αὐτῷ καταλαμβάνει τὸν ἱεράρχην.

§ III. Ὁ δὲ, μετ' εὐφροσύνης ὡς ἐπ' ὤμων τὸ ἀπολωλὸς πρόβατον εἰσδεξάμενος ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, τοῦ τε ἀναδόχου λέγω καὶ τοῦ προσελθόντος, ἠὲ χαρίστησε τῷ Θεῷ νοερώς καὶ σωματικῶς διὰ προσκυνήσεως. Πῶς δὲ καὶ ἀπὸ τῶν δύο τὸν προσελθόντα ἀναδέχεται; ὅτι ὁ μὲν ἀνάδοχος προσφέρει ταῦτον, αὐτὸς δὲ προσάγει καὶ ἐγγειρίζει ἑαυτὸν, ὥστε ἡ μὲν προσένεξις καὶ ἀμφοτέρων.

§ IV. Εἶτα πάντας τοὺς τοῦ κλήρου (ταύτους γὰρ λέγει ἱεράν διακόσμησιν) ἐφ' ᾧ καὶ συνεργήσωσι καὶ συνεργάσωσι, συγκαλεῖται, καὶ ὕμνον τινὰ ἱερολογεῖ ἐκ τῶν θείων λογίων. Σημεῖωσαι γὰρ, ὅτι ἐκ πάσης τῆς ἱεράς Γραφῆς δυνατὸν ὕμνον προσφέρειν τῷ Θεῷ, οὐ μὴν ἐκ μόνου τοῦ Ψαλτήρος· ἢ τὴν ἠδὴν Ἰσως Μαρίας τῆς ἀδελφῆς Μωϋσέως, Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ· ἢ τὸν λγ' ψαλμὸν, ἢ καὶ μέρος τούτου, *Προσέλθετε πρὸς αὐτὸν, καὶ φωτίσθητε*. Καὶ μετὰ ταῦτα, τὴν ἱεράν ἀσπαζόμενος τράπεζαν, ἔξεισι, καὶ πυνθάνεται εἰς τὸ μαθεῖν παρ' αὐτοῦ, τί βουλόμενος ἔχοι.

§ V. Τοῦ δὲ, κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ ἀναδόχου, μετακλαυσάμενος τὸν πρότερον ἐκεῖνον καὶ ἄθεον βίον αὐτοῦ, ἀξιοῦντός τε τυχεῖν τοῦ Θεοῦ δι' αὐτοῦ, μαρτυρεται μὲν αὐτῷ, ὅποια ὀφείλει εἶναι ἡ προσίλευσις, ὅτι ὁλικῶς καὶ ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ παντελῆς, ἐπεὶ καὶ ὁ πρὸς ὃν ἡ προσίλευσις, παντέλειός ἐστι καὶ ἁμωμός·

A terra absorptus est sacris ipsi non convenientibus se ingerens; et Nadab et Abiud, peregrino igne incensum adolentes, eodem quoque combusti sunt.

II. *Mysterium.*

§ I. Hierarcha Deo similis effectus volens quoque salvari omnes, et ad agnitionem venire veritatis, clara voce prædicat Evangelia: quomodo nimirum Deus, ex propria motus bonitate, nobis semper propitius existens, eousque etiam, ut ad nos venire ac carnem assumere dignatus sit. Et sicut ignis frigidum nigrumque ferrum unione sua sibi simile reddit; sic etiam Deus per fidem unita sibi similia efficit, secundum cujusque ad deificationem aptitudinem, prout dilectus ille qui in pectore recubuit in divinis Evangelis declaravit: et quidem sacerdos hæc et similia quotidie prædicat.

§ II. Porro qui supermundanum participationem libere amat, et non ex necessitate aliqua coactus, susceptorem quærit, et invenit, persuadet illi ut ad hierarcham se manuducat; ipse autem recipit se illum secutarum, quemadmodum in lege dictum est: *Secundum omnia audiemus vocem Domini*. Hic primum quidem audiens sivejussionem, et expendens hinc quidem rei celsitudinem, inde vero hominum mutabilitatem, horret ac refugit, considerans rei difficultatem (observa autem, quomodo etiam hic cum fidelis sit, proximi salutem amet, uti et sacerdos, ad Dei similitudinem) nihilominus secundum boni Dei cunctos suscipientis similitudinem, promittit se petitioni satisfacturum, atque una cum illo hierarcham adiit.

§ III. Hic vero cum lætitia viros istos, susceptorem inquam et accedentem, quasi ovem perditam in humeros accipiens, gratias agit Deo spirituali simul et corporali adoratione. Sed quomodo e duobus cum qui accedit suscipit? quia nimirum sivejussor quidem ipsum offert, ipse vero semetipsum sistit ac tradit; ita ut conciliatio etiam sit utrorumque.

§ IV. Universum exinde clerum (hos enim sacram appellat dispositionem) cum ut cooperentur, tum ut congratulentur, convocat, et e divinis Scripturis hymnum aliquem cantat. Nota autem, ex omni sacra Scriptura posse hymnum seu laudem offerri Deo, et non ex solo Psalterio; vel canticum forte Mariæ sororis Moysis: *Cantemus Domino*; vel psalmum tricesimum tertium, aut ejus partem: *Accedite ad eum, et illuminamini*. Et post hæc sacrum altare osculatus egreditur, et sciscitatur, ut ab eo intelligat, ecquid petitum veniat.

§ V. Ipso autem, juxta præceptum susceptoris, priorem illam ac Dei consortem vitam deplorante, ac per eum Dei consortem fieri postulante, testatur ipsi qualis esse habeat accessio, nempe totalis, et ex tota anima, et omnino perfecta, cum is ad quem acceditur, priorsus quoque perfectus sit et immuta-

culatus: tunc enim forte non totius esset dilectio, sicuti secundum quid is, ad quem accessio fit, perfectius esset et immaculatus, quod non vacaret reprehensione. Ad hæc vero, postquam ipsum instruxit quomodo vitam agere ac instituere debeat, et interrogavit, post astipulationem ejus capiti manum imponit subditisque sibi sacerdotibus diaconisque mandat, ut in sacras tabulas nomina referant tam accedentis quam susceptoris. Hunc autem existimo esse librum viventium.

§ VI. Completa deinde super ipso una eum aliis oratione, ipsum exiit, unica nimirum, et non omni veste; exiit statuens eum ad occidentem, ter jubet insufflare Satanæ, et abrenuntiationem profiteri, ter et ipse **181** contestatus; quoniam hoc facis. Deinde transfert ad orientem, Deoque jubet consentire, protestatus et hic triplici professione fidem.

§ VII. Hac itaque prece facta, ministri plane ipsum exiunt, ut sacro oleo inungatur. Dum autem sacerdotes eum inungunt, Pontifex ad adoptionis matrem sive baptisterium accedit, ibidemque cum aquam benedixit, atque recitavit sacrum hymnum sancti Spiritus (qui sanctus Spiritus est divinorum prophetarum inspiratio) virum accipit. Non autem dixit sacrum hymnum divinorum prophetarum, neque enim prophetæ omnes unum atque idem canticum recitarunt. Est autem psalmus vicesimus octavus: *Vox Domini super aquas, et Alleluia*. Quibus omnibus super ipso rite peractis, sacro oleo inunctum, participem illum facit immortalium mysteriorum. Non oportet autem mirari, si sanctus hic Pater quædam ab ordine jam in ecclesiis recepto diversa commemoret; verisimile enim est, hæc pro isto temporis statu congruisse, nunc autem accuratius fieri.

§ VIII. His absolutis, hierarcha denuo ad primam contemplationem, sive mysticam precationem, id est, missæ sacrificium convertitur: neque enim decet, ut quidquam a suis institutis tractet alienum. Declarat autem hic sermo, quod episcopus, qui Dei omnium personam sustinet, quemadmodum Deus in suo illo uno eodemque statu semper manens, et in ipso fixus nunquam se deserens, salutis omnium causa, providentiæ suæ progressionibus ad omnia bonitatis illustrationes extendit, omnibusque præsens est, a stabilitate sua minime discedens, sic etiam episcopus, ad imitationem Dei symbolice, et prout potest, in sua statione, id est, in ecclesiastico principatu permanens, ad inferiora humanitatis providentia procedit: et inferiorum gubernatione impleta rursus ad altare redit, symbolice declarans, se inferiorum providentiæ motum, rebus divinis ibidem peractis, a divinis sacramentis recens baptizato collatis, ad divinum institutum reverti, ut appareat, ipsum a sancto Spiritu duci et reduci.

182 III. Contemplatio.

§ I. Hoc itaque est sacramentum nostræ regenera-

Α τότε γάρ τυχόν οὐχ ὀλικὴ ἐγένετο ἂν ἡ ἀγάπησις, εἰ-
που κατὰ τι ἔπρὸς ὃν ἡ προσέλευσις παντέλειός ἐστι
καὶ ἄμωμος, τὸ ἐπίμορφον εἶχεν. Ἔτι δὲ καὶ ὅπως
διάγειν καὶ πολιτεύεσθαι ὑψηγησάμενος, καὶ προσε-
ρωτήσας, μετὰ τὴν ὁμολογίαν ἐκείνου, τότε τὴν χεῖρα
τῆ κεφαλῆ ἐπιτίθει, καὶ κελεύει τοῖς ὑπ' αὐτὸν
πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις ἐν δέλτοις ἱεραῖς ἀπο-
γράψασθαι τὰ ὀνόματα, τοῦ τε προσελθόντος καὶ
τοῦ ἀναδόχου. Ταῦτα δὲ, οἶμαι, εἰσι τὰ τῶν ζώντων
δίπτυχα.

§ VI. Εἶτα, συμπληρώσας τοῖς ἄλλαις ἐπ' αὐτῷ τὴν
εὐχὴν, ἀπαμφιέννυσιν, ἐν ἱμάτιον δηλονότι, καὶ οὐ
πᾶσαν τὴν ἐσθῆτα· εἶτα ἐπιστρέψας πρὸς δυσμὰς,
τρὶς ἐμφυσῆσαι τῷ Σατανᾷ διακελεύεται, καὶ ὁμολο-
γῆσαι τὰ τῆς ἀποσταγῆς, τρὶς καὶ αὐτὸς μαρτυρόμενος,
ὅτι ποιεῖς τοῦτο. Εἶτα μετὰγει πρὸς ἑω, καὶ τῷ Θεῷ
κελεύει συντάξασθαι, μαρτυρόμενος κἀνταῦθα ἐπὶ τῇ
τρισση ὁμολογίᾳ τῆς πίστεως.

§ VII. Τότε γοῦν εὐξαμένου, τελέως ἀπεκδύουσι
τοῦτον οἱ λειτουργοί, ἐφ' ᾧ χρισθῆναι τὸ ἅγιον ἔλαιον.
Τῶν γοῦν ἱερέων χριόντων, αὐτὸς ἐπὶ τὴν μητέρα τῆς
υἰοθεσίας τὴν καλυμθῆθραν ἔρχεται, καὶ τὸ ἐκεῖσε
ἀγιάσας ὕδωρ, καὶ εἰπὼν τὸ ἱερὸν μελώδημα τοῦ
ἀγίου Πνεύματος, (ὅπερ ἅγιον Πνεῦμα ἡ ἐπίπνοιά
ἐστι τῶν θεῶν προφητῶν,) δέχεται τὸν ἄνδρα. Οὐ
γάρ τὸ ἱερὸν μελώδημα τῶν θεῶν προφητῶν φησιν,
οὐ γὰρ πάντες οἱ προφῆται εἶπον αὐτὰ τὸ ἐν ἄσμα·
ἐστι δὲ ὁ κη' ψαλμός· *Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδά-
των*, καὶ τὸ *Ἀλληλουῖα*. Καὶ πάντα ἐπ' αὐτῷ ἱερῶς
διαπραξάμενος, τῷ ἁγίῳ ἐγχρίσας μύρω, μέτοχον
αὐτὸν καὶ τῶν ἀθανάτων μυστηρίων ἀποδείκνυσιν.
Οὐ χρὴ δὲ θαυμάζειν, εἰ παρὰ τὴν νῦν κρατοῦσαν ἐν
ταῖς ἐκκλησίαις τάξιν, παρηλλαγμένα λέγει τινὰ ὁ
Πατὴρ· εἰκὸς γὰρ ταῦτα ἐκείνη μὲν τῇ τῶν χρόνων
καταστάσει ἀρμόζειν, νῦν δὲ ἀκριβέστερον γίνε-
σθαι.

§ VIII. Ταῦτα τελέσας ὁ ἱεράρχης, ἐπὶ τὴν πρώτην
καὶ πάλιν ἀνατείνεται θεωρίαν, ἢ εὐχὴν μυστικῆν, ἢ
τὴν ἱερὰν λειτουργίαν· οὐ γὰρ δεῖ ἐπ' ἄλλοτρίῳ τινὶ
παρὰ τὰ οἰκεῖα κρέπεσθαι. Δηλοῖ δὲ ὁ λόγος, ὅτι ὁ
ἐπίσκοπος, εἰκόνα ἐπέχων τοῦ πάντων Θεοῦ, ὡσπερ
ὁ Θεὸς ἐπὶ τῆς οἰκειᾶς ἐνότητος καὶ ταυτότητος ἀεί-
μένων, καὶ ἀνεκφοιτήτως εἰς ἑαυτὸν ἰδρυμένος, σω-
τηρίας ἕνεκα πάντων ταῖς προνοητικαῖς προόδοις,
ἐπὶ πάντα τὰς τῆς ἀγαθότητος ἐλλάμψεις ἐκτείνει,
καὶ πᾶσι πάρεστι, τῆς ἰδρύσεως οὐκ ἀποστάς· οὕτω
καὶ ὁ ἐπίσκοπος κατὰ μίμησιν τοῦ Θεοῦ συμβολικῶς,
καὶ ὡς αὐτῷ δυνατόν, ἐπὶ τῆς οἰκειᾶς στάσεως μέ-
νων, τοῦτέστι τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, πρόεισι
προνοία φιλανθρωπίας ἐπὶ τὰ δευτέρα· καὶ πληρώ-
σας τὴν τῶν δευτέρων οἰκονομίαν, πάλιν ἐπάνεισιν
ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον· περιστῶν συμβολικῶς, ὅτι
προνοητικῶς ἐπὶ τὰ δευτέρα κινήθει, καὶ τὰ θεῖα
ἐκεῖσε διαπραξάμενος, ἀπὸ τῶν θεῶν ἐπὶ τῷ νεοκω-
τίστῳ τελεσθέντων πρὸς θεῖον ἐπιτίθδευμα ἐπιστρέ-
φει, πρὸς τὸ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δοκοῦν ἀγόμενος καὶ
μεταγόμενος.

III. Θεωρία.

§ I. Αὕτη μὲν οὖν ἐστὶν ἡ τελετὴ τῆς ἡμετέρας ἀνα

γεννήσεως ἦν, ὅτε καὶ πρὸς τὴν αἰσθητὴν εἰκόνα ἀπίδοι τις, οὐκ ἂν εἴποι ἀνίερων οὐδ' ἀπειρητῶν ἔχει γὰρ καὶ αἰνίγματα θεωρίας ὑψηλοτέρας. Οὐ μὴν δὲ καὶ παντάπασιν τῶν φυσικῶν ἀλλοτριούται καὶ ἀνθρωποπρεπῶς· ὅτε γὰρ καὶ ὁ ὑψηλὸς τῆς θεωρίας σιγηθεὶς λόγος, οὕτως αἰσθητῶς ἐξεταζομένη κατὰ τι φανεῖν διαμαρτάνουσα, ὅτι, διαπραγματευομένη τὴν τοῦ προσιόντος ἀπὸ πάσης κακίας κίθαρσιν, ἐν πειθοῖ οὐ σοφίας ἀνθρωπίνης, ἀλλ' ἐκ θεῶν ῥημάτων, τῇ φυσικῇ καθάρσει τοῦ ὕδατος σωματικώτερον τοῦτον ἐκπλύνει. Ὅπερ εἰ καὶ μηδὲν εἶχεν ὑψηλοτέρων, οὐκ ἀνίερων παντάπασιν ἦν διὰ τε τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐναρέτου ζωῆς, διὰ τε τὴν δι' ὕδατος φυσικὴν ἀποκάθαρσιν· τοῦτο δ' οὐκ ἔστιν.

§ II. Ἐστω δὲ τῶς εἰσαγωγικῆς τις ψυχαγωγία τοῖς ἀτελεσί, τὸ τοιοῦτον τῶν πολλῶν καὶ ἀνίερων ἀποδιαστέλλουσα τὰ ἐνοσιδῆ. Ἐνοσιδῆ δὲ λέγει, τὰ θεῖα, ὡς ὑψηλά, καὶ νῦν μόνῃ ληπτὰ. Λέγει γὰρ ὡσαυτεῖ, ὅτι εἰ καὶ πάντες οὐκ εἰσὶ τέλειοι, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἀτελεῖς, ἔχουσι κάκεινοι ἀναγωγὴν τινα τῇ δυνάμει ἑαυτῶν προσήκουσαν, ἐν ἣ ἀποδασταλήσονται τῶν πάντῃ ἀνίερων καὶ χλωαζόντων τὸ βάπτισμα. Ἐπεὶ γὰρ οὐ πάντες χωροῦσι τὰς θεωρίας, δεῖ ποιεῖσθαι καὶ ἡμᾶς τὰς ἐρμηνείας πρὸς τοὺς ἀκούοντας, ὡς ἂν συμμέτρως καὶ αὐτοὶ καὶ προσηκόντως τῇ δυνάμει τῶν νοήσεων, ἀνάγωνται· ἡμεῖς δὲ, ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ θέμενοι ἱεράς, τίνων χαρακτήρων εἰσὶν ἐκτυπώματα τὰ τοιαῦτα ἐπιγνωσώμεθα.

§ III. Εἰσβάλλει λοιπὸν εἰς τὴν θεωρίαν· καὶ ἐπεὶ μέλλει δεῖξαι τὴν ἱεράρχην κατὰ τὴν ἀφομοίωσιν τοῦ Θεοῦ πᾶσι τὴν σωτηρίαν εὐαγγελιζόμενον, ἀρχεται λέγειν περὶ Θεοῦ τὰ εἰκότα. Φησὶ τοίνυν, ὡς ἡ τοῦ Θεοῦ ἀγαθότης ἐπὶ πάσας τὰς νοεράς ἔβησε τὰς τοῦ οἰκείου φωτὸς ἀκτῖνας, ἀφθόνως ἐξαπλοῖ. Ἐπεὶ γοῦν πᾶν νοερὸν αὐτεξουσίον ἔστιν, εἴ τις νοερά ἐξῆς διὰ τὴν τοιαύτην αὐτεξουσιότητα, ἣ τελείως ἀφίσταται τοῦ θείου φωτὸς, τῆς κακίας ἐρώσα, ἣ μὴν τὸ δευτερον, τὸ δοθὲν αὐτῇ τῆς ἐλλάμψεως μέτρον περιφρονήσασα ὑπερβῆναι ἐπιχειρεῖ, ἀπήρηται δηλονότι, ἀποτυγχάνει εἰκότως καὶ τοῦ δοθέντος αὐτῷ μέτρου, τοῦ θείου φωτὸς ἀναλλοιώτου μένοντος. Ὅπερ γὰρ τὸ συνηρτηθῆναι, τὸ συνηρμόσθαι δηλοῖ· οὕτω καὶ τὸ ἀπηρτηθῆναι, τὸ ἐκπεπτωκέναι τῆς ἀρμογῆς καὶ συμφυῖας. Ἐστὶ δὲ ὅτε καὶ τὸ ἐκκρεμᾶσθαι ἢ λέξις δηλοῖ· ἐνταῦθα μέντοι κατὰ τὸ πρότερον σημαινόμενον εἰληπται. Ἐπιλάμπει τοίνυν αὐτῇ τὸ φῶς μωπαζούση, καὶ οὐκ ἀφίσταται· καὶ τὸ φῶς οὐκ ἂν ἐνεργήσῃε τι ἄλλο παρὰ τὰ φωτὸς οἰκεία, κἂν αὐτῇ ἀτελῶς ἐπιβάλλοι. Ἀγαθουργικῶς γοῦν ἐξήπλωται τὸ θεῖον φῶς ταῖς νοεραῖς ἔβησιν, ἐξέτι δὲ ταύταις ἀντιλαμβάνεσθαι τοῦ φωτὸς ὅποτε θελήσειαν. Πρὸς τὴν τοιαύτην εἰκόνα καὶ ὁ ἐπίσκοπος ἐξαπλοῖ τὰς τῆς διδασκαλίας ἀκτῖνας καὶ τοῖς ἐπιτηδεύουσιν πρὸς τὴν ὑπόδοχην, καὶ τοῖς μὴ, οὐ φθόνῳ καὶ ἀνίερῳ μῆνιδι τῆς προτέρας ἀποστασίας ἢ ἀμετρίας χρώμενος. Ταῦτα δὲ λέγει πρὸς τὰ ἀνωτέρω ῥηθέντα· Ἐλεγε γὰρ, ὅσο κακίας εἶναι τῶν νοερῶν διὰ τὴν ἰδίαν αὐτεξ-

tionis, quod, etiam dum quis ad sensibilem imaginem attendit, nequaquam dixerit profanum aut absonum: habet enim etiam indicia sublimioris contemplationis. Quinimo nec omnino a naturalibus et humanis rationibus abhorret: nam etsi quando sublimis illa contemplandi ratio sileretur, vel sic tamen sensibilibus inquiri posset, secundum quid aberrare videatur, quoniam accedentis ab omni malitia emundationem operatur, non in humanæ sapientiæ persuasionem, sed ex divinis verbis, naturali aquæ emundatione, hunc abluit. Quo etsi nihil sublimius haberet (quod non est) nequaquam omnis expertus esset sanctitatis; cum propter probæ vitæ disciplinam, tum propter naturalem aquæ emundationem.

§ II. Verum sit hæc rudioribus introductio quædam spiritalis, quæ a promiscuis et profanis distinguat uniformia. Uniformia autem vocat divina, tanquam sublimia solaque mente comprehensa. At autem quodammodo; quia licet non omnes perfecti, sed multi imperfecti sint, habent tamen etiam ipsi anagogem quamdam virtuti suæ congruentem, qua distinguantur ab omnino profanis et baptismi irrisoribus. Cum enim non omnes capiant contemplationes, oportet nos etiam interpretationes auditoribus accommodare, ut et ipsi pro modulo suo convenienter ad virtutem intelligentiarum adducantur; nos vero ascensiones sacras in corde statuantes, cognoscamus quorum characterum istiusmodi sint effigies.

§ III. Cæterum aggreditur contemplationem; et cum ostensurus sit hierarchiam secundum Dei similitudinem omnibus salutem annuntiare, incipit dicere de Deo quæ decent. At itaque, quomodo Dei bonitas super omnes mentales oculos suæ radiis luculenter expandit. Cum itaque omne quod intellectu præditum est liberum sit, si quis intellectum habens, propter talem libertatem vel omnino divinum lumen deserat, amans pravitatem; vel certe secundariam illustrationis mensuram ipsi datam contemnens, ipsam transgredi conetur, utique subtrahitur, et indulta sibi mensura merito frustratur, divino lumine in se immutato permanente. Quemadmodum **183** enim συνηρτηθῆναι significat coaptatum esse, sic etiam ἀπηρτηθῆναι excidisse a conformitate atque congruentiâ. Interdum vero etiam hoc verbum significat suspensum esse; hoc loco tamen in priori significatione acceptum est. Illicet itaque lux ipsi etiam conniventi, neque deserit; neque etiam lux quidquam facit præter ea quæ lucis sunt propria, tametsi mens imperfecte accesserit. Benigne igitur divina lux mentalibus semper oculis patet, licetque his lucem excipere quandocunque voluerint. Ad hujus similitudinem etiam episcopus doctrinæ radios expandit tam iis qui apti sunt ad eos excipiendos, quam iis qui non sunt apti, nullo odio diræve imprecatione propter priorem defectionem intemperantiamque utens. Hæc autem dicit propter ea quæ superius dicta

sunt: dixerat enim, duo esse mala intellectu præditorum propter propriam libertatem. Vel enim deserit quis divinam lucem, vel sapit supra modulum suum, et quod non convenit quærit.

§ IV. Rursus, cum divinum numen sit origo rectæ ordinationis sacræ secundum quam etiam angeli semet ipsos norunt, nec inordinate prosiliunt ad ea quæ non decent, primum munus ex divina doctrina quis consequitur, quod seipsum noscat, ut illud quod in lege scriptum est servet, *attende tibi ipsi* x, quemadmodum etiam Magnus Basilius ait: *Eatenus enim ad proprium naturæ lumen, sive contemplationem scientiamve recurrens, angelos imitatur, qui seipsos noscunt.* Porro qui seipsum oculis affectione vacuis consideravit, profundissima quidem ignorantia loca effugiet, non tamen per se, sed per ducem ac susceptorem desiderabit divinam participationem. Et per doctrinam quidem ad sui notitiam, devenit per semetipsum ad sui principium; per hoc autem, ad id quod illo prius est, et per illud ad primum adducetur. Hæc significat accedentis modestia reverentiaque, et ad susceptorem accessio, cui utique character imprimitur, tanquam signum partis hæreditatis in Christo, et inscriptio sit ad bonam memoriam ipsius ac susceptoris; ipsius quidem, tanquam veri honorum amatoris; susceptoris vero tanquam ductoris minime errantis.

§ V. Deinde dicit de vestium depositione. Cum enim non liceat alicui summæ contrariorum participem existere, sanitatis v. g. et morbi, et peccati ac virtutis, et ignorantia cognitionisque Dei, divisa etiam necesse 184 sit habere vitam qui utraque amplectitur, proptereaque liberum esse oportet qui ad alteram vitam transfertur, nullum affectum relinendo prioris vitæ; idcirco qui adducitur, nudus sistitur. Ad hæc vero, quoniam ab extremis minoribusque prioris vitæ affectionibus absolvi debet, ad extremos usque pedes totius corporis indumentis exuitur; spectat autem ad occidentem, obscurum illum locum, et tenebricosam malitiam expellit, insitumque sibi malignitatis habitum efflat, eumque a corde suo ejicit. Atque hoc modo universali abrenuntiatione facta ad orientem traducitur, ad Solis justitiæ ortum, et totalem ad unum conversionem proficitur: cum præterea manifestum sit, Initiatum in contentione et agone verari debere, ut immutabilitatem obtineat. *Declina enim, inquit, a malo, et fac bonum* x. Et iterum: *Beati immaculati in via qui ambulant* y. Bonum enim stare nescit, neque facile est divinum amorem ehibere.

§ VI. Vide quomodo olei inunctione initiatus ad certamina adducatur, sub Christo munerario constitutus. Constructio hæc est per hyperbaton, certamina, quidem, utpote divina, lætus aggredietur. In remedie autem, cum munerarium appellaverit

Α ουσιότητα. Ἡ γὰρ ἀφίσταται τις τοῦ θεοῦ φωτὸς, ἢ ὑπερφρονεῖ τοῦ μετρίου, καὶ τὸ ἀνοίκειον ἐπιζητεῖ.

§ IV. Πάλιν, ἐπεὶ εὐταξίας ἱερᾶς ἀρχὴ τὸ θεῖόν ἐστι, καθ' ἣν καὶ οἱ ἄγγελοι ἐπιγινώσκουσιν ἑαυτοὺς, καὶ οὐχ ὑπερπηδῶσιν ἀτάκτως πρὸς τὰ ἀνοίκεια, πρῶτον δῶρον ἐκ τῆς θείας διδασκαλίας, κτῆται τις τὸ ἐπιγινῶναι ἑαυτὸν, ἵνα τὸ ἐν τῷ νόμῳ φυλάξῃ, *Πῶς ἔχε σεαυτῶν*, ὡς καὶ ὁ Μέγας ἔφη Βασίλειος· *Οὕτω γὰρ τέως πρὸς τὸ οἰκείον τῆς φύσεως ὁρατὸν, ἤγουν θεωρητὸν ἢ ἐπιστητὸν, ἀνατρέχων, μιμεῖται ἄγγελους τοὺς γινώσκοντας ἑαυτοὺς.* Ὁ δὲ ἑαυτὸν ἀπροσπαθέειν ἰδὼν ὀφθαλμοῖς, ἀποφοιτῆσαι μὲν τῶν βαθυτάτων τόπων τῆς ἀγνοίας, οὐκ αὐτόθεν δὲ, ἀλλὰ δι' ὁδηγοῦ καὶ ἀναδόχου, ἐπιθυμῆσαι τῆς θείας μεθέξεως. Καὶ διὰ μὲν τῆς διδασκαλίας ἐπὶ τὸ γινῶναι ἑαυτὸν βαδίζειται δι' ἑαυτοῦ ἐπὶ τὸν αὐτοῦ πρῶτον· διὰ δὲ τούτου ἐπὶ τὸν ἔτι πρότερον· καὶ δι' ἐκείνου ἐπὶ τὸν πρῶτιστον ἀναχθῆσεται. Ταῦτα δηλοῖ ἡ τοῦ προσειδόντος ἐπιγνωμοσύνη καὶ εὐλάβεια, καὶ ἡ πρὸς τὸν ἀνάδοχον πρόσοδος, ἣ δὴ ἡ σφραγὶς δίδεται, ὡς σημεῖον τοῦ κλήρου τῆς ἐν Χριστῷ μερίδος, καὶ ἡ ἀπογραφὴ οἰκονομεῖται εἰς μνημόσυνον ἀγαθῶν αὐτοῦ τε καὶ τοῦ ἀναδόχου· αὐτοῦ μὲν, ὡς ἀληθινοῦ τῶν καλῶν ἐραστοῦ· τοῦ δὲ ἀναδόχου, ὡς ἀπλανοῦς ὁδηγοῦ.

§ V. Ἐντεῦθεν λέγει περὶ τῆς ἀπεκδόσεως. Ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἔστι μετασχεῖν τινα τῶν ἀκρῶς ἐναντίων, ὑγείας δηλονότι καὶ νόσου, καὶ ἀμαρτίας καὶ ἀρετῆς, καὶ ἀγνοίας καὶ θεογνωσίας, ἐπειτοίγε καὶ μεριστήν συμβήσεται· ἔχειν τὴν ζωὴν τὸν καὶ ἀμφοτέρων ἀντεχόμενον, καὶ διὰ τούτου ἀσχετόν εἶναι δεῖ τὸν πρὸς δευτέραν ζωὴν μετατιθέμενον, μηδεμίαν σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὴν προτέραν ζωὴν, γυμνὸς δὲ προσαγόμενος ἴσεται. Ἐτι δὲ, ἐπεὶ καὶ μέχρι τῶν πρὸς τὴν προτέραν ζωὴν ἐσχάτων καὶ μικροτέρων σχέσεων ὑφείλει ἀπολύεσθαι, καὶ τὰ εἰς τοὺς πόδας τοὺς ἐσχάτους ὄλου τοῦ σώματος φορήματα ὑπολύεται· ἀφορᾷ δὲ καὶ πρὸς δυσμαίεις, τῷ ἀλαμπεῖ τόπῳ, καὶ ἀπωθεῖται τὴν ἀλαμπῆ κακίαν, καὶ ἐκ τοῦ ἐμφυσᾶν τῆς κακίας τὴν ἔξω ἐκπνέει, καὶ ἀπὸ τῆς ἑαυτοῦ καρδίας ἐκβάλλει. Καὶ οὕτως ὀλικῶς τὴν ἀποταγὴν ποιησάμενος, πρὸς ἑὸν μετάγεται, τὴν ἀνατλήν τοῦ τῆς δικαιοσύνης Ἠλίου, καὶ τὴν πρὸς τὸ ἐν ὀλικῆν σὴννευσιν δημολογεῖ· πάλιν ἐπεὶ δηλὸν ἐστίν, ὡς ἐν συντονίᾳ καὶ ἀγῶνι δεῖ εἶναι τὸν τελοῦμενον, ἵνα τὸ ἀναλλοίωτον ἔχη. *Ἐκκλινον γὰρ ἀπὸ κακοῦ*, φησὶ, *καὶ ποιήσον ἀγαθόν*· καὶ πάλιν· *Μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδῷ, οἱ πορευόμενοι*· οὐδὲ γὰρ στάσιν εἶδε τὰ ἀγαθὰ, οὐδ' εὐαγέες ποτε λῆξαι τὸν θεῖον ἔρωτα.

§ VI. Ὅρα πῶς διὰ τῆς τοῦ ἐλαίου χρίσεως πρὸς ἀγῶνας ἄγεται ὁ τελοῦμενος, καθ' οὗς ὑπ' ἀθλοθέτη Χριστῷ γενόμενος. Σύνθετος τὸ βῆρτόν καθ' ὑπερβατόν· τοῖς μὲν ἀγῶσιν, ὡς θείοις, χαίρων ἐπιδήσεται. Διὰ μέσου δὲ, ἐπεὶ ἀθλοθέτην ἐκάλεσε τὸν Κύριον ἡμῶν

x I Tim. iv, 16. y I Petr. iii, 11. z Psal. cxviii, 4.

Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ Θεὸν, ὁγλοῖ, πῶς μὲν ἀθλοθέτης, πῶς δὲ νομοθέτης, πῶς στεφοδότης καλῶν καὶ ἀφθάρτων στεφάνων, πῶς δὲ καὶ συναγωνιστής, οἰονεὶ ἀλείπτῃς ἐστίν. Ὁ τοίνυν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὡς μὲν Θεὸς (καὶ σημειῶσαι τὸ ῥητὸν κατὰ νεστοριανῶν,) δημιουργεῖ τὴν ἀθλοθεσίαν, ὃ γὰρ ὑπερέχων καὶ δυνάμενος, ἀθλοθετεῖ· ὡς δὲ σοφὸς νομοθετεῖ, σοφοῦ γὰρ ἡ νομοθεσία, ὑπερ ἐστίν εἰ οὕτω τυχόν περιγενήσεται ὁ ἀγωνιζόμενος, οὕτω τεύξεται τοῦ στεφάνου, εἰ μὴ οὕτω, τὸ βραβεῖον οὐ λήψεται· ὡς καλῶς καλλῶνει τὰ ἑπαθλα· *Ἄ γὰρ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν, οὔτε ὀφθαλμὸς εἶδεν, οὔτε οὖς ἤκουσεν, οὔτε ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου ἀνέβη*· ὡς δὲ ἀγαθὸς βοηθεῖ καὶ συναγωνίζεται, αὐτὸς γὰρ ἐστίν ὁ λέγων· *Θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον*. Ἄνωθεν γοῦν ῥητέον, καθ' οὓς, ὑπ' ἀθλοθέτη Χριστῷ γυγνόμενος, ἀποδύσεται πρὸς θεῖους ἀγῶνας, ὑπὸ νομοθέτῃ ἐμμενεὶ ταῖς τοῦ σοφοῦ νομοθεσίαις, ὑπὸ καλῶ βεβαίως ἔξει διὰ τὰ καλὰ ἑπαθλα, ὑπὸ δὲ αγαθῷ βοηθούμενος οὐχ ἡττηθήσεται. Επιβάς γὰρ τοῖς ἔχει τοῦ πρώτου τῶν ἀθλητῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ὃς διὰ μόνην ἀγαθότητα ἰδίαν πρὸς τὸ τοῦ θανάτου ἡγωνίσασα κράτος, τὰς ἐναντίας αὐτῷ πρὸς τὴν θέωπιν ἀποστατικὰς ἐνεργείας τε καὶ ὑπάρξεις καταπαλάσας, συναποθνήσκει Χριστῷ διὰ τῆς τριτητῆς καταδύσεως, τύπον ἐχούσης τῆς τριήμερου ταφῆς τοῦ Κυρίου. Ἐνεργείας δὲ λέγει τὰς ἀμαρτίας καὶ τὰς ἐμπαθεῖς ἐπιθυμίας, ὑπάρξεις δὲ, τὰς τουτων ἐνεργητικὰς τῶν δαιμόνων φύσεις· αἱ γὰρ πονηραὶ πράξεις οὐκ ἐν ἰδίᾳ ὑπάρξει θεωροῦνται.

§ VII. Καὶ μοι νόει ἐκεῖνα τὰ ἱερὰ ὄσθη οἰκειότητα πρὸς ταῦτα τὰ σύμβολα ἔχουσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ὃ παρ' ἡμῖν θάνατος οὐκ ἐστίν ἀνοπαρξία παντελῆς κατὰ τὸ δόξαν ἑτέροις, οὔτινες καὶ τὴν ψυχὴν εἶναι θνητὴν ἔλεγον, καὶ εἰς τὸ μηδαμῆ μηδαμῶς εἶναι τὸν ἀνθρώπον φθείρεσθαι· ἀλλ' ἐστὶ διάκρισις ψυχῆς ἀπὸ σώματος, τὴν μὲν ψυχὴν εἰς τὸ ἀφανὲς ἄγουσα, (κατὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἄδης λέγεται, τοῦτ' ἐστίν, ὃ ἀφανῆς χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ σώματος,) τὸ σῶμα δὲ ἢ εἰς γῆν παραπέμπουσα, ἢ καὶ καθ' ἑτέραν τινὰ τῶν σωματικῶν ἀλλοιώσεων ἀφανίζουσα. Ἀλλοιώσεις δὲ νόει τὰς εἰς σκώληκας καὶ εἰς ἄλλα ζωῶφια μεταστοιχειώσεις τοῦ σώματος· διὰ τοῦτο ἡ ὀλικὴ τοῦ ὕδατος κάλυψις τὴν τοιαύτην αἰδίαν τῆς τε ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, δηλονότι τὸν θάνατον παραδηλοῖ. Καὶ ἐπεὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις, καὶ ἐν τρισὶ νύκτιν ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς γῆς ὁ ζωαρχικὸς Ἰησοῦς ἔμεινε, διὰ μὲν τῶν τριῶν καταδύσεων αἱ τρεῖς νύκτες παραδηλοῦνται· διὰ δὲ τῶν τριῶν ἀναδύσεων αἱ τρεῖς ἡμέραι.

§ VIII. Ἐξῆς δὲ φωτισεῖν ἱμάτια ὁ τελούμενος ἀμφιέννυται διὰ τὸ ἀπαθὲς καὶ ἀρβύπτωτον, καὶ τὴν πρὸς τὸ ἐν φῶς σύννευσιν, καθ' ἣν ὁ ῥυπαρὸς βίος καὶ ἄκοσμος καὶ ἀνείδεος οἰονεὶ δυσειδής, (οἷδὲ γὰρ

A *Dominum nostrum Jesum Christum ac Deum, declarat quomodo munerarius, quomodo legifer, quomodo pulcherram et immortalium coronarum sit elargitor, quomodo etiam commilitis sit et veluti inuactor. Jesus itaque Christus, tanquam Deus quidem (quod observa dictum contra Nestorianos) præmiorum propositionem instituit: qui enim supereminet et potens est, is præmia proponit: tanquam sapiens vero leges fert; sapientis enim est leges ferre, ut si v. g. hoc modo vincere contigerit certantem, ita quoque coronam consequatur, sin secus, bravium quoque non adipiscatur: tanquam pulcher autem pulchra præmia proponit: neque enim oculus vidit, neque auris audivit, nec in cor hominis ascendit quæ præparavit Deus diligentibus* B *se*: tanquam bonus vero fert auxilium et supplicias, ipse enim est qui dicit: *Confidite, ego vici mundum* *. Denuo igitur dicendum, eum qui secundum hos sub Christo munerario constitutus ad ævina certamina exultus fuerit, qui legislatoris sapientis sanctionibus adhæserit, a pulchro quoque pulchra præmia certo consequenturum, et a bono adiutum, minime devictum **185** iri. Primi enim athletarum Jesu Christi Domini nostri vestigiis insistens, qui sola bonitate sua cum mortis imperio dimicavit, actiones substantiasque deificationi suæ adversantes prosternens, Christo commoritur per triplitem immersionem, quæ triduanæ sepulturæ Domini figuram refert. Actiones autem vocat, peccata cupiditatesque turbulentas; substantias vero, dæmonum naturas, quæ istiusmodi agendi vim habent: improbæ enim actiones nequaquam in propria sua substantia videntur.

§ VII. Considera, quæso, ista sacramenta, quantum cum symbolis suis proprietatem habeant. Cum enim in nobis mors non sit omnimoda substantiæ abolitio, uti quibusdam placet, qui etiam animam mortalem esse, hominemque penitus ad nihilum redigi et corrumpi asserebant; sed separatio animæ a corpore, animam quidem ad id quod nobis obscurum est ducens (juxta quod etiam ille animæ a corpore discessus ἄδης seu *infernus*, id est *obscurus* dicitur) corpus vero vel terræ mandans, vel alia quavis corporali immutatione abolens. Immutationes autem vocat illas quæ in vermes sunt, vel similes in alia animalcula corporis transformationes; quocirca etiam totalis ista aquæ cooperitio istiusmodi perpetuam animæ corporisque mortem significat. Et quoniam tribus diebus ac tribus noctibus Jesus qui vitæ princeps est, in ventre terræ permansit, per tres quidem immersiones, tres noctes, per tres autem emersiones, tres dies designantur.

§ VIII. Candidis deinde vestimentis initiatus induitur, propter passionum ac sordium vacuitatem, et cum uno lumine con-emersionem, per quam sordida et immunda uniformisque vita quasi disparuit. Non

* 1 Cor. II, 9. * Joan. XVI, 55.

eum aut, eum, qui omnino formæ expertus est, per A baptismum exornari, et lucis formam accipere; et eum, qui initiatus est, lucis filium demonstrari. Denique unguenti illa consummans unctio eum qui initiatur odoris suavitate perfundit; unitur enim per baptismum Spiritui Dei principali cuius utique Spiritus adventus ineffabilem quamdam odoris fragrantiam conciliat, secundum quam apostoli Christi bonus odor appellantur^b, quaque divino Spiritu afflati, ipsique per puritatem conjuncti, præsentiam ejus sentiunt. Hoc utique etiam declarat **186** illa suaveolentia quam linguis exceperunt, donumque propheticum quod habuerunt, virtusve curatum, ac quodcumque aliud supra conditionem hominis agebant.

λέγει, τὸν τοῦ εἶδους πάντῃ ἀμέτοχον) τῷ φωτισματι κοσμεῖται, καὶ εἶδος φωτὸς δέχεται, καὶ τέκνον φωτὸς ἢ τελούμενος δέκνεται. Ἡ δὲ τοῦ μύρου τελειωτικὴ χρῆσις εὐωδία τὸν τελούμενον ποιεῖ· ἐνοῦται γὰρ διὰ τοῦ βαπτίσματος τῷ θεαρχικῷ Πνεύματι· ἔστι δὲ καὶ τις ἀβήρητοτάτη εὐωδοποιὸς τοῦ Πνεύματος ἐπιφροσύνη, καθ' ἣν εὐωδία Χριστοῦ οἱ ἀπόστολοι λέγονται, καθ' ἣν οἱ ἀπανταχοῦ τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἡξιωμένοι καὶ ἐνωθέντες αὐτῷ διὰ καθαρότητος, αἰσθάνονται τῆς αὐτοῦ παρουσίας. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ καὶ τὸ εὐωδοποιῶν ἐν τῷ γλώσσαις λαλεῖν, ἢ προφητικὸν ἔχειν χάρισμα, ἢ ἰάσεις ἐνεργεῖν, ἢ ἄλλο τι τῶν ὑπὲρ τὸν ἀπλῶς ἄνθρωπον διαπράττεσθαι.

CAPUT III.

I. De iis quæ in synaxi perficiuntur.

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

I. Περὶ τῶν ἐν τῇ συνάξει τελουμένων.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prima capitis parte aut, sacramentum venerabilis eucharistiæ esse cæterorum sacramentorum consummationem, et præ cæteris synaxin dici atque communionem, quod singulari ratione nos Deo conjungat uniatque.—Secunda parte describit ritum et ordinem, quo antiquitus sacramentum eucharistiæ consecrari et sumi solet, et quibus præsentibus et exclusis sacrificium fiebat.—Tertia parte subjungit contemplationem, in qua mystice explicat, I. Quid in sacro isto velint sacra cantica et lectiones; quid panis et calicis participatio II. Invoat venerabile sacramentum. III. Ergo, quomodo Deus in se imitatus, se omnibus communicet; et quomodo pontifex Deum imitetur, inferioribus sacra ministrando. IV. Quid sacræ Scripturæ libris contineatur. V. Quomodo psalmi et quæ ordo inter illos VII. In quo sita sit puritas energumenerum et peccatorum, et quomodo, exclusis profanis, viri sancti venerabile sacramentum laudent. VIII. Quid pacis osculum significet. IX. Quid commemoratio sanctorum. X. Quid ab initio extremorum digitorum sacerdotis. Quid exortatio venerabilis sacramenti XI. Describit calamitates in quas homo incidit per peccatum, et quantum sit Dei in reparando homine benignitas. XII. Sacrificium esse commemorationem passionis Christi; et quis sit finis sacræ communionis XIII. Quid divisio et distributio sacramenti insinuet. XIV. Qualiter gratiæ agendæ post communionem, et cur sacerdos se ipsum communicet ante alios. XV. Finalis gratiarum actio.

Set euge, quoniam hujus mentionem fecimus, ea C prætermissa nefas sit aliam functionem hierarchicam præ hac celebrare; nam ex inelyti præceptoris nostri sententia, sacramentum sacramentorum existit, oportetque sacræ ejus descriptionis interpretem secundum Scripturas, ex divina hierarchicaque scientia, per Dei principalem Spiritum ad sacram ejus adduci contemplationem.

Primum itaque illud sancte videamus, quam ob causam id, quod præcipuis quoque aliis sacramentis commune, et huic per excellentiam præ cæteris sit attributum, ut singulariter communicatio et synaxis appelletur; cum unumquodque sacramentum divisas quoque vitas nostras ad uniformem colligat deificationem, atque deiformi dissitorum coagmentatione cum illo uno communicet **187** uniatque. Dicimus igitur, cæterorum hierarchicorum symbolorum participationibus, ex divinis hujus perfectivis que muneribus accedere consummationem. Vix enim fas sit ullam hierarchici muneris obire functionem, nisi divinissima Eucharistia, cujuslibet initio consecrationis, iunctiandi eum illo uno perficiat conjunctionem, divinitusque tradito consum-

Ἄλλ' εὖγε, ὅτι ταύτης ἐμνησθῆμεν, ἣν οὐ θεμιτὸν ἐμοὶ παραδραμόντι, τῶν ἱεραρχικῶν τι πρὸ ταύτης ἕτερον ὑμῆσαι· καὶ γὰρ ἔστι, κατὰ τὸν κλεινὸν ἡμῶν καθηγεμόνα, Τελετῶν τελετὴ, καὶ χρῆ πρὸ τῶν ἄλλων αὐτῇ ἱερογραφικῶς ἐκθέμενον ἐκ τῆς ἐν-θέου κατὰ τὰ λόγια καὶ ἱεραρχικῆς ἐπιστήμης ἐπὶ τὴν ἱερὰν αὐτῆς ἀναχθῆναι τῷ θεαρχικῷ Πνεύματι θεωρίαν.

Καὶ πρῶτόν γε τοῦτο ἱερῶς ἐποπτεύσωμεν, ὅτου δὴ ἕνεκα τὸ κοινὸν καὶ ταῖς ἄλλαις ἱεραρχικαῖς τελεταῖς ἐκκρίτως αὐτῇ παρὰ τὰς λοιπὰς ἀνατεθεῖται, καὶ ἐνιαυτῶς ἀηγόρευται κοινωνία τε καὶ σύναξις, ἐκάστης ἱεροτελεστικῆς πραγματείας καὶ τὰς μεριστὰς ἡμῶν ζωὰς εἰς ἐνοσιδὴ θέωσιν συναγούσης, καὶ τῇ τῶν διαιρετῶν θεοειδεῖ συμπτύξει τὴν πρὸς τὸ ἐν κοινωνίαν καὶ ἕνωσιν διωρουμένης. Φαμὲν δὲ, ὅτι ταῖς τῶν ἄλλων ἱεραρχικῶν συμβόλων μεθέξῃσιν^α, ἢ τελείωσις ἐκ τῶν ταύτης θεαρχικῶν καὶ τελειωτικῶν ἔστι^β δωρεῶν. Οὐ γὰρ ἔνασι σχεδὸν τινα τελεσθῆναι τελετὴν ἱεραρχικὴν, μὴ τῆς θειοτάτης Εὐχαριστίας ἐν κεφαλαίῳ τῶν καθ' ἕκαστα τελουμένων τὴν ἐπὶ τὸ ἐν τοῦ τελεσθέντος ἱερουργούσης συναγωγῆν, καὶ τῇ θεοπαράδότη δωρεᾷ τῶν τελειωτικῶν μυστηρίων

^a II Cor. II, 15.

VARIÆ LECTIONES.

^α M. et Scot. τὰς εἰ μεθέξει. ^β M. et Scot. εὐρεῖν ἔστι.

τελεσιουργούσης αὐτοῦ τὴν πρὸς Θεὸν κοινωνίαν. Εἰ
τοίνυν ἐκάστη τῶν ἱεραρχικῶν τελετῶν, ἀτελής μὲν
οὕσα ⁶⁰, τὴν πρὸς τὸ ἐν ἡμῶν κοινωνίαν καὶ σύναξιν οὐ
τελεσιουργεῖται, καὶ τὸ εἶναι τελετὴ διὰ τὸ ἀτέλεστον ⁶¹
ἀφηρημένη· τὸ δὲ τέλος ἀπάσης ⁶² καὶ τὸ κεφάλαιον
ἢ τῶν θεαρχικῶν μυστηρίων τῷ τελουμένῳ μετά-
δοσις, εἰκότως ἢ ἱεραρχικὴ σύνεσις ἐπωνυμίαν αὐτῇ
κυρίαν ἐκ τῆς τῶν πραγμάτων ἀληθείας ἐφεῦρεν·
οὕτω δὲ καὶ τὴν ἱεράν τῆς θεογενεσίας τελετὴν,
ἐπειδὴ πρώτου φωτὸς μεταδίδωσι, καὶ πασῶν ἐστὶν
ἀρχὴ τῶν θεῶν φωταγωγῶν, ἐκ τοῦ τελουμένου
τὴν ἀληθῆ τοῦ φωτισματος ἐπωνυμίαν ὑμνοῦμεν. Εἰ
γὰρ καὶ πᾶσι κοινὸν τοῖς ἱεραρχικοῖς ⁶³ τὸ φωτὸς
ἱεροῦ μεταδίδωσι τοῖς τελουμένοις, ἀλλ' αὕτη τὸ
πρώτως ⁶⁴ ἴδωσιν ἐδωρήσατό μοι, καὶ διὰ τοῦ πρώτου
ἀρχικωτάτου φωτὸς ἐπὶ τὴν τῶν ⁶⁵ ἄλλων ἱερῶν ἐπο-
ψίαν φωταγωγοῦμαι ⁶⁶. Ταῦτα δὲ εἰπόντες, ἀνασχο-
φώμεθα καὶ κατέδωκεν ἱεραρχικῶς τὴν καθ' ἕκαστον
ἐκρίθη τῆς ἀγιωτάτης τελετῆς ἱερουργίαν καὶ θεω-
ρίαν.

II. Μυστήριον συνάξεως, εἴτων κοινωνίας.

Ὁ μὲν ἱεράρχης, εὐχὴν ἱεράν ἐπὶ τοῦ θεοῦ θυσια-
στηρίου τελέσας, ἐξ αὐτοῦ τοῦ θυμίζῃ ἀρξάμενος,
ἐπὶ πᾶσαν ἔρχεται τὴν τοῦ ἱεροῦ χωροῦ ⁶⁷ περιοχὴν·
ἀναλύσας δὲ πάλιν ἐπὶ τὸ θεῖον θυσιαστήριον, ἀπάρ-
χεται τῆς ἱεράς τῶν ψαλμῶν μελωδίας, συναδοῦσης
αὐτῷ τὴν ψαλμικὴν ⁶⁸ ἱερολογίαν ἀπάσης τῆς ἐκκλη-
σιαστικῆς διακοσμῆσεως. Ἐξῆς δὲ διὰ τῶν λειτουργῶν
ἢ τῶν ἀγιογράφων δεῦτερον ἀνάγνωσις ἀκολούθως γίνε-
ται· καὶ μετὰ ταύτας ἕξω γίνονται τῆς ἱεράς περιοχῆς
οἱ κατηχούμενοι, καὶ πρὸς αὐτοῖς οἱ ἐνεργοῦμενοι
καὶ οἱ ἐν μετανοίᾳ ὄντες, μένουσι δὲ οἱ τῆς θεῶν
ἐποψίας καὶ κοινωνίας ἄξιοι. Τῶν λειτουργῶν δὲ οἱ
μὲν ἐστᾶσι παρὰ τὰς τοῦ ἱεροῦ πόδας συγκεκλιτισμέ-
νας, οἱ δὲ ἄλλο τι τῶν τῆς οἰκίας τάξεως ἐνεργοῦσιν.
Οἱ δὲ τῆς λειτουργικῆς διακοσμῆσεως ἐκκριτοὶ σὺν
τοῖς ἱερέσιν ἐπὶ τοῦ θεοῦ θυσιαστηρίου προτιθέασιν
τὸν ἱερὸν ἄρτον καὶ τὸ τῆς εὐλογίας ποτήριον, προσ-
μολογηθείσης ὑπὸ παντὸς τοῦ τῆς ἐκκλησίας πλη-
ρώματος τῆς καθολικῆς ὑμνολογίας. Πρὸς οἷς ὁ θεὸς
ἱεράρχης εὐχὴν ἱεράν τελεῖ, καὶ τὴν ἀγίαν εἰρήνην
ἅπασιν διαγγέλλει· καὶ, ἀσπασαμένων ἀλλήλους ἀπάν-
των, ἢ μυστικῶς τῶν ἱερῶν πτυχῶν ἀνάβρῃσις ἐπι-
τελεῖται. Καὶ, νιψάμενων τὰς χεῖρας ὕδατι τοῦ ἱεράρ-
χου καὶ τῶν ἱερέων, ὁ μὲν ἱεράρχης ἐν μέσῳ τοῦ
θεοῦ θυσιαστηρίου καθίσταται, περιεστᾶσι δὲ μόνοι
μετὰ τῶν ἱερέων οἱ τῶν λειτουργῶν ἐκκριτοί. Καὶ
τὰς ἱεράς θεουργίας ὁ ἱεράρχης ὑμνήσας ⁶⁹, ἱεουρ-
γεῖ τὰ θεῖοτάτα, καὶ ὑπὸ ὄψιν ἄγει τὰ ὑμνημένα διὰ
τῶν ἱερώς προκειμένων συμβόλων· καὶ τὰς δωρεὰς
τῶν θεωρητικῶν ὑποδείξας, εἰς κοινωνίαν αὐτῶν ἱεράν
αὐτὰς τε ἔρχεται, καὶ τοὺς ἄλλους προσρέπεται. Με-

mantium mysteriorum deo divinam ipsi conferat
communionein. Quare, si quaelibet hierarchicarum
consecrationum imperfecta manet, dum nostri cum
illo uno communionem unionemque non perficit hoc
ipso quod non perficitur, perficiendi vim amittens;
finis autem omnium est et caput, ut eum qui initiatur,
præcipuorum Dei mysteriorum participem efficiat,
jure merito pontificalis scientia proprium illi a
rerum veritate nomen adinvenit; ita quoque sacram
divinæ regenerationis initiationem, quod primam
lucem conferat, omniumque divinarum illustratio-
num principium existat, ex effectu vero illustrationis
nomine celebramus. Quamvis enim etiam aliis
hierarchicis functionibus commune sit, eos qui
initiantur sacræ lucis consortes facere; attamen
hæc illa est quæ primam mihi visum imperavit,
perque illius lucem principalem ad cætera
quoque sacra contuenda et mien accipio. His ita
constitutis, consideremus et intueamur, more
hierarchico, quemlibet exactum sanctissimi huius
sacramentum et significationem.

II. Mysterium synaxeos, seu communionis.

Pontifex precem sacram ad altare Dei celebra-
turus, ab ejusdem suffitione initium faciens, uni-
versum circuit chori ambitum; donec rursum ad
altare divinum rediens, sacram iunct psalmodiarum
melos, omni ordine ecclesiastico sacram ipsi psal-
modiam succinente. Per ministros exinde conse-
quenter sacrarum Scripturarum lectio recitatur;
qua finita, sacro ambitu arcentur catechumeni, et
cum iis energumeni ac pœnitentes, illis qui divi-
norum aspectu et communionem digni sunt reman-
entibus. Porro ministrorum quidem alii clausis
templi foribus assistunt, alii vero aliud quiddam
quod sit ordinis sui agunt. Qui autem in minis-
trorum ordine primas tenent, una cum sacerdotibus
divino altari panem sacram calicemque benedi-
ctionis imponunt, ab universa plenitudine Eccle-
siae **188** communium hymnologia præmissa. Ad hæc
vivinus pontifex sacram peragit precationem, sau-
ctamque cunctis pacem apprecatur; et dum omnes
invicem amplexantur, mystica sacrarum voluminum
recitatio fluitur. Tum lotis aqua manibus pontificis
ac sacerdotum, pontifex divini altaris medio assi-
stit, circumstantibus illum solis ministrorum pri-
moribus una cum sacerdotibus. Porro ubi pontifex
sacrosancta Dei munera collaudavit, divinis-
sima consecrat mysteria, quæ etiam celebrata sub sym-
bols sacrosancte propositis in aspectum ducit;
exhibitisque divinarum operum muneribus ad sa-
crosanctam eorumdem communicationem cum
ipsemet accedit, lum cæteros invitat. Accepta de-
nique dataque divina communionem in sacram desinit

VARIE LECTIONES.

⁶⁰ μένουσα, S. D. Ch. et Bud. ita correxit. ⁶¹ ἀτέλεστατον, D. Sc. ⁶² ἀπάση, P. D. Ch. ⁶³ εἰ γὰρ καὶ
τοῖς ἄλλοις κοινόν, Ch. et V.; πᾶσι τοῖς ἄλλοις κοινὸν ἱερ. D. P. ⁶⁴ πρώτον, M. Sc. Sar. ⁶⁵ πρὸς τὴν τῶν,
D. Sar. ⁶⁶ χειραγωγοῦμαι, S. B. ⁶⁷ interpretes Sc. et Sar., χοροῦ. ⁶⁸ ψαλμοδικὴν, P. ⁶⁹ ὑπομνήσας,
S. B.

gratiarum actionem; populoque divina tantum symbola contuente, ipse semper Spiritu divino, per beatas ac spirituales contemplationes, hierarchice ad sacrosancta mysteriorum primordia in divini status puritate ducitur.

III. *Contemplatio.*

Agedum ergo, probe fili, post figuras ordine sancteque digestas, deiformem primigeniorum veritatem his qui adhuc initiantur declarabo, ad eorum animos congrue excitandos; ne diversa illa symbolorum sacra compositio ipsis insipida (inutilis) existat, si exteriorem tantum apparatus præ se ferat. Ac sacratissima quidem eloquiorum cantica et lectiones probæ ipsis innuunt vitæ disciplinam, et quæ hanc præcedit, omnimodam corruptiæ pravitate expiationem: divinissima vero unius ejusdemque cum panis tum calicis communis ac pæcifica participatio, divinam his morum conformitatem, tanquam connutritiis, præscribit; nec non cœnæ divinissimæ atque archisymbolæ mysteriorum horum sacrosanctam introducit commemorationem; cujus etiam ipsemet symbolorum auctor jure meritissimo exortem facit eum, qui neque sancte neque animo concordæ sacram secum crenam frequentarat; docens simul sancte Deoque consentaneæ sinceri ad divina animi accessionem, accedentes.

Cæterum his, quæ aditorum vestibulis eleganter adpicta rudiorum **189** contemplationi satis sunt, relictis, ab effectis ad causas progrediemur, deinde sacram nostram synaxin, atque consentaneam rerum spiritualium, Jesu prælucente, contemplationem conspicabimur, beatam primitivorum pulchritudinem præclare prorsus evibrantem. Sed tu, o divinissimum ac sacrosanctum sacramentum, circumposita tibi symbolice ænigmatum operimenta revelans, liquido nobis manifestaberis, mentalesque nostros obtutus singulari et, aperta luce adimpleto.

Sancta itaque nobis penetranda censeo, ut, intelligentia primæ simulacri spiritualiter detecta, deiformem ejus pulchritudinem intueamur, nec non anistitem divino prorsus modo videamus a divino altari ad extremitates usque templi cum odoris sua-

Α τασχῶν δὲ καὶ μεταδοὺς τῆς θεαρχικῆς κοινωνίας, εἰς εὐχαριστίαν ἱερὰν καταλήγει, τῶν πολλῶν μὲν εἰς μόνα τὰ θεῖα σύμβολα παρακυφάντων, αὐτοῦ δὲ ἀεὶ τοῦ θεαρχικῶ Πνεύματι πρὸς τὰς ἀγίας τῶν τελουμένων ἀρχὰς ἐν μακαρίοις καὶ νοητοῖς ⁷⁰ θεάμασιν ἱεραρχικῶς ἐν καθαρότητι τῆς θεοειδοῦς ἕξεως ἀναγομένου.

III. *Θεωρία.*

§ I.

Δεῦρο δὴ οὖν, ὦ παῖ καλὲ, μετὰ τὰς εἰκόνας ἐν τᾷ ξει καὶ ἱερῶς ἐπὶ τὴν θεοειδῆ τῶν ἀρχετύπων ἀληθειαν, ἐκείνο τοῖς ἐτι τελειουμένοις ⁷¹ εἰς ἐναρμόνιον αὐτῶν ψυχαγωγίαν εἰπὼν ⁷², ὡς οὐδὲ τῶν συμβόλων ἢ ποικίλη καὶ ἱερὰ σύνθεσις ἀνόητος ⁷³ αὐτοῖς ὑπάρχει, μέχρι τῶν ⁷⁴ ἐκτὸς φαινομένη μόνον. Αἱ μὲν γὰρ ἱερῶταται τῶν λογίων ἔδαι καὶ ἀναγνώσεις διδασκαλίαν αὐτοῖς ἐναρέτου ζωῆς ὑψηλοῦνται, καὶ πρὸ γε τούτου τὴν παντελῆ ⁷⁵ τῆς φθοροποιῦ κακίας ἀποκάθαρσιν· ἢ δὲ θειοτάτη τοῦ ἐνὸς καὶ ταύτου καὶ ἄρτου καὶ ποτηρίου κοινῆ καὶ εἰρηναία μετάδοσις ἑμοτροπίαν αὐτοῖς ἔνθεον ὡς ἑμοτρόφοις ⁷⁶ νομοθετεῖ, καὶ τοῦ θειοτάτου δείπνου καὶ ἀρχισυμβόλου τῶν τελουμένων εἰς μνήμην ἱερὰν ἄγει· καθ' ὃ καὶ αὐτὸς ὁ τῶν συμβόλων δημιουργὸς ἀποκληροῖ δικαιοτάτα τὸν οὐχ ὀσίως αὐτῷ καὶ ἑμοτρόπως τὰ ἱερὰ συνδειπνήσαντα, διδάσκων εὐαγῶς τε ἅμα καὶ θεοπρεπῶς, ὡς ἢ καθ' ἕξιν ἀληθῆς ἐπὶ τὰ θεῖα προσέλευσις, τὴν πρὸς τὸ ὅμοιον αὐτῶν κοινωνίαν τοῖς προσιαῶσι χαρίζεται.

similitudinis quoque divinæ participes efficere sic

II.

Ταῦτα μὲν οὖν, ὡς ἔφην, ἐπὶ τὰ τῶν ἀδύτων προπύλαια καλῶς διαγεγραμμένα τοῖς ἀτελεσίᾳ ἐτι πρὸς θεωρίαν αὐτάρκη καταλείποντες, εἰσέλθωμεν ἀπὸ τῶν αἰτιατῶν εἰς τὰ αἷτια, κατὰ τὴν ἱερὰν ἡμῶν συναξιν, καὶ τὴν εὐπρεπῆ τῶν νοητῶν ⁷⁷, Ἰησοῦ φωταγωγούντος ⁷⁸, ὀψόμεθα θεωρίαν, τὸ μακάριον ἀποστίλδουσαν ἐμφανῶς τῶν ἀρχετύπων κάλλος. Ἀλλὰ, ὦ θειοτάτη καὶ ἱερὰ τελετῆ, τὰ περικείμενά σοι συμβολικῶς ἀμφιέτματα τῶν αἰνιγμάτων ἀποκαλυφάμενη, τηλαυγῶς ἡμῖν ἀναδείχθητι, καὶ τὰς νοεράς ἡμῶν ὄψεις ἐνιαίου καὶ ἀπερικάλυπτου φωτὸς ἀποπλήρωσον.

§ III.

Δεῖ δὴ οὖν ἡμᾶς ἐντὸς παρεῖναι ⁷⁹ τῶν παντέρων, οἶσμαι, τὸ νοητὸν ⁸⁰ τοῦ πρώτου τῶν ἀγαλμάτων ἀπογυμνώσαντας, εἰς τὸ θεοειδὲς αὐτοῦ κάλλος ἐνατενίσαι, καὶ τὸν ἱεράρχην ἐνθῆως ἰδεῖν ἀπὸ τοῦ θείου θυσιαστηρίου μέχρι τῶν ἐσχάτων τοῦ ἱεροῦ μετ' εὐο-

VARIE LECTIONES.

⁷⁰ M. Sc. νοητοῖς. ⁷¹ τελουμένοις, P. ⁷² εἰπὼν, S. P. B. Sc. ⁷³ ἀνόητος, Ch. D. S. P. Sar. et Vien. 2. ⁷⁴ καὶ μέχρι τῶν, S. P. D. B. Sc. Sar. ⁷⁵ καὶ πρὸς γε τούτοις ἐντελῆ, M. Sc. ⁷⁶ ἑμοτρόποις, Ch. S. P. B. ⁷⁷ γρ. ἔντιον. ⁷⁸ τοῦ φωταγωγούντος, S. P. ⁷⁹ ἐντὸς γὰρ εἶναι, P. D. Ch. Sar. ⁸⁰ τῶν παντέρων, καὶ τὸ νοητὸν, M. Sc. ὡς οἶσμαι, καὶ li id. corrigi.

σμίης⁸¹ ἴοντα, καὶ πάλιν ἐπ' αὐτῷ⁸² τελειωτικῶς ἀποκαθιστάμενον. Ἡ τε γὰρ ὑπὲρ πάντα θεαρχικὴ μακαριότης, εἰ καὶ ἀγαθότητι θεῖα πρόβεισιν εἰς τὴν τῶν μετεχόντων αὐτῆς ἱερῶν κοινωνίαν⁸³, ἀλλ' οὐκ ἔξω τῆς κατ' ὁδοῖαν ἀκινήτου στάσεως καὶ ἰδρύσεως γίγνεται· καὶ⁸⁴ πᾶσι δὲ τοῖς θεοειδέσιν ἀναλόγως ἐλάμπει, περὶ ἑαυτὴν ὄντως οὔσα, καὶ τῆς οικείας ὄλως οὐ παρακινουμένη ταυτότητος· ἰσαύτως ἡ θεία τῆς συνάξεως τελετὴ, καὶ, ἐνιαίαν καὶ ἀπλήν ἔχουσα καὶ συνεπτυγμένην ἀρχὴν, εἰς τὴν ἱερὰν ποικίλιαν τῶν συμβόλων φιλανθρώπως πληθύνεται, καὶ μέχρι πάσης χωρεῖ⁸⁵ τῆς θεαρχικῆς εἰκονογραφίας⁸⁶, ἀλλ' ἐνοειδῶς ἐκ τούτων αὐθις εἰς τὴν οικείαν μονάδα συναγεται, καὶ ἐνοποιεῖ τοὺς ἐπ' αὐτὴν ἱερῶς ἀναγομένους. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ⁸⁷ θεοειδῆ τρόπον ὁ θεῖος ἱεράρχης, εἰ καὶ τὴν ἐνιαίαν αὐτοῦ τῆς ἱεραρχίας ἐπιστήμην⁸⁸ ἀγαθειδῶς εἰς τοὺς ὑποβεβηκότας κατὰγει, τοῖς τῶν ἱερῶν αἰνιγμάτων πλήθει χρώμενος· ἀλλ' αὐθις, ὡς ἀπόλυτος καὶ τοῖς ἡγετοσιν ἀκατάσχετος, εἰς τὴν οικείαν ἀρχὴν ἀμειώτως ἀποκαθίσταται, καὶ τὴν εἰς τὸ ἕν ἑαυτοῦ⁸⁹ νοερὰν ποιησάμενος εἰσόδον, ὁρᾷ καθαρῶς τοὺς τῶν τελομένων ἐνοειδεῖς λόγους, τῆς ἐπὶ τὰ δευτέρα φιλανθρώπου προόδου τὸ πέρας τὴν εἰς τὰ πρῶτα θειοτέραν ἐπιστροφὴν ποιοῦμενος.

Α ἰνitate prodeuntem, atque illud ipsum perficendi sacri causa revertentem. Summa siquidem illa Deitatis, quæ beatitudine cunctis antecellit, etsi divina benignitate ad participum sui sacrorum prodeat communionem, nequaquam tamen a nature suæ stabiliti firmitate statu discedit, sed dum omnibus qui divinam similitudinem præ se ferunt pro eoque capti colucent, secum vere manet, neque quidquam ab identitate sua dimovetur; simili ratione divinum illud synaxeos sacramentum, quomvis singulari habeat ac simplex compactumque principium, quod symbolorum varietate benigne multiplicetur, et ad omnem Dei principalem se extendat effigiationem; uniformiter tamen ad propriam se denno colligit unitatem, atque in unum redigit eos qui ad se sancte ducentur. Pari prorsus eoque deiformi modo divinus pontifex, etsi singularem divini principatus sui scientiam in subditos benevole derivet, dum ænigmatum sacrorum varietatibus utitur; rursus tamen, cum absolutus a rebus inferioribus ac liber, ad proprium principium suum integre revertitur, spiritali quo suo in unum introitu perfecto, singulares istas sacramentorum rationes pura mente cernit, dum benigni humanique sui ad inferiora progressus lineam diviniorum ad primam facit reversionem.

§ IV.

Ἡ δὲ τῶν ψαλμῶν ἱερολογία συνουσιωμένη πᾶσι⁹⁰ σχεδὸν τοῖς ἱεραρχικοῖς μυστηρίοις, οὐκ ἔμελλεν φηρηθῆναι τοῦ πάντων ἱεραρχικωτάτου⁹¹· πᾶσα μὲν γὰρ ἱερὰ καὶ ἀγίωγραφος δέλτος, ἡ τὴν ἐκ θεοῦ τῶν ὄντων γεννητὴν ὑπαρξίαν τε καὶ διακόσμησιν, ἡ τὴν νομικὴν ἱεραρχίαν καὶ πολιτείαν, ἡ τῶν τοῦ θεοῦ λαοῦ κληροδοσιῶν διανεμήσεις καὶ κατασχέσεις, ἡ πρῶτων ἱερῶν, ἡ βασιλέων σφῶν, ἡ ἱερῶν ἐνθέων σύνεσιν, ἡ παλαιῶν ἀνδρῶν ἐν ποικίλῃ καὶ πλήθει τῶν ἀνιόντων⁹² ἀκατάσειστον ἐν καρτερίᾳ φιλοσοφίαν, ἡ τῶν πρακτικῶν σφῶν ὑποθήκας, ἡ θείων ἐρώτων φῶματα καὶ ἐνθέους εἰκόνας, ἡ τῶν ἐσομένων τὰς ὑποφητικὰς προαναβήσεις, ἡ τὰς ἀνδρικὰς Ἰησοῦ θεουργίας⁹³, ἡ τὰς τῶν αὐτοῦ μαθητῶν θεοπραδότητους καὶ θεομιμήτους πολιτείας καὶ ἱερὰς διδασκαλίας, ἡ τὴν κρυφίαν καὶ μυστικὴν ἐπαύλιαν τοῦ τῶν μαθητῶν ἀγαπητοῦ καὶ θεοπεσίου, ἡ τὴν ὑπερκόσμιον Ἰησοῦ θεολογίαν τοῖς πρὸς θέωσιν ἐπιτηδεύοις ὑφηγησατο, καὶ ταῖς ἱεραῖς τῶν τελετῶν καὶ θεοειδέσιν ἀναγωγαῖς συνεβρίβωσεν. Ἡ δὲ τῶν θείων ἐφῶδων ἱερογραφία, σκοπὸν ἔχουσα τὰς θεολογίας τε καὶ θεουργίας ἀπάσας ὑμνησαι, καὶ τὰς τῶν θείων ἀνδρῶν ἱερολογίας τε καὶ ἱεουργίας αἰνέσαι, καθολικὴν ποιεῖται τῶν θείων ἐφῶδων καὶ ἀφήγησιν, πρὸς πάσης ἱεραρχι-

С Psalmorum porro sacra modulatio, quæ mysticis hierarchicis fere omnibus quasi substantialis conjungitur, ab omnium sanctissimo nequaquam erat dividenda; omnis namque sacrae Scripturae textus vel conditam a Deo ferunt substantiam ac dispositionem, vel legalem hierarchiam ac politiam, vel hereditatum 190 divini populi distributiones ac possessiones, vel sacrorum judicium regumve sapientiam atque sacerdotum divinorum prudentiam, vel priscorum virorum in tristium varietate ac multiplicitate casuum inconcensam tolerantiam philosophiam, aut sapientes rerum gerendarum præceptiones, vel amorum cantica divinorum imaginesque divinas, vel præagas futurorum prædictiones, vel viriles Jesu Dei operationes. D ejusdemque discipulorum divinitus tradita et ad Deum imitandum conducenda vitæ instituta doctrinasque sacras, arcanamve illam mysticamque visionem discipuli dilecti divinique, atque supermundialem Jesu theologiam iis qui divinitatis capaces sunt exposuit, sacrisque cum sacramentorum tum ad Dei formam consequendam aptis institutionibus confirmavit. Sacra vero divinorum carminum descriptio, cui cuncta Dei opera elo-

VARIÆ LECTIONES.

⁸¹ εὐχοσμίας D. S. B. ⁸² αὐτό, D. S. S. ⁸³ ἱερῶν κοινωνίαν, Ch. B. S. S. ⁸⁴ καὶ non est in P. D. B. S. ⁸⁵ χωρῆ, S. B. ⁸⁶ ἱεραρχικῆς, P. B. ⁸⁷ εἰ, D. M. Sc. ⁸⁸ ἐπιστήμην, M. Sc.; ἱεραρχικὴν ἐπιστήμην, D.; τῆς θεαρχίας, P. ⁸⁹ γρ. αὐτοῦ. ⁹⁰ ἀπρηστήθην τοῦ ἀρχικωτάτου, D. et V.; πανιεραρχικωτάτου, S. ⁹¹ ἀνιόντων, Sc. S. ⁹² ita cori' gu. Bal. et Ven. 2. ⁹³ θεουργίας, D.

quiaque celebrare, nec non sacros virorum divino-
rum cum sermones tum actiones collaudare propo-
situm est, generalem introducit rerum divinarum
cantum et expositionem, dum ad omnia sacri ordi-
nis sacramenta, sive suscipienda sive tradenda, aptum illis animum affert qui ipsum divine ac san-
cte recitant.

§ V.

Ubi ergo illa quæ res quasque sacras complecti-
tur hymnorum modulatio animæ nostræ affectiones,
et ea sacra quæ paulo post celebranda sunt, rite
disposuit, divinatorumque carminum concentu cum
ad res divinas, tum ad semelipsas mutuamque con-
sensionem, ceu unica concordique chorea sacro-
rum coaptavit, ea quæ in spiritali Psalmorum mo-
dulatione concisa sunt et magis obumbrata, per
plures et manifestiores figuras atque explicationes
sacratissimis scripturasticarum compositionum le-
ctionibus dilatantur. In his sacrarum rerum con-
templator uniformem quamdam atque singularem
advertet conspirationem, utpote ab uno eodemque
Dei principali spiritu concitatum; unde jure merito
in orbe post antiquiorem illam traditionem, Testa-
mentum novum promulgatur, divino scilicet hie-
rarchicoque ordine, mea quidem sententia, per
hoc declarante, uti Vetus Testamentum futura præ-
dixerit, Novam vero ipsamet divina Jesu opera
exhibuerit; atque illud quidem quasi quibusdam
imaginibus depinxerit veritatem, hoc vero præsen-
tem demonstravit, cum prædictionum ejus veritatem effectus hujus comprobavit, divinatorumque ser-
monum operatio divina sit summa.

§ VI.

191 Quí quidem horum sacramentorum penitus
ignari sunt, illi ne imagines quidem cernunt, quod
nimirum impudenter salutarem divinæ generatio-
nis disciplinam repudient. Eloquiique sacris exi-
tiose prorsus obstrepant, *Vias tuas scire nolo*.
Porro catechumenos et energumenos, eosque qui
pœnitentia ducuntur, sacrosanctæ hierarchiæ mos
patitur quidem audire sacram psalmodiam, divi-
namque sacrarum Scripturarum recitationem; ve-
rum ad ea quæ deinceps sequuntur sacrificia spe-
taculaque nequaquam hos convocat, sed perfe-
ctos perfectorum oculos. Est enim deiformis ille
ordo sacer sanctæ plenus justitiæ, nec non salubri-
ter cuique consentaneam pro merito cujusque re-
rum divinarum tribuit participationem, et juxta
aptum modumque singulorum suo tempore sancte
concedit. Ac postremus quidem ordo catechumenis
attributus est, quod exortes sicut et ignari omnis hie-
rarchicæ perfectionis, neque dum per divinam na-
tunitatem divinum statum assecuti, paternis adhuc

Όταν οὖν ἡ περιεκτικὴ τῶν πανιέρων ὁμολογία
τὰς ψυχικὰς ⁹¹ ἡμῶν ἕξεις ἐναρμονίως διαθῆ ἢ πρὸς
τὰ μικρὸν ὕστερον ἱερουργηθῆσάμενα, καὶ τῇ τῶν
θειῶν ἑδῶν ὁμοφωνίᾳ τὴν πρὸς τὰ θεῖα καὶ ἑαυτοὺς
καὶ ἀλλήλους ὁμοφροσύνην, ὡς μιᾶ καὶ ὁμολόγη τῶν
ιερώων χορείᾳ ⁹², νομοθετήσῃ, τὰ συνετεταγμένα καὶ
συνεσκιασμένα μᾶλλον ἐν τῇ νοερᾷ τῶν ψαλμῶν
ἱερολογίᾳ διὰ πλειόνων καὶ σαφεστέρων εἰκόνων καὶ
ἀναρρήσεων εὐρίνεται ταῖς ἱερωτάταις τῶν ἀγιογρά-
φων συστάξεων ⁹³ ἀναγνώσειν. Ἐν ταύταις ὁ βλέ-
πων ἱερῶς ὁφεται τὴν ἐνοσιδῆ καὶ μίαν σύμπνοιαν ⁹⁴,
ὡς ὑφ' ἑνὸς ⁹⁵ τοῦ θεαρχικοῦ Πνεύματος κεκινημέ-
νην· ὅθεν εἰκότως ἐν κόσμῳ μετὰ τὴν ἀρχαιοτέραν
παράδοσιν ἡ καινὴ Διαθήκη κηρύσσεται, τῆς ἐνθέου
καὶ ἱεραρχικῆς τάξεως ἐκεῖνο, οἶμαι, δηλοῦσης, ὡς ἡ
μὲν ἔφη τὰς ἐσομένας Ἰησοῦ θεουργίας, ἡ δὲ ἐτέ-
λεσε, καὶ ὡς ἐκεῖνη μὲν ἐν εἰκόσι τὴν ἀλήθειαν ἔγρα-
ψεν, αὕτη δὲ παροῦσαν ὑπέδειξε· τῶν γὰρ ἐκείνης
προαναβήσεων ἡ κατὰ ταύτην τελεσιουργία τὴν ἀλή-
θειαν ἐπιστώσατο, καὶ ἔστι τῆς θεολογίας ἡ θεουργία
συγκεφαλαιώσις.

Τούτων οἱ μὲν ἀπεριστάμπιχτοι καθόλου τῶν ἱερῶν
τελετῶν οὐδὲ τὰς εἰκόνας ὄρωσιν, ἀναιδῶς ἀπειπά-
μενοι τὴν σωτηριώδη τῆς θεογενεσίας ⁹⁶ μύτην, καὶ
τοῖς λογίοις ὀλεθρίως ἀντιφθεγγάμενοι τὸ· Ὅδοὺς
σου εἰδέναι οὐ βούλομαι. Τοὺς δὲ κατηχομένους,
ἐνεργουμένους τε, καὶ τοὺς ἐν μετανοίᾳ ὄντας, ὁ τῆς
ἀγίας ἱεραρχίας θεσμὸς ἐφήσει μὲν ἐπακοῦσαι τῆς
ψαλμικῆς ἱερολογίας, καὶ τῆς ἐνθέου τῶν πανιέρων
Γραφῶν ἀναγνώσεως· εἰς δὲ τὰς ἐξῆς ἱερουργίας καὶ
θεωρίας ⁹⁷ οὐ συγκαλεῖται τούτους, ἀλλὰ τοὺς τε-
λείους τῶν τελεσιουργῶν ὀφθαλμούς. Ἔστι γὰρ ἡ
θεοσιδῆς ἱεραρχία δικαιοσύνης ἱερᾶς ἀνάπλευς, καὶ τὸ
κατ' ἀξίαν ἐκάστῳ σωτηρίως ἀπονέμει τὴν ἐναρμό-
νιον ἐκάστου τῶν θειῶν μέθεξιν ἐν συμμετρίᾳ καὶ
ἀναλογίᾳ κατὰ καιρὸν ἱερῶς δωρουμένη. Ἡ μὲν οὖν
ἑσχάτη τοῖς κατηχομένοις ἀπονενέμηται τάξις· εἰσὶ
γὰρ ἀμέθεκτοι ¹⁰⁰ καὶ ἀμύητοι ταντὸς ἱεραρχικοῦ
τελεστηρίου, μηδὲ τὴν κατὰ θεῖαν ἀπόθεξιν ἑνθεον
ἐσχηκότες ὑπαρξιν, ἀλλ' ἔτι πρὸς τῶν πατρικῶν λο-
γίων μαιεύμενοι, καὶ ζῶστοιοῖς μορφώμασι ⁹⁸ δια-

VARIE LECTIONES.

⁹¹ ψυχικὰς, P. D. Ch. ⁹² γόρη M. Sc. ⁹³ ἀπογράφω, M. Sc. professorum. ⁹⁴ Ἐμπνευσιν, Ch. D. M.
Sc. S. C. ⁹⁵ ἐφ' ἑνός, P. ⁹⁶ θεογενεσίας, M. ⁹⁷ θεουργίας, D. ¹⁰⁰ P. subdit πάντες. ⁹⁸ κατ' ἀξίαν, P.; ἀπόδειξιν,
M. Sc. D. ⁹⁹ οὐ βούλομαι, P. M. Sc.

πλαττόμενοι πρὸς τὴν ἐκ θεογενεσίας ἀρχίζων καὶ ἀρχίφωτον καὶ μακαρίαν προσαγωγὴν ³. Ὡσπερ οὖν, εἰ ἀτέλεστα καὶ ἀμόρφωτα προσεπέσοι τὰ κατὰ σάρκα βρέφη τῆς οικείας μαιεύσεως, ὡς ἀμβλωθρίδια καὶ ἐκτρώματα, τὴν ἀγέννητον καὶ ἄζων καὶ ἀφώτιστον ἐπὶ γῆς ἀπόπτωσιν ἔξει, καὶ οὐκ ἂν τις εὐφρονῶν εἴποι, πρὸς τὸ φαινόμενον ἀποσκοπῶν, ἐπὶ τὸ φῶς αὐτὰ προαχθῆναι, τοῦ κατὰ γαστέρα σκότους ἀπαλλαγέντα· (φαίη γὰρ ἂν ἡ τῶν σωμάτων ἐπιστημονικὴ προστάτις ἰατρικὴ, τὸ φῶς ἐνεργεῖν ⁴ εἰς τὰ δεκτικὰ τοῦ φωτός·) οὕτω καὶ τῶν ἱερῶν ἢ πάνσοφος ἐπιστήμη πρῶτα μὲν αὐτοὺς τῇ τῶν μορφωτικῶν καὶ ζωοποιῶν λογίων εἰσαγωγικῇ τροφῇ μαιεύεται, τελεσοφρήσασα δὲ τὴν πρὸς θεογενεσίαν αὐτῶν ὑπόστασιν, ἐνδίδωσι σωτηρίως αὐτοῖς ἐν τάξει τὴν πρὸς τὰ φωτασιδῆ καὶ τελεσιουργικὰ ⁵ κοινωνίαν· νῦν δὲ ὡς ἀτελέστων ἀποδιαστέλλει τὰ τέλεια, τῆς τε εὐκοσμίας τῶν ἱερῶν προμηθουμένη, καὶ τῆς τῶν κατηγουμένων ἐν θεοσιδεῖ τῶν ἱεραρχικῶν τάξει μαιεύσεως καὶ ζωῆς.

A eloquiis foveantur, vivificisque formis ad beatum illum, qui ex divina generatione proficiscitur, vitæ lucisque principem progressum efformentur. Quemadmodum itaque carnales liberi, si imperfecti et informes, obstetricis cura destituti, ante tempus excidant, ut abortivi et abortus, nativitalis ac vitæ lucisque exortem in terram lapsum habituri sunt: neque quisquam qui recte judicabit id quod apparet intuenso, dixerit in lucem ipsos esse editos, quod sint ab alvi tenebris liberati (dicet enim medicina, perita corporum præses, lucem vim suam egerere in illa quæ lucis sunt capacia); sic sacrorum sapiens disciplina primum quidem ipsos introductorio formandi et vivificandi vim habentium eloquiorum cibo fovet, ubi vero statum eorum divinæ regenerationi aptum absolverit, tum demum iis solubriter ordine concedit rerum luciforarium et perficientium communicationem; nunc vero velut ab imperfectis perfecta secernit, cum decoris sacrorum, tum catechumenorum educationis ac vitæ curam gerens, juxta deiformem ordinis hierarchici constitutionem.

§ VII.

Ἡ δὲ τῶν ἐνεργουμένων πλῆθὺς ἀνερων μὲν καὶ αὐτῆ, δευτέρα δὲ πρὸς τὸ ἄνω τῆς τῶν κατηγουμένων ἐστὶν ἐσχάτης. Οὐδὲ γὰρ Ἰσον, ὡς οἶμαι, τοῦ παντελῶς ἀμυήτου καὶ τῶν θείων τελετῶν ἄκρως ἀκοινωνήτου τὸ μετουσίαν τινὰ τῶν ἱερωτάτων ἐσχηκὸς τελεστηρίων, ἐτι δὲ ταῖς ἐναντίας ἢ θέλξεσιν ἢ παραχαῖς ἐνεσημένον, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτοὺς ἢ τῶν παντέρων θεὰ καὶ κοινωνία ⁶ συστέλλεται, καὶ μέλα γε εικότως. Εἰ γὰρ ἐστὶν ἀληθές, ὡς ὁ καθόλου θεὸς ἀνὴρ, ὁ τῶν θείων ἄξιος κοινωνός, ὁ πρὸς τὸ τοῦ κατ' αὐτὸν θεοσιδοῦς ἄκρον ἐν παντελέσει καὶ τελειωτικαῖς θεώσεσιν ἀνηγμένος, οὐδὲ τὰ σαρκὸς ἐνεργήσει παρὰ τὴν κατὰ φύσιν ἀναγκαιότητα, καὶ τοῦτο εἰ τύχοι παρέργως, ναὸς δὲ ἅμα καὶ ὁπαδὸς ἐν τῇ κατ' αὐτὸν ἀκροτάτῃ θεώσει τοῦ θεαρχικοῦ Πνεύματος ἔσται, τῷ ὁμοίῳ τὸ ὁμοίον ἐνιδρύων· οὐκ ἂν ὁ τοιοῦτός ποτε πρὸς τῶν ἐναντίων ἐνεργηθεῖ φαντασιῶν ἢ δευμάτων, γελάσεται δὲ αὐτὰ, καὶ προσιόντα καταπαλαίσει, καὶ ἐκδιώξεται, καὶ ὀράσει μᾶλλον ἢ πείσεται, καὶ πρὸς τῷ ⁷ τῆς οικείας ἔξεως ἀπαθεῖ καὶ ἀνευδότῳ καὶ ἑτέροις ἱατρὸς ὀφθήσεται τῶν τοιοῦτων ἐνεργημάτων. Οἶμαι δὲ ἐγὼ πρὸς τοῦτο, μᾶλλον δὲ οἶδα σαφῶς, ὡς ἡ τῶν ἱεραρχικῶν ⁸ ἀμιγροτάτη διάκρισις πρὸς τοῦτων οἶδεν ἐνεργουμένους ἐναγεσάτην ἐνέργειαν, ὅσοι, τῆς θεοσιδοῦς ἀποστάντες ζωῆς, ὁμόφρονές τε καὶ ὁμότροποι τοῖς ὀλεθρίοις γίνονται δαίμοσι, τὰ μὲν ὄντως ὄντα, καὶ ἀθανάτως κτητὰ, καὶ αἰωνίως ἡδέα, δι' ἐσχάτην καὶ ἑαυτοῖς ὀλέθριον ἀνοησίαν ἀποστρεφόμενοι· τὴν πρόσυλον δὲ καὶ πολυπαθεσάτην ἀλλοίωσιν, καὶ τὰς ἄλλυμένας καὶ

Porro energumenorum turba immunda quidem est et ipsa, verumtamen secundum locum superiorem a catechumenorum extremitate obtinet. Neque enim penitus profano, divinorumque sacramentorum prorsus exortii par et æquale duxerim id **192** quod in aliquam sacratissimorum sacramentorum partem venit, tametsi contrariis etiamnum illecebris perturbationibusve implicetur; quamquam etiam ipsis rerum sacratissimarum aspectus communioque subtrahitur, et quidem jure merito. Nam si verum sit divinum prorsus virum divinorum communionem dignum, pro suo modulo ad deiformitatis fastigium perfectissimis perfectivisque deificationibus evectum, ea quæ carnis sunt minime curaturum citra naturæ necessitatem, idque, prout usus fert, obiter, sed in sublimissima illa quæ ipsi competit deificatione templum simul Spiritus Dei principalis sectatoremque futurum, dum simile in simili fundat collocatque: profecto quisquis est ejusmodi, contrariis nunquam imaginationibus terribusque vexabitur, verum irridebit eos, accedentesque profligabit ac persequetur, agetque magis quam patietur, et pro affectus sui impassibilitate atque constantia aliis quoque similium vexationum medicum se præbebit. Cæterum opinor, imo vero compertum habeo, sincerissimum sacrorum ordinum iudicium censere, præ istis detestabilissima obsidione teneri eos, qui deiformem vitam deserentes, sententiis moribusque perditis dæmonibus consentiunt dum ea quidem quæ et vere sunt,

VARIE LECTIONES.

³ προσαγωγὴν, P. D. Ch. διαγωγὴν, M. S. P. ⁴ ἐνεργεῖσιν, Ch. ἐνεργησε., S. H. Sar. ⁵ πρὸς τὸ φῶς θεοσιδῆ καὶ τελεσιουργικῆν, M. Sc. ⁶ θεία κοινωνία, M. S. ⁷ πρὸς το, M. I. Sc. ⁸ ἱεραρχῶν, Ch.

et immortaliter possidentur, atque æternaliter delectant, per extremam sibi que perniciosam demerentiam aversantur; materialem vero pluribusque perturbacionibus obnoxiam immutationem, perditasque ac corruptrices voluptates, et instabilem, eamque alienam, neque vere existentem, sed apparentem delectacionem ambiunt et consecantur. Hi ergo pruni, et quidem magis proprie quam illi, segregativa ministri voce arceantur; neque enim fas sit eis cujuslibet alterius rei sacræ participes evadere, præterquam eloquiorum Dei, quorum magisterio ad meliorem frugem converti possint. Nam si supernum illa sacrarum divinarum celebratio, etiamdum pœnitentes, tametsi quondam ejus compotes, repellit, non nisi sanctissimo quoque admisso; quin etiam proclamatur: Ego ad deiformitatis culmen propter suam imperfectionem non assurgentibus invisibilis et incommunicabilis existo (arceat enim purissima vox ista quoque illos qui rebus divinissimis digne communicantibus conjugari non possunt) adeoque magis eorum, qui passionibus exagitantur, turba profana erit, et ab aspectu communioneque sacrarum **193** aliena. Ubi demum divino templo sacrisque, quæ capacitate eorum superant, exclusi sunt, illi qui nullis adhuc sacramentis initiati omninoque rudes existunt, et cum iis apostatæ vitæ sanctioris, et his conformiter illi qui adversariorum terroribus visisque præ ignavia facile moventur, quippe qui per constantem firmanque cum divinis rebus consensionem necdum deiformis istius status habitudinem efficiamque sint adepti; deinde cum his ii quoque qui contrariæ quidem illi vitæ munus miserant, nondum tamen a visis habitu amoreque divino eoque purissimo purgati sunt, atque secundum hos ii, qui non omnino uniformes, et, ut legis phrasi utar, non omnino immaculati et incontaminati sunt. Tum denique sancti sacrarum administratoresque studiosi, sacratissimam hostiam sacro ritu contuentes, generali laudatione concelebrant beneficium munificumque principium, a quo salutaria nobis exhibita sunt sacramenta, quæ sacrosanciam illam initiatorum consummant deificationem. Hunc autem hymnum alii laudis canticum, alii religionis symbolum appellant, alii denique, mea quidem sententia, divini hierarchicam eucharistiam, sive sacroprincipalem gratiarum actionem, ut que divinitus ad nos dimanantia sacra dona contemplantur: videtur enim laudatarum omnium divinarum operationum ratio nobis existisse, cum substantiam vitamque nostram benefice sustentando, et primitivis pulchritudinibus deiformem nostri portionem efformando, atque ad divini habitus et analogos, qua sursum elevemur, partem admittendo; tum provide curando, ut ex ingenua nobis per no-

φθοροποιούς ἤθους, καὶ τὴν ἀδέσβαιον ἐν τοῖς ἀλλοτρίοις οὐκ οὔσαν, ἀλλὰ δοξαῦσαν εὐπάθειαν ἐπιθυμοῦντες καὶ ἐνεργοῦντες. Οἱ πρῶτοι δ' οὖν οὔτοι καὶ κυριώτερον ἐκείνων ὑπὸ τῆς τοῦ λειτουργοῦ διακριτικῆς φωνῆς ἀφοριζέσθωσαν· οὐ γὰρ θεμιτὸν αὐτοῖς ἑτέρου τινὸς ἱεροῦ μετασχεῖν, ἢ τῆς τῶν λογίων ἐπιστρεπτικῆς ἐπὶ τὰ κρείττω διδασκαλίας. Εἰ γὰρ ἡ τῶν θεῶν ὑπερχόσμιος ἱερουργία καὶ τοὺς ἐν μετανοίᾳ, καὶ τοὺς ¹⁰ πρὸς αὐτὴν ἤδη γεγονότας, ἀποκρύπτεται ¹¹, τὸ μὴ παντελῶς ἐρύτατον οὐ προσεμῆνη· προσφωνεῖ δὲ καὶ τοῦτο πανάγωγως, ὅτι Καὶ τοῖς κατὰ τι πρὸς τὸ τοῦ θεοσιδοῦς ἄκρον ἀτελῶς ἐξασθενοῦσιν ἀθέατός εἰμι καὶ ἀκοινώνητος (ἀποσοθεῖ γὰρ ἡ κατὰ πᾶν ἀμιγεστάτη φωνὴ καὶ τοὺς μὴ δυναμένους συνδεθῆναι τοῖς τῶν θειοτάτων ἀξίως ¹² κοινωνοῖς), πολλῶ γε μᾶλλον ἢ τῶν ἐμπαθῶς ἐνεργουμένων πλήθους ἀνέρος ἔσται καὶ πάσης ἀλλοτρία τῆς τῶν ἱερῶν ἐποψίας καὶ κοινωνίας. Ἐπειδὴ ¹³ τοῦ θεοῦ γεγονάσιν ἐξω ναοῦ καὶ τῆς ὑπερχειμένης αὐτοῦ ¹⁴ ἱερουργίας οἱ τῶν τελετῶν ἀμύητοι καὶ ἀτέλειστοι, καὶ πρὸς αὐτοῖς οἱ τῆς ἱερᾶς ἀποστάται ζωῆς, ἐπομένως τε τοῦτοις οἱ πρὸς τὰ τῶν ἐναντίων δειμάτα τε ¹⁵ καὶ φάσματα δι' ἀνανδρίαν εὐπαθεῖς, ὡς οὐκ ἀφικόμενοι διὰ τῆς πρὸς τὰ θεῖα συντόνου καὶ ἀνευδότου συννεύσεως ἐπὶ τὸ τῆς θεοσιδοῦς ἐξῆως ἀκίνητον καὶ δραστήριον· εἶτα πρὸς αὐτοῖς οἱ τῆς ἐναντίας μὲν ἀποστάντες ζωῆς, οὕτω δὲ καὶ τῶν φαντασιῶν αὐτῆς ἐξεῖ καὶ ἔρωτι θεῖῳ καὶ ἀμιγεῖ καθαρθέντες, καὶ μετ' αὐτοῦ οἱ μὴ καθάπαξ ἐνοσιδεῖς, καὶ νομικῶς εἰπεῖν, ἄμωμοι καὶ ἀλώδητοι παντελῶς. Οἱ πανίεροι ¹⁶ τῶν πανιέρων ἱερουργοὶ καὶ φιλοθεάμονες, τὴν ἀγνωστάτην τελετὴν ἀγιοπρεπῶς ἐκοπτεῦντες, ὕμνουσιν ὕμνολογίᾳ καθολικῇ τὴν ἀγαθουργὴν καὶ ἀγαθοδοτὴν ἀρχὴν, ἕφ' ἧς αἱ σωτηριώδεις ἡμῖν ἀνεδείχθησαν τελεταί, τὴν ἱερὰν τῶν τελουμένων θέωσιν ἱερουργοῦσι. Τὸν ὕμνον δὲ τοῦτον οἱ μὲν ὕμνολογίαν καλοῦσιν ¹⁷, οἱ δὲ τῆς θρησκείας τὸ σύμβολον, ἄλλοι δὲ, ὡς εἶμαι, θειώτερον ἱεραρχικὴν ¹⁸ εὐχαριστίαν, ὡς περιεκτικὴν τῶν εἰς ἡμᾶς θεόθεν ἀφικόμενων ἱερῶν δωρῶν ¹⁹· δοκεῖ γάρ μοι τῶν ὕμνουμένων ἀπασῶν θεουργιῶν ἢ πραγματεῖα περὶ ἡμᾶς γεγονέναι, τὴν μὲν οὐσίαν ἡμῶν καὶ ζωὴν ἀγαθοειδῶς ὑποστήσασα, καὶ ἀρχετύποις κάλλεσι τὸ θεοειδὲς ἡμῶν μορφώσασα, καὶ θειοτέρας ἐξῆως καὶ ἀναγωγῆς ἐν μετουσίᾳ καταστήσασα, κατιδοῦσα δὲ τὴν ἐξ ἀπροσεξίας ἐγγενόμενὴν ἡμῖν ἐρημίαν τῶν θεῶν δωρῶν, ἐπισχευαστοῖς ἡμᾶς ἀγαθοῖς εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀνακαλέσασθαι, καὶ τῇ παντελεῖ τῶν ἡμετέρων προσλήψαι τὴν τελειοτάτην τῶν οἰκείων μετάδοσιν ἀγαθουργῆσαι, καὶ ταύτῃ κοινωνίαν ἡμῖν θεοῦ καὶ τῶν θεῶν δωρῆσασθαι.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁰ καὶ ἐνεργοῦμενοι. Πρῶτοι δ' οὖν, D. P. Ch. S. et V. ¹¹ γρ. καίτοι. ¹² ἀποκρύπτεται τὸν μὴ, sic. Bud. εὐπαθειαν εὐπαθειαν, εἰ γὰρ τὸ Sar. ¹³ ἀξίως, Ch. ¹⁴ ἐπὶ δὲ, D. Ch. ¹⁵ Bud. correxit αὐτοῖς. ¹⁶ δέσματα τὸ, M. S. ¹⁷ τοῦτο οὐ πανίερο, M. D. Ch. S. et V. οἱ δὲ πανίερο, R. corr. Ὑμνολογία legendum. ¹⁸ εὐχαριστίαν, P. D. Sar. et Vien. minor. ¹⁹ ἀρχική, D. κρατική, P. ²⁰ δωρῶν, P.

stram ignaviam numerum orbitate divinatorum, propositis muneribus in pristinum statum revocemur, perfectaque rerum nostratum assumptione, suarum nos participes efficiat, eaque ratione Dei nobis divinarumque rerum communionem largiatur

§ VIII.

Ὡς τῷ δὲ τῆς θεαρχικῆς φιλανθρωπίας ἱερῶς ὑμνη-
θεΐσης, ἐγχεκαλυμμένος μὲν ὁ θεὸς ἄρτος προτίθεται
²⁰ καὶ τὸ τῆς εὐλογίας ποτήριον· ὁ δὲ θεϊκότατος
ἀσπασμὸς ἱερουργεῖται, καὶ τῶν ἀγιογράφων πτυχῶν
ἡ μυστικὴ καὶ ὑπερκόσμιος ἀνάβρῃσις. Οὐ γὰρ ἔνεστι
πρὸς τὸ ἐν συνάγεσθαι καὶ τῆς τοῦ ἐνὸς μετέχειν
εἰρηγαίας ἐνώσεως τοὺς πρὸς ἑαυτοὺς διηρημένους.
Εἰ γὰρ ὑπὸ τῆς τοῦ ἐνὸς θεωρίας καὶ γνώσεως ἐλ-
λαμπόμενοι, πρὸς τὴν ἐνοσιδῆ καὶ θεῖαν συναγωγὴν
ἐνοποιηθῶμεν ²¹, οὐκ ἂν ἐπὶ τῆς μεριστῆς ἀνασχοίμεθα
καταπίπτειν ἐπιθυμίας, ἐξ ὧν αἱ πρόσωποι δημιουργ-
οῦνται καὶ ἐμπαθεῖς πρὸς τὸ κατὰ φύσιν ὁμοειδέες ²²
ἀπέχθαι. Ταύτην οὖν, ὡς οἶμαι, τὴν ἐνοσιδῆ καὶ
ἀδιαίρετον ζῶην ἢ τῆς εἰρήνης ἱερουργία νομοθετεῖ,
τῷ ὁμοίῳ τὸ ὁμοιον ἐνιδρύουσα, καὶ τῶν μεριστῶν
ἀποδιαστέλλουσα τὰ θεῖα καὶ ἐνιαῖα θεάματα.

A In hunc autem modum de principali benignitate
sancte collaudata, coopertus quidem divinus ille
pauis calixque benedictionis proponitur : divinis-
sima vero salutatio sive osculum, sacrarumque ta-
bularum mystica et supermundialis recitatio cele-
bratur. Non enim possunt ad unum colligi, atque
unius pacificæ unionis participes existere, qui se-
cum ipsi dissident. Nam si unius contemplatione
atque cognitione illustrati, ad uniformem quamdam
ac divinam **194** conjunctionem redigeremur, ne-
quaquam in divisas cupiditates dilabi nos patere-
mur, ex quibus istæ materiales plenæque passionum
adversus æquales existunt inimicitia. Hanc itaque,
ut reor, uniformem atque indivisam vitæ rationem
sacra ista pacis conciliatio sancit, dum simile in
B simili collocat, et divina singulariaque spectacula
a dividuis secernit.

§ IX.

Τῶν δὲ ἱερῶν πτυχῶν ἢ μετὰ τὴν εἰρήνην ἀνάβ-
ρῃσις ἀνακηρύττει τοὺς ὁσίως βεβιωκότας, καὶ πρὸς
ἐναρέτου ζωῆς τελειώσιν ἀμεταστάτως ἀφικομένους·
ἡμᾶς μὲν ἐπὶ τὴν δι' ὁμοιότητος αὐτῶν μακαριστὴν
ἔξιν ²³ καὶ θεοσιδῆ λῆξιν προτρέπουσα καὶ χειραγω-
γοῦσα, τοὺς δὲ ὡς ζῶντας ἀνακηρύττουσα, καὶ ὡς ἡ
θεολογία φησὶν, οὐ νεκρωθέντας, ἀλλὰ εἰς θεοτάτην
ζῶην ἐκ θανάτου μεταφοιτήσαντας. Σκόπει δὲ, ὅτι
καὶ μνημοσύνοις ἱεροῖς ἀνατίθενται ²⁴, τῆς θείας μνή-
μης οὐκ ἀνθρωπικῶς ἐν τῇ τοῦ μνημονικοῦ φαντασίᾳ
δηλουμένης, ἀλλ' ὡς ἂν τις φαίη θεοπρεπῶς, κατὰ
τὴν ἐν Θεῷ ²⁵ τῶν τετελεσμένων θεοσιδῶν τιμίαν καὶ
ἀμετάστατον ²⁶ γνῶσιν. "Ἐγὼ γὰρ (ἔφη τὰ λόγια) **C**
τοὺς ὄντας αὐτοῦ" καὶ, *Τίμιος ἐναντίον Κυρίου
ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ*, τοῦ θανάτου τῶν ὁσίων
ἀντὶ τῆς ἐν ὁσιότητι τελειώσεως εἰρημένου. Καὶ τοῦτο
δὲ ἱερῶς ἐννόησον, ὡς, ἐπιτεθέντων πῶ θεῖω θυσια-
στηρίῳ τῶν σεβασμίων ²⁷ συμβόλων, δι' ὧν ὁ Χριστὸς
σημαίνεται καὶ μετέχεται, πάρεστιν ἀδιαστάτως ἢ
τῶν ἁγίων ἀπογραφῇ, τὸ συνεζευγμένον αὐτῶν ἀδαι-
ρέτως ἐμφαίνουσα τῆς πρὸς αὐτὸν ὑπερκοσμοῦ καὶ
ἱερᾶς ἐνώσεως.

Sacrarum porro tabularum quæ post pacem ad-
hibetur recitatio, deprædicat eos qui sancte vixe-
runt, atque ad probæ vitæ perfectionem constanter
pervenerunt; nos quidem, eorum imitatione, ad
beatissimum illum statum quietemque deiformem
adhortando ac manuducendo, illos vero ceu vi-
ventes celebrando, quippe ut theologia docet, ne-
quaquam mortuos, sed ex morte ad vitam divinis-
simam translatos. Advertæ autem, ut et sacris me-
morialibus inserantur, non quasi humano more
memoriam divinam, in ea parte memoriæ quæ
visa recipit, inesse declaret, sed ut quis dixerit pro
Dei dignitate, secundum eam quæ in Deo est rerum
perfectarum ac deiformium pretiosam et immuta-
bilem cognitionem. *Novit enim*, (ut eloquia testan-
tur), *qui sunt ejus* ²⁸; et : *Pretiosa in conspectu
Domini mors sanctorum ejus* ²⁹, morte sanctorum
pro sancta consummatione accepta. Sed et illud
quoque sancte observa, ut impositis divino altari
sacris symbolis quibus Christus significatur ac su-
mitur, protinus adsit sanctorum illa descriptio;
quæ individuum eorum conjunctionem unionemque
cum illo supermundialem sacramque insinuat.

§ X.

Τούτων δὲ καθ' ὃν εἴρηται θεοσμὸν ἱερουργηθέντων, **D**
ἐπιπρὸς ἐπίπροσθεν τῶν ἁγιωτάτων ³⁰ συμβόλων ὕδατι
τῆς χειρὸς ὁ ἱεράρχης νίπτεται μετὰ τοῦ σεμνοῦ τῶν

D His autem eo quo dictum est ritu celebratis, ad-
stans coram symbolis sanctissimis pontifex aqua
manus abluit una cum sacerdotum ordine vene-

²⁰ II Tim. II. · ²¹ Psal. cxv, 15.

VARIE LECTIONES.

²² προστίθεται, M. Sc. Sar. ²³ ἐνοποιηθῆμεν, D. S. ²⁴ ὁμοειδέες, Ch. Sc. ²⁵ μακαριστὴν ἔξιν lego.
²⁶ ἱεροῖς ἀνατίθενται, D. Ch. B. ²⁷ ἐνθέως, P. τὴν ἐν τῷ Θεῷ, D. ²⁸ ἀμετάπτωτον, D. Ch. ²⁹ σεβα-
σμιωτάτων, Ch. ³⁰ ἁγίων συμβόλων, Ch.

rando. Nam qui lotus est (ut eloquia testantur) non opus habet alia quam summitatum seu extremitatum suarum lotione *, per quam utique supremam munditiam fiet, ut divinissimo præditus habitu deformitatis, dum ad sequentia quoque benigne procedit, liber futurus sit et expeditus, quippe prorsus uniformis, et ad unum rursus unitive conversus, immaculatam simul et intemeratam suam faciet conversionem, tanquam qui deformitatis suæ plenitudinem et integritatem servet. Porro sacrum lavacrum, uti diximus, in legali erat hierarchia; modo autem pontificis ac sacerdotum illa manuum ablutio illud ipsum insinuat. Eos enim qui ad purissimum accedunt sacrificium expiatis esse decet **195** extremis etiam animæ phantasiis, et per similitudinem ipsi, quoad potest, appropinquare; clarioribus enim hoc modo Dei apparitionibus illustrabuntur, supermundialibus istis consecrationibus in consimili speciei specula limpidius uberiusque jubar suum evibrantibus. Cæterum pontificis illa sacerdotumque ablutio, quæ summis extremisque digitis adhibetur, coram sacrosanctis istis symbolis instituitur, non secus ac coram Christo, qui occultissimas quasque cogitationes intuetur; atque ubi suprema illa expiatio perspicacissimis istis scrutationibus, nec non justissimis integerrimusque iudicis est absoluta, tum jam divinis rebus pontifex conjungatur, sanctisque Dei operibus laudatis, divinissima consecrat mysteria, et in aspectum ducit quæ celebravit.

ἱερέων τάγματος. Ὅτι μὲν οὖν, ὡς τὰ λόγια φησιν, ὁ λελουμένος οὐ δεῖται τινος ἐτέρας εἰ μὴ τῆς τῶν ἁκρων, εἴτουν ἐσχάτων ἑαυτοῦ ²⁸ νίφους, δι' ἧς ἀκροτάτης ²⁹ καθάρσεως, ἐν πανάγῳ τοῦ θεοσιδοῦς ἔξει, καὶ πρὸς τὰ δευτέρα προῖων ἀγαθοσιδῶς, ἀσχετος ἔσται καὶ ἀπόλυτος, ὡς καθάρσις ἐνοσιδῆς, καὶ πρὸς τὸ ἐν αἰθῆς ἐνιαίως ἐπιστροφόμενος, ἄχραντον ποιήσεται καὶ ἀηγιόδιτον τὴν ἐπιστροφήν, ὡς τοῦ θεοσιδοῦς ἀποσιδῶν τὸ πλῆρες καὶ ἐλόκληρον. Ὁ μὲν ³¹ ἱερεὺς λουτήρ, ὡς εἰρήκαμεν, ἐν τῇ κατὰ νόμον ³² ἦν ἱεραρχία· οὖν δὲ τοῦ ἱεράρχου καὶ τῶν ἱερέων ἢ τῶν χειρῶν ἀποκάθαρσις αὐτὸν ὑπαινίσσεται. Τοὺς γὰρ ἐπὶ τὴν παναγεστάτην ἰόντας ἱερουργίαν ἀποκακαλοῦσθαι δεῖ καὶ τὰς ἐσχάτας τῆς ψυχῆς φαντασίας, καὶ δι' ὁμοιότητος αὐτῇ κατὰ τὸ δυνατόν προσιέναι· φανό- **B** τέρας ³³ γὰρ οὕτω τὰς θεοφανείας περιωρασθήσονται τῶν ὑπερκοσμίων μαρμαρυγῶν εἰς τὴν τῶν ὁμοσιδῶν ³⁴ ἐσόπτρων ἀγλαίαν ὀλικώτερον καὶ διαυγέστερον ἐφιέντων διεῖναι ³⁵ τὴν οἰκείαν αἴγλην. Ἡ δὲ τοῦ ἱεράρχου καὶ τῶν ἱερέων ἄχρι τῶν ἁκρων εἴτουν ἐσχάτων ἀπόνιψις ἐπίπροσθεν γίγνεται τῶν ἀγιωτάτων συμβόλων, ὡς ἐπὶ Χριστοῦ τοῦ πάσας ἐφοριῦντος ἡμῶν τὰς κρυφιοτάτας ἐννοίας, καὶ τῆς ἀκροτάτης καθάρσεως ἐν τοῖς αὐτοῦ ³⁶ πανεπισκόποις ἀκριθασμοῖς, καὶ ταῖς δικαιοτάταις καὶ ἀδεκάστοις κρίσεσιν ³⁷ ὀριζομένης· οὕτω τοῖς θεοῖς ὁ ἱεράρχης ἐνοῦται, καὶ τὰς ἱεράς θεουργίας ὑμνήσας, ἱερουργεῖ τὰ θεϊότατα, καὶ ὑπ' ὄψιν ἄγει τὰ ὑμνημένα.

§ XI.

Quænam porro censeamus divina in nos esse opera, deinceps pro virili exponendum est. Neque enim laudandis omnibus sufficere, imo ne elare quidem cognoscendis aliisque tradendis; quæ autem a præsulibus divino numine afflatis conformiter eloquiis laudantur ac celebrantur, eadem pro modulo nostro, sacri ordinis aspirationi implorata, proferemus. Naturam humanam, ab initio divinis bonis imprudentia sua spoliatam, vita passioibus obnoxia et terræ mortis exitus excepit, quippe perniciose ista veri boni desertio, sacræque in paradiso legis prævaricatio eum qui blande, mulecanti- **C** bus et infestis adversarii fraudibus illectus, vitale jugum excusserat, propensionibus suis, quæ divinis bonis adversantur, dimisit, unde misere æternitatem cum mortalitate commutavit; et qui **D** originem a corruptibili generatione acceperat, ad

Τίνας μὲν εἶναι ³⁸ τὰς εἰς ἡμᾶς θεουργίας φαρμὰς, ἔξῃς ἀφῆγητέον ὅση δύναμις· οὐ γὰρ ἀπάσας ὑμνεῖν ἱκανὸς ἐγὼ, μὴ τί γε σαφῶς εἰδέναι καὶ ἐτέρους μυσταγωγεῖν· ὅσα δὲ πρὸς τῶν ἐνθίων ἱεραρχῶν ἀκολουθῶς ταῖς λόγοις ὑμνεῖται καὶ ἱερουργεῖται, ταῦτα, ὡς ἡμῖν ἐφικτὸν, ἐροῦμεν, τὴν ἱεραρχικὴν ἐπίπνοιαν ἀρωγὸν ³⁹ ἐπικαλεσάμενοι. Τὴν ἀνθρωπιαν φύσιν, ἀρχήθει ἀπὸ τῶν θείων ἀγαθῶν ἀνοήτως ἐξολοσιήσασαν, ἢ πολυπαθεστάτη ζωὴ διαδέχεται, καὶ τὴ τοῦ φοροποιῶ θανάτου πέρας· ἀκολούθως γὰρ ἢ τῆς ὄντως ἀγαθότητος ὀλέθριος ἀποστασία, καὶ τῆς ἱεράς ἐν παραδείσῳ θεομοθεσίας ὑπερβασία, τὸν ἐξοιστρέσαντα τοῦ ζωοποιῶ ζυγοῦ, ταῖς οἰκείαις βοπαῖς ⁴⁰ καὶ θελκτικαῖς τοῦ ἐναντίου καὶ δυσμενέσιν ἀπάταις, τοῖς ἐναντίοις τῶν θείων ἀγαθῶν παραδέδωκεν, ἐνθεν ἐλεεινῶς ἀντὶ μὲν αἰωνίου τὸ θνητὸν ἀντῆλλάξατο· τὴν δὲ οἰκείαν ἀρχὴν ἐν φθαρτικαῖς

* Joan. xiii, 10.

VARIE LECTIONES.

²⁸ Anter in cod. Ch. ²⁹ Bud. scribit. δι' ἧς τὸ ἀκροτάτης. ³¹ ὁ μὲν οὖν, M. Sc. ³² κατὰ τὸν νόμον, D. ³³ φανερωτέρας, Ch. D. γὰρ non est in M, et Sc. ³⁴ ὁμοσιδῶν, Ch. D. P. B. ³⁵ ἀφιέντων, S. B. διέναι, Ch. S. M. P. ³⁶ ἑαυτοῦ, P. ³⁷ ἀνακρίσεις, P.; Budæus notavit aliam lectionem, κρίσεις. ³⁸ καὶ ἐπ' ὄψιν, Bud.; ὑμνηθέντα· τίνας μὲν οὖν εἶναι, D. ³⁹ ἀρωγόν, M. Sc. ⁴⁰ Hæc verba hoc loco non habent S. P. U. Ch. B. Sir. sed pe i τῶν θείων ἀγαθῶν.

ἐσχηκῦα γενέσσειν ἐπὶ τὸ τῆς ἀρχῆς καταλλήλον εἰκό-
τως ἦγε τὸ πέρας· ἀλλὰ καὶ τῆς θείας καὶ ἀναγωγῆς
ζωῆς βουλευσάως ἀποπεσοῦσα, πρὸς τὴν ἐναντίαν
ἐσχατιάν ἠνέχθη, τὴν πολυπαθεστάτην ἀλλοίωσιν.
Πλανωμένη δὲ καὶ τῆς εὐθείας ὁδοῦ τῆς ἐπὶ τὸν ὄντως
ὄντα Θεὸν ἐκτετραμμένη, καὶ ταῖς ὀλεθρίαις καὶ κα-
κεργέσις ὑποταττομένη πληθύσει, ἐλάνθανεν οὐ
θεοῦ οὐδὲ φίλους, ἀλλὰ δυσμενεῖς θεραπεύουσα· τῶν
δὲ ἀφειδῶς αὐτῇ κατὰ τὸ οἰκεῖον ἀνηλεῆς ἀποκεχρη-
μένων, εἰς ἀνυπαρξίας οἰκτρῶς ἐμπεπτῶκει ⁶¹ καὶ
ἀπωλείας κίνδυνον. Ἡ δὲ τῆς θεαρχικῆς ἀγαθότητος
ἀπειροτάτη φιλανθρωπία καὶ τὴν αὐτοεργὸν ἡμῶν
ἀγαθοπρεπῶς οὐκ ἀπηνήνατο πρόνοιαν, ἀλλὰ ἐν ἀλη-
θεῖ μεθέξει τῶν καθ' ἡμᾶς γενομένη πάντων ἀνα-
μαρτήτως, καὶ πρὸς τὸ ταπεινὸν ἡμῶν ἐνοποιηθεῖσα,
μετὰ τῆς τῶν οἰκείων ἀσυγχύτου καὶ ἀλωθήτου παν-
τελῶς ζέως, τὴν πρὸς αὐτὴν ἡμῶν κοινωνίαν ὡς
ὁμογενεῖσι λοιπὸν ἐδώρησατο, καὶ τῶν οἰκείων ἀνέ-
δειξε μετόχους καλῶν· τῆς μὲν ἀποστατικῆς πληθους,
ὡς ἡ κρυφία παράδοσις ἔχει, τὸ καθ' ἡμῶν καταλύ-
σασα κράτος οὐ κατὰ δύναμιν, ὡς ὑπερισχύουσα,
κατὰ δὲ τὸ μυστικῶς ἡμῶν παραδοθὲν λόγιον, ἐν κρι-
σει καὶ δικαιοσύνῃ. Τὰ καθ' ἡμᾶς δὲ πρὸς τούναντίον
ἅπαν ἀγαθοεργῶς μετεσκευάσατο ⁶²· τὸ μὲν γὰρ
κατὰ νοῦν ἡμῶν ἀλαμπὲς ἐνέπλησεν ὀλβίου καὶ θειο-
τάτου φωτός, καὶ τοῖς θεοειδέσιν ἐκόσμησε τὸ ἀνείδεον
κάλλεσι· τὸ δὲ τῆς ψυχῆς οἰκητήριον ἐν παντελεῖ
σωτηρίᾳ τῆς ὅσον οὐπω καταπεσοῦσης ἡμῶν οὐσίας
ἐναγεστάτων παθῶν καὶ φθοροποιῶν μολυσμῶν ἡλευ-
θέρωσεν, ἀναγωγῆν ἡμῶν ὑπερκόσμιον δειξάσα ⁶³
καὶ πολιτείαν ἐνθεὸν ἐν ταῖς πρὸς αὐτὴν ἡμῶν ἱεραῖς ⁶⁴
κατὰ τὸ δυνατόν ἀφομοιώσει.

A interitum origini suæ consentaneum jure merito
properavit, nec non a vita divina, quæ ipsam ad
supera subtrigebat, dilapsus, et ad extrema con-
traria jam præceps datus, variis perturbationibus
obnoxiam nactus est immutationem. Cum vero
etiam a recto tramite ad Deum verum tendente de-
flecteret, atque exitiosis maleficisque turmis sub-
ditus teneretur, minime advertit se non diis et
amicis, sed infestis hostibus fuisse obsecutum;
quibus eo crudeliter pro immanitate sua abutenti-
bus, in status internecionisque discrimen venerat.
Verum Dei principalis bonitatis infinita benignitas
benevole per se nostri curam gerere non destitit,
sed nostrorum omnium vere facta particeps, abs-
que peccato ⁶¹, humilitatque nostræ unita, **196**
B salvo proprietatum suarum statu, eoque prorsus
inconfuso et inviolato, cujus etiam nobis, utpote
congenetis, consortium dedit, nosque bonorum suo-
rum participes declaravit, apostaticæ nimirum
turbæ imperio, quod adversum nos habebat, juxta
traditionem arcanam, profligato, non viribus ceu
prævalens, sed, secundum mysticum eloquium, in
judicio et justitia. Nostrum vero statum e diverso
clementer immutavit; nam mentis quidem nostræ
obscuritatem beato divinoque lumine replevit, de-
formitatemque nostram deformibus ornamentis
illustravit; animi autem domicilium cum perfecta
salute essentiæ naturæque nostræ, quæ ferme col-
lapsa erat et conciderat, foedissimis quibusque pas-
sionibus atque inquinamentis noxiis liberavit,
commonstrata nobis supermundiali anagoge, ac
divinæ vitæ norma, per quam ad sacras ejus simi-
litudines, in quantum fieri potest, evehamur.

§ XII.

Τὸ θεομίμητον δὲ πῶς ἂν ἡμῶν ἐτέρως ἐγγένοιτο,
μή τῆς τῶν ἱερωτάτων θεουργιῶν μνήμης ἀνανεου-
μένης ἀεὶ ταῖς ἱεραρχικαῖς ἱερολογίαις ⁶⁵ τε καὶ
ἱερουργίαις; Τοῦτο οὖν ⁶⁶ ποιῶμεν, ὡς τὰ λόγια φη-
σιν, εἰς τὴν αὐτῆς ἀνάμνησιν. Ἐνθεν ὁ θεὸς ἱεράρχης,
ἐπὶ τοῦ θείου θυσιαστηρίου καταστάς, ὕμνεῖ τὰς
εἰρημένας ἱερὰς θεουργίας Ἰησοῦ τῆς θειοτάτης ἡμῶν
προνοίας, ἧς ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ γένους ἡμῶν εὐδοκίᾳ
τοῦ παναγεστάτου Πατρὸς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, κατὰ
τὸ λόγιον, ἐτελείωσεν. Ὑμνήσας δὲ καὶ τὴν σεβα-
σμίαν αὐτῶν καὶ νοητὴν θεωρίαν ἐν νοεροῖς ⁶⁷ ὀφθαλ-
μοῖς ἐποπτεύσας, ἐπὶ τὴν συμβολικὴν αὐτῶν ἱερουρ-
γίαν ἔρχεται, καὶ τοῦτο θεοπαράδοτως· ὅθεν εὐλαβῶς
τε ἅμα καὶ ἱεραρχικῶς μετὰ τοὺς ἱερούς τῶν θεουρ-
γιῶν ὕμνους ὑπὲρ τῆς ὑπὲρ αὐτὸν ἱερουργίας ἀπο-
λογεῖται, πρότερον ἱερῶς πρὸς αὐτὸν ἀναβοῶν. Σὺ
εἶπας· Τοῦτο ποιῶτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.

⁶¹ Hebr. iv, 45. ⁶² Luc. xxii, 19.

Enimvero quomodo nobis divina ista imitatio
aliter obveniat, nisi tam præstantium memoria be-
neficiorum Dei sacerdotalibus prædicationibus atque
mysteriis jugiter innovetur? Hoc itaque facimus,
ut eloquia jubent, in ejus commemorationem ⁶¹.
Quapropter divinus quoque præsul sacris altaribus
assistens sancta divinaque Jesu opera collaudat,
quæ ex divinissima nostri providentia in salutem
generis humani, sanctissimi Patris beneplacito, in
Spiritu sancto, ut eloquia testantur, consummavit.
Porro veneranda spiritalique mysteriorum contem-
platione, quam spiritalibus oculis conspexit, collau-
data, ad eorundem sacrosanctam ex divino insti-
tuto procedit consecrationem; quocirca reverenter
simul, et ut pontificem decet, post sacras illas di-
vinorum operum laudes, de sacrificio dignitatem
suam superante se purgat, ad Christum prius ex-

VARIÆ LECTIONES.

⁶¹ ἐνεπεπτῶκει, Ch. ἐκπεπτῶκει, M. S. B. ⁶² μετασκευάσασα, S. P. D. Ch. Sar. et Vien. ⁶³ ὀποδείξασα
P. B. ⁶⁴ θεολογίαις, P. ⁶⁵ τοῦτο γὰρ, Ch. D. S. B. ⁶⁶ νοητοῖς, S. P. S. 7.

clamanda : Tu dixisti : *Hoc facite in meam commemorationem* ^h. Postulans deinde hoc sacrificio Dei imitatione dignus effici, nec non secundum Christi similitudinem divina celebrare, omninoque pure distribuere, eosque qui sacerorum futuri sunt participes mysteriorum, iisdem digne sancteque communicare, divinissima illa mysteria celebrat, et jam consecrata, sub symbolis propositis ritu sacro visenda proponit; siquidem operio individuoque pane revelato, et in multa diviso, singularique calice omnibus impertito, unitatem symbolicè multiplicat distribuitque, sacrosanctum in iis **197** sacrificium consummando. Unicam enim illud ac simplex arcanumque Jesu Verbum divinissimum per assumptionem humanitatis nostræ, in compositionem simul et aspectum, sine ulla sui immutatione, pro sua bonitate benignitateque processit, nostrique secum unicam communionem benedice excogitavit, ea quæ in nobis humilia sunt divinissimis suis unicus excellentis, ut et nos ipsi, tanquam membra corpori, per eisdem immaculatæ ac divinæ vitæ identitatem congruamus, ne corruptibilibus necat passionibus, divinis istis sanctissimisque membris incongrui vitæque incapaces existamus; oportet enim nos, si ad communionem ejus aspiramus, divinissimam ejus in carne vitam contempleri, atque sanctam ipsius impeccantiam imitando, ad deiformem et immaculatum statum contendere; hac namque ratione, prout nobis congruit similitudinem suam communicabit.

§ XIII.

Hæc pontifex rebus iis quæ sacrificantur insinuat, dum oblecta munera in apertum producit, Ipsorumque unitatem in plura dividit, et per summam rerum distributarum cum suscipientibus unionem, earundem consortes reddit eos qui communicant. Describit enim his sensibilibus dum in aspectum ducit Jesum Christum, spiritalem nostram veluti in imagine vitam, ex abdito illo divinitatis per absolutam et inconfusam humanitatis nostræ assumptionem, benigne nostram speciem induentem, atque ad divinitatem nostram sine sui immutatione ex unitate naturali prodeuntem, perque hanc beneficam clementiam, ad sui honorumque suorum participationem genus humanum invitantem, dummodò divinissimæ ipsius vitæ conjungamur, pro virili illam imitando : nam sic vere consortes Dei divinarumque rerum participes reddemur.

Sumpta denique ac tradita divinissimæ communionem, una cum totius Ecclesiæ sacra plenitudine

Luc. xxii, 19.

Εἶτα τῆς θεομιμήτου ταύτης ἱερουργίας ἄξιός αἰτήσας γενέσθαι, καὶ τῇ πρὸς αὐτὸν ⁴⁷ Χριστὸν ἀφομοιώσει τὰ θεῖα τελέσαι, καὶ διαδοῦναι πανάγκως, καὶ τοὺς τῶν ἱερῶν μεθέξοντας ἱεροπροσπεῶς μετασχεῖν, ἱερουργεῖ τὰ θεϊκότατα, καὶ ὑπ' ὅψιν ἄγει τὰ ὑμνημένα διὰ τῶν ἱερῶς προκειμένων συμβόλων· τὸν γὰρ ἐγκεκαλυμμένον καὶ ἀδιαίρετον ἄρτον ἀνακαλύψας, καὶ εἰς πολλὰ διελὼν, καὶ τὸ ἐνιαῖον τοῦ ποτηρίου πᾶσι καταμερίσας, συμβολικῶς τὴν ἐνότητά πληθύνει ⁴⁸, καὶ διανέμει, παναγεστάτην ἐν ταύτοις ἱερουργίαν τελῶν. Τὸ γὰρ ἐν καὶ ἀπλοῦν καὶ κρύφιον Ἰησοῦ τοῦ θεαρχικωτάτου λόγου τῇ καθ' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσει πρὸς τὸ σύνθετόν τε καὶ ὄρατόν ἀναλλοιώτως ⁴⁹ ἀγαθότητι καὶ φιλανθρωπίᾳ προσελήλυθε, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἡμῶν ἐνοποιὸν κοινωνίαν ἀγαθουργῶς διεπραγματεύσατο, τὰ καθ' ἡμᾶς ταπεινὰ τοῖς θειοτάτοις αὐτοῦ κατ' ἄκρον ἐνώσας, εἴπερ καὶ ἡμεῖς ὡς μέλη σώματι ⁵⁰ συναρμολογηθῶμεν αὐτῷ, κατὰ τὸ ταῦτόν τῆς ἀλώδητου καὶ θείας ζωῆς, καὶ μὴ τοῖς φθοροποιῶς πάθει κατανεκρωθέντες, ἀνάρμοστοι καὶ ἀκόλλητοι καὶ ἀτύζωοι γενώμεθα ⁵¹ πρὸς θεῖα μέλη καὶ ὑγιέστατα ⁵²· χρὴ γὰρ ἡμᾶς, εἰ τῆς πρὸς αὐτὸν ἐφιέμεθα κοινωνίας, εἰς τὴν θειοτάτην αὐτοῦ κατὰ σάρκα ζῶν ἀποσκοπεῦσαι, καὶ τῇ πρὸς αὐτὴν ⁵³ ἀφομοιώσει τῆς ἱερᾶς ἀναμαρτησίας εἰς τὴν θεοειδῆ καὶ ἀλώδητον ἔξιν ἀναδραμεῖν· οὕτω γὰρ ἐναρμονίως ἡμῖν τὴν πρὸς τὸ ὅμοιον κοινωνίαν δωρήσεται.

Ταῦτα τοῖς ἱερῶς ⁵⁴ δρωμένοις ὁ ἱεράρχης ἐμφαίνει, τὰ μὲν ἐγκεκαλυμμένα δῶρα πρὸς τὸ ἐμφανὲς ἄγων, τὸ δὲ ἐνιαῖον αὐτῶν εἰς πολλὰ διαιρῶν, καὶ τῇ τῶν διανεμομένων πρὸς τὰ ἐν οἷς γίνεταί κατ' ἄκρον ⁵⁵ ἐνώσει, κοινωνοὺς αὐτῶν ἀποτελῶν τοῖς μετέχοντας. Διαγράφει γὰρ ἐν ταύτοις αἰσθητῶς, ὑπ' ὅψιν ἄγων Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν, τὴν νοητὴν ἡμῶν ὡς ἐν εἰκόσι ζωῆν, ἐκ τοῦ κατὰ τὸν θεῖον ⁵⁶ κρυφίου, τῇ παντελεῖ καὶ ἀσυγχύτῳ καθ' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσει φιλανθρώπως ἐξ ἡμῶν ⁵⁷ εἰδοποιούμενον, καὶ πρὸς τὸ μεριστὸν ἡμῶν ἀναλλοιώτως ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν ἐνός προϊόντα, καὶ διὰ τῆς ἀγαθουργοῦ ταύτης φιλανθρωπίας εἰς μετουσίαν ἑαυτοῦ καὶ τῶν οἰκείων ἀγαθῶν καλοῦντα τὸ ἀνθρώπειον ⁵⁸ φύλον, εἴπερ ἐνωθῶμεν αὐτοῦ τῇ θειοτάτῃ ζωῇ, πρὸς αὐτὴν ⁵⁹ ἡμῶν κατὰ δυνάμειν ἀφομοιώσει, καὶ ταύτῃ πρὸς ἀλήθειαν κοινωνοὶ θεοῦ καὶ τῶν θεῶν ἀποτελεσθῶμεθα ⁶⁰

§ XIV.

Μετασχὼν δὲ καὶ μεταδοὺς τῆς θεαρχικῆς κοινωνίας, εἰς εὐχαριστίαν ἱερᾶν καταλήγει μετὰ παντός

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁷ τὸν P. ⁴⁸ πληθύνει, Ch. S. P. B. ⁴⁹ ἀναλλοιώτως, M. Sc. ⁵⁰ σώματος, S. B. ⁵¹ γενόμεθα. ⁵² καὶ ὑγιέστατα ἱερο. ⁵³ πρὸς αὐτόν, M. P. ⁵⁴ ἱεροῖς, M. Sc. ⁵⁵ κατ' ἄκαιρον, M. Sc. ⁵⁶ τὸ θεῖον, Ch. S. P. B. ⁵⁷ εἰς φύσιν ἡμῶν, M. Sc. ⁵⁸ ἀνθρώπινον, S. P. ⁵⁹ τῇ πρὸς αὐτήν, Ch. D. ⁶⁰ Ἀποτελεσμάτων, M. Sc.

τοῦ τῆς Ἐκκλησίας ἱεροῦ πληρώματος. Ἡ μετοχή γὰρ τῆς μεταδόσεως ἡγείται, καὶ τῆς μυστικῆς διανεμήσεως ἢ τῶν μυστηρίων μετάληψις· αὕτη γὰρ ἡ καθολικὴ τῶν θείων εὐκοσμία καὶ τάξις, πρῶτον ἐν μετουσίᾳ γενέσθαι καὶ ἀποπληρώσει τὸν ἱερὸν καθηγεμόνα, τῶν δι' αὐτοῦ θεόθεν ἐτέροις δωρηθησομένων, οὕτω τε καὶ ἄλλοις μεταδοῦναι. Διὸ καὶ ταῖς ἐν-θέοις διδασκαλίαις οἱ τολμηρῶς ἀποχερημένοι πρὸ τῆς κατ' αὐτάς πολιτείας καὶ ἔξωθεν ἀνίεροι καὶ ἔκφυτοι⁶¹ πάντῃ τῆς ἱερᾶς εἰσι θεσμοθεσίας. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῶν ἡλιακῶν μαρμαρυγῶν αἱ λεπτότεραι καὶ διεξέ-στεραι τῶν οὐσιῶν, πρῶται τῆς εἰσροῦσης ἀγλῆς ἀποπληροῦνται, τὸ κατὰ πᾶν ἑαυτῶν ὑπερχεόμενον⁶² φῶς εἰς τὰ μετ' αὐτάς ἡλιοειδῶς μετοχετεύουσιν⁶³· οὕτω καὶ θεοῦ παντὸς⁶⁴ οὐ τολμηρόν ἐτέροις ἡγή-σασθαι τὸν μὴ κατὰ πᾶσαν ἔξιν αὐτοῦ γεγονότα θεοει-δέστατον, καὶ πρὸς τῆς θείας ἐπιπνοίας⁶⁵ καὶ κρι-σεως ἀρμοσθῆν ἀναδειγμένον.

A in sacram desinit gratiarum actionem. Cæterum participatio communicationem, ipsaque perceptio mysteriorum eorumdem distributionem mysticam antecedit; est enim iste generalis rerum ordo ac distinctio divinarum, ut prius ipsemet antistes sacer communicet, ac donis iis, quæ per ipsum cæteris divinitus distribuenda sunt, salietur, et deinde illa tradat aliis. Hinc qui divinis magisteriis proterve abutuntur, quod iis neque vivendi ratione, neque statu suo respondeant, tanquam sacrilegi et a **198** sacris extorres omnino reputandi. Quemadmodum enim in eoruscationibus solaribus tenuiores limpidioresque substantiæ, dum influenti in ipsas radio primæ repletæ sunt, omne lumen sibi superfusum in subsequentes solis vice transfundunt; pari ratione, nequaquam debet temere ducem sese alius divini luminis offerre, qui non secundum omnem statum suum deiformis maxime evaserit, divinaque aspiratione atque sententia ad id idoneus sit comprobatus.

§ XV.

Ἐν τούτοις ἡ πᾶσα τῶν ἱερῶν⁶⁶ διακόσμησις, ἱεραρχικῶς συναχθεῖσα; καὶ τοῖς θειοτάτοις κοινωνή-σασα, μετ' εὐχαριστίας ἱερᾶς καταλήγει, τὰς τῶν θεουργιῶν ἀναλόγως ἐπιγνοῦσα καὶ ὑμνήσασα χάρι-τας. Ὡστε οἱ τῶν θείων ἀμέτοχοι καὶ ἀγνώστες οὐκ ἂν εἰς εὐχαριστίαν ἀφίκοιντο, καίτοι κατ' οἰκείαν φύσιν ἀξίων οὐσιῶν εὐχαριστεῖσθαι τῶν θειοτάτων δωρεῶν. Ἄλλὰ, ὅπερ ἔφημ, οὐδὲ προσθλέψαι ποτὲ⁶⁷ τοῖς θείοις δώροις ἐκ τῆς ἐπὶ τὰ χεῖρα νεύσεως ἐβελήσαντες, C ἀχάριστοι πρὸς τὰς ἀπίρους τῶν θεουργιῶν διαμεμνήκασιν χάριτας. Γεύσασθε⁶⁸, φησὶ τὰ λόγια, καὶ ἴδετε· τῇ γὰρ ἱερᾷ τῶν θείων μνήσει τὰς μεγαλοδώ-ρους αὐτῶν οἱ μούμενοι χάριτας ἐπιγνώσκονται, καὶ θεϊότατον αὐτῶν ὕψος καὶ μέγεθος ἐν μεθέξει πανί-ριως ἐποπτεύοντες, τὰς ὑπερουρανίας εὐχαρίστως ὑμνήσουσι τῆς θεαρχίας⁶⁹ ἀγαθοργίας.

In his omnis ordo sacerdotum hierarchice congregatus, diviniis mysteriis perceptis, cum gratiarum actione desinit, agnitis pro captu suo laudatisque divinarum operum beneficiis. Qui enim rerum divinarum expertes sunt et ignari, nequaquam ad gratias agendas convertuntur, quamvis ex natura sua dona illa diviniis sint omni gratiarum actione dignissima. Cæterum cum, uti dixi, divinis istis muneribus, propter suam ad deteriora propensionem, attendere non velut, infinitis divinarum beneficiorum gratis ingrati permanent. *Gustate*, inquit eloquia, *et videte* : quoniam qui sacrosancta divinarum rerum disciplina in-itiuntur, permagnificas ipsarum gratias agnoscunt, atque diviniis earum celsitudinem ac magnitudinem in communionem sancte considerantes, supercælestia supremæ Deitatis beneficia grau col-laudabunt.

ADNOTATIONES CORDERII.

Parte I hujus capituli nota, sacramentum eucharistiæ vocari τελετῶν τελετήν, id est sacramentum sacramentorum, quod idem est ac præstantissimum sacramentum; sicut verbi gratia locus sacratissimus diei solet *Sancta sanctorum*, et canticum præstantissimum *Canticum canticorum*. Merito autem sic appellatur, tum quia ipsummet Christum Dominum, omnium sacramentorum institutorem ac sanctificatorem, continet, a quo cætera sacramenta omnem sanctificandi vim habent, et virtute ejus operantur quidquid operantur; tum etiam quod, ut idem Dionysius ait, nullum fere sacramentum ordinis hierarchici, seu episcopalis officii, sine hoc sacramento perficiatur.

Unde cum D. Thomas in parte III, quæst. 63, art. 3, dicendum, simpliciter loquendo, sacramentum eucharistiæ potissimum esse inter alia sacramenta. Quod quidem tripliciter apparet. Primo quidem, ex eo quod in eo continetur; nam in sacramento eucharistiæ continetur ipse Christus substantialiter, in aliis autem sacramentis continetur quædam virtus instrumentalis a Christo participata. Semper autem id

Psal. LXXIII, 9.

VARIE LLECTIONES.

⁶¹ ἔκφυτοι, S. P. D. Ch. Sc. Sar. et Vien. ⁶² ὑπερχεόμενον, M. Sc. ⁶³ ἐποχετεύουσιν, S. P. D. Ch. B. Sar. ⁶⁴ θεοῦ φωτός, P. ⁶⁵ θείας ἀρμονίας, Ch. ⁶⁶ ἱερῶν, M. P. Ch. D. ⁶⁷ ποτὲ, S. B. ⁶⁸ γεύσασθε δέ, M. D. Ch. Sc. ⁶⁹ θεουργίας, M. Sc.

quod est per essentiam, potius est eo quod est per participationem. Secundo hoc apparet ex ordine sacramentorum ad invicem, nam omnia alia sacramenta ordinari videntur ad hoc sacramentum sicut ad finem; manifestum est enim, quod sacramentum ordinari videtur ad eucharistiæ consecrationem, sacramentum vero baptismi ordinatur ad eucharistiæ receptionem, in quo etiam perficitur aliquis per confirmationem, ut non vereatur se subtrahere a tali sacramento. Per penitentiam etiam etiam et extremam unctionem preparatur homo ad digne sumendum corpus Christi. Matrimonium etiam habet suam significationem attingit hoc sacramentum, in quantum significat conjunctionem Christi et Ecclesie, cujus unitas per sacramentum eucharistiæ figuratur. Tertio hoc apparet ex ritu sacramentorum: **199** nam fere omnia sacramenta, uti Dionysius ait, in eucharistiâ consummuntur. Hinc recens ordinari communicant, et etiam baptizati, si sunt adulti. Aliorum autem sacramentorum ad invicem comparatus potest esse multiplex, nam in via necessitatis baptismus est potissimum sacramentorum, in via autem perfectæ omnia sacramenta in ordine, medio autem modo se habet sacramentum confirmationis; sacramentum vero penitentiae et extremæ unctionis sunt inferioris gradus a prædictis sacramentis, quia scilicet ad vitam Christianam non per se, sed per accidens ordinantur, scilicet in remedium superveniens defectus; inter quæ tamen extrema unctio comparatur ad penitentiam, sicut confirmatio ad baptismum, ita scilicet, ut penitentia sit majoris necessitatis, sed extrema unctio majoris perfectionis.

Parte uniformi agit de ritu hujus sacramenti, sive de sacro missæ sacrificio, in quo venerabile sacramentum consecratur atque conficitur. Ubi nota primo, assignari quinque potissimum partes hujus sacrificii: prima est catechumenorum usque ad oblationem panis et vini; secunda est ipsamet oblatio panis et vini; tertia est consecratio, qua panis et vinum vi verborum Christi in ejus corpus et sanguinem convertuntur, quarta est oblatio corporis et sanguinis Christi, quinta est ipsius sacræ hostiæ consumptio, sive communio. Non facit autem mentionem fractionis hostiæ supra calicem, nec utriusque commistionis. Quoniam autem ex his partibus seu actionibus spectent ad essentiam sacrificii, diversimode sentiunt doctores in D. Thomæ p. iii, quæst. 83. Communior et verior videtur quæ tenet, sacrificium potissimum consistere in consecratione. Primo, quia sacrificium nostrum offertur in persona Christi; atqui nulla est actio in tota liturgia, quæ magis fiat in persona Christi, quam consecratio, ergo in ea potissimum consistit. Secundo, quia sacrificium nostrum debet representare sacrificium crucis, quæ representatio fit per consecrationem dum corpus et sanguis, quantum est ex vi verborum, seorsum ponuntur tanquam corpus et sanguis victimæ occisæ. Quod quomodo fiat, vide docte ac clare explicatum a Lessio lib. xii *De perfectionibus divinis*, cap. 13. Qui autem plura hac de re desiderat, legat Gabrielem Vasquez in usq., disputatione 222.

Nota secundo, consecrationem non fieri precibus quibusdam, ut quidam Græci volunt, sed potius verbis dum in seculum delictum est in Florentino concilio, et Tridentino, sess. 13, c. 3. Primo, quia Christus nec dixit nec dixi jussit illas preces, quibus ipsi putant confici sacramentum; nam neque Scriptura eas habet, neque traditione constat esse necessariam dicendas. Nam in liturgia Latina, quam communis opinio tenet fuisse sancti Petri et Clementis, non habentur illæ preces, nisi autem verba Domini, non autem post, et in liturgia Æthiopum non reperiuntur. Adde, alius fore falsæ illa verba Christi: *Hoc est corpus meum*, si ante per preces illas præcedentes facta esset consecratio. Secundo, quia cum hoc sacramentum sit submissimum, non decebat illud fieri nisi verbis Dei. Adde, quod si consecratio fieret precibus istis, effectus ejus esset incertus, cum preces istæ non semper exaudiantur. Quod si extrema unctio fiat verbis deprecatoriis, existat tamen promissio qua promittitur, hanc deprecationem exaudiatum in saltem quoad effectum principalem, Jacobi v, nulla autem talis existat promissio de precibus istis eucharisticis, in quibus ipsi ponunt consecrationem. Tertio, quia sacerdos consecrat in persona Christi, non autem in persona ministri; ergo in consecratione non debet uti verbis deprecatoriis, hoc enim tantum est ministerium, sed auctoritatis, scilicet tanquam Christus, cujus personam sustinet. Hinc fit, ut cum in omnibus aliis sacramentis sacerdos loquatur tanquam minister Christi, sive per modum execrantis actum, ut in baptismo, confirmatione et penitentia; sive per modum imperantis, ut in ordine; sive per modum deprecantis, ut in extrema unctione; in hoc tamen sacramento non loquatur tanquam minister Christi, sed quasi ipsemet esset Christus; seu, ut Chrysostomus a l. Christus per os ejus invisibiliter loquitur, quod etiam dicit Tridentinum sess. 21, c. 2.

Confirmatur hoc etiam ex hoc loco Dionysii, quia ubi, dimissis catechumenis, et panis calicisque oblatione facta, dixit pontificem sacram peragere prece, et post panis osulum, et digitorum ablationem, et hymnologiam, tum demum ait ipsam ordinissima consecrare mysteria, manducate post sacræ preces consecrationem collocans, tanquam a precibus istis distinctam.

Ad rationem porro Græcorum, respondendum, illis precibus peti, non ut Spiritus sanctus simpliciter panem efficiat corpus Christi, sed ut sacerdos caterisque communicantibus efficiat corpus Christi; id est petunt ut qui communicant dari gratiam eigne communicandi, ut consequi possint effectum sacramenti. Qui enim manducat indigne, illi non est corpus Christi, sed venenum, nam judicium sibi manducat. In hunc sensum ipsi Græci responderunt in concilio Florentino sessione ultima.

De ceremoniis istis vide Gulielmum Durandum lib. iv *Rationibus divinarum officiorum*, qui illas prolixè explicat.

Parte in hujus capituli, quæ contemplationem continet, § 1, dicit, sacram **200** communionem esse pacificam participationem, etc., quia nimirum pacis symbolum est, et Christus, qui in ea sumitur, est princeps et Deus pacis ac dilectionis, cujus, juxta Psalmistam, *Factus est in pace locus ejus*, unde, inquit Dionysius, jure meritoque exortem facit eum, qui neque sanis neque animo concordi sacrum secum curam sequeretur.

Hinc confirmatur catholica sententia quæ docet, graviter peccare illum qui communicat cum conscientia peccati mortalis, quoniam cibus est vivorum, non mortuorum; quia hoc sacramentum non est institutum in remissionem peccatorum, sed ad alimentum spirituale; alii autem tantum potest, qui vivit spiritaliter. Adde, quod qui cum conscientia peccati mortalis accedit, quantum ei est, salutem reddit hujus sacramenti significationem, significat enim, eum qui sumit esse de corpore Christi mystico, quæ est societas sanctorum hinc ac charitate Christo adherens. Hinc quoque infra § 6 et 7, docet, catechumenos et energumenos cum peccatoribus ab hac sacra communione tanquam indignos arceri.

In Græcis enim liturgia clamabat diaconus: *Ὁ ἅγιος ἅγιος*, id est sanctus sanctus, usque verbis profatis, catechumeni, energumeni, et notorii peccatores pellebantur, uti etiam testatur sanctus Chrysostomus, homil. 61, ad populum Antiochenum, et Justinus Apolog. 1. Imo nec videre permittentur

† Episc. v, 29. † I Cor. xi, 29. * Isa. ix, 6. * II Cor. xiii, 11. * Psal. lxxv, 3.

catechumeni sacram eucharistiam ante susceptum baptismi sacramentum, ut aperte tradit S. August. tract. xi in Joann., exponens illa Christi verba: *Jesus autem non se credebat illis*. Hinc dicitur *Missam catechumenorum* illa celebrationis sive sacrificii pars, quæ est ab Introitu usque ad Offertorium, quando catechumeni emittuntur. Hinc concilium Carthaginense iv ait: « Nullum prohibeat episcopus neque a Missam catechumenorum, nec hæreticum, nec Judæum, ecclesiam ingredi, et audire verbum Dei; » siquidem Evangelium et lectiones recitabantur presentibus catechumenis. Unde S. Augustinus, sermone 257, *De tempore*, « Ecce, inquit, post sermonem sit missa catechumenorum. Post offertorium autem, et tempore consecrationis aut communionis catechumensis illicitum erat interesse divinis.

Nota hic differentiam inter hoc sacramentum et baptismum; quia ad baptismum, etsi non liceat accedere cum affectu peccati mortalis, licet tamen ad ipsum accedere cum conscientia peccati mortalis. Ideo enim acceditur ad baptismum, ut peccata mortifera omnia, etiam ea quorum nobis consci sumus, deleantur. Unde baptismus per se delet peccatum mortale, quia ad hoc est institutus, et in hunc finem suscipitur. Secus est de eucharistia, quæ non ad hoc instituta est, neque ideo recipitur, sed ut gratiam jam inventam augeat. Is enim qui accedit ad sacram synaxim, debet esse in gratia, vel probabiliter existimare se esse in gratia.

Hinc ulterius breviter collige effectus venerabilis eucharistiæ. Quorum primus est, ex institutione sua per se gratiam augere; secundus per accidens conferre, nempe ut aliquem inveniat sine affectu peccati mortalis, qui sufficientem in se examinando adhibent diligentiam, sit tamen in aliquo peccato occulto; vel si quis conscius peccati, cum desit copia confessarii, et instet necessitas communicandi vel celebrandi, probabiliter æstimat se contritum, cum tantum sit contritus; tali enim ex opere operato quoque conferret gratiam justificationis. Tertius effectus est, præservare a lapsu peccatorum, partim augendo habitum charitatis, unde nos reddit robustiores et propensiores ad divina; partim protegendo ab insidiis, et minuendo fomitem peccati; partim præveniendo nos inspirationibus sanctis, quibus contra tentationes præviamur; horum enim omnium auxiliorum eucharistia est causa quæ necessaria sunt ad vitam spiritalem conservandam. Quartus effectus est, delectatio spiritalis; excitat enim ad letitiam spiritus. Quintus, gloriosa resurrectio corporum. Corpus enim Christi gloriosum, quod in ea sumitur, nostro corpori junctum, relinquit in eo quasi quoddam semen gloriosæ resurrectionis. Sextus denique effectus est, quod prosit etiam aliis per modum impetrationis et satisfactionis.

Nota tamen, hos omnes effectus simul et per totam vitam non sufficienter præstare unicam Eucharistiæ assumptionem; quare sæpius iteranda est, ut hic infra § 12, Dionysius ait, dicens, hanc divinam similitudinem, ad quam per sacram communionem efformamur in nobis manne perseverare, nisi sacris istis mysteriis jûgiter innovemur. Idem quoque dicendum de eucharistia quatenus est sacrificium, quod idcirco quotidie in Ecclesia offertur in commemorationem sacrificii crucis, cujus efficacia nobis ex divina institutione applicari debet per sacramenta et per sacrificium eucharistiæ. Etsi enim Christus unica sua oblatione, quantum est ex parte sua, et in præparatione divina consummavit ætus humanum, quia apud Deum promeruit hominibus remissionem peccatorum, justitiam et glorificationem; tamen quotidianum eucharistiæ sacrificium non est supervacaneum, sed necessarium; quia per illud applicatur nobis portio aliqua virtutis sacrificii crucis cujus oblatio ita Deo grata fuit et accepta, ut paratus sit omnibus hominibus propter eam dare peccatorum **201** remissionem, justitiam et vitam æternam, quibus eius virtus per media a Christo instituta applicaretur. Atque hoc modo dicitur per oblationem crucis facta esse remissio omnium peccatorum totius mundi, scilicet in præparatione divini favoris; quia sufficiens pretium a Christo oblatum est, ob quod Deus paratus est omnia mundi peccata remittere, si illud hominibus debite applicetur. Et sic non requiritur nova oblatio, qua novum pretium acquiratur, necessaria tamen est oblatio jugis sacrificii, qua pretium crucis Christi nobis applicetur.

Nota item ex § xii et xiii, sacrificium eucharistiæ esse sacrificium *laudis et honoris*, quia est excellentissimus cultus Dei. Nulla enim re Deum magis honorare possumus, quam digna oblatione hujus sacrificii, tum quia est omnium donorum Dei præstantissimum, tum quia per hoc protestamur ipsam esse primum fontem salutis nostræ, et auctorem honorum omnium supernaturalium; tum vel maxime, quia hæc actio est actio Christi tanquam sacerdotis principalis. Est etiam *eucharisticum*, quia per illud Deo gratias agimus pro omnibus beneficiis ab initio mundi collatis, et præcipue redemptione per Christi mortem, et omnibus salutis nostræ præstidiis, quæ nobis ex ejus morte provenerunt. Est insuper *propitiatorium* seu expiatorium peccatorum, et *impetratorium* beneficiorum Dei, ut pulchre ostendit Lessius lib. xii *De perf. divinis*, c. 14. Plura, qui volet, consulat scholasticos in part. iii, quest. 85.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (24).

Εἶπε, ὅτι ταύτης ἐπεμνήσθημεν τῆς τελετῆς, δηλαδὴ ἅ τῆς συνάξεως, (ταύτην δὲ καὶ κοινωνίαν λέγει διὰ τὸ τότε κοινωνεῖν τοῖς ἀξίως πάντας τῶν μυστηρίων,) ἥν οὐ θεμιτὸν παραδραμεῖν, καὶ πρὸ ταύτης ἐτίραν τῶν τελετῶν ὑμῆσαι, (ταύτην γὰρ ἔλεγε καὶ ὁ κλεινὸς Ἱερόθεος τελετὴν τελετῶν,) καὶ χρῆ πρὸ τῶν ἄλλων αὐτὴν ἱερογραφικῶς, τοῦτ' ἐστὶ κατὰ τὴν ἱερὰν διαγραφὴν τῶν ἐμφανῶς τελουμένων ἐκθέμενον, ἐπειτα ἀναχθῆναι πρὸς τὴν καθ' ἕκαστον θεωρίαν. Καὶ πρῶτον τοῦτο ζητοῦμεν, ἵνα τί τὸ κοινὸν καὶ ταῖς ἄλλαις

Age, quoniam hujus sacramenti, scilicet synaxeos, mentionem fecimus (hanc vero etiam communionem vocat, eo quod dignis omnibus mysteria communicet), quam præscribere, aut præ illa aliud sacramentum celebrare, nefas (nam eam inelytus Hierotheus sacramentum sacramentorum appellavit), oportet præ cæteris ipsa hierographice, id est, sacra quadam descriptione, eorum quæ in ea peraguntur expressa, ad quamlibet deinde ejus contemplationem adduci. Et primum illud quæri-

(24) Vide Schol. S. Maximi tom. II, cap. 3 *Eccles. hier.*

mus, quam ob causam id quod aliis quoque sacramentis commune est, huic approprietur, voceturque proprie communio et synaxis, cum quodlibet sacramentum, sive baptisma sive ordinem dixeris, etiam illud utique habeat, ut et congreget, et ad communionem unioneinque inducat: in omni namque sacramento hæc initialis conferuntur, v. g. in baptismo, cum hoc quoque sacramentum divisam hominis vitam, id est sæcularem, et in multa distractam, ad uniformem colligit deificationem, ac secundum hoc etiam synaxis dici possit: et rursum, in istiusmodi collectione divisorum sæculariumque motuum ad unum, scilicet Deum, communionem elargitur, atque adeo communio non immerito dici possit. Cur itaque, præsens sacramentum istiusmodi nomina proprie sibi vindicat? Dicimus, istorum sacramentorum perfectionem ex huius numeribus existere: nam non licet aliquod sacramentum hierarchicum perficere, nisi videlicet divinissima eucharistia cum uno, id est **202** Deo conjunctionem operetur; hoc enim est præcipuum quod in singulis celebratur. Si itaque unumquodque sacramentum, hisce mysteriis frustratum, sit imperfectum, et nec proprie sacramentum dicatur, neque cum uno illo communicet copuletve, merito etiam huic soli proprium hoc nomen synaxeos attribuitur. Synaxis porro minime intelligenda populi congregatio, prout aliqui nunc temporis vocem illam accipiunt, sed cum Deo conjunctio communioque. Idem quoque quis inveniat in divini baptismalis sacramento: nam licet alia quoque sacramenta illuminent, huic tamen proprie nomen hoc illustrationis impositum est, quod omnium divinarum illustrationum principium existat. Nam nisi quis divino baptismate fuerit initiatus, ejusdemque illustratione dignus sit habitus, non potest alterius cujuscumque illustrationis particeps existere. His dictis, consideremus ipsam huius sacramenti consecrationem, quomodo videlicet mysterium synaxeos celebretur; ut inde vero contemplatione eius indagemus.

II. *Mysterium synaxeos.*

Hierarcha præcepi sacram (illum inquam introitum) ad altare celebrans, et ab ejusdem elevatione initium faciens, universum templi ambitum circum: exinde rursum ad divinum altare rediens, una cum aliis inquit psalmorum melos: postea vero per lectores (hos liturgos vocat) divinarum Scripturarum, ut Prophetiarum, apostoli et Evangelii divini lectio recitatur: qua finita, catechumeni arceantur, et ante hos euergnenti, qui nimirum a demonibus infestantur, et pœnitentes; manent autem qui digni sunt. Porro e liturgiis, subdiaconibus inquam, alii quidem fores custodiunt, alii vero aliud quidpiam agunt; qui autem primarii sunt, scilicet diaconi, una cum sacerdotibus divino altari panem sacrum, et calicem benedictionis imponunt, et deinde communis hymnologa profertur; habebant enim etiam tum aliquod documentum ac fidei

* Ἰσως τῶν.

τελεταῖς αὐτῆ ἰδιοποιήσατο, καὶ καλεῖται ἰδίως κοινωνία καὶ συναξίς, ἐκάστης τελετῆς, καὶ τὴν τοῦ βαπτίσματος εἰποις, καὶ τὴν τῶν ἱερατικῶν τελειώσεων, ἐχούσης τοῦτο δὴ τὸ συνάγειν καὶ εἰς κοινωνίαν ἀγειν καὶ ἑνωσιν· ἕκαστα γὰρ τελετὴ ταῦτα δωρεῖται τοῖς τελουμένοις, ὡς φέρε εἰπεῖν ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος· καὶ γὰρ ἡ τοιαύτη τελετὴ τὴν μεριστὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, δηλονότι τὴν κοσμικὴν, καὶ εἰς πολλὰ πληθυνομένην, εἰς ἑνοειδῆ συνάγειν θέωσιν, καὶ κατὰ τοῦτο συναξίς ἂν λέγοιτο· καὶ πάλιν ἐν τῇ τοιαύτῃ συμπύξῃ τῶν διαιρετῶν καὶ κοσμικῶν κινήσεων τὴν πρὸς τὸ ἓν, τὸν θεὸν δηλαδὴ, κοινωνίαν δωρεῖται, ἰδοὺ καὶ κοινωνία οὐκ ἀπεικόντως λέγοιτο ἂν. Ἴνα τί γοῦν ἡ προκειμένη τελετὴ τῶν τοιούτων ὀνομάτων ἰδίως μετέελεγε; Καὶ φαμέν, ὅτι ἡ τῶν τελετῶν ἐκείνων τελειώσεις ἐκ τῶν ταύτης δωρεῶν ἐστὶ· καὶ γὰρ οὐκ ἐστὶ τινὰ τελεσθῆναι ἱεραρχικὴν τελετὴν, μὴ τῆς θειοτάτης Εὐχαριστίας, τῆς τῶν μυστηρίων δηλαδὴ, ἱεουργούσης τὴν ἐπὶ τὸ ἓν, τὸν θεὸν δηλαδὴ, συναγωγὴν τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ κεφαλαιωδέστερον ἐπὶ τοῖς καθ' ἕκαστα τελουμένοις. Εἰ τοίνυν ἐκάστη τῶν τελετῶν ἀπολειπομένη τὴν μυστηρίων, ἀτελής ἐστὶ, καὶ οὐκ ἔχει κυρίως οὕτε τὸ τελετὴ λέγεσθαι, οὕτε μὴν τὴν πρὸς τὸ ἓν κοινωνίαν καὶ συναξίς, εἰκότως ταύτη καὶ μόνῃ ἐπιτίθεται ἡ κυρία ἐπωνυμία τῆς συναξίως. Συναξίς δὲ νοητέον οὐ τὴν τοῦ λαοῦ, καθὼς τὴν λέξιν πινὲς σήμερον ἐκλαμβάνονται, ἀλλὰ τὴν πρὸς θεὸν συναγωγὴν καὶ κοινωνίαν. Οὕτως εὐροί τις ἂν καὶ ἐπὶ τῆς τελετῆς τοῦ θεοῦ βαπτίσματος· καὶ γὰρ καὶ αἱ ἄλλαι φωτίζουσι τελεταί, ἀλλ' ὁμοῦς ταύτη ἰδίως ἐπέτιθη τὸ ὄνομα τοῦ φωτισματος, διὰ τὸ εἶναι ταύτην πασῶν τῶν θείων φωταγωγῶν ἀρχὴν. Εἰ γὰρ μὴ τελεσθεῖη τις τῷ θεῷ βαπτίσματι, καὶ τοῦ ἐντεῦθεν φωτισμοῦ καταξιοθεῖη, οὐδύναται ἄλλου τινὸς φωτισμοῦ μετοχὴν δεξασθαι. Ταῦτα εἰπόντες, κατίδωμεν μὲν τέως τὴν τῆς τοιαύτης τελετῆς ἱεουργίαν, δηλονότι ὅπως τελεῖται τὸ μυστήριον τῆς συναξίως, μετέπειτα δὲ τὰ τῆς θεωρίας ἐρευνήσωμεν.

II. *Μυστήριον συναξίως.*

Ὁ μὲν ἱεράρχης, εὐχὴν ἱερὰν ἐντὸς τοῦ θυσιαστηρίου ποιησάμενος, (αὐτὸν δὴ οἶμαι τὸν εὐλογητόν,) καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ θυμιᾶν ἀρξάμενος, περιέρχεται πᾶσαν τὴν περιοχὴν τοῦ ναοῦ· εἶτα, ἀναλύσας πάλιν ἐπὶ τὸ θεῖον θυσιαστήριον, ἀπάρχεται μετὰ τῶν ἄλλων τῆς φαλαμαδίας· ἐξῆς δὲ διὰ τῶν ἀναγνωστῶν (τούτους γὰρ λέγει λειτουργοὺς) τῶν θείων Γραφῶν, τῶν προφητειῶν, τοῦ Ἀποστόλου, τοῦ θεοῦ Εὐαγγελίου, ἡ ἀνάγνωσις γίνεται μετὰ ταῦτα ἐκβάλλονται οἱ κατηχούμενοι, πρὸς τούτων οἱ ἐνεργούμενοι, δηλονότι οἱ δαιμονῶντες, καὶ οἱ ἐν μετανοίᾳ ὄντες, μένουσι δὲ οἱ ἄξιτοι. Ἀπὸ δὲ τῶν λειτουργῶν, φημί τῶν ὑποδιακόνων, οἱ μὲν τὰς πύλας φυλάττουσιν, οἱ δὲ ἄλλο τι διαπράττονται· οἱ δὲ ἔκκριτοι, δηλονότι οἱ διάκονοι, σὺν τοῖς ἱερεῦσιν ἐπὶ τοῦ θεοῦ θυσιαστηρίου τὸν ἄρτον προτιθέασιν, καὶ τὸ τῆς εὐλογίας ποτήριον, καὶ ἔπειτα προσμολογεῖται ἡ κοινὴ ὑμνολογία. Εἶχον γὰρ καὶ τότε

μάθημά τι καὶ συμμάθημα πίστεως. Πρὸς οἷς ὁ ἱεράρχης, εὐχὴν ποιησάμενος, τὴν εἰρήνην διαγγέλλει, δηλονότι τῶν Ἐβραίων πάντων καὶ εὐθὺς ἀσπασαμένων, ἀναγινώσκονται τὰ δέπνυχα. Καὶ νιφαιμένων, ὁ ἱεράρχης, μέσον ἱστάμενος, ἔχει περισταμένους κάκεινους τοὺς τῶν λειτουργῶν ἑκκρίτους, καὶ ὑμνήσας, ἱερουργεῖ τὰ θεϊότατα, καὶ ὑπ' ὄψιν ἄγει τὰ ὑμνημένα, σαφηνίζων, ὡς Χριστοῦ εἶσι τὰ τοιαῦτα σύμβολα· ὅτι μετὰ τὸ δεῖπνον λαβὼν ἄρτον, καὶ τὰ ἔξῃς· καὶ ἔτι *Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν*. Ὑποδείκνυσι δὲ, ἦγον ἀνυφοῖ τότε, ἀποκαλυπτομένων τῶν παναγίων δώρων μετὰ τὰς εὐχὰς, μενόντων δὲ κεκαλυμμένων ἕως καιροῦ μεταλήψεως. Μετὰ ταῦτα αὐτὸς τε μεταλαμβάνει, καὶ τοὺς ἄλλους προτρέπεται. Μετασχῶν δὲ καὶ μεταδοὺς, εἰς εὐχαριστίαν καταλήγει. Καὶ πολλοὶ μὲν εἰς μόνα τὰ θεῖα παρακύπτουσι σύμβολα, ἅτε μὴ δυνάμενοι ὑψηλότεράν τι ἐννοῆσαι· αὐτὸς δὲ ὁ ἱεράρχης πρὸς ἐκεῖνα τὰ πρωτότυπα αὐτὸ τὸ τοῦ Κυρίου τίμιον σῶμα καὶ αἷμα, ἀνάγεται, πιστεύων, ὅτι καὶ τὰ προκείμενα εἰς ἐκεῖνα μετεβλήθησαν τῷ ἁγίῳ καὶ παντουργῷ Πνεύματι.

III. Θεωρία.

§ I. Ἐπὶ τὴν θεωρίαν ἤδη μεταβαίνων τῶν κατὰ σύναξιν τελουμένων, ὅπερ ἐπὶ τοῦ μυστηρίου τοῦ φωτισματος πεποίηκε, καὶ τοὺς ἀτελειώτους ἐπιψυχάζουσι διὰ τῆς αἰσθητῆς τῶν συμβόλων ποικιλίας· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ εἰς ψυχγωγίαν τῶν ἐπιτελειουμένων καὶ οὐ τῶν τελείων ἐναρμόνιον, δηλώνει προσήκουσαν τῇ δυνάμει τῆς αὐτῶν ἕξεως. Ποικιλίαν δὲ καὶ σύνθεσιν διὰ συμβόλων λέγει. Ἐπεὶ γὰρ ἡ θεωρία ἀπλῆ καὶ ἐνιαία, εἰκότως τὰ σύμβολα ποικιλία καὶ σύνθεσις· οἱ γὰρ τοῖς συμβόλοις προσέχοντες οὐκ ἔχουσι τὴν ἐνιαίαν καὶ ἀπλὴν γνῶσιν· ἀλλ' ἄλλως ἄλλος ἀνάγει, ἄλλως ἄλλος τὰ τῆς ἀλληγορίας λέγει, ὡς βούλεται. Εἰσὶ δ' οἷτινες, καὶ τοῖς συμβόλοις ἐναπολειφθέντες, καθ' αὐτὰς ἐκδέχονται τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ ψευδῶς ὑπονοοῦσι· καθ' ἃ δὲ ψεῦδος καὶ μερίζονται καὶ ποικίλλονται. Ἐνταῦθα γοῦν φησὶν ὁ Πατήρ· Ὡς οὐδ' αὕτη ἡ ποικιλία διὰ συμβόλων σύνθεσις ἀνόητος ὑπάρχει τοῖς τελουμένοις, καὶ μέχρι τῶν αἰσθητῶν φαινομένη μόνον· αἱ γὰρ ἀναγνώσεις τῶν λογίων, ὅπου καὶ ἀναγωγὴν οὐκ εἶχον, διδασκαλίαν ἐναρέτου ζωῆς ὑφηγοῦνται· καὶ ἀποκάθαρσιν τῆς καρδίας. Ἡ δὲ κοινὴ καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἄρτου καὶ ποτηρίου μεταδόσις ὁμοτροπίαν νομοθετεῖ· τὸ γὰρ ὁμοδίαιτον καὶ ὁμότροπον καὶ ἐπι εἰς μνήμην ἄγει τοῦ Κυριακοῦ δεῖπνου, ὃ καὶ ἀρχισύμβολον λέγει, οἷον ἐκ ἀρχικαινωνικόν. Σύμβολον γὰρ ὁ ἔρανος, καὶ ὁ ἐντεῦθεν κοινὸς οἰκονομούμενος δεῖπνον λέγεται· ἐξ οὗ καὶ σύμβολον τὸ δοδόμενον, καὶ ἀσύμβολος ὁ ἀσυντελής· καθ' ἃ καὶ αὐτὸς ὁ τῶν συμβόλων δημιουργὸς (ἢ δηλαδὴ τῆς κοινωνίας, ἢ τῶν συμβαλλομένων εἰς τὸ κοινόν· εἴτι γὰρ ἂν εἴη τὸ συμβαλλόμενον, Θεοῦ ἐστὶ δημιουργημα) ἀποκληροῖ καὶ ἀποδιαστέλλει δικαίωτα τὰν οὐχ ὅσιως συνδειπνήσαντα Ἰουδαίαν. Καὶ αὐτῷ γὰρ τοῦ μυστικοῦ ἄρτου καὶ τοῦ ποτηρίου μεταδοὺς, τὰ μυστήρια μόνις τοῖς μαθηταῖς, μετὰ τὸ ἐξελεθεῖν ἐκεῖνον ἐκ τοῦ δεῖπνου, παρ-

A institutionem. Ad hæc pontifex, sacram peragens precationem, pacem apprecatur, dicendo scilicet: *Pax omnibus*; dumque illico se salutant, sacrae tabulae recitantur. Et postquam loti sunt, hierarcha stans in medio selectos illos diaconos sibi habet assistentes, hymnoque dicto divinissima **203** consecrat sacramenta, et sub aspectum ducit ea quæ celebrata sunt, declarans ea Christi esse symbola, quoniam post cœnam *accepto pane P*, et quæ sequuntur. Item: *Hoc facite in meam commemorationem* &c. Ostendit autem, id est, tunc detecta sancta dona post preces attollit seu elevat, de cætero tecta manent usque ad tempus sumptionis. Exinde communicat ipse, aliosque invitat. Accepta denique dataque communionis, in gratiarum actionem desinit. Cuiusque plerique divina tantum symbola contueantur, eo quod sublimius quid considerare nequeant; ipse tamen hierarcha ad ipsamet prototypa, sacrum videlicet corpus ac sanguinem Domini, adducitur, credens, res propositas in illa sancto ac omnifico Spiritu mutata esse.

III. Contemplatio.

§ I. Ad contemplationem modo transiens eorum quæ in synaxi celebrantur, uti in baptismatis sacramento rudiores adhuc animas per sensilem signorum varietatem instituit, sic et hic, ad accommodandum eorum qui adhuc perficiuntur et necdum perfecti sunt instructionem, similiter facit, id est virtuti habitus ipsorum convenientem. Variam autem vocat et compositam, propter symbola. Cum enim contemplatio simplex sit et unimoda, merito symbolis varietas sunt et compositio: qui enim symbolis intendunt, non habent unitam et simplicem cognitionem, sed alius aliter adducit, atque alius aliter allegorias tradit, prout vult. Quinimo sunt nonnulli, qui symbolis inherentes, secundum illa accipiunt ea quæ supra ipsa sunt, et falsum opinantur; secundum quam falsitatem etiam dividuntur et multiplicantur. Hic itaque Pater ait: Ne diversa illa symbolorum compositio insipida existat illis qui initiantur, si rerum sensillum tantum esse videatur: Scripturarum enim lectiones ut etiam anagogen non haberent, probæ tamen vitæ disciplinam et pravitatis innuunt expiationem. Communis autem unius ejusdemque panis ac calicis participatio morum conformitatem præcipit: nam etiam Dominicæ cœnæ convivium ac conformitatem in memoriam reducit, quam et *archisymbolam* vocat, quasi primitus communicatam. Symbolum enim convivium dicitur, et cœna, quodque illic in commune confertur, unde etiam symbolum est id quod datur, et *asymbolus* **204** est imperfectus seu inutilis; juxta quod etiam ipsemet symbolorum auctor (sive communionis scilicet, sive eorum quæ in commune conferuntur; quidquid enim in commune confertur, Dei creatura est) jure meritissimo exsortem facit et excludit Judam, qui non sancte

coenam frequentabat. Cum enim ipsi mysticum panem calicemque tradidisset, mysteria solis discipulis tradidit, postquam Judas, quod iis indignus esset, a cœna surrexisset. Ut quid itaque Judam exsortem facit divinatorum mysteriorum, cum tamen una cœnarit? Ut ostenderet, non satis esse corporaliter tantum adesse ac concœnare (neque enim hoc perinde est ad communionem), sed secundum mentem adesse oportet. Quoniam illa, quæ secundum habitum quasi ex scientia fit accessio, vera est, id est ut quis animo sic constitutus sit, ut per fidem ex affectu accedat, quod veram facit communionem: quod utique Judæ dicitur, tametsi corpore præsens erat, atque una cœnabat.

§ II. Cæterum hæc, ut dixi, propter eos qui adhuc imperfecti sunt, et hinc ad sublimitatem contemplationis ascendere non valent, sensibilis dicta sunt, ad convenientem ipsorum animis erudiendis institutionem. Nos autem iis quæ præ foribus sunt relictis, ad ipsamet contemplationem ingrediamur, ab effectus ad causas, id est, ab iis quæ visibiliter geruntur ad invisibilia mysticaque, quæ causæ sunt et exemplaria eorum quæ sub sensum cadunt. Porro effectus dicuntur, ea quæ aliando causam habent ut quoquo modo sint. Vel causas dicit eas, quæ quodammodo ad ultimum bonum spectant, et quarum gratia ac intuitu hos effectus idque propter ipsas perficimus. Sed o divinissimum ac sacrosanctum sacramentum! ipsum enim tantam animatum alloquitur, idque merito, cum etiam theologus ille magnus Gregorius dicat: Sed o pascha magnum ac sanctum! nostrum enim paschæ, ut, et hoc sanctum sacramentum, ipsemet Dominus noster Jesus Christus est, ad quem hic coque lumine mentem impieat.

§ III. Primum itaque, quandoquidem ingressi sumus, simulacrum detegendum est. Simulacra autem vocal imagines rerum mysticarum sicut etiam in libro *De divinis nominibus* id planius accepimus. Primum porro horum synaxeos sacramentum appellavit, cujus sensum, sive id quod per contemplationem significatur, postulat **205** expandari. Cum igitur episcopus sit typus Dei, videamus quomodo incipiat incensum adolere ab altari usque ad extremitates templi, iterumque ad divinum altare revertatur. Itaque Dei bonitas = semetipsa ad omnia quæ providentia reguntur procedit; sed propter hæc, secundum essentiam suam, nunquam a propria statione recedit, cujus utique essentia arcanum significat altare illud inaccessible, ad quod episcopus revertitur. Ad hunc itaque modum sese habet synaxeos sacramentum, quoniam hic duplex est ratio anagoges. Estque hæc prima. Quod, licet divinum synaxeos sacramentum et unicum, et simplex, et compactum habeat principium, multiplicetur tamen pro symbolorum varietate; atque uniformiter verum ex his ad propriam colligatur unitatem, unificetque illos qui ad se sancte accedunt. Secunda vero ratio est, quod divinus pontifex, tametsi symbolis utatur, et ab unica scientia,

A ἔδωκεν, ὡς ἀναξίου τούτων ἔντος τοῦ Ἰουδα. Διὰ τί τοίνυν τὸν Ἰούδαν ἀποκηροῖ τῶν θείων μυστηρίων, καίτοι γε συνδειπνήσαντα; Πάντως διδάσκων, ὡς οὐκ αὐταρχῆς τῆ σωματικῶς μόνον συμπαρῆναι καὶ συνδειπνεῖν, (οὐδὲ γὰρ ἐστὶ τοῦτο πρὸς τὴν κοινωνίαν ὁμοιον,) ἀλλὰ τὸ κατὰ διάνοιαν συνεῖναι ἢ γὰρ καθ' Ἔξιν οἰονεῖ κατ' ἐπίγνωσιν ἀληθῆς προσέλευσις, τουτέστι τὸ ἐνδιαθέτως, οὕτως ἔχειν, καὶ κατὰ τὴν διάνοιαν διὰ πίστεως εἰσιέναι, τῇ ἀληθινῇ κοινωνίᾳ ἐμποιεῖ· ὅπερ οὐκ ἦν τότε τῷ Ἰουδα καὶ συμπαρῶντι σωματικῶς καὶ συνδειπνοῦντι.

§ II. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν οὖν, ὡς ἔφην, ἐρρέυθησαν αἰσθητικωτέρως διὰ τοὺς ἐτι ἀτελειότους, καὶ μὴ δυναμένους εἰς τὸ ὕψος ἀπεντευθεῖν τῆς θεωρίας ἀνάγεσθαι εἰς ψυχαγωγίαν αὐτῶν καὶ προσήκουσαν αὐτοῖς μάθησιν. Ἡμεῖς δὲ, τὰ προπύλαια καταλιπόντες, ἐντὸς τῆς θεωρίας εἰσελθόμεν ἀπὸ τῶν αἰτιατῶν εἰς τὰ αἴτια, τουτέστιν ἀπὸ τῶν ὁρατῶς τελουμένων ἐπὶ τὰ ἀόρατα καὶ μυστικά, ἅπερ τῶν ἐν αἰσθήσει αἰτιά εἰσι καὶ ἀρχέτυπα. Αἰτιατὰ δὲ λέγονται τὰ ἐτέρωθεν τὴν αἰτίαν τοῦ ὅπως οὖν εἶναι ἔχοντα. Ἡ αἰτία λέγει τὰ ὡσανεὶ τελικά, καὶ ὧν ἕνεκα, πρὸς δ' ἀφορῶντες, ταῦτα δὴ τὰ αἰτιατὰ, καὶ τὰ ἕνεκα ἐκείνων, τελουμέν. Ἄλλ' ὧ θειοτάτη καὶ ἱερὰ τελετὴ! ὡς ἐμφύχῳ γὰρ αὐτῇ διαλέγεται· καὶ εἰκότως, καθὰ καὶ ὁ θεολόγος μέγας Γρηγόριος· Ἄλλ', ὧ πάσχα τὸ μέγα καὶ ἱερὸν! Τὰ ἡμέτερον γὰρ πάσχα, καὶ ἡ τοιαύτη ἱερὰ τελετὴ, αὐτὸς ἐστὶν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. πρὸς δὲ ποιεῖται τὸν λόγον ὁ ἅγιος· ἵνα ἀποκαλύψῃ τὰ ἀμφιέσματα, καὶ ἀποπληρώσῃ τοῦ ἐνιαίου φωτός. sanctus sermonem habet, ut revelat involucra, uni-

§ III. Δεῖ δὲ οὖν, ἐπειδὴ ἐντὸς ἐγεγόμεθα, τὸ πρῶτον τῶν ἀγαλμάτων ἀπογομνῶσα. Ἀγάλματα δὲ φησι τὰς εἰκόνας τῶν μυστικῶν, καθὼς καὶ ἐν τῷ *Περὶ θείων ὀνομάτων* πλατύτερον διελάβομεν. Πρῶτον δὲ τούτων τὸ τῆς συνάξεως μυστήριον ἀπεκάλεσεν, οὗτινος τὸ νοητὸν, ἔχου γὰρ τὸ κατὰ θεωρίαν ὄλουμενον, ἀπογομνοῦν ἐπαγγέλλεται. Ἐπειδὴ τοίνυν τύπος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ ὁ ἐπίσκοπος, ἴδωμεν πῶς ἀρχεται θυμιᾶν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου ἕως τῶν ἐσχάτων, καὶ πάλιν ἐπαναστρέφει εἰς τὸ Θεοῦ θυσιαστήριον. Ἢ τοίνυν ἀγαθότης τοῦ Θεοῦ ἀφ' ἑαυτῆς ἐπὶ πάντα τα προνοούμενα πρόεσιν. ἀλλ' οὐκ ἔξω, διὰ τούτων, τῆς κατ' οὐσίαν στασεως γίνεται, ἧς δὲ οὐσίας τὸ κούφιον δηλοῖ, τὸ αἰθερον θυσιαστήριον, εἰς ὃ ἐπαναστρέφει ὁ ἐπίσκοπος. Τοῦτον οὖν τὸν τρόπον ἔχει καὶ τῆς συνάξεως τελετὴ· διττος γὰρ τῆς ἐνταῦθα ἀναγωγῆς ὁ τρόπος. Καὶ ἐστὶν αὐτος πρῶτος, ὅτι κἂν ἡ θεία τῆς συνάξεως τελετὴ καὶ ἐνιαίαν καὶ ἀπὸ τῶν καὶ συνεπιγμένην ἐχῆ ἀρχὴν, πληθυνεται εἰς τὴν ἱερὰν ποικίλιαν τῶν συμβόλων, καὶ ἐνοσιδῶς αὐθις ἐκ τούτων εἰς τὴν οἰκείαν μονάδα συνάγεται, καὶ ἐνοποιεῖ τοὺς ἐπ' αὐτὴν ἱερῶς ἀναγομένους. Δεύτερος δὲ τρόπος· ὅτι ὁ θεὸς ἱεραρχῆς, εἰ χράται τοῖς συμβόλοις, καὶ ἀπὸ τῆς ἐνιαίας ἐπιστήμης πληθυνεται διὰ τὴν τῶν ὑποθετήχτων πρόνοιαν, ἀλλ' οὖν ὡς ἀπόλυτος πάντη

τοῦ τῶν συμβόλων πλήθους καὶ μὴ ἐπικοινωνῶν τοῖς A
 χείροσιν, εἰς τὴν οἰκείαν ἀρχὴν ἐπάνεισι, καὶ τὴν εἰς
 τὸ ἐν νοερᾷν εἰσοδὸν ποιησάμενος, ὁρᾷ νοητῶς τοῖς
 τῶν τελουμένων ἐνοειδῆς λόγους, πέρας τῆς εἰς τὰ
 δευτέρα προόδου, τὴν εἰς τὰ πρῶτα ἐπιστροφὴν ποιού-
 μενος

§ IV. Ἐνταῦθα λέγει, τί δηλοῖ ἡ σύμφωνος ψαλ-
 μωδία. Ὅρα δὲ τὸ συνουσιωμένη, ὅτι καὶ τὸ σχεδὸν
 προσέθηκεν· οὐ γὰρ ἀλλήλοις ἤκωνται ταῦτα κατ'
 οὐσίαν, ἀλλὰ τῷ πρὸς ἓνα σκοπὸν τὰ πάντα συντε-
 λεῖν, τούτεστιν εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν, ἔφη
 τὸ συνουσιωμένη, ὅθεν εὐθὺς ἐπήγαγε τὸ σχεδὸν, κο-
 λάζων τὴν ἀπὸ τῆς λέξεως ἐναντίωσιν. Κατωτέρω δὲ
 μίαν ἔμπνευσίν φησι, τούτεστι μίαν σύμπνοιαν, ὃ B
 δηλοῖ τὸν ἓνα πάντων σκοπὸν. Πῶς ταύτων ἔμελλα
 διαχωρίζεσθαι ἡ ἱερά ψαλμωδία τῶν μυστηρίων, καὶ
 μὴ παρευθὺς συναρτᾶσθαι, ἐπεὶ πρὸς ἓνα σκοπὸν
 ἀφορῶσι πάντα, καὶ ἐν τι τῶν εἰς σωτηρίαν ἀγόν-
 των ὑφηρεοῦνται; Ὅρα δὲ τῶν τῆς Παλαιᾶς βιβλίων
 ὡς ἐν συντόμῳ ἐπίμνησιν. Ἡ γοῦν τῆς ὑπὸ γένεσιν
 ὑπάρξεως δέλτος ἡ Γένεσις ἐστίν· ἡ τῆς νομικῆς
 ἱεραρχίας, τὸ Λευιτικὸν ἐστὶ καὶ τὸ δευτερονόμιον·
 ἡ τῆς κληροδοσίας, τὸ τῶν Ἀριθμῶν βιβλίον· ἡ τῶν
 Βασιλέων, ἡ τῶν Κριτῶν ἐστὶ βιβλος. Παλαιὸς δὲ
 ἄνδρας λέγει τὸν Μωϋσῆν, τὸν Ἰησοῦν, τὸν Ἠλίαν,
 καὶ τοὺς καθεστῆς· θεῖα δὲ ἄσματα τὸν Ψαλτῆρᾶ φησι·
 καὶ εἰκόνας, τὸ Ἄσμα τῶν ἁσμάτων, καθὼς ὁ Χριστὸς
 νυμφίος, καὶ νύμφη ἡ Ἐκκλησία εἰκονίζεται· προ- C
 ναβῆσεις τῶν ἐσομένων, τὰς προφητείας. Ἐνταῦθεν
 τὰ τῆς Νέας εἰσάγει, τοῦ Ἰησοῦ τὰς ἀνθρωπικὰς
 θεουργίας, ἃς θεὸς ὢν, διεπράττετο ἀναστρεφόμενος
 μετὰ σώματος· τὰς τῶν μαθητῶν Πράξεις καὶ διδα-
 σκαλίας, ὅσα γὰρ ἐποίησαν, καὶ ὅσα ἐδίδαξαν, φησί.
 Τὴν μυστικὴν δὲ ἐποψίαν οἶμαι λέγειν τὴν Ἀποκά-
 λυψιν τοῦ θεοῦ Ἰωάννου καὶ εὐαγγελιστοῦ· ὑπερ-
 κόσμιον δὲ θεολογίαν, τὸ κατ' αὐτὸν εὐαγγέλιον.

§ V. Ἄ δὲ ταῦτα πάντα ἡ ἱερολογία ταῖς ἀγίαις
 τελεταῖς συνεβρίζωσιν· οὐδὲν γὰρ τελεῖται σωπη-
 λῶς πάντῃ, εἰ μὴ δι' ὕμνων θεῶν καὶ ψαλμῶν. Ὁ
 γοῦν τῶν ψαλμῶν ἐστὶ σκοπὸς τὸ ὑμνῆσαι θεὸν τε,
 καὶ τοὺς τῷ θεῷ γνησίους ἄνδρας, ὑπαγορευτικὴν D
 τῶν τοιοῦτων καὶ περιεκτικὴν ἐχόντων δύναμιν, φησι,
 φησίν, ἀναγκαίως ἐν πᾶσι τοῖς ἱεραρχικῶς τελουμέ-
 νοις παραλαμβάνεται, ἔμμενον τὴν τῶν ψαλλομένων
 μνήμην ἐμποιοῦσα τοῖς ψάλλουσι, καὶ τὰς ψυχικὰς
 ἡμῶν ἕξεις ἐναρμονίως διατιθεῖσα πρὸς τὰ μικρὸν
 ὑστερον τελεσθησόμενα μυστήρια. Λάβε δὲ καὶ τὸ
 τῆς ψαλμωδίας σύμφωνον, εἰς διδασκαλίαν τῆς
 πρὸς θεὸν καὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς ἑαυτὴν ὁμο-
 φροσύνης. Ὅταν γοῦν ταῦτα γένηται, καὶ ἡ ὕμνολο-
 γία καλῶς διαθήσῃ τὰς ἡμετέρας ψυχὰς, καὶ εἰς ὁμο-
 φροσύνην συνάξῃ, ὡς ἂν διὰ μιᾶς καὶ ὁμολόγου χο-
 ρείας τὴν ἀνεκλάητον ἡμῶν νοερᾷν ψαλμωδίαν (ἣν
 καὶ συντετμημένην καὶ συνεσκιασμένην λέγει· τὸ μὲν,
 ὡς νοερᾷν καὶ ἐνυσίαν, τὸ δὲ, ὡς ἀφανῆ καὶ κατὰ

propter subditorum providentiam, multiplicetur,
 nihilominus, seu absolutus omnino a symbolorum
 multitudine, neque rebus sequioribus communi-
 cans, ad proprium principium revertatur, et ad
 unum spiritalem faciens introitum, cernat spirita-
 liter uniformes sacramentorum rationes, dum sui
 ad inferiora progressus finem, diviniorem ad prima
 facit reversionem.

§ IV. Dicit hic etiam, quid consona psalmodia
 significet. Observa vero illud συνουσιωμένη (con-
 substantiata), cui etiam *fere* addit: neque enim
 hæc inter se per substantiam conjuncta sunt, sed
 eo quod ad unum omnia scopum pertineant, id est,
 ad hominum salutem, dixit illud συνουσιωμένη,
 seu *consubstantiata*, unde statim subjunxit *fere*,
 dictionis repugnantiam corrigendo. Paulo autem
 infra ait unam inspirationem, id est, unam conspi-
 rationem, quod declarat unum finem esse omnium.
 Quomodo itaque sacra psalmodia propter mysteria
 dissideret, et non statim conveniret, quandoqui-
 dem omnia spectent ad unum scopum, unumque
 quid rerum ad salutem conducentium explanent?
 Observa autem librorum omnium Antiqui Testa-
 menti quasi compendio commemorationem. Textus
 itaque qui conditam describit substantiam, est
 Genesis; qui legalem hierarchiam, est Leviticus et
 Deuteronomium; qui hæreditatum distributiones,
 est liber Numerorum; est et Regum Judiciumque
 liber. Priscos autem viros vocal Moysen, Josue,
 Eliam, et qui sequuntur; divina vero Cantica ap-
 pellant **206** Psaltem; et imagines, Canticum canti-
 corum, ubi Christus sponsus et Ecclesia sponsa
 figuratur; futurorum prædictiones vocal prophetias.
 Deinde introducit ea quæ sunt Novi Testamenti, ut
 humanas Jesu actiones, quas Deus existens, cum in
 corpore versaretur, exercuit; discipulorum Actus
 atque doctrinas; recenset enim quæ gesserunt atque
 docuerunt. Mysticam vero visionem existimo vocare
 Apocalypsin divi Joannis evangelistæ: porro supra-
 mundialem theologiam, ejusdem Evangelium.

§ V. Hæc ulique omnia sacræ paginæ cum san-
 ctis sacramentis conjunxerunt: nihil enim omnino
 tacite celebratur, neque aliter quam per divinos
 hymnos et psalmos. Itaque psalmorum scopus est
 laudare Deum, virosque Deo gratos ad ejusdem
 laudes excitandi, et in iis conveniendi vim habent,
 quæ, inquit, necessario adhibetur omnibus iis quæ
 hierarchice geruntur, eo quod psallentibus constan-
 tem eorum quæ psalluntur memoriam ingeneret,
 et animales nostras affectiones congrue disponit
 ad mysteria, quæ paulo post sunt celebranda.
 Quinetiam psalmodiæ concentum accipe, ad eam
 quæ cum Deo et ad invicem, et cum semetipso est
 concordiam edocendam. Hæc ubi peracta sunt, et
 hymnologia recte nostras animas composuit, et vel-
 uti unica concordique chorea concordavit ineffabi-
 lem illam nostram spiritalem psalmodiam (quam
 et concisam et obumbratam dicit: illud quidem,
 tanquam spiritalem unicamque, hoc vero, tan-

quam obscuram et secundum animam) pluribus imaginibus explicavit (alia est enim figura psalmodiæ, et alia lectionis): quare etiam per lectiones istiusmodi hymnologia dilatatur. Rursus in hisco lectionibus qui ad sensum attendit, videbit quomodo rite omnia et ut oportet ordinata sint, idque secundum inspirationem et instinctum divini vivificique Spiritus. Leguntur enim primum eâ quæ sunt Veteris Testamenti, deinde quæ sunt Novi similiter: quoniam illud quidem de Christo dissemit, hoc vero ipsum exhibuit; atque illud quidem figuras descripsit, hoc vero manifeste veritatem demonstravit; atque illud item theologia vocari Dei, quoniam ipsummet Deum in corpore exhibuit.

§ VI. Qui quidem sacrarum harum lectionum tubarumque spiritualium penitus **207** exsortes sunt, ne ipsas quidem imagines contuentur: nam oculos semel ad lumen salutis occluserunt, Deoque ipsos vocanti obstrepunt; Vias tuas scire nolo. Tubas autem accipit, vel propter spirituale bellum fidelium quod habent cum adversario, vel propter illam populi in Sina congregationem secundum ordinem dignitatis; nam ultimi illorum voces ac tubas audiebant. Porro tres ordines hos, catechumenorum, et a spiritibus obsessorum, pœnitentiumque, sacra quidem sanctio permittit audire lectiones, verum arcet a sequentibus mysteriis. Quin et ordo status eorum secundum justitiam definitus est; atque ultimus quidem ordo attributus est catechumenis, utpote nullo adhuc sacramento initialis, et secundum Deum necdum perfecte natis. Quemadmodum enim in rebus corporeis accidit, ut imperfectos fetus et abortus nemo dixerit in lucem esse editos, eo quod imperfecti materno utero exciderint (nam physicus medicusque dicent, lucem in iis nihil operari, cum a natura habeat, ut operetur in iis quæ lucis sunt capacia); eodem modo in spiritualibus se res habet: catechumeni enim adhuc Eloquiis informantur, neque dum perfectam formam acceperunt, sed perfecti erunt, quando divino baptismate fuerint regenerati; tunc autem iis, tanquam lucis excipientibus capacibus, divinorum mysteriorum lumina collucebunt; nunc vero arcentur, hierarchia sacrarumque ordine sic providente, ne quibuslibet propaleatur, etiam catechumenis, qui tempore opportuno, ubi per baptismum renascuntur, vitam spiritalem divinaque lumina recipiunt. Quare catechumenorum ordo est postremus.

VII. Qui vero a spiritibus immundis agitantur, ordinis sunt secundi et anterioris, id est superioris. Siquidem hic ordo secundus est a catechumenis, sed superior, quoniam hi initiati sunt et minime exsortes sacramenti, ut illi, tametsi et illis quoque, qui corporeis illecebris aut passionibus perturbationibusque irretiti sunt, divina communio subtrahitur; eumque ordinem recte se habere a contrario confirmat. Nam si verum est, inquit, divinum pro-

Α ψυχὴν) διὰ πλείονων ἐξαπλώσει εἰκότων, (ἄλλη γὰρ εἰκὼν τῆς ψαλμωδίας, καὶ ἄλλη τῆς ἀναγνώσεως) εὐρύνεται πάντως ἡ τοιαύτη ὁμολογία καὶ διὰ τῶν ἀναγνώσεων. Πάλιν ἐν ταύταις ταῖς ἀναγνώσεσιν ὁ κατὰ νοῦν βλέπων, ὁφεται πῶς τὰ πάντα καλῶς καὶ ὡς δεῖ ἐτάχθησαν, καὶ κατὰ ἐμπνευσιν καὶ κίνησιν τοῦ θεοῦ καὶ ζωαρχικοῦ Πνεύματος. Ἀναγινώσκονται γὰρ τὰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης πρότερον, εἰθ' οὕτως τῆς Νέας· ὅτι ἡ μὲν εἶπε τὰ περὶ Χριστοῦ, ἡ δὲ ἐτέλεσε· καὶ ἡ μὲν εἰκόνας ἔγραψεν, ἡ δὲ τρανώς ὑπέδειξε τὴν ἀλήθειαν· καὶ ἡ μὲν θεολογία καλοῖτο ἄν, ἡ δὲ Νέα θεωργία, ὅτι θεὸν ὑπέδειξε μετὰ σώματος. possit seu sermo de Deo, hoc vero θεωργία seu oris

Β § VI. Τούτων τῶν ἱερῶν ἀναγνώσεων οἱ μὲν τελείως ἔξω πού τῶν πνευματικῶν σαλπίγγων ἰστάμενοι, οὐδὲ τὰς εἰκόνας ὀρῶσιν· ἀπέμυσαν γὰρ ἅπαξ πρὸς τὸ φῶς τῆς σωτηρίας, καὶ ἀποτέγουσι καὶ ἀντιφθέγονται πρὸς τὸν καλούμεν θεόν· Τὰς ὁδοὺς σου εἰδέναι οὐ βούλομαι. Σάλπιγγας δὲ παραλαμβάνει ἡ διὰ τὸν πνευματικὸν τῶν πιστῶν πόλεμον, ὃν ἔχουσι πρὸς τὸν ἀντικείμενον, ἡ διὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Σινᾶ συναγωγὴν τοῦ λαοῦ καὶ τὴν ἐκεῖσε κατ' ἀξίαν τάξιν· οἱ γὰρ ἑσχατοὶ ἐκείνων τῶν φωνῶν καὶ τῶν σαλπίγγων κατήκουον. Ταύτας δὲ τὰς τρεῖς τάξεις, τῶν κατηχομένων, τῶν ὑπὸ πνευμάτων ἐνεργουμένων, καὶ τῶν ἐν μετανοίᾳ ὄντων, ἐφίησι μὲν ὁ ἱερεὺς θεομῆδς ἐπακούειν τῆς ἀναγνώσεως, ἀπέργει δὲ τῶν ἐξῆς μυστηρίων. Πλὴν καὶ ἡ τάξις τῆς στάσεως τούτων κατὰ δικαιοσύνην ἐτάχθη· καὶ ἑσχάτη μὲν τάξις τοῖς κατηχομένοις ἀπονενέμηται, ὡς ἀμύητοις ἐστὶ, καὶ μὴ τελείαν τὴν κατὰ θεὸν ἀπότειν ἔχουσιν· ὡς γὰρ ἐπὶ τῶν σωματικῶν ἔχει, ὅτι τὰ ἡλιτόμηνα καὶ ἑκτρώματα οὐκ ἂν τις πρὸς τὸ φῶς ἀναχθῆναι εἴποι, διότι τῆς μητρικῆς γαστρὸς ἀτέλεστα ἐκπεπτώκασι (φαίη γὰρ ὁ φυσικῶς καὶ ἱατρικῶς ἔχων, ὡς οὐκ ἂν εἰς αὐτὰ τὸ φῶς ἐνεργήσῃ, φύσιν ἔχον εἰς ἐκεῖνα ἐνεργεῖν, ἃ δὴ καὶ φωτὸς δεκτικὰ εἰσιν·) οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν πνευματικῶν ἔχει· ἐστὶ γὰρ οἱ κατηχομένοι οὐκ ὑπὸ τῶν λογίων μορφοῦνται, καὶ οὐ τελείαν ἀπέλαβον μόρφωσιν, τελεσφορηθῆσονται δὲ, ὅταν θείῳ ἀναγεννηθῶσι βαπτίσματι· τότε καὶ ὡς δεκτικοὶς αὐτοῖς τοῦ φωτὸς ὄσιν, ἐπιλάμποι ἂν τὰ τῶν θείων μυστηρίων φῶτα· νῦν δὲ ἀποδιαστέλλονται, προνοουμένης τῆς ἱεραρχίας καὶ τῆς εὐκοσμίας τῶν ἱερῶν, ἵνα μὴ καὶ τοῖς τυχοῦσι κατάδηλα ἦ, καὶ αὐτῶν δὴ τῶν κατηχομένων, τῆς κατὰ πνεῦμα ζωῆς, κατὰ καιρὸν τὸν προσήκοντα μελλόντων ἐν τῇ γεννηθῆναι διὰ βαπτίσματος, καὶ τὰ θεία ἀπολαβεῖν φῶτα. Ἡ γοῦν τῶν κατηχομένων τάξις ἑσχάτη ἐστίν.

Δ § VII. Ἡ δὲ διὰ τῶν πνευμάτων ἐνεργουμένων δευτέρα καὶ ἐμπροσθία· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ πρὸς τὸ ἄνω· εἰ γὰρ καὶ δευτέρα ἐστὶ πρὸς τοὺς κατηχομένους, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἄνω, ὅτι οὗτοι ἐτετέλεθησαν, καὶ οὐκ ἀμύητοι εἰσιν, ὡς ἐκεῖνοι, εἰ τι ἡ θεία κοινωνία ευστέλλεται, καὶ ἀπὸ τῶν ἐνιτχημένων σωματικοῖς θ-λακτηρίοις, ἤγουν πάθασι καὶ ταραχαῖς ἡδονῶν· καὶ ἐπικρίνει καλῶς ἔχειν τὴν τάξιν ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐπιχειροῦν. Εἰ γὰρ ἐστὶ φησὶν, ἀληθὴς, ἰὺς ὁ κατὰ θεὸν

ἀνθρώπου, οὐδὲν τῶν σαρκὸς ἐνεργήσει παρὰ τὰ κατὰ φύσιν ἀναγκαῖότατα, τὸ φαγεῖν, τὸ πιεῖν, τὸ ὑπνῶσαι, καὶ ταῦτα παρέργως, ναὶς δὲ ἔσται καὶ ὅπαδός κατὰ πάντα τοῦ πνεύματος· ἐδῆλον ὡς ὁ τοιοῦτος ἄτε θεῶ ἠνωμένος, οὐκ ἐνεργηθήσεται ὑπὸ ἀκαθάρτου πνεύματος· γελάσεται δὲ μᾶλλον αὐτὸ καὶ καταπαλαίσει, καὶ ἐκδιώξεται καὶ δράσει μᾶλλον εἰς αὐτὸ παρ' ὃ πείσεται παρ' αὐτοῦ· μᾶλλον δὲ καὶ ἐτέροις ἰατρὸς πνευματικὸς ἐφθήσεται. Ἔτι μᾶλλον δὲ ἀκριβῶς αἶδα, ὡς ἡ τῶν ἱεραρχικῶν ἀμιγῆς τῶν χειρόνων ἀπάντων διάκρισις μᾶλλον ἔχει δαιμονῶντας τοὺς ἀσελεγεῖς, ἢ τοὺς ὑπὸ πνευμάτων καταπίπτοντας· καὶ γὰρ οἱ τοιοῦτοι τὰ δυνάμεις βντα προήκοντο διὰ τὴν αλοχίστην ἡδονὴν, καὶ τὴν ἀβεβαιὸν ἐν τοῖς ἀλλοτριῶς οὐκ οὔσαν, ἀλλὰ δοκοῦσαν εὐπάθειαν. Ἄλλοτρια δὲ λέγει τὰ πρὸς ἁμαρτίαν· οὐ γὰρ φυσικὴ ἡ ἁμαρτία. Ἡ ἀλλότρια φησι τὰ κατὰ κόσμον, ὡς οὐ τινος ἰδικὰ ἰδίως, ἀλλ' ἐξ ἄλλων εἰς ἄλλους μεταπίπτοντα· ἢ καὶ ὡς οὐκ οὐσης ἐν τοῦτοις διὰ παντὸς τῆς ἡμετέρας διαγωγῆς, ἀλλὰ πρὸς ἕτερον βίον ὁρώσης, ἐφ' ᾧ καὶ γεγόναμεν. Διὰ γοῦν τοῦτο κυριωτέρας οὗτοι τῶν ὑπὸ πνευμάτων καταπιπτόντων τῆς κοινωνίας ἀφορισθήσονται· οὐ γὰρ θεμιτὸν αὐτοῖς ἕτερου τιγὸς ἱεροῦ μετασχεῖν ἢ τῆς τῶν λογίων ἀναγνώσεως, ὡς ἂν δε' αὐτῶν ἐπιστρέφοντο ἐπὶ τὰ ἐξ ᾧ ἐξέπεσον. Ταῦτα δὲ πάντα εἴρηται τῷ ἀγίῳ περὶ τῶν ἐμπαθῶν, καὶ ἐτι μερόντων ἀμετανοήτων, ὡς ἔχει τὸ ἀπὸ τοῦ μείζονος ἐπιφερόμενον ἐπιχειρημα. Φησὶ γάρ· Εἰ γὰρ καὶ τοὺς πρὸς αὐτῇ τῇ μετανοίᾳ ὄντας ἢ τῶν θείων ἱεουργία ἀπωθεῖται, οὐ προσειμένη τούτους διὰ τὸ μὴ εἶναι παντελῶς ἱερωτάτους, προσφωνοῦσα, οἶον, ὡς ἀθέατός εἰμι καὶ ἀκοινωνήτος πᾶσι τοῖς μὴ ἀξίοις εἰς κοινωνίαν, πολλῶ γε μᾶλλον ἀπειρηθήσονται ταύτης οἱ ἐτι ἀμετανοήτοι. Ἐπεὶ δὲ τοῦ θείου ναοῦ γεγονάσιν ἔξω, καὶ οἱ ἀμύητοι κατηγοούμενοι, καὶ οἱ ἐμπαθεῖς, ὡς ἀποστάται τῆς θείας ζωῆς· προσέτι δὲ καὶ οἱ ὑπὸ πνευμάτων ἐνοχλούμενοι, πρόστιμον ἔχοντες καὶ οὔτοι, καὶ οὐκ ἔχοντες ἀπολογίαν τὸ ἀκουσίως πάσχειν, αὐτοὶ γὰρ ἔδωκαν ἑαυτοὺς τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι, μὴ συντονίαν πρὸς τὰ θεῖα καὶ στερότητα κεκτημένοι· εἶτα σὺν τοῦτοις καὶ οἱ μετανοήσαντες μὲν ἐπὶ τοῖς ἰδίαις σφάλμασι, καὶ τῆς ἐναντίας ἀποστάντες ζωῆς, οὐπω δὲ τελείως καθαρθέντες· καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ μὴ ἁμωμοὶ πάντα καὶ ἀλώδητοι, καθὼς καὶ ἐν τῷ νόμῳ τὸ εἰς θυσίαν ἐζητεῖτο πρόβατον· οἶμαι δὲ λέγειν τούτους, τοὺς μὴ ἱερωσύνῃ διαπρέποντας· οὐ γὰρ καὶ οὔτοι ἔξω που ἴστανται, ἀλλ' ἔξω μόνον τοῦ θυσιαστηρίου ἰστάμενοι, ἀπείργονται τῆς ἱερᾶς ἐποφίας διὰ τῶν ἀναμέσον ἐφαπλουμένων παραπετασμάτων· τότε οἱ πανίεροι φιλοθεάμονες, ἐποπτεύοντες, ὑμνοῦσιν ὑμνολογίαν καθολικὴν, ἢ ὡς ὑπὸ πάντων ἄδομένην, ἢ ὡς ὑπὲρ καθολικῆς χάριτος γινομένην. Τοῦτον τὸν ἕμνον οἱ μὲν ὑμνολογίαν, οἱ δὲ τῆς θρησκείας τὸ σύμβολον λέγουσιν· ἄλλοι δὲ θειοτέρως ἱεραρχικὴν εὐχαριστίαν φασίν, ὡς περιεκτικὴν ἀπάσης ὑπὲρ πάντων εἰς ἡμᾶς ἀγαθῶν εὐχαριστίας· περιέχει γὰρ τὰ εἰς ἡμᾶς θεόθεν ἀφικνούμενα ἱερὰ εἴωρα, καὶ καλῶς ὁ ὑπὲρ πάντων λόγος εὐχαριστία ἐκλήθη, ὅτι πᾶν ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας ἐπραγματεύθη. Καὶ γὰρ καὶ

ans virum ea quæ carnis sunt minime curaturum citra naturæ necessitatem, ut in comedendo, bibendo, dormiendo, et hæc obiter, sed templum sectatoremque spiritus **208** per omnia futurum; manifestum est, virum ejusmodi, utpote Deo unitum, nequaquam ab immundo spiritu agitandum; sed potius ipsam irrisurum et subacturum, insectaturumque, illaturumque potius aliquid quam ab eo passurum; quinimo quoque aliis se medicum spiritalem exhibebit. Præterea compertum habeo sincerissimum sacrorum ordinum judicium magis dæmoniacos existimare illos qui inertia dimittunt, quam qui spiritibus succumbunt; siquidem qui tales sunt, propter turpissimam voluptatem, et eam quæ in alienis minime est, sed esse videtur, **B** licitatem, vera bona prodegerunt. Aliena autem vocat quæ ad peccatum pertinent; non enim peccatum est quid naturale. Vel aliena dicit ea quæ mundi sunt, quod nullius proprie sint propria, sed ab aliis ad alios transeant; aut etiam quod in his nequaquam omnino posita sit nostra vivendi ratio, sed aliam vitam spectet, cujus etiam gratia nati sumus. Cum itaque hi magis proprie spiritibus subjaceant, merito a communione excluduntur: neque enim eis licet alterius cujusquam participes esse, præterquam lectionis Scripturarum, ut per eas revertantur ad ea quibus exciderunt. Hæc autem omnia dicta sunt a viro sancto de his qui passionibus obnoxii sunt, et adhuc manent impœnitentes, tanquam si a majori inferens argumentaretur. Si enim, inquit, illos qui in ipsa adhuc pœnitentia versantur sacrorum divinorum celebratio repellat, eo quod non omnino sanctissimi sint, nequaquam eos admitteus, proclamando quodam modo se omnibus sua communicatione indignis invisibilem incommunicabilemque existere, multo magis ab ea arcebantur qui adhuc impœnitentes sunt. Ubi autem a divino templo exclusi sunt catechumeni, qui necdum sacris initiati sunt, quique passionibus obnoxii sunt, et a divina vita defecerunt; atque insuper etiam qui a spiritibus vexantur, et hanc pœnam subeunt, nec excusationem habent, quod hæc inviti sustineant, quoniam semetipsos spiritibus immundis tradiderunt, cum nec intentionem neque firmitatem in divinis obtineant. Deinde cum his quoque illi, quos erratorum quidem suorum pœnitet, et contrariæ vitæ nuntium miserunt, nondum tamen perfecte puri sunt, et secundum hos ii qui non omnino immaculati sunt et intemerati, prout in lege quoque, ad sacrificium agnus requirebatur: opinor autem significari illos qui non sunt **209** apud sacerdotium; siquidem hi non stant foris, sed solum, cum non astent altari, a divino aspectu arcentur per velamina quæ in medio expanduntur. Tum demum sacratissimi spectatores hostiam contemplantes universale quoddam laudis canticum concinunt, quod vel ab universis canitur, vel pro universali quasi gratia offertur. Hunc hymnum autem, alii quidem hymnologiam, alii religionis symbolum appellant:

alii vero divinius, hierarchicam eucharistiam vocant, ut quæ omnem pro omnibus erga nos bonis gratiarum actionem complectatur; continet enim illa sacra munera quæ divinitus ad nos dimanant, recteque pro omnibus gratiarum actio nuncupata est, quia quidquid ad salutem nostram spectat, operata est. Etenim primum a bono Deo conditi, et primigeniis pulchritudinibus ad deformitatem informati sumus. Primigenia vero vocat ea quæ in divina natura conspiciuntur, quorum homines pro captu modoque suo Deus participes effecit, et in paradiso diviniore ad superna modo subrigebamur: cæterum cum imprudentia nostra bonis illis excidissemus, præparatis hisce bonis ad pristinum nos statum revocare minime dubitavit (præparata porro vocat bona illa; quoniam cum essemus peccatores, gratia salvati et ornati sumus), et omnimoda assumptione, perfectæ inquam humanitatis, priorum nos honorum participes effecit. Hoc est quod et magnus Gregorius ait: *Assumpsit deterius, ut daret id quod est melius.*

§ VIII. Nota vero ut summam his complexus sit sacram omnem hymnologiam secundum quam benignitate Dei collaudata, propositis muneribus cooperatis, salutatio ac tabularum recitatio finitur. Ac salutatio quidem designat, quomodo ad unum aliquem statum per sacram communionem adducendi sint illi qui vel secum ipsi, vel cum aliis in aliquo dissidebant. Nos itaque salutatio sibi invicem coniungi significat. Quomodo autem secum? Quia nimirum ipse secum quilibet unitur, et ad unum affectum fertur, verbi gratia, fraternam conspirationem. Nisi enim ad unum quis sese colligat, ut talem aliquem affectum concipiat, nunquam ipsum exprimet. Hæc autem geruntur, quasi minime decorum sit, eos qui in altari congregati coniunguntur, iterum dilabi in divisas cupiditates, e quibus omnino perturbatæ contra naturam inimicitia suscitatur. Adversus autem æquales dicit, id est hominum adversus homines. Illud autem **210** ad id quod secundum naturam est, id est ad bonum; humanum enim bonum omne est secundum naturam, sicut malum contra naturam. Vel etiam æqualem vocat ejusdem naturæ hominem, sive proximum.

§ IX. Hanc itaque conjunctam vitam, salutatio sancit, dum simile in simili collocat, et divina individuaque a dividiis humanisque secernit. Et sic quidem hasque ob causas fit salutatio; tabularum vero recitatio deprædicat eos qui sancte vixerunt, quoniam etiam viventes excitat ad ejusmodi æmulationem; non enim sanctos quasi mortuos habemus, sed ut viventes vitam meliorem atque sempiternam. Accipit autem hoc ex Salomone dicente: *Iusti in perpetuum vivunt*; et ex sacris Evangeliiis: *Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet*. Non solum itaque nos sanctorum mentionem facimus, verum etiam hos divinæ memoriæ exhibemus. Post hæc quoque dicit quomodo divina fiat commemoratio: quod enim in prophetis dicitur: *Meminisse coram Do-*

A πρώτως παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ ὑπέστημεν, καὶ τοῖς ἀρχετύποις κάλλεσι πρὸς τὸ θεοειδὲς ἐμορφώθημεν. Ἀρχέτυπα δὲ φησι τὰ τῆ θείης φύσει ἐπιθεωρούμενα, ὧν τὴν κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον μετουσίαν τοῖς ἀνθρώποις Θεὸς ἐδωρήσατο, καὶ θειοτέρας ἀναγωγῆς ἐν τῷ παραδείσῳ κατηξιώθημεν. Εἶτα, ἐπεὶ ἐξ ἀπροσεξίας τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων ἐξώσθημεν, ἐπισκευαστοῖς ἀγαθοῖς εἰς τὸ ἀρχαῖον ἐγνώ ἀνακαλέσασθαι, (ἐπισκευαστὰ δὲ λέγει τὰ ἀγαθὰ, ὅτι, ἀμαρτωλοὶ ὄντες, χάριτι ἐκαλλωπίσθημεν καὶ ἐσώθημεν) καὶ διὰ τῆς παντελοῦς προσλήψεως, τῆς τελείας λέγω ἐνανθρωπήσεως, τὴν τῶν οικείων μετὰδοσιν ἀγαθουργῆσαι. Τοῦτο λέγει καὶ ὁ μέγας Γρηγόριος: *Προσέλαβε τὸ χεῖρον, ἵνα δῶ τὸ βέλτερον.*

B § VIII. Σημεῖωσαι δὲ, ὅτι κεφαλαιωδῶς τὴν ἱερὰν υμνολογίαν πᾶσαν ἐν τούτοις διέλαβε, καθ' ἣν τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ ὑμνηθείσης, περιχεκαλυμμένων κειμένων τῶν δύρων, ὁ ἀσπασμὸς τελείται, καὶ τῶν πτυχῶν ἡ ἀνάβρῃσις. Καὶ ὁ μὲν ἀσπασμὸς, ὅτι πῶς συναχθήσονται ἐπὶ τὴν ἐνιαίαν ἐκείνην διὰ τῆς ἀγίας μεταλήψεως κατάστασιν οἱ διηρημένοι κατὰ τι τῆ πρὸς ἑαυτοὺς ἢ πρὸς ἀλλήλους. Τὸ γοῦν πρὸς ἀλλήλους ἠνώσθαι ὁ ἀσπασμὸς δηλοῖ. Τὸ δὲ πρὸς ἑαυτοὺς πῶς; Ἡ δηλονότι καὶ ἕκαστος ἀνίσχεται πρὸς ἑαυτὸν, καὶ εἰς μίαν ὁρμὴν φέρεται, τὴν πρὸς τὸν ἀδελφὸν δηλονότι σύμπτουσαν. Εἰ γὰρ μὴ ἑαυτὸν τις εἰς τὸ ἐν συνάξει γενέσθαι τοιαυτὸς τινος ὁρμῆς, οὐκ ἂν εἰς τοῦτο ὁρμήσειε πώποτε. Ταῦτα δὲ πράττονται, ὡς οὐ καλὸν ἂν ἐνοποιηθέντας αὐτοὺς τῇ ἐντοῇ τοῦ

C ἱεροῦ θυσιαστηρίου συναγωγῆ, ἐπὶ τὰς μεριστάς καὶ πάλιν καταπίπτειν ἐπιθυμίας, ἐξ ὧν πάντως δημιουργοῦνται αἱ ἐμπαθεῖς ἀπέχθειαι πρὸς τὸ κατὰ φύσιν. Ὁμοειδεῖς δὲ λέγει ταύτας ὡς ἀνθρώπων πρὸς ἀνθρώπους. Τὸ δὲ πρὸς τὸ κατὰ φύσιν, τὸ ἀγαθὸν δηλονότι· πᾶν γὰρ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν κατὰ φύσιν, ὡς τὸ κακὸν παρὰ φύσιν. Ἡ μὲν τὸν ὁμοειδῆ καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως ἀνθρωπον, εἴθουν τὸν πλησίον.

D § IX. Ταύτην οὖν τὴν ἐνιαίαν ζωὴν ὁ ἀσπασμὸς νομοθετεῖ, ἐνιδρύων τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον, καὶ ἀποδιαστέλλων τὰ θεῖα καὶ ἐνιαῖα τῶν μερικῶν καὶ ἀνθρωπίνων. Καὶ ὁ μὲν ἀσπασμὸς οὕτως καὶ διὰ ταῦτα· ἡ δὲ τῶν πτυχῶν ἀνάβρῃσις ἀνακηρύττει τοὺς βεβαιωκότας ὁσίως, οὐ μὴν δὲ, ἀλλὰ καὶ τοὺς ζῶντας διεγείρει εἰς τὸν τοῦ ὁμοίου ζῆλον· οὐδὲ γὰρ ὡς τελευτήσαντας ἔχομεν τοὺς ἀγίους, ἀλλ' ὡς ζῶντας κρείττονα ζωὴν καὶ αἰδίον. Λαμβάνει δὲ τοῦτο ἐκ Σολομῶντος· *Δίκαιοι, λέγοντος, εἰς τὸν αἰῶνα ζῶσι, καὶ ἀπὸ τῶν ἱερῶν εὐαγγελίων· Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, καθ' ἀποθάνη, ζήσεται.* Μὴ μόνον γοῦν ἡμεῖς τῶν ὁσίων μνημονεύομεν, ἀλλὰ καὶ τῆ τοῦ Θεοῦ μνημοσύνη τούτους ἀνατίθεμεν. Μετὰ ταῦτα, καὶ πῶς ἡ θεῖα μνήμη γίνεται, λέγει· τὸ γὰρ λεγόμενον ἐν προφήταις, *Ἀναμνησαὶ ἐνώπιον Κυρίου, οὐχ οὕτως δὲ*

νοεῖν, ὡς τῆς μνήμης τοῦ Θεοῦ ἀνανευομένης ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ ἡγεμονικοῦ, ὅπερ ἐπὶ τῶν σαρκὶ προσδεδεμένων νεαρῶν, τοῦτ' ἔστιν ἡμῶν, συμβαίνει· ἀλλὰ μνήμη Θεοῦ λέγουται ἂν εἰκότως ἢ γινώσις τοῦ Θεοῦ, καθ' ἣν γινώσκει τοὺς τελείους, θεοειδεῖς ἐν αὐτῷ γιγνομένους δι' ἑναρέτου βίου, καὶ ἀξιοθέντας τῆς ἀνεπιλήστου περὶ αὐτῶν γινώσεως, καθὼς παριστώσι καὶ τὰ παρατεθέντα θεῖα ῥητά· *Τίμιος δὲ ἐναντίον Κυρίου ὁ τῶν δόλιων θάνατος*, οὐ καθ' ὃ ἀπλῶς θάνατος καὶ διάζευξις ψυχῆς ἀπὸ σώματος, ἀλλὰ καθότι οἱ θεοὶ ἄνδρες τελειοῦνται ἐν σοφίᾳ· ὡς περ λέγομεν καὶ τιμίαν ἄλυσιν, οὐ καθ' αὐτὴν τὴν τιμίαν ἔχουσαν, ἀλλὰ διότι περιετέθη ὑπὲρ αὐτῆς τῆς εὐσεβείας τῷ κτηρόντων τὴν εὐσέβειαν. Κάκεινο δὲ τὸ τῆς πρὸς τὸν Χριστὸν ἐνώσεως ἀδιαίρετον τῶν ἁγίων παρίστησιν, ὅτι τῶν τιμίων δωρεῶν ἐπιτεθεισῶν, ἀδιασάτως ἢ τῶν ὀνομάτων ἀνακλήριξις γίνεται.

§ X. Τούτων οὖν γεγονότων, νίπτεται τὰς χεῖρας ὁ ἱεράρχης ἐμπροσθεν τῶν ἱερῶν συμβόλων ἑστώς, καὶ μετ' αὐτοῦ ἅπαντες οἱ ἱερεῖς. Ἡ δὲ τῆς συντάξεως ἀνάγνωσις καθ' ὑπερβατόν ἔστιν, ὅτι μὲν οὖν ὁ λελομένος οὐ χρῆζει ἀπονίπτεσθαι ἕτερα μέρη, εἰ μὴ τὰ ἄκρα καὶ τὰ ἑσχάτα· ἀφ' ἧς δὴ ἀπονίψεως ἐν καθάρᾳ ἔξει γενόμενος, ἀχραντον ποιήσεται τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστροφὴν, * ὁ ἱερός λουτήρ ὁ ἐν τῷ νόμῳ εἰρημένος, καὶ ἡ νῦν ἀπονίψις τῶν χειρῶν, δηλοῖ τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ ὑπανίσσεσθαι. Ὡς γὰρ ὁ νόμος εἶχε λουτήρα, οὕτως ἐνταῦθα ἡ ἀπονίψις γίνεται τῶν χειρῶν. Ὁ δὲ ἅγιος καὶ τὸ τὰς χεῖρας νίπτεσθαι ἀνάγει· δηλοῦται γὰρ ἐντεῦθεν ἡ μέχρι τῶν ἑσχάτων ἀκροτάτη κάθαρσις· ἑσχάτα γὰρ καὶ ἄκρα τοῦ σώματος αἱ χεῖρές εἰσι. Διὰ τοῦτο γὰρ λέγει καὶ τὸ Ἄσχετος ἔσται, δηλονότι ἀπόλυτος, ὡς μὴ τῇ ἤττονι ἀγωγῇ καὶ διαθέσει συνεχόμενος. Εἰ γὰρ καὶ τὰς ἑσχάτας τῆς ψυχῆς φαντασίας καθαρθήσονται, φανερωτέρας ἕξουσι τὰς θεοφανείας, τῶν ὑπερκοσμίων καὶ θείων μαρμαρυγῶν ἐπιέντων (ἀντὶ τοῦ ἐφεισῶν) τὴν οἰκίαν αἰγλήν εἰς τὴν τῶν ὀμοειδῶν κατὰ χάριν ἐσόπτρων ἀγλαίαν. Ἐσοπτρα δὲ λέγει τὰς τῶν ἁγίων ψυχὰς, ὡς τοῦ θεοῦ φωτὸς δεκτικὰς, καὶ τῆς κρείττονος λήξεως ἀπομοιωματικὰς. Ἀττικίζων δὲ, ὡς Ἀθηναῖος, συνέταξε τὸ ῥητόν, φάτκων, τῶν μαρμαρυγῶν ἐπιέντων τὴν οἰκίαν αἰγλήν· οὕτω γὰρ καὶ ἐν τῷ ζ' κεφαλαίῳ τῆς *Θυρανίου ἱεραρχίας* πεποίηκε, κατὰ τὸ, *Κλυτὸς Ἰπποδάμεια, καὶ Ψαλόεντος ἐχίδνης*. Διὰ τὸ δὲ ἐπίπροσθεν τῶν ἱερῶν συμβόλων ἢ τῶν ἱερέων ἀπονίψις γίνεται; Ὡς ἐπὶ Χριστοῦ τοῦ πάσας ἐφορῶντος τὰς ἀνθρωπίνιας ἐνοίας, τῆς ἀκροτάτης ὀριζομένης καθάρσεως ἐν τοῖς πανεπισκόποις ἀκριθασμῶς, καὶ ταῖς ἀδεκάστοις τούτου κρίσεσιν· οὕτω τοιγαροῦν ἐκθελεῖ ὁ ἱεράρχης τοῖς θεοῖς, ἱεουργεῖ τὰ θεϊότατα. Τίνας μὲν οὖν τὰς εἰς ἡμᾶς θεουργίας φάμεν (δηλονότι τὰς τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Χριστοῦ περὶ ἡμᾶς προνοίας, ἃς ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ γένους ἡμῶν, εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ἐτελείωσεν), ἕξῃς κατὰ δυνάμειν ἐπωμεν περὶ ὧν ἂν

Amino, non ita intelligendum, quasi Dei memoria renovetur in phantasia memorativa, quod mentibus carni alligatis, id est nobis, usu venit; sed quod memoria Dei recte dicatur Dei scientia, quia cognoscit eos qui perfecti sunt, deiformes in se factus per vitam virtutibus illustrem, dignosque habitos, ut perennis eorum memoria seu notitia habeatur, quemadmodum divina quoque oracula testantur: *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum* ¹, non in quantum simpliciter mors est, et anima a corpore separatio, sed quatenus divini viri in sanctitate consummantur; sicut etiam vinclionem pretiosam dicimus, non quod per se pretiosa sit, sed quod pro religione applicata sit religionem predicanti. Quis et hoc quoque sanctorum cum Christo unionem significat, quod appositis muneribus pretiosis protinus quoque nomina recitentur.

§ X. His itaque peractis, stans coram symbolis hierarcha manus abluit, et una cum ipso omnes sacerdotes. Lectio constructionis hujus hyperbato seu transgressionem constat, quod nimirum qui lotus est, non opus habeat aliorum membrorum lotionem, quam summitatum seu extremitatum ², a qua utique lotionem puram habitum consecutus, immaculatam faciet ad Deum conversionem, uti sacrum lavacrum, de quo in lege dictum est, et hæc manuum lotio declarat. Hoc enim est quod insinuatur. Quemadmodum **211** enim lex habebat lavacrum, sic et hic sit manuum ablutio. Hic sanctus autem manuum lotionem adducit, quia hinc quoque summa extremitatum expiatio designatur; siquidem manus sunt corporis summitates seu extremitates. Hinc etiam dicit ipsum liberum futurum, id est expeditum, ut qui nulla inferiori conversatione et affectatione delineatur. Extremitas enim animæ phantasias expiati clarioribus quoque Dei apparitionibus gaudebunt, supermundialibus istis divinisque coruscationibus in consimilis speciei specula, secundum gratiam, lumen suum evibrantibus (ἐπιέντων dicens pro ἐφεισῶν, masculinum pro feminino). Specula autem appellat sanctorum animas, utpote divinæ lucis capaces, et ad meliorem illam sortem comparatas. Loquens autem Alice, ut Atheniensis, verbum hoc construxit, dicens, coruscationibus splendorem suum evibrantibus; eodem modo fecit capite septimo *Cælestis hierarchiæ*, juxta illud *Κλυτὸς Ἰπποδάμεια* ³, et *Ψαλόεντος ἐχίδνης*. Cæterum cur coram sacris symbolis illa sacerdotum ablutio instituitur? quia nimirum coram Christo, qui occultissimas quasque humanas cogitationes intuetur, suprema illa expiatio perspicacissimis scrutationibus, exactissimisque et integerrimis judiciis absolvitur: hoc enim modo hierarcha divinis rebus unitus divinissima consecrat mysteria. Quasnam autem divinas in nos operationes dicimus (scilicet Jesu Christi Domini nostri circa nos providentias, quas

¹ Psal. cxv, 15. ² Joan. xiii, 10. ³ *Il* II, 742.

in nostri generis salutem, benefacito Patris, in Spiritu sancto perfecit), de his consequenter pro virili dicamus prout poterimus. Quæ vero a divinis hierarchis incruentam hostiam sacrificantibus celebrentur, quoad possumus, proferemus.

§ XI. Natura humana ab initio ut paradiso excidit, morti tradita est; consequenter etiam prævaricatio primum parentem nostrum, divinam voluntatem transgressum, deceptionibus erroris, illisque quæ divinis bonis adversantur, ut morti et corruptioni, propriis suis propensionibus tradidit. Quid autem est, propriis propensionibus? Cum scilicet status nostri originem e terra ducamus (corpus enim nostrum ex ea constat), merito post transgressionem finem quoque origini consentaneum habemus in terram resoluti, cum dictum sit: *Terra es, et in terram revertieris*. Vel itaque propter id quod infertur, apponitur, **212** propriis propensionibus, vel etiam liberis ac spontaneis, et id quod infertur iterum eodem modo intelligitur. Observa vero quomodo dixerit: A vita quæ ad superna tendebat; *ἀνάγωγος* enim seu adducens vita quoque dicitur dissoluta et immorigera, quæ pravum ductum sequitur; hic autem significat eam quæ superiora quærit, et ad Deum conversa est. Hinc cum natura a recta ad Deum via aberraret, minime advertit, se non diis et amicis, sed infestis hostibus fuisse obsecutam, quibus ipsa crudeliter pro immanitate sua abutentibus, (quid enim mali non intulerunt?) in discrimen internecionis inciderat, quod etiam status privationem vocat, scilicet mortem spiritalem. Verum Deus noster propter infinitam suam bonitatem, per se nostri curam gerere non destitit; quoniam nimirum ipsum Dei Verbum ea quæ nostra sunt assumens absque peccato, quippe sine mutilatione, manens omnino quod erat, nec a proprio statu desiliens (statum autem hic non aliquam qualitatem immanentem vocat, sed naturalem suam permanentiam et constitutionem) sui nobis consortium tradidit, nec non virtutis apostaticæ adversus nos imperium dissolvit (quam et multitudinem seu turbam vocat, non omnino propter numerum, sed quod ab illo unico, qui que supra unum est Deo, quam remotissime defecerit) non in potentia divinitatis, sed in iudicio et justitia. Cum enim propter peccatum morti traditi essemus, inventus est ipse Dominus impeccabilis, atque jure merito morte superior evasit. Et sicut ab uno primo Adamo ad omnes noxa venit, similiter ex uno quoque secundo Adam, Salvatore nostro Jesu Christo, ad omnes salus transit. Hinc et naturam nostram immutavit, id quod obscurum erat lumine adimplens, et quod informe atque indecorum erat spurcitiâ corrumpente liberans; nobis quoque quæ possibilis est ejus assimilationem.

§ XII. Cæterum quomodo aliter divina ista imitatio heret, nisi innovatis semper istiusmodi sanctis sacramentis? *Hoc enim, inquit, facite in meam* Gen. III, 19.

καὶ δυνηθητέμην. Ὅσα δὲ παρὰ τῶν ἐνθέων ἱεραρχῶν ἱερουργούντων τὴν ἀναίμακτον θυσίαν ὑμνεῖται, ὡς ἡμῖν ἐφικτόν, ἐροῦμεν.

§ XI. Ἡ ἀνθρωπινα φύσις, ἀρχῆθεν τοῦ παραδείσου ἐξολισθησασα, παρεδόθη τῷ θανάτῳ· ἀκολούθως γὰρ ἡ παράβασις τὸν ἐξοιστρήσαντα τοῦ θεοῦ θελήματος προπάτορα ταῖς ἀπάταις τοῦ πλάνου, τοῖς ἐναντοῖς τῶν θεῶν ἀγαθῶν, τῷ θανάτῳ δὴλονότι καὶ τῇ φθορᾷ, ἰδίαις ἑαυτοῖς βροαῖς παραδέδωκε. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, οἰκειαῖς βροαῖς; Ἦγουν ἐπειδὴ ἀρχὴν τῆς συστάσεως ἐκ γῆς ἐσχόμεν, (τὸ γὰρ σωματικὸν ἡμῶν ἐξ αὐτῆς) εἰκότως μετὰ τὴν παράβασιν, καὶ τὸ τέλος πρόσφορον ἐσχόμεν τῇ ἀρχῇ, εἰς γῆν ἀναλύοντες, ἐπειδὴ ἐβρέθη, *Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ*. Ἦγουν διὰ τὸ ἐπιφερόμενον τίθεται τὸ οἰκειαῖς βροαῖς, ἢ δὴλονότι προαιρετικαῖς καὶ αὐτεξουσίαις, καὶ τὸ ἐπιφερόμενον πάλιν καθ' αὐτὸ νοεῖται. Ὅρα δὲ πῶς εἶπε τὸ Ἀναγώγου ζωῆς· ἀνάγωγος γὰρ ζωὴ λέγεται καὶ ἡ ἀκόλαστος καὶ ἀπαίδευτος, ὡς κακὴν ἀγωγὴν ἔχουσα· ἐνταῦθα δὲ τὴν τὰ ἄνω ζητοῦσαν, καὶ πρὸς θεὸν ἐπεστραμμένην φησὶν. Ἐντεῦθεν ἡ φύσις πλανωμένη τῆς πρὸς θεὸν εὐθείας ὁδοῦ, ἐλάνθανεν οὐ θεοὺς, οὐ φίλους, ἀλλὰ δυσμενεῖς θεραπεύουσα, ὧν δὴ καὶ ἀφειδῶς αὐτῇ κατακεχρημένων κατὰ τὸ οἰκεῖον ἀνηλεῆς, (τί γὰρ κακὸν οὐκ ἐποίησεν;) εἰς κίνδυνον ἀπωλείας ἐμπεπτώκει, ὧν δὴ καὶ ἀνυπαρξίαν λέγει, δὴλονότι θάνατον ψυχικόν. Ὁ γοῦν θεὸς ἡμῶν δι' οἰκειαν ἀπειροτάτην ἀγαθότητα, τὴν αὐτουργὸν οὐκ ἀπηνήνατο πρόνοιαν· ὅτι δηλαδὴ αὐτὸς ἦν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, ὁ ἀναμαρτήτως ἀναδεξάμενος τὰ ἡμέτερα, ὧν δὴ καὶ μείνας ἀλώθητος πάντῃ ὅπερ ἦν, μὴ ἐκστάς τῆς ἰδίας ἕξεως, (ἕξιν δὲ λέγει ἐνταῦθα οὐ ποιοτήτά τινα ἔμμονον, ἀλλὰ τὴν φυσικὴν αὐτῆν διαμονὴν καὶ κατὰσχασιν) τὴν πρὸς αὐτὴν ἡμῖν κοινωνίαν ἐδώρησαστο, καὶ κατέλυσε τὸ καθ' ἡμῶν κράτος τῆς ἀποστατικῆς δυνάμεως (ἦν καὶ πληθὺν λέγει, οὐ κατ' ἀριθμὸν πάντως, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀποστῆναι κοῤῥωτάτω τοῦ ἐνταῦθα καὶ ὑπὲρ τὸ ἐν θεοῦ), οὐκ ἐν ἰσχυρῷ θεότητος, ἀλλ' ἐν κρίσει καὶ δικαιοσύνῃ. Ἐπεὶ γὰρ δι' ἀμαρτίαν παρεδόθημεν τῷ θανάτῳ, εὐρέθη αὐτὸς ὁ Κύριος ἀναμάρτητος, καὶ τοῦ θανάτου δικαίως ἀνώτερος γέγονε. Καὶ ὡς περ ἐξ ἑνὸς τοῦ πρώτου Ἀδάμ ἦλθεν ἐπὶ πάντας τὸ βλαβερόν, οὕτως ἐξ ἑνὸς πάλιν τοῦ δευτέρου Ἀδάμ, τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐπὶ πάντας διέβη τὸ σωτήριον. Ἐντεῦθεν καὶ τὴν ἡμετέραν μετεσκεύασε φύσιν, τὸ ἀλαμπὲς ἐμπλήσας φωτός, τὸ ἀνειδὸν καὶ ἀκαλλῆς κοσμήσας τὸ τῆς ψυχῆς οἰκητήριον σῶμα, πάντως μολυσμοῦ φθοροποιῦ ἐλευθερώσας· καὶ ἕδειξεν ἡμῖν ὁδὸν ἀναγωγῆς πρὸς αὐτόν, κατὰ τὴν ὡς δυνατόν ἀφομοίωσιν.

ornans, atque corpus animæ domicilium ab omni viciâ quæ ad ipsam ducit ostendit, secundum eam

§ XII. Πῶς δὲ ἄλλως ἐμελλεν ἡ θεομιμησία γίνεσθαι, μὴ ἀνανευμένων ἀπὸ τῶν τοιούτων ἱερῶν τελετῶν; Τοῦτο γὰρ ποιεῖτε, φησὶν, εἰς τὴν εἰμῆσιν

ἀνάμνησιν. Ὅρα δὲ, ὅτι ἐν τούτοις πάντα τὸν νοῦν ἡ μυστικῆς εὐχῆς περιλαμβάνει ὁ ἅγιος. Ἐνθεν ὁ θεὸς ἱεράρχης τὰς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προνοίας ὑμνήσας, ὡς εὐδοκίᾳ Πατρὸς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ἐτελείωσε, καὶ ἀνατακτικῶς ὀφθαλμοῖς τὴν νοητὴν θεωρίαν ἐπαπτεύσας, ἐπὶ τὴν συμβολικὴν ἱεουργίαν, τούτεστι τὸν ἄρτον καὶ τὸ ποτήριον, ἔρχεται. Ἐξηγούμενος δὲ πῶς καὶ τοῦτο θεοπαραδότως ποιεῖ, φησὶν ἀπολογοῦμενος καὶ ἀναβοῶν πρὸς αὐτὸν, τὸ, *Σὺ γὰρ εἶπας*· *Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν*. Εἶτα, αἰτήσας ἄξιός γενέσθαι καὶ τῆς κοινωνίας καὶ τῆς μεταδόσεως, ὅπ' ἔψιν ἔχει τὰ ὑμνημένα, ἀνακαλύπτων τὸν ἀδιαίρετον ἄρτον, καὶ εἰς πολλὰ διαιρῶν. Ἐντεῦθεν καὶ τὸ ἐνιαῖον τοῦ ποτηρίου, πᾶσι καταμερίζει κατὰ τινὰ λόγον μυστικὸν καὶ αὐτὸ ποιοῦμενος· τὸ γὰρ ἐν καὶ ἀπλοῦν τοῦ θεαρχικωτάτου Λόγου πρὸς τὸ σύνθετον καὶ ὁρατὸν ἀναλλοκίτως κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν προσέβλυθε, τὰ καθ' ἡμᾶς ταπεινὰ τοῖς θειοτάτοις αὐτοῦ ἐνώσας. Οὕτω γὰρ ἐνούμεθα καὶ ἡμεῖς αὐτῷ, εἴπερ ὡς μέλη συναρμολογοῦμεθα κατὰ τὸ ταῦτόν τῆς ἀλωδῆτου καὶ μακρυῆς ζωῆς· καὶ μὴ πάθοιμεν ὅπερ νεκρὸν μέρος σώματος, πρὸς ζῶν συντιθέμενον. Ὡς γὰρ ἐκεῖνο ἀνάρμοστον πάντη καὶ ἀκόλλητον καὶ ἀσύζυγον γίνεται, οὕτω καὶ ἡμεῖς, εἴπερ οὕτω νεκρῶς ἔχομεν, οὐ συναρμολογηθῶμεθα τῷ ζῶντι Χριστῷ πρότερον· χρὴ γὰρ, εἰ τῆς κοινωνίας ἐφιέμεθα, εἰς τὴν αὐτοῦ θειοτάτην ζωὴν ἀποσκοπεῦσαι, καὶ οὕτω τῇ πρὸς αὐτὴν ἀφομοίωσιν εἰς τὴν θεοειδῆ ἐξὶν ἀναδραμεῖν, ἐναρμονίως ὁμοιωθῆσθαι ἡμῖν τῆς πρὸς τὸ ὅμοιον κοινωνίας. ἐκείνην ἀφομοίωσιν εἰς τὴν θεοειδῆ ἐξὶν ἀναδραμεῖν, ἐναρμονίως ὁμοιωθῆσθαι ἡμῖν τῆς πρὸς τὸ ὅμοιον κοινωνίας. ἐκείνην ἀφομοίωσιν εἰς τὴν θεοειδῆ ἐξὶν ἀναδραμεῖν, ἐναρμονίως ὁμοιωθῆσθαι ἡμῖν τῆς πρὸς τὸ ὅμοιον κοινωνίας. ἐκείνην ἀφομοίωσιν εἰς τὴν θεοειδῆ ἐξὶν ἀναδραμεῖν, ἐναρμονίως ὁμοιωθῆσθαι ἡμῖν τῆς πρὸς τὸ ὅμοιον κοινωνίας.

§ XIII. Ταῦτα διὰ τῶν τελουμένων ὁ ἱεράρχης ἐμφαίνει, ἀνακαλύπτων καὶ διαιρῶν, καὶ τῆς κοινωνίας μεταδοῦς· ἀναζωγραφεῖ γὰρ ἐν τοῖς συμβόλοις αἰσθητῶς τὴν νοητὴν ἡμῶν ζωὴν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ἐκ τοῦ κατὰ τὸ θεῖον κρυφίου, δηλονότι τῆς ἀμεταβλήτου θεότητος, ἐν τῇ παντελεῖ καὶ ἀληθινή καὶ τελείᾳ σαρκώσει, ἐκ τῆς ἡμετέρας φύσεως εἰδοποιηθέντα, καὶ πρὸς τὴν μεριστὴν ὡς ὕλικὴν ἡμῶν φύσιν ἀναλλοκίτως ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν ἑνός, τοῦτ' ἐστὶ τῆς αὐτοῦ θεότητος, προελθόντα, καὶ εἰς μετουσίαν τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ τὴν ἀνθρωπίνην καλοῦντα ταπεινότητα, εἴπερ καὶ ἡμεῖς ἐπιτήδευοι φαινόμεθα πρὸς τὴν κατὰ δύναμιν ἀφομοίωσιν.

§ XIV. Ἐντεῦθεν μετασχὼν ὁ ἱεράρχης, καὶ μεταδοῦς, εἰς εὐχαριστίαν καταλήγει. Πρῶτον δὲ μεταλαμβάνει, καὶ οὕτω μεταδίδωσιν· ὅτι δεῖ πρῶτον ἐν μετουσίᾳ γενέσθαι καὶ ἀποπληρῶσαι τῶν ἀγαθῶν, καὶ εἶθ' οὕτω μεταδίδωσιν· πρῶτον φωτισθῆναι, καὶ οὕτω φωτίζει. Διὸ καὶ τοῦτο δὴ προεζήσαμεθα, ὅτι κακῶς ποιοῦσιν οἵτινες, διδάκτοί μὴ ὄντες Θεοῦ, διδάσκειν ἐπιχειροῦσιν. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῶν ἡλιακῶν ἀστρίων καὶ τῶν ὕλων ἔχει, ὅτι πρῶτον τὸ φῶς δέχονται οἱ ὕλοι, ἢ τὸ κέραν, ἢ ἄλλο τι τῶν διαφανῶν, καὶ εἶθ' οὕτω τὸ φῶς πρὸς τὰ ἄλλα ἐποχετεύουσιν· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ

A commemorationem x. Observa vero quod hic sanctus mentem omnem mystica prese comprehendat. Deinde divinus hierarcha Salvatoris nostri Jesu Christi providentias collaudans, quas Patris beneplacito in Spiritu sancto consummavit, **213** et intentis oculis spiritalem contuitus contemplationem, ad sacrorum symbolorum, panis scilicet et calicis, consecrationem procedit. Explicans vero quomodo et hoc ex divina traditione faciat, se purgans et ad ipsum exclamando, ait: *Tu enim dixisti: Hoc facite in meam commemorationem*. Postulans deinde cum communione tum ejus distributione dignus effici, sub aspectum ducit ea quæ celebravit, revelans illum panem indivisum, et in multa distribuens. Exinde quoque singularem illum calicem omnibus distribuit, secundum modum quemdam mysticum hoc faciens; nam unum et simplex Dei Verbum per incarnationem, in compositionem simul et aspectum sine ulla sui immutatione processit, humilia hæc nostra cum divinissimis suis uniens excellentiis. Sic enim et nos ipsi unimur, si tanquam membra illi secundum immaculatæ ac beatæ vitæ identitatem congruamus: ne idem nobis accidat, quod membro mortuo vivo corpori apposito. Quemadmodum enim illud incongruum omnino minimeque cohærens, vitæque expers existit; sic et nos, si ita mortui fuerimus, nunquam vivo Christo congruemus: oportet enim nos, si communionem ejus appetamus, ad divinissimam ejus vitam collimare, et sic per

§ XIII. Hæc pontifex per ea quæ celebrantur insinuat, dum eadem revelat, et dividit, et communionem distribuit; sensibiliter enim in symbolis ad vivum exprimit vitam nostram spiritalem, Dominum nostrum Jesum Christum, ex abdito illo divino, scilicet immutabilis divinitatis, omnimoda, veraque et perfecta incarnatione ex nostra natura efformatum, et ad dividuam, scilicet materialiam nostram naturam, immutabili ratione ex eo quod est natura sua unum, id est ipsamet divinitate procedentem, et humanam nostram humilitatem ad bonorum suorum participationem invitantem, dummodo et nos non inepti videamur ad ejus, quoad fieri potest, similitudinem.

§ XIV. Hierarcha deinde communicans, communionemque distribuens, desinit in gratiarum actionem. Primum autem ipse communicat, et sic distribuit; oportet enim primum esse participem ac plenum bonorum, ac deinde sic distribuere; primum illuminari, ac deinde illuminare. Quocirca **214** censemus Nros male agere, qui cum non sint docti a Deo, docere præsumunt. Quemadmodum enim in solaribus radiis ac vitris se res habet, ut vitra cornuave, vel aliæ res transparentes primum lumen recipiant, ac deinde sic lumen ad alia trans-

mittant; sic etiam in divino lumine doctoribusque primum debet doctor ipse luciformis existere, ac deinde ad alios doctrina sua illustrandos arcedere. Quomodo enim ante divinam aspirationem iudiciumque idoneus comprobetur? Lacedæmonii vero exinde subjectarum civitatum gubernatorem ἀρμοστήν seu *aplatorem* nominabant, quod subditos aparet ut ex lege viverent. Unde etiam Athenienses similiter ἀρμοστήρας appellabant eos qui ad bene vivendum alios dirigebant. Quare etiam hic ἀρμοστήν vocat principem Ecclesiæ.

§ XV. Cæterum in his omnis sacrorum adornatio (adornationem autem vocat omnes ordines Ecclesiæ) diviniis mysteriis perceptis, cum gratiarum actione desinit, gratiam hanc agnoscens et collaudans; quoniam qui eam non agnoverunt, nequaquam gratias agunt, quamvis ex natura sua dona illa sint omni gratiarum actione dignissima. Verum, ut antea dicebam, illi propter suam ad deteriora propensionem nolentes tantis muneribus attendere, infinitis illis gratis ingrati permanserunt. Non eo autem hoc dicit, quod si voluissent, assecuti fuissent; sed quod ne primam quidem luminis ac doctrinæ gratiam attendere voluerint; unde quoque sit ut muneribus istis priventur, omnique alio beneficio ac boni Spiritus gratia frustrantur. *Exstate enim, inquit, et videte* γ. Unde qui gustant communionis hujus magnitudinem considerantes, et quæ consecuti sunt expendentes, merito etiam a gratis agendis nunquam desisterunt.

θείου φωτός και τῶν διδασκάλων, πρῶτον ἀφελει φωτειδῆς ὁ διδάσκαλος εἶναι, και ἔπειτα ἐπιχειρεῖν φωτίζαν ἑτέρους διὰ τῆς διδασκαλίας. Πῶς γάρ πρὸ τῆς θείας ἐπινοίας και κρίσεως ἀρμοστής ἀναδειχθῆσεται; Ἀρμοστήν δὲ ἔλεγον οἱ Λακεδαιμόνιοι τὸν καθιστάμενον ὑπ' αὐτῶν ἀρχοντα τῶν ὑποκειμένων αὐτοῖς πόλεων, παρὰ τὸ ἀρμοῦν τοὺς ἀρχομένους ζῆν κατὰ νόμους. Ὅθεν και ἀρμοστήρας πάλιν ἐκάλουν οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς εἰς τὸ εἶ ζῆν διατάττοντας. Διὸ και ἐνταῦθα ἀρμοστήν καλεῖ τὸν τῆς Ἐκκλησίας ἀρχοντα.

§ XV. Λοιπὸν ἐν τούτοις ἡ πᾶσα τῶν ἱερῶν διακόσμησις (διακόσμησιν δὲ λέγει πάντα τὰ τῆς Ἐκκλησίας τάγματα) και τοῖς θειοτάτοις κοινωνήσασα μετ' εὐχαριστίας καταλήγει, ἐν τῷ ἐπιγινῶναι ὑμῶσα τὰς χάριτας· ὥστε οἱ ἀγνώστες οὐκ ἂν εὐχαριστήσαιεν, καίτοι κατ' οἰκίαν φύσιν ἀξίων ὑγιῶν τῶν δῶρων παρὰ πάντων εὐχαριστεῖσθαι. Ἀλλὰ, ἔπερ και πρῶτον ἔλεγον, ἐκεῖνοι ἐκ τῆς ἐπὶ τὰ χεῖρα νεύσεως, οὐδὲ προσδέξαι τοῖς δῶροις θέλοντες, ἀχάριστοι πρὸς τὰς ἀπίρους διαμεμενήκασι χάριτας. Οὐ τοῦτο δὲ λέγει, ὅτι ἔπερ ἤθελον, ἔτυχον· ἀλλ' ὅτι οὐδὲ τὴν πρῶτην πρὸς τὸ φῶς τῆς διδασκαλίας ἠθέλησαν ἀπιδεῖν· ἐξ οὗ και τῶν δῶρων στερίσκονται, και πάσης ἄλλης ἀγαθουργίας τῆς τοῦ ἀγαθοῦ Πνεύματος χάριτος. Γεύσασθε γάρ, φησὶ, και ἴδετε. Ὅθεν και οἱ γευσάμενοι, τὸ τῆς μετοχῆς μέγεθος ἐποπτεύοντες, και ὧν ἔτυχον ἀναλογιζόμενοι, εἰκότως και εὐχαριστεῖν οὐ διαλείποιεν πῶποτε.

215 CAPUT IV.

I. De iis quæ in unguento fiunt ac perficiuntur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

I. Περὶ τῶν ἐν τῷ μύρῳ τελουμένων, και τῶν ἐν αὐτῷ τελειουμένων.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prima parte dicit, unguenti mysterium affine esse venerabili eucharistiæ. Secunda parte describit ritum consecrandi sacrum unguentum Tertia parte subjungit contemplationem, in qua mystice explanat, I. Quid sibi velit unguenti obvelatio. II. Aut unguentum, licet profanis lectum sit, sanctis tamen parere. III. Sacrum unguentum habere vim consummandi; ibidemque exponit, quanta sit efficacitas canticorum spiritualium. IV. Quid unguenti compositio significet. V. Ostendit, quod quanto quis Deo propinquior est, tanto etiam suavis ab ipso afficiatur. VI. Quid signent seraphim qui pontifici in confectione unguenti assistunt. VII. Quid eorundem multiplicis facies et alæ designent. VIII. Cur facies pedesque obtegant. IX. Quid sibi velit clamor unius ad alterum. X. Quid eorundem nominis interpretatio; et quomodo unguentum designet, Christum in se invariatum nos sanctificare; et cur unguentum in omni fere consecratione adhibeatur. XI. Cur unguentum adhibeatur in baptismo. XII. Cur altare unguento consecretur; et cur unguentum calicis nuncupetur.

I. Tanta sunt et tam præclara sanctissimæ synaxeos spectacula spiritalia quæ nostri cum uno illo, uti sæpe diximus, communionem atque conjunctionem præcipuo quodam ritu sacro perficiunt; verumtamen est et alia huic coordinata consecratio, quam unguentum mysterium præceptores nostri appellant. Hujus itaque partibus juxta sacras imagines ordine perspectis, hoc modo per easdem ad illud ejus unum hierarchicis contemplationibus evehemur.

γ Psal. xxxiii, 9.

VARIE LECTIONES.

γ Θελήματ, S. B. corrigiτ θεωρήματα, neutrum est in M. nec in Sc.

I. Τσαῦτα τῆς ἀγιωτάτης συνάξεως ἐστὶ, και οὕτω καλὰ τὰ νοητὰ θεάματα τὴν πρὸς τὸ ἐν ἡμῶν, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν, ἱεραρχικῶς ἱεραρχοῦντα κοινωνίαν και σύναξιν· ἀλλ' ἐστὶ ταύτης ὁμοταγῆς ἑτέρα τελειουργία· μύρου τελετὴν αὐτὴν οἱ καθηγεμόνες ἡμῶν ὀνομάζουσι. Τὰ μέρη τοῖνων αὐτῆς ἐν τάξει κατὰ τὰς ἱερὰς εἰκόνας ἐπισκοπήσαντες, οὕτω πρὸς τὸ ἐν αὐτῆς διὰ τῶν μερῶν ἱεραρχικαῖς θεωρηταῖς ἀναχρησόμεθα.

II. Μυστήριον τελετῆς μύρον.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τῆς συνάξεως τρόπον, αἱ τῶν ἀτελειώκειν ἀπολύονται τάξεις, προσηγασμένων⁷¹ δηλαδὴ τῆς τε ἱεραρχικῆς ἐπὶ πᾶν τὸ ἱερὸν εὐδύσμου περιαιγωγῆς, καὶ τῆς ψαλμικῆς ἱερολογίας, καὶ τῆς τῶν θειοτάτων λογίων ἀναγνώσεως. Ἐἶτα τὸ μύρον ὁ ἱεράρχης λαβὼν ἐπιτίθει τῷ θεῷ θυσιαστηρίῳ, περιεκαλυμμένον ὑπὸ δωκαίδεκα πτέρυξιν ἱεραῖς, ἀναβοῶντων ἀπάντων⁷² ἀγιωτάτῃ φωνῇ τὸ ἱερὸν τῆς τῶν θεολήπτων προφητῶν ἐπιπνοίας μελῳδῆμα· καὶ τὴν ἐπ' αὐτῷ τελουμένην εὐχὴν ἀποπληρώσας, ἐν ταῖς ἀγιωτάταις τῶν ἀφιερουμένων τελεταῖς αὐτῷ χρῆται πρὸς πᾶσαν σχεδὸν ἱεραρχικὴν τελεσιουργίαν.

III. θεωρία.

Ἡ μὲν οὖν⁷³ εἰσαγωγικὴ τῆς τελειωτικῆς ταύτης ἱεουργίας ἀναγωγὴ διὰ τῶν κατὰ τὸ θεῖον μύρον ἱερῶς δρωμένων ἐκείνο, οἶμαι, ἐγλοῖ, τὸ περιεκαλύφθαι τῶν ὁσίων ἀνδρῶν⁷⁴ τὸ κατὰ νοῦν ἱερὸν καὶ εὐώδες· ἥτις ἐνθέως ἐγκλεισεται τοῖς ἱεροῖς ἀνδράσι, μὴ φαινόμενας ἔχειν ἐπὶ δόξῃ κενῇ τὰς κατ' ἀρετὴν τοῦ κρυφίου Θεοῦ καλὰς καὶ εὐώδεις ἀφομοιώσεις. Ἄχραντοι γὰρ εἰσιν αἱ τοῦ Θεοῦ κρύφαι καὶ ὑπὲρ νοῦν εὐώδεις εὐπρέπειαι, καὶ νοητῶς ἐμφαίνονται μόνον⁷⁵ τοῖς νοεοῖς, ὁμοιοεῖς ἔχειν ἐθέλουσαι τὰς κατ' ἀρετὴν ἐν ψυχαῖς ἀπαραφθάρτους⁷⁶ εἰκόνας. Τὸ γὰρ τῆς θεοειδοῦς ἀρετῆς ἀπαραγράφτον εὐ μεμιμημένον⁷⁷ ἄγαλμα, πρὸς ἐκεῖνο τὸ νοητὸν καὶ εὐώδες ἀφορῶν κάλλος, οὕτως ἑαυτὸ τυποῖ καὶ διαπλάττει πρὸς τὸ κάλλιστον μίμημα. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν εἰκόνων, εἰ⁷⁸ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον εἶδος ὁ γραφεὺς ἀκλινῶς εἰσορᾷ, πρὸς μηδὲν ἄλλο τῶν ὁρατῶν ἀνθελκόμενος ἢ κατὰ τι μεριζόμενος, αὐτὸν ἐκεῖνον, ὅστις ἐστὶ, τὸν γραφόμενον⁷⁹ (εἰ θέμις εἰπεῖν), διπλασιάζει, καὶ δείξει τὸ ἀληθὲς ἐν τῷ ὁμοιωμάτι, καὶ τὸ ἀρχέτυπον ἐν τῇ εἰκόνι, καὶ⁸⁰ ἑκάτερον ἐν ἑκατέρῳ παρὰ τὸ τῆς οὐσίας διάφορον· οὕτω τοῖς φιλοκάλοις ἐν νῷ γραφεῦσιν ἢ πρὸς τὸ εὐώδες καὶ κρύφιον κάλλος ἀτενῆς καὶ ἀπαρέγκλιτος θεωρία τὸ ἀπλανὲς δωρήσεται καὶ θεοειδέστατον⁸¹ ἰνδαλμα. Εἰκότως οὖν πρὸς τὴν ὑπερουσίως εὐώδη καὶ νοητὴν εὐπρέπειαν οἱ θεοὶ γραφεῖς⁸² τὸ νοερὸν ἑαυτῶν ἀμεταστρέπτως εἰδοποιοῦντες, οὐδεμίαν δρῶσι τῶν ἐν αὐτοῖς θεομιμήτων ἀρετῶν εἰς τὸ θεασθῆναι, κατὰ τὸ λόγιον, τοῖς ἀνθρώποις· ἀλλ' ἱερῶς ἐποπτεύουσιν, ὡς ἐν εἰκόνι, τῷ θεῷ μύρω τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἱερώτατα περιεκαλυμμένα· διὸ καὶ αὐτοὶ, τὸ κατ' ἀρετὴν ἱερὸν καὶ θεοειδέστατον εἶσω τοῦ θεομιμήτου καὶ θεογράφτου νοδὸς ἱερῶς περικαλύπτοντες, πρὸς μόνην ἀποβλέπουσι τὴν ἀρχέτυπον νόησιν· οὐδὲ γὰρ ἀθέατοι⁸³ μόνον εἰσὶ τοῖς ἀνομοίαις,

A. II. *Mysterium consecrationis unguenti.*

Eodem modo quo in synaxi, 'ordines eorum qui minus perfecti sunt, excluduntur, præmissis videlicet, sacra per totum templum cum odoris fragrantia processione, psalmodicæque sacra modulatione, et divinissimorum Eloquiorum promulgatione. Deinde pontifex accepto unguento ponit illud supra divinum altare, duodecim sacris albis obvelatum, cunctis sanctissima voce concipientibus illud divinitus afflatorum prophetarum cantientium afflationis, completaque super eo consecratoria precatione, in sanctissimis quibusque rerum sacramentorum consecrationibus eodem utitur ad omnem ferme hierarchicam consecrationem.

216 III. *Contemplatio.*

§ I.

Ipsamet quidem introductoria perfectivæ hujus consecrationis unagoge per ea quæ divino illo unguento consecrantur, ut opinor, insinuat, viris sanctis obvelandam esse mentis sanctitatem atque fragrantiam; cum divinitus viri sancti jubeantur, non ad vanam gloriam apparentes arcani Dei pulchras ac fragrantas habere similitudines. Siquidem arcana Dei decora, quorum suavitas intellectum superat, prorsus sunt intemerata, solisque viris spiritalibus spiritaliter apparent, quod in animabus nostris exigant habere sibi conformes per virtutem et incorruptibiles imagines. Incircumscriptum enim illud virtutis deiformis simulacrum rite unitandum est, ut spiritalis ac fragrans ipsum referat pulchritudo, seque formet et effingat ad pulcherrimam ejus imitationem. Et sicut in imaginibus sensibilibus, si pictor ad primævam speciem constanter intendat, nulla re alia visibili distractus, neque secundum quidpiam divisus, illum ipsum qui depingendus est (si ita dicere liceat) quodammodo replicabit, atque ipsammet veritatem in similitudinem et archetypum in imagine exprimet, alterumque in altero citra substantiæ differentiam referet: sic honesti amantibus in mente pictoribus, suavolentis et arcanae pulchritudinis intenta constansque contemplatio infallibilem in det maximeque deiformem imaginationem. Merito itaque divini pictores, quando mentem suam ad supraessentialiam illam fragrantem spiritalemque pulchritudinem constanter efformant, nullam virtutem earum quæ iis insunt agunt, ut ab hominibus, ut scriptum est, videantur; sed sancte in unguento divino, velut in imagine, sacratissima quæque Ecclesie mysteria velata contemplantur; atque adeo quidquid in virtute sacrum ac maxime deiforme est intra mentem suam, quæ ad imaginem et simili-

VARIE LECTIONES

⁷¹ προηγουμένων, Ch. ⁷² πάντων, S. P. D. Ch. ⁷³ οὖν non est in S. P. D. Ch. B. ⁷⁴ τῶν θείων ἀνδρῶν, S. P. B. Sar. ⁷⁵ μόνον, M. Sc. ⁷⁶ ἀπαραφθάρτους. ⁷⁷ μεμιμημένον. ⁷⁸ εἰ, M. Sc. ἢ μοχ, ἀλλ' αὐτὸν ἰκείνον, εἰ pro διπλασιάζει, διαπλάσσει. ⁷⁹ τὸ γραφόμενον, S. ⁸⁰ τὸ ἀλ.... καὶ οὐ. M. B. S. D. Sc. Sar. ⁸¹ θεοειδέστατον, M. ⁸² θεογραφεῖς, M. ⁸³ θεωρητοί, M. Sc.

tulinem Dei facta est, recondentes, ad primævam A
duntaxat speciem atque intelligentiam intuentur; neque enim solum dissimilia non vident, sed ne ad eorum quidem aspectum pertrahuntur. Quamobrem, sicut eos decet, non ea quæ temere videntur, sed quæ vere justa sunt ac bona diligunt; neque istam spectant gloriam, quæ sine ratione vulgò passim beata prædicatur, sed imitatione Dei bonum malumve per se judicantes, divina quædam simulacra sicut istius fragrantia diviniæ, 217 quæ vere bonum in se odorem continens, ad illud, quod vulgò passim in suis imaginibus exprimens veritatem.

ἀλλ' οὐδ' αὐτοὶ πρὸς τὴν ἐκείνων καθέλκονται θέαν. Ὅθεν ἑαυτοῖς ἀκολούθως, οὐδὲ τῶν δοκούντων εἰκὴ καλῶν καὶ δικαίων, ἀλλὰ τῶν ὄντως ὄντων ἐρώσιν· οὐδὲ πρὸς δόξαν ὀρώσι τὴν ὑπὸ πλῆθους ἀλόγως μακαριζομένην, ἀλλὰ τὸ καλὸν ἢ χεῖρον ἐφ' ἑαυτοῦ θεομιμήτως κρίναντες, ἀγάματα θεῖα τῆς θεαρχικότητος εἰσὶν εὐωδίας, ἧτις ἐφ' ἑαυτῆς τὸ ἀληθῶς²⁴ εὐώδες ἔχουσα πρὸς τὸ τοῖς πολλοῖς ἀνομοίως δοκοῦν οὐκ ἐπιστρέφεται, ταῖς ἀληθέσιν αὐτῆς εἰκόσιν ἐντυπούσα τὸ ἀνυπόκριτον.

inæqualiter apparet, nunquam convertitur, in veris

§ II.

Age jam deinceps, quoniam exteriorem ritus B
vere pulchri venustatem aspeximus, diviniorem ejus pulchritudinem intueamur, eamque sublati velaminibus per se contemplemur, clare suum jubet illud beatum evibrantem, nosque illa, quæ viris spiritualibus explorata est, odoris fragrantia replentem. Neque enim aspectabilis unguenti confectio iis qui pontifici præsto sunt incommunicabilis nisi inaspectabilis existit, sed e diverso, dum ad ipsos usque pertendit, ac sistit eam quæ vulgi captum superat contemplationem, ab iisdem reverenter obtegitur, et a turba pontificio jure secernitur. Siquidem ille radius rerum sacratissimarum dum viris divinis, tanquam intelligentibus, pure atque immediate collucet, et conceptus eorum spiritualibus bono palam imbuunt odore, ad id quod humi C
serpit nequaquam similiter procedit, sed ab ipsis, utpote arcanis spiritualis rei spectatoribus, sine ostensione, ne a dissimilibus quibusque violetur, pennatis involucris obducitur, quibus, ceu sacris signis, præclari ordines subditorum pro capacitate sua ad res sacras promoventur.

Φέρε δὴ λοιπὸν, ἐπειδὴ τὴν ἐκτὸς εὐπρέπειαν ἐθεασάμεθα τῆς ὅλης καλῆς ἱερουργίας, εἰς τὸ θεϊότερον αὐτῆς ἀποδιέψωμεν κάλλος, αὐτὴν ἐφ' ἑαυτῆς ἀποκαλυφθεμένην τὰ παραπετάσματα, θεώμενοι τὴν μακαρίαν ἀποστειλοῦσαν ἐμφανῶς αἰγλήν, καὶ τῆς ἀπερικαλύπτου τοῖς νοεροῖς ἀποπληροῦσαν ἡμᾶς εὐωδίας. Οὐδὲ γὰρ ἡ φαινόμενη τοῦ μύρου τελετουργία²⁵ τοῖς περὶ τὸν ἱεράρχην ἐστὶν ἀκοινωνήτος ἢ ἀθέατος, ἀλλὰ τούναντίον ἄχρις αὐτῶν διήκουσα, καὶ ἰστώσα τὴν ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς θεωρίαν, ὑπ' αὐτῶν ἱερῶς περικαλύπτεται, καὶ τῆς πληθῆος²⁶ ἱεραρχικῶς ἀποδιαστέλλεται. Τοῖς γὰρ ἐνθέοις ἀνδράσιν ἢ τῶν πανιέρων ἀκτίς, ὡς συγγενέσι τοῦ νοητοῦ²⁷, καθαρῶς καὶ ἀμέσως ἐλλάμπουσα, καὶ τὰς νοεράς αὐτῶν ἀντιλήψεις ἀπερικαλύπτως εὐωδιάζουσα, πρὸς τὸ ὑφειμένον οὐκέτι ὁμοίως²⁸ πρόεισιν, ἀλλ' ὑπ' αὐτῶν, ὡς κρυφίων τοῦ νοητοῦ θεωρῶν, ἀνεκπομπεύτως εἰς τὸ τοῖς ἀνομοίοις ἄχραντον, ὑπὸ πτερωτοῖς αἰνίγμασι συγκαλύπτεται· δι' ὧν ἱερῶν αἰνιγμάτων αἱ τῶν ὑποθεθηκότων εὐχασμοὶ τάξεις ἀνάγονται πρὸς τὴν καὶ αὐτὰς ἱερὰν ἀναλογίαν.

§ III.

Est igitur, ut dixi, sacrosanctum hoc, quod a nobis modo laudatur mysterium, ejus ordinis atque virtutis, ut hierarchicas consummet functiones; quocirca quoque divini præceptores nostri, tanquam ejusdem ordinis et operationis cum sacrosancto synaxeos sacramento, iisdem imaginibus ut plurimum, mysticisque distinctionibus ac sacris verbis descripserunt. Atque pontificem quidem videre liceat eodem modo a diviniore loco odoris suavitatem ad sequentia loca sacra diffundentem, suoque ad eundem locum reditu docentem, quomodo divinarum rerum participatio, dum in omnibus quidem sacris pro eajusque meritis communicatur; nihilominus in se neque immixta, neque loco mota, in divini fundi proprietate, sine ulla sui immutatione, consistat.

Ἔστι δὲ οὖν, ὅπερ ἔφη, ἡ νῦν ὑμνουμένη παρ' ἡμῶν ἱερὰ τελετουργία²⁹ τῆς τελειωτικῆς τῶν ἱεραρχικῶν³⁰ τάξεως καὶ δυνάμεως· διὸ καὶ ταύτην οἱ θεοὶ καθηγεμόνες ἡμῶν, ὡς ὁμοταγῆ καὶ ταύτουργόν τῆς συνάξεως ἱερῶν τελεστηρίῳ, ταῖς αὐταῖς εἰκόσιν ὡς τὰ πολλὰ καὶ μυστικαῖς διακοσμήσεις καὶ ἱερολογίαις διατάξαντο. Καὶ τὸν μὲν ἱεράρχην ὡσαύτως ὄψῃ³¹ τὴν ἀπὸ τοῦ θειοτέρου τόπου καλὴν εὐωδίαν εἰς τὰ ἐξῆς ἱερὰ προφέροντα, καὶ τῆ πρὸς τὸ ταῦτόν ἀναλύσει διδάσκοντα, τῶν θεῶν τὴν μετουσίαν ἐν ἅπασιν μὲν γίνεσθαι κατ' ἀξίαν τοῖς ἱεροῖς, ἀμείωτον δὲ εἶναι καὶ ἀκίνητον³² πάντη, καὶ εἶσω τῆς κατὰ θεῖαν ἰδρύσιν ἰδιότητος ἀπαραλλάκτως ἐστηκυῖαν. Ἐπίσης δὲ πάλιν αἱ τῶν λογίων ψαλαὶ καὶ ἀναγνώσεις, τοὺς μὲν ἀτελέστατους³³ μαιεύονται³⁴

VARIE LECTIONES.

²⁴ ἀληθές, M. Sc. ²⁵ τελεσιουργία, P. Ch. D. ²⁶ τοῦ πλῆθους, M. ²⁷ S. P. D. Ch. Sc. ἀδύνη φωτός. ²⁸ οὐχ ἑτοιμῶς, M. ²⁹ τελεσιουργία. ³⁰ τῶν ἱεραρχικῶν, P. ³¹ ὄψει, S. ὡς αὐταῖς ὄψεσι, M. Sc. ³² καὶ ἀμείωτον, Ch. ³³ ἀτελεστάτους, D. ³⁴ μαιεύσθαι, M. Sc.

πρὸς ζωηφόρον υιοθεσίαν, ἐπιστροφήν δὲ ἱερὰν A ποιοῦνται τῶν ἐναγῶς ἐνεργουμένων, ἀφαιροῦσι δὲ τὴν ἐναντίαν ποταμὸν καὶ θέλξιν⁹⁵ ἐκ τῶν ἀνάνδρως ἐνεργουμένων, τὸ τῆς θεοσιδοῦς ἔξεως καὶ δυνάμεως ἀκρότατον ἀναλόγως αὐτοῖς ὑποδεικνύσαι· καθ' ἣν ἐκδειματώσουσι μᾶλλον⁹⁶ αὐτοὶ τὰς ἐναντίας δυνάμεις, καὶ τῆς ἐτέρων ἱατρείας προστήσονται, τὸ θεομιμήτως ἀκίνητον μὲν ἐκ τῶν οικείων καλῶν, πρὸς δὲ τὰς ἐναντίας ποταμοὺς δραστήριον ὄντα ἔχοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ δωρούμενοι· τοῖς δὲ εἰς νοῦν ἱερὰν ἐκ τῶν χειρόνων μεταφοιτήσασιν ἔξιν ἱερὰν ἐπιθῆνται πρὸς τῷ⁹⁷ μὴ αὖτις ὑπὸ κακίας ἀλῶναι· τοὺς δὲ πρὸς τὸ εἶναι πανάγνους ἐνδεεῖς τελείως ἀποκαθαίρουσι· τοὺς δὲ ἱεροὺς ἀγούσιν ἐπὶ τὰς θείας εἰκόνας καὶ ἐποφίας αὐτῶν καὶ κοινωνίας· ἐστῶσι δὲ τοὺς πανιέρους⁹⁸, ἐν μακαρίοις καὶ νοητοῖς θεάμασιν ἀποπληροῦσαι τὸ ἐνοσιδὲς αὐτῶν τοῦ ἐνδὸς, καὶ ἐνοποιῶσαι.

contuitum⁹⁹ atque consortium promoveat; pascunt¹⁰⁰ ritualibus spectaculis eorum uniformitatem uno illo

A Pari rursus modo eantica Scripturarum atque unctiones rudibus adhuc animis ad vitalem adoptionem obstetricantur, et eorum qui a dæmonibus vexantur, sanctam promovent conversionem, pavoremque contrarium et pellicatum abolerit eorum qui a dæmone propter ignaviam arripiuntur, dum **218** nimirum illis, ad illorum captum, status deformis ac virtutis verticem proponunt; unde fit, ut ipsi potius adversis potestatibus terrori sint, atque cæteris quoque curandis præstentur, ad Dei quidem imitationem bonis propriis stabiliti, adversus autem terrores contrarios non tantum efficacitatem oblinentes, verum etiam largientes: iis vero qui ex iniquitatibus ad mentem sanctam redierunt, habitum quemdam sanctum inferunt, ne iniquitate denuo capiantur; quibus autem ad omnimodam puritatem quidquam deest, illos perfecte expiant; sanctos vero ad imagines divinas et earumdem ritidem eos qui jam plane sancti sunt, beatis ac spiritualibus spectaculis eorum uniformitatem uno illo adimplentes et unificantes.

§ IV.

Τί δέ; Οὐχὶ καὶ τὰς μὴ πάντη καθαρὰς, ὧν ἤδη μνήμην ἐποιήσαμεθα, τάξεις, ἀμιγῶς ἀπολύει, κατὰ τὸν αὐτὸν τῆς συνάξεως τρόπον, ἢ παρούσα νῦν ἱερὰ τελετουργία⁹⁹, μόνους ἐν εἰκόσιν ὁρωμένη τοῖς ἱεροῖς¹⁰⁰, καὶ πρὸς μόνων ἀμέσως τῶν πανιέρων ἱεραρχικαῖς ἀναγωγαῖς ἐποπτευομένη καὶ ἱερουργουμένη; Ταῦτα μὲν οὖν ἤδη πολλάκις ἡμῖν εἰρημμένα περιττόν ἐστιν¹, ὡς αἴμαι, τοῖς αὐτοῖς ἐπανακυκλεῖν² λόγοις, καὶ μὴ πρὸς τὰ ἐξῆς μεταβῆναι τὸν ἱεράρχην ἐνθέως ὀρῶντας ὑπὸ δυσκαίδεκα πτέρυξι περικεκαλυμμένον ἔχοντα τὸ θεῖον μύρον, καὶ τὴν παναγεστάτην ἐπ' αὐτῷ τελείωσιν ἱερουργαῶντα. Λέγωμεν τοίνυν, ὡς ἡ τοῦ μύρου σύνθεσις συναγωγὴ τίς ἐστιν εὐπνῶν ὑλῶν ἐν ἑαυτῇ πλουσίως ἔχουσα ποιότητος εὐδύσμου, ἧς οἱ μετασχόντες εὐωδιάζονται, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ ποσοῦ τῆς ἐγγενομένης αὐτοῖς τοῦ εὐώδους μεθέξεως. Πεπελισμεθα δὲ εἶναι τὸν θεαρχικώτατον Ἰησοῦν ὑπερουσίως εὐώδη, νοηταῖς διαδόσεσι τὰ νοερὰ ἡμῶν ἀποπληροῦντα θείας ἡδονῆς. Εἰ γὰρ ἡ τῶν αἰσθητῶν εὐωδῶν³ ἀντίληψις, εὐπαθεῖν ποιεῖ καὶ τρέφει σὺν ἡδονῇ πολλῇ τὸ τῶν ὀσφραντῶν ἡμῶν διακριτικόν, εἴπερ ἀβλαβὲς τε⁴ εἴη καὶ πρὸς τὸ εὐώδες ἐν συμμετρίᾳ κατάλληλον, ἀναλόγως ἂν τις φαίη καὶ τὰς νοεράς ἡμῶν δυνάμεις πρὸς τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον ὑφείσιν ἀπαραφθάρτως⁵ διακειμένας, ἐν τῇ τοῦ ἐν ἡμῖν κριτικοῦ φυσικῆ ῥύσει, κατὰ τὰ θεουργικὰ μέτρα καὶ τὴν κατάλληλον τοῦ νοῦς πρὸς τὸ θεῖον ἐπιστροφήν, ἐν ἀντιλήψει τῆς θεαρχικῆς εὐωδίας γίνεσθαι, καὶ εὐπαθείας ἱερὰς

Quid porro? Nunquid etiam præsens quæ modo celebratur consecratio ordines illos qui non plane mundi sunt, quorum antea mentionem fecimus, impromiscue dimittit, eo modo quo fit in synaxi, et in sacris tantum imaginibus cernitur¹⁰⁰, et a solis viris sanctissimis in hierarchicis anagogis immediate conspicitur ac celebratur? Verum, hæc eum a nobis sæpenumero dicta sint, supervacaneum esse arbitror iisdem verbis repetere, quin potius ad ea quæ sequuntur transeundo, pontificem videamus alis duodecim obvelatum unguentum sacrum tenentem, ac purissimum in eo sacramentum consecrantem. Dicamus igitur, unguenti compositionem collectionem quamdam esse fragrantium materialium, quæ in se affatim suaveolentes continet qualitates, cujus qui participes existunt, odoris suavitate afflantur, proportione fragrantis quæ illis inest participationis. Scimus autem, divinissimum illum Jesum suprasubstantialiter fragrantem, spiritualibus distributionibus partem nostri spiritalem divina voluptate recreare. Si enim rerum sensibilium suaveolentia nostrum, modo sanus et rei odoriferæ debita proportione accommodatus sit, olfactum bene afficit, et magna cum voluptate alit, eadem utique ratione dicat aliquis, spirituales nostras facultates, si nulla in malum propensione corruptæ fuerint, naturali quodam iudicii vigore, secundum divinæ operationis modos congruamque mentis ad Deum conversionem, divini odoris sua-

VARIE LECTIONES.

⁹⁵ φέρουσι δὲ τὴν ἐναντίαν ἢ τοιάνδε κάθελξιν, M. Sc. ⁹⁶ μάλιστα, M. ⁹⁷ πρὸς τὸ, Sc. Sar. ⁹⁸ hunc locum ita habet M. ἐστῶσι δὲ τοὺς, πανιέρως ἐν μακαρίοις καὶ νοητοῖς θεάμασιν, itaque verit Sc. *Resciant autem quosdam sacratissime in beatis invisibiliter*, etc. ⁹⁹ τελετουργία, Ch. ¹⁰⁰ τοῖς ὀρωμένοις, Ch. D. M. Scoti verit, *obtusibus divinis*. ¹⁰⁰ Refert interpret masculinum ἱεροῖς ad femininum εἰκόσι. Unde suspicio oritur verit posse: a *SANCTIS in imaginibus tantum cernitur, a solis autem SANCTISSIMIS immediate conspicitur*... ED. PATROL. ¹ ἡμῖν ἐστιν, M. ² ἐπανακυκλεῖν, Ch. ³ εὐωδίας καὶ ἡδονῆς, D. τῶν αἰσθητῶν εὐωδῶν, S. ἢ γὰρ τῶν αἰσθητῶν, M. Sc. ⁴ τέ non habet M. ⁵ ἀπαραφθάρτως, D.

vitale perfundi, atque sacra quadam voluptate et divinissimo alimento satiari. Ipsamet igitur unguenti mystica compositio, 219 quasi in figuratiōe rerum intelligibilium, ipsummet Jesum nobis depingit esse fontem uberem, e quo divinorum odorū suavitates hauriuntur, dum proportionibus divinoprincipibus in mentes maxime deiformes divinissimos illos spiritus infundit, quibus suaviter affectæ, sacrisque perceptionibus plene, spiritali alliaouia perfrauntur, dum suaveolentes istæ distributiones divina largitiōe spiritalē animæ portionem subeunt.

§ V.

Existimo autem esse perspicuum, superioribus B essentiis, utpote divinioribus, fontalis fragrantiae distributionem propinquiorē quodammodo existere, magisque se illis exponere ac distribuere, partem eorundem maxime deiformem virtutisque spiritalis capacissimam effatim mundando, ac multipliciter subeundo; ad inferiores autem, et qui non æque capaces sunt, supremam illam contemplationem atque communionem reverenter contrahendo, ejusdem participationem, instillationibus eorum captui accommodatis, divina quadam proportione derivare. Ordo itaque Seraphim, qui sanctas illas nobis excellentiores essentias supra modum superat, in aliis duodecim significatur, astans Jesu et prope ipsum collocatus, beatissimis ejus contemplationibus, quantum fas est, vacans et spiritalis distributionis in sanctissimis receptaculis sancte plenus, et, ut sensibili modo dicam, multum decantatam illam Dei laudem incessabili voce proclamans; sacra siquidem cœlestium spirituum cognitio et indefessa est, et divinum habet amorem indeficientem; omnique malitia et oblivione superior existit; unde clamor ille incessabilis, meo quidem iudicio, designat sempiternam eorum et immutabilem, cum omni contentione atque gratiarum actione, rerum divinarum scientiam atque cognitionem,

Ἔστι δὲ, ὡς οἶμαι, δῆλον, ὅτι ταῖς ὑπὲρ ἡμᾶς οὐ- C σίαις, ὡς θεωτέροις, ἢ τῆς πηγαιας εὐωδίας ἀνάδοσις ἐγγυτέρα πῶς ἐστι, καὶ μᾶλλον αὐτὴν ἑκφαίνει καὶ διαδίδωσιν ὁ εἰς τὴ διειδέστατον αὐτῶν, καὶ εὐεκτηκὸν τῆς κατὰ νοῦν ἀντιληπτικῆς δυνάμεως ἀφθό- νως ὑπερβλύζουσα, καὶ πολυπλασίως ὁ εἰσδυομένη ἰ- πρὸς δὲ τὰ τῶν νοερῶν ὁ ὑφειμένα, καὶ μὴ ὡσαύ- τως δεκτικὰ, τὴν ὑπερτάτην ὁ ἀχράντως ἀποκρούψασα θέαν καὶ μέθεξιν, ἀναλόγοις τῶν μετεχόντων ἀεμοῖς ἐν συμμετρίας θεαρχικῆ διαδίδοται. Τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς οὖν ἁγίων οὐσιῶν ἢ τόσον ὑπερκειμένη τῶν Σεραφίμ τάξις, ἐν τῇ τῶν πτερόγων ὁ δυοκαίδεκάδι σημαίνε- ται, περὶ τὸν Ἰησοῦν ἐστῶσα καὶ ἰδρυμένη, τοῖς μα- καριωτάτοις αὐτοῦ θεάμασιν, ὡς θεμιτὸν, ἐπιβάλλου- σα, καὶ τῆς νοητῆς διαδόσεως ἱερῶς ἐν πανάγοις ὁ υποδοχαῖς ἀποπληρουμένη, καὶ τὴν πολυύμητον, αἰ- σθητῶς εἰπεῖν, ἀσιγήτοις στόμασιν ἀνακραζουσα θεο- λογίαν ἢ γὰρ ἱερὰ τῶν ὑπερκοσμίων νοῶν γνῶσις ἀκάματός τέ ἐστι, καὶ ἀκατάληκτον ἔχει τὸν θεῖον ἔρωτα, κακίας τε ἅμα πάσης ὑπέρκειται καὶ λήθης ὕθεν, ὡς οἶμαι, τὸ τῆς ἀσιγήτου κραυγῆς ὑπαινίσσε- ται τὴν αἰώνιον αὐτῶν καὶ ἀμετάστατον ἐν συντο- νία πάση καὶ εὐχαριστίᾳ τῶν θεῶν ἐπιστήμην καὶ νόησιν.

§ VI.

Incorporeas quidem proprietates seraphim a D Scripturis sancte sensilibus figuris quibus res intel- lectiles expriment depictas in cœlestium hierarchiarum descriptionibus præclare, uti puto, spectavimus, tuisque spiritalibus oculis exhibuimus; sed quoniam etiamnum iis qui pontifici reverenter assistunt, illam ipsam sublimissimam distinctionem nobis representant breviter, iterum immaterialibus oculis quam maxime deiformem eorum splendorem contemplemur.

Τὰς μὲν αὖν ἀσωμάτους τῶν σεραφίμ ιδιότητας ἐν τοῖς λογίοις αἰσθηταῖς εἰκόσι τῶν νοητῶν ὁ ἐκφαντέ- ρικαῖς ἱερῶς ἀναγεγραμμένης, ἐν τοῖς διακόμοις τῶν ὑπερουρανίων ἱεραρχίων, ὡς οἶμαι, καλῶς ἐθεασάμε- θα, καὶ τοῖς σοῖς νοεροῖς ὀφθαλμοῖς ὑπεδείξαμεν ὁ μῶς ἐπειδὴ καὶ νῦν οἱ τὸν ἱεράρχην ἱερῶς περιεστῶ- τες, αὐτὴν ἡμῖν ἐκείνην ἀποτυποῦσι τὴν ὑπερτάτην διακόμησιν ἐν ἐπιτομῇ, καὶ νῦν ἀυλοτάτοις ὁ ὄψεσι τὴν θεοειδεστάτην αὐτῶν ἀγλατὴν ὁβόμεθα.

VARIÆ LECTIONES.

ὁ εἰς non habet M., sed duntaxat θεοειδέστερα, et mox, τοὺς θεωτάτους δηλοῦν ἀεμοῖς, quæ omnia red- dit Scot. ὁ εἰς τὴν. ὁ εἰς καὶ διαδίδωσιν, M. ὁ πολλοπλασίως, D. ὁ ἱερῶν, D. ὁ ὑπὲρ ἀρετήν, M. Sc.; utraque lectionem Sar. exprimit. ὁ πτερόγων, Ch. S. M. Sc. ὁ καὶ τῶν νοητῶν, M. ὁ ἀγλωτα- ταις, M. Sc.

§ VII.

Τὸ μὲν οὖν ἀπειροπρόσωπον αὐτῶν καὶ πολύπουν ἄκφαντορικόν ἐστιν, ὡς οἶμαι, τῆς πολυθεάμονος αὐτῶν εἰς τὰς θειοτάτας ἐλλάμψεις ιδιότητος, καὶ τῆς ἀεικινήτου καὶ πολυπόρου τῶν θεῶν ἀγαθῶν νοήσεως· τὴν δὲ τῶν πτερῶν, ὡς τὰ Λόγια φησιν, ἐξαπλῆν θέσιν, οὐκ ἀριθμὸν ἱερῶν ἐμφαίνειν οἶμαι, κατὰ τὸ ἐόξην ἐτέροις, ἀλλ' ὅτι τῆς περὶ Θεὸν ὑπερτάτης οὐσίας καὶ τάξεως ἀναγωγικὰ καὶ ἀπόλυτα παντελῶς ἐστὶ καὶ ὑπερκόσμια, τὰ πρῶτα, καὶ μέσα, καὶ τελευταία τῶν νοερῶν αὐτῆς καὶ θεοειδῶν δυνάμεων. Ὅθεν ἡ τῶν Λογίων ἱερωτάτη σοφία, τὴν τῶν πτερῶν διάπλασιν ἱερογράφουσα ¹², περὶ τὰ πρῶτα ¹³, καὶ τὰ μέσα, καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν ἐντίθησι τὰ πτερά, τὸ καθόλου πτερωτῶν αὐτῶν αἰνισσομένη καὶ παντοδαπὴν τῆς ἐπὶ τὸ ὄντως ὄν ἀναγωγικῆς δυνάμεως.

220 Infinitæ quidem facies eorum multique pedes significant, ut opinor, vim proprietatemque eorum qua multas divinas cernunt illustrationes, bonorumque diviniorem intelligentiam, quæ sempiterno motu cietur, multaque peragrat; senas autem alas, quas Eloquia commemorant, non existimo sacrum numerum denotare, ut quibusdam placuit, sed ipsas virtutes supremæ illius quæ circa Deum versatur essentiæ seu distinctionis, primas, medias, et extremas, esse plane spirituales ac deiformes, superna petere, penitusque liberas existere ac supramundiales. Hanc ob causam sacratissima Scripturæ sapientia, dum alarum figuram depingit, ad eorum facies, mediaque corpora, ac pedes pennas adhibet, ut insinuet, eas penitus alatas esse atque omni vi ad id quod veraciter existit sursum ferri.

§ VIII.

Εἰ δὲ τὰ πρόσωπα καὶ τοὺς πόδας καλύπτουσι, καὶ μόνοις πέτονται ¹⁴ μέσοις πτεροῖς, ἐννόησον ἱερῶς, ὅτι τοσοῦτον ἐξηρημένη τῶν ὑπερτάτων οὐσιῶν ἡ τάξις εὐλαβῆς ἐστὶ περὶ τὰ τῶν νοήσεων ¹⁵ αὐτῆς ὑψηλότερα καὶ βαθύτερα, καὶ μέσοις πτεροῖς ἐν συμμετρίᾳ πρὸς θεοπτεῖαν ἀνάγεται ¹⁶, τοῖς θεοῖς ζυγοῖς ὑποθεῖσα τὴν οἰκείαν ζωὴν, καὶ πρὸς αὐτῶν ἱερῶς εὐθετουμένη πρὸς τὴν ἑαυτῆς ἐπιγνωμοσύνην.

Quod si facies pedesque obtegunt, mediisque tantum alis volant, intellige, tam præstantem summarum naturarum ordinem revereri ea quæ aliora profundioraque sunt, quam ut intelligendo assequi possunt, mediisque alis moderate ad Dei contemplationem evehi, dum et divinis laucibus vitam suam subijcit, et ab his sancte ad sui notitiam promovetur.

§ IX.

Τὸ δὲ τοῖς Λογίοις εἰρημένον, ὡς ἐκέκραγον ¹⁷ ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον, ἐκεῖνο οἶμαι δηλοῦν, ὅτι τῶν θεοπτικῶν αὐτῶν νοήσεων ἀλλήλοις ἀφθόως μεταδιδοῦσι. Καὶ τοῦτο δὲ ἱερῶς ἀξιόσωμεν μνήμης, ὡς ἡ τῶν Λογίων Ἑβραϊαφωνὴ κατ' ἐμφρατικὴν ¹⁸ ἑπωνυμίαν καλεῖ τὰς ἀγνωστάτας τῶν Σεραφίμ οὐσίας, ἐκ τοῦ κατὰ θεῖον καὶ ἀκίνητον ¹⁹ ζωὴν διαπύρου καὶ ὑπερζέοντος.

C Quod autem Scriptura dicat, Clamabat alter ad alterum, hoc existimo significare, quod divinarum suarum visionum et intelligentiarum participatiorem sine invidia sibi mutuo communicent. Quin etiam hoc memoratu dignum, quod in sacris Litteris sanctissimæ illæ naturæ perquam significanter Hebraica voce Seraphim appellantur, quod nimium per divinam semperque immobilem vitam suam ignescant, et supra modum serveant.

§ X.

Εἴπερ οὖν ²⁰, ὡς οἱ τὰ Ἑβραίων ἀφερμηνεύσαντες φαίνονται, οἱ θειοτάτοι σεραφίμ ἐμπρησταὶ καὶ θερμαίνοντες ὑπὸ τῆς θεολογίας ὠνομάσθησαν, ἄκφαντορικῶς τῆς οὐσιώδους αὐτῶν ἕξεως ὀνόματι, τοῦ θεοῦ ²¹ μύρου κατὰ συμβολικὴν εἰκονογραφίαν ἀνακινήτικὰς ἔχουσι δυνάμεις ²² εἰς ἔκφασιν αὐτῶ καὶ δραστικωτέρων ἀτμῶν διάδοσιν ἐκκαλουμένας. Ἡ γὰρ ὑπὲρ νοῦν εὐώδης οὐσία πρὸς τῶν διαπύρων καὶ καθαρωτάτων νοῶν εἰς ἔκφασιν ἀνακινεῖσθαι φιλεῖ, καὶ τὰς θειοτάτας αὐτῆς ἐπιπνοίας ἐν πανολβίαις διαδόσεσιν δωρεῖται τοῖς οὕτως αὐτὴν ὑπερκοσμίως ἐκκαλουμένοις. Οὐκοῦν ἡ θειοτάτη τῶν ὑπερουρανίων οὐσιῶν

D Si igitur, ut Hebraicorum nominum interpretes affirmant, divinissimi illi seraphim *incensores* et *calesfactores* a Scriptura nominentur, quod id nomen statum eorum naturalem exprimat, utique, juxta symbolicam effigiationem, habent unguenti divini vires illas, quæ sursum agunt ad ipsum exprimentum, et ad efficaciores vapores distribuendos incitant. Etenim essentia illa, cujus odoris suavitas mentem superat, ab igneis purissimisque mentibus ad sui manifestationem invitari amat, divinissimasque suas inspirationes luculentissimis distributionibus impertitur his qui sic illam supramundialiter

VARÆ LECTIONES.

¹² scribe ἱερογραφοῦσα, ita Vien. ¹³ πρόσωπα, S. P. Ch. ¹⁴ πέτανται, Ch. D. S. ¹⁵ τῆς νοήσεως, D. ¹⁶ ἔγεται, S. ¹⁷ κέκραγον, D. ¹⁸ ἐμφρατικὴν. ¹⁹ ἀκίνητον, S. P. Ch. ²⁰ εἶπον οὖν, M. Sc. ²¹ τοῦ θεοῦ, M. Sc. ²² ἔχοντες δυνάμεις εἰς ἔκφασιν αὐτοῦ, M. Sc.

invitarunt. Nequaquam igitur divinissimus **221** A
 caelestium essentiarum ordo ignorabat, Jesum divi-
 nissimum sanctificationis ergo descendisse; verum
 sciebat, ipsum, propter divinam et ineffabilem hu-
 ninitatem suam, sancte se ad nostra demisisse, et ab
 ipsomet Patre Spirituque humano more sanctifica-
 tum cernens, proprium agnoscebat principium in iis
 quæ divinitus agebat secundum essentiam invaria-
 tum. Quare traditio sacrerum symbolorum, dum di-
 vinum unguentum consecratur, seraphim apponit,
 ut Christum denotet ac describat, in universa na-
 turæ humanæ nostræ assumptione in se immutatum
 permansisse. Et quod divinius est ad omnem rei sac-
 cræ consecrationem divino utitur unguento, mani-
 feste demonstrans, juxta Scripturas, eum qui san-
 ctificandum sanctificat, ut qui semper sibi ipsi simi-
 lis, atque idem sit in omni divinæ benignitatis ope-
 ratione; quapropter etiam divinæ regenerationis
 donum et gratia perficiens divinissimi unguentii
 consecrationibus consummatur. Unde, ut opinor,
 etiam in baptisterium expiatorium unguentum,
 aspersioibus in crucis formam expressis, infundens
 pontifex, mentalibus oculis sub aspectum ponit, ut
 ad mortem usque Jesus in cruce pro divina nostra
 regeneratione demersus, divino illo et insuperabili
 descensu in morte sua baptizatos secundum oracu-
 lum arcanum, ex antiqua mortis corruptibilis deje-
 ctione benigne vindicavit, et ad divinum æternum-
 que statum innovavit.

τάξεις, οὐκ ἔγγονηκε τὴ θεαρχικώτατον Ἰησοῦν εἰς τὸ
 ἀγιάζεσθαι κατεληλυότα· νοεῖ δὲ αὐτὸν ἱερῶς ἐν τοῖς
 καθ' ἡμᾶς βαυτὸν ὑφύοντα διὰ θεῖαν καὶ ἀρρήτην ἀγα-
 θότητα, καὶ πρὸς τοῦ Πατρὸς, αὐτοῦ ²⁶ τε καὶ τοῦ
 Πνεύματος, ἀνθρωποπρεπῶς ἀγιαζόμενον ὁρῶσα, τὴν
 οἰκειάν οἶδεν ἀρχὴν, ἐν οἷς ἀν θεαρχικῶς δρᾷ, τὸ
 κατ' οὐσίαν ἀναλλοιώτου ἔχουσαν. Ὅθεν ἡ τῶν ἱερῶν
 συμβόλων παράδοσις ἀγιαζόμενῳ τῷ θεῷ ²⁷ μύρω
 τοὺς σεραφίμ παρίστησιν, ἀπαράλλακτον εἰδυῖα καὶ
 διαγράφουσα τὸν Χριστὸν, ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ὀλικῇ
 πρὸς ἀλήθειαν ἐνανθρωπήσει. Καὶ προσέτι τὸ θεϊότε-
 ρον, ὅτι τῷ θεῷ μύρω χρῆται πρὸς παντὸς ἱεροῦ τε-
 λεσιουργίαν, ἐναργῶς ὑποδεικνύουσα ²⁸, κατὰ τὸ Λό-
 γιον, ἀγιάζοντα τὸν ἀγιαζόμενον, ὡς ἀεὶ ταῦτόν ἐντα
²⁹ ἑαυτῷ κατὰ πᾶσαν τὴν θεαρχικὴν ἀγαθοουργίαν.
 B Δὲ καὶ τῆς ἱερᾶς θεογενεσίας ἡ τελεσιουργὸς δωρεὰ
 καὶ χάρις, ἐν ταῖς τοῦ μύρου τελεῖται θειοτάταις τε-
 λειώσεσιν. Ὅθεν, ὡς οἶμαι, καὶ τῷ καθαρτικῷ βα-
 πτιστηρίῳ τὸ μύρον ἐν σταυροειδέσι βολαῖς ἐπιχέων
 ὁ ἱεράρχης, ὑπ' ἑψιν ³⁰ ἀγεί τοῖς θεωρητικοῖς ὀφθαλ-
 μοῖς, ἀχρὶς ἀν ³¹ καὶ αὐτοῦ θανάτου διὰ σταυροῦ τὸν
 Ἰησοῦν ὑπὲρ τῆς ἡμῶν θεογενεσίας καταδύμενον
 αὐτῇ τῇ θεῷ καὶ ἀκρατήτῳ καθόδῳ, τοὺς εἰς τὸν θά-
 νατον αὐτοῦ κατὰ τὸ κρύφτον λόγιον βαπτίζομένους,
 ἐκ τῆς τοῦ φθοροποιῦ θανάτου παλαιᾶς καταπόσεως
 ἀγαθοπρεπῶς ἀνασπῶντα καὶ ἀνακαινίζοντα πρὸς ἐν-
 θεον καὶ αἰώνιον ³² ὑπαρξίν.

§ XL

Qui etiam ei qui sanctissimo divinæ rege- C
 nationis sacro initiatus est consummans illa
 unctio divini Spiritus illapsum elargitur, sacra,
 uti reor, symbolorum fictione hoc sub oculos po-
 nente, quomodo ab ipso, qui propter nos humano
 more Spiritu Dei principali sanctificatus, essentiali
 divinitatis suæ statu invariato, divinissimus ille Spi-
 ritus donetur.

Ἄλλὰ μὴν καὶ αὐτῷ τῷ τελεσθέντι τὴν ἱερῶ-
 τάτην τῆς θεογενεσίας τελετὴν τὴν τοῦ θεαρχικοῦ
 Πνεύματος ἐπιφοίτησιν, ἡ τοῦ μύρου δωρεῖται τε-
 λειωτικὴ χρῆσις, ὑποτυπούσης, ὡς οἶμαι, τῆς ἱερᾶς
 τῶν συμβόλων εἰκονογραφίας, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ δι'
 ἡμᾶς ἀνθρωποπρεπῶς τῷ θεαρχικῷ Πνεύματι κα-
 θαγιασθέντος, ἀναλλοιώτῳ τῆς οὐσιώδους θεότητος
 ἕξει, τὸ θεϊότατον Πνεῦμα χορηγούμενον.

§ XII.

Hoc etiam sancte observa, ut sacratissimo-
 rum illa lex mysteriorum purissimis unguenti
 sacratissimi affusionibus divini quoque altaris con-
 secrationem perficiat. Est utique supracælestis ac
 supersubstantialis hæc divina operatio universæ
 divinitus nobis præstitæ sanctificationis intimum et
 essentia virtusque perfectiva. Etenim si Jesus, qui
 est altare nostrum divinissimum divina est divi-
 narum mentium consecratio, in quo secundum
 Scripturam sanctificati, et mystice in morem ho-
 locausti concremati, accessum obtinemus, supra-
 mundanis oculis **222** divinissimum illud altare

Καὶ τοῦτο δὲ ἱεραρχικῶς ἐνόησον, ὅτι καὶ τοῦ
 θεῖου θυσιαστήριου τὴν ἱερὰν τελείωσιν ἡ τῶν
 ἀγιωτάτων τελεῶν θεσμοθεσία ³³, ταῖς τοῦ ἱερωτάτου
 μύρου τελεσιουργεῖ ³⁴ παναγέσιν ἐπιχύσεσιν. Ἔστι
 δὲ ὑπερουράνιος ³⁵ καὶ ὑπερουσίος ἡ θεωρία ³⁶, πά-
 σης τῆς θεωρητικῆς ἡμῶν ἀγιαστίας ³⁷ ἀρχὴ καὶ
 οὐσία καὶ τελεσιουργὸς δύναμις. Εἰ γὰρ ἐστὶ τὸ
 θεϊότατον ἡμῶν θυσιαστήριον Ἰησοῦς, ἡ θεαρχικὴ
 τῶν θεῶν νοῶν ἀφιέρωσις, ἐν ᾧ κατὰ τὸ Λόγιον
 ἀφιερούμενοι, καὶ μυστικῶς ὀλοκαυτούμενοι, τὴν
 προσαγωγὴν ἔχομεν, ὑπερκοσμίοις ὀφθαλμοῖς ἐπο-
 πτεῶσμεν αὐτὸ τὸ θεϊότατον θυσιαστήριον (ἐν ᾧ

VARIÆ LECTIONES.

²⁶ ἑαυτοῦ, D. S. P. ²⁷ θεῷ non habent M. D. Sc. ²⁸ ὑποδεικνύουσα, Ch. D. S. P. ²⁹ ἐντα non est in Ch. S. P. ³⁰ ὑπὲρ ἑψιν, M. Sc. ³¹ ἀν non habet D. S. P. ³² πρὸς θεῖαν, M. αἰώνιον, Ch. ³³ τελετῶν θεσμοθεσία lege. ³⁴ τελεσιουργεῖ, P. D. Ch. ³⁵ ὑπερουράνια, M. S. D. Ch. ³⁶ θεωρία, S. D. Ch. ³⁷ θεωρητικῆς ἡμῶν καὶ ἀγιαστίας, M. Sc.

τὰ τελοῦμενα τελείται, καὶ ἀγιάζεται) πρὸς αὐτοῦ A τοῦ θειοτάτου μύρου τελοῦμενον· ἀγιάζει γὰρ ὅπερ ἡμῶν αὐτὸν ὁ παναγιώτατος Ἰησοῦς, καὶ πάσης ἡμᾶς ὁ ἀγιαστέας ἀποπλήροι, τῶν ἐπ' αὐτῶν ὁ τελοῦμένων οικονομικῶς εἰς ἡμᾶς, ὡς θεογενή- τους, λοιπὸν ἀγαθουργικῶς διαβαινόντων. Ὅθεν, ὡς οἶμαι, κατὰ νοῦν ἱεραρχικὸν θεαπαραδότως οἱ θεοὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας καθηγεμόνες τὴν πάνσεμον ταύτην ἱερουργίαν μύρου τελετὴν ἐκ τοῦ τελοῦμένου πραγματικῶς ὀνομάζουσιν, ὡς ἂν τις φαίη Θεοῦ τε- λετὴν, ἐκατέρω νῦν τὴν θεῖαν αὐτῆς τελετουργίαν ὁμολοῦντες. Ἔστι γὰρ αὐτοῦ τελετὴ καὶ τὸ δι' ἡμᾶς ἀνθρωποπρεπῶς ἀγιάζεσθαι, καὶ τὸ θεουργικῶς ἅπαντα τελεῖν καὶ ἀγιάζειν τὰ τελοῦμενα. Τὸ δὲ ἱερὸν τῆς τῶν θεολήπτων προφητῶν ἐπιπνοίας μελί- θημα, φαίνεται οἱ τὰ Ἑβραίων εἰδότες, τὸ αἶνος Θεοῦ B δηλοῦν, ἢ τὸ Αἰνεῖτε τὸν Κύριον. Ἀπάσης οὖν ἱερᾶς θεοφανείας καὶ θεουργίας ἔν τῇ ποικίλῃ συν- θέσει τῶν ἱεραρχικῶν συμβόλων ἱερογραφουμένης, οὐκ ἀνάρμοστον ἐστὶ μεμνηθῆαι τῆς θεοκινήτου τῶν προφητῶν ὁμολογίας· διδάσκει γὰρ εὐαγῶς τε ἅμα καὶ ἱεροπρεπῶς, αἶνων ἱερῶν ἀξίας εἶναι τὰς θεαρχι- κάς ἁγαθουργίας.

inteneantur (in quo ea quæ initianda sunt, conse- crantur ac sanctificantur) ipsomet unguento divi- nissimo initiatum: sanctificat enim semetipsum pro nobis sanctissimus ille Jesus, nosque omni replet sanctitate, dum ea quæ in eo geruntur per dispensationem, ad nos, veluti a Deo genitos, bene- fice dimanant. Unde, ut opinor, juxta sensum hie- rarchicum qui a Deo traditus est, divini isti sacri nostri ordinis duces sanctum hoc unguenti myste- rium τελετὴν, id est consecrationem vocant, quod re ipsa consecret atque consummet; ut si quis dixerit Dei consecrationem, utroque sensu divinam ejus perfectionem prædicando. Est enim Dei consecratio, cum quod propter nos humanitus sanctificetur, tum quod divinitus concta, quæ consecranda sunt ipse consecret et sanctificet. Porro melos illud sacrum prophetarum divinitus afflatum, aiunt hi qui Hebraice norunt, Dei laudem significare, sive Lau- date Dominum. Cum igitur sacra omnis Dei appa- ritio actioque in diversa hierarchicorum symbolo- rum compositione sit descripta, nequaquam abs re fuerit, meminisse laudationis prophetarum quam divinitus didicerunt: docet enim præclara simul ac sancte, divina beneficia præcipua laude digna esse.

ADNOTATIONES CORDERII.

Nota primo, parte prima hujus capituli, mysterium unguenti seu chrismatis dici coordinatum esse my- sterio synaxeos, quia non nisi intra missarum solemnia consecrari potest; in Ecclesia autem usus obti- nuit, ut hæc consecratio in quinta feria majoris hebdomadæ celebretur, ejus rei rationem ac ritum vide apud Guillelmum Durandum in *Rationali divinorum officiorum*, lib. vi, cap. 74.

Nota secundo, in Ecclesia triplex tunc oleum consecrari. Primum est oleum catechumenorum, in ejus exorcismo præcipitur diabolo ut recedat a catechumeno, qui adhuc reputatur mortuus, quousque non est baptizatus. Secundum est oleum chrismatis, quod jam viventes significat, et adhibetur baptizatis, et in confirmationis ordinisque sacramentis, aliisque consecrationibus. Tertium est oleum infirmorum, quod jam saucialis medelam præstat, et quoniam dolor sequitur ægritudinem, hinc in ejus consecratione rogat pontifex isti oleo virtutem tribui, ad evacuandum omnes dolores, et omnem ægritudinem, juxta illud Jacobi v, 14: *Infirmatur quis in vobis? Inducat presbyteros Ecclesiæ, et orent super eum, ungentes eum oleo, in nomine Domini: et oratio fidei salvabit infirmum, et allevabit eum Dominus, et si in peccatis sit, remittentur ei.* Plura qui volet, de his consulat Guillelmum Durandum loco supra citato, et in libro *De divinis officis* Alcuinum, et Amalatum diversis in locis, præsertim in officio quintæ feriæ ma- joris.

Parte undecima tradit ritum benedicendi unguentum, cui suppreses fere eucharistiæ consecrationi cæremoniæ adlubentur. Unde Cyrillus Hierosolymitanus catechesi 3, *Mystagogi* hanc consecrationem ita exaggerat, ut eam cum consecratione eucharistiæ conferre videatur, verum comparatio accipienda est per quandam similitudinem vel proportionem, non æqualitatem. Quoad aliquid tamen hæc benedictio seu consecratio dignior videri posset, quatenus ad eam episcopalis auctoritas 223 necessaria est; ita ut absque illa nihil fiat in hoc mysterio: pertinet enim ad potestatem ordinis episcopalis, neque eam habet ex vi ordinis simplex sacerdos. An vero pontifex eam committere possit simplici sacerdoti, disputatur a theologis in parte iii D. Thomæ, quæst. 72, art. 3 et 4, et probabilius videtur, non posse. Vide Suarez, parte iii, q. 72, art. 4, disp. 33, sect. 2.

Porro hujus unguenti seu sacri chrismatis usus (ut hic quoque in fine mysterii docet Dionysius) valde varius est in Ecclesia; maxime vero solemnis et essentialis est in sacramento confirmationis, ejus est materia necessaria, ut D. Thomas in iii parte, quæst. 72, art. 3, et cum eo theologi docent. Infantibus quoque et catechumenis, postquam fuerint baptizati, vertex capitis chrismate unguitur, quam cære- moniam in primitiva Ecclesia adhibitam fuisse, patet ex S. Dionysio supra cap. ii, parte ii, § 9, et parte iii, § 9. Altaria quoque, et calices, aliisque vasa sacra, dum benedicuntur, chrismate unguuntur, exemplo veteris benedictionis, juxta quam altare, tabernaculum, ejusque vasa ex mandato Dei ungeban- tur, Exod. xxx.

VARIE LECTIONES.

ἁγιάζει τε γὰρ, S. P. Ch. ὁ variant exemplaria in scriptura hujus nominis; nam aliquando ha- bent ἀγιαστίας, aliqua do utrobique in penultima xi, quod semel dictum sit, et ubique intelligatur. ὁ ἐπ' αὐτῷ, P. S. Ch. D. ὁ τελετουργίαν, Ch. Eadem varietas reperitur fere ubique in hæc voca. ὁ ἱερουργίας, M. Sc. ὁ θεουργίας, M. S. Ch. Sc.

Parte III, § 1, ubi ait: *Nullam virtutem agunt, ut ab hominibus videantur*, alludit ad illud Matthæi: *Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis* ^a, etc. Et ad illud: *Omnia vero opera sua faciunt, ut videantur ab hominibus* ^b, de Scribis et Phariseis hypocritis loquens. Non ita viri sancti, qui soli Deo placere satagunt, et hominibus placere nolunt, juxta illud Pauli dicentis: *Mihi autem pro minimo est, ut a vobis judicer, aut ab humano die* ^c; et alibi: *Si adhuc hominibus placerem, servus Christi non essem* ^d.

§ 4. *Dicimus igitur unguenti compositionem, collectionem quamdam esse fragrantium materialium*, etc. Unde patet, chrisma sive unguentum hoc non esse simplex, sed confectum ex pluribus rebus, saltem ex veteri Ecclesiæ sensu et usu, nil ex hoc loco patet, et ex Innocentio III, cap. *Pastoralis, Extrav. De sacram. non iterand.*, ubi chrisma distinguit ab oleo simplici benedicto. Unde colligitur, fuisse mistum balsamo, quod optimum odorem spirat. Hinc Cyprianus serm. *De unctione chrismatis*, ait: «*Hodie in Ecclesiâ sacram chrisma conficitur, in quo mistum oleo balsamum sacerdotalis et regie dignitatis exprimit unitatem*;» et sanctus Gregorius papa, cap. I in *Cantica* meminit chrismatis ex oleo et balsamo. Docuit autem Ecclesiam suam hanc chrismatis confectionem in ultimo illo sermone quem ante coenam cum apostolis habuit Christus, quando etiam plura alia ad suavem Ecclesiæ suæ gubernationem fecit et dixit, etiamsi non omnia in particulari sint litteris commendata, ut S. Joannes Evangelium suum concludens testatur, dicens: *Sunt autem et alia multa quæ fecit Jesus: quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum cupere posse eos qui scribendi sunt libros* ^d. Manavit itaque hæc chrismatis confectio ex apostolica traditione Christianique institutione, ad quem spectavit instituire essentialia sacramentorum. Esse autem chrisma materiam essentialiter requisitam ad sacramentum confirmationis, definitur in concilio Florentino et Tridentino. Unde illud sacramentum nonnunquam a materia vocatur chrisma, vel sacramentum chrismatis, idque ab antiquissimis Patribus.

Ibidem paulo infra, *Unguenti, inquit, mystica composito quasi infiguratione rerum infigurabilium ipsimet Jesum nobis depingit*, ut qui Act. x, 38, dicitur a Deo fuisse unctus Spiritu sancto. Unde apud ecclesiasticos scriptores unctio significat Spiritum sanctum, qui proinde spiritualis unctio nuncupatur.

§ 10. Ubi ait: *Ad omnem rei sacræ consecrationem divino utitur unguento*, nota varium olim et modo usitatum unguendi ritum. Sic Exod. xxix, præcepit Deus certum modum unguendi sacerdotes, qui completus describitur cap. viii Levitici, ubi Moyses consecravit Aaronem, fundendo in illum unguentum quod erat compositum ex myrrha, cinnamonom, castia, et oleo olivarum, ut constat ex Exod. i, 23 et 30. Effusio autem unguenti odoriferi propria erat pontificis, ad denotandam gratiæ plenitudinem, Spiritus et potestatis abundantiam. Item monebat pontificem misericordiæ, cuius symbolum est oleum, claritatis, atque altarum virtutum. Sic et in nova lege episcopi in sua consecratione unguuntur in capite, sacerdotes in manibus, ut patet ex *Pontificali Romano*. Prophetæ quoque et reges ungi solent, ut patet III Reg. xix, 16, et I Reg. x, quod etiam in solemnium regum coronatione observatur; et patet ex *Pontificali Romano*, ubi formula unctionis præscribitur.

224 PARAPHRASIS PACHYMERÆ (25).

«*Tanta sunt spectacula spiritalia sacræ synaxeos.* Nota vero quod synaxin selam vocet liturgiam, secundum quam divinis mysteriis communicant qui sunt digni; nam et hinc nomen accipit, non quod populum congreget, ut aliquis putabit, sed propter illam cum uno communionem, secundum quam Salvatore Christo, tanquam membra capiti, coaptamur. Verumtamen est et aliud illi alline sacramentum unguenti: nam et hoc quoque divina consecratione conficitur. Hujus itaque partibus, secundum ordinem cuiusque, prout nimirum hæc et illa atque illa conficitur (quas et imagines appellat), perspectis, sic ad illud ejus unum, scilicet intellectile ac spirituale, evoluemur. Minime vero, quandoquidem spirituale illud unum vocat, sensibiles imagines appellat partes, utpote sensibiliores, secundum quas nostra cognitio dividitur, et non partes quæ circa singula sacramenta sunt, ut supra dicebamus.

II. *Mysterium.*

Sicut dicebamus in synaxi, episcopum omnem ecclesiam, ab altari iuchando et in altari desinendo, incensare, et cantica lectionesque recitari,

^a Matth. vi, 1. ^b Matth. xxiii, 5. ^c I Cor. iv, 1. ^d Gal. i, 10. ^e Joan. xxi, 25.

(25) Vide Scholia S. Maximi tom. II, cap. 4 Eccles. hier.

I. Ἰσοῦτα τὰ νοητὰ θεάματα τῆς ἱερᾶς συνάξεώς εἶσι. Σημείωσαι δὲ, ὅτι σύναξιν μόνην τὴν λειτουργίαν φησί, καθ' ἣν τῶν θείων μυστηρίων κοινωνοῦσιν οἱ ἄξιοι· ἐπὶ τούτῳ γὰρ καὶ τὸ ὄνομα λαμβάνει, οὐ διὰ τὸ συνάγεσθαι τὸν λαόν, καθὼς αἰεθεῖη τις, ἀλλὰ διὰ τὴν πρὸς τὸ ἐν κοινωνίαν, καθ' ἣν τῷ Σωτῆρι Χριστῷ, ὡς μέλη τῇ κεφαλῇ συναγόμεθα. Ἄλλὰ ἐστὶν ὁμοσταγῆς ταύτης ἡ τοῦ μύρου ἐτέρα τελετὴ· καὶ αὕτη γὰρ ἐν τῇ θεῇ ἱερουργίᾳ τελεῖται. Τὰ μέρη τοίνυν αὐτῆς τὴν καθ' ἕκαστον τάξιν, πῶς τὸδε δηλαδὴ πράττεται, καὶ τὸδε, καὶ τὸδε (ταῦτα γὰρ λέγει καὶ εἰκόνας) ἐπισκοπήσαντες, οὕτως ἐπὶ τὸ ἐν αὐτῆς, τοῦτ' ἐστὶ τὸ νοητὸν καὶ πνευματικόν, ἀναχθῶμεθα. Μήποτε δὲ, ἐπεὶ τὸ νοητὸν ἐν λέγει, τὰς αἰσθητὰς εἰκόνας μέρη φησὶν ὡς αἰσθητικωτέρας, καθ' ἃς ἡ ἡμετέρα γνῶσις μερίζεται, καὶ οὐ μέρη τὰ καθ' ἕκαστα τῆς τελετῆς, καθὼς ἐλέγομεν ἀνωτέρω.

II. *Μυστήριον.*

Καθὼς ἐλέγομεν ἐν τῇ συνάξει, ὅτι θυμιᾷ ὁ ἐπίσκοπος πᾶσαν τὴν ἐκκλησίαν, ἀπὸ τοῦ θουσιαστήριου ἀρχόμενος καὶ καταλήγων εἰς τὸ θουσιαστήριον,

αὶ τε ὕδαί, καὶ αἱ ἀναγνώσεις, καὶ ἡ τῶν κατηγου-
μένων ἀπόλυσις γίνεται τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐν-
ταῦθα τὰ τοιαῦτα τελούνται. Ἐἴτα, τὸ μύρον ὁ ἱεράρ-
χης λαβὼν, ἐπιτίθει τῷ θεῷ θυσιαστηρίῳ, περι-
κακαλυμμένον βίβισιν ἀγίαις ὡς πτέρυξι θυοκαίδεκα,
ἀναβῶντων πάντων τὸ Ἀλληλούϊα (τοῦτο γὰρ λέγει
μελῶδημα τῆς ἐν τοῖς προφήταις ἐπιπνοίας τοῦ παν-
αγίου Πνεύματος), καὶ ἀποπληρώσας τὴν ἐπ' αὐτῷ
εὐχὴν, χρῆται λοιπὸν πρὸς πᾶσαν σχεδὸν ἱεραρχικὴ
τελεσιουργίαν.

III. Θεωρία.

§ I. Καθὼς καὶ ἐν τοῖς προτοῦ παποίησε, καὶ
πρῶτον ἔλεγε τὴν εἰσαγωγικὴν ἀναγωγήν πρὸς
ψυχαγωγίαν τῶν ἐπιτελουμένων, καὶ μὴ δυναμένων
πρὸς ὑψηλοτέραν ἀναθῆναι θεωρίαν ὡς οὕτω ποιεῖ καὶ
ἐνταῦθα. Ἡ γοῦν τοῦ θεοῦ μύρον, φησὶ, περιεκάλυψεν
κατὰ ἀναγωγήν εἰσαγωγικὴν, ἐκεῖνο, οἶμαι, δηλοῦν, τὸ
περικεκαλύφθαι πᾶσαν κατὰ νοῦν πράξιν εὐωδῆ ἥτις
δὲ ἡ ἀναγωγή ἐγκαλεῖται, μὴ φαινομένης ἔχειν ἐπὶ
δόξῃ κενῇ τὰς νοητὰς εὐωδίας, καὶ ἀφομοιώσεις τοῦ
κρυφίου Θεοῦ. Ἄχραντοι γὰρ εἰσὶν ἀπὸ τῶν τοῦ κό-
σμου, καὶ μόνον τοῖς νοσοῦσι ἐμφαίνονται αἱ θεαὶ καὶ
εὐωδαὶ εὐπρέπειαι, καὶ ὁμοειδεῖς θέλουσιν ἔχειν, οὐκ
ἀνθρώπους σαρκὶ ζῶντας, ἀλλὰ τὰς ἐν κρυφαῖς ψυ-
χαῖς ἀπαραφθάρτους εἰκόνας, ὅτε δηλαδὴ τὸ κατ' εἰ-
κόνα μένει ἀλώδητον· τὴ γὰρ ἀγαλμα τῆς θεοειδοῦς
ἀρετῆς οὐκ ἄλλως τὴ ἀπαραγράφτον ἔξει, εἰ μὴ εὐ-
μιμήσεται, καὶ πρὸς ἐκεῖνο τὸ νοητὸν καὶ εὐωδες κάλ-
λος τυπώσει ἑαυτὸ. Ὡσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν εἰ-
κόνων, εἰ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον κάλλος ὁ γραφεὺς ἀκλι-
νῶς ἀφορᾷ μὴ περισπώμενος ἑνθὲν κἀκείθεν, ἐξακρι-
βάσει τὸ μίμημα (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ διπλασιάζει· ποιῆ-
σει γὰρ καὶ ἄλλο οἶον ἐκεῖνο, πλὴν τοῦ τῆς οὐσίας δια-
φόρου, τὸ μὲν γὰρ ἀληθινὸν ἔμπνουν, τὸ δὲ τοῦ ζωγράφου
ἔργον) οὕτω καὶ τοῖς γραφεῦσι τοῖς πνευματικοῖς
ἡ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον καὶ εὐωδες κάλλος ἀκλινῆς θεω-
ρία τὸ ἀπλανὲς δωρήσεται ἑνδοξμα. Καλῶς οὖν οἱ ὅσιοι
γραφεῖς, ἀμεταστρέπτως εἰδοποιοῦντες τὸ ἴδιον, τὸ
νοητὸν, οὐ φροντίζουσι τῆς ἔξω περιπλανήσεως. Ἐξου-
σι γοῦν τὸ θεῖον μύρον περιεκαλυμμένον ὡς εἰκόνα,
πρὸς τὰς τῆς Ἐκκλησίας διατάξεις, ἐπὶ τὸ μὴ πομπ-
εῖν ἅπαν ἀγαθὸν ἔργον εἰς κενὴν τῶν ἀνθρώπων
δόξαν· διὸ καὶ αὐτοὶ, τὸ κατ' ἀρετὴν ἱερὸν εἶσω τοῦ
νοῦ περιεκαλύπτοντες κατὰ τὸ κακαλυμμένον μύρον,
πρὸς μόνην ἐκείνην τὴν ἀρχέτυπον ἀποβλέπουσι νόη-
σιν. Οὐδὲ γὰρ ἀθέατοι μόνον εἰσὶ τοῖς πολλοῖς, οὐδὲ καὶ
ἀνομοίους λέγει· οἱ γὰρ ὅμοιοι, ἀλλήλοις τῆς ἀρετῆς
καυκωνήσουσι, καὶ οὐ βλαβήσονται παρ' ἀλλήλων· ἅμα
γὰρ καὶ ἀμφοτέρω τῆν θεῖαν διώκουσι δόξαν, καὶ οὐ
τὴν τῶν ἀνθρώπων. Οὐ τοίνυν ἀθέατοι μόνον εἰσὶ τοῖς
πολλοῖς, ἀλλ' οὐδ' αὐτοὶ οὗτοι ζητοῦσι βλέπειν ἐκείνους,
οὐχ ὅτι μὴ προνοοῦντες ἐκείνων, ἀλλ' ὅτι μὴ ζητοῦν-
τες παρ' ἐκείνων ὠφελήθηται· ὅθεν ἀκολούθως τῆ ἰδίᾳ
ἔξει οὐκ ἐρωῶσι τῶν δοκούντων, ἀλλὰ τῶν ὄντων (ἐπεὶ
γὰρ τῶν ἄλλων εἰστανται, πῶς ζητήσουσι τὸ δοκεῖν,
μὴ ὄντων τῶν δοκούντων μεθόλω;) ἀλλὰ τὸ καλὸν καὶ
τὸ μὴ ἐφ' ἑαυτοῦ· καὶ καθὼς ἔχει φύσεως κρέοντες,
ἀγάλματα τῆς θείας εὐωδίας εἰσὶν, ἦγον αὐτοῦ τοῦ
Θεοῦ, ὃς δὴ τὸ καλὸν ἐφ' ἑαυτοῦ ποιῶν, εἰς πᾶσας οὐκ

ΠΑΤΡΟΛ. G. R. III.

ac catechumenos dimitti, eodem quoque hic modo
ista sunt Deinde pontifex accipiens unguentum,
imponit illud divino altari, duodecim sacris alis
seu pennis obvelatum, omnibus Alleluia concla-
mantibus (hoc enim vocat Canticum sancti Spiritus
et aspirationis prophetarum), completaque super
eo oratione, postea illo utitur ad omnem propemo-
dum hierarchicam consecrationem.

III. Contemplatio.

§ I. Quemadmodum etiam antea faciebat, et
primum proponebat introductoriam anagogen, ad
institutionem eorum qui adhuc initiantur, nec ad
sublimiorem contemplationem adduci possunt, sic
etiam hic facit. Hæc igitur, inquit, divini unguenti
obvelatio secundum anagogen introductoriam, exi-
stimo, significat fragrantem omnem mentalem actionem
225 esse obvelandam; siquidem hæc ana-
goge jubet, minime ad inanem gloriam apparentes
habere fragrantias spirituales, et occulti Dei simi-
litudines. Puræ enim sunt a sæculo, solisque viris
spiritualibus apparent illæ divinæ ac fragrantæ ve-
nustates, et requirunt uniformes homines, non qui
secundum carnem vivunt, sed qui in reconditis
animis incorruptibiles gerunt imagines, dum nimi-
rum id quod imaginem Dei refert manet immacula-
tum; nam virtutis deformis simulacrum illud in-
circumscripsum non aliter habebit, nisi idem rite
fuerit imitatus, et ad ipsum spiritalem suam et
fragrantem pulchritudinem efformarit. Sicut enim
in sensibus imaginibus, si pictor ad primævam
speciem constanter intendat, nequaquam hinc inde
distractus, accurate exprimet id quod imitatur
(hoc enim est illud *replicabit*; nam faciet alium
sicut illud citra substantiæ differentiam; siquidem
id vere est animatum, hoc vero opus ad vivum
expressum); sic etiam pictoribus spiritualibus, ar-
chetypum et suaveolentis pulchritudinis intenta con-
stansque contemplatio conferet illis infallibilem
similitudinem. Recte igitur pictores sancti, dum
imaginem suam spiritalem non retroversa facie ex-
primunt, extraneam deceptionem minime attendunt.
Divinum itaque unguentum obvelatum habebunt
tanquam imaginem ordinum ecclesiasticorum, ne
omne opus bonum ad inanem hominum gloriam
ostentent; atque ideo quidquid in virtute sacrum
est intra mentem recondentes, juxta coopertum
unguentum ad primævam dumtaxat intelligentiam
intueantur. Neque enim inaspectabiles tantum sunt
multitudini, quam et inæqualem vocat ac dissimi-
lem; nam qui æquales sunt, virtutem sibi mutuo
communicabunt, neque sibi mutuo nocebunt, quo-
niam utrique divinam gloriam sectantur, et non
hominum. Non itaque dumtaxat inaspectabiles sunt
multitudini, sed ne hi ipsi quidem illos videre vo-
lunt, non quod illis non consulant, sed quod non
sint ab illis emolumentum aliquod accipere; unde
consequenter ex se non apparent ea quæ apparent,

sed quæ sunt (cum enim ab aliis dissident, quo modo querunt apparere, cum ea quæ apparent non sint omnino?), sed bonum quoque, quod a se ipso non est, judicantes, et sicut natura sua se habet, simulacra quedam sunt divinæ fragrantiae, id est ipsius Dei, qui homini per se faciens ad omnes minime convertitur, id est

§ II. Cæterum, inquit, cum Introductoriam contemplationem attulerimus, agendum democops *diviniorum* sublimioremque *ejus pulchritudinem intuemur*, ipsamque per se lucem spiritalem, *sublatis velaminibus, contemplerur*, et ipsius fragrantia repleamur. *Neque enim unguenti confectio*, quod a multitudine non videatur, idcirco etiam hierarcharum, et his qui cum ipso sunt, inspectabilis existet: sed cum in his quidem excellat *ejus contemplatio*, ipsimet illam tanquam pretiosam, et vulgi captum excedentem abscondunt et a multitudine secernunt. Sæpe enim in libro *De divinis nominibus* explanavimus, quid sit intellectibile et quid intelligens. Hoc igitur etiam hic dicit; sanctus illis, qui ex seculo præsto sunt tanquam intellectibili luci cognatis (si quidem dici lucisque filii sunt) Deum non per alterius doctrinam, sed per semetipsum illos illustrando mysterium contemplationis revelare; quæcirca ipsis non circumjacet velum in divino unguento, sed revelata facie, secundum Apostolum, mysteria contemplantur; non perfectis autem opus est signis. Idcirco ipsi sunt, qui unguentum sacris alis contingunt, et a multitudine secernunt. Episcopus autem vocat speculatores, quandoquidem etiam a Græcis gentilibus sic nuncupabantur qui præpositi erant ab omnibus, ut de futuris Deum interrogarent, et hostias pro ipsis offerrent ac propitiū redderent. *Ἀνομοίους* autem vocat imbis perfectos in populo; is enim ei mos est. Neque enim, inquit, sic ad sacerdotes sicut ad multitudinem obiectum et abscondam sacramentum procedit, sed ab illis præpter multitudinem occulitur, ut et ipsa prius captu statoque suo per æmigmata sorsum adducatur.

§ III. Est igitur hæc sacra consecratio quoque una ex hierarchicis ordinibus atque virtutibus, quapropter etiam ejusdem rationis est cum synaxeos sacramento. Quia et hic pontificem quoque vides ab altari incensationem ordinentem, et circumcundum in eodem rursus desucentem, hocce ritu docentem, divinam illam participationem ad omnes præmanantem, secundum semetipsum imminuantem permanere, neque quidquam a propria identitate desciscere. Similiter etiam psalmodiæ lectionesque sunt, quæ et imperfectis **227** obstetricantur, et obsessos a spiritibus retrahunt, et adversariam pressuram (hoc enim vocat pavorem et illecebras peccatorum) repellunt, insinuando ipsis, et modum ostendendo adversarios superandi, ut et alius imitando Deum medici existant; et non tantum ipsi adversus contrarios pavores ac timorem efficacitatem habeant, verum etiam aliis conversis ac penitentibus vim addent, ne demum subigantur; eos autem, quibus ad omnimodam puritatem ali-

ἠπιστρέφεται, τοῦτ' ἐστίν, οὐ φροντίζει κενόδοξως τῶν μὴ ἀποδεχομένων ἐσθ' ὅτε πὰς παρ' αὐτοῦ κρίσεις· οὐ γὰρ ἐπιτηθεύει δόξαν ἔχειν παρὰ ἀνθρώποις.

§ II. Ἐπειδὴ τὴν εἰσαγωγικὴν θεωρίαν εἴπομεν, φησὶ, φέρεσ' λοιπὸν εἰς τὸ θειώτερον καὶ ὑψηλότερον κάλλος αὐτῆς ἀποβλέψωμεν, καὶ ἀποκαλυψάμενοι τὰ παραπτεάσματα, αὐτὴν τὴν νοητὴν αἰγλήν θεασώμεθα, καὶ τῆς ἐκεῖθεν εὐωδίας ἐμφορηθώμεν. Οὐδὲ γάρ, ἐπειδὴ τοῖς πολλοῖς ἐστίν ἀθέατος ἡ τοῦ μύρου τελειουργία, ἤδη καὶ τῷ ἱεράρχῃ οὕτως ἔσται, ἢ τοῖς περὶ αὐτὸν· ἀλλ' αὐτὴ μὲν ἄχρις αὐτῶν διαφέρει τὴν περὶ αὐτῆς θεωρίαν, αὐτοὶ δὲ ὡς τιμίαν ἐκείνην καὶ ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς περικαλύπτουσι, καὶ ἀπὸ τῶν πολλῶν διαστέλλουσι. Πολλάκις γὰρ ἐν τῷ *Περὶ τῶν θεῶν ὀνομάτων* ἐδηλώσαμεν, τί νοητὸν καὶ τί νοερὸν. Τοῦτο οὖν καὶ ἐνταῦθ' αἶψα φησιν, ὅτι τοῖς περὶ τὸν ἐπίσκοπον ἀγίοις οὖσιν, ὡς συγγενεῖαι τοῦ νοητοῦ φωτός, (υἱοὶ γὰρ ἡμέρας οὖνοι καὶ τέκνα φωτός,) ἀποκαλύπτει ὁ Θεός, οὐ δι' ἑτέρου διδασκαλίας, ἀλλ' αὐτοὺς αὐτοῖς φωτίζων τὸ μυστήριον τῆς θεωρίας· διὸ αὐτοῖς οὐ περικείται κάλυμμα κατὰ τοῦ θεοῦ μύρου, ἀλλ' ἀνακαλυμμένον προσώπω, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, θεωροῦσι τὰ μυστήρια· τοῖς δὲ μὴ τελείοις χρεῖα συμβόλων. Διὸ αὐτοὶ εἰσὶν οἱ τὸ μύρον ταῖς ἱεραῖς πτέρυξι περιπέποντες, καὶ τῆς κληθείας ἀποδιαστέλλοντες. Θεωροῦς δὲ καλεῖ τοὺς ἐπισκόπους, ἐπειδὴ καὶ παρ' Ἑλλήσι θεωρίᾳ ἐκαλοῦντο οἱ προβαλλόμενοι παρὰ πάντων ἐπερωτᾶν Θεὸν περὶ μελλόντων, καὶ θυσίας ὑπὲρ αὐτῶν προσφέρειν, καὶ ἐξιλεοῦσθαι ὑπὲρ αὐτῶν. Ἀνομοίους δὲ καλεῖ τοὺς ἀτελεῖς τοῦ λαοῦ· τοῦτο γὰρ αὐτῷ ἔθος. Οὐδὲ γὰρ καὶ τοῖς ἱερωμένοις, φησὶ, πρὸς τὸ ὑφειμένον καὶ περικαλυμμένον ἡ τελετὴ πρόεισιν, ὥσπερ τοῖς πολλοῖς· ἀλλὰ παρ' ἐκείνων διὰ τοὺς πολλοὺς συγκαλύπτεται, ἵνα καὶ αὐτοὶ διὰ τῶν αἰνυμάτων ἀναλόγως τῇ ἰδίᾳ ἔξει ἀνάγκωνται.

§ III. Ἔστιν οὖν καὶ ἡ τοιαύτη ἱερὰ τελετὴ, μία τῶν ἱεραρχικῶν τάξεων καὶ δυνάμεων, διὸ καὶ ὀνομαζομένη ἐστὶ τῆς συνάξεως τελετῇ. Καὶ ὅψαι κἀνταῦθα τὸν ἀρχιερέα ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου ἀρχόμενον θυμῶν, καὶ περιερχόμενον, καὶ εἰς αὐτὸ πάλιν καταλήγοντα, καὶ διδάσκοντα ἐντεῦθεν, τὴν θεῖαν μετουσίαν, ἐπὶ πάντας προερχομένην, καθ' ἑαυτὴν ἀμείωτον μένειν, καὶ μὴδὲν τῆς οἰκείας ταυτοτήτος ἐξίστασθαι. Ἐπίσης αἱ ψαλμῳδίαὶ καὶ αἱ ἀναγνώσεις γίνονται, καὶ τοὺς ἀτελεστοὺς μαριεύμεναι, καὶ τοὺς ἐνεργουμένους ὑπὸ πνευμάτων ἐπιστρέφουσαι, καὶ τὴν ἐναντίαν σύμπτυξιν (τοῦτο γὰρ λέγει ποίαν καὶ θέλησιν τῶν ἐν ἀμαρτίαις) ἀφαιρούμεναι, ὑποδεικνύσαι τοῦτοις, καὶ διδάσκουσαι πῶς περιγενήσονται τῶν ἐναντίων οὗτοι, καὶ τοῖς ἄλλοις ἱατροὶ θεομιμήτως φανήσονται, καὶ μὴ μόνον ἔξουσιν ἐφ' ἑαυτοῖς τὸ κατὰ τῆς ἐναντίας ποίας καὶ φόβου δραστήριον, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις διωρήσονται τοῖς ἐπιστρεφόμενοις καὶ μετανοοῦσι, δύναμιν ἐντιθέμεναι πρὸς τὸ μὴ καὶ αὐθις ἀλῶναι, τοὺς ἔτι ἐνδεεῖς πρὸς τὸ πάναγνον (οὗς δὲ καὶ τῶν λαϊκῶν ἐλέγμεν ἀνωθεν),

τελέως ἀποκαθαίρουσαι, τοὺς δὲ ἱεροὺς ἐστιῶσαι διὰ ταῦτα γὰρ καὶ κοινῶς αἱ ψαλμοὶ αἱ ἀναγνώσεις γίνονται.

§ IV. Τὸ δὲ, *Τι δὲ, οὐχὶ καὶ τὰς μὴ πάντη καθαρὰς*, ἑρωτηματικῶς προσηνεκτέον, ἐν' ἐπιφέρηται τὸ Ναί, πάντως λέγει γὰρ, *Τι δὲ; οὐχὶ καὶ ἡ τελετὴ αὐτῆ, κατὰ τὴν τῆς συνάξεως τελετὴν, ἀπολείει ἕξω πού τοὺς μὴ καθαρούς, καὶ πρὸς μόνων τῶν πανιέρων ἐποπτεύεται; Καὶ τοῦτο πάντως.* Ἀμυγῶς δὲ εἶπεν, ὡς ἂν εἰ ἔλεγε· Διὰ τοῦτο ἀπολείει τοὺς μὴ καθαρούς, ἵνα ἀμυγῶς ἀπὸ τούτων ἱεραργῆται παρὰ τῶν καθαρῶν. Ταῦτα πολλάκις ἐβρέθησαν παρ' ἡμῶν, καὶ περιττὸν ὄμαι πάλιν λέγειν περὶ αὐτῶν, μὴ τὸν ἱεράρχην ἐντεῦθεν ὁρῶντας, πῶς ἔχοντα τὸ πάντα γινόμενον μύρου ταῖς πτέρυξι περικαλύπτεται. Λέγομεν τοίνυν, ὡς ἡ τοῦ μύρου σύνθεσις ἐξ ὑλῶν εὐωδιστάτων συνάγεται, ἥ οἱ μετασχόντες εὐωδιάζονται κατὰ τὸ ποσὸν τῆς μεθέξεως. Ὁ γοῦν θεαρχικύτατος Ἰησοῦς, οὗ τὸ ὄνομα μύρον ἐκκενωθὲν, ὡς ὑπερουσίως εὐώδης, ἀναπλήρησι θείας ἡδονῆς τοὺς μετέχοντας. Εἰ γὰρ ἡ τῶν αἰσθητῶν εὐωδῶν [ἴσ. εὐωδιῶν] ἀντιληψίς εὐπαθεῖν ποιεῖ, εἰ μόνον ὑγιᾶς τὸ σφραγιστικὸν ἔχομεν, ἀναλόγως φαίη τις ἂν καὶ τὰς νοεράς ἡμῶν δυνάμεις, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς διακριτικόν, τῆς θείας εὐωδίας ἀντιλαμβάνεσθαι, εἴπερ ἀπαραφθάρτως ἔχουσιν. Ἡ γοῦν τοῦ μύρου σύνθεσις αὐτὸν ἡμῖν ὑπογράφει τὸν ἀμόρφωτον ἐν μορφώσει τὸν δεσπότην Χριστὸν, τὴν πηγὴν τῆς εὐωδίας, ἀναδιδόντα τὰς θείας ἀποφορὰς ταῖς θεοειδέσι ψυχαῖς, ἐφ' αἷς οἱ νόες ἡδόμενοι, χρῶνται τροφῇ νοητῇ τῇ εὐωδίᾳ ταύτῃ.

§ V. Εἰπὼν δὲ *νόες*, καθολικῶς καὶ ἐπὶ τῶν ἀγγέλων καὶ ἐφ' ἡμῶν λαμβανομένης τῆς λέξεως, ἥδη ποιεῖται καὶ τὴν διαφορὰν, ὅτι ἐκεῖσε μὲν πολλαπλασίως εἰσδύεται, ὡς ἐγγύστα οὐσῶν τῶν οὐρανίων δυνάμεων, καὶ εὐεκτικῶς ἔχουσῶν πρὸς τὴν τοιαύτην θεῖαν μετάληψιν· πρὸς δὲ τοὺς ἀνθρώπους τοὺς μὴ ὡσαύτως δεκτικούς κατ' ἀναλογίαν τοῦτο γάρ ἐστὶ τὸ *Ἐν συμμετρίας διαδίδοται*. Τῶν δὲ οὐρανίων δυνάμεων ἡ τῶσον ὑπερκειμένη (καὶ ὅρα καὶ ἐνταῦθα πῶς τὰ σεραφίμ πάντων ὑπερκεῖμενα λέγει) ἐν τῇ τῶν πτερύγων δυοκαίδεκάδι σημαίνεται. Καίτοι γε εἰπεῖν τις ἔχει ἐνταῦθα, οὐ δωδεκάδα ἐκάστῳ, ἀλλ' ἐξάδα τῶν πτερῶν ἐπιτίθειν ἢ Γραφῇ, ἢ δηλοῦσι διὰ τὸ εἰπεῖν τὸν προφήτην· *Ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ ἕξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ σὺν μα τῶν δύο εἰπεῖν*. Αὕτη γοῦν ἡ ὑπερτάτη τάξις τῶν ἀγίων σεραφίμ περὶ θεὸν ἰδρυμένη τὴν ἀσίγητον ἀνακραζέει θεολογίαν. Ἐξηγουόμενος δὲ, τί τὸ ἀσίγητον, ἐπιφέρει· Ἡ γὰρ ἱερὰ γνώσις ἀκάματός ἐστι, καὶ ἀκατάληκτον ἔχει τὸν θεὸν ἔρωτα, καὶ ὑπέρκειται πάσης κακίας καὶ λήθης· ὥστε μῆτε ἀπὸ κακίας σιγήσαι ποτε ἐκουσίως, μῆτε ἀπὸ λήθης ἀκουσίως. Καλῶς δὲ συνήψε τῇ ἐπισημῇ τὴν νόσον· ἡ γὰρ ἀκριβὴς περὶ οὐτινοσούν κατανόησις ἐπισημῆν τοῦτου ἐργάζεται.

quid drest (quos nimirum antea quoque laicos appellabamus) perfecte expient, sanctos denique pascant: idcirco enim communiter et psalmodiae et lectiones sunt.

§ IV. Illud autem: *Quid porro, nunquid etiam non omnino puros*, interrogative legendum, ut inferatur, Omnino, profecto; ait enim: *Quid porro? nunquid etiam hoc sacramentum*, eo modo quo in sacramento synaxeos illos qui non mundi sunt dimittit, et a solis omnino sanctis conspicitur? Utique profecto. Impromiscue autem dixit, ac si diceret: Idcirco dimittit eos qui non sunt mundi, ut more ab iis qui puri sunt celebretur. Haec saepe a nobis dicta sunt adeoque supervacaneum esse arbitror iterum de his verba facere, cum necdum viderimus, quomodo pontifex unguentum sacrum teneat alis obvelatum. Dicimus itaque unguenti compositionem ex fragrantissimis materiis componi, ejus qui participes existunt, pro ratione participationis suavissimo odore relictantur. Jesus itaque divinissimus, ejus nomen unguentum effusum est*, tanquam supernaturaliter fragrans, sui participes divina replet voluptate. Si enim sensibillum perceptio fragrantiarum bene afficit, si modo sonum olfactum obtinemus, eadem utique ratione dicet aliquis, spirituales nostras facultates, animæque judicandi vires, divini odoris suavitatem percipere, modo sint incorruptæ. Hæc itaque unguenti compositio ipsummet insignurabilem nobis in figura exhibet Dominum Christum, suavevolentis fontem, deiformibus animis divinus odorum suavitates afflantem, quibus illæ mentes suaviter affectæ, fragrantia ista spiritali alimonia perfruuntur.

§ V. Dicens vero *mentes*, voce hac universaliter tam de angelis quam de nobis accepta, modo quoquo differentiam assignat, quoniam quidem illis multipliciter infunditur, quod nimirum coelestes istæ virtutes et propinquiores sint, et istiusmodi divinae 228 participationis capaciores; hominibus vero tanquam minus capacibus, ad eorundem captum: id enim est, *Proportione quadam distribuitur*. Ordo autem qui coelestes virtutes valde superat (observa vero quomodo hic seraphim omnibus superiores dicit) in alis duodecim significatur. Verum hic non venio-posses obijcere, non duodecim, sed sex alas tantum singulis Scripturam attribueret, cum nimirum propheta dicit: *Sex alæ uni, et sex alæ uni*†, duosque conjunctos nominet. Supremus igitur ille ordo sanctorum seraphim, qui prope Deum collocatus est, incessanter illud divinae laudis canicum proclamat. Explicans vero quid sit ἀσίγητον, subdit: Quoniam divina cognitio indefatigabilis est, et divinum amorem habet indeficientem, omnique malitia et oblivione superior existit, ita ut præ malitia nunquam sponte sileat, neque per oblivionem inverte. Recte autem cognitioni scientiam subjunxit: nam accurata cujushbet rei cognitio scientiam ejus gignit.

§ VI. De sanctis quidem seraphim, et quomodo in Scripturis effigiali spiritaliter explicentur, in libro *De cœlesti hierarchia* pertractavimus: sed quoniam illi quoque qui juxta pontificem consistunt, et unguentum sanctum obtegunt, eandem dispositionem repræsentant, breviter quoque de illis aliquid dicamus.

§ VII. Diversæ quidem facies eorum, ut unius quidem humana, alterius vero bovina, et alterius leonis, et alterius aquilæ, quodque alius aliter appareat, eorum videndi vim multiplicem declarat: omnis enim visio sit aliquali vultus detectione. Multi vero pedes denotant perpetuum eorum motum, vimque divinæ cognitionis multa penetrantem; nam quod multa norunt, hoc propter pedes fit. Sciarum vero alarum compositionem non existimo numerum demonstrare, quod hic numerus perfectus sit, tanquam qui partibus suis constet (tria enim, et duo, et unum, sunt iterum sex, quæ sunt dimidium tertium, et sextum, ut aliis placuit, quin et nos ipsi in libro *De cœlesti hierarchia* id ita diximus explicari), sed quod sex in tres dualitates dividantur. Sunt enim in omnibus quoque simul cœlestibus virtutibus, uti etiam in qualibet dispositione, primæ, et mediæ, et postremæ: hæc de causa sex alæ circumponuntur, ut per duplices alas earundem ad supera ducendi vis significetur, non enim una sufficit. Quin et hoc quoque **229** primas, et medias, et postremas virtutes earum spirituales ad ipsum Deum adduci, et a terrenis absolvi insinuat, uti vox ἀπόλυτα declarat; non quod ipsæ rex alæ dissolutæ sint, sed quod ab humi repentibus rebus absolvantur. Ut itaque divina Scriptura penitus alatas esse insinuet, sursum et deorsum et in medio iis alas adhibet.

§ VIII. Verum cur inferiores et superiores alæ saccinguntur, mediæ vero extenduntur? quia nimirum ordo ille sublimiora profundioraque reveretur, sublimiora minime querendo, et profundiora non scrutando, media vero sibi commensa sectando, sursum fertur, divinæ justitiæ vitam suam submitteus, et secundum illam sua dirigens.

§ IX. Quod autem alter ad alterum clamat, notationem abundantem communicationem designat.

§ X. Cæterum cum Hebraica quoque dialecto incensores et calefacientes interpretentur, hinc significatur via illorum sursum attollendi per unguenti spiritalis distributiones; signidem omnis fragrantia calore ignis dissoluta vapores excitat; nam suprema illa fragransque natura ab ignitis purissimisque mentibus ad spiritalis saxe aspirationis diffusionem aptat provocari, unde etiam illas reddit participes gaudii super uno peccatore poenitentiam agente. Nequaquam itaque angeli ignorabant ipsum Jesum qui sanctificat, aliquando etiam, cum secundum quod homo est baptizaretur, sanctificatione esse. Nota vero verborum accuratorem quomodo quoque carnis differentiam servavit. Nam Jesus, qui ut Deus omnia sanctificat, ut homo quoque sanctifica-

§ VI. Τὰ μὲν περὶ τῶν ἁγίων σεραφίμ, καὶ ὅπως ἐν ταῖς Γραφαῖς εἰκονιζόμενοι ἐκφαίνονται νοητικῶς, ἐν τῷ *Περὶ τῆς οὐρανίας ἱεραρχίας* διελάβομεν ὁμῶς ἐπειδὴ οἱ περὶ τὸν ἱεράρχην ἰστάμενοι καὶ τὸ μύρον περικαλύπτοντες ἐκείνην ἀποτυποῦσι τὴν διακόσμησιν, εἰπωμέν τι ἐν συντόμῳ περὶ αὐτῶν.

§ VII. Τὸ μὲν ἀπειροπρόσωπον αὐτῶν, ὡς τοῦτον μὲν ἀνθρωπιαν, τοῦτον δὲ βοειαν, κάκεινον λεοντος, καὶ ἄλλον ἀετοῦ, καὶ ἄλλον ἄλλως ἐμφαίνεσθαι τὸ πολυθάμνον αὐτῶν παρίσθησι· πάντα γὰρ θέα ἐν τῇ ποσῶς ἀνακαλύφει τοῦ προσώπου γίνεται. Τὸ δὲ πολύπορον τὸ ἀσικίνητον καὶ πολύπορον τῆς θείας αὐτῶν νοήσεως· καὶ γὰρ τὸ εἰς πολλὰ νοεῖσθαι διὰ τῶν ποδῶν γίνεται. Τὴν δὲ ἑξαπλὴν θέσιν τῶν πτερῶν οὐκ ἀριθμὸν οἶμαι δηλοῦν, ὅτι οὗτος ὁ ἀριθμὸς τέλειός ἐστιν, ὡς ταῖς οἰκειαῖς μέρεσι συνιστάμενος, (τρία γὰρ, καὶ δύο, καὶ ἓν, πάλιν ἕξ, ἀτινά εἰσιν ἡμῖσι, τρίτον, καὶ ἕκτον, καθὼς ἑτέροις ἔδοξε· καὶ ἡμεῖς δὲ αὐτοὶ οὕτως ἐν τῷ *Περὶ τῆς οὐρανίας ἱεραρχίας* ἐλέγομεν ἐξηγουμένοι) ἀλλ' ὅτι τὰ ἕξ εἰς τρεῖς δυάδας τέμνονται. Εἰσὶ δὲ καὶ ἐπὶ πάσαις οὐρανίαις δυνάμεσιν ἅμα, καὶ πάλιν ἐφ' ἑκάστη διακοσμήσει, πρῶται καὶ μέσαι καὶ τελευταῖαι· διὰ τοῦτο περιτίθενται ἕξ πτέρυγες, ἵνα δηλωθῇ καὶ τὸ ἀναγωγικὸν αὐτῶν διὰ τῶν διπλῶν πτερυγῶν, οὐ γὰρ αὐτάρκης ἡ μία. Καὶ τὸ καὶ τὰ πρῶτα, καὶ μέσα, καὶ τὰ τελευταῖα τῶν νοερῶν αὐτῶν δυνάμεων, εἰς αὐτὸν τὸν θεὸν ἀνάγεσθαι, καὶ τῶν χαμερπῶν ἀπολύεσθαι, τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ ἀπόλυτα, οὐ διότι εἰσὶν ἀπολελυμένοι καὶ αἱ ἕξ πτέρυγες, ἀλλ' ὅτι τῶν χαμερπῶν ἀπολύονται. Τὸ καθόλου οὖν πτερωτῶν αἰνισσομένη ἡ θεία Γραφή, περιτίθησι καὶ ἄνω καὶ κάτω καὶ μέσον τὰς πτέρυγας.

§ VIII. Τί δὲ ἐστὶ τὸ τὰς μὲν ἄνω καὶ τὰς κάτω συστῆλαισθαι, τὰς δὲ μέσας ἐκτείνεισθαι; ὅτι εὐλαβῆς ἐστὶν ἡ τάξις περὶ τὰ ὑψηλότερα καὶ βαθύτερα, ὑψηλότερα μὴ ζητοῦσα, καὶ βαθύτερα μὴ ἐρευνῶσα, μόνα δὲ τὰ μέσα καὶ σύμμετρα ζητοῦσα, ἀνάγεται, τῇ θεῷ δικαιοσύνῃ ὑποτιθεῖσα τὴν οἰκίαν ζωὴν, καὶ παρ' ἐκείνης εὐθετοῦσα τὰ καθ' αὐτήν.

§ IX. Τὸ δὲ κράζειν ἕτερον πρὸς τὸν ἕτερον, τὸ τῆς μεταδόσεως τῶν νοήσεων ἀφθονον παρίσθησι.

§ X. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἐμπαρῆσται καὶ θερμαίνοντες ἐκ τῆς Ἑβραϊκῆς διαλέκτου μεθερμηνεύονται, δηλοῦται ἐντεῦθεν τὸ ἀνεκίνητικὸν αὐτῶν τῶν τοῦ μύρου νοητῶν διαδόσεων· τῇ θερμῇ γὰρ τοῦ πυρὸς πᾶν εὐώδες ἀναλυόμενον τοὺς ἀτμοὺς ἀναδίδωσι· φιλεῖ γὰρ ἡ ὑπερτάτη καὶ εὐώδης οὐσία παρὰ τῶν διαπύρων καὶ καθαρωτάτων νοῶν κινεῖσθαι, εἰς τὴν τῆς νοητῆς αὐτῆς ἐπιπνοίας διάδοσιν, ὅπου γε καὶ κοινωνοὺς τῆς εὐφροσύνης τοῦτους ποιεῖται ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῶ μετανοοῦντι. Οὐκοῦν οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἄγγελοι ἔγνωσασιν ὅτι ὁ ἁγιάζων αὐτοὺς Ἰησοῦς καὶ ἡγιασθη ποτὲ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον βαπτισθεῖς. Σημεῖωσαι δὲ τὴν τῶν ῥητῶν ἀκριβείαν, καὶ πῶς ἐφύλαξε τῆς σαρκῆς τὴν διαφορὰν. Ὁ γὰρ ἁγιάζων Ἰησοῦς ὡς θεὸς πάντα, καὶ αὐτὸς ὡς ἀνθρώπος ἡγιασθη ὑπὸ τοῦ

Πατρός καὶ ὑφ' ἑαυτοῦ, ἐπεὶ καὶ Θεός, καὶ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, εἰδυῶν καὶ τῶν οὐρανίων τάξεων τὴν ἰδίαν ἀρχὴν, τοῦτ' ἔστι τὸν αἰτίον αὐτῶν καὶ δημιουργὸν Ἰησοῦν, ὅτι καὶ ἀγιάζεται, ἀλλ' οὖν καὶ οὕτως ἔχει τὸ κατ' οὐσίαν ἀναλλοίωτον. Θεὸς γάρ. Νοοῦσι γὰρ αὐτὸν ἱερῶς, ὅτι ἐνηθρώπησε· τὸ γὰρ ὁφέντα τὸ ἐνανθρωπήσαντα δηλοῖ. Καὶ εἰ ἀγιάζεται, ἀλλ' οὖν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ἀγιάζεται, διὰ τοῦτο πρόκειται· Καὶ ἀγιάζεται τὸ τίμιον μύρον τὸ σύμβολον τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ, καὶ τὰ σαραφίμ περιίστανται. Ἀπαράλλακτον δὲ εἶπεν, ἢ ὡς πρὸς τὸ κατὰ πάντα τῆς καθ' ἡμᾶς φύσεως ὁμοιωθέντα ἡμῖν, χωρὶς ἁμαρτίας, ἢ ὡς μὴ ὑπομείναντα παραλλαγὴν, ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα κατὰ τὴν θεότητα, ἐν τῷ προσλαθεῖν τὸ ἀνθρώπινον. Καὶ τὸ δὴ θεϊότερον τοῦτο ἔστιν, ὅτι τῷ θεῷ μύρω πρὸς πᾶσαν τελειουργίαν χρῆται ἡ ἱεραρχία, ὑποδεικνύσα φανερώς τὸν ἁγιαζόμενον Ἰησοῦν ἀγιάζοντα. Αἰὶ καὶ ἡ τοῦ βαπτίσματος χάρις (τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ κατὰ θεὸν γεννηθῆναι) τελειοῦται διὰ τοῦ μύρου σταυροειδῶς ἐπιχειομένου τῷ βαπτιστηρίῳ παρὰ τοῦ ἱεράρχου θεωρουμένου νοητῶς αὐτὸ τὸ νοητὸν μύρον, τὸν Κύριον ἄχρι καὶ θανάτου καταδύομενον· τὸν γὰρ θάνατον ἡ κολυμβήθρα δηλοῖ, καὶ ἀνασπῶντα ἐν τῇ ἀκρατήτῳ καθόδῳ, καθότι οὐκ ἦν κρατεῖσθαι ὑπὸ τοῦ θανάτου, τοὺς εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ βαπτιζομένους. Κρύφιον δὲ λόγιον λέγει, ὅτι ἀπόκρυφος τοῖς πολλοῖς ἡ αἰτιολογία τοῦ εἰς Χριστὸν βαπτίσματος.

§ XI. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ αὐτῷ τῷ βαπτισθέντι ἡ τοῦ μύρου χάρις τὴν ἐπιφοίτησιν δωρεῖται τοῦ Πνεύματος, δηλουμένου ἐντεῦθεν, ἐπεὶ διὰ τῆς τοῦ μύρου χάριτος; ἐπιφοιτᾷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τὸ δὲ μύρον ἔστιν ὁ Χριστός, ὅτι καὶ ὑφ' αὐτοῦ δὴ τοῦ ἀνθρωποπρεπῶς τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καθγιασθέντος τὸ ἅγιον Πνεῦμα χορηγεῖται ὡς σικεῖον αὐτοῦ. Ὡς περ δὲ ἐπὶ τῶν ἀγγέλων οὐσιώδεις ἀκούοντες ἔξαις, οὐ ποιότητας ἔξωθεν κατὰ συμβεθερὸς ἐπιγινομένας νοοῦμεν, πολλῶ μᾶλλον τοῦτο ἐπὶ Θεοῦ νοήσαμεν· οὐ γὰρ δεξόμεθα ποιότητα ἐπισυμβαίνουσαν τὴν ἔξω, ἀλλ' ἔξω οὐσιώδη θεότητος, τὴν φυσικῶς ἔχουσαν ἀφ' ἑαυτῆς τὰ τῆς ἀγαθότητος ἅπαντα, ἐπεὶ τοι γὰρ καὶ ἡ θεότης αὐτῆ οὐκ αὐτοουσία ἔστι τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δόξα τις τῆς οὐσίας αὐτοῦ.

§ XII. Ἐνόησον πάλιν ἄλλο, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ θεῖον θυσιαστήριον ἐν τῷ τιμίῳ τελειοῦμεν μύρω. Ἔστι δὲ ἡ τοιαύτη θεωρία ὑψηλὴ καὶ ὑπερούσιος, καὶ ἀρχὴ πάσης ἁγιαστείας καὶ τελειουργοῦς δυνάμις· ὅτι πως καὶ αὐτὸ τὸ θεϊότατον θυσιαστήριον ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, πρὸς ὃν ἅπας νοῦς θεὸς ἀφιερῶνται. Τότε γάρ, φησὶν ὁ Δαυὶδ, ἀντίσωμεν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριόν σου μόσχους, τοὺς θελοῦς δηλαδὴ νόας λέγων. Ὡς γὰρ ὁ μόσχος ἀφιερῶντο τὸ παλαιόν, οὕτω καὶ οἱ θεοὶ νίας ἀφιερῶνται Θεῷ, ἐν ᾧ τὴν προσαγωγὴν ἔχομεν, πάντως ὀλοκαυτούμενοι μυστικῶς· ἢ γὰρ προσαγωγὴ ἐπὶ τῶν ἐμφύτων θυσιῶν λέγεται, ἐν ᾧ ἀγιάζονται πάντες. Πῶς τὸ τοιοῦτον θυσιαστήριον ὑπὸ τοῦ

A tus fuit a Patre, et a semetipso, quatenus quoque Deus est, et a Spiritu sancto, scientibus quoque caelestibus ordinibus proprium principium, id est auctorem suum et creatorem Jesum, quod etsi sanctificetur, tamen etiam sic habet naturæ immutabilitatem, quoniam Deus est. Sancte enim sciunt ipsum esse incarnatum: verbum enim ὁφέντα seu *condescendentem*, designat incarnatum. Et si sanctificetur, utique secundum humanitatem sanctificatur, idcirco additur: Et sanctificetur pretiosum unguentum quod Christi Domini symbolum est, et seraphim circumstant. Dixit autem invariatum, vel quod per omnia naturæ nostræ similis factus est absque peccato, vel quod non subiverit mutationem vel vicissitudinalis obumbrationem secundum divinitatem, cum humanam naturam assumpsit. Et quod divinitus **230** est, quod hierarchia ad omnem sacram consecrationem divinum unguentum adhibet, manifeste demonstrans Jesum sanctificatum sanctificare. Quapropter quoque gratia baptismatis (hæc enim est secundum Deum generatio) consummatur a pontifice per unguentum in crucis formam baptisterio infusum, dum spiritaliter exhibet ipsummet unguentum spiritale, scilicet Dominum ad mortem usque demersum; siquidem lavacrum hoc mortem significat, et illum qui invicto suo descensu, quo a morte superari non potuit, in morte sua baptizatos attraxit. Arcanum porro vocat oraculum, quia multitudini occulta erat ratio baptismatis Christi.

C § XI. Quin etiam ipsimet baptizato unguenti unctio sancti Spiritus illapsam elargitur, dum hoc modo per unguenti unctionem Spiritus sanctus descendere significatur. Unguentum autem Christus est, quoniam ab ipso quoque humanus, a Spiritu sancto sanctificato Spiritus sanctus tanquam ipsius Spiritus donatur. Quemadmodum autem cum in angelis substantiales habitus audimus, non qualitates extrinsecus per accidens advenientes intelligimus, multo magis id de Deo cogitabimus; neque enim habitum pro qualitate accidentali accipiemus, sed habitum essentialem divinitatis, qui naturaliter ex se habeat omnia quæ sunt bonitatis, quandoquidem ipsa quoque deitas hic non est ipsamet essentia Dei, sed apparentia quædam ipsius essentialis.

D § XII. Considera denuo aliud, ut etiam ipsummet altare divinum pretioso illo unguento consecremus. Est autem hæc contemplatio sublimis et supernaturalis, et origo omnis sanctificationis, virtusque perfectiva; quoniam ipsam quoque altare divinissimum est Dominus noster Jesus Christus, in quo omnis mens divina sanctificatur. Tunc enim, inquit David, *imponemus super altare tuum vitulos* 2, divinas nimirum mentes intelligens. Quemadmodum enim vitulus olim sanctificabatur, ita etiam divinas mentes, mystice in holocausti morem penitus concremata, consecrantur Deo, in quo accessum habemus; quoniam adductio victimarum victimarum dicitur

ἐν ταῖς ἡδὴ παρ' ἡμῶν ὑμνημέναις ἱεραρχίαις, ὡς οἶμαι, καλῶς ἐξεθέμεθα, φήσαντες ὡς ἡ καθ' ἡμᾶς ἱερὰ παράδοσις ἔχει πᾶσαν ἱεραρχικὴν πραγματείαν εἰς τὰς θεοσιτάτας⁴⁰ τελετὰς διαιρεῖσθαι, καὶ τοὺς ἐνθόους αὐτῶν ἐπιστήμονας καὶ μύστας, καὶ τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἱερῶς τελοῦμένους.

§ 11.

Οὐκοῦν ἡ μὲν ἀγιωτάτη⁴¹ τῶν ὑπερουρανίων οὐσιῶν ἱεραρχία τελετὴν μὲν ἔχει τὴν κατὰ δύναμιν οὐσίαν Θεοῦ καὶ τῶν θεῶν ἀβυσσοτάτην νόησιν, καὶ τὴν τοῦ θεοειδοῦς ὀλοκλήρον καὶ εἰς, ὡς ἐφικτὸν, θεομίμητον ἔξιν· ψυταγωγούς δὲ καὶ πρὸς τὴν ἱερὰν ταύτην τελείωσιν ἡγεμόνας, τὰς περὶ Θεὸν πρωτίστας οὐσίας· αὗται γὰρ εἰς τὰς ὑποθετικῆς ἱερᾶς τάξεις ἀγαθοειδῶς καὶ ἀναλόγως διαπορευόμενοι τὰς διωροῦμένας αὐταῖς ἀεὶ θεουργικὰς γνώσεις ὑπὸ τῆς ἀποτελοῦσας καὶ σοφοποιούντων⁴² θεῶν νόων θεαρχίας. Αἱ δὲ τῶν πρώτων οὐσιῶν ὑφαιρέμεναι διακοσμήσεις, ὡς δι' ἐκείνων ἱερῶς ἀναγόμεναι πρὸς τὴν θεουργὸν τῆς θεαρχίας ἔλλαμψιν, αἱ τελοῦμεναι τάξεις εἰσὶ τε καὶ ἀληθῶς ὀνομαζόμεναι. Μετ' ἐκείνην δὲ τὴν οὐρανίαν καὶ ὑπερκόσμιον ἱεραρχίαν, εἰς τὰ καθ' ἡμᾶς ἀγαθοουργικῶς ἡ θεαρχία τὰς ἱερωτάτας αὐτῆς διωρᾶς προφέρουσα, νηπίοις μὲν αἴσι, κατὰ τὸ λόγιον, ἐθεωρήσατο τὴν κατὰ νόμον ἱεραρχίαν, ἀμυδραῖς τῶν ἀληθῶν εἰκόσι, καὶ πορρωτάτοις τῶν ἀρχετύπων ἀπεικονίσμασι, καὶ δυσθεωρήτοις αἰνίγμασι, καὶ τύποις οὐκ εὐδιάκριτον ἔχουσι τὴν ἐγκυκαλυμμένην αὐτοῖς θεωρίαν ἀνάλογον φῶς⁴³, ὡς ἀσθενέσιν ὄψαισι ἀόλακῶς ἐπιλάμψασα. Ταύτη δὲ τῇ κατὰ νόμον ἱεραρχίᾳ, τελετὴ μὲν ἡ πρὸς τὴν πνευματικὴν λατρείαν ἀναγωγὴ· χειραγωγοὶ δὲ πρὸς ταύτην οἱ τὴν ἀγίαν ἐκείνην σκηνὴν ὑπὸ Μωσέως ἱερῶς μυηθέντες, τοῦ πρώτου τῶν κατὰ νόμον ἱεραρχῶν μύστου καὶ ἡγεμόνου· πρὸς τὴν ἱερὰν σκηνὴν εἰσαγωγικῶς ἱερογράφων τὴν κατὰ νόμον ἱεραρχίαν, εἰκόνα τύπου δειχθέντος αὐτῷ κατὰ τὸ Συναῖον⁴⁴ ὅρος ἐκάλεσε πάντα τὰ κατὰ τὸν νόμον ἱεροργούμενα. Τελοῦμενοι⁴⁵ δὲ οἱ πρὸς τῶν νομικῶν συμβόλων ἀναλόγως ἐπιτελειώτεραν μύτησιν ἀναγόμενοι. Τὴν τελειωτέραν δὲ μύτησιν ἡ θεολογία τὴν καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίαν φησὶν, ἀποπλήρωσιν αὐτὴν ἐκείνης ἀποκαλοῦσα καὶ ἱερὰν λήξιν. Ἔστι δὲ καὶ οὐρανία καὶ νομικὴ κοινωνικῶς τῇ μεσότητι τῶν ἀκρων ἀντιλαμβανομένη, τῇ μὲν κοινωνοῦσα ταῖς νεοραῖς⁴⁶ θεωρίαις, τῇ δὲ ὅτι καὶ συμβόλοις αἰσθητοῖς ποικίλλεται, καὶ δι' αὐτῶν ἱερῶς ἐπὶ τὸ θεῖον ἀνάγεται. Τὸ τριστὸν δὲ ὡσαύτως ἔχει τῆς ἱεραρχικῆς διαιρέσεως, εἰς τὰς ἀγιωτάτας τῶν τελετῶν ἱεροργίας διαιρουμένη, καὶ τοὺς θεοειδέεις τῶν ἱερῶν ὑπηρέτας, καὶ τοὺς ὑπ' αὐτῶν ἀναλόγως ἐπὶ τὰ ἱερὰ προσαγομένους. Ἐκάστη δὲ τῶν τριῶν τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας διαιρέσεως⁴⁷ ἀκολουθῶς τῇ τε νομικῇ καὶ τῇ θειωτέρα τῶν καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίᾳ, πρώτη καὶ μέση,

A omnis hierarchiæ divisionem in hierarchiis iis, quas primum celebravimus, congrue satis, uti reor, exposuimus, cum diximus hierarchicam rationem omnem in divina mysteria seu sacra dividi, et in eos qui ea tenent enuntiantque aliis, atque in eos qui ab illis imitantur.

Itaque sanctissimæ quidem supercœlestium essentiarum hierarchiæ pro consecratione est intelligentia illa quam maxime a materia semota, qua se Deumque norunt, atque deiformitatis integer, quatuorque possibilis est, divinæ imitationis status: illuminatores vero et ad istiusmodi sacrosanctam imitationem duces sunt primæ istæ substantiæ quæ circa Deum versantur; hæ enim in inferiores sacros ordines benigne, pro cuiusque captu, continuo deificas scientias derivant, quas ipsis impertivit per se perfectus ac sapientificus ille divinarum mentium divinus principatus. Porro primis istis essentialibus subditæ distinctiones, utpote quæ per illas sancte ad deificam divini principatus illustrationem afluunt, vocantur, et sunt vere ordines initiati. Secundum illam autem cœlestem mundoque superiorem hierarchiam divinitas in nos benedice sacratissima sua munera depromens, iis quidem qui infantes erant, ut Scriptura testatur, legalem indulgit hierarchiam, sub exhibitis nimirum veritatem imaginibus atque simulacris; quæ ab exemplaribus plurimum dissidebant, obscurisque ænigmatibus et figuris, quæ opertam nec ita facilem dijudicatu intelligentiam habebant, lumen iis proportionatum, tanquam imbecillioribus oculis, innocue affundens. Hujus autem legalis hierarchiæ mysterium introductione quedam fuit ad cultum spiritalem. Duces ejus existerunt ii qui sacri illius tabernaculi ritum a Moyse, primo legis pontificum doctore ac duce, didicerant: qui ad sacrum illud tabernaculum institutionis causa hierarchiam legis **233** describens, ad exemplaris, quod illi in monte Sina monstratum fuerat, imaginem et imitationem omnia, quæ in lege sancte fiebant, revocabat. Perficiebantur autem ii, qui a legalibus signis secundum captum suum ad perfectiorem disciplinam promovebantur. Perfectiorem vero mysteriorum disciplinam sacra Scriptura nostram vocat hierarchiam, cum hanc illius consummationem sacramque finem nominat. Est autem eadem etiam cœlestis et legalis communione quadam mediæ conditionis suæ, qua communicat extremis, cum illa nimirum in spiritualibus contemplationibus, cum hac vero sensibilibus varietate signorum, per quæ etiam ad divinum Nomen adducitur. Porro triplicem etiam habet sacri ordinis distributionem, quatenus dividitur in sanctissimas

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁰ αἰσιωτάτας, M. D. Cl. ⁴¹ ἱερωτάτη, D. ⁴² σοφοποιού τῶν. ⁴³ ἀνάλογον τὸ ἐν αὐταῖς φῶς, Cl. D. M. ⁴⁴ ἡ ἱ, M. ⁴⁵ προτελοῦμενοι, M. et mox ἀναγόμεθα. ⁴⁶ νοηταῖς, Cl. Sur. ⁴⁷ ἱερο διαίρεσεων.

mysteriorum ceremonias, atque in deformes sacerdotum ministros, et in illos qui ab his ad sacra cuique congruentia promoventur. Quælibet autem ex tribus hierarchiæ nostræ partitionibus ad legalis et ejus, quæ nostra hac divinior est, hierarchiæ similitudinem, prima, et media, et extrema statuitur, cum sanctæ proportionis, tum venustissimæ suoque ordini congruæ, ac cuncta connectentis societatis virtute subnixæ.

§ III.

Sanctissima itaque mysteriorum consecratio primam quidem virtutem deformem habet, qua profanos sacris expiat; mediam vero, qua eos qui jam expiati sunt illuminando initiat; postremam denique, et summam præcedentium, qua sacris initiatos propriarum consecrationum scientia consummat ac perficit. Porro sacerdotum ministeriorum distinctio virtute prima per mysteria profanos expiat; media vero expiatis illuminat, postrema denique eaque summa sacerdotum ministeriorum virtute eos, qui civium luminis participes facti sunt, perfecta visionum illustrationum scientia absolvit. Eorum vero qui initiantur vis prima est, quæ expiatur; media post expiationem, quæ illustratur, et ad quorundam sacramentorum conspectum admittitur; postrema denique, cæterisque divinior, ea quæ sacrarum quas percipit illustrationum consummante scientia collustratur. Triplex itaque virtus mysteriorum sanctæ consecrationis celebrata est, cum ex Scripturis ostenderit sacram quidem Dei regenerationem esse simul expiationem et splendorem illustrantem; mysterium autem synaxeos et unguentæ, cognitionem esse **234** atque scientiam quæ divina opera consummat, per quam sacrosancte ad divinum principatum et unificam adductio et beatissima fit communicatio. Nunc autem deinceps exponenda est distinctio sacerdotum, quæ in ordinem expiantem, illustrantem, perficientemque dividitur.

Α καὶ τελευταία τάττεται δυνάμει, τῆς τε ἱεροπρεπιῦς ἀναλογίας προμυθουμένη, καὶ τῆς ἀπάντων εὐκόσμου καὶ κατὰ τάξιν ἑναρμονίου καὶ συνδετικῆς κοινωνίας.

Ἡ μὲν οὖν ἀγιωτάτη τῶν τελετῶν ἱερουργία πρῶτην μὲν ἔχει θεοσιδῆ δυνάμιν τὴν ἱερὰν τῶν ἀτελέστων κάθαρσιν, μέστην δὲ, τὴν τῶν καθαρθέντων φωτιστικὴν μύτην· ἐσχάτην δὲ, καὶ τῶν προτέρων συγκεφαλαιωτικὴν, τὴν τῶν μυθθέντων ἐν ἐπιστήμῃ τῶν οἰκείων μύσεων τελείωσιν. Ἡ δὲ τῶν ἱερουργῶν διακόσμησις ἐν μὲν τῇ δυνάμει τῇ πρώτῃ διὰ τῶν τελετῶν ἀποκαθαίρει τοὺς ἀτελέστους· ἐν τῇ μέσῃ δὲ, φωταγωγεῖ τοὺς καθαρθέντας· ἐν ἐσχάτῃ δὲ καὶ ἀκροτάτῃ τῶν ἱερουργῶν δυνάμεων ἀποτελεῖαί τοὺς τῷ θεῷ φωτὶ κεκοινωνηκότας ἐν ταῖς τῶν θεωρηθειῶν ἐλλάμψεων ἐπιστημονικαῖς τελειώσεσιν ²³⁵. Ἡ δὲ τῶν τελουμένων δυνάμεις ἡ πρώτη μὲν ἐστὶν ἡ καθαιρομένη· μέση δὲ μετὰ τὴν κάθαρσιν ἡ φωτιζομένη, καὶ τινικον ἱερῶν θεωρητικῆ· τελευταία δὲ καὶ θειοτέρα τῶν ἄλλων ἢ τῶν ἱερῶν φωτισμῶν, ὧν ἐγεγόνει θεωρῆς, ἐλλαμπομένη τὴν τελειωτικὴν ἐπιστήμην. Τῆς μὲν οὖν ἀγίας τῶν τελετῶν ἱερουργίας ἡ τρισὴ δυνάμεις ὑμνηται, τῆς μὲν ἱερᾶς θεογενεσίας ἐκ τῶν λογίων ἀποδειχθείσης καθάρσεως καὶ φωτιστικῆς ἐλλάμψεως· τῆς συνάξεως δὲ καὶ τῆς τοῦ μύρου τελετῆς, τελειωτικῆς τῶν θεωρηγιῶν γνώσεως καὶ ἐπιστήμης, δι' ἧς ἱερῶς ἢ πρὸς τὴν θεαρχίαν ἐνοποιῖς ²³⁶ ἀναγωγῆ καὶ μακαριωτάτη κοινωνία τελεσιουργεῖται. Νῦν δὲ τὴν ἱερατικὴν διακόσμησιν ἐξῆς ἀφηγητέον, εἰς καθαρτικὴν καὶ φωτιστικὴν καὶ τελειωτικὴν εὐταξίαν διαιρουμένην

§ IV.

Lex quidem hæc est sacrosanctæ summæ Deitatis, ut per prima quæ sequuntur, ad divinissimam ejus lucem adducantur. Annon sensibiles quoque substantias elementorum cernimus primum ad ea, quæ ipsis magis cognata sunt, accedere, ac per illa eandem efficacitatem suam ad alia derivare? Merito igitur omnis cum invisibilis tum visibilis distinctionis initium ac sedes ad eos, qui deformiores sunt, deificos suos radios permitti pervenire, atque per illos, utpote limpidiores spiritus, et ad participandum traducendumque lumen magis idoneos, inferioribus pro illorum capacitate illucescit, et apparet. Istorum igitur est, qui primi Deum cernunt, sequentibus sine invidia, pro modulo cujus-

Θεσμός μὲν οὗτός ἐστι τῆς θεαρχίας ὁ πανίερος, τὸ διὰ τῶν πρώτων τὰ δευτέρα πρὸς τὸ θεϊδατον αὐτῆς ἀνάγεσθαι φέγγος. Ἡ οὐχὶ καὶ τὰς αἰσθητάς τῶν στοιχείων οὐσίας ὀρώμεν εἰς τὰ μᾶλλον αὐταῖς συγγενέστερα πρώτων ἰούσας, καὶ δι' ἐκείνων ἐφ' ἕτερα τὴν οἰκείαν διούσας ²³⁷ ἐνέργειαν; Εἰκότως οὖν ἡ πάσης ἀοράτου καὶ ὀρατῆς εὐκοσμίας ἀρχὴ καὶ ἰδρυσις, εἰς τοὺς θεοσιδεστέρους πρώτους ἐνδίδωσι τὰς θεωρητικὰς ἀκτῖνας ἰέναι, καὶ δι' ἐκείνων, ὡς βιειδεστέρων νοῶν, καὶ πρὸς μετοχὴν φωτὸς καὶ μετάδοσιν οἰκειῶς ἐχόντων, εἰς τοὺς ὑφειμένους ἀναλόγως αὐτοῖς ἐλλάμπει, καὶ ἐπιφαίνεται. Τοῦτων οὖν ἐστὶ τῶν πρώτων ²³⁸ θεωρητικῶν τὸ τοῖς δευτέροις ἀφρόδως ἐν συμμετρίᾳ τῇ κατ' αὐτοὺς ὑποδείξει τὰ πρὸς αὐτῶν ἱερῶς ἐπο-

VARIE LECTONES.

²³⁵ Θεωρήσεις, M. Sc. ²³⁶ ὡς ἐνοποιῖς, M. ²³⁷ διείσας, P. D. Cl. ²³⁸ πρώτως, S. D. et Vien.

πτευθέντα θεῖα θεάματα· καὶ τὸ μῆσαι τὰ ἱεραρχικὰ τῶν μετ' ἐπιστήμης τελευτωτικῆς τὰ θεῖα τῆς κατ' αὐτοὺς ἱεραρχίας ἅπαντα καλῶς μυηθέντων, καὶ τὴν τελεσιουργὸν τοῦ μῆσαι δύναμιν προσεληφῶσιν· καὶ τὸ μεταδοῦναι κατ' ἀξίαν τὰ ἱερά τῶν ἐπιστημονικῶς καὶ ὀλοκλήρως μετασχόντων τῆς ἱερατικῆς τελειώσεως.

A que, sibi sacrosancta perspecta divina spectacula insinuare: docere etiam ea quæ hierarchiæ propria sunt, eorum est, qui cum perficiente scientia divina quæque sacri sui ordinis mysteria probe sunt edocti, consummatamque docendi alios virtutem acceperunt; sacramenta vero pro dignitate tradere illorum est, qui serte atque integre sacerdotalis initiationis participes existunt.

§ V.

Οὐκοῦν ἡ θεῖα τῶν ἱεραρχῶν τάξις πρώτη μὲν ἔστι τῶν θεοπτικῶν τάξεων, ἀκροτάτη δὲ καὶ ἐσχάτη πάλιν ἡ αὐτή, καὶ γὰρ εἰς αὐτὴν ἀποτελεῖται⁵⁷ καὶ ἀποπληροῦται πᾶσα τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας ἡ διακόσμησης. Ὡς γὰρ ἅπασαν ἱεραρχίαν ἐρῶμεν εἰς τὸν Ἰησοῦν ἀποπεραιουμένην, οὕτως ἐκάστην εἰς τὸν οἰκεῖον ἐνθεὸν ἱεράρχην. Ἡ δὲ τῆς ἱεραρχικῆς τάξεως δύναμις ἐν πάσαις χωρεῖ ταῖς ἱεραῖς ὁλότησι, καὶ διὰ πασῶν τῶν ἱερῶν τάξεων ἀνεργεῖ τὰ τῆς οἰκείας ἱεραρχίας μυστήρια· ἐκκρίτως δὲ αὐτῇ παρὰ τὰς λοιπὰς τάξεις εἰς αὐτουργίαν ὁ θεοῦ θεσμὸς ἀπονεμένηκε τὰς θειοτέρας ἱερουργίας· αὗται δὲ εἰσιν αἱ τελεσιουργοὶ τῆς ἱεραρχικῆς δυνάμεως εἰκόνες, ἀποτελοῦσαι⁵⁸ πάντα τὰ θεϊότατα σύμβολα καὶ πάσας τὰς ἱεράς διακοσμήσεις. Εἰ γὰρ καὶ πρὸς τῶν ἱερῶν τελούνται τινα τῶν σεβασμίων συμβόλων, ἀλλ' οὐ ποτε τὴν ἱεράν θεογενεσίαν ὁ ἱερεὺς ἀνεργεῖ τοῦ θειοτάτου μύρου χωρὶς, οὔτε τὰ τῆς θείας κοινωνίας τελᾷται μυστήρια, μὴ τῷ θειοτάτῳ θυσιαστηρίῳ τῶν κοινωνικῶν ἐπιτεθέντων συμβόλων· ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸς ἱερεὺς ἔσται, μὴ πρὸς τῶν ἱεραρχικῶν τελειώσεων εἰς τοῦτο κεκληρωμένος. Ὅθεν ἡ θεῖα θεσμοθεσία, τὴν τῶν ἱεραρχικῶν⁵⁹ τάξεων ἁγιαστείαν, καὶ τὴν τοῦ θεοῦ μύρου τελείωσιν, καὶ τὴν ἱεράν τοῦ θυσιαστηρίου τελετουργίαν, ταῖς τῶν ἐνθέων ἱεραρχῶν τελεσιουργοῖς δυνάμεσιν ἐνιαίως ἀπεκλήρωσεν.

B Pontificem itaque divinus ordo primus est eorum ordinum qui Deum vident, idemque et summus et ultimus, quippe in quo et absolvitur et expletur omnis hierarchiæ nostræ distinctio. Ut enim hierarchiam omnem videmus in Jesum desinere, sic unamquamque in suum divinum pontificem. Porro virtus ordinis hierarchici in sacris omnibus distinctionibus capitur, et per omnes sacros ordines hierarchiæ quæ ipsi propria est mysteria perficit; verum huic excellenter præ cæteris ordinibus in sui ministerium divina lex officia diviniora distribuit, quæ nimirum sunt imagines præcipuæ perficientis virtutis Dei, quibus divinissima quæque symbola sacræque distinctiones omnes consummantur. Licet enim a sacerdotibus veneranda quædam sacramenta conficiantur, nunquam tamen sacerdos divinam illam regenerationem sine divinisimo illo unguento consummabit, neque divinæ communionis mysteria consecrabit, nisi communionis sacramenta divinisimo²³⁵ altari fuerint imposita, quin ne sacerdos quidem erit, nisi pontificis initiationibus ad sortem istam fuerit promotus. Quapropter lex divina hierarchicorum ordinum sanctificationem, et unguenti divini consecrationem, sacramque altaris benedictionem perficientibus divinorum pontificum virtutibus singulariter attribuit.

§ VI.

Ἔστιν οὖν ἡ ἱεραρχικὴ⁶⁰ τάξις, ἡ τῆς τελευτωτικῆς δυνάμεως ἀναπεπληρωμένη, τὰ τελεσιουργὰ τῆς ἱεραρχίας ἐκκρίτως τελετουργοῦσα⁶¹, καὶ τὰς ἐπιστήμας τῶν ἱερῶν ἐκφαντορικῶς μουῖσα, καὶ ἐκδιδάσκουσα τὰς ἀναλόγους αὐτῶν καὶ ἱεράς ἕξεις⁶² τε καὶ δυνάμεις. Ἡ δὲ τῶν ἱερῶν φωταγωγικὴ τάξις ἐπὶ τὰς θείας τῶν τελετῶν ἐποφίας χειραγωγεῖ τοὺς τελουμένους ὑπὸ τῆ τῶν ἐνθέων ἱεραρχῶν τάξει, καὶ μετ' αὐτῆς ἱερουργοῦσα τὰς οἰκείας ἱερουργίας· ἐν οἷς μὲν αὐτῇ ἑρᾷ τὰς θεουργίας ὑποδεικνύουσα⁶³ διὰ τῶν ἱερωτάτων συμβόλων καὶ θεωρητικῶς τοὺς προσιόντας ἀποτελοῦσα, καὶ τῶν ὄσιων τελετῶν κοινωνοῦς, εἰς τὸν ἱεράρχην⁶⁴ δὲ ἀναπέμπουσα τοῖς τῆς

D Est igitur pontificatus seu episcopatus ordo, qui, consummante virtute fultus, perficientia quæque sacri ordinis munia præeminenter consummat, atque sacræ disciplinæ interpretando tradit, et edocet quænam ipsis sacra competant habitudinea atque virtutes. Sacerdotum autem ordo, qui illuminat, ad sacra mysteria contuenda initiatos manuducit divinorum ordini pontificum subjectus, cum quo propria sua celebrat officia, atque in his quidem quæ facit divina opera sanctissimis signis et sacramentis ostendit, spectatoresque eos qui accedunt efficit, et in sanctorum mysteriorum societatem communionemque admittit, sed ad

VARIÆ LECTIONES.

⁵⁷ ἀποτελεῖται, S. D. Ch. ⁵⁸ ἀποτελειοῦσαι, Ch. D. ⁵⁹ ἱερατικῶν, P. D. ⁶⁰ ἱερατικῆ, S. ⁶¹ ἱερουργοῦσα, Ch. ⁶² ἀναλόγως, Ch. ἱεράς τάξεις, S. ⁶³ variat in his verbis scriptura; δεικνύουσα in his litteris, in aliis δεικνύουσα, et ita in aliis casibus. Omnes locos notare longum esset. ⁶⁴ ita legendum est, non τῶν.

pontificem remittit eos qui disciplinam expetunt mysteriorum quæ viderunt. Verum ordo ministrorum seu diaconorum est, qui expiat et dissimilia discernit, antequam ad sacerdotum sacra veniant; accedentes etiam lustrat, ut eos a contrariis immunes reddat, atque sacrorum mysteriorum spectando et communione dignos. Itaque in sacra Dei regeneratione diaconi eum, qui ad illam accedit, a vitia veste exuunt atque discalceant, et ad occidentem abrenuntiandi causa sistunt, rursusque traducunt a orientem (sunt enim purgantis ordinis atque virtutis) hortantes eos qui accedunt, ut prioris vitæ indumenta penitus deponant; errorisque pristini tenebris partactis docent eos ut obscenis rebus ablegatis, sese transferant ad ea quæ illuminant. Diaconorum itaque ordo est expiatorius, a l præclara sacerdotum sacra ducens eos qui expiati sunt, atque expiat in perfectos, quos etiam fovet purgantibus eloquiorum illustrationibus atque doctrinis; et præterea profanos a sacerdotibus arceat, propter quod pontificis instruito sacris quoque foribus præteritur, ut significetur, eorum qui ad sacra veniunt accessum omnimodis illustrationibus esse expiandum, quandoquidem ad aspectum communionemque sacrorum introducendi munus expiatoriis virtutibus sit commissum, a quibus alii, qui ab omni **236** macula mundati sunt, intro-

A ἐπιτήμητος τῶν θεωρηθεῖσιν ἱερουργιῶν ἐπιειμένους. Ἡ δὲ τῶν λειτουργῶν τάξις, ἡ καθαρτικὴ καὶ τῶν ἀναμοίων διακριτικὴ, πρὸς ⁶⁶ τῆς ἐπὶ τὰς τῶν ἱερέων ἱερουργίας προσαγωγῆς, ἀποκαθαίρει τοὺς προσιόντας, ἀμιγῆς αὐτοῖς ἀποτελοῦσα τῶν ἐναντίων, καὶ πρὸς ἱερουργικὴν ἐποψίαν καὶ κοινωνίαν ἐπιτηδεύουσα. Ὅθεν ἐπὶ τῆς ἱερᾶς θεογενεσίας οἱ λειτουργοὶ τὸν προσιόντα τῆς παλαιᾶς ἀπογυμνοῦσιν ἐσθήτος, ἔτι μὴν καὶ ὑπολύουσι, καὶ πρὸς δυσμᾶς εἰς ἀποταγὴν ἱστῶσι, καὶ αὐτοῖς πρὸς ἑω μεταγουσι, (τῆς καθαρτικῆς γὰρ εἰσι τάξιος καὶ δυνάμειος,) ἀποβάλλειν ὀλιγῶς ἐγκελευόμενοι τοῖς προσιούσι τὰς τῆς προτέρης ζωῆς ἀμψίσεις, καὶ τὸ τοῦ προτέρου βίου σκοτεινὸν ὑποδεικνύοντας, καὶ ἐκδιδάσκοντας αὐτοὺς, ἀποταξαμένους τοῖς ὀλαμπέσιν, ἐπὶ τὰ φωτιστικὰ μεταταχθῆναι. Καθαρτικὴ τοίνυν ἐστὶν ἡ λειτουργικὴ διακόσμησις, ἐπὶ τὰς φανὰς τῶν ἱερέων ⁶⁶ ἱερουργίας ἀνάγουσα τοὺς κεκαθαρμένους, καὶ τοὺς ἀτελέστους ἀποκαθαίρουσα καὶ μαιευομένη ταῖς καθαρτικαῖς τῶν λογίων ἐλλάμψεσι καὶ διδασκαλίαις, καὶ προσέτι τοὺς ἀνιέρους τῶν ἱερέων ἀμιγῶς ἀποδιαστέλλουσα· διὸ καὶ ταῖς ἱερᾶς αὐτῆν ἐπίσταναι πύλαις ἡ ἱεραρχικὴ θεσμοθεσία, τὴν πρὸς τὰ ἱερὰ τῶν προσιόντων εἴσοδον ἐν ταῖς παντελέσι καθάρσεσιν αἰνισσομένη, καὶ τὴν ἐπὶ τὰς ἱερὰς αὐτῶν ἐποψίας καὶ κοινωνίας προσαγωγὴν ταῖς καθαρτικαῖς δυνάμεισιν ἐγγεφυζούσα, καὶ διὰ τούτων αὐτοὺς ἀκλιδύτους εἰσοδεχόμεντη.

§ VII.

Demonstratum est igitur pontificum quidem ordinem perficiendi vim habere, ac re ipsa pericere; sacerdotum autem illuminandi vim habere, atque illuminare; minorum vero expiandi ac discernendi facultatem obtinere. Siquidem ordo pontificis non perficiendi tantum, sed et illuminandi simul atque expiandi vim habet; ac potestas sacerdotum, præter illuminandi facultatem, expiandi quoque continet scientiam; verum inferiores ad superiorum functiones transire nequaquam possunt, quare nefas sit eos ad tantam præterviam devenire. Virtutes autem quæ diviniore sunt, præter facultates proprias inferiorum quoque sacras scientias perfectione sua continent. Quoniam tamen ecclesiasticæ descriptiones divinarum imagines sunt actionum, quod ornati distinctaque divinarum actionum ordinis certas partesque illustrationes in se exhibent, in primas, et medias novissimasque sacras functiones atque ordines in hierarchicis distinctionibus sunt distribute, quod, uti dixi, divinarum actionum ordinem atque distinctionem in semetipsis exhibent. Cum enim illa cum via Deitas mentes eas, quibus se imitant, primum expiet, ac deinde illuminet, atque illu-

C Δέδεικται τοίνυν ἡμῖν ἡ μὲν τῶν ἱεραρχῶν τάξις τελειωτικὴ καὶ τελειουργός· ἡ δὲ τῶν ἱερέων φωτιστικὴ καὶ φωταγωγός· ἡ δὲ τῶν λειτουργῶν καθαρτικὴ καὶ διακριτικὴ, δηλαδὴ τῆς ἱεραρχικῆς τάξιος, οὗ τελειουργεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ φωτίζειν ἄμικ καὶ καθαίρειν ἐπισταμένης, καὶ τῆς τῶν ἱερέων δυνάμειος ἐχούσης ἐν αὐτῇ μετὰ τῆς φωτιστικῆς καὶ τὴν καθαρτικὴν ἐπιστήμην. Αἱ μὲν γὰρ ἦτους ἐπὶ τὰ κρείττω μεταπηδᾶν ἀδυνατοῦσι, πρὸς τὸ ⁶⁷ μετὰ θεομυόν αὐταῖς εἶναι πρὸς τοιαύτην ἐγγεφυζομένην· αἱ δὲ θεϊότεραι δυνάμειος μετὰ τῶν οὐκείων καὶ τὰς ὑφειμένας τῆς αὐτῶν τελειότητος ἱερᾶς ἐπιστήμας γινώσκουσιν. Ὅμως ἐπειδὴ θεῶν εἰσὶν ἐνεργειῶν εἰκόνες αἱ ἱεραρχικαὶ διακοσμήσεις τῆς εὐκόσμου καὶ ἀσυγχύτου τῶν θεῶν ἐνεργειῶν τάξιος, ἐν αὐταῖς δεικνύσαι τὰς τεταγμένας ἐλλάμψεις εἰς τὰς πρώτας καὶ μέσας καὶ τελευταίας ἱερᾶς ἐνεργείας καὶ τάξεις, ἐν διακρίσεσιν ἱεραρχικαῖς ἐτάχθησαν, ἐμπαίνουσαι, καθάπερ ἔργη, ἐν αὐταῖς τῶν θεῶν ἐνεργειῶν τὸ τεταγμένον καὶ ἀσύμφυτον. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἱεραρχία τοὺς ἐν οἷς ἂν ἐγγίνηται νόσας ἀποκαθαίρει πρῶτον, εἶτα φωτίζει, καὶ φωτισθέντας ἀποτελεῖσθαι πρὸς θεοειδῆ τελειουργίαν, εἰκότως ἡ ἱεραρχικὴ τῶν θεῶν εἰκόνων ⁶⁸ εἰς διακεκριμένας αὐτῆν

VARIE LECTIONES.

⁶⁶ πρὸς. ⁶⁷ φανασάτας, M τῶν ἱερέων, P. 41 ποικ τῶν ἱερέων ἕρ γ' ὄς; ἀτιμῶν Ch. D. ⁶⁸ πρὸς τῆ, M. P. ⁶⁹ εἰκόνων, Ch. D.

διαρεί τάξεις τε καὶ δυνάμεις, ἐναργῶς ὑποδεικνύσα
 τὰς θεαρχικὰς ἐνεργείας ἐν παναγεστάταις καὶ ἀμι-
 γέσει τάξεσιν εὐσταθῶς καὶ ἀσυγχύτως ἔστηκυίας.
 Ἄλλ' ἐπειδὴ τὰς ἱερατικὰς τάξεις τε καὶ ἀποπληρώ-
 σεις⁶⁸, δυνάμεις τε αὐτῶν καὶ ἐνεργείας εἰρήκαμεν,
 ὡς ἡμῖν ἐφικτὸν, καὶ τὰς ἱερωτάτας αὐτῶν, ὡς οἶοί
 τέ ἐσμεν, ἐποπτεύσωμεν τελειώσεσι,
 lesque enim et actiones pro vniūi exposuimus, sacra-
 tissimas etiam eorum consecrationes, quoad
 possumus, consideremus.

II. *Μυστήριον ἱερατικῶν τελειώσεων.*

Ὁ μὲν ἱεράρχης, ἐπὶ τὴν ἱεραρχικὴν τελείωσιν
 προσαγόμενος, ἀμφω τῷ πόδε κλίνας ἐπίπροσθεν τοῦ
 θυσιαστηρίου⁷⁰, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχει τὰ θεοπαράδοτα
 λόγια, καὶ τὴν ἱεραρχικὴν χεῖρα, καὶ τοῦτω τῷ
 τρόπῳ πρὸς τοῦ τελούντος αὐτὸν ἱεράρχου ταῖς παν-
 αγεστάταις ἐπικλήσεσιν ἀποτελειοῦται. Ὁ δὲ ἱερεὺς,
 ἀμφω τῷ πόδε κλίνας ἐπίπροσθεν τοῦ θείου θυσιαστη-
 ρίου, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχει τὴν ἱεραρχικὴν δεξιάν, καὶ
 τοῦτω τῷ τρόπῳ πρὸς τοῦ τελούντος αὐτὸν ἱεράρχου
 ταῖς ἱεροποιαῖς ἐπικλήσεσιν ἀγιάζεται. Ὁ δὲ λειτουρ-
 γὴς, ἕνα τοῖν ποδῶν κλίνας ἐπίπροσθεν τοῦ θείου θυ-
 σιαστηρίου, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχει τὴν τοῦ τελούντος
 αὐτὸν ἱεράρχου δεξιάν, τελειούμενος ὑπ' αὐτοῦ ταῖς
 τῶν λειτουργῶν τελεστικαῖς ἐπικλήσεσιν. Ἐκάστῳ
 δὲ αὐτῶν ἡ σταυροειδὴς ἐνημαίνεται πρὸς τοῦ τε-
 λούντος ἱεράρχου σφραγίς, καὶ καθ' ἕκαστον ἀνάβ-
 ῆσις ἱερά γίνεται, καὶ τελεωτικὸς ἀσπασμὸς, ἀσπι-
 ζομένου παντὸς ἱερατικοῦ παρόντος ἀνδρὸς, καὶ
 τοῦ τελέσαντος ἱεράρχου τὸν πρὸς τι τῶν εἰρημένων
 ἱερατικῶν ταγμάτων ἀποτελεσθέντα.

III. *Θεωρία.*

Κοινὰ μὲν ἔστι τοῖς ἱεράρχαις τε καὶ ἱερεῦσι καὶ
 λειτουργαῖς ἐν ταῖς ἱερατικαῖς αὐτῶν τελειώσεσιν ἡ
 πρὸς τὸ θεῖον θυσιαστήριον προσαγωγή, καὶ ὑπόπτω-
 σις, ἡ τῆς ἱεραρχικῆς χειρὸς ἐπίθεσις, ἡ σταυροειδὴς
 σφραγίς, ἡ ἀνάβῆσις, ὁ τελεωτικὸς ἀσπασμὸς·
 ἐξαιρέτα δὲ καὶ ἔκκριτα τοῖς ἱεράρχαις μὲν ἡ τῶν
 λογίων ἐπὶ κεφαλῆς ἐπίθεσις, οὐκ ἐχόντων τοῦτο
 τῶν ὑφειμένων ταγμάτων· τοῖς δὲ ἱερεῦσιν, ἡ ἀμφοῖν
 τοῖν ποδῶν κλίσις, οὐκ ἐχούσης τοῦτο τῆς τῶν λει-
 ουργῶν τελειώσεως· οἱ γὰρ λειτουργοὶ, καθὼς εἴθη-
 ται, τὸν ἕνα κλίνουσιν τοῖν ποδῶν μόνον.

Ἡ μὲν οὖν ἐπὶ τὸ θεῖον θυσιαστήριον προσαγωγή
 καὶ ὑπόπτωσις αἰνίσσεται πᾶσι τοῖς ἱερατικῶς τελου-
 μένοις, ὑποτιθεῖναι καθόλου⁷¹ τελετάρχῃ θεῷ τὴν
 οἰκίαν ζωὴν, καὶ τὴν ἑαυτῶν νοερὰν ὀλότητα, πάν-
 αγνον αὐτῷ καὶ καθιερωμένην προσαγαγεῖν, καὶ
 ὁμοειδῆ⁷², καὶ, ὡς δυνατὸν, ἀξίαν οὔσαν τοῦ θεαρ-
 χικοῦ καὶ παναγεστάτου καὶ ἱερείου καὶ θυσιαστη-
 ρίου⁷³ τοῦ καθιερούμενου ἱερατικῶς τοῖς θεοσιδίζ⁷⁴
 νόας.

stratas denum ad deiformem quandam promoveat
 perfectionem, recte sacer ordo, qui divinis praest
 imaginibus, in diversos semetipsum ordines virtu-
 tesque distinguit; aperte demonstrans, divinas
 illas praecipuas actiones in sanctissimis purissimis-
 que ordinibus constanter distincteque consistere.
 Sed quoniam sacerdotum ordines ac munia, virtu-
 sacratissimas etiam eorum consecrationes, quoad

II. *Mysterium consecrationis sacrorum ordinum.*

Pontifex quidem qui ad pontificiam consecra-
 tionem est evectus utroque genu flexo ante altare,
 supra caput habet Scripturas a Deo traditas, ma-
 numque pontificis, atque hoc modo a pontifice,
 qui ipsum consecrat, sanctissimis adprecationibus
 consecratur. Sacerdos vero utroque poplite ante
 altare flexo, in capite habet dextram pontificis, et
 hoc modo ab illo pontifice, qui illum consecrat,
 sanctis invocationibus consecratur. Porro diaconus
 237 unum genu flectens ante divinum altare supra
 caput habet dextram pontificis ipsum consecrans,
 et ab eo consecratur invocationibus ad ministrorum
 consecrationem accommodatis. Unicuique autem
 eorum signum crucis a consecrante pontifice imprimi-
 tur, et singulis sancta praedicatio perficiensque
 salutatio adhibetur, cunctis praesentibus ecclesia-
 sticis, una cum pontifice consecrante, consulantibus
 illum qui in aliquem dictorum ordinum sacro-
 rum est cooptatus.

III. *Contemplatio.*

§ I.

Communia quidem sunt et pontificibus, et sacer-
 dotibus, et ministris cum consecrantur, accessus ad
 divinum altare, genuum flexio, pontificiae manus
 impositio, crucis impressio, praedicatio, perficiens
 salutatio; praecipua vero et episcopis propria est
 Scripturarum supra caput impositio, quod infio-
 res ordines non habent; sacerdotibus autem utrius-
 que pedis inclinatio, quo caret consecratio mini-
 strorum, ministri enim, ut dictum est, alterum tan-
 tum genu flectunt.

§ II.

Itaque accessus ille ad divinum altare genuum
 que flexio insinuat omnibus iis qui sacris ordini-
 bus initiantur, vitam propriam Deo, consecrationis
 auctori, penitus subijciendam, nec non spiritalem
 integritatem omnino puram purgatamque atque
 uniformem offerendam esse, ut, quantum fieri po-
 test, digna sit divino templo et altari ejus, qui
 sanctiori ratione deiformes mentes consecrat.

VARLE LECTIONES

⁶⁸ ἀποπληρώσεις. ⁷⁰ τὸ θεῖον θυσιαστήριον, C. D. ⁷¹ add. τῷ. ⁷² desunt haec in S. et P. ⁷³ καὶ ἱεροῦ θυσια-
 στηρίου, S. P. D. ⁷⁴ θείου.

§ III.

Pontificis autem manus impositio designat hierarchicam protectionem, qua, tanquam sanctos filios, paterno affectu fovet, et statum virtutemque sacri ordinis impertitur, adversariasque potestates procul ab illis abigit: simulque docet, sic consecratos obire sacras omnes ordinis functiones, tanquam qui sub Deo illas obeant, quem in omni re suarum actionum ducem habent.

A Ἡ δὲ τῆς ἱεραρχικῆς⁷⁶ χειρὸς ἐπιθεσις ἡμοῦ μὲν ἐμφαίνει τὴν τελεταρχικὴν ἀκρίβην, ὅφ' ἥς ὡς παῖδες ἱεροὶ περιέπονται πατρικῶς, αὐτοῖς μὲν ἔξιν καὶ δύναμιν ἱερατικὴν διωρουμένης, τὰς ἐναντίας δὲ αὐτῶν δυνάμεις ἀπορραπιζούσης^{76*} διδάσκει δὲ ἅμα καὶ πάσας τελεῖν τὰς ἱερατικὰς ἐνεργείας, ὡς ὑποθεῖν πράττοντας τοὺς τελεσθέντας, καὶ τῶν οἰκείων ἐνεργειῶν αὐτὸν ἔχοντας ἐν παντὶ καθηγεμόνα.

§ IV.

Porro signum crucis designat omnium simul carnalium cupiditatum cessationem, divinæque vitæ imitationem, dum constanter inveniuntur ad Dei vitam Jesu vitam ad crucem usque et mortem, cum summa prorsus ac divina impeccabilitate transactam, qui pre viventes, tanquam sibi conformes, ad imaginem **238** impeccabilitatis suæ forma crucis insigunt.

Ἡ σταυροειδὴς δὲ σφραγὶς τὴν ἀπκοῶν ἡμοῦ τῶν σαρκικῶν⁷⁷ ὀρέξεων ἀνενεργησίαν, καὶ τὴν θεομιμητον ζωὴν, ἀφορώσαν ἀκλινῶς εἰς τὴν ἀνδρικὴν Ἰησοῦ θειοτάτην ζωὴν, ἄχρι σταυροῦ καὶ θανάτου μετὰ θεαρχικῆς⁷⁸ ἀναμαρτησίας ἐληλυθότος, καὶ τοὺς οὕτω ζῶντας, ὡς ἡμοιοειδεῖς⁷⁸ ἐνοσημαίνοντος τῇ σταυροειδεὶ τῆς οἰκείας ἀναμαρτησίας εἰκόνη.

§ V.

Sacram vero ordinationum et eorum qui initiantur promulgationem pontifex proclamatur, mysterio declarante, Deo charum sacrorum ordinum collatorem interpretem esse divinæ electionis, cumque non privata gratia eos, qui initiantur ad sacrum ordinem promovere, sed afflatu Dei regi in omnibus hierarchicis ordinationibus. Hoc modo Moyses, cum esset legalium collator caeremoniarum, fratrem suum Aaron, quantumvis Deo charum, sacerdotioque dignum, non prius ad sacerdotalem ordinem promovit, quam ad id divinitus excitatus, sub summo consecratore Deo sacerdotalem consecrationem pontificaliter celebraret. Quinimo divinus ille ac primus ordinis nostri collator (hoc enim munus sibi Jesus benignissimus in nostri gratiam assumpsit) non semel ipse clarificavit^h, ut eloquia testantur, sed qui locutus est ad eum: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*ⁱ. Quapropter etiam ipse dum ad ordinem sacerdotis discipulos promovebat, tametsi ut Deus consecrationis auctor existeret, simul tamen ad sanctissimum suum Patrem et Spiritum Dei principalem præcipuum sacrosanctæ consecrationis munus referebat, præcipiens discipulis, ut eloquia testantur, *ab Ierosolymis ne discederent, sed expectarent promissionem Patris, quam audistis, inquit, per os meum; quia vos baptizabimini Spiritu sancto*^k. Quin et princeps apostolorum, una cum cœquali sibi ac pontificali decede, ad sacrum illum duodenarium discipulorum nume-

τὴν ἱερὰν δὲ τῶν τελειώσεων καὶ τῶν τελουμένων ἀνάρρησιν ὁ ἱεράρχης ἀναδοῖ, τοῦ μυστηρίου δηλαῦτος, ὡς ὁ φιλόθεος ἱεροτελεστής ἐκφαντορικῶς ἐστὶ τῆς θεαρχικῆς ἐκλογῆς, οὐκ αὐτὸς ἰδίᾳ χάριτι τοὺς τελουμένους ἐπὶ τὴν ἱερατικὴν ἄγων⁸⁰ τελείωσιν, ἀλλ' ὑπὸ Θεοῦ κινούμενος εἰς πάσας τὰς ἱεραρικὰς ἀγιαστέας. Οὕτω Μωσῆς ὁ νομικῶς ἱεροτελεστής, οὐδὲ ἀδελφὸν ὄντα τὸν Ἀαρὼν εἰς ἱερατικὴν τελείωσιν ἄγει, καὶ φιλόθεον αὐτὸν εἶναι καὶ ἱερατικὸν οἰόμενος, ἄχρις οὗ θεόθεν εἰς τοῦτο κινηθεῖς, ὑπὸ τελετάρχῃ Θεῷ, τὴν ἱερατικὴν τελείωσιν ἱεραρικῶς⁸¹ ἐτελεσιούργησεν. Ἀλλὰ καὶ ὁ θεαρχικὸς ἡμῶν καὶ πρῶτος ἱεροτελεστής (ἐγεγονέει γὰρ καὶ τοῦτο δεῖ⁸² ἡμᾶς ὁ φιλανθρωπίτατος Ἰησοῦς) οὐχ ἑαυτὸν ἐδόξασεν, ὡς τὰ λόγια φησὶν, ἀλλ' ὁ λαλήσας πρὸς αὐτόν· *Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ*. Αὐτὸ καὶ αὐτὸς ἐπὶ τὴν ἱερατικὴν τελείωσιν ἄγων τοὺς μαθητὰς, καίπερ ὑπάρχων ὡς Θεὸς τελετάρχης, ὅμως ἐπὶ τὸν παναγίστατον αὐτοῦ Πατέρα, καὶ τὸ θεαρχικὸν Πνεῦμα, τὴν τελεταρχικὴν ἀνατίθεισιν ἱεραρικῶς τελεσιουργίαν, παραγγέλλων τοῖς μαθηταῖς, ὡς τὰ λόγια φησὶν, *ἀπὸ Ἱεροσολύμων⁸³ μὴ χωρίζεσθαι, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρὸς, ἣν ἠκούσατέ μου, ὅτι ὑμεῖς βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ*. Καὶ μὴ καὶ αὐτὸς ὁ τῶν μαθητῶν κορυφαῖος, μετὰ τῆς ὁμοταγοῦς αὐτῷ καὶ ἱεραρχικῆς δεκάδος, εἰς τὴν τοῦ δυνακαδεκάτου τῶν μαθητῶν ἐληλυθὼς ἱερατικὴν τελείωσιν, ἐπὶ τῇ θεαρχίᾳ τὴν ἐκλογὴν εὐλαβῶς καταλείπειν, *Ἀνάδειξον, φήσας, ἐν ἐξελέξω, καὶ τὸν ὑπὸ τοῦ θεοῦ*

^h Hebr. v. ⁱ Psal. cix, 4. ^k Act. i, 4.

VARIE LECTIONES.

⁷⁶ ἱερατικῆς, S. ^{76*} ἀφοριζούσης, M. Sc. ⁷⁷ πασῶν, D. τῶν σωματικῶν, Ch. ⁷⁸ θεανδρικῆς, S. ⁷⁸ ὁμοιοειδεῖς, P. D. Ch. ⁸⁰ ἀνάγων, D. ⁸¹ ἱερατικῶς, Ch. Paulo post pro ἱερατικῆν, ἱεραρχικῆν, Ch. D. ⁸² Ἱεροσολύμων, Ch. D.

κλήρου θειωδῶς ἀναδεικνυμένον εἰς τὸν τῆς ἀγίας A
 δυοκαίδεκάδος ἱεραρχικὸν ἀριθμὸν εἰσεδέξατο. Περὶ
 δὲ τοῦ θείου κλήρου τοῦ τῷ Ματθαίῳ θειωδῶς ἐπιπε-
 σόντος ἕτεροι⁸³ μὲν ἄλλα εἰρήκασιν οὐκ εὐαγῶς,
 ὡς σίμαι, τὴν ἐμὴν δὲ καὶ αὐτὸς ἐννοίαν ἐρῶ. Δοκεῖ
 γάρ μοι τὰ λόγια κλήρον ὀνομάσαι θεαρχικὸν τι δῶ-
 ρον. ὑποδηλοῦν ἐκείνῳ τῷ ἱεραρχικῷ χρῆμ⁸⁴ τὸν ὑπὸ
 τῆς θείας ἐκλογῆς ἀναδεικνυμένον· πλὴν γινώσκοντες τὸν
 θεῖον ἱεράρχην οὐκ αὐτοκινήτως χρῆ τὰς ἱεραρχικὰς⁸⁵
 ποιῆσθαι τελεσιουργίας, ἀλλ' ὑπὸ θεοῦ κινουῦντι ταύτας
 ἱεραρχικῶς καὶ οὐρανίως τελεσιουργεῖν.
 divinus pontifex nequaquam moi proprio sacros
 eosdem instinctu Dei divinitus celebrare.

§ VI.

Ὁ δὲ πρὸς τῷ τέλει τῆς ἱεραρχικῆς τελειώσεως A
 ὁτασμός ἱερῶν ἐμφασιν ἔχει. Πάντες γὰρ ὅσοι πάρεσι
 τῶν ἱεραρχικῶν ὄντες τάξεων, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ τε-
 λείας ἱεράρχης, ἀσπάζονται τὸν τελεωμένον. Ὅταν
 γὰρ ἱεραρχικαῖς ἔξῃσι καὶ δυνάμει, καὶ θείᾳ κλήσει,
 καὶ ἀγιστάτῃ, πρὸς ἱεραρχικὴν τελεσιουργίαν ἀφί-
 κηται νοῦς ἱερῶς, ἐραστὸς ἐστὶ ταῖς ὁμοταγείαις καὶ
 ἱερωτάταις τάξεσιν, εἰς τὸ θεοσιδέστατον ἀνηγγένας
 86 κἄλλος, ἐρῶν τῶν ὁμοειδῶν νοῶν⁸⁶, καὶ πρὸς αὐ-
 τῶν ἱερῶς ἀντιρώμενος. Ἐνθεν ὁ πρὸς ἀλλήλους
 ἱεραρχικῆς ἀσπασμός ἱερούργεῖται, τὴν τῶν ὁμοειδῶν
 νοῶν ἱερῶν κοινωνίαν ὑποδηλῶν, καὶ τὴν ἐπ' ἀλλή-
 λους ἐραστὴν εὐφροσύνην, ὡς ὀλοκλήρως⁸⁷ ἀποσώ-
 ζουσαν ἱεραρχικὴν μορφώσει τὸ θεοσιδέστατον κἄλλος.

B Porro illa salutatio quæ sub finem sacrærum or-
 dinationum adhibetur, sacri quidpiam innuit. Cuncti
 enim 239 qui astant ex sacris ordinibus, ipse-
 que qui consecravit pontifex, ita consecratum sa-
 lutant. Cum enim mens sancta sacrosanctis habi-
 tibus et virtutibus, divinaque vocatione ac sancti-
 monia ad sacri ordinis consecrationem pervenerit,
 tum amabilis existit æqualibus sanctissimisque or-
 dinibus, et ad maxime deformem protracta pul-
 chritudinem amat et ipsa mentes sui similes, et
 ab iisdem sancte redamatur. Hinc sancta illa mu-
 tua consalutatio in sacris ordinibus celebratur, quæ
 mentium æqualium sacrosanctam insinuat commu-
 nionem, amabilemque mutuam lætitiã, quippe
 quæ deformem maxime venustatem totius sacri
 C ordinis conservat.

§ VII.

Ταῦτα μὲν οὖν, ὡς ἔφην, ἐστὶ τὰ κοινὰ τῆς ὅλης
 ἱεραρχικῆς τελειώσεως. Ὁ δὲ ἱεράρχης ἐκκριτὸν ἔχει
 τὴν τῶν λογίων ἐπὶ κεφαλῆς ἱερωτάτην ἐπίθεσιν.
 Ἐπειδὴ γὰρ ἡ τελειωτικὴ τῆς πάσης ἱεραρχίας δύ-
 ναμις καὶ ἐπιστήμη τοῖς ἐνθέοις ἱεράρχαις ὑπὸ τῆς
 θεαρχικῆς διωρεῖται καὶ τελεταρχικῆς ἀγαθότητος, εἰ-
 κότως ἐπὶ τῶν ἱεραρχικῶν κεφαλῶν ἐπιτίθεται τὰ
 θεοπαράδοτα λόγια, τὰ περιεκτικῶς καὶ ἐπιστημονι-
 κῶς⁸⁸ ἐκφαντορικὰ πάσης θεολογίας, θεωργίας, θεο-
 φανείας, ἱερολογίας, ἱερούργίας, ἐν λόγῳ⁸⁹, πάντων
 τῶν θείων καὶ ἱερῶν ἔργων τε καὶ λόγων τῶν ὑπὸ τῆς
 ἀγαθοουργοῦ θεαρχίας⁹⁰ τῇ κατ' ἡμᾶς ἱεραρχίᾳ δεδω-
 ρημένων, ὡς τοῦ θεοσιδούτος ἱεράρχου, πάσης μὲν ἱε-
 ραρχικῆς δυνάμειος ὀλοκλήρως μεθέξοντος, πασῶν δὲ
 τῶν ἱεραρχικῶν ἱερολογιῶν τε καὶ ἱερούργιῶν τὴν
 ἀληθῆ καὶ θεοπαράδοτον ἐπιστήμην, οὐκ ἐλλαμφοθησο-
 μένου μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέροις ἀναλογίαις ἱεραρχι-
 καῖς μεταδώσοντας, καὶ τελεσιουργήσοντας ἐν θεοσιτά-
 ταις γνώσεσι, καὶ ἀκροτάταις ἀναγωγαῖς, ἱεραρχικῶς

Atque hæc quidem, uti dixi, communia sunt uni-
 versæ sacrærum ordinum collationi. Habet vero
 pontifex peculiarem illam sacratissimam Eloquio-
 rum supra caput impositionem. Cum enim perfecti-
 va quæque sacri ordinis vis atque scientia divinis
 pontificibus a divino principali ordinumque origi-
 nali bonitate concedatur, merito pontificum capiti-
 bus Eloquia divinitus tradita imponuntur, quæ con-
 tinent exponuntque scite omnem theologiam, Déi-
 que cum operationem tum apparitionem, sacram-
 que sermonem et actionem; unoque verbo, divina
 omnia sacraque opera ac verba, quæ a benefico di-
 vino principatu sacro nostro ordini indunt, ita ut
 pontifex deformis omnis quidem virtutis hierarchi-
 cæ plane particeps existat, omnium vero sacræprin-
 cipalium Eloquiorum et operationum veri atem di-
 vinitasque traditam scientiam non tantum per illu-
 strationem accepturus sit, verum etiam in alios,
 pro cuiusque ad res sacras capacitate, transfusus,

¹ Act. 1, 24.

VARIE LECTIONES.

⁸³ M. δοθέντος, ἄλλοι, συββραγατῆρ Σεντ. ⁸⁴ ἱεραρχικὰ, Ch. ἱεραρχ, S. ⁸⁵ ἀναγόμενος, Sal. ἡγμένος, M.
⁸⁶ ἱερῶν νοῶν, Ch. ⁸⁷ subjungit ἱερωσ, P. ⁸⁸ ἐπιστημονικός, Ch. D. M. ⁸⁹ ἐν τῷ λόγῳ, M. ⁹⁰ θεωρ-
 γίας, D. S.

nec non perfectissima quæque totius pontificatus munia divinissimis scientiis et sublimissimis anagogis pontificaliter celebraturis. Sacerdotibus autem utriusque pedis inclinatio peculiaris est, præ ordine ministrorum, qui unum tantum genu flectit, atque hoc situ corporis a pontifice conseratur.

§ VIII

Ac flectio quidem designat subjectum accessum ejus qui accedit, et subjicit Deo id quod sancte offertur. Quoniam vero tres sunt sacris operantium, uti sæpe diximus, distinctiones, quæ per totidem sanctissimos ritus ac virtutes, tribus eorum qui initiantur ordinibus præsent, atque salutarem eorum sub divinum jugum promovent accessum, recte ministrorum ordo, ut qui tantum **240** vim expiandi habeat, solummodo eorum qui expiantur accessum procurat, eumque divino altari sistit; in quo nimirum mentes quæ expiantur supra mundanam rationem consecrantur. Sacerdotes vero utrumque genu flectunt, quod ii, qui ab his sancte promoventur, non solum expiantur, verum etiam præclarissimis eorum sacrificiis, vita jam anagogice perpurpurgata, ad contemplandi statum ac veritatem sacerdotalsiter perficiantur. Pontifex autem utrumque genu flectens supra caput habet a Deo traditas Serpentes, eosque, quos ministerialis virtus expiavit, et sacerdotalis functio illuminavit, ad eorum que conspexerunt sacrorum pro modulo ejusque scientiam pontificio munere provehit, perficientque eos qui promoventur, ut pro capiti suo toti Deo consecrentur.

Ἄπαντα τὰ τῆς ὅλης ἱεραρχίας τελεστικώτατα. Τοὶ δὲ ἱερεῦσι τοῖν δυοῖν ποδοῖν ἢ κλίσις ἑκκριστόν ἐστι παρὰ τὴν λειτουργικὴν διακόσμησιν, ὡς τὸν ἕνα κλινούσης ἑκαίντης, καὶ τοῦτι τῷ ἱεραρχικῷ σχήματι τελειομένης.

Ἡ μὲν οὖν κλίσις ἐμφαίνει τὴν ὑποκειμένην προσαγωγὴν τοῦ προσάγοντος, ὑποτιθέμενος Θεῷ τὸ ἱερωὺς προσαγόμενον. Ἐπειδὴ δὲ, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν, αἱ τρεῖς τῶν ἱεροτελεστῶν διακοσμήσεις διὰ τῶν τριῶν ἀγωνιάτων τελετῶν καὶ δυνάμειν ἐφεστᾶσι ταῖς τριῶν τῶν τελουμένων τάξεσι, καὶ τὴν ὑπὸ τὰ θεῖα ζυγὰ σφαιρικῆν αὐτῶν ἱερουργοῦσι προσαγωγὴν, εἰκότως ἢ λειτουργικὴ τάξις, ὡς μόνον καθαρτικὴ, τὴν μίαν ἱεουργικῶν καθαιρομένων προσαγωγὴν ὑπὸ τὸ θεῖον αὐτῆν ὑποτιθεῖσα θυσιαστήριον, ὡς ἐν αὐτῷ τῶν καθαιρομένων νοῦν ὑπερκοσμίως ἱερουμένων ¹¹. Οἱ δὲ ἱερεῖς ἄμφω τὸ πόδε κλίνουσι, ὡς τῶν ὑπ' αὐτῶν ἱερωὺς προσαγομένων οὐ μόνον καθααρμένων, ἀλλὰ καὶ ταῖς φαντάσις αὐτῶν ἱεουργίαις ἀναγωγικῶς ἀποκαθααρμένης ζωῆς, εἰς θεωρητικὴν ἔξιν καὶ δύναντιν ἱεουργικῶς ¹² ἀποτελεσθέντων. Ὁ δὲ ἱεράρχης, ἄμφω τὸ πόδε κλίνων, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχει τὰ θεοπαράδοτα λόγια, τοὺς ὑπὸ τῆς λειτουργικῆς δυνάμεις ἑκκαθααρμένους, καὶ πρὸς τῆς ἱερουργοῦ πεφωτισμένους πρὸς τὴν τῶν ἐποπτευθέντων ὑπ' αὐτῶν ἱερῶν ἀναλόγως αὐτοῖς ἐπιστήμην ἱεραρχικῶς ἄγων, καὶ δι' αὐτῆς ἀποτελεῶν ¹³ τοὺς προσαγομένους, εἰς τὴν κατ' αὐτοὺς ὁλόκληρον ἀφιέρωσιν.

ADNOTATIONES CORDERII.

Parte prima § I ait hierarchicam rationem omnem in divina mysteria seu sacra dividit, et in eos qui ea tenent emittit, antequam aliis, atque in eos qui ab illis initiantur. Unde in supplemento ad III partem S. Thomæ, quæst. 54, artic. 4, inferitur, quod sunt quidam exercentes actiones hierarchicas, et quidam recipientes tantum, qui sunt laici. Unde nullius sacramenti dispensatio laicis ex officio competit; sed quod possint baptizare in casu necessitatis, ex divina dispensatione factum est, ut nulli regenerationis spiritalis facultas deesset.

§ II. Ubi ait: *His quidem qui infantes erant* alludit ad *Epist. ad Hebræos*, ubi S. Paulus eos qui legalia Moysis acceperant, vocat parvulos ¹¹. Lex autem illa, inquit, erat illorum captivi accommodata, et per umbras ac figuras ad Christum adducebat, juxta quod ait Apostolus: *Lex paedagogus noster fuit in Christo* ¹². Dupliciter enim (inquit S. Thomas 1-2 quæst. 98, artic. 2) homines ordinabat ad Christum. Uno quidem modo, testimonium Christo perhibendo, unde ipse dicit: *Necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, et prophetis, et psalmis de me*; et Joan. v: *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi; de me enim ille scripsit* ¹³. Alio modo, per modum cujusdam dispositionis; dum retrahens homines a cultu idololatriæ concludebat eos sub cultu unitus Dei, a quo salvandum erat genus humanum per Christum. Unde Apostolus ait: *Prius autem quam veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi in aem suam quæ revelanda erat* ¹⁴.

Nota autem Dionysium hic distinguere triplicem hominum statum. Primus est veteris legis, secundus novæ legis, tertius est status gloriæ sive patriæ. Sed sicut primus status est figuralis et imperfectus respectu status Evangelii, ita hic status est figuralis et imperfectus respectu status patriæ, quo adventiente, iam evacuatur.

Ibidem: *Perfectiorem vero mysteriorum disciplinam sacra Scriptura nostram vocat hierarchiam*, etc. Lex enim nova (inquit D. Thomas 1-2, quæst. 107, art. 2) comparatur ad veterem, sicut perfectum ad imperfectum. Omne autem perfectum adimplet id quod imperfecto deest; et secundum hoc lex nova adimplet veterem legem, in quantum supplet illud quod veteri legi deerat. ¹⁵ Plura vide apud sanctum Thomam loco citato.

¹¹ Hebr. v, 13. ¹² Gal. iii, 24. ¹³ Luc. xxiv, 44. ¹⁴ Joan. v, 46. ¹⁵ Gal. iii, 23.

VARIE LECTIONES.

¹¹ ἱερουργουμένων, S. D. Ch. ¹² ἱεουργῶς, M. ¹³ ἀποτελῶν, P.

§ IV. *Lex quidem hæc est sacrosancta summa Deitatis, ut per primo quæ sequuntur ad divinitissimam ejus lucem assidueantur.* Ex hoc loco sanctus Thomas ex parte, quest. 106, art. 5, in corpore, conclusit, quod inferiores angeli nunquam illuminant superiores, sed semper ab eis illuminantur. Cujus ratio est, quia numerus ordo continetur sub ordine, sicut causa continetur sub causa. Unde sicut ordinatur causa ad causam (scilicet secunda ad primam), ita ordo ad ordinem.

Notandum ibidem, quod ecclesiastica hierarchia eandem quidem hierarchiam aliquoties imitetur, sed non perfecte similitudinem eius assumat. In celesti enim hierarchia tota ratio ordinis est ex propinquitate ad Deum, et ideo 241 illi qui sunt Deo propinquiores, sunt et gradu sublimiores, et scientia clariores; et propter hoc superiores nunquam ab inferioribus illuminantur: sed in ecclesiastica hierarchia interdum qui sunt Deo per sanctitatem propinquiores, sunt gradu sublimi et scientia non eminentes, et quoniam in uno etiam secundum scientiam emittunt, et in alio debent, et propter hoc superiores ab inferioribus doceri possunt.

Nota 4, § 5 et sequentibus a sancto Dionysio describi sacerdotum ordinum distinctionem, et eorumdem numerum, differentiam et subordinationem, quæ a summo pontifice descendit. Hæc autem subordination confirmatur ex Clemente, in *Apostolicis constitutionibus* libro octavo, capite quadragesimo sexto. *Etenim, loquitur, si non erit aliqua lex posita, et aliquod discrimen ordinum, satis erit, uno nomine affectos omnia illa ministeria perficere; verum cum a Deo conceperimus verum discrimen, episcopus quidem assumimus et attribuimus quæ ad principatum sacerdotii pertinent, presbyteria vero, quæ ad sacerdotium, deinde diaconis quæ ad ministrandum utrisque: ut pure et caste fiant quæ ad regionem pertinent.* Neque enim fas est diacono sacerdotium offerre, aut baptizare, aut benedictionem sive pacem sive magnam facere, neque presbytero ordinem clericorum facere. Siquidem non licet ordinem invertere, etc., ut ibi Clemens et hic Dionysius § 7 latius prout. Quare ibidem recte inter Turrianus, cum sancti apostoli a Domino dicerent, ut apostolica doctrina testatur, episcopos esse, et dici Ἀρχιεπίσκοπος, id est præsidem sive principem sacerdotii, nulla novi nominis ratio elicere potest, quin sit in Ecclesia sacerdotii principatus, quæ episcopis convenit, et sacerdotum, qui presbyteri, quibus episcopi præstant. Ergo hæc novatores nostri nomina confundant ad deridendum, et in eas totius nominem invertant, nunquam tamen res et rerum differentias mutare poterunt.

Nota 2 ibidem tria duntaxat omnia episcopi recensent, scilicet ordinem collationem, unguenti consecrationem et altaris benedictionem, cum in *Pontificali Romano* sex munera seu officia episcopo attribuantur his verbis: *Episcopum oportet judicare, interpretari, consecrare, ordinare, offerre et baptizare.* Voluit nimirum Dionysius hæc duntaxat recensere et nomina episcopi quæ illi propria sunt, et cum nullo alio ordine communitam interpretari, offerre et baptizare sacerdotibus quod in ex officio competit, quibus in *Pontifica* quinque munera assignantur, scilicet *offerre, benedicere, præesse, predicare et baptizare.* Hæc ut his vide apud Vasquez in tertiam partem, disp. 256, cap. 10.

Parte secunda notandum, in consecratione episcopi a Dionysio tria requiri, scilicet et impositionem manus, impositionem libri Evangeliorum, et formam consecrationis. Disputant autem theologi, non impositio illa libri Evangeliorum sit materia sacramenti, sicut impositio manus pontificis. Sed bene ostendit Vasquez, quod hæc hæc ceremonia a tempore apostolorum in consecratione episcoporum aulibet consueverit, tamen materiam consecrationis episcoporum non esse; quia materia ab eodem assidendi debet, a quo proficere potest forma ut legitimo ministro; atqui liber Evangeliorum imponitur scapulis vel cervicibus consecratis, non ab episcopo consecratis, sed ab uno ex capellanis, ut dicitur in rubrica *Pontificalis*, et antiquitas habet a diacono (ut expresse tradit Clemens lib. vii *Constitutionum* in hæc capitulum tertium) qui non solum ministrum ordinationis, neque formam proficere possunt: quare non potest esse materia. Et quoniam in concilio Carthageno IV, cap. 2, præcipitur ut duo episcopi teneant librum Evangeliorum, et reliqui manus imponant, tamen cum oppositum sit in usu in Ecclesia Romana, et Clemens tradiderit, conficitur, plane non pertinere ad essentiam ordinationis, ut liber ab episcopo teneatur. Materiam autem a legitimo ministro debere applicari manifestum est, et quidem ab eo a quo forma proficere debet. ut bene docet Vasquez citatus disputat. 257, cap. 2, et disputat. 153, cap. 4. Quamvis autem Clemens hoc citato et Dionysius hæc meminerint hujus ceremonie, nemer tamen eorum dicit esse materiam consecrationis episcopi, aut per illam tradi potestatem, sed illius meminerunt, sicut et aliarum ceremoniarum.

Parte tertia, § V, ubi ait: *Hoc modo Moyes, etc.* alludit ad illud Exodi xxi, §: *F. Aaron ac filios ejus applicabis ad u. cum tabernaculo testimonio. Cumque læteris patrem cum filio suo aqua, indues Aaron vestimentis suis, id est linen et tunica, et superumerals et rationali, quod constrinxerit balteo. Et ponas statum in capite ejus, et loricam auream super humerum, et oleum unctionis junctus super caput ejus. aliqua hæc in consecratur, etc.* Unde patet antiquus ritus consecrandi sacerdotes.

Idem. *Unque quem dicitur sort designaret, etc.* Sic Numerorum cap. xxxiii inter gentes tribus Israel virgas suas in sortes dedisse, ut qui electus esset a Domino, sacerdos declararetur. Sortes autem cecidit super Aaron, cujus nomis virga argenteis gemis efflueret. Ita etiam Gideon divinam sortem petiit, dicens: **242** *Si balteum factum per manum meam Israel sumi benedixit es, ponam hoc vellus tuum in area: si non in solo vellere factum, et in omni terra succum, sicut quod per manum meam, sicut iustus es, liberabit Israel, etc.* Eodem modo libro tertio Regum, cap. xvi, sortis per Eliam prophetam datus sunt, ut cognosceretur num ipse an sacerdotes Baal essent veri Dei probatæ, verique sacerdotes.

Notandum sortes in triplici esse genere. Alie enim sunt divinatorie, ut quando per eas inquiratur, quid cuique tribuendum sit, sive illud sit res possessa, sive honor, sive pœna, sive alia similia. Alie consultatorie, ut quando sortibus inquiratur divinum consilium, in sciatum in re dubia quid agendum. Alie sunt divinatorie, ut quando per eas de eventis futuris inquiratur.

Sortes tunc demum illicitæ habentur, cujuscunque tamen generis sint, cuius quis actus sit vane (ut ait B. Thomas 2-2, quest. 9), art. 3, et opusc. 25 *De sortibus*) patet sortium effectum suum secundum dispositionem animi aut dæmonum ingestionem: hæc enim est superstitio. Item cum quis eventum ex fortuna expectat, quod est vitium vanitatis. Item cum, etiamsi eventum expectet a Deo, tamen absit necessitas: hæc enim est tentatio Dei. Item cum non adhibetur debita reverentia, vel cum divina oracula convertuntur ut ad terrena negotia. Denique cum quis sine delecta et peculiari Dei instructa in electionibus ecclesiasticis sorte utitur. Atque hæc sunt quæ velantur in cap. *Ecclesia, De sortibus*. Attamen cum Dionysio probandæ valde sortes, quæ Actonam primo divinitus ab apostolis instituta, et a Deo singulari

ter directe fuerunt in Matthiæ electione. Itaque sortes divisorias, quæ nec cadunt in injuriam tertii aut reip. aut Ecclesiæ, neque irrogant irreverentiam rebus sacris, ut dum hæreditas profana datur sortibus acceptis ex libro Evangeliorum, etc., licitæ sunt natura sua. Consultoriæ autem et divinatoriæ nequaquam, nisi intercedat inspiratio divina, vel magna necessitate urgente aliter dubium dirimi nequit, tunc enim liceret, præmissa oratione, sorte illud dirimere. Et sic S. August. in psal. xxx dicit, sortes nihil aliud esse, quam in dubitatione humana iudicium divinæ voluntatis.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (26).

§ I. Hæc de divino mysticoque unguento; cæterum modo tempus est exponendi ipsosmet sacros ordines, ac sortitiones seu distributiones. Hæc autem voce utitur, quia quilibet ordo ecclesiasticus separatim habet ecclesiastica ministeria sorte quodammodo sibi attributa, quæ præterire nequit. Virtutes autem et actiones uno eodemque sensu accipere liceat, cum idem valeant: siquidem dicendi sunt doctrinaliter expiandi et illuminandi vim et efficaciam obtinere. Primum enim possumus, ac deinde agimus. Liceat quoque aliter distinguere, ac virtutes quidem accipere pro donis spiritualibus ac meritis; actiones vero pro ministeriis; perfectiones autem manifestum est, quod in constitutionibus seu ordinationibus accipiemus. Sed enim in nostra quoque hierarchia quidquid incompositum et inornatum est, pure segregabitur, reclus autem ordo et ornatus demonstrabitur. Quoniam vero in omni hierarchia triplex est distinctio, sicut pulchre, ut existimo, jampridem ostendimus: siquidem omnis functio hierarchica dividitur in ipsas initiationes et mystas, et eos qui initiantur.

§ II. Itaque cælestis quidem hierarchia 243 pro initiatione habet quam maxime immaterialem rerum divinarum intelligentiam, quantusque dari potest, divinæ imitationis statum; pro mystis vero primas illas essentias: hæ enim ad inferiores divina munera benefice derivant; inferiores autem virtutes sunt ille quæ initiantur et consecrantur. Post cælestem vero illam, nostram hanc hierarchiam divina bonitas constituens, quandoquidem infantes eramus, legalem hierarchiam indulsit, imbecillioribus nostris oculis lumen illis proportionatum per obscuras quasdam imagines affundens, quæ non ita dijudicatu facilem intelligentiam habebant. Quoniam vero dixit, omnem hierarchiam habere initiationem, et mystas, et initiatos, ad legalem cultum veniens istiusmodi triadem ostendere cupit. Initiatio itaque huius est, a typis ad spiritalem cultum transductio, quemadmodum etiam Theologus ille Gregorius asseverat: manufactores vero ad hanc, sive mystas sunt, qui a Moyse, primo doctore ac ductore, edocti sunt tabernaculum: illud non manu factum, secundum quod illam legalem hierarchiam describens, legalia illa figuras seu imagines appellat: *audivit enim: Omnia facies secundum exemplar quod tibi monstratum est in monte*¹. Initiati ve-

¹ Exod. xxv, 40.

(26) Vide Scholia S. Maximi tom. II, cap. 5 *Eccles. hier.*

§ I. Ταῦτα τὰ περὶ τοῦ θεοῦ καὶ μυστικοῦ μύρου. καιρὸς δ' ἂν εἴη λοιπὸν μετὰ ταῦτα ἐκθέσθαι τὰς ἱερατικὰς τάξεις καὶ ἀποκληρώσεις. Τοῦτο δὲ λέγει διὰ τὴν ἐκάστην τῶν ἱερατικῶν ἀφορισμένως ἔχειν τῆς ἱερατείας ὑπηρεσίας ἀποκεκληρωμένας ὅσον αὐτῆ, ἃς ὑπερβῆναι οὐ δύναται. Δυνάμεις δὲ καὶ ἐνεργείας ἐνὶ μὲν λαθεῖν ἐφ' ἐνὸς νοήματος, ὡς ταῦτοδυνάμους· τὴν γὰρ τοῦ καθαιρεῖν καὶ φωτίζειν διδασκαλικῶς ἐνεργεῖαν λεκτέον καὶ δύναμιν. Πρῶτον γὰρ δυνάμεθα, καὶ οὕτως ἐνεργοῦμεν. Ἔστι δὲ καὶ ἐτέρως διαστειλασθαί, καὶ δυνάμεις μὲν ἐκλαβέσθαι τὰς πνευματικὰς δωρεὰς καὶ ἀξίας· ἐνεργείας δὲ τὰς λειτουργίας· τὰς δὲ τελειώσεις, πρόδηλον ὡς ἐπὶ τῶν καταστάσεων, ἦγουν χειροτονιῶν ἐκλήφθημεθα. Οὕτω γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας τὸ μὲν ἀτακτον καὶ ἀκόσμητον ἀμιγῶς διασταλήσεται, τὸ δὲ εὐτακτον καὶ κόσμιον ἀναφανήσεται. Ὅτι τοίνυν καὶ ἐπὶ πάσης ἱεραρχίας ἡ τριαδικὴ διαίρεσις ἐστὶ, καλῶς καὶ πρώην, ὡς οἶμαι παρεδηλώσαμεν· διαίρεται γὰρ πᾶσα ἱεραρχικὴ πραγματεία εἰς αὐτὰς δὴ τὰς τελετὰς, εἰς τοὺς μύστας, καὶ εἰς τοὺς μυστούμενους.

§ II. Οὐκοῦν ἡ μὲν οὐρανία ἱεραρχία τελετὴν ἔχει τὴν τῶν θεῶν ἀλλοτάτην νόησιν, καὶ τὴν, ὡς ἐφικτὸν, θεωρημητὸν ἔξιν· μύστας δὲ τὰς πρωτίστας οὐσίας· αὗται γὰρ πρὸς τοὺς ὑποβεθηκότας ἀγαθοειδῶς τὰς θείας δωρεὰς μεταχετέουσιν· αἱ δὲ ὑφειμέναι δυνάμεις μυστούμεναι εἰσι καὶ τελοῦμεναι. Μετὰ γοῦν τὴν οὐρανίαν καθιστώσα τὴν καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίαν ἡ ἀγαθότης τοῦ Θεοῦ, ὅτε μὲν νέπιοι ἦμεν, τὴν κατὰ νόμον ἐδωρεῖτο ἱεραρχίαν ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν ὕψην ἐπιλάμπουσα τὸ ἀνάλογον φῶς διὰ τινῶν ἀμυδρῶν εἰκόνων, καὶ οὐκ εὐδιάκριτον ἐχόντων τὴν θεωρίαν. Ἐπειδὴ περ εἶπεν, ὅτι πᾶσα ἱεραρχία τελετὴν ἔχει, καὶ μύστας, καὶ μυστούμενους, ἐλθὼν ἐπὶ τὴν νομικὴν ἱεραρχίαν, βούλεται διᾶξει τὴν τοιαύτην τριάδα. Τελετὴ μὲν οὖν ταύτη ἐστὶν ἡ ἀπὸ τῶν τύπων ἐπὶ τὴν πνευματικὴν λατρείαν ἀναγωγή, καθὼς καὶ ὁ Θεολόγος ἀνάγει Γρηγόριος· χειραγωγὸς δὲ πρὸς ταύτην, ἦγουν μύσται, οἱ ὑπὸ Μωσέως τοῦ πρώτου μύστου καὶ ἡγεμόνος μνηθέντες τὴν ἀχειροποιήτων ἐκείνην σκηνὴν, πρὸς τὴν ἱερογραφῶν τὴν κατὰ νόμον ἱεραρχίαν, εἰκόνα τὰ κατὰ νόμον ἐκάλει· ἦκουε γὰρ· Πάντα ποιήσεις κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει. Προτελούμενοι δὲ εἶεν ἂν, οἱ ἀπὸ ταύτης ἐπὶ τελειωτέραν ἀναγόμενοι μύστιν, ἦν καὶ ἀποκληρώσει τῆς πρώτης καὶ ἱερὰν λήξιν αἱ Γραφαὶ λέγουσι. καθὼς

καὶ πληρωτῆς νόμου, οὐ καταλυτῆς ὁ Κύριος λέγεται ὡσπερ καὶ ὁ ἐπὶ σκιάσματι εἰκόνας ἐπιτιθεὶς πολλάκις τὰ χρώματα γραφεύς, πληρωτῆς τῆς εἰκόνας, οὐ καταλυτῆς λέγεται ἄν. Εἰ δὲ δεῖ Παύλῳ πείθεσθαι πρὸς Ἑβραίους γράφοντι, ἔστι τι μέσον τῆς οὐρανίας ἐκείνης καὶ τῆς κατὰ νόμον λατρείας, ἢ καθ' ἡμᾶς ἱεραρχία, τῇ μὲν οὐρανίᾳ κοινωνοῦσα, ὅτι καὶ αὐτὴ νοσηταῖς θεωρεῖται χρῆται· τῇ δὲ κατὰ νόμον, ὅτι καὶ αὐτὴ ὡς ἐκείνη αἰσθητοῖς συμβόλοις ποικίλλεται.

cum cœlesti quidem communicat, quod spiritualibus illa quoque sensilibus signis variegetur.

§ III. Ἐχει δὲ καὶ αὐτὴ τὸ τρισσὸν τῆς ἱεραρχικῆς διαιρέσεως, διαιρουμένη εἰς τε τὰς τελευτάς καὶ εἰς τοὺς ὑπερέτας τῶν θείων, καὶ ἱερεῖς, καὶ τρίτους εἰς τοὺς προσαγομένους ὑπ' αὐτῶν εἰς τὰ ἱερά. Ἐκάστη δὲ τούτων τριττῶς πάλιν διήρηται. Τῶν γοῦν τελετῶν πρώτη ἢ καθάρσις· δευτέρα τῶν καθαρθέντων ὁ φωτισμός· καὶ τρίτη ἢ συμπληρωτικὴ τῶν προτέρων τελειώσις. Πάλιν, ἢ τῶν ἱεραργῶν διακόσμησις πρώτως καθαίρει, εἶτα φωτίζει, καὶ ἔπειτα τελειοῖ. Οἱ διάκονοι καθαίρουσιν, οἱ πρεσβύτεροι φωτίζουσι, καὶ οἱ ἐπίσκοποι τελειοῦσι. Τῶν δὲ τελουμένων οἱ πρότεροι καθαίρονται διὰ κατηχήσεων, οἱ δεῦτεροι φωτίζονται διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ οἱ τρίτοι τελειοῦνται τὴν τελειωτικὴν ἐπιστήμην λαμβάνοντες, ὧν ἐν τῷ φωτισμῷ θεωροὶ ἐγεγόνεισαν, ἐν μετουσίᾳ τῆς θείας Εὐχαριστίας γινόμενοι. Τὸ οὖν τριττὸν τῆς τῶν τελετῶν ἱεραργίας ὑμνεῖται· τὸ γὰρ θεῖον βάπτισμα ἀπεδείχθη καὶ καθάρσις καὶ φωτισμός· ἢ δὲ κοινωνία τῆς μεταλήψεως, καὶ ἢ τοῦ μύρου τελετὴ, τῆς τελειωτικῆς γνώσεως καὶ ἐπιστήμης εἰς γινώρισμα, δι' ἧς ἱερώς ἢ πρὸς τὸν Θεὸν κοινωνία τελεσιουργεῖται.

§ IV. Νῦν δὲ περὶ τῆς ἱερατικῆς λεκτέον διακοσμῆσεως, καὶ ταύτης διαιρουμένης τριχῶς, εἰς καθάρσιν, εἰς φωτισμόν, εἰς τελειώσιν· νόμος ἐστὶν οὗτος ἀπάσης ἱεραρχίας πανίερος, τὸ διὰ τῶν πρώτων τὰ δευτέρα ἀνάγεσθαι. Ἡ γὰρ οὐ τοῦτο βλέπομεν, καὶ ἐπὶ τὰ αἰσθητὰ ταῦτα καὶ ὄρατά; (ταῦτα γὰρ στοιχεῖα καλεῖ;) ὡς ἐπὶ τοῦ ὕλου ἐστὶν ἰδεῖν τὸ φῶς δεχομένου, καὶ οὕτω φωτίζοντος· καὶ ἐπὶ τοῦ πυρός, ὅπερ καὶ πρότερον τῆς εὐκαταπρήστου ὕλης ἐπιδράττεται, καὶ ὁ δὲ ταύτης τὰς ἀνεπιτηδείους πρὸς μετουσίαν αὐτοῦ φύσεις ἐκπυροῖ. Διὰ τοῦτο καὶ πάσης εὐκοσμίας, καὶ τὴν οὐρανίαν εἴτης, καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς, ἢ ἀρχὴ καὶ ἢ ὄρουσις εἰς τοὺς πρώτους ἐνδίδωσιν, ὥστε ἴναί τις θείας ἀκτίνας, καὶ διὰ τούτων καὶ τοῖς ὑφειμένοις ἐπιφαίνεται.

§ V. Ταύτων τῶν πρώτων ἐστὶ τὸ τοῖς δευτέροις ἀφθόκως μεταδίδοναι ὡναυτοὶ μετέσχον. Οὐκοῦν ἢ θεῖς τῶν ἱεραρχῶν τάξις πρώτη ἐστὶ καὶ ἀκροτάτη, καὶ ἐσχάτη ἢ αὐτῇ· πρώτη, ὅτι ἐξ ἐκείνης τοῖς ἄλλοις μεταδίδονται τὰ οἰκεῖα· ἐσχάτη, ὅτι εἰς αὐτὴν ἀποτελεῖται πᾶσα ἱερατικὴ διακοσμησις. Ὅσπερ γὰρ πᾶσα ἱεραρχία εἰς τὸν Σωτῆρα ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀπὸ πληροῦται, ὁ πρῶτιστος γὰρ ἱεράρχης οὗτός ἐστιν· οὕτω καὶ ἐκάστη ἱεραρχία εἰς τὸν οἰκεῖον ἱεράρχην τὴν ἀναφορὰν ἔχει, ὡς αὐτοῦ διὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν ταγματῶν πάντα ἐνεργ

A 10 erant, qui ab hac ad perfectiorem disciplinam traducebantur, quam et impletionem primæ sacramque sortem Scripturæ vocant, secundum quod etiam Dominus adimpletor legis, et non solutor dicitur¹. Quemadmodum etiam pictor, qui dum umbræ imaginis sæpe colores addit, dicitur illam adimplere, et nequaquam solvere. Si vero Paulo credendum est ad Hebræos scribenti, medium quid inter cœlestem illum et legalem cultum nostra est hierarchia; quæ utatur contemplationibus; cum legali vero, quod ut

§ III. Habet autem etiam ipsa triplicem hanc hierarchicam distinctionem, divisa in mysteria, et in divinorum mysteriorum ministros ac sacerdotes, et in tertios illos qui ab his ad sacra promoveantur. Quælibet autem horum functio denuo tripliciter dividitur. Initiationum itaque prima est expiatio, secunda, expiatorum illuminatio, et tertia, quæ priores complet perfectio. Item ordo initiantium primum expiat, deinde illuminat, ac postea perficit; diaconi expiant, sacerdotes illuminant, 244 episcopi perficiunt. Eorum autem qui initiantur, primi expiantur per catechesin, secundi illuminantur per baptismum, et tertii perficiuntur, cum perfectivam scientiam accipiunt eorum quæ in baptismo conspexerunt, divinæ eucharistiæ participes effecti. Triplex itaque sacramentorum sacra functio celebratur: nam divinus baptismus ostensus est esse expiatio et illuminatio, communionis autem participatio et unguenti mysteriorum notiones sunt perfectivæ cognitionis atque scientiæ, qua sacrosancte divina communio celebratur.

§ IV. Nunc autem de ecclesiastico ordine dicendum est, qui cum etiam trifariam, in expiationem, illuminationem, perfectionem dividatur; lex hæc sacrosancta est omnis hierarchiæ, ut per prima secunda adducantur. Annon² etiam illud in rebus sensibilibus et aspectabilibus videmus? (hæc enim elementa vocat) ut in vitro perspicere licet, quod soleni recipit, atque hoc modo illuminat; et in igne, qui prius ad materiam, quæ facile comburi potest, accedit, et per hanc etiam minus aptas ad eum recipiendum naturas exurit. Idcirco quoque omnis rectæ ordinationis, sive cœlestem sive nostram dixeris, principium ac sedes in primos ordines divinos suos emittit, atque per hos quoque inferioribus collucet.

§ V. Horum primorum est, posterioribus sine invidia communicare illa quorum ipsi sunt participes. Itaque divinus ordo pontificum idem est et primus et supremus, et ultimus et primus, quoniam ex eo cæteris quæ propria sunt donantur; ultimus, quoniam in ipsum omnis ecclesiasticus ordo desinit. Quemadmodum enim hierarchia omnis in Salvatore nostro Jesu Christo consummatur, ut qui primus hierarcha est; sic etiam quælibet hierarchia in proprium suum hierarcham refertur, ut qui omni

¹ Matth. v, 17.

per ordines sibi subditos operetur, quibus præbuit potestatem hæc agendi (ὀλότητας enim vocat omnes ordines, uti paulo post explicat); at tamen præcipue pontifici, ut ipsemet peragat, et non per aliorum ministerium, attributa est unguenti sanctificatio, et altaris consecratio, et ecclesiasticorum ordinatio, quæ etiam perfectionis effectrices imagines divinæ potestatis vocavit: hæc enim sunt quæ divinissima quæque symbola perficiunt. Nisi enim sit unguentum, nisi sit altare, nisi sit **245** summus sacerdos, nihil etiam quod sit muneris sacerdotalis perficitur. Deinde, ac si quis objiceret, quomodo etiam baptismum per sacerdotes conferri possit, ait, neque hoc etiam perfecte per se sacerdotem operari; nam et antistite opus erit, ut unguento inungat baptismum, siquidem hæc antiqua erat consuetudo. Quo-

modo autem etiam divina communio fiet non existente altari? Ubi erit sacerdos, nisi episcopus ipsum ordinaverit? Recte itaque diximus, tria hæc mysteria virtutes esse perfectivas, et singulariter episcopo attribui, id est particulariter, et semel simpliciter, non autem secundum quid ac partialiter.

§ VI. Quoniam divisit ecclesiasticum ordinem in perficientem, in illuminantem, in expiantem, modo tradit quid cuique ordini sit proprium. Ordo itaque episcopalis perficiendi vi pollet, et perficiens et perfectus, ac disciplinas, habitusque, ac virtutes sacrarum conferens. Ordo vero sacerdotum, sive presbyterorum, illuminandi munus obtinet, ad sacrarum conspectum manuducens eos qui initiantur, dum sacris quidem ipse operatur, et per manus sacerdotum propria divinitatis opera exhibet: verum eos qui divinarum rerum scientiam adipiscendi desiderio tenentur, ad episcopum transmittit. Ministrorum vero, id est diaconorum, ordo est expiatorius, et discretor bonarum et malarum, sive personarum sive rerum; discernunt enim etiam tam personas accedentium, quam virtutes rerum, et qualia bona sint et qualia prava. Unde et ipsi quoque vetus vestimentum deponunt, quod veteris malitiæ symbolum refert, abluuntque et sistunt, et adducunt eum qui ad baptismum accedit; siquidem hæc omnia virtutis et ordinis sunt expianis. Docent enim illos, ut rebus obscuris renuntiantes, ad ea quæ illuminant adducantur. Adducit itaque expiatus, expiat imperfectos, sovet institutionibus, secernit sacros a profanis, fores custodit. Diaconi enim tunc fores habebant, nunc vero eas tenent subdiaconi. Lex itaque ecclesiastica diaconos foribus præficit, insinuans qualis et quali futurus sit ad sacra introitus, et virtutibus istis expiaticibus, ipsis, inquam, diaconis ad sacrarum aspectum introducendi munus committens, et per eosdem admittens illos quos ipsi sacrarum aspectu dignos judicaverint.

246 Summatim vero omnia repetendo ait, pontificem quidem perficere, sacerdotem autem illumi-

γούντος, οὗς καὶ παρέσχε τὴν δύναμιν τοῦ ταῦτα ἐνεργεῖν (ὀλότητας γὰρ πάσας τὰς τάξεις φησὶν, ὡς εὐθὺς ἐπεξηγεῖται)· τέως δὲ ὁμῶς ἐξαιρέτως τῷ ἱεράρχῃ πρὸς αὐτουργίαν, καὶ οὐ διὰ τῆς ἐτέρων ὑπουργίας, ἀποκεκλήρωται ὁ τοῦ μύρου ἁγιασμός, ἢ τοῦ θυσιαστηρίου καθιέρωσις, καὶ ἡ τῶν ἱερατικῶν χειροτονία, ἕτινα καὶ τελεσιουργοὺς εἰκόνας τῆς θείας δυνάμεως ἀπεκάλεσεν· αὐτὰ γὰρ εἰσιν αἱ ἀποτελειοῦσαι πάντα τὰ θεϊότατα σύμβολα. Εἰ γὰρ μὴ μύρον, εἰ μὴ θυσιαστήριον, εἰ μὴ ἀρχιερεὺς, οὐκ ἂν τι ἱερατικὸν ἐνεργηθῆσεται. Εἶτα ὡσπερ τινὸς ἀνθυποφέροντος, ὅτι καὶ πῶς βάπτισμα διὰ τῶν ἱερέων τελεῖται, ζητοῖν, ὅτι οὐδὲ τοῦτο τελείως ἐνεργεῖ ὁ πρεσβύτερος· χρεῖα γὰρ τοῦ ἀρχιερέως ἔσται, εἰς τὸ χρίσαι τῷ μύρῳ τὸν βαπτισθέντα· αὕτη γὰρ ἦν ἡ ἀρχαία συνήθεια. Πῶς δὲ καὶ ἡ θεία κοινωνία γενήσεται, μὴ θυσιαστηρίου ὄντος; Ποῦ δὲ ἔσται ὁ ἱερεὺς, εἰ μὴ ἀρχιερεὺς αὐτὸν χειροτονήσῃ; Καλῶς ἄρα ἐλέγομεν, ὅτι ταῦτα τὰ τρία μυστήρια τελεσιουργικαὶ δυνάμεις εἰσὶ, καὶ ἐνιαίως τῷ ἀρχιερεὶ ἀπεκληρώθησαν, τοῦτ' ἔστι μονομερῶς καὶ ἀπαξιαπλῶς, καὶ οὐ κατὰ τι καὶ μερικῶς.

§ VI. Ἐπεὶ διεῖλε τὴν ἱερατικὴν διακόσμησιν εἰς τελειωτικὴν, εἰς φωτιστικὴν, εἰς καθαρτικὴν, εἶδη δίδωσι τὸ οἰκεῖον ἐκάστη τάξει. Ἡ γοῦν ἀρχιερατικὴ τὴν τελειωτικὴν ἔχει δύναμιν, τελεσιουργοῦσα τὰ τελεσιουργὰ, καὶ διδάσκουσα τὰς ἐπιστήμας τῶν ἱερῶν, καὶ τὰς ἕξεις, καὶ τὰς δυνάμεις· ἡ δὲ τῶν ἱερέων, ἡγοῦν τῶν πρεσβυτέρων, τάξιν τὴν φωτιστικὴν ἔχει, χειραγωγοῦσα εἰς τὰς ἐποφίας τοὺς τελουμένους, δρῶσα μὲν καὶ αὐτὴ, καὶ τὰς θεουργίας ὑποδεικνύουσα διὰ τῆς ἰδίας τῶν ἱερῶν μεταχειρίσεως, τοὺς δὲ τῆς ἐπιστήμης τῶν ἱερουργιῶν ἐφιεμένους τῷ ἱεράρχῃ παραπέμπουσα. Ἡ δὲ τῶν λειτουργῶν, δηλαδὴ τῶν διακόνων τάξις, καθαρτικὴ ἔστι καὶ διακριτικὴ τῶν καλῶν καὶ τῶν χειρόνων, εἴτε προσώπων, εἴτε μὴν καὶ πραγμάτων· διακρίνουσι γὰρ καὶ τὰ τῶν προσιόντων πρόσωπα, καὶ τὰς τῶν πραγμάτων δυνάμεις, ποῖα καλὰ καὶ ποῖα χείρονα. Ὅθεν αὐτοὶ εἰσι καὶ οἱ ἀπογυμνοῦντες τῆς παλαιᾶς ἐσθῆτος, τῆς ἐχούσης σύμβολον τῆς παλαιᾶς κακίας· καὶ οἱ ὑπολύοντες, καὶ ἱστῶντες, καὶ μετὰγοντες τὸν τῷ βαπτίσματι προσερχόμενον· ταῦτα γὰρ πάντα, τῆς καθαρτικῆς εἰσιν ἐνεργείας καὶ τάξεως. Ἐκδιδάσκουσι γὰρ αὐτοὺς, ἵνα, ἀποταξάμενοι τὰ ἄλαμπῆ, καταχθῶσιν ἐπὶ τὰ φωτιστικά. Ἀνάγει γοῦν τοὺς κεκαθαρμένους, ἀποκαθαίρει τοὺς ἀτελέστους, μαιεύεται ταῖς διδασκαλίαις, ἀποδιαστέλλει τῶν ἀνιέρων τρὸς ἱεροὺς, τὰς πύλας ἐπιτηρεῖ. Οἱ διάκονοι γὰρ τότε τὰς πύλας εἶχον, νῦν δὲ οἱ ὑποδιάκονοι. Ἐξίστησι τοίνυν τοὺς διακόνους ταῖς πύλαις ἢ ἀρχιερατικῆ νομοθεσία, αἰνισσομένη ὅποια καὶ ὅποιω ἔσται ἡ πρὸς τὰ ἱερὰ εἰσοδος, καὶ ἐγχειρίζουσα ταῖς καθαρτικαῖς δυνάμειν αὐτοῖς δὴ τοῖς διακόνους τὴν ἐπὶ τὰς ἱεράς ἐποφίας προσαγωγὴν, καὶ διὰ τούτων αὐτῶν εἰσδεχομένη, εἴπερ μαρτυρηθεῖεν, παρ' αὐτῶν δηλαδὴ τῆς ἐποφίας ἄξιοι.

Ἀνακεφαλαιοῦμενος δὲ τὰ πάντα φησὶν, ὅτι ὁ μὲν ἀρχιερεὺς τελειοῖ, ὁ δὲ ἱερεὺς φωτίζει, ὁ δὲ διάκονος

καθαίρει καὶ διακρίνει τὸν πιστὸν καὶ τὸν ἄπιστον, τὸν ἄξιον καὶ τὸν ἀνάξιον, ὅπερ ἰδίως ἔχουσιν οἱ ὑποδιάκονοι. Τέως δὲ ὁ μὲν ἐπίσκοπος, καὶ τὰ τῶν ὑφειμένων ποιεῖ, οὐ μὴν οἱ ἱερεῖς τὰ τῶν ἐπισκόπων· καὶ ἐκ τούτου σημειωθεῖ, ὡς ἕκαστον οὐ χρὴ κατατολμᾶν τῶν μειζόνων. Αἱ δὲ θεϊότεραι δυνάμεις καὶ τὰ τῶν ἡττόνων ἔχουσι, καὶ ἐδύνατο πάντα ποιεῖν ὁ ἐπίσκοπος· ἀλλ' ἐπειδὴ θεῶν εἰσὶν εἰκόνες ἐνεργειῶν αἱ ἱερατικαὶ διακοσμήσεις, δεικνύσται καὶ ἐν ταύταις τὸ εἰκοσμον καὶ ἀτύγχυντον. Πῶς δὲ κατὰ τὴν τάξιν τῶν θεῶν τὰ ἡμέτερα γίνονται, λέγει. Ὡς ἐπειδὴ ἡ θεαρχία τοῖς ἐν οἷς ἂν ἐγγένηται νόσας, εἴτε ἀγγελικούς, εἴτε καὶ ἀνθρωπίνους, πρῶτον καθαίρει, εἴτα φωτίζει, καὶ ἔκτοτε τελειοῖ, καὶ ἔστιν αἰεὶ ἀπαράλλακτος καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἡ τοιαύτη τάξις, καὶ οὐ μεταπίπτει ποτὲ πρὸς ἄλλοιαν κατάστασιν. Πῶς γὰρ φωτισθήσεται ὁ μὴ καθαρθεὶς; καὶ πῶς τελειωθήσεται ὁ μὴ φωτισθεὶς; Διὰ τοῦτο τὴν τοιαύτην τάξιν ἀπαράλλακτον μαθοῦσα ἡ κατ' ἡμᾶς ἱεραρχία, διαιρεῖ ἑαυτὴν εἰς διακεκριμένας τάξεις τε καὶ δυνάμεις· καὶ τὸ κρεῖττον αὐτῇ παρ' ἑαυτῇ παρακατασχούσα, τὸ καθαίρειν καὶ τὸ φωτίζειν τοῖς ἑτέροις κατὰ τάξιν ἀπέδωκεν. Ἄλλ' ἐπειδὴ περὶ τούτων ἱκανῶς ἐρρέθη, φέρε τὰς ἱερωτάτας αὐτῶν τελειώσεις ἐποπτεύσωμεν.

caeteris secundum cujusque ordinem commisit. Sed etiam eorum consecrationes consideremus.

II. Μυστήριον.

Ὁ μὲν ἱεράρχης, προσαγόμενος εἰς τὸ χειροτονηθῆναι, ἄμφω τῷ πόδε κλίνει, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχει τὰ θεῖα καὶ ἱερά Εὐαγγέλια, καὶ τὴν τοῦ χειροτονουμένου χεῖρα, καὶ διὰ τῶν παναγεστάτων εὐχῶν ἀποτελειοῦται. Ὁ δὲ ἱερεὺς καὶ αὐτὸς ἄμφω κλίνει τῷ πόδε, καὶ τὴν τοῦ χειροτονουμένου δεξιάν ἐπὶ κεφαλῆς ἔχει, καὶ οὕτω καὶ αὐτὸς ταῖς ἱεροποιῖς εὐχαῖς ἀγιάζεται. Ὁ δὲ διάκονος ἕνα τοῖν ποδοῖν κλίνει, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχει καὶ αὐτὸς τὴν τοῦ χειροτονουμένου δεξιάν, καὶ τελειοῦται ταῖς τῶν λειτουργῶν ἐπικλήσεσι, θηλονότι ταῖς ἀγομέναις αἰτήσεσι, συνισουμένου ἕξωθεν καὶ ταῖς τοῦ ἱεράρχου εὐχαῖς. Κοινὸν δὲ τοῖς τρισίν ἐστι τὸ ἐπιπροσθεῖν τοῦ ἱεροῦ θυσιαστηρίου χειροτονεῖσθαι καὶ ἡ σταυροειδῆς σφραγίς, καὶ ἡ τοῦ ὀνόματος ἀνάβησις, καὶ ὁ τελειωτικὸς ἀσπασμός. Ὅρα δὲ ὅτι πάντας λέγει τοῖς ἐν τῇ ἱερατείᾳ τὸν χειροτονούμενον ἀσπάζεσθαι.

III. Θεωρία.

§ I. Εἰς θεωρίαν εἰσθάλλων τῶν τελουμένων, πρῶτον τὰ κοινὰ τοῖς τρισὶ καὶ τὰ ἴδια ἐκάστῳ ἀπαριθμεῖται. Κοινὰ γούν ἡ ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου χειροτονία, ἡ σταυροειδῆς σφραγίς, ἡ τοῦ ὀνόματος ἀνάβησις, καὶ ὁ τελειωτικὸς ἀσπασμός· ἰδίως δὲ τοῖς μὲν ἱεράρχαις ἐπιτίθεται τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον· τοῖς δὲ ἱερεῦσι τὸ κλίνειν ἐστὶ καὶ ἀμφοτέρους τοὺς πόδας· τοῖς δὲ λειτουργοῖς τὸ κλίνειν τὸν ἕτερον.

§ II. Λέγομεν οὖν πρῶτον περὶ τῆς κοινῆς πρὸς τὸ ἅγιον θυσιαστήριον προσαγωγῆς τε καὶ ὑποπτώσεως· αἰνύσεται γὰρ, ὅτι πάντες οὗτοι ὀλικῶς ἀνατιθέσται τῷ τελειωτικῷ Θεῷ τὴν ἴδιαν ζωὴν, ὁμοειδῆ κατὰ τὸ δυνατόν ἐφελούσαν εἶναι τῷ παναγεστάτῳ

A nate, diaconum vero expiare, ac segregare fidelem ab infideli, et dignum ab indigno, quod proprium est subdiaconorum. Interim episcopus etiam potest obire munera inferiorum, non tamen sacerdos ea quæ sunt episcoporum; ex quo significatur, quomodo nemo debeat majora se præsumere seu attentare. Cæterum virtutes quidem illæ superiores ea quæ inferiorum sunt, habent, et episcopus potest omnia. Quoniam tamen ecclesiasticæ descriptiones divinarum imagines sunt actionum, in illis ipsis quoque rectus ordo distinctioque ostenditur. Denique referi, quomodo hæc nostratia quoque secundum ordinem divinum fiant. Quippe cum illa summa Deitas mentes eas quibus se insinuat, sive angelicas sive humanas, primum expiet, deinde illuminet, atque exinde perficiat, ordo hic etiam semper est inviolatus, et in omnibus servatur, nec unquam invertitur aut in alium transmutatur. Quomodo enim illuminabitur is qui non est expiatus? et quomodo perficietur qui non est illuminatus? Idcirco cum hierarchia nostra sciat, istiusmodi ordinem esse invariatum, semetipsam distinguit in diversos ordines ac virtutes; et quod potissimum est, per semetipsam exsequens, illuminandi et expiandi munus quoniam de his satis dictum est, age, sacratissimas

II. *Mysterium.*

Hierarchia quidem seu episcopus cum ad ordines suscipiendos adducitur, utrumque genu flectens, supra caput habet divina sacraque Evangelia, et manum consecrantis, ac sanctissimis precibus consecratur. Sacerdos autem utrumque etiam ipse genu flectit, et in capite habet dextram consecrantis, atque ita etiam ipse sanctificantibus precibus sanctificatur. Diaconus vero unum genu flectens, super caput habet et ipse dextram consecrantis, et consecratur invocationibus ministrorum, quæ videlicet in eorumdem consecratione adhiberi solent, hierarcha quoque precibus extrinsecus annuente. His tribus itaque commune est, ante divinum altare ordinari, et forma crucis signari, et nomen recitari, et in fine salutari. **247** omnes qui in sacrario sunt ordinatum salutare.

III. *Contemplatio.*

§ I. Aggrediens eorum qui consecrantur contemplationem, primum ea quæ tribus ordinibus communia, quæque cuilibet propria sunt, recenset. Communia igitur sunt, ordinatio ad divinum altare, formæ crucis signatio, et nominis recitatio, et finalis salutatio. Propria vero est episcopis sacri Evangelii impositio, sacerdotibus utriusque pedis inclinatio, diaconis alterutrius inflexio.

§ II. Dicimus itaque primum de communi illa ad altare sacrum adductione ac flexione, insinuari per hoc omnes illos consecrationis auctori Deo ex integro vitam suam consecrare, eamque, quoad fieri potest, conformem esse debere sanctissimo illi al-

tari, Salvatori scilicet, Christo ac Domino, qui consecrat mentes deiformes.

§ III. Manus autem impositio partim quidem designat divinam protectionem, quæ ad se accedentes tanquam filios paterne protegit; partim vero docet ita consecratos, tanquam sub Deo sacram suam functionem obire debere. Nam manus symbolum est operationis.

§ IV. Porro signum crucis designat omnium carnalium cupiditatum cessationem, divinæque vitæ imitationem ejus qui ad crucem et mortem venit. Episcopus autem nomen illius qui ordinatur proclamatur, quoniam Deo charus ordinum collator tantum explicat divinam electionem, quia non favore, sed a Deo motus, ipsum elegit. Hæc enim promulgatio, manifestatio est divinæ voluntatis.

§ V. Hoc modo etiam legalis ordinum collator Moyses fratrem suum Aaron, quamvis eum sciret isto munere dignum, nequaquam elegit, donec divinitus ad hoc moveretur. Sed quid illum memoro? cum ipsemet primus ordinum collator ac vivificator Jesus ad Patrem clamet: *Pater, clarifica Filium tuum*^a, confirmationem quodammodo inde accipiens, tametsi Deus esset ac Dominus, et in vera gloria simul cum Patre et Spiritu sancto esse nosceretur. Si vero credimus ea quæ prophetæ locuti sunt, verba esse Dei, sicut vere sunt, et a Deo proferantur: illud: *Tu es sacerdos in æternum*^b, et quæ sequuntur, nequaquam omnino Davidis esse dicimus, sed **248** dictum Dei: accipitur autem de Patre Filio suo testimonium perhibente sacerdotii illius æterni secundum ordinem Melchisedech. Et discipulos, tametsi Deus esset, non a semetipso proprie ordinavit, sed promisit se missurum iis a Patre Spiritum sanctum. Quin et ipsemet princeps apostolorum, una cum decade discipulorum, quando duodenarium illum implere volebat, nequaquam a semetipso ordinabat quemcumque vellet, sed dicebat: *Ostende quem elegeris*^c; et illum accipiebat quem Spiritus sanctus ostenderat, Matthiam inquam. De divina vero sorte in Actis alii quidem alia tradiderunt, interim tamen non sancte istiusmodi sortes acciperemus, quales sæpe etiam ethnici ponebant, sicut apud Homerum jaciebat Gerenius eques Nestor. Ego autem dico, sortem fuisse signum aliquod revelationis, aut afflationis sanctissimi Spiritus, quod cadebat super eum qui sortiebatur. Unde etiam de Iscariota maximus ille Petrus ait: *Et acceperat nobiscum sortem ministerii hujus*^d; quanquam usitata vulgo sortis non fuit adhibita a Domino cum apostolos elegit. Denique ad propositum dicimus, episcopum a sanctissimo Spiritu motum electiones facere debere.

§ VI. Porro omnes, etiam ipsemet ordinum collator, ordinatum salutant; quoniam cum hoc modo meus sancta, divina vocatione et ecclesiasticis in-

Α θυσιαστηρίῳ, τῷ Σωτῆρι Χριστῷ καὶ Δεσπότῃ, τῷ καθιερούντι τοὺς θεοσιδεῖς νόας.

§ III. Ἡ δὲ τῆς χειρὸς ἐπίθεσις ὁμοῦ μὲν ἐμφαίνει τὴν ἐκ Θεοῦ σκέπην, τὴν φυλάττουσαν πατρικῶς ὡς παῖδας τοὺς αὐτῷ προσανέχοντας· ἅμα δὲ διδάσκει καὶ τὸ ἐποφειλόμενον ἔχειν τοὺς τελεσθέντας τὴν ἑαυτῶν ὑπηρεσίαν τελεῖν ὡς ὑπὸ Θεοῦ πράττοντας· σύμβολον γὰρ ἡ χεὶρ πράξεως.

§ IV. Ἡ δὲ σταυροειδὴς σφραγὶς τὴν ἀνενεργησίαν τῶν σαρκικῶν παθῶν, καὶ τὴν θεομίμητον ζωὴν ἐμφαίνει τῇ πρὸς αὐτὸν μιμήσει, ὅς μέχρι σταυροῦ καὶ θανάτου ἐλήλυθεν. Ἀναβοᾷ δὲ τὸ ὄνομα τοῦ χειροτονουμένου ὁ ἱεράρχης, ὅτι ὁ φιλόθεος ἱεροτελεστῆς μόνον ἐκφαίνει τὴν θείαν ἐκλογὴν, ὅτι οὐ χάριτι, ἀλλ' ὑπὸ Θεοῦ κινούμενος αὐτὸν ἐξελέξατο· τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἡ ἐκφώνησις, ἡ ἐκφανσις τῆς θείας βουλῆς.

§ V. Οὕτως καὶ ὁ νομικὸς ἱεροτελεστῆς Μωϋσῆς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀαρὼν, καὶ εἰδῶς ἀξίον τῆς ὑπουργίας, οὐκ ἐξελέξατο, ἕως οὗ θεόθεν ἐκινήθη εἰς τοῦτο. Καὶ τί λέγω περὶ τούτου; αὐτὸς ὁ πρῶτος ἱεροτελεστῆς ὁ ζωαρχικὸς Ἰησοῦς πρὸς τὸν Πατέρα βοᾷ· *Πάτερ, δόξασόν σου τὸν Υἱόν*· τὴν ἐπικύρωσιν ὡσαυτεὶ ἐκείθεν δεχόμενος, καίτοι θεὸς ὢν καὶ Δεσπότης, καὶ ἐν τελείᾳ δόξῃ ἅμα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι γνωριζόμενος. Εἰ δὲ πιστεύομεν, ὅτι τὰ ὑπὸ προφητῶν λαλούμενα ῥήματά εἰσι Θεοῦ, καθὼς καὶ εἰσὶ, καὶ ἀπὸ Θεοῦ λέγονται· τὸ, *Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα*, καὶ τὰ ἐξῆς, οὐ τοῦ Δαυὶδ πάντως φησομεν εἶναι, ἀλλὰ τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ· ἐκλαμβάνεται δὲ ὡς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν ἐπιμαρτυρούντος τούτῳ τὴν εἰς αἰῶνα ἱερωσύνην κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. Καὶ τοὺς μαθητὰς, καίτοι θεὸς ὢν, οὐκ αὐτὸς ἐχειροτόνησε ἰσχυρῶς ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἐπηγγέλατο περιποιεῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ μὴ καὶ αὐτὸς ὁ τῶν μαθητῶν κορυφαῖος μετὰ τῆς δεκάδος τῶν μαθητῶν, ἐπεὶ ἡμελλεν ἀναπληροῦν τὴν δωδεκάδα, οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ ἐχειροτόνησε ὃν ἂν ἐβούλετο, ἀλλ' ἔλεγεν· *Ἀράδειξον ὃν ἐξελέξω*· κάκεινον ἐδέξατο ὃν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀνέδειξε, τὸν Μαθθίαν φημί. Περὶ δὲ τοῦ θείου κλήρου τοῦ ἐν ταῖς Πράξεσιν, ἕτεροι μὲν ἄλλα εἰρήκασιν, τῶς οὐκ εὐαγῶς ἐκλαδόμενοι ἰσχυρῶς κλήρους, οὓς πολλάκις ἐτίθουσι, καὶ *Ἕλληνας κατὰ τὸ παρ' Ὀμήρῳ πάλιν δὲ Γερήνιος ἰσχύοντα Νέστωρ*. Ἐγὼ δὲ λέγω, σύμβολόν τι ἐξ ἀποκαλύψεως ἢ ἐνεργήματος τοῦ παναγίου Πνεύματος πίπτει ἐπὶ τὸν κληρούμενον ὁ κλῆρος ἦν. Ὅθεν καὶ περὶ τοῦ Ἰσκαριώτου φησὶν ὁ μέγιστος Πέτρος, ὅτι *Ἐλαβε σὺν ἡμῖν τὸν κλῆρον τῆς διακορίας ταύτης*· καίτοι συνήθης τοῖς πολλοῖς κληρὸς οὐκ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων γέγονεν ὑπὸ τοῦ Κυρίου τοῦ ἐπιλεξαμένου αὐτοῦς. Πλὴν πάλιν τὸ προκείμενον λέγομεν, ὅτι χρὴ τὸν ἱεράρχην κινούμενον παρὰ τοῦ παναγίου Πνεύματος τὰς ἐκλογὰς ποιεῖσθαι.

§ VI. Πάντες δὲ ἀσπάζονται, καὶ αὐτὸς ὁ χειροτονήσας, τὸν τελεσθέντα· διότι ὅταν ποιουτοτρόπως ἀπὸ θείας κλήσεως καὶ ἱερατικῶν δυνάμεων πρὸς

^a Joan. xvii, 1. ^b Psal. cix, 4. ^c Act. i, 24. ^d Ibid., 47.

ἱεροσύνην ἀφίκτηται νοῦς ἱερὸς (καὶ σημεῖωσαι, ὅτι ὡσπερ πρῶτος ὁ νοῦς ἐλλάμπεται ἐπὶ τῶν θείων δωρεῶν, οὕτω καὶ πρῶτος ὁ νοῦς τὴν ἱεροτελεστίαν δέχεται, ὡς θεῖον δῶρον καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων), ἐραστὸς ἐστὶ τοῖς ὁμοταγέσι, καὶ ἐρῶν καὶ ἐρώμενος· ὑποδηλοῦται γὰρ ἐντεῦθεν τὸ κοινωνικὸν καὶ ἡ ἐπ' ἀλλήλοις ὡς ἁμοιόδεσιν ἐραστὴ εὐφροσύνη· χαίρει γὰρ τῷ ὁμοίῳ τὸ ὁμοίον.

§ VII. Ἐπίκειται δὲ τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον τῷ εἰς ἀρχιερέα τελουμένῳ· διότι πᾶσα δύναμις καὶ ἐπιστήμη δίδεται τούτῳ· καὶ περιέχεται τούτῳ τὰ περιεκτικὰ παντὸς ἱεροῦ καὶ λόγου καὶ ἔργου ὡς ὁλοκλήρως πάσης μεθέξοντι τῆς ἱεραρχικῆς δυνάμεως, καὶ μὴ μόνον καθ' αὐτὸν ἐλλαμψομένην, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλοις τῶν δωρημάτων μεταδώσονται.

§ VIII. Τί δὲ ἐστίν, ὅτι ὁ μὲν ἀρχιερεὺς ἄμφω τῷ πόδε κλίνων, ὁμοῦς ἔχει ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοῦ τὸ θεῖον Εὐαγγέλιον· ὁ δὲ ἱερεὺς κλίνει καὶ αὐτὸς ἄμφω τῷ πόδε μόνον, ὁ δὲ διάκονος θάτερον τῶν ποδῶν; Συνελὼν λέγω, ὅτι ἐπειδὴ τρεῖς εἰσιν αἱ τελειωτικαὶ δυνάμεις, καθαρτικῆ, φωτιστικῆ, καὶ τελειωτικῆ· καὶ ὁ μὲν διάκονος ἔχει τὴν μίαν, ὁ δὲ πρεσβύτερος ταύτην τε καὶ τὴν φωτιστικὴν, ὁ δὲ ἀρχιερεὺς σὺν αὐταῖς καὶ τὴν τελειωτικὴν· διὰ τοῦτο ὁ διάκονος, ὡς ἔχων τὴν καθαρτικὴν μόνην, θάτερον τῶν ποδῶν κλίνει· ὁ δὲ ἱερεὺς, ὡς ἔχων σὺν αὐτῇ καὶ τὴν φωτιστικὴν, καὶ ἄμφω τῷ πόδε κλίνει· ὁ μὲντοι γε ἱεράρχης κλίνει καὶ αὐτὸς ἄμφω τῷ πόδε, καθαρτικὸς ὢν καὶ φωτιστικὸς· ἔπειτα, ἐπεὶ καὶ τελειωτικὸς ἐστὶ, καὶ ἀπὸ τῶν θείων Εὐαγγελίων τὴν τελείωσιν ποιεῖται, διὰ τοῦτο ἐπιτίθεται τούτῳ καὶ τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον. Τέως δὲ ἀπαξιαπλῶς ἡ τῶν ποδῶν κλίσις δηλοῖ, ὅτι, εἰ καὶ προσάγοντές εἰσιν, ὁ μὲν ἐν τῷ καθαίρειν, ὁ δὲ ἐν τῷ καθαίρειν ἅμα καὶ τῷ φωτίζειν, ὁ δὲ ἐν τούτοις ἅμα καὶ τῷ τελειῶν, ἀλλ' οὖν ὑποκείμενοί εἰσι τῷ θεῷ, καὶ αὐτῷ ὑπατιθεῖται τὸν προσαγόμενον.

A structa virtutibus ad sacerdotium accedit (et observa, quod sicut primum mens divinis donis illustratur, sic etiam prima consecrationem suscipit, tanquam divinum quoddam munus, et homine sublimius), amabilis existit æqualibus, dum amat et amatur: hinc enim æqualium illa communicatio amabilis mutuaque lætitia insinuat. Simde enim simili gaudet.

§ VII. Imponitur autem Evangelium illi qui in episcopum consecratur; quia omnis ipsi potestas et scientia traditur, ipsique, tanquam universæ potestatis hierarchicæ ex integro participi, insunt quæcumque sacro quolibet sive verbo sive opere continentur; ut qui non in semetipso tantum illustratus sit, verum etiam aliis istiusmodi dona largiatur.

§ VIII. Quid autem sibi vult, quod episcopus utrumque genu flectens, simul in capite divinum habet Evangelium, sacerdos vero utrumque etiam genu flectit, verum diaconus alterum duntaxat? Comprehensim 249 dico, quod cum tres sint virtutes perfectioni servientes, scilicet expians, illuminans et consummans, et diaconus quidem primam habet, sacerdos autem præter hanc, etiam illuminantem, episcopus vero una cum his obtineat consummantem: ideoque diaconus, tanquam qui expiantem solum habet, alterum genu flectit; sacerdos vero, ut qui cum hac etiam illuminantem teneat, utrumque genu flectit, denique episcopus flectit et ipse utrumque genu, ut qui expiandi et illuminandi vi polleat: ad hæc vero, cum etiam perficiendi vi præditus sit, et a divinis Evangelis perfectionem conferat, ideoque ipsi quoque sacrum Evangelium imponitur. Cæterum universim illa pedum inclinatio declarat, quod etsi ductores sint, hic quidem ad expiationem, ille vero ad expiationem simul et illuminationem, denique alius præterea ad perfectionem, altamen subiecti sint Deo, ipsique subiciant eum quem adducunt.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ὶ.

I. Περὶ τῶν τελουμένων τάξεων.

CAPUT VI.

I. De ordinibus qui initiantur.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prima parte capitis dicit. I. Quinam ordines expientur. II. Quinam illuminentur. III. Quinam perficiantur, inter quos sunt monachi primi. — Secunda parte tradit quo ritu monachi consecrentur. Tertia parte subjungit contemplationem; in qua exponit I. Cur monachi non flexis genibus, sed stantes consecrentur. II. Quid sibi velii eorum renuntiatio. III. Quid crucis signatio. IV. Quid prioris vestis depositio. V. Quod sacra communio. VI. Explicat quamvis ratione cœlestes ordines expientur.

§ I.

Αὗται μὲν αἱ ἱερατικά τάξεις τε καὶ ἀποκληρώσεις, δυνάμεις τε αὐτῶν καὶ ἐνέργειαι καὶ τελειώσεις· τὴν δὲ ὑπὲρ αὐτὰς τριάδα τῶν τελουμένων τάξεων ἐξῆς ἀφηγητέον.

Λέγομεν τοίνυν*, ὅτι καθαίρομενοι μὲν εἰσι τάξεις

D Atque hi quidem sunt sacri ordines eorumque distributiones ac virtutes et operationes atque consecrationes: triplex modo genus ordinum initiandorum superest exponendum.

Dicimus igitur, ordines illos qui expiantur, esse

VARIÆ LECTIONES.

* λέγομεν τοίνυν, M. P.

turbas illas quæ a sacris functionibus et consecrationibus segregantur, quarum superius mentionem fecimus: quorum alius quidem a sacris arceatur, quod adhuc a ministris ad vitalem partem verbis obstetricantibus fovetur atque efformetur; alter vero, quod etiamnum ad eam, a qua defecit, vitæ sanctimoniam adhortatoria sermonum bonorum disciplina revocetur; alius autem, quod adhuc contrariis pavoribus ignaviter terreatur, atque potentibus **250** eloquiis corroboretur; alius vero, quod adhuc ab operibus perversis ad sacras actiones traducatur; alius, quod jam traductus quidem sit, sed nondum constantiam in divinis immutabilibusque scientiis sit consecutus. Hi enim sunt ordines qui eura ministrorum et purgandi vi expiantur, quos ad hoc ministri sacris suis virtutibus provehunt, ut perfecte purgati, ad illuminantem illustrissimorum sacrificiorum contemplationem et communionem traducantur.

Medius autem ordo est is qui sacrorum quorundam aspectu gaudet, atque eorundem pro modulo suo in omni puritate particeps existit, qui luminis, accipiendi gratia sacerdotum curæ est commissus. Perspicuum est enim, ut arbitror, hunc ab omni labe nefaria expiatum, et castam atque immobilem mentis suæ sedem adeptum, ad contemplandi scientiam atque virtutem sacerdotum opera promoveri, divinissimisque, quibus illi fas est, sacramentis communicare, in quorum contemplationibus communionibusque omni sacro gaudio repletur, et ad divinum eorundem scientiæ amorem per anagogicas virtutes pro virili suo subvolat. Hunc ergo sanctæ plebis ordinem appello; quippe qui per omnem expiationem eo pervenerit, ut sacrosancto præstantissimorum sacramentorum aspectu et communionem, quantum fas est, dignus sit habitus.

§ II.

Α αἱ τῶν ἱερουργιῶν καὶ τελετουργιῶν ⁹⁵ ἀποδιαστελλόμεναι πληθῆες, ὧν ἤδη μνήμην ἐποίησάμεθα· τῆς μὲν, ὡς ἔτι πρὸς τῶν λειτουργῶν τοῖς μαιευτικοῖς λογίοις πρὸς ζωτικὴν ἀπότεξιν μορφουμένης τε καὶ διαπλαττωμένης· τῆς δὲ, ὡς ἔτι πρὸς τὴν ἱεράν, ἧς ἀπέστη ζωῆς ἀνακικλησκομένης τῇ τῶν ἀγαθῶν λογίων ἐπιτροπικῇ ⁹⁶ διδασκαλίᾳ· τῆς δὲ, ὡς ἔτι πρὸς τῶν ἐναντίων πτωῶν ἀνάδρομῳ ἐκδειματουμένης, καὶ πρὸς τῶν δυναμοποιῶν λογίων ἐπιβήρωνυμένης· τῆς δὲ, ὡς ἔτι πρὸς τὰς ἱεράς ἐνεργείας ἐκ τῶν χειρόνων μεταγομένης· τῆς δὲ, ὡς μεταχθελίστης ⁹⁷ μέν, οὐπω δὲ τὸ πανάγνωσ ἀνεπίστροφον ἐν θειοτέrais ἔξεσι καὶ ἀσαλεύτοις ἐσχηκυίας. Αὗται γάρ εἰσιν αἱ καθαιρόμεναι τάξεις ὑπὸ τῆς λειτουργικῆς μαιεύσεως καὶ καθαρτικῆς δυνάμεως· ταύτας οἱ λειτουργοὶ ταῖς ἱεραῖς αὐτῶν δυνάμεσι τελεουργοῦσι πρὸς τὸ τελέως ⁹⁸ ἐκκαθαρθείσας αὐτάς εἰς τὴν φωτιστικὴν τῶν φανοτάτων ἱερουργιῶν θεωρίαν τε καὶ κοινωνίαν μεταχθῆναι ⁹⁹

Μέση δὲ τάξις ἐστὶν ἡ θεωρητικὴ καὶ τινῶν ἱερῶν ἀναλόγως ἐν καθαρότητι πάσῃ κοινωνός, ἡ τοῖς ἱερεῦσιν εἰς τὸ φωτίζειν αὐτὴν ἀπονεμηθεῖσα. Καὶ γάρ ἐστιν, ὡς οἶμαι, δῆλον, ὡς ἡ καθαρθείσα πάσης ἀνίερου κηλίδος, καὶ πανάγνωσ ἐσχηκυία τὴν τοῦ οἰκείου νοδὸς ἀκίνητον ἴδρυσιν, ἐπὶ τὴν θεωρητικὴν ἔξιν καὶ δυνάμιν ἱερουργικῶς ¹⁰⁰ μεταγέται, καὶ κοινωνεῖ τοῖς κατ' αὐτὴν θειοτάτοις συμβόλοις, ἐν ταῖς θεωρίαις αὐτῶν καὶ κοινωνίαις, ἀπάσης ἱεράς εὐφροσύνης ἀποπληρουμένη, καὶ πρὸς τὸν θεῖον τῆς ἐπιστήμης αὐτῶν ἔρωτα ταῖς ἀναγωγικαῖς αὐτῶν δυνάμεσιν ἀναλόγως ἀναπτουμένην. Ταύτην ἐγὼ φημι τὴν τοῦ ἱεροῦ λαοῦ τάξιν, ὡς διὰ πάσης ἐηλυθυταὴν καθάρσεως, καὶ τῆς ἱεράς τῶν φανοτάτων τελετῶν ἐποφίας καὶ κοινωνίας, ὡς θεμιτὸν, ἡξιωμένην.

§ III.

Summus vero eorum omnium qui perficiuntur est ordo sacer monachorum, cum et omni piaculo, tota vi, omnique actionum suarum sanctimonia sit expians, et omnis mysteriis, quod quidem ei fas sit aspicere, spectator particepsque sit factus, traditusque perficienti pontificum ordini, cuius divinis illustrationibus pontificisque institutis sacrorum ad se spectantium mysteriorum consecrationes eruditus, ab eorundem sacra scientia ad perfectissimam pro suo modulo perfectionem evchatur. Hinc sancti præceptores nostri divinis eos appellationibus sunt præsentati; alii quidem therapeutas, seu cultores, alii vero monachos, cum a sincero Dei æmulatu

Ἡ δὲ τῶν τελομένων ἀπασῶν ὑψηλοτέρα τάξις ἡ τῶν μοναχῶν ἐστὶν ἱερά διακόσμησις, πᾶσαν μὲν ἀποκαθαρθμένην κάθαρσιν, ὀλιγῇ δυνάμει καὶ παντελεῖ τῶν οἰκείων ἐνεργειῶν ἀγνότητι, πάσης δὲ, ὄσης θεμιτὸν αὐτῇ, θεωρεῖν ἱερουργίας, ἐν νοερᾷ θεωρίᾳ καὶ κοινωνίᾳ γεγεννημένη, καὶ ταῖς τῶν ἱεραρχῶν τελειωτικαῖς δυνάμεσιν ἐγχειριζομένη, καὶ ταῖς ἐνθέοις αὐτῶν ἐλλάμψεσι καὶ ἱεραρχικαῖς παραδόσεσιν ἐκδιδασκομένη τὰς ἐποπτευθείσας τῶν κατ' αὐτὴν ἱερῶν τελετῶν ἱερουργίας, καὶ πρὸς τῆς ἱεράς αὐτῶν ἐπιστήμης ἀναλόγως εἰς τελειοτάτην ἀναγομένη τελειώσιν. Ἐνθεν οἱ θεῖοι καθηγεμόνες ἡμῶν ἐπωνυμιῶν αὐτοῖς ἱερῶν ἡξίωσαν, οἱ μὲν θε-

VARIE LECTIONES.

⁹⁵ ἱεροῦ λαοῦ, P. λειτουργιῶν, M. ⁹⁶ ἐπιτροπικῇ, P. ⁹⁷ μεταχθελίστης, P. ⁹⁸ τελείως, S. P. ⁹⁹ μεταχθῆναι, S. D. ita etiam V.ennensis codex. ¹⁰⁰ ἱερουργίας, M.

ρακευτάς, οἱ δὲ μοναχοὺς ὀνομάζοντες¹, ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ καθαρᾶς ὑπηρεσίας καὶ θεραπείας, καὶ τῆς ἀμεριστοῦ καὶ ἐνιαίας ζωῆς, ὡς ἐνοποιούσης αὐτοὺς ἐν ταῖς τῶν διαιρητῶν ἱεραῖς συμπτύξεσιν, εἰς θεοειδῆ μονάδα καὶ φιλόθεον τελειώσιν· διὸ καὶ τελεστικὴν αὐτοῖς ἐδώρησατο χάριν ἡ ἱερὰ θεσμοθεσία, καὶ τινος αὐτοὺς ἤξιωσεν ἀφιερωτικῆς ἐπικλήσεως, οὐχ ἱεραρχικῆς (ἐκείνη γὰρ ἐπὶ μόναις γίνεταί ταῖς ἱερατικαῖς τάξεσιν), ἀλλ' ἱερουργικῆς ὑπὸ τῶν ὁσίων ἱερέων τῇ ἱεραρχικῇ τελετουργίᾳ δευτέρως ἱερουρουμένης.

II. Μυστήριον μοναχικῆς τελειώσεως.

Ὁ μὲν ἱερεὺς ἔστηκεν ἐπίπροσθεν τοῦ θείου θυσιαστηρίου, τὴν μοναχικὴν ἐπίκλησιν ἱερολογῶν. Ὁ δὲ τελούμενος ὀπίσω τοῦ ἱερέως ἔστηκεν, οὐκ ἀμφω τῷ πόδε κλίνων, οὐχ ἓνα τοῖν ποδοῖν, οὐκ ἐπὶ κεφαλῆς ἔχων τὰ θεοπαράδοτα λόγια, μόνον δὲ τῷ ἱερεὶ παρεστῶς ἱερολογοῦντι τὴν ἐπ' αὐτῷ μυστικὴν ἐπίκλησιν. Τελέσας δὲ αὐτὴν ὁ ἱερεὺς, ἐπὶ τὸν τελούμενον ἐλθὼν, ἐπερωτᾷ πρῶτον αὐτὸν, εἰ πάσαις ἀποτάσσεται ταῖς διαιρηταῖς οὐ μόνον ζωαῖς, ἀλλὰ καὶ φαντασίαις. Εἶτα τὴν τελειωτάτην αὐτῷ ζωὴν ὑφηγεῖται, μαρτυρούμενος, ὅτι χρὴ τῆς μέσης αὐτὸν ὑπερανεστηκέναι². Ταῦτα δὲ πάντα τοῦ τελουμένου προσεχῶς ὁμολογήσαντος, τῷ σταυροειδεῖ τύπῳ σφραγισάμενος αὐτὸν ὁ ἱερεὺς, ἀποκίρει, τὴν τρισσὴν τῆς θείας μακαριότητος ἐπιδοῦσας ὑπόστασιν, καὶ τὴν ἐσθῆτα πᾶσαν ἀπαμφίσας, ἐτέραν ἀμφιέννυσι, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων ἱερέων³ ἀνδρῶν, ὅσοι πάρεσιν, ἀσπασάμενος, αὐτὸν κοινωνὸν ἀποτελεῖ τῶν θεαρχικῶν μυστηρίων.

III. Θεωρία.

Τὸ μηδένα τοῖν ποδοῖν κλίνειν, μηδ' ἐπὶ κεφαλῆς ἔχειν τὰ θεοπαράδοτα λόγια, παρστάναι δὲ τῷ ἱερεὶ τὴν ἐπίκλησιν ἱερολογοῦντι, δηλοῖ τὴν μοναχικὴν τάξιν οὐκ εἶναι προσαγωγικὴν ἐτέρων, ἀλλ' ἐφ' ἑαυτῆς ἐστῶσαν ἐν μοναδικῇ καὶ ἱερᾷ στάσει, ταῖς ἱερατικαῖς ἐπομηνῆν τάξεσι, καὶ πρὸς αὐτῶν, ὡς διαδόν, ἐπὶ τὴν θείαν τῶν κατ' αὐτὴν ἱερέων ἐπιστήμην εὐπειθῶς ἀναγομένην.

Ἡ δὲ τῶν μεριστῶν οὐ μόνον ζωῶν, ἀλλὰ μὴν καὶ φαντασιῶν ἀποταγή, τὴν τελειωτάτην⁴ ἐμφαίνει τῶν μοναχῶν φιλοσοφίαν, ἐν ἐπιστήμῃ τῶν ἐνοποιῶν ἐντολῶν ἐνεργουμένην. Ἔστι γὰρ, ὡς ἔφη, οὐ τῆς μέσης τῶν τελουμένων τάξεως, ἀλλὰ τῆς πασῶν ὑψηλοτέρας. Διὸ καὶ πολλὰ τῶν πρὸς τῆς μέσης τάξεως ἀκατακρίτως ἐνεργουμένων ἀπειρήται τρόπῳ παντὶ τοῖς ἐνιαίοις μοναχοῖς, ὡς πρὸς τὸ ἐν αὐτῶν ὀφειλόντων ἐνοποιεῖσθαι, καὶ πρὸς ἱεράν μονάδα συναγεσθαι, καὶ πρὸς τὴν ἱερατικὴν, ὡς θεμιτὸν, ἀπομορφοῦσθαι ζωὴν, ὡς τὸ

atque cultu, tum ab individua et singulari vita denominantes, quippe quæ sanctis rerum dividiarum conjunctionibus ipsos ad deiformem quamdam unitatem Deoque gratam perfectionem adducat: qua de causa quoque lex sancta perficientem eis gratiam indulsit, eisque consecrantem quamdam adhibet **251** invocationem, non quidem pontificiam, ea enim in solis sacris ordinibus adhibetur, sed consecratoriam aliquam, quæ a sanctis sacerdotibus in hierarchica initiatione secundo loco adhibetur.

II. *Mysterium monasticæ consecrationis.*

Sacerdos quidem stat ante altare, monasticam sancte recitans invocationem; is autem qui consecratur stat post sacerdotem, nec utrumque neque etiam alterum genu flectit, nec supra caput habet Scripturas a Deo traditas, sed tantum astat sacerdoti supra illum mysticam invocationem prosequenti. Qua finita, sacerdos ad eum accedens, rogat ipsum primum, an omnibus rebus dividiis renuntiet, non solum vitis, verum etiam imaginationibus. Deinde exponit illi vitam perfectissimam, contestans illum debere mediam vivendi rationem superare. Quæ ubi omnia is qui initiatur continenter professus est, sacerdos eum signo crucis consignatum tondeat, tres personas divinæ beatitudinis invocando, omnique veste detracta, eum alia induit, et cum aliis viris sanctis astantibus ipsam salutans, participem facit divinorum mysteriorum.

III. *Contemplatio.*

§ I.

Quod neutrum genu inflectat, neque capiti impositas habeat divinitus traditas Scripturas, sed astat sacerdoti precatorem recitanti, declarat, ordinis monastici non esse, alios adducere, sed penes semetipsum manentem in solitariis sacroque statu sacerdotales ordines sequi, et ab iis, tanquam assecclam eorum, ad divinam sacrorum quæ illum attingunt scientiam facile traduci.

§ II.

Porro divisarum non solum vitarum, verum etiam cogitationum renuntiatio, perfectissimam illam monachorum philosophiam declarat, quæ ex unificorum mandatorum scientia conflatur. Est enim, ut dixi, non mediis ordinis eorum qui initiati sunt baptismis, sed celsioris omnibus ordinibus. Quamobrem multa ex iis, quæ a medio ordine sine reprehensione fiunt, monachis istis **252** singularibus omnino interdicia sunt, quippe qui cum uno conjungi debeant, et cum sacra monade copulari, et ad sa-

VARIAE LECTIONES.

¹ ὀνομάσαντες, D. P. ² ὑπερανεστηκέναι, D. ³ ἱερέων, M. ⁴ τελειωτάτην, S. P. Variat perpetuo scriptura hujus vocis, sive nomine, sive verbo, sive adverbium sit. Semel hoc intellege, ne longior sum.

cerdotalem, quantum fas est, vitam efformari, tanquam qui præ cæteris initiatis, cum hoc ordine in plurimis conveniunt, majoremque affinitatem habent.

Α συγγενές αὐτῆς ἔχουσαν ἐν πολλοῖς, καὶ μᾶλλον αὐτῇ παρὰ τὰς λοιπὰς τῶν τελουμένων τάξεις πλησιάζουσαν.

§ III.

Signum vero figuræ crucis, ut dictum est, designat omnium carnalium desideriorum privationem. Tonsura porro capillorum, vitam omnino indicat nullatenus fucatam, neque figuris fictis ascititiusve, quibus mentis deformitas tegatur, calamistratam; sed per seipsam non humanis ornamentis, sed singularibus ac unificis virtutibus ad divinam penitus conformitatem evectam.

Ἡ δὲ τοῦ σταυροειδοῦς τύπου σφραγίς, ὡς ἔδη παρ' ἡμῶν εἴρηται, δηλοῖ τὴν πατῶν φύσιν τῶν σαρκικῶν ὀρέξεων ἀνεργησίαν. Ἡ δὲ τῶν τριχῶν ἀπόκαρσις ἐμφαίνει τὴν καθαρὰν καὶ ἀσχημάτιστον ζωὴν οὐκ ἐπιπλάστοις σχήμασι τὸ κατὰ νοῦν δυσειδές ἐπιθετικῶς καλλωπίζουσαν, ἀλλ' αὐτὴν ἐφ' αὐτῆς οὐκ ἀνθρωπικῶς κάλλεσιν, ἀλλ' ἐνιαίαις καὶ μοναχοῦς * εἰς τὸ θεοειδέστατον ἀναγομένην.

§ IV.

Prioris autem vestis detractio, et alterius assumptio, significat a media sancta vita ad perfectiorem traductionem, sicut in divina illa regeneratione vestis immutatio declarabat expiatiæ vitæ ad contemplandi et intelligendi statum transmirationem et eversionem. Quod si modo quoque tam sacerdos quam astantes omnes viri sancti initiatum consulent, ex hoc sanctam intellige virorum deformium societatem, amice sibi mutuo divina cum lætitia congratulantium.

Ἡ δὲ τῆς προτέρας ἐσθῆτος ἀποβολή, καὶ τῆς ἐτέρας λήψις, τὴν ἀπὸ μέσης ἱερᾶς ζωῆς ἐπὶ τὴν τελειότεραν μετέταξιν ἐμφαίνει, καθάπερ ἐπὶ τῆς ἱερᾶς θεογενεσίας ἢ τῆς ἐσθῆτος ἁμειψίς ἐδύλου τὴν ἀποκαθαιρομένης ζωῆς εἰς θεωρητικὴν καὶ φωτιστικὴν ἔξιν ἀναγωγὴν *. Εἰ δὲ καὶ νῦν ὁ ἱερεὺς τε καὶ πάντες ὅσοι πάρεσιν ἱεροῖ, τὸν τετελεσμένον ἀσπάζονται, τὴν ἱερὰν τῶν θεοειδῶν ἐννόησον κοινωνίαν, ἀγαπητικῶς ἐν εὐφροσύνῃ θεῖα συνηδομένων ἀλλήλοις.

§ V.

Sub finem denique sacerdos initiatum invitatur ad præcipuam illam Dei communionem, sancte per hoc indicans, eum qui initiatus est, si vere ad monasticum illud singulare institutum pervenerit, non solum eorum quæ ad ipsum pertinent sacrorum spectatorem fore, nec ea duntaxat ratione qua medius ordo ad sanctissimorum sacramentorum communionem accessurum; verum etiam divinæ illorum quæ percepit sacramentorum cognitione fretum, alio modo quam sanctus populus ad divinæ communionis participationem promovendum. Hanc utique ob causam, sacris etiam ordinibus, sub finem eorumdem sanctissimæ consecrationis, divinissimæ eucharistiæ communio traditur a pontifice qui illos consecravit; non ideo solum, quod divinorum perceptio mysteriorum sit summa quædam ejuslibet hierarchicæ participationis, verum etiam, ut omnes sacri ordines ipsius, quot communicatur divinissimi muneris pro capto suo participes existant, ad suæ deificationis promotionem atque perfectionem. Conclusum igitur a nobis quod sanctæ quidem initiationes sint expiatio, et illuminatio, et perfectio; ministri vero sint ordinis expiatorii, sacerdotes 253 illustrantis, pontifices denique deiformes, consummantis. Ordo autem qui expiatur sacrorum aspectu atque communione frustratur, quod adhuc

Ἐν τέλει δὲ πάντων ὁ ἱερεὺς ἐπὶ τὴν θεαρχικὴν κοινωνίαν καλεῖ τὸν τετελεσμένον, ἐμφαίνων ἱερῶς, ὡς ὁ τελεσθεὶς, εἴπερ ἀληθῶς ἐπὶ τὴν μοναχικὴν ἀφίκοιτο καὶ ἐνιαίαν ἀναγωγὴν †, οὐ θεωρητικῶς μόνον ἔσται τῶν κατ' αὐτὸν ἱερῶν, οὐδὲ κατὰ μέσιν τάξιν ἐπὶ τὴν κοινωνίαν ἔξει τῶν ἱερωτάτων συμβόλων, ἀλλὰ μετὰ θείας τῶν ὑπ' αὐτοῦ μετεχομένων ἱερῶν γνώσεως ἐτέρῳ τρόπῳ παρὰ τὸν ἱερὸν λαὸν ἐπὶ τὴν μετάληψιν ἔξει τῆς θεαρχικῆς κοινωνίας. Διὸ καὶ ταῖς ἱερατικαῖς τάξεσιν, ἐν ταῖς ἱεροτελεστικαῖς αὐτῶν ἀγιαστικαῖς, ἐν τέλει τῶν ἱερωτάτων αὐτῶν ἀγιερώσεων, ἢ τῆς ἀγιωτάτης εὐχαριστίας κοινωνία μεταδίδεται πρὸς τοῦ τελείσαντος αὐτὰς ἱεράρχου· ὡ μόνον ὅτι τῶν θεαρχικῶν μυστηρίων ἢ μετάληψις ἐκάστης ἱεραρχικῆς μεθέξιος ἐστὶ τὸ κεφάλαιον, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτῆς τῆς κοινωνικῆς καὶ θειοτάτης * δωρεᾶς ἀναλόγως αὐταῖς καθ' ἐκάστην αἱ ἱεραὶ πᾶσαι τάξεις μετέχουσι πρὸς τὴν οἰκεῖαν αὐτῶν τῆς θεώσεως † ἀναγωγὴν καὶ τελείωσιν. Συνῆχται τοίνυν ἡμῖν, ὡς αἱ μὲν ἅγιοι τελεταὶ καθαρσις εἰσι καὶ φωτισμὸς καὶ τελείωσις· οἱ δὲ λειτουργοὶ καθαρτικὴ τάξις, οἱ δὲ ἱερεῖς φωτιστικὴ· τελεστικὴ δὲ οἱ θεοειδεῖς ἱεράρχαι. Καθαίρομένη δὲ τάξις ἢ τῆς ἱερᾶς ἐποφίας καὶ κοινωνίας ἀμέτοχος, ὡς ἐστὶ καθαίρομένη. Θεωρητικὴ δὲ τάξις ὁ ἱερός λαός. Τετελεσμένη δὲ τάξις ἢ τῶν ἐνιαίων μοναχῶν. Οὕτω γὰρ ἢ καθ' ἡμᾶς ἱεραρχία, ταῖς θεοπαραδότοις τάξεσιν ἱερῶς εὐ-

VARIE LECTIONES.

* καὶ ἀναγωγὴν, Ch. P. † ἀφίκοιτο, οἱ ἀναγωγὴν, D. S. et Vien. * κοινωνία, Ch. M. καὶ ἱεραὶ πᾶσαι τάξεις μετέχουσι, M. S.

θετουμένη, ταῖς οὐρανίαις ἱεραρχίαις ὁμοειδής ἐστι, A expiationi vacet. Ordo autem cui sacrorum aspectus
θεομιμήτους αὐτῆς ὡς ἐνάνδρασιν ἀποσώζουσα ¹⁰ clus indulgetur, pius est populus. Ordo autem
καὶ θεοειδὲς χαρακτῆρας. perfectus est singularium monachorum. Ita enim
hierarchy nostra ordinibus a Deo traditis sancte digesta, conformis est cœlestibus hierarchis, dum
deiformes notas s̄ gnaque Deum experimentia pro vicibus conservat.

§ VI.

Ἄλλ' ἐρεῖς, ὅτι ταῖς οὐρανίαις ἱεραρχίαις ἑλλείπουσιν
πάντως αἱ καθαιρόμεναι τάξεις (οὐ γὰρ θεμιτὸν, οὐδὲ
ἀληθὲς εἰπεῖν, ὡς ἔστι τις οὐρανία διακοσμησις ἐνα-
γῆς)· ἐγὼ δὲ, ὅτι μὲν ἀλώθηται παντελῶς εἰσι, καὶ τὸ
πάναγνον ὑπερκοσμίως ἔχουσιν, ὁμολογήσαιμι πάντως,
εἰ μὴ παντελῶς ἀποπέσοιμι τοῦ ἱερωτάτου νοός. Εἰ
γὰρ τις αὐτῶν ὑπὸ κακίας ἐάλω, τῆς μὲν οὐρανίας καὶ
ἀμιγαῦς ἀποπεπτῶκει τῶν θείων νοῶν ἁρμονίας, εἰς B
τὴν ἀλαμπῆ δὲ τῶν ἀποστατικῶν πληθύνων ἐφέρετο
πτῶσιν. Ἄλλ' ἔστιν εἰπεῖν ἱερῶς ἐπὶ τῆς οὐρανίας
ἱεραρχίας, ὅτι καθαρσίς ἐστι ταῖς ὑφειμέναις οὐσίαις
ἢ παρὰ Θεοῦ τῶν τέως ἀγνοουμένων ἑλλαμψίς, ἐπὶ
τελειοτέραν αὐτὰς ἐπιστήμην ἄγουσα τῶν θεαρχικῶν
γνώσεων, καὶ τῆς ἀγνοίας ὧν οὐπω τὴν ἐπιστήμην
εἶχον, οἷον ¹¹ ἀποκαθαίρουσα διὰ τῶν πρώτων καὶ
θειοτέρων οὐσιῶν ἀναγομένης εἰς τὰς ὑπερτέρας ¹²
τῶν θεοπτικῶν ¹³ καὶ φανοτέρας μαρμαρυγὰς· οὕτω
καὶ φωτιζόμεναι τάξεις εἰσὶ καὶ τελούμεναι, καὶ κα-
θαρτικά, καὶ φωτιστικά, καὶ τελεστικά κατὰ τὴν οὐ-
ρανίαν ἱεραρχίαν, ὡς τῶν ὑπερτάτων καὶ θειοτέρων οὐ-
σιῶν, τὰς ὑφειμένας ἱερὰς καὶ οὐρανίας διακοσμήσεις
ἀγνοίας μὲν ἀπάσης ἀποκαθαίρουσῶν (ἐν τάξεσι καὶ
ἀναλογίαις τῶν οὐρανίων ἱεραρχιῶν), πληρουσῶν δὲ C
αὐτὰς τῶν θειοτάτων ἐλλάμψεων, καὶ τελειουσῶν ¹⁴
ἐν τῇ παναγεστάτῃ τῶν θεαρχικῶν νοήσεων ἐπιστήμῃ.
Καὶ γὰρ ἤδη πρὸς ἡμῶν εἴρηται, καὶ τοῖς λογίοις
θειωδῶς ¹⁵ διηγήρευται, τὸ μὴ ταύτας εἶναι πάσας τὰς
οὐρανίας διακοσμήσεις, ἐν πάσαις ταῖς ἱεραῖς τῶν
θεοπτικῶν ἐλλάμψεων ἐπιστήμαις· ἀλλ' ἐκ Θεοῦ μὲν
ἀμέσως τὰς πρώτας, δι' ἐκείνων ¹⁶ δὲ πάλιν ἐκ Θεοῦ
τὰς ὑφειμένας, ἀναλόγως αὐταῖς ἐλλάμπεσθαι τὰς φα-
νοτάτας τῆς θεαρχικῆς ἀκτίως αὐγᾶς.
idem immediate primas, per illas autem rursus ex Deo interiores, pro ipsarum modulo et captu luci-
dissimis divini radii splendoribus illuminari.

254 ADNOTATIONES CORDERII.

Parte prima, § I. *Dicimus igitur ordines illos qui expiantur, etc.* Nota, catechumenos, peccatores, enigmum et poenitentes, uti supra cap. 3 declaratum est, a sacris arceri, donec a diaconis sufficienter fuerint expiati. Nam (uti ex hoc loco Dionysii docet S. Thomas, parte III, quæstione 64, art. 1, ad 1, et quæst. 67, art. 1), ad diaconos pertinebat munus expiandi, id est, ejicere immundos, et fideles dispo- nere per adnotationes, ut a sacerdotibus deinde illuminentur, ac digne sacramenta suscipiant.

§ II. *Medius autem ordo, etc.* Intellegit ordinem laicorum, qui baptismo tantum initiati sunt: hi enim medi sunt inter catechumenos qui purgantur ad baptismum, et inter communicantes qui perficiuntur. Hunc autem ordinem plebis sanctæ vocal et contemplativæ; quia nimirum ad contuitum divinarum symbolorum admittitur, cum sit ad illuminandum sacerdotibus commissus, ut fiat aliquarum intelligentiarum pro captu suo et dignitate particeps, quod etiamnum per sacerdotes in concionibus et catholicis insitutionibus fit, quæ non levent nimis esse sublimes, sed ad plebē captum accommodatæ, ut hic sanctus Dionysius commendat. Neque enim omnia plebi propalanda sunt, cum nec Moyses neque septuaginta illi arcane legis intelligentiæ periti, illam secretam legis intelligentiam in vulgus profuderint.

VARIE LECTIONES.

¹⁰ ἀποσώζουσα, S. ¹¹ οἷον non habent D S ¹² ὑπερτάτας, D. P. ¹³ θεοπτικῶν P. S. ¹⁴ καὶ τελειώ-
σεως, S. ¹⁵ θεοειδῶς, D. ¹⁶ κείνας.

§ III. Summus vero eorum omnium qui perfectior est ordo sacer monachorum. Nota, sanctum Dionysium eum dicit ordinem monachorum esse celsiorem omnibus ordinibus, eundem non conferre cum diaconis, qui primi purgant, neque cum presbyteris, qui secundi et medici illuminant, et multo minus cum episcopis, qui tertii et summi perficiunt, sed cum ordinibus eorum qui adhuc purgantur, ex quibus primi sunt catechomeni, qui purgantur ad baptismum per catechetas; secundi, qui sunt in peccato, qui purgantur per doctrinam Scripturæ sanctæ, et recedunt a peccato; tertii sunt emergenti, qui purgantur et orationibus, ut resistant fortiter diabolo et terroribus ejus; quarti sunt publici penitentes, qui purgantur, ut non revertantur ad peccatum. His omnibus ordinibus, quia et laicis us qui sacerdotum doctrinis illuminantur, et sacramentorum participatione perficiuntur, perfectior est ordo monachorum quia ut monachi sunt, ratione instituti monachi mortui sunt mundo, et carnem suam cum vitiis et concupiscentiis crucifixerunt^a; unde tanquam laicis perfectiores digniorem quoque in ecclesia locum tenent, acriter prope januas templi, loco proximo post eos qui sunt ordinis ecclesiastici, ut S. Dionysius infra in Epistola ad Demophilum monachum scribit.

Ibidem. Alii quidem therapeutas seu cultores, alii vero monachos, etc. Notandum, vitæ monasticæ prolesores sive cultores, a Græcis Patribus quinque potissimum nominibus appellari solitos, scilicet *μυα γοις*, *θεραπευταις*, *ἀσκηταις*, *λυταις*, *καὶ κοινόβιτοις*, id est monachos, cultores Dei vel animæ suæ; pugiles seu exercitatores (qua vitæ Basilis dicitur, et sermones suos De rebus monasticis appellat asceticos), supplices (scilicet a præcipuo munere eorum, quod est Deum exorare); philosophos, ita eos appellat S. Chrysostomus et Nilus, qui rationem dat, eo quod illis deceat contemnere res temporales, et sapientiæ viam se desere.

Isidorus lib. vii *Etymol.* cap. 13, et lib. ii *De offic. eccles.*, cap. *De monachis*, tria eorum genera constituit, eremitarum nempe, anachoretarum et cœnobitarum: at enim, si Græca nomina consideremus, eisdem prorsus eremitas esse atque anachoretas comperimus, unde Isidorus tria genera monachorum nomine potius, quam reipsa et vitæ instituto, distinguit. Propterea Cassianus, collat. 18, cap. 4, duo tantum genera bonorum monachorum, videlicet cœnobitarum et anachoretarum, discernit. Eremita enim vocatur, qui in desertis et solitudinibus habitans solitarie vivit; anachoreta vero, qui in solitudinem altissime desertum locum disjunctum ac remotum ab hominibus vivendi causa secedit. Quare duo tantum monachorum genera constituenda sunt, nempe eremitarum, qui et idem propemodum sunt qui anachoretæ, et cœnobitarum. Eremitæ igitur sunt, uti diximus, qui solitarie vivunt in montibus, agris, aliisve locis desertis; cœnobitæ vero, qui in unum locum seu conventum aggregati et conjuncti communiter vivunt, a communi quam profiterentur vita sic appellati.

Porro monachi vocabulum licet prima sua notione solitarium designet, proindeque idem sit monachus qui eremita vel anachoreta, usu tamen et consuetudine latius usurpato, ita ut sit commune eremitarum et cœnobitarum. Nomen autem hoc derivat hic Dionysius a vitæ indivisibili et singulari, qua ad deiformem monadem colliguntur: unde monachi nomen proprio convenit illis qui vitæ contemplativæ dedit sunt. Alii enim religiosi qui in populo versantur, et episcoporum pastorumque copulatores sunt in concionibus et sacramentorum administratione, quales sunt illi quos Mendicantes dicimus et Præmonstratenses, non monachi, sed regulares, a certa vivendi norma nuncupantur.

Parte secunda describit ritum monasticæ consecrationis: unde patet jam inde a temporibus apostolorum, quorum discipulus et cooperator fuit Dionysius, statum rituum in Ecclesia primitiva fuisse celebratum, et non quarto demum post Christum natum sæculo, quod hæretici contendunt, exordia sumpsisse, et parum eas, ut aiunt, parum errorem et pravæ imitationis curiasse; qui potius ab ipsomet Christo Domino, inter alia salutis monita, eam vivendi formulam suggestam esse, qua homines facilius ad vitam æternam devenirent. Nam adolescenti interroganti quid faciendo vitam æternam consequeretur, postquam præceptorum observantiam ad id necessariam visisset, et de eorundem custodia aliter non laboraret, ut qui omnia a juventute servaverat, adjit: Si vis perfectus esse, vende quæ habes et da pauperibus^a, etc. Et quibus verbis, juxta B. Augustinum, perfectio Christianæ religionis adhibetur. Hinc tempore apostolorum cœpit religio multitudine credentium propagari: ipsorum enim erat cor unum, et anima una: nec quisquam eorum, quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia. Quotquot enim possessores agrorum aut domorum erant, vendentes offerebant prelia eorum quæ vendebant, et ponebant ante pedes apostolorum^b. Et ne quis obstrepere, nullam hic promotionem aut votum intervenisset, contrarium suadet objurgatio S. P. in facta Anania et Saphiræ, quod fraudassent de pretio agri venditi, dicebat enim: Cur tentasti Satanas cor tuum, mentiri te Spiritus sancto, et fraudare de pretio agri? Non es mensurus hominibus, sed Deo^c. Statimque de utroque mortis supplicium sumptum est. Quod certe neque dixisset Petrus, neque tam horribili pœna eos afflixisset Deus, nisi interposita fuisset obligatio. Recte igitur de illo sæculo Hieronymus ad locum citatum ait: Talis primum exortitum fuit ecclesia, quales nunc monachos esse videmus. Satis igitur verisimile est, temporibus apostolorum monasteria exstitisse: nam legitur de S. Mattheo, quod in Æthiopia regis filiam; de S. Paulo, quod Theclam in Græcia, de S. Clemente, quod Ponticillam et a pluribus aliis Deo consecravit. S. Martham quoque scimus in Gallia monasteria creasse, S. Marcum insignia clericorum collegia Alexandria instituisse, aliosque apostolorum successores alios: prout luculenter idem describunt, una cum ceremoniis ac ritibus personarum locorumque consecrationum adhiberi solitis, præter Dionysium, Philo Judæus, Eusebius, Rufinus et alii, quos Suarez in tractatu *De religione, Aior, Medina*, P. I. citant. Plura qui veteres de statu religioso, videat apud S. Thomam 2-2, quaestione 189, et ejusdem commentatores.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (37).

§ I. Aggressoris mysterium monasticæ consecrationis, cum etiam monachi unus ordo sint eorum

§ I. Μὴ μὴν εἰσβαλεῖν τὸ μυστήριον τῆς μοναχικῆς τελευτώσεως, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄλλοι ἐν τῷ γένει τῶν τελευ-

^a Galat. v, 26. ^b Math. xix, 21. ^c Act. iv, 32. ^d Act. v, 3.

μένων ἐστίν, ἀνακεφαλαιοῦμενος τὰς τῶν τελούντων τρεῖς τάξεις, τῶν ἱεραρχῶν, τῶν πρεσβυτέρων, τῶν διακόνων, ὧν ἐκάστη ἀποκεκλήρωται ἢ προσήκουσα δύναμις καὶ ἐνέργεια, ἢ καθαρτικὴ, φημί, ἢ φωτιστικὴ, καὶ ἢ τελειωτικὴ· εἰ μὴ γὰρ θυνθηθεῖεν, οὐκ ἂν ἐνεργήσει. λέγει καὶ περὶ τῶν τελουμένων τάξεων, αἰτινὲς εἰσι καθαιρόμεναι, φωτιζόμεναι, τελειούμεναι· τοιγαροῦν εἰσιν αἱ τῶν κατηγουμένων καὶ τῶν ἐνοχλουμένων καὶ ἐτι τῶν ἐμπαθῶν, καὶ τῶν ἐν μετανοίᾳ πληθύνες, ἔστι μὲν εἰπεῖν καὶ κατ' ἀριθμὸν τῶν ἀπλουστέρων, ἐπειδὴ ἐπὶ πλεον τὸ κακὸν, ἐπ' ἑλαττον δὲ τὸ ἀγαθόν ἐστι. Ἔστι δὲ καὶ κρειττόνως εἰπεῖν, ὅτι ἐπειδὴ τοὺς τῷ θεῷ προσεγγίζοντας ὡς ἐνούμενους τῷ ἐνὶ ἐνοσιδεῖς φησιν, εἰκότως οἱ τοῦ ἐνὸς ἀφιστάμενοι, πληθύνες ῥηθεῖεν ἂν· καὶ ὅση κορρώτερον, τοσοῦτόν γε πληθυνθήσονται· εἰ καὶ μὴ κατ' ἀριθμὸν εἰσιν ἐκτεταμένοι, ἀλλ' ὀλίγοι τινὲς καὶ εὐαριθμητοί. Διαιρῶν οὖν τὰς τῶν καθαιρομένων τάξεις, τοὺς μὲν κατηγουμένους λέγει μαιεύεσθαι παρὰ τῶν διακόνων, καὶ μορφοῦσθαι εἰς ζωτικὴν τὴν διὰ τῆς κολυμβήθρας ἀπότειν· τοὺς δὲ ἐμπαθεῖς ἀνακαλεῖσθαι διὰ τῆς τῶν λογίων ἀναγκώσεως· τοὺς δὲ ἐνοχλουμένους παρὰ τῶν ἐναντίων φόβων ἐπιβρῶνύεσθαι· τοὺς ἐν μετανοίᾳ ἐκ τῶν χειρῶν μεταγίεσθαι, καὶ τοὺς μὴ παντελῶς καθαρθέντας λαμβάνειν τὸ πρὸς τὰ χεῖρονα ἀνεπίστροφον. Ἐποδιασταλτέον δὲ εἰς τὸ, οὐπω δέ, καὶ ἐξῴθεν ἐκληπτέον τῆ, τελέως καθαρθείσης· οὕτω γὰρ τὸ τῆς ἐννοίας σωθήσεται.

§ II. Εἰπὼν δὲ περὶ τῶν καθαιρομένων τάξεων, ἄς παρὰ τῶν διακόνων εἴπει μαιεύεσθαι, καὶ εἰς ὑποδοχὴν τοῦ φωτός εὐρεπίεσθαι, ἤδη διαλαμβάνει καὶ περὶ τῆς τῶν φωτιζομένων τάξεως. ἦν καὶ μέσην φησὶ, τῆς τε δηλαδὴ καθάρσεως καὶ τῆς τελειώσεως· καὶ θεωρητικὴν λέγει, ὡς ἤξιωμένην τῆς θείας θεωρίας καὶ ἐποψίας· λέγει δὲ τοὺς ἐν τῷ ἱερῷ λαῷ ὀλοκλήρους καὶ ἀνεπιτιμήτους· οὗτοι γὰρ, ἀποκαθαρθέντες, τοῖς φωτιζοῦσιν ἐγχειρίζονται. Καὶ γὰρ ἐστὶ δηλον, ὡς ἡ καθαρθεῖσα τάξις πάσης κηλίδος, καὶ τὴν τοῦ νοδὸς κίνησιν ἀπὸ παντὸς πάθους διαφυλάξασα ἐπὶ τὴν θεωρητικὴν ἐξὶν ἀνάγεται, καὶ κοινωνεῖ τοῖς συμβόλοις ἐν θεωρίᾳ καὶ μετοχῇ αὐτῶν γινομένη, καὶ δι' ἀναγωγῆς ἀναπτέροῦται καθ' ὅσον ἐνὶ πρὸς τὸν θεῖον αὐτῶν ἔρωτα. Ὅση γὰρ τὰ σύμβολα ἀναπτύσσονται, καὶ τὸ ἀπόκρυφον θεωρεῖται, τοσηύτω ποθεῖ ὁ μετέχων κατὰ τινα θεῖον καὶ ἀπόρρητον ἔρωτα. Εἰπὼν περὶ τε τῶν καθαιρομένων, περὶ τε τῶν φωτιζομένων τάξεων, ἐπειδὴ κατὰ τοῦτους ἢ τῶν τελουμένων ἐστίν. Εἰσὶ δὲ μετὰ πολλοὺς τρόπους οἱ τελούμενοι· καὶ γὰρ καὶ οἱ τῷ βαπτίσματι τελειούμενοι, καὶ οἱ τῶν θεῶν μυστηρίων μετέχοντες, καὶ οἱ ἱερωσύνην περιτιθέμενοι, καὶ οἱ μοναχικῆς ἀξιούμενοι καταστάσεως, ἅπαντες ὑπὸ τὴν τάξιν τῶν τελουμένων εἰσίν.

§ III. Περὶ τῶν ἄλλων προδιαλαβῶν, νῦν περὶ τῆς μοναχικῆς διέξεσις τελειουργίας, ἦν καὶ ὑψηλοτέραν φησὶν, οὐ πρὸς τὴν τῶν τοιούτων τελετῶν τῶν μόνως τελειουμένων σύγκρισιν· ποῦ γὰρ ἢ βαπτίσματος δύναμις, ποῦ δὲ ἢ τῆς ἱερωσύνης ὑπερκειμένη κατάστασις, ὥστε κληθῆναι ταύτην ὑψηλοτέραν; Οὐ τοίνυν

A qui consecrantur, tres illos sacros ordines recenset, scilicet episcoporum, sacerdotum et diaconorum, quorum cuilibet virtus conveniens et operatio est attributa, expiandi, inquam, illuminandi et perficiendi; nisi enim virtute præstarent, nil efficerent. Agit etiam de ordinibus qui consecrantur, hi sunt isti, qui expiantur, illuminantur, perficiuntur; siquidem sunt etiam catechumenorum, et obsessorum, et impotentium et pœnitentium turbæ, sic enim eas liceat appellare respectu numeri innoxiorum, quoniam malum est frequentius, et bonum rarius. Vel potius dicendum, quod cum ad Deum accedentes, tanquam illi unî conjunctos, etiam uniformes vocet, merito qui ab uno illo distant turbæ seu multitudines appellentur, **256** quantoque magis distant, tanto magis multiplicentur; licet secundum numerum non extendantur, sed pauci sint et numeratu faciles. Eorum itaque qui expiantur ordines distinguens, catechumenos quidem ait foreri a diaconis, et ad vitalem partem per lavacrum efformari; passionibus vero obnoxios revocari ait per oraculorum lectionem; eos vero qui contrariis pavoribus vexantur, confirmari; pœnitentes a malis reduci, et qui non omnino puri sunt hoc accipere, ne in deteriora relabantur. Subdistinguendum vero illud οὐπω δέ, sed nondum, et subintelligendum, perfecte expiati; sic enim sensus magis integer erit.

§ II. Locutus vero de ordinibus qui expiantur, quos a diaconis foreri dixi, et ad luminis susceptionem præparari, modo agit de ordine illorum qui illuminantur, quem et medium appellat, scilicet inter expiationem et perfectionem, et speculativum vocat, tanquam divina contemplatione et aspectu dignum habitum; intelligit autem eos qui in sacro populo integri et irreprehensibiles existunt: hi enim expiati accedunt ad ea quæ illuminant. Et enim manifestum est, ordinem illum omni jam macula expiatum, et mentis motum ab omni perturbatione cohibentem, ad contemplativum habitum adduci, atque ipsismet symbolis, cum contemplando tum participando communicare, et per anagogam ad divinum eorumdem amorem subvolare. Quantum enim symbola explicantur, et quod arcanum est cernitur, tantumdem eorumdem particeps divino quodam et arcano amore flagrat. Dixi de ordinibus qui expiantur et qui illuminantur, quandoquidem post hos sit ordo eorum qui perficiuntur. Multi autem modi sunt quibus perficiuntur: nam et in baptismo aliqui perficiuntur, et in sacrorum mysteriorum participatione, et in sacrorum ordinum susceptione, et in monastico statu, qui sunt omnes sub ordine illorum qui perficiuntur.

§ III. Cum autem de aliis antea egerit, modo tractat de monastica consecratione, quam et sublimiorem vocat, non comparatione illorum sacramentorum quæ sola consecratione perficiuntur, ubi enim esset virtus baptismatis, ubi sacerdoti eminentis ille status, quod hæc sublimior dicatur?

Non itaque comparatione illorum qui sola consecratione perficiuntur sublimior est, sed respectu ritus **257** expiationis et respectu ritus illustrationis, hæc est sublimior. Siquidem hæc tanquam medium, scilicet eorum qui illuminantur, ordinem transcendens, tres etiam in se proprietates continet, expiandi, illuminandi et perficiendi, sicut est superius explicatum. Non dico respectu personarum consecratarum: nam qui baptisate initiati sunt, medii sunt ordinis, et pars sacræ plebis; quibus etiam multa permittuntur, nempe nuptias celebrare, militare, hujus vitæ negotia tractare. Qui vero sacerdotio ornati sunt, nec ipsi quoque ab omnibus abstinere ac cessare debent: nam sacerdotes alios perficiunt, et hanc ob causam multa agunt. Qui vero monasticum institutum sectantur, omnino mortui esse debent, crucifigendo carnem cum passionibus et concupiscentiis, et vivendo solum Deo et sibi ipsis: hæc enim est totalis expiatio et omnimoda puritas actionum propriarum. Hoc utique non dico, quasi viri sancti scopis eo non spectet; sed cum aliud sit *τελειῶσθαι*, seu *initiari*, et aliud *τελειοῦσθαι*, seu *perficī* ac consecrari (nam initiari est sive per expiationem sive per illuminationem, perficī vero est per solam proprie dictam perfectionem), præfert monachos illis qui simpliciter initiati sunt, expiatis scilicet et illuminatis; quoniam et ipsi initiati sunt præstantiores, quam catechumeni expiatione, atque insuper illuminatorum ordinem præcedunt, quem et medium appellat, videlicet laicorum. Cum vero somen initiationis quid universalius sit quam nomen perfectionis, idcirco non ita recte possumus cum eo conferre monachorum consecrationem. Cæterum quoniam monachorum ordo, propter omnimodam sanctitatem, et expiationem et illuminationem complectitur, ostenditur habere expiationem, per quam etiam illuminatorum proprietatem obtinet, imo etiam eorum qui in spiritu perficiuntur; illuminatorum quidem, quoniam, quantum fas est, omnis actionis sacræ per spiritalem contemplationem et communionem particeps existit; perfectorum vero quia virtutes hierarchicas amplectens, iisdemque exornata, ad scientiæ sacræ perfectionem pro captu adducitur: ita ut jure merito istiusmodi vivendi institutum subline quid habeat, cum in se tres initiatorum ordines complectatur. Hinc divini præceptiores nostri divinis nominibus eos honorarunt, alii quidem cultores, alii vero monachos appellando. Cultores quidem, ut qui divinum **258** Numen sincere colerent; monachos vero ut qui ad individuum et singularem vitam aspirarent, quæ nimirum illos unificet, et uniformem afferat cognitionem: hæc enim monadem vocat (scientia enim unita est, sicut ignorantia est multitudo rerum in multa diversaque distractarum), unificat autem quodammodo, dum scilicet sacris rerum divinarum collectionibus se perficit. Porro divisa hic dicuntur symbola illa, ut sunt, *lucullus*, *scapulare*, *cilicium*,

A πρὸς σύγκρισιν τῶν μόνως τελειομένων ὑψηλότερα αὕτη, ἀλλὰ πρὸς τε τὴν τῆς καθάρσεως τελετὴν, καὶ πρὸς τὴν τοῦ φωτισμοῦ τελετὴν, αὕτη ὑψηλότερα. Αὕτη γὰρ ὡς ὑπερβεβηκυῖα τὴν μέσην τάξιν, δηλαδὴ τὴν τῶν φωτιζομένων, καὶ τὰς τῶν τριῶν ιδιότητας φέρει ἐν ἑαυτῇ, τὴν κάθαρσιν, τὸν φωτισμόν, τὴν τελείωσιν, καθὼς κατωτέρω διέξεισιν. Οὐ λέγω, ὅτι καὶ πρὸς τὴν τῶν τελουμένων προσώπων παράθεσιν· οἱ τε γὰρ τελούμενοι τῷ βαπτίσματι τῆς μέσης εἰσὶ τάξεως, καὶ τῆς ἱερᾶς λαϊκῶδους μοίρας, οἷς δὴ καὶ πολλὰ ἐφεύεται, δηλονότι τὸ γάμοις ὁμιλεῖν, τὸ στρατεύεσθαι, τὸ πραγματείας τοῦ βίου μεταχειρίζεσθαι. Οἱ τε τῇ ἱερουσύνῃ κοσμούμενοι, οὐδ' αὐτοὶ πάμπαν τὸ ἐπὶ πᾶσιν ἀκίνητον ὀφείλουσιν ἔχειν καὶ ἀνενέργητον· τελωτικοὶ γὰρ τῶν ἐτέρων εἰ ἱερεῖς εἰσι, καὶ B διὰ τοῦτο πολλὰ ἐνεργήσουσιν. Οἱ δὲ κατὰ τὴν μοναχικὴν πολιτευόμενοι διακόσμησιν νεκροὶ τὸ σύνολον ὀφείλουσιν εἶναι ἐν τῷ σταυρῶσει τὴν σάρκα σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις, καὶ ζῆν μόνως Θεῷ καὶ ἑαυτοῖς· τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἡ ὀλικὴ κάθαρσις καὶ ἡ παντελής τῶν οἰκείων ἐνεργειῶν ἀγνότης. Οὐ λέγω γοῦν τοῦτο, ὅτι οὐδ' ὁ τοῦ ἀγίου σκοπὸς εἰς τοῦτο βέβηκε· ἀλλ' ἐπειδὴ ἄλλο ἐστὶ τὸ τελειῶσθαι, καὶ ἄλλο τὸ τελειοῦσθαι (τελειῶσθαι γὰρ ἐστὶ καὶ κατὰ τὴν κάθαρσιν, τελειοῦσθαι ἐστὶ καὶ κατὰ τὸν φωτισμόν· τελειοῦσθαι δὲ κατὰ μόνην τὴν κυρίως τελείωσιν) προκρίνει τῶν ἀπλῶς τελουμένων, τῶν τε καθαιρομένων δηλαδὴ καὶ τῶν φωτιζομένων, τοὺς μοναχοὺς· ὡς τελειομένους μὲν καὶ αὐτοὺς, ἀλλ' ὑπὲρ τὴν τῶν κατηχομένων κάθαρσιν, καὶ ἐπὶ τῶν φωτιζομένων τάξιν, ἣν καὶ μέσην φησὶ, τὴν τῶν λαϊκῶν δηλαδὴ. C Τὸ δὲ τελειῶσθαι ὄνομα, ἐπεὶ καθολικώτερόν ἐστι τοῦ τελειοῦσθαι, πρὸς ὅπερ οὐκ ἔχομεν λόγον τὴν τῶν μοναχῶν τελετὴν συγκρίνειν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ τῶν μοναχῶν τάξις περιληπτικὴ ἐστὶ καὶ τῆς καθάρσεως καὶ τοῦ φωτισμοῦ, διὰ τῆς παντελοῦς ἀγνότητος, τὴν κάθαρσιν ἔχειν ἐμφαίνεται, μεθ' ἣν καὶ τὸ τῶν φωτιζομένων ἴδιον ἐπιπέχεται, ἐπὶ δὲ καὶ τῶν τελειομένων ἐν πνεύματι, τῶν μὲν φωτιζομένων, ὅτι ἐν νοερᾷ θεωρίᾳ καὶ κοινωνίᾳ πάσης, ὅσης θεμιτὸν, ἱερουργίας γίνεται· τῶν δὲ τελειομένων, ὅτι, ἐγγειροζόμενῃ ταῖς ἱεραρχικαῖς δυνάμεσι καὶ παρὰ τούτων διακοσμουμένη, πρὸς τὴν τῆς ἱερᾶς ἐπιστήμης τελείωσιν ἀναλόγως ἀνάγεται, ὥστε εἰκότως ἡ τοιαύτη D πολιτεία τὸ ὑψηλὸν ἔχει, τὰς τρεῖς τῶν τελουμένων τάξεις ἐν ἑαυτῇ περιφέρουσα. Ἐνθεν οἱ θεοὶ καθηγόμενοις ἡμῶν, θεῶν ἐπανουμιῶν αὐτοὺς κατηξίωσαν, οἱ μὲν θεραπευτὰς, οἱ δὲ μοναχοὺς ὀνομάσαντες· θεραπευτὰς μὲν ὡς τὸ θεῖον καθαρῶς θεραπεύοντας· μοναχοὺς δὲ, ὡς πρὸς ἀμέριστον καὶ ἐνιαίαν ζωὴν καταπλώνοντας, ἧτις δὴ ἐνιαία ζωὴ ἐνοποιούσα αὐτοὺς εἰς ἐνοσιδῆ γνῶσιν· ταύτην γὰρ λέγει μονάδα (ἡ γὰρ γνῶσις ἐνιαία, ὡς ἡ ἀγνοία πλήθος ἐσκεδασμένων εἰς πολλὰ καὶ διάφορα), ἐνοποιούσα δὲ πῶς, δηλονότι ἐν ταῖς ἱεραῖς τῶν διαιρετῶν συμπύξεσι τελειοῖ. Διααιρετὰ δὲ εἰσι τὰ ἐνεαῦθα σύμβολα, τὸ κοινούλιον, ἡ ἀνάλαθος, τὸ τρίχινον, τὸ μέλαν, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὧν ἕκαστον ὑψηλὴν ἔχει καὶ ἐνιαίαν τὴν ἐνοσίαν· τοῦτε γὰρ ἐστὶ καὶ σὺμπυξίς. Ἄλλοι δὲ διααιρετὰ τὰ βίω

τικὰ φασι, καὶ σύμπτυξιν τὴν ἀπὸ τούτων τελείαν καὶ δόκληρον ἀναχώρησιν. Διὰ τὴν τοιαύτην τελείωσιν ἡξικώθη ἡ τοιαύτη τάξις καὶ ἱερατικῆς τελετῆς, καὶ τῆς διὰ τῶν εὐχῶν ἐπικλήσεως ὥστε μὴ μόνους ἀφ' ἑαυτῶν ἀμφιέννυσθαι τινας τὸ σχῆμα, ἀλλὰ χερσὶν ἱερατικαῖς καὶ θείᾳ ἐπικλήσει γίνεσθαι τὴν εἰς τοῦτο τελείωσιν ἢ πλὴν χερσὶν οὐκ ἀρχιερέων (τοῦτο γὰρ ἐπὶ μόνων τῶν ἱερατικῶν γίνεται χειροτονιῶν), ἀλλὰ χερσὶν ἱερέων, καὶ δευτέρᾳ μετὰ τὴν ἱερατικὴν τελετὴν. Ἐντεῦθεν δὲ σημειούμεθα, ὡς κατὰ τὸν τοῦ Πατρὸς λόγον οὐ δεῖ σχῆμα μοναχῶ ἐπίσκοπον διδόναι, ἀλλ' ἢ μόνον πρεσβύτερον.

sacerdotium, et secunda post ecclesiasticos ordines consecratione. Itaque, secundum hujus sancti Patris verba, non debet episcopus dare habitum monasticum, sed solus sacerdos.

II. Μυστήριον.

Ἔστηκε μὲν ὁ ἱερεὺς, οὐχ ὁ ἀρχιερεὺς, τοῦ θεοῦ θυσιαστηρίου ἔμπροσθεν, ἱερολογῶν τὴν εὐχὴν ἔστηκε δὲ ὁ τελούμενος ὀπίσω τοῦ ἱερέως, μήτε κατὰ τὸν ἱερέα ἀμφω τῷ πόδε κλίνων, μήτε κατὰ τὸν διάκονον θάτερον τῶν ποδῶν, μήτε μὴν κατὰ τὸν ἀρχιερέα ἐπὶ κεφαλῆς ἔχων τὸ θεῖον καὶ ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἢ μόνον δὲ πλησίον τοῦ ἱερέως ἵσταται ἱερολογοῦντος τὴν ἐπ' αὐτῷ εὐχὴν. Ὁ μόντοι γε ἱερεὺς τὴν εὐχὴν τελήσας, ἐπὶ τοῦτον ἐλθὼν, πρῶτον μὲν ἐπερωτᾷ εἰ ἀποτάσσεται πάσαις μὲν διαιρηταῖς καὶ ποικίλαις ζωαῖς, ἡγουν ἐμπορίαις, πραγματεῖαις, συναλλάγμασι, καὶ τοῖς ἄλλοις ἢ πάσαις δὲ φαντασίαις, ὥστε μὴδὲ φαντάζεσθαι ταῦτα, ἀλλ' ὡς νεκρὸν μένειν καὶ ἀνεύρογγον ἐπὶ τούτοις ἅπασιν. Ἐπειτα διδάσκει τὴν τῆς μοναχικῆς πολιτείας ἀκρίθειαν, μαρτυρούμενος, ὅτι χρὴ τοῦτον ὑπερανεστηκέναι κατὰ πολὺ τῆς μέσης τῶν λαϊκῶν τάξεως. Ταῦτα δὲ ἐκείνου ὁμολογήσαντος πρᾶσεως, κατὰ τὸ ἀπολυπραγμόνητον καὶ, τῷ σταυροειδεῖ τύπῳ σφραγισάμενος, ἀποκαίρει εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἢ ἀπαμφιάσας τὴν ἐσθῆτα μέλαιναν ἀμφιέννυσι, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων ἱερῶν ἀνδρῶν ὅσοι πάρεσιν ἀσπασάμενος, τῆς θείας ποιεῖται κοινωνῶν μεταλήψεως.

III. Θεωρία.

§ I. Ἐπειδὴ περ ἡ τῶν ποδῶν κλίσις τὴν ὑποκειμένην ἐδῆλου προσαγωγὴν, εἴτε διὰ μιᾶς τῆς καθάρσεως, εἴτε διὰ δυοῖν αὐτῆς καὶ τοῦ φωτισμοῦ ἢ ἐδῆλου δὲ, ὅτι Θεῷ ὑποκείμενοι οἱ τελούντες, αὐτῷ δὴ τῷ τελετάρχη Θεῷ προσάγουσι τὴν τελούμενον. Ἐνταῦθα, ἐπεὶ μὴ παρὰ τινος προσάγεται, ἀλλὰ παρ' ἑαυτοῦ ἀπὸ τῆς μέσης ζωῆς εἰς ὑψηλοτέραν ζωὴν καὶ κρείττονα καὶ ἀπὸ ἱερᾶς εἰς ἱερὰν, καθὼς ὁ Πατὴρ σαφηνίζει, οὐδέτερον κλίνει τοῖν ποδοῖν ὁ τελούμενος, ἵσταται γὰρ ἐν ἱερᾷ καὶ μοναδικῇ τάξει. Καὶ ὄρα καὶ ἄλλως ὀρισμὸν μοναδικῆς τάξεως, καὶ τί ἐστι τὸ μοναχικὸν πρὸς τὸ μοναδικόν. Πρώην γὰρ ἐλέγομεν, ὅτι, ἐπεὶ ἀπὸ τῶν διαιρητῶν, δηλονότι τῶν βιωτικῶν ἐμπαθῶν, ἐνίξεται εἰς τινὰ σύμπτυξιν καὶ θεοσιδῆ μονάδα, διὰ τοῦτο τὴν τοῦ μοναχῶ ὀνομασίαν ἐκκληρίασατο ἢ νῦν δὲ καὶ ἄλλως λέγομεν τοῦτο, ὅτι δηλαδὴ μόνος καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ προσάγεται, καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ μοναδικῶς ἵσταται ἐπιμένως τῷ ἱερῷ ὡς

A atra vestis, et similia, quorum quodlibet sublimem habet et singularem intelligentiam; atque hoc sibi vult vox illa σύμπτυξις, seu collectio. Ahī vero divisa vocant illa quæ ad hanc vitam spectant, et collectionem, perfectum et omnimodum ab his recessum. Propter istiusmodi perfectionem ordo iste ecclesiastica quoque consecratione dignus est habitus, et precum invocatione, ita ut non ipsi tantum se habitu isto induant, sed manibus sacerdotum et invocatione divina istiusmodi consecratio celebretur; non tamen manibus episcoporum (nam hoc in solis sacris ordinationibus fit), sed manibus

II. Mysterium.

Sacerdos, non episcopus, stat ante divinum altare celebrans orationem; is autem qui consecratur stat post sacerdotem, nec utrumque ut sacerdos, neque alterum, ut diaconus genu flectit, neque ut episcopus divinum ac sanctum evangelium supra caput habet, sed tantum astat sacerdoti supra ipsum mysticam invocationem recitanti. Ea vero finita, sacerdos ad eum accedens rogat ipsum primum, an omnibus rebus dividuis et vitis variis renuntiet, scilicet mercaturis, negotiis, contractibus, et similibus; item omnibus phantasias seu imaginationibus rerum similium, ut ne de iis quidem cogitare, sed tanquam mortuus, ab iis omnibus penitus abstinere velit. Deinde docet monastici instituti acurationem, contestans illum debere mediam vivendi rationem superare. Quæ ubi omnia is qui initiatur continenter professus est, sacerdos enim, veluti jam a negotiorum multitudine liberum, signo crucis consignans tondet in nomine Patris, et Filii, **259** et Spiritus sancti; et detractis vestimentis, nigra eum veste induit, et cum aliis v. r. sanctis astantibus ipsum salutans, participem facit divinæ communionis.

III. Contemplatio.

§ I. Quandoquidem pedum inclinatio subditam significabat adductionem, sive per unicam expiationem, sive per duas, eam ipsam et illuminationem, innuebat vero quod Deo subditi initiantes, ipsimet initiationis principi Deo initiandum adducerent. Hic autem, cum a nemine adducatur, sed ipse per se a media vivendi ratione ad sublimiorem ac præstantiorem, et a sacro statu ad sacrum statum transeat, ut hic Pater declarat, is qui initiatur neutrum genu flectit, quoniam in sacro solitarioque ordine consistit. Observa etiam aliam monastici ordinis definitionem, et quid sit μοναχικὸν ad μοναδικόν. Antea enim dicebamus, quod cum quis a dividuis, scilicet sæcularibus perturbationibus, ad collectionem quamdam et deiformem unitatem redigeretur, per hoc nomen monachi sortiretur: nunc autem aliam quoque damus rationem; ex eo quod solus per semetipsum adducatur, et per

se μοναδικῶς seu *solitarie* consistat post sacerdotem, tanquam assecla qui ad sacrorum scientiam humiliter aspirat. Unde τὸ μοναχικὸν dicitur proprie de ordine, μοναδικὸν vero de statu. Monachus nimirum seu solitarius status dicitur, quia solus secundum monadem consistit. Monachus seu monasticus ordo quia simpliciter et uniformiter, et non dupliciter, vel tripliciter, vel multipliciter instituitur ac gubernatur. Hoc etiam illa vestis atra quæ circumponitur significat: siquidem colores alii in alios facile mutantur, et omnes in nigrum test.

§ II. Divisarum autem ac sæcularium vitarum atque insuper imaginationum renuntiatio perfectissimam declarat philosophiam: quoniam a dividuis recedens, unicis illis Christi Domini mandatis unificatur. Neque enim est mediæ ordinis initiatorum, scilicet illuminatorum et sacrorum laicorum: multa enim monachi facere prohibentur, quorum facultas et potestas laicis est, ut sunt, nuptias, militiam et commercia frequentare, et similia, quæ in laico non damnantur. Ubi nota dictum quoddam **260** utile contra Lampetianos, sive Masalianos, aut Adelpianos, vel, quod idem valet, Marcianistas, qui triennium solum tribuunt competentem sanctificationem, ac postea permissam existimant esse omnem lasciviam, cum sensu spoliati istiusmodi laborent passione. Verum monachi præ cæteris debent ad sacerdotalem vivendi rationem efformari, quippe qui præ cæteris initiatis cum isto ordine majorem habeant affinitatem, uti supra diximus, nequaquam facta comparatione cum initiatis iis qui suprema consecratione initiati sunt, id est perfectis (perfecti enim sunt qui per baptismum, qui per unctionem, qui per communionem, qui per ordinationem sunt consummati) sed cum iis qui initiantur, id est qui expiantur, docentur, illuminantur. Quoniam omnis quidem qui perficitur initiat, non omnis autem qui initiat etiam perficitur.

§ III. Signum vero figuræ crucis designat cessationem carnalium desideriorum; tonsura, vitam puram et nunime fucatam: a supervacaneis enim expiatur, ita ut non liceat asceticæ comæ ornamentum assumere, sed venustatem maxime deformem, mentalem scilicet et unitam.

§ IV. Vestes insinuant vivendi rationes: illa quidem quæ deponitur, priorem illam laicam, illa vero quæ assumitur, perfectiorem hanc et meliorem: sicut etiam in baptismo vestis illa permutatio designabat ejus, qui per institutionem expiatus fuerat, vitam ad contemplandi et illuminandi statum iraduci. Omittenda hic prima illa catechumenorum denudatio, siquidem illa sordium externorum et erroris depositionem exhibet, quocirca sit eminus, et extra sacrum templum. Cæterum agnosco hic societatem illam ac divinam lætitiā per osculum seu amplexum designatam.

§ V. Sub lineam denique communicat is qui re-

ἀπαθὸς ἐπὶ τὴν τῶν ἱερῶν ἐπιστήμην εὐπειθῶς ἀγόμενος. Ὅθεν τὸ μοναχικὸν ἐπὶ τῆς τάξεως λέγεται ἄν κυρίως, τὸ δὲ μοναδικὸν ἐπὶ τῆς στάσεως. Μοναχικὴ στάσις, ὅτι μόνος κατὰ μονάδα ἵσταται: μοναχικὴ τάξις, ὅτι μοναχῶς καὶ ἐνοσιῶδῶς, καὶ οὐ διχῶς, ἢ τριχῶς, ἢ πολλαχῶς πολιτεύεται. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ καὶ τὸ ἀμφιεννύμενον μέλαν: τὰ μὲν γὰρ ἄλλα τῶν χρωμάτων εἰς ἕτερα μεταπεσοῦνται βραδίως καὶ πάντα εἰς τὸ μέλαν, τὸ δὲ μέλαν οὐκ ἔστι μεταβληθῆναι εἰς ἕτερον χρῶμα πρόποτε.

sed niger color in alium nunquam mutari po-

§ II. Ἡ δὲ ἀποταγή τῶν μεριστῶν καὶ κατὰ κόσμον ζωῶν, ἐτι δὲ καὶ φαντασιῶν, τὴν τελειοτάτην ἐμφαίνει φιλοσοφίαν: ἐνοποιεῖται γὰρ ταῖς ἐνιαίαις ἐντολαῖς τοῦ Ἀεσπότου Χριστοῦ τῶν μεριστῶν ἀριστάμενος. Οὐδὲ γὰρ τῆς μέσης τῶν τελουμένων ἐστὶ τάξεως, δηλονότι τῶν φωτιζομένων καὶ ἱερῶν λαϊκῶν: πολλὰ γὰρ κωλύεται ὁ μοναχὸς ποιεῖν, ὧν οἱ λαϊκοὶ τὴν ἐπιτροπὴν καὶ τὴν ἐξουσίαν ἔχουσι: τὸ δὲ εἶναι ὁ γάμος, καὶ τὸ στρατείας καὶ ἐμπορίας ὀμιλεῖν, καὶ ἑτέροις, ἐν οἷς ὁ λαϊκὸς οὐ κατακρίνεται. Καὶ σημειώσαι τὸ βητὸν, ὅτι χρῆσιμον κατὰ Λαμπατιανῶν, ἦτοι Μασαλιανῶν ἢ Ἀδελφιανῶν, ταῦτ' ἐν εἰπεῖν Μαρκανιστῶν, οἵτινες τριετίαν μόνην νομοθετοῦσι, καὶ ὑπὲρ τὸ προσήκον ἀγνίζεσθαι, καὶ μετὰ ταῦτα ἐφειμένην ἔχουσι πᾶσαν ἀσέλγειαν, ἀναισθητῶς νοσοῦντες τὴν ἐμπάθειαν. Ἄλλ' οἱ μοναχοὶ πρὸς τοὺς ἄλλοις οὐ φεύλουσι πρὸς τὴν ἱερατικὴν ἀπομορφοῦσθαι ζωὴν, ὡς μᾶλλον αὐτῇ πλησιάζοντες παρὰ τὰς λοιπὰς τῶν τελουμένων τάξεις, καθὼς ἐλέγομεν ἐμπροσθεν, οὐ πρὸς τὰς τελετὰς τῶν ἄκρως τελουμένων, δηλονότι τῶν τελειομένων τῆς συγχρίσεως γινομένης: οὐ γὰρ εἶπε τῶν τελειομένων (τελειοῦμενοι γὰρ εἶσι: οἱ διὰ τοῦ βαπτίσματος, οἱ διὰ τῆς χρίσεως, οἱ δ.α. τῆς μεταλήψεως, οἱ διὰ τῆς χειροτονίας), ἀλλὰ τελουμένων, δηλαδὴ καθαιρομένων, διδασκαυόμενων, φωτιζομένων. Ὅστε πᾶς τελειούμενος καὶ τελεῖται, οὐ μὴν δὲ πᾶς τελοῦμενος τελειοῦται.

§ III. Ἡ σταυροειδὴς δὲ τάλιν σφραγίς, τὴν ἀνεργησίαν δηλοῖ τῶν σαρκικῶν ὀρέξεων: ἢ ἀπόκαρσις, καθαρὰν καὶ ἀτρημάτιστον ζωὴν: καθαίρεται γὰρ τῶν περιττωμάτων, καὶ οὐκ ἔστι διὰ τῆς κόμης ἐπιθετικὸν κάλλος λαμβάνειν, ἀλλὰ κάλλος θεοδόστου κατὰ νοῦν καὶ ἐνιαῖον.

§ IV. Αἱ ἐσθῆτες τὰς ζωὰς ὑπεμφαίνουσιν: ἢ μὲν ἦν ἀποβάλλεται, τὴν προτέραν καὶ λαϊκὴν: ἢ δὲ ἦν ἀμφιέννυται, τὴν τελειοτέραν ταύτην καὶ κρείττονα: καθάπερ καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος τὴν ἀπὸ τῆς καθαιρομένης διὰ τῆς διδασκαλίας ζωῆς εἰς θεωρητικὴν καὶ φωτιστικὴν ἔξιν ἀναγωγὴν ἢ τῆς ἐσθῆτος ἐδήλου ἀντάμειψις. Ἐστέον νῦν ἐκεῖνη τὴν προτέραν τῶν κατηχομένων ἀπαμφέσιν: ἐκεῖνη γὰρ τὴν τῶν ἐξωθεν βυβασμάτων καὶ τῆς πλάτης ἀπόθεσιν παριστά, καὶ διὰ τοῦτο καὶ πόρρω που καὶ ἐξω τοῦ ἱεροῦ ναοῦ γίνεται. Τὴν μέντοι γε κοινωνίαν καὶ τὴν θέλειν εὐφροσύνην δια τοῦ ἀσπασμοῦ δηλουμένην μάθανε.

§ V. Ἐπὶ τέλει δὲ καὶ τῶν ἱερῶν μυστηρίων κοι-

κονεῖ ὁ τελεσθεὶς ἤδη, ὅτι καὶ ὑπὲρ τὴν μέσην τάξιν (ἣν θεωρητικὴν, ὡς θεωρεῖν τῶν θεῶν, φησὶ, τὴν τοῦ ἱεροῦ λαοῦ δηλαδὴ) ὁ τοιοῦτός ἐστι· μετέχει γὰρ καὶ γνώσεως ἱερᾶς, καὶ καθ' ἑσὸν ἐνὶ πρὸς τὴν ἱερατικὴν ἐπιστήμην ἀφομοιοῦται. Διὸ καὶ ἐπὶ τῶν ἱερουργῶν ἔστιν ἰδεῖν, ὅτι μεθ' ὃ πληρώσουσι πᾶσαν τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἁγιαστείας, ἐν τέλει τῶν μυστηρίων κοινωνοῦσι· μὴ μόνον, ὅτι πάσης ἱερᾶς μεθέξεως ἢ τῶν θεῶν μυστηρίων μεταλήψις ἐστὶ τὸ κεφάλαιον, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτῆς τῆς κοινωνικῆς καὶ θειοτάτης δωρεᾶς αἱ ἱεραὶ μετέχουσι τάξεις, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς ἀναγωγῆς αὐτῶν. Ἔχει δὲ τοῦτο διαφορὰν πρὸς τὸ πρότερον, ὅτι ἐκεῖ λέγει, διὰ τοῦτο τῶν μυστηρίων μεταλαμβάνουσιν, ὅτι τοῦτό ἐστι τὸ κεφάλαιον τῆς ὅλης αὐτῶν ἱερᾶς πράξεως, ὡς χωρὶς τῆς μεταλήψεως τυχόν, μὴ οἷόν τε εἶναι τελετωθῆναι τὴν ἱεράν αὐτῶν πρᾶξιν· ἐνταῦθα δὲ λέγει, διὰ τοῦτο τὴν κοινωνίαν γίνεσθαι, ὡς δωρεάν δηλαδὴ τοῦ ἱεροῦ αὐτῶν κόπου καὶ τῆς θείας ὑπηρεσίας. Κατὰ ταῦτα γοῦν κοινωνεῖ καὶ ὁ τελεσθεὶς μοναχὸς τῶν μυστηρίων, ἢ συγκεφαλαίωσιν ἔχων ἀπάντων τῶν καθ' αὐτὸν τὴν ἱεράν μεταλήψιν, ἢ μὴν τὴν θεῖαν δωρεάν δεχόμενος, ἀνθ' ὧν εἰς τοιαύτην πολιτείαν κατέστη. Συνάγει τοίνυν, ὡς αἱ τελεταὶ κάθαρσις εἰσι, καὶ φωτισμὸς, καὶ τελείωσις· καὶ αἱ τάξεις ἢ μὲν τῶν διακόνων καθαρτικῆ, ἢ δὲ τῶν ἱερέων φωτιστικῆ, ἢ δὲ τῶν ἀρχιερέων τελεστικῆ· καὶ οἱ τελοῦμενοι, οἱ καθαιρόμενοι, ἐστὶ καὶ τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἐπαφίας ἀμέτοχοι, οἱ κατηχούμενοι, οἱ θεωρητικοὶ, ὁ λαὸς, οἱ τετελειωμένοι, οἱ μοναχοὶ· οὕτω γὰρ ἢ καθ' ἡμᾶς ἱεραρχία τῇ οὐρανῷ ὁμοειδὴς ἐστὶ, κατὰ τὰς τοιαύτας τριάδας, ὡς ἐν ἀνθρώποις ἀποσιώζουσα χαρακτηρᾶς τινὰς τῆς ἐκείσε θεοειδίας.

fecti sunt monachi; sic enim hierarchia nostra, est, quantum in hominibus fieri potest, deiformes

§ VI. Ἄλλ' εἶποις, ὅτι, ἐπεὶ πρὸς ἐκείνην τὴν ἱεραρχίαν ἢ ἡμετέρα ἀπευθύνεται, ὡσεὶ οὖν εἶναι κάκεισε αἱ καθαιρόμεναι τάξεις· ἀλλ' οὐκ εἰσὶν· οὐ γὰρ θεμιτὸν εἰπεῖν τὴν οὐρανίαν διακόσμησιν ἐναγῆ. Ἐγὼ δὲ πρὸς τοὺς τοιοῦτους λόγους ὁμολογῶ, πάντα γὰρ εἰσι καὶ ἀλώθητοι· καὶ εἰτις ἐάλω, δηλονότι ὁ Σατανᾶς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, ἐκπεπτώκεισαν καὶ τῆς ἀγγελικῆς εὐθὺς τάξεως, καὶ ἐν τῇ ἀλαμπῇ μεμενήκεισαν πτώσει. Ἐτεροὶ δὲ τοὺς χρόνους τοῦ τε ὑπερσυντελικοῦ τοῦ ἀπεπτώκει, καὶ τοῦ παρατατικοῦ τοῦ ἀφέρετο, κυριολεκτικῶς ἐκλαθόμενοι, καὶ τὸ ἄν ἐξωθεν κούοντες, οὕτως ἐξηγούνται τὴν τοῦ ῥητοῦ ἀγνοίαν, καὶ μετὰ ταῦτα, πρὸς τοῦτο τὴν ἰδίαν ἐξηγήσιν ἐπιφέρουσιν. Εἰ γὰρ τις, φησὶν, ἐάλω, ἀποπεπτώκει ἂν καὶ ἀφέρετο εἰς τὴν ἀλαμπῇ πτώσιν, ὡσανεὶ, φασὶ, λέγων· Ὅτι εἰ τις ἀλοή, οὐ κάθαρσιν δέξεται, ἀλλὰ πρὸς τὴν πτώσιν ἀπενεχθήσεται, καθὼς καὶ ἐπὶ τοῦ Σατάν γέγονεν, ὡς πεφυκότος τυχόν γενέσθαι τοιοῦτου τινός. Οὕτω τὴν ἐννοίαν ἐκλαθόμενοι, ἐξηγούνται λέγοντες· Ἄλλ' οὐδεὶς αὐτῶν μετὰ τὴν τῶν δαιμόνων ἀπόπτωσιν ἐάλω ποτέ· τοῦτο γὰρ οὐδὲ παρὰ τῆς θείας Γραφῆς ἔγνωμεν, οὐδέ τις τῶν θεοσάφων Πατέρων εἶρηκεν. Οὕτω δὲ ὁ ἅγιος, φασὶ, κατὰ συ-

* Vertere mallet: atque τὸ ἄν de suo imaginantes. EDIT. PATROL.

A cens initiatus est, quoniam medium illum ordinem, sacri scilicet populi (quem divinis mysteriis aspi-ciendis contuentem seu contemplantem vocat) ex-cedit; nam et sacræ cognitionis particeps existit, et quantum fas est, ad sacerdotalem scientiam oc-cedit. Quapropter videmus etiam in sacris ordini-bus, sub finem eorumdem sanctissimæ consecra-tionis communionem quoque tradi, non ideo solum quod divinorum perceptio mysteriorum sit summa quædam cujushbet hierarchicæ participa-tionis, verum etiam ut **261** sacri ordines ipsius quod communicatur divinissimi muneris pro captu suo particeps existant, ad sui ad supera tradu-ctionem. In hoc autem differt a priori, quod id-circo dicat eos sacris his mysteriis communicare, eo quod hæc summa sint universæ ipsorum sacræ functionis, ita ut sine sacra ista communionem illo-rum functio nequeat consummari; hic autem ait, communionem frequentari per modum muneris, videlicet sacri laboris eorum ac divinæ servitutis. Secundum hæc itaque monachus qui consecratus est, divinis illis mysteriis communicat, vel ut sa-cram communionem habeat per modum summarii omnium ad se spectantium, vel per modum divini doni percipiat, eo quod istiusmodi vivendi ratio-nem sit amplexus. Concludit itaque, quomodo sa-cræ ceremoniæ sint expiatio, et illuminatio, et perfectio, et ordines; ac diaconorum quidam ordo sit expiatorius; sacerdotum vero illuminatorius, epi-scoporum autem perfectivus; et τελοῦμενοι sicut illi qui expiantur: præter quos etiam divini aspectus et communionis exsortes sunt catechumeni; qui vero sacrorum aspectu fruuntur, sunt populus, per-secundum istiusmodi rationes, cœlesti conformis quasdam notas conservans.

§ VI. Sed objicies, quod cum hæc nostra ad hierarchiam istam componatur, debere etiam ibi esse ordines expiantes, qui utique non sunt: ne-que enim fas sit dicere cœlestem hierarchiam esse sceleris obnoxiam. Ego quidem istiusmodi sermo-nibus assentior, quoniam omnino puri sunt et in-tegerati; et si qui, nimirum Satanas et socii ejus, pravitate capti sunt, illi ab ordine angelico exci-derunt, et in tetra lapsu permanserunt. Alii autem tempora præteriti plusquam perfecti verbi, excide-rat, et imperfecti, ferebatur, in propria significatione accipientes, atque illud ἄν ἐξωθεν expendentēs, sic interpretantur dicti hujus ignorantiam, et ad hæc deinde propriam suam inferunt explicationem. Si quis enim, inquit, pravitate captus exciderat, et ad obscuram ruinam ferebatur; ac si, inquam, dicat: Si quis vitio captus sit, non admittet expiationem, sed ad ruinam adducetur, sicut in Satana contigit; quasi vero talis aliquis jam dari possit. Hoc itaque sensu id accipientes interpretantur, dicentes: Ve-rum nullus eorum post dæmonium **262** lapsum, vitio captus est unquam: hoc enim neque ex di-vina Scriptura cognovimus, neque quisquam e Pa-

tribus divina sapientia conspiruis id dixit. Sic autem sanctus per concessionem hoc ait; ac si aliquis dicat, sanctissimos quidem eos esse et immaculatos, nec expiationis indigere: sed si demus in aliquo eorum labem fuisse, plane ad contrarias virtutes se conferebat, ita ut reliquæ sine labe eodem modo se habeant, et similiter non opus habeant expiatione. Et se hoc dicere, manifeste declaravit: ad objectionem enim suam dicens sententiam, et veram pronuntians, quod nimirum omnino sancti et immaculati existerent, subiunxit illud: *Si enim quis, pro: Quod si quis etiam deliquit, perversum fuisse, confestim ex hoc choro decidit; quod ita non est, sed contrarium, quoniam omnino sancti semper permanserunt, nam a supposito aberrarent si hoc dicerem. Ne quis igitur Origenistarum putet, hunc sermonem suæ perversæ fidei sententiam defendere, secundum Origenem dicens, semper lapsum, et revocationem atque immutationem mentium cœlestium existere, quoniam dicimus in cœlestibus virtutibus esse expiationem, quando ab iis quæ ignorabant ad diviniorum scientiam evebantur atque illustrantur: nam ab ignorantia quodammodo expiantur, dum a superioribus illis divinis essentibus ad clarissimas istas conuscationes adducuntur. Hac ratione ibi ordines sunt qui expiantur, et perficiuntur, qui videlicet inferiores sunt: et rursus, qui expiant, et illuminant, et perficiunt, scilicet superiores. Etenim jam et a nobis traditum in libro *De cœlesti hierarchia*, et in divina Scriptura pronuntiatum est, non easdem, quoad illuminationes, esse omnes cœlestes dispositiones; sed primæ quidem immediate a Deo illuminantur, secundæ vero mediantibus illis, et posteriores per præcedentes; et sic etiam ibi ordo manet inconfusus.*

Ἄ χώρησιν αὐτό φησιν, ὡς ἔν εἴποι τις, Πάναγνοι μὲν εἰσι καὶ ἀλώθητοι, καὶ οὐ δέονται καθάρσεως· πλὴν εἰ καὶ δῶμεν ἔν τινι βλάβην γενέσθαι αὐτῶν τινα, πάντως εἰς τὰς ἐναντίας ἐχώρει δυνάμεις, ὥστε τὰς λοιπὰς ὡσαύτως τὸ ἀλώθητον ἔχειν, καὶ ὁμοίως μὴ δεῖσθαι καθάρσεως. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστι, φασι, σαφῶς ἔδειξεν· εἰπὼν γὰρ πρὸς τὴν ἀντιθεσιν τὴν ἰδίαν γνώμην καὶ ἀληθῆ, ὅτι πάναγνοι εἰσι καὶ ἀλώθητοι, ἐπήγαγε τό· *Εἰ γάρ τις, ἀντὶ τοῦ, Εἰ δὲ καὶ τις δοίη τινὰ παρατραπήναι, εὐθὺς τοῦ χοροῦ τούτου ἐξέπεσεν· ὅπερ οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ τὸναντίον, ὅτι πάναγνοι διαμένουσιν ἑσαεὶ· ἐπεὶ ἐκπέσοιμι τοῦ καθεστῶτος νοός, εἰ ταῦτα λέγοιμι. Μὴ οὖν τις τῶν Ὀριγενιαστῶν οἰέτῃω, τὸν τοιοῦτον λόγον συνηγορεῖν τῇ κακοπίστῳ αὐτῶν δόξῃ, φάσκων κατὰ τὸν Ὀριγένην, ὅτι ἀεὶ πτωχεῖ καὶ ἀνάκλησις καὶ μετάπτωσις τῶν οὐρανίων γίνεται νοῶν· ἀλλὰ καθάρσιν λέγομεν γίνεσθαι καὶ παρὰ ταῖς οὐρανίαις δυνάμεισιν, ὅτε ἀπὸ τῶν ἀγνωσμένων ἐπὶ θειοτέραν ἐπιστήμην ἀνάγονται καὶ ἐλλάμπονται· οἷον γὰρ τὴν ἀγνωσίαν ἀποκαθαίρονται διὰ τῶν πρὸ αὐτῶν θείων οὐσιῶν εἰς τὰς φανωτάτας μαρμαρυγὰς ἀναγόμεναι. Οὕτως εἰσὶν ἐκεῖσε καὶ καθαιρόμεναι, καὶ φωτιζόμεναι καὶ τελειοῦμεναι τάξεις, αἱ ὑφειμέναι δηλαδὴ· καὶ πάλιν καθαίρουσαι, καὶ φωτίζουσαι, καὶ τελειοῦσαι, αἱ ὑπερθεθηκυῖαι δηλον. Καὶ γὰρ καὶ παρ' ἡμῶν ἐν τῷ *Περὶ οὐρανίας ἱεραρχίας* εἴρηται, καὶ ἐν τῇ θεῖᾳ *Γραφῇ* εὔρηται, τὸ μὴ ταῦτάς κατὰ τὰς ἐλλάμψεις εἶναι πάσας τῶν οὐρανίων διακοσμήσεις· ἀλλ' αἱ πρώται μὲν ἀμέσως ἐκ Θεοῦ ἐλλάμπονται, αἱ δευτέραι δὲ διὰ τῶν μέσων. καὶ αἱ μετ' αὐτάς διὰ τῶν πρὸ αὐτῶν· καὶ οὕτω μένει κακεῖσε τῆς τάξεως τὸ ἀσύγχυτον.*

263 CAPUT VII.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

I. *De iis quæ sunt circa defunctos.*

I. *Περὶ τῶν ἐπὶ τοῖς κεκοιμημένοις τελουμένων.*

SYNOPSIS CAPITIS.

Prima parte hujus capituli tradit. I. Sanctos ex hac vita latos decedere futuræ beatitudinis spe plenos; et eorum corpora in resurrectione futura gloriosa. II. Recenset diversorum errores circa mortuos, et assiquat rationem, cur istos moriantur n qui male vixerunt. III. In morte sanctorum fideles etiam lætari. — Secunda parte describit ritum sepeliendi mortuos, sive ecclesiasticos, sive sæculares fideles. — Tertia parte subjungit contemplationem, in qua exponit I. Quid sibi velit fidelium sepultura. II. Quid cantica et lectiones. III. Cur ad sepulturam admittantur ordines qui vacant expiationem, exclusis solis catechumens. IV. Quid sibi velit preces antistitis super defuncto, et cur unum saluet. V. Quales promissiones factæ sint defunctis pus; et quid smus Abraham signifiat. VI. Cur pro defunctis orchet; et quibus defunctis preces prosint. VII. An antistitem, tanquam Dei interpretem, defuncto pronmissa a Deo præmia addicere; et ibidem explicat, quam habeat potestatem ligandi et solvendi. VIII. Cur defunctus mungatur. IX. Agit de loco sepulture; et exponit quid sibi velit ut finalis affusto unguenti. X. An imocationes consecrationis non esse propulandas. XI. Disputat, cur infantes adhuc rationis incapaces baptizentur.

§ I.

His ita constitutis, necessario etiam dicendum arbitror de his quæ circa defunctos a nobis sancte sunt. Neque enim hoc sacris profanisque commune est; sed, sicut diversa est utrorumque vitæ forma, sic dum ad mortem pergunt hi quidem qui sanctam

ταύτων δὲ διωρισμένων, γκαῖσινεῖπειν, ὡς οἶμαι, καὶ τὰ πρὸς ἡμῶν ¹⁷ ἱερῶς ἐπὶ τῶν κεκοιμημένων τελούμενα. Καὶ γὰρ οὐδὲ τοῦτο κοινὸν ἐστὶ τοῖς ἱεροῖς τε καὶ ἀιέροις, ἀλλ' ὡσπερ ἄλλοιον εἶδος ἐστὶ τῆς ἐκατέρῳ ζωῆς, οὕτω καὶ πρὸς θάνατον ἴοντες, εἰ μὲν

VARIÆ LECTIONES.

¹⁷ πρὸς ἡμῶν, D.

ἱερῶν ἐσχλητότες ζωῆν; εἰς τὰς ἀληθεῖς ἐπαγγελίας τῆς θεαρχίας ἀποσκοποῦντες, ὡς τὴν ἀλήθειαν αὐτῶν ἐν τῇ καθ' αὐτὴν ἀναστάσει τεθεαμένοι, μετὰ βεβαίας καὶ ἀληθοῦς τῆς ἐλπίδος ¹⁰ ἐν εὐφροσύνῃ θεῶν πρὸς τὸ τοῦ θανάτου πέρας ἵασι, ὡς ἐπὶ τέλος ἱερῶν ἀγώνων, ἐν παντελεῖ καὶ ἀτελευτήτῳ ζωῇ καὶ σωτηρίᾳ, τὰ καθ' αὐτοὺς ἔσσεσθαι πάντως εἰδότες διὰ τῆς ἐσπεμένης αὐτῶν ὀλιγκῆς ἀναστάσεως. Αἱ μὲν γὰρ ἱερῶν ψυχῶν πρὸς τὴν ἐπὶ τὰ χεῖρω κατὰ τὸν τῆδε βίον ἐνδύμεναι καταπίπτειν τροπὴν ¹¹, ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ τὴν ἐπὶ τὸ ἀτρεπτον ἔξουσι θεοειδεστάτην μετατάξιν. Τὰ δὲ καθαρὰ τῶν ἱερῶν ψυχῶν, ὁμόζυγα καὶ ὁμοπόρευτα σώματα συναπογραφέντα καὶ συναθλήσαντα κατὰ τοὺς θεῖους αὐτῶν ἰδρύτας, ἐν τῇ τῶν ψυχῶν ἀτρέπτῳ κατὰ τὴν θεῖαν ζωὴν ἰδρύσει, συναπολήψεται τὴν οἰκείαν ἀνάστασιν· ἐνωθέντα γὰρ αἷς ἔνωτο κατὰ τὸν τῆδε βίον ἱερῶν ψυχῶν, ὡς μέλη Χριστοῦ γεγονότα, τὴν θεοειδῆ καὶ ἀφθαρτον ἀθάνατον τε καὶ μακαρίαν ἀπολήψεται λῆξιν. Ἐν τούτοις μὲν οὖν ἡ τῶν ἱερῶν ἐστι· κοίμησις ἐν εὐφροσύνῃ καὶ ἀσαλεύτοις ἐλπίσιν, εἰς τὸ τῶν βεβίων ἀγώνων ἀφικνουμένη πέρας.

vitam tradaverunt, ad veras Dei promissiones inuenientes, quarum veritatem quodammodo in resurrectione jam conspexerunt, cum firma et vera spe, gaudioque divino ad mortis terminum, tanquam ad finem certaminum proficiscuntur; quod certo sciunt sua omnia, propter futuram suam resurrectionem, in tuto fore in illa perfecta aeternaque vita et beatitudine. Nam sanctae quidem animae eius in hac vita degentes adhuc perverti possint, in regeneratione illa ad statum immutabilem Deoque maxime conformem transferentur. Pura vero illa corpora, quae sanctis animabus copulata cum eisdem simul et ambulaverunt, et descripta sunt, atque una certarunt, pro divinis sudoribus, in animarum secundum divinam vitam firmitate, sibi quoque propriam resurrectionem sortientur: sanctis enim animabus copulata, quibus in hac vita conjuncta fuerant, ut quae jam Christi membra facta sint, deiformem et incorruptam, **264** atque immortalē beatamque requiem consequentur. Hinc fit ut sanctorum obdormitio sit in laetitia certisque spebus, dum ad certaminum divinorum finem venit.

§ II.

Τῶν δὲ ἀνιέρων οἱ μὲν εἰς ἀνυπαρξίαν ἀλόγως οἰονταὶ χωρεῖν, οἱ δὲ τὴν σωματικὴν εἰσάπαξ ἀπορρήγνυσθαι τῶν οἰκείων ψυχῶν συζυγίαν, ὡς ἀνάρμοστον αὐταῖς, ἐν θεοειδεί ²⁰ ζωῇ καὶ μακαρίαις λήξεσιν, οὐκ ἔγνωσαντες, οὐδὲ ἱκανῶς ἐν ἐπιστήμῃ θεῶν μνηθέντες, ἀρχθεῖσαν ἤδη τὴν καθ' ἑμᾶς ἐν Χριστῷ θεοειδεστάτην ζωὴν ²¹. Ἄλλοι δὲ σωματικῶν ἄλλων ἀπονέμουσι ταῖς ψυχῶν συζυγίας, ἀδοκοῦντες ²² τὸ ἐπ' αὐτοῖς, ὡς οἶμαι, τὰ συμπονήσαντα ταῖς θεαῖς ψυχῶν, καὶ τῶν ἱερῶν ἀντιδόσεων οὐκ εὐαγῶς ἀποστεροῦντες τὰ πρὸς τὸ πέρας ἔλθόντα τῶν θεοειδεστάτων δρόμων. Ἄλλοι δὲ, οὐκ οἶδ' ὅπως ἐπὶ προσώλους ἐνοίας ἀποκλιθέντες, εἰρήκασιν ὁμοειδῆ ²³ τοῦ τῆδε βίου τὴν τοῖς ὁμοίως ἐπηγγελμένην ἀγιστάτην καὶ μακαριωτάτην ²⁴ λῆξιν, καὶ τροφὰς οἰκείας ἀλλοιωτῶν βίῳ τοῖς ἱαγγέλοις ἀθεμίτως ἀπέβριψαν. Ἄλλ' οὐκ ἀποπεσεῖται ²⁵ τίς ποτε τῶν ἱερῶν ἀνιέρων εἰς τὰς τοιάσδε πλανήσεις· ἀλλ' ὅλους αὐτοὺς ἀπολήψεται τὴν Χριστοειδῆ λῆξιν εἰδότες, ὅταν ἐπὶ τὸ πέρας ἔλθωσι τοῦ τῆδε βίου, τὴν εἰς ἀφθαρσίαν αὐτῶν ὁδὸν, ὡς ἐγγυτέραν ἤδη γεγεννημένην, ἐμφανέστερον ὁρῶσι, καὶ τὰς δωρεὰς τῆς θεαρχίας ὑμνοῦσι, καὶ θεῖας ἡδονῆς ἀποπληροῦνται, τὴν ἐπὶ τὰ χεῖρω τροπὴν οὐκέτι δεδοικότες, ἀλλ' εὐ εἰδότες, ὅτι τὰ κτηθέντα καλὰ βεβαίως καὶ αἰωνίως ἔξουσιν. Οἱ δὲ μολυσμῶν ἀνάπλεοι καὶ ἀνιέρων κηλίδων, εἰπερ ἱερῶν τινος τετυχῆσιν μνήσεως, αὐτοὶ δὲ ταύτην ἐκ τοῦ

Prolanorum autem alii quidem sine ratione putant corpora nostra penitus aboleri; alii vero censent corporeum hoc cum propriis suis animabus conjugium repudio semel dirimendum, tanquam illis in deiformi vita beataque requie parum consentaneum; nequaquam intelligentes, neque scientia divina eruditi, nos jam deiformem in Christo vitam inchoasse. Alii autem animabus aliorum corporum conjugia attribuunt, in quo, mea quidem sententia, quantum in ipsis est, injuriam irrogant corporibus, quae cum divinis animabus collaborant, eademque sacris suis praemiis defraudant, cum divinum cursum consummarint. Alii porro, nescio quo pacto, ad terrenas cogitationes dilapsi, dixerunt, praesenti vitae similem beatis promissam esse sanctissimam beatissimamque sortem, eibosque vitae variabili proprios iis qui angelis aequales sunt, nefarie applicuerunt. Sed absit, ut unquam sanctus vir quispiam in istiusmodi erroribus incidat! Verum illi sancti, qui se totos Christiformem sortem percepturos cognoverunt, ubi ad hujus vitae finem accesserint, viam suam ad incorruptionem, quasi jam propinquiore factam, inuenientes, summa Dei munera collaudant, divinaque voluptate adimplentur, non jam amplius perverti metuentes, sed probe cognoscentes, se bona parva firmiter perpetuoque possessuros. Verum qui iniquitatibus ne-

VARIAE LECTIONES.

¹⁰ articulus τῆς non est in S. P. D. ¹¹ subiungunt P. D. Ch. μὴ ἐλθεῖσαι. Sent. sequitur. ²⁰ antiqua in M. libro lectio est, ὡς ἀνάρμοστον αὐταῖς οἶσαν τὴν θεοειδῆ ζωὴν καὶ μακαρίαν λῆξιν, quam reddit Scot. ²¹ in eandem casu corrigitur in codice Sal. τῇ θεοειδεστάτῃ ζωῇ. ²² lege ἀδοκοῦντες, consensu tenentibus. Ita etiam editio Lansellii Parisus 1615. ²³ ὁμοειδῆ, P. Sar. ²⁴ μακαριστήν, S. P. D. ²⁵ ἀποπέσει, D. Sar.

ariisque sceleribus sunt cooperti, siquidem aliquam sacram hauserint instructionem, eaque ex animo perniciose abjecta ad corruptrices voluptiones sponte sua devoluti fuerint, cum jam ad vitæ finem pervenerint, non jam eis lex divina æque despicienda apparebit, sed perniciosas passionum suarum voluptates aliis longe oculis aspicientes, sanctamque vitam, quam imprudenter neglexerunt, beatam prædicantes, miseri et inviti ex hac vita decedunt, propter vitam suam pessimam nulla sancta spe futuri.

Α οικείου νόθς ὀλεθρίως ἀποβράπτισαντες, ἐπὶ τὰς φθοροποιῶς τύτομότησαν ἐπιθυμίας, ὅταν ἐπὶ τὸ τέλος ἔρχονται τῆς ἐνθάδε ζωῆς, οὐκ εἶσι ὁμοίως αὐτοῖς εὐκαταφρόνητος φανεῖται ²² τῶν λογίων ἢ θεία θεσμοθεσία, τὰς ὀλλυμένας δὲ τῶν οικείων παθῶν ἡδονὰς ἐτέροις ὀφθαλμοῖς ἐπισκοπήσαντες, καὶ τὴν ἱερὰν ζωὴν, ἧς ἀνοήτως ἐκπεπτώκασι, μακαρίσαντες, ἐλευθέρως καὶ ἀβουλήτως ἀποσχίζονται τοῦ τῆδε βίου, πρὸς μηδεμίαν ἱερὰν ἐλπίδα χειραγωγούμενοι διὰ τὴν χαιρίστην ζωὴν.

§ III.

Quoniam autem in sanctorum obdormitionibus nihil horum accidit, is qui properat ad finem certaminum suorum sancta quadam lætitia completur, magnaque cum jucunditate sacræ regenerationis iter ingreditur. Propinqui autem ejus qui defunctus **265** est, pro jure divinæ propinquitatis ac mortui similitudine, beatum ipsum, uti vere est, prædicant, quod ad optatum victoriæ brævium pervenerit, auctoriq̄e victoriæ cantica gratiarum solvunt, atque sibi similem sortem optant; denique assumentes ipsum ad antistitem portant, quasi saceris coronis munerandum; qui libenter eum suscipit, eaque justa peragit, quæ divino instituto exhibetur iis qui sancte obdormierunt.

Β Τούτων δὲ οὐδενὸς γιγνωμένου κατὰ τὰς κοιμήσεις τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν, αὐτὸς μὲν ὁ πρὸς τὸ πέρας ἐρχόμενος τῶν οικείων ἀγῶνων εὐφροσύνης ἱερᾶς ἀποπληροῦται, καὶ σὺν ἡδονῇ πολλῇ πρὸς τὴν ὁδὸν ἐπιβαίνει τῆς ἱερᾶς παλιγγενεσίας. Οἱ δὲ τοῦ κοιμηθέντος οικεῖοι, κατὰ τὴν θείαν οικειότητα καὶ ὁμοτροπίαν, αὐτὸν τε, ὅστις ἐστὶ ²³, μακαρίζουσι, πρὸς τὸ νικηφόρον εὐκαίως ἀφικόμενον τέλος ²⁴, καὶ τῷ τῆς νίκης αἰτίῳ χαριστήριους ῥῆδᾶς ἀναπέμπουσι, προσέτι καὶ αὐτοὺς ἀφικέσθαι πρὸς τὴν ὁμοίαν εὐχόμενοι λῆξιν· λαβόντες δὲ αὐτὸν, ἐπὶ τὸν ἱεράρχην ἀγούσιν, ὡς ἐπὶ στεφάνων ἱερῶν ὄσιν· ὁ δὲ ἀσμένως ὑποδέχεται, καὶ τελεῖ τὰ κατὰ θεσμὸν ἱερῶν ἐπὶ τοῖς ὄσιως ²⁵ κεκοιμημένοις τελούμενα.

II. *Mysterium super his qui sancte obdormierunt.*

Coacto cætu sacro, divinus antistes, si quidem in sacris fuerat qui obdormivit, ante divinum altare illum inclinans, infit orationem ad Deum et gratiarum actionem; sin autem sanctis monachis sanctove populo annumeratus fuerat, ad venerandum sacrarium ante sacerdotum introitum collocat. Præsul deinde peragit ad Deum precem et gratiarum actionem; deinceps vero diaconi, verissimis de resurrectione promissis, quæ divinis Scripturis inserta sunt, recitatis, iisdem consona atque æquivalentia Psalmorum cantica concinunt: tum archidiaconus catechumenos dimittit, sanctosque jam defunctos commemorat, quibus recens vita functum consimili commemoratione censet aggregandum, hortaturque omnes, illi ut beatum in Christo finem petant; tum accedens divinus antistes precem super eo sacratissimam peragit, qua finita, ipsemet antistes defunctum salutat, et cum illo præsentem omnes. Quo peracto, antistes defunctum oleo perfundit, et pro omnibus prece facit, honorato loco corpus collocat una cum æqualibus aliis corporibus sanctis.

II. *Μυστήριον ἐπὶ τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων.*

Κ Συναγαγὼν ὁ θεὸς ἱεράρχης τὸν ἱερὸν χορὸν ²⁶, εἰ μὴν ²⁷ ἱερατικῆς ἐγεγόνει τάξεως ὁ κεκοιμημένος, ἐπίπροσθεν τοῦ θεοῦ θυσιαστηρίου κατακλίνας αὐτὸν, ἀπάρχεται τῆς πρὸς Θεὸν εὐχῆς καὶ εὐχαριστίας· εἰ δὲ τοῖς εὐαγέσι μοναχοῖς ἢ τῷ ἱερῷ λαῷ κατατέτακτο ²⁸, παρὰ τὸ τίμιον ἱερατεῖον αὐτὸν κατακλίνει πρὸ τῆς ἱερατικῆς εἰσελεύσεως. Εἶτα τελεῖ τὴν πρὸς Θεὸν εὐχαριστήριον εὐχὴν ὁ ἱεράρχης· ἐξῆς δὲ οἱ λειτουργοὶ τὰς ἐν τοῖς θεοῖς λόγοις ἐμφορομένας ἀψευδεῖς ἐπαγγελίας περὶ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν ἀναστάσεως ἀναγνόντες, ἱερῶς ᾄδουσι τὰς ὁμολόγους καὶ ταυτοδύναμους τῶν ψαλμικῶν λογίων ῥῆδᾶς· εἶτα τῶν λειτουργῶν ὁ πρῶτος ἀπολύει τοὺς κατηχομένους, καὶ ἀνακηρύττει τοὺς ἤδη κεκοιμημένους ἁγίους, μεθ' ὧν ἀξιοὶ τὸν ἄρι τελειωθέντα τῆς ὁμοταγοῦς ἀναρρήσεως, καὶ προτρέπεται πάντας αἰτῆσαι τὴν ἐν Χριστῷ μακαρίαν τελείωσιν· εἶτα προσελθὼν ὁ θεὸς ἱεράρχης, εὐχὴν ἱερωτάτην ἐπ' αὐτῷ ποιεῖται, καὶ μετὰ τὴν εὐχὴν αὐτὸς τε ὁ ἱεράρχης ἀσπάζεται τὸν κεκοιμημένον, καὶ μετ' αὐτὸν οἱ παρόντες ²⁹ ἀπαντες. Ἀσπασαμένων δὲ πάντων, ἐπιχέει τῷ κεκοιμημένῳ τὸ ἔλαιον ὁ ἱεράρχης, καὶ τὴν ὑπὲρ πάντων εὐχὴν ἱερὰν ποιησάμενος, ἀποτέθειν ἐν οἰκίῳ τιμῷ τὸ σῶμα μεθ' ἐτέρων ὁμοταγῶν ἱερῶν σωματίων.

III. *Contemplatio*

Hæc quidem si aspexerint profani, vel a nobis fieri inaudiverint, profuse, ut existimo, ridebunt,

III. *Θεωρία.*

§ I.

Ταῦτα μὲν ³⁰ εἴπερ ἴδοιεν ἢ ἀκούσαιεν οἱ ἀνέροισι πρὸς ἡμῶν τελούμενα ³¹, πλατὺς γελᾶσουσιν, ὡς οἱ-

VARIE LECTIONES.

²² φαίνεται, S. Scot. Sar. ²³ ὁδὸς ἐστὶ, D. ²⁴ εὐκαίως, M. πέρας, D. ²⁵ ὄσιως, M. Sc. ²⁶ articulum ἄρι non habent S. P. D. ²⁷ μὲν. ²⁸ κατατέτακτο, P. D. ²⁹ παρεστώτες, P. ³⁰ ἀλλὰ ταῦτα, M. Sc. ³¹ ἱερῶς τελούμενα, D.

μαι, καὶ τῆς πλανήσεως ἡμᾶς ἐλεήσουσιν. Οὐ δεῖ δὲ πρὸς τοῦτο θαυμάζειν· ἔάν γὰρ μὴ πιστεύσωσιν, ὡς τὰ λόγια φησιν, οὐδὲ μὴ συνήσουσιν ³⁶. Ἡμεῖς δὲ τὰ νοητὰ τῶν τελουμένων ἐποπτεύσαντες, Ἰησοῦ φωταγωγοῦντος, εἶπωμεν ³⁷, ὡς οὐκ ἀλόγως ὁ ἱεράρχης ἐπὶ τὸν ὁμοταγῆ χώρον εἰσάγει καὶ ἐπιτίθησι τὸν κοιμηθέντα· ἐμφαίνει γὰρ ἱερῶς, ὡς κατ' ἐκείνας ἔσονται πάντες ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ τὰς ἀποκλήρωσεις, καθ' ἃς ἐνθάδε τὴν οἰκίαν ζωῆν ἀπεκλήρωσαν. Οἶόν, εἰ θεοειδῆ τις ἔσχεν ἐνθάδε καὶ ἱερωτάτην ζωὴν, ὡς ἀνδρὶ τὸ θεομίμητον ἐφικτὸν. ἐν θείᾳ ἔσται κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα καὶ μακαρίαις λήξεσιν· εἰ δὲ τῆς κατ' ἄκρον θεοειδοῦς ὑφειμένην, ἱερὰν δὲ ὅμως, ὁμοειδεῖς καὶ οὗτος ³⁸ ἀπολήφεται τὰς ἱερὰς ἀμοιβὰς. Ὑπὲρ ταύτης τῆς θείας δικαιοσύνης ὁ ἱεράρχης εὐχαριστήσας, εὐχὴν ἱερὰν ποιεῖται, καὶ τὴν σεβασμίαν ὑμνεῖ θεαρχίαν, ὡς καθαριετικὴν μὲν τοῦ κατὰ πάντων ἡμῶν ἀδίκου καὶ τυραννικοῦ ³⁹ κράτους, μεταγωγὸν δὲ ἡμῶν ἐπὶ τὰ οἰκεία δικαιοτάτα ⁴⁰ κρίματα.

§ II.

Αἱ δὲ τῶν θεαρχικῶν ⁴¹ ἐπαγγελιῶν ὧδαί καὶ ἀναγνώσεις ἐκφαντορικαί μὲν εἰσι τῶν μακαριωτάτων λήξεων, εἰς ἃς οἱ θείαν ἐσχηκότες τελείωσιν αἰωνίως καταταχθήσονται ⁴². τοῦ δὲ κοιμηθέντος ἱερῶς ἀποδοκτικαί, τῶν ἐπι δὲ ζώντων προτρεπτικαί πρὸς τὴν ὁμοίαν τελείωσιν.

A et erroris nostri ipsos miserebitur. Verum non est quod hoc miremur: nisi enim crediderint, juxta Scripturam, non intelligent. Nos interim, intelligentiis eorum quæ geruntur perceptis, prævio ducte Jesu dicamus, non abs re præsumem, eum qui defunctus est in chorum ordinis sui **266** introducere ac recondere; nam sancte declarat omnes in regeneratione sortes istas obtenturos, ad quas hic vitam propriam direxerint. Ut puta, si quis hic vitam sortitus sit sanctissimam, eamque duxerit deformem, in quantum nempe Deum imitari quis potest; in futuro sæculo divino beatoque otio fruetur; sin remissiozem quidem illa deformi, simul tamen sanctam vitam quis egerit, paria et ipse meritis suis præmia referet. Divinus itaque antistes pro divina hac justitia gratias agens rem sacram peragit, atque venerandum laudat Dei principatum, quod iniquum tyrannicumque imperium, quo omnes premebamur, exterminarit, et nos ad justissima sua judicia transtulerit.

§ III.

Σκόπει δὲ, ὅτι νῦν οὐ πᾶσαι κατὰ τὸ σύνθημα αἱ καθαιρόμεναι τάξεις ἀπολύονται, μόνοι δὲ τῶν ἱερῶν ἐκβάλλονται χώρων οἱ κατηγούμενοι, καὶ γὰρ αὕτη μὲν ἀμύητός ἐστι καθόλου πάσης ἱερᾶς τελετῆς, καὶ πρὸς οὐδέν, οὐ μικρὸν, οὐ μέγα τῶν ἱερῶς τελουμένων ἐποπτεύειν αὐτῇ θεμιτὸν, ὡς οὐδὲ τῆς τῶν ἱερῶν ὀπτικῆς δυνάμεως μετασχοῦσι ⁴³, διὰ τῆς ἀρχιφάντου καὶ φωτοδοξίδος θεογενεσίας. Αἱ δὲ λοιπαὶ τῶν καθαιρομένων τάξεις ἐν μυσίᾳ ⁴⁴ μὲν ἤδη γεγονάσιν ἱερᾶς παραδόσεως· ἀνοήτως δὲ πρὸς τὰ χεῖρω παλινδρομήσασαι, δέον ἐπὶ τὰ πρόσω τὴν οἰκίαν ἀναγωγὴν ἀποτελειῶσαι, τῶν θεαρχικῶν μὲν, ὡς ἐν συμβόλοις ἱεροῖς, ἐποφίῶν καὶ κοινωνιῶν εὐλόγως ἀποδιαστέλλονται· βλαβήσονται γὰρ, ἀνιέρως αὐτῶν μετέχουσαι, καὶ πρὸς πλείονα τῶν θείων καὶ ἑαυτῶν ἐλεύσονται περιφρόνησιν. Οὐκ ἀπεικότης δὲ πάρεσιν ἐπὶ τοῖς νῦν τελουμένοις, ἐναργῶς ἐκδιδασκόμεναι καὶ ὀρώσαι τὴν τοῦ καθ' ἡμᾶς ἀδειλίαν ⁴⁵ θανάτου, καὶ τὰ τῶν ἁγίων γέρα πρὸς τῶν ἀληθῶν Λογίων ὑμνούμενα, καὶ τὰς ἠπειλημένας ἔσεσθαι τοῖς κατ' αὐτὰς ἀνιέρως ἀτελευτήτους ἀνίας· ἔσται γὰρ αὐταῖς ἴσως ὄφελος, ὀρώσαις τὸν ἱερῶς τετελειωμένον ὑπὸ τῆς λειτουργικῆς ἀναβρόσεως, ὡς κοινωνῶν

Cantica porro divinarum promissionum ac lectiones explicant nobis sedes illas beatissimas, ad quas ii, qui divina perfectione præditi sunt, promotebuntur; et quæ eum, qui sancte vita functus est, excipiunt, viventes autem ad similem vitæ finem adhortantur.

Cæterum observa, quomodo non omnes qui expiationi vacant ordines pro more jam dimittantur, sed soli catechumeni a sacro choro arceantur, quod nimirum hic ordo sacri omnis mysterii sit expers, neque fas sit illi quidquam sive parvum, sive magnum, eorum quæ sancte peraguntur aspicere, quippe qui necdum ejus virtutis particeps existat, quæ assurgit ad divina contuenda, quam solummodo indulget sacra illa regeneratio, quæ primam lucem confert. Cæteri autem ordines qui expiantur, jam pridem quidem sacris sunt instituti, sed quod stulte in deteriora relapsi sint, cum ad anteriora vitæ suæ rationes extendere debuissent, præcipuis quidem sacris illis divinis, quæ sub sacrosanctis signis latitant, interdiciuntur, et ab eorundem aspectu ac communione merito arcentur; siquidem damnum referrent, si iisdem indigne communicarent, et ad majorem rerum divinarum suique contemptum devenirent. Non incongrue autem admittuntur ad ea quæ hic geruntur, ut perspicue discant et advertant mortis incertitudinem et sanctorum præmia quæ in Scripturis veris celebrantur, quæque illis eorumque similibus impuris ho-

VARIAE LECTIONES.

³⁶ συνήσωσι corrigitur in S. ³⁷ εἶπωμεν, P. Sc. Sar. et Vien. ³⁸ αὐτός, M. οὕτως, S. ³⁹ τυραννώδους, S. P. ⁴⁰ δικαιοτάτα, M. Sc. ⁴¹ τῶν θείων, Ch. S. ⁴² καταχθήσονται, S. P. Sc. ⁴³ μετασχοῦσι, P. μετασχοῦσα, S. ⁴⁴ ὡς ἐν μυσίᾳ, S. ⁴⁵ δειλίαν, M. et Sc. ἀδελίαν, D. Ch. et Vien. Sic etiam legunt Lancelius, Corderius in versione Latina, Pachymeres in paraphrasi.

minibus supplicia infinita intentantur: e quibus utique spectaculis forte fructum capient, dum cernent, eum qui sancte obiit ministrorum prædicatione celebrari, ut vere consortem **267** sanctorum qui a sæculo sunt, ipsique fortassis consimili desiderio flagrabunt, et ministrorum disciplina docebuntur, quam vere beata sit in Christo consummatio.

§ IV.

Deinde accedens antistes precem sacram super defuncto peragit: qua finita, ipsemet antistes eum salutat, ordineque deinceps suo omnes qui adsunt. Rogat itaque precatione illa divinam bonitatem, ut defuncto peccata omnia dimittat, quæ per humanam infirmitatem contracta sunt, eumque in lucem sanctam ac vivorum regionem transferat, et collocet in sinu Abraham, Isaac et Jacob, in loco a quo dolor et tristitia gemitusque aufugiant.

Hæc utique perspicua, ut arbitror, beatissima sanctorum præmia sunt. Ecquid enim perfectæ immortalitati omni tristitia carenti, luceque plenissimæ conferrî valeat? præterquam quod promissiones istæ mente qualibet sublimiores, vel maxime ad captum nostrum accommodatis rationibus expressæ earumdem tamen appellationes a reali ipsarum veritate plurimum deficiant. Siquidem Scriptura hæc omnino vera est: *Quoniam oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus se* ^d. Sinus autem, mea quidem sententia, sunt beatorum patriarcharum cæterorumque sanctorum divinissimæ beatissimæque quietis sedes, quæ viros omnes deiformes excipiunt in sua insenescibili beatissimaque consummatione.

Fortassis autem ita quidem inquires recte a nobis dici, dubitare tamen te, cujus rei gratia divinam clementiam antistes deprecetur, poscens defuncto dari veniam peccatorum, et æqualem deiformibus viris lucidissimam sortem. Nam si qualibet a divina justitia recipiat retributionem eorum quæ in vita præsentis sive bene sive male gessit, defunctus autem in hac vita suas compleverit actiones, quænam antistitis deprecatio ipsum ad aliam, quam in hac vita meritis est, quietis retributionem transferre possit? Equidem probe scio, Scripturis consentiens, cuilibet pro meritis sortem reddendam esse. Conclavit enim, inquit, Dominus apud se, et referet unusquisque propria corpora, prout gessit, sive

^d I Cor. ii, 9.

VARIE LECTIONES.

⁴⁶ sic P. D. Sar. et Vien. προ...τομένων. ⁴⁷ ἄρσειν, M. Sc. ⁴⁸ ἀφιέναι, M. S. P. ⁴⁹ μακαριστάτων, M. Sc. ⁵⁰ παντελοῦς, M. S. P. Sc. ⁵¹ πάντων, D. μοι ἡγε μακρῆς. ⁵² αὐτῶν ἡγε, ut est in S. P. Sc. Sic et Vien. ⁵³ τὰς, S. ⁵⁴ ἐπραξεν, D. ⁵⁵ πῶς διὰ τίνος, et μεταχθῆσται, M. Sc. ⁵⁶ ἀμοιβήν, S. P.

ἄντως ὄντα τῶν ἀπ' αἰῶνος ἁγίων, ἱερῶς ἀνακηρυγτόμενον ⁴⁶· καὶ τάχα καὶ αὔται πρὸς τὴν ὁμοίαν ἔρσειν ⁴⁷ ἔξουσι, καὶ πρὸς τῆς λειτουργικῆς ἐπιστήμης ἐκδιδαχθήσονται, μακαρίαν ἀληθῶς εἶναι τὴν ἐν Χριστῷ τελείωσιν.

Εἶτα προσελθὼν ὁ θεῖος ἱεράρχης, εὐχὴν ἱερὰν ἐπὶ τῷ κεκοιμημένῳ ποιεῖται· καὶ μετὰ τὴν εὐχὴν, αὐτὸς τε ὁ ἱεράρχης αὐτὸν ἀσπάζεται, καὶ ἐξῆς οἱ παρόντες ἅπαντες. Ἡ μὲν οὖν εὐχὴ τῆς θεαρχικῆς ἀγαθότητος δέεται, πάντα μὲν ἀφεῖναι ⁴⁸ τὰ δι' ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν ἡμαρτημένα τῷ κεκοιμημένῳ, κατατάζει δὲ αὐτὸν ἐν φωτὶ καὶ χώρᾳ ζώντων, εἰς κόλπους Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, ἐν τόπῳ οὐ ἀπέδρα ὀδύνη καὶ λύπη καὶ στεναγμός.

§ V.

Ταῦτα μὲν οὖν, ὡς οἶμαι, δῆλα τὰ τῶν ἁγίων μακαριώτατα ⁴⁹ γέρατα. Τί γὰρ ἂν γένοιτο τῆς παντελοῦς ⁵⁰ ἀλύπου καὶ φωτιστικῆς ἀθανασίας ἰσοῤῥοπῶν; εἰ καὶ τὰ μάλιστα ταῖς ἡμῶν ἀναλόγοις σημασίαις αἱ παντὸς ὑψηλότεραι νοδὸς ἐπαγγελίαι σημαίνονται, τῆς πραγματικῆς αὐτῶν ἀληθείας ἀποδεούσας ἔχουσι τὰς ὀνομασίας. Ἀληθὲς γὰρ εἶναι τὸ λόγιον οἰητέον· *Ὅτι ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη ἢ ἠτοίμασεν ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν*. Κόλποι δὲ εἰσιν, ὡς οἶμαι, τῶν μακαρίων πατριαρχῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἁγίων ἀπάντων ⁵¹ αἱ θειώταται καὶ μακαρίσταται λήξεις, αἱ τοὺς θεοειδεῖς ὑποδεχόμεναι πάντας εἰς τὴν ἐν αὐταῖς ἀγῆρῳ καὶ μακαριωτάτῃ τελείωσιν.

VI.

Φαίης δ' ἂν ἴσως, ταῦτα μὲν ὀρθῶς εἰρησθαι παρ' ἡμῶν, ἀπορεῖν δὲ, ὅτου ἕνεκα τῆς θεαρχικῆς ἀγαθότητος ὁ ἱεράρχης δέεται, τῶν ἡμαρτημένων αὐτῶν ⁵² τῷ κεκοιμημένῳ τὴν ἄρσειν, καὶ τὴν τοῖς θεοσιδέουσιν ὁμοταγῆ καὶ φανοτάτῃ ἀποκλήρωσιν. Εἰ γὰρ ἀμοιβὰς ἀπολήφεται πᾶς ⁵³ ὑπὸ τῆς θείας δικαιοσύνης, ὧν ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ χρηστῶν ἢ ἐτέρων ἔδρασεν ⁵⁴, ἐτέλεσε δὲ τὰς κατὰ τὸν τῆδε βίον οικείας ἐνεργείας ὁ κεκοιμημένος, πρὸς τίνος ἱεραρχικῆς εὐχῆς, ἐφ' ἐτέραν λῆξιν μεταταχθήσεται ⁵⁵, παρα τὴν ἀξίαν αὐτοῦ, καὶ τῆς ἐνθάδε ζωῆς ἀμοιβαίαν ⁵⁶; Ἐγὼ δὲ, ὅτι μὲν ἀμοιβαίαν ἔξει τὴν ἀποκλήρωσιν ἕκαστος, εἰ οἶδα, τοῖς λογίοις ἀκολουθῶν· ἀπέκλεισε γὰρ, φησιν, ὁ Κύριος κατ' αὐτοῦ, καὶ κομίζεται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ

σώματος πρὸς δ' ἐπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν εἴτε κακόν. Ἄ
 *Ὅτι δὲ καὶ τῶν δικαίων αἱ προσευχαὶ κατὰ τὸν τῆδε
 βίον⁶⁷, μῆτιςγε μετὰ θάνατον, εἰς τοὺς ἀξίους ἱερῶν
 εὐγῶν ἐνεργοῦσι μόνον, αἱ τῶν λογίων ἡμᾶς ἐκδιδά-
 σκουσιν ἀληθεῖς παραδόσεις. Ἡ τί πρὸς τοῦ Σαμουὴλ ὁ
 Σαοὺλ ἀπάνητος; τί δὲ τὸν τῶν Ἑβραίων⁶⁸ λαὸν ὠνήσεν
 ἡ προφητικὴ προσευχή⁶⁹; Καὶ γὰρ ὡς εἶ τις, ἡλίω τὰ
 οἰκεία δωρουμένου φῶτα τοῖς ἀδελφείοις ὀφθαλμοῖς,
 ἐν μετουσίᾳ τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς αἰτεῖ γενέσθαι, τὰς
 οἰκείας εὐφείας ἐξαφανίζων αὐτῷ πρὸς ἀδυνάτους ἤρητη-
 ται καὶ περιττὰς ἐλπίδας, ὁ τὰς τῶν ἁγίων ἐξαίτων
 προσευχὰς, καὶ τὰς κατὰ φύσιν αὐτῶν ἱερὰς ἐνεργείας
 ἐλαύνων, ἀπροσεξίᾳ τῶν θεῶν δώρων, καὶ τῶν φανο-
 τάτων καὶ ἀγαθοποιῶν ἐντολῶν ἀποφοιτῆσει, Φημί
 δὲ, τοῖς λογίοις ἐπόμενος, ὡς ὠφέλιμοι πάνπαν εἰσὶν
 ἐν τῆδε τῇ βίῳ τῶν ἁγίων αἱ προσευχαί, κατὰ τόνδε B
 τὴν τρόπον, εἴ τις, ἱερῶν ἐπιέμενος δώρων, καὶ πρὸς
 μετοχὴν αὐτῶν ἕξιν ἱερὰν ἔχων, ὡς τῆς οἰκείας ἐπι-
 γνώμων βραχύτητος, ἐλθὼν ἐπὶ τινα τῶν ὁσίων ἀν-
 δρῶν ἀξιώσειεν αὐτὸν⁷⁰, οἱ⁷¹ γενέσθαι συλλήπτορα,
 καὶ συνικέτην, ὠφελήθησεται πάντως ἐκ τούτου τὴν
 πάσης⁷² ὑπερκειμένην ὠφέλειαν· ἐπιτεύχεται γὰρ ὧν
 αἰτεῖ θεοτάτων δώρων, ἀποδεχομένης αὐτὸν τῆς θεαρ-
 χικῆς ἀγαθότητος, τῆς τε οἰκείας εὐλαβοῦς ἐπιγνωμο-
 σύνης, καὶ τῆς ἐπὶ τοῖς ὁσίοις⁷³ αἰδοῦς, καὶ τῆς τῶν
 αἰτηθειῶν ἱερῶν αἰτήσεως ἐπαινετῆς ἐφέσεως, καὶ
 καταλλήλου καὶ θεοειδοῦς ἕξεως. Ἔστι γὰρ καὶ τοῦτο
 τοῖς θεαρχικοῖς κρίμασι νομοθετημένον, τὸ τὰ θεῖα
 δῶρα τοῖς ἀξίοις τοῦ μετασχεῖν ἐν τάξει θεοπρεπεστά-
 τη δωρεῖσθαι διὰ τῶν ἀξίων τοῦ μεταδοῦναι⁷⁴. Ταύτην
 οὖν εἴ τις ἀτιμάσει τὴν ἱερὰν εὐκοσμίαν, καὶ πρὸς C
 ἀθλίαν οἴησιν ἐληλυθὼς, ἑαυτὸν οἴηθείη πρὸς τὴν
 θεαρχικὴν ὀμίλιαν, καὶ τῶν ὁσίων ὑπερφρονήσοι· καὶ
 μὴν, εἴ τὰς αἰτήσεις ἀναξίως τε Θεοῦ, καὶ μὴ ἱερὰς αἰ-
 τήσοι, καὶ τὴν ἐφεσιν τῶν θεῶν εἰ μὴ σύντονον ἔχοι καὶ
 ἑαυτῷ καταλλήλον, ἀποτεύχεται δι' ἑαυτὸν τῆς ἀνεπι-
 στήμονος αἰτήσεως. Περὶ δὲ τῆς εἰρημένης εὐχῆς, ἣν ὁ ἱεράρχης ἐπεύχεται τῷ κεκοιμημένῳ, τὴν εἰς ἡμᾶς
 ἐλθοῦσαν ἐκ τῶν ἐνθέων ἡμῶν καθηγεμόνων παράδοσιν εἰπεῖν ἀναγκαῖον.

§ VII.

Ὁ θεὸς ἱεράρχης ἐκφαντορικὸς ἐστίν, ὡς τὰ λόγια
 φησι, τῶν θεαρχικῶν δικαιωμάτων· ἄγγελος γὰρ Κυ-
 ρίου παντοκράτορος Θεοῦ⁷⁵ ἐστὶ· μεμάθηκεν οὖν ἐκ
 τῶν θεοπαροδότων λογίων, ὅτι τοῖς ὁσίοις βιώσασιν ἡ
 φανοτάτη καὶ θεῖα ζωὴ κατ' ἀξίαν ὑπὸ τῶν δικαιοτά-
 των ζυγῶν ἀντιδίδεται, παρορώσης ἀγαθότητι τῆς
 θεαρχικῆς φιλοανθρωπίας τὰς ἐγγενομένας⁷⁶ αὐτοῖς ἐξ
 ἀνθρωπίνης ἀσθενείας κηλίδας· ἐπέπερ οὐδεὶς, ὡς τὰ
 λόγια φησι, καθαρὸς ἀπὸ βύπτου. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ ἱε-
 ράρχης οἶδεν ἐπηγγελμένα πρὸς τῶν ἀληθῶν⁷⁷ λογίων·
 αἰτεῖ δὲ αὐτὰ⁷⁸ γενέσθαι, καὶ δωρηθῆναι τοῖς ὁσίοις
 βιώσασιν τὰς ἱερὰς ἀντιδόσεις, ἅμα μὲν ἐπὶ τὸ θεομι-

⁷⁵ II Cor. v, 10.

VARIE LECTIONES.

⁶⁷ τὸν βίον, M. ⁶⁸ τὸν Ἑβραίων. ⁶⁹ εὐχή, M. ⁷⁰ ἴσως τοῦ. ⁷¹ et non est in D. P. ⁷² πάσης, M. D. S. Se. ⁷³ ὁσίοις, S. P. ⁷⁴ μεταδοῦναι, P. ⁷⁵ Θεοῦ ἡμῶν est in M. et Sc. ⁷⁶ ἐγγενομένας, (h). ⁷⁷ ἀληθῶν, D. ⁷⁸ εὐχάσθαι, M. Sc.

bonum, sive malum *. Justorum autem preces
 etiam in hac vita, nedum post mortem, iis solis
 prodesse qui sanctis precibus digni sunt, veræ
 nos eloquiorum 268 traditiones docent. Nunquid
 Saul a Samuele adjutus fuit? aut Hebræorum po-
 pulo prophetica precatio quidquam profuit? Et
 enim ac si quis, sole sanis oculis lucem suam lar-
 gente, solaris lucis particeps fieri petat, erutis sibi
 oculis: sic ex impossibili et inani spe pendet, quis-
 quis sanctorum preces flagitat, dum ipsis conuatu-
 rales exterminat acciones, divina munera negligens,
 et a clarissimis beneficisque Dei mandatis recedens.
 Hoc autem Scripturis consone affirmo, perutiles
 esse in hac vita sanctorum preces, modo quis sa-
 crorum munerum desiderio incensus, et ad ea sus-
 cipienda pie affectus, tenuitatis suæ conscius, virum
 aliquem sanctum adeat, ac petat ut se adjuvet, ac
 Deum pro se roget, qua ratione sane maximum ex
 eo refert emolumentum; potletur enim petitis donis
 divinissimis, religiosa sua conscientia, sanctorum
 reverentia et laudabili eorum quæ petit desiderio,
 et consentanea ac deiformi affectione ipsi suffragan-
 tibus. Etenim divinis id decretis stabilitum est, ut
 divina munera iis, qui eorundem participatione di-
 gni sunt, eo quo Deum decet ordine distribuuntur
 ab illis qui iisdem distribuendis sunt præfecti. Hunc
 itaque sacrum ordinem si quis violaverit, et infelici
 elatione seductus, dignum se putaverit divina fa-
 miliaritate, sanctosque despexerit, is certe, siqui-
 dem indignas Deo ac profanas res postulaverit, in-
 tentoque caruerit rerum divinarum desiderio ipsi
 consentaneo propter imperitam suam petitionem,
 per se nihil eorum quæ petit impetrabit. De dicta
 porro precatone, quam antistes super defuncto fa-
 cit, divinarum nostrorum præceptorum traditam
 ad nos traditionem exponere necesse est.

Divinus itaque antistes, ut eloquia testantur, In-
 terpres est divinarum judiciorum; angelus enim
 Domini omnipotentis est Dei: quapropter ex Scri-
 pturis divinitus traditis accepit, quomodo iis, qui
 sancte vivunt, pro cuiusque meritis divina clarissi-
 maque vita ab æquissimis istis laudibus retribu-
 tur, divina omnium elementia, pro bonitate sua,
 maculas ex humana fragilitate contractas dissimu-
 lante, quod nemo, ut eloquia tradunt, mundus sit a
 sorde. Hæc itaque promissa novit antistes ex veris-
 simis Scripturis; quare petit illa compleri, indulge-
 ritque 269 iis qui pie vixerint sacra præmia, si-

mulque semelipse benigne conformans ad imitationem Dei, non secus aliis quam sibi ipsi dona poscens ac gratias; sciens item promissiones Dei esse infallibiles, præsentibus etiam aperte declarat, illa quæ ab eo jure sacro postulantur, prorsus eventura illis, qui secundam Deum vitam consummarint. Et enim antistes, cum sit præcipuus divinæ justitiæ præco, nunquam postularet ea quæ non essent Deo quam gratissima, et juxta promissiones ejus deiformiter concedenda. Quamobrem defunctis improbis nequaquam istiusmodi precatur, non solum quod interpretis officium in hoc violaret, atque præsumptuose sibi quidquam munerum pontificalium arrogaret, ab auctore mysteriorum minime motus; verum etiam quod impia petitione frustraretur, et a justo prorsus eloquio etiam ipse merito audiens: *Petitiss, et non accipitis, quia male petitiss* ¹. Postulat itaque sanctus antistes ea quæ sunt divinitus promissa, et accepta sunt Deo, omninoque largienda; et affectum benignitatis suæ clementissimo Deo ac præsentibus omnibus aperte declarans, quamnam bona sancti adeptori sint insinuat. Eodem modo antistites habent potestatem segregandi, tanquam interpretes divinarum justificationum; non quod irrationalibus motibus sapientissima divinitus serviliter (ut honeste dixerim) obsequatur, sed quod ipsimet spiritu mysteriorum principali, a quo ad interpretandum moventur a Deo, pro meritis judicatos secernant. *Accipite enim, inquit, Spiritum sanctum: quorum remisistis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta sunt* ². Quin et ei, qui divinas revelationes a supremo Patre didicerat, in Scripturis dicitur: *Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis; et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cælis* ³, ita ut ille, omnisque pontifex illi sinuitis, juxta revelationes paternarum justificationum sibi indultas, quasi interpres ac portitor Deo charos admittat, et impios excludat. Neque enim sanctam illam Dei professionem, ut eloquia testantur, motu proprio, carneve aut sanguine revelantibus, sed a Deo spiritaliter illum imbuate perdoctus, pronuntiavit. Quare sanctis antistitibus tam segregandi quam aliis sacerdotibus facultatibus utendum, prout ipsis divinorum auctor mysteriorum divinitus **270** inspiravit. Pontifices autem ita cæteris sunt observandi in iis quæ ut pontifices gerunt, tanquam ipsi a Deo moveantur. *Qui enim, inquit, vos spernit, me spernit* ⁴.

Α μητον αγαθοειδῶς ἐκτυπούμενος, καὶ τὰς ἐτέρων δωρεὰς ὡς οὐκείας ἐξαιτῶν χάριτας· ἕμα δὲ καὶ τὰς ἀψευδεῖς ἐπαγγελίας εἰδῶς ἐσομένας, καὶ τοῖς παροῦσιν ἐκφαντορικῶς ἐμφαίνων ⁶⁶, ὅτι τὰ παρ' αὐτοῦ κατὰ θεσμὸν ἱερὸν ἐξαιτούμενα, πάντως ἔσται τοῖς κατὰ θεῖαν ζωὴν τετελειωμένοις. Οὐ γὰρ ἂν ὁ ἱεράρχης, ὁ τῆς θεαρχικῆς δικαιοσύνης ὑποφήτης, ἐζητεῖ ⁷⁰ ποτὲ τὰ μὴ τῷ Θεῷ προσφιλέστατα, καὶ πρὸς αὐτοῦ δοθήσασθαι θειωδῶς ἐπηγγελμένα. Διὸ τοῖς ἀνιέροις οὐκ ἐπεύχεται ταῦτα κεκοιμημένοις, οὐ μόνον ὅτι τῆς ὑποφητικῆς ⁷¹ ἐν τούτῳ παρατραπήσεται τάξεως, καὶ τι τῶν ἱεραρχικῶν ἀβασδῶς τολμήσει, μὴ πρὸς τοῦ τελετάρχου κεκινημένος, ἀλλ' ὅτι καὶ τῆς ἐναγοῦς εὐχῆς ἀποτεύχεται, πρὸς τοῦ δικαίου λογίου καὶ αὐτὸς οὐκ ἀπεικότως ἀκούων· *Αἰτεῖτε, καὶ οὐ λαμβάνετε, διότι κακῶς αἰτεῖτε*. Οὐκοῦν ὁ θεῖος ἱεράρχης ἐξαιτεῖ ⁷² τὰ θειωδῶς ἐπηγγελμένα καὶ φῶλα Θεῷ, καὶ πάντως δωρηθησόμενα· καὶ τὸ τῆς οὐκείας αγαθοειδοῦς ἕξεως ἐπιδεικνύς τῷ φιλαγάθῳ Θεῷ, καὶ τοῖς παροῦσιν ἐκφαντορικῶς ἐμφαίνων τὰ τοῖς ἁγίοις ⁷³ ἐσόμενα δῶρα. Οὕτω καὶ τὰς ἀφοριστικὰς ἔχουσιν οἱ ἱεράρχαι δυνάμεις, ὡς ἐκφαντορικοὶ τῶν θεῖων δικαιωμάτων, οὐχ ὡς ταῖς αὐτῶν ἀλόγοις ὀρμαῖς τῆς πανσόφου θεαρχίας (εὐφῆμως εἰπεῖν) ὑπερητικῶς ἐπομένης, ἀλλ' ὡς αὐτῶν ὑποφητικῶς ὑποκινουῦντι τῷ τελεταρχικῷ ⁷⁴ πνεύματι τοὺς κεκριμένους Θεῷ κατ' ἀξίαν ἀφορίζοντων. *Δάδετε γάρ, φησί, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἂν τινῶν* ⁷⁵ *ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται ἂν τινῶν κρατῆτε, κεκράτηνται*. Καὶ τῷ τὰς θείας ἀποκαλύψεις τοῦ παναγεσπότητος Πατρὸς ἑλλαμπομένῳ τὰ λόγια φησιν· *Ὁ ἐὰν δῆσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς* ⁷⁶· καὶ ὁ ἐὰν λύσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς· ὡς ἐκεῖνου ⁷⁷ καὶ παντὸς τοῦ κατ' αὐτὸν ἱεράρχου, κατὰ τὰς ἐν αὐτῷ γενομένας ⁷⁸ τῶν πατρικῶν δικαιωμάτων ἀποκαλύψεις, ἐκφαντορικῶς καὶ διαπορθμευτικῶς τοὺς τε θεοφιλεῖς προσιεμένου, καὶ τοὺς ἀθέους ἀποκληροῦντος. Καὶ τὴν ἱεράν γὰρ ἐκείνην θεολογίαν, ὡς τὰ λόγια φησιν, οὐκ αὐτοκινήτως, οὐδὲ σαρκὸς καὶ αἵματος ἀποκαλυφάντων, ἀλλ' ὑπὸ Θεοῦ νοητῶς αὐτὸν τὰ θεῖα μύησαντος ἀπεφθέγγετο. Τοὺς μὲν οὖν ἐνόηους ἱεράρχας, οὕτω καὶ τοῖς ἀφορισμοῖς, καὶ πάσαις ταῖς ἱεραρχικαῖς δυνάμεσι χρηστῶν, ὅπως ἂν ἡ τελετάρχης αὐτοῦς θεαρχία κινήσῃ· τοὺς δὲ ἄλλους οὕτω τοῖς ἱεράρχαις, ἐν οἷς ἂν ὀρῶσιν ἱεραρχικῶς, προσεκτέον, ὡς ὑπὸ Θεοῦ κεκινημένους ⁷⁹· *Ὁ ἀθετῶν γὰρ ὑμᾶς, φησὶν, ἐμὲ ἀθετεῖ*.

§ VIII.

Sed jam ad ea, quæ dictam precreationem subsequantur, veniamus. Ubi pontifex eam finivit, ipse-

'Αλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὰς τῆς εἰρημένης εὐχῆς ἀκόλουθα ⁸⁰. Τελέσας γὰρ αὐτὴν ὁ ἱεράρχης, αὐτὸς τε

¹ Jac. iv, 5. ² Joan. xx, 22. ³ Matth. xvi, 19. ⁴ Luc. x, 16.

VARIE LECTIONES.

⁶⁶ ἐμφαίνων, P. S. ⁷⁰ ἐζητεῖ. ⁷¹ ἐπὶ οὐ μόνον τῆς ὑποφ., M. Sc. ⁷² ἐξαιτεῖται, D. ⁷³ τοῖς ἁγίοις, P. ⁷⁴ τελετάρχῃ, D. ⁷⁵ ἐὰν τινῶν, S. P. ⁷⁶ τῷ οὐρανῷ, M. Sc. ⁷⁷ ὡς ἁγίου εὐαγγελιστοῦ ἐκεῖνου, M. Sc. ⁷⁸ γενομένας, S. P. D. ⁷⁹ κεκινημένοις, S. P. D. ⁸⁰ ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ, M.

ἀσπάζεται τὸν κεκοιμημένον, καὶ ἐξῆς οἱ παρόντες ἅπαντες ἡδὺς γάρ ἐστι καὶ τίμιος ἅπασιν τοῖς θεοειδέσιν ὁ κατὰ θεῖαν⁸¹ ζωὴν τετελειωμένος. Μετὰ δὲ τὸν ἀσπασμὸν ἐπιχέει τῷ κεκοιμημένῳ τὸ ἔλαιον ὁ ἱεράρχης. Μένυσο δὲ, ὅτι κατὰ τὴν ἱεράν θεογενεσίαν πρὸ τοῦ θειοτάτου⁸² βαπτίσματος πρώτη μέθεξις ἱεροῦ συμβόλου δωρεῖται τῷ τελουμένῳ, μετὰ τὴν ὀλικὴν τῆς προτέρας ἐσθῆτος ἀπαμφιασιν⁸³, τὸ τῆς χρίσεως ἔλαιον· ἐν τέλει δὲ νῦν ἁπάντων ἐπὶ τῷ κεκοιμημένῳ τὸ ἔλαιον ἐπιχέεται⁸⁴. Καὶ τότε μὲν ἡ τοῦ ἔλαιου χρίσις ἐπὶ τοὺς ἱερούς ἀγῶνας ἐκάλει τὸν τελούμενον· νῦν δὲ τὸ ἐπιχόμενον ἔλαιον ἐμφαίνει κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἱερούς ἀγῶνας ἀθλήσαντα καὶ τελειωθέντα τὸν κεκοιμημένον.

§ IX.

Ταῦτα τελέσας ὁ ἱεράρχης, ἀποτίθησιν ἐν οἴκῳ τιμίῳ τὸ σῶμα μεθ' ἐτέρων ὁμοταγῶν ἱερῶν σωμάτων. Εἰ γὰρ ἐν ψυχῇ καὶ σώματι τὴν θεοφιλεῖ ζωὴν ὁ κεκοιμημένος ἐδίω, τίμιον ἔσται μετὰ τῆς ὁσίας ψυχῆς καὶ τὸ συναθλήσαν αὐτῇ σῶμα κατὰ τοὺς ἱερούς ἰδρωτάς. Ἐνθεν ἡ θεία δικαιοσύνη μετὰ τοῦ σφετέρου σώματος αὐτῇ δωρεῖται τὰς ἀμοιβαίας λήξεις, ὡς ὁμοπορευτῶ καὶ συμμετόχῳ τῆς ὁσίας ἢ τῆς ἐναντίας⁸⁵ ζωῆς. Διὸ καὶ τῶν ἱερῶν ἡ θεία θεομοθεσία τὰς θεαρχικῆς κοινωνίας ἀμφοῖν δωρεῖται· τῇ ψυχῇ μὲν ἐν καθαρᾷ θεωρίᾳ καὶ ἐν⁸⁶ ἐπιστήμῃ τῶν τελουμένων· τῷ σώματι δὲ κατὰ τὸ θεϊότατον ὡς ἐν εἰκόνι μύρον, καὶ τὰ τῆς θεαρχικῆς κοινωνίας ἱερώτατα σύμβολα, τὸν ὅλον ἄνθρωπον ἀγιάζουσα, καὶ τὴν ὀλικὴν αὐτοῦ σωτηρίαν ἱερούργουσα, καὶ τελειοτάτην αὐτοῦ τὴν ἀνάστασιν ἐρεσθαι διαγγέλλουσα ταῖς καθολικαῖς ἀγισταῖς⁸⁷.

§ X.

Τὰς δὲ τελεστικὰς ἐπικλήσεις οὐ θεμιτὸν ἐν γραφαῖς⁸⁸ ἀφερμηνεύειν, αἰδῶ δὲ τὸ μυστικὸν αὐτῶν, ἢ τὰς ἐπ' αὐταῖς ἐνεργουμένας ἐκ θεοῦ δυνάμεις ἐκ τοῦ κρυφίου πρὸς τὸ κοινὸν ἐξάγειν· ἀλλ' ὡς ἡ καθ' ἡμᾶς ἱερά παράδοσις ἔχει, ταῖς ἀνεκπομπεύτοις μῆσεσιν αὐτάς ἐκμαθῶν, καὶ πρὸς θειοτέρων ἔξιν καὶ ἀναγωγὴν ἔρωτι θεῶ καὶ ἐνεργείαις ἱεραῖς ἀποτελεσθεῖς, ὑπὸ τῆς τελεταρχικῆς ἐλλάμψεως ἀναχθήσῃ πρὸς τὴν ὑπερτάτην αὐτῶν ἐπιστήμην.

§ XI.

Τὸ δὲ καὶ παῖδας, ὅπου τὰ θεῖα συνίεναι δυνατόν, τῆς ἱεράς μετόχους γίγνεσθαι θεογενεσίας, καὶ τῶν ἱερωτάτων τῆς θεαρχικῆς κοινωνίας συμβόλων, δοκεῖ μὲν, ὡς φησὶ⁸⁹, τοῖς ἀνέροις ἐλλόγου γέλωτος ἄξιον, εἰ τοὺς ἀκοῦσαι μὴ δυναμένους ἐκδιδάσκουσιν οἱ ἱεράρχαι τὰ θεῖα, καὶ τοῖς μὴ νοοῦσιν εἰκὴ παραδιδῶσαι τὰς ἱεράς παραδόσεις· καὶ τὸ ἐτι

met defunctum salutatur, ac deinde omnes qui adsunt; omnibus enim viris deiformibus admodum gratus est, et honore dignus, quisquis divinam vitam transiit. Post salutationem vero pontifex defuncto oleum affundit. Memineris hic, ut in prima illa regeneratione sacra ante sanctum baptismum, post antiquarum vestium depositionem, ille qui initiatur, in prima sancti symboli participatione, sacri chrismatism oleo inungatur; et hic demum in fine omnium defuncto itidem oleum affunditur. Et tunc quidem olei iunctio baptizandum ad sacra certamina evocabat; nunc autem affusum oleum declarat, eum qui defunctus est iisdem sacris certaminibus exactis functum esse.

His peractis, pontifex defuncti corpus honesto loco recondit una cum cæteris ejusdem ordinis corporibus sacris. Si enim is qui defunctus anima simul et corpore sanctam vitam egit, corpus etiam una cum anima sancta simul in honore erit ac pretio, quod sacris sudoribus una concertaverit. Divina itaque justitia animæ et corpori condigna præmia largitur, tanquam comiti et consorti sive divinæ, sive contrariæ vitæ. Idcirco etiam sanctorum sacra functio divinas utrique participationes elargitur; animæ quidem, in purissima contemplatione et rerum perfectarum scientia; corpori vero sacratissimum unguentum quasi in imagine per sacratissima divinæ communicationis symbola totum hominem sanctificans, et integram salutem ejus operans, nec non denuntians per universales lustrationes perfectissimam ei fore resurrectionem.

Invocationes porro consecratorias nefas est scripto interpretari, et arcanum earum sensum, virtutesque quas in iis Deus operatur, e secreto in publicum efferre; sed, ut nostra sacrosancta traditio docet, ubi eas secretioribus instructionibus hauseris, atque ad habitum sacratiorem atque capaciorum intelligentiam, divino amore sacrisque actionibus consummatus evaseris, divina luce collustratus ad supremam earum scientiam subveheris.

Quod autem infantes quoque, qui per ætatem nequeunt intelligere, divinæ 271 regenerationis sanctissimorumque divinæ communionis mysteriorum participes fiant, videtur, ut inquis, hominibus profanis non immerito risu dignum, quod pontifices eos erudiant qui nequeunt audire, sanctasque traditiones non intelligentibus frustra tra-

VARIE LECTIONES.

⁸¹ ὁ κατὰ τὴν θεῖαν, D. ⁸² θεῖου, D. ⁸³ variat et hujus vocis scriptura, alias in penultima e, alias a. ⁸⁴ ἐπιχέει, P. ⁸⁵ τῆς θείας, S. ⁸⁶ ἐν non est in M. S. D. ⁸⁷ διὰ τῆς καθολικῆς ἀγιαστείας, M. S. ⁸⁸ ἐν γραφαῖς, M. ⁸⁹ ὡς ἐφησ, S.

stant; neque minus ridiculum est quod alii pro iis abrenuntiationes sacrasque professiones pronuntiant. Verum non oportet tuam sanctam prudentiam errantibus indignari, sed religiose ad eorum institutionem cum charitate rationem reddere, et objectiones eorum solvere; atque illud insuper secundum sacram sanctionem addere, quomodo divina omnia nequaquam nostra intelligentia commensuranda sunt, sed plurima quæ nos latent causas habere Deo dignas, quas nos quidem ignoremus, verum ab ordinibus nobis præstantioribus perspicue cognoscantur. Plurima item lateat supremas illas sublimissimasque substantias, quæ soli sapientissimæ sapientificæque divinitati nota sunt. Verum tamen hac de re id quoque dicimus, quod deiformes præceptores nostri ab antiqua traditione acceptum nobis transcripserunt. Atunt enim, quod et verum est, infantes, si in lege sacra instituantur, ad sanctum animi statum perventuros esse omni errore liberos, et sine ullo impuræ vitæ periculo. Hoc enim cum in mentem venisset divinis nostris institutoribus, placuit admitti pueros hoc sancto modo, ut oblati parvuli parentes naturales filium uni ex fidelibus tradant, qui præclare in divinis rebus puerum erudiat, sub cuius deinceps cura sit, tanquam sub Patre divino, sanctæque salutis susceptore. Hunc itaque antistes, sancte promittentem se puerum ad sanctam vitam informaturum, jubet profiteri abrenuntiationes sacrasque professiones; non enim, ut illi subsannatores aiunt, alium pro alio rebus divinis imbuat; neque enim sponsor dicit: Ego pro puero abrenuntiationes facio, sacrasque professiones, sed hoc modo puerum asserit abrenuntiare ac profiteri; ac si dicat: Profecto me huic puero, cum per ætatem intelligere sacra poterit, divinis meis institutionibus persuasurum, ut adversariis pontium omnino remittat, et divina promissa profiteatur, et exsolvat. Nihil ergo, ut opinor, absurdum est, si ad divinum institutum puer adducitur, cum ducem ac sponsorem habeat qui eum et divinarum rerum scientia imbuat, et ab adversariis tutum custodiat. Porro **272** pontifex puerum consortem facit sacrorum mysteriorum, ut in eis edocetur, neque agat vitam aliam, quam eam quæ divina semper spectet, et huiusmodi sancta communionem proficiat, atque in his sacrum habitum ventur.

Ista sunt, mi fili, tanta tamque præclara hierarchiæ nostræ spectacula uniformia mihi manifestata, sed aliis fortasse mentibus perspicacioribus, non solum hæc, verum etiam alia multo illustriora atque deiformiora perspecta sunt. Quin et tibi quoque, ut opinor, clariores divinioreque pulchritudines collucebunt, si iis gradibus, quos dixi, ad sublimiorem

Α γελοῦτερον, ὡς ὑπὲρ αὐτῶν ἕτεροι τὰς ἀποταγὰς φασί, καὶ τὰς ἱερὰς ὁμολογίας. Δεῖ δὲ τὴν σὴν ἱεραρχικὴν σύνεσιν μὴ χαλεπαίνειν ἐπὶ τοῖς πεπλανημένοις, ἀλλ' εὐλαβῶς τε ἅμα καὶ τῆς αὐτῶν φωταγωγίας χάριν ἀγαπητικῶς ἀπολογεῖσθαι πρὸς τὰς ὑπ' αὐτῶν προφερομένας ἐνοστάσεις ²⁰ καὶ τοῦτο κατὰ θεσμὸν ἱερὸν, ὡς οὐκ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γνώσει πάντα τὰ θεῖα περιγράφεται, πολλὰ δὲ τῶν ὑφ' ἡμῶν ἀγνοουμένων, αἰτίας ἔχει θεοπρεπεῖς, ἡμῖν μὲν ἔγνοημένας ²¹, ἐπιστητὰς δὲ ταῖς ἡμῶν κρείττοσι τάξεσι. Πολλὰ δὲ καὶ τὰς ὑπερτάτας οὐσίας λέληθε, καὶ πρὸς μόνης ἀκριβῶς ἐγνωσται τῆς πανσόφου καὶ σοφοποιῦ ²² θεαρχίας. Πλὴν γε, ὅτι καὶ περὶ τούτου ταῦτά φαμεν, ἅπερ οἱ θεοσεδεῖς ἡμῶν ἱεροτελεστοί, πρὸς τῆς ἀρχίας μυηθέντες παραδόσεως, εἰς ἡμᾶς προήγαγον ²³. Φασὶ γάρ, ὅπερ ἐστὶ καὶ ἀληθές, ὅτι, κατὰ θεσμὸν ἱερὸν ἀναγόμενα τὰ βρέφη, πρὸς ἕξιν ἱερὰν ἤξουσι, πάσης ἀποτελούμενα πλάνης καὶ ἀνείρου ζωῆς ἀπειράτα. Τοῦτο τοῖς θεοῖς ἡμῶν καθηγεμῖσιν εἰς νοῦν ἐληλυθὸς, ἔδοξεν εἰσδέχεσθαι τὰ βρέφη κατὰ τόνδε τὸν ἱερὸν τρόπον, ὥστε τοὺς φυσικοὺς τοῦ προσαγομένου παιδὸς γονέας παραδιδόναι τὸν παῖδά τινι τῶν μεμνημένων ἀγαθῶ τὰ θεῖα παιδαγωγῶ, καὶ τὸ λοιπὸν ὑπ' αὐτῶ τὸν παῖδα τελεῖν, ὡς ὑπὸ θεῶ πατρὶ καὶ σωτηρίας ἱερᾶς ἀναδόχῳ. Τοῦτον οὖν ὁ ἱεράρχης ὁμολογοῦντα κατὰ τὴν ἱερὰν ἀνάγειν ²⁴ τὸν παῖδα ζῶντα, ἀπατεῖ τὰς ἀποταγὰς ὁμολογῆσαι, καὶ τὰς ἱερὰς ὁμολογίας, οἷχ, ὡς ἂν ἐκαίνοι γελῶντες φαίεν, ἄλλον ἀντ' ἄλλου τὰ θεῖα μῦθων· οὐδὲ γὰρ τοῦτό φησιν, ὡς ὑπὲρ τοῦ παιδὸς ἐγὼ τὰς ἀποταγὰς, ἢ τὰς ἱερὰς ὁμολογίας ποιῶμαι· ἀλλ' ὅτι ὁ παῖς ἀποτάσσεται καὶ συντάσσεται· τοῦτ' ἐστίν· Ὁμολογῶ τὸν παῖδα πείσειν εἰς νοῦν ἱερὸν ἰδόντα, ταῖς ἐμαῖς ἐνθέοις ἀναγωγαῖς, ἀποτάσσεται ²⁵ μὲν δικῶς τοῖς ἐναντίοις, ὁμολογῆσαι δὲ καὶ ἐνεργῆσαι τὰς θείας ὁμολογίας. Οὐδὲν οὖν, ὡς οἶμαι, τὸ ἀποπον, εἰ κατὰ θεῖαν ὁ παῖς ἀναγωγῆν ἀνάγεται, καθηγεμόνα καὶ ἀνάδοχον ἱερὸν ἔχων, ἕξιν αὐτῶ τῶν θεῶν ἐμποιοῦντα, καὶ φυλάττοντα τῶν ἐναντίων ἀπειράτον. Μεταδίδουσι δὲ τῷ παιδί τῶν ἱερῶν συμβόλων ὁ ἱεράρχης, ὅπως ἐν αὐτοῖς ἀνατραφεῖ, καὶ μηδὲ σχολὴ ζωῆν ἐτέραν, εἰ μὴ τὴν τὰ θεῖα θεωροῦσαν ἀεὶ, καὶ κοινωνὴν αὐτῶν ἐν προκοπαῖς ἱεραῖς γιγνομένην, ἕξιν τε ἱερὰν ἐν τούτοις ἴσχουσαν, ἀναγομένην τε ἱεροπρεπῶς ὑπὸ τοῦ θεοσεδοῦς ἀναδόχου.

possideat, et a susceptore deiformi studiose promo-

D Τοσαῦτα, ὦ παῖ, καὶ οὕτω καλὰ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας ὤπται μοι τὰ ἐνοσιδῆ θεάματα, πρὸς ἄλλων δὲ ἰσως ὀπτικωτέρων ²⁶ νοῦν οὐ ταῦτα μόνον ἐθεωρήθη, φανότερα δὲ πολλῶν ²⁷ καὶ θεοσιδέατερα. Καὶ σοὶ δὲ, ὡς οἶμαι, πάντως ἐλλάμψει τηλαυγέστερα κάλλη καὶ θεϊότερα, τοῖς εἰρημένοις ²⁸ ἐπαναβαθμοῖς χρωμένῳ πρὸς ὑπερτέραν ἀκτίνα. Μετάδος οὖν, ὦ

VARIE LECTIONES.

²⁰ -προσιθέντα, M. S. D. Sar. ²¹ ἀγνοουμένων, S. ²² καὶ πανσοφοποιῦ, S. ²³ προήγαγον M. Sc. ²⁴ ἀγειν, S. ²⁵ ἀποτάσσεται, D. Sar. ²⁶ ὀπτικώτερον, M. Sc. ²⁷ φανερώτερα δὲ πολλὰ, M. Sc. ²⁸ θεοσιδέατος, M. Sc.

φλα, καὶ αὐτὸς ἐποιεῖ τελειοτέρας ἐλλάμψεως, καὶ
 ρεῖζον ἡμῶς ὀφθαλμοῖς ἅπερ ἂν ἰδεῖν θυνθείης εὐ-
 πρεπέστερα κάλλη καὶ ἐνκειδέστερα· θαρρῶ γὰρ,
 ὅτι τοῖς εἰρημένους ἐγὼ τοὺς ἐναποκειμένους
 ἐν σοὶ τοῦ θεοῦ πυρὸς ἀνασκαλεύσω σπινθῆρας.

A radium conscendas. Communica igitur et in mihi
 perfectiorem illustrationem, necisque oculis exhibe
 præstantiores formas, quæ unius speciem magis
 expriment: confido enim, me iis, quæ commemo-
 rata sunt, insitas tibi divini ignis scintillas excita-
 turum.

ADNOTATIONES CORDERII.

Nota primo hic antiquum Ecclesiæ ritum pro defunctis deprecandi, et eisdem, pro cuiusque dignitate, honorifico et sacro loco sepeliendi, et exsequias celebrandi. De his quoque Aug. in libro *De cura agenda pro mortuis*, in eandem plane cum Dionysio sententiam: « Qui facit, inquit, exsequias mortuorum, ob amorem illius facit, qui promisit corpora resurrectura. » Neque enim contemnenda sunt et adjectientia corpora defunctorum, maxime si felium, quibus tanquam organis et vasis ad omnia opera bona usus est Spiritus sanctus. Unde et antiquorum fidelium funera officiosa pietate curata sunt, et exsequiæ celebratæ ac sepulturæ provisæ, ipsique cum viverent, de sepeliendis seu transferendis suis corporibus filiis mandaverunt, et Tobias sepeliendis mortuis Deum promeruisse commendatur. Ipse Dominus die tertia resurrecturus, gloriosæ mulieris bonum opus prædicit prædicandum; et Joseph, qui eam sepelivit in ore collaudatur. Ac ideo pro nostris defunctis certare debemus, quatenus possint participes fieri eorum quos Christus a claustris revocavit inferni. Plura de exsequiis mortuorum et eorum commemoratione vide apud Alcuinum in libro *De divinis officiis*.

Nota secundo ad partem secundam capituli, sacerdotes alio ritu ac loco quondam sepeliri solere quam laicos; uti quoque ex Beda tradit Amalarius lib. iv *De ecclesiasticis officiis*, c. 41: « Aperie, inquit, dominus Beda declarat in exsequiis sancti Cuthberti, quomodo vestiri oporteat sacerdotem defunctum; ita enim scribit de ejus exsequiis: Postquam ergo sanctæ memoriæ Cuthbertus episcopus, peracta communione, levatis oculis et manibus ad Deum, commendans ei animam suam, et emittens spiritum, sedensque sine gemitu obiit in via patrum, a navigantibus ad insulam nostram delatus, toto corpore lavato, capite sudario circumdato, oblata super pectus sanctum posita, vestimento sacerdotali indutus, in obviam Christi cakeamentis suis præparatus in syndone cereata involutus, annuam habens cum Christo gaudentem. Non est dubitandum, inquit Amalarius, quia ipse mos esset apud Romanam Ecclesiam in hac re, qui apud Anglos fuit, præsertim cum ex illa primum episcopum Augustinum haberent Angli Saxones, et eo tempore quo celeberrima fuit Romana Ecclesia, propter auctoritatem doctissimi ejus episcopi Gregorii, et postea ex eadem Ecclesia habuerunt archiepiscopum Theodorum in utraque lingua peritissimum. » Plura qui volet videat apud Amalarium loco citato, et 273 cap. sequenti, ubi agit de officiis mortuorum, et Rabanum Maurum lib. ii *De institutione clericorum*, cap. 44.

Nota tertio, parte tertia hujus capituli § XI, Dionysii testimonio ab apostolis accepto confutari anabaptistas, qui negant prodesse parvulis baptismum, cum tamen Dominus dixerit: *Sinite parvulos venire ad me, talium est enim regnum cælorum*, Marc. x, 14; quod quidem Clemens *Constitutionum apostolicarum* lib. vi, cap. 15, de parvulis baptizandis interpretatur, dicens: *Baptizate autem vestros pueros infantes, et educate eos in disciplina et monitione Dei: Sinite enim, ait Dominus, pueros venire ad me et ne prohibete eos*, Luc. xviii, 16. Plura de hac re vide apud Vasquez in partem iii, disputat. 154, capite primo.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (28).

§ I. Τούτων οὖν διωρισμένων, ἀναγκαῖον εἶπέν B καὶ περὶ τῶν κακοκημένων· καὶ γὰρ οὐδὲ τοῦτο κοινῶς ἔχουσιν οἱ τε Χριστιανοὶ (τούτους γὰρ λέγει τανῶν ἱεροῦς) καὶ οἱ ἐξωθεν Ἑλληγες, οἱ ἀνέροισι· ἀλλ' ὡσπερ τῆς ζωῆς αὐτῶν πολὺ τὸ διάφορον, (τῶν μὲν ζώντων κατὰ Χριστὸν ἐν τῷ νεκροῦσθαι τῷ σώματι, τῶν δὲ ζώντων κατὰ τὰς τῆς σαρκὸς ἐπιθυμίας,) οὕτω καὶ τὸ τέλος αὐτῶν διάφορον. Οἱ μὲν γὰρ ἱεροὶ, ἀποσκοποῦντες πρὸς τὰς ἐκεῖθεν ἐλπίδας, πρὸς τὸ τοῦ θανάτου πέρας ἵασιν, ὡσπερ ἐπὶ τέλος ἀγώνων, τὸν τῆς δικαιοσύνης ληψόμενοι στέφανον ἐν τῇ ὀλιγῇ αὐτῶν ἀναστάσει τῇ μετὰ σώματος δηλονότι· αἱ μὲν γὰρ ἱεροὶ ψυχαὶ, ἐνταῦθα τὸ τρεπτὸν ἔχουσαι, ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ τὸ ἀμετάτρεπτον ἔχουσαι· τὰ δὲ ὁμόζυγα σώματα, ἐνταῦθα ταῖς ψυχαῖς συγκακοπαθήσαντα, τὴν οἰκείαν ἀνάστασιν ἀπολήφονται,

§ I. His igitur definitis, necessario etiam dicendum de defunctis: neque enim id commune habent Christiani (quos hic sacros vocat) cum externis gentilibus, qui profani sunt: sed sicut inter vitam eorum multum interest (cum illi quidem secundum Christum vivant corpus mortificando; hi vero secundum carnis concupiscentias vitam instituant), sic et finis eorum diversus. Siquidem sancti ad spes futuras attendentes, ad mortis terminum veniunt tanquam ad finem certaminum, virtutis coronam recepturi in totali sua resurrectione, scilicet una cum corpore: sanctæ enim animæ cum hic perverti possint, in resurrectione immutabilitatem consequentur; corpora vero, quæ hic animabus copulata una cum iis male pertulerunt, propria quoque resurrectionem orientur; animabus suis,

quibus in hac vita conjuncta fuerant, reunita; A assequuntur autem deformem gloriam tanquam membra Dei.

§ II. Profanorum vero aliqui quidem sine ratione putant, non solum corporum non futuram resurrectionem, verum etiam ipsasmet animas penitus aboleri, seu in nihilum abire; alii vero, his utique prudentiores, ut Plato, aiunt, corpus quidem post mortem nequaquam substitutum, sed nec in æternum ad subsistentiam suam reversurum. Hoc enim est quod dicit εἰσάπαξι. Indignum enim esse, aiunt, ut materiale corpus animæ immateriali sit cœvum, animam vero solam esse immortalem. Idem etiam Simonis discipuli asserebant, non cogitantes, necdum edoceri a magno apostolo Paulo dicente, pignus et probationem universalis in 274 corpore futuræ resurrectionis Dominum nostrum Jesum Christum exstitisse; et quod in ipso modo abscondita sit vita nostra in Deo revelanda in regeneratione. Alii vero dicebant corpus tunc æereum animia futurum (si modo futurum sit) et non resurrecturum illud ipsum quod modo gerimus, corporibus quæ una decertarunt injuriam irrogantes. Alii porro, nescio quo pacto ad terrenas cogitationes provocati, scripserunt ibi cibus potusque sensiles futuros. Insinuari aiunt per hoc Pappiam, Hierapolis Asiæ episcopum, qui divi Joannis evangelistæ temporibus floruit. Hic enim Pappias libro quarto *Dominicarum scripturarum explanationum* scripsit, fore in resurrectione voluptates quæ percipiuntur ex cibis; in quod quidem dogma postmodum Apollinarius credidit. Quomodo igitur Apollinarii erunt scripta sancti Dionysii, secundum nugæ aliquorum, quæ Apollinarium refutant? Sed nemo virorum proborum ad istiusmodi absurditates abducetur, verum credentes se Christiformem sortem adepturos, mutationem mortis minime formidabunt, probe scientes se bona parva stabiliter possessuros. Peccatores vero si quidem sacram hauserint institutionem, eaque neglecta, ad concupiscentias sua sponte devoluti sint, cum ad vitæ finem pervenerint, non jam legem divinam æque ut prius despicabilem existimant; sed aliis longe oculis, spiritualibus demum et ea quæ illic sunt intuentibus, ea quæ ibi sunt considerantes, et quibus bonis exciderint expendentes, D beatos quidem prædicant eos qui illa adepti sunt, miseri autem et iuviti ex hac vita decedunt, propter vitam suam pessimam, nulla salutis spe fulti.

§ III. Cum in sanctorum obdormitionibus nihil horum accidat, is quidem qui ad vitæ finem properat, gaudet se ad sanctam regenerationem pervenire, defuncti autem familiares, spirituales potius quam carnales (hoc enim est pro jure divinæ propinquitatis) beatum ipsum prædicant, et similem finem beatissimum ipsi quoque consequi exoptant. Portant autem ipsum ad episcopum, quasi coronis munerandum; hic vero ipsam excipiens ei justa versoluit.

ἐνωθέντα ταῖς ψυχαῖς, αἷς ἡκωνται κατὰ τὸν τῆδε βίον· ἀπολήφονται δὲ καὶ τὴν θεοειδῆ δόξαν ὡς μέλη θεοῦ.

§ II. Τῶν δὲ ἀνιέρων οἱ μὲν ἀλογιστότερον μὴ μόνον σωμάτων οὐ δοξάζουσιν ἐξανάστασιν, ἀλλὰ καὶ τὰς ψυχὰς αὐτὰς εἰς τελείαν ἀνυπαρξίαν χωρεῖν οἴονται. Οἱ δὲ λογικώτεροι δὴθεν αὐτῶν, ὡς ὁ Πλάτων, τὸ μὲν σῶμα μετὰ θάνατον οὐκέτι φασὶ συστήσασθαι, ἀλλ' εἰς αἰῶνας οὐχ ὑποστρέφειν εἰς πρὸς ἣν ἔχει σύστασιν· τοῦτο γάρ ἐστιν ὃ φησὶν εἰσάπαξι. Ἄνάξιον γάρ φασιν εἶναι τὸ ὑλικὸν συναιωνίζειν τῇ ἀύλη ψυχῇ, τὴν ψυχὴν μόνην ἀθανάτως ὑπάρχειν. Ταῦτα καὶ οἱ ἀπὸ Σίμωνος ἔλεγον, οὐκ ἐνοήσαντες οὐδὲ μὴθέντες παρὰ τοῦ μεγάλου ἀποστόλου Παύλου λέγοντος, ἀρραβῶνα καὶ ἀπόδειξιν τῆς μετὰ σώματος καθολικῆς ἀναστάσεως τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν γεγενῆσθαι, καὶ ὅτι ἐν αὐτῷ νῦν κέκρυπται ἡ ζωὴ ἡμῶν ἐν τῷ Θεῷ φανερωθησομένη ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ. Ἄλλοι δὲ αἰθέριον ἔφασκον ἔσεσθαι (εἴ γε καὶ ἔσεσθαι) σῶμα ταῖς ψυχαῖς, καὶ οὐκ αὐτὸ τοῦτο ἐξαναστήσασθαι ὃ περιχειμεθα, ἀδικοῦντες τὰ συναθλήσαντα σώματα. Ἄλλοι δὲ, οὐκ οἶδ' ὅπως εἰς ἐννοίας ὑλικὰς ἀποκλιθέντες, τροφὰς αἰσθητὰς καὶ πόσεις ἐκεῖσε γενησομένας ἀνέγραψαν. Αἰνίττεται δὲ, φασὶν, εἰς Παππίαν τὸν Ἱεραπόλεως τῆς Ἀσίας ἐπίσκοπον, τὸν τῷ θεῷ καὶ εὐαγγελιστῇ Ἰωάννῃ συνακμάσαντα. Οὗτος γάρ ὁ Παππίας ἐν τῷ τετάρτῳ βιβλίῳ τῶν Κυριακῶν αὐτοῦ ἐξηγήσεων τὰς διὰ βρωμάτων εἶπεν ἐν τῇ ἀναστάσει ἀπολαύσεις· εἰς ὅπερ δόγμα καὶ ὁ Ἀπολλινάριος μετὰ ταῦτα ἐπίστευσε. Πῶς οὖν Ἀπολλινάριου ταῦτα τὰ τοῦ ἁγίου Διονυσίου συγγράμματα κατὰ τοὺς τιμῶν λήρους, τὰ ἀναιροῦντα Ἀπολλινάριον; Ἄλλ' οὐκ ἂν τις τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν εἰς τοιαύτας ἀτοπίας ἀπενεχθήσεται· ἀλλὰ πιστεύοντες, ὅτι λήφονται τὴν Χριστοειδῆ λῆξιν, αὐτὴν ἐπὶ θάνατον δεδοικότες τροπῆν, ἀλλ' εὖ εἰδότες ὅτι τὰ κτηθέντα καλὰ βεβαίως ἔξουσιν. Οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ, εἶπερ εἰσὶ καὶ μεμνημένοι, ἐπεὶ πρὸς ἐπιθυμίας ἀπηυτομόλησαν, ὅταν πρὸς τὸ τέλος ἔρχονται, οὐκέτι τότε εὐκαταφρόνητον τὸν θεῖον νόμον λογίζονται ὡς καὶ πρότερον, ἀλλ' ἐτέροις ὀφθαλμοῖς νοεροῖς λοιπὸν καὶ τὰ ἐκεῖσε σκοποῦσιν, ἀποσκοποῦντες τὰ ἐκεῖσε, καὶ ὧν ἐκπεπτώκασι, μακαρίζουσι μὲν τοὺς ἐκείνων ἀφαιμένους, ἐλεεινῶς δὲ τῆς παρουσίας ζωῆς ἀποσχίζονται, οὐκ ἔχοντες ἐλπίδα σωτηρίας διὰ τὴν χειρόστην διαγωγὴν.

§ III. Τούτων οὐδενὸς γινομένου κατὰ τὰς τῶν ἁγίων ἀνδρῶν κοιμήσεις, αὐτὸς μὲν ὁ πρὸς τὸ πέρας ἐρχόμενος, χαίρει ἐπιβαίνων τῆς ἱερᾶς παλιγγενεσίας, οἱ δὲ τοῦ κοιμηθέντος οικεῖοι, οἱ πνευματικοὶ μᾶλλον ἢ περὶ οἱ κατὰ σάρκα (τοῦτο γάρ ἐστι τὸ κατὰ τὴν θεῖαν οικειότητα) αὐτὸν τε μακαρίζουσι καὶ τοιοῦτον μακαριστὸν τέλος εὐχονται καὶ αὐτοὶ λῆφασθαι. Ἄγουσι δὲ τοῦτον ἐπὶ τὸν ἱεράρχην, ὡς ἐπὶ δόσιν στεφάνων· ὃ δὲ, δεχόμενος, ἐκτελεῖ ἐπὶ τούτῳ τὰ ὅσια.

II. Μυστήριον.

Συναγαγῶν τὸν κλήρον ὁ ἱεράρχης, εἰ μὲν τῶν ἱερωμένων ἑστίν ὁ κεκοιμημένος, ἐπίπροσθεν τοῦ θείου θυσιαστηρίου κατακλίνας, τῶν εὐχῶν καὶ τῆς εὐχαριστίας ἀπάρχεται· εὐχῶν μὲν, ὑπὲρ τῶν ἀγνοημάτων τοῦ κεκοιμημένου· εὐχαριστίας δὲ, ὑπὲρ ὧν ἤμβλυε τὸ τοῦ θανάτου κέντρον, καὶ οὕτως ἡδυνήθη παρ' αὐτοῦ βοηθούμενος κατορθῶσαι τινα. Εἰ δὲ μοναχὸς ἔστιν ἢ πιστὸς ἐκ τοῦ ἱεροῦ λαοῦ, παρὰ τὸν νάρθηκα κατακλίνας. Τὸ δὲ πρὸ τῆς ἱερατικῆς εἰσελεύσεως δηλοῖ ὅτι ἐπίπροσθεν τῶν ψαλλόντων ὀφείλει κεῖσθαι. Εἶτα ὁ μὲν ἱεράρχης τὸν εὐλογητὸν ἐκφωνεῖ, ἕξῃς δὲ οἱ διάκονοι τὰ πρόσφορα ἱερῶς ἔξουσι· ταῦτα γὰρ εἰσι τὰ ταυτοδύναμα καὶ ὁμολογα, δηλονότι τὰ τοῖς προκειμένοις σύμφωνα. Εἶτα ὁ ἀρχιδιάκονος ἀπολύει μὲν τοὺς κατηγουμένους, εἶτα ἀνακηρύττει τὰ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν καὶ κεκοιμημένων ὀνόματα, μεθ' ὧν ἄξιόν τὸν προκείμενον τῆς ἀναβήσεως ταύτης, καὶ προτρέπεται πάντας ὑπὲρ αὐτοῦ αἰτῆσαι τὴν ἐν Χριστῷ τελείωσιν. Εἶτα ὁ ἱεράρχης εὐχὴν ὑπὲρ τοῦ κεκοιμημένου ποιεῖται, καὶ ἀσπάζεται τοῦτον, καὶ σὺν αὐτῷ οἱ ἕτεροι. Μετὰ ταῦτα ἐπιγείει τούτῳ τὸ ἅγιον ἔλαιον, καὶ τὴν ἀπόλυσιν, ἣτις λέγεται ὑπὲρ πάντων εὐχῆ, ποιησάμενος, ἀποτίθῃσι τὸ σῶμα ἐν οἴκῳ τιμῆ μεθ' ἐτέρων ὁμοταγῶν ἱερῶν σωμάτων.

III. Θεωρία.

§ I. Ταῦτα μὲν εἶπερ ἴσοιεν ἢ ἀκούσαιεν οἱ Ἕλληνας τελούμενα παρ' ἡμῶν, πλατὺ γελάσουσιν· ἡμεῖς δὲ, τὸν φωταγωγὸν Ἰησοῦν ἐπικαλεσάμενοι λέγομεν, ὅτι καλῶς ὁ ἱεράρχης ἐπὶ τὸν ἄξιον τόπον τὸν κεκοιμημένον ἐπιτίθῃσι, δηλονότι τὸν μὲν ἱερωμένον τοῦ θυσιαστηρίου ἐπίπροσθεν, τὸν δὲ μοναχὸν ἢ τὸν λαϊκὸν ἐν τῷ ἱερατείῳ. Ἐμφαίνει γὰρ ὅτι κατὰ τὸν ἐνταῦθα βίον καὶ τὰ πρακτέα ἢ ἐκεῖσε γίνεται ἀποκλήρωσις· εἰ μὲν ἐνταῦθα θεοειδῆς τις ἐγένετο, ἐν θείαις καὶ κατὰ τὸ μέλλον λήξεσιν· εἰ δὲ καθυφῆκε τῆς ἀκριβείας ἐνταῦθα, κατ' ἀξίαν κάκεισε λήψεται τὰς ἀποκλήρωσεις. Εὐχαριστεῖ τοίνυν ὁ ἱεράρχης καὶ ὑπὲρ τῆς τοιαύτης δικαιοσύνης, ἀλλὰ καὶ ὅτι καταλύθη τὸ τοῦ τυράννου κράτος, καὶ ὁ θάνατος οὐκ ἔστι θάνατος, ἀλλὰ ζωὴ.

§ II. Αἱ δὲ ὤδαί καὶ αἱ ἀναγνώσεις ἐκφαντικαί εἰσι τῶν ἐκεῖσε αἰώνιων μονῶν, ἀποδεκτικαὶ μὲν τοῦ κοιμηθέντος, τῶν δὲ ἐτι ζώντων προτρεπτικαὶ πρὸς τὴν ὁμοίαν τελείωσιν.

§ III. Σκόπει δὲ, ὅτι γυν οὐ πᾶσαι αἱ καθαιρόμεναι τάξεις ἀπολύονται, ἤγουν καὶ αἱ τῶν ἐνοχλουμένων, καὶ αἱ τῶν ἐν μετανοίᾳ, ἀλλὰ μόνων τῶν κατηγουμένων· ἀμύητοι γὰρ οὗτοι, καὶ πάσης ἐποψίας ἀμέθεκτοι. Οὐδὲν δὲ μικρὸν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς μυστηρίοις λογίζεσθαι χρῆ, ἀλλὰ πάντα μεγάλα· αὐτὰ μόντοι, πρὸς ἄλληλα συγκρινόμενα, διαφορὰν ἔξουσι. Μέγιστα γὰρ καὶ ἀπαράβλητα, τὰ τῶν θείων. Αἱ δὲ ἕτεραι τάξεις, οἱ ἐνεργούμενοι, οἱ ἐν μετανοίᾳ συνίστανται, ὡς μυηθεῖσαι μὲν, ἀνοήτως δὲ πρὸς τὰ χεῖρω παλινδρομήσασαι, τῶν γοῦν θεαρχικῶν ἐποπτιῶν, καὶ τῆς θείας μεταλήψεως ἀπειρχθῆσονται. Ὁ γὰρ ἀναξίως ἑστῶτων καὶ πίπτων, εἰς κρίμα ἐαυτῷ ἐσθίει καὶ πί-

A

275 II. *Mysterium.*

Episcopus clerum congregans, siquidem in sacris fuerat qui obdormiuit, ante divinum altare ipsum inclinans, iussit preces et gratiarum actionem: preces quidem, super ignorantias defuncti; gratiarum vero actionem, quia (Christus) mortis stimulum hebetavit, atque ita ejus auxilio fretus boni quidpiam agere potuit. Sin autem sanctis monachis sanctove populo aggregatus erat, juxta sacrarium collocat. Illud autem, ad sacerdotum ingressum, significat illum coram psallentibus jacere debere. Præsul deinde benedictionem pronuntiat, deinceps vero diaconi ea quæ conveniunt sancte concinunt: illa enim sunt æquivalentia et synonyma, quæ nimirum congruunt defunctis. Tum archidiaconus catechumenos dimittit, sanctorumque jam defunctorum nomina recenset, quibus præsentem defunctum eadem commemoratione aggregare dignatur, hortaturque omnes, ipsi ut beatum in Christo finem petant. Tum accedens antistes, precem sacram super defuncto peragit, eumque salutatur, et cum ipso cæteri. Postea affundit ipsi sacrum oleum, et impertiens absolutionem, quæ communis oratio vocatur, loco honorato corpus collocat una cum æqualibus aliis corporibus sanctis.

III. *Contemplatio.*

§ I. Hæc quidem si aspexerint gentiles, vel a nobis fieri inaudiverint, profuse ridebunt: nos autem lucis datorem Jesum invocantes dicimus rite præsullem eum qui defunctus est loco digno collocare; nempe illum qui in sacris est, ante altare; monachum vero vel laicum, in sacrario. Declarat enim, secundum hanc vitam et quæ gesta sunt, ibi sortem retribuui: ut si quis hic deformis exstiterit, in futuro quoque sæculo in divinis erit delectationibus; sin hic nonnihil studium remiserit, pro meritis ibi quoque sortes accipiet. Antistes itaque pro divina justitia hæc, nec non de tyranni imperio profligato gratias agit, quodque mors non jam amplius mors sit, sed vita.

276 § II. Porro cantica et lectiones exponunt illas æternas mansiones, quæ defunctos quidem excipiunt, viventes autem ad similem vitæ finem adhortantur.

§ III. Cæterum observa, quomodo non omnes qui expiationi vacanti ordines jam dimittantur, ut sunt dæmonibus obnoxiorum et pœnitentium, sed soli catechumeni; quoniam hi nullo sacramento sunt initiati, et omnis aspectus sacri expertes. Nullum autem e mysteriis nostris parvi faciendum est, quoniam magna sunt omnia, licet ad invicem collata diversa sint. Maxima enim et incomparabilia sunt, quæcumque divina sunt. Cæteri autem ordines, ut energumeni et pœnitentes, astant quidem tanquam sacramento initiati, verumtamen, cum imprudenter in malum relapsi sint, a divinatorum mysteriorum aspectibus divinaque comou-

nione arcebuntur. Qui enim indigne manducat et bibit, iudicium sibi manducat et bibit, sicut in prima sua ad Corinthios Apostolus ait. Non incongrue autem admittuntur ad ea quæ hic geruntur, ut discant mortis incertitudinem, et præmia iustorum ac peccatorum prænas. Adsunt itaque, ut hinc aliquid utilitatis ferant, et illos forte similitum desiderium excitabit.

§ IV. Deinde tractat etiam de salutatione et oratione: et oratio quidem precatio est pro defuncto, ut constituitur in sinu patriarcharum, in loco a quo tristitia omnis abest.

§ V. Quemadmodum enim ab iis quæ nobis iucunda sunt, ut regno, cæna, luce, gloria, splendore, quæ ibi sunt bona designantur, quæ oculus non vidit, nec auris audivit; sic etiam quæ ibi molesta sunt, ab hisce molestiis denominata sunt, tenebræ et stridor dentium, et dolor, et tristitia, et singultus; hæc enim sunt analogæ significationes, quæ a veritate honorum ac molestiarum istarum omnino discrepant. Sinus autem patriarcharum cæterorumque sanctorum sunt beatissimæ mansiones, quæ, ut opinor, a sinuosis maris gremiis ac portibus navium potius desumuntur, quam a sinu vestium. Quemadmodum enim qui in maris tempestate versantur, ad marinos sinus attendunt, in quibus et quietiori aura fruuntur, et ab agitationibus quiescunt; ita quoque qui in hac vita tempestatibus jactati sunt, in sinibus istis conquiescunt, modo scilicet a periculis animam suam vindicant. Sin vero sinus etiam a vestibus nostris accipi dixerimus, juxta illud: Ut nos foveat sinus Abraham, convenienter hoc quoque explicari possit, quod nimirum Abraham prius ad Dei hostiam adductus sit, et Deo familiaris extiterit: vel quod pater multarum gentium appellatus sit, earum scilicet quæ secundum Christum sunt; vel propter patriarchæ hospitalitatem, ista facientis in hac vita, propter quæ mundi conditor ac iudex justos cælorum regno honorabit.

§ VI. Sed hæc fortassis quidem satis demonstrata sunt, dubitabis tamen de prece antistitis, quam facit pro iis qui in peccatis defuncti sunt; quomodo nimirum iustitia Domini salvanda sit, si exauditis precibus salvet eum qui mortuus est in peccatis. Ego autem, inquit, justam quidem pro factis suis (hanc enim retributionem vocat) sortem quemlibet habiturum probe scio, Scripturis consentiens, et subjungit statim testimonia Scripturæ. Solis autem misericordias Dei merentibus, sive vivis sive defunctis, non vero iis qui damnari meruerunt, iustorum prodesse, scripta divina docent. Quid enim davis profuit Samuel? Et quid Judæis Jeremiæ precatio contulit? ad quem dixit Dominus: Ne ores pro populo hoc. Etenim ut si quis sole lucente, sibi ipsi oculos eruens, lucis ejus particeps fieri velit; sic ex impossibili spe pendet, quisquis sanctorum preces flagitat dum mandata Dei non servat, neque

veti, καθὼς ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ φησιν ὁ Ἀπόστολος. Οὐκ ἀπεικόντως δὲ ἐπὶ τοῖς νῦν τελουμένοις καὶ οὗτοι πάρεσιν, διδασκόμενοι τὴν ἀθλιαν τοῦ θανάτου, τὰ τε βραβεῖα τῶν δικαίων, καὶ τὰς τῶν ἀμαρτωλῶν λύπας. Διὰ γοῦν τὸ ἐντεῦθεν ὄφελος, καὶ ἵνα τάχα καὶ οὗτοι πρὸς τὴν τῶν ὁμοίων ἔφεσιν διεγερθῶσι, πάρεσιν.

§ IV. Ἦδη διαλαμβάνει καὶ περὶ τοῦ ἀσπασμοῦ καὶ τῆς εὐχῆς· καὶ ἡ μὲν εὐχὴ δέησις ἐστὶν ὑπὲρ τοῦ κεκοιμημένου, ἵνα καταταχθεῖ ἐν κόλποις τῶν πατριαρχῶν, ἐν τόπῳ ἔνθα ἀπέδρα τὰ ὀδυνηρὰ πάντα.

§ V. Ὡσπερ γὰρ ἀπὸ τῶν ἡμῖν ἡδέων, τῆς βασιλείας, τοῦ δείπνου, τοῦ φωτός, τῆς δόξης, τῆς λαμπρότητος, τὰ ἐκεῖσε χαρακτηρίζονται ἀγαθὰ, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐκ ἤκουσεν· οὕτω καὶ τὰ ἐκεῖσε δυσχερῆ ἀπὸ τῶν ἐνταῦθα δυσχερῶν κατανομάσθησαν, σκότος, καὶ βρυγμὸς ὀδόντων, καὶ ὀδύνη, καὶ λύπη, καὶ στεναγμὸς· ταῦτα γὰρ εἰσὶν αἱ ἀνάλογοι σημασίαι, καὶ τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν δυσχερῶν ἀποδέουσαι πάντως τῆς ἀληθείας. Κόλποι δὲ εἰσι τῶν πατριαρχῶν καὶ τῶν ἐτέρων ἁγίων αἱ μακαρισταί μοναί· οἱ καὶ, ὡς οἶμαι, ἀπὸ τῶν θαλαττίων κόλπων καὶ λιμένων πλέον ἐκλαμβάνονται, ἢ ἀπὸ τῶν κόλπων τῶν ἱματίων. Ὡς γὰρ οἱ ἐν κλύδωνι θαλάσσης ὄντες πρὸς τοὺς θαλαττίους ἀφορῶσι κόλπους, ἐν οἷς καὶ ἐλλίμενίζονται, καὶ τῶν ταραχῶν ἀποπαύονται· οὕτω καὶ οἱ ἐν τῷ βίῳ κλυδωνιζόμενοι ἤδη τοῖς κόλποις ἐκείνοις ἐλλίμενίζονται, ἀλλ' ὅσοι τὴν ἑαυτῶν ψυχὴν ἀνωτέραν τοῦ κινδύνου διεφυλάξαντο. Εἰ δέ γε τοὺς κόλπους καὶ ἀπὸ τῶν ἐν ἡμῖν ἱματίων ἐκλαμβάνεσθαι εἰποιμεν, κατὰ τὸ· Ἴνα ἡμᾶς θάλψῃ τοῦ Ἀβραάμ ὁ κόλπος· ἐξηγηθεῖται καὶ τοῦτο προσφόρως, διὰ τὸ πρῶτως εἰς θεογνωσίαν ἀχθῆναι τὸν Ἀβραάμ, καὶ οἰκειωθῆναι Θεῷ· ἢ διὰ τὸ πατέρα πολλῶν ἐθνῶν κληθῆναι, τῶν κατὰ Χριστὸν δηλαδὴ· ἢ διὰ τὴν τοῦ πατριάρχου φιλοξενίαν, ἐκεῖνα ποιήσαντος ἐν τῷ βίῳ, ἐν ὅσοις ἂν ὁ κόσμος παντὸς ποιητῆς καὶ κριτῆς τοὺς δικαίους τῆς βασιλείας καταξιώσῃ.

§ VI. Ἄλλ' ἴσως ταῦτα μὲν ἀποδείξει· ἀπορήσεις δὲ περὶ τῆς γινομένης εὐχῆς παρὰ τοῦ ἱεράρχου ἐπὶ τοῖς ἐν ἀμαρτίαις κεκοιμημένοις· ὅτι, πῶς τὸ δίκαιον φυλαχθήσεται τοῦ Δεσπότου, εἴπερ ἐπακούος γενόμενος τῶν εὐχῶν, σώσει τὸν ἐν ἀμαρτίαις ἀποθανόντα. Ἐγὼ δὲ, ὅτι μὲν δίκαιον πρὸς τὰς πράξεις (ταύτην γὰρ ἀμοιβήν αὐς λέγει) ἔξει τὴν ἀποκλήρωσιν ἕκαστος, εἴ οἶδα, ἀκολουθῶν ταῖς Γραφαῖς· καὶ παρρηθὺς τίθησι καὶ γραφικὰς μαρτυρίας. Ὅτι δὲ μόνους τοὺς ἀξιόους τῶν οἰκτιρῶν τοῦ Θεοῦ ὠφελοῦσιν αἱ τῶν δικαίων προσευχαί, εἴτε ζῶντας, εἴτε καὶ τελευτήσαντας, οὐ μὴν τοὺς ἀξιοκατακρίτους αἱ γραφικαὶ παραδόσεις διδάσκουσι. Τί γὰρ παρὰ τοῦ Σαμουὴλ ὁ Σαούλ ὠφελήθη; Τί δὲ τοὺς Ἰουδαίους ἢ τοῦ Ἰερεμίου ὄνησε προσευχὴ; πρὸς ἃν εἶπεν ὁ Κύριος· Μὴ προσεύχου περὶ τοῦ λαοῦ τούτου. Ὡσπερ γὰρ, τοῦ ἡλίου λάμποντος, ἐξαφανίζων τις τὰς οἰκείας ὄψεις, αἰτεῖ μεταστρεῖν φωτός· οὕτω καὶ πρὸς ἀδυνάτους κρέμαται

ἐλπιδας ὁ τὰς τῶν ἁγίων μὲν ἐξαιτῶν προσευχάς, μὴ κατέχων δὲ τὰς τοῦ Θεοῦ ἐντολάς, μηδὲ ἔχων οἷον ἀποκεκαλυμμένους τοὺς νοητοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ ἐκλείποντας ἤδη, κατὰ τὸν Ψαλμοῦδον, εἰς τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ. Μὴ νομίσης δὲ, ὅτι ὁ ἥλιος τὰ ἑαυτοῦ φῶτα δωρεῖται, (πῶς γὰρ ἂν, ἀψυχος ὢν, δωρησεται δωρεάν;) ἀλλὰ κατὰ ἡθιοπούαν οἶονεῖ τινα τὸ προκαίμενον λέγει. Ὡσπερ γὰρ εἰ τις ὑπόθοιτο τὸν ἥλιον λέγοντα· Ἐγὼ τοῖς ἐββρωμένοις ὀφθαλμοῖς δίδωμι φῶς· εἶτα ἀσθενῶν τις τὰ ὄμματα εἶποι· Ἄδς κάμολ τὴν ἀκτίνα, ἐββρωμαι γάρ· λέγω ὅτι οὐ τοσοῦτον ὠφελιθῆσεται οὗτος, ὅσον καὶ ὁ ἑώρα ἀπολέσει· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ ἀξιοκατάκριτος ἀμαρτωλὸς τὰς τῶν δικαίων εὐχὰς ἐκζητῶν, χἀκείνος μηδὲως ἐπιστραφόμενος. Καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ παρὰ τῇ Γραφῇ λεγόμενον· *Μέγα ἰσχύει εὐχὴ δικαίου ἐνεργουμένη*· παρ' ἐκείνου γάρ λέγεται. Παρὰ δὲ τοῦ ὑπὲρ οὗ ἡ ἐντευξις ἐνεργεῖται, λέγω γοῦν κατὰ τὰς Γραφάς, ὡς ὠφέλιμοι εἰσιν αἱ τῶν δικαίων εὐχαὶ κατὰ τόνδε τὸν τρόπον, εἰ τις, τῶν ἐκ Θεοῦ δωρεῶν ἐφιέμενος, καὶ ἔχων διάθεσιν ἀγαθὴν πρὸς αὐτάς, (τὴν γὰρ τοῦ οἰκείου βίου πρὸς ἀρετὴν διάθεσιν ἔξιν εἶπεν, ἥτις πάντως γίνεται ἐκ τῆς οἰκείας ἐπιγνωμοσύνης ἐκάστου·) ἐλθὼν ἐπὶ τινα τῶν δικαίων, ἀξιώσῃ γενέσθαι τὰ πρὸς τὸν Θεὸν συμπαρακλήτορά αὐ καὶ ἑαυτῷ, ὠφελιθῆσεται πάντως ἐκ τούτου τὴν μεγίστην ὠφέλειαν· ἀποδεχθῆσεται γὰρ παρὰ Θεοῦ ἕνεκα τῆς εὐλαβοῦς αὐτοῦ ἐπιγνωμοσύνης, καὶ τῆς ἐπὶ τοὺς θεοὺς αἰδοῦς, ἐπὶ δὲ καὶ τῆς ἐφέσεως καὶ μετρίας ἔξως· τοῦτο γάρ ἐστὶ τὸ κατάλληλον, ὅτι τὰ καλὰ ἡγάπησε καὶ ἐξήτησεν. Ἔστι γὰρ καὶ τοῦτο τοῖς θεοῖς νενομοθετημένον κρῖμασι, τὸ δωρεῖσθαι τοῖς ἀξίοις τοῦ μετασχεῖν διὰ τῶν ἀξίων τοῦ μεταδοῦναι. Ἦς γὰρ τὸν ζητοῦντα φιλοκρινεῖ, εἴπερ ἐστὶ τῆς δωρεᾶς ἀξιος, οὕτω καὶ τὸν εὐχόμενον ἐραυήσῃ, εἴπερ ἐστὶ καὶ αὐτὸς ἀξιος ὑπηρετήσασθαι πρὸς ἐκείνον τοιοῦτον δωρηματι. Οὐχ ἀπλῶς οὖν τὸ πρὸς θεῖαν ὁμιλίαν χιρεῖν, καὶ αἰταῖσθαι παρὰ Θεοῦ τὰ κρεῖττονα κωλύσει τις εὐφρονῶν, εἰδὼς τὸν μέγαν Ἀπόστολον προστάσσοντα ἀδιαλείπτως προσεύχεσθαι· ἀλλὰ τὸ οἴησει τινα κρατούμενον ὑπερφρονεῖν τῶν ἁγίων, καὶ παρὰ θαύλων τιθεσθαι τὰς τούτων εὐχὰς, τοῦτο καὶ λίαν τοῖς θεοῖς ἀπᾶδον καὶ κεκωλυμένον. Ὅσα δὲ καὶ οἴησις μὴ ἐστὶ, τῆς χρηζόμεν τῶν κοινωνῶν τῆς εὐχῆς τὸ μὲν ἵνα διδασκώμεθα τὸ τίνα ἂν αἰτησάμεθα τὸ δὲ ὅπως αἰτησάμεθα. Δήσομεν γὰρ ἀποτυχόντες ἢ διὰ τὸ μὴ εἰδῆναι ὅπως σύντονος ἡ δέησις γίνεται, τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἀνεπιστήμον τῆς αἰτήσεως, ἢ διὰ τὸ ἀνάξια αἰτεῖν. Ἄλλ' εἶποι τις ἂν· Καὶ τίς γρᾶς διδασκαλίας εἰς τὸ γινῶναι τίνες εἰσὶν αἱ ἀνάξια αἰτήσεις, καὶ τίνες αἱ ἀξιαί, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου λέγοντος· *Αἰτεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰλλα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν*; λέγομεν εἰς τοῦτο, ὅτι πολλὰ εἰσι τὰ παρ' ἡμῶν ἀγνοούμενα ὅτι εἰσὶν ἀνάξια· κλεπόμεθα γὰρ τῇ ἐφέσει, καὶ ἐν ἀμαρτίαις πολλάκις

A mentis oculos apertos habet, et juxta Psalmistam, deficientes in salutare Dei^k. Ne existimes autem solem dare lumina sua (quomodo enim, cum inanis sit, possit dare munus?), sed veluti per motum quamdam fictionem id dicit. Sicut enim si quis supponat solem dicere: Ego valentibus oculis lumen dono; postea aliquis laborans oculis dixerit: Da etiam mihi radium, valeo enim, dico id hu c non tantum non profuturum, quin etiam id quod videbas amittet; eodem etiam modo qui damnari meruit peccator affectus est, cum justorum preces efflagitat, et ipse se non convertit. Et hoc est quod a Scriptura dicitur: *Multum valet deprecatio justii*^l a Spiritu agitata (29); de justo enim hoc dicitur. De illo autem, pro quo sit deprecatio, Scripturis quoque consone dico, peritiles esse sanctorum preces, dummodo quis sanctorum munerum desiderio **278** accensus, et ad eadem pie sit affectus (proprie enim viæ ad virtutem affectionem vocavit habitudinem, quæ ex cujuslibet conscientia existit) ad virum aliquem justum accedens petat, ut Deum pro se roget, sibi que conciliet, qua ratione sane maximum ex eo referet emolumentum: voti enim compos fiet, cum propter conscientiam religiosam, tum propter sanctorum reverentiam, tum propter piæ petitionis affectum; hoc enim ita convenit, quoniam bona adinavit, et quæsit. Etenim divinis id decretis stabilitum est, ut eorum participatione dignis, donentur per eos qui digni sunt eadem distribuere. Quemadmodum enim postulantem dijudicat, num dono dignus sit, sic etiam precautem scrutabitur, num et ipse dignus sit tale illi munus impetrare. Non temere itaque qui cupit ad divinum consortium accedere, et a Deo optima quæque postulare prohibebitur, cum sciat magnum Apostolum præcipere ut incessanter oremus; sed absurdum simul et illicitum esse, si quis, opinione sua seductus, supra sanctos sapere velit, et pro rebus malis preces fundere. Quando autem nulla adest elatio, tunc non refugimus communes preces; imo ut discamus quæ petere debeamus, tum vero etiam quomodo preces instituamus. Frustramur enim votis, vel quia nescimus quomodo oratio sit intendenda, ista enim est postulationis inscitia; vel quia res indignas postulamus. Sed dicet aliquis: Quid opus est institutione, ut cognoscamus quænam sint indignæ postulationes et quænam dignæ, Domino dicente: *Petite primum regnum Dei, et cætera omnia adjicientur vobis*^m? Dicimus ideo multa nobis esse ignota quæ sunt indigna; nam cupiditate decipimur, et peccatis sæpenumero circumvenimur, sæpenumero etiam rogamus, et bona indigne postulamus, nescientes, adversa, quæ permissu Dei obveniunt, magis prodesse. Quomodo enim Israel in Ægyptum transgressisset, et terram promissionis hæreditasset, nisi

^k Psal. cxxviii, 123. ^l Jac. v, 16. = Matth. vi, 33.

(29) Græce ἐνεργουμένη. Vulg. *psalidna*.

Dona Josephi preces exaudiens, incohimem patri A
filium servasset?

παραχώρησιν τοῦ Θεοῦ ἐναντία μειζύτως ὠφελήσει. Πῶς γὰρ μετώκησεν εἰς Αἴγυπτον Ἰσραὴλ, καὶ τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ἐκληρονόμησεν, εἴπερ, ἐπακούσας τὸν πατέρα τὸν παῖδα διέσωζε;

279 § VII. Verum his in communi de oratione sciens, necessario etiam dicendum de prece quam super defuncto recitat antistes. Divinus igitur antistes interpres est divinarum Justificationum: Idcirco enim angelus Domini omnipotentis a sancto Michaa dicitur, ut qui Dei Justificationes annuntiet ac manifestet. Didicit utique ex Scripturis, Justis quidem justo Dei iudicio lucidissimam divinamque vitam retribui, divina bonitate ac benignitate contractas ex humana fragilitate maculas clementer dissimulante, cum nemo sit, ut inquit, mundus a corde. **B** Hæc antistes promissa esse novit. Postulat igitur, ut fidelium ex infirmitate contractas maculas dissimulentur, et sacræ retributiones conferantur, simulque Deum imitando, dona quæ aliis conferenda sunt tanquam sibi indulgentia postulans (hoc est enim Deum imitari, proximum diligere sicut seipsum), simul vero etiam tanquam interpres Dei sciens et aliis manifestans, tanquam angelus id quod petitur, utpote justum, prorsus eventurum significat; neque enim ab initio petebat nisi quæ Deo erant quam gratissima. Quocirca quidem pro sanctis sic facit, sed pro improbis infidelibus, sicut etiam in progressu significabit, quando dicit, videbitur hoc profanis probabili risu dignum. Profanis itaque hæc minime apprecatur, non solum quia, si ista peteret, minime bonus interpres esset Spiritus, ut qui illa peteret, ad quæ ab auctore mysteriorum divino scilicet Spiritu minime moveretur; verum etiam quod petitione sua tanquam indigna frustraretur: hoc enim indicat vox ἐναγοῦς, sive impia, id est, indigna. Audet enim etiam ipse a justo eloquio: *Petitio et non accipitur*^a, est autem hæc sententia ex Epistola Jacobi. Quod utique dicit, vel quia juste dicitur, vel quia a justo prolatum. Jacobus enim Jobliis, quasi Justus, cognominatus est. Postulat itaque sanctus antistes illa quæ omnino danda sunt, ostendens hic, Deo quidem, habitum suum quo Deum imitatur; præsentibus vero, præmia quæ sanctos manent. Sic etiam hierarchæ habent virtutes segregandi, id est **D** segregationes, non quod irrationabilibus motibus eorum, ut dicam honeste, divinitas obsequatur, sed quod ipsimet a Spiritu sancto moti damnatos segregent. *Accipite enim, inquit, Spiritum sanctum, qui videlicet vos moveat ad ligandum et solvendum.* Et iterum sic **280** Petro Dominus ait: *Quodcumque ligaveris super terram*^b, et quæ sequuntur, quando divinis revelationibus a Patre qui in cælis est Illustrabatur, ita ut beato Petro, et omni post ipsum pontifici, secundum revelationes ipsi cœlitus a Deo factas, et approbandi et segregandi potestas sit. Quomodo autem revelationes ipsi factæ in cre-

προφασιζόμεθα· πολλάκις δὲ αἰτοῦντες καὶ ἀγαθὰ, ἀναξίως αἰτοῦμεν, μὴ εἰδότες ὅτι μᾶλλον τὰ κατὰ Πῶς γὰρ μετώκησεν εἰς Αἴγυπτον Ἰσραὴλ, καὶ τὴν τῶν εὐχῶν τοῦ Ἰωσήφ ὁ Θεὸς φανεῖς, ἀλύθητον τῷ

§ VII. Ἀλλὰ τοῦτω ἡδη ρηθέντων περὶ πάσης κοινῶς εὐχῆς, ἀναγκαῖον εἰπεῖν καὶ περὶ τῆς ἐπὶ τῷ κειμένῳ τοῦ ἱεράρχου εὐχῆς. Ὁ θεὸς τοιγαροῦν ἱεράρχης ἐκφαντορικῶς ἐστὶ τῶν θείων δικαιομάτων· διὰ τοῦτο γὰρ ἄγγελος Κυρίου παντοκράτορος παρὰ τῷ ἱερῷ Μιχαὴ λέγεται, ὡς ἐξαγγέλλων καὶ ἐκφαίνων τὰ τοῦ Θεοῦ δικαίωματα. Μεμάθηκε γοῦν ἀπὸ τῶν Γραφῶν, ὅτι τοῖς μὲν δικαίοις παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοκρασίας ἡ λαμπροτάτη καὶ θεία ζωὴ ἀντιδίδεται, παρορώσης ἐξ ἀγαθότητος τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας τοὺς ἐξ ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ῥύπους· ἐπείπερ οὐδεὶς, φησὶ, καθαρὸς ῥύπου. Ταῦτα εἶδεν ἐπηγγελμένα ὁ ἱεράρχης. Αἰτεῖ τοίνυν τοῖς πιστῶς βεβιωκόσι, παρορωθῆναι τὰς ἐξ ἀσθενείας κηλίδας, καὶ δοθῆναι τὰς ἱερὰς ἀντιδόσεις· ἅμα μὲν θεομιμητῶς τὰς εἰς ἑτέρους δωρεὰς τοῦ Θεοῦ ὡς εἰς ἑαυτὸν γενησομένας ἐξαιτῶν, (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ θεομίμητον, ἀγαπᾶν τὸν πλησίον ὡς ἑαυτὸν) ἅμα δὲ καὶ ὡς ὑποφῆτης Θεοῦ εἰδῶς καὶ τοῖς ἄλλοις ἐκφαίνων, ὡς ἄγγελος Κυρίου, ἐκφαντορικῶς, ὅτι γενήσεται ὡς δικαία ἡ αἰτησις· οὐ γὰρ ἂν τὴν ἀρχὴν ἐζητεῖ τὰ μὴ Θεῷ προσφιλέστατα. Διὸ ἐπὶ μὲν τοῖς ὁσίοις οὕτω ποιεῖ, ἐπὶ δὲ τοῖς ἀνίεροισι ἀπίστοις, καθὼς καὶ παρακατιῶν δηλώσει, ὅτε λέγει, δόξει τοῖς ἀνίεροισι εὐλόγου γέλωτος ἄξιον· τοῖς γοῦν ἀνίεροισι οὐκ ἐπεύχεται ταῦτα, οὐ μόνον ὅτι, εἴπερ **C** ζητοῖται ταῦτα, οὐκ ἐστὶ χρηστὸς ὑποφῆτης τοῦ Πνεύματος, ὡς ἐκεῖνα ζητῶν, εἰς ἅπερ οὐκ ἐκινήθη παρὰ τοῦ τελετάρχου, τοῦ θείου δηλαδὴ Πνεύματος· ἀλλ' ὅτι καὶ τῆς εὐχῆς ἀποτεύξεται ὡς ἀναξίως γενομένης· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ ἐναγοῦς, οἰονεὶ ἀναξίου. Ἀκούσεται γὰρ καὶ αὐτὸς πρὸς τοῦ δικαίου λογίου, Αἰτεῖτε, καὶ οὐ λαμβάνετε. Ἔστι δὲ τὸ ρητὸν ἐκ τῆς τοῦ Ἰακώβου Ἐπιστολῆς. Ὁ δὲ καὶ λέγει, ἢ ὡς δικαίως λεγόμενον, ἢ ὡς παρὰ δικαίου λεγόμενον· Ἰοβλίος γὰρ ὁ Ἰάκωβος, οἰονεὶ δικαίος, ἐπωνομάζετο. Οὐκοῦν ἐκεῖνα αἰτεῖ ὁ ἱεράρχης, τὰ πάντως ἡωρηθησόμενα, ἐπιδεικνύς ἐνταῦθεν τῷ μὲν Θεῷ, τὴν θεομίμητον ἑαυτοῦ ἔξιν· τοῖς δὲ παραῦσι, τὰ ἐσόμενα τοῖς ὁσίοις δῶρα. Οὕτω καὶ τὰς ἀφοριστικὰς δυνάμεις, **D** δηλονότι τοὺς ἀφορισμοὺς, οἱ ἱεράρχαι ἔχουσιν, οὐκ ὅτι ἔπεται ταῖς ἀλόγοις ὁρμαῖς αὐτῶν, ἢ οὕτως εὐλαβῶς εἶπω, ἢ θεαρχία, ἀλλ' ὅτι αὐτοὶ ἀφορίζουσι τοὺς κεκριμένους, εἰς τοῦτο κινουέντος τοῦ ἀγίου Πνεύματος· Δάθετε γὰρ, φησὶ, Πνεῦμα ἅγιον, κινουῶν ὑμᾶς δηλαδὴ καὶ εἰς δέσιν καὶ εἰς λύσιν. Καὶ πάλιν τότε φησὶ τῷ Πέτρῳ ὁ Κύριος· Ὁ ἐὰν δῆσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὰ ἐξῆς· ὅτε τὰς θείας ἀποκαλύψεις παρὰ τοῦ ἐν οὐρανοῖς Πατρὸς ἐνελάμπητο, ὡς καὶ τοῦ μακαρίου Πέτρου, καὶ παντὸς τοῦ κατ' αὐτὸν ἱεράρχου, κατὰ τὰς ἐν αὐτῷ γινομένας οὐρανόθεν ἐκ Θεοῦ ἀποκαλύψεις, καὶ προσδεχομένου, καὶ ἀφορίζοντος. Πῶς δὲ αἱ ἐν ἐκείνῳ ἀποκαλύψεις καὶ ἐπὶ τοῖς

^a Jac. iv, 5. ^b Matth. xvi, 19.

ἐτέροις ἱεράρχαις ἔσονται δι' ὧν ταῦτα καὶ ἐνεργήσουσιν, ἢ ὅτι διαπορθμευτικῶς καὶ ἀλληλοδιαδόχως, καὶ ἐκφαντορικῶς; Ὅσα γὰρ πληθύνονται τὰ τῶν ἀποκαλύψεων ἐν πολλοῖς, τοσούτῳ μᾶλλον ἐκφαινόνται. Καὶ γὰρ τὴν ἱεράν ἐκείνην θεολογίαν, τὴν *Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ, οὐδ' ἀπὸ σαρκὸς καὶ αἵματος, ἀλλ' ὑπὸ Θεοῦ μωυνοῦτος καὶ κινουῦντος αὐτὸν ἀπεψθέξατο*. Τοὺς γοῦν ἀρχιερεῖς οὕτω ταῖς ἱεραρχικαῖς δυνάμεισι χρηστέον. Ἄττικὴ δὲ ἡ σύνταξις, καὶ ἀρχαίον, τὸ συντάσσειν τὰ ὑποθετικὰ αἰτιατικαῖς πτώσεσιν· οὕτω πως, καθὼς ἂν κινήσει αὐτοὺς ὁ Θεός· τοὺς δὲ ἄλλους οὕτω προσεγκτεῖον τοῖς ἱεράρχαις (καὶ τοῦτο γὰρ οὕτω συντάσσεται) ὡς ὑπὸ Θεοῦ κεκινήμενοις· πρὸς αὐτοὺς γὰρ ἔστι ὁ τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ λόγος, *Ὁ ὑμᾶς ἀθετῶν, ἐμὲ ἀθετεῖ*.

§ VIII. Ἄλλ' ἐπανελθόντες λέγομεν, ὅτι τελεσθεῖσθαι τῆς εὐχῆς, ἀσπάζονται ἅπαντες τὸν κεκοιμημένον· ἡδὺς γὰρ καὶ τίμιος ὁ ἀγίως βεβιωκός. Μετὰ ταῦτα ἐπιχέει τὸ ἔλαιον ὁ ἱεράρχης τῷ κειμένῳ. Ἐλέγομεν δὲ ἐν τοῖς περὶ τοῦ φωτισματος λόγοις, ὡς τῷ ἔλαιῳ πρῶτως ἐχρίετο ὁ τελούμενος μεθ' ἧς τῆς ἐσθῆτος ἀπεγυμνοῦτο· ἐνταῦθα ἐν τῷ τέλει, καὶ ταῦτα οὐκ ἀπαικῶτως. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ οἱ εἰς ἀγῶνας εὐτρέπιζόμενοι χρίονται, καὶ οἱ τῶν ἀγῶνων παυσάμενοι καὶ τῶν ἰδρώτων ἀπολουσάμενοι χρίονται, εἰκότως καὶ ἐπὶ τούτοις, ἐκεῖσε μὲν κατ' ἀρχὰς ἐχρίετο εἰς τοὺς ἀγῶνας ὑπαλειφόμενος, ἐνταῦθα δὲ ἐν τῷ τέλει πάντων ὡς τῶν ἀγῶνων ἀποπαυσάμενος.

§ IX. Ταῦτα τελέσας ὁ ἱεράρχης, ἀποτίθει τιμῶς τὸ σῶμα μεθ' ἐτέρων ἱερῶν σωμάτων. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ φιλόθεος ἄνθρωπος ἐν ψυχῇ καὶ σώματι συνεστῶς τὸν ἐνάρετον βίον ἐπολιτεῦετο, ἵνα τί τῆς ψυχῆς ἀυλιζομένης ἐν ἀγαθοῖς, τὸ σῶμα παροραθῆσεται, καὶ οὐ τιμῶς κατατεθῆσεται; Καὶ γὰρ καὶ αἱ ἀμοιβαί τῆ ψυχῇ μετὰ σώματος δοθήσονται, εἴτε τῶν ἀγαθῶν, εἴτε τῶν κακῶν, παρὰ τοῦ δικαίου Κριτοῦ. Διὸ καὶ ὁ ἱερός θεσμός καὶ ἀμφοτέρα ἀγιάζει, τὴν τε ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα· τὴν ψυχὴν μὲν, ἐν νοηταῖς θεωρίαις καὶ ἐπιστήμῃ τῶν τελομένων· τὸ σῶμα δὲ τῷ θεῷ μύρω. Ἔτι δὲ καὶ τοῖς ἀγνωστάτοις συμβόλοις τῆς θείας μεταλήψεως ἀγιάζων πάντα τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὴν ὀλιχὴν αὐτοῦ, ἤγουν καὶ τὴν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν τοῦ σώματος σιωτηρίαν ἱεουργῶν, καὶ πάλιν οὕτω τελειωτάτην διαγγέλλων καὶ τὴν ἀνάστασιν.

§ X. Τὰς δὲ τῆς χειροτονίας εὐχὰς οὐ θεμιτὸν ἀφερμηνεύειν, ἤγουν μεθ' ἐρμηνείας δημοσιεύειν, μυστικὰς οὖσας καὶ ἀπορρήτους· οὐ χρὴ δὲ ἐξάγειν πρὸς τὸ κοινὸν τὰς ἐκ τῶν εὐχῶν δωρουμένας τοῖς τελομένοις δυνάμεις τοῦ Πνεύματος. Ἀλλὰ οὐ, ταύτας κατὰ τὴν θείαν παράδοσιν μυστικῶς ἐκμαθῶν καὶ πρὸς θειωτέραν ἀναχθεὶς ἕξιν, φθάσεις καὶ τὴν τῶν τοιοῦτων ἐπιστήμην ὑπὸ τῆς ἱεραρχικῆς ἐλλάμψεως (αὕτη γὰρ ἔστιν ἡ παζῶν τῶν τελετῶν ἄρχουσα) ὀδηγούμενος.

§ XI. Ἐντεῦθεν ὄρα, τί φησὶν ὁ Πατήρ περὶ τοῦ τῶ

teris quoque pontificibus erunt, ita ut per hos etiam hæc operentur, nisi per traditionem et mutua successionem et manifestationem? Quanto enim revelationes in pluribus multiplicantur, tanto magis manifestantur. Etenim sacram illam Dei professionem: *Tu es Christus Filius Dei vivi*, non a semetipso, neque a carne et sanguine, sed Deo ipsum hoc docente ac movente pronuntiabat. Similiter itaque pontifices ecclesiasticis potestatibus uti debent. Attica est syntaxis et vetusta constructio, qua propositiones accusandi casibus efferuntur; sic nimirum, ac si moveret eos Deus; cæteris autem ita pontifices observandi sunt (nam et hoc eodem modo construitur) tanquam qui a Deo moveantur: ad eos enim est sermo Christi Domini: *Qui eos spernit, me spernit* P.

§ VIII. Cæterum ad textum redeunt, dicimus, finita precatione, omnes defunctum salutare; acceptus enim et honore dignus est quisquis sancte vixit. Postea pontifex defuncto oleum affundit. Diximus autem in iis quæ de illuminatione dicta sunt, quomodo intinidus primum oleo inungeretur post vestium depositionem; sic et hic in fine, et quidem non immerito. Cum enim il qui ad certamina instruantur, inunguntur; uti et il qui a certando cessant, et sudores absterseant; merito etiam in his: ibi quidem in principio, is qui certamina suscipit, hic vero in fine omnium, tanquam qui a certando desistit, inungitur.

§ IX. His peractis, pontifex defuncti corpus honesto loco recondit cum aliis corporibus sacris. Cum enim is qui defunctus est, anima simul et corpore constans, sanctam vitam egerit, cur anima in bonis commorante corpus negligetur, et non honeste deponetur? Etenim a justo iudice condigna retributio animæ una cum corpore donabitur, sive honorum sive malorum. Idecirco etiam sacra lex utraque sanctificat, tam corpus quam animam: animam **281** quidem, in spiritualibus contemplationibus atque scientia eorum quæ celebrantur; corpus vero, divino unguento. Quin et sanctissimis symbolis divinæ participationis totum hominem sanctificat, atque totalem ejus, animæ scilicet et corporis, salutem operatur, nec non hoc modo perfectissimam illi quoque resurrectionem annuntiat.

§ X. Invocationes porro ordinationis nefas est interpretari, seu explicando publicare, cum mysticæ sint et arcanæ; non oportet autem in commune efferre virtutes Spiritus sancti, quæ per preces initiatis conferuntur. Sed tu, ubi eas juxta divinam traditionem mystice hauseris, et ad diviniorum habitum traductus fueris, earum quoque scientiam hierarchica illustratione consequeris, hæc enim est omnium mysteriorum princeps ac dux.

§ XI. Considera etiam hic quid dicat sanctus

Pater de baptismo parvulorum. Illud autem, *Videtur quidem, ut ais,* manifestum facit, eum hæc et alia sancto Timotheo tanquam interroganti scripsisse. Videbitur itaque profanis non immerito risu dignum quod infantes docent, qui necdum possunt audire; atque insuper movebit hoc eos ad nostra mysteria explodenda, quod alii pro aliis abrenuntiationes ac professiones pronuntiant. Verum non oportet hierarchas ac prudentes indignari illis qui errant, sed religiose rationem reddere; nec non addere, rationes in rebus nostris quasdam esse quæ nostram superent intelligentiam, quarum aliquarum notitia tamen angelos non laet, quarumdam vero etiam ipsos fugit, et soli Deo cognitæ sunt. Verumtamen in quantum a præceptoribus nostris accepimus, qui antiqua traditione docti erant, dicimus, infantes, si in lege sacra instituantur, ad sanctum animi statum esse perventuros, ita ut donum intelligent quod acceperunt. Hoc itaque, illos aliquando ad perfectam ætatem ac statum perventuros, cum præceptoribus nostris in mentem venisset (ubi nota constructionem Atticam ἐλληυθός, pro genitivo ἐλληυθός) placuit admitti pueros; verumtamen sic, ut naturales eorum parentes filium fidei alicui pædagogo susceptori concedant, a quo in divinis instituantur. Ab hoc itaque antistes exigit professiones: non, ut illi aiunt, alium pro alio divinis imbueni, sed promissiones hujus excipiens, tempore nimirum opportuno, **282** parvulo huic omnem mysterii doctrinam tribuendam esse; ita ut ipse propria sua sponte rebus contrariis renuntiaturus, ac utilem professurus, atque insuper re ipsa professiones a susceptore pro se factas adimpleturus sit. Nihil itaque absurdi est, si hæc super puero peragantur, cum ducem ac sponsorem habeat, qui divinis ipsum erudiat. Puero autem mysteriorum consortem facit ut in iis magis educetur, neque amplius secundum carnem vitam ducat, sed divina contemplantem et in iis sub sponsoris disciplina proficiat. Hæc tanta uniformia seu divina nostræ hierarchiæ spectacula mihi manifestata sunt; sed et tibi, ut opinor, omnino clarescent nostris hisce rationibus, quasi gradibus quibusdam, ad sublimiorem illustrationem ascendenti: hanc et tu mihi communica et spiritualibus meis oculis exhibe venustiores illas pulchritudines quas contemplari poteris. Confido enim me nostris hisce sermonibus insitas tibi divini ignis (divinæ scilicet cognitionis illustrantis) scintillas suscitaturum.

A βρέφη βαπτίζεσθαι. Τὸ δὲ, *Δοκεῖ μὲν, ὡς φησι,* ἄλλον ὡς ἐρωτήσαντι τῷ ἁγίῳ Τιμοθέῳ ἔγραψε καὶ τὰ ἄλλα. Δόξει τοίνυν τοῖς ἀνιέροις εὐλόγου γέλωτος ἔξιον, εἰ τὰ βρέφη τὰ μὴ ἀκοῦσαι δυνάμενα ἐκδιδάσκουσι· καὶ τὸ ἐτι παρακινήσον αὐτοὺς εἰς τὸ τὰ ἡμέτερα σκώπειν, ὅτι ὑπὲρ ἄλλων ἕτεροι τὰς ἀποταγὰς ποιοῦνται καὶ τὰς ὁμολογίας. Δεῖ δὲ τοὺς κατὰ θεὸν ἱεράρχας καὶ συνετοὺς μὴ χυλοπαίνειν ἐπὶ τοῖς πεπλανημένοις, ἀλλ' εὐλαβῶς ἀπολογεῖσθαι, προτιθέντας καὶ τοῦτο, ὅτι εἰσὶ τινες λόγοι ἐπὶ τοῖς ἡμετέροις ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν γνῶσιν, καὶ τινες μὲν ἀπὸ τούτων ἐπιστητοὶ τοῖς ἀγγέλοις εἰσὶ, τινὲς δὲ κάκεινοις ἀγνωστοὶ εἰσὶ, καὶ θεῶν μόνῳ γινώσκονται. Πλὴν ὅσα παρὰ τῶν διδασκαλῶν ἡμῶν ἀκηκόαμεν μυηθέντων καὶ τούτων ἐκ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως, ταῦτά φαμεν, ὅτι κατὰ τὸν ἱερὸν νόμον τὰ βρέφη ἀναγόμενα, ἤξουσὶ ποτε πρὸς ἔξιν ἱεράν καθ' ἣν γινώσκονται τὸ δῶρον οὐ μετέσχον. Τοῦτο γοῦν, τό ποτε προσελθεῖν αὐτὰ εἰς τελείαν ἡλικίαν καὶ ἔξιν, εἰς κοῦν ἐλληυθός τοῖς ἡμετέροις διδασκάλοις, (ἣ δὲ σύνταξις ἀντὶ τῆς γενικῆς, ἀττικῆς, ἤγουν τούτου δὴ ἐλληυθός) ἔδοξεν εἰσδέχασθαι τὰ βρέφη· πλὴν οὕτως, ὥστε τοὺς φυσικοὺς αὐτῶν γονέας παραδίδόναι τὸν παῖδα ἀγαθῶ τινι παιδαγωγῷ καὶ ἀναδόχῳ, ὑπ' αὐτῷ τὰ θεῖα διδασχθησόμενον. Καὶ τοῦτον ἀπαιτεῖ τὰς ὁμολογίας ὁ ἱεράρχης, οὐχ ὡς ἐκεῖνοί φασιν, ἄλλον ἀντ' ἄλλου τὰ θεῖα κοῦν, ἀλλὰ τὰς ὑποσχέσεις τούτου δεχόμενος, ὅτι κατὰ τὸν πρόφορον καιρὸν παραδοθήσεται τῷ παιδί παρ' αὐτοῦ ἡ πᾶσα διδασκαλία τοῦ μυστηρίου, ὥστε καὶ αὐτὸν οικεῖν προαιρέσει τοῖς ἐναντίοις ἀποτάξασθαι, καὶ ὁμολογήσαι, ἐτι δὲ καὶ ἐνεργῆσαι τὰς ὑπὲρ αὐτοῦ ὁμολογίας τοῦ ἀναδόχου. Οὐδὲν οὖν ἄτοπον εἰ τοιαῦτα ἐπὶ τῷ βρέφει τελοῦνται, ἀνάδοχον ἔχοντι ἔξιν αὐτῷ τῶν θεῶν παρεχόμενον. Μετέχει δὲ καὶ τῶν μυστηρίων τὸ βρέφος, ὅπως ἐν αὐτοῖς μᾶλλον ἀνατραφείη, καὶ μηδεμίαν ἕτεραν ζωὴν κατὰ σάρκα σχολῆ, εἰ μὴ τὴν θεωροῦσαν τὰ θεῖα ἐν προκοπαῖς γιγνομένην ὑπὸ τῆς τοῦ ἀναδόχου διδασκαλίας. Τοσαῦτα καὶ ἐμοὶ ὤπται τὰ ἐνοειδῆ, ἤγουν θεῖα θεάματα τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας· καὶ σοὶ δὲ, ὡς οἶμαι, πάντως ἐλλάμψει χρωμένῳ τοῖς ἡμετέροις λόγοις, ὡς κλίμαξι τισι πρὸς ὑψηλοτέραν ἔλλαμψιν· ἥς καὶ μετάδος ἐμοὶ, καὶ δείξον τοῖς ἐμοῖς νοητοῖς ὀφθαλμοῖς, ἅπερ ἂν δυναθείης εὐπρεπέστερα κάλλη θεάσασθαι. Θαρρῶ γάρ ἐγὼ ὅτι ἐν τούτοις τοῖς ἡμετέροις λόγοις τοὺς ἐναποκακειμένους ἐν σοὶ τοῦ θεοῦ πυρὸς (δηλονότι τῆς θείας καὶ φωτιστικῆς γνώσεως) ἀνασκαλεύσω σπινθῆρας.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ
ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ

ΠΕΡΙ

ΘΕΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

—
SANCTI

DIONYSII AREOPAGITÆ

DE

DIVINIS NOMINIBUS

Interprete Baltasare Corderio, Societatis Jesu doctore theologo.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

A

283 CAPUT I.

ΤΩ ΣΥΜΠΡΕΣΒΥΤΕΡΩ ΤΙΜΟΘΕΩ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Ο
ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ.SYMPRESBYTERO TIMOTHEO DIONYSIUS
PRESBYTER.Τίς ὁ τοῦ λόγου σκοπός, καὶ τίς ἡ περὶ θείων
ὀνομάτων παράδοσις.Quis libri finis, et quæ de divinis nominibus prodita
sint

SYNOPSIS CAPITIS.

- I. Docet, omnem ac Deo doctrinam ex Scripturis petendam esse, et ex rebus sensibilibus non posse cognosci quid sint res spirituales, multo minus Deum. II. De Deo nihil præsumendum dicere, nisi ex Scripturis, in quibus Deus sui cognitionem nobis pro caris nostro communicat. III. Hinc inferi, arcanum Dei non temere scrutandum esse, sed ex Scripturis Deum esse laudandum; et simul pandit, quid et ipsis de Deo discamus. IV. Tradit, nomina divina et plurimum a divinis providentiis atque emanationibus desumi, et nos in hac vita Deum in ænigmate cognoscere, in cælis vero clare Deum videri ut in se est, quomodo jam cum concipere non possumus, sed nos vatum beatorum. V. Aut tamen, Deum ab omni et a nulla re celebrandum esse, per positionem scilicet et ablationem. VI. Deum simul et ἀλόγιστον et πολυώνυμον esse. VII. Quo sensu Deus omni nomine caveat, et omni nomine appelletur. VIII. Deum non solum a providentiis, sed etiam ab apparitionibus diversimode nuncupari.

§ I.

Νῦν δὴ, ὦ μακάριε, μετὰ τὰς θεολογικὰς ὑποσημειώσεις ἐπὶ τὴν τῶν θείων ὀνομάτων ἀνάπτυξιν, ὡς ἐφικτόν, μετελευσεταί. Ἐστω δὲ καὶ νῦν ἡμῖν ὁ τῶν λόγων θεσμός προδιωρισμένος, τὸ τὴν ἀλήθειαν ἡμῶς καταδείξασθαι τῶν περὶ Θεοῦ λεγομένων, οὐκ ἐν πειθεῖς σοφίας ἀνθρωπίνης λόγους¹⁰⁰, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει τῆς πνευματικότητος τῶν θεολόγων ἐνδύμεως, καθ' ἣν τοῖς ἀφθέγκτοις καὶ ἀγνωστοῖς ἀφθέγκτως καὶ ἀγνώστως συναπτόμεθα, κατὰ τὴν κρείττονα τὴν¹

B Modo, vir beate, post theologicas informationes ad divinorum nominum explicationem pro virili me conferam. Sit autem etiamnum nobis oraculorum sacra lex proposita, ut veritatem ostendantur eorum quæ de Deo dicuntur, non 284 in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione virtutis, quam Spiritus theologis inspiravit, quæ rebus ineffabilibus et ignotis modo ineffabili ignotoque conjungimur secundum eam unionem, quæ

¶ 1 Cor. II, 4, cum aliqua auctores in Græco textu S. Dion.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁰⁰ καταδείξασθαι, M. S. P. et duo codd. Vien. — Lege καταδείξασθαι. ¹⁰⁰ ἐν πειθεῖς, D. R. et subdit καὶ λόγοις (πειθεῖς, M.) ut est in vetusto Novo Testamento: ἐν πειθεῖς σοφίας ἀνθρωπίνης λόγοις. Ita prout cod. Vien. — τῆς, S. P. et Vien

vim omnem ac potentiam nostræ aut ratiocinationis aut intellectiōnis excedit. Universe igitur audendum non est, neque dicere, neque cogitare quidquam de supersubstantiali et abilita deitate, præter ea quæ nobis in sacris oraculis sunt indicata divinitus. Nam supernaturalitatis ipsius indemonstrabilitas, quæ supra omnem rationem, et mentem, et essentiam est, ipsa est cui supernaturalem scientiam tribuere nos oportet; tantum ad inaccessum illud lumen aspirando, quantum se insinuaverit divinorum ille radius oraculorum, quo eminentioribus istis rerum divinarum splendoribus sobrietate quadam ac sanctitate contemperamur. Etenim si quid sapientissimæ verissimæque theologiæ credendum est, pro singularum captu mentium divina revelantur, spectanturque, dum summa Dei bonitas, iustitia salutaris, rebus mensuratis immensitatem suam divino quodam decore, quod comprehendere nequeat, commensurat. Sicut enim ea quæ sub intelligentiam cadunt per ea quæ sub sensum cadunt comprehendere et contemplari non possumus, neque per ea quæ typis et signis informantur, ea quæ simplicia sunt et typis non signantur, neque per figuras corporum incorporata, quæ necque sensum tactus subire, neque figuram et formam capere possunt; eadem plane ratione veritatis supra substantias est illa supersubstantialis infinitas, et supra mentes illa supra mentem unitas; et omnibus ratiocinationibus inscrutabile est illud supra ratiocinationem unum; omniique verbo ineffabile est illud supra verbum bonum; unitas effectrix universæ unitatis, et substantia supra substantiam, et mens non cadens sub intelligentiam, ratio non effabilis ratione, intelligentia, nomineque vacans, nullius rei similitudinem habens: quæ quidem causa est ut omnia sint, ipsa vero non est, ut quæ quiescit extra omnia quæ sunt, quemadmodum etiam ipsa de se proprie sciteque hæc effari potest.

καθ' ἡμᾶς λογικῆς, καὶ νοερᾶς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας ἔνωσιν. Καθόλου τοιγαροῦν οὐ τολμητέον εἰπεῖν, οὔτε μὴν ἐννοῆσαι τι περὶ τῆς ὑπερουσίου καὶ κρυφίας θεότητος, παρὰ τὰ θεωρῶς ἡμῖν ἐκ τῶν ἱερῶν λογίων ἐκπεφασμένα. Τῆς γὰρ ὑπὲρ λόγον καὶ νοῦν καὶ οὐσίαν αὐτῆς ὑπερουσιότητος ἀγνωσία², αὐτῇ τὴν ὑπερουσίον ἐπιστήμη ἀναθετέον, τασσοῦτον ἐπὶ τὸ ἀναντες ἀνανεύοντας, ὅσον ἐαυτὴν ἐνδίδωσιν ἢ τῶν θεαρχικῶν λογίων³ ἀπίς, πρὸς τὰς⁴ ὑπερέτερας αὐτῆς τῇ περὶ τὰ θεῖα σωφροσύνη καὶ οὐσιότητι συστολλομένους. Καὶ γὰρ εἴ τι δεῖ τῇ πανσόφῳ καὶ ἀληθεστάτῃ θεολογίᾳ πείθεσθαι, κατὰ τὴν ἀναλογίαν ἐκάστου τῶν νοῶν ἀνακαλύπτεται⁵ τὰ θεῖα, καὶ ἐποπτέυεται, τῆς θεαρχικῆς ἀγαθότητος ἐν σωστικῇ δοκαιοσύνη τῶν ἐν μέτρῳ τὴν ἀμετρίαν θεοπρεπῶς, ὡς ἀχώρητον, ἀποδιαστελλούσης. Ὡσπερ γὰρ ἀληπετα καὶ ἀθεώρητα τοῖς αἰσθητοῖς ἐστὶ τὰ νοητὰ, καὶ τοῖς ἐν πλάσει καὶ τύπῳ τὰ ἀπλᾶ καὶ ἀτύπωτα, τοῖς τε κατὰ σωμάτων σχήματα μεμορφωμένοις, ἢ τῶν ἁσωμάτων ἀναφῆς καὶ ἀττημάτιστος ἀμορφία⁶ κατὰ τὸν αὐτὸν τῆς ἀληθείας λόγον ὑπέρχεται τῶν οὐσιῶν ἢ ὑπερουσίας ἀοριστία⁶ καὶ τῶν νοῶν, ἢ ὑπὲρ νοῦν ἐνότης⁷ καὶ πάσαις διανοίαις ἀδιανότητόν ἐστι ἐδὲ ὑπὲρ διάνοιαν ἔν, ἀρρήτόν τε λόγῳ παντὶ τὸ ὑπὲρ λόγον ἀγαθόν, ἐνάς ἐνοποιὸς ἀπάσης ἐνάδος, καὶ ὑπερουσίος οὐσία, καὶ νοῦς ἀνόητος καὶ λόγος ἀρρήτος⁸ ἀλογία καὶ ἀνοησία καὶ ἀνωθυμία, κατὰ μηδὲν τῶν ὄντων οὔσα⁹ καὶ αἴτιον μὲν τοῦ εἶναι πᾶσιν, αὐτὸ δὲ μὴ ὄν, ὡς πάσης οὐσίας ἐπέκεινα, καὶ ὡς ἂν αὐτῇ⁷ περὶ ἑαυτῆς κυρίως καὶ ἐπιστητῶς ἀποφαίνουτο⁹.

§ II.

De hac igitur, ut dictum est, supersubstantiali ac recondita divinitate non est præsumendum dicere, sed neque cogitare quidquam, præter ea quæ nobis divinitus sacris sunt eloquiis enuntiata, nam ut ipsa de se **285** in sacris litteris benigna tradidit, ejus quid sit scientia et contemplatio, est omnibus inaccessa substantiis tanquam ab omnibus superessentialiter excepta. Multos quoque theologos invenias, non modo illam, quod visum nostrum captumque fugiat laudasse; verum etiam quod indagari nequeat et investigari, nullo scilicet existente vestigio quod ducat ad ejus secretissimam infinitatem. Sed neque tamen eorum quæ sunt quidquam ejus omnino boni exors existit, quia radium illum supersubstantialitatem sibi perseveranter insitum cuilibet rei congruis illuminationibus elementer attemperat, necnon ad quantum fas est contemplationem ac communionem similitudinemque

Περὶ ταύτης οὖν, ὡς εἴρηται, τῆς ὑπερουσίου καὶ κρυφίας θεότητος οὐ τολμητέον εἰπεῖν, οὔτε μὴν ἐννοῆσαι τι, παρὰ τὰ θεωρῶς² ἡμῖν ἐκ τῶν ἱερῶν λογίων ἐκπεφασμένα· καὶ γὰρ ὡς αὐτῇ περὶ ἑαυτῆς ἐν τοῖς λογίοις ἀγαθοπρεπῶς παραδέδωκεν, ἢ μὲν αὐτῆς ὃ τι ποτὲ ἐστὶν ἐπιστήμη καὶ θεωρία, πᾶσιν ἀδατός ἐστι τοῖς οὔσιν, ὡς πάντων ὑπερουσίως ἐξηρημένη. Καὶ πολλοὺς τῶν θεολόγων εὐρήσεις οὐ μόνον ὡς ἀόρατον αὐτὴν καὶ ἀπερίληπτον ὑμνηχότας, ἀλλὰ καὶ ἀνεξηρεύνητον ἅμα καὶ ἀνεξιχνίαστον, ὡς οὐκ ὄντος ἔχουσι οἰδανός, τῶν ἐπὶ τὴν κρυφίαν αὐτῆς ἀπειρίαν διεληλυθότων. Οὐ μὴν ἀκοινωνητόν ἐστι καθόλου τὰγαθὸν οὐδὲν τῶν ὄντων, ἀλλ' ἐφ' ἑαυτοῦ μονίμως τὴν ὑπερουσίον ἰδρῶσαν ἀκτίνα ταῖς ἐκάστου τῶν ὄντων ἀναλόγοις ἐλλάμψεσιν ἀγαθοπρεπῶς ἐπιφαίνεται, καὶ πρὸς τὴν ἐφικτὴν αὐτοῦ θεωρίαν καὶ κοινωνίαν καὶ ὁμοίωσιν ἀνατείνει τοῖς ἱεροῖς νόας, τοὺς ὡς θεμετὸν αὐτῷ καὶ ἱεροπρεπῶς ἐπιβάλλ-

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. ἀγνωσίας. ² λόγων, Cl. ³ πρὸς δὲ τὰς, D. ⁴ ἀνακίπτεται, M. S. ⁵ ἀπειρία, M. S. ἀοριστία καὶ ἀπειρία, P. ⁶ αὐτό, S. P. εἰ μὴ περὶ ἑαυτοῦ. ⁷ αἰσθητῶς ἀποφθασίτο, S. ἀποφροτῆσαστο, P. ⁸ θεοειδίως, D.

λοντας, καὶ μῆτε πρὸς τὸ ὑπέρτερον τῆς ἑναρμονίως A ἐνδιδομένης θεοφανείας, ἀδυνάτως ἀπαυθαδιζομένους ¹⁰, μῆτε πρὸς τὸ κάταντες ἐκ τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον ὑφέσεως ἀπολισθαίνοντας, ἀλλ' εὐσταθῶς τε καὶ ἀκλινῶς ἐπὶ τὴν ἀκτίνα τὴν αὐτοῖς ἐπιλάμπουσαν ἀνατεινομένους, καὶ τῷ συμμέτρῳ τῶν θεμιτῶν ἐλλάμψεων ἔρωτι μετ' εὐλαθείας ἱερᾶς, σωφρόνως τε καὶ ὁσίως ἀναπτρουμένους.

sanctas mentes evabit, quæ ad ipsum, quoad possunt, connituntur, dummodo non subtilius, quam pro eorum captu divina fert illustratio, insolenter aliquid præsumant, nec in præceps perversa propensione labantur, at constanter et irreflexis oculis illucenti radio obtueantur, nec non amore indultis sibi collustrationibus commenso, cum sacra quadam reverentia modeste sanctique sursum evolent.

§ III.

Τούτοις ἐπιδομένοι τοῖς θεαρχικοῖς ζυγοῖς, οἱ καὶ τὰς δλας διακυβερνῶσι τῶν ὑπερουρανίων τάξεων ¹¹ ἁγίας διακοσμήσεις, τὸ μὲν ὑπὲρ νοῦν καὶ οὐσίαν, τῆς θεαρχίας κρύφιον ἀνεξερουνήτοις καὶ ἱεραῖς νοῦς εὐλαθείαις, τὰ δὲ ἄφθῆτα σάφῃσι σιγῇ τιμῶντες, ἐπὶ τὰς ἐλλάμπουσας ἡμῖν ἐν τοῖς ἱεροῖς λογίοις αὐγάς ἀνατεινόμεθα, καὶ πρὸς αὐτῶν φωταγωγοῦμεθα πρὸς τοὺς θεαρχικοὺς ὕμνους, ὑπ' αὐτῶν ὑπερκοσμίως φωτιζόμενοι, καὶ πρὸς τὰς ἱερὰς ὑμνολογίας τυπούμενοι, πρὸς τὸ καὶ ἔρξῃν ¹² τὰ συμμέτρως ἡμῖν δι' αὐτῶν δωρούμενα θεαρχικά φῶτα, καὶ τὴν ἀγαθοδοτὴν ἀρχὴν ἀπάσης ἱερᾶς φωτοφανείας ὕμνεῖν, ὡς αὐτὴ περὶ ἑαυτῆς ¹³ ἐν τοῖς ἱεροῖς λογίοις παραδέδωκεν. Οἶον, ὅτι πάντων ἐστὶν αἰτία, καὶ ἀρχή, καὶ οὐσία, καὶ ζωὴ· καὶ τῶν μὲν ἀποτιπτόντων αὐτῆς ἀνάκλησίς τε καὶ ἀνάστασις, τῶν δὲ πρὸς τὸ τοῦ θεοειδοῦς παραφθαρτικῶν ἀπολισθησάντων ¹⁴ ἀνακαινισμὸς καὶ ἀναμόρφωσις, τῶν δὲ κατὰ τινὰ σάλον ἀνίερων παρακινουμένων ἰδρυσις ἱερὰ, καὶ τῶν ἐστηκότων ἀσφάλεια, καὶ τῶν ἐπ' αὐτὴν ἀναγομένων ἀνατακτικῆ χειραγωγία, καὶ τῶν φωτιζομένων ἑλλάμψις, καὶ τῶν τελουμένων ¹⁵ τελειοταρχία, καὶ τῶν θεουμένων θεαρχία, καὶ τῶν ἀπλουμένων ἀπλότης, καὶ τῶν ἐνιζομένων ἐνότης ἀρχῆς ἀπάσης ὑπεραυσίως ὑπεράρχος ¹⁶ ἀρχή, καὶ τοῦ κρυφίου κατὰ τὸ θεμιτὸν ἀγαθὴ μεταδότις, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ἡ τῶν ζώντων ζωὴ, καὶ τῶν ὄντων οὐσία, πάσης ζωῆς καὶ οὐσίας ἀρχὴ καὶ αἰτία, διὰ τὴν αὐτῆς εἰς τὸ εἶναι τὰ ὄντα παρακτικὴν ¹⁷ καὶ συνοχικὴν ἀγαθότητα.

Eas ergo divinas lances, quæ sanctas omnes ordinum cœlestium distinctiones moderantur, imitantes, summæ quidem divinitatis arcanum illud, quod omnem intelligentiam substantiamque transcendit, a scrutatione vacuis, sacrisque mentis venerationibus, ineffabilia verò modesto quodam silentio prosequentes, fulgoribus, qui nobis e sanctia eloquiis affulgent, attendamus, quorum deinde luce ad divinos hymnos excitemur, quibus supermundialiter illuminamur, sacrisque laudum canonicis formamur ad divina lumina, quæ in iis ad captum nostrum conceduntur, contuenda, beneficentique principium omnis illustrationis, prout ipsum de se in eloquiis expressit collaudandum. Et quod omnium sit causa et origo, essentialique ac vita, et a se lapsorum revocatio ac resurrectio, divinam vero in semetipsis imaginem oblitterantium renovatio ac reformatio, nec non impuro motu nolanantium firmamentum, ac stantium securitas; ad tendentium manductio, illuminatorum illustratio, perfectorum principium perficiens, deficatorum summa divinitas, simpliciatorum simplicitas, unitorum unitas, omnis principii superessentialiter superoriginale principium, atque abditii illius secreti, quoad fas est, benedicta communicatio, et simpliciter **286** dicendo, vita viventium, essentialium, omnis vitæ et essentialis principium ac causa propter suam bonitatem, qua et universa producit ut sint, et continet ne pereant.

§ IV.

Ταῦτα πρὸς τῶν θείων λογίων μεμνήμεθα, καὶ πᾶσαν, ὡς εἰπεῖν, τὴν ἱερὰν τῶν θεολόγων ὑμνολογίαν εὐρήσεις πρὸς τὰς ἀγαθοουργοὺς τῆς θεαρχίας προόδους, ἐκφαντορικῶς καὶ ὑμνητικῶς τὰς θεωνυμίας διασκευάζουσιν ¹⁸. Ὅθεν ἐν πάσῃ σχεδὸν τῇ θεολογικῇ πραγματείᾳ τὴν θεαρχίαν ὁρῶμεν ἱερῶς ὑμνουμένην, ὡς μονάδα μὲν καὶ ἐνάδα, διὰ τὴν ἀπλότητα καὶ ἐνότητα τῆς ὑπερφουδῆς ἀμερίας, ἐξ ἧς, ὡς ἐνοποιῦ δυνάμεως, ἐνιζόμεθα, καὶ τῶν μεριστῶν ἡμῶν ἑτεροτήτων ὑπερκοσμίως συμπτυσσομένων, εἰς θεοειδοῦς μονάδα συναγόμεθα, καὶ θεομίμητον ἕνωσιν· ὡς

Hæc ex Scripturis divinis didicimus; et, ut ita dicam, omnem fere sacram Scripturam reperies, ad declarandum nobis Deum, et ad laudandum eum, divina nomina formare secundum divinæ bonitatis emanationes. Hinc in omni ferme theologica tractatione divinitatem ipsam sancte collaudatam ceruimus, ut monadem quidem ac unitatem propter supernaturalis individui sui simplicitatem, ex qua, seu unifica virtute, quid unum existimus, atque dividuis nostris diversitatibus superinundane coagmentatis, ad monadem quamdam deiformem, ac

VARIE LECTIONES.

¹⁰ ἀπαυθαδιζομένους, P. D. Ch. ¹¹ ἐπουρανίων, P. ουρανίων τάξεων καὶ οὐσιῶν, D. οὐρανίων οὐσιῶν, M. ¹² πρὸς τῷ, P. καὶ non habet Ch. ¹³ περὶ αὐτῆς, P. ¹⁴ παρλισησάντων, S. P. ¹⁵ ἐνθουμένων, Ch. ¹⁶ ὑπεράρχος, M. ¹⁷ γρ. παρακτικὴν. ¹⁸ κατασκευάζουσιν, Ch.

Deum imitantem unionem redigimur: ut Trinitatem vero, propter superessentialis fecunditatis in tribus personis manifestationem, ex qua paternitas omnis in cælo et in terra est, et nominatur: ut rerum vero causam, quod omnia per bonitatem ejus, rerum effectricem, sint producta, ut sapientem quoque ac pulchram, quod res omnes, dum naturam suam servant incorruptam, divinæ omnis harmoniæ sacræque pulchritudinis sint plenæ: singulari autem amore humanum genus complectentem, quod se nobis vere integre in una persona sua communicarit, revocans ad se sibi que jungens humanam humilitatem; ex qua simplex Jesus ineffabili modo consistit, ac qui æternus est, temporalem sumpsit accessionem, necnon ad intima naturæ nostræ descendit; qui universum totius naturæ ordinem superessentialiter transcendit; servatis tamen proprietatibus suis prorsus integris et inconfusis. Hæc aliaque quælibet deifica lumina, quæ Scripturis consona sancti nostri præceptores arcana nobis interpretatione tradiderunt, nos quoque hausimus: nunc quidem pro captu nostro, dum velaminibus quibusdam sacris eloquiorum et hierarchicarum traditionum benignitas, signis sensibus res spirituales, substantiisque res supersubstantiales abdit, formasque figurasque rebus forma figuraque carentibus circumdat, nec non supernaturalem, et quæ figuras respuit, simplicitatem dividorum signorum varietate multiplicat et effingit. At quando incorruptibiles et immortales evaserimus, Christi formam beatissimamque sortem adepti, tum semper (uti scriptum est) cum Domino erimus: **287** visibilis quidem ipsiusmet Dei apparitionis castissimis contemplationibus pleni, cujus lucidissimis splendoribus, non secus ac discipuli in divinissima transfiguratione, irradiabimur, intelligibilis vero ejus illustrationis participes secundum mentem passionibus materiaque carentem, radiorum lucidissimorum incognitis beatissimisque coruscationibus, ad diviniorum supercælestium intelligentiarum imitationem, unione quadam intelligentiam superante ipsi conjungemur, nam, ut eloquiorum veritas habet: *Æquales angelis erimus et filii Dei, quando erimus filii resurrectionis*. Modo autem, ut valeamus, ad divina capienda signis utimur, quibus scilicet ad simplicem et unicam illam intelligentiam spectaculorum veritatem pro captu nostro adducimur, et post omnem nostram rerum deformium intelligentiam, sedantes nostras intellectiles operationes, in superessentialem istum radium, quantum fas est, intendimus, in quo cuncti fines omnium cognitionum ineffabili modo præexistunt

A Τριὰς δὲ, διὰ τὴν τριουπόστατον τῆς ὑπερουσίου γονιμότητος ἔκφανσιν, ἐξ ἧς πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ἐστὶ καὶ ὀνομάζεται: ¹⁹ ὡς αἰτίαν δὲ τῶν ὄντων, ἐπειδὴ πάντα πρὸς τὸ εἶναι παρήχθη διὰ τὴν αὐτῆς οὐσιοποιὸν ²⁰ ἀγαθότητα· σοφὴν δὲ καὶ καλὴν, ὅτι τὰ ὄντα πάντα τὰ τῆς οἰκείας φύσεως ἀπαράφθαρτα ²¹ διασώζοντα, πάσης ἀρμονίας ἐνθέου καὶ ἱερᾶς εὐπρεπειας ἐστὶν ἀνάπλευα· φιλόανθρωπον δὲ διαφερόντως, ὅτι τοῖς καθ' ἡμᾶς πρὸς ἀλήθειαν ὀλικῶς ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων ἐκαικόννησεν, ἀνακαλουμένη πρὸς ἑαυτὴν καὶ ἀνατιθεῖσα ²² τὴν ἀνθρωπίνην ἔσχατιάν, ἐξ ἧς ἀβήτως ²³ ὁ ἀπλοῦς Ἰησοῦς συνετέθη, καὶ παράτασιν εἴληφε χρονικὴν ὁ αἰδιος, καὶ εἰσω τῆς καθ' ἡμᾶς ἐγεγόνει φύσεως ²⁴, ὁ πάσης τῆς κατὰ πᾶσαν φύσιν τάξεως ὑπερουσίως ἐκδεθῆκως μετὰ τῆς ἀμεταδόλου ²⁵ καὶ ἀσυγχύτου τῶν οἰκείων ἰδρύσεως. Καὶ ὅσα ἄλλα θεουργικὰ φῶτα τοῖς λογίοις ἀκολούθως ἢ τῶν ἐνθέων ἡμῶν καθηγεμόνων κρυφία παράδοσις ἐκφαντορικῶς ἡμῖν ἐδώρησατο, ταῦτα καὶ ἡμεῖς μεμνημέθα· νῦν μὲν ἀναλόγως ἡμῖν, διὰ τῶν ἱερῶν παραπετασμάτων τῆς τῶν λογίων καὶ τῶν ἱεραρχικῶν παραδόσεων φιλανθρωπίας, αἰσθητοῖς τὰ νοητὰ, καὶ τοῖς οὐσι τὰ ὑπερούσια περικαλυπτούσης ²⁶ καὶ μορφᾶς καὶ τύπους τοῖς ἀμορφύτοις τε καὶ ἀτυπῶτοις περιτιθείσης, καὶ τὴν ὑπερφυῆ ²⁷ καὶ ἀσχημάτιστον ἀπλότητα τῇ ποικιλίᾳ τῶν μεριστῶν συμβόλων πληθυνούσης τε καὶ διαπλαττούσης. Τότε δὲ, ὅταν ἀφθαρτοὶ καὶ ἀθάνατοὶ γενόμεθα, καὶ τῆς χριστοειδοῦς ²⁸ καὶ μακαριωτάτης ἐφικώμεθα λέξεως, πάντοτε σὺν Κυρίῳ, κατὰ τὸ λόγιον, ἐσόμεθα, τῆς μὲν ὄρατῆς αὐτοῦ θεοφανεῖας ἐν πανάγνοις θεωρίαις ἀποπληρούμενοι ²⁹, φανοτάταις μαρμαρυγαῖς ἡμᾶς περιαιυαζούσης, ὡς ³⁰ τοὺς μαθητὰς ἐν ἐκείνῃ τῇ θειοτάτῃ ³¹ μεταμορφώσει· τῆς δὲ νοητῆς αὐτοῦ φωτοδοσίας ἐν ἀπαθεί καὶ ἀδύῳ τῷ νῷ μετέχοντες, καὶ τῆς ὑπὲρ νοῦν ἐνώσεως ἐν ταῖς τῶν ὑπερφανῶν ἀκτίνων ἀγνώστοις καὶ μακαρίαις ἐπιβολαῖς, ἐν θειοτέρᾳ μιμήσει τῶν ὑπερουρανίων νοῦν· Ἰσάγγελοι γάρ, ὡς ἢ τῶν λογίων ἀλήθειά φησιν, ἐσόμεθα, καὶ υἱοὶ Θεοῦ, τῆς ἀναστάσεως υἱοὶ ὄντες. Νῦν δὲ, ὡς ἡμῖν ἐφικτὸν, οἰκείαις μὲν ³² εἰς τὰ θεῖα συμβόλοις χρώμεθα, καὶ τοῦτων αὐθις ἐπὶ τὴν ἀπλὴν καὶ ἠνωμένην τῶν νοητῶν θεσμάτων ἀλήθειαν ἀναλόγως ἀνατεινόμεθα, καὶ μετὰ πᾶσαν τὴν καθ' ἡμᾶς τῶν θεοειδῶν νόησιν, ἀποπαυοντες ἡμῶν τὰς νοεράς ἐνεργείας, εἰς τὴν ὑπερουσίον ἀκτίνα κατὰ τὸ θεμιτὸν ἐπιβάλλομεν, ἐν ἣ πάντα τὰ πέρατα πασῶν τῶν γνώσεων ὑπεραβήτως προῦφέσθηκεν, ἣν οὔτε ἐννοῆσαι δυνατόν, οὔτε εἰπεῖν, οὔτε ἕλως πως θεωρῆσαι, διὰ τὸ πάντων αὐτὴν ἐξηρημένην εἶναι, καὶ ὑπεράγνωστον, καὶ πασῶν μὲν τῶν οὐσιωδῶν γνώσεων καὶ δυνάμεων τὰς ἀποπερατώσεις ἅμα καὶ πάσας ὑπερουσίως ἐν

¹⁹ I Thess. iv, 16, in textu vero Græco, 17. ²⁰ Luc. xi, 36.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁹ ἔστι τε καὶ ὀνομάζεται, D. ²⁰ οὐσιοποιῶ, S. ²¹ γρ. ἀπαράφθαρτα. ²² ἀνω τιθείσα, D. Ch. ²³ ἀβήτως, S. P. ²⁴ ἕως τῆς S. ἐληλύθει φύσεως, P. ²⁵ ἀμεταβλήτου, Ch. ²⁶ γρ. παρακαλυπτούσης. ²⁷ καὶ τὴν ὑπερούσιον καὶ ὑπερφυᾶ, D. ²⁸ χρηστῆς, Ch. ²⁹ ἀναπληρούμενοι, P. ³⁰ γρ. ὡς. ³¹ θεῖα, Ch. ³² οἰκείαις

ἐαυτῇ προειληφύται, πάντων δὲ ἀπεριλήπτω δυνά-
μει, καὶ τῶν ὑπερουρανίων νοῶν ὑπεριδρυμένην. Εἰ
γὰρ αἱ γνώσεις πᾶσαι τῶν ὄντων εἰσὶ, καὶ εἰς τὰ ὄντα
τὸ πέρασ ἔχουσαι, ἢ πάσης οὐσίας ἐπέκεινα καὶ πά-
σης γνώσεώς ἐστιν ἐξηρημένη.

in semetipso anticiparit, cunctis cœlestibus intelligentius eminentior incomprehensa virtute collocatus. Etenim cum notiones omnes sint entitatum, et ad entitates terminentur, is qui omni entitate sublimior est, omnem quoque effugit cognitionem.

§ V.

Καὶ μὴ, εἰ κρείττων ἐστὶ ²³ παντὸς λόγου καὶ
πάσης γνώσεως, καὶ ὑπὲρ νοῦν καθόλου καὶ οὐσίαν
ἰδρυται, πάντων μὲν οὐσα περιληπτική, καὶ συνα-
πτική ²⁴, καὶ συλλεπτική, καὶ προληπτική, πᾶσι δὲ
αὐτῆς καθόλου ἀληπτος, καὶ οὔτε αἰσθησις αὐτῆς
ἐστίν, οὔτε φαντασία, οὔτε δόξα, οὔτε ὄνομα, οὔτε **B**
λόγος, οὔτε ἐπαφή, οὔτε ἐπιστήμη, πῶς ὁ περὶ θεῶν
ὀνομάτων ἡμῖν διαπραγματευθήσεται λόγος, ἀκλήτου
καὶ ὑπερωνόμου τῆς ὑπερουσίας θεότητος ἀπαδει-
κνυμένης; Ἄλλ' ὅπερ ἔφημεν, ἡνίκα τὰς θεολογι-
κὰς ὑποτυπώσεις ἐξετιθέμεθα, τὸ ἓν, τὸ ἀγνωστον ²⁵,
τὸ ὑπερούσιον, αὐτοτάγαθον, ὅπερ ἐστὶ, τὴν τριαδικὴν
ἐνάδα φημί, τὴν ὁμοθεον, καὶ ὁμοάγαθον, οὔτε εἰπεῖν,
οὔτε ἐνοῆσαι δυνατόν· ἀλλὰ καὶ αἱ τῶν ἁγίων δυνά-
μειων ἀγγελιοπρεπεῖς ἐνώσεις, ἅς εἴτε ἐπιβολὰς, εἴτε
παραδοχὰς χρή φάναι τῆς ὑπεραγνώσεως καὶ ὑπερ-
φανοῦς ἀγαθότητος, ἄρρητοί τε εἰσὶ καὶ ἀγνωστοί,
καὶ μόνοις αὐτοῖς ἐνοῦν ἀρχοῦσι τοῖς ὑπὲρ γνώσιν ἀγ-
γελικὴν φημι μένοις αὐτῶν ἀγγέλοις. Ταῦτα οἱ θεο-
εἰδείς ἀγγελομιμήτως, ὡς ἐφικόν, ἐνούμενοι νόσς
(ἐπειδὴ κατὰ πάσης νοερᾶς ἐνεργείας ²⁶ ἀπόπαυσιν ἢ
ταῖς γίγνεται τῶν ἐκθροσμένων νοῶν πρὸς τὸ ὑπέρ-
θεον ²⁷ φῶς ἔνωσις) ὑμνοῦσιν αὐτὸ κυριώτατα δ. ἢ
τῆς πάντων τῶν ὄντων ἀφαιρέσεως, τοῦτο ἀληθῶς
καὶ ὑπερφυῶς ἔλλαμφθέντες ἐκ τῆς πρὸς αὐτὸ μακα-
ριωτάτης ἐνώσεως, ὅτε πάντων μὲν ἐστὶ τῶν ὄντων
α. π. ἰ. ο. αὐτὸ δὲ οὐδὲν, ὡς πάντων ²⁸ ὑπερουσίας ἐξη-
ρημένον. Τὴν μὲν οὖν ὑπερουσιότητα τὴν θεαρχικὴν,
ὃ τι ποτὲ ἐστίν ἢ τῆς ὑπεραγαθότητος ὑπερόπαρ-
ξις ²⁹, οὔτε ὡς λόγον, ἢ δύνάμιν, οὔτε ὡς νοῦν, ἢ
ζωὴν, ἢ οὐσίαν ὑμνήσαι θεμετὸν οὐδενὶ τῶν ὄσων τῆς
ὑπὲρ πᾶσαν ἀληθειαν ἀληθείας εἰσὶν ἐρασταί· ἀλλ'
ὡς πάσης ἔξεως, κινήσεως, ζωῆς, φαντασίας, δόξης,
ὀνόματος, λόγου, διανοίας, νοήσεως, ο. τ. α. σ. ἰ. α. σ. α. σ. α. σ.
ἰδρύσεως, ἐνώσεως, πέρατος, ἀπειρίας, ἀπάντων ὅσα
ὄντα ἐστίν, ὑπεροχικῶς ἀφηρημένην. Ἐπειδὴ δὲ ὡς **D**
ἀγαθότητος ὑπαρξίς, αὐτῷ τῷ εἶναι, πάντων ἐστὶ
τῶν ὄντων αἰτία, τὴν ἀγαθαρχικὴν τῆς θεαρχίας πρό-
νοϊαν, ἐκ πάντων τῶν αἰτιατῶν ὑμνητέον· ἐπεὶ ³⁰
καὶ περὶ αὐτὴν πάντα, καὶ αὐτῆς ἕνεκα, καὶ αὐτὴ
ἐστὶ πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῇ συνέστηκε-
καὶ τῷ εἶναι ταύτην, ἢ τῶν ὄλων παραγωγὴ καὶ
ὑπόστασις, καὶ αὐτῆς πάντα ἐφίεται· τὰ μὲν νοερὰ ³¹
καὶ λογικά, γνωστικῶς· τὰ δὲ ὑφειμένα τούτων, αἰ-
σθητικῶς ³²· καὶ τὰ ἄλλα κατὰ ζωτικὴν κίνησιν, ἢ
οὐσιώδη καὶ ἐκτικὴν ἐπιτηδεϊότητα.

quæ nec mente concipere, nec oratione prolo-
qui valemus, neque visu quomodolibet intueri, eo
quod sit omnibus exemptus, et eminenter ignotus,
ut qui simul omnes omnium cognitionum essentia-
lium, virtutumque terminationes superessentialiter

Cæterum si sermonem omnem cognitionemque
transcendat, supraque mentem sit et essentiam, ut
qui omnia suo ambitu contineat ac complectatur,
et anticipet, quin et omnem captum superet, cum
neque sub sensum cadat, neque ejus sit imaginatio,
nec opinatio, neque nomen, neque sermo, ne-
que tactus, neque notitia, quomodo de divinis no-
minibus a nobis sermo concipiatur, cum divini-
tatem illam uti essentia, sic et nomine quovis atque
appellatione potiorum esse declaraverim? Utique,
ut diximus quando theologicas descriptiones expo-
sumus, unum illud, ignotum, supra substantiam,
seipso bonum, quod est, trinam, inquam, unitatem,
simul Deum, simul bonum, neque verbis eloqui,
neque cogitando assequi valeamus; quin et sacra-
rum quoque virtutum cum plusquam ignota illa
288 præcelsaque bonitate conjunctiones, quæ
angelis conveniunt, sive immisiones, sive susce-
ptiones appellande sint, et ineffabiles sunt, et igno-
te, solisque illis insunt, qui præter angelicam
cognitionem, una cum angelis eas acceperunt. Men-
tes itaque deformes ad angelorum, quantum fas
est, imitationem hæc ratione Deo unitæ (siquidem
per omnem mentalis operationis vacationem ejus-
cemodi dedicatarum mentium ad supremum Dei
lumen uno existit) laudant ipsum proprissime ex-
terum omnium ablatione, hoc ex beatissima illa
cum Deo unione supra naturam vere per illumina-
tionem eruditæ, ut Deus omnium quidem rerum
causa sit, ipse vero nihil earum existat, sed ab
omnibus sit superessentialiter exemptus. Nam igitur
divinam supraquam substantiam, quodcumque
est illa supraquam essentia bonitatis, quæ supra
bonitatem est, neque tanquam rationem aut poten-
tiam, neque tanquam mentem, aut substantiam,
aut vitam laudibus celebrare fas est ulli qui veri-
tatis, quæ supra omnem veritatem est, sit studio-
sus: quinimo laudare eam oportet, tanquam ab
omni habitu, motu, vita, imaginatione, opinione,
n nomine, sermone, cogitatione, intelligentia, sub-
stantia, statu, fundatione, unione, luce, immensi-
tate, denique ab omnibus quæcumque sunt, super-
late abstractam. Quomam vero ut ipsa bonitas, eo
ipso quod est, omnium causa est, providentia Dei,
eorum qui dii dicuntur principis, quæ omnium
bonorum principium est, ab omnibus effectis lau-

VARIE LECTIONES.

²³ εἰ καὶ κοεῖτόν ἐστι. P. ²⁴ hæc desunt in S. P. ²⁵ ἢ ἀγνωστον. ²⁶ ἐνεργείας, Ch. ²⁷ ὑπερ-
θεον, M. ²⁸ additur in M. τῶν ὄντων. ²⁹ ὑπαρξίς, P.

³⁰ γρ. ὑπεράγνωστον. ³¹ ἐερᾶς ἐνεργείας, Ch. ³² ὑπερ-
θεον, P. ³³ τὰ μὲν οὖν νοερὰ, P. ³⁴ αἰσθητικῶς, D.

danda est; quia et circum ipsam sunt omnia, et propter ipsam, et ipsa est ante omnia, et in ipsa omnia consistunt, et esse eam producit omnia, et facit ut existant, eamque omnia appetunt; spiritalia quidem ac rationalia scienter, hisce interiora, sensiliter; cætera vero vel per motum vitalem, vel substantialem, vel habitudinalem aptitudinem.

§ VI.

Hoc igitur cum scirent theologi, Deum laudant et tanquam nomine carentem, et ab omni nomine. Tanquam nomine carentem, ut cum aiunt, Deum ipsum in una ex mysticis visionibus symbolice apparitionis Dei increpasse eum qui dixerat: *Quod est nomen tuum* ¹? et tanquam ab omni divino nomine abducentem, dixisse: *Quare interrogas de meo nomine?* et hoc est admirabile ^u. Annon est hoc vere nomen admirabile, quod est supra omne **289** nomen, quod caret nomine, quod est collocatum super omne nomen, quod nonnominatur, sive in hoc sæculo, sive in futuro ^v? Multorum vero nominum faciunt, ut cum ipsum Deum introducunt dicentem: *Ego sum qui sum* ^x, vita, lux, Deus, veritas; et cum sapientes ipsum Deum omnium effectorem ab omnibus effectis laudant, ut bonum, ut pulchrum, ut sapientem, ut dilectum, ut Deum deorum, ut Dominum dominorum, ut Sanctum sanctorum, ut æternum, ut eum qui est, ut auctorem sæculorum, ut largiorem vitæ, ut sapientiam, ut mentem, ut Verbum, ut cognitorem, ut superlate habentem omnes thesauros omnis scientiæ, ut potentiam, ut potentem, ut Regem regum, ut antiquum dierum, ut non senescentem et immutabilem, ut salutem, ut iustitiam, ut sanctificationem, ut redemptionem, ut magnitudine omnia superantem, et ut in aura tenui. Atqui et in mentibus eum esse dicunt, et in animis et corporibus, et in cælo et in terra, et simul in eodem eundem, in mundo circa mundum, super mundum, supracælestem, suprasubstantiam, solem, stellam, ignem, aquam, spiritum, rorem, nubem, per se lapidem, petram, omnia quæ sunt, et nihil eorum quæ sunt.

§ VII.

Sic igitur ei qui omnium rerum causa est, et supra omnia, congruit carere nomine, et congruunt rursus omnia rerum omnium nomina, ut scilicet per te regnum universitatis rerum, et circa ipsum sint omnia, ex ipso, tanquam ex causa, principio et fine cuncta pendent, et ipse sit, ut ait Scriptura, *omnia in omnibus* ^y, vereque laudetur, ut omnia procreans, inclians, perficiens, continensque, custodia ac domicilium, eademque ad se convertens, atque hæc conjuncte, invicte, excellenter; non enim solum est causa continendi omnia, vitæque ac perfectionis, ita ut ab hac sola, aut ab alia provenien-

A Τοῦτο γοῦν εἰδότες οἱ θεολόγοι, καὶ ὡς ἀνόνομον αὐτὴν ὑμνοῦσι, καὶ ἐκ παντὸς ὀνόματος. Ἄνόνομον μὲν ὡς ὅταν φασὶ ¹³, τὴν θεαρχίαν αὐτὴν ἐν μιᾷ τῶν μυστικῶν τῆς συμβολικῆς ¹⁴ θεοφανείας ὁράσειον ἐπιπλήξαι τῷ φήσαντι ¹⁵. Τί τὸ ὄνομά σου; καὶ ὡς περ ἀπὸ πάσης αὐτὸν θεωνομικῆς γνώσεως ἀπάγουσαν, φάναι τό· Καὶ ἰνατί ἐρωτᾷς τὸ ¹⁶ ὄνομά μου; καὶ τοῦτ' ἔστι θαυμαστόν. Ἡ οὐκὶ τοῦτο ὄντως ἔστι τὸ θαυμαστὸν ὄνομα, τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, τὸ ἀνόνομον, τὸ παντὸς ὑπεριδρυμένον ὀνόματος ὀνομαζόμενον, εἴτε ἐν τῷ αἰῶνι τοῦτω, εἴτε ἐν τῷ μέλλοντι; Πολυώνυμον δὲ, ὡς ὅταν αὐτὴν εἰσαγάγοι φάσκουσιν· Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν· ἡ ζωὴ, τὸ φῶς, ἡ θεὸς, ἡ ἀλήθεια, καὶ ἔταν αὐτοὶ τῶν πάντων αἰτίων ¹⁷ οἱ θεόφοι πολυωνύμως ἐκ πάντων τῶν αἰτιατῶν ὑμῶν, ὡς ἀγαθόν, ὡς καλόν, ὡς σοφόν, ὡς ἀγαπητόν, ὡς θεὸν θεῶν, ὡς Κύριον κυρίων; ὡς Ἅγιον ἁγίων, ὡς αἰώνιον, ὡς ὄντα, καὶ ὡς αἰώνων αἰτίων· ὡς ζωῆς χορηγόν, ὡς σοφίαν, ὡς νοῦν, ὡς Λόγον, ὡς γνώστην, ὡς ὑπερέχοντα ¹⁸ πάντα τοὺς θησαυροὺς ἀπάσης ¹⁹ γνώσεως, ὡς δύνανιν, ὡς δυνάστην, ὡς Βασιλέα τῶν βασιλευόντων, ὡς παλαιὸν ἡμερῶν, ὡς καὶ ἀγήρω καὶ ἀναλλοίωτον, ὡς σωτηρίαν, ὡς δικαιοσύνην, ὡς ἀγιασμὸν, ὡς ἀπολύτρωσιν, ὡς ἐν μεγέθει πάντων ὑπερέχοντα, καὶ ὡς ἐν αἴφῃ λεπτῇ. Καί γε καὶ ἐν νόοις ²⁰ αὐτὸν εἶναι φασί, καὶ ἐν ψυχαῖς καὶ ἐν σώμασι, καὶ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐν γῆ, καὶ ἅμα ἐν ταῦτῷ τὸν αὐτὸν, ἐγκόσμιον, περικόσμιον, ὑπερκόσμιον, ὑπερουράνιον, ὑπερορίαν, ἥλιον, ἀστέρρα, πῦρ, ὕδωρ, πνεῦμα, δρόσον, νεφέλην, αὐτῶ- λίθον, καὶ πέτραν, πάντα τὰ ὄντα, καὶ οὐδὲν τῶν ὄντων.

Ὀύτως οὖν, τῇ πάντων αἰτίᾳ καὶ ὑπὲρ πάντα οὐσίᾳ, καὶ τὸ ἀνόνομον ἐφαρμόσει, καὶ πάντα τὰ τῶν ὄντων ὀνόματα, ἵνα ἀκριβῶς ἦ τῶν ὄλων βασιλεία ²¹, καὶ περὶ αὐτὴν ἡ τὰ πάντα, καὶ αὐτῆς ὡς αἰτίας, ὡς ἀρχῆς, ὡς πέρας, ἐξηρητημένα, καὶ αὐτῇ, κατὰ τὸ λόγιον, ἢ τὰ πάντα ἐν πᾶσι, καὶ ἀληθῶς ὑμνηται πάντων ὑποστάτις, ἀρχηγικὴ ²², καὶ τελειωτικὴ, καὶ συνεχτικὴ, φρουρὰ καὶ ἐστία, καὶ πρὸς ἑαυτὴν ἐπιστρεπτικὴ, καὶ ταῦτα ἠνωμένως, ἀσχετίως, ἐξηρημένως· οὐ γὰρ συνοχῆς, ἢ ζωῆς, ἢ τελειώσεως αἰτία μόνον ἐστίν, ἵνα ἀπὸ μόνης ταύτης, ἢ τῆς ἐτέρας τροπίας, ἢ ὑπερώνυμος ἀγαθότης ὀνομασθεῖη· πάν-

¹ Gen. xxxii, 29. ^u Jud. xii, 18. ^v Ephes. i, 21. ^x Exod. iii, 14. ^y I Cor. xv, 28.

VARIE LECTIONES.

¹³ φῶς, D. ¹⁴ γρ. συμβολικῶν τῆς μυστικῆς ¹⁵ φωνήσαντι, S. ¹⁶ γρ. αὐτό. ¹⁷ τῶν πάντων, M. ¹⁸ ὡς περιεχόντα, M. S. D. ¹⁹ ἀπὸ πάσης, M. ²⁰ ἀπὸ πάντων, M. ²¹ ἀσχετίως, D. ²² ἀρχική, D.

τα δὲ ἀπλῶς καὶ ἀπεριορίστως ἐν ἑαυτῇ τὰ ὄντα ἅ
προσλήρε, ταῖς παντελέσι τῆς μιᾶς αὐτῆς καὶ παν-
αιτίου προνοίας ἀγαθότησι, καὶ ἐκ τῶν ὄντων ἀπάν-
των ἐναρμονίως ὑμνεῖται, καὶ ὀνομάζεται.

ita, bonitas, quæ omne nomen superat, nominetur;
sed universa simpliciter et incircumscripte in se
anticipavit perfectis bonitatis ipsius unicæ et om-
nium effetriceis providentiæ, et ab omnibus rebus
apte laudatur, et nominatur.

§ VIII.

Καὶ γοῦν οὐ ταύτας μόνας οἱ θεολόγοι τὰς θεωνο-
μίας πρεσβεύουσι, τὰς ἀπὸ τῶν παντελῶν ἢ τῶν
μερικῶν προνοιῶν, ἢ τῶν προνοουμένων, ἀλλὰ καὶ
ἀπὸ τινῶν ἑσθ' ὅτε θείων φασμάτων ἐν τοῖς ἱεροῖς
ἀνακτόροις ἢ ἀλλοθί που τοὺς μύστας, ἢ τοὺς προ-
φήτας καταλαμπάντων, κατ' ἄλλας καὶ ἄλλας αἰτίας
τε καὶ δυνάμεις ὀνομάζουσι τὴν ὑπερφραῆ καὶ ὑπερώ-
νυμον ἀγαθότητα, καὶ μορφὰς αὐτῆς, καὶ τύπους ἀν-
θρωπικούς, ἢ πυρινοὺς, ἢ ἤλεκτρινούς ⁵³ περιτιθέασι,
καὶ ὀφθαλμοὺς αὐτῆς, καὶ ὄτα, καὶ πλοκάμους, καὶ **B**
πρόσωπα, καὶ χεῖρας, καὶ μετάρρενα, καὶ πτερὰ, καὶ
βραχίονας, καὶ ὀπίσθια, καὶ πόδας ὑμνοῦσι· στεφά-
νους τε καὶ θύκους, καὶ ποτήρια, καὶ κρατῆρας αὐ-
τῆς, καὶ ἄλλα ἅττα μυστικά περιπλάττουσι, περὶ ὧν
ἐν τῇ Συμβολικῇ θεολογίᾳ κατὰ δύναμιν ἐροῦμεν· νῦν
δὲ, ὅσα τῆς παρουσίας ἐστὶ πραγματείας, ἐκ τῶν λο-
γίων συναγαγόντες, καὶ ὡς περ τινὲ κανόνι τοῖς εἰρη-
μένους χρώμενοι, καὶ πρὸς αὐτὰ σκοποῦντες, ἐπὶ τὴν
ἀνάπτυξιν τῶν νοητῶν θεωνομιῶν προῖωμεν· καὶ
ὑπερ ἀεὶ κατὰ πᾶσαν ἡμῖν θεολογίαν ὁ ἱεραρχικὸς θε-
σμός ὑψηλεῖται, θεοπτικῇ διανοίᾳ τὰς θεοσιδεῖς ⁵⁴
ἐποπτεύσωμεν (κυρίως εἰπεῖν) θεωρίας· καὶ ὄτα
ἱερὰ ταῖς τῶν ἱερῶν θεωνομιῶν ἀναπτύξεσι παραθώ-
μεθα, τοῖς ἀγίοις τὰ ἅγια, κατὰ τὴν θείαν παράδοσιν,
ἐνδύροντες, καὶ τῶν ἀμύητων ⁵⁵ αὐτὰ γελώτων καὶ **C**
ἐμπαιγμῶν ἐξαιρούμενοι, μᾶλλον δὲ αὐτοὺς ἐκαίνους,
εἴπερ ὅλως εἰσὶ τοιοῦδε τινὲς ἄνθρωποι, τῆς ἐπὶ τού-
των θεομαχίας ἀπολυτρούμενοι. Σοὶ μὲν οὖν ταῦτα
φυλάξαι χρῶν, ὦ καλὲ Τιμόθεε, κατὰ τὴν ἱερωτάτην
ὑφήγησιν, καὶ μήτε βῆτὰ, μήτε ἔκφορα τὰ θεία ποιεῖν
εἰς τοὺς ἀμύητους. Ἐμοὶ δὲ δοίη ⁵⁶ ὁ Θεὸς θεοπρε-
πῶς ὑμῆσαι τὰς τῆς ἀκλήτου καὶ ἀκατονομάστου
θεότητος ἀγαθουργικὰς πολυνομίας ⁵⁷, καὶ μὴ πε-
ριέλοι λόγον ἀληθείας ἀπὸ τοῦ ⁵⁸ στόματός μου.

Siquidem theologi non hæc solum divina nomina
celebrant, quæ a providentiis universalibus aut
particularibus, aut ab his quæ providentiam capiunt,
ducuntur, sed etiam a quibusdam divinis visis, quæ
aliquando **290** in sacris templis, aut forte alibi,
magistros mysteriorum vel prophetas illi minarunt,
ob multiplicem causam et viam nominant bonitatem
divinam, quæ omne nomen omnemque splendorem
superat, formasque ei figuratasque humanas, aut
igneas, aut electri inducunt; et oculos ejus, atque
aures, capillos, facies, manus, scapulas, alas, bra-
chia, posteriora, et pedes laudant; tum coronas,
sedes, pocula, et crateras, et quædam alia ei affi-
gunt, de quibus in Symbolica theologia pro virili
parte dicemus; modo autem omnibus quæ hujus
institutum sunt ex eloquiis divinis collectis, his quæ
dicta sunt quasi regula quam intueamur mentes,
ad spiritalia Dei nomina reseranda veniamus; et,
quod in omni theologia lex semper præcipit, dei-
formes (ut proprie dicitur) contemplationes divina
mente intueamur; et sacras aures sacris divinatorum
nominum interpretationibus adhibeamus, sanctis
sancta, ut divina scripta tradunt, proponentes, a
profanorum irrisionibus illusionibusque illa vindic-
cemus, quinimo illos ipsos, si qui sint homines
istiusmodi, a bello, quod hæc ex parte cum Deo
gerunt, revocemus. Hæc tibi servanda sunt, opti-
me Timothee, juxta sacratissimam sanctionem, ne
res divinas coram profanis efferas, aut evulges.
Mibi autem det Deus, ut civilitatis, quæ vocari
nominarique non potest, nulla variaque nomina
pro Dei dignitate celebrem et non auferat sermo-
nem verum ab ore meo

ADNOTATIONES CORDERII.

Modo, vir beate, post theologicas informationes. Hinc patet, sanctum Dionysium quemdam alium tractatum edidisse de divinis informationibus, qui magno sane Ecclesie damno, et theologorum luctu vel intercidit, vel certe alibi inter Turcas vel schismaticos in tenebris delitescit. Optimo autem ordine, post divinas informationes, scribit de divinis nominibus: quoniam mens nostra prius debet divinitus illustrari atque informari, antequam de Deo congrue loqui possit. Hinc etiam hæc, ut in prima generali observatione notavimus, proficitur se nihil nisi ex Scripturis sacris allaturum.

Ibidem: Sicut ea quæ sub intelligentiam cadunt, etc. Hinc divus Thomas prima parte, q. 12, a. 2, concludit, divinam essentiam non per aliquam speciem ex parte divinæ essentiæ ab intellectu creato conspici, sed ex parte intellectus creati, aliqua similitudine confortati (homine videlicet gloriæ) apprehendi et videri; ut ibidem fusius probat, et scholastici disputant. Item q. 83, art. 2, occasione hujus loci quaerit utrum intellectus noster per cognitionem rerum materialium possit pervenire ad intelligendum substantias immateriales; et resolvit, cum quidditas rei materialis, quam abstractit intellectus noster a materia, sit omnino alterius rationis a substantiis immaterialibus, non posse nos per substantias materiales perfecte **291** substantias immateriales intelligere: et simul concitat cum hac resolutione locum capituli primi *De cælesti hierarchia*, ubi § 5, dicitur, fieri non posse, ut mens nostra ad immaterialem illam cælestium hierarchiarum contemplationem excitetur, nisi materiali usa fuerit manuductione.

VARIÆ LECTIONES.

⁵³ ἢ πυρίους, D. M. S. ἤλεκτρικούς, S. P. ⁵⁴ θεοφανείας, M. D. P. ⁵⁵ ἀμύστων, S. P. ⁵⁶ γρ. δοίη. ⁵⁷ γρ. θεωνομίας. ⁵⁸ ἐκ τοῦ, M. Sc.

Licet enim, inquit, ex materialibus ascendere possimus ad aliqualem cognitionem rerum immaterialium, non tamen perfectam: quia non est sufficiens comparatio rerum materialium ad immateriales. Nam similitudines, si quæ a materialibus ad immaterialia intelligenda accipiuntur, sunt vultum dissimiles, ut Dionysius hoc loco docet.

Notandum hic, quomodo Deus non possit intelligentia comprehendi. Etenim, inquit S. Maximus ad hunc locum, si quæ incorporeæ substantiæ sunt, et simplices, et intellectuales, et unitæ, non solum non subiunguntur sensibus, ut angeli et animæ, ut per eos cognosci possint, sed neque per sensilia, quæ inferioris ordinis sunt, cognitione eas comprehendere, nec earum essentiam spectare possumus, quanto magis excelsit Deus, sensus, et sensilia, qui non est substantia, sed supra substantia; neque simplex, sed supra quam simplex, neque intellectus, sed supra intellectum; neque unitas, sed supra unitatem; nec ullo termino circumscriptus, sed infinitate sua omnibus solutus, qui ut in se est, neque ratione investigari, nec intelligi, neque nominari potest. Cum igitur iuxta in Scriptura formam Dei, et speciem, et faciem, intellige per analogiam, id est elevate et supra corpora, ut Deo dignum est: cum vero unitatem audivit, ne intelligas quasi vana quedam ad unionem concurrant: non enim de his nunc sermo fit, sed de Deo, qui nec est principium numerorum, neque compositus, sed supra simplices substantias unitus. Unitas effectrix unitatis. Postquam autem Dionysius ea quæ de Deo sunt, ex omnibus quæ in rerum natura sunt excipit, deinceps sequens linguæ nostræ modum (non enim supra hunc sermo possumus) ex illis ipsis verbis laudat, et quibus eum excipit: et unitatem vocat sed effectricem unitatum, id est simplicium substantiarum, ut angelorum, et animarum: et mentem non intellectum, id est quæ a nulla mente intelligitur. Si enim simile a simili cognoscitur, si mens esset, oporteret ut a mentibus cognosceretur: *At quia notit mentem Domini* 1. Est igitur mens supra mentem, et nomen supra omne nomen. *Et nomen, inquit, meum non manifestat eis* 2. Quamobrem omnibus est sine nomine, immo nec ens est. Etenim si ea quæ sunt ex nihilo creat, non est igitur ex his quæ sunt, sed supra ea quæ sunt. Quod si dicit: *Ego sum qui sum* 3, intellige ut decet, esse scilicet sine principio et sine fine, qui etiam inscrutabilem, et similiter in aliis quæ Deo natura conveniunt. Dicit etiam Deum vacare ratione et intelligentia, sicut infra cap. 7, Paulum in latas, sapientiam Dei ratione vacantem et stultam vocat, ut excellentiam ejus significaret, quod ita antecellat rationem nostram, ut a ratione aliena habeatur, ita mentem, ut a mentia et stultitia poterit, sic hoc loco, quia cognitio Dei infinito intervallo rationem creaturæ, et intellectum, et nomina quæ de Deo dicuntur superat; cum alioqui Deus ex omnibus creaturis per rationem investigari possit, et intelligi et nominari; dicit tamen esse cum ἀλογον, et ἀνοητον, et ἀνομιον, id est ἀλογον, ἀνοητον, et ἀνομον, hoc est, ratione, mente et nomine vacantem, scilicet propter asperitatem substantiæ et intelligentiæ. Sicut lumen excellens acie et omnium efficitur nobis tenebræ, et bonus item excellens sensuum auditus, surditus. Vide quæ dicta sunt in observationibus generalibus septima, octava, nona. Joannes Cyparissiota in præmeditatione *Expositionis materialis* prima hoc prout axioma. Unum esse Deum, inpartibilem, indivisum, expertem coloris, inaspectabilem, ex nulli naturali representatione cognitum, qui notionem, quando aut quomodo sit, omnino repellit, quem nullo modo quantumvis parte mens capere potest, nisi tantum per fidem ex creaturis ejus quod sit, non autem quid sit. Ad quem locum P. Turrianus in Scholis: *Ex nulla, inquit, naturali representatione cognoscitur Deus, sicut lapis cognoscitur per speciem et similitudinem quæ est in oculo, quia ἀκρίβος est, ut Dionysius ait, id est tantum specie caret, et similitudine, ipse enim nullius creaturæ similitudinem habet nec habere potest. Deum itaque non cognoscimus videntes, quod est cognoscere ἐπιπαικώς, sed ἐπιπαικώς ex creaturis per rationem, id est ex similitudinibus Dei quæ in creatoris circumstantiis, cognoscitur Deus non quid sit, sed quod sit. Cum autem ait, quod nullo modo quantumvis parte potest mens Deum capere nisi per fidem, tantum quod sit, non quid sit; non negat, quin ratione naturali cognosci possit Deus, quod sit, si prudens demonstrari hoc potest ex effectibus ejus, illud Sap. xii: *A magnitudine enim speciei et creaturæ potest cognosci inter creator horum ridere; sed loquitur de cognitione altius necessitate, ejusmodi est fides, juxta illud Sap. ix: Et si quis fuerit consummatus inter factos hominum, si ab eo abfuerit sapientia tua, Domine, in nihilum computabitur. Nam sine fide impossibile est placere Deo* 4. Hanc cognitionem Dei vocat beatus Basilius 292 comprehensionem intellectualem per fidem. Sic enim ait, edisserens, illud, *Attende tibi: Ne in Deo quæras cognitionem per oculos, sed menti fidem committe, et intellectualem de Deo comprehensionem habes. Græce dicit κατὰ πίστιν. Similiter locutus est sanctus Maximus in prima centuria theologica cap. 8, sic enim ait: Quæcumque sunt intellecta nominantur, et habent in seipsis demonstrabilia principia cognitionis, Deus autem non nominatur intellectus a nobis, sed exercet nos, inquit, intellectus a nobis solum esse creditur. Cum dicit, solum esse creditur, non negat quin naturali etiam ratione ex creaturis esse cognoscitur; sed loquitur de cognitione per fidem, quam in nobis requirit Deus tanquam necessarium, quam quidem ipse dat omni demonstratione fructorem, de qua Apostolus ait: *Accedentem ad Deum oportet credere, quia est, et quia remuneratur est* 5. Non dixit, oportet scire quia est, tanquam demonstrari hoc et sciri potest, quia demonstrationes non omnes capere possunt; creare autem omnia possunt, adjuvante Deo, et debent. Principia autem hujus cognitionis per fidem non sunt demonstrabilia, ut ait sanctus Maximus: *Quia, inquit, fides est eorum quæ sunt supra mentem et rationem, et fidem (c. 1) primæ continet: Res, inquit, omnes quæcumque sunt intelligentia prius perceptis nominantur, quæ in seipsis habent principia nominatum demonstrabilia; ut Deus non cognitus nominatur, qui potius ex his tantum quæ intelligentia percipiuntur, creditur esse; quamobrem nihil eorum quæ intelliguntur cum eo quocumque ex parte confertur. Omnia enim quæ intelliguntur habent in se principia cognitionis, quia vel sunt in sensibilibus; quorum sunt phantasmata, a quibus abstractuntur species intelligibiles, quibus intellectus informatus intelligit; aut sunt incorporea, quæ in se habent unde comparentur cum sensibilibus, ad quorum phantasmata, quæ sunt imagines et similitudines, etiam ad animos pervenientes, se convertit intellectus, ut aliquid de incorporatis markat. Sunt autem similitudines principia sensibilibus et intelligendi, ut ait sanctus Thomas, p. 1, quæst. 84, art. 3. Deus autem non potest sic cum creatura sensibili comparari; unde non sic intelligitur, sed tanquam causa et per excessum, ut ait S. Thomas eadem q. 84, art. 7.***

Quibus autem modis Deus incomprehensibilis existat, vide apud Lessium, lib. 1 *De perfectionibus divinis*, cap. 2.

§ II. *De hac igitur, etc.* Denuo hic inculcat Dionysius, nihil de rebus divinis asseverandum esse, ut ait quantum de ipsa Scriptura continet. Sic etiam Plato in *Timæo*, et de rebus divinis credendum, inquit,

1 Rom. xi, 34. 2 Exod. vi, 3. 3 Exod. iii, 14. 4 Illud xi, 6. 5 Ibid.

ponit, dicens, Deum nullis verbis explicari posse, mente autem comprehendi multo minus. Quæ loca recte concordat Vasquez, tom. I, in prim. part., disput. 57, q. 13, artic. 1, cap. 3: « Nec contradicit, inquit, ullo modo Platoni, qui docuit difficilius esse eloqui Deum, quam percipere; quia hoc dicit esse difficile, illud vero impossibile. Nazianzenus vero utrumque esse impossibile, et multo magis Deum comprehendere. Nam Plato loquebatur de cognitione Dei, quælis viatoribus conceditur, obscura, et hæc vero dicit difficile esse percipere absque salutate Deum, et quæ de ipso dicuntur, eloqui vero ipsum et explicare exacte sicut est (id enim significare voluit, cum dicit *eloqui*) impossibile. » Nazianzenus autem dicit, impossibile esse Deum explicare non solum quidditative et sicut est, sed etiam omnia quæ sub velamine de ipso dici possent, semper enim superest aliquid addendum: at ipsum videre sicut est, quod vocat *comprehendere*, certe magis est impossibile, id enim magis adhuc remotum est a cognitione viatorum, quam Deum exacte explicare sub velamine et obscuritate huius. Contra vero Augustinus de alio modo cognitionis ait: « Verius cogitatur Deus quam dicitur; sed verius est quam cogitatur (50). » Id autem intelligitur in viatoribus, qui aliquando plura de Deo contemplatione concipiunt quam explicare queant, cum tamen adhuc melius et verius in se sit Deus, quam a nobis cogitatur. Hæc tamen non obstant, quo minus, si loquamur ex parte ejus qui nomina aut sermonem de Deo audit, æqua sit illi nomini aut sermonis significatio atque cognitio, quam ipse de Deo habet; nam cognitio audientis melius significationem nominis. Unde sicut beati proprium de Deo verbum et conceptum formant, ita puri viatores nullo ipsius verbo proprie quid sit significare, neque conceptum mentis assequi possunt; uti eleganter Nazianzenus *Oratione de fide*, quæ est quadragesima nona, sic ait: « Certe hoc est Deus, quod cum dicitur, non potest dici, cum æstimatur, non potest æstimari, cum definitur, ipsa definitione crescit. » Dicit autem Deum ipsa definitione crescere; quia licet definitio dicatur terminus rei, quia ea veluti termino et fine res clauditur, tamen cum Deum definire et determinare contendimus, ita se habet, ut semper aliquid illius extra maneat; eo quod natura ejus ab intellectu creato propria virtute cognosci nequeat, nec viatori satis explicari, et definitione describi. Vide hæc fusius apud Vasquez, tom. I, in 1. part., disput. 57, q. 13, art. 1, cap. 3, unde hæc compendio desumpta sunt.

Ibidem: Item igitur, etc. Negat hic Dionysius de Deo, quæcunque formali aliqua ratione pertinent ad proprietates rerum naturalium, animarumque et mentium, vel etiam entis illius universi, in quo Platonicæ essentiam, vitam, intellectum, collocant; item motum, statum, identitatem, diversitatem, tanquam genera rerum, rursus infinitatem atque terminant, veluti prima omnium elementa. Utitur etiam epistola Platonicæ quæ dicit: « Circa Regem omnium cuncta sunt, ipsius gratia vivunt, ipse causa est honorum omnium. » Nota autem, ad excellentiam causæ duo pertinere, primum quidem, ut quo præstantior causa est, eo sit a subordinatum conditionibus segregatur, secundum vero, ut pro excellentia sua gradibus vires suas actionisque longius latiusque diffundat. Quamobrem prima omnium causa separatissima est ab omnibus, et inter se præstantissima, inde enim, hinc bonum a Platonicis nominatur. Inde quidem nihil habet simile cum effectibus atque commune; hinc rursus agit omnia, agit in omnia, conservat assidue. Deus enim, ut supra docet, omnia amplectitur, complectitur et antecipat. Amplectitur quidem per excellentiam potestatis, velut extrinsecè circumfusus, complectitur autem, penes se natura sua inter colli-gens singula, quantumlibet inter se diversa, anticipat omnique, quoniam et antequam sunt possidet ipse, et gradu longe præstantiore quam sunt. Hinc etiam probat Dionysius bonam esse Deo accommodatissimum nomen, tum ratione principii, quoniam ad ipsum bonum amplissima diffusio pertinet, tum ratione finis, quia omnia bonum appetunt.

¶ VI. *Hoc igitur cum sicut theologo, Deum laudant, etc.* Docet qua ratione negari omnia de Deo se pariter affirmari possunt. Confirmatur hic sententia Mercurii Trismegisti dicentis, Deum nihil esse omnium et Deum esse omnia; item Deum nullum habere nomen, habere omne nomen. Ita enim res omnes in Deo fere pariter sunt, atque non sunt, sicut domus in architecto, foris membrorum in vegetas seminantisque natura, igneus calor in sole, in unitate numeri, longitudo linearum in puncto unde Pythagorica ratio productur, linearum in centro circulari, radii omnes in centro solis, in lumine vero calores. Merito igitur Parmenides 295 etiam Pythagoricus apud Platonem, omnia de ipso uno rerum principio negat pariter et affirmat.

Nota cum D. Thomas hic, ex quibus Scripturæ locis ista Dei nomina desumpta sunt. *Vita et veritas*, Joannis 14, 6: *Ego sum via, veritas et vita*. *Lux*, Joannis 1, 9: *Ego sum lux mundi*. *Deus*, Exodi 3, 6: *Ego sum Deus patris tui*. *Bonus*, Lucæ 18, 19: *Nemo bonus nisi solus Deus*. *Pulcher*, Cant. 1, 16: *Ecce tu pulcher es, dilecte mi*. *Sapientis*, Job 12, 4: *Sapientis corde es*. *Dilectus*, Cant. 1, 16: *Dilectus meus mihi*. *Deus deorum*, Psal. 135, 4: *Deus acorum Dominus locutus est*. *Dominus dominorum*, Apocalypsis 1, 1: *Dominus dominorum est*. *Sacrus sanctorum*, Daniels 10, 24: *Et unguunt Sanctus sanctorum*. *Aternus*, Baruch. 4, 7: *Excitabit eum qui fecit vos, Deum æternum*. *Qui est*, Exodi 3, 14: *Qui est misit me ad vos*. *Auctor sanctorum*, Ecclesiastici 1, 1: *Ad iustitiam et ante sæcula, etc.* *Ista longior*, Act. 17, 23: *Cum ipse del omnium vitam et inspirationem*. *Sapientia*, I Corinth. 1, 30: *Factus est nobis sapientia*. *Mens*, Isaiæ 45, et ad Rom. 1: *Quis cognovit sensum Domini? Græce est νοῦς, id est mensura*. *Verbum*, Uxor 1: *Verbum Domini quod factum est ad Uxor*, et Joel 1: *Verbum Domini quod factum est ad Joel*. Et similiter in aliis prophetis; quod, ut Cyrillus in Commentariis in Uxor caput primum ait, nihil aliud significat, quam cognitionem futurorum instar luminis illustrasse mentem ejus prophetæ ad quem factum est verbum Domini, id est sanctæ Trinitatis. Quod autem ejusmodi revelatio non lingua de verbis more nostro heret in prophetis, docet (inquit idem Cyrillus ibidem) Paulus cum ait: *An expectemur quæ sitis ejus qui in me loquitur Christus? Cognitor*, II Timothei 1, et Daniels 10. *Superbia*, sive exsuperanter, *habens omnes thesaurus omnis scientia*, Col. 2. *Potentia*, I Cor. 1, ubi interpret virtutem vocat. *Potens*, Psal. 138. *Lex regum*, Apoc. 12. *Antiquus diernum*, Daniels 7. *Non senescens*, Psal. 101. *Immutabilis*, Isa. 41. *Sator*, Matth. 23: *Ipsa enim, inquit, solum faciet populum a peccatis eorum*, a salute enim dicitur Deus Salvator. *Iustus, sancificatio, redemptio*, I Cor. 21. *Magnitudo omnia superans*, Psal. 145. *Et in terra tenet*, III Reg. 12. Atque et in mentibus cum esse dicunt, Ephes. 2 (mentes enim vocat ibi Paulus corda), et in animis, Sap. 17: *Et in animas, inquit, sanctas se transferri*; et in corporibus, I Cor. 6, et I Thesa. 5: *Et integer spiritus poterit, et anima et corpus sine macula servetur*; hoc autem fit habitante Deo in mente, et anima, et corpore (mentem vocat hic Paulus spiritum), I Corinth. 6: *Et inhabitatio in istis, scilicet in mentibus, et animis, et corporibus. Et in celo et in terra*

• II Cor. XIII, 5.

(50) Lib. VII, De Trin., c. 4.

Jeremiæ xxiii. Et simul in eodem eundem, hoc exponit Dionysius cap. 9, de magno et parvo, et eodem, etc. In mundo, Joan. i. Circa mundum, Ecclesiastici xliii. Super mundum, Isaie lxxvi. Supracælestem et suprasubstantiam, Psal. cxii: Super caelos gloria ejus. Solem, Malach. iv. Stellam, Apoc. ultimo. Ignem, Deut. iv. Aquam, Joan. vii. Spiritum, Joan. xv. Rorem, Osee xiv. Nubem, Osee vi. Per se lapidem, ἀπέλιθον, Paal. lxxx. Esse enim fundamentum proprie virtutis et per se, Christo convenit propter divinitatem, quæ una et eadem est in tribus Personis, quæ fecit in ipso Christo, summo lapidem angulari *, utraque unum, cui convenit esse ἀπέλιθον. Petram, I Corinth. x. Est igitur B. Petrus (ut hæreticis nostri temporis occurramus) petra Ecclesiæ, ut Evangelium testatur †; non tamen est ἀπέλιθος nec ἀπεπέτρα, id est per se lapis, vel per se petra: neque sic unquam in Scripturis vocatur, ut Christus Deus noster, qui sic est ἀποθεβήσιος, id est per se fundamentum, præter quod per se fundamentum aliud nemo potest ponere, sicut Apostolus ait I Corinthiorum iii, de hoc enim per se fundamento loquitur.

§ VII. Sic igitur et, etc. Dicit Deum esse omnia in omnibus. Sic etiam Plato in Epistolis ait, omnia a Deo regente pendere, tanquam ab efficiente pariter atque fine. Præterea in quarto Legum idem confirmat his verbis: Ὁ μὲν δὲ θεὸς, ὡς περ καὶ ὁ παλαιὸς λόγος, ἀρχὴν τε καὶ τελευτὴν καὶ μέσος τῶν ἔργων ἀπάντων ἔστιν, εὐθείαν παρατείνει κατὰ φύσιν περιπορευόμενος, id est Deus, ut prius tradunt, Principium et finem et media omnium comprehendens, recta via peragit, et secundum naturam omnia circumit. In Timæo etiam atque Parmenide omnia deducit ab uno. Hinc etiam Plotinus, Jamblicus, cæterique Platonici, quamvis res, virtutes et eventus differentes in causas quoque differentes proxime referant, omnes tamen effectus et causas in primam redigunt causam in causarum, unde causæ omnes habent ut ei sint, et causæ sint, et sua quæque naturaliter agant, et certo quodam ordine moveantur. Quin etiam astrologi tradunt, per aspectum quendam lineæ ad solem vires summam congregatas stellarum omnium hauriri; quod nimirum vires omnium et existant a sole, et in sole consistant, per lumen usquequaque diffusum singulis virtutes singulas conferente. Itaque non solum quidquid stellæ faciunt, sol quoque facit, sed etiam virtutes in stellis differentes sunt, quasi sol ipse verbi gratia, 296 in Saturno solis lumen est ipsa Saturnia firmitas, in Jove virtus alia, in Marte motus ellicax, in Venere grætia, in Mercurio agilitas et industria, in Luna vividus humor, in cæterisque similiter est, et cætera. Quid ergo mirum, si Deus sit nominibus omnium appellandus, cum ipse Deus in essentia sit ipsum essentia firmitamentum; in vita vero sit ipse ad universalem motum vigor immus; in intellectu perspicacia pariter atque claritas; in omnibus denique summitas ejusque boni? Huc spectant quæ Dionysius de universali Dei actione et regno et providentia disputat. Ita vero universale et absolutum est Dei regnum, ut non solum omnia in omnibus agat, sed ipse quoque excellenter sit in omnibus omnia.

Nola verba ista, universa simpliciter et incurcircumscripte in se anticipavit, Græce, Πάντα ἐξ ἀκλόως καὶ ἀπεριερίστωσ ἐν ἑαυτῇ τὰ ἔντα προειλήπτ, id est ita in se omnia anticipavit, et omnia est, ut cum eis non sit coagmentatus, neque corporee unitus; hoc est simpliciter et incurcircumscripte omnia esse in eo, et ipsum esse omnia, contra quam aiebat Manichæus, Deum omnibus corporibus, συνουσιωμῶν id est, ut ita vertamus, consubstantiatum. Non enim (inquit Lessius libro primo De perfectionibus divinis, cap. 4, § 6), sicut mundus complectitur omnem perfectionem rerum creatarum per diversas sui particulas et formas, ita Deus per aliquam diversitatem formarum vel partium continet omnia, sed per unam simplicissimam rationem suæ deitatis, per quam est omnia formaliter vel eminenter. Nam per rationem suæ deitatis non solum est Deus, sed etiam est omnipotentia, bonitas, et cætera. Deinde per eandem continet omne bonum angelorum et hominum, et totius creaturæ non solum existentis, sed etiam possibilis. Pulchre in hanc sententiam Gregorius Nazianzenus in quodam carmine:

Σὺ εἶ ὁ πάντα μένει, σὺ δ' ἅμματα πάντα θιάζει. In te omnia permanent, ad te confestum festinant
 Ἔν πάντων τέλος ἔσσι, καὶ εἷς, καὶ πάντα, καὶ ὅμματα. Tu omnium finis, tu unus et omnia, et nihil re-
 Ὄχι ἐν ἑὼν, οὐ πάντα, παύωμε, τί σὲ κα- [ούδῃ. [rhim;
 [λέσω, Cum neque unum sis, neque omnia, quem te ap-
 Τὸν μόνον ἀκλήριστον; Qui es solus innominabilis, et omninominis?

Dicitur esse omnia, quia omnia in ipso continentur, ita ut sit omnia formaliter vel eminenter. Dicitur esse nihil rerum, quia est supra omnia quæ a nobis concipi possunt. Simili modo dicitur innominabilis et omninominis; etsi enim pluribus nominibus appelletur, ut a nobis aliquo modo concipi possit, nullum tamen nomen nullaque conceptio nostra illum exprimere potest, prout est in seipso. Vide hæc Iustus exposita apud Lessium loco citato.

§ VIII. Notandum, divina nomina non solum a providentis universalibus aut particularibus, sed etiam a quibusdam visis sumi. Nomina autem quæ a providentis universalibus sumuntur, sunt, inquit sanctus Maximus, Rex, creator, omnipotens, hæc enim sunt nomina divinx Providentia in genere. A particularibus vero providentis dicitur Deus deorum, Dominus dominorum, Rex regum, non enim omnes, sed quidam dicuntur dei, domini, reges. A visis autem sumi dicit nomina revelationum Dei in symbolis, quæ aliquando in templis apparuisse scribit, alludens ad illud visum Isaie, c. vi, videturque dicere Isaiam vidisse in templo visum illud de sedente in solio, et de seraphinis supra illud. Quæ vero deinceps in Dionysio hic sequuntur, dicta sunt de visione Ezechielis c. 1, et de alia c. 3. Aut aliter a Scripturis frequenter Deo tribui humana membra, ut οκνιος, Psal. xxxiii: Οκνιος ejus super pauperem respiciunt. Aurea. Ιακ. v.:

* Sic scribitur ista particula, quando postponitur suo regimini. Cf. Hind., A, 225 et 409, ed. Ernesti, necnon Heur. Stephant Thesaurum. Sed parum recte allegat P. Corderius versus sancti theologi. Carmine x^o Poematium dogmaticorum, l. II, p. 288 ed. Bened., exstant hoc modo, absque ulla varia lectione:
 Σὺ ἐνὶ πάντα μένει* σὺ δ' ἀθόρα πάντα θοάζει.
 Καὶ πάντων τέλος ἔσσι καὶ εἷς, καὶ πάντα, καὶ [ούδῃ;

Ὄχι ἐν ἑὼν, οὐ πάντα· πικῶνμε, πῶς σὲ καλέσω,
 Τὸν μόνον ἀκλήριστον;
 Tibi uni omnia permanent: et ad te cuncta si-
 mul festinant.
 Et omnium finis es, et unus, et omnia, et nihil?
 [horum,
 Non unum es, non omnia; qui omnia habes no-
 [mima, qui te appellabo,
 Qui solus appellari nequis?

DRACH

* Ephes. ii, 20. * Matth. xvi, 18.

Clamor eorum in aurea Domini Sabaoth introiit. Capillos, Dan. vii: Et capilli capitis ejus quasi lana alba. Faciem, Psal. xxxii: Facies Domini super facientes mala. Manus, Job x: Manus tuas fecerunt me. Scapulas, Psal. xc: Scapulis suis obumbrabit tibi. Alas, Psal. xvi: Sub umbra alarum tuarum proteget me. Brachia, Psal. lxxxvii: Brachium meum confortabit eum. Posteriora, Ezech. xxxiii: Posteriora mea videbis. Pedes, Gen. iii: Et audierunt vocem Domini deambulantis in paradiso. Coronas, Psal. lxxv: Benedicere coronæ unni benignitatis tuæ. Sedes, Psal. lxxviii: Thronus tuus Deus in sæculum sæculi. Calicem, Psal. lxxv: Calix Domini in manu ejus. Craterem, Prov. ix: Miscuit craterem, apud lxx.

297 PARAPHRASIS PACHYMERÆ (51).

Præsente nunc librum magnus Dionysius scribit ad A sanctum Timotheum, magni Pauli discipulum, Ephesi episcopum ab ipso constitutum. Qui, quod tum in Ionia philosophorum hæreses pullularent, multæque dialecticæ argutationes ei ab illis objicerentur; cum probe nosset magnum Dionysium non externa minus quam divina sacraque sapientia prædium, ut qui magni Pauli discipulus exsisterat, et divinis Scriptis multum vacaverat, petit ab eo proposita edoceri; quod et fit. Vocat itaque ipsum magnum Dionysium compresbyterum, id est coepiscopum, sicut semetipsum vocat presbyterum, id est episcopum. Sic enim etiam in Actis sanctorum apostolorum declaratur, ubi magnus Christi apostolus Paulus Asiæ Ecclesiis nonnulla præserbit. Cum autem hic tractatus sit de divinis nominibus, sciendum, universim et in omnibus nomina non significare substantias, et quid aliquid sit, hoc enim est definitionis, sed nomen etymologia quædam est ex his quæ rei nominatæ adsunt, verbi gratia, ἄνθρωπος, id est homo, ab ἄνω ἀθρεῖν, id est, ab eo quod sursum tueatur vel aspiciat, nomen accipit. Hoc igitur quid sit esse divini nominis etiam ipsismet angelis est inscrutabile. Quod autem ex quibusdam effectis suis (Deus v. g. bonus, salvator, quam theologiam affirmantem vocant) uti et illam quæ ex verbis nostris sumitur, negantem theologiam dicunt, (ut quod sit incomprehensus, expers formæ, immortalis) quod ex hisce, inquam, denominetur, nequaquam ab ipsius sanctimoniam abhorret; non enim naturam ejus multiplicamus, quod fieri non potest, sed quemadmodum ex sacris quibusdam quasi compositis Dei descriptionibus ad simplicitatis ejus æqualem cognitionem promovemur, sic etiam ex istiusmodi nominibus et eorundem usurpatione, ad id quod innominabile est adducimur. Hinc si quis aliquid de Deo dixerit, est supra id quod dicit; omni enim nominabili nomine est eminentius. Idcirco in his excogitata est a theologis loquendi formula per præpositionem ὑπὲρ et αὐτό; atque ita dicitur Deus supra quam bonus, et per se bonus, et supra quam infinitus, et per se infinitus. Illud quidem dicitur, quoniam supra ea quæ dicuntur incomparabiliter eminent; hoc vero, quia proprie et primario, et non secundum participationem **298** vel

habitudinem vel comparisonem est; nam nomen vel corpus vel rem significat, supra hæc autem di-

vinum nomen incomprehensibiliter et eminenter existit.

§ I. Nunc autem, o beate, secundum gratiam et participationem ejus, qui beatus, et nequaquam

Tὸ παρὸν βιβλίον ὁ μέγας συντέθεισι Διονύσιος πρὸς τὸν ἐν ἁγίοις Τιμόθεον, τὸν τοῦ μεγάλου Παύλου μαθητήν, Ἐφέσου ἐπίσκοπον παρ' ἐκείνου καταστάντα. Ὅς, ἐπειδὴ τότε αἱ τῶν ἐν Ἰωνίᾳ φιλοσόφων αἰρέσεις ἤκμαζον, καὶ πολλὰς εἶχε τὰς διαλεκτικὰς ἐπιρρίδας παρ' ἐκείνων ὁ ἅγιος, γινώσκων τὸν μέγαν Διονύσιον σοφὸν καὶ τὴν ἐξω σοφίαν, σοφὸν καὶ τὴν θεῖαν καὶ ἱερὰν, τῷ μεγάλῳ Παύλῳ κατὰ ταύτην μαθητεύσαντα, καὶ πολλὰ ἐσχολακῶτα ταῖς θεαῖς Γραφαῖς, ἀξιολογῶν παρ' αὐτοῦ διδάχθηναι τὰ ὑποτεταγμένα· ὃ δὲ καὶ γίνεται. Καλεῖ γοῦν αὐτὸν ὁ μέγας Διονύσιος συμ-πρεσβύτερον, αἰνεῖ συνεπίσκοπον, ὡς καὶ ἑαυτὸν πρεσβύτερον, δηλονότι ἐπίσκοπον. Οὕτω γὰρ ἐηλοῦται ἐν ταῖς Ἠράξεσι τῶν ἁγίων ἀποστόλων, ἐνθα ἐν Ἀσίᾳ συντάττεται ταῖς Ἐκκλησίαις αὐτῶν ὁ μέγας τοῦ Χριστοῦ ἀπόστολος Παῦλος. Ἐπειδὴ δὲ περὶ θεῶν ὀνομάτων ἡ πραγματεία ἐστίν, ἰστέον, ὅτι καθολικῶς καὶ ἐπὶ πᾶσι τὰ ὀνόματα οὐ σημαίνουσιν οὐσίας, καὶ τὸ τί ἦν εἶναι, τοῦτο γὰρ τοῦ ὀρισμοῦ ἐστὶ· τὸ δὲ ὄνομα ἐτυμολογία τίς ἐστίν ἐκ τῶν προσόντων τῶν ἀνομαζομένων πράγματι· οἷον ἄνθρωπος, ἐκ τοῦ ἀνω ἀθρεῖν, ἦτοι θεωρεῖν, ὀνομάζεται. Τὸ γοῦν, τί ἦν εἶναι τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀγγέλοις ἀνεξιχνίαστον. Τὸ δὲ, ἐκ τινῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ (ὡς τὸ, Θεὸς ἀγαθός, σωτὴρ, ἢ, δὴ καὶ καταρατικὴν θεολογίαν λέγουσι) καὶ πάλιν ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς κατὰ ἀπόφασιν, ἦν δὲ καὶ ἀφαιρετικὴν θεολογίαν φασίν (ὡς τὸ, ἀκατάλητος, ἀνείδεος, ἀθάνατος), τὸ γοῦν ἐκ τούτων ὀνομάζεσθαι, οὐκ ἐστὶν ἀπᾶδον τῇ ἱερᾷ ἀγίωσει· οὐ γὰρ τὴν φύσιν αὐτοῦ πολυπραγμονοῦμεν, τοῦτο γὰρ ἀδύνατον· ἀλλ' ὡσπερ ἐκ τῶν ἱερογραφιῶν τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐκ συνθέτων τινῶν, ἐπὶ τὸ ἀπλοῦν τῆς ὁμοιοῦν γνώσεως ἀναγόμεθα, οὕτω καὶ ἐκ τῶν τοιοῦτων ὀνομασιῶν, καὶ τοῦ ἐπι τούτοις συνετισμοῦ, ἐπὶ τὸ ἀνωνόμαστον ἀναγόμεθα. Τέως δὲ εἶτι ἂν τις εἴποι ἐπὶ Θεοῦ, ὑπὲρ τοῦτό ἐστι· παντὸς γὰρ ὀνομαζομένου ὀνόματος ἐπέκαινά ἐστι. Διὰ τοῦτο ἐπινοήθη τοῖς θεολόγοις ἐπὶ τούτοις, ἡ ὑπὲρ προσθήκη, καὶ τὸ αὐτό καὶ λέγεται ὁ Θεὸς ὑπεράγαθος, καὶ αὐτοάγαθος, καὶ ὑπεράπειρος, καὶ αὐτοάπειρος. Τὸ μὲν, ὅτι ὑπὲρ ταῦτα καὶ ἀσυγκρίτως ἐστὶ· τὸ δὲ, ὅτι κυρίως καὶ πρώτως, καὶ οὐ κατὰ τινα μετοχὴν ἢ σχέσιν ἢ σύγκρισιν· τὸ γὰρ ὄνομα ἢ σῶμα ἢ πρᾶγμα σημαίνει· ὑπὲρ ταῦτα δὲ ἀκατανοήτως καὶ ἐξηρημένως τὸ Θεῶν ἐστὶ.

vel corpus vel rem significat, supra hæc autem di-

§ I. Nūn δὲ, ὦ μακάριε, κατὰ χάριν καὶ μετοχὴν τοῦ ὄντος μακαρίου, καὶ μὴ κτηρὶ καὶ θανάτῳ ὑπο-

κτιμένου Θεοῦ, Τιμόθεε, μετὰ τὰς θεολογικὰς ὑποτυ-
πώσεις καὶ προεισαγωγὰς. Ἐτέρα γὰρ πρὸ ταύτης
πραγματεία τῷ ἀγίῳ πεπόνηται, στοιχειώδης τῶν περὶ
Θεοῦ ἐν ταῖς Γραφαῖς εἰρημένων, ἧς τινος κατὰ ἀκο-
λουθίαν ἢ παρούσα ἐπραγματεύθη. Κατὰ γοῦν ἐκεί-
νην, ἐπὶ τῆν τῶν θεῶν ὀνομάτων διασάφειν μετα-
λεύσομαι. Ἀνάπτυξιν γοῦν εἶπε τὴν διασάφεισιν, ὡς
ἐχόντων τῶν τοιούτων θεῶν ὀνομάτων τοῦ φαινομέ-
νου βαθύτερον. Ἔστω δὲ καὶ ἐνταῦθα προδιωμολογη-
μένον, ὅτι τῆν τῶν περὶ Θεοῦ λεγομένων ἀλήθειαν
οὐ καταδοῦμεν, καὶ καταδοσμοῦμεν ἐν ἀνθρωπίνῃς
σοφίᾳ πειθοὶ καὶ λόγῳ· ἄνετος γὰρ καὶ ὑπὲρ πάντα
τὰ ὄντα ἐστίν, ὥστε μὴ ἐκ τούτων ποτὲ συλλογισθῆ-
ναι· ἢ γὰρ ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ ἐκ τῶν αἰσθητῶν τὰς
ἀποδείξεις ἐρανίζεσται. Εἰπερ δὲ καὶ αὐτὴν εἶποις τὴν
ἀμεσον πρότασιν, ἧτις ἐστὶν αὐτόπιστος, καὶ αὐτὴ
ἐκ τῶν μερικῶν αἰσθήσεων τῷ νῷ συνάγεται· ἐπὶ
δὲ τῶν ὑπὲρ πᾶσαν οὐσίαν πῶς ἂν τις λογικῶς ἐπι-
στήσειεν, εἰ μὴ μάλιστα τῷ ἀκροτάτῳ ἄνθει τοῦ νοῦ
ἐκ τῆς εἰλικρινοῦς εὐσεβείας ἀκατήκτως συννοεῖν
δύναίτο; Οὐχ οὕτω γοῦν καὶ εὐδοσοῦμεν τὴν ἀλήθειαν
ἐν πειθοῖ ἀνθρωπίνῃς σοφίᾳ, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει τῆς
τῶν θεολόγων δυνάμεως, καθ' ἣν ταῖς ἀφθέγκτοις καὶ
ἀγνώστοις συναπτόμεθα νοερώς· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ
ἀφθέγκτως καὶ ἀγνώστως. Εἴ τι γὰρ ἀφθέγγεται τις
ἐκ διδακτικῆς, καὶ εἰ τι γνωσεται ἐκ μάθησιν, οὐκ
ἐστὶ κατάλληλον ταῖς περὶ Θεοῦ ἐνομασίαις, εἰ μὴ πως
ἐνδυναμωθείη τῶν νοερῶν ἡμῶν ταῖς πνευματικῶν
ἐπινοήσιν, ἐπὶ τῷ διατεθῆναι εἰς τὴν τοιαύτην
ἀρθεύκτον συναψιν, κατὰ τὴν κρείττονα ἔνωσιν τῆς
καθ' ἡμᾶς λογικῆς καὶ νοερῆς δυνάμεως, καθ' ἣν
δυνάμεθα εἰπεῖν τι καὶ νοῆσαι, καὶ ἐνεργεῖν, καθ' ἣν
λέγομεν ἢ νοοῦμεν. Τοῦτο δὲ ἐστὶ, ὅτι τῷ ὁμοίῳ ἐστὶ
νοῆσαι τὸ ὅμοιον. Τὰ γοῦν καθ' ἡμᾶς διὰ λογικῆς
μεθόδου καὶ ἐπιστήμης γινώσκουμεν, λέγοντες, καὶ
διὰ νοερῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας, κατὰ τὴν προσ-
ήκουσαν ἀναλογίαν τῆς γινώσκουμένης νοοῦμεν καὶ
οἶον τοιούτοις συναπτόμεθα καὶ ἐνοοῦμεθα. Ὡς γὰρ ἐπὶ
τῆς αἰσθήσεως ἔχει, ὅτι τότε αἰσθανόμεθα, ὅτε ἐπὶ
αἰσθητῶ ἐνοῦται ἢ αἰσθησις· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς νοῦ-
σεως ἔχει· καὶ γὰρ τῷ νοητῷ ἐνοῦται ὁ νοῦς, ὅτε τοῦ-
του ἀντιλαμβάνεται. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τῶν ἄλλων·
ἐπὶ δὲ γε τοῦ Θεοῦ, ἐπειδήπερ οὐκ ἔχομεν τι Θεοῦ
οἰκειότερον λόγου καὶ νοῦ, πάλιν τούτων τὰ κρείττω
καὶ οἶον ἄνθη, καὶ ταῦτα πεκαθαυμένα παραλαμβάνο-
νται, ὡς ἂν ὁ νοῦς μὲν ποσῶς γινῆ, ὁ δὲ λόγος ἐξέγ-
γελλῆ τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς.

Deo magis adhuc quam mentem ac rationem, rursum ea
purgata accipiuntur, ita ut et mens quidem quodammodo cognoscat, ratio vero enuntiet quæ supra nos sunt.

Καθόλου τοιγαροῦν οὐ τολμητέον οὔτε εἰπεῖν, οὔτε
μὴ ἐνοῆσαι τι περὶ τῆς ὑπὲρ πᾶσαν οὐσίαν αἰσθη-
τῆν τε καὶ νοερῶν οὐσίας, καὶ κρυφίας τῆ φύσει Θεό-
τητος, παρὰ τὰ ἐνδειχθέντα ἡμῖν ἐκ τῶν ἱερῶν καὶ
θεῶν λόγων, ἃ δὴ καὶ ποσῶς ὁ ἡμέτερος νοῦς καὶ
λόγος ἐνασμενίζει· τὴν γὰρ ὑπερούσιον ἐπιστήμην
τῆς ἀγνώστου τῆς ὑπὲρ λόγον, καὶ νοῦν, καὶ οὐσίαν
ὑπερουσιότητος, αὐτῇ μόνῃ ἀναθετέον. Ὅρα δὲ καὶ
ἐπιστήμην ἀγνώστου, οὐ μόνον γνώσεως· μὴ μόνον
γὰρ τὸ τι ἐστὶ Θεός· ἐπιστημῶς οὐκ ἔχομεν (τοῦτο

A fato mortive subjectus est, Del, Timothee, post
theologicas Informationes et præintroductiones.
Alius enim ante hunc a sancto hoc elaboratus est
tractatus, elementaris eorum quæ de Deo in Scri-
pturis dicta sunt, post quem, secundum ordinem,
præsens hic liber est compositus. Post illum itaque
ad divinorum nominum explicationem transibo.
Ἀνάπτυξιν, id est *explicationem*, igitur vocavit
διασάφεισιν, id est *declarationem*, quod hæc divina
nomina quid profundius continerent quam id quod
apparet. Sit autem etiam hæc ante in confesso, nos
eorum quæ de Deo dicuntur veritatem minime tra-
dere, et astringere humanæ sapientiæ persuasioni
atque sermoni; incomprehensibilis enim est, et su-
per omnia quæ existunt, ita ut ex his ne quam
colligi possit: nam humana sapientia ex rebus sen-
sibilibus demonstrationes emendicat. Quod si etiam

B
dixeris ipsam immediatam esse propositionem quæ
per se credibilis sit, et ex partialibus sensibus
menti applicetur, quomodo de iis quæ omnem sa-
perant essentiam ratiocinari quis poterit, nisi sal-
tem summo mentis vigore per puram religionem
modo inexplicabili illa valeat assequi cogitando?
Non sic itaque veritatem in humanæ sapientiæ per-
suasibilitate investigamus, sed in ostensione virtu-
tis theologorum, qua rebus ineffabilibus et ignotis
spiritali modo conjungimur, hoc enim est *ineffabili*
et *ignoto*. Nam si quis aliquid proferat docendo, et
discendo cognoscat, nequaquam illi cum iis quæ de
Deo sunt notionibus conveniet, nisi spirituales no-
strix facultates roborentur divinis rationibus a Spi-
ritu sancto motis, quibus ad talem ineffabilem con-
junctionem disponantur, secundum excellentiorem
rationalis et intellectualis nostræ virtutis, juxta
quam aliquid effici et concipere valeamus, atque
operationis unionem, secundum quam dicimus vel in-
telligimus. Hoc autem est, quod similis sit, nosse si-
mule. Nostratia itaque rationali methodo atque scien-
tia noscimus, dicentes, nos intelligendi vi et opera-
tione, secundum convenientem ejus quod cognosci-
tur proportionem intelligere, et quodammodo rebus
ipsis conjungi et uniri. 299 Quemadmodum enim

in sensu usuemur, ut tunc sentiamus, quando sensi-
bili sensus conjungitur, sic etiam in intellectione se-
res habet; nam etiam intelligibili intellectus un-
itur, quando illud apprehendit. Et hæc quidem

D
quoad alia: quoad Deum vero, cum nihil habeamus
quæ harum potissima sunt et quasi flores, hæc etiam

Nihil igitur divinito presumendum dicere vel co-
gitare de ea quæ supra omnem essentiam, tam
sensilem quam intellectualem; etiam natura sua
abdita est, Deitate, præter illa quæ ex sacris divi-
nisque oraculis sunt manifestata, quibus etiam quo-
dammodo mens nostra ratioque delectatur; nam et
sermonem et intellectum et essentiam excedit super-
essentialitatis ejus ignorantia, cui soli superessentia-
lis scientia tribuenda est. Observa vero etiam
scientiam ignorantiam, et non tantum cognitionis:

non solum enim non capimus scite quid Deus sit (nam hoc est impossibile), sed etiam quid non sit; scimus tamen Deum non esse aliquid rerum existentium. Quomodo autem et qua de causa non novimus id quod exactæ scientiæ est in rebus nostris? Quando quid est scite novimus, tunc etiam quid non est scite novimus. Si enim causam scimus cur homo sit rationalis, quod nimirum ratione utitur, cum hoc sit medium et causa, per illud ipsam medium novimus etiam causam cur homo non sit irrationalis. Quoniam vero de Deo quid sit dari notio non potest, ejus etiam quid non sit, ignorantis scientia supernaturalis Deo quoque tribuenda est. Tantum ergo ad superiora suscipiamus, quantum se nobis insinuaverit sacrorum ille radius oraculorum (non enim quantum potest, sed quantum satis est, Deum ex Scripturis discimus) quo eminentioribus istis rerum divinarum splendoribus sobrietate qualium ac reverentia contemperamur. Etenim si quid sapientissimæ magni Pauli theologiæ credendum est, (ipse enim est qui dicit, secundum mensuram virtutis cujusque a Deo donari illustrationem^b) hoc dicimus, quoniam pro singularum captu mentium sive humanarum, ut quæ primum illustrationem accipiant sive angelorum, quos mentes appellare solet, ut qui omnino essentialiter mens existant, et omnia intelligant. **300** unite quæ a Deo in ipsos continue derivantur, pro cujusque, inquam, captu divina revelantur; non quod Deus ut lumen majus invidet, sed ut in distributione divinæ cognitionis et æquitate servet. Proprium siquidem justitiæ est, cuique pro merito mensuram tribuere. Itaque immensa quidem est Dei cognitio, sed mensuris nobis opus est. Nam si absque mensura nobis revelaretur, minime servari possemus; sicut neque oculus corporeus, si totum solem excipiat. Summa itaque Dei bonitas, sive justitiæ decorem, sive nos ipsos servare volens, uti Deum decet (nam Deo convenit salvare, et non invidere) a rebus mensuratis et comprehensis suam immensitatem, utpote incomprehensibilem subducit, dum divinæ cognitionis incomprehensibilitatem per proportionem quandam tribuit. Sicut enim imperceptibiles sunt et invisibiles rebus sensitivis intellectuales, et fictis compositisque simplices et incompositæ, et per figuras efformatis insignitæ, secundum eandem rationem etiam res divinæ incomprehensibiles existunt. Si enim res simplices et insignitæ, licet substantiæ quædam sint, minime sub sensum cadunt, ut angeli et animæ, quanto magis Deus supereminet, quia non substantia, sed supra substantiam et infinitus existit; neque mens est, sed supra mentem unitas? Unitatem vero audiens, ne quis cogitet diversorum quorundam ad unionem concursuum; non enim de talibus modo sermo est, sed de Deo prorsus incomposito, et supra ea, quæ unius substantiæ sunt, unito. Nam quid uno magis simplex, et unius

A γάρ ἐστιν ἀδύνατον), ἀλλὰ καὶ τὸ τί οὐκ ἔστιν· ἀλλ' οἶδαμεν ὅτι τί τῶν ὄντων οὐκ ἔστι θεός. Πῶς δὲ, καὶ δι' ἣν αἰτίαν οὐκ οἶδαμεν, ὅπερ τῆς ἀκριβοῦς ἐστὶν ἐπιστήμης ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς; Ὅτε τὸ τί ἐστὶ τὸδε οἶδαμεν ἐπιστημόνως, τότε καὶ τὸ τί οὐκ ἔστιν ἐπιστημόνως οἶδαμεν. Εἰ γὰρ οἶδαμεν τὴν αἰτίαν τοῦ εἶναι τὸν ἀνθρώπον λογικόν, ὅτι λόγῳ χρῆται (τοῦτο γάρ ἐστὶ τὸ αἰτιον καὶ τὸ μέσον), οἶδαμεν τὴν αἰτίαν, καὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸν ἀνθρώπον βλογον δι' αὐτοῦ τοῦτου τοῦ μέσου. Ἐπει δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ γνῶσις τοῦ τί ἐστὶν ἀναπόδεικτος, καὶ ἡ τῆς τοῦ τί οὐκ ἔστιν ἀγνώστιας ἐπιστήμη ὑπερούσιας, ἣν δὴ καὶ ἀναθετόν Θεῷ. Τοσοῦτον ἐπὶ τὸ ἀνανεῶς ἀνανεύοντας, ὅσον ἡ τῶν ἱερῶν λογίων ἀκτὶς ἐνδίδωσιν ἐαυτὴν πρὸς ἡμᾶς (οὐδὲ γὰρ ὅσον εἶναι, τὸ θεῖον ἐκ τῶν Γραφῶν μαθάνομεν, ἀλλ' ὅσον χωρεῖ), καὶ συστέλλομένους πρὸς τὰς ὑπερέτερας αὐγὰς τῆ περι τὰ θεῖα σωφροσύνη καὶ εὐλαβείᾳ. Καὶ γὰρ εἴτε δεῖ τῆ πανσόφου θεολογίᾳ τοῦ μεγάλου Παύλου πείθεσθαι (αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ λέγων, ὅτι κατὰ τὸ μέτρον τῆς δυνάμεως ἐκάστου ἢ παρὰ Θεοῦ χορηγεῖται ἑλλαμψίς), τοῦτο λέγομεν, ὅτι κατὰ ἀναλογίαν ἐκάστου τῶν νοῶν, ἢ τῶν ἀνθρωπίνων, ὡς πρώτως δεχομένων τὴν ἑλλαμψίαν, ἢ τῶν ἀγγέλων, οὓς εἶωθε νόας ὀνομάζειν, ὡς τὸ πᾶν νοῦς ὄντας οὐσιωμένους, καὶ πάντα νοούντας ἐνιαίως τὰ ἐκ Θεοῦ βέοντα προσεχίως εἰς αὐτούς, κατὰ γοῦν τὴν ἀναλογίαν ἐκάστου ἀνακαλύπτεται τὰ θεῖα· οὐχ ὅτι φθονεῖ ὁ Θεὸς τοῦ πλείονος, ἀλλὰ διὰ τὸ σῶσαι τὴν ἐν τῇ ἀπειμετρῆσει τῆς θεογνωσίας δικαιοσύνην. Δικαιοσύνης γὰρ ἴδιον, τὸ κατὰ ἀξίαν ἀπειμετρεῖν ἐκάστῳ. Τοιγαροῦν ἀμέτρητος μὲν ἡ περι Θεοῦ γνῶσις· ἡμεῖς δὲ μέτρων δέομεθα. Εἰ γὰρ ἀμέτρως ἡμῖν ἀπεκαλύπτετο, οὐκ ἂν ἐσώθημεν· ὡς οὐδὲ σωματικὸς ὀφθαλμὸς ὅλον ἥλιον δεχόμενος. Ἡ τοίνυν θεαρχικὴ ἀγαθότης σῶσαι βουλομένη, ἢ τὸ τῆς δικαιοσύνης καλόν, ἢ καὶ ἡμᾶς αὐτούς, ἀποδιαστέλλει θεοπρεπῶς (πρέπον γὰρ τὸ σῶζειν, καὶ μὴ φθονεῖν Θεῷ), ἀπὸ τῶν ἐν μέτρῳ καὶ χωρητῶν τὴν ἀμετρίαν αὐτοῦ, ὡς ἀχώρητον, ἐξ ἀναλογίᾳς τὸ ἀκατάληπτον τῆς περι Θεοῦ γνώσεως ἐνταῦθα παρίσταται. Ὡς γὰρ ἀληπετα τοῖς αἰσθητοῖς τὰ νοητά, καὶ τοῖς ἐν πλάσει, καὶ συνθέσει, καὶ τύπῳ τὰ ἀπλᾶ καὶ ἀτύπωτα, καὶ τοῖς κατὰ σχήματα μεμορφωμένοις, τὰ ἀσχημάτιστα· κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ τὰ θεῖα ἀκατάληπτά εἰσιν. **D** Εἰ γὰρ οὕτε τὰ ἀπλᾶ καὶ ἀσχημάτιστα, κἂν οὐσίαι τινὲς ᾖσι, ταῖς αἰσθήσεσιν ὑποπίπτουσιν, ὡς ἄγγελοι καὶ ψυχαί, πόσω μᾶλλον ὑπερέχει ὁ Θεός, ὁ μῆτε οὐσία, ἀλλ' ὑπὲρ οὐσίαν, καὶ ἀπειρος ὢν· μῆτε νοῦς, ἀλλ' ὑπὲρ νοῦν ἐνότης; ἐνότητα δὲ ἀκούων, μὴ διαφόρων τινῶν πρὸς ἑκαστὴν καὶ συνδρομὴν νοησάτωις· οὐ γὰρ περι τοιούτων ὁ λόγος νοῦν, ἀλλὰ περι Θεοῦ τοῦ ἀσυνθέτου πάντη, καὶ ὑπὲρ τὰ μονοούσια ἠκωμένου. Τί γὰρ ἐνός μᾶλλον ἀπλοῦν τε καὶ μονοούσιον; Ἄλλ' ἢ τοῦ Θεοῦ ἐνότης ὑπεξερρημένως ὑπὲρ τοῦτόν ἐστι, καὶ ἀδιανόητόν ἐστι πάσαις διανοαῖς, τὸ ὑπὲρδιάνοιαν ἐκείσε εἶναι. Ἐνταῦθα γὰρ ἡ ἡμετέρα διάνοια ποικιλλομένη, εἰς ἀποδείξεις καὶ τινὰς προτάσεις,

^b Epist. iv, 7.

λαμβάνουσα, πληθύνεται. Ὅτε δὲ ἐκ τούτων συνάξει A
τὸ συμπέρασμα, ἐν τι ἕτερον τῶν κειμένων, συμβαί-
νον εὐρίσκει. Τὸ δὲ ὑπὲρ διάνοιαν ἐν, οὐ τοιοῦτόν τι
ἐστίν, ἀλλ' ἀδιανόητον καὶ ἀσυλλόγιστον· ὃ καὶ
ὑπὲρ λόγον ὄν ἀγαθόν, ἀβήρητόν ἐστι· λόγῳ παντί.
multiplicatur. Quando autem ex his colligit conclusionem, ex iis quæ proposita sunt comperit unum
quiddam aliud consequi. Illud autem unum quod supra mentem est, non est tale quid, sed inconce-
ptibile, et quod ratiocinatio non attingit: quippe quod bonum est, supra rationem, omni etiam verbo
ineffabile est.

Λοιπὸν μετὰ τὸ ἐξελεῖν πάντων τῶν ἐν τοῖς οὐσι
τὰ περὶ Θεοῦ, τῷ μέτρῳ τῆς ἡμετέρας γλώσσης
ἀκολουθῶν (οὐ γὰρ ὑπερβῆναι ταύτην δυνατὸν ἡμῖν),
ἐξ αὐτῶν δοξάζει τὸν Θεόν, ἐξ ὧν αὐτὸν ἐξελε. Καὶ
ἐνάδα φησὶν αὐτόν, ἀλλ' ἐνοποιῶν ἀπάσης ἐνάδος, του- B
τέστι δημιουργῶν τῶν ἀπλῶν οὐσιῶν, ἀγγέλων, ψυχῶν
καὶ νοῦν, ἀλλ' ἀνόητον, ἀντὶ τοῦ μὴ νοοῦμενον ὑπό-
τινος νοῦ. Εἰ γὰρ τὸ ὁμοιον ὑπὸ τοῦ ὁμοίου γινώσκει-
ται, ἐχρήν εἰ νοῦς ἦν, ὑπὸ τῶν νοῶν νοεῖσθαι· ἀλλὰ
Τίς ἔφησεν τοῦ Κυρίου; Οὐκοῦν νοῦς ἐστίν ὑπὲρ
νοῦν, καὶ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα. Καὶ τὸ ἐνομά-
μου, φησὶν, οὐκ εἶπον αὐτοῖς· διὸ καὶ ἀνώνομός
ἐστι πᾶσιν. Ἐάν δὲ λέγῃ· Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, ἀξίως
νοεῖται ἀναρχος καὶ ἀτελεύτητος, καὶ ὡς ἂν αὐτὴ
περὶ ἑαυτῆς εἴποι· μόνη γὰρ αὐτῆ-τῆ Θεότητι τὰ
καθ' ἑαυτὴν ὡς ἔχει φύσει ἐπιστητά, καὶ μόνη ἐπί-
σταται ἐπιστητῶς καὶ κυρίως. Οὐδεὶς γὰρ γινώσκει
τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱός· καὶ τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ
Πατήρ. Τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· οὐδεὶς
γὰρ οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ C
Θεοῦ.

§ II. Περὶ ταύτης οὖν τῆς ὑπερουσίου· ἡ γὰρ οὐ-
σία λέγεται παρὰ τὸ εἶναι· τὸ δὲ εἶναι παραγωγῆς
τινος ἐννοσιαν ὑπογράφει, οὐκ ἂν λέγοιτο κυρίως οὐ-
σία, ἀλλ' ὑπερουσίος. Περὶ ταύτης οὖν τῆς ὑπερου-
σίου καὶ κρυφίας θεότητος οὕτε εἰπεῖν, οὕτε ἐνοησαί-
τε τολμητέον παρὰ τὰ δηλωθέντα ἐκ τῶν θείων Γρα-
φῶν. Καὶ γὰρ ὡς αὐτὴ περὶ ἑαυτῆς ἐν τοῖς Εὐαγγε-
λίοις παρέδωκεν (ὅτε ὁ Κύριος ἔλεγεν· Οὐδεὶς οἶδε
τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός· καὶ, Οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ
Θεοῦ εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀγαθο-
πρεπῶς ἀποφαινόμενος, ἀναστέλλων τὴν ἡμετέραν
παράλογον ἐρευναν), ἡ ἐπιστήμη ταύτης καὶ θεωρεῖ-
ᾶδατός ἐστι πᾶσι τοῖς οὐσίαι, ὡς ὑπὲρ τὰ πάντα οὐσης.
Καὶ πολλοὺς τῶν θεολόγων εὐρήσεις οὐ μόνον ταύτην
ἀόρατον καὶ ἀπερίληπτον λέγοντας (τοῦτο γὰρ ἐστὶ H
καὶ ὕμνος Θεοῦ, ὅτε προσηκόντως τις περὶ Θεοῦ λέ-
γει, ὡσπερ τῆ ἐναντίον βλασφημία, ὅτε μὴ προση-
κόντως), ἀλλὰ καὶ ἀνεξερευνήτων καὶ ἀνεξιχνίαστον
ὅτι κρυφία ἢ ἀπειρία αὐτῆς ἐστὶ. Καὶ μὴ μόνον οὐ
περιλαμβάνεται διὰ τὸ ἀπειρον (τὸ γὰρ πεπερασμένον
περιλαμβάνεται ὑφ' οὗ καὶ πεπερασται· ὃ Θεός δὲ
ἀπάντων τόπος ἐστίν, οὐ σωματικῶς, ἀλλὰ δημιουρ-
γικῶς· τὸν γὰρ οὐρανόν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὰ πάντα
αὐτός πληροῖ), ἀλλὰ καὶ οὐδὲν ἴχνος ἐμφαίνεται οὐδε-
νός τῶν διεληλυθότων ἐπὶ ταύτην τὴν κρυφίαν ἀπει-
ρίαν. Τοῦτο δὲ λέγει, οὐχ ὅτι διήληθον μὲν τινες, οὐ

A substantiæ est? tamen Dei unitas supereminenter
supra id ipsum est, et omnibus mentibus inconce-
ptibile est illud unum quod ibi mentem superat.
Hic enim intelligentia nostra variatur, dum demon-
strationes et propositiones aliquas excipiens, mul-
tiplicatur. Quando autem ex his colligit conclusionem, ex iis quæ proposita sunt comperit unum
quiddam aliud consequi. Illud autem unum quod supra mentem est, non est tale quid, sed inconce-
ptibile, et quod ratiocinatio non attingit: quippe quod bonum est, supra rationem, omni etiam verbo
ineffabile est.

Ceterum cum ea quæ sunt Dei, a rebus omnibus
existentibus exceptit, linguæ nostræ modulum se-
quens (neque enim hunc excedere valemus), ex iis ipsis
rebus a quibus Deum exceptit, ipsum laudat. Et ait
ipsum esse unitatem, sed effectricem 301 universæ
unitatis, id est creatorem simplicium substantiarum,
ut angelorum, animarum; et mentem, sed non in-
tellectilem, id est, quæ a nulla mente intelligitur.
Si enim simile a simili cognoscitur, si mens esset,
oporteret ut a mentibus cognosceretur: at quia co-
gnovit mentem Domini? Est igitur mens supra
mentem, et nomen supra omne nomen. *Ei nomen,*
inquit, *meum non manifestavi eis*; quæ obrem
omnibus est sine nomine. Quod si dicit: *Ego*
*sum quisum*¹, intelligitur ut decet, esse scilicet sine
principio et sine fine, et ut ipsa Divinitas de seipsa
dicit: soli enim Divinitati ipsi per se natura sua
nota est, et sola se scite ac proprie novit. *Nemo*
enim *novit Patrem nisi Filius, et Filium nisi Pa-*
*ter*². Idem est de sancto Spiritu; nemo enim no-
vit ea quæ sunt Dei, nisi Spiritus qui ex Deo est³.

§ II. De hac igitur superessentiali; nam essentia
dicitur abesse; ipsum autem esse, cum productio-
nis alicujus sensum insinuet, non dicitur proprie
essentia, sed superessentialis. De hac igitur super-
essentiali ac recondita divinitate non præsumendum
dicere, sed ne cogitare quidquam, præter ea quæ
sacris sunt eloquiis enuntiata. Nam ut ipsa de se
in Evangeliiis tradidit (quando Dominus dixit: *Nemo*
*novit Patrem nisi Filius*⁴; et: *Nemo novit quæ sunt*
*Dei, nisi Spiritus qui est ex Deo*⁵, benigne visus
cohibere nostram præposteram scrutationem) ejus
scientia et contemplatio omnibus est inaccessa sub-
stantiis, utpote omnia excedens. Multos quoque
theologos invenias illam non modo invisibilem in-
comprehensibilemque dixisse (hæc enim Dei laus
est, quando quis decenter de Deo loquitur; sicut
e diverso blasphemia, quando quis indecenter) ve-
rum etiam inscrutabilem et ininvestigabilem: quo-
niam arcanam ejus, est ejus infinitas. Et non tan-
tum non comprehenditur propter infinitatem (quod
enim terminatum est, comprehenditur ab eo a quo
terminatur: Deus autem est locus omnium non cor-
poraliter, sed effective; nam cælum et terram et
omnia Ipse implet), quinimo nullum exstat vesti-
gium eorum quæ ad ejus secretissimam infinitatem
penetrarint. Hoc autem dicit, non quasi aliqui qui-

¹ Rom. xi, 34. ² Exod. vi, 3. ³ Exod. iii, 14. ⁴ Matth. xi, 27. ⁵ I Cor. ii, 11; Apoc. xix, 12.

⁶ Matth. xi, 27. ⁷ I Cor. ii, 11. ⁸ Matth. xi,

cum eo penetrarint, eorum vero vestigia non videntur; sed quod neque eo pervenerint, neque vestigia aliquorum appareant; quomodo enim videri possint vestigia eorum qui non transiverunt?

302 Etsi autem quis audiat hanc esse incomprehensibilem, non tamen eas bonitas ulli omnino est prorsus incommunicabilis, sed divinum radium in semetipso stabiliter firmatum (neque enim a proprietate sua quidquam recedit) proportionatè cuiuslibet rei illustrationibus per bonitatem benigne distributum, secundum modum et ordinem eiusque naturæ expandit. Quod enim duntaxat est, proprie participat essentiam in quantum est, quod autem vivit, proprie vitam in quantum vivit; quod ratione mentisque præditum est, proprie id ipsum in quantum ratione mentisque potest. Quis e iam ad quantum fas est sui contemplationem, ex qua communitio similitudoque existant, sanctos angelos excitat, dum ad bonum illud pro viribus conatuntur, modo non sublimius, quam pro eorum caput divina fert illustratio, insolenter aliquid præsumant, nec in præceptis perversa propensione labantur, sed, quoad possunt, constanter et irreflexis oculis illuc radii oblateantur, nec non, amore indultis sibi cullustrationibus commenso cum sacra quadam reverentia modeste sancteque sursum evolunt. Recte addit τὸ ἀδυνάτως, id est impotenter; etsi enim quisquam tentarit, minime assequitur, sed tantum intellectus oculis obscuro, etiam a vero lumine excidit, non secus ac qui integrum solem oculo corporeo excipere contendit. Hoc cum divinæ virtutes insinuare vellent, cherubim et seraphim, facies legunt, declarantes, se non inhære contemplationi sublimiori quam ipsis concessa sit. Atque hoc est: *Deum nemo vidit unquam* 1. Unde qui divina sapiunt, gloriam Dei, non autem ipsum Deum visum asserunt.

§ III. Has ergo divinas lances imitantes (id est divinam æquitatem seu justitiam salutarem, quoniam illustrationes secundum modum convenientem sunt), per quas nimirum lances angelicæ etiam virtutes, secundum convenientes ipsis illustrationes gubernantur; siquidem quod mentem essentiamque superat omnium qui dii appellantur, angelorum inquam et sanctorum, imperatricis ac reginæ Trinitatis arcanum illud incomprehensibile a scrutatione vacuis mentis venerationibus, ineffabilia vero modesto quodam silentio prosequentes, fulgoribus, qui nobis e sanctis Eloquiis affulgent, attendamus, et a Scripturis illustrati, ad divinas laudes, sive divina nomina dirigamur. Verum non ita dirigimur **303** et efformamur, ut irrationabiliter et imperite sequamur, et obscure quodammodo ac sine lumine, sed ita ut illa videndo conimensa quoque nobis lumina præbeantur, quibus instructi, principium et causam omnis illustrationis collaudemus. Quomodo autem sit principium et causa, ipse Dominus in sa-

A φαίνονται δὲ τὰ ἴχνη αὐτῶν· ἀλλ' ὅτι οὕτε διηλθόν, οὕτε ἴχνη τινῶν φαίνονται· πῶς γὰρ τῶν μὴ διελθόντων ἴχνη φανήσονται;

Ὁὐ μὴν δὲ εἰ ἀκούει τις ἀπερίληπτον ταύτην, ἤδη καὶ ἀκοινωνητόν ἐστι καθόλου καὶ παντελῶς τὸ ἀγαθὸν αὐτῆς τῶν ὄντων αἰθερί, ἀλλ' ἐφ' ἑαυτοῦ μονίμως ἰδρῶσαν τὴν θεῖαν ἀκτίνα τὸ ἀγαθὸν (οὐδὲ γὰρ ἐξίσταται κατὰ τι τῆς ἰδιότητος αὐτοῦ) μετεχόμενον δι' ἀγαθότητα ἐπιφαίνεται ἀγαθοπρεπῶς τῶν ἐκάστου τῶν ὄντων ἀναλόγοις ἐλλάμψεσι, κατὰ τὸ μέτρον καὶ τὴν τάξιν τῆς ἐκάστου φύσεως. Τὸ γὰρ μόνως ὄν μετέχει τοῦ κυρίως ὄντος καθὸ ὄν· τὸ δὲ ζῶον, τοῦ κυρίως ζῶντος, καθὸ ζῶν· τὸ λογικόν τε καὶ νοερὸν, τοῦ κυρίως τοιούτου, καθὸ λογικόν τε καὶ νοερὸν. Ἐστὶ δὲ καὶ πρὸς τὴν ἐφικτὴν αὐτοῦ θεωρίαν, ἐξ ἧς καὶ ἡ κοινωνία ἐστὶ, καὶ ἐξ αὐτῆς ἡ ὁμοίωσις, ἀνατείνει τοὺς ἱεροὺς ἀγγέλους ἐπιβάλλοντας, ὡς θεμιτὸν, τῷ τοιούτῳ ἀγαθῷ, καὶ μήτε πρὸς τὸ ὑπέρτερον τῆς ἐναρμονίως καὶ εὐτάκτως ἐνδομομένης θεοφανείας, παρὰ τὴν δύναμιν αὐτῶν ἀπαυθαδιαζομένους, μήτε πρὸς τὸ κάταντες ἐκ τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον ὑφέσεως ἀπολεισθαίνοντας, ἀλλ' ἰδραίως καὶ ἀκλινῶς ἀνατεινομένους ἐπὶ τὴν ἐνδομομένην ἀκτίνα, καθ' ὅσον αὐτοῖς ἐστὶ δυνατόν, καὶ ἀναπτερουμένους σωφρόνως τε καὶ εὐλαβῶς τῷ συμμέτρῳ ἔρωτι τῶν καθόσον ἐνί πρόπον καὶ δυνατὸν ἐλλάμψεων. Καλῶς δὲ τὸ ἀδυνάτως· κἂν γὰρ ἔτι χειρῆσι τις, οὐκ ἐφικνεῖται μὲν, μόνον δὲ τὰς νοερὰς ὕψεις ἀμαυροῦμενος, καὶ τοῦ ὄντως ἐκπίπτει φωτός, ὥσπερ ὁ φιλονεικήσας ὄλον ἥλιον τῷ σωματικῷ δέξασθαι ὀφθαλμῷ. Ὅπερ αἱ θεαῖαι δυνάμεις αἰνιτιτόμεναι, χροουδιμ καὶ σεραφίμ, τὰ πρόσωπα καλύπτουσι, δηλοῦντα μὴ προσερίξιν τῇ ὑπὲρ αὐτοὺς θεωρίᾳ μὴ δεδομένη. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ, Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. Ὅθεν οἱ θεόσοφοι δόξαν Θεοῦ, ἀλλ' οὐ Θεὸν ἑωρακέναι φασί.

§ III. Τούτοις ἐπόμενοι τοῖς θεοῖς ζυγοῖς, (ἔργων τῇ θεαρχικῇ ἐξισώσει καὶ σωστικῇ δικαιοσύνῃ, ὅτι κατὰ τὸ προσήκον μέρος αἱ ἐλλάμψεις γίνονται) καθ' οὓς ζυγοὺς διακυβεροῦνται καὶ αἱ ἀγγελικαὶ δυνάμεις εἰς τὰς προσηκούσας ἐλλάμψεις αὐταῖς· τὸ μὲν ὑπὲρ νοῦν καὶ οὐσίαν τῆς παμβασιλίδος Τριάδος, καὶ τῶν λεγομένων θεῶν, φημι ἀγγέλων τε καὶ ἁγίων, ἀρχούσης, τὸ κρυφίον καὶ ἀκατάληπτον ἀνεξερευνητοῦς νοδὸς εὐλαβείας, τὰ δὲ ἄρρητα σώφρονι τιμῶντες σιγῇ, ἐπὶ τὰς ἐνδομομένας ἀγάς παρὰ τῶν Γραφῶν ἀνατενόμεθα, καὶ παρὰ τῶν Γραφῶν φωταγωγοῦμεθα, καὶ πρὸς τὰς ὑμνολογίας τὰς θείας, οἰοεὶ τὰς θείας ὀνομασίας κανονιζόμεθα. Οἱ κανονιζόμεθα δὲ καὶ τυπούμεθα οὕτως, ὥστε ἀλόγως καὶ ἀμαθῶς ἐπεσθαι, καὶ ὅσον σκοτεινῶς καὶ ἀφωτιστῶς, ἀλλὰ σὺν τῷ ὄρῳ καὶ τῷ συμμέτρῳ δι' αὐτῶν ἡμῖν παρεχόμενα φῶτα, καὶ τὴν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν ἀπάσης φωτοφανείας ὑμνεῖν. Πῶς δὲ ἐστὶν ἀρχὴ καὶ αἰτία, αὐτὸς ὁ Κύριος λέγει ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις· Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ, καὶ ἡ ἀνάστασις. Ζωὴ τῶν ἀπολιθησάντων εἰς τὴν

νοῦ θεοειδοῦς παραφθοραν ἢ γὰρ φθορὰ τοῖς σώμασι, τοῦτο ψυχαις ἢ τοῦ θεοειδοῦς παραφθορά· ἀνάστασις τῶν ἀποπιπτόντων. Ἐπι δὲ τῶν κατὰ τινα ἄλλον λογισμὸν ἀνίσρον σαλευομένων ὡστὶ παρ' ὀλίγον ἐκχυθῆναι τὰ κατὰ Θεὸν διαβήματα, Ἰβρουσις ἱερά, ἔτι καὶ ὁ ἀάλος ἀνιέρως· τὰ δὲ ἐναντία τῶν ἐναντίων ἰάματα. Ἐπι τῶν ἐστηκότων ἀσφαλεῖα· Ἐν τῷ Θεῷ γὰρ ποιήσομαι δύναμις, φησὶν ὁ Δαυὶδ. Καὶ τῶν ἀναγομένων διὰ θεωρίας ἐπ' αὐτὴν χειραγωγία· ἔτι γὰρ αὐτῶν καλοῦντων, ἐρεῖ· Ἰδοὺ πάριμι. Καὶ μετὰ τὴν ἀναγωγὴν τῶν φωτιζομένων ἔλλαμψις, καὶ βαθμηδὸν τῶν τελομένων, ἀρχὴ τῆς αὐτῶν προκοπῆς, καὶ τῶν θεουμένων ἔτι θλαρχία. Καὶ ἔτι τῶν ἀπὸ τῆς πολυσυνθέτου ὕλης ἀπογενομένων, καὶ ἀπλουμένων ἀπλότης, καὶ τῶν ἐκζομένων καὶ τὸ κυρίως ἐν καταλαμβάνοντων ἐνότης· πάσης ἀρχῆς ἀρχή, καὶ μετὰδοσις τοῦ κρυφίου δι' ἀγαθότητα, ζωὴ τῶν ζώντων, οὐσία τῶν ὄντων, ἀρχὴ καὶ αἰτία τῶν οὐσιῶν, ἃ δὴ πάντα καὶ παράγει καὶ συνίχει δι' ἀγαθότητα.

venium, essentia entium, principium et causa entium, propter bonitatem qua et producit et conservat universa.

§ IV. Ταῦτα παρὰ τῶν ἱερῶν Γραφῶν μεμυήμεθα. Καὶ πᾶσαν εὐρήσεις ὁμολογίαν τῶν θεολόγων τὰς Θεοῦ ὀνομασίας διασκευάζουσαν πρὸς τὰς τοῦ Θεοῦ ἐνέργειας, οὐ πρὸς τὴν φύσιν αὐτοῦ εἰς ἕμνον, καὶ ἐκφαντορικὴν ποσῶς αὐτοῦ· ἐκφάντορες γὰρ λέγονται οἱ τῶν μυστηρίων τὰ ἀρρήτα συμβολικῶς ἀναφαίνοντες. Ὅθεν καὶ ἐν ἀπάσαις ταῖς θείαις Γραφαῖς τὸν Θεὸν ὀνομάζομεν ἱερῶς ὕμνούμενον ὡς μονάδα μὲν καὶ ἐνάδα, ἐπεὶ ἡ μονὰς ἀσυμμετρός ἐστι καὶ ἀμερῆς· ἡ δὲ ἐνάς ἐνιαυία τις καὶ ἡνωμένη καὶ ἐνοποιητικὴ, ἵνα παραστή ἡ τοῦ Θεοῦ ἀμερῆσα. Τὸ γὰρ ἕγκαις καὶ πληκότησι διειλημμένον, ταῦτο ὡς ἅτε καὶ σῶμα μερίζεται· τὸ δὲ ἀμερῆς, καὶ ἀνέμεφτον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἐστὶ ἄσωματιαν. Ἄλλως τε ἐπεὶ δὴ διανοηθεὶς ὁ Θεὸς βουλευτικῶς, πάντα ὑπέστησεν, οὐχ ὅτι τις νοῦς εἰς νοήσεις μερισθεὶς ἐπολυπλασιάσθη, ἀλλὰ μείνας καὶ μένων ἐν τῇ ἐνάδι ἀμερῶς καὶ ἀσχεδάστως, πάντα τὰ ἐν τῇ κτισεὶ καὶ ὑπέστησε καὶ ὑφίστησιν· ἕως γὰρ ἄρτι ἐργάζεται. Ὑπερήλωται οὖν, πᾶσαν ἀπλότητα ἀμερῶς ὑπεραίρων· ἐκεῖθεν δὲ καὶ ἡμῶν ἡ ἐνωσις γίνεται. Πῶς δὲ ἐνοποιοῦμεθα, τῶν μεριστῶν ἑτεροτήτου καθ' ἃς ἕκαστος διαφέρει ἐκάστου, συμπτυσσομένων· *Μία γὰρ πίστις, καὶ ἐν βάπτισμα, καὶ ὁ Χριστὸς οὐ μεμέρισται κατὰ τὸν μέγαν Ἀπόστολον.* Συναγόμεθα γοῦν εἰς θεοειδῆ μονάδα, ἀπλοὶ καὶ ἀμερῆς καὶ ἡμεῖς, ὡς ὁ Θεὸς, κατὰ τὸ προσῆκον γινόμενοι, καὶ εἰς θεομίμητον ἐνωσιν, τούτεστι καὶ ἐκποιούμεθα καὶ ἐνοποιοῦμεν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ θεομίμητον, καθ' ὃ καὶ υἱοὶ Θεοῦ καλοῦνται οἱ εἰρηνοποιοί, ὅτι μιμοῦνται Θεόν. Ἡ γοῦν οὕτως οἱ πολλοὶ τῇ εἰρήνῃ ἐνωμένοι, ἢ καὶ ὁ εἰς καθ' ἑαυτὸν ἐνοῦται τοιαυτοτρόπως. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῶν ὑπερκοσμίων, καὶ τοῦδε τοῦ ὄρατοῦ τὰ κατώτερα ἐστραπταὶ ἐπὶ τὰ ὑπερκαίμενα, καὶ τὸ

A cris Evangeliiis ait: *Ego sum vita et resurrectio*· Vita eorum qui divi nam imaginem in se aboleverunt; quod enim interitus est corporibus, hoc animis divine imaginis abolitio; resurrectio eorum qui exciderunt. Ad hæc vero impuro motu nutantium, ita ut a Dei vestigiis semitisque fere exciderint, sacrum firmamentum, quoniam nutatio ista prorsus impura est; contraria autem contrariis curantur. Ad hæc stantium securitas: *In Deo enim*, inquit David, *faciam virtutem*·. Et ad se per contemplationem tendentium manufactio; nam ipsis adhuc clamantibus dicit: *Ecce adsum*. Et post adductionem illuminatorum illustratio, et basis perfectorum ac principium profectus eorum, et deficatorum principium divinitatis. Atque insuper a materiali

B multiplicitate recedentium, ac simpliciorum simplicitas, et unitorum, ac proprie unitatem recipientium unitas; omnis principii principium, atque abditus illius per bonitatem communicatio; via vi-

§ IV. Hæc ex Scripturis divinis didicimus. Et omnem reperies theologorum laudem, Dei nomina ad divinas operationes referre, non ad ipsius naturam, quod id laudi et interpretationi ejus conducatur; interpretes enim dicuntur, qui ineffabilia mysteria symbolice exponunt. Hinc in omnibus ferme divinis Scripturis Deum sancte collaudatum cernimus, ut monadem quidem et unitatem, quoniam monas incomposita est et individua, unitas autem unitiva est, et unita, et unifica, ut repræsentet Dei individuitatem. Quod enim mole et quantitatis distinctum est, hoc instar corporis in partes dividitur; quod autem parte caret, id etiam non appareat, quinimo est supra omnem incorporæitatem. Ceterum cum etiam cogitando Deus voluntate sua fecit cuncta subsistere, non tanquam mens aliqua in cogitationes divisa multiplicatus fuit, sed postquam in se mansit ac manet in unitate absque partitione atque divisione, creaturas omnes et 304 subsistere fecit, et sustentat; nam usque modo operatur·. Singulari ergo modo simplicatus est, qui omnem simplicitatem indivisim excedit, imo enim nobis unio obtangit. Quomodo autem unimur, cum partialibus constemus diversitatibus, secundum quas quilibet ab altero differt? *Sed una fides, et unum baptisma*·, et Christus non dividitur, juxta magnum Apostolum. Conjugimur itaque in deiformi unitate, ipsi quoque, prout decet instar Dei simplices et partium expertes effecti, et ad unionem Deum imitantem revocati, id est unificamur et unificamus; hoc enim est Deum imitari, juxta quod etiam pacifici filii Dei appellantur·, quoniam Deum imitantur. Itaque vel multi ita per pacem unimur,

· Joan. xi, 25.

· Psal. lxx, 13.

· Joan. v, 17.

· Ephes. iv, 5.

· Matth. v, 9.

VARIE LECTIONES.

13· βαθμῆς.

vel qui in se unus est hocce modo unitur. Quemadmodum enim in supramundialibus, et hoc mundo qui videtur inferiora conversa sunt ad superiora, et res corporea sita est in vivente (siquidem in manu ejus omnes fines terræ ², imo etiam cœli, in quo enim, inquit, sunt omnia), sic etiam in proposito nostro usuenit; nam anima convertitur ad spiritum, in quo sensus ac ratiocinationes fundantur, quibus in speculatione rationes indagamus; quia spiritus novit quæ sint in homine ³. Anima igitur ad hunc spiritum conversa, uti et ad sensus qui in ipso sunt, et per eos ad corpus, intellectuales operationes divisas habet in diversas, et discriminatim prodeuntes a primis cogitationibus ad sequentes, sive bonas, sive malas. Dicit ergo, nos in Deum intendendo ab unitate illa quid unum indistinctum fieri, discriminibus nostris, quæ multis partibus constabant, ex divisione in complexionem coactis, et supermundialiter unificatis, id est non sensili sed intellectuali modo, cum ab eorum conjunctione minime abhorreamus, sed uniformiter quid unum effecti simus, sicut et ipse unum est, quemadmodum in sacris Evangelis testatur ⁴. Rursus Trinitatem, utpote in tribus personis subsistentem, et propter incomprehensibilem paternam processionem principio carentem, ad productionem Filii et Spiritus sancti, ex qua omnis paternitas in cœlo, id est ordines cœlestes, et in terra ⁵, scilicet spirituales cogitationes et complexiones, Moyses enim patrias vocat cognationes seu affinitates, est et nominatur. Ut rerum causam, quoniam etiam omnia ex Patre per Filium in Spiritu sancto facta sunt, et essentiam **305** acceperunt, non propter necessitatem, sed propter bonitatem. Ut sapientem quoque ac pulchram, quoniam omnes creaturæ Dei bonæ valde factæ sunt, et sunt. Nisi itaque Creator erat sapiens, quomodo factæ sunt? et nisi erat pulcher, quomodo ipsæ pulchræ sunt? in tantum autem pulchræ sunt, in quantum manent in naturali ordine in quo productæ sunt. Perversio autem, quæ contra naturam est, sive in angelis, sive in animis, sive in quibuscunque corporibus existat, pulchritudinem destruit, et ab hac desciendo turpitudinem operatur. Singulari vero amore humanum genus complectentem, quoniam in veritate una Trinitatis persona incarnata est, et perfectum hominem assumpsit (hoc enim denotat vox *integre*) nobisque se communicavit, revocans ad se sibi que jungens humanam exinanitionem, ex qua humana exinanitione divinitate simplex Jesus est compositus, et natura duplex existit; ac qui æternus est temporalem sumpsit accessionem, scilicet in carne conversationem; nec non in natura nostra existit secundum hypostasim ipsi unitus, qui universum nature ordinem divinitate transcendit, immutabiliter et inconfuse incarnatus. Et quascunque alias doctrinas Scripturis consonæ, præceptorum nostro-

² Psal. xciv, 4 ³ I Cor. ii, 11. ⁴ Joan. xvii, 21.

A σωματικῶν ἡδρασταί: ἐν τῷ ζῶντι, (ἐν γὰρ τῇ χειρὶ αὐτοῦ πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ οἱ οὐρανοί: ἐν ᾧ γὰρ, φησὶ, τὰ πάντα), οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς ἔχει· ἡ γὰρ ψυχὴ ἐστραπτει πρὸς τὸ πνεῦμα, ἐν ᾧ εἰσὶν ἀπεστηριγμένοι αἱ αἰσθήσεις καὶ οἱ λογισμοί, δι' ὧν τὸ ἐν σκέψει λογιζόμεθα, ὅπερ πνεῦμα οἶδε τὰ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Ἐπεστραμμένη οὖν πρὸς τὸ πνεῦμα ἡ ψυχὴ, καὶ πρὸς τὰς ἐν αὐτῷ αἰσθήσεις, καὶ δι' αὐτῶν πρὸς τὸ σῶμα, τὰς νοεράς ἐνεργείας ἔχει μεριζομένης εἰς ἑτερότητας, καὶ σκεδαστῶς προϊούσας ἀπὸ πρώτης νοήσεως εἰς δευτέρας, ἢ κρείττονας ἢ φαύλας. Φησὶν οὖν, ὅτι ἀναταινόμενοι πρὸς Θεὸν γινόμεθα ὑπὸ τῆς ἐνάδος ἐκείνης ἐν ἡμέρας, τῶν πολυμερῶν ἡμῶν ἑτεροτήτων ἐκ τοῦ σκεδασμοῦ εἰς σύμπτυξιν ἀθροισζομένων, καὶ ἐνοποιουμένων ὑπερκοσμῶς, τουτέστιν οὐκ αἰσθητῶς, ἀλλὰ νοερῶς, οὐκ ἐπιἀσυμβάτων ὄντων ἡμῶν πρὸς ἑαυτοὺς, ἀλλὰ γινόμενων ἐν ἐνοειδῶς, ὡς καὶ αὐτὸς ἐν ἔστιν, ὡς φησὶν ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις. Πάλιν Τριάδα, ὡς τρισυπόστατον, καὶ διὰ τὴν πατρικὴν ὑπὲρ ἐνοσίαν ἀναρχὸν πρόδοον, εἰς ἔκφανσιν τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐξ ἧς πάσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ (δηλονότι τὰ οὐράνια τάγματα), καὶ ἐπὶ γῆς (δηλονότι αἱ πνευματικαὶ συγγένειαι καὶ ἀλληλουχίαι, πατριὰς γὰρ τὰς συγγενείας φησὶν ὁ Μωϋσῆς) ἐστι τε καὶ ἐνομάζεται. Ὡς αἰτίαν σε τῶν ὄντων, ὅτι καὶ πάντα ἐκ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν ἁγίῳ ἐγεγόνεισαν Πνεύματι, οὐσιοποιθέντα, οὐ διὰ χρείαν, ἀλλ' ἀγαθότητα. Σοφὴν δὲ καὶ καλὴν, ὅτι πάντα τὰ τοῦ Θεοῦ δημιουργήματα καλὰ λίαν γεγόνασι καὶ εἰσὶν. Εἰ μὴ ἦν οὖν σοφὸς ὁ δημιουργός, πῶς αὐτὰ γεγόνασι; καὶ εἰ μὴ ἦν καλός, πῶς αὐτὰ καλὰ; Τέως δὲ καλὰ, ἐφ' ὅσον ἐν τῇ κατὰ φύσιν ὡς γεγόνασι μένουσι τάξει. Ἡ δὲ τοῦ κατὰ φύσιν παρατροπή, εἴτε ἐν ἀγγέλοις, εἴτε ἐν ψυχαῖς, εἴτε ἐν ὁποιοισὺν σώμασι γινόμενη, τὸ κάλλος ἀπόλλυσι, καὶ τῇ τοῦτου διαμαρτία τὸ αἶσχος δημιουργεῖ. Φιλάνθρωπον δὲ καὶ μᾶλλον τοῦτο, ὅτι ἐσαρκώθη ἐν ἀληθείᾳ ὁ τῆς Τριάδος εἰς, καὶ τέλειον ἀνθρώπον προσελάβετο (τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ εὐκρίως) καὶ τοῖς καθ' ἡμᾶς ἐκινώνησεν ἀνακληθείσης τῆς ἀνθρωπίνης οὐθενείας, ἐξ ἧς τῆς ἀνθρωπίνης ἑσχατίας ὁ ἀπλοῦς τῇ θεότητι Ἰησοῦς συνετέθη, καὶ διπλοῦς τῇ φύσει γέγονε, καὶ ὁ ἀίδιος παράτασιν εἰληφε χρονικὴν, δηλονότι τὴν ἐν σαρκὶ διαγωγὴν· καὶ εἰσω τῆς καθ' ἡμᾶς φύσεως ἐγεγόνει καθ' ὑπόστασιν αὐτῇ ἐνωθείς, ὁ πάσης ἐκβεβηκῶς φυσικῆς τάξεως τῇ θεότητι, ἀμεταβλήτως καὶ ἀσυγχύτως ἐνανθρωπήσας. Καὶ ὅσας ἄλλας διδασκαλίας ταῖς Γραφαῖς ἀκολούθως ἢ τῶν διδασκάλων ἡμῶν κρυφία παράδοσις ἐν μυστηρίῳ (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἐκφαντερικῶς) ἡμῖν ἐδωρήσατο, (καὶ σημείωσαι, ὅτι πολλὰ τοῖς τελείοις διὰ λόγου παρεδίδοσαν οἱ ἀπόστολοι μυστηριωδῶς ἀποκαλύπτοντες· διὸ καὶ ὁ Ἀπόστολος, γράφων Θεσσαλονικεῦσι, φησὶ, χρῆναι φυλάττειν αὐτοὺς ἕξουσας εἴτε διὰ λόγων εἴτε δι' ἐπιστολῆς· καὶ Τιμοθέῳ παραθήτην λέγων δεδωκέναι ἐν μυστηρίῳ), ταῦτα καὶ ἡμεῖς μεμυήμεθα· νῦν μὲν καὶ κατὰ τοῦ βίου καιρὸν, ἀναλόγως τῇ δυνάμει τῆς

⁵ Ephes. iii, 15.

ἡμετέρας νοήσεως, διὰ τε Γραφικῶν παραπετασμάτων, ὅταν λέγηται ἐπὶ μὲν Θεοῦ, ὡς πῦρ, καὶ ὡς γέρον, καὶ ὡς παλαιῶν τῷ Ἰακώβ, καὶ ὅσα τοιαῦτα· ἐπὶ δὲ ἀγγέλων, ὡς τὰ θηριόμορφα, καὶ οἱ νεανίσκοι, καὶ αἱ λοιπαὶ εἰκόνες. Ταῦτα γὰρ εἰσι τὰ παραπετάσματα, μὴ ἔχόντων ἡμῶν ἀμέσως προσβάλλειν τοῖς πράγμασι, καὶ διὰ τοῦτο δεομένων περικαλυμμάτων τινῶν, ἅπερ εἰσι τὰ προσηρημένα. Διὰ τε γοῦν τῆς τούτων φιλανθρωπίας, καὶ εἴτι τῶν ἱεραρχικῶν παραδόσεων, τὴν μῆσιν ἔχομεν. Καὶ σημειῶσαι, ὅτι καὶ πολλὰ ἐμυσταγωγοῦντο ἀγράφως οἱ ἅγιοι. Τί δὲ ἐστὶ τὸ φιλάνθρωπον τῶν ἱερῶν Γραφῶν; Ὅτι κατὰ ἀγάπην θείαν, ἵνα χωρηθῇ τὸ νοητὸν καὶ ἀχώρητον ἐν ἡμῖν, αἰσθητοῖς συμβόλοις ἐχρήσατο, οἷον εἰσι περικαλύμμασι, καὶ τὰ ἀσημάτιστα εἰκονοῦργησε, καὶ τὰ ἀπλᾶ ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῶν μεριστῶν συμβόλων· ὅτε δηλονότι ἀνθρωπολογεῖ ἡ Γραφή τὸ θεῖον, πόδας καὶ χεῖρας καὶ πρόσωπον αὐτῷ περιτιθεῖσα, ἐπλήθυνε καὶ διέπλεσε τὴ ἐν τῇ φύσει πολλὰ τοῖς συμβόλοις ποιῶσα καὶ εἰκονίζουσα. Καὶ νῦν μὲν οὕτως· ἐν τε τῇ ἀναστάσει, ὅτε Χριστοειδοῦς τευξόμεθα καταστάσεως (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ λήξεως), πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἀποπληρούμενοι μὲν καὶ τῆς ὁρατῆς αὐτοῦ θεοφανείας, ὅτι αἰεὶ ἐστὶν ἀδιαίρετος τῇ ἐμψυχωμένῃ σαρκὶ ἦν προσελάβετο, περιουαζούσης ἐν μαρμαρυγαῖς ἡμῖν φανοτάταις, καθὼς καὶ ἐν τῇ μεταμορφώσει ἐφάνη· μετέχοντες δὲ καὶ τῆς νοητῆς φωτοδοσίας, ἥτις ἐστὶ καὶ ὑπὲρ νοῦν καὶ κατὰ νοῦν ἔνωσις (κατὰ νοῦν γὰρ ἐστὶ ἡμῖν μεθεκτὴ), τότε τελειώτερος, ὅταν, ἐπιστραφέντες πρὸς Θεόν, ἐκεῖθεν τελειῶς ἐλλαμπόμενοι, ἐνοειδῶς γενώμεθα ἐν, ἐλευθερωθέντες τῶν κατὰ σύνθεσιν ἡμῖν ἑτεροτήτων, δηλονότι τῶν κοσμικῶν ἐπιθυμιῶν καὶ αἰσθήσεων· τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὁ ἀπαθῆς καὶ ἄβλος νοῦς. Πῶς δὲ μεθέξομεν; ἐν ἐπιβολαῖς ἀγκύστοις τῶν ἀκτίνων. Ὅσον γὰρ ἐγγίσομεν, τοσοῦτον τὸ ἀγνωστον ἡμῖν γενήσεται· καὶ ὅσον ἐπιβαλοῦμεν τῇ θεωρίᾳ, τοσοῦτον τὸ τοῦ ἀπείρου πέλαγος πλατυνθήσεται, ἐν θειοτέρᾳ μιμήσει τῶν ἀγγέλων, ἐπληροῦντι ἀκριβεστέρι· σημαίνων ἐντεῦθεν, ὡς καὶ νῦν ἀγγελοπρεπῆς ὁ τῶν ἁγίων βίος ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ αἰνέσει, καὶ ὑπεροφίᾳ τῶν σαρκικῶν, κὰν οὐ παντελεῖ· διὸ καὶ τὰ τῆς μιμήσεως μετρώτερα, τότε δὲ θειοτέρα ἢ μίμησις γενήσεται· Ἰσάγγελοι γὰρ, κατὰ τὰ ἱερὰ Ἐθαγγέλια, καὶ υἱοὶ Θεοῦ, ὡς υἱοὶ τῆς ἀναστάσεως, χημητισόμεν. Οἱ γὰρ σίμψυτοι τῷ τοῦ Δεσπότου θανάτῳ γενόμενοι κοινωνοὶ καὶ τῆς δόξης ἔσονται, καθὼς καὶ ὁ Κύριος· Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ Πατέρα ὑμῶν, Ἀλλὰ ταῦτα μὲν μετὰ τὴν ἀνάστασιν· νῦν δὲ οἰκειοῖς συμβόλοις χρώμεθα, ἐπὶ Θεοῦ δηλονότι, καὶ τύποις, καὶ ὀνομασίαις. Πλὴν οὐκ ἐν τούτοις ἐναπομένομεν, ἀλλ' ἀνατεινόμεθα, καθ' ὅσον ἐνι, ἐπὶ τὴν ἀπλὴν καὶ ἤνωμένην ἀλήθειαν. Ἀπλὴν μὲν, ὅτι ἀμερῆς ἐστὶ καὶ μονοειδῆς· ἠνωμένην δὲ, ὅτι ἐνιαία ἐστὶ. Καὶ εἰ ποικιλοτρόπως τοῖς συμβόλοις πληθύνεται, καὶ μετὰ πάντων νόσιν τῶν θεοειδῶν ἀγγέλων ἀποσπάζοντες, καὶ

A tum arcana traditio in mysterio (hoc enim est ἐκφαντορικῶς) nobis indulsit (ubi nota, apostolos perfectis per sermonem multa mysteria revelando tradidisse; quare et Apostolus ad Thessalonicenses scribens ait, oportere ipsos servare quæ audiverant sive per sermonem, sive per epistolam · : et Timotheo dicit, se depositum dedisse in mysterio) has et nos quoque hausimus; nunc quidem etiam huius vitæ tempore, intelligentiæ nostræ viribus accommodatæ, per velamina Scripturarum ut eum dicitur, Deus quidem, velut ignis, et tanquam senex, et sicut luctans cum Jacob et similia; angeli vero, velut formæ ferarum, juvenesque et cæteræ figuræ. Hæc enim sunt velamina, quod non possibilem immediate rebus ipsis conjungi, adeoque velaminibus quibusdam epus habeamus, quæ sunt prædicta. His itaque humano more nobis indultis, atque insuper traditionibus erudimur. Ubi nota, sanctos quoque multa non scripto didicisse. Quænam autem est humanitas Scripturarum? Quod nimirum secundum divinam dilectionem, ut res spiritalis et incomprehensibilis, a nobis caperetur, sensibus signis usa sit, tanquam quibusdam velamentis, et res insignificatas figuravit, simplicesque dividorum signorum varietate depinxerit; ut quando nimirum Scriptura Deum humana voce loquentem, pedes et manus facienque illi circumponens, multiplicat et effingit id quod natura sua unum est, per symbola variegans et efformans. Et nunc quidem sic; at in resurrectione, quando Christiformem statum consequemur (hoc enim denotat vox λήξεως) semper cum Domino erimus ·, ut ait Apostolus, visibili quidem ipsiusmet Dei apparitione pleni, quoniam ipsius animatæ carni, quam assumpsit, indivulsa lux inest, quæ lucidissimis coruscationibus nobis resplendet, quemadmodum apparuit in transfiguratione; intelligibilis vero illius illustrationis participes, quæ est etiam supra mentem et secundum mentem unio (secundum mentem enim illam participabimus) tum perfectius, quando ad Deum conversi, inde perfecte illustrabimur, uniformiter quid unum erimus, a diversitatibus nostris quæ ex compositione oriuntur, id est a mundanis cupiditatibus sensibusque liberati; hoc enim est mens impassibilis et immaterialis. Quomodo autem participabimus? jactibus incognitis radiorum. Quantum enim accedemus, in tantum nobis incognitum erit; et quantum nos contemplationi vacabimus, tantum etiam infinitatis ejus pelagus dilatabitur, ad diviniorem angelorum imitationem, id est accuratorem; significans per hoc, quomodo etiam unum angelis digna beatorum vita in Dei laude, et carnalium contemptu, etsi non omnimodo, versetur; ideoque etiam hæc imitatio moderatior est tum autem imitatio diviniore existet. Nam, juxta sacra Evangelia: *Equales angelis erimus, et filii Dei* ·, quippe filii resurrectionis appellabimur. Qui

· II Thess. ii, 11. · I Thess. iv, 16. · Luc. xx, 35.

enim morti Domini complantati sunt, consortes quoque gloria erunt *, quemadmodum etiam Dominus ait: *Vado ad Patrem* † meum, et Patrem vestrum. Verum hæc post resurrectionem; nunc vero propriis symbolis utamur (in Deo scilicet) et figuris, et nominibus. Verumtamen in illis nequaquam iomoremur, sed contendamus, quoad possumus, ad simplicem et unitam veritatem. Simplicem quidem, quoniam indivisa est, et uniformis; unitam vero, quia singularis seu unica est. Etsi diversimode symbolis multiplicetur, post divinorum etiam notitiam angelorum, **307** tranquillantes ac sistentes intellectuales nostras operationes divino radio, quantum fas est, attendimus. *Tranquillantes* autem seu sistentes dixit, secundum duas explicandi rationes; vel quod usque ad angelica spectacula sistimus intelligentiam, quasi in Deo omnis notio delicias, ut qui nihil sit eorum quod mentis notione percipitur, tantum autem supra notionem divinus radius nobis per bonitatem affulget; vel *tranquillantes*, quasi ad aliquam quæ in confesso est, seu perspicuam comprobationem, intelligentiæ sistentes, scilicet circa Dei incomprehensibilitatem, quæ intellectus cessatione percipitur; in quo nimirum divino radio omnes fines sunt omnium cognitionum; non enim ex parte, sed confertim, et simul præexistit. Et hinc intelligitur, quomodo apostolus ait, in Deo nos esse *ante mundi constitutionem* ‡. Sciendum itaque productionem universorum secundum causam et principium ab eo pendere, quandoquidem res omnes per ipsum existant, probabiliter etiam ea, cum futura erant, in ipso quoque ante constituisse, utpote sciente, et quod produceret, et quando produceret, uti dictum est: cum omnia cognoscas ante illorum generationem. Hunc utique radium neque mente concipere nec oratione proloqui valeamus, neque alio quocunque modo contueri, quod sit omnibus exemptus, et omnem quidem notionis et essentialis et virtutis terminationem anticipet, supra omnes vero cælestes intelligentias collocetur. Et vide quomodo id probet. Quoniam cognitiones aliquorum sunt cognitiones, verbi gratia, rerum; et si aliqua definiuntur nota, quæ et ipsa res sunt. Quod igitur omni essentia rebusque omnibus eminentius est, utique ab omni quoque cognitione eximitur. Sciendum porro, aliud esse essentialiam, et aliud virtutem; illa enim est eorum quæ per se subsistunt, hæc vero eorum quæ aliis insunt.

§ V. Cum dixisset divinitatem omnem essentialiam et cognitionem superare, petit quomodo igitur nominari possit (nomina enim rerum subjectarum sunt declarativa) et quomodo de divinis nominibus a nobis sermo concinnabitur, si, uti dictum est, et omnem sermonem et omnem notionem excedat? et si sit supra mentem et essentialiam, quomodo mentem attinget, aut apprehendet? Hæc enim ut creatrix omnia complectitur, quia cælum et terram implet; et comprehendit, in quantum **308** providet, in ipsa enim omnia consistunt, et anticipat, quia rationes omnium, vel potius fines omnium notionum, in ipsa præexistunt. Est autem omnibus non simpliciter omnino et proprie, sed per se omnino, et per se proprie, et per se penitus incomprehensibilis. Nam quod per se infinitum est, etiam

Α ἰστώντες τὰς νοερὰς ἐνεργείας, τῇ θεῖα ἀκτίνι κατὰ τὸ θεμιτὸν ἐπιβάλλομεν. Ἀποκαύοντες γὰρ εἶπε κατὰ δύο τρόπους τῆς ἐξηγήσεως· ἢ ὅτι μέχρι τῶν ἀγγελικῶν θεαμάτων ἰστώνμεν τὴν νόησιν, ὡς ἀργούσης πάσης γνώσεως ἐπὶ Θεοῦ, καὶ οὐδενὸς τῶν τούτου τῆ κινήσει τοῦ νοῦ καταλαμβανομένου, μόνον δὲ ὑπὲρ νόησιν ἡ θεῖα ἀκτίς ἡμῖν ἐπιλάμπει δι' ἀγαθότητα· ἢ ἀποκαύοντες οἶον πρὸς τινα ὁμολογουμένην καὶ τρανήν πληροφορίαν ἰστώντες τὴν νόησιν, δηλονότι περὶ αὐτὸ τὸ ἀκατάληπτον τοῦ Θεοῦ, ὅπερ τῇ τοῦ νοῦς ἀνενεργησίᾳ καταλαμβάνεται· ἐν ἧτινι θεῖα ἀκτίνι πάντα τὰ τῶν πασῶν γνώσεων πέρατα· οὐ γὰρ ἐκ μέρους, ἀλλ' ἀθρόως καὶ ἅμα προὔφεστηκε. Καὶ ἐκ τούτου νοηθήσεται, πῶς φησὶν ὁ ἀπόστολος, ἐν τῷ Θεῷ εἶναι ἡμᾶς πρὸ καταβολῆς κόσμου. Ἰστέον οὖν, ὅτι ὡς τῆς ἀπάντων παραγωγῆς κατὰ τὸ αἴτιον καὶ τὴν ἀρχὴν ἀπρητημένης αὐτοῦ, ἐπειδὴ τὰ ὄντα πάντα ἐξ αὐτοῦ εἶναι, εἰκωτὸς ἄτε καὶ μέλλοντα ἐσεσθαι, ἐν αὐτῷ καὶ προὔφεισθήκειν τῷ εἰδῶτι, ὅτι καὶ παράξει, καὶ πότε παράξει, ὡς εἰρηται, ὁ εἰδὼς πάντα πρὶν γενέσεων αὐτῶν. Ἦν δὲ ἀκτῖνα οὕτε ἐννοῆσαι δυνατόν, οὕτε εἰπεῖν, οὕτε ἄλλως πῶς θεωρῆσαι, διὰ τὸ εἶναι πάντων ἐξηρημένην, καὶ προσλαμβάνειν μὲν πᾶσαν ἀποπεράτωσιν γνώσεως, καὶ οὐσίας, καὶ δυνάμεως· πάντων δὲ καὶ τῶν οὐρανίων νοῶν ὑπεριδρῦεσθαι. Καὶ ὄρα πῶς κατασκευάζει τοῦτο. Ὅτι αἱ γνώσεις τινῶν εἰσι γνώσεις, ἤγουν ὄντων· καὶ εἴ τινα ἀποπερατοῦνται γνωστά, ἀπερ εἰσὶ καὶ αὐτὰ ὄντα. Ἡ πάσης γοῦν οὐσίας, καὶ πάντων τῶν ὄντων ἐπέκεινα, πάντως καὶ γνώσεως πάσης ἐξηρημένη ἐστίν. Ἰστέον δὲ ὅτι ἕτερον οὐσία, καὶ ἕτερον δύναμις· ἡ μὲν γὰρ τῶν καθ' αὐτὰ ὑφεστώτων, ἡ δὲ τῶν ἐν ἑτέρῳ τὸ εἶναι ἐχόντων ἐστίν.

§ V. Εἰπὼν τὴν θεαρχίαν πάσης οὐσίας ἐξηρημένην καὶ γνώσεως, ἀπορεῖ πῶς οὖν ὀνομασθήσεται (τὰ γὰρ ὀνόματα δηλωτικά εἰσι πραγμάτων ὑποκειμένων) καὶ πῶς πραγματευθήσεται ὁ περὶ θεῶν ὀνομάτων λόγος ἡμῖν, εἰ κρείττων ἐστίν, ὡς ἐβρέθη, καὶ παντὸς λόγου καὶ πάσης γνώσεως, καὶ εἰ νοῦ καὶ οὐσίας ἐπέκεινα, πῶς ὁ νοῦς ἐπιβαλεῖται, καὶ περιδράζεται; Αὕτη γὰρ ἐστὶν ἀπάντων περιληπτική, ὡς δημιουργός, ὅτι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν πληροῖ· καὶ συλληπτική, ὡς προνοητική· ἐν αὐτῇ γὰρ τὰ πάντα συνέστηκε· καὶ προληπτική, ὅτι καὶ οἱ λόγοι πάντων, μᾶλλον δὲ τὰ πέρατα τῶν γνώσεων ἀπασων ἐν αὐτῇ προὔφεστηκεν. Ἔστι δὲ πᾶσιν οὐχ ἀπλῶς καθόλου καὶ κυρίως ἀληπτος, ἀλλὰ αὐτοκαθόλου, καὶ αὐτοκυρίως, καὶ αὐτοπαντελῶς. Τὸ γὰρ αὐτοάπειρον, καὶ αὐτοκαθόλου ἀληπτον· καὶ οἶον τὸ ὑποκειμένον,

τοιούτων καὶ τὸ ἴδιον. Καὶ οὐτε αἰσθηθεὶς ὑποπίπτει, οὐδὲ γὰρ αἰσθητὸν οὐτε φαντασίᾳ τινὶ, τυπώσει δηλαδὴ ἀναγγελτικῆς αἰσθητοῦ νοῦς, γίνεται γὰρ φαντασία ἐκ μενόντων τινῶν ἐγκαταλειμμάτων, ἐξ αἰσθημάτων μὴ ἔχουσα ἐρηρειασμένης ἐπὶ τι τὰς εἰκόνας. Πῶς οὖν φαντασθήσεται τὸ ἀθέατον; Οὐτε δόξῃ, οἷον εἰ τοιαῦτά τινι ὑπολήψει κατὰ τὸ δοκοῦν φαινομένη; εἰ γὰρ καὶ μᾶλλον τῆς φαντασίας ἢ δόξα πεπερασται, καὶ ἔστι πρὸς τῷ ἐνὶ σύνεγγυς τοῦ νοῦς· ὅτι καὶ αὐτὴ ἐπιβάλλει ἀσυλλογίστως τοῖς τῶν πραγμάτων συμπεράσμασιν, ὡσπερ ὁ νοῦς καθ' ἀπλὴν ἐπιβολήν, τῆς φαντασίας πλῆθος ἀπειρον καὶ ἀόριστον ἐχοῦσης, ἀλλ' οὐχ οἷα τὴν ἐστὶν ἢ δόξα ἐπιβάλλειν τοῖς ὑπὲρ κατὰληψιν. Οὐτε ὀνόματι ὑποπίπτει· πῶς γὰρ τὸ πάσης γνώσεως ἐπέκεινα ὀνομασθήσεται; οὐτε λόγῳ· πῶς γὰρ ῥηθεῖ τὸ ἀῤῥητον; οὐτε ἐπαφῇ, νοεῖται δὲ ἔστι νῦν, καὶ γὰρ οἱ τοῖς νοητοῖς ἐπιβάλλοντες τῷ νοὶ δοκοῦσιν ὡσπερ ἀπτόμενοι αὐτῶν, νοεῖν δὲ τι ποτὲ εἰσιν, ὡς καὶ διὰ τῆς ἀφῆς τῶν αἰσθητῶν τὰ αἰσθητὰ, ἐπὶ δὲ Θεοῦ οὐδενὸς νοεῖται ἐπαφόμεθα. Εἰπῶν τοίνυν τὰς τέσσαρας γνωστικὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς, τὴν αἰσθησιν, τὴν φαντασίαν, τὴν δόξαν, τὴν νοῦν, τίθησι καὶ τὴν λοιπὴν ἐπιστήμην, δηλονότι τὴν διάνοιαν· ἢ γὰρ ἐπιστήμη διὰ τινῶν προὑπαρχουσῶν γνώσεων γίνεται. Ποία δὲ ἂν εἴη γνώσις Θεοῦ προὑπαρχουσα; ὅθεν οὐδὲ ἐπιστήμη ὑποπίπτει. Πῶς οὖν ὀνομασθήσεται ἢ ἀκλήτος καὶ μὴ καλουμένη τινὶ γνωρίσματι, καὶ μὴ μόνον ἀκλήτος, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ὀνομασίαν οὔσα; "Ὅπερ γὰρ ἔφημεν, ἦνίκα τὰς θεολογικὰς ὑποτυπώσεις ἐξετιθέμεθα, τὴν τριαδικὴν καὶ ὁμοῦσθον καὶ ὁμόθεον ἐνάδα, ὅπερ ἐστὶ κατὰ φύσιν, οὐτε εἰπεῖν, οὐτε ἐννοῆσαι δυνατόν. Καὶ τί φημι περὶ Θεοῦ, ὅτι ἀνεκλήτος ἡμῖν καὶ ἀφραγκτός ἐστιν; ἀλλὰ καὶ αὐτὰ αἱ τῶν οὐρανίων δυνάμεων ἀγγελοπρεπεῖς ἐνώσεις, καθ' ἃς ἐνοῦνται Θεῷ καθ' ὅσον πρέπει ἐνοῦσθαι ἀγγέλους Θεῷ. Αὐταὶ οὖν αἱ ἐνώσεις ἃς εἶτε ἐπιβολὰς εἶτε παραδοχὰς χρὴ φάναι τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ, ἀῤῥητοι καὶ ἀγνωστοὶ εἰσιν. Ἐπιβολὴν δὲ νοητέον τὴν εἰς τὸ καθ' ἐν τῶν παραγομένων μερισμῆν ἀμερῶς θέλησιν²² τοῦ Θεοῦ, τοῦτέστιν εἰς τὴν ἐκάστου παραγωγὴν. Ἄλλ' ἐπεὶ οὐ συμβιβάζονται καὶ αἱ παραδοχαὶ κατὰ τὴν τοιαύτην ἐννοίαν τῆς ἐπιβολῆς, ἄλλως νοητέον τὸ ῥητὸν ἐπὶ τῶν ἀγγέλων, ὃ καὶ μᾶλλον, ὅτι καὶ ἐπιβολαὶ καὶ παραδοχαὶ τῶν ἀγγέλων πρὸς τὸ θεῖον λέγονται. Ἐπιβολὴ μὲν, καθ' ἣν ἐπιβάλλουσι κατὰ τὴν οἰκείαν ἀξίαν τῇ ἀγαθότητι τοῦ Θεοῦ· παραδοχὴ δὲ ἢ τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος αὐτοῖς ἀποκάλυψις. Αὐταὶ γοῦν μὴ μόνον ἡμῖν εἰσι, καθὼς εἰσιν, ἀγνωστοὶ, ἀλλὰ καὶ τοῖς κατωτέροις ἀγγέλοις, μόνους δὲ τοῖς ἀνωτέροις γινώσκονται, ὡς ἡξιωμένοις τῶν κρείττωνων ἐνώσεων. Ταύταις ταῖς θεαῖς ἐνώσεσιν οἱ θεοειδῆς νοῦς τῶν θεολόγων καὶ προφητῶν ἀγγελομιμήτως ἐνοῦμενοι, ἐπειδὴ καὶ οὕτω γίνεται τούτοις ἢ τοιαύτη ἐνώσις, ἀποπαύουσι δηλαδὴ κατὰ πάσης νοεῖται ἐνεργείας· οὐδὲ γὰρ ἐν κινήσει Θεός, ἀλλὰ μᾶλλον ἐν ἡρεμίᾳ καὶ ἀποπαύσει ἢ οἷα

A per se omnino incomprehensibile existit; et quale est subiectum, talis etiam est proprietas. Neque etiam sub sensum cadit, quoniam non est sensibile; neque ejus est imaginatio, quæ videlicet sit sensilis alicujus enuntiativa figuratio, sit enim imaginatio ex reliquiis quibusdam ex sensationibus remanentibus, non habens solidas in aliquo imagines. Quomodo igitur imaginatione exprimi possit quod cerni nequit? Neque etiam ejus est opinio, quæ quasi ex conjectura aliqua secundum æstimationem probabiliter formari possit: siquidem opinio est magis limitata quam imaginatio, estque mentis ad unum quid applicatio; quoniam hæc etiam sine ratiocinatione rerum terminos apprehendit, sicut intellectus per simplicem apprehensionem, cum
B imaginatio infinitam et indeterminatam habeat multitudinem, sed neque etiam potest opinio ea quæ supra captum sunt apprehendere. Neque etiam sub nomen cadit; quomodo enim nominabitur quod superat omne nomen? Neque sub sermonem; quomodo enim quod ineffabile est enuntiarî possit? Neque sub tactum, intellectilem videlicet, id est mentis: qui enim intelligibilibus et immaterialibus rebus mente incumbunt, videntur quodammodo ipsa tangere intelligendo qualia sint, non secus ac sensilia per tactum sensibilem, Deum tamen ne quidem mente contingimus. Cum itaque quatuor animarum virtutes, quæ cognoscendi vi pollent, recensuerit, scilicet sensum, imaginationem, opinionem, mentem, addit et reliquam scientiam, scilicet sententiam; scientia enim fit per aliquas præexsistentes notiones. Qualis autem Dei notio præexsistat? quare neque sub scientiam cadit. Quomodo igitur nominari possit, et cum innominabilis sit, neque ulla notione compellari valeat; neque tantum innominabilis, sed et supra omne nomen sit? Quod enim dicebamus, quando theologicas informationes exponebamus, trinam illam unitatem et simul bonum, et simul Deum, quid natura sua sit, neque verbis exprimi, neque cogitando capi posse. Et **309** quid dico Deum inexcogitabilem nobis et inexplicabilem existere? quin et cœlestium quoque virtutum dignæ angelis uniones, secundum quas Deo conjunguntur quantum angelos uniti Deo convenit. Hæc sive immisiones sive susceptiones divinæ bonitatis appellandæ sint, ineffabiles et ignotæ existunt. Per immisionem autem intelligenda est Dei volitio²³ indivisim divisa in rerum productarum unitatem, id est in cujuslibet productionem. Verum cum susceptiones non eodem sensu accipiuntur quo immisiones, aliter intelligendum est hoc dictum de angelis, præsertim cum immisiones et susceptiones angelorum ad Deum referantur. Immissio quidem est, secundum quam incumbunt pro sua dignitate bonitati Dei; susceptio vero est ipsa revelatio divinæ bonitatis, quæ ipsa exhibetur. Hæc itaque non so-

²² κίνησιν. ²³ volitio.

lum nobis sunt ignotæ, uti revera sunt, sed etiam angelis inferioribus; a solis autem supremis cognoscuntur, utpote dignis præstantioribus unitioibus. Hæc divinæ unionibus ad angelorum imitationem unitæ sunt mentes illæ deiformes theologorum ac prophetarum, cumque talis eis unio obtigerit, utique cessant secundum omnem intellectualem operationem; non enim in motione Deus, sed magis in silentio et quiete divina cognitio instillatur. Et qui deificati sunt propter puritatem propriissime Deum laudant ex ablatione, quam et negantem theologiam vocant; quia non corpus, non habitus, non virtus, ceteraque rationalia, existit, sicut in unione supernaturaliter illustrati, ipsum quidem rerum omnium esse causam, nihil autem earum existere, non tamen quasi nihil omnino penitus existat, sed quod ab omnibus superessentialiter exemptus sit. Propriissimam porro dicit hanc ex ablatione ad differentiam istius affirmantis: quid enim non sit, scimus, sed quid existat, ignoramus.

Illam igitur supra quam essentiam, et supra quam existentiam supra quam bonitatis, quoniam et supra bonitatem, et supra esse, et supra ipsam existentiam existit. Hæc enim omnia productionis significationem habent, Deus autem est supra omnem productionem, Deus itaque quid sit nemini illorum qui veræ veritatis amatores existunt, prædicare fas est: neque ut rationem, neque ut virtutem, neque ut alia, quæ sunt recensita; **310** sed est super hæc omnia, et per excellentiam exemptus, et ab omni habitu, et ab omni motu, et ab omnibus quæ circa hæc versantur. Siquidem habitus est qualitas immanens, motus autem est id quod opponitur quieti; quæ oppositio in pluribus consistit: motus enim elicit, vita vero hæc ostendit efficacia; imaginatio est id quod in intellectu species efformat, opinio autem est persuasa conjectura, sententia est scientificus animi habitus, intellectio est mentis operatio, stasio est quidem etiam quies quæ motui opponitur, verumtamen quoque idem est quod stabilitas, pro qua ex Græcorum usu accipitur. Illi enim statuebant, et quibusdam ritibus confirmabant eos qui olim apud eos dii habebantur. Ένωσις seu unio est mentis contactus, et quasi cognitio; terminus, quod non ut pars est in terminato, ut terminus lineæ est punctum, et terminus temporis est nunc, seu instans; instans autem est in tempore, et non tanquam pars temporis; nam pars temporis tempus existit. Infinitas est infiniti coextensio. Hæc omnia non sunt essentia, sed circa essentiam videntur. Super hanc autem ipsam essentiam rursum Deus eminet, et supra essentiam est, et supra Deum. Quoniam ipse quidem est essentia bonitatis, et non simpliciter ratione bonitas; creata vero omnia quæ sunt, etiam ipsius sui esse causam habent Deum in hoc ipso esse, quod divinum numen eminenter habet tanquam essentia bonitatis, per quam utique bonitatem etiam omne quod est produxit. Atque hinc solvantur fatuæ opinioniones eorum qui ausi sunt dicere, insitam esse Deo natura quadam vim creandi, sicut insitum est araneolis texere, per solam enim bonitatem ineffabili voluntate Deus pro-

γνώσις ἰνδάλλεται. Καὶ ἐνθεουμένοις διὰ καθάρσεως ὕμνουσι τὸ θεῖον κυριώτατα ἐξ ἀφαιρέσεως, ἦν δὴ καὶ ἀφαιρετικὴν θεολογίαν φασίν, ὅτι οὐ σῶμα, οὐχ ἔξις, οὐ δύναμις, καὶ τὰ λογικὰ πάντα, καθὼς καὶ διὰ τῶν ἔξης σημαίνει, τοῦτο ἐλλαμφθέντες ὑπερφυῶς ἐκ τῆς τοιαύτης ἀρρήτου ἐνώσεως, ὅτι πάντων μὲν ἔστι τῶν ὄντων αἴτιον, αὐτὸ δὲ οὐδὲν τῶν ὄντων πλὴν οὐχ ὡς μεθ' αὐτῆς μεθ' αὐτῆς ὄν, ἀλλ' ὡς πάντων ὑπερουσίως ἐξηρημένον. Κυριωτάτην δὲ λέγει τῆς ἐξ ἀφαιρέσεως πρὸς ἀντιδιαστολήν τῆς καταφατικῆς· τί γὰρ οὐκ ἔστιν, οἶδαμεν· τί δὲ ἔστιν, οὐκ οἶδαμεν.

sequentibus declaratur, hoc ex istiusmodi ineffabili unione rerum omnium esse causam, nihil autem earum existere, non tamen quasi nihil omnino penitus existat, sed quod ab omnibus superessentialiter exemptus sit. Propriissimam porro dicit hanc ex ablatione ad differentiam istius affirmantis: quid enim non sit, scimus, sed quid existat, ignoramus.

Τὴν μὲν οὖν ὑπερουσιότητα καὶ ὑπερύπαρξιν τῆς ὑπεραγαθότητος, καὶ ὑπὲρ τὸ ἀγαθὸν γὰρ καὶ ὑπὲρ τὸ εἶναι, καὶ ὑπὲρ αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν ἔστι. Ταῦτα γὰρ πάντα παραγωγῆς σημασίαν ἔχουσιν· ὑπὲρ δὲ πᾶσαν παραγωγὴν τὸ θεῖόν ἔστι· τὸ γοῦν θεῖον ὃ τι ποτέ ἔστιν, οὐδεὶς θεμιτὸν ὑμῆσαι τῶν ὄσσι εἰσὶν ἔραστοι τῆς ὄντως ἀληθείας, οὔτε ὡς λόγον, οὔτε ὡς δύναμιν, οὔτε ὡς τέλ' ἄ τἀπηριθμημένα· ὑπὲρ ταῦτα δὲ πάντα ἔστι, καὶ ὑπεροχικῶς ἀφηρημένον ἔστι, καὶ πάσης ἔξεως, καὶ πάσης κινήσεως, καὶ πάντων ὅσα τοῖτοις συνελεχταί. Ἐξίς μὲν οὖν ἔστι διάθεσις ἑμμονος· κίνησις δὲ, τὸ τῆς ἡρεμίας ἀντιδιαστελλόμενον κατὰ πολλῶν τιθέμενον· ἐξαχῶς (ἰ. ἐξάγει) γὰρ ἡ κίνησις, ζωὴ δὲ τὸ ταῦτα δεικνύον ἐνεργά· φαντασία δὲ τὸ ἐν τῇ διανοίᾳ ἀνατυπωτικόν· δόξα δὲ πεπληροφορημένη ὑπόληψις· διάνοια ἡ ἐπιστημονικὴ ἐξίς τῆς ψυχῆς· νόησις ἡ τοῦ νοῦς ἐνέργεια· στάσις ἔστι μὲν καὶ ἡ ἡρεμία πρὸς τὴν κίνησιν ἀντιδιαστελλομένη, ἔστι δὲ καὶ τὸ αὐτὸ τῆς ἰδρύσεως, ἣτις παρεῖληπται ἐκ τῆς τῶν Ἑλλήνων συνηθείας. Ἐκεῖνοι γὰρ ἴστων καὶ ἴδρυον διὰ τινῶν τελετῶν τοὺς δοκιμαζομένους πρότερον θεοὺς παρ' αὐτοῖς. Ένωσις ἡ τοῦ νοῦς ἐπαφή καὶ οἶονεῖ τις γνώσις· πέρας, τὸ οὐχ ὡς μέρος ἐν τῷ περατουμένῳ ὄν, ὡς πέρας γραμμῆς ἡ στιγμῆ· καὶ πέρας τοῦ χρόνου τὸ οὖν· τὸ δὲ οὖν ἐν τῷ χρόνῳ, καὶ οὐχ ὡς μέρος τοῦ χρόνου· τὸ γὰρ μέρος τοῦ χρόνου χρόνος. Ἄπειρία ἡ τοῦ ἀπείρου συμπαρέχτασις. Ἄ ταῦτα οὐκ οὐσία εἶσιν, ἀλλὰ περὶ οὐσίαν ὁράται. Ταύτης δὲ πάλιν τῆς οὐσίας τὸ θεῖον ὑπέρκειται, καὶ ὑπερουσίον ἔστι καὶ ὑπέρθεον. Ἐπειδὴ δὲ αὐτὸ μὲν ἔστιν ἀγαθότητος ὑπαρξίς καὶ οὐχ ἀπλῶς ἀγαθότης, τὰ δὲ κτίσματα πάντα ὄντα, καὶ κατὰ τὸ εἶναι αἰτίαν ἔχουσι τὸν θεόν, ἐν τούτῳ αὐτῷ τῷ εἶναι, ὅπερ ἔχει ἐξηρημένως τὸ θεῖον, ὡς ὑπαρξίς, ἀγαθότητος δι' ἦν δὴ ἀγαθότητα καὶ τὸ πᾶν παρήγαγε· καὶ ἐκ τούτων αἱ ἀνόητοι δόξαι ἐκλύονται τῶν τολμησάντων λέγειν, φύσει τινὶ ἐνεῖναι τὸ δημιουργικὸν τῷ θεῷ, ὡς καὶ τοῖς ἀραχνείοις τὸ ὑφαίνειν· διὰ γὰρ μόνην ἀγαθότητα τὰ κτίσματα παρήγαγεν ὁ θεὸς ἀρρήτω θελήσει· ἐπεὶ οὖν ταῦτα, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ εἶναι αἰτία τῶν ὄντων ἔστιν ὁ θεός, τὴν τούτου πρόνοιαν, ἐπεὶ ταύτης τῆς αἰτίας ἀνωτέρα αἰτία οὐκ ἔστιν, ἐξ ἧς ὑμνηθήσεται, ἐκ τῶν αἰτιατῶν ὑμνη-

τέον. Διὰ τί; ὅτι καὶ περὶ αὐτὴν πάντα ὡς περὶ
 αἰτίον, καὶ δημιουργόν, καὶ ἀρχὴν, ὡς περὶ τὸ κέν-
 τρον ἢ περιφέρεια, ὡς ἂν τις εἶποι διὰ τὴν τῶν λεγο-
 μένων σαφήνειαν· καὶ αὐτῆς ἕνεκα, ὡς τέλους πάντων·
 καὶ αὐτὴ πρὸ πάντων ἐστίν. Ἀρχὴ γὰρ καὶ τέλος τῶν
 ἀπάντων Θεός, πλὴν ὑπερεξηρημένως καὶ δημιουργι-
 κῶς· καὶ γὰρ οὐ σὺν αὐτῷ, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τὰ πάντα
 συνέστηκε· καὶ ἐν τῷ εἶναι τὸ θεῖον ἢ παραγωγὴ καὶ
 ὑπόστασις ἀπάντων ἐστί. Τοῦτου πάντα ἐφίεται· τὰ
 μὲν νοερά, ἡγουν οἱ ἄγγελοι, καὶ τὰ λογικά, ἡγουν
 οἱ ἄνθρωποι, γνωστικῶς ἐπιβάλλοντα τῇ τοῦ Θεοῦ προ-
 νοίᾳ, ἀναλόγως ἐφίενται τοῦ Θεοῦ. Τὰ δὲ ὑφειμένα
 τούτων, ἡγουν τὰ ἄλογα, ὧν ἀλόγων ἡ ψυχὴ ἐκ τῶν
 στοιχείων καὶ τοῦ ἐνύλου πυρὸς συνεστῶσα, ἐν πνεύ-
 ματι ἐνύλω ἔχει τὸ εἶναι· ταῦτα μόνον, ἐκ τῆς αἰσθη-
 σεως συναλαμβάνονται εἰς τὸ πεινῆν καὶ εἰς τὸ διψῆν,
 ἐφίενται εἰκότως αἰσθητικῶς τοῦ χορηγούντος, ὡς τὸ·
*Πάντα πρὸς σέ προσδοκῶσι δοῦναι τὴν τροφήν αὐ-
 τῶν εἰς εὐκαιρον.* Τάλλα μέντοι ὅσα τὴν ζωτικὴν μόνην
 ἀναισθητικῶς ἔχει κίνησιν, ὡς τὰ φυτὰ καὶ αἱ βοτάναι,
 ἃ τίνα καὶ ζωτικὸν πνεῦμα μόνον συνιστῶν ἔχουσι,
 τὴν ἐαυτῶν οὐσίαν ἄνευ αἰσθησεως· ἃ δὴ καὶ πολλά-
 κισ, στερούμενα τοῦ φυσικοῦ πνεύματος, ἀποξηραίνον-
 ται, δι' οὗ κινεῦνται πρὸς ἀξίωσιν καὶ εὐθάλειαν.
 Ἐφίενται καὶ ταῦτα τῆς θείας Προνοίας, ἐφ' ᾧ συνε-
 στάναι καὶ ἀνθεῖν· ὅθεν καὶ ταῦτα παραλαμβάνονται
 ἐν τῷ βρῆ' Ψαλμῷ, αἰνεῖν τὸν Θεὸν διὰ τῆς αὐτῶν
 συστάσεως. Τὰ δὲ ἀψυχα, ἐν τῷ ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς τὸ
 ὄλωσιν εἶναι, ἢ ἐν τῷ τοιῶσδε ἢ τοιῶσδε εἶναι· τοῦτο
 γὰρ εἶπεν οὐσιώδη καὶ ἐκτικὴν ἐπιτηδεύματα, ὡς τοῦ
 λίθου ἐστὶ τὸ κάτω φέρεσθαι· καὶ τοῦ πυρὸς, τὸ ἀνω·
 καὶ τοῦ ὕδατος, τὸ ἐν παντὶ σχηματίζεσθαι.

habeant, vel tale aut tale esse; hoc enim appollavit
 est lapidis motus deorsum, et ignis sursum, et aquæ

§ VI. Τοῦτο εἰδότες οἱ θεολόγοι· τοῦτο ποῖον; ὅτι
 ἀδύνατον ἐστὶν ἐκ προτέρας τινὸς αἰτίας καὶ γνώσεως
 τὸ θεῖον ὑμνεῖσθαι, εἰ μὴ ἐκ τῶν αἰτιατῶν, καὶ ὡς
 ἀκώλυτον ὑμνοῦσιν, ὅτι ἐξηρημένον πάντων ἐστί· καὶ
 πάλιν ἐκ παντὸς ὀνόματος, ὅτι καὶ αἰτιατὰ τὰ πάντα
 ἐκ τούτου αἰτίου. Ἀκώλυτον μὲν, ὡς ἐν τῇ βίβλῳ τῶν
 Κριτῶν εὐρηται, λέγων πρὸς τὸν ἐρωτῶντα· *Καὶ ἴνα
 τί ἐρωτῆς τὸ ὄνομά μου, καὶ αὐτὸ ἐστὶ θαυμαστόν;*
 Πῶς θαυμαστόν, ἐξηγουόμενος λέγει, ὅτι ὑπὲρ πάν-
 ὄνομα, καὶ ὑπερκαίμενον παντὸς ὀνομαζομένου ὀνό-
 ματος εἶτε ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, εἶτε ἐν τῷ μέλλοντι·
 πολυώνυμον δὲ, ὡς ὅταν καὶ αὐτὸν εἰσάγωσι λέγοντα,
 ὡς ἐν τῷ Σινᾷ, *Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν*· καὶ ἐν ἑτέροις, ἢ
 ζωῇ, τὸ φῶς, ὁ Θεός, ἡ ἀλήθεια, ὡς ἐν Εὐαγγελίοις·
Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀλήθεια· καὶ πάλιν· *Ἐγὼ
 εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου*· καὶ ἐν τῷ πρὸς τὸν Ἰακώβ
 χρηματισμῷ· *Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός τοῦ πατρὸς σου.*
 Καὶ πάλιν αὐτοὶ οἱ θεολόγοι περὶ αὐτοῦ λέγουσιν ἐκ
 τῶν αἰτιατῶν τὰλλα τε καὶ τὸ αἰώνιον· τὸν γὰρ τῶν
 αἰώνων ποιητὴν αἰώνιον φασιν· αἰώνιον δὲ ἐστὶ τὸ
 αἰῶνος μετέχον. Καὶ γοῦν φησιν ὁ Ἠσαίας· *Ὁ Θεός
 ὁ αἰώνιος, ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς.* Ὁ

A duxit creaturas. Cum hæc itaque, quod etiam in ipso
 sint per suum esse, causa rerum sit Deus, ejus pro-
 videntia, cum nulla sit causa sublimior a qua lau-
 dari possit, ex effectis laudanda est. Quam ob cau-
 sam? quia et circum ipsam sunt omnia, tanquam
 circum causam, et conditricem, et principium, ac
 si quis explicationis gratia dicat, sicut circumfe-
 rentia circum centrum, et propter hanc, tanquam
 finem ante omnium, et ipsa est ante universa. Prin-
 cipium enim et finis omnium est Deus, verumtamen
 supereminenter et effective; siquidem non cum ipso,
 sed in ipso cuncta consistunt; et eo quod Deus est,
 omnium quoque **311** productio et subsistentia exsi-
 stit. Hunc omnia appetunt; spiritualia quidem, ut angeli,
 et rationalia, ut homines, per cognitionem divinæ

B Providentiæ pro captu suo Deum appetunt. Quæ
 vero his inferiora sunt, scilicet irrationalia, quorum
 irrationalium anima ex elementis et materiali igne
 constat, in spiritu materiali habent esse; hæc so-
 lum ex sensu compulsæ ad esuriendum et sitiendum
 merito desiderant sensili modo cum qui præbeat,
 juxta illud: *Omnia a te expectant, ut des illis escam
 ipsorum in tempore opportuna* h. Porro alia, quæ
 solum vitalem sine sensu motum habent, sicut plantæ
 et herbar, quæ vitalem spiritum solum consistentem
 habent, et suam essentiam sine sensu, quæ utique
 frequenter arescunt, naturali spiritu privata, quo ad
 æcretionem et germinationem impelluntur. Appe-
 tunt etiam hæc divinam Providentiam ut consistent,
 et floreat, unde etiam hæc assumuntur in Psal.
 cxlviii, ad laudandum Deum propter ipsorum con-
 sistentiam. Inanima vero eo quod omnino in se esse
 substantialem ac habitualement aptitudinem; qualis
 omnem admittere figuram.

§ VI. Hoc scientes theologi, quale illud? quod ni-
 mirum impossibile sit, ex priori aliqua causa no-
 tioneve Deum collaudare, sed tantum ex effectis, et
 tanquam nomine carentem laudant, quod ab omni-
 bus exemptus sit; et rursum, ex omni nomine, quod
 etiam omnes effectus ex hac causa sint. Innomina-
 bilem quidem, ut in libro Judicium reperitur cuidam
 interroganti dicere: *Quare interrogas nomen meum,
 et hoc est mirabile* i? Quomodo mirabile sit expli-
 caus, ait: *Quoniam super omne nomen* k, et supe-
 rat omne nomen quod nominatur sive in hoc sæculo,
 sive in futuro l. Multinomium vero, ut quando etiam
 ipsum inducunt dicentem, ut in Sina: *Ego sum qui
 sum* m; et alibi, Vita, lumen, Deus, veritas, sicut
 in Evangeliiis: *Ego sum vita et veritas* n; et rursum:
Ego sum lux mundi o; et in oraculo ad Jacob: *Ego
 sum Deus patris tui* p. Et rursum ipsimet theologi
 prædicant ex effectis sæcularem; nam Conditorem
 sæculorum sæcularem vocant; sæculare autem est
 id quod sæculi particeps est. Atque Isaias ait:
*Deus sempiternus (seu sæcularis) qui creavit terminos
 terræ* q. **312** Deus autem non est posterior sæculo,

h Psal. cxxv, 15. i Jud. xxi, 18. k Philip. ii, 9. l Ephes. i, 21. m Exod. iii, 14. n Joan. xiv, 6. o Joan. viii, 12. p Gen. xxviii, 13. q Isa. xl, 28.

ut ejus etiam particeps sit, sed conditor sæculorum, Seni expertem dicit, secundum illud : *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient* * ; et iterum, ut magnitudine omnia superantem; cœlum enim et terram implet; et ut in aura tenui, juxta quod dicitur in libris Regum : *Sed sibilus auræ tenuis, et tibi Dominus* †. Atqui et in mentibus eum esse dicunt, et in animis, et in corporibus, juxta illud : *Et inhabitabo in illis, et inambulabo* ‡, et in universo; et eundem simul in mundo, ut quando in mundo esse dicitur §, et circa mundum, ut quando in omni, et supra mundum, ut quando ab universo comprehendi posse negatur; et supracœlestem, suprasubstantialem, juxta illud : *Supra cœlum gloria Domini*; et iterum solem justitiæ, et similia, et lapidem ex monte abscissum, et petram scandali; et ex effectus, omnia quæ sunt, et vultu eorum quæ sunt.

§ VII. Sic igitur ei qui omnium rerum causa est, et super omnia, congruit carere nomine, in quantum super omnia est, et nihil horum. Et rursus ei congruunt omnia rerum nomina, in quantum est causa omnium, omniaque ipsum pro captu suo participant, ut sit perfecte regnum universorum, dignitate quidem omnibus antecellens, et a nemine nomen accipiens, providentia vero complexuque suo in illis existens, et ab illis nominatum. Omnia enim ab ipso pendent, tanquam a causa quidem et principio, omnibus essentiam suppeditante, tanquam a fine vero, ut qui illorum esse continet. Et ipse est, ut ait Scriptura, *omnia in omnibus* ¶, qui cuncta facit subsistere, tanquam principium et finis; non quasi alius quidem incipiat, ipse vero perficiat vel quasi ipse vet initium, et ad alium remittat, qui perficiat. Ipsemet est qui continet et custodit, quasi domicilium existens et sacrum habitaculum. Est hæc phrasis græcica; convertit enim ad se creaturam, dicens : *Manete in me* * ; et iterum : *Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet* †. Quemadmodum enim sumus vehit templum ejus, juxta illud : *Inhabitabo in illis, et inambulabo* ‡ ; ita etiam ipse domus nostra est. Recte autem statim subjunxit *unite*. Cum enim dixisset ipsum esse omnia et in ipso omnia, ne quis existimaret omnia in Deo acervatum circumferri, atque inde incorporeas quasdam **313** divisas et compositas opiniones incideret, suspicionem hanc corrigens ait *unite*, quasi non partitum, et in propria unitate, qui potius supra unitatem permanens est omnium domicilium; quin etiam *incomprehense*, id est a nemine comprehensus aut circumscriptus: vel potius *extrinse*, nam est extra omnia. Siquidem non tantum causa est complexionis eorum quæ simpliciter sunt, vel vitæ viventium, vel perfectionis spiritualium ac rationalium essentialium, quasi extra has maneat, ut ab his solis nominetur,

α ος Θεός ὁ δ. ὑπερὸς ἐστὶν αἰῶνος, ἵνα καὶ μετέχη αὐτοῦ, ἀλλ' αἰῶνων ποιητής. Ἀγῆρω δὲ λέγει κατὰ τὸ· Ὡδ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείφουσι· καὶ πάλιν, ὡς ἐν μεγέθει πάντων υπερέχοντα· τὸν οὐρανὸν γὰρ καὶ τὴν γῆν πληροῖ· καὶ ὡς ἐν ἀβρα λεπτῇ κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν ταῖς Βασιλ. ἰαῖς· Ἀλλὰ καὶ φωνῇ αὐρας λεπτῆς, καὶ κεῖ ὁ Κύριος. Καὶ γε καὶ ἐν νόοις αὐτῶν φασὶ, καὶ ἐν ψυχαῖς, καὶ ἐν σωμασι, ὡς τὰ· Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω· καὶ ἐν τῷ παντὶ, καὶ ἅμα τὸν αὐτὸν ἐγκόσμιον, ὅτε λέγεται ἐν τῷ κόσμῳ εἶνα· περικόσμιον δὲ, ὅτε ἐν τῷ παντὶ· καὶ ὑπερκόσμιον, ὅτε ἀχώρητος τῷ παντὶ λέγεται· καὶ ὑπερουράνιον, καὶ ὑπερούσιον, ὡς τὸ· Ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν ἡ εὐδία Κυρίου· καὶ πάλιν ἡλιον δικαιοσύνης· καὶ τὰ τοιαῦτα· καὶ λίθον τμηθέντα ἐξ ὄρους· καὶ πέτραν σκανδάλου, καὶ πάντα τὰ ὄντα ἐκ τῶν αἰτητῶν, καὶ οὐδὲν τῶν ὄντων.

§ VII. Οὕτως οὖν τῇ πάντων αἰτίᾳ καὶ ὑπὲρ πάντα οὐσῃ καὶ τὸ ἀνώνυμον ἐφαρμόσει, καθ' ὃ ὑπὲρ πάντα ἐστὶ, καὶ οὐδὲν τούτων. Καὶ πάλιν πάντα ἐφαρμόσει τὰ τῶν ὄντων ὀνόματα, καθ' ὃ αἰτία πάντων ἐστὶ, καὶ μετέχουσιν αὐτῆς ἀναλόγως τὰ πάντα, ἀκριβῶς οὐσης ἀπάντων βασιλείας, ὡς τῷ μὲν ἀξιώματι ὑπεξηρημένης, καὶ μὴ ἀπό τινος ὀνομαζομένης, τῇ δὲ προνοίᾳ καὶ τῇ συνοχῇ ἐντὸς οὐσης, καὶ ἀπ' αὐτῶν ὀνομαζομένης. Πάντα γὰρ αὐτῆς ἐξήρτηται ὡς αἰτίας· καὶ ἀρχῆς μὲν, ὡς τὸ εἶναι παρασχομένης· πέρατος δὲ, ὡς τὸ εἶναι συνεχούσης. Καὶ αὕτη ἐστὶ, κατὰ τὸν θεῖον ἀπόστολον, τὰ πάντα ἐν πᾶσιν, ὑποστάτως πάντων, καὶ ἀρχικῇ, καὶ τελειωτικῇ οὐκ ἄλλου μὲν ἀρχομένου αὐτῇ τελειώσα, οὐδ' αὐτῇ ἀρχομένη καὶ εἰς ἄλλον παραπέμπουσα τὸν τελειώσαντα. Αὕτη ἐστὶ καὶ ἡ συνέχουσα, καὶ ἡ φρουροῦσα, καὶ ἐστὶα οὐσα, οἰονεὶ ἱερά εἰς οἴκησις. Ἑλληνικῇ δὲ ἡ λέξις· ἐπιστρέφει γὰρ πρὸς ἑαυτὴν τὴν κτίσιν, λέγουσα· *Μείρατε ἐν ἐμοὶ*· καὶ πάλιν· *Ὁ πρῶγων μου τὴν σάρκα, καὶ πινῶν μου τὸ αἷμα, ἐν ἐμοὶ μένει*. Ὅσπερ γὰρ ναὸς αὐτοῦ ἔσμεν, κατὰ τὸ· *Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω*· οὕτω καὶ αὐτὸς ὄχος ἡμῶν ἐστὶ. Καλῶς δὲ εὐθὺς ἐπήγαγε τὸ ἠνωμένως. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, αὐτὸν εἶναι πάντα, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα μὴ νοήσῃ τις ἅπαντα σωρηθδέν τῷ θεῷ συμφέρεσθαι, ἐντεῦθεν δὲ εἰς σωματικὰς ὑπονοίας ἐμπόση, μερισμοὺς τινὰς καὶ συνθέσεις, θεραπευῶν τὴν ὑπόνοιαν, φησὶν ἠνωμένως, οἰονεὶ ἀμερῶς, καὶ ἐν τῇ οἰκείᾳ ἐνάδι, μᾶλλον δὲ, καὶ ὑπὲρ τὴν ἐνάδα, μένουσα ἐστὶα τῶν πάντων ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ ἀσχετῶς, ἀντὶ τοῦ ὑπ' οὐδενὸς κατεχομένη ἢ περιγραφομένη· ἐξηρημένως δὲ μᾶλλον, ἐξω γὰρ ἐστὶ τῶν ἀπάντων. Οὐ γὰρ μόνον αἰτία ἐστὶ συνοχῆς τῶν ἀπλῶς ὄντων, ἢ ζωῆς τῶν ζώντων, ἢ τελειώσεως τῶν νοερῶν καὶ λογικῶν οὐσιῶν· μένει δὲ ἐξω τούτων, ἵνα ἀπὸ τούτων μόνον ὀνομαζοῖτο, συνοχεὺς τυχόν, ζωῆ, καὶ τελειώσεως· ἢ καὶ ἀπ' ἐτέρας προνοίας, δημουργὸς ἰσως, παντοπῶπις, φιλόανθρωπος, παντοκράτωρ, καὶ τὰ τοιαῦτα,

* Psal. ci, 28. † III Reg. vii, 12. ‡ II Cor. vi, 16. § Joan. i, 10. ¶ I Cor. xv, 28. * Joan. xv, 4. † Joan. vi, 57. ‡ II Cor. vi, 16.

ἢ δὴ ἐκ τῆς αἰτίας καὶ τῆς προνοίας ὀνομασθήσονται· ἀλλ' ἐπεὶ καὶ πάντα ὄντα ἀπλῶς καὶ ἀσυνθέτως, καὶ ἀπεριορίστως, καὶ ἀκρατήτως ἐν αὐτῇ μὴ μόνον συνέχει, ἀλλὰ καὶ προείληφε ταῖς ἀγαθότησι τῆς παναιτίου προνοίας· αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ καλοῦσα τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα. Ἐναρμονίως ἄρα καὶ καταλλήλως ἐκ πάντων τῶν ὄντων ὑμνεῖται καὶ ὀνομάζεται φῶς, ὕδωρ, πῦρ, ὁρσος, νεφέλη, καὶ τὰ τοιαῦτα. *sunt, tanquam ea quæ sunt* *. Congruè igitur vicissim quoque ex rebus omnibus laudatur ac nominatur lux, aqua, ignis, ros, nubes, etc.

§ VIII. Καὶ δὴ μὴ μόνον ταύτας τὰς θεωνυμίας οἱ θεολόγοι δοξάζουσι τὰς τῶν παντελῶν προνοιῶν τῶν προνοουμένων, οἷον τὸ Βασιλεὺς, τὸ Ποιητὴς, τὸ Παντοκράτωρ· τῶν γὰρ τῶν κοινῶν προνοιῶν· καὶ πάλιν τὰς ἀπὸ τῶν μερικῶν προνοιῶν, ὡς τὸ, θεὸς τῶν θεῶν, καὶ Κύριος τῶν κυρίων, καὶ Βασιλεὺς τῶν βασιλευδόντων· ταῦτα γὰρ τῶν μερικῶν εἰσι προνοιῶν, καὶ ἐπὶ τισὶ μὴ μόνον οὖν τὰς ἀπὸ τούτων θεωνυμίας δοξάζουσιν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τινῶν ἐστὶν ὅτε θεῶν φασμάτων· οἷον ἐτῶν ἐν συμβόλοις ἀποκαλύψεων τῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς ἀνακτόροις, ἡγουσιν αἰετῶν, ἐμφαινομένων ἀνάκτορα γὰρ ἐκάλουν οἱ Ἕλληνας τῶν παρ' αὐτοῖς θεῶν τὰ τεμένη. Ὀνομάζουσι γοῦν τὴν ὑπερραφῆ ἀγαθότητα, καὶ τύπους ἀνθρωπίνους, ἢ πυρίνους, ἢ ἡλεκτρίνους περιτιθέασιν, ὡς ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ εὐρηται. Καὶ πάλιν μέλη ἀνθρώπινα λέγουσιν, ὡς ἐν τοῖς Ψαλμοῖς καὶ ἐν ἑτέροις Γραφαῖς, ὡς τὸ· *Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ εἰς τὸν πένθητα ἐπιβλέπουσι· καὶ τὸ· Εἰς ὧσα Κυρίου Σαβαώθ· καὶ τὸ· Ἡ θρηξ αὐτοῦ ὡσεὶ ἔριον· καὶ τὸ· Πρόσωπον δὲ Κυρίου ἐπὶ ποιούντας κακά· καὶ τὸ· Αἱ χεῖρες σου ἐποίησάν με· καὶ τὸ· Ἐν τοῖς μεταφρήτοις αὐτοῦ ἐπισκιάσει σοι· καὶ· Ἐν τῇ σκέπῃ τῶν πτερόντων σου σκεπάσεις με· καὶ τὸ· Ὁ βραχίων σου ἔσωσεν αὐτούς, καὶ τὰ ὀπίσθια Κυρίου, ὧν ἠξιώθη Μωϋσῆς· καὶ τὸ· Ἦκουσαν τῆς φωνῆς Κυρίου περιπατοῦντος ἐν τῷ παραδείσῳ. Πάλιν στεφάνους περιτιθέασιν, ὡς τὸ· *Εὐλόγησον τὸν στέφανον τῆς χρηστότητός σου· καὶ θρόνους, ὡς τὸ· Ὁ θρόνος σου, ὁ θεός, εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ ποτήρια, ὡς τὸ· Ποτήριον ἐν χειρὶ Κυρίου· καὶ κρατήρας, ὡς τὸ· Ἐκέρασε τὸν ἐαυτῆς κρατήρα· περὶ ὧν ἐστὶν εἰπεῖν ἐν τῇ συμβολικῇ θεολογίᾳ. Νῦν δὲ, ὅσα εἰσὶ τῆς παρουσίας πραγματείας συναγαγόντες, καὶ οἷον ἐκάνοντα τὰ εἰρημένα προθέτες, ὅτι ἐκ τῶν ὄντων καὶ κατάφατικῶς καὶ ἀποφατικῶς τὸ θεῖον ὀνομάζεται καταφατικῶς μὲν ὡς αἴτιον ἐκ τῶν αἰτιῶν, ἀποφατικῶς δὲ, ὡς οὐδὲν τούτων ὄν. ἐπὶ τὴν διασάφησιν τῶν νοητῶν θεωνυμιῶν προδωμεν. Καὶ ἔπειθ ἡμῖν ἐπὶ πάσῃ θεολογίᾳ ὁ ἱερὸς νόμος ὑφηγεῖται, ὁσίως βλέπειν, ὁσίως λέγειν, καὶ ὁσίως ἀκούειν τὰ ἱερὰ· οὕτως ἐν θεοπτικῇ διανοίᾳ τὰς θεοειδεῖς ἐποπτεύσωμεν θεωρίας· καὶ ὧσα ἱερὰ ταῖς ἀναπτύξεσι τῶν θεῶν ὀνομάτων παραθώμεθα, ἐνιδρόντες τὰ ἅγια λογία τοῖς ἀγίοις ὡσεὶ, καὶ ἐξαιρούμενοι τῶν ἀνείρων γελώτων καὶ ἐμπαιγμῶν, οὓς ἐγγέλων οἱ Ἕλληνας παχεῖς καὶ σάρκινους ὄντες, ἀκούοντες· μᾶλλον δὲ, ἐπὶ θεομαχίᾳ χρίνεται τὸ μετὰ**

A continens v. g. vita et perfectio, vel ab alia providentia v. g. creator cuncta cernens, hominum amator, omnipotens, etc.; quæ nomina partim a causa, partim a providentia desumuntur; sed quod universa simpliciter, et incomposite, et indelimitè, et inviete in semetipso non solum contineat, verum etiam anticipat, bonitatibus ipsius hominum effectricis providentiæ. Hæc enim est quæ vocat ea quæ non

§ VIII. Atqui theologi non hæc solum divina nomina celebrant, quæ ab universalibus rerum provisarum providentiis ducuntur, ut Rex, Creator, Omnipotens; hæc enim nomina sunt divina Providentiæ in genere. Et rursus quæ a particularibus providentiis sumuntur, ut Deus deorum, et Dominus dominorum, et Rex regum: hæc enim nomina particularium sunt providentiarum, et quorundam. Non igitur ab his duntaxat divina nomina laudant, sed etiam a quibusdam divinis visis, quæ verbi gratia, aliquando in sacris templis symbolice revelata sunt, id est in templis apparuerunt; ἀνάκτορα enim gentiles vocabant deorum suorum delubra. Nominant itaque supraquam lucidam bonitatem et humanas figuras, sive igneas, sive electricas ei circumponunt, sicut in Ezechiele reperitur. Et rursus humana membra referunt, ut in Psalmis aliisque Scripturis, juxta illud: *Oculi ejus super pauperem respiciunt* ^b; et illud: *In aures Domini Sabaoth* ^c; et illud: *Capilli ejus quasi lana* ^d; et illud: *Facies Domini super facientes mala* ^e; et illud: *Manus tuæ fecerunt me* ^f; et illud: *Scapulis suis obumbrabit tibi* ^g; et: *Sub umbra alarum tuarum protege me* ^h; et illud: *Brachium tuum serravit eos* ⁱ; et posteriora Domini, quibus Moyses dignus **314** est habitus ^k; et: *Audierunt vocem Domini deambulantis in paradiso* ^l. Rursus coronas circumponunt, juxta illud: *Benedic coronæ benignitatis tuæ* ^m; et sedes, juxta illud: *Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi* ⁿ, et calices, juxta illud: *Calix Domini in manu ejus* ^o; et crateras, juxta illud: *Miscuit craterem suam* ^p; de quibus dicendum in symbolica theologia. Nunc autem quæ præsentis instituti sunt colligentes, et ea quæ dicta sunt quasi regulam proponentes, Deum ex iis quæ sunt, et affirmative et negative nominamus. Affirmative quidem, tanquam causam ex effectis; negative vero, ut qui nihil sit eorum quæ sunt. Ad declarationem spiritalium Dei nominum veniamus. Et cum in omni theologia nobis lex sacra præcipiat, sancte videnda, sancte proferenda, sancte audienda esse sacra; sic deformes contemplationes divina mente intueamur, et sacras aures sacris divinatorum nominum interpretationibus adhibeamus, eloquia sancta sanctis auribus insullantes et a profanis irrisionibus et illusionibus vindicantes, eos, quos gentiles illi crassi et carnales, dum audirent,

* Rom. iv, 47. ^b Psal. x, 5. ^c Jac. v, 4. ^d Dan. vii, 9. ^e Psal. xxxiii, 17. ^f Job x, 8. ^g Psal. xc 4. ^h Psal. xvi, 9. ⁱ Psal. lxxviii. ^k Exod. xxxii, 23. ^l Gen. iii, 8. ^m Psal. lxxiv, 12. ⁿ Hebr. i, 8. ^o Psal. lxxiv, 8. ^p Prov. xi.

irridebant. Quinimo, cum quoddam adversus Deum bellum censeatur, si res divinæ cum illusionibus et respectibus audiantur, si fieri possit, eos qui sunt tales, ab hoc cum Deo bello revocemus. Hæc itaque tibi servanda sunt, optime Timothee : habes enim Apostolum admonitorem, quomodo non oporteat incapacibus de rebus istiusmodi in veritate verbum loqui. Mibi autem det Deus, innominabilis divinitatis nomina divina, quæ ex bonis ejus operibus sumuntur, Deo digne eloqui se recensere. Omnia autem opera Dei bona sunt et propter bonitatem sunt, etsi aliqua nobis non sint delectabilia; quoniam in iis quibus peccamus juste punimur; quod utique est summæ Dei bonitatis, cum ipsa pœna sit benignitatis, secundum divum Gregorium : et non auferat Dominus sermonem veritatis ab ore meo, uti David rex et propheta canit.

Ἀεμπαιγμών καὶ καταφρονήσεων ἀκούειν τῶν θείων, ἀπολυτρούμενοι, εἴπερ οἶόν τε, τοὺς τοιούτους τῆς θεομαχίας. Σοὶ τοίνυν πρέπει φυλάξαι ταῦτα, ὡ καλὲ Τιμόθεε· ἔχεις γὰρ παραινούντα καὶ τὸν Ἀπόστολον, ὅτι οὐ δεῖ τοῖς μὴ δεχομένοις τὸν λόγον ἐν ἀληθείᾳ λαλεῖν περὶ τῶν τοιούτων. Ἐμοὶ δὲ δῶν ὁ Θεός, πρεπόντως τοῖς θείοις λαλῆσαι καὶ εἰπεῖν τὰς τῆς ἀκατονομάστου θεότητος θεωνυμίας, τὰς ἐκ τῶν ἀγαθῶν ἔργων αὐτοῦ παρωνυμουμένας! Πάντα δὲ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἀγαθὰ, καὶ δι' ἀγαθότητα τελοῦνται, εἰ καὶ ἡμῖν πολλάκις τινὰ οὐκ εἰσὶ καθ' ἡδονὴν, δικαίως τιμωρουμένοις ἐφ' οἷς ἀμαρτάνομεν· ὃ δὲ τῆς ἀκρας ἐστὶν ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ, γινομένης τῆς τιμωρίας φιλανθρωπίας, κατὰ τὸν θεῖον Γρηγόριον· καὶ μὴ περιέλοι ὁ Κύριος λόγον ἀληθείας ἐκ τοῦ στόματός μου, ὡς ψάλλει Δαυὶδ ὁ προφήτης καὶ βασιλεὺς.

315 CAPUT II.

Β

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

De copulata distinctuque theologia, et quæ sit divina unio et distinctio.

Περὶ ἠνωμένης καὶ διακεκριμένης θεολογίας, καὶ τῆς ἡθείας ἕνωσις καὶ διάκρισις.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Docet, nomen boni, pulchri, veri, sapientis, et similia, de tota Trinitate æqualiter prædicari, quia ratione naturæ, quæ in tribus personis eadem est, Deo conveniunt; et non solum attributa essentialia, sed etiam emanationes ad extra, sic prædicari. II. Illa quæ in Scripturis de Deo copulativè, id est ratione essentiali, prædicantur, non esse distinguenda; et quæ distincte sive personaliter dicuntur, non esse confundenda. III. Exponit quænam sint illa quæ copulativè et quæ item distincte prædicantur. IV. Ait, uniones in Deo vocari attributa essentialia, distinctiones vero dici emanationes; et exemplo ob oculos ponit, quomodo tres divinæ Personæ se totis sine confusione unitæ sint. V. Docet Personas divinas sola relatione inter se distingui, et Deum totum participabilem esse, et totum non participabilem, explicat rem exemplo. VI. Occurrit objectioni, et ostendit exemplo sigilli, Deum ex parte sua non inæqualiter participari, sed ex defectu participantium id evenire. Et simul docet, opera Christi non esse communia Trinitati, quia ejus Incarnatio non est communis toti Trinitati, sed singularis personæ Verbi. VII. Tradit nos res divinas solum a posteriori ex participationibus cognoscere. VIII. Docet, quomodo ex Deo sit omnis paternitas et filio; et quomodo effectus sint causis suis similes, non contra causæ effectis. IX. Quomodo ratio mysterii Incarnationis omnibus ignota fuerit. X. Ex sancto Hierotheo ostendit, quomodo Jesu divinitas sit omnia in omnibus, et supra omnia; et quomodo Christus naturam nostram supra naturam participavit. XI. Deum dici multiplicari dum res diversas producit, cum tamen in rebus omnibus unum esse.

§ 1.

Ipsamet bonitas a sacris litteris celebratur, totam essentialiam divinam, quidquid tandem sit, dignivisse atque explanasse. Quid enim aliud ex eloquiis sacris cognoscimus cum ipsummet Deum tradunt se designando dixisse : Quid me interrogas de bono? nemo bonus, nisi solus Deus 4. Hoc alii etiam locis a nobis expensum demonstratum est omnia nomina divina Deum decentia non in parte, sed in tota et perfecta, et integra et plena divinitate a Scripturis sanctis laudari, et ipsa omnia im-participate, absolute, sine observatione ullius differentia, universe, ad omnem universitatem ex toto perfectæ, et totius divinitatis referri. Siquidem, ut in theologicis informationibus meminimus, nisi

τὴν θεαρχικὴν ὄλην ὑπαρξιν ὃ τι ποτὲ ἐστὶν ἡ αὐτοαγαθότης ἀφορίζουσα καὶ ἐκφαίνουσα πρὸς τῶν λογίων ὑμνηται⁵⁰. Καὶ τί γὰρ ἄλλο μαθεῖν ἐστὶν ἐκ τῆς ιερᾶς θεολογίας, ἂν ὅταν φησὶ τὴν θεαρχίαν αὐτὴν ὑφηγουμένην εἰπεῖν· Τί με ἐρωτᾷς⁵¹ περὶ τοῦ ἀγαθοῦ; οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ ὁ ἴστος ὁ Θεός. Τοῦτο μὲν οὖν, καὶ ἐν ἄλλοις ἐξετασθὲν, ἡμῖν ἀποδέδεικται, τὸ πάσας ἀεὶ τὰς θεοπρεπεῖς θεωνυμίας⁵² οὐ μερικῶς, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ὄλης καὶ παντελοῦς, καὶ ὁλοκλήρου καὶ πλήρους θεότητος ὑπὸ τῶν λογίων ὑμνεῖσθαι, καὶ πάσας αὐτάς, ἀμερῶς, ἀπολύτως, ἀπαρτηρήτως, ὁλικῶς, ἀπάσῃ τῇ ὁλότητι τῆς ὁλοτελοῦς, καὶ πάσης θεότητος ἀνατίθεσθαι⁵³. Καὶ γοῦν, ὡς ἐν ταῖς θεολογικαῖς ὑποτυπώσεσιν ὑπεμνήσαμεν, εἰ μὴ περὶ τῆς ὄλης θεότητος φαίη τις

4 Matth. xix, 17.

VARIÆ LECTIONES.

⁵⁰ ὑμνεῖται, S. Sc. Sar. ⁵¹ ἐπερωτᾷς, S. P. Ch. ⁵² ἐπωνυμίας, S. Sc. ⁵³ ἀνατίθεσθαι, S. P.

τοῦτο εἰρησθαι, βλασφημεῖ⁶⁶, καὶ ἀποσχίζειν ἀθέσμως ἅ
 τολμᾷ τὴν ὑπερνωμένην ἐνάδα. Ῥητέον οὖν, ὡς ἐπὶ
 πάσης⁶⁷ θεότητος αὐτὸ ἐκκληπτέον· καὶ γὰρ αὐτός⁶⁸
 τε ὁ ἀγαθοφύης ἐφη λόγος· Ἐγὼ ἀγαθός εἰμι· καί
 τις τῶν θεολήπτων προφητῶν ὕμνει τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἀγαθόν. Καὶ αἰθίς τό· Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, εἰ μὴ καθ'
 ὅλης φήσουσι τῆς θεότητος ὑμνεῖσθαι⁶⁹, καθ' ἐνδὲ μέ-
 ρος αὐτὸ περιγράφει βιάσαιντο⁷⁰, πῶς ἀκούσονται
 τοῦ· Τάδε⁷¹ λέγει ὁ ὢν, ὅς ἦν⁷², ὁ ἐρχόμενος, ὁ
 παντοκράτωρ· καί· Σὺ δὲ ὁ αὐτός εἶ· καὶ τό Πνεῦ-
 μα τῆς ἀληθείας τὸ ὄν, ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπο-
 ρεύεται; Καὶ εἰ μὴ ὅλην εἶναι φασὶ τὴν θεαρχικὴν⁷³
 ζωὴν, πῶς ἀληθῆς ὁ φήσας ἱερός λόγος· Ὁσπερ ὁ Πα-
 τὴρ ἐγείρει τοὺς νεκρούς, καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ
 ὁ Υἱὸς οὗτος θέλει ζωοποιεῖ· καί· Ὅτι τὸ Πνεῦμά ἐστι
 τὸ ζωοποιῶν; Ὅτι δὲ καὶ τὴν κυρείαν ἔχει τῶν ὄλων
 ἢ ὅλη θεότης, περὶ μὲν τῆς θεογένου θεότητος, ἢ τῆς
 υἱικῆς οὐδὲ εἰπεῖν ἔστιν, ὡς οἶμαι, ποσαχῆ⁷⁴ τῆς θεο-
 λογίας ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ διαβρυλλεῖται τὸ Κύριος·
 ἀλλὰ καὶ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι. Καὶ τὸ καλὸν δὲ καὶ
 τὸ σοφὸν ἐπὶ τῆς ὅλης θεότητος ὑμνεῖται, καὶ τὸ φῶς,
 καὶ τὸ θεοποιόν, καὶ τὸ αἶτιον, καὶ πάντα ὅσα τῆς ὅλης
 θεαρχίας ἔστιν, εἰς πᾶσαν ἀνάγει τὰ λόγια τὴν θεαρ-
 χικὴν ὑμνωδίαν· περιληπτικῶς μὲν, ὡς ὅταν λέγῃ· Τὰ
 πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ· διεξοδικῶς δὲ, ὡς ὅταν φαίῃ· Τὰ
 πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτισται, καί· Τὰ
 πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε· καί· Ἐξαποστελεῖς
 τὸ πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται. Καὶ ἕνα συλλή-
 θδην φαίῃ τις, αὐτὸς ὁ θεαρχικός ἐφη λόγος· Ἐγὼ
 καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν, καὶ, Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πα-
 τὴρ, ἐμά ἐστι, καί, Πάντα τὰ ἐμά, σὰ ἐστι, καί
 τὰ σὰ, ἐμά. Καὶ αἰθίς, ὅσα ἐστὶ τοῦ Πατρὸς καὶ
 αὐτοῦ⁷⁵, τῷ θεαρχικῷ Πνεύματι κοινωνικῶς καὶ
 ἠνωμένως ἀνατίθησι, τὰς θεουργίας, τὸ σέβας, τὴν
 πηγαίαν καὶ ἀνέκλειπτον αἰτίαν, καὶ διανομὴν τῶν
 ἀγαθοπρεπῶν δώρων⁷⁶. Καὶ οὐδένα τῶν ἐν τοῖς θεοῖς
 λογίοις ἀδίαστρόφοις ἐννοίαις ἐντεθραμμένων, οἶμαι
 πρὸς τοῦτο ἀντερεῖν, ὅτι τὰ θεοπρεπῆ πάντα τῇ ὅλῃ
 θεαρχίᾳ πρόσσει⁷⁷ κατὰ τὸν θεοτελῆ λόγον. Τούτων οὖν
 ἡμῖν βραχέως μὲν ἐν τούτοις καὶ μερικῶς, ἐν ἄλλοις
 δὲ ἱκανῶς ἐκ τῶν λογίων ἀποδεικνύμενων τε καὶ θω-
 ρισμένων, ὅποیان ἀναπτύξαι θεωνυμίαν ὀλικὴν ἐγγει-
 ρήσομεν⁷⁸, ἐπὶ τῆς ὅλης αὐτῆς θεότητος ἐκκληπτέον.
 Ἰgitur hæc impræsentiarum quidem breviter et ex
 eloquiorum testimonio probaverimus ac distinxerimus, quodeunque tandem integrum Dei nomen
 explicare aggrediemur, ad totam divinitatem pertinere putandum est.

§ II.

Εἰ δὲ τις φαίῃ, σύγχυσιν ἡμᾶς ἐν τούτῳ κατὰ τῆς
 θεοπρεποῦς διαίρεσεως εἰσάγειν, τὸν τοιόνδε λόγον

A quis de tota Divinitate dicat hoc dictum esse, næ
 audeat ille temere unitatem, quæ supraquam una et
 simplex est, distrahere et vituperare. Dicendum est
 igitur, de tota Deitate hoc accipi oportere: etenim
 et Verbum ipsum, quod natura bonum est, ait.
 Ego bonus sum⁷, et quidam propheta divino Nu-
 mine affatus **316** laudat Spiritum bonum⁸. Et
 rursus illud: Ego sum qui sum⁹, nisi de tota con-
 cedant divinitate pronuntiatum, sed secundum
 unam duntaxat partem descriptum contenderint,
 quomodo illud intelligent: Hæc dicit qui est, qui
 erat, qui venturus est, omnipotens¹⁰; et illud: Tu
 autem idem ipse es¹¹; et illud: Spiritus veritatis
 qui est, qui a Patre procedit¹²? Et nisi divinitatem to-
 tam dicant esse vitam, quomodo verum est sacrum
 verbum quod ait: Sicut Pater suscitavit mortuos, et
 vivificat, sic et Filius quos vult vivificat¹³; et illud
 Spiritus est qui vivificat¹⁴? Quoniam quoque domi-
 natum totius mundi tota Divinitas obtinet, de Deo
 quidem qui Deum genuit, vel de Deo Filio ne dici
 quidem possit, ut opinor, quot Scripturæ sanctæ
 locis in Patre et Filio nomen Dominus celebra-
 tur; atqui Spiritus quoque Dominus est. Pulchrum
 etiam et sapiens de tota divinitate predicatur, nisi
 et lux, et id quod Deum efficit, et causa, et quæ-
 cunque tandem sunt totius divinitatis, ad omnem
 divinam laudem sacræ litteræ transferunt; sum-
 matim quidem, cum dicunt: Omnia ex Deo¹⁵, su-
 sius vero, ut cum quidam ait: Omnia per ipsum et
 in ipso facta sunt¹⁶; et: In ipso cuncta consistunt¹⁷;
 et: Emitte Spiritum tuum, et creabuntur¹⁸. Et, ut
 compendio quis dicat, ipsumque Dei Verbum ait:
 Ego et Pater unum sumus¹⁹; et: Quæcunque
 habet Pater, mea sunt²⁰; et: Omnia mea tua sunt, et
 omnia tua mea sunt²¹. Et rursus quæ sunt Patris
 et suæ, Spiritui divino principali per communica-
 tionem unonemque attribuit, utpote divinas opera-
 tiones, venerationem, scaturientem et nunquam
 deficientem causam, atque distributionem donorum
 quæ bonum decent. Ac neminem quidem arbitror
 eorum, qui Scripturis haudquaquam perversis sunt
 imbuti, negaturum, omnia quæ Deo ratione per-
 fectæ Deitatis competunt, toti inesse divinitati. Cum
 parte, alibi vero, quantum satis est, sacrorum

¹ Matth. xx, 15. ² Psal. cxlii, 10. ³ Exod. iii, 14. ⁴ Apoc. i, 4. ⁵ Psal. cxi, 23. ⁶ Joan. xv, 26.
⁷ Joan. v, 21. ⁸ Joan. vi, 64. ⁹ I Cor. xi, 12. ¹⁰ Joan. i, 3. ¹¹ Rom. xi, 36. ¹² Psal. ciii, 50.
¹³ Joan. x, 30. ¹⁴ Joan. xvi, 15. ¹⁵ Joan. xvii, 10.

VARIÆ LECTIONES.

⁶⁶ βλασφημεῖν, P. D. non habet S. Ch. ⁶⁷ τῆς. ⁶⁸ ὡς αὐτός, P. D. ⁶⁹ εἰρησθαι, D. Ch. ⁷⁰ περιγράφειν-
 το, D. ⁷¹ ταῦτα δέ, P. τοῦτο δέ, S. ⁷² ὁ ἦν ⁷³ θεαρχίαν, S. P. ζωαρχίαν, Ch. ⁷⁴ ποσαχῆ
 σου, D. ⁷⁵ τοῦ Λόγου ὀρλονότι, subiungit D. quod r glossemate irrepit. ⁷⁶ δωρεῶν. ⁷⁷ προσέειπε, D.
⁷⁸ ἐγγειρήσωμεν, S. P. Σαρ.

quandam introducere, nã is, nostro iudicio, ejusemodi objectionis veritatem probare nunquam poterit. Nam **317** si talis sit qui omnino sacris litteris resistat, a philosophia quoque nostra præcul admodum aberit : et nisi illi curæ sit divina sacrarum litterarum sapientia, quomodo nobis curæ erit ut ipsum ad scientiam theologicam manuducamus? Sin eloquiorum veritati attendat, nos ista quoque regula luceque freti, ad reddendam pro viribus rationem sine tergiversatione properabimus, dicentes, theologiam quidem nonnulla copulati tradere, quædam vero distincte; neque fas esse copulata disjungere, nec distincta confundere, sed Scripturis insistendo pro virili ad divinos esse splendores aspirandum; quoniam inde divinas explanationes ceu quandam veritatis regulam pulcherrimam, accipimus, dum quæ ibi sunt recondita, nihil addendo, nihil minuendo, nihil pervertendo, in nobismetipsis conservare nitimur, atque ipsi interim eloquiorum custodia conservamur, nec non ab iisdem ad eorum observatores defendendos vires accipimus.

§ III.

Nomina itaque copulata in unum in tota divinitate, ut in theologicis informationibus prolixè ex Scripturis sacris demonstravimus, sunt, supraquam bonus, supraquam Deus, supraquam substantia, supraquam vivens, supraquam sapiens, et quæcumque sunt ablationis secundum exsuperantiam; cum quibus numerantur omnia quæ ad rationem causæ pertinent, bonum, pulchrum, existens, vivificum, sapiens, et quæcumque sunt ex donis ejus quæ bonitatem ejus decent, a quibus omnium bonorum causa nominatur. Discreta vero sunt Patris suprasubstantiale nomen, et res, et Filii, et Spiritus sancti, nulla in his facta reciprocatone, nec ulla prorsus communitate introducta. Est præterea discreta ac distincta, perfecta, sicut in nobis, et immutabilis Jesu essentia, et quæcumque sunt mysteria substantialia humanitatis ejus.

§ IV.

Arbitror autem expedire, ut nonnihil altius resumendo perfectissimus ille divinæ unionis ac distinctionis modus explanetur, quo nobis oratio omnis ita sit aperta, ut varietatem quidem omnem et obscuritatem repudiet, distincte autem ac plane, ordineque quæ propria sunt, quoad ejus fieri potest, definiat. Theologicæ nostræ traditionis auctores (ut alibi dixi) divinas quidem uniones vocant abditas istas collocationes plus quam ineffabilis et supra modum ignotæ mansionis, quæ nusquam sese prodit; distinctiones vero, beneficæ Dei emanationes et manifestationes, **318** assignantque, Scripturis

A ἡμεῖς οὐτε αὐτὸν ⁷⁷ οἰόμεθα πείθειν ἱκανὸν, ὡς ἔστιν ἀληθής. Εἰ μὲν γὰρ ἐστὶ τις ὅλος ὁ τοῖς λόγοις ἀντιστάμενος, πόρρω που πάντως ἔσται καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς φιλοσοφίας καὶ εἰ μὴ τῆς ἐκ τῶν λόγων αὐτῶ θεοσοφίας μέλει, πῶς ἂν ἡμῖν μελήσει τῆς ἐπὶ τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην αὐτοῦ χειραγωγίας; Εἰ δὲ εἰς τὴν τῶν λόγων ⁷⁸ ἀλῆθειαν ἀποσκοπεῖ, τούτῳ καὶ ἡμεῖς κανόνι καὶ φωτὶ ⁷⁹ χρώμενοι πρὸς τὴν ἀπολογία, ὡς οἱοί τε ἐσμεν, ἀκλινῶς βαδιούμεθα, φάσκοντες, ὡς ἡ θεολογία τὰ μὲν ἠνωμένως παραδίδωσι, τὰ δὲ διακεκριμένως· καὶ οὐτε τὰ ἠνωμένα διαιρεῖν θεμιτὸν, οὐτε τὰ διακεκριμένα συγγεῖν· ἀλλ' ἐπομένους αὐτῇ κατὰ δύναμιν, ἐπὶ τὰς θείας μαρμαρυγὰς ἀνανεύειν· καὶ γὰρ ἐκεῖθεν τὰς θείας ἐκφαντορίας παραλαβόντες, ὡς περ τινὰ κανόνα κάλλιστον ἀληθείας, τὰ

B ἐκεῖ κείμενα φρουρεῖν ἐν ἑαυτοῖς ἀπλήθυντα καὶ ἀμείωτα καὶ ἀπαράτρεπτα σπεύδομεν, ἐν τῇ φρουρᾷ τῶν λόγων φρουρούμενοι καὶ πρὸς αὐτῶν εἰς τὸ φρουροῦντας αὐτὰ φρουρεῖσθαι δυναμούμενοι.

Τὰ μὲν οὖν ἠνωμένα τῆς ἕλης θεότητός ἐστιν, ὡς ἐν ταῖς θεολογικαῖς ὑποτυπώσεσι διὰ πλείονων ἐκ τῶν λόγων ἀπεδείξαμεν, τὸ υπεράγαθον, τὸ υπέρθεον, τὸ υπερούσιον, τὸ υπέρζων, τὸ υπέρσοφον, καὶ ἅσα τῆς υπεροχικῆς ἐστὶν ἀφαιρέσεως· μεθ' ὧν καὶ τὰ αἰτιολογικά πάντα, τὰ ἀγαθὸν, τὰ καλὸν, τὸ ὄν, τὸ ζωογόνον, τὸ σοφὸν, καὶ ὅσα ἐκ τῶν ἀγαθοπρεπῶν αὐτῆς διωρεῶν, ἡ πάντων ἀγαθῶν αἰτία κατονομάζεται· τὰ δὲ διακεκριμένα, τὸ Πατὴρ ⁸⁰ υπερούσιον δυναμα καὶ χρῆμα, καὶ Χριστὸς, καὶ Πνεύματος ⁸¹, εὐδαμίας ἐν τούτοις ἀντιστροφῆς, ἡ ὅλης κοινότητος ἐπεισαγομένης. Ἔστι δὲ αὐθις πρὸς τούτῳ ⁸² διακεκριμένον ἡ καθ' ἡμᾶς Ἰησοῦ παντελῆς καὶ ἀναλλοίωτος ὑπαρξίς, καὶ ὅσα τῆς κατ' αὐτὴν ἐστὶ φιλανθρωπίας οὐσιώδη μυστήρια.

D Χρῆ δὲ, ὡς οἶμαι, μάλλον ἀναλαβόντας ἡμᾶς τὸν παντελῆ τῆς θείας ἐνώσεώς τε καὶ διακρίσεως ἐκθέσθαι τρόπον, ὅπως ἂν ἡμῖν εὐσύνοπτος ὁ πᾶς ἐγγένηται λόγος, τὸ μὲν ποικίλον ἅπαν καὶ ἀσαφὲς ἀπαναινόμενος, εὐδιακρίτως δὲ καὶ σαφῶς καὶ εὐτάκτως τὰ οἰκτεῖα κατὰ δύναμιν ὀρθοτεῶν. Καλοῦσι γὰρ ⁸³, ὡς περ καὶ ἐν ἑτέροις ἔφη, οἱ τῆς καθ' ἡμᾶς θεολογικῆς παραδόσεως ἱερομύσται τὰς μὲν ἐνώσεις τὰς θείας, τὰς τῆς υπεραβρότητος καὶ υπεραγνώστου μονιμότητος, κρυφίας καὶ ἀνεκφοιτήτους υπεριδρύσεις· τὰς διακρίσεις δὲ, τὰς ἀγαθοπρεπεῖς τῆς θεαρχίας, προόδους τε καὶ ἐκφάνσεις· καὶ φασὶ, τοῖς ἱεροῖς λόγοις ἐπόμενοι,

VARIÆ LECTIONES.

⁷⁷ οὐ δὲ ἑαυτὸν, D. ⁷⁸ τῶν θεῶν λόγων, Ch. ⁷⁹ καὶ σκοπῶν, Ch. ⁸⁰ τὸ τοῦ Πατρὸς, S. P. Ch. ⁸¹ καὶ ἁγίου Πνεύματος, S. P. D. Ch. ⁸² τούτοις, M. S. oi. ⁸³ λέγουσι γὰρ, S. P.

Quod si vero etiã divína distinctio sit emanatio bonæ conveniens divínæ unionis, quæ supraquam unite bonitate Dei multiplicatur : distinctioe quidem divína unitæ sunt incomprehensibiles istæ communicationes, substantificationes, vivificationes, sapientificationes, aliaque istiusmodi omnium effectricis bonitatis munera, secundum quæ ex participationibus et participibus laudantur ea quæ imparticipate participantur. Et hoc commune et copulatum et unum est toti divinitati, participari scilicet ipsam ab unoquoque participantium, et a nullo nulla parte : sicut punctum centri in medio circuli et ab omnibus lineis rectis, quæ sunt in circulo circumpositæ participatur, et sicut multæ figuræ sigilli expressæ archetypum sigilli participant, et in unaquaque figura sigilli expressa totum et idem sigillum est, et in nulla figura secundum ullam partem. Vincit autem hæc exempla divinitatis, quæ ejus nulla est tactio, neque alia cum participantibus

ἐνώσιως τῆς θείας ὑπερνωμένως ἑαυτὴν ἀγαθότητι πληθουούσης τε καὶ πολλαπλασιαζούσης, ἠνωμένοι μὲν εἰσι κατὰ τὴν θείαν διάκρισιν αἱ ἄσχετοι μεταδόσεις, αἱ οὐσιώσεις⁹⁰, αἱ ζωώσεις, αἱ σοφοποιήσεις, αἱ ἄλλαι δωρεαὶ τῆς πάντων αἰτίας ἀγαθότητος, καθ' ἃς ἐκ τῶν μετοχῶν καὶ τῶν μετεχόντων ὑμνεῖται τὰ ἀμεθέκτως μετεχόμενα. Καὶ τοῦτο κοινὸν καὶ ἠνωμένον καὶ ἓν ἐστὶ τῇ ὅλῃ θεότητι⁹¹, τὸ πᾶσαν αὐτὴν ὅλην ὑφ' ἐκάστου τῶν μετεχόντων μετέχεσθαι, καὶ ὑπ' οὐδενὸς οὐδενί⁹² μέρει· καθάπερ σημεῖον⁹³ ἐν μέσῳ κύκλου πρὸς πασῶν τῶν ἐν τῷ κύκλῳ περικειμένων εὐθειῶν· καὶ ὡς περ σφραγίδος ἐκτυπώματα πολλὰ⁹⁴ μετέχει τῆς ἀρχετύπου σφραγίδος, καὶ ἐν ἐκάστῳ τῶν ἐκτυπωμάτων, ὅλης καὶ ταύτης οὐδενί κατ' οὐδὲν μέρος. Ὑπέρκειται δὲ καὶ τούτων ἡ τῆς παναιτίου θεότητος ἀμεθεξία, τῷ μήτε ἐπαφὴν αὐτῆς εἶναι, μήτε ἄλλην τινα πρὸς τὰ μετέχοντα συμμιγῆ κοινωνίαν. omnium causa est, imparticipabilis ; quoniam

§ VI.

At dicit aliquis, sigillum in totis expressis figuris non esse totum et idem. Verum huius rei non sigillum causa est (totum enim sese illud atque idem unicuique communicat), sed participantium differentia, unius, totius, ejusdemque primitivæ formæ dissimiles reddit effigies : ut si, verbî gratia, subjecta sint mollia, formatuque facilia, leviaque et insignurata, nec reluctantia, nec dura, neque fluxa, et inconstantia, figuram nitidam et apertam, ac permanentem habitura sunt ; sin autem aliquid dictæ aptitudini defuerit, ea ulique causa erit, cur figura minus expressa sit et clara, cæteraque accidant quæ ex participandi ineptitudine solent evenire. Porro in benefica nostri reparatione munus hoc a Deitate distinctum est, quod propter nos ex nobis Verbum, quod supra substantiam est, integram veramque nostram substantiam assumpserit, **320** eaque gesserit tuleritque, quæ humanæ ipsius actionis præcipua sunt et singularia. Hæc enim nulla ratione communia sunt Patris ac Spiritus, nisi forte quis dicat, consilii benigni (atque humani communitate, et secundum omnem illam eminentem atque ineffabilem divinam operationem, quam, apud nos existens, is qui immutabilis erat exercuit, in quantum Deus et Dei Verbum. Nos quoque similiter res divinas sermone conjungere distinguereque satagimus, prout ipsæ nimirum in se vel unitæ sunt vel distinctæ.

Καίτοι φαίη τις· Οὐκ ἔστιν ἡ σφραγὶς ἐν ὅλοις τοῖς ἐκτυπώμασι ὅλη καὶ ταύτη. Τοῦτου δὲ οὐχ ἡ σφραγὶς αἰτία (πᾶσαν γὰρ ἑαυτὴν ἐκείνη καὶ ταύτην ἐκάστῳ⁹⁵ ἐπιδίδωσιν), ἡ δὲ τῶν μετεχόντων⁹⁶ διαφορῶτος ἀνόμοια ποιῶν τὰ ἀπομόργματα τῆς μιᾶς καὶ ὅλης καὶ ταύτης ἀρχετυπίας· οἷον, εἰ μὲν ἀπαλὰ καὶ εὐτύπωτα⁹⁷ ἢ, καὶ λεῖα, καὶ ἀχάρακτα καὶ μήτε ἀντίτυπα καὶ σκληρὰ, μήτε εὐδιάχυτα καὶ ἀσύστατα, καθαρὸν καὶ σαφὴ καὶ ἐναπομένοντα τὸν τύπον· εἰ δέ τι τῆς εἰρημένης ἐπιτηδεωτήτος⁹⁸ ἐλλείποι, τοῦτο αἴτιον ἔσται τοῦ ἀμεθέκτου καὶ ἀτυπώτου⁹⁹ καὶ τοῦ ἀσαφοῦς, καὶ τῶν ἄλλων ὅσα ἀνεπιτηδεωτήτι μετοχῆς γίνεται. Διακρίεται δὲ τῆς ἀγαθοπρεπούς εἰς ἡμᾶς θεουργίας, τὸ καθ' ἡμᾶς ἐξ ἡμῶν ὀλικῶς καὶ ἀληθῶς οὐσιωθῆναι τὸν ὑπερούσιον λόγον, καὶ δρᾶσαι καὶ παθεῖν ὅσα τῆς ἀνθρωπικῆς αὐτοῦ θεουργίας ἐστὶν ἐκκριτα καὶ ἐξαίρετα. Τούτοις γὰρ ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα κατ' οὐδένα κοινώνησε λόγον, εἰ μὴ πού τις φαίη κατὰ τὴν ἀγαθοπρεπῆ καὶ φιλόανθρωπον βούλησιν¹⁰⁰, καὶ κατὰ πᾶσαν τὴν ὑπερκειμένην καὶ ἀρόρητον θεουργίαν, ἣν δέδρακε¹⁰¹ καθ' ἡμᾶς γεγονώς ὁ ἀναλλοίωτος, ἡ Θεός¹⁰² καὶ Θεοῦ Λόγος. Οὕτω καὶ ἡμεῖς τὰ θεῖα καὶ ἐνοῦν τῷ λόγῳ καὶ διακρίνειν σπεύδομεν, ὡς αὐτὰ τὰ θεῖα καὶ ἠνωταὶ καὶ διακρίεται.

§ VII.

Sed harum unionum ac distinctionum quascunque in eloquiis rationes Deo consentaneas reperi-

ἄλλὰ, τούτων μὲν τῶν ἐνώσεων τε καὶ διακρίσεων, ὅσας ἐν τοῖς λογίοις θεοπρεπεῖς αἰτίας εὐρήκαμεν, ἐν

VARIE LECTIONES.

⁹⁰ οὐσιώσεις. ⁹¹ ἀγαθότητι, S. P. ⁹² ἐν οὐδενί, P. ⁹³ κέντρου σημεῖον, P. D. Ch. ⁹⁴ ἐκτύπωμα τὰ πολλά, S. P. ⁹⁵ καὶ ταύτην ταύτη, M. καὶ ἐκάστῳ, S. D. P. ⁹⁶ ἀλλ' ἡ τῶν μετεχόντων, P. Sar. ⁹⁷ ἀπλῆ, D. ἐκτύπωμα, M. S. ⁹⁸ ἰδιότητος, D. ⁹⁹ τοῦ ἀμεθέκτου non habet D. P. καὶ ἀτυπώτου non est in S. Sc. Sar. ¹⁰⁰ συμβουλίαν, S. ὁμοθυλίαν, D. P. ¹⁰¹ ἔδρασε, S. P. ¹⁰² ἡ καὶ Θεός, P.

καὶ τῆς εἰρημένης ἐνώσεως ἴδια· καὶ αὐτοὺς, τῆς διακρίσεως εἶναι τινὰς ἰδικὰς καὶ ἐνώσεις καὶ διακρίσεις· ὅλον ἐπὶ τῆς ἐνώσεως τῆς θείας ἦτοι τῆς ὑπερουσιότητος⁸⁴, ἠνωμένον μὲν ἔστι τῇ ἐναρχικῇ Τριάδι, καὶ κοινὸν ἢ ὑπερουσίως ὑπαρξίς, ἢ ὑπέρθως θεότης, ἢ ὑπεράγαθος ἀγαθότης· ἀπάντων ἐπέκεινα τῆς ἐπέκεινα πάντων ὅλης ἰδιότητος ταυτότης· ἢ ὑπὲρ ἐναρχίαν ἐνότης, τὸ ἀφθεγχτον, τὸ πολύφωνον, ἢ ἀγνωσία, τὸ παννόητον, ἢ πάντων θέσις, ἢ πάντων ἀφαίσεις, τὸ ὑπὲρ πᾶσαν καὶ θέσιν καὶ ἀφαίρειν, ἢ ἐν ἀλλήλαις, εἰ οὕτω χρῆ φάναι, τῶν ἐναρχικῶν ὑποστάσεων μόνῃ, καὶ ἰδρυσίς, ὀλικῶς ὑπερηνωμένη, καὶ οὐδενὶ μέρει συγκεχυμένη, καθάπερ φῶτα λαμπτήρων (ἵνα αἰσθητοῖς καὶ οἰκειοῖς χρῆσθαι παραδείγμασιν), ὄντα ἐν οἴκῳ ἐνί, καὶ ὅλα ἐν ἀλλήλοις ὅλας ἔστιν, ἀκραιφῆ καὶ ἀκριβῆ τὴν ἀπ' ἀλλήλων ἰδικῶς ὑφισταμένην ἔχει

διάκρισιν, ἠνωμένα τῇ διακρίσει, καὶ τῇ ἐνώσει διακεκριμένα. Καὶ γοῦν ἠρώμεν, ἐν οἴκῳ πολλῶν ἐνότων λαμπτήρων, πρὸς ἐν τι φῶς ἐνούμενα τὰ πάντων φῶτα, καὶ μίαν ἀγλήν ἀδιάκριτον ἀναλάμποντα, καὶ οὐκ ἂν τις, ὡς οἶμαι, δύνατο τοῦδε τοῦ λαμπτήρος τὸ φῶς ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐκ τοῦ πάντα τὰ φῶτα περιέχοντος ἀέρος διακρίναι καὶ ἰδεῖν ἀνευ θατέρου θάτερον, ὅλων ἐν ὅλοις ἀμιγῶς συγκεκραμένων.

Itaque, potest unus lampadis lumen ab aliarum exterminii absque altero videre, quod tota totis siue
 Ἄλλὰ καὶ εἰ τὸν ἕνα τις τῶν πυρσῶν ὑπεξαγάγοι τοῦ δωματίου, συνεξελεύσεται καὶ τὰ οἰκεῖον ἅπαν φῶς οὐδὲν τι τῶν ἑτέρων φώτων ἐν αὐτῷ συνεπισπόμενον⁸⁵, ἢ τοῦ αὐτοῦ τοῖς ἑτέροις καταλεῖπον⁸⁶. ἦν γὰρ αὐτῶν, ὅπερ ἔφη, ἢ ὅλων πρὸς ὅλα παντελῆς ἐνωσις ἀμιγῆς καθόλου, καὶ οὐδενὶ μέρει συμπεφυρμένη, καὶ ταῦτα ὄντως ἐν σώματι τῷ ἀέρι, καὶ ἐξ ἐνώλου τοῦ πυρὸς ἠρητημένου τοῦ φωτός. Ὅπου γὰρ καὶ τὴν ὑπερουσίαν ἐνωσιν ὑπεριδρῦσθαί φαμεν, οὐ τῶν ἐν σώμασι μόνων ἐνώσεων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν ψυχαῖς αὐταῖς καὶ ἐν αὐτοῖς νόοις, ἃς ἔχουσιν ἀμιγῶς καὶ ὑπερκοσμῶς, δι' ὅλων ὅλα τὰ θεοειδῆ καὶ ὑπερουράνια φῶτα κατὰ μέθεξιν ἀνάλογον τοῖς μετέχουσι, τῆς πάντων ὑπερηνωμένης⁸⁷ ἐνώσεως.

Ἔστι δὲ καὶ διάκρισις ἐν ταῖς ὑπερουσίαις θεολογίαις, οὐχ ἦν ἔφη μόνον, ὅτι κατ' αὐτὴν τὴν ἐνωσιν ἀμιγῶς ἱδρυται, καὶ ἀσυγχύτως ἐκάστη τῶν ἐναρχικῶν ὑποστάσεων· ἀλλ' ὅτι καὶ τὰ τῆς ὑπερουσίας θεογονίας οὐκ ἀντιστρέφει πρὸς ἀλλήλα Μόνῃ δὲ πηγῇ⁸⁸ τῆς ὑπερουσίας θεότητος ὁ Πατήρ, οὐκ ὄντος Υἱοῦ τοῦ Πατρὸς, οὐδὲ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ, φυλαττόντων δὲ τὰ οἰκεῖα τῶν ὕμνων εὐαγῶς ἐκάστη τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων. Αὐταὶ μὲν αἱ κατὰ τὴν ἀφθεγχτον ἐνωσιν τε καὶ ὑπαρξιν ἐνώσεις τε καὶ διακρίσεις. Εἰ δὲ καὶ θεῖα διάκρισις ἔστιν ἢ ἀγαθοπρεπῆς πρόδος τῆς

A sacris insistendo, nonnulla dictæ unioni propria, vicissimque disjunctioni, proprias item suas copulationes ac disjunctiones; verbi gratia, in divina unione seu supersubstantialitate, copulatum quidem unitatis principi Trinitati ac commune est, superessentialis existentia, et supraquam divina divinitas, supraquam bona bonitas, summi omnium ejus quæ supra omnia est totius proprietatis identitas; unitas supra principium unitatis; ineffabilitas, multivocatio, indemonstrabilitas, omnimoda intelligibilitas, omnium positio, omnium ablatio, supra omnem positionem et ablationem, divinarum personarum in seipsis, si ita loqui fas est, mutua mansio, et collocatio, in totum supraquam copulata in unum, et non confusa in parte ulla; sicut lumina lampadam (ut exemplis sub sensum cadentibus et familiaribus utar) quæ sunt in una domo, et tota sunt in se totis vicissim, non permista, ac per se existunt perfecte inter se mutuo sigillatim distincta, conjuncta in unum discrete, et discreta conjunctivo. Siquidem in domo cernimus, in qua multe lampades exsunt, in unum quoddam lumen cunctarum luminum coalescere, splendoremque unum individuumque præferre; neque quisquam, ut arbiteri aere cuncta lumina continente secernere, atque in confusione contemperata sint.

Quomodo si quis unam lampadem educat e domo, simul exibi totum proprium lumen, nihil quiddam cæterorum luminum in seipsa simul trahens, neque aliquid sui illis relinquens; erat enim illorum, ut dixi, totorum ad tota perfecta conjunctio; mera penitus et nulla ex parte confusa, idque cum esset lumen in corpore, id est aere, et ex materiali igne penderet. Quare supersubstantialem illam unionem longe præstantiorem dicimus, non modo ut quæ in corporibus existunt unionibus, verum etiam illis quæ in animabus ipsis mentibusque contingunt, quas inconfusa et supermundiali ratione oblineat, dum lumina ista deformia supercælestiaque proportionata sibi participatione per unionem quamdam omnibus eminentiorem, se totis tota participant.

§ V.

Quinetiam est in superessentialibus Dei nominibus distinctio, qua non tantum (ut dixi) secundum ipsam unionem quælibet præcipuarum personarum impermista atque inconfusa ponitur, verum etiam ea quæ supersubstantialis illius divinæ generationis sunt, inter se minime recipiuntur. Adeo ut solus Pater fons sit in supersubstantiali Deitate, atque ita Pater non sit Filius, neque Filius sit Pater, sed cuique divinarum Personarum propriæ suæ laudes inviolatæ conserventur. Hæ quidem sunt uniones et distinctiones in illa ineffabili unione et essentia.

VARIE LECTIONES.

⁸⁴ ὑπερουσίως θεότητος, P. ⁸⁵ συνεπισπασάμενον, S. P. D. ⁸⁶ καταλίπον. ⁸⁷ ὑπερηνωμένης, ὅλη S. μόνῃ δὲ τῇ πηγῇ.

§ IX.

Quinetiam, id quod est omnium quæ de Deo dicuntur clarissimum, divina ipsius Jesu e natura nostra formatio, et ineffabilis est sermone omni, nullique nota intelligentiæ, etiam ipsi antiquissimorum angelorum primatû. Atque eum quidem viri formam et substantiam assumpsisse, mystice accepimus; sed ignoratur, quomodo ex Virginis sanguine alia quam naturæ lege sit efformatus, quove pacto siccis pedibus, qui corporis molem et materiæ pondus haberent, liquidam perambulaverit fluxamque substantiam, aliisque perfecit quæ superna uralem Jesu naturam indicant. Verum hæc a nobis etiam alibi satis explicata, et ab inclyto præceptore nostro supra naturæ modum valde celebrata sunt in theologicis ipsius elementis, quæ ille partim a theologis sanctis accepit, partim etiam ex solerti Scripturarum investigatione longo exercitio ac tempore comprehendit, partim etiam divinitus quadam inspiratione hausit, ista non discendo tantum, verum etiam divina patiende assecutus, nec non eorum (si dictu fas sit) compassione, ad istam prædicandam nequit fidem mysticam atque unionem informatus. Atque ut plurima, eaque beatissimi, præclaræ illius mentis documenta paucis subjiciamus, hæc de Jesu in theologicis elementis a se collectis ait :

322 Sanctissimi Hierothei verba ex theologicis elementis.

Causa omnium, et quæ omnia implet, est Jesu divinitas, quæ servat partes toti consentientes; et neque pars neque totum est, et est totum et pars, quatenus omne et totum et partem in seipsa comprehendit et suprahabet, et antehabet. Perfecta quidem est in imperfectis, tanquam principalis causa perfectionis; imperfecta autem in perfectis, tanquam supraquam perfecta et ante perfecta: forma formæ effectrix in iis quæ carent forma, tanquam principalis causa formæ; sine forma in ipsis formis, utpote supra formam substantia totis substantiis insistentibus impollute, et ab omni substantia supra substantiam abstracta; tota principia et ordines definiens, supra omne principium et omnem ordinem collocata. Rerum est mensura, sæculumque et supra sæculum, et ante sæculum; plena est in iis quæ egent, in iis quæ plena sunt exuberat; ineffabilis est et inexplicabilis, supra sensum, supra vitam, supra substantiam, supernaturaliter habet supernaturalitatem, et supersubstantialiter substantiam excedit. Unde, quoniam

A Ἄλλὰ καὶ τὸ πάσης θεολογίας ἐκφανέστατον, ἡ καθ' ἡμᾶς Ἰησοῦ θεοπλαστία, καὶ ἀδρήτος ἐστὶ λόγῳ παντὶ, καὶ ἄγνωστος νῦν παντὶ, καὶ αὐτῷ τῷ πρωτοσίτῳ τῶν πρεσβυτάτων ἀγγέλων. Καὶ τὸ μὲν ἀνδρικῶς αὐτὸν οὐσιωθῆναι, μυστικῶς παρελήφραμεν· ἀγνοοῦμεν δὲ ¹³ ὅπως ἐκ παρθενικῶν αἱμάτων ἐτέρῳ παρὰ τὴν φύσιν θεομῶ διεπλάττετο, καὶ ὅπως ἀδρόχοις ποσὶ, σωματικῶν ὄγκων ἔχουσι καὶ ὕλης βάρους, ἐπεπόρευτο ¹⁴ τὴν ὕγραν καὶ ἄστατον οὐσίαν· καὶ τὰ ἄλλα ὅσα τῆς ὑπερφουῶς ἐστὶν Ἰησοῦ φυσιολογίας. Ταῦτα δὲ ἡμῖν τε ἐν ἄλλοις ἱκανῶς εἴρηται, καὶ τῷ κλεινῷ καθηγεμῶνι κατὰ τὰς θεολογικὰς αὐτοῦ στοιχειώσεις ὑμνηταὶ ¹⁵ λίαν ὑπερφουῶς, ἅπερ ἐκεῖνος, εἴτε πρὸς τῶν ἱερῶν θεολόγων παρελήφρα, εἴτε καὶ ἐκ τῆς ἐπιστημονικῆς τῶν λογίων ἐρεύνης συνεώρακεν, ἐκ πολλῆς τῆς περὶ αὐτὰ γυμνασίας τε καὶ τριβῆς, εἴτε καὶ ἐκ τινὸς ἐμυθήθη θειοτέρας ἐπιπνοίας, οὐ μόνον μαθῶν, ἀλλὰ καὶ παθῶν τὰ θεῖα· κάκ τῆς πρὸς αὐτὰ συμπαθείας, εἰ οὕτω χρὴ φάναι, πρὸς τὴν ἀδίδαχτον αὐτῶν καὶ μυστικὴν ἀπτελεσθεὶς ἔνωσιν καὶ πίστιν. Καὶ ἵνα τὰ πολλὰ καὶ μακάρια θεάματα τῆς κρατίστης ἐκείνου διανοίας ἐν ἐλαχίστοις παραθώμεθα, τάδε περὶ τοῦ Ἰησοῦ φησὶ· ἐν ταῖς συνηγμέναις αὐτῷ θεολογικαῖς στοιχειώσεσι.

Τοῦ ἀγνωστάτου Ἰεροθέου ἐκ τῶν θεολογικῶν στοιχειώσεων.

§ X.

C Ἡ πάντων αἰτία, καὶ ἀποπληρωτικὴ τοῦ Ἰησοῦ ¹⁶ θεότης, ἡ τὰ μέρη τῆ ὁλότητι σύμφωνα διασώζουσα καὶ οὔτε μέρος οὔτε ὅλον οὔσα, καὶ ὅλον καὶ μέρος, ὡς πᾶν καὶ μέρος καὶ ὅλον ἐν ἑαυτῇ συνειληφύα, καὶ ὑπερέχουσα, καὶ προέχουσα, τελεία μὲν ¹⁷ ἐστὶν ἐν τοῖς ἀτελείαις, ὡς τελετάρχης· ἀτελής δὲ ἐν τοῖς τελείοις, ὡς ὑπερτελής καὶ προτέλειος· εἶδος εἰδοποιὸν ἐν τοῖς ἀνειδέοις, ὡς εἰδεάρχης, ἀειδέος ἐν τοῖς εἰδέοις, ὡς ὑπὲρ εἶδος· οὐσία ταῖς ὅλαις οὐσίαις ἀχράντως ¹⁸ ἐπιθατεύουσα, καὶ ὑπερουσιος, ἀπάσης οὐσίας ἐξηρημένη, τὰς ὅλας ἀρχάς καὶ τάξεις ἀφορίζουσα, καὶ πάσης ἀρχῆς καὶ τάξεως ὑπεριδρυμένη. Καὶ μέτρον ἐστὶ τῶν ὄντων, καὶ αἰῶν, καὶ ὑπὲρ αἰῶνα, καὶ πρὸ αἰῶνος· πλήρης ¹⁹ ἐν τοῖς ἐνδεέαις· ὑπερπλήρης ἐν τοῖς πληρεσιν ²⁰, ὁρῆτος, ἀφθειγτος, ὑπὲρ νοῦν, ὑπὲρ ζῶην, ὑπὲρ οὐσίαν· ὑπερφουῶς ἔχει τὸ ὑπερφουῶς, ὑπερουσιῶς τὸ ὑπερουσιῶν. Ὅθεν ἐπειθὴ καὶ ἕως φύσεως ²¹ ὑπὸ φιλανθρωπίας ²² ἐλήλυθε, καὶ ἀληθῶς οὐσιώθη, καὶ ἀνὴρ ὁ ὑπέρθεος ἐχηρημάτισεν (ἴλω δε εἶη τὰ πρὸς ἡμῶν ²³ τὰ ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον ὑμνοῦμενα)· κἂν τοῦτοις ἔχει τὸ ὑπερφουῶς καὶ ὑπερουσιῶν, οὐ μόνον ἢ ἀναλλοιώτως

VARIE LECTIONES.

¹³ παραδέδοται· ἀγνοεῖται δέ, S. ¹⁴ ἐπεπορεύετο, D. S. ¹⁵ ὑμνεῖται, S. Sc. ¹⁶ τοῦ Υἱοῦ, S. P. ¹⁷ καὶ τελεία, P. ¹⁸ ἀχράντοις, M. Sc. ¹⁹ καὶ πλήρης, D. P. ²⁰ πληρεσιν, M. Sc. ²¹ ἡμῶν. ²² ὑπὲρ φιλανθρωπίας, M. S. P. ²³ Ὡς δὲ πρὸς ἡμῶν, P. τὰ non habent præter P. M. S. D.

ταῖς θεολογικαῖς ὑποτυπώσειςιν, ἰδίᾳ περὶ ἐκάστου A
 διαλαβόντες, ὡς ἐφικτόν, ἐξεθέμεθα, τὰ μὲν ἀνελέξαν-
 τες* τῷ ἀληθεῖ λόγῳ καὶ ἀναπτύξαντες, καὶ τὸν ἱερὸν
 καὶ τὸν ἀνεπιβόλωτον νοῦν ἐπὶ τὰ φανὰ τῶν λογίων³
 θεάματα προσαγαγόντες· τοῖς δὲ, ὡς μυστικοῖς κατὰ
 τὴν θείαν παράδοσιν ὑπὲρ νοερᾶν ἐνέργειαν ἐπιβαλόν-
 τες⁴. Πάντα γὰρ τὰ θεῖα, καὶ ὅσα ἡμῖν ἐκπέφονται,
 ταῖς μετοχαῖς μόναις γινώσκεται· αὐτὰ δὲ, ὅποιά
 ποτὲ ἔστι κατὰ τὴν οἰκειάν ἀρχὴν καὶ ἰδρυσιν, ὑπὲρ
 νοῦν ἔστι καὶ πᾶσαν οὐσίαν καὶ γνῶσιν. Οἶον, εἰ τὴν
 ὑπερούσιον κρυφιοτήτα θεὸν, ἢ ζωὴν, ἢ οὐσίαν, ἢ
 φῶς, ἢ λόγον ὀνομάσαιμεν, οὐδὲν ἕτερον νοοῦμεν, ἢ
 τὰς εἰς ἡμᾶς ἐξ αὐτῆς προαγομένης δυνάμεις⁵,
 ἐκθεωτικὰς, ἢ οὐσιοποιούς, ἢ ζωογόνους, ἢ σοφοδώ-
 ρους· αὐτῇ δὲ κατὰ τὴν πασῶν⁶ τῶν νοερῶν ἐνεργειῶν
 ἀπόλυσιν ἐπιβάλλομεν, οὐδεμίαν ὀρῶντες θεο-
 σιν, ἢ ζωὴν, ἢ οὐσίαν, ἢ τινεὶ ἀκριβῶς ἐμφορῆς ἔστι τῇ
 πάντων ἐξηρημένῃ κατὰ πᾶσαν ὑπεροχὴν αἰτία⁷.
 Πάλιν, ὅτι μὲν ἔστι πηγαία θεότης ὁ Πατήρ, ὁ δὲ
 Ἰησοῦς⁸ καὶ τὸ Πνεῦμα, τῆς θεογένου θεότητος, εἰ
 οὕτω χρή φάναι, βλαστοὶ θεόφυτοι, καὶ οἶον ἀνθη καὶ
 ὑπερούσια φῶτα, πρὸς τῶν ἱερῶν λογίων παρελήφα-
 μεν· ὅπως δὲ ταῦτά ἐστιν, οὔτε εἰπεῖν, οὔτε ἐννοῆσαι
 δυνατόν.

sui, quasi germīna divina, floresce ac lumina supersubstantialia existere : quoniam autem pacto sese habeant, neque eloqui neque intelligere valemus.

§ VIII.

Ἄλλὰ μέχρι⁹ τούτου πᾶσα τῆς καθ' ἡμᾶς νοερᾶς
 ἐνεργείας ἢ δυνάμεις¹⁰, ὅτι πᾶσα θεῖα πατριὰ καὶ υἱό-
 τῆς ἐκ τῆς πάντων ἐξηρημένης πατριαρχίας καὶ υἱαρ-
 χίας δωδύρηται καὶ ἡμῖν καὶ ταῖς ὑπερουρανίαις δυ-
 νάμεισιν, ἐξ ἧς καὶ θεοὶ, καὶ θεῶν υἱοὶ, καὶ θεῶν πα-
 τέρες οἱ θεοσιδεῖς γίγνονται καὶ ὀνομάζονται νόες,
 πνευματικῶς δηλαδὴ τῆς τοιαύτης πατρότητος καὶ υἱότη-
 τος ἐκτελουμένῃς, τοῦτ' ἔστιν ἀσωμάτως, ἀσλως, νοη-
 τῶς, τοῦ θεαρχικοῦ Πνεύματος, ὑπὲρ πᾶσαν νοητὴν¹¹
 ἀϋλίαν καὶ θέωσιν ὑπεριδρυμένου, καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ
 τοῦ Υἱοῦ, πάσης πατριᾶς καὶ υἱότητος θείας, ὑπερο-
 χικῶς ἐξηρημένων. Οἱ δὲ γὰρ ἔστιν ἀκριβῆς ἐμφορεία
 τοῖς αἰτιατοῖς καὶ τοῖς αἰτίοις· ἀλλ' ἔχει μὲν τὰ αἰ-
 τιατὰ τὰς τῶν αἰτίων ἐνδοχομένης εἰκόνας, αὐτὰ δὲ
 τὰ αἰτία τῶν αἰτιατῶν ἐξήρηται καὶ ὑπερίδρυται,
 κατὰ τὸν τῆς οἰκειᾶς ἀρχῆς λόγον· καὶ ἵνα τοῖς καθ'
 ἡμᾶς χρήσωμαι παραδείγμασιν¹², ἡδοναὶ καὶ λύπαι D
 λέγονται ποιητικῶς τοῦ ἡδεσθαι καὶ λυπεῖσθαι· αὐταὶ
 δὲ οὔτε ἡδοναὶ, οὔτε λυποῦνται· καὶ τὸ πῦρ θερ-
 μαῖνον καὶ καῖον οὐ λέγεται καίεσθαι καὶ θερμαίνε-
 σθαι. Καὶ ζῆν εἰ τις φαίη τὴν αὐτοζωὴν, ἢ φωτίζε-
 σθαι τὸ αὐτόφως, οὐκ ὀρθῶς ἐρεῖ κατὰ τὸν ἐμὸν λόγον,
 εἰ μὴ πού καθ' ἕτερον ταῦτα εἴποι τρόπον, ὅτι πε-
 ρισσῶς καὶ οὐσιωδῶς πρόνεστι τὰ τῶν αἰτιατῶν τοῖς
 αἰτίοις.

recte loctus fuerit, nisi forte hæc alio modo dicat, quod nihil mirum abundantius, et secundum essentiam, ea quæ sunt effectum prius sint causæ.

VARIÆ LECTIONES.

* ἀναλέξαντες, M. Se. ἀναελέξαντες, S. ³ φανὰ τῶν non habet D. P. φανερά est in M. ⁴ ἐπιβάλλοντες, S. ἐνωθέντες, M. Sar. ⁵ μεθέξεις, S. ⁶ αὐτῇ, P. Sr. αὐτῇ, S. πάντων, S. P. D. ⁷ ὑπεροχὴν αἰτίαν, P. ⁸ ὁ δὲ Υἱός, S. P. D. Se. Sar. ⁹ ἄχρι, S. ¹⁰ ἢ πρόσδος, S. P. ¹¹ νόησιν, M. ¹² πραγμασι, D.

mus, in institutionibus theologis, seorsūm de sin-
 gulis disserentes, uti potuimus, explicuimus, par-
 tim quidem eas vera ratione enodando, et expo-
 nendo, atque ita purum ac tranquillum animum
 perquam lucidis eloquiorum contemplationibus ad-
 movendo; partim vero, ceu mysticis, ex divina tra-
 ditione supra intellectus operationem intendendo.
 Divina enim omnia, etiam illa quæ nobis apparuerunt,
 solis participationibus cognoscuntur; porro ipsa, cu-
 jusmodi in suo principio suaque sede propria exis-
 tant, nullus sensus attingit, nulla natura nullaque
 cognitio penetrat. Veluti cum arcanum illud super-
 essentielle, vel Deum, vel vitam, vel substantiam,
 vel lucem, vel Verbum appellamus, nihil aliud
 quam vel deificas, vel substantificas, vel vivificas,
 vel sapientificas virtutes intelligimus, quæ ab eo in
 nos dimanant; ipsum autem omnium mentis ope-
 rationum cessatione contingimus, cum nullam cer-
 namus divinitatis effectiōnem, nullam vitam, aut
 essentiam, quæ plane similis sit causæ illi, quæ
 cunctis per omnem excellentiam antecellit. Rur-
 sum a Scripturis sacris accepimus, Patrem qui-
 dem esse originem in divinis, Jesum vero et Spi-
 ritum sanctum, quasi Dei prolem, vel, si dictu fas

Cæterum hæcenus omnis intellectus nostri stu-
 dium eo tendit, ut intelligat, quomodo divina omnia
 paternitas et filiatio, ex supracminentī omnīnā
 patriarchatu filiique principatu, tam nobis quam
 supra cœlestibus virtutibus indulta sit, ex qua fit,
 ut etiam dii decorumque filii ac patres sint ac nomi-
 nentur **321** mentes deiformes, quibus ejuscemodi
 paternitas ac filiatio spiritaliter confertur, modo
 scilicet incorporeo a materia segregato, intellectu-
 lique, quo tamen Spiritus divinus, ut supra omnem
 quæ concipi potest materiæ vacuitatem ac deifica-
 tionem constitutus, eminentior existit, uti, et Pater
 Filiusque, ab omni simili paternitate ac filiatione
 divina eminenter exempti. Non enim est perfecta
 et absoluta similitudo eorum quæ effecta sunt et cau-
 sarum; quæ potius habent quidem effecta causa-
 rum, quoad fieri potest, imagines; ipsæ vero causæ
 ex effectis exemptæ sunt et pro ratione principatus
 sui supra locatæ ac fundatæ: et ut nostratibus
 exemplis utar, voluptates ac dolores efficere dicitur,
 ut homines latentur vel doleant, tamen ipsæ
 nec lætantur nec dolent; ignis etiam cum calefa-
 ciat et comburat, non tamen comburi et calefieri
 dicitur. Et si quis vitam ipsam vivere aut illuminari
 lucem dixerit, mea quidem sententia, non omnino

ἡμῖν καὶ ἀσυγχύτως κεκοινωνήσῃ, μηδὲν πεπονθῶς A
εἰς τὸ ὑπερπλήρες αὐτοῦ, πρὸς τῆς ἀφθέγγτου κενώ-
σεως· ἀλλ' ἔτι καὶ τὸ πάντων καινῶν καινότατον²⁴, ἐν
τοῖς φυσικοῖς ἡμῶν ὑπερφύσῃ ἦν, ἐν τοῖς κατ' οὐσίαν
ὑπερούσιος²⁵, πάντα τὰ ἡμῶν ἐξ ἡμῶν ὑπὲρ ἡμᾶς
ὑπερέχων²⁶.

que superat, quod non tantum sine sui immutatione naturæ confusione nobis sese communicavit, nihil in exuberanti sua plenitudine ex ineffabili exinanitione peressus, verum etiam, quod novis omnibus magis novum accidit, ea quæ naturæ nostræ sunt, supra naturæ ordinem substantiamque, supra substantiæ modum participavit. nostra omnia ex nobis et supra nos excellenter habens.

§ XI.

Τούτων μὲν οὖν ἄλλῃ· ἐπὶ δὲ τὸν τοῦ λόγου σκοπὸν
προσώμεν, τὰ κοινὰ καὶ ἡνωμένα τῆς διακρίσεως τῆς B
θείας ὀνόματα, κατὰ τὸ ἡμῖν ἐφικτὸν, ἀνεπίττοντες.
Καὶ ἵνα σαφῶς περὶ πάντων ἐξῆς²⁷ προδιορισώμεθα,
διάκρισιν θείαν φαρμέν²⁸, ὡς εἴρηται, τὰς ἀγαθοπρα-
πίαις τῆς θεαρχίας προόδους. Αὐρουμένη γὰρ πᾶσι
τοῖς οὐσί, καὶ ὑπερχέουσα τὰς τῶν ὄλων²⁹ ἀγαθῶν
μετουσίαις, ἡνωμένως³⁰ μὲν διακρίνεται, πληθύεται
δὲ³¹ ἐνικῶς, καὶ πολλαπλασιάζεται ἐκ τοῦ ἐνὸς ἀνεκ-
φοιτήτως ὅλον, ἐπειδὴ ὧν ἐστὶν ὁ θεὸς ὑπερουσίως,
διυρεῖται δὲ τὸ εἶναι τοῖς οὐσί, καὶ παράγει τὰς ἄλλας
οὐσίας, πολλαπλασιάζεσθαι λέγεται τὸ ἐν ὄν ἐκείνοτῃ
ἐξ αὐτοῦ παραγωγῇ τῶν πολλῶν ὄντων. μένοντος δὲ³²
οὐδὲν ἦττον ἐκεῖνου, καὶ ἐνὸς ἐν τῷ πλήθει μῶ, καὶ
ἡνωμένου κατὰ τὴν πρόοδον, καὶ πλήρους ἐν τῇ δια-
κρίσει, τῷ³³ πάντων εἶναι τῶν ὄντων ὑπερουσίως
ἐξηρημένον, καὶ τῇ ἐνιαίᾳ τῶν ὄλων παραγωγῇ³⁴,
καὶ τῇ ἀνελαττώτῃ χύσει τῶν ἀμειώτων αὐτοῦ μετα-
δόσεων. Ἀλλὰ καὶ ἐν ὧν, καὶ παντὶ μέρει καὶ ὄλω,
καὶ ἐνὶ καὶ πλήθει, τοῦ ἐνὸς μεταδόσης³⁵, ἐν ἐστὶν
ὡσαύτως ὑπερουσίως, οὔτε μέρος ὄν³⁶ τοῦ πλήθους,
οὔτε ἐκ μερῶν ὄλων· καὶ οὕτως οὔτε ἐν ἐστὶν, οὔτε
ἐνὸς μετέχει, οὐδὲ τὸ ἐν ἔχει· πύρρω δὲ τούτων ἐν
ἐστὶν, ὑπὲρ τὸ ἐν, τοῖς οὐσί ἐν, καὶ πλήθος ἀμερῆς,
ἀπλήρωτον ὑπερπλήρες, πᾶν ἐν καὶ πλήθος παράγον,
καὶ τελειοῦν, καὶ συνέχον. Πάλιν τῇ ἐξ αὐτοῦ θεώσει,
τῷ κατὰ δύναμιν ἐκάστου θεοειδεῖ θεῶν πολλῶν γιγνο-
μένων³⁷, δοκεῖ μὲν εἶναι καὶ λέγεται τοῦ ἐνὸς θεοῦ
διάκρισις καὶ πολλαπλασιασμός, ἐστὶ δὲ οὐδὲν ἦτ-
τον ὁ ἀρχίθεος καὶ ὑπέρθεος ὑπερουσίως εἰς θεός,
ἀμέριστος ἐν τοῖς μεριστοῖς, ἡνωμένος ἑαυτῷ³⁸, καὶ
τοῖς πολλοῖς ἀμιγῆς καὶ ἀπλήθυντος. Καὶ τοῦτο ὑπερ-
φύως ἐνοήσας ὁ κοινὸς ἡμῶν καὶ τοῦ καθηγεμόνος D
ἐπὶ τὴν θείαν φωτοδοσίαν χειραγωγός, ὁ πολὺς τὰ
θεῖα, τὸ φῶς τοῦ κόσμου, τάδε φησὶν ἐνθεαστικῶς ἐν
τοῖς ἱεροῖς αὐτοῦ γράμμασι· Καὶ γὰρ εἰπερ εἰσὶ λε-
γόμενοι θεοὶ, εἴτε ἐν οὐρανῷ, εἴτε ἐπὶ γῆς, (ὡς-
περ οὖν εἰσὶ θεοὶ πολλοὶ, καὶ κύριοι πολλοί,) ἀλλ'
ἡμῖν εἰς θεός ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμῖς

Sed de his satis; modo sermonis nostri scopum
prosequamur, communia et unita divinæ distin-
ctionis nomina, prout possumus, explicando. Atque
ut plane de omnibus deinceps explicemus, distin-
ctionem divinam esse dicimus, quemadmodum di-
ctum est, benignissimas Dei emanationes. Dum enim
rebus omnibus ubertim bonorum omnium consortia
impertit et infundit, tum conjuncte **323** quidem
distinguitur, amplificatur autem unice, multi-
plexque sit ex uno, nec ab unitate discedit: ut
puta, quoniam Deus superessentialiter est essentia,
cunctasque producit essentias, secundum illud
unum quod est multiplicari dicitur, dum multas ex
se producit entitates; verumtamen in seipso manet
in multiplicatione unus, et in emanatione unitus,
atque in distinctione perfectus, quod sit ab essen-
tiis omnibus superessentialiter exemptus, tam sin-
gulari productione omnium quam indiminuta sua-
rum indeficientium profusione communicationum.
Quinetiam cum quid unum ipse sit, omni que parti
et toti, et uni et multitudini, unius sui consortium
largiatur, vel ut sic etiam supra substantiam exsi-
stet unus, cum neque pars sit multitudinis, neque
ex partibus totum; nam hoc modo non est quid
unum, neque sic unum participat, habetve unita-
tem; sed longe ab his alia ratione quid unum est,
supra unum, quod rebus unum est, et multitudo
individuis, inexplebilis superplenitudo, omne unum
multitudinemque producens ac perficiens atque
complectens. Rursum dum ejus deficientia deiformi
pro ejusque virtute plures dii sunt, videtur qui-
dem diciturque unius Dei divisio multiplicatioque,
verumtamen ipse est principium istiusmodi divini-
tatis et eminenter Deus, et superessentialiter unus
Deus, indivisus in dividuis, in se unus, et in mul-
tis istis neque mistus neque multiplicatus. Quod
cum supernaturaliter intellexisset communis nos-
ter ac præceptoris nostri ad divinam illustratio-
nem manuductor, qui multum in divinis rebus exer-

VARIE LECTIONES.

²⁴ καινότερον, S. P. Sar. ²⁵ ὑπερουσίως, P. Sar. ²⁶ τὰ non habent S. P., ut in D. non est ἐξ ἡμῶν, et
pro ὑπερέχων scribitur ἔχων, ut in Sar. ²⁷ τῶν ἐξῆς, S. P. ²⁸ εἶναι φαρμέν, D. P. Sar. ²⁹ ὄλων. ³⁰ ἡνω-
μένως, S. ³¹ πληθύνεται δὲ, S. P. variant ad hunc modum hoc verbum scripsisse: locos notare longum esset.
³² ὄντων μὲν ὄντος δέ, S. Sc. μένοντος δέ, non habet M. D. ³³ τῷ, P. ³⁴ παραγωγῇ, D. P. Sc. Sar. παραγω-
γῇ, S. ³⁵ μεταδόσης, P. ³⁶ ἴ. ὧν ut supra. ³⁷ γενομένων, D. ³⁸ ἐν τοῖς ἀμεριστοῖς, ἡνωμένως ἐν ἑαυτῷ, S.

creatus est, et lux est mundi, hæc in Epistolis suis divino Numine afflatus scribit: *Nam etsi sunt qui dicantur dii, sive in celo, sive in terra (siquidem sunt dii multi, et domini multi), nobis tamen unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos in ipso; et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum* ⁶. Etenim in divinis rebus unioes superant distinctiones, et antecedunt, nibiloque minus tamen etiam conjunctæ sunt post unius non abouitem singularemque distinctionem. Has itaque communes unitasque totius divinitatis distinctiones, sive benedictas emanationes, ex nominibus divinis, quæ illas in eloquiis declarant, pro virili nostra parte celebrare conabimur; si hoc primum, uti **324** nomen Dei, cuiusque divinarum Personarum impositum fuerit, sine discrimine in tota ipsa divina Trinitate accipi.

εἰς αὐτόν· καὶ εἰς Κύριος ἡγεῖς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. Καὶ γὰρ ἐὰν τῶν θεῶν αἱ ἐνώσεις τῶν διακρίσεων ἐπικρατοῦσι, καὶ προκατάρχουσι, καὶ οὐδὲν ἥττον ἐστὶν ἡνωμένα ⁶⁷ καὶ μετὰ τὴν τοῦ ἑνὸς ἀνεκφοίτητον καὶ ἐγκαίαν διάκρισιν. Ταύτας ἡμεῖς τὰς κοινὰς καὶ ἡνωμένας τῆς ὅλης θεότητος διακρίσεις, εἴτ' οὖν ἀγαθοπρεπεῖς προόδους, ἐκ τῶν ἐμφαινουσῶν ⁶⁸ αὐτὰς ἐν τοῖς λογίοις θεωνυμιῶν ὑμῆσαι κατὰ τὸ δυνατόν πειρασόμεθα, τοῦτου καθάπερ εἴρηται προδιεγκωσμένου, τοῦ πᾶσαν ἀγαθοουργικὴν ⁶⁹ θεωνυμίαν, ἐφ' ἧπερ ἂν κέχται τῶν θεαρχικῶν Ὑποστάσεων, ἐπὶ τῆς ὅλης αὐτῆν ἐκληφθῆναι θεαρχικῆς ⁷⁰ ἐλότῃτος ἀπαρατηρήτως.

dictum est, constitutum fuerit, beneficium omne

ADNOTATIONES CORDERII.

Pro exactiori hujus capituli intelligentia, maxime § I, vide quæ in Observationibus generalioribus dicta sunt, observatione 5 et ⁴⁰

Ubi item nota, non tantum attributa essentialia toti Trinitati competere, verum etiam nomina, quæ a rerum creaturarum productione, conservatione ac gubernatione desumpta sunt. Operationes enim, quas ad extra theologi vocant, communes sunt sanctissimæ Trinitati, atque uni Divinitati omnium creatrici.

§ II. Et nisi illi curæ sit divina sacrarum Litterarum sapientia, etc. Hinc bene probat divus Thomas prima parte, quæst. 32, artic. 4, in corpore: mysteria quædam fidei rationis captum excedentia, non nisi ex Scripturis seu divinis revelationibus cognosci posse. Qui enim, inquit, naturali ratione Trinitatem verbi gratia, probare nititur, is fidei dupliciter derogat. Primo quidem quantum ad dignitatem ipsius fidei, quæ in hoc consistit, ut sit de rebus invisibilibus quæ humanam excedant rationem. Unde Apostolus dicit, fidem esse de non apparentibus; et alibi: Sapientiam, inquit, loquimur inter perfectos; sapientiam vero non hujus sæculi, neque principum hujus sæculi, sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est ¹. Secundo, quantum ad utilitatem trahendi alios ad fidem. Cum enim aliquis ad probandam fidem introducit rationes quæ non sunt urgentes, in irrisionem ceat infidelium; credunt enim quod hujusmodi rationibus imitamur, et propter eas credamus. Quæ igitur fidei sunt, non sunt probanda nisi per auctoritates his qui auctoritates suscipiunt; apud alios vero sufficit defendere, non esse impossibile id quod fides prædicat. Ita sanctus Dionysius hoc loco, et ex eo divus Thomas.

§ III. Nota nomina τὸ ὑπερέβατον, τὸ ὑπέροσον, id est supra-bonum, supra-Deum, etc., dicit τῆς ὑπερχικῆς ἀραιοσεως, id est ablationis secundum exsuperantiam, quia tollunt in Deo bonitatem creaturæ, et tribuunt exsuperantem et superlatam bonitatem, scilicet incretam, quæ vincit omnem cognitionem et intelligentiam. Vide observationes 4 et 9 generales.

Nota ibidem, τὴ ἐκ διακεκριμένα τὸ Πατὴρ ὑπερούσιον ὄνομα καὶ χρῆμα: discreta vero sunt Patris substantiale nomen et res. Nomen Patris, inquit Turrianus (32), suprasubstantiam dicit, quia in divinis non significat nobis nomen Patris aut Filii, quod in creaturis intelligimus, personas scilicet re et substantia separatas. Rem vero Patris vocat non ipsam substantiam, quæ una est, et eadem in tribus, sed rem Patris, et rem Filii, et rem Spiritus sancti vocat proprietates, quæ in divinis Personis ordinem originis sive principii inter eas designant; unde notionales proprietates sive actus dicuntur, quia sunt proprie notionales sive designationes personarum, ut proprium Patris est generare Filium, propria est nativitas Filii ex Patre, et propria Spiritus sancti processio ex uno principio Patre et Filio; hæc dicitur Græce χρῆματα γνωριστικά, id est, res sive actus notionales. Res enim, quatenus pertinet ad relationem, numero plurium prædicatur in divinis; sanctus Thomas prima parte, quæst. 39, artic. 3, ad 3. In his igitur non est reciprocatio, neque communitas, nec in ipsæ nominibus Patris, et Filii, et Spiritus sancti, nec in eorum rebus, id est in eorum actibus, sive verbis, unde manant. Nec enim nomen Patris convenit Filio, neque Filii nomen convenit Patri; quia neque generare Filii est, neque generari Patri. Similiter in Spiritu sancto, qui ab utroque procedit.

Est præterea observatio digna, quod hic ait Dionysius, discreta esse in divinis nomen Patris et χρῆμα, id est rem, et nomen Filii et rem; item nomen Spiritus sancti et rem. Cum enim prius posuit nomen Patris, et nomen Filii, et nomen Spiritus sancti, et postea secundo loco posuit χρῆμα, id est rem Patris, quæ est generare, et rem Filii quæ est generari, et rem Spiritus sancti quæ est procedere; plane docuit id quod sanctus Thomas etiam tradit, prius et principalius secundum modum intelligendi

⁶ 1 Cor. viii, 5. ¹ 1 Cor. ii, 6.

VARIE LECTIONES.

⁶⁷ ἴσως ἡνωμένα. EDIT. PATACL. ⁶⁸ ἐμφαινουσῶν, S. D. ⁶⁹ τὸ πᾶσαν θεουργικῆν, S. P. ⁷⁰ τῆς θεαρχικῆς, P.

{32} Ad cap. 4, dec. 9, Cypariasioti.

distingui hypostases divinas per relationes quam per origines, sive actus notionales, quos Dionysius significavit nomine *ὑψίστου* (interpretis vera Dionysii, quem sanctus Thomas habuit, verbi *ὑψίστου* nam, sanctus Thomas nam mutavit in *ortum* et *originem*), distinguuntur, inquit, prius et principalius per relationes quam per notionales origines quia relationes constituunt personas, cum sint per relationes personæ subsistentes, actus vero notionales, **325** licet sint eodem re eum relationibus, tamen secundum modum significandi et intelligendi non constituunt personas, cum sint origines earum, sive origines significantive, ut generatio, que tanquam actus notionalis attribuitur Patri et spiritui, que attribuitur Patri et Filio, sive passio, ut natiuitas, actus notionalis qui attribuitur Filio, et processio, Spiritui sancto. Origines enim secundum rationem intelligendi extrinsecæ et sunt quorum sunt origines, cum sit origo, sicut ait sanctus Thomas, via quedam a re, aut ad rem, ut generatio significatur ut via quedam ad genitum procedens a generante. Itaque res Patris est generare *ὑψίστου* eum, ut dicit, *rem a genitum*, res Filii est pati in esse, res Spiritus sancti procedere. Sic Gregorius in Oratione prima de Filio: *Et non habente, inquit, causam, et est ex Patre, accedit res natiuitatis: et de Filio loquitur, ὑψίστου γεννητός* vocat, quod Dionysius *ὑψίστου*. Significat etiam *ὑψίστου* actum, a verbo *γεννητός*, unde recte theologi Latini *ortum* vocant, quod *Genes* res a; eodem eum verbum *ὑψίστου* utrumque significat. Hæc notavi, quia non parum refert, vocabula propria alicuius scientiæ collere.

Nota illudem proxima ista verba: *Est præterea discretæ ac distinctæ, perfectæ, sicut in nobis, et immutabilis Jena essentia, et quæcumque sunt mysteria substantiæ humanitatis ejus, ubi naturam humanam in Christo perfectam dicit, contra Apud naturam; quia habuit corpus præteritum animæ rationali et intelligente, sicut nos habemus, immutabilem, contra alios hæreticos, qui dixerunt naturam humanam ab ipso principio unionis vitam esse a divina, et factam incorruptibilem, quod erat negare veritatem humane nature, negando proprietatem ejus. Hæc fuit Julianus Halicarnassæus. Mysteria autem substantiæ humanitatis ejus vocat vitæ, esse vitæ, defatigari, vulnerari, et reliqua quæmodi, que vere passus est Christus, et non phantastice secundum hæreticos, quævis hæc passiones naturam divinam non attingerunt, cum esset aliqui in eodem hypostati, a qua non differrebat nisi ratione tantum et cogitatione. Hæc mystica etiam sunt ambulare super undas, ingredi per ianuas clausam ad discipulos; hæc et in miracula per carnem operatus est Christus sua divinitate. Et hæc manifestum est inquit Cyprianus, de deo, de deo, de deo, quod in Trinitate, que est supra substantiam, persona et substantia non sunt eodem ratione et cogitatione, sunt tamen re et substantia. Similiter tres divinx personæ inter se non discernuntur re et substantia, sed ratione tantum et cogitatione; essentia enim earum una est, sed non est earum inter se reciprocatio, idcirco non potest cadere in eas alia oppositio, nisi eorum que sunt ad aliquid. Alia enim oppositiones non assumuntur sine materia; oppositiones vero in us que sunt ad aliquid, quodam modo consistunt supra materiam; quia in hac oppositione non admittitur copulatio; quia esse eorum est quodam modo se habere ad aliquid. In quo Cyprianus omnia convenit cum divo Thoma. Nam quatenus tres Personæ divinx eodem re et substantia sunt, sic non distinguuntur inter se nisi ratione tantum et cogitatione, ut affirmat sanctus Thomas, parte 1, quæst. 39, artic. 1, ad 1, cum dicit: Relationes ipsæ non distinguuntur ad invicem secundum quod sunt eodem realiter eum essentia; relationes autem eodem sunt re eum personis. Quatenus vero relationes, que in divinis sunt per se subsistentes, oppositionem habent ad invicem, distincte realiter sunt et personæ realiter distinguunt, et una persona non est alia; hæc enim est quod ait Cyprianus cum doctrinæ sancti Thomæ conveniens. Sed eorum respectu personarum non est inter se reciprocatio, quatenus scilicet in eas cadit oppositio relationum.*

§ IV. Pulchre describitur intima et perfectissima in ab alio unius personæ in alia, et e converso; quam Damascenus libro primo *Fides orthodoxæ*, cap. 11, vocat *ἀντιστοιχίαν*, id est, ut scholastici verunt, *circuminsessionem*. De quo mysterio disputat Hieronymus lib. 19 *De Trin.*, et sanctus Augustinus l. vi *De Trin.*, c. 10. et 11. Singula, inquit, sunt in singulis personis, omnia in singulis, et singula in omnibus, et omnia in omnibus, et unum omnia.

Nota autem ad hunc locum Dionysii, quia hæc vocabula *μὴ καὶ ἑστῆς*, id est *mansio et collocatio*, distinctionem secum inferre videntur, et ad locum referri (quod enim in aliquo manet, et collocatur, non videtur esse eodem quod est illud, in quo aliquid manet tanquam in loco, et in quo collocatur), idcirco correctionem adhibuit, inquit, *ἐκ τῶ ὑψίστου, ἡ τῆς τοῦ πατρὸς*. Quoad exemplum autem luminarium, non eo usus est Dionysius, ut quidam existimaverunt, secundum opinionem eorum qui trahebant, lumen esse substantiam corpoream, et non qualitatem. Quod enim posuit Dionysius lumen lampadarum per se existere, non ad lumen relulit, sed ad lampadas, que per se existunt, sicut faces et ledæ. Itaque faces ardentes, sive lampadæ accensas luminibus in unum conjunctis per se existentes, cum proprietatibus hypostaticis per se subsistentibus, in lumine suprasubstantiali Trinitatis unitive unitæ et unite discretæ, comparat. Nam **326** si in aula lucerent tribus illustrandi ampules, tres umbre reschiant. Præterea, si ingenient tabulam lucerent illa oppositas, in cujus medio sit foramen, lucina tres per foramen illud tria lumen transverso trajiciunt in oppositum. Unde conuenit eum contra Unitam in aere invicem non confundi, sed quamvis sint conjuncta hæc, puta tantum esse, tanquam proprietatem servare inter se discretam. Quasi spiritualis enim eorum natura facta, et non commisceantur invicem in novam communemque formam, sicut volent corporeæ qualitates, quæquam astrologi putent, et multas radiis vis novam aliquam procreari, tamen interim non commiscunt. Quod si lumen, inquit, ad lucerentia proprietatem, in corpore tamen existentia, minus id consequitur, ut et una a invicem, et omnia discretæ inter se mirabiliter esse possint, multo magis id habent, que magis a corporeis sunt spiritualia, et ipsius animæ virtutes atque scientiæ, magis etiam ipse inter se subsistentæ annuarum; magis insuper in aere intellectus angelici, maxime omnium Trinitatis divinx Personæ, ejus quidem tam unitatis quam discretions participatione quales a nguli demerpsit pro modo suo gradibus unionem discretionemque reportant. Et quod sequitur in Dionysio: *Si quis unam lampadem educat a domo, simul exhibet solum proprium lumen, non quæquam ceterorum lampadarum in se, et simul trahens, nec aliquid sui idis relinquens, ad mysterium incarnati verbi relulit, ut Pachymus res notavit, interpretaturque est illud Joan. xvi. *Et ego a Patre exier* Filius enim factus homo, qui erat lux quedam humanitatis accensa lumine divinitatis, non traxit se, nec a Patre, neque Spiritum sanctum, neque quæquam propriam divinitatis illis reliquit, qui potius eum leum totam divinitatem, que in illis est, tulit, manens in illis. Ad idem mysterium Iohannis et Eutychem scripsit, plura Leontius monachus, auctor eruditissimus, in libro quem contra Nestorium et Eutychem scripsit.*

Docet enim, sic substantias uniri posse sine mixtione, ut hic sine mixtione uniantur qualitates luminum, et uniantur splendores stellarum, salva proprietate quanti in quali.

§ V. Ad illa verba : *Est autem divina distinctio, emanatio Deum decens d'vina uniois.* De Inexplicabili (sanctus Maximus) Trinitatis emanatione usque ad tres personas philosophatur nunc, quod Deus et Pater sine tempore, convenienter Deo et amanter motus, processit ad distinctionem personarum, atque immixtione et partitione in se toto manens, proprio eius splendore supraquam unite, et supraquam simpliciter emisso, ut existeret tanquam imago viva; et Spiritu sancto ex Patre venerando et supraquam perenniter procedente, sicut Dominus docet : *Dei autem bonitatis causa et origo unium in tribus Personis divinis multiplicata est.* Item Gregorius Theologus disputans contra Eunomium : *Est vero etiam, inquit, alio modo distinctio divina, ex amato Dei ob nimiam bonitatem ad multiformem creationem aspectabilem, et non aspectabilem, secundum quam (ut hoc item loco ait Dionysius) ἡ τῶν μετεχόντων καὶ τῶν μετεχόντων ἑαυτῶν τὰ ἀπεχόντων μετεχέτωρα, id est ex participationibus et participibus laudantur eo quæ imparticipate participatur.* Hunc locum nempe edisserens sanctus Maximus : *Trinitas, inquit, universi regina ab us que participare eam possunt participatur non comprehenso neque participate.* Item enim utrumque declarat participatur enim Deus non comprehenso neque restrictus, sed potius totus in eoque participatione existens, et ab omnibus exemptus. Et rursus idem in *Centuriis theologica, centuria III, c. 7* : *Deus, inquit, qui secundum substantiam non est participabilis, cum vult aliter ab his qui possunt participari, a natura et substantia sua occulta non recedit; quando etiam motus ipse, quo volens participatur, manet semper omnibus opertus.* Adhuc idem in iis quæ in *Doctrina periphrastica* feruntur : *Participabilis est Deus secundum communicationes suas; non participabilis vero, quatenus nihil substantiam ejus participat, vel vitam ejus, vel sapientiam ejus, aut aliquid talium, quæ habet omnia secundum excellentiam, et eximio.*

Ex his (inquit Cyparissiotus) constat primo, duplicem esse emanationem : una est, qua Deus et Pater ad sua mandando Filium suprasubstantialem et Spiritum sanctum, duo unius et ejusdem divinitatis lumina, divoce protulit, nullo modo a se ipso toto egressus, sed potius ad seipsum motus sine distantia intermedia, ex aternitate in naturam trium personarum desuit. Atque hæc emanatio mota a divina persona in divinas personas in Trinitate, ad quam mota est, substituit, et motionem incretam exhibuit. Omnis enim emanatio, cum fiat causa eorum quæ emanant, talis est emanatio, qualis sunt ea ad quæ facta est emanatio. Altera est, qua Deus a-divoce motus est ad creaturam, tam in tempore producendo : se per illam quidem motus est naturaliter, per hanc vero voluntarie.

Constat secundo, quod in totum Deus et a nobis participatur, et non participatur. Participatur quidem secundum rationem causæ, id est, quatenus omnia ex nihilo producit, ut et simpliciter sint, et bene sint; rursus vero non participatur, secundum participationem nostram, et secundum existentiam. Nec enim licet participamus sicut species participant genera, et sicut singularia participant **327** universalis, et sicut quæ subter prima sunt, participant illa ipsa prima. Neque participamus eum secundum existentiam, et illam quam Dionysius dicit permixtam communionem, ut si dicamus : Vita sentiens est pars substantiæ omnium sensu viventium; et : Omnes species ex materia concretæ, secundum admixtam communionem, materiam et formam participant; his enim modis et rationibus nequaquam a nobis participatur. Nec rursus est aliquid in eo quod participatur, et aliquid quod non participatur; absurdum enim est, si dicatur, oportere existentiam Dei ex duobus quibusdam dissimilibus consistere, ex participabili scilicet et non participabili. Vide hæc fusius apud Cyparissiotum, decada 7, quæ tota est de divinis participationibus.

§ VII. Explicatio colligit potest ex notabili prima capituli primi.

§ VIII. Alludit Dionysius ad vers. 15 capiti tertii Epist. ad Ephesios, docens Deum omnium esse Patrem hominum et angelorum, quo communi Parente affines sunt homines et angeli. Ipse enim Pater est omnium familiarum corporalium et spiritualium, ac proinde communiter ab omnibus adorandus et colendus : videtur autem notare pluralitatem principiorum et decorum Simonis Magi et Valentini.

§ IX. Quomodo modus et mysterium incarnationis supernos etiam angelos latuerit, vide supra sanctum Dionysium c. 7 *Cælestis hierarchiæ*, et sanctum Theodorum in *Epist. ad Ephesios*, c. 3, lect. 4.

Nota hic sub finem hujus paragraphi, sanctum Hierotheum dici partim a theologis, partim Scripturarum indagatore, partim divinitore quadam inspiratione doctum non dicendo tantum, verum etiam divina patiendo. Tribus enim modis divina percipimus, nempe actione, aut passione, aut modo quodam misto. Actione quidem præcipue, quando ea non ab aliis eruditus, sed rationis investigatione assequimur; passione vero, cum divinitus afflati percipimus; misto denique modo, id est partim patiendo, partim agendo, ubi dicente alio, aut verbis aut litteris erudimur. Tunc enim quatenus aliunde movemur, quodammodo patimur, quatenus autem proprium ipsi iudicium examinemus adhibemus, videmur et agere. Ceterum et aliena disciplina, et inventio propria divinatorum, ad hoc velut ad signum duntaxat dirigenda est, ut Deo assidue nos pulsanti penitus exponamur. Id autem solo in eum amore pericimus. Hoc enim duntaxat et ad Deum dirigimus omnia, et Deo subiciamur clam pulsanti; atque illo inspirante, et quasi movente agenteque, subito commovemur, atque ita compaamur spirituque replemur. Affectu vero quomodo passio nuncupatur, tum quoniam amatoris est (amor enim transferens in amatum, amantem inde pati compellit), tum quia vacantiibus tunc propriis rationis intelligentiæque actibus, divina luce formamur, patimurque formari. Ad hanc utique lucem amore solum ferventissimo præparamur. Sicut enim opacis sæpe inaccessas luci intus calorem ingens purgat, extenuat, pervis luci præbet; sic amatoris in Deum fervor a corporeis perturbationibus et nebulis purgant animum, quasi serenum reddit, lucique divine paratum, cum qua et unionem arctiorem intelligimus, et hanc humana scientia certiores consequimur.

§ X. Pro intelligentia verborum Hierothei nota cum Turriano ad ep. 2 decadis 7 Cyparissioti : in euentis rerum hunc ordinem considerari, Primo, principia rerum, secundo, substantiam, tertio, speciem compositi totius ex forma proficentem, quarto, perfectionem ipsius rei, non solum quoad speciem, sed quoad propriam operationem et finem : tunc enim res est omnimode perfecta, cum suum finem assequitur, quinto, res varias, quæ singulæ quadam propria perfectione præditæ sunt, et ordine quodam copulata, totum quoddam perficiunt, ut in universo, et in homine. Hierotheus ergo docet quomodo

divinitas Christi est causa in his omnibus, incipitque ab extremo, id est a toto, et reneat in primum, id est in principia rerum. Conservat igitur, inquit, universum et partes universi toti consentientes, et cum eo conspirantes; et ipsa non est totum, neque pars, quia scilicet non habet perfectionem totius et partis, sicut totum et pars, sed excellentius in infinitum. Estque rursus totum et pars divinitas Christi, nempe quia quidquid perfectionis est in toto et in parte, hoc ipsa Christi divinitas præhabet. Reliqua facilia sunt. Illud vero, *substantia totis substantiis, insistens impollute*, significat esse Deum in omnibus substantiis, et ab eis participari non per admisionem, hoc est, non misceri cum eis; ita sanctus Thomas ad hunc locum. Consule item in Observationibus generalibus octavam et novam.

328 PARAPHRASIS PACHYMERÆ (35).

§ I. Τὸ παρὸν κεφάλαιον ἐστὶ περὶ ἡνωμένης καὶ Ἀ
 διακεκριμένης θεολογίας. Ἐπειδὴ γὰρ προέθετο ὁ
 ἅγιος περὶ θεῶν ὀνομάτων εἰπεῖν, τὰ δὲ θεῖα ὀνόματα,
 τὰ μὲν κοινῶς καὶ τοῖς τρισὶ θεαρχικοῖς Προσώποις
 ἀρμόζουσι, τὰ δὲ μιᾷ ἐκάστη τῶν Ὑποστάσεων· διὰ
 τοῦτο τὰ μὲν κοινῶς τῇ θεῖα φύσει ἀρμόζοντα ὀνό-
 ματα, ἡνωμένην ἐπιγράφει θεολογίαν· τὰ δὲ μιᾷ
 ἐκάστη ὑποστάσει, διακεκριμένην. Καὶ πάλιν θεῖαν
 ἔνωσιν λέγει τὴν κρυφίαν, καὶ ἀκατάληπτον γνῶσιν
 τῆς θεῖας φύσεως, (τὴν γὰρ οὐσίαν αὐτὴν τῆς ἀκα-
 τλήπτου Τριάδος τί ἐστὶν οὐδεὶς γινώσεται ποτε·)
 διάκρισιν δὲ θεῖαν τὰς ἔνωποστάτους προσκυνητὰς
 ὑπάρχεις, τούτεστι, τοῦ μὲν Υἱοῦ τὸν ἐκ Πατρὸς ἀνέκ-
 φραστον ἀπαυασμὸν, τοῦ δὲ παναγίου Πνεύματος
 τὴν ἐκ Πατρὸς ἀνεγνώστον ἐκπόρευσιν, τὴν θεαρχικὴν
 ὄλην ὑπαρξιν, μᾶλλον δὲ οὐδὲ κυρίως ὑπαρξιν, ἀλλὰ Β
 ὑπερύπαρξιν· ἀλλ' ἐπειδὴ πᾶσα ὑπαρξὶς ἐξ αὐτῆς,
 ἐκ τῶν αἰτιατῶν κτισμάτων ὀνομάζεται ὑπαρξὶς. Τὴν
 γοῦν θεαρχικὴν ταύτην ὑπαρξιν ὄλην, τούτεστι τὴν
 μίαν καὶ μόνην θεότητα, (ἔθος γὰρ αὐτῷ οὕτω καλεῖν
 τὴν τῆς ἁγίας καὶ μόνης προσκυνητῆς Τριάδος τὴν
 ἐντρίσιον Ὑποστάσει γνωριζομένην θεότητα,) ταύτην
 γοῦν ὅτι ποτὶ ἐστὶν ἡ αὐτοαγαθότης, ὁ Κύριος ἐν τοῖς
 ἱεροῖς Εὐαγγελίοις γνωρίζων ἡμῖν ὑμνεῖται, τούτεστι
 μετὰ πάσης εὐλαδίας καὶ θεότητος κατανοεῖται·
 αὐτὴ γὰρ ἡ θεαρχία ὁ Κύριος ὑφηγούμενος ἔλεγε
 πρὸς τὸν ἐρωτῶντα· *Τί μοι λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς
 ἀγαθόν, εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός.* Τοῦτο μὲν οὖν καὶ ἐν ἄλ-
 λοις εἶρηται παρ' ἡμῶν ἐξετασθῆν, ὅτι οὐ μερικῶς
 ἐφ' ἐνὶ τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων τὰ τοιαῦτα ὀνό-
 ματα λέγονται, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ὄλης καὶ πλήρους θεότη-
 τος· καὶ ὅτι πάντα ταῦτα τὰ κοινὰ ὀνόματα ἀνατί-
 θενται ἀμερῶς, οὐ μεριζόμενα κατὰ ἀποκλήρωσιν,
 ὡς ἐν Πρόσωπον, ἀλλ' ἐφ' ἐνὶ ἐκάστῳ, καὶ ἐπὶ τοῖς
 τρισὶ κοινῶς, ἀπολίτως, τούτεστιν οὐ μετὰ τινος
 προσθήκης εἰς ἐν Πρόσωπον, καὶ δίχα ταύτης εἰς
 ἄλλο· ἀλλ' ἀπαρτηρήτως, ὡς ἐφ' ἐνὶ ἐκάστῳ, καὶ
 ἐπὶ τοῖς τρισὶ κοινῶς· καὶ ὡς κοινῶς, καὶ ἐφ' ἐνὶ
 ἐκάστῳ, καὶ ὀλικῶς ἐπὶ ἀπάσῃ τῇ ὄλῳτῃ τῆς θεό-
 τητος. Καὶ γοῦν καὶ ὡς ἐν ἄλλοις ὑπεμνήσαμεν, ὁ
 μὴ κοινὰς εἶναι λέγων τὰς θεωνομίας ἀποσχίζει ἀσε-
 βῶς τὴν ἐνότητα τῆς προσκυνητῆς Τριάδος. Ῥητέον
 οὖν ὡς τὸ ἐν Εὐαγγελίοις ἀγαθόν ἐπὶ τῶν τριῶν θεαρ-
 χικῶν Ὑποστάσεων ἐκληπετόν, καὶ γὰρ καὶ ὁ ἀγα-
 θοφύης Λόγος λέγει· *Εἰ οὖν ὁ ὀφθαλμὸς σου πονη-*

§ I. Hoc præsens caput est de unita distinctaque
 theologia. Cum enim hic sanctus de divinis nomini-
 bus loqui proposuerit, divina vero nomina, quæ-
 dam in communi tribus Personis divinis conve-
 niant, quædam etiam uni ex Personis illis in parti-
 culari, idcirco illa quidam nomina quæ in communi
 divinæ naturæ congruunt, unitam inscribit theolo-
 giam, quæ vero cuilibet personæ in particulari com-
 petunt, distinctam. Et rursus divinam unionem
 vocat occultam et incomprehensibilem divinæ na-
 turæ cognitionem (nam essentiam incomprehen-
 sibilis Trinitatis, quid sit, nemo cognoscet unquam);
 divinam vero distinctionem, subsistentes existen-
 tias adorandas, id est Filii quidem ex Patre splen-
 dorem ineffabilem, sancti vero Spiritus ex Patre
 inconceptibilem processionem, divinam totam exi-
 stentiam, vel potius proprie non existentiam, sed
 superexistentiam, sed quoniam omnis existentia ex
 ipsa est, ex effectis creaturæ existentia nominatur.
 Hanc itaque divinam totam existentiam, id est uni-
 cam et solam Deitatem (sic enim appellare consue-
 vit sanctæ atque solum adorandæ Trinitatis in
 tribus Personis agnitam Deitatem); hanc, inquam,
 ipsam per se bonitatem esse, in Evangelis nobis
 declarasse Dominus prædicatur, id est cum omni
 religione ac divinitate agnoscitur; nam ipsemet
 Deus Dominus explicando dixit cuidam interroganti:
Quid me dicis bonum? nemo bonus, nisi solus Deus =.
 Verum hoc aliis etiam locis a nobis expositum,
 iustiusmodi nomina non partialiter de una ex Per-
 sonis divinis dici, sed de tota plenaque Deitate; nec
 non omnia hæc nomina communia ipsi attribui
 imparticipate, id est non participata secundum
 attributionem, sicut una Persona, sed ad unamquam-
 que et ad tres in communi, absolute, id est sine
 ulla restrictione ad unam Personam, vel sive hæc
 ad aliam, sed sine reservatione, ut ad unamquam-
 que, sic etiam ad tres in communi; et universim,
 tam ad unamquamque, quam universe ad omnem
 universitatem divinitatis referri. Siquidem, ut alibi
 meminimus, qui hæc divina nomina negat esse com-
 munita, distrahit omnino impie unitatem adorandæ
 Trinitatis. Dicendum itaque, in Evangelis vocem
 329 illam bonus de tribus divinis Personis acci-
 piendam esse; nam bonum Verbum ait: *An oculus*

- Marc. x, 18.

(35) Vide Scholia S. Maxim., tom. II, cap. 2 *De divinis nominib.*

tuus nequam est, quia ego bonus sum? et rursus apud Davidem in Psalmis dicentem reperitur: Spiritus tuus bonus deducet me in viam rectam^o; et iterum, id quod ad Moysen dictum est: Ego sum qui sum^p. Si id nonnulli uni personæ ascribere velint, quomodo intelligent, quæ in Apocalypsi Joannis evangelistæ de Patre dicta sunt: Qui est, qui erat, qui venturus est^{q-r}? de Filio vero in Davide: Tu autem idem ipse es^s? de sancto quoque Spiritu in Evangelis: Spiritus veritatis qui est, qui a Patre procedit^t? E. observa, quomodo hæc dicat usurpari; nunc enim non ita fertur. Et rursus de vita, nisi hæc de tribus personis dicta sint, quomodo in divinis Evangelis reperitur, quod, sicut Pater suscitavit mortuos et vivificavit, sic et Filius quos vult vivificavit^u? Et illud: Spiritus est qui vivificat^v? Quod autem nomen Dominus etiam commune sit, de Deo quidem qui Deum genuit, sive Patre, et de Deo qui genitus est, sive Filio, vix dici possit quoties dicatur. Quin etiam Spiritus sanctus Dominus est: similiter quoque pulchrum, et sapiens, et lumen, et deificum, et causa. Omnia, inquam, hæc nomina summam de tota Deitate prædicantur, juxta illud: Omnia ex Deo sunt^x, et diffusius etiam de singulis Personis, ut cum de Deo quidem Filio dicit: Omnia per ipsum et in ipso facta sunt^y, et: In ipso cuncta consistunt^z. Hoc enim omnes referunt ad Verbum quod creat. De Spiritu autem: Emitte Spiritum tuum, et creabuntur^a. Et ut compendiosius quis dicat, ipsemet Dominus dixit: Omnia quæ habet Pater mea sunt^b, et: Omnia mea tua sunt, et tua mea sunt^c. Verumtamen hæc etiam sanctissimo Spiritui per communicationem unionemque attribuit. Quænam hæc? Divinas operationes, id est miracula, juxta illud: Si ego in Spiritu Dei ejeci demonia^d. Venerationem, juxta illud: Qui vero blasphemaverit in Spiritum sanctum, non remittetur ei^e. Fontem et distributionem gratiarum, juxta illud: Accipietis virtutem ex alto^f, superveniente Spiritu sancto. Ac neminem existimo eorum qui Scripturis haudquaquam perverse sunt imbuti, negaturam, quia istiusmodi nomina, tam in communi quam in particulari, secundum rationem et causam insunt omnibus personis divinis, ita ut quælibet sit perfectus Deus, et rursus omnes **330**

tres sint unus perfectus Deus. Cum igitur hæc impresentiarum quidem breviter, alibi vero satis descripta sint, quodcumque tandem integrum et commune Dei nomen (excepto scilicet proprio et personali) explicare aggrediemur, in commune accipiendum est.

§ II. Si quis autem objecerit nos hoc modo confusionem introducere, et Deo competentem Personarum distinctionem confundere, quod v. g. nomen Filii Dei de tota Divinitate prædicemus, nos puta-

Αρός ἐστιν, ὅτι ἐγὼ ἀγαθός εἰμι; καὶ πάλιν παρὰ τῷ Δαυὶδ εὐρηται, λέγοντι· Τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἀγαθὸν ἀληθεύσει με ἐν τῇ εὐθείᾳ· καὶ πάλιν τὸ πρὸς Μωσῆν εἰρημένον· Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν. Ἐὰν περιγράφαι θελήσωσι τινες ἐν ἐνὶ προσώπῳ, πῶς ἀκούσονται περὶ μὲν τοῦ Πατρὸς τὰ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου· Ὁ ὢν, ὁ ἦν, ὁ ἐρχόμενος; περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ τὰ ἐν τῷ Δαυὶδ· Σὺ δὲ ὁ αὐτός εἰ; περὶ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὰ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις· Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τὸ ὄν, ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται; Καὶ σκέψαι πῶς φησι τὴν χρῆσιν ταύτην· οὐδὲ γὰρ φέρεται οὕτω νῦν. Καὶ πάλιν περὶ τῆς ζωῆς, εἰ μὴ καὶ ἐπὶ ταῖς τρισὶν ὑποστάσεσι ῥηθείη, πῶς ἐν τοῖς θεοῖς Εὐαγγελίοις εὐρηται, ὅτι ὡσπερ ὁ Πατὴρ ἐγείρει καὶ ζωοποιεῖ τοὺς νεκρούς, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς οὓς θέλει ζωοποιεῖ; καὶ τὰ Πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιεῖν; Ὅτι δὲ καὶ τὸ Κύριος κοινόν ἐστι, περὶ μὲν τῆς θεογένου θεότητος τοῦ Πατρὸς, ἢ τῆς υἱότητος, δηλονότι τοῦ Υἱοῦ, οὐδ' ἐστὶν εἰπεῖν ποσαχῶς λέγεται. Ἀλλὰ καὶ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν· ὁμοίως καὶ τὸ καλὸν, καὶ τὸ σοφὸν, καὶ τὸ φῶς, καὶ τὸ θεοποιεῖν, καὶ τὸ αἷον. Πάντα ταῦτα καὶ περιληπτικῶς ἐπὶ τῆς ὅλης θεότητος, κατὰ τὸ· Τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, καὶ διεξοδικῶς ἐπὶ μιᾷ ἐκάστη τῶν ὑποστάσεων, ἐπὶ μὲν τοῦ Υἱοῦ ὅτε φησι· Τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτίσται, καὶ ἐν αὐτῷ συνέστηκε· τοῦτο γὰρ εἰς τὸν δημιουργικὸν Λόγον ἐδέξαντο πάντες. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· Ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται. Καὶ ἵνα συληπτικῶς εἴποι τις, αὐτὸς ὁ Κύριος ἔφη· Πάντα δὲ ἐχει ὁ Πατὴρ, ἐμὰ ἐστὶ, καὶ, Πάντα τὰ ἐμὰ ἐὰν ἐστὶ, καὶ τὰ σὰ, ἐμὰ. Πλὴν κοινωνικῶς καὶ ἡνωμένως καὶ τῷ παναγίῳ Πνεύματι. Τίνα ταῦτα; Αἱ θεουργίαι, δηλονότι τὰ θαύματα, ὡς τὸ· Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια. Τὸ σέβας, ὡς τὸ· Τῷ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον βλασφημήσαντι οὐκ ἀφεθήσεται. Τὴν πηγὴν καὶ διανομήν τῶν χαρισμάτων, ὡς τὸ· Λήψαθε δύναμιν ἐξ ὕψους, ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ αἰδένα τῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς Γραφαῖς ἀδίαστρόφως ἐντεθραμμένων, σίμαι ἀντερεῖν πρὸς ταῦτα, ὅτι καὶ κοινῶς καὶ ἰδίᾳ τὰ τοιαῦτα ὀνόματα πρόσσει, κατὰ τὸν λόγον καὶ τὴν αἰτίαν, ὅτι ἕκαστον τῶν θεουργικῶν τέλειος Θεός, καὶ τὰ τρία πάλιν εἰς Θεὸς τέλειος. Τοῦτων οὖν βραχέως μὲν ἐνταῦθα, ἐν ἄλλοις δὲ ἱκανῶς διωρισμένων, ὁποῖαν θεωνυμίαν ὀλιχθὴν καὶ κοινήν (ὑπεξαιρουμένης τῆς ἰδίας καὶ ὑποστατικῆς), ἀναπτύξαι ἐγχειρήσομεν, κοινῶς αὐτὴν ἐκληπτέον.

§ II. Εἰ δὲ τις εἴποι, ὅτι σόγγυον ἐνταῦθεν ποιούμεθα καὶ συγχέομεν τὴν θεοπρεπῆ κατὰ τὰς ὑποστάσεις διαίρεσιν, ὅτι τὴν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ θεωνυμίαν τυχὸν ἐπὶ πάσης φέρομεν τῆς θεότητος,

^o Matth. xx, 15. ^p Psal. cxlii, 10. ^{q-r} Exod. iii, 14. ^s Psal. ci, 28. ^t Joan. xv, 26. ^u Joan. v, 21. ^v Joan. vi, 64. ^w 1 Cor. xi, 12. ^x Rom. xi, 36. ^y Joan. i, 3. ^z Psal. ciii, 30. ^a Joan. xvi, 13. ^b Joan. xvii, 10. ^c Luc. xi, 20. ^d Marc. iii, 29. ^e Act. i, 8.

ἡμεῖς οὐδὲ ὑπολαμβάνομεν αὐτὸν εἶναι ἱκανὸν εἰς τὸ πείθειν, οὐ αὐθιγὴ λέγει & λέγει καθ' ἡμῶν. Εἰ μὲν γὰρ τῇ θεῖᾳ Γραφῇ ἀνθίσταται, πόρρω καὶ τῆς ἡμετέρας φιλοσοφίας ἔσται· καὶ εἰ μὴ μέλει τοῦτω τῶν θεῶν Λογίων, πῶς ἂν μελήσοι ἡμῖν τῆς ἐκείνου χειραγωγίας καὶ διδασκαλίας; Εἰ δὲ δέχεται τὴν τῶν λογίων ἀλήθειαν, ἡμεῖς αὐτοῖς τοῖς λογίοις, ὡς κανόνι καὶ φωτὶ χρώμενοι, ἀπολογησόμεθα αὐτῷ, ὡς ἡ θεολογία τὰ μὲν τῶν ὀνομάτων ἠνωμένως παραδιδωσιν, ὡς τὸ Θεός, τὸ ἀγαθός, καὶ τὰ ὅμοια· τὰ δὲ διακεκριμένως, ὡς τὸ Πατήρ, τὸ Υἱός, τὸ Πνεῦμα, τὸ γεννητόν, τὸ ἀγέννητόν, τὸ ἐκπορευτόν· καὶ οὐχ οἷόν τε εἶτε τὰ ἠνωμένα διαίρειν, εἶτε τὰ διακεκριμένα συγγεῖν, ἀλλὰ χρῆ ἐπομένους τῇ θεολογίᾳ, ἀνασείειν ἐπὶ τὰς θείας φωταγωγίας· καὶ γὰρ ἐκεῖθεν τὰς διδασκαλίας παραλαβόντες, σπαύσομεν ὡσπερ τινὰ κανόνα ταύτας φυλάττειν καὶ ἀπληθύνοντας, καὶ ἀμεαύτους, τοῦτο γὰρ ἐστὶ τοῦ κανόνος τὸ ἴδιον, τὸ πλέον δὲ ἀπεριτρέπτους, φρουρούμενοι μὲν ἐν τῇ φρουρᾷ τῶν λογίων, δυναμούμενοι δὲ, εἰς τοῦτο δὴ τὸ φρουρεῖσθαι ἐν τῷ φρουρεῖν αὐτά.

§ III. Τὰ μὲν οὖν ἠνωμένα, δηλαδὴ τῆς ὁλης Θεότητος, τῆς Τριαδικῆς μονάδος, ὡς ἐν ἄλλοις εἰπομένον, ἐστὶ τὸ ὑπεράγαθον, καὶ τάλλα, προσλαμβάνομένης τῆς ὑπὲρ προθέσεως, & δὴ καὶ τῆς ὑπεροχικῆς ἀφαιρέσεως λέγει· ἀφαιρεματικὸν γὰρ καὶ τὸ ἀθάνατον, καὶ τὸ ἀκτιστόν, ἀλλὰ κατὰ ἀπόφασιν. Ἀφαιρεματικὸν καὶ τὸ ὑπεράγαθον· οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἀγαθὸν καὶ σοφόν, ἀλλ' ὑπὲρ ταῦτα καὶ ἀσυγκρίτως, καὶ διὰ τοῦτο ὑπεροχικῶς τὴν ἀφαιρέσειν ἔχουσι· μεθ' ὧν εἰσι καὶ τὰ αἰτιολογικά· τὸ γὰρ ἀγαθόν, καὶ τὸ καλόν, καὶ τὸ ὄν, οὐ τὸ θεῶν ὑπέστησε καλὰ, καὶ ὄντα, καὶ ἀγαθὰ, ἐκ τῶν αἰτιατῶν αὐτὰ ὀνομάζονται· ταῦτα τὰ ἠνωμένα. Τὰ δὲ διακεκριμένα, τὸ ὑπερούσιον ὄνομα τοῦ Πατρὸς, τὸ ὑπερούσιον ὄνομα τοῦ Υἱοῦ, τὸ ὑπερούσιον ὄνομα τοῦ ἁγίου Πνεύματος· οὔτε γὰρ ἀντιστροφή ἐκ τούτων γίνεται, οὔτε κοινότης. Ὁ γὰρ Πατήρ Θεός, οὐ μὴν ὁ Θεός Πατήρ μόνως· καὶ ὁ Υἱός Θεός, οὐ μὴν δὲ καὶ ὁ Θεός Υἱός μόνως· ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ ἁγίου καὶ ζωοποιοῦ Πνεύματος. Εὐρηται καὶ ἄλλη διακεκριμένη θεολογία ἴδιως ἐπὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ, ἡ τούτου καθ' ἡμᾶς ὑπερξίς ἡ παντελής· σάρκα γὰρ ἐψυχωμένην καὶ νοεράν προσελάβετο· καὶ ἀναλλοίωτος· ὁ γὰρ ἦν μείνας ἀτρέπτως, ὁ οὐκ ἦν προσελάβετο, δηλονότι υἱὸς ἀνθρώπου, τὸ ὑπ' ἀρχὴν γενέσθαι, τὸ ὑπὸ χρόνον, καὶ τάλλα τὰ ἀνθρώπινα, καὶ ὅσα ἄλλα τῆς κατ' αὐτὸν φιλανθρωπίας μυστήρια, τὸ πεινῆσαι, τὸ διψῆσαι, τὸ κοιπάσαι, καὶ τάλλα, & δὴ φησιν εὐσιώδη, ἐκβάλλων τὴν κατὰ φαντασίαν δόξαν.

§ IV. Πρέπει ταίην, ἀναλαβόντας τὸν ὁλοκλητὴ τῆς Θείας ἐνώσεως τε καὶ διακρίσεως ἐκθέσθαι καὶ εἰπεῖν τρόπον, ὅπως δῆλος ὁ λόγος γένηται, ἅπαν μὲν ἀσφύς φεύγων, τὰ δὲ κατὰ δύναμιν σαφῶς περιορίζων. Καλοῦσι γὰρ, ὅπερ καὶ ἐν ἑτέροις εἶπον, οἱ τὰ ἱερά μεμνημένοι, ἐνώσεις μὲν Θείας τὰς περὶ τῆς οὐσίας ἀκαταλήπτου γνώσεις· τὴν δὲ οὐσίαν αὐτὴν τῆς ἀκα-

mus ipsum non satis probare posse, se nobis hæc secundum veritatem objicere. Nam si talis sit qui omnino sacris Litteris resistat, a philosophia quoque nostra procul admodum aberit: et nisi ipsi curæ sint Scripturæ sacræ, quomodo nobis curæ erit ut ipsum ad scientiam manuducamus? Sin Eloquiorum veritatem admittat, nos Scripturas tanquam regulam lucemque adhibentes, respondebimus ipsi, quod theologia nonnulla quidem nomina unite tradat, ut *Deus, bonus, et similia*; nonnulla vero distincte seu divisim, ut *Pater, Filius, Spiritus, genitum, ingenitum, procedens*; et nefas sit vel unita distinguere vel distincta confundere, sed Scripturis insistendo, ad divinas esse illustrationes suspiciendum, quoniam inde divinas explanationes accipientes, conamur easdem tanquam canonem seu regulam observare, nihil addendo, nihil demendo, hoc enim proprium est regulæ; et quod magis est, dum quidem illas inviolatas custodimus, Scripturarum ipsi custodia servamur; dum vero ita servamur, potentiores evadimus ad easdem custodiendas.

§ III. Nomina igitur unita, scilicet totius Deitatis, Trinitæ unitatis, sicut alibi diximus, sunt *supraquam bonum*, et cætera, quibus præpositio *supra* præponitur, quæ vocat ablationis secundum exsuperantiam; siquidem etiam ablativum est nomen *immortale et increatum*, sed secundum affirmationem. Ablativum etiam est *supraquam bonum*; non enim simpliciter bonum et sapiens, sed *supra hæc*, et siue comparatione, et idcirco superlative ablationem continent, quibus adnumerantur omnia quæ ad rationem causæ pertinent; nam *bonum*, et *pulchrum*, et *ens*, quoniam Deus ea quæ sunt pulchra, et existunt, et bona sunt, suppeditavit, ex effectis hæc nomina sortitur; quæ sunt unita. Discreta vero sunt nomen *superessentiale Patris*, **331** nomen *superessentiale Filii*, nomen *superessentiale Spiritus sancti*; ex his enim nulla sit *reciprocatio*, vel *communicatio*. Pater enim Deus, non tamen Deus solum Pater; et Filius Deus, non tamen Deus solus Filius; similiter etiam de sancto et visifico Spiritu. Invenitur etiam alia quædam distincta theologia, quæ propria est Domino nostro Jesu Christo ac Deo, scilicet perfecta ejus secundum nos *existentia*, siquidem *assumpsit carnem annuatam ac intellectus participem*; et *immutabilis*; quod enim erat *immutabiliter manens*, id quod non erat *assumpsit*, nempe *filius hominis*, principii temporisque *subjectionem*, aliaque quæ humana sunt, cæteraque *mysteria humanitatis ejus*, *esuriem, sitim, laborem*, et cætera quæ dicit *essentialia*, ut *excludat apparentiam imaginariam*.

§ IV. Expedi utique, nonnihil altius resumendo perfectissimum illum divinæ unionis ac distinctionis modum, explanari, quo nobis oratio sit aperta, obscuritatem quidem fugiens, hæc vero, quoad fieri potest, clare definiens. Sacri enim doctores, ut in aliis etiam dixi, divinas quidem uniones vocant *notiones illas divinæ et incomprehensibilis esse*.

tia; ipsam autem essentiam incomprehensibilis Trinitatis quid sit, nemo cognoscat unquam; distinctiones vero divinas, per se subsistentes existentias venerandas, id est Filii quidem ex Patre ineffabilem splendorem, et sancti Spiritus ex Patre inconceptibilem processionem; illas, inquam, vocant uniones, quoniam identitatem unius naturæ declarant; has vero distinctiones, quoniam distinctionem personarum exponunt. Traduntque istiusmodi viri sancti, quedam esse unionis propria, videlicet bonitatem, sapientiam, immortalitatem; atque item quedam propria distinctionis, ut Patris quidem, esse ingenitum; Filii vero, genitum, et Spiritus sancti, processionem. Quædam item sunt propriæ unitates, et quedam propriæ distinctiones; v. g. commune quidem est Filio et Spiritui sancto, ex Patre esse, proprium vero, quod ille per generationem, hic per processionem. Et rursus, commune quidem Patri et Filio, quod Spiritus sanctus sit Patris et Filii; proprium vero, quod sit Patris Spiritus, tanquam ex Patre procedens; Filii vero Spiritus, tanquam consubstantialis ac proprius ipsius. Et has vocat uniones et distinctiones distinctionis proprias. Deinde dicit, **332** quænam sint divinx uniones, sive quæ communes sunt essentix divinx, nimirum superessentialis existentia, et superessentialis deitas, et supraquam bona bonitas; quoniam supra ea, supra quæ Deus esse dicitur, incomparabiliter superior est; quod asserens, per exuberantem negationem dixit. Identitas omnibus superior, omnia superantis totius Dei proprietatis, scilicet boni, et sapientis, et similium; hæc enim sunt Dei proprietates, videlicet per excessum ad creaturas. Super omnem unitatem quæ in rebus est, indivisus et simplex, ineffabilis, et multis vocibus expressus; tum quia innominabilis, tum quia pro beneficiorum diversitate diversimode nominatur. Ignoratio, et ex omni intellectibus; in Ignoratione enim Deus cognoscitur. Ignorationem autem non eam accipias quæ ex inscitia oritur (nam hæc animæ quedam est tenebrositas) neque etiam cognoscen-
 tem (quoniam qui incognoscibilis est minime cognoscitur), nam hæc quoque species est cognoscitiva, sed secundum illam Ignorationem, secundum quam simpliciter, supra notiones omnemque Dei cogitationem transcendentes, simplices efficimur. Dum existimamus autem nos comprehendisse, etiam manemus ambigui, propter statum unionis; et firmiter in unione consistentes, ignoramus nos non percepisse, id est nihil aliud scientes, nos velut rudes ignoramus. Tamen quæ ab omni creatura religiose ignorantur, ignoramus, in hac enim Ignoratione constituti, efficimur forma ejus quod ante omnia existit, negligentibus quidem formas omnes ac notiones, in silentio autem sermonis omni præstantiori constituti, hoc ipso, quod ne hoc ipsum quidem cognoscimus nos ignorare; postmodum iterum

A ταλήπτου Τριάδος τί ἐστίν, οὐδεὶς γινώσεται ποτε ὁ διακρίσεις δὲ θείας τὰς ἐνυποστάτους προσηκυντῆς ὑπάρξεις, τουτέστι, τοῦ μὲν Υἱοῦ τὸν ἐκ Πατρὸς ἀνέκφραστον ἀπαγωγισμόν, τοῦ δὲ Παναγίου Πνεύματος τὴν ἐκ Πατρὸς ἀνενόητον ἐκπέρευσιν, ἐκεῖ ἐνώσεις, ὅτι τὸ ταῦτόν τῆς ἐνιαίας δηλοῦσι φύσεως ἔνταῦθα διακρίσεις, ὅτι τὴν διαίρεσιν τῶν ὑποστάσεων παραστῶσι. Καὶ φασιν οἱ τοιοῦτοι ἱεροὶ ἄνδρες, καὶ τῆς ἐνώσεως τὰ ἴδια, δηλονότι τὰ ἀγαθόν, τὸ σοφόν, τὸ ἀθάνατον, καὶ τῆς διακρίσεως πάλιν τὰ ἴδια· Πατὴρ μὲν τὸ ἀγέννητον, Υἱὸς δὲ τὸ γεννητὸν, καὶ Πνεύματος ἁγίου τὸ ἐκπορευτόν. Τινὲς δὲ εἰσι αἱ ἰδικαὶ ἐνώσεις, καὶ τινὲς αἱ ἰδικαὶ διακρίσεις, δηλονότι, κοινὸν μὲν Υἱοῦ καὶ Πνεύματος τὸ ἐκ Πατρὸς εἶναι, ἴδιον δὲ πάλιν, ὅτι τὸ μὲν γεννητῶς, τὸ δ' ἐκπορευτῶς. Καὶ πάλιν, κοινὸν μὲν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἴδιον δὲ, ὅτι Πατὴρ μὲν Πνεῦμα, ὡς ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον ὁ Υἱὸς δὲ Πνεῦμα, ὡς συνουσιωμένον καὶ ἴδιον αὐτοῦ. Καὶ ταύτας λέγει ἐνώσεις καὶ διακρίσεις τῆς διακρίσεως ἰδικάς. Ἐφεξῆς λέγει, τινὲς αἱ θεῖαι ἐνώσεις, ἤγουν αἱ κοιναὶ τῆς θείας οὐσίας, δηλονότι ἡ ὑπεραΐσιος θεότης, ἡ ὑπεράγαθος ἀγαθότης· ὅτι καὶ ὑπὲρ αὐτῆς λέγεται, τὸ θεῖον ἀσυγκρίτως ἐστίν· ὃ δὲ προλαβὼν, καὶ ὑπεροχικὴν ἀφαίρεσιν εἶπεν· Ἡ πάντων ἐπέκεινα ταυτότης, τῆς ἐπέκεινα πάντων ἕλης Θεοῦ ἰδιότητος, δηλοῦσι τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ σοφοῦ, καὶ τῶν τοιούτων· ταῦτα γὰρ εἰσι ἰδιότης Θεοῦ πρὸς τὰ κτιστὰ ὑπεροχικῶς. Τὸ ὑπὲρ πάντων ἐνότητα ἐν τοῖς οὐσίν ἀμερές τι καὶ ἀπλοῦν, τὸ ἀφθεγκτόν καὶ πολυφώνον· τὸ μὲν, ὅτι ἀκατονόμαστον· τὸ δὲ, ὅτι τῆς ποικιλίας τῶν εὐεργετούμενων ποικίλως ὀνομάζεται. Ἡ ἀγνωσία καὶ τὸ παννότητον· ἐν ἀγνωσίᾳ γὰρ γίνεται γνωστὸς ὁ Θεός. Ἄγνωσιαν δὲ μὴ τὴν διὰ τῆς ἀμαθίας λάβης, (αὕτη γὰρ σκότος ἐστὶ ψυχῆς,) μῆτε τὴν γινώσκουσαν, (ὅτι ἀγνωεῖται ὁ ἀγνωστος,) εἶδος γὰρ καὶ αὕτη γνωριστικόν· ἀλλὰ κατ' ἐκείνην τὴν ἀγνωσίαν, καθ' ἣν ἀπλωθέντες ὑπὲρ τὰς νοήσεις, καὶ πᾶσαν ἐνοσίαν περὶ Θεοῦ ὑπερβάντες, ἀπλοῦ γινόμεθα. Νομίζοντες δὲ κατελιφέναι, καὶ ἀδιάκριτοι μένοντες, διὰ τὴν πρὸς τὴν ἐνότητα στάσιν· καὶ βεβαίως ἐστῶτες ἐν τῇ ἐνώσει, ἀγνωσοῦμεν ὅτι οὐ κατελάβομεν, τουτέστιν, οὐχ ἑτέρου τινὸς εἰδότες, ἡμεῖς ὡς ἀμαθεῖς ἀγνωσοῦμεν. Ἄλλὰ τὰ παρὰ πάσης τῆς κτίσεως εὐσεβῶς ἀγνωσοῦμενα ἀγνωσοῦμεν. Ἐν ταύτῃ γὰρ στάσει τῇ ἀγνωσίᾳ, εἶδος γινόμεθα τοῦ πρὸ πάντων ὄντος, ἐάσαντες μὲν πάντα τὰ εἶδη καὶ τὰς νοήσεις, ἐν ἀφασίᾳ δὲ κρείττονι πάσης φθέγγεως, ἰδρυμένοι τῷ μηδὲ τοῦτο γινώσκειν ὅτι ἀγνωσοῦμεν· εἶτα πάλιν ὑποστρέψαντες ἐκ τῆς ἐν ἀφασίᾳ σωπῆς, καὶ συνιέντες ὅτι ἠγνωσοῦμεν, ἀφιστάμεθα λοιπὸν τοῦ περὶ ἀγνώστου ζητεῖν. Παννότητος δὲ πάλιν ὁ Θεός, ὡς ἐκ τῶν φιλοδώρων ἐνοσιῶν ὁ νοούμενος ἐστίν ἐστι, καὶ ἐκ τῶν δημιουργημάτων· ἐκ τῶν μὲν, ὅτι σωτὴρ ἐστίν· ἐκ τῶν δὲ, ὅτι δημιουργός. Καὶ θεοῖν μὲν τὴν ὑπαρξίν καλεῖ, ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, τῆς πάντων οὐσης ὑπάρξεως.

VARIE LECTIONES.

*1 προνοῖόν, D.

λέγουσι γὰρ οἱ φιλόσοφοι θέσιν τὰ ἐπιτιθέμενα εἶδη τῆ ὕλη· ἀφαιρῶσιν δὲ, ὅταν αἱ ποιότητες τῶν εἰδῶν ἀφαιρεθῶσιν, ὅσον γῆς τὸ ξηρὸν καὶ βαρὺ· τότε γὰρ ἔσται τυχὸν ὕδωρ. Ὁ γοῦν Θεὸς ὁ καὶ ταῦτα μετασχηματίζων, ἡ πάντων θέσις καὶ ἀφαιρέσις ἐστὶ· θέσις μὲν πάντων, ὡς τὰ πάντα θεὸς καὶ ποιήσας, καὶ ἰδρῦσθαι παρασκευάζων· ἐν αὐτῷ γὰρ τὰ πάντα συνέστηκην. Ἀφαιρέσις δὲ πάντων ἐστίν, ὡς καὶ τὴν θέσιν αὐτὴν τῶν ὄντων καὶ τὴν ποιήσιν μεταβρύθμιζων, μετασκευάζων καὶ ἀφαιρῶν ἐκ τῶν τεθειμένων τὰ κατὰ φύσιν. Εἰ γὰρ ὠμολόγηται, τὰ ἐν γενέσει πάντως καὶ φθείροσθαι, αὐτὸς δὲ πλοῦτις ἀγαθότητος, τῶν μὲν ἀνεῖλε καὶ τὸ φθαρτὸν, ὡς ἀγγέλων καὶ ψυχῶν, τῶν δὲ τὸ φθαρτὸν εἰς ἀφθαρσίαν μετέγαγεν, ὡς τὰ σώματα ἡμῶν ἐν τῇ ἀναστάσει· δῆλον ὡς αὐτὸς ταῦτα ἡμῖν ὑπάρχων, αὐτὸς καὶ ὑπὲρ θέσιν ἐστὶ καὶ ἀφαιρέσιν, θεμέλιος καὶ ρίζα πάντων ὄν, οὐ τοπικῶς, ἀλλὰ κατὰ τὸ αἷτιον. Οὕτε ἀφαιρέσις αὐτὸς ὢν, ὢν αὐτὸς ἔχει· τὸ γὰρ ἀθάνατον, καὶ ἀκατάληπτον, καὶ ἀγνωστον, καὶ ὅσα τοιαῦτα ἔχει, οὐχ ὡς μὴ ὢν τὸ ἐναντίον, ἀλλὰ κατὰ ἰδιότητά τινα πᾶσιν ἀβρότητον· ἐξήρηται γὰρ τῶν ἀπάντων, καὶ ὅπ' οὐδενὸς νοεῖται, ἢ ὅλως καταλαμβάνεται, ὡς αὐτὸς ἑαυτὸν ἀρπάσας διὰ τῆς ἀπειρίας. Ἡ ἐν ἀλλήλαις πάλιν τῶν ἐναρχικῶν ὑποστάσεων μονὴ καὶ ἰδρυσις· ἐν γὰρ, καὶ ἐν, καὶ ἐν, καὶ τὰ τρία ἐν. Τί δὲ ἐστὶν ἡ μονὴ καὶ ἰδρυσις, ὡς τὸ, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί; οὕτω καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος φησὶν ὁ θεὸς ἀπόστολος. Ἡ μὴ συγκεχυμένη ἐν μέρει, καθάπερ τὸ αἰσθητὸν παράδειγμα ἔχον. Ὡσπερ γὰρ τριῶν κηρῶν ἀπόντων ἐν τινὶ οἴκῳ, ταῖς μὲν ὑποστάσεσι διακεκριμένων, τῷ δὲ φωτὶ ἠνωμένην τὴν κοινωνίαν ἔχόντων, καὶ οὐδεὶς δύναται διακρίναι τὸ κοινὸν φῶς, ὅτι τοῦτο μὲν τοῦτο, τοῦτο δὲ τοῦ ἄλλου λαμπτήρος. Ταῦτα εἰπὼν, μεταφέρει τὸν λόγον ἐπὶ τὸ τῆς οικονομίας μυστήριον, καὶ τὸ εὐαγγελικὸν ῥητὸν σαφηνίζει τὸ, Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ πρὸς τὸν Πατέρα μου ὑπάγω, φησὶν· ὅτι εἰ τις ἕνα τῶν πυρῶν ὑπεξαγαγέσθαι τοῦ δωματίου νοήσει, οὐδὲν τι τῶν ἑτέρων φώτων συνεπισηπώμενον, ἢ τὸ ἑαυτοῦ τοῖς ἑτέροις καταλείπων, τὸ ὑπεξαγόμενον φῶς ὑπεξάγεται· οὕτω νοεῖ καὶ ἐπὶ τῆς ἐνσάρκου οικονομίας. Ἐλθὼν ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐπιδημήσας ἐν τῷ κόσμῳ, οὐ συνεξήγαγεν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα, οὕτε μὴ τῶν οικειῶν τι ἐκείνοις κατέλιπεν, ἀλλ' ἀδιάρητον τῆς ἑαυτοῦ μονῆς τὴν ἔξοδον ἐποίησατο. Πλὴν αἱ τῶν σωμάτων ἐνώσεις τῶν τε στοιχειωδῶς θεωρουμένων, καὶ τῶν ἄλλως πῶς μιγνυμένων, δυνάμει καὶ ποιότητι τὸ παρῆλλαγμένον ἔχουσιν· ὡσαύτως καὶ αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις τὸ διάφορον ἔχουσι, καὶ μὴν καὶ αἱ τῶν ἀγγέλων πρὸς τὰς θείας ἐλλάμψεις ἐνόητες, τὸ ἀνὰ μέρος καὶ ἀνάλογον ταῖς οικείαις τάξεσιν ἔχουσιν· ἡ δὲ ἐν τῇ ἁγίᾳ Τριάδι ἐνόητος, καὶ ὅσα ταύτης, οὐδενὶ τῶν εἰρημένων διακοπτομένη, ἢ ἑαυτῶν διαφέρουσα, εἰκότως ὑπὲρ πάντας τὰς ἐνώσεις εἶναι δοξάζεται. Ὑπερίδρωται μὲν ἡ ὑπερούσιος ἐνωσις, οὐ τῶν σω-

A a nullo silentio conversi, et cognoscentes nos ignorare, abstinemus ceterum ab ejus quod cognosci nequit inquisitione. Rursum vero Deus ex omni intellectilis dicitur; quoniam ex amicis suis muneribus et intelligentiis¹¹, nec non ex creaturis existere cognoscitur, ex illis quidem Salvator, ex his vero Creator. Positionem autem seu affirmationem vocat existentiam, tanquam ex ipso Deo, qui est omnium existentia. Philosophi enim θέσιν, seu *positionem*, vocant formas illas quæ materiæ imprimuntur; ablationem vero, quando qualitates a formis auferuntur, veluti a terra siccitas et gravitas. Unde enim fortassis aqua **333** erit. Deus igitur qui hæc omnia transformat, omnium est positio et ablatio. Omnium quidem positio, ut qui omnia ponit et facit, atque ut consistent disponit; in ipso enim cuncta consistunt. Est autem omnium ablatio, ut qui ipsamet rerum positionem ac creationem componit atque concinnat, nec non auferat a rebus positis quæ illarum naturæ adversantur. Cum enim in confesso sit, ea quæ generantur omnino etiam corrumpi, ipse autem abundantia bonitatis quorundam quoque auferat corruptibilitatem, ut angelorum atque animarum; quorundam vero corruptibilitatem transferat ad incorruptionem, ut corpora nostra in resurrectione manifestum est ipsum nobis hæc existentem, supra positionem quoque esse, et ablationem, cum sit fundamentum ac radix omnium, non quoad locum, sed quantum ad causam. Neque ipse etiam est ablatio eorum quæ habet; nam ipse per se habet immortalitatem, et incomprehensibilitatem, et incognoscibilitatem, aliaque similia; non quasi non sit contrarium, sed juxta proprietatem quamdam omnibus ineffabilem: nam exemplus est cum omnibus, et a nullo cognoscitur, vel omnino comprehenditur, ut qui semetipsum propter infinitatem subducit. Rursum est divinarum quoque in se invicem personarum mansio et collocatio; sunt enim unum, et unum, et unum, et tria unum. Quid autem est mansio et collocatio, ut illud: *Ego in Patre, et Pater in me est* 1? Ita etiam de Spiritu sancto apostolus ait. Hæc mansio non est in parte confusa, sicut sensibile exemplum declarat. Quemadmodum enim si in aliqua domo tres cerei accendantur, subjectis quidem diversi erunt, sed lumine uniti sibi invicem communicabunt; neque quisquam potest commune lumen discernere, quodam sit hujus, et quod alterius luminaris. Hæc ubi dixit, transfert sermonem ad mysterium dispensationis, et evangelicum illud dictum explanans: *Ego a Patre exivi, et ad Patrem meum vado* 2, ait: Ut si quis unam facem accensam e domo educi intelligit, nihil aliorum luminum secum trahens vel de suo ceteris relinquens, lumen eductum educitur; sic etiam intellige in dispensatione Incarnationis. Quippe Filius a Patre veniens, et in hoc mundo con-

1 Joan. x, 38. 2 Joan. xvi, 28.

¹¹ Maxim. providentiis.

versatus non eduxit secum Patrem, neque Spiritum, neque quidquam sibi proprium iis reliquit, sed hunc egressum a sui ipsius mansione fecit **334** indivisum. Cæterum uniones corporum quæ elementaliter considerantur, atque alio quodam modo permiscuntur, virtutibus et qualitatibus permulantur; similiter quoque facultates animales suam habent differentiam; quæ et angelorum cum divinis illustrationibus uniones pro ordinum priorum parte ac proportione sunt. Divinitas vero sanctæ Trinitatis, et quidquid ejus est, nullo dictorum modo dissecta, aut a se diversa, merito censetur esse supra istas uniones. Supercollocatur enim unio supersubstantialis non tantam corporeis, verum etiam iis quæ in animabus, quæ et in ipsismet angelis contingunt, quas utique divinas uniones illa luminaria supercælestia, scilicet angeli, impermiste, inconfuse, et supermundialiter tota se totis obtinent; non enim partialiter his illustratio conceditur, sed omnino integrè, tametsi quoque pro captu suo fluctuat uniantur. Quemadmodum sole omnino perfecte illocescente quilibet pro captu suo lumen

participat, ita etiam in angelis contingit, dum secundum proportionem suam divinæ illius et superomnientis unionis participes existunt. Est etiam distinctio in divinis, non ea tantum quam prius diximus, quod inconfuse in tres Personas individua simplexque natura divina dividatur, verum etiam Patris notio, scilicet activa Dei generatio, cum aliis non convertatur. Pater enim solus fons est superessentialis Deitatis, qualibet divinarum Personarum proprietatis suæ laudes religiose conservantibus. Ecce etiam aliam distinctionem secundum quam, Pater ab effectis Filii et Spiritus sancti distinguitur. Hæ quidem sunt uniones et distinctiones in illa ineffabili unione naturali.

§ V. Est etiam secundum aliam rationem divina distinctio, illa Dei propter abundantiam bonitatis emanatio ad multiplices tam invisibilia quam visibilia creaturæ formas. Porro providentiæ benignitatesque creationis, trinitæ unitati sunt communes. Ne itaque, cum audies distinctionem, existimaveris, uni quoque Personæ alicui seorsim competere creationem providentiamque, sed distinctiones appellavit emanationes creationis ac providentiæ, tanquam effusiones bonitatis a beata et inconfusa Trinitate distinctas, secundum quas a participatis, scilicet donis, et participantibus, scilicet effectis, laudantur ea quæ imparticipate participantur. Imparticipate autem participatur Deus, **335** qui natura sua in tribus subsistit Personis; siquidem hoc toti divinitati commune est, omnem ipsam totam a quolibet participantium participari, et non in parte, tametsi participantia secundum propriam facultatem eam participant, quemadmodum valida voce excitata, præsentem omnes pro facultate sua eandem percipiant, et vir, et puer, et bruta: sed illi quidem valentius, hi vero remissius, secundum facultatis audiendi efficaciam. Atque communicabilis est vox, et in se ipsa incommunicabilis manens. Vel, juxta exempla proposita, sicut lineæ recte a circumferentiâ centro circuli incidentes, illud integrè participant, et non ex parte, quoniam punctum, quod et centrum est, parte caret; et sicut ea quæ expressa sunt totaliter et non ex parte sigillum participant. Dum autem exempla profert,

Α ματικῶν μόνον ἐνώσεων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν ψυχαῖς αὐταῖς, καὶ μᾶλλον ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀγγέλοις, ἃς δὴ ἐνώσεις θείας ἔχουσι τὰ ὑπερουράνια φῶτα, οἱ ἀγγελοι, ἀμιγῶς, ἀσυγχύτως, καὶ ὑπερκοσμῶς, ὅλα ἐν ὅλων οὐ γὰρ μερικῶς ἐπιβραβεύεται τοῖς τοῖς ἢ ἑλλαμψίς, ἀλλ' ὀλοτελῶς, εἰ κάκεινοι πρὸς τὸ δυνατόν καὶ μόνον ἐνοῦνται. Ὅσπερ, ἡλίου ὀλοτελῶς ἐπιλάμπωντος, ἕκαστον πρὸς τὸ δυνατόν τοῦ φωτός μεταλαμβάνει, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῖς ἀγγέλοις γίνεται, κατὰ τὴν ἀναλογίαν ἀπτῶν, τῆς θείας καὶ ὑπερῆρμένης ἐνώσεως μετέχουσιν. Ἔστι διάκρισις ἐν ταῖς θεολογίαις, οὐχ ἦν ἔφημεν μόνον πρότερον, ὅτι ἀσυγχύτως εἰς τρεῖς Ἵποστάσεις διακέκρται ἀδιαιρέτως ἡ θεία καὶ ἀπλή φύσις· ἀλλ' ὅτι καὶ τὸ τοῦ Πατρὸς αὐχῆμα, δηλονότι ἡ θεογονία, οὐκ ἀντιστρέφει πρὸς τᾶλλα. Μόνη γὰρ πηγὴ τῆς ὑπερουραίου θεότητος ὁ Πατήρ, φυλαττόντων τῶν ἕμνων εὐσεβῶς τὰ οἰκεία ἐκάστη τῶν θεαρχικῶν Ἵποστάσεων. Ἴδου καὶ ἑτέρα διάκρισις, καθ' ἣν διακέκρται ὁ Πατήρ τῶν αἰτιατῶν, Υἱοῦ τε καὶ Πνεύματος. Αὗται μὲν αἱ κατ' ἐκείνην τὴν δόξητον φυσικὴν ἐνώσιν ἐνώσεις τε καὶ διακρίσεις.

§ V. Ἔστι καὶ κατ' ἄλλον λόγον θεία διάκρισις, ἡ διὰ πλήθος ἀγαθότητος πρόδος τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν πολυειδίαν τῆς δημιουργίας τῆς ἀοράτου καὶ ὁρατῆς. Κοινὰ δὲ εἰσι τῆς τρισυποστάτου ἐνάδος αἱ δημιουργικαὶ πρόνοιαι τε καὶ ἀγαθότητες. Μὴ γοῦν ἀκούσης διακρίσιν, καὶ νομίσης, ὅτι διακεκριμένως μία Ἵπόστασις ἔχει τὴν δημιουργίαν ἢ τὴν πρόνοιαν· ἀλλὰ διακρίσεις εἶπον τὰς πρόδους τῆς δημιουργίας καὶ τῆς προνοίας, ὡς τινὰς χύσεις ἀγαθότητος διακεκριμένας ἀπὸ τῆς μακαρίας καὶ ἀσυγχύτου Τριάδος, καθ' ἃς ἐκ τῶν μετοχῶν, δηλονότι τῶν δωρεῶν, καὶ τῶν μετεχόντων, τῶν αἰτιατῶν δηλονότι, ὑμνεῖται τὰ ἀμεθέκτως μετεχόμενα. Μετεχόμενον δὲ ἐστὶν ἀμεθέκτως ἡ τρισυπόστατος φύσις ὁ Θεός, καὶ τοῦτο γὰρ κοινὸν τῇ ὅλῃ θεότητι, τὸ πᾶσαν αὐτὴν ὅλην ὑφ' ἐκάστου τῶν μετεχόντων μετέχεσθαι, καὶ οὐκ ἐν μέρει, εἰ καὶ τὰ μετέχοντα κατὰ τὴν οἰκείαν μετέχουσι δύναμιν, ὡσπερ φωτὸς μεγάλης γενομένης ἅπαντας μετέχουσιν οἱ παρόντες κατὰ τὴν οἰκείαν δύναμιν, καὶ ἀνήρ, καὶ νῆπιον, καὶ ἄλογος· ἀλλ' οἱ μὲν ἐρρωμενέστερον, οἱ δὲ ἀμυδρότερον πρὸς τὴν τῆς ἀκουστικῆς ἐνέργειαν. Καὶ ἐστὶ μεθεκτικὴ ἡ φωνὴ, ἐφ' ἑαυτῆς ἀμεθέκτως μένουσα. Ἡ, κατὰ τὰ ὑποκείμενα παραδείγματα; ὡσπερ κέντρου κύκλου αἱ ἀπὸ τῆς περιφερείας προσπίπτουσαι εὐθείαι πρὸς τοῦτο ὀλικῶς μετέχουσι, καὶ οὐκ ἐν μέρει· ἀμέρες γὰρ τὸ σημεῖον, ὃ δὴ καὶ τὸ κέντρον ἐστί· καὶ ὡσπερ τὰ ἐκτυπώματα ὀλικῶς, καὶ οὐκ ἐν μέρει τῆς σφραγίδος μετέχουσιν. Εἰπῶν δὲ τὰ παραδείγματα ὑπερκειμένην δείκνυσι πρὸς ταῦτα τὴν τῆς θεότητος ἀμεθεξίαν· δίδει οὕτω ἐπαφὴ αὐτῆς ἐστίν, ὡς ἐπὶ τοῦ

σημειών· οὕτε ἄλλη τις συμμιγῆς κοινωνία πρὸς τὰ μετέχοντα, ὡς ἔστι τῆς σφραγίδος· κατ' οὐσίαν γὰρ ἡ θεότης οὐ μετέχεται, μεθεκτικὴ δὲ ἔστιν ἐν τῷ ἐξ αὐτῆς εἶναι τὰ πάντα, καὶ ὑπ' αὐτῆς συνέχεσθαι εἰς τὸ εἶναι.

§ VI. Καίτοι φαίη τις, ὡς οὐκ ἔστιν ἡ σφραγὶς ἐν ὅλοις τοῖς ἔκμαγείοις ἢ αὐτῇ· ποῦ μὲν γὰρ ἀκριβῶς ἐγκεχέραται, ποῦ δὲ μετρίως· καὶ λέγει λύων ὁ Ἅγιος, ὅτι τοῦτο μᾶλλον ἔστι παρατατικὸν τῶν λεγομένων, ὅτι ἡ μὲν σφραγὶς ἢ αὐτὴ ἔστιν· ἡ δὲ τῶν μετεχόντων διαφορὰ ἀνόμοια ποιεῖ τὰ ἐκτυπώματα τῆς αὐτῆς καὶ μιάς ἀρχετυπίας· οἷον εἰ ἀπλᾶ, καὶ εὐτόπιωτα, ἢ καὶ λεῖα καὶ ἀχάρακτα ἀπὸ ἄλλων προηγησαμένων χαρακτῆρων, καὶ μῆτε σκληρὰ καὶ ἀντίτυπα, ὡς κατατετηγμένως κηρὸς, μῆτε πάλιν εὐδιάχυτα, ὡς κατατετηγμένως τῆ θέρμῃ, καθαρὸν ἔξει τὸν τύπον· εἰ δέ τι ἔλλειπει, τοῦτο αἴτιον ἢ τοῦ ἀσαφούς, ἢ τοῦ παρακεκομμένου, ἢ τινος ἄλλου, ὅσα ἐπισυμβαίνει διὰ τὴν τῶν μετεχόντων ἀνεπιτηδεύτητα. Σκόπει καὶ ἐτέραν θεῖαν διάκρισιν τῆς τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου, καὶ τὸ δρᾶσαι καὶ παθεῖν, ὅσα ὡς ἄνθρωπος καὶ εἶδρασε καὶ ἔπαθε θαυμαστὰ καὶ παράδοξα· τούτοις γὰρ ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα οὐ κεκοινωνήκασιν· εἰ μὴ τις εἴποι κατὰ τὴν φιλόθροπον εὐδοκίαν καὶ βούλησιν, καὶ κατὰ τὸ συνεργάζεσθαι τῷ Υἱῷ τὰς θεοσημείας. Οὕτω γοῦν καὶ ἡμεῖς καθὼς τὰ θεῖα ἔχουσιν ἀληθείας καὶ φύσεως, καὶ ἐνοῦν τῷ λόγῳ καὶ διακρίνειν σπεύδουεν.

§ VII. Ἄλλὰ τούτων μὲν τῶν ἐνώσεων καὶ διακρίσεων ὅσας αἰτίας θεοπροπέεις ἐν ταῖς ἱεραῖς Γραφαῖς εὐρήκαμεν, ἐν ἄλλοις ἰδίᾳ περὶ ἐκάστης διελάβομεν, τὰ μὲν ἀναπτύξαντες, νοῦν ἀβάλωτον προσαγαγόντες τοῖς φανοῖς γραφικαῖς θεάμασιν, (οὕτω γὰρ ὁ ἱερός ἀναπτύσσει καὶ ἐρμηνεύει νοῦς) τοῖς δὲ, ὡς μυστικοῖς καὶ ὑπὲρ νοερᾶν ἐνέργειαν, ἐνωθέντες, δηλονότι σιγῇ καὶ ἀκαταληψίᾳ τιμήσαντες· οὐκ ἄλλως γὰρ τοῖς τοιούτοις ἐπιβάλλει ὁ ἱερός νοῦς ἢ κατὰ ἀπάπασιν πάσης κινήσεως νοητικῆς τῶν ὄντων· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ ὑπὲρ νοερᾶν ἐνέργειαν, τούτέστιν ὅταν τῷ ἀκαταλήπτῳ τοῦ Θεοῦ πάντοθεν περισχεθῆ, τότε καταλαμβάνει ποσῶς τὸ ζητούμενον. Πάντα γὰρ τὰ θεῖα ὀνόματα, καὶ ὅσα ἡμῖν τεφανέρωται, ταῖς μετοχαῖς μόναις γινώσκονται, καθ' ἃς μετέχομεν ἀμιγῆς ἡμεῖς τοῦ Θεοῦ· ἐκ γὰρ τῶν μετοχῶν τῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δωρουμένων ἡμῖν καὶ τὰς περὶ Θεοῦ ὀνομασίας ποιούμεθα. Αὐτὰ δὲ τὰ θεῖα ὀνομασία ποσῶς ἔστι κατὰ τὴν οὐκείαν φύσιν, ὑπὲρ νοῦν καὶ πᾶσαν οὐσίαν ἔστιν· ὅταν εἰ τὴν ὑπεροχίαν χρυσιώτητα, τὸν θεόν, ὀνομάζομεν ἢ θεόν, ἢ ζωόν, ἢ πᾶλλα, οὐδὲν ἕτερον νοοῦμεν ἢ τὰς εἰς ἡμᾶς ἀγαθοπροπέεις δυνάμεις, καθ' ἃς ἐκθεοῦμεθα, ἢ οὐσιοποιούμεθα, ἢ ζωοποιούμεθα, καὶ τᾶλλα ὁμοιωτρόπως. Αὐτὴ δὲ ἡ θεῖα ὑπερόπαρξις οὕτω ποσῶς ὑμνηθῆσεται, ὅταν πάσης ἐνεργείας δραστηκωτάτης καὶ νοερᾶς ἀπολυθεῖται, τούτων ἡμῶν· ἐν τῇ τοῦ ἡμετέρου νοῦ ἀδιακρισίᾳ δέξεται ἡμᾶς διὰ σιγῆς ἀγίας ἐπιβάλλοντας ταῖς ἐκείθεν ἐκφοιτώσας δωρεαῖς· τοῦτο

A declarat divinitatis imparticipabilitatem læc ipsa superare; quoniam neque tactus ejus est, sicut in puncto, neque alia quævis mista communicio cum participante, ut in sigillo; nam divinitas secundum substantiam non participatur, sed est participans, in quantum ex ea sunt omnia et ab ipsa in suo esse continentur.

§ VI. At dicet aliquis, sigillum in totis expressis figuris non esse idem; quandoque enim exacte expressum est, quandoque vero medioeriter; atque sanctus Pater id solvens, magis ea quæ dicuntur confirmare; quoniam sigillum idem est, sed diversitas communicantium, unius ac ejusdem primitivæ formæ, dissimiles reddit effigies; ut si simplicia formatique facilia, vel etiam mollia, aliisque figuris ac formis carentia, quæ neque dura sint, neque reluctantia, ut exsiccata cera; neque iterum fluxa, ut cera præ calore liquefacta, nitidam figuram habitura sunt; sin autem aliquid defuerit, hoc causa erit vel obscuritatis, vel falsitatis, vel alterius defectus, quæ propter ineptitudinem participantium accidunt. Observa etiam aliam divinam distinctionem Verbi incarnati tam in agendo quam patiundo mirabilia et obstupenda, quæ, in quantum homo, et egit et pertulit; his enim et Pater et Spiritus non communicarunt, nisi forte quis dixerit, secundum benignum beneplacitum ac voluntatem, et in divinis signis Filio cooperando. Nos itaque similiter res divinas sermone conjungere distinguerique satagimus, prout verè ac naturæ suæ unitæ sunt ac distinctæ.

336 § VII. Sed harum unionum ac distinctionum quæcumque in sacris Literis rationes Deo consentaneas reperimus, alibi seorsum explicavimus, partim quidem eas enucleando, ac purum tranquillamque animum perquam lucidis Scripturarum contemplationibus admovento (sic enim eas mens sacra explicat et interpretatur), partim vero, seu mysticis, supra mentis etiam operationem uniti, silentio scilicet et incomprehensibili modo honorem exhibentes. Mens enim sacra non aliter intendit quam per omnem cessationem motus, qui ad intelligendas res facit; hoc enim declarat illud quod dixit, *supra mentis operationem*, id est quando undique Dei incomprehensibilitate comprehenditur, tunc assequitur quod quærebat. Nam omnia divina nomina, et quæcumque nobis appaeruerunt, solis participationibus cognoscuntur, secundum quas inpermiste Deum participamus; nam ex participationibus quæ a Deo nobis donantur, Dei quoque nomina componimus. Porro quales ipsæmet res divinæ sint secundum naturam suam, omnem mentem et essentiam excedit; velut cum arcanum illud superessentiale, Deum, Deum nominamus, vel vitam, vel alia, nihil aliud intelligimus, quam vel benignas in nos virtutes, secundum quas deificamur, vel substantificamur vel vivificamur, atque alia similiter. Ipsa vero divina supraquam existentia sic quodammodo laudabitur, quando ab

efficacia omni validissima et intelligente absoluta suscipiet nos in sancto silentio, mentem iis quæ illine promanant donis adjicientes : hæc enim est cognitio in ignorantia, in qua nullam cernimus vel deificationem, vel vitam, vel substantiam quæ plana similis sit causæ istius, quæ cunctis per omnem excellentiam antecellit. Veneranda sacroque pavore digna sunt sanctæ Trinitatis nomina; quoniam Pater est divinitas fontalis, Filius vero sanctusque Spiritus sunt quædam germina ac flores, ac lumina superessentialia. Germina quidem, ex visione olivarum Zachariæ ^h : lumina vero, ex Epistola Jacobi fratris Domini ⁱ, qui de Patre

§ VIII. Cæterum hactenus omne mentis nostræ studium hoc spectat, quomodo ex hac paternitate ac filiatione omnis paternitas in cœlo et in terra **337** nominetur; ex qua fit, ut spiritaliter ac doctrinaliter etiam dii et deorum patres divini ac sancti viri, et deorum filii qui in sacra doctrina proficiunt, nuncupentur. Quid autem est spiritaliter? id est incorporee et immaterialiter, ac intellectualiter, viris nimirum sanctis ex sancto quidem Spiritu divino, qui est supra omnem immaterialitatem ac deificationem, divinitatem hanc ac spiritalitatem accipientibus; ex Patre vero ac Filio, qui per excellentiam omnem paternitatem ac filiationem superant, istiusmodi statum participantibus. Non enim est perfecta similitudo effectus creatis ad causas, divinas, inquam, personas; sed habent quidem creaturæ, quoad fieri potest, imagines Dei; ipsæ vero causæ penitus ab effectis creatis exemptæ sunt. Et, ut terrenis exemplis utar, voluptates ac dolores efficere dicuntur, ut homines lætentur vel tristantur, tamen ipsæ voluptates non dicuntur lætari, nec dolores tristantur. Et ignis calefacit, et adurit, tamen non calefit, nec aduritur. Idcirco etsi quis vitam vivere, et per se vitam dixerit, e. illuminari id quod per se lumen est, nequaquam proprie locutus fuerit, secundum rectam ventilatis rationem: nisi forte hæc alio modo dicat, quod nimirum abundantius, et secundum essentiam, non autem secundum participationem, præ effectis hæc insint causis.

§ IX. Quin etiam quod est universæ theologiæ manifestissimum Jesu humanitatis mysterium (quoniam etiam manifeste ac vere nobiscum communicavit), tamen id ipsum etiam ineffabile est sermoni omni, et omni menti inconceptibile, etiam primo et antiquissimo angelo, scilicet sublimissimo primoque ordini; hoc enim Joannes ille theologus in Apocalypsi de antiquioribus iis angelis tradit. Atque eum quidem carnem assumpsisse, mystice accepimus, sed quomodo ex virgineis sanguinibus alia quam naturæ Jesu explicationem spectant, quomodo in duabus naturis cognitum, et prout homi-

A γάρ ἐστι καὶ ἡ ἐν ἀγνωσίᾳ γῶσις, ἐν ἧ οὐδεμίαν ὀρώμεν ἢ θέωσιν, ἢ ζωὴν, ἢ οὐσίαν, ἢ τις ἀκριβῶς ἐξεισωθήσεται τῇ κατὰ πάσαν ὑπεροχὴν ἐξηρημένη αἰτίᾳ. Τὰ σεβάσματα καὶ φρικτὰ ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος ὀνόματα, ὅτι πηγὰ θεότης ὁ Πατὴρ· ὁ δὲ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα βλαστοί, καὶ ἄνθη, καὶ φῶτα ὑπερούσια. Βλαστοί μὲν, ἀπὸ τῆς τῶν ἐλαίων ὄπτασιος τοῦ Ζαχαρίου· φῶτα δὲ ἐκ τοῦ Ἰακώβου ἀδελφοῦ τοῦ Κυρίου, παρὰ [Ἰσ. περὶ] τοῦ Πατρὸς τῶν φῶτων λέγοντος. Ταῦτα γοῦν τὰ ὀνόματα παρὰ τῆς Γραφῆς παρελάβομεν· ὅπως δὲ ταῦτά ἐστιν, οὐτε εἰπεῖν οὐτε ἐννοῆσαι δυνατόν.

luminum mentionem facit. Hæc itaque nomina a

§ VIII. Ἄλλ' ἄχρι τούτου προβαίνει ἡ τῆς ἡμετέρας νοερᾶς ἐνεργείας δύναμις, ὅτι ἐκ ταύτης τῆς πατρότητος καὶ τῆς υἰότητος πάσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται· ἐξ ἧς πνευματικῶς καὶ διδασκαλικῶς καὶ θεοὶ καὶ θεῶν πατέρες, οἱ θεοὶ καὶ ἱεροὶ ἄνδρες, καὶ θεῶν υἱοὶ ἐν τῇ ἱερᾷ διδασκαλίᾳ προσβαίνοντες ὀνομάζονται. Τί γοῦν ἐστὶ τὸ πνευματικῶς; ἀσωμάτως δηλαδὴ καὶ ἀόλως, καὶ νοητῶς, ἐκ μὲν τοῦ θεαρχικοῦ Πνεύματος τοῦ ὑπὲρ πάσαν ἀόλιαν ὄντος καὶ θέωσιν, τὸ θεοὶ [Ἰσ. θεῶν] καὶ τὸ πνευματικὸν λαμβανόντων τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν· ἐκ δὲ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, τῶν ὑπεροχικῶς ἐξηρημένων πάσης πατριᾶς καὶ υἰότητος, τὰς τοιάσδε σχέσεις προσδεχομένων. Οὐδὲ γάρ ἐστιν ἀκριβῆς ὁμοίότης τοῖς αἰτιατοῖς κτίσμασι, καὶ τοῖς αἰτίοις, ταῖς θεαρχικαῖς, φημί, ὑποστάσεσιν· ἀλλ' ἔχει μὲν τὰ κτίσματα τὰς ἐνδεχομένας εἰκόνας ἐκ τοῦ θεοῦ· αὐτὰ δὲ τὰ αἷτια παντελῶς τῶν αἰτιατῶν κτισμάτων ἐξηρηναί. Καὶ ἵνα χρήσωμαι τοῖς γηϊνοῖς παραδείγμασιν, ἤθοναι ποιητικαὶ τοῦ ἠδεσθαι, καὶ λῦπαι τοῦ λυπεῖσθαι· εἰσιν· αὐταὶ δὲ αἱ ἠδοναὶ οὐ λέγονται ἠδεσθαι, οὐδὲ αἱ λῦπαι λυποῦνται. Καὶ τὸ πῦρ θερμαίνει καὶ καίει, οὐ θερμαίνεται δὲ καὶ καίεται. Διὰ τοῦτο καὶ εἴ τις φαίη ζῆν τὴν ζωοῦσαν καὶ αὐτοζωὴν, καὶ φωτίζεσθαι τὸ αὐτόφως, οὐκ εἴποι κυρίως κατὰ τὸν ὀρθὸν τῆς ἀληθείας λόγον, εἰ μὴ που καθ' ἕτερον τρόπον, ὅτι περισσῶς, καὶ ἀσινδῶς, καὶ οὐ κατὰ μετοχὴν, πρὸ τῶν αἰτιατῶν ἐνεσι ταῦτα τοῖς αἰτίοις.

§ IX. Ἄλλὰ καὶ τὸ ἐκφανέστατον ἀπάτης θεολογίας τὸ τῆς Ἰησοῦ φιλανθρωπίας μυστήριον, (ὅτι καὶ φανερώς καὶ ἀληθινῶς ὠμίλησεν ἡμῖν) ἀλλὰ καὶ τοῦτο εἰρηρῆτον ἐστὶ λόγῳ παντὶ, καὶ ἀγνωστον νῦν παντὶ, καὶ αὐτῷ τῷ πρωτίστῳ καὶ πρεσβυτάτῳ ἀγγέλῳ, δηλονότι τῇ ὑψηλοτάτῃ καὶ πρώτῃ τάξει. Λέγει γάρ καὶ ὁ θεολόγος Ἰωάννης ἐν τῇ Ἀποκαλύψει πρεσβυτέρους ἀγγέλους. Καὶ τὸ μὲν σαρκωθῆναι μυστικῶς παρελήφαμεν, τὸ δ' ὅπως ἐκ παρθενικῶν αἱμάτων ἐτέρῳ παρὰ τὴν φύσιν θεσμῷ διεπλάττετο, καὶ τὰλλα πάντα τῆς Ἰησοῦ φυσιολογίας, πῶς ἐν δυοῖ ταῖς φύσεσι γνωριζόμενος, καὶ κατὰ ἀνθρώπων ἐπραττε, καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐνήργει, ἐτέρου λόγου καὶ κρείτ-

• Zach. iv, 3. ⁱ Jac. i, 17.

τονος ἢ καθ' ἡμᾶς καὶ τὴν ἡμετέραν ἀνθρωπίνην δύναμιν. Εἰ γοῦν ἐπὶ τούτοις ἀρρήτὰ εἰσι τὰ θεο-
 πρεπῆ, & ὅθι καὶ τὴν θεολογίαν ἐκφανεστέραν ἔχουσι,
 τί φησεῖ τις περὶ τῆς μακαρίας Τριάδος: Ταῦτα
 ἡμῖν τε ἐν ἄλλοις εἰρηται, καὶ τῷ κλεινῷ ἡμῶν δι-
 δασκάλῳ τῷ μακαρίῳ Ἱεροθέῳ, ὃν μετὰ τὸν Παῦλον
 διδάσκαλον ἐπλούτησεν· ἄπερ ἐκεῖνος, εἴτε ἀπὸ τῶν
 ἱερῶν Γραφῶν παρεῖληφεν, εἴτε καὶ ἐκ τῆς περὶ τὰς
 Γραφὰς ἐρεύνης συνεώρακεν, ἐκ τῆς πολλῆς γυμνα-
 σίας καὶ τριβῆς, εἴτε καὶ ἐκ τινος ἐμυήθη θειοτέρας
 ἐπιπνοίας, οὐ μόνον μαθῶν, ἀλλὰ καὶ παθῶν· ὡς οὐ
 διδακτικῶς διὰ λόγων τὴν περὶ τούτων δεξάμενος
 μύησιν, ἀλλὰ τῇ θεῖα ἐλλάμφει τυπωθεὶς, καὶ οἶον
 ἐνσημανθεὶς τῇ διανοίᾳ τὴν γνῶσιν τῶν ὑπὲρ φύσιν.
 Ταύτην γὰρ τὴν τῶν θειοτέρων μύησιν *συμπάθειαν*
 ἐκάλεσεν, ἣγουν συνδιάθεσιν. Καὶ ἵνα τὰ πολλὰ καὶ
 μακάρια τῶν ἐκείνου παρῶμεν, ἐν ἐλαχίστοις παρα-
 θώμεθα ἄπερ φησὶ περὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
 Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἐν ταῖς *Θεολογικαῖς στοιχειώ-
 σεσιν*.

Ἱεροθέου.

§ X. Ἐφεξῆς δε ἐκτίθει πρὸς ῥήμα καὶ τὴν
 τοῦ ἁγίου γραφὴν, ἐν οἷς ὁ μακάριος λέγει, παριστῶν,
 ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς τὰ πάντα ἐστὶν ἐν πᾶσι, καὶ κεφαλὴ
 πάντων κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ὅτι πάντων ἐστὶ πλη-
 ρωμα καὶ συνοχεύς, καὶ διακρίνει καὶ περισφίγγει τὰ
 μέρη τῆ ὀλόττη· καὶ οὔτε μέρος ἐστὶν οὔτε ὄλον,
 ὑπὲρ ταῦτα γάρ· ἀλλὰ καὶ ὄλον καὶ μέρος, ὡς συνε-
 ληφῶς τὰ πάντα· καὶ ὑπερέχει τῇ φύσει; καὶ προέχει
 τῷ αἵτιω, καὶ τέλειος ἐν τοῖς ἀτελέσιν ἡμῖν ἐστι, καὶ
 ἀτελής ἐν τοῖς τελείοις ἀγγέλοις, ὡς ὑπερτελής καὶ
 προτέλειος, καὶ μηδεμίαν ἔχων σύγκρισιν τῆς τελειό-
 τητος πρὸς αὐτούς· καὶ εἶδος τῶν ἀνείδεων, ὡς δη-
 μιουργῆς καὶ ἀρχὴ παντὸς εἶδους, καὶ ἀνείδεος πρὸς
 σύγκρισιν τῶν εἰδοπεποιημένων, ὡς ὑπὲρ ταῦτα.
 Οὐσία πᾶσιν ἐπιβατεύουσα τῇ προνοίᾳ, καὶ πάλιν
 ἐξηρημένη ἀπάσης οὐσίας τῇ φύσει πάτας ἀρχὰς
 καὶ τάξεις περιορίζων, καὶ πάσης ὑπεριδρυμένος καὶ
 ἀρχῆς καὶ τάξεως. Καὶ μέτρον ἐστὶ τῶν ὄντων,
 ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ πάντα πεπεράσται· καὶ αἰῶν, καὶ
 ὑπὲρ αἰῶνα, ὡς αἰῶνων ποιητῆς· ὡσπερ τέλειος ἐν
 τοῖς ἀτελέσι, καὶ ἐν τοῖς τελείοις ἀτελής, ὡς ὑπερτέ-
 λειος· οὕτω πλήρης ἐν τοῖς ἐνδεέσι, καὶ ὑπερπλήρης
 ἐν τοῖς πλήρεσι· καὶ τᾶλλα ὑπὲρ ταῦτα, ἵνα μὴ καθ'
 ἕκαστον λέγωμεν. Ὅθεν καὶ ἐπεὶ ἡμῖν κεκοινωνήκε
 σαρκὸς καὶ αἵματος, καὶ ἀληθῶς οὐσιώθη, καὶ ἄν-
 θρωπος ἔχημάτισε, πάλιν, κἂν τούτοις ἔχει τὰ τῆς
 θεότητος αὐχήματα τέλεια, οὐ μόνον καθ' ὃ ἀναλλοιώ-
 τως κεκοινωνήκε, μηδὲν πεπονθῶς παρὰ τῆς χείρονος
 ἀνθρωπότητος εἰς τὴν αὐτοῦ θεότητα, ἀλλ' ὅτι, καὶ
 τὸ πάντων καινότατον, ἐν τοῖς φυσικαῖς ἡμῶν ὑπερ-
 φυῆς ἦν, πεζεύων, ἀλλ' ἐπάνω εὐδιαλύτου ὕδατος·
 ἐσθίων, ἀλλὰ τόσας χιλιάδας χορτάζων· πάντα τὰ
 ἡμῶν ἐξ ἡμῶν ἔχων, καὶ ἡμᾶς ὑπερέχων.

est, in naturalibus nostris supernaturalia exstiteris, tot millia satians, omnia nostra ex nobis et supra nos

§ XI. Τούτων μὲν ἄλις· ἐπὶ δὲ τὸν τοῦ λόγου σχο-

nem se gesserit, et supra hominem opera ediderit, longe alterius et præstantioris sermonis res est, quam nostra ratio aut facultas fert. Ad hæc itaque, si ineffabilia sunt divina, ut quæ subtiliorem habeant theologiam, quid dicet quis de beata Trinitate? Verum hæc a nobis etiam alibi dicta sunt, et ab inclyto præceptore nostro beato Hierotheo, **338** quem post sanctum Paulum habuit præceptorem; quæ ille, sive a Scripturis sacris accoperat, sive ex earumdem indagazione fuerat contemp-
 platus, et exercitio usuque plurimo, sive etiam diviniore aliqua insinuatione doctus erat, non solum discens, sed et patiens divina, ut qui non doctrinaliter per verba doctrinam eorum hauserat, sed divina illustratione expressam, et veluti insignitam, in mente supernaturali habebat cognitionem. Hanc autem rerum divinarum eruditionem *συμπάθειαν* seu *consensionem* appellavit. Atque, ut plurima eaque beatissima illius documenta transeamus, paucis antijiciamus ea quæ de Domino nostro Jesu Christo ac Deo in *Theologicis elementis* tradit.

Hieruthel.

§ X. Deinde vero ad verbum exponit scriptum quoddam sancti Hierothei, in quo beatus ille ait, ostendendo quomodo et Filius omnia in omnibus et caput omnium sit, secundum Apostolum; quoniam omnium est plenitudo et compago, et conservat ac astringit partes toto, et neque pars est neque totum, quia his superior est; attamen et totum est, et pars, tanquam continens universa, et suprahabet natura, et antehabet ut causa; et perfectus est in imperfectis nobis, et imperfectus in perfectis angelis, tanquam supraquam perfectus, et nullam habens comparisonem perfectionis ad illos; et forma rerum informium, tanquam Creator et principium omnis formæ, et sine forma respectu rerum informatarum, utpote supra formam. Substantia cunctas substantias pervadens sua providentia, et natura sua rursus ab omni substantia exempla; cuncta principia ordinesque deumiens, et supra omne principium ordinemque collocatus. Et rerum est mensura, quoniam in ipso univèrsa terminantur; et sæculum et supra sæculum, tanquam auctor sæculorum; quasi perfectus in imperfectis, et in perfectis imperfectus, quippe supraquam perfectus; tanquam plenus in indigentibus, et supraquam plenus in plenis, et quæcunque supra hæc sunt, ne singula recenseamus. Hinc quoniam etiam nobiscum in carne et sanguine communicavit, et vere substantiam nostram assumpsit, et homo dietus est, rursus etiam in iis habet perfecta quædam vestigia divinitatis; non solum quod divinitas sine ulla immutatione **339** nobiscum communi-
 carit, nihilque a viliori humanitate passa sit; verum etiam, quod novis omnibus maxime novum ambulans, sed supra aquam fluxam; comedens, sed nos excellenter habens.

§ XI. Sed de his satis; modo sermonis nostri

scopum prosequamur, communia et unita sanctæ Trinitatis nomina, quæ divinæ sunt distinctionis, utpote donorum divinorum quæ a Deo distinguuntur, exponentes. Et ut clare definiamus, distinctionem divinam esse dicimus, Deum decentes, uti dictum est, donationes; dum enim rebus omnibus bonorum consortia impertit, tum uante quidem, id est ex unius naturæ proprietate in sua munera distinguitur, multiplicata vero in beneficia particularia, rursum unitur; quoniam ex uno Deo omnia sunt beneficia. Et dona quidem in singulis multiplicantur, maneat autem in uno sine egressione, ac si in uno qui est illa quis videat; quoniam Deus est is qui est, sed superessentialiter; et producit ea quæ sunt; dumque his tribuit esse, multiplicatur is quod unum est in his quæ multa sunt; nihilominus tamen in istiusmodi multiplicatione manet in se quid unum, et in singulorum distinctione plenum, quoniam est ab omnibus rebus exemptum, tam singulari productione omnium (scilicet simul volendo, et non paulatim ac per partes et minuta fusione;) quia Deus, dum res creat, nihil imminuit bona sua, sed quid unum existit, ac virtutem unitam distribuit cuiuslibet parti sive mundi, sive animalis. Nam pars, quælibet quid unum est etiam toti (quia totum est quid unum) etiam uni atomo, ac multitudinive sive multis, quæ sunt quid unum specie, sicut multi homines sunt quid unum natura. Cum itaque his omnibus impertiat unitatem, dum ea ex principalibus elementis, quæ ipsemet condidit, componit, et singula ex composito quid unum facit; similiter iterum quid unum est, nequaquam creationibus in multitudinem divisus, quemadmodum una eademque ars alicujus, quæ virtute multa arte facta componens, et rebus immaterialibus perfecta, rursum in semetipsa una simplexque manet, cui neque pars sit arte factorum, neque quid totum ex his conflatum. Quomodo enim ars pars esse possit eorum quæ arte consistunt, cum ipsa singulis præsideat? quomodo autem **340** totum ex his sit, et quæ prior est ex posterioribus, et causa ex effectis existat? Unde etiam concluditur, Deum non esse istiusmodi unum quid, quale in nobis est; in nobis enim id quod unum est, vel totum vel pars est; Deus autem est supra ista; neque participat de uno; quomodo enim? nam sic iterum aliud quiddam unum prius erit, cujus particeps erit Deus; quoniam id quod participatur, prius est his quæ participant. Neque etiam quid unum est tanquam per accidens, vel etiam ut proprietatis essentialis; hæc enim illud unum habet quod essentia et ens; Deus autem supra essentiam est et supra ens. His omnibus itaque modo longe sublimiori Deus quid unum est, supra unum quod est in rebus; quin etiam multitudo est, cum in optima quæque munera providentiasque multiplicetur, minime divisus, sed ex integro singulis obtingat, tametsi pro facultate quæque sua ipsam participant. Quocirca est inexhaustus, et superplenus; si enim divideretur,

A πὸν προῖωμεν, ἀνελίττοντας τὰ κοινὰ καὶ ἤνωμένα, τῆς ἀγίας δευλαθῆ Τριάδος ὀνόματα τῆς θείας διακρίσεως, οἷον εἰ τῶν θεῶν δωρεῶν, ἀ' εἰ ἀπὸ Θεοῦ διακρίνονται. Καὶ ἵνα σαφῶς προδιορισώμεθα, διακρίσει θεῖαν φαμέν τὰς ἀγαθοπρεπεῖς, ὡς εἴρηται, δωρεὰς δωρουμένη γὰρ πᾶσι τοῖς οὖσι τὰς τῶν ἀγαθῶν μετουσίας, ἤνωμένως μὲν, ἤγουν ἐκ τῆς ἰδιότητος τῆς μιᾶς φύσεως, διακρίνεται εἰς τὰς δωρεὰς· πληθυσυμένη δὲ εἰς τὰς μερικὰς εὐεργεσίας, πάλιν ἐνοῦται· ὅτι ἐξ ἑνὸς Θεοῦ αἱ εὐεργεσίαι. Καὶ πολλαπλασιαζόνται μὲν αἱ δωρεαὶ ἐπὶ τοῖς καθ' ἕκαστον, μένουσι δὲ ἀνεκφροτήτως εἰς τὸ ἓν, οἷον ἐπὶ ἑνὸς τοῦ ἔντος ἴδοι τις, ἐπειδὴ ὡν ἐστὶν ὁ Θεὸς, ἀλλ' ὑπερουσίως· καὶ παράγει τὰ ὄντα, τὸ εἶναι τούτοις δωρούμενος· πολλαπλασιαζέται τοῦτο τὸ ἓν ὃν εἰς πολλὰ ὄντα· μένει δὲ οὐδὲν ἤττον ἐν ἤνωμένον ἐν τῷ τοιοῦτω πληθυσμῷ, καὶ πλήρες ἐν τῷ διακρίνεσθαι τοῖς καθ' ἕκαστον, διότι ἐστὶ πάντων τῶν ὄντων ἐξηρημένον καὶ τῇ ἐνιαίᾳ παραγωγῇ, (ἤγουν τῇ ἅμα τῷ βούλεσθαι, καὶ οὐ κατὰ μικρὸν τε καὶ μερικῶς, καὶ τῇ ἀνελαττώτῳ χύσει·) ὅτι καί τῳ τὰ ὄντα ὁ Θεὸς, οὐδὲν τῶν οἰκείων μισθὶ ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἑν, καὶ μεταδιδούς τῆς ἐνιαίας δυνάμεως καὶ μέρει ἕκαστῳ εἶτε τοῦ κόσμου, εἶτε τοῦ ζώου· πᾶν γὰρ μέρος ἐνιαίον τι, καὶ ὅλη (τὸ γὰρ ὅλον ἐν τι) καὶ ἐνὶ ἀτόμῳ, καὶ πλήθει ἤγουν πολλοῖς, ἀ τῷ εἶδει ἐν εἰσιν, ὡσπερ οἱ πολλοὶ ἀνθρώποι εἰς τῇ φύσει ἐστί. Τούτοις οὖν τοῖς πᾶσι τοῦ ἑνὸς μεταδιδούς, συνθεῖς αὐτὰ ἐκ τῶν ἀρχικῶν στοιχείων, ἀ καὶ αὐτὰ ὑπέστησε, καὶ ἐν ποιήσας ἕκαστον τῇ συστάσει, πάλιν ἐν ἐστὶν ὡσαύτως, οὐ μερισθεῖς τοῖς εἰς πλήθος δημιουργήμασιν, ὡσπερ ἡ αὐτὴ καὶ μία τέχνης τινὸς δύναμις, πολλὰ κατασκευάσασα τεχνητὰ, καὶ τοῖς ἀβύλοις ἐπιστατήσασα, πάλιν ἐν ἑαυτῇ μία καὶ ἀπλή μένει, οὔτε μέρος οὔσα τῶν τεχνητῶν, οὔτε τι ὅλον ἐξ ἐκείνων συγκείμενον. Πῶς γὰρ μέρος τῶν κατὰ τὴν τέχνην συστάσεων ἡ τέχνη, αὐτὴ ὀλοτελῶς ἐφ' ἕκαστῳ ἐπιστατήσασα; πῶς δὲ ὅλον ἐκ τούτων, ἡ πρώτη ἐκ τῶν ὑστέρων, καὶ ἡ αἰτία ἐκ τῶν αἰτιατῶν; Καὶ διὰ τοῦτο συνάγεται, ὅτι οὔτε ἐν ἐστὶ τὸ θεῖον τοιοῦτον, οἷον ἐστὶν ἐν ἡμῖν· ἐν ἡμῖν γὰρ τὸ ἐν ἢ ὅλον ἢ μέρος ἐστὶ, τὸ δὲ θεῖον ὑπὲρ ταῦτα, οὔτε μετέχει τοῦ ἑνὸς· πῶς γὰρ; πρῶτον γὰρ ἐστὶ πάλιν ἕτερον ἐν, οὔπερ μεθέξει τὸ θεῖον· τὸ γὰρ μετεχόμενον τῶν μετεχόντων πρῶτον ἐστὶν. Οὔτε τὸ ἐν ἔχει, ὡς τι ἐπισύμβημα, ἢ καὶ οὐσιῶδες ἰδίωμα· ἐκαίνο γὰρ ἔχει τὸ ἐν, ὃ ἐστὶν οὐσία καὶ ὄν, τὸ δὲ θεῖον ὑπὲρ τὴν οὐσίαν καὶ ὑπὲρ τὸ ὄν. Πόρρω γοῦν τούτων ἀπάντων τὸ θεῖον ἐν ὑπὲρ τὸ ἐν τοῖς οὖσιν ἐν· ἀλλὰ καὶ πλήθος, ἐπεὶ εἰς τὰς ἀγαθοπρεπεῖς δωρεὰς καὶ προνοίας πεπληθύνονται μὴ μεριζόμενον, ἀλλ' ὁλοκλήρως ἕκαστοις προσβάλλον, εἰ καὶ τὰ μετέχοντα κατὰ τὴν οἰκείαν μετέχουσι δύναμιν. Διὰ τοῦτο ἀπλήρωτον, ὑπερπλήρες· εἰ γὰρ ἐμερίζετο, ἐπληροῦτο, πᾶν καὶ τὸ ἐν· καὶ τὸ πλήθος, παράγον, τελειοῦν καὶ συνέχον, πολλῶν θεῶν γινόμενων, καὶ τῶν ἀγγέλων, καὶ τῶν ἀνθρώπων τῇ ἐξ αὐτοῦ θεώσει ἐν τῷ κατὰ δύναμιν ἕκαστου θεοσιδεῖ, ὃ ἀπὸ Θεοῦ λαμβάνουσι. Δοκεῖ μὲν οὖν ἐντεῦθεν, ὅτι τὸ θεῖον διακρίνεται καὶ πληθύνεται, ἐν τῷ θεοῦν ἕκαστον· ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ὁ Ἀρχὴθεὸς εἰς Θεὸς, ἀμφ-

ριστος ἐν τοῖς μεριστοῖς, ἠνωμένος ἑαυτῷ ὑπὲρ ἅπασαν ἔνωσιν· καὶ ἀμιγῆς μένων τοῖς πολλοῖς καὶ ἀπλήθυντος, ὡς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, πολλοὺς φωτίζει, μένει ἐν καὶ ἀπλήθυντον. Καὶ τοῦτο ὑπερφυῶς ἐνοήσας ὁ κοινὸς ἡμῶν διδάσκαλος, ἐμοῦ τε καὶ τοῦ ἡμετέρου καθηγεμόνος τοῦ μεγάλου Ἱεροθέου, τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ὡς διδάσκαλος τοῦ κόσμου, καὶ μαθητῆς τοῦ κυρίου τοῦ κόσμου φωτὸς, ὁ μέγας Παῦλός φημι, τάδε φησὶν ἐνθέως· *Kἄν θεοὶ πολλοὶ καὶ κύριοι ὡσεὶ κατὰ χάριν, οἱ θεῖα ἄγγελοι καὶ οἱ ἱεροὶ ἄνδρες· ἀλλ' ἡμῖν εἰς Θεὸς ἀληθῶς ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς κατὰ μετάδοσιν ἀμεριστον καὶ ἀσκέδαστον τῆς ἐπωνυμίας τῆς οὐκείας θεότητος καὶ κυριότητος τοῖς πολλοῖς μεταδίδωσιν, οὐ κατακερματίζουμένης τῆς θεότητος εἰς μέρη θεότητων, ὡς χρυσοῦς εἰς νομίσματα· οὔτε τῶν πολλῶν θεῶν συμπληροῦντων τὴν αὐτὴν θεότητα, ὡς πρόπον τὰ πολλὰ εἶδη τὸν ἕνα κόσμον· ἀλλὰ πληθύνεσθαι λέγεται ὁ Θεὸς τῷ καθ' ἕκαστον εἰς παραγωγὴν τῶν ὄντων βουλήματι προνοητικαῖς προόδοις πολλαπλασιαζόμενος, μένει δὲ ἀμεριστως πάλιν ἓν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν θείων, ἐπικρατοῦσιν αἱ ἐνώσεις τῶν διακρίσεων, τὰ ἐνιαυτῶς δηλονότι καὶ μοναδικῶς θεωρούμενα· οὐ γὰρ ἐκ πολλῶν συνήχθη τὰ τῆς μιᾶς θεότητος καὶ κυριότητος, ἀλλ' ἐκ τοῦ ταύτης μοναδικοῦ, ὃ ἐν ἐκείνοις πληθυσμῶς θεωρεῖται. Ἄλλὰ τοῦτο μὲν ἐπὶ τῶν θείων· ἐπὶ δὲ τῶν καθ' ἡμᾶς τὸ ἑναντίον γίνεται· οὐδὲν γὰρ αὐτῶν ἐστὶν ἕνας κυριῶς, ἀλλ' αἱ διακρίσεις τῶν στοιχείων προϋποῦσαι, σύνδρομοι γινόμεναι καὶ ἐνούμεναι δευτέρας τὰς ἐκ τῆς συνθέσεως ἐνώσεις ἐργάζονται. Ἐπὶ δὲ τῶν θείων καὶ τὸ ἓν πρόεστι, καὶ μετὰ τὴν εἰς τὰς εὐεργεσίας διακρίσιν, πάλιν ἓν καὶ ὑπὲρ τὸ ἓν μένει. Ταύτας καὶ ἡμεῖς τὰς κοινὰς τῆς ὅλης θεότητος καὶ ἠνωμένας διακρίσεις καὶ εὐεργεσίας πειραθόμεν ὑμῆσαι ἐκ τῶν ἐν τοῖς λογίοις θεωρημάτων, τοῦτου προδιεγνωσμένου, ὡς εἴ τι ἂν κέηται ὄνομα, καὶ μία ἐκάστη τῶν ὕποστάσεων, ἄνευ δηλαδὴ ὧν προῦπεσταίλατο ἰδιότητων, πατρότητος, υἱότητος, ἐκπορεύσεως, ἐπὶ τῆς ὅλης θεότητος ἐκληφθήσεται.*

nes totius Deitatis, et unitas distinctiones ac beneficentias a divinis nominibus juxta Scripturas laudare conabimur, modo id ante cognitum sit, quod si quod nomen ponatur etiam cujuslibet Personæ sine proprietatibus, v. g. paternitatis, filiationis, processionis, quibus ad certam aliquam contrahi-

† 1 Cor. VIII, 5, 6.

A impleretur, cum omne tam unum quam multitudinem producat, perficiat, et contineat, nullis tam angelis quam hominibus ex ipsius deificatione diis factis, juxta ejusque deiformem facultatem quantum a Deo accipiunt. Hinc itaque, dum quemlibet deificat, videtur quodammodo distingui et multiplicari Deus; nihilominus Archideus unus est Deus, individuus in dividuis, unitus in semetipso supra omnem unionem; et impermixtus manet multis, neque multiplicatur, sicut lumina solis dum multos illuminat, manet unum, et non multiplicatur. Quod cum egregie nosset communis noster, neus inquam et præceptoris mei magni Hierothei præceptor, qui sicut est doctor mundi, sic et lux mundi, et discipulus ejus qui vero lux est mundi, magnus, inquam, B Paulus, divinitus hæc ait: *Etsi sint dii multi, et domini multi secundum gratiam, ut angeli divini, virique sancti; nobis tamen vere unus est Deus Pater* ^k, et Filius, et Spiritus sanctus, qui secundum indivisam et indistinctam communicationem nominis propriæ divinitatis, et dominationis, multis se communicat, minime tamen in partes deitatum Deitate discissa, sicut aurum in nummos; neque multis diis ejus divinitatem completibus, quemadmodum multæ species unum mundum; sed multiplicari dicitur Deus secundum quamlibet res producendi voluntatem, providis **341** processibus multiplicatus, manet tamen in se quid unum absque divisione. Ideo etiam in divinis uniones superant distinctiones, quæ scilicet unice et solitarie spectantur; non enim una Deitas et potestas ex multis conflata est, sed ex hujus singularitate, quæ in illis est, multitudo consideratur. Et hæc quidem quoad divinis; in nostris autem rebus contrarium accidit; nulla enim in ipsis proprie est unitas; sed præexistentes elementorum distinctiones, dum concurrunt et univultur, alias ex compositione uniones efficiunt. In divinis vero et unum præexistit, et post illam in beneficia distinctionem, iterum manet unum et supraquam unum. Has etiam nos commu-

CAPUT III.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

Quæ sit vis orationis, et de beato Hierotheo de religione et conscriptione theologica.

Τίς ἡ τῆς εὐχῆς δύναμις, καὶ περὶ τοῦ μακαρίου Ἱεροθέου, καὶ περὶ εὐλαβείας καὶ συγγραφῆς θεολογικῆς.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Docet, ad Deum accedendum esse per orationem; non quia Deus a nobis abest, sed ut nos Deo mente et spiritu præsentemur. In oratione enim non tam Deus nobis, quam nos Deo cogitatione appropinquamus. II. Reddit rationem, cur post sanctum Hierotheum hosce libros theologicos conscripserit, et simul describit laudes Hierothei, et quomodo una cum Petro et Jacobo interfuerint obdormitioni sanctissimæ Virginis Mariæ, quidque ibidem egerint. III. Declarat, quam submisce de seipso scriptisque suis sentiat.

§ I.

Ac primum, si videtur, perfectum, et quod B
omnes Dei emanationes manifestat, boni nomen expendamus, invocata Trinitate, quæ boni principium est, et bonum superat, et optimas quasque suas providentias explanat. Oportet enim nos primum orationibus ad ipsam, ut ad boni principium, adduci, ac deinde magis ipsi propinquantes, edoceri optima quæque munera quæ penes ipsam sunt collocata; nam ipsa quidem præsens adest omnibus, non autem illi adsunt omnia. Sed cum eam sanctis preceationibus, 342 et mente tranquilla, et ad divinam unionem accommodata deprecamur, tum demum nos etiam ei præsentemur. Ipsa enim nec in loco ita est, ut usquam absit, vel ex aliis ad alia migret. Quinimo dicere in omnibus rebus ipsam esse, quid minus est ejus infinitate, quæ et excedit et continet universa. Nos ipsos itaque orationibus ad sublimiorem divinorum benignorumque radiorum contuitum comparemus; quemadmodum si lucidissimam catenam e summo cælo suspensam, et hucusque demissam, manibus alternis in anteriora protensis continenter arriperemus, attrahere quidem ipsam videremur, re autem vera, non illam ipsi deducemus, ut quæ superne et inferne præsens esset, sed ipsimet magis ad sublimiores radiorum illustriam fulgores eveheremur. Aut sicut si navim ingressi, rudentes ex petra quadam ad nos usque porrectos auxilii causa teneremus, non ad nos petram, sed nos ipsos revera navimque ad petram traduceremus. Quemadmodum etiam rursus, si quis stans in navi maritimum saxum impellat, nequidquam saxum illud fixum et immobile movebit, sed se ipse ab illo repellat; quantoque vehementius illud impulerit, tanto longius ab eo removebitur. Quapropter ante omnia, maxime in theologia, ab oratione auspiciandum est, non ut ubique et nusquam præsentem virtutem attrahamus, sed ut divinis commemorationibus invocationibusque nos ipsos illi dedamus atque uniamus.

Kaὶ πρώτην, εἰ δοκεῖ, τὴν παντὸς, καὶ τῶν ὄλων τοῦ Θεοῦ προόδων⁴² ἐκφαντορικὴν ἀγαθωνυμίαν ἐπισκεψώμεθα, τὴν ἀγαθαρχικὴν καὶ ὑπεράγαθον ἐπικαλεσάμενοι Τριάδα, τὴν ἐκφαντορικὴν⁴³ τῶν ὄλων ἐαυτῆς ἀγαθωτάτων προνοιών. Χρη' γὰρ ἡμᾶς ταῖς εὐχαῖς πρώτον ἐπ' αὐτὴν, ὡς ἀγαθαρχίαν, προσανάγεσθαι, καὶ μᾶλλον⁴⁴ αὐτῇ πλησιάζοντας, ἐν τούτῳ μνησθαι τὰ πανάγαθα ἔωρα τὰ περὶ αὐτὴν ἰδρυμένα· καὶ γὰρ αὐτὴ μὲν ἅπασι πάρεστιν, οὐ πάντα δὲ αὐτῇ πάρεστι. Τότε δὲ, ὅταν αὐτὴν ἐπικαλώμεθα, πανάγοις μὲν εὐχαῖς, ἀνεπιθολώτῳ δὲ νῷ, καὶ τῇ πρὸς θεῖαν ἔνωσιν ἐπιτηδεύοντι, τότε καὶ ἡμεῖς αὐτῇ πάρεσμεν· αὐτὴ γὰρ οὐτε ἐν τόπῳ ἐστίν, ἵνα καὶ ἀπὸ πινος, ἢ ἐξ ἑτέρων εἰς ἕτερα μεταβῆ. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν πᾶσι τοῖς οὐσίῳ αὐτὴν εἶναι λέγειν ἀπολείπεται τῆς ὑπὲρ πάντα καὶ πάντων περιληπτικῆς ἀπειρίας. Ἡμᾶς οὖν αὐτοὺς ταῖς εὐχαῖς ἀνατείνωμεν⁴⁵ ἐπὶ τὴν τῶν θεῶν καὶ ἀγαθῶν ἀκτίνων ὑψηλοτέραν ἀνάνευσιν, ὡς περ εἰ πολυφώτου σειρᾶς ἐκ τῆς οὐρανίας ἀκρότητος ἤρτημένους, εἰς δεῦρο δὲ καθηκούσης, καὶ δεῖ αὐτῆς ἐπὶ τὸ πρόσω χερσὶν ἀμοιβαίαις δραττόμενοι, καθέλκειν μὲν αὐτὴν ἰδοκοῦμεν, τῷ ὄντι δὲ οὐ κατήγομεν ἐκείνην, ἄνω τε καὶ κάτω παροῦσαν, ἀλλ' αὐτοὶ ἡμεῖς ἀνηγόμεθα πρὸς τὰς ὑψηλοτέρας τῶν πολυφώτων ἀκτίνων μαρμαρυγὰς. Ἡ ὡς περ εἰς ναῦν ἐμβεβηκότες, καὶ ἀντεχόμενοι τῶν ἐκ τινος πέτρας εἰς ἡμᾶς ἐκτεινομένων πεισμάτων, καὶ οἷον ἡμῖν εἰς ἀντίληψιν ἐκδιδόμενων⁴⁶, οὐκ εἰς ἡμᾶς τὴν πέτραν, ἀλλ' ἡμᾶς αὐτοὺς τῷ ἀληθεῖ καὶ τὴν ναῦν ἐπὶ τὴν πέτραν προσήγομεν. Ὡς περ καὶ τὸ ἐμπαλιν, εἰ τις τὴν παραλίαν πέτραν ἐστὼς ἐπὶ τῆς νηὸς ἀπώσεται, δράσει μὲν οὐδὲν εἰς τὴν ἐστῶσαν καὶ ἀκίνητον πέτραν, ἑαυτὸν δὲ ἐκείνης ἀποχωρίσει, καὶ ὅτι μᾶλλον αὐτὴν ἀπώσεται, μᾶλλον αὐτῆς ἀκοντισθήσεται. Διὸ καὶ πρὸ παντὸς, καὶ μᾶλλον θεολογίας⁴⁷, εὐχῆς ἀπάργεσθαι χρείων, οὐχ ὡς ἐφελομένους τὴν ἀπανταχῇ⁴⁸ παροῦσαν καὶ οὐδαμῇ⁴⁹ δύναμιν, ἀλλ' ὡς ταῖς θεαῖς μνησίαις⁵⁰ καὶ ἐπικλήσειν ἡμᾶς αὐτοὺς ἐγγειρίζοντας αὐτῇ καὶ ἐνοῦντας.

VARIÆ LECTIONES.

⁴² προνοιών. ⁴³ ἐκφαντικὴν, M. ⁴⁴ προσάγεσθαι, S. P. καὶ τότε μᾶλλον, P. ⁴⁵ ἀνατείνωμεν, M. S. P. Sc. ἐκδιδόμενων, S. P. ⁴⁶ ἐκ θεολογίας, M. Sc. ⁴⁷ πανταχῇ. ⁴⁸ οὐδαμῷ, D. ⁴⁹ μνησίαις, S. P. D.

§ II.

Καὶ τοῦτο δὲ Ἰωσὺς ἀπολογίας ἄξιον, ὅτι τοῦ κλει- A
νοῦ καθηγεμόνος ἡμῶν Ἱεροθέου τὰς θεολογικὰς
στοιχειώσεις ὑπερφυῶς συναγαγόντος, ἡμεῖς ὡς οὐχ
ἱκανῶν ἐκείνων, ἄλλας τε καὶ τὴν παρούσαν θεολο-
γίαν συνεγραψάμεθα. Καίτοι γε, εἰ μὲν ἐκεῖνος **
ἐξῆς διαπραγματεύεσθαι πάσας τὰς θεολογικὰς
πραγματείας ἤξιωσε, καὶ μερικαῖς ἀνελίζεσι διήλθεν
ἀπάσης θεολογίας κεφάλαιον, οὐκ ἂν ἡμεῖς ἐπὶ τσο-
οῦτον ἢ μανίας ** ἢ σκαιότητος ἐληλύθειμεν **, ὡς
ἢ ὀπτικώτερον ἐκεῖνου καὶ θεϊότερον οἰηθῆναι ταῖς
θεολογίαις ἐπιβαλεῖν· ἢ δις τὰ αὐτὰ περιττώως λέγον-
τας, εἰκαιολογῆσαι, προσέτι καὶ ἀδικῆσαι καὶ διδάσκα-
λον καὶ φίλον ὄντα, καὶ ἡμᾶς τοὺς μετὰ Παῦλον τὸν
θεῖον ἐκ τῶν ἐκεῖνου λόγων ** στοιχειωθέντας, τὴν
κλεινοτάτην αὐτοῦ καὶ θεωρίαν καὶ ἐκφάνειν ἑαυτοῖς
ὑφαρπάζοντας. Ἄλλ' ἐπειδὴ τῶ ὄντι τὰ θεῖα πρεσβυ-
τικῶς ὑφηγούμενος ἐκεῖνος, συνοπτικῶς ἡμῖν ὄρους
ἐξέθετο, καὶ ἐν ἐνὶ πολλὰ περιειληφῶς, ὡς οἶον **
ἡμῖν, καὶ ὅσοι καθ' ἡμᾶς διδάσκαλοι ** τῶν νεοτελῶν
ψυχῶν, ἐγκηλεύμενος ἀναπτύξαι καὶ διακρίναι τῶ
ἡμῖν συμμέτρῳ λόγῳ τὰς συνοπτικὰς καὶ ἐνιαίας τῆς
νοσηρώτατης τάνδρος ἐκεῖνου δυνάμεως συνελίζεις·
καὶ πολλάκις ἡμᾶς καὶ αὐτὸς εἰς τοῦτο προέτρεψας,
καὶ τὴν γε βίβλον αὐτὴν, ὡς ὑπεραΐρουσαν ἀναπέ-
σταλκας **. Ταύτη τοι καὶ ἡμεῖς τὸν μὲν, ὡς τελείων
καὶ πρεσβυτικῶν διανοιῶν διδάσκαλον, τοῖς ὑπὲρ τοὺς
πολλοὺς ** ἀφορίζομεν, ὡς περ τινὰ δεύτερα λόγια **,
καὶ τῶν θεοχριστῶν ** ἀκόλουθα· τοῖς καθ' ἡμᾶς δὲ·
ἡμεῖς ἀναλόγως ἡμῖν τὰ θεῖα παραδώσομεν. Εἰ γὰρ
τελείων ἐστὶν ἢ στερεὰ τροφή, τὸ ταύτην ** ἐστιᾶν C
ἐτέρους, ὅπως ἂν εἴη τελειότητος; Ὁρθῶς οὖν ἡμῖν
καὶ τοῦτο εἰρηται, τὸ, τὴν μὲν αὐτοπτικὴν τῶν νοη-
τῶν λογίων θεῶν, καὶ τὴν συνοπτικὴν αὐτῶν διδα-
σκαλίαν, πρεσβυτικῆς δεῖσθαι δυνάμεως· τὴν δὲ τῶν
εἰς τοῦτο φερόντων λόγων ἐπιστήμην καὶ ἐκμάθησιν
τοῖς ὑφειμένοις καθιερωταῖς καὶ ἱερωμένοις ἀρμόζειν.
Καίτοι καὶ τοῦτο ἡμῖν ἐπιτετήρηται λίαν ἐμμελῶς·
ὥστε τοῖς αὐτῶ τῶ θεῖῳ καθηγεμόνι κατὰ ἐκφάνειν
σαφῆ διηυκρινημένοις, μηδ' ὄλιως ἐγκηχειρηθέναι
ποτὲ πρὸς ταῦτολογίαν, εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ προτεθέν-
τος αὐτῶ λόγιου διασάφησιν· ἐπεὶ καὶ παρ' αὐτοῖς
τοῖς θεολήπτοις ἡμῶν ἱεράρχαις, (ἡνίκα καὶ ἡμεῖς,
ὡς εἶπα, καὶ αὐτὸς, καὶ πολλοὶ τῶν ἱερῶν ἡμῶν
ἀδελφῶν, ἐπὶ τὴν θεῶν τοῦ ζωαρχικοῦ καὶ θεοδόχου **
σώματος συνεληλύθαμεν, παρῆν δὲ καὶ ὁ ἀδελφό-
θεος Ἰάκωβος, καὶ Πέτρος, ἢ κορυφαία καὶ πρεσβυ-
τάτη τῶν θεολόγων ἀκρότης, εἶτα ἐδόκει μετὰ τὴν
θεῶν ὑμνησαὶ τοὺς ἱεράρχας ἅπαντας, ὡς ἕκαστος ἦν
ἱκανός, τὴν ἀπειροδύναμον ἀγαθότητα τῆς θεαρχικῆς
ἀσθενείας·) πάντων ἐκράτει μετὰ τοὺς θεολόγους,
ὡς εἶπα, τῶν ἄλλων ἱερομυστῶν, ὅλας ἐκδημῶν,
ὅλας ἐξιστάμενος ἑαυτοῦ, καὶ τὴν πρὸς τὰ ὑμνούμενα

Atque hic fortasse nobis non immerito reddenda
ratio sit, cur cum eximius præceptor noster Hiero-
theus theologica principia accurate collegerit, nos,
quasi illa non sufficerent, et alios, et hunc præsen-
tem tractatum theologicum conscripserimus. Pro-
fecto si consequenter ille omnes tractatus theo-
gicos ordine digestos edere voluisset, et vel bre-
vissimis expositionibus totius theologiæ summam
explanasset, nunquam ea nos insania stoliditasve
cepisset, ut illo vel liquidius vel divinius res istas
theologicas nos penetrare posse putaremus; aut
eadem bis repetendo, superfluo easque labore nos
vellemus fatigare, tantamque amico et præceptorī
nostro injuriam irrogare, ut præstantissimam ejus,
a quo post divinum Paulum imbuti sumus, scien-
tiam et expositionem nobis per plagium usurpare-
mus. 343 Sed quoniam ille res divinas vere gra-
viter explicans, compendio nobis subtiles aliquot
definitiones tradidit, quæ in unum multa conglo-
merant, jussus sum, una cum collegis meis, qui
animabus adhuc rudioribus imbuendis vacant, sub-
tiles istas ac singulares conclusiones, in quibus
maxime spiritalis tanti viri virtus enituit, sermone
magis ad captum nostrum accommodato explanare
atque digerere; quin et ipsa tu quoque nos fre-
quenter ad hoc hortatus es, ipsi quoque librum ut
perquam sublimem nobis remisisti. Quapropter nos
quoque, ceæ perfectorum seniliumque sensuum ma-
gistrum, alterasque Scripturas, quæ divinitus af-
fectorum scripta proxime assequantur, iis qui subli-
miora capiunt illam assignamus; nos vero nostri
similibus ad captum nostrum res divinas explanabi-
mus. Si enim solidus cibus perfectorum est, eo etiam
alios pascere quantæ sit perfectionis? Merito itaque
dicimus, ad spiritalium eloquiorum intuitionem, et
subtilem eorumdem eruditionem, virtute senili opus
esse; sermonum vero introductoriorum, ceu inferioris
notæ, scientiam ac disciplinam iniantibus atque
initalis convenire. Atqui et hoc a nobis perquam
studiose observatum est, ne quidquam eorum, quæ
divinus ille præceptor plane nobis expressit, ullo
modo attingeremus; ne secundo eadem repetere-
mus quæ ad Scripturam aliquam elucidandam ipse
tradiderat; nam etiam apud ipsos divino Spiritu
plenos antistites nostros (cum et nos, ut nosti, et
ipse plurimique sanctorum fratrum nostrorum, ad
corpus illud, quod dedit principium vitæ, Deumque
susceperat, contuendum venissemus; aderat autem
et frater Domini Jacobus, et Petrus, suprema ista
atque antiquissima summitas theologorum, placuis-
setque post contutum antistitibus omnibus, pro vi-
rili cuique sua, infinita potentia præditam divinæ

VARIE LECTIONES.

** καὶ γὰρ, M. S. καὶ γὰρ εἶπερ ἐκ. D. Sc. Sar. ** ἢ non est in D. P. ** ἐληλύθαμεν, S. P. D. ἢ ὡς, P.
** λογίων, S. D. Sc. Sar. ** οἶόντε. ** ὅσοις καθ' ἡμᾶς διδάσκαλοις. ** ἀνταποστειλάς, M. ** τῆς M. S. P.
ρηρημῆτι D. καὶ τὰ αὐτοῦ. ** δευτερολόγια, D. ** ὑποχρήστῶν, S. P. Ch. ** ταύτη D. Sc. Sar. ** ἑωπε-
δόχου, D.

imbecillitatis bonitatem collaudare) ipse post theologos, ut nosti, cæteris omnibus sacris laudatoribus antecelabat, totus excedens, totus se deserens, rerumque quas laudabat consortium patiens; denique ab omnibus, a quibus audiebatur ac videbatur, tam a notis quam ignotis, divino numine oblitus divinusque plane laudator censebatur. Sed quid tibi, quænam ibi divinissime dicta sunt, refero? Etenim, nisi me mei capiat oblivio, meminì me sæpius divinarum istarum **344** laudationum partes aliquas abs te accepisse; tantæ tibi curæ fuit, ne unquam perfunctorie divina prosequeretur.

§ III.

Verum ut ista mystica, quippe vulgo non promulganda, tibi que notissima, missa faciamus; quando jam tempus erat, quamplurimis hominibus fidem nostram promulgandi, et quotquot adduci possent, ad sacram disciplinam nostram attrahendi, non paucos hoc in munere doctores sanctos superabat cum usu temporis, tum mentis puritate, tum acumine demonstrationum, cæterisque sacris institutis, adeo ut nunquam tanto soli conati simus obtueri. Ita enim nobis conscii sumus, imo scimus, nos rebus divinis intelligendis minime sufficere, nedum, quod ineffabiles sint, ut cognitæ essent eloquendis. Cum autem in theologica veritate explananda a virorum divinarum facultate procul absimus, eo etiam præ religionis abundantia deducti sumus, ut de divina philosophia nihil vel audire vel loqui præsumeremus, nisi intellexissemus, non esse rerum divinarum, quam assequi possumus, negligendam scientiam. Atque id non solum naturalia mentium desideria, quæ amanter semper, quantum fas est, ad divinarum rerum contemplationem excitantur, verum ipsa quoque præstantissima legum divinarum institutio persuadet; quæ, ut ea quæ supra nos sunt, meritaque nostra excedunt, et captum superant curiosius investigare vetat, ita jubet omnia, quæ permissa nobis et indulta sunt, assidue addiscere, benigneque aliis communicare. His itaque adducti, neque labore neque ignavia a licita rerum divinarum scrutatione deterriti, ne pro modulo nostro illos, quibus sublimiora nobis contemplandi facultas deest, adminiculo destitutos pateremur, ad scribendum animum appulimus, nihil quidem novi asserre præsumentes, sed minutioribus duntaxat quibusdam singularium partium observationibus, ea quæ a vere Hierotheo subtili sane compendio tradita sunt, distinguentes atque explanantes.

Ἄλλ' ἵνα ^{**} τὰ ἐκεῖ μυστικά, καὶ ὡς τοῖς πολλοῖς ἄρρήτα, καὶ ὡς ἐγνωσμένα σοι, παραλείψωμεν, ὅτι τοῖς πολλοῖς ἐχρῆν κοινωνῆσαι, καὶ ὅσους δυνατὸν ἐπὶ τὴν καθ' ἡμᾶς ἱερογνωσίαν προσαγαγεῖν, ὅπως ὑπερεῖχε τοὺς πολλοὺς τῶν ἱερῶν διδασκάλων, καὶ χρόνου τριβῆ, καὶ νοῦ καθαρότητι, καὶ ἀποδείξεων ἀκριβεῖς, καὶ ταῖς λοιπαῖς ἱερολογίαις, ὥστε οὐκ ἂν ποτε πρὸς οὕτω μέγαν ἥλιον ἀντιπείν ^{**} ἐναχειρήσαμεν. Οὕτω γὰρ ἡμεῖς ἑαυτῶν συνησθήμεθα ^{**}, καὶ ἴσμεν, ὡς οὔτε ἱκανῶς νοῆσαι τὰ νοητὰ τῶν θείων ^{**} χωροῦμεν, οὔτε ὅσα τὰ ῥητὰ ^{**} τῆς θεογνωσίας ἐξεῖπειν καὶ φράσαι. Πόρρω δὲ ὄντες, ἀπολειπόμεθα τῆς τῶν θείων ἀνδρῶν εἰς θεολογικὴν ἀλήθειαν ἐπιστήμης, ὅτι πάντως ἂν εἰς τοῦτο διὰ περισσὴν εὐλάβειαν ἐηλύθημεν, εἰς τὸ μηδὲν ἀκούειν ἢ λέγειν τι περὶ τῆς θείας φιλοσοφίας, εἰ μὴ κατὰ νοῦν εἰλήφαμεν, ὡς οὐ χρὴ τῆς ἐνδεχομένης τῶν θείων γνώσεως ἀμελεῖν. Καὶ τοῦτο ἡμᾶς ἐπεισαν οὐ μόνον αἱ κατὰ φύσιν ἐφέσεις τῶν νοῶν, ἐρωτικῶς ἀεὶ γλιχόμεναι τῆς ἐγγωρούσης τῶν ὑπερφυῶν θεωρίας, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ τῶν θείων θεσμῶν ἢ ἀρίστη διάταξις· τὰ μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς ἀποφάσκουσα πολυπραγμονεῖν, καὶ ὡς ὑπὲρ ἀξίαν, καὶ ὡς ἀνέφικτα· πάντα δὲ ὅσα ἐν ἡμῖν ἐφίεται καὶ δεδωρηται μανθάνειν, προσεχῶς ἐγκλεουμένη καὶ ἐτέροις ἀγαθοειδῶς μεταδίδοναι. Τοῖτοις οὖν καὶ ἡμεῖς παιθόμενοι, καὶ πρὸς τὴν ἐφικτὴν τῶν θείων εὖρεσιν μὴ ἀποκαμόντες ἢ ἀποδειλιάσαντες, ἀλλὰ καὶ τοὺς μὴ δυναμένους εἰς τὰ ἡμῶν κρείττονα θεωρεῖν, ἀβοηθήτους καταλιπεῖν οὐ καρτεροῦντες, ἐπὶ τὸ συγγράφειν ἐπιτοῦς καθήκαμεν, καινὸν μὲν οὐδὲν εἰσηγεῖσθαι τολμῶντες, λεπτοτέραις δὲ καὶ ταῖς κατὰ μέρος ἑκάστον ἐξετάσει, τὰ συνοπτικῶς εἰρημένα τῷ ὄντως Ἱεροθεῖ διακρίνοντες καὶ ἐκφαίνοντες.

D partium observationibus, ea quæ a vere Hierotheo

345 ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. Ac primum, si videtur, boni nomen expendamus. Occasione hujus loci, sanctus Thomas, prima parte, quæst. 5, artic. 2, quaerit, utrum bonum secundum rationem sit prius quam ens. Et ratio dubitandi est, quis ordo nominum est secundum ordinem rerum per nomina significatarum, sed Dionysius, utique, inter alia nomina Dei prius ponit bonum quam ens; ergo bonum secundum rationem est prius quam

VARIE LECTIONES.

^{**} καὶ θεός, S. P. Sc. S. r. ^{**} καὶ ἵνα, M. Sc. S. r. ^{**} ἀντιπείν, M. quod Sc. exprimit. ^{**} συνισθώμεθα, P. Sc. ^{**} γραφῶν δηλώσει, sul, ungit D. e scholio, opinor. ^{**} ὡς ἄρρητα, S. P. Sc.

ens. Resolvit tamen, ens, cum prius cadat in conceptionem intellectus, quam bonum, ipso etiam prius esse secundum rationem. Est enim primum intelligibile, a cuius sermone est primum anibile, quia secundum hoc nunquam loque cognoscit ille est, in quantum est actu, unde etiam prius est secundum rationem.

Ad auctoritatem autem Dionysii, et argumentum inde sumptum, respondet, sanctum Dionysium divina nomina assignare secundum quod important circa Deum habitudinem cause. Bonum autem, cum habeat rationem appetitalem, in partem habitudinem cause finalis, cuius causalitas prima est, quia a se agens non agit nisi propter finem, et ab agente materia movetur ad formam, unde finis dicitur causa causarum. Et sic in causando bonum est prius quam ens, sicut finis quoad formam: et hæc ratio, inter nonnulla divina causalitatem significantia, prius ponitur bonum quam ens; vide quoque quest. 17, artic. 11. Verum facilius mens Dionysii sic explicari potest, quod cum Dei nomina secundum emanationes assignet que Deo ratione bonitatis tribuuntur, cuius proprius actus est, alius se communicare, idcirco primo loco boni nomen interpretetur. Unde non sequitur, nomen boni primam omnium rationem in Deo significare.

Indem: *Oportet enim nos primum orationibus, etc.* Illi nota primo, per orationem a Deo rerum divinarum notitiam esse impetrandam; quam am est generale medium ad omnia dona spiritalia obtinenda. Est enim, ut sanctus Chrysostomus ait (34), instar clavis eujusdam, per quam omnes Dei thesauros possumus aperire, et ex illis accipere quicquid nobis commodum videtur ad æternam salutem consequendam. Omnia enim ista oratione certissime possumus impetrare, ut idem sanctus Chrysostomus fuse ac pulchre ex Scripturis probat in aureis illis libris *De orando Deo*. Ille tantum observanda tria ad orationis efficaciam summo opere necessaria. Primum quidem, perturbationes sensuum colubere, que ad corporea longissime a divinitate distantia, nos detorqueat. Secundum, tanquam nebulas ab intellectu expedere fallacias et machinationes imaginationis. Tertium, universum volu-tatis affectum, in diversa nunc bona distractum, in primum bonum tota prorsus amoris intentione convertere: ita enim fervor obsecrantis animum conjungit Deo, sicut sol harenæ calor copulat ligna flammæ. Huc tendit Zoroasticum illud: « Si mentem igneam ad opus pietatis intenderit, caducum quoque corpus inde servabit. »

Nota secundo, quod *Deus quidem prærens adest omnibus, non autem illi adsunt omnia*. Etiam si enim Deus omnibus rebus sit intus et prærens, easque suo substitutione influere tangit et conservet, ab illis tamen non attingitur. Nam sicut bene notat Lessius (35) ita prærens est locus, non locali presentia et instantia cuilibet rei, ut tamen nature gradu et eis indue infinite ceteris, in se ipsum collectus, et firmissime in sua puritate subsistens, ab omnibus segregatus. Unde simul et conjunctissimus est et remotissimus, præsentissimus et secretissimus, unitissimus seu collectissimus, et diffusissimus. Et quævis infinitis modis per suos officios ad creaturas descendit, manet tamen in sua celsitudine et immobili identitate stabiliter fixus. Illi autem per orationem conjungimur, dum enim in rebus omnibus prærentem adoramus, et in Deo universa contemplamur.

Querit autem divus Thomas in primo *Sententiarum*, distinct. 37, q. 1, artic. 2, ubi hunc sancti Dionysii locum citat, utrum Deus sit in omnibus per potentiam, præsentiam et essentiam, in sanctis per gratiam, in Christo per osse, et respondet distinctionem istorum modorum partim sumi ex parte creature, partim ex parte Dei. Ex parte creature, in quantum diverso modo ordinatur in Deum, et conjungitur ei, non diversitate rationis tantum, sed etiam realiter. Cum enim Deus in rebus esse dicitur, secundum quod eis aliquo modo applicatur, oportet, ut ubi est diversus conjunctionis vel applicationis modus, ibi sit diversus modus esse-ndi. Conjungitur autem creatura Deo tripliciter. Primo, secundum similitudinem tantum, in quantum videlicet invenitur in creatura aliqua similitudo divine bonitatis, non autem quod attingat ipsum Deum secundum substantiam. Et ista conjunctio invenitur in omnibus creaturis divini bonitatem assumulantibus: atque ita Deus est in omnibus per essentiam, præsentiam et potentiam.

346 Secundo, creatura attingit ad ipsum Deum etiam secundum substantiam suam considerata, et non tantum secundum similitudinem: et hoc est per operationem, ut quando aliquis hinc adheret ipsi primæ veritati, et charitate ipsi summæ bonitati. Et ita est alius modus, quo Deus spiritaliter est in sanctis per gratiam.

Tertio, creatura attingit ad ipsum Deum non solum secundum operationem, sed etiam secundum esse; non quidem prout esse est actus essentia divine (quia creatura non potest transire in naturam divinam), sed secundum quod est actus hypostasis seu personæ, in cuius unionem creatura assumpta est. Et hoc est modus quo Deus est in Christo per unionem hypostaticam.

Ex parte tamen Dei non invenitur diversitas rei, sed rationis tantum, quatenus in ipso distinguitur essentia, virtus et operatio. Essentia autem ejus cum sit absoluta ab omni creatura, non est in creatura, nisi in quantum applicatur illi per operationem, et secundum hoc quod operatur in re, dicitur esse in re per præsentiam, secundum quod operans operatio debet esse aliquo modo prærens. Et quia operatio non deserit virtutem divinam a qua exit, hinc dicitur esse in re per potentiam. Et quia virtus est ipsa essentia, ideo consequitur, ut etiam in re sit per essentiam.

Nota tertio, ex eo quod subjungat: *Quisimo dicere in omnibus rebus spiritum esse, quid minus est ejus infinitate, et excedit et continet universa*, manifeste colligi, Deum non solum esse in hoc mundo, sed etiam extra mundum per immensa spatia diffusum; sicut lumen quoddam non solum totum occupans mundum, sed extrinsecum in omnem partem se absque termino extendens: quod bene probat Lessius lib. 11, *De perfectionibus divinis*, cap. 2. « Sicut enim, inquit, coexistit non solum durationi hujusmodi, sed etiam immensa intervallo que sunt extra mundum, numerum simul et seriei omnia loca in et temporum intervallo occupans et adæquans. Unde sicut ante mundum, nullum potest signare momentum, quantum a principio mundi distans, in quo non sit Deus; ita extra mundum nullum potest fingi antequam partem quam tunc a mundo remotam et disjunctam, ubi plenissime cum tota sua maiestate, potentia et gloria non sit Deus. » Vide plura apud Lessium loco citato.

¶ II. *Petrus, suprema ista atque antiquissima summorum theologorum*. Nota hinc firmissimum a sancti Dionysii auctoritate argumentum pro primatu Petri, et consequenter Pontificum Romanorum ejusdem successorum. Describit autem hoc, quomodo apostoli cum aliis discipulis, inter quos ipse erat cum Hierotheo, interfuerint exsequis beate virginis Mariæ, eamque divinis laudibus celebravit: vide Baronium, tom. 1, ad annum Christi quadragesimum octavum.

(34) Lib. 1 *De orando Deo*.

(35) Lib. 11 *De perfectionibus divinis*, c. 5.

PARAPHRASIS PACHYMENÆ (56).

§ I. Primum, si placet, id quod universa Dei benedicticia manifestat, scilicet boni nomen, expendamus, invocata sancta Trinitate, quæ omnis boni principium est, et omnes suas providentias benigne explanat. Oportet itaque nos orationibus adductos, vel potius appropinquantibus, juxta illud: *Accedite ad me, et ego accedam ad vos, dicit Dominus, edoceri ejus munera, vel potius pati magis ea dum discimus; etenim ipsa quidem adest omnibus, non autem ipsi adsunt omnia, quæcunque videlicet rerum terrenarum affectione et cogitationum perturbatione procul recedunt; quando vero precatione et tranquillia mente idonei evadimus ad divinam unionem, tunc etiam nos ipsi adsumus. Confirmans autem ipsam omnibus adesse, ait: Ipsa enim nec in loco ita est, ut usquam absit, vel ex aliis ad alia migret. Quæ enim in loco 347 sunt, continentur; locus enim terminus est ejus quod continet contentum. Quintum dicere in omnibus rebus ipsam esse, multum deficit ab ejus infinitate qua cuncta complectitur; non enim tantum est in omnibus, verum etiam continet universa; neque tantum continet, verum etiam complexum omnem infinitum excedit. Incumbamus itaque orationibus, non ut Deum deducamus, sed ut ipsi potius ad Deum adducamur. Et adducit primum exemplum gentile ex Homero; pulcherrime autem id rebus divinis accommodat; tradit enim ipse, catenam auream e cælo dependisse. Sicut ergo catena sic constituta, qui sensim semetipsam a terra elevans, alternis quidem apprehensionibus videtur illam catenam ad se trahere, ipse vero potius in altum tollitur sensim ascendendo; sic qui intonso oral, per opera, quæ manus vocal, sensim et operando et precando mentem suam applicat ad Deum. Sin vero manus, jam in altum adductæ, a cætera solvuntur, ex alto decidimus; nam dum adducimur, etiam Deo adherere debemus. Simile est in navi, ut cognoscamus mentem nostram navem esse, quæ vitæ hujus ventis agitur; mare vero hanc vitam multis tempestatibus refertam, petram vero Christum, quem dum apprehendimus, inconcussi permanemus, ad ipsum tam vitam quam vivendi rationem dirigentes. Quapropter ante omne opus, præsertim ante omnem de Deo sermonem, ab oratione inchoandum est, non ut ad nos attrahamus virtutem illam, quæ ubique et nusquam præsens est (adest enim ubique, quia penetrat universa, nusquam vero adest, quoniam nullus locus dignus est ejus quiete), sed ut nos ipsi excitemus, Deoque jungamus divinis commemorationibus et invocationibus.*

§ II. Atque hic fortasse nobis reddenda ratio sit, cur, cum inclytus Hierotheus theologica principia collegerit, nos, quasi illa non sufficerent, uti alia opuscula, sic et præsentem hunc tractatum

§ I. Πρῶτον, εἰ δοκεῖ, τὴν ἐκφαντορικὴν τῶν ἑλῶν τοῦ θεοῦ εὐεργεσιῶν, δηλονότι τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἐνομασίαν, ἐπισκεψόμεθα, τὴν ἀρχικὴν πάσης ἀγαθότητος ἀγίαν Τριάδα, τὴν πάσας τὰς προνοίας ἐαυτῆς ἀγαθῶς ἐκφαίνουσαν ἐπικαλεσάμενοι. Χρῆ τοίνυν ἡμᾶς, ταῖς εὐχαῖς προαγομένους, καὶ μᾶλλον πλησιάζοντας, κατὰ τὸ· Ἐγγίσσατε πρὸς μὲ, καὶ ἐγγιῶ πρὸς ἡμᾶς, λέγει Κύριος, μνησθαι τὰς περὶ αὐτὴν δωρεάς, ἐν τῷ πάσχειν μᾶλλον αὐτάς, ἢ ἐν τῷ μανθάνειν· καὶ γὰρ αὐτὴ μὲν πᾶσι πάρεστιν, οὐ πάντα δὲ ταύτῃ πάρεστιν, ὅσα δηλαδὴ ἐν τῇ τῶν γῆινων ἔξει καὶ τῇ τῶν λογισμῶν ἐπιβολῶσει ἀπομακρύνονται· ὅτε δὲ δι' εὐχῆς καὶ νῶ ἀνεπιθολώτιμ ἐπιτηδεῖσι γινόμεθα πρὸς τὴν θεῖαν ἔνωσιν, τότε πάρεσμεν καὶ ἡμεῖς αὐτῇ. Κατασκευάζων δὲ τὸ, ὅτι πᾶσι πάρεστι, φησὶν· ὅτι οὐκ ἐν τόπῳ ἐστίν, ἵνα καὶ ἀπῆ τις, ἢ εἰς ἕτερα ἐξ ἄλλων μεταστῆ. Τὰ γὰρ ἐν τόπῳ, περιέχονται· καὶ τόπος ἐστὶ πέρας τοῦ περιέχοντος τὸ περιεχόμενον. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο πρὸ λέγειν ἐν πᾶσιν εἶναι αὐτὴν, πρὸς τὸ περιληπτικὸν τῆς ἀπειρίας ἐκείνης πολὺ ἀπολείπεται. Οὐδὲ γὰρ μόνον ἐν πᾶσιν ἐστίν, ἀλλὰ καὶ πάντα περιλαμβάνει. Καὶ οὐ μόνον περιλαμβάνει, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς περιλήψεως ἐπέκεινα ἀπειρὸν ἐστὶ. Τοίνυν καὶ ἀνανεύσωμεν ταῖς εὐχαῖς, οὐχ ἵνα τὸ θεῖον καταξώμεν, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον πρὸς αὐτὸ ἀναχθῶμεν. Καὶ λαμβάνει πρῶτον παράδειγμα Ἑλληνικὸν ἐκ τοῦ Ὀμήρου, προσαρμόζει δὲ τοῦτο τοῖς θεοῖς παγκάλλιστα· λέγει γὰρ ἐκεῖνος, σείρων χρυσέην οὐρανόθεν κρεμάσαντας. Ὅσπερ γὰρ τῆς σειρᾶς οὕτω διακειμένης, ὃ κατὰ μικρὸν ἐαυτὸν τῆς γῆς κουφίζων, εἴτε ταῖς ἀμοιβαίαις ἐπιδράξεσι, δοκεῖ μὲν καθέλκειν τὴν σειρᾶν, αὐτὸς δὲ μᾶλλον πρὸς ὕψος αἵρεται τῇ κατὰ μικρὸν ἀναβάσει· οὕτω καὶ ὁ ἐκτενῶς προσευχόμενος διὰ τῶν πράξεων, ἃς χεῖρας καλεῖ, τῇ κατὰ μικρὸν ἐργασίᾳ καὶ προσευχῇ τὸν νοῦν αὐτοῦ ἀναλέγεται πρὸς θεόν. Ἐάν δὲ τὰς χεῖρας τῆς σειρᾶς ἀπολύσωμεν ἀναγόμενοι, πίπτομεν ἐξ ὕψους· ἐν γὰρ τῷ ἀνάγεσθαι καὶ τοῦ θεοῦ ὀφειλομεν ἔχεσθαι. Τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τῆς νῆδος, ἵνα νοήσωμεν ναῦν τὴν ἡμῶν διάνοιαν, βιπιζομένην τοῖς τοῦ βίου ἀνέμοις· θάλασσαν δὲ τὸν βίον αὐτὸν γέμοντα πολλῶν χειμῶνων· πέτραν δὲ τὸν Χριστόν, ὃν κρατοῦντες ἀσάλευτοι διαμένομεν, πρὸς αὐτὸν τὸν βίον ἡμῶν κατὰ τὴν πολιτείαν ἔλκοντες. Διὸ καὶ πρὸ παντὸς πράγματος, μᾶλλον δὲ τῆς θεολογίας, δεῖ ἀπάρχεσθαι τῆς εὐχῆς, οὐχ ἵνα ἐφελξώμεθα τὴν ἀπανταχοῦ παρούσαν καὶ οὐδαμοῦ δύναμιν, (πάρεστι γὰρ πανταχοῦ, ὅτι πᾶσι διήκει, οὐδαμοῦ δὲ, ὅτι οὐδεὶς ἀξίος τόπος τῆς καταπαύσεως αὐτοῦ·) ἀλλ' ἵνα ἐγχειρίσωμεν ἑαυτοὺς καὶ τῷ θεῷ ἐνώσωμεν ταῖς θεαῖς μνήμαις καὶ ἐπικλήσεσι.

§ II. Καὶ τοῦτο δ' ἴσως ἀπολογοῦμεν, ὅτι τοῦ κλεινοῦ Ἱεροθέου τὰς θεολογικὰς στοιχειώσεις συναγαγόντος, ἡμεῖς δὲ συνεγραψάμεθα ἄλλας τε πραγματείας, καὶ ταύτην τὴν θεολογίαν, ὡς οὐχ ἱκανῶν ἐκείνων ὄντων.

Καὶ γὰρ εἴπερ ἐκεῖνος περὶ τούτων λεπτομερεστέρως ἠξίωσε διελθεῖν, οὐκ ἂν ἡμεῖς εἰς τοσοῦτον ἢ μανίας ἢ σκαιότητος ἐληλύθαμεν, ὥς οἰηθῆναι ἐπιβαλεῖν τοῖς θεοῖς ἐπιστημονικώτερον, ὥστε δις τὰ αὐτὰ λέγειν, καὶ ἀδικεῖν φίλον ἅμα καὶ διδάσκαλον· καὶ ἡμᾶς τέως, τοὺς μετὰ τὸν μακάριον Παῦλον μαθητευθέντας αὐτῇ, ὑφαρπάζειν τὰ ἐκεῖνου καὶ ὡς ἴδια γράφειν. Ἄλλ' ἐπειδὴ πρεσβυτικῶς καὶ ἐπιστημονικῶς εἶπεν ἐκεῖνος, καὶ συντόμους καὶ κεφαλαιώδεις τὰς διδασκαλίας πεποιήκεν, ἐγκλειόμενος καθ' ἕκαστον καὶ ἡμῖν, καὶ τοῖς ἑτέροις τῶν νεοτελῶν ψυχῶν διδασκάλους, καθ' ὅσον ἐν ἀναπτύξει καὶ διακρίσει τὰς συνοπτικὰς καὶ δι' ὀλίγον ἐκφράσεις τῆς ἐνιαίας ἐκεῖνου καὶ νοερωτάτης δυνάμεως· καὶ πολλάκις ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο καὶ σὺ προέτρεψας, ἀνταποστεύσας καὶ τὴν βίβλον αὐτοῦ. Ταύτη τοι καὶ ἡμεῖς τὸν μὲν ἄγιον Ἰερρόθεον, ὡς τελείων διανοιῶν διδάσκαλον, τοῖς τελείοις ἀφορίζομεν, καὶ τὰ ἐκεῖνου λόγια, ὡς δευτέρα λόγια, πρὸς τὰ θεῖα καὶ ἱερὰ τῶν ἀποστόλων παραγγέλματα, ἔχομεν· τοῖς δὲ καθ' ἡμᾶς ἀτελεῖσι τὰ θεῖα παραδώσομεν, ἀναλόγους τοῖς διδασκάλους ἡμῖν τοὺς μαθητὰς ἔχοντες. Ὅπόσον σε ἔχει ἐκεῖνος τὸ τέλειον, ἐν ᾧ ἔστι ἄν ἑτέροις τὴν στερεὰν τροφήν, ὅπου γε καὶ ἡμεῖς λεγόμεθα τέλειοι, ὡς τῆς τοιαύτης στερεᾶς τροφῆς μεταλαμβάνειν ἠξιωμένοι; Ὅρθῶς οὖν εἶπομεν τὸ, τὴν μὲν αὐτοπτικὴν καὶ ἀνεπικάλυπτον, καὶ ἐμφανεστέραν κατανόησιν, καὶ τὴν κεφαλαιώδη διδασκαλίαν, πρεσβυτικῆς δεῖσθαι δυνάμεως· τὴν δὲ διασάφησιν καὶ ἐκμάθησιν ἀρμόζειν τοῖς ὑφειμένοις ἡμῖν. Ἐπιτετήρηται γοῦν ἡμῖν, ὥστε ὅσα δὴ σαφῶς παρὰ τοῦ θεοῦ Ἱεροθέου διηκρίνηται, μηδὲν ἐγκεχευρηκέναι καὶ ὅν φαίνεσθαι ταυτολογεῖν· τὰ δὲ συνοπτικῶς εἰρημένα ἐκεῖνον (τοῦτο γὰρ ἔξωθεν προσληπτέον) λεπτοτέρας ἐνοιαῖς ἐκφαίνειν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ζητούμενον, ὃ ἐν τῷ τέλει τοῦ λόγου ἐπῆγαγε. Νῦν δὲ εἰς τοὺς ἐπαίνους τοῦ ἀνδρὸς εἰσελθὼν, ὅπως καὶ ὅποια ἦσαν τὰ παρ' αὐτοῦ ὑμνούμενα ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀγίας θεοτόκου κοιμήσεως, κατὰ ἐνδιάθετον σχῆμα, τεχνικῶς ὅσον ἐπελάθετο τῆς τοῦ λόγου συμφράσεως, καὶ φησιν· Ἐπεὶ καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς θεολήπτοις πατράσιν (ὅτε συμπάρημεν ἐκεῖνοισι καὶ ἡμεῖς, ἐν τῷ καιρῷ τῆς κοιμήσεως τῆς παναγίας Δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου, ἐδόκει δὲ κατὰ τὴν θεῖαν ὑμῆσαι τοὺς ἱεράρχας ὡς ἕκαστος εἶχε δυνάμεως τὴν ἀπειροδύναμον ἀγαθότητα τῆς θεαρχικῆς ἀσθενείας, τῆς ἐκουσίου δηλονότι τοῦ θεοῦ ἄχρι σαρκὸς χωρὶς ἀμαρτίας συγκαταβάσεως, πάντων ἐκράτει τῶν ἱερομυστῶν ὁ μέγας Ἱεροθεός, ὅλος ὢν ὥσπερ ἐκδημος ἐκ τοῦ σώματος, ὅλος ἐξιστάμενος ἑαυτοῦ ἐν τοῖς ὕμνοις, καὶ πάσων τὴν πρὸς τὰ ὑμνούμενα κοινωνίαν, παρὰ πάντων καὶ τῶν γνωρίμων καὶ τῶν μὴ γνωρίμων θεόληπτος ἐκρίνετο. Ἡ γοῦν τοῦτο λέγει, παρὰ πάντων καὶ τῶν γινωσκόντων καὶ τῶν μὴ γινωσκόντων αὐτόν· ἢ, ὅπερ καὶ κρεῖττον, οὐ γὰρ εἶπε, οὐκ ἐγινώσκετο, ἀλλ' οὐκ ἐπεγινώσκετο· ἐγινώσκετο μὲν λέγει παρ' ἐκεῖνων, δηλονότι οἵτινες ἐγινώσκον τὴν τῶν λεγομένων δύναμιν· οὐκ ἐπεγινώσκετο δὲ παρ' ἐκεῖνων, οἵτινες οὐχ οἶοί τε ἦσαν ἐπιβαλεῖν τῷ ὕψει τῶν ὕμνων. Ἐφαίνετο γοῦν θεόληπτος καὶ ἐκείνοισι καὶ

A theologicum conscripserimus. Etenim si ille de his enucleatius disserere voluisset, nunquam ea nos insania stoliditasve cepisset, ut illo doctius nos de divinis loqui posse putaremus, atque adeo bis eadem repetendo, et amico simul et præceptori hanc injuriam faceremus, ut, cum ejus post B. Paulum discipuli fuerimus, ejus scripta nobis per plagium 348 usurparemus; sed quoniam ille graviter et scite de his loquens, compendio et summam doctrinas suas tradidit, jubens nos, aliosque rudiorum adhuc animorum præceptores, sigillatim, quoad fieri potest, explanare ac distinguere compendiosas illas brevesque enarrationes unitæ illius ac spiritualissimæ virtutis; quin et ipse tu quoque frequenter nos ad hoc adhortatus es, et librum B ejus nobis remisisti. Quapropter nos quoque sanctum Hierotheum, tanquam perfectarum mentium præceptorem, perfectis assignamus, et ipsius dicta tanquam altera oracula, secundum divina sacraque apostolorum scripta, æstimamus; nos vero nostri similibus imperfectis res divinas explicabimus; nobis præceptoribus non absimiles discipulos habentes. Quantæ vero ipse est perfectionis, cum etiam alios solido cibo nutriat, cum nos etiam perfecti appellemur, si istiusmodi solido cibo vesci nobis licuerit? Merito itaque dicimus, ad ipsam per se intuitionem, et non revelatam manifestioremque intelligentiam, et summariam doctrinam senili facultate opus esse, explanationem autem et explanationem nobis ut inferioribus convenire. Observatum itaque a nobis, ut quæcumque clare a divo Hierotheo distincta sunt ne quidem omnino attingeremus, ne quodammodo idem iterato dicere videremur; quæ vero ipse compendiose tradidit (hoc enim excipendum est) minutioribus intelligentis explanaremus; nam hoc est quod quæritur, ut in sine orationis addidit. Nunc vero viri laudes aggrediens, quam ratione, et qualia ab ipso sanctæ Deiparæ obdormitionis tempore laudata sint, ostendit artificiose ipsa loquendi formula, orationis ea compositionem effugere, et ait: Cum Patribus illis divino Spiritu afflatis (et nos ipsis adessemus) tempore obdormitionis sanctissimæ dominæ nostræ Deiparæ, placuissetque post contuitum sanctis antistitibus pro virili cuique suo, infinita potentia præditam divinæ imbecillitatis bonitatem collaudare, id est voluntariam condescensionem Dei usque ad corpus absque peccato, cæteros sacerdotes superabat magnus Hierotheus, totus quodammodo a corpore abductus, totus extra se positus in hymnis ac laudibus, rerumque quas laudabat consortium patiens, ab omnibus tam notis quam ignotis divino Numine afflatus censebatur. Vel itaque hoc dicit, ab omnibus tam iis qui ipsum 349 noverant, quam qui non noverant; vel potius, non dixit quod noscebatur, sed non cognoscebatur; siquidem ab illis, inquit, noscebatur, qui videlicet noverant eorum quæ dicebantur valorem; non cognoscebatur autem ab illis, qui istarum laudum celsitudinem attingere non va-

abant. Videbatur itaque divino Numine afflatus et illis et his. Illis quidem, tanquam consciis ac scientibus ipsum esse talem; his vero, tanquam non intelligentibus quæ dicebantur, atque ideo existimabant, illa divina quædam esse quæ vulgi captum superarent, et divinis tantum eorumque similibus viris digna forent. Divinarum porro laudum istarum partem aliquam me abs te audivisse memini: tantam divinorum curam geris, ut nunquam illa perfunctorie percurras.

§ III. Atque ut multa omittamus quæ vulgo sunt arcana, tibi que nota, vel ideo nota quia arcana mysticaque, vel tibi nota tanquam supra vulgus esistenti, ac divino, hoc impræsentiarum dicimus: quomodo, cum nullos vellet instruere, et quotquot poterat ad Dei cultum traducere, plurimis modis superasse plurimos præceptores sacros, a quibus ut divinus Magister celebrabatur, adeo ut nunquam tanto soli conati simus obtueri. Agit de illius compositionibus ac scriptis, unde dicit, ita nobis conscius sumus, quoniam juxta tritum illud: *Nosce te ipsum*, ita de nobis sentimus, ac si ne divinis quidem intelligendis, ne dicam eloquendis, sufficere possumus. Multum vero a sanctorum virorum habitu atque scientia distamus; quin eo præ nimia religione adducti sumus, ut de divinis nihil omnino audire vel loqui auderemus, non tantum de his quæ ignoramus, verum etiam de his quæ exacte noscimus, nisi nobis persuasum esset, haud æquum esse, rerum divinarum quam quilibet cum divina gratia assequi potest, scientiam negligere; uti manifestum fit ex eo qui talentum non expenderat. Quin id ipsum nobis quoque persuadent, pulchrum nempe esse cum aliis scientiam suam communicare, naturalia divinorum angelorum desideria, dum convenientem semper divinam contemplationem desiderant; nec non etiam divinarum Scripturarum ordinatio, dum prohibet quidem ea quæ supra nos sunt curiosius inquirere, sicuti Sapientia Sirach jubet: *Altiora te ne quaeraris, et profundiora te ne scrutaris*¹. **350** Præcipit vero, ut discamus ea quæ possumus, ut divinus jubet Apostolus, dicens: *Et quæ audisti a me, hæc commenda fidelibus hominibus*². Istiusmodi monitis morem gerentes, quoad possibilem divinorum inventionem animum non despondentes, sed et illos qui nostro modulo ac facultate sublimiora capere possunt, auxilio destituti non ferentes, cum aliqui ex hac humi reptante doctrina nostra, studio ac meditatione sua, possent ad sublimiorem aliquam notitiam ascendere, nos ipsos ope divina excitavimus, et animum ad scribendum appulimus, nihil quidem novi ac peregrini afferre et explicare præsumentes, sed minutioribus dumtaxat quæstionibus ea, quæ summam a sancto divinoque viro (id est enim, a vere Hierotheo) dicta sunt exponentes, et pluribus plana facientes.

Α τούτοις. Ἐκείνοις μὲν, ὡς συνιοῦσι καὶ ἐπιστήμην σχοῦσιν, ὅτι τοιοῦτός ἐστι· τούτοις δὲ, ὡς μὴ συνιοῦσι τὰ λεγόμενα, κἀντεῦθεν θεῖά τινα κρίνουσι ταῦτα καὶ ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς, καὶ μόνοις ἄξια τοῖς θεοῖς καὶ κατ' ἐκείνους ἀνδράσι. Ἐκ τῶν ὕμνων γοῦν ἐκείνων οἶδα ἐπακούσας πολλάκις καὶ περὰ σοῦ μέρη τινά· οὕτως ἔχεις σπουδὴν εἰς τὰ θεῖα, ὥστε μὴ ἐκ παρέργου λογιζέσθαι ταῦτα.

§ III. Καὶ ἵνα σοι παραλείψωμεν τὰ πολλὰ ὡς ἀρρήτα τοῖς πολλοῖς, καὶ σοι ἐγνωσμένα, ἢ γοῦν ἐγνωσμένα, ὅτι εἰσὶν ἀρρήτα καὶ μυστικά· ἢ ὅτι σοὶ ἐγνωσμένα, ὡς ὄντι ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς, καὶ θεῶ· τοῦτο πρὸς τὸ παρὸν λέγομεν· πῶς, ὅτε τοῖς πολλοῖς ἤθελεν ὁμιλῆσαι, καὶ ὅσους ἦν δυνατὸν μετέξει εἰς θεοσέβειαν, ὑπερέτεχε τοὺς πολλοὺς τῶν ἱερῶν διδασκάλων κατὰ πολλοὺς τρόπους, οἷς ἂν σεμνύνοιτο ὁ θεὸς διδάσκαλος, ὥστε οὐκ ἂν ποτε πρὸς τοιοῦτον ἤλιον ἀντιπτεῖν ἐνεχειρήσαμεν· δηλονότι τὰ ἐκείνῳ συντεθειμένα λέγει, καθὼς ἐκεῖνος εἶπε, προστιθέμενοι· Ἡμεῖς γάρ κατὰ τὸ· *Γνωθὶ σαυτὸν, ταυτῶν αἰθανόμεθα*, ὡς οὐτε νοῆσαι ἱκανῶς τὰ θεῖα χωροῦμεν, οὔτε εἰπεῖν. Πόρρω δὲ ἐσμεν τῆς ἕξεως καὶ ἐπιστήμης τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν· πολλὴν γὰρ ἂν εὐλάβειαν εἶχομεν καὶ εἰς τὸ μηδὲλως ἀκούειν ἢ λέγειν περὶ τῶν θεῶν, μὴ ὅτι γὰρ ἐπὶ τοῖς ἀγνωστοῦμένοις, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῖς ἀκριβῶς γνωστοῦμένοις ἡμῖν, εἰ μὴ κατὰ νόον εἶχομεν, ὅτι οὐ δίκαιόν ἐστιν ἀμελεῖν τῆς ἐνδεχομένης τῶν θεῶν γνώσεως, ἥς ἕκαστος μετέσχεν ἐκ τῆς θείας χάριτος· καὶ ὄφλον ἐκ τοῦ μὴ ἐπιτελεσασμένου τὸ τάλαντον. Καὶ εἰς τοῦτο ἡμᾶς ἐπεισαν, ὅτι καλόν ἐστι δηλαδὴ τὸ μεταδιδόναι καὶ ἑτέροις τῆς ἐνδεχομένης γνώσεως, αἱ φυσικαὶ ἐφέσεις τῶν θεῶν ἀγγέλων ἐφετικῶς ἀεὶ γλιχόμεναι τῆς προσήκουσης θείας θεωρίας· καὶ αὕτη δὴ ἡ τῶν θεῶν Γραφῶν διέταξις, ἀποτρέπουσα μὲν πολυπραγμονεῖν τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς, ὡς ἡ Σοφία τοῦ Σειρχ παραίνουσα· *Υψηλότερά σου μὴ ζητεῖ, καὶ βαθύτερά σου μὴ ἐρεῦνα*· προτρέπουσα δὲ εἰς τὰ κατὰ δύναμιν, ὡς ὁ θεὸς Ἀπόστολος διακελευόμενος· *Καὶ ἡ κούσας παρ' ἐμοῦ, ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις*. Ταῖς τοιαύταις παιθόμενοι πραινέσεις, πρὸς τὴν ἐφικτὴν τῶν θεῶν εὔρεσιν ἢ ἀποδειλιάσαντες, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐτι δυναμένους εἰς τὰ κρείττονα καὶ ὑψηλότερα τῆς ἡμετέρας ἕξεως καὶ δυνάμεως ἀναδραμεῖν, ἀδοκίμους οὐ φέροντες καταλιπεῖν ὡς τυχόν, ἐκ ταύτης δὴ τῆς ἡμετέρας χαμερποῦς διδασκαλίας ἀναχθῆσθαι μελλόντων τινῶν εἰς ὑψηλότεραν γνῶσιν, μελέτη τε καὶ σπουδῇ, καὶ τῇ θεῖα συνάρσει, καθήκαμεν καὶ ἐνεθάλομεν ἑαυτοὺς εἰς τὴν ἐγγραφήν, νέον μὲν σοὶ καὶ ξένον οὐ τολμῶντες εἰσηγεῖσθαι καὶ διδάσκειν, λεπτοτέρας δὲ ἐξετάσει τὰ συνοπτικῶς εἰρημένα τῷ ἱερῷ καὶ θεῷ ἀνδρὶ (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, τῷ ὄντως Ἱεροθέῳ) ἀναπτύσσοντες, καὶ ὄφλα ποιῶντες τοῖς πλείοσιν.

¹ Eccl. iii, 22. ² II Tim. ii, 2.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

A

CAPUT IV.

Τερὶ ἀγαθοῦ, φωτός, καλοῦ, ἔρωτος, ἐκστάσεως, ὀψίου· καὶ ὅτι τὸ κακὸν οὔτε ἐστίν, οὔτε ἐξ ἔντος, οὔτε ἐν τοῖς οὐσι.

De bono, luce, pulchro, amore, extasi, zelo; et quod malum neque ens sit, neque ex entibus, neque in entibus.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Docet, bonitatem esse primum Dei attributum, et divina bonitate cuncta consistere. II. A bonitate esse angelorum ordines ac functiones; item animas earumque facultates; similiter res animatas et inanimatas. III. Bonitatem esse super omnia, atque illa ipsa quæ non sunt vocare ut sint. IV. Bonitatem hanc esse causam quod sint cæli, atque illorum motus; Solem autem esse imaginem divinae bonitatis, et ad se cuncta convertere. V. Docet, cur Deus lumen appelletur. VI. Deum esse lumen intellectibile, et quanta sit ejus excellentia et vis. VII. Tradit, quomodo Deus dicatur pulcher et pulchritudo, et unde ac qua ratione sic appelletur; et quomodo anticipet rerum omnium pulchritudinem ut causa, et ex hac ejus pulchritudine omnes existant congruentia. VIII. Spiritus celestes triplici motu cieri. IX. Iisdem motibus pro captu suo nostros animos moveri. X. Omnia per pulchrum et bonum conservari, omniaque pulchrum et bonum appetere. XI. Nomen amoris etiam in Scripturis usurpari, et non tam verborum quam significationum rationem habendam esse. XII. Scripturas aliquando nomen amoris nomini dilectionis anteferre, et vulgus nomen amoris spiritualis non capere. XIII. Amorem extaticum esse et zelotem. XIV. Quomodo Deus sit amor et dilectio, et amabilis et dilectus; et qualis sit divini amoris circuitus. XV. Ex Hierotheo docet, quomodo omnis amor sit unitivus. XVI. Distribuit ordines amoris. XVII. Ostendit, quomodo divinus amor ex Deo, per Deum, in Deum revolvitur. XVIII. Objicit, cur dæmones non expetant pulchrum et bonum, et petit quid sit malum, et unde. XIX. Respondet, malum non esse ex bono, et quidquid est bonum esse, virtutem autem vitio contrariari. XX. Malum qua malum ad nihil utius esse; et quidquid existit secundum boni participationem, esse id quod existit; et vitia præ se ferre quamdam boni speciem **351** sub qua appetuntur; et malum purum non existere, sed bono mistum. XXI. Malum non esse in rebus, et dualitatem non principiari, sed unitatem et bonum esse purificum; malum autem nec ex Deo nec in Deo esse. XXII. In angelis quoque non esse malum. XXIII. Quia nec dæmones natura sua malos esse, sed per defectum angelicorum bonorum; illos autem non perdidisse vires naturales. XXIV. An, et quid in animis malum sit, disserit. XXV. Nec in brutiis aut quidem malum esse. XXVI. Nec in rerum natura. XXVII. Nec in corporibus. XXVIII. Nec in materia prima. XXIX. Sed nec privationem per se esse malam. XXX. Exponit, quid sit bonum et malum, et unde. XXXI. Bonorum causam aut esse unam, malorum vero multas; et ex bono et propter bonum esse omnia. XXXII. Malum tantum esse per accidens; et simul tradit, quid sit malum, et quid possit. XXXIII. Dicitur, quomodo existant providentia sunt aliqua mala, et ostendit providentiam rerum naturas scivisse involutius. XXXIV. Aut malum non esse rem aliquam, neque potentiam, sed defectum. XXXV. Inscitum peccatum quale sit, et quia in peccato poena dignum.

§ I.

Εἰν δὲ οὖν, ἐπ' αὐτὴν ἔδρῃ τῷ λόγῳ τὴν ἀγαθω-
 νυμίαν χωρῶμεν⁶⁸, ἣν ἐξηρημένως οἱ θεολόγοι τῇ
 ὑπερβάτῳ θεότητι, καὶ ἀπὸ πάντων ἀφορίζουσιν αὐ-
 τὴν, ὡς οἶμαι, τὴν θεαρχικὴν ὑπαρξίν, ἀγαθότητα
 λέγοντες· καὶ ὅτι τῷ εἶναι⁶⁹ τὸ ἀγαθόν, ὡς οὐσιώδεις
 ἀγαθόν, εἰς πάντα τὰ ὄντα διατείνει τὴν ἀγαθότητα.
 Καὶ γὰρ ὡσπερ ὁ καθ' ἡμᾶς ἥλιος, οὗ λογιζόμενος ἡ
 προαιρούμενος, ἀλλ' αὐτῷ τῷ εἶναι φωτίζει πάντα
 τὰ μετέχειν τοῦ φωτός αὐτοῦ κατὰ τὸν οἰκεῖον δυνά-
 μενα λόγον· οὕτω δὲ καὶ τὰ ἀγαθόν (ὑπὲρ ἥλιον,
 ὡς ὑπ' ἄμυδραν εἰκόνα τὸ ἐξηρημένως⁷⁰ ἀρχέτυ-
 πον αὐτῇ τῇ ὑπάρξει) πᾶσι τοῖς οὖσι ἀναλόγως
 ἐφίησι τὰς τῆς ὅλης ἀγαθότητος ἀκτίνας. Διὰ ταύ-
 τας ὑπέστησαν αἱ νοηταὶ καὶ νοεραὶ πᾶσαι καὶ οὐσίαι,
 καὶ δυνάμεις καὶ ἐνέργειαι, διὰ ταύτας εἰς καὶ
 ζωὴν ἔχουσι⁷¹ τὴν ἀνέλκειπτον καὶ ἀμείωτον, ἀπά-
 σης φθορᾶς, καὶ θανάτου, καὶ ὕλης καὶ γενέσεως
 καθαρεύουσαι, καὶ τῆς ἀστάτου καὶ βευστιῆς, καὶ
 ἄλλοτε ἄλλως φερομένης ἀλλοιώσεως ἀνεκτισμέναι·
 καὶ ὡς ἀσώματοι καὶ ἄζοι νοοῦνται, καὶ ὡς νόες
 ὑπερκosμῶς νοοῦσι, καὶ τοὺς τῶν ὄντων οἰκειῶς
 ἐλλάμπονται λόγους, καὶ αἴθεις εἰς τὰ συγγενῆ, τὰ

B Age ergo, jam ad ipsum nomen boni progredia-
 mur, quod exempte ab omnibus divinitati supra
 divinitatem attribuunt theologo, vocantes, ut arbi-
 tror, bonitatem ipsam essentiam divinam, divini-
 tatis⁶⁸ originem; et quia sic essentia sua bonus
 est Deus, ut tanquam substantiale bonum, bonita-
 tem in omnia porrigat. Quemadmodum enim sol
 ille noster non cogitatione aut voluntate, sed eo
 ipso quod est, illuminat universa quæ quoquo mo-
 do lucis ejus sunt capacia: sic etiam ipsum bonum
 (quod non secus præstat soli quam primæva spe-
 cies imagini obscuræ) ipsamet substantia sua, re-
 bus omnibus, pro cujusque captu, totius bonitatis
 sue radios affundit. His constiterunt omnes intel-
 lectuales ac intelligentes substantiæ, et virtutes, et
 operationes; horum virtute sunt, vitamque habent
 sempiternam et indeficientem, ab omni corruptione
 ac morte, et materia generationeque liberæ, nec
 non ab instabili fluxaque, quæ in diversa diversi-
 mode fertur permutacione semotæ, et tanquam
 incorporeæ et immateriales intelliguntur, et ut
 mentes supermundialiter intelligunt, atque pro-

VARIÆ LECTIONES.

⁶⁸ in S. correctum erat, χωρῶμεν. ⁶⁹ scilicet creatæ seu participatæ. ⁷⁰ καὶ ἐπὶ, S. τὸ εἶναι, P. ⁷¹ ἐξη-
 ρημένον, D. ⁷² ζῶσι καὶ ζωὴν ἔχουσι, D. Sar.

præ rationibus illustrantur; rursumque in ea quæ illis cognata sunt sua munera derivant. Mansionem quoque a bonitate habent; quia et earum firmitas hinc, et stabilitas, et conservatio, bonorumque pabulum pendet; et dum illam appetunt, tam ut sint, quam ut bene sint, obtinent, nec non illi, quantum fas est, conformantur, atque boni speciem præ se ferunt, et, juxta legis dictamen, inferiores suos donorum ex summo bono promanantium participes reddunt.

§ II.

Inde illis ordines supermundiales. **352** earum inter se conjunctiones, mutæ susceptiones, inconfusæ distinctiones, virtutes istæ quibus inferiores adducuntur ad superiores, providentiæ superiorum circa inferiores, cujuslibet virtutum suarum conservationes, et immutabiles in semetipsas revolutiones, eadem atque summa summi boni desideria, et quæcunque alia in tractatu *De proprietatibus atque ordinibus angelorum* a nobis sunt commemorata; quinimo etiam quæ ad cælestem hierarchiam spectant, ut angelicæ lustrationes, supermundanæ illuminationes totiusquæ angelicæ perfectionis consummatio, ex universali causa fontaliquæ bonitatis ipsis data est, concessumque, ut latentem in se bonitatem valeant enutrire, sintque angeli velut interpretes divini silentii, et tanquam clara lumina, quæ in adytis latentem indicant. Præterea post sacras istas sanctasque mentes, animæ quoque se quælibet animarum bona sunt per bonitatem illam, quæ omne bonum superat; inde provenit, illas intellectu præditas esse, vitam habere substantialem, corruptionis expertem, ut esse habeant cum angelis commune, possintque ad eorum vivendi rationem aspirare, quorum ductu optimo ad bonorum omnium summum bonum promoveantur, atque ex eodem promanantium illuminationum pro captu suo participes evadant, donique boniformis, quantum possunt, sortem accipiant, et quæcunque alia in tractatu *De anima* sunt a nobis enumerata. Porro, si de animabus quoque ratione carentibus animalibusve loquendum, quæ vel aerem transant, terramve permeant, aut humi repiant, vel in aquis vitam agunt, aut amphibia sunt, vel sub terra recondita, atque in caverna vivunt, vel quæcunque simpliciter anima sensili vitæque præstant, hæc utique omnia etiam per eandem bonitatem et animantur, et viviscantur. Plantæ similiter omnes ex eodem bono nutritivam motabilemque vitam habent; denique substantia quæcunque anima vitæque caret, per illud ipsum bonum existit, a quo et statum suum substantialem obtinuit.

ἡ οἰκεία διαπορθμεύουσι. Καὶ τὴν μόνην ἐκ τῆς ἀγαθότητος ἔχουσι· καὶ ἰδρῶσι αὐταῖς ἐκείθεν ἔστι, καὶ συνοχή, καὶ φρουρά, καὶ ἐστία ⁷² τῶν ἀγαθῶν, καὶ αὐτῆς ἐφείμεναι, καὶ τὸ εἶναι καὶ τὸ εὖ εἶναι ἔχουσι, καὶ πρὸς αὐτὴν ὡς ἐφικτὸν ἀποτυπούμεναι καὶ ἀγαθοειδεῖς εἶσι καὶ ταῖς μετ' αὐτάς κοινωνοῦσιν ὡς ὁ θεὸς θεσμὸς ὑφηγεῖται, τῶν εἰς αὐτάς ἐκ τὰγαθοῦ διαφορησάντων ὄρων.

Ἐκείθεν αὐταῖς αἱ ὑπερκόσμιοι τάξεις, αἱ πρὸς αὐτάς ἐνώσεις, αἱ ἐν ἀλλήλαις χωρήσεις, αἱ ἀσύγχοι διακρίσεις, αἱ πρὸς τὰς κρείττους ἀναγωγικαὶ ⁷³ τῶν ὑφειμένων δυνάμεις, αἱ περὶ τὰ δευτέρα πρόνοιαι τῶν κρεσσωτέρων, αἱ τῶν οἰκείων ἐκάστης δυνάμεως φρουραὶ, καὶ περὶ αὐτάς ⁷⁴ ἀμετάπτωτοι συνελίξεις, αἱ περὶ τὴν ἔφεσιν τὰγαθοῦ ταυτότητες, καὶ ἀκρότητες, καὶ ὅσα ἄλλα εἴρηται πρὸς ἡμῶν ἐν τῷ *Περὶ τῶν ἀγγελικῶν ιδιοτήτων καὶ τάξεων*· ἄλλα καὶ ὅσα τῆς οὐρανίας ἱεραρχίας ἐστίν, αἱ ἀγγελολοπετεῖς καθάρσεις, αἱ ὑπερκόσμιοι φωταγωγαὶ, καὶ τὰ τελεσιουργα ⁷⁵ τῆς ὅλης ἀγγελικῆς τελειότητος, ἐκ τῆς παναιτίου καὶ πηγαιῆς ἐστὶν ἀγαθότητος, ἐξ ἧς καὶ τὸ ἀγαθοειδὲς αὐταῖς ἐδωρήθη, καὶ τὸ ἐκφαίνειν ἐν αὐταῖς τὴν χρυφίαν ἀγαθότητα, καὶ εἶναι ἀγγέλους ὡσπερ ἐξαγγελτικὰς ⁷⁶ τῆς θείας σιγῆς ⁷⁷, καὶ οἷον φῶτα φανὰ τοῦ ἐν ἀδύτοις ὄντος ἐρμηνευτικὰ προθεβλημένας. Ἄλλα καὶ μετ' ἐκείνους τοὺς ἱεροὺς καὶ ἀγίους νόας, αἱ ψυχαὶ καὶ ὅσα ψυχῶν ⁷⁸ ἀγαθὰ, διὰ τὴν ὑπεράγαθόν ἐστὶν ἀγαθότητα· τὸ νοεράς αὐτάς εἶναι, τὸ ἔχειν τὴν οὐσιώδη ζωὴν ἀνώλεθρον αὐτὸ τὸ εἶναι, καὶ δύνασθαι πρὸς τὰς ἀγγελικὰς ἀνατεινομένας ζωάς, δι' αὐτῶν ὡς ἀγαθῶν καθηγεμόνων, ἐπὶ τὴν πάντων ⁷⁹ ἀγαθῶν ἀγαθαρχίαν ἀνάγεσθαι, καὶ τῶν ἐκείθεν ἐκδλυζομένων ἐλλάμψεων ⁸⁰ ἐν μεταουσίᾳ γίνεσθαι κατὰ τὴν σφῶν ἀναλογίαν, καὶ τῆς τοῦ ἀγαθοειδοῦς ⁸¹ δωρεᾶς ὅση δύναμις μετέχειν, καὶ ὅσα ἄλλα πρὸς ἡμῶν ἐν τοῖς *Περὶ ψυχῆς* ἀπηριθμηται. Ἄλλα καὶ περὶ αὐτῶν, εἰ χρὴ φάναι, τῶν ἀλόγων ψυχῶν, ἢ ζώων, ὅσα τὸν ἀέρα τέμνει, καὶ ὅσα ἐπὶ γῆς βαίνει, καὶ ὅσα εἰς γῆν ἐκτέταται, καὶ τὰ ἐν ὕδασι τὴν ζωὴν, ἢ ἀμφιβίως λαχόντα, καὶ ὅσα ὑπὸ γῆν ἐγκεκαλυμμένα ζῆ καὶ ἐγκεχωσμένα, καὶ ἀπλῶς ὅσα τὴν αἰσθητικὴν ἔχει ψυχὴν, ἢ ζωὴν, καὶ ταῦτα πάντα διὰ τὰγαθόν ⁸² ἐφύχεται καὶ ἐζώεται. Καὶ φυτὰ δὲ πάντα τὴν θρεπτικὴν καὶ κινητικὴν ἔχει ζωὴν, ἐκ τὰγ' ἑοῦ· καὶ ὅση ⁸³ ἀψυχος καὶ ἀζωος οὐσία, διὰ τὰγαθόν ἐστι, καὶ δι' αὐτὸ τῆς οὐσιώδους ἕξεως ἔλαχεν.

VARIÆ LECTIONES.

⁷² καὶ ἐστίασις, M. Sc. et refectio bonorum. Sar.: et cibus bonorum. ⁷³ ἀναγωγὰς καί, S. ⁷⁴ περὶ αὐτάς, S. P. Sc. ⁷⁵ τελεσιουργικὰ. ⁷⁶ πηγῆς, M. S. P. ⁷⁷ ψυχῶν ἐστίν, D. Sc. Sar. ⁷⁸ πάντων τῶν, D. ⁷⁹ ἐκλάμψεων, P. ⁸⁰ ἀγαθῶν. ⁸¹ τὸ ἀγαθόν, P. ⁸² ὅσα ἢ, M. S.

§ III.

Εἰ δὲ καὶ ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα ἐστὶν (ὡς περ οὖν ἄ
ἐστὶ) τὰγαθόν, καὶ τὸ ἀνείδειον εἰδοποιεῖ· καὶ ἐν αὐ-
τῷ μόνῳ καὶ τὸ ἀνούσιον· οὐσίας ὑπερβολή· καὶ τὸ
ἄζωον ὑπερέχουσα ζωὴ· καὶ τὸ ἄνουν ὑπερέχουσα⁸²
σοφία, καὶ ὅσα ἐν τὰγαθῷ τῆς τῶν ἀνείδειων ἐστὶν
ὑπεροχικῆς εἰδοποιίας· καὶ εἰ θεμιτὸν φάναι, τὰγα-
θοῦ τοῦ ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα, καὶ αὐτὸ τὸ μὴ ὄν
ἐφίεται, καὶ φιλονικεῖ πως ἐν τὰγαθῷ καὶ αὐτὸ
εἶναι, τῷ ὄντως ὑπερουσίῳ, κατὰ τὴν πάντων
ἀφαίρεσιν.

Quod si autem supra res omnes sit (uti vero est)
bonum ipsum, et quod informe est, format; et in
ipso solo id quod substantia caret, substantia est
excellencia; quod inanime est, vita est præstantis-
sima; et quod mentis expertus est, **353** suprema est
sapientia, et quæcumque in bono sunt, rerum sunt
informium supereminentis efformationis; et, si
dicium fas sit, illud ipsum quod non est, illius quod
supra res omnes est, boni desiderio tenetur, quin
etiam in bono vero supersubstantiali per omnium
ablationem esse contendit.

§ IV.

Ἄλλ' ὅπερ ἡμεῖς ἐν μέσῳ παραδραμὸν διαπέ-
φουγε, καὶ τῶν οὐρανίων ἀρχῶν καὶ ἀποπερατώ-
σεων⁸⁴ αἰτία τὰγαθόν, τῆς ἀναυξοῦς καὶ ἔλωσ ἀναλ-
λοκώτου ταύτης οὐσίας⁸⁵, καὶ τῶν ἀφύφων, εἰ οὕτω
χρῆ φάναι, τῆς καμμιγέθους οὐρανοπορίας κινήσεω, καὶ
τῶν ἀστρώων τάξεω, καὶ εὐπρεπειῶν, καὶ φώτων,
καὶ ἰόρύσεων, καὶ τῆς ἐνίων ἀστέρων⁸⁶ μεταβατικῆς
πολυκινήσεως, καὶ τῆς τῶν δύο φωστήρων, οὗς τὰ λό-
για καλεῖ μεγάλους, ἀπὸ τῶν αὐτῶν εἰς τὰ αὐτὰ πε-
ριοδικῆς ἀποκαταστάσεως, καθ' ἃς αἱ παρ' ἡμῶν
ἡμέραι καὶ νύκτες ὀριζόμεναι, καὶ μήνες, καὶ ἐνιαυ-
τοὶ μετρούμενοι, τὰς τοῦ χρόνου καὶ τῶν ἐν χρόνῳ
κυκλικῶς κινήσεις ἀφορίζουσι, καὶ⁸⁷ ἀριθμοῦσι, καὶ
τάττωσι καὶ συνέχουσι. Τί δ' ⁸⁸ Ἐν τῆς φαίη περὶ
αὐτῆς καθ' αὐτὴν τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος; ἐκ τὰγαθοῦ
γὰρ τὸ φῶς, καὶ εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος· διὸ καὶ φω-
τωνμικρῶς ὑμνεῖται τὰγαθόν, ὡς ἐν εἰκόνι τὸ ἀρχέτυπον
ἐκφανόμενον. Ὡς γὰρ ἡ τῆς πάντων ἐπέκεινα θεο-
τητος ἀγαθότης ἀπὸ τῶν ἀνωτάτων⁸⁹ καὶ πρεσβυτά-
των οὐσιῶν, ἀχρι τῶν ἐσχάτων διήκει, καὶ ἐστὶ ὑπὲρ
πάσας ἐστὶ, μήτε τῶν ἀνω φθανουσῶν αὐτῆς τὴν
ὑπεροχὴν, μήτε τῶν κάτω τὴν περιοχὴν διαβαινου-
σῶν, ἀλλὰ καὶ φωτίζει τὰ δυνάμενα πάντα, καὶ δη-
μιουργεῖ, καὶ ζωοῖ, καὶ συνέχει, καὶ τελεσιουργεῖ, καὶ
μέτρον ἐστὶ τῶν ἕντων, καὶ αἰῶν, καὶ ἀριθμὸς, καὶ
τάξις, καὶ περιοχὴ, καὶ αἰτία, καὶ τέλος· οὕτω δὲ
καὶ ἡ τῆς θείας ἀγαθότητος ἐμφανῆς εἰκὼν, ὁ μέγας
οὗτος, καὶ ὀλοαμπής, καὶ ἀείφωτος ἥλιος, κατὰ
πολλοστὸν ἀπήχημα τὰγαθοῦ, καὶ πάντα ὅσα μετέ-
χειν αὐτοῦ δύναται, φωτίζει, καὶ ὑπερηπλωμένον
ἔχει τὸ φῶς, εἰς πάντα ἐξαπλῶν τὸν ὀρατὸν κόσμον,
ἀνω τε καὶ κάτω, τὰς τῶν οἰκείων ἀκτίνων αὐγὰς·
καὶ εἰ τι αὐτῶν οὐ μετέχει, τοῦτο οὐ τῆς ἀδρανείας
ἢ τῆς βραχύτητός ἐστι τῆς φωτιστικῆς αὐτοῦ διαδό-
σεως, ἀλλὰ τῶν διὰ φωτοληψίας ἀνεπιτηδειότητα μὴ
ἀναπλουμένων⁹⁰ εἰς τὴν φωτὸς μετουσίαν. Ἄμελει
πολλὰ τῶν οὕτως ἐχόντων ἢ ἀκτὶς διαβαίνουσα, τὰ
μετ' ἐκεῖνα φωτίζει, καὶ οὐδὲν ἐστὶ τῶν ὀρατῶν οὐ

Sed, quod in medio præterlapsum nos effu-
gerat, celestium etiam principiorum et subterni-
nitionum causa est bonum, item substantia hujus
cælestis quæ non augetur neque minuitur, et peni-
tus non variatur, et motuum cælestis curricula
vastissimi, non sonantium, si ita loqui oportet, et
ordinum stellarum, et pulchritudinum, et lunarium,
et inflexionum earum, et multiplicis cursus vagan-
tis quorundam siderum, et duorum luminarium,
quæ Scriptura vocat magna⁸, circuitus, et
eodem, unde profecta sunt, reversionis, quibus
apud nos dies et noctes distinguuntur; et menses
atque anni definiti ipsos motus temporis, et eorum
quæ in tempore sunt, circulo confectos distinguunt,
numerant, ordinant et continent. Quid autem dica-
tur de ipsomet radio solis? a summo enim bono lu-
men proficiscitur, et imago bonitatis est; quam-
obrem nomine luninis bonum laudatur, tanquam
appareat primum exemplar in imagine. Sicut enim
bonitas divinitatis quæ supra omnia est, a supremis
et protectissimis substantiis usque ad extremas per-
vadit, et adhuc supra omnes est, ita ut neque supe-
riores usque ad illius excellentiam pertingant;
nec inferiores ejus ambitum pertranseant; quin
potius omnia quæ illuminari possunt illuminat, et
creat, et vitam dat, et continet, et perficit, et men-
sura est eorum quæ sunt, et ævum, et numerus, et
ordo, et complexus, et causa, atque finis; sic etiam
ingens iste, et totus splendidus ac semper lucens
sol imago expressa est divinæ bonitatis, quatenus
tenuissimum quid illius boni in eo procul resonat,
et omnia quæ eum participare possunt illustrat, et
lumen habet supra extensum, quod in universum
mundum qui cernitur, tum superiorem, tum infe-
riorem, splendore radiorum suorum multiplicat;
et si quid eum non participat, non est in causa im-
becillitas aut tenuitas facultatis illuminandi, sed
potius rem ipsam non esse expeditam ad participa-

⁸ Gen. 1, 16.

VARLÆ LECTIONES.

⁸² ὑπαίρηχουσα. ⁸⁴ ὑποπερατώσεων legit Maximus Scholiastes. ⁸⁵ εὐρέας vel εὐροίας, D. M. Sc.
⁸⁶ ἐνιαίων, P. Sc. ⁸⁷ ἀφορίζουσι δὲ καὶ, M.; forte τε legendum. ⁸⁸ δὲ non est in S. P. Sc. Sc. ⁸⁹ ἀνω-
τάτω, D. P. ⁹⁰ ἀναπλουμένων, S.

lumen luminis, quia non sit idonea ad admittendum illud. Ac revera **354** multa sic sunt, quæ radius solis prætergressus, illa quæ ultra sunt illuminat, et nihil est eorum quæ cerni possunt, quo non pertingat sol ingenti vi splendoris sui. Quin etiam ad ortum corporum sub sensum cadentium confert, et ea movet ad vitam, nutrit, auget, perficit, et purgat, ac renovat; et mensura est ac numerus tempestatum ac dierum, et omnis nostri temporis: hoc enim est illud lumen, tametsi tunc non erat figuratum, quod dixit divinus Moyses distinxisse illud primum dierum nostrorum triduum. Atque ut omnia bonitas ad se convertit, primaque, quæ dispersa sunt, colligit, tanquam unifica divinitas et principium unitatis, omniaque ipsam ut principium, ut complexum, ut finem appetunt; bonumque illud est (ut Scriptura sacra testatur) ex quo omnia constituerunt, et veluti a perfectissima causa producta sunt, et in qua consistunt universa, tanquam in fundo cuncta continente custodita, contentaque; et ad quod omnia, tanquam ad finem quæque suum, convertuntur, quodque appetunt universa, spiritalia quidem rationeque utentia scienter, sensilia vero sensiliter; quæ autem sensus sunt expertia, innato motu vitalis appetitionis, et quæ vita carent, ac tantummodo existunt, vi quadam ad solius essentialis participationem propensa sunt. Eadem clarissimæ similitudinis ratione lux quoque colligit convertitque ad se omnia quæ videntur, quæ moventur, quæ illustrantur, quæ calescunt, quæque universim radiis ejus perstringuntur; unde solis seu solis, nomen habet, quod omnia faciat solis, id est omnia servet salva, et congregat dispersa. Et omnia quæ sentiendi vim habent eum appetunt, vel ut videant, vel ut moveantur, et illuminentur, et calescant, et denique ut contineantur et conserventur a luce.

Non hoc dico, ut antiquitas existimabat, quod sol sit Deus, et auctor universi, qui hunc mundum, quem cernimus, proprie gubernet, sed potius, quod *invisibilia Dei, a creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus et divinitas* °.

§ V.

§ V. Verum de his in symbolica theologia. Nunc autem intellectibile boni a luce nomen nobis celebrandum est, et dicendum quod is qui bonus est, lux intellectibilis dicitur, quia omnem mentem supra-cælestem implet lumine intellectifi; omnem **355** autem ignorantiam et errorem ex omnibus animis, in quibus est, efficit, et ipsis omnibus lumen sanctum impertit, eorumque oculos mentales a caligine ex ignorantia circumfusa repurgat, et liberat, et excitat, atque aperit multa gravitate tenebrarum compressos et clausos: datque primum quidem

° Rom. I, 20.

Α μὴ ἐφικνεῖται κατὰ τὸ τῆς οἰκείας ἀγῆλης ὑπερβάλλον μέγεθος. Ἄλλὰ καὶ πρὸς τὴν γένεσιν τῶν αἰσθητῶν σωμάτων συμβάλλεται, καὶ πρὸς ζωὴν αὐτὰ κινεῖ καὶ τρέφει καὶ αὖξει, καὶ τελειοῖ, καὶ καθαίρει, καὶ ἀνανεοῖ· καὶ μέτρον ἐστὶ, καὶ ἀριθμὸς ὡρῶν, ἡμερῶν, καὶ παντὸς τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου τὸ φῶς· αὐτὸ γὰρ ἐστὶ τὸ φῶς, εἰ καὶ τότε ἀσχημάτιστον ἦν, ὅπερ ὁ θεὸς ἔφη Μωσῆς, καὶ αὐτὴν ἐκείνην ὀρίσας τὴν πρώτην τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν τριάδα. Καὶ ὡς περ πάντα πρὸς ἑαυτὴν ἡ ἀγαθότης ἐπιστρέφει, καὶ ἀρχισυναγωγὸς ἐστὶ τῶν ἐσκεδασμένων, ὡς ἐναρχικῆ, καὶ ἐνοποιῆς θεότης, καὶ πάντα αὐτῆς ὡς ἀρχῆς, ὡς συνοχῆς, ὡς τέλους ἐφέεται· καὶ τὰγαθὸν ἐστὶν (ὡς τὰ λόγια φησὶν) ἐξ οὗ τὰ πάντα ὑπέστη ⁹¹, καὶ ἐστὶν, ὡς ἐξ αἰτίας παντελοῦς παρηγγμένα, καὶ ἐν ᾧ τὰ πάντα συνέστηκεν, ὡς ἐν παντοκρατορικῷ πυθμένι φρουρούμενα καὶ διακράτουμένα, καὶ εἰς δ' ⁹² τὰ πάντα ἐπιστρέφεται, καθάπερ ⁹³ εἰς οἰκεῖον ἐκάστῳ πέρας, καὶ οὐ ἐφέεται πάντα, τὰ μὲν νοερὰ καὶ λογικὰ γνωστικῶς, τὰ δὲ αἰσθητικὰ αἰσθητικῶς· τὰ δὲ αἰσθητικῶς ἀμοιρα, τῇ ἐμφύτῳ κινήσει τῆς ζωτικῆς ἐφέσεως· τὰ δὲ ἀζῶα καὶ μόνον ὄντα, τῇ πρὸς μόνην τὴν οὐσιώδη μέθεξιν ἐπιτηδειότητι. Κατὰ τὸν αὐτὸν τῆς ἐμφανοῦς εἰκότος λόγον, καὶ τὸ φῶς συνάγει καὶ ἐπιστρέφει πρὸς ἑαυτὸ πάντα τὰ ὄντα ⁹⁴, τὰ ὄρωντα, τὰ κινούμενα, τὰ φωτιζόμενα, τὰ θερμαινόμενα, τὰ ὅλως ὑπὸ τῶν αὐτοῦ μαρμαρυγῶν συνεχόμενα· οὐδὲ καὶ ἥλιος, ὅτι πάντα ὁλοκλή ποιεῖ, καὶ συνάγει τὰ διεσκεδασμένα. Καὶ πάντα αὐτοῦ τὰ αἰσθητὰ ἐφέεται, ἢ ὡς τοῦ φῶς, ἢ ὡς τοῦ κινεῖσθαι, καὶ φωτιζέσθαι, καὶ θερμαίνεσθαι, καὶ ὅλως συνέχεσθαι πρὸς τοῦ φωτὸς ἐφιέμενα. Καὶ οὐ δήπου φημι κατὰ τὸν τῆς παλαιότητος λόγον, ὅτι θεὸς ὢν ὁ ἥλιος καὶ δημιουργὸς τοῦδε τοῦ παντὸς ἰδίως ἐπιτροπεύει τὸν ἐμφανῆ κόσμον, ἀλλ' ἔτι τὰ ἀόρατα τοῦ θεοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἢ τε ἀδιδως αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης.

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἐν τῇ συμβολικῇ θεολογίᾳ. Νῦν δὲ τὴν νοητὴν τὰγαθοῦ φωτωνυμίαν ἡμῖν ὑμνητέον, καὶ βητέον, ὅτι φῶς νοητὸν ὁ ἀγαθὸς λέγεται διὰ τὸ πάντα μὲν ὑπερουράνιον νοῦν ἐμπιμπλάναι ⁹⁵ νοητοῦ φωτός· πᾶσαν δὲ ἀγνοίαν καὶ πλάνην ἐλαύνειν ἐκ πασῶν, αἷς ἂν ἐγγένηται ψυχαῖς, καὶ πάσαις αὐταῖς φωτὸς ἱεροῦ μεταδιδόναι, καὶ τοὺς νοεροὺς αὐτῶν ὀφθαλμοὺς ἀνακαθαίρειν ⁹⁶ τῆς περικαίμενης αὐταῖς ἐκ τῆς ἀγνοίας ἀγλύος, καὶ ἀνακινεῖν καὶ ἀναπτύσσειν τῷ πολλῷ βάρει τοῦ σκότους συμμεμυκότητος· καὶ μεταδιδόναι πρῶτα μὲν ⁹⁷ αἰγῆς μετρίας· εἶτα

VARIE LECTIONES.

⁹¹ πάντα καὶ ὑπέστη, D. ⁹² εἰς ὄν, S. P. ⁹³ καὶ καθάπερ, P. ⁹⁴ τὰ ὄντα non habent S. P. Sc. Sar. ⁹⁵ ἐμπιμπλάν, P. ἐμπιμπλάναι, D. ⁹⁶ ἀποκαθαίρειν, D. ⁹⁷ πρῶτον μὲν, D.

ἐκείνων ὡσπερ ἀπογευομένων ⁹⁹ φωτὸς, καὶ μᾶλλον ἂν
ἐφιερμένων, μᾶλλον ἑαυτὴν ἐνδιδόναι, καὶ περισσῶς
ἐπιλάμπειν, ὅτι ἠγάπησαν πολὺ· καὶ ἀεὶ ἀνατείνειν
αὐτὰς ¹⁰⁰ ἐπὶ τὰ πρόσω, κατὰ τὴν σφῶν εἰς ἀνάνευσιν
ἀναλογίαν.

A mediocrem splendorem; deinde, tanquam degustato
lumine, et oculis jam magis post degustationem
lumen appetentibus, magis se impertit, et copiosius
fulget; quia dilexerunt multum P; ac semper eas
ulterius provehit proportione studii earum ad aspi-
ciendum sursum.

§ VI.

Φῶς οὖν νοητὸν λέγεται τὸ ὑπὲρ πᾶν φῶς ἀγαθόν,
ὡς ἀκτὶς πηγαία καὶ ὑπερβλύζουσα φωτοχυσία,
πάντα τὸν ὑπερκόσμιον καὶ περικόσμιον ¹⁰⁰, καὶ ἐγ-
κόσμιον νοῦν, ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτῆς καταλάμ-
πουσα, καὶ τὰς νοερὰς αὐτῶν ὄλας ἀνανεάζουσα δυ-
νάμεις, καὶ πάντας περιέχουσα ¹ τῷ ὑπερτετάσθαι,
καὶ πάντων ὑπερέχουσα τῷ ὑπερκεῖσθαι· καὶ ἀπλῶς,
πᾶσαν τῆς φωτιστικῆς δυνάμεως τὴν κυρίαν, ὡς
ἀρχίφωτος καὶ ὑπέρφωτος, ἐν ἑαυτῇ συλλαβοῦσα, καὶ
ὑπερέχουσα, καὶ προέχουσα, καὶ τὰ νοερὰ καὶ τὰ ²
λογικὰ πάντα συνάγουσα, καὶ ἀλλῆ ποιούσα. Καὶ
γὰρ ὡσπερ ἡ ἀγνοία διαιρετικὴ τῶν πεπλανημένων
ἐστίν, οὕτως ἡ τοῦ νοητοῦ φωτὸς παρουσία, συναγω-
γὴς καὶ ἐνωτικὴ τῶν φωτιζομένων ἐστὶ, καὶ τελειω-
τικὴ, καὶ ἐτι ³ ἐπιστρεπτικὴ πρὸς τὸ ὄντως ὄν,
ἀπὸ τῶν πολλῶν δοξασμάτων ἐπιστρέφουσα, καὶ τὰς
ποικίλας ὄψεις, ἢ κυριότερον εἰπεῖν, φαντασίας, εἰς
μίαν ἀληθῆ καὶ καθαρὰν, καὶ μονοειδῆ συνάγουσα
γνώσιν, καὶ ἐνὸς καὶ ἐνωτικῆς φωτὸς ἐμπιπλῶσα.

Lumen igitur intellectife dicitur illud bo-
num quod est supra omne lumen, tanquam fons
radiatorum et effusio luminis inundans omnem
mentem supramundanam, et circummundanam,
et mundanam ex plenitudine sua illuminans, et to-
tas earum facultates intelligendi renovans, et om-
nes continens, quatenus supra omnes tenditur; et
B omnibus antecellens, quatenus supra omnes stat,
atque simpliciter omnem principatum illuminandi,
tanquam princeps luminis, et supraquam lumen in
se comprehensum habet, et supraquam habet, et
præhabet, atque omnia ratione et mente uentia
congregat, et in unum copulat. Etenim sicut igno-
rantia errantes dirimit; sic adventus luminis con-
gregat et copulat illuminatos, perficitque eos, et
ad id quod vere est convertit, a multis opinionationi-
bus eos revocans, ac varios aspectus, vel, ut ma-
gis proprie dicam, varia in unam veram et puram
ac simplicem cognitionem contrahit, et uno lumine
unifico implet.

§ VII.

Τοῦτο τὰγαθὸν ὑμνεῖται πρὸς τῶν ἱερῶν θεολόγων C
καὶ ὡς καλὸν, καὶ ὡς κάλλος, καὶ ὡς ἀγάπη καὶ ὡς
ἀγαπητὸν, καὶ ὅσαι ἄλλαι εὐπροσπεῖς εἰσι τῆς καλλο-
ποιῦ καὶ κεχαριτωμένης ⁴ ὠραιότητος θεωνομαίαι.
Τὸ δὲ καλὸν καὶ κάλλος διαιρετέον ἐπὶ τῆς ἐν ἐνὶ τὰ
ὄλα συνειληφείας αἰτίας· ταῦτα γὰρ ἐπὶ μὲν τῶν ὄν-
των ἀπάντων ⁵ εἰς μετοχὰς καὶ μετέχοντα διαιροῦν-
τες, καλὸν μὲν εἶναι λέγομεν τὸ καλλοῦς μετέχον,
κάλλος δὲ τὴν μετοχὴν τῆς καλλοποιῦ τῶν ὄλων κα-
λῶν αἰτίας. Τὸ δὲ ὑπεροῦσιον καλὸν κάλλος μὲν λέγα-
ται, διὰ τὴν ἀπ' αὐτοῦ πᾶσι τοῖς οὔσι μεταδιδομένην
οἰκείως ἐκάστῳ καλλονῆν, καὶ ὡς τῆς πάντων εὐαρ-
μοστίας καὶ ἀγλαίας αἰτιον, δίκην φωτὸς ἐναστρά-
πτον ⁶ ἅπασι τὰς καλλοποιούσας τῆς πηγαίας ἀκτίνος
αὐτοῦ μεταδόσεις, καὶ ὡς πάντα πρὸς ἑαυτὸ καλοῦν
(ὄθεν καὶ κάλλος λέγεται) καὶ ὡς ὄλα ἐν ὄλοις εἰς
ταῦτ' ἀνάγον. Καλὸν δὲ ὡς πάγκαλον ἅμα καὶ ὑπέρ-
καλον, καὶ ἀεὶ ὄν, κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως καλὸν,
καὶ οὔτε γιγνόμενον, οὔτε ἀπολλόμενον, οὔτε ἀξιο-
μένον ⁷, οὔτε φθίγον, οὔδ' ἐπὶ μὲν καλὸν, ἐπὶ δὲ αι-
σχρὸν, οὔδ' ἐπὶ μὲν, ἐπὶ δὲ οὐ, οὔδ' ἐπὶ μὲν τὸ,
καλὸν, πρὸς δὲ τὸ, αἰσχρὸν· οὔτε ἐνθα μὲν, ἐνθα δὲ οὐ,

Hoc item bonum laudatur a sacris theologis ut
pulchrum et ut pulchritudo, et ut dilectio et ut di-
lectum, et quæcunque alia sunt divina nomina,
quibus ipse speciosus decor et effector pulchritu-
dinis decenter nominatur. Pulchrum autem et
pulchritudo sunt distinguenda in causa quæ uni-
versa in uno complexa est; hæc enim in omni-
bus rebus, in participationes et in participantia
dividentes, pulchrum quidem dicimus, quod pul-
chritudinis particeps est; pulchritudinem vero,
participationem causæ omnia pulchra efficientis.
Ipsam autem pulchrum superessentiale pulchritudo
quidem appellatur, propter illam pulchritudinem
quam rebus omnibus pro cuiusque modulo com-
municat, in quantum est causa omnis pulchritu-
dinis ac venustatis, dum **356** rebus omnibus pul-
chrificas fontalis sui radii distributiones lucis in
morem afflat, omniaque ad se καλεῖ, id est vocat
(unde et κάλλος, id est pulchritudo, dicitur) et tota
in totis quasi in se colligit. Pulchrum vero voca-
tur, quod ex omni parte pulchrum sit et plus quam
pulchrum, et tanquam semper existens, secundum

P Luc. vii, 47.

VARIE LECTIONES.

⁹⁹ ἀπογευσσάμενων, M. ¹⁰⁰ ἑαυτὰς, D. ¹⁰⁰ ἐπικόσμιον, D. P. ¹ διαβαίνουσα, S. P. ² posterius τὰ non est
in D. P. ³ ἐτι non habet S. P. ⁴ κεχαρισμένης, M. ⁵ τῶν νοητῶν, M. S. ⁶ ἀπαστράπτειν, D. ⁷ ἀ-
ξίμενον, D.

eadem et eodem modo pulchrum, neque factum, neque destructum, neque augescens, neque decrescens, nec ex parte una pulchrum, et ex alia turpe, neque alias quidem pulchrum alias vero non; neque ad hoc pulchrum, et ad illud inconcinuum; neque hic quidem ita, alibi vero aliter, nec ut aliis formosum, aliis vero deforme; sed ut ipsum secundum se, atque se ipsum uniforme, semper exstans pulchrum, atque fontanam universi pulchri pulchritudinem in seipso eminenter anticipans, præhabensque. In ipsa enim natura simplici ac supernaturali pulchrorum universorum omnis pulchritudo, et omne pulchrum uniformiter secundum causam præexistit. Ex hoc ipso pulchro rebus omnibus obtingit, ut sint singula secundum propriam rationem pulchra; et propter pulchrum sunt omnes congruentiæ, et amicitia, et communicationes; et per pulchrum cuncta conjunguntur; atque pulchrum est omnium principium, ut causa efficiens, et movens, et universa propriæ pulchritudinis amore continens; et ut finis omnium, atque id quod appetitur tanquam causa finalis (nam pulchri gratia cuncta flunt) et exemplaris, quia secundum illud omnia definiuntur. Quamobrem idem est pulchrum atque bonum, quoniam omnia secundum omnem causam pulchrum et bonum appetunt; et nihil est in rerum natura, quin pulchrum et bonum participet. Audebo etiam hoc dicere, id quod non est, pulchrum et bonum participare; tunc enim est ipsum pulchrum et bonum, quando in Deo laudatur supra substantiam, auferendo universa. Denique hoc unum bonum et pulchrum singulariter est omnium multorum pulchrorum et bonorum causa. Ex hoc rerum omnium substantiales existentia, uniones, distinctiones, identitates, diversitates, fœdera contrariorum, rerum unitarum impermitiones, providentiæ superiorum, mutua consortia rerum quæ sunt ejusdem ordinis, conversiones inferiorum omniumque suimetipsorum conservatrices **357** immutabilesque mansiones ac firmitates. Et rursus omnium in omnibus pro cuiusque proprietate communiones, et congruentiæ, inconfusæque amicitia, et consensiones universi, nec non rerum in hoc universo contemperationes, indissolubilesque complexus, et eorum quæ flunt perpetuæ successiones, status omnes, motusque mentium, animorum, corporum; status enim est omnibus atque motus quod omni statu motuque superius exstans, rem quamlibet in propria ratione firmat, et ad proprium dirigit motionem.

§ VIII.

Denique divinæ mentes dicuntur moveri circulariter quidem, dum principio sineque carentibus pulchri bonique splendoribus uniuntur; directe autem, quando ad inferiorum providentiam procedunt, recte omnia dirigendo; oblique vero, dum inferioribus consulentes in eodem statu perpetuo

ὡς τισι μὲν ὄν καλόν, τισι δὲ οὐ καλόν· ἀλλ' ὡς αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ μεθ' ἑαυτοῦ * μονοειδῆς ἀεὶ ὄν καλόν, καὶ ὡς παντὸς καλοῦ τὴν πηγαίαν καλλονὴν ὑπεροχικῶς ἐν ἑαυτῷ προέχον. Τῇ γὰρ ἀπῆ καὶ ὑπερφυεὶ τῶν ὄλων καλῶν φύσει πᾶσα καλλονὴ καὶ πᾶν καλόν ¹⁰, ἐνοειδῶς κατ' αἰτίαν προϋφέστηκεν. Ἐκ τοῦ καλοῦ τούτου πᾶσι τοῖς οὔσι τὸ εἶναι, κατὰ τὸν οἰκειὸν λόγον ἕκαστα καλὰ, καὶ διὰ τὸ καλὸν αἰ πάντων ἐφαρμογαί, καὶ φιλίας, καὶ κοινωνίαι· καὶ τῷ καλῷ τὰ πάντα ἤκονται· καὶ ἀρχὴ πάντων τὸ καλόν, ὡς ποιητικὸν αἰτίον, καὶ κινεῖν τὰ ὅλα, καὶ συνέχον τῷ τῆς οἰκείας καλλονῆς ἔρωτι· καὶ πέρας πάντων, καὶ ἀγαπητὸν, ὡς τελικὸν αἰτίον (τοῦ καλοῦ γὰρ ἕνεκα πάντα γίνονται)· καὶ παραδειγματικόν, ὅτι κατ' αὐτὸ πάντα ἀφορίζεται· διὸ καὶ ταύτὸν ἔστι τάγαθῷ ¹¹ τὸ καὶ ὄν, ὅτι τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ ¹² κατὰ πᾶσιν αἰτίαν πάντα ἐφίεται· καὶ οὐκ ἔστι τι τῶν ὄντων, ὃ μὴ μετέχει τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ. Τολμήσει δὲ καὶ τοῦτο εἰπεῖν ὁ λόγος, ὅτι καὶ τὸ μὴ ὄν μετέχει τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ, τότε γὰρ καὶ αὐτὸ καλὸν καὶ ἀγαθόν, ὅταν ἐν θεῷ κατὰ τὴν πάντων ἀφαίρεσιν ὑπερουσίως ὑμνηται ¹³. Τοῦτο τὸ ἐν ¹⁴ ἀγαθὸν καὶ καλὸν ἐνικῶς ἔστι πάντων τῶν πολλῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν αἰτίον. Ἐκ τούτου ¹⁵ πᾶσαι τῶν ὄντων αἰ οὐσιώδεις ὑπάρξεις, αἰ ἐνώσεις, αἰ διακρίσεις, αἰ ταυτότητες, αἰ ἑτερότητες, αἰ ὁμοιότητες, αἰ ἀνομοιότητες, αἰ κοινωνίαι τῶν ἐναντίων ¹⁶, αἰ ἀσυμμιξίαι τῶν ἠνωμένων, αἰ πρόνοιαι τῶν ὑπερτέρων, αἰ ἀλληλουχίαι τῶν ὁμοστοίχων, αἰ ἐπιστροφαι τῶν καταδεστέρων, αἰ πάντων ἑαυτῶν φρουρητικαὶ καὶ ἀμετακίνητοι μοναὶ καὶ ἰδρύσεις. **C** Καὶ αὐθις αἰ πάντων ἐν πᾶσιν οἰκειῶς ἕκαστῳ κοινωνίαι, καὶ ἐφαρμογαί, καὶ ἀσύγχυτοι φιλίας, καὶ ἀρμονίαι τοῦ παντὸς, αἰ ἐν τῷ παντὶ συγκράσεις, καὶ ¹⁷ αἰ ἀδιάλυτοι συνοχαὶ τῶν ὄντων, αἰ ἀνέκλειπτοι διαδοχαὶ τῶν γινομένων, αἰ στάσεις πᾶσαι, καὶ αἰ κινήσεις αἰ τῶν νοῶν, αἰ τῶν ψυχῶν, αἰ τῶν σωμάτων· στάσις γὰρ ἔστι πᾶσι καὶ κίνησις, τὸ ὑπὲρ πᾶσαν στάσιν καὶ πᾶσαν κίνησιν ἐνιδρίδιον ἕκαστον ἐν τῷ ἑαυτοῦ λόγῳ, καὶ κινεῖν ἐπὶ τὴν οἰκείαν κίνησιν.

VARIAE LECTIONES.

* ἢ τισι μὲν, D. * καθ' αὐτὸ μεθ' αὐτοῦ, D. S. ¹⁰ πάγκαλον, S. ¹¹ τῷ ἀγαθῷ, S. ¹² καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, D. ἢ ἐν πᾶσι. ¹³ ὑμνηταί, S. P. D. ¹⁴ τοῦτο δὲ τὸ ἐν, P. ¹⁵ ἐκ ταύτου, P. ¹⁶ subdit S. διακρημιζόμενον. ¹⁷ καὶ non est: in D. S. P. Sc. Sar. ¹⁸ προῖδωσι, D.

ἐν ταύτῳ περι τὸ τῆς ταύτῳ αἰτιον καλὸν ἂ μανεντ, circum bonum et pulchrum, ejusdem status causam, semper se versantes.

§ IX.

Ψυχῆς δὲ κίνησις ἐστὶ, κυκλικὴ μὲν ἢ εἰς ἑαυτὴν εἰσοδος ἀπὸ τῶν ἔξω, καὶ τῶν νοερῶν αὐτῆς δυνάμεων ἢ ἐνοειδῆς συνελίξις, ὡσπερ ἐν τινι κύκλῳ τὸ ἀπλανὲς αὐτῆ διωρουμένη, καὶ ἀπὸ τῶν πολλῶν τῶν ἔξωθεν αὐτῆν ἐπιστρέφουσα καὶ συνάγουσα, πρῶτον εἰς ἑαυτὴν, εἶτα ὡς ἐνοειδῆ, γενομένην, ἐνοῦσα ταῖς ἐνιαίως ἠνωμέναις δυνάμεσι, καὶ οὕτως ἐπὶ τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν χειραγωγῶσα, τὸ ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα, καὶ ἐν καὶ ταύτῳ, καὶ ἀναρχὸν καὶ ἀτελεύτητον. Ἐλικοειδῶς δὲ ἢ ψυχῆ κινεῖται καθ' ὅσον οικειῶς ἑαυτῆ τὰς θείας ἐλλάμπεται γνώσεις, οὐ νοερῶς καὶ ἐνιαίως ¹⁹, ἀλλὰ λογικῶς καὶ διεξοδικῶς, καὶ οἷον συμμίκτοις καὶ μεταβατικαῖς ²¹ ἐνεργείαις. Τὴν κατ' εὐθειαν δὲ, ὅταν οὐκ εἰς ἑαυτὴν εἰσιούσα καὶ ἐνικῆ νοερότητι ²² κινουμένη, (τοῦτο γὰρ, ὡς ἔφη, ἐστὶ τὸ κατὰ κύκλον) ἀλλὰ πρὸς τὰ περι ἑαυτὴν ²³ προϊούσα, καὶ ἀπὸ τῶν ἔξωθεν, ὡσπερ ἀπὸ τινων συμβόλων πεποικιλμένων καὶ πεπληθυσμένων, ἐπὶ τὰς ἀπλᾶς καὶ ἠνωμένας ἀνάγεται θεωρίας.

Animi autem motus orbicularis est ejus ab extraneis in semetipsum introitus, spiritualiumque ipsius facultatum unimoda inflexio, quæ quasi in circulo fixum et ab omni errore liberum motum ei tribuit, et a multis rebus extraneis ipsum convertit ac colligit primum ad se, deinde, quasi jam unius modi effectum, conjunctis uno modo facultatibus conjungit, atque ita demum ad pulchrum ac bonum manducit, quod supra omnia quæ sunt et unum et idem, et sine principio et sine fine est. Oblique vero cietur animus, quando pro captu suo notionibus divinis illustratur, non spiritali quidem unito modo, sed cogitando et discurrendo quasi permistis fluxisque actionibus. Directe vero movetur, quando non ad seipsum ingreditur, neque singulari motu spiritali fertur (nam hic motus circularis est, ut dixi), sed ad ea quæ ipsi vicina sunt progreditur, et a rebus externis, non secus ac signis quibusdam variis ac multiplicibus, ad simplices et unitas contemplationes revocatur.

§ X.

Τούτων οὖν, καὶ τῶν αἰσθητῶν ἐν τῷδε τῷ παντὶ τριῶν κινήσεων, καὶ πολλῶ πρότερον τῶν ἐκάστου μονῶν καὶ στάσεων, καὶ ἰδρύσεων αἰτιῶν ἐστὶ, καὶ συνοχικόν, καὶ πέρας τὸ καλὸν καὶ ἀγαθόν, τὸ ὑπὲρ πᾶσαν ²⁴ στάσιν καὶ κίνησιν· διὸ ²⁵ πᾶσα στάσις καὶ κίνησις, καὶ ἐξ οὗ, καὶ ἐν ᾧ ²⁶, καὶ εἰς ὃ, καὶ οὐ ἕνεκα. Καὶ γὰρ ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ οὐσία, καὶ ζωὴ πᾶσα, καὶ νοῦ καὶ ψυχῆς, καὶ πάσης φύσεως αἱ σμικρότητες, αἱ ἰσότητες, αἱ μεγαλειότητες, τὰ μέτρα πάντα, καὶ αἱ τῶν ὄντων ἀναλογίαι, καὶ ἁρμονίαι, καὶ κράσεις, αἱ ὁλότητες, τὰ μέρη, πᾶν ἐν ²⁷, καὶ πλῆθος, αἱ συνδέσεις τῶν μερῶν, αἱ παντὸς πλήθους ἐνώσεις, αἱ τελειότητες τῶν ὁλοτήτων, τὸ ποῖον, τὸ ποσόν, τὸ πηλίκον, τὸ ἀπειρον, αἱ συγκρίσεις, αἱ διακρίσεις, πᾶσα ἀπειρία, πᾶν πέρας, οἱ ὅροι πάντες, αἱ τάξεις, αἱ ὑπεροχαί, τὰ στοιχεῖα, τὰ εἶδη, πᾶσα οὐσία, πᾶσα δύναμις, πᾶσα ἐνέργεια, πᾶσα ἔξις, πᾶσα αἰσθησις, πᾶς λόγος, πᾶσα νόησις, πᾶσα ἐπαφή, πᾶσα ἐπιστήμη, πᾶσα ἐνωσις· καὶ ἀπλῶς, πᾶν ὄν ἐκ τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ, καὶ ἐν τῷ καλῷ καὶ ἀγαθῷ ἐστὶ, καὶ εἰς τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἐπιστρέφεται· καὶ πάντα ὅσα ἐστὶ καὶ ²⁸ γίνεται, διὰ τὸ καλὸν καὶ ἀγαθόν ἐστὶ καὶ γίνεται, καὶ πρὸς αὐτὸ πάντα ὁρᾷ, καὶ ὑπ' αὐτοῦ κινεῖται καὶ συνέχεται, καὶ αὐτοῦ ἕνεκα, καὶ δι' αὐτὸ, καὶ ἐν αὐτῷ πᾶσα ἀρχὴ παραδειγματικῆ, τελικῆ ²⁹, ποιητικῆ, εἰδικῆ, στοιχειώδης, καὶ ἀπλῶς πᾶσα ἀρχὴ, πᾶσα συνοχή, πᾶν πέρας· ³⁰ ἢ ἵνα συλλαβῶν εἴπω, πάντα

Harum igitur trium, uti et sensilium, in hac rerum universitate motionum, statuumque ac firmitatum causa, et conservatio et finis, est bonum illud pulchrum, quod est supra statum omnem ac motum, per quod, et ex quo, et ad quem et cujus gratia, status omnis ac motus existit. Etenim ex ipso; et per ipsum, et substantia, **358** et vita omnis et mentis et animæ, atque universæ naturæ parvitates, æqualitates; magnitudines, mensuræ omnium, et rerum proportionæ, et concentus, et concretiones, tota, partes, omne unum et multitudo, conjunctiones partium, omnis multitudinis copulationes, perfectiones totorum, quale, quantum, quam magnum aut parvum, infinitum, comparisones, separationes, omnis infinitas, omnis finis, definitiones omnes, ordines, excellentiæ, elementa, formæ, omnis substantia, omnis facultas sive potestas, omnis actio, omnis habitus, omnis sensus, omnis ratio, omnis intelligentia, omnis tactus, omnis scientia, omnis copulatio; et simpliciter, omne quod ex pulchro et bono existit, et in pulchro et bono est, et ad pulchrum et bonum convertitur; et quæcumque sunt et fiunt, propter pulchrum et bonum sunt et fiunt, et cuncta in ipsum intuentur, et ab ipso moventur et conservantur, et ipsius gratia et propter ipsum et in ipso omne principium exemplare, finale, efficiens, formale, materiale, et denique omne principium, omnis

VARLE LECTIONES.

¹⁹ ἀκαταλήπτως, D. ²⁰ καὶ μονίμως, P. ²¹ συμμεταβατικαῖς, D. ²² ἐπερότητι, D. ²³ περι αὐτὴν, D. M. ²⁴ καὶ ὑπὲρ πᾶσαν, M. ²⁵ δι' οὗ, P. ²⁶ subjungunt M. P. D. καὶ δι' οὗ, quod habet Sc., sed prætermittit, καὶ ἐν ᾧ. ²⁷ M. μέρη πάντα ἐν. ²⁸ ἐστὶ τε καί, D. ²⁹ τελειωτικῆ, S. Sc. ³⁰ καί.

conservatio, omnis finis; et, ut summam dicam, A omnia quæ sunt, ex pulchro et bono existunt, et omnia quæ non sunt, in pulchro et bono sunt supra-substantialiter; et est omnium principium supraquam principiale et finis supraquam perfectus; Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso, et ad ipsum omnia, sicut ait Scriptura 9. Universis igitur pulchrum et bonum desiderabile et amabile est et ab universis diligitur; et propter ipsum, et ipsius causa et inferiora amant superiora, convertendo se ad ea; et quæ sunt ejusdem ordinis amant similia, communicando; et majora minora, providendo eis; et singula seipsa, conservando se; et omnia, pulchrum et bonum expetendo, faciunt et volunt, quæcumque faciunt et volunt. Quin et hoc vere audemus dicere, quod ipse qui est omnium causa, propter excellentiam bonitatis omnia amat, omnia facit, omnia perficit, omnia continet, omnia convertit ad se; et est divinus amor bonus boni propter bonum. Ipse enim amor divinus, qui bonitatem in iis quæ sunt operatur, quæ prius existit in bono superlate, non sicut ipsum in se sine factu manere, sed potius movit eum ad operandum secundum excellentiam virtutis suæ omnium rerum effe-

δντα, ἐπερουσίως ἐν τῷ καλῷ καὶ ἀγαθῷ· καὶ ἔστι πάντων ἀρχή, καὶ πέρας ὑπεράρχιον, καὶ ὑπερτελές. Ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ εἰς αὐτὸ ²¹ τὰ πάντα, ὡς φησὶν ὁ ἱερός λόγος· Πᾶσιν οὖν ἔστι τὸ καλὸν καὶ ἀγαθόν, ἐφετὸν, καὶ ἐραστὸν, καὶ ἀγαπητόν· καὶ δι' αὐτὸ, καὶ αὐτοῦ ἕνεκα, καὶ τὰ ἡττω τῶν κρείττωνων ἐπιστρεπτικῶς ἐρῶσι, καὶ κοινωνικῶς τὰ ὁμόστοιχα τῶν ὁμοταγῶν ²², καὶ τὰ κρείττω ²³ τῶν ἡττόνων προνοητικῶς, καὶ αὐτὰ ἑαυτῶν ἕκαστα συνεκτικῶς, καὶ πάντα τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ ἐφιέμενα, ποιεῖ καὶ βούλεται πάντα ὅσα ποιεῖ καὶ βούλεται. Παρῆρσιάζεται δὲ καὶ τοῦτο εἰπεῖν ὁ ἀληθὴς λόγος, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ πάντων αἴτιος δι' ἀγαθότητος ὑπερβολὴν πάντων ἐρᾷ, πάντα ποιεῖ, πάντα τελειοῖ, πάντα συνέχει, πάντα ἐπιστρέφει, καὶ ἔστι καὶ ὁ θεός ²⁴ ἕως ἀγαθὸς ἀγαθοῦ διὰ τὸ ἀγαθόν. Αὐτὸς γὰρ ὁ ἀγαθοεργὸς τῶν ὄντων ἕως, ἐν τῷ ἀγαθῷ καθ' ὑπερβολὴν προὑπάρχων, οὐκ εἴασεν αὐτὸν ἄγονον ἐν ἑαυτῷ μένειν, ἐκίνησε δὲ αὐτὸν εἰς τὸ πρακτικεῦσθαι κατὰ τὴν ἀπάντων γενητικὴν ²⁵ ὑπερβολὴν.

§ XI.

359 Neque vero nos quisquam putet contra Scripturæ auctoritatem amoris nomen celebrare. Est enim a ratione alienum, ut opinor, et absurdum, non vim ipsam instituti attendere, sed verba; neque hoc proprium est eorum qui res divinas intelligere cupiunt, sed sonos exiles accupantur, eosdemque extrinsecus aure tenus admittunt, neque scire volunt, quid hujuscemodi dictio significet, et quonam modo aliis etiam verbis æquipollentibus et explanatoriis sit exponenda, sed addicti sunt elementis ac lineis quæ intelligi non possunt, syllabisque et verbis incognitis, quæ illorum intellectum minime feriunt, sed extra circum labra et aures eorum perstrepunt, quasi non liceat quatuor per bis duo significare, aut simplicēs lineas per lineas rectas, aut maternum solum per patrium, aut aliud quodlibet per id quod in plurimis orationis partibus æquivaleret: cum recta ratio doceat, elementis, syllabis, dictionibus, scriptis, verbisque nos uti propter sensus, adeo ut cum anima nostra intelligendi facultatibus fertur in ea quæ intellectu percipiuntur, tum frustra sensus una cum sensilibus adhibeantur; sicut etiam vires intelligendi, quando anima jam deiformis effecta per ignotam opinionem, lucis inaccessæ radiis exoculatis quasi jactibus se ingerit. Quando autem mens per sensilia studet ad contemplatrices illas intelligentias excitari, præ-

9 Rom. xi, 56.

Καὶ μὴ τις ἡμᾶς οἰέσθω παρὰ τὰ λόγια τὴν τοῦ ἔρωτος ἐπωνυμίαν πρεσβεύειν. Ἔστι μὲν γὰρ ἄλογον, ὡς οἶμαι, καὶ σκαῖον ²⁶, τὸ μὴ τῇ δυνάμει τοῦ σκοποῦ προσέχειν, ἀλλὰ ταῖς λέξεσι· καὶ τοῦτο οὐκ ἔστι τῶν τὰ θεῖα νοεῖν ἐθελόντων ἴδιον, ἀλλὰ τῶν ἤχους ψιλοῦς εἰσδεχομένων, καὶ τούτους ἄχρι τῶν ὠτων ἀδιαβάτους, ἐξωθεν συνεχόντων, καὶ οὐκ ἐθελόντων ²⁷ εἰδέναι, τί μὲν ἢ τοιάδε λέξις σημαίνει, πῶς δὲ αὐτὴν χρῆ καὶ δι' ἐτέρων ὁμοδυνάμων καὶ ἐκφαντικωτέρων ²⁸ λέξεων διασαφῆσαι, προσπασχόντων δὲ στοιχείοις, καὶ γραμμαῖς ἀνοήτοις ²⁹, καὶ συλλαβαῖς, καὶ λέξεσιν ἀγνώστοις, μὴ διαβαινούσαις εἰς τὸ τῆς ψυχῆς αὐτῶν νοερόν, ἀλλ' ἐξω περὶ τὰ χεῖλη καὶ τὰς ἀκοὰς αὐτῶν διαθομβουμέναις, ὥσπερ οὐκ ἐξδὸν τὸν τέσσαρα ἀριθμὸν διὰ τοῦ δις δύο σημαίνειν, ἢ τὰ εὐθύγραμμα διὰ τῶν ὀρθογράμμων, ἢ τὴν μητρίδα διὰ τῆς πατρίδος, ἢ ἕτερόν τι ³⁰ τῶν πολλοῖς τοῦ λόγου μέρεσι ταῦτ' ἀποδεικνύοντων· δεόν εἰδέναι κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, ὅτι στοιχείοις καὶ συλλαβαῖς, καὶ λέξεσι, καὶ γραφαῖς, καὶ λόγοις χρώμεθα διὰ τὰς αἰσθήσεις, ὡς ὅταν ἡμῶν ἡ ψυχὴ ταῖς νοεραῖς ἐνεργεῖαις ἐπὶ τὰ νοητὰ κινεῖται, περιτταῖς μετὰ τῶν αἰσθητῶν αἰ αἰσθήσεις· ὥσπερ καὶ αἱ νοεραὶ δυνάμεις, ὅταν ἡ ψυχὴ θεοειδῆς γινομένη ³¹, δι' ἐνώσεως ἀγνώστου ταῖς τοῦ ἀπροσίτου φωτὸς ἀκτίσιν ἐπιβάλλῃ, ταῖς ἀνομμάτοις ἐπιβολαῖς. Ὅταν δὲ ὁ νοῦς διὰ τῶν αἰσθητῶν ἀνακινεῖσθαι σπεύδῃ πρὸς θεωρη-

VARIÆ LECTIONES.

²¹ εἰς αὐτόν, P. D. ²² ὁμοτίμων, M. Sc. ²³ κρείττονα, D. ²⁴ καὶ ἔστιν ὁ θεός, P. ²⁵ γενητικῆς, D. ²⁶ ἔστι μὲν παράλογον, ὡς οἶμαι, καὶ εἰσκαῖον, S. ²⁷ οὐ θελόντων, S. ²⁸ ἐκφαντορικωτέρων, ²⁹ ἀνοήτως, D. ³⁰ ἐτέρων τι, M. Sc. ³¹ γενομένη, P.

τικὰς νοήσεις, τιμιώτεραι πάντως εἰσὶν ⁴² αἱ ἐπιδη-
 λότεραι τῶν αἰσθήσεων διαπορθμεύσεις, οἱ σαφέστε-
 ροὶ λόγοι, τὰ τρανέστερα τῶν ὀρατῶν, ὡς ὅταν ἀτρά-
 νυκτα ἢ τὰ παρακείμενα ταῖς αἰσθήσεσιν, οὐδὲ αὐταὶ
 τῷ νῷ παραστήσῃσι τὰ αἰσθητὰ καλῶς δυνήσονται.
 Πλὴν ἵνα μὴ ταῦτα εἰπεῖν δοκῶμεν, ὡς τὰ θεῖα λόγια
 παρακινουῦντες, ἀκούετωσαν αὐτῶν ⁴³ οἱ τὴν ἔρωτος
 ἐπωνυμίαν διαβάλλοντες. Ἐρδσθητι αὐτῆς, φησὶ, καὶ
 τηρήσει σε ἡ περιχαράκωσον αὐτήν, καὶ ὑψώσει
 σε ἡ τιμησον αὐτήν, ἵνα σε περιλάβῃ ἡ καὶ ὅσα ἄλλα
 κατὰ τὰς ἱερωτικὰς θεολογίας ⁴⁴ ὑμνεῖται.

§ XII.

Καίτοι εἰδοξέ τισι τῶν καθ' ἡμᾶς ἱερολόγων καὶ ⁴⁵
 θεϊότερον εἶναι τὸ τοῦ ἔρωτος ὄνομα τοῦ τῆς ἀγάπης.
 Γράφει δὲ καὶ ὁ θεῖος Ἰγνάτιος Ὁ ἐμὸς ἔρωτες ταύ-
 ρωται. Καὶ ἐν ταῖς προεισαγωγαῖς τῶν λογίων εὐρή-
 σεις εἰνά λέγοντα περὶ τῆς θεῖας Σοφίας Ἐραστής
 ἐγενόμενῃ τοῦ κάλλους αὐτῆς. Ὅστε τοῦτο δὴ τὸ
 τοῦ ἔρωτος ὄνομα μὴ φοβηθῶμεν ⁴⁶, μηδέ τις ἡμᾶς
 θορυβεῖτω λόγος περὶ τοῦτου δεδιτόμενος. Ἐμοὶ
 γὰρ δοκοῦσιν οἱ θεολόγοι κοινὸν μὲν ἡγεῖσθαι τὸ τῆς
 ἀγάπης, καὶ τὸ τοῦ ἔρωτος ὄνομα, διὰ τοῦτο δὲ τοῖς
 θεοῖς μᾶλλον ἀναθεῖναι τὸν ὄντως ἔρωτα, διὰ τὴν ἀτο-
 πον τῶν τοιούτων ἀνδρῶν πρόληψιν. Θεοπρεπῶς γὰρ
 τοῦ ὄντως ἔρωτος, οὐχ ὑψ' ἡμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς
 τῶν λογίων αὐτῶν ὑμνουμένου, τὰ πλῆθη μὴ χωρή-
 σαντα τὸ ἐνοειδὲς τῆς ἐρωτικῆς θεωνυμίας, οἰκείως
 ἑαυτοῖς ἐπὶ τὸν μεριστὸν καὶ σωματοπρεπῆ καὶ διηρη-
 μένον ἐξωλισθησαν, ὡς ⁴⁷ οὐκ ἔστιν ἀληθὴς ἔρωτος,
 ἀλλ' εἰδωλόν, ἢ μᾶλλον ἐκπτώσις τοῦ ὄντως ἔρωτος ἡ
 ἀχώρητον ⁴⁸ γὰρ ἔστι τῷ πλήθει τὸ ἐνιαῖον τοῦ θεοῦ
 καὶ ἐνὸς ἔρωτος ἡ δὲ καὶ ὡς δυσχερέστερον ὄνομα τοῖς
 πολλοῖς δοκοῦν, ἐπὶ τῆς θεῖας σοφίας τάττεται ⁴⁹,
 πρὸς ἀναγωγὴν αὐτῶν καὶ ἀνάστασιν εἰς τὴν τοῦ ὄν-
 τως ἔρωτος γνῶσιν, καὶ ὥστε ἀπολυθῆναι τῆς ἐπ'
 αὐτῷ δυσχερείας ἡ ἐφ' ἡμῶν δὲ αἰθῆς, ἐνθα καὶ ἀποπόν-
 τι πολλάκις ἦν οἰηθῆναι τοὺς χαμαιζήλους κατὰ τὸ
 δοκοῦν εὐφημότερον. Ἐπέπεσε, τίς φησιν, ἡ ἀγάπη-
 σίς σου ἐπ' ἐμὲ ὡς ἡ ἀγάπησις τῶν γυναικῶν. Ἐπὶ
 τοῖς ὀρθῶς τῶν θεῶν ἀκρωμένοις ἐπὶ τῆς αὐτῆς
 δυνάμειος τάττεται πρὸς τῶν ἱερῶν θεολόγων τὸ τῆς
 ἀγάπης καὶ τὸ ⁵⁰ τοῦ ἔρωτος ὄνομα κατὰ τὰς θεῖας
 ἐκφαντορίας. Καὶ ἔστι τοῦτο δυνάμειος ἐνοποιῶ καὶ
 συνδετικῆς, καὶ διαφερόντως συγκρατικῆς ἐν τῷ
 καλῷ καὶ ἀγαθῷ, διὰ τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν προῦφε-
 στώσης, καὶ ἐκ τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ διὰ τὸ καλὸν καὶ
 ἀγαθὸν ἐκδιδομένης, καὶ συνεχούσης μὲν τὰ ὁμοταγῆ
 κατὰ τὴν κοινωνικὴν ⁵¹ ἀλληλουχίαν, κινούσης δὲ τὰ
 πρῶτα πρὸς τὴν τῶν ὑφειμένων πρόνοιαν, καὶ ἐνιδιου-
 σης τὰ καταδεέστερα τῇ ἐπιστροφῇ τοῖς ὑπερέ-
 ροις.

* Prov. iv, 6, 8. * Sap. viii, 2. † II Reg. i, 26.

VARIAE LECTIOES.

⁴² πάντως, P. Sc. ⁴³ αὐτήν, M. Sc. ⁴⁴ θεολογικὰς ἱερωτικὰς, S. ⁴⁵ καὶ non est in S. ⁴⁶ μὴ φοβώ-
 μεθα, S. D. ⁴⁷ ὅς, S. P. D. Sc. ⁴⁸ ἀναχώρητον, M. ⁴⁹ τάττεται, D., forte, τέταται. ⁵⁰ τὸ non est in
 S. P. D. ⁵¹ κοινῆν, S. P.

A stantissimæ omnium sunt perspicacissimæ sensuum
 trajectiones, ut apertissimi sermones ac clarissimæ
 visiones; quippe, quando illa qua sensibus objecta
 sunt minime liquent, tum utique sensus res sensiles
 menti porrigere minime possunt. Sed ne hæc di-
 cere videamur, ut divina scripta immutemus, au-
 diamus illa qui nomen amoris criminantur: *Ama il-
 lam, inquit, et custodiet te: sepe illam et extollet
 te: honora eam, ut complectatur te*: et quæcun-
 que alia in amatoris de Deo sermonibus celebran-
 tur.

Atqui visum est quibusdam nostris sacrarum
 B Scripturarum tractatoribus, nomen amoris divinius
 esse quam nomen dilectionis. Scribit enim divinus
 Ignatius: «Mens amor crucifixus est.» Et in iis
 quæ aditum ad Scripturam præparant, quemdam
 invenies de divina Sapientia aientem, *Amator factus
 sum formæ illius*. Quare ne propter hoc nomen
 amoris metuamus; nec ullus de hoc nomine **360**
 sermo nos moveat, aut terreat. Mibi enim videntur
 theologî existimasse quidem commune nomen esse
 amoris et dilectionis, sed attribuisse divinis Scri-
 pturis verum amorem propter hujusmodi hominum
 turpem mentis anticipationem. Cum enim verus
 amor non a nobis solum, sed ab ipsis sanctis Scri-
 pturis, ut Deum decet, laudetur, vulgus hominum,
 cum non percepisset illam uniformitatem quam di-
 vinum nomen amoris significat, convenienter sibi
 ad amorem patibilem et corporeum atque distra-
 ctum delapsus est, qui non est verus amor, sed
 iugo, vel potius lapsus a vero amore; multitudo
 enim non potest cogitatione capere illud singulare
 divini et unius amoris; quamobrem tanquam no-
 men, quod vulgo videtur durius, ponitur in divina
 Sapientia, ut vulgus ad cognitionem veri amoris
 elevetur et erigatur et ab ea, quam illi inesse con-
 cipit, indecentia liberetur; et in nobis rursus, ubi
 sæpenumero aliquid absurdum homines terræ affixi
 cogitare possent, ponitur nomen quod honestius
 videtur. *Cecidit, ait quidam, dilectio tua in me,
 sicut dilectio mulierum*: quoniam sacri theologî
 nomen dilectionis et amoris adhibent secundum
 D divinas elocutiones, ut eandem vim habeant apud
 eos qui divina recte audiunt. Estque hoc virtutis
 cuiusdam unificæ ac collectivæ excellentiorque con-
 temperantis, quæ in pulchro et bono per pulchrum
 et bonum præexistit, et ex pulchro et bono propter
 pulchrum et bonum emanat, continetque quidem
 æqualis per mutuam connexionem, superiora vero
 ad inferiorum movet providentiam, inferiora porro
 per conversionem quamdam superioribus inse-
 rit.

§ XIII.

Est præterea divinus amor exstaticus, qui non sinit esse suos eos qui sunt amatores, sed eorum quos amant. Atque hoc declarant quidem superiora, quæ inferiorum sunt, per eorundem providentiam; et quæ ejusdem generis sunt, per mutuam coherærentiam; et inferiora, per diviniorum ad superiora conversionem. Unde divinus Paulus divino isto amore captus, et virtutis exstaticæ particeps factus, divino ore ait: *Vivo ego, jam non ego, vivit vero in me Christus*; tanquam verus amator, et qui excessit, ut ipse ait, Deo, et non jam vitam suam, sed amati tanquam vehementer dilectam vivens. Audendum est hoc etiam pro veritate, dicere quod ipsemet omnium auctor, pulchro **381** et bono omnium amore, propter excellentiam summam amatoriam bonitatis extra se per providentias omnium rerum existit et bonitate atque dilectione et amore veluti delimitur et oblectatur; et cum sit supra omnia et ex omnibus exemptus, ad omnia demittitur secundum potestatem suprasubstantialem, qua extra se non egrediendo exit. Hanc ob causam peritium rerum divinarum zelotem illum nuncupant, quod magno et benigno rerum amore teneatur, easque ad ipsius amatorii desiderii zelum provocet, atque adeo semetipse quodammodo zelotem præstet, ut cui res desiderabiles sint zelo dignæ, et ut qui rerum, quibus providet, zelo afficiatur. Denique omnino pulchrum est et bonum, quidquid amabile est et amor, et in pulchro bonoque præcollocatur, et propter pulchrum et bonum est, et sit.

Ἔστι δὲ καὶ ἐκστατικὸς ὁ θεῖος ἔρωσ, οὐκ ἔων ἑαυτῶν εἶναι τοὺς ἐραστάς, ἀλλὰ τῶν ἐρωμένων. Καὶ δηλοῦσι, τὰ μὲν ὑπέρτερα τῆς προνοίας γιγνόμενα τῶν καταδεστέρων· καὶ τὰ ὁμόστοιχα τῆς ἀλλήλων συνοχῆς· καὶ τὰ ὑφειμένα τῆς πρὸς τὰ πρῶτα θειοτέρας ἐπιστροφῆς. Διὸ καὶ Παῦλος ὁ μέγας, ἐν κατοχῇ τοῦ θεοῦ γεγονώς ἔρωτος, καὶ τῆς ἐκστατικῆς αὐτοῦ δυνάμεως μεταληφώς, ἐνθέω στόματι· Ζῶ ἐγὼ, φησὶν, οὐκ ἔστι, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός· ὡς ἀληθῆς ἑραστῆς καὶ ἐξεστηκώς, ὡς αὐτός φησι, τῷ Θεῷ, καὶ οὐ τὴν ἑαυτοῦ ζῶν, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἐραστοῦ ζῶν ὡς σφόδρα ἀγαπητῆν. Τολμητέον δὲ καὶ τοῦτο ὑπὲρ ἀληθείας εἰπεῖν, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ πάντων αἴτιος, τῷ καλῷ καὶ ἀγαθῷ τῶν πάντων ἑρωτι δι' ὑπερβολὴν τῆς ἐρωτικῆς ἀγαθότητος, ἔξω ἑαυτοῦ γίνεται, τοῖς εἰς τὰ ὄντα πάντα προνοίαις, καὶ οἷον ἀγαθότητι καὶ ἀγαπήσει καὶ ἑρωτι θέλγεται· καὶ ἐκ τοῦ ὑπὲρ πάντα καὶ πάντων ἐξηρημένου πρὸς τὸ ἐν πᾶσι κατάγεται κατ' ἐκστατικὴν ὑπερούσιον δυνάμιν ἀνεκφοιτητον ἑαυτοῦ. Διὸ καὶ ζηλωτὴν αὐτὸν οἱ τὰ θεῖα δεινοὶ προσαγορεύουσιν, ὡς πολὺν τὸν εἰς τὰ ὄντα ἀγαθὸν ἔρωτα, καὶ ὡς πρὸς ζῆλον ἐγερτικὸν τῆς ἐφέσεως αὐτοῦ τῆς ἐρωτικῆς, καὶ ὡς ζηλωτὴν αὐτὸν ἀποδεικνύοντα, ᾧ καὶ τὰ ἐπιέμενα, ζηλωτά, καὶ ὡς τῶν προνοουμένων ὄντων, αὐτῷ ζηλωτῶν. Καὶ ὅπως τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ ἔστι τὸ ἐραστὸν, καὶ ὁ ἔρωσ, καὶ ἐν τῷ καλῷ καὶ ἀγαθῷ προῖδρυται, καὶ διὰ τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἔστι καὶ γίνεται.

§ XIV.

Quid porro tandem significare volunt theologi, cum aliquando quidem Deum vocant amorem et dilectionem, quandoque vero amabilem et dilectum? Illius quidem (scilicet amoris et dilectionis) auctor, et tanquam productor ac generator est; hoc autem (id est amabilis et dilectus) ipse est. Illo quidem (id est amore et dilectione) movetur, hoc autem (id est ut amabilis et dilectus) movet; quia se ipse adducit, et sibi adducit, et movet. Hac autem ratione dilectum et amabilem eum vocant, tanquam pulchrum et bonum; amorem vero rursus et dilectionem, tanquam vim motricem, et sursum trabentem ad se, qui solus est ipsum per se pulchrum et bonum, et tanquam manifestationem sui ipsius per seipsum, et ut benignum processum eximie illius unionis, et amatoriam motionem, simplicem, per se mobilem, per se operantem; præexistentem in bono, et ex bono in ea quæ sunt redundantem, ac rursus ad bonum revertentem. Qua in re et sine et

Τί δὲ ὅπως οἱ θεολόγοι βουλόμενοι, ποτὲ μὲν ἔρωτα καὶ ἀγάπην αὐτέν φασι, ποτὲ δὲ ἐραστὸν καὶ ἀγαπητόν; Τοῦ μὲν γὰρ αἴτιος, καὶ ὡσπερ προβολεύς, καὶ ἀπογεννήτωρ· τὸ δὲ αὐτός ἔστι. Καὶ τῷ μὲν κινεῖται, τῷ δὲ κινεῖ· ἢ ὅτι αὐτὸς ἑαυτοῦ καὶ ἑαυτῷ ἔστι προαγωγικός καὶ κινητικός. Ταύτη δὲ ἀγαπητόν μὲν καὶ ἐραστὸν αὐτὸ καλοῦσιν, ὡς καλὸν καὶ ἀγαθόν· ἔρωτα δὲ αὐθις καὶ ἀγάπην, ὡς κινητικὴν ἅμα καὶ ὡς ἀναγωγὸν δυνάμιν ὄντα ἐφ' ἑαυτὸν, τὸ μόνον αὐτὸ δι' ἑαυτὸ καλὸν καὶ ἀγαθόν, καὶ ὡσπερ ἔκφανσιν ὄντα ἑαυτοῦ δι' ἑαυτοῦ, καὶ τῆς ἐξηρημένης ἐνώσεως ἀγαθὴν πρόοδον, καὶ ἐρωτικὴν κίνησιν, ἀπλήν, αὐτοκίνητον, αὐτενέργητον, προσῦσαν ἐν τάγαθῷ, καὶ ἐκ τάγαθοῦ τοῖς οὖσιν ἐκβλυζομένην, καὶ αὐθις εἰς τάγαθὸν ἐπιστρεφομένην. Ἐν ᾧ καὶ τὸ ἀτελεύτητον ἑαυτοῦ καὶ ἀναρχὸν ὁ θεῖος ἔρωσ ἐνδείκνυται διαφερόντως, ὡσπερ τις ἀίδιος κύκλος, διὰ τάγαθόν, ἐκ τάγαθοῦ, καὶ ἐν τάγαθῷ, καὶ εἰς τάγαθόν, ἐν ἀπλανεῖ συνελίξει περιπορευόμενος, καὶ ἐν ταύτῳ, καὶ κατὰ τὸ

* Galat. ii, 20.

VARIÆ LECTIONES.

* ἀληθῶς, M. Sc. ** ζῶν, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἐραστοῦ ζῆν, P. ** τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν, τῷ πάντιον, M. εἶναι habet S. ** αὐτῆν, M. P. Sc. ** δι' ᾧ, S. ὁ, P. ** αὐτόν, D.

αὐτὸ ⁵⁸, καὶ προϊὼν ἀεὶ, καὶ μένων, καὶ ἀποκαθιστά-
μενος. Ταῦτα καὶ ὁ κλεινὸς ἡμῶν ἱεροτελεστῆς ἐνθέως
ὕφηγῆσατο κατὰ τοὺς ἐρωτικoὺς ὕμνους· ὧν οὐκ
ἄτοπον ἐπιμνησθῆναι, καὶ ὅσον ἱεράν τινα κεφαλὴν
ἐπιθεῖναι τῷ περὶ ἐρωτος ἡμῶν λόγῳ.
etiam inclitus noster in sacris initiator divino Spiritu
non abs re fuerit commemorare, et quasi sacrum quoddam caput huic nostro sermone de amore at-
tungere.

§ XV.

*Ἱεροθέου τοῦ ἀγιωτάτου ἐκ τῶν ἐρωτικῶν
ὕμνων.*

Τὴν ἔρωτα, εἴτε θεῖον, εἴτε ἀγγελικόν, εἴτε νοερὸν,
εἴτε ψυχικόν, εἴτε φύσικόν εἴποιμεν, ἐνωτικὴν τινα
καὶ συγκρατικὴν ἐννοήσωμεν δύναμιν, τὰ μὲν ὑπέρ-
τερα κινούσαν ἐπὶ πρόνοιαν τῶν καταδεεστέρων, τὰ
δὲ ἁμόστοιχα πάλιν εἰς κοινωνικὴν ἀλληλουχίαν, καὶ
ἐπ' ἐσχάτων τὰ ὑφειμένα πρὸς τὴν τῶν κρείττονων
καὶ ὑπερκειμένων ἐπιστροφὴν.

362 *Hierothei sanctissimi viri verba ex hymnis
amatoris.*

Amorem, sive divinum, sive angelicum, sive spi-
ritalem, sive animale, sive naturalem dixerimus,
viam quamdam sive potestatem copulantem et com-
municentem intelligamus, superiora quidem moven-
tem ad providentiam inferiorum; ea vero quæ sunt
eiusdem ordinis, ad mutuam communicationem, et
novissime ea quæ sunt inferiora, ad convertendum
se ad præstantiora et præposita.

§ XVI.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν αὐτῶν ἐρωτικῶν ὕμνων.

Ἐπειδὴ τοὺς ἐκ τοῦ ἐνὸς πολλοὺς ἐρωτας διετά-
ξαμεν, ἐξῆς εἰρηκότες, οἷαι ⁵⁹ μὲν αἱ τῶν ἐγκο-
σμίων τε καὶ ὑπερκοσμίων ἐρώτων γνώσεις τε καὶ
δυνάμεις, ὧ ὑπερέχουσι κατὰ τὸν ἀποδοθέντα τοῦ λό-
γου σκοπὸν, αἱ τῶν νοερῶν τε καὶ νοητῶν ἐρώτων
τάξεις τε καὶ διακοσμήσεις, μεθ' οὗς ⁶⁰ οἱ αὐτονόητοι
καὶ θεῖοι τῶν ὄντων ἐκεῖ καλῶν ἐρώτων ὑπερσεσῶσι,
καὶ ἡμῖν οἰκειῶς ὕμνηται. Νῦν αὖθις ⁶¹ ἀναλαβόν-
τες ἅπαντας εἰς τὸν ἕνα καὶ συνεπτυγμένον ἔρωτα,
καὶ πάντων αὐτῶν πατέρα συνελίξωμεν ⁶² ἅμα καὶ
συναγάγωμεν ἀπὸ τῶν πολλῶν, πρῶτον εἰς δύο συν-
αιρουντες αὐτῶν τὰς ἐρωτικὰς καθόλου δυνάμεις,
ὧν ἐπικρατεῖ, καὶ προκατάρχει πάντως ⁶³ ἡ ἐκ τοῦ
πάντων ἐπέκεινα παντός ἐρωτος ἄσχετος αἰτία, καὶ
πρὸς ἣν ἀνατείνεται συμφυῶς ἐκάστῳ τῶν ὄντων ὁ
ἐκ τῶν ὄντων ἀπάντων ὀλικὸς ἔρω.

Ejusdem verba ex iisdem hymnis amatoris.

Quoniam ex uno amores multos ordinavimus, or-
dine recensendo quales mundialium et superman-
dialium amorum notiones ac virtutes existerent,
quibus, juxta rationem assignatam, spiritualium et
intellectu præditorum amorum ordines distinctio-
nesque præcellunt, inter quos illi qui seipsis intel-
lectuales ac divini, bonis qui illic vere sunt amoribus
præfecti, et a nobis proprie laudati sunt. Modo ite-
rum alius repetentes, omnes in unum conjun-
ctumque amorem, et eorum omnium parentem col-
ligamus simul, et conferamus ex multis; primum
in duas eorum amatorias omnino vires contra-
hentes, quibus omnibus præstat et antecellit in-
comprehensa illa omnis amoris causa, quod sit
omnibus superior, et ad eam pro cujusque captu
rerum omnium totalis amor tendat.

§ XVII.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν αὐτῶν ἐρωτικῶν ὕμνων.

Ἄγε δὴ καὶ ταύτας πάλιν εἰς ἓν συναγαγόντες, εἴ-
πωμεν ⁶⁴, ὅτι μία τίς ἐστὶν ἀπλή δύναμις ἡ αὐτοκι-
νητικὴ πρὸς ἐνωτικὴν τινα κρᾶσιν ἐκ τάγαθοῦ μέχρι
τοῦ τῶν ὄντων ἐσχάτου, καὶ ἀπ' ἐκείνου πάλιν ἐξῆς
διὰ πάντων εἰς τάγαθόν ἐξ ἑαυτῆς, καὶ δι' ἑαυτῆς,
καὶ ἐφ' ἑαυτῆς ἑαυτὴν ἀνακυκλοῦσα, καὶ εἰς ἑαυτὴν
ἀεὶ ταύτως ἀνελιττομένη.

Ejusdem ex iisdem hymnis amatoris.

Age vero, his iterum in unum collectis, dicamus,
unam esse simplicem virtutem, per se moventem
unitivam quamdam missionem ex bono usque ad
extremum eorum quæ existunt, et ab illo rursus
consequenter per omnia ad bonum, ex seipsa, per
seipsam, et in seipsa seipsam revolventem, et ad
seipsam semper eodem modo revertentem.

§ XVIII.

Καίτοι φαίη τις· Εἰ πᾶσιν ἐστὶ τὸ καλὸν καὶ ἀγα-
θὸν ἐραστὸν καὶ ἐφετὸν καὶ ἀγαπητὸν (ἐφίεται γάρ

Alqui aliquis objiciat: Si pulchrum et bonum
omnibus amabile et desiderabile atque dilectum sit

VARÆ LECTIONES.

⁵⁸ quæ ab hoc loco ad duas paginas et dimidiatam ante hæc verba, καὶ αὐτὸ ἐστὶ τὸ εἰδοποιόν, continentur, in impressis codicibus deerant, habent manuscripti, veteres interpretes expresserunt.
⁵⁹ ὅστι, P. ⁶⁰ καθ' οὗς, P. ⁶¹ καὶ νῦν αὖθις, P. Sc. ⁶² συλλέξωμεν, S. ⁶³ πάντων, S. ⁶⁴ εἴπωμεν
P. et Vici.

(desiderat enim illud etiam id quod non existit, ut dictum est, et aliquo modo in ipso esse contendit; quoniam **363** ipsum est quod formam rebus forma carentibus tribuit, et in ipso etiam id quod non est, supra essentialiam dicitur, et est), quomodo turba demonum non expetit hoc pulchrum et bonum, sed affixa materiæ, atque ab illo statu, quem angeli in boni appetitione obtinent, prolapsa, causa est malorum omnium tam sibi quam aliis, quæ perverti depravarique dicuntur? aut quomodo genus demonum, ex omnino bono productum, boni forma caret? vel quomodo bonum ex bono factum mutatum est? et quid est quod illud depravavit? et quidnam etiam malum est? et ex quo principio constitit? et quam in re existit? et quomodo bonus illud producere voluit? quomodo item volens potuit? Quod si malum existat ex alia causa, quamnam alia rerum causa est, præter bonum? quomodo vero etiam existente Providentia est malum, aut omnino factum, aut non penitus sublatum? quomodo etiam eorum quæ sunt quidpiam præ bono illud expetit?

A αὐτου καὶ τὸ μὴ ὄν. ὡς εἴρηται, καὶ φιλονεικεῖ πως ἐν αὐτῷ ⁶³ εἶναι· καὶ αὐτὸ ἐστὶ τὸ εἰδοποιῶν καὶ τῶν ἀνειδέων, καὶ ἐπ' αὐτοῦ καὶ τὸ μὴ ὄν ὑπερουσίως λέγεται καὶ ἐστὶ·) πῶς ἡ δαιμονία πληθὺς οὐκ ἐφίεται τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ, πρόσυλος δὲ οὖσα, καὶ τῆς ἀγγελικῆς περὶ τὴν ἐρεσίαν τάγαθῶ ταύτοτης ἀποπεπωκυῖα, κακῶν ἀπάντων αἰτία καὶ ἐπιτη καὶ τοῖς ἄλλοις γίνεται ⁶⁴, ὅσα κακύνεσθαι λέγεται; πῶς δὲ ὅλως ἐκ τάγαθῶ παραχθὲν τὸ δαιμόνιον φύλον, οὐκ ἐστὶν ἀγαθοειδές; ἢ πῶς, ἀγαθὸν ἐκ τάγαθῶ γεγυῶδες, ἠλλοιούθη; καὶ τί τὸ κακύναν αὐτὸ, καὶ ὅλως τί τὸ κακόν ἐστὶ; καὶ ἐκ τίνος ἀρχῆς ὑπέστη, καὶ ἐν τίνι τῶν ὄντων ἐστὶ; καὶ πῶς ὁ ἀγαθὸς αὐτὸ παραγαγεῖν ἠβουλήθη; πῶς δὲ βουληθεὶς ἠδυνήθη; Καὶ εἰ ἐξ ἄλλης αἰτίας τὸ κακόν, τίς ἑτέρα τοῖς οὖσι παρά τάγαθῶν αἰτία; πῶς δὲ, καὶ Προνοίας οὐσίας, ἐστὶ τὸ κακόν, ἢ γινόμενον ὅλως, ἢ μὴ ἀναρροῦμενον; καὶ πῶς ἐφίεται τι τῶν ὄντων αὐτοῦ παρά τάγαθῶν;

B εἰ ἐξ ἄλλης αἰτίας τὸ κακόν, τίς ἑτέρα τοῖς οὖσι παρά τάγαθῶν αἰτία; πῶς δὲ, καὶ Προνοίας οὐσίας, ἐστὶ τὸ κακόν, ἢ γινόμενον ὅλως, ἢ μὴ ἀναρροῦμενον; καὶ πῶς ἐφίεται τι τῶν ὄντων αὐτοῦ παρά τάγαθῶν;

§ XIX.

Hæc fortasse dixerit qui ista ignorabit, nos autem cum rogabimus, ut attendat veritati, idque primum dicere non verebimur: Malum non esse ex bono; ac si ex bono est, non esse malum; neque enim ignis est refrigerare, neque boni facere non bona. Si etiam ea quæ sunt, omnia ex bono sunt (natura enim boni est, producere et conservare; mali autem, corrumpere ac perdere), nihil eorum quæ sunt ex malo est, ac ne ipsum quidem malum erit, siquidem etiam sibi malum esset. Quod nisi ita sit, malum omnino malum non erit, sed habet quamdam boni, secundum quam omnino est, partem. Et si ea quæ sunt pulchrum bonumque appetunt, et quæcunque agunt, propter id quod bonum videtur, faciunt, omnisque rerum intentio cum principium tum finem bonum spectat (nihil enim, mali naturam spectando, facit ea quæ facit), quoniam pacto erit malum in rerum natura, vel omnino existat ejuscemodi boni appetitu destitutum? Empirvero si res omnes ex bono sint, bonumque sit supra res ipsas, id quod non est, jam in bono est, malum vero nequaquam est; alioquin non est plane malum, nec id quod non est; nihil enim erit id quod omnino non est, nisi secundum modum quendam supraessentialiam in bono esse dicatur. Bonum igitur erit, et eo quod omnino est, et eo quod **364** non est, multo prius et superius locatum. Malum autem nec in iis est quæ sunt, nec in iis quæ non sunt, sed eo etiam quod non est, remotius est a bono, tanquam alienum ac minus ens. Unde igitur est malum? dicet aliquis. Si enim ma-

Ταῦτα μὲν οὖν ἴσως ἐρεῖ τοῖσδε ⁶⁷ ἀπορῶν λόγος, ἡμεῖς δὲ ἀξιόσομεν ⁶⁸ αὐτὸν εἰς τὴν τῶν πραγμάτων ἀλήθειαν ἀποβλέπειν, καὶ πρῶτόν γε τοῦτο εἰπεῖν παρρησιασάμεθα· Τὸ κακόν οὐκ ἐστὶν ἐκ τάγαθῶ ⁶⁹, καὶ εἰ ἐκ τάγαθῶ ἐστὶν, οὐ κακόν· οὐδὲ γὰρ πυρὸς τὸ φύσει, οὔτε ἀγαθῶ τὸ μὴ τάγαθῶ παράγειν. Καὶ εἰ τὰ ὄντα πάντα ἐκ τάγαθῶ, (φύσις γὰρ τῶ ἀγαθῶ τὸ παράγειν καὶ αἰετίζειν· τῷ δὲ κακῷ τὸ φθείρειν καὶ ἀπολύειν,) οὐδὲν ἐστὶ τῶν ὄντων ἐκ τοῦ κακοῦ· καὶ οὐδὲ αὐτὸ ἐστὶ ⁷⁰ τὸ κακόν, εἴπερ καὶ ἐαυτῷ κακόν εἴη. Καὶ εἰ μὴ τοῦτο, οὐ πάντῃ κακόν τὸ κακόν, ἀλλ' ἔχει τινὰ τάγαθῶ, καθ' ἣν ὅλως ἐστὶ, μοῖραν. Καὶ εἰ τὰ ὄντα τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ ἐφίεται, καὶ πάντα ὅσα ποιεῖ διὰ τὸ δοκοῦν ἀγαθὸν ποιεῖ, καὶ πᾶς ὁ τῶν ὄντων σκοπὸς ἀρχὴν ἔχει καὶ τέλος τάγαθῶν, (οὐδὲν ⁷¹ γὰρ, εἰς τὴν τοῦ κακοῦ φύσιν ἀποβλέπον, ποιεῖ ἢ ποιεῖ·) πῶς ἐστὶ τὸ κακόν ἐν τοῖς οὖσιν, ἢ ὅλως ὄν τῆς τοιαύτης ἀγαθῆς ὀρέξεως ⁷² παρηρημένον; Καὶ εἰ τὰ ὄντα πάντα ἐκ τάγαθῶ, καὶ τάγαθῶν ⁷³ ἐπέκεινα τῶν ὄντων, ἐστὶ μὲν ἐν τάγαθῶ καὶ τὸ μὴ ὄν, ὄν· τὸ δὲ κακόν οὔτε ὄν ἐστὶν· εἰ δὲ μὴ, οὐ πάντῃ κακόν οὔτε μὴ ὄν· οὐδὲν γὰρ ἐστὶ τὸ καθόλου μὴ ὄν, εἰ μὴ ἐν τάγαθῶ κατὰ τὸ ὑπερουσίως λέγοιτο. ⁷⁴ Τὰ μὲν οὖν ἀγαθὸν ἐστὶ καὶ τοῦ ἀπλῶς ὄντος καὶ τοῦ μὴ ὄντος πολλῶ πρότερον ὑπεριδρυμένον. Το δὲ κακόν οὔτε ἐν τοῖς οὖσιν, οὔτε ἐν τοῖς μὴ οὖσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ ⁷⁵ τοῦ μὴ ὄντος μᾶλλον ἀπέχον τάγαθῶ, ἀλλότριον ⁷⁶ καὶ ἀνοουσιώτερον. Πόθεν οὖν ἐστὶ τὸ κακόν; εἴποι τις. Εἰ γὰρ μὴ ἐστὶ τὸ κακόν, ἀρετὴ καὶ κακία ταῦτόν, καὶ ἡ πᾶσα τῆ ὀλῆ, καὶ ἡ ἐν μέρει τῆ ἀναλόγῃ ⁷⁷· ἢ οὐδὲ τὸ τῆ ἀρετῆ μαχόμε-

VARIAE LECTIONES.

⁶³ ἐν αὐτῷ, S. D. ⁶⁴ γίνεται, non est in S. P. ⁶⁷ αὐτὸς δέ, M. ⁶⁸ sic S. P. pro... σωμεν. ⁶⁹ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ, D. ⁷⁰ ἐστὶ, S. ⁷¹ οὐδέ. ⁷² ἔξεως. ⁷³ καὶ τὰ ἀγαθῶν, M. ⁷⁴ hic in M. quaternio deerat, quem paginae hinc quatuordecim complectuntur. ⁷⁵ τοῦτου, S. ⁷⁶ In S. P. Sc. deest hoc verbum. ⁷⁷ τῆ ἀνάλογον, S. P.

νον ἔσται κακόν. Καίτοι ἐναντία σωφροσύνη καὶ ἀκολασία, καὶ δικαιοσύνη καὶ ἀδικία. Καὶ οὐ δῆπου κατὰ τὸν δίκαιον καὶ τὸν ἀδικόν φημι, καὶ τὸν σώφρονα καὶ τὸν ἀκόλαστον· ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς ἔξω φαινομένης τοῦ ἐναρέτου πρὸς τὸν ἀντικείμενον διαστάσεως ἐν αὐτῇ πολλῶν πρότερον τῇ ψυχῇ καθόλου διειστήχασιν τῶν ἀρετῶν αἱ κακίαι, καὶ πρὸς τὸν λόγον τὰ πάθη στασιάζει, καὶ ἐκ τούτων ⁸⁰ ἀνάγκη δοῦναί τι τῷ ἀγαθῷ κακὸν ἐναντίον. Οὐ γὰρ ἑαυτῷ τὰγαθὸν ἐναντίον, ἀλλ' ὡς ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς, καὶ ἐνὸς ἔκγονου ⁸¹ αἰτίου, κοινωνίη, καὶ ἐνότητι, καὶ φιλίᾳ χαίρει. Καὶ οὐδὲ τὸ ἕλαττον ἀγαθόν, τῷ μείζονι ἐναντίον· οὕτε γὰρ τὸ ἥττον θερμὸν ἢ ψυχρὸν, τῷ πλείονι ἐναντίον. Ἔστιν οὖν ἐν τοῖς οὖσι, καὶ ὅν ἐστι, καὶ ἀντιτίθεται καὶ ἵκαντῶνται τὰγαθῷ τὸ κακόν. Καὶ εἰ' φθορὰ ἐστὶ τῶν ὄντων, οὐκ ἐκβάλλει τούτο τοῦ εἶναι τὸ κακόν, ^B ἀλλ' ἔσται καὶ αὐτὸ ὄν, καὶ ὄντων γενεσιουργόν. Ἢ οὐχὶ πολλάκις ἢ τοῦδε φθορὰ τοῦδε γίγνεται γένεσις; Καὶ ἔσται τὸ κακὸν εἰς τὴν τοῦ παντὸς συμπλήρωσιν συντελοῦν, καὶ τῷ ὅλῳ τὸ μὴ ἀτελὲς εἶναι δι' ἑαυτὸ παρεχόμενον.

tura, sed erit illud etiam aliquid, et ad rerum conferet generationem. Annon frequenter unius corruptio alterius est generatio? Atqui malum hoc modo ad universi plenitudinem conducet, ac per se faciet, ut rerum universitas non sit imperfecta.

§ XX.

Ἐρεῖ δὲ πρὸς ταῦτα ὁ ἀληθὴς λόγος, ὅτι τὸ κακὸν ἢ κακὸν ⁸⁰ οὐδεμίαν οὐσίαν ἢ γένεσιν ποιεῖ, μόνον δὲ κακύνει καὶ φθείρει τὸ ἐπ' αὐτῷ τὴν τῶν ὄντων ὑπόστασιν. Εἰ δὲ γενεσιουργόν τις αὐτὸ εἶναι λέγει ⁸¹, καὶ τῇ τούτου φθορᾷ τῷ ἑτέρῳ εἶδέναι γένεσιν, ἀποκριτέον ἀληθῶς, οὐχ ἢ φθορὰ ⁸² εἶδωσι γένεσιν, ἀλλ' ἢ μὲν φθορὰ καὶ κακὸν φθείρει καὶ ⁸³ κακύνει μόνον, γένεσις δὲ καὶ οὐσία διὰ τὸ ἀγαθόν γίγνεται, καὶ ἔσται τὸ κακὸν φθορὰ μὲν δι' ἑαυτὸ, γενεσιουργὸν δὲ διὰ τὸ ἀγαθόν· καὶ ἢ μὲν κακὸν οὕτε ὄν οὕτε ὄντων ποιητικόν· διὰ δὲ τὸ ἀγαθόν καὶ ὄν, καὶ ἀγαθὸν ὄν, καὶ ἀγαθῶν ποιητικόν. Μᾶλλον δὲ οὐδὲ γὰρ ἔσται ⁸⁴ τὸ αὐτὸ κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ ἀγαθόν καὶ κακόν, οὐδὲ τοῦ αὐτοῦ φθορὰ καὶ γένεσις ἢ αὐτῇ κατὰ τὸ αὐτὸ δύναμις, οὕτε αὐτοδύναμις, ἢ αὐτοφθορὰ· τὸ μὲν αὐτοκακὸν οὕτε ὄν, οὕτε ἀγαθόν, οὕτε γενεσιουργόν, οὕτε ὄντων καὶ ἀγαθῶν ποιητικόν· τὸ δὲ ἀγαθόν, ἐν οἷς μὲν ἂν τελείως ἐγγένηται, τέλεια ποιεῖ, καὶ ἀμιγῆ, καὶ ὁλόκληρα ἀγαθὰ· τὰ δὲ ἥττον αὐτοῦ μετέχοντα καὶ ἀτελῆ ἐστὶν ἀγαθὰ, καὶ μεμιγμένα διὰ τὴν ἑλλείψιν τοῦ ἀγαθοῦ. ^D Καὶ οὐκ ἐστὶ καθόλου τὸ κακὸν οὕτε ἀγαθόν οὕτε ἀγαθοποιόν· ἀλλὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τῷ ἀγαθῷ πλησιάζον ἀναλόγως ἔσται ἀγαθόν ⁸⁵· ἐπεὶ περ ἢ διὰ πάντων φοιτῶσα παντελής ἀγαθότης οὐ μέχρι μόνον ⁸⁶ χωρεῖ τῶν περὶ αὐτὴν παναγάθων οὐσιῶν, ἐκτείνεται δὲ ἔχρι τῶν ἐσχάτων, ταῖς μὲν ὀλιγωρῶς παροῦσα, ταῖς δὲ ὑφειμένως, ἄλλαις δὲ ἐσχάτως, ὡς ἕκαστον

Alum non est, virtus et vitium idem sunt (proportione scilicet totius ad totum, et partis ad partem), aut saltem id quod virtuti repugnat non erit malum. Atqui contraria sunt temperantia et intemperantia, iustitia et iniustitia. Neque vero dico illas esse contrarias, in quantum prodeunt a iusto et injusto, et a temperante atque intemperante; verum etiam prius quam viri probi ab improbo discrepantia foris appareat, jam in ipso animo a virtutibus vitia discrepant, et a ratione dissident perturbationes; quapropter necessario concedendum est, malum aliquid esse bono contrarium. Neque enim sibi bonum contrarium est, sed ut ab uno principio unaque causa profectum communione, conjunctione, amicitiaque gaudet. Neque etiam minus bonum majori adversatur; quia neque id quod minus calidum aut frigidum est, magis calido frigidove contrariatur. Est igitur in rerum natura, estque aliquid, et opponitur atque adversatur bono malum. Et esto corruptio sit rerum, non tamen hoc penitus exterminat malum e rerum natura, sed erit illud etiam aliquid, et ad rerum conferet generationem. Annon frequenter unius corruptio alterius est generatio? Atqui malum hoc modo ad universi plenitudinem conducet, ac per se faciet, ut rerum universitas non sit imperfecta.

Ad hæc autem vera ratio respondebit, malum qua malum nihil conferre ad essentiam aut rerum generationem, sed, quantum in ipso est, rerum substantiam tantum depravare atque abolere. Si quis autem dixerit, hoc ipso rerum generationi subservire, dum alterius corruptione præstat alteri genituram; respondendum utique, non quatenus corrumpit perficere generationem, quia quatenus corrumpit malum est, nam ut sic tantum destruit ac depravat, cum generatio et essentia per bonum fiant: atque adeo malum ex se quidem erit corruptio, subservit autem generationi per id quod bonum est, adeoque qua malum neque res est, neque res producit, sed per bonum et res est et bonum, producitque bona. Quinimo non erit quidem idem eadem **365** ex parte et bonum et malum, neque eadem potentia sub eadem ratione corruptio et generatio, neque ipsa vis, aut ipsa corruptio; ipsum enim malum neque est, neque bonum est, neque generandi vim habet, neque res. neque bona facit; bonum autem quibuscuque perfecte inest, eadem et perfecta et simplicia atque integra bona reddit; quæ vero minus ipsum participant, imperfecta bona sunt et permista, propter boni privationem. Sed malum penitus non est, neque bonum neque beneficium est; verum id quod magis vel minus appropinquat bono, pro sua por-

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁰ κακ τούτων, S. P. ⁸¹ ἔκγονον, S. P. D. ⁸² καθὸ κακόν, P. ⁸³ λέγει, S. P. D. ⁸⁴ ὡς οὐκ ἢ φθορὰ. D. φθείρει, P. ⁸⁵ φθείρει γὰρ, P. ⁸⁶ ἄρα ἔσται, P. ⁸⁷ τὸ ἀγαθόν, frequens autem hujus nominis cum articulo scripturæ varietas in exemplaribus, in aliis τὸ ἀγαθόν, τοῦ ἀγαθοῦ, etc., integræ: in aliis concisæ τὰγαθόν, τὰγαθοῦ, τὰγαθῷ. Semel admonuisse sufficiat, cum sensus non varietur. ⁸⁶ μόνων, S. P. D.

tione bonum erit; nam perfecta bonitas, quæ per omnia se diffundit, non solum ad illas optimas, quæ ipsi vicinæ sunt, essentias dimanat, sed ad extremas usque prolenditur, aliis quidem se tota præsens, aliis autem inferiori modo, atque aliis infimo, pro captu scilicet singulorum. Eorum autem quæ existunt, alia quidem bonum plane participant, alia autem eo magis minusve privata sunt; alia vero tenuiorem quamdam boni præsentiam sortiantur, aliis denique boni ultimum vestigium obtingit. Nisi enim bonum pro cuiusque captu singulis adesses, utique antiquissima divinissimaque essent, quæ novissimorum modo ordinem tenent, Quonam autem pacto fieri poterat, ut uniformiter omnia bonum participarent, cum qualibet ad omnimodam boni participationem minime sint accommodata? Nunc autem hæc est potentia boni præstans magnitudo, ut ea quoque quæ sunt illius expertia, quin et ipsam sui privationem corroboraret, ad ipsum omnino participandum. Quod si confidentius tenui proferre liceat, illa etiam quæ illi contraria sunt, ejus vi et sunt et repugnare possunt; aut potius, ut summam dicam, ea quæ sunt omnia, in quantum sunt, et bona et ex bono sunt; in quantum autem bono privata sunt, neque bona sunt, neque existunt. In cæteris nempe qualitatibus, velut in calore vel frigore, illa quæ calefacta fuerunt superesse quoque possunt, postquam calor ea deseruit, plurimæque res existunt cum vitæ tum mentis expertes, quin et ipse Deus, a substantia secretus suprasubstantialiter tamen existit. Et simpliciter a omnibus aliis, sive habitus amissus sit, sive penitus non fuerit, res tamen ipsæ sunt, et constare possunt; quod autem bono prorsus privatum est, id nusquam ullo pacto **366** vel fuit, vel est, vel erit, vel esse potest. Veluti intemperans, etsi per concupiscentiam irrationabilem bono privatus sit, eatenus tamen non est, neque quidquam concupiscit, sed simul boni particeps existit secundum exilem quamdam partem amicitia et conjunctionis. Ira etiam boni particeps hoc ipso quod movetur, cupitque ea quæ mala videntur ad id quod boni speciem præ se fert dirigere et convertere. Quin et is quoque qui deterrimam vitam expellit, ut qui omnino vitam cupiat, et quidem optimam ipsi visam, eo ipsa appetito, ut vitæ appetito, qui et optimam vitam spectat, boni particeps existit. Denique si bonum penitus sustuleris, neque essentia erit, neque vita, neque appetitus, neque motus, neque quidquam aliud. Itaque, quod etiam ex corruptione fiat generalio, non est mali vis, sed minoris boni præsentia; sicut morbus defectus quidem est constitutionis, sed non universæ; nam

A αὐτῆς μετέχει δύναται τῶν ὄντων. Καὶ τὰ μὲν πάντῃ τοῦ ἀγαθοῦ μετέχει, τὰ δὲ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐστέρηται, τὰ δὲ ἀμυδροτέραν ἔχει τοῦ ἀγαθοῦ μετουσίαν, καὶ ἄλλοις κατὰ ἴσχατον ἀπήχημα πάρεστι τάγαθόν. Εἰ γὰρ μὴ ἀναλόγως ἐκάστη τάγαθόν παρῆν, ἦν ἂν τὰ θειότατα καὶ πρεσβύτατα τῆν τῶν ἰσχύων ἔχοντα τάξιν. Πῶς δὲ καὶ ἦν δυνατὸν, μονοειδῶς πάντα μετέχειν τοῦ ἀγαθοῦ, μὴ πάντα ὄντα ταύτως εἰς τὴν ὀλιχὴν αὐτοῦ μέθεξιν ἐπιτήδεια; Νῦν δὲ τοῦτό ἐστι τῆς τοῦ ἀγαθοῦ δυνάμεως τὸ ⁷⁷ ὑπερβάλλον μέγεθος, οὗ καὶ τὰ ἐστερημένα καὶ τὴν ἑαυτοῦ ⁷⁸ στέρησιν δυναμαί, κατὰ τὸ ὅλως αὐτοῦ μετέχειν. Καὶ εἰ χρῆ παρῆρησιασάμενον εἰπεῖν τάλτηθῆ, καὶ τὰ μαχόμενα αὐτῷ τῆ αὐτοῦ δυνάμει καὶ ἐστι καὶ μάχεσθαι δύναται· μᾶλλον δὲ, ἵνα συλλαβῶν εἴπω, τὰ ὄντα πάντα, καθ' ὅσον ἐστι, καὶ ἀγαθὰ ἐστι, καὶ ἐκ τάγαθοῦ, καθόσον δὲ ἐστέρηται τοῦ ἀγαθοῦ, οὔτε ἀγαθὰ, οὔτε ὄντα ἐστίν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων ἔξεων, οἷον θερμότητος ἢ ψυχρότητος, ἐστὶ τὰ θερμανθέντα, καὶ ἀπολειπούσης αὐτὰ τῆς θερμότητος, καὶ ζωῆς, καὶ νοῦ, πολλὰ τῶν ὄντων ἀμοιρα· καὶ οὐσίας ὁ θεὸς ἐξήρηται, καὶ ἐστὶν ὑπερουσίως ⁷⁹. Καὶ ἀπλῶς, ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων πάντων ⁸⁰, καὶ ἀπελθοῦσης ἢ μηδὲ ἐγγενομένης πάντῃ τῆς ἔξεως ⁸¹, ἐστὶ τὰ ὄντα, καὶ ὑφίστασθαι δύναται· τὸ δὲ κατὰ πάντα τρόπον τοῦ ἀγαθοῦ ἐστερημένον, οὐδαμῆ οὐδαμῶς οὔτε ἦν, οὔτε ἐστίν, οὔτε ἔσται, οὔτε εἶναι δύναται. Οἷον ⁸² ὁ ἀκόλαστος, εἰ καὶ ἐστέρηται τάγαθοῦ κατὰ τὴν ⁸³ ἄλογον ἐπιθυμίαν, ἐν τούτῳ μὲν οὔτε ἐστίν, οὔτε ὄντων ἐπιθυμεῖ, μετέχει δὲ ὁμοῦ τάγαθοῦ κατ' αὐτὸ ⁸⁴ τὸ τῆς ἐνώσεως καὶ φιλίας ἀμυδρὸν ἀπήχημα. Καὶ ὁ θυμὸς δὲ ⁸⁵ μετέχει τάγαθοῦ κατ' αὐτὸ τὸ κινεῖσθαι, καὶ ἐφιέσθαι τὰ δοκοῦντα κακὰ πρὸς τὸ δοκοῦν καλὸν ἀνορθῶν καὶ ἐπιστρέφειν. Καὶ αὐτὸς ὁ τῆς χειρίστης ζωῆς ἐφιέμενος, ὡς ὅλως ζωῆς ἐφιέμενος, καὶ τῆς ἀρίστης αὐτῷ δοκούσης, κατ' αὐτὸ τὸ ἐφιέσθαι, καὶ ζωῆς ἐφιέσθαι, καὶ πρὸς ἀρίστην ζωὴν ἀποσκοπεῖν, μετέχει τάγαθοῦ. Καὶ εἰ πάντῃ τάγαθόν ἀνέληξ ⁸⁶, οὔτε οὐσία ἐσται, οὔτε ζωὴ, οὔτε ἔφεσις, οὔτε κίνησις, οὔτε ἄλλο οὐδέν. Ἔστω καὶ τὸ γίνεσθαι ἐκ εὐθορῆς γένεσιν οὐκ ἐστὶ κακοῦ δύναμις, ἀλλ' ἥττονος ἀγαθοῦ παρουσία, καθ' ὅσον καὶ νόσος ἐλλειψίς ἐστὶ τάξεως, οὐ πάσης· εἰ γὰρ τοῦτο γένηται, οὔτε ἡ νόσος αὐτῇ ὑποστήσεται, μένει δὲ καὶ ἐστὶν ἡ νόσος, οὐσίαν ἔχουσα τὴν ἐλαχίστην τάξιν, καὶ ἐν αὐτῇ παρῳφισταμένη. Τὸ γὰρ πάντῃ ἀμοιρον τοῦ ἀγαθοῦ οὔτε ὄν, οὔτε ἐν τοῖς οὔσι· τὸ δὲ μικτὸν διὰ τὸ ἀγαθὸν ἐν τοῖς οὔσι, καὶ κατὰ τοῦτο ἐν τοῖς οὔσι καὶ ὄν, καθ' ὅσον τοῦ ἀγαθοῦ μετέχει. Μᾶλλον δὲ τὰ ὄντα πάντα κατὰ τοσοῦτον ἐστὶ μᾶλλον καὶ ἥττον, καθ' ὅσον τοῦ ἀγαθοῦ μετέχει· καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ ⁸⁷ τοῦ αὐτοῦ εἶναι τὸ μηδαμῆ μηδαμῶς ὄν οὔτε ἐσται. Τὸ δὲ πῆ μὲν ὄν, πῆ δὲ μὴ ὄν, καθ' ὅσον μὲν ἀποπέπτωκε

VARIÆ LECTIONES.

⁷⁷ τὸ non est in D. ⁷⁸ αὐτοῦ, P. ⁷⁹ ὑπερουσίως, S. P. Sar. ⁸⁰ τῶν μὲν, D. P. Sc., ἀπάντων, S. ⁸¹ καὶ ἀπελθοῦσων, ἢ μηδὲ ἐγγενομένων πάντῃ τῶν ἔξεων, S. ⁸² ὁ οὔν, P. ⁸³ διὰ τῆν, D. ⁸⁴ κατὰ ταύτῃ, S. ⁸⁵ ἐξ non est in S. P. Sc. ⁸⁶ ἀνέλοις, sequitur tamen, εἰ γὰρ τοῦτο γένηται, in omnibus codicibus. ⁸⁷ καὶ γὰρ, non est in P., ut nec posterius καὶ in S.

τοῦ ἀεὶ ὄντος, οὐκ ἔστι· καθ' ὅσον δὲ τοῦ εἶναι μετέ-
 εἴληψε, κατὰ τοσοῦτον ἔστι, καὶ τὸ ὅλως εἶναι, καὶ
 τὸ μὴ ὄν αὐτοῦ διακρατεῖται, καὶ διασιώζεται. Καὶ τὸ
 κακόν, τὸ μὲν πάντη τοῦ ἀγαθοῦ ἀποπεινωκός, οὔτε
 ἐν τοῖς μάλλον, οὔτε ἐν τοῖς ἥττον, ἀγαθόν⁹⁹ ἔσται.
 Τὸ πῆ μὲν ἀγαθόν, πῆ δὲ οὐκ ἀγαθόν, μάχεται μὲν
 ἀγαθῷ τιμῇ, οὐκ ὅλως δὲ τὰγαθῷ· κρατεῖται δὲ καὶ
 αὐτὸ τῆ τοῦ ἀγαθοῦ μετουσίᾳ, καὶ οὐσίῳ καὶ τῆν
 ἑαυτοῦ στέρησιν τὸ ἀγαθόν, τῆ ὅλως αὐτοῦ μεθέξει·
 πάντη γὰρ ἀπελθόντος τοῦ ἀγαθοῦ, οὔτε καθόλου τι
 ἔσται ἀγαθόν, οὔτε μικτόν, οὔτε αὐτόκακον. Εἰ γὰρ
 τὸ κακόν ἀτελές ἐστὶν ἀγαθόν, ἀπουσίᾳ παντελεῖ τοῦ
 ἀγαθοῦ καὶ τὸ ἀτελές, καὶ τὸ τέλειον ἀγαθόν ἀπέ-
 σται· καὶ τότε μόνον ἔσται καὶ ὀφθῆσται τὸ κακόν,
 ἥνικα τοῖς μὲν ἔστι κακόν οἷς ἠναντιώται, τῶν δὲ
 ὡς ἀγαθῶν ἐξήρηται. Μάχεσθαι γὰρ ἀλλήλοις τὰ
 αὐτὰ κατὰ τὰ αὐτὰ ἐν πάσιν ἀδύνατον. Οὐκ ἄρα ὄν
 τὸ κακόν.

Bona sunt, erit. Quod autem partim quidem bonum, partim vero non bonum est, id alicui quidem bono
 adversatur, non tamen toti bono, adeoque tenetur aliqua boni communione; atque hoc modo bonum
 sui etiam privationi statum omnino dat per sui communicationem; nam bono penitus extirpi-
 natio, neque omnino quidquam bonum erit, neque mixtum, neque ipsum malum. Si enim malum sit
 quoddam bonum imperfectum, propter omnimodam 367 boni absentiam tam imperfectum quam
 perfectum bonum aberit; tumque solum erit et apparebit malum, quando aliis quidem malum est,
 quibus est contrarium, ab aliis autem tanquam bonis segregatum est. Nequeunt enim eadem se-
 cundum eadem inter se in omnibus repugnare. Malum itaque non est res aliqua.

§ XXI.

Ἄλλὰ οὐδὲ ἐν τοῖς οὐσίῳ ἔστι τὸ κακόν. Εἰ γὰρ C
 πάντα τὰ ὄντα ἐκ τὰγαθοῦ, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς οὐσί,
 καὶ πάντα περιέχει τὰγαθόν, ἢ οὐκ ἔσται τὸ κακόν
 ἐν τοῖς οὐσίῳ, ἢ ἐν τὰγαθῷ ἔσται· καὶ μὴν ἐν τὰγαθῷ
 οὐκ ἔσται (καὶ γὰρ οὐδὲ ἐν πυρὶ τὸ ψυχρόν) οὐδὲ
 τὰ κακύνεσθαι τῷ καὶ τὸ κακόν ἀγαθύνονται. Εἰ δὲ
 ἔσται, πῶς ἔσται ἐν τὰγαθῷ τὸ κακόν; Εἰ μὲν ἐξ
 αὐτοῦ, ἀτοπον καὶ ἀδύνατον· Οὐ δύναται⁹⁹ γὰρ,
 ὡς ἡ τῶν λογίων ἀλήθειά φησι, δένδρον ἀγαθὸν
 καρποὺς πορηροὺς ποιεῖν· οὐδὲ μὴν τὸ ἀνάπαλιν.
 Εἰ δὲ οὐκ ἐξ αὐτοῦ, ἐξ ἄλλης δηλονότι ἀρχῆς καὶ
 αἰτίας· καὶ γὰρ ἢ τὸ κακόν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ἔσται, ἢ
 τὸ ἀγαθόν ἐκ τοῦ κακοῦ· ἢ εἰ μὴ τοῦτο δυνατόν, ἐξ
 ἄλλης ἀρχῆς καὶ αἰτίας ἔσται καὶ τὸ ἀγαθόν καὶ τὸ
 κακόν. Πᾶσα γὰρ δυάς οὐκ ἀρχή, μονάς δὲ ἔσται πᾶ-
 σης δυάδος ἀρχή. Καίτοι ἀτοπον, ἐξ ἑνός καὶ τοῦ D
 αὐτοῦ δύο παντελῶς ἐναντία προῖέναι καὶ εἶναι, καὶ
 αὐτὴν τὴν ἀρχὴν οὐκ ἀπλὴν καὶ ἐνιαίαν, ἀλλὰ με-
 ριστὴν καὶ δυοειδῆ, καὶ ἐναντίαν ἑαυτῆ, καὶ ἡλ-
 λωμένην. Καὶ μὴν οὔτε δύο τῶν ὄντων ἐναντίας
 ἀρχάς δυνατόν εἶναι, καὶ ταύτας ἐν ἀλλήλαις, καὶ ἐν
 τῷ παντὶ, καὶ μαχομένας· εἰ γὰρ τοῦτο δοθείη,
 ἔσται καὶ ὁ Θεὸς οὐκ ἀπήμων οὐδὲ ἐκτός δυσχερείας,
 εἴπερ εἴη τι καὶ αὐτῷ τὸ ἐνοχλοῦν· ἔπειτα ἔσται
 πάντα ἀτακτα καὶ ἀεὶ μαχομένα· καίτοι φιλίας πᾶσι
 τοῖς οὐσί τὸ ἀγαθόν μεταδίδωσι, καὶ αὐτοειρήνη, καὶ

A si tota desit constitutio, neque morbus ipse subsi-
 stet; morbus autem manet et existit, in quantum
 et statum habet, et minimam constitutionem, in
 qua quodammodo cohaeret. Quod enim omnis boni
 expers est, id neque aliquid est, neque in iis quæ
 sunt existit; quod autem mixtum est, id propter
 bonum est in rebus, et in tantum in rebus existit,
 et est, in quantum boni est particeps. Quinimo ea
 quæ sunt omnia, in tantum magis minusve erunt,
 in quantum ad boni consortium accedunt; nam
 quod ad ipsum statum attinet, si neutiquam us-
 quamve sit, nec erit quidem. Quod autem partim
 quidem est, partim autem non est, id quatenus ab
 eo quod semper est deflexit, non est; in quantum
 vero status est particeps, eatenus est, atque status
 ejus statusque privatio et obtinetur et conservatur.
 Malum etiam quod omni ex parte a bono defecit,
 neque inter ea quæ magis neque inter ea quæ minus

Quin ne rebus quidem inest malum. Nam si res
 omnes sint ex bono, omnibus insit bonum, omnia-
 que contineat, malum utique vel non erit in rebus,
 vel in bono erit; atqui in bono non erit (neque
 enim in igne frigus est), nec depravari poterit id
 quod etiam malum bonum reddit. Quod si erit,
 quomodo erit in bono malum? Si quidem ex eo
 est, absurdum id est nec fieri potest: Non enim
 potest (ut Scripturæ veritas testatur) arbor bona
 malos fructus facere; nec contra. Si ex eo non
 est, perspicuum est id profectum esse ab alio prin-
 cipio atque causa; nam aut malum ex bono erit,
 aut bonum ex malo; vel si id fieri non potest, ex
 alio principio et causa existet iam bonum quam
 malum. Nulla enim dualitas principiat, sed unitas
 erit principium omnis dualitatis. Atqui absurdum
 quoque est, ex uno et eodem duo prorsus contraria
 proficisci et existere, idemque principium nec sim-
 plex, nec unum esse, sed divisum ac duplex, et sibi
 ipsi contrarium ac repugnans. Neque vero duo re-
 rum principia contraria, quæ sibi mutuo et uni-
 verso insint, pugnare quoque possint; si enim hoc
 detur, ne Deus quidem ipse incolumis erit vacuus-
 que molestia, siquidem sit aliquid quod eum offen-
 dat; deinde cuncta erunt inordinata semperque pu-
 gnantia; atqui bonum cum rebus omnibus amici-

^v Matth. vii, 18.

⁹⁹ ἀγαθοῖς. τὸ δέ. ⁹⁹ δυνατόν, I.

tiam jungit, ideoque ut ipsa pax, pacisque conciliatrix, a theologis sanctis laudatur. Itaque bona omnia sibi invicem amica sunt et consona, tanquam ab una vita propagata, et ad unam bonum coordinata, placidaque, atque similia, et inter se *concordia*: non igitur in Deo malum est, neque malum est quid divinum. Sed nec ex Deo malum est; aut enim bonus non est, vel bona facit, bonaque producit, et non aliquando quidem et aliqua, aliquando vero non, et non omnia; isto enim pacto mutatio in eum cadet atque commutatio, etiam circa id quod omnium divinissimum est, id est causam. Quod si vero in Deo bonum sit ipsa substantia, si permutetur **368** ex bono Deus, aliquando quidem erit, aliquando vero non erit. Si autem participatione bonum habeat, habebit utique ex

ἡ εἰρηνοδότης ὑμνεῖται πρὸς τῶν ἱερῶν θεολόγων. Διὸ καὶ φιλοτάγαθά, καὶ ἑναρμόνια πάντα, καὶ μιᾶς ζωῆς ἔχοντα, καὶ πρὸς ἕν ἀγαθὸν συντεταγμένα, καὶ προσήγη, καὶ ὁμοία, καὶ προσήγορα ἀλλήλοις· ὥστε οὐκ ἐν θεῷ τὸ κακόν, καὶ τὸ κακὸν οὐκ ἐκ θεοῦ. Ἄλλ' οὐδὲ ἐκ θεοῦ τὸ κακόν· ἢ γὰρ οὐκ ἀγαθός, ἢ ἀγαθοποιεῖ, καὶ ἀγαθὰ παράγει· καὶ οὐ ποτὲ μὲν, καὶ τινα, ποτὲ δὲ οὐ, καὶ οὐ πάντα· μεταβολὴν γὰρ ἐν τούτῳ πείσεται καὶ ἀλλοίωσιν, καὶ περὶ αὐτὸ τὸ πάντων θειότατον, τὴν αἰτίαν. Εἰ δὲ ἐν θεῷ τὰ ἀγαθὰ ὑπαρξίς ἐστιν, ἔσται ὁ μεταβάλλον ἐκ τὰ ἀγαθοῦ θεός ποτὲ μὲν ὢν, ποτὲ δὲ οὐκ ὢν. Εἰ δὲ μετέξει τὸ ἀγαθὸν ἔχει, καὶ ἐξ ἑτέρου ἔξει, καὶ ποτὲ μὲν ἔξει, ποτὲ δὲ οὐχ ἔξει. Οὐκ ἄρα ἐκ θεοῦ τὸ κακόν, οὔτε ἐν θεῷ, οὔτε ἀπλῶς, οὔτε κατὰ χρόνον.

Μαλὸν ἰgitur nec ex Deo, nec in Deo, neque omnino, neque certo tempore.

§ XXII.

Quin ne in angelis quidem inest malum. Si enim bonus angelus divinam enuntiat bonitatem, id ipsum existens secundum participationem secundo ordine, quod secundum causam est id quod enuntiatur primo, certe angelus est imago Dei, et arcani luminis declaratio, speculum purum, clarissimum, integrum, immaculatum, intaminatum, totam in se recipiens (si dictu fas est) pulchritudinem boniformis deformitatis, liquidoque (quoad fieri potest) in semetipso resplendere faciens secretissimi illius silentii bonitatem, atque adeo neque angelis inest malum; at quod peccatores puniant, mali sunt. Eadem profecto ratione correctores delinquentium mali erunt, sicut et sacerdotes, qui profanum a mysteriis divinis arcent. Atqui non malum est puniri, sed supplicii reum fieri; uti etiam aliquem a sacris propter demerita excludi minime malum est, sed sceleribus coinquinari, et sacratissimis mysteriis indignum reddi, pessimum.

Ἄλλ' οὔτε ἐν ἀγγέλοις ἐστὶ τὸ κακόν. Εἰ γὰρ ἐξηγγέλλει τὴν ἀγαθότητα τὴν θείαν ὁ ἀγαθοειδὴς ἀγγελος, ἐκεῖνο ὦν κατὰ μέθεξιν δευτέρως, ὅπερ κατ' αἰτίαν τὸ ἀγγελλόμενον πρώτως, εἰκὼν ἐστὶ τοῦ θεοῦ ¹⁰⁰ ὁ ἀγγελος, φανέρωσις τοῦ ἀφανοῦς φωτός, ἔσοπτρον ἀκραιφνές, διειδέστατον, ἀλώβητον, ἀχραντόν, ἀκηλίδωτον, εἰσαδεχόμενον ὅλην (εἰ θέμις εἰπεῖν), τὴν ὠραιότητα τῆς ἀγαθοτύπου θεοειδείας, καὶ ἀμυγῶς ἀναλάμπων ἐν ἑαυτῷ (καθάπερ οἶόν τέ ἐστι.) τὴν ἀγαθότητα τῆς ἐν ἀδύτοις σιγῆς· οὐκ ἄρα οὐδὲ ἐν ἀγγέλοις ἐστὶ τὸ κακόν, ἀλλὰ τῷ κολάζειν τοὺς ἀμαρτάνοντάς εἰσι κακοί. Τούτῳ γοῦν τῷ λόγῳ καὶ οἱ σωφρονιστὰι τῶν πλημμελούντων κακοί, καὶ τῶν ἱερῶν οἱ τὸν βέβηλον τῶν θείων μυστηρίων ἀπειργοντες. Καίτοι οὐδὲ τὸ κολάζεσθαι ¹ κακόν, ἀλλὰ τὸ ἄξιον γενέσθαι κολάσεως, οὐδὲ τὸ κατ' ἀξίαν ἀπειργεσθαι τῶν ἱερῶν, ἀλλὰ τὸ ἐναγῆ καὶ ἀνίερῳ γενέσθαι, καὶ τῶν ἀχράντων ἀνεπιτήδειον.

§ XXIII.

Sed neque demones natura sua mali sunt; nam si natura mali forent, neque ex bono essent, neque in natura rerum existerent, neque etiam ex bonis mutati, si natura semperque mali erant. Deinde, non sibi mali sunt, an aliis? Si sibi, etiam seipsi perimunt; sin aliis, quomodo interimunt, aut quid interimunt? essentialiter, an potentiam, an actionem? Si essentialiter, primum quidem non contra naturam id faciunt; quæ enim natura sua interire non possunt, ea non interimunt, sed ea quæ corruptioni sunt obnoxia. Deinde ne id quidem omnibus et omnino malum est; nec vero quidquam eorum quæ sunt interit, quatenus essentia est et natura, sed defectu naturalis ordinis, congruentiæ et compositionis ratio debilitatur, cum in eodem statu

Ἄλλ' οὔτε οἱ δαίμονες φύσει κακοί· καὶ γὰρ εἰ φύσει κακοί, οὔτε ἐκ τὰ ἀγαθοῦ, οὔτε ἐν τοῖς οὐσίῳ, οὔτε μὴν ἐξ ἀγαθῶν μετέβαλον, φύσει καὶ αἰεὶ κακοὶ ὄντες. Ἐπειτα ἑαυτοῖς εἰσι κακοί, ἢ ἑτέροις; Εἰ μὲν ἑαυτοῖς, καὶ φθείρουσιν ἑαυτούς· εἰ δὲ ἄλλοις, πῶς φθείροντες, ἢ τί φθείροντες; οὐσίαν, ἢ δύναμιν, ἢ ἐνέργειαν; Εἰ μὲν οὐσίαν, πρῶτον μὲν οὐ παρὰ φύσιν· τὰ γὰρ φύσει ἀφάρτα οὐ φθείρουσιν, ἀλλὰ τὰ δεκτικὰ φθορᾶς. Ἐπειτα οὐδὲ τοῦτο παντὶ καὶ πάντῃ κακόν· ἀλλ' οὐδὲ φθείρεται τι τῶν ὄντων, καθ' ὃ οὐσία καὶ φύσις, ἀλλὰ τῇ ἐλλείψει τῆς κατὰ φύσιν τάξεως, ὃ τῆς ἁρμονίας καὶ τῆς συμμετρίας λόγος ἀσθενεῖ μένειν ὡσαύτως ἔχων. Ἡ δὲ ἀσθένεια οὐ παντελής· εἰ γὰρ παντελής, καὶ τὴν φθορὰν, καὶ τὸ ὑποκείμενον ἀνεῖλε, καὶ ἔσται ἡ τοιαύτη φθορὰ

καὶ αὐτῆς φθορά· ὥστε τὸ τοιῦτον οὐ κακόν, ἀλλ' ἀλλειπέρες ἀγαθόν· τὸ γὰρ πάντη ἀμοιρον τοῦ ἀγα-
θοῦ, οὔτε ἐν τοῖς οὖσιν ἔσται· καὶ περὶ τῆς εἰς δύνα-
μιν καὶ ἐνεργείαν φθορᾶς ὁ αὐτὸς λόγος. Εἶτα,
πῶς οἱ ἐκ θεοῦ γενόμενοι δαίμονές εἰσι κακοί; Τὸ
γὰρ ἀγαθὸν ἀγαθὰ παράγει καὶ ὑφίστηται. Καίτοι,
λέγονται κακοί, φαίη τις ἂν *·, ἀλλ' οὐ καθ' ὃ εἰσιν,
(ἐκ τἀγαθοῦ γὰρ εἰσι, καὶ ἀγαθὴν ἔλαχον οὖσαν·)
ἀλλὰ καθ' ὃ οὐκ εἰσιν, ἀσθενήσαντες (ὡς τὰ Λόγια
φῆσι) *τηρήσωι τὴν αὐτῶν ἀρχήν*. Ἐν τίνι γάρ,
εἰπέ μοι, κακύνεσθαι φαμεν τοὺς δαίμονας, εἰ μὴ
ἐν τῇ παύσει τῆς τῶν θεῶν ἀγαθῶν ἕξεως καὶ ἐνε-
ργείας; Ἄλλως τε, εἰ φύσει κακοί οἱ δαίμονες, ἀεὶ κα-
κοί· καίτοι τὸ κακὸν ἄστατόν ἐστιν. Οὐκοῦν, εἰ ἀεὶ
ὡσαύτως ἔχουσιν, οὐ κακοί· τὸ γὰρ ἀεὶ ταῦτόν τοῦ
ἀγαθοῦ ἴδιον. Εἰ δὲ οὐκ ἀεὶ κακοί, οὐ φύσει κακοί, ἀλλ'
ἐνδείξι τῶν ἀγγελικῶν ἀγαθῶν. Καὶ οὐ πάντη ἀμοιροι
τοῦ ἀγαθοῦ, καθ' ὃ καὶ εἰσὶ, καὶ ζῶσι, καὶ νοοῦσι, καὶ
ὄλως ἔτι τις ἐν αὐτοῖς ἐφέσεως κίνησις· κακοὶ δὲ
εἶναι λέγονται διὰ τὸ ἀσθενεῖν περὶ τὴν κατὰ φύσιν ἐν-
έργειαν. Παρατροπή οὖν ἔστιν αὐτοῖς τὸ κακόν, καὶ
τῶν προσηκόντων σὺτοις ἔκθασις, καὶ ἀτελεία, καὶ
ἀτέλεια, καὶ ἀδυναμία, καὶ τῆς σωζούσης τὴν ἐν αὐ-
τοῖς τελειότητα δυνάμειος ἀσθένεια καὶ ἀποφυγὴ καὶ
ἀπόπτωσις. Ἄλλως τε, τί τὸ ἐν δαίμοσι κακόν; θυμὸς
ἄλογος, ἄνευ ἐπιθυμίας, φαντασία προπετής. Ἄλλὰ
ταῦτα, εἰ καὶ ἐν δαίμοσιν εἰσίν, οὐ πάντη, οὐδὲ ἐπὶ
πάντων, οὐδὲ αὐτὰ καθ' αὐτὰ κακά. Καὶ γὰρ ἐφ' ἐτέ-
ρων ζώων οὐχ ἡ σχέσις τούτων, ἀλλ' ἡ ἀναίρεσις ἔστι
καὶ φθορὰ τῶν ζώων *, καὶ κακόν· ἡ δὲ σχέσις σώζει καὶ
εἶναι ποιεῖ τὴν ταῦτα ἔχουσαν τοῦ ζώου φύσιν. Οὐκ
ἀρα κακόν τὸ δαιμόνιον φύλον, ἧ ἔστι κατὰ φύσιν, ἀλλ'
ἧ οὐκ ἔστι. Καὶ οὐκ ἠλλοιώθη τὸ δοθὲν αὐτοῖς ὄλον
ἀγαθόν, ἀλλ' αὐτοὶ τοῦ δοθέντος ἀποπεπτώκασι ὄλον
ἀγαθοῦ. Καὶ τὰς δοθείσας αὐτοῖς ἀγγελικὰς δωρεάς,
οὐ μήποτε αὐτὰς ἠλλοιωσθαί φαμεν *· ἀλλ' εἰσὶ καὶ
ὀλόκληροι, καὶ παμφασεῖς εἰσι, καὶ αὐτοὶ μὴ ἠρώσιν,
ἀπομύσαντες αὐτῶν * τὰς ἀγαθοποιτικὰς δυνάμεις. Ὅσα-
τε ὁ εἰσι, καὶ ἐκ τἀγαθοῦ εἰσι, καὶ ἀγαθοί, καὶ τοῦ κα-
λοῦ καὶ ἀγαθοῦ ἐφιένται, τοῦ εἶναι, καὶ ζῆν, καὶ νοεῖν,
τῶν ὄντων ἐφιέμενοι· καὶ τῇ στερήσει, καὶ ἀποφυγῇ †,
καὶ ἀποπτώσει τῶν προσηκόντων αὐτοῖς ἀγαθῶν,
λέγονται κακοί· καὶ εἰσι κακοί, καθ' ὃ οὐκ εἰσὶ·
καὶ τοῦ μὴ ὄντος ἐφιέμενοι, τοῦ κακοῦ ἐφιένται.

Immutatas, sed etiamnum integras esse planeque conspicuas, quamvis eas ipsi minime cernant, quod
videndi vires obstruxerint, quibus bona sua possunt intueri. Quare quod sint, et ex bono sunt, et boni,
et pulchrum bonumque appetunt, dum et esse, et vivere, et intelligere quæ sunt desiderant; atque
bonorum ipsis congruentium privatione, et declinatione **370** atque prolapsione mali nominantur;
suntque mali secundum id quod non sunt, dumque id quod non est appetunt, malum appetunt.

§ XXIV.

Ἄλλὰ ψυχὰς τις εἶναι λέγει * κακάς; Εἰ μὲν, ὅτι D Verum animas quis malas dixerit! Siqui-
συγγίνονται * κακοῖς προνοητικῶς τε καὶ σωσι:- dem Idcirco, quod malis provide salubriterque

* Jud. 6.

VARIE LECTIONES.

*· ἂν non est in S. P. * τῶν ζώων, P. * φῶμεν, D. * ἐκτῶν, D. S. P. Sc. † ἀποφύσσει * λέγοι,
P * συντείνοντας, M. Sc.

adsint, jam hoc non malum est, sed bonum, et ex bono, in aliumque bonum faciente. Sin dixerimus animas depravari, quo depraventur? nisi bonarum affectionum actionumque defectu, quodque imbecillitate sua devient et aberrant a fine. Quin et aerem hunc, qui nobis circumfunditur, laminis defectione atque absentia dicimus obscurari, cum lux ipsa semper lux sit, quæ etiam tenebræ illustrat. Quare nec in dæmonibus, nec in nobis ita malum est, quasi malum sit res aliqua, sed ut defectus et carentia perfectionis bonorum propriorum.

§ XXV.

Verum nec in animalibus brutis malum est. Nam si furorem, et concupiscentiam, cæteraque quæ dicuntur, sed non sunt simpliciter suapte natura mala, sustuleris, leo quidem, fortitudine superbiæque deperdita, leo esse desinet; canis quoque, si blandus fiat omnibus, non erit canis, cum vigilare canis proprium sit, et domesticos admittere, externosque repellere. Itaque naturæ incorruptio nequaquam malum est, sed ejus corruptio, et imbecillitas, et defectio cum naturalium affectionum, tum actionum atque virtutum. Quod si res omnes in tempore per generationem suam habeant perfectionem, imperfectio jam non erit in natura universa.

§ XXVI.

Sed neque in tota natura malum est. Si enim omnes rationes naturales sunt a natura universali, nihil jam est illi contrarium; singulari vero naturæ aliud quidem secundum naturam erit, aliud vero non erit secundum naturam. Alii enim aliud est contra naturam, quodque huic est naturale, illi contra naturam est. Naturæ vero vitium est, id quod naturæ contrarium est, eamque privat suis naturalibus. Non est itaque natura mala; sed hoc naturæ malum est quod eam impotenti reddit explendi ea quæ sunt naturæ propria.

§ XXVII.

Verum nec in corporibus malum est. Fæditas enim et morbus defectus quidam formæ est, ordinisque privatio; illud autem non usquequaque malum est, sed minus pulchrum; nam si omni-modi pulchritudinis et formæ ordinisque resolutio fiat, ipsum quoque corpus 371 interibit. Quod autem corpus animæ non sit causa malitiæ, vel ex eo constat, quoniam etiam sine corpore malitia possit alicui adherere, ut in dæmonibus patet; siquidem id æque spiritibus atque animabus quam corporibus malum est, si infirmentur, et de bonorum suorum statu deturbentur.

VARIE LECTIONES.

¹⁰ φῶμεν. ¹¹ τὸν ἀέρα, καὶ τὸν, M. ¹² ἀνέλοις, D. ¹³ ἀνδρείον, D P. ¹⁴ ὑλακτικόν. ¹⁵ τὴν non est in D. S. ¹⁶ καὶ τὸ τῆ μέν, S. καὶ τὸ τοῦδε κατὰ φύσιν, τῆδε, P. ¹⁷ καλοῦ. M. ¹⁸ articulus deest in M. ¹⁹ ἔστι, non est in M.

αὐτῶς, τοῦτο οὐ κακὸν, ἀλλ' ἀγαθόν, καὶ ἐκ τὰγαθοῦ, τοῦ καὶ τὸ κακὸν ἀγαθύνοντος. Εἰ δὲ τὸ κακὸν νεσθαι ψυχᾶς φαμεν ¹⁰, ἐν τίνι κακύνονται, εἰ μὴ ἐν τῇ τῶν ἀγαθῶν ἕξεων καὶ ἐνεργειῶν ἑλλείψει, καὶ δι' οἰκειᾶν ἀσθένειαν ἀτελεῖα καὶ ἀπολιθῆσαι; καὶ γὰρ καὶ τὸν ἀέρα τὸν ¹¹ περὶ ἡμᾶς ἐσκοτώσθαι φαμεν ἑλλείψει καὶ ἀπουσίᾳ φωτός· αὐτὸ δὲ τὸ φῶς αἰεὶ φῶς ἐστὶ τὸ καὶ τὸ σκότος φωτίζον. Οὐκ ἄρα οὔτε ἐν δαίμοσιν, οὔτε ἐν ἡμῖν τὸ κακὸν, ὡς ἂν κακὸν, ἀλλ' ὡς ἑλλείψεις καὶ ἐρημία τῆς τῶν οἰκειῶν ἀγαθῶν τελειότητος.

Ἄλλ' οὐδὲ ἐν ζώοις ἀλόγοις ἐστὶ τὸ κακόν. Εἰ γὰρ ἀνέλης ¹² θυμὸν, καὶ ἐπιθυμίαι, καὶ τὰλλα, ὅσα λέγεται, καὶ οὐκ ἐστὶν ἀπλῶς τῇ ἑαυτῶν φύσει κακὰ· τὸ μὲν ἄδρῶν ¹³ καὶ γαῦρον ὁ λέων ἀπολέσας, οὐδὲ λέων ἐστὶ· πρόσρηγής δὲ πᾶσι γινόμενος ὁ κύων, οὐκ ἐστὶ κύων, εἴπερ κυνὸς τὸ φυλακτικόν ¹⁴, καὶ τὸ προσίσθαι μὲν τὸ οἰκειῶν, ἀπκλαύνειν δὲ τὸ ἀλλότριον. Ὡστε τὸ μὴ φθείρεσθαι τὴν φύσιν οὐ κακόν, φθορὰ δὲ φύσεως ἀσθένεια καὶ ἑλλείψεις τῶν φυσικῶν ἕξεων, καὶ ἐνεργειῶν καὶ δυνάμεων. Καὶ εἰ πάντα τὰ διὰ γενέσεως ἐν χρόνῳ ἔχει τὸ τέλειον, οὐδὲ τὸ ἀτελὲς πάντη παρὰ πᾶσαν τὴν φύσιν ¹⁵.

Ἄλλ' οὐδὲ ἐν τῇ ὅλῃ φύσει τὸ κακόν. Εἰ γὰρ οἱ πάντες φυσικοὶ λόγοι παρὰ τῆς καθόλου φύσεως, οὐδὲν ἐστὶν αὐτῇ τὸ ἐναντίον· τῇ καθ' ἑκαστον δὲ, τὸ μὲν κατὰ φύσιν ἐστὶ, τὸ δὲ οὐ κατὰ φύσιν. Ἄλλη γὰρ ἄλλα παρὰ φύσιν· καὶ τὸ τῆδε κατὰ φύσιν, τῇ δὲ ¹⁶ παρὰ φύσιν. Φύσεως δὲ κακία τὸ παρὰ φύσιν, ἢ στέρησις τῶν τῆς φύσεως. Ὡστε οὐκ ἐστὶ κακὴ φύσις, ἀλλὰ τοῦτο τῇ φύσει κακόν, τὸ ἀδυνατεῖν τὰ τῆς οἰκειᾶς φύσεως ἐκτελεῖν.

Ἄλλ' οὐδὲ ἐν σώμασι τὸ κακόν. Αἰσχος γὰρ καὶ νόσος ἑλλείψεις εἶδους καὶ στέρησις τάξεως· τοῦτο δὲ οὐ πάντῃ κακόν, ἀλλ' ἤττον καλόν· εἰ γὰρ παντελῆς γένοιτο λύσις κάλλους ¹⁷, καὶ εἶδους, καὶ τάξεως, οἰχθήσεται καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα. Ὅτι δὲ οὐδὲ κακίας αἰτίον τῇ ψυχῇ ¹⁸ τὸ σῶμα, δῆλον ἐκ τοῦ δυνατὸν εἶναι καὶ ἀνευ σώματος παρφυρίσασθαι κακίαν, ὡσπερ ἐν δαίμοσι· τοῦτο γὰρ ἐστὶ ¹⁹ καὶ νοῖς, καὶ ψυχαῖς, καὶ σώμασι κακόν, ἢ τῆς ἕξεως τῶν οἰκειῶν ἀγαθῶν ἀσθένεια καὶ ἀπόπτωσις.

§ XXVIII.

Ἄλλ' οὐδὲ τὸ πολυθρόλλητον· Ἐν ὕλῃ τὸ κα- A
κόν, ὡς φασί, καθ' ὃ ὕλη· καὶ γὰρ καὶ αὐτὴ τοῦ
κόσμου καὶ κάλλους καὶ εἶδους ἔχει μετουσίαν.
Εἰ δὲ τούτων ἐκτὸς οὐσα ἡ ὕλη, καθ' ἑαυτὴν ἀποϊός
ἐστὶ καὶ ἀνείδεος, πῶς ποιεῖ τι ἡ ὕλη, ἢ μὴδὲ τὸ πά-
σχειν δύνασθαι καθ' ἑαυτὴν ἔχουσα; Ἄλλως τε, πῶς
ἡ ὕλη κακόν; Εἰ μὲν γὰρ οὐδαμῆ οὐδαμῶς ἐστίν, οὔτε
ἀγαθὸν οὔτε κακόν· εἰ δὲ πως ὂν, τὰ δὲ ὄντα πάντα
ἐκ τἀγαθοῦ, καὶ αὐτὴ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ἂν εἴη, καὶ ἡ²⁰
τὸ ἀγαθὸν τοῦ κακοῦ ποιητικόν, ἢ τὸ κακόν, ὡς ἐκ τοῦ
ἀγαθοῦ ὂν, ἀγαθόν· ἢ τὸ κακόν τοῦ ἀγαθοῦ ποιητι-
κόν, ἢ καὶ τὸ ἀγαθόν, ὡς ἐκ τοῦ κακοῦ, κακόν. Ἡ
δύο αὐτίς ἀρχαί, καὶ αὐταὶ ἄλλης μιᾶς ἐξηγημέναι κο-
ρυφῆς. Εἰ δὲ ἀναγκαίαν φασὶ τὴν ὕλην πρὸς συμπλή-
ρωσιν τοῦ παντὸς κόσμου, πῶς ἡ ὕλη κακόν; Ἄλλο
γὰρ τὸ κακόν, καὶ ἄλλο τὸ ἀναγκαῖον²¹. Πῶς δὲ ὁ B
ἀγαθὸς ἐκ τοῦ κακοῦ παράγει τινὰ πρὸς γένεσιν;
ἢ πῶς κακόν τὸ τοῦ ἀγαθοῦ δεόμενον; φεύγει
γὰρ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ φύσιν τὸ κακόν. Πῶς δὲ γεννᾷ
καὶ πρέφει τὴν φύσιν ἡ ὕλη κακῆ οὐσα; τὸ γὰρ
κακόν, ἢ²² κακόν, οὐδενός ἐστι γεννητικόν, ἢ θρε-
πτικόν, ἢ ὅλως ποιητικόν, ἢ σωστικόν. Εἰ δὲ φαίεν,
αὐτὴν μὲν οὐ ποιεῖν κακίαν ἐν ψυχαῖς, ἐφέλκεσθαι δὲ
αὐτάς, πῶς ἐστὶ τοῦτο ἀληθές; πολλαὶ γὰρ αὐτῶν
εἰς τὸ ἀγαθὸν βλέπουσι²³. Καίτοι πῶς ἐγίνετο τοῦτο
τῆς ὕλης πάντως αὐτὰς εἰς τὸ κακόν ἐφελομένης;
Ἔστω οὐκ ἐξ ὕλης ἐν ψυχαῖς τὸ κακόν, ἀλλ' ἐξ ἀτάκτου
καὶ πλημμελοῦς κινήσεως²⁴. Εἰ δὲ καὶ τοῦτ' ἔφασί,
τῇ ὕλῃ πάντως ἐπεσθαι, καὶ ἀναγκαῖα ἡ ἀστατος ὕλη
τοῖς ἐφ' ἑαυτῶν ἰθρῦσθαι μὴ δυναμένοις, πῶς τὸ κακόν
ἀναγκαῖον, ἢ τὸ ἀναγκαῖον κακόν;

inordinatio quodam et peccante motu. Quod si dicant, eas omnino sequi materiam, atque mate-
riam illam instabilem iis esse necessariam, qui in semetipsis consistere non possunt; quamnam rationem
malum sit necessarium? vel quomodo id quod necessarium est sit malum?

§ XXIX.

Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο, ὃ φάμεν, ἡ στέρησις κατὰ δύ- C
ναμιν οἰκείαν μάχεται τῷ ἀγαθῷ· ἡ γὰρ παντε-
λῆς στέρησις, καθόλου ἀδύναμος· ἡ δὲ μερικὴ, οὐ
καθ' ὃ στέρησις, ἔχει τὴν δύναμιν, ἀλλὰ καθ' ὃ οὐ
παντελής ἐστὶ στέρησις. Στερήσεως γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ
μερικῆς οὐσης, οὕτω κακόν· καὶ γενομένης, καὶ ἡ τοῦ
κακοῦ φύσις ἀπελήλυθε.

Συνελόντι δὲ φάναι, τὸ ἀγαθὸν ἐκ τῆς μιᾶς²⁵ καὶ
τῆς ὅλης αἰτίας· τὸ δὲ²⁶ κακόν ἐκ πολλῶν καὶ μερι-
κῶν ἐλλείψεων. Οἶδεν ὁ θεὸς τὸ κακόν ἢ ἀγαθόν²⁷,
καὶ παρ' αὐτῶν αἱ αἰτίαι τῶν κακῶν, δυνάμεις εἰσὶν
ἀγαθοποιῶν. Εἰ δὲ²⁸ τὸ κακόν αἰδίον, καὶ δημιουργεῖ,
καὶ δύναται, καὶ ἐστὶ, καὶ ὄρᾳ, ποθεν αὐτῷ ταῦτα; ἢ

§ XXX.

Sed neque dicimus, privationem vi sua bono
repugnare, nam omnimoda quidem privatio pro-
sus impotens est; partialis vero non secundum
372 quod privatio est vim habet, sed secundum
quod non est omnimoda privatio. Si enim sit pri-
vatio boni partialis, nondum malum est; et si facta
sit, jam etiam mali natura discessit.

Sed ut summam dicam, bonum ex una inte-
graque causa existit, malum autem ex multis
partialibusque defectibus. Cognovit Deus malum
ut bonum, et penes ipsam malorum causam virtutes
sunt beneficæ. Quod si malum æternum est, et
creat, et potest, et est, et agit, unde ei hæc omnia?

VARIÆ LECTIONES.

²⁰ καὶ εἰ, M. ²¹ ἄλλο non est in M. ²² καθό, M. Sc. ²³ ἀποβλεπουσι ²⁴ ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ ἀτάκτου καὶ
πλημμελήσεως, M. ²⁵ ἐκ μιᾶς non habent S. P. D. ²⁶ δὲ non est in M. ²⁷ ἢ ἀγαθόν, S. P. D. ²⁸ δὲ non
est in D.

num ex bono? an bono ex malo? an vero utrique ex causa alia? Omne quod secundum naturam est, ex definita causa nascitur; malum autem si causæ sit ac definitionis expers, non est secundum naturam; neque enim est in rerum natura, quod contra naturam est, neque in arte ratio est inscitia. Num ergo anima malorum causa sit, sicut ignis v. g. caloris, atque omnia, quibus appropinquat, malitia replet? an vero bona quidem animæ natura, sed in actionibus suis alias quidem sic, alias vero aliter se habet? Si natura sua status etiam ejus malus est, unde statum habuit? an ex causa bona quæ effectrix est rerum omnium? Sed si ex ea, quomodo malum est secundum essentiam? Omnes enim ejus effectus boni sunt. Sin per actiones, neque hoc est immutabile; alioquin unde virtutes illi, nisi boniformis facta sit? Reliquum est igitur, malum esse debilitatem quamdam defectionemque a bono.

§ XXXI.

Bonorum causa una est. Si bono malum est contrarium, malorum causæ multæ sunt; non tamen efficientes sunt malorum rationes ac facultates, sed impotentia, et infirmitas, et incongrua quædam permixtio rerum dissimulium. Mala nec immobilia sunt, neque semper eodem modo se habent, sed infinita et indeterminata, in aliis atque aliis, iisque infinitis, diversimode vagantur. Malorum etiam omnium principium atque finis bonum est; bonientium causa sunt omnia, et quæ bona sunt et quæ mala; quippe cum hæc quoque boni desiderio agamus (nemo enim proposito sibi malo facit quæ facit): quapropter neque substantia malum nititur, sed substantiæ simulacro, dum boni et non sui ipsius gratia geritur.

§ XXXII.

Malo status tribuendus est per accidens, et propter aliud, et non ex proprio principio; ut quod dum sit, rectum quidem esse videatur, quia **373** boni gratia sit, revera autem rectum non sit, quandoquidem id bonum opinemur, quod bonum non est. Ostensum est aliud esse quod expetitur, et aliud quod agitur. Malum itaque deflectit a via præter intentionem, præter naturam, præter causam, præter principium, præter finem, extra terminum, extra voluntatem, extra substantiam. Malum ergo privatio est, et defectus, et infirmitas, et inconcinuitas, et error, et frustratio scopi, pulchritudinis, vitæ, intellectus, rationis, perfectionis, fundamenti, causæ; est interminatum, sterile, iners, imbecillum, confusum, dissimile, infinitum, tenebrosum, statu caret, ipsumque nullo pacto, ac nusquam, et nihil existit. Quomodo ergo malum

ἄ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ; ἢ τῷ ἀγαθῷ ἐκ τοῦ κακοῦ; ἢ ἀμφοῖν ἐξ ἄλλης αἰτίας; ἢ ἢν τὸ κατὰ φύσιν ἐξ αἰτίας ὀρισμένης γενῆται· εἰ δὲ τὸ κακὸν ἀνάτιον καὶ ὀριστον, οὐ κατὰ φύσιν· οὐδὲ γὰρ ἐν τῇ φύσει τὸ παρά φύσιν, οὐδὲ ἀτεχνίας ³⁰ ἐν τῇ τέχνῃ λόγος. Ἐρα ἡ ψυχὴ τῶν κακῶν αἰτία, καθάπερ τὸ πῦρ τοῦ θερμαίνειν, καὶ πάντα οἷς ἂν γεινιάσῃ, κακίας ἀναπλήρησιν; ἢ ἀγαθὴ μὲν ἡ τῆς ψυχῆς φύσις, ταῖς δὲ ἐνεργείαις, ποτὲ μὲν οὕτως ἔχει, ποτὲ δὲ οὕτως; Εἰ μὲν φύσει καὶ τὸ εἶναι αὐτῆς κακὸν, καὶ πόθεν αὐτῇ τὸ εἶναι; ἢ ἐκ τῆς δημιουργικῆς τῶν ὄλων ὄντων ἀγαθῆς αἰτίας; Ἄλλ' εἰ ἐκ ταύτης, πῶς κατ' οὐσίαν κακόν; ἀγαθὰ γὰρ πάντα ταύτης ἔχοντα. Εἰ δὲ ταῖς ἐνεργείαις, οὐδὲ τοῦτο ἀμετάβλητον· εἰ δὲ μὴ, πόθεν αἱ ἀρεταί, μὴ καὶ ἀγαθοειδοὺς αὐτῆς γινομένης; Λέιπεται ἄρα, τὸ κακὸν

ἄσθένεια καὶ ἔλλειψις τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι.

τῶν ἀγαθῶν τὸ αἴτιον ἔν. Εἰ τῷ ἀγαθῷ τὸ κακὸν ἐναντίον, τοῦ κακοῦ τὰ αἴτια πολλὰ· οὐ μὴν τὰ ποιητικὰ τῶν κακῶν, λόγοι καὶ δυνάμεις, ἀλλ' ἀδυναμία, καὶ ἀσθένεια, καὶ μίξις τῶν ἀνομοίων ἀσύμμετρος. Οὔτε ἀκίνητα καὶ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχοντα τὰ κακὰ, ἀλλ' ἀπειρα, καὶ ὀρίστα, καὶ ἐν ἄλλοις φερόμενα, καὶ τοῦτοις ἀπίροις. Πάντων καὶ τῶν κακῶν ἀρχὴ καὶ τέλος ἔσται τὸ ἀγαθόν· τοῦ γὰρ ἀγαθοῦ ἕνεκα πάντα καὶ ὅσα ἀγαθὰ, καὶ ὅσα ἐναντία· καὶ γὰρ καὶ ταῦτ' ἀπράττομεν τὸ ἀγαθὸν ποθοῦντες· (οὐδεὶς γὰρ εἰς ³¹ τὸ κακὸν ἀποθέλων ποιεῖ ἢ ποιεῖ)· διὸ οὔτε ὑπόστασιν ἔχει τὸ κακὸν, ἀλλὰ παρυπόστασιν ³², τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα καὶ οὐχ ἑαυτοῦ γινόμενον.

τῷ κακῷ τὸ εἶναι θετόν κατὰ συμβεβηχός, καὶ δι' ἄλλο, καὶ οὐκ ἐξ ἀρχῆς οἰκειάς· ὥστε τὸ γινόμενον, ὀρθὸν μὲν εἶναι δοκεῖν, ὅτι τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα γίνεται, τῷ ὄντι δὲ οὐκ ὀρθὸν εἶναι, διότι τὸ μὴ ἀγαθὸν ἀγαθὸν οἰόμεθα. Δέδεικται ἄλλο τὸ ἔφετόν, καὶ ἄλλο τὸ γινόμενον. Οὐκοῦν τὸ κακὸν παρά τὴν ὁδόν, καὶ παρά τὸν σκοπὸν, καὶ παρά τὴν φύσιν, καὶ παρά τὴν αἰτίαν, καὶ παρά τὴν ἀρχὴν, καὶ παρά τὸ τέλος, καὶ παρά τὸν ὄρον, καὶ παρά τὴν βούλησιν, καὶ παρά τὴν ὑπόστασιν. Στέρησις ἄρα ἔστι τὸ κακὸν, καὶ ἔλλειψις, καὶ ἀσθένεια, καὶ ἀσυμμετρία, καὶ ἁμαρτία, καὶ ἀσκοπον, καὶ ἀκαλλές, καὶ ἀζωον ³³, καὶ ἄνοον, καὶ ἄλογον, καὶ ἀτελές, καὶ ἀνίδρυτον, καὶ ἀνάτιον, καὶ ὀριστον, καὶ ἄγονον, καὶ ἄργον καὶ ἀδρανές, καὶ ἄτακτον, καὶ ἀνόμοιον, καὶ ἀπειρον, καὶ σκοτεινόν, καὶ ἀνούσιον, καὶ αὐτὸ μηδαμῶς μηδαμῆ μηδὲν ὄν. Πῶς ὅλως δύναται εἶ τὸ κακὸν τῇ πρὸς τὸ ἀγαθὸν μίξει ³⁴; τὸ γὰρ πάντη τοῦ ἀγαθοῦ ἄμοιρον

VARIÆ LECTIONES.

³⁰ οὐδὲ ἀτεχνος, M. ³¹ εἰς non est in M. ³² duobus verbis lego παρ' ὑπόστασιν, M. ³³ ἀζών, P. ³⁴ με-
0421.

οὔτε ἐστὶ τι, οὔτε δύναται. Καὶ γὰρ εἰ τὸ ἀγαθὸν καὶ ἄ
 ἔν ἐστι, καὶ βουλητὸν, καὶ ἐνδύναμον ³⁰, καὶ δραστή-
 ριον, πῶς θυγήσεται τι τὸ ἐναντίον τὰγαθῷ, τὸ οὐ-
 σίας ³¹ καὶ βουλήσεως, καὶ δυνάμεως, καὶ ἐνεργείας
 ἐστερημένον; Ὅθὲ πάντα πᾶσι ³² καὶ πάντῃ τὰ αὐτὰ
 κατὰ τὸ αὐτὸ ³³ κακὰ. Δαίμονι κακὸν ³⁴, τὸ παρὰ τὸν
 ἀγαθοειδῆ νοῦν εἶναι· ψυχῆ, τὸ παρὰ λόγον· σώματι,
 τὸ παρὰ φύσιν.

omnino possit aliquid perinistione boni? quod enim
 boni prorsus expers est, neque est quidquam, ne-
 que quidquam potest. Etenim si bonum est id quod
 est, et appetendum, et validum, et efficax, quomo-
 do quidquam possit id quod bono contrarium est,
 cum et essentia careat, et voluntate, et potentia,
 et actione? Non omnibus omnia et omnino eadem
 secundum idem mala sunt. Dæmoni malum est,
 quod a bona mente reflexerit; animo, quod a rati-
 one; corpori, quod a natura.

§ XXXIII.

Πῶς ἄλλως τὰ κακὰ Προνοίας οὐσης; Ὅχι ἐστὶ τὸ
 κακὸν, ἢ κακὸν, οὔτε ἐν, οὔτε ἐν τοῖς οὔσι. Καὶ οὐδὲν
 τῶν ὄντων ἐστὶν ἀπρονόητον· οὐδὲ γὰρ ἐστὶ τὸ κακὸν
 ἐν, ἀμιγῆς ὑπάρχον τοῦ ἀγαθοῦ. Καὶ εἰ μηδὲν τῶν ὄν-
 των ἀμέτοχον τοῦ ἀγαθοῦ, κακὸν δὲ ἢ ἑλλειψις τοῦ
 ἀγαθοῦ, οὐδὲν δὲ τῶν ὄντων ἐστέρηται καθόλου τοῦ
 ἀγαθοῦ, ἐν πᾶσι τοῖς οὔσιν ἢ θεία Πρόνοια, καὶ οὐδὲν
 τῶν ὄντων ἀπρονόητον· ἀλλὰ καὶ τοῖς γινόμενοις κα-
 κῆς ἀγαθοπρεπῶς ἢ Πρόνοια κέχρηται, πρὸς τὴν αὐ-
 τῶν, ἢ ἄλλων, ἢ ἰδικὴν ἢ ³⁵ κοινὴν ὠφέλειαν, καὶ οἰ-
 κείως ἐκάστου τῶν ὄντων προνοεῖ. Διὸ καὶ τὸν
 εἰκατὸν ³⁶ τῶν πολλῶν οὐκ ἀποδεξόμεθα λόγον, ὅτι χρῆ-
 ναί φασὶ τὴν Πρόνοιαν καὶ ἄκοντας ἡμᾶς ἐπὶ τὴν ἀρε-
 τὴν ἀγειν· τὸ γὰρ φθεῖραι φύσιν οὐκ ἐστὶ Προνοίας.
 Ὅθεν ὡς Πρόνοια τῆς ἐκάστου φύσεως σωστικῆ, τῶν
 αὐτοκινήτων ὡς αὐτοκινήτων προνοεῖ, καὶ τῶν ὄλων
 καὶ τῶν καθ' ἕκαστον οἰκείως ³⁷ ὄλω καὶ ἐκάστῳ, καθ'
 ὅσον ἢ τῶν προνοουμένων φύσις ἐπιδέχεται τὰς τῆς
 ὄλης καὶ παντοδραπῆς προνοίας ἐκδιδομένας ἀναλόγως
 ἐκάστῳ προνοητικὰς ἀγαθότητας.

Quomodo exstante Providentia mala sunt omnino?
 Malum, qua malum, neque res, neque in rebus est.
 Nulla etiam res Providentiam effugit; neque enim
 est malum quod non sit admistum bono. Quod si
 nulla res sit expers boni, malum autem sit defectus
 boni, cum nulla res omnino privata sit bono, in
 rebus omnibus divina quoque Providentia est, nec
 res ulla Providentiam divinam effugit; quin etiam
 his qui mali evaserunt, ad ipsorum aut aliorum
 privatam vel communem utilitatem, Providentia
 benigne utitur, proprieque singulis rebus consulit.
 Quamobrem vanum sermonem plurimorum nequa-
 quam approbamus, qui aiunt, divinam Providen-
 tiam nos vel invitos ad virtutem debere impellere;
 nam non est Providentiæ naturam violare. Qua-
 propter tanquam Providentia, quæ naturæ ejus-
 que conservatrix sit, libero motu præditæ, ut li-
 bere se moventibus, et universis ac singulis, modo
 quodam universo ac eulibet proprio prospicit, in
 quantum eorum, quibus providetur, natura capit
 universæ atque omnigenæ providentiæ beneficia,
 quæ cuique pro captu suo dantur.

§ XXXIV.

Οὐκ ἄρα ἐν τὸ κακὸν, οὐδὲ ἐν τοῖς οὔσι τὸ κακὸν.
 Οὐδαμοῦ γὰρ τὸ κακὸν, ἢ κακὸν· καὶ τὸ γίνεσθαι τὸ
 κακὸν οὐ κατὰ δύναμιν, ἀλλὰ δι' ἀσθένειαν. Καὶ τοῖς
 δαίμοσιν, ὃ μὲν εἶσι, καὶ ἐκ τὰγαθοῦ, καὶ ἀγαθόν· τὸ
 δὲ κακὸν αὐτοῖς ἐκ τῆς τῶν οἰκειῶν ἀγαθῶν ἀποπτώ-
 σεως, καὶ ἀλλοίωσις ἢ περὶ τὴν ταυτότητα καὶ τὴν
 ἕξιν ἀσθένεια τῆς προσηκούσης αὐτοῖς ἀγγελοπρε-
 ποῦς τελειότητος. Καὶ ἐφίενται τοῦ ἀγαθοῦ, καθ' ὃ τοῦ
 εἶναι, καὶ ζῆν, καὶ νοεῖν ἐφίενται· καὶ καθὼ οὐκ
 ἐφίενται ³⁸ τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ μὴ ὄντος ἐφίενται· καὶ
 οὐκ ἐστὶ τοῦτο ἐρεσις, ἀλλὰ τῆς ὄντως ἐφέσεως
 ἁμαρτία.

374 Non igitur malum est res aliqua, neque in
 rebus malum existit. Nusquam enim malum est,
 qua malum; nec quod malum sit, hoc a potestate
 proficiscitur, sed ab imbecillitate. Ac dæmonibus,
 id quidem quod sunt, et ex bono est, et bonum;
 malum, quod illis ex lapsu a propriis bonis accidit,
 est ejusdem status habitusque mutatio, et accom-
 modatæ eis angelis dignæ perfectionis imbecillitas.
 Expetunt etiam bonum, in quantum et esse, et
 vivere, et intelligere desiderant; et in quantum
 non expetunt bonum, id quod non est expetunt;
 atqui non est hoc appetitus, sed veræ appetitionis
 defectio.

§ XXXV.

Ἐν γνώσει δὲ ἁμαρτάνοντας καλεῖ τὰ Λόγια τοὺς
 περὶ τὴν ἄληστον τοῦ ἀγαθοῦ γνώσιν ἢ τὴν ποιήσιν

In scientia vero peccantes Scriptura vocat eos
 qui circa eam, quæ latere non potest, boni cogit-

VARIÆ LECTIONES.

³⁰ ἐνδύναμον. ³¹ καὶ οὐσίης, M. ³² παντάπασι. ³³ καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ, P. ³⁴ τὸ κακὸν, P. ³⁵ ἢ non est
 in P. ³⁶ καὶ τὸν μάταιον, M. ³⁷ ὁμοίως, M. ³⁸ καὶ εἰ οὐκ ἐφίενται, S. P. 1).

tionem aut actionem imbecilles sunt, qui que sciunt voluntatem, et non faciunt; qui audiverunt quidem, sed instrui sunt in fide vel operatione boni; qui etiam aliqui nolunt intelligere ut bene faciant, ex perversione vel debilitate voluntatis. Atque universim malum, ut arpe diximus, infirmitas est et imbecillitas, et defectus sive scientiæ, sive liquidæ cognitionis, sive fidei, sive naturæ, sive desiderii, sive operationis boni. Atqui dixerit nonnemo, infirmitatem minime supplicium mereri, sed e diverso veni dignam esse. Si quidem facultas non suppetet, recte utique id diceretur; sin autem ex bono sit posse, quod, juxta Scripturam, omnibus omnino convenientia largitur, ex bona honorum propriorum habitudine defectio, et perversio, et fuga, prolapsioque, laudanda non sunt. Verum hæc in tractatu *De jure divinoque judicio* satis à nobis pro virili sunt exposita; in quo sacro tractatu veritas Eloquentiorum sophisticas rationes, quæ injustitiam mendaciumque Deo impingunt, tanquam planie impias et stolidas elisit. Jam vero pro modulo nostro satis laudatum est bonum, in quantum vere admirandum, ut principium et finis omnium, ut rerum omnium complexus, ut informans res non existentes, ut causa bonorum omnium, ut nullius mali causa, ut providentiæ et bonitas absoluta, quæque omnia, tam quæ sunt quam quæ non sunt, superat, et mala, sui que privationem, bona efficit, ut omnibus expetendum, amandum et diligendum, et quæcunque alia in superioribus verax, uti reor, oratio demonstravit.

ἄξασθενοῦντας, καὶ τοὺς εἰδότας τὸ θέλημα, καὶ μὴ ποιοῦντας· τοὺς ἀκηκοῦστας μὲν, ἀσθενοῦντας δὲ πρὸς τὴν πίστιν, ἢ τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀγαθοῦ· καὶ ἀδουλόγητον τισὶ τὸ συνίεναι τοῦ ἀγαθοῦναι, κατὰ τὴν παρατροπὴν, ἢ τὴν ἀσθένειαν τῆς βουλήσεως. Καὶ ὅμως⁴⁰ τὸ κακὸν, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν, ἀσθένεια, καὶ ἀδυναμία, καὶ ἐλλείψις ἐστὶν ἢ τῆς γνώσεως, ἢ τῆς ἀλήστου γνώσεως, ἢ τῆς πίστεως⁴¹, ἢ τῆς ἐφέσεως, ἢ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀγαθοῦ. Καίτοι φαίη τις· Οὐ τιμωρητὸν ἢ ἀσθένεια, τοῦναντίον δὲ συγγνωστὸν· εἰ μὲν οὐκ⁴² ἐξήν τὸ δύνασθαι, καλῶς ἂν εἶχεν ὁ λόγος· εἰ δὲ ἐκ τἀγαθοῦ⁴³ τὸ δύνασθαι, τοῦ διδότος, κατὰ τὰ λόγια, τὰ προσήκοντα πᾶσιν ἀπλῶς, οὐκ ἐπαινετὸν⁴⁴ ἢ τῆς ἐκ τἀγαθοῦ τῶν οικειῶν ἀγαθῶν ἕξως ἀμαρτία, καὶ παρατροπή, καὶ ἀποφυγή, καὶ ἀπόπτωσις. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἡμῖν ἐν τοῖς *Περὶ δικαίου*⁴⁵ καὶ *θεοῦ δικαιοτηρίου* κατὰ δύναμιν ἱκανῶς εἰρήσθω, καθ' ἣν ἱερὰν πραγματείαν ἢ τῶν λογίων ἀλήθεια, τοὺς σοφιστικὰς καὶ ἀδικίαν καὶ ψεῦδος κατὰ τοῦ θεοῦ λαλοῦντας ἀπεβρόάπισεν⁴⁶ ὡς παράφρονας λόγους. Νῦν δὲ, ὡς καθ' ἡμᾶς ἀρκοῦντως ὑμνηταὶ τἀγαθόν, ὡς ὄντως ἀγαστὸν, ὡς ἀρχὴ καὶ πέρας πάντων, ὡς περιοχὴ τῶν ὄντων, ὡς εἰδοποιὸν⁴⁷ τῶν οὐκ ὄντων, ὡς πάντων ἀγαθῶν αἴτιον, ὡς τῶν κακῶν ἀναίτιον, ὡς πρόνοια καὶ ἀγαθότης παντελής, καὶ ὑπερβάλλουσα τὰ ὄντα καὶ τὰ οὐκ ὄντα, καὶ τὰ κακὰ, καὶ τὴν αὐτῆς στέρησιν ἀγαθούνοσα, πᾶσιν ἐφεστὸν, καὶ ἐραστὸν, καὶ ἀγαπητὸν, καὶ ὅσα ἄλλα ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ὁ ἀληθὴς ἀπέδειξεν, ὡς οἶμαι, λόγος.

375 ANNOTATIONES CORDERII

§ I. Nota, quod bonitatem vocet *essentiam divinam, divinitatis originem*, in creaturis scilicet; quia Deus est auctor divinitatis in cunctis hominibus et angelis qui Deum imitantur, et ei similes fiunt, de quibus scriptum est, *Ego dixi, de estis* 7. Unde divinitatem dedicam et Deum deificum frequenter veritimus, quod Dionysius θεαρχίαν et ὑπαρξίαν θεαρχικήν dicit. Hunc locum adnotans S. Maximus, « Substantiæ, inquit, bonum vocat ipsum Deum. » Et paulo post, « Deus, inquit, bonum habet non ex accidenti tanquam qualitatem quandam, sicut nos habemus virtutes; quinimo substantia boni Deus est, sicut lumen est substantia solis. » Ubi adverte, quod non significat lumen esse formam substantialem solis (non enim substantia, sed qualitas est lumen), sed quia natura solis, qui est corpus luminosum, non consistit sine lumine, dicit substantiam ejus esse, id est consequi naturaliter formam substantialem solis; sicut calor est substantialis igni, id est naturaliter consequens formam substantialem ignis. Hunc igitur locum interpretans S. Maximus, « Nemo, inquit, suspicetur, judicare Dionysium de Deo omnino ad exemplum solis; quin potius sic intelligendum est: sicut sol, cum non sit aliud præterquam lumen, non habet lumen adventitium et conjunctum, quod vocatur accidens; neque tanquam sit animal, velut præditus anima, voluntate benefaciendi fatus lumen accipit, et in omnia disperdit (potius enim contra, neque animalis est, neque voluntatem benefaciendi habet, caret enim ratione, nec aliunde lumen accipit; est enim hoc ipsum lumen, et illuminat), -ie in Deo intelligere oportet, quod Deus scilicet non habet bonum conjunctum tanquam qualitatem quandam, sicut nos habemus virtutes; quin potius substantia ipsius boni ipse Deus est, sicut lumen substantia solis; et tanquam qui est id, ipsum bonum fulgorem bonitatis in omnia porrigit. » Hactenus Maximus; qui cum ait, lumen, quod alioqui qualitas est, substantiam solis esse, more philosophorum loquitur, qui proprietatem naturæ alicujus ad eam categoriam referunt, ad quam natura illa pertinet. Porro sicut sol per septem rerum gradus lumen usquequaque diffundit, nempe per stellas fixas, per planetas sex eodem semper tenore fulgentes, per lunam lumine variam, per ignem, per aerem, per aquam et per terram; similiter sol ille solis summus Deus ipsum bonum per septem gradus beneficis modis ubique distribuit, scilicet per angelos, per animas ratione præditas, per animas sensu viventes, per animas vegetales, per cælestia corpora, per corpora elementaria, perque materiam.

Dicendum quoque cum S. Thoma in parte 1, quæst. 18, artic. 4, per illa verba: « Quomodo sol

7 Psal. LXXXI, 6.

VARIE LECTIONES.

⁴⁰ Καλῶς ὅμως, M. ⁴¹ ἀλλοτρίον, imo restituendum, ἢ τῆς φύσεως, ex versione Corderii. Ed. PATROL. ⁴² εἰ μὲν οὐκ, M. ⁴³ κατ' ἀγαθοῦ, S. ⁴⁴ ἐπαινετὸν, S.P. ⁴⁵ δικαιοσύνης ⁴⁶ ἀπεβρόάγησεν, M. ⁴⁷ ἰδοποιόν, M.

Ille noster non cogitatione aut voluntate, etc. S. Maximus non voluisse excludere a Deo electionem simpliciter, sed si Deus non libere sed necessario res creatas produxisset, sed electionem secundum quid, in quantum scilicet non tantum quibusdam creaturis bonitatem suam communicat, sed omnibus, prout scilicet electio d' reservationem quam iam importat: nam aliquando, ut ibidem bene probat D. Thomas, Deus, cum sit primum agens, per intellectum et voluntatem cuncta causare dicendus est.

§ II. Docet, ex Deo, tanquam fonte bonitatis, omnium rerum bonitatem derivari. Unde S. Thomas, parte 1, quest. 6, art. 4, concludit, quod quilibet res dicatur bona bonitate divina sicut primo principio efficiente, exemplari, et finali totius bonitatis; formaliter vero dicatur bona similitudine bonitatis sibi inherente, quæ est formalis uniuscujusque bonitas, id est: nulla res dicitur bona a bonitate divina tanquam a forma denominante, sicut paries dicitur dexter a dextera parte animalis; sed quilibet res dicitur bona a bonitate sibi inherente, quæ est participatio quorundam divine bonitatis, per quam et quodammodo assimilatur. Hanc autem sententiam S. doctor sic probat: Quamvis ea quæ relata dicuntur, possint ab extrinseco aliquo, veluti a forma, denominari (ut in exemplo proxime allato), ea tamen quæ absolute talia dicuntur, nequeunt ab aliquo extrinseco, veluti a forma, denominationem recipere. In quo S. doctor reprehendit Platonis opinionem, qui, teste Aristotele, 1 Metaph., text. 6, ponit ideas rerum quasi species communes separatas, a quibus individua denominarentur. Reprehendit autem eum, non quod poneret principium ad aliquid primum, quod per suam essentiam esset ens et bonum, qualis est Deus, sed quod diceret, rem omnem individuum talis aut talis nature ab eo primo ente, veluti a forma, denominari. Concedit vero, denominationem absolute ab aliquo posse provenire, tanquam a principio efficiente, aut exemplari; quod perinde est ac si diceret, posse esse principium efficiens et exemplare alienius forme, quæ inherens subjecto ipsius denominat. Ideo asserit, res omnes bonas appellari a bonitate sibi inherente, sicut a forma; a bonitate autem **376** Dei, sicut ab efficiente, exemplari et fine; vido hæc fusius apud Vasquez tom. 1, in partem 1, q. 6, a. 4.

§ III. Quod si autem supra omnia res sit bonum ipsum, etc. Docet hic bonum latius patere quam ens, cum ad ipsa non entia se extendit; quod D. Thomas parte 1, quest. 5, art. 2, secundum Platonicos dictum interpretatur, qui, materiam a privatione non dicto guentes, dicebant materiam esse non ens, et consequenter volebant participationem boni ad plura se extendere quam participationem entis, cum materia prima bonum participet, quia ipsum appetit, nihil enim appetit nisi sibi simile, non autem participat ens, cum ponatur non ens. Vel dicendum, inquit, quod bonum extenditur ad existentia et non existentia non secundum predicationem, sed secundum causalitatem, ut per non existentia intelligamus non ea simpliciter quæ penitus non sunt, sed ea quæ sunt in potentia et non in actu; quia bonum habet rationem finis, in quo non solum quiescunt ea quæ sunt in actu, sed ad ipsum etiam ea moventur quæ in actu non sunt, sed in potentia tantum; ens autem non importat habitudinem causæ nisi formalis tantum vel inherens, vel exemplaris, cuius causalitas non se extendit nisi ad ea quæ sunt in actu. Porro, ut aliquid sit bonum, non est necesse existat. Nam sicut in quibusdam rerum essentia abstractis per intellectum ab existentia consideramus alias proprietates, et de ipsis eas predicamus; sic etiam intelligere possumus rationem bonitatis, et de ipsis eas enuntiare. In enuntiatione enim, quæ res aliqua dicitur esse bona, verbum *est* non significat existentiam, sed extremorum connectionem; sicut cum dicimus: *1 Homo est animal.* 2 Ceterum quando dicitur, eo differo versus a bono, quod verum solum sit in intellectu, bonum autem in rebus, non est ita accipiendum, quasi bonum solum conveniat rebus existentibus; sed ideo dicitur, quia verum, quod etiam est passio entis, non convenit rebus nisi per ordinem ad intellectum, rebus autem convenit bonum ex seipsis, tametsi solo intellectu ratio entis et boni distinguatur. Aliud enim est, aliqua distingu per intellectum solum; aliud est, per solum intellectum aliquid ipsis convenire, ut fusius explicat Vasquez, in partem 1, q. 77.

§ IV. Nota, dum dicit: *Cælestium principiorum et subterminationum causam esse bonum*, non significare hoc locu Dionysium, ut quidam interpretati sunt, corpora cœlestia esse principia agentia eorum quæ oritur et interitum capiunt, et discerni res secundum eadem corpora. Non loquitur hic de huiusmodi principis, sed de principis et terminationibus orbium cœlestium, quos fecit Deus bonitate sua globosos, in qua figura idem est principium et terminus sive linea. Non sicut ἀποτερματισμός, id est terminationes, sed ἀποσπαρισμός, id est subterminationes, ut S. Maximus observavit, quia motus corporis globosi non habet proprie terminum, sed veluti terminum habet moveri ab aliquo principio ad idem tanquam ad terminum, verbi gratia, ab oriente ad eundem orientem.

Ibidem paulo post ait: *Solem esse imaginem divine bonitatis, quatenus tenuissimum quid aliis boni in eo præcui resonat.* Græce est παλαστήριον, quod Lucanus poeta romanus, lib. VI, verbi numerisimum, ea forma qua dicitur cœlestium, intermedium. Significat hic tenuissimum extremi sicut. 1 Et si quis, inquit S. Maximus, magna vociferatione aliquid dicat, qui astant, et de se clamorem, et quod dictum est, percipiunt; qui autem distant, minus audiunt; qui vero longe sunt, tenuissimum sonum audiunt sine significationis vocis: sic cogitandum est, inquit, de lumine solis, si cum divino conferatur, esse scilicet divinum lumen intantum, et conferri cum illo non posse, adinstar acutissimi clamoris et clarissimæ vocis cum tenuissimo et obcuratissimo sono eulææ.

Ibidem: *Hoc enim est unum lumen, tamen tunc non erat figuratum.* S. Thomas in quest. disputatis, tom. VIII, quest. 4, artic. 2, ad b, ait, lucem illam quæ legitur primo die facta, non solum Gregorium (37) et Dionysium esse lucem solis, quæ simul cum substantia luminatum, quæ est subjectum ejus, sui prima die producta secundum communem lucis naturam, quarta autem die attributam esse luminatibus determinatam virtutem, ad determinatos effectus, secundum quod videmus alios effectus habere radium solis, et alios radium lune, et sic de aliis. 1 Et propter hoc, inquit, ait Dionysius lucem illam fuisse lucem solis, sed adhuc informem, quantum ad hoc quod iam erat substantia solis, et habebat virtutem illuminativam in communi; sed postmodum quarta die formata fuit, non quidem forma substantiali, quam prima die habuit, sed secundum aliquas conditiones accidentales per collationem determinate virtutis, secundum quod postmodum data est ei specialis et determinata virtus ad effectus particulares. Et secundum hoc in productione hujus lucis distincta est lux a tenebris quantum ad tria. Primo quidem quantum ad causam, secundum quod causa luminis erat in substantia solis, causa vero tenebrarum in opacitate terre. Secundo distincta est quantum ad locum, quia in uno hemisphærio erat lumen, et in alio tenebræ. Tertio, quantum ad tempus, quia **377** in eodem hemisphærio secundum unam partem temporis erat lumen, et secundum aliam partem erat tenebræ. Et hoc est quod dicitur: *Lucem vocavit diem, et tenebras*

noctem. Sic nec lux illa undique terram complectebatur, quia in uno hemisphærio erat lumen, et in alio tenebræ; nec semper ex una parte erat dies, et ex alia nox, sed in eodem hemisphærio secundum unam partem temporis erat dies et secundum aliam erat nox.

Et ins itaque, quæ a Dionysio § IV dicta sunt, patet omne lumen quod cernitur a Deo factum esse; et solem esse multis modis et rationibus imaginem bonitatis Dei. Simul etiam demonstratum est, quemadmodum, cum Deus dixit primo die, *Fiat lux*, lumen illius tridui sine figura et diffusam coegit, et in figuram globi solis contulit, præfluens et circuitus et ortus annuos. Idem ostendit Basilius in *Hexæmero*, et Philoponus libro IV, *De mundi opificio*, cap. 16 et 17. Nota vero, rem nullam magis quam lumen referre naturam boni. Primo quidem, quia lumen in genere sensibili purissimum eminentissimumque apparet. Secundo, facillime omnium, et amplissime momentoque dilatatur. Tertio, innoxium occurrit omnibus, atque penetrat, et leuissimum atque blandissimum est. Quarto, calorem secum fert alium, omnia foventem et generantem atque moventem. Quinto, dum adest inestque cunctis, a nullo inficitur, nulli miscetur. Similiter ipsum bonum totum rerum ordinem supereminet, amplissime dilatatur, mulcet et allicit omnia, nihil cogit; anorem quasi calorem habet ubique comitem, quo singula passim inescantur, bonumque libenter accipiunt; ubique rerum penetratibus præsentissimum, commercium cum rebus nullum habet. Denique, sicut ipsum bonum inestimabile est atque ineffabile, ita ferme lumen, hoc enim nullus afflue philosophorum definxit: ita ut cum nihil lumine clarius sit, nihil tamen vileatur obscurius; sicut et bonum et antissimum est omnium, et pariter ignotissimum. Quamobrem Janiblicus hoc postremo confugit, ut lumen actum quendam et imaginem perspicuam divinæ intelligentiæ nominaret; quemadmodum eucæus a visu radius, est ipsius visus imago. Quemadmodum autem, juxta Platonem, sol et oculos generat et colores, oculisque vim præbet qua videant, et coloribus qua videantur, et utrosque in unum lumine conciliante conjungit; ita Deus ad intellectus omnes resque intelligibiles se habere putatur. Atque ita denique excedit hæc omnia, quemadmodum sol oculos et colores. Denique, sicut nihil alienius est a luce divina quam materia prorsus informis, ita nihil a luce solis remotius est quam terra; quocirca corpora, in quibus terræ conditio prævalet, tanquam luci ineptissima, lumen nullum intus accipiunt; non quia sit impotens lumen ad penetrandum, hoc enim dum non illuminat intus lanam aut solum, interim penetrat momento crystallum, alioquin difficilius penetrata, ita divinum lumen etiam in tenebris animæ lucet, sed tenebræ ipsum non comprehendunt.

§ V. *Summum enim bonum dicitur lumen intellectuale.* Disputat D. Thomas parte 1, qu. 67, a. 1, utrum hoc proprie in spiritualibus dicatur; et in corpore respondet, quod de aliquo nomine dupliciter convenit loqui, scilicet uno modo secundum primam ejus impositionem, alio modo secundum usum nominis; sicut patet in nomine visus, quod primo impositum est ad significandum actum sensus visus, sed propter dignitatem et certitudinem hujus sensus, extensum est hoc nomen, secundum usum loquentium, ad omnem cognitionem aliorum sensuum, et ulterius etiam ad cognitionem intellectus, juxta illud. *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* b. Et similiter dicendum est de nomine lucis; nam primo quidem est institutum ad significandum id quod facit manifestationem in sensu visus; postmodum autem extensum, ad significandum omne illud quod facit manifestationem secundum quancunque cognitionem. Si ergo accipitur nomen luminis secundum suam primam impositionem, metaphorice in spiritualibus dicitur, ut Ambrosius ait; et autem accipitur, secundum quod est in usu loquentium ad omnem manifestationem extensum, sic proprie in spiritualibus dicitur. Vide plura de luce apud D. Thomam in *Sentent.* II, distinct. 43, quæst. 1, art. 3.

§ VII. *Hoc nomen bonum laudatur ut pulchrum, etc.* Nota hic cum D. Thoma, parte 1, quæst. 5, artic. 4, a. 1, quod pulchrum et bonum in subjecto qui tem autidem, quia super eandem rem fundantur, scilicet super formam, et propter hoc bonum laudatur ut pulchrum, sed ratione differunt, nam bonum proprie respicit appetitum (est enim bonum quod omnis appetunt), et ideo habet rationem finis (nam appetitus est quasi quidam motus ad rem); pulchrum autem respicit vim cognoscitivam (pulchra enim dicuntur, quæ visa placent), unde pulchrum in debita proportione consistit, quia sensus delectatur in rebus debite proportionatis, sicut in similibus; nam et sensus ratio quidam est, et omnis virtus cognoscitiva. Et quia cognitio fit per assimilationem, similitudo autem respicit formam, pulchrum proprie pertinet ad rationem causæ formæ.

Ibidem: *Dicuntur omnia secundam omnem causam pulchram et bonum appetere;* quia 378 Deus est causa omnium effectiva, qui cum omnibus bonitatem et pulchritudinem suam communicat, et quia finis omnium; omnia enim facta sunt, ut divinam bonitatem et pulchritudinem, prout quælibet possunt, imitentur. Est præterea causa exemplaris Deus; quia omnia priusquam herent, et inter se distinguerentur, in ipso erant, et secundum rationes et exemplaria omnium quæ in se habebat, omnia facta et discreta sunt.

Ibidem paulo post. *Tunc, inquit, est ipsum pulchrum et bonum, quando in Deo laudatur supra substantiam, asserendo universa.* Exponit, quando quod non est participat pulchrum et bonum, quando scilicet aliquis dicit: *hoc non est Deus, nec illud, sed est supra hæc;* hoc igitur non esse, ablatio, inquam, omnium, sive negatio, participat pulchrum et bonum, quatenus Deus dicitur non esse. Potest etiam dici, hoc non esse materia, ut dicit solet a Dionysio, quatenus experta est pulchritudinis formæ. Potest etiam dici, non esse malum, ut etiam alias dicitur, et hoc etiam participat bonum, quia fit propter aliquid quod pulchrum et bonum videtur. Ita Maximus et Pachymerus.

§ VIII et IX. Nota S. Dionysium in angelis aliter assignare tres motus quam in anima; dicit enim motum circularem angeli esse secundum illuminationes pulchri et boni, motum autem circularem animæ secundum plura determinat. Quorum primum est, introitus animæ ab exterioribus ad seipsam. Secundum est quædam convolutio virtutum ipsius, per quam anima liberatur ab errore et externa occupatione. Tertium est unio ad ea quæ supra se sunt. Similiter etiam differenter describit motum rectum utriusque; nam rectum motum angeli dicit esse, quando ad interioribus providendum procedit, motum autem rectum animæ ponit in duobus. Primo quidem in hoc quod ad seipsam ingreditur, secundo autem in hoc quod ab exterioribus ad simplices contemplationes revocatur, sed et motum obliquum diversimode in utrisque determinat; nam obliquum motum in angelis assignat ex hoc, quod inferioribus consules, in eodem statu perpetuo manent circa Deum; obliquum vero motum animæ assignat ex eo, quod animæ illuminetur cognitionibus divinis modo gradualiter et discursivo. Unde divus Thomas, parte 1, quæst. 80, artic. 6, ad 2, respondet, hominem cum angelis quidem in intellectu genere convenire, sed ipsam

a Gen. 1, 5. b Gen. 1, 3. c Matth. 5, 8.

vim inte ligendi esse multo sublimiorem in angelo quam in homine; et ideo alio modo oportere hos motus in hominibus et in angelis assignare, secundum quod diversimode se habent ad uniformitatem. Intellectus enim angeli habet un formitatem quoad duo. Primo quidem, quia non acquirit intelligibilem veritatem ex varietate rerum compositarum. Secundo, quia non intelligit veritatem intelligibilem discursive, sed simplici intuitu. Intellectus vero animæ a sensibilibus rebus accipit intelligibilem veritatem, et eum quodam discursu rationis eam intelligit. Et ideo Dionysius motum circularem in angelis assignat, in quantum uniformiter et indesinenter absque principio et fine intuentur Deum, sicut motus circularis carens principio et fine uniformiter est circa idem centrum. In anima vero, antequam ad istam uniformitatem perveniat, requiritur, ut duplex ejus difformitas amoveatur. Primo quidem, illa quæ ex diversitate rerum externarum existit, prout scilicet exteriora relinquat; et hoc est quod primum ponit in motu circulari animæ, introitum ipsius ab exterioribus ad seipsam. Secundo debet etiam removeri altera difformitas, quæ est per discursum rationis; et hoc contingit, secundum quod omnes animæ operationes reducuntur ad simplicem contemplationem intelligibilis veritatis. Et hoc est quod S. Dionysius ait, necessariam esse uniformem convolutionem intellectualium ipsius virtutum, ut scilicet, cessante discursu, ligatur ejus intuitus in contemplatione unius simplicis veritatis. Et in hac operatione animæ non est error, sicut circa intellectum primorum principiorum simplici intuitu cognitorum non erratur. Iste præmissis, tertio loco ponitur uniformitas angeliformis, quatenus nimirum, omnibus prætermissis, in sola Dei contemplatione persistitur, et hoc est quod Dionysius dicit. Deinde jam quodammodo uniformem factam unitis unimode virtutibus unit, atque ita deum ad pulchritudinem ac bonum manducatur. Motus autem rectus in angelis non potest accipi secundum id quod in considerando procedat ab uno ad aliud, sed solum secundum ordinem suæ providentiæ, secundum scilicet quod angelus superior inferiores illuminat per medios. Et hoc est quod dicit dicitur moveri angelos, quando ad inferiorum providentiam procedunt, recte omnia dirigendo. Rectum vero motum ponit in anima, quatenus ab exterioribus rebus sensibilibus procedit ad intelligibilem cognitionem. Obliquum porro motum ponit in angelo, compositum ex recto et circulari, quatenus secundum contemplationem Dei provi let inferioribus; in anima vero ponit motum obliquum similiter ex recto et circulari compositum, prout scilicet illuminationibus divinis ratiocinando utitur.

§ X. Nota, licet a Dionysio perfectiones totorum intelligi, quando ex copulatione partium existit forma, quæ est perfectio totius. Quantum, quam magnam, vel **379** parvam hoc, quod Græce πᾶσις dicitur, refertur ad certam magnitudinem vel parvitatem, ut b rubitum, tripedale, b pedale; illud vero quantum, sive τὸ πᾶσις ad incertam. Infinitum, scilicet et potentia, est id quod convenit quantitati continue secundum divisionem, et quantitati discretæ secundum appositionem. Comparationes spectant ad relationem convenientiæ, ut idem, æquale, simile; separationes ad relationem differentie, ut diversum, inæquale, dissimile. Omnis infinitas dicitur, quia est multiplex infinitudo, alia quantitatis, alia materie primæ, quæ non est determinata ad unam formam, sed in potentia ad infinitas. Omnis finis, ut substantie, motus ad operationem, et operationis ac perfectionis. Definitiones etiam sunt quidam lines et terminationes rerum itaque ubi est aliquis finis ex istis, ibi non est infinitas. Omnis intelligentia, S. Thomas legit in suo textu, omnis actio, ut si Græce fuisset πᾶσα νοῦσις ut nunc est πᾶσα νόσις.

Ibidem paulo post: Ipse enim amor divinus, qui bonitate in us quæ sunt operatur, quia prius existit in bono superlatè, non sinit ipsum in se sine factu manere. Græce, ὁ ἀγαπᾶσθης τῶν ἑστῶν ἔπος, ad verbum, bonificus rerum amor. Hoc in loco S. Maximus mirifice dicit, quod bonus amor, qui ante omnia in bono existit, non remansit sine factu, sed potius bonum amorem nobis peperit, per quem pulchrum et bonum expectamus. Observa hinc divinum motum: amor enim bonorum effector movit Deum ad providendum nobis, et ut nos constitueret; ut, cum moveretur, produceret, et non remaneret expertus fetus.

§ XI. Docet nomen amoris etiam in Scripturis usurpari. Ubi nota ex D. Thoma 1, II, quæst. 26, artic. 3, quatuor nomina inveniri ad idem quodammodo pertinentia, scilicet amor, dilectio, charitas et amicitia. Differunt tamen in hoc, quod amicitia secundum Philosophum (38), est quasi habitus; amor autem et dilectio significantur per modum actus vel passionis, charitas autem utroque modo accipi potest, differenter tamen significatur actus per ista tria; nam amor quid communius est inter ea. Omnis enim dilectio vel charitas, est amor, sed non e converso. Addit enim dilectio supra amorem electionem precedentem, ut ipsum nomen sonat; unde dilectio non est in concupiscibili, sed in voluntate tantum, et est in sola natura rationali; charitas autem addit supra amorem perfectionem quandam amoris, in quantum id quod amatur, magni pretii æstimatur, et ipsum nomen indicat. Quando autem Dionysius hoc loco ait, quod eo modo se habeat amor et dilectio, sicut quatuor et his duo, intelligendus est, prout amor et dilectio sunt in appetitu intellectivo, sic enim amor idem est quod dilectio.

§ XII. Nota, quod per ista verba: Et in us quæ aditum ad Scripturas preparant, divinam Scripturam, ut ait sanctus Maximus, intelligat; unde sumptum est illud Sap. VIII, 2. Factus sum amator pulchritudinis vitæ. Ex quo patet, falsum esse quod quidam scripserunt, Philonem esse auctorem libri Sapientie, qui tunc, cum Dionysius hæc scripsit, nondum haberetur inter canonicas Scripturas: cum plane hoc loco Dionysius in Scripturis divinis numerare videatur, quas προεταγωγάς, id est, ut verbum de verbo exprimamus, antegredientes introductiones Scripturarum vocat. Et rursus paulo post Scripturas sacras τὰ Ἀβία vocat, in quibus nomen amoris reperitur; reperitur autem etiam in Sapientia, unde idem Dionysius auctoritatem produxerat: Sap. VIII. Explicandum vero, quare Dionysius libros Salomonis vocavit προεταγωγάς, quod quidem ex ipso intelligere licet, cum libros Scripturæ sanctæ Veteris et Novi Testamenti ex significatione ac notatione argumentorum cujusque libri designat in Ecclesiastica hierarchia, capite tertio, de communionem, ubi ait inter cætera: Scripturam exponere, Sapientia rerum gerendarum præceptiones, sive præcepta de actionibus vitæ, libros morales Salomonis, Proverbiorum, Ecclesiasticæ et Sapientie, et librum Sapientie Sirach, qui Ecclesiasticus vocatur, intelligens; his adjunxit: vel amorum cantica dicuntur imaginesque divinas, Cantica canticorum intelligens, quæ sunt symbola et imagines scripta ab eodem Salomone. Quia igitur disciplina sancta bene et ex virtute vivendi, quæ in Proverbis, Ecclesiaste, Sapientia Salomonis, et in Ecclesiastico traditur, necessaria est ad intelligendas Scripturas sanctas, quæ sine fide non intelliguntur, et fides neglecto studio virtutis amittitur (sicut Apostolus 1 Tim.

(38) Lib. VIII Ethicorum, cap. 5.

1, 19, scripsit): Quam quidem repetentes (bonam scilicet conscientiam, quam dixerat) circa filios non preceperunt, et Sapient. 1, 4: In malivolam, inquit, animam non introibit sapientia, neque habitabit in corpore subdito peccatis; unde Paulus Timotheum, 1 Tim. iv, 7, admonens, Attende, inquit, tibi et doctrinæ (prius enim dixit tibi, quod virtus docentis et proba vita in viam recte docendi tanquam dux introducat); idcirco, ut vultu quidem videtur, libros Scripturæ morales, quos dixi, tanquam duces percipienti sapientiam Scripturarum, προσκομιζῶντες, id est (ut totam vim verbi exprimatius) antegredientes introductiones vocavit divinus Dionysius. Præclare 380 autem scripsit magnus Athanasius in extrema pagina libri De Incarnato no Verbo: Qui Theologorum intelligentiam consequi cupit, debet prius animam abluere atque detergere, et per viam morumque similitudinem ipsos adire:.

Ibidem. Nota verba ista quæ sequuntur ex II Reg. 1: Cecidit dilectio tua in me, sicut dilectio mulierum, esse verba David mortem Jonathanæ deplorantis. Quæ stulti, inquit Theodoretus, reprehendunt, cum hic David, ad significandum amoris et charitatis suæ erga Jonathanam vehementiam, similitudinem et exemplum sumpserit ex amore archissimo uxoris et viri, qui tantus est, ut lex conjugalis dicat: Propter hanc relinquet homo patrem et matrem, et adheret uxori suæ; id quod Elcana etiam significavit, cum, uxorem consolans, Aonne, inquit, ego bonus sum tibi supra decem facis? Itaque ut connubialis conjunctio unum efficit conjuges, sic eorum qui vere inter se amant, animos charitas in unum copulat. Ita Theodoretus.

§ XIII. Tradit, quod sit etiam extaticus amor divinus qui non sinit amantes esse suos, sed eorum quos amant, ilique exemplo Pauli probat, qui, inquit, excessit a se Deo. Ubi observavit sanctus Maximus, quomodo ex hoc loco intelligatur, quod Apostolus II Cor. v, 13, ait, sine excessibus Deo, scilicet intelligitur, sicut Dionysius accepit, de amore extatico Pauli, quem descripsit in Epistola ad Galatas, inquiring cap. ii, 20: Viri ego sum non ego, erant vero in me Christus; sic etiam intellexit locum Pauli S. Diadochus in libro De perfectione spiritali, cap. 14. De eodem amore extatico notavit in eodem loco sanctus Maximus, intelligi illud in Psal. cxv. Ego dixi in excessu meo, id est in amore Dei extatico.

§ XIV. Ubi ait, Deum vocari amorem et dilectionem, interpretatur Dionysius id quod ait S. Joannes in Epist. I, cap. iv: Deus charitas est, sive dilectio, est. Est enim ipse amoris et charitatis auctor et generator, qui hæc quæ in ipso erant produxit foras, id est creaturas, motus scilicet charitate. Sic dictum est (ait sanctus Maximus) Deus charitas est, propter creaturas scilicet quas produxit. Est alioqui Deus, ne quis hoc tolli putet, absolute ipsa per se charitas superlata, non creata, sed omnium creatrix.

Nota ibidem, Deum vocari affectionem tanquam vim motivam, et sursum trahentem ad se. Ubi observavit S. Thomas, triplicem effectum amoris sive charitatis. Primus est, quod amor sive charitas movet amantem ad operationem. Unde (ut hoc obiter observetur in hæreticos, qui hominem per solam fidem justificari tradunt) sicut aqua operationem ab igne, scilicet calcificationem, recipit, et calefit (operatio enim ignis aquam movet), sic hæc operatio, em recipit a charitate, qua operatione velut vivificatur et calefit, et sine ea friget, et, ut ait B. Jacobus, mortuus est; ex quo fit ut hujusmodi fides sit quæ in Christo existit, sicut Apostolus ad Galatas scripsit, quæ, inquam, per charitatem movetur, scilicet erga Deum. Secundus enim effectus est, quod movet ad operationem erga amatum; unde sic intelligendum est quiddam idem Apostolus dixit: Quæ per operationem scilicet charitatis operatur, id est movetur. Passive enim accipiendum est vocabulum ἀπερροπῆται, et alias a nobis probatum est. Tertius effectus, quod amor seipsum ostendit erga eum erga quem est. Unde B. Jacobus, contra eum qui de hinc sine operibus glorioratur, Ostendo in, inquit, fidem suam sine operibus, et ego ostendam tibi fidem meam ex o eribus. Deinde observavit etiam idem S. Thomas quinque proprietates amoris sive charitatis in his quæ hic ex Dionysio recitantur. Prima est, progredi ad utendum eum qui diligit cum eo quem diligit, et quanto excellentior est amor, tanto excellentius vult; unde, quia amor in Deum est excellentissimus, excellenter cum Deo conjungit, et erga magis conjuncta major est. Secunda proprietas est charitatis, quod facit, ut is qui amorem sive charitatem habeat, ad eum tendat erga quem habet charitatem; contra atque facit cognitio, quæ rem cognitam trahit ad cognoscendum, amor vero trahit amantem ad eum quem amat. Tertia proprietas est, esse simplicem motum charitatis, quia est primus motus appetitus; et primum in unoquoque genere oportet ut sit simplex, quia ex eo cætera in eo genere composita existunt. Quarta proprietas est, esse per se motivam, quia in unoquoque genere prius est quod est per se, quam quod est per aliud; unde in genere motus, appetitus oportet ut primus motus qui est amor, sit per se mobilis. Unde timor, quia est sicut motus violentus extrinsecus accedens non est in charitate, sicut ait B. Joannes, sed perfecta charitas seorsum expellit timorem; quia charitas, motus est ab interno, et ait sanctus Thomas, procedens. Quinta proprietas est, operari per se, quod proprium est charitatis, in quo a spe differt. Qui enim propter spem auctus operatur, propter aliud operatur; qui autem (inquit S. Thomas) ex amore operatur, per seipsum operatur illud, tanquam hoc sibi placeat. Præstat itaque quæ efficit charitas, et quæ sunt ejus propria, ad cognoscendam excellentiam et præstantiam ejus supra fidem solam, quam hæretici vane jactant, non intelligentes quæ dicunt.

381 Nota autem amariorum motionem, quia quatenus amor et charitas ex ipso Deo manant ad creaturas, ipse amoris et charitatis auctor movens dicitur; quatenus vero ipse est amabilis et diligendus, movet et cetera ad amorem omnia, quibus vis amandi convenienter ipsis iusta est.

Pulchro hunc locum S. Dionysii explicat P. Lessius lib. ix De perfectionibus divinis, cap. 2: «Primo, inquit, dicit amorem esse vim motivam, tum quia Deum movet ut descendat ad creaturas, eique sua bona communiqueet, tum quia ipsas res creatas sursum trahit in Deum. Unde amor dicitur ἐκταραζῶν, id est efficiens extaticum; quia amantem transfert a seipso in amatum, nempe Deum in creaturam, et creaturam in Deum. Verum, est amor Deum movens ad creaturas, non tamen ipsum sicut in creatis rebus quiescere, sed ab illis retrahit eum una cum creatis in seipsum, ut creatura simul cum ipso quiescat in ipso; nam totum bonum quod confert rebus creatis, statim reflectit et refert ad se ipsum, qui est ipsum per se bonum et pulchrum, quod omnia ad se attrahit, et potentissime trahit.

Secundo dicit, esse ἐκταραζῶν, seu manifestationem Dei per seipsum, quia cum Deus locum habeat inaccessibleem, ita ut nulli creatura per se possit esse manifestus, per amorem egreditur extra se, et

* Gen. ii, 24. † I Reg. i, 8. ‡ Jac. ii, 17. § Galat. v, 6. ¶ Jac. ii, 18. †† I Joan. iv, 18.

nie manifestatur creaturis : primo, per creationem ; secundo, per gubernationem ; tertio, per mysterium Incarnationis ; quarto, per doctrinam, illuminationem et justificationem ; quinto, per lumen gloriæ seu glorificationem.

Tertio dicit, esse processum benignum eximie illius unionis, quia amor Dei erga creaturas est processus quidam, et veluti germe amoris Dei quo amat seipsum ; sicut amor medicorum est quidam extensus et veluti circulus amoris ipsius finis, et cognitio effectuum est quidam processus cognitionis principiorum. Eximiam illam mentem, intelligit amorem illum, quo Deus seipsum ut summum bonum et pulchrum amat ; hic enim est unio quædam vitalis Dei ad seipsum.

Quarto dicit, amorem Dei esse motionem amatoriæ, quia amor est motus quædam vitalis per seipsum sciens amare, et amantem transire a seipso in dilectum. *Simplicem*, quia amor Dei in se unicus et simplicissimus est, et simpliciter a se in ea ad quem procedit. *Per se mobilem*, quia amor proposito bono et pulchro per se excitatur. *Per se innatum*, ἀπερὶστατον, quia amor divinus non est ab alio productus in Deo, et abunde excitatus, sed ex ipsa Dei bonitate sponte exortus. Præexistit hinc motus in bono, quia ante omnem creaturam hic amor est in Deo, et ex bono in ea quæ sunt exordia, et rursus in bonum revertitur, etc.

Item sequenti capite ex diversis colligit octo divini amoris proprietates. Prima, quod eminenter et originaliter præparatur in pulchro et bono. Secunda, quod ex pulchro et bono tanquam fonte procedat, ut existat jam in Deo formatur. Tertia, quod unice hinc ad pulchrum et bonum se reflectat. Quarta, quod propter pulchrum et bonum extendat se et descendat ad creaturas. Quinta, quod creaturas virtutum rapiat, et ad pulchrum bonumque convertat. Sexta, quod divinus amor sit existens, quia amantem extra se trahit in amatum. Septima, quod amor divinus sit vis unitiva. Octava, quod motus amoris sit orbicularis. Vide hæc ipsa fusius apud Lessium lib. ix citato, cap. 3 et 5.

§ XVIII et sequentibus usque ad hunc finem disponit, quid et unde malum sit pro cuius intelligentia notandum hic ex Lessio *De perfectionibus divinis* lib. vii, cap. 16, sanctos Patres malitiam peccati intendunt explicare per privationem boni, non quod debeat inesse ipsi actui peccati, sed quod debeat inesse homini operanti, quodque per ipsum peccatum destruitur ; unde declarat malitiam peccati ab effectu, quem causat in anima, spoliando eam bonis quæ possidebat, vel habere debebat, nempe bonis habitibus et functionibus, quibus Deus conjungebatur ; hic enim effectus est nobis notior quam intrinseca peccati malitia. Quod enim peccatum privet hominem gratia vivina ; charitate, et conjunctione cum Deo, aliisque virtutibus et vita æterna, et reddat ineptum ad bonas operationes, facile intelligitur et inde optime estimatur, quantum malitiæ sit in peccato. Et hoc modo intelligendus est hic Dionysius cum ait : *Malum in demonibus et hominibus esse privationem divinorum donorum, defectum habituum et operationum, prolationem a naturalibus bonis, id est a bonis naturæ consequentibus ;* quantum ipse non tam loquitur de malitia actus transeuntis, quam de malo, quod post actum remanet in subjecto, quod manifeste in privationibus vitium est. Eodem modo usque exponit multos alios Patres, sed multi ex his exponi passunt de privatione, quæ consistit in **382** recessu a virtute, vel lege divina, vel ab ipso Deo et statu gratiæ. Vide plura de naturâ mali apud Lessium, capite citato per totum.

§ XIX. *Malum non esse ex bono, etc.* Nota sanctum Dionysium intelligere quod malum non sit ex bono sicut ex causa per se ; nam § 32 dicit, malum esse ex bono per accidens. Quod autem malum causam per se habere nequeat, ex S. Dionysio divus Thomas in *Questionibus disputatis*, questione de malo, art. 3, triplici ratione ostendit. Primo quidem, quia illud quod per se causam habet, est intentum a sua causa (quod enim provenit præter intentionem agentis, non est effectus per se, sed per accidens), malum autem, in quantum in huiusmodi, non potest esse intentum, nec aliquo modo volitum vel desideratum, quia omne appetibile habet rationem boni, cui opponitur malum, in quantum in huiusmodi. Unde si bonus quod nullus faciat aliquid malum, nisi intendens aliquid bonum, ut sibi videtur ; unde recte putat, quod malum non habeat causam per se. Secundo idem apparet, quia omnis effectus per se habet aliquam similitudinem ad causam, vel secundum eandem rationem, sicut in agentibus univocis, vel secundum deficientem rationem, sicut in agentibus equivocis, omnis enim causa agens agit secundum quod actu est quod pertinet ad rationem boni. Unde malum, quatenus tale, non assumitur causæ agentis secundum id quod est agens ; relinquatur ergo, quod malum non habeat causam per se. Tertio idem apparet ex hoc quod omnis causa per se habeat certum et determinatum ordinem ad suum effectum ; quod autem sit secundum ordinem non est malum, quia malum accidit prætermittendo ordinem, unde malum quæ tale non habet causam per se ; oportet tamen ut malum aliquo modo causam habeat. Manifestum est enim, quod cum malum non sit aliquid per se existens, sed sit aliquid inherens ut privatio (quæ quidem est defectus ejus quod est natum inesse, et non inesse), quod esse malum non naturaliter inest et cui inest. Si enim aliqua defectus sit aliquid rei naturalis, non potest dici malum ejus, sicut non est malum homini non habere aliam, nec lapidi non habere visum, quia est secundum naturam. Omne autem eus, quod non naturaliter inest alicui, debet habere aliquam causam (non enim aqua, v. g. esset calida, nisi ab aliqua causa), unde relinquatur, quod omne malum habeat aliquam causam, sed per accidens, cum per se causam habere non possit ; omnia autem quod est per accidens reducitur ad id quod est per se. Cum autem malum non habeat causam per se, ut calensum est, resistit, ut solum bonum habeat causam per se. Nec potest per se causa boni esse nisi bonum, cum causa per se causet sibi simile ; relinquatur ergo, quod eorumque mali bonum sit causa per accidens. Cavillogit quidem etiam malum, quod est defectum bonum, esse causam mali ; attamen eo deveniendum est, quod prima causa mali non sit malum, sed bonum. Est ergo duplex modus quo malum causatur ex bono, scilicet uno modo bonum est causa mali, in quantum est deficientis ; alio modo, in quantum est per accidens agens. Patet in monstruositate partus, cuius causa est virtus deficiens in semine, huius autem defectus causa ulterior est aliquid principium alterans, quod inducit qualitatem contrariam qualitati requisitæ ad bonam seminis dispositionem, cuius alterans virtus quanto fuerit perfectior, tanto hanc qualitatem contrariam magis inducit, et per consequens defectum seminis consequentem. Et sic malum seminis non causatur ex bono in quantum est deficientis, sed causatur ex bono, in quantum est perfectum, sed per accidens. Sic etiam causa corruptionis aquæ est virtus activa ignis, quæ quidem per se non inducit destructionem aquæ, sed introductionem formæ ignis in materiam cui conjungitur, et sic per accidens facit ignis aquam desinere. Vide hæc fusius apud D. Thomam loco supra citato, ubi disputat de malo in communi.

§ XXIII. *Sed neque armonia natura sua mali sunt.* Quia, secundum D. Thomam, arte 1, quest. 64, art. 4, cuius natura ordinatur in aliquid bonum secundum communem boni rationem, hoc so-

cundum suam naturam non potest tendere in aliquod malum. Manifestum est autem, quod quælibet natura intellectualis habeat ordinem in bonum universale, quod potest apprehendere, et est objectum voluntatis; unde cum dæmones sint substantiæ intellectuales, nullo modo possunt habere inclinationem naturalem in aliquod quodcumque malum, et ideo non possunt esse naturaliter mali. Vide hæc ipsa fusius a D. Thoma disputata in *Questionibus disputatis*, quæstione decima sexta de dæmonibus artic. 2.

383 PARAPHRASIS PACHYMERÆ (39).

§ I. Ad illud ergo perfecta distinctio est apponenda; siquidem illud *age*, juxta usum antiquum, remotio quædam est eorum quæ dicta sunt, et exordium dicendorum, ac si dicat: Quæ prædicta sunt ita se habeant; modo autem orationem convertamus ad ipsum nomen boni, quod theologi per excellentiam attribuunt divinitati, tanquam a qua cuncta procedunt, quoniam omnia ex ipsa producta sunt propter bonitatem, ipsam Dei superexistentiam appellantes bonitatem, et per se bonitatem. Non enim Deus ascitium habet bonum aut per accidens, quasi essentia ejus sit quid aliud, et accidentariam habeat bonitatem; sed ipse, cum existat ipsius boni substantia naturaliter, ad omnes extendit bonitatis suæ fulgorem, hoc ipso quo bonus est. Quemadmodum enim sol non est a lumine distinctus, neque aliunde lumen mutuando illuminat (siquidem ipse lux est, et hoc ipso quo lux est, naturaliter illuminat omnia quæcumque lumen ejus valent excipere, neque ratiocinans, neque præligens; nam si non illuminaret, neque etiam sol esset; æquid aliud concipi possit illuminare, nisi lux sit? hoc enim vult hic sanctus, et non simpliciter solem esse irrationalem et exsortem libertatis, hoc enim manifestum est, et nihil ad propositum); sic etiam illud supra solem bonum Deus, qui primævum est exemplar respectu istiusmodi obscuræ et absimilis imaginis, ipsa sua substantia qua bonus est, rebus ipsis pro eujusque captu bonitatis suæ radios affundit. Hæc omnes intelligibiles ac intelligentes substantiæ consistent. Aliud autem est intelligibile et aliud intelligens, nam id quod intelligibile est, est velut alimentum ejus quod intelligit; quoniam id quod intelligitur, seu intelligibile, nobilior est, et antea intelligitur, quam id quod intelligit, id est intelligens. Superiores igitur et Deo vicini ordines proprie dicendi sunt intellectuales; inferiores vero intelligentes, ut qui intelligant superiores; non ideo tamen quod intellectuales dicantur, qui intelliguntur, censendum est ipsos non intelligere; ipsi enim intelligunt, quoniam mentes sunt et substantiæ. Ideo intelliguntur quidem, ut materiæ expertes; intelligunt vero res, ut incorporei et supermundiales, rationibus rerum superne illustrati, ipsasque mystice **384** ad inferiores angelos trajicientes. Hos autem vocat virtutes et operationes, non quod non subsistant, sed subsistentes sint ac viventes, et potentes, et efficaces motuum propriorum; a Davide enim di-

§ I. Στικτέον εἰς τὸ οὖν τελείαν τὸ γὰρ εἶον, κατὰ παλαιὰν χρῆσιν, ἀπόθεσις ἐστὶ τῶν λεχθέντων, καὶ ἐναρκίς τῶν ἐσομένων, ἀπὸ τοῦ, Ἔστωσαν δὲ οὖν τὰ προειρημένα ἄν δὲ χωρῶμεν ἐν τῷ λόγῳ ἐπ' αὐτὴν τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ὀνομασίαν, ἣν διαφερόντως οἱ θεολόγοι ἀνατιθέασιν τῇ θεότητι, πάντων τῶν παραχθέντων δηλαδὴ, ὅτι τὰ πάντα ἐξ αὐτῆς παρῆκται δι' ἀγαθότητα, λέγοντες αὐτὴν τὴν τοῦ Θεοῦ ὑπερύπαρξιν ἀγαθότητα καὶ αὐτοαγαθότητα. Οὐ μὴν δὲ ἀλλ' ἐστὶ οὐκ ἐπίκτητον καὶ συμβεβηκὸς ἔχει τὸ ἀγαθὸν ὁ Θεός, ὥστε, ἄλλο τι ἢν, ἐπισύμβαμα ἔχειν τὸ ἀγαθόν, ἀλλ' οὐσίᾳ τοῦ ἀγαθοῦ αὐτὸς ὑπάρχων, ἐκτείνει περὶ πάντας τὴν τῆς ἀγαθότητος ἀγλῆν φυσικῶς ἐν τῷ εἶναι ἀγαθόν, ὡσπερ γὰρ ὁ ἥλιος οὐκ ἄλλο τι ἢν παρὰ τὸ φῶς, οὐδὲ ἐτέρωθεν τὸ φῶς λαμβάνων φωτίζει ἄνθρωπος γὰρ ἐστὶ φῶς, καὶ φωτίζει φυσικῶς ἐν τῷ εἶναι φῶς πάντα τὰ δυνάμενα μετέχειν αὐτοῦ, οὔτε λογιζόμενος, οὔτε προαιρούμενος ἢ μὴ φωτίζων γὰρ οὐδέ γε ἥλιος ἂν εἶη καὶ τί ἂν εἶη ἄλλο λογίσει τὸ φωτίζειν, ὃ μὴ ἢν φῶς; ταῦτο γὰρ ἐμφαίνει ὁ ἅγιος, καὶ οὐκ ἐστὶ ἀπλῶς ἄλογός ἐστι καὶ ἀπροαίρετος ὁ ἥλιος, τοῦτο γὰρ ὄφλον, καὶ οὐδὲν πρὸς τὸ προκείμενον ὡσπερ δὲ καὶ τὸ ὑπὲρ ἥλιον ἀγαθὸν ὁ Θεός, τὸ ἐξηρημένως ἀρχέτυπον πρὸς τοιαύτην σκοτεινὴν καὶ μετὴν παρομοιάζουσαν εἰκόνα, αὐτῇ τῇ ὑπάρξει, καὶ τῷ εἶναι ἀγαθός, τὰς ἀκτίνας τῆς ἀγαθότητος ἀναλόγως τοῖς ὄφσιν ἐφίησι. Διὰ ταύτης αἱ οὐράναι οὐσίαι ὑπέστησαν, αἱ νοηταὶ τε καὶ νοεραὶ, Ἄλλο δὲ ἐστὶ τὸ νοητὸν, καὶ ἄλλο τὸ νοερόν. Τὸ γὰρ νοητὸν οἶα τις τροφή τοῦ νοεροῦ ἐστὶν, εἴπερ τὸ νοούμενον, ὃ ἐστὶ νοητὸν, μετίζόν ἐστὶ καὶ προεπινοούμενον τοῦ νοούντος, ὃ ἐστὶ νοερόν. Τὰ μὲν οὖν ὑπερκεείμενα καὶ προσεχῆ τῷ Θεῷ τάγματα νοητὰ κυρίως λεκτέον, τὰ δὲ ὑποβεβηκότες νοερά, ἅτε νοούντα τὰ ὑπερκεείμενα ὡς οὐκ ἐστὶ νοητὰ ἐστὶ τὰ νοούμενα, νομιστέον αὐτὰ μὴ νοεῖν ὡς νοεῖ γὰρ καὶ αὐτὰ, ἐπειδὴ νόες εἰσὶ καὶ οὐσίαι. Διὸ νοούνται μὲν, ὡς ἄνθρωποι, νοοῦσι δὲ τὰ ὄντα, ὡς νόες ἀσώματοι καὶ ὑπερχόσμοιοι, ἀνωθεν ἐλλαμπόμενοι τοὺς περὶ τῶν ὄντων λόγους, καὶ διαδιβάζοντες αὐτοὺς μυστικῶς εἰς τοὺς ὑποβεβηκότες ἀγγέλους. Δυνάμεις δὲ καὶ ἐνεργείας λέγει ταύτας οὐκ ἀνυποστάτους, ἀλλ' ἐνυποστάτους καὶ ζώσας, δυνατάς τε καὶ ἐνεργεῖς τῶν οἰκείων κινήσεων, δυνατοὶ γὰρ ἰσχύει παρὰ τῷ Δαυὶδ λέγονται. Ἡ καὶ ἄλλως δυνάμεις μὲν, ἐπειδὴ καὶ μήπω τῶν ἐν τῇ κτίσει φανέντων, δυνάμει πάντα τῷ Θεῷ προϋφεισθηκεῖ, μέλλοντα παράγεσθαι δι' αὐτοῦ εἰς τὸ εἶναι ἐνεργεῖαι δὲ, ὅτι καὶ πρὸς ἔργον ἢ δημιουργία παρήχθη. Διὰ ταύτας τὰς ἀκτίνας τῆς ἀγαθότητος, καὶ

πισιν αὐταὶ καὶ ζῶσι, καὶ ἀνέκλειπτον ἔχουσι τὴν ζωὴν, καθαρεύουσαι καὶ φθορᾶς καὶ θανάτου, καὶ ὕλης, καὶ γενέσεως. Φθορὰ δὲ ἐστὶ τοῦ θανάτου καθολικωτέρα ἢ εἰς τὸ μὴ ὂν κίνησις, ἥτις ἐστὶ καὶ τῶν ἀψύχων. Γενέσεως δὲ ἀνώτεροι αἱ δυνάμεις, οὐχ ὅτι οὐκ ἐγενήθησαν (καὶ γὰρ ἐδημιουργήθησαν), ἀλλ' ὅτι ἐξ ὕλης οὐ συνέστησαν· τοιαῦτα γὰρ τὰ ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ, οἷς ἡ ὕλη ὑποκειμένη, εἰ μὲν εἶδος δέξεται, εἰδοποιεῖται, καὶ ἰδοῦ ὂν τι ἐγένετο· εἰ δὲ στερηθεῖ τῆς εἰδούς, χωρεῖ πρὸς τὸ ἀνεῖδιον, καὶ ἰδοῦ φθορὰ τινος ὄντος, καὶ εἰς τὸ μὴ ὂν κίνησις. Αἱ δὲ θεῖαι δυνάμεις καὶ τούτων ἀκότεραι τῶν φθορῶν τε καὶ τῶν γενέσεων, ὅτι καὶ αἰὶναι, καὶ τῆς βευστῆς ἀλλοιωσεως ἀνοκισμέναι. Τοῦτο δὲ λέγει, ἐπειδὴ τρεπτοὶ καὶ οἱ ἀγγελοὶ ἐδημιουργήθησαν, ἀλλὰ κατὰ γὰρ μὴν, οὐ κατ' οὐσίαν· ὅθεν κατ' οὐσίαν ἐστὶ τούτοις καὶ τὸ ἀναλλοίωτον. Νοητοὶ γοῦν εἰσιν ὡς ἀσώματοι, καὶ παρ' ἀλλήλων καὶ παρ' ἡμῶν ὁπωσοῦν νοοῦμενοι, καὶ νοεροὶ ὡς νόες, καὶ ὅτι ὑπερκασμῶς νοοῦσιν, ἐπιβάλλοντες δι' ἐλλάμψεως τοῖς λόγοις τῶν ὄντων καὶ οὐκ αἰσθητῶς ὡς ἡμεῖς τῶν πραγμάτων ἀντιλαμβανόμενοι. Εἰ δὲ καὶ ἡμεῖς πολλάκις τοῖς λόγοις ἐπιβάλλομεν, ἀλλ' ἐπιστημονικῶς καὶ τὰς ἀρχὰς ἔχοντες ἐξ αἰσθήσεως, καὶ διὰ τοῦτο δεόμενοι ταύτης· οὐδὲν γὰρ ἔξω τῆς αἰσθήσεως γινόμενον ἴσμεν, πλὴν ἡσθημένοι ὡμεν αὐτοῦ. Ἄλλ' οἱ θεῖοι νόες ὑπερκασμῶς τοὺς λόγους ἐλλάμπονται, καὶ τοῖς συγγενέσι διαπορθμεύουσι, καὶ μονή, καὶ ἴδρυσις, καὶ συγκράτησις, καὶ συντήρησις αὐταῖς ἐστὶν ἐκ τῆς ἀγαθότητος τοῦ θεοῦ· καὶ τὸ εἶναι ταύτας ὡσπερ τινὰ ἐστὶαν καὶ θεῖον βωμῶν τῶν ἐκ θεοῦ ἀγαθῶν. Ἔστιν γὰρ οἱ παλαιοὶ τὸν βωμῶν ἐκάλεον, ἐν ᾧ τὰς θυσίας ἔπατέλου. Ἐλεγον δὲ καὶ ἑτέραν νοητὴν ἐστὶαν, τὴν περὶ τὸ αὐτὸ τῶν θεῶν ἴδρυσιν, ἣν καὶ ἱερὰν εἶχον, καὶ ὄρκον ἐτίθειντο, θεῖα δὲ τὰ οὐράνια ἔλεγον. Λέγει γὰρ καὶ ὁ Ἰουδαῖος Φίλων ἐν τῷ περὶ τῆς φλογίνης ῥομφαίας καὶ τῶν χερουβὶμ λόγῳ· Ἡ δὲ μονὴ τῶν τοῦ κόσμου μερῶν, ἐστῶσα παγίως, ἐστὶα πρὸς τῶν παλαιῶν εὐθυδῶως ἀνόμασαι· κόσμου μέρη λέγων τὴν φασίαν τοῦ ἡλίου, καὶ τὴν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀποκατάστασιν τῆς σελήνης, αὐξήσιν τε καὶ μείωσιν, τὴν τῶν ὑετῶν χύσιν, τὴν τῶν βροντῶν τε καὶ ἀστραπῶν σύστασιν καὶ οἰκονομίαν, καὶ τὰλλα ἃ δὴ κατὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας εἰσαεὶ ποτε γίνονται· ταῦτα γὰρ καὶ οἱ Ἕλληνες θεῖα ἔλεγον πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν καθ' ἡμᾶς δι' ἄλλας καὶ ἄλλας αἰτίας βευστῶν τε καὶ ἀλλοιωτῶν. Καὶ τὸ ἐφισθαι πάλιν τῆς θείας ἀγλῆς αὐτάς, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναι, καὶ τὸ εἶναι, ἐκ ταύτης τῆς ἀγαθότητος ἔχουσι, καὶ πρὸς ἐκείνην ἀγαθοειδῶς ἀποτυπῶνται, καὶ ταῖς μετ' αὐτάς κοινονοοῦσι τῶν δόρων, ὡς ὁ περὶ αὐτάς θεῖος τῆς διαδόσεως νόμος ὑψηγεῖται.

constitutionem ac dispensationem, cæteraque quæ secundum easdem perpetuo fiunt; nam hæc etiam gentiles divina nominabant, ad distinctionem rerum nostratium, quæ aliis atque aliis de causis fluxæ sunt ac mutabiles. Dumque rursus illæ divinum splendorem appetunt, tam ut sint quam ut bene sint, ex eadem bonitate obtinent, nec non ipsi boniformiter conformantur, et juxta divinæ legis dictamen, inferiores suos donorum istorum participes efficiunt.

§ II. Ἀπὸ ταύτης τῆς θείας ἀγαθότητος αὐτῶν οἱ βαθμοὶ καὶ αἱ τάξεις εἰσιν, αἱ πρὸς ἀλλήλας ἐνώσεις,

¹ Psal. cii, 20.

cuntur *potentes virtute*¹. Vel etiam alio modo: Virtutes quidem, quod cum necdum creaturæ apparerent, omnia virtute in Deo antea subsisterint, quæ ab eo, ut essent, producenda erant: Operationes verò, quod creatura etiam ad operationem perducta fuerit. Propter hocce bonitatis radios et sunt ipsi et vivunt, et vitam habent indeficientem, et a corruptione, et morte, et materia, et generatione sunt liberi. Corruptio autem, quæ magis late patet morte, est motio ad id quod non est, quæ etiam competit inanimitatis. Virtutes autem generatione sunt sublimiores, non quod non factæ sint (siquidem creatæ sunt), sed quod non consistunt materia; istiusmodi enim sunt, quæ in generatione ac corruptione versantur, quibus materia subjecta, si quidem formam suscipiat, efformatur, et ecce aliquid facta est; si vero forma privetur, fit aliquid informe, et ecce interitus cuiusdam entis, et ad id quod non est motio. Divinæ autem virtutes, etiam hisce sublimiores tam corruptionibus quam generationibus, quoniam et immateriales sunt, et ab omni fluxa immutatione exemptæ. Hoc dicit, quoniam angeli etiam mutabiles creati fuerunt, sed secundum sententiam, non secundum substantiam; unde quoad substantiam etiam sunt immutabiles. Intellectuales itaque sunt, in quantum incorporei, et tam ab invicem quam a nobis aliquo modo cogniti; et intelligentes, in quantum mentes, et quoniam supermundialiter intelligunt, per illustrationem rerum rationes cognoscentes, et non sensiliter, uti nos, res apprehendentes. Quod si nos quoque non raro rerum rationes intelligimus, tamen scientiæ illi habemus et dependenter a sensu, quo idcirco egemus; nihil enim quod sensum fugiat cognoscimus, etsi etiam ejus sensum accipimus. At mentes divinæ supermundialiter illustrantur rationibus, et in mentes cognatas transfundunt; et mansio, et firmitas, et contemperatio, et conservatio ipsis est ex bonitate Dei, quodque sint instar domicilii cuiusdam, ac divinæ aræ honorum quæ ex Deo sunt. Ἔστιαν enim veteres aram appellabant, in qua sacrificia consecrabant. Dicebant etiam alio **385** sensu ἐστὶαν, ipsi in rerum divinarum firmitatem, quam sacrosanciam habebant, et jusjurandum appellabant, res autem cælestes vocabant divinas. Philo etiam Judæus, in sermone de *flammea rhomphaea et cherubim*, ait: Mansio autem partium mundi, cum stet firmiter, ἐστὶα ab antiquis recta conjectura nominata est, partes mundi vocans fulgorem solis et lunæ in eundem statum restitutionem, incrementumque ac imminutionem, pluviarum effusionem, tonitruorum ac fulgurum

§ II. Ab hac divina bonitate ipsis et gradus sunt, et ordines, et ad invicem uniones, id est divinus

amior ad invicem. Qui divinus amor, cum sit etiam unificus, conjungit ipsas non acervatim componens, sed amabiliter constringens. Nam cum res intelligibiles, ut et sensibiles, æquivoce dicantur, alia quidem sunt unita, et a se mutuo dependentia, alia vero divisa et cocervata. Ac intelligibilium quidem unita sunt, veluti lumen, vita, et mundus intelligibilis, et similia; secundum quam unionem etiam ordines angelorum sunt uniti, et a se mutuo divinis amore dependent; divisa vero et apposita sunt, velut exercitus, et ordo particularis angelorum, et familia et chorus. In sensilibus autem unio est animal, arbor, mundus hic sensibilis; divisiones vero, grex, populus, chorus, acervus. Verum hæc quidem sunt uniones angelicarum virtutum ad invicem, habent autem etiam mutuas penetrationes, atque iterum distinctiones inconfusas. Mutuas quidem penetrationes, ne uniones intelligens ad invicem, naturalem aliquam dixeris unionem, secundum quam partes ad totius alicujus complementum amuntur; sed libera est penetratio, qua ista unio Dei bonitate in ipsis fit: nam res materialis ex parte et se mutuo inconfuse penetrant, et rursus recedunt, ac discernuntur, atque ad hoc sunt gradus et ordines ipsorum primi et secundi. Tu vero considera, **386** quomodo inconfusionem ponat in distinctionibus. Oportebat enim potius id dictum in mutuis penetrationibus, ubi etiam confusionis suspicio oboritur; sed huic occurrit, assignando statim etiam distinctionem proprietatum, ne confusio sit illa mutua penetratio, quoniam illico sequitur distinctio. In distinctionibus autem intellectam fuisse inconfusionem, declarat ordinis eorum immutabilitas; siquidem secundum istiusmodi distinctionem consistunt gradus et ordines earum, secundum quos primum est et secundum. Idcirco quodammodo dicit, non quod se mutuo penetrant, et iterum discernuntur, immutari ordines earum, ne confusionem aliquam intelligas, sed iterum ipsis eundem ordinem manere, tametsi se mutuo penetrent. Hoc iterum est bonitatis Dei, quod inferiores virtutes ad superiores adducantur, et rursus superiores inferioribus provideant, ut neque ipsæ principia sint adductionis, neque hæc inconvertæ sint ad providentiam; uno enim e duobus deficiente nihil heret. Verum divina bonitas ita de ipsis disposuit. Hinc etiam sunt propriæ cujusque virtutis custodiæ, et immutabiles circum semetipsas convolutiones. Ne existimes autem ipsas, quod potiora desiderant, contemnere propria. Volvuntur autem divini mentes circum semetipsas non volutatione quadam corporea, sed supermundiali et intelligente, et quali mens volvi solet, dum ex seipsa ad considerationes progreditur, et ad seipsam revertitur, non vero extra semetipsam divulsa abit. Hoc etiam insinuant rotæ apud divinum Ezechielem, quæ multos habent oculos. Ex divina quoque bonitate existunt istæ circa boni desiderium identitates et extremitates. Identitas quidem intelligenda, minime deficiens a Deo conjunctio; extre-

δηλονότι ὁ πρὸς ἀλλήλας θεοπρεπῆς ἔρωσ. Ὅς δὲ θεὸς ἔρωσ ὢν καὶ ἐνοποῖδς, συγὰπτει αὐτάς οὐ σωρηδὸν συγχομίζων, ἀλλὰ ἀγαπητῶς συνδεσμῶν. Τῶν γὰρ νοητῶν, ὡς καὶ τῶν αἰσθητῶν, ὄντων ἑμωνύμως λεγομένων, τὰ μὲν ἔστιν ἠνωμένα καὶ ἀλληλουχοῦμενα, τὰ δὲ διηρημένα καὶ σωρηδόν. Καὶ νοητῶν μὲν ἠνωμένα, οἷον φῶς, ζωὴ, καὶ νοητὸς κόσμος, καὶ ὅσα τοιαῦτα, καθ' ἣν ἔνωσιν καὶ αἱ τῶν ἀγγέλων τάξεις εἰσὶν ἐνοποιοῦμεναί, καὶ ἀλληλουχοῦμεναί τῷ θεῷ ἔρωτι· διηρημένα δὲ καὶ ἐν παραθέσει, οἷον στρατιὰ, καὶ τάξις ἰδία ἀγγέλων, καὶ πατριὰ, καὶ χορὸς. Ἐπὶ δὲ αἰσθητῶν, ἐνώσεις μὲν ζῶον, δένδρον, ὁ αἰσθητὸς οὗτος κόσμος· διαιρέσεις δὲ ποιῆμνη, δῆμος, χορὸς, σωρὸς. Ἄλλ' αὐταὶ μὲν εἰσὶν αἱ πρὸς ἀλλήλας ἐνώσεις τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων, ἔχουσι δὲ καὶ ἐν ἀλλήλαις, καὶ αὐθὶς διακρίσεις ἀσυγχύτους. Χωρήσεις μὲν ἐν ἀλλήλαις, ὅτι μὴ ἀκούσας ἐνώσεις πρὸς ἀλλήλας, φυσικὴν τινα εἴπηρ ἔνωσιν, καθ' ἣν ἐνοῦνται τὰ μέρη εἰς ἐνὸς ὅλου συμπλήρωσιν, ἀλλὰ προαιρητὴ ἔστι χωρήσις, ἣ τοιαύτη ἔνωσις ἐξ ἀγαθότητος θεοῦ γενομένη εἰς αὐτάς· τὰ γὰρ εὐλα καὶ ἐν ἀλλήλοις χωρεῖ ἀσυγχύτως, καὶ πάλιν ἀποχωρεῖ καὶ διακρίνεται, καὶ τοῦτό ἐστιν οἱ βαθμοὶ καὶ αἱ τάξεις αὐτῶν πρῶται καὶ δευτέραι. Σὺ δὲ σκόπει, πῶς τὸ ἀσύγχυτον ἐπὶ τῶν διακρίσεων τίθησιν. Ἐδει γὰρ μᾶλλον περὶ τῶν εἰς ἀλλήλας χωρήσεων τοῦτο εἰπεῖν, ὅπου καὶ ἡ σύγχυσις ὑποπτύεται. Ἄλλ' ἐκεῖνο μὲν θεραπεύεται, τῷ εἰπεῖν εὐθὺς καὶ διακρίσιν τῶν ἰδιοτήτων τὴν σύγχυσιν, ἣ εἰς ἀλλήλα χωρήσις, ἐπεὶ εὐθὺς ἀκολουθεῖ ἡ διακρίσις. Ἐπὶ δὲ τῶν διακρίσεων τί εἶπεν; ἀσύγχυτον, δηλῶν τὸ τῆς τάξεως αὐτῶν ἀπαράλλακτον· ἐπεὶ γὰρ κατὰ τὴν τοιαύτην διάκρισιν συνίστανται οἱ βαθμοὶ καὶ αἱ τάξεις αὐτῶν, καθ' ἃς τὸ πρῶτόν ἐστι καὶ τὸ δεύτερον. Διὰ τοῦτο ὡσανεὶ λέγει, μὴ ὅτι ἐν ἀλλήλαις χωροῦσι, καὶ πάλιν διακρίνονται, παραλλαγὴν λαμβάνειν τὰς τάξεις αὐτῶν, καὶ σύγχυσιν τινα μὴ ἐννοήσῃς· ἀλλ' ἡ αὐτὴ πάλιν μένει τάξις αὐταῖς, κἄν καὶ ἐν ἀλλήλαις χωρῶσι. Πάλιν ἐστὶ τῆς ἀγαθότητος τοῦ θεοῦ τὸ τὰς ὑφειμένας δυνάμεις πρὸς τὰς κρείττους ἀνάγεσθαι, καὶ πάλιν τὰς κρείττους τῶν δευτέρων προνοεῖν ὡς μήτ' ἐκεῖνας ἀρχὰς εἶναι περὶ τὴν ἀναγωγὴν, μήτε ταύτας ἀνεπιστρόφους περὶ τὴν πρόνοιαν· ἐνὸς γὰρ δυοῖν λείποντος, οὐκ ἦν τι γενέσθαι. Ἄλλ' ἡ ἀγαθότης ἡ θεία, οὕτως περὶ αὐτῶν ὠκονόμησε· παρ' οἷς καὶ αἱ τῶν οικείων ἐκάστης δυνάμεως φρουραὶ, καὶ αἱ περὶ αὐτάς ἀμετάπτωτοι συνελίξεις. Μὴ γὰρ, ὅτι ἐφίενται καὶ μειζόνων, καταφρονεῖν αὐτάς τῶν οικείων ὑπολάβῃς. Ἐλίссονται δὲ οἱ θεοὶ νόες περὶ αὐτάς ἑλιξίν τινα οὐ σωματικὴν, ἀλλ' ὑπερκόσμιον καὶ νοερὰν, καὶ οἷαν πέφυκε νόος ἐλίττεσθαι ἐξ ἑαυτοῦ προϊὼν ἐπὶ νοήσεις, καὶ εἰς ἑαυτὸν ἀναστρέφων, οὐ μὴν ἐξω ἑαυτοῦ χωρῶν σκεδαστῶς. Τοῦτο αἰνίττονται καὶ οἱ παρὰ τῷ θεῷ Ἰεζεκιήλ τροχοὶ πολυόμματοι. Ἐκ τῆς θείας εἰσὶν ἀγαθότητος καὶ αἱ περὶ τὴν ἐφεσιν τἀγαθοῦ ταυτότητες καὶ ἀκρότητες. Ταυτότητα μὲν νοητέον τὴν οὐκ ἀπόστατον πρὸς θεὸν προσοχὴν· ἀκρότητα δὲ, τὴν τῆς νοήσεως αὐτῶν εἰς ἀναγωγὴν, καὶ κατὰ χάριν θέωσιν, πρόδοον, καὶ ὅσα ἄλλα εἴρηται ἡμῖν ἐν ἰδίῳ βιβλίῳ τῷ Περὶ τῶν ἀγγελικῶν

ἰσοτιήτων καὶ τάξεων. Οὐ μὴν οὐδ' ἀλλὰ καὶ ὅσα εἴπω-
 μεν ἐν τῷ *Περὶ τῆς οὐρανίου ἱεραρχίας* βιβλίῳ, δι-
 τὰς θείαις δυνάμεσι πρόσσεισι, καὶ ταῦτα ἐξ ἀγαθό-
 τητός εἰσι τοῦ Θεοῦ. Τίνα ταῦτα; Αἱ ἀγγελοπρεπεῖς
 δηλαδὴ καθάρσεις, αἱ φωταγωγίαι, αἱ τελειότητες· κα-
 θαίρονται γὰρ καὶ αὐταί, καὶ φωτίζονται, καὶ τελειοῦν-
 ται, παρὰ τῆς πηγῆς τῆς ἀγαθότητος ἱεραρχούμεναι,
 ἐξ ἧς ἐδωρήθη ταύταις καὶ τὸ ἀγαθοειδές, καὶ τὸ ἐκ-
 φαίνεῖν ἐν ταυταῖς τὴν κρυφίαν ἀγαθότητα. Καθαί-
 ρουσι γὰρ καὶ αὐταί, καὶ φωτίζουσι, καὶ τελειοῦσιν
 ἃ πάσχουσι, ταῦτα ποιοῦσαι, καὶ δηλοῦσαι τὸ τῆς
 ἀγαθότητος κρύφιον τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ ἐξ ἑμοῦ θαυ-
 μαστοῦται ἢ τοῦ Θεοῦ γνώσις, πόσω μᾶλλον ἐκ τῶν
 ἀγγελικῶν καὶ θείων δυνάμεων; Ἐξαγγέλλουσι γὰρ οὐκ
 ἐν τῷ λέγειν, ἀλλ' ἐν ταυταῖς ἐν τῷ ταύτας νοεῖσθαι,
 τὴν θείαν ἐκείνην σιγήν τὴν ὑπὲρ κατάληψιν φωτο-
 φάνειαν τοῦ ἐν ἀδύτοις καὶ ἐν ἀποκρύφῳ ὄντος, κατὰ
 τὸ, Ἔθετο σκότος ἀποκρυφῆν αὐτοῦ, ὡς φῶτα φανὰ
 δευτέρα προβεβλημένα εἰς ἐρμήνευσιν ὀπωσοῦν τῆς
 πρώτης λαμπρότητος. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τοὺς ἀγγέλους
 αἱ ψυχαί, καὶ ὅσα εἰσὶν ἀγαθὰ τῶν ψυχῶν, ἐκ τῆς
 ἀγαθότητός εἰσι τοῦ Θεοῦ, τὸ νοεράς αὐτὰς εἶναι, ὡς
 νοοῦσας, τὸ ἀθανάτους, αὐτὸ δὴ τὸ εἶναι, καὶ τὸ ἔχειν
 δύναμιν, ἀνατεινομένας πρὸς τὰς ἀγγελικὰς ζωάς, δι'
 ἐκείνων ὡς καθηγεμόνων ἐπὶ τὴν θείαν ἀγαθὰρχίαν
 ἀνάγεσθαι, καὶ τῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ μετέχειν ἐλλάμψεων
 κατὰ τὴν ἀναλογίαν αὐτῶν, καὶ τῆς ἀγαθοειδοῦς δω-
 ρεῖας ἐν μετουσίᾳ γίνεσθαι, καθὼς ἐπὶ τοῦ Ἠσαίου καὶ
 τοῦ Ἰεζεκιήλ γέγονε, τοῦ μὲν δεξαμένου τὸν ἀνθρακα,
 τοῦ δὲ φωμισσθέντος τὴν κεφαλίδα, καὶ ὅσα ἄλλα ἐν
 ἰδίᾳ πραγματεία τῆ *Περὶ ψυχῆς* εἰρηται. Ἀλλὰ καὶ αὐ-
 τὰ αἰθλογοὶ ψυχαί, καὶ πάντα τὰ ἄλογα ζῶα, τὰ ἀέρια,
 τὰ χερσαῖα, τὰ ἔρπετά, τὰ ἐν ὕδατι, τὰ ἀμφίβια, τὰ
 ὑπὸ γῆν ἐγκλωσμένα, πάντα ταῦτα διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ
 ἀγαθότητα ἐψύχωνται καὶ ἐζῶνται ὁμοίως καὶ τὰ
 φυτὰ, καὶ ὅση ἄψυχος καὶ ἄζωος οὐσία, διὰ τὰγαθόν,
 τὰ μὲν τὴν θρεπτικὴν καὶ αὐξητικὴν ζωὴν, ἢ δὲ τῆς
 οὐσιώδους ἕξεως εἴληχεν.

quælibet inanimata vitæque experta substantia, per eandem bonitatem, illa quidem nutritivam et au-
 tricem vitam, hæc vero habitum substantialem acceperunt.

§ III. Εἰ δὲ καὶ ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα ἐστὶ τὸ Θεῖον,
 ὡσπερ καὶ αὐτὸ τὸ ἀγαθόν, ἀλλ' οὖν αἱ στερήσεις; ἐπὶ
 Θεοῦ ὑπερβολαί εἰσι θέσεων δραστήριοι, ὡς τὸ ἀνείδεος,
 ἀνούσιος, ἄζωος, ἄνοος· ταῦτα γὰρ, ἐννοίαν ἔχοντα μὴ
 ὄντος, ὁμοίως ἐν τῷ Θεῷ ὑπερουσίως ὄντι κατὰ τὴν
 ἀφαίρεσιν ἀπάντων (οὐδὲν γὰρ ἐστὶ τῶν ὄντων·)
 ὑπεροχικῶς νοοῦνται. Καὶ εἰ θεμιτὸν φάναι, καὶ αὐτὸ
 τὸ μὴ ὄν τοῦ ὑπὲρ πάντα ἀγαθοῦ ἐφέεται, (εἰ γὰρ μὴ
 ἐστὶν αὐτὸ, πῶς ἐφέεται;) ἢ δὴλον, ὅτι τὸ μὴ ὄν κα-
 κὸν ἐνόησεν εἶναι, μὴ ὄν ὡσανεὶ ἀγαθόν, ὡς παρακα-
 τῶν ἀποδεικνύει, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ λεγόμενον κακὸν
 τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα πολλάκις γίνεται

in quo modo bonum, uti in progressu orationis ostendit; quia illud **388** etiam quod malum dici-
 tur, propter bonum fit.

§ IV. Ἀλλ' ὅπερ ἡμᾶς διαπέφευγεν, αἴτιον τῶν
 οὐρανίων καὶ κοσμικῶν (οὐρανὸν γὰρ τὸν κόσμον φα-
 σίν) ἀρχῶν καὶ ἀποπερατώσεων ἢ τοῦ Θεοῦ ἀγαθό-

A mitas vero intelligentiæ earum adductio, et secun-
 duni gratiam deificatio, progressus et quæcunque
 alia in peculiari libro *De proprietatibus et ordinibus
 angelorum* a nobis commemorata sunt. Quin et illa
 quæ diximus in libro *De cælesti hierarchia* divinis vir-
 tutibus adesse, etiam hæc sunt ex bonitate Dei. Quæ
 vero ea sunt? Angelicæ nimirum lustrationes, illumi-
 nationes, perfectiones; siquidem et ipsæ expiantur,
 et illuminantur, et perficiuntur, a fonte bonitatis ini-
 tiate, ex quo ipsis quoque boniformitas donata est, et
 in semetipsis manifestant arcanam illam bonitatem.
 Siquidem et ipsæ expiant, **387** et illuminant, et
 perficiunt ea quæ patiuntur, dum hæc agunt, et ma-
 nifestant arcanum bonitatis Dei. Si enim ex præ-
 scientia Dei mirificatur, quanto magis ex angelicis
 ac divinis virtutibus? Equivariant enim non cum di-
 cunt, sed cum in semetipsis intelligunt divinum
 illud silentium, ac incomprehensibilem illustratio-
 nem ejus qui in adytis et occulto existit, juxta illud:
Josuis tenebras latibulum suum ^h, tanquam lumina
 quædam secundaria, quæ proposita sunt ad primum
 illius splendorem quoquo modo interpretandum.
 Præterea, post angelos, animæ quoque, et quæcun-
 que animarum bona sunt, ex bonitate Dei existunt;
 ut quod intelligentes sint, tanquam quæ intelligant,
 quod sint immortales, quod sint, et habeant virtu-
 tem; et ad angelicas vitas accedant, et per illos con-
 præceptores ad divinam ipsam bonitatem adducan-
 tur, et pro capiti suo divinis illustrationibus commu-
 nificent, et muneris boniformis participes existant,
 sicut in *Isaia* et *Ezechiele* accidit, dum ille quidem
 pruram accepit, hic vero libri capite relectus est,
 et quæcunque alia in peculiari tractatu *De anima* a
 nobis dicta sunt. Quin et animæ irrationales et om-
 nia bruta animantia, et aëria, et terrestria, et ser-
 pentia, et aquatilia, et amphibia, et quæ in caver-
 nis terræ degunt, omnia hæc per Dei bonitatem et
 animata sunt et vivificata; similiter et plantæ, et

B ac divinis virtutibus? Equivariant enim non cum di-
 cunt, sed cum in semetipsis intelligunt divinum
 illud silentium, ac incomprehensibilem illustratio-
 nem ejus qui in adytis et occulto existit, juxta illud:
Josuis tenebras latibulum suum ^h, tanquam lumina
 quædam secundaria, quæ proposita sunt ad primum
 illius splendorem quoquo modo interpretandum.
 Præterea, post angelos, animæ quoque, et quæcun-
 que animarum bona sunt, ex bonitate Dei existunt;
 ut quod intelligentes sint, tanquam quæ intelligant,
 quod sint immortales, quod sint, et habeant virtu-
 tem; et ad angelicas vitas accedant, et per illos con-
 præceptores ad divinam ipsam bonitatem adducan-
 tur, et pro capiti suo divinis illustrationibus commu-
 nificent, et muneris boniformis participes existant,
 sicut in *Isaia* et *Ezechiele* accidit, dum ille quidem
 pruram accepit, hic vero libri capite relectus est,
 et quæcunque alia in peculiari tractatu *De anima* a
 nobis dicta sunt. Quin et animæ irrationales et om-
 nia bruta animantia, et aëria, et terrestria, et ser-
 pentia, et aquatilia, et amphibia, et quæ in caver-
 nis terræ degunt, omnia hæc per Dei bonitatem et
 animata sunt et vivificata; similiter et plantæ, et

C quælibet inanimata vitæque experta substantia, per eandem bonitatem, illa quidem nutritivam et au-
 tricem vitam, hæc vero habitum substantialem acceperunt.

§ III. Quod si autem Deus sit supra omnia, uti
 et bonum ipsum, ergo privationes in Deo sunt ex-
 cellentiæ positionum effectrices, ut experta formæ,
 experta substantiæ, experta vitæ, experta mentis; quæ
 quidem videntur significare aliquid quod non existit,
 tamen in Deo, qui superessentialiter omnium rerum
 negatione existit (nihil enim est eorum quæ sunt)
 eminenter intelliguntur. Et, si dictu fas sit, illud
 ipsum quod non est, illius, quod supra res omnes
 est, boni desiderio tenetur (si enim id non est,
 quomodo desiderat?); unde manifestum, per id
 quod non est, malum intellexisse, cum non sit
 quod non est, ostendit; quia illud **388** etiam quod malum dici-
 tur, propter bonum fit.

§ IV. Sed, quod nos effugerat, cælestium et
 mundanorum (cælum enim mundum vocant) prin-
 cipiorum ac terminationum causa est Dei bonitas,

^h Psal. xvi, 12.

nam Deus hæc omnia bonitatis abundantia creavit. Principia vero caelestia et terminationes intelligenda tanquam ex puncto seu centro voluntatis Dei rotunda eorum fabricatio subsistens: circularis enim figura ex seipsa incipiens, in seipsa terminatur. Coelestem vero substantiam neque augeri neque minui ait, ut perfecte et sufficienter finem suum assecutum; ideoque immutabilem ipsam dixit, ex quo facta est, non perversam; perfectum autem est, quod neque augetur neque minuitur. Nota vero, eum dicere, cœlos sine strepitu et absque sensu moveri. Illud autem, *quarundam stellarum multiplicis motus quo transferuntur*, de planetis dicit; censet enim illos soles moveri. Quid porro dicat quis de solari radio, qui eorsum ab aliis per se movetur? quoniam et huic suum lumen est ex hac Dei bonitate, *cujus lux hæc imago quædam est; quomobrem quoque nomine lucis divinum illud primum exemplar laudatur, ut ad cujus imaginem lux hæc existat. Quemadmodum enim hæc Dei bonitas a supremis usque ad extrema pervadit, et super omnia existit (Deus enim in omnibus est, et nihil omnium, ut neque suprema ad ipsius excellentiam pertingant, expers enim principii est, et nihil se habet sublimius; neque inferiora ipsius ambitum pertranseant, id est extra ejus complexum sint, siquidem infinitus est, et extra ipsum nihil est inferius; quin etiam illa quæ laucis sunt capacia secundum mensuram capacitatis illuminat, unde etiam Deus dicitur esse mensura rerum, quod contineat et sciat principium et finem omnium, et ævum, et numerus, et ordo, ut qui res continet atque disponit, omnia enim cum bono ordine creavit); sicutique etiam sol ille manifesta divinx bonitatis imago existit. Pulchra autem statim corrigit quæ minus consentaneæ de sole dicta videbantur, dum eum tenuissimum quemdam et ultimum boni illius sonum nominat. Quemadmodum enim si quis vociferans et clamans aliquid dixerit, præsentibus quidem valentibus auribus præditi vocem et sermonem audiunt; qui autem distant, quanto absunt, tanto debilius vocem audiunt; qui porro longiori spatio remoti sunt, **389** obscurissimum quemdam sonum capiunt, ut vocem quidem aliquam obscaram audiant, sed quod pronuntiatum est non intelligant. Unde colligere licet tantum esse solare*

της ἐστὶ· καὶ ταῦτα γὰρ δι' ἀγαθότητος ὑπερβολῆς παρήγαγεν ὁ Θεός. Ἀρχὰς δὲ οὐρανίας καὶ ἀποπερατώσεις νοητέων τὴν ὡς ἐκ σημείου ἦτοι κέντρου τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, κυκλικῶς ὑποστάσαν τῶν οὐρανῶν σφαιροειδῆ δημιουργίαν· τὸ γὰρ κυκλικὸν σχῆμα, ἀρχόμενον ἐξ ἑαυτοῦ, εἰς ἑαυτὸ περατοῦται. Τὴν δὲ οὐρανίαν οὐσίαν ἀναυξῆ καὶ ἀμειωτῶν φησιν, ὡς τελείως ἔχουσαν, καὶ αὐτάρκως πρὸς ὃ γέγονε· διὸ καὶ ἀναλλοίωτον αὐτὴν λέγει, ἐξ οὗ γέγονεν οὐ παρατραπαίεσαν, τέλειον δὲ ἔστιν, ὃ μήτε αὖξει μήτε μειοῦται. Σημειῶσαι δὲ, ὅτι καὶ κινεῖσθαι ἀψόφως φησὶ καὶ ἀνεπισθητῶς τὸν οὐρανόν. Τὸ δὲ ἐν ἰσῶν ἀστέρων μεταβατικῆς πολυκινησίας περὶ τῶν πλανητῶν φησιν· αὐτοὺς γὰρ μόνους ἐδέξατο κινεῖσθαι. Τί ἂν τις εἴποι περὶ τῆς ἡλιακῆς ἀκτίδος ἰδίᾳ τῶν ἄλλων καθ' αὐτὴν; **B** ὅτι καὶ ταύτῃ τὸ φῶς ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος, ἧς καὶ εἰκὼν τοῦτο δὴ τὸ φῶς, διὸ καὶ φωτωνομικῶς ὑμνεῖται τὸ θεῖον ἀρχέτυπον, οἷον ἐν πρὸς εἰκόνα τὸ φῶς. Ὡς γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ ἀγαθότης ἀπὸ τῶν ἀνωτάτων ἕχρι τῶν ἐσχάτων διέκει, καὶ ὑπὲρ πάντα ἐστίν· (ἐν τοῖς πᾶσι γὰρ, καὶ οὐδὲν τῶν ἀπάντων τὸ θεῖον ἐστὶ, μήτε τῶν ἀνω τὴν ὑπεροχὴν φθανουσῶν, ἀναρχος γὰρ καὶ οὐκ ἔχει τι ὑψηλότερον· μήτε τῶν κάτω τὴν περιοχὴν διαβαινουσῶν, ἦγουν ἐξω οὐσῶν τῆς περιοχῆς, ἀτελεύτητος γὰρ, καὶ οὐκ ἔχει ἐξω ταύτης κατώτερον· ἀλλὰ καὶ φωτίζει τὰ χωροῦντα πρὸς τὸ μέτρον ὃ χωροῦσι· διὸ καὶ μέτρον εἶναι λέγεται τῶν ὄντων τὸ θεῖον, ἢ ὡς περιοχικόν, καὶ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ πέρασ τῶν ἀπάντων ἐπιστάμενον, καὶ αἰῶν, καὶ ἀριθμὸς, καὶ τάξις, ὡς περιοχικόν τῶν ὄντων καὶ τακτικόν, πάντα γὰρ μετ' εὐταξίας ἐδημιούργησεν·) οὕτω δὴ καὶ ἡ τῆς θείας ἀγαθότητος ἐμφανὴς εἰκὼν ὁ ἥλιος. Καλῶς δὲ τὸ ἀπεμφαῖνον τῶν ἐπὶ τῷ ἡλίῳ λεγομένων εὐθύς ἰθεράπευσε, παλλοστόν καὶ τελευταῖον ἀπήχημα τοῦτον εἰπὼν τὰγαθοῦ. Ὡσπερ γὰρ εἴ τις βροθίας καὶ ἀποκράξας εἴποι τι, καὶ οἱ μὲν παρεστώτες ἂν ἐβρωμένοι τὰς ἀκοὰς ὡσεὶ τῆς φωνῆς καὶ τοῦ λεχθέντος ἀκούουσιν· οἱ δὲ ἀφεστώτες, ὅσον ἀπέχουσι, τοσοῦτον ἀδρανέστερον τοῦ φθέγματος ἀκροῦνται· οἱ δὲ ἐπὶ μείζον διάστημα κειχωρισμένοι ἀμυδρόταται τοῦ ἀπηχημάτος λαμβάνουσιν, ὡς φωνῆς μὲν ἀσέμου τινὸς ἀκούειν, μὴ νοεῖν δὲ τὸ ἐκφωνηθέν. Τοσοῦτόν ἐστιν ὑπολαβεῖν τὸ ἡλιακὸν φῶς πρὸς τὸ ἀληθὲς ἐκεῖνο καὶ θεῖον, ὥστε καὶ ἀπειρον καὶ ἀξέυμβλητον εἶναι τὸ μέσον. Ἐφεξῆς λέγει πῶς εἰκονίζει τὸ θεῖον ὁ ἥλιος· ὅτι τὸ θεῖον, πάντα ὅσα μετέχειν δύναται τούτου, δι' ἀγαθῆς πολιτείας καὶ πράξεως καὶ ἄλλης τινὸς ἐπιτηδεύτητος φωτίζει, ἔχων τὸ φῶς ὑπερηπλωμένον ἐξαπλατὶ πρὸς πάντα τὸν ὄρατὸν κόσμον καὶ τὰς αὐγάς τῶν ἀκτιῶν αὐτοῦ, ἐκεῖνο διὰ τὰ διψυχα καὶ ἀναίσθητα, τοῦτο διὰ τὰ λογικὰ τε καὶ νοερά. Ὡς γοῦν ὁ αἰσθητὸς ἥλιος πάντα τὰ ὄρατὰ φωτίζει, καὶ τὰ μὴ μετέχοντα τοῦ φωτὸς αὐτοῦ, δι' οἰκείαν ἀδράνειαν οὐ μετέχει. Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ὑπερηπλωμένου τοῦ φωτισμοῦ καὶ ἀγιασμοῦ ὄντος, πάντες οἱ βουλόμενοι φωτίζονται καὶ ἀγιάζονται. Ἀλλὰ καὶ πάλιν, ὥσπερ ὁ Θεὸς δημιουργεῖ, οὕτω καὶ ὁ ἥλιος πρὸς γέννησιν τῶν αἰσθητῶν σωμάτων συμβάλλεται, καὶ πρὸς ζῶην κινεῖ, καὶ τὰλλα ποιεῖ, πλὴν οὐχ ὡς αἴτιος τούτων κατὰ τινὰ

προαίρεισιν· ἀλλ' εἰδὼς ὁ θεὸς ὅτι τὸ μὲν ψυχρὸν ἄγαν ἄγονον, τὸ δὲ συμμέτρως θερμὸν γενεσιουργεῖ, καὶ ὅτι τὰ φυτὰ καὶ τὰ σπέρματα θερμότητος δεῖται, ὡς καὶ τὰ σώματα ἅπαντα τὰ ζῶν ἔχοντα, τοῦτο χάριν τὸν ἥλιον οὕτως ἔχειν φύσεως ἐποίησε. Τοῦτο τὸ ἡλιακὸν φῶς κατ' εἰκόνα τοῦ θεοῦ τοῦ ὄντος αἰῶνος καὶ ἀριθμοῦ τοῦ παντός, ὡς δημιουργοῦ καὶ περιεκτικοῦ πάντων, καὶ μέτρον ἐστὶ καὶ ἀριθμὸς ὥρων, καὶ ἡμερῶν, καὶ παντός τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου· ὃ καὶ κατὰ τὴν τριάδα τῶν πρώτων ἡμερῶν, ἀσχημάτιστον ὄν, οὕτως ἐκείνας τὰς ἡμέρας διόριζε τῇ συστολῇ τε καὶ παρατάσει, καθὼς δηλοῦ καὶ ὁ θεὸς Μωϋσῆς· ἐκείνος γάρ ἐστιν ὁ λέγων, ὅτι καὶ ἐγένετο ἡμέρα μία· καὶ πάλιν, δευτέρα, καὶ ἐφεξῆς τρίτη. Καὶ ὡς περ πρὸς ἑαυτὴν ἡ ἀγαθότης ἐπιστρέφει πάντα τὰ ἐσκεδασμένα, ὡς ἀρχὴ καὶ αἰτία, καὶ πάντα ταύτης ἐφίεται, καὶ ὡς ἀρχῆς, ἐξ οὗ γὰρ τὰ πάντα, φησὶν ἡ Γραφή· καὶ ὡς συνεχέως, ἐν ᾧ γὰρ τὰ πάντα, δηλονότι παντοκρατορικῶ πυθμένι καὶ θεμελίῳ περιφρουρούμενα· καὶ ὡς τέλους, εἰς ὃ γὰρ τὰ πάντα, οἰοῦναι πέρας, οἰκτεῖον, οὐ φυσικόν, ἀλλὰ δημιουργικόν· καὶ οὐ ἐφίεται πάντα, ἕκαστον δὲ κατὰ τὴν ἰδίαν τῆς φύσεως τάξιν, ὡς ἀγγελοὶ καὶ ἄνθρωποι γνωστικῶς, ἄλογα ζῶα αἰσθητικῶς· φυτὰ τῇ ἐμφύτῳ κινήσει τῆς ἑαυτῶν ζωῆς, τὰ δὲ ἄζωα καὶ ὄντα κατὰ τὸ εἶναι, οὐχ ἔνε γνώσιν, ἀλλ' ἕνα μένωσι τῇ φυσικῇ καὶ μόνῃ συνεχόμενα φύσει. Οὕτω καὶ ὁ ἥλιος τὰ ὑπὸ τῆς αὐτοῦ μαρμαριγῆς συνεχόμενα ἐπιστρέφει πρὸς ἑαυτόν· διὸ καὶ ἥλιος λέγεται, ὅτι πάντα ἀολλῆ καὶ συνηθροισμένα ποιεῖ, καὶ συνάγει τὰ διεσκεδασμένα, καὶ πάντα τούτου ἐφίενται, τὰ μὲν ζῶα ὡς τοῦ ὄραν, τὰ δὲ φυτὰ ὡς τοῦ κινεῖσθαι, τὰ ἄλλα ὡς τοῦ ὄλων συνέχεσθαι κατ' αὐτοῦ φωτός ἐφιέμενα. Καὶ οὐ δήπου φημί κατὰ τὸν παλαῖον καὶ λαμπρὸν ὁδωδότη λόγον τὸν ἑλληνικὸν ὕβλον (ἦσαν γὰρ ποτε καὶ ἀμφότεροι Ἕλληνες, ὡς ἐν ταῖς Ἠράξεσι τῶν ἀγίων ἀποστόλων δηλοῦται) ἢ μὴ τὸν μωρὸν· τὸ γὰρ μωρὸν ἀρχαῖον οἱ Ἕλληνες ἐλεγον· οὐκοῦν κατὰ τοῦτον τὸν μωρὸν ὕβλον φημί, ὅτι ὁ ἥλιος, θεὸς ὢν, ἐπιτροπεύει τὸν κόσμον· ἀλλὰ τὰ ἄορατα τοῦ θεοῦ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, καὶ ἡ θεότης αὐτοῦ, καὶ αἰδῖος δύναμις ἀπὸ τοῦ ἡλίου ἐμφαίνεται.

sol Deus est, mundum convertit; verum invisibilia Dei, secundum Apostolum, a creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta, conspiciuntur, et divinitas ipsius virtusque sempiterna a solo manifestatur.

§ V. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐν ἰδίᾳ πραγματεῖα τεθεολόγηται, νῦν δὲ ῥητέον περὶ τοῦ νοητοῦ φωτός. Λέγεται τοίνυν ὁ θεὸς φῶς, ἀλλὰ νοητὸν, διὰ τὸ πάντα ἀγγελικὸν νοῦν φωτίζειν, πᾶσαν δὲ ἔγνωσαν ἀπελαύνειν ἐκ τῶν ψυχῶν, αἷς ἂν ἐγγένηται. Ὅρα δὲ, ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν ἀγγέλων εὐθυδῶως εἶπε φωτίζειν τὸ φῶς, ἐπὶ δὲ τῶν ψυχῶν πρότερον ἀπελαύνειν τὸ τῆς πλάνης σκότος καὶ οὕτω φωτίζειν· οἱ γὰρ ἀγγελοὶ ἀπλοὶ καὶ μονοειδεῖς, καὶ ἐξ ἀρχῆς τὸ φῶς ἐσχηκότες, τῇ ἀκλινεῖ ἀνατάσει φωτίζονται πάντες, οἱ δ' ἄνθρωποι, διπλοὶ ὄντες, καὶ σάρκα περιφέροντες, συνειθισμένοι εἶσι ταῖς κοσμικαῖς ἀγνοαῖς καὶ πλάναις· καὶ οὐκ

sanctificatio desuper expansa sit, omnes quicumque volunt illuminantur et sanctificantur. Rursus, sicut Deus creat, sic etiam sol ad sensibilibus corporum generationem conducit, et vitam movet, aliaque facit, non tamen tanquam eorum causa libera; verum Deus sciens frigus esse valde sterila, moderatum autem calorem ad generationem facere, atque stirpes et semina caloris indigere, sicut etiam corpora omnia quæ vita fruuntur, ejus rei gratia solem se ita habere fecit. Hoc lumen solis, secundum imaginem Dei, qui tanquam creator et conservator universi ævum ac numerus existit, etiam mensura est, et numerus tempestatum ac dierum et omnis nostri temporis; quod etiam primorum dierum triduum, tamen etsi tunc non erat figuratum, contractione et interjectione definit, uti divinus quoque Moyses declarat, ille enim ait: Et facta est dies una, et iterum, secunda, ac deinde tertia. Et sicut bonitas, tanquam principium et causa, cuncta quæ dispersa sunt ad se colligit, omniaque ipsam appetunt; et ut principium, ex ea enim omnia, ut ait Scriptura; et ut continentem, in quo nimirum omnia veluti in omnitenenti fundo ac fundamento custodiuntur, et ut finem, ad quem omnia, quasi ad terminum suum non naturalem, sed effectivum spectant; et cujus desiderio omnia tenentur, quodlibet nimirum secundum propriam naturæ ordinem, ut angeli et homines scienter, bruta animantia sensiliter, stirpes insito

390 ipsius naturæ motu, vitæ vero sensusque expertia secundum esse, non ut cognoscant, sed ut persistant naturali permansione contenta; sic etiam sol ea quæ sub splendoribus ejus continentur, ad se convertit. propter quod etiam ἥλιος appellatur, quod omnia ἀολλῆ seu congregare faciat, et dispersa congreget, omniaque ipsum appetant, viventia quidem ut videant, stirpes ut moveantur, cætera ut ab ipso conserventur dum lumen ejus appetunt. Non hoc dico secundum antiquam et splendidam fabulam ac nugacem gentiliū sermone (erant enim aliquando etiam utriusque gentiles, ut in sanctorum apostolorum Actis declaratur) vel certe fatuam; nam fatuum gentiles idem quod antiquum dicebant. Itaque non secundum hanc fatuam fabulam, inquam, quoniam

§ V. Verum hæc in proprio tractatu theologico descripsimus, modo dicendum de luce intellectili. Dicitur itaque Deus lux, sed intellectilis, quod omnem angelicum intellectum illuminet, omnem autem ignorantiam ex animis, quibus inest exterminet. Observa vero, quod in angelis quidem recta conjectura dixerit lucem illuminare, in animabus vero prius erroris tenebras ejicere, et tum illuminare; nam angeli cum simplices ac uniformes sint, et ab initio lucis participes exsisterint, continua intentione omnes illuminantur; homines vero, cum duplices sint, et carnem circumferant, sæcularibus

¹ Gen. 1. = Rom. 1, 20.

ignorantiis erroribusque sunt assaeti, non possunt aliter illuminari, nisi tenebræ depulsæ sint. Unde cum lux natura sua simul cum tenebris esse nequeat, idcirco luce subintrante, tenebræ fugantur; et quantum lux ingreditur, tantum animæ ipsam degustantes magis appetunt; et quanto illæ majori desiderio aguntur, tanto magis lux affulget, quoniam dilexerunt multum, juxta sancta Evangelia². Non enim repente lux affulget, ne quando caligine offundantur, sicut contingit iis qui e profundis tenebris soleni directis oculis intueri volunt; sed sensim, juxta modulum eorum qui lumen excipiunt, ut neque luce nimia infirmiores obruat, neque rursus, propter luminis inopiam, meritis non respondeat, sed juxta suscipientium **391** sursum contuendæ capacitatem temperetur, hoc enim est quod etiam superius dixit, Deum esse ordinem et mensuram

§ VI. Illud quod supra omne lumen, bonum lumen dicitur; quia etiam omnem mentem supramundanam, scilicet virtutum superiorum, circummundanam illam angelicam, id est eorum qui, juxta Apostolum³, in ministerium missi, et ad ædificationem et obsequium ordinali sunt (id enim etiam in libro *De cœlesti hierarchia* tradit) et mundialem, scilicet humanam ex sua plenitudine illuminat, juxta divinum apostolum et evangelistam Joannem P, dicentem: *Et ex plenitudine ejus omnes accepimus*. Vel supramundanam ait spiritalem; circummundanam, animale; et mundialem, carnalem. Vel etiam aliter, supramundialem, eam quæ theologiam docet; circummundialem, quæ naturalem contemplationem; mundialem quæ practicanam virtutem tradit. Deus iterum lux est, quia omnes intellectu præditas virtutes, cum cœlestes tum nostras renovat. Quomodo autem renovat lumen? Quoniam videlicet ex proportionem rerum corporearum intelligantur ea quæ ad animum et intellectum spectant. Queniammodum igitur juvenus est, in qua corpus optime functiones suas obire valet, senium vero, in quo non valet, sic etiam et animæ et mentis senium quidem est, in quo non potest exsequi munus suum, juvenus vero, in qua potest. Dum itaque mens in erroris et ignorantie tenebris versatur, quodammodo consenescit, et vires ejus obtorpescunt; verum ubi lux intelligibilis affulget, renovatur, et quæ sui muneris sunt exsequi valet. Porro radius ille lucis intelligibilis mentes omnes continet, cum supra omnes est, et a nullo continetur, atque omnem simpliciter illuminandi facultatis dominatum ac potestatem comprehendit, et superbabet, quoniam supra omnia lumina existit; et præhabet, quoniam harum creator est, et omnia congregat, et in unum copulat. Quomodo autem lux omnia congregat et in unum copulet, probat a contrario. Sicut enim ignorantia errantes dividit (qui enim ignorat, in multa distrahitur), sic lumen cognitionisque præsentia colligit

ἄν φωτισθεῖεν ἄλλως εἰ μὴ τὸ σκότος ἀπελασθῆ. Ὅθεν καὶ ἐπεὶ οὐκ ἔχει φύσιν τὸ φῶς τῷ σκότει συνεῖναι, διὰ τοῦτο τοῦ φωτὸς ὑπαισερχομένου, τὸ σκότος διώκεται καὶ ὅσον τὸ φῶς ἐπαισέρχεται, τούτου αἱ ψυχὰ ἀπογευόμεναι, μᾶλλον ἐφίενται· καὶ μᾶλλον, αὐτῶν ἐφιεμένων, μᾶλλον ἐπιλάμπει τὸ φῶς, ὅτι ἠγάπησαν πολὺ, κατὰ τὰ ἱερὰ Εὐαγγέλια. Οὐ γὰρ ἐξαίφνης ἐπιλάμπει τὸ φῶς, ἵνα μὴ πως σκοτισθῶσιν, ὡσπερ συμβαίνει τοῖς ἐξαίφνης ἀπὸ βαθέος σκότους τῷ ἡλίῳ ἐπεντρανίζειν ἐθέλουσιν· ἀλλὰ κατ' ὀλίγον καὶ πρὸς τὸ μέτρον τῶν ὑποδεχομένων, ἕτε τῷ πληθυσμῷ τοῦ ἀσθενεστεροῦ καταβαπτίζων, οὕτε πάλιν ἐπ' ἑλαττον παρὰ τῶν ἀξίων χωροῦμενον, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῶν ὑποδεχομένων εἰς ἀνάνευσιν ἀναλογίαν· τοῦτο γὰρ ἔστιν, ὃ καὶ ἀνωτέρω λέγει, ὅτι τάξις καὶ μέτρον ἡμῶν ἐστὶν ὁ Θεός.

nostram.

§ VI. Τοῦτο τὸ ὑπὲρ πάντων φῶς, ἀγαθὸν φῶς λέγεται, καὶ ὅτι πάντα νοῦν ὑπερκόσμιον, δηλονότι τὸν τῶν ἀνωτέρω δυνάμεων, περικόσμιον τὸν ἀγγελικόν, τουτέστι τῶν ἐπὶ λειτουργίᾳ ἀποσταλλομένων, καὶ εἰς διοίκησιν, καὶ διακονίαν τεταγμένων κατὰ τὸν Ἀποστόλον (οὕτω γὰρ καὶ ἐν τῷ *Περὶ τῆς οὐρανοῦ ἱεραρχίας* φησὶ) καὶ ἐγκόσμιον, τὸν ἀνθρώπινον, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πληρώματος καταλάμπει, κατὰ τὸν θεῖον ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην λέγοντα· *Καὶ ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ πάντες ἐλάβομεν*. Ἡ ὑπερκόσμιον φησὶ τὸν πνευματικόν· περικόσμιον τὸν ψυχικόν· ἐγκόσμιον, τὸν σαρκικόν. Ἡ καὶ ἄλλως, ὑπερκόσμιον τὸν τὴν θεολογίαν κατορθοῦντα· περικόσμιον τὸν τὴν φυσικὴν θεωρίαν· ἐγκόσμιον τὸν τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν. Φῶς πάλιν ὁ Θεός, διότι τὰς ὅλας νοερὰς δυνάμεις, τὰς τε ἐν οὐρανῷ καὶ τὰς ἡμετέρας ἀνανεάζει. Πῶς δὲ ἀνανεάζει τὸ φῶς; ἢ δηλονότι ἐξ ἀναλογίας τῶν σωματικῶν, καὶ τὰ ψυχικά τε καὶ νοερὰ ἐκλαμβάνονται. Ὡς γοῦν νεότης ἐστὶ, καθ' ἣν τὸ σῶμα τὰ οὐρανοῦ δύναται ἐνεργεῖν, γῆρας δὲ, καθ' ὃ οὐ δύναται· οὕτω δὲ καὶ ψυχῆς καὶ νοῦ γῆρας μὲν, καθ' ὃ οὐ δύναται ἐνεργεῖν τὰ οὐρανοῦ, νεότης δὲ καθ' ἣν δύναται. Ἐν γοῦν τῷ τῆς πλάνης καὶ τῆς ἀγνοίας σκότει ὁ νοῦς ὢν, γῆρας οἶον καὶ ἀπρακτεὶ κατὰ τὰς οὐρανοῦ δυνάμεις· τοῦ νοητοῦ δὲ φωτὸς ἐπιλάμπαντος, ἀνανεοῦται, καὶ τὰ οὐρανοῦ πράττειν δύναται. Αὕτη τοῦ νοητοῦ φωτὸς ἡ ἀκτίς πάντας περιέχει ἐν τῷ ὑπερεῖναι πάντων καὶ μὴ παρ' οὐδενὸς περιέχουσαι, καὶ ἀπλῶς πᾶσαν τῆς φωτιστικῆς δυνάμεως κυριότητα καὶ ἐξουσίαν συλλαβοῦσα, καὶ ὑπερέχει, ὅτι ὑπὲρ πάντα τὰ φῶτά ἐστι καὶ προσέχει, ὅτι δημιουργὸς τούτων ἐστὶ, καὶ πάντα συνάγει καὶ ἀολλῆ ποιεῖ. Πῶς δὲ ἀολλῆ καὶ συνηθροισμένα ποιεῖ τὸ φῶς, συνίστησιν ἐκ τοῦ ἐναντίου· ὡς γὰρ ἡ ἀγνοία διαιρετικὴ ἐστὶ τῶν πεπλανημένων (ὃ γὰρ ἀγνοῶν εἰς πολλὰ μερίζεται), οὕτως ἡ παρουσία τοῦ φωτὸς καὶ τῆς γνώσεως συναγωγὴς ἐστὶ τῶν φωτιζομένων· εἰ δὲ καὶ ἐπιστρεπτικὴ, ἐπιστρέφουσα ἀπὸ τῆς πολυθετίας πρὸς τὸ θεῖον ὢν (ὡσπερ ἡλίου ἐπιλάμπαντος, πρῶτος ὁ βλέπων εἰς αὐτὸν ἐπιστρέφεται, καὶ τούτου

² Luc. III, 17. Ephes. IV, 12. ³ Joan. I, 16.

ἀντιλαμβάνεται·) καὶ εἰς μίαν καθαρὰν γνῶσιν συνάγουσα, τὴν θεογνωσίαν δηλαδὴ, τὰς ποικίλας ὄψεις τὰς εἰς πολλὰ μεμερισμένας δηλονότι. Ἐῖτα, ἐπεὶ ἡ ὄψις αὐθυπάρκτου πράγματος ἀντιλαμβάνεται, τὰ δὲ εἰδῶλα οὐκ εἰσὶν εἰκόνες τινῶν, ἀλλὰ πλάττονται (διὰ τοῦτο γὰρ καὶ εἰδῶλα ὀνομάσθησαν), φησὶν ὅτι, κυριώτερον δὲ εἰπεῖν, φαντασίας οἰονεὶ πλασματώδεις, ἐννοίας περὶ τὰ αἰσθητὰ· ἐκίθη γὰρ ἡ φαντασία καὶ τὰ μὴ ὄντα καὶ ὦν εἰς γνῶσιν ἢ θεῶν οὐκ ἤλθομεν ἀναπλάττειν.

magis proprie phantasias seu imaginationes vocari posse dicit, utpote fabulosas cogitationes circa sensilia; solet enim imaginatio etiam ea quæ non sunt, et in quorum cognitionem vel aspectum non venimus, effingere.

§ VII. Τοῦτο τὸ ἀγαθὸν ὑμνεῖται καὶ ὡς καλὸν καὶ ὡς κάλλος, καὶ ὡς ἀγάπη, καὶ ὡς ἀγαπητὸν. Εἶτα, ἐπεὶ καλὸν μὲν ἔστι τὸ τοῦ κάλλους μετέχον, κάλλος δὲ αὐτὸ τὸ μετεχόμενον, καὶ ἀγαπητὸν μὲν τὸ τῆς ἀγάπης μετέχον, ἀγάπη δὲ αὐτὸ τὸ μετεχόμενον, καὶ ἐφ' ἡμῶν κατὰ διαίρεσιν ταῦτα φαίνονται, ὅτι τὰ μὲν εἰσὶν ἕξεις, τὰ δὲ ἕκτα, φησὶν, ὅτι οὐχ οὕτως ἔχει καὶ ἐπὶ τῆς ἐν ἐνὶ τὰ ὅλα συνειληφύλας αἰτίας. Ἐν ἐνὶ γὰρ καὶ τῷ αὐτῷ καὶ τὰς ἕξεις καὶ τὰ ἕκτα συλλαμβάνουσα οὔτε ὡς ἕκτον, οὔτε ὡς ἕξιν, ἀλλ' ὑπὲρ ταῦτα οὔσα, αἰτία τοῖς ἄλλοις τῶν τοιούτων ἀγαθῶν γίνεται. Ὅθεν καὶ κάλλος μὲν λέγεται διὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ διαδομένην πᾶσι καλλονὴν, καὶ διὰ τὸ εἶναι αἴτιος πάσης εὐαρμοστίας καὶ ἀγλαίας· (κάλλος γὰρ ἔστι συμμετρία μελῶν καὶ μερῶν μετὰ τῆς ἐπανθούσης εὐχροίας·) ἢ καὶ διὰ τὸ πάντα πρὸς ἑαυτὸ καλεῖν, καὶ ὡς αἰεὶ ὄν καὶ μηδέποτε μειούμενον ἢ αὔξον· τὰς γὰρ ὑπερβολὰς καὶ ἐλλείψεις κακίας οἶδαμεν λέγειν. Οὐδὲ κατὰ τι καὶ ἀνὰ μέρος καλὸν, οὐδὲ κατὰ τινα χρόνον καλὸν, κατὰ τινα δὲ οὐ· οὐδὲ πρὸς τι καλὸν, οὐδέ ποῦ, οὐδέ τισιν· (ἃ δὴ πάντα τὸ κάλλος περιπέφευγε πάντως, τοῦ καθ' ἡμᾶς καλοῦ ὑποκειμένου ἐξ ἀνάγκης τοῖς τοιούτοις προσδιορισμοῖς·) ἀλλ' ὡς τὸ καθ' ἑαυτὸ μονοειδὲς αἰεὶ ὄν καλὸν, ἐπεὶ οὔτε σκεδάννυται εἰς ἕξεις τε καὶ διαφορὰς καλλοποιούς. Τὸ καθ' ἡμᾶς γὰρ κάλλος σκεδάννυται, ἄλλο γὰρ κάλλος ὀφθαλμοῦ τυχόν, καὶ ἄλλο κάλλος βινός, καὶ ἄλλο προσώπου παντός, καὶ ἄλλο χειρῶν. Οὔτε πρὸς ἐνίους τὸ καλὸν ἔστι, πρὸς ἐνίους δὲ οὐ, ἀλλὰ πανταχοῦ πέφυκε φαίνεσθαι καὶ ἐν πᾶσιν, ὅπερ οὐκ ἔχει τὸ καθ' ἡμᾶς κάλλος· εἰ γὰρ τοῖς πᾶσι πέφυκεν εἶναι, ὅτι καὶ πάντα καλὰ λίαν, ἀλλ' οὐ μονοειδῶς. Ἄλλο γὰρ κάλλος ἡλίου, καὶ ἄλλο κάλλος γῆς, καὶ ἄλλο ὕδατος, ποικίλα τινὰ κάλλη, καὶ οὐκ εἰς ἐν συναγόμενα· τὸ δὲ ὄντως κάλλος, μονοειδὲς ὄν, ποικίλλεται πρὸς τὰ ὑποκείμενα, καὶ διὰ τοῦτο προέχειν ἐν ἑαυτῷ λέγεται καὶ καλλονὴν, ὡς καὶ πρὸς τῶν δημιουργημάτων ὄν, καὶ ὑπεροχικῶς ἔχειν τὸ καλὸν, ὡς πηγὴ καὶ ἀρχὴ τῶν καλῶν ἀπάντων. Κἂν γὰρ πολλὰ καλὰ, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ εἰσι καλὰ· αὐτῇ γὰρ τῇ ὑπερφυεῖ καλλονῇ καὶ ἀντιτίῳ πᾶσα καλλονὴ καὶ πᾶν καλὸν αἰτιατικῶς προὔφεσθηκεν. Ἐνοειδὲς δὲ καλὸν ὁ Θεός, ἐπεὶ οὐ κατὰ μετοχὴν τοῦ κάλλους, καλός ἐστιν, ὡς διαιρεῖσθαι εἰς ὑποκείμενόν τι καὶ ποιότητα, ἀλλ' αὐτός ἐστι καλὸν καὶ κάλλος, καὶ ὑπὲρ ταῦτα· τὰ δὲ ἀπὸ τούτου κατὰ μετοχὴν καλὰ ἐν ποιότητι τὸ καλὸν κέκτηνται.

A ea quæ illuminantur; insuper vero etiam convertendi vim habet, dum a multa visione ad id quod vere est convertit (quemadmodum lucente sole is qui videt, ad ipsum primum convertitur, 392 ipsumque excipit), et ad unam puram cognitionem, videlicet ad Dei notitiam, adducit varia illa visa, quæ nimirum ad multa sunt distracta. Cæterum cum visus rem per se subsistentem postulet, signimenta autem non sint imagines rerum aliquarum, sed fingantur (nam idcirco signimenta nominantur),

§ VII. Hoc item bonum laudatur etiam ut pulchrum, et ut pulchritudo, et ut dilectio, et ut dilectum. Cæterum cum pulchrum quidem sit id quod particeps est pulchritudinis, pulchritudo autem id ipsum quod participatur; et dilectum quidem sit id quod particeps est dilectionis, dilectio vero id ipsum quod communicatur, et in nobis hæc secundum distinctionem apparent, quoniam hæc sunt habitus, illa vero habituata, dicit, quoniam non eodem modo se habent, etiam in causa, quæ in uno complectitur universa. Nam in uno et eodem et habitus et quæ habituata sunt complectitur, neque ut habituatum quid, nec ut habitus, sed ut supra hæc existens, aliis etiam causa est istiusmodi bonorum. Unde etiam pulchritudo dicitur, propter eam pulchritudinem quam omnibus largitur, et quod auctor sit omnis concinnitatis ac splendoris (pulchritudo enim est proportio membrorum ac partium cum colore florido), vel etiam quod omnia ad se vocet, et quod semper sit et nunquam minuatur vel augeatur; nam excessus et defectus malitias dici non ignoramus. Neque secundum quid et ex parte pulchrum, neque aliquando pulchrum, aut alibi, aut quibusdam (quæ utique omnia ab ista pulchritudine omnino aliena sunt, ubi nostra pulchritudo ex necessitate istiusmodi definitionis subjecta sit) sed ut ipsum secundum se uniforme semper existens pulchrum, quoniam neque dividitur in habitus ac pulchritudines differentias. Nostra enim pulchritudo distinguitur; nam alia, verbi gratia, est pulchritudo oculi, et alia pulchritudo nasi, et alia totius faciei, et alia manuum. Nec ut alius formosus, aliis vero non, sed ubique apparet pulchrum, et in omnibus, quod non habet nostra pulchritudo; etsi enim in omnibus esse amet, quoriam etiam omnia 393 pulchra valde, sed non uniformiter. Alia est enim pulchritudo solis, et alia pulchritudo terræ, et alia aquæ, quæ variæ sunt pulchritudines, nec ad unum conducunt. Id quod autem vere pulchritudo uniformis existit, in subjectis variegatur, idcirco in se pulchritudinem præhabere dicitur, quippe quod ante creaturas existat, et quidquid pulchrum est habeat eminenter, tanquam fons et principium pulchrorum omnium. Etsi enim multa pulchra sint, tamen ex ipso

pulchra sunt; in ipsa enim supernaturali et quæ causa caret pulchritudine, omnis pulchritudo omneque pulchrum secundum causam præexistit. Pulchrum autem uniforme Deus est; quoniam non per participationem pulchritudinis pulcher existit, ut in subjectum aliquod et qualitatem dividatur, sed ipsemet et pulchrum est et pulchritudo,isque superior; quæ autem ab hoc per participationem pulchra existunt, in qualitate aliqua suam habent pulchritudinem. Hujus pulchri causa, elementorum connexiones, quas coaptationes vocant, sunt, rerumque bene ordinatæ colligationes perdurant, quæ dicuntur amicitia et communiones; ratione quidem præditorum ad Deum aspirationes, quemadmodum Ecclesia primogenitorum in cælo, atque etiam in terra; in brutis autem gregales societates, in inanimis vero mutua quædam quibus colligantur sympathia; hæc igitur cum pulchro uniantur, per participationem ad auctorem conversa. Hoc est pulchrum est omnium principium et causa efficiens, et ut causa finalis ad quam tendit omne studium et appetitus. Finit omnium, Deus enim finis dicitur tanquam omnia continens, et veluti cuncta in senescitate complectens, et in quantum ejus causa producta sunt universa, et nullus aliter indigerant ut perficerentur. Sic etiam medium dicitur, veluti perduratum in consistendo concedens; et finis, quatenus omnia in ejus voluntate terminantur, ad quem etiam convertuntur. Hunc etiam vocat causam exemplarem, qua omnium futurorum prædefinitiones in seipso præconcepit, et etiam ante productionem, ut inquit Apostolus: *Quos autem prædestinavit*, et quæ sequuntur. Sic enim vir sanctus futura in ipso præscienter prædefinita dixit per unicam illam prænotionem, qua cuncta complectitur. Quemadmodum igitur bonum, sic et pulchrum omnia appetunt; et nihil est **394** in rebus quod non pulchri sit particeps in veri pulchri participatione. Audebit etiam non nemo dicere, id quod non est etiam pulchrum participare. Quomodo autem dicit participare id quod non est? Quia etiam in Deo id quod non est per omnium ablationem prædicatur; ut quando quis dicit, verbi gratia, Deus non est hoc vel illud, sed supra ista. Id itaque quod non est, sive omnium ablatio, particeps est divini pulchri ac boni in quantum divinum aumen vocatur non esse (40). Possis etiam materiam non ens appellare, quatenus expers est pulchræ formæ. Possis etiam malum dicere non esse bonum, in quantum etiam hujus pulchri particeps existit; quia per aliquod apparens pulchrum vel bonum augitur; expressa vero similitudo dat nobis cogitandum id quod prius est. Cum commiscuerit bono pulchrum (sicut enim illud, sic et hoc cuncta appetunt), hoc, inquit, tallum omnium est causa, nimirum unice, tametsi in singulis varietur, tamen una simplexque

¶ Rom. viii. 30.

(40) Scilicet hoc vel illud.

A Διὰ τοῦτο τὸ καλὸν αἰ τῶν στοιχείων γεγόνασιν ἀλληλουχίαι, ἅς ἐφαρμογὰς φησι, καὶ αἰ τῶν ὄντων εὐτακτοὶ συνδέσεις, αἱ λεγόμεναι φιλίας καὶ κοινωνίαι· λογικῶν μὲν, αἱ πρὸς Θεὸν ἀνατάσεις, ὡς ἡ τῶν πρωτοτόκων Ἐκκλησία ἐν οὐρανῷ, καὶ πάλιν αὕτη ἢ ἐπὶ γῆς· ἐπὶ δὲ τῶν ἀλόγων αἱ ἀγελαῖαι συνδιαγωγαί· ἐπὶ δὲ τῶν ἀψύχων αἱ πρὸς ἄλληλα συνδετικά συμπάθειαι· ταῦτα οὖν ἤνωνται τῷ καλῷ, τὰ μεθέξει πρὸς τὸ αἰτιὸν ἐπεστραμμένα. Τοῦτο τὸ καλὸν καὶ ὡς ποιητικὸν ἀρχὴ πάντων, καὶ ὡς τελικὸν αἰτιον, ἐφ' ὃ τείνει πᾶσα σπουδὴ καὶ ἐφροσύνη. Πέρασ πάντων· πέρασ γὰρ ὁ Θεὸς λέγειτο ἂν, ὡς συνέχων τὰ πάντα καὶ πάντων εἰς ἀσφάλειαν περιδεδραγμένος, καὶ ὡς αὐτοῦ γε ἕνεκα πάντων εἰς τὸ εἶναι παραχθέντων, καὶ ἑτέρου τινὸς εἰς τὴν τελεωθῆναι οὐ δεομένων.

B Οὕτω καὶ μέσον, ὡς τὴν εἰς τὸ συνεστάναι παράτασιν διδούς· καὶ τελευτῆ, ὡς ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ περατούμενων τῶν ὄντων, ἐφ' ὃν καὶ ἐπέστραπται. Τοῦτον λέγει καὶ παραδειγματικὸν αἰτιον, ὡς πάντων τῶν ἰσομένων ταῖς προορισμοῦσιν καὶ ἐν αὐτῷ προεληφότα, καὶ πρὶν ἢ παραγαγεῖν, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· *Ὁδὸς δὲ προώρισε*, καὶ τὰ ἐξῆς. Οὕτω γὰρ εἶπεν ὁ ἅγιος, ἐν τῷ προωρισθαι ἐν αὐτῷ προγνωστικῶς τὰ ἐσόμενα διὰ τῆς περιεχούσης τὰ πάντα ἐνιαίας προγκώσεως. Ὡς γοῦν τοῦ ἀγαθοῦ, οὕτω καὶ τοῦ καλοῦ πάντα ἐφίεται, καὶ οὐκ ἔστι τι τῶν ὄντων, ὃπερ οὐ μετέχει τοῦ καλοῦ, ἐν τῇ μεθέξει τοῦ ὄντος καλοῦ. Τολμήσει δὲ τις εἰπεῖν, ὅτι καὶ τὸ μὴ ὄν τοῦ καλοῦ μετέχει. Πῶς δὲ τὸ μὴ ὄν μετέχειν φησὶν; ὅτι ἐν τῷ θεῷ καὶ τὸ μὴ ὄν αὐτὸ κατὰ τὴν πάντων ἀφάρεσιν ὁμνείται, ὅτε λέγει τις· Οὐ τοῦτό, οὐκ ἔχειν ἔστι τὸ θεῖον, ἀλλ' ὑπὲρ ταῦτα. Τοῦτο γοῦν τὸ μὴ ὄν, ἡ πάντων ἀφάρεσις, μετέχει τοῦ θεῖου καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ, καθὼ μὴ ὄν τὸ θεῖον ὀνομάζεται. Ἔχεις εἰπεῖν καὶ τὴν βλῆν μὴ ὄν, ὡς μὴ μετέχουσαν τοῦ καλοῦ εἶδους. Ἔχεις εἰπεῖν καὶ τὸ κακὸν, μὴ ὄν ἀγαθόν, ὡς μετέχει καὶ τοῦτο τοῦ καλοῦ, ὅτι διὰ τι φαινόμενον καλὸν ἢ ἀγαθὸν πράττεται· ἀλλ' ἡ ἐπιπερομένη ἐπεξεργασία τὸ πρότερον δίδωσιν ἡμᾶς ἔννοεῖν. Ἐπεί συνέμιξε τῷ ἀγαθῷ τὸ καλόν· (ὡς γὰρ ἐκείνου, οὕτω καὶ τούτου πάντα ἐφίεται·) τοῦτό φησι, πάντων τῶν τοιούτων ἔστιν αἰτιον, ἐνικῶς δηλονότι, εἰ καὶ ποικιλλεται κατὰ τὰ καθ' ἕκαστον, ἀλλ' οὖν ἐν καὶ ἀπλοῦν μένει. Ὡς ὁ αὐτὸς ἥλιος θερμαίνειν καὶ πέτραν, καὶ ἱμάτιον, καὶ γῆν βεβρεγμένην, καὶ ὕδωρ, πλὴν ποικίλως πρὸς τὰ δεχόμενα· ἐκ τούτου πᾶσαι τῶν κτιστῶν αἱ οὐσιώδεις ὑπάρξεις. Καλῶς δὲ τὸ οὐσιώδεις· αἱ γὰρ ὑπάρξεις καθ' ἑαυτὰς ἀνώτεραι τῶν οὐσιῶν εἰσιν· ὑπάρξεις γὰρ ἔστιν αὐτὸ τὸ εἶναι τι· οὐσία δὲ ἔστι τὸ τί ἔστι τοῦ ὄντος. Ἐπειδὴ οὖν περὶ τῶν κτιστῶν φησιν, εἰκότως τῷ ὑπάρξεις προσέθηκε τὸ οὐσιώδεις. Ἐνώσεις δὲ λέγονται, οὐχ ὅτι σωρηδὸν οὖν ἐκείνῳ ἐν τι ἀποτελοῦνται, ἀλλ' ὅτι πηγὴ αὐτῶν καὶ ἀρχὴ ὁ Θεὸς, καὶ ἐξ αὐτοῦ παρήχθησαν ὑποστάνατα καθ' ὑπόστασιν, ὡς καὶ εἰς διακρίσεις ὑποστάσεων φανῆναι. Ταύτοσητες δὲ αἱ ἀναγωγαὶ καὶ ἐνωτικά πρὸς

Θεὸν δυνάμεις τῶν νοητῶν, ὡς καὶ ὁμοιότητες, ἐπι-
 ῥη καὶ ἐξ αὐτοῦ εἰσι καὶ προστελεῖ αὐτῷ. Ἐτερότη-
 τας δὲ οἶοναι ὁ μεριστικὸς πληθυσμὸς ἐν ταῖς ὑποθε-
 δηκυλαῖς προδόσις τοῦ θεοῦ θελήματος. Ἀνομοιότη-
 τες δὲ, ἐπειδὴ τὸ γινόμενον ἕτερον τοῦ δημιουργήσαν-
 τος. Κοινωνίαι τῶν ἐναντίων αἰ τῶν στοιχείων κρᾶ-
 σεις· ἀλλήλουχαι ἢ τοῦ κόσμου παντὸς συνάρηαι καὶ
 συμπάθεια. Ἄουμιξίαι τῶν ἠνωμένων, ὡς ἐπὶ τῆς
 τοῦ ἀνθρωπείου γένους κοινότητος, καὶ τῆς καθ' ἕκα-
 στον ἀνθρώπου ἰδιότητος· τῷ μὲν γὰρ κοινῶ τῆς ου-
 σίας λόγῳ πάντες ἠνωμένα· τῇ δὲ καθ' ἕκαστον ἰδιώ-
 τητι τὸ ἀσύμμικτον ἔχουεν. Αἱ πάντων ἀμετακίνητοι
 μοναὶ· ἕκαστον γὰρ καθ' ἑαυτὸ συνίσταται καὶ ἔστι.
 Καὶ αὐθις, αἱ πάντων ἐν ἕκαστῳ κοινωνίαι. Ἐν-
 τεῦθεν διορθοῦται καὶ δόξας δυοῖν παλαιῶν φι-
 λосоφῶν, Ἐμπεδοκλέους καὶ Ἀναξαγόρου. Ὁ μὲν ἔ-
 γαρ Ἐμπεδοκλῆς σφαῖραν ἀπὸ τῆς ἀπάντων φιλίας
 καὶ συγκρίσεως ἔλεγεν, ὥστε μὴ εἶναι διακρίνε-
 σθαι καθ' ἑαυτὸ ἕκαστον ἀπὸ ἄλλου, πρὶν τὸ νεῖκος
 γενέσθαι καὶ τὴν διάκρισιν καθ' ἣν ὑπέστη ὁ κῶ-
 σμος. Ὁ δὲ Ἀναξαγόρας, Ἦν ὁμοῦ χρήματα πάντα,
 ἔλεγε. λέγει γοῦν, δεῖ καὶ κατ' αὐτὰ τὸ πᾶν συν-
 ἰσταται, καὶ πᾶσι πάντα κοινωνοῦντα, οὕτε τῆς
 οἰκείας μονῆς ἐξίστανται ὡς σφαῖραν γίνεσθαι· οὕτε
 μὴν πραγματικὴν τὴν κοινωνίαν ἔχουσιν, ὡς εἶναι
 ἐν τῷ ἄρτι τυχὸν καὶ χρυσόν, καὶ ξύλον, καὶ σιδή-
 ρον, ἀτομὰ τινα καὶ διὰ σμικρότητα οὐ βλεπόμενα,
 ὡς ὁ Ἀναξαγόρας ἐδόξασεν, ἥς καὶ τὴν γένεσιν διά-
 κρισιν ἔλεγεν· ἀλλ' εἰσὶ μὲν ἐν κοινωνίᾳ, δυνάμει
 δὲ τῇ κατὰ ποιότητα, ὡς δύνασθαι, φέρε εἰπεῖν, καὶ
 αὐτὸ ὑδατος γενέσθαι ἀέρα καὶ πῦρ, καὶ ἀπὸ γῆς ὕ-
 δωρ, καὶ ἀπὸ τῶν τροφῶν σάρκα, καὶ τᾶλλα· ὥστε
 καὶ τὴν φιλίαν ἀσύγχυτον εἶναι, καὶ τὴν συνοχὴν
 ἀδιάλυτον. Ἀνεκλείπτους δὲ τὰς διαδοχὰς τῶν γινο-
 μένων φησὶν· Ἔως γὰρ ἄρει ἐργάζεται. Εἰ καὶ ὁ
 Ἀριστοτέλης ἐπαπορῶν ἑτέρως λέει, διότι, λέγων, ἐξ
 ἀλλήλων γίνονται, καὶ ἡ φθορὰ ταύτου, ἄλλου γίνε-
 σις ἔστι καὶ ἄλλου φθορὰ, ταύτου γένεσις, καὶ ἐφε-
 ξῆς οὕτως, ὥστε μὴ ἐπιλείπειν τὴν γένεσιν. Ἐπει-
 δὴ δὲ στάσις ἔστι καὶ κίνησις ἀπάντων τὸ θεῖον
 ὑπὲρ στάσιν καὶ κίνησιν, ὡς ἕκαστον ἰσῶν ἐν τῷ
 οἰκείῳ λόγῳ, καὶ κινῶν ἐπὶ τὴν οἰκείαν κίνησιν, διὰ
 τοῦτο λέγει, αἱ στάσεις πᾶσαι καὶ αἱ κινήσεις, εἴτε
 ἀγγέλων εἰποῖς, εἴτε ψυχῶν, εἴτε σωμάτων, ἐκ τού-
 του εἰσι. Νοῶν γοῦν στάσις ἔστι τὸ ἰδρῦσθαι τῇ πρὸς
 Θεὸν ἀνατάσει, κᾶν ἀποστέλλοιντο καὶ καταβαίνουεν
 ἐπὶ τὰ ὑποβεδηκότα προνοίας χάριν τῶν ὑπεληθησο-
 μένων.

ra aquam, et a cibus carnis, et cætera; ita ut amicitia sit inconfusa, et complexus indissolubilis. Inefficientes autem ait esse successiones eorum quæ sunt: *Usque enim modo operatur*. Et Aristoteles illud dubium aliter solvit, dum ait, omnia ab invicem oriri, et hujus corruptionem alterius esse generationem, et alterius corruptionem hujus esse generationem, et sic subjungit rationem, ne scilicet deficiat generatio. Cum autem status sit et motus omnium Deus, supra stationem et motionem existit, tanquam rem quamlibet in propria ratione firmans, et movens ad propriam motionem; idcirco dicit, omnes stationes ac motiones, sive angelorum dicas, sive animalium, sive corporum, ex ipso sunt. Mentium igitur status est, firmari in contentione ad Deum, etsi deigentur et descendant ad infio-
 riora, ut ope indigentibus provideant

A permanet. Sicut idem sol calefaciens et lapidem et vestem, et terram completam, et aquam, licet diversimode pro materia subjecta, ex hoc creaturarium omnium substantiales existentiam. Pulchre autem *substantiales*: nam existentiam secundum seipsas superiores sunt substantiis; existentia enim est, ipsummet esse aliquid, substantia vero est id quod quid est. Quoniam itaque de creaturis loquitur, merito dictioni ὑπάρξεις, seu existentiam, apposuit οὐσιώδεις, seu *substantiales*. Uniones autem dicuntur, non quod simul cum illo acervatim aliquid unum efficiant, sed quod Deus erat fons illorum et principium, et ex ipso producta sint ea quæ subsistunt secundum subsistentiam, ita ut etiam ad distinctiones suppositorum appareant. Identitates autem sunt virtutes adductrices et unitrices rerum intelligibilium ad Deum, uti et similitudines; quandoquidem et ex ipso sunt, eique inhæreant. Diversitates autem sunt quæsi partita quædam multiplicatio divinæ voluntatis ad inferiora procedentis. Dissimilitudines vero, quoniam id quod creatur diversum est a creatore. Fœdera sunt contrariorum elementorum temperationes; coherentiæ sunt totius mundi consensio et consensus. Rerum vitarum impermixtiones sunt sicut in humani generis communitate, et ejusque hominis proprietate; communi enim essentiæ ratione omnes

395 uniti sumus, uniuscujusque vero proprietate minime commiscemur. Immobiles omnium mansiones, quilibet enim per se subsistit et est. Et rursus, omnium in quolibet communionem. Hinc corriguntur etiam opinionem duorum veterum philosophorum, Empedoclis et Anaxagoræ. Siquidem Empedocles sphaeram ab omnium amicitia et commistione nominavit, ita ut quilibet per se ab alio discerni nequeat, antequam pugna fiat et divisio, secundum quam mundus subsistit; Anaxagoræ vero, *Omnia simul erant*, aiebat. Ait itaque, per se quilibet subsistere, et omnia omnibus communicare, neque a propria mansione desciscere, et sic sphaeram existere: non tamen realem inter se communionem habent, ita ut verbi gratia etiam in pane, aurum, et lignum, et ferrum sint atomi quidam, qui propter parvitatem minime videantur, uti Anaxagoræ placuit, qui generationem divisionem nuncupavit; verumtamen communicant virtute secundum qualitatem, ut quodammodo dici possit, id ipsum quod est aquæ veri ærem et ignem, et a ter-

§ VIII. Cum autem tripliciter motus fiat, ipsis etiam triplex hic motus est. Circularis quidem, dum circum semetipsi convertuntur; rectus vero, quando ad inferioribus providendum procedunt. Cum enim quælibet cura finem habeat (eo quod recto motu ciantur continuo finem habente) secundum hunc moventur, et providendi partes explent; cum vero in semetipsos iterum revolvantur; ecce illi obliquus motus subsistit.

§ IX. 396 Iterum. animæ status est immobilitas et stabilitas propriæ substantiæ. Motus autem circularis quidem est, quando mentis contemplatione cietur, et in seipso factus, ex extrinseco errore sensuum conglomeratur et primum in seipsum cogitur, et exinde ad Deum manuducitur. Et hæc est obliqua mentis operatio, quando procedit quidem ad ea quæ secundum partem existunt, capit autem notiones nequaquam intellectualiter et unite; hoc enim angelorum est, qui secundum crebram mutationem supernas visiones ac illustrationes intelligunt, dum pro eorum captu revelantur. Anima vero ratiocinatione et evagatione, id est in particularia divisa, atque ex communicatione addiscens intelligit, mens enim ad ratiocinationes descendens aliquo modo dividitur, et pluribus exemplaribus seu speciebus indiget, dum ratio modum inquirat, ut exprimat quod intellexit. Igitur anima commistiva et transcursiva operatur, etiam quando intellectualiter intelligit, siquidem hoc animæ proprium est; quapropter solum intelligit ea quæ transcendunt. Non intelligitur autem ab aliquo, ac si esset etiam intelligibilis, cum sit omnium intelligibilium postrema, ut vel hinc etiam intelligibilis appelletur; non secus ac testa in inexplebilis maris fundo constituta sensibilis est, vel potius ipsamet aqua, quæ supra caelos existit. Recto autem motu anima cietur, quando in semetipsam non ingreditur (hoc enim est circulariter moveri), sed progrediendo ea quæ circum et extra ipsam sunt considerat, in quæ tanquam in symbola quædam directa, ex his iterum motu recto ad simplices contemplationes adducitur, non ratiocinando, neque scientificam rationem inquirendo, quasi scientificæ adduceretur; nam sic etiam res diviniæ scientificæ cognitioni subducerent, et motus ille haud rectus, sed obliquus esset. Verum a creatura mundi invisibilia Dei simplicibus et rectis apprehensionibus, et non operose, intellecta sunt supra omnem intellectus operationem ac demonstrationem.

§ X. Harum igitur trium motionum, scilicet mentium et animarum, et ipsarummet trium motionum quæ in sensibus reperuntur, et multo prius, eujusque angeli et animæ, relique sensilis, mansionum, et stationum, et limitatum vicissim etiam causa est Deus. Quomodo autem multo prius mansionum quam motionum? quia videlicet id quod manet præstantius 397 est eo quod movetur; unde etiam quæ divina sunt, sunt immobilia, nostratia autem mobilia sunt et nominantur; quoniam quoque omne id quod movetur ab immobili movetur; et quod immobile est, non opus habet eo quod movetur.

§ VIII. Ἐπει δὲ τριχῶς ἡ κίνησις γίνεται, ἔστι τοῦτοις καὶ τὸ τρίτον τῆς κινήσεως. Κυκλικῶς μὲν, ὅτε περὶ ἑαυτοὺς ἐπιστρέφονται· εὐθείως δὲ, ὅταν εἰς τὴν τῶν καταδεεστέρων προῖασι κηδεμονίαν. Ἐπει γὰρ ἐκάστη κηδεμονία τέλος ἔχει, (πάντως τῆς ἐπ' εὐθείας κινήσεως τέλος ἐχούσης,) κατὰ ταύτην κινεῖντο, καὶ τὰ τῆς προνοίας περαίνουσιν· ἔπει δὲ πάλιν εἰς ἑαυτοὺς ἀνακυκλοῦσι, καὶ ἰδοὺ καὶ ἡ ἐλικκοειδὴς συνίσταται κίνησις

§ IX. Πάλιν ψυχῆς στάσις τὸ ἀμετακίνητον καὶ ἔβρατον τῆς ἰδίας οὐσίας. Κίνησις δὲ κυκλικὴ μὲν, ὅταν τῇ κατὰ νοῦν θεωρίᾳ κινῆται, καὶ εἰς ἑαυτὴν γινομένη, ἐκ τῆς ἐξω τῶν αἰσθήσεων πλάνης συνελίσσεται, καὶ πρῶτον εἰς ἑαυτὴν συνάγεται, κἀνταῦθεν ἀνάγεται πρὸς θεὸν χειραγωγουμένη. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ κατὰ νοῦν ἐργασία, ἐλικκοειδὴς δὲ, ὅτε πρόεισι μὲν εἰς τὰ κατὰ μέρος, λαμβάνει δὲ τὰς γνώσεις, οὐχὶ νοερῶς καὶ ἐνιαίως· τοῦτο γὰρ τῶν ἀγγέλων, οἵτινες κατὰ ἀθρόαν μεταβολὴν τὰς ὑπερκειμένης θείας ἐλλάμψεις νοοῦσι κατὰ τὸ αὐτὸ μέτρον ἀποκαλυπτομένας. Ἡ δὲ ψυχὴ λογικῶς, καὶ διεξοδικῶς, τουτέστιν εἰς μερικὴν, μεριζομένην καὶ ἐκ μετοχῆς διδασκομένην· ὁ γὰρ νοῦς, εἰς λογισμοὺς κατιόν, οἶονεὶ μερίζεται καὶ δέεται τοῦ διὰ πλείονων παραδειγμάτων διεξοδεύοντος λόγου πρὸς παράστασιν τοῦ νοουμένου. Συμμελκτικῶς οὖν ἐνεργεῖ ψυχὴ καὶ μεταβατικῶς, ὅτε καὶ νοερῶς νοεῖ· τὸ γὰρ νοερὸν ἴδιον τῆς ψυχῆς· διότι μόνον αὐτὰ νοεῖ τὰ ὑπερβεβηκότα. Ὁ νοεῖται δὲ παρ' οὐδενὸς ὥστε εἶναι καὶ νοητὸν, πάντων γὰρ τῶν νοητῶν ἐσχάτη ἐστίν, ὥστε τοιοῦτως κληθεῖη ἂν αὐτὴ νοητὴ, ὡς τὸ ὑπὸ βυθῶν ἀπλήστου θαλάσσης κείμενον ἕστρακον, αἰσθητὸν, ἢ μᾶλλον τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν ὕδωρ. Κατ' εὐθείαν δὲ κίνησιν κινεῖται ψυχὴ, ὅταν οὐκ εἰς αὐτὴν εἰσιούσα, (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ κατὰ κύκλον,) ἀλλὰ προϊούσα τὰ περὶ αὐτὴν σκοπῇ, καὶ τὰ ἐξωθεν, εἰς ἅπερ ἀρθεῖσα ὡς εἰς σύμβολά τινα, ἐκ τούτων αἰθίς κατ' εὐθείαν, ἐπὶ τὰς ἀπλὰς θεωρίας ἀνάγεται οὐ συλλογιζομένη, οὐδ' ἐπιστημονικῶν ζητούσα λόγον, ὡς ἂν ἐπιστημονικῶς ἀναχθεῖη, (οὕτω γὰρ ἂν καὶ τὰ θεῖα ἐπιστημονικῇ γνώσει ὑπέκειντο, καὶ ἡ κίνησις οὐ κατ' εὐθείαν, ἀλλ' ἐλικκοειδὴς ἐγίνετο·) ἀλλ' ἀπὸ κτίσεως κόσμου τὰ ἀόρατα τοῦ θεοῦ ἀπλαῖς καὶ εὐθείαις ἐπιβολαῖς καὶ ἀπολυπραγμονητικῶς νοοῦσα, ὑπὲρ πᾶσαν διανοητικὴν ἐνεργεῖαν καὶ ἀπόδειξιν.

§ X. Τούτων οὖν τῶν τριῶν δηλαδὴ κινήσεων, τῶν νοῶν δηλονότι καὶ τῶν ψυχῶν, καὶ αὐτῶν δὲ τῶν ἐν τοῖς αἰσθητοῖς τριῶν κινήσεων, καὶ πολλῶ πρότερον τῷ ἐκάστου, ἀγγέλου δηλονότι καὶ ψυχῆς καὶ αἰσθητοῦ, μονῶν καὶ στάσεων καὶ ἰδρύσεων. ἐκ παραλλήλου καὶ αὐτὰ, αἰτίον ἐστὶν ὁ θεός. Πῶς δὲ πολλῶ πρότερον τῶν μονῶν ἢ τῶν κινήσεων; ἢ δηλονότι τὸ μένον τοῦ ἐν κινήσει προτιμότερον; ὅθεν καὶ τὰ θεῖα ἀκίνητα, τὰ δὲ καθ' ἡμᾶς κινουμένα εἰσὶ τε καὶ λέγονται, καὶ ὅτι πᾶν τὸ κινούμενον ὑπὸ ἀκινήτου κινεῖται, τὸ δὲ ἀκίνητον οὐ χρεῖαν ἔχει τοῦ κινουμένου. Πῶς δὲ ἔχει καὶ τὸ αἰσθητὸν τὰς τρεῖς κινήσεις, ἢ δηλοῖστί,

τὰ μὲν στοιχεῖα τὴν κατ' εὐθείαν · τὸ μὲν πῦρ, ἄνω ἢ δὲ γῆ, κάτω · τὸ δὲ πᾶν, τὴν κύκλῳ · οἱ δὲ πλανῆται, τὴν ἑλικοειδῆ καθὸ ἀπὸ τῶν νοτίων ἐπὶ τὰ βόρεια, καὶ ἀπὸ τῶν βορείων ἐπὶ τὰ νότια τὴν κίνησιν ἔχουσι, καὶ εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον πάλιν ἐπανακυκλοῦσι ; Καὶ γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ τὰ πάντα καὶ δι' αὐτοῦ, κἄν σμικρὰ τις φύσις ᾗ, κἄν μεγάλη, κἄν ἴση τοῖς ἄλλοις, κἄν ἐν μέτρῳ τινὶ ὠρισμένῳ, αἱ τῶν σωματικῶν ἀναλογίαι μερῶν, αἱ ἁρμονίαι, αἱ τῶν χυμῶν κράσεις, τὰ ὅλα, τὰ μέρη, πᾶν ἐν καὶ πλήθος. Ἔστι γὰρ καὶ ἐν κατὰ τὴν σύνδεσιν τῶν μερῶν, ὡς ἀνθρώπος, βουῆς · ἔστιν ἐν καὶ κατὰ τὴν τοῦ πλήθους ἔνωσιν, ὡς δῆμος, ἐκκλησία, ποιμνὴ. Τὸ ποῖον ἐκάστου, τὸ ποσόν · τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ πηλίκον, αἱ τῶν στοιχείων κοινωνίαι καὶ διακρίσεις. Καθὸ γὰρ ἑτέρῳ ἐνωῦται τι, ἀποδίσταται ἄλλου · κατὰ γὰρ τὸ θερμὸν τὸ πῦρ τῷ ἀέρι ἐνωμένον, τοῦ ὕδατος χωρίζεται. Ἡ ἐν τοῖς μεγέθεσιν ἀπειρία, κατὰ τὴν διαίρεσιν · ἢ ἐν τοῖς ἀριθμοῖς ἀπειρία κατὰ τὴν πρόσθεσιν · πᾶν πέρας, οἱ ἐρμηνευτικοὶ λόγοι πάντων, αἱ τάξεις, αἱ πρὸς ἄλληλα ὑπεροχαί, πᾶσα οὐσία, καὶ ἢ ἐν αὐτῇ ἕξις, καὶ πᾶσα δύναμις καὶ ἐνέργεια, καὶ πᾶσα αἰσθησις, καὶ λόγος, καὶ ἐπαφή, ἦγουν γνῶσις, καὶ ἐπιστήμη, καὶ πᾶσα ἔνωσις δι' ἀγνωσίας προσεάλλουσα τοῖς κρείττοσι, καὶ πᾶν ἐν, ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ εἰς αὐτὸ, καὶ πρὸς αὐτὸ ὄρα, καὶ ὑπ' αὐτοῦ συνέχεται, καὶ ἐν αὐτῷ πᾶσα ἀρχή, ἢ παραδειγματική, πρὸς ἣν γίνεται τὸ γινόμενον · τοῦτο δὲ ἐστὶν ἡ ἰδέα, ἣτις ἐστὶ νόησις αὐτοτελής, ἀίδιος τοῦ ἀίδιου Θεοῦ · ἢ τελεικὴ, καὶ ἣς ἕνεκα τὸ γινόμενον τελειοῦται · ἢ ποιητικὴ, ἢ χωρισμένη τοῦ ἀποτελέσματος · ἢ εἰδικὴ, ὃ γίνεται τὸ γινόμενον · ἢ στοιχειώδης, ὡς οὐκ ὕλικὴ ἐξ οὗ ἐνυπάρχοντος γίνεται τὸ γινόμενον. Καὶ πάντα τὰ ὄντα ἐκ τοῦ καλοῦ ἐστὶ, καὶ πάντα τὰ οὐκ ὄντα ἐκ τοῦ καλοῦ μὲν οὐ λέγονται, οὐδὲ γὰρ ἔχουσι σύστασιν, ἀλλ' ἐν τῷ καλῷ εἶσι · λέγεται γὰρ τὸ καλὸν τούτου ἀφαιρεματικῶς ἀπὸ πάντων.

cunq̄ue sup̄i ex bono sunt, et quæcunq̄ue nou quidem non habent statum, sed in pulchro sunt; tionem.

§ XI. Ἐντεῦθεν εἰσβάλλει περὶ ἔρωτος, καὶ φησι : Πᾶσιν οὖν ἐστὶ τὸ καλὸν καὶ ἐφετόν, καὶ ἐρατόν, δι' αὐτὸ, καὶ αὐτοῦ ἕνεκα, καὶ οὐ δι' ἄλλο τι, καὶ μὴ μόνον δι' αὐτοῦ πάντα πρὸς ἄλληλα τὴν ἔρωτα ἔχουσι. Τὰ μὲν ἦττω τῶν κρείττωνων ἐπιστρεπτικῶς, τὰ δὲ ὁμόστοιχα τῶν ὁμοταγῶν κοινωνικῶς, καὶ τὰ κρείττω τῶν ἠττόνων προνοητικῶς, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ ἑαυτῶν συνεχτικῶς, καὶ πάντα, πρὸς τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἀπευθυνόμενα, ποιοῦσι καὶ βούλονται ὅσα ποιοῦσι καὶ βούλονται · καὶ ἀπλῶς πάντα ἀλλήλων καὶ ἑαυτῶν ἐρᾷ, καὶ ὁ Θεὸς πάντων ἐρᾷ, ἵνα τὰ πάντα ἀγαθὰ ποιῆσῃ. Διὰ τοῦτό ἐστι καὶ ὁ Θεὸς ἔρωτος καὶ ἀγαθοῦ, καὶ ἀγαθοῦ πράγματος ἐπιτηδεῖον εἰς ὃ ἀγαθὸν, καὶ διὰ τὸ ἀγαθόν · ἵνα γὰρ τελειώσῃ καὶ συνέξῃ, καὶ ἀγιάσῃ, γίνεται. Οὗτος γὰρ ὁ ἔρωτος καὶ τὸ θεῖον ἐκίνησεν εἰς παραγιυγῆν ἡμῶν καὶ πρόνοιαν, ἵνα καὶ πρακτικὸν ἔσῃται καὶ κινούμενον, καὶ μὴ μετὴν ἄγονον. Ἀλλὰ σημειωτέον, ἐστὶ οὐ δεῖ προσέχειν ταῖς λέξεσιν, ἀλλὰ εἴ δύναται τοῦ σκοποῦ. Θεῶς γὰρ αὐτὰ ὁ λόγος διέξεισιν · οὐδὲ γὰρ τριαθεύομεν τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ ἔρωτος,

A Quomodo autem res sensibilis tres hasce motiones habet, nisi quia videlicet elementa quidem rectum, et ignis sursum, terra deorsum, universum autem hoc circularem, planetæ vero obliquum motum habent, quandoquidem ab Austro versus Boream, et vicissim a Borea versus Austrum moventur, et ad idem punctum denuo revolvantur? Siquidem ex Deo et per Deum sunt omnia, quantumvis natura sit parva, vel magna, vel æqualis aliis; et modo certo definita, corporearum quoque partium proportionem et congruentiæ, humorum temperationes, tota, partes, omne unum et multitudo. Est autem quid unum secundum colligationem partium, ut homo, bos; et est unum secundum multitudinis unionem, ut populus, congregatio, grex. Cujusque item qualitas ac quantitas; hoc enim est quale, elementorum communiones ac distinctiones. Quemadmodum enim aliquid alteri unitur, sic ab altero separatur; sic ignis secundum calorem et aeri unitur et ab aqua segregatur. Infinitas in magnitudinibus secundum divisionem, in numeris secundum additionem, omnis finis, interpretantes sermones omnium, ordines, mutue excellentiæ, omnis sub tantia, et omnis habitus qui in ea est, et omnis vis et efficacia, et omnis sensus, et ratio, et tactus sive notio, et scientia, et omnis unio quæ per ignorantiam rebus optimis conjungit, et omne quod est, ex ipso, et in ipso, et ad ipsum est, et spectat, et ab ipso continetur, et in ipso existit omne principium sive exemplare, secundum quod fit id quod fit; hoc autem est idea, quæ est intellectio per se perfecta, sempiterna, sempiterni Dei; sive finale, et ejus gratia id quod fit perficitur, sive efficiens, quod ab effectu separatum est; sive formale, quod fit id quod producitur; sive elementare seu materiale, ex cujus subjecto fit id quod fit. Et omnia quæ sunt a pulchro quidem non denominantur, si dicitur autem hoc pulchrum de omnibus per abla-

§ XI. 398 Hic de amore sermonem introducit, ac ait: Omnibus igitur pulchrum et desiderabile et amabile est propter se et sui causa, et non propter aliquid aliud, et non solum per se omnia ad invicem amorem habent. Et inferiora quidem amant superiora, convertendo se ad ea; et quæ sunt ejusdem ordinis, amant sui similia, cum iis communicando; et superiora inferiora, providendo illis; et singula se ipsa, conservando se, et omnia ad pulchrum et bonum directa faciunt ac volunt quæcunq̄ue faciunt ac volunt; et simpliciter, omnia se mutuo et seipsa amant, et Deus amat omnia, ut omnia bona reddat. Quocirca etiam divinus amor et bonus est, et rei bonæ ad bonum conducentis, et propter bonum; fit enim ut perficiat, et contineat, et sanctificet. Siquidem hic amor etiam Deum movit ad nostri productionem ac providentiam, ut etiam ageret ac moveretur, nec sterilis remaneret. Notandum autem, non ipsas dictiones, sed vim scopi attendendam esse. Divino enim hæc ipse

sermo explicat, non enim invocamus ipsam nomen amoris, ut gentiles; neque huc propriam est eorum qui res divinas intelligere cupiunt, sed sonos exiles auretenus admittunt, nec eos intrinsecus admissos ipsam animam penetrare sinunt, neque scire volunt, æquipollentibus etiam dictionibus, quæ multum terreni sapiunt, res divinas exprimi minime prohiberi; sed stolidæ elementis ac dictionibus et syllabis nimiam non penetrantibus, sed extrinsecus aures ferientibus tenacius adherent; ac si non liceat quatuor per bis duo significare, aut simplices lineas rectas. Similis enim, imo eadem sunt, sive quis secundum Cretenses patriam dicat, sive secundum nos patriam, et sic de cæteris. Ne singula recenseamus, sciendum cur verbis et sensibus utamur. Quando enim sermonem qui pronuntiat, movemus de sensu aliquo, tum dictionibus et scripturis et verbis opus habemus ad ejus, quod dicitur, declarationem. Si autem anima a seipsa ad intelligibilia movetur; in reclusis operationibus superflui sunt cum sensibus sensus, sublimia enim imaginatur. Quando autem deiformis effecta fuerit elevationibus paulatim proficiens, atque per ignorantiam unionem intellectiones suas in inaccesso lumine habuerit, tum etiam intelligibiles operationes sunt superflue, sicut et sensus, quoniam his sublimiora cogitat anima jam Deo unita. **399** Quando autem mens humi repentiã seu terrestria imaginatur, et in sensu aliquo moveri studet, tunc clariores sermones, et quæ in rebus visibilibus maxime perspicua sunt, seligere oportet, quippe quando illa quæ sensibus objecta sunt minime liquent, et obscura existant, tum utique sensus ea quæ occurrunt, menti porrigere non recto poterunt.

§ XII. Sed ne hæc dicere videamur ad divinas Scripturas immutandas, agendum ex ipsis Scripturis amoris nomen astruamus. Adducit igitur in testem ipsum Salomonem et magnum Ignatium, et denuo Salomonem, cujus etiam verba divinarum introductiones oraculorum et umbras gratiæ esse tradit; ne quid igitur nos in hoc terreat vel perturbet, si quidem theologo commune censent esse nomen amoris et dilectionis; quin etiam nonnulli divinius esse putant nomen amoris, tanquam occultius, sicut etiam magis absonum. Quantum enim videtur indecens et divinis non conveniens, tantum est et occultum, dum quærimus quomodo et quam ob causam sic vocetur. Cum hoc itaque, ut Deum decet, a vobis dictum sit, vulgus hominum, cum non capiat uniformitatem amatoris nominis divini, vel secundum quam Deus amat omnia, qui est unicus et simplex; et supra omnia amor, neque est divinus in fines multos, sed in unum, dum omnibus bene facit; vel secundum quam nos ipsum amamus; nam etiam hic amor illius uniformis esse debet, juxta illud: *Diligas Dominum Deum tuum ex tota mente tua, et ex tota anima tua, et ex totis viribus tuis**, ita ut in anima nulli alteri amoris locus

* Deut. vi, 5; Matth. xxii, 37.

A ὡς εἰ Ἕλληνες· οὐδὲ γὰρ ἐστὶ τὸ ὕτο ἴδιον τῶν ταθεῖα νοεῖν ἐθελόντων, ἀλλ' ἐκείνων τῶν τοὺς ἤχους δεχομένων μέχρι τῶν ὠτων, καὶ ἀδιαβάτους ἐξωθεν τῆς ψυχῆς συνεχόντων αὐτοὺς, καὶ μὴ θελόντων εἶδέναι, ὅτι καὶ διὰ ἰσοδυνάμων λέξεων πολὺ τὸ χαμηλὸν ἔχουσῶν οὐ κωλυόμεθα ἐκφωνεῖν τὰς θείας λέξεις· προσπαθόντων δὲ ἀνοήτως στοιχείοις καὶ λέξεσι, καὶ συλλαβαῖς μὴ διαβαινούσαις εἰς ψυχὴν, ἀλλ' ἔξω περὶ τὰ ὡσα περιηκούσαις, ὡσπερ εἰ μὴ ἦν ἐξὸν τὸν τέσσαρα εἰπεῖν διὰ τοῦ δις δύο, ἢ τὰ εὐθύγραμμα ὀρθόγραμμα. Ὁμοίᾳ γὰρ καὶ τὰ αὐτὰ, ἢ τὴν μητρίδα κατὰ τοὺς Κρήτας πατρίδα εἰπεῖν καθ' ἑμᾶς, καὶ τὰλλα, ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον διατριβώμεν, δεῖν εἶδέναι, ὅτι τοῖς λόγοις διὰ τὰς αἰσθήσεις χρώμεθα. Ἦνίκα γὰρ τὸν προφορικὸν τοῦτον λόγον κινούμεν περὶ τινος τῶν αἰσθητῶν, τότε λέξεων καὶ γραφῶν καὶ λόγων δεόμεθα πρὸς δῆλωσιν τοῦ καλουμένου. Εἰ δὲ ἀφ' ἑαυτῆς ἡ ψυχὴ πρὸς τὰ νοητὰ κινεῖται διὰ τῶν ὀρθῶν ἀνεργειῶν, περιτταὶ μετὰ τῶν αἰσθητῶν αἱ αἰσθήσεις· ὑψηλὰ γὰρ φαντάζεται. Ὅταν δὲ θεοειδῆς γένηται προκόπτουσα ταῖς μετὰ μικρὸν ἀνατάσει καὶ δι' ἐλύσεως ἀγνώστου πρὸς τὸ ἀπρόσιτον φῶς τὰς ἐπιβολὰς ἔχη, τότε καὶ αἱ νοεραὶ ἐνεργεῖαι περιτταὶ εἰσιν, ὡς καὶ αἱ αἰσθήσεις, ἐπειδὴ τὰ ὑψηλότερα τούτων ἡ ψυχὴ διανοεῖται, λοιπὸν ἠνωμένη θεῶ. Ὅταν δὲ ὁ νοῦς χαμαίζηλα φαντασθῆ, καὶ περὶ τινος ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν σπεύδῃ κινηθῆναι, τότε τοὺς σαφεστέρους λόγους καὶ τὰ τρανότερα τῶν ὁρατῶν χρῆ ἐπιλέγεσθαι· διότι ἀτρανώτων, καὶ ἀδήλων τῶν παρακειμένων ταῖς αἰσθήσεσιν ὄντων οὐδὲ αὐτὰ αἱ αἰσθήσεις δυνήσονται καλῶς περαστῆσαι τῷ νῷ τὰ ὑποκείμενα.

§ XII. Πλὴν ἵνα μὴ δοκῶμεν παρακινῶντες τὰ θεῖα λόγια, ἀγε ἀπὸ τῶν Γραφῶν παραστήσωμεν τὸ τοῦ ἔρωτος ὄνομα. Φέρει γοῦν τὸν Σολομῶντα μάρτυρα, καὶ τὸν μέγαν Ἰγνάτιον· καὶ πάλιν τὸν Σολομῶντα, οὗ καὶ τὰ ῥήματα προεισαγωγῆς τῶν θείων λογίων φησὶν, ὡς σκιάς τῆς χάριτος· ὥστε μὴ τις ἡμᾶς δεδιτόμενος καὶ ἐκφοβῶν θορυβεῖται περὶ τούτου· οἱ γὰρ θεολόγοι κοινὸν ὄνομα τίθενται τὸ τῆς ἀγάπης καὶ τὸ τοῦ ἔρωτος, τινὲς δὲ τούτων καὶ θεϊότερον ὄνομα τίθενται τὸ τοῦ ἔρωτος, ὡς κρυφιοδέστερον, καθὸ καὶ ἀτοπώτερον. Ὅσον γὰρ ἀπρεπὲς φαίνεται καὶ τοῖς θεοῖς ἀπάδον, τοσοῦτόν ἐστι καὶ κρύφιον, ζητούντων ἡμῶν, ὅπως καὶ δι' ἦν τὴν αἰτίαν οὕτω λέγεται. Τούτου γοῦν θεοπρεπῶς παρ' ἡμῶν λεγομένου, τὰ πλήθη μὴ χωρήσαντα τὸ ἐνοσιδὲς τῆς ἐρωτικῆς θεωνομαίας, ἢ καθ' ἦν ὁ θεὸς ἐρᾷ τῶν ἀπάντων, ὁ ἐνιαῖος, καὶ ἀπλοῦς, καὶ ὑπὲρ πᾶν ἔρωσ καὶ μὴ ἐσχεδασμένος εἰς τέλη πολλὰ, ἀλλ' εἰς ἓν τὸ τὰ πάντα ἀγαθοποιῆσαι, ἢ καθ' ἦν ἐρώμεν αὐτοῦ· καὶ οὗτος γὰρ ὁ ἔρωσ αὐτοῦ ἐνοσιδῆς ὀφείλεται εἶναι κατὰ τὸ· Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, μὴ ἔχοντος χώραν ἑτέρου ἔρωτος ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ἐρώσει ψυχῇ. Ταύτην οὖν τὴν τοῦ

ἔρωτος θεωνυμίαν τὴν πλήθη οὐ χωρῖσαντα, ἐξώλισθον ἐπὶ τὸν σωματοπρεπῆ καὶ διηρημένον καὶ μεριστόν· ἄλλος γὰρ ἄλλου ἐρᾷ, καὶ ἄλλος ἄλλου ἐφίεται κατὰ τὸν τοιοῦτον ἔρωτα, ὃς οὐκ ἔστιν ἀληθῆς ἔρως, ἀλλὰ μᾶλλον εἰδωλόν, ἢ ἔκπτωσις τοῦ θεοῦ ἔρωτος. Ὡς γὰρ ἡ κομμωτικὴ τῆς γυμναστικῆς εἰδωλόν ἐστι, τὸ φαινόμενον ἐπιχωρνωύουσα κάλλος, ὅπερ κατὰ ἀλήθειαν ἡ γυμναστικὴ ποιεῖ, καὶ ἡ ὀφθαλμικὴ τῆς ἱατρικῆς· οὕτω καὶ ὁ σωματικὸς, ἔρωτος τοῦ θεοῦ εἰδωλόν ἐστιν, ἐκκαίων καὶ οὕτως τὴν ψυχὴν, ἀλλ' εἰς οὐδὲν ἀγαπητὸν καὶ μόνιμον, ἢ μᾶλλον ἔκπτωσις· ἐκεῖνος γὰρ ὁ θεὸς ἔρως οἰκτιρῶν ἐστὶ τῇ ψυχῇ, οὕτως δὲ ἀλλότριος καὶ ἀνοικτιρῶν. Ὅθεν καὶ τῆς ψυχῆς φυσικῶς καὶ κατὰ χάριν ἐχούσης ἐφίεσθαι τοῦ ὄντως καλοῦ, καὶ πρὸς τὸν ζῆλον αὐτοῦ διαθερμαίνεσθαι, ἐγγίνεται μὲν ἡ τοιαύτη θερμότης καὶ κίνησις· πλὴν ἐκπίπτει ὁ νοῦς τῆς ἀληθινῆς κρίσεως, καὶ δι' ὀρέξεως συλαγωγεῖται, καὶ τὰ μισητὰ κατὰ φύσιν ποθεινὰ ἡγεῖται, καὶ ὡς μένον τὸ παρερχόμενον στέργει, καθὼς εἴρηται· Ὡς ἐστὼτα ἐλογίσαντο, καὶ οὐκ ὡς φεύγοντα. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ τοῦ θεοῦ ἔρωτος ἔκπτωσις, ἐκ τοῦ ἀπαθοῦς εἰς τὸν ἐμπαθῆ, ἐκ τοῦ θεοῦ εἰς τὸν σωματικόν, ἐκ τοῦ ἀόλου εἰς τὸν ἐνυλον· ἀχώρητον γὰρ ἐστὶ τῷ τῶν πολλῶν πλήθει τὸ ἐνιαῖον τοῦ θεοῦ ἔρωτος, καὶ διὰ τοῦτο, ὡς δυσχερότερον καὶ διαβεβλημένον ἐπὶ τοῦ θεοῦ, τάττεται πρὸς τὸ ἀνάξαι τούτοις εἰς τὴν τοῦ ἔρωτος γνῶσιν, καὶ ὥστε συντόμως ἀπολυθῆναι τῆς τοιαύτης διεψευσμένης δόξης ἐκ τοῦ γινώσκαι διαβεβλημένην τὴν λέξιν τοῦ ἔρωτος, καὶ ἥκιστα τῷ θεῷ πρόπευσαν. Οὕτω γὰρ καὶ ἐν τῇ οὐρανίῳ ἱεραρχίᾳ φησὶν, ὅτι τὸ μᾶλλον ἀπεμφαῖνον εὐχερές ἐστιν ἐπὶ θεοῦ λέγεσθαι, καὶ πλεον τοῦ ἤττον τοιοῦτου, ὡς ἀπαγομένης ἐντεῦθεν τῆς διανοίας εὐκόλως, ὅτι οὐ τοῦτό ἐστιν ὁ θεός, ἀλλὰ κατὰ τινὰ λόγον ὑψηλὸν οὕτω λέγεται. Τίς γὰρ ὑπονοήσει τὸν θεὸν πάνθηρα, ἢ λέοντα; Φῶς δὲ, ἢ πῦρ, ἢ πνεῦμα ἐπὶ θεοῦ λεγόμενον μᾶλλον ἀπατᾷ τὴν διάνοιαν, μήποτε τι τούτων ἐστὶ. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ ἔρωτος τῆς ἀγάπης· ἐπὶ μὲν θεοῦ τὸ δυσχερές ὄνομα τοῦ ἔρωτος τάττεται, ἐφ' ἡμῶν δὲ, ἐνθα καὶ ἀτοπόν τι πολλάκις ἦν οἰηθῆναι τινὰς τῶν χαμαζήλων καὶ μοχθηρῶν, ἢ ἀγάπησις λέγεται εὐφημότερον, κατὰ τὸ ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Βασιλειῶν παρά τοῦ Δαυὶδ πρὸς Ἰωνάθαν λεγόμενον. Ἐπεὶ τοῖς ὀρθῶς ἀκούουσι πρὸς τῶν ἱερῶν θεολόγων ταυτοδύναμα τάττονται τὰ δύο ταῦτα ὀνόματα εἰς τὰς θείας ἐκφαντορίας, καὶ δηλοῖ τὴν ἐνοποιὸν καὶ συγκρατικὴν δύναμιν ἐν τῷ θεῷ προῦφεστῶσαν, διὰ τὸ καλὸν καὶ ἀγαθόν, ἵνα συγκιρνώνται δηλαδὴ τὰ πάντα ὡς ἐρῶντα, τούτῳ δὲ τῷ θεῷ ὡς ἐρωμένῳ καλῷ καὶ ἀγαθῷ, καὶ ἐκ τοῦ θεοῦ ἐνδιδόμενῳ διὰ τὸ καλὸν πάλιν καὶ ἀγαθόν, ἵνα δηλονότι πρὸς ἄλληλα τὰ μὲν ὁμοταγῆ συνέχωνται ὡς ἀνά μέρος ἐρῶντά τε καὶ ἐρώμενα· τὰ δὲ πρῶτα πρὸς τὰ ὑφειμένα κινεῖντο καὶ ἐρῶν τούτων προνοούμενα, ἵνα ὡς ἑαυτὰ κάκεῖνα ποιήσωσι· τὰ δὲ κατὰδεέστερα πρὸς τὰ ὑπέρτερα ἀγαπητικῶς ἐχοιέν ἐπιστροφόμενα, ἵνα κάκεῖνα, ὡς δυνατὸν, τῆς ὑπερέτερας ἕξεως ἀπολαύσωσι.

A sit quam amori divino. Hoc igitur divini amoris nomen vulgus non intelligens, ad amorem corporeum et distractum ac divisum dilapsum est; alius enim aliud amat, et alius aliud appetit secundum istiusmodi amorem, qui non est verus amor, sed magis simulacrum vel prolapsio ab amore divino. Sicut enim ars lucendi simulacrum est artis gymnasticæ, dum ludo coloris pulchritudinem mentitur, quam revera ars exercitandi et culinaria medicina conferunt; sic etiam amor corporeus simulacrum est amoris divini, cum hic etiam animam accendat, sed ad nihil diligibile ac stabile, quin potius amoris lapsus est: siquidem divinus ille amor proprius est animæ, hic autem alienus et extraneus. Unde etiam animæ naturaliter et secundum gratiam insitum est, ut verum **400** bonum appetat et ad fervorem ejus incalescat, quoniam istiusmodi colorem ac motum inserit; verum mens a vero judicio aberrat, et per concupiscentiam avertitur, et id quod secundum naturam odio habendum est, existimat desiderandum esse, et tanquam quid permanens id quod transitorium est, amplectitur, sicut dictum est, quia tanquam stabilem amabat, et non tanquam fugacem. Et hic est divini amoris lapsus, ex impassibili in passibilem, ex divino in corporeum, ex immateriali in materialem; vulgi enim turba non capit unicum illud divini amoris, et idcirco, tanquam id quod durius sit et magis exosum, de Deo ponitur, ut vulgus hisce in veri amoris cognitionem adducatur, utque compendio ab istiusmodi falsa opinione liberetur, dum intelligit, etiam exosum alias amoris nomen et infima quæque ipsi Deo competere. Sic enim etiam in *Cælesti hierarchia* ait: « Id quod magis absouum est opportune de Deo dici, eoque magis quo villius existit; quoniam hinc facile mens abducitur, ut cogitet, Deum non esse istiusmodi, sed secundum sublimem aliquem sensum sic appellari. » Quis enim opinabitur Deum pantheram esse vel leonem? Lux autem vel ignis vel spiritus cum de Deo dicuntur, facilius mentem aberrare faciunt, ne forte quid horum sit. Eodem modo etiam de amore ac dilectione; in Deo quidem exosum illud nomen amoris ponitur, in nobis autem, ubi sæpenumero aliquid absurdum homines terræ affixi suspicari possent, dilectio dicitur; quod nomen honestius videtur, juxta illud quod in primo Regum a Davide ad Jonatham dicitur. Cum autem in sacris de Deo sermonibus a recte sentientibus duo hæc nomina, ceu æquipollentia divinis explanationibus, adhibeantur, et unificam quendam virtutem seu copulandi vim significent, quæ in Deo præexistit, propter pulchrum et bonum, ut nimirum quæ ordinis sunt ejusdem, velut virissim amantia et amata, se mutuo complectantur; prima vero inferiora moveant et ament, iis providendo, ut illa sui similia efficiant; inferiora vero ad superiora amabiliter affecta convertantur, ut et illa, quoad fieri potest, superiorem statum consequantur.

§ XIII. Est præterea divinus amor exstaticus; a se ipsis enim excedere facit. **401** amantes, dum vivunt et moventur non ipsi, sed in ipsis illi qui amantur. Et hæc declarant illa quæ prædicta sunt, magis autem magnus ille Paulus, divino hoc amore correptus, aiens: *Vivo ego jam non ego, vivit vero in me Christus*¹, tanquam verus amator, et qui excessit, ut ipse testatur, a se Deo; et rursum, veluti vicissim a supremo Deo provide amatus, non suam, sed amati vitam ducens, ait: *Tanquam morientes, et ecce vivimus*². Nam audendum est hoc etiam tanquam verum dicere, quod ipsemet omnium Deus, propter excessum bonitatis, extra se per rerum providentias existat, et in istiusmodi bonitate sibi quasi complaceat; ait enim: *Et quid volo nisi ut accendatur*³? Et cum sit ex omnibus exemptus, ad omnia deducitur, unde etiam Zelotem ipsum appellant, ut qui multum in divinis rebus amorem ostendat, et quasi ad sui desiderium excitet; quodque illa quæ ab ipso desiderantur ac procurantur, æmulatione digna sint et beata. Nisi enim talia essent, nequaquam indignaretur quod ab ipso declinent, et aliis se adjungant. Et universim, amor pulchri est; cum enim pulcher sit, amati istiusmodi pulchrum, et in pulchro manet, et diffunditur consumendo. Siquidem amores corporum, cum rerum sint fluxarum, non secus ac verni flores defluunt; amores vero divini rerumque divinarum, tanquam permanentium, ipsi quoque permanent in possessore suo, et pulchricausa existunt; quoniam amor ille est ad amata condecoranda, neve materix colluvie conspurcentur.

§ XIV. Querit hic etiam, utquid theologî aliquando quidem amorem ac dilectionem, quandoque vero amabilem ac diligibilem dicant. Et resolvens quæstionem, ait, quod quidem, tanquam auctor ac genitor amoris divini, amor appelletur; in quantum vero ipse est id quod amatur, amabilis dicatur; et secundum illud quidem movetur ad alia amanda, secundum hoc vero movet alia ad amorem suum. Vel amabilis dicitur, quia vim habet adducendi ac movendi ad amatoriam in spiritu conjunctionem, id est quod hujus mediator et ipsemet conciliator sit amoris, quo a suis creaturis adinatur. Dicit autem habere vim movendi, ut qui singula moveat secundum propriam rationem, ut ad ipsum convertantur. Porro nomen illud productionis seu prostitutionis, etsi apud profanos rem impuram significet, **402** verumtamen hic dicit intercessionem conciliatricem unionis cum Deo, et hoc modo quidem amabilis dicitur; amor vero rursus et dilectio, tanquam vis motrix, et sursum ad se trahens illud quod solum et per se bonum est, et quod ipse sit manifestatio sui ipsius per se ipsum, nullo alio mediante, nec aliunde amore aliquo adveniente, nisi a se ipso in seipsum; tale enim est id quod per se pulchrum est. Quemad-

§ XIII. "Ἐστὶν ὁ θεῖος ἔρως καὶ ἐκστατικὸς" ἐξ-
ιστησι γὰρ ἑαυτῶν τοὺς ἐρῶντας, ὡς ζῆν καὶ κινεῖσθαι
οὐκ ἐκείνους, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς τοὺς ἐρωμένους. Καὶ
δηλοῦσι τὰ προλεχθέντα, μᾶλλον δὲ ὁ μέγας Παῦλος
τῷ θεῷ τούτῳ κατεχόμενος ἔρωτι, καὶ λέγων· Ζῶ
ἐγὼ οὐκέτι, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός, ὡς ἀληθῆς ἐρα-
στῆς, καὶ ἐξεστῆκώς κατ' αὐτὸν λέγοντα, καὶ ἐξεστη-
κότας Θεῷ· καὶ πάλιν ὡς ἀνὰ μέρος ἐρώμενος παρὰ
τοῦ ὑπερτέρου Θεοῦ προνοητικῶς, οὐ ζῶν τὴν ἑαυτοῦ
ζωὴν, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἐραστοῦ, ὅτε λέγει· Ὡς ἀπο-
θνήσκοντες, καὶ ἰδοὺ ζῶμεν. Τολμητέον γὰρ καὶ
τοῦτο ὡς ἀληθινὸν εἰπεῖν ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ τῶν ὅλων
Θεὸς δι' ὑπερβολὴν ἀγαθότητος, ἐξω ἑαυτοῦ γίνεται
ταῖς εἰς τὰ ὄντα προνοίαις, καὶ οἷον θέλγεται ἐν τῇ
τοιαύτῃ ἀγαθότητι· λέγει γὰρ· Καί τί θέλω, εἰ ἦδη
ἀναρῶ; Καὶ ἐκ τοῦ ὑπὲρ πάντα ἐξηρημένου ἀνεκ-
φοιτήτως ἐπὶ πάντα κατάγεται· διὸ καὶ Ζηλωτὴν αὐ-
τὸν καλοῦσιν, ὡς πολὺ ἀποδεικνύντα τὸν εἰς τὰ θεῖα
ἔρωτα, καὶ ὡς διεγερτικὸν τῆς ἐφέσεως αὐτοῦ, καὶ
ὅτι τὰ ἐπιέμενα καὶ προνοούμενα παρ' αὐτοῦ ζηλωτὰ
καὶ μακάριά εἰσιν. Εἰ γὰρ μὴ ἦσαν τοιαῦτα, οὐκ ἂν
ἐζηλοτύπει πρὸς ταῦτα, ὅτι ἐκκλίνουσιν αὐτοῦ, καὶ
ἄλλοις προστίθενται. Καὶ ὅμως, ὁ ἔρως τοῦ καλοῦ
ἐστὶ· καλὸς γὰρ ὢν, ἐρᾷ τοῦ τοιοῦτου καλοῦ, καὶ ἐν
τῷ καλῷ μένει καὶ διακέχεται δαπανώμενος. Οἱ γὰρ
σωμάτων ἔρωτες, ἐπειδὴ βρόντων εἰσὶν, ἴσα καὶ ἥρι-
νοῖς διαβρέουσιν ἀνθεσιν· οἱ δὲ θεῖα καὶ τῶν θεῶν,
ὡς μενόντων τούτων, αὐτῶν χάρινοι μένουσιν ἐν τῷ
ἔχοντι, καὶ διὰ τὸ καλὸν γίνονται· ἵνα γὰρ καλλοποιη-
θῶσι τὰ ἐρώμενα, καὶ μὴ ἐμπεριληφθῶσι τῷ τῆς
ὄλης αἴσχει, ὁ ἔρως γίνεται.

§ XIV. Ἐνταῦθεν ἀπορεῖ, καὶ τί δήποτε οἱ θεο-
λόγοι ποτὲ μὲν ἔρωτα καὶ ἀγάπην αὐτὸν λέγουσι, ποτὲ
δὲ ἐραστὸν καὶ ἀγαπητὸν. Καὶ λύων λέγει, ὅτι, ὡς
μὲν αἴτιος καὶ γεννήτωρ τοῦ θεοῦ ἔρωτος, ἔρως λέ-
γεται· ὡς δὲ αὐτὸς ἦν τὸ ἐραστὸν, ἐραστὸν λέγεται,
καὶ κατ' ἐκεῖνο μὲν κινεῖται εἰς τὸ τῶν ἄλλων ἐρᾶν,
κατὰ τοῦτο δὲ κινεῖ τὰ ἄλλα εἰς τὸ ἐρᾶν αὐτοῦ. Ἡ
ἐραστὸν λέγεται, διότι προαγωγικὸν, καὶ κινητικὸν
ἑαυτοῦ ἐστὶ πρὸς ἐρωτικὴν συνάφειαν τὴν ἐν πνεύ-
ματι, τουτέστι μεσότης ταύτης, καὶ πρὸς ἑαυτὸν συν-
αρμοστής ἐστὶ τοῦ ἐρᾶσθαι αὐτὸν ὑπὸ τῶν ἰδίων
ποιημάτων. Κινητικὸν δὲ φησὶν, ὡς κινεῦντα ἕκαστα
κατὰ τὸν οἰκείον λόγον πρὸς αὐτὸν ἐπιστρέφασθαι. Τὸ
δὲ τῆς προαγωγείας ὄνομα, εἰ καὶ παρὰ τοῖς ἐξωθεν
πρᾶγμα σημαίνει οὐκ εὐαγές, ἀλλ' ἐνταῦθα τὴν πρό-
ξενον τῆς ἐν Θεῷ ἐνώσεως μεσιτείαν φησὶ, καὶ οὕτω
μὲν ἐραστὸν λέγεται· ἔρως δὲ πάλιν καὶ ἀγάπη, ὡς
κινητικὴ τις δύναμις ἐφ' ἑαυτὴν ἀνάγουσα τὸ μόνον
καὶ δι' ἑαυτὸ ἀγαθόν, καὶ ὅτι ἐκφανσίς ἐστιν αὐτὸ,
ἑαυτοῦ δι' ἑαυτοῦ, οὐκ ἄλλου μεσιτεύοντος, οὐδὲ ἄλ-
λοθεν ἐπερχομένου τοῦ ἔρωτος, ἀλλ' ἀπ' αὐτοῦ εἰς
αὐτόν· τοιοῦτον γὰρ τὸ δι' ἑαυτὸ καλόν. Ὡσπερ γὰρ
ἐρώμενος τῆς τοῦ μέλιτος γλυκύτητος, οὐκ ἄλλοθεν γι-
νούμενος εἰ μὴ παρ' αὐτοῦ, καὶ οὐ δι' ἄλλο εἰ μὴ κατ'
αὐτὴν τὴν γλυκύτητα· καὶ διὰ τοῦτο ἀνεξάγγελτός

¹ Gal. ii, 20. ² II Cor. vi, 9. ³ Luc. xii, 9.

ἔστιν ἡ γλυκύτης τοῖς ἀγνοοῦσιν· εἰ γὰρ παρ' ἄλλων τινῶν ἐκινουμέθα εἰς τοῦτο, τάχα ἂν ἐκ τούτων εἶχαμεν λέγειν τι, καὶ οἱ ἀγνοοῦντες ἐκ τούτων συνίεσαν. Οὕτω νοεῖ καὶ ἐπὶ τοῦ θείου καὶ ὄντως γλυκασμοῦ, ὅτι ἐξ αὐτοῦ ὁ ἔρωσ· καὶ αὐτὸ ἐστὶ τὸ ἔραστον, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ καθ' αὐτὸ, καὶ οὐ δι' ἄλλο· ἐξηρημένη γὰρ ἐστὶ πάντων ἡ τοιαύτη ἔκωσις, καὶ ἀπλή, καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ἔραστοῦ κινουμένη. Ἐναρχὸν δὲ καὶ ἀτελεύτητον τὸν θεῖον ἔρωτα λέγει, ὡς ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ προϊόντα, καὶ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐπαναστρέφοντα· κατὰ σχῆμα κυκλικὸν (ἐπεὶ καὶ ἡ τοῦ κύκλου γραμμὴ οὐ γνώριμον ὄψεϊ ὅθεν ἤρξατο, καὶ οὐ κατέληξε)· καὶ γὰρ ἐξ αὐτοῦ ἡ τἀγαθοῦ ἔρσις, καὶ εἰς αὐτὸ πάλιν ὄρσ, ἐν αὐτῷ δὲ ἐστὶ καὶ μένει τὸ ἔρσ τῆς συμφυοῦς ἀγαθότητος, καὶ τῶν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀνατεινομένων. Ἐφεξῆς τίθησι καὶ μαρτυρίαν τῶν λεγομένων ἐκ τοῦ

θείου Ἱεροθέου. Iterum tendit; in ipso vero est et manet amor

Ierothæi.

§ XV. Ἐπίστησον ὅπως ἡ μέγας Ἱεροθεὸς τὰ περὶ τοῦ ἐπαινετοῦ ἔρωτος ἀριστα φιλοσοφεῖ· πρῶτον μὲν θεῖον αὐτὸν λέγων, ἐπειδὴ καὶ πρῶτον αἷτιον ἔρωτος ὁ θεὸς ἐστὶν ἐξηρημένως καὶ ἀναιτίως. Εἰ γὰρ ὁ ἔρωσ αὐτός ἐστιν ἡ ἀγάπη, ὡς προείρηται, γέγραπται δὲ· Ὅτι ὁ θεὸς ἀγάπη ἐστὶ, δηλονότι πάντων ἐνοποιὸς ἔρωσ, ἦτοι ἀγάπη ὁ θεὸς ἐστὶν. Ἐκαῖθεν οὖν μεταβατικῶς πρόεισιν ἐπ' ἀγγέλους, ὅθεν καὶ ἀγγελικὸν αὐτὸν φησιν, ἐνθα μάλιστα καὶ τὸν τῆς ἐνότητος εὐροι τις ἂν ἔρωτα θεῖον· οὐδὲν γὰρ ἀσύμφωνον ἢ στασιάζον ἐστὶ παρ' αὐτοῖς. Εἶτα μετ' ἀγγέλους καὶ νοερὸν φησιν ἔρωτα, τουτέστι παρὰ θεοῖς ἀνδράσι τοῖς τῆς Ἐκκλησίας δηλαδὴ, πρὸς οὓς ὁ Παῦλος φησιν· Ἴνα ἐδ' αὐτὸ λέγητε· καὶ ὁ Κύριος· Ἴνα ὡσιν ἔρ. Εἶτα καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις, ἐν οἷς ὁ περὶ φιλίας λόγος ἐστὶ· τὸν γὰρ κατὰ τὰς λογικὰς ψυχὰς ἔρωτα νοερὸν εἶπε, ψυχικὸν δὲ ἐκάλεσεν ἔρωτα τὸν τῶν ἀλόγων. Ἐκ γὰρ τῆς ἐρωτικῆς ταύτης δυνάμεως καὶ πτηνὰ ἀγελήδων ἵπτανται, καὶ πεζὰ, καὶ νηκτὰ συνέμονται. Φυσικὸν ἔρωτὰ φησὶ τὸν τῶν ἐμφύχων καὶ ἀναισθητῶν, καὶ ἰδίως τῶν ἀναισθητῶν κατὰ τὴν ἐκτικὴν ἐπιτηδειότητα ἐρώντων τοῦ δημιουργοῦ διὰ τὸ ὄπ' αὐτοῦ συνεστάναι· κατὰ γὰρ τὴν φυσικὴν αὐτῶν κίνησιν, καὶ αὐτὰ πρὸς τὸν θεὸν ἐπέστραπται.

pieten quod ab ipso producta sūt; nam secundum naturalem suum motum etiam ipsamet ad Deum converiuntur.

Τοῦ αὐτοῦ.

§ XVI. Ἐπειδὴ ἐκ τοῦ ἐνιαίου καὶ ὄντως ἔρωτος τοῦ θεοῦ πολλοὺς ἔρωτας συνετάξαμεν, τοὺς ἀγγελικοὺς, τοὺς νοεροὺς, τοὺς ψυχικοὺς, τοὺς φυσικοὺς, (οὗτοι γὰρ εἰσὶν οἱ μὲν ἐγκόσμοι, οἱ δὲ ὑπερκόσμοι ἔρωτες, ὧν ὑπερέχουσιν αἱ τῶν νοερῶν τε καὶ νοητῶν) φέρε συνελιξόμεν ἅπαντας ἐπὶ τὸν Πατέρα αὐτῶν. Σημελωσαὶ δὲ, ὅτι νοερά εἰσι τὰ νοοῦντα, νοητὰ δὲ τὰ νοοῦμενα· καὶ ὑπερβαίνονται τὰ νοερά παρὰ τῶν νοητῶν, ὅθεν καὶ τροφή ἐστὶ τῶν νοούντων τὰ νοοῦ-

A modum enim mellis dulcedinem amamus, non aliunde moti quam ab ipsa, nec propter aliud quam illam ipsamet dulcedinem, quapropter etiam inexplicabilis est dulcedo illam ignorantibus; si enim ab aliis quibusdam ad hoc moveremur, utique ex his aliquid dicere possemus, unde eam ignorantes cognoscerent. Sic cogita etiam in divina veraque dulcedine amorem ex ipsa exsistere, et ipsam esse amabilem cum propter se, tum per se, et non propter aliud, nam istiusmodi unio ab omnibus exempta est, et simplex, et ab ipsomet amabili mota. Porro dicit amorem hunc divinum principio sineque carere, utpote ex bono prodeuntem, et ad bonam se convertentem, secundum figuram circula rem (quemadmodum neque linea circuli cognosci potest unde incœperit, vel ubi desierit) etenim ex ipso boni desiderium, et ad ipsam

agnate bonitatis, omniumque ad bonum hoc aspirantium. Deinde apponit etiam testimonium eorum quæ dicta sunt ex divo Hierotheo.

Hierothei.

§ XV. Observa quam præclare magnus Hierotheus de laudabili amore disserat, primum quidem divinum ipsum asserens, quoniam Deus ipse primus auctor est amoris, idque per excellentiam et sine causa. Si enim amor ipse charitas est, uti prædictum, scriptum sit autem: *Quoniam Deus charitas est**, id est amor omnium unificus, utique charitas Deus est. Istinc igitur per transgressionem progreditur ad angelos, unde ipsum quoque angelicum dicit, ubi maxime quis reperiat divinum illum amorem unitatis; nihil enim apud ipsos dissonum aut seditiosum. Deinde post angelos, intelligentem quoque amorem commemorat, id est qui insit viris divinis Ecclesiæ, ad quos Paulus ait *ut idem dicatis* †; et Dominus: *Ut sint unum* ‡. Postea etiam de aliis hominibus qui amicitie rationem 403 habent; nam amorem qui est secundum animas rationales, intelligentem nominavit, animale vero vocavit amorem brutorum. Ex amatoria hac virtute et volucres gregatim volant, et terrestria nataliisque conjunguntur. Porro amorem naturalem vocat illum rerum animatarum et sensu carentium, cum sensu carentia etiam proprie habituali aptitudine Creatorem ament, propriam suam motum etiam ipsamet ad Deum

Ejusdem.

§ XVI. Quoniam ex uno ac vero amore Dei multos amores coordinavimus, angelicos, intelligentes, animales, naturales (siquidem horum aliqui mundiales sunt, alii vero amores supramundiales, inter quos intelligentium et intelligibilium excellunt), agendum omnes ad eorundem Patrem collectim reducimus. Nota autem, intelligentia esse ea quæ intelligunt, intelligibilia vero ea quæ intelliguntur, et intelligentia ab intelligibilibus superari,

* I Joan. iv, 8, lectione varia Cf. P. Sabatier v. c. Hælicam. † Philip. ii, 2. ‡ I Joan. xvii, 21.

unde etiam illa quæ intelliguntur tibus sunt intelligentium. Itaque intelligentia amant intelligibilia prorsus conversive; intelligibilia vero etiam amant intelligentia, sed provisive, illis utilia communicando. In confesso igitur est amores istiusmodi asperare sensitivos. Cæterum hæc intelligibilia et intelligentia ex participatione veri boni talia facta sunt, ipsi autem amores per se intelligibiles, divini sunt. Sicut enim aliud est bonum per participationem, et aliud bonum simpliciter; sic etiam aliud est intelligibile alicui, ut quod ab illo intelligitur; et aliud quod simpliciter est intelligibile, non ut tempus aut locus (hæc enim etiam intelligibilia, cum non sint sensibilia), sed quod sit intellectus intelligibilem, et vivens, et vita, et operatio. Vires itaque amatorias a multis amoribus ad duos omnino contrahi cupit, tam intelligibiles quam intelligentes, quibus omnibus præstat et antecellit incomprehensibilis illa omnis amoris causa. Incomprehensibilem vero causam vocat vim creandi; siquidem hæc sola valet id, quod effectus materialis et formalis et finalis, dum efficit quæ illi videntur. Ad hanc igitur incomprehensibilem et efficientem causam, in commodum uniuscuiusque, omnium totalis amor extenditur, totalem **404** amorem vocans illum, qui ex omnibus particularibus amoribus collectus est; Deus autem totalis et particularis amor existit, in quantum causa est et omnibus præbet amatorium quodammodo humorem. Quomodo igitur Deus totum et pars, sine egressu sibi præsens esse possit, ex seminandi ratione patet: quando enim semen absque interruptione simul in matricem deciderit, unus quidam embryo formatur; si vero semen in varias matricis cellulas dividatur, quælibet pars integrum format embryonem; erit autem seminis pars una nasus, altera oculus, et sic deinceps, omniaque perfecta. Simile quidpiam considerandum etiam per proportionem de mente perfecta, nam tota efficacia complectitur etiam partes; sic etiam Deus tam

Ejuadem.

§ XVII. Duas igitur virtutes amatorias supra dictas agendum in unum colligentes, dicamus unam esse simplicem virtutem, quæ ex semetipsa, et per semetipsam, et non per aliam aliquam virtutem, et in semetipsa movetur; inegressibiliter enim ex semetipsa in semetipsam revolvitur usque ad extremitatem rerum, et ex hac in semetipsam. Et post hæc exponit sanctus hic quorundam questionem, est autem fere tota gentiliū et Manichæorum.

§ XVIII. Ait itaque, nonneminem objicere posse: Si bonum omnibus est amabile (nam id ipsum quod non est illud expetit, non ens vocans informem materiam; idem enim est bonum atque formificum. Quemadmodum igitur materia formam, sic id quod non est Deum expetit. Quinimo quod non est, in Deo supra essentialiam dicitur, siquidem et quantitate et forma et figura caret; et Deus est non terra, non aqua, non ignis, sed supra hæc omnia superes-

A μενα. Τὰ γοῦν νοερά ἐρᾷ τῶν νοητῶν ἐπιστραπτεικῶς πάντως, ἐρᾷ δὲ καὶ τὰ νοητὰ τῶν νοερῶν, ἀλλὰ προνοητικῶς τῷ μεταδιδόναι τῆς ὠφελείας. Ὁμολογούμενον οὖν ἔστιν, ὅτι οἱ τῶν τοιούτων ἔρωτες ὑπερσῶσι τῶν αἰσθητῶν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν τὰ νοητὰ τε καὶ νοερά, ἐκ μετοχῆς τοῦ ὄντως ἀγαθοῦ τοιαῦτα γεγένηνται, οἱ δὲ αὐτοκῆτοι ἔρωτες, οἱ θεοὶ εἰσιν. Ὡς περ γὰρ ἄλλο ἐστὶ τὸ κατὰ μετοχὴν ἀγαθόν, καὶ ἄλλο τὸ ἀπλῶς ἀγαθόν· οὕτως ἐστὶ καὶ ἄλλο τὸ τινε νοητὸν, ἅτε νοούμενον ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ἄλλο τὸ ἀπλῶς νοητὸν, οὐχ ὡς ὁ χρόνος, ἢ ὁ τόπος, (νοητὰ γὰρ καὶ ταῦτα, ἐπεὶ μὴ αἰσθητὰ), ἀλλὰ νοῦς τῶν νοητῶν, καὶ ζῶν, καὶ ζωή, καὶ ἐνέργεια. Ἀπὸ γοῦν τῶν πολλῶν ἐρώτων εἰς δύο συναιρεῖν ἐρωτικῆς καθόλου δυνάμεις βούλεται, τὰς τε νοητὰς καὶ τὰς νοεράς, ὧν προκατάρχει πάντως ἢ παντὸς ἐπέκεινα ἀσχετος αἰτία. Ἄσχετον δὲ αἰτίαν τὴν δημιουργικὴν φησιν· αὐτὴ γὰρ καὶ μόνη κειχωρισμένη ἐστὶ τοῦ ἀποταλέσματος, τῆς ὀλικῆς, καὶ τῆς εἰδικῆς, καὶ τῆς τελικῆς, ἐν τῷ ἀποταλέσματι φαινόμενον. Πρὸς ταύτην οὖν τὴν ἀσχετον καὶ ποιητικὴν αἰτίαν, προσφόρως ἐκάστῳ, ὁ ἐκ τῶν ἀπάντων ὀλικὸς ἔρως ἀνατείνεται, ὀλικὸν ἔρωτα λέγων τὸν ἐκ πάντων τῶν μερικῶν συναγόμενον. Ἔστι καὶ ὁ Θεὸς ὀλικὸς καὶ μερικὸς ἔρως, ὡς αἴτιος καὶ πᾶσι χορηγῶν κατὰ τὴν ἐκάστου δυνάμιν ἐρωτικὴν, οἷον ἀπόρροισιν. Πῶς οὖν ὁ Θεὸς καὶ τὸ ὅλον καὶ τὸ μέρος ἀνεκφοιτήτως ἐαυτῷ συνῶν εἶναι δύναται, ἐκ τοῦ σπερματικοῦ λόγου σαφὲς γίνεται· ὅταν μὲν γὰρ τὸ σπέρμα ἀδιακόπως ὁμοῦ εἰς τὴν μήτραν καταβληθῆ, ἐν ἀποτελεῖται ἐμβρυον· ἐὰν δὲ μερισθῆ τὸ σπέρμα εἰς διαφόρους κύστιδας τῆς μήτρας, ἕκαστον μέρος ὀλόκληρον ἐμβρυον ἀποτεμεῖται· ἔσται οὖν τοῦ σπέρματος τὸ μὲν ῥίς, τὴ δὲ ὀφθαλμὸς, καὶ τὰ ἔξῃς, καὶ πάντα τέλεια. Ὁμοίον τι θεωρητέον κατὰ ἀναλογίαν καὶ περὶ τὸν παντέλειον νοῦν· ὅλη γὰρ ἡ ἐνέργεια περιέχει καὶ τὰ μέρη· καὶ οὕτως ὁ Θεὸς καὶ ὀλικὸς καὶ μερικὸς ἔρως ἐστὶ.

totalis quam partialis amor est.

Τοῦ αὐτοῦ.

§ XVII. Τὰς γοῦν ἀνωθεν βηθείας ἐρωτικῆς δύο δυνάμεις, ἅγε εἰς ἐν συνάγοντες, εἴπωμεν, ὅτι μία ἐστὶν ἡ ἀπλὴ δύναμις, ἡ ἐξ αὐτῆς κινητικὴ, καὶ δι' ἐαυτῆς, καὶ οὐ δι' ἄλλης τινὸς δυνάμεως, καὶ ἐφ' ἐαυτῆς· ἀνεκφοιτήτως γὰρ εἰς ἐαυτὴν ἀνακυκλοῦσα ἐξ ἐαυτῆς μέχρι τοῦ τῶν ὄντων ἐσχάτου, καὶ ἐκ τούτου εἰς ἐαυτὴν. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐπιτίθεται ὁ ἅγιος ὡς ἀπὸ τινων ἀπορίων τινά· ἐστὶ δὲ τὸ πᾶν κατὰ Ἑλλήνων καὶ Μανιχαίων.

§ XVIII. Φησὶ γοῦν, ὅτι φαίη τις ἄν· Εἰ πᾶσιν ἐστὶν ἐραστὸν τὸ ἀγαθόν (καὶ αὐτὸ γὰρ τὸ μὴ ὄν ἐφίεται τούτου, μὴ ὄν λέγων τὴν ἀνείδεον ὕλην· αὐτὸ γὰρ ἐστὶ τὸ ἀγαθὸν τὸ εἰδοποιόν). Ὡς γοῦν ἡ ὕλη τοῦ εἶδους, οὕτω τὸ μὴ ὄν τοῦ Θεοῦ ἐφίεται. Καὶ ἔτι ὑπερουσίως λέγεται τὸ μὴ ὄν ἐπὶ Θεοῦ, ἀποσος γὰρ καὶ ἀνείδεος καὶ ἀσχηματιστος, καὶ οὐ γῆ, οὐχ ὕδωρ, οὐ πῦρ, ὁ Θεὸς ἐστὶν, ὑπερουσίως δὲ ὑπὲρ ταῦτα πάντα· εἰ οὖν πάντα τοῦ ἀγαθοῦ ἐφίεται, πῶς ἢ

δαιμονία πληθὺς οὐκ ἐφίεται; Πρότερον δὲ σημειωτέον περὶ τοῦ μὴ ὄντος, ὅτι τοῦτο τὸ μὴ ὄν οἱ παλαιοὶ μὴ μόνον ἀνείδεον ὕλην ἐκάλεσαν, ἀλλὰ καὶ ἔσχατον αἰσχος. Λέγεται δὲ μὴ ὄν ἡ ὕλη οὐχ ὅτι παντελῶς οὐδὲν ἐστίν, ἀλλ' ὅτι μὴ ἐστὶ τι τῶν ὄντων· παρῖστα μὲν γὰρ ἐκ μὴ ὄντων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ὕλη· ἀλλ' οὐχ, ὡς τινες ὑπέλαθον, ἀνείδεος καὶ ἀσχημάτιστος· ὁδὸν οὐδὲ ἀρχὴ τῶν αἰσθητῶν ἡ ὕλη, ἀλλὰ μάλλον συμπληρωτικὴ τούτων καὶ ἔσχατόν τι καὶ ὑποστάθμη τῶν ὄντων. Καὶ τὸ αἰσθητὸν οὐκ ἄνευ μὲν ὕλης ἐστὶ, κρεῖττον δὲ τῆς ὕλης, εἶδους ὁπωσοῦν μετέχον· οὐδέποτε οὖν δειχθήσεται ἡ ὕλη εἶχα τοῦ εἶδους καὶ τῶν ποιητῶν· πότε γὰρ γέγονε τὸ πῦρ ἄνευ θερμότητος ἢ φωτός, ἢ τὸ ὕδωρ ἄνευ ψυχρότητος καὶ ὑγρότητος καὶ τοῦ κυανίζοντος χρώματος; Διὰ τοῦτο καὶ λόγῳ θεωρητῆ ἔστιν ἡ ὕλη, καὶ οὐκ αἰσθησίμη ληπτῆ, καὶ νόθῳ λογισμῷ καταλαμβάνεσθαι λέγεται· τόδε ἐστὶ, λέγεται, ἀλλ' ὅτι τόδε οὐκ ἐστὶ, χειρὸν δὲ πάντων. Οὕτω γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ λέγομεν· ἀλλ' ἔκεισε κρεῖττον πάντων φαμέν, καὶ ὑπερουσίως. Εἰ γοῦν οὕτω ταῦτα, πῶς ἡ δαιμονία πληθὺς τοῦ ἀγαθοῦ οὐκ ἐφίεται, ἀποπεπτωκυῖα δὲ, κακῶν ἀπάντων καὶ ἐπιτη καὶ τοῖς κακονομένοις αἰτία γίνεται; Πῶς δὲ, παραχθεῖσα ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ, οὐκ ἐστὶν ἀγαθοειδής, μετασχοῦσα τοῦ οὐσιωδῶς καὶ οὐ κατὰ μετοχὴν ἀγαθοῦ; τὰ γὰρ ἐξωθεν ἀγαθονόμενα τῇ περὶ αὐτὸ ἐφέσει ἀγαθοειδῆ λέγονται, καὶ οὐκ αὐτόχρημα ἀγαθὰ· ἢ πῶς ἀγαθὸν γεγονὸς, ἡλλοιώθη, μὴ τοῦ ἀγαθοῦ ἐκικήσαντος; Καὶ τί ἐστὶ τὸ κινήσαν αὐτὴν εἰς κακίαν, ἢ μάλλον, τίς ἢ ἀρχὴ τούτου; οὐδὲ γὰρ εἰσαγές, δύο ἀρχὰς εἰπεῖν, κατὰ τοὺς Μανιχαίους. Εἰ δὲ ὁ ἀγαθὸς παρήξεν αὐτὴν, πῶς ἐβουλήθη τοῦτο ποιῆσαι; ἢ βουληθεῖς, πῶς ἐδυνήθη; Ὡς γὰρ τὸ πῦρ φυσικὴν ἀδυναμίαν ἔχει πρὸς τὸ ψύχειν, καὶ οὐ ψύξει κἀν εἴ τι καὶ γένηται· οὕτω καὶ τὸ αὐτάγαθον φυσικὴν ἀδυναμίαν ἔχει πρὸς τὸ κακὸν παράξει. Πῶς δὲ καὶ προνοίας οὐσης καὶ κυβερνώσης, ἐφ' ἣ πάντα ἐν τῷ ἀγαθῷ μένειν, ἐστὶ τὸ κακὸν, ἢ γινόμενον; ἢ εἴπου καὶ ἐγενήθη, μὴ ἀναιρούμενον; καὶ πῶς ἐστὶν, ἀφήμενόν τι τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ κακοῦ ἐφίεσθαι; quidquid stat non refrigerabit; sic etiam ipsum per se bonum naturalem impotentiam habet ad facien-

§ XIX. Ἐν ταύτῃ γυμναζῶν τὸν λόγον περὶ τοῦ κακοῦ ἀπλῶς, καὶ οὐ περὶ τῶν δαιμόνων, καὶ ἀναλύων τὰς ἀπορίας φησί· Τὸ κακὸν οὕτε ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ μέλλομεν εἰπεῖν παραχθῆναι, οὕτε ἐκ τοῦ κακοῦ· ἐκ μὲν τοῦ ἀγαθοῦ οὐκ ἐστὶν, ὅτι καὶ αὐτὸ ἐμέλλεν εἶναι οὐ κακόν· ὡς γὰρ οὐ πρὸς τὸ ψύχειν, οὕτως οὐδὲ ἀγαθοῦ τὸ παράγειν κακόν. Πάλιν δὲ ἐκ τοῦ κακοῦ οὐκ ἐστὶν, ὅτι ὡσπερ τῷ ἀγαθῷ φύσις ἐστὶ παράγειν καὶ σώζειν· οὕτω τῷ κακῷ φθείρειν καὶ ἀπολλύειν. Τί οὖν; εἴποι τις· Ἡ τοίνυν οὐκ ἐστὶ λοιπὸν τὸ κακόν, ἢ ὄν ἔχει τινὰ μοῖραν τοῦ ἀγαθοῦ, καθ' ἣν ὄλως ἐστὶ. Πάλιν οὖν ἀμφοτέρωθεν ἀπορία. Εἰ μὲν οὐκ ἐστὶν ὄλως τὸ κακόν, μέλλει εἶναι ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία ταύτων, ὅπερ παρακατιῶν τίθησιν· εἰ δὲ ἐστὶ, τὰ δὲ ὄντα πάντα τοῦ κακοῦ ἐφίεσθαι, καὶ οὕτως γίνε-

essentialiter), si, inquam, omnia bonum appetunt, quomodo turba dæmonum non illud expetit? Primum autem observandum circa non ens, veteres illud non ens non solum informem materiam, verum etiam extremam turpitudinem appellasse. Materia autem dicitur non ens, non quod omnino nihil sit, sed quod non sit aliquid rerum existentium; aliquidem ex non entibus etiam ipsa materia a Deo producta fuit, sed non, ut aliqui opinabantur, sine forma et figura: ideoque 405 materia non est principium sensilium, sed potius eorum complementum, et extremum quid ac fundamentum entium. Et quod sensibile est, non sine materia est, sed cum sit præstantius quid materia, forr am quoquo modo participat; nunquam igitur ostendetur materia sine forma et qualitatibus: quando enim fuit ignis sine calore aut lumine, vel aqua sine frigore et humiditate et cæruleo colore? Idcirco etiam dixi materiam ratione concipi, et non sensu apprehendi, nec non impropria seu illegitima ratione concipi perhibetur: sic etiam quod hoc sit dicitur, sed quod illud non sit, quippe quid pejus omnibus. Etenim sic etiam de Deo dicimus, verum tunc asserimus, ipsum quid omnibus esse melius, idquo superessentialiter. Si itaque hæc ita se habeant, quomodo turba dæmonum bonum non expetit, sed a suo statu prolapsa, tam sibi ipsi quam aliis perversis malorum omnium causa existit? Quomodo autem, cum producta sit ex bono, boni forma caret, particeps existens ejus qui essentialiter et non participatione bonus est? nam quæ extrinsecus ejus desiderio bona facta sunt, boniformia dicuntur, et non reapse bona, aut quomodo bona facta, mutata est bono minime superante? Ecquid est quod illant movit ad malitiam, vel potius, quodnam ejus principium? neque enim religiosum sit duo principia statuere, secundum Manichæos. Si autem bonus ipsam produxit, quomodo voluit hoc facere? vel si voluit, quomodo potuit? Quemadmodum enim ignis naturalem impotentiam habet ad frigefaciendum, et se bonum naturalem impotentiam habet ad facien-

§ XIX. Stylum hic circa malum simpliciter et non circa dæmones exercens, set resolvens quaestiones, ait: Malum neque ex bono dicimus productum esse, neque ex malo; siquidem non est ex bono, quia alias ipsum quoque non esset malum; quemadmodum enim ignis non est refrigerare, sic neque boni malum producere. Rursum vero non est ex malo, quoniam sicut boni 406 est producere ac servare, sic etiam mali est corrumpere ac perdere. Quid igitur? dicet aliquis. Vel igitur non est malum reliquum, vel existens habet partem aliquam boni, secundum quam omnino est. Rursum oritur utrinque quaestio. Si namque non est omnino malum, virtus et malitia quid nomen erunt, uti in progressu tradit; si autem est, et ea quæ sunt,

omnia bonum appetunt; et si quid sit, vel propter bonum sit, vel propter id quod videtur bonum (nam et ipsauct invidia oritur propter id quod apparet bonum, et omnis rerum scopus principium ac finem habet bonum); etiam malum, in quantum est, habebit appetitum ad bonum; quomodo enim omnino existat ejusmodi boni affectu destitutum? Si igitur res omnes etiam ex Deo et in Deo sint, etiam illud ipsum quod non est ut materia, et quæ ex ablatione de Deo superessentialiter prædicantur, malum id quod in rebus ponitur, in Deo erit, et id quod non est in rebus, iterum in Deo erit. Si autem non sit in Deo, quid tandem erit quod extra res et non res est? cum in confesso sit Deum esse extra ea quæ sunt, et extra ea quæ non sunt; et id quod non est in bono supra substantiam dici, non quod hoc sit vel illud, sed supra hæc suprasubstantialiter. Bonum ergo locatum est supra id quod est, et supra id quod non est; malum autem non solum alienum est a rebus (nam si esset, boni particeps existeret), verum etiam a non entibus remotum est, et iis ipsis minus ens est, cum id quod non est etiam in Deo desuper collocetur. Concluditur itaque, haudquaquam quidquam esse malum, et si hoc sit, indifferentia erunt omnia et laudabilia; et non solum virtus cum malitia erit idem, tota loti, et partialis proportionali, v. g. fortitudo pusillanimitati, verum etiam id quod virtuti repugnat virtus erit. Cæterum formans syllogismum hypotheticum, elidit sequelam, dicens: Contraria est temperantiæ dissolutio. Neque vero dico illa sibi repugnare et contrariari, in quantum ab hominibus ipsis participantur (sic enim propter alias aliquas causas adversari viderentur); verum etiam antequam exterius se prostant et appareant, multo prius in ipsamet anima cum parte rationali animæ dissident ipsæ passiones, ira, inquam, et concupiscentia; atque illa quidem auriga dicitur, **407** hæc vero subjugalia, semper quidem præverientia, nonnunquam vero etiam obsequentia, quando videlicet ratio tenet principatum. Ex hoc itaque sit necessarium, dari aliquid bono contrarium; neque enim bonum sibi ipsi adversatur; omnia enim bona, ab uno principio unaque causa profecta, unitate gaudent, et sibi invicem nequaquam adversantur. Ne quis itaque dixerit, majus bonum minori bono repugnare; quantitati enim nihil est contrarium, neque magis calidum minus calido contrariatur. Sequela itaque elisa concluditur, malum existere, et opponi bono; neque enim quod malum corruptio sit rerum, ipsum hoc malum ab essendi statu eliminat, quin ipsamet corruptio quandoque ad generationem facit. Sic ovum quidem corrumpitur, sed in avem transformatur; et medulla cerebri bovis in apes, et equi in vespas per corruptionem transmutatur. Erit itaque et ipsum non solum ens, verum etiam cum ad

§ XX. Postquam dixit, ex istiusmodi rationibus colligi et esse malum, et ad quorundam generatio-

ται, ἢ διὰ τὸ ἀγαθόν, ἢ διὰ τὸ δοκοῦν γίνεται, (καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ φθόνος διὰ τι δοκοῦν ἀγαθόν γίνεται, καὶ πᾶς ὁ τῶν ὄντων σκοπὸς ἀρχὴν ἔχει καὶ τέλος τὸ ἀγαθόν) ἔξει καὶ τὸ κακόν, καθότι ἐστὶ, τὴν πρὸς τὸ ἀγαθόν ἔρξιν· πῶς γὰρ ὅλως ὄν τῆς τοιαύτης ἀγαθῆς παραιρηθῆσεται ἔξω; Εἰ γοῦν τὰ ὄντα πάντα καὶ ἐκ Θεοῦ καὶ ἐν τῷ Θεῷ εἰσι, καὶ αὐτὰ δὴ τὸ μὴ ὄν ὡς ἡ ὕλη, καὶ τὰ ἐξ ἀφαιρέσεως λεγόμενα ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ὑπερουσίως, τὸ κακόν ἐν τοῖς οὐσι ταυτόμενον, ἐν τῷ Θεῷ ἔσται, καὶ ἐν τοῖς μὴ οὐσι, πάλιν ἐν τῷ Θεῷ ἔσται. Εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ἐν τῷ Θεῷ, τί ἂν εἴη ἔξω τῶν ὄντων καὶ τῶν μὴ ὄντων ἐστὶ; Προμολογουμένου, ὅτι τὸ Θεῖον καὶ τῶν ὄντων καὶ τῶν μὴ ὄντων ἔξω ἐστὶ, καὶ τὸ μὴ ὄν ἐν τῷ ἀγαθῷ κατὰ τὸ ὑπερουσίον λέγεται, οὐ τότε γὰρ, οὐ τότε, ἀλλ' ὑπὲρ ταῦτα ὑπερουσίως. Λοιπὸν τὸ ἀγαθόν ὑπερῆδρυμένον ἐστὶ καὶ ἐν τῷ ὄντι καὶ ἐν τῷ μὴ ὄντι· τὸ δὲ κακόν μὴ μόνον τῶν ὄντων ἀλλότριον, (ἄν γὰρ ἦν, μετεῖχεν ἂν τοῦ ἀγαθοῦ) ἀλλὰ καὶ τῶν μὴ ὄντων ἀλλότριον, καὶ ἀνοησιώτερον, ἐπεὶ καὶ τὸ μὴ ὄν ἐν τῷ Θεῷ ὑπερῆδρυται. Συνάγεται τοίνυν, ὅτι οὐδαμῆ οὐδαμῶς τὸ κακόν ἐστὶ· καὶ εἰ τοῦτο, ἀδιάκριτα ἔσται πάντα καὶ ἐπαινούμενα, καὶ μὴ μόνον ἡ ἀρετὴ τῆ κακίᾳ ταύτην, ἢ καθόλου, τῆ καθόλου, καὶ ἡ μερικὴ τῆ ἀναλόγῳ, δηλονότι ἡ ἀνδρία τῆ δειλία, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀντικείμενον τῆ ἀρετῆς ἀρετὴ ἔσται. Λοιπὸν συνάξας τὸν ὑποθετικὸν συλλογισμὸν, ἀναρῶ τὸ ἐπόμενον, καίτοι λέγων· Ἐναντία τῆ σωφροσύνης ἡ ἀκολασία. Καὶ οὐ λέγω κατ' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς μετέχοντας τούτων, ὅτι μέχονται καὶ ἀντίκεινται (δόξαιαν γὰρ δι' ἄλλας τινὰς αἰτίας αὐτοὺς ἀντικεῖσθαι) ἀλλὰ καὶ πρὸ τῶν ἐξωτερικῶν τούτων καὶ φαινομένων ἐν αὐτῇ πολλῷ πρότερον τῆ ψυχῆ στασιάζει πρὸς τὸ λογικὸν τῆς ψυχῆς τὰ πάθη, ὁ θυμὸς λέγω καὶ ἡ ἐπιθυμία, κάκεινος μὲν ἡνίοχος λέγεται, ταῦτα δὲ ὑποζύγια, αὐτὸ μὲν ἀντιβαίνοντα, ποτὲ δὲ καὶ ὑπέικοντα, ὅτε ἐπλησθῆ ὁ λόγος κατακρατήσῃ. Ἀνάγκη γοῦν ἐκ τούτου δοῦναι τῷ ἀγαθῷ ἐναντίον· οὐδὲ γὰρ τὸ ἀγαθόν ἐναντίον ἑαυτοῦ· πάντα γὰρ τὰ ἀγαθὰ, ὡς ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς καὶ ἐνὸς αἰτίου ἐκγονα, τῆ ἐνόητι χαίρει, καὶ οὐκ ἀντίκειται πρὸς ἀλληλα. Μὴ οὖν εἴποι τις, ὅτι μαχόμενόν ἐστὶ τὸ μείζον ἀγαθόν πρὸς τὸ ἕλαττον ἀγαθόν· τῷ γὰρ πᾶσι οὐδὲν ἐστὶν ἐναντίον, καὶ τὸ μᾶλλον θερμὸν τῷ ἥττον θερμῷ οὐκ ἀντίκειται. Συνάγεται τοίνυν, τοῦ ἐπομένου ἀναρῶθέντος, ὅτι ἐστὶ τὸ κακόν, καὶ ἀντίκειται τῷ ἀγαθῷ· οὐδὲ γὰρ ὅτι τὸ κακόν φθαρὰ ἐστὶ τῶν ὄντων, ἐκβάλλει καὶ αὐτὸ τὸ κακόν τοῦ εἶναι· ἀλλ' ἢ φθορὰ αὐτῆ ἐστ' ὅτε εἰς γένεσιν ἄγει. Οἷον τὸ ὄν φθείρεται μὲν, μεταστοιχειοῦται δὲ εἰς πτηνόν· καὶ ὁ τοῦ ἐγκεφάλου τοῦ βοῦς μελὸς εἰς μέλισσας, καὶ ὁ τοῦ ἵππου εἰς σφήκας, φθειρόμενοι μεταβάλλονται. Ἔσται γοῦν καὶ αὐτὸ μὴ μόνον ὄν, ἀλλὰ καὶ γενεσιουργόν, καὶ εἰς συμπλήρωσιν συντελοῦν, καὶ δι' ἑαυτὸ παρέχον τῷ ἀποτελέσματι, τὸ μὴ ἀτελὲς εἶναι.

generationem, tum ad consummationem conducet,

§ XX. Εἰπὼν ὅτι συνάγεται ἐκ τῶν τοιοῦτων λόγων καὶ εἶναι τὸ κακόν, καὶ γενεσιουργὸν εἶναι τινῶν, ἀ-

τιτίθῃαι ἕτερον λογισμὸν ἀληθέστερον, καὶ φησιν, ὅτι τὸ κακὸν, ἢ κακὸν, οὐδεμίαν γένεσιν ποιεῖ, μόνον δὲ φθείρει, ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ, τὴν τῶν ὄντων ὑπόστασιν. Εἰ δὲ λέγῃαι τις αὐτὸ γενεσιουργόν, διότι ἡ ἕτερου φθορὰ θατέρου γένεσις ἐστίν, ἀποκριτέον, ὡς οὐχ ἡ φθείρει δίδωσι τὴν γένεσιν· ἀλλ' ἡ μὲν φθορὰ φθείρει, εἰ δὲ γε καὶ γίνεταί τι, ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ γίνεται, καὶ ἔσται τὸ κακὸν. Σημειώσαι γὰρ ὅτι ἐστὶ γυμνάζει τὸν λόγον, καὶ διὰ τοῦτο λέγει, ἐστὶ καὶ οὐκ ἐστίν. Ἔσται τοίνυν τὸ κακὸν φθορὰ μὲν δι' ἑαυτὸ· διὰ τὸ ἀγαθὸν δὲ, γενεσιουργόν. Καὶ δι' ἑαυτὸ μὲν οὔτε ὄν, οὔτε ὄντων ποιητικὸν ἐστὶ· κακὸν γὰρ ὄν, πῶς ἂν συσταῖη ποτὲ, καὶ πόθεν σχολίῃ τὴν ὑπαρξίν, στέρησις ὄν; Διὰ δὲ τὸ ἀγαθόν, καὶ ὄν καὶ ἀγαθῶν ποιητικὸν ἐστίν· ὄν μὲν, ὅτι τούτου ὑποχωροῦντος, ἐκεῖνο ἐμφαίνεται· ἀγαθῶν δὲ ποιητικὸν, ὅτι ἐν τῷ φθείρειν τούτου τὴν εἰδοπεποιημένην οὐσίαν, ἀντεισάγεται εἶδος ἕτερον τῆς ὅλης ἐνωπαρχουσύης, καὶ διὰ τὸ ἀγαθὸν δεχομένης τὴν εἰδοποίησιν· μᾶλλον δὲ ἐπεὶ ἀκόλυτος ἐστίν ἐν ταῖς θείοις λογίαις ἢ ἐξ ἐπιλοτισμοῦ τῶν ἀκριβεστέρων παράδοσις. Τὸ πᾶν, λέγει, τοῦ ἀγαθοῦ ἐστὶ, καθὼς καὶ παρακατακὺν ἀποδείξει. Πῶς γὰρ ἐστὶ τὸ αὐτὸ καὶ ἀγαθὸν ὡς ἐκ τοῦ φθείρειν προξενούν γένεσιν, καὶ κακὸν ὡς φθείρον; οὐδὲ γὰρ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνδὲς πράγματος μία κατὰ τὸ αὐτὸ δύναμις, καὶ φθορὰ ἐστὶ καὶ γένεσις· ὅπερ συμβαίνει, εἴπερ δεξάμεθα, ὅτι δύναμις ἐστὶ τὸ κακὸν καθ' ἑαυτὴν μὴ φείρουσα, κατὰ συμβεθεκὸς δὲ τὴν γένεσιν παρέχουσα. Πῶς γὰρ τῆς τῶν ἐναντίων κινήσεως μία καὶ ἡ αὐτὴ ἐστὶ δύναμις; Εἰ γὰρ καὶ ὁ ἱατρὸς λέγεται δύναμιν ἔχειν ὑγιάσαι, καὶ δύναμιν ἔχειν νόσον παρασχεῖν, τὸ μὲν καθ' αὐτὸ, τὸ δὲ κατὰ συμβεθεκὸς τῇ ἀπουσίᾳ καὶ τῷ μὴ ἐπισκέψασθαι· καὶ τὸν κυβερνήτην μὴ μόνον παρόντα τῆς σωτηρίας τῆς νεῦς αἰτιώμεθα, ἀλλὰ καὶ ἀπόντα τῆς ἀπωλείας. Ὁ γὰρ παρὸν αἰτιώμεθα τοῦδε, φησὶν ὁ Ἀριστοτέλης, τοῦτο καὶ ἀπόν αἰτιώμεθα τοῦ ἐναντίου. Ἀλλὰ προὔποκειται, ὅτι δύναμις τις ἐστὶν ἐν τούτοις, ἐν ἐκατέρῳ μὲν τοῦ ὑγιάσαι, ἐν τούτῳ δὲ τοῦ σῶσαι, ἥστινος ἡ ἀπουσία τάναντία παρέχει· καὶ καθ' αὐτὸ μὲν τὰ καθ' ἑξῆς γίνονται, τὰ δὲ κατὰ στέρησιν κατὰ συμβεθεκὸς· ἐκεῖσε δὲ ἡ μὲν στέρησις τὸ καθ' αὐτὸ ἔχει, ἡ δὲ ἑξῆς τὸ κατὰ συμβεθεκὸς. Τίς οὖν ἡ δύναμις αὕτη, ἡ κατὰ στέρησιν συνισταμένη, ἥτις ἐστὶν ἐν τῷ αὐτῷ καὶ φθορὰ καὶ γένεσις; Οὐδὲ γὰρ τῆς φθορᾶς ἡ στέρησις γένεσις ἐστίν, ἀλλ' ἡ τῆς γενέσεως καὶ τοῦ εἶναι στέρησις φθορὰ· οὐδὲ ἡ τῆς στερήσεως ἀπουσία εἶδος, ἀλλ' ἡ τοῦ εἶδους ἀπουσία φθορὰ καὶ στέρησις. Διὰ τοῦτο, ἐπεὶ καὶ τὸ κακὸν αὐτοφθορὰ ἐστὶ, τὸ δὲ ἀγαθὸν αὐτοδύναμις εἰς γένεσιν, πῶς ἂν εἴη ἡ αὐτοφθορὰ αὐτοδύναμις, ὡς δύνασθαι αὐτὴν ποιεῖν τι; Ἀλλ' εἰδῆναι χρὴ, ὅτι ἐπεὶ τὸ αὐτόκακον, αὐτοάμετρον, καὶ αὐτοανειδέον, καὶ ἑαυτῷ κακὸν οὐσιώδες ἐστίν, οὐ μὴν ἑτέρῳ κακὸν· τοῦτο γὰρ εἶδος ἐστίν οἶον καὶ συμβεθεκὸς κηκίας. Ὡσπερ πάλιν ὁ Θεὸς αὐτόμετρον, καὶ αὐτοειδοποιὸν, καὶ αὐτοάγαθον οὐσιώδες, οὐ μὴν τὸ ἐν ἑτέρῳ ἀγαθόν· συμβεθεκὸς γὰρ πᾶντο. Τοῦτο τοίνυν τὸ αὐτόκακον οὔτε ὄν, οὔτε ποιητικὸν ἐστίν, οὐκ ἐν ὑπάρξει τινὶ φαίνεται, ἀλλ' ἐν παρεισθύσει ἐν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ στέρησει. Καὶ τοῦτο

A nem facere, aliam opponit rationem veriore, et ait, malum qua malum ad nullam generationem facere, sed tantum corrumpere, quantum ex se est, rerum subsistentiam. Si quis autem dixerit, hoc ipso generationi subservire, quod alterius corruptio alterius generatio existat, respondendum, non in quantum corrumpit dare generationem; sed corruptio quidem corrumpit, si quid autem gignitur, ex bono gignitur, et erit malum. Observa enim quod adhuc examinet rationem, et ideo dicat: Est et non est. Atque adeo malum ex se quidem erit corruptio, subservit autem generationi per id quod bonum est. Et per se quidem neque res est, neque res producit; cum enim sit malum, quomodo consistat unquam, et unde habeat existentiam, cum sit privatio? Per bonum autem et res est, et bona producit. Res, inquam, quoniam hoc recedente illud apparet; bona vero producit, quia dum hoc corrumpit substantiam formatam, subintroducitur alia forma materię inexistens, et per bonum formationem suscipientis; præsertim cum obvia sit in divinis oraculis ex rerum præcipuarum enumeratione **408** traditio. Hoc universum, inquit, boni est, sicut in progressu demonstrabit. Quomodo enim id ipsum erit et bonum, in quantum corrumpendo promovet generationem, et malum, in quantum corrumpit? neque enim ejusdem et unius rei virtus unica secundum idem et corruptio est et generatio; quod utique contingit, si concedamus, malum esse virtutem quæ secundum se non corrumpat, per accidens autem generationem exhibeat. Quomodo enim motus contrariorum una eademque vis erit? nam si etiam medicus dicatur habere vim sanandi, et habere vim morbum conferendi, illud quidem per se, hoc autem per accidens, propter absentiam vel inadvertentiam; et gubernatori non solum præsentem salutem navis ascribimus, verum etiam absentem perditionem. Quod enim præsens hujus causam dicimus, inquit Aristoteles, id etiam absens contrarii causam asserimus. Sed præsupponitur in his vis aliqua, in illo quidem curandi, in hoc autem servandi, cujus absentia contraria præstat: ac per se quidem illa sunt secundum habitum, hæc vero secundum privationem per accidens: ibi autem privatio se habet per se, habitus vero per accidens. Quænam itaque hæc vis sit, quæ secundum privationem subsistat, quæ in eodem sit et corruptio et generatio? Neque enim corruptionis privatio generatio est, sed generationis et existentie privatio corruptio est; neque privationis absentia forma est, sed forme absentia corruptio est et privatio. Quapropter cum etiam malum per se corruptio sit, bonum autem per se valeat ad generationem, quomodo per se corruptio sit per se virtus, ut possit aliquid facere? Sed sciendum, quod cum per se malum, per se immensam, per se informe, et se ipso essentialiter malum sit, non autem per alterum malum; hoc enim forma est, et quasi accidens malitiæ. Sicut iterum Deus per se meu-

sura, per se formam tribuens, et per se bonum essentialiale est, non autem in altero bonum; hoc enim accidens. Istud itaque per se malum neque est, neque efficax est, nec apparet in aliqua existentia, sed in irreptione, in boni privatione. Et hoc est, quod magnus ille theologus Gregorius ait esse in *boni fuga*. Quomodo igitur malum irreat, cum non sit, fusius exponit, et totum bono attribuit. Bonum **409** itaque quibuscumque quidem perfecte inest, eadem impermixta et integra bona reddit; quibus vero minus inest, permixta sunt malo. Malum tamen non est per se, sed per boni defectum, quandoquidem illa perfecta bonitas, quæ per omnia se, diffundit, non solum usque ad cælestes ac divinas virtutes pertingit, sed ad extremas usque etiam terrenasque protenditur; quoniam idcirco etiam terra dicitur scabellum Dei^a. Atque aliis quidem aliter atque aliter secundum intentionem et remissionem, extremis vero secundum extremam quasi resonantiam adest bonum. Sicut enim diximus, suppose aliquem alte vociferari, ac vicium quidem audituque valentem totam vocem excipere, remotos autem pro rata distantiae portione, remotissimum vero obscurissime tanquam resonantiam quamdam ultimam vocis quodammodo percipere; nisi enim hoc modo bonum participaretur, utique divinissima existerent, quæ novissimorum modo ordinem tenent. Quoniam autem pacto oportebat æqualiter omnia bonum participare, cum quælibet ad æqualem boni participationem non sint accommodata? Nunc autem hæc est potentiae boni præstans magnitudo, quod etiam sui expertia non aliis, neque aliter quam per sui privationem corroboraret ad ipsum omnino participandum. Et hoc est, quod quæ impossibilia sunt hominibus, possibilis sunt Deo. Quod si confidentius dicere liceat, illa etiam quæ ipsi repugnant, ipsiusmet vi et sunt et pugnant; sustinet enim peccatores Deus, imo plurimos divinis suis voluntatibus repugnantes; et hoc est quod ipsius iudiciis reservatum est, dum dicimus, quibus iudiciis novit Deus, hoc fit, et hoc non fit. Quinimo, ut summam dicam, ea quæ sunt omnia, in quantum bona sunt, et sunt, et bona ex bono sunt; in quantum autem bono privata sunt, non modo non bona sunt, sed ne existunt quidem. Hinc intelliges etiam illud Abdiæ prophetæ dictum de peccatoribus; *Et erunt quasi non sint*^b. Quod etiam in profanis locum habet, ut in Homero, v. g. cum quis loquitur de bonis quorum olim particeps exstitit, quibus modo privatus est, si quando fuerint. Unde colligitur omnino malum esse quod omnino privatum est bono, ut quod nec erat, nec est, nec esse potest. Suppose, inquit, bonum esse habitum; **410** nam licet Deus sit supersubstantialiter et per se bonum, et essentialiale bonum, tamen in participibus etiam bonum est secundum quemdam habitum. Ponit itaque aliquam quidem matrem in habitu, etiam defi-

A ἔστιν ὃ λέγει ὁ μέγας θεολόγος Γρηγόριος τῆ τοῦ καλοῦ φύσῃ. Πῶς τοίνυν τὸ κακὸν, μὴ ὄν, παρσιδύεται, ἐκτίθησι πλατύτερον, καὶ τὸ πᾶν ἐπινέμει τῷ ἀγαθῷ. Τὸ γοῦν ἀγαθὸν, ἐν οἷς μὲν τελείως ἐγγένηται, ἀμιγῆ ποιεῖ καὶ ὀλόκληρα ἀγαθὰ· οἷς δὲ ἦτρον, μεμιγμένα πρὸς τὸ κακόν. Οὐ μὴν δὲ ἔστι τὸ κακὸν καθ' αὐτὸ, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἔλλειψιν· ἐπειπερ ἡ διὰ πάντων φοιτῶσα παντελῆς ἀγαθότης οὐ μέχρι μόνων χωρεῖ τῶν οὐρανίων καὶ θείων δυνάμεων, ἀλλ' ἐκτείνεται ἄχρι καὶ τῶν ἐσχάτων καὶ τῶν γῆινων· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ γῆ τοῦ Θεοῦ λέγεται ὑποπόδιον. Καὶ τοῖς μὲν ἄλλως καὶ ἄλλως κατ' ἐπίτασιν τε καὶ ὑφῆσιν, τοῖς δὲ ἐσχάτοις κατὰ ἐσχάτον ἀπήχημα πάρεστι τὰγαθόν. Ἦς γὰρ ἐφημεν, ὑπόθου τινὰ βῆσαι μέγα, καὶ τὸν μὲν ἐγγὺς ἰστάμενον καὶ ἐβρώμενον τὸ **B** ἀκουστικόν, ὄλην δέξασθαι τὴν βοήν, τοὺς δὲ ἀφεστηκότας ἀναλόγως τῇ διαστάσει, τὸν δὲ πᾶνυ πόρρω ἀμυδρότατα ὡς ἀπηχῆματος ὕστατου ποσῶς ἀσθάνεσθαι· εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἡ τοῦ ἀγαθοῦ μετουσία ἦν, ἦσαν ἂν τὰ θεϊότατα τὴν τῶν ἐσχάτων τάξιν ἔχοντα. Πῶς δὲ ἔδει πάντα ἐπίσης δέχεσθαι τὸ ἀγαθόν, μὴ ὄντα ἐπίσης πρὸς τοῦτο ἐπιτήδεια; Νῦν δὲ τοῦτό ἐστι τὸ ὑπερβάλλον τῆς τοῦ ἀγαθοῦ δυνάμεως, ὅτι καὶ τὰ ἐστερημένα οὐκ ἄλλων οὐδὲ κατ' ἄλλο τι, ἀλλὰ κατὰ τὴν αὐτοῦ στέρησιν ἐνδυναμοὶ κατὰ τοῦτο, κατὰ τὸ ὅλως αὐτοῦ μετέχειν. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ τὰ ἀδύνατα παρὰ ἀνθρώποις δυνατὰ παρὰ τῷ Θεῷ. Εἰ χρῆ δὲ εἰπεῖν παρῴησιασμένον, ὅτι καὶ τὰ μαχόμενα αὐτῷ, τῷ αὐτοῦ δυνάμει καὶ ἔστι καὶ μάχονται· ἀνεχεται γὰρ καὶ ἀμαρτωλῶν ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ πολλῶν μαχομένων **C** τοῖς θεοῖς αὐτοῦ θελήμασι· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ τοῖς αὐτοῦ παραπεμπόμενον κρίμασι, λεγόντων ἡμῶν· Ὅς κρίμασιν οἶδε Θεός, τοῦτο γίνεται, καὶ τοῦτο οὐ γίνεται. Μᾶλλον δὲ, ἵνα συλλαβῶν εἶπω, τὰ ὄντα πάντα, καθ' ὅσον ἀγαθὰ ἔστι, καὶ ἔστι, καὶ ἀγαθὰ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ἔστι· καθ' ὅσον δὲ ἐστερηγὰν τοῦ ἀγαθοῦ, μὴ μόνον οὐκ ἀγαθὰ, ἀλλ' οὐδὲ ὄντα ἔστιν. Ἐθεν νοήσεις καὶ τὸ παρὰ Ἀβδίου τῷ προφήτῃ εἰρημένον περὶ τῶν ἀμαρτωλῶν· *Καὶ ἔσονται ὡς μὴ ὄντες*. Ὅπου γε καὶ παρὰ τοῖς ἔξωθεν τοῦτο λέγεται, ὡς παρὰ τῷ Ὁμήρῳ, ἐν οἷς λέγει τις περὶ τῶν ὄντων ἐν μετουσίᾳ πάλαι καλῶν ἐγεγόνει, καὶ νῦν τούτων ἐστέρηται, εἰ ποτε ἦν γε. Ἐντεῦθεν συλλογίζεται ὅτι τὸ παντελῶς κακόν, ὡς ἐστερημένον παντελῶς τοῦ ἀγαθοῦ, οὔτε ἦν, οὔτε ἔστιν, οὔτε εἶναι δύναται. Καὶ φησιν, ὅτι Ὑπόθου ἔξιν τὸ ἀγαθόν· καὶ γὰρ ὑπερουσίως καὶ αὐτάγαθόν ἐστι τὸ θεῖον, καὶ οὐσιώδες ἀγαθόν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῖς μετέχουσι τὸ ἀγαθόν κατὰ ἔξιν τινὰ ἔστι. Τίθησι τοίνυν τινὰ μὲν μένοντα ἐν τῇ ἔξει, καὶ ἀπολειπούσης τῆς ἔξεως, ὡς τῆς τοῦ πυρὸς θερμότητος, τὰ θερμανθέντα θερμά, καὶ τῆς ψυχρότητος τῆς χιάνος, τὰ ψυχρανθέντα ψυχρά. Καὶ πάλιν ἄλλα, ἅπερ οὐκ ἐν μετέξει ὄντα τινῶν ἔξεων, ὅμως οὐζόνται καὶ εἰσι. Πόσα γὰρ ἄμοιρα ζωῆς, πόσα νοῦ, ἀλλ' ὁμως εἰσι, λῆθοι καὶ φυτὰ, καὶ τὰ παραπλήσια; Ἐλθέ καὶ ἐπ' αὐτὸν τὸν Θεόν οὐσίας ἐξηρημένος ἐστὶ, καὶ ἐστὶν ὑπερουσίως. Καὶ ἀπλῶς, ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων, ἢ ἀπελοῦ-

^a Isa. LXVI, 1. ^b Abd. 16.

σης τῆς ἔξωσ, ἢ μηδὲ ἐγγυνομένης, εἶναι τι καὶ ὑφίστασθαι δύναται, τὸ δὲ κατὰ πάντα τοῦ ἀγαθοῦ ἐπιτημένον, ὡς εἶναι αὐτόκακον, οὐκ εἶναι ποσῶς δύναται. Τίθηται γοῦν παράδειγμα τὸν ἀκόλαστον, ὃς ἐν τῷ κακοῦ μετέχει οὔτε ἐστίν, οὔτε ὄντως ἐπιθυμεῖ, (οἷος γὰρ ὁ ἔρωσ, τοιαῦτα καὶ τὰ ἔραστὰ) κατ' αὐτὸ δὲ ὁμῶσ τὸ τῆς ἐνώσεωσ καὶ φιλίας σχῆμα μετέχει τοῦ ἀγαθοῦ, εἰ καὶ μὴ ὄντως, ἀλλὰ τοῦ δοκοῦντοσ· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἀμυδρὸν τῆς ὄντων φιλίας ἀπήχημα. Καὶ ὁ τῷ θυμῷ ἀποχρώμενοσ μετέχειν λέγεται τοῦ ἀγαθοῦ ἐν τῷ πρὸσ διόρθωσιν κινεῖσθαι τῶν δοκοῦντων κακῶν. Οὕτω καὶ ὁ τῆσ κακίωσ ζῶησ ἐφιέμενοσ μετέχει τοῦ ἀγαθοῦ ἐν τῷ τῆσ δοκούωσ αὐτῷ ἀρίστωσ ζῶησ ἐφιέσθαι. Καὶ ὁ τὸ κακὸν δὲ μετιῶν ἐν τῷ δοκεῖν καλὸν ποιεῖν μετέχει τοῦ ἀγαθοῦ. Ὅσπερ, ἂν πάντῃ τὸ ἀγαθὸν ἀνέλῃσ, ἀνεῖλωσ καὶ πάντα. Ὅπτε καὶ τὸ ἐκ φθορᾶσ γίνεσθαι γίνεσιν, ὁ ἀνωτέρω ἔλεγεν, οὐκ ἐστὶ κακοῦ δύναμισ, ἀλλ' ἀγαθοῦ ἤττονοσ ἐπιπρατήσισ. Ὅσπερ καὶ ἡ ὑγίεια τάξισ ἐστὶ καὶ συμμετρία τῶν κρᾶσεων, ἡ δὲ νόσοσ ἑλλειψίσ τῆσ τοιαύτωσ τάξεωσ, πλὴν δὲ οὐ πάσῃσ, ἀλλὰ τινοσ· εἰ γὰρ πάσῃσ, φθαρῆσεται ἂν τὸ ζῶον, καὶ ἡ νόσοσ οὐχ ὑποστήσεται. Ἔσπερ τοίνυν ἡ νόσοσ ἀπουσία ὑγίειασ, οὐσασιν ἔχουσα τὴν ἐλαχίστην τάξιν· ἂν μὴ γὰρ ἀποφύγῃ ὑγίεια, οὐκ ἂν οὐσαστῆ ἡ νόσοσ, παρυφισταμένη ἐν τῷ τὴν ἔξιν ἀποδίστασθαι, οὐδὲ νικωμένη ὑπὸ τῆσ νόσοσ ἢ ὑγίεια ἀπεισιν· οὕτω γὰρ ἂν εἶχεν ἡ νόσοσ καὶ τὴν πρωτίωτην τάξιν. Ἀλλ' ἡ τῆσ ὑγίειασ στερήσισ νόσοσ ἐστὶ· διὰ τοῦτο γὰρ εἶπε καὶ παρυφισταμένη· οὐδὲ γὰρ ἔχει ὑπόσασιν, ἀλλ' ὅσων παρυπόσασιν ἐν τῷ τὴν ὑγίειαν ἀπειναι, ὡσπερ τὸ σκότοσ τῆ τῷ φωτόσ ὑποχωρήσσει παρυφιστάται. Τὸ γοῦν πάντῃ τοῦ ἀγαθοῦ ἔμοιροσ οὐκ ἐστὶ, τὸ δὲ μετέχει καὶ ἀγαθοῦ, κατὰ τὸ ἀγαθὸν, καὶ καθ' ὅσων μετέχει τοῦ ἀγαθοῦ, ἢ μᾶλλον ἢ ἤττονοσ ἐστὶ, καὶ ἐν τοῖσ οὐσῖν ἐστὶν. Ὅμοίωσ πάλιν καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ εἶναι κατὰ ἀπόφασιν· τὸ γὰρ μηδαμῆ μηδαμῶσ ὄν, ὅσπερ ἂν καὶ λέγοιτο καὶ αὐτὸ εἶναι κατὰ ἀπόφασιν, οὐκ ἐστὶ. Τὸ δὲ πῆ μὲν ὄν, πῆ δὲ μὴ ὄν, καθ' ὅσων τοῦ ὄντωσ ὄντοσ ἀποπέπτωκεν, οὐκ ἐστὶ καὶ ἐν τῷ ποσῶσ εἶναι, καὶ τὸ μὴ ὄν αὐτοῦ διακρατεῖται καὶ διασώζεται· τοῦτο γὰρ ἔλεγε καὶ πρότερον, ὅτι καὶ τὰ ἐστερημένα δύναμοῖ κατὰ τὸ ὅλωσ εἶναι. Τὸ γοῦν πάντῃ κακὸν οὐκ ἐστὶ· τὸ δὲ πῆ μὲν ἀγαθὸν, πῆ δὲ οὐκ ἀγαθὸν, τοῦτο ἐστὶ το τινι μαχόμενον ἀγαθῷ, κρατεῖται δὲ καὶ αὐτὸ καὶ ἀνέχεται παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ τῆ ποσῶσ μετουσία αὐτοῦ. Κᾶν γὰρ τὴν δειλίαν εἶποισ, κᾶν τὸ θράσοσ, ἔχουσι καὶ ταῦτα ἐξ ἀγαθοῦ μοῖραν· ἢ μὲν τὸ προνοητικὸν καὶ φιλόζωον, τὸ δὲ τολμηρὸν καὶ πρὸσ τοῖσ κινδύνουσ ἑτοιμον. Πάντῃ γὰρ ἀπελθόντοσ τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ ἐναπομεῖναν οὔτε καθόλου ἀγαθὸν ἐστὶ, οὔτε μικτόν, οὔτε μὴν αὐτόκακον. Τὰ γοῦν ὅσων παρέδραμε. Πῶσ γὰρ καθόλου ἐστὶ ἀγαθὸν, ἐξ ὅσπερ ἀπῆλθε τὸ παντελὲσ ἀγαθὸν; πῶσ δὲ πάλιν αὐτόκακον ἐστὶ, ἐπειδὴ πάντα τὰ ὄντα τοῦ ἀγαθοῦ μετέχοντά εἶσι; τοῦτο δὲ παντελῶσ ἀπέχει τοῦ ἀγαθοῦ. Τὸ δὲ, ὅτι οὐ μικτόν ἐναπολειφθήσεται ἐν τῆ παντελεῖ ἀπουσία τοῦ ἀγαθοῦ, ἀποδείκνυσι λέγων οὕτωσ· Εἰ δώσομεν, ὅτι ἐν τῆ παντελεῖ ἀπουσία τοῦ ἀγαθοῦ τὸ ἐναπομεῖναν κακὸν ἀτελέσ

A ciente habitu, sicut desiciente calore ignis (manent) calida quæ calefacta sunt, et frigore nivis frigida, quæ frige facta sunt. Et rursum alia sunt, quæ dum aliquos habitus non participant, tamen servantur et existunt. Quot enim res sunt vilæ mentisque expertes, autamen sunt, lapides, et stirpes, et similia? Veni etiam ad ipsum Deum; a substantia exemptus est, et est supersubstantialis. Et simpliciter in aliis quidem, vel absente etiam habitu vel non insito, esse aliquid et subsistere potest; quod vero omnimodo bono privatum est, tanquam per se malum, nequaquam existere potest. Ponit igitur exempli gratia intemperantem, qui quatenus mali particeps est, neque est, neque omnino quidquam concupiscit (qualis enim amor est, talia et illa quæ amantur) simul tamen secundum quamdam unionis et amicitie speciem boni particeps existit, si non existentis, saltem apparentis; hoc enim est obscurum quoddam eorum quæ sunt amicitie vestigium. Et qui iracundia abutitur, particeps esse boni dicitur, in quantum movetur ad corrigenda illa quæ videntur mala. Sic et is qui deterrimam vitam expetit, boni particeps existit, in quantum cupit vitam optimam ipsi visam. Et qui malum aggreditur, in quantum videtur bonum agere, bonum participat. Ita ut si omnino bonum sustuleris, omnia sustuleris. Et quod ex corruptione fiat generatio, uti superius dixit, non est mali vis, sed minoris boni victoria. Sicut etiam sanitas ordo est et commensuratio temperiei, morbus vero defectus istiusmodi ordinis, verumtamen non universi, sed alicujus: nam si defectus esset universi ordinis, animal interiret, et morbus non subsisteret. Est itaque morbus absentia sanitatis, pro statu habens minimam constitutionem; nisi enim sanitas aufugeret, morbus non subsisteret, qui consistit in defectu constitutionis, neque sanitas a morbo superata abesset; nam sic etiam morbus primum ordinem haberet. Verum morbus est privatio sanitatis, idcirco etiam dixit παρυφισταμένη (id est quid minus quam subsistens;) siquidem non habet subsistentiam, sed quasi subsistentiam. ¶ In hoc quod absit sanitas; sicut tenebræ lucis subtractione quodammodo subsistant. Quod itaque omnino boni expertes est, non existit; quod autem boni particeps est, secundum bonum, et in quantum boni particeps est, vel majus vel minus quid existit, et in rebus est. Simili modo etiam in eo quod dicitur ipsum esse per affirmationem; nam quod nequaquam usquam est, tametsi etiam diceretur ipsum esse per affirmationem, nequaquam erit. Quod autem partim quidem est, partim vero non est, id quatenus ab eo quod vere est decidit, non est etiam vel aliquali modo, et non ens ipsius superatur atque servatur; nam hoc etiam, prius dixit quod etiam privationes roboret secundum quod omnino sunt. Quod itaque prorsus malum est, nec est quidem; quod autem partim quidem bonum, partim vero non bonum est, hoc alicui bono adversatur, verumtamen superatur et conti-

neque a bono aliquali ejus participatione. Etsi enim pusillanimitatem autem audaciam dixeris, habent etiam hæc portionem aliquam boni, illa quidem providentiam et amorem vite, hæc vero s' renuitatem et ad pericula promptitudinem. Bono enim prorsus decedente, id quod remanet nec omnino bonum erit, neque mistum, neque etiam per se malum. Duo igitur percurret. Quomodo enim omnino erit bonum, a quo decessit omnimodum bonum? quomodo vero iterum per se malum erit, cum omnia que sunt bonum participant? hoc autem omnimode abest a bono. Quod vero neque mistum quid residuum erit in omnimoda boni absentia, ostendit sic dicens: Si demus in omnimoda boni absentia, malum quod remanet imperfectum esse bonum manebit in ipso residuum aliquod bonum; atqui in omnimoda boni absentia, tam quod perfectum quam quod imperfectum est aberit, quomodo ergo erit hoc imperfectum bonum? tunc enim tantum apparebit malum imperfectum bonum, quando non est omnimoda boni absentia. Sed id quod est ejusmodi, quibusdam quidem bonis tanquam malum adversabitur, ab aliis autem tanquam bonum eximitur; nequeunt enim eadem secundum eadem inter se in omnibus pugnare. Non ergo existit per se malum.

§ XXI. Quin ne quidem est in rebus, uti demonstrabit per syllogismum hypotheticum, 412 conjunctione disjunctiva. Si enim in rebus omnibus sit bonum, malum vel in rebus non erit, vel si sit, in bono est; sed hoc impossibile est ut sit in bono; ergo sequitur illud prius, quod non sit malum in rebus. Assumptam itaque confirmat ab exemplo, dicens: Neque enim in igne frigus est, nec depravatio in eo quod etiam malum bonum reddit. Quod si erit, quomodo erit in hoc? si quidem ex ipso quondammodo subsistat, absurdum id est, non enim potest arbor bona malos fructus facere, secundum sancta Evangelia. Neque etiam a contra bonum ex malo est, quoniam id absonum et impossibile est. Sin autem non ex ipso, ex alia profecto causa subsistet, et ecce duo principia et causæ. Nulla autem dualitas principiat, sed unitas quoque erit principium dualitatis. Hæc autem omnia dicuntur contra Manichæos, quia dualitas non principiat, unitas autem omnis dualitatis principium existit. Rursus absurdum, ex uno et eodem duo contraria, bonum et malum, proficisci, et principium non esse simplex, sed duplex; sibi que vel contrariari, in quantum contraria producit; vel immutari, ut alias quidem producat bonum, alias vero immutatum producat malum. Quod si vel unum absurdum hinc sequatur, quid utriusque erunt ipsa principia? an rursus duo contraria? sed id absurdum est: neque enim sibi mutuo inesse possunt, neque sibi invicem repugnare; nam sic ne Deus quidem ipse incolumis erit, et ab insultu molestiaque liber. Deinde cuncta inordinata pugnantiaque, cum alia quidem sub hoc, alia vero sub isto existant: sed hoc fieri nequit, quoniam bonum amicitiam conciliat, et Deus pax ipsa celebratur; idcirco etiam omnia bona consona sunt (sicut mala pariunt divisionem; nam *κακόν*, id est vitium, a *χάζω*, id est *vito*, sive *recedo*, nomen habet) et ex una vita divina propagata sunt, et ad unum bonum tendunt. Non igitur in Deo, nec quid divinum, nec ex Deo malum est; vel enim non bonus et sic ex ipso malum est; vel bona facit

ἄστιν ἀγαθόν, μένει λοιπὸν ἐν αὐτῷ τι ἀγαθόν· ἀλλ' οὖν ἐν τῇ παντελεῖ ἀπουσίᾳ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τὸ τέλειον καὶ τὸ ἀτελὲς ἀπέσται, καὶ πῶς ἔσται τοῦτο ἀτελὲς ἀγαθόν; τότε γὰρ μόνον ὀφθήσεται τὸ κακὸν ἀτελὲς ἀγαθόν, ὅτε οὐ γίνεται παντελής ἀπουσία τοῦ ἀγαθοῦ. Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον τοῖς μὲν τῶν ἀγαθῶν ὡς κακὸν ἐναντιοῦται, τῶν δὲ ὡς ἀγαθόν ἐξήρτηται· μάχεσθαι γὰρ ἐν πᾶσι τὰ αὐτὰ κατὰ τὰ αὐτὰ ἀδύνατον. Οὐκ ἄρα ἐν τῷ αὐτόκακον.

§ XXI. Ἀλλ' οὐδὲ ἐν τοῖς οὐσίᾳ ἔστι, καθὼς ἀποδείξει δι' ὑποθετικοῦ συλλογισμοῦ κατὰ τὸν διαζευκτικὸν σύνδεσμον. Εἰ γὰρ ἐν πᾶσι τοῖς οὐσί τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ κακὸν ἢ ἐν τοῖς οὐσίᾳ οὐκ ἔσται, ἢ ἐν τῷ τῷ ἀγαθῷ ἔστιν· ἀλλὰ μὴν τοῦτο ἀδύνατον, ὅτι ἔστιν ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ πρότερον ἄρα, ὅτι οὐκ ἔστι τὸ κακὸν ἐν τοῖς οὐσίᾳ. Τὴν γοῦν πρόσληψιν κατασκευάζει ἐκ παραδείγματος, λέγων· Ὅτι καὶ γὰρ οὐδὲ ἐν τῷ πυρὶ τὸ ψυχρὸν, οὐδὲ τὸ κακύνεσθαι ἐν τῷ καὶ τὸ κακὸν ἀγαθύνονται. Εἰ γὰρ ἔσται, πῶς ἔσται ἐν τούτῳ; εἰ μὲν ὡς ἐξ αὐτοῦ ὑποστάν ἄτοπον, οὐ δύναται γὰρ ἀγαθὸν δένδρον καρποὺς κορηθοῦς ποιεῖν, κατὰ τὰ ἱερὰ Εὐαγγέλια. Οὐδὲ μὴν τὸ ἀνάπαλιν, ὅτι τὸ ἀγαθὸν ἐκ τοῦ κακοῦ καὶ τοῦτο γὰρ ἄτοπον καὶ ἀδύνατον. Εἰ δὲ οὐκ ἐξ αὐτοῦ, ἐξ ἄλλης ἠηλονότι αἰτίας ὑφίσταται, καὶ ἰσοῦ δύο ἀρχαὶ καὶ αἰτίαι. Πᾶσα δὲ δυὰς οὐκ ἔστιν ἀρχή· ἢ μονὰς γὰρ ἔσται καὶ τῆς δυάδος ἀρχή. Ταῦτα δὲ πάντα κατὰ Μανιχαίων λέγονται, ἐπεὶ ἡ δυὰς οὐκ ἀρχή, μονὰς δὲ πάσης δυάδος ἀρχή. Πάλιν ἄτοπον ἐξ ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ δύο ἐναντία, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακὸν, προϊέναι, ὡς ἐντεῦθεν καὶ τὴν ἀρχὴν εἶναι μὴ ἀπλήν, ἀλλὰ δισειδῆ· καὶ ἢ ἐναντίαν ἑαυτῇ, καθὼς τὰ ἐναντία προέσται· ἢ ἡλλοιωμένην, ὡς ἄλλοτε μὲν παράγειν τὸ ἀγαθόν, ἄλλοτε δὲ ἄλλοιωθεῖσαν παράγειν τὸ κακόν. Εἰ οὖν τὸ ἐν ἄτοπον διὰ ταῦτα, τί δὴ εἶεν ἂν αἱ ἀρχαὶ; καὶ πάλιν δύο ἐναντία; ἀλλ' ἄτοπον· οὔτε γὰρ ἐν ἀλλήλαις εἶναι ταύτας εἰκός, οὔτε μὴ μαχομένας ἀλλήλαις· καὶ γὰρ ἔσται καὶ ὁ θεὸς οὐκ ἀπήμων, καὶ οὐκ ἐκτός ἐπιρσίας καὶ ἐνοχλήσεως. Ἐπειτα ἔσται πάντα ἄτακτα καὶ μαχόμενα, τὰ μὲν ὑπὸ τοῦτο, τὰ δὲ ὑπὸ τοῦτο ὄντα· ἀλλὰ τοῦτο ἀδύνατον, φιλίας γὰρ τὸ ἀγαθὸν μεταδίδωσι, καὶ αὐτοειρήνη ὁ θεὸς ὑμνεῖται· διὸ καὶ πάντα τὰ ἀγαθὰ ἐναρμόνια (ὡς τὰ κακὰ σκεδαστικά· κακὸν γὰρ ἀπὸ τοῦ χάζω τὸ ὑποχωρῶ λέγεται) καὶ μιᾶς ζωῆς τῆς θείας ἐκγονά ἐστι, καὶ πρὸς ἐν τείνουσι τὸ ἀγαθόν. Ὡστε οὔτε ἐν θεῷ, οὔτε ἐνθεον, οὔτε ἐκ θεοῦ τὸ κακόν· ἢ γὰρ οὐκ ἀγαθὸς (καὶ οὕτως ἐξ ἐκείνου ἔστι τὸ κακόν), ἢ ἀγαθοποιεῖ, καὶ οὐκ ἐκ τούτου ἔστιν. Οὐδὲ γὰρ ποτὲ μὲν ἀγαθὸν παράξει, ποτὲ δὲ κακόν· ἄλλοίωσιν γὰρ πείσεται; καὶ ταῦτα περὶ αὐτὸ τὸ θεϊότατον, τὴν αἰτίαν.

§ XXIII. Deinde dividens hic sanctus, quærit : A Si mali sunt, sibine mali sunt, an aliis? Si sibi, sequitur, illos se ipsos interimere (nam malum interimendi vim habet) ; verum non ita se res habet. Sin aliis (rursus distinguit). Quid interimunt? Substantiamne? an potentiam? an actionem? (talis differentia est inter potentiam et actionem, qualis est inter habitum et operationem ex habitu; v. g. potentia ignis est calefactiva, actio autem est calefactio alicujus.) Si itaque substantiam interimunt, primum quidem, quandoquidem illa quæ natura sua incorruptibilia sunt minime interimunt, sed ea quæ natura sua corruptibilia existunt, quæ etiam sine illis debebant interire, nil faciunt contra naturam, sed secundum naturam rerum. Deinde vero neque hoc omnino malum est, sed eatenus solum est malum, quatenus interitus, ut putatur, sit ante tempus; neque omnibus id malum est, quibusdam enim id bonum est, ut in feris et serpentibus et herbis noxiis. Cum igitur hoc solvisset per oppositionem, modo solvit etiam per instantiam, quod nihil eorum quæ sunt intereat in quantum substantia est, ita nimirum ut penitus aboleatur et annihilatur, sed defectu naturalis ordinis debilitatur, ut ita se habeat. Imbecillitas autem hæc non est perfecta corruptio; nam si perfecta foret, illis circa quæ corruptio versatur intereuntibus, etiam ipsamet corruptio deficeret. Itaque defectio ordinis non est tale malum, sive omnino malum, quod in rebus non existit, sed deficiens bonum. Eadem quoque ratio est de potentia et actione; si enim interiret omnino subjectum potentia et actionis, non solum non ipsa potentia et actio forent, sed nec ipsa corruptio. Sin subjectum quidem servaretur, sed potentia actioque deficerent, corruptio **415** hæc non esset omnino mala, ut quæ non penitus interimeret, sed solum potentiam et actionem. Quin etiam sæpenumero corruptio bonum foret; nam si potentia et actio bonarum rerum erant, corruptio earum inter mala est; sin illa erant maliarum rerum, tum corruptio erat bonum, quippe sinens quidem subjectum, interimens vero malum habitum et actum. Præterea dæmones, quatenus ex bono Deo oriundi, nequaquam mali, verumtamen si quis dixerit eos malos, dicam ei ego; sed non in quantum hoc sunt, sed quatenus hoc non sunt, nempe sicut erant creati. Quoniam procreati sunt et ipsi ad omne opus bonum, sed infirmati sunt, quod non custodierint principatum suum ac statum in quo creati erant*: in nullo enim alio mali sunt quam in cessatione habitus bonorum, et quod non operentur bonum, ita et secundum propositum mali sint, et non secundum naturam; alioquin enim fuissent semper mali. Atqui contra si semper mali, non mali; unde concluditur, quod si secundum naturam mali sunt, non sint mali; hoc enim absouum: malum autem quod semper eodem modo se habet, non est malum, siquidem eodem

* Jud. vi.

§ XXIII. Ἐπειτα διαίρων ὁ ἅγιος ἔρωτᾷ· Κακοὶ ὄντες, ἑαυτοῖς εἰσι κακοὶ, ἢ ἑτέροις; Εἰ μὲν ἑαυτοῖς, ἔπαται τὸ φθεῖραιν ἑαυτοῖς· (φθοροποιὸν γὰρ τὸ κακόν·) ἀλλ' οὐδ' ἐστὶ τοῦτο. Εἰ δ' ἑτέροις, (πάλιν διαίρει.) Τί φθεῖροντες; οὐσίαν; δύναμιν; ἢ ἐνέργειαν; (δυνάμειος δὲ πρὸς τὴν ἐνέργειαν τοιαύτη ἐστὶ διαφορὰ, ὡς τῆς ἕξεως πρὸς τὴν καθ' ἕξιν ἐνέργειαν· οἶον πυρὸς δύναμις ἢ θερμαντικὴ, ἐνέργεια δὲ, ὅτε θερμαίνει τι.) Εἰ οὖν οὐσίαν φθεῖρουσι, πρῶτον μὲν, ἐπεὶ τὰ φύσει ἀφθαρτὰ οὐ φθεῖρουσιν, ἀλλὰ τὰ φύσει φθαρτὰ, ἃ καὶ χωρὶς τούτων ἔδει φθαρῆναι, οὐ ποιοῦσι τὸ παρά φύσιν, ἀλλὰ τὸ κατὰ φύσιν τοῖς πράγμασιν. Ἐπειτα δὲ τοῦτο οὐ πάντῃ κακὸν ἐνι, κατὰ τοῦτο μόνον κακὸν, ὅτι πρὸ τῆς νομιζομένης ὥρας γίνεται ἡ φθορὰ· οὐδὲ παντὶ, ἐστὶ γὰρ καὶ τισὶ καλὸν, ὡς ἐπὶ θηρίων, καὶ ἔρπετων, καὶ βοτανῶν ὀλεθρίων. Λύσας οὖν κατὰ ἀντιπαράστασιν, ἤδη λύει καὶ κατὰ ἔνστασιν, ὅτι οὐδέ τι τῶν ὄντων φθεῖρεται καθ' οὐσίαν, ἤγουν εἰς τὸ μηδαμῆ μηδαμῶς προχωρεῖν· ἀλλὰ τῇ ἁλλεΐψει τῆς κατὰ φύσιν τάξεως ἐξασθενεῖ εἰς τὸ ὡσαύτως ἔχειν. Ἡ δὲ ἀσθένεια οὐκ ἐστὶ παντελὴς φθορὰ· εἰ γὰρ παντελὴς, ἀπολογμένων ἐκείνων περὶ ἃ ἡ φθορὰ, καὶ ἡ φθορὰ ἂν ἐπιλελοιπέι. Ὡστε ἡ ἁλλεΐψις τῆς τάξεως οὐ τοιοῦτον κακὸν, ἤγουν παντελῶς κακὸν, ὅπερ ἐν τοῖς οὐσίαις οὐκ ἐστίν, ἀλλ' ἁλλεΐπες ἀγαθόν. Οὗτος ὁ λόγος ἐστὶ καὶ περὶ τῆς δυνάμειος καὶ περὶ τῆς ἐνεργείας· εἰ γὰρ ἐφθεῖρετο παντελῶς τὸ ὑποκείμενον ἐν ᾧ ἡ δύναμις οὐδὲ ἡ ἐνέργεια, μὴ μόνον οὐδὲ ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια ἦν, ἀλλ' οὐδὲ αὐτὴ ἡ φθορὰ. Εἰ δὲ ἐσώζετο μὲν τὸ ὑποκείμενον, ἀπώλετο δὲ ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια, οὐκ ἦν παντελῶς κακὸν ἡ φθορὰ, ὡς μὴ παντελῶς φθεῖρουσα, ἀλλὰ μόνῃ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐνέργειαν. Πολλάκις δὲ ἐμελλεν ἡ φθορὰ εἶναι καὶ ἀγαθόν· εἰ γὰρ ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια τῶν ἀγαθῶν ἦσαν, ἦν ἂν φθορὰ τῶν κακῶν· εἰ δὲ ἐκεῖνα τῶν κακῶν ἦσαν, ἦν ἂν ἡ φθορὰ ἀγαθόν, ὡς ἕωσα μὲν τὸ ὑποκείμενον, φθεῖρουσα δὲ τὴν κακὴν ἕξιν καὶ τὴν ἐνέργειαν. Εἶτα οἱ διαίμονες, ὡς ἐκ θεοῦ τοῦ ἀγαθοῦ γεγονότες, οὐ κακοὶ· ἀλλὰ μὴν εἴποι τις, ὅτι κακοὶ, φημί κάγω· ἀλλ' οὐ καθό εἰσι τότε, ἀλλὰ καθό οὐκ εἰσὶ τότε, δηλονότι ὡς ἐπλάσθησαν. Διότι παρήχθησαν καὶ αὐτοὶ εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν· ἀλλ' ἠσθένησαν εἰς τὸ τηρῆσαι τὴν ἑαυτῶν ἀρχὴν, καὶ τὴν εἰς τὸ εἶναι παραγωγὴν· ἐν οὐδενὶ γὰρ ἄλλῳ κακοὶ εἰσιν, εἰ μὴ ἐν τῇ παύσει τῆς ἕξεως τῶν ἀγαθῶν, καὶ ἐν τῷ μὴ ἐνεργεῖν τὸ ἀγαθόν· ὥστε κατὰ προαίρεσιν εἰσι κακοὶ, ἀλλ' οὐ κατὰ φύσιν· ἦσαν γὰρ ἂν αἰεὶ κακοὶ. Καὶ πάλιν, εἰ αἰεὶ κακοὶ, οὐ κακοὶ· καὶ συνάγεται, ὅτι εἰ κατὰ φύσιν κακοὶ, οὐ κακοὶ· ἀτακτον γάρ τὸ κακὸν δὲ τὸ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχον. οὐ κακὸν, τὸ γὰρ αἰεὶ ταῦτόν, τοῦ ἀγαθοῦ ἕϊον· τὸ γὰρ ἀγαθὸν συντηρητικόν ἐστὶ τοῦ ταύτου, ὡς περὶ τὸ κακὸν διαλυτικόν. Εἰ δὲ οὐκ αἰεὶ κακοὶ, (εὐρηνται γὰρ ἀγαθοὶ παραχθέντες·) οὐ φύσει κακοὶ, ἀλλὰ καθό εἰσι καὶ ζῶσι καὶ νοοῦσι, τοῦ ἀγαθοῦ μετέχουσιν, ἥς δὴ ζωῆς καὶ ἐφίενται· κακοὶ δὲ λέγονται, διὰ τὸ ἀσθενεῖν περὶ τὴν κατὰ φύσιν ἐνέργειαν, καὶ ἐκβῆναι τῶν προση-

κόντων. Ἄλλως τε ἂν τὸ ἐν δαίμοσι κακόν; εἴποι τις ἄν· θυμὸς ἄλογος (εὐρηται γὰρ ἐν ἡμῖν καὶ ἄλογος ὁ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ καὶ τῆς ἀμαρτίας) καὶ ἀνόητος ἐπιθυμία (εὐρηται γὰρ καὶ ἐπ' ἄλλοις ἐπιθυμία ἐννοῦς· Ἐπιθυμία ἐπεθύμησα, καὶ ἀνήρ ἐπιθυμιῶν τῶν κρείττωνων ὁ Δανιήλ) καὶ φαντασία προπετής, ἔκείνα φανταζομένους ὧν ποτε εἰς ἕξιν οὐκ ἐλεύσονται· ἔστι γὰρ καὶ φαντασία οὐ προπετής, καθ' ἣν ἐφαπτόμεθα τῶν ὄντων καὶ δυνατῶν. Ἐπεὶ οὖν τὰ τοιαῦτα, εἴτε τις εἴποι τὰ κρείττω καὶ παρὰ τοῖς ἀγαθοῖς ἀνδράσιν, εἴτε τὰ χεῖρω καὶ παρὰ τοῖς δαίμοσιν, ἐφ' ἐτέρων ζῶων συστατικαὶ δυνάμεις εἰσὶ, καὶ οὐχ ἡ ἕξις τούτων, ἀλλ' ἡ ἀναίρεσις φοβρά· ἀναιρεθέντος γὰρ τοῦ θυμοῦ, τῆς φαντασίας καὶ τῆς ἐπιθυμίας, οὐδὲ ζῶον ἔσται· διὰ ταῦτα οὐ κακὰ ταῦτα, ὥστε οὐδὲ ἐν τοῖς δαίμοσι παντελῶς κακὰ ὡς μὴ φθαρτικά· οὐκ ἄρα κακοὶ κατὰ φύσιν, ἀλλ' ἢ οὐκ εἰσὶν ἀγαθοί. Καὶ οὐκ ἠλλοιώθη τοῦτοις τὸ δοθὲν ἀγαθὸν χάρισμα, ὥσπερ τάχα εἰς μεταμέλειαν ἐλθόντος τοῦ Θεοῦ, ὅτι οὕτως αὐτοὺς ἐτίμησε, μὴ γένοιτο! ἀλλ' αὐτοὶ τοῦ ὄλου ἀποπεπτώκασι ἀγαθοῦ, μύσαντες αὐτῶν τὰς ἀγαθοπικὰς δυνάμεις, καθὼς ἔχει καὶ τὸ περὶ τοῦ Ἰσραὴλ εἰρημένον· *Τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμισαν, καὶ τοῖς ὠσὶ βαρέως ἤκουσαν, μὴ ποτε ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰδῶμαι αὐτούς.* Διὰ τοῦτο καὶ ἴτι λέγεται ὁ Σατάν· Ἐωσφόρος· καὶ ἐν Εὐαγγελίοις· *Ἐθεώρουν τὸν Σατανᾶν ὡς ἀστραπήν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα.* Περὶ γὰρ τὴν τάξιν αὐτῶν τὴν ἀγγελικὴν καὶ φωτεινὴν τὴν ἀταξίαν καὶ τὴν φθορὰν ἔσχον ἐκ προαιρέσεως, καθὼς καὶ παρὰ τῷ Ἰεζεκιήλ εὐρηται· *Ἐφθάρη ἡ ἐπιστήμη σου σὺν τῷ κάλλει σου, ἐηλονότι ἡ φωτεινὴ ἕξις καὶ ἡ ἀγέλοπρέπεια.* Πῶς δὲ τοῦ μὴ ὄντως ἐπιέμενοι, τοῦ κακοῦ ἐφίενται, ἡ δηλονότι, ἀλήθειά ἐστιν ὁ Θεὸς καὶ ὄν; τὴ δὲ τῇ ἀληθείᾳ ἀντικείμενον ψεῦδος, οὕτε ὄν ἐστιν, ἔξω γὰρ τοῦ Θεοῦ παντελῶς, οὕτε εἰκὼν ἀληθείας. Ἐπειδὴ δὲ πείθει τινὰς εἶναι τι, ἔσται σκοτεινὸν καὶ ἀμυδρὸν τῶν ὀπασοῦν ὄντων εἶδωλον· διὸ καὶ ἐνεργεῖα ἐστὶν εἶδωλον, καὶ ἐνεργεῖς ψεῦδος, τουτέστιν ἀληθινῶς καὶ ὄντως ψεῦδος, ὅθεν καὶ ἐνεργεῖα μὴ ὄν. Ὡσπερ οὖν ἐπὶ τῶν ψευδῶς ὄντων τὸ ψεῦδος ἀναιρεθὲν, πᾶσαν τὴν οὐσίαν τοῦ πράγματος ἀναιρεῖ· οὕτως καὶ ὁ τοῦ ψεύδους ἔρῳν, ὡς οἱ δαίμονες, τοῦ μὴ ὄντος ἔρῳν, καὶ ἐν τῷ ὄντι, τουτέστιν ἐν τῇ ἀληθείᾳ, οὐχ ἔστηκεν. Οἱ οὖν δαίμονες, καθὰ φησὶν ὁ Κύριος, ψεύσται ὄντες, καὶ πατέρες τοῦ ψεύδους, τοῦ μὴ ὄντος ἐφίενται, καὶ κακοῦ ἐφίενται.

tenuerunt quoque modo existentium simulacrum; falsum, id est vane ac realiter falsum, atque adeo etiam effectum non ens. Quemadmodum igitur in falsis entibus, si falsitas auferatur, omnem rei substantiam auferit; ita quoque falsitatis amans, ut demones, amat id quod non est, et in eo quod est, id est in veritate, non stat. Demones igitur, sicut ait Dominus, cum mendaces sint et mendacii patres, appetunt id quod non est, malumque desiderant.

§ XXIV. Μεταβαίνει ἐπὶ τὰς λεγομένας κακὰς ψυχὰς, γυμνάζων τὸν λόγον καὶ ἐπὶ τούτων, εἰ δύναται ἐπὶ ταύτης εἶναι τινα οὐσίαν καὶ καθ' αὐτὸ τοῦ κακοῦ, καὶ φησὶν· Ἀλλὰ τίς εἴποι ψυχὰς κακὰς; Καὶ μὴν ἢ ἐν τῷ συγγίνεσθαι ἐτέροις κακοῖς τὸ κακόν ἢ ψυχῇ

A modo se habere, proprium est boni; quoniam bonum est conservativum identitatis, sicut malum destructivum. Quod si non semper mali fuerint, cum reperiantur boni esse creati, non sunt natura mali, sed quatenus sunt et vivunt et intelligunt participes sunt boni, quam utique vitam etiam appetunt; sed dicuntur mali, quatenus in naturali sua actione infirmantur, et a rebus sibi convenientibus deficient. Quid vero, dicet aliquis, præterea malum in demonebus? Furor irrationalis (invenitur enim etiam in nobis ira rationalis, ut contra hostem et peccatum) et concupiscentia demens (siquidem etiam in aliis prudens concupiscentia reperitur: *Desiderio desideravi* ¹, et: *Vir desideriorum* bonorum Daniel ²) et imaginatio præceps, dum illa imaginatur quæ nunquam habebunt effectum; est enim etiam imaginatio minime præceps, qua ea quæ sunt et fieri possunt attingimus. Cum itaque hæc ita se habeant, sive quis bona dicat de viris probis, sive mala de demonebus, in aliis tamen animalibus sunt virtutes constitutivæ, et nequaquam horum habitus, sed ablatio est interitum; ablata enim iracundia, imaginatione **416** et concupiscentia, nec ipsum animal erit; quapropter hæc non sunt mala, atque adeo etiam in demonebus non omnino mala sunt, quippe illos non interimentia; non itaque mali sunt secundum naturam, sed in quantum non sunt boni. Neque bonum, quod illis concessum est, penitus perversum est, quasi forte poeniteat Deum quod ita illos honorarit, aliter; sed ipsimet a toto bono desciverunt, potentias suas boni visivas odio habentes, juxta id quod de populo Israelitico dictum est: *Oculos suos clauserunt, et auribus graviter audierunt, nequando convertantur, et sanent eos* ³. Idcirco etiamnum Satanas Lucifer nominatur, et in Evangeliiis dicitur: *Videbam Satanam sicut fulgur de caelo cadentem* ⁴. In ordinem enim suum angelicum ac luciformem inordinationem et interitum ex proposito intexerunt, sicut reperitur apud Ezechielem ⁵: *Corrupta est scientia tua cum pulchritudine tua*, id est luciformis habitus et angelicus decor. Quomodo autem, dum id quod non est appetunt, malum appetunt, nisi quia Deus veritas est et ens? quod autem veritati repugnat mendacium, neque ens est, siquidem omnino est extra Deum, nec imago veritatis. Cum autem persuadeat quibusdam prorsus esse aliquid, obscurum erit ac

B quocirca etiam effectum simulacrum est, et effectum

§ XXIV. Transit ad dictas pravos animas, sermonem in iis exercens, an possint in iis etiam secundum substantiam aliqua esse mala, et ait: Sed quis dicat animas esse malas? Etenim vel ex eo, quod cum aliis rebus malis versetur, malum cõi-

¹ Luc. xxi, 15.

² Dan. ix, 25.

³ Is. vi, 10.

⁴ Luc. x, 18.

⁵ Cap. xxviii, 7.

ma habebit, vel quod a semetipsa depravetur: si quidem ex conversatione, vel ut mala simili se coniungit ei accurrens, vel ut bona, quæ forte illi prosit, iuxta dictum Apostoli: *Factus sum iis qui sine lege erant, tanquam sine lege* ¹, et hæc non sunt mala, quoniam utraque et provide **417** et salutariter fiunt, dum nimirum anima studet vel malum evitare, vel in bonum commutare. Illud primum itaque, quod tanquam mala cum malis coeat, providentiæ quoque ac salutis rationem habet, scilicet apparentis et non omnino veræ; quoniam prava anima curat, ut servetur malum in iis quibuscum congregatur: hoc modo aggreditur qui sanctos ab initio cepit; quia sub boni specie congregatur, ut nimirum prosit, et sic noceat. Præterit hic alterum, quod tanquam mala sæpenumero cum malis congregatur, inferens hoc esse bonum, in quantum iis quæ perditæ sunt consulere ac salutem afferre cupit, tametsi non possit, sed potius ipsamet mali particeps reddatur. Ad secundum hoc tantum opponit: Quod si tanquam bona congregatur ut prosit, et per hoc noceat, non jam hoc malum, sed bonum, et ex bono quod etiam malum bonum facit. Quod si non hoc, sed alterum concedamus, quod nimirum anima depravetur a semetipsa, quamquam alia re depravetur, quam defectioe bonorum? Nequaquam sane in supposito aliquo malo depravatur, sicut exemplum illud de aere habet; neque enim malum est aliqua substantia, neque potentia, neque actio, sed defectus et carentia perfectionis: ita nos qui mente ac ratione regimur, invadunt passiones per defectum bonorum; et idcirco non sunt ipsæ per se malæ, in quantum sunt aliquid, sed malæ sunt, quod non sint in bono sed ab illo deficient.

§ XXV. In animalibus autem brutis passiones istæ non tantum non sunt male simpliciter et absolute, quin etiam, si illas abstuleris ab animalibus quibus insunt, ne istiusmodi quidem animalia futura sint qualia dicuntur; ita ut, cum naturam magis conservent quam interimant, nequaquam mala sint; siquidem naturæ interitus, defectio est habituum naturalium et actionum atque virtutum. Et cum generatio quidam motus existat, omnis autem motus sit in tempore, et imperfecti ad perfectionem, utique nec imperfectio contra naturam est, sed in natura quæ exigit suscipere perfectionem; unde quoque ipsamet imperfectio non est omnino nihil, cum non sit omnino contra naturam. Hoc autem dicit, ut supra dictis sensum adaplet; dixerat enim illi, quod si anima depravatur, perturbatione depravatur; perturbatione autem non est malum aliquod subsistens, sed defectus **418** et vacuitas bonorum perfectionis; hæc autem imperfectio est: quod itaque imperfectum est, non est contra naturam, quandoquidem etiam ex hoc nondum existente perfectum quid gignatur. Si igitur id

A ἔξει, ἢ ἀφ' ἐαυτῆς κακύνεται· εἰ μὲν ἐν τῷ συγγίνεσθαι, ἢ ὡς κακῆ συγγίνεται, τῷ ὁμοίῳ προστρέχουσα, ἢ ὡς ἀγαθῆ, ἵνα τυχὸν ὠφελήσῃ, κατὰ τὸ ἐν τῷ Ἀποστόλῳ λεγόμενον· Ἐγενόμην τοῖς ἀνόμοις ὡς ἀνόμος· καὶ ταῦτα οὐκ ἔστι κακὰ, ἐπεὶ τοῖ γε καὶ ἀμφοτέρω προνοητικῶς τε καὶ σωστικῶς γίνονται, προνοουμένης τῆς ψυχῆς ὅσον ἢ φυλάξαι τὸ κακὸν, ἢ μεταβαλεῖν εἰς τὸ ἀγαθόν. Ἔχει γοῦν καὶ τὸ πρότερον, ὅτι συγγίνεται ὡς κακῆ τοῖς κακοῖς, ἐννοίαν προνοίας καὶ σωτηρίας, φαινομένης δὲ, καὶ μὴ ἀληθινῆς πάντως, ὅτι προνοουμένη ἡ κακῆ ψυχῆ, ἵνα σώζηται τὸ κακὸν οἷς συγγίνεται. Διὰ τοῦτο συγγίνεται ὅ ἐν τοῖς ἀγίοις ἀρχῆθεν λαβὼν, ὅτι ὡς ἀγαθῆ συγγίνεται, ἢ ὠφελήσῃ δηλαδὴ καὶ διὰ τοῦτο βλάπτεται· παριδὼν τὸ ἕτερον, τὸ ὡς κακῆ πολλάκις συγγίνεται τοῖς κακοῖς, **B** ἐπεξεργαζόμενος, ὅτι καλὸν ἔστι τοῦτο καθὼ προνοεῖσθαι καὶ σώζειν θέλει τὰ ἀπολλύμενα, εἰ καὶ οὐ δύναται, ἀλλὰ μᾶλλον παραπολαύει τοῦ κακοῦ· πρὸς τὸ δεῦτερον τοῦτο μόνον ἀπαντᾷ, ὅτι· Εἰ ὡς ἀγαθῆ συγγίνεται, ἢ ὠφελήσῃ, καὶ διὰ τοῦτο βλάπτεται, οὐ κακὸν τοῦτο, ἀλλ' ἀγαθόν, καὶ ἐκ ἀγαθοῦ τοῦ καὶ τὸ κακὸν ἀγαθύνοντος. Εἰ δὲ μὴ οὕτως, ἀλλὰ τὸ ἕτερον ὁρώμεν, ὅτι ἀφ' ἐαυτῆς κακύνεται ἡ ψυχῆ, ἐν τίνι ἄλλῳ κακύνεται πάντως, εἰ μὴ ἐν τῇ ἑλλείψει τῶν ἀγαθῶν; Οὐ μὴν δὲ ἐν τίνι ὑπαστάσει τῷ κακῷ κακύνεται, καθὼς καὶ τὸ περὶ τὸν ἀέρα ἔχει παράδειγμα· οὔτε γὰρ οὐσία τις ἔστι τὸ κακὸν, οὔτε δύναμις, οὔτε ἐνέργεια, ἀλλ' ἑλλείψις καὶ ἔρημία τῆς τελειώσεως· καὶ ἐφ' ἡμῖν τὰ πῆθη ἅτε λογικοῖς οὐσι καὶ νῶ κυβερνωμένοις, κατ' ἑλλειψιν τῶν ἀγαθῶν ἐπεισέρχονται· καὶ διὰ τοῦτο, οὐ κακὰ καθ' αὐτὰ, ὅτι εἰσὶ τι, κακὰ δὲ, ὅτι οὐκ εἰσὶν ἐν τῷ ἀγαθῷ, ἀλλ' ἐκείνου ἑλλείπονται.

§ XXV. Ἐπὶ δὲ τοῖς ἀλόγοις ζώοις τὰ πάθη τοσοῦτον οὐκ εἰσὶ κακὰ ἀπλῶς καὶ ὁλοτελῶς, ὥστε καὶ ἐὰν ἀνέλθῃ ταῦτα ἀπὸ τῶν ἐχόντων αὐτὰ ζώων, οὐδὲ ζῶα τοιαῦτά εἰσιν οἷα λέγονται· ὥστε, ἐπεὶ μᾶλλον φυλάσσουν καὶ οὐ φθείρουν τὴν φύσιν, οὐ κακὰ τῆς φύσεως γὰρ φθορὰ ἑλλειψις τῶν φυσικῶν ἐξῶν καὶ ἐνεργειῶν καὶ δυνάμεων ἔστι. Καὶ ἐπεὶ ἔστιν ἡ γένεσις κίνησις, πᾶσα δὲ κίνησις ἐν χρόνῳ ἔστι καὶ ἐξ οὐ τελείου εἰς τὸ τελειωθῆναι, οὐδὲ τὸ ἀτελὲς ἄρα παρὰ φύσιν, ἀλλ' ἐντὸς τῆς φύσεως ἔστι τῆς πεφυκυίας δεξασθαι τὴν τελειότητα· ἔθεν καὶ τὸ ἀτελὲς οὐκ ἔστι παντελῶς μὴ ὄν, ἐπεὶ οὐ πάντῃ παρὰ φύσιν ἔστι. Τοῦτο δὲ λέγει, πρὸς τὸ ἀνω συναρμῶζον τὴν ἐννοίαν· ἔλεγε γὰρ ἐκεῖσε, ὅτι εἰ κακύνεται ἡ ψυχῆ, ἐν τῷ πάθει κακύνεται· τὸ δὲ πάθος οὐκ ἐνυπόστατον κακὸν ἔστιν, ἀλλ' ἑλλείψις ἔστι, καὶ ἔρημία τῆς τῶν ἀγαθῶν τελειότητος· αὕτη δὲ ἀτέλειά ἔστι· τὸ γοῦν ἀτελὲς οὐ παρὰ φύσιν ἔστιν, ἐπεὶ ἐκ τούτου οὐκ ἐνυπάρχοντος τὸ τέλειον γίνεται. Εἰ γοῦν οὐ παρὰ φύσιν τὸ ἀτελὲς, ὅν ἔστι κατὰ τοῦτο, διότι κατὰ φύσιν ἔστιν. Ἡ γοῦν πᾶσα τῆς περικοπῆς ἐννοια τοιαύτη ἔστιν, ὅτι εἰ κακύνεται ἡ ψυχῆ, ἐν τῇ ἑλ-

λείψει τῶν ἀγαθῶν κακύνεται, καὶ οὐκ ἔστι κακὸν ἔνυκόςτατον, κατὰ ἀντιπαράστασιν λέγων, ὅτι, εἰ ἦσαν ἐπὶ πᾶσι, καὶ τὰ πάθη κακά. Ἐπειτα κατὰ ἔνστασιν, ὅτι οὐ κακά ἐπὶ πᾶσιν· ἐπὶ γὰρ τοῖς ἀλόγοις τινὰ τούτων, καὶ συστατικά τῆς φύσεώς ἐστι, καὶ μᾶλλον διὰ τοῦτο οὐ κακά εἰσι. Λοιπὸν ἐκ τούτων ἔστιν ἀπορῆσαι, ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν λογικῶν, ἰδοὺ ἢ στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ κακὸν ἔστιν, ἢ μὴν ἢ ἀτέλεια· ὅτε δηλαδὴ τὸ ἀγαθὸν οὐ προηγῆσεται, ἀλλὰ μένει ἢ ψυχὴ ἔτι ἀτελής· ἐπὶ δὲ τῶν ἀλόγων ζώων, ἐπαὶ οὐκ εἰσι δεκτικά λόγου, πῶς εἴποιμεν, ὅτι κατὰ ἀπουσίαν τοῦ ἀγαθοῦ τὰ πάθη γίνονται; Ἀναγκασθησόμεθα τοίνυν ἐντεῦθεν εἰπεῖν, ὅτι εἰσι καὶ κακὰ καθ' ἑαυτά, καὶ οὐχὶ τῆ τοῦ ἀγαθοῦ ἀπουσίᾳ παρυσιστάμενα. Ἡ λέγομεν, ὅτι καὶ πάντως οὐκ ἐπὶ τοῖς ἀλόγοις τὰ πάθη, τὸν θυμὸν λέγω καὶ τὴν ἐπιθυμίαν, κακὰ ὅπως οὖν τίθησιν, ἀλλ' οὐ κακά, καὶ μᾶλλον συστατικά τῶν φύσεων. Ἀναρθεθέντος οὖν τοῦ ἐκλαμβάνεσθαι τὰ πάθη κακά ἐπὶ τῶν ἀλόγων, ἀναιρεῖται καὶ ἡ ἀπορία· εἰ γὰρ οὐκ εἰσι κακά, περιττὸν ζητεῖν εἰ καθ' αὑτὰ κακά εἰσι, καὶ οὐ κατὰ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἀπουσίαν· ἔστι γὰρ τοῦ ἀπλῶς ὄντος. Ζητούμεν καὶ τὸ, ἢ οὕτως ἢ οὕτως ἔστιν· ἀπλῶς δὲ μὴ ὄντος τοιοῦτον, περιττὴ καὶ ἀνόητος ἢ ζητήσις.

§ XXVI. Ἐκβαλὼν τὸ κακὸν ἀπὸ τῶν ἀγγέλων, ἔτι δὲ τὸ παντελῶς κακὸν καὶ ἀπὸ τῶν νοῶν, καὶ ἀπὸ τῶν ψυχῶν, καὶ ἔτι ἀπὸ τῶν δαιμόνων, νῦν ἐκβάλλει αὐτὸ καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων, καὶ πρῶτον ἀπὸ τῆς καθολικῆς τῶν ὄντων φύσεως. Πάντες γοῦν, φησὶν, οἱ τῶν φύσεων λόγοι καὶ αἰτίαι, καθ' οὓς γεγονάσι καὶ εἰσι, παρὰ τῆς θείας φύσεως ὑπάρχουσιν· ἦντινα καθόλου καλεῖ, ἐπειδὴ ἐξ αὐτῆς ἐφυ τὰ ὅλα. Ὅλην δὲ φύσιν, πάντα τὰ ὑπὸ Θεοῦ πλασθέντα ἐκάλεσεν. Οὐδὲν οὖν ἔστι, φησὶν, ἐν τῇ φύσει ὅπερ ὄλον ὄλους ἀντίκειται, τὸ γὰρ τινὶ τῶν ὄντων παρὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν ἐτέρῃ ἔστι φύσις, τοῦτο δὲ ἀγαθόν, ἢ γὰρ φύσις ἔστιν ἀρχὴ κινήσεως καὶ ἡρεμίας· τὸ δὲ κινεῖν ἔστιν ὁ ἀκίνητος λόγος, ἢ θεία τέχνη. Ὡς γοῦν ἐν τοῖς τεχνικοῖς ἀποτελέσμασι τοὺς τῆς τέχνης λόγους ἐν αὐτοῖς μένειν λέγομεν, καὶ πολλάκις βλέποντες ταῦτα, Ὡ οἶα τέχνη! φημὲν, ἐκθειάζοντες τὸ ὀρώμενον· οὕτω καὶ ἐν τοῖς φυσικοῖς πᾶσιν οἱ λόγοι τῆς δημιουργίας μένουσι. Πῶς γοῦν ἔσται ἐν τῇ καθόλου φύσει τι ἐναντίον; Καὶ οἱ ἐν τοῖς δημιουργήμασι λόγοι τίνα ἐναντιωθήσονται; Τῷ ποιητῇ; ἀλλ' οὐκ εὐαγέρ. Ἄλλ' ἑαυτοῖς; καὶ οὐδὲν τι ὑποστήσεται πῶποτε. Ἄλλ' ἄλλῃ τινί; καὶ ἔστιν ἕτερον παρὰ τοῦ καθόλου πρὸς ὃ ἡ μάχη γενήσεται. Οὐκοῦν οὐκ ἔστι τὸ κακὸν, οὐδὲ ἐν τῷ καθόλου. Τοῖς δὲ κατ' εἶδος τῆς δημιουργίας εἴ τι ἂν καὶ πρόσεστιν ἐναντίον, τοῦτο παρὰ φύσιν λέγεται, καὶ οὐ κατὰ φύσιν· ὡς τὸ φέρεσθαι ἄνω τὸ ὕδωρ, καὶ κάτω τὸ πῦρ. Τοῦτα δὲ στερήσῃ φύσεως γίνεται· ὥστε οὐκ ἔστιν ἢ φύσις κακὸν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπ' ἡρεμίας τις φύσεως τὸ κακὸν, ὃ δὴ καὶ παρὰ φύσιν λέγεται.

A quod imperfectum est non sit contra naturam, hoc ipso res est, quo secundum naturam est. Totius itaque orationis sensus concludit, animam si depravetur, bonorum defectu depravari, atque malum non esse quid subsistens; per oppositionem dicens, quod si omnibus passiones essent malæ. Deinde dat instantiam, quod non omnibus sint malæ: nam in brutis quorundam natura hæc constat, et ideo potius non malæ sunt. Cæterum hinc habet dubium, quomodo in ratione utentibus privatio boni, vel saltem imperfectio, malum sit, quando nimirum bonum non promovetur, sed anima manet imperfecta; in brutis autem, cum incapacia sint rationis, quomodo dicemus per boni absentiam passiones existere? Cogemur itaque hic dicere, quod sint etiam quædam malæ per se, quæ non oriantur ex absentia boni. Vel respondemus, etiam in brutis istiusmodi passiones, ut sunt iræ et concupiscentiæ, nullo modo esse malas, sed potius eorum naturas constituere. Si negetur itaque in brutis passiones esse malas, dubium quoque tollitur; si enim non sint malæ, superfluum erit querere num per se malæ sint, et non secundum boni absentiam; est enim entis simpliciter. Querimus etiam, an sic an aliter se habeat; de eo autem quod simpliciter non est, istiusmodi quæstio superflua est et insipiens.

§ XXVI. Ubi malum ab angelis, quin et omnino malum etiam a mentibus et animis atque insuper a demonibus removit, nunc illud a rebus quoque aliis excludit, et primum a natura rerum universalium. Omnes ergo, inquit, naturarum rationes ac causæ, secundum quas factæ sunt et existunt, a divina natura existunt: quam universalem vocat, quia ex ipsa universa procedunt. Universam autem naturam, vocat omnia quæ a Deo creata sunt. Nihil igitur, inquit, est in rerum natura quod universim universis contrarietur; quod enim alicui rei contra naturam est, alteri est natura, hoc autem bonum, siquidem natura principium est motus et quietis; ille motus autem est ratio immobilis et ars divina. Sicut igitur in effectis artificialibus rationes artis remanere dicimus, et sæpe numero enim hos cernimus, O miram artem! exclamamus, id quod videmus admirantes; sic etiam in rebus omnibus naturalibus creationis rationes permanent. Quomodo igitur quidquam universæ naturæ possit esse contrarium? Et rationes creaturarum cui contrariari possunt? Creatorine? sed hoc inipium. Ansibi ipsis? et sic nihil unquam subsistet. An alteri cuiquam? et erit diversum ab universo cum quo pugabit. Itaque non est malum etiam in universo. Si quid autem alicui secundum speciem creationis suæ accidat contrarium, id dicitur contra naturam, et non secundum naturam accidere; sicut v. g. equam ferri sursum, ignem deorsum. Hoc autem fit naturæ privatione, unde non est natura malum, sed potius offensio naturæ quid malum est, quod etiam contra naturam dicitur.

§ XXVII. Ubi autem dixit non esse malum in natura, negat etiam, in corporibus naturalibus esse malum. Sicut enim pulchritudo est membrorum cum bono colore, symmetria seu proportio, sic deformitas est eorumdem disproporatio. Deformitas autem non omnino malum est; nam si omnimoda formæ ordinisque resolutio exsistat, ipsum quoque corpus interibit. Quod autem corpus animæ non sit causa malitiæ sicut nonnulli depravatae opinionionis creatorem criminantur, manifestum est ex demonibus, qui cum incorporei sint, malitia abundant; malitia enim omnibus lapsus quidam est a propriis bonis.

§ XXVIII. Neque materia malum est, ut quidam fabulantur. Primum quidem, quia nunquam reperietur informis, seu omni forma spoliata; cum forma autem, ut particeps formæ, pulchritudinem participat ac venustatem. Sin vero ipsam per se informem consideremus, nihil patientem aut sustentem, quomodo materia mali quidquam agat, cum ne id pati quidem possit? Quod si etiam Deus, cum nihil pati possit, omnia faciat, per id excedit effectus naturales, etsi causa sit, sed efficiens. Causa autem materialis, quæ effectibus connaturalis est, nihil unquam agit in effectis, nisi prius passa sit informationem. Hæc autem omnia sanctus hic dicit, quia quidam philosophi dicebant, ex irrationali animæ parte materiæ corporique commista, cum ad eam anima adreperet, mala proficiisci. Rursum de materia decertat, et argumentum **420** format ex divisione. Vel itaque neutriquam nusquamve est, et neutrum habebit; aut uspiam erit: at vero quæ sunt, ex Deo sunt, et id ipsum, quippe ex Deo, bonum est. Alias autem cum duo sint, Deus et materia, si alterum supponatur bonum, alterum vero malum, continget ut vel bonum malum faciat, vel certe malum, quatenus ex bono est, bonum; vel e diverso, ut malum bonum efficiat; vel bonum, quatenus ex malo est, malum. Si non fiat alterum ex altero, sequitur etiam duo esse principia, quod dictu nefas. Hæc vero necessario iterum ad unum quid erunt reducenda, quia principium est unitas, non dualitas. Et hoc qualescunque tandem sit, eadem iterum dicenda erunt; Vel enim bonum erit, et bona omnia quæ ex ipso; Vel partim quidem malum, partim vero bonum; et jam compositum erit et non simplex, atque adeo neque principium, sed illa principia sunt ex quibus componitur, et hoc in infinitum. Quoniam vero quidam gentiliū dixerunt propterea cælum et astra non corrumpi, quia ex puriori materia producta sunt, ea vero quæ apud nos sunt ex subjecta crassiorique materia, aut hic sanctus, idcirco etiam hæc corrumpi, quod non possint stabiliri, et firmiter hære. Quod si materiam ad universi consummationem necessariam fuisse dicant, quomodo materia malum quid? Nota autem, Aristotelem ex hypothesi dixisse materiam esse necessariam, id est forma existente necessario etiam existere mate-

§ XXVII. Εἰπὼν δὲ ὅτι οὐκ ἔστι τὸ κακὸν ἐν τῇ φύσει, φησὶν ὅτι οὐδὲ ἐν τοῖς φυσικοῖς σώμασιν. Ὅτι γὰρ κάλλος συμμετρία ἐστὶ μελῶν μετ' εὐχραίας, οὕτως αἴσχος ἀσυμμετρία τῶν αὐτῶν ἐστὶ. Τὸ δὲ αἴσχος οὐ πάντῃ κακόν· εἰ γὰρ ἐστὶ παντελῆς λύσις τοῦ εἶδους καὶ τῆς τάξεως, καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα οὐχ ἰσχυαίται. Ὅτι δὲ οὐδὲ κακίας αἴτιον τὸ σῶμα ψυχῆς, καθὼς τινες κακῶς οἰόμενοι αἰτιῶνται τὸν δημιουργόν, δῆλον ἐκ τῶν δαιμόνων, οἱ τινες, ἀσώματοι ὄντες, τὴν κακίαν προσεκλήσαντο· ἐπὶ πᾶσι γὰρ τοῦτό ἐστι κακία, ἡ ἀπόπτωσις τῶν εὐκλείων ἀγαθῶν.

§ XXVIII. Οὐδὲ ὕλη τὸ κακόν, ὡς φασὶ τινες. Πρῶτον μὲν, ὅτι οὐκ εὐρεθήσεται πώποτε γυμνῆ τοῦ εἶδους ἀνείδεος· μετὰ εἶδους δὲ, ὡς γούν μετέχουσα εἶδους, κόσμου μετέχει καὶ καλλονῆς. Εἰ δὲ καθ' ἑαυτὴν νοήσωμεν ταύτην ἀνείδεον, μηδὲν παθοῦσαν ἢ πάσχουσαν, πῶς δυνατὴ ἐστὶν ἢ ὕλη ποιεῖν κακόν τι, ἢ μηδὲ τὸ πάσχειν ἔχουσα; Εἰ δὲ καὶ τὸ θεῖον, μηδὲν πάσχειν ἔχον, πάντα ποιεῖ, ἀλλ' ἐκεῖνο ἐξηρημένον ἐστὶ τῶν φυσικῶν ἀποτελεσμάτων, καὶ εἰ αἰτιόν, ἀλλὰ ποιητικόν. Τὸ δὲ ὕλικόν αἴτιον, ἐν ταῖς ἀποτελέσμασι πεφυκὸς εἶναι, οὐ δράσει ποτὲ τὸ τυχόν ἐν τοῖς ἀποτελέσμασιν, εἰ μὴ πάθοι πρότερον τὴν εἰδοποίησιν. Ταῦτα δὲ πάντα λέγει ὁ ἅγιος, ἐπειδὴ τινες τῶν φιλοσόφων ἐκ τοῦ ἀλόγου τῆς ψυχῆς μέρους ὕλη καὶ σώματι μεμιγμένον, βεπούσης εἰς τοῦτο τῆς ψυχῆς, τὰ κακὰ γίνεσθαι. Πάλιν περὶ τῆς ὕλης μάχεται καὶ ποιεῖται τὸν λόγον ἐκ διαιρέσεως. Ἡ γούν οὐδαμῆ οὐδαμῶς ἐστὶ, καὶ οὐδέτερον ἔχει, ἢ πῆ δὴ τὰ δὲ ὄντα ἐκ τοῦ θεοῦ, καὶ αὐτὸ ὡς ἐκ θεοῦ, ἀγαθόν. Ἄλλως δὲ δύο ὄντων, τοῦ τε θεοῦ καὶ τῆς ὕλης, ἐάν θάτερον ὑποτεθῆ ἀγαθόν, θάτερον δὲ κακόν, συμβήσεται εἶναι ἢ τὸ ἀγαθόν τοῦ κακοῦ ποιητικόν, ἢ αὐτὸ τὸ κακόν, ὡς ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ὄν, ἀγαθόν· ἢ ἀνάκαλιντὸ κακόν τοῦ ἀγαθοῦ ποιητικόν, ἢ τὸ ἀγαθόν, ὡς ἐκ τοῦ κακοῦ, κακόν. Ἡ οὐ γέγονε θάτερον ἐξ ἐτέρου· καὶ ἔπεται δύο εἶναι ἀρχάς, ὅπερ οὐκ ἐνδέχεται λέγειν. Αὗται δὲ πάλιν ἀναγκαίως ἐπὶ μίαν ἀναχθήσονται, ἐπειδὴ ἀρχὴ ἢ μονάς, οὐκ ἢ δυάς· κακείνη, ὅποια ποτ' ἂν εἴη, τὰ αὐτὰ πάλιν λεχθήσονται. Ἡ γὰρ ἀγαθὴ, καὶ ἀγαθὰ πάντως τὰ ἐξ αὐτῆς· ἢ πῆ μὲν κακῆ, πῆ δὲ ἀγαθῆ· καὶ ἤδη σύνθετος, καὶ οὐκ ἀπλή, οὐδ' ἀρχή, ἀλλ' ἐκεῖνα ἀρχὴ ἐξ ὧν συνετέθη, καὶ τοῦτο ἐπ' ἀπειρον. Ἐπειδὴ δὲ ἐνιοὶ τῶν Ἑλλήνων ἔλεγον, διὰ τοῦτο τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἄστρα μὴ φθειρέσθαι, διὰ τὸ ἐκ τοῦ καθαρωτάτου τῆς ὕλης γενέσθαι· τὰ δὲ καθ' ἡμᾶς ἐκ τῆς ὑποστάθμης καὶ παχυτέρας, καὶ διὰ τοῦτο φθειρέσθαι ταῦτα, μὴ δυνάμενα ἰδρῶσθαι καὶ βεβαίως ἔχειν, φησὶν ὁ ἅγιος. Εἰ δὲ ἀναγκαῖόν φασὶ τὴν ὕλην πρὸς συμπλήρωσιν κόσμου, πῶς ἢ ὕλη κακὸς; Σημείωσαι δὲ, ὅτι τὴν ὕλην ἐξ ὑποθέσεως ἀναγκαῖόν φησὶν ὁ Ἀριστοτέλης, ὡς εἶδους ὄντος ἀναγκαῖον εἶναι καὶ ὕλην· ἐνὶ γὰρ καὶ τὸ εἶδος ἀναγκαῖον. Ἄλλὰ οὐ ἕνεκα; καὶ τὸ τί ἦν εἶναι; ἢ δὲ ὕλη ὑποθετικόν ἀναγκαῖον, ὡς πρῶτος ὑποθεθέντος εἶναι, ἀναγκη εἶναι σίδηρον, ἀλλως γὰρ οὐ δύναται συσταθῆναι· οὐ μὴν ἐξ ἀνάγκης

ἔστι σίδηρος, κἄν μέλλῃ γενέσθαι πρίων, κἄν μὴ. Ἐπεὶ δὲ ὁ δημιουργὸς παράγει ἐκ κακοῦ τῆς ὕλης, καὶ οὐκ ἐξ ἀγαθοῦ, ἢ ἐπεὶ ἡ ὕλη τοῦ εἶδους ἐφίεται, κατ' αὐτούς, πῶς κακὸν τὸ τοῦ καλοῦ ἐφιέμενον; φεύγει γὰρ καὶ μάχεται τὸ κακὸν τῷ ἀγαθῷ. Πῶς δὲ τὸ κακὸν γεννητικὸν καὶ ποιητικὸν ἔστιν, ἐπεὶ λέγουσιν, ὅτι ἡ ὕλη τρέφει τὴν φύσιν, ὡσπερ καὶ ἡ εἰς καῦσιν ἐπιτηδεύει ὕλη τὸ πῦρ; Εἰ δὲ εἴποιεν, ἔτι αὐτὴ μὲν ἡ ὕλη κακὸν οὐ ποιεῖ, ἀγαθὴ δὲ οὐσα, δύναμιν ἐφέλκυστικὴν εἰς τὸ κακὸν, πῶς τοῦτο ἀληθές, ἐπεὶ πολλὰ ψυχὰν σώματι καὶ ὕλη συνδεδεμέναι πρὸς τὸ ἀγαθὸν βλέπουσιν; Οὐκ ἔδει δὲ, εἴπερ ἐξ ἀνάγκης ἦν τὸ παρὰ τῆς ὕλης ἐφέλκεσθαι, ὥστε τὸ πᾶν ἐκ προαιρέσεως ἔστιν. Εἰ δὲ λέγει τις, ὅτι τῶν ψυχῶν ἐκείνας κατὰγει ἡ ὕλη, ὅσαι εὐεῖκτοί εἰσι πρὸς αὐτήν, ὅσαι δὲ οὐ, οὐ δύναται, ἐπεὶ κάκεινα τῶν πλησιαζόντων καλεῖ τὸ πῦρ, ὅσα ὑπείκουσιν ὑπέξει φυσικῇ πρὸς τὸ πῦρ, τὴν δὲ σαλαμάνδραν οὐδ' ὧως καλεῖ, ὥστε ἀναγκαῖα ἡ ὕλη ἔστιν εἰς τὸ ἔλκειν εἰς κακίαν τῶν μὴ ἐφ' ἑαυτῶν ἰδρυμένων, πῶς ἢ τὸ κακὸν ἀναγκαῖον, ἢ τὸ ἀναγκαῖον κακόν; Τὸ γὰρ ἐξ ἀνάγκης, ὡς κατὰ φύσιν ὄν, οὐ κακόν. Ἄλλως τε καὶ οὐδὲν ἤπτοον ἐντεῦθεν μᾶλλον συνίσταται ἡ προαιρέσις· παρ' ἡμῖν γὰρ ἔστι καὶ τὸ ἰδρῦσθαι ἐφ' ἑαυτῶν, καὶ τὸ μὴ, ἀλλὰ πρὸς τὰ πάθη χαννοῦσθαι καὶ ὑποκλίνεσθαι.

firmata; quomodo malum est necessarium, vel id quasi ex natura necessarium est, non est malum. *Libertas*; quoniam in nostra potestate situm est, in nobis ipsis stabiliri, vel non, sed passionibus rebus ac subjugari.

§ LXXIX. Ἐπεὶ δὲ ὁ Ἀριστοτέλης μετὰ τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἶδους ἀρχὴν τίθησι καὶ τὴν στέρησιν, ἢ δὴ ἐναντία ἔστι τῷ εἶδει, καὶ τῇ ὕλη ἐνεστι, φησὶν ὅτι καὶ αὐτὴ δὴ ἡ στέρησις οὐ μάχεται τῷ ἀγαθῷ κατὰ τὴν οὐκείαν δύναμιν· ἡ στέρησις γὰρ οὐκ ἔστιν ὑπόστασις· τὸ δὲ μὴ ὑφίστάμενον ποῖαν ἔχει τὴν δύναμιν. Εἰ δὲ ἔστι μερικὴ, ὡς τότε μὲν εἶναι τι, τότε δὲ μὴ εἶναι, ἢ τοιαύτη στέρησις οὐ παντελῶς κακόν· στερησεως γὰρ μερικῆς οὐσης τοῦ ἀγαθοῦ, οὐκ ὀλοτελῶς τὸ πρᾶγμα κακόν· καὶ γενομένης, ἐπὶ τοσούτον λέγομεν γίνεσθαι ταύτην, καθόσον τὸ ἀγαθὸν ἐπέρχεται. Τὸ γοῦν οὐσης τέθεικεν ἐπὶ τῶν πάσαι ποτὲ στερηθέντων, τὸ δὲ γενομένης ἐπὶ τῶν ἤδη καὶ προσεχῶς παθόντων τὴν στέρησιν, δηλῶν καὶ ἐξ ἀμφοτέρων, ὅτι τότε ἡ στέρησις παρυφίσταται, ὅτε τὸ ἀγαθὸν ἀπέρχεται.

§ XXX. Ἐτι συλλογίζεται κατὰ Μανιχαίων, δι' ὧν ἀποδείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἔστιν ὄν τὸ κακόν· εἰ γὰρ καὶ μήπω τις αἵρεσις, ἀλλὰ προφυλακτικῶς ἐνσπνεύσθη τὰ τὴν πλάνην αὐτῶν ἀνατρέποντα. Ἰσως δὲ καὶ πρὸς τινὰς τῶν ἐξωθεν δόξας οἱ τοιοῦτοι συλλογισμοί. Λοιπὸν φησιν, ὅτι τὸ ἀγαθὸν ἐκ μιᾶς τῆς τῶν ὄλων αἰτίας (ταύτην γὰρ λέγει ὅλην αἰτίαν), τὸ δὲ κακὸν οὐ κατὰ φύσιν, ἀλλ' ἐκ πολλῶν καὶ μερικῶν ἐλλείψεων τοῦ ἀγαθοῦ. Μερικῶν δὲ εἴρηκεν, ἵνα τὸ καθόλου ἀνέλῃ· ἢ γὰρ παντελῆς ἐλλείψις τὸ μὴ εἶναι ἀπλῶς συνίστησιν. Οὐκ ἔστιν ἄρα ὀρισμένον τι τὸ κακόν, ἀλλ' ἀόριστον, ὡς ἐκ πολλῶν γινόμενον. Πῶς δὲ τὸ κακὸν ἐκ πολλῶν ἐλλείψεων; ἢ ὁρλονότι, ἐν ὅσῃ ἐλ-

riam; licet etiam dum forma necessaria sit. Sed qua de causa, quidve hoc sibi vult? materia videlicet ex suppositione necessaria est, sicut, supposito quod sit serra, necesse est esse ferrum, aliter enim constare nequit; non autem necessario ferrum existit, sive serra futura sit, sive non. Cum autem Creator ex malo materiam producat, et non ex bono; vel cum, juxta illos, materia formam expetat, quomodo malum est quod bonum appetit? refugit enim et repugnat malum bono. Quomodo vero etiam malum generandi et efficiendi vim habet, quandoquidem dicant, materiam nutrire naturam, non secus ac materia combustioni apta ignem? Si autem dicant, materiam quidem ipsam malum non facere, sed, cum sit bona, habere vim attractivam ad malum, quomodo hoc verum, cum multæ animæ corpori materiæque colligatæ bonum spectent? Hoc autem non possent, siquidem ex necessitate a materia attraherentur, quoniam id omne ex animi destinatione existit. Quod si quis dicat, materiam illas animas pellicere quæ illi facile cedunt, alias autem non posse pellicere; sicut etiam ignis illa corpora vicina urit, quæ naturali flexibilitate igni cedunt, salamandram vero nequaquam comburit, atque ita materia necessaria sit ad pertrahendum ad malum illa quæ in se non sunt quod necessarium est, est malum? Quod enim

Alias etiam non minus hinc magis confirmatur *libertas*; quoniam in nostra potestate situm est, in nobis ipsis stabiliri, vel non, sed passionibus re-

§ XXIX. Cum autem Aristoteles una cum materia et forma principium ponat et privationem, quæ utique contraria est formæ, et inest materiæ, ait, ne ipsam quidem privationem bono repugnare vi sua; nam privatio non subsistit; quod autem non subsistit, qualem vim habebit? Quod si partialis sit, ut hoc quidem sit, aliud vero non sit, istiusmodi privatio non omnino mala: partiali enim boni privatione existente, res nondum perfecte mala est; et dum sit, eatenus dicimus eam fieri, quatenus bonum subsequitur. Dixit οὐσης de iis quæ olim aliquando privata fuerunt, γενομένης vero de iis quæ modo et in præsentiarum privationem patiuntur, ex utroque declarans, tum quasi subsistere privationem, quando bonum recedit.

D § XXX. Argumentatur hic contra Manichæos, dum ostendit malum non esse ens; etsi enim nondum in hæresis existeret, tamen ad præcautionem inspiratione accepit quæ errorem illum everterent. Fortassis etiam contra quasdam ethicas opiniones valent istiusmodi argumenta. Cæterum, inquit, bonum est ex una universorum causa (hanc enim integram causam vocat), malum autem non est secundum naturam, sed ex multis ac particularibus boni defectibus. Ex particularibus autem dixit, ut tollat universalem; nam totalis defectus tollit simpliciter omnem existentiam. Non est itaque definitum quid sit malum, sed indefinitum, ut

quod ex multis existit. Quomodo vero malum ex multis defectibus? nisi videlicet, quod in quantum deficit bonum, in tantum **422** quodammodo existat malum; secundum modicum et in tempore defectus, secundum modicum et in tempore malum existentia. Primum ergo argumentum virtute duo concludit, quod bonum id quod est, et malum id quod non est, terminent. Concluduntur etiam duo ex sola minori propositione, bonum videlicet ex solo universorum principio rem esse quæ sic se habet; bonum ergo res est; et rursus, malum ex multis et indefinitis defectibus non esse rem; quod sic se habet, malum ergo non est res. Deus, inquit, etiam ea quæ mala dicuntur novit sicut bona, mala dicens bella, morbos, qui mores corrigant, mortes, et similia; reputantur enim a nobis mala, sunt autem vires causæ quæ bonum efficit; nam per prædicta pœnitentia et Dei cognitio acquiritur, pluribusque pietatis occasio fuit, atque in prophetis malitia vocatur. Vel etiam aliter. Causa mali in lasciviendo est concupiscentia; ipsa tamen concupiscentia est facultas boni effectrix ratione quidem utentibus, ut per ipsam sursum ad verum bonum tendant; ratione vero privatis, ut ea, quæ ad propriam suam conservationem faciunt, appetant. Novit itaque Deus, sive etiam cognoscit, ac facit etiam malum, non qua malum, sed qua bonum: nihil ergo etiam per se est malum: quippe quod nihil habeat etiam boni, unde etiam malorum causæ virtutes sunt beneficæ. Quod si malum æternum est, et potest, et agit; unde ei hæc? nam ex bono? an e diverso, cum et bonum hæc habeat, erunt hæc bona ex malo? verum haudquaquam decet, ut bonum ex malo perficiatur, ergo erit primum. Verum ex bono bona data, malum bonum redderent, quomodo ergo manet adhuc malum? Vel certe; non sic se res habet, sed utriusque horum, tam bono quam malo, hæc ex alia causa obtinunt? Et quæ tandem hæc sit? et si sit, qualis est? Et iterum, ibidem hæc eadem quæ hic dicuntur. Non itaque malum per se existit. Cæterum id quod ex natura sequitur, definitum est; definitio est ratio essentialis rerum explicans, et quod quid sit declarans. Omne igitur quod est secundum naturam, ex definita causa est, per quam fit id quod fit. Si itaque malum causa caret (a nullo enim productum est), merito nec definitum est, cum nulla sit ejus ratio quæ essentialiter declaret; necessario itaque malum non est etiam **423** secundum naturam. Si autem est contra naturam, non habebit etiam in natura rationem, sicut nec inscitia in natura, neque est, neque subsistit, sed defectu ejus quod secundum naturam est, fit contra naturam.

Præterea, anima vel natura mala est, sicut ignis calidas, vel operationes ejus prorsus et omnimode malæ sunt. Sed non primum, nam id quod bonum est non faceret id quod natura malum est; neque secundum, unde enim virtutes? sequitur ergo malum non esse quid per se subsistens, sed boni defectionem. Hic totus sensus est orationis. Hic sanctus

λέγει τὸ ἀγαθὸν, ἐν τοσούτῳ τὸ κακὸν παρυσίσταται, κατ' ὀλίγον καὶ ἐν χρόνῳ αἱ ἐλλείψεις, κατ' ὀλίγον καὶ ἐν χρόνῳ καὶ ἡ τοῦ κακοῦ παρυσύστασις. Ὁ οὖν πρῶτος συλλογισμὸς δυνάμει δύο εἰσὶν, ὅτι τε τὸ ἀγαθὸν ὄν, καὶ ὅτι τὸ κακὸν μὴ ὄν συμπεραίνοντες. Εἰσὶ δὲ καὶ οἱ δύο ἐκ μόνῃς τῆς ἐλάττονος προτάσεως, τὸ ἀγαθὸν ἐκ μιᾶς τῆς τῶν-ὄλων ἀρχῆς, τὸ οὕτως ἔχον ὄν, τὸ ἀγαθὸν ἄρα ὄν· καὶ πάλιν, τὸ κακὸν ἐκ πολλῶν καὶ ἀορίστων ἐλλείψεων, τὸ οὕτως ἔχον οὐκ ὄν, τὸ κακὸν ἄρα οὐκ ὄν. Καὶ τὰ λεγόμενα, φησί, κακὰ οἶδεν ὁ θεὸς ὡς ἀγαθὰ, κακὰ λέγων πολέμους, νόσους παιδευτικὰς, θανάτους, καὶ τὰ τοιαῦτα νομίζονται γὰρ ἡμῖν κακὰ· εἰσὶ δὲ δυνάμεις ἀγαθοποιῶν αἰτίας· καὶ γὰρ δι' αὐτῶν μετάνοια καὶ ἐπίγνωσις θεοῦ καὶ εὐσεβείας τοῖς πλείοσιν ἐγένοντο· καὶ ἐν τοῖς προφήταις ἡ κακία λέγεται. Ἡ καὶ ἄλλως. Αἰτία τοῦ ἐν τῷ ἀσελγαίνειν κακοῦ ἡ ἐπιθυμία ἐστίν· ἀλλ' αὕτη ἡ ἐπιθυμία δύναμις ἀγαθοποιῶν ἐστίν, λογικῶς μὲν πρὸς τὸ δι' αὐτῆς ἀνακτείνεσθαι πρὸς τὸ ὄντως ἀγαθόν· ἀλόγοις δὲ πρὸς ὄρεξιν τῶν ἐπιτηδείων τῆς οἰκειᾶς διαμονῆς. Οἶδε γοῦν ὁ θεός, ἤγουν καὶ γινώσκει καὶ οἰκειοῦται τὸ κακὸν, οὐκ ἢ κακὸν, ἀλλ' ἢ ἀγαθόν· οὐδὲν ἄρα καθ' ἑαυτὸ καὶ ὄν τὸ κακὸν, ὡς μηδὲν ἔχειν καὶ ἀγαθόν, ὅπου καὶ αἱ αἰτίαι τῶν κακῶν ἀγαθοποιῶν δυνάμεις εἰσὶν. Εἰ τὸ κακὸν ἀίδιον, καὶ δύναται καὶ πράττει. Πόθεν ταῦτα τοῦτο; ἢ γοῦν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ, ἢ ἀντιστρόφως, ἐπεὶ καὶ τὸ ἀγαθὸν ταῦτα ἔχει, ἐστὶ ταῦτα τῷ ἀγαθῷ ἐκ τοῦ κακοῦ; ἀλλὰ μὴν τοῦτο οὐκ εὐαγὲς τὸ τελειοῦσθαι τὸ ἀγαθὸν ἐκ τοῦ κακοῦ, ἄρα γοῦν ἐστὶ τὸ πρῶτον. Ἀλλὰ μὴν τὰ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ διδόμενα ἀγαθὰ ἐμῶν ἀγαθοποιῶν τὸ κακόν· πῶς γοῦν μένει καὶ πάλιν κακόν; Ἡ γοῦν οὐκ οὕτως, ἀλλ' ἀμφοῖν τούτων καὶ τῷ ἀγαθῷ καὶ τῷ κακῷ ταῦτα ἐξ ἄλλης αἰτίας. Καὶ τίς ποτ' ἂν εἴη αὕτη; καὶ εἰ ἐστὶ, ποταπή ἐστὶ; Καὶ πάλιν ἐκείσε ταῦτα ἄπερ καὶ ἐνταῦθα βῆθησονται. Οὐκ ἄρα τὸ κακὸν ἀθύπαρκτον. Ἔτι, ἐπιτεταί τῷ κατὰ φύσιν τὸ ὀρισμένον· ὄρος γάρ ἐστὶ καὶ ὁ ἐρμηνευτικὸς λόγος τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων, καὶ τὸ τί ἦν εἶναι δηλῶν. Πᾶν οὖν κατὰ φύσιν ἐξ αἰτίας ἐστὶν ὀρισμένης, δι' ἣν αἰτίαν γίνεται τὸ γινόμενον. Εἰ οὖν τὸ κακὸν ἀνακτιόν ἐστίν (οὐ γὰρ διὰ τι γέγονεν), εἰκότως καὶ ἐν ἀορίστῳ, οὐ γὰρ ἐστὶν αὐτοῦ λόγος τὸ τί ἦν εἶναι ἐρμηνεύων· ἐξ ἀνάγκης ἄρα οὐδὲ κατὰ φύσιν τὸ κακόν. Εἰ οὖν παρὰ φύσιν, οὐκ ἔξει ἐν τῇ φύσει λόγον, ὡς περ οὐδὲ ἐν τῇ τέχνῃ ἡ ἀτεχνία· πᾶν δὲ τὸ μὴ ἔχον λόγον ἐν τῇ φύσει οὕτως ἐστίν, οὔτε συνίσταται, ἀλλὰ τῇ ἐλλείψει τοῦ κατὰ φύσιν τὸ παρὰ φύσιν γίνεται.

etiam in natura rationem, sicut nec inscitia in natura, neque est, neque subsistit, sed defectu ejus

Ἔτι, ἡ ψυχὴ ἡ φύσει κακῆ, ὡς τὸ πῦρ θερμὸν, ἢ αἱ ἐνέργειαι αὐτῆς πάντῃ καὶ ὁλοτελῶς κακαί. Ἀλλ' οὔτε τὸ πρῶτον, τὸ γὰρ ἀγαθὸν οὐκ ἐμελλε παράξει φύσει κακόν· οὔτε τὸ δεύτερον, πόθεν γὰρ αἱ ἀρεταί; Λέγεται ἄρα, ὅτι τὸ κακὸν οὐκ ἐστὶν ἀθύπαρκτον, ἀλλὰ τοῦ ἀγαθοῦ ἐλλείψις. Οὗτος ὅλος ὁ νοῦς τοῦ βῆ- τοῦ. Ὁ δὲ ἅγιος κατ' ἐρώτησιν τὴν λόγον προχρησάτων,

Ἄρα ἡ ψυχὴ τῶν κακῶν αἰτία; οὐ κατὰ διαίρεσιν τὴν ἐρώτησιν ἐποίησατο, ἵνα ᾖν τὸ ἢ διαζευκτικὸν εἰς τὸ, ἢ ἀγαθὴ μὲν ἡ ψυχὴ· ἀλλ' εὐθὺς ἐνέστη πρὸς τὴν ἐρώτησιν, καὶ τέθεικε τὸ ἢ διασαφητικὸν, λέγων· ἢ δηλονότι ἀγαθὴ μὲν ἡ φύσις τῆς ψυχῆς, ταῖς δὲ ἐνεργείαις ποτὲ μὲν καλῶς ἔχει, ποτὲ δὲ οὐ καλῶς· ἄπερ ἐστὶ τὸ μετακλητὴν αὐτὴν εἶναι. θεῖς γοῦν τοῦτο ὡς ἀληθές, καὶ διασαφήσας, πρὸς τὸ πρῶτον μάχεται, ὅτι οὐ φύσει κακὴ, ἢ αἰτία κακῶν ἡ ψυχὴ.

§ XXXI. Ἐτι, τῷ ἀγαθῷ τὸ κακὸν ἐναντίον· τοῦ γοῦν ἀγαθοῦ αἴτιον ἐν, τοῦ δὲ κακοῦ πολλὰ. Σημειώσαι δὲ, ὅτι ἐπὶ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ αἴτιον μὴ μόνον ἐστὶ λέγειν τὸ ποιητικόν, ἀλλὰ καὶ τὸ εἰδικόν, καὶ τὸ τί ᾖν εἶναι, καθὼς καὶ ἀνωτέρω ἔλεγε, καθὸ λέγεται καὶ ὠρισμένον. Αἰτία δὲ τοῦ κακοῦ ἐπεὶ οὐκ ἔχομεν εἰπεῖν εἰδικά (οὐδὲ γὰρ ἐστὶ τι κατὰ φύσιν τὸ κακόν, ὡς ἂν καὶ ὀρισθεῖν καὶ εἰδοποιηθεῖν, καὶ τὸ τί ᾖν εἶναι ἔξει·) διὰ τοῦτο οὐ τὰ εἰδικά, ἀλλὰ τὰ ποιητικὰ βούλεται λέγειν· ταῦτα δὲ εἰσιν ἄπερ ἀνωτέρω ἔλλειψεις μερικᾶς ἔφη. Εἶτα ἵνα μὴ τις ὑπολάβῃ, ὅτι τὰ ποιητικὰ ταῦτα τῶν κακῶν δυνάμεις εἰσὶ καὶ λόγοι καὶ εἶδη, καθ' οὓς εἰδοποιηθεῖν, φησὶν, ὅτι οὐ δυνάμεις εἰσὶν, ἀλλ' ἀδυναμία καὶ μίξις τῶν ἀνομοίων ἀσύμμετρος. Ἐλλείμματος γὰρ ἐπιτυμβάντος ἐφ' ὑποκειμένῳ κατὰ τὴν ἀρετὴν, ἰδοὺ παρυφίσταται τις κακία, καὶ ἐπιπλείων, καὶ ἐπιπλείων, καὶ τοῦτο ἐπ' ἄπειρον, καὶ τὸ παντελές ἡ κακία οὐκ ἔξει ποτέ. Καλῶς δὲ τέθειται τὸ ἀσύμμετρος· ἡ γὰρ σύμμετρος μίξις τῶν ἀνομοίων εἰδοποιημένον τί ἐστὶ καὶ ὠρισμένον, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὴ οὐ κακόν, ἀλλ' ἀγαθόν, καθὼς ἐστὶν ἰδεῖν ἐπὶ τῆς ὕγιαιας, συμμετρίας οὐσης τῶν ἐναντίων χυμῶν· καὶ ἐπὶ τῆς συμφωνίας, ἥτις πολυμιγῶν καὶ δίχα φρονούντων ἔκωσις λέγεται, τῶν γοῦν κατὰ φύσιν αἰεὶ ὡσαύτως ἔχόντων, ὡς ὠρισμένων κατὰ τὸν τῆς φύσεως αὐτῶν λόγον. Οὐ γὰρ ἐκ γιγάρτου ποτὲ ἔλαια ἀναφύσεται, ἀλλ' ἄμπελος, οὐδ' ἐκ τοῦ πυρῆνος ἄμπελος, ἀλλ' ἔλαια. Τὰ κακὰ ἀόριστά εἰσι, καὶ ἐν ἄλλοις καὶ ἄλλοις ἀπείροις· καὶ τῶν κακῶν ἐστὶν ἀρχὴ καὶ τέλος τὸ ἀγαθόν· καὶ κακόν γὰρ ποιῶντες, ἀγαθόν ποιεῖν νομίζομεν· εἰ τι γὰρ πράττομεν, τὸ ἀγαθόν πεθοῦντες πράττομεν· εἰ γὰρ ἐδόκει πάντῃ κακόν, οὐκ ἂν ᾖν ὁρμὴ καὶ ἐρεσις ἡμῶν πρὸς ἐκεῖνο· διὰ τοῦτο γοῦν οὐκ ὑπόστασιν ἔχει τὸ κακόν πρὸς ὃ βλέπων τις ἴσως ἐπολεῖ· ἀλλ' εἰ ἄρα παρυπόστασιν, τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα, καὶ οὐχ ἑαυτοῦ γιγνόμενον. circa malum non habet subsistentiam, ad quam modo subsistentiam, dum boni et non ipsius causa quid sit.

§ XXXII. Τῷ κακῷ τὸ εἶναι κατὰ συμβεβηχός ἐστι, καὶ οὐ καθ' αὐτό· οὐδὲ γὰρ ἐπιέμεθα τοῦ κακοῦ, ποιῶμεν ὃ ποιῶμεν, ἀλλ' ἐπιέμεθα μὲν τοῦ ἀγαθοῦ, γίνεται δὲ τὸ κακόν· ὥστε διὰ τὸ ἀγαθόν τὸ κακόν γίνεται. Θαυμασίως τοίνυν δείκνυσι τὸ κακόν ἀνυπόστατον, καὶ στερῆσιν αὐτὸ τῶν ἐν τάξει καὶ φύσει λέγων· ἡ δὲ στερῆσις οὐκ αὐτοῦ ὑπόστασις, ἀλλὰ τὸ πεφυκός καὶ ἐπιβάλλον παρεῖναι μὴ παρόν· ἔθεν καὶ ἀμαρτίαν, τουτέστιν ἀνευξίαν καὶ ἀπόπτωσιν τοῦ προσήκοντος, αὐτὸ τὸ τῆς στερήσεως καλεῖ καὶ ἄσκοπον,

A autem dum interrogando proponit orationem, Num ergo anima malorum causa sit? non per divisionem interrogavit, ita ut particula *an* disjunctiva fuerit, cum dixit: *An anima quidem bona*; sed illico institit interrogationi, et posuit illud *an* declaratorie, ac si diceret: *An scilicet bona quidem natura animæ, sed in operationibus suis aliquando quidem bene, aliquando vero secus se habet, quod est, ipsam esse variabilem.* Ponens itaque hoc tanquam verum, explicansque, primum oppugnat, quod anima non sit natura sua mala, vel causa malorum.

§ XXXI. Ad hæc, bono malum est contrarium, boni itaque causa una est, mali vero multæ. Nota vero, non solum in bono causam efficientem prædicari, verum etiam formalem, et quod quid est dici, sicut etiam superius dixit, in quantum etiam definitum dicitur. Cum autem mali causas formales assignare nequeamus (quia nihil natura sua malum est, unde definiti possit et proprietate insigniri, et quod quid est habeat) Idcirco non vult dicere causas formales, sed efficientes; hæc vero sunt, quas superius defectus particulares nominavit. Deinde, ne quis suspicetur, efficientes hasce malorum causas existere, virtutes quasdam ac rationes et formas, secundum quas mala ista insigniantur, asserit, non esse virtutes, sed impotentiam et incongruam mistionem rerum dissimilium. Cum enim subjecto defectus aliquis accidit secundum virtutem, ecce aliqua exoritur malitia, et adhuc major, et adhuc major, idque in infantum, necunquam malitia habebit perfectionem. Recte vero dicitur *immensa*; nam proportionata quædam dissimilium commistio est quid proprietatibus insignitum ac definitum, 424 atque adeo non malum, sed bonum; quemadmodum videre est in sanitate, quæ consistit in contrariorum humorum proportione; ac in congruentia, quæ dicitur unio multarum rerum mistarum, et ad diversa spectantium, quæ videlicet secundum naturam semper eodem modo se habent sicut definitæ sunt, pro naturæ suæ ratione. Non enim nunquam ex acino oliva, sed vitis pullulabit; nec ex ossiculo olivæ vitis, sed oliva. Mala indefinita sunt, atque in aliis et aliis infinitis. Quin etiam malorum principium ac finis est bonum; nam dum malum facimus, bonum facere arbitramur; si quid enim facimus, bonum appetentes facimus; si enim videretur omnino malum, nullus in nobis ad illud esset motus et appetitus: quomodo quis forte spectans operetur, sed quasi quodam-

§ XXXII. Malo status est per accidens, et non per se; neque enim appetendo malum facimus id quod facimus, sed appetimus quidem bonum, facimus autem malum; adeo ut propter bonum malum fiat. Mirabiliter itaque ostendit malum non subsistere, dum vocat illud privationem rerum ordinarum ac naturalium; privatio autem per se minime subsistit, sed cum deberet et exigeret adesse, non adest; unde etiam privationem vocat ἀμαρτίαν, id est aberrationem et lapsum a decore, et

scopi frustrationem, pro jactu a scopo deflectente, a jaculantibus metaphora desumpta. Sicut enim illi extra scopum jaculantes aberrant a decoro; sic et nos a scopo et ordine aberrantes, vergimus præter naturam ad irrationalem et imperfectam et amentem abolitionem; unde dicit etiam malum nihil omnino existere. Cæterum adversus eos qui dicunt, malum per se aliquid posse, ait, malum aliter non existere, quam in permistione boni, in tantum accidens, in quantum deficit bonum; quod enim boni prorsus expers est, neque est quidquam neque quidquam potest. A contrario itaque argumentatur dicens: Si bonum est id quod est, et appetendum, et validum, et efficax; malum, utpote entitate privatum, hæc minime habebit. Deinde malum non per se existere, patet ex eo quod non sit idem in omnibus, verum etiam aliud in aliis, prout in unoquoque boni lapsus existit. Deus autem subordinatio-nes servavit in 425 creatione; siquidem mens, secundum quam divini et prorsus immateriales spiritus substantiam suam sortiuntur, cum anima sublimior sit, a boniformitate deficiens, in dæmonem evasit; anima vero, in quantum intelligens ac rationalis, secundum rationem agendo manet in sua proprietate, sed dum movetur contra rationem, mala fit; corpora denique dum contra naturam moventur, minime valent.

§ XXXIII. Præterea si in cæteris rebus omnibus est providentia, malum secundum se non est; alias enim etiam esset providentia mali tanquam entis; sed providentia est in omnibus; malum igitur secundum se non est. Est autem primus modus syllogismorum hypotheticorum, probabili propositione probare sequentiam; in omnibus siquidem rebus existit providentia, et nihil eorum quæ sunt omnino expers est providentiæ, id est omnimodo bono privatum est. Ecquid dico in bonis quæ sunt vel existant? quin et malis quæ sunt providentia benigne utitur ad correctionem sive eorum qui illa agunt, sive aliorum; quocirca male dicunt, qui aiunt: Quare non fecit nos Deus sic, ut vel injuri non peccemus? hoc enim nihil aliud est quam dicere: Quare non amentes nos et irracionales fecit? Si enim necessario ad virtutem duceremur, nequaquam nos nostri rerumque nostrarum compotes ac potentes declarasset, neque naturam nostram intelligentem esse sivisset. Aufer enim libertatem nostram, et neque Dei imago erimus, nec habebimus animus rationales et intelligentes, et natura nostra penitus interibit. Per se verò mobilium dixit, pro liberi arbitrii, sui que juris ac potestatis existentium non autem pro se moventium, ad distinctionem immobilium, ut domorum; vel ab aliis motorum, ut lapidum disserens enim de virtute autokinetous, seu per se mobiles, tanquam liberos accepit. Hinc itaque concludit, malum non esse ens, ipsumque gigni non secundum virtutem, sed secundum imbecillitatem.

§ XXXIV. Et immutatio dæmonum, ab initio ex loro existentium, sed non qua malorum, sed qua

Α ἀντὶ τοῦ παρὰ τὸν σκοπὸν βάλλον, ἐκ μεταφορᾶς τῶν τοξευόντων. Ὡς περ γὰρ οἱ ἐξω τοῦ σκοποῦ τοξεύοντες ἀμαρτάνουσι τοῦ προσήκοντος· οὕτω καὶ ἡμεῖς, τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς τάξεως ἀποτυγχάνοντες, φερόμεθα εἰς τὴν παρὰ φύσιν ἄλογον καὶ ἀτελῆ καὶ ἀνοῦσιον ἀνοπαρξίαν· ὅθεν καὶ μηδαμῆ μηδὲν ὄν λέγει τὸ κακόν. Ἔτι πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι δύναται τι τὸ κακὸν καθ' αὐτὸ ποιεῖν, φησὶ τοῖνον, ὅτι τὸ κακὸν ἄλλως οὐ παρυσφιστάται, εἰ μὴ ἐν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ μίξει, τόσον ἐπισυμβαίνειν, καθόσον τὸ ἀγαθὸν ἐλλείπει· τὸ δὲ πάντη ἄμοιρον τοῦ ἀγαθοῦ οὔτε ὄν ἐστίν, οὔτε δύναται τι. Ἐκ τοῦ ἐναντίου γοῦν ἐπιχειρεῖ λέγων· Ὅτι εἰ τὸ ἀγαθὸν ὄν ἐστίν, καὶ βουλή ἐστίν, καὶ δύναται, καὶ ποιεῖ, τὸ κακὸν τοῦ ὄντος ἐστερημένον, ταῦτα οὐχ ἔξει. Ἔτι ὅτι οὐκ ἐστὶ τὸ κακὸν καθ' αὐτὸ, ὄντιον ἐκ τοῦ μὴ εἶναι παρὰ πᾶσι ταῦτόν, ἀλλὰ καὶ ἄλλο ἐν ἄλλοις, καθὼς ἐν ἐκάστῳ ἢ τοῦ ἀγαθοῦ ἀπόπτωσις γίνεται. Θεὸς δὲ τὰς ὑποβάσεις τῶν ἐν τῇ δημιουργίᾳ διέσωσεν· ὁ μὲν γὰρ νοῦς, καθ' ὃν οὐσίωται οἱ θεοὶ νόες, καὶ πάντη αἰῶλοι, ἀνώτερος ψυχῆς ἐστίν, ἐκ τῆς ἀγαθοειδείας νῦν κινηθεὶς, δαίμων ἀπέβη· ἢ δὲ ψυχῆ, καθὸ νοερά καὶ λογικῆ, κατὰ λόγον ἐνεργούσα, μένει ἐν τῷ οἰκίῳ· παρὰ λόγον δὲ κινήθεισα, κακῆ γίνεται· τὰ δὲ σώματα, παρὰ φύσιν κινήθέντα, οὐκ ἐβρώνται.

§ XXXIII. Ἔτι εἰ πρόνοια ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις ἐστὶ, κακὸν καθ' αὐτὸ οὐκ ἐστίν· ἦν γὰρ ἂν καὶ πρόνοια ἐπὶ τῷ κακῷ ὡς ὄντι· ἀλλὰ μὴν πρόνοιά ἐστιν ἐπὶ πᾶσι· κακὸν ἄρα καθ' αὐτὸ οὐκ ἐστίν. Καὶ ἐστὶ πρῶτος τρόπος τῶν ὑποθετικῶν συλλογισμῶν, τῇ θέσει τοῦ ἡγουμένου κατασκευάζων τὸ ἐπόμενον· ἐν πᾶσι γὰρ τοῖς οὔσιν ἢ πρόνοιά ἐστίν, καὶ οὐδὲν τῶν ὄντων ὀλοτελῶς ἀπρονοήτων, τοῦτο γὰρ ἐστίν, τὸ καθόλου τοῦ ἀγαθοῦ ἐστερηται. Καὶ τί λέγω ἐπὶ τοῖς γινομένοις ἢ οὔσιν ἀγαθοῖς; ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τοῖς γινομένοις κακοῖς, ἀγαθοπρεπῶς ἢ πρόνοια κέκτηται πρὸς σωφρονισμόν, ἢ ἐκείνων αὐτῶν, ἢ ἄλλων, διὸ κακῶς λέγουσιν οἱ λέγοντες· Διὰ τί οὐκ ἐποίησεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς οὕτως, ἵνα, κὰν θέλωμεν, μὴ ἀμαρτάνωμεν; τοῦτο γὰρ οὐδὲν ἕτερόν ἐστίν ἢ λέγειν· Διὰ τί μὴ ἀνοήτους καὶ ἀλόγους ἡμᾶς ἐποίησε; Τὸ γὰρ ἐξ ἀνάγκης ἡμᾶς ἀγεσθαι ἐπ' ἀρετὴν οὔτε αὐτοκράτορας ἡμᾶς ἐδείκνυ τῶν καθ' ἑαυτοῦς, οὔτε τὴν νοεράν ἡμῶν φύσιν εἶναι συνεχώρει. Ἄνεκε γοῦν ἡμῶν τὸ αὐτεξούσιον, καὶ οὔτε εἰκῶν Θεοῦ ἐσόμεθα, οὔτε ἔξομεν ψυχᾶς λογικᾶς καὶ νοεράς, καὶ τῷ ὄντι φθαρῆσεται ἢ φύσις ἡμῶν. Αὐτοκινήτων δὲ, ἀντὶ τοῦ αὐτεξουσίων καὶ αὐτοκρατόρων φησίν, οὐ γὰρ τῶν ἑαυτοῦς κινούντων πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ἀκινήτων ὡς οἰκῶν, ἢ ἑτεροκινήτων, ὡς λίθων· περὶ γὰρ ἀρετῆς διαλεγόμενος, τοὺς αὐτοκινήτους ὡς αὐτεξουσίουσ παραέλαθε. Συνάγει ἄρα ἐντεῦθεν, ὅτι οὐκ ὄν τὸ κακὸν, καὶ ἡ γένεσις αὐτοῦ οὐ κατὰ δύναμιν, ἀλλὰ κατὰ ἀσθένειαν.

§ XXXIV. Καὶ ἡ ἀλλοίωσις τῶν δαιμόνων ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ὄντων ἀρχήθεν, ἀλλ' οὐχ ἢ κακῶν, ἀλλ' ἢ ἀγα-

θῶν καὶ ἀγγελοειδῶν, ἢ περὶ τὴν τῆς ἀγγελοειδεῖας ταυτότητα ἔλλειψις καὶ ἀσθένειά ἐστι. λέγω δὲ ὅτι καὶ οὗτοι τοῦ ἀγαθοῦ ἐφιένται, καθὸ τοῦ εἶναι, καὶ τοῦ ζῆν, καὶ τοῦ νοεῖν ἐφιένται· καὶ ἐξ ἀποφάσεως ἐπιχειρεῖ· Εἰ οὐκ ἐφιένται τοῦ ἀγαθοῦ, ἐφιένται τοῦ μὴ ὄντος· καὶ τοῦτα ἔφασιν οὐκ ἔστιν, οὐδεμία γὰρ ἔφασιν τισι τοῦ μὴ εἶναι, ἀλλὰ φθαρῆναι· ἀλλ' ἀμαρτία τοῦτο τῆς ὄντως ἐφέσεως.

§ XXXV. Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι τὸ κακὸν ἀσθένειά ἐστι, καὶ ἔλλειψις τοῦ ἐν ἐκάστῳ ἀγαθοῦ, ἔστι δὲ ἐν τῶν ἀγαθῶν καὶ ἡ τῶν καλῶν γνώσις, καὶ ἀκολουθεῖ ἐντεῦθεν, πᾶσαν τὴν διὰ πράξεως ἀμαρτίαν γίνεσθαι ἐν τῇ ἔλλειψει τῆς τοιαύτης γνώσεως· πῶς ἔχει τὸ, Οὐαὶ τοῖς ἐν γνώσει ἀμαρτάνουσι! καὶ τὸ, Ὁ εἰδὼς τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου αὐτοῦ, καὶ μὴ ποιῶν αὐτὸ, δαρήσεται πολλάς; ὥστε μὴ γενομένης τῆς τοῦ καλοῦ ἔλλειψεως, B δηλονότι τῆς γνώσεως, ἢ ἀμαρτία πέφυκε γίνεσθαι. θαυμασιῶς γοῦν λύει τὸ ἄπορον, ὅτι κάκεισε ἔλλειψις τις ἀκολουθεῖ, καὶ ἀσθένεια· ἀσθενοῦσι γὰρ κάκεινοι ἢ περὶ τὴν πίστιν, ὡς ἀκούοντες μὲν, μὴ ἔχοντες δὲ τελείαν πίστιν τῶν λεγομένων· ἢ περὶ τὴν ἐνεργεσίαν κατὰ τὴν παρατροπὴν τῆς ὁρέξεως, καθ' ἣν οὐ βούλεται τις τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ τὸ κακόν· καθόλου γὰρ ὁ ποιῶν τὸ κακὸν δι' ἔλλειψιν ποιεῖ τοῦτο, ἢ τῆς γνώσεως τῆς διδακτῆς δηλονότι, ἣν καὶ λήθη πολλάκις δύναται ἀμαρτῶσαι, ἣν καὶ ἀνωτέρω ἔφη ἐξ ἀκοῆς ἐγγίνεσθαι· ἢ τῆς ἀλήστου γνώσεως, δηλονότι τῆς ἐκ φυσικῆς θεωρίας, ἢ ἑλλάμψεως ἀδιδάκτως προσγινομένης· ἢ τῆς πίστεως, ὡς ἀκούων μὲν, μὴ ἔχων δὲ τελείαν τὴν πίστιν πρὸς τὰ λεγόμενα· ἢ τῆς ἐφέσεως, ὅτι κακῶς ἐφίεται καὶ ἀμαρτάνει περὶ τὴν ἔφασιν· ἢ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀγαθοῦ, ὡς βουλόμενος μὲν ἐνεργῆσαι τὸ ἀγαθόν, ἐμποδιζόμενος δὲ διὰ τι· ὄθεν καὶ ἀπὸ τούτου εἰσβάλλει ἄπορία. Καίτοι, φαίη τις ἂν, συγγνωστὸν, οὐ τιμωρητὸν ἢ ἀσθένεια. Ἄλλ' εὐθύς ἡ λύσις. Εἰ μὲν οὐκ εἴχομεν τὸ δύνασθαι, καλῶς ἂν εἶχεν ὁ λόγος· ἐπεὶ δὲ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ἡμῖν τὸ δύνασθαι, οὐκ ἐπαινετὸν ἢ περὶ τὸ ἀγαθὸν ἀμαρτία. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἐν ἑτέρῳ συγγράμματι διελάβομεν, καθ' ἣν πραγματείαν καὶ ἡγωνισάμεθα πρὸς τοὺς περὶ τούτων σοφιστικὰς καὶ παράφρονας λόγους· νῦν δὲ ἡμῖν ἀρκούντως τὸ ἀγαθὸν ὑμνηται, ὡς πάντων τῶν ἀγαθῶν αἰτιον, καὶ τῶν κακῶν ἀναίτιον· ὡς εἰδοποιῶν, καὶ ὡς πέρας τῶν ὄντων· πέρας δὲ οὐ φυσικόν, ἀλλὰ δημιουργικόν (τὸ γὰρ φυσικὸν πέρας ἐν τῷ περατουμένῳ ἐστὶ, ὡς ἡ στιγμή ἐν τῇ γραμμῇ·) ὡς καὶ αὐτὰ τὰ κακὰ ἀγαθῶνον, καὶ ὅτι πᾶσιν ἔστιν ἐφετὸν, καὶ ὅσα ἄλλα ὁ λόγος ἀπέδειξε. D

bona reddit, et qui omnibus sit expectendus et amandus stravit.

bonorum et angeliformium, aut identitatis angelicæ formæ est defectio et imbecillitas. Dico autem etiam hos bonum desiderare, in quantum et esse et vivere et intelligere desiderant; et ex assertionem concludit: Si non desiderant bonum, desiderant id quod 426 non est; et hoc non est desiderium, nullum enim quibuspiam desiderium est non essendi, sed corrumpi; at hoc est error veri desiderii.

§ XXXV. Cum dixerit, malum in unoquoque esse imbecillitatem et defectionem boni, bonorum autem malorumque sit una cognitio, et hinc sequatur, omne peccatum actionis fieri defectu istiusmodi cognitionis; quomodo subsistet illud; Væ peccantibus cum cognitione! et illud: *Sciens voluntatem Domini sui, et non faciens eam, vapulabit multis*—? non sine boni seu cognitionis defectu peccatum fieri possit. Mirabili sane modo resolvit questionem, quod nimirum hic etiam interveniat defectio quædam atque imbecillitas; quoniam illi quoque infirmantur vel circa fidem, ita ut audiant, sed iis quæ dicuntur firmam fidem non adhibeant; vel circa operationem, secundum desiderii perversitatem, quod velit quis non bonum, sed malum; universim enim qui facit malum, propter defectum id facit, vel cognitionis scilicet doctrinalis, quam vel oblivio sæpenumero obliterare potest, quam etiam superius dixit ex auditu ingenerari; vel liquidæ cognitionis, quæ nimirum ex naturali meditatione aut illustratione sine doctore inhaeret; vel fidei, ita ut quis audiat quidem, sed non perfecte credat ea quæ dicuntur; vel desiderii, ut quando quis male desiderat et peccat circa desiderium; vel operationis bonæ, ita ut velit quidem bonum agere, re autem quæpiam præpediatur, unde etiam hinc oritur defectus. Atqui dicit aliquis, condonandam esse infirmitatem, et minime puniendam. Eo in promptu solutio. Siquidem facultas non suppeteret, recte utique id diceretur; cum autem ex bono nobis sit posse, nequaquam laudabilis est lapsus circa bonum. Verum hæc in tractatu quodam alio explicuimus, in quo tractatu quorundam captiosas et stolidas rationes impugnavimus; jam vero a nobis satis laudatum est bonum, ut causa est bonorum omnium, et nullius mali; ut est causa formæ efficiens ac finis rerum, quæ autem non naturalis, sed efficiens (terminus enim naturalis est in terminato, sicut punctum in linea); ut qui etiam ipsamet mala et diligendus, et quæcumque alia oratio demon-

427 CAPUT V.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

*De ente, in quo etiam de exemplaribus.**Περὶ ὄντος, ἐν ᾧ καὶ περὶ παραδειγμάτων.*

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Docet Deum, prout in se est, neque cognosci neque explicari posse; et ostendit, quomodo nomen boni latius pateat quam nomen entis. II. Ait sibi propositum esse, Deum secundum providentias seu emanationes prædicare. III. Ea, quæ Deum magis participant, ei esse propinquiora. IV. Deum esse omnia in omnibus eminenter. V. Ex Deo esse ævum et tempus, et omnia; et gradum entis esse primum seu antiquissimum Dei donum. VI. Gradum entis et res omnes esse a Deo et in Deo unite. VII. In Deo, tanquam causa omnium, omnia etiam contraria esse unita. VIII. A Deo spiritus cælestes et animas et res omnes gradum suum exsurgendi obtinere, et quidquid habent; et Deum in omnibus esse exempte, et confirmat exemplo solis: et simul explicat quid sint exemplaria. IX. Docet, illa, quæ in rebus principaliora sunt, non esse proprie relationes, nec exemplaria, sed exemplata, et Deum simplici sua perfectione cuncta complecti. X. Quomodo Deus sit rerum omnium principium et finis.

§ I.

Modo transeundum est ad theologicum nomen **B** entis vere existentis. Tantum aulem commentabimur, quantum propositi ratio postulat; non enim propositum est, substantiam, quæ est supraquam substantia, explicare quatenus est supraquam substantia (hoc enim ineffabile est et ignotum, ac penitus expromi non potest, et ipsam copulationem mentis superat) sed potius, substantiæ deificæ, et quæ omnis substantiæ principium est, ad universa quæ sunt emanationem substantificam celebrare. Siquidem nomen boni de Deo declarat omnes emanationes auctoris omnium, et porrigitur hæc nominatio Dei a bono tum ad ea quæ sunt, tam ad ea quæ non sunt, estque supra ea quæ sunt, et supra ea quæ non sunt. Nomen autem entis ad omnia quæ sunt extenditur, ac supra essentias ipsas eminet. Nomen vero vitæ ad omnia viventia sapientia, porrigitur ad omnia quæ intelligunt, ista est.

Μετιτέον δὲ νῦν ἐπὶ τὴν ὄντως οὐσαν τοῦ ὄντως ὄντος θεολογικὴν οὐσιωνυμίαν. Τοσοῦτον δὲ ὑπομνήσωμεν⁸⁰, ὅτι τῷ λόγῳ σκοπὸς οὐ τὴν ὑπερούσιον οὐσίαν, ἢ ὑπερούσιος, ἐκφαίνειν, (ἄρρητον γὰρ τοῦτο καὶ ἀγνωστόν ἐστι, καὶ παντελῶς ἀνέκφαντον, καὶ αὐτὴν ὑπεράβρον τὴν ἐνωσιν) ἀλλὰ τὴν οὐσιοποιὸν εἰς τὰ ὄντα πάντα τῆς θεαρχικῆς οὐσιαρχίας προόδου ὑμνήσαι. Καὶ γὰρ ἡ τάχα τοῦ θεωνυμίου τὰς ὄλας τοῦ πάντων αἰτίου προόδους ἐκφαίνουσα, καὶ εἰς τὰ ὄντα, καὶ εἰς τὰ οὐκ ὄντα ἐκτείνεται, καὶ ὑπὲρ τὰ ὄντα καὶ ὑπὲρ τὰ οὐκ ὄντα ἐστίν. Ἡ δὲ τοῦ ὄντος, εἰς πάντα τὰ ὄντα ἐκτείνεται, καὶ ὑπὲρ τὰ ὄντα ἐστίν. Ἡ δὲ τῆς ζωῆς εἰς πάντα τὰ ζῶντα ἐκτείνεται, καὶ ὑπὲρ τὰ ζῶντά ἐστιν. Ἡ δὲ τῆς σοφίας, εἰς πάντα τὰ νοερά καὶ λογικά, καὶ αἰσθητικά ἐκτείνεται, καὶ ὑπὲρ πάντα ταῦτά ἐστι.

tenditur, et supra viventia est. Nominatio Dei a quæ ratiocinantur, quæ sentiunt, et supra omnia ista est.

II.

Has igitur Dei nominationes, quæ providentias **C** Dei aperiunt, propositum est prædicare; non enim tractatio nostra promittit enodare et aperire supraessentialem ipsiusmet superessentialis divinitatis bonitatem et essentiam, et vitam et sapientiam, quæ supra omnem bonitatem, et divinitatem, et essentiam, et sapientiam, et vitam in absconditis, ut Eloquia tradunt, sedem posuit: 428 quin potius providentiam patefactam, honorum effectricem, bonitatem excellentissimam, et honorum omnium causam laudibus celebrat; ut ens, et vitam et sapientiam, substantiæ et vitæ effectricem et causam, quæ sapientiam tribuit iis quæ substantiam et vitam, et mentem et rationem, et sensus participant. Non dicit (hæc nostra tractatio) aliud esse bonum, et aliud ens, aliudque vitam, vel sa-

Ταύτας οὖν ὁ λόγος ὑμνήσαι ποθεῖ τὰς τῆς προνοίας ἐκφαντορικὰς θεωνυμίας· οὐ γὰρ ἐκφράσαι τὴν αὐτοὑπερούσιον⁸¹ ἀγαθότητα, καὶ οὐσίαν, καὶ ζωὴν, καὶ σοφίαν τῆς αὐτοὑπερουσιου θεότητος ἐπαγγέλλεται, τῆς⁸² ὑπὲρ πᾶσαν ἀγαθότητα, καὶ θεότητα, καὶ οὐσίαν, καὶ σοφίαν, καὶ ζωὴν, ἐν ἀποκρύφους, ὡς τὰ λόγια φησιν, ὑπεριδρυμένης⁸³· ἀλλὰ τὴν ἐκπεφασμένην ἀγαθοποιὸν πρόνοιαν ὑπεροχικῶς ἀγαθότητα, καὶ πάντων ἀγαθῶν αἰτίαν ὑμνεῖ, καὶ ὄν, καὶ ζωὴν, καὶ σοφίαν, τὴν οὐσιοποιὸν, καὶ ζωοποιὸν, καὶ σοφοδοτικὴν αἰτίαν, τῶν οὐσίας, καὶ ζωῆς, καὶ νοῦ, καὶ λόγου, καὶ αἰσθήσεως μετεληφότων. Οὐκ ἄλλο δὲ εἶναι τὰγαθὸν φησι, καὶ ἄλλο τὸ ὄν, καὶ ἄλλο τὴν ζωὴν ἢ τὴν σοφίαν, οὐδὲ πολλὰ τὰ αἴτια καὶ ἄλλων ἄλλας παρακτικὰς θεότητος, ὑπερεχούσας καὶ ὑφειμένας, ἀλλ' ἐνὸς Θεοῦ τὰς ὄλας ἀγαθὰς προόδους, καὶ τὰς παρ'

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁰ ὑπομνήσωμεν, S. et Vien. ⁸¹ αὐτοῦ ὑπερούσιον, M. Sc. et Vien. ⁸² τὴν, D. ⁸³ ὑπεριδρυμένων, D. S. B. Sc. Sar.

ἡμῶν ἐξυμνουμένας θεωνυμίας· καὶ τὴν μὲν εἶναι Δ
τῆς παντελοῦς τοῦ ἐνὸς Θεοῦ προνοίας ἐκφαντι-
κὴν ⁸⁴, τὰς δὲ τῶν ὀλιγωτέρων τοῦ αὐτοῦ καὶ μερι-
κωτέρων.

esse, quæ totam providentiam unius Dei declarat; alias vero, quæ magis et minus generales providen-
tias patefaciunt.

§ III.

Καίτοι φαίη τις· Ἄνθ' ὄντος, τοῦ ὄντος τὴν ζωὴν
καὶ τῆς ζωῆς τὴν σοφίαν ὑπερεκτεινομένην ⁸⁵, τῶν
ὄντων μὲν τὰ ζῶντα, τῶν δὲ ἕσα ζῆ τὰ αἰσθητικὰ,
καὶ τούτων τὰ λογικὰ, καὶ τῶν λογικῶν οἱ νόες ὑπερ-
έχουσι, καὶ περὶ Θεόν εἰσι, καὶ μᾶλλον αὐτῷ πλησιάζουσι;
Καίτοι ἔδει τὰ τῶν μειζόνων ἐκ Θεοῦ δωρεῶν μετέχοντα
καὶ κρείττονα εἶναι, καὶ τῶν λοιπῶν ⁸⁶ ὑπερέχειν.
Ἄλλ' εἰ μὲν ἀνούσια καὶ ἀζωὰ τις ὑπετίθετο τὰ νοερά,
καλῶς ἂν εἶχεν ὁ λόγος· εἰ δὲ καὶ εἰσιν οἱ θεοὶ νόες ὑπὲρ τὰ λοιπὰ ὄντα, καὶ ζῶσιν
ὑπὲρ τὰ ἄλλα ζῶντα, καὶ νοοῦσι, καὶ γινώσκουσιν
ὑπὲρ αἴσθησιν καὶ λόγον, καὶ παρὰ πάντα τὰ ὄντα
τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ ἐφίενται καὶ μετέχουσιν, αὐτοὶ
μᾶλλον εἰσι περὶ τὰγαθόν, οἱ περισσῶς ⁸⁷ αὐτοῦ μετέχοντες,
καὶ πλείους καὶ μείζους ἐξ αὐτοῦ δωρεὰς εὐλογητότεροι· ὡσπερ
καὶ τὰ λογικὰ ⁸⁸ τῶν αἰσθητικῶν ὑπερέχει, πλεονεκτοῦντα
τῇ περισσειᾷ τοῦ λόγου, καὶ ταῦτα τῇ αἰσθήσει, καὶ ἄλλα
τῇ ζωῇ. Καὶ ἔστιν, ὡς οἶμαι, τοῦτο ἀληθές, ὅτι τὰ
μᾶλλον τοῦ ἐνὸς καὶ ἀπειροδώρου Θεοῦ μετέχοντα
μᾶλλον εἰσιν αὐτῷ πλησιαιτέρα ⁸⁹ καὶ θεϊότερα τῶν ἀπολειπομένων.

Verum dicet aliquis: Cum ens quam vita, vita-
que quam sapientia latius pateat, cur entibus qui-
dem viventia, viventibus vero sensitiva, atque his
rationalia, et rationalibus ipsi spiritus antecellunt,
et circa Deum versantur, illique magis appropin-
quant? Atqui decebat ea, quæ majora Dei munera
participabant, cæteris quoque præstare atque
antecellere. Id utique recto diceretur, si quis po-
neret res spirituales et entitate et vita carere; ve-
rum cum divini spiritus entitate sua cæteris en-
tibus antecellant, excellentiusque vivant aliis vi-
ventibus, et intelligant cognoscantque supra sen-
sum ac rationem, et præ cunctis entibus pulchrum
et bonum appetant participantque, hoc utique vic-
niores bono sunt, quo luculentius illud partici-
pantes, plures etiam et ampliores ab ipso dotes
acceperunt; sicut etiam rationalia sensitivis ante-
cellunt, quo uberiori ratione pollent, uti et sensi-
tiva sensu, atque alia vita. Estque hoc, ut opinor,
verum, illa, quæ unius infinitis muneribus abun-
dantis Dei magis participant, propinquiora quoque
ipsi divinioraque existere iis quæ his rebus su-
perentur.

§ IV.

Ἐπεὶ δὲ καὶ περὶ τούτων εἶπομεν, φέρε τὰγαθὸν
ὡς ὄντως ὄν, καὶ τῶν ὄντων ἀπάντων οὐσιοποιὸν
ἀνυμνήσωμεν. Ὁ ὄν ὄλου τοῦ εἶναι κατὰ δύναμιν
ὑπερούσιός ἐστι, ὑποστάτις αἰτία, καὶ δημιουργὸς
ὄντος, ὑπάρξεως, ὑποστάσεως, οὐσίας, φύσεως· ἀρχὴ
καὶ μέτρον αἰώνων· καὶ χρόνων ὄντοτης ⁹⁰, καὶ αἰῶν
τῶν ὄντων· χρόνος τῶν γινομένων, τὸ εἶναι τοῖς ὄντων
οὐσι, γένεσις τοῖς ὄντων γινομένοις. Ἐκ τοῦ
ὄντος, αἰὼν, καὶ οὐσία, καὶ ὄν, καὶ χρόνος, καὶ γέ-
νεσις, καὶ γινόμενον· τὰ ἐν τοῖς οὐσιν ⁹¹ ὄντα, καὶ
τὰ ὄντων ὑπάρχοντα, καὶ ὑφειστώτα. Καὶ γὰρ, ὁ
Θεὸς οὐ πῶς ἐστὶν ὄν, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ ἀπεριοριστως,
ὄλον ἐν ἑαυτῷ τὸ εἶναι συνειληφῶς καὶ προειληφῶς·
διὸ καὶ βασιλεὺς λέγεται τῶν αἰώνων, ὡς ἐν αὐτῷ
καὶ περὶ αὐτὸν παντὸς τοῦ εἶναι καὶ ὄντος καὶ ὑφει-
στηκότος ⁹², καὶ οὔτε ἦν, οὔτε ἔσται, οὔτε ἐγένετο,
οὔτε γίνεσθαι, οὔτε γενήσεται ⁹³, μᾶλλον δὲ οὔτε ἐστίν·
ἀλλ' αὐτὸς ἐστὶ τὸ εἶναι τοῖς οὐσιν· καὶ οὐ τὰ ὄντα
μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι τῶν ὄντων, ἐκ τοῦ
προαιωνίως ὄντος· αὐτὸς γάρ ἐστὶν ὁ αἰὼν τῶν αἰώνων,
ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων.

Quoniam vero etiam de his disseruimus, agendum
laudemus bonum, tanquam vere existens, et rerum
omnium substantias efficiens. Qui est, universæ
essentiæ possibilis supernaturalis causa substan-
tialis existit, et effector entis, existentiae, personæ,
substantiæ, naturæ; principium et mensura sæcu-
lorum, et temporum entitas, et entium ævum,
tempus eorum quæ fiunt, esse iis quæ quoquomodo
sunt generatio quoquomodo genitis. Ex eo qui est,
429 ævum, et substantia, et existentia, et tem-
pus, et generatio, et quod gignitur. Est ea quæ
sunt, in iis quæ sunt, et quæ quocumque modo exi-
stunt, et quæ per se existunt. Deus enim non
quovis modo est ens, sed simpliciter et infinite to-
tum esse in se pariter complexus et anticipans;
quamobrem etiam Rex sæculorum nominatur, ut in
quo et penes quem cujuslibet esse et sit et constet,
et in quo nec erat, nec erit, neque factum est, neque
fit, neque fiet, in eo nec est; sed ipse est esse rerum;
et non tantum ea quæ sunt, sed ipsum esse rerum,
ex præterno ente; ipse enim est ævum ævorum,
existens ante omne ævum.

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁴ ἐκφαντορικὴν, S. P. ⁸⁵ ὑπερεκτεινομένης, S. P. D. ⁸⁶ τῶν λογικῶν, S. sed vitiose, opinor. ⁸⁷ καὶ ὑπερπερισσῶς. ⁸⁸ τὰ λοιπὰ, M. Sc. ⁸⁹ πλησιαιτέρα, M. ⁹⁰ ὄντοτης, Vieu. ⁹¹ ἐπὶ τοῖς οὐσιν, S. P. ⁹² ὑφειστώτος. ⁹³ γενηθήσεται, li.

§ V.

Alius itaque repetentes, dicamus, rebus om- A nibus et ævis, ipsum esse ab eo qui præexistit existere. Atque omnes quidem ævum ac tempus ex ipso, omnis vero ævi ac temporis, rei que cujuslibet principium ac causa is est qui præexistit; et cuncta ipsum participant, et a nullo entium recedit; et ipse est ante omnia, et universa in ipsa consistunt, et simpliciter, si quid quomodolibet existit, in ipso præente tum est, tum intelligitur, tum salvatur; et ante alias ejus participationes præsupponitur ipsum esse, et est ipsum per se esse antiquius, quam esse per se vitam, et per se sapientiam, et per se similitudinem divinam, et quæcunque alia participantur ab iis quæ sunt, ante omnem sui participationem participant esse; imo vero etiam ipsa secundum quæ sunt omnia, quæ ab iis quæ sunt participantur, ipsum per se esse non sit essentia et ævum. Deus igitur cum sit, ut consentaneum est, omnibus aliis magis principialis, ab antiquiore dono suo laudatur ut ens; si quidem prius esse et excellentius esse cum prius habeat et excellentius habeat, prius fecit esse quod est, ipsum, inquam, per se esse, et per ipsum omne quod quomodocunque est, existere fecit. Atqui principia eorum quæ sunt, omnia participant esse, et sunt, et principia sunt, et primum sunt, et postea principia sunt. Et si vis viventium, quatenus vivunt, principium dicere per se vitam; et similia, quatenus similia sunt, per se similitudinem; et copulatorum, quatenus copulata sunt, per se copulationem; et ordinatorum, quatenus ordinata sunt, per se ordinationem; et similiter in aliis, quæcunque hoc aut illud, aut utrumque, aut multa 430 participant, et hoc aut illud, vel utrumque aut multa sunt participata, reperies, per se participationes, primum participare esse, et sic primum esse quod sunt, deinde hujus aut illius principia esse, et participando esse, existere et participari. Si autem hæc (quæ aliorum principia numerantur) per participationem ipsius esse existant, multo magis quæ ipsa illa principia participant.

§ VI.

Primum igitur donum per se esse cum per se illa supraquam bonitas producat, merito ab antiquiore et prima omnium participationum laudatur; et est ex ipsa et in ipsa ipsum per se esse, et rerum principia, et omnia quæcunque sunt, et quæ quomodocunque sunt; idque incomprehense, et copulate, et singulariter. Siquidem in unitate omnis numerus uniformiter præexistit, habetque unitas in seipsa singulariter omnem numerum; et omnis numerus in unum copulatus est, et in unitate est,

Ἀναλαβόντες οὖν εἰπομεν, ὅτι πᾶσι τοῖς οὖσι καὶ τοῖς αἰῶσι τὸ εἶναι παρὰ τοῦ προόντος ⁶⁴. Καὶ πᾶς μὲν αἰὼν καὶ χρόνος ἐξ αὐτοῦ, παντὸς δὲ καὶ αἰῶνος καὶ χρόνου, καὶ παντὸς ὁπωσοῦν ὄντος, ὁ προὖν ἀρχὴ καὶ αἰτία· καὶ πάντα αὐτοῦ μετέχει, καὶ οὐδενὸς τῶν ὄντων ἀποστατεῖ· καὶ αὐτὸς ἐστὶ πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε· καὶ ἀπλῶς, εἴ τι ὁπωσοῦν ἐστίν, ἐν τῷ προόντι καὶ ἐστὶ, καὶ ἐπινοεῖται, καὶ σώζεται· καὶ πρὸ τῶν ἄλλων αὐτοῦ μεταχῶν ⁶⁵ τὸ εἶναι προβέβληται· καὶ ἐστὶν αὐτὸ καθ' αὐτὸ τὸ εἶναι πρεσβύτερον τοῦ αὐτοζωῆν εἶναι, καὶ αὐτοσοφίαν εἶναι, καὶ αὐτομοιότητα θεῖαν εἶναι, καὶ τὰ ἄλλα ὅσων τὰ ὄντα μετέχοντα, πρὸ πάντων αὐτῶν τοῦ εἶναι μετέχει· μᾶλλον δὲ καὶ αὐτὰ καθ' αὐτὰ πάντα, ὧν τὰ ὄντα μετέχει, τοῦ αὐτὸ καθ' αὐτὸ εἶναι μετέχει· καὶ οὐδὲν ἐστὶν ὄν, οὗ μὴ ἐστὶν οὐσία καὶ αἰὼν τὸ αὐτὸ εἶναι. Πάντων οὖν εἰκότως ⁶⁶ τῶν ἄλλων ἀρχηγικώτερον, ὡς ὧν, ὁ Θεὸς ἐκ τῆς πρεσβυτέρας τῶν ἄλλων αὐτοῦ δωρεῶν ὑμνεῖται· καὶ γὰρ τὸ προεἶναι καὶ ὑπερεἶναι προέχον καὶ ὑπερέχων, τὸ εἶναι πᾶν ⁶⁷, αὐτὸ φημι καθ' αὐτὸ τὸ εἶναι, προὑπεστήσατο, καὶ τῷ εἶναι αὐτῷ πᾶν τὸ ὁπωσοῦν ὄν ὑπεστήσατο. Καὶ γοῦν αἱ ἀρχαὶ τῶν ὄντων πᾶσαι, τοῦ εἶναι μετέχουσαι, καὶ εἰσι, καὶ ἀρχαὶ εἰσι, καὶ πρῶτόν εἰσιν, ἔπειτα ἀρχαὶ εἰσι. Καὶ εἰ βούλει τῶν ζώντων, ὡς ζώντων, ἀρχὴν φάναι τὴν αὐτοζωῆν· καὶ τῶν ὁμοίων, ὡς ὁμοίων, τὴν αὐτομοιότητα· καὶ τῶν ἠνωμένων, ὡς ἠνωμένων, τὴν αὐτοένωσιν· καὶ τῶν τεταγμένων, ὡς τεταγμένων, τὴν αὐτόταξιν· καὶ τῶν ἄλλων ὅσα τοῦδε ἢ τοῦδε, ἢ ἀμφοτέρων, ἢ πολλῶν μετέχοντα, τόδε ἢ τόδε, ἢ ἀμφοτέρα ἢ πολλά ἐστι, τὰς αὐτομετοχὰς εὐρήσεις, τοῦ εἶναι πρῶτον αὐτὰς μετεχοῦσας, καὶ τῷ εἶναι πρῶτον μενοῦσας· ἔπειτα τοῦδε ἢ τοῦδε ἀρχὰς οὖσας, καὶ τῷ μετέχειν τοῦ εἶναι, καὶ οὖσας καὶ μετεχομένας. Εἰ δὲ ταῦτα τῇ μετοχῇ τοῦ εἶναι ἐστὶ, πολλῶν γε μᾶλλον τὰ αὐτῶν μετέχοντα.

Πρῶτην οὖν τὴν τοῦ αὐτοῦ εἶναι δωρεάν ⁶⁸ ἢ αὐτοπεραγαθότης προβαλλομένη, τῇ πρεσβυτέρᾳ πρώτῃ τῶν μετοχῶν ὑμνεῖται, καὶ ἐστὶν ἐξ αὐτῆς, καὶ ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι, καὶ αἱ τῶν ὄντων ἀρχαὶ, καὶ τὰ ὄντα πάντα, καὶ τὰ ὁπωσοῦν τῷ εἶναι διακρατούμενα· καὶ τοῦτο ἀσχέτως, καὶ συνειλημμένως, καὶ ἐνιαίως. Καὶ γὰρ ἐν μονάδι πᾶς ἀριθμὸς ἐνοσιδῶς προὑφέστηκε ⁶⁹, καὶ ἔχει πάντα ἀριθμὸν ἢ μόναν ἐν ἑαυτῇ μοναχῶς· καὶ πᾶς ἀριθμὸς ἠνωταί μὲν ἐν τῇ μονάδι· καθ' ὅσον δὲ τῆς μονάδος πρόβεισι, κατὰ τοσοῦ-

VARIÆ LECTIONES.

⁶⁴ προνοῦντος, M. Sc. τοῦ ὄντος, Vien. ⁶⁵ μετεχόντων, M. Sc. μετέ, u. S. D. ⁶⁶ τὸ αὐτὸ εἶναι πάντων εἰκότως, M. Sc. ⁶⁷ πάντα, S. ⁶⁸ δωρεάν, M. Sc. ⁶⁹ ὑφέστηκε, S.

τον διακρίνεται, καὶ πληθύνεται. Καὶ ἐν κέντρῳ A
 πᾶσαι αἱ τοῦ κύκλου γραμμαὶ κατὰ μίαν ἔνωσιν
 συνωφεστήκασιν· καὶ πᾶσας ἔχει τὸ σημεῖον ἐν ἑαυτῷ
 πᾶς εὐθείας ἐνοσιδῶς ἠνωμένης πρὸς τὴν ἀλλήλας,
 καὶ πρὸς τὴν μίαν ἀρχὴν ἀφ' ἧς προήλθον, καὶ ἐν
 αὐτῷ μὲν τῷ κέντρῳ παντελῶς ἠνωταί· βραχὺ δὲ
 αὐτοῦ διασταῖται, βραχὺ καὶ διακρίνονται· μᾶλλον δὲ
 ἀποστᾶται, μᾶλλον· καὶ ἀπλῶς, καθ' ὅσον τῷ κέντρῳ
 πλησιαιτέροι εἰσι⁷⁰, κατὰ τοσοῦτον καὶ αὐτῷ καὶ
 ἀλλήλαις ἠνωταί, καὶ καθ' ὅσον αὐτοῦ, κατὰ τοσοῦ-
 τον καὶ ἀλλήλων διεστήκασιν.

et quanto longius ab unitate procedit, tanto magis
 dividitur et multiplicatur. Et in centro omnes li-
 neæ circuli una copulatione simul existunt; et
 punctum habet omnes rectas lineas uniformiter
 copulatas inter se, et cum uno principio a quo
 exierunt, et in ipso centro omnino copulatæ sunt;
 et parum ab eo distantes parum dividantur, magis
 autem distantes magis; et, ut semel dicam, quanto
 sunt centro propinquiores, tanto magis cum eo et
 inter se copulantur; et quanto magis a centro
 distant, tanto magis et inter se distant.

§ VII.

Ἄλλὰ καὶ ἐν τῇ ὅλῃ τῶν ὄλων φύσει πάντες οἱ τῆς
 καθ' ἕκαστον⁷¹ φύσεως λόγοι συνειλημμένοι εἰσὶ B
 κατὰ μίαν ἀσύγχυτον ἔνωσιν, καὶ ἐν τῇ ψυχῇ μονοει-
 δῶς αἱ τῶν κατὰ μέρος πάντων προνοητικῶν τοῦ
 ὄλου σώματος δυνάμεις· οὐδὲν οἷον ἄτοπον, ἐξ ἀνω-
 δρῶν εἰκότων ἐπὶ τὰ πάντων αἰτίων ἀναθάντας, ὑπερ-
 κοσμίως ὀφθαλμοῖς θεωρῆσαι πάντα ἐν τῷ πάντων
 αἰτίῳ, καὶ τὰ ἀλλήλοις ἐναντία, μονοειδῶς καὶ ἠνω-
 μένως· ἀρχὴ γὰρ ἐστὶ τῶν ὄντων, ἀφ' ἧς καὶ αὐτὸ
 τὸ εἶναι, καὶ πάντα τὰ ὄντως ὄντα, πᾶσα ἀρχή,
 πᾶν πέρας, πᾶσα ζωὴ, πᾶσα ἀθανασία, πᾶσα σοφία,
 πᾶσα τάξις, πᾶσα ἁρμονία, πᾶσα δύναμις, πᾶσα
 φρουρά, πᾶσα ἰδρυσις, πᾶσα διανομή, πᾶσα νόησις,
 πᾶς λόγος, πᾶσα αἰσθησις, πᾶσα ἐξις, πᾶσα στάσις,
 πᾶσα κίνησις, πᾶσα ἔκωσις, πᾶσα κρασις⁷², πᾶσα
 φιλία, πᾶσα ἐφαρμογή, πᾶσα διάκρισις, πᾶς ὕρος, καὶ
 τὰ ἄλλα ὅσα, τῷ εἶναι ὄντα, τὰ ὄντα πάντα χαρακτη- C
 ρίζει.

Imo et in tota natura universi rationes uniuscu-
 jusque naturæ una copulatione non confusa col-
 lectæ sunt, et in anima copulatæ sunt uniformiter
 virtutes, quæ omnibus partibus corporis prævident;
 non est igitur absurdum, ex parvis et minutis ima-
 ginibus et exemplis ad causam omnium ascendentes,
 supermundanis oculis contemplari omnia in causa
 omnium, et quæ sunt inter se contraria, uniformiter
 et copulate; siquidem principium est rerum, a quo
 tam ipsum esse, quam omnia quæ quomodocum-
 que sunt, omne principium, omnis finis, omnis
 vita, omnis immortalitas, omnis sapientia, omnis
 ordo, omnis congruentia, omnis potentia, omnis
 custodia, omne firmamentum, omnis permansio,
 omnis intelligentia, omnis ratio, omnis sensus,
 omnis habitus, omnis status, omnis motus, omnis
 unio, omnis complexus, omnis⁴³¹ amicitia, omnis
 discrepantia, omnis distinctio, omnis definitio, et
 cætera quæcumque essendo sunt entia, universa in-
 signit.

§ VIII.

Καὶ ἐκ τῆς αὐτῆς⁷³ πάντων αἰτίας αἱ νοηταὶ καὶ
 νοερὰ τῶν θεοειδῶν ἀγγέλων οὐσίαι, καὶ αἱ τῶν ψυ-
 χῶν, καὶ αἱ τοῦ παντός κόσμου φύσεις, καὶ τὰ ὄντως
 οὐν ἢ ἐν ἑτέροις ὑπάρχειν, ἢ κατ' ἐπίνοιαν εἶναι
 λεγόμενα· καὶ γοῦν αἱ πανάγια καὶ προσβύταται
 δυνάμεις ὄντως οὔσαι, καὶ οἷον ἐν προθύροις τῆς
 ὑπερουσίου Τριᾶδος ἰδρυμέναί, πρὸς αὐτῆς καὶ ἐν
 αὐτῇ, καὶ τὸ εἶναι, καὶ τὸ θεοειδῶς εἶναι ἔχουσι·
 καὶ μετ' ἐκείνας αἱ ὑφειμέναι τὸ ὑφειμένως, καὶ αἱ D
 ἔσχαται τὸ ἐσχάτως, ὡς πρὸς ἀγγέλους, ὡς πρὸς
 ἡμᾶς δὲ ὑπερκοσμίως. Καὶ αἱ ψυχῶν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα
 ὄντα, κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ τὸ εἶναι καὶ τὸ εἶ
 ἔχει, καὶ ἐστὶ καὶ εἶ ἐστὶν, ἐκ τοῦ προόντος τὸ εἶναι
 καὶ τὸ εἶ εἶναι ἔχοντα, καὶ ἐν αὐτῷ· καὶ ὄντα καὶ εἶ
 ὄντα, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀρχόμενα, καὶ ἐν αὐτῷ φρου-
 ρούμενα, καὶ εἰς αὐτὸν περατούμενα. Καὶ τὰ μὲν
 προσβύτα τὸ εἶναι νέμει ταῖς χριστιανοῖς οὐσίαις,
 ὡς καὶ αἰωνίας καλεῖ τὰ λόγια· τὸ δὲ εἶναι αὐτὸ τῶν
 ὄντων πάντων οὐδέποτε ἀπολείπεται· καὶ αὐτὸ δὲ τὸ

Atque ex hac ipsa omnium causa sunt intellectuales
 ac intelligentes deiformium angelorum animarumque
 essentialiæ, ac totius mundi naturæ, et quæcumque
 vel in aliis existere, vel per cogitationem esse di-
 cuntur; denique sanctissimæ illæ antiquissimæque
 virtutes, quæ veræ sunt essentialiæ, et quodammodo
 in ipso vestibulo superessentialis Trinitatis consti-
 tutæ, ab ipsa quoque et in ipsa, et post eas inferiores
 inferiori, novissimæque, quoad angelos quidem no-
 vissimo, quoad nos autem supermundiali gradu tum
 esse tum deiformiter esse obtinent. Animæ quoque,
 cæteræque omnes entitates, secundum eandem ra-
 tionem, tam esse quam bene esse habent, et sunt
 et bene sunt, dum ab eo qui prius est cum esse tum
 bene esse obtinent, et in ipso et sunt et bene sunt,
 et ex ipso incipiunt, et in ipso conservantur, et ad
 ipsum terminantur. Ac primas quidem ipsius esse
 distribuit præstantioribus illis essentialibus, quas ævi-
 ternis Scripturæ vocant; ipsum autem esse rerum

VARIÆ LECTIÖNES.

⁷⁰ πλησιαιτέροι, S. ⁷¹ οἱ αὐτῆς καθ' ἕκαστον, D. ⁷² κρίσις, M. Sc. ⁷³ καὶ ἐκ ταύτης, M.

universarum nunquam deficit; verumtamen illud ipsum esse est ex eo qui prius est; et ipsius est essentia, et non ipse essentia; et in ipso est existentia, et non ipse in existentia; atque ipsum habet existentia, et non ipse habet existentiam; et ipse est ipsius existentia et ævum, et principium, et mensura, cum ante existentiam et entis et ævi, et omnium substantiarum principium, et medium et finis existat. Atque ideo ab Eloquiis qui vere præexistit, secundum omnium eorum quæ sunt cogitationem multiplicatur, et in eo proprie celebratur, erat, et est, et erit, item factum est, et fit, et fiet; hæc enim omnia significant illa qui ut Deum decet intelligunt, esse eum secundum omnem cogitationem suprasubstantiam, et esse causam eorum quæ modis omnibus sunt. Etenim non hoc quidem est, illud vero non est; nec aliquo quidem modo est, aliquo vero non est; sed potius omnia est, ut omnium auctor, et in se omnia principia, omnes omnium rerum terminationes continens et anticipans; et supra omnia est, utpote ante omnia supraessentialiter supraquam existens. Quamobrem omnia de ipso et simul dicuntur, nihilque est omnium; est omnis figuræ, omnis 432 formæ, sine forma, sine pulchritudine, principia et media et fines rerum solute et abstracte in seipso anticipata habens, et omnibus pure illucens, largiendo ut sint secundum causam unam et supraquam copulatam. Si enim sol ille noster rerum sensilium substantias ac qualitates, quantumvis multæ sint ac diversæ, simul ille, cum sit unicus, et uniformiter diffundat lumen suum, omnes renovat, et nutrit, et servat, et perlicet, et distinguit, et unit, et refovet, et fecundat, et auget, et humilatur, et firmat, et producit, et suscitatur, et vegetat; et quodlibet ex iis, modo cuique proprio, unius ejusdemque solis particeps existit, et plurimorum se participantium causas sol unicus in seipso uniformiter anticipavit; potiori utique ratione concedendum est, in ipsiusmet solis ac rerum omnium causa, secundum unicam supraessentialem copulationem, rerum omnium exemplaria præexistisse, quandoquidem hæc ipsasmet essentias producat secundum excessum essentia. Exemplaria vero dicimus esse rationes in Deo substantificas rerum et unite præexistentes, quas divinus sermo voluntates, rerum defuitrices et effectrices; secundum quas qui est supra substantiam, omnia quas sunt prædelinivit et produxit.

Δ εἶναι, ἐκ τῆ τοῦ προόντος· καὶ αὐτοῦ ἐστὶ τὸ εἶναι, καὶ οὐκ αὐτὸς τοῦ εἶναι· καὶ ἐν αὐτῷ ἐστὶ τὸ εἶναι, καὶ οὐκ αὐτὸς ἐν τῷ εἶναι· καὶ αὐτὸν ἔχει τὸ εἶναι, καὶ οὐκ αὐτὸς ἔχει τὸ εἶναι· καὶ αὐτὸς ἐστὶ τοῦ εἶναι καὶ αἰὼν, καὶ ἀρχὴ, καὶ μέτρον, πρὸ οὐσίας ὧν καὶ ὄντος, καὶ αἰῶνος, καὶ πάντων οὐσιοποιῶν ἀρχὴ, καὶ μεσότης, καὶ τελευτῆ. Καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τῶν λογίων ὁ ὄντως προὖν κατὰ πᾶσαν τῶν ὄντων ἐπινοίαν πολλαπλασιάζεται, καὶ τὸ ἦν ἐπ' αὐτοῦ⁷⁴, καὶ τὸ ἐστὶ, καὶ τὸ ἔσται, καὶ τὸ ἐγένετο, καὶ γίνεταί, καὶ γενήσεται, κυρίως ὑμνεῖται· ταῦτα γὰρ πάντα τοῖς θεοπρεπῶς νοοῦσι⁷⁵ τὸ κατὰ πᾶσαν αὐτὸν ἐπινοίαν ὑπερουσίως εἶναι σημαίνει, καὶ τῶν πανταχοῦς ὄντων αἰτίον. Καὶ γὰρ οὐ τὸδε μὲν ἐστὶ, τὸδε δὲ οὐκ ἐστὶν· οὐδὲ πῆ μὲν ἐστὶ, πῆ δὲ οὐκ ἐστὶν· ἀλλὰ πάντα ἐστὶν, ὡς πάντων αἰτίας, καὶ ἐν αὐτῷ πάσης ἀρχῆς, πάντα συμπεράσματα, πάντων τῶν ὄντων συνέχων⁷⁶ καὶ προέχων· καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα ἐστὶν, ὡς πρὸ πάντων ὑπερουσίως ὑπερών. Διὸ καὶ πάντα αὐτοῦ καὶ ἅμα κληρονομεῖται, καὶ οὐδὲν ἐστὶ τῶν πάντων⁷⁷· πάνσχημος, πανείδος, ἀμορφος, ἀκαλλῆς, ἀρχῆς καὶ μέσα καὶ τέλη τῶν ὄντων ἀσχετίως καὶ ἐξηρημένως ἐν ἑαυτῷ προειληφώς, καὶ πᾶσι τὸ εἶναι κατὰ μίαν καὶ ὑπερνωμένην αἰτίαν ἀχράντως ἐπιλάμπων. Εἰ γὰρ ὁ καθ' ἡμᾶς ἥλιος τῆς τῶν αἰσθητῶν οὐσίας καὶ ποιότητος, καίτοι πολλὰς καὶ διαφορῶν οὐσίας, ὅμως αὐτὸς εἰς ὧν, καὶ μονοειδῆς ἐπιλάμπων φῶς, ἀνανεοῖ, καὶ τρέφει, καὶ φρουρεῖ, καὶ τελειοῖ, καὶ διακρίνει, καὶ ἐνοῖ, καὶ ἀναθάλλει, καὶ γόνιμα εἶναι ποιεῖ, καὶ αὖξει, καὶ ἐξαλλάττει, καὶ ἐνιδρύει, καὶ ἐκφύει, καὶ ἀνακινεῖ, καὶ ζωοῖ πάντα, καὶ τῶν ὄλων ἕκαστον οἰκειῶς ἐαυτῷ τοῦ ταύτου καὶ ἐνὸς ἡλίου μετέχει, καὶ τῆς τῶν πολλῶν μεταχόντων ὁ εἰς ἥλιος αἰτίας ἐν ἑαυτῷ μονοειδῶς προεἰληφε· πολλῶν γε μᾶλλον ἐπὶ τῆς καὶ αὐτοῦ καὶ πάντων αἰτίας⁷⁸, προὑφεστάναι τὰ πάντα τῶν ὄντων⁷⁹ παραδείγματα, κατὰ μίαν ὑπερούσιον ἔνωσιν συγχωρητέον· ἐπεὶ καὶ οὐσίας παράγει κατὰ τὴν ἀπὸ οὐσίας ἕκτασιν. Παραδείγματα δὲ φαμεν εἶναι τοὺς ἐν θεῷ τῶν ὄντων οὐσιοποιούς καὶ ἐνιαίως⁸⁰ προὑφεστῶτας λόγους, οὓς ἡ θεολογία προορισμούς καλεῖ, καὶ θεῖα καὶ ἀγαθὰ θελήματα, τῶν ὄντων ἀφοριστικὰ καὶ ποιητικὰ, καθ' οὓς ὁ ὑπερούσιος τὰ ὄντα πάντα καὶ προῦρισε καὶ παρήγαγεν.

§ IX

Si autem vult Clemens philosophus, ad aliquid dici exemplaria quæ sunt in rebus principaliora, progreditur quidem, cum sic loquitur, non per propria et perfecta et simplicia nomina; sed si concedamus etiam hoc recte dici, oportet meminisse

Δ Εἰ δὲ ὁ φιλόσοφος ἀξιοῖ Κλήμης, καὶ πρὸς τι παραδείγματα λέγεσθαι, τὰ ἐν τοῖς οὖσιν ἀρχηγικώτερα, πρόεισι μὲν αὐτὸν διὰ κυρίων καὶ παντελῶν καὶ ἀπλῶν ὀνομάτων ὁ λόγος αὐτῷ· συγχωροῦντας δὲ καὶ τοῦτο ὀρθῶς λέγεσθαι, τῆς θεολογίας μνημονευτέον

VARIE LECTIONES.

⁷⁴ εἰς τὸ εἶναι, P καὶ τὸ εἶναι, ⁷⁵ ὁμοῦσι, S. D. ⁷⁶ συνέχων, M. Sc. ⁷⁷ τῶν ὄντων M. Sc. ⁷⁸ ἐπὶ γῆς et αἰτίας, M. Sc. ⁷⁹ πάντων τῶν ὄντων S. P. D. ⁸⁰ ἐνιαίους, S. P.

φασκούσης, ὅτι οὐ παρέδειξά σοι αὐτὰ τοῦ πορευέσθαι ὀπίσω αὐτῶν· ἀλλ' ἕνα διὰ τῆς τούτων ἀναλογικῆς γνώσεως ἐπὶ τὴν πάντων αἰτίαν, ὡς οἱοί τε ἴσμεν, ἀναχθῶμεν. Πάντα οὖν αὐτῇ τὰ ὄντα κατὰ μίαν τὴν πάντων ἐξηρημένην ἔνωσιν⁸¹, ἀναθετόν* ἐπέπερ ἀπὸ τοῦ εἶναι, τῆς οὐσιοποιου προόδου καὶ ἀγαθότητος ἀρξαμένη, καὶ διὰ πάντων φοιτῶσα, καὶ πάντα ἐξ ἑαυτῆς τοῦ εἶναι πληροῦσα, καὶ ἐπὶ πᾶσι τοῖς οὖσιν ἀγαλλομένη, πάντα μὲν ἐν ἑαυτῇ προέχει, κατὰ μίαν ἀπλότητος ὑπερβολὴν πᾶσαν διπλότην ἀπανάνομήν* πάντα δὲ ὡσαύτως⁸² περιέχει κατὰ τὴν ὑπερηπλωμένην αὐτῆς ἀπειρίαν, καὶ πρὸς πάντων ἐνικῶς μετέχεται, καθάπερ καὶ φωνὴ μία οὔσα καὶ ἡ αὐτῇ, πρὸς πολλῶν ἀκοῶν ὡς μία μετέχεται.

A Scripturæ quæ ait * : Non ostendi illa tibi, ut ess post illa ; sed ut per proportionem cognitionis horum ad cognoscendam omnium causam, quoad possumus, adducamur. Quamobrem universa ipsi entia secundum unam omnibus eminentem copulationem sunt attribuenda ; quandoquidem dum ab ipsamet essentia substantificæ præmanationis ac bonitatis exordjens, per omnia dimanat, et universa per semetipsam implet, et in rebus omnibus delectatur, omnia quidem in se præhabet excellentia simplicitatis, quæ omnem refugit duplicitatem ; cuncta vero similiter continet secundum plusquam simplicem infinitatem suam, et ab omnibus singulariter participatur, quemadmodum et vox, cum una sit et eadem, a multis quoque auribus ut una percipitur.

§ X.

Πάντων οὖν ἀρχὴ καὶ τελευτὴ τῶν ὄντων ὁ προῶν. B Ἀρχὴ μὲν ὡς αἴτιος· τέλος δὲ ὡς οὐ ἕνεκα⁸³, καὶ πέρας πάντων, καὶ ἀπειρία πάσης ἀπειρίας καὶ πέρας ὑπεροχικῶς τῶν ὡς ἀντικειμένων. Ἐν ἐνὶ γάρ, ὡς πολλάκις εἴρηται, τὰ ὄντα πάντα, καὶ προέχει καὶ ὑπέστησε, παρ' ὧν⁸⁴ τοῖς πᾶσι, καὶ πανταχοῦ, καὶ κατὰ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ, καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ πᾶν, καὶ ἐπὶ πάντα προῶν, καὶ μένων ἐφ' ἑαυτοῦ, καὶ ἐστῶς καὶ κινούμενος, καὶ οὔτε ἐστῶς οὔτε κινούμενος, οὔτε ἀρχὴν ἔχων, ἢ μέσον, ἢ τελευτὴν· οὔτε ἐν τινι τῶν ὄντων, οὔδ' ἐν τινι τῶν ὄντων ὄν. Καὶ οὔτε ὅλως αὐτῷ προσήκει τι τῶν αἰωνίως ὄντων, ἢ τῶν χρονικῶς ὑφισταμένων, ἀλλὰ καὶ χρόνου, καὶ αἰῶνος, καὶ τῶν ἐν αἰῶνι, καὶ τῶν ἐν χρόνῳ πάντων ἐξήρηται· διότι καὶ αὐτοαἰών, καὶ τὰ ὄντα, καὶ τὰ μέτρα τῶν ὄντων, καὶ τὰ μετρούμενα δι' αὐτοῦ, καὶ ἀπ' αὐτοῦ⁸⁵. Ἀλλὰ περὶ μὲν C τούτων ἐν ἄλλοις εὐκαιρότερον εἰρησθῶ.

B 433 Omnium igitur principium et finis, qui rebus præexistit. Principium quidem ut causa ; finis vero, ut ejus causa, et finis omnium, atque infinitas omnis infinitatis et terminationis excellenter, sicut oppositorum. In uno enim, ut sæpenumero dictum est, omnia quæ sunt præhabet, et existere fecit, præsens omnibus ubique secundum unum et idem, et secundum idem omne ; in omnia means et in se manens, et stans et se movens, et neque stans neque movens ; neque principium vel finem vel medium habens ; nec est in quopiam eorum quæ sunt, neque quidquam eorum est. Et neque totaliter ipsi convenit aliquid æternaliter existentium, aut temporaliter subsistentium, sed et a tempore, et ab ævo, et ab iis quæ sunt in ævo, et ab iis omnibus quæ sunt in tempore segregatur ; quia ipsum per se ævum, et quæ sunt, et mensuræ rerum, et quæ mensurantur per ipsum et ab ipso. Sed de his quidem alibi commodius dicetur.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. Nota, cum ait de Deo, quod ipsam copulationem mentis superat, id est, inquit S. Thomas, excedit ipsam copulationem intellectus beatorum, qui essentiam Dei vident per copulationem sui intellectus cum ipsa Dei essentia ; quamvis enim videant ipsum Deum, non tamen est tanta perfectio visionis, quanta est perfectio ipsius esse divini, et quanta est perfectio visionis qua Deus seipsum videt.

Ibidem : *Porrigitur hæc nominatio Dei a bono tum ad ea quæ sunt tum ad ea quæ non sunt, et est supra ea.* Vocare solet Dionysius, ut S. Maximus notavit, ea quæ sunt, expertia materiæ ; quæ vero materiam habent, vocat quæ non sunt, propter interitum. Porrigitur etiam nomen boni ad ea quæ non sunt ; quia Deus vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt, participatio enim boni est posse esse, ut ait S. Thomas. Aut porrigitur ad ea quæ non sunt ; quia non esse, bonum est, cum contemplamur illud in Deo, qui est supra omne quod est, ut, bonum est non esse sapientem, sanctum, et alia hujusmodi, qualia in creaturis cognoscimus, quod Deo convenit, a quo hæc remouventur, ut ait S. Thomas, non propter defectum, sed propter excessum. Aut esse supra ea quæ sunt, et quæ non sunt, significat esse loco incircumscriptum, id est esse ubique.

Ibidem : *Nominatio Dei a sapientia porrigitur ad omnia quæ intelligunt.* Græce νοερά. Nomine intelligentium comprehendit angelos et animas ; et licet animas soleat Dionysius vocare νοεράς, id est intelligentes, cum eas distinguit ab angelis, quos vocare solet τὰ νοητά, id est intellectilia, quia habent angeli infra se a quibus intelligantur, nempe animas, animæ vero non habent ; nunc tamen, ut dixi, communi

Exod. xxv. * Rom. iv, 17.

VARIE LECTIONES.

⁸¹ γνώσιν. ⁸² παντελῶς, S. ⁸³ τοῦ ἕνεκα, S. P. D. ⁸⁴ παρῶν legendum ; ita Vien. ⁸⁵ hinc caput sextum inchoant, ita M. S. P. Sc. Sar.

nomine intelligentes vocat tum angelos tum animas, qui tum angeli tum animæ intelligunt Deum, et intelligendo Iherum ad eum se convertunt. Per ea vero quæ ratiocinantur homines viatores intelligit, anima enim dum in corpore est, ratiocinari potest per conversum ad phantasmata, non autem separata. Per ea quæ sentiuntur significat animalia, quæ non participant rationem, quæ sapientiam Dei in suis a natura insitis conatibus participant, ut B. Basilius in *Hexameron* docet.

§ II. Ad illa verba : Non dicit aliud esse bonum, et aliud eas; non aliose, inquit Maximus, hoc dicit, sed ut reprehendat eos philosophos et Senonem Magum, qui ponebant deum *κατασκευαστος*, id est *opificis partium mundi*, majores et valentiores in iorum creaturarum, et infirmiores infirmiorum, secundum gradus suos descendentes in opificio suo usque ad materiam. Nomen ergo boni, aut, complexi **434** omnem providentiam, reliqua vero nomina, partes providentiæ, ut vitam, sapientiam, rationem, omnia enim quæ sunt, propter bonitatem Dei producta sunt, ut existant; et si in bona, non tamen omnia participant vitam, vel sapientiam, vel rationem. Generaliores scilicet providentiæ vocat quas in pluribus contemplatur, in illa pervadit in stipes et animalia tum rationis participes tum non participes; sapientia vero et ratio partiorum sunt; hæc enim solam in ratione utentibus cernuntur.

§ III. Verum, dicit aliquis, cum ens etiam sita, etc. Nota hæc cum D. Thoma, 1-2, quest. 2, art. 5, quod esse simpliciter acceptum, secundum quod includit in se omnem perfectionem essendi, præeminet vitæ, et omnibus perfectionibus subsequentibus (sic enim ipsum esse præhabet in se omnia bona subsequenteria; et hoc modo Dionysius loquitur), sed si consideretur ipsam esse prout participatur in hæc vel illa re dat non solum tota perfectionem essendi, sed habent esse imperfectum, sicut est esse equislibet creatura; et manifestum est, quod ipsam esse cum perfectione superaddita sit eminentius. Unde Dionysius ibidem dicit, quod viventia sint meliora existentibus, et intelligentia viventibus. Hoc enim interest inter ipsas Dei participationes, et partes, autem, quod parte participatio quanto simplicior est, tanto nobilior sit; participans vero quanto majorem habet compositionem donorum participatorum, tanto nobilior sit; sicut esse est nobilior quam vivere, et vivere quam intelligere, si unum sine altero intelligatur (omnibus enim esse præcligeretur) sed quod habet plura ex his, melius existit.

§ IV. Ad ista verba : Est vere effector existentie, personæ, substantiæ, naturæ nota ex D. Thoma, ea quæ ea sunt constituta posse et ut singularia, et ut species vel genus, et ut natura. Verbi gratia, Socrates est persona, homo, animal, species et genus, quæ potentate continent singularia, quæ possunt cogitari in singularibus; humanitas est natura, quæ nec actu neque potentate continet singularia; itaque homo secundum substantiam consistit ex humanitate quæ est hominis natura, cujus partes sunt corpus et anima in universum, mundum existentiam constat ex hoc corpore et ex hac anima. Natura generis vel speciei, id est universalis, ea tantum actu continet quæ in definitionem cadunt, ut humanitas quæ non continet actu carnes et ossa, quæ non cadunt in definitionem, sicut continet homo; quia non in hominis abstractit ab istis, sicut abstractit nomen humanitatis, continet tamen potentia carnes et ossa, quia potest cogitari humanitas in nomine universali qui definitur, principia autem individui neque actu, neque potentia continet; humanitate enim est homo, sed non est, neque cogitari potest esse humanitate hic homo. Ad hunc modum se habent per se participatio, participatio, et hæc participatio, ut v. g. per se vita, vita, et hæc vita. Per se vita naturam vitæ significat, id est ea quæ cadunt in definitionem vitæ. Vita est universale speciei, ut vita hominum, vita equi; vel universale generis, ut vita angeli, hominis, equi. Et sicut Deus est auctor per se hominis, id est humanitatis, est, inquam, causa, ut natura hominis et esse animal rationale (hæc enim continet humanitas) et auctor hominis, et hujus hominis, sic causa est per se vitæ, et vitæ, et hujus vitæ. Per se vita non est proprie et vere ens subsistens, ut homo, lapis, sicut neque humanitas; sed quo aliquid est, ut per se vita vivens, sicut humanitate homo.

Ibidem : Deus enim non quovis modo est ens, sed simpliciter et infinite totum esse in se complexus. Quia omnibus dat esse, per sui esse participationem, et ipse est omnia secundum causam, et suo esse omnia quæ sunt, et quomodocumque sunt, factus esse; et est causa proprie absoluta, et ineffabilis. Vide hæc de re fuse ac pulchre Lessium lib. 1 *De perfectionibus divinis*, cap. 1.

§ VI. Primum tantum donum per se esse. Dionysius hic aggressus disserere generaliter in substantia simpliciter, et in participatione simpliciter, tractavit et ostendit prius qui lem oportere esse subjectum, quod quidem dixit, antiquo usque Dionysio, deinde participationem, quæ in eo subjecto facta est. Proposita igitur est ad parte participationem participatum per se substantia, quod pertinere est, ut si dicatur substantia facta ad participationem, nisi enim substantiam participatorem, petitis in rerum natura non esse. Denique, ipse substantiam facta ad sapientiam participationem alie participationes propositæ sunt.

Ibidem : Omnia quæcumque sunt, et quæ quomodocumque sunt. Ut quæ sunt in alio sicut accidentia, et quæ sunt in potentia, et quæ sunt privationes, et quæ non habent totum esse in ul, et motus sunt in Deo incomprehense, in se autem finito : in se multa, in Deo unum; in se divina, in Deo copulata. Sunt itaque incomprehensibile, et conjuncte, et unice res omnes quæcumque sunt in Deo, quia sunt ipsa divina essentia incomprehensibilis, Pater, Filius et Spiritus sanctus in unum incomprehensibiliter uniti. Vide Lessium supra citatum, et capite 4 et 5.

435 VIII. Nota illa verba : Ipsius est existentia, et non ipse essentia, et in ipso est existentia, et non ipso in existentia; atque ipsum habet existentiam, et non ipse habet existentiam. Existentia enim habet Deum, ut consistat ipsa existentia, sicut quis habet vitam ad sui existentiam; non autem sic Deus habet existentiam, ut per existentiam sit. Sicut igitur existentia habet Deum, sic existentia est Dei, quia ab ipso manat, et ut Deus non habet sic existentiam ut per existentiam sit, sic neque Deus est ipse existentia, ut per eam sit.

Ibidem : Alique ratio, inquit, ad eloquium qui vere præexistit, secundum omnium rerum quæ sunt cognitionem multiplicatur. Id est, quicquid cogitetur, et ad quæcumque rem quis mentem intendat, inveniet in ea notam in cause, id est auctoris Dei. Hoc igitur est multiplicati, certum enim in multis causam. Ex sancto Maximo et Pachymere.

Ibidem : Et in eo proprie celebratur, erat, et est, etc. Scilicet sicut Dionysius seipsum explicat, quatenus intelligantur ut Deum decet, eatenus proprie dicuntur in Deo, et in Deo sunt; id est, quatenus est, erat, erit, participant esse; omnia enim secundum causam dicuntur de Deo, et in Deo sunt, et intelliguntur suprasubstantialiter. Quatenus vero sic accipiuntur, ut eam dicitur, Deus est, erat, erit, significetur Deum participare esse, aliena sunt a Deo. Ita Pachymere.

Ibidem : *Εξ ομοιοσφης* re, omnis formæ, sine formæ, sine privatione ad se. S. Maximos, contra Iud., inquit, esse omnia figuræ opposuit esse sine formæ, quia supra incorporationem et supra vacationem materię, non formatus ad quidquam coram quæ sunt; contra illud vero omnis formæ seu speciei opposuit esse sine privatione.

chrudine. Sine pulchritudine dicit, quia ab ipso facta est pulchritudo, ipse vero est supra pulchritudinem. Auctoritates vero Scripturæ sunt Levæ 111 : *Vidimus eum, et non habebat speciem*, etc. Huc de Christo secundum humanitatem dictum est, quod magis adhuc declarat quod sequitur ; *sed potius species ejus inhonorata et deficiens plusquam in omnibus filius hominum* ; sic enim est apud LXX. Deficientem dicit, propter mutationem coloris naturalis in palliorem, ex recessu caloris ad intima sanguine se contrahente, et superficiei refrigerata, ut Leonidas Byzantius notavit scribens contra *Ἀφρατοδοκῆς* qui carnem Christi corruptibilem fuisse negabant, ac proinde non fuisse in eo passionibus naturales tradebant. Sed nihil prohibet, quin de Christo quoque secundum divinitatem intelligatur esse sine pulchritudine, qui erat creator pulchritudinis, ac proinde non pulcher sed plusquam pulcher, quod est esse sine specie.

Undem nota, exemplaria esse rationes in Deo substantialiter rerum. Dicit autem eas, vocari prædeterminationes, et bonas diversasque voluntates, rerum definitrices et efficitrices ; quia etsi idæ secundum se sunt in intellectu, tamen quia sine imperio voluntatis nihil operantur, nec exercent officium idæ, hinc vocat eas bonas voluntates. Clemens autem Alexandrinus lib. 7 *Stromatum* sub finem, « Alterum, inquit, mundum novit barbara philosophia (sic Christianam philosophiam vocat) intelligibilem, alterum veritabilem, illum archetypum, hunc imaginem ejus qui exemplar dicitur. » Eleganter quoque Boetius *De consolations* lib. III, metro 9, hoc exemplar describit his verbis :

. . . . Tu cuncta superæo
Ducis ab exemplo, pulchrum pulcherrimus ipse
Mundum mente gerens, similique in imagine formans.

E quibus constat, idæ proprie et formaliter esse conceptus divinos, quibus Deus res singulas concipit, sicut eas creaturas est, qui creare potest. Quæ sententia etiam est S. Augustini lib. XXXIII *Questionum*, q. 46, ubi ait : « Sunt namque idæ principales formæ quedam, vel rationes rerum stabiles atque incommutabiles, quæ ipsæ formæ non sunt, ac per hoc æternæ, et semper eodem modo se habentes, quæ in divina intelligentia continentur ; » et addit, secundum eas omnia creata formari. Quæ perfectissima me conveniunt divinis conceptibus, qui proprie sunt in mente Dei, secundum quos Deus omnia facit ; quia res omnes facit tales, qualis per eos conceptus representantur, et propter nos res create dicuntur in idæ vivere, ut sæpe testatur S. Augustinus ; quia nimirum conceptus Dei, qui tanquam vivæ imagines eas exactissime representant, atque ita quodammodo videntur esse res ipsæ, sunt proprie idæ viæ in Deo. Hi conceptus etiam, secundum S. Augustinum et Dionysium, in Deo sunt et rerum efficitrices, quatenus dirigunt voluntatem divinam in rerum creatione ; et ratione istorum conceptuum mundus intelligibilis est in mente divina.

§ IX. Si autem vult Clemens philosophus, ad aliquid dici exemplaria quæ sunt in rebus principaliora, progreditur quidem, cum sic loquitur, non per propria et perfecta et simplicia nomina. Id est, per se esse, et per se vita, et per se sapientia, et similia, quæ sunt principia, et causæ eorum quæ sunt, quæ vivunt et quæ a sapientia prædicta sunt, non possunt dici proprie exemplaria ; quia, quorum ista sunt principia, 436 non sunt ut impletur illa ipsa principia, sed hinc ut impletur in eis quod divina sapientia ordinavit, id est, quod erat in idæ et exemplari divino. Non sunt etiam perfecta exemplaria, cum ipsa alia exemplaribus impleant. Non sunt simplicia, quia simul sunt ad exemplar formata (quæ vulgo vocantur exemplata) exemplaria. Ita divus Thomas.

Ad locum autem Exodi 25 : *Non ostendi illa tibi, nota, illum non esse ad verbum a Dionysio citatum, sed secundum sensum*. Sic nimirum apostolici discipuli a sanctis apostolis didicerunt citare aliquando Scripturam, sicut ipsi sancti apostoli interdum faciunt, sic enim ait Scriptura : *Ins, ice, et fac secundum exemplar quod tibi monstratum est in monte S. Lucei* ait, *Insipice, et fac secundum exemplar* (sive exemplaria, non enim fuit unum exemplar, sed multa) *tibi ostensum in monte, sicut clare dicit, ostendi exemplar, sive exemplaria, non ad colendum illa (hoc enim erat ire post ea, colere illa, et habere ea pro diis) sed ostendi exemplaria, ad faciendum secundum illa quæ faciendæ sunt in tabernaculo et vasis ejus, et in sacerdotibus, et eorum sacrificiis, et in istis : Lex enim umbram habebat futurorum bonorum* &c, scilicet spirituum, quæ quidem ostensa sunt Moysi in spiritu, quorum exemplarium imagines erant omnia quæ in lege habent, sicut ait idem Dionysius in extrema pagina cap. 4 *Ecclesiasticæ hierarchiæ*. Quia igitur Clemens videbat id verba id est spiritualia, ostensa Moysi vocari in Scriptura Exodi *κατάδειγμα* quæ sunt ad aliquid, quia referuntur ad imagines (exemplar enim dicitur imago, et imago exemplaris) similiter Clemens quæ sunt in rebus principaliora exemplaria dicit voluit, quæ ad aliquid referuntur, ad illa scilicet quorum sunt principia, ut causæ ad effecta, et effecta ad causas. Si sic accipit Clemens, ut plane accepto videtur, recte accepit ; et sic etiam ista principaliora, quæ exemplaria vocat, creata sunt, sicut ista spiritualia exemplaria ostensa Moysi in monte, non quidem tanquam exemplaria illa divina, quæ sunt increata et æterna, invisibilia Dei et adoranda, quæ sunt ipse Deus simpliciter unus, sed tanquam exemplaria creata, et sicut Moysi divinitus informata, ut secundum ea faceret, quæ facere Deus ei præceperat, quæ erant omnia imagines tenuiter et obscure adumbratæ illorum exemplarium.

Alii hunc locum a Dionysio citatum ex Deuteronomio cap. 7 sumptum esse adnotaverunt ; sed nulla ratione quadat. Ego Pachymereus secutus sum, qui ad illum locum Exodi 25 retulit, quem dicit citatum esse a Dionysio secundum sensum, sicut aliquando solent apostoli et sancti Patres. Similiter citavit etiam illud in Dionysius locum Epistolæ ad Rom. cap. 11 : *Invisibilia spiritus a creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta, conspiciuntur*, citavit, inquam, hunc locum secundum sensum, qui est, ut ait Dionysius, per proportionem cognitionis creaturarum adduci nos, quoad possumus, ad cognoscendum causam omnium, itaque cum dicit : *Invisibilia spiritus* (ut hoc ubique observetur) videtur plane Paulus intellexisse ita in Deo exemplaria æterna, quæ idem vocantur, secundum quas omnia per essentiam suam simpliciter inam cognoscit, et hinc omnia tanquam per principium et causam omnium, et est omnia ut omnium causa. Ita Turrianus ad Cyparissium, decadis 5, cap. 4.

§ X. *Omnia igitur principia et finis, etc., atque infinitas omnia infinitatis, etc.* Sanctus Thomas ad hunc locum : « Ab ipsis, inquit, infinitate proficiscitur omnis infinitas, et terminatio tanquam a causa exemplante, et superata, et efficitrice oppositorum, quia in se habet omnia. » Unde omnia quæ de Deo prædicantur, possunt de eodem negari ; quia non conveniunt ei ut inveniantur in rebus creatis, et ut

Intelliguntur a nobis et significantur. Unde licet sit principium et finis, sicut dictum est, tamen nequa habet principium, neque finem, neque medium, sicut in creaturis intelligimus: et licet sit præsens omnibus et ubique, nusquam tamen est, nec in ullo est sicut creatura. Sanctus Maximus in centuria 1, cap. 7, ait: « Omne principium et medium et finis non usquequaque negant, quin secundum habitudinem prædicentur; Deus autem in universum omni habitudine infinite et infinitum superior cum sit, consentaneum est, ut neque principium, neque medium, neque finis sit; neque quidquam omnino habet eorum, in quibus natura secundam habitudinem, prædicatio ad aliquid cerni potest.

Ibidem: *Et neque totaliter ipsi convenit aliquid æternaliter existentiam, aut temporaliter subsistentiam, etc.* « Universaliter, inquit sanctus Thomas, non convenit ei aliquid de numero creaturarum, sed separatur per quamdam eminentiam; » et rursus: « Etiam, inquit, separatur ab illis quæ sunt in ævo et in tempore per quamdam eminentiam. » Quod igitur alibi etiam sanctus Thomas dixit, hæc Dei nomina, *bonus, sapiens, et similia*, significare esse hæc in Deo eminenter, ex Dionysio, quem interpretatus est, sumpsit.

437 PARAPHRASIS PACHYMERÆ (41).

§ I. Molo transcendendum est ad essentielle nomen A
entis vere existentis. Quemadmodum enim αγαθωνυμίας vocat nomen boni, sic et ούσιωνυμίας, nomen entis, sicut άντωνυμίας; ens autem et essentia sunt idem. Cæterum tantum admonebimus sermonis hujus scopum non esse, ipsam supraessentialem essentiam quatenus superessentialis est, explicare, sed exponere quidem omnis substantiæ principium, causam, essentiam, non in quantum essentiam superat (quod enim supra essentiam existit, quomodo secundum se explicari posset?) sed in quantum ab aliis entibus ab ipsa productis ad ipsam adducimur; ipsa enim secundum se ineffabilis existit, et ipsam unionem excedit; per unionem intelligens entis unitatem ac definitionem, secundum quam ens est. Quemadmodum enim id quod non est, non est unum, sed ex multis atque infinitis defectibus productum, sic etiam id quod est, unum est, in quantum ens est ac definitum; supra quod existit essentia illa supraessentialis, quæ unum nominatur, non ut principium numerorum, sed quod omnibus emineat, nullisque rebus quæ post ipsum sunt connumerari possit, quin etiam propter compositionis vacuitatem atque simplicitatem. Itaque, si Deum quoque unum dixeris, non hoc essentiam Dei explicabit; nam essentia propria de Deo non dicitur, quoniam superessentialis est; quocirca hanc ipsam unionem extollit. Quemadmodum igitur de bono diximus, divinam bonitatem se extendere et ad ea quæ sunt, et ad ea quæ non sunt (per ea scilicet quæ non sunt, materialia, materialique intelligenda) vel ea C
quæ partim quidem sunt, partim vero non sunt, non autem ea quæ nullibi usquam sunt; vel tertio, ut dictum est a S. Patre, quod id ipsum quod non est, pulchrum sit, quandoquidem in Deo per id quod superessentialis est, consideretur. Quemadmodum igitur in omnibus bonitas Dei relucet, et rursus his eminet, supra ens quidem, quia non est quidquam eorum quæ sunt; supra non ens vero, quia quidquid tale est informat; sic etiam essentielle entis nomen ad omnia porrigitur, cum omnibus esse donet, et supra ipsa sit, quia nihil est eorum quæ sunt. At enim hinc quispiam quæ-

§ I. Μετενεχτέον τὸν λόγον ἐπὶ τὴν ὄντως οὐσίαν οὐσιωνυμίας. Ὡς γὰρ αγαθωνυμίας λέγει τοῦ αγαθοῦ ὀνομασίαν, οὕτω καὶ οὐσιωνυμίας τὴν τοῦ ὄντος ὀνομασίαν, οἰοῦναι άντωνυμίας· τὸ δὲ ὄν καὶ ἡ οὐσία ταυτόν. Ὑπομνήσωμεν δὲ τοσοῦτον, ὅτι οὐκ ἔστι τῷ λόγῳ σκοπὸς, αὐτὴν τὴν ὑπερούσιον οὐσίαν, ἢ ὑπερούσιος, ἐκφαίνειν· ἀλλ' ἐκφαίνειν μὲν τὴν πάσης οὐσίας ἀρχὴν, αἰτίαν, οὐσίαν, οὐ καθὸ δὲ ὑπερούσιον, (τὸ γὰρ ὑπὲρ οὐσίαν ὄν πῶς ἐκφανθήσεται κατ' αὐτό;) ἀλλὰ καθὸ ἀπὸ τῶν ἐτέρως ὄντων καὶ παρ' αὐτῆς παραχθέντων εἰς αὐτὴν ἀναγόμεθα. Ἐκείνη γὰρ καθ' αὐτὴν ἀνεκφαντός ἐστι, καὶ αὐτὴν τὴν ἕνωσιν ὑπεραρούσα ἕνωσιν λέγων τὸ τοῦ ὄντος ἐνιαῖον καὶ ὠρισμένον, καθὸ ὄν ἐστίν. Ὡς γὰρ τὸ μὴ ὄν οὐχ ἔν, ἀλλ' ἐκ πολλῶν καὶ ἀπειρῶν ἐλλείψεων παρεισαγόμενον· οὕτως τὸ ὄν, ἔν, καθὸ ὄν καὶ ὠρισμένον, ὑπὲρ δὲ ἐστίν ἡ ὑπερούσιος οὐσία, ἣτις ὀνομάζεται ἔν, οὐχ ὡς ἀριθμῶν ἀρχῆ, ἀλλὰ διὰ τὸ πάντων ἐξηρησθαι, καὶ οὐδὲν συναριθμούμενον ἔχειν τῶν μετ' αὐτὴν, ἀλλως δὲ καὶ διὰ τὸ ἀσύνητον καὶ ἀπλοῦν. Τέως δὲ, καὶ ἔν ἂν εἴκης τὸ θεῖον, οὐ τοῦτο παρίστησι τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ κυρίως γὰρ οὐσία ἐπὶ θεοῦ οὐκ ἂν λέγοιτο, ἔστι γὰρ ὑπερούσιος· διὰ τοῦτο ὑπεραίρει καὶ αὐτὴν τὴν ἕνωσιν. Ὡς γοῦν ἐπὶ τοῦ αγαθοῦ ἐλέγομεν· ὅτι ἡ θεία αγαθότης καὶ εἰς τὰ ὄντα, καὶ εἰς τὰ οὐκ ὄντα ἐκτείνεται (οὐκ ὄντα δὲ ῥητέον τὰ ὀλίκα καὶ τὴν ὕλην) ἢ τὰ πῆ μὲν ὄντα, πῆ δὲ οὐκ ὄντα, καὶ οὐχ ἀπλῶς τὰ μηδαμῆ μηδαμῶς ὄντα· ἢ τρίτον, κατὰ τὸ εἰρημένον αὐτῷ τῷ Πατρὶ, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ μὴ ὄν, καλόν, ὅταν ἐν θεῷ διὰ τὸ ὑπερούσιον θεωρῆται. Ὡς γοῦν ἐπὶ πᾶσιν ἡ αγαθότης τοῦ θεοῦ διήκει, καὶ πάλιν ὑπὲρ ταυτά ἐστίν, ὑπὲρ τὸ ὄν μὲν, ὅτι οὐκ ἔστι τι τῶν ὄντων ὑπὲρ τὸ οὐκ ὄν δὲ, ὅτι καὶ ἅπαν τοιοῦτον εἰδοποιεῖ· οὕτως καὶ ἡ τοῦ ὄντος οὐσιωνυμία εἰς πάντα τὰ ὄντα ἐκτείνεται, πᾶσι τὸ εἶναι διδοῦσα, καὶ ὑπὲρ ταυτά ἐστίν, ὅτι οὐ τι τῶν ὄντων ἐστίν. Ἄλλ' εἴποι τις ἂν ἀπορῶν ἐνταῦθα· Πῶς ἐπὶ μὲν τοῦ αγαθοῦ λέγει, ὅτι διήκει ἡ αγαθότης καὶ εἰς τὰ ὄντα, καὶ εἰς τὰ μὴ ὄντα, ἐπὶ δὲ τοῦ ὄντος οὐ λέγει τοῦτο, ἀλλὰ μόνον διήκει εἰς τὰ ὄντα; Καὶ ῥητέον, ὅτι τὸ μὲν ὄν αγαθονόμενον μένει πολλάκις μὴ ὄν· ἐπεὶ γὰρ μὴ ὄν λέγεται καὶ ἡ ὕλη, αγαθὸν δόξειεν ἂν καὶ ἡ ὕλη ἢ νόθῳ λογισμῷ καταλαμβάνομένη, καὶ δίχα τῶν εἰδῶν νοουμένη, εἰ καὶ μὴ καθ' αὐτὴν ἐστίν, ὡς ἐκ θεοῦ παραχθεῖσα, καὶ μέ-

νει πάλιν μη ὄν. Τῷ δὲ μη ὄντι, πῶς ἐκταθεῖν τὸ ὄν, καὶ μενεῖ μη ὄν πάλιν, τοῦτο πάντη τῶν ἀδυνάτων. Ἀσφαλῶς γοῦν τίθησι ταῦτα ὁ ἄγιος. Ὁμοίως καὶ ἡ τῆς ζωῆς ὄνομασία τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ εἰς πάντα τὰ ζῶντα ἐκτείνεται, καὶ ὑπὲρ ταῦτά ἐστι, καὶ ἡ τῆς σοφίας εἰς πάντα τὰ λογικά καὶ νοερά, τοὺς ἀγγέλους φησὶ, καὶ αἰσθητικά, δηλονότι τὰς μετὰ σώματος ψυχὰς ἐκτείνεται, καὶ ὑπὲρ ταῦτά ἐστι. Χρῆ δὲ εἰδέναι, ὅτι ὅταν περὶ ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων μόνον φησὶ, τοὺς ἀγγέλους νοητοὺς φησὶ, τὰς δὲ ἡμετέρας ψυχὰς νοεράς· νῦν δὲ ἐπειδὴ περὶ Θεοῦ φησιν, εἰκότως καὶ τοὺς ἀγγέλους μεθ' ἡμῶν νοερούς φησιν, ἅτε καὶ αὐτοὺς διὰ τοῦ νοεῖν τὸν Θεὸν τρεφομένους τῆ νοήσει, καθὼς καὶ αἱ ἀνθρώπινοι ψυχαί. Αἰσθητικά δὲ νοήσεις καὶ τὰ ἄλογα, ὡς καὶ αὐτὰ θείας σοφίας μετέχοντα, ἐν ταῖς φυσικαῖς αὐτῶν ὀρμαῖς, ὡς ἐπὶ τοῦ ἀράχου, καὶ τοῦ μύρμηκος, καὶ τῶν ἄλλων ἐφεξῆς ἀπάντων.

Verò animas intelligentes; nunc autem cum de Deo sermo est, merito etiam tam angelos quam nos intelligentes appellare, quod etiam ipsi Deum intelligendo intellectione alantur, non secus ac animæ humanæ. Sensilia vero intelliges etiam irrationalia, ut quæ etiam divinam sapientiam participant in suis naturalibus propensionibus, ut in aranea et formica cæterisque omnibus patet.

§ II. Ταύτας βούλεται ὁ λόγος ὑμνησαι τὰς τῆς προνοίας ἐκφαντορικάς καὶ παραστατικάς, καὶ δηλωτικὰς θεωνυμίας, οὐδὲ γὰρ αὐτὴν τὴν ὑπὲρ πᾶσαν ἀγαθότητα καὶ θεότητα (Θεοὶ γὰρ καὶ οἱ ἄγγελοι καὶ οἱ δίκαιοι ἄνθρωποι) τὴν ἰδρυμένην ἐν ἀποκρύφοις, κατὰ τὸ, Ἐν ἀποκρύφῳ καταγένοσ' καὶ τὸ, Ἐθετο σκότος ἀποκρυφῆν αὐτοῦ· ἀλλὰ τὴν τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων αἰτίαν ἀγαθότητα, καὶ τὸ τῶν ὄντων αἰτιον ὄν, καὶ τὴν τῶν ζῶντων αἰτίαν ζωὴν, καὶ τὴν σοφοδότην σοφίαν τὴν τοῦτου δηλοῦντος ἐντεῦθεν, ἐν τῷ συναγεσθαι ἅμα τῷ αἰτιατῷ τὸ αἰτιον· ἐν ὄντι, ἢ ἀποδειχθεῖν ἐκ τοῦ αἰτιατοῦ τὸ αἰτιον· ἢ καὶ ἀπόδειξις λέγεται, ἀλλ' οὐ τοῦ διότι, ἀλλὰ τοῦ ὅτι, ὡς ὅταν δεικνύμεν τὴν τῆς σελήνης ἀντίφραξιν διὰ τῆς ἐκλείψεως. Ὅτι γοῦν ἐστὶ τὸ θεῖον ἀγαθόν, καὶ ὄν, καὶ ζωὴ, καὶ σοφία, μαθάνομεν διὰ τῶν αἰτιατῶν· δι' ὃ δὲ ταῦτά ἐστιν, οὐ γινώσκομεν, ἐπειδὴ πρὸ μικροῦ ἔδοξέ πως ὑπόθεσιν λέγειν, τὸ ἀγαθὸν εἰπὼν τοῦ ὄντος αἰτιον. Καὶ οὕτω καθεξῆς, ἵνα μὴ δράξωνται τινες ἀφορμῆς ἀσυνέτως, οὐκ ἄλλο φησὶν εἶναι τὸ ὄν, καὶ ἄλλο τὸ ἀγαθόν, καὶ καθεξῆς τᾶλλα· ἐν γὰρ τῶν ἀπάντων αἰτιον, καὶ οὐ πολλά· καὶ μία θεότης ἢ τὰ πάντα παράγουσα. Καθάπτεται δὲ ἐντεῦθεν τῶν τε ἐν Ἑλλήσι σοφῶν καὶ τῶν ἀπὸ Σίμωνος αἰρετικῶν, οἱ κοσμοποιούς φασὶ θεούς, καθ' ὅσον ὑποθεθήκασι, τοσοῦτον καὶ τὰ ἀσθενέστερα τῶν κτισμάτων παράγοντας, ἕως καὶ τῆς πάντων ὑποστάθμης, τῆς ὕλης· καὶ ταύτης γὰρ ἴδιον δημιουργὸν ἀποδεδώκασι. Τούτων τοίνυν τῶν τοῦ ἐνὸς Θεοῦ θεωνυμιῶν, ἡ μὲν τοῦ ἀγαθοῦ ἐκφαντική ἐστὶ τῆς παντελοῦς τοῦ Θεοῦ προνοίας, αἱ δὲ λοιπαὶ μερικῶν προνοιῶν εἰσι δηλωτικαί, αἱ μὲν ὀλιγωτέρων, αἱ δὲ μερικωτέρων· ἡ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τῆς παντελοῦς προνοίας, ὅτι πάντα δι' ἀγαθότητα παρήχθη καὶ εἰσιν· ἡ δὲ τῆς ζωῆς, μερικῆς, ἀλλ' ὀλιγωτέ-

438 pertingere ad ea quæ sunt et ea quæ non sunt, in ente autem hoc non dicit, sed tantum pertingere ad ea quæ existunt? Utiq̄ue dicendum, ens quidem bonum factum manere sæpenumero non ens; cum enim materia quoque non ens dicitur, utiq̄ue materia quoque bonum videbitur impropria ratione accepta et sine formis intellecta, tametsi non per se sit, utpote a Deo producta, maneatque rursus non ens. Quomodo autem ens non enti coextendi possit, et maneat rursus non ens, hoc utiq̄ue impossibile est. Secure igitur proponit hæc sanctus. Similiter etiam nomen vitæ boni Dei ad omnia viventia extenditur, et supra hæc est, uti et sapientiæ ad omnia rationalia et intelligentia, angelos inquam et sensilia, id est ad animas corporeas extenditur, et supra hæc eminent. Sciendum vero, quando de angelis et hominibus solis loquitur, ipsum angelos vocare intelligibiles, no-

§ II. Has igitur Dei nominationes, quæ providentias Dei aperunt et proponunt ac manifestant, propositum est prædicare, non vero illam quæ supra omnem bonitatem ac deitatem (nam et angelis hominesque justi Dii appellantur) in absconditis sedem posuit, juxta illud: *In abscondito tempestatis*; atque illud: *Posuit tenebras latibulum suum*; sed bonitatem illam quæ honorum omnium rerumque causa existit, et vitam quæ viventium causa est, sapientiamque sapientiæ largitricem; quod hinc manifestum fit, dum una cum effectu causam conjungit, ut nimirum ex effectu clare causa demonstratur; vel etiam demonstratio dicitur non particulæ διότι, sed ὅτι, ut quando demonstramus lunæ oppositionem per eclipsin. Quoniam igitur Deus bonum est, et ens, et vita, et sapientia, discimus ex effectis; per quod autem hæc sit, non cognoscimus, quippe qui paulo ante visus est dicere, bonum esse subjectum, cum dixit esse ejus quod est causa. Et ita deinceps, ne qui hac occasione imprudentes deciperentur, non ait, aliud esse 439 ens, et aliud bonum, et sic de cæteris: una siquidem omnium causa, et non multæ; et una deitas quæ universa produxit. Perstringit autem hic Græcorum sapientes, et hæreticos Simonis sectatores, qui asserunt, deos mundi fabricatores quanto inferiores sunt, tanto quoque infirmiores producere creaturas, etiam usque ad omnium fundamentum (id est) materiam; nam et huic peculiarem conditorem assignarunt. Inter hæc itaque unius Dei nomina, nomen boni universales Dei providentias declarat, reliqua vero particulares providentias manifestant, alia quidem magis universales, alia vero magis particulares; siquidem boni

nomen designat universalem omnino providentiam, quoniam universa per bonitatem producta sunt, et existunt; nomen vero vitæ particularem providentiam declarat, sed generaliore, non enim omnia vivunt, sapientiæ vero adhuc magis particularem, non enim omnia quæ vivunt sapiunt. Generaliores autem vocat eas, quæ in pluribus cernuntur; vita enim pervenit usque ad plantas, et animalia rationalia rationisque expertia; sapientia autem et ratio sunt magis particulares.

§ III. Dubium hinc resultans solvit, cur, cum nomen ipsius entis, quam vitæ, et vitæ, quam sapientiæ latius pateat (siquidem ens ut universalis in omnibus reperitur, vita vero ut magis particularis in quibusdam, et sapientia adhuc in paucioribus) non magis excellent, Deoque viciniore sint quæ simpliciter existunt, et his minus quæ vivunt, et his iterum minus ea, quæ intelligunt; sed ordine inverso, magis particularia, ut intelligentia, circa Deum sunt, et deinceps quantum superexpanduntur, tanto remotius a Deo existunt. Majora vero munera vocat ea, quæ a pluribus cernuntur, ut ens, et vitam. Respondet itaque, et solvit quæstionem dicens, quod si quidem ea, quæ intelligunt, entitate ac vita carerent, et ea quæ vivunt similiter substantiam non haberent, recte se haberet dubitatio; verum cum ea quæ intelligunt etiam existant, et vivant vita potiori, et intelligant supra sensum ac rationem, et præ cunctis entibus participant entitatem, hoc utique bono Deo viciniore existunt, quo luculentius ipsum participant, plures etiam ab ipso dotes acceperunt, scilicet et entitatem, et vitam, et cognitionem, et intellectum; nec non etiam dotes amphiores, quod hæc omnia præ cæteris præstantiori modo habeant; catque hoc verum, 440 illa quæ Deum magis participant ipsi quoque existere viciniore. Quoniam autem de his disserimus, agendum ad propositum entitatem effectrice verba faciamus.

§ IV. Qui est, id est Deus, secundum oraculum Mosaicum, est supra ipsummet esse (hoc enim est supra substantiam) causa efficiens substantiam; quippe subsistentiam et existentiam perficiens totius esse collective sumpti; nihil enim est in rebus, quod non inde suum esse sortiatur. Secundum virtutem autem dixit, quoniam alia quidem producta sunt, alia vero producuntur. Cum itaque Deus univèrsam esse in se ipso collectum habeat, tam eorum quæ existunt, quam quæ futura sunt, ponit illud secundum virtutem comprehendens etiam entitatem futurorum, quia in eo qui vere est existunt, vel potius etiam præexistunt. Et si enim quæ existunt sunt futurum habeant, tamen apud creatorem præexistunt, secundum id quod a Jeremia dictum est; Ita ut illud secundum virtutem non ad creatorem referendum sit, sed ad creaturas. Quod si aliam significationem virtutis accipias, quemadmodum dicis, ignem habere vim calefaciendi, hoc sensu de creatore intelligi commode non potest. Est igitur creator entitatis, et quid dico entitatis rei? quinimo ipsiusmet existentie entitatis, sub-

Α ρας, οὐ γὰρ πάντα ζῶσιν· ἡ δὲ τῆς σοφίας, ἐστὶ μερικωτέρα, οὐδὲ γὰρ πάντα τὰ ζῶντα σοφά. Ὀλιγωτέρας γοῦν φησὶ τὰς ἐπὶ πλείονων θεωρουμένας· ἡ ζωὴ γὰρ φθάνει καὶ ἐπὶ φυτῶν, καὶ ζῶων λογικῶν, καὶ ἀλόγων· σοφία δὲ καὶ λόγος, μερικωτέροι εἰσιν.

§ III. Ἐντεῦθεν ἐπανακόπτουσιν ἀπορίαν λύει, διὰ τί, τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τοῦ ὄντος ὑπεραίροντος τὴν ζωὴν, καὶ τῆς ζωῆς ὑπεραιρούσης τὴν σοφίαν, (τὸ γὰρ ὄν πλατύτερον καὶ ἐπὶ πᾶσιν, ἡ δὲ ζωὴ μερικωτέρα καὶ ἐπὶ τισι, καὶ ἐστὶ ἡ σοφία μερικωτέρα) οὐ μᾶλλον ὑπερέχουσι, καὶ περὶ Θεόν εἰσι τὰ ἀπλῶς ὄντα, καὶ ἤττον τούτων τὰ ζῶντα, καὶ αὐτῶν πάλιν ἤττον τὰ νοερά· ἀλλ' ἀντέστραπται ἡ τάξις, καὶ μᾶλλον τὰ μερικώτερα, νοερά, περὶ Θεόν εἰσι, καὶ καθελῆς ὄσον ὑπερεκτείνονται, τὸ πορρώτερον ἐκ Θεοῦ ἔχουσι. Μειζονας δὲ δωρεάς φησὶ τὰς ἐπὶ πλείονων θεωρουμένας, ὅσον τὸ ὄν καὶ τὴν ζωὴν. Ἀποκρίνεται τοίνυν καὶ λύει τὴν ἀπορίαν, λέγων, ὅτι εἰ μὲν ἀνοῦσια ἦσαν τὰ νοερά καὶ ἄζωα, καὶ πάλιν τὰ ζῶντα ἀνοῦσια, καλῶς ἂν εἶχεν ἡ ἀπορία· ἐπειδὴ δὲ τὰ νοερά καὶ ὄντα εἰσὶ, καὶ ζῶσι, καὶ ζῆν κρείττονα, καὶ γινώσκουσιν ὑπὲρ αἰσθησὶν καὶ λόγον, καὶ παρὰ πάντα τὰ ὄντα τοῦ ὄντος μετέχουσιν, αὐτοὶ μᾶλλον ἂν πλησιάζουεν τῷ ἀγαθῷ Θεῷ, οἱ ὑπερπερισσῶς αὐτοῦ μετέχοντες, καὶ πλείους δωρεάς ἔχοντες, δηλονότι καὶ τὸ εἶναι, καὶ τὸ ζῆν, καὶ τὸ γινώσκειν, ἀλλὰ καὶ τὸ νοεῖν· πάλιν δὲ μειζους δωρεάς, ὅτι ταῦτα πάντα κρείττονως ἔχουσιν οὗτοι παρὰ τὰ ἄλλα· καὶ ἔστιν ἀληθές, ὅτι τὰ μᾶλλον μετέχοντα τοῦ Θεοῦ μᾶλλον αὐτῷ πλησιάζουσι. Ἐπειδὴ δὲ περὶ τούτων εἰπομεν, φέρε· ἐπὶ τὸν προκειμένον σκοπὸν ἔλθωμεν, καὶ περὶ τοῦ ὄντως ὄντος, καὶ τῶν ὄντων οὐσιοποιῶ διαλάβωμεν.

scorum veniamus, et de ente vere existente et en-

§ IV. Ὁ ὢν, ὁ Θεὸς κατὰ τὸν πρὸς Μωσῆν χρηματισμὸν, ὑπὲρ εἶναι ὄν, (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ὑπερούσιος,) αἰτία ὑποστάτις ἐστὶ· τὸ γοῦν εἰς ὑπόστασιν καὶ ὑπαρξιν συντελοῦσα ἄλου τοῦ εἶναι συλλήδην· οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων, ὃ μὴ ἐκείθεν ἔχει τὸ εἶναι. Κατὰ δύναμιν δὲ εἶπεν, ὅτι τὰ μὲν παρήχθησαν, τὰ δὲ παρὰγονται. Ἐπεὶ γοῦν τὸ θεῖον ἔπαν τὸ εἶναι ἐν εαυτῷ συλλαβὸν ἔχει, καὶ τῶν ὄντων καὶ τῶν ἐσομένων, εἰθῆσι τὸ κατὰ δύναμιν περιλαμβάνων καὶ τὸ εἶναι τῶν ἐσομένων, ὅτι ἐν τῷ ὄντως ὄντι ἐστὶν, ἡ μᾶλλον καὶ πρόεστιν. Ἄν γὰρ καὶ τὰ ἐσόμενα τὸ μέλλον ἔχουσιν, ἀλλὰ παρὰ τῷ δημιουργῷ προῦφίστανται, καθὼς ἔχει καὶ τὸ περὶ τοῦ Τερεμίου λεγόμενον· ὥστε τὸ κατὰ δύναμιν, οὐ πρὸς τὸν δημιουργὸν χρήσις, ἀλλὰ πρὸς τὰ δημιουργούμενα. Εἰ δέ γε τὸ ἕτερον σημαινόμενον τῆς δυνάμεως λαμβάνεις, ὥσπερ λέγεις, δύναται τὸ πῦρ θερμαίνειν, τοῦτο ἐπὶ τοῦ δημιουργοῦ νοῆσαι οὐκ ἐπισηφές. Ἔστι γοῦν δημιουργὸς τοῦ ὄντος, καὶ τί λέγω ὄντος πράγματος; αὐτῆς τῆς ὑπαρξεως τοῦ ὄντος, τῆς ὑποστάσεως, τῆς οὐσίας, τῆς φύσεως, ἀρχὴ τῶν αἰώνων, ὡς δημιουργὸς αὐτῶν· δι' οὗ γὰρ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησε, φησὶν ὁ Ἀπόστολος.

Ἐπιπέρας τῶν χρόνων· Ἐστῶσαν γὰρ εἰς σημεῖα, καὶ εἰς ἐνιαυτούς, φησὶν ἡ Γραφή· ὁ γὰρ χρόνος ἡλίου φασγᾶ μετρεῖται, καὶ ὑπερ ἡμῶν ὁ χρόνος τὸ πρότερον καὶ τὸ ὑστερον ἔχων, τοῦτο τοῖς αἰδίοις αἰῶν. Ὁ γοῦν μήτε ἦν μήτε ἔσται, ἀλλ' ἔστι μόνον, τοῦτο ἔστῶς ἔχον τὸ εἶναι, τῷ μὴ μεταβάλλειν εἰς τὸ ἔσται, μηδ' αὐ μεταβδληκέναι· ἐκ τοῦ ἦν εἰς τὸ ἔσται, τοῦτ' ἔστιν αἰῶν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ αἰῶν λέγεται τῶν ὄντων ὁ Θεός, ὡς μήτε ἀρχὴν ἔχων, μήτε τέλος, μήτε τὸ ἦν, μήτε τὸ ἔσται, ἀλλὰ μόνον τὸ αἰδῖον καὶ ἀπεριόριστον· χρόνος δὲ τῶν γινομένων, ὅτι τὰ ὁρώμενα εἰκόνας εἰσὶ τῶν ἀσράτων καὶ νοητῶν. Καὶ ὡσπερ αἰῶνα λέγομεν τὴν ἀτρεπτον ἐκείνην, καὶ ὁμοῦ πᾶσαν ζωὴν, καὶ ἀπορον ἤδη καὶ ἀκλινη πάντη, καὶ ἐν ἐνὶ καὶ πρὸς ἐν ἐστῶσαν· οὕτω καὶ τὸν χρόνον τότε μὲν ἐν τῷ αἰεὶ ἔντι ἀναπαύεσθαι λέγομεν, ἐκφανῆναι δὲ, ὅτι ἐχρῆν καὶ ἡλῖον ὑποστῆσαι, καὶ ὁρατὴν φύσιν προσελθεῖν. Τὴν οὖν εἰς τὰ αἰσθητὰ πρόδοον τῆς εἰς τὸ ταῦτα δημιουργεῖν ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ καλεῖ χρόνον τῶν γινομένων, ἀλλὰ καὶ εἶναι τοῖς οὖσι, καὶ γένεσιν τῶν γινομένων, ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἐκινήθησαν καὶ ὑπέστησαν ἅπαντα τὰ ὑπὸ γένεσιν ὄντα, καὶ τὰ ὑπὸ χρόνον γινόμενα. Ἐκ τούτου τοῦ ὑπερουσίου ὄντος καὶ ὁ αἰῶν ὑπέστη, τὸ τοῖς οὖσι δηλαδὴ συμπαρεχτεινόμενον· καὶ ἡ οὐσία τῶν ὄντων, καὶ τὸ ὄν αὐτὸ τὸ κατὰ τὴν οὐσίαν λεγόμενον. Ταῦτα τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς καὶ θειοτέρων δυνάμεων. Καὶ αὐθις τὰ καθ' ἡμᾶς, καὶ ὁ χρόνος, τοῖς ὑπὸ γένεσιν τῷ προτέρῳ καὶ τῷ ὑστερῷ μετρούμενος, καὶ ἡ γένεσις τῶν ὑπὸ γένεσιν ὄντων, καὶ τὸ γινόμενον αὐτὸ τὸ κατὰ τὴν γένεσιν λεγόμενον, καὶ τὰλλα πάντα, τὰ τε ἐν τοῖς οὖσι ὄντα τοῖς θειοτέροις, καὶ τὰ ὀκωσοῦν ὑφεστῶτα, τὰ καθ' ἡμᾶς δηλαδὴ. Πάντα δὲ ταῦτα ποσῶς ἔστιν ὄντα· οὐδὲ γὰρ τὸ ὄν τὸ τῶν ἀγγέλων περιλαμβάνει καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων, οὐδὲ τὸ τούτων καὶ τὸ τῶν ἀγγέλων, ἀλλ' ἕκαστόν ἐστιν ἰδιοῦπόστατον, καὶ περιγραπτὸν, καὶ ὅτι ἃ μὲν ἀρχὴν ἔχοντα, τέλος οὐκ ἔχουσι, ἃ δὲ καὶ ἀρχὴν καὶ τέλος ἔχουσι. Ἔστι δὲ ἃ καὶ ἀρχὴν μὲν οὐκ ἔχουσι, τέλος δὲ ἔχουσι, καθὼς καὶ ὁ μέγας διαλαμβάνει Βασίλειος, λέγων περὶ τῶν θείων τῆς προνοίας τοῦ κόσμου βουλήσεων, αἱ δὲ καὶ ἀρχὴν μὲν οὐκ ἔχον, τέλος δὲ ἔχον τούτων τινές, καὶ τινες ἔξουσι. Ταῦτα γοῦν πάντα ποσῶς ὄντα, μόνον δὲ τὸ Θεῖον οὐ ποσῶς ἔστιν ὄν, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ ἀπεριορίστως· ὅλον γὰρ ἐν ἑαυτῷ συλλαβὸν ἔχει τὸ εἶναι, οὔτε ἀρξάμενον οὔτε παυσόμενον· διὸ καὶ βασιλεὺς λέγεται τῶν αἰώνων, ὡς πάντα αἰῶνα καὶ πᾶν ὄν περιέχον, καὶ τὰ τοῦ χρόνου τμήματα, τὸ ἦν, τὸ ἔσται, τὸ γενέσθαι, τὸ γίνεσθαι διαπεφευγός· ταῦτα γὰρ τῶν καθ' ἡμᾶς καὶ τῆς βευστιῆς φύσεως. Ἔτι δὲ οὐδὲ τὸ ἔστιν ἔχει, ὑπὲρ αὐτὸ γὰρ ἔστιν, αὐτὸ ἔστι τὸ τοῖς οὖσι εἶναι· οὐδὲ γὰρ τὰ ὄντα μόνον ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναι τῶν ὄντων· αὐτὸς γὰρ ἔστιν ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων, κατὰ τὸν Δαυὶδ, ὁ αἰῶν τῶν αἰώνων, δηλονότι ὁ συνοχεὺς τῆς αὐτοῦ παρεκτάσεως, ὁ ὅρος τῆς αἰωνίου ζωῆς, ὁ ἐπέκεινα τοῦ μὴ ἐπιλείποντος.

cisiones, erat, erit, factum esse ac fieri subterfugit; siquidem hæc rebus nostratibus, naturæque

¹ Hebr. 1, 2. ² Gen. 1, 14.

Assistentiæ, essentiæ, naturæ, principium sæculorum, tanquam conditor eorum, per eum enim etiam sæcula fecit, ut inquit Apostolus ¹. Entitas temporum, siquidem statuta sunt *in signa, et in annos*, ut a.1 Scriptura ²; quoniam tempus solis cursu mensuratur; et quod nobis tempus est, quod prius et posterius habet, hoc rebus sempiternis est æternitas. Quod itaque neque erat, neque erit, sed solum est, habens hoc esse consistens, non mutari ineri, neque transivisse ex erat in est, hoc est æternitas. Ideirco enim etiam æternitas dicitur rerum Deus, quippe non habens principium, neque finem, neque erat, neque erit, sed solum esse perpetuum et incircumscriptum; tempus autem eorum quæ fiunt, quoniam ea quæ videntur imagines sunt eorum quæ non videntur et intelliguntur. Et sicut æternitatem dicimus immutabilem illam vitam, quæ et simul tota existit, et nullus unquam eget, nec omnino deficit, et in uno ac propter unum consistit; sic etiam tempus tum quidem in eo quod semper **441** est requiescere dicitur, apparere vero, quando oportebat quoque solem subsistere, et visibilem naturam prodire. Hæc progressum divinæ bonitatis ad sensilia producenda, vocat tempus eorum quæ fiunt, quibus etiam esse rerum et generationum quæ fiunt; quoniam ex ipso mota sunt, et substiterunt omnia quæ generationi subiecta sunt, et quæ sub tempore fiunt. Ex hoc superessentiali ente etiam ævum existit, quod nimirum rebus coextenditur, et essentialia rerum, et ipsummet ens, quod secundum essentialiam dicitur. Hæc quoad superiores nobis divinioreque virtutes. Et rursus quoad nostratia quoque, tempus est per prius et posterius in rebus genitis mensuratum, et generatio eorum quæ generantur, et id ipsum quod gignitur secundum generationem dictum, cæteraque omnia quæ in rebus diviniorebus existunt, et quæ quocumque modo existunt, scilicet secundum nos. Hæc autem omnia sunt aliquo modo entia: non enim esse angelorum et hominum comprehendunt, neque horum et angelorum, sed quodlibet habet propriam subsistentiam, eamque limitatam; quoniam alia quidem principium habent, finem non habent, alia vero et principium et finem habent. Sunt vero etiam quæ principium quidem non habent, sed finem habent, ut etiam Magnus Basiliius tradit, loquens de divinis circa mundi providentiam volitionibus, quæ principium quidem non habuerunt, finem vero aliquæ illarum jam acceperunt, aliquæ etiam habebunt. Hæc igitur omnia sunt aliquo modo entia, solus autem Deus non est aliquo modo ens, sed simpliciter et illimitate: totum enim esse in se complexus est, nec incipiens neque desinens; quare etiam dicitur Rex sæculorum, quippe qui omnia sæcula et ens omne complectitur, et temporum de-

fluxæ conveniunt. Quin ne quidem habet ipsum est, quoniam supra ipsum est, et ipsemet est esse re-
tus; nec enim entia solum a Deo sunt, sed entium quoque ipsa entitas; ipse enim est existens *ante*
æcula, secundum Davidem ^v, sæculum sæculorum, quippe continens sempiternam coextensionem,
terminus vitæ sempiternæ, qui est supra id quod non desicit.

§ V. Altius itaque repetentes dicamus, rebus omnibus et ævis ipsa rerum, ipsum esse ab eo qui præexistit existere, **443** qui horam omnium est principium ac causa præexistens, omniaque in ipso consistunt, cum ait ante alia quæ esse participando sortita sunt. Suppone enim hominem: hic primum habet ut sit, deinde habet ut vivat et sentiat, et ratiocinetur; et mentis invisibiles primum esse participarunt, et sic vitam et sapientiam. Hæc vero etiam secundum conceptum distinguuntur. Sicut igitur in nobis prima materia concipitur, ex qua constamus, sic etiam in mentibus incorporeis, instar materiæ, concipitur ipsummet cujuslibet rei esse per vitæ speciem, et quatenus ad vitam et sapientiam et ad divinam similitudinem substantiatum est. Idcirco dicit, quod ipsum per se esse sit antiquius quam esse per se vitam et per se sapientiam; non quod in Deo sit istiusmodi divisio, sive simpliciter, sive per conceptum, absit; sed ab hoc intelligantur hæc in his omnibus quæ per creationem existunt. Merito igitur præ cæteris quæ existendo Deum participant, Deus ipsemet antiquissimum ipsius entis principium intelligitur. Quare quæ in effectis sunt ascribit causæ, ideoque cum hac dictione ponit ea quæ ponit tanquam de Deo dicta: sicut etiam ipsam per se similitudinem qua Deo assimilantur mentes ipsi vicinæ, quin potius etiam ea quæ participant ea quæ sunt, ut esse, moveri, ratiocinari, et similia. Atque hæc, in quantum sunt et apparent in rebus, ipsum esse participant, ita ut ex eo etiam ipsa sint; et nullum est ens, quantumvis subsistens, vel in altero consideratum (siquidem etiam entia per accidens sunt quæ in altero considerantur) cujus essentia non sit ipsummet per se esse Dei. Cæteris omnibus, vita, inquam, sapientia, bonitate, antiquiorem habens Deus ab ipso esse denominationem quam sibi ipsi dedit, dicens: *Ego sum qui sum* ^x; primum laudatur ab eo quod sint res, quod hoc sit antiquissimum ejus donum. Diximus enim, esse quidem Dei, quod antiquius est vita, sapientia, bonitate, incomprehensibile existere. Ex eo autem quod sint omnia, concludimus, tanquam ex effectis, causam esse Deum, quinimo præexistere, et superexistere. Nisi enim præexistere, minime subsisterent illa quæ sunt, si vero non superexistere, haudquaquam tui virtute usus fuisset. Hic Deus in prædefinitione ipsius esse propriæ cognitionis universim omnia subsistere fecit: secundum primum enim conceptum mens **443** apprehendit ipsum esse et sic aliquo modo res esse concipit. Itaque simpliciter esse, non aliquo modo esse significavit cum dixit, per se esse; uti et deinceps, cum ipsam per se vitam, ipsam per se

§ V. Ἀναλαμβάνοντες οὖν εἰπωμεν, ὅτι πᾶσι τοῖς οὐσι, καὶ τοῖς αἰῶσιν αὐτοῖς καθ' οὓς τὰ ὄντα, τὸ εἶναι ἐστὶ παρά τοῦ προόντος, καὶ πάντων τούτων ὁ προῶν ἀρχὴ καὶ αἰτία, καὶ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε, πρὸς τῶν ἄλλων αὐτὸς μετοχῶν τὸ εἶναι κεκληρωμένα. Ὑπόθευ γὰρ ἀνθρώπων ὁ οὗτος τὸ εἶναι πρῶτον ἔχων, ἤδη ἔχει καὶ τὸ ζῆν, καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι, καὶ τὸ λογίζεσθαι ἃ καὶ οἱ ἄρατοι νόες πρῶτοι τοῦ εἶναι μετέσχον, καὶ οὕτω ζωῆς καὶ σοφίας. Ταῦτα δὲ καὶ κατ' ἐπίνοιαν μερίζονται. Ὅσπερ γοῦν ἐφ' ἡμῶν πρώτη ἡ ὕλη ἐπινοεῖται ἀφ' ἧς ἐσμεν, οὕτως ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων νοῶν, οἰνεῖ ὕλη νοεῖται αὐτὸ τὸ ὄν ἐκάστου διὰ ζωῆς εἶδος, καὶ καθὼ οὐσίωται εἰς ζῶην, καὶ σοφίαν, καὶ τὴν πρὸς τὸ θεῖον ὁμοιότητα. Διὰ τοῦτο λέγει, ὅτι καὶ κατ' αὐτὸ τὸ εἶναι πρεσβύτερόν ἐστι τὸ αὐτοζῶην εἶναι καὶ αὐτοσοφίαν, οὐχ ὅτι ἐπὶ θεοῦ ὁ τοιοῦτός ἐστι μερισμὸς, ἢ ἀπλῶς, ἢ κατ' ἐπίνοιαν, ἀπαγε, ἀλλ' ἀπὸ τούτου, ἐπὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ δημιουργικῶς ὑποστάντων ἀπάντων, ταῦτα νοεῦνται. Εἰκότως οὖν πρὸ τῶν ἄλλων ὧν μετέχει τὰ ὄντα τοῦ θεοῦ, πρεσβύτερα τις ἀρχὴ ἢ τοῦ εἶναι ἐπινοεῖται αὐτὸς ὁ θεός. Τὰ γοῦν τοῖς αἰτιατοῖς ἐπινοούμενα τῷ αἰτίῳ προσάπτει, διὰ τοῦτο καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς λέξεως τίθησιν ὅσα τίθησιν ὡς ἐπὶ θεοῦ λεγόμενα ὡσπερ καὶ τὴν αὐτοσμοιότητα καθ' ἣν τῷ θεῷ ὁμοιοῦνται οἱ προσεχεῖς αὐτῷ νόες, μᾶλλον δὲ καὶ ταῦτα, ὧν τὰ ὄντα μετέχει, τὸ εἶναι δηλαδὴ, τὸ κινεῖσθαι, τὸ λογίζεσθαι, καὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ ταῦτα, καθὼ εἰσι καὶ φαίνονται ἐν τοῖς οὐσι, τὸ αὐτὸ εἶναι μετέχει, ὡς ἐξ ἐκείνου καὶ αὐτὰ εἶναι ἃ καὶ οὐδὲν ἐστὶν ὄν, κἂν ἐνυπόστατον, κἂν ἐν ἄλλῳ θεωρούμενον, (ὄντα γὰρ καὶ τὰ συμβεβηκότα ἅπερ ἐν ἄλλῳ θεωροῦνται) οὐ μὴ ἐστὶν ὄντως αὐτὸ δὴ τὸ τοῦ θεοῦ αὐτοεῖναι. Πάντων τῶν ἄλλων, τῆς ζωῆς φημι, τῆς σοφίας, τῆς ἀγαθότητος, ἀρχηγικώτερον ἔχων ὁ θεός τὴν τοῦ εἶναι ὀνομασίαν, ἣν ἑαυτῷ ἔθετο εἰπὼν, Ἐγὼ εἶμι ὁ ὢν, πρῶτως ὑμνεῖται ἐκ τοῦ εἶναι τὰ ὄντα, ὅπερ ἐστὶ καὶ πρεσβύτερον τῶν αὐτοῦ διαρεῶν. Εἶπομεν γὰρ, ὅτι τὰ μὲν εἶναι τοῦ θεοῦ, ὁ ἀρχηγικώτερον ἐνὶ πρὸς τὴν ζῶην, πρὸς τὴν σοφίαν, πρὸς τὴν ἀγαθότητα, ἀκατανόητόν ἐστιν. Ἐκ δὲ τοῦ εἶναι τὰ πάντα συνάγομεν, ὡς ἐξ αἰτιατῶν, τὸ αἴτιον ὅτι ἐστὶ θεός, ἀλλὰ καὶ πρόεστι καὶ ὑπέρεστιν. Ἢ μὴ γὰρ προῆν, οὐκ ἂν ὑφίστα τὰ ὄντα ἃ εἰ δὲ οὐχ ὑπερῆν, οὐκ ἂν τοιαύτη δυνάμει ἐχρήσατο. Οὗτος ὁ θεός ἐν αὐτῷ τῷ εἶναι τῷ προορισμῷ τῆς οἰκείας γνώσεως προὑπεστήσατο τὸ ὅλως εἶναι τὰ πάντα ἃ αὐτῷ γὰρ τῷ εἶναι, κατὰ πρώτην προσβολὴν ἐπιβάλλει ὁ νοῦς, εἰθ' οὕτως τὸ ὅπως οὖν αὐτὰ εἶναι θεωρεῖ. Τὸ οὖν ἀπλῶς εἶναι, οὐ τὸ πῶς εἶναι ἐδήλωσεν, εἰπὼν καθ' αὐτὸ εἶναι ὡσπερ καὶ ἐξῆς τὴν αὐτοζῶην τὴν αὐτοσμοιότητα, καὶ τὰ οὖν αὐτοῖς εἰπὼν, τὸ ὅλως εἶναι ζῶην καὶ ἀπλῶς τὸ ζῆν, οὐχ ὅτι τὴν τοιαύτην ζῶην εἰσηγγέσατο. Ὅσπερ τοῖον λόγῳ

^v Psal. LXXIII, 12. ^x Exod. III, 14.

τινὶ ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ποιότητων, ἔγουν τῆς λευκό-
τητος, τῆς μελανίας, οἷον ἐπὶ πρῶτον τινα αὐτοποιή-
τητα νοοῦμεν, ἔγουν λευκότητα, ἣν δὴ συμβαίνουσιν
τοῖς ὑποκειμένοις, καὶ φαίνεσθαι καὶ δορᾶν· οἷον ἡ
αὐτοσώματος λευκότης, ἐπιγενομένη σώματι, λευ-
καίνει τοῦτο, οὕτω μοι νόει, πλὴν ἀναλόγως, καὶ ἐπὶ
τῶν θωρεῶν τῶν θεῶν, τῆς ζωῆς, τῆς σοφίας, ἃς
ἐκάλεσεν ἀρχὰς τῶν ὄντων. Τῆς ἡμετέρας γὰρ ζωῆς
ἀρχὴ καὶ δημιουργὸς ἡ αὐτοζωή, καὶ τῆς σοφίας ἡ
αὐτοσοφία. Αὗται οὖν πρῶτον ἐπινοοῦνται οὕσαι, εἴθ'
οὕτως εἰσὶ καὶ ἀρχαὶ τῶν ζώντων, ἡ αὐτοζωὴ ἡ θεία,
φημί, καὶ ἐν τῷ Θεῷ ζωὴ. Τίθησι δὲ τὸ ὡς ζώντων,
ὅτι πάλιν ὡς ὄντων τὸ αὐτὸ ὄν· καὶ ὡς σοφῶν ὄντων,
ἡ αὐτοσοφία ἀρχὴ ἐστὶ, καὶ τῶν ὁμοίων. Εἶπομεν γὰρ
καὶ πρόην, ὅτι ὁμοιότητος λέγει καθ' ἃς μετέχουσιν
οἱ θεοὶ νόες τοῦ Θεοῦ. Τοῦτων οὖν τῶν ὁμοίων ἀρχὴ
ἡ αὐτομοιότης, ἣν καθ' ἑαυτὸ τὸ θεῖον αὐχεῖ· καὶ
τῶν ἠνωμένων, δηλονότι τῶν περικωρισμένων τῇ
εἰκείᾳ φύσει, καὶ μὴ ἐσχεδασμένων· ἕκαστον γὰρ
τῶν ὄντων κατὰ τινα ἐνιαῖον περιορισμὸν καὶ ἑαυτῷ
ἠνωμένον συνίσταται. Ταύτων οὖν πάλιν ἀρχὴ ἡ ἐν
τῷ Θεῷ αὐτοενοότης· καὶ τῶν ἄλλων ὅσα ἡ τῆς ζωῆς
μετέχοντα, ἡ τῆς γνώσεως, ἡ καὶ ἀμφοτέρων, ζώντα
εἰσιν, ἡ σοφὰ, ἡ καὶ ἀμφοτέρω, ἡ καὶ πλείονα, ἡ γούν
καὶ ὄντα, καὶ ἀθάνατα, καὶ νοερά, ὡς ἐπὶ τῶν θεῶν
ἀγγέλων· τούτων οὖν ἀπάντων τὰς αὐτομετοχὰς εὐ-
ρήσεις, δηλονότι τὴν αὐτοζωὴν, τὴν αὐτοσοφίαν, καὶ
τὰ λοιπὰ, τοῦ εἶναι μετεχούσας, καὶ ἐν τῷ εἶναι με-
νούσας· καθὼς γὰρ αὗται τοῦ εἶναι μετέχουσι, καὶ
εἰσὶ, κατὰ τοῦτο καὶ παρὰ τῶν ἄλλων μετέχονται.

§ VI. Εἰ δὲ ἐκείνα τὰ μείζονα, ἅπερ ἔχουσι καθ' ἑ-
κάστον καὶ τὸ αὐτὸ, ἐν τῇ μετοχῇ τοῦ ὄντος εἰσὶ,
πόσω γε μᾶλλον ταῦτα δὴ τὰ ἐκείνων μετέχοντα ποιεῖ
τὸ εἶναι, ζώντα τυχόν, ἡ σοφὰ, ἐν τῇ ἐκείνων μετοχῇ·
καὶ οὐ (καθὼς ὑπολήψατά τις ἀσυνέτως) ὅτι ἀφ'
ἑαυτῶν, καὶ οὐ κατὰ μετοχὴν ἑτέρου, ταῦτα ἔχουσιν·
Ἔστι δὲ τὸ ἐπιχειρήμα δραστηκώτατον ἐκ τοῦ μείζο-
νος. Πρώτην τοίνυν τὴν τοῦ εἶναι θωρεῶν τοῖς οὖσι
παρεχόμενος ὁ Θεός, ἐκ ταύτης καὶ πρώτως ὑμνεῖται,
καὶ ἔστιν ἐξ αὐτῆς καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι πάντων, καὶ ἐν
αὐτῇ συνειλημμένα διακρατοῦνται κατὰ ἀπλήν τινα
καὶ περιεκτικὴν τῶν ὄλων αἰτίαν καὶ ἀσχετον· οὐδενὶ
γὰρ λόγῳ ἢ νόηματι, ἢ πράγματι ἔχει τὸ θεῖον τὴν
πρὸς τὰ ὄντα σχέσιν τε καὶ κοινωνίαν. Τὰ δὲ ἕξης
παραδείγματα πιστευτικὰ εἰσὶ τοῦ εἶναι πάντα ἐκ
τοῦ Θεοῦ, ὡς αἰτίου τῆς ταύτων ὑπάρξεως, ἄλλου
παρὰ ταῦτα ὑπάρχοντος, καὶ ἐν αὐτῷ συνεστάναι
ἄλλω παρὰ ταῦτα ὑπάρχοντι· ἡ γὰρ μονὰς, ὡς αἰτία
ἀριθμῶν, ἐνοσιδῶς, οὐ ποικιλλομένη, ἢ ἄλλως καὶ ἄλ-
λως νοουμένη, τοὺς πάντας περιεληφένον ἀριθμούς·
καὶ τὸ μέσον τοῦ κύκλου κέντρον ἀπέστα, τὰς ἀπὸ τῆς
περιφερείας εὐθείας περιέχει ἐνοσιδῶς, καὶ ἀπλῶς,

A similitudinem et cætera dixit, omnino vitam esse,
et simpliciter vivere, nequaquam vero istiusmodi
vitam explicavit. Sicut igitur aliqua ratione in qua-
litate nostratibus, v. g. albedine, nigredine, pri-
mum quasi per se qualitatem aliquam concipi-
mus, ipsammet scilicet albedinem per accidens
subjectis advenientem, et apparere, et operari; ut
cum albedo per se incorporea⁸⁵ corpori adveniens
illud dealbat, ita concipe hæc, sed proportione
munerum divinorum, vitæ, sapientie, quæ rerum
principia appellavit. Nostræ enim vitæ principium
et auctor est ipsa per se vita, et sapientie ipsa
per se sapientia. Hæc itaque primum concipiuntur
existere, ac deinde sic existere principia vi-
ventium, ipsa, inquam, divina per se vita, et quæ
in Deo est vita. Apponit autem quatenus vi-
vunt, sicut etiam ens per se, quatenus sunt,
et quatenus sapiunt, ipsa per se sapientia prin-
cipium existit, et sic de similibus. Prius enim
dicebamus, ipsum similitudines vocare, secun-
dum quas divinæ mentes Deum participant. Il-
lum itaque similitudinum principium est ipsa
per se similitudo, de qua ipse per se Deus gloriatur;
uti et rerum unitarum, id est natura sua definita-
rum, et non dispersarum: quælibet enim res, secun-
dum unam aliquam definitionem, sibi quoque unita
constat. Horum igitur iterum principium ipsa quæ
in Deo est per se unitas; tum et cæterarum quæ-
cumque vel vitam, vel notitiam, vel utrumque par-
ticipando vivunt, vel sapiunt, vel utraque aut plura

§ VI. Si autem illa majora, quæ habent quoque
singula per se, entitatem participant, quanto ma-
gis hæc quæ illorum participia sunt, facit ipsum
esse viventia, v. g., vel sapientia, per sui partici-
pationem; et non (ut quispiam imperite suspicari
posset) per se et sine alterius participatione hæc
habent? Est autem hoc argumentum **444** effica-
cissimum a majori. Cum itaque Deus primum hæc
donum rebus largiatur, ex ipso quoque primum
laudatur, et existit ex ipso, ipsummet est esse om-
nium, et in ipso collecta continentur omnia secun-
dum simplicem aliquam et comprehensivam et in-
comprehensam universorum causam; nulla enim
ratione, vel conceptu, vel re communionem vel
proportionem habet Deus cum rebus existentibus.
D Exempla autem quæ sequuntur fidem faciunt, ea
quæ sunt omnia ex Deo existere, tanquam causa
eorum existentie, cum diversus sit ab illis, et in
ipso consistant diverso ab illis existente; siquidem
unitas, tanquam causa numerorum, uniformiter,
hæc itaque variegata, vel aliter atque aliter in-
tellecta, universos numeros complectitur; et mo-

⁸⁵ Max. corporea.

diu circuli centrum omnes a circumferentia lineas re-
 ctas uniformiter et simplici similitudo modo con-
 tinet; punctum enim caret partibus, quomodo ergo
 aliter atque aliter lineas rectas possit comprehen-
 dere? Mirabili autem modo posuit exemplum hoc
 de circulo, ut ostendat, quomodo uniformiter in
 Deo universa uniantur, et quomodo quæ distant
 distinguantur, et in quantum distant, in tantum
 etiam dissipantur. Ad hæc, etiam in natura, crea-
 trice universorum, omnes cujuscunque naturæ ra-
 tiones absque confusione collectæ sunt, sicut in
 anima uniformiter copulatæ sunt providæ virtutes
 ejus, videlicet nutritiva qua nutrit, auctrix qua au-
 get id quod aptum est generationi, sensitiva qua
 præest sensibus, opinativa qua discernit ea quæ
 sentiuntur, imaginativa qua sensibilia imaginatur,
 appetitiva qua appetit, et sic de cæteris; sic etiam
 creandi rationes omnes speciesque omnium in
 creatore sunt, manentque inconlusæ, verumtamen
 in ipso sunt, non tanquam in loco (neque enim
 ipse in loco est, nec quæ in ipso), sed habet illa sic-
 ut seipsum habet, omnibus quidem simul existen-
 tibus, distinctis autem in parte indivisibiliter ⁴⁵.
 Acceptis exemplis a numero et centro, ait, minime
 absurdum esse, ex similibus imaginibus ad eorum
 quæ dicta sunt culmen ascendere, modo super-
 mundanos oculos adhibeamus. Diximus enim, omnia
 in causa unite tanquam in unitate numeros omnes,
 et collectim, tanquam in centro lineas rectas, quæ
 a circumferentia ducuntur, contineri.

§ VII. Omnia igitur quæcunque essendi **445** gra-
 dum sortiuntur, insigniunt illa quæ sunt; nisi enim
 esset vita, nequaquam viveremus; nisi esset custo-
 dia, nequaquam custodiremur; nisi esset motus,
 nequaquam moveremur. Omnia itaque, omnia quæ-
 cunque essendi gradum obtinent, insigniunt illa
 quæ sunt. Dicit autem illa quæ sunt, non substan-
 tias, sed (accidentia) quæ in substantiis cernuntur,
 atque etiam ex Deo sunt; hæc autem extra
 corpus consistere nequeunt, eaque etiam per cogi-
 tationem sanctus Pater divisit.

§ VIII. Atque ex hac omnium causa etiam
 intellectuales quoad nos, et intelligentes quoad
 Deum, virtutes subsistunt, uti et animæ et
 corpora, et quæ quoquomodo in aliis existunt,
 ut color, forma, qualitas, aliaque quæ circa cor-
 pus cernuntur, vel per cogitationem esse di-
 cuntur, ut intellectio, sensus, ratio, et similia.
 Illa utique ab his scernunt, quoniam illa, tam-
 etsi in aliis subsistant, tamen sensui subjiciuntur;
 hæc autem nequaquam sensui subjacent,
 sed per solam cogitationem cognoscuntur. Itaque
 virtutes illæ beatæ, tam primæ quam sequentes
 et ultimæ quoad illas, non quoad nos; nam
 quoad nos omnes supermundiales sunt, etiam
 postremæ; et principatus et omnia ex Deo et in

A καὶ ὁμοίως· ἀμερὲς γὰρ ἐστὶ τὸ σημεῖον, ὥστε πῶς
 ἄλλως καὶ ἄλλως τὰς εὐθείας περιλήφεται; Θαυμα-
 σίως δὲ τέθεικε τὸ περὶ τοῦ κύκλου παράδειγμα, πῶς
 ἐνοῦνται ἐν τῷ Θεῷ ἐνιαυτῶς τὰ πάντα, καὶ πῶς δια-
 κρίνονται ἀφιστάμενα, καὶ καθ' ἕσον ἀφίστανται, καὶ
 τὸν σκεδασμὸν λαμβάνοντα. Ἐτι καὶ ἐν τῇ δη-
 μιουργικῇ τῶν ὄλων φύσει, πάντες οἱ τῆς καθ'
 ἕκαστον φύσεως λόγοι συνειλημμένοι εἰσὶν ἀσυγχύ-
 τως, ὡς περ καὶ ἐν τῇ ψυχῇ μονοειδῶς αἱ προ-
 νοητικαὶ δυνάμεις αὐτῆς, ἡ θρεπτικὴ δηλονότι καθ'
 ἦν τρέφει, ἡ αὐξητικὴ καθ' ἣν αὖξει τὸ πρὸς τὸ γεν-
 νῆν ἐπιτήδειον, ἡ αἰσθητικὴ καθ' ἣν ἐπιστατεῖ ταῖς
 αἰσθήσεσιν, ἡ δοξαστικὴ καθ' ἣν κρίνει τὰ αἰσθητὰ,
 ἡ φανταστικὴ καθ' ἣν τὰ αἰσθητὰ φαντάζεται, ἡ
 ὀρεκτικὴ καθ' ἣν ἐρέγεται, καὶ καθεξῆς αἱ λοιπαί·
 οὕτω καὶ οἱ δημιουργικοὶ λόγοι ἐν τῷ δημιουργῷ, καὶ
 τὰ εἶδη πάντων, καὶ πάντες εἰσὶ καὶ ἀσύγχυτοι μέ-
 νοι, πλην ἐν αὐτῷ εἰσὶν οὐχ ὡς ἐν τόπῳ, (οὔτε γὰρ
 αὐτὸς ἐν τόπῳ, οὔτε τὰ ἐν αὐτῷ) ἀλλ' ἔχει αὐτὰ ὡς
 ἑαυτὸν ἔχει, πάντων μὲν ὁμοῦ ὄντων, διακεκριμένων
 δὲ ἐν τῷ μέρσι ἀμερῶς. Λαβὼν ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ
 τοῦ κέντρου τὰ παραδείγματα, φησὶν, ὅτι οὐκ ἔστιν
 ἄτοπον ἐκ τοιούτων εἰκόνων ἐπὶ τὸ ὕψος τῶν λεγομέ-
 νων ἀναβαίνειν, μόνον εἰ ὀφθαλμοῖς ὑπερκοσμοῖς
 χρώμεθα. Εἴπομεν γὰρ, ὅτι πάντα ἐν τῷ αἰτίῳ μο-
 νοειδῶς, ὡς ἐν τῇ μονάδι οἱ ἀριθμοὶ ἅπαντες, καὶ ἠνω-
 μένως, ὡς ἐν τῷ κέντρῳ αἱ ἀπὸ τῆς περιφερείας εὐ-
 θεΐαι.

C § VII. Πάντα οὖν, ὅσα ἐν τῷ εἶναι ὄντα, χαρακτη-
 ρίζει τὰ ὄντα· εἰ γὰρ μὴ ἦν ζῶη, οὐκ ἂν ἐζῶμεν· εἰ
 μὴ ἦν φρουρά, οὐκ ἂν ἐφρουρούμεθα· εἰ μὴ ἦν κίνη-
 σις, οὐκ ἂν ἐκινούμεθα. Πάντα γοῦν, πάντα ὅσα ἐν
 τῷ εἶναι ὄντα, τὰ ὄντα χαρακτηρίζουσι. Ὅντα δὲ λέ-
 γει οὐ τὰς οὐσίας, ἀλλὰ τὰ ἐν ταῖς οὐσίαις θεωρού-
 μενα ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶσι· ταῦτα δὲ ἐκτὸς σωμάτων οὐ
 δύναται συνίστασθαι, διεῖλε δὲ ὁμοῦς αὐτὰ ὁ Πατήρ
 κατ' ἐπίνοιαν.

D § VIII. Καὶ ἐκ τῆς αἰτίας τῶν πάντων αἱ νοηταὶ
 ὡς πρὸς ἡμᾶς, καὶ νοεραὶ ὡς πρὸς τὸν Θεὸν δυνάμεις
 ὑπέστησαν, καὶ αἱ ψυχαί, καὶ τὰ σώματα, καὶ τὰ
 ὀπίσωσούν ἢ ἐν ἑτέροις ὑπάρχοντα, ὡς χρῶμα, σχῆμα,
 πηλικότης, καὶ τάλλα τὰ περὶ τὸ σῶμα ὁρώμενα, ἢ
 κατ' ἐπίνοιαν εἶναι λεγόμενα, οἷον νόημα, αἰσθησις,
 λόγος, καὶ τὰ τοιαῦτα. Χωρίζει γοῦν ἐκεῖνα ἀπὸ
 τούτων, ὅτι ἐκεῖνα, εἰ καὶ ἐν ἑτέροις ὑφίστανται, ἀλλ'
 οὖν αἰσθήσει ὑπόκεινται· ταῦτα δὲ οὐχ ὑπόκεινται
 αἰσθήσει, ἀλλὰ κατ' ἐπίνοιαν μόνην γινώσκονται. Καὶ
 γοῦν αἱ μακάριαι δυνάμεις, καὶ αἱ πρῶται καὶ αἱ
 μετ' αὐτάς, καὶ αἱ ἔσχαται πρὸς ἐκεῖνας, οὐ πρὸς
 ἡμᾶς· πρὸς γὰρ ἡμᾶς ὑπερκόσμοι εἰσι καὶ αἱ ἔσχαται·
 καὶ αἱ ἀρχαὶ καὶ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐν τῷ Θεῷ
 εἰσι· καὶ μὴ μόνον τὸ εἶναι, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναι

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁵ Max. in indivisibili.

ἔχουσι. Καὶ τὰ μὲν πρεσβεῖα τοῦ εἶναι, δηλονότι τὸ ὑψηλότερον, ὃ ἔστι τὸ ἀθανάτως εἶναι, ταῖς νοηταῖς ἐδωρήθη δυνάμεσιν, ἃς καὶ αἰωνίας ἐκάλεσεν, ὡς αἰῶνος μετεχούσας· ἡ δὲ τοῦτο λέγουσα Γραφή ἔστι· *Τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα· τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια*. Αὐτὸ δὲ τὸ εἶναι οὐδέποτε ἀπολείπεται τῶν ὄντων· ὅτε γὰρ ἀπολείπει τὸ εἶναι, οὐκ ἔστι τὸ ὄν. Καὶ αὐτὸ γοῦν τὸ εἶναι ἐκ τοῦ προόντος, διὸ καὶ ἐν τῷ Θεῷ ἔστι τὸ εἶναι, ὡς ἐν καὶ αὐτὸ τῶν ἑτέρων θεῶν εἰδῶν καὶ νοήσεων, τῆς ζωῆς, τῆς σοφίας, καὶ τῶν τοιούτων. Οὐ μὴν δὲ ὁ Θεὸς ἐν τῷ εἶναι· πρὸ γὰρ τοῦ εἶναι ἔστιν (αὐτοῦ γὰρ ἔστι τὸ εἶναι, ὡς καὶ ἡ ζωὴ, καὶ τὸ φῶς, καὶ οὐκ αὐτὸς τοῦ εἶναι). Τί δὲ ἔστι, καὶ αὐτὸν ἔχει τὸ εἶναι, καὶ οὐκ αὐτὸς ἐκεῖνο; ἡ ἐπεὶ μετὰ τῶν ἄλλων σημαυνομένων τοῦ ἔχειν λέγεται ἔχειν καὶ τὸ καθ' ἑξὶν προσόν, ὡς ἔχειν λεγόμεθα ὄντως καὶ ζῶν, ὧν ἄνευ οὔτε ἡμεν ἂν, οὔτε εἴχομεν· τοῦτο τὸ σημαυνομένον ἔστιν ἐνταῦθα. Αὐτὸν γοῦν τὸν Θεὸν ἔχει τὸ εἶναι, ἵνα συστή, ἵνα δεῖχθῃ, οὐκ αὐτὸς ἐκεῖνο εἰς οἰκείαν ὑπαρξίν· αὐτὸς γὰρ ἔστι καὶ τοῦ εἶναι αἰὼν, καὶ ἀρχή, καὶ μέτρον, καὶ πάντων ἀρχή, καὶ μεσότης, καὶ τελευτή· πάσῃ γὰρ ἐπιβολῇ τοῦ νοῦ προὑπαντώσαν εὐρίσκει τις ἐφ' ᾧ ἂν καὶ σκέψαιτο τοῦ αἰτίου τὴν ἐννοίαν, ἤγουν τοῦ δημιουργοῦ. Τὸ οὖν *πολλαπλασιάζεσθαι* δηλοῖ τὸ ἐν τοῖς πολλοῖς αἰτίων τὸν αὐτὸν θεωρεῖσθαι, καὶ ἐφ' ἐνὶ πάντων ἐκάστῳ ὁσάκις τις ἐπιβάλλοι, καὶ ὁσάκις ἴδοι, τὸ πρᾶγμα σκοπούμενος, τὸν Θεὸν αἰεὶ ἀναλογίζεσθαι αἰτίων· κατὰ τοῦτο γὰρ κατὰ πῶσαν ἐπίνοιαν *πολλαπλασιάζεται*, καὶ ἀρχὴ καὶ μεσότης καὶ τελευτή ἔστι. Τὸ θεῖον οὔτε τὸ ἦν, οὔτε τὸ ἔσται ἔχει κατὰ τὸν πολὺν ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριον. Ἄλλ' οὐδὲ τὸ ἔστιν ἐπ' αὐτοῦ κυριολεκτεῖται, κατὰ τοῦτον δὴ τὸν θεῖον Διονύσιον· τὸ γὰρ ἔστιν ἐννοίαν παρεισάγει, ὅτι μετέχει τοῦ εἶναι· ὁ δὲ Θεὸς οὐ μετέχει τοῦ εἶναι, ἀλλ' αὐτὸ τὸ εἶναι μετέχει τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν τῷ Θεῷ ἔστι, καθὼς καὶ ἀνωτέρω ἐλέγομεν. Πῶς οὖν ἐνταῦθα τίθησιν ὁ ἅγιος, ὅτι καὶ τὸ ἦν, καὶ τὸ ἔσται, καὶ τᾶλλα ἃ δὴ εἰσὶν ἀνοικεῖα τοῦ Θεοῦ, ἐπὶ Θεοῦ κυρίως ὑμνεῖται; Αὐτὸς ὁ ἅγιος, λύων τὴν ἀπορίαν, φησὶν, ὅτι θεοπρεπῶς νοοῦνται ταῦτα ἐπὶ Θεοῦ· ταῦτα γὰρ πάντα καὶ ἀλλότριά εἰσι τοῦ Θεοῦ, καὶ πάλιν ἐν τῷ Θεῷ εἰσι, καθὸ τοῦ εἶναι μετελήφασιν. Κατὰ γὰρ τὴν τοῦ αἰτίου ἐννοίαν πάντα τοῦ Θεοῦ λέγονται, καὶ ἐπ' αὐτοῦ νοοῦνται ὑπερουσίως· τὸ γὰρ κατηγορεῖσθαι κατὰ φιλοσόφους τοῦτο δηλοῖ. Ὡς γοῦν πάντων αἰτίος, καὶ τοῦ ἔστι, καὶ τοῦ ἦν, καὶ τοῦ γίνεσθαι, καὶ τοῦ ἔσται, ἐν αὐτῷ πάντα συνέχει· πλὴν ἅμα πάντα καὶ τὸ ἦν, καὶ τὸ ἔσται, καὶ τὸ ἔστιν, ὅπερ ἐν τίνι ἄλλῳ λεχθήσεται πῶποτε; Καὶ μὴ μόνον τὰ καταφατικὰ, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀποφατικὰ, μᾶλλον δὲ καὶ αἱ στερήσεις ἐπ' αὐτοῦ λέγονται, καὶ ταῦτα ἅμα, ὡς εἶναι τὸν αὐτὸν καὶ πάνσοχμον καὶ ἀμορφον, καὶ πανεῖδον καὶ ἀκαλλῆ· ἐκεῖνα δὲ τὸ αἰτίων εἶναι τῶν σχημάτων καὶ τῶν εἰδῶν ἀπάντων· ταῦτα δὲ τὸ ὑπὲρ πάντα ταῦτα εἶναι, κατὰ τὸ ὑπὲρ ἄσωματιαν, καὶ ὑπὲρ ἀϋλίαν ἀμορφον καὶ ἀνεῖδον, τὴς ἀρχῆς, καὶ τὰ τέλη, καὶ τὰ μέσα τῶν ὄντων περιλαμβάνοντα· οὐδεμία γὰρ ἀρχὴ ἔστιν, ὑπὲρ ἣν οὐκ

A Deo sunt; et non tantum ab eo ut sint, sed etiam ut bene sint, habent. Atque munera quidem antiquiora, v. g. sublimius esse, seu immortale esse, intellectibus virtutibus concessa sunt, quas et æternas appellavit, ut quæ participant æternitatem, cum et Scriptura dicat: *Nam quæ videntur temporanea sunt; quæ vero non videntur, æterna s. s.* Ipsum porro esse rerum nunquam deficit; quando enim deficit ipsum esse, jam non est ens. Verumtamen illud ipsum esse est ex eo qui prius est, quocirca etiam cæterarum formarum divinarum et intelligentiarum, vitæ, sapientiæ, et similibus esse in Deo quid unum et idem est. Nequaquam tamen Deus est in ipsa existentia; nam existit ante ipsam existentiam (quoniam ipsius est existentia, uti etiam vita et Intellectus), et non ipse est existentia. Quid autem sibi vult, quod ipsum habeat existentia, et non ipse existentiam? nisi cum, præter alias istius verbi habere significationes, dicitur aliquid habere in quod et secundum habitum adest; sicut dicimur habere entitatem et vitam, sine quibus nec essemus quidem, nec quidquam haberemus: hoc autem hic significatur. Ipsa itaque existentia Deum habet, **446** ut subsistat et appareat, non ipse illam habet ut existat; nam ipsemet ævum est existentia, et principium, et mensura, et rerum omnium principium, et medium, et finis. Quidquid enim cogitur, et ad quamcunque rem quis mentem intendat, inveniet in ea notionem causæ, id est auctoris Dei. Hoc igitur est *multiplicari*, cerni eum in multis causam, et in quamlibet earum quotiescunque quis intendat, et rem ipsam speculetur, semper in ea reperiet notionem auctoris Dei; juxta hoc enim secundum omnem cogitationem multiplicatur, estque principium, et medium, et finis. Deus neque erat, neque erit habet, secundum Gregorium eximium theologum. Sed neque est de ipso proprie dicitur, secundum hunc D. Dionysium, quoniam verbum *est* sensum ingerit, ac si participet existentiam; Deus autem non participat existentiam, sed ipsamet existentia Dei particeps est, et in Deo existit, sicut etiam superius diximus. Quomodo ergo hic sanctus ait, quoniam erat, et erit, et cætera quæ minime propria sunt Dei, de Deo proprie prædicantur? Ipsemet sanctus hanc questionem solvens ait, ista de Deo dici quatenus Deum docet. Hæc enim omnia etiam aliena sunt a Deo, et iterum in Deo sunt, quatenus participant esse. Omnia enim secundum causam dicuntur de Deo, et in eo intelliguntur suprasubstantialiter; hoc enim ita prædicari secundum philosophos, declarat. Ut ergo omnium causa est, etiam est, et erat, et fieri, et erit, in se omnia continet; verum simul omnia et erat, et erit, et est, quod de nullo alio dicitur unquam. Et non solum affirmationes, verum etiam negationes, magis autem privationes de ipso dicuntur, atque hæc simul, velut ipsum esse omnis formæ et absque forma, et omnis figuræ et sine figura seu pulchritudine: illa quidem, quia causa est formarum et

figurarum omnium; hæc vero, quia supra ea omnia est, et supra incorporeum, et supra immaterialitatem forma specieque carens, principia et fines et media rerum circumpleciens; nullam enim principium est, supra quod non sit Deus incomprehensibilis et exemptus; et nullus finis, post quem non sit Deus; et nullum medium, in quo non sit Deus, juxta illud: Ego Deus primus, et ego post hæc; et præter me non est alius*; hoc enim est principium, et finis, et medium, utique secunda hinc unam: et supraquam unitam **447** causam. Licet enim multi sint effectus et munera infinita, tamen supra omnem numerum habet unum illud causa, quæ liquido omnibus illucet more solis hujus sensibilis; si enim hic, cum ex Deo subsistat, multas substantias ac diversas qualitates unus existens uniformiter illuminet, et, illuminatione una et unita permanente, diversæ fiant operationes; quanto magis in Deo quis illud intelligat, qui tam illius quam cæterarum rerum conditor existit? Et si sol tantorum operum ac motionum causas uniformiter præceperit, unum totus omnibus affulgens, unicuique commodus inventus; quanto magis apud Creatorem exemplaria rerum omnium existere concedamus? Ac Plato quidem ideas et exemplaria nimis vili et indigna Dei ratione accepit; hic Pater vero hæc quidem voce usus est, sed sensum ejus pie explicavit, dicens, exemplaria esse rationes præexistentes, ac divinas voluntates quæ definiunt ac faciunt universa (sola enim (Dei) voluntate omnia consistunt) quas et prædefinitiones seu prædestinationes divus Paulus appellat, dicens: *Quos autem prædestinavit, hos et vocavit*†; et alibi: *Qui prædestinavit nos in voluntate sua*‡. Quod autem etiam substantias adducat secundum egressionem a substantia, istiusmodi rationem habet. Dixerat in Deo esse omnium rerum exemplaria; deinde ac si quis aliarum quidem rerum rationes in Deo esse dicat, ut puta providentiarum ac munerum, motuumque, sicut apostolica dicta tradunt; ita ut hinc quidem probabiliter colligatur, prædestinationes ministerii et apostolatus rationesque horum esse in Deo, ipsarum autem personarum exemplaria non esse. Ac si quis itaque istiusmodi opinionis foret, et a personis actiones separaret, asserit, creatorem ipsarummet personarum quoque rationes penes se habere, cum etiam substantias producat. Siquidem id observare licet in rebus nostratibus arte factis, quoniam nos quidem cum substantias non producimus, substantiarum quoque rationes apud nos minime habemus; habitudinum autem et artis rationes habere nos nihil velat, secundum quas res arte facta absolvantur. Deus vero, cum tam hæc quam illa producat, merito habet utrorumque rationes, tam substantiarum quam habituum.

§ IX. Clemens autem philosophus urbis Romanæ episcopus, ut quidam interpretes **448** aiunt, opinionem quamdam secutus est, quæ tradit, etiam in generatione rerum sensilium quasdam esse causas principales. Quemadmodum itaque in

A Esti Θεός ἀσχετός και ἐξηρημένως· και οὐδὲν τέλος, μεθ' ὃ οὐκ ἔστι Θεός· και οὐδὲν μέσον, ἐν ᾧ οὐκ ἔστι Θεός, κατὰ τὸ· Ἐγὼ Θεός πρῶτος, και ἐγὼ μετὰ ταῦτα, και πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι· τοῦτο γάρ ἐστιν ἡ ἀρχή, τὸ τέλος, και τὸ μέσον, κατὰ γοῦν μίαν και ὑπερηνωμένην αἰτίαν. Εἰ γάρ πολλά τὰ αἰτιατά και αἱ θεωρεῖται ἀπειροί, ἀλλὰ και ὑπὲρ πᾶσαν ἔνωσιν ἔχει τὸ ἐνιαῖον τὸ αἰτιον, ἀχράντως τοῖς πᾶσιν ἐπιλάμπει, δίκην τοῦ αἰσθητοῦ τοῦτου ἡλίου· εἰ γάρ οὗτος ὁ ἐκ τοῦ Θεοῦ ὑποστάς πολλὰς οὐσίας και διαφόρους ποιότητας εἰς ᾧν μονοειδῶς ἐπιλάμπει, και μενούσης μᾶς και ἐνιαίας τῆς λάμψεως, διάφοροι γίνονται αἱ ἐνεργεῖαι· πολλῶν γὰρ μᾶλλον ἐπὶ Θεοῦ τὸ τοιοῦτον νοήσεαι τις τοῦ ποιητοῦ και αὐτοῦ, και τῶν ἄλλων ἀπάντων. Και εἰ ὁ ἡλίος τὰς αἰτίας τῶν τοσοῦτων ἐνεργειῶν και κινήσεων μονοειδῶς προεἰληφεν, ἐνιαῖως ὅλος ἀπασιν ἐπιλάμπων, και ἐκάστῳ εὐρυκόμενος πρόσφορος· πολλῶν γὰρ μᾶλλον συγχωρήσομεν εἶναι παρὰ τῷ δημιουργῷ τὰ τῶν ὄντων πάντων παραδείγματα. Και ὁ μὲν Πλάτων τὰς ἰδέας και τὰ παραδείγματα ταπεινῶς και ἀναξίως Θεοῦ ἐξείληψε· ὁ δὲ πατήρ τῆ μὲν λέξει ἐχρήσατο, τὴν δὲ ἔνωσιαν εὐσεβῶς ἐξηγήσατο, παραδείγματα λέγων τοὺς προϋφαστώτας λόγους, και τὰ ἀφοριστικὰ ποιητικὰ θεῖα θελήματα. (μόνον γὰρ τῷ βούλεσθαι τὰ πάντα ὑπέστησαν) οὗς και προορισμοὺς ὁ θεὸς Παῦλος φησιν· *Οὗς δὲ προώρισεν, λέγων, τοὺτους και ἐκάλεσεν· και ἐτέρωθι· Προορίσας ἡμᾶς ἐν τῷ θεῷ ἡματι αὐτοῦ.* Τὸ δὲ, ἐπεὶ και οὐσίας παράγει κατὰ τὴν ἀπὸ οὐσίας ἔκθεσιν, τοιοῦτόν τινα ἔχει λόγον. Εἶπεν, ὅτι πάντων τῶν ὄντων τὰ παραδείγματα ἐν τῷ Θεῷ ἔστιν, εἶτα ὡσπερὶ τινος τῶν ἄλλων μὲν τοὺς λόγους διδόντος εἶναι ἐν τῷ Θεῷ, δηλονότι τῶν προνοειῶν, τῶν θεωρειῶν, τῶν κινήσεων, καθὼς και τὰ ἀποστολικὰ ῥητὰ ἔχουσιν· ὡς συνάγεσθαι ἴσως ἐντεῦθεν, τοὺς μὲν προορισμοὺς τῆς διακονίας και τῆς ἀποστολῆς, και τοὺς λόγους τούτων εἶναι ἐν τῷ Θεῷ, αὐτῶν δὲ τῶν προσώπων τὰ παραδείγματα μὴ εἶναι· ὡσπερὶ τινος γοῦν οἰομένου τοιαῦτα και χωρίζοντος τῶν προσώπων τὰς ἐνεργείας, φησὶ συνιστῶν, ὅτι και αὐτῶν καθ' αὐτὸ τῶν προσώπων τοὺς λόγους ἔχει παρ' ἑαυτῶν ὁ δημιουργός, ἐπεὶ και οὐσίας παράγει. Σκέψαι γὰρ ἀπὸ τῶν καθ' ἡμᾶς τεχνητῶν, ὅτι ἡμεῖς μὲν, ἐπεὶ οὐκ οὐσίας παράγομεν, οὐδὲ τοὺς λόγους τῶν οὐσιῶν παρ' ἑαυτοῖς ἔχομεν· ἐξέων δὲ και τέχνης λόγους οὐδὲν κινεῖ ἐν ἡμᾶς, καθ' ὡς ἀποτελεσθεῖν τὸ τεχνητόν. Ὁ δὲ Θεός, ἐπεὶ και τούτων κατεκείνων παραγωγεὺς ἔστιν, εὐκρίτως ἔχει και ἀμφοτέρων τοὺς λόγους, και τῶν οὐσιῶν και τῶν ἐξέων.

D οὐσιῶν παρ' ἑαυτοῖς ἔχομεν· ἐξέων δὲ και τέχνης λόγους οὐδὲν κινεῖ ἐν ἡμᾶς, καθ' ὡς ἀποτελεσθεῖν τὸ τεχνητόν. Ὁ δὲ Θεός, ἐπεὶ και τούτων κατεκείνων παραγωγεὺς ἔστιν, εὐκρίτως ἔχει και ἀμφοτέρων τοὺς λόγους, και τῶν οὐσιῶν και τῶν ἐξέων.

§ IX. Ὁ μὲντοι φιλόσοφος Κλήμης ὁ Πρώτης ἐπισκοπος, ὡς φασὶ τινες ἐξηγούμενοι, δόξη τινὲ κατηκολούθησε λεγοῦση, και ἐν τῇ γενέσει τῶν αἰσθητῶν εἶναι τινὰς ἀρχικὰς αἰτίας. Ὡς γοῦν ἐν τοῖς νοητοῖς ἔστι λέγειν τὰς νοήσεις τὰς θείας, λόγους ἀρχικοὺς

* Apoc. xvi, 13. † Rom, viii, 30. ‡ Ephes. i, 5.

καὶ παραδείγματα, οὕτως ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ἔλεγεν εἶναι τινα ἀρχηγικώτερα παραδείγματα, τοῦ μὲν ἐνύλου τυχὸν πυρὸς τὸ αἰθέριον, τῶν δὲ πηγμαίων ὑδάτων τὰ ὑπερούρανια ὑδάτα, ἅτινα ὀυλότερά πῶς εἰσι τῶν ὑφαιμένων, παρ' ὅσον ὁ μὲν αἰθέρ αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ καίων ὑφίσταται, τὰ δὲ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν ὑδάτα δι' ἄρα τοῦ προσήκοντος περιορισμοῦ συσφίγγεται καὶ συνέχεται· καὶ μᾶλλον ἐπὶ σφαιροειδοῦς καὶ ὀλισθηρᾶς ὄντα φύσεως, ἀμφω δὲ συγκρατοῦνται τῇ δημιουργικῷ καὶ θεῷ θελήματι. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ πρὸς τι παραδείγματ' ἔφησι· πρὸς γὰρ ταῦτα ἔχεινα παραδείγματα, καὶ οὐχ ἀπλῶς ἀρχικὰ αἰτία, ὡς οὐτός φησι, τὰ θεαρχικὰ θιλήματα. Ἄλλοι δὲ τὰ νοητὰ τῶν αἰσθητῶν, καὶ τούτων πάλιν τὰ ὑψηλότερα τῶν κατωτάτω, παραδείγματα λέγειν τὸν ἱερὸν ἐκλαθόμενοι Κλήμεντα, εἰς σαφήνειαν τῆς τοιαύτης ὁδοῦ καὶ τοιοῦτόν τι παράγουσιν. Ὑπόθου γὰρ γραμμῆν, ἧς τὸ μὲν ἄνω μέρος ἀποδιδόσθω τοῖς νοητοῖς, τὸ δὲ κάτω τοῖς αἰσθητοῖς· καὶ τούτων τὸ μὲν ἀρχηγικώτεροις, ἄπερ εἰσι τὰ ἰδίως νοητὰ, τὸ πρῶτον καὶ ἀνώτατον μέρος, τοῖς δὲ ἐκ τῶν νοητῶν τὸ μετ' ἔχεινα, εἰθ' οὕτω, καθ' ὑπόθεσιν τῆς γραμμῆς τὰ ἄλλα. Δείξει γὰρ θέλει ἡ τοιαύτη ὁδοῦ, μὴ τῆς ἀξίας τῆς αὐτῆς εἶναι τὰ πάντα, ἀλλ' ἐξ ἀλλήλων ἕνια γινόμενα, οἷον τὰ ὑφαιμένα εἶδη τῶν καθολικῶν. Καὶ ταῦτα μὲν τινες· τὸ δὲ ὅλον, οἶμαι, ὡς ἂν τῶν λόγων καταστοχάσωμαι, τοῦτ' ἐστίν· Ὅτι ἐπειδὴ τῶν νοητῶν τὰ παρόντα λέγουσιν, ὡς ὁ μέγας Ἀπόστολος εἶπε τοῦ νόμου σκιάν, οὗτος ἐξ ἀντιστρόφου ἔχεινα τούτων ἐκάλεσε παραδείγματα. Διὰ τοῦτο γὰρ εἶπε καὶ πρὸς C τι ἡ εἰκὼν πρὸς τὸ παράδειγμα, καὶ τὸ παράδειγμα πρὸς τὴν εἰκόνα. Φησὶ τοίνυν ὁ Πατήρ, ὅτι, εἰ κάκεινος τὰ νοητὰ τῶν αἰσθητῶν ἐκάλεσε παραδείγματα, (ὄρα γὰρ, φησὶ, ποιήσεις κατὰ τὸν τύπον τὸν δευχθέντα σοι) ἀλλ' ὅν οὐκ εἰσι τοιαῦτα παραδείγματα τὰ νοητὰ ἔχεινα, ὥστε καὶ προσκνητὰ εἶναι, ὡς τὰ θεῖα θελήματα, ἀλλὰ κάκεινα ποιήματ' εἰσι, καὶ ἔχουμεν ἀκούειν καὶ περὶ αὐτῶν, καθὼς ὁ Μωϋσῆς περὶ τῶν αἰσθητῶν εἶπεν ὡς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ· Ὁ παρὲδιδέξα σοι αὐτὰ τοῦ πορεύεσθαι ἐπίσω αὐτῶν, ἀλλ' ἕνα διὰ τούτων πρὸς τὸ ὄντως ὄν καὶ τὸν ποιητὴν ἀναγόμεθα. Ἐπαυθῆ τινες τῶν Ἑλλήνων τὰς ἰδέας καὶ τὰ παραδείγματα ἐνυπόστατα ἔφησαν, τούτους ἀπορροπίζων φησὶν· Εἰ γὰρ μὴ ἀπλῶς καὶ ἐνιαχοῦ εἶεν αἱ ἰδέαι νοήσεις ὑπερηπλωμένα· οὗται τοῦ ὑπερηπλωμένου καὶ ὑπερηνωμένου Θεοῦ, σύνθετος ἂν εἴη ὁ Θεὸς ἐκ παραδείγματος καὶ ἑαυτοῦ, ὅπερ διπλόην ὠνόμασε· πάντα οὖν ἀναθετόν τῇ πρώτῃ αἰτίᾳ. Ἄλλ' οὐ, διότι μερικὰ καὶ ἑτερόχρονα τὰ αἰτιατὰ, ἦδη ὑπονοητέον καὶ μερισμούς τινας ἰδιουποστάτους, ἢ μὴν ἰδίως ἐπινουμένους ἐπὶ Θεοῦ· ἀλλὰ μία ἐστὶ καὶ αὕτη ἐξηρημένη παντός ἐνιαίου ἢ ἐνωσις· κατὰ μίαν γὰρ καὶ τὴν αὐτὴν οὐχ ἀπλῶς ἀπλότητα, ἀλλ' ὑπερβολὴν ἀπλότητος, πάντα ἐν ἑαυτῇ μὴ μόνον περιέχει, ἀλλὰ καὶ προέχει προωρισμένως, ἀρξασμένη τῆς οὐσιοποιου προόδου, καὶ παραγωγῆς τῶν κτισμάτων, ἀπὸ τοῦ εἶναι ἑαυτῆς· ὥστερ καὶ αὐτῆς ζωοποιου ἀπὸ τῆς

A intellectibus licet dicere, divinas notiones rationes esse principales et exemplaria, sic in sensilibus dixit esse quaedam principaliora exemplaria, v. g. ignis materialis qualitas aetheria, et fontium aquarum supercoelestes aquae, quae quodammodo magis immateriales sunt inferioribus, in quantum aether quidem ipse in seipso ardens subsistit, aquae vero supercoelestes sine circumscriptione conveniente constringuntur ac continentur; quin potius cum orbicularis ac fluxae naturae sint, utraque conditoris ac divina voluntate continentur. Quocirca etiam ad aliquid exemplaria esse dicit; ad haec ipsa enim exemplaria, et non simpliciter causas principales, ut hic ait, divinae sunt voluntates. Alii vero intellectilia sensilium, et horum iterum sublimiora inferiorum exemplaria Clementem dicere existimantes, ad istiusmodi opinionis explicationem, quid simile adducunt. Suppone enim lineam cujus superior quidem pars data sit rebus intellectibus, inferior vero sensilibus; atque his quidem quae inter haec primatum tenent, quae sunt proprie intelligibilia, primam ac superiorem partem obtigisse, intellectibus autem inferioribus inferiorem, et ita caeteris, secundum lineae descensum. Siquidem totus opinio vult docere omnia non esse ejusdem dignitatis, sed quaedam ex se mutuo dependere, velut subjectas species ab universalibus. Et haec quidem aliquorum est sententia: totus vero, quantum ex verbis ipsis conjecio, sensus hic est: quod cum praesentia dicant esse rerum spiritualium, sicut magnus Apostolus ea quae sunt legis umbram appellavit, ita hic illa his opponens exemplaria vocavit. Ideirco enim dixit etiam ad aliquid, imago vide licet ad exemplar, et exemplar ad imaginem. Ait itaque hic Pater, quod si etiam ille intellectilia sensilium exemplaria vocavit (vide enim, inquit, factus secundum exemplar quod tibi monstratum est e), utique non sunt istiusmodi exemplaria intellectilia illa, quae etiam adoranda sunt ut divinae voluntates, verum illa quoque creata sunt, deque his audimus id quod Moyses de sensilibus Dei nomine dixit: Non ostendi tibi haec ut ambules post ea; sed ut per haec ad id quod vere est et creatorem adducamur. 449 Cum aliqui gentiles dixerint, ideas esse exemplaria quae per se subsistunt, hos refutans ait: Nisi enim ideae haec notiones essent simpliciter ex unius superexpansae, supereminenter et supraquam unius Dei, utique Deus compositus esset ex exemplari et seipso, quod duplicitatem appellavit; omnia igitur primae causae ascribenda sunt. Sed neque, quod partiales et diversi temporis sint effectus, statim suspicandum est, esse divisiones quasdam per se subsistentes, vel certe proprie intellectas in Deo; sed unica est eademque eminentis universae unitatis unio; nam secundum unam et eandem non simpliciter simplicitatem, sed eminentiam simplici-

citatis, omnia in seipsa non solum continet, verum etiam præhabet prædefinite inchoans progressum suum substantificum, et creaturarum productionem a sui ipsius esse, sicut etiam ipsam vivificationem a sui ipsius vita, et consummationem a sua perfectione. Dixit autem hoc, quoniam omnia ex Deo facta sunt, atque omnia seipsis propria, et in quantum naturam habent, Deum participant; si quidem tantum existant, participant divinum esse; si cognoscant, divinam cognitionem; si vero etiam intelligant, divinam intellectionem quæ omnem excedit intelligentiam. Inchoat autem a substantifico progressu, quoniam primum intelligimus esse alicujus, et deinde sic vel taliter illud esse. Quapropter istiusmodi progressum inchoavit a sui ipsius esse; non enim satis est bonitati, si circa semetipsam propriæ vacet contemplationi, sed debet per plura beneficia diffundi ac propagari.

§ X. Per omnia autem dimanat providentia, cunctaque replet essentia, et in rebus omnibus delectatur. Hoc vero dicit, non quod Deus affectionem habeat gaudii et exultationis, sed a nobis ipsis gaudentibus de operum nostrorum perfectionibus, siquidem secundum rationem procedant, et nullam incurrant reprehensionem; hoc enim sibi quisque vult illa quæ in divina sacraque Scriptura additur approbatio: *Ecce bona valde*¹. Quibus congruit et illud divini Davidis dicentis: *Latabitur Dominus in operibus suis*²; illudque Salomonis: *Ego etiam cui congaudebat*. Etenim ut vox, cum una sit, a multis quoque auribus, in se una rursus perseverans, non prius neque posterius, neque divisim neque partialiter, sed integre, sed totaliter et ex toto, et simul et eodem modo, ut una percipitur; sic **450** etiam Deus unice et integre ab omnibus participatur, omniumque principium est, tanquam causa, finis ut cujus causa; nam omnia propter Deum sunt, verum non propter necessitatem, sed propter bonitatem; et finis omnium est, ut qui continet et terminat universa. Nihil enim potestatem ac providentiam ejus effugit, sed in ipso cuncta terminantur, et infinitas omnis infinitatis ac terminationis existit; æqualiter enim deficient tam infinitas quam terminatio a divina infinitate, sicut a sole ac cælo qui illa intuentur, vel potius etiam magis et excessive atque infinite deficient. Verum quantum est in rebus nostratibus infinitas? Si dicat quis materiam, quæ semper transfiguratur atque in alias atque alias formas transmutatur; atqui hæc ipsa quoque in Deo terminatur, quantumvis instabilis sit et indefinita. Est itaque Deus infinitas etiam infinitatis, non quasi secundum se transformetur, sed quod hæc ex nihilo producat. Dicens autem infinitatis et terminationis, ut sicut oppositorum; non enim hæc proprie sicut habitus et privatio opponuntur (oportebat enim apparere aliquando habitum, siquidem is erat, et sic fieri privationem), quin potius opponuntur sicut affirmatio et negatio. Dicitur

A ζωῆς ἑαυτῶν, καὶ τῆς τελειοποιουῦ ἀπὸ τῆς τελειώσεως ἑαυτῆς. Εἶπε δὲ τοῦτο, ἐπεὶ τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐγένοντο, καὶ τὰ πάντα τοῦ Θεοῦ μετέχουσιν οἰκείως ἑαυτοῖς, καὶ καθὼς ἔχουσι φύσεως· εἰ μὲν εἰσι μόνον, ἀπὸ τοῦ εἶναι τοῦ Θεοῦ· εἰ δὲ γνωστικά εἰσιν, ἀπὸ τῆς θείας γνώσεως· εἰ δὲ καὶ νοερά, ἀπὸ τῆς θείας καὶ ὑπὲρ πάσαν νόησιν νοήσεως. Ἀρχεται δὲ τῆς οὐσιοποιουῦ προόδου, ὅτι πρῶτως ἐπινοοῦμεν τὸ εἶναι τινος, καὶ εἶθ' οὕτω τὸ τοῦσδε εἶναι τοῦτο. Τοίνυν ἤρξατο τῆς τοιαύτης προόδου ἀπὸ τοῦ εἶναι ἑαυτῆς· οὐκ ἔρκει γὰρ τῇ ἀγαθότητι, μόνη τῇ περὶ ἑαυτῆς ἐνασχολεῖσθαι θεωρεῖα, ἀλλ' εἶδει χυθῆναι καὶ ὀδεῦσαι τὸ ἀγαθὸν εἰς πλεονα τὰ εὐεργετούμενα.

Quapropter istiusmodi progressum inchoavit a sui ipsius esse; non enim satis est bonitati, si circa semetipsam propriæ vacet contemplationi, sed debet per plura beneficia diffundi ac propagari.

§ X. Διὰ πάντων δὲ φοιτᾷ τῇ προνοίᾳ, καὶ πάντα πληροῖ τοῦ εἶναι, καὶ ἐπὶ πᾶσι τοῖς οὖσιν ἀγάλλεται. Τοῦτο δὲ λέγει, οὐχ ὅτι ὁ Θεὸς πάθος ἔχει χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως, ἀλλ' ἀπ' ἡμῶν χαιρόντων τοῖς τῶν ἡμετέρων ἔργων ἀποτελέσμασιν, εἴπερ κατὰ λόγον προβαλεν, καὶ μηδεμίαν μομφὴν ἔχουσιν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ καὶ ἡ παρά τῇ θεῖᾳ καὶ ἱερᾷ Γραφῇ μετ' ἐπιτάσεως ἐπίκρισις, τὸ, Ἰδοὺ καλὰ Μαν. Σύμφωναν τοῦτοις καὶ τὸ παρὰ τῷ Θεῷ Δαβὶδ, Ἐδωρυνθήσεται Κύριος, λέγων, ἐπὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ· καὶ τὸ τοῦ Σολομῶντος, Ἐγὼ ἤμην ἢ προσέχαιρε. Καὶ γοῦν ὡσπερ φωνὴ μία οὖσα παρὰ πολλῶν ἀκοῶν, μένουσα καὶ πάλιν μία, μετέχεται, οὐ προτέρως καὶ ὑστέρω, οὐ μεμερισμένως, οὐκ ἀνὰ μέρος μὲν, ὀλοτελῶς δὲ, ἀλλὰ καὶ ὀλοτελῶς, καὶ καθόλου, καὶ ἅμα, καὶ ὡσαύτως ὡς μία· οὕτω πρὸς πάντων καὶ τὸ θεῖον μετέχεται ἐνικῶς τε καὶ ὀλοτελῶς, καὶ ἀρχὴ ἐστὶ πάντων, ὡς αἷτιον, καὶ τέλος ὡς οὐ ἕνεκα· πάντα γὰρ ἕνεκα Θεοῦ, ἀλλ' οὐ διὰ χρείαν, ἀλλ' ἀγαθότητα· καὶ πέρας πάντων, οἷον ἐπεριεκτικὴν καὶ ἄστος. Οὐδὲν γὰρ ἐκβαίνει τὴν αὐτοῦ δυναστείαν καὶ πρόνοιαν. ἀλλ' εἰς αὐτὸ τὰ πάντα περατοῦνται, καὶ ἀπειρία πάσης ἀπειρίας καὶ πέρατος· ἐξ ἰσοῦ γὰρ ἀπολείπονται καὶ ἡ ἀπειρία καὶ τὸ πέρας τῆς θείας ἀπειρίας, καθάπερ ἡλίου καὶ οὐρανοῦ οἱ πρὸς αὐτὰ βλέποντες, ἢ μᾶλλον καὶ πλεον, καὶ ὑπερέκεινα, καὶ ἀπειρῶς ἀπολείπονται. Ἀλλὰ τίς ἢ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς ἀπειρία; Εἶποι τις ἄν· Ἡ ὕλη ἢ αἰεὶ μετασχηματιζομένη, καὶ ἄλλοτε εἰς ἄλλα εἶδη μεταβάλλουσα. Ἀλλ' οὐκ καὶ αὕτη ἐν τῷ Θεῷ πεπέρασται, εἰ καὶ ἄστατός ἐστι καὶ ἀόριστος. Ἔστι γοῦν τὸ θεῖον ἀπειρία, καὶ τῆς ἀπειρίας, οὐκ ὡς μετασχηματιζόμενον κατ' αὐτῆς, ἀλλ' ὡς καὶ ταύτην ἐξ οὐκ ὄντων παραγαγόν. Εἰπόντων δὲ ἀπειρίας καὶ πέρατος, φησὶ τῶν ὡς ἀντικειμένων· οὐ γὰρ κυρίως ταῦτα ὡς ἕξις καὶ στέρησις ἀντίκεινται, (εἶδει γὰρ φανῆναι ποτε τὴν ἕξιν, εἴπερ ἦν τοῦτο, καὶ οὕτω γενέσθαι τὴν στέρησιν) ἀλλὰ μᾶλλον ὡς κατάφασις καὶ ἀπόφασις ἀντίκεινται· λέγεται γὰρ καθ' ἕξιν καὶ στέρησιν, νοεῖται δὲ κατὰ κατάφασιν καὶ ἀπόφασιν. Ἀπειρον γὰρ λέγεται τὸ μὴ ἔχον πέρας, οὐ τὸ στερηθὲν πέρατος· ἐν ἐνὶ μέντοι, δηλονότι ἐνιαίως, ὡς πολλάκις εἴρηται, τὰ πάντα ὁ Θεὸς, καὶ

¹ Gen. 1, 31. ² Psal. 148, 31.

προέχει ὡς αἴτιος, καὶ ὑπέστησεν ὡς ποιητὴς, καὶ παρῶν ὁμοίως τοῖς πᾶσι καὶ πανταχοῦ· καὶ ἐπὶ πάντα πρόεισι τῇ συστατικῇ προνοίᾳ, καὶ ἐφ' ἑαυτοῦ μένει φθὺς ὑπὲρ πάντα ὦν καὶ μηδενὸς δεόμενος. Καὶ ἐστὼς ἐστὶ τῷ κατὰ μηδὲν ὄλως ἐν αὐτῷ ἔχνος μεταβολῆς θεωρεῖσθαι· καὶ κινούμενος πάλιν ἐν τῷ συνέχειν τὰ ὄντα καὶ συγκρατεῖν. Καὶ αὖθις οὐ ταῦτά ἐστιν, ὅτι ὑπὲρ ταῦτα· κίνησις γὰρ ἀτελῆς ἐνέργειά ἐστι· στάσις δὲ ἡ παντάπασι ἀκίνησις· ἥτις, εἰ μετὰ τὴν κίνησιν γένοιτο, ἡρεμία ἀν κληθείη. Τὸ κακοῦ εἶναι τὸ θεῖον ὑπὲρ τὴν ἀτελῆ ἐνέργειαν, εὐδὴλον· ὅτι δὲ καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἀκίνησιαν, δῆλον ἐκ τοῦ τὰ πάντα ἔχειν ὑπεροχικῶς, καὶ οὐ καθῶς εἰσι καὶ νοοῦνται. Εἰ γὰρ καὶ λίαν συνάδει ἐπὶ θεοῦ τὸ παντάπασι ἀκίνητον, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ὑπεροχικῶς ἐστὶ τε καὶ νοεῖται ἐν τῷ θεῷ. Οὐκ ἐν τινι τῶν ὄντων πάλιν ἐστὶ διὰ τὸ ἐν πᾶσι διασχετον· οὐδὲν προσήκει τούτῳ τῶν αἰώνων, ὅτι καὶ τῶν αἰώνων ποιητὴς ἐστίν· οὐδὲν τῶν ὑπὸ χρόνον, ὅτι καὶ χρόνων ποιητὴς. Αἰώνια δὲ λέγει τὰς νοερὰς δυνάμεις ὡς αἰῶνος μετεχούσας, καὶ διὰ τὸ τῆς πρὸ τοῦ χρόνου φύσεως γενέσθαι αὐτάς· χρόνος γὰρ ἀπὸ τῆς οὐρανοῦ καὶ γῆς ποιήσεως ἀριθμεῖται. Τὸ δὲ, οὐδὲν προσήκει τούτῳ, κατ' οὐσίαν νόησον, καὶ οὐ κατ' ἄλλην τινὰ ἔννοιαν, ὅλον κυβερνήσεως, καὶ συστάσεως, καὶ τῶν τοιούτων. Σημεῖωσαι δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι τὸ ἀναρχον καὶ αἰώνιον, οὐ μὴν δὲ πᾶν τὸ αἰώνιον καὶ ἀναρχον. Αὐτοαἰῶν δὲ τὸ θεῖον, ὅτι τὸ εἶναι τούτου μὴ μόνον χρόνον οὐ μετρεῖται, ἀλλ' οὐδ' αἰῶνι, ἀλλ' αὐτὸ ἐστὶν ἑαυτῷ αἰῶνι. Μέτρα δὲ τῶν ὄντων τοὺς αἰῶνας τῶν νοητῶν, καὶ τοὺς χρόνους τῶν αἰσθητῶν φησι· τὰ γὰρ νοητὰ ὡς ὑπὸ μέτρον τοῦ αἰῶνος μετρεῖται, εἰ καὶ ὁμωνύμως τῷ μετροῦντι αἰῶνι καὶ τὰ μετρούμενα λέγονται. Αἰῶνες γὰρ λέγονται καὶ οἱ ἀγγελιοὶ. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν· τὰ γὰρ μετρούμενα τῷ χρόνῳ ὁμωνύμως χρόνοι λέγονται, ὡς ἡ κίνησις τῶν ἀστέρων καὶ τοῦ ἡλίου, καὶ οἱ βλοῖ· μετρούμενοι γὰρ ὑπὸ χρόνου, χρόνοι λέγονται· ὁ γὰρ χρόνος εἰς τὰ δὲ μετρικὸν χρόνοι, ὡς ὑπὸ τῆς μιᾶς παρατάσεως τοῦ ἐνὸς χρόνου μετρούμενα. Πάντα οὖν ταῦτα δι' αὐτοῦ, καὶ ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ ἐστίν.

Intellectilia, tanquam mensuræ subjecta, sæculo mesurantur, etsi eodem nomine, quæ mesurantur, et quod mensurat, afficiantur. Angeli enim etiam sæcula appellantur. Ita etiam in sensilibus. quæ enim tempore mesurantur, eodem cum tempore nomine appellantur, ut motus astrorum et solis, et ætates vitæ: tempore enim mensuratæ tempora dicuntur, siquidem tempus unum; mensuralia vero tempora sunt, quæ unius hujus temporis extensione mesurantur. Hæc itaque omnia per ipsam, et ab ipso, et in ipso sunt.

A enim secundum habitum et privationem, intelligitur autem per affirmationem et negationem, intellectum namque dicitur id quod non habet finem, non quod privatum est sine; Deus siquidem in uno id est unite, ut sæpe dictum est, omnia et præhabet ut causa, et subsistere sicut ut conditor, atque similiter omnibus et ubique præsens est, et ad omnia se extendit conservatrice providentia, in seipso manet tanquam supra omnia existens, et nullius egens. Et stans dicitur, quia in eo nullum vestigium mutationis cernitur; et rursum se movens, quia res continet atque conservat. Et rursum non hæc est, sed supra hæc; motio enim, est actio imperfecta; statio vero est omnimoda immobilitas; quæ si post motum fiat, quies appellabitur. Deum autem mali plusquam imperfectam actionem esse, clarum est; quod vero etiam sit supra immobilitatem, clarum est ex eo quod omnia habeat eminenter, et non sicut res sunt et intelliguntur. Eisi enim Deo valde consona sit omnimoda immobilitas, attamen ea ipsa eminenter est et intelligitur in Deo. Rursum non est in ullo eorum quæ sunt, quia in **451** omnibus incomprehensibilis existit; nihil rerum æviternarum illi convenit, quia ævorum quoque conditor existit; nihil rerum temporalium, quia temporum quoque creator est; æviternas autem vocat virtutes intellectu præditas, quoniam ævi participes existunt, et quia natura temporis priores sunt; quoniam tempus a cœli terræque creatione computatur. Quod autem ipsi nihil conveniat, intellige secundum substantiam, et non secundum aliam quampiam intelligentiam, v. g. gubernationis ac constitutionis, atque similitum. Nota vero hinc, id quod principio caret, quoque æternum esse, non tamen omne quod æternum est, principio carere. Deus autem est ipsamet æternitas, quoniam ejus esse non solum tempore non mensuratur, sed neque æternitate, sed est ipsamet æternitas. Ait autem sæcula intelligibiliū, tempora vero sensilium mensuras esse; siquidem in-

CAPUT VI.

De vita.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ ζωῆς.

SYNOPSIS CAPITIS

I. Docet Deum esse vitam ex qua omnis vita proficiscitur. II. Eum cuilibet viventi naturæ congruam vitam impertiri. III. A divina vita, quæ supra vitam est, vivificari ac foveri universa, atque adeo ipsam omnium vitam prædicari.

§ I.

Nunc laudanda nobis est vita æterna, ex qua per se vita, et omnis vita manat; et a qua vivere in omnia quoque modo vitam participantia, convenienter unicuique, disseminatur. Itaque vita atque immortalitas immortalium angelorum, et illa perpetuitas angelicæ vitæ, quæ omnem effugit interitum, ex ipsa et propter ipsam est et subsistit; quamobrem semper viventes et immortales **452** dicuntur, et rursus non immortales, quia non ex se habent ut immortales sint, et perpetuo vivunt, sed ex vivifica et omnis vitæ effectrice et conservatrice causa. Et sicut dicebamus de eo qui est, esse ævum ipsius per se esse, sic etiam hic vita divina est per se vitæ vivificatrix et effectrix; et omnis vita, vitalisque motio est ex vita quæ est supra omnem vitam, et omne principium omnis vitæ. Ex ipsa etiam animæ habent, quod non intereant, et animantia germinaque quod ultimo vitæ gradu gaudeant. Hæc subtracta, juxta Scripturam, deficit omnis vita, et ad ipsam denuo conversa, rursus vivificantur quotquot ab ejus consortio præ imbecillitate desciverant.

Νῦν δὲ ὑμνητέον ἡμῖν τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, ὡς ἦς⁸⁶ ἡ αὐτοζωή, καὶ πᾶσα ζωὴ, καὶ ὑφ' ἧς εἰς πάντα τὰ ὄψωσιν ζωῆς μετέχοντα τὸ ζῆν οικειῶς ἐκάστῳ διασπείρεται. Καὶ γοῦν ἡ τῶν ἀθανάτων ἀγγελῶν ζωὴ, καὶ ἡ ἀθανασία, καὶ τὸ ἀνώλεθρον αὐτὸ τῆς ἀγγελικῆς ἀεικινήσιας⁸⁷, ἐξ αὐτῆς καὶ δι' αὐτὴν καὶ ἔστι καὶ ὑφέστηκε· διὸ καὶ⁸⁸ ζῶντες αἰεὶ καὶ ἀθάνατοι λέγονται, καὶ οὐκ ἀθάνατοι πάλιν, ὅτι μὴ παρ' ἑαυτῶν ἔχουσι τὸ ἀθάνατον⁸⁹ εἶναι καὶ αἰωνίως ζῆν, ἀλλ' ἐκ τῆς ζωοποιοῦ καὶ πάσης ζωῆς ποιητικῆς καὶ συνοδικῆς αἰτίας. Καὶ ὡς περὶ ἐπὶ τοῦ ὄντος ἐλέγομεν⁹⁰, ὅτι καὶ τοῦ αὐτοεἶναι ἔστιν αἶψον, οὕτω καὶ ἐνθάδε πάλιν, ὅτι καὶ τῆς αὐτοζωῆς ἔστιν ἡ ὑπὲρ ζωῆν ἡ θεία ζωὴ, ζωτικὴ, καὶ ὑποστατικὴ, καὶ πᾶσα ζωὴ, καὶ ζωτικὴ κινήσις ἐκ τῆς ζωῆς, τῆς ὑπὲρ⁹¹ πᾶσαν ζωὴν καὶ πᾶσαν ἀρχὴν πάσης ζωῆς. Ἐξ αὐτῆς καὶ αἱ ψυχὰι τὸ ἀνώλεθρον ἔχουσι, καὶ ζῶσι πάντα καὶ φυτὰ κατ' ἔοχαστον ἀπτήχημα τῆς ζωῆς⁹² ἔχουσι τὸ ζῆν. Ἦς ἀναβαινουμένης, κατὰ τὸ Λόγιον, ἐκλείπει πᾶσα ζωὴ, καὶ πρὸς ἦν καὶ τὰ ἐκλειστώτα τῇ πρὸς τὸ μετέχειν αὐτῆς ἀσθενεῖα, πάλιν ἐπιστρέφόμενα, πάλιν ζῶσι γίνονται.

§ II.

Et largitur primum quidem per se vitæ esse vitam, et omni vitæ, et cuique vitæ esse unamquamque apte ad naturam suam; cœlestibus etiam vitæ immaterialem ac deiformem et immutabilem immortalitatem, et motum sempiternum ab omni errore inflexioneque liberum, ad ipsam quoque vitam demoniacam abundantia bonitatis se extendens; neque enim illa quod sit, et vita sit ac maneat, ab alia causa nisi ab hac habet. Dat in super hominibus, licet compositis, vitam quæ angelicam proxime attingit, et nos aversos etiam exuberantia benignitatis ad se convertit revocatque, et (quod divinius est) nos totos, animas dico et conjuncta corpora, ad perfectam et immortalem vitam translationem se promisit: id quod antiquitati quidem contra naturam esse videtur, tibi vero et tibi et veritati divina res, et supra naturam. Supra natu-

Καὶ διωρεῖται μὲν πρῶτα τῇ αὐτοζωῇ τὸ εἶναι ζωὴν, καὶ πάση ζωῇ, καὶ τῇ καθ' ἕκαστα τὸ εἶναι οικειῶς ἐκάστην ἢ εἶναι πέφυκα· καὶ ταῖς μὲν ὑπερουρανίους ζωαῖς τὴν ἄψλον, καὶ θεοειδῆ, καὶ ἀναλλοίωτον ἀθανασίαν, καὶ τὴν ἀρρέπῃ καὶ ἀπαρέγκλιτον⁹³ ἀεικινήσιαν, ὑπερεκτεινομένην διαπεριουσίαν ἀγαθότητος, καὶ εἰς τὴν δαιμονίαν ζωὴν· οὐδὲ γὰρ ἐκείνη τὸ εἶναι παρ' ἄλλης αἰτίας, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς καὶ τὸ εἶναι ζωὴ, καὶ τὴν διαμονὴν ἔχει. Διωρουμένη δὲ καὶ ἀνδράσι τὴν, ὡς συμμίκτοις, ἐνδεχομένην ἀγγελουειδῆ⁹⁴ ζωὴν, καὶ ὑπερβλύσει φιλανθρωπίας, καὶ ἀποφοιτῶντας ἡμᾶς εἰς ἑαυτὴν ἐπιστρέφουσα καὶ ἀνακαλουμένη, καὶ (τὸ δὴ θειάτερον) ὅτι καὶ ὅλους ἡμᾶς, ψυχὰς φημι καὶ τὰ συζυγῆ σώματα, πρὸς παντελεῖ ζωὴν καὶ ἀθανασίαν ἐπήγγελλται⁹⁵ μεταθήσειν πρόδημα τῇ παλαιότητι μὲν ἴσως παρὰ φύσιν δοκοῦν, ἐμοὶ δὲ καὶ σοὶ καὶ τῇ ἀληθείᾳ καὶ θεῶν καὶ ὑπὲρ φύσιν. Ὑπὲρ φύσιν δὲ

VARIE LECTIONES

⁸⁶ ἐξ ἧς. ⁸⁷ non habetur in S. ἀειζωίας, P. et Vien. major cod.; alter habet ἀεικινήσιας, et subdit καὶ. ⁸⁸ δι' ἧν, S. P. ⁸⁹ ἀθάνατον, M. ἀθανάτως, P. Sc. ⁹⁰ καὶ ἐπὶ τοῦ, P. λέγομεν, S. Sc. ⁹¹ περὶ, S. ⁹² ψυχῆς, M. ⁹³ ἀπαράκλιτον. ⁹⁴ interjiciunt S. et D. ἐν ἡμῖν, P. ὡς ἐν ἡν. ⁹⁵ ἐπαγγέλλεται, S. Sc. Sag. μετάθεσιν, M. Scot.

τὴν καθ' ἡμᾶς φημι τὴν ὀρωμένην, οὐ τὴν πανσθενῆ, τῆς θείας ζωῆς· αὐτῇ γὰρ ὡς πασῶν οὐσῶν τῶν ζῶων φύσει, καὶ μάλιστα τῶν θειοτέρων, οὐδεμία ζωὴ παρὰ φύσιν ἢ ὑπὲρ φύσιν. Ὡστε οἱ περὶ τούτου τῆς παρανοίας Σίμωνος ἀντιρρήτικοί ⁹⁶ λόγοι κόρηω θείου χοροῦ ⁹⁷, καὶ τῆς σῆς ἱερᾶς ψυχῆς ἀπεληλάσθωσαν. Ἐλαθε γὰρ αὐτὸν, ὡς οἶμαι, καὶ ταῦτα σοφῶν ἀόμιμον εἶναι, τὸ μὴ δεῖν τὸν εὐφρονοῦντα τῷ προφανεῖ τῆς αἰσθησεως λόγῳ συμμάχῳ χρῆσθαι κατὰ τῆς πάντων ἀφανοῦς αἰτίας. Καὶ τοῦτό ἐστι ρητέον αὐτῷ, τὸ παρὰ φύσιν ⁹⁸ εἰπεῖν αὐτῇ γὰρ οὐδὲν ἐναντίον.

A ram nostram dico quæ videtur, non autem illam omnipotentem vitæ divinæ; hæc enim ut quæ sit omnium vitarum, et earum præsertim quæ diviniore sunt natura, nulla vita est contra naturam aut supra naturam. Quamobrem vesanix Simonis contradictorii sermones procul a divino cœtu tuæque spiritali anima repellantur; latebat enim ipsum, uti puto, tametsi sibi sapiens videbatur, eum qui sanæ mentis sit, evidenti sensus ratione adjuatrice uti contra abstrusam omnium causam non oportere. Atque hoc ei dicendum est, id esse contra naturam dicere; ei enim nihil est contrarium.

§ III.

Ἐξ αὐτῆς ζωοῦται καὶ περιβάλλεται καὶ ζωᾶ B πάντα καὶ φυτὰ. Καὶ εἴτε νοερὰν εἴποις, εἴτε λογικὴν, εἴτε αἰσθητικὴν, εἴτε θρεπτικὴν, καὶ αὐξητικὴν, εἴτε ὁποῖαν ποτὲ ζωὴν, ἢ ζωῆς ἀρχὴν, ἢ ζωῆς οὐσίαν ⁹⁹, ἐξ αὐτῆς καὶ ζῆ καὶ ζωοῖ ¹⁰⁰ τῆς ὑπὲρ πᾶσαν ζωὴν, καὶ ἐν αὐτῇ κατ' αἰτίαν ἐνοειδῶς προϋφέστηκεν. Ἡ γὰρ ¹ ὑπέρζωος καὶ ζωαρχικὴ ζωὴ καὶ πάσης ζωῆς ἐστὶν αἰτία, καὶ ζωογόνος, καὶ ἀποπληρωτικῆ, καὶ διαιρετικῆ ζωῆς ², καὶ ἐκ πάσης ζωῆς ὑμνητέα, κατὰ τὴν πολυγονίαν τῶν πασῶν ζῶων, ὡς παντοδαπῆ, καὶ πάσῃ ζωῇ ³ θεωρουμένη καὶ ὑμνουμένη, καὶ ὡς ἀνευδεῆς, μᾶλλον δὲ ὑπερπλήρης ζωῆς, ἢ αὐτόζωος, καὶ ὡς ὑπὲρ πᾶσαν ζωὴν ζωοποιὸς καὶ ὑπερζωος, ἢ ὅπως ἂν τις τὴν ζωὴν τῆν ἀφθεγχτον ἀνθρωπικῶς ἀνιμύσσει.

B Ab ipsa vivificantur et foventur universa, tam animalia quam plantæ. Et sive spiritalem dixeris, sive rationalem, sive sensitivam, sive nutritivam et auctricem, sive qualemcunque **453** tandem vitam, vel vitæ principium, vel vitæ essentiam, ex ipsa et vivit et viget supra omnem vitam, et in ipsa secundum causam uniformiter præexistit. Nam supraquam vitalis et vitæ principialis vita, et omnis vitæ causa est, adeoque vivificat et complet atque distinguit vitam, et ex omni vita prædicanda, juxta secundam vitarum omnium propagationem, unde tanquam omnigena omnisque vita concipitur ac celebratur, et ut nullius indiga, imo vero vitæ superplena, seipsa vivens, et quasi omnem vitam C vivificans, et supervivens, sive quomodocunque ineffabilem illam vitam humano more laudare quis possit.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. *Hæc laudanda nobis est vita æterna, ex qua per se vita, et omnis vita manat.* Quid sit per se vita, collige ex Notis ad § IV capitis præcedentis. Quibus hæc adde ex sancto Maximo: Quemadmodum oportet dicere, quandoque quidem accipiendum esse Deum, cum dicimus per se vitam, et alia ejusmodi; quandoque vero horum effectorem esse, id est hæc creasse; quoniam tanquam causa ille quidem horum et principium et supraquam principium vocatur his nominibus, ea vero quæ hæc participant, inde, id est ex participatis, dicuntur esse, et vivere, et divina esse. Vitæ igitur creationem, et substantiæ creationem, ipsas, inquam, res fecit Deus. Primum igitur cogitemus rem ipsam, deinde ipsius rei generalem notionem informemus; v. g. vitam aut substantiam univèrse consideratam, et postea in parte. Hæc autem dici, non quasi dicat, alteram quidem vitam esse ipsum Deum, alteram vero productam substantialem esse, et veluti per se existentem præter Deum, quam participant quæ vitam participant; sed potius, sicut ipse suus est interpret cap. XI, per se quidem vita, inquit, et per se potestas, et per se similitudo, et alia hujusmodi dicitur Deus, quod hæc sit Deus tanquam principaliter et divine et efficienter: hæc enim est ipse eorum verus fons; auctor vero est per se vitæ et similitudo, tanquam largiens participate us quæ primum inter ea quæ sunt hoc donum participant. Cuncta namque, ut cujusque naturæ convenit, hujusmodi dona participant: primæ quidem et supremæ inter cælestes nentes creaturæ participant præcipue; quæ vero demum, participant infra illas. Cum autem Dionysius horum contemplationem dilatat: « Nec aliam, inquit, divinitatem quæ vitam pariat dicimus, præter causam supraquam divinam omnium quæcunque vivunt, et per se vitæ causam. » Quod si non est alia causa viventium, nec alia divinitas quæ vitam pariat viventibus, nisi vita supraquam divina, et substantia supraquam substantia, et ipsum singularissimum et splendidissimum unum, et hoc est sola causa omnium; evidens est, quod hæc quæ primo et principaliter sunt, et effecta tantum, nihil eorum quæ postea sunt, tanquam causa, efficiunt. Idcirco bonus Deus, eorum ipsorum quæ prima sunt, effector dicitur, deinde eorum quæ univèrse participant, ut vita omnium viventium; in parte, ut vita hominum, angelorum, etc. Sic demonstrat solum Deum esse causam omnium, sive prima dicuntur, sive univèrse sive in parte, et sive sic participata dicuntur, sive participantia.

VARIE LECTIONES.

⁹⁶ ἀντιρρήτικώτεροι, S. ⁹⁷ χοροῦ, M. Sc. ⁹⁸ αὐτὸ παρὰ φύσιν, M. Sc. ⁹⁹ οὐσίας ζωῆν, P. ¹⁰⁰ καὶ ζωοῖ, M. Sc. καὶ ζωῇ, καὶ ζωοῖ, P. ¹ εἰ γὰρ, M. Sc. ² ζωῆ, M. Sc. ³ καὶ πᾶσα ζωῆ, S. P. D. Sc. Sar.

Nota autem, ut in § 4 ad cap. V Indicavimus, per se vitam esse participationem simpliciter, quæ non distinguitur a viventibus, a quibus participatur secundum rem; re enim vita et vivens idem sunt, sicut humanitas simpliciter et homo ratione tantum differant. Quia sicut humanitas sola illa comprehendit quæ hominem definiunt, et non quæ materiam faciunt individuum, neque humanitas actu aut potentia continet principia quæ individuum reddunt, homo vero continet potentia; sic per se vita illa continet quæ viventem definiunt, quatenus vivit. Itaque ut homo formaliter est humanitate homo, sic vivens per se vita vivens. Participatio autem, secundum existentiam, est vita illa simpliciter jam recepta in subjecto vivente, sicut humanitas secundum existentiam, est in hoc homine qui 454 existit; sola enim singularia existunt in rerum natura, universalia vero et abstracta solum in mente.

§ II. *Id quod antiquitati quidem contra naturam esse videtur.* Antiquitatem hic vocat stultam et fatuam opinionem gentilium, ut sanctus Maximus notatum reliquit. Itaque non antiquis simpliciter, sed fatuis antiquis, visum esse hoc dicit.

§ III. *Ab ipsa vivificantur et foventur universa, etc.* Deus enim, inquit Lessius, libro sexto *De perfectionibus divinis*, cap. 5, non solum vita, sed prima vita et æterna vita, et ipsa vitæ plenitudo ac universalitas, omnis vitæ origo et consummatio, principium et finis; in quo etiam omnia quæ non vivunt vita sunt. Ipse enim est supervitalis essentia et superessentialis vita, omnem vitalem substantiam intra se eminentissime et simplicissima præhabens, et causaliter complectens, et extra se quamlibet, juxta suam speciem, formans, conservans, et perficiens. Ipse est sua vitalis operatio, (ut sic loquar) nimirum sua intellectio, suus amor, suum gaudium, sua beatitas. Ex illo supervitali fonte omnia quæ aliquo modo vivunt vitam hauriunt, et vitales facultates motusque accedunt, alia præstantiores, alia minus præstantes, juxta gradum cujusque et ordinem; inde vita omnis et plantarum et animalium, et hominum et daemonum et angelorum, omnis vita naturalis et supernaturalis, hujus sæculi et futuri, temporalis et æterna. Denique, sicut ipse est omnium existentium esse superessentiale, ita omnium viventium vita supervitalis, uti Dionysius ait. Plura vide apud divum Thomam, parte prima, quæstione 18, artic. 1 et sequentibus, ubi disputat de vita.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (42).

§ I. Incipit de vita æterna verba facere, scilicet A divina. Æternam autem dicit, non quod participet æternitatem (siquidem hæc continet æternitates), sed sicuti Deus et ens dicitur et plusquam ens; cum quod sit existentia plusquam existentia, tum quod non participet essentiam, sed sit supraquam essentia; sic etiam æterna est vita ejus, et rursum plusquam æterna. Æterna quidem, quia ipse sibi æternitas et perpetuitas existit; supraquam æterna vero, quia ipse sæculorum quoque conditor est. Ex hac vita sempiterna per se vita omnisque vita est. Per se vita intelligenda est in Deo ratio exemplaris ipsius vitæ; omnis autem vita, accipienda ea quæ est in angelis, et in hominibus, atque insuper in brutis, et stirpibus; licet enim omnia vivant vitamque participant, proprio tamen cuique modo pro ratione naturæ suæ vita disseminatur. Proprie autem disseminatur, siquidem omnibus viventis membris vita aspergitur, verum non secundum aliam atque aliam vitæ partem in alia atque alia corporis parte, sed tota in omnibus, sicut in semine in suis folliculis distributo, in unaquaque parte omnis vis seminis existit integra et perfecta. Ex hac vita æterna angelorum vita est et subsistit, qui et immortales appellantur, et non immortales; illud quidem, quia sunt incorruptibiles; hoc vero, respectu propriæ immortalitatis, quia non per se habent immortalitatem uti ipsa, sed per illius æternæ ac 455 divinæ vitæ participationem; quum et vim conservandi habere dicit, ita ut rebus non solum vitam conferat, verum etiam ut perseverent

§ I. Ἀρχεται περὶ τῆς αἰωνίου λέγουσιν ζωῆς, τῆς θείας δηλαδὴ. Αἰωνίαν δὲ λέγει, οὐχ ὅτι τοῦ αἰῶνος μετέχει, (αὕτη γὰρ περιέχει καὶ τοὺς αἰῶνας·) ἀλλ' ὡς περ λέγεται μὲν καὶ ὃν ὁ θεός, λέγεται δὲ καὶ ὑπὲρ τὸ ὄν· τὸ μὲν, ὅτι ἐστὶν ὑπαρξίς ὑπὲρ ὑπαρξίν· τὸ δὲ, ὅτι οὐ μετέχει τοῦ εἶναι, ἀλλ' ὑπὲρ τὸ εἶναι ἐστὶν· οὕτω καὶ αἰώνιος ἡ ζωὴ αὐτοῦ, καὶ πάλιν ὑπεραιώνιος. Αἰώνιος μὲν, διότι αὐτὸς ἑαυτῷ ἐστὶν αἰὼν καὶ ἀϊδιότης· ὑπεραιώνιος δὲ, ὅτι καὶ αἰώνων οὗτός ἐστι ποιητής. Ἐκ ταύτης τῆς αἰδίου ζωῆς ἡ αὐτοζωὴ καὶ πᾶσα ζωὴ. Αὐτοζωὴν νοητέον τὸν ἐν τῷ θεῷ παραδειγματικὸν λόγον τῆς ζωῆς· πᾶσαν δὲ ζωὴν τὴν ἐν τοῖς ἀγγέλοις, τὴν ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ἐτι δὲ καὶ τὴν ἐν τοῖς ἀλόγοις, καὶ ἐτι τὴν ἐν τοῖς φυτοῖς· ἂν γὰρ καὶ πάντα ζῶσι καὶ πάντα μετέχωσι τῆς ζωῆς, ἀλλ' οἰκείως ἐκάστῳ κατὰ τὸν τῆς φύσεως αὐτοῦ λόγον τὸ ζῆν διασπείρεται. Οἰκείον δὲ καὶ τὸ διασπείρεται· παρειαρμένον γὰρ ἐστὶ τὸ ζῆν τοῖς τοῦ ζῶντος μέλεσιν ἅπασιν, πλὴν οὐ κατὰ μερισμὸν τινα καὶ ἄλλο μέρος ζωῆς, ἐν ἄλλῳ μέρει σώματος, ἀλλ' ἅπαν ἐν πᾶσιν, ὡς περ καὶ ἐπὶ τοῦ εἰς τὰς κύστες μεμερισμένου σπέρματος ἅπασα ἡ τοῦ σπέρματος δύναμις ἐν ἐκάστῳ μέρει ὀλοκληρῆς καὶ τελεία ἐστίν. Ἐκ ταύτης τῆς αἰωνίου ζωῆς ἡ τῶν ἀγγέλων ζωὴ ἐστὶ τε καὶ ὑψίσταται, οἷτινες καὶ ἀθάνατοι λέγονται, καὶ οὐκ ἀθάνατοι· τὸ μὲν, διὰ τὸ εἶναι ἀνώλεθροι, τὸ δὲ, πρὸς τὸ κυρίως ἀθάνατοι, ὅτι οὐ παρ' ἑαυτῶν τὸ ἀθάνατον ἔχουσιν, ὡς περ ἐκεῖνο, ἀλλὰ κατὰ μετοχὴν τῆς αἰωνίου ἐκείνης καὶ θείας ζωῆς, ἣν καὶ συνοχηκὴν λέγει ὡς τὴν ζωὴν τὴν ἐν τοῖς οὐσι μὴ μόνον δημιουργήσασαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ διαμένειν συνέχουσιν. Καὶ ὡς περ ἐπὶ τοῦ ὄντος ἐλέγομεν, ὅτι καὶ τὸ αὐτὸ εἶναι, τουτέστι τοῦ δημιουργικοῦ λόγου τοῦ ὄντος ἐστὶν αἰὼν ὁ θεός· οὕτω

καὶ τοῦ τῆς ζωῆς δημιουργικοῦ λόγου αἰτία ἐστὶν ἡ θεία ζωή. Ταῦτα δὲ κατὰ τῶν πρεσβευόντων ἰδέας ἀυθυποστάτους καὶ συναϊδίους τῷ δημιουργῷ λέγονται. Ἐκ ταύτης τῆς αἰωνίου ζωῆς αἱ λογικαὶ ψυχαὶ τὸ ἀνώλεθρον ἔχουσι, τὰ ἄλογα ζῶα πάντα ζῶσι, καὶ τὰ φυτὰ τὸ ζῆν ἔχουσι κατὰ ἔσχατον ἀπήχημα, ὡς ἐλέγομεν πρότερον. Αἱ γοῦν ζῶαι τῶν ἄλόγων καὶ τῶν φυτῶν οὐκ εἰσὶ θεαί, ἀλλὰ τοῦ ἐνύλου πυρός τε καὶ πνεύματος. Τὴν δὲ ἀνθρωπίνην ζωὴν πνευμά φησιν ὁ Δαυὶδ, λέγων· Ἄνταρτελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι· καὶ πάλιν· Ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, δηλονότι εἰς παλινοζωίαν καὶ ἐξανάστασιν. Τὸ γὰρ ἀνταρταρτεῖσθαι ἐπὶ τοῦ κρησφισθαι τέθεικε, δεικνύς, ὅτι καὶ παρ' αὐτοῦ ἀρχῆθεν ἐδόθη τὸ πνεῦμα· ἀσθενεῖν δὲ πρὸς τὸ μετεχειν τῆς ζωῆς ταύτης φησὶ, διὰ τὸ μὴ οἰκθῆν καὶ παρ' ἑαυτῶν ἔχειν τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἐπακτὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ.

§ II. Ὅτι γοῦν τὴν ζωὴν ἐπακτὴν ἔχουσιν, ἀσθενούντα πρὸς τὴν μετοχὴν αὐτῆς, ἐκλείπουσι· καὶ πάλιν ἐπιστρεφόμενα, πάλιν ζωοῦνται. Τοῖνον ἡ αὐτοζωή, αὐτὸς ὁ δημιουργικὸς καὶ παραδειγματικὸς τῆς ζωῆς λόγος, ὁ ἐν τῷ Θεῷ ἀίδιος ὢν, δωρεῖται ἀπάσῃ ζωῇ τὸ εἶναι, καὶ τῇ ἀπλῶς, καὶ τῇ καθ' ἕκαστα οἰκειῶς ἐκάστῳ τῶν ζώντων· καὶ τοῖς μὲν ἀγγέλοις ζωὴν διδωσι τὴν αὐλὸν καὶ θεοειδῆ· ὅλοι γὰρ εἰσι ζῶαι ἐνούσιοι, ἀεὶ καὶ ἀπαρεγκλίτως κινούμενοι ἐν τῷ ζῆν. Ὑπερκετείνει δὲ τὴν τοιαύτην ζωὴν δι' ἀγαθότητα (ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ θεῖα χαρίσματα·) καὶ τῷ δαιμονίῳ φύλῳ· καὶ ἡ ζωὴ γὰρ τῶν δαιμόνων καὶ παρ' αὐτῆς ὑπέστη, καὶ παρ' αὐτῆς συνέχεται τῆς αὐτοζωῆς. Δωρεῖται καὶ τοῖς ἀνθρώποις ταῖς συμμικτοῖς ψυχαῖς μετὰ σώματος τὴν ἀγγελοειδῆ ζωὴν, πλὴν ὡς ἔνεστι· μέσον γὰρ τῆς φυσικῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀγγελικῆς ὄντες ἡμεῖς, τὴν ῥοπὴν ἐπ' ἀμφοτέρα κατ' αὐτεξουσιότητα ἔχομεν· ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, πρὸς τὴν ἀγγελικὴν ταχθέντες ζωὴν, εἴ που τῇ προαιρέσει καὶ παρεγκλίνομεν, ὑπερβλύσει φιλανθρωπίας πρὸς τὸ ἐξ ἀρχῆς ἀνακαλούμεθα καὶ ἐπιστρεφόμεθα· καὶ τὸ θαυμαστότερον, ὅλους ἡμᾶς κατὰ σώματος πρὸς τὴν ἀνώλεθρον ζωὴν ἐπαγγέλλεται μεταθήσειν. Πρᾶγμα τῇ ἀνοήτῳ μὲν δοξῆ τῶν Ἑλλήνων, (ταύτην γὰρ παλαιότητά φησιν, ὡς μωρὰν καὶ σαθράν·) καὶ πιστευόμενον, ἴσως ὡς παρὰ φύσιν δοκοῦν· ἐκείνοι γὰρ παρὰ φύσιν λέγουσιν εἶναι τῇ ὕλῃ τὸ ἀπαθανάττεσθαι· ὕλη γὰρ οὐσα, καὶ κατὰ φύσιν ἔχουσα τὸ ἐν ἑαυτῇ μεταβάλλειν τὰ εἶδη, πῶς μενεῖ ἐν αὐτῷ ἔσαι ἀμετάβλητος καὶ ἀκίνητος; Ἐκείνοι γοῦν, τῇ φύσει ἀκολουθοῦντες, εἰκότως ἅπαν ξένον τῆς φύσεως παρὰ φύσιν φασι, καὶ μὴ οἶόν τε γενέσθαι πώποτε· ἡμεῖς δὲ, πρὸς τὸν Θεὸν ἀποβλέποντες, τὸν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος τὰ πάντα λόγῳ μόνῳ καὶ θελήματι ὑποστήσαντα, τὸ δοκοῦν ἐκείνοις παρὰ φύσιν θεῖον καὶ ὑπὲρ φύσιν λέγομεν, καὶ δυνατὸν γενέσθαι, Θεοῦ θέλοντος. Θεοῦ γὰρ βουλομένου τὸ γενέσθαι τι ξένον, οὐ λέγομεν παρὰ φύσιν· βία γὰρ ἐστὶ τοῦτο τῆς φύσεως, καὶ οὐχὶ σύστασις φύσεως, ἀλλ' ἀσθένεια, ὥστε πεφυκέναι καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ κατὰ φύσιν χωρῆσαι, εἴπου τῆς βίας ἀφε-

A producitur, causa existit divina vita. Hæc autem secundum antiquiores dicuntur idæe per se subsistentes et creatori coæternæ. Ex hac æterna vita animæ rationales incorruptibilitatem habent, bruta omnia vivunt, et plantæ, quod ultimo vitæ gradu gaudeant, sicut antea diximus. Vitæ itaque brutorum ac plantarum non sunt divinæ, sed ignis materialis ac spiritus. Humanam autem vitam vocat David spiritum, dicens : *Auferes spiritum eorum, et deficient* ⁵ ; et : *Emittes spiritum tuum, et creabuntur* ⁶, videlicet in resuscitatione ac resurrectione. *Aufferi* autem posuit pro *separari*, declarans, ab initio quoque spiritum fuisse datum ; *infirmari* vero dicit in hujus vitæ participatione, quia non domi suæ, nec a seipsis vitam habent, sed insitam a Deo.

§ II. Quia itaque vitam insitam habent, dum ad ejus participationem infirmantur, desiciunt, et dum rursus convertuntur, rursus vivificantur. Itaque per se vita est conditricis atque exemplaris vitæ ratio, quæ in Deo æterna existens, tribuit esse omni vitæ, tam vitæ simpliciter quam cuilibet viventium in particulari ; atque angelis quidem dat vitam immaterialem ac deiformem ; toti enim sunt vitæ substantiales, quæ vivendo semper et indesinenter moventur. Ad ipsam quoque turbam dæmoniacam istiusmodi vitam per bonitatem extendit (*sine penitentia enim sunt dona Dei* ⁷) ; siquidem vita dæmonium ab ipsamet per se vita quoque exstit ac continetur. Quin et hominibus, quorum animæ corporibus commistæ sunt, angeliformem vitam tribuit, quantum scilicet fas est ; nos enim, cum medi sumus inter angelicam vitam ac naturalem, secundum liberum arbitrium habemus propensionem ad utramque ; sive melius dicendo, ad angelicam vitam compositi, sicubi per libertatem etiam deflectimus, superabundantia benignitatis ad pristinum statum revocamur atque convertimur ; quodque magis mirandum est, etiam secundum corpus ad incorruptibilem vitam nos tracturos promittit. Quæ res **456** insanæ quidem gentilium opinioni (quam velustatem appellat, quippe fatuam et pulidam) etiam credita merito quasi contra naturam videatur ; illi enim aiunt, esse contra naturam ut materia fiat immortalis ; nam cum est materia, etiam secundum naturam suam habet ut in se formas transmutet, quomodo ergo in se semper immutabilis et immobilis manere possit ? Illi itaque naturam sequentes, verosimiliter dicunt, omne id quod naturæ peregrinum ac novum accidit, contra naturam esse, et fieri nunquam posse : nos vero ad Deum spectantes, qui omnia ex nihilo vel verbo solo ac voluntate sua consistere fecit, id quod ipsis contra naturam videtur, id nos divinum et supra naturam esse dicimus, et, volente Deo, fieri posse. Deo enim volente quidpiam peregrinum seu

⁵ Psal. ciii, 29. ⁶ Ibid., 30. ⁷ Rom. xi, 29.

novum fieri, minime contra naturam esse dicimus; vis enim hæc est naturæ, et non naturæ status, sed imbecillitas, ita ut denuo ad naturalem statum redire debeat, si quando vis illa motusque, qui contra naturam est, auferatur. Quod vero supra naturam est, statum habet et naturæ transformationem, ita ut Deo quidem volente fiat, miraculo autem etiam in identitate sui ordinis perseveret: ita ut ignoretur penitus id quod prius secundum naturam habere dicebatur. Proprii autem motus peregrini quidem, et supra eos quos nos habemus dicendi, sed proprii ac secundum naturam ejus. Etsi enim dicatur esse supra naturam, tamen (superintelligi debet) nostram hanc quæ videtur, et eam quam prius habuit, non autem est supra naturam omnipotentem ac divinam; divinæ siquidem naturæ, ut quæ est natura statusque vitarum omnium, præsertim diviniorem sive angelicarem, vel etiam corporum in resurrectione vivis animabus conjungtorum, nulla vita est contra naturam, vel supra naturam. Quævis enim vita Deo contra naturam ac violenta sit? quæ vero supra naturam ejus? quid enim et quale divinam naturam superet? Unde, quando dicimus de Deo, quod hoc sit et hoc dicatur supra naturam, non intelligimus naturam ejus, absit! sed nostram, et cæterarum rerum omnium; et quando rursum e contra dicimus secundum naturam, non nostram intelligimus rerumque cæterarum, sed ipsius. Quamobrem contradictoriæ Simonis rationes, contra doctrinam quæ nil, corpora nostra 457 immortalitate donanda, procul repellantur. Hunc autem arbitrari, ex his conspicuis et his sensibus contra universorum causam demonstrationes præbere posse, vanum est; quomodo enim id quod omnium sensum et cogitationem superat evertent ea quæ sensu et cogitatione percipiuntur? cum autem Deo nihil sit contrarium, quomodo aliquid erit ei contra naturam vel violentum?

§ III. Cum vero ab ipso vivifcetur id quod vivit, sive angelus sit sive homo, sive brutum sive planta, et ex ipso vitæ omnis initium, vitæque substantia sit, credibile etiam erat et illud resurrectionis, quoniam ab ipso ad denuo vivendum resuscitabimur. Vitæ porro principium ait esse animas (per has enim corpora, quæ ad vitam veniunt, vivunt et moventur), vitæ autem essentiam ipsas per se esse animas intellectualesque virtutes (siquidem hæc sunt substantiales, et per se mobiles atque immortales; hæc autem ex ipsamet divina vita quæ est supra omnem vitam, et vivunt corporaque vivificant, in qua divina vita licet multæ sint vitæ, et ejusdem nominis cum nostris, tamen uno modo et secundum unam vitalem causam præexistunt. Quare Deus, tanquam auctor et consummator vitæ nostræ, tanquam contentor et distributor, tanquam disponens differentias omnis vitæ, scilicet intellectuum, rationalium, sensilium, et eorum quæ augentur, omnium principium existit. Consideratur enim in omni vita secundum multiplicem vitæ generationem ac varietatem; alia est enim angeli, et alia hominis, et alia bruti, et alia plantæ; quocirca consideratur ut omnigena diversaque, quæ unita

θεσίη και της παρά φύσιν κινήσεως. Τὸ δ' ὑπὲρ φύσιν σύστασιν ἔχει καὶ μετασχηματισμὸν φύσεως, ὥστε γενέσθαι μὲν Θεοῦ θέλοντος, μένειν δὲ καὶ θαυμαστὸν καὶ ἐν τῇ ταυτότητι τῆς τάξεως αὐτοῦ, ὡς ἀγνοῆσαι παντάπασιν ὅπερ ἐλέγετο ἔχειν κατὰ φύσιν πρότερον. Τὰς δὲ οἰκειὰς κινήσεις ξένας μὲν καὶ ὑπὲρ ὃ ἐγομεν λέγειν, ὡς οἰκειὰς δὲ καὶ κατὰ φύσιν αὐτοῦ. Ἄν γὰρ καὶ ὑπὲρ φύσιν λέγηται, ἀλλ' οὖν τὴν καθ' ἡμᾶς ταίτην καὶ ὀρωμένην καὶ τὴν ἦν εἶχε τυχὸν πρότερον, οὐ μὲν δὲ τὴν πανοθενῆ καὶ θεϊαν· τῇ γὰρ θεϊῆ φύσει, ὡς οὕση φύσει καὶ συστάσει τῶν ζωῶν ἀπασῶν, καὶ μάλιστα τῶν θειοτέρων εἶτον τῶν ἀγγελικῶν, ἢ μὲν τῶν ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν σωμάτων μετὰ ψυχῶν ζωῶν, οὐδεμία ἐστὶ ζωὴ ἢ παρά φύσιν, ἢ ὑπὲρ φύσιν. Ποία γὰρ ζωὴ τῷ Θεῷ παρά φύσιν καὶ βίαιος; Ποία δὲ ὑπὲρ φύσιν τὴν ἑαυτοῦ; τί γὰρ καὶ ὅποιον τὸ τῆς θείας φύσεως ὑπερέκεινα; Ὡστε, ὅτε λέγομεν ἐπὶ Θεοῦ, ὅτι τοῦτό ἐστι καὶ τοῦτο λέγεται ὑπὲρ φύσιν, οὐ τὴν ἑαυτοῦ λέγομεν, μὴ γένοιτο! ἀλλὰ τὴν ἡμετέραν τε καὶ τὴν τῶν ἄλλων ἀπάντων· καὶ ὅτε πάλιν κατὰ φύσιν, ἀντιστρόφως, οὐ τὴν ἡμετέραν τε καὶ τῶν ἄλλων, ἀλλὰ τὴν ἑαυτοῦ. Οἱ γοῦν ἀντιρρήτικοὶ τοῦ Σίμωνος λόγοι κατὰ τοῦ δόγματος τοῦ λέγοντος, ὅτι τὰ σώματα ἡμῶν ἀθανατισθήσονται, πόρρω ἀπεληγάσθωσαν. Τὸ δὲ οἰεσθαι τοῦτον ἐκ τῶν φανερῶν τούτων καὶ αἰσθητῶν τὰς ἀποδείξεις κατὰ τῆς ἀκαταλήπτου καὶ πᾶσιν ἀφανοῦς αἰτίας ταῖς· πάντων πορίζεσθαι μάταιόν ἐστι· τὰ γὰρ δοξασιὰ ταῦτα καὶ αἰσθητὰ πῶς ἀνατρέψει ἐκείνα τὰ ὑπὲρ αἰσθησιν καὶ ἅπασαν νόησιν: οὐδενὸς καὶ τῷ Θεῷ ἐναντίου ὄντος, πῶς ἐσται τι παρά φύσιν καὶ βίαιον; C
contra incomprehensibilem atque omnibus obscuram

§ III. Ἐπεὶ δὲ παρ' αὐτοῦ ζωοῦται τὸ ζῶον, καὶ ἀγγελος ἦ, καὶ ἄνθρωπος, καὶ ἄλογον, καὶ φυτὸν, καὶ ἐξ αὐτοῦ πᾶσα ζωῆς ἀρχὴ καὶ ζωῆς οὐσία, πιστὸν ἂν εἶη καὶ τὸ τῆς ἀναστάσεως, ὅτι παρ' αὐτοῦ εἰς πάλινζωϊαν ἀναστησόμεθα. Ζωῆς δὲ ἀρχὴν τὰς ψυχὰς φησι, (οἱ αὐτῶν γὰρ τὰ εἰς ζωὴν ἐρχόμενα σώματα ζῶντὰ εἰσι καὶ κινεῖνται) ζωῆς δὲ οὐσίαν ἀτάς καθ' αὐτάς τὰς ψυχὰς καὶ τὰς νοητὰς δυνάμεις· (αὗται γὰρ εἰσι ζωαὶ ἐνούσιοι, καὶ αὐτοκίνητοι, καὶ ἀθάνατοι) αὗται δὲ ἐξ αὐτῆς τῆς ὑπὲρ πᾶσαν ζωὴν θείας ζωῆς καὶ ζωοσι, καὶ ζωοῦσι τὰ σώματα, ἐν ἣ τῇ θείᾳ ζωῇ, εἰ καὶ πολλοὶ εἰσι ζωαὶ καὶ ὁμώνυμοι αἱ καθ' ἡμῖς, ἀλλ' οὖν ἐνοειδῶς καὶ κατὰ μίαν τὴν ζωτικὴν αἰτίαν προῦφίστανται. Ὁ οὖν Θεός, ὡς αἴτιος καὶ συμπληρωτικὸς τῆς ζωῆς ἡμῶν, ὡς συνοχεὺς καὶ εἰσρητικὸς, ὡς διατάξας δηλαδὴ τὰς διαφορὰς ἀπάσης ζωῆς, νοητῶν, λογικῶν, αἰσθητικῶν, αἰζητικῶν, ἀρχὴ πάντων ἐστίν. Ἐνθεωρεῖται δὲ ἀπάση ζωῇ κατὰ τὴν πολυγονίαν καὶ τὴν ποικιλίαν τῆς ζωῆς· ἄλλη γὰρ ἀγγέλου, καὶ ἄλλη ἀνθρώπου, καὶ ἄλλη ἀλόγου, καὶ ἄλλη φυτοῦ· διὰ τοῦτο ἐνθεωρεῖται παντοδαπῆ καὶ ποικίλῃ ἢ ἐνιαίᾳ τε καὶ ἀπλῇ, ἢ ἀνευθεῆς, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπερπλήρης· οὐ γὰρ ἱκανὸν ἐπὶ ταύτης εὐ ἀνευθεῆς λέγειν, ἀλλὰ προσθετικόν καὶ τὸ ὑπερπλήρης, καθὼς τὸ ἀγαθὸν τῆς

ζωῆς καὶ ἐπὶ πολλοῖς ἑτέροις παρ' αὐτῆς χέεται· ἢ αὐτόζωος, καὶ ὑπέρφωος, ἢ ζωοποιός, ἢ ὅπως ἄλλως ἀνθρωπικῶς ἂν ὑμνήσοι τις τὴν ἀφθεγκτον ἐκείνην καὶ θεῖαν ζωὴν.

Insiditur, ut quæ est seipsa vivens, et supervivens, et vivificans, vel quocunque alio modo humano ineffabilem illam divinamque vitam laudare quis possit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ.

Περὶ σοφίας, νοῦ, λόγου, ἀληθείας, πίστεως.

458 CAPUT VII.

De sapientia, mente, ratione, veritate, fide.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Docet, sapientiam Dei esse omnis sapientie creatricem, supraque omnem sapientiam existere investigabilem et incomprehensibilem; neque secundum nostram intelligentiam metiendam esse. II. Ex ea Dei sapientia dicit angelos habere, quod sint intellectuales, et homines quod sint rationales, et res alia sensibiles. Quærit insuper, quomodo Deus omnia novit sine ulla actione; et quomodo omnia cognoscendo anticipet, et in seipso per sui utilitatem cognoscat; et angeli quomodo sensilia intellectiviter percipiant. III. Ostendit, Deum, ut in se est, nobis ignotum esse, eundemque nosci partim per notionem, partim sine notione, et hinc notitiam esse illa divinorem ac veriorem. IV. Quomodo Deus Verbum sit, quod est simplex veritas et fidei fundamentum.

§ 1

Φέρει δὲ, εἰ δοκεῖ, τὴν ἀγαθὴν καὶ αἰωνίαν * ζωὴν. B καὶ ὡς σοφίην, καὶ ὡς αὐτοσοφίαν ὑμνῶμεν, μᾶλλον δὲ ὡς πάσης σοφίας ὑποστατικὴν, καὶ ὑπὲρ πᾶσαν σοφίαν καὶ σύνεσιν ὑπερούσαν. Οὐ γὰρ μόνον ὁ θεὸς ὑπερπλήρης ἐστὶ σοφίας, καὶ τῆς συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἐστὶν ἀριθμῶδες, ἀλλὰ καὶ παντὸς λόγου, καὶ νοῦ, καὶ σοφίας ὑπεριδρυται. Καὶ τοῦτο ὑπερφωῶς ἐνοήσας ὁ θεὸς ὄντως ἀνὴρ, ὁ κοινῶς ἡμῶν καὶ τοῦ καθηγεμόνος ἡμῶν, Τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων, φησὶν, οὐ μόνον ὅτι πᾶσα ἀνθρωπίνη διάνοια πλάνη τις ἐστὶ, κρινομένη πρὸς τὸ σταθερὸν καὶ μόνιμον ὃ τῶν θεῶν καὶ τελειοτάτων νοήσεων· ἀλλ' ὅτι καὶ ἀντιθέτως ἐστὶ τοῖς θεολόγοις, ἀντιπεπονηδώς ἐπὶ Θεοῦ τὰ τῆς στέρησεως ἀποφάσκειν. Ἰὼτω καὶ ἀόρατόν φησι τὰ Λόγια τὸ καμψαῆς φῶς· καὶ τὸν πολυῦμητον καὶ πολυώνυμον, ἀρρήτον καὶ C ἀνώνυμον· καὶ τὸν πᾶσι παρόντα καὶ ἐκ πάντων εὐρισκόμενον, ἀκατάληπτον καὶ ἀνεξιχνίαστον. Τοῦτω δὴ τῷ πρόσωπῳ καὶ νῦν ὁ θεὸς Ἀπόστολος ὑμνήσαι λέγεται μωρίαν Θεοῦ, τὸ φαινόμενον ἐν αὐτῇ παράλογον καὶ ἀτοπον, εἰς τὴν ἀρρήτον καὶ πρὸς λόγον παντὸς ἀναγαγὼν ἀλήθειαν. Ἀλλὰ, ὅπερ ἐν ἄλλοις ἔφην, οἰκείως ἡμῖν τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς παραλαμβάνοντες, καὶ τῷ συντρόφῳ τῶν αισθησεων ἐναιλούμενοι ὃ, καὶ τοῖς καθ' ἡμᾶς τὰ θεῖα παραβάλλοντες, ἀπατώμεθα, κατὰ τὸ φαινόμενον τὸν θεῖον καὶ ἀπόρρητον λόγον μεταδιώκοντες· θεὸν εἰδέναι τὸν καθ' ἡμᾶς νοῦν, ἔχειν τὴν μὲν δύναμιν εἰς τὸ νοεῖν, δι' ἧς τὰ νοητὰ βλέπει, τὴν δὲ ἐνυσιν ὑπεραίρουσαν τὴν τοῦ νοῦ φύσιν ὃ, δι' ἧς συνάπτεται πρὸς τὰ ἐπέκεινα ἑαυτοῦ. Κατὰ ταύτην οὖν τὰ θεῖα νοητέον, οὐ καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' D ὅλους ἑαυτοῦς ὅλων ἑαυτῶν ἐξισταμένους ὃ, καὶ

Age porro, ipsam, si placet, veram æternamque vitam, etiam, ut sapientem, ipsamque sapientiam celeberrimus, imo vero tanquam omnis sapientie procreatricem, supraque omnem sapientiam et intelligentiam eminentem. Non enim Deus tantum supraquam plenus sapientia existit, et intelligentie ejus non est numerus, sed supra omnem rationem et mentem et sapientiam collocatur. Idque supernaturaliter intelligens vir plane divinus, communis ille noster nostrique præceptoris sol, *Quid*, inquit, *stultum est Dei, sapientius est hominibus* ὃ, non solum quod omnis humana cogitatio error quidam sit, si cum divinarum absolutissimarumque intelligentiarum firmitate stabilitateque comparetur; verum etiam quia solemnè est theologis, ut in Deo ea quæ sunt privationis contrario sensu dicant. Sic lucem splendidissimam Scripturæ vocant inaspectabilem; et qui multa laudum insignia nominaque habet, dicunt ineffabilem et innominabilem; atque eum qui omnibus præsens est et ex omnibus invenitur, vocant incomprehensum et investigabilem. Hoc igitur modo etiaminam divinus Apostolus stultitiam Dei laudare dicitur, dum id quod in ea rationi contrarium et absurdum videtur, ad ineffabilem omniique ratione potiorè veritatem refert. Verum (ut alibi dixi) si more nostro ea quæ supra nos sunt accipiamus, familiaribusque nobis sensibus inhæreamus, atque divina cum rebus nostris conferamus, fallimur, si secundum id quod deforis apparet divinum Numen et arcanam illam rationem 459 metiamur; cum scire debeamus, mentem quidem nostram polleere vi intelligendi, quia res in-

* I Cor. 1, 25.

VARIE LECTIONES.

* ἀληθὴ καὶ αἰών., S. P. ὃ πρὸς τὸ βέβαιον καὶ μόνιμον, S. P. ὃ ἐναιλούμενοι, P. D. ὃ τὴν δὲ φύσιν. M. τὴν τε, Sc. ὃ ὅλων αὐτῶν, S. P. ἐξισταμένων, S. Sar.

tellectiles contueatur, tamen istam unionem, qua rebus se superioribus conjungitur, naturam ipsius longe superare. Secundum hanc itaque divina sunt intelligenda, non more nostro, sed quatenus nos ipsi totos a nobis totis abdicamus, et tibi transimus in Deum; siquidem longe præstat nos Dei esse quam nostros; sic enim divina nobis dari poterunt, si cum Deo fuerimus conjuncti. Hanc igitur rationis expertem et amentem atque fatuam sapientiam superlate laudantes, dicamus, omnis mentis et rationis, omnisque sapientiæ et intelligentiæ causam esse; et ipsius esse omne consilium, et ab ea omnem scientiam et intelligentiam proficisci, et in ea omnes thesauros sapientiæ et scientiæ abconditos esse ¹. Etenim convenienter iis quæ antea dicta sunt, causa supraquam sapiens et omnia sciens, per se sapientiæ et totius sapientiæ universalis et singularis effectrix

§ II.

§ II. Ex ea intellectiles ac intelligentes angelica-
rum mentium virtutes simplices ac beatas habent
intelligentias, dum non dividuis aut e dividuis,
vel sensibus vel diffusis rationibus, ratiocinando
divinam colligunt scientiam, nec iisdem communiter
adhærent, sed ab omni materia pluralitateque puræ,
spiritali, a materia secreto atque uniformi modo
ea capiunt, quæ in divinis intelligi possunt; estque
illis vis spiritalis atque operatio impermixta, et
immaculata puritate resplendens, et conspicax di-
vinarum intelligentiarum, quæ divisionis ac mate-
riæ carentia, nec non deiformi unitate ad divinam
et plusquam sapientem mentem ac rationem, quan-
tum fieri potest, per divinam sapientiam efformatur.
Hinc etiam animæ ratiocinandi vim obtinent,
quæ dum per digressus quosdam et per ambages
rerum investigant veritatem, propter divisam et
omnifidam varietatem non parum ab unitis illis
mentibus deficiunt; sed ubi denum e multis in
unum sese colligunt, angelicas etiam, quantum
quidem animabus congruit, intelligentias æmulantur.
Quin et sensus ipsos si quis sapientiæ quemdam
sibilum esse dixerit, nequaquam a vero aberrabit:
nam et dæmonum quoque mens, in quantum mens
est, ex ipsa est; in quantum vero amens est, et id
quod appetit nec scit, nec vult assequi, verius a sa-
pientia defectio dici debet. Sed **460** quoniam divina
sapientia ipsiusmet sapientiæ, atque omnis etiam
mentis, rationis ac sensus principium, et causa, et
procreatrix, et perfectio, et custodia, et terminatio
dicta est; quomodo ergo Deus ipse supraquam
sapiens sapientia, et mens, et verbum, et cognitio
prædicatur? quomodo enim intelligat quidquam in-
tellectibilem, si non habeat spiritalem actum? vel

ἄλλους Θεοῦ γιγνομένους· κρεῖττον γὰρ εἶναι Θεοῦ,
καὶ μὴ ἑαυτῶν *· οὕτω γὰρ ἔσται τὰ θεῖα δοτὰ τοῖς
μετὰ Θεοῦ γινομένοις ¹⁰. Ταύτην οὖν τὴν ἄλογον καὶ
ἄνοιον καὶ μωρὰν σοφίαν ὑπεροχικῶς ὑμνοῦντες, εἴ-
πωμεν, ὅτι παντὸς ἐστὶ νοῦ, καὶ λόγου, καὶ πάσης
σοφίας, καὶ συνέσεως αἰτία· καὶ αὐτῆς ἐστὶ πᾶσα
βουλὴ, καὶ παρ' αὐτῆς πᾶσα γνῶσις καὶ σύνεσις, καὶ
ἐν αὐτῇ πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνῶ-
σεως εἰσὶν ἀπόκρυφοι. Καὶ γὰρ ἐπομένως τοῖς ἤδη
προειρημένοις ἡ ὑπέροσφος καὶ πάνσοφος αἰτία καὶ
τῆς αὐτοσοφίας καὶ τῆς ὄλης καὶ τῆς καθ' ἕκαστόν
ἐστὶν ὑποστάτις.

Ἐξ αὐτῆς αἱ νοηταὶ καὶ νοεραὶ τῶν ἀγγελικῶν
νοῶν δυνάμεις τὰς ἀπλᾶς καὶ μακαρίας ἔχουσι νοή-
σεις, οὐκ ἐν μεριστοῖς, ἢ ἀπὸ μεριστῶν, ἢ αἰσθή-
σεων, ἢ λόγων διεξοδικῶν ¹¹ συναγοῦσαι τὴν θεῖαν
γνῶσιν, οἷοι ὑπὸ τινος κοινοῦ πρὸς ταῦτα συμπερι-
χόμεναι, παντὸς δὲ ὑλικοῦ καὶ πλήθους ¹² καθα-
ρεύουσαι, νοερῶς, ἀλλως, ἐνοειδῶς ¹³, τὰ νοητὰ τῶν
θεῶν νοοῦσι· καὶ ἐστὶν αὐταῖς ἡ νοεράδύναμις καὶ
ἐνέργεια, τῇ ἀμιγεί καὶ ἀγράφῳ καθαρότητι κατη-
γλαίστημένη, καὶ συνοπτικῇ τῶν θεῶν νοήσεων ἀμε-
ρσία, καὶ ἀύλια, καὶ τῷ θεοειδῶς ἐνὶ ¹⁴ πρὸς τὸν
θεῶν ¹⁵ ὑπέροσφον καὶ νοῦν, καὶ λόγον, ὡς ἐφικτόν,
ἀποτυπουμένη διὰ τὴν θεῖαν σοφίαν. Καὶ ψυχὰ τὴ
λογικὴν ἔχουσι διεξοδικῶς μὲν καὶ κύκλιπ περι τὴν
τῶν ὄντων ἀλήθειαν περιπορευόμεναι, καὶ τῷ μερι-
στῷ καὶ τῷ παντοδαπῷ ¹⁶ τῆς ποικιλίας ἀπολειπόμε-
ναι τῶν ἐνιαίων νοῶν ¹⁷· τῇ δὲ τῶν πολλῶν εἰς τὸ ἐν
συνελίξει, καὶ τῶν ἰσαγγέλων νοήσεων, ἐφ' ὅσον ψυ-
χαὶ οἰκεῖον καὶ ἐφικτόν, ἀξιοῦμεναι. Ἄλλὰ καὶ τὰς
αἰσθήσεις αὐτὰς, οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι σκοποῦ, τῆς
σοφίας ἀπήχημα φήσας· καίτοι καὶ ὁ δαιμόνιος νοῦς,
ἢ νοῦς ¹⁸, ἐξ αὐτῆς ἐστὶ· καθ' ὅσον δὲ νοῦς ἐστὶν ἠλο-
γημένος, τυχεῖν, οὐ ἐφίεται, μὴ εἰδῶς, μήτε βουλόμε-
νος, ἐκπτωσιν σοφίας κυριώτερον αὐτὸν προσηρτέον.
Ἄλλ' ὅτι μὲν σοφίας αὐτῆς καὶ πάσης, καὶ νοῦ παν-
τὸς, καὶ λόγου, καὶ αἰσθήσεως πάσης ἡ θεῖα σοφία,
καὶ ἀρχὴ, καὶ αἰτία, καὶ ὑποστάτις ¹⁹, καὶ τελείωσις,
καὶ φρουρά, καὶ πέρας, εἴρηται· πῶς δὲ αὐτὸς ὁ
θεὸς ὁ ὑπέροσφος σοφία, καὶ νοῦς, καὶ λόγος, καὶ
γνῶσις ²⁰ ὑμνεῖται; πῶς γὰρ νοήσει τι τῶν νοητῶν,
οὐκ ἔχων νοεράς ἐνεργείας; ἢ πῶς γινώσεται τὰ αἰ-
σθητὰ, πάσης αἰσθήσεως ὑπεριδρυμένος; Καίτοι
πάντα αὐτὸν εἰδέναι φησὶ τὰ Λόγια, καὶ οὐδὲν δια-
φεύγειν τὴν θεῖαν γνῶσιν· ἀλλὰ, ὅπερ ἔφην πολλάκις,

¹ Coloss. ii, 3.

VARIÆ LECTIONES.

* καὶ μέλη αὐτῶν, M. Sc. ¹⁰ γινομένοις, P. S. ¹¹ διεξοδικῶς, P. ¹² πάθους, ¹³ καθαρῶς, ἀλλως, M. Sc. καὶ ἀλλως, καὶ ἐνοειδῶς, P. καὶ νοητῶς, ἀλλως, S. ¹⁴ ἐνιαίῳ, P. Sar. ¹⁵ πρὸς τὸ νοερόν, M. Sc. ¹⁶ καὶ τῶν μεριστῶν καὶ παντοδαπῶν, S. P. ¹⁷ ἐνοίων, S. ¹⁸ εἰ νοῦς, M. Sc. ¹⁹ ὑπόστασις, S. Sc. ²⁰ καὶ γνῶστης, S. P. Sc. Sar.

τὰ θεῖα θεοπρεπῶς νοητέον. Τὸ γὰρ ἔνουν καὶ ἀναί-
σθητον καθ' ὑπεροχὴν, οὐ κατ' ἔλλειψιν ἐπὶ Θεοῦ ²¹
τακτέον· ὡσερ καὶ τὸ ἄλογον ἀνατίθεμεν τῷ ὑπὲρ
λόγον, καὶ τὴν ἀπέλειαν τῷ ὑπερτελεῖ ²² καὶ προτε-
λείψ· καὶ τὸν ἀναφή καὶ ἀόρατον γνώφον τῷ φωτὶ
τῷ ἀπροσίτῳ, καθ' ὑπεροχὴν τοῦ ὁρατοῦ ²³ φωτός.
Ἦστε ὁ θεὸς νοῦς πάντα συνέχει τῇ πάντων ἐξηρη-
μένῃ γνώσει, κατὰ τὴν πάντων αἰτίαν ἐν ἑαυτῷ τὴν
πάντων εἰδησιν προειληφώς, πρὶν ἀγγέλους γενέσθαι
εἰδώς καὶ παράγων ἀγγέλους, καὶ πάντα τὰ ἄλλα
ἐνδοθεν καὶ ἀπ' αὐτῆς, ἔν' οὕτως εἶπω, τῆς ἀρχῆς
εἰδώς, καὶ εἰς οὐσίαν ἄγων· καὶ τοῦτο οἶμαι παραδι-
δόναι τῷ Δόγιον, ὁπόταν φησὶν, Ὁ εἰδώς τὰ πάντα
πρὶν γενέσεως αὐτῶν. Οὐ γὰρ ἐκ τῶν ὄντων τὰ ὄντα
μανθάνων, οἶδεν ὁ θεὸς νοῦς, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἐν
αὐτῷ, κατ' αἰτίαν τὴν πάντων εἰδησιν, καὶ γινώσκει, **II**
καὶ οὐσίαν προέχει καὶ προσυνεῖληφεν, οὐ κατ' ἰ-
δέαν ἐκάστοις ἐπιβάλλων, ἀλλὰ κατὰ μίαν τῆς αἰτίας
περιοχὴν τὰ πάντα εἰδώς καὶ συνέχων· ὡσερ καὶ
τὸ φῶς κατ' αἰτίαν ἐν ἑαυτῷ τὴν εἰδησιν τοῦ σκότους
προειληφεν ²⁴, οὐκ ἄλλοθεν εἰδώς τὸ σκότος ἢ ἀπὸ τοῦ
φωτός. Ἐαυτὴν οὖν ἡ θεῖα σοφία γινώσκουσα, γινώ-
σεται ²⁵ πάντα, ἀθλῶς τὰ ὄλικά, καὶ ἀμερίστως τὰ
μεριστά, καὶ τὰ πολλὰ ἐνιαίως, αὐτῷ τῷ ἐνὶ τὰ πάντα
καὶ γινώσκουσα καὶ παράγουσα· καὶ γὰρ εἰ κατὰ
μίαν αἰτίαν ὁ Θεὸς πᾶσι τοῖς οὔσι τοῦ εἶναι μεταδί-
δωσι, κατὰ τὴν αὐτὴν ἐνικὴν αἰτίαν αἴσεται πάντα
ὡς ἐξ ἑαυτοῦ ὄντα, καὶ ἐν ἑαυτῷ ²⁶ προὑφεστηκότα,
καὶ οὐκ ἐκ τῶν ὄντων λήψεται τὴν αὐτῶν γινώσιν,
ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς ἐκάστοις τῶν αὐτῶν, καὶ ἄλλοις τῆς
ἄλλων γνώσεως ἔσται χορηγός. Οὐκ ἄρα ὁ Θεὸς ἰδίαν **C**
ἔχει τὴν ἑαυτοῦ γινώσιν, ἑτέραν δὲ τὴν κοινήν ²⁷ τὰ
ὄντα πάντα συλλαμβάνουσαν· αὐτὴ γὰρ ἐκυτὴν ἢ πάν-
των αἰτία γινώσκουσα, σχολῆ που τὰ ἀπ' αὐτῆς, καὶ
ὣν ἔστιν αἰτία, ἀγνοήσει. Ταύτη γοῦν ²⁸ ὁ Θεὸς τὰ
ὄντα γινώσκει, οὐ τῇ ἐπιστήμῃ τῶν ὄντων, ἀλλὰ τῇ
ἑαυτοῦ· καὶ γὰρ καὶ τοῖς ἀγγέλοις εἰδέναι φησὶ τὰ
λόγια τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, οὐ κατ' αἰσθησεὶς αὐτὰ γι-
νώσκοντας, αἰσθητά γε ὄντα, κατ' οἰκειαν δὲ τοῦ θεο-
εἰδοῦς νοῦ δύναμιν καὶ φύσιν.

est, ignorabit. Hac igitur Deus res cognoscens, non scientia rerum, sed scientia suipsius ipsas novit; etenim angelos quoque Scriptura testatur ea scire quæ in terra sunt, non secundum sensus illa cognoscentes quæ sensibilia sunt, sed secundum virtutem ac naturam mentis deiformis.

§ III.

Ἐπὶ δὲ τούτοις ζητῆσαι χρὴ, πῶς ἡμεῖς Θεὸν γινώ-
σκομεν, οὐδὲ νοητὸν, οὐδὲ αἰσθητὸν, οὐδέ τι καθόλου τῶν
ὄντων ²⁹ ὄντα. Μήποτε οὖν ἀληθὲς εἰπεῖν, ὅτι Θεὸν γινώ-
σκομεν οὐκ ἐκ τῆς αὐτοῦ ³⁰ φύσεως, (ἄγνωστον γὰρ τοῦ-
το, καὶ πάντα λόγον καὶ νοῦν ὑπεραῖρον·) ἀλλ' ἐκ τῆς **D**
πάντων τῶν ὄντων διατάξεως, ὡς ἐξ αὐτοῦ προεβλη-
μένης, καὶ εἰκόνας τινὲς καὶ ὁμοιώματα τῶν θεῶν
αὐτοῦ παραδειγμάτων ἐχούσης, εἰς τὸ ἐπέκεινα πάν-

²¹ Dan. xiii, 42.

VARIÆ LECTIONES.

²¹ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ. ²² ὑπερτελείψ, S. ²³ τοῦ non habet S. ἀοράτου, M. Sc. ²⁴ παρελήφεν, ²⁵ γινώσκει-
ται, M. Sc. ²⁶ ἐν αὐτῷ, S. P. ²⁷ κοινήν, S. P. ²⁸ ταύτη οὖν, P. ²⁹ τῶν νοητῶν, S. ³⁰ ἑαυτοῦ, P.

quomodo percipiat sensibilia, si supra sensum om-
nem sit collocatus? atqui Eloquia tradunt Deum
omnia nosse, nihilque divinam effugere cognitio-
nem; verum, ut sæpenumero dixi, divina prout
Deo competunt accipienda sunt. Nam amentia et
insensibilitas, per excessum, non per defectum Deo
tribuuntur; sicut etiam rationis carentiam ei qui
supra rationem est attribuimus, et imperfectionem
supraquam perfecto ac præperfecto; et caliginem,
quæ tactum visumque fugiat, luci inaccessæ accom-
modamus, secundum quod excellit lucem spectabi-
lem. Itaque mens divina comprehendit omnia cog-
nitione quadam eminenti, qua secundum ipsammet
omnium causam in se omnium cognitionem antici-
pat, priusquam angeli fierent cognoscens angelos,
eosque creans, cæteraque omnia intus et ab ipso.
II ut ita dicam, exordio noscens, et in rerum natu-
ram proficens; idque arbitror Scripturam signifi-
care, cum ait: Qui novit omnia priusquam fiant ^m.
Non enim ex rebus ipsis res discens, novit eas di-
vina mens, sed ex seipsa et in seipsa, secundum
causam omnium scientiam, et notionem, et essen-
tiam præhabet, et ante comprehendit, non singulis
secundum ejusque speciem intendens, sed secun-
dum unicam causæ complexiōnem cuncta sciens et
continens; sicut et lux secundum causam tenebra-
rum notionem anticipat, non aliunde quam ex luce
tebebras noscens. Seipsam igitur divina sapientia
noscens, sciet omnia; materialia sine materia, et
indivise divisibilia, et unice multa, ipso uno omnia
et cognoscens et producens; nam si secundum
unam causam Deus omnibus esse imperiit, secun-
dum eandem unicam causam sciet omnia tanquam
ex se existentia, et in seipso ante præexistentia, et
non ex rebus rerum accipiet notionem, sed et ipsis
singulis ipsarum aliisque aliarum notitiam largietur.
Non habet itaque Deus peculiarem scientiam
sui, aliam vero communem res omnes complecten-
tem; ipsa enim omnium causa seipsam cognoscens,
nullo **461** modo ea quæ ab ipsa, et quorum causa

plarium ejus divinorum in se habente, ad cognoscendam illud summum bonum et omnium bonorum animam, via et ordine pro viribus ascendimus in ablatione et in superlacione omnium, et in omnium causa. Quocirca Deus in omnibus cognoscitur, et separatim ab omnibus; et per cognitionem Deus cognoscitur ac per ignorationem; et est de eo cognitio, ratio, et scientia, et tactus, et sensus, et opinio, et cogitatio, et nomen, et alia omnia; et neque intelligitur, neque dicitur, neque nominatur; nec est aliquid eorum quæ sunt, nec in aliquo eorum quæ sunt cognoscitur; et in omnibus omnia est, et nihil in ullo; et ex omnibus ab omnibus cognoscitur, et a nullo ex ulla re; utique de Deo ista recte dicimus, et ex omnibus quoque rebus celebratur, secundum omnium quorum ipse causa est proportionem. Est item divinissima Dei notitia, quæ per nescientiam accipitur, secundum illam, quæ supra intellectum est, unionem, quando mens, a rebus omnibus recedens, ac demum semetipsam deserens, desuper fulgentibus radiis unitur, quibus in illo inscrutabili sapientiæ profundo collustratur. Altamen (ut dixi) ex us quoque omnibus est agnoscenda, quoniam ipsa, secundum Scripturam, est omnium effectrix²⁰, quæque semper erat cuncta componens²¹, et indissolubilis rerum omnium connexionis ordinisque causa, semperque fines præcedentium cum principiis sequentium connectit, unicamque totius universi concordiam et consonantiam concinnat.

Α των ὁδῶν καὶ ταξεὶ κατα δύναμιν ἀνεῖμεν ἐν τῇ πάντων ἀφαιρέσει καὶ ὑπεροχῇ, καὶ ἐν τῇ πάντων αἰτίᾳ. Διὸ καὶ ἐν πᾶσιν ὁ Θεὸς γινώσκεται, καὶ χωρὶς πάντων· καὶ διὰ γνώσεως ὁ Θεὸς γινώσκεται, καὶ διὰ ἀγνωσίας, καὶ ἔστιν αὐτοῦ καὶ νόησις, καὶ λόγος, καὶ ἐπιστήμη, καὶ ἐπαφή, καὶ αἴσθησις, καὶ δόξα, καὶ φαντασία, καὶ ἔνομα, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, καὶ οὔτε νοεῖται, οὔτε λέγεται, οὔτε ὀνομάζεται· καὶ οὐκ ἔστι τι τῶν ὄντων, οὐδὲ ἐν τινι τῶν ὄντων γινώσκεται· καὶ ἐν πᾶσι πάντα ἔστι, καὶ ἐν οὐδενὶ οὐδέν, καὶ ἐκ πάντων πᾶσι γινώσκεται, καὶ ἐξ οὐδενὸς οὐδενί· καὶ γὰρ ταῦτα ὀρθῶς περὶ Θεοῦ λέγομεν, καὶ ἐκ τῶν ὄντων ἀπάντων ὑμνεῖται κατὰ τὴν πάντων ἀναλογίαν ἣν ἔστιν αἴτιος. Καὶ ἔστιν αἴθρις ἡ θειοτάτη τοῦ Θεοῦ γνώσις, ἡ δὲ ἀγνωσίας γινωσκομένη, κατὰ τὴν ὑπὲρ νοῦν ἔνωσιν, ὅταν ὁ νοῦς, τῶν ὄντων πάντων ἀποστᾶς, ἔπειτα καὶ ἑαυτὸν ἀφελῆς, ἐνωθῆ ταῖς ὑπερφασίσι ἀκτίσιν, ἐκεῖθεν καὶ ἐκεῖ τῷ ἀνεξερρηνητῷ βᾶθει τῆς σοφίας καταλαμπόμενος. Καίτοι καὶ ἐκ πάντων, ὅπερ ἔφη, αὐτὴν γνωστέον· αὐτὴ γὰρ ἔστι κατὰ τὸ Λόγιον ἡ πάντων ποιητικὴ, καὶ ἀεὶ πάντα ἀρμόζουσα καὶ τῆς ἀλήτου τῶν πάντων ἐφαρμογῆς καὶ τάξεως αἰτία, καὶ ἀεὶ τὰ τέλη τῶν προτέρων συνάπτουσα ταῖς ἀρχαῖς τῶν δευτέρων καὶ τὴν μίξιν τοῦ παντός σύμπνοιαν καὶ ἀρμονίαν καλλιεργούσα.

§ IV.

Deus etiam ratio prædicatur a Scripturis, non solum quia rationis 462 et mentis et sapientiæ largitor est, sed quia causas omnium in se ipso^{20*} uniformiter anticipavit, et quia per omnia meat, pervadens, ut ait Scriptura P, usque ad finem omnium: et potissimum, quia ratio Dei supra omnem simplicitatem simplex est, et ab omnibus supra omnia, supra substantiam absoluta. Ratio hæc simplex est ac vere existens veritas, circa quam, ut puram et infallibilem universorum notionem, fides divina versatur, quæ est constans fidelium firmamentum fundans illos in veritate, atque in ipsis veritatem, dum indissuasibili identitate simplicem veritatis cognitionem habent rerum credendarum. Nam si cognitio res cognitæ cum cognoscentibus unit, ignoratio vero ignoranti causa est ut semper mulctet, atque a seipso discrepet, eum qui credit in veritate, juxta Scripturam, nihil a vere fidei fundamento dimovebit, in quo constantiam habebit immobilis et immutabilis identitatis. Probe namque novit quisquis unitus est veritati, quam bene se habeat, quamvis eum multi ut amentem arguant; latet enim illos, uti par est, eum per veræ fidei veritatem ex errore excessisse; ipse autem vere novit se, non (ut illi fabulantur) insanire, sed ab in-

С Λόγος δὲ ὁ Θεὸς ὑμνεῖται πρὸς τῶν ἱερῶν Λογίων, οὐ μόνον ὅτι καὶ λόγου καὶ νοῦ καὶ σοφίας ἔστι χορηγός, ἀλλ' ὅτι καὶ τὰς πάντων αἰτίας ἐν ἑαυτῷ μονοειδῶς προσέληψε, καὶ ὅτι διὰ πάντων χωρεῖ δεικνυόμενος, ὡς τὰ Λόγια φησιν, ἄχρι τοῦ πάντων τέλους· καὶ πρὸ γε τούτων, ὅτι πάσης ἀπλόττητος ὁ θεὸς ὑπερέπλωται λόγος, καὶ πάντων ἔστιν ὑπὲρ πάντα κατὰ τὸ ὑπερούσιον ἀπολελυμένος. Οὗτος ὁ λόγος ἔστιν, ἡ ἀπλή καὶ ὄντως ὄσα ἀλήθεια, περὶ ἣν, ὡς καθάραν καὶ ἀπλανῆ τῶν ὄλων γνώσιν, ἡ θεία πίστις ἔστιν, ἡ μόνιμος τῶν πεπεισχυμένων²¹ Ἰουδαίσις, ἡ τούτους ἐνιδρούουσα τῇ ἀληθείᾳ, καὶ αὐτοῖς τὴν ἀληθειαν, ἀμεταπίστω ταυτότητι, τὴν ἀπλήν τῆς ἀληθείας γνώσιν ἐχόντων τῶν πεπεισχυμένων. Εἰ γὰρ ἡ γνώσις ἐνωτικὴ τῶν ἐγνωχότων καὶ ἐγνωσμένων, ἡ δὲ ἀγνοία μεταβολῆς ἀεὶ καὶ τῆς ἐξ ἑαυτοῦ τῷ ἀγνοοῦντι διαιρέσεως αἰτία, τὸν ἐν ἀλήθειᾳ πιστεύσαντα, κατὰ τὸν ἱερὸν Λόγον, οὐδὲν ἀποκινήσει τῆς κατὰ τὴν ἀληθῆ πίστιν εστίας, ἐφ' ἧ τὸ μόνιμον ἔξει τῆς ἀκινήτου καὶ ἀμεταβόλου ταυτότητος. Εὖ γὰρ οἶδεν ὁ πρὸς τὴν ἀληθειαν ἐνωθεὶς, ὅτι εἴ ἔχει, κἂν οἱ πολλοὶ νοουετοῖεν αὐτὸν, ὡς ἐξεστηκότα· λανθάνει μὲν, ὡς εἰκός, αὐτοῦ ἐκ πλάνης τῇ ἀληθείᾳ διὰ τῆς ὄντως πίστεως ἐξεστηκώς· αὐτὸς δὲ ἀληθῶς οἶδεν ἑαυτὸν, οὐχ (ὅ φασιν²² ἐκαῖνοι) μαινόμενον²³, ἀλλὰ τῆς ἀστάτου καὶ

²⁰ Prov. viii. ²¹ Sap. vii. ²² Sap. viii.

VARIÆ LECTONES.

^{20*} id est, sine ulla compositione. ²¹ πεπεισχυμένων, S D. ²² ὡς φασιν, P ²³ μαινόμενοι S.

ἀλλοιωτῆς περὶ τὴν παντοδαπῆ τῆς πλάνης ποικιλίαν ἁ
 ὡρῆς διὰ τῆς ἀπλῆς καὶ ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύ-
 τως ἔχουσης ἀληθείας ἡλευθερωμένον. Οὕτω γοῦν
 οἱ τῆς καθ' ἑμῆς θεοσοφίας ἀρχηγοὶ καθ' ἑαυτοὺς
 ὑπὲρ ἀληθείας ἀποθνῄσκουσι πᾶσαν ἡμέραν, μαρτυ-
 ροῦντες, ὡς εἰκός, καὶ λόγῳ παντὶ καὶ ἔργῳ τῆ ἐνιαυ-
 τῶν Χριστιανῶν ἀληθογλωσσῆ, τὸ πασῶν αὐτῶν εἶ-
 ναι καὶ ἀπλοστέραν καὶ θειοτέραν, μᾶλλον δὲ τὸ αὐ-
 τῶν εἶναι τὴν μόνην ἀληθῆ καὶ μίαν καὶ ἀπλῆν θεο-
 γλωσσίαν.

stultum mutabilique omnimode errantis varietatis
 motione per simplicem, circa eadem semper et eo-
 dem modo se habentem, veritatem esse liberatum
 Hoc modo primi divinæ sapientiæ nostri præcepto-
 res pro veritate quotidie moriuntur, testificantes,
 uti par est, et omni sermone et opere singularem
 illam Christianæ veritatis agnitionem, omnium esse
 cum simplicissimam tam divinissimam, imo potius
 hanc solam esse veram atque unicam simplicem Dei
 voluntatem.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. Ad locum Pauli I Cor. v. 23. vide quæ supra diximus in notis ad primum caput hujus libri, § I. Sensus literalis est: *Quod stultum est Deus*, id est quod in Deo et Christo nato ac passio putant gentiles et philosophi stultum esse, *id sapientius est hominibus*, id est omnem humanam sapientiam excedit. Ita P. Cornelius.

Ibidem: *fatum unionem, qua rebus se superioribus conjungitur, naturam ipsius longe superare*. Ubi nota, intelligi artum fidei, qua hic in via dirigimur ad res divinas pro captu nostro apprehendendas, quæ ex dono Dei et ordinis supernaturalis. Cur autem Deus hujusmodi sublimia et captum nostrum excellentia a nobis credi voluerit, tres pulchras rationes addert Lessius lib. vi *De perfectionibus divinis*, cap. 3.

• Prima est, inquit, ut captivantes intellectum nostrum in obsequium fidei, illum **463** totum Deo subjiciamus; et agnoscentes imbecillitatem mentis nostræ, ac divinæ sapientiæ altitudinem, Deum sic honoremus.

• Secunda est, ut mens nostra sursum erigatur, et ad divina elevetur; si enim Deus non proponeret ea quæ captum humanum excedunt, mens non attolleretur sursum, sed in suo gradu et infima sorte maneret, neque ad Dei visionem disponderetur, fides enim supernaturalium media est inter cognitionem naturalem et visionem beatam.

• Tertia, quia cum via præterit sit supra naturam, ea quoque quæ ad illam ducunt debent naturæ captum superare; hinc tantopere in Scripturis donum fidei commendatur, et ex divina illustratione haberi dicitur.

§ II. *Ex ea intellectuales ac intelligentes, etc.* Hinc divus Thomas parte prima, quæst. 55, artic. 2 concludit, angelos, cum a corporibus suis abstracti, non intelligere per species a rebus acceptas, sed per species sibi naturaliter congenitas. Sic enim, inquit, oportet intelligere distinctionem spiritualium substantiarum et ordinem, sicut est distinctio et ordo corporaliū. Suprema autem corpora habent potentiam in sui natura totaliter perfectam per formam; in corporibus autem inferioribus potentia materiæ non totaliter perficitur per formam, sed accipit hanc unam nunc aliam formam ab aliquo agente; similiter et inferiores substantiæ intellectivæ, scilicet animæ humanæ, habent potentiam intellectivam non completam naturaliter, sed compleur in eis successive, per hoc quod accipiunt species intelligibiles a rebus; potentia vero intellectiva in substantiis spiritualibus superioribus, id est in angelis, naturaliter completa est per species intelligibiles connaturales, ad omnia intelligenda quæ naturaliter cognoscere possunt. Et hoc etiam ex ipso modo essendi hujusmodi substantiarum apparet, substantiæ enim spirituales inferiores, scilicet animæ, habent esse affine corpori in quantum sunt corporum formæ, et ideo ex ipso modo essendi compellit eis ut a corporibus et per corpora suam perfectionem intelligibilem consequantur, alioquin frustra corporibus videntur; substantiæ vero superiores, id est angeli, sunt a corporibus totaliter absolutæ, immaterialiter et in esse intelligibili subsistentes, et ideo suam perfectionem intelligibilem consequantur per intelligibilem influxum, quo a Deo species rerum cognoscitur acceperunt simul cum intellectu naturali. Unde item D. Thomas ex hoc item loco Dionysii quæst. 58, art. 3, concludit, angelos quæcumque cognoscunt sine discursu apprehendere, et confirmat a pari. Angeli etiam, inquit, illum gradum tenent in substantiis spiritualibus, quem corpora caelestia in substantiis corporeis (unde et caelestes mentes a Dionysio appellantur). Est autem hæc differentia inter caelestia et terrena corpora, quod corpora terrena per mutationem et motum ad piscuntur suam ultimam perfectionem, corpora vero caelestia statim ex ipsa sua natura suam ultimam perfectionem habent. Sic igitur inferiores intellectus, scilicet hominum, per quemdam motum et discursum intellectuales operationis perfectionem in cognitione veritatis adipiscuntur; dum scilicet ex uno cognito in aliud cognitum procedunt. Si autem statim in ipsa cognitione principii noti inspicere, quasi notas, omnes conclusiones consequentes, in eis discursus locum non haberet, et hoc est in angelis, quia statim in illis quæ primo naturaliter cognoscunt, inspicere omnia quæcumque in eis cognosci possunt; et ideo dicuntur intellectuales, quia etiam apud nos ea quæ statim naturaliter apprehenduntur, intelligi dicuntur, unde intellectus dicitur habitus principiorum, animæ vero humanæ, quæ veritatis notitiam per quemdam discursum acquirunt rationales vocantur. Quod quidem contingit in eis ex debilitate luminis intellectuales; si enim ejus plenitudinem haberent, sicut angeli, statim in primo aspectu principiorum totam virtutem eorum comprehenderent, intuendo quidquid ex eis syllogizari posset.

Latentem docet, angelos, homines, sensilia, et denique omnia per Dei sapientiam creata esse, et suo modo sapientiam Dei predicare, ut pulchre magister Basilius in illud Proverborum viii, 23, *Domineus creavit me principium viarum suarum*. Loquitur, inquit, de sapientia nunquam, quæ apparet, et vocem fere per ea quæ continentur emittit, quod scilicet a Deo factum sit, et non fortuito tanta sapientia ea quæ effecta sunt decorat. Et enim *Cæci enarrant gloriam Dei, et opus manuum ejus annuntiat firmamentum ejus*, enarrant, inquam, me voce quia non sunt voces, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum: ad eundem mo-

dum sunt quidam sermones sapientiæ antiquitus editæ, que ante alia in fabricatione mundi cum creatura contemnuntur. Hæc tacens suum conditorem et Dominum e vocat, ut per eam, ad cogitandum eum qui solus est sapiens, te referas. Sic etiam intelligi potest hic locus Scripture, ut scilicet nulli usquam sint homines, quæcumque lingua et sermone loquantur, qui non audiant et percipiant, quod dies et noctes sua illa composita et rata mutuum successivum vicissitu sine prædicent et declarent, nempe notitiam Dei, qui omnia fecit, moderatur et regit. Est autem constructio § 64 verborum idiomata Græci: Non sunt loquela neque sermones, hominum videlicet, quarum non audiantur, id est a quibus non audiantur, voces earum, dierum videlicet et nocturnum. Sic intellexit Eusebius Cæsariensis in Commentariis suis eruditissimis, uti notat Turrianus. Ex quibus liquet quod divina sapientia, et scientia, et mens, et Verbum, et intelligentia, ex nihilo creat ipsam late patentem et eum creatura conditam per se sapientiam, et ea que secundum ipsam per se sapientiam capiunt et omnem aliam sapientiam, que in ea que sunt reperitur.

Ibidem: *Itaque mens divina comprehendit omnia cognitione quadam eminenti, qua, secundum ipsammet omnium causam, in se omnium cognitionem anticipat, etc.* Comprehendendo enim, inquit Lessius, essentiam suam, hoc ipso, ex vi illius comprehensionis, cognoscit distinctissime et clarissime omnia possibilis (sub quibus etiam continentur omnium possibilium complexiones) que in futurum ipsa per se facere poterat, et illa comprehendendo, cognoscit ulterius omnia in particulari, que singula illorum facere vel pati possunt, et in quibus celere; neque hoc solum, sed etiam quid singula in quavis occasione essent factura, et talis vel talis occasio daretur. Neque in his sedit, sed etiam clare intuetur, quod seipsa in omnem aternitatem sit venturum, quibus momentis, quibus locis, quibus occasionibus, et aliis circumstantiis. Ratio est quia in Deo cognitio abstractiva possibilium, cum sit intuitus perfectionis et efficacis in attingendo objecto, hoc ipso quo objecta illa seipsa sunt futura, et intuitio existentium; nec opus est alia vi aut conatu. Unde patet, omnem intuitum futurarum esse ex vi comprehensionis essentia, nec aliud requiri quam positionem objectorum, sine etiam cognitio, que prius, seu in priori signo rationis, erat abstractiva, transit in intuitivam ex vi sue perfectionis. Ita Lessius lib. vi. *De perfectionibus divinis*, cap. 1, qui hæc ex præsentis loco Dionysii confirmat.

§ III. *Præterea querendum est, quomodo nos Deum cognoscamus; et respondet: Ex ordine omnium rerum, tanquam ab ipso proposito, et imagines quasdam ac similitudines exemplarium ejus divinorum in se habente.* Quæcumque enim species (inquit S. Maximus) et singule creature, ut ordines angelorum et omnia sensibilia, imagines sunt et similitudines divinarum idearum, id est exemplarium que sunt in Deo. Quæ quidem exemplaria æternæ Dei intelligentiæ sunt, per quas et secundum quas omnia in ipso erant, que non erant alia ab ipso, et per eam et secundum eas omnia que produxit facta sunt, sicut B. Joannes in Apocalypsi c. iv, ait dixisse illos viginti quatuor seniores: *Omnia in ipso erant, et creata sunt.* De his dicitur est quod erant, de imaginibus autem et similitudinibus idearum, id est exemplarium, quod creata sunt.

Ibidem addit, quod ad cognoscendum illud summum bonum pro viribus ascendimus in ablatione, et in contemplatione omnium, et in omnium causa. Tribus enim modis ascendimus ad cognoscendum Deum: ex creaturis. Uno modo, asserendo et negando, tanquam non decentia, quæcumque creatis terminantur; quia nihil eorum Deum esse dicimus, sed omnia negamus, scientes, non est Deus angelus, neque anima, neque ullum animal, aut istud, aut illud, quodcumque sit. Alio modo perfectiones creaturarum, ut vitam, sapientiam et alia hujusmodi removendo a Deo, quia sapientia Dei omnem sapientiam creatam excedit, et vita Dei omnem vitam, et perfectiones reliquæ reliquas omnes perfectiones creaturarum superant. Tertio modo, quatenus omnia sunt a Deo creata, quæcumque in natura rerum et universitate mundi sunt. Vide dicta in Observationibus generalibus viii et ix, item Aduotationes ad cap. I hujus libri.

Ibidem infra per verba illa, *Semperque hæc præcedentium cum principis sequentium connectit*, significat, nihil esse inter creaturas medium, vacuum et inane, sed omne esse plenum creatura, hæc enim est definitio eorum que se tangunt, quorum termini sunt simul; significat etiam esse conspirationem quandam vni us partium in universo, secundum ordinem et proportionem convenientem, extremum ignis conspiret et coniungat cum principio aeris, extremum aeris cum humore aquæ, extremum aquæ cum sicco terræ; et similiter, ascendendo ab elemento terræ ad ignem, reperitur similis conjunctio in extremis priorum cum principis secundorum. Ad eundem modum in tempestatibus anni, extremum hiemis cum principio veris, extremum veris cum principio æstatis, extremum æstatis cum principio autumnus, hujusmodi coniunctiones ac conspirationes dicuntur a Dionysio ἀσπάρουχας, quod uno verbo Latine exprimi non potest.

§ IV. *Deus etiam ratio prædicatur a Scripturis.* Hunc locum edisserens sanctus Maximus: *Nominatur, inquit, Verbum Dei λόγος, id est ratio, quia habet omnium causas in se, rationes enim omnis naturæ in ipso sunt, tanquam in causa omnis creationis; per ipsam enim omnia sunt. Hæc namque et exemplaria in ipso, non alia in alio, sed æternæ notiones sunt, et rationes facientes omnia.*

Ibidem: *Ratio hæc simplex est ac vere existens veritas, etc.* Quomodo autem ab § 65 hæc veritate in nos omnis veritas derivetur, pulchre tradit Lessius libro sexto *De perfectionibus divinis*, cap. 6, dicens: A veritate divinæ sapientiæ descendit omnis veritas in creaturas, idque dupliciter. Primo per creationem, quia per sapientiam condite sunt et formate et in conformationem eam illa sapientia et arte divina consistit ea veritas. A rebus transit ulterius veritas in nostram cognitionem; quia veritas rerum est veritatis nostræ cognitionis mensura et origo. A nostra cognitione transit in nostros affectus et mores quatenus hi iudicio prudentiæ et notitiæ divinæ legis conformantur; denique in nostros sermones et scripta, quatenus sermones sunt signa conceptuum animi et scripta sermonum. In his ergo cernitur solum veluti extremum veritatis ἀπὸ θεοῦ, et resultans quoddam umbratile vestigium. Secundo, descendit veritas a Deo in creaturas per revelationem et illustrationem divinam; hæc enim veritas non est hausta ex objectis, sed directe per infusionem luminis et illuminationem divinam, hoc modo veritas, fides et visionis beatæ ad nos derivatur.

Vide plura de hac veritate apud Lessium loco citato; item divum Thomam 2. 2. questione prima, articulo primo, qui ex hoc loco Dionysii probat, objectum formale adest esse ipsam primam voluntatem.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (43).

§ I. Ειπόντες περί αγαθοῦ, περί ὄντος, περί ζωῆς, φέρε, αὐτὴν τὴν ἀγαθὴν καὶ αἰωνίαν ζωὴν τὸν Θεὸν ὑμῶμεν καὶ ὡς σοφὴν. Ἐρθασε γὰρ εἰπεῖν, ὅτι ἀπὸ τῶν καθ' ἡμᾶς συνάγομεν τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς· διὰ τοῦτο δὲ ἐπιδορθούμενος ὡσανεὶ φησι· Μᾶλλον δὲ ὡς πάσης σοφίας, τῆς ἐν ἀγγέλοις δηλοῦσθαι, τῆς ἐν ἀνθρώποις, αἰτίαν καὶ ὑπὲρ πᾶσαν σοφίαν καὶ σύνθεσιν ὑπεροῦσαν· ἀσυλλόγιστον γὰρ καὶ ἀπρεπὲς τὸ ποιητικὸν τινος εἶναι τοιοῦτον, οἷον τὸ ἰοίημα. Ἐκ γοῦν τῆς καθ' ἡμᾶς σοφίας, ὑπεροχικῶς τὴν θεῖαν σοφίαν κατανοοῦμεν, ὡς ἐκ τῶν αἰτιατῶν τὴν αἰτίαν, καὶ οὐχ ἀπλῶς αἰτίαν, ἀλλὰ καὶ ποιητικὴν αἰτίαν. Οὐ γὰρ ὑπερπλήρης μόνον ἐστὶ τῆς σοφίας κατὰ τὴν Γραφὴν, καὶ τῆς συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστι ἀριθμὸς, ἀλλὰ καὶ ἐπέκεινα πάσης σοφίας ἐστὶ. Τοῦτο νοήσας καὶ ὁ μέγας Παῦλος, ὁ κοινὸς ἐμοῦ τε καὶ τοῦ καθηγεμόνος Ἱεροθέου ἥλιος, τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ, σφωτέρον τῶν ἀνθρώπων ἔφησεν εἶναι, οὐ μόνον ὅτι συγκρινομένη ἡ ἡμετέρα γνῶσις πρὸς τὴν θεῖαν καὶ ἀπλανῆ, πλάνη λογίζεται, ἀλλ' ὅτι καὶ ἔθος τοῖς θεολόγοις, κατὰ τινὰ ἀντιπάθειαν τῶν ἡμετέρων, ἐκ τῆς στερφείας ἀποφάσκειν τὰ θεῖα, τῶν ἡμετέρων μᾶλλον ἐκ τῶν ἔξω ὀνομαζομένων· οὕτω γὰρ δηλοῦται ἡ θεῖα ὑπεροχή. Τοῦτο καὶ δύναμιν ὑπεροχικῆς ἀποφάσεως ἐν ἑτέροις εἰρηκεν· ἐπειδὴ γὰρ πᾶσα ἔξις ὑπεροχικῶς ἐλαττοῦται πρὸς τὰ ἐκείνη, διὰ τοῦτο ἀντιστρόφως πρὸς τὰ ἡμέτερα ἐξ ἀποφάσεως ἐκεῖνα λέγονται. Οὕτω καὶ κένωσιν λέγουσι τὴν τοῦ Θεοῦ ἐνανθρώπησιν, καίτοι πλήρη τυγχάνουσιν, μᾶλλον δὲ ὑπερπλήρη καὶ σοφίας, καὶ δυνάμεως, καὶ σωτηρίας· ἀλλὰ καὶ ἀσθένειαν Θεοῦ τὸ διὰ σταυροῦ τρέπειον. Τοῦτον οὖν τὸν τρόπον καὶ μωρίαν Θεοῦ τὴν πᾶσαν σοφίαν καὶ ἐπιστήμην ὑπεραίρουσαν ἐκάλεσεν ὁ Ἀπόστολος, τὸ φαινόμενον παράλογον καὶ ἄτοπον ἡμῖν, δηλονότι πῶς Θεὸς ἐν σαρκί, ἢ πῶς σωματικῶς ἐν τῷ σταυρῷ πέπονθεν, ἀναγαγὼν εἰς τὴν ὑπὲρ πάντα λόγον ἀλήθειαν· λόγοις γὰρ οὐκ ἂν ἐξομαλισθεῖ δι' αἰσθητῶν ἀποδείξεων τὸ μυστήριον, οὐ προσηγουμένης τῆς πίστεως. Ἀλλὰ, ὅπερ καὶ ἐν ἄλλοις ἔφη, θέλοντες οἰκειῶς ἡμῖν τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς ἐκλαμβάνειν ἐγκαινδοῦμενοι ταῖς συντρόφοις αἰσθήσεσιν, ἀπατώμεθα· δεόν εἶδέναι, ὅτι ὁ καθ' ἡμᾶς νοῦς ἔχει μὲν καὶ δύναμιν εἰς τὸ νοεῖν τὰ νοητὰ, (νοερὸς γὰρ ἐστὶν ἀπλαῖ· τισὶν ἐπιβαλεῖς καὶ ἀναποδείκτοις·) ἀλλ' ἐκεῖνα τὰ νοητὰ, τὰ τῆ δυνάμει τῆς νοήσεως αὐτοῦ ἐπιχειρέμενα· τοῖς δὲ ἐπέκεινα, οὐκ ἂν ἐπιβαλεῖται ποσῶς, εἰ μὴ κατὰ τινὰ ἔνωσιν ὑπεραίρουσαν, ἐν τῷ πάντων ἐκατῆναι τῶν αἰσθητῶν τε καὶ νοητῶν, ἐτι δὲ καὶ τῆς οἰκειᾶς κινήσεως, εἰθ' οὕτω τῆς θείας γνώσεως ἀκτινὰ τινὰ δέξασθαι. Ἐνωσιν δὲ φησιν οὐ τὴν ὡς ἂν τις εἴποι μίξιν καὶ συναφήν, ὅδῃ καὶ αὐτὸ λέγεται, καθὼς καὶ προῶν λέγει ὁ ἅγιος· Ὅταν ὁ νοῦς ἐνωθῆ ταῖς ὑπὲρ φύσιν ἀκτίσιν· ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ νοήσεις κατώτεραί εἰσι τοῦ νοῦντος· καὶ σκεδασμὸς εἰκότως καὶ μερισμὸς τῆς ἐνόητος τοῦ νοῦ γίνεται, ὅτε νοεῖ τι· ὅτε δὲ ἐφ' ἑαυ-

§ I. Quoniam diximus de bono, de ente, de vita, age, ipsammet bonam et æternam vitam Deum celebremus etiam ut sapientem. Antea enim dixerat, nos a rebus nostris ea quæ supra nos sunt colligere; Idcirco, quasi se corrigens, ait: Quin potius, tanquam omnis sapientiæ quæ scilicet in angelis et hominibus est causam et supra omnem sapientiam et compositionem eminentem; nulla enim ratione congruentiave concluditur, causam effectivam alicujus similem esse effectui. Ex nostra itaque sapientia divinam sapientiam per excessum intelligimus, sicut ut ex effectis causam, et non simpliciter causam, sed causam efficientem. Non enim duntaxat supraquam plenus est sapientia, juxta Scripturam, et intelligentiæ ejus non est numerus, verum etiam supra omnem sapientiam existit. Hoc intelligens etiam magnus Paulus, communis ille meus meique præceptoris Hierothei sol, quod stultum est Dei sapientiæ esse dixit hominibus· non solum quod nostra scientia, cum divina illa quæ errare non potest comparata, error reputetur, verum etiam quia solemne est theologis, per quamdam rerum nostrarum aversionem ex privatione res divinas per negationes efferre, cum res nostræ potius ex habitibus nominentur: sic enim divina excellentia manifestatur. Hoc etiam alio loco vocavit vim quamdam superexcellentiæ negationis; nam cum omnis habitus per excessum imminuatur respectu eorum quæ ibi sunt, idecirco ad oppositionem nostratium illa ex negatione dicuntur. Sic etiam exinanitionem vocant Dei incarnationem, tametsi plena fuerit, imo supraquam plena, tam sapientia, quam virtute ac salute; quin etiam Dei infirmitatem, crucis tropæum vocant. Hoc igitur modo etiam stultitiam Dei, omnem sapientiam et scientiam excedentem Apostolus appellavit, id quod nobis rationi contrarium et absonum videbatur; scilicet quomodo Deus in carne, vel quomodo corporaliter in cruce passus sit, adducens ad veritatem, quæ omnem superat rationem; mysterium enim hoc sensiliis demonstrationum rationibus non explanabitur, nisi fides præcedat. Sed quod etiam alibi dixit, si velimus more nostro ea quæ supra nos sunt accipere, familiaribus sensibus involuti, decipimur; cum scire oporteat, nostrum intellectum habere quidem vim intelligendi res intellectiles (siquidem simplicibus quibusdam conceptibus et indemonstrabilibus intelligit) verum illas res intellectiles quæ sub intelligendi ejus facultatem cadunt; res autem superiores nunquam apprehendet, nisi per eminentem quamdam unionem sensilia intellectibusque cuncta atque insuper motum proprium excedat, atque ita radium quemdam divinæ cognitionis accipiat. Unionem autem non, ut ita quis dicat, missionem et contactum vocat, quod utique etiam dicitur, ut cum in progressu

• Ps. cxlvi, 5. • I Cor. i, 25.

(43, Vide Scholia S. Maximi, tom. II cap. 7 De divia nom.

hic sanctus ait : *Quando mens supernaturalibus radiis unita fuerit, sed quoniam intellectiones inferiores sunt intelligente, et quando aliquid intelligitur, verosimiliter etiam divisio quædam unionis ipsius mentis existit ; dum vero in se ipso manet, indivisus apparet : idcirco unionem vocat statum illum quem secundum se unitus habet, æqualiter enim se applicat divinæ contemplationi indivisus, immotus, non intelligens, sed integre, secundum quamdam intremulam immobilitatem, dum toti sinus Dei, et non nostri ; sic enim divinum radium aliquis accipit.*

§ II. Hanc itaque sapientiam, quæ non admittit rationem interpretantem, nec intellectum comprehendentem, nec sapientiam evaniantem (hoc sensu enim vocat irrationalem, et amentem ac stultam non per affectionem, sed per negationem et per excessum, non propter defectum), per excessum igitur hanc laudantes dicimus, omnis mentis et rationis omnisque sapientiæ causam existere, et ipsius esse omne consilium et scientiam, juxta illud : *Mea est scientia, meum item consilium et securitas* ; et in ipsa omnes thesauri sapientiæ **467** sunt et cognitionis absconditi ², secundum magnum Apostolum. Etenim sicut æterna divinaque vita suppediatrice dicta est etiam ipsius per se vitæ, et cæterarum vitarum omnium, sic utique etiam omnisapientis sapientia ipsius quoque per se sapientiæ causa, scilicet per se sive in se, rationis sapientiæ creatricis omnisque sapientiæ effectrix existit, ex qua intellectiones habent intellectiles et intelligentes virtutes angelorum. Intelligentes sunt inferiores respectu superiorum, et omnes respectu Dei ; intellectiles sunt superiores respectu inferiorum, et omnes respectu nostri ; nos enim duntaxat sumus intelligentes, quia non habemus aliam intelligentiam inferiorem per quam intelligamur, siquidem anima, quæ nos sequitur, irrationalis est et mentis experta. Habent itaque cælestes Virtutes intellectiones non in divisibilibus, nos autem in divisibilibus sensuum instrumentis. Aliud enim auditus, et aliud visus, et sic de aliis. Et ab his divisibilibus sensibus rerum cognitionem recipimus, aut in divisibilibus quidem ex parte cogitationibus, sed a divisibilibus disciplinis seu intellectus objectis ; hoc enim est, per divagationes. Non enim simul disciplinas percipimus, sed tempore, ac divisim. Intelligentes vero naturæ, nullam in his omnibus communicationem habentes, una simplicique intellectione veritatis cognitione illustrantur. Illud autem, sub aliquo communi est ejusmodi : nostræ cognitiones a rebus divisis collectæ commune quid abstrahunt, et ab illo, tanquam præcognito, aliud in cognitionem adducitur ; quoniam ipsæmet etiam immediatæ propositiones ac primæ species, non aliter omnino etiam ad demonstrationem conducent, nisi etiam ipsæ ex sensibus divisibilibusque motibus ad commune quidpiam fuerint revocatæ. Sicut enim in bello, dum sit fuga, sistitur unus, et post eum alter, et tertius, et sic de cæteris, et sic forte victores

α τοῦ μένει, ἀμερῆς φαίνεται· διὰ τοῦτο ἔνωσιν λέγει τὴν κατὰ τὸ ἐνιαῖον ἑαυτοῦ ἰδρυσιν, προσβαλεῖ γὰρ ἴσως τῇ περὶ Θεοῦ θεωρίᾳ, οὐ μερισθεὶς, οὐ κινήθεὶς, οὐ νοήσας, ἀλλ' ὅλως κατὰ τινα ἀτρεμῆ ἀκινήσιαν ἐν τῷ ὅλως γίνεσθαι ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ καὶ μὴ ἑαυτῶν· οὕτω γὰρ τὴν θείαν ἀκτινὰ τις δέξεται.

§ II. Ταύτην γοῦν τὴν σοφίαν, τὴν μὴ πεφυκυῖαν δέξασθαι λόγον ἑρμηνευτικόν, ἢ νοῦν καταληπτικόν, ἢ σοφίαν ἐξαγγελτικὴν· (οὕτω γὰρ λέγει τὸ ἄλογον, καὶ ἄνοον, καὶ μωρὸν, οὐ κατὰ διάθεσιν, ἀλλὰ κατὰ ἀπόφασιν, καὶ κατὰ ὑπεροχὴν, οὐ κατὰ ἔλλειψιν·) ὑπεροχικῶς οὖν ταύτην ὑμνοῦντες, λέγομεν, ὅτι παντός ἐστι καὶ λόγου καὶ νοῦ καὶ πάσης σοφίας αἰτία, καὶ αὐτῆς ἐστὶ πᾶσα βουλή καὶ σύνεσις, κατὰ τὸ· *Ἐμὴ σύνεσις, ἐμὴ δὲ βουλή καὶ ἀσφάλεια*· καὶ ἐν αὐτῇ πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας εἰσι, καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι, κατὰ τὸν μέγαν Ἀπόστολον. Καὶ γὰρ ὡς περὶ ἡ αἰωνία καὶ θεία ζωὴ ὑποστάτις ἐλέγεται καὶ αὐτῆς τῆς αὐτοζωῆς καὶ τῶν ἐτέρων ἀπασῶν ζωῶν, οὕτω δὲ καὶ ἡ πάνσοφος σοφία, αἰτία ἐστὶ καὶ τῆς αὐτοσοφίας, δηλονότι δι' ἑαυτοῦ, ἤγουν τοῦ ἐν αὐτῷ δημιουργικοῦ λόγου τῆς σοφίας, καὶ ἀπάσης σοφίας ὑποστάτις, ἐξ ἧς ἔχουσι τὰς νοήσεις αἱ νοηταὶ τε καὶ νοεραὶ τῶν ἀγγέλων δυνάμεις. Νοεραὶ αἱ ὑφειμέναι τῶν ὑπὲρ αὐτὰς, καὶ πᾶσαι Θεοῦ· νοηταὶ αἱ ὑπεράνω πρὸς τὰς ὑφειμένας, καὶ πᾶσαι πρὸς ἡμᾶς· ἡμεῖς γὰρ νοεραὶ μόνον ἐσμέν· οὐδὲ γὰρ ἔχομεν ἕτεραν ἡμῶν κατωτέραν νόησιν, δι' ἧς ἂν νοηθῆμεν· ἡ δόλογος γὰρ καὶ ἡ ἄνοος ψυχὴ καθ' ἡμᾶς. Ἐχουσι γοῦν αἱ οὐράναι δυνάμεις τὰς νοήσεις οὐκ ἐν μεριστοῖς· ἡμεῖς γὰρ ἐν μεριστοῖς τοῖς αἰσθητηρίοις· ἄλλο γὰρ ἀκοή, καὶ ἕτερον ὄψις, καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως. Καὶ ἀπὸ μεριστῶν τῶν κατ' αὐτὰ αἰσθητῶν, τὴν τῶν ὅλων γνῶσιν ἀναλαμβάνομεν, ἢ ἐν μεριστοῖς μὲν, τοῖς κατὰ μέρος νοήμασιν, ἀπὸ μεριστῶν δὲ, τῶν μαθήσεων ἦτοι τῶν νοουμένων· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ διεξοδικῶν. Οὐχ ἅμα γὰρ τὰς μαθήσεις λαμβάνομεν, ἀλλὰ χρόνῳ καὶ μεριστῶς. Αἱ δὲ νοεραὶ φύσεις, ἀκοινωνήτως πρὸς τὰ τοιαῦτα πάντα ἔχουσαι, ἐνιαῖα καὶ ἀπληγῆσαι τῆς ἀληθείας τὴν γνῶσιν ἐπιλαμβάνονται. Τὸ δὲ ὑπό τινος κοινοῦ, τοιοῦτόν ἐστιν· αἱ παρ' ἡμῖν γνώσεις ἀπὸ μερικῶν συναγόμεναι, κοινόν τι ἀποκαθιστῶσι, καὶ ἀπ' ἐκείνου, ὡς προσγιγνωσκομένου, ἕτερον εἰς γνῶσιν συνάγεται· καὶ γὰρ καὶ αὐταὶ αἱ ἀμεσοὶ προτάσεις, καὶ ἀρχοειδεῖς, οὐκ ἄλλως ἔχουσι τὸ καθόλου καὶ τὸ εἰς ἀπόδειξιν εἰρηματοῦ, εἰ μὴ καὶ αὐταὶ ἐξ αἰσθητῶν καὶ μερικῶν κινήσεων εἰς τι κοινόν συμπεριληφθεῖεν. Ὡς γὰρ ἐν πολέμῳ, τροπῆς γενομένης, εἰς ἑστη, καὶ μετ' αὐτοῦ δευτέρως, καὶ τρίτος, καὶ καθεξῆς, καὶ οὕτως ἴσως ἐπικρατοῦσιν οἱ τέως παραπεπονθότες· καὶ ἐπὶ τῆς κοινῆς γνώσεως μερικὰ καὶ αἰσθητὰ συναγόμενα τὸ κοινόν ποιοῦσι. Τῷ γὰρ πολλοῦς πολλάκις ὁποῖω δὲ τινι πυρὶ πλησιάζει, καὶ θερμανθῆναι, ἢ καθολικῆ ἐπεγένετο γνώσει, ὅτι πᾶν

πῦρ θερμαίνει· ἐξ οὗ κοινοῦ συμπεριεχομένη ἡ ἡμετέρα διάνοια, ἕτερον μανθάνει δι' αὐτοῦ, ὅπερ ἐπὶ τῶν ἀγγέλων οὐκ ἔστιν· ἀλλὰ παντὸς ὕλικου, δηλονότι αἰσθητοῦ, καὶ πλῆθους μερικῶν τινῶν γνώσεων καθαρεύοντες, ἐνοειδῶς οὐκ ἀπαντὰ τὰ θεῖα νοοῦσιν, ἀλλ' ὅσα νοεῖσθαι τούτοις πεφύκασι, διὰ τὴν ἀπὸ Θεοῦ πρὸς αὐτοὺς ἑλάμψιν, ἣστιν καὶ καταγαλίζονται, καὶ πρὸς τὸ ἐνιαίον ἀνατυποῦνται· τοῦτο γὰρ ἔστιν αὐτῶν τὸ θεοειδές. Διὰ ταύτην τὴν θεῖαν σοφίαν καὶ αἱ ψυχὰι τὸ λογικὸν ἔχουσι. Διὰ τί δὲ οὐ τὸ νοερόν εἶπεν, ἀλλὰ τὸ λογικόν, ἢ δῆλον ἐκ τοῦ πλεονάζοντος· πάντα γὰρ τὰ τῆδε ὅσα οἶδασιν αἱ ψυχὰι διεξοδικῶς δι' ἀποδείξεων, ἔτι δὲ καὶ διὰ μερικῶν αἰσθήσεων οἶδασιν. Τὰ δὲ νοητὰ νοεῖ ἡ ψυχὴ οὐ καθὼ ψυχῇ λόγον ἔχουσα, ἀλλὰ καθὼ νοῦς· τότε γὰρ οἶδεν ὁ νοῦς τὰ νοητὰ, ὅτε μὴ μόνον τῶν αἰσθητῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ψυχῆς καὶ ἑαυτοῦ ἐξίσταται. Τοῦτο δηλοῖ καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος, Ὁ ψυχικὸς ἄνθρωπος, λέγων, οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος. Ἀπολείπονται οὖν αἱ ψυχὰι τῶν ἐνιαίων καὶ ἀγγελικῶν νοῶν τῷ ποικίλῳ καὶ μεριστῷ τῆς παντοδαποῦς γνώσεως. Εἶτα, ἐπειδὴ αἱ κατὰ τὰς ψυχὰς γνώσεις, διὰ λόγου γινόμεναι, εἰς τὸ ἐν συνελίττονται (τοῦτο γὰρ ἔστι καὶ τὸ καθ' αὐτὸ καὶ τὸ καθόλου τῆς ἀποδείξεως) ἀξιούνται καὶ αἱ ψυχὰι τῶν ἰσαγγέλων. Διὰ τοῦτο, νόησαι δὲ καὶ ἐνιαίως, ὡς ἂν εἴποι τις, νοοῦσιν· ἢ καὶ ἄλλως, ὅτε μὴ διὰ λόγου, ἀλλὰ δι' ἐπιπόνου καὶ κατ' ἀρετὴν ἔξεως, ὁ κατ' ἀρετὴν, εἰς τὸ ἐνιαίον τῆς γνώσεως φθάνουσι· καθὼς ἔστιν ἰδεῖν ἐν τοῖς μεγάλοις καὶ θεοῖς πατράσιν ἡμῶν, τοῖς μὴ ἀπὸ μαθήσεως, ἀλλ' ἀπὸ καθαρότητος τῆς δι' ἀρετῆν, εἰς μεγάλας θεωρίας ἔλθοῦσι, καὶ γνώσεις θειοτέρας ἢ κατὰ ἄνθρωπον. Ἔτι οὐκ ἂν ἀμάρτη τις καὶ περὶ τῶν αἰσθήσεων ἀποφηνάμενος, ὅτι τελευταῖον ἀπήχημα τῆς θείας σοφίας εἰσὶν· ἔχουσι γὰρ καὶ αὐταὶ ἔξιν τινὰ ἀντιληπτικὴν τῶν ὑποκειμένων καὶ γνωστικὴν, εἰ καὶ σωματικῶν αἰσθητηρίων, δι' ὧν τῆς ψυχῆς παρακύψαι, ἐνδέονται. Οἱ δὲ δαίμονες, καθὼ νοῦν καὶ αὐτοὶ ἔχουσιν, ἐκ τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ τοῦτον κέκτηνται· ἀλογήσαντες δὲ, καὶ μὴ μείναντες ὅπερ ἦσαν, ἐκπτώσιν σοφίας μᾶλλον ὑπέμειναν. Ἐφίεται μὲν γὰρ ἐξ ἀλογίας καὶ θέλει τὸ ἰσόθεον ὁ δαιμόνιος νοῦς, οὐκ οἶδε δὲ ὅπως τούτου τυχεῖν ἐνεστιν, οὐ φύσει, παθῶν τὴν ἀγνοίαν, ἀλλ' ἐκουσίως τὰ παρὰ φύσιν αἰρούμενος. Ὡστε καὶ ἐπεὶ ἠλογημένος ἔστιν ὁ τῶν δαιμονίων νοῦς, οὐ σοφός, ἀλλὰ σοφίας ἐκπεπτωκῶς βηθήσεται. Ἀλλ' ὅτι μὲν ἡ θεία σοφία παντὸς νοῦ καὶ λόγου, καὶ πάσης αἰσθήσεως ὑποστάτις ἔστι καὶ αἰτία εἰρηται, πῶς δὲ αὐτὸς ὁ ὑπέροσος Θεὸς νοεῖ τὰ νοητὰ, ἢ τὰ αἰσθητὰ, μηδὲ νοεράς ἔχων ἐνεργείας, καὶ πάσης αἰσθήσεως ὑπεριδρυμένος; Καίτοι φασὶ τὰ θεῖα καὶ ἱερὰ Εὐαγγέλια, Κύριε, οὐ πάντα οἶδας. Ῥητέον οὖν, ὅπερ ἔφημ πολέκις, ὅτι τὰ κατὰ στέρησιν λεγόμενα ἐπὶ Θεοῦ, καὶ τὰ ἐναντία ὑπεροχικῶς νοοῦνται, τὸ ἀλογον, τὸ ἄνοον, τὸ ἀναφές, τὸ ἀόρατον, ὥστε ὁ θεῖος νοῦς πάντα συνέχει, κατὰ τινὰ ἐξηρημένην γνῶσιν προεληφώς τὴν πάντων εἰδησιν, ὡς αἴτιος πάντων, καὶ πάντα εἰδώς ἐνδοθεν, καὶ οὐκ

A evadunt qui ante succumbebant; similiter in communi cognitione, divisibilia sensiliaque collecta commune quid faciunt. Nam ex eo quod multi frequenter ad ignem aliquem accedentes calefacti sint, communi notitia acceptum est, omnem ignem calefacere, qua communi notitia informata mens nostra, ex ea quidpiam aliud discit; quod non habet locum in angelis: sed ab omni materiali, id est sensibili divisibilium notionum multitudine puri, uniformiter res divinas, 468 non omnes quidem, sed quas eos nosse fas est, per divinam illustrationem intelligunt, qua illustrantur et ad unitatem informantur: in hac enim sita est eorum deformitas. Per hanc quoque divinam sapientiam etiam animæ ratiocinandi vim obtinent. Cur autem non νοερόν, seu intelligendi, sed λογικόν, id est ratiocinandi vim dixerit, ex abundantia manifestum fit; omnia enim quæ hic animæ norunt, per suas rationes ac demonstrationes, quibus etiam per sensationes divisibiles percipiunt. Intellectilia vero anima intelligit, non in quantum anima rationem habet, sed in quantum mens est seu intellectus: tunc enim intelligit mens intelligibilia, quando et animam et semetipsam deserit. Hoc significat quoque divinus Apostolus dicens: *Animalis homo non capit ea quæ sunt spiritus*. Deficiunt itaque animæ ab unitis illis et angelicis mentibus varietate et divisibilitate omnigenæ cognitionis. Deinde cum eæ cognitiones, quæ secundum animas sunt, in unum conglomerantur (hoc enim est etiam secundum se et universæ demonstrationis) animæ quoque angelis æquiparantur. Idecirco considera etiam ut unite, ut ita quis dixerit, intelligant: quando videlicet alias non per rationem, sed per arduum virtutisque congruum habitum, quod utique præstantius est, ad cognitionis unitatem pertingunt; sicut videre licet in magnis ac divinis Patribus nostris, qui non eruditione, sed puritate, per virtutem ad magnas contemplationes divinioreque, quæ humanum captum superent, cognitiones pervenerunt. Ad hæc nequaquam aberrabit, qui sensus quoque ipsos extremum quasi quamdam divinæ sapientiæ resonantiam appellavit: nam et ipsi habent habitum quemdam, quo illa quæ illis subjiciuntur recipiant et cognoscant, quanquam corporeis instrumentis sensitivis opus habeant, per quæ anima prospiciat. Dæmones vero, in quantum et ipsi mentem habent, ex divina sapientia eamdem compararunt; a ratione autem aversi, neque id quod erant permanentes, prolapsum a sapientia potius sustinuerunt. Siquidem mens dæmoniaca ex irrationalitate ambit et affectat æqualitatem Dei, sed nescit quomodo eam assequi possit; non quod natura ignorans sit, sed voluntarie id quod contra naturam est eligat. Unde, in quantum mens dæmonum a ratione deficit, nequaquam sapiens, sed a sapientia defecisse di-

cetur. **469** Sed quoniam divina Sapientia omnis
 mentis et rationis omnisque sensus effectrix et est,
 et causa dicitur, quomodo ipsemet supraquam sapi-
 ens Deus intelligit intelligibilia sensiliave, cum
 neque intelligentes habeat operationes, et supra
 omnem sensum sit collocatus? Attamen divina sa-
 craque Evangelia dicunt: *Domine, tu omnia nosti* *.
 Dicendum itaque, quod dixi sæpius, quod quæ per
 privationem de Deo dicuntur, et contraria, per ex-
 cellentiam intelligantur, ut irrationale, amens, in-
 tactile, invisibile, ita ut divina mens omnia conti-
 neat, secundum eminentem quamdam cognitionem
 omnium notitiam anticipando, tanquam causa om-
 nium omniaque intrinsece noscens, et non ex alio,
 neque per aliquam aliam præexistentem cognitio-
 nem; et ab ipso initio noscens, non ab initio rerum
 productarum, sed ab universali initio Deo; quod
 cum non satis commode in Deo accipi possit (quo-
 niam Deus sine initio est, et plusquam sine initio)
 correxit illud addendo: Ut ita dicam. Recte igitur
 etiam magnus Basilius ait, quædam esse quæ qui-
 dem principio carent, sed finem habent, ut divinæ
 illæ creationis cogitationes; ab initio enim, ut ita
 dicam, apud Creatorem fuere rationes creationis.
 Nam ideo dicitur: *Qui nosti omnia priusquam
 fiant* **; quorum originem novit, non quod ex iis di-
 cat qualia sint, uti declaravit dicens: Non ex re-
 bus ipsis res discens, neque singulis secundum cu-
 jusque speciem intendens, sed tanquam creator
 suorum operum præhabet cognitionem, sciens
 quando et quibus modis illa sit producturus. Quo-
 rum perversio et defectio, sive frustratio et impo-
 tentia, malum introducunt, privatione ejus quod se-
 cundum naturam est, id quod contra naturam est
 introducens. Ad hoc enim lucis exemplum attulit;
 nam hujus privatione tenebræ existunt, et causam
 habent absentiam naturæ lucis, sicut etiam habitus
 principales sunt privationibus, et, ut ita quis
 dicat, causæ. Nemo itaque ex his ad tam absurdas
 sententias abducatur, ut dicat, etiam malorum in
 seipso causam habere Deum, sive ipsum esse cau-
 sam cur hæc producantur; jam pridem enim osten-
 dit, neque ens, neque in rebus esse malum. Hoc
 vero etiam declarat exemplum. Sicut enim si quis
 lucem hanc visibilem mentis ac rationis compotem
 supponat; deinde rogemus ipsam, an tenebras co-
 gnoscatur, ipsa autem se nosse dicat, etiam antequam
 tenebræ **470** essent; nosse, inquam, non per ali-
 quam experientiam (quomodo enim lux tenebras
 sciret? nam si lux sit, non erunt tenebræ), sed nosse
 dicat tenebras in quantum lux est; ideoque novit,
 quod si proprium lumen contraxerit, nemo videbit.
 Ita etiam Deus per causam omnium in se co-
 gnitionem habet, non quod experientia eam com-
 paraverit (tum enim Deus cognitione posterior in-
 veniretur), aut in aliquo tempore non cognoverit.
 Nota autem, tenebras esse effectum qui ex defectu

A ἐξ ἄλλου, ἢ διὰ τινος ἄλλης προὑπαρχούσης γνώσεως·
 καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀρχῆς εἰδώς, οὐ τῆς ἀρχῆς τῶν
 παραχθέντων, ἀλλὰ τῆς καθολικῆς ἀρχῆς τοῦ Θεοῦ·
 ὅπερ, ἐπεὶ οὐκ εὐαγές ἐστι λαμβάνειν ἐπὶ Θεοῦ,
 (ἄναρχος γὰρ καὶ ὑπεράναρχος ὁ Θεός.) ἐκόλασε διὰ
 τοῦ, *Ἰσ' εἶπω*. Καλῶς γοῦν καὶ ὁ μέγας Βασίλειος
 τίθεισιν, ὅτι εἰσὶ τινὰ, ἄναρχα μὲν, τελευτηνὴ δὲ ἔχοντα,
 λέγων τὰς θείας τῆς δημιουργίας νοήσεις· ἀπ' ἀρχῆς
 γὰρ, Ἰν' οὕτως εἶπω, παρὰ τῶν δημιουργῶν οἱ λόγοι
 τῆς κτίσεως. Διὰ τοῦτο γὰρ λέγεται καὶ τό· Ὁ εἰδώς
 πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν· ὦντην γένεσιν, οὐκ ἐκ
 τοῦ καταμανθάνειν αὐτὰ ὅποιά τινά εἰσιν ἔχει· τοῦτο
 γὰρ ἐδήλωσεν, εἰπὼν, *οὐκ ἐκ τῶν ὄντων τὰ ὄντα μα-
 θάνων, καὶ τὸ, οὐ κατ' ἰδέαν ἐκάστοις ἐπιβάλλον,*
 ἀλλ' ὡς ποιητῆς τούτων τὴν εἰδήσιν τῶν οὐκ εἰδῶν ἔργων
 B προάχει, εἰδώς ὅπως αὐτὰ καὶ ἐφ' οἷς παράξει πρὸς
 γένεσιν. Ὡς ἡ παρατροπή καὶ ἡ ἄλλοις, ἡ γοῦν ἡ
 ἀποτυχία καὶ ἡ ἀδυναμία, τὸ κακὸν εἰσάγει, τῆ
 στερήσει τοῦ κατὰ φύσιν τὸ παρὰ φύσιν ποιούσα. Πρὸς
 τοῦτο γὰρ τὸ τοῦ φωτὸς παρήγαγεν ὑπόδειγμα· τῆ
 γὰρ τούτου στερήσει τὸ σκότος παρῳφίσταται, καὶ
 αἰτίαν ἔχει τὴν ἀπουσίαν τῆς τοῦ φωτὸς φύσεως, ὡς-
 περ καὶ τῶν στερήσεων αἱ ἕξεις ἀρχικώτεραι τυγ-
 χάνουσι, καὶ, ὡς ἂν τις εἴποι, αἰτίαι. Μηδεὶς γοῦν ἐκ
 τούτων πρὸς ἀτόπους ἐπαγέσθω ἐννοίας, ὥστε λέγειν
 καὶ τῶν κακῶν ἐν ἑαυτῷ κατ' αἰτίαν προέχειν τὸν
 Θεόν, ἡγοῦν αἰτίον αὐτῶν ἐκ τούτου συνάγεσθαι αὐτὸν
 εἶναι· ἥδη γὰρ εἰδείξε μήτε ὄν, μήτε ἐν τοῖς οὐσι τὸ
 κακόν. Τοῦτο δὲ δηλοῖ καὶ τὸ παράδειγμα. Ὡς περ
 C γὰρ εἴ τις ὑπόθοιτο τὸ φῶς τοῦτο τὸ ὄρατόν· ἐννοῦν
 εἶναι καὶ λογικόν, εἶτα πυθοίμεθα αὐτοῦ, εἰ γινώσκει
 τὸ σκότος, τὸ δὲ εἴποι γινώσκειν καὶ πρὶν γέννηται τὸ
 σκότος· γινώσκειν δὲ οὐ κατὰ τινὰ πείραν, (πῶς γὰρ
 ἴδοι σκότος τὸ φῶς; εἰ γὰρ φῶς, οὐκ ἔσται σκότος·)
 ἀλλὰ γινώσκειν εἴποι τὸ σκότος καθὼ φῶς· δ.δ. καὶ
 οἶδεν, ὅτι, ἐκ συσταλλῆ τὸ οὐκ εἰδὸν φῶς, οἶδεις ὄψεται.
 Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς κατ' αἰτίαν ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀπάντων
 εἰδήσιν ἔχει, οὐ τῆ πείρα ταύτην ἐπικτησάμενος,
 (ἐπεὶ εὐρθεῖη ἂν μεταγενέστερος ὁ Θεὸς τῆς γνώ-
 σεως,) ἢ κατὰ τινὰ χρόνον μὴ γινώσκων. Σημειῶ
 δὲ τὸ αἰτιατόν εἶναι τὸ σκότος ἐξ ἄλλοιφύσεως τοῦ φω-
 τὸς, ὅπερ ἐστὶ κατὰ Μανιχαίων. Ἐντεῦθεν κατα-
 σκευάζει, ὅτι κατὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν γνώσιν ὁ Θεὸς
 οἶδε καὶ ἑαυτὸν καὶ τὰ πάντα, διὰ τοῦτο καὶ ἀύλως
 D τὰ ὕλικά, καὶ τὰ μεριστὰ ἀμερίστως, καὶ τὰ πολλὰ
 ἐνιαύως· αὐλὸς γὰρ καὶ ἀμέριστος καὶ ἐνιαύς, καὶ
 ἀπλή, ἢ γνώσις ἢ θεία. Εἴπερ ἐλέγομεν ὅτι ἐν τῷ
 ἐνί, δηλονότι ἐν τῇ μιᾷ καὶ ἀπλή δημιουργικῇ δυνά-
 μει ὑπέστησε τὰ διάφορα, οὕτω καὶ ἐν ἐνί, ἡγοῦν ἐν
 ἐνιαύει καὶ ἀπλή γνώσει, τὰ διάφορα γινώσκει· ἀλλὰ
 καὶ χορηγός ἐστι πάσης γνώσεως, καθ' ἣν γινώσεται
 τις καὶ ἑαυτὸν, καὶ τὰ ἄλλα. Οὐκ ἄρα ὁ Θεὸς κατ' ἄλ-
 λην μὲν γνώσιν γινώσεται ἑαυτὸν, κατ' ἄλλην δὲ τὰ
 δημιουργήματα. Εἰ γοῦν αὐτὴ ἢ αἰτία πάντων, ἑαυτὴν
 καὶ ἄφ' ἑαυτῆς γινώσκει, πόσω γε μᾶλλον τὰ ἀπ' αὐ-
 τῆς εἰδῆσεται; ἀλλὰ τῆ ἑαυτοῦ, καὶ οὐ τῆ τῶν ὄντων
 ἐπιστήμη. Ἐπιχειρεῖ γοῦν ἐκ τοῦ ἐλάττωτος, ὅτι καὶ

οἱ ἄγγελοι οἶδασι τὰ αἰσθητὰ, οὐ δι' αἰσθησεως αὐτοῖς προσβάλλοντες, ἀλλὰ διὰ δυνάμεως ἐπαναβεθηκίας ἐπιβάλλοντες. Ὁ γὰρ ἐπὶ τοῦ Γεδεὼν εἰς τὴν θυσίαν ἐκβάλλων ἐκ τῆς πέτρας πῦρ οὐκ αἰσθήσει οἶδεν, ὅτι καυστικὸν τὸ πῦρ, ὡς ἡμεῖς, ἀλλ' ἀνωτέρω τρόπῳ, καὶ κατὰ τὴν θεοειδῆ αὐτοῦ δύναμιν. Εἰ γοῦν οἱ ἄγγελοι κρειττόνων ἢ κατ' αἰσθησιν οἶδασι τὰ αἰσθητὰ, πόσω μᾶλλον ὁ Θεὸς ἀὐλως τὰ ἔνυλα;

una simplicique cognitione, diversa cognoscit; quinimo etiam largitor est omnis cognitionis, per quam aliquis et se et alia cognoscit. Non ergo Deus secundum aliam quidem cognitionem seipsum cognoscat, secundum aliam vero creaturas. Cum itaque ipsa omnium causa seipsam etiam a seipsa cognoscat, quanto magis cognoscat ea quæ a se promanant? verumtamen sui ipsius, et non scientia eorum quæ sunt. Infert igitur a minori, angelos etiam scire sensibilia, non per sensus illis inhærendo, sed per virtutem transcendentem, his attendendo. Qui enim coram Gedeone ignem in sacrificium ex petra eiciebat, non percepit eum sensu, sicut nos, ignem comburere, sed sublimiori modo, et secundum deiformem suam virtutem. Si itaque angeli nobiliori modo quam secundum sensum sensibilia cognoscant, quanto magis Deus immaterialiter materialia?

§ III. Ἐπὶ τούτοις ἀπορεῖ, πῶς ἡμεῖς τὸν Θεὸν γινώσκωμεν λεγόμεθα, καὶ ὑπὲρ τὰ νοητὰ, καὶ ὑπὲρ τὰ αἰσθητὰ ὑπεροχικῶς ἔντα. Ἀληθὲς γοῦν λέγει, ὅτι τῆ αὐτοῦ φύσει ἄγνωστος ἐστὶν ὁ Θεός, ἀλλ' ἡ τῶν δημιουργημάτων καλλονή, τὸν γενεσιουργόν, τούτέστι τὸν ἐν γενέσει ποιητήν, μηνύει· ἡ γὰρ τῶν κτισμάτων διάταξις εἰκόνας τινὲς καὶ ὁμοιώματα τῶν ἐν τῷ Θεῷ παραδειγμάτων καὶ δημιουργικῶν λόγων εἰσι, καθ' οὓς ἅπαντα ἐν αὐτῷ ὄντα παρήχθησαν, καθὼς καὶ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει τοῦ θεολόγου Ἰωάννου καὶ εὐαγγελιστοῦ λέγεται, ὅτι τὰ πάντα ἦσαν καὶ γέγοναν· ἦσαν γὰρ τὰ τῶν κτισμάτων παραδείγματα, ὧν εἰκόνας τὰ τῆς κτίσεως ἀποτελέσματα. Ἐν πᾶσι γοῦν κτίσμασι Θεὸς γινώσκεται, ὡς ὁ τεχνίτης ἐν τοῖς τεχνητοῖς· πάντα δὲ κεχωρισμένος κατ' οὐσίαν τῶν πάντων· κἀντεῦθεν, ἄγνωστος ὢν, ἐκ τῆς τοιαύτης ἀγνωσίας γινώσκεται· ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἐναντίων γινώσκεται, καὶ διὰ τῶν ὁρίσεων καὶ διὰ τῶν ἀφαιρέσεων λέγεται. Εἰ γὰρ καὶ πρῶτον ἔλεγεν, ὅτι ἐπὶ Θεοῦ οὔτε ἐπαφή ἐστὶν, οὔτε νόησις, οὔτε λόγος, οὔτε τι ἄλλο· ἀλλ' οὖν, ὅτε ταῦτα τὰ θετικὰ θεωρητῆ νοοῦμεν, καὶ αὐτοῦ ταῦτα λέγομεν, καὶ οὐκ ἐξ ἡμῶν εἰς ἐκείνον, χώραν ἔχουσι λέγεσθαι. Ἡ γοῦν ἐπαφή μὲν ἡμῶν πρὸς τὸ θεῖον οὐκ ἐστὶν, ἐπαφή δὲ αὐτοῦ ἑαυτοῦ λεχθήσεται, ὡς περὶ δὴ καὶ γινώσις καὶ νόησις· αἱ δ' ἀποφάσεις ἐφ' ἡμῖν ταχθήσονται, ὅτι ὑπὲρ ταῦτα πάντα τὸ θεῖον, καὶ οὐχ οἶόν τε ἀπὸ τούτων καταλαμβάνεσθαι παρ' ἡμῶν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐκ πάντων ἡμῶν ὑμνεῖται κατὰ τὴν ἀναλογίαν πάντων, ἐκ τῶν ὄντων ὡς ὢν, ἐκ τῶν ζώντων ὡς ζῶν, ἐκ τῶν σοφῶν ὡς σοφία. Καὶ πάλιν ἐστὶν ἡ θειοτάτη τοῦ Θεοῦ γκῦσις, δι' ἀγνωσίας γινωσκομένη κατὰ τὴν ὑπὲρ νοῦν ἔνωσιν καὶ συνάφειαν, καθὼς ἐπιφέρει, ὅταν, λέγων, ὁ νοῦς ἀποστάς τῶν ὄντων καὶ ἑαυτὸν ἀφείς, ἐκωθῆ ταῖς ὑπερφασίαις ἀκτίαις, ἐλλαμπόμενος τῷ ἀνεξερευνήτῳ βάθει· ἐκεῖθεν καὶ ἐκεῖ δηλονότι οὕτως ἡ ἐλλαμψίς γίνεται, ὅτε μένων ἐκεῖ, πάντα καὶ ἑαυτὸν ἀφείς, ἐκεῖθεν ἐλλάμπεται. Ἀφήσει δὲ ὁ νοῦς ἑαυτὸν, ὅταν ἀργήσῃ παντελῶς τῆς οἰκείας κινήσεως, καὶ ὅλως ἀκίνητήσῃ, μηδὲν ἴδιον ἑαυτοῦ ἔχων, μηδὲ αὐτοῦ ὢν, ἀλλ' ὅλως τῆς θείας ἐκείνης κρυφιοτήτος, τὴν ἀλλαχοῦ καὶ ἐνδότῃ εἶπε. Καίτοι γε κατ' ἄλλον λόγον,

§ III. Ad hæc querit, quomodo dicamur nos nosse Deum, et ea quæ intellectilia sensiliaque superant eminenter. Verum utique dicit, Deum natura sua ignotum existere, sed creaturarum pulchritudinem, generationis auctorem, id est eorum quæ producta sunt, conditorem, ostendere; siquidem rerum creaturarum dispositiones sunt imagines quædam ac similitudines eorum quæ in Deo sunt exemplarium, ac creandi rationum, secundum quas omnia quæ existunt in ipso producta sunt; sicut etiam in Apocalypsi Joannis theologi et evangelistæ narratur, quod omnia erant et fuerunt; quia erant exemplaria rerum creaturarum, quorum imagines sunt creaturæ perfectiones. In omnibus ergo creaturis Deus cognoscitur, sicut artifex ex rebus arte factis, secundum substantiam vero ab omnibus omnino segregatus est; atque cum hinc sit ignotus, ex istiusmodi ignorance dignoscitur; quinimo ex contrariis cognoscitur, diciturque tam per positiones quam per ablationes. Quamvis enim antea dixerit de Deo, neque tactum esse, neque notum, neque rationem, neque quidquam aliud; verumtamen quando hæc positiva convenienti modo intelligimus, etiam hæc ipsius esse dicimus, et non ex nobis ad ipsum transferri possunt. Itaque tactus quidem nobis ad Deum non est, sed tactus ipsius ad seipsum dicitur, sicut etiam cognitio notioque; negationes vero etiam in nobis ponentur, quoniam supra omnia ista Deus est; et non potest ex his a nobis intelligi. Idcirco etiam ex omnibus a nobis celebratur secundum omnium proportionem, ex entibus tanquam ens, ex viventibus tanquam vivens, ex sapientibus tanquam sapientia. Et rursus est divinisima Dei cognitio, quæ per ignorancem cognoscitur secundum supramentalem unionem atque conjunctionem, sicut infert quando, inquit, mens a rebus recedens, et semetipsam deserens, desuper fulgentibus radiis unitur, quibus in illo inscrutabili fundo collustratur; inde videlicet et ibi sic fit illustratio, quando ibi manens, omnia et seipsam deserens, inde illustratur. Mens autem semetipsam deserit, quando prorsus cessat ab omni proprio

motu, omninoque immobilis est, nihil habens sui proprium, neque sui compos existens, sed penitus est divini illius arcani, quod etiam sibi interioritatem appellavit. Nihilominus etiam secundum aliam rationem, videlicet fictionis, ut dicebamus, ex omnibus cognoscitur non solum ut causa productionis, verum etiam conjunctionis eorum, atque semper sui priorum sequentium principia connectens; nullum enim medium rerum creaturarum vacuum, in quo non sit aliqua creatura; universum enim rebus plenum est. Etiam si aerem dixeris, tamen et ipse creatura existit; secundum hoc etiam conspiratio in universo dicitur quasi consensus. Sicut itaque in animali conspiratio est, cum simul viva omnia membra spirant, sic **472** et in universo consensus existit.

§ IV. Modo dicit etiam, quomodo Deus Verbum seu ratio celebretur, non solum utique juxta prædicta, quoniam ex effectis tanquam causa cognoscitur (ipse enim omnis rationis et sapientiae largitor est); sed quia causas rerum omnium in se ipso habet: rationes enim omnis naturæ in ipso sunt tanquam in causa omnis creationis; ideam namque et exemplaria non alia in alio, sed cum æternæ rationes sint, in ipso existunt. Dicit autem ipsum Verbum, quod etiam per omnia sine impedimento permeet, omniaque etiam usque ad extrema pervadat, uti etiam ad Hebræos ait Apostolus: *Vivus enim sermo et efficax* ^ε, et quæ sequuntur. Ac præsertim, quia supra omnem simplicitatem simplex est, et ab omni materia liberum, sumpta similitudine ex verbo nostrarum cogitationum; quoniam verbum quoque nostrum quando non scribitur, ab omni materia liberum esse constat. Quomodo vero etiam simplex, utique dicit aliquis, cum ex elementis et syllabis constet? Verum non dicimus verbum quod profertur, sed verbum internum, secundum quod etiam rationales dicimur. Hic Deus Verbum cum sit ipsa quoque veritas, merito etiam est infallibilis omnium cognitio. Quid sit autem cognitio, statim subjungit dicens: Divina fides, quæ est constans fidelium firmamentum, fundans illos in veritate, atque in ipsis veritatem, ita ut fides veritatis quid unum fiat cum credentibus; non necesse in igne ferrum quid unum sit cum eo, eademque operatur quæ ignis. Idcirco tam fides quam credentes operari dicitur; siquidem credentes simplicem quamdam cognitionem habent minime divisam, minimeque dubiam; quoniam cognitio res cognitæ cum cognoscentibus unit, ignorantia vero ignorantem existit causa divisionis; siquidem ignorans mentem habet inconstantem, et in multa divisam. Eum itaque qui credit in veritate, nihil a fidei domicilio ac fundamento dimovebit. Qui itaque, juxta Apostolum ^ϛ, in tenebris ignorantie existit errore ipso fluctuans, circumfertur omni vento nequitiæ hominum, sicut illi qui in mari tempestate agitantur, et existimant Gnosticos insanire; sicut etiam Festus Paulo veritatem prædicanti aiebat: *Insanis, Paule* ^ε.

δηλονότι τὸ τῆς ποιήσεως, ὡς ἐλέγομεν, ἐκ πάντων γινώσκεται, μὴ μόνον ὡς αἰτίος τῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς συναφείας αὐτῶν, καὶ ἀεὶ τῷ τέλει τῶν προτέρων τὰς τῶν δευτέρων συνάπτων ἀρχάς· οὐδὲν γὰρ μέσον τῶν κτισμάτων κενόν, ἐν ᾧ οὐκ ἔστι τι δημιουργήμα· πλήρες γὰρ ἐστὶν ἅπαν τῶν ὄντων. Κἀν τὸν ἀέρα εἶποις, καὶ αὐτὸς δημιουργήμα ἐστὶ· κατὰ τοῦτο καὶ σύμπτωσις ἐπὶ τοῦ παντὸς λέγεται, οἶονεὶ συμπάθεια. Ὡς γοῦν ἐπὶ τοῦ ζώου ἡ σύμπτωσις ἐστὶν, ὁμοῦ πνεόντων τῶν ζώντων ἀπάντων μελῶν, οὕτως ἐπὶ παντὸς συμπάθεια.

§ IV. Ἦδη λέγει καὶ πῶς λόγος ὑμνεῖται ὁ Θεὸς οὐ μόνον τοίνυν κατὰ τὰ προειρημένα, ὅτι ἐκ τῶν αἰτιατῶν ὡς αἰτίος γινώσκεται, (αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ χορηγὸς παντὸς λόγου καὶ πάσης σοφίας·) ἀλλ' ὅτι καὶ τὰς τῶν ὄντων ἀπάντων αἰτίας ἐν ἑαυτῷ ἔχει· οἱ γὰρ φύσεως ἀπάσης λόγοι ἐν αὐτῷ εἰσὶν ὡς αἰτίῳ πάσης δημιουργίας· αἱ τε γὰρ ἰδέαι καὶ τὰ παραδείγματα, οὐχ ἕτερα ὄντα ἐν ἑτέρῳ, ἀλλὰ νοήσεις αἰδία· οὐσαι, ἐν αὐτῷ εἰσι. Λέγει δὲ αὐτὸν λόγον, καὶ ὡς διὰ πάντων χωροῦντα ἀκωλύτως, καὶ πάντα περιόντα μέχρι καὶ τῶν ἐσχάτων, ὡς καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους φησὶν ὁ Ἀπόστολος· Ζῶν γὰρ ὁ λόγος καὶ ἐνεργῆς, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ πρὸ τούτων, ὅτι πάσης ἀπλότητος ὑπερῆπιωται, καὶ πάσης ὕλης ἀπολέλυται, ἐκ τοῦ παρ' ἡμῶν λόγου λαμβανομένων τῶν ἐνοιῶν· ἀλλ' ὅτι μὲν ὁ παρ' ἡμῶν λόγος, ὅτε μὴ γράφεται, πάσης ὕλης ἀπολελυμένος ἐστὶ, ὄηλον. Πῶς δὲ καὶ ἀπλοῦς, καίτοι γε εἶποι τις, ὅτι ἐκ στοιχείων καὶ συλλαβῶν σύγκειται; Ἀλλ' οὐ λέγομεν τὸν προφορικόν, ἀλλὰ τὸν ἐνδιάθετον, καθ' ὅν καὶ λογικὸν λεγόμεθα. Οὗτος ὁ Θεὸς λόγος, ἡ αὐτὴ καὶ τῶ ὄντι οὐσα ἀλήθεια, εἰκότως ἐστὶ καὶ ἀπλανῆς τῶν ὄλων γνώσις. Τί δὲ ἐστὶ γνώσις, εὐθύς ἐπισυνάπτει, διδάσκων. Ἡ θεία πίστις, ἡ μόνιμος τῶν πεπεισμένων ἰδρύσις, ἡ ἐνιδρύουσα τοὺς πιστευόντας τῇ ἀληθείᾳ, καὶ τὴν ἀληθειαν τοῖς πιστεύουσιν, ὡς γίνεσθαι ταύτους τὴν τε τῆς ἀληθείας πίστιν καὶ τοὺς πιστευόντας· ὡπερ γὰρ ὁ ἐν τῷ πυρὶ σιδηρὸς ταύτῃ τῷ πυρὶ γίνεται, καὶ ἐνεργεῖ ὅσα τὸ πῦρ. Διὰ τοῦτο λέγεται καὶ τὴν πίστιν ἐνεργεῖν καὶ τοὺς πιστευόντας· οἱ γὰρ πεπεισμένοι ἀπλῆν τινα γνῶσιν ἔχουσι, καὶ οὐ διηρημένῃν τε καὶ ἀμφίβολον, ὅτι ἡ γνῶσις, τὰ τε γινώσκοντα καὶ τὰ ἐγνωσμένα ἐνοῖ, ἡ δὲ ἄγνοια διαιρέσεως αἰτία τῶ ἀγνωσῶντι γίνεται· ὁ γὰρ ἀγνωῶν ἔχει τὸ τῆς γνώμης ἀνίδρυτον καὶ εἰς πολλὰ μεριζόμενον. Τὸν γοῦν ἐν ἀληθείᾳ πιστευόντα οὐδὲν ἀποκινήσει τῆς κατὰ τὴν πίστιν ἐστίας τε καὶ ἰδρύσεως. Ὁ μὲν οὖν κατὰ τὸν Ἀπόστολον ἐν τῷ σκότῳ τῆς ἀγνοίας ὢν, ὑπὸ τῆς πλάνης ταύτης σαλευόμενος, περιφέρεται παντὶ ἀνέμῳ τῆς τῶν ἀνθρώπων κυβείας, ὡσπερ οἱ ἐν πελάγει κλυδωνιζόμενοι, καὶ νομίζει μᾶλλον τοὺς Γνωστικὸς μαίνεσθαι, ὡς καὶ ὁ Φῆστός φησι τῷ Παύλῳ κηρύττενοι τὴν ἀληθειαν· *Μαίρη, Παῦλε*. Ὁ δὲ γνωστικὸς καὶ τῶ ὄντι

^ε Hebr. iv, 12. ^ϛ Ephes. iv, 14. ^ε Act. xxv, 24.

Χριστιανός, ἅτε τῆ ἀληθείᾳ γνοῦς τὸν Χριστὸν, καὶ δι' αὐτοῦ τὴν θεογνωσίαν κτησάμενος, τὴν ἐνιαίαν λέγω τῆς ἀληθείας γνῶσιν. Ἐνιαίαν γὰρ τὴν καθ' ἡμᾶς πίστιν ὠνόμασεν, ὡς ἀπλήν τε καὶ ἀπλανῆ τὴν τοῦ ὄντως ἀληθοῦς κηρύγματος ἔχουσαν γνῶσιν. Ἐξέστικε μὲν τῷ κόσμῳ, μὴ ὦν ἐν τῇ κοσμικῇ τῶν ἀπίστων γνώμῃ τε καὶ πλάνῃ, ἑαυτὸν δὲ γινώσκει νήφοντα, καὶ ἀπηλλαγμένον τῆς παλοπλανοῦς ἀπιστίας· διὸ καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀποθνήσκουσιν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, οὐ μόνον καὶ μέχρι θανάτου κινδυνεύοντες ἑκάστοτε διὰ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ καὶ τῇ ἀγνωσίᾳ τελευτῶντες πάντοτε, τῇ δὲ γινώσκει ζῶντες, καὶ Χριστιανοὶ μαρτυρούμενοι.

A Christianus autem vere gnosticus, utpote vere Christum cognoscens, et **473** per ipsum Dei cognitionem, unam, inquam, veritatis cognitionem possidens. Unam autem vocavit fidem nostram, utpote simplicem et infallibilem veræ prædicationis cognitionem habentem. Est quidem extra mundum posita, cum minime versetur in mundana infidelium scientia et errore, seipsum autem cognoscit sobrium, et a multivaga infidelitate liberatum; ideoque quotidie pro veritate moriuntur, non tantum usque ad mortem, in dies propter veritatem periclitantes, sed etiam semper ignorantiae morientes, cognitioni vero viventes, et Christiani comprobati.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Περὶ δυνάμεως, δικαιοσύνης, σωτηρίας, ἀπολυτρώσεως, ἐν ᾗ καὶ περὶ ἀνισότητος.

CAPUT VIII.

De potentia, justitia, salute, redemptione; ubi etiam de inæqualitate.

SYNOPSIS CAPITIS.

- I. *Petit, quomodo Deus, qui est supra omnem virtutem ac potestatem, etiam virtus seu potestas appellatur.*
- II. *Dicit, Deum virtutem seu potestatem nuncupari, ex eo quod omnipotens sit, et omnis virtutis ac potestatis auctor.*
- III. *Ostendit, quomodo divina omnipotentia cuncta pervadat.*
- IV. *Hanc angelis omnem vim ac potestatem, qua pollent, impertiri.*
- V. *Similiter homines, animalia, cæteraque omnia corroborare et in statu suo conservare.*
- VI. *Demonstrat, summæ esse potentiam, quod Deus semetipsum negare non possit.*
- VII. *Tradit, unde Deus etiam justitia appellatur ejusque munus expleat.*
- VIII. *Cur Deus relinquat in hoc mundo sanctos affligi.*
- IX. *Unde Deus etiam salus nuncupetur ac redemptionis.*

§ I.

Ἄλλ' ἐπειδὴ τὴν θείαν ἀληθότητα καὶ ὑπέροσφον σοφίαν καὶ ὡς δυνάμιν ὑμνοῦσι καὶ ὡς δικαιοσύνην οἱ θεολόγοι, καὶ σωτηρίαν αὐτὴν ἀποκαλοῦσι καὶ ἀπολύτρωσιν, φέρε καὶ ταύτας, ὡς ἐφικτὸν ἡμῖν, τὰς Θεωνυμίας ἀναπτύξωμεν. Καὶ ὅτι μὲν ἡ θεαρχία πάσης ἐξήρηται, καὶ ὑπερέχει τῆς ὅπως ποτὲ καὶ οὕτως καὶ ἐπινοουμένης δυνάμεως, οὐκ οἶμαί τινα τῶν ἐν τοῖς θείοις λόγοις ἐντεθραμμένων ἀγνοεῖν· πολλοῦ γὰρ ἡ θεολογία καὶ τὴν κυρείαν αὐτῆ, καὶ αὐτῶν τῶν ὑπερουρανίων δυνάμεων ἀφορίζουσα παραδέδοται ^a. Πῶς ὦν αὐτὴν οἱ θεολόγοι καὶ ὡς δυνάμιν ὑμνοῦσι, τὴν πάσης ἐξηρημένην δυνάμεως; ἢ πῶς ἐπ' αὐτῇ τὴν δυναμωνυμίαν ἐκλάβοιμεν ^b:

Sed cum divinam veritatem ac supraquam sapientem sapientiam, ut potentiam quoque et justitiam theologī collaudent, nec non ipsam quoque salutem ac redemptionem vocent; agendum etiam hæc Dei nomina, quoad possimus, enucleemus. Quod Deus quidem, deificationis princeps, supra omnem potentiam feratur, et omnem potentiam, quomodocunque est et excogitatur, exsuperet, non puto ullum ex iis qui in Scripturis divinis alii sunt et educati, ignorare; multis enim in locis Scriptura et dominationem ipsam esse tradit ^a, et ab ipsis supracælestibus potentiis separat ^b. Quomodo igitur theologī tanquam potentiam laudant, quæ extra omnem potentiam posita est? aut quomodo in ea nomen potentiam accipiemus?

§ II.

Λέγομεν τοίνυν ^a, ὅτι δυνάμεις ἐστὶν ὁ Θεὸς, ὡς πᾶσαν δυνάμιν ἐν ἑαυτῷ προέχων καὶ ὑπερέχων, καὶ ὡς πάσης δυνάμεως αἴτιος, καὶ πάντα κατὰ δυνάμιν ἀκλιτον καὶ ἀπεριόριστον παράγων, καὶ ὡς αὐτοῦ τοῦ εἶναι δυνάμιν, ἢ τὴν ὅλην ἢ τὴν καθ' ἑκάστον αἴτιος ὦν· καὶ ὡς ἀπειροδύναμος, οὐ μόνον τῷ πᾶσαν δυνάμιν παράγειν, ἀλλὰ καὶ τῷ ὑπὲρ πᾶσαν καὶ τὴν αὐτοδύναμιν εἶναι, καὶ τῷ ὑπερδύνασθαι, καὶ ἀπειράμεις ἀπίστους τῶν οὐσῶν δυνάμεων ἐτέρας παραγαγεῖν· καὶ τῷ μὴ εἶναι ποτὲ δυνηθῆναι τὰς ἀπίστους καὶ ἐπ'

Dicimus igitur, Deum esse potentiam, ut qui præhabet in se et supra quam habet omnem potentiam; **474** et ut omnis potentiam auctor, et ut omnia inflexibili et incircumscripita potentia produciens, et ut auctor ipsius esse potentiam, tam universalis quam ejusque particularis; et ut infiniti-potens, non solum omnem potentiam producendo, sed etiam supra omnem potentiam, et supra ipsam per se potentiam existendo; et quod desuper possit innumerabiliter infinitas alias potentias producere; et

^a II Petr. II. ^b Psal. xxiii.

VARIE LECTIONES.

^a παραδέδοικε, S. P. ^b ἐκλάβοιμεν, S. P. ^c λέγομεν τοίνυν, S. P.

quod infinita infinito numero productæ potentia nunquam exeat supraquam infinitam potentia ejus potentia effectioem hebetare; quodque ineffabilis et incognoscibilis et inexcogitabilis sit omnia transcendens ejus potentia, quæ exuberantia potestatis potentem reddit infirmitatem, ejus extremos quoque terminos continet penetratque, sicut in iis quæ sensum valde ferunt videmus, prælucida lumina hebetes quoque videndi facultates perstringere; et ingentes aiunt strepitus audiendi quoque sensus, suo capiendo parum idoneos, penetrare. Quod enim penitus non audit, jam non est auditus; neque visus, quod non cernit omnino.

§ III.

Hæc igitur potentia Dei infiniti-potens in omnia quæ sunt meat et progreditur, nihilque eorum quæ sunt sic omnino nudatum est, quin aliquam potestatem habeat: quin potius potestatem habet vel intelligentem vel rationantem, vel sentientem vel viventem, vel propriam substantia; et ipsum esse, si fas est dicere, potentiam, habet ut sit ab ipsa supraessentiali potentia.

Ex ipsa sunt deformes angelicorum ordinum potentia; ex ipsa quoque habent statum immutabilem, nec non omnes suas spirituales et immortales ac perpetuas motiones, ipsamque constantiam bonique appetitum, qui minui non possit, ab immensæ bonitatis potentia receperunt, ejus munere habent, ut et possint et sint hæc ipsa, semperque esse desiderant, et id ipsum posse desiderare æmper possint.

Porro indeficientis istius potentia munera in homines quoque dimanant, et in animalia et plantas, totamque naturam universi; corroborat enim illa, quæ unita sunt, ad mutuam amicitiam ac communionem, et quæ distincta sunt, ut secundum suam quæque rationem ac definitionem impermixta quoque et inconfusa consistant; nec non universi hujus ordines ac directiones in bono proprio conservat, atque immortales angelicarum unitatum vitas inviolabiles, et cælestium luminum siderumque substantias atque ordines servat immutabiles, sæculaque ut esse possint indulget; temporum quoque circumvolutiones progressibus quidem distinguit, reditibus vero colligit; et ignis vires inextinctas facit, nec non aquæ fluentia perennia; aeriam quoque fusionem terminat, atque terram supra nihilum firmat, ejusque vivificos partus incorruptibiles custodit; quin et elementorum

ἄπειρον παραγομένας δυνάμεις τὴν ὑπεράπειρον αὐτοῦ τῆς δυναμοποιῦ δυνάμειος ἀμβλῦναι ποιήσιν· καὶ τῷ ἀφθέγκτῳ καὶ ἀγνώστῳ καὶ ἀνεπινοήτῳ τῆς πάντα ὑπερχειούσης αὐτοῦ δυνάμειος, ἢ διὰ παρουσίαν τοῦ δυνατοῦ καὶ τὴν ἀσθένειαν δυναμοῖ, καὶ τὰ ἔσχατα τῶν ἀπηχημάτων ²⁷ αὐτῆς συνέχει καὶ διακρατεῖ, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν κατ' αἰσθησιν δυνατῶν ὀρώμεν, ὅτι τὰ ὑπέρλαμπρα φῶτα καὶ μέχρι τῶν ἀμβλειῶν ὁράσεων φθάνει· καὶ τοὺς μεγάλους φασι τῶν ψόφων καὶ εἰς τὰς μὴ λίαν εὐκόλως τῶν ἤχων ἀντιλαμβανόμενας ἀκοῆς εἰσδύεσθαι. Τὸ γὰρ πάντα ἀνήκουον οὐδὲ ἀκοῆ· καὶ τὸ καθόλου μὴ βλέπον οὐδὲ ὁρασις ²⁸.

Ἄυτη δ' οὖν ἡ ἀπειροδύναμος τοῦ θεοῦ διάδοσις εἰς πάντα τὰ ὄντα χωρεῖ, καὶ οὐδὲν ἐστι τῶν ὄντων ἢ παντελῶς ἀφήρηται τὸ ἔχειν τινὰ δύναμιν· ἀλλ' ἢ νοερὰν, ἢ λογικὴν, ἢ αἰσθητικὴν, ἢ ζωτικὴν, ἢ οὐσιώδη δύναμιν ἔχει· καὶ αὐτὸ δὲ, εἰ θέμις εἰπεῖν, τὸ εἶναι δύναμιν, εἰς τὸ εἶναι ἔχει παρὰ τῆς ὑπερουσίου δυνάμειος.

§ IV.

Ἐξ αὐτῆς εἰσιν αἱ θεοσιδεῖς τῶν ἀγγελικῶν διακόσμων δυνάμεις· ἐξ αὐτῆς καὶ τὸ εἶναι ἀμεταπτώτως ἔχουσι, καὶ πάσας αὐτῶν τὰς νοερὰς καὶ ἀθανάτους ἀεικινήσας, καὶ τὸ ἀββεπὲς αὐτῶν, καὶ τὴν ἀνελάττωτον ἐφεσιν τοῦ ἀγαθοῦ, πρὸς τῆς ἀπειραγῆθου ²⁹ δυνάμειος εἰλήφασιν, αὐτῆς ἐφείσεως αὐτοῖς τὸ δύνασθαι καὶ τὸ εἶναι ταῦτα, καὶ ἐφείσθαι αἰε εἶναι, καὶ αὐτὸ τὸ δύνασθαι ἐφείσθαι τοῦ αἰε δύνασθαι.

§ V.

Πρόσεισι δὲ τὰ τῆς ἀνεκλείπτου δυνάμειος καὶ εἰς ἀνθρώπους, καὶ ζῶα, καὶ φυτὰ, καὶ τὴν ὅλην τοῦ παντός φύσιν· καὶ δυναμοῖ τὰ ἡνωμένα πρὸς τὴν ἀλλήλων φιλίαν καὶ κοινωνίαν, καὶ τὰ διακεκριμένα πρὸς τὸ εἶναι κατὰ τὸν οἰκίον ἕκαστα λόγον καὶ ὄρον ἀσύγχυτα καὶ ἀσύμφυστα· καὶ τὰς τοῦ παντός τάξεις καὶ εὐθυμοσύνας ³⁰ εἰς τὸ οἰκίον ἀγαθὸν διασώζει, καὶ τὰς ἀθανάτους τῶν ἀγγελικῶν ἐνάδων ζωῶν ἀνωθήτους διαφυλάττει, καὶ τὰς οὐρανίας, καὶ φωστηρικὰς, καὶ ἀστρώους οὐσίας, καὶ τάξεις ἀναλλοιώτους, καὶ τὸν αἰῶνα δύνασθαι εἶναι ποιεῖ· καὶ τὰς τοῦ χρόνου περιελήξεις διακρίνει μὲν ταῖς προόδους, συναγάει δὲ ταῖς ἀποκαταστάσεις· καὶ τὰς τοῦ πυρὸς δυνάμεις ἀσβέστους ποιεῖ, καὶ τὰς τοῦ ὕδατος ἐπιβροχὰς ἀνεκλείπτους, καὶ τὴν ἀερίαν χύσιν ὀρίζει, καὶ τὴν γῆν ἐπ' οὐδενὸς ἰδρύει, καὶ τὰς ζωογόνους αὐτῆς ὕδνας ἀδιαφθέρους φυλάττει ³¹· καὶ τὴν ἐν ἀλλήλοις τῶν στοιχείων ἀρμονίαν καὶ κρᾶσιν ἀσύγχυτον καὶ

VARIAE LECTIOES.

²⁷ ἀπηχηματα, P. ²⁸ οὐτε ὁρασις, P. ²⁹ ἀπειροδύναμος. ³⁰ εὐθυμοσύνας, P. ³¹ διαφυλάττει, S. P.

ἀδιαίρετον ἀποσώζει, καὶ τὴν ψυχῆς καὶ σώματος
σύνδεσιν συνέχει, καὶ τὰς τῶν φυτῶν θρεπτικὰς καὶ
αὐξητικὰς δυνάμεις ἀνακινεῖ· καὶ διακρατεῖ τὰς οὐ-
σιώδεις τῶν ὄλων δυνάμεις, καὶ τὴν τοῦ παντὸς ἀδιά-
λυτον μονήν ⁴² ἀσφαλίζεται, καὶ τὴν θέωσιν αὐτὴν
διωρεῖται, δύναμιν εἰς τοῦτο τοῖς ἐκθεουμένοις ⁴³ παρ-
έχουσα· καὶ ὅλως οὐδὲν ἐστὶ καθόλου τῶν ὄντων,
τὴν παγκρατορικὴν ⁴⁴ ἀσφάλειαν καὶ περιοχὴν τῆς
θείας δυνάμειος ἀφρηγμένον. Τὸ γὰρ καθόλου μηδε-
μίαν δύναμιν ἔχον οὔτε ἐστίν, οὔτε τί ἐστίν, οὔτε ἐστὶ
τις αὐτοῦ παντελῶς θέσις.

A Inter se congruentiam atque temperiem inconfusam
et indivisam servat, atque animæ et corporis nexum
continet, stirpiumque alitricas auctricesque vires
suscitat; nec non essentielles rerum omnium facul-
tates et indissolubilem totius universi tuetur man-
sionem, quia et ipsam quoque deificationem præ-
stat, et virtutes ad eam requisitas iis qui deificandi
sunt præbet; denique nihil est in universum, quod
omnipotentis tutela et conversatione divinæ poten-
tiæ privatum sit. Quod enim universe nullam habet
potestatem, nec est, nec quidquam est, nec est
funditus ullus ejus situs.

¶ VI.

Καίτοι φησὶν Ἐλύμας ὁ μάγος· Εἰ παντοδύναμὸς
ἐστὶν ὁ θεός, πῶς λέγεται τι μὴ δύνασθαι πρὸς τοῦ
καθ' ὑμᾶς θεολόγου; Λαϊδορεῖται δὲ τῷ θεῷ Παύλῳ
φησάντι, μὴ δύνασθαι τὸν θεὸν αὐτὸν ἀρνήσασθαι.
Προθεῖς ⁴⁵ δὲ τοῦτο, λίαν ὀρθῶδῶ μὴ καὶ ἀνοίας ὀφ-
λήσω γέλωτα, παίδων ἀθυρόντων οἰκοδομήματα καὶ
ἐπὶ ψάμμου καὶ ἀσθενῆ καταλύειν ⁴⁶ ἐπιχειρῶν, καὶ
ὡσπερ τινὸς ἀνεφίκετου σκοποῦ καταστοχάζεσθαι
σπεύδων τῆς περὶ τοῦτου θεολογικῆς διανοίας· ἡ γὰρ
αὐτοῦ ἀρνησις ἔκπτωσις ἀληθείας ἐστίν· ἡ δὲ ἀλή-
θεια ὄν ἐστι, καὶ ἡ τῆς ἀληθείας ἔκπτωσις τοῦ ὄντος
ἔκπτωσις. Εἰ τοίνυν ἡ ἀλήθεια ὄν ἐστίν, ἡ δὲ ἀρνησις
τῆς ἀληθείας τοῦ ὄντος ἔκπτωσις, ἐκ τοῦ ὄντος ἐκ-
πιεσίην ὁ θεός οὐ δύναται, καὶ τὸ μὴ εἶναι οὐκ ἐστίν,
ὡς ἂν τις φαίη, τὸ μὴ δύνασθαι οὐ δύναται, καὶ τὸ
μὴ εἶδέναι κατὰ στέρησιν οὐκ εἶδεν. Ὅτι οὗτος ὁ σοφὸς
οὐκ ἐνοήσας, μιμεῖται τοὺς τῶν ἀθλητῶν ἀπειρονί-
κας, οἱ, πολλάκις ἀσθενεῖς εἶναι τοὺς ἀνταγωνιστάς
ὑποθέμενοι, κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς, καὶ πρὸς ἀπόν-
τας ⁴⁷ αὐτοῖς ἀνδρείως σκιαμαχοῦντες, καὶ τὸν ἀέρα
διακένους πληγαῖς εὐθαρσῶς καταπαίοντες, σίονται
τῶν ἀντιπάλων αὐτῶν κικρατηθέναι, καὶ ἀνακηρύτ-
τουσιν αὐτοὺς, οὔτε εἰδότες τὴν ἐκείνων δύναμιν.
Ἡμεῖς δὲ τοῦ θεολόγου κατὰ τὸ ἐφικτὸν στοχαζόμενοι,
τὸν ὑπερδύναμον ⁴⁸ θεὸν ὑμνοῦμεν, ὡς παντοδύνα-
μον, ὡς μακάριον καὶ μόνον δυνάστην, ὡς δεσπόζοντα
ἐν τῇ δυναστείᾳ αὐτοῦ τοῦ αἰῶνος, ὡς κατ' οὐδὲν τῶν
ὄντων ἐκπεπτωκότα· μᾶλλον δὲ καὶ ὑπερέχοντα, καὶ
προέχοντα πάντα τὰ ὄντα κατὰ δύναμιν ὑπερούσιον,
καὶ πᾶσι τοῖς οὖσι τὸ δύνασθαι εἶναι, καὶ τὸδε εἶναι
κατὰ περιουσίαν ὑπερβαλλούσης δυνάμειος ἀφθόνῳ
χύσει ⁴⁹ δωρημένον.

B Atqui, inquit Elymas magus: Si omnipotens
est Deus, quomodo a theologo vestro aliquid non
posse dicitur? Insinuat autem divinam Paulum,
dicentem, non posse Deum semetipsum negare.
Hoc autem dum propono, vehementer metuo, ne ut
amens videar, qui ludentium puerorum estructuras
arenaceas et infirmas evertere moliar, atque ad
hujus loci scopum, tanquam qui attingi nequeat,
quasi collimando connitatur sensum ejus theologicum
attingere siquidem sui ipsius negatio, est a veritate
prolapsio; veritas autem est id quod est; et a ver-
itate defectio, est ab essendi statu dimotio. Si ita-
que veritas est id quod est, negatio autem veritatis,
est ab essendi statu prolapsio, utique essendi statu
frustrari Deus nequit, neque potest non esse; ac si
quis dicat, non potest non posse, et nescire nescit
per privationem. Hoc sapiens ille non intelligens,
athletas imperitos imitatur, qui sæpenumero imbec-
cilles sibi adversarios proponunt, et dum videntur
sibi cum absentibus illis fortiter in umbra dimicare,
aeremque cassis ictibus constanter ferunt, existi-
mant se ipsos adversarios suos superasse, seseque
jam victores jactitant, cum robur eorum nondum
habeant exploratum. Nos autem ad theologum, in
quantum fieri potest, collimando collaudamus Deum
præpotentem ut omnipotentem, ut beatum, solum-
que potentem, utpote qui potestatis **476** suæ
principatu ipsimet æternitati dominetur, nullaque
unquam re frustratus; quinimo, ut qui desuper
habeat et præhabeat omnia quæ secundum poten-
tiam suam supræessentialem existunt, omnibusque
rebus, tam ut esse possint quam ut sint, secundum
abundantiam superabundantia potestatis copiosa fu-
sione largiatur.

§ VII.

Δικαιοσύνη δὲ αὐθις ὁ θεός, ὡς πᾶσι τὰ κατ' ἀξίαν
ἀπονέμων ὑμνεῖται, καὶ εὐμετρίαν, καὶ κάλλος, καὶ
εὐταξίαν, καὶ διακόσμησιν, καὶ πάσας διανομὰς καὶ

A justitia autem rursus laudatur Deus, quod
omnibus, ut dignum est, tribnat et congruentem
modum, et pulchritudinem, et compositionem ordi-

^c II Tim. II, 13.

VARIÆ LECTIONES.

⁴² εὐδιάλυτον μονήν, P. ⁴³ τοῖς θεουμένοις, S. ⁴⁴ παντοκρατορικὴν, ⁴⁵ προσθεῖς. ⁴⁶ κατάλυσι, S.
⁴⁷ ἀπόντας. ⁴⁸ ὑπερδύναμιν, S. ⁴⁹ χύσει.

nis et dispositionem; et omnibus dispertiat, et singulis ordines præstituat, secundam veram et justissimam præscriptionem: et omnibus suæ cuiusque actionis auctor sit. Omnia enim divina iustitia ordinat, et determinat, omniaque ab omnium mistione et confusione libera servans, cuique convenientia rebus omnibus tribuit, prout cuiusque congruit dignitati. Etenim si hæc recte dicimus, illi qui divinam iustitiam cavillantur, dum minime advertunt, suam ipsi iniustitiam manifesto damnant; aiunt enim, mortalibus debere inesse immortalitatem, et rebus imperfectis perfectionem, iisque quæ seipsis moventur aliunde motam necessitatem, ac mutabilitatem, et imbecillibus perficiendi potestatem, item ea quæ temporanea sunt esse perpetua, et immutabilia quæ a natura moventur, et temporaneas voluptates æternum perdurare, atque universe illa quæ aliorum aliis attribuunt. Sed sciendum est, divinam iustitiam hoc ipso revera esse iustitiam, quod omnibus quæ sua sunt tribuat pro merito singulorum, atque naturam cuiusque in ordine proprio potentiaque custodiat.

Α τάξεις ἀφορίζων ἐκάστῳ κατὰ τὸν ὄντως ὄντα δικαιοτάτον ὄρον, καὶ πᾶσι τῆς αὐτῶν ἐκάστων αὐτοπραγίας αἴτιος ὢν. Πάντα γὰρ ἡ θεία δικαιοσύνη τάττει, καὶ ὁρθετεῖ, καὶ πάντα ἀπὸ πάντων ἀμιγῆ καὶ ἀσύμφυρτα διασώζουσα, τὰ ἐκάστῳ προσήκοντα πᾶσι τοῖς οὔσι δωρεῖται κατὰ τὴν ἐκάστῳ τῶν ὄντων ἐπιβάλλουσαν ἀξίαν. Καὶ εἰ ταῦτα ὀρθῶς φαμεν, ἥσοι τῇ θεῇ διαλοιδοροῦνται δικαιοσύνη, λαμβάνουσιν ἑαυτῶν ἀδικίαν ἐναργῆ καταψηφίζόμενοι· φασὶ γὰρ ὀφείλειν ἐνεῖναι ⁸¹ τοῖς θνητοῖς τὴν ἀθανασίαν, καὶ τοῖς ἀτελεῖσι τὸ τέλειον, καὶ τοῖς αὐτοκινήτοις τὴν ἑτεροκίνητον ⁸² ἀνάγκην, καὶ τοῖς ἀλλοιωτοῖς τὴν καυτότητα, καὶ τὰ τελειοδύναμα τοῖς ἀσθενέσι, καὶ ἀθάνατα εἶναι τὰ ἐγγχρονα, καὶ ἀμετάβολα τὰ φύσει ⁸³ κινούμενα, καὶ τὰς ἐπικαιροὺς ἡδονὰς αἰωνίας ⁸⁴, καὶ ὅλως τὰ ἄλλων ἄλλοις ἀποδιδάσαι. Δέον εἰδέναί, τὴν θεῖαν δικαιοσύνην ἐν τούτῳ ὄντως οὔσαν ἀληθῆ δικαιοσύνην, ὅτι πᾶσιν ἀπονέμει τὰ οἰκεία κατὰ τὴν ἐκάστου τῶν ὄντων ἀξίαν, καὶ τὴν ἐκάστου φύσιν ἐπὶ τῆς οἰκειᾶς διασῴζει τάξεως καὶ δυνάμεως.

§ VIII.

At dixerit aliquis: Non est iustitiæ, permittere viros sanctos auxilio destitutos a pessimis quibusque conculcari. Cui respondendum, quod si quidem illi, quos appellas sanctos, terrena diligunt quæ ab amatoribus rerum materialium ambiuntur, vel hoc ipso iam a divino amore penitus exciderunt. Neque sane intelligo, quam ratione sancti dici possint, qui res vere amandas et divinas contumeliis afficiant, dum eas rebus fugiendis et abominandis, quas nefarie insectantur, minime præferunt. Sin autem ea quæ vere sunt amarent, gauderent utique, quod voti compotes fieri possint. Nunquid tum magis ad angelicas virtutes accedunt, cum rerum divinarum studio, quantum possunt, a materialium **477** affectione recedunt, et ad hoc viriliter exercentur periculis quæ honesti causa subeunt? Itaque hoc vere dici potest, divinæ iustitiæ magis congruere, ut nunquam patiatur proborum virorum virile robur rerum materialium largitionibus enervari atque emolliiri; quin potius, si quis id tentaverit, divinis auxiliis suffultus in præclaro illo et inconcusso statu solidare, nec non perseverantes

Ἄλλ' εἴποι ἄν τις· Οὐκ ἔστι δικαιοσύνης, ἄνδρας ὀπίους ἐξανάθηθτους, ὑπὸ τῶν φαύλων ἐκτροχομένους. Πρὸς ἄν ῥητέον, ὡς εἰ μὲν ἀγαπῶσιν οὗς φησὶ θεῖους, τὰ ἐπὶ γῆς ὑπὸ τῶν προσούλων ζηλούμενα, τοῦ θεοῦ πάντως ἐκπεπτώκασιν ἔρωτος. Καὶ οὐκ οἶδ' ὅπως οἱ οἱ κληθεῖεν ἄν, ἀδικούντες τὰ ὄντως ἐραστά καὶ θεῖα, τοῖς ἀζηλώτοις καὶ ἀνεράστοις ὑπ' αὐτῶν οὐκ εὐαγῶς παρευδοκιμούμενα. Εἰ δὲ τῶν ὄντως ὄντων ἐρώσι, εὐφραίνεσθαι χρὴ τοὺς τινῶν ἐπιμένους, ἤνικα τῶν ἐφετῶν τυγχάνωσιν. Ἡ οὐχὶ τότε μᾶλλον πλησιάζουσι ταῖς ἀγγελικαῖς ἀρεταῖς, ἔταν, ὡς δυνατόν, ἐφέσει τῶν θεῶν ἀναχωρῶσι τῆς τῶν ὑλικῶν κρυσπαθείας, ἐγγυμαζόμενοι πρὸς τοῦτο λίαν ἀνδρικῶς, ἐν ταῖς ὑπὲρ τοῦ καλοῦ περιστάσεσιν; Ὡστε ἀληθὲς εἰπεῖν, ὅτι τοῦτο μᾶλλον ἔστι τῆς θείας δικαιοσύνης ἴδιον, τὸ μὴ θέλγειν καὶ ἀπολλύειν τῶν ἀρίστων τὴν ἀβρόνότητα ταῖς τῶν ὑλικῶν διαδόσεσι ⁸⁵, μηδὲ, εἴτις ἐπιχειροῖ τούτο ποιεῖν, ἐξ ἀνοηθίτους, ἀλλ' ἐνιδρύειν αὐτοὺς ἐν τῇ καλῇ καὶ ἀμειλίχῳ στάσει, καὶ ἀπονέμειν αὐτοῖς τοιαύτοις οὔσι τὰ κατ' ἀξίαν.

et inconcusso statu solidare, nec non perseverantes

§ IX.

Hæc etiam divina iustitia tanquam omnium salus celebratur, quod propriam cuiusque rei partem ab aliis essentiam ordinemque conservet ac tueatur, nec non vera causa sit, ut actionem quæque suam universa prosequantur. Si quis vero salutem laudet, quatenus a rebus deterioribus cuncta

Δὲ τῇ γοῦν ἡ θεία δικαιοσύνη καὶ σωτηρία τῶν ὄλων ὑμνεῖται, τὴν ἰδίαν ἐκάστου καὶ καθαρὰν ἀπὸ τῶν ἄλλων ⁸⁶ οὐσίαν καὶ τάξιν ἀποσώζουσα καὶ φυλάττουσα, καὶ αἰτία καθαρῶς οὔσα τῆς ἐν τοῖς ὅλοις ἰδπραγίας. Εἰ δὲ τις τὴν σωτηρίαν ὑμνοῖ, καὶ ὡς ἐκ τῶν χειρόνων τὰ ὅλα σωστικῶς αναρπάζουσαν

VARIÆ LECTIONES

⁸¹ φασὶ γὰρ ὀφείλειν εἶναι, S. P. ⁸² καὶ ἑτεροκινήτοις τὴν αὐτοκίνητον, D. ⁸³ εἶναι τὰ φύσει, S. P. ⁸⁴ αἰωνίους, D. ⁸⁵ ταῖς τῶν ὑλικῶν δόσεσι, S. D. ⁸⁶ ὅλοις.

πάντως που και τούτον ἡμεῖς τὸν ὕμνον τῆς παντοδραπῆς σωτηρίας ἀποδεξόμεθα, καὶ ταύτην δὲ καὶ πρῶτην σωτηρίαν τῶν ὄλων ἀξιόσωμεν αὐτὸν ὀρίζεσθαι, τὴν πάντα ἐφ' ἑαυτῶν ἀμετάβλητα καὶ ἀσασίαστα καὶ ἀββεπῆ πρὸς τὰ χεῖρω διασώζουσαν, καὶ πάντα φρουρούσαν, ἀμειχα καὶ ἀπολέμητα τοῖς ἑαυτῶν ἕκαστα λόγους διακοσμούμενα, καὶ πᾶσαν ἀνισότηα καὶ ἀλλοτριπραγίαν ἐκ τῶν ὄλων ἐξορίζουσαν, καὶ τὰς ἀναλογίας ἕκαστου συνιστάνουσαν ἀμεταπτώτους εἰς τὰ ἐναντία, καὶ ἀμεταχωρήτους. Ἐπεὶ καὶ ταύτην τὴν σωτηρίαν οὐκ ἀπὸ σκοποῦ ⁸⁷ τις ὕμνοι τῆς ἱερᾶς θεολογίας, ὡς πάντα τὰ ὄντα τῆ σωστικῆ τῶν ἀπάντων ἀγαθότητι, τῆς τῶν οικειῶν ἀγαθῶν ἀποπτωσεως ἀπολυτρουμένην, καθ' ὅσον ἢ ἕκαστου τῶν σωζομένων ἐπιδέχεται φύσις· διὸ καὶ ἀπολύτρωσιν αὐτὴν ὀνομάζουσιν οἱ θεολόγοι, καὶ καθ' ὅσον οὐκ ἔβ τὰ ὄντως ὄντα πρὸς τὸ μὴ εἶναι διαπεσεῖν, καὶ καθ' ὅσον εἰ καὶ τι πρὸς τὸ πλημμελὲς καὶ ἀτακτον ἀποσφαλεῖν, καὶ μειώσιν τινα πάθοι τῆς τῶν οικειῶν ἀγαθῶν τελειότητος, καὶ τούτα τοῦ πάθους, καὶ τῆς ἀδρανεῖας, καὶ τῆς στερήσεως ἀπολυτροῦται, πληροῦσα τὸ ἐνδεές, καὶ πατρικῶς τὴν ἀτονίαν ὑπερείδουσα ⁸⁸, καὶ ἀνιστώσα τοῦ κακοῦ· μᾶλλον δὲ ἰστώσα ἐν τῷ καλῷ, καὶ τὸ ὑπεκρῦεν ἀγαθὸν ἀναπληροῦσα, καὶ τάττουσα, καὶ κοσμοῦσα τὴν ἀταξίαν αὐτοῦ, καὶ ἀκοσμίαν, καὶ ὀλόκληρον ἀποτελοῦσα, καὶ πάντων ἀπολύουσα τῶν λελωθῆμένων. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων καὶ περὶ δικαιοσύνης εἴρηται, καθ' ἣν ἢ πάντων ἰσότης μετρεῖται καὶ ὀρίζεται, καὶ πᾶσα ἀνισότης, ἢ κατὰ στερῆσιν τῆς ἐν αὐτοῖς ἕκαστοις ἰσότητος, ἐξορίζεται ⁸⁹· τὴν γὰρ ἀνισότηα εἰ τις ἐκλάδοι, τὰς ἐν τῷ ὄλω τῶν ὄλων πρὸς ὄλα διαφοράς, καὶ ταύτης ἢ δικαιοσύνη φρουρητικῆ, μὴ συγχυροῦσα συμμιγῆ τὰ ὄλα ἐν ὄλοις γενόμενα διαταραχθῆναι, φυλάττουσα δὲ τὰ ὄντα πάντα κατ' εἶδος ἕκαστον, ἐν ᾧ ἕκαστον εἶναι ⁹⁰ πέφυκε.

A salubriter defendit, hunc nos tanquam omnigenæ salutis laudatorem, admittemus petemusque, ut illam primam omnium salutem statuatur, quæ omnia sic immutata et inconcussa servat, ut in deterius nunquam vergant; et inexpugnata invictaque suis quæque rationibus distincta custodit, omnem inæqualitatem et alienam actionem ab universis eliminans, atque cujuslibet proportionem ita confirmans, ut in contrarium neque mutari possint neque transferri. Quin et hanc salutem nequaquam, præter sacræ theologiæ propositum laudare quis possit, tanquam quæ res omnes, prout cujusque rei quæ servantur natura ferit, a bonorum suorum amissione liberet: unde theologi quoque illam vocant redemptionem, in quantum non sinit ea quæ vere sunt in nihilum relabi; et si quid peccatum sit, ac præter ordinem erratum, ex quo bonorum suorum aliquod detrimentum passa sit, perfectæ illico quoque jacturam illam et imbecillitatem privationemque resarcit, id quod deest supplens, ac paterne remissionem donans, et e malo erigens, imo potius in bono collocans, atque bonum quod efflexerat adimplens, ordinansque et exornans id quod inordinatum erat et difforme, ita ut redintegret omnino et ab omni labe liberet. Hoc quidem de his dictum ac de justitia quæ omnium æqualitatem dimetitur et definit, omnemque inæqualitatem, quæ secundum privationem æqualitatis singulorum sumitur, exterminat; inæqualitatem enim si quis accipiat et interpretetur differentias, quibus res omnes inter se distinguantur, hujus etiam custos et conservatrix est justitia; cum omnia in omnibus **478** permista confundi minime patiatur, sed ea quæ sunt omnia custodiat secundum suam quæque speciem, in qua esse debent.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. *Multis enim in locis Scriptura, etc.* Notat Lessius lib. v *De perfectionibus divinis*, cap. I, plusquam Septuaginta locis vocari omnipotentem. Idem multis aliis locis diserte asseritur, ut Matth. ix: *Apud Deum omnia possibilia sunt*; Marc. x: *Omnia possibilia sunt apud Deum, etc.*; Luc. ii: *Non est impossibile apud Deum omne verbum.* Hinc in Symbolo, tanquam præcipuum fidei fundamentum, articulo primo dicitur: *Credo in Deum Patrem omnipotentem, etc.*, quia præcipua religionis nostræ dogmata eo nituntur, v. g. dogma de creatione mundi, de ejusdem conservatione et gubernatione, mysterium Incarnationis, Eucharistiæ, resurrectionis, visionis beatificæ, et similia.

Notandum item ex eodem Lessio, apud sanctum Dionysium esse duo nomina quibus explicatur divina potentia, nempe παντοδύναμος et παντοκράτωρ; quæ etsi aliquando pro eodem accipiuntur, et significant idem quod *omnipotens*, tamen apud Dionysium significant diversa, et diversis verbis explicanda, quod interpretes, qui ex Græco verterunt, non videntur advertisse. Παντοδύναμος proprie verti debet *omnipotens*, de quo agit Dionysius hoc capite; παντοκράτωρ vero *omnitenens*, ut patet ex Dionysii declaratione quam habet cap. X, ubi agit de hoc nomine. Est autem inter hæc nomina divina hæc distinctio, quod Deus dicatur *omnipotens*, Græce παντοδύναμος, quia ipse est auctor omnis potentia, et omnis potentia ac vigor qui est in rebus creatis, ab ipso est. Secundo, ipse omnia potest, et sua potentia omnia produxit, et alia sine fine, imo infinites inlente (uti hoc capite dicit Dionysius) potest producere. Unde vocat eum ἀπειροδύναμον, id est *infiniti-potentem*. Dicitur autem *omnitenens*, seu παντοκράτωρ, quia omnia producta continet et constringit, ne possint diffuere; et mundi partes continet in suo ordine et situ, ne possit earum ordo et connexio dissolvi. Itaque dicitur *omnipotens*, tanquam omnium creator; *omnitenens* vero, tanquam omnium conservator.

§ II. *Dicimus igitur Deum esse potentiam, ut qui præhabet, etc.* Ex his (inquit Cyparissius, decade 5,

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁷ οὐκ ἀπὸ σκοποῦ, D. ⁸⁸ ὑπερείδουσα, S. ⁸⁹ ὀρίζεται, S. ⁹⁰ τὸ εἶναι, S.

cap. VI) patet, quod potentia Dei potentia effectrix, quæ omnem exsuperat potentiam, quæ est unum et supraquam substantia, quæ omnem potentiam in se præhabet, et suprahabet hæc omnem potestatem, tam generalem quam particularem, et ipsam illam per se potentiam cogitationis abstractam, ex his quæ non sunt, secundum suam inflexibilem et incurcircumscriptam potentiam, producit, et facit existere; et ex ipsa emanatione quæ in universo cernitur, suppetit nobis facultas Deum ipsum potentiam nominandi.

§ III. *Hæc igitur potentia Dei infiniti-potens, in omnia quæ sunt, meat, etc.* Ex his (inquit ibidem Cyparissiotus) potest quis percipere proprietates ejus. Cernitur enim quemadmodum in quæcumque pervadit, et si fas est dicere, ipsum esse, et quod est universum esse, quod ut sit, potentiam habet ab ipsa potentia quæ supra substantiam est. Igitur et esse opus est potentia; sed non ipsum esse potentia est verum tanquam in subjecto est potentia. Præterea inest proprietas supraquam posse; siquidem potentia supraquam potens Dei, qui, est supraquam substantia, inliciti nobis intellectum possibilem, ut qui eum produxit et creavit, sit supraquam potens ad producendum alias potentias, diversas ab his quæ sunt, infinite infinitas, et quod infinite potentia in infinitum productæ, creationem supraquam infinitam potentia potentia ejus retundere nunquam possunt. Si igitur potentia ostensa non haberet potentiam has potentias recipiendi nunquam promitteret Dionysius, inlicitas illas potentias, a potentia potentia productas, non posse actionem ejus obtusam reddere. Quare evenit ut potentia bono appropinquet; quia sicut nihil est experta bonitatis, ita neque potestatis.

§ IV. *Atqui inquit Elymas, etc.* Pulchre ostendit contra Elymiam, Deum seipsum non posse negare, non posse mentiri et similia, non esse impotentem, sed infinitæ potentia argumentum. Uti quoque probat Theodoretus, dialogo tertio contra Hæreses: « Multa, inquit, talia reperiuntur impossibilia esse omnipotenti Deo; verum horum quidpiam non posse, infinitæ potentia signum est, non imbecillitatis iudicium; posse vero, utique impotentia, non potentia. Quomodo hoc dico? quoniam 479 unumquodque eorum Dei firmitatem immutabilitatemque prædicat. Bonum, enim malum fieri non posse, supereminentiam denotat bonitatis; et justum nunquam posse fieri injustum, nec veracem mendacem, hoc in veritate atque iustitia stabilitatem soliditatemque demonstrat. Similiter lux vera non potest tenebræ fieri, nec is qui est non esse; sufficiens enim habet esse, atque immutabilis lux existit. Sic et alia cuncta perustrans, illud non posse comperies summam potentiam significare. Ita quoque in Deo talia non posse divinus Apostolus et intellexit et posuit, nonnunquam quidem dicens: *Impossibile est mentiri Deum*⁴; non infirmum illud impossibile, sed valde potens ostendens alibi vero scribens: *Negare seipsum non potest*⁵. Rursus ergo illud non potest infinite est demonstrativum potentia. Tametsi enim, inquit, omnes homines ipsum negarent, ipse Deus est, et a propria non excidit natura; nam incurcircumscriptibile habet esse, uti significat illud: *Negare seipsum non potest*. Redundantiam igitur indicat potentia illa in deterius commutatione impotentia. Hoc modo multa Deo sunt impossibilia, et quidem tot tantaque, quot quantaque sunt divina natura contraria.

§ V. *A iustitia autem rursus laudatur Deus, etc.* Non quod ipse sit cognitus iustitia (hoc enim, inquit Cyparissiotus supra citatus, neque effari neque intelligere possumus, sicut magnitudinis ejus non est finis, et intellectus ejus non est numerus), sed cognoscitur iustitia ex iustitia quam produxit in nobis, proponens singulis rebus ordinem et descriptionem, et cætera omnis iustitia pondera. Iustitia enim Dei, quæ iusta est, et iustitias diligit, uniuscujusque eorum quæ sunt ordinem delimit, et producit, et ponit secundum propriam actionem et se iudicium supraquam infinitam iustitiam suam, unicuique iustitia ab ipso productæ virtutem inliciti, reddentem omnibus pro dignitate vel propriam actionem partium animæ, vel moderatitatem inter plus et minus, vel appetitum tribuentem æqualitatem, vel rursus habitum prospicientem utilia in commune, vel scientiam eorum quæ sunt tribuenda, et quæ non tribuenda, vel neutrum; et ut semel dicam, nihil reliquit sine honore iustitia a se productæ, quin potius omnes capillos capitis nostri numerat, et passerem duorum assium non sinit incidere in laqueum sine iustitia voluntate sua; et iniustitias nostras quæ dicuntur, convincit esse aberrationes nostrorum desideriorum. Coactus vero iustitia sua implet, et nihil eorum quæ sunt, in re ulla iusta ejus salute et conservatione privatum est; unde videtur nihil valere illud pervulgatum. Injuriam quidem facere omnes, nulli vero injuriam fieri. Qualem autem æqualitatem et debitam iustitia respiciat, et quomodo hæc in Deo locum habeant, vide in Lessio hb. xii *De perfectionibus divinis*, cap. 1 et seqq.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (44).

§ I. Cæterum cum theologo Deum supraquam sapientem veritatem, etiam virtutem seu potentiam, et iustitiam et salutem et redemptionem vocent, age etiam hæc divina nomina explicemus, præsupposito, Deum sine comparatione excedere omnem potentiam, quæ vel est vel excogitari potest. Non dixit, *Intellectilem*, nam et angelicæ virtutes intellectiles existunt, quibus Deum esse superiorem, manifestum est; sed simpliciter, excogitabilem, ac si dicat: Qualemcunque quis potentiam excogitare possit, Deus tamen ipsam sine comparatione excedit; siquidem Scripturæ quoque Deum Dominum virtutum seu potestatum vocant, juxta illud: *Do-*

§ I. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὴν ὑπέροχον ἀληθότητα τὸν Θεὸν καὶ δύναμιν, καὶ δικαιοσύνην, καὶ σωτηρίαν, καὶ ἀπολύτρωσιν καλοῦσιν οἱ θεολόγοι, φέρει καὶ ταύτας τὰς θεωνυμίας ἀναπτύξωμεν, προῦποκειμένου, ὅτι ἀσυγκρίτως ὑπερέχει τὸ θεῖον πάσης καὶ οὐσίας καὶ ἐπινοουμένης δυνάμεως. Οὐκ εἶπε ἐκ νοουμένης, (αἱ γὰρ ἀγγελικαὶ δυνάμεις νοούμεναι εἰσιν, ὡς ὅτι ὑπερέχει τὸ θεῖον, εἴηλον) ἀλλ' ἀπλῶς Ἐπινοουμένης, ὡς ἂν εἰ ἐλεγεν: Ὅτι κἀνοσίαν τις δυνήθει ἐπινοήσας δύναμιν, καὶ αὐτῆς ἀσυγκρίτως ὑπερέχει τὸ θεῖον. αἱ γὰρ Γραφαὶ καὶ Κύριον τῶν δυνάμεων λέγουσι τὸν Θεόν, καὶ τὸ, Κύριος τῶν δυνάμεων, αὐτὸς ἐστὶν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης, καὶ, Κύριος τῶν δυν-

⁴ Hebr. vi, 18. ⁵ II Tim. ii, 13. ⁶ Matth. x, 29.

νάμεωρ μεθ' ἡμῶν, ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ Θεὸς Ἰακώβ.

*A minus virtutum ipse est Rex gloriæ * ; et ; Dominus virtutum nobiscum, susceptor noster Deus Jacob b.*

§ II. Πῶς οὖν τὴν πάσης ἐξηρημέτην δυνάμειν δυνάμιν ὀνομάσομεν; Λέγομεν, ὅτι δυνάμις λέγεται ὁ Θεός, καὶ ὡς προέχων καὶ περιέχων ἅπασαν δυνάμιν, καὶ ὡς αἴτιος πάσης δυνάμεως, καὶ ὡς παράγων πάντα ἐστὶ κατὰ δυνάμιν ἄκλιτον· οὐ γὰρ κλινόμενος εἰς δυνάμιν δημιουργεῖ, ἀλλ' ἀκίνητος καὶ ἀκαμπτος ὑπάρχων ἐπὶ τῆς ἰδίας ἰσχύος παράγει· οὐ γὰρ κλίνεται ὡς δυναμοὶ ἐν τινι. Ἡ ἄκλιτον ἔφη, τούτεστι τῆς οἰκείας ἀκρότητος μὴ ὑποκατιούσαν, καὶ ὡς αὐτοῦ τοῦ εἶναι δυνάμιν αἰτιός ἐστι, καὶ ὅτι ἀπειροδύναμος, μὴ μόνον ἐν τῷ παράγειν πᾶσαν δυνάμιν, ἀλλὰ καὶ τῷ ὑπὲρ πᾶσαν εἶναι καὶ αὐτὴν τὴν αὐτοδυνάμιν, τὸν παραδειγματικόν φημι τῆς δυνάμεως λόγον· καὶ ἐν τῷ ὑπερδύνασθαι ἀπειράκις ἀπείρους δυνάμεις παράγει· καὶ ποτε μὴ ἀπαμβλυθῆναι πρὸς τὴν τῶν ἀπειρῶν δυνάμεων ποιήσιν, καὶ ὅτι ἀφθεγκτον καὶ ἀνεπινόητον τὸ ὑπερέχον τῆς αὐτοῦ δυνάμεως. Ὅπερ πῶς ἂν ἦν ἀφθεγκτον, εἴπερ μὴ εἶχεν ἰσχὴν εἰς τὸ μὴ κατανοεῖσθαι παρά τινος, ἢ διὰ περιουσίαν τοῦ δυνατοῦ καὶ τὴν ἀσθένειαν δυναμοῦ; Ἀσθένειαν δὲ καλεῖ τὰ ὑλικά ταῦτα καὶ περιέργια σώματα, ἅτινα καὶ ἔσχατα ἀπηγήματ' αἴσιν διὰ τὸ ἀμυδρῶς καὶ κατὰ τὴν οἰκείαν ἐπιτηδειότητα μετέχειν τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, ὡς ἔχει ἐπὶ τῶν ἐμπίδων, μυῶν, καὶ τῶν ἄλλων ὅσα ἐν τοῖς οἰκείοις κέντροις ἰσχύουσιν. Ὅθεν καὶ τῷ Ἰωήλ φησιν ὁ Θεὸς περὶ τῆς ἀκρίδος, καὶ τοῦ βρούχου, καὶ τῆς κάμπης, Ἡ δυνάμις μου ἡ μεγάλη. Ὅτι δὲ καὶ ἐπὶ τούτοις τοῖς ἀσθενέσιν ἡ δυνάμις τοῦ Θεοῦ φθάνει, ἴδε τὰ κατ' αἰσθησίν δυνατὰ, τό τε ὄρατὸν φῶς, καὶ τοὺς ἀκουστοὺς ψόφους· τὰ γὰρ λαμπρὰ τῶν φώτων μέχρι καὶ τῶν ἀσθενῶν ὀφθαλμῶν φθάνει, καὶ οἱ μεγάλοι ψόφοι μέχρι καὶ τῶν ἀσθενῶν ἀκοῶν εισδύονται. Οὔτε γὰρ τὸ φῶς ἐν τῷ λίθῳ λέγεται φθάνειν, οὔτε ὁ ψόφος εισδύεσθαι· ἀλλ' ἐν τοῖς πεφυκόσιν ὄρῃν ἢ ἀκούειν, καὶ ἀσθενῶς ἔχουσι.

§ III. Κατὰ τοῦτον τὸν λόγον εἰς πάντα τὰ ὄντα χωρήσει ἡ δυνάμις τοῦ Θεοῦ, ὅτι πάντα δεκτικὰ δυνάμειν εἰσιν, ἢ νοερὰ καὶ ἀγγελικῆς, ἢ λογικῆς καὶ ἀνθρωπίνης, ἢ αἰσθητικῆς τῶν ἀλόγων, ἢ ζωτικῆς τῶν φυτῶν, ἢ οἰσικίδους ἑτέρας τῶν ἄλλων ἀπάντων, καθὸ τὸν μὲν ἀδάμαντα δυνάμιν ἔχειν φημὲν τοῦ μὴ τέμνεσθαι, τὸν δ' αἴρα ἀδυναμίαν τοῦ αὐτοῦ τούτου. Καὶ αὐτὸ δὲ καθ' αὐτὸ τὸ δυνάμιν εἶναι καὶ τούτο παρὰ τῆς θείας ἐστὶ δυνάμειν.

§ IV. Ἐκ τῆς τοιαύτης ἀπειροδυνάμου δυνάμεως αἱ ἀγγελικαὶ δυνάμεις εἰσὶ, καὶ τὸ εἶναι ἀμετακινήτως ἔχουσι, καὶ τὰλλα πάντα· αὐτὴ γὰρ ἐστὶν ἡ ἐπίστα αὐτοῖς τὸ δύνασθαι, καὶ εἶναι, καὶ ἐφίεσθαι εἰσαεὶ τοῦ εἶναι· αὐτὴ ἐστὶν ἡ ἐνδυναμοῦσα καὶ αὐτὸ καθ' αὐτὸ τὸ δύνασθαι, εἰς τὸ ἐφίεσθαι τοῦ αἰεὶ δύνασθαι.

§ II. Quomodo igitur potentiam ab omni potentia exempta nominabimus? Dicimus, Deum dici virtutem seu potestatem, tanquam praevalentem **480** et continentem omnem potentiam, et tanquam causam omnis potentiae, et producentem omnia secundum ineluctabilem virtutem; non enim ad virtutem inclinatus creat, sed immobilis et inflexibilis existens in propria virtute producit; non enim inclinatur quasi potens sit in aliquo. Vel ἀκλιτον dixit, id est a proprio fastigio minime descendantem, et quasi ipsiusmet esse virtutis causam; quodque sit infinitae potentiae, non solum in virtute omni⁷ producenda, verum etiam quod sit supra omnem etiam ipsamet per se virtutem, exemplarem, inquam, virtutis rationem; et quod potens sit plusquam infinitas infinitas virtutes producere, et nunquam vis ejus in infinitis etiam virtutibus creandis valeat hebetari, et quod inexplicabilis et inexcogitabilis sit virtutis ejus excellentia. At quomodo sit inexplicabilis, siquidem non habuit virtutem ut non conciperetur ab aliquo, nisi per potentiae abundantiam et imbecillitatis roborationem? Imbecillitatem autem vocat materialia haec et terrena corpora, quae etiam extrema vestigia dicit, quod remisse et pro captu suo divinam virtutem participant; ut se res habet in culicibus et muscis, et similibus, quae stimulis suis pollent. Unde etiam Deus in Joelle de locusta et brucheo et eruca dicit, *Fortitudo mea magna* ². Quod vero etiam ad haec infirma usque Dei virtus pertingat, visum quae secundum sensum potentia sunt, ut lumen aspectabile et ingentes strepitus; siquidem splendidissima lumina usque ad infirmos quoque oculos pertingunt, et ingentes fragores imbecilles quoque audiendi facultates penetrant. Non enim lux ad lapidem pertingere dicitur, neque illum strepitus subit, sed illa quae visus auditusque capacia sunt licet imbecilla.

§ III. Secundum hanc rationem ad res omnes Dei virtus meat, quoniam omnia virtutis sunt capacia, sive spiritalis et angelicae, sive rationalis et humanae, sive sensilis brutorum, sive viventis plantarum, sive alterius substantialis caeterarum rerum omnium; juxta quod quidem adamantem dicimus habere hanc virtutem, ut secari nequeat, aereum vero hujus ipsius impotentiam. Quin et id ipsum secundum se virtutem esse, etiam a virtute divina existit.

§ IV. Ex tali infiniti potente virtute angelicæ virtutes existunt, et statim immutabilem caeteraque omnia habent; haec enim his tribuit et posse, et esse, et appetere semper esse; haec **481** est quae his vires suppeditat, ut id ipsum posse desiderare semper possint.

* Psal. xxxiii, 10. ^b Psal. xlv 8. ^c Joël, ii, 25.

§ V. Porro indeficientis istius potestatis munera in homines quoque dimanant, et in animalia, et in plantas, totamque naturam universi. Corroborat enim illa quæ unita sunt, partes v. g. totius corporis, vel etiam elementa, quæ quidem secundum aliqua sibi mutuo communicant, secundum aliqua vero discrepant quoad talem communionem. Corroborat etiam quæ distincta sunt, ut secundum suam quodque rationem impermixtum consistat. Cum autem quodlibet habeat ordinem et propriam directionem, hæc etiam roborat, ut in proprio quæque ordine conserventur. Corroborat etiam vitas immortales angelicarum unitatum, scilicet simplicium naturarum, ut inviolabiles conserventur. Conservat etiam ordines cœlestes immutabiles. Verum noli intelligere immutabilitatem secundum esse sempiternum, sed secundum immutabilitatem ordinis universi. Quin et sæcula, ut esse possint, indulget; potest enim rebus sempiternis temporalem quasi motum quemdam spatiumque coextendere. Corroborat vero etiam temporaneos progressus, astrorum scilicet motiones, quæ in quodam temporis numero per duodecim dietarum domorum spatia sensim moventur. Corroborat etiam revolutiones, quæ ab aliquo puncto ad idem punctum recurrunt. Corroborat quatuor elementa, ad proprium quodque ordinem naturæ constringens ac continens. Corroborat vivificos terræ partus, corroborat nexum animæ cum corpore, suscitât virtutes animales ad plantam sapenumero fovendam et augendam, et in id ipsum revolvendo essentialia vires confirmat, et ipsammet justorum deificationem elargitur, virtutem ipsis ad hoc præbens. Et universim, nihil est in rerum natura, quod non omnipotentis divinæque virtutis particeps existat.

§ VI. Etsi contradicat in Aetis Elymas magus, dicens: Si omnipotens Deus, quomodo a vestro theologo, Paulo videlicet, dicitur aliquid non posse *? Cavillatur autem ipsum dicentem, non posse Deum semetipsum negare. Dum autem hoc propono, vehementer metuo, ne videar puerorum structuram arenaceam et infirmam oppugnare, et ad hujus loci sensum, tanquam ad scopum qui attingi nequeat, collinare. Dico autem Deum esse veritatem: veritas autem ens est, mendacium vero **482** neque consistentiam nec entitatem habet. Si itaque veritas negaret semetipsam, succumberet mendacio, et id quod est et existit minime esset. Ergo illud non posse in Deo constitutum, est signum infinitæ virtutis; perinde enim est ac si diceretur, Deum non posse facere se ipsum non esse Deum. Quemadmodum enim lux, in quantum lux est, non potest esse tenebræ: sic et hoc impossibile est Deo, propter superabundantem veritatem. Sicut igitur Deus nunquam scivit inscitiam, sicut nec novit ignis non calefactionem, sic neque potest non posse; quod sapiens ille per

* II Tim. II, 13.

§ V. Πρόεισι δὲ τὸ ἀνέκλειπτον τῆς τοιαύτης δυνάμεως καὶ εἰς ἀνθρώπους, καὶ ζῴα, καὶ φυτὰ, καὶ τὴν τῶν ἄλων φύσιν. Δυναμοὶ τοίνυν καὶ τὰ ἠνωμένα, τὰ μέρη τυχόν τοῦ ὅλου σώματος ἢ καὶ τὰ στοιχεῖα, ἀ κατὰ τινα μὲν ἀλλήλοις κοινωνοῦσι, κατὰ τινα δὲ διαφέρουσι πρὸς τὴν τοιαύτην κοινωνίαν. Δυναμοὶ καὶ τὰ διακεκριμένα εἰς τὸ εἶναι κατὰ τὸν οἰκεῖον λόγον ἕκαστον ἀσύμφυρτον. Ἐπεὶ δὲ ἕκαστον ἔχει τάξιν καὶ εὐθεσίαν ἰδίαν, δυναμοὶ καὶ ταῦτα εἰς τὸ διασώζεσθαι εἰς τὴν οἰκείαν ἕκαστον τάξιν. Δυναμοὶ καὶ τὰς ἀθανάτους ζωάς τῶν ἀγγελικῶν ἐνάδων, δηλονότι τῶν ἀπλοϊκῶν φύσεων, εἰς τὸ φυλάττεσθαι ἀδιαλωθήτους. Φυλάττει καὶ τὰς οὐρανίας τάξεις, ἀναλλοιώτους. Πλήν μὴ κατὰ τὸ ἀϊδίως εἶναι νοήσης τὸ ἀναλλοιώτον, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀπαρραλλαξίαν τῆς τοῦ παντός τάξεως. Ποιεῖ δὲ καὶ τὸν αἰῶνα δύνασθαι· δύναται γάρ τὰ συμπαρακτείνεσθαι τοῖς αἰδίοις οἷόν τι χρονικὴν κίνημα καὶ διάστημα. Δυναμοὶ δὲ καὶ τὰς χρονικὰς προόδους, τὰς τῶν ἀστέρων θηλαθὴ κινήσεις, ἐπὶ τινα ἀριθμὸν χρόνου διερχούσας τὰ ἰδ' τῶν λεγομένων οἰκῶν διαστήματα. Δυναμοὶ καὶ τὰς ἀποκαταστάσεις, τὰς ἀπὸ σημείου τινὸς ἐπὶ τὸ αὐτὸ σημεῖον ἐπαναδρομάς. Δυναμοὶ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, εἰς τὴν οἰκείαν ἕκαστον τάξιν τῆς φύσεως συσφίγγων καὶ συνέχων. Δυναμοὶ τὰς ζωογόνους ὕδινας τῆς γῆς. Δυναμοὶ τὴν σύνδεσιν τῆς ψυχῆς μετὰ σώματος, ἀνακινεῖ τὰς ψυχικὰς δυνάμεις εἰς τὸ πολλάκις τρέφειν καὶ αὐξεῖν τὸ φυτὸν, καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐπανακυκλοῦσθαι, διακρατεῖ τὰς οὐσιώδεις δυνάμεις, καὶ τὸ πᾶν ἀσφαλιζέται, καὶ αὐτὴν τὴν τῶν δικαίων δωρεῖται θέωσιν, δύναμιν τοῦτοις εἰς τοῦτο παρέχουσα. Καὶ καθόλου, οὐδὲν τῶν ὄντων ἐστίν, ὅπερ οὐ μετέχει τῆς παντοκρατορικῆς καὶ θείας δυνάμεως.

§ VI. Καίτοι ἐπαπορεῖ ὁ ἐν ταῖς Πράξεσιν Ἐλύμας ὁ μάγος, λέγων· Εἰ παντοδύναμος ὁ Θεὸς, πῶς παρὰ τοῦ καθ' ὑμᾶς θεολόγου, Παύλου δηλαδὴ, λέγεται εἰ μὴ δύνασθαι; ἢ δὴ καὶ λοιδορεῖται εἰπόντι, μὴ δύνασθαι τὸν Θεὸν ἑαυτὸν ἀρνήσασθαι. Ἐγὼ δὲ προσθεὶς τοῦτο, λίαν φοβοῦμαι μὴ δόξω διαμάχεσθαι πρὸς μειρακιώδες καὶ ἀσθενὲς ἐπὶ ψάμμου οἰκοδόμημα, καὶ καταστοχάζεσθαι ὡσανεὶ τινος ἀνεφίκτου σκοποῦ τῆς περὶ τοῦτου διανοίας. Φημὶ δὲ, ὅτι ὁ Θεὸς ἀλήθειά ἐστιν· ἢ δὲ ἀλήθεια ὅν ἐστι, τὸ δὲ ψεῦδος ἀνυπόστατον καὶ μὴ ὄν. Ἐάν οὖν ἀρνήσῃται ἑαυτὴν ἢ ἀλήθεια, τῷ ψεῦδει περιπεσεῖται. καὶ τὸ ὄν καὶ ὄν μὴ ὄν ἐσται. Τὸ οὖν μὴ δύνασθαι ἐπὶ Θεοῦ ταπτόμενον, ἀφάρτου δυνάμεως ἐστὶ σημεῖον· ὁμοιον γάρ ἐστιν εἰπεῖν, ὅτι οὐ δύναται ὁ Θεὸς ποιῆσαι ἑαυτὸν μὴ εἶναι Θεόν. Ὅσπερ γάρ τὸ φῶς, καθὼ φῶς, οὐ δύναται σκότος εἶναι, οὕτω καὶ τοῦτο ἀδύνατον τῷ Θεῷ διὰ τὴν ἀνυπέριθλητον ἀλήθειαν. Ὅσπερ οὖν οὐκ αἶδεν ὁ Θεὸς τὸ μὴ εἰδέναι πώποτε, ὡς τὸ πῦρ οὐκ αἶδε τὸ μὴ θερμαίνειν, οὕτως οὐδὲ δύναται τὸ μὴ δύνασθαι· ὅπερ ὁ σοφὸς κατ' εἰρωνείαν Ἐλύμας οὐκ ἐγνοήσας,

μιμείται τῶν ἀθλητῶν τοὺς μηδὲ τὴν νίκην εἰδότες ἄ
πῶς γίνεται· αἵτινες κατὰ τὸ δοκοῦν ἑαυτοῖς σχια-
μαχοῦσιν ἀπόντων τῶν ἀνταγωνιστῶν, καὶ αἰστανται
τῶν ἀντιπάλων κρατεῖν, μὴ εἰδότες τὴν ἐκείνων δύ-
ναμιν. Ἡμεῖς δὲ, καταστοχαζόμενοι τῆς διανοίας
τοῦ θεοῦ Παύλου, ὑμνοῦμεν τὸν θεὸν ὡς μακάριον
καὶ μόνον δυνάστην, ὡς δεσπάζοντα τοῦ αἰῶνος, ὡς
κατ' οὐδὲν ἐκπεπτωκότα τῶν ὄντων, (εἰ γὰρ τὸ δύ-
νασθαι πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐνεστι, πάντως ὁ κατὰ τι
μὴ δυνάμενος, εἰ μὴ εὐσεβῶς τὸ ῥητὸν ἐκλαβοίμεθα,
ἐκπεσεῖται κατὰ τι τοῦ ὄντος, ἢ φησιν ὁ ἀσύνητος
Ἐλύμας·) μᾶλλον δὲ μὴ μόνον οὐκ ἐκπεπτωκότα
τῶν ὄντων, ἀλλὰ καὶ προέχοντα καὶ ὑπερέχοντα
κατὰ δύναμιν ὑπερούσιον, καὶ δεδωρημένον πᾶσι
τοῖς οὖσι καὶ τὸ δύνασθαι εἶναι, καὶ τὴ τὸδα εἶναι
κατὰ περιουσίαν ὑπερβαλλούσης δυνάμεως.

§ VII. Ὁρὸς δικαιοσύνης ἐστίν, ἀρετὴ διανεμη-
τικὴ τοῦ κατ' ἀξίαν, ἢ ἰδιοπραγία τῶν τῆς ψυχῆς
νοσηρῶν, ἢ μεσότης πλεονεξίας καὶ μειονεξίας, ἢ
ἐξίς ἀπονεμητικὴ ἰσότητος. Πρὸς γοῦν τοῖς τοιοῦ-
τους ὁρους καλῶς ἀναπτύσσει τὴν θεῖαν δικαιοσύ-
νην. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ θεὸς δικαιοσύνη λέγεται, ὡς
πᾶσι κατ' ἀξίαν ἀπονέμων ἅπαντα κατὰ τὸν οἰκεῖον
ἐκάστου τῆς φύσεως ὅρον, καὶ ὡς αἴτιος ὢν τῆς
αὐτοπραγίας ἐκάστου· πάντα γὰρ ἡ θεία δικαιοσύνη
τάττει κατ' ἀξίαν ἐκάστου. Ἀδικίαν τοίνυν λαλοῦ-
σιν, οἱ τῆς θείας δικαιοσύνης καταφημιζόμενοι, καὶ
λέγοντες, ὄφελειν εἶναι τοῖς θνητοῖς τὴν ἀθανασίαν,
καὶ τοῖς ἀτελέσι τὸ τέλειον, καὶ τᾶλλα, ἵνα μὴ καθ' ἑ
ἐκαστον διατρέθωμεν. Αἰτιῶνται γὰρ, πῶς ὁ ἀνθρω-
πος, τοιοῦδε ζῶων ὢν, φθείρεται, πῶς ὁ ἀσπάλξ
τυφλὸς, πῶς ὁ λίθος οὐκ αὐτοκίνητος, πῶς τὸ πᾶν
ἀλλοιοῦται κατὰ τὰς ὥρας, πῶς αἱ ἐπίκαιροι ἔθου-
ναὶ οὐκ αἰώνιοι· ὅθεν εἰδέναι, ὅτι πᾶσιν ἀπονέμει
τὰ οἰκεῖα ἡ θεία δικαιοσύνη, καὶ ἐκαστον ἐπὶ τῆς
οἰκειᾶς διασώζει τάξεως καὶ δυνάμεως.

§ VIII. Ἀλλ' εἴποι τις· Πῶς οὐ βοηθεῖ τοῖς ὁσίοις
ἀδικουμένοις; Ῥητέον ἐκ διαιρέσεως· Ἀγαπῶσιν
οἱ ὁσοὶ τὰ παρόντα, ἢ οὐκ αγαπῶσιν. Εἰ μὲν αγα-
πῶσιν, οὐχ ὅσοι, ὡς τοῦ θεοῦ ἀποπεπτωκότες
ἔρωτος· ἀδικοῦσι γὰρ τὰ ὄντως ἐραστά παρευδοχι-
μούμενα ὑπ' αὐτῶν, διότι τῶν ἀζηλώτων ἐρώσιν
αὐτὰ παρατρέχοντες. Εἰ δ' οὐκ αγαπῶσιν, ἀλλὰ τῶν
ὄντως ὄντων ἐρώσιν, εὐφραίνεσθαι μᾶλλον χρή τοῦ-
τους, ὅτε περιπίπτουσιν πειρασμοῖς, καθὼς καὶ ὁ
μέγας Ἰάκωβος παρακί· διὰ γὰρ τούτων τῶν
ἐφετῶν ἐπιτυγχάνουσι, καὶ τότε ταῖς ἀγγελικαῖς
ἀρεταῖς πλησιάζουσιν, ἀναχωροῦντες τῆς ὕλικῆς
προσπαθείας ἐν ταῖς ὑπὲρ τοῦ καλοῦ περιστάσεσιν·
ὥστε ἀληθῆς εἰπεῖν, ὅτι τοῦτο μᾶλλον ἐστὶ τῆς θείας
δικαιοσύνης ἴδιον, τὸ ἐπὶ τινὰς βλέπειν ποθοῦντας
τὰ αἰώνια, μὴ θέλγειν τούτους· ἤγουν δι' ἔδονῆς
ἀπατῆν τῇ ἀνέτῳ διαγωγῇ, ἀλλὰ μᾶλλον τὰς περι-

ironiam Elymas dum non intelligit, imitatur pagi-
les, qui neque victoriam norunt quomodo compa-
retur: qui videntur sibi in umbra cum absentibus
adversariis concertare, existimantque se illos su-
perare, cum virtutem eorum non habeant explora-
tam. Nos autem, ad divi Pauli sensum colliman-
tes, collaudamus Deum tanquam beatum solumque
potentem, utpote dominantem aeternitati, et nulla
unquam entitate frustratum (si enim potentia re-
bus inest omnibus, omnino is qui secundum quid
impotens est, nisi pie dictum hoc interpretemur,
secundum quid ab entitate deservit, ut imprudens
Elymas tradit). quin potius non solum tanquam se-
cundum rem nullam deficientem, sed etiam ut præ-
habentem ac desuper habentem omnia secundum
B virtutem superessentialem, et rebus omnibus lar-
gientem tam ut esse possint, quam ut sint secun-
dum affluentiam virtutis superabundantis.

§ VII. Definitio justitiæ est, virtus cuique tri-
buens pro dignitate, vel propria actio facultatum
animæ⁶⁰, vel medium inter abundantiam et ino-
pnam, vel habitus distributivus æqualitatis. Istius-
modi itaque definitionibus rite accommodat justiti-
am divinam. Idcirco enim Deus justitia dicitur,
quod omnibus pro dignitate tribuat omnia secun-
dum propriam ejusque naturæ definitionem, et
quod causa existat propriæ cujuslibet actionis,
singula enim disponit divina justitia pro cujusque
dignitate. Iniquitatem itaque loquuntur, qui divinæ
justitiæ contradicunt, et qui dicunt, mortalibus
inesse debere immortalitatem, et rebus imperfectis
perfectionem, et cætera, ne singulis immoremur.
Causantur enim, cur homo, cum istiusmodi animal
sit, corrumpatur, cur talpa oculis careat, cur lapis
non sit per se mobilis, cur universum secundum
tempestates 483 immutetur, cur temporaneæ volu-
ptates non sint æternæ. Sciendum est, divinam justiti-
am omnibus quæ cuique propria sunt distribuere,
et uniuscujusque ordinem virtutemque conser-
vare.

§ VIII. Sed dicet aliquis: Cur non succurrat
sanctis injuria affectis? Dicendum cum distinctione:
Vel diligunt sancti præsentia, vel non diligunt.
Si quidem diligunt, non sunt sancti, ut qui jam
a divino amore exciderint; quoniam injurii sunt
rebus vere amandis, quæ ab ipsis præferendæ
sunt, quod, his neglectis, ament ea quæ non
sunt amanda. Quod si vero non diligant, sed
ament ea quæ vere sunt, oportet potius ipsos læ-
tari, quod in tentationes inciderint, uti magnus
Jacobus monet; quoniam per has ea quæ desidera-
bilia sunt assequuntur, tumque angelicis virtutibus
appropinquant, dum in instantiis pro bono, ab af-
fectu materiali recedunt: ita ut vere dici possit,
illud magis esse proprium divinæ justitiæ, ut eos,
qui ad æterna spectare desiderant, non patiaturo
per dissolutam vitam voluptatibus decipi, sed po-

⁶⁰ Max. vel propria actione partium animæ.

tius afflictiones sustinere, ut vel amantes ungal, vel lapsuros suffulciat, nec non ipsos in præclaro illo et inconcusso statu consolidet. Inconcussum autem statum vocat, institutum quod titillationi terrenorum minime cedit, nec propter tentationes ad materialia deflectitur.

§ IX. Hæc etiam divina justitia tanquam salus celebratur, quod juste cujusque naturæ rationes servet, ac causa sit propriæ cujusque rei operationis. Propriam autem operationem appellavit motum illum qui cuilibet naturæ proprius est; neque enim homines facere possunt quæ propria sunt angelis, neque aqua quæ propria sunt igni, et contra. Si quis vero dixerit, Deum secundum alium quoque modum salutem esse, quod a rebus deterioribus omnia eripiat (deteriora vero vocat, quæ naturæ cujusque aliena sunt, vel indigna, vel potius ipsammet materiam informem) hunc nos quoque tanquam divinum laudatorem admitteremus. Hanc enim salutem omnium statuemus, quæ omnia sic immutata inconcussoque servat, ut in deterius non vergant; et omnem inæqualitatem atque alienam actionem eliminat, atque cujuslibet proportionem confirmat. Si enim humor 484 aquam deserat, jam non erit aqua; si redundet tamen, aliquid erit; quocirca etiam istiusmodi salus liberatio vocabitur, quoniam ea quæ servantur, a priorum bonorum defectione liberantur, nec in nihilum redigi permittuntur; et si quid ad peccatum deflectat, hæc ab istiusmodi affectione liberat paterne sufficiens, bonumque resuscitans, quinimo etiam, antequam in malum incidat, in bono firmans, et defectum implens, et ab omnibus noxis absolvens.

Hoc quidem de his dictum ac de justitia, secundum quam utique justitiam omnium æqualitas mensuratur ac definitur; omnisque inæqualitas, quæ secundum privationem æqualitatis sumitur, exterminatur. Observa autem, qualis inæqualitas eliminatur, scilicet quæ est secundum privationem æqualitatis: est enim inæqualitas etiam, in omni toto ad totum differentia, secundum quam quilibet a quolibet differt. Talem itaque inæqualitatem divina justitia custodit, et non exterminat; non enim simpliciter inæqualitatem exterminari, sed eam quæ in singulis existit, id est secundum quam quodlibet eorum quæ sunt, haud æqualiter, neque similiter in naturali identitate consistunt, permanere dicit. Cum vero sciret duos modos, secundum quos inæqualitas dicitur, duos exponit, et ait, Deum eatenus dici justitiam, quatenus omnem æqualitatem mensurat, et quamlibet inæqualitatem exterminat. Inæqualitatem vero intelligit eam quæ per privationem æqualitatis accidit, id est redundantiam. Alterum quoque modum affert inæqualitatis: novit enim, aliquos, intelligibiles et incorporeas formas et unitates, hoc est simplices substantias, æqualitatem et identitatem nomi-

στάσεις παραχωρεῖν, ἵνα ἢ ποθοῦντας ὑπαλείψῃ, ἢ καὶ παραπίπτειν μέλλουσι βοηθῇ, καὶ ἐνιδρῆ αὐτοὺς ἐν τῇ καλῇ καὶ ἀμειλίχῳ στάσει. Ἀμειλίχτων δὲ στάσιν φησὶ τὴν ἀνένδοτον πρὸς τὸν γαργλισμὸν τῶν γῆινων ἐνστασιν, καὶ τὸ μὴ κατακάμπτεσθαι πρὸς τὰ ὑλικὰ διὰ τῶν περασμῶν.

§ IX. Ἡ τοιαύτη θεία δικαιοσύνη καὶ σωτηρία ὑμνεῖται, ὡς δικαίως διασώζουσα τοὺς ἐκάστης φύσεως λόγους, καὶ αἰτία ὄσα τῆς ἰδιοπραγίας ἐκάστου. Ἰδιοπραγίαν δὲ ὠνόμασε τὴν ἐκάστου τῶν ὄντων κατὰ φύσιν ἰδιάζουσαν κίνησιν· οὐδὲ γὰρ τὰ ἀγγέλων ἀνθρώποις πράττειν δυνατόν, ἢ τὰ πυρὸς ὕδατι, καὶ τὸ ἐμπαλιν. Εἰ δὲ τις λέγοι καὶ κατ' ἄλλον τρόπον σωτηρίαν τὸν Θεόν, ὡς ἀναρπάζοντα ἀπὸ τῶν χειρόνων τὰ πάντα, (χειρόνα δὲ φησὶ τὰ τῆς φύσεως ἐκάστου ἀλλότρια καὶ ἀνάξια, ἢ μᾶλλον τὴν ὕλην αὐτὴν τὴν ἀνείδειον·) καὶ τοῦτον ὡς θεῖον ἀποδεξόμεθα ὑμνηδόν. Ταύτην γὰρ σωτηρίαν τῶν ὅλων ἀξιόλοπον εἶναι τὴν τὰ πάντα ἀμετάβλητα καὶ ἀβρέπη πρὸς τὰ χεῖρω διασώζουσαν, καὶ πᾶσαν ἀνισότητα καὶ ἀλλοτριπραγίαν ἐξορίζουσαν, καὶ τὰς ἐκάστου ἀναλογίας συνιστάνουσαν. Εἰ γὰρ ἐκλείβει τὸ ὕγρον ἐκ τοῦ ὕδατος, οὐχ ὕδωρ ἔσται· εἰ ἐπὶ πλεόν ἐγγενήσεται, ἄλλο τι γενήσεται· ἐπεὶ καὶ ἀπολύτρωσις λεχθεῖη ἢ τοιαύτη σωτηρία, ὅτι ἀπολυτροῦνται τὰ σωζόμενα τῆς τῶν οικείων ἀγαθῶν ἀποπτώσεως, καὶ οὐκ ἐῶνται πρὸς τὸ μὴ εἶναι διαπεσεῖν· καὶ ὅτι, εἰ τι πρὸς τὸ πλημμελὲς ἀποσφαλῆ, τοῦ τοιοῦτου πάθους ἀπολυτροῦται πατρικῶς ὑπεριδρῶσα, καὶ τοῦ καλοῦ ἀνιστῶσα, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ τοῦ πεσεῖν εἰς τὸ χεῖρον ἐν τῷ καλῷ ἰδρῶσα, καὶ τὸ ὑπεκρῆν ἀναπληροῦσα, καὶ πάντων τῶν βλαβῶν ἀπολύουσα.

Ἄλλὰ περὶ μὲν τούτων καὶ τῆς δικαιοσύνης εἰρηται, καθ' ἣν δὴ δικαιοσύνην ἢ πάντων ἰσότης μετρεῖται καὶ ὀρίζεται, καὶ πᾶσα ἀνισότης ἢ κατὰ τὴν στέρησιν τῆς ἰσότητος ἐξορίζεται. Ὅρα δὲ, ποῖα ἀνισότης ἐξορίζεται, δηλονότι ἢ κατὰ στέρησιν τῆς ἰσότητος· ἔστι γὰρ ἀνισότης καὶ ἡ ἐν τῷ παντὶ τῶν ὅλων πρὸς ὅλα διαφορὰ, καθ' ἣν διαφέρει ἕκαστον ἐκάστου. Τὴν γοῦν τοιαύτην ἀνισότητα ἢ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη φρουρεῖ, καὶ οὐκ ἐξορίζει· οὐ γὰρ ἀπλῶς τὴν ἀνισότητα ἐξορίζεσθαι φησιν, ἀλλὰ τὴν ἐν ταῖς καθ' ἕκαστον, τουτέστι τὸ μὴ ἴσως καὶ ὁμοίως ἕκαστον τῶν γεγονότων ἐν ταύτῳ τῇ κατὰ φύσιν, διαμένειν. Δύο δὲ τρόπους καθ' οὓς ἀνισότης λέγεται εἶδός, τοὺς δύο διατρανοῖ, καὶ φησιν, ὅτι κατὰ τοῦτο δικαιοσύνη λέγεται ὁ Θεός, καθὼ καὶ τὴν ἰσότητα τῶν πάντων ἐπιμετρεῖ, καὶ τὴν ἀνισότητα ἐνός ἐκάστου ἐξορίζει. Ἀνισότητα δὲ λέγει τὴν κατὰ στέρησιν τῆς ἰσότητος συμβαίνουσαν, τουτέστι τὴν πλεονεξίαν. Ἐπιφέρει δὲ καὶ τὸν ἕτερον τρόπον τῆς ἀνισότητος· καὶ γὰρ οἶδέ τις τινὰς τὰ μὲν νοητὰ καὶ ἀσώματα εἶδη, καὶ τὰς ἐνάδας, τουτέστι τὰς ἀπλᾶς οὐσίας, ἰσότητα καὶ ταυτότητα ὀνομάσαντας· τὰ δὲ αἰσθητὰ, ἃ καὶ μεριστὰ εἶσι καὶ ἐν μεταβολῇ καὶ διαφορᾷ πρὸς ἄλλα, ἀνισότητα καὶ ἐτε-

ρότητα. Λέγει οὖν, κἄν ταύτην τὴν ἀνισότητά A νοήσιε τις τὴν διαφορὰν τῶν αἰσθητῶν, ἀλλ' οὖν καὶ ταύτης τῆς ἀνισότητος ὁ θεὸς φρουρός ἐστι, μὴ ἑὼν τὰ ἐναντία εἰς ἓν συναχθῆναι, καὶ διὰ τῆς φύσεως εἰς φθορὰν ἐλθεῖν· ὡς γὰρ παρήγαγε τὰ πάντα, οὕτω συντηρεῖ αὐτὰ, ὡς καὶ εἰσι καὶ ὡς ἐξ ἀρχῆς ἐγένοντο.

nem devenire; ut enim omnia produxit, sic etiam ipsa conservat, ut et sint sicut in principio fuerunt.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

485 CAPUT IX.

Περὶ μεγάλου, μικροῦ, ταύτου, ἑτέρου, ὁμοίου, ἀνομοίου, στάσεως, κινήσεως, ἰσότητος.

De magno, parvo, eodem, alio, simili, dissimili, statu, motu, æqualitate.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Dicit, Deum in Scripturis vocari magnum, parvum, eundem, alium, etc. II. Explicat, quo sensu Deus dicitur magnus. III. Quo sensu parvus. IV. Quo sensu idem. V. Quo sensu aliud, et quomodo accipienda sit in Deo longitudo, latitudo, profundum. VI. Quo sensu dicatur Deus similis, cum tamen causarum ad effectus non sit proprie similitudo. VII. Quo sensu dicatur dissimilis. VIII. Quo sensu stare vel sedere. IX. Quo sensu dicatur moveri, et quomodo Deo conveniat triplex motus. X. Quo sensu dicatur æqualis.

§ I.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν ἀνατέθει- B καὶ ⁶¹ τῷ πάντων αἰτίῳ, καὶ τὸ ταύτῳ καὶ τὸ ἕτε- ρον, καὶ τὸ ὅμοιον καὶ τὸ ἀνόμοιον, καὶ ἡ στάσις καὶ ἡ κίνησις, φέρε καὶ τούτων τῶν θεωνυμιῶν ⁶² ἀγαλ- μάτων, ὅσα ἡμῖν ἐμφανῆ, θεωρήσωμεν. Μέγας μὲν οὖν ὁ θεὸς ἐν τοῖς λογίοις ὑμνεῖται, καὶ ἐν μεγέ- θει, καὶ ἐν αὐρῇ λεπτῇ τὴν θείαν ἐμφαινούση συμ- κρότητα· καὶ ταύτῳ, ὅταν φῆ τὰ λόγια, Σὺ δὲ ὁ αἰτός εἰ· καὶ ἕτερος, ἡνίκα ὡς πολύσημος καὶ πολυειδής ὑπὸ τῶν αὐτῶν λογίων διαπλάττεται· καὶ ὅμοιος, ὡς ὁμοίων καὶ ὁμοιότητος ὑπεστάτης· καὶ ἀ- ὅμοιος πᾶσιν, ὡς οὐκ ὄντος αὐτῷ τοῦ ὁμοίου· καὶ ἑστῶς, καὶ ἀκίνητος, καὶ καθήμενος εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ κινούμενος, ὡς ἐπὶ πάντα πορευόμενος· καὶ ὅσαι ἄλλαι ταύταις ὁμοδύναμοι θεωνυμίαι πρὸς τῶν Λογίων ὑμνοῦνται.

Quoniam vero etiam magnum et parvum attri- butur omnium auctori, et idem et aliud, et simile et dissimile, et status et motus, aedum quoque hæc divinorum nominum simulacra, quatenus nobis patent, intueamur. Magnus quidem Deus in Scri- pturis laudatur, et in magnitudine, et in aura tenui quæ divinam insinuet parvitatem; idem quo- que, ut in illo Scripturarum loco: *Tu autem idem ipse es* 1; et alius ac diversus, ut cum multarum figurarum ac formarum ab eadem Scriptura fingitur; et similis, ut similitum ac similitudinis condi- tor; et dissimilis omnibus, ut cui non sit similis; stans etiam et immobilis, ac sedens in sæculum; et mobilis, ut qui per omnia penearet; et quæcun- que alia divina nomina his æquipollentia a Scri- pturis celebrantur.

§ II.

Μέγας μὲν οὖν ὁ θεὸς ὀνομάζεται, κατὰ τὸ ἰδίως C αὐτοῦ μέγα, τὸ πᾶσι τοῖς μεγάλοις ἑαυτοῦ μεταδι- δοῦν, καὶ παντὸς μεγέθους ἐξωθεν ὑπερχερόμενον καὶ ὑπερεκτεινόμενον, πάντα τύπον περιέχον, πάντα ἀριθμὸν ὑπερβάλλον, πᾶσαν ἀπειρίαν διαβαῖνον, καὶ κατὰ τὸ ὑπερπλήρες αὐτοῦ καὶ μεγαλοουργόν, καὶ τὰς πηγὰς αὐτοῦ διωρεάς, καθ' ὅσον αὐταὶ πρὸς πάντων μετεχόμεναι κατὰ ἀπειρόδωρον ⁶³ χύσιν, ἀμείωτοι παντελῶς εἰσι, καὶ τὴν αὐτὴν ἔχουσιν ὑπερπληρότητα, καὶ οὐκ ἐλαττοῦνται ταῖς μετοχαῖς, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ὑπερβλύζουσι. Τὸ μέγεθος τοῦτου καὶ ἀπειρόν ἐστι, καὶ ἄπασον, καὶ ἀνἀριθμον· καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ ὑπεροχὴ, κατὰ τὴν ἀπόλυτον καὶ ὑπερτεταμένην τῆς ἀπεριλήπτου μεγαλειότητος χύ- σιν ⁶⁴.

Ac magnus quidem Deus appellatur, secundum sibi propriam magnitudinem, quæ magnis omnibus de se communicat, et omni magnitudini extrinsecus superfunditur et supraexpanditur, locum omnem complectens, omnem numerum excedens, omnem transiliens infinitatem, et juxta supraquam plenitudinem suam ac magnificentiam, fontalesque suas distributiones, quatenus hæc omnibus infinita profusione communicatæ, manent prorsus immu- natæ, et eandem habent supra quam plenitudi- nem, neque participationibus minuuntur, quinimo magis redundant. Hæc magnitudo et infinita est, et quantitatis ac numeri experta: et hæc est excellentia secundum effusionem absolutam et supraquam extensam magnificentie non compre- hensæ.

¹ Psal. ci, 28.

VARIE LECTIONES.

⁶¹ ἀνατίθεται, S. ⁶² θεωνυμικῶν lege. ⁶³ ἀπειροδύναμον. ⁶⁴ φύσιν, D. S.

§ III.

Parvum vero sive subtile, in ipso dicitur, quod omnem molem et distantiam effugit, et absque impedimento **486** cuncta pervadit. Atqui etiam omnium elementaris causa est illud parvum; nunquam enim formam parvi reperies non participatam. Sic igitur in Deo accipiendum est parvum, ut in omnia et per omnia expedite means, et operans, et pervadens usque ad divisionem animæ et spiritus, conjugum quoque et medullarum, discretivum concupiscentiarum et cogitationum cordis, imo omnium quæ sunt, non enim est creatura ulla invisibilis in conspectu ejus ^m. Hoc parvum est sine quantitate, sine qualitate, sine inhibitione, infinitum, incircumscriptum, omnia comprehendens, ipsum vero a nullo comprehendi potest.

A Σμικρὸν δὲ ἦτοι λεπτὸν, ἐπ' αὐτοῦ λέγεται, τ' παντὸς ὄγκου καὶ διαστήματος ἐκθεστικὸς, καὶ τὸ διὰ πάντων ἀκωλύτως χωροῦν. Καίτοι καὶ πάντων στοιχειωτικὸν ⁶⁶ αἰτιὸν ἐστὶ τὸ σμικρὸν· οὐδαμῆ ⁶⁷ γὰρ εὐρήσεις τὴν τοῦ σμικροῦ ἰδέαν ἀμέθεκτον. Οὕτως οὖν ἐπὶ Θεοῦ τὸ σμικρὸν ἐκκληπτέον, ἕως ἐπὶ πάντα καὶ διὰ πάντων ἀνεμποδίστως χωροῦν, καὶ ἐνεργοῦν ⁶⁷, καὶ διικνούμενον ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς τε καὶ πνεύματος, ὀρμῶν τε ⁶⁸ καὶ μυελῶν, καὶ κριτικῶν ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας, μᾶλλον δὲ τῶν ὄντων **B** ἀπάντων· οὐ γὰρ ἐστὶ κτίσις ἀφανῆς ἐνώπιον αὐτοῦ. Τοῦτο τὸ σμικρὸν ἄποσόν ἐστι, καὶ ἀκήλικον, ἀκρατὲς, ἀπειρον, ἀόριστον, περιληπτικὸν πάντων, αὐτὸ δὲ ἀπερίληπτον.

§ IV.

Idem autem ipsum est supersubstantialiter æternum, inconvertibile, secundum eadem in semetipso manens semper, et eodem modo se habens, omnibus æque præsens, atque ipsum per se et in seipso firmiter et intemerate in pulcherrimis supraessentialis suæ identitatis finibus locatum, immutabile, lapsus expers, permanens, invariable, non permistum, expers materiæ, simplicissimum, non indigens, non augescens, non imminutum, ingenitum, non tanquam nondum factum, aut imperfectum, aut ab hoc aut hoc non factum, neque tanquam nullo modo existens; sed tanquam omnino ingenitum, et absolute ingenitum, et semper existens, et per se perfectum, atque idem secundum se, atque a seipso uniformiter et eadem specie determinatum, atque illud idem etiam omnibus ejus participandi capacibus afflans, et affluentia identitatis, et causa alia aliis coordinans, et identidem in semetipso ea quæ inter se contraria sunt superhabens secundum unam atque unicam causam eminentem totius identitatis.

Τὸ δὲ ταῦτόν ὑπερουσίως αἰδιον, ἀτρέπτον, ἐφ' ἑαυτοῦ μένον, αἰεὶ ⁶⁹ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχον, πᾶσιν ὡσαύτως παρὼν, καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἐφ' ἑαυτοῦ σταθερῶς καὶ ἀχράντως ἐν τοῖς καλλίστοις πέρασιν τῆς ὑπερουσίας ταυτότητος ἰδρυμένον, ἀμετάβλητον, ἀμετάπτωτον, ἀρρέπες, ἀναλλοίωτον, ἀμιγές, ἀύλον, ἀπλούστατον, ἀπροσδεές, ἀναυξές, ἀμειώτον, ἀγένητον, οὐχ ὡς μήπω γενόμενον, ἢ ἀτελείωτον, ἢ ὑπὸ τοῦδε ἢ τότε μὴ γενόμενον, οὐδ' ὡς μηδαμῆ μηδαμῶς ὄν, ἀλλ' ὡσπερ παναγένητον ⁷⁰, καὶ ἀπολύτως ἀγένητον, καὶ αἰεὶ ὄν; καὶ αὐτοτελές ὄν, καὶ ταῦτόν ὄν καθ' ἑαυτὸ ⁷¹, καὶ ὅφ' ἑαυτοῦ μονοσιδῶς καὶ ταῦτοσιδῶς ἀφοριζόμενον, καὶ τὸ ταῦτόν ἐξ ἑαυτοῦ πᾶσι τοῖς μετέχειν ἐπιτηδεύσεις ἐπιλάμπον, καὶ τὰ ἕτερα τοῖς ἑτέροις συντάττον, περιουσία καὶ αἰτία ταυτότητος, ἐν ἑαυτῷ καὶ τὰ ἐναντία ταύτης προέχον ⁷² κατὰ τὴν μίαν καὶ ἐνικήν τῆς ὅλης ταυτότητος ὑπερέχουσαν αἰτίαν.

§ V.

Aliud autem, quia cunctis providentia sua Deus **D** adest, et propter omnium conservationem sit omnia in omnibus, dum in semetipso propriaque identitate inemananter permanens, et secundum unam incessantem operationem sibi ipsi adhærens, virtute quadam indeficiente semetipso tradit, ad divinam formam conversis imprimendam; variarum autem Dei, secundum multifformes visiones, figu-

Τὸ δὲ ἕτερον, ἐπειδὴ πᾶσι προνοητικῶς ὁ Θεὸς πάρεστι, καὶ πάντα ἐν πᾶσι διὰ τὴν πάντων σωτηρίαν γίνεσθαι, μένον ⁷³ ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ τῆς οἰκειᾶς ταυτότητος ἀνεκφοιτήτως κατ' ἐνέργειαν μίαν, καὶ ἀπαυστον ἐστηκῶς, καὶ ἑαυτὸν ἐπιδιδούς ἀκλίτη δύναμει πρὸς ἐκθέωσιν τῶν ἐπεστραμμένων· καὶ τὴν ἑτερότητα τῶν ποικίλων τοῦ Θεοῦ κατὰ τὰς πολυσιδεῖς ὁράσεις σχημάτων ⁷⁴, ἕτερά τινα τοῖς φαι-

^m Hebr. iv, 12.

VARIÆ LECTIONES.

⁶⁶ αἰτιὸν ἐστὶ, sine adjectivo στοιχειωτικόν, legitur in D. S. Sc. Sar. ⁶⁷ οὐδαμῆ, S. P. ⁶⁸ ἐναργές. ⁶⁹ αἰεὶ non habent D. S. P. ut nec verba quæ sequuntur, καὶ κριτικῶν ἐνθυμήσεων. Adstipulantur Sc. et Sar., quæ tamen in Paulo, ejus sunt hæc verba, legitur ad Hebr. iv. ⁷⁰ S. P. distinguunt, μένον, αἰεὶ, κατὰ τὰ αὐτὰ. ⁷¹ πᾶν, ἀγένητον, S. D. Sar. ⁷² κατ' ἑαυτοῦ P. ⁷³ πρὸς ἑαυτὸν, D. ⁷⁴ μένον lege; ita Col. Vien. ⁷⁵ S. subiungit μορῶν.

νομένοις παρ' ὃ φαίνονται, σημαίνει οἰητέον. Ὡς γάρ εἰ τὴν ψυχὴν αὐτὴν σωματοειδῶς ὁ λόγος διέπλαττε, καὶ μέρη σωματικά τῇ ἀμερεῖ περιέπλαττεν, ἐτέρως ἐνοῶμεν ἐπ' αὐτῇ τὰ περιτιθέμενα μέρη, τῇ ἀμερεῖα τῇ κατὰ ψυχὴν οἰκείως· καὶ κεφαλὴν μὲν τὸν νοῦν, αὐχένα δὲ τὴν δόξαν, (ὡς ἐν μέσῳ λόγου καὶ ἀλογίας·) στήθος δὲ θυμὸν, γαστέρα δὲ τὴν ἐπιθυμίαν, σκέλη δὲ καὶ πόδας τὴν φύσιν ἐλέγομεν, τοῖς τῶν μερῶν ὀνόμασι τῶν δυνάμεων συμβόλοις χρώμενοι· πολλῷ γε μᾶλλον ἐπὶ τοῦ πάντων ἐπέκεινα τὴν ἑτερότητα τῶν μορφῶν καὶ τῶν σχημάτων, ἱεραῖς καὶ θεοπρεπέσι καὶ μυστικαῖς ἀναπτύξεσιν ἀνακαθαίρεσθαι χρή. Καὶ εἰ βούλει τὰ τριετὰ τῶν σωμάτων σχήματα τῷ ἀναφεῖ καὶ ἀσχηματίστῳ Θεῷ περιάψαι, πλάτος μὲν θεῖον ῥητέον τὴν ὑπερκειραν ἐπὶ πάντα τοῦ Θεοῦ πρόοδον· μήκος δὲ, τὴν ὑπερεκτεινομένην τὰ ὅλα δύναν· βάθος δὲ, τὴν πᾶσι τοῖς οὖσιν ἀπερίληπτον κρυφίτητα καὶ ἀγνωσίαν. Ἄλλ' ὅπως μὴ λάθωμεν ἑαυτοὺς ἐκ τῆς τῶν ἑτεροίων σχημάτων καὶ μορφῶν ἀναπτύξεως, τὰς ἀσωμάτους θεωνυμίας ταῖς διὰ συμβόλων αἰσθητῶν συμφύροντες, διὸ περὶ μὲν τούτων ἐν τῇ Συμβολικῇ θεολογίᾳ⁷⁶· νῦν δὲ αὐτὸ τὴν θεῖαν ἑτερότητα, μὴ ἀλλοιώσιν τινα τῆς ὑπερατρέπτου παύτότητος ὑποπέψωμεν, ἀλλὰ τὸν ἐνιαῖον αὐτοῦ πολυπλασιασμένον, καὶ τὰς μονοειδεῖς τῆς ἐπὶ πάντα πολυγονίας προ-

ferimus; nunc autem divinam diversitatem, ne idem est, esse suspicemur, sed potius multiplicationem singularem, et emanationes simplices ad omnia.

rarum diversitate, quædam alia ab iis quæ visis insinuantur, significari putandum est. Quemadmodum enim si quis cogitando animam ad corporeæ figuræ modum ipsam repræsentaret, et rei partium experti partes corporeas affingeret, alio modo in ea partes, quæ illi attributæ 487 essent, intelligeremus, prout nimirum convenit ipsius individualitati; et caput quidem intelligentiam, cervicem vero opinionem (nupte mediam inter rationem atque irrationabilitatem) pectus autem iram, ventrem vero cupiditatem, crura denique ac pedes naturam diceremus, istarum partium nominibus pro facultatum symbolis utendo; ita multo sane potiori ratione, in eo qui omnibus eminet, diversitas illa formarum atque figurarum, sacris quibusdam ac Deo congruis mysticisque explanationibus, anagogice est describenda. Et si tripartitas corporis figuras ipsi Deo, qui tangi ac figurari nequit, attribuere volueris; divina quidem latitudo dicenda est, latissima ad universas res progressio; longitudo autem, potentia quæ supra omnia expanditur; profundum vero, arcanum illud omnibus inaccessum, ejusdemque ignorantio. Verum ne fallamus nosmetipsos, dum variis figuris formisque explicandis insistimus, divinarum rerum incorporeas appellationes cum signorum sensibilibus appellationibus confundendo, de his in Symbolica theologia dis-

mutationem quamdam ejus, qui immutabiliter

§ VI.

Ὅμοιον δὲ τὸν Θεὸν εἰ μὲν ὡς ταῦτόν εἶποι τις, ὡς ὅλον διόλου ἑαυτῷ μονίμως καὶ ἀμερίστως ὄντα ὅμοιον, οὐκ ἀτιμαστέον ἡμῖν τὴν τοῦ ὁμοίου θεωνυμίαν. Οἱ δὲ θεολόγοι τὸν ὑπὲρ πάντα Θεὸν, ἢ αὐτὸς, οὐδενί φασιν εἶναι ὅμοιον, αὐτὸν δὲ ὁμοιότητα θεῖαν διπρεῖσθαι τοῖς ἐπ' αὐτὸν ἐπιστρεφομένοις, τῇ κατὰ δύναν μίμησει τὸν⁷⁶ ὑπὲρ πάντα καὶ ὅρον καὶ λόγον. Καὶ ἔστιν ἡ τῆς θείας ὁμοιότητος δύναμις, ἡ τὰ παραγόμενα πάντα πρὸς τὸ αἴτιον ἐπιστρέφουσα. Ταῦτα γοῦν ῥητέον ὅμοια τῷ⁷⁷ Θεῷ, καὶ κατὰ θεῖαν εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν· οὐδὲ γὰρ αὐτοῖς τὸν Θεὸν ὅμοιον, ὅτι μὴδὲ ἄνθρωπος τῇ ἰδίᾳ εἰκόني ὅμοιος ἐπὶ γὰρ⁷⁸ τῶν ὁμοταγῶν δυνατὸν καὶ ὅμοια αὐτὰ ἀλλήλοις εἶναι, καὶ ἀντιστρέφειν ἐφ' ἑκάτερα τὴν ὁμοιότητα, καὶ εἶναι ἀμφω ἀλλήλοις ὅμοια κατὰ προηγούμενον ὁμοίου εἶδος· ἐπὶ δὲ τοῦ αἰτίου καὶ τῶν αἰτιατῶν οὐκ ἀποδεξόμεθα τὴν ἀντιστροφὴν. Οὐ γὰρ μόνους τοῖσδε ἢ τοῖσδε τὸ ὁμοίως⁷⁹ εἶναι διπρεῖται, πᾶσι δὲ τοῖς ὁμοιότητος μετέχουσι τοῦ εἶναι ὁμοίους ὁ Θεὸς αἴτιος γίγνεται, καὶ ἔστι καὶ αὐτῆς⁸⁰ τῆς αὐτοομοιότητος ὑποστάτης, καὶ τὸ ἐν πᾶσιν ὅμοιον

Similem vero Deum si quis dicat ut eundem, et ut totum per totum sibi unite et impartibiliter similem, non est improbandum nomen divinum *similis*. Theologi tamen Deum, qui est supra omnia, quatenus ipse est, nullius similem esse aiunt, sed ipsum divinam similitudinem dare his qui ad eum convertuntur, dum eum supra omnem terminum ac rationem pro viribus imitantur. Atque hæc est divinæ similitudinis vis, ut omnia quæ producta sunt, ad auctorem suum convertat. Ista igitur Deo similia dicenda sunt, ut ad ejus imaginem ac similitudinem efficta; non autem Deus iis similis dicendus est, quia ne quidem homo est imaginis suæ similis; quoniam quæ æqualia sunt, possunt quidem sibi invicem esse similia, et ad utraque potest ista similitudo recipiari, sint ambo invicem similia secundum principalem speciem similitudinis; in causa vero ad effectus nequaquam admitemus istiusmodi reciprocaionem. Neque enim sois his aut illis dat De ut similia sint, sed causa est cur similia sint omnia, quibuscum

VARIÆ LECTIONES.

⁷⁶ συνδιδί D. εἰρήσεται, P. εἰρησσι τῶν, P. S. Sc. ⁷⁷ τῷ non est in S. D. ⁷⁸ ἐπὶ μὲν γὰρ, P. D. Sar. ⁷⁹ ὁμοίως, P. Sc. Sar. ⁸⁰ καὶ αὐτῆς, S. Sc.

similitudo **488** est communicata, idemque est **A** ἔχει τινὲ τῆς θείας ὁμοιότητος ὁμοίων ἐστὶ, καὶ τὴν etiam ipsius similitudinis auctor; et quidquid est ἐνωσιν αὐτῶν συμπληροῖ.⁸¹ in omnibus simile, vestigio quodam divinæ similitudinis simile existit, et eorundem conjunctionem explet.

§ VII.

Sed quorsum hæc dicuntur? Nam et ipsamet Scriptura dicit Deum esse dissimilem, nullique conferendum, ut ab omnibus diversum, et, quod magis mirandum est, nihil ei esse simile. Verumtamen nequaquam id ejus similitudini repugnat; nam eadem Deo et similia sunt et dissimilia; similia quidem, secundum possibilem ejus qui participari nequit participationem; dissimilia vero, secundum effectuum a causis differentiam infinitis prorsus parasangis incomparabiliter distantem.

Καὶ τί δεῖ περὶ τοῦτου λέγειν; Αὐτὴ γὰρ ἡ θεολογία⁸¹ τὸ ἀνόμιον αὐτὸν εἶναι πρᾶσθεύει, καὶ τοῖς πᾶσιν ἀσύνητακτον, ὡς καὶ πάντων⁸² ἕτερον, καὶ τὸ δὴ παραδοξότερον, ὅτι μηδὲ εἶναι τι ὁμοιον αὐτῷ φησι. Καίτοι οὐκ ἐναντίος ὁ λόγος τῇ πρὸς αὐτὸν ὁμοιότητι· τὰ γὰρ αὐτὰ καὶ ὅμοια Θεῷ καὶ ἀνόμοια· τὸ μὲν κατὰ τὴν ἐνδεχομένην τοῦ ἀμιμήτου μίμησιν⁸³· τὸ δὲ, κατὰ τὸ ἀποδείον τῶν αἰτιατῶν τοῦ αἰτίου, καὶ μέτροις ἀπείροις καὶ ἀσυγκρίτοις ἀπολιμπανόμενον⁸⁴.

§ VIII.

Quid autem de divino statu vel sede dicamus? **B** Quid, inquam, aliud, præterquam manere Deum in seipso, et in eodem statu immobili firme fixum, et supraquam fundatum esse stabiliter, et secundum eadem et circa idem ipsum et similiter operari, et omnino esse a seipso immutabilem, et non posse transmoventi, et esse ex toto immobilem, atque hæc quidem supra substantiam; ipse enim est omnis status et sessionis auctor, qui supra sessionem omnem ac statum existit, et in ipso cuncta consistunt, dum in honorum suorum statu inconcussa conservantur.

Τί δὲ καὶ περὶ τῆς θείας στάσεως, ἦτοι καθέδρας, φαμέν; Τί δὲ ἄλλο γε, παρά τὸ⁸⁵ μένειν αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ τὸν Θεόν, καὶ ἐν ἀκίνητῳ ταυτότητι μονίμως πεπηγέσθαι, καὶ ἀραρότως ὑπεριδρῦσθαι, καὶ τὸ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ περὶ τὸ αὐτὸ καὶ ὡσαύτως ἐνεργεῖν, καὶ κατὰ τὸ ἀμετάστατον αὐτὸν ἐξ ἑαυτοῦ πάντα, ὑπάρχειν, καὶ κατὰ τὸ ἀμετακίνητον αὐτὸ, καὶ ὀλικῶς ἀκίνητον, καὶ ταῦτα ὑπερουσίως· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ τῆς πάντων στάσεως καὶ ἕδρας αἰτίος, ὁ ὑπὲρ πᾶσαν ἕδραν καὶ στάσιν, καὶ ἐν αὐτῷ πάντα συνέστηκεν, ἐκ τῆς τῶν οἰκειῶν ἀγαθῶν στάσεως ἀσάλευτα διαφυλαττόμενα.

§ IX.

Quid porro, quando iterum theologi tradunt, **C** eum qui immobilis est ad universa procedere ac moveri, nonne id etiam ratione quadam Deo congrua intelligendum est? Pie siquidem putandum est ipsum moveri, non secundum delationem, vel immutationem, vel alterationem, vel conversionem, aut localem motum, vel rectum, vel orbicularem, vel ex utrisque constantem, vel intellectilem, vel animale, vel naturalem, sed secundum quod Deus omnia in rerum naturalem producit continetque, atque omnibus modis rebus omnibus providet, omnibus adest incomprehense omnia completendo, idque omnibus providentiæ viis et operationibus. Quin et immobilis Dei motus ratione quadam Deo convenienti possit prædicari. Ac rectus quidem intelligendus de inflexibilitate et indeclinabili progressu operationum, eoque, qui ex ipso est, rerum omnium ortu; obliquus autem de illarum stabili progressu ac secundo statu; circularis denique de identitate ac complexione mediorum atque extremorum quæ continent atque continentur, et de illorum, **489** quæ ab ipso prodierant, ad ipsum conversione.

Τί δὲ, καὶ ὅταν αἰθεῖς αἱ θεολόγοι καὶ ἐπὶ πάντα προϊόντα, καὶ κινούμενόν φασὶ τὸν ἀκίνητον, οὐ θεοπρεπῶς καὶ τοῦτο νοητέον; Κινεῖσθαι γὰρ αὐτὸν εὐσεβῶς οἰητέον, οὐ κατὰ φορὰν, ἢ ἀλλοίωσιν, ἢ ἑτεροίωσιν, ἢ τροπὴν, ἢ τοπικὴν κίνησιν, οὐ τὴν εὐθεῖαν, οὐ τὴν κυκλοφορικὴν, οὐ τὴν ἐξ ἀμφοῖν, οὐ τὴν νοητὴν, οὐ τὴν ψυχικὴν, οὐ τὴν φυσικὴν⁸⁶, ἀλλὰ τὸ εἰς οὐσίαν ἄγειν τὸν Θεόν καὶ συνέχειν τὰ πάντα, καὶ παντοίως πάντων προνοεῖν, καὶ τὸ παρεῖναι⁸⁷ πᾶσι τῇ πάντων ἀσχέτῳ περιοχῇ, καὶ ταῖς ἐπὶ τὰ ὄντα πάντα προνοητικαῖς προόδοις καὶ ἐνεργείαις. Ἀλλὰ καὶ κινήσεις Θεοῦ τοῦ ἀκινήτου, θεοπρεπῶς τῷ λόγῳ συγχωρητέον ὑμῆσαι. Καὶ τὸ μὲν εὐθὺ τὸ ἀκλινὲς νοητέον, καὶ τὴν ἀπαρέγκλιτον πρόοδον τῶν ἐνεργειῶν, καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ τῶν ὄλων γένεσιν· τὸ δὲ ἐλικοειδὲς τὴν σταθερὰν πρόοδον καὶ τὴν γόνιμον στάσιν· τὸ δὲ κατὰ κύκλον τὸ ταῦτόν, καὶ τὸ τὰ μέσα καὶ ἄκρα περιέχοντα καὶ περιεχόμενα συνέχειν, καὶ τὴν εἰς αὐτὸν τῶν ἀπ' αὐτοῦ προεληλυθότων ἐπιστροφὴν.

VARIÆ LECTIONES.

⁸¹ καὶ αὐτὴ γὰρ ἡ θεολογία, S. ⁸² πᾶσιν, P. Sc. καὶ non est in S. D. ⁸³ præponit P. τοῦ ἀμεθέκτου μέθεξιν, quæ verba sunt in S. et D., sed illa absunt. ⁸⁴ ἀσυγκρίτως ἀπολειπόμενον, S. D. ⁸⁵ ἢ παρά τό, P. ⁸⁶ τὴν φυσικὴν, D. ⁸⁷ τῷ παρεῖναι, S. Sar.

§ X.

Εἰ δὲ τις τῆν τοῦ αὐτοῦ τῶν λογίων, ἢ τῆν τῆς Δικαιοσύνης θεωνομίαν, ἐπὶ τοῦ Ἰσοῦ λαμβάνοι, ῥητέον Ἰσον τὸν Θεόν, οὐ μόνον ὡς ἀμερῆ καὶ ἀπαργάλιτον, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐπὶ πάντα καὶ διὰ πάντων ἐπίσης διαφοριζώντα, καὶ ὡς τῆς αὐτοῦσότητος ὑποστάτην, καθ' ἣν Ἰσορρηγεῖ τῆν δι' ἀλλήλων ἀπάντων ὁμοίαν χώρησιν, καὶ τῆν τῶν μεταλαμβανόντων ἐπισημετοχὴν, κατὰ τῆν ἐκάστων ἐπιτηδειότητα, καὶ τῆν ἴσην κατ' ἀξίαν ἐπὶ πάντα νενεμημένην δόσιν^α, καὶ κατὰ τὸ πᾶσιν ἰσότητα, νοητὴν, νοερὰν, λογικὴν, αισθητικὴν, οὐσιώδη, φυσικὴν, θελητὴν ἐξηρημένως καὶ ἐνιασίως ἐν αὐτῷ προεληφέναι, κατὰ τῆν ὑπερπάντα πάσης ἰσότητος ποιητικὴν δύναμιν.

Si quis vero in sanctis Scripturis nomen, quo Deus nominatur Idem, et quo nominatur Justus, in nomine divino, quo nominatur æqualis, accipiat, dicendum est Deum esse æqualem, non solum ut expertem partium, et qui a recto declinare non possit, sed ut in omnia et per omnia æqualiter meantem, et ut per se æqualitatis effectorem, secundum quam æqualiter operatur similem omnium per ipsa inter se incessum, et participationem æqualiter participantium, ut quodque eorum aptum est, et æqualem in omnia pro cuiusque dignitate distributionem; et quatenus omnem æqualitatem intellectualem, intelligentem, ratiocinantem, exemptam et unite in se ipso anticipavit, secundum virtutem omnia superantem, omnisque æqualitatis effectricem.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. Quoniam vero etiam magnam et parvum, etc. Notanda sunt hic loca Scripturæ ad quæ alludit, scilicet in *Magno*, ad Psalm. LXXXV: *Quoniam magnus es tu*, et Psalmum CXLVI: *Magnus Dominus noster*. In *Parvo*, ad illud Isa. IX: *Parvulus natus est nobis*. Idem, Psalm. CI: *Tu autem idem ipse es*; et I Corin. XII: *Idem autem Deus qui operatur omnia in omnibus*. Alterum, Joan. XIV: *Et ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis*. Simile, Genes. I: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*; et Psalm. CI: *Similis factus sum pellicano*. Dissimile, II Paralip. VI: *Non est similis tui Deus*. Stans, Psalm. LXXXI: *Deus stetit in synagoga deorum*. Sedens, Psal. XXVIII: *Et sedebit Dominus Rex in æternam*. Mobile, Sap. VII: *Omnibus mobilibus mobilior est sapientia*. Immobile, Malach. III: *Ego Dominus et non mutor*.

§ II. *Ac magnus quidem Deus appellatur, etc.* Hic varias, inquit Lessius, assignat causas cur Deus dicatur magnus. Primo, quia omnis magnitudinis causa; omnia enim magna ipsius largitione habent, quod magna sint, et propter quod unumquodque tale, illud magis. Secundo, quia non solum magis omnibus coextenditur, sed etiam extrinsecus sine termino supra circumfunditur et expanditur, sicut lumen circumfunditur pile vitæ ad solem pendenti. Tertio, quia omnem ambit locum, intellige non solum verum (id enim etiam cælum extimum vel ejus convexa superficies facit), sed etiam imaginarium, quantumvis magnus extra cælum locus cogitur. Quarto, quia omnem excedit numerum; nam et numeri magni dicuntur. Hanc numerorum magnitudinem excedit magnitudine potentiz, sapientiz, bonitatis et extensionis; plura enim potest, plura novit, pluribus æquivalere, pluribus coexistere et coextendi, ac plura intra annum amplitudinis suæ admittere potest, quam numero aliquo, quantumvis magno, possunt comprehendere. Quinto, quia omnem transit infinitatem. Est autem infinitas quintuplex. Primo in substantiis, quatenus species rerum excurrunt in infinitum, aliæ aliis sine termino perfectiores, sicut numeri absque termino sunt alii aliis majores; secundo in magnitudine; tertio in duratione; quarto in numeris; quinto in qualitatibus, et in perfectione intensiva. Hanc omnem infinitatem Deus sua magnitudine transit, sese illi veluti coextendens et superextendens, eamque intra se complectens, et totam ambiens; complectitur enim in se et superat omnem dimensionem, omnem æternitatem, omnem multitudinem, omnem perfectionem intensivam, imaginabilem, et omnes rerum species sub multis generibus substantiarum et qualitatum in infinitum excurrentes.

S. Gregorius libro II *Moralium*, capite 42: «Deus, inquit, ipse manet intra omnia et extra omnia, ipse supra omnia et infra omnia, superior per potentiam, inferior per sustentationem, exterior per magnitudinem, interior per subtilitatem, 490 sursum regens, deorum continens, extra circumdans, interior penetrans; nec alia parte superior, alia inferior, aut alia parte exterior, alia interior; sed unus et idem, totus ubique præsidendo sustinens, et sustinendo præsidens, circumdando penetrans, penetrando circumdans.» Plura vide apud Lessium libro II *De perfectionibus divinis*, cap. 1.

§ III. *Parvum vero sine subtile in ipso dicitur.* Notat, nomen parvi de Deo dictum nihil vile aut abjectum significare, ut in creatis, sed parvi proprietates, v. g. subtilitatem, penetrabilitatem, incomprehensibilitatem, etc.; excellenter in Deo reperiri sine ulla imperfectione. Confirmat id ex Apostolo ad Hebræos IV, 12, ubi dicitur sermo, seu Verbum Dei, penetrare ad divisionem animæ et spiritus; quoniam examinat et discernit motus et cogitationes animæ, id est animales et spiritus, id est rationales ac spirituales; *compagum quoque ac medullarum*, id est intimas hominis partes pervadit. S. Gregorius hom. 21 in *Ezechielem*, per *compages*, cogitationes invicem nexas, per *medullas* intentiones accipit, ut Apostolus scriptum explicat in sequentibus. Quasi dicat: Omnia omnino intima et abditissima novit, examinât, judicat, vindicat. *Et cogitationum cordis*, quippe καρδιωγνώστης, scrutans renes et cor Deus^a.

^a Psal. VII, 10.

§ IV. *Idem autem ipsum.* Agit hic de immutabilitate Dei, de qua vide pulchre et fuse apud Irenæum lib. iii. *De perf. divinâ.*

Idem : *Ingenitum, non tanquam non solum factum, etc.; sed tanquam omnino ingenitum, etc.* Vide Maximus et Pachymerem et divum Thomam ad hunc locum. S. Athanasius in his que contra Monophysitas elidit, a Ingenitum, inquit, id est non creatum, solus Deus est. a Incœpece dubitans, quomodo Dionysius summo theologo in mentem venisset, ut Deum diceret esse supra omne ingenitum, multa ingenita significavit, id est non creata. Atqui, inquit, quomodo hoc fieri potest? Nemo namque ingenitus, nisi solus Deus. a Post que rursus confutans opinionem Manichæorum, Dionysium Alexandrinum e tal verbi huius interpretem, cum ait : a Solet externa philosophia vocare ingenitum omnem naturam inspectabilem; quibus sic vocatis, Deum dixit theologus Dionysius antecellere. a Et S. Epiphanius : a Ad omni, inquit, causa plene exemptum est ingenitum, quia unum est ingenitum et venerandum. a Quomodo autem ingenitum sit præteritas et notio Dei Patris, vide Scholasticus in 1 partem, quest. 33, art. 4.

§ V. *Aliud autem quia cunctis providentia sua adæq., etc.* Ponit hic, inquit D. Thomas, duos modos quibus nomen Aliud Deo competit. Primum, quod omnibus providentia sua fit omnia; secundum, quod diversis visionibus quid aliud a rebus visis de Deo insinuetur. Alter vocem aliud in divinis usurpat Athanasius in *Dialogo orthodoxi et Anomii*, dicens : a Aliud est substantia, et aliud persona, aliud et aliud; compositio igitur. a Et se explicans, ait : a Aliud et aliud dicit, non ut rem aliam et aliam, sed ut aliud significante persona, et aliud substantia; sicut granum frumenti dicitur et est semen, et fructus, non res alia et alia; sed aliud quid significat semen, aliud fructus. a Ubi nota, quod aliud dicitur a significare in divinis substantia, et aliud persona; quia licet unam et eandem rem substantia et persona significant, aliter tamen eam significat substantia, et aliter persona, et recte dicitur Græce ἄλλο καὶ ἄλλο, id est aliud et aliud, ubi solum est alius et alius modus significandi. Sicut semen et fructus unam rem significant, granum scilicet frumenti; aliud tamen et aliud dicuntur significare, non tanquam aliam et aliam rem, sed quia aliter significat illam unam rem semen, et aliter fructus. Semen enim ita significat granum frumenti, ut intelligamus in eo contineri seminaliter aliud simile, semen enim est, in quo est virtus seminalis ad producendum aliud simile. Fructus autem non sic significat granum frumenti, sed esse fructum alterius sive productum ab alio; sic etiam substantia et persona una res sunt, et unam rem significant, sed aliter rem significat persona, scilicet singulariter, substantia vero communiter. a Quam enim rationem habet commune ad proprium (ait Basilus in epistola ad Terentium), hanc habet substantia ad personam. a Hic igitur modus diversus significandi unam alioqui et eandem rem, vocatur ab Athanasio aliud et aliud, non quia alia et alia res sit, sed quia una et eadem res alio et alio modo significatur. Possunt enim esse unius rei plura nomina, ut unum nomen plurimum rerum.

Idem : *Divina quidem latitudo, etc.* Alludit ad locum Apostoli ad Ephesios iii, 19, qui locus commode accipi potest de Christo qua Deus. Licet enim omnia dimensiones in Deo unum sint, unaque immensitas, atque Deus quasi sphaera intelligibilis carens dimensione, ut explicat Ambrosius, tamen dimensiones in Deo distinguendo, ut in creatis distinguuntur, secundum Dionysium, *latitudo* est profunditate processus late expansus; *longitudo*, omnipotentia se ad omnia extendens; *profundum*, arcanum Dei ignotum. Secundum alios Patres, *longitudo* æternitas, *latitudo* omnipotentia, *sublimitas* est divina majestas, *profundum* abyssus iudiciorum et sapientiæ Dei. Ita sanctus Anselmus, D. Thomas, et alii. Alius 491 sensus vide apud P. Cornelium in *Epistolam ad Ephesios*. Præ reliquis nihil placet explicatio P. Læsu lib. ii. *De perfectioribus divinis*, cap. 1, ita ut *longitudo* sit Dei longanimitas, et patientia, que tot sæculis sustinet peccatores, expectans eos ad penitentiam; *latitudo* sit ejus charitas, qua omnes gentes, etiam inimicas, complectitur; *sublimitas* gloriæ celestis, quam diligentibus se preparavit; *profundum* damnatio et miseriarum abyssus impiis preparata.

§ VI. *Similem vero Deum si quis dicat, etc.* Primo docet, non improbandum nomen simile in Deo, quatenus sibi ipsi simile esse dicitur, scilicet unitè, impartibiliter, quippe omnis partis, mutationis et alteritatis expert. Simili sero modo loquendi dicitur vir constans et prudens, sibi semper esse similis, quod mores suos secundum virtutem in omni casu et eveni in aqua ratione similiter moderatur, scilicet inquam memor in omnibus servare mentem. Secundo dicit, quod licet aliquo modo concedatur, quod creatura sit similis Deo, nullo tamen modo concedendum sit, quod Deus sit similis creature; quia in his, loquit, que omni sunt ordinis, recipitur mutua similitudo, non autem in causa et causato. Dicitur enim quod imago sit similis homini, et non e converso. Et similiter dici potest aliquo modo, quod creatura sit similis Deo; non tamen quod Deus sit similis creature. Hinc D. Thomas, parte 1, quest. 4, artic. 3, querit, utrum aliqua creatura possit esse similis Deo; et respondet, cum Deus sit universalis agens, et principium totius esse, non contentum in aliqua specie vel genere, creaturas et similes esse, non secundum eandem specificam aut genericam rationem, sed secundum aliquam analogiam. Cuius enim omnis effectus assimilatur sive cause, ut que necessario in se vel formaliter vel eminenter habet quidquid alteri confert, hinc omnis creatura assimilatur Deo, saltem quatenus est, vel etiam quatenus vivit, et omnium perfectissime rationalis, que sola ad imaginem Dei creata est. Eius autem hæc similitudo consistit in participatione ejusdem formæ, non tamen secundum eandem rationem, sed omnino diversam; nam esse, vivere, sapere, respectu Dei et creature, vel æquivoca, vel valore analogi sunt, ideoque in his non est reciproca similitudo, quis est creatura sit similis Deo, Deus tamen non est similis creature, ejus ratio est, quia creatura est facta ad quandam Dei assimilationem, cuiusque imitator, non tamen contra. Unde reciproca similitudo reperitur in illis solum que participant formam ejusdem rationis. Vide hæc fusius a D. Thoma loco citato in corpore explicata.

§ VII. *Scriptura dicit Deum esse similem.* Nota cum D. Thoma supra citato, cum sacra Scriptura dicit aliquid non esse simile Deo, id non esse contrarium assimilationi ad ipsum, eadem enim sunt similia Deo et dissimilia. Similia quidem, secundum quod imitantur ipsum, prout valent eum imitari qui non perfecte imitabili est. Dissimilia vero, secundum quod deficiunt a sua causa, non solum secundum suam intentionem et remissionem, sicut minus album deficit a magis albo, sed quia non est convenientia nec secundum speciem, nec secundum genus.

§ VIII. *Quid autem de divino statu vel sede dicimus.* Nota cum D. Thoma ad hunc locum, Deo tribus stationem et sessionem tripliciter. Primo quidem, quantum ad hoc quod ipse in se existit : Deus enim non stat neque sedit tanquam sustentatus in aliquo altero, sicut nos, sed in seipso manet, non quidem mobiliter, sicut homo sedet in sede, a qua potest removeri; neque secundum aliquam diversitatem sui a se, sicut dicitur homo a loco in quo sedet aut stat, sed secundum immobilem identitatem, neque ita-

rum communi modo, sicut quælibet res quodammodo est in seipsa, in quantum continetur infra terminos nature suæ; sed singulariter est simplex in seipso. Sic enim sibi ipsi innititur, et a nullo alio dependeat, et sit fixus, et omnibus superlocatus. Secundo, quoad operationem, et hoc est quod dicit Deum *secundum eadem*, id est secundum eandem sapientiam, virtutem et bonitatem et hujusmodi: *et circa idem ipsum*, quantum ad objectum suæ operationis, quia semper ejus operatio est circa seipsum, in quantum intelligendo et amando se omnia operatur; *et similiter secundum modum operationum*, non enim debilitatur aut corroboratur in agendo. Tertio, per remotionem omnis passionis vel transmutationis ab ipso, cum ait: *Omnino esse a seipso immutabilem et non posse transmutari et esse ex toto immobilem*, id est, quod non habeat ex seipso aliquam causam suæ transmutationis, et quod non possit ab aliquo exteriori moveri in contrarium, sed sit totaliter immobilis. *Atque hæc quidem*, inquit, *supra substantiam*; quia nimirum est causa omnis stationis et sessionis quæ in rebus creatis invenitur, in quantum est super omnem sessionem et stationem et omnia stabiliuntur in ipso, qui custodit ea ne commoveantur a statione, et permaneant in propriis bonis.

§ IX. *Pie atquidem putandum est Deum moveri*, etc. Hunc locum edisserens S. Maximus: « Dens, inquit, non movetur aliquo ex istis generibus motus, quin potius motus immobilis, et eodem modo se habentis voluntas ejus dicitur, quæ vult esse **492** ea quæ sunt, et emanatio providentiæ ad omnia. Ex his patet, Deum nulla ex his motionibus, quas Dionysius ingeniose enumeravit, moveri, illa tantum excepta, quæ externa est, et quæ creaturas per suas divinas emanationes produxit, multiplicatus, et dispersus ac distributus, non quatenus ipse est, sed quatenus manens immobilis et impartibilis, et multiplicationem exprers, et eodem prius et postea tenore sola voluntate omnia produxit, neque sic a seipso ullo modo recedens. Quo enim moveretur, qui omnia substantia sua replet? Imo, inquit Cyparissiotus, si una facies maneat, cujus forma nulla parte et nullo modo varietur, et ponamus multas circum facies ex fulgore illius emicare, videor mihi ex hac tenui imagine ac similitudine conjecturam de his facere. Ad hunc modum recte quis dicat, non distribui, aut partitum multiplicari Deum, sed non potius ab eo, tanquam similitudines et imagines exemplarium ejus, distinctos ac variatos esse, et multiplicationem et partitionem subisse; hujusmodi enim affectiones similitudinibus, non Deo, conveniunt. Sic a Dionysio, rerum divinarum peritissimo, hæc quæ in Deo apparet discretio appellata est videtur enim, inquit, et dicitur unus Dei diacresis et multiplicatio; est tamen nihilominus principium divinitatis supra omnem naturam unus Deus impartibilis in partibus et secum ipse copulatus, et permissionis plurium ac multiplicationis exprers.

§ X. *Ut per se æqualitatis affectorem æquidum quam*, etc. In elementorum scilicet mixture versatur hujusmodi æqualitas, quæ si non esset, non fierent generationes in mundo. Si enim aliquid ex elementis exsuperet ac redundet, corrumpitur quod generatur.

Ibidem: *Ut quodque aptum est*, etc. Hoc dicit propter æqualitatem proportionis, sive quæ sunt natura sunt, sive per gratiam; ut non omnes æqualiter illuminantur a sole, nec omnes æqualiter sanctificantur, sed proportionate, ut apti sunt, aut digni habentur.

§ Ibidem: *Quatenus omnem æqualitatem*, νοητὴν καὶ νοεράν, id est *intellectilem et intelligentem*, id est angelicam. Sic enim vocare solet angelos νοητούς καὶ νοερούς, quia habent infra se a quibus intelligantur, et ipsi intelligunt, animæ autem non solent vocari νοηταί, id est *intellectiles*, quia non habent infra se a quibus intelligantur, sed dicuntur ratioquant, et νοεραὶ etiam, id est *intelligentes*, sed non proprie ut angeli. *Sentientem vero æqualitatem* vocat quæ in animalibus reperitur; *substantialem*, quæ in substantialibus (sic vocat quæ sunt sine sensu et motu); *naturalem*, quæ in naturalibus (illa intelligit, quæ qualemcumque motionem habent; natura enim est principium motus et quietis); *voluntariam*, in his qui voluntate præditi sunt, qui volunt juste vivere; justitia enim est quædam æqualitas. Omne porro genus æqualitatis habet Deus anticipatum in se ipso simpliciter, tanquam in ideis et exemplaribus æternisque suis notionibus. Ita sanctus Maximus.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (45).

§ I. Ἐπειδὴ καὶ τὰ προκειμένα ὀνόματα ἐν ταῖς A
Γραφαῖς ἐμφαίνονται μέγας, ὡς τὸ Μέγας ὁ Κύριος ἡμῶν, καὶ μεγάλη ἡ ἰσχύς αὐτοῦ· μικρὸς, ὡς ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλειῶν, Φωνὴ αὐραὸς λεπτῆς, κάκει Κύριος ταύτης, ὡς τὸ, Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι· ἕτερος, ὅτε ἄλλως καὶ ἄλλως παρὰ τῷ Ἰεζεκιήλ φαίνεται· ὁμοιος, ὅτε καθ' ὁμοιότητα ἰδίαν δημιουργεῖν τὸν ἄνθρωπον λέγεται· ἀνόμοιος, ὅταν λέγῃ ἐν Ἠσαΐ, Τίτι μὴ ὁμοιώσατε; ἄτε μηδὲν ἔχων ὁμοιον· ἑστώς, ὅτε λέγει πρὸς Μωϋσῆν· Ὅδε ἐγὼ ἑστῆκα πρὸ τοῦ σε ἐκεῖ· καθήμενος, ὡς ὁ Βαρούχ, ὅταν λέγῃ, Σὺ καθήμενος εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ ἀλλαχῶς, Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χειρουδίων ἐμφάνθη· κινούμενος, ὡς τὸ, Ἐπέβη ἐπὶ χειρουδίων. Ἐπειδὴ γοῦν ταῦτα ἐν ταῖς Γραφαῖς περὶ Θεοῦ εὐρίσκονται, ἀγε εἴη καὶ τὰς τοιαύτας θεωνυμίας,

§ I. Cum proposita quoque nomina in Scripturis afferantur: Magnus, juxta illud, *Magnus Dominus noster, et magna virtus ejus* *. Parvus, sicut in tertio Regum: *Vox autem tenuis et ibi Dominus* †. Idem, juxta illud: *Ego sum et non minor* ‡. Alius, quando aliter atque aliter apparet apud Ezechielem. Similis, quando hominem ad suam similitudinem creare dicitur †. Dissimilis, quando dicit in Isai: *Cui me assimilastis* †? Ubi qui nihil habeat simile. Stans, quando ait ad Moysem: *Hic ego steti, antequam tu esses illic*. Sedens, juxta Baruch, cum dicit: *Tu sedes in sempiternum* †, et alibi: *Qui sedes super cherubim apparet* †. Motus, juxta illud: *Ascendit super cherubim* †. Cum itaque hæc in Scripturis de Deo reperiantur, agendum, etiam istiusmodi divina nomina, quoad licet, **493** contemplemur. Dictio-

* Psal. cxxvi, 5. † III Reg. xix, 12. ‡ Malach. iii, 6. † Genes. i, 26, 27. * Isai. xlvii, 5. † Baruch. iii, 3. * Dan. iii, 55. † Psal. cxvii, 11.

nem autem simulacrorum a gentilibus ad veritatem traduxit; illi enim quasi quasdam statuas faciebant, manibus pedibusque destitutas, has autem Ἑρμᾶς seu *Mercuriales* appellabant, quippe fixas, quoniam quadratæ erant; vel rerum quarundam indices: Ἑρμῆς enim vim sermonis explicat, quippe profereus id quod insitum et internum. Faciebant itaque illas concavas portas habentes, atque in illis simulacra collocabant deorum quos venerabantur, deforis autem illas claudebant. Viles ergo apparebant istiusmodi Mercurii, verum intra se ipsorummet deorum ornatum continebant. Similiter et hic ait, nomina quidem ipsiusmet existentis ac solius veri Dei, quæ in Scriptura recensentur, videntur quidem indigna Deo; verum explicata, dignam Deo interpretationem habent, et intra se simulacra quaedam divinasque figuras divinæ gloriæ continent.

§ II. Magnus Deus appellatur, sed non alterius comparatione, sed secundum sibi propriam magnitudinem; sicut cælum, ut sic dicam, magnum dicitur non respectu alterius cæli alicujus minoris, et sol lucidus, non ad aliquid, sed secundum se. Itaque Deus magnus dicitur, non per alterius collationem, sed propter incomparabilem et vere incomprehensibilem divinæ magnitudinis excellentiam. Dicitur ergo magnus, tanquam qui se omnibus rebus magnis communicet; nihil enim in rebus creatis neque mole neque virtute magnum, quod non dicatur magnum secundum participationem ejus qui omni magnitudini superfunditur, omnemque locum continet, omnemque numerum excedit. Cum enim magnum de quantitate dicatur, idcirco in magnitudine tam locum quam numerum comprehendit, quæ sunt species quantitatis, magnitudinem quidem pro linea, superficie et corpore sumens; tempus vero sermonemque vocalem missa faciens, illud quidem, quia temporum est conditor, hunc vero, quia de ipso antea verba fecit, in quantum Deus Verbum appellatur. Locum itaque comprehendit tanquam incorporeum, magnitudinem vero numerumque, quod illa quidem in infinitum dividi, hic vero sine termino augeri possit. Nam idcirco etiam addit: Omnem transitionis indinitatem. Mirabiliter autem ponit, Omnem locum continens, quia locus continet, non continetur, terminus enim est continentis; Deus autem plusquam **494** infinitus existit, quia regni ejus non est finis. Quia etiam supra omnem numerum existit; etsi enim Deus dicatur unus et unum, est tamen etiam plus quam unum, proprie enim unum connexionem habet ad multos numeros ex ipso existentes, et principium est multitudinis. Verum Deus unum dicitur, quia simplex est, et individuum, et incompositum. Quin et sic plus quam unitur, et plus quam unum est; dicitur enim de ipso: *Et scientiæ ejus non est numerus* *. Dicitur etiam magnus, secundum plusquam plenitudinem ac magnificentiam suam, quoniam fontes munerum ipsius ab omnibus participari minime minuuntur.

A καθόσον ἐστὶ, θεωρήσωμεν. Τὴν δὲ λέξιν τῶν ἀγαλμάτων ἐξ Ἑλλήνων ἐπὶ τὸ ἀληθὲς μετέγαγεν· ἐκεῖνοι γὰρ οἷόν τινας ἀνδριάντας ἐποίουν, μήτε χεῖρας μήτε πόδας ἔχοντας· τούτους δὲ Ἑρμᾶς ἐκάλουν, δηλονότι στερόβους, τετράγωνος γὰρ ἦσαν· ἢ ἐμφατικούς τινων· Ἑρμῆς γὰρ ἡ τοῦ λόγου ἐμφασίς, ὡς προφορικὸς τοῦ ἐνδιαθέτου καὶ ἐνδοτέρου. Ἐποίουν τοίνυν αὐτοὺς διακένους θύρας ἔχοντας, καὶ ἔσωθεν αὐτῶν ἐτίθεισαν ἀγάλματα ὧν ἐσέβοντο θεῶν, ἐξωθεν δὲ ἀπέκλειον τοὺς Ἑρμᾶς. Ἐφαίνοντο οὖν οἱ Ἑρμαὶ εὐτελεῖς, ἔσωθεν δὲ τοὺς τῶν θεῶν αὐτῶν καλλωπισμοὺς εἶχον. Οὕτω δὴ κἀνταῦθ' αὖ φησι τὰ μὲν περὶ τοῦ ὄντος καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ ἐν τῇ Γραφῇ ὀνόματα ἀνάξια εἶναι περὶ Θεοῦ λεγόμενα, ἀναπτυσσόμενα δὲ, καὶ ἀξίως Θεοῦ ἐρμηνεύονται, καὶ ἔσωθεν **B** ἔχουσι τὰ ἀγάλματα, καὶ τοὺς θεῖους τύπους τῆς περὶ Θεοῦ δόξης.

§ II. Μέγας ὁ Θεὸς ὀνομάζεται, ἀλλ' οὐ πρὸς σύγκρισιν ἑτέρου, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἰδίως αὐτοῦ μέγα· ὡς ὁ οὐρανός, οἷον φέρε εἰπεῖν, λέγεται μέγας, οὐ πρὸς ἄλλον οὐρανὸν μικρότερον, καὶ ὁ ἥλιος φωτεινός, οὐ πρὸς τι, ἀλλὰ καθ' αὐτόν. Ὁ γοῦν Θεὸς μέγας λέγεται οὐ πρὸς ἀντιπαράθεσιν ἑτέρου, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀπαράθετον καὶ ὄντως ἀκατάληπτον τῆς θείας μεγαλειότητος. Λέγεται γοῦν μέγας, ὡς μεταδιδοὺς ἑαυτοῦ πᾶσι τοῖς μεγάλοις· οὐδὲν γὰρ μέγα οὔτε ποσῶ οὔτε μὴν τῇ δυνάμει ἐπὶ τῶν κτισμάτων, ἔπερ οὐ κατὰ μετοχὴν ἐκεῖνου λέγεται μέγα, ὑπερχειομένου παντὸς μεγέθους, καὶ πάντα τόπον περιέχοντος, καὶ πάντα ἀριθμὸν ὑπερβάλλοντος. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ μέγα ἐπὶ ποσῶ λέγεται, διὰ τοῦτο περιλαμβάνει μέγεθος τόπον καὶ ἀριθμὸν, ἔπερ ἐστὶ τοῦ ποιοῦ εἶδη, τὰ μὲν μέγεθος λαβῶν ἀντὶ γραμμῆς, ἐπιφανείας, καὶ σώματος· χρόνον δὲ καὶ λόγον ἀφείς τὸν προφορικόν· τὸ μὲν, ὅτι ποιητῆς χρόνων, τὸ δὲ, ὅτι περὶ αὐτοῦ ἐμπροσθεν εἶπε, κατὰ τί λόγος τὸ θεῖον λέγεται. Τὸν γοῦν τόπον περιέλαβεν ὡς ἀσώματος, τὸ δὲ μέγεθος καὶ τὸν ἀριθμὸν, ὡς τὸ μὲν ἐπ' ἀπειρον διαιρετὸν, τὸν δὲ ἐπ' ἀπειρον ἀξάνομενον. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ προστίθησι· Καὶ πᾶσαν ἀπειρίαν διαβαῖνον. Θαυμασίως δὲ τίθησι τὸ, Πάντα τόπον περιέχον· ὁ γὰρ τόπος περιέχει, οὐ περιέχεται, πέρας γὰρ ἐστὶ τοῦ περιέχοντος· ὁ δὲ Θεὸς ὑπεράπειρός ἐστι, τῆς βασιλείας γὰρ αὐτοῦ οὐκ ἐστὶ πέρας. Ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ πάντα ἀριθμὸν ἐστὶν· εἰ γὰρ καὶ λέγεται ὁ Θεὸς εἰς καὶ ἓν, ἀλλ' οὖν καὶ ὑπὲρ τὸ ἓν ἐστὶ· κυρίως γὰρ τὸ ἓν σχέσιν ἔχει πρὸς τοὺς ἐξ αὐτοῦ πολλοὺς ἀριθμοὺς, καὶ πλήθους ἐστὶν ἀρχή. Ὅμως λέγεται ὁ Θεὸς ἓν, ἐπειδὴ ἀπλοῦν ἐστὶ, καὶ ἀμερὲς, καὶ ἀσύνθετον. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ὑπερῆνωται, καὶ ὑπὲρ τὸ ἓν ἐστὶ· λέγεται γὰρ περὶ αὐτοῦ· Καὶ τῆς συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἐστὶν ἀριθμὸς. Λέγεται καὶ μέγας κατὰ τὸ ὑπερπλήρες αὐτοῦ καὶ μεγαλοῦργον, ὅτι αἱ πηγαὶ τῶν δωρεῶν αὐτοῦ, παρὰ πάντων μετεχόμεναι, ἀμείωτοί εἰσι.

* Psal. CLVI, 5.

§ III. Μικρὸν δὲ πάλιν λέγεται, ὡς οὐδένα ὄγκον ἢ διάστημα πεφυκώς δέξασθαι, ἀλλ' ὑπὲρ ταῦτα ὄν· καὶ ἄλλως, διότι διὰ πάντων ἀκωλύτως χωρεῖ. Τὸ γὰρ μικρὸν ἀρχοειδέστερόν ἐστι πάντων· καθὼς ἐκ τοῦ μικροῦ πρὸς τὸ μείζον πρόβεισι πάντα τὰ ἐν τῇ αὐξήσει, καὶ πάλιν ἐκ μείζονος πρὸς τὸ μικρὸν καταστῆ τὰ ἐν τῇ μειώσει. Στοιχείον δὲ ἐστίν, ἐξ οὗ καὶ συνίσταται τι, καὶ εἰς ὃ ἀναλύεται. Ἡ γοῦν διὰ τοῦτο στοιχειωτικὸν ἐστὶ τὸ μικρὸν, ἢ ὅτι καὶ ἐν τῷ μείζονι τὸ μικρὸν θεωρεῖται, ἐν δὲ τῷ μικρῷ τὸ μείζον οὐ. Ὡς γοῦν ἐν τῷ συνθέτῳ τὰ ἀπλᾶ ἐμφαίνονται, ἐν δὲ τοῖς ἀπλοῖς οὐκέτι τὸ σύνθετον, καὶ ἐν ταῖς συλλαβαῖς δηλονότι τὰ στοιχεῖα, οὐ μὴν ἐν τοῖς στοιχείοις αἱ συλλαβαί· οὕτως ἐνταῦθα τὸ μικρὸν στοιχειωτικὸν λέγεται, ὅτι αὐτὸ μὲν ἐν τῷ μείζονι ἐμφαίνεται, οὐ μὴν δὲ καὶ τὸ ἀνάπαλιν. Οὕτω λέγεται καὶ ἐπὶ Θεοῦ τὸ μικρὸν, δι' ὧν τίθησιν ἀποστολικῶν ῥημάτων, ἐξ ὧν τὸ ὑπεροξυπόρον τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπὶ τὰ ἀσώματα χωρήσεως δηλοῦται. Τὸ γὰρ διικνεῖσθαι τὸν Θεὸν ἄχρι καὶ μερισμοῦ ψυχῆς καὶ πνεύματος ἀποφαίνει, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ἀσώματον τῆς ψυχῆς καὶ ἐνοειδὲς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διαιρεῖσθαι δύναται. Διὸ καὶ τὰς ἐννοίας ὁ Θεὸς οἶδεν, μεταξὺ γὰρ νοῦ καὶ νοήσεως ὁ Θεὸς χωρεῖ, καθὼς εἴρηται· *Σὺ ἔγνωσ τούτους διαλογισμούς μου ἀπὸ μακρόθεν*, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἐν ᾧ δὴ πνεύματι τὰς αἰσθήσεις ἐπεστηριγμένας ἔχομεν, δι' οὗ καὶ αἰσθητοῖς ἡ ψυχὴ προσβάλλει καὶ τὸ διανοητικὸν τῶν σκέψεων ἔχομεν. Τοῦτο δὲ τὸ πνεῦμα, δύναμιν, καὶ οἰονεὶ δευτέραν ψυχὴν αἰσθητικὴν, οἱ παρ' Ἑλλήσι καλοῦσι σοφοί. Ἡ οὖν αἰσθητικὴ αὕτη ψυχὴ ἐστὶν ἡ μέχρι μυελῶν καὶ φλεβῶν καὶ ἀρτηριῶν καὶ ὀστέων, καὶ τοῦ ὅλου σώματος διικνουσα, δι' ὧν ἀπάντων διικνεῖται ὁ Θεὸς ἀκωλύτως, τοῖς μὲν διδοὺς σύστασιν, τοῖς δὲ ἐμβαστεύων, ὡς μετ' ἐμῶν κτίσιν, ἀφανῆ εἶναι ἐνώπιον αὐτοῦ. Σημειῶσαι δὲ περὶ τοῦ πνεύματος, ὅτι ἄλλο ἐστὶ τὸ λεγόμενον πνεῦμα ἐνταῦθα, ὅπερ φαμέν καὶ αἰσθητικὴν ψυχὴν, καὶ ἄλλο ἐκεῖνο τὸ πνεῦμα, περὶ οὗ ὁ μέγας Παῦλος φησιν· *Ὁ ψυχικός ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος*. Πνεῦμα γὰρ ἔχεισε τὸ πνευματικὸν φησι χάρισμα, ὅπερ ἐκ τοῦ θεοῦ βαπτίσματος λαμβάνομεν οἱ πιστοί, καρτερίας πνεῦμα, ὑπομονῆς, πραότητος, μακροθυμίας, συντονίας εἰς τὸ ἀγαθόν, καθὼς τοῖς ψυχικοῖς οἱ πνευματικοὶ μωραίνοντες φαίνονται, κἄν ἐκεῖνοι τοῦ ἀληθοῦς ἐξέρχονται, καθὼς καὶ πρῶτην ἐλέγομεν.

§ IV. Πάντα τὰ τῷ Θεῷ προσεῖναι λεγόμενα ὑπερουσίως λέγονται· ὅθεν καὶ ταῦτ' ἐν λέγεται ὑπερουσίως ὅτι ἐφ' ἑαυτοῦ μένει, καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχει ἰδρυμένον ἐν τοῖς καλλίστοις πέρασιν τῆς περὶ τὴν οὐσίαν φαινομένης ταυτότητος. Ἐκ δὲ τῶν περάτων ἐμφαίνεται, ὅτι οὐχὶ ἐστὶ μὲν νῦν ταῦτ' ἐν, πέφυκε δὲ ποτε ἐκχυθῆναι εἰς ἑτερότητα· ἐκεῖνο γὰρ ἑτεροιοῦται πολλάκις ἐκ τῆς ταυτότητος, ὅπερ οὐχ ἴδρωται ἐν τοῖς τῆς ταυτότητος πέρασιν. Ὁ δὲ Θεὸς

γ Psal. cxxxviii, 5. * I Cor. ii, 14.

§ III. Parvum rursus dicitur, ut quod nullam molem vel distantiam suscipere possit, sed supra hæc existat; et aliter, quia absque impedimento cuncta penetrat. Parvum enim, principium est omnium; quoniam omnia quæ incrementum sumunt, ex parvo in magnum evadunt, et rursus in decremento, ex majori ad id quod minus est redeunt. Elementum autem est id, ex quo etiam aliquid componitur, et in quod resolvitur. Vel idcirco igitur etiam parvum est elementare, vel quia in majori parvum consideratur, non autem magnum in parvo. Sicut ergo in composito simplicia apparent, non autem in simplicibus compositum, et in syllabis v. g. elementa, non vero syllabæ in elementis; ita hic, parvum id quod elementare est dicitur, quoniam ipsum quidem in majori apparet, non autem e contra. Sic dicitur etiam de Deo parvum, propter quod apostolica verba refert, quibus demonstratur velocitas progressus Dei ad res incorporeas. Quod enim pertingat usque ad divisionem animæ et spiritus declarat ipsam quoque incorporeitatem et uniformitatem animæ a Deo dividi posse. Unde Deus quoque cogitationes intelligit, quoniam Deus etiam usque ad intellectum et intellectionem ipsam penetrat, sicut dictum est: *Tu intellexisti cogitationes meas de longe*; quin et inter animam et spiritum, in quo nimirum spiritu sensus habemus stabilitos, per quem etiam anima sensilibus intendit, et vim habemus intelligendi speculationes. Hunc autem spiritum gentiles sapientes vocant *facultatem*, et veluti secundam animam sensitivam animæ. Ergo anima hæc sensitiva penetrat usque ad medullas, et venas, et arterias, et ossa, et totum corpus, ad 495 quæ omnia Deus absque impedimento pertingit; aliis quidem statum impertiens, aliis vero se insinuans, ita ut nulla creatura sit occulta in conspectu ejus. Nota vero circa spiritum, alium esse prædictum spiritum, quem etiam animam sensitivam appellamus, et alium esse illum spiritum, de quo magnus Paulus ait: *Animalis homo non capit ea quæ sunt spiritus*. Spiritum enim ibi vocat gratiam spiritalem, quam fideles in baptismo accipiunt, spiritum fortitudinis, sustinentiæ, mansuetudinis, longanimitatis, intentionis ad bonum, juxta quod viri spirituales hominibus animalibus insanire videntur, quantumvis ipsimet a veritate aberrant, uti superius dicebamus.

§ IV. Hæc omnia quæ Deo inesse dicta sunt, suprasubstantialiter dicuntur; unde etiam id ipsum suprasubstantialiter dicitur, quod in seipso maneat, et secundum eadem eodemque modo stabilitatem habeat in pulcherrimis terminis circa substantiam apparentis identitatis. Ex terminis autem apparet, quod non sit modo quidem idem, aliquando vero possit in alteritatem effundi; quoniam id frequenter ex identitate in alterum mutatur

quod in terminis identitatis non stabilitur. Deus autem identitatis terminos comprehendit, quomodo ergo aliud aliquando admittere possit? Non dixit autem pro more loquendi suo, ut in aliis per excessum, ut quod excedat terminos identitatis; quoniam deficeret ab identitate, et in aliud incidere, si identitatem excederet. Solet itaque hic Pa er in illis excessum nominare, in quibus excessus minime exterminat illa quæ Deum decent; in quibus vero tale quid periculi est, satis esse putat summam de Deo testari. Est itaque Deus immutabilis, et secundum eamdem motum immobilis. Dicens autem *ingenitum*, cum multis modis hoc nomen accipiatur, celebriores ejus interpretationes explicat; dicitur enim *ingenitum*, vel quod nœdum genitum, sed gignendum est, ut Sara dixit; Non-dum quidem m. hi natus est ^a; vel quod imperfectum est, sicut turris in Chalane ^b; vel ab hoc non factum, ut; *Paulus apostolus non ab hominibus* ^c; vel non hoc factum, sicut; *Justus non unus ex duodecim*; vel id quod penitus amodo modo est, ut quæ singunt gentes Scyllam et Chinarum, et similia. Speciatim igitur et absolute, supra hæc omnia ingenitum in Deo dicitur; uno enim et **496** eodem modo definitur. Uno modo, propter omnimodam incomparabilitatem divinæ naturæ, eodem modo; propter immutabilitatem. *Αφοριζόμενον* vero est definitum seu demonstratum, a verbo *ερίζειν*, vel exemplum et separatum. Et quoniam Deus semper idem et eodem modo se habet, tribuit creaturis, ut in identitate permanent. Eodem modo igitur omnia, etiam quæ non sunt in eadem natura, in Deo videntur; siquidem Deus est eodem modo, sive similiter, rerum omnium causa.

§ V. Aliud autem significare putandum est; constructio enim hæc per trajectionem ad putandum relationem habet; quoniam Deus in seipso et propria identitate permanens, providentia sua sit omnia in omnibus propter omnium salutem, semetipsum diversimode impertiens ad eorum qui conversi sunt dedicationem. Ideo enim multimoda quoque dicitur Dei sapientia; et ipsammet variarum figurarum diversitatem significare putandum est, quod in prophetis Deus aliter atque aliter appareat; quoniam aliud quid est ab eo quod apparet, cum æqualiter omnia sint ab ipso diversa. Si enim aliqua ex illis erat forma, ut quid non per illam apparebat, cum omnino posset comprehendere, licet per aliam atque aliam? Quemadmodum enim si indivisibilis animæ virtutibus proprias partes corporeas affingeremus, secundum indivisibilitatem ejus illas intelligere deberemus, per quamdam anagogem et allegoriam, mentem quidem dicentes esse caput, quoniam mens est animæ præcipuum atque præstantissimum, sicut caput corporis; opinionem vero cervicem, quia sicut cervix media est inter caput reliquumque corpus, sic et opinio media est

τὰ τῆς ταυτότητος περιλαμβάνει πέρατα, πῶς γοῦν σχοίη ποτὲ τὸ ἕτερον; Οὐκ εἶπε δὲ κατὰ τὸ σύνθετος αὐτῷ ἐν τοῖς ἄλλοις τὴν ὑπεροχὴν λέγοντι, ὅτι, ὑπερέχων τὰ πέρατα τῆς ταυτότητος· ἐκκλίνει γὰρ τῆς ταυτότητος, καὶ εἰς ἕτερον μεταπέσει, εἴπερ ὑπερέξει τῆς ταυτότητος. Εἶπε γοῦν ὁ Πατήρ ἐν ἐκείνοις λέγειν τὴν ὑπεροχὴν, ἐν οἷς ἡ ὑπεροχὴ οὐκ ἀφανίζει τὰ τῷ Θεῷ πρόποντα· ἐν οἷς δὲ τοιοῦτόν τι κινδυνεύεται, ἰκαλὸν ἡγεῖται τὴν περιοχὴν τοῦ πράγματος μαρτυρῆσαι ἐπὶ Θεοῦ. Ἔστιν οὖν τὸ Θεῖον ἀμετάβλητον, καὶ κατὰ πᾶσαν κίνησιν ἀκίνητον. Εἰπὼν δὲ ἀγένητον, ἐπειδὴ πολλαχῶς λαμβάνεται τὸ ἀγένητον, τὰς παλιμνήμους ἑρμηνείας τοῦ ὀνόματος ἀποκαθαίρει· λέγεται γὰρ ἢ τὸ μήπω γενόμενον, γενησόμενον δὲ, ὡς ἡ Σάρρα εἶπε τὸ, Οὐπω μὲν μοι γέγονεν· ἢ ὡς ἀτελειώτον, ὡς ὁ ἐν Χαλάνῃ πύργος· ἢ τὸ ὡς οὐχ ὑπὸ τοῦδε, ὡς τὸ, Παῦλος ἀπόστολος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων· ἢ ὡς οὐ τὸδε, ὡς, Ὁ Ἰουστος οὐχ εἷς τῶν ὀδοκα· ἢ ὡς μηδαμῆ μηδαμῶς ὄν, ὡς ὅσα τερατεύονται Ἕλληνας, Σκυλλαν, καὶ Χίμαιραν, καὶ τὰ ὅμοια. Ἰδικῶς γοῦν καὶ ἀπολίτως ὑπὲρ ταῦτα πάντα ἐπὶ Θεοῦ τὸ ἀγένητον· μονοειδῶς γὰρ καὶ ταυτοειδῶς ἀφορίζεται· μονοειδῶς διὰ τὸ παντελῶς ἀπαράβλητον τῆς θείας φύσεως· ταυτοειδῶς διὰ τὸ ἀναλλοίωτον. Ἀφορίζόμενον δὲ τὸ δεικνύμενον, ὡς ἀπὸ τοῦ *ερίζειν*, ἢ τὸ ἐξηρημένον καὶ κεχωρισμένον. Καὶ τὸ ἀεὶ ταῦτόν καὶ ὡσαύτως ἔχον ὁ Θεός, θεωρεῖται τοῖς κτίσμασι τὸ ἐν ταυτότητι διαμένειν. Ταῦτως οὖν ἅπαντα, καὶ τὰ μὴ ἐν ταυτότητι τῆς φύσεως, ἐν τῷ Θεῷ θεωρεῖται· πάντων γὰρ τῶν ὄντων ταῦτως, ἡγοῦν ὁμοίως, αἴτιος ὁ Θεός.

§ V. Τὸ δὲ ἕτερον σημαίνει σιητέον· καθ' ὑπερβατόν γὰρ ἡ σύνταξις πρὸς τὸ σιητέον ἔχουσα τὴν ἀπόδοσιν· ὅτι μένων ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ τῆς οικείας ταυτότητος, τὰ πάντα ἐν πᾶσι προνοητικῶς διὰ τὴν πάντων σωτηρίαν γίνεται, ἑαυτὸν ποικίλως ἐπιδιδούς πρὸς ἐκθέωσιν τῶν ἐπεστραμμένων. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ πολύτροπος ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία λέγεται· καὶ αὐτὴν τὴν τῶν ποικίλων σχημάτων ἑτερότητα, τὸ ἄλλως καὶ ἄλλως τὸν Θεὸν ἐν τοῖς προφήταις φαίνεσθαι, τοῦτο σιητέον σημαίνει, ὅτι ἄλλο τί ἐστὶ παρ' ἑ φαίνεται, ἐπίσης ἔχων τὰ πάντα ἀλλότρια ἑαυτοῦ. Εἰ γὰρ ἦν τῆς ἐξ ἐκείνων τῶν μορφῶν, ἵνα τί μὴ δι' ἐκείνης ἐφαίνετο πάντοτε οἷας τε οὐσης καταλαμβάνεσθαι, ἀλλὰ δι' ἄλλης καὶ ἄλλης; Ὡς γὰρ εἰ περιεπλάττομεν τῇ ἀμερεῖ ψυχῇ οικεῖα ταῖς δυνάμει μέρη σωματοειδῆ, ὀφειλομεν οικεῖως τῇ ἀμερεῖ νοεῖν τὰ λεγόμενα, κατὰ τινα ἀναγωγὴν καὶ ἀλληγορίαν, τὸν νοῦν μὲν λέγοντες κεφαλὴν, ὅτι ὁ νοῦς τὸ κρείττον καὶ περιεκτικώτερον τῆς ψυχῆς, ὡς ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος· τὴν δὲ δόξαν, ἀχένα, ὅτι ὡσπερ ὁ αὐχὴν, μέσον τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ ἐτέρου σώματος, οὕτως ἡ δόξα μέσον τοῦ νοῦ καὶ τῆς ἀλογίας, τὰ γὰρ αἷς διανοίας συμπεράσματα ἀλόγως οἶδεν·

^a Gen. xviii. ^b Gen. x et xi. ^c Gal. i, 1.

τὸν δὲ θυμὸν στήθος, ὅτι καὶ τὸ θυμικὸν ἐν τῷ στή-
θει φαεῖν εἶναι· τὴν δὲ ἐπιθυμίαν γαστέρα, ἐπεὶ καὶ
περὶ τὴν γαστέρα τοῦ σώματος τὸ ἐπιθυμητικὸν πε-
ριγραφουσι· τὴν δὲ φύσιν, σκέλη καὶ πόδας, δηλοῦν-
τες ἐντεῦθεν τὸ βᾶσιμον καὶ ἐδραῖον τῆς φύσεως·
πολλῶ γε μᾶλλον ἐπὶ Θεοῦ τοῦ πάντων ἐπέκεινα θεοπρε-
πῶς ὀφειλομένῃ ἀναπτύσσειν, καὶ ἀνακαθεῖρσιν, καὶ τῶν
σωματικῶν ἀπαλλάττειν τὸ θεωρούμενον. Καὶ αὐτὸ δὲ
τὸ τριχῆ διαστατὸν, ὅπερ ἐπὶ τῶν σωμάτων ἰδίως ἐστὶ,
τὸ μῆκος, τὸ πλάτος, καὶ τὸ βάθος, εἰ βουληθεῖη τις
περιάψαι τῷ Θεῷ, θεοπρεπῶς ὀφείλει τοῦτο ποιῆσαι·
καὶ νοῆσαι μὲν πλάτος τὴν ὑπερέυρειαν εἰς πάντα
τοῦ Θεοῦ πρόοδον εἰς τὸ παραγαγεῖν, εἰς τὸ κυβερ-
νᾶν, εἰς τὸ προνοεῖν· μῆκος δὲ τὴν ὑπερέχουσαν τὰ
πάντα δύναμιν· βάθος δὲ τὴν ἀπερὶληπτον κρυφί-
τητα. Ἀλλὰ δέδοικα, μὴ λάθωμεν ἑαυτοὺς συμφύρον-
τες τὰ περὶ Θεοῦ ἁσωμάτως ὀφειλόμενα νοεῖσθαι
ταῖς διὰ συμβόλων αἰσθητῶν ἀναπτύξεσιν. Ἦγουν
ἀναπτύσσομεν τὸ πλάτος, ἢ τὸ μῆκος, ἢ τὸ βάθος, ἢ
ἄλλοτι, βουλόμενοι ἀνάξαι αὐτὰ ἀπὸ τῶν σωματικῶν
καὶ πάλιν, μὴ ἄλλως ἔχοντες λέγειν, περὶ τὰ σωμα-
τικά κατανατῶμεν, πρόοδον λέγοντες δύναμιν, κρυ-
φίότητα, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἃ δὴ καὶ αὐτὰ σωματικά
εἰσιν, εἰ καὶ ὑψηλότερα τῶν προτέρων· διὸ περὶ τού-
των ἐν ἄλλοις εἴρηται. Νῦν δὲ ἑτερότητα λέγοντες
ἐπὶ Θεοῦ, μὴ ὑποπτεύσωμεν, ὅτι εἰς ἕτερον καὶ ἕτε-
ρον ἀλλοιοῦνται τὸ Θεῖον, ἀλλὰ τὸ, ἐν τῇ οἰκειᾷ ἀπλό-
τητι μένοντα τὸν Θεόν, τὰ ποικίλα καὶ παντοδαπά
εἶδη τῆς κτίσεως παραγαγεῖν, ἐμφαίνομεν· πρόοδον
γὰρ λέγει τὴν πρὸς τὸ κτίσαι τὰ πάντα οἶονεὶ κίνη-
σιν καὶ ὁρμῆν.

permutari, sed in propria simplicitate permanentem, diversas et omnimodas species creature
producere significamus: progressum enim dicit
omnium creationem

§ VI. Ὅμοιον δὲ τὸν Θεὸν εἰ μὲν ὡς αὐτὸν ἑαυτῷ
ὄλον δι' ὄλου εἶποι τις, οὐκ ἀτιμαστέον τὴν θεωρη-
μίαν. Ὅμοιον δὲ τινι τῶν ὄντων πῶς τὸ Θεῖον λε-
χθήσεται; ἐπεὶ τοῖ γε ἡ θεία Γραφή, ὡς αὐτὸν τὸν αὐ-
τὸν ἀναλλοιώτως ὄντα, ἀνόμοιον πᾶσι φησιν, ἐν τῷ,
*Τις ὅμοιός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε; καὶ πάλιν, Τίμι με
ὁμοιώσατε; λέγει Κύριος· καὶ πάλιν· Ἐγὼ ὁράσεις
ἐπλήθυνα, καὶ ἐν χερσὶ τῶν προφητῶν ὁμοιώθηρ-
τουτέσιν, Ὁ αὐτὸς ἐγὼ ἑμαυτῷ, ὡς Εἰρηναῖος λέγει
ἐν τοῖς Κατὰ αἰρέσεως. Οὕτω δὲ, ὡς οὐκ ἔστιν ὁμοιος
οὐδενί, δωρεῖται τὴν ὁμοιότητα τοῖς ἐπ' αὐτὸν ἐπι-
στρεφομένοις. Πῶς; Κατὰ μίμησιν τὴν κατὰ δύνα-
μιν τῶν θεῶν ἐκείνων καὶ ὑπὲρ πάντα ὄρον καὶ
λόγον ὑπαρχόντων, κατὰ τὸ, *Γίνεσθε τέλειοι, καὶ,
Γίνεσθε οἰκτιρμοεγες ὡς ὁ Πατήρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος·*
ἀπερ ἐπὶ Θεοῦ μὲν κυρίως καὶ ὑπὲρ πάντα λόγον
καὶ ὄρον· οὐδὲ γὰρ τόσον ἢ τόσον ἐστὶν ἐπ' ἐκείνῳ
τὸ οἰκτιρμον ἢ τὸ τέλειον, ἀλλ' ἀπεριόριστον· ἐπὶ δὲ
τῶν κτισμάτων κατὰ τὴν ἐκάστου σπουδὴν καὶ δύ-
ναμιν. Τὰ γοῦν παραγόμενα ῥητέον ὅμοια Θεῷ, αὐ-
τοῖς δὲ τὸν Θεὸν ὅμοιον οὐ ῥητέον, ὅτι οὐδὲ ὁ ἄνθρω-
πος ὅμοιος τῇ εἰκόνι αὐτοῦ, ἢ δὲ εἰκὼν ὅμοια τῷ ἄν-
θρώπῳ. Ἐπὶ γὰρ τῶν ὁμοιωτῶν καὶ ὁμοφύλων Πέ-*

A inter rationem et irrationalitatem, intelligentiæ
enim terminos sine ratiocinatione novit; iram vero
pectus, quoniam vim irascibilem in pectore sitam
esse aiunt; concupiscentiam vero ventrem, eum
per ventrem quoque corporis vis concupiscibilis
designetur; naturam vero crura pedesque, per hæc
nimirum naturæ constantiam firmitatemque signi-
ficando; multo magis utique in Deo, rebus omni-
bus eminentiore, eo quo Deum decet modo mystico
hæc explicare, et id quod consideratur, ab omni
re corporea liberare et abstrahere debemus. Porro
triplicem distantiam, quæ in corporibus proprie est,
longitudo et latitudo, et profunditas, si quis Deo ac-
commodare voluerit, ea qua Deum decet 497 ratione
id faciendum est; et intelligenda quidem latitudo, su-
praquam extensa illa Dei ad res omnes progressio
cum in producendo, tum in gubernando, tum in provi-
dendo; longitudo vero, potentia illa quæ res omnes
superat; profunditas vero, arcanum illud quod
comprehendi nequit. Sed vereor ne nos ipsos igno-
remus, ea quæ de Deo incorporeo modo intelligere
debemus sensilium symbolorum explicationibus
commiscentes. Explicamus igitur latitudinem, vel
longitudinem, vel profunditatem, vel aliud quid-
piam, dum a rebus corporeis illa volumus abstra-
here; et cum aliter efferre non possimus, rursum
ad corporea redimus, dum processum dicimus vir-
tutem, arcanum, et similia, quæ utique etiam ipsa
corporea sunt, licet prioribus sublimiora. Verum
de his alibi dictum. Modo vero alteritatem de Deo
dicentes, ne suspicemur Deum in aliud atque aliud
ipsam veluti motionem et propensionem ad rerum

§ VI. Similem vero Deum si quis dixerit, tan-
quam sibi totum per totam conformem, tale no-
men Dei minime aspernandum est. Quomodo vero
Deus alicui rei similis dici possit? quoniam divina
Scriptura, tanquam semper eundem sine muta-
tione, omnibus dissimilem dicit, ut in illo: *Quis
similis tibi in diis, Domine?* ^d ac iterum: *Cui me
assimilastis? inquit Dominus* *; et rursus: *Ego
visiones multiplicavi, et in manibus prophetarum as-
similatus sui* ^f; id est, idem ego mihi ipsi, ut Ire-
næus dicit in libris *Contra hæreses*. Cum autem
non sit similis ulli, similitudinem ad se conversis
elargitur. Quomodo? Secundum imitationem et
virtutem istarum rerum divinarum quæ rationem
omnem terminumque excedunt, juxta illud: *Estote
perfecti* ^g; et: *Estote misericordes sicut Pater ve-
ster cælestis* ^h. Quæ in Deo quidem proprie et su-
pra omnem terminum et rationem; non enim tan-
tum vel tantum in illo est misericordia vel perfe-
ctio, sed infinita; in creaturis vero pro cujusque
studio et facultate. Hæc itaque quæ adducta sunt,
dicenda sunt Deo similia, non autem iis similis
dicendus est Deus; quoniam neque homo similis

^d Psal. LXXV, 7. * Isai. XLVI, 5. ^f Ose. XII, 10. ^g Matth. v, 48. ^h Luc. vi, 36.

est imagini suæ, sed imago similis est homini. Si-
quidem in iis quæ ejusdem ordinis et æqualia **498**
sunt, Petro, verbi gratia, et Paulo, potest simili-
tudo reciprocari, alterutrum alterutri præferri.

§ VII. In causa vero ad effectus nequaquam ad-
mittimus istiusmodi reciprocationem, sed effectus
quidem causis esse similes, causam vero effectis
similem nequaquam dicimus; quia non est æqualis,
sed major est qui dat quam quæ participant: Deus
vero omnium quoad entitatem similium causa est,
et ipsius per se similitudinis effector. Solet enim
hic Pater Deum dicere id quod per se est, et ejus
quod per se est conditorem, et per se vitam, et
per se vitæ creatorem. Hæc autem dicit, non quod
dicat Deum diversam quidem esse vitam, ac diver-
sam ab eo vitam essentialem fuisse productam et
quasi subsistentem in Deo, quam participant ea
quæ vitam participant; sed, sicut seipsum expli-
cat capite undecimo, Deus dicitur ipsa vita, atque
ipsa virtus, atque ipsa similitudo, tanquam hoc
existens per modum principii, et ut Deus, et ut
causa: hæc enim ipse reipsa est. Ipsius autem
similitudinis et similium conditor est, ut qui re-
bus donum hoc primario participantibus, ut id ip-
sum participant, elargitur. siquidem omnia pro
capio suo talia participant, prima quidem supre-
ma, per modum principii, cætera vero consequen-
ter inferiori gradu. Non secus vero dicendum est,
Deum quoque esse conditorem rationis exemplaris
similitudinis, ut qui in se sine principio et unite
semper habeat rerum omnium rationes præexis-
tentes, quas et prædefinitiones superius appella-
vit. Illa igitur omnium similitudo, quæ est omnium
unitas, per participationem primæ causæ, id est
quasi vestigio quodam participationis, participat
illud quod secundum eadem et eodem modo se ha-
bet. Hoc itaque simile, quod secundum eadem et
eodem modo se habet, dissimile est, rerumque
omnium compositionem respicit, uti testatur Scri-
ptura dicens: *Non est similis tibi in diis, Domine* ¹.
Non est utique hoc contrarium iis quæ dicta sunt,
cum diximus, omnia Deo esse similia, Deum autem
non esse ulli similem; siquidem eadem et similia
et dissimilia sunt Deo; illud quidem secundum imi-
tationem et incomparabilibus parasangis deficiunt.

§ VIII. Statum ac sedem pro eodem accipit, re-
spiciens ad immobilem identitatem utriusque. Sta-
tum enim non **499** dico illum, quo quis reclus
fit postquam in sede fuerat incurvatus, sed inflexi-
bilitatem et immutabilitatem Dei, firmum statum
appellavit; sicut etiam sedere perpetuam et incom-
prehensibilem quietem habere in basi innomina-
bili: omnis enim status ac sedis causa est iis, in
quo omnia in bonis propriis custodita consistunt.

§ IX. Quando vero etiam motum reperimus in
Deo dictum, juxta illud: *Inclina celos, et descende* ²,

Α τρου τυχόν και Παύλου, δυνατόν ἀντιστρέφειν τὸ
ὄμοιον, και προηγείσθαι θάτερον θάτερον.

§ VII. Ἐπὶ δὲ τοῦ αἰτίου και τῶν αἰτιατῶν οὐκ
ἀποδεξόμεθα τὴν ἀντιστροφήν, ἀλλὰ τὰ μὲν αἰτιατὰ
ὄμοια τῷ αἰτίῳ εἰποιμεν, τὸ δὲ αἰτίον οὐχ ὄμοιον
τοῖς αἰτιατοῖς· οὐδὲ γὰρ ἐξισάζει, ἀλλ' ἐπὶ πλέον ὁ
διδούς τῶν μετεχόντων ἐστί. Πᾶσι γὰρ τοῦ εἶναι
ὄμοιοις αἰτίας ὁ θεός, και αὐτῆς τῆς αὐτομοιότητος
ὑποστάτης. Ἔθος γὰρ τῷ Πατρὶ τὸν θεόν λέγειν και
αὐτόν, και τοῦ αὐτοεἶναι ὑποστάτην, και αὐτοζωῆν,
και τῆς αὐτοζωῆς ὑποστάτην. Φησὶ δὲ ταῦτα, οὐχ ὡς
ἐτέραν μὲν φάσκων ζῶν αὐτὸν τὸν θεόν, ἐτέραν δὲ
παρῆχθαι ζῶν οὐσιώδη και οἰονεῖ ἐνυπόστατον περὶ
τὸν θεόν, ἧς μετέχει τὰ ζωῆς μετέχοντα· ἀλλ' ὡς
αὐτὸς ἑαυτὸν ἐρμηνεύει ἐν τῷ ἐνδεκάτῳ κεφαλαίῳ,
αὐτοζωῆ και αὐτοδύναμις και αὐτομοιότης λέγεται
ὁ θεός, ὡς ἀρχικῶς τοῦτο ὄν και θεϊκῶς, και αἰτια-
τῶς ταῦτα γὰρ αὐτὸς τῷ ὄντι ἐστί. Τῆς δὲ αὐτο-
μοιότητός ἐστιν ὑποστάτης, και τῶν τοιούτων, ὡς
μεθεκτῶς, αὐτοῖς τοῖς πρώτως ἐν τοῖς οὐσι τῆς δω-
ρεᾶς ταύτης μετέχουσι χορηγῶν· πάντα γὰρ οἰκειῶς
ἑαυτοῖς μετέχει τῶν τοιούτων, αἱ μὲν πρώται· και
ὑπέραται, ἀρχικῶς, τὰ δὲ ἑξῆς, ὑποβατικῶς. Οὐ χει-
ρόν δὲ εἰπεῖν, ὅτι και αὐτοῦ τοῦ παραδειγματικοῦ
τῆς ὁμοιότητος λόγου ὑποστάτης ἐστιν ὁ θεός, ὡς ἐν
ἑαυτῷ ἔχων αἰετὸς τοὺς λόγους πάντων ἀνάρχος και
ἐνιαίως προῦφεστῶτας, οὐς και προορισμούς τρολα-
θῶν εἴρηκε. Τοῦτο γοῦν τὸ ἐν πᾶσι ὄμοιον ἢ τῶν
ὄλων ἐνόητος, τοῦ κατὰ τὰ αὐτὰ και ὡσαύτως ἔχοντος
μετέχει, κατὰ μετουσίαν τοῦ πρώτου αἰτίου· τοῦτο
γὰρ ἐστί τὸ ἔχει τινα οἰονεῖ μετουσίᾳ. Τοῦτο γοῦν τὸ
κατὰ τὰ αὐτὰ και ὡσαύτως ἔχον ἑαυτῷ ὄμοιον, ἰσό-
μοιον, και τοῖς πᾶσι ἀσύντακτον ἢ θείᾳ Γραφῇ φη-
σιν, *Οὐκ ἔστιν ὄμοιός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε*, λέγουσα.
Οὐκ ἔστι γοῦν ἐναντίον τοῦτο τοῖς προρόρηθεῖσιν, ὅτι
ἐλέγομεν τὰ πάντα ὄμοια τῷ θεῷ, οὐ μὴν δὲ ὁ θεός
τούτοις ὄμοιος· τὰ γὰρ αὐτὰ και ὄμοια τῷ θεῷ και
ἀνόμοια· τὸ μὲν, κατὰ τὴν ἐνδεχομένην μίμησιν, οὐ
γὰρ τελείως ἢ μίμησις· τὸ δὲ, ὅτι μέτροις ἀπείροις
και ἀσυγκρίτοις τὰ αἰτιατὰ τοῦ αἰτίου ἀκαλείπονται.

et dissimilia sunt Deo; illud quidem secundum imi-
tationem; hoc vero, quoniam effectus a causis infi-

§ VIII. Στάσιν και καθέδραν τὸ αὐτὸ δέχεται, πρὸς
τὴν ἀκίνητον ταυτότητα ἐκάτερον ἀναπτύξας. Στάσιν
γὰρ οὐ τὴν εἰς τὸ ὄρθον γενέσθαι ἀπὸ τοῦ συγκεκλῆ-
σθαι τῇ καθέδρᾳ φημι, ἀλλὰ τὸ ἀκλόνητον και ἀμετά-
στρεπτον τοῦ θεοῦ, βαβαίαν στάσιν ἐκάλεσεν· ὡς και
τὸ καθῆσθαι τὸ ἐν ἀνονομάστῳ βάσει και ἀναπαύσει
διαρκῶς και ἀκαταλήπτως ἔχειν· αὐτὸς γὰρ ἐστί ὁ
τῆς πάντων στάσεως και ἔδρας αἰτίας, ἐν ᾧ πάντα
συνέστηκε ἐν τοῖς οἰκειῶς ἀγαθοῖς διαφυλακτό-
μενα.

§ IX. Ὅταν δὲ και κίνησιν εὐρωμεν ἐπὶ θεοῦ λεγομέ-
νην κατὰ τὸ, *Κλῖνον οὐρανοὺς, και κατέβηθι*, θεο-

¹ Psal. LXXXV, 7. ² Psal. LVI, 10.

πρεπῶς τὴν κίνησιν ἐκληψόμεθα· κινεῖται γάρ οὐ κατὰ τινὰ τῶν ἐξ παρὰ φιλοσόφους κινήσεων, οὔτε κατὰ γένεσιν, οὔτε κατὰ φθοράν, οὔτε κατὰ ἀξίωσιν, οὔτε κατὰ μείωσιν, οὔτε κατὰ τόπον, οὔτε κατὰ ἀλλοίωσιν. Καὶ πάλιν, ἐπεὶ ἡ κίνησις τριχῶς γίνεται, ἢ κατ' εὐθείαν, ἢ κατὰ κύκλον, ἢ ἐξ ἀμφοῖν ἐλικοειδῶς, ὡς ὁ ὄψις, καὶ ἡ ἐν τοῖς ὕδασι καὶ, οὐδὲ κατὰ ταύτας κινεῖται. Ἄλλ' οὐδὲ νοητῶν κινήσιν κινεῖται, οἷαν ὁ νοῦς εἰς ἑαυτὸν συνελισσόμενος, καὶ εἰς νοήσεις πολλαπλασιαζόμενος. Οὐ ψυχικῶν, οἷαν κινεῖται ψυχὴ διανοουμένη τε καὶ δοξάζουσα. Οὐ φυσικῶν, οἷαν ἡ φύσις κινεῖ· ἀρχὴ γὰρ κινήσεως καὶ ἡρεμίας ἐστίν. Ἄλλὰ κίνησις τοῦ ἀκινήτου ὡσαύτως ἔχοντος λέγεται ἢ εἰς τὰ ὄντα βούλησις αὐτοῦ· καὶ αἱ πρόοδοι τῆς εἰς πάντα προνοίας αὐτοῦ, ἐν τῇ παρεῖναι πᾶσι τῇ πάντων ἀσχετῶ καὶ ἀπολύτῶ καὶ ἀσυναφεί περιοχῇ. Ἀπαγορεύσας δὲ τὰς τοιαύτας κινήσεις ἐπὶ Θεοῦ, μᾶλλον δὲ τὰς σωματικὰς, τὴν κύκλῳ, τὴν κατ' εὐθείαν, καὶ τὴν ἐλικοειδῆ, ὅπως χρῆ θεοπρεπῶς κίνησιν νοεῖν ἐπὶ Θεοῦ σαφηνίζει, τὰς αἰσθητὰς ἐν τῷ παντὶ κινήσεις ἀναγωγικῶς ἐρμηνεύων. Τὴν γοῦν κατ' εὐθείαν κίνησιν νοοῦμεν ἐπὶ Θεοῦ, διὰ τὸ εὐθὺ καὶ ἀκλινές, καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ τῶν ὄντων γένεσιν· αὐτόθεν γὰρ καὶ εὐθέως ἡ γένεσις ἐξ αὐτοῦ ἐστὶ, καὶ οὐ διὰ τινῶν εἰς τοῦτο συντελούντων τυχόν. Τοῦτο δὲ κριτικῶς σαφηνίζεται, εἰ τις ἀπὸ τῶν αἰτιατῶν ἀρξάμενος σκοποῖ. Εἰ τι γὰρ τῶν ὄντων ἐπὶ νοῦν λάβοις, ἐπὶ τὸν ποιητὴν αὐτοῦ ἀνατρέχεις εὐθέως, ὥστε ἀπὸ τοῦ αἰτίου εὐθέως εἰς τὸ αἰτιατὸν ἢ τῆς γενέσεως ἔννοια πρόεισιν. Ἡ καὶ ἄλλως, ὅτι τὴν κατὰ γένεσιν κίνησιν εὐθείαν φασιν, ὡς εὐθέως ἐφιεμένης τῆς ὕλης τοῦ εἶδους καὶ καθ' αὐτό· διὸ καὶ τὸ εἶδος, οὗ ἕνεκα λέγεται, οἶονεὶ τὸ τέλος πρὸς ὅπερ ἡ φύσις εὐθέως τρέχει, μὴ εἰς ἄλλα καὶ ἄλλα ἐλισσομένη, ἀλλ' εἰς αὐτὸ ἀφορώσα τὸ σκοπιμώτατον. Ἐπεὶ γοῦν ἡ κατὰ γένεσιν κίνησις εὐθέως γίνεται, τὸν τῆς γενέσεως αἴτιον θεοπρεπῶς κατ' εὐθείαν κινεῖσθαι φάμεν. Τὴν δὲ σταθερὰν πρόοδον καὶ τὴν γόνιμον στάσιν ἐλικοειδῆ φάμεν· ἡ τοιαύτη γὰρ κίνησις, καὶ τὸ σταθερὸν ἔχει, ὅτι, εἰ καὶ ἐκκλίνειν ποιεῖ, πάλιν εἰς τὸ αὐτὸ καὶ τὸ ἐξίσου τοῖς προτέροις κατὰ τὰ αὐτὰ, καὶ κοινωνεῖ κατὰ τοῦτο τῇ κυκλικῇ, καὶ τὴν πρόοδον ἔχει, καθ' ἣν κοινωνεῖ τῇ κατ' εὐθείαν κινήσει. Ἐπεὶ γοῦν ἡ κατ' εὐθείαν κίνησις ἐπὶ Θεοῦ διὰ τὴν εἰς γένεσιν αἰτίαν καὶ πρόοδον ἐξελαμβάνετο, λαμβάνομεν καὶ τὴν ἐλικοειδῆ κίνησιν, πῆ μὲν, ὡς εἰς αὐτὸ κατανωσαν, διὰ τὸ σταθερὸν, πῆ δὲ, ὡς προερχομένην ἐξ ἑαυτῆς διὰ τὸ εἰς τὰ ποιήματα γόνιμον. Πάλιν τὴν κατὰ κύκλον λέγομεν κίνησιν, διὰ τὸ ταῦτόν, καὶ ὅτι συνέχει πάντα. Σημειῶσαι γὰρ, ὅτι τὰ ὑπερβηχότα περιέχει τὰ ὑποβηχότα. Ἄκρα γοῦν καλεῖ τὰς ἀνωτάτω δυνάμεις καὶ πλησιαζούσας Θεῷ, μέσας δὲ τὰς μετ' ἐκείνας μὲν, τῶν δὲ αἰσθητῶν ἀπάντων ὑπερχειμένας. Αἱ μὲν οὖν ἀνώταται περιέχουσι τὰς μέσας, αἱ δὲ μέσαι τὰ αἰσθητά. Ὁ μόντοι Θεὸς ἅπαντα περιέχει ὡς κύκλος τὰ ἐντὸς αὐτοῦ πάντα, καὶ εἰς ἑαυτὸν ὡς πρὸς πλεον ἐπιστρέφει.

Extrema igitur vocat supremas illas virtutes Deoque propinquas, medias vero quæ ip-

Deo digne motum accipiemus; non enim movetur secundum aliquam e sex motibus, de quibus philosophi agunt, neque secundum generationem, neque secundum corruptionem, neque secundum accretionem, neque secundum imminutionem, neque secundum locum, neque secundum immutationem. Et rursus, cum motus tripliciter fiat, vel secundum lineam rectam, vel secundum circulum, vel ex utrisque oblique, sicut serpens, et in aquis navis, neque etiam secundum hos modos movetur. Sed neque motu intellectili cietur, sicut mens in se ipsam revolvitur, et in intellectionibus multiplicatur. Non etiam motu animalī, quali movetur anima dum intelligit et opinatur. Non naturali, qualem natura ciet, quoniam hæc est principium motus et quietis.

Sed motus immobilis, et eodem modo se habentis, dicitur ipsius voluntas circa ea quæ sunt, et progressus providentiæ ipsius ad universa, dum adest omnibus per omnium incomprehensibilem et absolutam et intactilem comprehensionem. Cum negasset istiusmodi in Deo motiones, maxime vero corporeas, ut circularem, rectam, et obliquam, declarat quomodo convenienter Deo, intelligenda sit in Deo motio, sensitivas in universo motiones analogice explanans. Ac rectum quidem motum intelligimus in Deo, propter rectitudinem et inflexibilitatem, et universorum ex ipso procreationem; per se enim et ex tempore creatio ex ipso existit, et non per aliqua, quæ ad ipsam disponant, accidit. Hoc autem melius declaratur, si quis ab effectis incipiendo speculetur. Nam si quid eorum quæ sunt in mentem capis, recta ad auctorem ejus accurris, ita ut a causa statim ad effectum generationis intellectio pertingat. Vel etiam aliter, quia motum secundum generationem rectum esse aiunt, dum materia nempe recta et per se formam appetit; quare etiam forma, cujus gratia esse dicitur, quasi finis sit **500** ad quem natura recta currat, nequaquam aliis atque aliis se implectens, sed ad id quod maxime propositum est intuens. Cum itaque motus is, qui secundum generationem est, recta fiat, auctorem generationis, eo quo Deo convenit modo, recta moveri dicimus. Stabilem autem progressum et secundum statum dicimus obliquum; talis enim motus et stabilitatem habet, quoniam licet inclinare faciat, rursus in eodem, etiam ex æquo, prioribus secundum eadem et communicat quoad hoc cum circulari, et progressum habet, secundum quem communicat cum motu recto. Cum itaque motus rectus in Deo causa generationis atque processionis acceptus sit, accipimus quoque motum obliquum, partim quidem, inquam in idem remeantem, propter constantiam; partim vero tanquam ex seipso prodeuntem, propter creaturarum secunditatem. Rursus circularem motum dicimus propter identitatem, et quod omnia continet. Nota enim, superiora continere illa quæ inferiora sunt.

Supremæ itaque continent medias, me-

diæ vero res sensibiles. Porro Deus omnia continet, sicut circulus omnia quæ in ipso sunt, et ad seipsum tanquam ad causam convertit.

§ X. Denique, si quis idem et justum pro æquali accipiat (siquidem idem secundum omnia æquale ac simile est, et justitia distribuit æqualitatem) hoc etiam dicendum est, Deum æqualem dici, non solum ut partium expertem (quod enim aliquid secundum totum exæquat, non habet partem secundum quam vel redundet, vel deficiat) verum etiam quasi ex æquo cuncta pervadit, et tanquam ipsiusmet æqualitatis effector (uti diximus prius ipsius similitudinis) secundum quam mutuam penetrationem ex æquo procurat, ut in elementis, siquidem horum mistio ex æquo fit, et dum in compositis non præponderant, mundi efficit generationes. Si enim aliquod elementum redundet, id quod genitum est corrumpitur. Cum vero dicit participationem æqualiter participantium, ne cui videatur dicere, quod omnia æqualiter sanctificentur, et æqualiter illuminentur, semetipsum explicuit, dicens: Secundum cujusque capacitatem et dignitatis æqualitatem. Et rursus secundum alium modum Deus æqualis dicitur, quatenus secundum virtutem æqualitatis effectricem omnem æqualitatem anticipavit, juxta prædefinitionem alibi traditam; intellectilem, quæ sub sensum non cadit, scilicet angelorum; intelligentem, quæ simplices et liberas habet intellectiones, sive mentis secundum se; rationalem, quæ per rationem et speculationem rerum notionem suscipit, animarum scilicet rationalium; sentientem, quæ sub sensum cadit, sive partium mundi, quæ dividuntur in essentielles ac naturales, id est in res insensibiles ac prorsus immobiles, et eas quæ aliqualem motum habent; naturam enim definiunt principium motus et quietis; voluntariam vero æqualitatem vocant eam quæ potest eligere, quam quando volumus, et ex arbitrii libertate recte ordinamus, ea quæ justa sunt

§ X. Εἰ δὲ τις τὸ ταῦτόν καὶ τὸ δίκαιον εἰς τὸ ἴσον μεταλαμβάνει, (ταῦτόν γὰρ τὸ κατὰ πάντα ἴσον καὶ ὁμοῖον, καὶ δικαιοσύνη ἢ τοῦ ἴσου διανεμητικὴ) ῥητόν καὶ τοῦτο, ὅτι ἴσος λέγεται ὁ Θεός, οὐ μόνον ὡς ἀμερῆς, (τὸ γὰρ ἐξισάζον δι' ὅλου πρὸς τι, οὐκ ἔχει μέρος καθὼς ἢ πλεονεκτῆσαι ἢ μειονεκτῆσαι) ἀλλὰ καὶ ὡς ἐπίσης ἐπὶ πάντα φοιτῶν, καὶ ὡς ὑποστάτης τῆς αὐτοῖσότητος, (ὡς ἐλέγομεν πρότερον τῆς αὐτομοιότητος,) καθ' ἣν ἰσοῦργεῖ τὴν δι' ἀλλήλων χώρησιν, ὡς ἐπὶ τῶν στοιχείων· ἢ γὰρ ἐπίσης κρᾶσις τούτων, καὶ τὸ μὴ ὑπερταλαντεύειν ἐν ταῖς συγκρίμασι τὰς γενέσεις τοῦ κόσμου ποιεῖ. Εἰ γὰρ τι τῶν στοιχείων πλεονάσει, φθείρεται τὸ γινόμενον. Εἰπὼν δὲ τὴν τῶν μεταλαμβάνοντων ἐπίσης μετοχὴν, ἵνα μὴ τινι δόξῃ λέγειν ὅτι ἐπίσης τὰ πάντα ἀγιάζονται, καὶ ἐπίσης φωτίζονται, ἐπεξηγήσατο ἑαυτὸν, εἰπὼν Κατὰ τὴν ἐκάστου ἐπιτηδαιότητα καὶ τὸ ἴσον τῆς ἀξίας. Καὶ κατ' ἄλλον πάλιν τρόπον ἴσον τὸ Θεῖον λέγεται, διότι κατὰ τὴν ἑαυτῶν ποιητικὴν τῆς ἰσότητος δύναμιν πᾶσαν ἰσότητα προεἴληφε, κατὰ τὸν καὶ ἐν ἄλλοις ῥηθέντα προορισμὸν νοητὴν, τὴν αἰσθήσει οὐχ ὑποπίπτουσαν, τῆς τῶν ἀγγέλων δηλαδὴ νοερᾶν, τὴν ἀπλῶς καὶ ἀπολύτως τὰς νοήσεις ἔχουσαν, ἤχουν τὴν τοῦ νοῦς κατ' αὐτὸν λογικὴν, τὴν διὰ λόγου καὶ θεωρίας τὰς τῶν ὄντων γνώσεις δεχομένην, τῶν λογικῶν ψυχῶν δηλονότι αἰσθητὴν, τὴν πῆ αἰσθήσει ὑποπίπτουσαν, εἴπουν τὴν τῶν μερῶν τοῦ κόσμου, ἅπερ διαίρονται εἰς οὐσιώδη καὶ φυσικὰ, τουτέστιν εἰς τε τὰ ἀναισθητῶς καὶ πάντη ἀκινήτως ὄντα, καὶ εἰς τὰ τὴν ὁποιοῦν ἔχοντα κίνησιν· τὴν γὰρ φύσιν ἀρχὴν κινήσεως καὶ τρεμίας ὀρίζονται· θελητὴν δὲ ἰσότησα τὴν προαιρετικὴν φησιν, ἣν θέλοντες καὶ ἐκ προαιρέσεως κατορθούμενοι, τὰ δίκαια ἐργαζόμεθα.

potest eligere, quam quando volumus, et ex arbitrii libertate recte ordinamus, ea quæ justa sunt

CAPUT X.

De omnitenente, antiqua dierum; in quo etiam de ævo seu æternitate et tempore.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Περὶ παντοκράτορος, παλαιῶν ἡμερῶν· ἐν ᾧ καὶ περὶ αἰῶνος καὶ χρόνου.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Dicit, unde Deus dicatur παντοκράτωρ seu omnitenens. II. Unde dictus sit antiquus dierum. III. Quid sit tempus, et æternitas seu ævum, et quibus competat.

§ I.

Sed tempus est oratione nostra Deum multi-
nomium, ut omnitenentem, et ut antiquum dierum,
prædicandi. Ac omnitenens quidem dicitur, quod
ipse sit omnium sedes, omnia continens atque com-
plectens, et cuncta stabiliens, fundans atque con-
stringens, et universum insolubile in seipso præ-
stans, et ex se, veluti ex omnitenente radice, cuncta
producens, atque ad se, tanquam ad fundum,

Ἦρα δὴ τῷ λόγῳ τὸν πολυώνυμον Θεόν, ὡς παν-
τοκράτορα, καὶ ὡς παλαιὸν ἡμερῶν ὑμῆσαι. Τὸ
μὲν γὰρ λέγεται διὰ τὸ πάντων αὐτὸν εἶναι παντο-
κρατορικὴν ἔδραν, συνέχουσαν καὶ περιέχουσαν τὰ
ἅλα, καὶ ἐνιδρύουσαν, καὶ θεμελιούσαν, καὶ περι-
σφίγγουσαν, καὶ ἀββάγες ἐν ἑαυτῇ τὸ πᾶν ἀπο-
τελοῦσαν, καὶ ἐξ αὐτῆς τὰ ἅλα, καθάπερ ἐκ ρίζης
παντοκρατορικῆς, προάγουσαν, καὶ εἰς ἑαυτὴν τὰ

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁹ ἐν αὐτῇ, D. ⁹⁰ εἰς αὐτὴν, S. P.

πάντα, καθάπερ εἰς πυθμένα παντοκρατορικὸν, ἅ ἐπιστρέφουσαν καὶ συνέχουσαν αὐτὰ, ὡς πάντων ἔδραν παγκρατῆ, τὰ συνεχόμενα πάντα κατὰ μιαν ὑπερέχουσαν πάντα συνοχὴν ἀσφαλιζομένην, καὶ οὐκ ἔωσαν αὐτὰ διεκπεσόντα ἑαυτῆς, ὡς ἐκ παντελοῦς ἐστίας κινούμενα, παραπολέσθαι. Λέγεται δὲ παντοκράτωρ ἢ θεαρχία καὶ ὡς πάντων κρατοῦσα, καὶ ἀμιγῶς τοῖς διοικουμένοις ἐπάρχουσα⁹¹, καὶ ὡς πᾶσιν ἐφετῆ καὶ ἐπέραστος οὔσα, καὶ ἐπιβάλλουσα⁹² πᾶσι τοὺς ἐθελουσίους ζυγοὺς, καὶ τὰς γλυκείας ὠδίνας τοῦ θεοῦ καὶ παντοκρατορικοῦ καὶ ἀλύτου⁹³ τῆς ἀγαθότητος αὐτῆς ἔρωτος.

§ II.

Ἡμερῶν δὲ παλαιῶς ὁ θεὸς ὑμνεῖται διὰ τὸ πάντων αὐτὸν εἶναι καὶ αἰῶνα, καὶ χρόνον, καὶ πρὸ ἡμερῶν, καὶ πρὸ αἰῶνος, καὶ χρόνου. Καίτοι καὶ χρόνον, καὶ ἡμέραν, καὶ καιρὸν, καὶ αἰῶνα θεοπροπῶς αὐτὸν προσρητέον, ὡς ὄντα κατὰ πᾶσαν κίνησιν ἀμετάβλητον καὶ ἀκίνητον, καὶ ἐν τῷ αἰεὶ κινεῖσθαι μένοντα ἐφ' ἑαυτοῦ, καὶ ὡς αἰῶνος, καὶ χρόνου, καὶ ἡμερῶν αἴτιον. Διὸ καὶ ἐν ταῖς ἱεραῖς τῶν μυστικῶν ὁράσεων θεοφανείαις καὶ πολὺς⁹⁴ καὶ νέος πλάττεται· τοῦ μὲν προτέρου⁹⁵ τὸν ἀρχαῖον καὶ ὄντα ἀπ' ἀρχῆς, τοῦ νεωτέρου δὲ τὸν ἀγήρωι σημαίνοντος· ἢ ἀμφοῖν τὸ ἐξ ἀρχῆς διὰ πάντων ἀχρι τέλους αὐτὸν προΐναί τι διδασκόντων· ἢ, ὡς ὁ θεὸς ἡμῶν ἱεροτελεστῆς φησι, τοῦ ἐκατέρου τὴν ἀρχαιότητα τὴν θείαν ὑποδηλοῦντος, τοῦ μὲν πρεσβυτέρου τὸ πρῶτον ἐν χρόνῳ, τοῦ νεωτέρου δὲ τὸ κατὰ ἀριθμὸν ἀρχαιοτέρον ἔχοντος· ἐπεὶ περ ἢ μονὰς καὶ τὰ περὶ μονάδα τῶν ἐπὶ πολὺ προεληλυθότων ἀριθμῶν ὀρχηγικώτερα.

502 Laudatur autem Deus ab antiquitate dierum, quia ipse est omnium ævum et tempus, ante dies, ante ævum, ante tempus; et quidem tempus et dies et tempestivitas appellandus est ipse, ut Deum decet, tanquam qui omni motu est immutabilis et immobilis, et semper movetur, manens in seipso, et tanquam auctor ævi et temporis et dierum. Quamobrem etiam in sacris mysticarum visionum apparitionibus et antiquus et novus fingitur; quorum prior quidem veterem et eum qui est ab initio, junior autem iansenescibilem significat; aut utrumque eum ab initio ad finem per omnia progressi declarat; vel, ut divinus noster præceptor ait, utrumque divinam antiquitatem indicat, ita tamen, ut senex id quod primum est ordine temporis, juvenis autem, sive novus, id quod in numero est præstantius contineat; quandoquidem unitas, quæque ei vicina sunt, numeris longius progressis præsent.

§ III.

Κρῆ δὲ, ὡς οἶμαι, καὶ χρόνου καὶ αἰῶνος φύσιν ἐκ τῶν λογίων εἶδέναι· καὶ γὰρ οὐ τὰ πάντα καὶ ἀπολύτως ἀγένητα καὶ ὄντως αἰδία πανταχοῦ φησιν αἰῶνια, καὶ τὰ ἀφθαστα δὲ, καὶ ἀθάνατα, καὶ ἀναλλοιώτα, καὶ ὄντα ὡσαύτως· ὡς ὅταν λέγῃ τὸ· Ἐπάρθητε, κύλαι αἰώνιοι, καὶ τὰ ὅμοια. Πολλὰκις δὲ καὶ τὰ ἀρχαιότατα⁹⁶ τῆ τοῦ αἰῶνος ἐπωνυμία χαρακτηρίζει, καὶ τὴν ὄλην δὲ αὐθις ἔσθ' ὅτε τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου παράτασιν αἰῶνα προσαγορεύει, καθ' ὅσον καὶ ἰδιότης αἰῶνός ἐστι τὸ ἀρχαῖον καὶ ἀναλλοίωτον, καὶ τὸ καθόλου τὸ εἶναι μετρεῖν. Χρόνον δὲ καλεῖ τὸν ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ, καὶ ἀλλοιώσει, καὶ ἄλλοτε ἄλλως ἔχοντα· διὸ καὶ ἡμᾶς ἐνθάδε κατὰ χρόνον ὀριζομένους αἰῶνος μεθέξειν⁹⁷ ἢ θεολογία φησιν, ἡνίκα τοῦ ἀφθάρτου καὶ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχοντος αἰῶνος ἐφικώμεθα. Τοῖς λογίοις δὲ ἔσθ' ὅτε καὶ ἐγχορονος αἰὼν δοξάζεται, καὶ αἰώνιος χρόνος· εἰ καὶ μᾶλλον ἴσμεν αὐτοῖς, καὶ κυριώτερον τὰ ὄντα τῷ

Operæ pretium autem ducō, ut temporis et ævi seu æternitatis naturam ex Scripturis sacris addiscamus; neque enim omnino et absolute sunt ingenita vereque sempiterna, quæ passim æterna vocant et incorrupta, immortaliaque et immutabilia, atque eodem modo se habentia; sicut cum aiunt, *Eleamini, portæ æternales*¹, et similia. Sæpenumero etiam antiquissima quæque æternitatis appellatione significant, ut cum universam temporis nostri durationem æternitatem vocant, quatenus videlicet antiquum esse et immutabile, totumque rerum statum mensurare proprium est æternitatis. Tempus vero appellant id quod mensurat generationem et corruptionem atque alterationem, quodque alias aliter se habet; atque ita nos, quos hic tempus definit et circumscribit, æternitatem consecuturos esse Scriptura tradit, cum ad æternitatem quæ non interit, sed semper eodem modo se habet,

¹ Psal. xiiii, 7, 9.

VARIÆ LECTIONES.

⁹¹ ἐπάρχουσα, S. P. Sc. ⁹² περιβάλλουσα, P. ⁹³ καὶ ἀλύτου, S. αὐλοῦ legisse Sc. videtur. ⁹⁴ παλαιός, S. P. D. Sc. ⁹⁵ πρεσβυτέρου, S. P. D. Sc. Sar. ⁹⁶ ἀρχαιότερα, D. ⁹⁷ μεθέξει, P. μέθεξιν, Sc.

pervenerimus. Quin etiam in Scripturis aliquando ævum temporale et æternum tempus celebratur; tametsi scimus, ab ipsis quæ magis proprie sunt, potius per ævum, quæ autem sunt, potius per tempus efferi et declarari. Oportet igitur non simpliciter arbitrari ea quæ æterna dicuntur, cœterna esse Deo, qui est ante æternitatem, sed potius, sequentes incorrupte Scripturas maxime venerandas, oportet æterna quidem, et quæ in tempore sunt, secundum modos in eis notos accipere; media vero inter ea quæ sunt **503** et quæ sunt illa numerantur, quæcumque partim ævum et partim tempus participant. Deum autem ut ævum et ut tempus celebrare oportet, tanquam omnis temporis et ævi auctorem, et antiquum dierum, tanquam ante tempus, et supra tempus, et ut variantem tempe-

αἰῶνι, καὶ τὰ ἐν γενέσει τῷ χρόνῳ καὶ λεγόμενα καὶ δηλούμενα. Χρὴ τοιγαροῦν οὐχ ἀπλῶς συναΐδια Θεῷ τῷ πρὸ αἰῶνος οἶεσθαι τὰ αἰῶνια λεγόμενα; τοῖς σεπτοτάτοις δὲ λογίοις ἀπαρατρέπτως συνεπομένους, αἰῶνια μὲν καὶ ἔγχρονα⁹³ κατὰ τοῖς συνεγνωσμένους αὐτοῖς προσωπακούειν τρόπους, μέσα δὲ ὄντων καὶ γυγνομένων, ὅσα πῆ μὲν αἰῶνος, πῆ δὲ χρόνου μετέχει. Τὸν δὲ Θεὸν καὶ ὡς αἰῶνα καὶ ὡς χρόνον ὕμνειν, ὡς χρόνου παντὸς καὶ αἰῶνος αἰτίον, καὶ καίαιον ἡμερῶν, ὡς πρὸ χρόνου, καὶ ὑπὲρ χρόνον, καὶ ἀλλοιοῦντα καιροὺς καὶ χρόνους; καὶ αὐτὸς πρὸ αἰῶνων ὑπάρχοντα, καθ' ὅσον καὶ πρὸ αἰῶνός⁹⁴ ἔστι, καὶ ὑπὲρ αἰῶνα, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία πάντων τῶν αἰῶνων. Ἄμην.

stitutas et tempora; et rursus ut ante sæcula existentem, quatenus est ante sæculum, et supra sæculum, sive ævum, et regnum ejus regnum omnium sæculorum. Amen.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. *Ac omnitenens quidem dicitur*, Græce παντοκράτωρ, cujus vim vocis et differentiam a παντοδύναμος, quod sonat omnipotens, vide supra in adnotationibus ad caput octavam, § 1.

Indem dicitur de Deo, quod præest immitte; quia non opus est, ut se veli i cum rebus et negotiis misceat ad cognoscendum ea, ut tute et caute gubernet, sicut necesse est homini, alioqui non poterit solus sufficere gubernationi. *Cunctis juga voluntaria imponens*, id est appetitus naturæ, ut cuique convenit, inasit, tanquam leges impositas, quibus omnis natura libenter et sponte sua pareat, et nulla resistit, nec obediuntiam detrectat. Et quia in jussu illius appetitus, et impetus insit et inclinationes tendunt ad amandum summum bonum, quod varie participant, hinc eo ejusmodi inclinationes dicuntur a Dionysio divinum amorem parturire, sicuti terra sole tepefacta fructus parturit.

§ II. *Laudatur Deus ab antiquitate dierum*, etc. Quia (inquit Lessius, libro IV *De perfectionibus divinis*, cap. 2) solus initio caret durationis, solus nunquam incepit, solus omne tempus et intervallum durationis occupat et ambit. Hinc vocatur antiquus dierum apud Danielem cap. VII, quoniam, ut Dionysius hic exponit, ipse est omnium ævum et tempus, ante dies, ante ævum, ante tempus; quod intellige de omni tempore, etiam comprehensibili a creatura. Parum enim esset ipsum fuisse ante tempus reale, quod nondum sex annorum millia complevit, cum etiam angeli plurimis sæculis, juxta Patrum quorundam sententiam, ante illud tempus fuerint, Deumque laudaverint; sed fuit etiam ante omne tempus imaginabile, quantumvis illud longum concipiatur. Accipe ante mundum conditum tot sæcula quot sunt arenae in litore maris, Deus jam erat, accipe totidem myriades sæculorum, Deus ante erat; hinc immensum sæculorum numerum in se multiplica, adhuc Deus inhiuitis sæculis est antiquior. Dicitur autem omnium ævum et tempus; quia omne ævum ex ipsius duratione pendet, et omne tempus ex ipso sunt, qui ævo et tempori suum esse tribuit et continuat. Unde cap. 5 idem Dionysius ait: Αὐτός ἐστιν αἰὼν τῶν αἰῶνων, ὁ ὑπάρχων πρὸ αἰῶνων, Ipse est ævum ævorum, existens ante omne ævum; et paulo ante: Ἄρχὴ καὶ μέτρον αἰῶνων, καὶ χρόνων ὄντως, καὶ αἰὼν τῶν ὄντων; Ipse est principium et mensura ævorum, et temporum entitas et ævum, quæ omnia causaliter intelligenda. Omnis vero creatura initium habet, quia non ex substantia Dei, sed ex nihilo est; imo, secundum sanctorum Patrum sententiam, nec æterna retro esse potest. Sanctorum Patrum auctoritates hæc de re vide apud Lessium loco citato. Est ergo Deus ævum angelorum qui sunt in ævo, quos antea ab ævo æternos seu æviternos nominaverat, tempus eorum quæ sunt subjecta tempori, id est eorum omnium quæ facta sunt post cœlum, ex cujus motu existit tempus, id est numerus motus cœli secundum prius et posterius. Audiat autem θεοπρεπῆς, id est, ut Deum decet. Dicitur enim ævum, sive sæculum, et tempus, et dies, sed immutabiliter, quia omnia quæ sunt in his, scilicet in ævo, et tempore, et die, mutationem convenienter naturæ suæ capiunt; ipsa vero ævum, et tempora, et dies, quatenus ævum, et tempora, et dies sunt, quadam imitatione Dei immutabilia sunt. Cum enim omnis mutatio in tempore fiat, quali tempore temporis mutatio heret? Variationes vero anni, veris scilicet, æstatis, autumnus, et hiemis, quas vocamus tempestivitates, mutationes quidem temporum et dierum sunt secundum qualitates, non autem temporum et dierum secundum se, id est quatenus tempora et dies sunt.

504 § III. *Operæ præitum ut temporis et ævi naturam ex Scripturis addiscamus*. Nota Scripturas dicere Psal. LXXIII: *Tuus est dies, et tua est nos; tu fabricatus es auroram et solem*, ubi appellat et laudat Deum tanquam tempus et diem, et cum dicit in eodem Psalmo: *Æstatem et ver, tu plantasti eu*, ubi similiter appellatur et laudatur Deus tanquam tempestivitas, quæ a Græcis dicitur καιρός, sicut tempus dicitur χρόνος. Monet autem hæc secundum motus in Scripturis notos, sive secundum scopum Scripturæ intelligenda esse, secundum, inquam, naturam eorum quæ dicuntur in Scripturis æterna aut temporalia. Angeli enim dicuntur in Scripturis æterna (Psal. XVIII: *Etenimmi, porta æternales*); quia sunt participes ævi et antiquissimi omnium creaturarum. Dicitur etiam ævum, sive sæculum, Græce αἰών, extensio sive duratio ipsa temporis, ut illud Matth. XVIII: *Usque ad consummationem sæculi*; et Psal. LXXVI: *Annos æternos in memis habui*; et II Cor. IV *Deus hujus sæculi*, Terunde enim est, ut in

VARIE LECTONES.

⁹³ ἔγχρονα. ⁹⁴ προαἰώνιος, P.

Interpres vertisset, hujus xvi, sive æternitatis, Græce αἰώνος. Exo li xvi: *Et cœli et terræ in sæculum*, sive in æternum. Hanc igitur vocat nec plura temporalem æternitatem, sicut apud Paulum dicitur, *tem, us, et æternum*, II Tim. 1: *Ante tempora sæcularia*, Græce est αἰώνια, id est æterna. Et ad Tit. 1: *Ante tempora sæcularia*, Græce αἰώνια, id est æterna. Et Rom. xvi: *Secundum revelationem mysteriorum temporibus æternis taciti*; idem vocabulum est Græce, quod in hoc loco interpretis vertit æternum, et in aliis sæculare.

Non est alienum ab hoc capite, ex Turrano in Cyparissii decad. 8, cap. 3, explicare, quomodo intelligendum sit, quod pontifex Romanus erudit de creatione angelorum, et ad creationem catholicis proposuit in cap. *Firmiter*, de summa Trinitate. Non enim discrepat Decretalis ab eo quod hic tradit Dionysius, imo convenit, cum ait, unum universorum principum, creator omnium visibilium et invisibilium, qui sua omnipotente virtute simul ab initio temporis utramque de nihilo condidit creaturam, spiritualem et corporalem, angelicam videlicet et mundanam, et deinde humanam, quasi communem ex spiritu et corpore constitutam. Hactenus Decretalis. Sed dilatandus est aliquantum hic locus.

Quærit B. Athanasius in *Questionibus ad Antiochum principem*, quæst. 4. Quando, et quomodo, et unde facti sint angeli; et respondet ad questionem. Nec quando, nec quomodo facti sint, ab humana natura dici posse, præterquam hoc solum factos esse Verbo Dei ex nihilo. Quando vero? alia, inquit, aucti primo die, alii ante primum diem. Creatura vero esse testatur, inquit Propheta, cum ait: *Laudate eum, omnes angeli ejus; quoniam ipse dixit, et facti sunt; ipse mandavit, et creata sunt* *. Moysen enim ait, quia sciebat Judæos esse idololatricæ dæd tui, idcirco non fecisse sermonem de angelis in Genesi, ne eos seu deos colerent, ut in vitulo et in aliis idolis postea fecerunt **. Quod ergo ex Scripturis sanctis disci poterat, utramque videlicet creaturam, spiritualem et corporalem, simul et ex nihilo esse a Deo conditam, *Omnia enim per ipsum facta sunt* †. Et: *Qui est in æternum*, ait Ecclesiasticus, *creavit omnia simul* ‡. Utrumque horum Decretalis catholice fidei subjecit. Illud vero *simul ab initio temporis*, sicut ad creaturam corporalem, id est ad mundum qui cœritur, et quæcumque in eo continentur, refertur voluit, quia scriptum est: *In principio creavit Deus cœlum et terram* §; sic ad angelicam naturam non necesse est, secundum Scripturam, refertur voluisse, quia, ut paulo ante ait B. Athanasius, quando angeli creati fuerint, humana natura dicere non potest. Sed quia durationem angelorum, quæ non est subjecta tempori, quia est tota simul et invariabilis, quæ est et dicitur in sacris Litteris ævum, non possumus cognoscere, nec alius manifestare, nisi per extensionem nostri temporis ex horis, diebus et annis constantem, quam Scriptura ævum quoque aliquando vocat, ut Dionysius notavit; idcirco pontifex proposuit ad credendum, simul ab initio temporis utramque creaturam, spiritualem et corporalem, conditam esse. Nominis itaque temporis ævum et tempus comprehendit pontifex, imitatus Dionysium. Quare non prohibet hæc Decretalis, quia licet sentire, quod apostolorum discipuli, Clemens et Dionysius, quos multi alii postea secuti sunt, senserunt creatos fuisse angelos ante mundum. De angelis enim interpretatur Dionysius dictum esse illud *Elementa, porta æternales* †; quia antiquum et invariable, et metri secundum totum esse, proprietatem ævi esse dicit. Quare si ævum antiquius est tempore, et ævum dicitur, et est duratio angelorum: sunt igitur angeli ante tempus, et ante ea quæ sunt in tempore creati. Idem sentit S. Maximus in prima centuria theologiae. Si enim angelos non creasset ante tempus cum quo ortus est mundus, antiquius virtute Israhel, non esse virtutum; et bonitate antiquius, non esse bonitatem, quæ absurda S. Maximo esse videntur. Sic etiam intelligendum esse, quod Epiphanius, disputans contra heresim Pauli Samosateni, ait, non esse angelos ante cœlum et terram creatos. Cum plane, inquit, hoc dictum non sit mutabile, quod ante cœlum et terram nihil erat et creatus, 505 nam in principio fecit Deus cœlum et terram †, ut principium sit, et nihil ex creatis ante hoc ipsum sit. Hactenus Epiphanius.

Verissimum est, ante cœlum et terram nihil fuisse ex creatis, scilicet in tempore (sic enim intelligendum est), angeli autem in ævo creati sunt. Ævum enim est mensura ævum quæ non sunt tempora subjecta.

Idem quod hæc Decretalis, dixit prius synodica epistola Sophronii patriarchæ Jerusalemiani, missa ad Honorium I, et non ad Sergium Constantinopolitanum, ut Photius in sua *Bibliotheca* testatur. Recte tamen hæc epistola in sexta synodo, et in undecima sessione collocata. Loquens ergo de creatione mundi a Deo facta, sic concluditur Sophronius: *καὶ τὸς πρῶτον ἔφραξε χρονοῦς*: id est: *Et omnibus decrevit principium temporis*: quia angeli, licet immortales sint, hoc habent commune cum his quæ sunt in tempore, quod facti sunt, idcirco tempus eis attribuit. Hanc plane secutus est pontifex in sua Decretali, et Sophronius secutus plane Dionysium, quem in eadem synodica citat (ne quis dicat ignotum fuisse Dionysium Sophronio).

Esse igitur angelos ante mundum hunc corporeum creatos, tradit Dionysius hoc loco, et apostolica Doctrina lib. viii Clemens, cap. 12, et eam secutus Gregorius Nazianzenus in sermone de *Nativitate Christi*, et in sermone de *Pascha*, et hunc secutus Damascenus lib. ii *De fide orthodoxa*. Item quoque docet Magnus Basilus in *Hexaemero* et illum secutus Philoponus lib. i *De creatione mundi*, cap. 8, 9, ubi Moyses testatur, cui contrarium sentiebat, rellit.

Quomodo vero intelligendum sit creaturas spirituales et corporales simul creatas esse, illas cum ævo, hæc cum tempore, ut hoc quoque non prætermissum, explanavit idem Athanasius lib. iii *contra Ariam*, tutius in illum locum Ecclesiastici cap. xviii: *Qui est in æternum, creavit omnia simul*. Nihil enim ait ex rebus creatis ante alia sui generis conditum esse, sed omnia simul uno eodemque mandato facta esse. Et paulo ante magis adhuc explicat, cum ait, nihil esse in rebus creatis quod ipsum unum et solium, et primum ante alia, scilicet sui generis, factum sit, sed cum omnibus simul, κατὰ γένος ἢ κατὰ εἶδος, id est cum omnibus sui generis vel ordinis. Nihil enim, inquit, ex astris, aut ex magis luminaribus ita apparuit, ut hoc prius, illud posterius in rerum naturam emergeret, sed omnia eodem die eodemque jussu ortum ceperunt, quævis alia ab aliis splendore differant. Similiter in quadrupedibus, volucribus, piscibus, pecoribus, varpiibus. Similiter, inquit, Adam, quamquam solus e terra formatus est, fuerit tamen in eo etiam tunc rationes successione posteriorisque humani generis. Subjungit deinde. Et ex creatione mundi visibilia invisibilia ejus (angelos dicit) hoc etiam genere operum, inquit, facta esse intelligimus, colligimusque, ne in illis quidem quidquam secusam in genere suo aut prius aut posterius creatum esse, sed omnia simul quæ ejusdem conditionis sunt exhibuisse. Non enim singulas res enu-

* Psal. cxlviii. * Exod. xxxii. † Joan. 1, 3. ‡ Eccli. xviii, 1. § Gen. 1, 1. † Psal. xxiii, 7, 9. • Gen. 1, 1.

meravit Apostolus, ut in hunc modum diceret : Sive angelus quispiam, sive thronus aliquis, sive dominatio illa, aut illa, aut hæc vel illa ex potestatibus, sed universos simul, qui ejusdem ordinis erant, comprehendit. Sive, inquit, *throne, sive dominationes, sive principatus, sive potestates* ¹, etc. Hactenus Athanasius : « Omnes itaque cherubini simul creati sunt, simul item seraphini, et simul throni, similiter in reliquis ordinibus, in quibus, quod ad creationem pertinet, non est quidquam prius aut posterius, licet gloria et honore inter se differant. » Sic probat Athanasius contra Arium, non esse Verbum creaturam. « Alioquin, inquit, necesse erat ut simul cum aliis ex ordine virtutum crearetur, et non ante, licet gloria cæteris antecelleret. » Ex quo rursus fieret, ut non posset esse primum et initium aliorum, ut Ariani volebant. Tradebant enim creatum esse Verbum, ut per ipsum Deus omnia alia crearet, quasi non esset de numero omnium ; cum tamen tale principium omnium, ait Athanasius, in omnibus convinceretur, atque ita concludit, differre Verbum substantia et natura a creaturis, solumque ipsum esse solius veri Dei imaginem. Ex quibus patet angelos antiquiores esse rebus temporaneis, utpote æternos, cum ævum tempore antiquius sit, non esse tamen Deo cœternos, cum æternitas sua ipsi propria sit, nec ulli alteri communicabilis creaturæ. Ex quo manifestum fit, nihil neque temporum, neque sæculorum, nec quidquam eorum quæ in ipsis temporibus aut sæculis sunt, cœternum esse iulinitati Dei, quæ omnium causa est, et supra omnia est, et cujus voluntate omnia ex nihilo facta sunt, sive a tempore, sive a sæculo seu ævo ortum duxerint. Simul etiam decens videtur, ut illæ perfectiones quæ a Deo manant, quæ a creaturis αἰτιατῶς, id est *creata*, participantur, antiquiores sint ipso tempore, cum quo creaturæ temporis subjectæ illas participantur. Itaque sanctitas et bonitas, charitas, vita, sapientia et aliæ perfectiones Dei ex Deo αἰτιατικῶς, id est *efficienter*, sive causaliter participantur, non cœperunt creari cum creatione hominis, sed antiquius, ante tempus scilicet, cum angeli αἰωνίως, id est *in ævo*, et non cœternæ, Deum laudabant.

506 PARAPHRASIS PACHYMERÆ (46).

§ I. Tempus est etiam dicendi de omnitenente, et A quomodo a Daniele Deus antiquus dierum appellatur. Dicitur itaque omnitenens a metaphora radicatæ ac nativæ petræ, in qua fundamentum ædificii ipsumque ædificium fundatur. Deinde cum dixit sedem omnia continentem, ne quis opinaretur ipsum hoc dixisse, quod rebus ipsis creatis coexistendo, juxta rationem petræ in exemplo allata, et non extrinsecus ipsas contineat, subdit etiam sequentes dictiones. Siquidem de petra non dicitur, quod petra contineat, vel fundet, de Deo autem dicitur, quod sit causa efficiens, ex qua, seu radice efficiente, omnia producuntur, et ad quem, seu ad fundum efficientem ac providum convertuntur. Secundum unam autem supereminentem continentiam omnia munit ; quoniam omnis processio Dei, sive ad creandum, sive ad providendum, unica est et simplex, tametsi res creatæ ac provisæ diversimode hæc munera participant. Dicitur etiam alio modo omnitenens, quia omnibus imperat, et dominatur, et sufficit potestas ejus omnibus qui ab ipso gubernantur ; quod in regibus terrenis locum non habet, quoniam viris præstantioribus opus habent ad gubernandum. Quod si vero et ipsi aliquos per se regant, negotiis quodammodo se implicare, et quæ ad eos spectant discere debent, ut secure præsent ; verum Deus omnipotenter dominatur, et inamiste præest. Dicitur omnitenens etiam, ut omnibus amabilis et desiderabilis ; quoniam ab ipso omnia voluntarie gubernantur, et erga ipsum divino amore feruntur, ita ut nulla existat dissensio, nulla invita et violenta tractio, quapropter omnitenentem dignitatem habere perhibetur ; nihil enim habenas exemit, nihil contravenit, nihil obstat, nihil coactum succumbit, sed omnia tanquam creaturæ quæ Crea-

§ I. Καιρός ἐστὶ καὶ περὶ παντοκράτορος, καὶ ὅπως παλαιὸς ἡμερῶν παρὰ τῷ Δαυιδῷ λέγεται ὁ Θεός, εἰπεῖν. Λέγεται τοίνυν παντοκράτωρ ἀπὸ μεταφορᾶς ἐρριζωμένης καὶ συμφύτου πέτρας, ἐφ' ἧς ὁ τε θεμέλιος τοῦ οἰκοδομήματος καὶ αὐτὸ τὸ οἰκοδόμημα ἐδράζεται. Εἶτα εἰπὼν συνέχουσαν τὴν ἔδραν, ἵνα μὴ τις ὑπονοήσῃ, ὅτι τοῦτο εἶπε διὰ τὸ ἐν τῷ εἶναι σὺν αὐτοῖς τοῖς κτίσμασι συνέχουσιν, καθάπερ τὴν προτεθεισαν εἰς ὑποδείγματος λόγον πέτραν, καὶ οὐκ ἐξωθεν, ἐπιφέρει καὶ τὰς ἐπιλοίπους λέξεις. Ἐπὶ γὰρ τῆς πέτρας οὐ λέγεται, ὅτι ἡ πέτρα περιέχει ἢ θεμελιοῖ· ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ λέγεται, ὅτι ποιητικὸς αἰτιὸς ἐστίν, ἐξ οὗ καὶ ὡς ἐκ ρίζης ποιητικῆς τὰ πάντα προάγονται, καὶ εἰς ὅν, ὡς εἰς πυθμένα ποιητικὸν καὶ προνοητικὸν, ἐπιστρέφονται. Κατὰ μίαν δὲ ὑπερέχουσαν αὐτοῦ τὰ πάντα ἐξασφαλίζεται, ὅτι πᾶσα πρόοδος ἐπὶ Θεοῦ, κἂν εἰς τὸ κτίζειν, κἂν εἰς τὸ προνοεῖν, ἐνιαία καὶ ἀπλῆ ἐστίν, εἰ καὶ τὰ κτιζόμενα καὶ τὰ προνοούμενα διαφόρως τῶν διωρεῶν μετέχουσι. Λέγεται παντοκράτωρ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον, ὅτι πάντων κρατεῖ, καὶ ἐξουσιάζει, καὶ ἐπαρκεῖ ἡ ἐξουσία αὐτοῦ τοῖς διοικουμένοις ἅπασιν, ὅπερ ἐπὶ τῶν ἐπὶ γῆς βασιλέων οὐκ ἔστι, διὸ καὶ τῶν συνδιαφερόντων αὐτοῖς τὴν ἀρχὴν δεύονται. Εἰ δὲ τινῶν καὶ ἀφ' ἑαυτῶν ἀρχουσιν, ἀλλ' οὖν μὴ γινόμενοι οἷον τοῖς πράγμασι, καὶ μανθάνοντες τὰ περὶ τούτων, οὕτως ἀσφαλῶς ἀρχουσιν. Ὁ δὲ Θεὸς παγκρατῶς ἐξουσιάζει, καὶ ἐπαρκεῖ ἀμειγῶς. Λέγεται παντοκράτωρ καὶ ὡς πᾶσιν ἐφστὸς καὶ ἐπέραστος· διὸ γὰρ θελουσίως τὰ πάντα παρ' αὐτοῦ ἀρχονται, καὶ θεῖον ἔρωτα πρὸς αὐτὸν ἔχουσιν, οὐδεμιᾶς δυσμενεῖας οἴσης, οὐδὲ ἀκούσιου τινὸς καὶ βιαίου ὀλκῆς, διὰ τοῦτο τὸ παντοκρατορικὸν λέγεται ἔχειν ἀξίωμα· οὐδὲν γὰρ ἀφηνιάζει, οὐδὲν ἀντιβαίνει, οὐδὲν ἀνθίσταται, οὐδὲν βιαζόμενον ὑποπίπτει, ἀλλὰ πάντα, ὡς ποιήματα τὸν παραγωγέα εἰδόμενα, τὸν πρὸς

¹ Coloss. 1, 16.

αὐτὸν θεῖον ὠδίνουσιν ἔρωτα. Ἡ δὲ λέξις, ἀπὸ τῶν κωϊστικῶν ληφθεῖσα, δηλοῖ τὴν οἶον ἐν ἡμῖν φυσικὴν διάθεσιν, καὶ ἀπ' ἡμῶν φυσικὴν ὁρμὴν πρὸς τὸν δημιουργὸν καὶ κίνησιν. Ὡς γὰρ ἡ γῆ, θερμαινομένη τῷ ἡλίῳ, πρὸς ὠδίνας διεγείρεται, οὕτω καὶ ἡ καρδία, τὰ ἔραστὸν ἐν αὐτῇ περιφέρουσα, ὠδίνας τὸν ἔρωτα.

§ II. Παλαιὸς δὲ ἡμερῶν ὑμνεῖται ὁ θεὸς διὰ τὸ εἶναι τὸν αὐτὸν αἰῶνα τῶν αἰώνιων ἀγγέλων· τούτους γὰρ εἶπε πρότερον αἰώνιος, ὡς αἰῶνος μετέχοντας, οὐ μὴν δὲ ὡς ἀνάρχους. Χρόνον δὲ τῶν ὑπὸ χρόνον, ἀπάντων δηλονότι τῶν γεγονότων μετὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ οὐρανοῦ, οὐ τῇ κινήσει ὁ χρόνος εἰσάγεται. Λέγεται δὲ καὶ χρόνος καὶ αἰὼν καὶ ἡμέρα ὁ θεὸς θεοπρεπῶς, ὡς ἀμετάβλητος, ὅτι τὰ πάντα ἐν τούτοις μεταβάλλονται· αὐτὰ δὲ ἀμετάβλητα μένουσι κατὰ τὸ εἶναι χρόνος καὶ ἡμέρας. Εἰ γὰρ μετεβάλλοντο κατ' οὐσίαν, πᾶσα δὲ μεταβολὴ ἐν χρόνῳ, ἔμελλε καὶ ἡ μεταβολὴ τοῦ χρόνου ἐν χρόνῳ γίνεσθαι, καὶ ποῖον τούτων οὐκ οἶδα· κατὰ τὸ εἶναι δὲ χρόνον καὶ ἡμέρας εἶπε τὸ αὐτῶν ἀμετάβλητον. Ἐπεὶ παρακατιῶν ὁ ἅγιος ἐν ἀλλοιώσει εἶποι τὸν χρόνον· ὁ καὶ ὁστέον· θέρως γὰρ καὶ ἔαρ, φθινόπωρον καὶ χειμῶν, αἱ τοῦ χρόνου ἀλλοιώσεις. Οὕτω γοῦν θεοπρεπῶς καὶ ὁ θεὸς αἰὲν κινούμενος ἐφ' ἑαυτοῦ μένει. Καὶ τρίτον, ὅτι καὶ ὡς αἴτιος αὐτῶν· ἐλέγομεν γὰρ καὶ πρότερον, ὅτι τὰ πάντα λέγεται ὁ θεὸς ὡς αἴτιος ἐκ τῶν αἰτιατῶν, εἰ καὶ ὑπὲρ πάντα ἐστὶ. Διὸ καὶ πολλὸς μὲν ὠφθη τῷ Δανιὴλ, λευκὴν ἔχων κεφαλὴν ὡσεὶ ἔριον, νεανίσκος δὲ πάλιν τῷ Ἀβραάμ· τὸ μὲν, ὡς πάντων ἐκ θεοῦ τε ὄντων καὶ μετ' αὐτὸν, καὶ νεωτέρων αὐτοῦ· τὸ δὲ, ὅτι ἐν ἀκμαίᾳ καὶ εὐσταθεῖ μακαριότητι ἀπαλαιωτός ἐστιν· ἢ δι' ἀμφοτέρων, τοῦ τε πρεσβύτου καὶ τοῦ νέου, δηλοῦται τὸ ἐξ ἀρχῆς ἄχρι τέλους διὰ πάντων τῶν κτισμάτων προῖναι αὐτόν· ἢ τρίτον, καθὼς καὶ ὁ ἱεροτελεστής καὶ διδάσκαλος τοῦ Πατρὸς Ἱερὸθεὸς φησιν, ὅτι δι' ἀμφοτέρων ἡ θεία ἀρχαιότης δηλοῦται, διὰ μὲν τοῦ πρεσβύτερου, ὅτι τὸ ἀρχαῖον καὶ πρῶτον δηλοῖ τὸ πρεσβύτερον· διὰ δὲ τοῦ νεωτέρου, ἐπειπερ ὡς ἐν ἀριθμοῖς ἀρχηγικώτερον μὲν ἢ μονάς, καὶ κατ' ἀριθμὸν νεώτερον, ὁ δὲ ἀριθμὸς ἐστὶ τῷ πλήθει φαινόμενος, ὅσον αὐξάνεται, ἔμφρασιν ὑστεροχρονίας ἔχει. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν θεὸς, ὡς αἴτιος τῶν κτισμάτων, ἀρχῆς καὶ μονάδος λόγον ἐπέχων· τὰ δὲ κτίσματα, ὡς ἀπ' αὐτοῦ καὶ αἰτιατὰ πλήθους, εἰκότως ὁ μὲν τὸ ἀρχαῖον ἔξει, τὰ δὲ κτίσματα τὸ μετὰ ταῦτα τῆς ἀρχῆς καὶ ὑστερον.

ro, tanquam ab ipso et causa multitudinis; ipse vero id quod post principium et posterius existit.

§ III. Εἰσβάλλει περὶ αὐτοῦ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ αἰῶνος εἰπεῖν, σοφώτατα κατασφαλιζόμενος τὸν ἀκροατὴν εἰς εὐσέβειαν, καὶ φάσκων, μὴ χρῆναι ὑπονοεῖν τὰ λεγόμενα αἰώνια κατὰ τοῦτο καὶ συνειδία εἶναι θεῶ τῷ πρὸ αἰώνων. Τὰ γοῦν πάντη καὶ ἀπολύτως ἀγέννητα καὶ ἀίδια τὰ ἐπὶ θεοῦ κυρίου αἰώνια· οἱ δὲ ἄφθαρτοι ἄγγελοι αἰώνιοι λέγονται:

lorem agnoscant divinum erga ipsum amorem parturiunt. Vocabulum autem hoc a parturientibus accepum, declarat quodammodo in nobis affectionem naturalem, et a natura nobis insitam propensionem ac motionem ad Creatorem. Sicut enim terra sole calefacta ad paritudoines provocatur; sic et cor, id quod amabile est in seipso circumferens, amorem parturit.

507 § II. Antiquus vero dierum celebratur Deus, quia ipse est ævum angelorum æviterorum; hos enim antea æternos dixerat, quod participent æternitatem, noni vero quod principii expertes sint. Tempus autem eorum quæ sunt subjecta temporis, id est eorum omnium quæ facta sunt post cælum, ex cuius motu existit tempus. Dicitur autem Deus et tempus, et ævum, et dies eo modo quo Deum decet, quatenus immutabilis est; quoniam omnia quæ sunt in his mutationem capiunt, ipsa vero, quatenus tempora et dies sunt, immutata permanent. Nam si secundum essentiam mutarentur, cum omnis mutatio in tempore fiat, deberet etiam mutatio temporis in tempore fieri, quasi autem illo, non scio; quatenus autem dies tempus sunt, dixit his quoque competere immutabilitatem. Cum in progressu hic sanctus dixerit, tempus in mutatione consistere; hoc etiam concedendum est; siquidem æstas et ver, autumnus et hiems sunt temporis mutationes. Sic itaque etiam Deus, modo Deo convenienti, semper motus in seipso permanet. Tertio etiam tanquam auctor eorum; dicebamus enim antea, Deum omnia dei tanquam causam ex effectis, tametsi supra omnia sit. Quare Daniæli quidem canis apparuit, candidum habens caput velut lanam, rursum vero juvenis Abrahamo: illud quidem, quod omnia ex Deo sunt, et post ipsum, eoque juniora; hoc vero, quod in vigorosa constantique beatitudine sit senis expertus; vel per utrumque, cum senem tum juvenem, significatur, ipsum a principio usque ad finem per creaturas omnes pervenire; vel tertio, ut divinus hujus Patris initiator ac præceptor Hierotheus ait, quod utroque divinus ejus antiquitas indicetur, ita ut per senem quidem id quod antiquum et primum est declaretur; per juvenem vero, quoniam sicut in numeris principiorum quidem est unitas, cum sit in numeris recentior, numerus autem in multitudine apparens, prout augetur, posterioritatem temporis obinet. Idcirco Deus quidem, tanquam causa creaturarum, principii atque unitatis rationem habens; creaturæ vero quidem habebit id quod antiquius est, creaturæ

§ III. Incipit de ipso tempore et æternitate verba facere, sapientissime securum reddens auditorem in religione, 508 ac dicens non debere existimari ea quæ æterna dicuntur, ideo esse Deo cœterna, qui est ante sæcula. Ea itaque, quæ omnino et absolute ingenta et sempiterna sunt in Deo, proprie æterna sunt; angeli vero incorruptibiles, æterni dicuntur,

juxta illud : *Elevamini, portæ æternales* ^a, quia participant æternitatem, et antiquiores sunt cæteris creaturis. Invenitur enim hæc ipsa temporis extensio alicujus, seu *sæculum*, dicta, juxta illud : *Usque ad consummationem sæculi* ^v; et illud : *Annos æternos in mente habui, et meditatatus sum* ^x, et iterum : *Deus hujus sæculi excæcavit cogitationes eorum* ^y; et a Moyse Deum vidente dictum : *Erit tibi servus in sæculum* ^z, sive in æternum. Hæc igitur vocat temporalem æternitatem : apud Apostolum vero dicitur tempus æternum ^a, et, *temporibus æternis taciti* ^b. Dicuntur itaque angeli æterni, tanquam qui proprietatem æternitatis participant, quæ est antiquitas et immutabilitas, et quod secundum totum esse mensuratur ; sicut etiam theologus Gregorius ait, id quod rebus coextenditur. Temporis autem proprium est, versari in generatione et corruptione, cælo enim ejusque motui accidit ; itaque iterum immutatis elementis tempus quidem interibit, æternitas vero erit. Unde et nos, qui modo hic temporis subjacemus, quandoque etiam incorruptibiles effecti, æterni erimus. Oportet itaque illa quæ æterna dicta sunt non simpliciter accipere etiam sempiterna, sed secundum divinum Scripturarum scopum figurasque in illis notas ; scilicet secundum naturas rerum subjectarum sic æterna dicenda sunt. Cum itaque illa quæ proprie sunt, divina, inquam, quæ sunt, supra omnem creaturam, ævo sive æternitati attribuamus, tametsi supra ævum sive æternitatem sint, illa vero quæ fiunt tempore definiverit, media inter ea quæ sunt et quæ fiunt, angelos et animas dicit ; quæ quidem partim ævum participant, utpote immortalia et ab interitu libera ; C partim vero tempus, quia in generatione cernuntur. Dei autem regnum æternum, vel potius regnum omnium sæculorum, ipsi gloria. Amen.

κατὰ τὸ· Ἐπάρθητε, πόλαι αἰῶνιοι, διότι αἰῶνος μετέχουσι καὶ ἀρχαιότατά εἰσι τῶν ἐτέρων κτισμάτων. Εὐρηταί γάρ καὶ αὕτη ἡ τοῦ χρόνου παράτασις αἰῶν λεγομένη, κατὰ τὸ· Ἔως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος· καὶ τὸ· Ἐτη αἰῶνια ἐμνήσθη, καὶ ἐμελέτησα· καὶ πάλιν· Ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τοῦτου ἐτόφλωσε τὰ νοήματα αὐτῶν· καὶ τὸ παρὰ τῶ θεόπτη Μωϋσῆ λέγόμενον· Ἔσται σοι κατόχιμος εἰς τὸν αἰῶνα. Ταῦτα γοῦν λέγει ἔγχρονον αἰῶνα· αἰῶνος δὲ χρόνος παρὰ τῶ Ἀποστόλῳ πρὸ χρόνων αἰωνίων, καὶ· Χρόνοις αἰωνίοις σεσηγημένου. Λέγονται τοίνυν οἱ ἄγγελοι αἰωνιοι, ὡς τῆς ιδιότητος τοῦ αἰῶνος μετέχοντες, ἥτις ἐστὶ τὸ ἀρχαῖον καὶ ἀναλλοίωτον, καὶ τὸ καθ' ὅλον τὸ εἶναι μετρεῖν· καθὼς καὶ ὁ θεολόγος λέγει Γρηγόριος, τὸ συμπαρακτενόμενον τοῖς οὐσι. Χρόνου δὲ ἴδιον τὸ ἐν γενέσει εἶναι καὶ φθορᾶ· τῷ γὰρ οὐρανῷ καὶ τῇ κινήσει τοῦτου ἐγένετο· καὶ αὐθις, ἀλλαγέντων τῶν στοιχείων, χρόνος μὲν φθαρῆσεται, αἰὼν δὲ ἔσται. Διὸ καὶ ἡμεῖς οἱ ὑπὸ χρόνον ἐνταῦθα, ἔστιν ὅτε ἀφθαρτισθέντες, ἐσόμεθα αἰῶνιοι. Πρέπει τοιγαροῦν μὴ ἀπλῶς τὰ λεγόμενα αἰῶνια δεχέσθαι καὶ ἀτῖα, ἀλλὰ κατὰ τὸν θεῖον τῶν Γραφῶν σκοπὸν καὶ τοῖς συνεγνωσμένους αὐτοῖς τρόπους, δηλονότι καθὼς ἔχουσι φύσεως τὰ ὑποκείμενα, οὕτως αἰῶνια λέγεσθαι. Ἐπεὶ γοῦν τὰ μὲν ἔντα, δηλονότι τὰ θεῖα καὶ ὑπὲρ πάσαν κτίσιν, τῷ αἰῶνι προσέειμεν, εἰ καὶ ὑπεραιωνιά εἰσι· τὰ δὲ ἐν γενέσει τῷ χρόνῳ ἀφώρισε· (μέσα λέγει τούτων τῶν τε ὄντων καὶ γινομένων τοὺς ἀγγέλους καὶ τὰς ψυχὰς, ἃ πῆ μὲν αἰῶνος μετέχουσιν ὡς ἀφθάρτα καὶ ἀθάνατα, πῆ δὲ χρόνου διὰ τὸ ἐν γενέσει ὀρασθαι) τοῦ δὲ Θεοῦ ἡ βασιλεία αἰῶνος, μᾶλλον δὲ καὶ βασιλεία πάντων αἰώνων, αὐτῷ ἡ δόξα. Ἀμήν.

509 CAPUT XI.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

De pace, quidque sibi velit ipsum per se esse, quæ sit per se vita, quæ vis ipsa per se, et quæ ita dicuntur.

Περὶ εἰρήνης, καὶ τί βούλεται αὐτὸ τὸ αὐτοεἶναι· τίς ἡ αὐτοζωή, καὶ τίς ἡ αὐτοδύναμις, καὶ τὰ οὕτω λεγόμενα.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Descripsit quænam sit pax divina, quæ, res omnes coordinat atque conciliat, et quinam sint ejus effectus. Quomodo item silentium illud ignotum Dei exprimi non possit. II. Quomodo Deus per se pacis, et universalis et particularis pacis auctor cuncta pacifice conciliat, et ad omnia pertingat. III. Quomodo pax inter tot et tam contraria sentetur. IV. Quomodo pax in us que semper morientur, reperiatur. V. Nihil in natura rerum sine pace consistere. VI. Quomodo Deus dicatur per se vita, per se sapientia, etc., et per se vita, et per se sapientiæ auctor. Et quid sit per se bonitas, et per se divinitas.

§ I.

Age jam divinam pacem, ut conciliationis principem, pacificis laudibus prosequamur ; hæc enim est quæ cuncta conjungit, et universorum concordiam ac connexionem gignit efficitque ; quare etiam ipsam expectant universa, ut eorum divisam multitudinem ad integram quamdam re-

ἄγε δὴ τὴν θεῖαν καὶ ἀρχισυνάγωγον εἰρήνην ὕμνοις εἰρηναίοις ἀνευφημήσωμεν· αὕτη γάρ ἐστίν ἡ πάντων ἐνωτικὴ, καὶ τῆς ἀπάντων ὁμοιοῦσας τε καὶ συμφύτας γεννητικὴ καὶ ἀπεργαστικὴ· διὸ καὶ πάντα αὐτῆς ἐφίεται, τὸ μριστόν αὐτῶν πᾶσις ἐπιστροφούσης εἰς τὴν ὅλην ἐνότητά, καὶ τὸν ἐμφύλιον τοῦ

^a Psal. xlviii, 7, 9. ^v Matth. xxviii, 20. ^x Psal. lxxvi, 6. ^y II Cor. iv, 4. ^z Exo. i, xli, 6. ^a II Tim. i, 9. ^b Rom. xvi, 25.

παντός πόλεμον ἐνοῦσης εἰς ὁμοειδῆ συνοικίαν. Τῆ A
μετοχῇ τῆς θείας εἰρήνης αἱ γούν πρεσβύτεραι¹⁰⁹
τῶν συναγωγῶν δυνάμειν αὐταὶ τε¹ πρὸς ἑαυτάς καὶ
πρὸς ἀλλήλας ἐνοῦνται, καὶ πρὸς τὴν μίαν τῶν ὄλων
εἰρηναρχίαν, καὶ τὰ ὑφ' ἑαυτάς ἐνοῦσιν αὐτὰ τε πρὸς
ἑαυτὰ, καὶ πρὸς ἀλλήλα, καὶ πρὸς τὴν μίαν καὶ παν-
τελῆ τῆς πάντων εἰρήνης ἀρχὴν καὶ αἰτίαν, ἤτις, ἀμε-
ρῶς ἐπιθεθηκυῖα τοῖς ὄλοις, ὡσπερ τισὶ κλειθροῖς²
τῶν διηρημένων συμπτυκτικοῖς, τὰ πάντα ἐρίξει,
καὶ περατοῖ, καὶ ἀσφαλίξεται, καὶ οὐκ ἐξ̄ διαιρε-
θέντα χυθῆναι πρὸς τὸ ἀπειρον καὶ ἀόριστον, ἀτακτα,
καὶ ἀνίδρυτα, καὶ ἔρημα θεοῦ γινόμενα, καὶ τῆς
ἑαυτῶν ἐνώσεως ἐξίοντα, καὶ ἐν ἀλλήλοις παμμιγῶς
συμφυρόμενα. Περὶ μὲν οὖν αὐτῆς, ὃ τι ποτέ ἐστι
τῆς θείας εἰρήνης καὶ ἡσυχίας, ἣν ὁ ἱερὸς Ἰουστός
ἀφθεγγίαν καλεῖ, καὶ ἐπὶ πᾶσαν γινωσχομένην
πρόδοον ἀκνησίαν, ὅπως τε ἤρεμεῖ, καὶ ἡσυχίαν
ἄγει, καὶ ὅπως ἐν ἑαυτῇ καὶ εἴσω ἑαυτῆς ἐστι,
καὶ πρὸς αὐτὴν ὄλην ὄλη ὑπερήνωται, καὶ οὔτε
εἰς ἑαυτὴν ἰείσοῦσα, καὶ πολλαπλασιάζουσα ἑα-
τὴν ἀπολείπει τὴν ἑαυτῆς ἔνωσιν, ἀλλὰ καὶ πρόεισιν B
ἐπὶ πάντα ἔνδον ὄλη μένουσα δι' ὑπερβολὴν τῆς πάν-
τα ὑπερεχούσης ἐνώσεως, οὔτε εἰπεῖν, οὔτε ἐνοῆσαι
τινι τῶν ὄντων, οὔτε θεμιτὸν οὔτε ἐφικτόν. Ἄλλ' ὡς
ἀφθεγγτον καὶ τοῦτο, καὶ ἀγνωστον ἐπ' αὐτὴν ἀνα-
θέντες, ὡς πάντων οὔσαν ἐπέκεινα, τὰς νοητάς αὐ-
τῆς καὶ βητάς μετουσίαις, καὶ τοῦτο ὡς δυνατὸν
ἀνδράσι, καὶ ἡμῖν πολλῶν ἀνδρῶν ἀγαθῶν ἀπολει-
πομένοις, ἐπισκοπήσωμεν³.

adigital unitatem, atque intestinum bellum universi
ad concordem inducat commorationem. Quin et
divinæ pacis participatione primæ virtutes con-
ciliatrices, et secum ipsæ et inter se, et cum una
mundi pace prima conjunguntur; inferioraque
tum ipsa secum tum inter se conjungunt, tum
cum uno, eoque perfecto omnium pacis principio
et auctore, qui ad omnia individue cum venit,
quasi claustris ac septis quibusdam quæ divisa
sunt copulat, omnia definit, determinat, et munit;
neque permittit divisa in infinitum sine termino
diffundi, neque inordinata, et sede carentia, Deo-
que destituta, suam unitatem egressa, sibi invicem
confuse misceri. De ipsa igitur divina pace ac
silentio, quam sanctus Justus vocat insonantiam
et immobilitatem ad omnem emanationem quæ
cognoscitur, quidnam tandem sit, et quomodo Deus
quiescat et sileat, et quomodo in se et intra se sit,
et totus secum sit supra quam unitus, et nec in se
ingrediens, et se ipse multiplicans deserat unio-
nem; quin potius ad omnia egreditur totus intus
manens, propter excellentiam unionis omnia su-
perantis, neque dicere neque cogitare ulli eorum
qui sunt fas est, neque possibile. Sed cum hoc
alioquin eloqui non possumus, nec assequi
510 intelligendo, ad ipsam tamen divinam pa-
cem, ut ultra omnia positam, sursum eveci,
participationes ejus, quæ intelliguntur et nominan-
tur, idque, quantum homines (et nos præsertim
qui multis bonis viris impares sumus) consequi
possumus, attendamus.

§ II.

Καὶ πρῶτόν γε τοῦτο βητέον, ὅτι τῆς αὐτοεἰρήνης C
καὶ τῆς ὄλης καὶ τῆς καθ' ἕκαστόν ἐστιν ὑποστάτις,
καὶ ὅτι πάντα πρὸς ἀλλήλα συγκεράννυσι κατὰ τὴν
ἀσύγχυτον αὐτῶν ἔνωσιν, καθ' ἣν ἀδιαιρέτως ἡνω-
μένα, καὶ ἀδιαστάτως ὁμῶς ἀκραιφνῆ κατὰ τὸ οἰκεῖον
ἕκαστα εἶδος ἔστηκεν, οὐκ ἐπιθολούμενα διὰ τῆς
πρὸς τὰ ἀντικείμενα κράσεως, οὐδὲ ἀπαμβλύνοντά
τι τῆς ἐνωτικῆς ἀκριθείας καὶ καθαρότητος. Μίαν
οὖν τινα καὶ ἀπλήν τῆς εἰρηρικῆς ἐνώσεως θεωρή-
σωμεν φύσιν, ἐνοῦσαν ἅπαντα ἑαυτῇ καὶ ἑαυτοῖς
καὶ ἀλλήλοις, καὶ διασώζουσαν πάντα ἐν ἀσύγχυτῶ
πάντων συνοχῇ καὶ ἀμιγῇ καὶ συγκεκραμένα.
Δι' ἣν οἱ θεῖοι νόες ἐνοῦμενοι ταῖς νοήσεσιν ἑαυτῶν
ἐνοῦνται καὶ τοῖς νοουμένοις· καὶ αἷθις ἐπὶ τὴν
ἀγνωστον ἀναβαλῶσιν τῶν ὑπὲρ νοῦν ἰδρυμένων συν-
αφῆν. Δι' ἣν αἱ ψυχὰι, τοὺς παντοδαποὺς αὐτῶν⁴ λό-
γους ἐνοῦσαι, καὶ πρὸς μίαν νοεράν συνάγουσαι
καθαρότητα, προβαλῶσιν οἰκειῶς ἑαυταῖς, ὁδοῖ,
καὶ τάξει διὰ τῆς ὁλοῦ καὶ ἀμεροῦς νοήσεως ἐπὶ
τὴν ὑπὲρ νόησιν ἔνωσιν. Δι' ἣν ἡ μία καὶ ἀδιάλυ-
τος πάντων συμπλοκὴ κατὰ τὴν θεῖαν αὐτῆς ἀρμο-
σίαν ὑφίσταται, καὶ ἐναρμόζεται συμφωνίᾳ παντε-
λεῖ καὶ ἑμονοῖα καὶ συμφυῖα, συναγομένη τε ἀσυγ-

Ac primum quidem hoc dicendum est, ut cum
per se pacis, tum universalis ac particularis pa-
cis, effector sit ipse Deus, et ut omnia inter se
mutuo, minime confusa ipsorum inter se mutuo
conjunctione, commisceat; qua conjunctione cohæ-
rentia sine divisione et distantia, singula tamen
secundum propriam speciem pura consistunt, per
concretionem contrariorum minime perturbata,
quoniam exactam istam unionem ac puritatem
nilhil interruptit. Unam igitur eamque simplicem
naturam pacificæ unionis contemplerur, sibi ipsi
et illis ipsis atque invicem omnia copulantem, nec
non universa complexu quodam omnium inconfuso
contemperata pariter atque impermista conser-
vantem. Per hanc divinæ mentes copulatæ, suis
ipsæ cum intelligentiis tum rebus intellectis conjun-
guntur, atque denuo scandunt ad incognitum eor-
um quæ menti supereminet contactum. Per hanc
animæ, multigenas suas rationes connectendo, ad
quamdam spiritalem puritatem redactæ, proce-
dunt, sibi propria via et ordine, per immaterialem
atque indivisam intelligentiam, ad unionem quam-
dam intelligentiâ superiore. Per hanc una omnium

VARIÆ LECTIONES.

¹⁰⁹ εἰρήνης αἱ πρεσβύτεραι, S. D. P. Sc. Sar. ¹ αὐταὶ τε, S. P. D. ² κλειθροῖς, S. ³ ἐπισκοπήσωμεν, S. Sc. Sar. ⁴ αὐτῶν, P. Sar.

et indissolubilis connexio, juxta divinam ipsius A congruentiam, existit, et perfecto concentu ac concordia consensioneque coaptatur, dum sine confusione colligitur, ac sine dissolutione continetur. Integritas nimirum perfectæ pacis, per simplicissimam suam meramque virtutis unificæ presentiam, ad ea quæ sunt omnia pertingit, omnia conjungens, et extremis extrema per media connectens secundum unicam connaturalem amicitiam coagulata; quin et sui quoque vel extremis totius universi terminis fruendi copiam facit, omnia consocians unitatibus, identitatibus, unionibus, congregationibus, dum scilicet divina pax indivulsa persistit, et in uno cuncta demonstrat, et ad omnia pertingit, et a propria nusquam identitate recedit; nam ad omnia procedit, sui que participationem omnibus indulget secundum cujusque proprietatem, nec non pacificæ redundantia bonitatis exuberat, 511 atque manet per excessum unionis tota ad totam, etiam secundum seipsam totam desuper unita.

§ III.

Sed quomodo, dicet aliquis, omnia pacem appetunt? cum res plurimæ diversitate ac distinctione gaudeant, neque unquam sponte sua velint quiescere. Atqui si diversitatem atque distinctionem, qui sic loquitur, cujusque rei proprietatem esse asserat, cum res nulla, dum in suo statu permanet, eam perire velit, nos illi minime repugnabimus, sed id ipsum quoque pacis desiderium esse statuemus. Amant enim omnia cum semetipsis pacem habere, atque esse conjuncta, nec non se suaque omnia immota et illæsa persistere. Et est perfecta illa pax uniuscujusque proprietatis impermixtæ conservatrix, per providentias suas, pacis largitricis, omnia inter seipsa et cum aliis sine seditione et confusione custodiens, atque omnia stabili et nusquam declinante potentia ad ipsorum pacem immobilitatemque stabiliens.

Πώς δὲ, φαίη τις, ἐφίεται ἅ πάντα εἰρήνης; πολλὰ γὰρ ἑτερότητα καὶ διακρίσει χάρει; καὶ οὐκ ἂν ποτε ἐκόντα ἡρεμεῖν ἐθέλησαι. Καὶ εἰ μὲν ἑτερότητα καὶ διάκρισιν ὁ ταῦτα λέγων φησὶ τὴν ἐκάστου τῶν ὄντων ιδιότητα, καὶ ὅτι ταύτην οὐδὲ ἐν τῶν ὄντων ὄν, ὅπερ ἐστίν, ἐθέλει ποτὲ ἀπολλύειν, οὐκ ἂν οὐδὲ ἡμεῖς πρὸς ταῦτα ἀντιφύσομεν⁸, ἀλλὰ καὶ ταύτην εἰρήνης ἐφῆσιν ἀποφανόμεθα. Πάντα γὰρ ἀγαπᾷ πρὸς ἑαυτὰ εἰρηνεύειν τε καὶ ἠνῶσθαι, καὶ ἑαυτῶν καὶ τῶν ἑαυτῶν ἀκίνητα καὶ ἄπτωτα εἶναι. Καὶ ἐστὶ καὶ τῆς καθ' ἑκάστον ἀμιγῶς ιδιότητος ἡ παντελὴς εἰρήνη φυλακτικὴ, ταῖς εἰρηνοδόμοις αὐτῆς προνοίαις τὰ πάντα ἀστασίαστα καὶ ἀσύμφυρτα πρὸς τε ἑαυτὰ καὶ πρὸς ἀλλήλα διασώζουσα, καὶ πάντα ἐν σταθερᾷ καὶ ἀκλίτῳ δυνάμει πρὸς τὴν ἑαυτῶν εἰρήνην καὶ ἀκίνησίαν ἰστώσα.

§ IV.

Si cuncta porro quæ moventur, minime quiescere, sed cieri semper suo motu velint vel is ipse movendi se appetitus ad divinam illam pacem universalem pertinet, quæ omnia in seipsis ne elabantur servat, atque omnium eorum quæ moventur proprietatem motricemque vitam, ne a semetipsa desciscat excidatve, custodit, ut mota secum pacem habeant, et eo modo se habentia, quæ sua sunt, peragant.

Καὶ εἰ τὰ κινούμενα πάντα μὴ ἡρεμεῖν, ἀλλὰ κινεῖσθαι ἀεὶ τὴν ἑαυτῶν κίνησιν ἐθέλει, καὶ τοῦτο ἐφῆσις ἐστὶ τῆς θείας τῶν ὄλων εἰρήνης, τῆς πάντα ἐφ' ἑαυτῶν ἀδιάπτωτα¹⁰ διασώζουσης, καὶ τὴν πάντων τῶν κινουμένων ιδιότητα καὶ κινήτικὴν ζωὴν ἀκίνητον καὶ ἄπτωτον φυλαττούσης, ἐν τῷ τὰ κινούμενα πρὸς ἑαυτὰ εἰρηνεύοντα, καὶ ὡσαύτως ἔχοντα, δρᾶν τὰ ἑαυτῶν.

§ V.

Cæterum, si quis diversitatem a pace prolapsionem asserens, confirmet pacem non esse omnibus amabilem; respondendum potissimum, nihil in natura rerum existere quod omni prorsus

Εἰ δὲ, τὴν καθ' ἑκπτώσιν εἰρήνης ἑτερότητα λέγων, ἰσχυρίζεται μὴ πᾶσιν εἶναι ἑραστήν τὴν εἰρήνην, μάλιστα μὲν οὐδὲν ἐστὶ τῶν ὄντων, ὃ πάσης παντελῶς ἐνώσεως ἀποπέπτωκε· τὸ γὰρ πάντῃ ἀστα-

VARIE LECTIONES.

⁸ τυγχέμενη, P. Sc. ⁹ συνεζευγμένα, S. P. ⁷ ἑαυτῆς. ⁸ ὅτι ἐφίεται, D. ⁹ ἀντιφύσομεν, D. ¹⁰ ἀμετάπτωτα, S. P.

τον, καὶ ἀπειρον, καὶ ἀνίδρυτον, καὶ ἀόριστον, οὕτε
 ὅν ἐστιν, οὕτε ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Εἰ δὲ τοῦτους φησὶν εἰ-
 ρήνη καὶ εἰρήνης ἀγαθοῖς ἀπεχθάνεσθαι, τοὺς ἔρισι
 καὶ θυμοῖς, καὶ ἀλλοιώσεσι καὶ ἀκαταστασίαις χαί-
 ροντας· καὶ οὗτοι ἀμαυροῖς εἰδώλοισι εἰρηνικῆς ἐφέ-
 σεως διακρατοῦνται, πρὸς παθῶν ἐνοχλοῦμενοι πολυ-
 κινήτων, καὶ ταῦτα ἰσθῶν ἀνεπιστημόνως ἐφιέμενοι,
 καὶ οἰόμενοι τῇ ἀποπληρώσει τῶν ἀεὶ ἀποβρέοντων εἰ-
 ρηγεύειν ἑαυτοὺς τῇ ἀταξίᾳ¹¹ τῶν κρατησασῶν ἡδονῶν
 ἐκταρασσομένους. Τί ἄν τις εἴποι περὶ τῆς κατὰ Χρι-
 στοῦν εἰρηνοχότου φιλανθρωπίας; καθ' ἣν οὐ μὴ μάθω-
 μεν εἶτι πολεμεῖν, οὕτε ἑαυτοῖς, οὕτε ἀλλήλοις, οὕτε
 ἀγγέλοις· ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τὰ θεῖα κατὰ δύναμιν συν-
 εργήσωμεν¹², κατὰ πρόνοιαν Ἰησοῦ τοῦ τὰ πάντα ἐν
 πᾶσιν ἐνεργούντος, καὶ ποιούντος εἰρήνην ἀβρόχτητον καὶ
 ἐξ αἰῶνος προωρισμένην, καὶ ἀποκαταλλάσσοντος ἡμᾶς
 ἑαυτῷ¹³ καὶ ἐν ἑαυτῷ τῷ Πατρὶ, περὶ ὧν ὑπερφυσῶν
 δώρων ἐν ταῖς *Θεολογικαῖς ὑποτυπώσεσιν* ἰκανῶς
 εἴρηται, *προσεπιμαρτυρούντων*¹⁴ ἡμῖν καὶ τῆς ἱερᾶς
 τῶν λογίων ἐπιτιολίας.

se ipsi Patri reconciliat. De quibus donis supernaturalibus satis superque dictum est in *Theologicis institutionibus*, sacra Scriptura nobis testimonium perhibente.

§ VI.

Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ ἄλλοτε μοῦ δι' ἐπιστολῆς ἐπέθου,
 τί ποτε ἄρα φημί τὸ αὐτὸ εἶναι, τὴν αὐτοζωήν, τὴν
 αὐτοσοφίαν, καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἔφης διαπορῆσαι¹⁵, πῶς
 τὸν Θεὸν ποτὲ μὲν αὐτοζωὴν φημι, ποτὲ δὲ τῆς αὐ-
 τοζωῆς ὑποστάτην· ἀναγκαῖον ὡφίθην, ἱερὰ τοῦ Θεοῦ
 ἄνθρωπε, καὶ ταύτης σε¹⁶ τῆς ἐφ' ἡμῖν ἀπορίας¹⁷
 ἀπολύσαι. Καὶ πρῶτον μὲν, ἵνα τὰ μυριόλεκτα καὶ
 νῦν ἀναλάβωμεν, οὐκ ἔστιν ἐναντίον, αὐτοδύναμιν ἢ
 αὐτοζωὴν εἰπεῖν τὸν Θεόν, καὶ τῆς αὐτοζωῆς, ἢ εἰρή-
 νης, ἢ δυνάμεως ὑποστάτην¹⁸· τὰ μὲν γὰρ ἐκ τῶν
 ὄντων καὶ μάλιστα ἐκ τῶν πρῶτως ὄντων, ὡς αἴτιος
 πάντων τῶν ὄντων, λέγεται· τὰ δὲ, ὡς ὑπὲρ πάντα
 καὶ τὰ πρῶτως ὄντα ὑπερῶν ὑπερουσίως¹⁹. Τί δὲ
 ὅλως, φῆς, τὸ αὐτὸ εἶναι λέγομεν, ἢ τὴν αὐτοζωήν,
 ἢ ὅσα ἀπολύτως καὶ ἀρχηγικῶς εἶναι, καὶ ἐκ τοῦ
 Θεοῦ πρῶτως ὑφειστηκέναι τιθέμεθα. Τοῦτο δὲ φαμεν,
 οὐκ ἔστιν ἀγκύλον, ἀλλ' εὐθὺ καὶ ἀπλῆν τὴν διασάφη-
 σιν ἔχον. Οὐ γὰρ οὐσίαν τινὰ θεῖαν, ἢ ἀγγελικὴν εἶναι
 φαμεν τὸ αὐτὸ εἶναι²⁰ τοῦ εἶναι τὰ ὄντα πάντα αἰτίαν
 (μόνον γὰρ τοῦ εἶναι πάντα τὰ ὄντα, καὶ αὐτὸ τὸ
 εἶναι ὑπερούσιον, ἀρχὴ, καὶ οὐσία, καὶ αἴτιον), οὐδὲ
 ζωογόνον²¹ ἄλλη θεότητα παρὰ τὴν ὑπέρθεον²² πᾶν-
 των ὅσα ζῆ, καὶ τῆς αὐτοζωῆς αἰτίαν ζωὴν, οὕτε,
 συνελόντα εἰπεῖν, ἀρχικᾶς τῶν ὄντων καὶ δημιουργι-
 κάς οὐσίας καὶ ὑποστάσεις, ἄστινας²³ καὶ θεοὺς τῶν
 ὄντων καὶ δημιουργοὺς αὐτοσχεδιάσαντες ἀπεστομά-
 τισαν, οὐς, ἀληθῶς καὶ κυρίως εἰπεῖν, οὕτε αὐτοὶ
 ἠδεδίσαν²⁴ (οὐκ²⁵ ὄντας) οὕτε οἱ πατέρες αὐτῶν· ἀλλ'
 αὐτοεῖναι, καὶ αὐτοζωὴν, καὶ αὐτοθεότητά φαμεν,

A careat ordine; id enim quod penitus instabile et
 infinitum; nullaque sede nixum interminatumque
 fingitur, næ illud ipsum per se nihil est, nec in
 aliquo existit. Sin objiciat, eos paci pacisque bo-
 nis adversari, qui litibus et furoribus, mutationi-
 busque et instabilitatibus delectantur; verum et illi
 quoque obscuris quibusdam pacifici desiderii si-
 mulacris detinentur, dum perturbationibus variis
 aguntur, quas imperite sedare desiderant, et ar-
 bitrantur se pacem habere, si continuo fluentibus
 voluptatibus hauriendis insistant; et perturbantur,
 si rebus iis, a quibus ipsi devicti sunt, frustrentur.
 Quid porro dicet quis de Christi pacifica benigni-
 tate? qua docemur, non ultra bellum gerere, sive
 cum nobis ipsis, sive cum proximis, sive cum
 angelis, quibus potius **512** pro virili coope-
 randum est in iis quæ ad Deum spectant, juxta
 ipsius Jesu providentiam, quæ omnia in omnibus
 operatur, pacemque confert ineffabilem ab æterno
 prædefinitam, nosque sibi in spiritu et per se in

Sed quia alias me per epistolam interro-
 gasti, quid appellem per se esse, per se vitam,
 per se sapientiam, et tecum ais dubitasse,
 quomodo Deum aliquando quidem voco per se vi-
 tam, aliquando vero effectorem per se vitæ; ne-
 cessarium esse arbitratus sum, homo Dei sancte,
 ab hac dubitatione, quoad possim, te liberare.
 Ac primum quidem, ut nunc repetamus quæ millies
 dicta sunt, non pugnant secum dicere, Deum per
 se potestatem, et per se vitam; et dicere, Deum
 creatorem per se vitæ, vel per se pacis, vel per se
 potestatis; hæc enim dicitur Deus ex iis quæ sunt,
 et maxime ex iis quæ prima sunt, tanquam causa
 omnium quæ sunt; illa autem dicitur, tanquam
 existens suprasubstantialiter supra omnia quæ sunt,
 et quæ primo sunt. Quæris autem quid prorsus di-
 camus per se esse, aut per se vitam, aut quæcun-
 que absolute et principaliter esse, et ex Deo ac
 primo creata esse ponimus. Respondemus non esse
 hoc contortum, sed rectum, et simplicem habens
 D explanationem. Non enim illud per se esse, sub-
 stantiam quamdam divinam aut angelicam esse
 dicimus, quæ sit causa ut sint omnia quæ sunt
 (solum enim qui est supraquam substantia, prin-
 cipium, et essentia, et causa est ut sint omnia
 quæ sunt, et ipsum per se esse), nec aliam divini-
 tatem quæ vitam pariat, præterquam vitam supra-
 quam divinam omnium quæcunque vivunt, et ipsius
 per se vitæ causam, ponimus; nec ut summam

VARIÆ LECTIONES.

¹¹ ἀταξίᾳ, D. ¹² συνεργήσωμεν, D. Sc. Sar. ¹³ ἐν Πνεύματι καὶ δι' ἑαυτοῦ. ¹⁴ προσεπιμαρτυρούσης.
¹⁵ ἀπορῆσαι, S. P. D. ¹⁶ τὸ. ¹⁷ ἐφ' ἡμῖν, non est in D. ¹⁸ ἐπιστάτην, S. ¹⁹ ὑπερκαίμενος, P. ²⁰ αὐ-
 τοεῖναι, uno verbo. B. D. ²¹ præcedit γὰρ in P. ²² τῶν. ²³ ἄς τις, P. Sc. ²⁴ ἠδεδίσαν. ²⁵ ἄτε δήσους.

dicam, alias causas principales rerum, et creantes et per se existentes quas quidam et deos rerum et effectores esse temere effutiverunt, quos vere et proprie dicere (quippe cum non essent) nec ipsi nec eorum patres ac majores sciverunt: quin potius per se esse, et per se vitam, et per se divinitatem, principaliter quidem et divine et efficienter unum omnium principium et causam, supraquam principium et supraquam substantia esse dicimus: ut autem in donis suis participatur

513 Deus, providentias, a Deo, qui in se non participator, manantes, dicimus per se substantiæ effectorem, per se vivificationem, per se deificationem; quorum participationem quæ, ut cuique convenit, habent, substantiam habentia, et viventia, et divina sunt, et dicuntur, et similiter in aliis. Quamobrem bonus ille et ipsorum quæ prima sunt auctor esse dicitur, deinde eorum quæ generatim et universe illa participant, postea eorum quæ in parte. Sed quid attinet de his dicere? siquidem nonnulli ex nostris divinis magistris etiam ipsius per se bonitatis ac deitatis constitutivam vocant supraquam bonam et supraquam divinam per se bonitatem ac divinitatem, dicentes esse bonificum et deificum donum a Deo profectum, et per se pulchritudinem, per se pulchrificam fusionem, et universalem pulchritudinem, et particularem pulchritudinem, et universe pulchra, et in parte pulchra, et quæcumque alia eodem modo dicta sunt, et dicuntur, quæ declarant providentias et bonitates ab iis quæ in rerum natura sunt participatas, a Deo, qui est extra sui participationem, larga effusione dimanantes ac profluentes; ut qui est causa omnium, perfecte sit ultra omnia; et qui substantiam et naturam exsuperat, ex omni parte et in universum omnibus, cujuscunque substantiæ et naturæ sint, antecellat.

A ἀρχικῶς μὲν οὖν²⁶, θεϊκῶς καὶ αἰτιατικῶς, τὴν μίαν πάντων ὑπεράρχιον καὶ ὑπερούσιον ἀρχὴν καὶ αἰτίαν· μεθεκτικῶς δὲ τὰς ἐκδιδομένας ἐκ Θεοῦ τοῦ ἀμεθέκτου προνοητικῆς δυνάμεις, τὴν αὐτοσυσίωσιν, αὐτοζῶωσιν, αὐτοθέωσιν, ὧν τὰ ὄντα οἰκείως ἑαυτοῖς μετέχοντα, καὶ ὄντα καὶ ζῶοντα, καὶ ἔνθεα, καὶ ἔστι καὶ λέγεται, καὶ τὰ ἄλλα ὡσαύτως. Διὸ καὶ τῶν πρώτων²⁷ αὐτῶν ἀγαθὸς ὑποστάτης λέγεται εἶναι· εἶτα τῶν ὄλων αὐτῶν, εἶτα τῶν μερικῶν αὐτῶν· εἶτα τῶν ὄλων αὐτῶν μετεχόντων, εἶτα τῶν μερικῶς αὐτῶν²⁸ μετεχόντων. Καὶ τί δεῖ περὶ τούτων λέγειν; ὅπου γέ τινες τῶν θείων ἡμῶν ἱεροδιδασκάλων, καὶ τῆς αὐτοαγαθότητος καὶ θεότητος ὑποστάτην φασὶ τὸν ὑπεράγαθον καὶ ὑπέρθρον, αὐτοαγαθότητα καὶ θεότητα λέγοντες εἶναι τὴν ἀγαθοποιὸν καὶ θεοποιὸν ἐκ Θεοῦ

B προεληλυθυῖαν δωρεάν· καὶ αὐτοκάλλος, τὴν αὐτοκάλλοποιόν χύσιν· καὶ ὄλον κάλλος, καὶ μερικὸν κάλλος· καὶ ὄλος καλὰ, καὶ ἐν μέρει καλὰ· καὶ ὅσα ἄλλα κατὰ τὸν αὐτὸν εἰρηται καὶ εἰρήσεται τρόπον, δηλοῦντα προνοίας καὶ ἀγαθότητος²⁹ μετεχομένας ὑπὸ τῶν ὄντων, ἐκ Θεοῦ, τοῦ ἀμεθέκτου, προϊούσας ἀφθόνῃ χύσει καὶ ὑπερβλυζέουσας, ἵνα ἀκριβῶς ὁ πάντων αἴτιος ἐπέκεινα ἢ πάντων, καὶ τὸ ὑπερούσιον, καὶ ὑπερφυῆς πάντη ὑπερέχῃ τῶν καθ' ὅποιαν τινὰ ποτε οὐσίαν καὶ φύσιν.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. *Age jam divinam pacem, ut conciliationis principem, etc.* Occasione hujus capituli divus Thomas 2-2, quæst. 29, art. 1, petit utrum pax idem sit quod concordia; et in corpore respondet quod pax includat concordiam, illique aliquid addat. Unde ubicunque est pax, ibi est concordia, non tamen ubicunque est concordia, ibi est pax, si nomen pacis proprie sumatur. Concordia enim propria sumpta est ad alterum, in quantum scilicet diversorum cordium voluntates simul in unum consensum conveniunt. Contingit vero etiam unius hominis cur tendere in diversa, idque dupliciter. Uno quidem modo secundum diversas potentias appetitivas, sicut appetitus sensitivus plerumque tendit in contrarium rationalis appetitus, juxta illud: *Caro concupiscit adversus spiritum*^c; alio modo, in quantum una et eadem vis appetitiva in diversa appetibilia tendit, quæ simul assequi non potest, unde necesse est esse repugnantiam motuum appetitus. Quare uno horum motuum est quidem de ratione pacis, non tamen de ratione concordia; unde concordia importat unionem appetituum diversorum appetentium, pax autem supra hanc unionem importat etiam appetituum ejusdem appetentis unionem.

Ibid.: *De ipsa igitur divina pace ac silentio, etc.* Ubi nota cum D. Thoma, diviniæ paci silentium adungi, quia signum perturbatæ pacis solet esse strepitus et clamor. At autem pacem hanc a sancto quodam, justo nomine, consonantiam seu ineffabilitatem Dei nuncupari; quia scilicet neque nos Deum effari possumus, neque ipse sic se effatur nobis, ut nos ipsum secundum quod est perfecte cognoscere possimus. Adjungit etiam paci immobilitatem Dei ad omnem processum qui a nobis cognoscitur; quamvis enim procedere dicatur secundum quod suam similitudinem **514** in res diffundi, tamen ipse secundum omnem hujusmodi processum seu emanationem in seipso immobilis manet, uti S. Dionysius *Cælestis hierarchia*, cap. 1, § 2, quoque docuit. Recte autem quietes, immobilitas et silentium paci conjunguntur; quia ea quæ pacem habent, hoc ipso quietem aliquam habere videntur.

§ III. *Sed quomodo, discet aliquis, etc.* Movet hic dubitationem, quomodo dici possint omnia pacem desiderare, cum tanta appetituum dissensio. Hanc eandem questionem ex Dionysio movet divus Thomas 2-2, quæst. 29, articul. 2, et cum eodem in corpore respondet, ex hoc ipso quod homo aliquid

^c Gal. I, v, 17.

VARIE LECTIONES.

²⁶ οὖν non est in S. D. ²⁷ τῶν non est in D. πρώτως habent S. P. S. r. ²⁸ εἶτα τῶν ὄλων αὐτῶν μετεχόντων. ²⁹ ἀγαθότητος.

appetit, consequens esse, ipsum appetere ejus quod appetit assecutionem, et per consequens, remoti-
onem eorum quæ assecutionem impedire possunt. Potest autem impediri assecutio boni desiderati per con-
trarium appetitum vel sui ipsius vel alterius; et utramque tollitur per pacem, sicut supra dictum est, et
ideo necesse est ut omne appetens appetat pacem; in quantum scilicet omne appetens appetit tranquille
et sine impedimento pervenire ad id quod appetit, in quo consistat ratio pacis. Unde illi etiam qui bella
querunt et dissensiones, non desiderant nisi pacem, quam se habere non existimant. Ut enim dictum
est § 1, non est pax si quis cum alio concordet contra id quod ipse magis vellet. Et ideo homines quæ-
runt hanc concordiam rumpere bellando, tanquam defectum pacis habentem, ut ad pacem perveniant,
in qua nihil eorum voluntati repugnet; et propter hoc omnes bellantes quærunt per bella ad pacem
aliquam pervenire perfectiorem quam prius habebant. Porro cum pax consistat in quietatione et unione
appetitus; sicut appetitus potest esse simpliciter boni, vel boni apparentis, ita etiam pax potest esse vel
vera, vel apparens. Vera quidem pax non potest esse nisi circa appetitum veri boni (quia omne malum,
etsi secundum aliquid appareat bonum, unde ex aliqua parte appetitum quietet, habet tamen multos
defectus, ex quibus appetitus remanet inquietus et perturbatur); unde pax vera non potest esse nisi in
bonis, et bonorum, pax autem quæ malorum est, est pax apparens, et non vera. Unde dicitur Sa-
pient. xiv, 22: *In magno videntes inscienter bello, tot et tam magna mala pacem appellant.* Cum igitur
vera pax non sit nisi de bono, sicut dupliciter habetur verum bonum, scilicet perfecte et imperfecte,
ita etiam est duplex pax vera. Una quidem perfecta, quæ consistit in perfecta frustione summi boni,
per quam omnes appetitus ununtur, quietati in uno; et hic est ultimus finis creaturæ rationalis, se-
cundum illud Psalmi cxvii, 14: *Qui posuit finem tuæ pacem.* Alia vero est pax imperfecta, quæ habetur
in hoc mundo; quia, etsi principalis animæ motus quiescat in Deo, sunt tamen alia repugnantia intus
et extra quæ hanc pacem perturbant.

Itaque, ut ex his quæ hoc capite exposita sunt, breviter divinæ pacis proprietates Cyparissioti verbis
ex decade 5, cap. 8, colligamus. Est quidem, inquit, pax divina, quæ diversa necit in unum (dicta est
enim congregatrix et colligatrix illorum etiam quæ maxime diversi generis et nature sunt), multa in
ten peramentum commixtus, non confuse neque permixte, sed serans in singulis universitates in unum
mentis simplicem conceptum reducit. Et cum album, v. g. et nigrum ceterasque species coloris in
unum conceptum simplicem coloris mens reducit, universitatem generis in eis servat; neque enim con-
venientia in universitate generis confundit species; neque diversitas speciei tollit convenientiam in
universitate, sed hæc consensio et contentus a pace divina proficiscitur.

Deinde hæc divina pax veluti unum multiplicitum et diversarum vocum et sonorum instar contentus
et symphonie pulcherrime concit, nihil ex gravi aut acuto demutans, sed potius manent secundum
naturam sine confusione aptatam, ut ingeneretur copulatio, supraquam cognari potest, amatoris qui-
busdam illecebris, vel vesicio quid divinius dicam, in unum redacta. Ex quibus fit manifestum, quod
pax, et magnitudo, et parvitas, et statio, et motus, et idem esse, et diversum esse, et similem, et
dissimilem hæc omnia una pax sunt in Deo. Idcirco et hic et alias clare dictum et demonstratum est a
Dionysio, alia et contraria, non ita eodem modo et unite, et nulla duplicatione in Deo esse; tamen ab ipso
producta variata esse, ab ipsis emanationibus diversitatem acta.

Est igitur Deus, ut prius demonstratum est, sicut substantia, quam neque verbis exprimere, nec
eloqui, nec cognoscere possumus, sic etiam divina ejus pax; præterea sapientia ejus et vita ejus, et
quæcumque alia absoluta, et quæcumque nunc in ipso videntur secundum contrarietatem efferri. Lau-
damus autem hæc secundum participationem ejus intellectas et nominatas; id est, laudamus ab his quæ
producit, quæ sub intelligentiam cadunt, et quæ sub sensum, quibus nos ex his quæ videntur instructi,
ad cognitionem magnorum donorum ejus deducimus, ipsas per se primum actiones animo versantes:
ut si quis primum creaturam vel mundi fabricam ipsam per se cogitet, velut actionem Dei et motum
internum, deinde sermone ad producta et creata referat. Conveniens autem secum idem Dionysius,
515 sicut in aliis, ita et nunc, nomina ponit cum adjunctione dehinc, per se vitæ, etc., quæ, quia
supra explicata sunt, non repetimus.

§ VI. *Quid appetem per se esse, etc.* Vide quæ superius cap. 5, § 4, in adnotationibus dicta sunt.
Hæc tantum observa cum Turriano ad Cyparissiotæ, decad. 8, cap. 5, quam ingeniose, quæ Plato in
Timæo et *Parmenide* scripsit de speciebus sive ideis ingentis, et sine interitu separatis, immutabilibus,
natura consistentibus, tanquam effectivibus rerum singularium, Dionysius hic correxit, et prætulit
ad verum dogma de principis, non quæ causæ per se existant, neque sint non facta, sed quæ habeant
in nobis esse tantum intelligibile et immutabile a Deo manans, sicutque velut formæ quædam intelli-
gibiles, ratione tantum a rebus ipsis separate. Quod enim est singulare, posterius est intelligentia,
quod intelligi non potest sine prioribus, quæ sunt quicquid est specie, et species ipse, quæ a singularibus
participant, et prius esse habent secundum notionem. Nam cum esset hic homo in notione, nisi homo
species ejus prius haberet esse intelligibile, neque homo diceretur esse secundum notionem, nisi prius
humanitas haberet esse intelligibile; hæc enim continet quod quid est species hominis. Similiter in reli-
quis. Non esset hæc vita in notione aut hæc similitudo, nisi esset vita et similitudo universæ conside-
rata; nec ista esset, nisi esset prius secundum notionem quod quid est ipse vitæ et similitudinis, quæ
vocatur vita simpliciter et similitudo simpliciter, sive per se vitæ et per se similitudo.

Dicitur autem Deus supra Deum, *τὸς ὑπέριον ἀθανάτου*, ut ait Dionysius, id est secundum nostram cognitionem;
supra Deum, inquam, per participationem, quem in creaturis cognoscimus, sicut scriptum est: *Ego
dixi: Unus est Deus;* sic etiam est bonus supra bonitatem, quæ a nobis in creaturis cognosci potest. Itaque
proprie et per se esse de creatura dicitur et de Deo, sed æquivocè, ut bonus, et Deus.

§ VII. *Maximus in Cantaribus theologis, cent. 1, cap. 4, 5, 6.* Non est, inquit, Deus substantia, quæ sim-
pliciter aut quodam modo dicitur, ubi et principium est; neque potestas ut potestas, quæ simpliciter
aut quodam modo dicitur, ubi et medium est; nec opus ut opus, quod simpliciter aut quodam modo
dicitur, ubi et finis est motus ipsius substantiæ secundum potentiam prius cogitate, sed idem ipse est
et substantiæ effectus et supra substantiam, effectusque potentæ et supra potentiam, finis atque
vis, et immortalis finitas omnis efferentis, et, ut breviter dicam, principii, medi et finis auctor.

Ubi nota ex Turriano supra citato, substantiam simpliciter, esse substantiam abstracte consideratam,

quæ dicitur per se substantia, solum continens in notione sua quæ ad essentiam substantiæ pertinent. Hanc notionem primum menti informamus, postea notionem universalem, notionem, inquam, substantiæ non abstracte cogitatæ, sed universe, ut est substantia communis, quæ ratione differt a substantialitate abstracta, sicut humanitas ab homine. Postea consideramus substantiam communem secundum singulas species. Hæc substantia communis, et etiam singularis, non simpliciter, sed quodam modo substantia est; quia substantia communis est per participationem per se substantiæ, et particularis substantia per participationem utriusque, communis scilicet et per se substantiæ. In huiusmodi ergo substantia, sive simpliciter, sive quodam modo, principium est motus: Deus autem non est principium, quod habet habitudinem ad id cuius principium est, imo est principium supra principium, omni habitudinis solum. Similiter potentia simpliciter, est potentia abstracte considerata, quæ dicitur per se potentia, quæ est ipsa essentia potentiæ, cuius per se potentiæ participatione est potentia communis, et ob hanc causam est, quodam modo potentia. Similiter potentia particularis est quodam modo potentia, quia est per participationem potentiæ communis, et per se potentiæ. Huiusmodi potentia, sive simpliciter sive aliquo modo, est media inter substantiam et opus quod fit per motum substantiæ. Non enim fieri potest opus, nisi sit potentia efficiendi illud. Opus simpliciter, est opus per se et abstracte consideratum, id est ipsa essentia operis. Opus quodam modo, est opus ipsum universe consideratum, quod est per participationem operis simpliciter, quod dicitur per se opus; aut opus particulare, quod est per participationem operis universalis, et per se operis. In huiusmodi opere, sive simpliciter sive aliquo modo, hinc est, ut sanitas, quomodocumque consideretur, sive abstracte et per se, sive communiter et universe, sive sit in particulari, hinc est medicationis, qui est motus medentis, prius cogitatus secundum potentiam quam sanitas, quæ non potest fieri per medicinam, nisi prius cogitetur potentia ad sanandum, Deus autem neque hinc est neque medium, quatenus hæc in his quæ sunt ad aliquid numerantur, quæ simul esse cogitantur: cum infinito autem utat hinc esse cogitari potest. Conferenda sunt hæc cum his quæ in Adnot. ad cap. 5, dicta sunt.

516 PARAPHRASIS PACHYMERÆ (47).

§ I. Age vero etiam pacem, quæ omnis conciliationis causa existit, collaudemus; ipsa est etenim quæ omnia conjungit, quatenus divisam illorum multitudinem in unum, hoc est in unum illius desiderium, colligit; hoc enim integram unitatem appellat. Ipsa est quæ huius universi ex diversarum naturarum elementis contemperatam compagem constituit; hincque intestinum bellum appellavit qualitatum in ipsis contrarietatem, caloris scilicet contra frigus, humidum contra siccum, et similia aliorum, quæ ad unius mundi complementum uniantur. Religiose autem hic gentilium rationes solvit. Cum enim multi inter illos dissideant, atque ubi quidem omnia ex contrarietate belloque existere contendunt, alii vero ex amicitia et consensione, ita ut ab illis quidem dicatur contentio creandi principium existisse, ab his vero amicitia; Pater hic, eorum rationes rite moderando, Deum universi conditorem constituit. Licet etiam aliter accipere bellum intestinum, pro eo quod est naturaliter inter res incorporeas et materiales: *Caro enim, inquit, concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem* *. Et tale bellum divina pax ad unionem reducit, secundum quam antiquissimi illi ordines cælestes, cum secum ipsi et inter se conjunguntur, tum ad unum perfectissimum pacis principium adducuntur; quod cum individue (non enim ex parte aliqua, sed integre) universis advenit, quasi claustris quibusdam seu vectibus omnia communit, neque permittit divisa in infinitum et interminatam, quasi ad pulchritudinis formæque carentiam diffundi, quam externi sapientes materiam appellabant, hanc infinitam dicentes, utpote interminatam et informem. Cum itaque Deus sit formæ pulchritudinisque creator, merito

* Gal. v, 17.

(47) Vide Sch. S. Maximi tom. II, cap. 11 *De divinis nomin.*

§ I. Φέρει καὶ τὴν αἰτίαν συναγωγῆς ἀπάσης εἰρήνης ἀνευφημησωμεν αὐτὴ γὰρ ἐστὶν ἡ τῶν πάντων ἐνωτικὴ, καὶ τὸ μεριστὸν αὐτῶν πληθὺς εἰς ἓν συνάγει τὴν μίαν αὐτῆς ἔφρασιν ταύτην γὰρ καὶ ὅλην ἐνότητά φησιν. Αὐτὴ ἐστὶν ἡ τὴν ἀρμονίαν τοῦδε τοῦ παντὸς συνιστῶσα ἐξ ἑτεροφυῶν τῶν στοιχείων συγκεκραμένην διὰ καὶ πόλεμον ἐμφύλιον εἶπε τῶν ἐν αὐτοῖς ποιότητων ἐναντιότητα, θερμοῦ πρὸς ψυχρὸν, καὶ ὑγροῦ πρὸς ξηρὸν, καὶ τῶν ἄλλων ὁμοίων, ἅπερ εἰς ἐνὸς κόσμου συμπλήρωσιν ἔνωται. Εὐσεβῶς δὲ ἐνταῦθα τοῦ τῶν Ἑλλήνων λόγους λύει. Πολλῶν γὰρ ἐν ἐκείνοις στασιαζόντων, καὶ τῶν μὲν ἐξ ἐναντιώσεως καὶ πολέμου λεγόντων τὰ πάντα γίνεσθαι, τῶν δὲ ἐκ φιλίας καὶ συμφωνίας, ὡς λέγεσθαι παρὰ τοῖς μὲν τὸ νεῖκος ἀρχὴν δημιουργικὴν, παρὰ τοῖς δὲ τὴν φιλίαν ὁ πατήρ, εἰς ὀρθότητα μεταφέρων τοὺς λόγους, Θεὸν ἐφίστησι τοῦ παντὸς ποιητὴν. Ἔστι καὶ ἄλλως ἐκλαβεῖν ἐμφύλιον πόλεμον, τὸν φυσικῶς τοῖς ἀσωμάτοις πρὸς τὰ ὕλικά. Ἡ γὰρ σὰρξ, φησὶν, ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, καὶ τὸ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός. Καὶ τὸν τοιοῦτον πόλεμον ἡ θεία εἰρήνη πρὸς ἑνωσιν ἀγει, καθ' ἣν αἱ πρεσβύταται τῶν οὐρανίων τάξεων πρὸς ἑαυτὰς καὶ πρὸς ἀλλήλας συνάγονται, καὶ πρὸς μίαν καὶ παντελῆ τῆς εἰρήνης ἀρχὴν ἀνάγονται, ἥτις, ἀμερῶς (οὐ γὰρ ἐν μέρει τινι, ἀλλ' ἀθρόως) τοῖς ὅλοις ἐπιβεβηκυῖα, ὡς ἐν κλήθροισι συμπτύσσει τὰ πάντα καὶ ἀσφαλίζεται, καὶ οὐκ ἐξ διαιρεθέντα χυθῆναι πρὸς τὸ ἀπειρον καὶ ἀόριστον, οἰοῦναι τὸ ἀκαλλῆς καὶ ἀμόρφωτον, ἦν οἱ ἔξω σοφοὶ ὕλην προσωνομάκασιν, ἀπειρον λέγοντες ταύτην, ὡς ἀόριστον καὶ ἀνεῖδον. Ἐπεὶ γοῦν εἰδοποιὸς καὶ καλλοποιὸς ὁ θεός, εἰκότως τὸ ἐρημωθὲν Θεοῦ ἀνεῖδον γίνεται καὶ ἀκαλλώπιστον. Περὶ γοῦν αὐτῆς τῆς θείας εἰρήνης, ὃ τι ποτέ ἐστι, παρατεῖται λέγειν ταύτην γὰρ καὶ ὃ ἐν ταῖς Πράξεσιν Ἰουστός, ὃν καὶ Ἰωσὴν ἐκάλουν,

ἀφθεγγίαν καλεῖ, ὡς σιωπωμένην καὶ κρυφίαν· καὶ ἄκινήσιαν μὲν, ἀλλ' ἐπὶ πάσαν κίνησιν γνωσκομένην· αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ τὰ πάντα εἰδοποιήσασα καὶ κινήσασα, ὅλη γὰρ ὅλη ἑαυτῇ ὑπερήνεται, καὶ ἑαυτὴν πολλαπλασιάζουσα ταῖς καθ' ἑκαστον εἰρηναίαις προόδου, οὐδέποτε τὴν ἑαυτῆς ἐνιαίαν ἀπολείπει ἀπλότητα. Περὶ ταύτης τοίνυν οὕτε εἰπεῖν οὕτ' ἐνοῆσαι ἢ δυνατόν ἢ θεμιτόν, ἀλλὰ ταύτην ὡς ἀγνωστον ἐπ' αὐτὴν ἀναθέντες, τὰς ἐν ταῖς Γραφαῖς βηθεύσας νοητὰς μετουσίαις αὐτῆς, ὡς δυνατόν ἀνθρώποις, ἢ μᾶλλον τοῖς κάκεινων ἀπολειπομένοις ἡμῖν, σκοπήσωμεν.

se ignotam enarrantes, intellectiles ejus participationes in Scripturis recensitas, quoad hominibus vel potius nobis aliis inferioribus, possibile est, consideremus.

§ II. Πρῶτον τοίνυν λέγομεν, ὅτι ἡ θεία ἐκείνη εἰρήνη ἢ ἀφθεγγτος τῆς αὐτοειρήνης ἐστὶν ὑποστάσις, κατὰ τοὺς λόγους καθ' οὓς ἐλέγομεν Ἐμπροσθεν περὶ τῆς αὐτοζωῆς, Ὅλην δὲ καθ' ἑκαστον εἰρήνην λέγει ὅλην, καθ' ἣν τὰ πάντα συνάγεται, καὶ εἰς μίαν ἔφρσιν ἀνατείνεται μεμερισμένα ταῖς φύσεσιν ὄντα· καθ' ἑκαστον δὲ, καθ' ἣν ἑκαστον, τὴν ἑαυτοῦ ἐνότητα φυλάττει, οὐ διαχέεται πρὸς φθορὰν καὶ ἀνυπαρξίαν, ἃ δὴ ἀνωτέρω εἶπεν ἀπειρον καὶ ἀόριστον. Σημειῶσαι δὲ, ὅτι τὰ μὲν ὅλα ἔνωσιν λέγονται ἔχειν πρὸς ἄλληλα, τὸ δὲ ἐν πρὸς ἑαυτὸ ἐνότητα· καὶ τὸ μὲν ἐν, συγκερατούμενον, οὐ διαχέεται πρὸς τὸ ἀπειρον, τὰ δὲ ὅλα, συγκεραυνύμενα, ἀσύγχετα μένουσιν. Εἰ γὰρ καὶ τὰ στοιχεῖα, φησὶ, τὴν πρὸς ἄλληλα συμπλοκὴν καὶ μίξιν ἀδιαίρετον ἔχουσιν, ἀλλ' ὁμως αἱ τούτων ποιότητες τὴν ἀκρότητα ἑαυτῶν οὐ παραπολλύουσιν, οἷον τὸ θερμὸν, τὸ ξηρὸν, καὶ τὰ λοιπὰ, ἐν τῇ τῶν ἑτεροειδῶν κράσει τῇ ἐν τῷ παντὶ θεωρουμένη. Κρᾶσιν γὰρ ἐνταῦθα νοητέον οὐ τὴν ὡς ἐπὶ τῶν ὑγρῶν φύσιν, τὴν καὶ ἀφανίζουσαν τὰ ὑποκείμενα, ἀλλὰ τὴν σύμπνοιαν καὶ ἀλληλουχίαν τὴν ἐν ἀρμονίᾳ φυλάττουσαν τὰ ὑφ' ἑστώτα. Νοήσομεν γοῦν μίαν τινὰ ἀπλὴν εἶονει φύσιν εἰρήνης ἐνθεωρουμένην τοῖς πᾶσιν, ἐνοῦσαν ἅπαντας ἑαυτῇ, καὶ τὰ πάντα ἀλλήλοις, καὶ τὰ πάντα ἑαυτοῖς, καὶ φυλάττουσαν, καὶ ἀμιγῆ καὶ συγκεραμένα· ἀμιγῆ, τῇ ἰδίᾳ ἐκάστου ποιότητι· συγκεραμένα, τῇ πρὸς ἄλληλα μίξει. Διὰ ταύτην οἱ θεῖοι νόες ἐνοῦνται καὶ ταῖς νοήσεσιν ἑαυτῶν καὶ τοῖς νοουμένοις· νοοῦσι γὰρ καὶ ἑαυτοὺς, καὶ τοῖς ἐπιναθεθηκότας, καὶ ἐπὶ τὰ ὑποδεέστερα. Ὅταν οὖν τὰ ἑαυτῶν ἐνεργῶσι, καὶ ἑαυτοὺς νοοῦσι, ταῖς οἰκείαις ἐνοῦνται νοήσεσιν· ὅταν δὲ τὰ ὑπερθεθηκότα ἢ τὰ ὑποθεθηκότα νοοῦσι, τότε ἐνοῦνται τοῖς νοουμένοις. Τὸ γὰρ νοοῦν τῇ γνώσει ἐνοῦται τῷ γνωσθέντι, ὡς καὶ ὁ ἀγνωστὸν σχεδόνουσαι, οὐ καταλαβὼν δὲ μὴ ἐνόησε. Μετὰ δὲ ταύτας τὰς ἐνώσεις (αἵπερ οὐκ ἂν ἐγένοντο, εἰ μὴ εἰρήνευε καθὼς καθ' ἑαυτὸν ὁ νοῦν, ἢ μὴν ὁ νοῦν πρὸς τὰ νοοῦμενα), ἐπὶ τὴν ἀγνωστον ἐκείνην καὶ θείαν ἀνάγεται συναφὴν. Πάλιν ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἐνδέχεται εὐρεθῆναι ἀμερῆ καὶ αὐλον νόησιν, ὅταν τοὺς παντοδαποὺς λογισμοὺς πρὸς μίαν νοερὰν καθαρότητα συναγάγῃ· τότε γὰρ καὶ ἐπὶ τὴν ὑπὲρ

id quod a Deo destitutum est, informe sit et experta pulchritudinis. De hac igitur divina pace quid tandem sit, dicere refugit; quoniam hanc etiam in Actis¹ Justus, quem et Josen nominabant ἀφθεγγίαν vocat, quippe silentem et occultam; et immobilitatem quidem, sed ab omni motu cognoscibilem; hæc enim est quæ informat et movet omnia, tota enim sibi toti superunitur; et cum semetipsam singulis pacificis processationibus multiplicat, nunquam

517 tamen unicam illam suam simplicitatem deserit. De hac itaque neque dicere, neque cogitare quidquam fas est vel possibile; sed hanc tanquam in

§ II. Primum itaque dicimus divinam illam pacem ineffabilem ipsius per se pacis esse effectricem, juxta rationes superius allatas de ipsa vita. Totam autem cujusque pacem vocat universam, quatenus omnia, quæ naturis divisa sunt, concillantur, et ad unum desiderium excitantur; uniuscujusque vero, quatenus quisque unitatem suam servans, minime diffinit ad corruptionem et interitum, quæ superius vocavit infinitum et interminatum. Nota vero, tota quidem dici ad invicem habere conjunctionem, unum vero, ad seipsum unitatem; atque unum quidem contemperatum non diffundi in infinitum, tota vero commista manere inconfusa. Si enim, inquit, etiam elementa ad invicem connexionem et misionem indivulsam habent, attamen horum qualitates suas extremitates, v. g. calorem, siccitatem, et cætera, minime deperdunt in diversarum specierum temperatione, quæ in universo conspicitur. Temperationem autem hoc loco intelligere oportet, non eam quæ in humidis sit, commisionem, quæ et subjecta corrumpit; sed conspirationem; et unius ab altero dependentiam, quæ in compage custodit ea quæ subeunt. Intelligentius itaque unam quamdam simplicem quasi naturam pacis in omnibus consideratam, omnia sibi ipsi, et omnia inter se, atque omnia secum ipsis conjungentem, nec non immista et contemperata conservantem; immista, propria cujusque qualitate; contemperata, ad invicem misione. Per hanc divinæ mentes uniantur cum suis intellectionibus, tum rebus intellectis: intelligunt enim et seipsas, et superiores, atque insuper inferiora. Quando itaque quæ sua sunt, curant, et semetipsas intelligunt, propriis intellectionibus uniantur; quando vero superiora vel inferiora intelligunt, tunc rebus intellectis conjunguntur. Quod enim intelligit, per cognitionem rei cognitæ conjungitur; sicut etiam ignorans dividitur non comprehendens id quod ignoravit. Porro post hæc uniones (quæ non existissent, nisi intelligens secum ipse quodammodo, vel certe 518 cum rebus intellectis pacem inivisset) ad ignotum illum divinumque contactum adducitur. Rursum in animis nostris reperire licet individuum

¹ Act. I, 23.

et immaterialem cognitionem, quando omnigenas ratiocinationes ad unam spiritalem puritatem colligunt; tunc enim ad unionem quoque intellectu superiorem, pro captu suo, via quadam et ordine pertingunt, per hanc ipsam videlicet naturam pacis una quædam et indissolubilis elementorum omnium connexio existit, collecta quidem inconfuse, quia licet sibi mutuo commisceantur, simul tamen eorumdem qualitates extremitates suas minime perdunt; commista vero indivulsa, quia ex hac elementorum mistione una quædam natura perficitur. Hæc enim est pax, quæ extrema extremis per media connectit. Extrema vero dicit, intermedia elementa, terram, aerem, aquam, et æthera, quæ sunt etiam secundum omnia contraria. Media autem, inter terram scilicet et aerem, aqua, quæ cum terra quidem communicat rigore, cum aere vero humiditate; et rursum inter aquam et æthera medius est aer, qui cum aqua quidem communicat humiditate, cum æthere vero calore. Hæc etiam extremis universi sibus, qui sunt inanimæ substantiæ, in quibus nullus motus accretionis aut nutritionis aut aliorum consideratur, amicitiam impertit, omniaque germana reddit et cognata, in quantum ex Deo omnia et ad Deum convertuntur: sic enim etiam Apostolus antiquo dicto usus est, *Ipsius enim et genus sumus* τ. Dicit autem causam secundum quam omnia sunt cognata, intellectilia videlicet unitatibus, id est secundum id quod in ipsis quid unum et simplex est, et secundum immortalitatis identitatem; sensilia ex diversis elementis, nutritionibus, seu commistionibus, ac talium mistionum collectionibus. Divina siquidem pax in uno et eodem omnia demonstrat; pertingit enim ad omnia, seque pro cujusque captu ac dignitate rebus omnibus communicat; manet vero, per excellentiam unionis et pacis, tota secum tota, secundum totam supraquam unita. Siquidem quod supraquam unita, sit ipsa sibi secundum se totam eadem existit.

§ III. Hic quorundam quodammodo questionem inserit dicentium: Quomodo omnia pacem appetant, cum aliqua sint quæ divisione et inimicitia gaudeant? Et nunc quidem clare dicit, quæ sint quæ diversitate delectentur, in distinctione vero **519** hæc fusius dirimet. Triplicem itaque rationem affert, ac primam quidem admittit, secundam vero tanquam impossibilem rejicit, tertiam denique moderatur. Si igitur, inquit, cujusque rei proprietatem quis dicat, secundum quam hoc quidem ignis, illud vero aqua, et aliud aliud quid existit, ut aliam naturam habens, istiusmodi diversitatem ego quoque admitto, quam non dico distinctionem, sed potius unionem et consistentiam cujusque in statu suo; nihil enim eorum quæ sunt cupit perdere id quod est; volunt enim omnia cum semetipsis pacem habere, atque proprietatem cujusque potius custos est naturæ.

Α νόησιν ἔνωσιν, οὐκ αἰῶς ἑαυτὰς, ὁδῶ τινι καὶ τάξει προβαίνουσι, διὰ ταύτην τὴν τῆς εἰρήνης δηλαδὴ φύσιν, ἢ μία συμπλοκὴ τῶν ἀπάντων στοιχείων καὶ ἀδιάλυτος ὑφίσταται, συναγομένη μὲν ἀσυγχύτως, ὅτι, εἰ καὶ συναλλήλοις μίγνυσονται, ἀλλ' ὁμως αἱ τούτων ποιότητες τὴν ἀκρότητα ἑαυτῶν οὐ παραπολλύουσι· συγχεομένη δὲ ἀδιαιρέτως, ὅτι ἐκ τῆς τῶν στοιχείων μίξεως μία τις ἀποτελεῖται φύσις. Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἢ τὰ ἄκρα τοῖς ἄκροις διὰ τῶν μέσων συνδέουσα. Ἄκρα δὲ λέγει τὰ τῶν στοιχείων ἕμμεσα, τὴν γῆν, τὸν ἀέρα, τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν αἰθέρα, ἅπερ εἰσὶ καὶ κατὰ πάντα ἐναντία. Μέσα δὲ, γῆς μὲν καὶ ἀέρος τὸ ὕδωρ, γῆ μὲν κοινωνοῦν τῷ ψυχρῷ, ἀέρι δὲ τῷ ὑγρῷ· καὶ πάλιν τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ αἰθέρος ἀήρ, ὕδατι μὲν κοινωνοῦν τῷ ὑγρῷ, αἰθέρι δὲ τῷ θερμῷ. Αὕτη καὶ ταῖς ἐσχάταις τοῦ παντός ἀποπερατώσασιν, αἰτινές εἰσιν αἱ ἀψυχοὶ οὐσίαι, ἐν αἷς οὐδεμία κίνησις θεραπευτικὴ ἢ αὐξητικὴ, ἢ τῶν ἄλλων τις θεωρεῖται, τὴν ψιλίαν διωρεῖται, καὶ πάντα ἀδελφὰ ποιεῖ καὶ συγγενῆ, καθότι ἐκ τοῦ Θεοῦ πάντα, καὶ πρὸς Θεὸν ἐπιστρέφουσιν· οὕτω γὰρ ἐχρήσατο τῷ παλαιῷ ῥήματι καὶ ὁ Ἀπόστολος· *Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμὲν*. Λέγει δὲ τὴν αἰτίαν καθ' ἣν ὁμόγνια τὰ πάντα· καὶ τέως τὰ νοητὰ ταῖς ἐνόησι, κατ' αὐτὸ δὴ τὸ ἐνιαῖον καὶ ἀπλοῦν αὐτῶν, καὶ κατὰ τὸ ταῦτὸ τῆς ἀθανασίας· τὰ αἰσθητὰ, ταῖς ἐκ τῶν διαφόρων στοιχείων ἐνώσεσιν, ἤτοι συγκρίμασι, καὶ ταῖς συναγωγαῖς τῶν τοιοῦτων μιγμάτων. Ἡ θεία γὰρ εἰρήνη, ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ πάντα δεικνύουσα, πρόεισι μὲν ἐπὶ πάντα, καὶ μεταδίδωσιν ἑαυτῆς οὐκ αἰῶς καὶ κατ' ἀξίαν τοῖς πράγμασι· μένει δὲ, δι' ὑπεροχὴν ἐνώσεως καὶ εἰρήνης, ὅλη πρὸς ὅλην ἑαυτὴν, καθ' ὅλην ὑπερηνωμένη. Ἐπεὶ γὰρ ὑπερηνωμένη ἐστίν, αὐτὴ ἑαυτῇ καθόλου ταύτῃ ἐστίν.

§ III. Ἐντεῦθεν ὡς ἀπὸ τινων ἀπορίαν παρενεῖρει, Πῶς, λεγόντων, ἐφίεται πάντα εἰρήνης, ἐπειδὴ τινὰ εἰσὶ τῇ διακρίσει καὶ τῇ ἐχθρῇ χαίροντα; Καὶ νῦν μὲν σαφῶς λέγει, τίνα εἰσὶ τὰ τῇ ἑτερότητι χαίροντα, ἐν δὲ τῇ λύσει διευκρινήσει ταῦτα πλατύτερον. Τριχῶς γοῦν ποιεῖται τὴν τοῦ λόγου ἐφοδον, καὶ τὸν μὲν πρότερον λόγον δέχεται, τὸν δὲ δεύτερον, ὡς μὴ δυνάμενον εἶναι, ἀποβάλλεται, τὸν δὲ γὰρ τρίτον θεραπεύει. Εἰ γοῦν τὴν ἐκάστου ιδιότητα, φησὶν ὁ λέγων, καθ' ἣν τοῦτο μὲν πῦρ, τοῦτο δὲ ὕδωρ, καὶ τοῦτο ἑτερόν τι, ἄλλως τῆς φύσεως ἔχον, τὴν τοιαύτην ἑτερότητα καγὼ δέχομαι, ἣν οὐ λέγω διάκρισιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἔνωσιν πρὸς ἑαυτὸ ἐκάστου καὶ σύστασιν· οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων ἐθέλει ἀπολλύειν ὅπερ ἐστὶ· πάντα γὰρ ἐθέλει εἰρηνεύειν πρὸς ἑαυτὰ, καὶ ἡ ἰδιότης φυλακὴ μᾶλλον τῆς φύσεως γίνεται.

§ IV. Καὶ εἰ λέγω ταῦτα ἐπὶ τοῖς μὴ κινουμένοις, ἀλλ' ἀστασιάζουσιν καὶ ἠσυχάζουσιν, ὅπου γε καὶ ἐπ' αὐτοῖς τοῖς κινουμένοις καθ' ὅποιαν οὖν κίνησιν, ὡσπερ ἐπὶ ἡλίου ἴδοι τις ἄν, ἢ ἐπὶ τῶν μερῶν τοῦ οὐρανοῦ, ἢ ἐπ' ἄλλων εὐμεταβόλων, καὶ εἰς ἄλλο καὶ ἄλλο βεπόντων; ὡς καὶ τὸ τῆς ἀστραπῆς ἔχει, εὐθέως τὴν κάτω κίνησιν κινουμένης, καὶ πάλιν τὴν ἄνω· ἢ τὸ τῆς θαλάσσης, νῦν μὲν κυμαινούσης, νῦν δὲ ἠσυχάζουσας, ὅπου γε λοιπὸν καὶ αὐτὴ ἢ ἀλλεπάλληλος κίνησις οὐ καθίστασι τὴν διαφορὰν καὶ τὴν ἑτερότητα, ἀλλὰ τὸ ταῦτόν τῆς φύσεως ἀποδείκνυσιν, ὡς τοιαύτην τοῦ πράγματος ἔχοντος φύσιν κινουμένην καὶ μεταπίπτουσαν τῆς εἰρήνης, καὶ τότε αὐτῇ τὴν κινήτικὴν ζῶην ἀκίνητον φυλαττούσης, καθὼς ἔχει φύσεως.

§ V. Εἰ δὲ τὸν δεύτερον λόγον λέγει, ἑτερότητα ἰσχυριζόμενος εἶναι κατὰ τελείαν τῆς εἰρήνης ἐκπτώσιν, καθὼς οἱ Μανιχαῖοι ἔλεγον τὴν ὕλην αὐθύπαρκτον ἀττασίαν καὶ περιφορὰν καὶ ἀπειρίαν, καὶ ἀοριστίαν ἔχουσαν, ἴστω ὡς οὔτε ὄν ἐστι τοῦτο, ὕλη μένουσα καὶ καθ' αὐτὴν ὑφισταμένη· οὔτε μὴν ἐν τοῖς οὐσιν εὐρίσκεται, ὡς εἶναι καὶ αὐτὴν μίαν τῶν εἰδοποιημένων κτισμάτων. Εἰ γοῦν οὔτε εἰδοποιημένον ἐστὶν ὡς τὰ ὄντα, οὔτε μὴν ἀνείδιον μένον ὄν ἐστι, καὶ καθ' αὐτὸν ὑφιστάμενον, πῶς εἴπομεν, ὅτι τὸ τοιοῦτον εἰρήνην οὐκ ἔχει; Εἰ δὲ τὸ τρίτον φησὶν, ὅτι τινές εἰσιν ἀπεχθανόμενοι τῷ ἀγαθῷ, καὶ ταῖς ἐρίσι καὶ ταῖς θυμοῖς χαίροντες, φημὶ δὲ καὶ οὗτοι ἀμαυροῖς εἰδύλοις τῆς ἀγάπης κατέχονται· ὑπὸ γὰρ παθῶν ἐνοχλοῦμενοι, καὶ τὰ πάθη κατὰ ἀγνοίαν ὡς καλὰ θέλοντες ἴσθῃ, δοκοῦσιν εἰρήνης ὀρέγεσθαι, ἐπιέμενοι ἀθεῶς ἀπολαύειν τῶν παθῶν, καὶ οἰόμενοι εἰρηγεύειν ἑαυτοὺς ἐὰν ἀποπληρωθῶσι τῶν ἀεὶ ἀπορρέοντων παθῶν, ἀεὶ ὑπὸ τούτων ἐκταραττόμενοι. Τί ἄν τις εἴποι περὶ τῆς κατὰ Χριστὸν εἰρήνης, καθ' ἣν ἅπας ἐλύθη πόλεμος, καὶ μὴ μόνον οὔτε ἑαυτοῖς, οὔτε ἀλλήλοις, οὔτε ἀγγέλοις μαχησόμεθα, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀγγέλοις συνεργήσομεν, τὴν αὐτὴν αὐτοῖς περὶ τὸ θεῖον σέβας λατρείαν καὶ προσκύνησιν τελούντες, δι' ἧς εἰρήνης κατήλλαξεν ἡμᾶς ἑαυτῷ, τῷ Πατρὶ τε καὶ τῷ Πνεύματι, περὶ ὧν καὶ ἀλλαχόσε ἰκανῶς εἴρηται.

§ VI. Ἐντεῦθεν εἰσβάλλει καὶ ἐρμηνεύει, πῶς νοεῖ τὸν Θεὸν αὐτοζῶην εἶναι, καὶ τῆς αὐτοζῶης ὑποστάτην, καὶ τὰ ὅμοια, ἐπειδὴ καὶ ἐν ἐπιστολαῖς τοῦτο συνέθετο, καὶ ὁ ἅγιος Τιμόθεος ἠπόρησε περὶ τούτου. Φησὶ γοῦν, ὅτι οὐκ ἐστὶν ἐναντίον εἰπεῖν τὸν Θεὸν καὶ αὐτοζῶην, καὶ αὐτοζῶης ὑποστάτην· λέγεται γὰρ ὁ Θεὸς καὶ ἐκ τῶν ὄντων, ὡς αἰτιατῶν αἴτιος, καὶ μάλιστα ἐκ τῶν πρώτως ὄντων. Πρώτως δὲ ὄντα οἶμαι αὐτὸν εἰρηκέναι τὰς ὑπερκοσμίους φύσεις, ὡς πρώτως καὶ ἀκραιφνῶς τῶν θεῶν δωρεῶν μετεχοῦσας, ζωῆς, ἀθανασίας, καὶ τῶν λοιπῶν. Ἐκ τῶν ὄντων τοίνυν λεγόμενος ὁ Θεὸς, ὡς αἴτιος ἐκ τῶν αἰτιατῶν λέγοιτο ἂν κατὰ τοῦτο, καὶ ὁ τῆς αὐτοζῶης ὑποστάτης καὶ αἴτιος, αὐτοζῶη ἐκ τοῦ αἰτιατοῦ. Τί δὲ ἐστὶν ἡ αὐτοζῶη αὕτη, παρακατιῶν εἴποι. Ὅταν δὲ αὐτὸς λέγεται ὁ Θεὸς αὐτοζῶη, ὑπὲρ πάντων

§ IV. Et quid dico hæc de illis quæ non moventur, sed sine deditioe atque in quiete sunt, cum id etiam locum habeat in iis quæ quocumque motu cientur, ut in sole videre quis possit, vel in partibus cæli, vel in aliis quæ facile mutantur, atque in alia atque alia vergunt; sicut etiam in fulgure se res habet, quod extempore deorsum movetur, et iterum sursum; vel in mari, modo quidem procellose, modo vero tranquillo, ita ut etiam ipsamet alterna motio non constituat differentiam et diversitatem, sed naturæ identitatem demonstrat, quippe natura rei istiusmodi motum et vicissitudinem pro pace sua exigente, et tum etiam mobilem suam vitam immolam conservante, prout ejus natura fert.

§ V. Si vero alteram rationem afferat, confirmans, diversitatem existere per omnimodam a pace prolapsionem, sicut Manichæi dicebant, materiam habere per se subsistentem instabilitatem et circumferentiam, et infinitatem et interminationem, sciat nullum ens esse, quod sic materia maneat, et per se subsistat; neque id etiam in rebus reperiri, cum ipsa etiam una sit ex creaturis illis quæ informantur. Si itaque non sit informata, sicut res cæteræ, neque etiam certe, dum informis manet, res sit, ne per se subsistat; quomodo dicemus id quod tale est non habere pacem? Quod si tertium dicat, aliquos esse qui bono adversantur, et contentionibus et iris gaudeant, dico etiam illos obscuris quibusdam dilectionis simulacris contineri; a passionibus enim agitati, easque per ignorantiam quasi bonas sedare volentes, pacem appetere videntur, dum passionibus impune frui desiderant, et arbitrantur se pacem habere, si continuo fluentibus passionibus repleantur, ab iisdem semper **520** exagitari. Quid porro dicat quis de pace Christi, qua bellum omne dissolutum est, ut non solum neque nobiscum, neque cum invicem, neque cum angelis bellum habeamus, verum etiam ipsis angelis cooperemur, eundem cum ipsis Deo cultum et adorationem exhibentes, qua utique pace conciliavit nos sibi, et Patri, et Spiritui sancto, de quibus etiam alibi satis dictum est.

§ VI. Hic etiam introducit, et explicat, quomodo intelligat Deum esse per se vitam, et per se vitæ conditorem, et similia; quandoquidem id etiam in Epistolis posuerit, et sanctus Timotheus de hoc dubitavit. Ait itaque non pugnare secum, dicere Deum esse per se vitam, et per se vitæ conditorem; dicitur enim Deus, etiam ex rebus tanquam effectuum causa, et maxime ex iis quæ primo loco sunt. Existimo autem ipsum per ea quæ primo loco sunt, intellexisse naturas supramundiales, quippe primo loco liquidoque divina munera participant, ut vitam, immortalitatem, et reliqua. Itaque Deus, qui ex rebus, tanquam causa ex effectis, appellatur, secundum hoc etiam dici potest ipsius per se vitæ conditor et auctor, ex effectu per se vitæ. Quid vero sit hæc per se vita, ita proseguens ait:

Quando autem dicitur Deus per se vita, supra omnem naturam dicitur, id est etiam supra angelos omnemque substantiam spiritalem. Ex uno autem exemplo vitæ, nos etiam de similibus similiter cogitare oportet. Quemadmodum igitur in aliis effectis reperimus, Deum etiam ex his dictum, et rursum supra hæc existere, ignem et supra ignem, mentem et supra mentem, spiritum et supra spiritum, sic etiam per se vita dicitur tanquam ex effectu, et supra ipsam. Quid vero, inquires, est hæc per se vita, cuius effector et causa Deus est? num est res per se subsistens, etiam secundum se considerata? Non hoc dicimus; non enim est aliqua substantia, sive divina sive angelica, illud per se esse causa essentialis omnium, vel per se vita, qua viventia vivunt (solum enim is, qui est substantia suprasubstantialis, principium et causa est ut sint omnia quæ sunt, et ipsum esse). Non itaque dicere licet, principales quasdam esse rerum causas et essentialis conditrices, quemadmodum gentiles multos deos effulverunt, quos nec ipsi neque patres eorum sciverunt. Ceteram hæc deimus principaliter quidem et causaliter ipsum Deum esse per se ens, per se vitam, per se deitatem; rursum **521** vero participare largiens, inquam, virtutes providentiales. Cum enim Deus imparticipabilis et participabilis sit, imparticipabilis quidem secundum essentialiam (nihil enim eorum quæ sunt essentialis ipsius particeps existit, siquidem secundum propriam naturam existit supra ea quæ sunt) participabilis vero secundum amicas ejus participaciones ac distributiones, quatenus res omnes ipsum participant, et per ipsum consistunt. Nam id quod non existit ejus particeps, neque est, neque erit, neque erat; quocirca ens participat per se ens, non ipsam causam entitatis Deum ipsam scilicet essentialiam, sed distributionem ipsius per se entis, secundum quam etiam Deus participabilis existit. Participat item id quod vivit, per se vitam, non ipsam divinam essentialiam, sed ipsam quæ in ipso est per se vitam, divinam, inquam, distributionem, per quam etiam participatur Deus. Hæc prius etiam formas et exemplaria et prædefinitiones appellabat, non confirmans Platonicam doctrinam, nisi; sed sensu proprio accipiens illa quæ ab ipso viliter et indigne Deo dicta erant. Horum effector Deus esse dicitur, ut qui hæc in se habeat. Deinde etiam universa hæc condidisse perhibetur per essentialis, quæ secundum processionem ab ipso substantialiter subsistunt; tota seu universa dicens, quæ omnino perfecte participant et essentialiam, et vitam, et sanctificationem, et omnia, ut angelicæ virtutes. Tertio etiam ea quæ ex parte sunt; quædam enim participant solam entitatem, quædam et entitatem et vitam, quædam etiam entitatem et vitam et sapientiam; supremæ enim virtutes omnium sunt participes. Sed quid attinet de his dicere, cum præceptor noster divus Hierotheus dicat Deum effectorem deitatis, quem etiam per se pulchritudinem et universam pulchri-

φύσιν λέγεται, ἡγουν καὶ ὑπὲρ ἀγγέλους καὶ πᾶσαν νοερὰν οὐσίαν. Ἐξ ἐνὸς δὲ τῆς ζωῆς, καὶ περὶ τῶν ὁμοίων ὁμοίως ἡμᾶς δεῖ νοεῖν. Ὡς γοῦν ἐπ' ἄλλων αἰτιατῶν εὐρίσκομεν τὸν Θεὸν καὶ ἀπὸ τούτων λεγόμενον, καὶ πάλιν ὑπὲρ ταῦτα ὄντα, πῦρ καὶ ὑπὲρ τὸ πῦρ, νοῦν καὶ ὑπὲρ τὸν νοῦν, πνεῦμα καὶ ὑπὲρ τὸ πνεῦμα· οὕτως καὶ αὐτοζωῆ ὡς ἐξ αἰτιατοῦ, καὶ ὑπὲρ αὐτήν. Τί δὲ, εἴποις, ἔστιν αὕτη ἡ αὐτοζωῆ, ἥ ὁ Θεὸς ὑποστάτης καὶ αἴτιος; ἄρα ἀθύπαρκτόν τι πρᾶγμα καὶ καθ' αὐτὸ θεωρούμενον; Οὐ τοῦτο λέγομεν· οὐδὲ γὰρ ἐστὶ τις οὐσία, ἢ θεία ἢ ἀγγελικὴ, τὸ αὐτοεῖναι αἰτία τοῦ εἶναι τὰ πάντα, ἢ ἡ αὐτοζωῆ τοῦ ζῆν τὰ ζῶντα (μόνον γὰρ τοῦ εἶναι τὰ πάντα, καὶ τοῦ εἶναι, καὶ αὐτὸ τὸ ἐν τοῖς οὐσιν εἶναι, ἀρχὴ καὶ αἰτία ἐστὶν ἢ ὑπερούσιος οὐσία). Οὐκ ἔστι γοῦν **B** εἰπεῖν ἀρχικᾶς τῶν ὄντων καὶ δημιουργικᾶς οὐσίας, καθὼς περ οἱ Ἕλληνες, πολλοὺς θεοὺς σχεδιάσαντες, οὓς οὔτε αὐτοὶ ἤδεισαν, οὔτε οἱ πατέρες αὐτῶν. Ἀλλὰ ταῦτά φαμεν, ἀρχικῶς μὲν καὶ αἰτιατῶς αὐτὸν τὸν Θεὸν, αὐτόν, αὐτοζωῆν, αὐτοθεότητα· μεθεκτῶς δὲ πάλιν ταῦτα, φημί τὰς ἐκδιδομένας προνοητικᾶς δυνάμεις. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Θεὸς καὶ ἀμέθεκτός ἐστι καὶ μεθεκτός, ἀμέθεκτος μὲν κατὰ τὴν οὐσίαν (τῆς γὰρ οὐσίας αὐτοῦ οὐδὲν τῶν ὄντων μετέχει, ὑπὲρ τὰ ὄντα γὰρ ἐστὶ κατὰ τὴν δῖαν φύσιν·) μεθεκτός δὲ κατὰ τὰς φιλοδώρους αὐτοῦ μεταδόσεις καὶ δωρεὰς, καθὼς πάντα τὰ ὄντα αὐτοῦ μετέχει, καὶ δι' αὐτοῦ συνέστηκε. Τὸ γὰρ μὴ μετέχον αὐτοῦ οὔτε ἐστὶν, οὔτε ἔσται, οὔτε ἦν· διὰ τοῦτο τὸ ὄν μετέχει τοῦ αὐτόντος, οὐκ αὐτοῦ τοῦ αἰτίου τοῦ ὄντος Θεοῦ, αὐτῆς δηλαδὴ τῆς οὐσίας, ἀλλὰ τοῦ αὐτόντος τῆς δωρεᾶς αὐτοῦ, καθ' ἣν καὶ ἐστὶν ὁ Θεὸς μεθεκτός. Μετέχει πάλιν τὸ ζῶν τῆς αὐτοζωῆς, οὐκ αὐτῆς τῆς θείας οὐσίας, ἀλλὰ τῆς ἐν αὐτῷ αὐτοζωῆς, τῆς θείας φημί δωρεᾶς, καθ' ἣν καὶ μετέχεται ὁ Θεός. Ταῦτα ἔλεγεν ἔμπροσθεν καὶ εἶδη καὶ παραδείγματα, καὶ προορισμούς, οὐ παριστάμενος τῷ Πλατωνικῷ δόγματι, μὴ γένοιτο· ἀλλ' εὐσεβῶς ἐκλαμβάνων τὰ παρ' ἐκείνου ταπεινῶς καὶ ἀναξίμως Θεοῦ λεγόμενα. Τούτων ὑποστάτης λέγεται ὁ Θεὸς εἶναι, ὡς ἐν αὐτῷ ἔχων ταῦτα. Εἶτα καὶ ὅλα αὐτὰ ὑπόσθησθαι λέγεται, διὰ τῶν κατὰ πρόθεον ὑποστασῶν οὐσιῶν ὑπ' αὐτοῦ οὐσιωδῶς· ὅλα λέγων τὰ ὀλοτελῶς μετέχοντα καὶ οὐσίας καὶ ζωώσεως καὶ ἀγιασμοῦ, καὶ πάντων, ὡς αἱ ἀγγελικαὶ καὶ δυνάμεις. Τρίτως τὰ μερικᾶ· τινὰ γὰρ μετέχει μόνης ὄντωςσεως, τινὰ καὶ ὄντωςσεως καὶ ζωώσεως, τινὰ καὶ ὄντωςσεως καὶ ζωώσεως καὶ σοφίας· αἱ γὰρ ἀνώταται δυνάμεις τῶν ἀπάντων μετέχουσι. Καὶ εἰ δεῖ λέγειν, ἔπου καὶ ὁ διδάσκαλος ἡμῶν ἰερός Ἱερόθεος ὑποστάτην εἶπε τὸν Θεὸν τῆς θεότητος, ὄν καὶ αὐτόκαλλος, καὶ ὄλον κάλλος φημί, καὶ μερικὸν κάλλος; οὐχ ὅτι τὸ αὐτὸ ἐστὶ καὶ ὄλον καὶ μερικόν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν μετεχόντων ἀνίσως τῶν δωρεῶν ὀνομάζεται ὁ τῶν δωρεῶν αἴτιος· καὶ ὁ κατὰ τὴν θεότητα ἀμέθεκτος κατὰ τὰς ἀφθόβους χύσεις τῶν δωρεῶν μετέχεται, ἵν' ἀκριβῶς ὑπερέξη ὁ πάντων αἴτιος ἀπάντων τῶν καθ' ὅποιαν οὐσίαν καὶ φύσιν συνισταμένων ἐν τῷ κατὰ τὰς δωρεὰς μετεχόμενον, κατὰ τὴν οὐσίαν μεθόλωσ μετέχεσθαι.

iudicium dico, et pulchritudinem ex parte; non quod idem totum sit, et ex parte, sed ab illa, qui inæqualiter ejus munera participant, munerum auctor denominatur; et qui secundum divinitatem inparticipabilis est, secundum uberes munerum effusiones participatur, ut perspicue rerum omnium auctor erigatur, omnibus secundum quæcumque substantiam et naturam subsistentibus, dum secundum munera participatur, qui secundum essentiam æquaquam participari potest.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄.

A

522 CAPUT XII.

Περὶ Ἁγίου ἁγίων, Βασιλέως βασιλέων, Κυρίου κυρίων, Θεοῦ θεῶν.

De Sancto sanctorum, Rege regum, Domino dominantium, Deo deorum.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Ponit capituli hujus distributionem. II. Explicent quid sanctitas, quid regnum, quid dominatio, quid deitas significent. III. Quoniam sensu hæc nomina de Deo prædicentur. IV. Quo sensu etiam dicatur Deus esse Sanctus sanctorum.

§ I.

Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ περὶ τούτων ὅσα εἶπαι ἴδαι, τὸ προσήκον ἀπέληφεν, ὡς οἶμαι, τέλος ὑμνητέον ἡμῖν τὸν ἀπειρώνημον, καὶ ὡς Ἁγίου ἁγίων, καὶ Βασιλέα τῶν βασιλευόντων, καὶ βασιλεύοντα τὸν αἰῶνα καὶ ἐπ' αἰῶνα καὶ ἔτι, καὶ ὡς Κύριον τῶν κυρίων, καὶ Θεὸν τῶν θεῶν. Καὶ πρῶτόν γε ρητέον, τί μὲν αὐτοαγιότητα εἶναι οὐόμεθα, τί δὲ βασιλείαν, τί δὲ κυριότητα, τί δὲ θεότητα, καὶ τί βούλεται δηλοῦν τὰ λόγια τῷ διπλασιασμῷ τῶν ὀνομάτων.

Quoniam vero ea que de his dicenda erant, finem, uti puto, congruum acceperunt, is qui infinita habet nomina inodo nobis etiam laudandus est ut Sanctus sanctorum, ut Rex regum, ut in æternum regnans et ultra, et ut Dominus dominorum, et Deus deorum. Primum itaque dicendum, quid sanctitatem ipsam esse censeamus, quid regnum, quid dominationem, quid deitatem, et quid Scripturæ signare velint per illorum omnium geminationem.

§ II.

Ἁγιότης μὲν οὖν ἐστὶν (ὡς καθ' ἡμᾶς εἶπαι,) ἢ παντὸς ἄγους ἐλευθέρα, καὶ παντελὴς καὶ πάντη ἀχραντος καθαρότης. Βασιλεία δὲ ἢ παντὸς ὄρου, καὶ κόσμου, καὶ θεσμοῦ καὶ τάξεως διανεμησις¹⁰. Κυριότης δὲ οὐχ ἢ¹¹ τῶν χειρόνων ὑπεροχὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσα τῶν καλῶν τε καὶ ἀγαθῶν ἢ παντελὴς παγκτησία, καὶ ἀληθὴς καὶ ἀμετάπτωτος βεβαιότης¹² διὰ καὶ κυριότης παρὰ τὸ κύρος¹³, καὶ τὸ κύριον, καὶ τὸ κυριεῦον. Θεότης δὲ ἢ πάντα ὁλωμένη πρόνοια, καὶ ἀγαθότητι παντελεῖ καὶ πάντα περιθέουσα καὶ συνέχουσα, καὶ ἑαυτῆς ἀποπληροῦσα, καὶ ὑπερέχουσα πάντα τὰ τῆς προνοίας αὐτῆς ἀπολαύοντα.

Sanctitas igitur (ut more nostro loquar) est, ab omni scelere libera, et omnino perfecta et omni ex parte immaculata puritas. Regnum autem est, omnis termini, ac mundi, et legis et ordinis distributio. Dominatio vero non minorum tantum excellentia, verum etiam omnium decorum ac honorum completa possessio est, et vera et inconcussa firmitas; quæ propter dominat e Græce a κύρος derivato nomine, idem est quod firmatio, firmamentum et firmum, ac firmans seu ratificans. Deitas autem idem est atque omnium conspicax providentia, omnigena bonitate cuncta circumspectans continensque, et seipsa complens atque transiliens universa quæ ipsius providentia fruuntur.

§ III.

Ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ τῆς πάντα ὑπερβαλλούσης αἰτίας ἀπολύτως ὑμνητέον, καὶ προσρητέον, αὐτὴν ὑπερέχουσαν ἀγιότητα, καὶ κυριότητα, καὶ βασιλείαν ὑπερκειμένην, καὶ ἀπλουστάτην θεότητα¹⁴· καὶ γὰρ ἐξ αὐτῆς ἐν ἐνὶ καὶ ἀθρόως ἐκπέφυκε καὶ διανεμηται πᾶσα ἀμιγῆς ἀκρίβεια πάσης εἰλικρινοῦς καθαρότητος, πᾶσα ἢ τῶν ὄντων διάταξις τε καὶ διακόσμησις, ἀναρμοστίαν, καὶ ἀνισότητα, καὶ ἀσυμμετρίαν ἐξορίζουσα, καὶ εἰς τὴν εὐταχτοῦ ταυτέ-

Hæc itaque omnia de causa illa transcendentia absolute prædicanda sunt, addendumque, ipsam esse supra eminentem sanctitatem, atque dominationem, et regnum omnium supremum, simplicissimamque deitatem; siquidem ex ipsa singulariter et ubertim emanavit atque diffusa est omnis mera perfectio totius sinceræ puritatis, et omnis rerum dispositio atque distinctio, quæ inconcinnitatem et inæqualitatem ac disproportionem extermin-

VARIAE LECTIONES.

¹⁰ διανεμητικὴ διανεμησις, P. ¹¹ οὐχί, D. ¹² παρὰ τὸ κυριῶ, S. παρὰ τὸ κύρος καὶ τὸ κυριῶ, D.

nal, et ad bene ordinatam identitatem ac rectitudinem informat, ac continet illa quæ jam digna fuerunt ejus participatione; **523** quia etiam est perfecta, et omnis omnium quæ pulchra sunt possessio, et omnis divina providentia, quæ contemplatur et conservat ea quibus consultit, sequæ benigne effert, ad formandam in eis qui ad ipsum convertuntur divinitatem.

Α τῆτα καὶ ὁρθότητα γαννυμένῃ, καὶ περιάγουσα²² τὰ μετέχειν αὐτῆς ἡξιωμένα· πᾶσα ἢ παντελής καὶ πάντων τῶν καλῶν παγκτησία, πᾶσα ἀγαθὴ πρόνοια²³, θεωρὸς καὶ συνοχικὴ τῶν προνοουμένων, ἑαυτὴν ἀγαθοπραπίως ἐπιτιδοῦσα πρὸς ἐκθέωσιν τῶν ὑπεστραμμένων²⁴.

IV.

Quoniam autem universorum auctor rerum omnium plenissimus est, secundum unam, quæ omnibus autecellit, excellentiam Sanctus sanctorum nominatur, uti et cætera secundum supra quam exuberantem causam, et eximiam præcellentiam, **B** ut si quis dixerit: Quanto præstant sancta, vel divina, vel dominantia, vel regia his quæ non sunt talia, et rursus ipsæ per se participationes participantibus: tanto est omnibus sublimior, qui est supra omnia, et omnium participantium et participationum auctor imparticipabilis. Sanctos vero, et reges, dominosque, ac deos Scripturæ appellant principales in unoquoque ordines, quorum opera dum inferiores Dei munera participant, eorundem distributionum simplicitatem in suis distinctionibus multiplicant; horum autem varietatem primi ordines provide ac divine ad unitatem suam contrahunt.

Ἐπειδὴ δὲ ὑπερπλήρης πάντων ἐστὶν ὁ πάντων αἷτιος²⁵, κατὰ μίαν τὴν πάντων ὑπερέχουσαν ὑπερβολὴν, Ἄγιος ἁγίων ὑμνεῖται, καὶ τὰ²⁶ λοιπὰ, καθ' ὑπερβλύζουσαν αἰτίαν, καὶ ἐξηρημένην ὑπεροχὴν, ὡς ἂν τις φαίη. Καθ' ὅσον ὑπερέχουσι τῶν οὐκ ὄντων τὰ ὄντα, ἅγια, ἢ θεῖα, ἢ κύρια, ἢ βασιλικά, καὶ αὐτῶν μετεχόντων αἱ αὐτομετοχαί· κατὰ τοσοῦτον ὑπερίδρυνται πάντων τῶν ὄντων ὁ ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα, καὶ πάντων τῶν μετεχόντων καὶ τῶν μετοχῶν ὁ ἀμέθεκτος αἷτιος. Ἄγιοις δὲ, καὶ βασιλεῦς, καὶ κυρίους, καὶ θεοὺς καλεῖ τὰ λόγια τῆς ἐν ἐκείνοις ἀρχικωτέρας διακρομήσεως, δι' ὧν αἱ δευτέραι, τῶν ἐκ Θεοῦ δωρεῶν μεταλαμβάνουσαι, τὴν τῆς ἐκείνων διαδόσεως ἀπλότητα περὶ τὰς ἑαυτῶν διαφορὰς πληθύνουσιν· ὧν αἱ πρῶτισται τὴν ποικιλίαν προνοητικῶς καὶ θεοειδῶς πρὸς τὴν ἐνότητα τὴν ἑαυτῶν συνάγουσι.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. *Quoniam vero ea quæ de his dicenda erant, etc.* S. Thomas ad hunc locum: Postquam, inquit, Dionysius exposuit divina nomina per quæ significatur emanatio perfectionum a Deo in creaturas, hic exponit nomina Dei quæ designant rerum gubernationem. In qua quidem gubernatione sunt quatuor attendenda: Primo quidem divinæ cognitionis providentia, ad quam pertinet nomen deitatis; secundo, potestas exsequendi sapientiæ divinæ ordinationem, ad quam pertinet nomen dominationis; tertio, ipsa executio gubernationis, ad quam pertinet nomen regis; quarto, gubernationis effectus, qui est munditia ab omni inordinatone, et ad hoc pertinet nomen sanctitatis. De his acute Cyparissiolus (48): « Sanctitas, inquit, et dominatus, et regnum, et divinitas, absolute quidem in Deo dictæ, silentium ejus sunt beatum, et supra substantiam, extra Deum vero proprietates accipiunt ad creaturam spectantes. Atque illa quidem (id est sanctitas) liberatio est ab omni scelere et macula; dominatus firmitatem veram et a prolepsione liberam exhibet; regnum est distributio omnis regulæ, et ornamenti, et juris, et ordinis; divinitas vero providentia omnia contemplantis. »

§ II. *Sanctitas igitur, etc.* Deus (ut docte notat Lessius lib. viii *De perfectionibus divinis*) sanctus dicitur multis modis, potissimum quinque. Primo radicaliter, quia essentia divina est prima radix et originalis fons omnis sanctitatis et puritatis.

Secundo objective, quia est objectum omnis sanctitatis; omnis enim sanctitas sita est in amore et conjunctione cum Deo. Quare etiam est mensura totius et ipsius sanctitatis, unde nimirum sanctitas suam speciem et modum accipit; sanctitas enim est puritas. Sicut autem impuritas nascitur ex contactu inferiorum, ut cum facies aut vestis luto aspergitur, vel cum anima per affectum inferioribus inordinate inheret; ita puritas oritur ex contactu superiorum, cum affectus ad sublimiora et nobiliora assurgit, et his inheret. Supremum autem omnium et simplicissimum et purissimum est Deus; unde summa puritas consistit in adhæssione cum Deo. Itaque cum summa puritas sit sanctitas, Deus est ratio objectiva et mensura sanctitatis.

524 Tertio dicitur sanctus exemplariter, vel in modum regulæ, quia per legem æternam est regula omnis sanctitatis; conformatio enim affectus cum lege æterna est vera sanctitas.

Quarto formaliter; sanctitas enim formaliter est puritas affectus; puritas autem affectus est amor Dei quia est adhæssio cum eo quod est purissimum et nobilissimum. Quare cum Deus sit amor sui, ipse hac ratione formaliter est sua sanctitas; et quia se amat infinite, quantum nimirum est amabilis, ideo quo-

(48) Decad. v, cap. 9.

VARIE LECTIONES.

²² περιέχουσα, P. ²³ ὁ κτῆ πρὸς α, P. ²⁴ ὑπεστραμμένων, P. S. r. ²⁵ ὁ παναίτιος, S. ²⁶ κατὰ.

que infinite sanctus est. Similiter quia nihil omnino amat nisi propter seipsum, ideo etiam in amore omnium creaturarum sanctus est.

Quinto dicitur sanctus eminenter et causaliter, tanquam fons et principium omnis sanctitatis et puritatis in creaturis; principium, inquam, efficiens, formale, exemplare et finale. Vide hæc fusius apud Lessium loco citato, et ibidem cap. 2, quodnam sit discrimen sanctitatis divinæ et creaturarum. De domino item vide ibidem, librum decimum, qui est de hoc argumento.

Dicitur autem *Deus deorum*, eorum dico de quibus scriptum est: *Ego dixi: Dii estis*^b. Deus enim est qui illos sanctificat, et facit deos per participationem. Unde divinæ personæ a Dionysio et a Patribus vocantur θεαρχαί, id est deificæ; et Spiritus sanctus vocatur ὑπέρθρον Πνεῦμα, hoc est Spiritus supra deos, quos scilicet sanctificando facit deos, sive in cælo sive in terra, ut alibi etiam indicatum est, et ex generalibus observationibus colligitur.

§ III. *Hæc itaque omnia de causa illa transcendentali absolute prædicanda.* Ex his (inquit Cyparissius) efficitur manifestum, aliam quidem significationem præ se ferre ea nomina quæ de deo dicuntur ad aliquid; aliam vero, quæ secundum exsuperationem seu transcendentiam efferruntur; atque illa quidem aliquando supervacua esse et otiosa perfecta opere; hæc vero, quæ secundum exsuperationem enuntiat, semper eodem modo excellentiam declarare. Et probat exemplo fabricationis universi. *Septimo enim die, inquit, requievit ab omnibus operibus suis*ⁱ; quare cessavit a creatione cæli, solis, stirpium, animalium, et, ut universe dicant, ab universo opere quod patrarat. Propter opus enim dictus est tunc Deus fabricator mundi. Est igitur semper fabricator mundi Deus, sed tanquam jam fabricatio mundi desierit; sicut et creator, qui non semper creat; et ad ridendum aptus, qui non semper ridet: hæc autem est, quia solum est, causa et effector Deus (infinite enim et immensis intervallis effector effectus antecellit). Cum igitur Dionysius excellentiam in his ostendit, in duas partes divisit, in sancta, et non sancta; et in per se participationes, et in participantia. Et quanto, inquit, ea quæ sunt iis quæ non sunt antecellunt, et participationes participantibus; tanto Deus antecellit sanctis et non sanctis, et per se participationibus et participantibus. Excellentia igitur Dei æque pervadit in participantia, et per se participationes; et in sancta aut divina, aut dominantia, aut regia, et in ea quæ non sunt talia. Si autem Deus æque utraque excellit, quam rationem productionis habebunt quæ non sunt sancta, et quæ participant, eandem habebunt sancta, et per se participationes. Quod si illa sunt creaturæ Dei, et hæc igitur sunt creaturæ Dei. Apparent tamen hic etiam proprietates; illa enim (scilicet participantia et participationes) propter finem, cujus causa perfecta sunt, et eorum proprietates est dici ad aliquid, aliquo modo se habere; horum autem (id est quæ secundum excellentiam dicuntur) proprietates est, ex æquo esse infra Deum cum illis quæ participant, et sunt per se participationes, hæc enim et illa facta sunt.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (49).

§ I. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ περὶ τούτων ἰκανῶς, ὡς αἶμαι, λέλεχται, ὑμνησέον τὸν ἀπειροδύναμον, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἀπειρώνομον, καὶ ὡς Ἅγιον ἁγίων, καὶ Βασιλέα τῶν βασιλευόντων, κατὰ τὸ ἐν τῇ πρώτῃ ψῆθ' τοῦ Μωϋσαίου φέδμενον, καὶ ὡς Κύριον τῶν κυρίων, καὶ Θεὸν τῶν θεῶν. Καὶ πρῶτον βρῆτον γινώρις τοῦ διπλασιασμοῦ, τί ἐστὶν αὐτῶν ἕκαστον· καὶ εἶθ' οὕτως, τί βούλονται αἱ θεῖαι Γραφαὶ διπλασιάζουσαι τὰ ὀνόματα, ἡγουν Ἅγιος ἁγίων, καὶ Κύριος κυρίων, καὶ τὰ ὅμοια.

§ II. Ἁγιότης μὲν ὄν ἐστὶν, ὡς κατὰ τὴν τῶν ἔξω ἐτυμολογίαν εἰπεῖν, ἐκ τοῦ α στερητικοῦ καὶ τοῦ ἄγος τὸ μίασμα, οἰονεὶ ἀαγιότης καὶ κράσει τῶν δύο α α εἰς α μακρὸν δασυόμενον, ἀγιότης, δηλονότι ἐστερημένη παντὸς ἄγους. Βασιλεία δὲ ἐστὶν ἡ διαμέμνησις πάσης τάξεως, καὶ παντὸς τύπου, καὶ πάσης καταστάσεως καὶ εὐθεσίας. Κυριότης δὲ, ἐπεὶ διχῶς κυριεύει τις, ἢ ἐν ᾧ οὐχ ἡττᾶται τῶν χειρόνων, ἢ ἐν ᾧ καὶ τῶν κρειτόνων ἐπιλαμβάνεται, τὸ δεύτερον πλεῖστον ὁ ἅγιος, ὡς τοῦ προτέρου ταπεινοῦ παντάπασιν ὄντος ἐπὶ Θεοῦ· διὸ καὶ κυριότης παρὰ τὸ κῦρος ἡ ἐξουσία λέγεται. Θεότης δὲ ἢ ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι, καὶ ἐπιτηρεῖν, καὶ προνοεῖν· ἢ ἀπὸ τοῦ περιθεεῖν καὶ συνέχειν ἀπανταχόθεν τὰ πάντα, καὶ ἐντὸς αὐτῆς ἀπαντα τὰ τῆς προνοίας ἀπολαύοντα ἀποπληροῦσα· ἐν τῇ χειρὶ γὰρ αὐτοῦ τὰ πάντα, κατὰ τὰς ἱεράς καὶ θείας Γραφάς.

omnia providentiæ muneribus fruentia adimplens. Quoniam omnia, juxta sacras et divinas Scripturas in manu ejus sita sunt

^b Psal. LXXXI, 6. ⁱ Gen. II, 2.

(13) Vide Scholæ S. Maximi tom. II, cap. 42 De divinis nominibus

§ I. Sed quoniam etiam de his sals, uti arbitror, dictum est, is qui infinita potest, atque adeo etiam infinita nomina habet, nobis quoque celebrandus tanquam Sanctus sanctorum, et Rex regum, prout in primo Moysis cantico canitur, et sicut Dominus dominorum, et Deus deorum. Ac primum dicendum sine geminatione, quid sit quilibet eorum; ac deinde, quid sibi velint divinæ Scripturæ ista nomina duplicantes, sive Sanctus sanctorum, et Dominus dominorum, et similia.

525 § II. Ἁγιότης itaque, seu sanctitas, loquendo secundum externam nominis etymologiam, ex α privativa et voce ἄγος, id est *impuritas*, quasi ἀαγιότης, et gemino α in longum aspiratum coalescente, ἀγιότης, q. d. id quod omni labe seu impuritate privatum est. Regnum vero est omnis ordinis, omnis formæ et omnis constitutionis ac rectitudinis distributio. Dominatio autem cum dupliciter quis dominetur, quod vel malis non succumbat, vel quod meliora recipiat, seu possideat, sanctus hic secundum ponit, quod illud prius nimis humile sit pro Deo; quamobrem etiam κυριότης, sive *dominatio*, παρὰ τὸ κῦρος, quatenus potestatem significat, denominatur; θεότης vero, seu *divinitas*, ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι, id est a videndo, et observando, ac providendo; vel ἀπὸ τοῦ περιθεεῖν, id est a circumveniundo, et undique continendo universo, ut in se

§ III. Hæc quidem in Deo absolute laudanda sunt, id est non quidem secundum aliquid, secundum aliquid vero non, vel tanquam ad aliquid aliud relatum, sed secundum simplicem sensum, id est proprie. Sicut enim magnus dicitur de Deo illimitate, et sine comparatione, ac relatione, sic utique etiam hæc nomina. Neque vero solum absolute proferenda sunt, sed etiam secundum excellentiam, dicendo, supra quam sanctitas, et plus quam regnum, et plus quam Dominus, et plus quam Deus; s' quidem ex ipsamet simplicissima divinitate, omnis pura et independens ratio cum sanctitatis tum regni effectibus tribuitur, hæc enim vocat rerum dispositionem, scilicet omnium, et distributionem, quæ omnem inordinationem exterminat, et ad rite ordinatam identitatem adducit illa quæ digna sunt ejus participatione; unde merito una dicitur, siquidem hæc est unitas, identitatis, inquam, et æqualitatis. Hæc est causa conspirationis, et consensionis et salutis universorum, unitatis ratio, quæ secundum eadem et eodem modo se habet. Lætantem vero dixit, sive gaudentem in operibus suis, juxta illud Psalmi dictum: *Lætabitur Dominus in operibus suis* ¹. Rursum ex hac simplicissima divinitate etiam **526** dominatio existit; hæc enim dixit universam esse omnium honorum possessionem. Hæc est benigna providentia, quæ semetipsam benigne impertit, ad eorum qui ad ipsam convertuntur deificationem.

§ IV. Cum autem sit rerum omnium superplena secundum unam eminentem excellentiam (neque enim multæ sunt in Deo excellentiæ, sed una, illaque eminentis), dicitur Sanctus sanctorum, et Rex regum. At enim, quantum differt natura pura et causa a qualitate et effectu (hoc enim est illud quod est, respectu illius quod proprie non est) et quantum illud quod participatur ab eo quod participat, tantum differt Deus, dum hæc dicitur, ab iis quæ illa participatione habent; omnia enim ex Deo sunt, solus autem Deus ex nullo. Religiose autem ac pie exponit illa, quæ a quibusdam de deorum multitudinem dicta putabantur, ex eo quod audirent dici multos deos, juxta illud: *Deus deorum Dominus locutus est* ². Præceptores enim qui virtute præstant, virtutem in anima unite collectam habent, docendo autem virtutes aliis communicantes, secundum diversitatem multitudinis eorum qui docentur, etiam virtutem habent multiplicatam. Hoc etiam considerandum in foridibus incorporeis; hæc utique Dei propria sunt; et sicut ex cratere exuberante vicina quidem vasa prima replentur, deinde ipsa etiam exuberantia in alia vasa diffunduntur, et pro multitudine ac diversitate suscipientium effusa distribuuntur ac multiplicantur; sic crassiori quadam ratione abundantiam distributionis donorum divinatorum, per primas dispositiones in omnes distributata esse cogitandum est. Si quidem Aposto-

§ III. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ Θεοῦ ἀπολύτως ὑμνητέον, δηλονότι οὐ κατὰ τι μὲν, κατὰ τι δὲ οὐ, ἢ ὡς πρὸς τι ἕτερον, ἀλλὰ κατὰ ἀπλὴν ἔννοιαν, τοῦ ἐστὶ κυρίως. Ὡς γὰρ τὸ μέγας ἐπὶ Θεοῦ λέγεται ἀσχετῶς, καὶ ἀσυγκρίτως, καὶ οὐ πρὸς τι ἕτερον, οὕτω καὶ ταῦτα δὴ τὰ ὀνόματα. Μὴ μόνον δὲ ἀπολύτως ῥητέον, ἀλλὰ καὶ μεθ' ὑπεροχῆς, ὑπεραγιότης, καὶ ὑπερβασιλεία, καὶ ὑπὲρ τὸ κύριος, καὶ ὑπέρθεος· καὶ γὰρ ἐξ αὐτῆς δὴ τῆς ἀπλουστάτης θεότητος πᾶσα διανεμένηται τοῖς αἰτιατοῖς ἀμιγῆς καὶ ἀσχετος ἀκριβεία καὶ τῆς ἀγιότητος καὶ τῆς βασιλείας· ταύτην γὰρ λέγει διάταξιν τῶν ὄντων, δηλονότι τῶν ἀπάντων, καὶ διακόσμησιν, ἥτις καὶ πᾶσαν ἀταξίαν ἐξορίζει, καὶ εἰς τὴν εὐτακτον ταύτῃτα περιάγουσα τὰ ταύτης ἡξιωμένα, εἰκότως ἂν μία προσαγορευέται· τοῦτο δὲ ἐστὶν ἡ ἐνότης, τὸ τῆς ταυτότητος καὶ ἰσότητος λέγω. Τοῦτο τὸ αἷτιον τῆς συμπωσίας καὶ τῆς συμπαθείας καὶ τῆς σωτηρίας τῶν ὄλων, ὃ τῆς ἐνότητος λόγος, ὃ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχων. Γανυμένη δὲ εἶπεν, ἦτοι χαίρουσα ἐπὶ τοῖς οἰκείοις ποιήμασι, κατὰ τὸ ἐν Ψαλμοῖς εἰρημένον· *Εὐφρανθήσεται Κύριος ἐπὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ*. Πάλιν ἐκ ταύτης τῆς ἀπλουστάτης θεότητος καὶ ἡ κυριότης ἐστὶ· ταύτην γὰρ εἶπε πάντων τῶν καλῶν παγκρασίαν. Αὕτη ἡ ἀγαθὴ πρόνοια ἑαυτὴν ἀγαθοπρεπῶς ἐπιδίδωσι πρὸς ἐκθέωσιν τῶν πρὸς αὐτὴν ἐπιστραμμένων.

§ IV. Ἐπειδὴ δὲ ὑπερπλήρης πάντων ἐστὶ κατὰ μίαν ὑπερβολὴν ὑπερέχουσα, (οὐδὲ γὰρ πολλαὶ εἰσι αἱ παρὰ τῷ Θεῷ ὑπερβολαὶ, ἀλλὰ μία καὶ ὑπερέχουσα) λέγεται Ἅγιος ἁγίων, καὶ Βασιλεὺς βασιλέων. Φησὶ γὰρ, καθόσον διαφέρει φύσις ἀκραίφνης καὶ αἰτία ποιότητος καὶ αἰτιατοῦ, (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἐν πρὸς τὸ μὴ κυρίως ὄν) καὶ καθόσον τοῦ μετέχοντος αὐτὸ τὸ μετεχόμενον, κατὰ τοσοῦτον διαλλάττει ὁ Θεὸς ταῦτα λεγόμενος τῶν κατὰ μέθεξιν πῶτο ἐσχηκότων· τὰ γὰρ πάντα ἐκ Θεοῦ ἐστὶ, μόνος δὲ ὁ Θεὸς ἐξ οὐδενός. Φιλοθέως δὲ μυσταγωγεῖ καὶ τὰ παρὰ τισιν εἰς πολυθεῖαν ὑπανοούμενα, ἐκ τοῦ ἀκούειν πολλοὺς θεοὺς, κατὰ τὸ· *Θεὸς θεῶν Κύριος ἐλάλησεν*. Οἱ γὰρ ἐν ἀρετῇ προύχοντες διδάσκαλοι τὴν ἀρετὴν ἐν τῇ ψυχῇ ἐνιαλίως συνηθροισμένην ἔχουσι· διὰ δὲ τῆς διδασκαλίας, ἑτέροις τὰς ἀρετὰς μεταδίδόντες, πρὸς τὴν διαφορὰν τοῦ πλήθους τῶν διδασκομένων, πληθυνομένην ἔχουσι τὴν ἀρετὴν. Τοῦτο θεωρητέον καὶ ἐπὶ τῶν ἀσωμάτων τάξεων· ἅπερ δὴ ταῦτα ἰδιά εἰσι τοῦ Θεοῦ· καὶ ὡς περ ἐκ κρατῆρος ὑπερβλύζοντος, τὰ μὲν πλησιάζοντα σκεύη πρῶτα πληροῦνται, εἶτα καὶ αὐτὰ ὑπερβλύζοντα διαχεῖται εἰς ἕτερα σκεύη, καὶ πρὸς τὸ πλῆθος τῶν δεχομένων καὶ τὴν διαφορὰν μερίζονται καὶ πληθύνονται τὰ ἐκχεόμενα· οὕτω παχύτερῳ λόγῳ τὴν ἀφθονίαν τῆς μεταδόσεως τῶν θεῶν δωρεῶν μερίζομένην εἰς ἅπαντας διὰ τῶν πρώτων διακόσμων νοητέον. Καὶ ὁ Ἀπόστολος γὰρ σκευὴς ἐκλογῆς ὠνομάσθη. Σημειω-

¹ Psal. ciii, 21. ² Psal. cxlix, 1.

εσον δὲ, ὅτι μετὰδοσιν μὲν ἐπὶ Θεοῦ λέγει καὶ τῶν ἄλλων ἐκ Θεοῦ δωρεῶν· διὰδοσιν δὲ ἐπὶ τῶν πρώτων πρὸς τὰ δεύτερα. Τῆς γοῦν τῶν προτέρων διαδόσεως τὴν ἀκλόνητα τὰ δεύτερα πληθύνουσιν· ὅση γὰρ διάφορα τὰ μετέχοντα, τοσοῦτον καὶ αἱ δωρεαὶ πολυειδεῖς διαφαίνονται. Αὐτὴν δὲ τὴν τῶν δευτέρων ποικίλιαν προνοητικῶς αἱ πρώτισται πρὸς τὴν ἑαυτῶν ἐνότητητα συναγοῦσι, καὶ ὅσον ἡ ἀναγωγή γίνεται, εἰς τὸ ἐνιαῖον πάλιν καταστήσει τῆς ἐκ Θεοῦ μετὰδόσεως.

lus vas electionis appellatus est ^m. Notandum vero quod communicationem in Deo dicat esse unum quæ ex Deo sunt, distributionem vero primorum in ea quæ sequuntur. Priorum itaque distributionis simplicitatem posteriora multiplicant; quantum enim differunt ea quæ participant, in tantum etiam munera ista multiformia apparent. Ipsam vero posteriorum varietatem primæ istæ ad suam unitatem provide contrahunt; et in quantum sit adductio, tantum etiam rursus occurrit unitati divinæ communicationis.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ΄.

Περὶ τελείου καὶ ἐνός.

CAPUT XIII.

De perfecto et uno.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. Docet, quo sensu Deus dicatur perfectus. II. Quo sensu dicatur unus; et simul ostendit unitatem in rebus omnibus reperiri. III. Unitate sublata, interire omnia, et ex uno Deo omnia existere; et quomodo Deus sit laudandus ut unus, et SS. Trinitas sit eminentissima unitas. IV. Ponit operis conclusionem.

527 § I.

Τοσαῦτα καὶ περὶ τούτων. Ἐπ' αὐτὸ ³⁸ δὲ λοιπὸν, εἰ δοκεῖ τῷ λόγῳ, τὸ καρτερώτατον ³⁹ χωρῶμεν· καὶ γὰρ ἡ θεολογία τοῦ πάντων αἰτίου καὶ πάντα καὶ ἅμα πάντα κατηγορεῖ, καὶ ὡς ἐν ἀνυμνεῖ. Τέλειον μὲν οὖν ἐστὶν οὐ μόνον ὡς αὐτοτελές, καὶ καθ' ἑαυτὸ ὑφ' ἑαυτοῦ μονοειδῶς ἀφοριζόμενον, καὶ ὅλον δι' ὅλου τελειότατον, ἀλλὰ καὶ ὡς ὑπερτελές κατὰ τὸ πάντων ὑπερέχον· καὶ πᾶσαν μὲν ἀπειρίαν ὀρίζον, παντὸς δὲ πέρατος ὑπερηπλωμένον, καὶ ὑπὸ μηδενὸς χωρούμενον ⁴⁰, ἢ καταλαμβανόμενον, ἀλλὰ καὶ ⁴¹ διατείνον ἐπὶ πάντα ἅμα καὶ ὑπὲρ πάντα ταῖς ἀνεκλείπτους ἐπιδόσεσι καὶ ἀτελευτήτοις ἐνεργεῖαις. Τέλειον δ' αὖ λέγεται καὶ ὡς ἀναυξὲς καὶ ἀεὶ τέλειον, καὶ ὡς ἀμείωτον, ὡς πάντα ἐν ἑαυτῷ προέχον, καὶ ὑπερβλύζον κατὰ μίαν τὴν ἀκαυστον καὶ ταύτην καὶ ὑπερπλήρη καὶ ἀνελάττωτον χορηγίαν, καθ' ἣν τὰ τέλεια πάντα τελεσιουργεῖ καὶ τῆς οἰκείας ἀποπληροῦ τελειότητος.

Atque ista de his dicta sint. Cæterum, si placet, ad id quod potissimum est sermonem transferamus: etenim theologia rerum omnium auctori cum omnium simul omnia tribuit, et ipsum ut perfectum et ut unum laudat. Perfectus itaque est, non tantum seipso perfectus, et per se a seipso uniformiter definitus, totusque secundum se totum perfectissimus; verum etiam ut supraquam perfectus, secundum omnium excessum; atque omnem quidem infinitatem definitionis, supra omnem vero finem expansus, et a nullo comprehensus aut contentus, sed ad omnia pariter et supra omnia insufficientibus largitionibus et nunquam finiendis operationibus pertingens. Perfectus item dicitur, ut qui nullum accipiat incrementum, semperque perfectus sit, nec minui possit, omnia in seipso præhabens, et exuberans una et eadem incessabili et supraquam plena et inamminuibili largitione, per quam omnia perfecta perficit, et unumquodque congruasibi perfectione adimplet.

§ II.

Ἐν δὲ, ὅτι πάντα ἐνιαίως ἐστὶ κατὰ μεξ ἐνότητος ⁴² ὑπεροχὴν, καὶ πάντων ἐστὶ τοῦ ἐνός ἀνεκφοιτήτως αἰτίον· οὐδὲν γὰρ ἐστὶ τῶν ὄντων ἀμέτοχον τοῦ ἐνός, ἀλλ' ὡσπερ ἅπας ἀριθμὸς μονάδος μετέχει, καὶ μία δυάς, καὶ δεκάς λέγεται, καὶ ἡμισυ ἐν, καὶ τρίτον καὶ δέκατον ἐν, οὕτως πάντα καὶ πάντων ⁴³ μόνιον τοῦ ἐνός μετέχει, καὶ τῷ εἶναι ⁴⁴ τὸ ἐν, πάντα ἐστὶ τὰ ὄντα· καὶ οὐκ ἐστὶ τὸ πάντων αἰτίον ἐν τῶν πολλῶν ἐν, ἀλλὰ πρὸς παντὸς ἐνός ⁴⁵ καὶ πλήθους, καὶ παντὸς ἐνός καὶ πλήθους ὀριστικόν· οὐδὲ

Unus autem, quia est omnia unice secundum excellentiam unius unitatis et omnium causa, non amittendo suam unitatem; nihil enim illius unius expers est, sed quemadmodum omnis numerus participat unitatem, atque unus binarius denariusque dicitur, et dimidium unum unaque tertia decimaque; similiter etiam omnia et quælibet particula particeps est unius, et hoc ipso quo quid unum sunt, etiam omnia sunt quæcumque sunt. Neque vero unum illud, quod est omnium causa, unum

^m Act. ix, 15.

VARIÆ LECTIONES

³⁸ sic correctum in D. Sar. ἐπ' αὐτῷ. ³⁹ καρτερικώτατον, P. ⁴⁰ χειρούμενον, S. ⁴¹ καὶ non est in S. D. ⁴² ἐνώσιως, Ch. ⁴³ καὶ πᾶν τῶν πάντων, Ch. D. ⁴⁴ καὶ δὴ καί, D. ⁴⁵ παντὸς αἰῶνος, D.

quid est ex pluribus, sed quod ante omne unum omnemque multitudinem, omne unum multitudinemque definit: neque enim unquam multitudo expers est unius, sed ea quæ sunt multa partibus, sunt quid unum toto; et quæ sunt multa accidentibus, **528** sunt quid unum subjecto; et quæ sunt multa numero vel virtutibus, sunt quid unum specie; et quæ sunt multa speciebus, sunt quid unum genere; et quæ sunt multa processibus, sunt quid unum principio; neque quidquam est in rerum natura, quod non secundum aliquid participet unum in illo, quod per omnia unicum est, et omnia, etiam, tota universa et opposita, unice anticipavit. Ac sine uno quidem non erit multitudo, sed sine multitudine erit unum, sicut et unitas ante omnem numerum multiplicatam; et si quæ omniibus omnia quæ unita sunt supposuerit, omnia eruat in toto quid unum.

§ III.

Aliud præterea sciendum, ut secundum uniuscujusque speciem præconceptam uniti dicantur ea quæ unita sunt, sitque unum omnium quasi elementum; et si sustuleris unitatem, neque totalitas, neque particula, neque aliud quidpiam in rebus erit; omnia enim in se unum uniformiter anticipant et complectuntur. Hæc itaque ratione Scriptura totum Deum, tanquam omnium causam, sub unius appellatione laudat; atque hoc modo unus est Deus et Pater, et unus Dominus Jesus Christus, atque unus idemque Spiritus, per supraquam abundantem totius divinæ unitatis indivisibilitatem, in qua omnia unice sunt conjuncta, et supraquam unita, et præexistentia supra substantiam. Quapropter etiam ad ipsam omnia jure merito referuntur, eique attribuuntur, a qua, et ex qua, et per quam, et in qua, et ad quam omnia sunt, et componuntur, et manent, et continentur, et complentur, et convertuntur: neque quidquam reperies eorum quæ sunt, quod non ex uno illo, secundum quod omnis divinitas supraessentialiter nominatur, et sit id quod est, et perficiatur ac conservetur. Oportet itaque et nos, a multis ad unum virtute divinæ unitatis conversos, singulariter laudare totam et unam divinitatem, unum, quod est omnium causa, ante omne unum et multitudinem, et partem et totum, finitionem et infinitionem, finem et infinitatem, omnia quæ sunt et ipsum esse determinat; et omnium et totorum omnium, et simul ante omnia et supra omnia etiam unice causam, et quod supra ipsum unum, est id quod est et ipsum unum determinat, siquidem quod est unum, **529** iis quæ sunt annumeratur; numerus enim particeps essentie est. Quod autem est unum supra substantiam, et

γράφει πλῆθος ἀμέτοχόν πη τοῦ ἑνός, ἀλλὰ τὸ μὲν πολλὰ τοῖς μέρεσιν ἐν τῷ ὅλῳ· καὶ τὸ πολλὰ τοῖς συμβεβηκόσιν ἐν τῷ ὑποκειμένῳ· καὶ τὸ πολλὰ τῷ ἀριθμῷ ἢ ταῖς δυνάμεσιν ἐν τῷ εἶδει· καὶ τὸ πολλὰ τοῖς εἶδεσιν ἐν τῷ γένει· καὶ τὸ πολλὰ ταῖς προόδοις ἐν τῇ ἀρχῇ· καὶ οὐδὲν ἐστὶ τῶν ὄντων, ὃ μὴ μετέχει πη τοῦ ἑνός τοῦ ἐν τῷ κατὰ πάντα ἐνικῶ ⁴⁶, πάντα καὶ ὅλα πάντα, καὶ τὰ ἀντικείμενα καὶ ἐνιαίως προεληφότος ⁴⁷. Καὶ ἄνευ μὲν ⁴⁸ τοῦ ἑνός οὐκ ἔσται πλῆθος, ἄνευ δὲ τοῦ πλῆθους ἔσται τὸ ἐν, ὡς καὶ μονὰς πρὸ παντός ἀριθμοῦ πεπληθυσμένου· καὶ εἰ πᾶσι τὰ πάντα ἡνωμένα τις ὑπόβοιτο ⁴⁹, τὰ πάντα ἔσται τῷ ὅλῳ ἐν.

quæ omniibus omnia quæ unita sunt supposuerit,

Ἄλλως τε καὶ τοῦτο ἰστέον, ὅτι κατὰ τὸ ἑνός ἐκάστου προσπινοούμενον εἶδος ἡνωσθαι λέγεται τὰ ἡνωμένα, καὶ πάντων ἐστὶ τὸ ἐν στοιχειωτικόν· καὶ εἰ ἀνέλης ⁵⁰ τὸ ἐν, οὔτε ὀλόγης, οὔτε μόριον, οὔτε ἄλλο οὐδὲν τῶν ὄντων ἔσται· πάντα γὰρ ἐν ἑαυτῷ τὸ ἐν ἐνοσιδῶς προεληφέ τε καὶ περιελήψε. Ταύτη γοῦν ἡ θεολογία τὴν ὅλην θεαρχίαν, ὡς πάντων αἰτίαν, ὕμνει τῇ τοῦ ἑνός ἐπωνυμίᾳ, καὶ εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, καὶ εἰς Κύριος ⁵¹ Ἰησοῦς Χριστός, καὶ ἐν καὶ τὸ εὐὸς Πνεῦμα, διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς ὄλης ⁵² θεϊκῆς ἐνόητος ἀμέρειαν, ἐν ἣ πάντα ἐνικῶς συνήκται, καὶ ὑπερήνωται, καὶ πρόσσειν ὑπερουσίως. Διὸ καὶ πάντα ἐπ' αὐτὴν ἐνδίκως ⁵³ ἀναπέμπεται καὶ ἀνατίθεται, ὑφ' ἧς, καὶ ἐν ἧ, καὶ εἰς ἣν πάντα ἐστὶ, καὶ συντέταχται, καὶ μένει, καὶ συνεχέται, καὶ ἀποπληροῦται καὶ ἐπιστρέφεται· καὶ οὐκ ἂν εὐροις τι τῶν ὄντων, ὃ μὴ τῷ ἐνὶ καθ' ὃ πᾶσα ἡ θεότης ὑπερουσίως ὀνομάζεται, καὶ ἐστὶ τοῦθ' ὅπερ ἐστὶ, καὶ τελειοῦται, καὶ διασώζεται. Καὶ χρῆ καὶ ἡμᾶς, ἀπὸ τῶν πολλῶν ἐπὶ τὸ ἐν τῇ δυνάμει τῆς θεϊκῆς ἐνόητος ἐπιστρεφομένους, ἐνιαίως ὕμνειν τὴν ὅλην καὶ μίαν Θεότητα, τὸ πάντων αἰτίον ἐν, τὸ πρὸ παντός ἑνός καὶ πλῆθους ⁵⁴, καὶ μέρους καὶ ὅλου, καὶ ἔρου καὶ ἀριστίας, καὶ πέρατος καὶ ἀπειρίας, τὸ πάντα τὰ ὄντα καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι ἰαίξον, καὶ πάντων καὶ ὅλων πάντων ⁵⁵, καὶ ἅμα καὶ πρὸ πάντων, καὶ ὑπὲρ πάντων, καὶ ἐνικῶς αἰτίον, καὶ ὑπὲρ αὐτὸ τὸ ἐν ὄν, καὶ αὐτὸ τὸ ἐν ὄν ἰαίξον, ἐπεὶ τὸ ὄν ἐν, τὸ ἐν τοῖς ὄσιν, ἐνάριθμόν ἐστιν· ἀριθμὸς δὲ οὐσία μετέχει. Τὸ δὲ ὑπερουσίον ἐν, καὶ τὸ ὄν ἐν, καὶ πάντα ἀριθμόν ἰαίξει, καὶ αὐτὸ ἐστὶ, καὶ ἑνός, καὶ ἀριθμοῦ, καὶ παντός ὄντος ἀρχὴ καὶ αἰτία, καὶ ἀριθμὸς καὶ τάξις. Διὸ καὶ μονὰς ὕμνουμένη, καὶ τριάς ἢ ὑπὲρ πάντα Θεότης, οὐκ ἔστιν οὐδέ ⁵⁶ μονὰς, οὐδέ τριάς ἢ πρὸς ἡμῶν, ἢ ἄλλου τινός τῶν ὄντων ⁵⁷ διεγνωσμένη,

VARIE LECTIONES.

⁴⁶ κατὰ πᾶν ἐνικῶ, P. ⁴⁷ προσπινοεὶ ἡφότος, D. ⁴⁸ καὶ ἄνευ μέντοι, D. ⁴⁹ ὑποβοιέτο, D. ⁵⁰ ἀνέλοις, D. ⁵¹ εἰς ὁ Θεὸς Πατήρ καὶ εἰς ὁ Κύριος, S. P. D. ⁵² ταῖς ὅλοις, D. ⁵³ ἐνικῶς, Ch. D. ⁵⁴ αἰώνως καὶ ἀλφθόνως, D. ⁵⁵ καὶ ὅλων καὶ πάντων, P. ⁵⁶ οὐκ ἔστιν οὐδέ, P. ⁵⁷ τῶν ὄντων non habet D.

ἀλλὰ ἓνα καὶ τὸ ὑπερηνωμένον αὐτῆς καὶ τὸ θεογό-
νον ἀληθῶς ὑμνήσωμεν⁵⁸, τῆς τριαδικῆς καὶ ἐνιαῖα
θεωνυμίας, τὴν ὑπερώνυμον ὀνομάζομεν, τοῖς οὖσι
τὴν ὑπερουσίαν. Θύδεμία δὲ μονάς, ἢ τριάς, οὐδὲ⁵⁹
ἀριθμὸς, οὔτε ἐνότης, ἢ γονιμότης, οὐδὲ ἄλλο τι τῶν
ἄντων ἢ τινι τῶν ἄντων συνεγνωσμένων⁶⁰, ἐξάγει
τὴν ὑπὲρ πάντα καὶ λόγον καὶ νοῦν κρυφιοτήτα
τῆς ὑπὲρ πάντα ὑπερουσίως ὑπερούσης ὑπερθεότη-
τος⁶¹· οὐδὲ ὄνομα αὐτῆς ἐστίν, οὐδὲ λόγος, ἀλλ' ἐν
ἀβάτοις ἐξήρηται. Καὶ οὐδὲ αὐτὸ τὸ τῆς ἀγαθότητος,
ὡς ἐφαρμόζοντες αὐτῇ, προσφέρομεν, ἀλλὰ πόθῳ τοῦ
ἐννοεῖν⁶² τι καὶ λέγειν περὶ τῆς ἀρρήτου φύσεως
ἐκείνης, τὸ τῶν ὀνομάτων⁶³ σεπτότατον αὐτῆς πρῶ-
τως ἀφιερούμεν· καὶ συμφωνήσομεν ἄν⁶⁴ κἀν τούτῳ
τοῖς θεολόγοις, τῆς δὲ τῶν πραγμάτων ἀληθείας ἀπο-
λειψθησόμεθα. Διὸ καὶ αὐτοὶ τὴν διὰ τῶν ἀποφάσεων
ἀνοδὸν προτετιμῆκασιν, ὡς ἐξιστῶσαν τὴν ψυχὴν τῶν
ἑαυτῆς συμφύλων, καὶ διὰ πασῶν τῶν θείων νοήσεων
ιδεύουσιν, ὧν ἐξήρηται τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, καὶ πάν-
τα λόγον, καὶ γνώσιν, ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν ὄλων αὐτῶν
συνάπτουσαν, καθ' ὅσον καὶ ἡμῖν ἐκεῖνῳ⁶⁵ συνάπτε-
σθαι δυνατόν.

librem ipsi quoque ascensum illum per negationes prætul-
erunt, ut qui animam a cognatis rebus avo-
cans, ad omnes divinas intelligentias viam sternat, quibus excipitur id quod omni nomine omni-
quo ratione ac cognitione sublimius existit, nosque Deo tandem conjungit, quantum nimirum cum
ex nostra, tum ex ipsius parte fieri potest.

§ IV.

Ταύτας ἡμεῖς τὰς νοητὰς θεωνυμίας συνηρηκότες,
ὡς ἐφικτὸν ἀνεπιτέξαμεν, οὐ μόνον αὐτῶν τῆς ἀκρι-
βείας ἀπολειπόμενοι, (τοῦτο γὰρ ἀληθῶς καὶ ἄγγελοι
φαίνε·) οὐδὲ τῆς κατὰ ἄγγελους αὐτῶν ὑμνήδίας·
καὶ τῶν ἐσχάτων γὰρ ἀποδέουσι οἱ κράτιστοι τῶν
παρ' ἡμῖν θεολόγων· οὔτε μὴν αὐτῶν τῶν θεολόγων,
οὐδὲ τῶν αὐτῶν ἀσκητῶν, ἢ συνοπαδῶν, ἀλλὰ καὶ
τῶν ἡμῖν ὁμοταγῶν, ἐσχέτως καὶ ὑφειμένως. Ὡστε,
εἰ μὲν ὀρθῶς ἔχει τὰ εἰρημένα, καὶ ὡς καθ' ἡμᾶς
ἐνταῦθα ἐφηγάμεθα τῆς διανοίᾳ τῆς θεωνυμικῆς ἀνα-
πτύξεως, ἐπὶ τὸν πάντων ἀγαθῶν αἴτιον τὸ πρᾶγμα
ἀναθετόν· τὸν δωρούμενον πρῶτον αὐτὸ τὸ εἰπεῖν,
ἔπειτα τὸ εἰ εἰπεῖν. Καὶ εἰ τι τῶν ὁμοδυνάμων πα-
ραλείπεται, κάκεινο ἡμᾶς κατὰ τὰς αὐτὰς μεθόδους
⁶⁶ προσυπακούειν δεήσει. Εἰ δὲ ταῦτα ἢ οὐκ ὀρθῶς
ἢ ἀτελῶς ἔχει, καὶ τῆς ἀληθείας ἢ ὀλιγῶς ἢ μερικῶς
ἀποπεπλανήμεθα, τῆς σῆς ἂν εἴη φιλανθρωπίας ἐπαν-
ορθώσασθαι τὸν ἀκουσίως ἀγνοοῦντα, καὶ μεταδοῦ-
ναι λόγου τῷ μαθεῖν δεομένῳ, καὶ ἐπαμῦναι τῷ μὴ
αὐτάρκη δύναμιν ἔχοντι, καὶ ἰάσασθαι τὸν οὐκ⁶⁷
ἐθέλοντα ἀρῶσθαι· καὶ τὰ μὲν παρ' ἑαυτοῦ, τὰ δὲ
παρ' ἐτέρων⁶⁸ ἐξευρίσκοντα, πάντα δὲ ἐκ τὰγαθοῦ
λαμβάνοντα, καὶ εἰς ἡμᾶς διαβιβάσαι. Μηδὲ ἀποκά-

Hæc nos divina nomina, quæ ratione intelligun-
tur, congesta pro viribus explicuimus, non solum
non satis pro eorum merito congrue (hoc enim etiam
angeli vere dixerint), sed neque paribus laudibus,
quibus ab angelis celebrantur; siquidem præstantis-
simi quoque theologi nostri vel novissimis etiam an-
gelis cedunt; verum etiam theologis eorumque as-
sectis nequaquam suppare, a nostris quoque æqua-
libus in hoc laudum genere superamur. Itaque,
siquidem recte ista dicta sint, et in divinorum no-
minum explanatione pro modulo nostro verum sen-
sum attigerimus, in bonorum omnium causam id to-
tum referendum est, ut quæ primum **530** tam di-
cendi quam bene dicendi facultatem dederit. Ac si
quid eorum quæ his æquivalent, sit prætermissum,
id hisdem quoque rationibus a nobis ad hunc mo-
dum supplendum erit. Si vero hæc vel minus recta
vel imperfecta sunt, et a veritate vel omnino vel ex
parte aberravimus, erit humanitatis tuæ corrigere
non sponte ignorantem, rationesque suggerere di-
scere cupienti, et ex se insufficienti opem ferre, cu-
rareque noientem ægritare, atque alia quidem a te
excogitata, alia vero ab aliis mutuata, cæteroque

VARIÆ LECTIONES.

⁵⁸ ἄνομνησωμεν, D. ⁵⁹ οὔτε, P. D. Variat hæc conjunctio, nam alias οὔτε, alias οὐδέ scribitur, eodem sensu, semel inveniisse satis videtur. ⁶⁰ συνεγνωσμένων, D. Sc. Sar. itaque scribendum fuit. ⁶¹ ὑπὲρ πάντα καὶ λόγον καὶ νοῦν, P. D. Sc. Θεότητος, D. ⁶² τοῦ νοεῖν, P. S. D. Sc. Sar. ⁶³ τῶν ἄντων, U. ⁶⁴ συμφωνήσωμεν ἄν, S. ⁶⁵ ἐκεῖνο, S. P. Sc. ⁶⁶ κατὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους καὶ τὰς αὐτὰς μεθόδους, P. D. Sar. rusticianus non habet. ⁶⁷ μή. ⁶⁸ δι' αὐτοῦ, δι' ἐτέρων, S. Sar.

omnia ex ipso bono accepta, in nos quoque derivare. Neque te pigeat amicum hocce beneficio asserere; cernis enim, uti neque nos ipsi quidquam rationum hierarchicarum nobis conceditarum intra nosmetipsos continemus, verum illas omnino puras cum vobis tum cæteris viris sanctis, partim tradidimus, partim adhuc trademus, pro dicendi nostra et aliorum intelligendi facultate, in re nulla traditionem violantes, nisi forte vel ad eloquendum vel ad intelligendum imbecilliores existimus. Sed hæc quidem, ut Deo placet, sic habeant, et dicta sint; sitque quod ad nos pertinet, hic suis nominibus Dei quæ mens excogitavit; ad symbolicam vero theologiam Deo dure transibo.

Α-μης ὁ φίλον ἄνδρα εὐεργετῶν· ὄρῳ γάρ, ὁ.ε. καὶ ἡμεῖς οὐδένα τῶν παραδοθέντων ἡμῖν ἱεραρχικῶν λόγων εἰς ἑαυτοὺς συνεστειλαμέν, ἀλλὰ ἀνοθεύτους αὐτοὺς καὶ ὑμῖν καὶ ἑτέροις ἱεροῖς ἀνδράσι μεταδεδύκαμέν τε καὶ μεταδώσομεν, ὡς ἂν ἡμεῖς τε εἰπεῖν ἱκανοὶ καὶ ὄρῳ λέγεται ἀκούειν, κατ' οὐδὲν τὴν παράδοσιν ἀκούοντες, εἰ μὴ ἄρα πρὸς τὴν νόησιν ἢ τὴν ἐκφρασιν αὐτῶν ἀσθενήσομεν. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν, ὅπη τῷ Θεῷ φίλον, ταύτη ἐχέτω τε, καὶ λεγέσθω ὁ· καὶ ἔστω δὴ τοῦτο ταῖς νοηταῖς θεωνυμίαις τὸ καθ' ἡμᾶς πέρας· ἐπὶ δὲ τὴν συμβολικὴν θεολογίαν, ἡγουμένου Θεοῦ, μεταθήσομαι.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ 1. *Perfectus itaque est, etc.* Pulchre, uti solet, ac perspicue Dei perfectionem ex hoc capite Lessius probat lib. vii, *De perfectionibus divinis*, cap. 2, dicens, Dionysium hic asserre quatuor rationes, cur Deus dicatur perfectus.

Prima, quia est *αὐτοτελής*, id est *per se perfectus*, quo significatur illum non accepisse perfectionem ab alio, sive ut a causa efficiendo sive ut a causa formali, sicut fit in creaturis, sed habere omnem perfectionem a sola simplicissima essentia sua; unde ipsius perfectio non consurgit ex accumulatione multarum rerum, sicut in creaturis, quarum nulla dici potest *αὐτοτελής*, sed ex una re simplicissima, quæ ipsemet est, et ita per se, secundum omne genus perfectionis, est perfectissimus.

Secunda, quia est *ὑπερτελής*, id est *superperfectus*, hoc est omni perfectione conceptibili superior et excellentior; nihil enim a mente creata tam magnam, tam eximiam et excellentem, potest cogitari, quin Deus infinitus sit excellentior et unior. Hoc denotatur illa voce *ὑπερτελής*.

Tertia, quia non potest augeri vel minui, tanquam omnia anticipata et præcepta per suam essentiam in se continens.

Quarta, quia ita plenus et superplenus est omnibus bonis, ut veluti fons inexhaustus exuberet et reducat perpetua et incessabili largitione donorum in omnes res creatas.

Unde patet, hunc dici perfectum, quia est auctor omnis perfectionis naturalis et supernaturalis in rebus omnibus, a summis et ipsi vicinissimis usque ad extremas, a prima substantia separata usque ad infimam materiam, et ipsius radium pertingere ad omnia, idque non semel tantum, sed assidue et indesinenter. Non enim satis est Deum sua dona semel, sive materiæ, sive gratiæ, sive gloriæ, infudisse, sed hanc infusionem et largitionem debere esse continuam et indesinentem; alioquin omnia momento evanescerent. Neque solum quia est auctor ut causa efficiens, sed etiam **531** quia est exemplar et mensura omnis perfecti us. In rebus enim creatis dicitur aliquid perfectum in natura, quia est commensuratum suo exemplari, secundum quod est conditum in tali specie; sicut in artefactis id est perfectum, quod exacte respondet conceptui et regulis artis; unde ipsum exemplar est per se et originaliter perfectum, absque respectu ad aliud, tanquam prima perfectionis regula. Itaque ipse perfectus dicitur, et tanquam fons ex quo omnis perfectio naturæ in omni, quæ aliquo modo sunt, manat, et tanquam mensura, ex cujus commensuratione ipsa perfectionis ratio pendet.

Hinc ex eodem Lessio cap. 1, collige quadruplex discrimen inter perfectionem Dei et creaturæ etiam excellentissimæ. Primum, quod Deus non habeat perfectionem et excellentiam suam ab alio, sed a se tantum, ipsa enim est primus actus, prima perfectio, et primum bonum independens ab omni alio, fons inexhaustus omnis boni et omnis perfectionis; creatura vero omnem suam perfectionem et bonitatem habet a Deo. Sicut in rebus corporeis sol habet lumen a seipso, id est non ab alio aliquo corpore, stellæ vero habent lumen a sole.

Hinc sequitur alterum discrimen, quod perfectio Dei sit prorsus illimitata et infinita, creaturæ vero limitata et restricta ad certam speciem. Cum enim perfectio divina non sit ab alio, non habet a quo limitetur aut mensuram accipiat; ac prorsus necesse est manere illi itatam in amplitudine sui conceptus; creaturæ vero perfectio cum sit a Deo, limitatur secundum modum quem ei imponit divina sapientia, sicut omnia opera artis mensuram et modum et terminum accipiunt ab arte artificis.

Tertium, quod Deus omnem perfectionem suam habeat per simplicem suam essentiam, nulla alia forma vel modo reali accedente; secus in creaturis. Nulla enim creatura habet omnem perfectionem per suam essentiam, sed opus est infinitis propinquantibus formis et perfectionibus accessoriis, ut perfecta sit, ut patet in angelis, quorum tamen natura inter substantias creatas est simplicissima et perfectissima: ut etiam omnium potentias et species intelligibiles, opus est illis plurimis habitibus et illustrationibus, et actibus tum intellectus tum voluntatis, ut perfecti sint.

Hinc sequitur quartum discrimen, quod divina perfectio non possit unquam augeri vel minui: cum enim actu habeat omnem perfectionem possibilem, nulla ei fieri potest accessio; et cum habeat illam per essentiam et a se, non potest ei ulla fieri detractio. Oportet enim ipsum essentiam suam amittere, ut vel in minus quid suæ perfectionis desinat; creaturæ vero perfectio potest et sine fine augeri, et usque in infinitum incrementum. Possent etiam angeli et homines beati, Deo ita disponente, crescere sine termino in claritate visionis divinæ et amore beatifico, et etiam omne bonum suum amittere.

VARIE LECTIONES.

⁵³¹ ἀποκάμους, D. ⁷³ καὶ ἀγέσθω, Gb.

§ II. *Un s autem, quia est omnia unice, etc.* Hinc Cyparissiotus, decade x, Theologiæ materiæ decem capitibus includit. Primo : Non oportere querere in Trinitate, quæ supra substantiam est, habitus et dispositiones ; neque esse aliqua circa ipsam quæ substantiam ejus compleant. Secundo : Non esse etiam accidentia quæpiam quæ in substantia ejus existant ; nec differentias substantiales in ipsa intelligi, siquidem et in incorporeis, quæ ab ipsa producta sunt, non oportet querere differentiam substantiæ, et energię, nequē, tanquam aliud ab alio, ista ut existant accidere. Tertio, quod in unitate, quæ supra substantiam est, non sit querenda ubique differentia causæ, et causam habentis, ubi ex seipsa dicitur existere ; et ubi ex seipsa prodit sua energia sive operatio ; et ubi ex seipsa, et per seipsam, ad seipsam remeat. Quarto, quod in unitate Trinitatis non oporteat querere aliud substantiam, et aliud energiam sive operationem ; neque legi homonymia verbi energię, nec existimare non idem esse in ea substantiam et energiam. Quinto, quod in unitate, quæ supra substantiam est, non oporteat querere energiam per se sine substantia, et non per se existentem ; neque cogitare simul aliud quid cum ipsa unitate, neque ab ea distinguere suam energiam. Sexto, quod in unitate Trinitatis non oporteat querere aliud substantiam et aliud bonitatem, nec aliud formam et aliud substantiam, nec aliud vitam vel sapientiam vel virtutem, aliud vero substantiam ejusdem. Septimo, non item querendum aliud esse cognitionem ejus, vel charitatem ejus, vel pulchritudinem ejus, vel immortalitatem ejus, et alia ejusmodi, aliud vero singularem ejus substantiam et existentiam supraquam divinam. Octavo, quod in unitate supra substantiam non oporteat querere, quia hæc est omnia, idcirco multa ejus esse ; et diversa omnia ; est enim ea omnia ipsa divina et beata ejus substantia, quæ habet omnia, non ut alia in alio, sed sine habitudine et collecte, nihil habens duplex, et supra omne unum. Nonno, quod in unitate, quæ supra substantiam est, neque principium ejus reperire liceat, neque medium, neque finem ; neque sit aliquid totum, quia in unoquoque eorum quæ intelliguntur est tota et sola ; neque sit aliquid eorum quæ sunt, quia ipsa est omnia ; neque liceat uno nomine eam complecti. Decimo, quod unitas Trinitatis supra omnem **532** substantiam sit, et supra omnem unitatem et trinitatem nobis cognitam ; et quod neque substantia sit, nec unitas, neque trinitas ab ullo cognita, nec infinita, aut in multis numerata. Vide hæc apud Cyparissiotum per decem capita fusius deducta, et ex Patribus ac Scripturis comprobata. Consule etiam D. Thomam, parte 1, quæst. 3, *De simplicitate Dei*.

§ III. *Nulla autem unitas vel trinitas, etc., explicat arcanum illud.* Nota cum manuele Calecha in libro *De Trinitate*, imagines, quas Patres excogitarunt ad assimilandum eas utcumque Trinitati. Gregorius Nazianzenus cum oculo fontis, et fonte, et fluvio comparat ; item cum sole, radio, lumine ; item cum mente, ἐνθυμήσει, id est consideratione, univo, in quibus non est divisio vel sectio ; item cum triplici sole et una luminis commixtione. Gregorius Nyssenus in lib. *De Trinitate* hæc ita dicit esse in nobis, quæ sunt νοῦς, λόγος, πνεῦμα. « Mens, inquit, parit rationem, ratio movet mentem, et neque mens sine ratione est, neque ratio sine mente ; similiter sine spiritu, qui est in nobis, non erit ex mente. Hæc, inquit, sunt æqualia, et separari a se invicem non possunt. Sic, inquit, intelligendum est in Trinitate. » Alii cum fonte, fluvio et lacu ; cum igne, flamma et lumine. Cyrillus eum radice, ramo et fructu ; item cum digito, manu et brachio ; et alias cum rosa, flore et odore. In his omnibus reperiuntur quædam inseparabilia a se mutuo, quæ assumuntur, ad declarandum utcumque esse tres personas inseparabiles, proprietatibus distinctas, et unius substantiæ, ita ut ab alio sumatur τὸ ἀχώριστον, id est *inseparabilitas personarum*, ab alio τὸ ὁμοούσιον, id est *consubstantialitas*.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (50).

§ I. Ἐπ' αὐτὸ χωρεῖ τὸ ἰσχυρότατον κεφάλαιον, τὸ Ἀ περὶ τελείου καὶ ἐνός. Πῶς δὲ ἰσχυρότατον ; ἔτι αἱ μὲν ἄλλαι θεωνυμίας μία καὶ καθ' αὐτὴν ἐλέγετο, τὸ δὲ τέλειον συνάγεται ὅτι πάντα λέγεται ὁ αἰτιος, οὐδενὸς ἀπολείπομένου τῶν αἰτιατῶν εἰς τὸ μὴ λέγεσθαι ἐκ τούτου. Ὅπου δὲ οὐδὲν ἐλλείπει, τέλειον πάντως ἐστί. Καὶ πάλιν ἅμα πάντα λέγεται, καὶ οὐ τὸ μὲν πρότερον, τὸ δὲ ὑστερον ἢ τὸ μὲν ἐπὶ πλέον, τὸ δὲ ἐπ' ἕλαττον ἢ τὸ μὲν χρονιωτέρως καὶ μονιμωτέρως, τὸ δὲ δι' ὕψους καὶ ἐπιπολαίως ; πάντα γὰρ ἐπίσης ἀπολείπονται, καὶ ἄγγελον εἰποις, καὶ μύρμηκα, ὡσπερ δὴ ἐπίσης ἀπολείπονται πρὸς τὸ ἀπειρον καὶ τὰ χίλια καὶ τὰ δέκα. Ἦγουν οὐκ ἦν ἀπὸ τινος τῶν αἰτιατῶν ὁ αἰτιος λέγεσθαι ἢ εἰ ἀπὸ τινος, καὶ ἀπὸ πάντων. Ὅθεν, εἰ ἅμα πάντα λέγονται ἐπὶ θεοῦ, ἤδη ἐμφαίνεται καὶ τὸ ἓν ἢ γὰρ μὴ ἦν ὑπερέχουσα ἐνότης ἐν τούτῳ, οὐκ ἂν ἐφήρμοζεν ἀπάντων ἔντων καὶ ἅμα. Ἐπεὶ γοῦν οὕτω ταῦτα τέλειον λέγεται τὸ θεῖον, οὐ μόνον ὡς μονοειδῶς διοριζόμενον ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ καθ' ἑαυτὸ, (τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἕως τελείου τὸ ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ οὐκ ἐξωθεν, καὶ καθ' αὐτὸ, καὶ οὐ κατὰ συμβεβηχός, μονοειδῶς, ἤγουν καθ' ἓν ἂν τις ἐπιβάλλοι τρόπον, ὁμοίως καὶ ταύτως ἀφορῆσθαι), ἀλλὰ καὶ

§ I. Transit ad caput illud, quod potissimum est de perfecto et uno. Quomodo vero potissimum ? quoniam alia quidem Dei denominationes de una re quæpiam seorsum dicebantur, perfectio vero copulatur ; quoniam causa omnium prædicatur, nullo effectu deficiente, qui non ab hac denominetur : ubi autem nihil deficit, perfectio jam omnino existit. Et rursus simul omnia dicitur, et non hoc quidem prius, alterum vero posterius ; vel hoc quidem magis, alterum vero minus ; vel hoc quidem tempore longiori, et perseverantius, illud vero breviori et obiter ; omnia enim æqualiter ab ipso distant, sive angelum dixeris, sive fornicam, sicut æqualiter ab infinito distant mille et decem. Itaque non potest ab aliquo effectu causa dici, vel si ab aliquo etiam ab omnibus. Unde si simul omnia dicantur de Deo, jam apparet etiam illud unum : nisi enim quæ ad hoc unitas illa emineret, utique simul etiam rebus omnibus non conveniret. Cum itaque Deus perfectus dicatur, non solum tanquam uniformiter a se et per se definitus (hæc enim est perfecti definitio : Quod a se ipso, et non extrinsecus, et per se, et non per accidens, uniformiter, sive, ut hoc modo quis ac-

cipiat, similiter et identice definitur, quinimo, tanquam plus quam perfectum, secundum rationem, in divinis nominibus assignatam, quoniam ex effectis auctor denominatur, quamvis etiam supra illos sit, et per excessum nominetur plus quam bonus, plus quam essentia. Cæterum ab effectuum rerumque perfectione Deus quoque supraquam perfectus prædicatur: ipse enim sui ipsius et quis et locus est, nihilque supra Deum extenditur, quin etiam ipsemet infinita definit. Nam sæcula quæ sunt infinita (neque enim finem habent) ipsemet infinita magnitudine excedens multiplici sua infinitate complectitur: et omnem vitam termini expertem, ut in intellectibus: non enim his vita terminatur ut in hominibus, sed immortales creati sunt, Deus

¶ II. Aliter etiam perfectus dicitur, tanquam neque auctus neque imminutus; neque enim augmentum nec diminutionem admittit quod etiam perfectionis est in eo quod perfectionem habet. Item, quia omnia quæ perfecta sunt perficit secundum unam incessantem et eandem largitionem. Quod itaque unico et non divise perficit et non minuitur, plenum erit et supraquam plenum. Unum vero dicitur, quoniam secundum unum quid omnia unita sunt causæ, et hæc rursus omnibus secundum unum omnia; nihil enim est in rebus quod unius non sit particeps, sed sicut omnis numerus participat unitatem, et unus binarius denariusque dicitur; et si partis memineras, dicas unam dimidiam, et unam tertiam, et unam decimam, et sic deinceps, ita etiam omnia, et omnis pars omnium, participant unum; et hoc ipso quo est unum illud, omnia sunt; sicut hoc ipso quo est unitas, omnes numeri existunt, et hoc unum non est unum multorum. Deus enim unus est, sicut et simplex, et indivisus, et expertus differentie specificæ et ab omnibus affectionibus et accidentibus alienus. Hoc ipsum porro unum aliud sive majus sive minus effugit, illud enim supra hæc existit, atque insuper ut principium, tam ipsam unitatem quam multitudinem definit: in Deo enim sunt omnes unus tam qui ante fuerunt quam qui futuri sunt; non enim ibi aliud quidem præteritum, aliud vero futurum, cujus participatione tam unum hoc multa definiat, licet diversimode, et nec est ullus modus, secundum quem multa non in uno comprehendantur. Quæ enim multa sunt partibus, sunt unum toto, ut corpus; quæ multa sunt accidentibus sunt unum subjecto, ut homo; et quæ multa sunt numero, sicut Petrus et Paulus, sunt unum specie, uterque enim homo est. Quæ porro etiam multa sunt virtutibus, verbi gratia, carbo, lux, flamma, sunt unum forma; ignis enim omnia: et quæ multa sunt processionibus, et consiliis vel operibus, sunt unum causa, unus enim ex quo consilia vel opera, et nihil est in rebus quod non aliquo modo particeps sit unus. Unum dico illud, quod omnia participant, quod secundum omnia et integre unitate sua omnia et am tota, omnia etiam contraria complectitur. Quomodo

ὡς ὑπερτέλης, κατὰ τὸν ἀποδοθέντα περὶ τῶν θεῶν ὀνομάτων τρόπον, οὗ ἐκ τῶν αἰτιατῶν μὲν ὁ αἴτιος ὀνομάζεται, πλὴν καὶ ὑπὲρ ταῦτά ἐστι καὶ ὑπεροχικῶς λέγεται ὑπεράγαθος, ὑπερούσιος. Λοιπὸν ἀπὸ τοῦ τελείου τῶν αἰτιατῶν πραγμάτων ὑπερτέλης τὸ θεῖον λέγεται· αὐτὸ γὰρ ἑαυτοῦ καὶ ὄρος καὶ τόπος ἐστὶ, καὶ οὐδὲν ὑπερεκτείνεται τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀπειρα αὐτὸς περατοῖ· τοὺς γὰρ αἰῶνας ἀπείρους ἔχων (οὗ γὰρ ἔχουσι πέρας) αὐτὸς τῇ ἀπειρῇ μεγέθει ὑπερέχων τῇ ἑαυτοῦ ἀπειροπλασίῳ περιέχει καὶ πᾶσαν ἀοριστίαν ζωῆς, ὡς ἐπὶ τῶν νοητῶν· οὐ γὰρ ὄρισται τούτοις ὁ βίος ὡς ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἀθάνατοι ἐκτίσθησαν· ὁ θεὸς τῇ ὑπεραιωνίῳ ἐντὸς τῆς βίαις ἀιδιότητος ὀρίζεται.

veru in supereminens propria perfectitate terminatur.

¶ II. Καὶ ἄλλως τέλειον λέγεται καὶ ὡς ἀναυξὲς καὶ ἀμειωτόν· οὔτε γὰρ πρόσθεσιν οὔτε μείωσιν ἐπιδέχεται, ὅπερ καὶ τὸ τέλειον ἐστ' ἂν ἢ τέλειον ἔχει. Καὶ ἄλλως, ὅτι καὶ τὰ τέλεια πάντα τελεσιουργεῖ κατὰ μίαν τὴν ἀπαστον καὶ ταύτην χορηγίαν. Τὸ γοῦν ἐνιαίως καὶ οὐ μεμερισμένως τελεσιουργοῦν καὶ μὴ ἐλαττούμενον τέλειον ἂν εἴη καὶ ὑπερτέλειον. Ἐν δὲ λέγεται, ὅτι καθ' ἓν πάντα ἐνιαίως ἐστὶ τῇ αἰτίῳ, καὶ πάλιν ἀπάντων καθ' ἓν ὑπερέχει· οὐδὲν γὰρ ἐστὶ τῶν ὄντων ἀμέτοχον τοῦ ἐνός, ἀλλ' ὡς περ πᾶς ἀριθμὸς μονάδος μετέχει, καὶ μία δυὰς καὶ δεκάς λέγεται· καὶ εἰ μορίου ἐπιμνησθῆς, ἡμισυ ἐν τρεῖς, καὶ τρίτον ἐν, καὶ δέκατον ἐν, καὶ ἐφεξῆς· οὕτω καὶ πάντα, καὶ πᾶν μῦριον πάντων, τοῦ ἐνός μετέχει· καὶ ἐν τῇ εἶναι τοῦτο τὸ ἐν πάντα ἐστὶν, ὡς περ ἐν τῇ εἶναι τὴν μονάδα πάντες οἱ ἀριθμοὶ, καὶ οὐκ ἐστὶ τὸ ἐν τοῦτο τῶν πολλῶν ἐν. Ὁ μὲν γὰρ θεὸς ἐν ἐστὶ, καθὼ ἀπλοῦς τε, καὶ ἀμερῆς, καὶ τῆς κατ' εἶδος διαφορᾶς ἀμοιρος, καὶ πάντων παθημάτων καὶ συμβεβηκότων ἀλλότριος. Τὸ δὲ ταῦτόν ἐν ἕτερον ἢ μείζον ἢ ἐλάττον περιπέφυγεν· ὑπὲρ γὰρ ταῦτα ἔκεινο, καὶ ἐτι ὡς ἀρχὴ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐνός καὶ πλήθους ὀριστικόν· ἐν τῷ θεῷ γὰρ οἱ πάντες εἶς, καὶ οἱ προόντες καὶ οἱ ἐσόμενοι· οὐ γὰρ ἐστὶν ἐκεῖ τὸ μὲν παρεληλυθός, τὸ δὲ μέλλον, οὗ τῇ μεσοχῇ καὶ τὸ ἐν τοῦτο τὰ πολλὰ περιορίζεται, πλὴν διαφόρως, καὶ οὐκ ἐστὶ καθ' ὄντινα τρόπον οὐ περιληφθήσονται τὰ πολλὰ τῷ ἐνί. Τὸ γὰρ πολλὰ τοῖς μέρεσιν, ὑπάρχον δηλονότι, ἐν τῷ ὅλῳ, οἷον τὸ σῶμα· καὶ τὸ πολλὰ τοῖς συμβεβηκόσιν ἐν τῷ ὑποκειμένῳ, οἷον ὁ ἄνθρωπος· καὶ τὸ πολλὰ τῷ ἀριθμῷ, οἷον Πέτρος καὶ Παῦλος, ἐν τῷ εἶδει, ἄνθρωπος γὰρ καὶ ἀμφότεροι. Ἀλλὰ καὶ τὸ πολλὰ ταῖς δυνάμεσιν, οἷον ἀνθραξ, φῶς, φλῆξ, ἐν τῷ εἶδει, πῦρ γὰρ πάντα· καὶ τὸ πολλὰ ταῖς προόδουσιν καὶ τοῖς βουλεύμασιν ἢ τοῖς ἐργοῖς ἐν τῷ αἰτίῳ· εἶς γὰρ ἐξ οὗ αἱ βουλαὶ ἢ τὰ ἔργα, καὶ οὐδὲν ἐστὶ τῶν ὄντων ὃ μὴ μετέχει τῆ τοῦ ἐνός. Ἐν λέγω τὸ ἐνιαίον αὐτὸ, οὗτινος πάντα μετέχουσι, τὸ ἐν τῷ κατὰ πάντα καὶ ὁλοτελῶς ἐνικῶ προσουειληφός πάντα καὶ ὅλα, πάντα καὶ τὰ ἀντικείμενα. Πῶς γοῦν προσουείληφε τὰ πάντα τῷ ἐν, μετὰ ταῦτα λεχθήσεται, ὅτε προσπινούμενον ἀποδείξει τὸ ἐν. Ἀλλὰ πάντα λέγονται, ὅταν ὡς εἶδη καὶ μέρη καὶ διαφορὰ τοῦ ἐνός λαμβάνωνται· ὅλον δὲ, ὅταν τὰ μέρη συλλεγόμενα ἐν ὁλόκληρον ἀποτελεῖται, οἷον καὶ τὸν ἄν

θρωπον, καὶ τὰ τοῦ ἀνθρώπου σωματικά μέρη, ἢ τὰ τῆς οὐσίας αὐτοῦ μέρη, ὅον τὸ λογικόν, τὸ θνητόν. Πάλιν πάντα καὶ τὰ ἀντικείμενα, ἦγουν ἐν ἑκαστῶν στοιχείῳ ἰδίῳ. Καὶ πάλιν ἐν ταύτῳ τὰ ἀντικείμενα, ὅταν ἐν τινὶ ὑποκειμένῳ θεωρῶνται. Πάντα γὰρ ἐκ τῶν ἐναντίων στοιχείων συνίστανται καὶ ἐνίζονται. Τὸ δὲ ὑποθεῖτο ἐν ἄλλοις μὲν τὸ καθ' ὑπόθεσιν λαμβάνεται, καὶ ἐπὶ τῶν πραγματικῶς οὐκ ὄντων, ἀλλὰ λόγῳ τυπουμένων ἐνταῦθα μέντοι οὐκ οὕτω ληπτέον, ἀλλὰ τὸ κατ' ἐπίνοιαν λόγῳ τοῦτο θετέον διὰ τὴν τοῦ ἐξ ἐνός Θεοῦ ἐκτίσθαι ταυτότητα, καὶ τὸ ὅλον ἐν τοῖς μέρεσι θεωρεῖσθαι, καὶ ἐν τῷ ὅλῳ τὰ μέρη.

quidem secundum hypothesein sive suppositionem accipitur; etiam in his quæ re ipsa non existunt, sed ratione finguntur; hic vero non sic accipiendum est, sed hoc verbo mentis applicandum propter creationis ex uno Deo identitatem, et quia totum in partibus consideratur, et partes in toto.

§ III. Ἄνω μὲν ἔλεγεν, ὅτι τὸ ἐν προσυλλαμβάνει τὰ πάντα, νῦν δὲ κατασκευάζων τοῦτο, φησὶν Ἄν μὴ γὰρ προεπινοήθῃ τὸ ἐνιαῖον, δηλονότι τὸ τῶν ἀνθρώπων εἶδος, ἦγουν ἡ φύσις, οὐκ ἂν τις εἴποι, τοὺς ἀνθρώπους ἠνώσθαι ἀλλήλοις κατ' αὐτὸν τὸν τῆς φύσεως λόγον. Ἠνώσθαι τοίνυν τὰ ἠνωμένα λέγομεν κατ' εἶδος προσπεινούμενον ἐνός ἐκάστου. Καὶ πάλιν τὰ εἶδη καὶ τὰ πολλὰ, στοιχειῶν τι καὶ ἀρχῆν τὸ ἐν ἐπιγράφονται εἰς γένος ἀναγόμενα, οὗ γένους εἶδη εἰσὶν ὄσον ἵπποι, βόες, ἀνθρωποι, ὥσπερ εἰς ἐν ἀνάγονται τὸ ζῶον. Τοῦτο δὲ λέγει, οὐκ ὅτι τὸ τῶν πρὸ τῶν πολλῶν ἀποδέχεται, ὅπερ ὁ Πλάτων ἐπρέσθευε, τὴν ἰδέαν λέγων· ἀλλὰ τὸ ἐν τοῖς πολλοῖς, καὶ τὸ μετὰ τὰ πολλὰ μᾶλλον δεχόμενος, ἐκ τούτων καὶ τὸ ἐν στοιχείῳ τῶν πολλῶν συνίστησιν· ἢ γὰρ ἡμετέρα ἐπίνοια, τοὺς πολλοὺς εἰς μίαν συνάγουσα φύσιν, ὅπερ πάντως γίνεται μετὰ τὰ πολλὰ τότε τὴν τοιαύτην μίαν φύσιν ὡς ἐνιαῖον τι κατέχει, καὶ ταύτην συναγομένην οὕτω μετὰ τὰ πολλὰ τῶν πολλῶν προεπινοεῖ, ὡς τῶν πολλῶν συστατικὴν καὶ συνοχικὴν. Εἰ τοίνυν ἀναιρεθεῖη τὸ ἐν, οὔτε ὅλον, οὔτε μέρος ἔσται, ἃ δὴ καὶ ἐνιαίως κατονομάζονται· τούτων δὲ ἀναιρεθέντων, οὐδὲν τῶν ὄντων ἔσται. Τὸ ἐν ἄρα πάντα ἐνοσιδῶς, δηλονότι κατ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν λόγον· οὐδὲ γὰρ ἄλλως λέγεται τὸ ὅλον ἐν καὶ ἄλλως τὸ μέρος, καὶ ἄλλως τοῦτο καὶ ἄλλως ἐκείνο προεληφεν, ἀλλ' ἵνα μὴ τις ὑποπέυση ἐνευθεν τὴν πρὸ τῶν πολλῶν ἰδέαν, φησὶ, καὶ προεληφεν, ὥσπερ ὅτι αὐτοῖς τοῖς πολλοῖς, καὶ οὐ κατ' αὐτὸ θεωρεῖται τὸ ἐν. Ἐπεὶ τοίνυν τὸ ἐν τὰ πάντα περιλαμβάνει, πάντων δὲ ποιητὴς ὁ Θεός ἐστι, καὶ ἐκ πάντων ὀνομάζεται ὡς αἷτιος ἐκ τῶν αἰτιατῶν, εἰκότως καὶ τῆ τοῦ ἐνός ἐπωνυμία ὑμνεῖται, ὃ δὴ καὶ ἐκ τοῦ ἀποστολικοῦ βήτου παρίστησι, πάντως διὰ τὴν ἀμέρειαν τῆς ἐνότητος, ὅτι καὶ τὸ ἐν ἀμέρες, καὶ πάντα ἐν τῷ Θεῷ περιέχονται κατὰ τὴν τοῦ ἐνός εἰκόνα· ὅτι πάντα καὶ ἐν αὐτῷ περιέχονται, πλὴν ἐνταῦθα μὲν ὡς ἐν στοιχείῳ καὶ φύσει, ἐπὶ δὲ Θεοῦ ὡς ἐν αἰτίῳ ποιητικῷ καὶ ὑπεροχικῷ. Τῷ δὲ ὕψ' ἦς καὶ ἐξ ἦς τὸ ἔστι καὶ τὸ συντέτακται ἀρροστέον καὶ τῷ δι' ἦς καὶ ἐν ἢ τὸ μένει καὶ συνέχεται καὶ τῷ εἰς ἢ τὸ ἀποκληροῦται καὶ ἐπιστρέφεται ἀποδοτέον, εἰ καὶ ὁ πατήρ ὕψ' ἐν τὰ βήματα ἔταξε. Καὶ οὐκ ἂν εἴροις· τι τῶν ὄντων, ὃ μὴ ἐν τῷ ἐνί, καὶ

A autem unum hoc omnia complexum sit, postea dicitur quando præconceptum illud unum demonstrabit. Cæterum omnia dicuntur, quando species et partes et differentie unius accipiuntur; totum vero, quando partes collecte unum integrum efficiunt, verbi gratia, hominem, partes hominis corporeæ, vel partes ejus essentialis, ut rationale et mortale. Rursum, omnia etiam contraria, verbi gratia, quolibet elementum seorsum. Et rursum in eodem contraria, quando in aliquo subjecto conspiciuntur; omnia enim ex contrariis elementis constituuntur.

Illud autem, ὑποθετό τις, aliquis supponat, in aliis quæ re ipsa non existunt, sed ratione finguntur; hic vero non sic accipiendum est, sed hoc verbo mentis applicandum propter creationis ex uno Deo identitatem, et quia totum in partibus consideratur, et partes in

§ III. Superius quidem dixit, unum anticipare universa; modo autem illud confirmans ait: Nisi enim prius intelligatur unitas, verbi gratia, species hominum, sive natura, nemo dixerit, homines inter se conjunctos esse secundum eandem naturæ rationem. Dicimus itaque, illa quæ conjuncta sunt, uniri secundum ejusque speciem præconceptam. Et rursum, species et multa ad unum genus reducia, describunt unum elementum aliquod, et principium illius generis cujus species existunt; verbi gratia equi, boves, homines, ad unum quodammodo animal reducuntur. Hoc autem dicit, non quod illa ante multa constituantur, ut Plato asserebat, ideam, inquam; sed quod in multis, etiam post multa, potius quis concipiens, ex his unum aliquod multorum elementorum componat; noster enim concepius dum multa in unam colligit naturam, quod utique sit post multa, tum istiusmodi unam naturam quasi unitam apprehendit, et hanc ita post multa contractam concipit pro multis, tanquam multorum constitutivam et complexivam. Si itaque unum tollatur, neque totum, neque pars existet, quæ utique etiam unite denominatur; his autem sublatis, nulla res existet. Unum ergo est omnia uniformiter, id est secundum unam et eandem rationem; neque enim aliter totum et aliter pars quid unum dicitur, neque aliter hoc et aliter illud anticipavit, sed ne quis hinc opinaretur ideam quamdam ante multa, adfit comprehendit, quod quodammodo illud unum non secundum se, sed in multis illis concipiatur. Cum itaque unum omnia complectatur, omnium vero creator sit Deus, et ex omnibus effectus ut causa nominetur, merito etiam unus nomine celebratur, quod etiam ex apostolico dicto probat, omnino, propter unitatis indivisibilitatem, unum etiam indivisum et omnia in Deo contineri secundum imaginem unius; quoniam omnia etiam in ipso continentur, verumtamen tanquam in elemento et natura, in Deo vero tanquam causa efficiente, et eminenter. Vocatur autem a qua et ex qua referri debent ad sunt et componuntur; per quam vero et in qua, ad manent et continentur; et ad quam ad complentur et converuntur,

et si Pater singillatim et simul verba collocarit. Neque quidquam reperies, quod non in uno etiam sit id quod est (sic enim per hyperbaton construi debet) et perficiatur, et conservetur, in quantum unum et divinitas superessentialiter, sicut etiam in aliis nominatur. Non absolute vero omni uno, secundum quod Deus unus et unum nuncupatur; hoc enim uno solo res existunt, et oportet etiam nos idcirco a multis, etiam divisis cognitionibus, ad unam, quod omnium causa est, converti quod etiam ante omne unum est, scilicet ante omnem naturam, et ante omnem multitudinem, scilicet omnem singillatim; hoc enim unum neque parvum, neque mediocre vocatur. Quin etiam, si audendum sit, neque pulchrum, neque bonum: hæc enim quodammodo affectiones sunt, et habitudines, et accidentia, ipsum vero hoc unum etiam supra hæc intelligitur; affectiones vero, ut parvum **536** et mediocre, etiam cum aliis, seu dependenter ab aliis, intelliguntur. Ergo unam illud simplex et expertum affectionum, neque tanquam genus rerum ponendum (genera enim omnino dividuntur in species) neque punctum, neque proprie monas, illa enim connexionem habent cum sequentibus; hoc autem est simplicissimum. Sed neque illud unum ens aliquod statuendum est, sed entium principium, quoniam id quod est, essentia est, a verbo esse, Deus autem supraessentialis est, et supra id quod est; quocirca etiam supra omnem terminum, et supra omnem infinitatem existit, et illud ipsum esse definit, et unice causa est, id est eminenter et inimitabiliter, tam omnium rerum quam totorum omnium, scilicet integrorum; et simul etiam ante omnia et supra omnia tanquam causa. Ne itaque illud simul quibusdam contrarium videatur iis quæ a divina Scriptura dicta sunt, quod qualibet die hoc et illud creaverit et produxerit. Simul dixit, secundum virtutem creatoris; poterat etiam in momento temporis omnia producere, quemadmodum quoque magnus Chrysostomus de hac re sentit. Et supra ipsum unum Deus est, ut qui supra omnia eminet, et omne ens quid unum definit; nam id quod est unum, numeri manifestationem habet, cum alicui rei apponitur. Ergo unum in rebus, id est creaturis, positum, secundum numeri rationem ponitur; et idcirco quod unum est, ad numerum spectare dicit, sive id quod sub numerum cadit, unum est per oppositionem duorum vel trium. Talis autem numerus omnino aliquam substantiam participat; unum autem supersubstantiale secundum se quoque simplicissimum existit. Mirabiliter itaque numerorum naturam investigans subdit, divinitatem, quæ omnia superat, sive monas sive trias prædicetur, neque monadem qua monadem, neque triadem qua triadem, neque a nobis, neque ab aliis per numeros cognosci, sed supra omnem mentem et esse et nominari Deum: dicendo enim quod non est, intelligimus quid sit Deus. Ne igitur simpliciter audias illud, neque monas neque trias, sed il-

Α ἔστι τοῦτο ὅπερ ἐστίν, (οὕτω γὰρ συντακτέον καθ' ὑπερβατόν) καὶ τελειοῦται, καὶ διασώζεται, καθ' ἃ ἐν καὶ ἡ θεότης ὑπερουσίως, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ὀνομάζεται. Οὐκ ἀπολύτως δὲ παντὶ ἐνί, καθ' ἃ θεὸς εἷς καὶ ἐν ὀνομάζεται· τοῦτω γὰρ μόνῳ τῷ ἐνὶ τὰ ὄντα ἐστὶ, καὶ χρῆ καὶ ἡμᾶς διὰ τοῦτο ἀπὸ τῶν πολλῶν καὶ ἐσκαδασμένων γνώσειον ἐπὶ τὸ πάντων αἰτίον ἐν ἐπιστρέφασθαι, ὅπερ ἐστὶ καὶ πρὸ παντὸς ἔνδρ, δηλονότι πρὸ πάσης φύσεως, καὶ πρὸ παντὸς πλήθους, δηλονότι παντὸς τοῦ καθ' ἕκαστον· τοῦτο γὰρ τὸ ἐν οὔτε μικρὸν οὔτε μέτριον καλεῖται. Εἰ δὲ δεῖ καὶ τολμῆσαι, οὔτε καλὸν οὔτε ἀγαθόν· ταῦτα γὰρ πάθη πως οἶόν εἰσι καὶ σχέσεις, καὶ συμβεβηκότα, αὐτὰ δὲ τὸ ἐν καὶ ὑπὲρ ταῦτα νοεῖται· τὰ δὲ πάθη, ὡς τὸ μικρὸν καὶ τὸ μέτριον, καὶ σὺν ἄλλοις νοοῦνται. Τὸ οὖν Β ἀπλοῦν καὶ ἀπαθὲς ἐν οὔτε ὡς γένος θετέον τῶν ὄντων, (τὰ γὰρ γένη διαιροῦνται εἰς τὰ εἶδη) οὔτε στιγμῆν, οὔτε μονάδα κυρίως, σχέσειν γὰρ ἔχει ταῦτα πρὸς τὰ ἐφεσζῆς· τὸ δὲ ἐστὶν ἀπλοῦστατον. Ἄλλ' οὔτε ὄν θετέον αὐτὸ τὸ ἐν, ἀλλ' ἀρχὴν ὄντων· καὶ τὸ ὄν γὰρ οὐσία ἐστίν, ἀπὸ τοῦ εἶναι· ὁ δὲ θεὸς ὑπερουσίως, καὶ ὑπὲρ τὸ ὄν, διὰ τοῦτο καὶ ὑπὲρ πάντα ὄρον, καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἀοριστίαν ἐστὶ, καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι ὀρίζει, καὶ αἰτιόν ἐστιν ἐνικῶς, δηλονότι ἐξαιρέτως καὶ ἀμυμήτως, καὶ πάντων τῶν ὄντων, καὶ ὄλων πάντων, δηλονότι ὁλοκλήρων· καὶ ἅμα καὶ πρὸ πάντων, καὶ ὑπὲρ πάντα ὡς αἰτίον. Μὴ γοῦν δόξη τισὶν ἐναντίον τὸ ἄμει πρὸς τὰ παρὰ τῆς θείας Γραφῆς εἰρημένα, ὅτι ἐν μίᾳ ἑκάστῃ ἡμέρᾳ τότε τι ἐδημιούργησε καὶ ὑπέστησεν. Ἄμα εἶπε, κατὰ τὴν τοῦ ποιητοῦ δύναμιν· ἡ δύνατο γὰρ καὶ ἐν ἀκαριαίᾳ καιροῦ ῥοπή τὰ πάντα συστήσασθαι, καθὼς καὶ ὁ μέγας διαλαμβάνει περὶ τούτου Χρυσόστομος. Καὶ ὑπὲρ αὐτὸ τὸ ἐν ὁ θεός, ὡς καὶ πάντα ὑπερέχων, καὶ πᾶν τὸ ὄν ἐν ὀρίζει· τὸ γὰρ ἐν ἐν ἀριθμοῦ δῆλωσιν ἔχει ἐπὶ τινος ὄντος ταττόμενον. Ἐπὶ τῶν ὄντων τοίνυν, τούτέστι τῶν κτισμάτων, τὸ ἐν τιθέμενον, κατὰ ἀριθμοῦ ἔννοιαν τίθεται· καὶ διὰ τοῦτο τὸ ὄν ἐν ἐνάριθμον λέγει, δηλονότι τὸ ἐν καὶ ὑπεπίπτον τῷ ἀριθμῷ ἐν ἐστὶν ἀντιδιασταλλόμενον πρὸς τὰ δύο ἢ τὰ τρία. Ὁ δὲ τοιοῦτος ἀριθμὸς πάντως οὐσίας μετέχει τινός· τὸ δὲ ὑπερουσίον ἐν καθ' αὐτὸ καὶ ἀπλοῦστατόν ἐστι. Θαυμασίως οὖν τὰ περὶ ἀριθμῶν φυσιολογήσας, ἐπάγει, ὅτι, κἂν καὶ μονὰς κἂν τριάς ὁμοῖοι ἢ ὑπὲρ πάντα θεότης, οὔτε μονὰς ἄτε μονὰς, οὔτε τριάς ἄτε τριάς ἐστίν, ἢ παρ' ἡμῶν δι' ἀριθμῶν γνωριζομένη ἢ παρ' ἑτέρου, ἀλλ' ὑπὲρ πάντα νοῦν καὶ ἐστὶ καὶ ὀνομάζεται ὁ θεός· διὰ γὰρ τοῦ εἰπεῖν ὅπερ οὐκ ἐστὶ, νοοῦμεν ὅ τι ἐστὶν ὁ θεός. Μὴ τοίνυν ἀπλῶς τὸ, Οὐκ ἐστὶ μονὰς ἢ τριάς, ἐξακούσης, ἀλλὰ πρὸς τῇ διεγνωσμένῃ σύνταξιν τὸ οὐκ ἐστίν· οὐ γὰρ ἀνελεῖν τὰ τῆς τοιαύτης ὁμολογίας, ἀλλὰ τὸ ἀνεξιχνίαστον ὁ λόγος βούλεται διδάξαι. Τὸ γοῦν ὑπερηνωμένον φησὶ δηλοῦσθαι ἐκ τῆς ὀνομασίας τῆς μονάδος, τὸ δὲ θεόγονον ἐκ τῆς ὀνομασίας τῆς τριάδος· ἵνα γὰρ παραστῆ τῶν ἀνεκλαλήτων ὑποστάσεων ἢ προσκυνητῆ ἐκφανσις, ὁ ἀριθμὸς ἐπινοήθη, καθὰ καὶ Βασίλειος καὶ Γρηγόριος οἱ θεοὶ λέγουσι. Γόνιμον δὲ τὸν Πατέρα ὀνόμασεν, ἄτε προσκυνητοῦ Ἰσοῦ Πατέρα, καὶ τοῦ συμπροσκυνητοῦ αὐτοῦ Πνεύ-

ματος πηγὴν καὶ ἀρχὴν καὶ αἰτίαν. Γονιμότης δὲ ἡ ἐνόητος, ἢ ἕτερόν τι ἔνομα τῶν συνεγνωσμένων ἢ ἀνθρώποις, ἢ καὶ αὐταῖς ταῖς νοηταῖς δυνάμεσιν, οὐκ ἂν παραστήσειε τρανῶς τὰ ὧς εἰσιν ἐκ πάντων ἀποκεκρυμμένα τοῦ Θεοῦ. Πῶς γὰρ δυνατόν ὀνομάσαι ἀπὸ τινος τῶν ὄντων τὸν Θεόν, μηδὲν τῶν πάντων ὄντα, καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα ὄντα; Καὶ τί λέγω περὶ τῶν ἄλλων ὀνομάτων, ὅπου καὶ αὐτὸ τὸ σεπτότατον ἔνομα ἢ ἀγαθότης οὐκ οἰκίον κυρίως Θεῶ; οἱ γὰρ θεολόγοι διὰ τὸ ἄλλως νοεῖν τι καὶ λέγειν περὶ Θεοῦ, τῷ περὶ αὐτὸν πόθῳ κατεχόμενοι, τὸ τῆς ἀγαθότητος ἔνομα ἐπέβαλον τῷ Θεῶ, ἀλλὰ κυρίως καὶ ὑπεράγαθός ἐστι καὶ ὑπερούσιος ὁ Θεός. Αἱ δὲ ἀποφάσεις, ἧτοι ἀρνήσεις καὶ στερήσεις, ἐπὶ Θεοῦ οὐκ ἀπλῶς εἰρηνται τοῖς θεολόγοις· οὐ γὰρ ὡς λέγονται νοοῦνται, ἀλλ' ὑπερναθεθετικῶς θεωροῦνται. Τὸ γὰρ ἀθάνατος, καὶ ἀόρατος, καὶ ἀνευδέης, καὶ τὰ τοιαῦτα, οὐκ ἂν εἰς, σοφίας μετέχων, δημωδέστερον ἀπολάβοι, ἀλλὰ τῶν δηλωμένων ἐξιστάμενος, ἐπὶ τὰς σεσιγημένας καὶ θειοτέρας ἐννοίας ἀνανεύσειε διὰ καὶ νοητὰς θεωνομίας ἐφεξῆς καλῶς αὐτὰς προσαγορεύει. Ἐξισταμένη γὰρ ἡ ψυχὴ τῶν σωματικῶν ἀπασῶν αἰσθησεων καὶ κοσμικῶν, (ταύτας γὰρ συμφύλους φησὶν) οὕτω συνάπτεται τῷ ἀκραιφνεῖ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καθ' ὅσον δυνατόν ἐστὶν ἀνθρωπίνῃ φύσει, ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος ἀντίτεταται, λέγων· Καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα· καὶ πάλιν Νῦν ὡς ἐν ἀτριγμῶν καὶ ἐν ἐσόπτρῳ ὁρῶμεν, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον ὁρῶμεθα.

gari accipiet, sed a rebus quæ significantur recedens, ad tacitas et diviniore cogitationes, suscipiet; propter quod etiam intellectuales Dei denominationes deinceps recte ipsas appellat. Nam anima ubi corporeis omnibus sensibus et rebus mundanis se abdicavit (has enim familiares vocat), tantum purissimæ Dei cognitioni, quantum naturæ humanæ licet, conjungitur, sicut Apostolus insinuat, dicens: *Et sic semper cum Domino erimus* ^a; et iterum: *Videmus nunc per speculum et in ænigmate, tunc autem facie ad faciem videbimus* ^b.

§ IV. Ταύτας ἡμεῖς τὰς νοητὰς θεωνομίας, ὡς ἐφικτὸν, ἀνεπτύξαμεν, δηλονότι οὐκ ὑψηλοτέρως, ἀλλὰ κατὰ τὸ γράμμα ἀποθεδώκαμεν ταπεινοτέρως, μὴ μόνον τῶν ἀγγέλων, ὁ γὰρ τοῦτων κατώτατος μεῖζων πάντων τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ θεολόγων ἐστὶ· μὴ μόνον τῶν θεολόγων, ὧν τε συνοπαδῶν λέγει, ἀλλὰ μαθητῶν, καὶ ὧν ἀσκητῶν, δηλονότι τῶν τὰς ἐλλάμψεις τὰς θείας κτησαμένων δι' ἀσκήσεως, καὶ οὐ δι' ὀράσεως, κατὰ τοὺς ἀποστόλους· μὴ μόνον γοῦν ἐσχάτως καὶ ταπεινοτέρως τοῦτων εἶπομεν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ὁμοταγῶν ἡμῖν. Ταῦτα δὲ καὶ τὰ ἐξῆς μετριάζων ἀγιοπρεπῶς ὁ πατήρ φησιν. Ὡστε, εἰ μὲν τινος κατεστοχασάμεθα, χάρις τῷ αἰτίῳ τῶν πάντων ἀγαθῶν Θεῶ, τῷ δωρουμένῳ καὶ τὸ λέγειν καὶ τὸ εὔ λέγειν. Εἰ γοῦν κατωρθώσαμέν τι, καὶ ἐτι διδάσκομεν, ἐτι, κἂν ἕτεροι ὁμοδύναμοι θεωνομίας ἐν τῇ Γραφῇ εὑρεθῶσι, χρὴ καὶ ταύτας κατὰ τὰς αὐτὰς ἐκφαντορικὰς μεθόδους προσυπακούειν. Εἰ δὲ οὐκ ὁρθῶς ἔχει, καὶ διὰ τοῦτο τῆς ἀληθείας ὀλικῶς ἀπεπλανήθημεν, ἢ ἀτελῶς, καὶ διὰ τοῦτο μερικῶς ἡμάρτομεν, εἴη ἂν τῆς σῆς φιλανθρωπίας, θεῖε Τιμόθεε, ἐπανορθώσασθαι τὸν ἀκουσίως ἀγνοοῦντα καὶ μαθεῖν δεόμενον, καὶ

Illud: Non esse constans cum disγνωσμένη seu voce *cognita*, sermo enim non vult condemnare quæ ita pro confessio habentur, sed Deum esse ininvestigabilem docet. Illud itaque: *Supra quam unitum* ait significari ex nomine **537** unitatis, divinam vero fecunditatem ex nomine trinitatis; ut enim adoranda ineffabilium personarum manifestatio repræsentaretur, numerus excogitatus est, sicut divi Basilii et Gregorius aiunt. Patrem autem secundum appellavit, tanquam adorandi Filii genitorem, et simul cum ipso adorandi Spiritus sancti fontem, ac principium et causam. Fecunditas autem unitasve, aut aliud aliquod nomen, hominibus aut etiam ipsismet intellectibus virtutibus notum, non posset clare exhibere Dei abscondita prout sunt. Quomodo enim Deus, qui nihil rerum est, sed supra res omnes, ex re aliqua nomen accipere possit? Et quid dico de aliis nominibus, cum etiam ipsummet augustissimum nomen bonitatis non sit proprie Deo proprium? Theologi enim, ut aliquid omnino intelligerent et de Deo dicerent, ipsius desiderio correpti, nomen bonitatis Deo imposuerunt, quamvis proprie Deus sit supra bonitatem, et supra essentialiam. Ἀποφάσεις vero, sive negationes et privationes, in Deo non simpliciter a theologis dicuntur; non enim sicut dicuntur ita intelliguntur, sed modo transcendentali considerantur. Nam immortalis, et invisibilis, et nullius indigus, et similia, nemo, qui compos sit sapientiæ, modo vul-

§ IV. Hæc nos divina nomina, quoad licuit, explicuimus, videlicet non sublimius, sed secundum litteram humiliter tradidimus non solum angelis, nam infimus etiam horum major est omnibus Ecclesie theologis; non solum theologis, inquit, consodalibus et quasi discipulis, et ascetis, qui scilicet divinas illustrationes exercitio, et non per visiones, acceperunt, ut apostoli. Non solum itaque his simplicius et humiliter diximus, verum etiam ipsismet æqualibus nostris. Hæc vero, et quæ sequuntur, ut sanctum decet, hic Pater dixit studio modestiæ. Itaque, **538** si quidem recte quid coniecimus, gratia sit Deo honorum omnium auctori, qui dedit ut diceremus, et bene diceremus. Si quid itaque recte diximus, vel adhuc docemus, et si quid eorum, quæ his æquivalent, nominum divinarum in Scripturis reperitur, oportet etiam hæc secundum easdem explicandi rationes subintelligere. Sin vero hæc minus recte se habeant, atque adeo a veritate vel omnino vel ex parte aberravimus, erit humanitatis tuæ, divine Timothee, corrigere non sponte ignorantem, et discere cupientem, et infirmitatem meam

^a I Thess. iv, 16. ^b I Cor. xiii, 12.

adjuvare, curareque nolentem ægrotare. Atque item inæ humanitatis erit, ea quæ a te ipso habes, vel ab altero didicisti, omnia autem a Deo accepisti, in nos etiam derivare. Neque pigeat ex parte etiam hoc nos beneficio afficere, cum et nos, si quid cognovimus, non intra nos continuimus, verum etiam communicavimus, et communicabimus, prout habemus et proferre possumus, ac vos audire. Hoc enim proprium est humanitatis, ut in nulla re sanctorum traditionem violemus, nisi forte vel ad intelligendum vel ad eloquendum imbecilliores existimus. Sed hæc quidem, ut Deo placet, sic habeant, et dicta sint, quæ a nobis dicenda erant. Modo vero finis sit hujus operis, et ad aliud transeamus. Observa autem, ipsum dicere *Symbolicam theologiam*, quæ hactenus non pro uia. Quod si velis differentiam nosse theologice informationis et symbolice theologiæ, lege caput tertium sermonis *De mystica theologia*, de quo etiam nos, Deo dante, suo tempore dicemus.

κῆς θεολογίας λόγου, περὶ οὗ καὶ ἡμεῖς, Θεοῦ διδόντος, κατὰ καιρὸν λέξομεν.

A βοηθῆσαι τῷ ἀσθενεῖ ἐμοί, καὶ ἰάσασθαι τὸν οὐκ ἐθέλοντα ἀβρωστεῖν. Καὶ πάλιν τῆς αἵης φιλανθρωπίας εἶη, τὸ τὰ μὲν παρ' ἑαυτοῦ ἔχοντα, τὰ δὲ παρ' ἐτέρων μαυθάνοντα, πάντα δὲ πάντως ἐκ τοῦ Θεοῦ λαμβάνοντα, καὶ εἰς ἡμᾶς διαβιβάσαι. Μὴ γοῦν ἀποκάμης ἐκ μέρους καὶ αὐτὸς εὐεργετῶν ἡμᾶς, ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς, εἴ τι ἂν εἰς γνῶσιν εἶχομεν, οὐκ ἔσχομεν παρ' ἑαυτοῖς, ἀλλὰ καὶ μεταδεδιώκαμεν, καὶ μεταδώσομεν, καθὼς ἔχομεν καὶ ἡμεῖς δυνάμειος λέγειν, καὶ οἱ ἀκούοντες ἀκούειν. Τοῦτο γὰρ φιλανθρωπίας ἴδιον κατ' οὐδὲν τῆν τῶν ἁγίων ἀδικούντες παράδοσιν, εἰ μὴ ἄρα οὐ δυνησόμεθα, ἀλλ' ἢ κατὰ νοῦν ἀσθενεῖς φανῶμεν, ἢ κατὰ λόγον. Ἄλλὰ τὰ μετὰ ταῦτα, ὡς τῷ Θεῷ φίλον, οὕτως ἐχέτω, καὶ οὕτω λεγέσθω τὰ ἐπαγγελόμενα λέγεσθαι παρ' ἡμῶν. Νῦν δὲ ἔστω τέρας τῆ τοιαύτη πραγματεία, καὶ ἐφ' ἐτέραν μεταβησόμεθα. Σημειώσαι δὲ, ὅτι *Συμβολικὴν θεολογίαν* λέγει, τέως μὴ φερομένην. Εἰ δὲ βούλει τὴν διαφορὰν εἰδέναι τῆς θεολογικῆς ὑποτυπώσεως, καὶ τῆς συμβολικῆς θεολογίας, ἀνάγνωθι τὸ τρίτον κεφάλαιον τοῦ περὶ *Μυστικῆς*

B

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ
ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ

ΠΕΡΙ

ΨΥΧΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ

—

SANCTI

DIONYSII AREOPAGITÆ

DE

MYSTICA THEOLOGIA

AD TIMOTHEUM

Interprete Balthasare Corderio, Societatis Jesu doctore theologo.

—

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Τίς ὁ θεῖος γνῶφος.

Λ

CAPUT I.

Quænam sit divina caligo.

SYNOPSIS CAPITIS.

I. *Invocata SS. Trinitate, docet, ad mysticam contemplationem, nostræ rerumque omnium abdicatione assurgendum esse.* II. *Ostendit quomodo in divinis procedendum sit per affirmationes et negationes.* III. *Quæ sit compendiosa et proluxa theologia. Quæ item caligo sit, et quomodo ad eam ingrediendum.*

539 § I.

Τριάς ὑπερούσια, καὶ ὑπέρθου, καὶ ὑπεράγαθε, τῆς Χριστιανῶν ἔφορε θεοσοφίας, ἰθὺνον ἡμᾶς ἐπὶ τῶν μυστικῶν λογίων ὑπεράγνωστον, καὶ ὑπερφαῆ καὶ ἀκροτάτην κορυφὴν, ἐνθα τὰ ἀπλᾶ, καὶ ἀπόλυτα, καὶ ἀτρεπτα τῆς θεολογίας μυστήρια, κατὰ τὸν ὑπέρφωτον ἐγκεκάλυπται ⁷¹ τῆς κρυφιομύστου σιγῆς γνῶφον, ἐν τῷ σκοτεινοτάτῳ τὸ ὑπερφανεστάτον ὑπερλάμποντα, καὶ ἐν τῷ πάμπαν ἀναφεῖ καὶ ἀοράτῳ τῶν ὑπερκάλων ἀγλαῖῶν ὑπερπληροῦντα τοὺς ἀνομμάτους νόας. Ἐμοὶ μὲν οὖν ταῦτα ῥῦχθω· σὺ δὲ ⁷², ὦ φίλε Τιμόθεε, τῇ περὶ τὰ μυστικὰ θεάματα συντόνῳ διατριβῇ καὶ τὰς αἰσθησεὶς ἀπόλειπε, καὶ τὰς νοεράς ἐνεργείας ⁷³, καὶ πάντα αἰσθητὰ καὶ νοητὰ, καὶ πάντα οὐκ ὄντα καὶ ὄντα, καὶ πρὸς τὴν ἔνωσιν, ὡς ἐφικτὸν, ἀγνώστως ἀνατάθητι τοῦ ὑπὲρ πάσαν οὐσίαν καὶ γνῶσιν· τῇ γὰρ ἑαυτοῦ καὶ πάντων ἀσχέτω

Trinitas supernaturalis, et supraquam divina et supraquam bona theosophiæ Christianorum præses, dirige nos ad mysticorum oraculorum plus quam indemonstrabile, et plus quam lucens et summum f. sigillum, ubi simplicia, et absoluta, et immutabilia theologiæ mysteria, aperiuntur in caligine plus quam lucente silentii arcana docentis, quæ in obscuritate tenebrosissima plusquam clarissime superlucet, et in omnimoda intangibilitate atque invisibilitate, præpulchris splendoribus mentes oculis captas superadimplet. 540 Hæc quidem mea sint vota; tu vero, chare Timothee, in mysticis contemplationibus, intenta exercitatione, et sensus relinque, et intellectuales operationes, et sensibilia, et intelligibilia omnia, et ea quæ sunt et quæ non sunt universa, ut ad unionem ejus, qui supra essentiam et scien-

VARIÆ LECTIONES.

⁷¹ ἐκκαλύπτεται, ita Cyparissiotus. ⁷² γάρ. ⁷³ αἰσθητὰς ἐνεργείας, Cl.

tium est, quantum fas est, indemonstrabiliter as-
surgas; siquidem per liberam et absolutam, et pu-
ram tui ipsius a rebus omnibus avocationem, ad
supernaturalem illum caliginis divinæ radii, de-
tractis omnibus et a cunctis expeditus, elevaberis.

Α καὶ ἀπολύτως καθαρῶς ἐκστᾶσαι πρὸς τὴν ὑπερουσίαν
τοῦ θεοῦ σκότους ἀκτίνα, πάντα ἀφελὼν καὶ ἐκ πάν-
των ἀπολυθεὶς, ἀναχθήσῃ.

§ II.

Hæc autem vide, ne quis audiat rudiorum; istos
dico, qui rebus (naturalibus) adhærescunt, et nihil
ultra naturalia supernaturaliter esse imaginantur,
quinimo arbitrantur sua cognitione nosse euni, qui
posuit tenebras latibulum suum ^v. Quod si supra
captum horum sint divinorum mysteriorum insti-
tutiones; quid dixerit quis de illis qui magis rudes
sunt, qui summam causam omnium, ex iis que in
natura rerum extrema sunt designant, nihilque
aiunt eam antecellere impiis multarum formarum
imaginibus, quas ipsi fingunt, cum oporteret in ea,
ut omnium causa, omnes entium affirmationes sta-
tuere ac de ea affirmare; quin illas ipsas omnes de
ea magis proprie negare, tanquam sopra omnia su-
perexistente, nec existimare negationes affirmatio-
nibus esse contrarias, sed ipsam multo priorem et
superiorem privationibus esse supra omnem et
ablationem, et positionem.

Τούτων δὲ ὄρα, ὅπως μηδεὶς τῶν ἀμυήτων ἐπα-
κούσῃ· τούτους δὲ φημι τοὺς ἐν τοῖς οὖσιν ἐνισχημέ-
νους, καὶ οὐδὲν ὑπὲρ τὰ ὄντα ὑπερουσίως εἶναι φαν-
ταζομένους, ἀλλ' οἰομένους εἶδέναι τῇ καθ' αὐτοὺς ⁷⁴
γνώσει τὸν θέμενον σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ. Εἰ δὲ
ὑπὲρ τούτους εἰσὶν αἱ θεῖαι μυσταγωγίαι, τί ἂν τις
φαίη περὶ τῶν μᾶλλον ἀμύστων, ὅσοι τὴν πάντων
ὑπερκειμένην αἰτίαν καὶ ἐκ τῶν ἐν τοῖς οὖσιν ἐσχά-
των χαρακτηρίζουσι, καὶ οὐδὲν αὐτὴν ὑπερέχειν φασὶ
τῶν πλαττομένων αὐτοῖς ἀθέων καὶ πολυειδῶν μορφω-
μάτων, ὅσον ἐπ' αὐτῇ καὶ πᾶσας τὰς τῶν ὄντων τιθέ-
ναι ⁷⁵ καὶ καταφάσκειν θέσεις, ὅς πάντων αἰτία, καὶ
πᾶσας αὐτὰς κυριώτερον ἀποφάσκειν, ὡς ὑπὲρ πάντα
ὑπερούσῃ, καὶ μὴ εἶσθαι τὰς ἀποφάσεις ἀντικειμέ-
νας εἶναι ταῖς καταφάσεις, ἀλλὰ πολὺ πρότερον αὐ-
τὴν ὑπὲρ τὰς στερήσεις εἶναι τὴν ὑπὲρ πᾶσαν καὶ
ἀφαίρειν καὶ θέειν;

§ III.

Hæc utique ratione divus Bartholomæus ait et
copiosam esse theologiam, et minimam, atque
Evangelium amplum et magnum, et rursus concisi-
um. Illud, ut mihi videtur, eximie intelligens, quod
benigna omnium causa sit et multiloqua, et brevi-
loqua simul atque nullius sermonis, utpote cuius
neque dictio neque intelligentia sit, quia cunctis
creatis superessentialiter supereminet, et absque ope-
rimentis ac vere ostenditur solis iis, qui cuncta que
impura, queque pura sunt, pertranscunt, omnem-
que omnium sanctorum fastigiorum ascensum
transcendant, et omnia divina lumina, et sonos, et
sermone celestes relinquunt, et in caliginem ab-
sorbeantur, ubi vere est, sicut ait Scriptura, qui
est ultra omnia. Non enim temere divinus Moyses
expiari primum ipse jubetur, ac deinde a non ex-
piatis segregari, et post omnem expiationem **541**
audit multisonas tubas, cernitque multa lumina,
puros ac multiplices radios jacentia: postmodum a
multitudine separatur, et cum electis sacerdotibus
ad summum fastigium divinorum ascensuum per-
tingit ⁹. Sed hactenus nondum versatur enim ipso
Deo, nec eum videt (inaspexit enim est), sed
locum ubi stetit ^r. Hoc autem existimo significare,
divinissima et summa eorum que cernuntur et in-
telleguntur, rationes quasdam esse que subiciant

Οὕτω γοῦν ὁ θεὸς Βαρθολομαῖός ⁷⁶ φησι, καὶ πολ-
λὴν τὴν θεολογίαν εἶναι καὶ ἐλαχίστην· καὶ τὸ Εὐαγ-
γέλιον πλατὺ καὶ μέγα, καὶ αἰθῆς συντεταγμένον.
Ἐμοὶ δοκεῖ ⁷⁷ ἐκεῖνο ὑπερφυῶς ἐνοήσας, ὅτι καὶ πο-
λύλογός ἐστιν ἡ ἀγαθὴ πάντων αἰτία, καὶ βραχύλε-
κτος ἅμα καὶ ἀλογος, ὡς οὔτε λόγον οὔτε νόησιν
ἔχουσα, διὰ τὸ πάντων αὐτὴν ὑπερουσίως ὑπερκειμέ-
νην εἶναι, καὶ μόνοις ἀπερικαλύπτως, καὶ ἀληθῶς ἐκ-
φαινομένην τοῖς καὶ τὰ ἐναγῆ πάντα καὶ τὰ καθαρὰ
διαβαίνουσι, καὶ πᾶσαν κασῶν ἀγίων ἀκροτήτων ἀνά-
δασιν ὑπερβαίνουσι, καὶ πάντα θεῖα ⁷⁸ φῶτα, καὶ
ἤχους, καὶ λόγους οὐρανίους ἀπολιμπάνουσι, καὶ εἰς
τὸν γνόφον εἰσδυομένοις, ὃ ὄντως ἐστίν, ὡς τὰ λόγιά
φησιν, ὁ πάντων ἐπέκεινεν. Καὶ γὰρ οὐχ ἀπλῶς ὁ
θεὸς Μωϋσῆς ἀποκαθαρθῆναι πρῶτον αὐτὸς κελεύε-
ται ⁷⁹, καὶ αἰθῆς τῶν μὴ τοιούτων ἀφορισθῆναι, καὶ
μετὰ πᾶσαν ἀποκάθαρσιν ἀκούει τῶν πολυφώνων σαλ-
πίγγων, ⁸⁰ ὅρᾳ φῶτα πολλὰ, καθαρὰς ἀπαστρά-
πτοντα ⁸¹ καὶ πολυχύτους ἀκτίνας· εἶτα τῶν πολλῶν
ἀφώρισται, καὶ κατὰ ⁸² τῶν ἐγκρίτων ⁸³ ἱερῶν ἐπὶ
τὴν ἀκρότητα τῶν θείων ἀναβάσεων φθάνει. Καὶ τοῦ-
τοις αὐτῷ μὲν οὐ συγγίγεται τῷ Θεῷ, θεωρεῖ δὲ οὐκ
αὐτὸν (ἀθέατος γάρ·) ἀλλὰ τὸν τόπον οὗ ἐστὶ ⁸⁴.
Τοῦτο δὲ οἶμαι σημαίνει ⁸⁵ τὸ τὰ θεϊότατα καὶ ἀκρό-
τατα τῶν ὀρωμένων καὶ νοουμένων ὑποθετικούς τινας
εἶναι λόγους τῶν ὑποθελητῶν τῷ πάντα ὑπερέ-

^v Psal. xvii. 12. ⁹ Exod. xix. ^r Exod. xxxiii.

VARIE LECTIONES.

⁷⁴ οἰομένους εἶναι, Cl. καθ' αὐτοὺς, D. καθ' ἑαυτοὺς, S. ⁷⁵ τεθεῖναι, S. ⁷⁶ Βαρθολομαῖος, D. ⁷⁷ δοκεῖν, D. ⁷⁸ πάντα τὰ θεῖα, S. P. ⁷⁹ παρακλυεσται, S. ⁸⁰ καί. ⁸¹ ἀστράπτοντα, S. ⁸² μετά. ⁸³ ἐγκρίτων, S. P. ⁸⁴ ἐστῆ, S. P. D. Sc. ⁸⁵ σημαίνει.

γονει. δι' ὧν ἢ ὑπὲρ πάσαν ἐπίνοιαν αὐτοῦ παρουσία δεικνύται, ταῖς νοηταῖς ἀκρότησι τῶν ἀγνωστέων αὐτοῦ τόπων ἐπιβατεύουσα· καὶ τότε καὶ αἰετῶν ἀπολύεται τῶν ὀρομένων καὶ τῶν ὀρόντων, καὶ εἰς τὴν γήφρον τῆς ἀγνωσίας εἰσδύνει τὸν ἑωκίως μυστικόν, καθ' ἃν ἀπομυστῆ⁴⁴ πάσας τὰς γνωστικὰς⁴⁵ ἀντιλήψεις, καὶ ἐν τῷ πάμπαν ἀναφεῖ καὶ ἀοράτω γίγνεται, πᾶς ὧν τοῦ πάντων ἐπίκαινα, καὶ οὐδενὸς οὔτε ἑαυτοῦ οὔτε ἑτέρου⁴⁶, τῷ παντελῶς δὲ ἀγνώστῳ τῆς πάσης γνώσεως⁴⁷ ἀνενεργησίᾳ, κατὰ τὴν κρείττον ἐνούμενος, καὶ τῷ μηδὲν γινώσκειν, ὑπὲρ νοῦν γινώσκων.

qui est penitus incognoscibilis, per vacationem omnis cognitionis, secundum meliorem partem copulatus, et eo ipso quod nihil cognoscit, supra mentem cognoscens.

ADNOTATIONES CORDERII.

Cum theologia mystica (ut Isagoges cap. II, ostendimus) sit ordinis supernaturalis, et naturalem caputem penitus transcendens, S. Dionysius sacrosancte, uti par est, ad eandem se comparat per orationem, et sanctissimæ Trinitatis invocationem; scilicet quippe ut sanctissimus, theologiæ hujus disciplinam mente constanter proprio minime acquiri, medium tracti posse; sed summo ac singulari supremi Numini beneficium acceptum referri, atque ex ejusdem insuetu atque inspiratione tractari, solique tanti doni capacibus communicari debere. Quapropter non, sicut in aliis theologiæ partibus fieri assolet, simpliciter lumen aliquod, quo illustretur, exposulat; sed illam ipsammet theologiæ ipsius mysticæ gratiam maximèque insignem prærogativam, qua ad supremum ejus apicem perducatur. Id enim discriminis intercedit inter hanc et alias theologicas disciplinas, quod in aliis minime necessarium sit eorum quæ tractantur experimentum, seu ipsa possessio, sed tantum lumen aliquod, quo intellectus naturam proprietatesque objecti suo modo agnoscat ac perscrutetur; at mystica theologia, ipsa ultra se objectum suum intine complectitur, Deum videlicet, atque intima cum Deo unum subsistat ac complectitur, quæ pura et ardenti in Deum conversione obtinetur, quam non nisi divina grætia præstare potest. Hanc ergo cum Deo conjunctionem in ipso hujus libri lumine sibi apprecatur, nec non precando simul huic operi præfatur. Ubi observandum est, deprecatoriam hanc præfationem, totius hujus libelli epitomen complecti, et sub obscuram esse, prout rei obscuræ summam decet. Cæterum quæ hic obscure ac strictim indicat, toto deinceps libello nonnihil fusius extendit, atque particularius exponit.

Recte autem observat Pachymeres, præfationem hanc deprecatoriam, ut in mystico instituto est, modo mystico terminisque mysticis esse compositam, nempe ex verbis compositis per ὑπὲρ, quæ quasi proprie quædam mysticæ theologiæ formulæ existunt. Unde statim in exordio SS. Trinitatem invocans, non quid ipsa sit, sed quid non sit, vel potius supra quæ sit exponit, dicens:

542 § I. *Trinitas supernaturalis*, etc. Nota Trinitatem non vocari supernaturalem, quasi sit supra naturam Dei, cum illi essentielle et maxime naturale sit, esse secundam, et unam eandemque in tribus distinctis personis existere; sed dicitur supernaturalis respectu nostri et angelorum, omnisque substantiæ creatæ, quia nulla naturæ viribus attingi, nec ex ulla notione naturaliter, sine Dei revelatione cognosci potest, ut S. Thomas parte 1, quest. 32, articulo 1, et seq. docet. Similiter dicitur *supraquam divina*, *supraquam bona*, id est supra divinitatem et supra bonitatem quovis creato intellectu conceptibilem. Dicitur autem SS. Trinitas *theosophia Christianorum præces*, quia soli Christiani mysterium Trinitatis atque individuae unitatis agnoscunt per fidem, et venerantur per religionem, quæ divina prorsus sapientia est, et vita æterna, de qua Christus ipse dicit: *Hæc est æterna vita æterna, ut cognoscant te, solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum*.⁴⁸ Nunc quidem hoc Christiani assequuntur in fide, quasi in semine, postmodum autem in gloria, tanquam in fructu, quo beati plene satiantur. Pulchre ad hoc propositum Gregorius theologus in Oratione *De constituendis synodis*, et Si, inquit, consequi possem, ut hic perfectam universarum scientiam haberem, quid mihi reliquum esset? quid sperarem? Regnum cælorum plane, dicitur⁴⁹. Arbitror autem, nihil aliud esse hoc, quam adipisci quod purissimum et perfectissimum est, Perfectius autem ex omnibus quæ sunt, cognitio Dei est. Sed hæc qui tem partim teneamus, partim vero pergamus ut comprehendamus, quandiu super terram sumus; partim in futurum reservemus, ut illinc hunc fructum laoris habeamus, splendorum scilicet totius sanctæ Trinitatis, quinque est, et qualis, et quantus, si fas est dicere. Hanc ergo sanctam Trinitatem invocans ait: *Dirige nos ad mysticorum oraculorum plusquam indemonstrabile, et plusquam lacens, ac summum fastigium*. Merito sane divinam per directionem, cum mystica theologia sit ordinis naturam transcendens, utpote ad quam non humana industria, sed sola dignatione divina pervenitur, igitur *non volentis neque currentis, sed in æternis est Dei*.⁵⁰ Atque adeo perquam docte vocat *plusquam indemonstrabile, et plusquam lacens fastigium* ejus, siquidem nulla rationatione aut demonstratione (quæ, secundum philosophum scientiam parit) in ejus notionem devenitur, sed solo fidei lumine supernaturali, aut peculiari revelatione. Quare sanctam Trinitatem (quæ mysticæ theologiæ summum est fastigium) significanter Græca ὑπεράγνωστον appellat, quia quid ipsa sit, non solum illa est indemonstrabile et ignota, sicut nos intelligere possumus in creaturis aliquid esse ignotum, sed est plusquam indemonstrabile, et supra quam ignotum; quia non possumus naturaliter videre Deum, nec ex aliis creaturis posse nos haurire ullam cognitionem, quæ mys-

⁴⁴ JOHN. XVII. 5. ⁴⁵ ROM. IX. 16.

VARIE LECTIONES.

⁴⁶ ἀπομυστῆ, S. P. D. SIV. ⁴⁷ μυστικὰς, CH. ⁴⁸ τοῦ ἑ-ἑ-ἑ, S. ⁴⁹ τῆ πάσης γνώσεως, H.

verum sanctissimæ Trinitatis nobis declaret, cum contra omnis cognitio, quam habemus ex creaturis, videatur potius ostendere, hoc mysterium esse impossibile. Quare etiam hoc mysterium cum a i contra rationem, (ut aliqui falso dixerunt, quia quicquid veritati contrarietur, non debet dici verum, sed error;) est tamen supra omnem rationem naturalem, ita ut, postea revelatione, nunquam possit nobis, tanquam positive probabile, venire in mentem, hoc mysterium esse possibile, quia nihil est in te cum cognitionem possimus accipere, nisi passim theologo in parte 3, quest. 52, docent. Simul tamen recte dicitur hoc mysterium *supragratum facere*, quia ubi lumen rationis eventit et deficit, ibi lumen fidei acutus titulat credendo, quoniam quilibet logica vel mathematica vel omnia demonstratio, quæ per se lumen supernaturalis atque infallibile, quod falsum non potest, nec fallere; nec licet nullam partem evidentiam, habet tamen certitudinem qualibet evidentia majorem. Possunt hæc etiam de illa revelatione accipi, quæ certitudinem habet ex revelante, ubi *simpliciter et absolute*, id est ea que modo sicubi sunt, sine symbolo vel interpretatione, et sine parabolis, ac sine verbis, que explicatione indigent, intelliguntur et videntur. Deo aperiente mysteria, que sic ostensa et revelata, non possunt postea per rationem exprimi, sicut S. Paulus Dionysius instituit, de hijsmodi visione ac revelatione mysteriorum simpliciter et absolute, id est modo et aperta, remota symbolis et verbis explicatione indigentibus, in scripto illo suo scripsit: *Quæ non licet loqui*; ad hoc enim videtur Dionysius retulisse quod hic dixit, *in caligine passimque lacente arcana arcana de celis*. Caliginem vocavit, quæ Paulus, *ἀβυσσος*, id est *arcana*, hæc enim obscurissima, et que explicari non possunt (sicut neque videri potest caligo, neque que caligine obiecta sunt videri, et cognoscitur Paulus in luce clarissime revelationis sine ulla symbolo. Ibi etiam observandum est (sic que interpretatum esse temere reprehendat, quod verbum, *aperiantur in caligine* male legit in exemplaribus hæcenus editis *ἐκκαλύπτεται*, id est *teguntur*, cum verbum repererit Tertullianus noster in exemplaribus, quod Cyprianus habuit, *ἐκκαλύπτεται*, id est *deteguntur*. Cui etiam lectioni aspicitur in exemplaribus Carthagenis. Possit etiam non incongrue per caliginem intelligi fides, que est *aperandarum substantia rerum, argumentum non a potentiam*. Duplex enim in illa, propter 543 obscuritatem ejus, et *in partem in caligine*, sed propter supernaturalitatem quam et divino testimonio participat certitudinem, *supragratam lacente*, supra omnem naturalem demonstrationem, *ad omnem*, quodlibet reperitur *arcana* seu *mysteria doctrinae*, quoniam non est in personis humanis *sed in revelatione spiritus et in fide*, ut *fides nostra non est in scientia hominum, sed in virtute Dei*. *Quæ in obscuritate tenebrosissima, propter ineffabilem naturam credendarum, plus quam ceteris, propter evidentiam credibilitatis, quam patitur a re fidei; aperit* supra omnem scientiam demonstrationem, propter divinam revelationem, cui avse sua fidei immediate innotuit, et exinde certitudinem habuit (supra supernaturalitatem) qualibet naturali scientia magis infallibile. Et in omnibus inangrante atque inaccessibile mysterium omnem latum et visum. *Augustinus propheticis splendorebus lucens ubi mens oculis celis, id est, secum cum Apudulo, in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi*. *Superadimplet omni gaudio et pace in credendo*; ut possint *comprehendere cum omnibus sanctis, que sunt latitudo et longitudo, et altitudo, et profundum*; acris etiam *supereminens scientia claritate Christi, ut impendant in omnem plenitudinem Dei*. *Hæc quidem, inquit, mea sunt verba, hoc est quod opto, quod desidero*. Deinceps Timotheum ad mysticam contemplationem informans ait: *In vero, chara Timothee, in mysteriis rerum divinarum atque quædam contemplationem omnibus, non segni et remissa, sed diligenti et talenti exercitatione te excultas oportet*; et *deus semper relinquit, qui, in parte amittit, non exiit ea que sunt spiritus*; et *intellectuales operationes, subiecti, quas intellectus agens a rebus sensibilibus abstractus, et cretus, in intellectu patientia naturaliter efformat; et sensibus omnium sensuum objecta, et intelligibilia omnia principia scientiarum naturalium ac rationalium, et ea que sunt, id est rerum essentias, que quod invariabiles sunt, a philosophis proprie dicuntur esse; et ea que non sunt durabilia, id est omnes res temporales, que propter continuam mutationem dicebantur a philosophis non esse. Et ad usum, que per charitatem hi et gratiam ejus qui supra essentiam est, ut auctor essentia, qualibet conceptibili a nobis essentia subicit, et supra omnem notionem notionis designatorem essentiam, quantum per gratiam per se, per hanc, in demonstratorem sine notione ulla naturali, supernaturaliter assurgas. Nam hinc, cui nulla demonstratio vel naturalis notio suffragatur, primus gradus est qui ascendimus ad charitatem, qua cum Deo conjungimur et vivimus. Duplex per liberam, id est voluntariam, et absolute, id est nulli creature adherentem, et puram, id est sinceram, sui sponte, anima scilicet et affectionum corporis, a rebus omnibus creatis, ac sensibilibus et intelligibilibus operationem, *Græce ἐκστασις*, id est per extasim seu excessum quendam amoris, et mentis distractionem, atque omnium ambagationem, ad supernaturalitatem usum, ad quem naturalis omnis virtus obstupescit, *caligens divina radiis, ubi per hanc Deus apprehenditur, et per directionem anime mittit, distractis omnibus, tam sensuum quam rationum omnium ambagibus, et a cunctis impedimentis expeditis evaheris, et analogice sublimaberis*.*

Ubi nota, quod *ὀρασις ἀφανής*, id est *indemonstrabiliter*, absque ratione naturali, ad divinam notionem ascendendum esse. Non enim curiosè inquirendum est, nec demonstrari potest quomodo hæc ista cognitio mysticæ theologice per copulationem cum Deo, relicta omni alia copulatione rerum, id quod Paulus apostolus significavit, cum dixit de illa sua cum Deo copulatione, in qua mysteria illa arcana videri: *Dico in corpore, sive extra corpus, nescio; Deus scit*. Nescio, inquit, id est non curiosè inquire, nec demonstrare valeo, scilicet mihi est videre et audire arcana illa verba, etc. Lessius in præfatione libri *De perfectionibus arcana*, ait Deo ipsum hic agere de modo illo contemplandi, in quo consideratis accurate perfectionibus divinis, quatenus ad certam speciem limitata, ac inter se distincte offeruntur, mens ascendit ad aliquod sublimius et illuminatius, quantum istis inhiante præstant us, illique ignoto modo se contemplationis et amore conjungit. Ascendens ad hunc hunc, per caliginem intelligit Deum sub rationis luce inextinguibile et inaccessibilis in anime essentiam adspicit, qui ipsam illa inaccessibilis luce perhædat atque absorbeat; vel certe illam supremam conjunctionem, qua anima supra omnes potentias sensitivas et intellectuales, supra omnes sensus aut mentis operationes immediate inhaeret Deo per immensam translationem (ut ita loquar) essentia Dei, que lux inhiata est, in essentiam anime, per quam immensum spiritum mundo anima Dei verus constituitur, aut etiam Deus anima efficitur. Caliginem omnium vocat obliqua de causa: prima, quod Deum caliginem inhabitare Scriptura perhædat. *Nuda et caligo in circuitu ejus*, et alia.

* II Cor. xii, 4. † Heb. xi, 1. ‡ I Cor. ii, 8. § I Cor. x, 5. ¶ Rom. xv, 13. * Epies. iii, 18.
 † I Cor. ii, 14. † II Cor. xii, 3. † Psal. lxxvi, 2.

Posse tenebræ a latibulum suum *. Quia et Chaldaica, Ἄγνοια, et Pythagorica theologia mystice studiosius Deus quoque caligo est et habetur non quod ultra tenebras in se admittat (Deus enim lux est, et tenebræ in eo non sunt nisi †) sed potius quia simple natura lux est infinita et inaccessibleis. Hinc ut observat Cressellus noster, lib. iii *Mystagogi* 555 cap. 9. sapientes omnium temporum sacri et profani videntur, qui christianum testimonium sunt professi, suam in quantum esse difficile Deum invenire, ut ex Platone prodit Iustinus lib. i *Justitæ*, cap. 8. invariabilem in vulgus et explicari nulla ratione posse. Quod Hebraei significare cupientes, nomen Dei dicit esse אֱלֹהִים, אֲרֵיזֵרְתָּו, inexplicabile, dici et nominari non posse, a quibus opinor sapientes Ἄγνοια, primam Deum suum nuncupare Ammō, quem Graeci Latine dicunt Ammonem, quod nomen ad Minervam significare occurrit a se occultationem. Hinc Sante inter illos sapientes nomine celebratur, in prophetis templi Minervæ nobiscum illam inscriptionem puerunt. *Mentem populi novo nunquam mortalium detexit.* Iustinus Martyr *Adhortatione ad gentes*, ait Armeni philosophum ea causa Deum nominasse *ἄγνοιας, propter occultum* in se latere, ut omnes sancti Patres cum D. Damasceno lib. i, *De fide*, cap. 15. communi auctoritate Deum vocent ἀκατάληκτον, incomprehensibilem.

Secunda ratio est, quod ratio huiusmodi cognitionis seu intellectus (quæ Dionysio lux est) in seipsa experit ut, utpote super omnem affirmationem et negationem existens, non omnino cognitionem, tum in sensu tum in intellectu impediens, pro eo tenore quod est, ut in fine capituli huius dicit. Vocat tamen *ἄγνοια, plusquam incertum*, ne quis existimet veram esse obscuritatem, sed revera potius lucem maximam, et supersplenendam, id est quæ maximo, et supra quam cogitari possit splendore animam implet, quæ tamen lux ob omnium sui splendorem mentis aciem ac lumina hebetet atque obscurat, non secus ac solis splendor pupillis imbecillioribus inmensumque auferit, quia et nocturne oculis non est, et caligo. Deus enim cum lux perfectissima sit, ubi amplius et efficacius se menti nostræ expandit atque aperit, in se omnem præpotenti splendore suo offuscet et obstupescit, ut ultra nil videat, iuxta illud: *Mirabilis facta est scientiæ lux ex me, confortata est, et non potero ad eam †*.

Aliam rationem offert Marsilius Ficinus, cui quæ caliginem dicit, quatenus animus per negationes quasdam hucusque processit, negando videlicet Deum esse hanc aut istam, aut illam rem; lucem vero vocat, quia non aliter de Deo, quam ita negando perspicuum consequimur veritatem. Et hæc proposito lucem *ἄγνοια* epistemam non incongrue accommodat: *Sicut tenebræ ejus, ita et lumen ejus, et nos rationem dico illuminabitur †*.

Et hæc omnia inquit dicitur Hieronimus) aptaret, quam apte S. Dionysius cum summa luce tenebras conuenit. Non enim tantum caliginem seu obscuritatem dicere debuit, nec tantum lucem maximam, qua homo unice non satis hujus divini gradus proprietatem expressisset, quapropter utrumque debuit copulare. Vox autem ubi constituit Deum hoc modo mystice in animam illapsam, vel ipsam cum Deo, qui inaccessible lux est, conjunctionem, supremam caliginem nuncupari, quod facultates cognitioni deditas se offuscet et obtenebraret, ut nil conipere nil enquir possent. Tandem *ἄγνοια ἄγνοια*, caliginem auferit et vocat, quod quasi silentium quoddam in animam latitudinem efficiat. Quis eadem posset respectu sui ipsius caligo silentii nuncupari; quod unicum unice facit, ut ab omni cognitione, intentione, motuque libera est, ut summam pacem ac profundum silentium in se habeat. Denique silentium dicitur, quia omnem affirmationem et negationem longe multumque transcendit. Ne autem silentium istud otiosum aut inane esse videretur, lucemque obfuscatam, ut lucis suscipere aut conferre putaretur, *ἄγνοια ἄγνοια*, arcæorum mysticam, vocat compositam maxime elibari, quod tam in activa quam in passiva significatione sumi potest. Nam et *ἄγνοια* dicitur cum qui sacris initiator, et arcana sacra suscipit ac servat, tum etiam in qui sacra tradit, dicit, ac reuelat ut *ἄγνοια ἄγνοια*. Utro modo accipias, præclarum sensum relict. Si enim passive sumptum, silentium istud arcæorum mysticam esse dicit, quatenus anima ad illud silentium redacta, ipsum per se arcæorum divinum in se suscipit. (quæ ratio Plotino, in suis ad Platonicam Theologiam commentariis, contemplationem illustrat comparat uno mysticam qui rebus suis arcæis seu sacris in latet) Si vero active accipias, qui sensus omnibus interpretibus placuit, significat silentium istud esse rerum mysticarum veluti doctorem, iustitiam ac prædicatorum. Nam in alio theologiæ genere divinitus inspiratus sacerdotum initiator existit; in hoc vero mystico, divinatorum oraculorum doctor ac rector est divinum silentium, sive ipse Deus cum summa pace et silentio animæ conjunctus. Unde in aliis theologicis institutionibus aliud est doctor, aliud id quod docetur; hic vero Deus ipse et docet et docetur, docet, inquam, prout se animæ patefacit et conjungit, docetur autem atque agnoscitur per ipsam animæ cum divina essentia unione seu conjunctionem, de qua regius Paulus ait *Gustate et videte quoniam bonus est Dominus †*. Non dicit, Videte et gustate, quod in alio contemplationis genere dicendum erat, in quo gustus seu affectus spiritualis a cognitione 555 oritur; sed *gustate et videte*, quia ab ipso Deo, prout in seipso est, gustu et experientia mystica contemplatio exurgit. Ceterum, adverte cum eodem Hieronimo (ex quo hæc attuli) S. Dionysium, ut hoc silentium arcæam loquelæ seu interioris doctrinæ, cujus ipsemet solus Deus doctor sit, minime experit esse ostenderet, significauerit *ἄγνοια ἄγνοια*, id est arcæam vocans, appellasse Plura de contemplatione Dei in caligine qui volat, vides apud Johannem de Jon Martia in libro *De mystica theologia*, et apud Thomam de Jesu hu. iii *Divina orationis*, cap. 8 et 9. *ἄγνοια ἄγνοια* Ruzbrochium, qui *ἄγνοια ἄγνοια*, prout Spiritus suggerat mirifice, illam in Operibus suis explicat.

Mirum autem quid hic de caligine illa subinfert sanctus Dionysius, quod in *obscuritate tenebrosissima plusquam clarissime superlucet, et in omnimoda incognititate atque incertitudine, præpulchris splendoribus mentes oculis captas superadimpleat*. Huc pulchre, ut cætera, sic explicat Hieronimus, ut *ἄγνοια ἄγνοια*, tenebricosissima, oppositum sit τὸ ὑπερπυκνιστάτος, plusquam clarissimum: et ἀπαύξ, inmensum, ὑπερπυκνιστάτος ἄγνοια, præpulchris splendores respou eam. Splendores autem ipsam divinam essentiam ejusdemque proprietatem interpretatur, quæ sub ratione lucis in animam illabuntur, eamque illustrant, vel etiam ipsam divinam essentiam, sive divinam personarum in seipsis cognoscitur, quantum ad omnia cognosci possunt, nimirum perfectis cum ipsius noias. Splendores autem pulchritudinis nomine dicit, ea ratione qua Platonicæ (quorum prima Dionysius noster merito suis videtur, utpote Platonis non tantum sectator accuratissimus, sed clarissimissimus evendator) pulchri nomine splendorem ac manifestacionem intelligunt. Apertissime igitur Dionysius hoc loco divinis splendoribus, qui sunt ipsamet essentia divina proprietates, pulchritudinis nomen tribuit, quippe illis, seu ipsorum in animam transfusionem atque unionem Deus ipse, quod est summum bonum, præstantissimo modo cognoscatur. *Præpulchros autem*

* Psal. xvii, 12. † I Joan. 1, 5. ‡ Psal. cxxxviii, 6. † Ibid., 12. † Psal. xxxiii, 9.

sen *superpachros* vocat, quia divinis nil pulchrius, ut amabilius concipi potest. Ubi notandum quod non splendore, sed *splendoribus* dixerit, quia scilicet Deus non uno genere pulchritudinis ac splendoris animas sibi conjunctas implet, sed multo et vario, utpote qui omnis pulchritudinis fons, abyssus et plenitudo est. Hinc in Psalmis, *Pulchritudo*, *haurit, acri mecum est* &c., scilicet varia et multiplex. Uno verbo, anima sic Deo unita, infinitis quæ in ipso sunt pulchritudinibus ac splendoribus conjungitur, ipsisque illustratur, oritur, impletur, ita ut exalat deformis, ac sese in lucis inaccessibilis radius immittat, uti docet cap. 2 *De divinis nominibus*. Non dixit autem, *super illustrat*, sed *superadimplet*, nam illustrationes quidem divinx, seu divinatorum hominum in mentem diffusiones qualibet illuminant quidem, et orant, et adhaerent, sed extra hunc statum et gradum non implent; solius enim Dei est animam sui capaceam implere. Uile non temere inferre liceat, apicem istum mentis seu mysticum fastigium, protinus accedere ad statum beatorum, in quo Deus ita sanctorum erit plenitudo, ut etiam, teste Apostolo, futurus sit omnia in omnibus ¹.

Ceterum ut quia sic Deo impleri possit, primum ut semetipsum ante omnia exinaniat necesse est; siquidem per liberam et absolutam (ut S. Dionysius ait) et puram sui ipsius a rebus omnibus avocationem, ad supernaturalem illum e dignis dixerit statum, detractis omnibus, et a cunctis quæ excludunt. Sic enim (ut in *Speculo æternæ salutis*, cap. 8, pulchre Rostochius ait) suprema quidem animæ nostræ portio, nunquam non purata erit ad receptionem Dei, siquidem sui prorsus nuda, et formæ seu imaginibus vacua in summo seu per principium intrens ac propendens, utpote æternum ac vividum Dei speculum, cujus essentiam ac proprietates in se fugiter representat. Habet hanc animæ nostræ substantiæ tres quasdam proprietates, quæ tamen natura unum sunt. Prima scilicet proprietas est essentialis et imaginum expertis nuditas, quæ nos Patri, equæque divinx nature similes et uniti sumus. Altera proprietas, ratio superior animæ dici potest, quæ est charitatis speculum, in quo nos Dei Filium, æternam veritatem suscipimus; et in claritate quidem simplex est sumus, in susceptione autem unum cum eo sumus. Tertiam proprietatem scientiam animæ appellat quæ est animæ naturalis quædam introrsus in suam originem propensio, in qua nos Spiritum sanctum, Dei charitatem suscipimus; et in propensione quidem sancto Spiritui similes sumus, in susceptione autem unus cum Deo spiritus, et unus amor efficiuntur. Tres istæ proprietates, in a atque indivisa animæ substantia, sunt vitale finitum, et origo virtutum supernaturalium. Hæc autem similitudo, istæque proprietates ex natura in nobis omnibus insunt; sed peccatores, in proprio ipsorum fundo, ob virtutum crassitudinem latent. Quomodo enim si regnum Dei intra nos latens, sentire atque experiri velimus, fors et inter vita virtuosa et bene ordinata præditi sumus oportet, Christumque in vera charitate modis omnibus sectemur, ita ut gratia, charitas, et virtutes, in supremam nosri partem, in qua visus regnatque Deus, nos evolere atque elevare queant. Eam enim, quæ Deus est, beatitudinem, nulla **548** neque arte, neque sollicitate vel acimine, lumine naturali absque Dei gratia contemplari vel sentire valemus. Atque hæc de causa Deus omninoletens suprema animæ vires ad sui capessendam similitudinem (puta gratiam et dona sua) condidit, quibus nos supra naturam sublevamus ac removamus, et que per charitatem ac virtutes similes efficiuntur. Porro per supernaturalem hanc, quam per gratiam et virtutes acquirimus Dei a similitudinem, memoria nostra in imaginibus vacuum nuditatem, intellectus in simplicem veritatem et voluntas in divinam attollitur libertatem; sicque deum Deo per gratiam et virtutes similes evadimus, et supra similitudinem illi felicissime unimur.

§ II. *Hæc autem vitæ ne quis audiat rudiorum, scilicet eorum qui religionis Christianæ vel mysticæ theologicæ mysteriis nondum sunt initiati. Intus dico, qui rebus naturalibus adhaerescunt, materialibus peritus inveniunt, et nihil ultra naturam, in quorum notitiam per sensibilia perveniunt, supernaturaliter esse imaginantur, utpote carentes fidei lumine, sine quo res ordinem naturæ transcendentes capi nequeunt. Quinimo cum abundant in sensu suo, arbitrantur sua cognitione, quam ex creaturis percipiunt, nosse eum, scilicet Deum, qui posuit tenebras latibulum suum* ², eo quod ejus natura nullo medio creato cognosci ullo modo possit, præsertim quatenus trinus in personis, et unus in substantia est. Quod si supra capium horum scilicet philosophorum, qui apud gentes habebantur sapientes, aut divinarum mysteriorum institutiones, quæ per solam fidem apprehenduntur ex his quæ a Deo revelata, et e Scripturis sacris, et apostolicis traditionibus accepta sunt, quid dixerit quis de illis pensari hominibus, qui magis rules sunt, quales sunt idololatæ et vulgi plebecula, qui animam causam omnium, scilicet Deum universi condiderunt, ex his quæ in natura rebus extrema sunt, v. g. ex rebus materialibus ac sensibilibus, designant et describunt Deum, et rebus istis abstractis attribunt divinitatem; nihilque avertunt eam antecellere impiis multarum formarum imaginibus, quas ipsi fingunt quilibet pro sua phantasia diversimode Deum effingentes. Cum oporteret in ea, scilicet divinitate, ut omnium causæ, quæ omnium causarum perfectiones eminenter et supereminenter continet, utpote transcendenter exemptis, ponere et affirmare, eo unum modo, quo Deum decet, enuntiando de ipso, omnes enim affirmationes, dicendo verbi gratia, Deus est vita, Deus est bonitas, etc., quin eis ipsas omnes de ea magis proprie negare, dicendo v. g. Deus non est vita, non est sapientia, etc.; qualia videlicet nos mente-concipimus aut imaginamur, tanquam super-existentia supra omnia quæ existunt, vel in intellectum creatum cadere possunt. Nec existimare neque omnes affirmationibus esse contrarias, quia non eadem, eo tempore modo affirmantur et negantur; sed ipsam multo priorem et superiorem præsentationibus. Quia enim Deus sit actus purus, essentialiter existens, et omnes simplices perfectiones essentialiter continens, atque per se causa rerum omnium, quocumque modo conceptibilium; ejus quidem privatio nulla vere concipi potest, et quarumcumque rerum etiam possibilium privationes, ut vere concipiuntur, non nisi ipso posteriores concipi possunt. Estæ supra omnem elevationem, id est negationem, et positionem, ut est affirmationem, utpote omnem conceptibilem perfectionem quæ de aliquo affirmari vel negari possit, in se ipso aut cipans præhabensque, idque modo infinites perfectiori quam ab ulla creatura excogitari, nedum explicari valeat.

Notandum hæc primo cum Hieronymo, Christianis veteribus hoc inprimis curæ fuisse, ut nihil arcanorum nostræ religionis nondum baptizatis revelarent et ut ipse Lucius præcipit, non proferrent margaritas ante porcos, neque darent sanctum canibus ³. Quod adeo sacrosancie observabant, ut nesupplicis quidem exquisitissimis adduci poterint, ut quidpiam mysteriorum vel gentium iudeis detegerent, ne scilicet nondum initiatis proposita profanarentur ac viderentur, aut risu exponerentur. Quare mirum minime videri debet si S. Dionysius, in arcibus hæc mysticæ theologicæ, quæ Christianæ religionis veluti apex sunt, ad altum plusquam Hippocraticum aut Pythagoricum indicat, cum etiam in aliis Theologicæ

¹ Psal. xlix, 11. ² Ezech. i, 25. ³ Psal. xvii, 12. ⁴ Matth. vii, 6.

suarum libris id obnixè commendat, ut *Ecclesiast. hier.*, cap. 1 et 2; *De divinis nom.*, cap. 1, et passim alibi, quod non tantum a Christianorum disciplina haurerat, verum etiam ex Platonicorum instituto acceperat, quibus pro pœculo habebatur, Theologie arcana profundis propalari, ut in Epistolis suis Platonicis voluit. Hinc quoque spectat symbolum illud Pythagoræ apud Iamblichum: *Dexteram non entis facile inspicias*, id est (ut in Symbolis Iamblichus explicat) *non probatis et initiatis mysteria ne detegas*. Nam, ut recte observat Maximus Tyrius, ea est humanæ mentis imprudentia, ut quæ aperta sunt et prompta, minus veneretur; quæ vero sunt abstrusa cum admiratione accipiat. Hinc non improbabilius aliqui conjiciunt rationem, cur hæc scripta S. Dionysii patrum cogitata fuerint antiquis; quod nimirum ipsemet illa occultari voluerit, et sola Ecclesie et initiatis communicari, ut in hincap. 1 *Ecclesiast. hier.*, Timotheo commenda- dat, et alibi insinuat.

Notandum secundo cum Maximo, quid sit positio, quid sit ablatio. Deum, **547** inquit, omnia esse ut Deum decet, positio est; et nihil eorum esse ut supra substantiam, est, negatio. Et nunquam proprie de tar in Dei amplitudine, ut, Deus est vita, Deus est bonitas, positio et affirmatio est; Deus non est vita, non est bonitas, negatio vera est, quia est supra hæc quæ nos per vitam et bonitatem intelligimus. Negationes autem in Deo affirmationibus præferendas esse, superius docuit Dionysius cap. 2 *Cælest. hier.*, ubi etiam vide nostras Adnotationes. Ad confirmationem autem eorum quæ ibi dicta sunt, juvat intelligere quid sanctus Maximus in *centuria 2 Theol.*, cap. 59, hæc se re sentiat. Qui philosophatur, inquit, de Deo dicendo, Verbum facit carnem, dum non potest altius, quam ex us quæ excogitavit et contractavit, dum cogno- cere tamquam causam; qui vero neganter, asserendo philosophatur, Verbum facit spiritum, nunc quod erat in principio, et erat apud Deum; cum est supraquam incognitus, ex nulla penitus re eorum quæ cognosci possunt, recte cognoscitur. Hinc ut perspicuum, quod magis proprium sit philo- sophari de Deo per negationes quam per affirmationes, quatenus alterum facit Verbum spiritum, alterum facit Verbum carnem. Ac theologia quidem affirmans vim habet comparandi, et figurandi, ac conje- ctandi; et hoc tantum probat, scilicet Deum esse, ex re quæ ab ipso facta sunt; theologia vero negans demonstrat Deum esse supra omnia, ac veritatem maxime assequitur, qui dicit non esse Deum quidquam eorum quæ sunt, sed esse supersubstantiam, et supra omnia. Præterea, ut supra Dionysius docuit, nega- tiones in Deo non sunt contrarie affirmationibus; nec enim quod affirmatio affirmat, hoc ipsum negatio negat. Quomodo sicut affirmatio non ponit quid sit Deus, sic neque negatio tollit quid sit Deus. Quod enim non ponit, quomodo tollat? Denique æquè non assequitur substantiam Dei tum affirmatio, tum negatio; hoc solum differunt, quod proprius accedit ad veritatem qui dicit, Deus non est hoc quod nos existimamus ad concipiendum, quippe quid infinitis perfectius, idque in ordine transcendentali ac super- naturali, quam ab ullo intellectu concipi aut cogitari possit.

§ III. Hæc atque ratio S. Bartholomæi quidem colligitur S. Bartholomæum a iqua etiam theologica scripsisse, ut et alios apostolos verosimile est, de rebus ac questionibus divinis per epistolam pro oc- casione interrogatos, se inde verum saltem scripto respondisse, et sublimissima, quæ ex ipso Deo ha- berant oracula, tradidisse, quæ aliquando, uti solent epistolæ, asserabantur, et Catholicis communi- cabantur; sed postmodum temporum injuria interierunt; ut et copiosum esse theologiam, id est fusi- am, parte videt et ex creaturis et effectis, tanquam a posteriore, et sunt philosophis, in creatoris ac cause primæ notitiam devenitur, quæ quædam pars est theologie demonstrantis, vel certe qua parte symboli a- est, quæ teste Dionysio cap. seq. longe latissima existit; et miramam, id est brevissimam, qua parte tantum mystica est, ut ibidem Dionysius exprimit, vel certe quia Deus a priori indemonstrabilis est, ut carens. Atque Evangelium unicum et magnum, scilicet propter rerum quas continet amplitudinem et granditiam, et rursus concium seu contractum, id est (ut ego quidem interpretor) mole quidem exi- guam, sensu autem et perfectione maximum. Unde Apostolus 2 appellat Verbum abbreviatum, utpote continens brevissimum fidei et dilectionis præceptum, quod pro cunctis summas legis ceremonias succes- sit, ita Anselmus et Occumenius, vel quia continet Verbum incarnatum, ad hominis usque naturam abbreviatum et emanatum, quod salva levit reliquias Israel. *Unde, ut miri videamur, eximie intelligens, quod benigna omnium causa sit et multiloqua*; quatenus videlicet creando omnia semetipsum multis no- viis manifestat. Unum a namque suo modo dicunt: *Quoniam ipse fecit nos, et non ipse nos* 1. Atque hoc modo creature sunt quasi quedam vox Dei, quæ omnia pulchra testantur ipsum pulcherrimum, dulcissima dulcissimum, sublimissima altissimum, pura purissimum, fortia fortissimum, et sic de aliis: *Et breviloqua simul*. Quatenus nimirum uno verbo dicit omnia. *Ipsæ enim creavit, et facta sunt, ipse mundavit, et creata sunt* 2. Atque natus sermonis, quo unum a nobis intelligi possit quid sit, utpote cuius neque dictio, qua- situm quid sit exprimerè possit, neque intelligentia sit, quæ valet comprehendere, quia cunctis creatis, non sit pro ratione, sed supersubstantialiter, id est supernaturaliter, supereminet; ita ut quantumvis intellectus creatur in suo genere perfectior, nunquam ad quoddammodo Dei cognitionem, nec ad sanctissimam Tri- nitatis illam notionem ex qua cognosci possit, pervenimus sit, sine lumine ordinis supernaturalis sive gloriæ, sive gloriæ. *Et absque operimentis*, id est sine symbolis, de quibus cap. 1 *Cælest. hierarch.*, et ubi superius sermo fuit. *Ac tere ostenditur*, non quidem intuitive, aut facte ad faciem, quod solus pater est, sed per intellectum aptam abstractionem, solis us, qui cuncta quæ impura, sed et materialia, quæque pura sunt, id est spiritalia et intellectiva, pertranscunt, illis animæ imitando, omnique om- nium sanctorum, justiorum ascensum transcendant. Intelligit illas supremorum spirituum similitudines, quæ cap. 1 *Cælest. hierarch.*, § ult., et alios, rermes appellat, *Græce ἀρχαί, et omnia divina lamina*, scilicet quæ Moyse in tubo 3, in **548** columna ignis populo Israelitico 4, Moyse in monte Sinai 5, Et æ in curru igneo 6, et quæ in Christo natiuitate pastores circumfudit 7, et magus in Bethleheme deduxit 8, et similia. *Et bonas*, quales faciunt dum Moyse 9 erat cum Domino in monte Sinai, item quales describit *Eccl. i. 1, 2*. *Andream*, inquit, *sonum carum, quasi sonum aquarum multarum, quasi sonum subitis Dei, cum ambularent, quasi sonus erat multitudinis, ut sonus cas rorum, et similes. Et sermones cælestes relinquunt*, quales v. g. fuerunt Domino ad Noe 10 et ad alios patres Veteris Testamenti Abraham, Isaac et Jacob 11, etc., item ad Moysen 12, præsecum in monte Sinai 13; et ad prophetas ut Danielem 14, ceterosque. *Et in abignem absorbentur*, scilicet illam mysticam, de qua supra, § 1, et cap. seq. cuius figura

1 Joh. 1, 1. 2 Rom. ix, 23. 3 Psal. xcix, 5. 4 Psal. xxxiii, 9. 5 Exod. iii, 2. 6 Exod. xiv, 21. 7 Exod. xix, 18. 8 IV Reg. vi, 11. 9 Luc. ii, 9. 10 Matth. ii, 1. 11 Exod. xix, 16. 12 Gen. viii, 15. 13 Gen. xv, 1. 14 Exod. xvi, 1; xiii, 1. 15 Exod. xix, 5. 16 II Reg. iii, 1

erat ista nubes, que, loquente Domino cum Moyse, montem Sui aspectibus ¹. *Ubi nota est, sicut ait Scriptura, Psal. cxi, 6 : Nubes et caligo in circuitu eius; et Exod. xi, 21 : Moses accessit ad eum in loco quo erat Deus. Qui est ultra omnia, scilicet creata. Non enim temere dicitur Moyse errasse primum locum jubetur, ac deinde a non explorata interrogari. Exodi enim xix legitur quo patet Deus, qui in caligine descendentis erat, præcepit populum sanctificari et lavari : in quo i tellure præmittum est, ipsam præcipit lavum et ex altum ad n autem accepisse. Et post omnem expiationem, audit multosque tubas, cernitque multa lumina, puras ac multosque radios fidentia. Hæc vult Exod. xix et xx, fœtus descripta. Postmodum a multitudine separatur et cum electis sacerdotibus, una quidem aut pluribus; nam cum Aaron legitur condescendisse. Ad eamdem fastigium divinarum excessum pertinet, postquam scilicet populo terræ in monte præfuerat, ultra quæ sine periculo ascendere non poterat, quod non esset capax tantæ puritatis, neque divino lucis radiis a præterquam sustinere posset. Sed hæcenus nondum venatur cum ipso Deo. Hæc enim adhuc symbolice erant, et ad congressum Dei disponebant. *Nec enim videt, ac scit ut in se est (insuperabili enim est) scilicet omni intel ectu eregio, lumine gloriæ non lum elevato. Deus enim, (inquit Gregorius Theologus) (51) est lumen summum et inaccessum, quod neque mente comprehendi, neque oratione exprimi potest. Sed locum ubi stetit, scilicet est aliquid creatum in quo Deus reluceat. Sicut enim in patris Domus est quæ unicum in quo relucet creaturæ, sic in via e creature creature sunt quæ in lum, in quo Creator videtur; unde Apostolus, Videmus inquit, nunc per a, oculum, et in æn gmate ² litem. Invisibilia Dei, per ea que facta sunt, intellecta conspiciuntur ³.**

*Hæc autem existimo significare, divinisima et summa verum que cernuntur et intelliguntur, ratione quædam esse, que subiectant menti illa, que sunt subiecta ei qui in veris antecedit; quibus præsentia ipse, que omnem cogita tionem mensuram, declaratur existens, tanquam in pro pria summa a tota lectibus locorum ejus sanctissimorum. Hæc verborum præsentium (ut bene notat Hieronymus) angigit unum sensum loquuntur. Scilicet, ea que mira, sublimia, et non usitata Deo operatur sive in sensu ex lat, in intellectu, puta signa, miracula, aut miraculosa appar itiones, revelationes, etc., que rationes quædam congruas seu argumenta accommodata ad significandum, quod Deus ille, ubi ista sunt, certam habet præsentiam; æquidem ut se peculiariter præsentem esse aliquid demonstrat, mira quædam et præter naturam ille operatur. Sic in præsentia proposito, ut Deus in monte se habitare revelare demonstraret, et populus intelligeret a Deo ipse se manifestata hinc nec pere, nubes et caligine et fœtus primum emittit, tubas præsentiam audiri voluit, quoniam sub certa specie et figura selectis viris esse patefecit. His itaque omnibus tanquam in exemplis altius sanctus Dionysius innuat, Deum cogiti onem præter omnem transcendere, ideoque supra cognitionem omnem hinc sensibilem tum intellectus tum quæri debere ab his qui ad mysticæ theologiæ præsentem contendunt; et in quædam in inferioribus contemplationibus gradibus sanctum et innotatum fecerit, ut non ipsius apparitiones aut revelationes, particularem quidem Dei præsentiam et adventum denotare intelligant, ipsius tamen ut in se est Deum minime videri sciant, quippe qui hæc omnia nihilum excedit. Itaque qui prodigia a Deo eff ecta vident, aut qui eum sub certis formis aut intellectualibus aut sensibus sibi apparenter inveniunt, non ipsam præsentem vident, sed tantum locum ubi certa ratione habitat. Ad hæc legitur in loco, loquitur Gregorius theologus (52), de Deo philosophabile, sic licet Moyse, et Deus Pharaonis ⁴; licet usque ad Tertium etiam, ut Paulus ⁵, perventus, et audias æterna verba; licet supra istos ad statum et ordinem altissimæ angelorum aut archangelorum ascendas. Quisquis enim cum e celeste et aliunde superexaltate, multo excellentiore natura, quam nos sit, et Deo propinquius, et quasi conspectus, magis tamen distat a Deo, et a perfectioris intellectu, quam nostram hanc naturam compositam, et hinc sensum, et deorsum me instans antecellit. Unde subdit: *Et tunc ad ista que videntur, scilicet speculis et ængularibus, et ad ista que videntur, scilicet mentibus et intellectu, per mentis abstractio nem ab istis et ex certis, sive ratione, in tal quædam vero mysticam incognoscibilibus italis 549* *incedi ut, in quo omnes se ex certis apprehensiones excludat, per omnia unum verum cognoscendum negativam, sine propria tendit hæc libere de præsentem notionem, hæc tantum intelligendo et lateo, Deum innotuit, quam ab ulla creatura concip posse, esse perfectiorem, nec ab ulla hominum vel angelorum præsentem cognosci posse (scilicet naturaliter prout in se est), per propriam conceptionem). Et sic in omnimoda tactibus et tactibus hæret, per amorem que amantem in amorem transfer, existens totus ipse qui est ultra omnia, videt Dei præsentem plenam sui abnegationem et a rebus omnibus abstractionem, neque vultus neque suus, neque alterius. Cum eo autem est præsentem incognoscibilis, per notionem omnia cognoscens, secundum meorem partem copulatus, et eo ipso quod nihil cognoscit, supra mentem cognoscens, ut est per amorem existentiæ totus absorptus in Deum, ubi supra mentem, et sermonem, et rationem perfectitur. Atque hæc conjunctio cum Deo supra mentem (inquit Cyrillus in loco dec. 2, cap. 4), est usque hæc per noscitur perfectam in illud innotuit incomprehensum atque innotuit innotuit nature divine, ubi omnis natura defatigata vult se, et ulterius progressi non audet, atque a divi in quodam aliter, et quædam a corpore et a creatura avocatione, in laudabilem et beatum statum transferitur, non solum adnotuit quædam dei, sed quam intelligi possit ab his qui nunquam statum hunc experti sunt.**

Ex prædictis colligo primo, ex citatione sancti Bartholomæi extra illorem pro libro hæc sancto Dionysio Areopagita vindicando argumentum, ut qui hæc dicitur, uti et alibi, divinarum notionum cap. 2, 5 et 11 testatur et præferatur, ac multas ab apostolorum ore et oraculo hauriat sententias. Nec unum morari debet (inquit Hieronymus) quod quidam nostra ævo vixi eruditissimi, librorum horum auctorem apostolorum tempore multo posteriorem faciunt, vultantque, prohi debet! tantorum operum æstimationem, aliorum omnium (si canonice excipias) veracissimam, modestissimam ac sanctissimam, ut ipse episcopus scripta abunde testantur, turpissimum mendacium labi infamare quasi libris suis commendationem fraude et impostura conciliare voluerit; qui tamen suo pondere atque præsentem eadem et commendationem non possunt apud omnes non adipsos. Ita autem affectu animæ, ut an plus credamus Dionysio ac apostolos et vidisse et audisse clare proferenti, quam aliis omnibus in contrarium obstrepentibus.

Colligo secundo ex eadem sancti Bartholomæi sententia, ut explicat Marcellus Firmus, mentem circa Deum tres subire gradus. Primo in præsentem verbis purissimus videtur, secundo paucis, tertio nihil. Ac plurimum quidem verbis videtur, ubi quæcumque occurrunt, de Deo affirmat atque negat, partibus quidem ver-

¹ Exod. xix. ² I Cor. xiii, 12. ³ Rom. i, 20. ⁴ Exod. vii, 1. ⁵ II Cor. xii, 2.

(51) In Orat. De baptismo.
(52) Orat. 2, De theologia.

his, sed ratione diversa. Paucis vero verbis agit ubi de Deo loquitur, cum ea ratione qua refertur ad creaturas, et creaturæ ad ipsum, uti fit in libro *De divinis nominibus*. Nullis denique verbis utitur, quando ulterius res creatas ad Deum non refert, neque vicissim Deum ad ipsas, sed tanquam Deus creatis omnia, et relationes omnes ad creata, in seipso transcendat, nihil de Deo affirmat atque negat, sed religioso silentio Deum, ut par est, colit. Tunc denum ait sanctus Dionysius mentem omnem omnium sanctorum *fastigiorum ascensum transcendendo in caliginem absorberi*, ubi Marsilius Ficinus per *fastigia seu cacamina*, intelligit naturas ad unitatem reductas, sed easdem universim consideratas, quas tres esse ait; scilicet corporalem, animale, intellectualem, quarum cogitationem et affectum debeat anima plurimum superare, ut ipsum in seipso bonum adinventiat. Hærentius vero magis mystice, per *sancta cacamina* dicit intelligi eminentiores divinx contemplationis ac vitæ spiritalis gradus, quibus competat nomen sanctitatis, eo quod hæc efficiant aut certe adaugeant. Et idcirco ait sanctum Dionysium *sanctorum fastigiorum ascensum nominasse*, quia nimirum in rebus gratiæ ac divinx contemplationis quasi gradibus ascendendum, et quidem semper ascendendum est, iuxta illud: *Beatus vir cuius est auxilium abs te, ascensiones in corde disposuit*¹. Et, *Iustorum semita quasi lux splendens procedit, et crescit usque ad perfectam diem*². Cæterum hos divinx contemplationis gradus, omnesque vitæ interioris acius ac perfectiones anima contemplatrix transcendere debet, ut ad mysticam et perfectam cum Deo communicationem perveniat. Ut sensus sit: Qualemcumque anima divinarum rerum cognitionem consecuta fuerit, qualemcumque perfectionis interioris statum attigerit, debet tamen longe multumque supra hæc evelli, ut Deo intime et supra mentem conjungatur.

In his autem quæ sanctus Dionysius subjungit de Moysæ in nubem ingresso recto notat Hærentius, h. storiam illam non tanquam exemplum præmissorium afferri (non enim Scriptura narrat in caliginem illam mysticam, de qua hoc libro sermo est, Moysæ ingressum fuisse, aut quod idem est, Deo supersensualiter fuisse conjunctum; sed tantum nubem, quæ montem operuerat, subisse, in qua Deus habitasse dicitur) sed tanquam allegoriam pulcherrimam et appositissimam ut quæ tractantur illustrandis recenseri. Ac primum quidem per purgationem illam **550** Moysæ, designat animam, quæ ad vitæ interioris apicem tendit, debere primum peccato mori, carnis pravos motus vincere, hisque omnibus purgari quantum in se est. Gradum autem hunc qui vitæ spiritalis primus est, et in quo maxime mortificationi incumbendum, viri spirituales vitam seu viam purgativam vocant; quam Pythagorici primam et quasi præcipuam philosophiæ suæ partem statuerunt. Per *luminis* autem et *sonos*, via illuminativa intelligitur, in qua Dei et divinarum rerum contemplationibus exercentur anime spirituales, multisque luminibus ac tonis revelationum atque illustrationum a Deo exceptis adaugentur, multis verbis intellectualibus ad Deum emissis, et vicissim multis a Deo immixtis in via Dei progrediuntur, et paulatim a multis segregantur, dum a creaturarum rerum non solum intelligentia, sed multo magis affectu se junguntur atque secedunt. Quod autem Moyses cum *selectis sacerdotibus montem ascendat, solusque caliginem ingrediatur*, insinuat, paucorum esse ad mystica fastigia conscendere, siquidem omnes e plebe purgati quidem sunt, et omnes sonitum buccinæ audiverunt, et fulgura viderunt, paucis tamen concessum fuit in montem ascendere, Deumque intueri. Sic plures quoque in via purgativa degunt, pauciores vero in illuminativa, paucissimi vero ad unitivam perveniunt, Moyses enim solus (ut habetur Exodi cap. xx) accessit ad caliginem in qua erat Deus, quam historiari sanctus Dionysius accommodat mystico theologo, qui semota et veluti a tergo relictæ intellectuali cognitione, in mysticæ unionis sinum recipitur, ubi est perfecta caeco ignorantia, quæ in seipso nullam intellectualem lucem aut cognitionem admittit et vere, mystica est, quia minima et occulta, sic ut nulla mens rationem ejus valeat comprehendere.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (53).

Ὁ μὲν κερὸς Διονύσιος τοῦ Περὶ θεῶν ὀνομάτων **A** λόγου προέταξε τὸν Περὶ θεολογικῶν ὑποτυπώσεων, προβεβρίαν τῶν σποράδην ἐν τῇ Γραφῇ κερὶ Θεοῦ εἰρημένων· ὑπέταξε δὲ τὸν Περὶ συμβολικῆς θεολογίας, ἐν ᾧ εἰδίδασκε, τίνες αἱ ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τὰ θεῖα μετωνυμίας, καὶ τὰ ἐξῆς πολυλογώτερα τῶν Περὶ θεολογικῶν ὑποτυπώσεων, καὶ θεῶν ὀνομάτων ὑπάρχοντα, δι' αἰτίαν, ἣν ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλῶ τοῦ Περὶ μυστικῆς θεολογίας φησὶ. Μετὰ γοῦν τοῦτον, ἐκείνου ἤρξατο. Μηδὲς οὖν οἰέσθω τὸν Περὶ συμβολικῆς θεολογίας, ἐφ' ὃν μετὰ τὸν Περὶ θεῶν ὀνομάτων μετελεύσεσθαι φησὶ, τὸν Περὶ μυστικῆς θεολογίας εἶναι, ἀλλὰ μετ' ἐκείνου τοῦτον ἴστω συντατάχθαι τῷ πατρὶ· μὴ εὐρισκομένου δὲ νῦν ἐκείνου, **B** Περὶ μυστικῆς θεολογίας ἐνθάδε τίταται.

§ I. Ἐπειδήπερ Περὶ μυστικῆς θεολογίας μέλλει διαλαβεῖν, τῆς ἀπολύτου λέγω παντὸς συμβόλου τε καὶ ὀνόματος, καὶ διὰ τε τῆς πάντων νοητῶν ἀπολύσεως, καὶ τῆς πασῶν νοητικῶν ἀπολύσεως· συναγομένης,

Divus quidem Dionysius, libro suo *De divinis nominibus* præmiserat illum *De theologicis informationibus*, seu prævium aspectum eorum quæ sparsim in Scriptura de Deo dicta sunt; subjunxerat vero librum *De symbolica theologia*, in quo docuerat, quantum a sensibus ad divina translationes essent, etc., quæ scripta *De theologicis informationibus*, ac *Divinis nominibus* prolixiora erant, ob causam, quam in tertio capite *De mystica theologia* tradit, post illos itaque tractatus, hunc auspiciatus est. Nemo igitur librum illum *De symbolica theologia*, ad quem, post illum *De divinis nominibus*, se transire dicit, existinet hunc esse *De mystica theologia*, sed post illum sciat istum a sancto Patre compositum fuisse, qui cum modo non reperitur, hic *De mystica theologia* hoc loco subjungitur.

§ I. Cum *De mystica theologia*, ab omni inquam symbolo nomineque absoluta, et omnium intellectuum absolute, omniumque cognitionum cessatione collecta, dicturus esset, quam in aliis quoque ab in-

¹ Psal. LXXXIII, 6. ² Prov. IV, 18.

lectilli motione cessationem appellavit, idcirco an-
tequam verba faciat, adhibet precatorem, atque san-
ctam invocat Trinitatem, dicens: Trinitas, et supra
possum esse, et supra quam Deum esse, et plus quam
551 bonum esse habens; siquidem id vnum habet
productionis, scilicet esse; illud vero efficaciam, sci-
licet Deus, aliud vero habitudinis, scilicet bonus;
quae utique naturam Dei nullo modo declarant.
Hinc vero discere liceat, quod dum de mystica
theologia verba facere instituerit, et propter hoc
petierit illuminari, hanc ipsam precatorem mystice
componat. Non enim dixit, quid sit Trias, sed illa
quibus est superior. Haec enim est mystica theolo-
gia, quae neque sensatio est, neque ratio, neque
mentis motio, neque operatio, neque habitus, ne-
que quod quidquam rerum nostratum explicare
possit; sed in perfecta mentis cessatione circa
ipsam illuminari, cognoscemus eam esse supra om-
nia quae mens intelligit; et cum mysticum quid et
ineffabile contineat, secundum hoc solum sermo-
nes de illa erunt, et theologia vocabitur, quoniam
hoc de Deo dicitur quod sit supra omnia. Tu ita-
que, o sancta Trinitas, divinae sapientiae in Chri-
stianis praeses, quae mentem regis ut congrue de
divinis sentiat, et non sapiat supervacanea; dirige
nos ad supremum verticem, quo nil sublimius ex-
cogitari potest, qui supraquam ignotus, et supra-
quam lucidus et supra omnem cognitionis nega-
tionem, et luminis affirmationem existit. Quoniam,
licet ignota sit istiusmodi sublimitas, non tamen
quasi nullo modo sit, sed tanquam existat quidem,
sed ex aequo etiam omne lumen vincat, id est om-
nem cognitionem et omnem ignorationem; hoc
enim est supraquam lucens, atque item supraquam
ignotum. In quo utique vertice, simplicia, et uni-
formia et absoluta, videlicet ea quae sine symbolis,
et ut sunt, existunt, non tamen parabolice myste-
ria secundum supraquam lucidam occulti mysti-
cique silentii caliginem velantur, in hac utique ca-
ligine tenebrosissima, propter mysterium et ar-
canum supraquam lucens ea quae supraquam lu-
cidissima sunt, propter invisitatem donorum ac
providentiarum et beneficiorum Dei, ex quibus
supraquam lucet illud Dei secretissimum, et ta-
ctum, visumque fugientibus supraquam pulchris
fulgoribus et splendoribus mentes oculis carentes
implet quas alio modo multorum oculorum esse
dicit, angelicas scilicet divinasque virtutes; non
enim sensibus oculis plenae sunt, sed earum es-
sentia viva quadam mens est, id est oculus perspi-
cissimus, quae et oculis carere **552** censentur,
propter inaccessam illam caliginem silentii divini.
In quantum itaque Deus invisibilis est, in tantum
etiam mentes haec oculis carent. Quomodo enim
ipse invisibilis existens, simul omnem pul-
chritudinem et desiderium excedit, et non idcirco
quod non videatur, despicitur, sed in quantum de-
sideratur, pulchritudinibus adimplet. Sic etiam
mentes oculis carentes respectu splendoris earum

A ἦν δὲ ἐν ἑτέροις εἶπε καὶ ἀνενεργησάν τῆς νοεράς
κινήσεως· διὰ τοῦτο πρὸ τῶν λόγων τῆ εὐχῆ χρηταί,
καὶ πρὸς τὴν ἀγίαν ποτινιάται Τριάδα, λέγων· Τριάς
καὶ ὑπὲρ τὸ εἶναι, καὶ ὑπὲρ τὸ θεὸς εἶναι, καὶ
τὸ ὑπὲρ τὸ ἀγαθὸς εἶναι ἔχουσα· τὰ μὲν ἔμφα-
σιν ἔχει παραγωγῆς, δηλονότι τὸ εἶναι, τὸ δὲ ἀνε-
ργείας, τὸ θεός· τὸ δὲ ἔξωθεν, τὸ ἀγαθὸς, ἃ δητᾶντα,
οὐ φύσιν ποσῶς παραδηλοῦσι θεοῦ. Ἔστι δὲ ἀντεῦ-
θεν μαθεῖν, ὅτι περὶ μυστικῆς θεολογίας προθέμενος
λέγειν, καὶ εἰς τοῦτο φρασισθῆναι εὐχόμενος, καὶ αὐ-
τὴν τὴν εὐχὴν μυστικῶς συντίθησιν· οὐδὲ γὰρ εἶπε τί
ἐστὶν ἡ Τριάς, ἀλλὰ ταῦτα ὑπὲρ ἃ ἐστὶ. Τοῦτο γάρ
ἐστὶν ἡ μυστικὴ θεολογία, οὐκ αἰσθησις, οὐ λόγος,
οὐ νόσος, κινήσις, οὐκ ἐνέργεια, οὐκ ἔξις, οὐκ ἄλλο τι
τῶν ἡμετέρων παραστήσει ταύτην· ἀλλ' ἐν ἀκριβεῖ
B ἀκινήσεια νοῦς τὰ περὶ αὐτῆς ἐλλαμφθέντας, γινώσκ-
μεθα ὅτι ὑπὲρ πάντα, ἅσα ἂν ὁ νοῦς νοήσαι, ἅστί·
καὶ τὸ μυστικὸν καὶ ἀνεκλάλητον ἔχουσα, εἰς τοῦτο
μόνον τῶν λόγων ἔσταί, καὶ θεολογία λεχθήσεται,
διότι τοῦτο περὶ θεοῦ λέγεται, ὅτι ὑπὲρ τὰ πάντα
ἐστί. Σὺ γοῦν, μακαρία Τριάς, ἡ τῆς ἐν τοῖς Χρι-
στιανοῖς περισσοῦ σοφίας ἑφορός, κυβερνώσα τὸν
νοῦν, ὡς ἂν προσηκόντως τοῖς θεοῖς νοῆ, καὶ μὴ
περισσὰ σφρίζεται, ἴθυον ἡμεῖς ἐπὶ τὴν ἀκροτάτην
κορυφὴν, καὶ ὑπὲρ ἣν οὐκ ἔστι τι ὑψηλότερον ἐν-
νοῆσαι, τὴν ὑπεράγνωστον καὶ ὑπερφαῖ, τὴν ὑπὲρ
πᾶσαν καὶ ἀπόφασιν γινώσκεις, καὶ κατάφασιν φά-
ους. Ὅτι εἰ καὶ ἀγνωστὸς ἐστὶν ἡ τοιαύτη ἀκρότης,
ἀλλ' οὐχὶ ὡς μηδαμῆ μηδαμῶς οὔσα, ἀλλ' ὡς οὔσα
C μὲν, νεκῶσα δὲ ἐξίσου καὶ πᾶν φάος, δηλονότι πᾶ-
σαν γινώσκιν, καὶ πᾶσαν ἀγνωστέαν· τοῦτο γάρ ἐστι
τὸ ὑπερφαῖ, καὶ αὐθις τὸ ὑπεράγνωστον· ἐν ἧ δὴ
κορυφῇ τὰ ἀπλὰ καὶ ἐνοσιῶν καὶ ἀπύλυτα, τὰ δίχα
δηλαδὴ συμβῶλων, καὶ ὡς ἔχουσιν ὄντα· οὐ μὴν πα-
ραβολικῶς μυστήρια κατὰ τὸν ὑπέρφωτον γνόφον
τῆς κρυφίας καὶ μυστικῆς σιγῆς κεκάλυπται, ἐν ᾧ
δὴ γνόφω σκοτεινοτάτῃ διὰ τὸ μυστικὸν καὶ ἀρρήτῃον
ὑπερλάμπουσι τὰ ὑπερφανέστατα, διὰ τὸ ἀπειρον
τῶν τοῦ θεοῦ δωρεῶν καὶ προνοιῶν καὶ εὐεργε-
σιῶν, ἐξ ὧν ὑπερλάμπει τὸ τοῦ θεοῦ κρυφιώτατον,
καὶ ἐν τῷ ἀναφεῖ καὶ ἀοράτῃ, τῶν ὑπερκάλων
φγλαῖων καὶ λαμπροτάτων ὑπερπληροῦσι τοὺς ἀνομ-
μάτους νόας, τοὺς κατ' ἄλλον τρόπον πολυσημάτους,
τὰς ἀγγελικὰς φημι καὶ θείας δυνάμεις· οὐ γὰρ
D ὀφθαλμῶν αἰσθητῶν εἰσι μεστοί, ἀλλ' ἐστὶν αὐτῶν
ἡ οὐσία ἅτε ζῶν νοῦς, ὃ ἐστὶν ὀφθαλμὸς ἀξυδεκεί-
στατος, αἱ καὶ ἀνόμματοι λογίζονται, διὰ τὸν ἄδυ-
τον γνόφον τῆς θείας σιγῆς. Καθὼ γοῦν τὸ θεῖον
ἀόρατον, κατὰ τοῦτο καὶ οἱ νόες ἀνόμματοι. Ὡς γὰρ
ἐκαίνο ἀόρατον ὄν, ὅμως ὑπὲρ πᾶσαν καλλονὴν καὶ
ἑρεσίαν ἐστὶ· καὶ οὐ διότι οὐχ ὄραται, καταφρονεῖ-
ται, ἀλλὰ διότι ποθεῖται, τῶν καλλονῶν ἀποπληροῖ.
Οὕτω καὶ οἱ νόες ἀνόμματοι ὄντες πρὸς τὸ ὑπερ-
βάλλον τῆς λαμπρότητος αἱ πολυόμματοι κατὰ ἄλ-
λον τρόπον, ὡς πολύγνωστοι τῶν κατὰ τὴν εὐκαίαν
δύναμιν γινώσκων, ὅμως τῆς θείας λαμπρότητος ἐφλέν-
ται· καὶ οὐ διότι οὐκ ἐφικνύονται διόλου κατα-
φρονούσιν, ἀλλὰ διότι ποθεῖται, τῶν καλλονῶν ἀνα-
πύματα. Τὸ δὲ μαρτύριον μὴ κατὰ τὴν αἰσθητῆν

ἐκλέβης ἀφ᾽ ἑνὸς, ἀλλὰ κατὰ τὴν νοητὴν, ἥτις ἐστὶν ἡ γυνῶσις. Ἐν γοῦν τῷ ἀναφεί, ἤγουν τῷ ἀγνώστῳ καὶ ἀοράτῳ, οὐ καίει τὸν πέθον τῶν ἀνατεινομένων, ἀλλὰ μᾶλλον ἀναζωπυρεῖ, διὸ καὶ τῶν καλλοῶν ἐμπύμπλησι. Σὺ δὲ, ὦ καλὲ Τιμόθεε, σύντονος ἔσο πρὸς τὰ μυστικὰ θεάματα, ὡς ἂν κἴν οὕτω τοῖς θεοῖς ὡς ἐφικτὸν ἐντρανίσσης. Ὡς γὰρ ἐπὶ τινος ὀλκῆς, φέρε εἰπεῖν, διὰ σχολίου βάρους τινὸς ὀφείλει σύντομος εἶναι ὁ ἕλωπ, καὶ μηδὲν μεταξὺ τῆς ἐλευστικῆς δυνάμεως καθυφεῖναι (ἐὰν γὰρ καθυφῆ, πάλιν ἀρχῆθεν χρεια συναγωγῆς τῆς δυνάμεως, καὶ πάλιν τάσεως συντόνου· καὶ ἐὰν πάλιν καθυφῆ ἐπὶ τὸ ἐξαρχῆς ἤξει, καὶ οὐδὲν εὐοδώσει· ἡ γὰρ ἐπὶ μικρὸν ὑφραῖς τὸ πᾶν ἀπόλυσιν·) οὕτω λάβε καὶ ἐπὶ τῆς θείας ἐντρανίσσεως, ἣν καὶ διατρεθῆν λέγει. Τέως δὲ καὶ τὰς αἰσθήσεις ἀπόλυτα, ὅτι ὑπὲρ αἰσθησιν, καὶ τὰς νοήσεις, ὅτι ὑπὲρ νόησιν· καὶ πάντα αἰσθητὰ καὶ νοητὰ σύμβολα, καὶ μὴ ὄντα καὶ ὄντα, ἐκ παραλλήλου τὰ αὐτὰ. Τὰ γὰρ αἰσθητὰ ἐκάλουν μὴ ὄντα, ὅτε μεταβολῆς ἀπάσης πάντοτε μετέχοντα, καὶ μὴ ὡσαύτως αἰεὶ ὄντα· τὰ δὲ νοητὰ ὄντα, ὡς ἐν ταυτότητι μένοντα, καὶ πρὸς τὴν ἔνωσιν, τὴν ἐνιαίαν ἐκείνην καὶ ἀμερῆ καὶ θεῖαν ὡσανεὶ νόησιν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἡ ἔνωσις, καθ' ἣν ἐνοῦται ὁ νοῦς, καὶ συνάγεται εἰς τὴν κατανοῆσαι τι. Ἀγνώστως ἀνατάθησι· πλὴν δὲ μὴ, ὅτι ἀγνώστως λέγω, ὑπολάβῃ τις, ὅτι σὺ μὲν, ὡς μὴ ἐφικνούμενος τυχὸν τῶν θείων πραγμάτων, ἀγνοίαν ἔχεις, ἄλλος δὲ τις γινώσκειται, ἀλλ' ὑπὲρ πᾶσαν οὐσίαν καὶ γινῶσιν τὰ θεῖα εἰσι, καὶ ἀπολύτως πᾶσιν ἀγνωστα.

Ἄσχετον δὲ ἕκστασιν λέγει τὴν ἀναχώρησιν πάσης σχέσεως. Μὴ γοῦν ἔχων σχέσιν τινὰ, μήτε μὴν πρὸς ἑαυτὸν, μήτε μὴν πρὸς τι τῶν κτισμάτων, καὶ αὐτὸς πάντα ἐξ ἑαυτοῦ ἀφελῶν, καὶ ἐκ πάντων ἀπολυθεὶς, ὡς μήτε κατέχειν τι τῶν κάτω συμβόλων καὶ αἰσθητῶν, κἀντεῦθεν ἐδράξασθαι οἴεσθαι, μήτε μὴν κατέχεσθαι παρὰ τινος τῶν τοιούτων ἐκ τοῦ περὶ τὰ τοιαῦτα στρέφεσθαι, οὕτως ἐπὶ τὴν ἀκτίνα τῆς θείας ἀκαταλήπειας ἀναχθήσῃ.

553 Liberum vero excessum dicit, recessum ab omni affectione. Nullam ergo habens affectionem, ne quidem ad temetipsum, nec aliam ad aliquam creaturam, et temetipsum ab omnibus abstrahens, et ab omnibus absolutus, ut nihil etiam symbolorum inferiorum et sensuum retineas unde puteris confirmari; neque etiam retinearis ab aliquo similium, te ad talia convertendo, sic deum ad divinæ incomprehensibilitatis radium adduceris.

§ II. Σημειῶσαι ὅτι ἀμύητους λέγει καὶ τοὺς οὐκ ἀμετόχους τῶν μυστικῶν, τοῖς δὲ αἰσθητοῖς ἐνείλουμένους, καὶ οὐδὲν ὑπὲρ τὰ ὄντα εἶναι τὸ θεῖον φανταζομένους, δηλονότι τοὺς πιστεύσαντας μὲν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, μὴ μὴν ἐπὶ τελεωτέραν ἐλθόντας γινῶσιν· ἀμύητους δὲ λέγει τοὺς παντάπασι πάντων τῶν μυστικῶν ἀμετόχους εἰδωλόατρας. Φησὶ τοίνυν· Ὅρα μὴ τις ἐκ τούτων τῶν μυστικῶν ἐπακούσῃται· εἰ γὰρ οἱ ἀμύητοι οὐδὲν ἔχουσιν ὑψηλότερον φαντασθῆναι, ἀλλὰ νομίζουσι τοιοῦτον εἶναι τὸν Θεόν, καθὼς δύνανται αὐτοὶ νοεῖν, *τ ν θέμενον σκοτός αποκρυφῆν αὐτοῦ, κατὰ τὴν Γραφήν, δηλονότι τὸν ἐν τῇ ὑπερτάτῃ ἀγνω-*

capium excedentis, alio modo multis oculis instructa, tanquam multisicæ quoad cognitiones earumdem capium accommodatas, divinas expetunt illustrationes; nec ideo quod eas non assequantur, etiam contempnunt, sed quod eas desiderant, pulchritudinibus replentur. Illud autem ἀναφές ne secundum tactum sensilem accipias, sed secundum intellectum, quæ est notio. Itaque in tactili seu ignoto et ininspectabili, non sicut desiderium rerum optabilium, sed potius exsuscitat, unde etiam pulchritudinibus adimplet. Tu vero, o bone Timothee, mysticis spectaculis intende, ut vel sic divinas res uti deret, penetres. Quemadmodum enim si cui tunc, ut sic dicam, grave pondus aliquod attrahendum, intentus esse, nec quidquam attractivæ facultatis interim remittere debet (nam si quid remiseris, rursus ab initio ut vires collgat et intendat necesse est, et si iterum remittat, deano ad principium redibit, et nihil recte peraget, quoniam vel parva remissio totum destruit); sic etiam accipe in divina persequatione, quam et exercitationem vocat. Eousque autem sensus relinque, quoniam supra sensum; et intellectiones, quia supra intellectum; omniaque sensilia intellectiliaque symbola, tam quæ non sunt quam quæ sunt, ex opposito ipsa. Nam sensilia vocalant ea quæ non sunt, ut quæ omnem attractionem participant, et non sunt semper eodem modo; intellectilia vero ea quæ sunt, utpote in identitate permanentia, et penes unionem illam unitam et indivisam ac divinam quodammodo intellectionem. Hæc enim est unio, secundum quam mens unitur, et adducitur ad aliquid intelligendum. Sine notione assurge; verumtamen nemo existimet, quod sine notione dicam, te forte tanquam res divinas iniuime assecutum, eas ignoraturum, alium vero quempiam illas intellecturum; sed divina supra omnem essentiam et notionem existere, atque absolute omnibus ignota

§ II. Nota autem ut ἀμύητους hic etiam dicat eos, qui alioquin etiam non sunt exsortes mysteriorum, sed rebus adhuc sensibilibus involuti sunt, neque imaginantur, Deum quidquam esse supra ea quæ existunt, qui videlicet in nomine quilibet Christi credunt, ad perfectiorem tamen notitiam non assurgunt; ἀμύητους vero vocat idololatrias, omnium prorsus mysteriorum exsortes. Ait itaque: Vde ne quis eorum mysteria hæc audiat; nam si illi qui non sunt instructi, nihil sublimius imaginari possint, sed existiment istiusmodi esse Deum, qualem ipsi concipere possunt, qui secundum Scripturam *posuit tenebras latibulum e. um* ⁶,

id est qui in submissima ignorantione absconsus est; quid dicat quis de iis qui magis profani sunt, et idololatrice existant? Cum vero dicit supra hos esse divinas mystagogias, non ideo dicit quod divina forte supra hos quidem sint, non sint autem supra alios; etenim quid novi erat, siquidem ipsi, cum rudes essent, ea non caperent? Non enim dixit: Supra horum cognitionem, sed: Supra ipsos; ac si diceret: Nondum sciunt Deum esse supra id quod possunt intelligere; quin et hoc eorum captum excedit, et arbitrantur sua notione se Deum nosse, duplici laborantes ignorantia, scilicet secundum affectum, et divina ignorantes, et quod ignorent nescientes. Quid igitur dicemus de profanis, qui Deum ex rebus infinis, scilicet inanimatorum materiis et formis describunt? Oportet etiam ipsi omnem rerum positionem attribuere, sicut in libro *De divinis nominibus* tradidimus, quoniam ex omnibus divinum Numen nominatur, tanquam causa ex effectis; et omnia ipsi attribuenda, tanquam existenti supra omnia. Non enim axioma contradictionis ibi locum habet, sicut hic: quoniam hic in re omni vel affirmatio est vel negatio, et si affirmatio vera sit, negatio falsa est, vel contra; ibi vero tam affirmatio quam **554** negatio vera est, secundum sensus dictos. Cum vero Deus sit supra omnem cum ablationem tum positionem, et supra id quod non est, et supra id quod est, et supra cognitionem et supra ignorantem, multo magis est supra privationes, vel supra positiones. Nam qui tollit positionem, definitum quid tollit, et forte mens ad quid aliud delabatur, existimans, cum illud non esset, hoc, vel aliud; et si omnia quis tollat, occurreret illi quod omnino non est; qui vero tollit privationem, in his in quibus mens non potest concipere aliquam habitudinem, omnino præbet suspicandum, illud esse aliquid incomprehensibile quod dico. Ecce positio, quoniam prædico de Deo lumen; aliquis vero negat illud, quis Deus non est lumen: suspicor illum esse quid aliud a lumine; negat etiam illud, et ad aliud dilabor; si neget omnia, etiam nihil omnino cogitabo. Veni etiam ad privationem. Ecce dicit privationem, quoniam summus vertex ignotus est: negat quis ignotum, non potest intellectus confirmari quod notus sit (hoc enim in conceptibus communibus est manifestum) concipitur itaque quasi sit aliquid, quod sit non solum supra notionem, verum etiam supra ignorantem; et ex his Deo Pater tanquam quid præstantius ponit, Deum esse ac dici supra privationes, vel supra positiones.

§ III. Deinde traditionem quamdam non scriptam sancti Bartholomæi apostoli ponit, dicentis, multam esse theologiam et perexiguam, et Evangelium esse latum et magnum. Reliquum existimo hic etiam silentio suppressum; oportebat enim hic iterum dicere angustum et parvum, et arbitror hoc silentio suppressum, vel ab ipsomet sancto Bartholomæo, quando eam sententiam proferebat, vel

Α σία καλυπτόμενον· τί ἄν τις φαίη περι τῶν μύλων ἀμύστων, καὶ εἰδωλοπατρῶν; Τὸ δὲ, ὑπὲρ τούτους εἶναι αἱ θεῖαι μυταγωγίαι, οὐ λέγει, ὅτι τυχὸν ὑπὲρ αὐτοὺς μὲν εἰσι τὰ θεῖα, ὑπὲρ ἄλλους δὲ οὐκ εἰσι· καὶ τί γὰρ ξένον ἦν, εἰ περ αὐτοὶ, παχεῖς ὄντες, οὐ κατελάμβανον; Οὐ γὰρ εἶπεν, Ὑπὲρ τῆν τούτων γινώσιν, ἀλλ' Ὑπὲρ αὐτοὺς, ὡσανεὶ λέγων, οὐδὲ τοῦτο κατέλαβον, ὅτι ὁ θεὸς ὑπὲρ ὃ νοῆσαι δύνανται οὗτοι ἔστιν· ἀλλὰ καὶ τοῦτο ὑπὲρ αὐτοὺς ἐγεγόνει, καὶ ὁλοῦται τῇ ἑαυτῶν γινώσει τὸ θεῖον εἶδέναι, νοσοῦντες τὴν διπλῆν ἀγνοίαν, δηλονότι τὴν κατὰ διάθεσιν, καὶ τὰ θεῖα ἀγνοοῦντες, καὶ ὅτι ἀγνοοῦσιν οὐκ εἰδότες. Τί γοῦν εἴποιμεν περι τῶν ἀμύστων, ὅσοι τὸν θεὸν ἐκ τῶν αὐτοῖς ἐσχάτων, δηλονότι τῶν ἀψύχων ὑλῶν καὶ μορφωμάτων χαρακτηρίζουσι; Δέον ἐπ' αὐτῷ καὶ πᾶσαν τῶν ὄντων καταφάσκειν θέσιν, ὡς ἐν τῷ *Περὶ θεῶν ὀνομάτων* ἐλέγομεν, ὅτι ἐκ πάντων τὸ θεῖον ὀνομάζεται, ὡς αἰτιος ἐκ τῶν αἰτιατῶν· καὶ πᾶν ὃ κατέφρασεν ἀποφάσκειν, ὡς ὑπὲρ τὰ ὄντα ὄντι. Οὐ γὰρ τὸ ἀξίωμα τῆς ἀντιφάσεως ἐκεῖσε χώραν ἔχει, ὡς ἐνταῦθα· ἐνταῦθα γὰρ ἐπὶ παντὸς ἡ κατάφασις ἢ ἡ ἀπόφασις, καὶ εἰ ἡ κατάφασις ἀληθῆς, ψευδῆς ἢ ἀπόφασις, ἢ τὸ ἀνάπαλιν· ἐκεῖσε δὲ καὶ ἡ κατάφασις καὶ ἡ ἀπόφασις ἀληθεῖς πρὸς τὰς προειρημένας ἐννοίας. Ἐπεὶ δὲ τὸ θεῖον ὑπὲρ πᾶσαν καὶ ἀφαίρεισιν καὶ θέσιν ἔστί, καὶ ὑπὲρ τὸ μὴ ὄν, καὶ ὑπὲρ τὸ ὄν, καὶ ὑπὲρ γινώσιν, καὶ ὑπὲρ ἀγνοσίαν, πολλῶν πλέον ἔστί τὸ ὑπὲρ τὰς στερήσεις ἢ ὑπὲρ τὰς θέσεις. Ὁ γὰρ ἀναιρῶν θέσιν ὠρισμένον τι ἀναιρεῖ, καὶ ἴσως ὁ νοῦς ἐπ' ἄλλο μεταπεσεῖται οἰόμενος, ἐπεὶ ἐκεῖνο οὐκ ἦν, τοῦτο εἶναι, ἢ ἕτερον· κἂν πάντα ἀναιρῆ τις, καταστήσει εἰς τὸ μηδαμῆ μηδαμῶς ὄν· ὁ δὲ στερῆσιν ἀναιρῶν ἐπὶ τούτοις, ἐφ' οἷς οὐκ ἔχει ὁ νοῦς ξῆν ἐννοῆσαι τινα, πάντως ὑπονοεῖν διδωσιν, ὅτι ἔστί τι ἀκατάληπτον οἶόν τι λέγω. Ἰδοὺ θέσις, ὅτι λέγω ἐπὶ θεοῦ φῶς· ἀναιρεῖ τις τοῦτο, ὅτι οὐ φῶς, ὑπονοῶ ὅτι ἄλλο τι παρὰ τὸ φῶς· ἀναιρεῖ κάκεῖνα, καὶ εἰς ἄλλο μεταπεσοῦμαι· ἀνεῖλε πάντα, καὶ τὸ μηδαμῆ μηδαμῶς ὑπενόησα. Ἐλθέ καὶ ἐπὶ τῆς στερήσεως. Ἰδοὺ λέγει στερῆσιν, ὅτι ἡ ἀκροτάτη κορυφὴ ἀγνωστός ἔστιν· ἀναιρεῖ τις τὸ ἀγνωστον, οὐκ ἔχει ὁ νοῦς ἐδρασθῆναι ὅτι γνωστή (τοῦτο γὰρ κοιναῖς ἐννοίαις διωμολόγηται)· ἀναπελείφθη τοῖνον, ὡς ἔστι τι μὴ μόνον ὑπὲρ τὴν γινώσιν, ἀλλὰ καὶ ὑπεράγνωστον· καὶ συνήχθη τῷ θεῷ ἐκ τούτων τὸ ἀκατάληπτον. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ πατήρ προτιμότερον τίθει τὸ ὑπὲρ τὰς στερήσεις τὸ θεῖον εἶναι καὶ λέγεσθαι, ἢ ὑπὲρ τὰς θέσεις.

incomprehensibilitas attribuitur. Idcirco etiam hic

§ III. Μετὰ ταῦτα καὶ ἀγράφων παραδοθείσαν χρῆσιν τοῦ ἀγίου ἀποστόλου Βαρθολομαίου τίθεισι, πολλὴν καὶ ἐλαχίστην τὴν θεολογίαν λέγοντος, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον πλατὺ καὶ μέγα. Καὶ αὖθις, οἶμαι, ἐνταῦθα τὸ λέειπον παρεσιωπήθη· ἴδει γὰρ εἰπεῖν καὶ αὖθις στενὸν καὶ μικρὸν, καὶ οἶμαι, παρεσιωπήθη, ἢ καὶ τῷ ἀγίῳ Βαρθολομαίῳ τότε, ὅτε τὴν ῥῆσιν ἐλεγεν, ἢ ἀρτίως τῷ πατρὶ, διὰ τὸ τοῦ

πράγματος ἀπεμφαίνον. Πῶς γὰρ στενὸν τὸ πᾶσαν σαγηνεύσαν τὴν οἰκουμένην; καὶ πῶς μικρὸν τὸ περιέχον τὸ μέγα τῆς εὐσεβείας μυστήριον; Τοῦτο γοῦν ἐγένετο, ὡς οἶμαι, δι' εὐλάβειαν. Ἐν τισὶ δὲ εὐρηταὶ τὸ κατ' αἰθῆρας συντεταμημένον. Τὸ δὲ προτέρως κῶλον ὁ ἅγιος ἐξηγουόμενος λέγει, ὅτι ἐμοὶ δοκεῖ, ὡς ἐκεῖνο ἐνοήσας ὁ θεῖος Ἀπόστολος, ταῦτα ἐφθέξατο, ὅτι ἡ αἰτία πάντων, καὶ πολλῶν δέεται λόγων, καὶ ἄλογος καὶ βραχύλεκτός ἐστιν· οὐδὲ γὰρ λόγον ἔχει ἢ νόησιν παραστατικὴν τῆς οἰκείας φύσεως. Τὸ δὲ πολὺ λόγος προπαροξυτόνως, πολὺ λόγος γὰρ ὁ πολλὰ λέγων, πολὺ λόγος δὲ ὁ πολλῶν λόγων θεόμενος· ὡς πρωτότοκος προπαροξυτόνως ὁ πρῶτος τεχθεὶς· πρωτοτόκος δὲ παροξυτόνως ἡ πρώτη τεκοῦσα γυνή, ὡς καὶ Ὁμηρος δηλοῖ·

gens: sicut etiam πρωτότοκος accentu in antepenultima, est qui primo paritur, πρωτοτόκος vero in penultima, mulier quæ primo parit, uti etiam Homerus declarat:

Πρωτοτόκος Κιρῆρη, οὐ πρὶν εἰδυῖα τόκοιο.

Εἰπὼν οὖν, ὅτι οὔτε λόγον ἔχει οὔτε νόησιν, ἐπεξηγουόμενος λέγει, οὐ διὰ τὸ μηδαμῆ μηδαμῶς εἶναι, ἀλλὰ διὰ τὸ ὑπερεκτείνεσθαι ὑπερουσίως, καὶ μόνως ἐκφαίνεσθαι τοῖς διαβαίνουσιν ἐπίσης καὶ τὰ μυστὰ καὶ τὰ καθαρὰ, καὶ ὑπερβαίνουσι πᾶσαν ἀκρότητα, καὶ ἀπολιμπάνουσι καὶ πάντα φῶτα, δηλονότι πᾶσαν γνῶσιν, καὶ πάντας ἤχους καὶ λόγους, δηλονότι τὰ περὶ Θεοῦ ἐν ταῖς Γραφαῖς εἰρημένα. Οὐρανίους δὲ λέγει τούτους ὡς μὴ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην καὶ γηίνην ἐπίνοιαν, ἀλλὰ κατὰ θεῖαν ἐπίνοιαν καὶ λεχθέντας, καὶ παραδοθέντας, καὶ εἰσδυομένους εἰς τὸν θεόν τῆς ἀγνωσίας γνόφον, οὗ ἐστιν ὁ πάντων ἐπέκεινα. Ὅρα ἔτι, πῶς εἶπε· τοῖς διαβαίνουσιν καὶ τὰ ἐναγῆ καὶ τὰ καθαρὰ, ὅτι καὶ τὰ ἡμέτερα καθαρὰ πρὸς τὴν θεῖαν ἐκείνην παραβαλλόμενα καθαρότητα, ἐναγῆ λογίζονται, κατὰ τὸ εἰρημένον· Πᾶσα δικαιοσύνη ἀνθρώπου, ὡς βῆκος ἀποκαθημένης, τῇ θεῖα πάντως δικαιοσύνη παραβαλλομένη, ἧς οὐκ ἐστιν ἀριθμός. Ὅρα δὲ καὶ τὸ, Πᾶσαν ἀκρότητα ὑπερβῆναι καὶ αἰσθητῶν καὶ νοητῶν μὴ μόνον ὡσανεὶ αὐτὰ τὰ πράγματα, ἀλλὰ καὶ τὴν τούτων ἀκρότητα. Ἀκρότητας γὰρ ἐκάλουν οἱ παλαιοὶ ἐκάστης οὐσίας τὸ καθαρῶτατον, ἐξ οὗ ἤρτηται προσεχῶς, τουτέστιν ἐχομένως, ἡ οὐσία. Ὡς ψυχῆς ἀκρότης ὁ νοῦς· καὶ ἔρωτος ὁ τῶν ἀναδεθηκότων διάπυρος πόθος· καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας τὸ ἐγγὺς συντεῖνον ἀύλιας. Ὡς πάλιν ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν, πυρὸς τὸ λαμπρότατον, καὶ ὕδατος τὸ ἀχνῶδες, καὶ τὰ λοιπὰ ἀναλόγως. Παρακελεύεται τοιγαροῦν ὁ λόγος καὶ αὐτῶν τῶν ἁγίων ἀκροτήτων τὴν ἀνάβασιν ὑπερβῆναι, καὶ οὕτω καταλαβεῖν τὸν τόπον ἐν ᾧ ὁ Θεός, ὃ καὶ ἐπὶ Μωϋσέως γέγονε. Σημειῶσαι τὴν τάξιν τῶν τελεσθέντων ἐπὶ Μωϋσῆ, πρὶν ἀξιωθῆναι εἰς τὸν γνόφον εἰσελθεῖν. Πρῶτον γὰρ ἀπεκαθάρθη, καὶ οὕτω τῶν ἄλλων ἀφωρίσθη. Μεθ' ἧ γὰρ μετὰ τῶν ἄλλων τῶν σαλπείγγων ἀκήκοε, καὶ τὰ θεῖα φῶτα καταίδεν, ἀφορίζεται, καὶ μετὰ τῶν ἱερῶν ἵσταται· καὶ εἰς τὸν θεῖον γνόφον εἰσδύς, τὸν Θεὸν μὲν οὐχ ὁρᾷ, (Θεὸν γὰρ οὐδεὶς εἶδενε πάποτε), τὸν τόπον δὲ ἐν ᾧ ἔσθη· ἐξ οὗ δηλοῦται, τὰ τῶν νοη-

A modo ab hoc Patre, propter ipsius rei dissimilitudinem. Quomodo enim angustum sit, quod totum mundum capit? et quomodo parvum id, quod magnum pietatis mysterium complectitur? Hoc utique factum est, uti puto, propter religionem. In quibusdam vero iterum reperitur concisum. Priorem autem periodum hic sanctus explicans, ait, ut mihi videtur, quasi divinus Apostolus illud intelligens, hæc dixerit; quoniam omnium causa multis etiam verbis opus habet, et nullo et brevi verbo dicitur; caret enim verbo et conceptu propria ejus naturam explicante 555 πολὺ λόγος autem scribitur cum accentu in antepenultima, nam πολὺ λόγος eum accentu in penultima, est multa dicens, πολὺ λόγος vero multis verbis indigen-

B Nunc primum pariens Cinyre, prius macia partus.

Cum itaque dixisset, quod neque sermonem haberet neque conceptum, id explicans ait, non quasi nullo modo ait, sed quod supraessentialiter omnibus antecellat, et solis iis appareat, quæ cuncta, quæ impura, quæque pura sunt, pertransseunt, et qui omnem verticem transcendunt, omniaque humana, id est omnem notionem, omnesque sermões ac sermones, eorum videlicet quæ de Deo in Scripturis dicta sunt, relinquunt. Vocat autem hos cœlestes, tanquam non secundam humanam terrenamque intelligentiam, sed secundam divinam inspirationem, et dictos et traditos et divina illa ignorantia caligine involutos, ubi est is qui omnibus superior existit. Observa vero, quomodo dixit: Is qui tam impura quam pura pertransseunt; quoniam illa etiam quæ apud nos pura sunt, cum divina illa puritate comparata, immunda reputantur, juxta quod dictum est: Omnis justitia hominis quasi pannus menstruatus, cum divina omnino justitia comparata, cujus non est numerus. Observa item illud: Qui omnem verticem transcendunt, cum sensilium, immo intellectilium, non solum quodammodo res ipsas, verum etiam earum summitates. Summitates enim veteres appellabant id quod in qualibet essentia purissimum existit, ex quo assidue seu continenter essentia dependeat. Sic animæ vortex seu summitas est mens, et amoris, qui supernorum desiderio succenditur; et nostræ hierarchie, id quod proxime intendit immaterialitatem. Sic rursus in sensilibus, ignis, id quod lucidissimum; et aquæ, id quod tenuissimum est, et cætera proportionem suam. Hortatur itaque hic sermo, sanctorum quoque verticem ascensum superare, et sic locum apprehendere in quo est Deus, id quod etiam Moysi accidit. Nota ordinem eorum quæ Moysi contigerunt, priusquam dignus est habitus in caliginem ingredi. Primum enim expiatus fuit, et sic ab aliis segregatus. 556 Ubi enim una cum aliis tubas audivisset, et divina lumina vidisset, segre-*

* Isai. Lxix, 6.

καὶ, et cum sacerdotibus constituitur; et in divi-
nam caliginem immersus, Deum quidem non videt
(*Deum enim nemo vidit unquam* *), sed horum in
quo steterat; unde significatur, eorum quæ intelli-
guntur et videntur summitates, esse rationes quas-
dam hypotheticas eorum quæ in Deo sunt. Hypo-
theticas vero rationes vocat eas quæ res describunt,
et quasi contemplandas præbent, quas ait esse Deo
subjectas, id est intelligi inesse ipsi: ex iis enim
ducemur, ipsam rem omnibus esse præsentem,
non transeundo, sed providendo. Spirituales vero
vertices vocat ecclesies et intellectuales essentias
quæ circa Deum sunt, quas et locos sanctissimos
appellavit, quibus supereminet, et a quibus abso-
lutus est, secundum nihil omnino ipsis assimilatus.
Moyses itaque contemp. atus locum ubi Deus steterat,
tumque ab iis quæ videntur absolutus, id est ab
omnibus sensibilibus et aspectabilibus, id est omnibus
rationabilibus, intellectibus, inquam, et intelligentibus
essentiis, et cum his etiam ab animabus nostris
liberatus, postea in caliginem ingressus est, hoc
est, in Dei ignorance; ubi cum omnis cognitio-
nis subsidia exclusisset, fuit in obscura ** mente,
quæ videri nequit, Dei, supra omnes intelligendi
facultates constituti, talique modo conjunctus igno-
rationi et cessationi. Non dico propriæ mentis cir-
ca ipsum cessationi, neque etiam alterius cessa-
tionis, nec seipsum, nec quidquam aliud intelli-
gendo (hoc enim iterum otium stupiditasque men-
tis est), sed secundum potiorementis portionem
isti ignota penitus unius, omnis cognitionis cessa-
tionem obtinendo, sponte scilicet convenienterque
deserendo omnem notionem, quæ extrinsecus affusa
quodammodo confundit potius magisque obesi-
quam prosit, cum sine notionis omnia novit. Nun-
quid vero etiam hic simile quid obscure sit, quando
volumus quidem aliquid mente volutare, sed sæpe-
numero ab aliquo interpellamur, quasi in mentem
quidpiam revocare volente, et nos hinc indignamur
quod nos turbet, et obscuram illam, quam menti
impresseramus, imaginationem pessumdet. Quid
enim mens aliud tunc velit, quam in cæterarum
cessatione rerum, circa id quod ei propositum est,
vacare? Circa caliginem porro nota, Hebraicum
habere *araphel*, quod Aquila quidem atque Theo-
dotion 557 γνόφον seu caliginem interpretati sunt,
cum Septuaginta convenientes: Symmachus vero
ὄμιχλην, id est, *nebulam*. Hebræus vero dicit *araphel*
esse nomen firmamenti in quod Moyses pervenit;
dicunt enim esse septem firmamenta, quæ etiam cælis vocant,
quorum etiam sigillatim nomina

ἀμένων καὶ ὀρωμένων ἀκρότατα ὑποθετικούς τινες
εἶναι λόγους τῶν τῷ Θεῷ προσόντων. Ὑποθετικούς
δὲ φησι τοὺς ὑπογραφικούς, ἤτοι θεωρητικούς τῶν
δυνάτων, ἅπερ ὑποβεβλημένα τῷ Θεῷ ἔφη εἶναι, δηλον-
ότι προσεῖναι νοούμενα· ἐξ αὐτῶν γὰρ, τοῖς πᾶσι
παρεῖναι τοῦτον, διδασκόμεθα, οὐ μεταβατικῶς, οὐδὲ
προνοητικῶς. Νοητὰς δὲ ἀκρότητας τὰς οὐρανίας
καὶ νοεράς οὐσίας καλεῖ, τὰς περὶ Θεὸν οὐσίας, ἃς καὶ
τόπους ἀγνωστάτους ἐνόμασεν, ὧν καὶ αὐτῶν ὑπέρ-
καίται καὶ ἀπολύεται, κατὰ μηδὲν αὐτοῖς ἕως προσ-
εοικῶς. Θεωρήσας τοίνυν τὸν τόπον Μωϋσῆς οὗ ὁ
Θεὸς εἰσετήκει, καὶ τότε ἀπολυθεὶς τῶν τε ὀρωμένων,
τουτέστιν, αἰσθητῶν ἀπάντων, καὶ τῶν ὀρώντων,
τουτέστι τῶν λογικῶν ἀπάντων, νοητῶν φημι καὶ
νοερῶν οὐσιῶν, μεθ' ὧν καὶ ἡμετέρων ψυχῶν, τηνη-
καῦτα εἰς τὸν γνόφον εἰσῆλθε, τουτέστιν εἰς τὴν πε-
ρὶ Θεοῦ ἀγνωσίαν· ἐνθα πάσαι ἀπομύσας τὰς γνωστι-
κάς ἀντιλήψεις, ἐγένετο ἐν τῷ ἀφανεί ** τῷ νοῦ, τῷ
ἀοράτῳ πασῶν τῶν γνωστικῶν ἀντιλήψεων τοῦ πέρα
πάντων Θεοῦ, καὶ ἐνωθεὶς διὰ τοῦ τοιοῦτου τρόπου
τῇ ἀγνωσίᾳ καὶ τῇ ἀνεργείᾳ. Οὐ λέγω δὲ τῇ
περὶ αὐτοῦ ἀνεργείᾳ τοῦ ἰδίου νοῦ, οὔτε μὴν τῇ
ἐτέρου ἀνεργείᾳ ἐν τῷ μήτε αὐτὸν, μήτε ἕτερόν τι
νοεῖν (τοῦτο γὰρ παντελῶς ἡλιθιότης καὶ ἀργία νοός
ἐστίν), ἀλλ' ἐνωθεὶς κατὰ τὸ κρεῖττον τῷ παντελῶς
ἀγνώστῳ, ἐν τῷ ἔχειν ἀνεργείαν πάσης γνώσεως,
ἐν τῷ ἀπολείπειν δηλονότι ἑκουσίως καὶ ἀραρότως
πᾶσαν γνῶσιν ἔξωθεν ὡς συγγέουσαν μᾶλλον καὶ
βλάπτουσαν ἢ συμβαλλομένην, τότε τῇ ἀγνοίᾳ τὸ
πᾶν ἔγνω. Ἡ γὰρ οὐχὶ καὶ ἐναῦθα ἀμυδρόν τι
τοιοῦτον γίνεται, ὅτε θέλομεν μὲν ἐνθυμηθῆναι τι,
περικτυπούμεθα δὲ πολλάκις παρὰ τινος, ὡς δῆθεν
συμβάλλεσθαι εἰς τὴν ἐνθύμησιν θέλοντος, καὶ ἡμεῖς
δυσχεραίνομεν τοῦτον, ὡς ἤδη δόχλησιν ἐμποήσαντα,
κάκείνην τὴν συναγομένην ἀμυδρὰν ἡμῶν ἐνθύμησιν
ἀπολέσαντα. Τί γὰρ ἐστὶν ἄλλο τότε, εἰ μὴ βούλεται
ὁ νοῦς ἐν ἀνεργείᾳ τῶν ἄλλων γενόμενος σχολάσαι
περὶ τὸ προκείμενον; Περὶ δὲ τοῦ γνόφου σημείωσαι,
ὅτι τὸ Ἑβραϊκὸν ἀραφέλ ἔχει, ὅπερ ὁ μὲν Ἀκύλας
καὶ Θεοδοτίων γνόφον ἐξέδωκαν, ἀνάμα τοῖς Ἑβδο-
μήκοντα Σύμμαχος μέντοι ὄμιχλην. Ὁ δὲ Ἑβραῖος
λέγει τὸ ἀραφέλ ὄνομα εἶναι στερεώματος εἰς ὃ
ἐφθασε Μωϋσῆς· ἐπεὶ γὰρ στερεώματα λέγουσιν, ἃ
καὶ οὐρανοὺς καλοῦσιν, ὧν καὶ τὰ ὀνόματα καθ' ἕκαστον
λέγουσιν. Ὁ δὲ ἅγιος, γνόφον τὴν ἀγνωσίαν ἐνόησε.

* Joan. 1, 18.

VARIE LECTIONES.

** Max. ἀνιχη. ** Max. intactili.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β.

A

CAPUT II.

Πῶς δεῖ καὶ ἐνοῦσθαι, καὶ ὕμνους ἀνατιθέναι τῷ πάντων αἰτίῳ, καὶ ὑπὲρ πάντα.

Quomodo oportet etiam uniri, ne laudes referre, omnium auctori, qui est supra omnia.

SYNOPSIS CAPITIS.

Oportet in divinam caliginem introritti, et sine notione Deum cognoscere, quod fit potissimum per omnium ablationem, quæ non sunt Deus, imitando sculptores, qui per materia ablationem statuum dedolant; et simul ostendit ut, per ablationes, contrario modo procedatur quam per positiones seu affirmationes.

Κατὰ τοῦτον ἡμεῖς γενέσθαι τὸν ὑπέρφωτον εὐχόμεθα γνῶφον, καὶ β.¹ ἀδελφίας καὶ ἀγνωσίας ἰδεῖν, καὶ γνῶναι τὸ ὑπὲρ θεῶν καὶ γνῶσιν αὐτὸ τὸ² μὴ ἰδεῖν μηδὲ γνῶναι· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ θνητῶς ἰδεῖν καὶ γνῶναι, καὶ τὸν ὑπερούσιον ὑπερουσίως ὕμνησαι διὰ τῆς πάντων τῶν θνητῶν ἀφαιρέσεως, ὡς περ οἱ αὐτοφυεῖς ἀγαλμα ποιοῦντες, ἐξαιροῦντες πάντα τὰ ἐπιπροσθοῦντα τῇ καθαρᾷ τοῦ κρυφίου θεῶ κωλύματα, καὶ αὐτὸ ἐφ' ἑαυτοῦ τῇ ἀφαιρέσει μόνῃ τὸ ἀποκρυμμένον ἀναφαίνοντες κάλλος. Χρῆ δὲ³, ὡς οἶμαι, τὰς ἀφαιρέσεις ἐναντίως⁴ τὰς θέσεις ὕμνησαι· καὶ γὰρ ἐκείνας μὲν, ἀπὸ τῶν πρωτίστων ἀρχόμενοι, καὶ διὰ μέσων ἐπὶ τὰ ἔσχατα κατιόντες, ἐτίθειμεν· ἐνταῦθα δὲ, ἀπὸ τῶν ἔσχατων ἐπὶ τὰ ἀρχικώτατα τὰς ἐπαναθάσεις ποιοῦμενοι, τὰ πάντα ἀφαιροῦμεν, ἵνα ἀπαρικαλύπτως γνῶμεν ἐκείνην τὴν ἀγνωσίαν, τὴν ὑπὸ πάντων τῶν γνωστῶν ἐν πᾶσι τοῖς οὔσι περιεκαλυμμένην⁵, καὶ τὸν ὑπερούσιον ἐκείνον ἰδῶμεν γνῶφον, τὸν ὑπὸ παντὸς τοῦ ἐν τοῖς οὔσι φωτὸς ἀποκρυπτόμενον.

Nos in hac supraquam lucente caligine versari exoptamus, et per visionis cognitionisque negationem videre et cognoscere id quod supra visionem cognitionemque existit, hoc ipso quod non videmus neque cognoscimus: hoc enim est vere videre et cognoscere, et supra essentialem supernaturaliter B laudare per omnium rerum ablationem, non secus ac qui statuum nativam dedolant, auferentes omnia quæ circumposita claræ formæ latentis visionem impediabant, ablatione sola genuinam ejus occultam pulchritudinem manifestant. Oportet autem, ut existimo, ablationes contrario modo, quam positiones celebrare; siquidem illas a primis incipientes, et per media et extrema descendentes ponebamus; hic vero ab extremis ad prima ascendentes, omnia removemus, ut revelate cognoscimus illam incognoscibilitatem, quæ ab omnibus, quorum cognitio est, in rebus omnibus oblegitur; et supernaturalem illam caliginem intueamur, quæ ab omni, quod in rebus est, lumine occultitur.

558 ANNOTATIONES CORDERII.

Nos in hac supraquam lucente caligine. Nusquam magis, ait sanctus Maximus, declarat Dionysius, quid sit per nescientiam cognoscere Deum, quam hoc cap. 2 *Mysticæ theologiæ*, et in Epistola quinta ad Dorotheum, ubi vide quid annotaverimus, ut in Epistola ad Caium, quæ ejusdem est argumenti.

Hic tantum nota, hoc esse sub divinam caliginem ingredi, non videndo et nesciendo videre et cognoscere, quod est supra visionem et cognitionem; videre, inquam, et cognoscere hæc ipso quod non videmus neque cognoscimus. Sic in Epistola ad Dorotheum, illam caliginem in quam ingressus est Moyses in monte in Exodo 24, interpretatur Dionysius mystice, esse nescientiam istam qua dicit Deum cognosci, ita ut in illa caligine sit, qui habetur dignus, ut vere videat et cognoscat Deum hoc ipso quod, non videt neque cognoscit, hoc ipsum cognoscens quod est supra omnia intellectalia et sensilia. Divina itaque caligo, ait Dionysius, est illud kimen inaccessible, in quo habitare Deus dicitur, invisibile quidem, propter exsuperantem claritatem; inaccessible, propter nimiam et supra naturam illuminationem. In hac caligine mystica, id est in hac illuminatione, interpretatur, ut paulo ante dixi, esse eum qui non videndo et nesciendo, videt vere et cognoscit Deum. Ad intelligendum id quod dictum est, quomodo scilicet caligo sit illuminatio, et nescientia cognitio, sume, inquit S. Maximus, exemplum ab oculo corporis. Quod enim efficit absentia luminis, scilicet vacationem sensus oculorum, hoc efficit intendere hæc aciem oculorum adversus solis radios meridie; siquidem et in tenebris, sic etiam in nimia luce oculi caligant, ut Petro et aliis apostolis in monte Thabor usu venit in celebri illa Christi transfiguratione, ubi lumen illud, quando apparuit in facie Christi, et humani sensus facultatem vicit, figurabat apostolis modum mysticæ theologiæ secundum negationem, ut cum Deum dicimus infinitum, incomprehensum, aut supranonum, aut suprasapientem ὑπεροχῶς, id est *superlate*, quæ negatione declarantur; in quo quidem theologiæ modo Divinitas est secundum substantiam ineffabilis, et plusquam incognita, nullatenus penitus, ne nudum quidem vestigium post se relinquens, nec ullo modo notionem sui, quid sit, vbi permittens. Quia quod increatum est, a creatura comprehendere non potest; nec a finitis percipi, quod est infinitum. Ex hujusmodi symbolis quæ sunt supra sensum (inquit S. Maximus in speculatione 1^a)

† ΕΝΟ.Ι. ΚΑΙΙΥ.

VARIÆ LECTIONES.

¹ αὐτῷ τῷ, D. τοῦτο τῷ, S. ² χρῆ, γάρ, Cui. ³ ἐναντίας, D. ⁴ κρυπτούμενην, S.

Deum, qui supra rationem et mentem est, esse tantum credimus; quid vero, et quomodo, ac quale, et ubi, et quando, prorsus speculari non audemus, nec intelligere possumus, neque cogitare possumus.

Modum vero theologiæ affirmantis, quæ ex creaturis Deum laudat, ut cum dicitur Deum bonum, sapientem, justum, significantes operationes et providentias ejus, vestimenta candida symbolice significabant. Hæc enim erant symbola creaturarum, quæ secundum ideas divinas factæ sunt, et symboli verborum Scripturæ sanctæ, quibus res divinæ significatæ, veluti indute sunt quæ tunc fuerunt sanctis apostolis facta dilucida, aperta, et clara, et absque ullo ænigmate tortuoso, et symbolica involuta ione intellecta; ac verbum Dei in ipsis abditum patefecerunt, quando per directam Dei cognitionem acceperunt, et ab affectu carnis et carnis liberati sunt, et in vere mysticos theologos evaserunt. Hæc autem mystica cognitio est proxima visioni Dei aspectabili, quæ Græcè ὁρατὴ θεοφάνεια vocatur, et in futurum reservatur, cum videbimus oculis mentis divinitatem, per corpus Christi gloriosum oculis gloriae is visionem: tunc enim videbimus eum sicuti est, ut beatus Joannes ait 1, ubi non significat, vi eadem esse in futuro essentiam Dei oculis corporeis, sed ut ait Theodoretus in Commentariis in Epist. II ad Corinthios, cap. iv, natura divina, quæ sub aspectum non cadit, neque cerni potest, tunc per humentiam Christi divino lumine circumfusam, et splendentem, jacientemque radios cernetur quantum licet, scilicet et oculo mentis. Quod videtur significasse Paulus cum ait: *Qui dixit de tenebris lumen splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris, ad illuminationem scientiæ claritatis Dei in facie Christi Jesu*². Id est qui olim luminis naturam solo verbo effecit, dicens: *Fiat lux*³; is etiam suo lumine mentes nostras illuminavit, ut Dei gloriam per Christum perspiceremus. Hujusmodi est visio de qua S. Thomas p. 1, quæst. 12, art. 3, ad 11, cum ait, ex perspicuitate intellectus, et refulgentia divinæ claritatis in corporibus glorificatis, divinitatem presentiam statim cognosci.

Non secus ac qui statuam nativam dedolat. Cum dixerit, Deum per omnium ablationem celebrandum atque cognoscendum, apta similitudine rem illustrat, et exemplo statuarum negantem hanc theologiæ clarissime explicat. Quemadmodum 559 enim sculptor, inquit, aut statuarium, solus materiæ circumpositæ et redundantis ablatione genitum efficit simulacrum; ita theologia mystica res creatas omnes quæ quasi Deo circumpositæ sunt, ab eo removendo et negando, ipsum quodammodo nobis in semetipso nudum exhibet. Simili fere exemplo usus Maximus Tyrius, Platonice sectæ philosophus, Serm. 4 *De Deo*: Πῶς τις αὐτὸν ἀνιζηται; Ἐννοεῖ γάρ μοι μήτε μέγεθος, μήτε χρῶμα, μήτε σχῆμα, μήτε ἄλλο τι ὕλης πάθος· ἀλλ' ὡσπερ ἂν εἰ καὶ σίμα καλὴν ἀπεκρούπητο πρὸς τὴν θεῶν ὑπὸ ἐπιτήρων πολλῶν καὶ ποικίλων, ἀπέδυσεν αὐτὸ ἑραστής, ἵνα εἶδῃ σαφῶς, οὕτω καὶ νῦν ἀπέδυσον καὶ ἀφελε τῷ λόγῳ τὴν περιβολὴν ταύτην, καὶ τὴν ἀρχολίαν τῶν ἑρθεαλμῶν, καὶ τὸ καταλείπομενον ἔφευ αὐτὸ ἐκείνο οἷον ποθεῖς. *Quomodo*, inquit, quis possit ipsum explicare? *Ne cogites enim magnitudinem, vel colorem, vel figuram, vel aliam quampiam materiam affectionem; sed sicut amator, si corpus aliquod pulchrum existeret, cujus aspectum multæ variæque vestes eriperent, is illud exueret ut clare intueri posset, sic etiamnum tu exue amictum hunc, et cogitatione detrahe quidquid oculus moratur, et quod restabit, videbis id ipsum quale desideras.* Misce quoque videtur consentire dogmata Hebræorum in Cabala, ubi Paulus Riccius, libro 14 *De cælesti agricultura*, sic ait: Deus tetragrammaton haud unquam nisi regali toga bellicose paludamento operatus se gentibus prodit, haud secus ac inter mortales rex suis astare adesseque ductibus atque ministris solet: conveniit vero Israel, ut inter vernaculos familiaresque, non nisi amictibus interioribus indutus, deposita trabea regali que toga offertur, et apparet, non tamen intectus prorsus et denudatus; ast sanctis viris monarchisque Israel nudus, quovis rejecto cognomine (veluti conjugis amplexibus inherens) astat, et quiescit, quod innuit illud: *Et sponsabo te mihi in sempiternum*⁴; et declarat illud: *Exspoliavi me tunica mea, quomodo induor illa*⁵ etc. Quod privilegium mysticis theologis præ cæteris singulare est, ut Deus sese ipsis magis familiarium et quasi nudum exhibeat.

Oportet autem, ut existimo, ablationes contrario modo, etc. Tradit differentiam procedendi mysticæ theologiæ ab aliis scientiis theologis, quod nimirum hæc, dum varia de Deo tradunt et affirmant, v. g. bonitatem, veritatem, sapientiam, potentiam et cætera attributa, Deum quodammodo ornare ac vestire videantur, et consequenter obviare ac velare; e contra vero mystica theologia omnia hæc de Deo (scilicet secundum nostrum imperfectum concipiendi et loquendi modum) negando et auferendo, multo verius et clarius nobis in semetipso Deum exhibere censenda sit. Unde quemadmodum mysticos theologos statuarium comparavit, qui per materiæ ablationem statuas suas dedolant; ita quoque cæteri theologo, qui de Deo varia affirmando theologizant, non immerito pictoribus et plasticis, qui suas imagines colorum vel gypsi adjectione efformant assimilari possent.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (54).

Cum didicerimus de divina caligine in quam Moy-
ses introivit, sitque hæc cessatio mentis atque
ignoratio quedam cognitio, optamus etiam in illa
versari. Porro in hac divina caligine versari, est
aspectus privationis et sine noione cernere atque
cognoscere id quod aspectum notionemque trans-
cendit, id ipsum neque videndo neque cognoscendo.
Sæpe autem diximus, non in quantum meus ope-
ratur, aut in quantum movetur ac cognoscit, Deum
cognosci; sed in quantum potius non videt neque
cognoscit ab omni motu absoluta, ipsique secundum

Μαθόντες περὶ τοῦ θεοῦ γνόφον εἰς ὃν εἰσέδω
Μωϋσῆς, (ἔστι δὲ ἡ ἀνενεργησία τοῦ νοῦς καὶ ἡ
ἀγνώσια γνώσις,) εὐχόμεθα κατὰ τοῦτον γενέσθαι.
Τὸ δὲ ὑπὸ τὸν θεῶν γνόφον γενέσθαι, ἔστι τὸ
δε' ἀγνώσιος καὶ ἀδελφίας ἰδεῖν καὶ γνῶναι τὸ ὑπὲρ
θεῶν καὶ γνῶσιν, αὐτὸ τὸ ἰδεῖν μηδὲ γνῶναι. Πολλά-
κις δὲ εἶπομεν, ὅτι οὐ γὰρ ὁ νοῦς ἐνεργεῖ, ἢ καθὼς
κινεῖται καὶ γινώσκει τὸ θεῶν γινώσκειται, ἀλλὰ
καθὼς μᾶλλον οὐ βλέπει, οὐδὲ γινώσκει, πάσης ἀπο-
λελυμένος κινήσεως, καὶ αὐτῷ κατὰ τὸ κρεῖττον
ἐνούμενος στάσιν οἷον σχῶν καὶ ἀτρεμίαν, ἐν τῷ

¹ I Joan. iii, 2. ² II Cor. iv, 6. ³ Gen. 1, 5. ⁴ Ose. ii, 19. ⁵ Cant. v, 3.

(54) Vide Scholia S. Maximi, tom. II, cap. 2 *Myst. theol.*

παρ αὐτοῦ ἐλλάμπεσθαι. Ἡ δὲ γὰρ οὐχὶ καὶ ἐνταῦθα ἐπὶ τῆς ἡμετέρας ὁράσεως ἀμυδρῶς πως τελεῖται τοῦτο, ὅτε τινὲς προκατειλημμένοι πῶθι, καὶ ἰδεῖν αὐτὸ ἐπιέμενοι, αἰφνης ἐπιστάντος τοῦ ποθομένου, ἢ ἡμετέρα ἐπὶ τούτῳ συνάγεται ὄρασις, οὐ μερικῶς ἐνεργουσα, ἀλλ' ὀλικῶς, καὶ κατὰ τοῦτο ἀκίνητιζουσα; πολλὰς δὲ καὶ τινες τῇ ἰδίᾳ χειρὶ καταφῶσι τοὺς ὀφθαλμούς, ἡ δὲ ὀρατικὸν ὕσανεὶ διεγείροντες. Ἡ πῶθεν αἱ ἐκστάσεις καὶ ἐκπλήξεις, εἰ μὴ ὁ νοῦς συμπάσχων τοῖς ἐξωθεν εἰς ἑαυτὸν ὀλικῶς συστρέφεται, καὶ τὰς μερικὰς νοήσεις ἀποθέμενος, ὀλικῶς ἀκίνητιζει πρὸς τῷ πράγματι ὅλος γινόμενος; καὶ διὰ τοῦτο ἐξέστηκῶς ὁ ἄνθρωπος φαίνεται. Δεῖ γὰρ εἰδέναι, ὅτι μίμημα τοῦ παντὸς ὁ νοῦς φέρει. Τὸ γοῦν πᾶν κατὰ τὰ μέρη κινούμενόν ἐστίν ἐν τῷ νῦν γενέσθαι, τυχόν τοῦτο τὸ μέρος ἐν τῇ δύσει, ὅπερ πρὸ τοῦ κατὰ τὴν ἀνατολὴν ἦν, καὶ ἄλλο ἀλλαγῶν· καὶ οὕτως ἐπὶ πᾶσι τοῖς μέρεσι, καθ' ἕν δὴ καὶ κινεῖσθαι ὁ οὐρανὸς λέγεται, κατὰ δὲ τὸ ὅλον ἀκίνητος μένει ἐν ἑαυτῷ, ὡς ἐν ἰδίῳ τόπῳ στρεφόμενος. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν νοῦν ἐλέγομεν, τὰς μερικὰς νοήσεις ἀποτιθέμενον, ὀλικῶς ἀκίνητιζειν. Εἰ γοῦν ἐπὶ τοῖς παρ' ἡμῖν οὕτως, τί ἂν τις φαίη ἐπ' ἐκείνης τῆς θείας καλλονῆς, καὶ ὑπὲρ ὃ εἴποι τις ἂν καὶ νοήσει; Ἀνάγκη εἰς τοῦτο καὶ τὴν πρὸς Δωρόθεον ἐπιστολὴν τοῦ ἁγίου, ὡς ἂν ποσῶς σαφηνισθεῖ σοι, τίς καὶ ὅποια ἐστὶν ἢ ἐν ἀγνωσίᾳ γινώσις. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ὄντως ἰδεῖν, τὸ μὴ ἰδεῖν· καὶ τὸ γινῶναι, τὸ μὴ γινῶναι, καὶ οὕτω τὸν ὑπερούσιον καταλλήλως τῇ αὐτοῦ ὑπερουσιότητι ὑμνήσαι. Πῶς; ἐκ τῆς τῶν ἀπάντων ἀφαιρέσεως. Μὴ γὰρ ἔχοντες θετικῶς κατ' ἀξίαν εἰπεῖν, διὰ τὸ μηδὲν τῶν ἀπάντων προσφυῆς αὐτῷ ἐννοεῖν ὑμνούμεν ἐξ ἀφαιρέσεως τῶν ἀπάντων, καὶ ποιούμεν ὅπερ ποιῶσι καὶ οἱ αὐτοφυῆς ἀγαλμα διαγλύφοντας· ἐκεῖνοι γὰρ, ἐξαιρουῦντες τὰ περιττά, αὐτὸ ἐφ' ἑαυτοῦ τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀναφαίνουσι κάλλος. Αὐτοφυῆς γὰρ ἀγαλμὰ φησιν, ὃ γίνεταί ἐν ὕλῃ ἀσμήτῳ, οἷον ἐν πέτρᾳ ὀλοκλήρῳ, ἐν ἣ τὶς γλύφειε τι ζῴδιον, ὡς δηλοῖ καὶ Εὐριπίδης ἐν Ἀνδρομέδᾳ⁹⁷, Ἐξ αὐτόμορφου λατρῶν τειχισμάτων σοφῆς ἀγαλμα χειρὸς, λέγων. Αὐτόμορφον γὰρ ἀγαλμα τὸ τῆς πέτρας αὐτοφυῆς εἶπεν. Ἀλλὰ καὶ ὅταν μέρος τις δένδρου γλύφας ἐστῶτος καὶ ἀνθοῦντος ποιῆσθαι τι, ὡς φησιν Ὅμηρος τὸν Ὀδυσσεῖα ποιῆσαι, ὅτε ἐν δένδρῳ κατέστησε καὶ ἔγλυψε κλίνην αὐτοφυῆ. Ἄλλοι δὲ τὰς τιμίας λίθους ἀγάλματα λέγουσιν, ὅταν δηλαδὴ ἢ σμάρραγδος, ἀποκαθαρθεῖσα τῷ περιέχοντος αὐτὴν γεώδους καὶ περιτοῦ, ἀναφανῆ ἀγαλμα, τουτέστιν ἀγλάισμα. Μάλιστα δὲ τὸ τοιοῦτον ἀρμόσει τῷ προκειμένῳ ἢ τὸ πρότερον. Θεσεις μέντοι εἰσὶν ὅσα οἰκείως ἐπὶ Θεοῦ λέγεται ὃ τι ἐστίν, οἷον τὸ ὄν, τὸ ζῶν, τὸ φῶς, καὶ τὰ ἄλλα. Ἀφαιρέσεις δὲ, ὅσα ὡς ἀλλότρια Θεοῦ ἀποφάσκονται, οἷον ὅτι οὐ σῶμα ὁ Θεός, οὐ ψυχὴ, οὐδὲ τι τῶν γνωστῶν ἢ νοήσει ὑποπιπτόντων. Περὶ γοῦν τῶν τοιούτων θέσεων καὶ ἀφαιρέσεων ὁ Πατὴρ λέγων, εὐρί-

optimam sui partem unita, statum quodammodo et immobilitatem obtinens, dum ab ipso illustratur. Nunquid enim etiam hic in nostra visione hoc obscure quodammodo 560 fit, quando, aliquo desiderio preoccupati, et id ipsum videre gestientes, re desiderata jam presente, illico nostra visio in ipsa colligitur, non partialiter sed totaliter intenta, atque adeo immota? Quin etiam sæpenumero nonnulli manu sua oculos obstruunt, videndi vim quodammodo exultantes. Unde etiam extases et stupores, nisi quod mens extrinsecus deficiens, in semetipsa tota convertitur, et partiales intellectiones deserens, totaliter quiescit, in rem amatam tota translata? unde etiam homo videtur totus extra se positus. Sciendum enim, mentem universi hujus similitudinem præ se ferre. Siquidem universum secundum partes movetur in eo quod nunc fit, ita ut v. g. pars illa sit in Occidente, quæ antea in Oriente, et alia alibi; et sic de omnibus partibus, secundum quas utique moveri quoque cælum dicitur, quoniam secundum se totum immobile manet in seipso, tanquam in proprio loco conversum. Idcirco etiam dicebamus mentem, partialibus intellectionibus sepositis, totaliter quiescere. Cum hoc itaque in rebus nostris sic se habeat, quid dixerit quis de divina ista pulchritudine, quam nec effari nec mente concipere quisquam potest? Lege etiam super hæc re epistolam hujus sancti ad Dorotheum, ut aliquo modo tibi declaretur, quæ et qualis cognitio sit ista ignorantio. Illud enim non videre, verum est videre; et istud ignorare, verum est nosse, atque ita suprasubstantiali congruo pro sua suprasubstantialitate collaudare. Quomodo hoc? ex omnium ablatione. Cum enim non possimus quidpiam positive pro ejus dignitate dicere, eo quod ex omnibus rebus nihil quod ipsi affine sit excogitare valeamus, celebramus ipsam ex omnium ablatione, idemque facimus quod sculptores, qui naturam aliquam statuum dedolant, qui superflua auferendo, latentem in ipsa formam manifestant. Genuinam enim statuum vocat, quæ fit in materia non dissecta, ut in lapide adhuc integro, in quo quis sculpat aliquod animalculum, ut declarat Euripides in Andromeda⁹⁷, dicens: *Ex lapideis propria naturali forma constantibus muris, doctæ simulacrum manus*, nam αὐτόμορφον ἀγαλμα seu per se formatam statuum, vocat formam petræ naturalem. Quin etiam quando quis partem arboris consistentis et florentis insculperit, sicut dicit Homerus 561 Ulysses fecisse, quando in arbore constituit et sculpsit lectum naturalem. Alii vero pretiosos lapides vocant simulacra, quando videlicet smaragdus ab omni materia terrestri circumjacente expurgatus, exhibet ἀγαλμα, id est ἀγλάισμα seu splendidum ornamentum. Magis autem id ad propositum spectat, quam prius; siquidem positiones

VARIE LECTIONES.

⁹⁷ Ἀνδρομάχη. ⁹⁷ Andromache.

sunt, quæ proprie de Deo dicuntur id quod est, ut ens, vivens, lux et cætera. Ablationes vero quæ ut a Deo aliena negantur, verbi gratia, quod Deus non sit corpus, non anima, neque quidquam eorum quæ cognoscuntur vel cadunt sub notionem. De istiusmodi itaque positionibus et ablationibus hic Pater agens, reperit his quendam inesse oppositionem, quando ipsum ex his celebrantes, Deum delectamus. Etenim cum positiones quidem in libro *De divinis nominibus*, prædicabamus, a primis incipientes, et per media transeuntes, ad extrema descendendo illas ponebamus. Primum de ente disserentes ac deinde de bono, ac postea de vita, ac deinceps per cætera quæ mediant, ad extrema descendebamus, de Domino et de Rege, et de Antiquo dierum, et similibus verba facientes. In ablationibus vero fit contrarium, dum ab extremis ad principia ascensus faciendo removemus id quod posterius est, atque etiam ipsummet primum, dicentes: Non inebriatur, non dicitur, non intelligitur; et rursum: Non corpus, non elementum, non anima, non angelus, non vita, non ens, sed supra hæc omnia Deus est. Et sic sine revelatione ad omnimodam ignorance devenientes, cognoscimus quodammodo illam notitiam in ignorance; hanc enim ignorance ait ab omnibus quæ noscuntur, in omnibus rebus circumvolvi, et caliginem esse ab omni humane in rebus omnibus absconsam. Hoc vero fit, quod eorum quæ sunt cognitiones, et quæ de Deo sunt positiones, non detegant id quod ignotum est Dei, nec in lucem adducant, sed potius contegant, seu occultent, cum mens ibi non habent ubi se figat, nec quidquam unde aliquid intelligi possit apprehendat, sed potius in cogitationes minime convenientes incidat, quoniam haudquaquam firma est, et sensilia statim prætervolat. Porro lumen in rebus non est aliud opinandum, quam quo noscuntur res in quantum res sunt, sicut etiam in 562 sequentibus reperimus. Hoc itaque lumen quod in rebus est, talisque rerum cognitio, potius Deum occultit. Naturalis enim rerum notitia non tantum prodest ad theologiam, quantum noceat, dum id quod supra naturam est, ad ea quæ sibi propria sunt, etiam secundum naturam adducit. Sed quomodo positiones quidem a primis ad ultimas, negationes vero ab ultimis ad primas statuamus, ipse Pater in sequenti capite docebit.

Ἄσκει τινὰ ἀντίθεσιν ἐνοῦσαν τοῦτοις, ὅτε δι' αὐτῶν ἡμνοῦντες, τὸ θεῖον παραδηλοῦμεν. Καὶ γὰρ, τὰς μὲν θέσεις ἐν τῷ *Περὶ θεῶν ὀνομάτων* λέγοντες, ἀπὸ τῶν πρωτίστων ἀρχόμενοι, καὶ διὰ μέσων χωροῦντες, ἐπὶ τὰ ἔσχατα κατιόντες ἐτίθεμεν. Πρῶτον περὶ τοῦ ὄντος διαλαμβάνοντες, καὶ εἰθ' οὕτω περὶ τάγαθου, καὶ μετέπειτα περὶ τῆς ζωῆς, καὶ ἐξῆς διὰ τῶν ἄλλων μέσων εἰς τὰ ἔσχατα κατηγῶμεν, περὶ τοῦ Κυρίου καὶ περὶ τοῦ Βασιλέως, καὶ περὶ τοῦ Παλαιοῦ ἡμερῶν, καὶ περὶ τῶν τοιούτων λέγοντες. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀφαιρέσεων τὸ ἐναντίον γίνεται, ἀπὸ τῶν ἔσχατων ἐπὶ τὰ ἀρχικώτερα τὰς ἐπαναβάσεις ποιούμενοι, ἀφαιροῦμεν ὑστερον καὶ αὐτὸ τὸ πρῶτιστον. Ὁδὸ μεθίσκεται, οὐ λέγεται, οὐ νοεῖται, λέγοντες· καὶ πάλιν, Ὁδὸ σώμα, οὐ στοιχεῖον, οὐ ψυχὴ, οὐκ ἄγγελος, οὐ ζῶη, οὐκ ἓν, ἀλλ' ὑπὲρ ταῦτα πάντα τὸ θεῖον. Καὶ οὕτως ἀπερικαλύπτως ἐπὶ τὴν παντελῆ ἀγνωσίαν κατανηθασαντες, γινώσκωμεν ποσῶς τὴν ἐν ἀγνωσίᾳ γνῶσιν ἐκείνην· ταύτην γὰρ λέγει ἀγνωσίαν ὑπὸ πάντων τῶν γνωστῶν ἐν πᾶσι τοῖς οὔσι περικαλυμμένην, καὶ γνόφον ὑπὸ παντός τοῦ ἐν τοῖς οὔσι φωτός ἀποκρυπτόμενον. Τοῦτο δὲ ἐστίν, ὅτι αἱ τῶν ὄντων γνώσεις, καὶ αἱ περὶ τοῦ Θεοῦ θέσεις, τὸ περὶ Θεοῦ ἀγνωστον οὐκ ἐκκαλύπτουσι, καὶ εἰς φανέρωσιν ἀγούσιν, ἀλλὰ μᾶλλον φυγκαλύπτουσι, μὴ ἔχοντος τοῦ νοῦς ἐκείσε τὴν ἐδραν ἰσχειν, καὶ νοητοῦ τινος ἐντεῦθεν δράξασθαι, ἀλλὰ μᾶλλον καταπίπτοντος εἰς μὴ προσηκούσας ἐννοίας, εἴπερ μὴ στερβός ἐστι, καὶ τῶν αἰσθητῶν εὐθύς ὑπερπεσάται. Τὸ δὲ ἐν τοῖς οὔσι φῶς οὐκ ἄλλο ὑποληπτέον, ἢ τὸ γνῶναι τὰ ὄντα ἢ ὄντα ἐστίν, καθὼς καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς εὐρίσκωμεν. Τοῦτο γοῦν τὸ ἐν τοῖς οὔσι φῶς, καὶ ἡ τοιαύτη τῶν ὄντων γνῶσις, μᾶλλον ἀποκρύπτει τὸ θεῖον· ἢ γὰρ τῶν ὄντων φυσιολογία τοσοῦτον εἰς θεολογίαν οὐκ ὠφελήσει, ὅσον καὶ βλάψει, τὸ ὑπὲρ φύσιν εἰς τὰ οἰκεῖα ἑαυτῆς, καὶ κατὰ φύσιν καταγοῦσα. Ἀλλὰ πῶς τὰς μὲν θέσεις ἀπὸ τῶν πρώτων εἰς τὰς ἔσχοντας τιθέμεθα, τὰς δ' ἀποφάσεις ἀπὸ τῶν ἔσχατων εἰς τὰς πρώτας, αὐτὸς ὁ Πατὴρ διδάξει τοῦτο ἐν τῷ μετὰ ταῦτα κεφαλαίῳ.

CAPUT III.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Quæ sint affirmantes de Deo locutiones, quæ negantes.

Τίνες αἱ καταφατικαὶ θεολογίαι, τίνες αἱ ἀποφατικαὶ.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ait se in theologicis informationibus explicuisse illa quæ spectant ad Deum trinum et unum; in Divinis ver nominibus egisse de attributis quibus in Scriptura Deus nominatur; in Symbolica denique Theologia si juras illas sensiles, quæ metaphorice de Deo enuntiantur, expianasse: et simul rationem reddit, cur in istis libris profuzior fuerit quam in Mystica theologia. Tradit in fine modum for.nandi de Deo positiones et negationes.

In theologicis quidem informationibus ea quæ affirmantis theologie maxime propria sunt, cele-

Ἐν μὲν οὖν ταῖς θεολογικαῖς ὑποτυπώσεσι τὰ κορυτώτα τῆς καταφατικῆς θεολογίας ἠμνήσαμεν

πῶς ἢ θεία¹⁰ καὶ ἀγαθὴ φύσις, ἐνικῆ λέγεται, πῶς A
 τριαδικῆ· τίς ἢ κατ' αὐτὴν λεγομένη πατρότης τε
 καὶ υἰότης· τί¹¹ βούλεται δηλοῦν ἡ τοῦ Πνεύματος
 θεολογία· πῶς ἐκ τοῦ αὐλοῦ καὶ ἀμεροῦς ἀγαθοῦ τὰ
 ἐγκάρδια τῆς ἀγαθότητος ἐξέφυ φῶτα, καὶ τῆς ἐν
 αὐτῷ, καὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐν ἀλλήλοις συναϊδίῳ τῆ
 ἀναβλαστῆσαι μονῆς ἀπομεμένηκεν ἀνεκφοίτητα·
 πῶς ὁ ὑπερούσιος Ἰησοῦς ἀνθρωποφυϊκαῖς ἀλη-
 θείαις οὐσίεται· καὶ ὅσα ἄλλα πρὸς τῶν λογίων
 ἐκπεφασμένα κατὰ τὰς θεολογικὰς ὑποτυπώσεις
 ὑμνεῖται. Ἐν δὲ τῷ *Περὶ θείων ὀνομάτων*, πῶς
 ἀγαθὸς ὀνομάζεται, πῶς ὦν, πῶς ζωὴ καὶ σοφία¹⁰⁰,
 καὶ δύναμις, καὶ ὅσα ἄλλα τῆς νοητῆς ἐστὶ θεωνο-
 μίας· ἐν δὲ τῇ *Συμβολικῇ θεολογίᾳ*, τίνες αἱ ἀπὸ
 τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τὰ θεῖα μεταγυμνίζονται· τίνες αἱ
 θεῖαι μορφαι, τίνα τὰ θεῖα σχήματα, καὶ μέρη, καὶ B
 ὄργανα, τίνες οἱ θεῖοι τόποι, καὶ κόσμοι, τίνες οἱ θυ-
 μοι, τίνες αἱ λῦπαι, καὶ αἱ μῆνιδες, τίνες αἱ μέθαι
 καὶ αἱ κραυγαί, τίνες οἱ ὄρκοι, καὶ τίνες αἱ ἀραι, τίνες
 οἱ ὕπνοι, καὶ τίνες αἱ ἐγρηγόρσεις, καὶ ὅσαι
 ἄλλαι τῆς συμβολικῆς εἰσι θεοτυπίας ἐσπόμενοι
 μορφώσεις. Καὶ σε οἶομαι συνωρακέναι, πῶς πολυ-
 λογώτερα μᾶλλον ἐστὶ τὰ ἔσχατα τῶν πρώτων· καὶ
 γὰρ ἐχρῆν τὰς θεολογικὰς ὑποτυπώσεις, καὶ τὴν τῶν
 θείων ὀνομάτων ἀνάπτυξιν βραχυλογώτεραν ἢ εἶναι
 τῆς *Συμβολικῆς θεολογίας*. Ἐπειπερ ὅσω πρὸς τὸ
 ἄναντες ἀνανεύομεν, τοσοῦτον οἱ λόγοι ταῖς συνόψεσι
 τῶν νοητῶν περιστέλλονται· καθάπερ καὶ νῦν¹¹ εἰς
 τὸν ὑπὲρ νοῦν εἰσδύνοντες ἢ γνόφον, οὐ βραχυλογίαν.
 ἀλλ' ἀλογίαν παντελῆ καὶ ἀνοησίαν εὐρήσομεν. Κά- C
 καὶ μὲν ἀπὸ τοῦ ἄνω πρὸς τὰ ἔσχατα κατιῶν ὁ λό-
 γος, κατὰ τὸ ποσὸν τῆς καθόδου, πρὸς ἀνάλογον πλῆ-
 θος ἡρῶνεται· νῦν δὲ, ἀπὸ τῶν κάτω πρὸς τὸ ὑπερ-
 κείμενον ἀνω, κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἀνόδου συστα-
 λεται, καὶ μετὰ πᾶσαν ἀνοδὸν ὅλος ἀφωνος ἐστὶ,
 καὶ ὅλος ἢ ἐνωθῆσεται τῷ ἀφθέγκτι. Διὰ τὴν δὲ ὅλως,
 φησὶ, ἀπὸ τοῦ πρωτίστου θέμενοι τὰς θείας θέσεις,
 ἀπὸ τῶν ἐσχάτων ἀρχόμεθα τῆς θείας ἀφαιρέσεως·
 Ὅτι, τὸ ὑπὲρ πᾶσαν τιθέντας θέσιν¹² ἀπὸ τοῦ μῆ-
 λον αὐτῷ συγγενεστέρου, τὴν ὑποθετικὴν κατάρτην
 ἐχρῆν τιθέναι· τὸ δὲ ὑπὲρ πᾶσαν ἀφαιρέσιν ἀφαι-
 ρούντας, ἀπὸ τῶν μᾶλλον αὐτοῦ¹³ διεσπρόχτων ἀφαι-
 ρεῖν. Ἡ οὐχὶ μᾶλλον ἐστὶ ζωὴ καὶ ἀγαθότης ἢ ἄηρ
 καὶ λίθος; καὶ μᾶλλον οὐ κραυγαῖ, καὶ οὐ μῆνιδι,
 ἢ οὐ λέγεται οὐδὲ νοεῖται;

cum id tollimus quod supra omnem est ablationem, ab his quoque quæ maxime distant removeri
 debebat; nonne Deus magis est vita et bonitas, quam aer aut lapis? magisque non crapulatur
 et non irascitur, quam non dicatur aut intelligatur?

ADNOTATIONES CORDERII.

In *theologicis quidem informationibus*, etc. Ex hoc capite patet (quod observatione generali II et
 12 probavimus) sanctum Dionysium accurate omnes totius scholasticæ theologiæ partes tradidisse.
 Nam ut hic significat, in *theologicis informationibus*, quas ὑποτυπώσεις appellat, luculenter et ample

VARIE LECTIONES.

¹⁰ ita legendum. ¹¹ in S. P. et Sc. præponuntur hæc verba, αἱ οὖν ἐστὶ τοῦτο, ἢ ¹⁰⁰ πῶς σοφία.
¹ βραχυλογώτεραν, S. βραχυλογώτερα, Ch. D. ² καὶ καθάπερ καὶ νῦν, S. ³ εἰσὸν μόντας, D. ⁴ ὅλως, et
 καὶ ὅλως, S. in D. utraque lectio notatur. ⁵ φωνῶν, Ch. ⁶ αὐτῷ, Ch.

divinam naturam cum omnibus attributis essentialibus explicat, et quidquid scholastici fusissimis commentariis, de Deo uno et trino, et divinis processionibus, et personarum inter se oppositionibus, distinctionibusque, et earum in se invicem circumin sessione profice disputant: quibus si is quem de angelicis proprietatibus scripserat, et *Cælestis hierarchie liber* adinogatur, primam divi Thomæ partem luculentissime a Dionysio cognosces ante descriptam. Prima vero secunda, ubi potissimum de actibus humanis, et eorundem bonitate ac malitia, vitisque et peccatis agitur, magnum habuit fundamentum in capite quarto *De divinis nominibus*, ubi fusissime 564 Dionysius disputat de natura bonitatis et malitiæ, maiora sine dubio ad illam theologiæ partem subsidia allaturus, nisi libri *De anima*, et *De intellectualibus et sensibus*, temporum injuriis interculissent. Ad tractatum autem de legibus haud dubium quin liber ejus *De legum hierarchia* plurimum contulisset, qui pariter non reperitur. Secunda quoque secunda, ubi de jure et justitia disputatur, aliquid saltem habet fundamentum in capite octavo *De divinis nominibus*, ubi agit de justitia; majus sane subsidium acceptura ex libro Dionysii *De justo divinoque judicio*, nisi similiter maximo Ecclesiæ damno interculisset. Porro tractatus *De gratia et virtutibus theologicis* e diversis Dionysii locis σποράδην magnum lumen accipit.

Tertia denique pars, ubi agit de divini Verbi Incarnatione, similiter tota, ut hoc loco Dionysius testatur, fuit ab ipso accurate pertractata in libro *Divinarum institutionum*, in quo ait se scripsisse, *quomodo Jesus, qui erat supra substantiam, humane naturæ veritatem substantiamque carnis erit*. Tractatus autem *De sacramentis* quam accuratissime distinctissimeque in *Ecclesiastica hierarchia* videtur expositus. Neque vero illam quæ in Scripturis explicandis versatur theologiæ partem neglexit; non dicit se *Symbolicam theologiæ*, eamque cæteris fusius conscripsisse, quæ in Scripturis interpretandis tota fuisse videtur: adeo ut etiam hæc theologiæ pars, quæ Scripturis explicandis vacat, ab hoc sancto cumulatissime tradita fuerit. Et sane si illa, quæ maximo theologorum detrimento interculderunt, Opera Dionysii existissent, nemo præter eum in scholis auctor fuisset prælegendus cum ex ipso, utpote fonte, prior theologia profluxisset.

Et quæ affirmantis theologiæ. Vide capitis præcedentis adnotationes et in observationibus generalibus 8 et 9, ubi naturam et differentiam affirmantis et negantis theologiæ explicavimus. Pro intelligentia autem eorum quæ hic breviter attingit de divinæ naturæ unitate, et personarum distinctione, et earundem circumin sessione, consule caput secundum *De divinis nominibus*, et nostras ibidem adnotationes, ubi divinæ processionis et mutæ in se invicem circumin sessiones explicantur, et quæ Jesu quoque propria sint ac substantialia.

In symbolica vero theologia. Consule inferius Epistolam ix, quæ est ad Titum, et ibidem nostras adnotationes, ubi exponuntur illa quæ ad symbolicam theologiæ spectant.

Quanto enim ad altiora contendimus, etc. Rationem tradit cur pro ratione ascensus ad Deum cognitio nostra contrahatur. Quia nimirum quanto magis ipsi Deo appropinquamus, tanto quoque magis ad unitatem ejus accedimus; unde consequens est, ut cognitio etiam nostra contrahatur ac simplicet, non secus ac linea; quæ quanto a circumferentiâ ad centrum magis appropinquant, tanto quoque contrahuntur, donec, in ipso puncto convenientes, omnem prorsus extensionem amittunt, et inter se et cum puncto quid unum indivisibile fiunt; sicut contra quo plus a centro discedunt, eo magis expanduntur, atque ab invicem discernuntur. Hinc fit ut mystica theologia, dum rerum omnium dividuarum, sive sensuum sive intellectuum, cognitionem descens atque transcendens, ad centrum suum, qui Deus est, contendit ac pervenit, tandem in omnimodam ἀλογίαν et ἀγνωσίαν, per omnis sermonis et naturalis intelligentiæ defectionem, incidat, in caligine mystica ipsi Deo intime conjuncta.

Hic notandum est, positionem, uti et ablationem, aliam esse simplicem, aliam esse hypotheticam. Positio simplex est, cum dicimus verbi gratia, Deus est vita, bonitas, et cætera. Hypothetica vero est, cum affirmationi adjungimus comparisonem, ut in fine hujus capitis facit Dionysius, dicens. *Magis est Deus vita quam lapis, et magis bonitas quam ignis*. Ablatio autem simplex sive negatio est, ut, Deus non est lapis, non irascitur, et similia. Hypothetica, ut: *Magis non est Deus ebrius, quam non est sermo expliratus*. Supra utrumque genus positionis et ablationis est Deus. In positionibus hypotheticis, quæ magis Deo conveniunt, illa sortiuntur illud magis, ut: *Magis est Deus vita quam aer*. Contra vero in ablationibus quæ remotiora sunt a Deo, recipiunt magis, ut: *Magis non irascitur Deus, quam non intelligitur*.

565 PARAPHRASIS PACHYMERÆ (55).

In theologicis quidem informationibus affirmati- A
væ theologiæ celebratæ sunt, videlicet quomodo sit unica divina natura, quam recentiores ὁμοούσιον appellant; quomodo trina, quam τρισυπόστατον seu tribus subsistentiis subsistere perhibemus; quæ sint proprietates personarum, et quid paternitas ac filiatio significant; et quæ sit sanctificatrix sanctissimi Spiritus virtus et divinum nomen; et quomodo dicatur: *Eructavit cor meum verbum bonum*; et quomodo de adorando Spiritu dictum sit: *Qui ex Patre procedit*; et quomodo in Patre, et in seipsis, et in se mutuo Filius et Spiritus sanctus sint æternæ et indivulsæ et inseparabiliter in

Ἐν μὲν οὖν ταῖς θεολογικαῖς ὑποτυπώσειςιν αἱ καταφατικαὶ θεολογίαι ὑμνήθησαν, δηλονότι, πῶς ἐνικῆ ἢ θεία φύσις, ἢ οἱ νεώτεροι ὁμοούσιον προσεῖπον· πῶς τριαδικῆ, ἢ φάμεν τρισυπόστατον, τίνες αἱ τῶν προσώπων ιδιότητες, καὶ τί δηλοῖ πατρότης καὶ υἰότης, καὶ τίς ἡ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἀγιαστικὴ δύναμις καὶ θεολόγος, καὶ πῶς εἴρηται τὸ, Ἐξηρέξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν, καὶ πῶς περὶ τοῦ προσωνητοῦ Πνεύματος εἴρηται· Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· καὶ πῶς ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ἐν ἑαυτοῖς καὶ ἐν ἀλλήλοις ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα συναϊδίως καὶ ἀσχίστως καὶ ἀδιαιρέτως ἐν μονῇ εἰσιν ἀνεκφοιτήτω. Ἐν δὲ τῷ Περὶ θεῶν πάλιν ἐτρομάμην, πῶς ὕνο-

* Psal. XLIV, 1.

μάζεται ὁ Θεὸς καταφατικῶς, καὶ ὦν, καὶ ζωὴ, καὶ σοφία, καὶ δύναμις. Πάλιν ἐν τῇ *Συμβολικῇ θεολογίᾳ*, τίνες αἱ ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν μετωνυμῖαι, καὶ τίνες αἱ μορφαί, ἃς περιτιθεῖσιν οἱ προφήται θεοπρεπῶς τῷ Θεῷ· καὶ ποῖα τὰ σχήματα, καὶ τὰ τοῦ σώματος μέρη, τίνα πρόσωπα δηλονότι, καὶ ὤτα, καὶ χεῖρες, καὶ πόδες, καὶ ποῖα τὰ ὄργανα, καὶ τάλλα, ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον λέγομεν, ἀ δὲ πάντα ἐξ ἀποφάσεως ὀφείλουσι λέγεσθαι ἐπὶ Θεοῦ. Ἔχεις γοῦν γινώσκειν, πῶς τὰ μᾶλλον κορβύτερον τοῦ Θεοῦ, ἀ δὲ ἕλαστα λέγει, πολυλογώτερά εἰσιν. Ὅσῳ γὰρ εἰσιν ἀνοικεῖα Θεῷ, καὶ μὴ προσήκοντα, τοσοῦτω δέονται λόγων εἰς παράστασιν, πῶς ἐπὶ Θεοῦ νοηθήσονται. Διὰ τοῦτο αἱ *Θεολογικαὶ ὑποτυπώσεις* κατὰ τὴν *Περὶ τῶν θείων ὀνομάτων* βραχυτέρά εἰσι τῆς *Συμβολικῆς θεολογίας*, ὅτι ἐν ἐκείνοις καταφατικῶς ἐλέγομεν, ἐν μὲν ταῖς *Θεολογικαῖς ὑποτυπώσειςι*, περὶ Θεοῦ, ὅτι μονὰς, ὅτι Τριάς, ὅτι Πατήρ, ὅτι Υἱὸς, καὶ Πνεῦμα· ἐν δὲ τῇ *Περὶ θείων ὀνομάτων*, ὅτι ὦν, ὅτι ζωὴ, ὅτι σοφία, ὅτι δύναμις· ἐν δὲ τῇ *Συμβολικῇ θεολογίᾳ*, ἐπεὶ περὶ συμβόλων λέγει, σχημάτων, μερῶν, ὀργάνων, κραυπαλῶν, ὀρμῶν, ὕπνων, ἐγρηγόρσεων, ἀ δὲ πάντα ἐξ ἀποφάσεως ὀφείλουσι λέγεσθαι, ὡς ἀνοικεῖα καὶ πόρρω Θεοῦ, εἰκότως πολυλογώτερά τὰ τοιαῦτα συνέθησαν γενέσθαι· ἐπεὶ περ ὅσῳ τῷ Θεῷ οικειότερα λέγομεν, καὶ ἀνανεύομεν, καὶ ἐγγίζομεν πρὸς αὐτόν, τοσοῦτω οἱ λόγοι ταῖς συνόψεσι τῶν νοητῶν περιστέλλονται. Συνόψεις δὲ τῶν νοητῶν, τὰς τῇ αὐτῶν ἀπλότῃτι προπούσας θεωρίας ἐκάλεσε. Τὸ δὲ *περιστέλλονται* ἀντὶ τοῦ συστέλλονται τέθεικεν. Ὅπερ φησὶ καὶ νῦν ἐπὶ τῇ μυστικῇ θεολογίᾳ πάντως γενήσεται. Καὶ γὰρ παντελῶς εἰς τὸν ὑπὲρ νοῦν καὶ οικεῖον Θεῷ γνόφον εισδύντες, μὴ μόνον βραχυλόγοι γενησόμεθα, ἀλλὰ καὶ ἀλογίαν παντελεῖ καὶ ἀνοησίαν εὐρήσομεν. Ἀλογίαν δὲ φησι, τὸ μὴ δύνασθαι λόγῳ παραστήσαι τὰ ὑπὲρ λόγον, καὶ ἀνοησίαν τὸ, ἀνενόητον, καὶ ὃ μὴ δύναται τις νοῆσαι, ὡς ὑπὲρ νοῦν ὂν. Κάκει μὲν, ἤγουν ἐν τῇ *Περὶ θείων ὀνομάτων*, ἀπὸ τοῦ ἕνω πρὸς ἀνάλογον πληθος ὁ λόγος ἠρύνητο· τὸ γὰρ ὦν, οικεῖον ἔν τῷ Θεῷ βραχυλογίαν εἶχε· τὸ δὲ *Ἡλιαῶς ἡμερῶν*, ἢ ἄλλο τι κορβύτερον, εἰκότως πολυλογίας ἐδέετο. Νῦν δὲ, ἀπὸ τῶν κάτω τε καὶ πολλῶν συνθέσεων καὶ συμβόλων πρὸς τὸ ἑμαῖον καὶ ἀκρότατον ἀνωῶν, εἰκότως κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἀνάδου συσταλήσεται· καὶ τόσον, ὅτι μετὰ τὴν ἀνοδὸν ἀφρονος ἔσται καὶ ὄλος ἐνωθήσεται τῷ ἀφθέγκτῳ διὰ σιγῆς τιμίας τιμῶν τὸν θέμενον σκότος ἀποκρυφῆν αὐτοῦ. Διὰ τί δὲ ὄλος, φῆς, ἀπὸ μὲν τῶν πρωτίστων τὰς θέσεις, ἀπὸ δὲ τῶν ἐσχάτων τὰς ἀποφάσεις ποιούμεθα καταρχόμενοι· λέγομεν ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν θέσεων κεχρήμεθα τῇ ὑποθετικῇ, τουτέστι τῇ ὑπαγορευτικῇ, καὶ οἷον δηλωτικῇ καταφάσει, ὅτι Θεός, ὅτι ζωὴ, ὅτι ἀγαθότης, ἢ ἄηρ, ἢ λίθος, ἢ πῦρ, ἢ πνεῦμα, ἢ τὰ τοιαῦτα. Τὰ γοῦν πρότερα τῷ Θεῷ οικειότερα καὶ συγγενέστερα· λοιπὸν μᾶλλον ἔστι ζωὴ ἢ ἄηρ, καὶ μᾶλλον Θεός ἢ λίθος, καὶ μᾶλλον ἀγαθότης, ἢ πῦρ, καὶ μᾶλ-

A mansione sine egressu. In libro autem *De divinis nominibus*, quomodo rursum vocetur Deus affirmative et ens, et vita, et sapientia, et virtus. Et rursum in *Symbolica theologia*, quæ sint rerum sensivam translationes, et quæ formæ, quas prophetæ convenienter Deo attribuant; et quales sint figuræ corporisque membra, quæ facies scilicet, et aures, et manus, et pedes, et qualia instrumenta, et cætera, ne singula recenseamus, quæ utique omnia ex negatione dici debent de Deo. Potes itaque cognoscere quomodo quæ a Deo magis remota sunt quæ utique extrema dicuntur, verbosiora sint. Quanto enim magis a Deo aliena sunt, eique dissantanea, tanto pluribus verbis opus habent ut explicentur, quomodo in Deo intelligantur. Idcirco *theologicæ informationes* secundum tractatum *De divinis nominibus* breviores sunt *Symbolica Theologia*, quoniam in his affirmando dicebamus, in *Theologicis* quidem *informationibus*, Deum esse unum, Trinitatem, esse Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum; in libro vero *De divinis nominibus*, Deum esse ens, vitam, sapientiam, virtutem: in *Symbolica* vero *theologia* cum de symbolis, figuris, partibus, instrumentis, crapulis, propensionibus, somnis vigiliisque tractet, quæ utique omnia negative dici debent, tanquam a Deo aliena et remota, merito quæ sunt ejusmodi pluribus verbis explicari debebant: quandoquidem quanto magis propria de Deo dicimus, illique magis assentimur 566 et appropinquamus, tanto etiam magis sermones nostri rerum intellectuum aspectibus contrahuntur. Conspectus autem rerum intellectuum vocavit contemplationes, immateriali illarum simplicitati congruentes. Posuit autem *περιστέλλονται*, pro *συστέλλονται*, id est *contrahuntur*. Quod autem dicit, etiam nunc in *mystica theologia* omnino fiet. Etenim in *supramentalem* illam Deoque propriam caliginem immergi, non solum breviloqui evademus, verum etiam omnimodam sermonis et intellectationis vacuitatem reperiemus. Ἀλογίαν vero dicit, non posse sermone repræsentare illa quæ supra sermonem sunt: et ἀνοησίαν, id quod intelligi nequit, et quod nullas intelligere potest, cum mentem superet. Atque ibi quidem, scilicet in libro *De divinis nominibus*, a summo ad proportionatam multitudinem sermo citabatur: nam ens, cum proprium sit Deo, breviloquentiam habebat; *Antiquus vero dierum*, vel aliud quid remotius, merito multis verbis indigebat. Nunc vero ab inferioribus et multis compositionibus ac symbolis, ad unicum et summum ascendens, merito juxta modum ascensionis contrahetur; idque in tantum, ut post ascensum, ad omnimodum silentium redigendus sit, atque ineffabili Deo totus conjungendus, cum venerando silentio honorando, qui *posuit tenebras latibulum suum* 1. Verum petes cur a primis positiones divinas statuentes, divinas illas ablationes ab extremis auspi-

1 Psal. cxxii, 12.

cemur. Dicimus, nos in positionibus quidem usos esse connotativa, id est definitiva et quasi demonstrativa affirmatione, ut Deum esse, vitam esse, bonitatem esse, vel aerem, vel lapidem, vel ignem, vel spiritum, vel similia. Priora utique Deo magis propria sunt, magisque naturalia; siquidem magis vita est quam aer, et magis Deus quam lapis, et magis bonitas quam ignis, et magis sapientia quam spiritus. Hoc itaque est inchoare a primis in positionibus, quoniam magis intelliguntur in Deo prima quam postrema. In ablationibus vero contra hoc modo: Non inebriatur Deus, non irascitur, non dicitur, non intelligitur. Illud: Non inebriatur, est ultimum, fest enim etiam hominum. Non intelligitur vero, proprium et primum. Illud itaque Deum sermone non efferrī, et mente non concipi, magis proprium est Deo quam non crapulari, neque irasci: **567** siquidem hæc etiam hominibus propria sunt, atque ideoque ultima. Et similiter incipimus, ab extremis ablationis, v. gr. Magis Deus non inebriatur quam non dicatur, et magis non irascitur quam non intelligatur. Quemadmodum igitur in positionibus quæ propria sunt admittentibus magis, et magis dicebamus Deum quam aerem; et magis bonum quam spiritum, ita hic etiam extrema magis habent, quoniam etiam abstractivè dicimus; verbi gratia, Magis non crapulatur quam non intelligatur, et cætera. Crapula autem est copiosa et vehementissima ebrietas, veluti *καρπάλη*, id est τὸ *κάρπ*, seu *caput*, *πάλλουσα*, *quatiens*, plurimumque motens; *μηγίς* autem non est, quæcumque ira, sed permanens. Ubi autem aer dicitur esse, et ubi lapis? Lapis quidem a Davide **7**, sicut etiam Dominus de seipso explicat, aiens: *Nunquid legis in Scripturis: Lapilem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli*? Et iterum ab Apostolo: *Petra autem erat Christus*^a. Aer vero juxta quod dictum est in libris Regum: *Et ecce aura tenuis, et ibi Dominus*^b.

λον σφίρα ἢ πνεῦμα. Τοῦτο γοῦν ἐστὶ τὸ ἀρχεῖσθαι ὑπὸ τῶν πρωτίστων, ἐπὶ τῶν θέσεων, ὅτι μᾶλλον νοοῦνται τὰ πρώτιστα ἐπὶ Θεοῦ, ἢ τὰ ἔσχατα. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀφαιρέσεων τὸ ἐναντίον, οὕτως· Οὐ μεθύσκειται ὁ Θεός, οὐ μηνιᾶ, οὐ λέγεται, οὐ νοεῖται. Τὸ οὐ μεθύσκειται, ἔσχατον· ἐστὶ γὰρ καὶ ἀνθρώπων. Τὸ οὐ νοεῖται, οἰκείον καὶ πρώτιστον. Ἔστι τοίνυν τὸ μὴ λόγῳ λέγεσθαι τὸν Θεόν, καὶ τὸ μὴ νοεῖσθαι, οἰκειότερον Θεῷ μᾶλλον ἢ τὸ μὴ κραίπαλῶν, μηδὲ ὀργίζεσθαι· ταῦτα γὰρ καὶ ἀνθρώποις οἰκεία, καὶ διὰ τοῦτο ἔσχατα. Καὶ ὁμοίως ἐκ τῶν ἐσχάτων τῆς ἀφαιρέσεως ἀρχόμεθα, οἷον· Μᾶλλον οὐ μεθύει ὁ Θεός, ἢ οὐ λέγεται· καὶ μᾶλλον οὐ μηνιᾶ ἢ οὐ νοεῖται. Ὅσπερ γοῦν ἐπὶ τῶν θέσεων τὰ οἰκεία τὸ μᾶλλον εἶχον, καὶ μᾶλλον Θεός ἐλέγομεν ἢ ἄηρ, καὶ μᾶλλον ἀγαθός ἢ πνεῦμα· οὕτως ἐνταῦθα τὸ μᾶλλον τὰ ἔσχατα ἔχουσιν, ὅτι ἀφαιρεματικῶς λέγομεν, οἷον μᾶλλον οὐ κραίπαλῶν ἢ οὐ νοεῖται, καὶ τὰ λοιπά. Κραίπαλή δὲ ἐστὶν ἡ πολλὴ μέθη καὶ σφοδρότατη, οἷον καρπάλη τις οὔσα, ὃ ἐστὶ τὸ κάρπ ἦτοι τὴν κεφαλὴν πάλλουσα, καὶ πάνυ κινουσα· *μηγίς* δὲ οὐχ ἢ τυχοῦσα ὀργῆ, ἀλλ' ἢ ἐπίμονος. Ποῦ δὲ ἄηρ ἐλέχθη, καὶ ποῦ λίθος; Λίθος μὲν παρὰ τῷ Δαυὶδ, καθὼς καὶ ὁ Κύριος περὶ ἑαυτοῦ ἐξηγεῖται λέγων· *Οὐδέποτε ἀνέγνων ἐν ταῖς Γραφαῖς· Λίθον ἐν ἀπεδοκίμασιν οἱ οἰκοδοιοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας; καὶ πάλιν παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ· Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός· ἄηρ δὲ κατὰ τὸ ἐν ταῖς Βασιλείαις εἰρημίων· Καὶ ἰδοὺ αὖρι λεπτῆ, καὶ ἐκεῖ Κύριος.*

CAPUT IV.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Quod nihil rerum sensibilium sit is, qui omnis rei sensibus secundum excellentiam est auctor.

Ἅτι οὐδὲν τῶν αἰσθητῶν ὁ παρτὸς αἰσθητοῦ κατ' ἰπεροχὴν αἴτιος.

SYNOPSIS CAPITIS.

Exempla ponit negantis theologiæ, et ostendit quomodo nihil sensibile Deo competat.

Dicimus ergo, causam omnium, et quæ supra omnia est, nec essentia, nec vita, nec rationis, nec mentis expertem esse, neque corpus existere, neque figuram, neque qualitatem aut quantitatem aut molem habere, neque in loco esse, neque videri, neque tactum sensibilem habere, neque sentire, nec sub sensum cadere, nec inordinationem admittere aut perturbationem a passionibus materialibus excitatam, nec imbecillam esse et sensibus casibus obnoxium; neque lucis indigum existere, neque mutationem aut corruptionem, neque fluxum, neque quidquam sunt, vel esse, vel habere.

Λέγομεν οὖν, ὡς ἡ πάντων αἰτία, ὑπὲρ πάντα οὔσα, οὔτε ἀνούσιός ἐστιν, οὔτε ἄζωος, οὔτε ἄλογος, οὔτε ἄνοις, οὐδὲ αἰμά ἐστίν· οὔτε σχῆμα, οὔτε εἶδος, οὔτε ποιότητα, ἢ ποσότητα, ἢ ὄγκον ἔχει· οὐδὲ ἐν τόπῳ ἐστίν, οὔτε ὁράται, οὔτε ἐπαφήν αἰσθητῆν ἔχει· οὐδὲ αἰσθάνεται, οὔτε αἰσθητὴ ἐστίν, οὐδὲ ἀταξίαν ἔχει καὶ ταραχὴν, ὑπὸ παθῶν ὀλικῶν ἐνοχλουμένη· οὔτε ἀδύναμός ἐστιν^γ, αἰσθητοῖς ὑποκειμένη συμπτώμασιν, οὔτε ἐν ἐνδείᾳ ἐστὶ φωτός, οὐδὲ ἀλλοίωσιν, ἢ φθορᾶν, ἢ μερισμὸν, ἢ στέρησιν, ἢ ρεῦσιν, οὔτε ἄλλο τι τῶν αἰσθητῶν, οὔτε ἐστίν, οὔτε ἔχει.

^γ Psal. cxvii, 22. * Luc. xx, 47. * 1 Cor. x, 4. ^b III Reg. xix, 42.

VARIÆ LECTIONES.

^a alia lectio in D. notatur, ἀδύνατός ἐστιν.

569 ADNOTATIONES CORDERII.

Dicimus ergo causam omnium. Cum omnia de Deo negaturus sit, ne quis ex istiusmodi negationibus in errorem inducatur, putando Deum nihil esse, aut imaginarium aliquid sumentum existere, prudenter premissit ipsum esse causam omnium, non quidem formaliter effectus suus, sed eminenter et transcendenter eos continentem. Unde cum formaliter et secundum motum concipiendi nostrum omnia de Deo negat, vult intelligi Deum ista omnia eminenter, et supra captum nostrum, non divisione aut partialiter, sed unitim et universim simplicissima ratione, rerum omnium conceptibilium perfectiones ac rationes, supra omnem perfecti onem ac rationem conceptibilem complecti. Negante itaque theologiam incipiens, ne quis ob negationes infra ponendis Deum inane, mortuum, irrationalem aut amentem imaginaretur, ad eum causam omnium existere, et supra omnia, neque essentialiter, neque vitaliter, nec rationis, nec mentis expertem esse, ubi dum Deum essentialiter, vitaliter, ratione ac mente carere negat, hæc ipsa de eodem plusquam excellenter et superessentialiter affirmat.

Nota quod, licet nihil eorum que sub sensum cadunt, divine nature utpote simplicissime purissimeque conveniant, nec occultum illud Dei manifestent, non male tamen summos theologos de Deo philosophari ex rebus sensuibus et creaturis, scilicet a posteriori. Quoniam posteriora Dei ipse creatura sunt, et earum rationes. Juxta illud: *A magnitudine enim speciei et creature potest cognoscibiliter creator horum videri* *. Confirmat hoc Gregorius theologus in secunda oratione de theologia. Corroboram quidem, inquit, tanquam Deum cognitione comprehensurus, atque ita a cendi in montem et divisi nubem in eam ingressus. Et paucis h' terpectis, Cum paululum, inquit, prospexissem, non vidi primam et æternam naturam, que sibi, id est Trinitati nota est, et quanta intra primum velum manet, et a cherubin's contegitur, sed illam, que extrema est, et ad nos pervadit, que est (quantum intelligo) amplius o illa vel, ut David ait, magnificentia, que in creaturis et us que ab ipso effecta sunt et gubernantur, cernitur. Hæc enim sunt posteriora Dei, hæc post eum sunt ipsius indicia; sicut solis umbra et imagines in aquis, que infirmis oculis solem utrinque ostendunt; siquidem impossibile est solum intueri aduersum, cujus radiis aries oculorum vincitur.

Et magnus Athanasius velut perueniendo ait in quest. ad Antiochum principem. Cum Deus sit incorporeus, et figura create, que tandem posteriora ejus vult Moyses? Deinde solvens questionem, Credimus, inquit, ante secula et ante cunctas creaturas esse Deum totum solum, increatum. Ex quo fit ut posteriora Dei sint creature, et earum rationes, quas cum vidisset, exposuit, inquit: *In principio creavit Deus cælum et terram* †.

Item Gregorius Nyssenus in libro *De vita Moysæ*: Gloria, inquit, increata, natura scilicet divina, omnino est, secundum se ineffabilis, et que comprehendi non potest, neque videri. Nihil enim quod est ipsum hoc per se nudum, potest intelligentia liquide comprehendi, aut oculis corporis ullo modo cerni, increatum enim est; quod autem est increatum, nullus potest oculis corporis cernere, quamvis Moyses sit, quamvis Paulus, qui in tertium cælum ascendit, quamvis angelus sit qui Deum videt. Ex quibus clare innouit et valentissimos etiam theologos non ultra creaturam progressi in us quibus Deum vident; sed potius ipsam creaturam, et que in natura ejus insunt, considerare. Quod si, inquit Cyparissiotus, ad hunc modum et hæc via et ratione de Deo disserunt, necessario sequitur theologiam, que in negatione versatur, longe præstantiorem esse, et ad contemplationem magis idoneam ea theologia que in affirmatione cernitur. Unde Dionysius hoc et sequenti capite omnia de Deo negat.

Neque corpus existens. Nam Joannis iv dicitur Deum esse spiritum, ex quo Christus infert, eum spiritualiter adorandum esse, nec indigere templis corporeis, ex quo patet eum spiritum ibi proprie sumere, et prout distinguitur a corpore. Hinc S. Thomas, parte i ad 1, docet Deum non esse corpus; quia cum corpus sit spiritu imperfectius, Deus, qui est ens perfectissimum, non potest esse corpus, sed spiritus. Manahel olim et quidam alii hæretici, dicti Vadiani sive Auliani, dixerunt Deum esse corporeum et humanam formam, ob quosdam loca Scripturæ, in quibus Deus dicitur habere brachium, digitos, pedes, etc., atque illud: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* †, de corpore intelligebant. Sed hæc rationes nullius momenti sunt; nam locus ille aperte de anima intelligitur, et alia loca Scripturæ metaphorice intelligenda sunt.

Neque figuram neque formam, etc., habere. Ex quibus inquit Cyparissiotus dec. 10, cap. 9) fit manifestum, quod in unitate Trinitatis neque reperitur principium, 569 neque medium, neque finis. Si quis vero aliquid horum querat, nulla reperitur, et non unitas. Principium enim et medium, et finis, eorum plane sunt que dividi possunt, unitas vero indivisa est. Similiter quod habet principium, et medium, et finem, totum aliquid est ex his cogitatum, quod autem a c est totum, ex partibus etiam est totum; partes autem multe, igitur totum ex multis. Unitas vero experta partium est, et non ex multis, aut ex partibus totum. Præterea quod neque principium, neque finem habet, neque terminum in utroque habet, et idcirco infinita est unitas. Bifariam enim, inquit, cum infinitum contem plamur, scilicet secundum principium et finem, quod non est ex his, et est supra hæc, infinitum appellatum est. Sed neque formam habet, vel figuram, vel speciem, vel colorem, divina unitas. Sicut enim Magnus Basilius libro quarto τὸν ἀειππρετόν: Si, inquit, Filius vere est imago Patris, omnia autem imago vel substantia, vel forma, vel figura, vel species, vel coloris imago est, Deus autem in nullo horum est, sed in sola substantia. Filius igitur, cum sit imago substantiæ, sequitur, ut sit ὁμοιωσις, id est ejusdem substantiæ Patris, et relinquatur ut sit unitas experta formæ, et figure, et speciei, et coloris. Expertus igitur est formæ, quia idem est forma et substantia Dei. Hoc enim ab omnibus theologis concessum est. Si igitur in sola substantia est Deus, non igitur in forma circa substantiam, hæc enim forma non est sola substantia. Est etiam sine figura, quia demonstratum est non habere medium, si autem non habet medium, neque rotundi, neque recti particeps est, quia ubi non est medium, nec extrema æqualiter a medio distant, quod quidem in rotundis evenit, neque rursus ab extremo ad extremum æqualiter procedit linea, quod quidem in rectis reperitur. Si autem nec hoc, nec illud, caret igitur figura unitas divina. Est præterea experta speciei, quia species continentur in generibus; unitas vero divina, nec est in alio, nec in se. In alio quidem si esset, eveniret et perinde ac si in medio esset comprehensa, quod in circuli centro contingit: demonstratum vero est, non habere eam partem, neque figuram; non est igitur in alio, imo nec in se; alioque idem cum quod circulo, et accideret, si ipsa se complecteretur et contineret. Non enim

* Sap. xiii, 5. † Gen. 1, 1. * Gen. 1, 26.

potest esse aliquid in acipso, quin a seipso contineatur. Etsi enim Deus ex se, et ipse seipsum continet; tamen fieri non potest, ut idem contineat et a se contineatur. Si autem ab alio continetur, hoc est quod dicebamus ad figuras pertinere. Caret etiam colore, quia est substantia quæ non est in subjecto. Quomodo recipiet colores, quæ non potest cadere sub aspectum, qui colores discernit? Sicut ergo non est hæc omnia divina unitas, sic neque habet universitatem vel universum, quod partes recipiat alioquin incidet utrumvis eorum quæ diximus. Omnis enim oratio, vel essetur universe in universis, aut in universis non universe, sed particulariter, ut ait Dionysius cap. 11 *De divinis nominibus*.

Neque in loco esse. Hoc enim proprium est corporum et rerum circumscriptarum, Deus autem incorporeus est, et nullo termino circumscriptus, quare nec ipse est in loco, neque quæ in ipso sunt tanquam in loco sunt; sed habet ea ut seipsum habens, et in eis existens, omnibus quidem simul existentibus, et in impartibili in ipso existentibus, distinctis vero in impartibili impartibiliter.

Neque videri, etc. Divinus Diodochus et silentii magister, in libello *De spirituali perfectione*; Nemo, inquit, cum sensu mentis audit, aperet videre oculis gloriam Dei. Sentire enim eam dicimus gustu quodam, qui exprimi non potest, divinæ consolationis, cum quis animam purgaverit; non autem apparere et aliquid eorum quæ sub aspectum cadunt; siquidem nunc per fidem, et non per speciem ambulamus, sicut Apostolus ait ¹: Si cui igitur eorum qui certant (56) vel lumen, vel figura quæpiam, vel aliquid ad similitudinem ignis appareat, ne amplectatur huiusmodi visum; est enim salacra nimis manifesta. Quæ quicquam res multos sefellit, qui propter ignorantiam a via veritatis male deflexerunt. B. Chrysostomus in oratione *De incomprehensio*: Quod in Deo est incomprehensum, non sic nos scimus, sicut illæ potestates, quæ tanto magis sciunt, quanto mundiores, et sapientiores, et perspicaciores, quam humana natura sunt. Accretio enim sapientiæ accretionem reverentiæ creat, sicut id quod ex radis solis non potest aspectus ferre. Non sic cernit cæcus, sicut qui videt; ad eundem modum quod est in Deo incomprehensum, non sic nos, ut illi, cognoscimus. Quantum enim interest inter cæcum et videntem, tantum interest inter nos et illos. Et rursus idem in eodem: Illi igitur angeli aspectus tegunt, hi vero alioqui homines contendunt intendere oculos impudenter in gloriam inexplicabilem. Quis eos non defeat? quis non luceat hæc recordiam et extremam dementiam? Et iterum idem, cum explanat illud: *Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre* ². Non, inquit, vidissemus, nisi per corpus nobis assuetum, et nobiscum altum, nobis apparuisset. Et adhuc in homilia 13 in Joannem: *Si Deum nemo vult unquam* ³, quid igitur, inquit, respondebimus grandiloquo Isaïæ, cum ait: *Vidi* ⁴ **370** *Domini sedentem super solium caelorum et elevatum* ⁵? et Joanni, qui et testimonium præbet, cum ait: *Hæc dixit quando vidit gloriam ejus* ⁶? Quid Ezechiel? siquidem ipse etiam vidit eum sedentem super cherubim ⁷. Quid Daniel? cum ait: *Antiquam diem sedis* ⁸. Quid Moysi? qui dixit: *Osculante mihi faciem tuam, ut sciam te* ⁹. Jacob autem hunc nomen accepit, cognominatus Israel, id est, *Videns Deum* ¹⁰. Quid igitur ait Joannes: *Deum nemo vidit unquam* ¹¹? Liqueat omnia illa ad condescensionem pertinuisse. Quia enim futurum erat, ut Filius Dei in vera carne appareret, assuefaciebat eos a principio Deus in gloria Dei videnda, quantum ab eis videri poterat. Quid enim sit Deus, non solum prophetæ, sed nec angeli, nec archangeli viderunt; solus Filius et Spiritus sanctus eum vident. Quomodo enim omnia natura creata videre poterit non creatum? Nam si potestatis incorporeus, quævis creatæ, visionem claram penitus capere non possumus (et hoc sæpenumero in angelis demonstratum est), multo magis substantiæ non creatæ. Ideo Paulus ait: *Quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest* ¹². Et de Filio dicit, non esse aspectabilem non solum hominibus, sed et superis potestatibus ¹³. Postquam enim paulo post dixit Paulus, *Manifestatus est in carne*; subjunxit: *Apparuit angelis* ¹⁴. Itaque tunc visus est angelis, quando carnem induit. Sed quomodo nunc dicit: *Ne concinnatis verbum ex his parvulis. Dico enim vobis, quia angelis eorum semper vident faciem Patris mei, qui in caelis est* ¹⁵? Quid igitur? Faciemne habet Deus, et in caelis circumscriptus est? Quid ergo est quod dicitur; sicut cum dicit: *Beati mundo corde, quantum ipsi Deum videbunt* ¹⁶. Aspectum mentis, quem habere poterimus, et notionem de Deo dicit: sic et in angelis interpretandum est, propter puram ipsorum et vigilantem naturam, nihil aliud quam Deum semper cogitare.

Ubi nota, cum Patres dicunt nullam creaturam videre Deum posse, intelligendos esse de naturali, vel de comprehensiva visione, et quid ait. Etsi autem ante incarnationem quoque videbatur Deus ab angelis, et apparebat eis, tamen quia cum in mundo apparuit per carnem, tunc illis ipsis angelis excellentius apparuit, et visus est; idcirco Scriptura tunc ait, *ὡς ἦν*, id est *apparuit*, et visus est angelis quando carnem induit. Tunc enim perfectius et divinius cognoverunt illa quæ sunt Dei propria, bonitatem, justitiam, misericordiam, sapientiam, potentiam, et alia quæ in mysterio incarnationis ac reparabilis humanæ maxime eluxerunt.

PARAPHRASIS PACHYMERÆ (57).

Omnium causa et supra omnia Deus est. Hæc A
Itaque nec essentialis, neque vitæ, neque rationis,
neque mentis expert existit; gradatim vero et secundum ordinem, ab extremis incipiens, ad sublimiora conscendit, quoniam est theologia negativa. Magis enim Deus est non expert substantiæ, quam non expert mentis; plures nimirum concesserunt

Ἴπ πάντων αἰτία καὶ ὑπὲρ πάντα ὁ θεὸς ἐστίν. Αὐτῆ
γούν οὐτε ἀνούσιος ἐστίν, οὐτε ἄζωος, οὐτε ἀλογος, οὐτε
ἀνευ· κλιμακῶδὲν δὲ καὶ κατὰ τάξιν ἀπὸ τῶν ἐσχά-
των ἀρχόμενος, ἀνεῖσιν ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα, ἐπὶ ἀπο-
φατικῆ ἢ θεολογία ἐστίν. Μᾶλλον γὰρ οὐκ ἀνούσιος
ὁ θεός, ἢ οὐκ ἄνευ· ἐργάζεσθαι κλεινὰς ἀν συντε-
θεῖεν, ὅτι οὐκ ἀνούσιος, ἢ ὅτι οὐκ ἄνευ· τὸ μὲν γὰρ

¹ II Cor. v, 7. ² Joann. 1, 14. ³ Ibid. 18. ⁴ Isa. vi, 4. ⁵ Joann. xii, 41. ⁶ Ezech. i, 1. ⁷ Dan. vii, 9. ⁸ Exod. xxxiii, 13. ⁹ Gen. xxxii, 28. ¹⁰ Joann. 1, 18. ¹¹ I Tim. vi, 16. ¹² I Tim. i. ¹³ I Tim. iii, 16. ¹⁴ Matth. xviii, 10. ¹⁵ Matth. v, 8.

(56) Certamen intelligit, quo certamus cum lege carnis.

(57) Vide Scholia S. Maximi tom. II, cap. 4 *Myst. theol.*

ἀνούσιος παχυτέραν ἔχει τὴν παραλογίαν, τὸ δὲ ἀνοῦς λεπτοτέραν· καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἀπόφασιν ἐκείνου εὐκολωτέρας δέξονται ἢ τὴν τούτου. Ἀναγκαίως δὲ διὰ τούτων ὁ Πατήρ προσηφαλίσατο τὸν ἀκροατὴν, ὥστε μὴ ἐν ταῖς ἐξῆς ἀποφάσεσιν, ὅτε λέγει· Οὗτε σῶμά ἐστιν, οὔτε τὸ, οὔτε τὸ, οὐλοῦμαι ὅπως μὴ εἶναι τὸ θεῖον. Ἄλλ' ἐν τούτοις μὲν τὸ εἶναι αὐτῷ ὑπέθετο· εἰπὼν γάρ, οὔτε ἀνούσιος, οὐσίαν ἐδήλωσεν· οὔτε ἄζωος, ζῶσαν ἐδήλωσεν· οὔτε ἄλογος, λόγον ἐδήλωσεν· οὔτε ἀνοῦς, νοῦν ἐδήλωσεν. Ἐν τούτοις οὖν ὑποθέμενος τὸ εἶναι αὐτὸ, ἐν τοῖς ἐφεξῆς, ὅτε λέγει τὸ σῶμα, καὶ τὰ λοιπὰ, τὸ κατὰ μηδὲν τῶν ὄντων εἶναι, ἀλλ' ὑπερούσιον ἠνίκατο· τὸ γὰρ μὴ ὄν ἀνούσιον. Καὶ πάλιν οὐ σῶμα, ἀλλ' ὑπὲρ πάσαν, ἐτέραν οὐσίαν, καὶ ἐστὶ καὶ ὑπερούσιον ἐστίν. Εἰπὼν δὲ, Οὗτε σῶμά ἐστιν, ἀναιρεῖ καὶ τὰ περὶ τὸ σῶμα· ἀσχημάτιστον γάρ, καὶ ἀνείδεον, καὶ ἀποσον, καὶ ἀποιον, καὶ ἀοχον. Ἄλλ' οὐδ' ἐν τόπῳ ἐστὶ· πᾶν γὰρ περιγραπτὸν ἐν τόπῳ, ἐπεὶ ὁ τόπος πέρας ἐστὶ τοῦ περιέχοντος. Τὸ δὲ θεῖον, πανταχοῦ παρὸν, καὶ πληροῦν τὰ πάντα, οὐ περιέχεται παρ' οὐδενός· ἀλλ' οὐδ' ὁρᾶται· οὐδ' ἐπαφῆν ἔχει, ὅτι οὐδ' αἰσθητόν ἐστιν (αἱ γὰρ αἰσθήσεις περὶ τὰ αἰσθητά), ἀλλ' οὐδ' αἰσθάνεται· οὐδὲ γὰρ αἰσθητικόν ἐστίν, οὐδ' αἰσθήσεις ἔχει. Οὔτε ὑπὲρ παθῶν ἐνοχλεῖται, οὔτε ἐξ ἀδυναμίας αἰσθητοῖς ὑπόκειται πάθει. Οὔτε δεῖ αὐτῷ τοῦ φωτός, οὔτε ἀλλοιοῦται, οὔτε φθειρεται· ἀναλλοίωτον γὰρ καὶ ἀθάνατον. Οὐδὲ μερισμὸν ὑφίσταται ἐν τῷ τὰς τρεῖς ζωαρχικὰς ὑποστάσεις ἰδιοὑποστάτως εἶναι τε καὶ νοεῖσθαι. Οὐδὲ στέρησιν· τὰ γὰρ προσόντα τῷ Θεῷ ἀγαθὰ καὶ ὑπερπλήρη καὶ φυσικὰ ἐστίν. Οὐδὲ ρεύσιν ὑφίσταται, ἀρρέυστως γὰρ ὁ μονογενὴς Λόγος ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννᾶται, καὶ ἀπαθῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Οὔτε ἄλλο τι τῶν αἰσθητῶν οὔτε ἐστίν, οὔτε ἔχει. Τὸ μὲν ἐστὶ, διὰ τὰ καθ' αὐτὰ ὑφειστώτα λέγει, ἤγουν πνεῦμα, ἄρ, λίθος· τὸ δὲ ἔχει, διὰ τὰς δηλωθείσας σωματικὰς ποιότητας.

naturalia. Neque fluxum sustinet, siquidem sine fluxu unigenitum Verbum ex Patre gignitur, et sanctus ille Spiritus sine passione ex Patre procedit. Neque quidquam aliud rerum sensibilibium vel est vel habet. Dicit quidem illud est, propter ea quæ per se subsistunt, ut spiritus, aer, lapis; illud vero habet, propter jam declaratas corporeas qualitates.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

D

572 CAPUT V.

Ὅτι οὐδὲν τῶν νοητῶν ὁ παντὸς νοητοῦ καθ' ὑπεροχὴν αἰτιῶς.

Quod nihil rerum intellectibilium sit is qui omnis rei intellectibilis secundum excellentiam est auctor.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet, Deum nihil esse eorum quæ nos cognoscimus; sed esse supra omnia ista quæcunque quomodocunque a nobis concipi vel intelligentia percipi possunt.

Αἰθῆς δὲ ἀνίδντες λέγομεν*, ὡς οὔτε ψυχὴ ἐστίν, οὔτε νοῦς· οὔτε φαντασίαν, ἢ δόξαν, ἢ λόγον, ἢ νόησιν ἔχει· οὐδὲ λόγος ἐστίν, οὔτε νόησις· οὐδὲ λέγεται· οὔτε νοεῖται· οὔτε ἀριθμὸς ἐστίν, οὔτε τάξις, οὔτε μέγεθος,

Rursus autem ascendentes dicimus, quod nec anima sit, neque mens, nec imaginationem, vel opinionem, vel rationem, vel intelligentiam habeat; neque sermo est, neque intelligentia; neque dici-

VARIÆ LLECTIONES.

* λέγομεν, S. P. Sc.

tur vel intelligitur; neque numerus est, neque ordo, neque magnitudo, neque parvitas, neque æqualitas, neque similitudo, neque dissimilitudo; neque stat, neque movetur, neque quiescit, neque habet potentiam; nec est potentia, neque lumen, neque vivit, neque vita est, neque substantia est, neque sæculum, neque tempus, nec est ejus tactio intellectilis, neque scientia, neque veritas est, neque regnum, neque sapientia, nec unum, nec unitas, neque divinitas, neque bonitas, neque spiritus est, ut nos spiritum cognoscimus; nec est filiatio, neque paternitas, nec aliud quidquam eorum, quæ nobis, aut ulli eorum qui sunt, cognita sunt; neque aliquid eorum quæ non sunt, neque quæ sunt; neque quæ sunt eam cognoscunt quatenus est, nec ipsa cognoscit quæ sunt quatenus sunt; nec est illi ratio, neque nomen, neque cognitio; neque tenebra est, neque lumen, nec error, neque veritas; nec est ejus in universum positio, nec ablatio; imo cum eorum, quæ post ipsam sunt, positiones et ablationes facimus, ipsam neque ponimus, neque tollimus; quæ supra omnem positionem est perfecta; et singularis omnium causa; et supra omnem ablationem exsuperatio omnium simpliciter abstracta, et ultra omnia.

Α οὕτε σμικρότης, οὕτε ἰσότης, οὕτε ἀκρίστως, οὕτε ὁμοίως ἢ ἀνομοίως· οὕτε ἔστηκεν, οὕτε κινεῖται, οὕτε ἡσυχίαν ἔχει, οὕτε ἔχει δύναμιν, οὕτε δύναμις ἔστιν, οὕτε φῶς· οὕτε ζῆ, οὕτε ζωὴ ἔστιν· οὐδὲ οὐσία ἔστιν, οὕτε αἰὼν, οὕτε χρόνος· οὐδὲ ἐπαφὴ ἔστιν αὐτῆς νοση· οὕτε ἐπιστήμη, οὕτε ἀλήθεια ἔστιν· οὐδὲ βασιλεία, οὕτε σοφία· οὐδὲ ἐν, οὐδὲ ἐνότης, οὐδὲ θεότης, ἢ ἀγαθότης, οὐδὲ πνεῦμά ἔστιν ὡς ἡμεῖς εἰδέναι· οὕτε υἰότης, οὕτε πατρότης, οὐδὲ ἄλλο τι τῶν ἡμῶν ἢ ἄλλω τινὶ τῶν ὄντων συνεγνωσμένων· οὐδὲ τι τῶν οὐκ ὄντων, οὐδὲ τι τῶν ὄντων ἔστιν, οὐδὲ τὰ ὄντα αὐτὴν γινώσκει ἢ αὐτὴ ἔστιν· οὐδὲ αὐτὴ γινώσκει τὰ ὄντα ἢ ὄντα ἔστιν· οὐδὲ λόγος αὐτῆς ἔστιν, οὕτε ἔνομα, οὕτε γνώσις· οὐδὲ σκότος ἔστιν, οὐδὲ φῶς· οὕτε πλάνη, οὕτε ἀλήθεια· οὐδὲ ἔστιν αὐτῆς καθόλου θέσις, οὕτε ἀφαιρέσις· ἀλλὰ τῶν μετ' αὐτὴν τὰς θέσεις καὶ ἀφαιρέσεις ποιοῦντας αὐτὴν, οὕτε τίθεμεν, οὕτε ἀφαιροῦμεν· ἐπεὶ καὶ ὑπὲρ πάντων θέσιν ἔστιν ἡ παντοκλής καὶ ἐνιαῖα τῶν πάντων· αἰτία, καὶ ὑπὲρ πάντων ἀφαιρέσιν ἢ ὑπερβολὴν τῶν πάντων ἀπλῶς ἀπολελυμένου καὶ ἐπέκεινα τῶν ὄλων.

573 ADNOTATIONES CORDERII.

Pro meliori horam intelligentia, consulenda sunt in Generalioribus observationibus, octava et nona, quæ ex Lessio notavimus, apud quem etiam vide caput secundum, libro primo *De perfectionibus divinis*, ubi agit de Dei incomprehensibilitate.

Nec anima est, neque mens. Per animam tanquam per partem hominis principalem, designat hominem; per mentem vero angelum intelligit, qui definitur νοῦς ζῶν, id est mens viva, scilicet ob intelligendi præcellentiam præ cæteris creaturis. Unde a philosophis angeli κατ' ἐξοχὴν intelligentiæ nuncupantur. Vult itaque dicere Deum neque hominem esse neque angelum, atque adeo neque imaginationem vel opinionem, vel rationem, vel intelligentiam habere, qui sunt quatuor gradus cognitionis. Atque inter illos infimus quidem est imaginatio, quæ est rerum sensui subjectarum sensibilis et interna representatio. Hanc sequitur, et in ea fundamentum habet opinio, quæ est assensio debilis an inæ rationis, probabilitate quidem mixta, sed non omnino experta fornicidinis. Tertium locum tenet ratio, id est scientia, quæ ratiocinatione seu demonstratione oritur. Quartum denique et supremum gradum obtinet mens seu intelligentia, quæ est pura et simplex rerum contemplatio; qualis angelorum propria est, et de speciali quadam Dei gratia in spiritualibus quibusdam viris ac mysticis theologis quandoque reperitur. Hos igitur omnes cognoscendi modos hic a Deo removet, qui omnino alia ratione intelligit quicquid intelligit, scilicet seipso, nullo interveniente actu a se distincto, ut verbo dicam, incomprehense. Hinc neque sermo est, quo scilicet homines loquuntur, neque intelligentia, quali utuntur angeli; neque dicitur, vel intelligitur, quippe inominabilis et inintelligibilis, ut sæpe dictum est. Pulchre Syresius hymno quarto de Deo trino et uno, Deum Patrem invocans, ait, Πάτερ ἄγνωστος νόω, ἄβρῆτος λόγῳ, et Arnobius libro primo, De quo, inquit, nihil dici et exprimi mortalium potis est significatione verborum, qui ut intelligaris, tacendum est; atque ut per umbram te possit errans investigare suspicio, nihil est omnino metuendum. Non est mirum, si ignoraris; majoris admirationis est, si sciaris. Quin et argute Augustinus libro primo *De doctrina christiana* capite quinto et sexto: Diximusne, inquit, aliquid et somnium aliquid dignum Deo? Imo vero me nihil aliud quam dicere voluisse sentio. Si autem dixi, non est hoc quod dicere volui. Hoc unde scio, nisi quia Deus ineffabilis est? Quod autem a me dictum est, si ineffabile esset? at per hoc ne ineffabilis quidem vitendus est Deus, quia et hoc cum dicitur, aliquid dicitur· et sit nescio quæ pugna verborum; quoniam si illud est ineffabile quod dici non potest, non est ineffabile quod vel ineffabile dici potest; quæ pugna verborum silentio cavenda potius, quam voce paranda est.

Neque numerus est. Quia per se unitas, et solus vera unitas, a qua omnis numerus, cum sit supra numerum. *Neque ordo,* cum hic sit inter diversa, Deus autem perfectissime unus et idem Deus, ita ut nec in personis divinis sit ullus ordo dignitatis, sed tantum originis et processionis. *Neque magnitudo, neque parvitas, neque æqualitas, neque similitudo, neque stat, neque movetur, neque quiescit.* De hisce singulis consule caput nonum *De divinis nominibus*, et ibidem nostras adnotationes. *Neque habet potentiam, neque est potentia.* Vide de his quæ dicta sunt capite octavo et decimo *De divinis nominibus*. *Neque lumen, neque vita est;* vide ibidem caput sextum. *Neque substantia est;* vide ibidem caput quintum. *Neque scientia, neque tempus,* vide ibidem caput decimum. *Neque est ejus tactio intellectilis, neque scientia, neque veritas est;* vide ibidem caput septimum. *Neque regnum;* vide ibidem caput duodecimum. *Neque sapientia;* vide ibidem caput sextum. *Nec unum, nec unitas;* vide ibidem caput tertium decimum.

Neque divinitas, neque bonitas. De his vide *De divinis nominibus* caput duodecimum et quartum.

Nota, inquit sanctus Maximus, quod neque divinitas substantia est Dei (scilicet prout a nobis concipi-

VARIE LECTIONES.

• ἰνδύτων, S. P

ter) alent nec unum aliquid eorum quæ dicta sunt, neque contrarium eis, quare nihil ipsorum est. Non enim sunt hæc substantia, sed plura circa eum. Non dixit gloria in eo, quæ est locata, id est ipsa essentia, sed circa eum sunt, quæ ab eo creata sunt, ex quibus a nobis glorificatur et laudatur. Sic et Gregorius theologus sermone tertio *Theologiae* suæ dicit, quod neque divinitas, nec ingentitas, neque paternitas substantiam Dei significant, scilicet ut nos divinitatem cognoscimus. Cognoscimus enim divinitatem creatam in eis, qui per partem partem dei dicuntur, sive angeli sive homines sint. Hujusmodi **375** autem divinitas creata nec est, neque significat divinitatem Dei, quæ essentia sive substantia ejus est; sed potius divinitas, bonitas, sapientia, et cætera, ut nos cognoscimus ista, gloria sunt circa Deum, quæ ab his quæ ab eo creata sunt, glorificatur et celebratur.

Observa præterea, quod neque spiritus est, ut nos spiritum cognoscimus; neque filialis est, neque paternitas, scilicet ut nos Patrem et Filium cognoscimus. Id ad enim, ut nos cognoscimus, in omni negatione superiorum accipit. Declarat autem, quod dici solet secundum nostram cogitationem.

Neque (inquit Cyprianus) te moveat hæc caput, ut putes hunc divinum auctorem si quis blasphemus dicere. Propositum enim est et demonstrare, Deum nihil eorum esse quæ sunt, sed esse supra omnia. Etenim si ipse omnia produxit, quomodo potest esse aliquid eorum quæ sunt? Dixit autem, quod nec ea quæ sunt cognoscant Deum causam omnium; et non cognoscere Deum, interius plane est. Verum statim id exposuit, quod dixerat, cum subjunxit: *Quatenus ipse est*; quod perinde est ac si dicatur: Nihil ex his quæ sunt, cognoscit Deum, adæquate seu comprehensive; dicitur enim esse: *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius* &c.

Rursum subjungit magnus Dionysius, et ait: *Nemo cognoscit Filium quatenus est, nec ipse Deus cognoscit ea quæ sunt quatenus sunt*. Id est (ut explicat Cyprianus) non novit intendere mentem secundum sensum, ad ea quæ sensu a sunt; nec ad substantias quatenus substantia sunt. Hoc enim non convenit Deo, qui non cognoscit alia quatenus sunt in seipsis, sed in se ipso, id est in sua essentia. In qua omnes species rerum sunt comprehensæ, et multo excellentius in eo quam in se ipso sunt. Nos enim qui homines sumus, ea quæ nos percipiuntur, aut aspectu, aut gustu, aut tactu, intelligimus quid sint; ea vero quæ sub In intelligentiam cadunt, aut per discipulam, cum ex magistro discimus, aut per doctrinam, cum nostro studio et industria sine magistro docemur, aut per illuminationem, cum Deus revelat, cognoscimus; Deus autem nullo modo ex his novit ea quæ sunt, sed potius ex seipso cognitionem omnium habet. Hoc enim insinuat scriptura cum ait: *Qui novit omnia antiquam fierent* &c. Quod quidem declarat non secundum rationem productionis eorum novisse ea Deum, secundum sensum aut intelligentiam; sed potius supra omnem sensum et intelligentiam, in se tantum intuens.

Item Gregorius theologus loco supra citato. *Quæ sunt, inquit, id est creaturæ, non possunt supra naturam suam ferri intelligendo. Consentaneæ igitur, cum in se intuentur, divinam naturam ignorant secundum illud quod ipse est. Sic igitur divina natura in se ipsum intuens, non novit in se esse creaturam secundum rationem substantiæ eorum, quia ipse divina essentia est propria ratio substantiæ cujusque creaturæ in infinitum perfectior, quam propria ratio substantiæ in ipsa creatura. Hæc enim significavit cum dixit: *Quatenus sunt*; equidem est supra omnia quæ sunt, et ipsum esse supra substantiam habet; aliter enim nemo dicet ignorare Deum creaturas suas.*

Ex quibus fit manifestum, quod unitas supra substantiam ad omnibus abstracta est et supra omnia est. Immo enim eum mensuris, et quæ conferri non possunt, easque, supra effectus laentur et ex moventur, et ab eis absumt, ut sæpe dictum est. Quomodo enim creaturæ et facta, et quæcumque vocabulo entium significantur, conferri possunt cum natura quæ ultra omnia est? Unde convenienter sibi causa omnium, non est unum eorum quæ sunt, non dico quæcumque aliquis numeraverit, sed si quis cogitatione fingeret, et ad illa quæ ultra sæcula sunt, refereret, op nunes essent rationis apud nos inaniter quidem ad illa, quæ ultra omnia sunt, profectio; tantum vero a se distant quantum simulacrum a veritate, et dominus ab eo qui eam fabricavit, et umbra ab his quæ sunt et per se existunt. Non enim fieri potest, ut quæ finita sunt, pertranscant quod infinitum est; quævis mens multas inimitates reperiat, et secum reperit, nihilominus ab inimitate vera excidit, et tanquam cum umbra pugare convecitur, stricicans; sicut qui tenebris crassissimas involuti sunt, et in his ruunt. Quare causam theologiam secundum negationem in multis valentorem esse theologia silbrivante, demonstratum est; non quidem quod theologia ex negativis magis Deum asequatur et attingat, ex æquo enim utraque aberrat a conjectura de Deo, sed quod theologia negans plus profectio nestra, et hoc ipso verior sit. Hanc enim solam, inquit sanctus Maximus, habet Deus veram cognitionem, non cognosci. Ex his patet Deum esse supra omnem affirmativam et negativam; et non solum ignorando perfectæ, et non videndo cognoscere eum, et de eo philosophari.

Ex omnibus igitur, quæ hæcenus dicta sunt, constat, theologiam mysticam **375** ad ignorantiam Dei, qui perfecte hic in via neque cognosci neque videri potest, pertinere; atque adeo non tam esse partem theologiam, quam supra theologiam, quippe quæ supra mentem et sermonem ac rationem pertinetur. Hanc ergo cognitionem supra mentem vocant omnes illi prælati ac divini viri, qui, ut mihi videtur, et eo quod illam experti sunt, nomen ei indiderunt. Conjunctio enim cum Deo supra mentem, est ingredi per ignorantiam perfectam in id tantum, et quod comprehendere non potest, et in præteritum in mensuram naturæ ipsæ, ubi omnis natura defatigata sistit se, et ulterius progredi non audeat, quod a divino quodam odore, et quadam a corpore et a creaturis avocatione, in laudabilem et beatum statum, non solum admirabilis quam dei possit, sed quam intelligi, aliquando restituit; conjunctio ergo hæc cum Deo supra mentem, et hujusmodi divina ex-tasis, cum sit supra speciem theologiam, a sancto Dionysio recte mystica seu arcana theologia nominatur. Dionysius Carthusianus, qui doctissimos simul et piissimos in ecclesia Dionysius et hinc Commencis, episcopi loco palmam movet questionem, quæ digna via sit ut hic in eodem ad totius Operis complementum adjueretur, cum his quæ hæcenus explicata sunt, illustrationem aliquam afferre posse videtur.

QUESTIO MYSTICA.

An mens humana se ratione ac contemplatione mysticæ theologiæ rideat seu intelligat vere et objective ipsam esse Deum. Quod si sic, an videat ipsum intuitu, ac abstractivè; anque in seipso, an habet de Deo conceptum distinctum ac proprium, vel quiddam, an solum confusum ac generalem.

Quod in contemplatione sua theologiam affirmantem, seu propriam dicitur (de qua tractat sanctus Dio-

nam, dicant etiam haberi posse intellectivam per conceptum proprium absolutum esse divini, quamvis non intellectivam, si imperfectio ab ipso removeatur et abstrahatur. Item de via, de bonitate, de sapientia, de potentia, et consimilibus predicata perfectionalibus dicunt.

Ad secundam hanc partem secti videtur sanctus Augustinus pluribus locis, præsertim in libro *De Trinitate*, docens hoc modo nos ferri in bonum absolutum. Sanctus quoque Bonaventura in suo *Liberario* capite octavo item innotuat. Unde videtur, quod, abstracta ab ipso esse, omni potentialitate, dependentia, privatione, 577 et alia omni imperfectione ac finite, resultat conceptus Dei absolutus ac proprius.

Advertendum autem, quod isti nomen ad in scripto Quarto abstractio ita possit tot modis contingere, quot modis invenitur diis similitudo. Primo enim contingit dissimilitudo, dum forma partit patet secundum eandem rationem speciei, sed non secundum eundem modum seu gradum perfectionis, ut in duobus quorum unus est albius alio. Secundo, dum forma participatur secundum eamdem generis rationem, non speciei, ut inter duos coloratos, quorum unus sit albus, alius niger. Tertio adhuc minor est similitudo, dum aliqua non conveniunt in genere, sed in analogia, ut est similitudo coloris ad hominem, in hoc quod utrumque sit ens, atque deficientis est quibus similitudo creature ad Deum.

Insuper quidam (ut Rhabbi Moyses et Avicenna) dixerunt, quod perfectiones creaturarum non conveniunt Deo nisi dupliciter, ut puta negative et causaliter. Ac negative quidem primo, ad removendam privationem seu defectum oppositum, ut cum dicimus Deum sapientem, ad movendum quod in eo non sit insipientia malum. Secundo, prout ex negatione relinquitur seu consequitur aliquid, ut ex hoc quod quis dicitur immaterialis relinquitur quod sit intelligens; atque ita, secundum istos hujusmodi nominis Dei attribuitur magis ad removendam, quam ad ponendum quiddam in eo. Causaliter vero seu per modum causalitatis conveniunt Deo, primo secundum quod causaliter perfectiones in creaturis, ita ut dicatur bonus ac sapiens, quia sapientiam ac bonitatem rebus infundit; secundo, quia ad modum creature se habet, ita ut dicatur volens ac pius, quoniam in causanda, instar volentis ac pii se habet. Sicut etiam dicimus eum iratum. Et juxta istam positionem, omnia que dicuntur de Deo et creaturis, dicuntur de his parte æquivoce, et nulla similitudo est creature ad creatorem, ex hoc quod creatura vocetur sapiens, iusta, pius, etc., quod etiam expresse asserit Avicenna.

At his obicitur, quod simili modo Deus posset dici lapis et lignum; quis est causa horum; nec sic ex cognitione creaturarum duceremur in veram Dei cognitionem; nec verum videretur id quod Dominus dicit: *Facturus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* *. Quod item in *Ezechielis* habetur: *Tu cherub signaculum similitudinis Dei* *. Omnia quoque effectus dicitur participata sum causa similitudo.

Veruntamen huic opinioni concordare videtur, quod super mysticam theologiam scribit A. Lertius, dicens: «Deus non habet aliquid commune quod sit in ipso et creaturis, neque ut species, neque ut genus, neque ut analogie principium; sed est ibi tantum imitatio communis, qua creata imitantur creatorem ut queunt, et hæc non est communitas. Propter quod etiam non est vera aliqua apud nos predicatio vera de Deo. » Quæ verba inæpie sonare videntur, nisi forsitan sunat prædicationem veram, pro prædicatione proprie dicta.

Est etiam alia positio, quatenus perfectiones creaturarum sunt in Deo præeminenter, idque quoad tria. Primo, quantum ad universalitatem; quia in Deo sunt omnes perfectiones aliquate. Secundo, quantum ad plenitudinem; quia in Deo sunt cum infinita perfectione. Tertio, quoad simplicitatem et unitatem; quia enim in creaturis sunt diversa ac multa, in Deo sunt unum. Hæc est doctrina sanctorum Dionysii et Anselmi, ac plurim aliorum quos doctores præcipui, sanctus Thomas, Alexander, sanctus Bonaventura, Richardus, Petrus Agidius, et alii multi sequuntur, et rationabiliter quoque videtur. Veruntamen doctus, in scripto suo *Super primum sententiarum*, tenet, quod conceptus eius sit univocus et communis Deo et creaturis, atque ita eis univocè prædicetur de eis; negat tamen, Deum esse in al quo prædicentur. Aliqui vero dicunt, quod in prædicamento existat, ut dicitur de Maronæ, et qui nominaliter dicuntur. Denique Guilielmus Parisiensis in *Principali suo de Trinitate*, et Anastodorus in *Summa sua*, Henricus etiam de Gandavo in *Summa sua*, et in *Quodlibetis* tenent, Deum in prædicamento non esse, nec aliquid de ipso et creaturis dici univocè vel analogice tantum. Quæ positio non solum est verior, sed etiam congruentior infinite supercomparabili et superessentiali necessitati divine, ac confirmatur beatissimi Dionysii documentis, qui Deum in locis suis tam frequenter a presubstantialem, superessentialem, supermagnum, super-sapientem, et prorsus ineffabilem, incognoscibilem, ineffabilem, infinitabilem nominat. Et notem esse in prædicamento, haberet genus et differentiam, ex quibus posset cognosci, describi seu definiiri ac notificari.

Via rationum D. Thomæ in hoc fundatur, quod nimirum cognitio fiat per formam sed speciem et similitudinem cogant, atque dupliciter. Primo, per propriam formam seu speciem, sicut in 23 philosophi: «Lapis non est in anima, sed species ejus. » Secundo, per formam aliter abstractam, ut causa per similitudinem effectus sui, et homo per formam sine imagine. Porro, per propriam formam 578 at quid dupliciter videtur: Primo, per formam que est ipsa res, quemadmodum Deus cognoscitur se per sua essentiam, similiter angelus per propriam essentiam cognoscit se ipsum; secundo, per formam que est a re ipsa, sive sit abstracta a re ipsa, ut quando forma seu intelligibilis species est abstracta a re ipsa, ut species lapidis abstracta a lapide; sive sit impressa intellectui ab intellectu, ut cum res intellecta simpliciter est quam species ejus, sicut secundum Avicennam, intellectus humanus cognoscit substantias separatas per impressionem earum in ipsum.

Cum itaque Deum in hac vita non cognoscimus nisi per suos effectus, qui a plena representatione divine essentiae deficiunt infinite, neque adæquatè potentiam creatoris (sive ab æquatione ac perfecta representatione omnipotentis ejus distant) quos deestent penitus in numerum) non possumus Deum in via cognoscere clare in se et immediate, seu quantum ad quid est, sed solum a posteriori, et quia est. Veruntamen in hac cognitione Dei quia est, est etiam gradus et ordo, ita ut unus sit cognoscendum Deum, cognoscatur eum multo perfectius et clarius quam alius; causa namque est magis et magis tam perfectius cognoscitur, quanto per effectum plenus apprehenditur habitudo cause ad suam effectum. Porro hæc habitudo in effectis non pertinet ad adæquationem cause suæ, aliter sit per se; videtur quoad progressum effectus a causa, et secundum hoc quod effectus consequitur plus de similitudine cause suæ, atque secundum id quod deficit a perfecta ejus consecutione. Atque ita videtur hanc habitudo per se fieri in cognitione Dei ex effectibus ejus. Primo, secundum quod perfectius cognoscitur effectus Dei ad producendum, secundo, prout nobiliorum effectuum noscitur esse causa (cum cum causata aliquam

* Gen 1, 26. * Ezech. xviii, 12

Dei similitudinem gerant, eminentiora, quæ illi similia sunt, excellentiam ejus magis commendant), tertio, prout cognoscitur, magis elongatus ac eminentis a cunctis creatis, et ab omnibus quæ respiciuntur et sunt in illis. Unde in *Divinis nominibus sancti Dionysii* ait, cognosci Deum ex omnium causalitate, et excessu, et remotione. In hoc demum cognitionis profectu maxime juvatur mens humana, dum naturale lumen ipsius confortatur supernaturali lumine hilei, ac dona sapientiæ, et intellectus, ac nova illustratio superna, quæ per mentis puritatem, et probam conversationem acquiruntur; per quæ omnia mens in contemplatione supra se elevatur, in quantum cognovit Deum esse supra omne quod apprehendit. Verumtamen quia ad ejus essentiam videndam pertingere nequit, dicitur in seipso quasi reflecti ab illius lumine superexcellenti, juxta illud Genesios: *Vidi Deum facie ad faciem*^b; quocirca scribit sanctus Gregorius: «*Virus anime dum in Deum intenditur, immensitatis illius coruscatione reverberatur.*»

Ex his certum censetur, quod in cognitione Dei per propriam speciem atque essentiam ipse superstantissimus Deus a beatus clare et objective, quidditative et intuitive cognoscatur; non tamen simpliciter comprehensive, id est non tam clare ac plene, sicut ex natura sua cognoscibilis est. Et enim sicut infinite est actualitatis, entitatis ac perfectionis, ita et infinite cognoscibilis; acque ubi nulli comprehensibilis et cognitus est, a qua comprehensione omnes beati infinite delinunt, atamen plenarie contiguntur et quæritur, quoniam vident illum sicuti est^c, et tota illorum naturalis capacitas impleta est, et superimpleta. Hinc et comprehensiores vocantur.

At vero in contemplatione Dei in presenti vita, per allusiva de ipso proprie non metaphorice dicta (de quibus in libro *De divinis nominibus* agitur) cognoscitur Deus modo præfata, quia est; atamen objective et immediate, ita ut non sit medium per quod in ratione objecti, sit tamen medium per quod in ratione spectat intelligibilis; quia per formas similitudinesque creatas, et non clare in seipso cognoscitur, ita ut ipsius essentia sit quod et quo, id est objectum et species per quam.

In contemplatione autem seu visione mystica theologicæ, quæ Deus per omnium ablationem et abnegationem cognoscitur, et ætus et sublimius noscitur et videtur, quam in contemplatione prædicta per allusionem, id est objective, non tamen quia est, sed quia est, atamen per approximationem gradum ad notitiam quidditatis. Ceterum in hac contemplatione dicitur supra mentis et intelligentiæ vertice Deo uniri tanquam omni modo ignoto, et in omnimoda caligine versari, ubique penitus de illo cognoscere, non quod ab illius inspectione omnimode vacet (præsertim cum ista sit altissima, clarissima, perfectissima ac profundissima Deitatis contemplatio, cognitio, et visio huic vite possibilis, ut ipsemet magnus Dionysius, et expositores ipsius testantur), sed quia in hac contemplativa, et sapientissimam ac ferventissimam unionem cum Deo mens acutissime et limpidissime conspexit, quam superincomprehensibilis, et superpersplendens, et superluminosissimus, et superpulcherrimus, et superamabilissimus, et supergaudiosissimus in ipse Dominus Deus omni potentia, et honoribus atque 579 quam infinite et indicibiliter a plena hinc cognitione et beatifica ejus fructione ac visione factam, immensitate ac clare intuitiva distet, deiciat et occumbat. Ideo præ admiratione et amore deluit et deluit a seipso, gaudiose quoque ac dulciter absorbetur, occorruit, et quiescit in superdelectissimo Deo, creatore, salvatore ac miseratore, uno et supergratiosissimo suo sponso, totius beatitudinis suæ superpassimo fonte, omni-potentissima et liberalissima causa.

Nec refert, sanctum Thomam (58) in hujus questionis determinatione, sicut et alibi sæpe, asserere, intellectum nostrum intingere non posse nisi speculando phantasmata. («*Intellectus, enim inquit, noster secundum statum suum habet habitudinem determinatam ad phantasmata, quoniam comparatur ad ea sicut visus ad colores, phantasmata autem ab exterioribus formis abstrauntur, ideo non potest Deum in hoc sita ut per essentiam ipsius cognoscere, nec per aliquam speciem spiritalem quæ sit Dei similitudo, propter ipsius intellectus commaturalitatem ad phantasmata.* ») Nam dem sanctus doctor ubi congruentius affirmat, ac bene probat in *Summa contra gentiles*, animam rationalem subie manentem in corpore, quantum ad vires suas inorganicas, immateriales, intellectivas, supremas, super corpus esse elevatam, et per se subsistere, nec quoad totum animi esse comprehensam a corpore. Nec omni potentie ejus sunt nobiliores aut elevatiores quam sua essentia (ut Proclus insolubiter probat); ergo vires illæ superiores jam actualiter siculis competentis et intelligibili forma, agere queunt ex sua natura sine commotione et conversione ad corporale phantasma, et absque admixtione virtutum sensitivarum, cum modus agendi sequatur modum essendi, et proprietates actionis naturam agentis.

Præterea, si aliud negitur, non poterit naturali ratione ostendi immortalitas animæ (cujus oppositum sanctus Thomas sæpius scripsit). Nam et philosophus (59) libro *De anima* dicit: Si anima rationalis in hac vita non habet aliquam operationem liberam, propriam ac separatam a corpore, non potest extra corpus subsistere; si autem habet actionem hujusmodi, potest a corpore separari. Quod si dixeris, quod separata habeat alium modum essendi, ergo et operandi; jam præsupponis quod falsum probandum. Adde quod in ipsa scientia rei, et intelligibili speciei ejus, sufficienter refulcet natura objecti, etiam purius et altius talis quam si species illa ad phantasmata retorqueretur; ergo per speciem illam purius certum, quod et experimento docetur in his qui interdum omnino abstrahuntur a corpore.

Neque his obstat quod sanctus Dionysius cap. 1 *Cælestis Hierarchiæ* dicit, fieri non posse ut aliter divini-principalis ille radius nobis illucescat, nisi sacrorum varietate operationum anagogis oblectatus, nobis quoque paternis providentiæ commaturaliter ac proprio sit accommodatus; quia hoc intelligendum est quantum ad primam intellectus informationem, juxta quod philosophus ait: «*Intellectus enim oportet phantasmata speculari.*» Sed hæc locum namque habent in mystica contemplatione, ad quam cap. 1 hujus libri Timotheum institutus ait: *Tu vero, o chare Timothee, circa mystica spectacula intensa exercitatione, et sensus relinque, et intellectuales operationes, et sensibilia et intelligibilia omnia, et ea quæ sunt, et quæ non sunt omnia, ut ad unionem ejus qui est pro omnem essentiam et naturam est, quantum suo est, indemonstrabiliter emergas.* Nam in ipso

^b Gen. xxxii, 30. ^c I Joan. iii, 2.

(58) S. Thomas *super Boetium*, proposit. 45.

(59) Aristoteles.

et v. tum omnium libero et absoluto excessu, ad supernaturalem divinæ caliginis radium, ad omnibus abstractis et absolutis, pure creheris. Quo quid clarius, quid sententiosius a sancto doctore dici potuit? Certe qui phantasmata speculari, handquaquam pura ac penitus omnem sensum et sensibilia universa deserit aut transeendit. Atamen in mystica illa contemplatione minime sufficit sensibilia relinquere, nisi et intelligibilia omnia deserantur, et res omnes creatæ, operationesque proprie, et ipse qui contemplatur, ne semetipsum quidem intueatur. Quid enim in ista contemplatione conferre possent phantasmata, quando jam apex ipse mentis, soli meritate luci intentus, et per theoretica lumina, per sapientiæ radium, per impressiones debitas eadem intimo est unitus?

Rursus eodem capite ait, de bona omnium causa, quod ipsa omnibus supersubstantialiter supereminet, usque sola absque velamine vereque effulgeat, qui et impura omnia, et pura pertranscunt, et omnem omnium sanctorum cacuminum ascensum transcendunt, et omnia divina lumina et sonos, et ibaque celestia quasi a tergo relinquunt, et in caliginem absorbentur. Quod si igitur in hac contemplatione oportet etiam angelicas purissimas mentes transcendere, quomodo non magis vilia et materialia ista phantasmata?

Præterea, si sine phantasmate nequit mens humana quidquam cognoscere, quomodo vera sunt quæ de analogica ac pure mentali contemplatione, et superna illustratione sancti locuti sunt et scripserunt? Cur beatus David cæteris præsertim prophetis, qui imaginarias visiones sortiti sunt, quod ipse ait: *gogice et pure immaterialiter sine phantasmatum velamento divina præviderit mysteria, et sacra 580 cognoverit arcana? Inerta, inquit, et occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi 4. Audi iterum quid ipse de se dicat: Spiritus, inquit, Domini locutus est per me, et sermo ejus per linguam meam. Sicut lux auroræ orienti soli, mane absque nubibus rutilat, et sicut vluens ærminat herba de terra 5.*

Quod si dixerit, mentem humanam non illuminari immediate a mente angelica luce immateriali, sed lucem illam uniri phantasmati, et prout in illo reflect a mente humana conspicit. At contra, nonne mens humana simplex, immaterialis ac deformis, capacior est directæ et immediate lucis angelicæ, quam materiale phantasma?

Ad illud autem quod superius ex sancto Dionysio et Damasceno dictum fuit, nempe illa quæ de Deo et creaturis prædicantur, non ipsum Deum designare, sed aliquid eorum quæ sunt circa ipsum, et quid non est? Ita videtur intelligendum, quod nimirum non significant Deum pure ac plene prout est in seipso, sed prout in suis reflect effectibus; seu secundum quod cognoscitur ex iisdem, non quod significant quid creatum in recto, quamvis denotent tale quid in obliquo; et quod aptius negentur de Deo secundum quod nos et concipere possumus. Atamen magna est differentia nominum divinatorum; et quamvis quædam designent Deum secundum modum proprium sibi, non tamen talia intelligimus quoad significata, nisi quantum ad quæ non quoad quid. Ex quibus tunc intellectus, superiora objecta facile solvi possunt.

Denique si cognitio intuitiva dicatur, quæ res in seipsa, et quoad suam quidditatem cognoscitur, mentaliterque videtur, dicendum est, nos Deum in hoc seculo non posse intuitive cognoscere. Quod si vero intuitio laxius sumatur pro cognitione quæ aliquid quomodo-unque objective agnoscitur quoad essentialia sua seu propria sibi, quamvis non esse ac distincte secundum quod in seipso est; posset etiam dici, quod in vita hac cognoscimus Deum etiam intuitive, scilicet quoad quæ est, non autem quoad quid est, nisi valde obscure et imperfecte. Nihilominus etiam distinctam aliquo modo de Deo habemus cognitionem, ita ut multa de ipso cognoscamus quæ ei soli conveniunt, verbi gratia, quod sit esse ejus increatum, independens, purum, perfectum, et cætera, quamvis ignoremus quid hoc sit. Hinc in Commentariis ad horum Boetii *De Trinitate* sanctus Thomas fatetur, de nulla re posse sciri an sit nisi aliquo modo sciatur de ea quid sit, aut perfecte aut confuse, secundum philosophum in principio *Physicorum*.

Ex his quoque apparet dicendum, quod ultra, et præter notitiam dei experimentalem affectivam et mysticam, haberi etiam possit aliqua de Deo notitia intellectualis mystica abstractiva et absoluta, juxta modum prædictum, abstractendo ipsum esse ab omni prorsus imperfectione, accipiendoque illud cum omnimoda excellentia, nobilitate et perfectione, ac perfectionali infinitate; quemadmodum etiam Alpharabius et Avempehis dixerant, quod intellectus noster cognoscendo quidditates sensibilibus ac materialibus instantiarum, abstractivissime cognosceret quidditatem substantiæ separatae; quorum tamen opinio non fuit omnino vera, quia ex tali sensibilibus abstractivissima cognitione, non secretur propria et ultima differentia cujuscunque separata substantiæ, quæ in modum etiam ex prædicta Veritatis abstractivæ contemplatione non agnosceretur quidditas esse divini.

Postremo patere videtur ex dictis, quomodo Deus dicatur inenominabilis, ineffabilis, indesignabilis, quia videlicet nullo nomine exprimi potest, quo clare ac plene insinuari atque intelligi possit quid sit, et qualiter in seipso sit ens, etc. Nihilominus innumerabilia nomina sunt ipsius, quæ ipsum aliquo modo, imo et variis modis designant; quædam perfectius, quædam minus perfecte. Quod vero in libro *De causis* assentur, primum causam non narrari nisi per causas secundas, non est intelligendum, quasi nomina secundarum causarum proprie et univoce conveniant causæ primæ; sed quod sicut cognoscitur per causas secundas, omni illarum imperfectione laudem exclusâ, sic nominetur per eas, verumtamen per excellentiam infinitam.

581 PARAPHRASIS PACHYMERÆ (60)

Ἀπορηνάμενος πρώτον μὲν τὰς στερεότητας, μετέπειτα δὲ τὰς θέσεις τῶν αἰσθητῶν, ἐν τῷ εἶπέν, Ὅτις ἀνοσίτος, καὶ τὰ λοιπὰ στερεότητας καὶ αἰθρῆς ἐν τῷ εἶπέν, Ὅτις σῶμα, καὶ τὰ λοιπὰ θετικὰ ὡς ἀπορη-

Cum primis quidem privationes explicasset, deinde vero positiones rerum sensibilibus, dicendo: Neque substantiæ est expertus, et cætera privativa; atque iterum dicendo: Neque corpus, et cætera

4 Psal. i. 8. 5 II Reg. xxiii, 2.

(60) Vide Scholia S. Maximi tom. II, cap. 5. *Myst. theol.*

positiva; nunc etiam demonstrat intellectilia, dicendo: Neque anima, neque mens. Verum nec habet illa, quoniam etiam ibi de ratione ac mente mentionem fecit, dicens: Neque rationis neque mentis expertis; et cæteroque etiam ibi intellectilia demonstrat. Sed scito ibi illa quæ talia sunt, sensilia esse: neque enim declarat rationem absolutam, vel mentem a sensilibus separatam; sed rationis mentisque carentiam, animalia nimirum sensilia, ratione mentisque privata; verum hæc dicit, neque animam esse, neque quidquam illorum quæ animæ portiones idque secundum ordinem participant, ut neque habeat imaginationem solam irrationalem et debilem illam formam quam etiam bruta habent; neque opinionem, obscuram illam cognitionem quæ non ratiocinatur, quam habent ea quæ utuntur ratione; neque rationem, id est cogitationem et scientiam, neque intellectionem seu mentis operationem, quæ potissima pars animæ est. Postea veritatē sermonem ad ipsas nudas virtutes sine illis qui eas habent, et ait: Neque sermo est prolatis, neque intellectio, sive locutio interna. Atque iterum adhuc adducit rationem, atque ex his Deum eximit, aitque: Utquid hæc memoro? neque ipsa ratio, neque intellectio valet Deum concipere. Post hæc omnia enumerat quæ in nobis videntur, sed sunt incorporea, atque adeo intellectilia, hactenus tamen in subjectis conspecta. Intellectus porro tactus, est mentis cognitio. Sicut enim tactus sensibilis, est sensatio, quia tunc sentimus, quando tactus sensillum a sentientibus sive sensu percipitur; siquidem etiam nobis eminus igni assidentibus, dummodo calefiamus, quidam contactus dicitur existere. Et in olfactu cæterisque etiam idem accidit; neque enim simpliciter contactus corporeus fit dum corpora conjunguntur, sed dum in sensilibus excitant sensationem. Sicut itaque hæc, inquam, se **582** habent in tactu sensili, sic etiam cogita in tactu intellectili sive cognitione. Neque vero veritas est, neque sapientia, tametsi Dominus dicat: *Ego sum veritas* ¹; et divus Paulus apostolus: *Christus Dei virtus, et Dei sapientia* ²; quia ipsa per se veritas, et per se sapientia est, et supra nostram veritatem et sapientiam. Aliter etiam, quia nec hæc Dei substantiam significant. Unum autem et unitas ab invicem differunt; siquidem unum significat subjectum, unitas vero ipsammet qualitatem; sicut album et albedo, bonum et bonitas. Neque vero divinitas substantia est Dei, quemadmodum neque bonitas; neque spiritus est, tametsi in divinis Evangeliiis audiamus: *Spiritus est Deus* ³; et rursum: *Spiritus veritatis*; sed sicut nos scire ait beata illa sanctaque nomina personarum sanctissimæ Trinitatis; hoc enim hic etiam accipe, et in omni negatione, prout videlicet nos intelligimus, sive secundum nostram intelligendi facultatem. Non enim ea jam enumerata ut bonitas,

Α νεται καὶ τὰ νοητά, τὸ, Ὅυτε ψυχὴ, οὔτε νοῦς. Πλὴν μὴ ἔχη, ὅτι κάκεισε περὶ λόγου καὶ νοῦς ἐμνημόνευσεν, Ὅυτε ἄλογος, εἰπὼν, οὔτε ἄνους· καὶ λοιπὸν ἀποφαίνεται κάκει τὰ νοητά. Ἄλλ' ἴσθι, ὅτι ἐκεῖ τὰ τοιαῦτα, αἰσθητά εἰσιν· οὐδὲ γὰρ ἀποφαίνεται ἀπόλυτον τὸν λόγον, ἢ τὸν κεχωρισμένον τῶν αἰσθητῶν νοῦν· ἀλλὰ τὸ ἄλογον καὶ τὸ ἄνουν, ζῶα δηλαδὴ αἰσθητά, ἐστερημένα λόγου τε καὶ νοῦς. Ἄλλ' ἐνταῦθα λέγει, ὡς οὔτε ψυχὴ ἐστίν, οὔτε τι ἀπὸ τῶν ἐχόντων τὰ μέρη ταύτης, καὶ ταῦτα κατὰ τάξιν· οὔτε τι ἔχον φαντασίαν μόνην ἄλογον, καὶ τύπον ἀσθενῆ, ἣν δὴ ἔχουσι καὶ τὰ ἄλογα· οὔτε δόξαν, ἀσυλλόγιστον γνώσιν καὶ ἀμυδράν, ἣν τὰ λογικά ἔχουσιν· οὔτε λόγον, δηλονότι διάνοιαν καὶ ἐπιστήμην· οὔτε μὴ νόησιν, ἐνέργειαν νοῦς, μέρος κρείττονος τῆς ψυχῆς. Μετὰ ταῦτα ἀνάγει τὸν λόγον εἰς αὐτὰς γυμνάς τὰς δυνάμεις διχα τῶν ἐχόντων αὐτάς, καὶ λέγει, Ὅυτε λόγος ἐστὶ προφορικὸς, οὔτε νόησις, δηλαδὴ ἐνδιάθετος λόγος. Καὶ αὖθις ἐτι ἀνάγει τὸν λόγον, καὶ αὐτῶν ἐξαιρεῖται τὸ θεῖον, καὶ λέγει· Τί λέγω ταῦτα; οὔτε αὐτὸς ὁ λόγος καὶ ἡ νόησις ἐφικνεῖται εἰς τὸ θεῖον καταλαβεῖν. Μετὰ ταῦτα ἀριθμεῖται πάντα τὰ ἐν ἡμῖν μὲν φαινόμενα, ἀτώματα δὲ, καὶ διὰ τοῦτο νοητά, πῶς δὲ ἐν ὑποκειμένοις θεωρούμενα. Νοητὴ δὲ ἐπαφή ἐστίν ἡ τοῦ νοῦς γνώσις. Ὅς γὰρ ἐπαφή αἰσθητὴ ἐστίν ἡ αἰσθησις· τότε γὰρ αἰσθανόμεθα, ὅτ' ἐπαφή τῶν αἰσθητῶν τοῖς αἰσθανομένοις ἢ τῇ αἰσθήσει γίνεται, καὶ μακρόθεν γὰρ τοῦ πυρὸς καθήμενων ἡμῶν, εἴπερ μόνον θερμαίνόμεθα, ἐπαφή λέγεται εἶναι· καὶ ἐπὶ τῆς ἀσπρήσεως καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τοῦτο συμβαίνει· οὐδὲ γὰρ ἀπὸ τῶν ἢ ἐπαφή σωματικὴ γίνεται ἐν τῷ τὰ σώματα συνεχίζεσθαι, ἀλλ' ἐν τῷ τὴν αἰσθησὶν προσβάλλειν τοῖς αἰσθητοῖς. Ὅς γοῦν οὕτω ταῦτα ἐπὶ τῆς αἰσθητῆς ἐπαφῆς, οὕτω νόει καὶ ἐπὶ τῆς νοητῆς ἐπαφῆς, ἣρουν τῆς γνώσεως. Ὅυτε δὲ ἀλήθεια ἐστίν, οὔτε σοφία, καίτοι γε τοῦ Κυρίου λέγοντος· *Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια*· καὶ τοῦ θεοῦ ἀποστόλου Παύλου· *Χριστὸς θεοῦ δύναμις, καὶ θεοῦ σοφία*· ὅτι αὐτοαλήθεια καὶ αὐτοσοφία ἐστὶ, καὶ ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν ἀλήθειαν καὶ σοφίαν. Καὶ ἄλλως, ὅτι οὐδὲ ταῦτα θεοῦ οὐσίαν σημαίνουσι. Τὸ δὲ ἐν καὶ ἡ ἐνότης ἀλλήλων διαφέρουσι· τὸ μὲν γὰρ ἐν δηλοῖ τὸ ὑποκείμενον· ἡ δὲ ἐνότης αὐτὴν τὴν ποιότητα· ὡσπερ λευκὸν καὶ λευκότης, ἀγαθὸν καὶ ἀγαθότης. Ὅυτε δὲ ἡ θεότης οὐσία ἐστὶ τοῦ θεοῦ, ὡσπερ οὐδὲ ἡ ἀγαθότης· οὐδὲ πνεῦμά ἐστι, καίτοι γε ἐν τοῖς θεοῖς Εὐαγγελίοις ἀκούομεν, *Πνεῦμα ὁ θεός*· καὶ πάλιν, *Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας*· ἀλλ' ὡς ἡμᾶς εἰδέναι φησὶ τὰ μακαριστικὰ καὶ ἀγιαστικὰ δνόματα τῶν τῆς ἁγίας Τριάδος ὑποστάσεων· τοῦτο γὰρ λαβὲ καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐπὶ πάσης ἀποφάσεως τὸ ὡς ἡμᾶς εἰδέναι, ἔχουν κατὰ τὴν ἡμετέραν δύναμιν. Οὐ μὲντοι γε οὐσία τὰ ἀπρηθμημένα θεοῦ, ἢ ἀγαθότης, ἢ θεότης, καὶ τὰ λοιπὰ, ἀλλὰ δόξα περὶ αὐτὸν ἐστίν. Οὕτω καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ τρίτῳ τῶν αὐτοῦ Θεολογικῶν λόγων λέγει, ὡς οὔτε ἡ θεότης, οὔτε τὸ ἀγέννητον, οὔτε ἡ πατρότης οὐσίαν σημαίνει θεοῦ. Μὴ ταραττέτω δὲ σε τό· Ὅυτε ὁ θεός εἶδε τὰ ὄντα ἢ

¹ Joan. xiv, 6. ² 1 Cor. i, 24. ³ Joan. iv, 21

ὄντα εἰσι· σκοπὸς γὰρ τῷ ἁγίῳ δεῖξαι τὸν Θεὸν μηδὲν μῆτε τῶν ὄντων, μῆτε, μὴν τῶν οὐκ ὄντων ὄντα. Τὸ δὲ, Μηδὲν τῶν οὐκ ὄντων ὑπερβολικῶς τέθεικε· τίνα γὰρ εἰσι τὰ μὴ ὄντα, ὡς ἂν εἴποιμεν, ὅτι οὐκ ἔστι τι τῶν μὴ ὄντων, ἀλλὰ οὐδὲν τῶν ὄντων οὕτως· ὅτι, ἐπεὶ τὰ πάντα παρήγαγε, πῶς ἔχει εὐρεθῆναι ἐν τοῖς ὄντιν; Λέγε τοίνυν, ὅτι οὐδὲ τὰ ὄντα γινώσκει τὸν πάντων αἴτιον Θεόν· ἀλλὰ ταχέως αὐτὸ ἐσαφήνισεν, εἰπὼν· Ἡ αὐτὸς ἐστι, τουτέστιν, Οὐδὲν τῶν ὄντων γινώσκει Θεὸν καθὼς ἐστιν, ἀντὶ τοῦ τὴν ἀνεκνόητον καὶ ὑπερουσίον αὐτοῦ οὐσίαν καὶ ὑπαρξίν· εἴρηται γὰρ· Οὐδεὶς γινώσκει τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ, καὶ τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱός. Καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐπάγει ὁ Πατήρ οὗτος, καὶ φησιν, Οὐδεὶς γινώσκει τὸν Θεὸν ἢ ἐστιν, οὐδὲ αὐτὸς ὁ Θεὸς γινώσκει τὰ ὄντα ἢ ὄντα ἐστί· τουτέστιν, οὐκ οἶδεν ἐπιβάλλειν τοῖς αἰσθητοῖς αἰσθητῶς ἢ ταῖς οὐσίαις, ὡς οὐσίαις· ἀνοικεῖον γὰρ τοῦτο Θεοῦ. Οἱ γὰρ ἄνθρωποι τὰ μὲν αἰσθητὰ ἢ διὰ θέας, ἢ δι' ἀφῆς, ἢ διὰ γεύσεως νοοῦμεν τί εἰσι· τὰ δὲ νοητὰ ἀπὸ μαθήσεως, ἢ διδασκαλίας, ἢ ἐλλάμψεως καταλαμβάνομεν. Ὁ δὲ Θεὸς οὐδὲ ἐξ ἐνός τοιοῦτου τρόπου οἶδε τὰ ὄντα, ἀλλὰ γινώσκει ἔχει τὴν αὐτῷ πρέπουσαν· τοῦτο γὰρ αἰνίττεται τό· Ὁ εἰδώς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν, δηλονότι, οὐ κατὰ τὸν λόγον τῆς γενέσεως τῶν ὄντων οἶδεν αὐτὰ ὁ Θεός, ὅπερ ἐστὶν αἰσθητῶς, ἀλλὰ καθ' ἕτερον γινώσεως τρόπον. Οἱ ἄγγελοι δὲ γνωστικῶς καὶ ἀῶλως αὐτὰ γινώσκουσιν, οὐχ ὡς ἡμεῖς αἰσθητῶς. Οὕτως οὖν καὶ ὁ Θεός ἀσυγκρίτως καὶ ὑπεραναθεστηχότως, οὐ μὴν ταῖς οὐσίαις συμβάλλων, οἶδε τὰ ὄντα. Λοιπὸν τὰ ὄντα Θεὸν οὐκ οἶδεν ἢ ἐστὶ Θεός· ὑπὲρ γὰρ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἐκταθῆναι ταῖς νοήσεσιν οὐ δύνανται. Εἰκότως οὖν εἰς ἑαυτὰ βλέποντα, ἀγνοεῖ τὴν θείαν φύσιν καθὼς αὐτὴ ἐστίν. Οὕτως οὖν καὶ ἡ θεία φύσις ἑαυτὴν βλέπουσα, οὐκ οἶδεν ἐν ἑαυτῇ τὰ ὄντα κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον, ἐπειδὴ ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα ἐστὶ, καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι κέκτηται ὑπερουσίως. Καὶ πάλιν ἀνωτέρω μὲν εἶπεν, Οὔτε φῶς, οὔτε ἀλήθεια· νῦν δὲ, Οὔτε σκότος, οὔτε φῶς, οὔτε πλάνη, οὔτε ἀλήθεια. Καὶ ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι τὸ μὲν πρῶτον φῶς λέγων, περὶ τοῦ ἀπολύτως φωτός λέγει, ἡγουν περὶ τῶν ἀγγελικῶν οὐσιῶν, καὶ ἀλήθειαν τὴν αὐτοαπολελυμένως· οὐ μὴν δὲ τὴν ἀντικειμένην τῷ ψεύδει ἀλήθειαν, ἀφ' ἧν ἀποφάσκει τὸ Θεῖον, ὅτι καὶ ὑπὲρ ταῦτα ἐξηρημένον ἐστίν. Ἐνταῦθα δὲ λέγει, ὅτι Οὔτε τῶν πρὸς τι, μᾶλλον δὲ τῶν κατὰ στέρησιν καὶ ἔξιν· οἶον, ὅτι οὔτε ἐκ σκότους εἰς φῶς μετέβαλεν, ὡσανεὶ ἐκ τοῦ δυνάμει φωτός εἰς τὸ ἐνεργεῖα φῶς· οὔτε πάλιν ἐκ τοῦ πλάνην εἶναι, δηλονότι, δυνάμει ἀλήθειαν, εἰς ἀλήθειαν ἐνεργεῖα μετέβαλε· πάντα γὰρ ταῦτα δεύτερα αὐτοῦ, καὶ τὸ φῶς καὶ ἡ ἀλήθεια, ἐξ αὐτοῦ προνοητικῶς φανέντα. Οὐδέ ἐστι παντελῶς αὐτοῦ θέσις, ὡς εἶναι ἡ ζωὴν ἢ ἀλήθειαν, ἢ ἄλλο τι τῶν ὄντων. Οὐδὲ πάλιν ἀφαίρεσις παντελῶς, ὡς μηδαμῆ μηδαμῶς εἶναι, ἀλλὰ τῶν μετ' αὐτὸν, δηλονότι τῶν κτισμάτων τὰς θέσεις καὶ ἀφαίρεσις ποιῶντας· θέσεις μὲν, οἶον ζωὴν, ἀλήθειαν, ὄν· ἀφαίρεσις δὲ, οἶον οὐ ζωὴν, οὐκ ἀλήθειαν, οὐκ ὄν.

A divinitas, et cætera, substantia sunt Dei, sed gloria circa ipsum. Sic etiam Gregorius theologus libro tertio *Theologiæ* suæ dixit, quod neque divinitas neque ingenitum, neque paternitas substantiam Dei significant. Neque te hoc movcat turbetve quod dicat Deum non posse entitates quatenus sunt entitates; propositum enim est huic sancto demonstrare, Deum nihil esse eorum quæ sunt, neque tamen quidquam esse eorum quæ non sunt. Et autem. Neque eorum quæ non sunt, per excessum posuit; quædam enim sunt non entia; ac si diceremus, quod non sit aliquid eorum quæ non sunt, et hoc modo sit nihil eorum quæ sunt; etenim si ipse omnia produxit, quomodo potest esse aliquid eorum quæ sunt? Dicit itaque, quod nec ea quæ sunt, cognoscant Deum causam omnium; verum statim idem exposuit, dicens: Quatenus ipse est; quod perinde est ac si dicatur: Nihil ex iis quæ sunt, cognoscit Deum quatenus est, id est substantiam ejus quæ supra substantiam est, et quæ intelligi non potest: vel ejus existentiam; dictum est enim: *Nemo novit Filium, nisi Pater: neque Patrem quis novit, nisi Filius*. Atque e contrario subjungit hic Pater, atque ait: Nemo cognovit Deum quatenus est, nec ipse Deus cognoscit ea quæ sunt quatenus sunt; id est, non novit intendere mentem secundum **583** sensum ad ea quæ sunt sensilia, nec ad substantias quatenus substantiæ sunt; hoc enim non convenit Deo. Nos enim qui homines sumus, ea quæ sensu percipiuntur, aut aspectu aut gustatu aut tactu intelligimus quid sint; ea vero quæ sub intelligentiam cadunt, aut per disciplinam, aut doctrinam, aut per illuminationem cognoscimus. Deus autem nullo modo ex istis novit ea quæ sunt, sed potius ex seipso cognitionem sibi congruam habet; hoc enim insinuat Scriptura, cum ait: *Qui novit omnia antequam fierent*, scilicet non secundum rationem generationis rerum novit ea Deus, quod est sensibiliter, sed secundum alium intelligendi modum. Angeli vero illa cognoscunt scienter et immaterialiter, non sensibiliter, ut nos. Sic utique etiam Deus absque comparatione et transcendentaliter, non autem cum substantiis comparans res novit. Cæterum ea quæ sunt, non novit Deum in quantum Deus est, quoniam non possunt supra naturam suam ferri intelligendo. Consentaneæ igitur cum se intuentur, divinam naturam ignorant secundum illud quod ipsa est. Sic igitur divina natura in seipsam intuens, non novit in se esse creaturas, secundum rationem substantiæ earum, siquidem est supra omnia quæ sunt, et ipsum esse suprasubstantiam habet. Et rursum superius quidem dixit: Neque lux, neque veritas; nunc vero: Neque tenebræ, neque lux, neque error, neque veritas. Et dicere liceat, primum quidem, cum lumen dicit, ipsum loqui de lumine absoluto, sive de substantiis angelicis, et esse veritatem earum

* Matth. xi, 27. * Dan. xiii, 42.

per se absolutam, non autem esse veritatem mendacis oppositam, quæ in Deo negat, quoniam supra ista exemptus est. Hic autem dicit : Nec eorum quæ ad aliquid, magis autem eorum quæ secundum privationem et habitum existunt; ut quod ex tenebris in lumen non sit commutatus, quasi ex lumine quod tantum est virtute, mutatus sit in lumen quod actu est lumen; neque rursus ex errore existat, scilicet ex veritate virtuali, in veritatem actualem commutatus; hæc enim omnia ipso posteriora sunt; et lumen, et veritas ipsius providentia lucent. Neque penitus ejus est positio, ut sit vel vita, vel veritas, vel quidquam aliud eorum quæ sunt. Neque rursus omnimoda ablatio, ut nullo modo quidquam sit; sed earum quæ post 584 ipsi sunt, scilicet creatorarum, etiam positiones et ablationes faciunt; positiones quidem, veluti vitam, veritatem, ens; ablationes vero, veluti non vitam, non veritatem, non ens. Hæc itaque quæ post ipsum sunt, et ponentes et auferentes, Deum ipsum neque ponimus, sive ex ipsis substantiam ejus noscimus, neque auferimus omnino, ut qui perfecte incomprehensibilis existit (quod enim perfecte est incomprehensibile, et spem et conatum excedit), verum imagines quasdam ex his quæ circa ipsum sunt concinantes, obscurum quemdam veritatis conceptum componimus, quandoquidem sit supra omnem etiam positionem, tanquam exempta rerum omnium causa, et supra omnem ablationem collocata, cum secundum nullam rerum ablationem Deus cognoscatur; siquidem ab omnibus absolutus, etiam supra omnia existit.

Α Ταῦτα γοῦν τὰ μετ' αὐτὸν καὶ τιθέντες καὶ ἀφαιροῦντες, αὐτὸν τὸν Θεὸν οὔτε τίθεμεν, ἤγουν ἐξ αὐτῶν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ γνωρίζομεν, οὔτε ἀφαιροῦμεν παντελῶς ὥστε τελῶς ἄληπτον εἶναι, (τὸ γὰρ τελῶς ἄληπτον, ἀνέλπιστον καὶ ἀνεπιχείρητον)· ἀλλ' εἰκόνας τινὰς ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν ἀναματτόμενοι, ἀμυδρὸν τι συναγομένῃ τῆς ἀληθείας ἑνδοξαίμα, ἐπεὶ καὶ ὑπὲρ πᾶσαν θέσιν ἐστίν, ὡς ἐξηρημένη αἰτία πάντων· καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἀφαιρέσιν ἐν τῷ κατὰ μηδεμίαν τῶν ὄντων ἀφαιρέσιν τὸ Θεῖον γινώσκεισθαι· ἀπολελυμένον γὰρ πάντων, καὶ πάντων ἐστὶν ἐπέκεινα.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ
ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ
ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ.

SANCTI
DIONYSII AREOPAGITÆ
EPISTOLÆ.

Interprete Balthasare Corderio, Societatis Jesu doctore theologo.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Α'
Γ'ΑΙΩ ΘΕΡΑΠΕΥΤΗ.

585 EPISTOLA I
CAIO MONACHO.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet, illam Dei ignorantiam, quam in libro De mystica theologia supra omnem cognitionem commendat, non privative sed superlate intelligendam esse. Et simul ostendit, omnem notitiam, quam per cognitionem de Deo habemus, ex creaturis accipi.

Τὸ σκότος ἀφανὲς γίνεται τῷ φωτί, καὶ μᾶλλον τῷ Α. πολλῷ φωτί· τὴν ἀγνωσίαν ἀφανίζουσιν αἱ γνώσεις, καὶ μᾶλλον αἱ πολλαὶ γνώσεις. Ταῦτα ὑπεροχικῶς, ἀλλὰ μὴ κατὰ στέρησιν ἐκλαδῶν, ἀπόφησιν ὑπεραληθῶς¹⁰, ὅτι λαμβάνει τοὺς ἔχοντας ὄν φῶς, καὶ ὄντων γνῶσιν¹¹ ἢ κατὰ Θεὸν ἀγνωσία· καὶ τὸ ὑπερκείμενον αὐτοῦ σκότος καὶ καλύπτεται παντὶ φωτί, καὶ ἀποκρύπτεται πᾶσαν γνῶσιν. Καὶ εἰ τις ἴδῃ Θεόν, συνήκειν δ' εἶδεν, οὐκ αὐτὸν ἐώρακεν, ἀλλὰ τι τῶν αὐτοῦ τῶν ὄντων καὶ γνωσσομένων· αὐτὸς δὲ ὑπὲρ νοῦν καὶ ὑπὲρ¹² οὐσίαν ὑπεριδρυμένος, αὐτῷ τῷ καθόλου μὴ γινώσκεισθαι, μηδὲ εἶναι, καὶ ἔστιν ὑπουσιῶς¹³ καὶ ὑπὲρ νοῦν γινώσκεται. Καὶ ἡ κατὰ τὸ κρείττον παντελὴς ἀγνωσία γνῶσις ἔστι τοῦ ὑπὲρ πάντα τὰ Β γνωσσομένα.

Tenebræ abolentur lumine, et præsertim copioso lumine; ignorantiam abolent cognitiones, præsertim amplæ cognitiones. Hæc superlate et non privative accipiens, plusquam vere enuntia, quod sui possessores verum lumen, et rerum cognitionem, latet ignoratio illa quæ est secundum Deum; et tenebræ ejus supereminentes omni quoque lumini occultantur, omnem abscondunt cognitionem. Et si quis, viso Deo, cognovit id quod vidit, nequaquam ipsum vidit, sed aliquid e rebus ejus quæ existunt et cognoscuntur; ipse autem supra mentem et substantiam constantior manens, per hanc ipsam cognitionis et essentia negationem et supra substantiam existit, et supra mentem cognoscitur. Et illa perfectissima in bonam partem ignorantia, notitia est ejus qui est supra omnia quæ in cognitionem cadunt.

586 ANNOTATIONES CORDERII.

Et non priventer. Ne id secundum sensum communem intelligendum esse suspicaris, quod sicut tenebræ lumine solvuntur, et multo lumine maxime solvuntur; aut sicut ignorantia, quæ est tenebræ quædam, cognitione tollitur, et multa cognitione maxime tollitur; sic ignorantia de Deo similis sit ignorantie per inscitiam. Imo quo magis quis illuminatur in cognitione Dei, et quo magis cognitionem colligit eorum quæ sunt, id est intellectuum et intelligentium, angelorum, inquam, et animarum, eo magis ascendens et altiorum cognitionem, cognoscel, hoc ipsum, non posse scilicet comprehendere, et ignorari lumen esse, et cognitionem supra omnia cognita. Non igitur secundum privationem dicitur ignorari Deum

VARIE LECTIONES.

¹⁰ ὑπεραληθῶς, S. P. et Vien. ¹¹ ὄντως γνῶσις, D. Sc. ¹² ὑπὲρ non habet S. D. Sc. Sar. ¹³ γρ. ὑπουσιῶς.

sed secundum superlativem cognitionis; non enim sic ignoramus, quasi alius aiquis sciat, siquidem non alio sciente nos ignoramus, tanquam qui non didicerimus, quod esset ignorare privanter, sive secundum privationem; sed ignoramus quod ab omni creatura ignoratur et omni creature supra quam ignotum est, quod est ignorare superlate.

Si quis, viso Deo, cognovit id quod vidit, nequaquam ipsum vidit, etc. Ita quoque Chrysostomus in homilia *De Eutropio*, quando inventus extra Ecclesiam abstractus et absorptus fuit, « Nemo, inquit, vidit id quod Deus est. » Non igitur, cum Deus videtur, apparet quod est, sed quod potest videre is cui apparet; non mutans substantiam suam, sed aspectum figura informans pro varietate rerum subjectarum.

Hinc Cyparissiotus decade 2, cap. 5, ait, quod neque integrum de Deo cogitationem habere in hoc seculo possumus; aut per eam plene de Deo philosophari; neque per aliam quamlibet a nobis informatam notionem. Et Gregorius theologus in secunda oratione *De theologia*: Justificatus, inquit, est ex fide magnus patriarcha Abraham¹ et sacrificat sacrificium novum et inauditum, ac illius magni sacrificii imaginem. Deum vero non ut Deum vidit, sed ei tanquam homini cibum apposuit²; et laudatus est quod tantum venerationis adhibuit, quantum intelligentia comprehendit. Ibidem cum de Jacob memisset: Et inquit, cum Deo tanquam cum homine³, quæcumque ista est Dei cum homine lucta, fortassis humana virtutis cum divina comparatio. Rursus in eodem loco: Quomodo Manoem Judicem prius, et Petrum discipulum postea, non es miratus? Num quidem, quia nec aspectum Dei typo et imagine informati passus est unde illud, Perimus, inquit, o uxor, vidimus Deum⁴; tanquam non possint homines imaginem Dei in sensus notionem elicere et informatam capere medium naturam ejus; nunc vero, quia Christum quem vernebat, in naviculam non recipiebat, et ab eam causam illam dimittebat⁵. Et Gregorius Nyssenus: Quomodo, inquit, reperitur quem nihil eorum quæ notescunt declarat? Non forma, non color, non circumscriptio, non figura, non quantitas, non qualitas, non locus, non conjectura, non similitudo, non proportio, quin potius semper est extra omnem viam comprehendendi. Unde Cyparissiotus ibidem, cap. 6, concludit, quod Deus neque ex representatione naturali cognoscitur, nec quidquam ex intelligentibus aut intellectis, ut ex substantia ejus liceat de eo philosophari. D. Maximus primo capite ex Theologicis⁶¹: Unus, inquit, Deus sine principio, incomprehensibilis, totam viam, ut sit, habens per totam notionem quando et quomodo sit, penitus repellens⁶², utpote nulli eorum qui sunt ex representatione naturali cogitus. Et rursus idem: Omnis, inquit, intelligentia sicut in substantia omnino ponitur, ut qualitas, nec etiam circa substantiam qualitate affectam habet motionem; non enim aliquid ex toto solutum, et simplex per se existens potest ipsam intelligentiam suscipere, quia non est soluta et simplex; Deus autem cum in utroque horum omnino simplex sit, et substantia scilicet soluta ab eo quod est in subjecto, et intelligentia non habens ullum prius subjectum; efficitur, ut neque sit ex his qui intelligunt, neque quæ intelliguntur, quippe quæ supra substantiam et intelligentiam sit. Adhuc idem cap. 11 primæ centuriæ: Res omnes quæcumque sunt, intelligentia prius perceptas, nominamus, quæ in seipsis habent principia notitiam demonstrabilia; at Deus non cogitus nominatur, quin potius ex his tantum, quæ intelligentia percipiuntur, creditur esse, quamobrem nihil eorum quæ intelliguntur, cum eo quacumque ex parte confertur. Unde concluditur, magis propriam theologiam, esse quæ versatur in negantibus quam quæ in ventibus quamquam æquo intervallo ambæ istæ theologiæ a Deo absint. Est enim Deus supra omnem negationem et affirmationem quæ sit cognitio ejus, adeoque, juxta Dionysium, verior est theologia mystica, nihil videlicet de eo cognoscere aut philosophari, sed potius nescienter, et sine omni intelligentia eorum quæ intelligentia percipiuntur, cum eo conjungi et copulari.

587 *Et illa perfectissima in bonum partem ignoratio.* Ignorantiam vocat non quidem inscientiam, quæ est quædam tenebræ animæ; sed relicta omni cogitatione rerum exteriorum, et omni intelligentia a proposito aliena, unam in quodam silentio secundum meliorem partem cum Deo ignoto quid sit, quid est super omnem cognitionem, et nihil aliud cognoscendo et contemplando, supra mentem cognoscere et contemplari, ut Dionysius in *Mystica theologia*, cap. 1, tradit. Hæc ignoratio vocata est Exodi xix, caligo, in quam dicitur Moyses ingressus, ut S. Maximus notavit. Hanc unionem optat Dionysius Timotheo in principio *Mysticæ theologiæ*, unde melius eam licet intelligere.

Vide Schol. S. Maximi et Paraphr. Pachym. in Epistola 1, tom. II.

EPISTOLA II.

EIDEM CAIO MONACHO.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Β'.

Τῷ ΑΥΤῷ ΓΑΙῶ ΘΕΡΑΠΕΥΤῆ.

SYNOPSIS EPISTOLÆ.

Explicat quo sensu dicatur Deus esse supraprincipium divinitatis et bonitatis, scilicet participatæ et creatæ.

Quomodo qui est supra omnia, etiam supra prin-
cipium divinitatis et supra principium bonitatis exi-
stet? Si divinitatem et bonitatem intelligas, rem
ipsam defici et bonifici doni, et inimitabilem imi-

Α Πῶς ὁ πάντων ἐπέκεινα καὶ ὑπὲρ θεαρχίαν ἐστὶ
καὶ ὑπὲρ¹⁴ ἀγαθαρχίαν; Εἰ θεότητα καὶ ἀγαθότητα
νοήσαι; αὐτὸ τὸ χρῆμα τοῦ ἀγαθοποιῦ καὶ θεοποιῦ
δῶρου, καὶ τὸ ἀμίμητον μίμημα τοῦ ὑπερθέου¹⁵ καὶ

¹ Gen. xv, 6. ² Gen. xviii, 5. ³ Gen. xxxii, 21. ⁴ Jud. xiii, 22. ⁵ Luc. v, 8.

(61) Centuria 1, cap. 1.

(62) Centuria 2, cap. 2.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁴ ὑπὲρ non est in D. ¹⁵ τὸ ὑπερθεοῦ, S.

ὑπεραγαθου, καθ' ὃ θεοῦμεθα καὶ ἀγαθονόμεθα. Καὶ ἄ γάρ εἰ τοῦτο ἀρχὴ γίνεται τοῦ θεοῦσθαι καὶ ἀγαθόνεσθαι τοὺς θεοῦμένους καὶ ἀγαθονομένους ¹⁶, ὁ πάσης ἀρχῆς ὑπεράρχιος, καὶ τῆς οὕτω λεγομένης θεότητος καὶ ἀγαθότητος, ὡς θαρραλίας καὶ ἀγαθαρχίας ἐστὶν ἐπέκεινα· καθ' ἕσση ἀμίμητος ¹⁷ καὶ ἀτρετος, ὑπερέχει τῶν μιμήσεων καὶ σχέσεων, καὶ τῶν μιμουμένων καὶ τῶν ¹⁸ μετεχόντων.

tationem supraquam Dei et supraquam boni, secundum quam deificamur et boni efficiuntur. Etenim cum hoc etiam principium sit deificationis ac bonificationis eorum qui deificentur et boni efficiuntur, qui est omnis principii supra quam principium, etiam sic dicta divinitate ac bonitate, tanquam principium divinitatis, et principium bonitatis superior existit; in quantum inimitabilis et incomprehensus, antecellit imitationibus et comprehensionibus, et eis qui imitantur et participes fiunt.

ADNOTATIONES CORDERII.

Supra principium divinitatis, etc. Scilicet in creaturis, qui Deus est auctor divinitatis in sanctis hominibus et angelis, qui Deum imitantur, et eis similes fiunt, de quibus scriptum est: *Ego dixi, tu esis, et filii Excelsi omnes* &c. Eodem sensu cap. 11, *De divinis nominibus*, § 6, sub finem ait Deum auctorem esse per se bonitatis et per se divinitatis. Vocant autem (inquit) per se bonitatem, et per se divinitatem, donum a Deo profectum, quod bonos et deos facit. Nempe tanquam principium, participans principium omnium rerum, quod non potest participare, neque in se participari, quia non potest fieri pars alienius, quod est solus Deus; et tanquam principium imparticipatum, quia est formale principium participantibus in suo genere; ut per se bonitas, principium formale bonis non re, sed ratione separatum a bonis, qui participatione bonitatis creatæ dicuntur et sunt formaliter boni. Et similiter in reliquis huiusmodi principis, secundum uniuscujusque principii naturam et ordinem. Vide adnotationes ad cap. 6 et 11 *De divinis nominibus*.

Nota hic ipsam imitationem Dei, vocari deificationem, quia non deificamur nisi imitando Deum. Deificatio autem ipsa quæ dicitur solet per se deificatio est donum Dei, et principium nostræ deificationis, a Deo donatum nobis. **588** Deus igitur est supra huiusmodi principium formale divinitatis deificæ, quæ tanquam dono Dei boni efficiuntur ab eo. De hoc deificationis principio S. Maximus in disputatione contra Pyrrhum: Sicut, inquit, inflammatio inflammatum et inflammantem secum infert, et refrigeratio refrigeratum et refrigerantem, et visio visam et videntem, et intelligentia intellectam rem et intelligentem (non enim potest habitudo sine habitis dici aut intelligi) sic, ut consequens est, deificatio deificatum et deificantem secum inducit. Idem: Oportebat, ut vere dicam, eum qui est auctor eorum quæ secundum naturam sunt, esse etiam auctorem deificationis secundum gratiam. Idem iterum: Demonstravi, inquit, divinitatem potentiam, quæ supra substantiam est, efficere deificationem eorum qui secundum gratiam deificati sunt. Nonnunquam etiam latius sumitur deificatio, ut a Gregorio theologo in oratione postquam factus est presbyter: Solitudinem, inquit, maxime omnium amplexus sum, et tanquam adjatricem et parentem divini ascensus; et deificam vehementer admiratus sum.

Vide Schol. S. Maximi et Paraphr. Pachym. in Epistol. 2, tom. 11.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Γ.

Τῷ ΑΥΤῷ ΓΑΙΩ.

B

EPISTOLA III.

EIDEM CAIO.

SYNOPSIS EPISTOLÆ.

Quid significet vox ἐξαίφνης, seu repente, et quam vim habeat de incarnatione pronuntiata.

Ἐξαίφνης ἐστὶ τὸ παρ' ἐλπίδα, καὶ ἐκ τοῦ τέως ἀφανούς ¹⁹ εἰς τὸ ἐμφανές ²⁰ ἐξαγόμενον. Ἐπὶ δὲ τῆς κατὰ Χριστὸν φιλανθρωπίας, καὶ τοῦτο οἶμαι τὴν θεολογίαν αἰνιττεσθαι ²¹, τὸ ἐκ τοῦ κρυφίου τὸν ὑπερούσιον εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ἐμφάνειαν ἀνθρωπικῶς οὐσιωθέντα προσεληλυθέναι ²². Κρύφιος δὲ ἐστὶ καὶ μετὰ τὴν ἐκφρασιν, ἢ, ἵνα τὸ θεϊότερον εἴπω, καὶ ἐν τῇ ἐκφράσει· καὶ τοῦτο γὰρ Ἰησοῦ κέκρυπται, καὶ οὐδενὶ λόγῳ οὔτε νῦν τὸ κατ' αὐτὸν ἐξήχεται μυστήριον, ἀλλὰ καὶ λεγόμενον ἄρρητον μένει, καὶ νοούμενον ἀγνωστον.

¶ Psal. LXXXI, 6.

Repente est, quod præter spem, et ex eo quod hucusque obscurum erat, profertur in lucem. In Christi autem humanitate, arbitror hoc etiam sermonem divinum voluisse insinuare, ex abdito suprasubstantialem illum in conspectum nostrum humanitus substantiatum prodiisse. Attamen occultus etiam est post ipsam manifestationem; aut, ut divinius dicam, in ipsa manifestatione: etenim hoc Jesu mysterium occultum est, nec ullo sermone vel intellectu expressum; quinimo dum profertur, arcanum; et dum intelligitur, ignotum manet.

VARIE LECTIONES.

¹⁹ τοῖς θεοῦμένοις καὶ ἀγαθονομένοις, D. ²⁰ ὁ ἀμίμητος, P. ὁ ἀμικτος, Ch. ²¹ τῶν non habet D. S. ²² ἐκ τοῦ οἶον τέως, Ch. D. ἀφανώς, S. ²³ ἐκφάνεις, S. D. Ch. ²⁴ αἰνιττεται, ²⁵ προσεληλυθέναι, S.

ADNOTATIONES CORDERII.

Nota primo, hic allu li ad illud Malachiæ cap. iii. 1: *Ecce ego mitto angelum meum, et præparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templum suum Dominator, quem vos quaeritis, et angelus testamenti quem vos vultis.* Ubi agit de adventu Christi, et Joanne ejus præcursore. Loci hujus explanationem vide apud Cornelium.

Nota secundo, Christi mysterium hic etiam occultum dici, post ejus declarationem; quia ut supernaturali non intelligitur, sed solum creditur. *Fides autem est argumentum non apparentium* (Hebr. xi. 1).

Unde in hoc mysterio, uti et in aliis supernaturalibus, non est querendum quomodo et quare, ut bene monet S. Justinus Martyr in oratione *De recta confessione*. Evidens, inquit, argumentum est perfidia dicere de Deo: Quomodo? Quomodo cæli effector est? quomodo terræ? quomodo maris aerisque et stirpium et animantium omnium et tui ipsius? Qui omnia diligenter de Deo queris, plane dices, omnia produxisse potentia sua. Num igitur potentia Dei aderat secundum accidens iis quæ fiebant, an secundum substantiam? Si secundum accidens, 589 aderat quidem illi, quasi essent antequam fierent; siquidem accidens non est secundum naturam per se, sed in aliquibus prius subjectis existit. At si hoc ridiculum est, relinquatur, potentiam Dei omnibus adesse secundum substantiam. Num igitur, quia potentia Dei omnibus quæ sunt secundum substantiam aderat, nihil amplius templum ipsum in quo fuit, habebat? Habet hoc dubitationem, et illud habet: et fides est utriusque dubitationis solutio. Ibidem: Dic igitur, quomodo Verbum caro factum cælos non dereliquit? Sane dicetis, quod manens Deus sic factus est. Rursus ergo dicite nolus, quomodo manens factus est? Si enim mansit quod erat, quomodo factus est quod non erat? Sin autem factus est quod non erat, quomodo mansit quod erat? Dubium habes de solutione, habe etiam dubium de modo unionis. At credis quod manens factus est; crede etiam adesse ubique secundum substantiam Verbum et præcipuo quodam modo esse in templo suo.

Vide Schol. S. Maximi et Paraphr. Pachym. in Epistol. 3, tom. II.

EPISTOLA IV.

EIDEM CAIO MONACHO.

A

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Δ΄.

Τῷ ΑΥΤῷ ΓΑΙΩ ΘΕΡΑΠΕΥΤῃ.

SYNOPSIS EPISTOLÆ.

Quod Christus et verus homo fuerit et simul supernaturali ratione naturam humanam assumpsit Deus homo.

Quomodo, inquis, Jesus, cum sit omnibus superior, cæteris hominibus substantialiter aggregatus est? Non nique ut auctor hominum, hoc loco homo dicitur, sed in quantum est revera homo, secundum totam hominis substantiam. Nos autem Jesum non humanitus definimus, neque enim ille homo tantum est (quia nequaquam suprasubstantialis exsisteret, si solus homo foret); sed revera homo præcipuo quodam hominum amore captus supra homines, et secundum homines, ex hominum substantia, cum supra substantiam exsisteret, substantiam assumpsit. Verumtamen suprasubstantialitate supra modum plenus est, ut qui semper supra substantiam sit, abundantia quadam suprasubstantialitatis; etiam ad substantiam vere veniens supra substantiam substantiatus est, et supra hominum conditionem gessit ea quæ sunt hominis. Quod declarat et Virgo quæ supra naturam parit: et aqua profluens, quæ pedem ex materia terraque concretorum gravitatem sustinet, neque cedit; sed virtute supernaturali, sine diffusionem subsistit. Quid vero cætera, quæ valde multa, quis memoret? in quæ si divinus quispiam intueatur, supra mentem etiam cognoscet ea quæ de humanitate Jesu affirmantur, excellentis quoque negationis virtutem continere. 590 Nam, ut summam dicamus, ne homo quidem erat, non quod non esset homo, sed

Πῶς, φῆς, Ἰησοῦς ὁ πάντων ἐπέκεινα, πᾶσιν ἐστὶν ἀνθρώποις οὐσιωδῶς συντεταγμένος; Οὐ γὰρ ὡς αἷτιος ἀνθρώπων ἐνθάδε λέγεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ὡς αὐτὸς κατ' οὐσίαν ὄλην ἀληθῶς ἄνθρωπος ἔν. Ἡμεῖς δὲ τὸν Ἰησοῦν οὐκ ἀνθρωπικῶς ἀφορίζομεν· οὐδὲ γὰρ ἄνθρωπος μόνον (οὐδὲ ὑπερούσιος, ἢ ἄνθρωπος μόνον), ἀλλ' ἄνθρωπος ἀληθῶς ὁ διαφερόντως φιλάνθρωπος ὑπὲρ ἀνθρώπων καὶ κατὰ ἀνθρώπους ἐκ τῆς τῶν ἀνθρώπων οὐσίας ὁ ὑπερούσιος οὐσιωμένος. Ἔστι δὲ οὐδὲν ἤττον ὑπερουσιότητος ὑπερπλήρης ὁ ἀπὸ ὑπερούσιος, ἀμέλει τῇ ταύτης περισυσία²³· καὶ εἰς οὐσίαν ἀληθῶς ἔλθων, ὑπὲρ οὐσίαν οὐσιώθη, καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐνήργει τὰ ἀνθρώπου. Καὶ δευτεροπαρθένος ὑπερφωῶς κύουσα, καὶ ἕδωρ ἄστατον, ὑλικῶν καὶ γερῶν ποδῶν ἀνέχον βάρος, καὶ μὴ ὑπεύκον, ἀλλ' ὑπερφωεὶ δυνάμει πρὸς τὸ ἀδιάλυτον συνιστάμενον. Τί ἂν τις τὰ λοιπὰ, πᾶμπολλα ὄντα, διέλθοι, δι' ὧν ὁ θεῖος ὄρεῖν, ὑπὲρ νοῦν γινώσκει, καὶ τὰ ἐπὶ τῇ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Ἰησοῦ καταφασκόμενα, δυνάμει ὑπεροχικῆς²⁴ ἀποφάσεως ἔχοντα. Καὶ γὰρ, ἵνα συνελόντες εἴπωμεν, οὐδὲ ἄνθρωπος ἦν, οὐκ ὡς μὴ ἄνθρωπος, ἀλλ' ὡς²⁵ ἐξ ἀνθρώπων, ἀνθρώπων ἐπέκεινα, καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀληθῶς ἄνθρωπος γεγονώς. Καὶ τὰ λοιπὸν, οὐ κατὰ θεὸν τὰ θεῖα δράσας, οὐ κατὰ ἀνθρώπου²⁶ κατὰ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἀνθρωθέντος Θεοῦ, καινὴν τινα τὴν θεανδρικὴν ἐνέσθαιον ἡμῖν πεπολιτευμένους.

VARIE LECTIONES.

²³ ἀγαθότητι, S. ²⁴ γο. ὑπεροχικῶς. ²⁵ ἀλλὰ τέως, S. ²⁶ ἀνθρώπου, Ch. οὐτε ἀνθρώπου, S. Sc.

quod ex hominibus natus, homines longe superaret, et supra hominem vere homo factus sit. Ceterum divina non qua Deus patrabat, neque humana quatenus homo gerebat; sed quatenus erat Deus et homo, novam quamdam nobiscum conversando dei-virilem operationem exhibebat.

ADNOTATIONES CORDERII.

Nota primo, Christum non sic hominem dici, sicut in *Divinis nominibus* Deum vocavit lucem, vitam, sapientiam, etc., quia est auctor lucis, vitæ, etc.; sed proprie et substantialiter hominem vocari, propter substantialem naturæ humanæ in persona Verbi unionem. De qua vide D. Thomam in iii part. quæst. 2, art. 3.

Nota secundo, Christum a Dionysio dici hominem suprasubstantialem sive supranaturalem, quia subsistentia divina unioque hypostatica, qua humana ejus natura terminatur et subsistit, omnem naturæ ordinem transcendit. Unde Christus quoque magis proprie θεάνθρωπος, id est *Deus-homo*, dicitur, quam homo.

Nota tertio, quod actiones quoque Christi, dignitatis sunt plus quam humanæ imo angelicæ, quia sunt suppositi divini, et merito ejus opera non humana sed θεανθρώπινα, id est *Dei virilia* nuncupantur. De quibus in Actis sextæ synodi œcumenicæ sic habetur: Utriusque naturæ utramque operationem scimus, naturalem dico et substantialem, et congruam sine divisione ex utraque, substantia et natura, procedentem, secundum operationem et qualitatem naturaliter insitam; et simul neque partibilem neque confusam alterutrius substantiæ operationem conjuncte inductam, hoc facit differentiam operationum in Christo, sicut et differentiam naturarum. Ubi observa cum Turriano, quod dicat *sine divisione*, scilicet personæ. Non enim propter differentiam substantiarum divinæ et humanæ, divisus est Christus, quin potius idem est perfectus Deus et perfectus homo. Rursus *sine divisione*, quia operatio divinæ naturæ, est operatio trium personarum, quarum unitas essentialis (ut est in synodo sexta, actione 14) non potest partiri, nec alteri unitati copulari, sed potius singularis est, et extra omnem numerum. Item, *operationem alterutrius substantiæ conjunctæ inductam* dicit; quia sic operabatur utraque natura quod proprium erat, ut altera simul operaretur convenienter sibi, et ut se decebat. Sive enim operationes essent Deo convenientes, ut miraculorum, caro operabatur, ut cum potestate divina remittebat peccata, et ore dicebat: *Remittuntur tibi peccata tua*^r; et potestate divinæ restituebat visum^s, et manu et sputo liniebat oculos^t; sive operationes humanæ naturæ convenirent; ut stare, esurire, fatigari^u. Verbum operabatur permittendo et volendo; sive operationes essent mixtæ, id est partim divinæ, partim humanæ, hoc est Deo convenientes et homini, ut ambulare super mare^v; ambulare enim homini conveniebat, non deprimi ambulando super mare, Deum decebat; quæ operationes, uti supra diximus, θεανθρώπινα a Dionysio dicuntur, id est simul divinæ et humanæ.

Vide Schol. S. Maximî et Paraph. Pachym. in Epistola 4, tom. II.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ε΄.

ΔΩΡΟΘΕΩ ΔΕΙΤΟΥΡΓΩ.

A

EPISTOLA V.

DOROTHEO MINISTRO.

SYNOPSIS EPISTOLÆ.

Explicat quid sit caligo divina, de qua egit libro De mystica theologia.

Ὁ θεὸς γνῶφος ἐστὶ τὸ ἀπρόσιτον φῶς, ἐν ᾧ κατοικεῖν ὁ θεὸς λέγεται. Καὶ ἀοράτω γε ὄντι διὰ τὴν ὑπερέχουσαν²⁷ φανότητα, καὶ ἀπροσίτω τῷ αὐτῷ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ὑπερουσίτου²⁸ φωτοχυσίας, ἐν τούτῳ γίγνεται πᾶς ὁ θεὸν γῶναι καὶ ἰδεῖν ἀξιοῦμενος, αὐτῷ τῷ μὴ ὄραν, μηδὲ γινώσκειν, ἀληθῶς ἐν τῷ ὑπὲρ ὄρασιν καὶ γῶσιν γιγνόμενος, τοῦτο αὐτὸ γινώσκων, ὅτι μετὰ πάντα ἐστὶ τὰ αἰσθητὰ καὶ τὰ νοητὰ, καὶ προφητικῶς ἐρῶν· Ἐθανμαστώθη ἡ γνῶσις σου ἐξ ἐμοῦ²⁹, ἐκραταιώθη, οὐ μὴ δύναμαι πρὸς αὐτήν. Ὅσπερ οὖν καὶ ὁ θεὸς Παῦλος ἐγνωκέναι τὸν θεὸν λέγεται, γνοὺς αὐτὸν ὑπὲρ πᾶσαν ὄντα νόησιν καὶ γῶσιν· διὸ καὶ ἀνεξι-

Divina caligo lux est inaccessa, quam inhabitare Deus perhibetur^z. Et cum quidem sit inaspectabilis, **591** propter exuberantem supernaturalis luminis effusionem, ad hanc pertingit, quisquis Deum nosse ac videre meruit, eoque ipso quo neque videt neque cognoscit, in illo vere, qui visionem et cognitionem superat, existit hoc ipsum sciens, eum in omnibus, tam sensibus quam intellectibus, existere, et cum Propheta pronuntians: *Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, et non potero ad eam*⁷. Quemadmodum etiam divus Paulus Deum cognovisse dicitur, quando illum supra B omnem scientiam et intelligentiam existere cognos-

^r Matth. ix, 5. ^s Luc. xviii, 42. ^t Joan. ix, 6. ^u Joan. xix. ^v Matth. xiv, 25. ^z I Tim. vi, 16. ⁷ Psal. cxxxviii, 6.

VARIÆ LECTIONES.

²⁷ ὑπερουσίαν, S. Sc. ²⁸ ὁ. ὑπερβολὴν ὑπερουσίτου, D. S. P. ²⁹ ἀπ' ἐμοῦ, Ch. D. S.

ut: quocirca etiam vias eius investigabiles esse assertit, et inscrutabilia iudicia illius, et inenarrabilia dona ejus¹, et pacem ipsius omnem sensum exasperare², quippe ut qui invenerat eum qui est supra omnia, et supra mentem agnoverat, eum qui rerum omnium auctor est, rebus quoque omnibus superiorem esse.

Α γινωσκους ετις τις τας οδους αυτου εστιν, και ανεξεραυ-
ντα τα κριματα αυτου, και ανεξεραυγτους τας δω-
ρις αυτου, και την ειρηνην αυτου υπερβυουσαν
παντα νοον, δεσ ειρηνης του υπερ παντα, και τουτε
υπερ νοον εγνωκως, δεσ παντων εστιν η αιτια
παντων αειως ου.

ADNOTATIONES CORDERII.

Dirina caligo lux est inaccessible, etc. Almsit S. Dionysius ad illud I ad Timoth. vi, 16, n^o I de Deo dicit: *Qui lucem inhabitat inaccessibleem, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest, scilicet juxta legem ordinatam a Deo in hac vita, aut virtus naturæ.* Vide S. Thomam p. 1, quest. 2, art. 4 et seq. Item quæ de divina caligine dicta sunt primo et secundo capite *Mysticæ theologiæ*, et in Adnotationibus ibidem.

Dicitur autem *dirina caligo lux inaccessible* scilicet virtus naturæ, quia nimirum Deus neque ex representatione naturali cognoscitur, nec est quidquam ex intelligentibus aut intellectis, ut ex substantia ejus liceat de eo philosophari. Representatio enim naturalis in mente sive intellectu est, quæ oritur et prout prima dicitur ex phantasmatibus rei sub sensum cadentis, cum qua Deus nullo modo potest comparari, ut intellectus conversus ad phantasmata possit aliquo modo Deum cognoscere, ac si potest ad se substantias aliqui incorporeas. Omnia enim que intelliguntur, habent in se principium cognitionis, quia vel sunt in sensibus, quorum sunt phantasmata, a quibus abstractuntur species intelligentes quibus intellectus informatus intelligit; aut sunt incorporea, quæ in se habent unde conparentur cum sensibus, ad quorum phantasmata, quæ sunt imagines et similitudines eorum, ad animos pertinentes, se convertit intellectus ut aliquid de incorporeis intelligat. Sunt autem similitudines præcipue sensibiles et intelligendi, ut ait S. Thomas p. 1, q. 84, art. 3. Deus autem non potest sic cum creatura sensibili comparari, unde non sic intelligitur, sed tanquam causa per excessum, ut ait S. Thomas eadem questione 84, art. 7, vel per revelationem supernaturalem, sive fidei, quæ absente est, sive que ex fontibus simul habet in attestante, et perfectissima est, quæ in hac vita haberi potest. Et in utraque Deus tanquam caligine et inaccessiblei luce cognoscitur, quæ omnem superat demonstrationem, in qua videtur et mensurata sine ulla notione, et absque omni intelligentia eorum que naturali intelligentia percipiuntur, eum Deo conjungitur et copulatur.

Est igitur hæc *lux inaccessible*, quia, ut ait Gregorius theologus lib. 1 *De theologia*, quid tandem Deus sit substantia et natura, nemo hominum unquam reperit, neque reperire quæat. Et curiosus dicitur: *Sablonon*, inquit, qui fuit sapientior cunctis hominibus, qui ante eum et post eum in se existit, et in latitudine cordis donum Dei, et illius contemplationis copiosior arena maris; quanto plus scrutatur profundum, tanto magis æstuat, et finem quemdam facti sapientiæ invenire quantum elligerat. Paulus autem conatur quidem assequi non dico naturam Dei (huc enim omnibus modis fieri non potest) sed tantum tantum Dei. Quis vero non potest reperire exitum, nec vim gradum accessus suat, nec uti desideria curiositas 592 mentis; dum semper aliquid subapparet ejus quod relinquere (o verum desiderium! ut mihi similiter eveniat) stupore orationem circumserbit; et divitias Dei, atque profundum hanc reperi vœat; constitetur iudicia Dei comprehendere non posse; eadem fere atque David loquitur, qui nunc quidem iudicia Dei vocat abyssum multam, ejus fundum mensura aut sensu non licet comprehendere. At quando vero dicit, admirabilem factam esse cognitionem ex seipso, et ex sui formatione. Et adhuc vltim in eodem libro. Quia expetit quidem omnia natura primam causam; comprehendere vero non potest, propter causas quas dixi: laborans desiderio, et ventu anxia, et damnum non potens ferre, secundam navigationem suscipit, ut intueatur atqueet in ea que cerantur, et aliquid ex eis faciat formi, male docta. Quod enim quod sub aspectum cadit, eo qui aspicit, alius et Deo similis est, ut hic colat, illud colatur?

S. Gregorius Nyssenus in *Vita Moysi*: *Non poteris videre faciem meam, non enim ridebit homo faciem meam, et videri.* Hoc autem non dicit Scriptura, quasi Deus sit causa mortis (quomodo enim facies vult fieri unquam potest causa mortis eis qui appropinquaverunt?) sed quia Deus est natura vite auctor. Proprium autem signum divinæ naturæ est esse celsius omni signo. Qui igitur aliquid eorum que cognoscuntur, Deum esse arbitratur, tanquam ab eo qui vere est, male delictus ad id quod comprehendere forte cogitationis esse exstinatur, vitam non habet. Qui enim est auctor eorum que sunt, is est vera vita; hic autem cognoscere non potest (scilicet quid sit). Quia igitur cognitionem vitam natura efficitrix vite, sic expletur Moysi desiderium per id quod fecit, ut materet cupiditas inexcipibilis. Item in explanatione duos beatitudinis: *beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videntur.* Qui cor suum inquit, ab omni affectione turbida emundavit, in propria pulchritudine imaginem divinæ naturæ perspicit. Mensura enim persipientiæ Dei, que a se capi potest, in se est. Igitur qui se ipso videt, in se quod desiderat videt, atque ita mundus corde efficitur beatus, cum intuens in suam munditiam, in imagine sua videt exemplar. Hæc certis modis ad mysticam contemplationem prorsus necessaria est, nec sine illa ulli ad divinam caliginem aditus patet.

Ex his liquet, quod Deus nec naturali representatione cognosci ab ullo unquam possit. Fugit enim omnibus modis cognitionem, quomodo aut quomodo sit, nec est eorum que intelligunt, aut eorum que intelliguntur. Est enim substantia, que subjectum esse non potest; et notio que nulla ratione subjectum habet, in quo igitur id fundatum cognoscit, quod non potest prorsus recipere subjectum ad notitiam? Recte igitur est in mensuras supra substantiam, et mens omnibus cogitationibus et cogitabilis, cum non potest nisi non cadens sub intelligentiam, et ratio methodis nobis, idque propter superationem substantiæ et intelligentiæ.

Vide Schol. S. Nazimi et Paraphr. Pachym. in Epistol. 5, tom. 11.

¹ Rom. xi, 33. ² Phil. iv, 7. ³ Rom. xi, 33. ⁴ Paul. xxv, 7. ⁵ Exod. xxxiii, 20. Mat. h. v, 8.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Γ.
ΣΩΣΙΠΑΤΡΩ 'ΙΕΡΕΙ.

A

EPISTOLA VI.
SOSIPATRO SACERDOTI.

SYNOPSIS EPISTOLÆ.

Sudet Sosipatro, ut non tam in falsis opinionibus arguendis, quam in veritate stabilienda se occupet.

Μὴ τοῦτο οἶου νίκην, ἱερὲ Σωσίπατρε, τὸ εἰς θρησκείαν ἢ δόξαν ὑβρίσαι, μὴ ἀγαθὴν φαινομένην· οὐδὲ γὰρ οὐδ' εἰ κεκριμένως αὐτὴν ἐξελέγξεις, ἤδη τὰ Σωσιπάτρου καλὰ· δυνατὸν γὰρ καὶ σὲ καὶ ἄλλους ἐν πολλοῖς τοῖς ψεύδεσι καὶ φαινομένοις, ἐν ὧν καὶ κρύφτιον τὸ ἀληθὲς λαμβάνειν. Οὐδὲ γὰρ, εἴ τι μὴ ἐρυθρόν, ἤδη λευκόν· οὐδὲ, εἴ τις μὴ ἵππος, ἐξ ἀνάγκης ἄνθρωπος. Οὕτω δὲ ποιήσεις, ἐμὸς πειθόμενος· ἀφέξῃ μὲν τοῦ καθ' ἑτέρων λέγειν, ὑπὲρ ἀληθείας δὲ οὕτως ἔρεις²⁰, ὡς πάντη εἶναι ἀνεξέλεγκτα τὰ λεγόμενα.

Noli hoc putare victoriam, venerande Sosipater, quod in eam religionem vel opinionem inveheris, quæ non bona videatur; neque enim, si illam recte coarguas, continuo Sosipatri res bene habent; potest enim tam te quam alios, inter multa falsa et apparentia unum illud et occultum et verum latere. Neque enim ut quid rutilum non sit, jam continuo album est; neque, si quis non equus, necessario est homo. Sic itaque, si me audies, facito; desistes quidem adversus alios dicere, sed omnino
B ita pro veritate dices, ut et ea quæ dicuntur refelli non valeant.

593 ADNOTATIONES CORDERII.

Nota prudentissimum Dionysii consilium pro iis qui agunt cum hæreticis, cum quibus non est contentiose arguendum, quia id parum utile est, juxta illud ad Titum III, 9: *Contentiones et pugnas legis devota, sunt enim inutiles.* Prodest autem proferre ac stabilire veritatem, qua cognita, errores non secus ac tenebræ in luce evanescent.

Vide Schol. S. Mazimi et Paraphr. Pachym. in Epistol. 6, tom. II.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ζ.
ΠΟΛΥΚΑΡΠΩ 'ΥΕΡΑΡΧῃ.

EPISTOLA VII.
POLYCARPO ANTISTITI.

SYNOPSIS EPISTOLÆ.

I. *Docet, adversus infideles non esse contentiosius agendum, sed veritatem stabiliendam, qua stabilita falsitas per se corruet.* II. *Convitia infidelium parum esse curanda, et in ipsos retorquenda. Et simul argumenta suggerit Polycarpo quibus contra Apollophonem uti debeat, præsertim a prodigiosa eclipsi, quam Apollophanes una cum Dionysio spectavit tempore crucifixionis Christi.* III. *Ex ipsiusmet confessione ostendit ipsum ista eclipsi convictum.*

§ I

Ἐγὼ μὲν οὐκ οἶδα πρὸς Ἑλλήνας ἢ πρὸς ἑτέρους εἰπὼν, ἀρκεῖν οἰόμενος ἀγαθοῖς ἀνδράσιν, εἴ τὸ ἀληθὲς αὐτὸ ἐφ' ἑαυτοῦ δυνήσονται καὶ γνῶναι καὶ εἰπεῖν, ἢ ὅπως ἔχει. Τοῦτου γὰρ, ὃ τι ποτὲ ἐστίν, κατὰ νόμον ἀληθείας ὀρθῶς ἀποδεικνυμένου, καὶ ἀκραιφνοῦς ἐστηκότος, πᾶν τὸ ἐτέρως ἔχον, καὶ τὴν ἀληθεῖαν προσποιούμενον, ἐξελεγχθήσεται²¹ καὶ ἕτερον ἐν τοῦ ὄντως ὄντος, καὶ ἀνόμοιον, καὶ δοκοῦν ἐκεῖνο μᾶλλον ἢ ὄν. Περιττὸν οὖν²² ἐστίν, τὸν ἀληθείας ἐκφάντορα πρὸς τοῦτους ἢ ἐκείνους διαμάχεσθαι· λέγει γὰρ ἕκαστος αὐτὸς ἔχειν τὸ νόμισμα τὸ βασιλικόν. καὶ ἴσως γε ἔχει τι μορίου τινὸς τοῦ ἀληθοῦς ἀπατηλὸν εἰδωλόν· καὶ εἰ τοῦτον²³ ἐλέγξεις, ὁ ἕτερος καὶ αὐτὸς ὁ ἄλλος περὶ τοῦ αὐτοῦ φιλονεικήσει. Τοῦ

Equidem haud scio me adversus gentiles aut alios invectum, ratus viris probis esse satis, si ipsam in se veritatem et agnoscere et proferre possint, prout revera se habet. Ubi enim quidquid est lege veritatis demonstratum fuerit, clareque constiterit, quidquid aliter se habet, ac veritatem simulat, arguetur etiam aliud esse ab eo quod vere est, et potius esse dissimile et apparens, quam revera existens. Supervacaneum igitur est, ut is qui demonstrat veritatem, adversus hos aut illos dimicet; quilibet enim affirmat se habere regium numisma, et fortassis habet particulae ejusdem vera fallacem aliquam imaginem; quam si confutaveris, alius iterum atque alius de eadem dimicabit. At

VARIE LECTIONES.

²⁰ ὄντως ἔρεις, P. D. Sc. Sag. ²¹ ἐλεγχθήσεται, S P. ²² οὖν non est in D. ²³ εἰ τοῦτο, S.

si vera ratio rite fuerit stabilita, ceterisque omnibus irrefragabilis persistat, quidquid cum ea non eodem modo per omnia se habet, id ipsum per se, insuperabili ejus quod omnino verum est stabilitate, dejicitur. Hoc itaque cum, mea quidem sententia, probe nossem, minime dedi operam ut adversus gentiles xiosve dicerem, sed mihi satis est, si mihi donet Deus, ut de veritate primum quidem recte sentiam, ac deinde seite eloquar ut oportet.

§ II.

Tu autem ais, sophistam Apollophanem me conviciari, ac parricidam appellare, ut qui gentiliū dicitis, adversus ipsos non sincere utar. **594** Atqui nos illi verius objicere possemus, gentiles illos, adversus divina divinis sacrilege abuti, dum per Dei sapientiam, divinæ religionis cultum abolere moluntur. Neque vero hic de multitudinis opinione loquor, quæ poetarum fictionibus materialiter tenaciterque adhærens, creaturæ potius quam creatori famulatur; verum etiam ipsemet Apollophanes divinis adversus divina nefarie utitur; nam per hanc ipsam rerum scientiam, quæ ab ipso recte philosophia dicitur, et a divo Paulo sapientia Dei nominatur ¹, ad rerum ipsarum scientiæque illius auctorem, veros philosophos ascendere oportebat. Ac ne præter institutum meum, aliorum potius quam ipsius sententiam a veritate deflectere convincam, scire debebat Apollophanes, cum sapiens esset, nihil unquam cælestis ordinis ac motus immutari ullo modo potuisse, sine instinctu auctoris sui, a quo et ut esset accepit, et ejus potentia conservatur, qui, secundum Scripturæ testimonium, cuncta perficit ac putat. Cur igitur non colit eum, quem hinc quoque cognovimus veraciter esse omnium Deum, admirando ejus, a quo cuncta subsistent, admirabilem potestatem? Quandoquidem ab ipso sol et luna, potentia statuque mirabili, simul cum hac rerum universitate, ad omnimodam immobilitatem redacta sint, nec non ad integri diei spatium, in hisdem universa signis constiterint; vel, quod amplius est, etiam cunctis orbibus primariis, qui cæteros complexu suo continent, more suo gyranibus, ea quæ illorum complexu continebantur, non una in orbem circumlata sint; quin et alius quidam dies continuatione fere triple longior effectus, et lotis viginti horis, universum æquali omnino temporis spatio, motu contrario supraquam admirandis retrogyrationibus retrogressam ac reversum sit: vel ipse sol in cursu suo, quinquiformem

Α δ' ἀληθοῦς αὐτοῦ προθεθέντος ²⁴ ὁρθῶς λόγου, καὶ πρὸς τῶν ἄλλων πάντων ἀνεξελέγκτου μείναντος, πᾶν τὸ μὴ οὕτω κατὰ πάντα ἔχον, αὐτὸ ἐφ' ἑαυτοῦ τῇ ἀητήτῃ στάσει τοῦ ὄντως ἀληθοῦς ²⁵ καταβάλλεται. Τοῦτο μὲν οὖν, ὡς οἶμαι, καλῶς ἔγνωκώς, οὐκ ἔσπουσα πρὸς Ἑλληνας ἢ πρὸς ἑτέρους εἰπεῖν· ἀλλ' ἰκανὸν μοι, καὶ τοῦτο θεὸς δοίη! περὶ ἀληθείας εἰδέναι πρῶτον, ἔπειτα εἰδόντα ὡς χρὴ λέγειν ²⁶.

Σὺ δὲ φῆς λυιδροῦσθαι μοι τὸν σοφιοτὴν Ἀπολλοφάνη, καὶ πατραλοῖαν ἀποκαλεῖν, ὡς τοῖς Ἑλλήνων ἐπὶ τοὺς Ἑλληνας οὐχ ὁσίως χρωμένῳ. Καίτοι πρὸς αὐτὸν ἡμᾶς ἦν ἀληθέστερον εἰπεῖν, ὡς Ἑλληνας τοῖς θεοῖς οὐχ ὁσίως ἐπὶ τὰ θεῖα χρωῖνται, διὰ τῆς σοφίας τοῦ θεοῦ τὸ θεῖον ἐκβάλλειν πειρώμενοι σέβας. Καὶ οὐ τὴν τῶν πολλῶν ἐγωγέ φημι δόξαν, τοῖς τῶν ποιητῶν προσύλωσ καὶ ἐμπαθῶς ἐναπομενότων, καὶ τῇ κρίσει παρὰ τὸν κρίσαντα λατρευόντων, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς Ἀπολλοφάνης οὐχ ὁσίως τοῖς θεοῖς ἐπὶ τὰ θεῖα χρῆται· τῇ γὰρ τῶν ὄντων γνώσει, καλῶς λεγομένη, πρὸς αὐτοῦ φιλοσοφῆ, καὶ πρὸς τοῦ θεοῦ Παύλου σοφία θεοῦ κεκλημένη, πρὸς τὸν αἰτίον καὶ αὐτῶν τῶν ὄντων καὶ τῆς γνώσεως αὐτῶν ἐχρῆν ἀνάγεσθαι τοὺς ἀληθεῖς φιλοσόφους. Καὶ ἵνα μὴ τὴν τῶν ἄλλων ²⁷ ἢ τὴν αὐτοῦ παρὰ τὸ δοκοῦν ἐξελέγκῃ μοι δόξαν, ἔδει συνιδεῖν Ἀπολλοφάνη, σοφὸν ὄντα, μὴ ἂν ἄλλως ποτὲ δυνηθῆναι τῆς οὐρανιας τε παρατραπῆναι τάξεως καὶ κινήσεως, εἰ μὴ τὸν τοῦ εἶναι αὐτὴν καὶ συνοχέα, καὶ αἰτίον ἔσχεν εἰς τοῦτο κινούντα, τὸν πωῶντα τὰ πάντα, καὶ μετασκευάζοντα, κατὰ τὸν ἱερὸν λόγον. Πῶς οὖν οὐ σέβει τὸν ἐγνωσμένον ἡμῖν κακὸν τούτου, καὶ ὄντως ὄντα τῶν ὄλων θεῶν, ἀγάμενος αὐτὸν τῆς παναιτίου καὶ ὑπεραρρόητου δυνάμεως; ὅταν ἥλιος ²⁸ ὕπ' αὐτοῦ καὶ σελήνη, κατὰ δύναναι καὶ στάσειν ὑπερφουεστάτην, ἅμα τῷ παντὶ πρὸς τὸ πάντῃ ἀκίνητον ὀρίζονται, καὶ εἰς μέτρον ἡμέρας ὅλης ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἑστέσι τὰ πάντα σημεῖων· ἢ τὸ τούτου γε πλεῖον, εἴπερ, τῶν ὄλων καὶ τῶν κρειττόνων καὶ περιεχόντων ²⁹ οὕτω φερομένων, οὐ συμπεριτῆγο τὰ περιεχόμενα· καὶ ὅταν ἄλλη τις ἡμέρα κατὰ συνέχειαν σχεδὸν τριπλασιασῆται, καὶ ἐν εἴκοσι ταῖς πάσαις ὥραις, ἢ τὸ πᾶν τοσούτου χρόνου φοράς ἐναντίας ἀναποδίξῃ καὶ ἐπαναστρέψῃ ταῖς οὕτως ἄγαν ὑπερφουεστάταις ἀντιπεριαγωγαῖς· ἢ ὁ ἥλιος, ἐν ³⁰ ἰδίῳ ὁρόμῳ τὴν πεντάτροπον αὐτοῦ κίνησιν ἐν ὥραις δέκα συνελών, ἀναλυτικῶς αὐθις ὅλην αὐτὴν ἐν ταῖς ἑτέραις δέκα καινῇν τινα τρίβων ὁδῶν ἀναποδίξῃ· τοῦτο δὲ τὸ καὶ Βαβυλωνίους εἰκότως ἐκπλήξαν, καὶ μάχης ἐκτὸς τῷ

¹ 1 Cor. 17, 7.

VARIE LECTIONES.

²⁴ καὶ τοῦ ἀληθοῦς αὐτοῦ προθεθέντος, D. S. ²⁵ τοῦ ὄντως ὄντος ἀληθοῦς, D. ²⁶ ὡς ἐχρῆν, P. ²⁷ τῶν non est in D. S. P. ²⁸ ὁ ἥλιος, S. ²⁹ εἴπερ καὶ τῶν ὄλων καὶ τῶν κρειττόνων καὶ τῶν περιεχόντων, D. ³⁰ ἐν non est in S. P.

Ἐξεκία καθυποτάξαν, ὡς ἂν ἰσοθέω τινὲ καὶ ὑπερ-
έχοντι τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ οὐ δήπου φημί τὰς ἐν
Αἰγύπτῳ μεγαλοουργίας, ἢ ἄλλας τινὰς ἀλλαγῶ θεο-
σημείας γεγενημένας, ἀλλὰ τὰ κοινὰ καὶ οὐράνια,
καὶ ἐν τῷ παντὶ καὶ πᾶσι θριαμβευθέντα. Φησὶ δὲ ⁴¹
πάντως Ἀπολλοφάνης, οὐκ εἶναι ταῦτα ἀληθῆ·
μάλιστα μὲν οὖν τοῦτο ταῖς Περτῶν ἱερατικαῖς
ἐμφέρεται φήμας, καὶ εἰσέτι μάγοι τὰ μνημόσυνα
τοῦ τριπλάσιου Μίθρου τελοῦσιν. Ἄλλ' ἐξέστω αὐτῷ
τούτοις διὰ τὴν ἄγνοϊαν ἢ τὴν ἀπειρίαν ⁴² ἀπιστεῖν.
Εἰπέ δὲ αὐτῷ· Τί λέγεις περὶ τῆς ἐν τῷ σωτηρικῷ
σταυρωῖ γεγονυίας ἐκλείψεως; ἀμφοτέρω γὰρ τότε,
κατὰ Ἱδιούπολιν ⁴³ ἅμα παρόντε τε καὶ συνεστῶτε,
παραδόξως τῷ ἡλίῳ τὴν σελήνην ἐμπέπτουσαν ἐωρῶ-
μεν (οὐ γὰρ ἦν συνόδου καιρὸς)· αὖθις τε αὐτὴν
ἀπὸ τῆς ἐναντίας ὥρας ἄχρι τῆς ἐσπέρας εἰς τὸ ⁴⁴
τοῦ ἡλίου διάμετρον ὑπερφωῶς ἀντικαταστᾶσαν. Ἀνά-
μνησιν δὲ τι καὶ ἕτερον αὐτῶν· οἶδε γὰρ, ὅτι καὶ
τὴν ἐμπτωσιν αὐτὴν ἐξ ἀνατολῶν ἐωράκαμεν ἀρξα-
μένην, καὶ μέχρι τοῦ ἡλιακοῦ πέρατος ἐλθοῦσαν,
εἶτα ἀναποδίξασαν, καὶ αὖθις οὐκ ἐκ τοῦ αὐτοῦ καὶ
τὴν ἐμπτωσιν καὶ τὴν ἀνακάθαρσιν, ἀλλ' ἐκ τοῦ
κατὰ διάμετρον ἐναντίου γεγενημένην. Τοσαῦτά ἐστι
τοῦ τότε καιροῦ τὰ ὑπερφωῆ καὶ μόνω Χριστῷ τῷ
παναιτίῳ δυνατὰ, τῷ ποιοῦντι μεγάλα καὶ ἐξαισία,
ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς.

denum resiliisse, et rursum, non ex eadem parte occursum illum et recessum exstitisse, sed ex ad-
verso diametri. Ista sunt, quæ tunc supra naturam omnino contigerunt, et a solo rerum omnium con-
ditore Christo fieri possunt, qui facit magna ac stupenda quorum non est numerus.

§ III.

Ταῦτα, εἴ σοι θεμιτὸν, εἰπέ, καὶ, εἰ δυνατὸν, C
Ἀπολλόφανες, ἐξέλεγχε ⁴⁵ καὶ πρὸς ἐμὲ τὸν τότε
καὶ συμπρόντα σοι, καὶ συνεωραχότα, καὶ συνανα-
κρίναντα πάντα, καὶ συναγάμενον. Ἀμέλει καὶ μαν-
τείας τότε, οὐκ οἶδ' ὄθεν, ὃ Ἀπολλοφάνης ἀπάρχεται,
καὶ πρὸς ἐμὲ, ὡσπερ τὰ γινόμενα συμβάλλων, ἔφη·
Ταῦτα, ὦ καλὲ Διονύσιε, θεῶν ἀμοιβαὶ τραγμάτων.
Τοσαῦτα ὡς κατ' ἐπιστολὴν ἡμῖν εἰρήσθη. Σὺ δὲ
ἱκανὸς καὶ τὰ ἐλλείποντα προσανακληρῶσαι, καὶ
προσαγαγεῖν τελῶς τῷ θεῷ τὸν ἄνδρα, σοφὸν τὰ
πολλὰ ὄντα, καὶ ἰσως οὐκ ἀπαξιώσοντα πραέως
μαθεῖν τὴν ὑπέροσφον τῆς θρησκείας ἡμῶν ἀλή-
θειαν.

Hæc, si fas est, ei dicit, tuque Apollophanes
refelle si potes, idque adversum me, qui tunc præ-
sens una tecum adfui, et simul aspexi, et observavi
omnia cum admiratione. Denique tunc nescio quo
spiritu afflatus, in divinationem quoque Apollophanes
prorupit, et ad me conversus: istæ, inquiebat,
o præclare Dionysi, divinarum sunt vicissitudines
rerum. Hæc a nobis tanquam per epistolam dicta
sunt salis. Potes porro ipse supplere quæ desunt,
et ad Deum perfecto virum adducere, multis sano
in rebus sapientem; neque fortasse dedignabitur
mansuete ac humiliter discere plusquam sapientem
religionis nostræ veritatem.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. Nota, epistolam hanc scriptam sancto Polycarpo, Smyrnæ in Asia episcopo, sancti Joannis
evangelistæ discipulo, cujus exstat Epistola ad Philippenses. Hinc itaque sanctus Dionysius modum
præscribit agendi cum Apollophane philosopho, et argumenta suggerit, quibus, utpote philosophus,
maxime putaretur capiendus, et suaviter inducendus ad fidem catholicam amplectendam.

§ II. A divo Paulo sumptis Dei nominatur. Scilicet Epist. I ad Corinth. cap. ii, 7, ubi ait· *Loquimur
Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est*, etc., vocat autem sapientiam in mysterio, sive mysterii,
scilicet magni illius et arcani consilii de redemptione hominum per Christum.

Qui secundum Scripturæ testimonium. Dan. ii, 21: *Mutat tempora et atates, transfert regna atque
constituit.*

VARIÆ LECTIONES.

⁴¹ φήσει δὲ, D. P. ⁴² ἀπειρίαν, S. ⁴³ κατὰ τὴν Ἱλιούπολιν, D. ἡλίου πόλιν, P. ⁴⁴ ἐπὶ τὸ, S.
⁴⁵ ἐλεγχε.

Siquidem ab ipso sol et luna, etc. Alludit ad illud Josue x, 12: *Tunc locutus est Josue Domino in die qua tradidit Amorrahæum in conspectu filiorum Israel, dixitque coram eis: Sol contra Gabaon ne movearis, et luna contra vallem Aïalon: steteruntque 396 sol et luna, donec ulcisceretur se gens de inimicis suis.* Docte ac fuse de hoc prodigio vide Serarium ad locum Josue citatum.

Atque alius etiam dies, etc. Hoc miraculum contigit sub Ezechia rege Juda, uti habetur lib. IV Reg. xi, 11: *Invocavit itaque Isaias propheta Dominum, et reduxit umbram per lineas, quibus jam descenderat in horologio Achaz retrorsum decem gradibus; unde facta est dies artificialis ista triplo fere longior, quia hoc contigit sub occasu solis, ut Scriptura indicat, atque adeo die fere expleto, quando retrogradum itinere iterum rediit ad primum gradum seu notam horarium diei artificialis, per totidem horas; atque inde de novo decem diei horas usque ad occasum peregit; quo miraculo percussus rex Babyloniorum a bello desistit, et Ezechiae munera misit, ut loco citato in quarto Regum sequitur.*

Triplaxis Mithri, sive solis, etc. Hinc constat, S. Dionysium in Persicis quoque Annalibus et Babyloniorum historiis fuisse versatum, eorundemque lingue haud ignarum; siquidem Persico vocabulo *Mithri* unitur, quo Persæ et Babylonii solem (ut velis Scholiam habet) significant. De hoc ita Strabo lib. xv Πέρσαι τολών ἀγάλματα μὲν καὶ θωρούς οὐκ ἰδρύονται, θύουσι δὲ ἐν ὑψηλῷ τόπῳ τὸν οὐρανὸν ἠγοῦμενο. Δία. Τιμῶσι δὲ καὶ ἥλιον, ὃν καλοῦσι Μίθραν. Id est: *Persæ nec statuas nec aras erigunt, sacrificant vero in loco excelso, eorum Jovem putantes. Quinctium colunt solem, quem Mithram vocant.* Et quia dies tempore Ezechiae fere in mora seu duratione triplicata fuit, ideo ait, Persas triplicis seu triplicati solis memoriam celebrasse. Quod autem Persæ soli sacrificent, etiam Herodotus ait, aliique multi. Quod solem vocent Mithram, dissentit quidem Herodotus, qui sic Venerem a Persis vocari scribit (nisi quis Μίθραν et Μίθρην differre putet), sed plerumque alii assentiuntur, inter quos Hesychius: Μίθρας ὁ ἥλιος παρὰ Πέρσαις. Μίθρης ὁ πρῶτος ἐν Πέρσαις θεός. Id est, *Mithras sol apud Persas; Mithres primus apud Persas deus.*

Eramus tunc ambo juxta Heliopolim, etc. Describit hic prodigiosam illam eclipsim quæ contigit Christo de cruce pendente, quam una cum Apallophane Dionysius spectaverat Heliopoli (quæ civitas erat Ægypti, olim cultui solis dedicata). Hujus etiam meminit Phlegon, quem citat Philoponus lib. ii *De mundi creatione*, cap. 21, his verbis: *Λέγει γάρ, ὅτι τῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς διακοσιούτης δευτέρας Ὀλυμπιάδος ἐγένετο ἥλιου ἐκλειψίς μεγίστη, καὶ οὐκ ἐγνωσμένων πρότερον καὶ νῦν ἄρα ἔπει τῆς ἡμέρας ἐγένετο, ὥστε καὶ ἀπτέρως ἐν οὐρανῷ φανῆναι.* Ait enim, secundo anno ducesimæ secundæ Olympiadis factam fuisse maximam solis defectionem omnium quæ unquam prius innouerant, et hora diei sexta noctem exstitisse, ita ut etiam stellæ in caelo apparerent. Sed et evangelistæ, quorum fides longe supra omnem historiam est, defectionis hujus mentionem faciunt. Marci xv, 33: *Et facta hora sexta, tenebræ factæ sunt per totam terram, usque in horam nonam, et Lucæ xxiii, 44: Erat autem fere hora sexta, et tenebræ factæ sunt in universam terram usque in horam nonam, et obscuratus est sol.* Sancius autem Dionysius hujus defectionis oculatus testis, et accuratus observator, cæteris exactius, utpote philosophus, ejus modum describit, quem vide inferius explicatum et schemate illustratum in Notationibus ad cap. 1 *Vitæ sancti Dionysii per Petrum Halloix.*

§ III. *Denique tunc reseris quo spiritu afflatus, etc.* Viso hoc solis deliquio Dionysius, adhuc ethnicus, dixisse fertur: *Aut Auctor naturæ patitur, aut mundi machina dissolvetur.* Similia quoque Apallophanem tunc dixisse aut cogitasse, hic insinuat Dionysius.

Vide Schol. S. Nazimi et Paraphr. Pachym. in Epistol. 7, tom. II.

EPISTOLA VIII.

DEMOPHILO MONACHO.

De propria operatione et clementia.

A

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Η'.

ΔΗΜΟΦΙΛΩ ΘΕΡΑΠΕΥΤῃ.

Περὶ ἰδιοπραγίας καὶ χρηστότητος.

SYNOPSIS EPISTOLÆ.

§ I. *Ostendit præcipuos Dei amicos, Moysem, Davidem, Jobum, Abelem, Josephum, mansuetudinis laude claruisse; et in ipsomet Christo præ cæteris virtutibus vel maxime clementiam et mansuetudinem emicuisse. Unde a contrario Demophilo suam exprobrat immanitatem, quod pœnitentem a sacerdote absolutum immaniter tractasset, et in sacerdotem quoque temerarie debacchatus 597 fuisset, eo quod pœnitentem absolvisset; et exemplis eorum qui ob similem temeritatem puniti fuerant, eum deterrat.* II. *Proponit Demophili objectionem, quam probabiliter posse facere videretur, eamque elidit.* III. *Ostendit nequaquam convenire ut inferiores, qualis erat Demophilus, superiores suos increpent.* IV. *Docet ordinem et subordinationem ubique servandam esse, eique Christi boni ac mansuetissimi pastoris exemplum ob oculos ponit.* V. *Dicit Christi mansuetudinem potius imitandam esse, quam Eliæ zelum: et simul ostendit quæ sit mansuetorum et crudelium retributio.* VI. *Rem totam confirmat visione mirabili sancti Carpi, quem describit.*

§ I.

Hebræorum historiæ tradunt, generose Demophile, sanctum illum etiam Moysem, propter magnam suam mansuetudinem Dei conspectu dignum fuisse judicatum. Ac si quando ipsum divina visione frustratum scribunt, non prius eum a Deo, quam a

Β Αἱ τῶν Ἑβραίων ἱστορίαι φασίν, ὃ γενναῖα Δημοφίλῃ, καὶ τὸν ἱερὸν ἐκεῖνον Μωσῆα διὰ τὴν πολλὴν πραότητα τῆς θεοφανείας ἠξιοῦμένον. Καὶ εἴ ποτε αὐτὸν ἐξω τῆς θείας ἔψευος ἀναγράφουσιν, οὐ πρὸ τῆς πραότητος ἐκβάλλουσι τοῦ θεοῦ. Λέγουσι

VARIE LECTIONES.

ὁ ἄνθρωπος, C. D. S. τὴν non est in Ch. D. S. P.

δὲ, ὅτι λίαν ἀπαυθαδιαζόμενος καὶ ἀντιτίθεντι ταῖς A
θελαῖς βουλαῖς ⁴⁸ ὤργισθη θυμῷ Κύριος. Ὅταν δὲ
αὐτὸν ἀνακτῆρυντον ποιῶσι ταῖς θεοκρίτοις ἀξίαις,
ἐκ τῆς προϋχούσης τάγαθῷ θεομιμησίας ἀνακτῆρυν-
τεται· καὶ γὰρ ἦν πρῶτος σφόδρα, καὶ ὑπὲρ τούτου
λέγεται θεράπων Θεοῦ, καὶ εἰς θεοπειλίαν ἀπάντων
προφητῶν ἀξιώτερος. Ἀλλὰ καὶ ὅτι πρὸς αὐτὸν καὶ
τὸν Ἀαρὼν Ἰταμοὶ τινες ὑπὲρ ἀρχιερωσύνης καὶ
ἐθναρχίας ἐφιλονέικουν, ὑπερείχε μὲν ἀπάσης φιλοτι-
μίας καὶ φιλαρχίας, καὶ παρεχώρει τῷ θεοκρίτῳ
τῆν τοῦ λαοῦ προστασίαν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐπισυνέ-
στησαν αὐτῷ, καὶ περὶ τῶν προτέρων ὀνειδίζοντας
ἠπειλοῦν, καὶ ἤδη σχεδὸν ἐπήρσαν, ἐπεβοῶτο μὲν ὁ
πρῶτος τὸν ἀγαθὸν εἰς σωτηρίαν, ἐπαβρῆσιάζετο δὲ
λίαν ἐπεικῶς, ὅτι πάντων εἴη κακῶν τοῖς ἀρχομέ-
νοις ἀνάιτος· ἴδει γάρ, ὅτι χρητὸν ὁμιλοῦντα Θεῷ ⁴⁹ B
τάγαθῷ πρὸς τὸ ὅτι μάλιστα ὁμιλότατον, ὡς ἐφικτὸν,
ἀποτετυπῶσθαι, καὶ ἑαυτῷ συνειδέσθαι τὰς ἀγαθοφι-
λεῖς ἐργατίας ⁵⁰. Τί δὲ τὸν θεοπάτορα Δαυὶδ ἐποίησε
θεοφιλῆ; Καὶ γὰρ ἀγαθὸν ὄντα, καὶ περὶ ἐχθροῦς
ἀγαθόν· Εὖρηκα, φησὶν ὁ ὑπεράγαθος καὶ φιλάγα-
θος ⁵¹, ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου. Καίτοι καὶ
θεσμός ἀγαθὸς ἐδεδώρητο, καὶ ὑποζυγίων ἐχθροῦ προ-
νοεῖν. Καὶ Ἰωβ ὡς ἀκακίας ἐχόμενος ἐδικαιοῦτο.
Καὶ Ἰωσήφ τοὺς ἐπιβούλους ἀδελφοὺς οὐκ ἠμίονετο ⁵²,
καὶ Ἀβελ ἀπλῶς καὶ ἀνυπόπτως συνεπηρεύετο τῷ
ἀδελφοκτόνῳ. Καὶ πάντας ἡ θεολογία τοὺς ἀγαθοὺς ⁵³
ἀνακτῆρυνται, μὴ προεγνωσύντας τὰ κακὰ, μὴ ⁵⁴
προσποιούντας, ἀλλὰ μηδὲ πρὸς τῆς ἄλλων ⁵⁵ κακίας
ἐκ τάγαθῷ μεταποιούμενους, τοῦναντίον δὲ θεοσευῶς
καὶ τοὺς κακοὺς ἀγαθύνοντας καὶ ἐφαπλοῦντας ⁵⁶, καὶ
ἐπ' αὐτοὺς τὴν πολλὴν αὐτῶν ἀγαθότητα, καὶ πρὸς
τὸ ὅμοιον ἐπεικῶς ἐκκαλουμένους. Ἀλλ' ἐπὶ τὸ ἀναν-
τες ἀνανεύσωμεν, οὐκ ἀνδρῶν ἱερῶν ἐπεικειας, οὐ
φιλανθρώπων ἀγγέλων ἀγαθότητος ἐξηγγέλλοντας ⁵⁷,
ἐλεούντων ἔθνη καὶ ὑπερδοσμένων αὐτῶν ἀγαθοῦ, καὶ
ταῖς ὀλεθρίαις καὶ κακεργέτισις ἐπιτιμούντων πληθούσι,
καὶ ἀχθομένων μὲν ἐπὶ κακοῖς, εὐφραينوμένων δὲ τῇ
σωτηρίᾳ τῶν εἰς τὰ ἀγαθὰ μετακαλουμένων· οὐδ' ὅσα
ἄλλα περὶ τῶν ἀγαθοεργῶν ἀγγέλων ἡ θεολογία πα-
ραδίδωσιν· ἀλλὰ τοῦ ὄντως ἀγαθοῦ καὶ ὑπεραγάθου
Χριστοῦ τὰς ἀγαθοποιούς ἀκτίνας ἐν ἡσυχίᾳ παρα-
δεχόμενοι, πρὸς αὐτῶν ⁵⁸ ἐπὶ τὰς θελας ἀγαθοεργίας
αὐτοῦ φωταγωγηθῶμεν. Ἄρα γὰρ οὐκ ἔστιν ἀφάτου
καὶ ὑπὲρ νόησιν ἀγαθότητος, ὅτι τὰ ὄντα ⁵⁹ εἶναι D
ποιεῖ, καὶ ὅτι πάντα αὐτὰ πρὸς τὸ εἶναι παρήγαγε,
καὶ πάντα βούλεται ἀεὶ γενέσθαι παραπλήσια αὐτῷ ⁶⁰,
καὶ κοινωνικὰ τοῦ αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐκάστου ⁶¹ ἐπιτη-
δειότητα; Τί δὲ, ὅτι καὶ τῶν ἀποφοιτώντων ⁶² ἐρω-
τικῶς ἔχεται, καὶ φιλονεικεῖ, καὶ δεῖται μὴ ἀπαξιω-
θῆναι τῶν ἐρωμένων καὶ θρυπτομένων αὐτῶν· καὶ

mansuetudine excludunt. Ipsi scilicet insulescunt
admodum, et divinis consiliis reluctanti iratum
asserunt furore Dominum. Ubi vero decretis illi a
Deo dignitatibus illustrem prædicant, a præemi-
nente benigni Dei imitatione commendatus; erat
enim admodum mansuetus, atque ideo Dei famulus
nancupatur, cæterisque prophetis dignior ad vi-
dendum Deum. Quinimo cum adversus eum et
Aronem de pontificatu ac gentis principatu impu-
dentes aliqui proterve dimicarent, omni sane ho-
noris ac primatus ambitione celsior, ei qui a Deo
eligeretur, populî præfecturam dolerebat ⁶. Cæte-
rum ubi in ipsum conjurassent, pristinaque expro-
brando minas intentassent, jamque fere impetum
fecissent, tum demum mansuetus ille bonam qui-
dem Deum in salutem advocabat, magna vero con-
sistantia singularique modestia contestatus est, se
insontem esse calamitatum omnium quæ subditis
obvenissent; quippe noverat, ei qui bono Deo fa-
miliariter utitur, pro viribus conandum, ut eidem,
quantum potest fieri, simillimus evadat, sibi que
bonorum operum conscius existat. Quid porro Da-
vid illum Dei progenitorem, amicum Deo reddidit?
Nempe quod esset bonus, et in hostes benignus:
Inveni, inquit illo præbenignus benignitatis ama-
tor, hominem secundum cor meum ^h. Quinimo be-
nigna lege sancitum erat, ut jumentorum quoque
inimici cura gereretur ⁱ. Job etiam, ut innocentie
tenax, justificatus est ^k. Atque Joseph insidiatores
fratres non est ultus ^l, Abelque simpliciter, nec
quidquam suspicans, comitatus est fratricidam ^m.
Omnes denique theologia bonos prædicat, qui ne-
que mala præsagunt, neque simulant, sed ne
aliorum quidem **598** malitia bonum deserunt,
sed e diverso deiformiter pravis benefacientes,
magnamque benignitatis suæ copiam in eos effun-
dentes, benigne illos ad simile quoque provocant.
Cæterum ad altiora contendamus, sanctorum man-
suetudines virorum atque amicorum hominibus
angelorum benignitates omittentes, quomodo scilicet
illi gentibus misereantur, ac pro ipsis divinæ
bonitati preces offerant ⁿ, perniciosasque ac per-
ditas turbas increpent ^o; ac malis quidem nostris
condoleant ^p, salutem vero eorum qui ad bona con-
versi sunt congratulentur ^q; et quæcumque alia de
beneficiis angelis theologia tradit ^r; sed penitus
benigni ac præbenigni Christi beneficos radios
tranquillo animo suscipientes, ab iisdem ad divinas
ejus beneficentias luculenter adducamur. Annon
ineffabilis incomprehensibilisque bonitatis, quod ea
quæ sunt, esse faciat, eaque omnia ad esse produ-

⁶ Num. xvi. ^h Psal. lxxviii, 21. ⁱ Exod. xxiii, 4. ^k Job i, 8; xlii, 7. ^l Gen. l, 20. ^m Gen. iv, 8. ⁿ Zach. i. ^o Apoc. viii. ^p Dau. x. ^q Luc. xv. ^r Tob. viii et ix.

VARIÆ LECTIONES.

⁴⁸ τὰς θελας βουλάς. ⁴⁹ τῷ Θεῷ, D. ⁵⁰ alia lectio notatur in D. ἐργατίας. ⁵¹ ὁ ὑπεράγαθος, ὁ φιλάγαθος, P postrema duo verba non habet D. Ch. ⁵² ἠμίονετο, P. D. ⁵³ ἀγαθοσευεῖς, D. P. ⁵⁴ προσποιούντας legendum itaque habent optimum ceteræ. ⁵⁵ πρὸς τῆς ἄλλων, S. P. ⁵⁶ ἀφαπλοῦντας, S. ⁵⁷ ἐξηγγέλλοντες, D. S. P. ⁵⁸ πρὸς αὐτόν, D. ⁵⁹ τὰ γὰρ ὄντα, D. S. Ch. ⁶⁰ ἑαυτῷ, D. S. ⁶¹ ἐκάστων. ⁶² ἀποφοι-
τώντων, D.

xerit *, cunctaque velit sibi semper esse similia, et pro cuiusque capta communicare? Quid quod a se deficientes amore prosequatur, contenditque ac roget, ne dedignentur amores †; quin et delicias ipsos ac temere provocantes sustinet, atque ipsemet excusat, eoque magis se recipit illos curaturum, ipsisque jam adhuc distantibus, simul tamen adventantibus occurrit et obviat, totusque totos amplectens osculatur, neque de pristinis eos arguit, sed diligit præsentia, festumque diem agit, ac convocat amicos, videlicet bonos, ut sit omnium lætantium habitatio ‡. Porro Demophilus, et si quis alius bonis adversatur, jure merito corripitur, bonaque docetur ut emendetur. Quomodo enim, inquit, non oportebat eum qui bonus est, de eorum qui perierant salute, nec non eorum qui defuncti erant vita lætari? Siquidem etiam in humeros tollit vixdum ab errore conversum, et bonos angelos ad lætitudinem excitat, quia et ingratis benigne existit, et oriri facit solem suum super bonos et malos ¶, atque ipsam suam animam pro profugis ponit **. Tu vero, ut tuæ litteræ declarant, accidentem sacerdoti, illum quem impium ac peccatorem dicis, nescio quomodo per te præsens repuleris; tuqi ille quidem deprecabatur et fatebatur se ad maiorum medicinam advenisse; tu autem, nihil verius, bonum insuper sacerdotem cum quadam insolentia conviciatus es, quod miseratus esset pœnitentis, atque impium justificasset; ac tandem, « Exi, » inquit sacerdoti, 599 cum tui similibus contra

A εἰκῆ κατεγκαλούντων ἀνέχεται, καὶ αὐτὸς ἀπολογεῖται; καὶ μᾶλλον ἐπαγγέλλεται θεραπεύσειν, καὶ ἐτι αὐτοῖς ἀπέχουσιν, ὁμῶς προσιοῦσι †† προστρέχει καὶ ὑπαντᾷ, καὶ ὅλος ὅλους περιφύς ἀσπάζεται, καὶ οὐκ ἐγκαλεῖ περὶ τῶν προτέρων, ἀλλὰ ἀγαπᾷ τὰ παρόντα, καὶ ἐορτὴν ἄγει, καὶ συγκαλεῖ ††† τοὺς φίλους, δηλαδὴ τοὺς ἀγαθοὺς, ἵνα ἢ πάντων εὐφραينوμένων ἡ κατοικία. Δημόφιλος δὲ, καὶ εἰ τις ἄλλος ἀγαθοὺς ἀπεχθάνεται, καὶ λίαν ἐνδίκως ἐπιτιμᾶται, καὶ ἐκδιδάσκεται τὰ καλὰ, καὶ ἀγαθύνεται. Πῶς γὰρ οὐκ ἔδει, φησὶ, τὸν ἀγαθὸν ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀπολωλότων εὐφραίνεσθαι, καὶ ζωῆ τῶν τεθνατωμένων; Ἀμέλει καὶ ἐπ' ὤμων αἶρει †††† τὸ μόλις ἀπὸ πλάνης ἐπιστραφέν †††††, καὶ τοὺς ἀγαθοὺς ἀγγέλους εἰς εὐφροσύνην ἐγείρει, καὶ χρηστός ἐστίν ††††† ἐπὶ τοὺς ἀχαρίστους, καὶ ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ αὐτὴν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν ἀποφευγόντων †††††. Σὺ δὲ, ὡς τὰ γράμματά σου δηλοῖ, καὶ προσπεζόντα τῷ ἱερεῖ, τὸν ὡς φῆς ἀσεβῆ καὶ ἀμαρτωλὸν, οὐκ οἶδ' ὅπως καθ' ἑαυτοῦ παρὼν ἀπελάχτισας· εἶτα, ὁ μὲν εἰδεῖτο ††††† καὶ ὠμολόγει πρὸς ἱατροῖαν κακῶν ἐληλυθῆναι, σὺ δὲ οὐκ ἐφριξας, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀγαθὸν ἱερέα μετὰ θράσους ††††† προσηλάκιζες, ἐλεητὸν εἶναι μετανοοῦντα, καὶ τὸν ἀσεβῆ δικαιοῦσαντα· καὶ τέλος, « Ἐξῆθι, » ἐφησ τῷ ἱερεῖ, μετὰ τῶν ὁμοίων καὶ εἰσεπηθήσας, οὐκ ὄντος θεμιτοῦ, πρὸς τὰ ἄδύτα, καὶ τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων συνεισσεύσας, καὶ γράψεις ἡμῖν, ὅτι μᾶλλοντα διαφθαρῆναι τὰ ἱερὰ προνοητικῶς ἀπέκωσα, καὶ ἐτι ἀχραντα διαφυλάττω. Νῦν οὖν ἀκουε τῶν ἡμετέρων· Οὐ θεμιτὸν ἱερέα πρὸς τῶν ὑπὲρ σὲ λειτουργῶν, ἢ τῶν ὁμοταγῶν σοι ††††† θεραπευτῶν εὐθύνεσθαι, κἂν ἀσεβεῖν εἰς τὰ θεῖα δοκῆ, κἂν ἄλλο τι τῶν ἀπειρημένων ἐξελέγχωτο δράσας. Εἰ γὰρ ἀκοσμία καὶ ἀταξία τῶν θειοτάτων ἐστὶ καὶ ὄρων καὶ θεσμῶν ἑκβάσις, οὐκ ἔχει λόγον ὑπὲρ Θεοῦ ††††† τὴν θεοπαράδοτον ἀνατρέπεσθαι τάξιν. Οὐ γὰρ ἐφ' ἑαυτὸν ὁ Θεὸς ἐμερίσθη· πῶς γὰρ σταθῆσεται ἡ βασιλεία αὐτοῦ; Καὶ εἰ τοῦ Θεοῦ ἐστίν, ὡς τὰ λόγια φησιν, ἡ κρίσις, οἱ δὲ ἱερεῖς ἀγγελοὶ καὶ ὑποφῆται μετὰ τοὺς ἱεράρχας εἰσὶ τῶν θείων κριμάτων, πρὸς αὐτῶν τὰ θεῖα προσηκόντως σοι διὰ μέσων ††††† τῶν λειτουργῶν, ὅταν ἢ καιρὸς, ἐκδιδάσκου, δι' ὧν καὶ τὸ εἶναι θεραπευτῆς ἱερώθησ. Ἡ οὐχὶ καὶ τὰ ἱερὰ σύμβολα τοῦτο βοᾷ; καὶ γὰρ οὐχ ἀπλῶς ἀπάντων μὲν ἐξήρηται τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων· πλησιάζει δὲ μᾶλλον αὐτοῖς ὁ τῶν ἱεροτελεστῶν διάκωμος, εἶτα τῶν ἱερέων ἢ διακόσμησις, ἐπομένως δὲ τούτοις ἢ τῶν λειτουργῶν· τοῖς δὲ τεταγμένοις θεραπευταῖς αἱ πύλαι τῶν ἀδύτων εἰσὶν ἀφωρισμένοιαι, καθ' ἃς καὶ τελοῦνται καὶ παρεστέδαι. οὐ πρὸς φυλάκην αὐτῶν, ἀλλὰ πρὸς τάξιν καὶ ἐπίγνωσιν ἑαυτῶν

* Joan. i, 2 † Matth. xi. ‡ Luc. xv. ¶ Matth. v, 43. ** Joan. x, 11. †† Matth. xii, 25 ††† Isai xxx, 18; Rom. ii, 16. †††† Malach. ii, 7.

VARIÆ LECTIONES.

†† προῖοσι, S. ††† καὶ συγκαλεῖται, D. S. P. ††† φέρει, S. †††† ἐπιστρέφον, S. P. ††††† καὶ χρηστότατος ἐστίν, Ch. D. P. †††† ἀποφευγόντων, S. ††††† ἴδειτο, S. P. ††††† θράσους. ††††† ὁμοταγῶν σου, S. ††††† ἐκ Θεοῦ, S. ††††† σὺ δὲ διὰ μέσων, D. S.

μῆλλον τῷ λαῷ παρὰ τοὺς ἱερατικοὺς ¹⁶ πλησιάζον- A
 τες. Ὅθεν ἡ τῶν ἱερῶν ἀγία ταξιαρχία μεταλαμβάνειν αὐτοὺς ἱεροθετεῖ τῶν θείων, ἐτέροις δηλαδὴ τοῖς ἐνδοτέροις αὐτῶν τὴν μετάδοσιν ἐγχειρήσασα ¹⁷· καὶ γὰρ οἱ περὶ τὸ θεῖον συμβολικῶς αἰεὶ παρρησιώδεις ¹⁸ θυσιαστήριον, ὁρῶσι καὶ ἀκούουσι τὰ θεῖα τηλαυγῶς αὐτοῖς ἀνακαλυπτόμενα, καὶ προϊόντες ἀγαθοειδῶς ἐπὶ τὰ ἐξω τῶν θείων παραπετασμάτων, τοῖς ὑπηκόοις θεραπευταῖς, καὶ τῷ ἱερῷ λαῷ, καὶ ταῖς καθαιρομέναις τάξεσιν, ἐκφαίνουσι κατ' ἀξίαν τὰ ἱερὰ, τὰ καλῶς ἄχραντα διαφυλαχθέντα, μέχρις οὗτε, τυραννικῶς αὐτοῖς ἐπεισηθήσας, ἐκπομπευθῆναι σοὶ τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων ἠνάγκασας οὐκ ἐθέλοντα· καὶ ἔχειν φῆς τὰ ἱερὰ καὶ διαφυλάττειν, καίτοι οὔτε εἶδες, οὔτε ἤκουσας, οὔτε ἔχεις τι τῶν προσηκόντων τοῖς ἱερεῦσιν, ὡς περ οὐδὲ τὴν ἀλήθειαν τῶν λογίων ἐγνοῶς, ἐκάστης ἡμέρας αὐτὰ λογομαχῶν ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκούοντων. Καὶ εἰ μὲν ἐθναρχία τις ἐνεχείρησεν ¹⁹ οὐ προστεταγμένον αὐτῷ παρὰ βασιλέως, ἐνδίκως ἐτιμωρεῖτο· καὶ εἰ τὸν ἀρχοντα δικαιοῦντά τινος ἢ καταδικάζοντα, παρρησιῶς τις τῶν ὑπ' αὐτῷ ταπτομένων, ἐπανακρίνειν ἐτόλμησεν (οὐπω γὰρ φημι προφηλαχίζειν·) ἅμα καὶ τῆς ἀρχῆς ἐσθάλλειν ἔδοξε ²⁰; Σὺ δὲ, ἄνθρωπε, οὕτω τολμηρὸς εἶ κατὰ τοῦ πράου καὶ ἀγαθοῦ, καὶ τῆς ἱεραρχικῆς αὐτοῦ θεσμοθεσίας. Καὶ ταῦτα ἐχρῆν εἰπεῖν, ὅταν, ὑπὲρ ἀξίαν τις ἐγχειρῶν, ὁμῶς εἰκότα πράττειν ἐδόκει· καὶ γὰρ οὐδὲ τοῦτο ἐφικτὸν οὐδενί. Τί γὰρ ἀτοπον Ὀζίας ἐποίησε, θυμῶν τῷ Θεῷ ²¹; Τί δὲ ὁ Σαούλ θύων; Τί δὲ οἱ τυραννικοὶ δαίμονες, ἀληθῶς θεολογοῦντες τὸν Ἰησοῦν; Ἄλλ' ἐκκήρυκτος τῇ θεολογίᾳ ²² πᾶς ὁ ἀλλοτριεπισκοπος ²³, καὶ ἕκαστος ἐν τῇ τάξει τῆς λειτουργίας αὐτοῦ ἔσται, καὶ μόνος ὁ ἀρχιερεὺς εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων εἰσελεύσεται, καὶ ἅπαξ τοῦ ἔνιαυτοῦ, καὶ τοῦτο ἐν πάσῃ τῇ κατὰ νόμον ἱεραρχικῇ καθαρότητι. Καὶ οἱ ²⁴ ἱερεῖς περιστέλλουσι τὰ Ἅγια, καὶ οἱ λεῦται οὐ μὴ ἄφονται τῶν ἁγίων, ἵνα μὴ ἀποθάνωσι. Καὶ ἐργασθῆ θυμῷ Κύριος ἐπὶ τῇ προπετείᾳ Ὀζία, καὶ Μαριάμ λεπρωῦται ²⁵, τῷ νομοθέτῃ θεσμοθετεῖν ἐγχειρήσασα· καὶ ἐπὶ τοὺς Σκευᾶ υἱοὺς ἐφήλατο ²⁶ τὰ δαιμόνια, καὶ, *Οὐκ ἀπέστειλλον αὐτοὺς, ἔφη, καὶ αὐτοὶ ἔτρεχον, καὶ, Οὐκ ἐλάλουν πρὸς αὐτοὺς, καὶ αὐτοὶ προεφήτερον, καὶ, Ὁ ἀσεβὴς, ὁ θύων μοι μόσχον, ὡς ὁ ἀποκτείνων ²⁷ κύνα. Καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ἀνέχεται ²⁸ τῶν παρανόμων ἢ παντελῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη· λεγόντων δὲ αὐτῶν, Ἐπὶ τῷ ὀνόματι σου δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν, καὶ ²⁹, *Οὐκ οἶδα ὑμᾶς, ἀποκρίναται, πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ πάντες οἱ ἐργάται τῆς ἀνομίας.* Ὅστε οὐ θεμιτὸν, ὡς τὰ ἱερὰ λόγια φησιν, οὐδὲ τὰ δίκαια μὴ κατ' ἀξίαν διώκειν.*

A verum ad hæc proxime accedit ordo pontificum, deinde distinctio sacerdotum, quos deinceps ministrorum gradus sequitur; ordinatis autem monachis adytorum postes sunt assignatæ, juxta quas etiam initiantur et astant, non ad custodiam earundem, sed ut agnoscant tam se quam ordinem suum magis populo præ sacerdotibus propinquare. Unde sacerorum sacer ordinis principatus, rerum eos divinarum participes reddi sancto statuit, aliis videlicet, qui his interiores sunt, earundem administrationem cedens; illi siquidem qui symbolice semper divinum altare circumstant, intuentur et audiunt divina clara sibi revelata, procedentesque benevole ad ea quæ sunt extra divina velamenta, morigeris religiosis, sacroque populo, et iis qui purgantur, ordinibus, sacra mysteria pro meritis pandunt; quæ profecto rite immaculata tandiu servata sunt, donec ipse tyrannice in ea irrupisset, et Sancta sanctorum vel invita tibi publicari coegisset, et habere te jactas et custodire sacra, cum ea neque videris, neque audieris, neque quidquam habeas eorum quæ sacerdotem decet, siquidem ne veritatem quidem Scripturarum nosti, cum eas quotidie verbis impugnes ad subversionem audientium. Etenim si quis gentilem principatum a rege sibi nequaquam **600** demandatum usurparet, jure merito puniretur. Quid si, principe quæpiam vel absolvente vel damnante, quispiam ex astantibus subditis præsumeret latam a Domino sententiam retractare, nedum dicam proculcare ac de principatu deturbare visus esset? Tu autem, o homo, ita temerarius es in iis quæ clementis benignique (Dei) sunt, et pontificium ipsius institutum attingunt. Atque hæc quidem dicenda essent, si quis, cum majora meritis suis attentaret, æqua tamen sibi afferre videretur; nam neque hoc cuiquam fas est. Quid enim absurdi Ozias gessit, cum incensum Deo obtulit ³? Quid Saul, dum sacrificavit ⁴? Quid truculenti dæmones, cum Jesum Dei Filium verissime prædicarunt ⁵? Verum in theologia ejiciendus omnis qui aliena spectat, sed quilibet ordinis sui ministeris vacabit ⁶, solusque pontifex in anno semel ad Sancta sanctorum introibit, idque cum omni quam lex præscribit pontificali puritate ⁷. Sacerdotes vero Sancta circumteguunt, verum levitæ ne sancta quidem attingunt, ne moriantur ⁸. Et iratus fuit furore Dominus ob Ozias temeritatem ⁹, Mariaque leprosa fit, legislatori legem ponere consta ¹⁰: et in filios Scevæ insilierunt dæmonia ¹¹, et: *Non mittebam eos, dicit, et ipsi*

¹⁶ II Paral. xxvi, 9. ¹⁷ I Reg. xiiii, 40; xv, 42. ¹⁸ I Reg. ix, 7. ¹⁹ Num. xv, 2. ²⁰ II Paral. xxvi, 19.

³ Marc. iii, 19. ⁴ I Cor. xiv, 25. ⁵ Levit. xvi, 1. ⁶ Num. xii, 10. ⁷ Act. xix, 14.

VARIE LECTIONES.

¹⁶ τοῖς ἱερατικοῖς, S. D. ¹⁷ ἐγχειρήσασα, D. ¹⁸ συμβολικῶς εἰπεῖν ἐστηκότες, S. P. ¹⁹ ἐθναρχίαν, D. ²⁰ ἐθναρχίας, P. ²¹ ἐπεχείρησεν, S. P. ²² ἔδοξε non est in Ch. D. ²³ τῷ Κυρίῳ, Ch. ²⁴ ἀλλοτριεπισκοπος, S. P. ²⁵ ὁ non est in D. ²⁶ οἱ non est in D. ²⁷ περιστέλλουσι, Ch. D. S. ²⁸ Ὀζιά, D. ²⁹ Μαρία λέλερωται, G. L. ³⁰ ἐσθάλλω. ³¹ ἀποκτείνων, D. S. P. ³² legendum οὐκ ἀνέχεται. ³³ καὶ non est in S. P. D

*currebant; et non loquebar ad eos, et ipsi propheta- A bant*¹; et, Impius qui mihi immolat vitulum, sicut qui occidit canem². Atque, ut simpliciter dicam, non tolerat legum violatores perfecta Dei justitia, dicentibusque illis: *In nomine tuo virtutes multas fecimus*, respondet: *Nescio vos, recedite a me omnes operarii iniquitatis*³. Nefas itaque, atque sacra testantur eloquia, ea etiam quæ justa sunt, non secundum dignitatem exsequi⁴. Oportet autem unumquemque sibi ipsi attendere, ne se altiora profundioraque sapiat, solumque intendat is quæ ipsius meritis fuerint coordinata⁵.

§ II.

Qui igitur, inquis, non oportet sacerdotes, qui vel impie vel perperam aliquid facere deprehensi fuerint, corrigi, solisque licebit gloriantibus in lege per prævaricationem legis Deum inhonorare⁶? et quomodo sacerdotes Dei sunt interpretes? quo enim pacto divinas populo virtutes enuntiant, cum earundem vim ignorent? vel quomodo id illuminabunt qui sunt obtenebrati? quave ratione divinum Spiritum impertientur, qui neque B affectu neque veritate Spiritum sanctum crediderunt⁷? Ad hæc tibi ipse respondebo; Neque enim inimicus Demophilus est, neque patiar te a Satana circumveniri. Etenim quilibet circa Deum versantium ordo, deiformior est eo qui magis distat; nec non lucidiora simul sunt ac luculentiora, quæ veræ luci magis appropinquant. Notum autem ex loco sumas propinquitatem, sed ex capacitate recipiendi Deum. Quod si itaque sacerdotum ordo illustrandi vim habet, profecto penitus abhorret a sacerdotum ordine ac facultate, quisquis illustrandi vi caret; multoque magis is qui necdum illustratus est. Ac mihi quidem nimis temerarius videtur hujusmodi, si sacerdotalia sibi vindicet, neque metu neque pudore a divinis supra dignitatem suam consecrandis arceatur, putetque ea latere Deum, quorum sibi ipse conscius sit; et se Deum fallere existimat, quem falso nomine appellant Patrem, audetque scelestas blasphemias suas (neque enim preces dixerim) in divinis mysteriis Christiformiter pronuntiare. Non est iste sacerdos, non est, sed inimicus, dolosus, illusor sui, et lupus in Dominicum gregem ovina pelle armatus⁸.

§ III.

At Demophilo fas non est ista corrigere. Nam si divinus sermo iuste prosequi jubet (iuste vero prosequi, est unicuique quod suum est pro meritis reddere), iuste illud omnibus prosequendum, non præter suam dignitatem aut ordinem; nam et angelis iustum est officia secundum merita tribui, ac definiri, non tamen a nobis, o Demophile, sed per eos nobis ex Deo, et ipsis ab angelis superioribus. Ac simpliciter loquendo, in omnibus rebus

Τί οὖν, φῆς, οὐ χρὴ τοὺς ἱερεῖς ἀσεβοῦντας, ἢ ἄλλο τι τῶν ἀτόπων ἐξελεγχομένους, εὐθύνεσθαι, μόνοις δὲ ἐξέσται τοῖς καυχωμένοις ἐν νόμῳ διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν Θεὸν ἀτιμάζειν; καὶ πῶς οἱ ἱερεῖς ἐκφάντορες εἶσι τοῦ Θεοῦ; πῶς γὰρ ἐξαγγέλλουσι⁹ τῷ λαῷ τὰς θείας ἀρετὰς, οὐκ ἐγνωκότες αὐτῶν τὴν δύναμιν; ἢ πῶς φωτισοῦσιν οἱ ἐσκοτισμένοι; πῶς δὲ τοῦ Θεοῦ μεταδώσουσι Πνεύματος, οὐτε εἰ ἐστι Πνεῦμα ἅγιον ἐξεί καὶ ἀληθεῖα πεπιστευκότες; Ἐγὼ δὲ ἀπολογήσομαι σοὶ πρὸς ταῦτα¹⁰· καὶ γὰρ οὐκ ἐχθρὸς ὁ Δημόφιλος, οὐδὲ ἀνέξομαι σε πλεονεκτῆθῆναι τῷ Σατανᾷ¹¹· καὶ γὰρ ἐκάστη τῶν περὶ Θεοῦ διακόσμησις θεοειδέστερα τῆς μᾶλλον ἀρεστηχίας ἐστὶ· καὶ φωτεινότερα ἅμα καὶ φωτιστικώτερα τὰ μᾶλλον τῷ ἀληθεῖ φωτὶ¹² πλησιαιτέρα. Καὶ μὴ τοπικῶς ἐκλάβοις, ἀλλὰ κατὰ τὴν θεοδόχον ἐπιτηδεύτητα, τὸν πλησιασμόν. Εἰ τοίνυν ἡ τῶν ἱερέων διακόσμησις ἐστὶν ἡ φωτιστικὴ, παντελῶς ἀποπέπτης ἱερατικῆς τάξεως καὶ δυνάμεως ὁ μὴ φωτιστικός· ἢ τοῦ γε μᾶλλον ὁ ἀφώτιστος. Καὶ τοιμύρως ἔμοιγε δοκεῖ τοῖς τε ἱερατικοῖς ὁ τοιοῦτος ἐγχειρῶν, καὶ οὐ δέδοικεν οὐδὲ αἰσχύνεται τὰ θεία παρὰ τὴν ἀξίαν διώκων, καὶ οὐλομενος Θεὸν ἀγνοεῖν, ἅπερ αὐτὸς ἑαυτῷ συνέγνωκε, καὶ ἀπατῶν νομίζει τὸν ψευδωνύμως ὑπὲρ αὐτοῦ Πατέρα καλούμενον, καὶ τοιμύρως ἐναγεῖς αὐτοῦ δυσφημίας¹³ (οὐ γὰρ εἰποιμι προσευχάς) ἐπὶ τὰ θεία σύμβολα χριστοειδῶς ἐπιλέγειν. Οὐκ ἐστὶν οὗτος ἱερεὺς, οὐκ ἐστὶν, ἀλλὰ δυσμενής, δόλιος, ἐμπαίκτης ἑαυτοῦ, καὶ λύκος ἐπὶ τὸν θείον λαὸν τῷ¹⁴ κωδῶν καθωπλισμένος.

Ἄλλ' οὐ Δημόφιλον ταῦτα θεμιτὸν εὐθύνειν. Εἰ γὰρ ἡ θεολογία δικαίως τὰ δίκαια κελεύει μεταδιώκειν (δίκαια δὲ ἐστὶ μεταδιώκειν, ὅταν ἀπονέμειν ἐθέλοι¹⁵ τις ἐκάστῳ τὰ κατ' ἀξίαν¹⁶) δικαίως τοῦτο πᾶσι μεταδιωκτέον, οὐ παρὰ τὴν αὐτῶν ἀξίαν ἢ τάξιν· ἐπεὶ καὶ ἀγγέλοις δίκαιον ἀπονέμεσθαι τὰ κατ' ἀξίαν, καὶ ἀφορίζεσθαι¹⁷, πλὴν οὐ πρὸς ἡμῶν, ὡς Δημόφιλε, δι' αὐτῶν δὲ ἡμῖν ἐκ Θεοῦ, καὶ αὐτοῖς διὰ τῶν ἐπιπροϋχόντων ἀγγέλων. Καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ἐν πᾶσι τοῖς

¹ Jer. xxiii, 21. ² Isai. lxvi, 3. ³ Matth. vii, 23. ⁴ I Reg. xv, 22. ⁵ Rom. xi, 20; xii, 3. ⁶ Rom. ii, 23. ⁷ Act. xix, 2. ⁸ Matth. vii, 15.

VARLE LECTIONES.

⁹ ἐξαγγέλλουσι, S. P. ¹⁰ τῷ ἀληθινῷ φωτὶ, S. P. ¹¹ βλασφημίας, C. ¹² τῷ non est in S. ¹³ ἐθέλει, D. ¹⁴ δίκαιος ἀφορίζεσθαι τὰ κατ' ἀξίαν, καὶ ἀφορίζεται, S.

οἷσι διὰ τῶν πρώτων ταῖς δευτέροις ἀπονέμονται.²² τὰ κατ' ἀξίαν ὑπὸ τῆς πάντων εὐτάκτου καὶ δικαιοσύνης προνοίας· οἱ μὲν οὖν καὶ ἄλλων ἐπάρχων ὑπὸ Θεοῦ ταχθέντες ἀπονείμωσι.²³ μεθ' ἑαυτοῖς καὶ τοῖς ὑπηκόοις τὰ κατ' ἀξίαν. Δημόφιλος δὲ λόγῳ καὶ θυμῷ, καὶ ἐπιθυμίᾳ τὰ κατ' ἀξίαν ἀφορίζετο, καὶ μὴ ἀδικεῖτω τὴν ἑαυτοῦ τάξιν, ἀλλ' ἐπαρχέτω τῶν ὑφαιμένων ὁ ὑπερκαίμενος λόγος. Εἰ γὰρ ἐπ' ἀγορᾶς ἰδόντες²⁴ οἰκέτην δεσπότη, καὶ προσβυτέρῳ νεώτερον, ἢ καὶ υἱὸν πατρὶ διαλοιδορούμενον, ἅμα καὶ ἐπιόντα, καὶ πληγὰς ἐπιτιθέντα²⁵, καὶ ἀσεβεῖν ἔδοκοῦμεν, εἰ μὴ, τοῖς κρείττοσιν ἐπιδραμόντες, ἐβοηθήσαμεν, καίτοι γε ἴσως ἐκεῖνοι προεδέκχοντο· πῶς οὐκ αἰσχυνθήσμεθα παρορῶντες ὑπὸ θυμοῦ καὶ ἐπιθυμίας ἀδικούμενον λόγον, καὶ τῆς ἐκ Θεοῦ δοθείσης ἀρχῆς ἐκβαλλόμενον, καὶ ἐν ἑαυτοῖς ἀσεβῆ καὶ ἀδικον ἀταξίαν, καὶ στάσιν, καὶ ἀκοσμίαν ἐγείροντες; Εἰκότως ὁ μακάριος ἡμῶν ἐκ Θεοῦ νομοθέτης οὐκ ἀξιοῖ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ προϊστασθαι τὸν μὴ τοῦ ἰδίου οἴκου καλῶς ἡδῆ προσετηκότα· καὶ γὰρ ὁ τάξας ἑαυτὸν καὶ ἕτερον τάξει· καὶ ὁ ἕτερον καὶ οἶκον· καὶ ὁ οἶκον καὶ πόλιν· καὶ ὁ πόλιν καὶ ἔθνος· καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ὡς τὰ λόγια φησιν, ὁ ἐν ὀλίγῳ πιστός, καὶ ἐν πολλῷ πιστός ἐστι· καὶ ὁ ἐν ὀλίγῳ ἄπιστος, καὶ ἐν πολλῷ ἄπιστός ἐστιν.

A per primas secundis, a recta æquissimaque omnium providentia, cuique justa pro meritis tribuuntur, ut nimirum ii qui a Deo ordinati sunt præsidēs aliorum, inferioribus quoque subditisque suis pro meritis distribuunt. Demophilus itaque sermoni ac furori concupiscentiæque suæ, sicut decet, modum statuat, neque ordinem violet, sed ratio superior inferioribus dominetur. Nam si, cum in foro videmus famulum domino, seniori adolescentulum, sive etiam filium patri maledicere, simulque impetu facto plagas inferre, pietatem violare videmur, nisi accurrentes, præstantioribus opem ferre studeamus, quantumlibet illi fortasse prius intulerint injuriam; cur non erubescimus, qui rationem ab ira et concupiscentia violari, et a tradito sibi divinitus principatu dejici videmus atque negligimus, atque in nosmetipsos, **602** impiam injustamque temeritatem ac seditionem contusionemque excitamus? Merito sane divinus noster legifer, Ecclesiæ Dei præfici prohibet eum¹ qui antea domui suæ non bene præfuit²: qui enim seipsum regere novit, et alterum reget; qui alterum, etiam domum; qui domum, etiam civitatem; et qui civitatem, etiam gentem; atque, ut summam dicam, juxta vocem Veritatis, qui in medico fidelis est, etiam in multo fidelis erit; et qui in medico infidelis, et in multo quoque infidelis erit³.

§ IV.

Αὐτὸς μὲν οὖν ἐπιθυμία, καὶ θυμῷ, καὶ λόγῳ τὰ κατ' ἀξίαν ἀφορίζε, σοὶ δὲ οἱ θεοὶ λειτουργοὶ, καὶ τούτοις οἱ ἱερεῖς, ἱεράρχαι δὲ τοῖς ἱερεῦσι, καὶ τοῖς ἱεράρχαις οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ τῶν ἀποστόλων δάδοχοι. Καὶ εἰ πού τις ἐν ἐκείνοις τοῦ προσήκοντος ἀποσφαλεῖ, παρὰ τῶν ὁμοταγῶν ἀγίων ἐπανορθωθήσεται, καὶ οὐ περιστραφήσεται τάξις ἐπὶ τάξιν, ἀλλ' ἕκαστος ἐν τῇ τάξει αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ λειτουργίᾳ αὐτοῦ ἔσται. Τοσαῦτά σοι παρ' ἡμῶν ὑπὲρ τοῦ εἰδέναι καὶ δοῦναι τὰ ἑαυτοῦ. Περὶ δὲ τῆς εἰς τὸν ἄνδρα τὸν, ὡς εἴης, ἀσεβῆ καὶ ἀλιτήριον ἀπανθρωπίας, οὐκ οἶδ' ὅπως²⁶ κλαύσομαι τὸ σύντριμμα τοῦ ἀγαπητοῦ μου· τίνας γὰρ οἴη²⁷ θεραπευτῆς ὑφ' ἡμῶν ταχθῆναι; καὶ γὰρ, εἰ μὴ τοῦ ἀγαθοῦ, πάντως τοῦ καὶ ἡμῶν ἀνάγκη σε εἶναι καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς θεραπείας ἕλης ἀλλότριον, καὶ ὥρα σοι καὶ Θεὸν ζητήσαι, καὶ ἱερέας ἐτέρους, καὶ παρ' ἐκείνοις θηρωθῆναι μᾶλλον ἢ τελεσθῆναι, καὶ εἶναι τῆς φιλῆς ἀπανθρωπίας ἀμειλικτον ὑπηρέτην. Ἄρα γὰρ ἡμεῖς αὐτοὶ πρὸς τὸ πάντῃ ἅγιον ἀποτετελεσμεθα, καὶ οὐ δεόμεθα τῆς θείας ἐφ' ἑαυτοῖς φιλανθρωπίας; ἢ τὴν διπλῆν ἁμαρτίαν, ὡς τὰ λόγια φησι, κατὰ τοὺς ἀσεβεῖς ἁμαρτάνομεν, οὐκ εἰδότες ἐν τίνι προσκόβομεν, ἀλλὰ καὶ δικαιούντες ἑαυτοὺς, καὶ οἰσμενοι βλέπειν, ἀληθῶς δὲ οὐ βλέποντες; Ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ, καὶ ἔφριξα ἐγὼ, καὶ δια-

C Ipse ergo cupiditati ac furori, rationique uñ par est, sua cuique munia præscribe, tibi interim dæconi, et his sacerdotes, præsulēs vero sacerdotibus, atque præsulibus apostoli, successoresque apostolorum. At si quis forte etiam inter illos a decore aberrarit, is a sanctis sui ordinis corrigatur, sic neque ordo ordini permiscebitur, verum in ordine quisque suo et officio versabitur. Atque hæc quidem tibi a nobis dicta sunt, ut et scias et facias quæ tui sunt muneris. Porro de illa in virum (ut ais) impium ac perditum immanitate, nescio quo fletu plangam contritionem dilectissimi mei, cujus scilicet cultorem te arbitraris a nobis constitutum esse, nisi certe illius summi boni cultor es, profecto et a nobis, omnino et ab omni nostræ religionis cultu alienus sis necesse est; tibi que jam Deus alius quærendus est, atque alii sacerdotæ, ut apud illos effereris potius quam iniferis, evadasque amicæ tibi crudelitatis minister implacabilis. Scilicet nos ipsi plane sancti et perfecti sumus, et divinæ clementiæ minime egemus. Nunquid duplici peccato (ut oracula loquuntur) impiorum more delinquimus, dum nescientes in quo offendimus, nosmetipsos insuper justificamus, putamusque nos videre, cum minime videamus? Obstupuit cœlum

¹ 1 Tim. II, 2. ² Tit. I. ³ Luc. XVI, 10.

VARIE LECTIONES.

²² ἀπονέμει, S. ²³ ἀπονέμωσι, S. ²⁴ εἰδότες, S. P. ²⁵ ἐπιθόντα, S. P. ²⁶ οὐκ οἶδα τῶς, D. ²⁷ γίγει, D.

super hoc, et exhorruī ego, mihiq̄ ipsi vix credo. Illudque tibi certum sit, nisi tuas ipse litteras legissem (quas utinam vidissem nunquam) nemo sane ullis argumentis de te id mihi persuasisset, ut crederem Demophilum non arbitrari Deum super omnia (in omnes) bonum et benignum esse, sibiq̄ putare Dei miserantis aut salvantis gratia non opus esse; quinimo sacerdotes degradare, qui meruerunt pro sua benignitate plebis ignorantias tolerare, probe cognoscentes, quoniam et ipsi circumdati sunt infirmitate. At divino-principali, ille pontifex longe aliam viam **603** ingressus est, idque cum, ut sacra testantur eloquia, segregatus esset a peccatoribus *, et hoc eximie erga se dilectionis argumentum statuit, si oves ejus mansuetissima gubernatione pascamus †. Atque nequam eum appellat, qui conseruo suo debitum minime dimiserat ‡, neque in partem saltem indultæ sibi largissimæ benignitatis sibi venire permiserat; justeque eum propriis contentum esse jubet, quod et mihi etiam Demophilo metuere necesse est. Quippe suis etiam occisoribus Christus passionis tempore veniam a Patre precabatur §, discipulos vero increpabat, quod persequentes se Samaritanos impietatis crudeliter condemnari petivissent ¶. Hoc utique milles in impudenti ista epistola tua inculcatur, dum susque deque reperis, te non te ipsum, sed Deum ultum esse. Verum dic amabo, per malitiam eum qui summe bonus est vindicas?

§ V.

Abait, non habemus pontificem qui compati non possit infirmitatibus nostris **, sed et innocens misericors est. Non contendet, neque clamabit †; atqui ipse mitis est, imo ipse est propitiatio pro peccatis nostris ‡. Nequaquam itaque probabimus minime zelandos conatus tuos, etiamsi milles Phineem et Heliam jacitēs: hæc enim Jesu, a discipulis mansueti adhuc benigneque spiritus expertibus, audienti minime placuerunt. Quin et noster quoque divinissimus Præceptor in mansuetudine docet eos qui Dei doctrinæ adversantur †: doceri quippe ignaros decet, non supplicis affici; quemadmodum et cæcos minime cruciamus, sed manu ducimus. Contra vero tu viro respirare in lucem inchoanti colaphum impingendo obstitisti, accedentemque summa verecundia, temerarie repulisti illum, quem (quod horrore dignum est) Christus in montibus errabundum fugientemque revocat, vixque repletum in humeros tollit ‡. Ne, quæso, tam male nobis ipsis consulamus, neque gladium in nosmetipsos

A πιστῶ ἑμαυτῶ. Καὶ εἰ μὴ τοῖς σοῖς ἐνέτευχον, ὡς οὐκ ὠφελον! εὖ ἴσθι, γράμμασιν, οὐκ ἂν ἔπεισαν, εἴπερ ἄλλοι μὲ τινες περὶ σοῦ πείθειν ἤξιον, ὅτι Δημόφιλος οἶεται τὸν ἀγαθὸν ἐπὶ πάντα †. Θεὸν οὐκ εἶναι καὶ φιλόανθρωπον ††, οὕτε ἑαυτὸν δεῖσθαι τοῦ ἐλευθύντος ἢ σώζοντος †. ἀλλὰ καὶ τοὺς ἱερεῖς ἀποχειροτονεῖ τοὺς ἡξιομένους ἀγαθότητι φέρειν τὰ ἄγνοήματα τοῦ λαοῦ, καὶ εὖ εἰδόμενος †, ὅτι καὶ αὐτοὶ περικίενται ἀσθενείαν. Ἄλλ' ὁ θεαρχικὸς ἱεροτελεστής ἑτέραν πεπόμεται καὶ ταῦτα τῶν ἀμαρτωλῶν, ὡς τὰ ἱερὰ λόγια φησιν, ἀφωρισμένος, καὶ τῆς εἰς ἑαυτὸν ἀγάπης ἀπόδειξιν ποιεῖται τὴν τῶν προβάτων ἐπιεικεστάτην ποιμαντικὴν. Καὶ πονηρὸν μὲν ἀποκαλεῖ τὸν μὴ ἀφέντα τῷ συνοικέτῃ τὴν ὀφειλὴν, μήτε μερικῶς μεταδόντα † τῆς δωρηθείσης αὐτῷ ταμπόλλης ἀγαθότητος † δικαιοὶ δὲ τῶν οἰκειῶν ἀπολαύειν αὐτὸν †, ὅπερ ἀναγκαῖον εὐλαβηθῆναι καὶ ἐμὲ καὶ Δημόφιλον. Καὶ γὰρ καὶ τοῖς εἰς αὐτὸν ἀσεβοῦσιν ἐν αὐτῷ τῷ πάσχειν ἄφροσιν προάγει παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἐπιτιμᾷ δὲ καὶ τοῖς μαθηταῖς, ὅτι καὶ ἀσεβείας ἀνηλεῶς ἡξίωσαν κρῖναι τοὺς ἐκδεδιωκότας αὐτὸν Σαμαρείτας. Τοῦτο δὴ τὸ μυριόλεκτόν σου τῆς θρασείας ἐπιστολῆς, ἄνω γὰρ καὶ κάτω θρυλλεῖς, ὡς οὐκ ἑαυτὸν, ἀλλὰ τὸν θεὸν ἐξεδίκησας † διὰ κακίας, εἰπέ μοι, τὸν ἀγαθόν; B Ἡοc utique milles in impudenti ista epistola tua

C Ἄπαγε, οὐκ ἔχομεν ἀρχιερέα μὴ δυνάμενον συμπαθεῖσαι ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ ἀκακὸς ἐστὶ ἐλεῆμων. Οὐκ ἐρίσει οὐδὲ κραυγᾶσει, καὶ αὐτὸς πραῖς, καὶ αὐτὸς ἱλασμός ἐστὶ περὶ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν. Ἵστε οὐκ ἀποδεξόμεθά σου τὰς ἀζηλώτους ὀρμὰς, οὐδ' εἰ μυριάκις ἀναλάβοις † τὸν Φινεὲς καὶ τὸν Ἡλίαν· ταῦτα γὰρ ἀκούοντα τὸν Ἰησοῦν οὐκ ἤρεσκον, οἱ τοῦ πραέος τότε καὶ ἀγαθοῦ πνεύματος ἀμέτοχοι μαθηταί. Καὶ γὰρ καὶ ὁ θεϊότατος ἡμῶν ἱεροθέτης ἐν πράττει διδάσκει τοὺς ἀντιδιαθεμένους † τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ θεοῦ· διδάσκεισθαι γὰρ, οὐ τιμωρεῖσθαι χρὴ τοὺς ἀγνοοῦντας, ὡσπερ καὶ τυφλοὺς οὐ κολάζομεν, ἀλλὰ καὶ χειραγωγούμεν. Σὺ δὲ καὶ ἀνανεύειν ἐπὶ τὸ φῶς ἀρχομένῳ τάνδρῳ κατὰ τῆς κόρρης διδοῦς ἀντίθεις, καὶ μετὰ πολλῆς αἰδοῦς προσιδόντα θρασεῶς ἀπελάκτιζες! (τοῦτο δὴ τὸ πολλῆς φρίκης ἄξιον!) ὃν ὁ Χριστὸς, ἀγαθὸς ὢν, ἐπὶ τὰ ὄρη πλανώμενον ἐπιζητεῖ, καὶ ἀποφεύγοντα, προσκαλεῖται, καὶ εὐρεθέντα μάλισ ἐπὶ τῶν ὤμων αἶρει. Μὴ παρακαλῶ, μὴ κακῶς οὕτω περὶ ἑαυτῶν βουλευόμεθα,

* Hebr. vii, 26. † Joan. x, 14; Luc. xv, 6. ‡ Matth. xviii, 34. § Luc. xliii, 34. ¶ Luc. ix, 54. Hebr. iv, 15. † Matth. xii, 19; Isa. xlii, 2. † I Joan. ii, 9. † I Tim. i, 10. † Luc. xv, 5.

VARIE LECTIONES.

** εἰς πᾶ ας. †† καὶ non est in D. † καὶ σώζοντος, D. † καὶ ἰλάσκεσθαι, Ch. D. ὡς εὖ εἰδόμενος, D. † μεταδόντα, S. † αὐτῶν, Ch. † Finis est sententiæ, punctumque subjiciendum, ut post ἀγαθόν nota interrogandi, et statim sequatur ἄπαγε. Sic habent boni codices. † ἐπαναλάβοις, S. † ἀντιδιαθεμένους, P.

μηδὲ εἰς ἑαυτοὺς φθῶμεν τὸ ξίφος· οἱ μὲν γὰρ ἀδικεῖν⁹ τινὰς, ἢ τῶναντίον εὐεργετεῖν ἐπιχειροῦντες, ἐκείνους μὲν οὐ πάντως ἔδρασαν ἔπερ ἠθέλησαν, ἑαυτοῖς δὲ κακίαν ἢ ἀγαθότητα συνοικήσαντες⁹, ἢ θείων ἀρετῶν, ἢ ἀτιθάσων ἐμπλεοὶ¹⁰ παθῶν ἔσονται. Καὶ οὗτοι μὲν ἀγγέλων ἀγαθῶν ὄπαδοὶ καὶ ξυνοδοιπόροι, καὶ ἐνθάδε καὶ ἐκεῖ σὺν πάσῃ εἰρήνῃ καὶ ἐλευθερίᾳ πάντων κακῶν, εἰς τὸν αἰὼν ὄντα αἰῶνα τὰς μακαριωτάτας ἀποκληρώσονται λήξεις, καὶ μετὰ Θεοῦ αἰετῶς ἔσονται¹¹, τὸ πάντων ἀγαθῶν μέγιστον· οὗτοι δὲ ἀποπεσοῦνται τῆς θείας ἅμα καὶ τῆς ἑαυτῶν εἰρήνης, καὶ ἐνθάδε καὶ μετὰ θάνατον ἔμα τῶν ἀνημέροις¹²⁻¹³ δαίμοσιν ἔσονται. Οὐ δὴ ἕνεκα ἡμῶν ἢ πολλῆ σπουδῆ μετὰ Θεοῦ τοῦ ἀγαθοῦ γενέσθαι¹⁴, καὶ εἶναι σὺν Κυρίῳ πάντοτε, καὶ μὴ τοῖς κακοῖς ἐκ τοῦ δικαιοῦ¹⁵ συναφορισθῆναι τὰ κατ' ἀξίαν ἐξ ἑαυτῶν ὑπομένοντας, ἔπερ ἐγὼ πάντων¹⁶ μάλιστα φοβοῦμαι καὶ εὐχομαι εἶναι πάντων κακῶν ἀμέτοχος. Καὶ εἰ βούλῃς, καὶ θέλῃς ὁράσεως ἀγίου τινὸς ἀνδρὸς ἐπιμνησθῆσομαι· κατ' μὴ γελάσης, ἀληθῆ γὰρ¹⁷ ἔρω.

A impellamus : siquidem qui alios injuriis violare vel contra favore beneficiis nituntur, si forte quæ voluerint, facere nequiverint, sibi tamen aut malitiam, secundum propositum suum, aut bonitatem consciscunt, adeoque vel virtutibus divinis, vel ferocibus passionibus implebuntur. Atque illi quidem sanctorum angelorum sectatores ac comites et hic et ibi cum omni pace, atque a malis omnibus libertate, in sempiterno sæculo beatissimam illam requiem hæreditabunt, **604** quodque maximum est honorum omnium, cum Deo sempererant; hi vero, qui a divini simul ac sua pace decidunt, cum hic, tum post mortem cum atrocibus istis dæmonibus futuri sunt. Quamobrem nobis summo studio curandum est, ut bono Deo adhæreamus, semperque cum Domino versemur, et non cum ualidis justissimo Dei judicio segregemur, atque ex nobis ipsis pœnas debitas subeamus, quod ego maxime omnium timeo, malorumque omnium exsors esse percipio. Quod si placet, divinam quoque sancti cujusdam viri visionem memorabo : neque vero rideas, vera enim dicam.

§ VI.

Γενόμενον μὲ ποτε κατὰ τὴν Κρήτην, ὁ ἱερὸς ἐξαναγώγησε Κάρπος, ἀνὴρ, καὶ εἴ τις ἄλλος, διὰ πολλὴν καθαρότητα νοῦ πρὸς θεοπτερίαν ἐπιτηδεύτατος. Καὶ γοῦν οὐδὲ ταῖς ἀγίαις τῶν μυστηρίων τελεταῖς ἐνεχειρεῖ, μὴ πρότερον αὐτῷ κατὰ τὰς προτελείους εὐχὰς ἱεράς, καὶ εὐμενοῦς ὁράσεως ἐπιφανομένης. Ἐλεγεν οὖν, ὅτι λελυπηχότος αὐτόν ποτε τῶν ἀπίστων τινός· ἢ λύπη δὲ ἦν, ὅτι τῆς ἐκκλησίας ἐκεῖνός τις πρὸς τὸ ἄθεον ἀπεπλήνησεν, ἔτι τῶν ἡμερῶν αὐτῷ τελουμένων· ὅσον ἀμφοτέρων ἀγαθοπρεπῶς ὑπερεῤῆσθαι, καὶ Θεὸν σωτήρα συλλήπτورا λαβόντα, τὸν μὲν ἐπιστρέψαι, τὸν δὲ ἀγαθότητι νικῆσαι· καὶ μὴ διαλιπεῖν νοθετοῦντα διὰ βίου παντός, ἄχρις οὗ τὸ σήμερον, καὶ οὕτως ἐπὶ τὴν θείαν αὐτοῦ ἀγαγεῖν γνώσιν, ὡς ἂν ἤδη καὶ τῶν ἀμφοισθητησίμων αὐτοῖς κρινομένων, καὶ τῶν ἀλόγως θρασυνομένων ἐνόμῳ δίκῃ σωφρονεῖν ἀναγκαζομένων· ἀλλ' ἐν ἑαυτῷ μὴ πρότερον τοῦτο παθῶν, οὐκ οἶδ' ὅπως τότε, πολλὴν τινὰ τὴν δυσμένειαν καὶ τὴν πικρίαν¹⁸ ἐντήξας, ἐκοιμήθη, κατεδάρθη¹⁹ μὲν, οὕτω κακῶς ἔχων, (ἐσπέρα γὰρ ἦν) περὶ δὲ μέσας νύκτας, (εἰώθει γὰρ εἰς τόνδε τὸν καιρὸν αὐτὸς ἐφ' ἑαυτοῦ πρὸς τοὺς θεῖους ὕμνους ἐγρηγορεῖν), διανίσταται μὲν οὐδὲ τῶν ὕπνων αὐτῶν, πολλῶν γε ὄντων, καὶ αἰετῶς ἐγκοπτομένων²⁰, ἔξω ταραχῆς παραπολαύσας· ἐστὼς δὲ ὅμως εἰς τὴν θείαν ὁμιλίαν οὐκ εὐαγῶς ἠνιάτο, καὶ ἐδυσχεραίνεν, οὐκ εἶναι δίκαιον λέγων, εἰ ζῶεν ἀνδρὸς ἄθεοι, καὶ διαστρέφοντες τὰς ὁδοὺς Κυρίου τὰς εὐθείας. Καὶ ταῦτα

Cum aliquando in Cretam venissem, sanctus Carpus me hospitio excepit, vir, si quis alius, ob insignem mentis puritatem, ad Dei contemplationem aptissimus. Neque enim sacros mysteriorum ritus auspicabatur, nisi prius ipsi inter præparatorias orationes sacra quædam et propitia visio apparuisset. Ipsum ergo (utî referebat) infidelis quispiam contistaverat aliquando, iristitiæque causa erat, quod ille ab Ecclesia quemdam ad infidelitatis errorem seduxisset; cum adhuc celebritatis quæ ab hilaritate nomen accepit, dies agerentur. Ac pro utrisque benevole Deus fuisset exorandus ut auxilio salutari alterum quidem ab errore convertereret, alterum vero bonitate superaret; neque desistendum fuisset ab eorum per totam vitam admonitione, donec tandem hodie vel sic ad divinam cognitionem promoverentur, tumque demum illis quæ ambigua videbantur et obscura, patescerent, et ab iis quæ præter rationem temerarie commiserant, respiscere legitima veritate cogerentur; nescio quo pacto, cum id illi antea nunquam evenisset, tunc vehementi quadam indignatione et amaritudine concepta obdormierat (vesper enim erat); circa mediam vero noctem, quo tempore ad divinos hymnos evigilare consueverat, experrectus quidem surgit, cum somnos parum quietos crebroque interruptos, nec absque perturbatione cepisset; stans tamen ad divina colloquia, non satis religiosus tristabatur, graviterque terebat, iniquum esse di-

VARIÆ LECTIONES.

⁹ ἀδικεῖντες, D. ⁹ lege συνοικήσαντες, ut habet D. ¹⁰ ἐκπλεοί, S. P. D. ¹¹ καὶ αἰετῶς ἔσονται, S. P. D. ¹²⁻¹³ ἀνιέροις, in D. S. legitur. ¹⁴ γενέσθαι, S. P. ¹⁵ δικαιοτάτου, D. P. ¹⁶ τῶν. ¹⁷ ἀληθειαν γάρ, Ch. D. ¹⁸ καὶ τὴν πικρίαν, S. ¹⁹ prius, verbum non est in D. P.; in S. glossema est posterioris. ²⁰ ἐκκοπτομένων, Ch. S. P.

cens impios adhuc homines, rectasque Domini vias pervertentes vivere. Et hæc dicens, precabatur Deum ut simul amborum vitam fulgetro quopiam inimisericorditer abrumperet. Illis dictis, repente se vidisse referebat domum, in qua consistebat, primum conquassatam a summo **605** vertice bifariamque divisam, et quemdam ante se ingentis luminis rogam, eumque (sub dio enim jam locus ille videbatur) e caelo ad se usque delatum; caelum autem ipsum apertum, et in caeli cardine Jesum innumeris illi humana specie angelis astantibus. Atque ista quidem sursum conspexisse, miratumque fuisse. Porro deorsum respectando Carpus se vidisse assererat, ipsum quoque pavementum instar vastæ cujusdam tenebrosissimæque voraginis diffusum, illosque viros quos diris devoverat, ante se ad os voraginiis trementes stare, ac miserabiles, tanquam jam jamque præ pedum lubricitate collapsuros: inferne autem e voragine serpentes emergere cernebat, circa tam labiles illorum pedes, modo quidem in gyrum actos, et implicitos simul pertrahentes, modo quoque dentibus et caudis incendentes ac demulcentes, omnibusque modis eos in voraginem præcipites dare molientes: fuisse autem et viros quosdam in medio, qui adversus eos una cum serpentibus impetum facerent, exagitando una, et impellendo atque feriendo; visos autem esse viros illos lapsui appropinquare, partim quidem invitos, partim vero sponte, a malo ita sensim coactos et simul persuasos. Referebat autem Carpus, se, dum inferiora respiceret, fuisse delectatum, superiora negligendo; cum vero graviter et indigne ferret illos necdum cecidisse, atque ad hanc rem saepe frustra incubuisset, indignatum iis et imprecatum esse. Et cum vix tandem revocatis ad superna luminibus, vidisset quidem denuo sicut prius caelum, Jesum vero, miseratum quod fiebat, desuper caelesti throno descendisse, atque ad ipsos accedentem benignam iis manum porrexisse, angelosque una opem conferentes, alterum virorum ex altera parte retinuisse, Jesumque ipsi Carpo dixisse: Manu jam extensa percute me, siquidem adhuc paratus sum denuo pro hominibus salvandis pati, illudque libentissime, ne demum alii homines peccent. Cæterum considera, num tibi expediat hanc istiusmodi hiatus et cum serpentibus mansionem Dei ac bonorum clementissimorumque angelorum consortio præferre. Hæc sunt, quæ ego cum audierim vera esse credo.

A λέγων ἔδειτο τοῦ Θεοῦ πρηστῆρὶ τινὶ τὰς ἀμφοτέρων εἰσάπαξ ἀνηλεῶς ἀποπαῦσαι ζωάς. Ταῦτα δὲ εἰπὼν, ἔλεγε δεῦξαι ἰδεῖν ἄφνω τὸν οὐκον, ἐν ὑπερεἰστήκει, διαδοθηθέντα πρότερον, καὶ ²¹ ἐκ τῆς ὀροφῆς εἰς δύο μέσον διαιρηθέντα, καὶ τινὰ πυρᾶν πολύφωτον ἐπίπροσθεν αὐτοῦ ²² καὶ ταύτην (ἐδόκει γὰρ λοιπὸν ὑπαιθρὸς ὁ τόπος) ἐκ τοῦ οὐρανοῦ χώρου μέχρις αὐτοῦ καταφερομένην· τὸν δὲ οὐρανὸν αὐτὸν ἀναπεπταμένον, καὶ ἐπὶ τῷ νώτῳ τοῦ οὐρανοῦ τὸν Ἰησοῦν, ἀπείρων ἀνθρωποσιδῶς αὐτῷ παρεστηκότων ἀγγέλων. Καὶ ταῦτα μὲν ἄνωθεν ὁρᾶσθαι, καὶ αὐτὸν θαυμάζειν. Κάτω δὲ κύψας ὁ Κάρπος, ἰδεῖν ἔφη καὶ τοῦδαφος αὐτὸ πρὸς ἀχανές τι χάσμα καὶ σκοτεινὸν διεβῆρηγμένον, καὶ τοὺς μὲν ἄνδρας ἐκείνους, οἷς ἐπηρᾶτο, πρὸ αὐτοῦ κατὰ τὸ στόμιον ἐστῆκέναι τοῦ χάσματος ὑποτρόμους, ἐλεεινοὺς, ὅσον οὐπω καταφερομένους ὑπὸ τῆς τῶν οὐρανῶν ποδῶν ἀστασίας· κάτωθεν δὲ ἀπὸ τοῦ χάσματος ἄνθρωποι ἀνέρπειν, καὶ περὶ τοὺς πόδας αὐτῶν ²³ ὑπακινουμένους, ποτὲ μὲν ἀποσύρειν, ἐπανεϊλουμένους ἅμα καὶ ἐπιβαροῦντας, καὶ ἐπανέλκοντας ²⁴, ποτὲ δὲ τοῖς ἰδοῦσιν, ἢ τοῖς οὐρανοῖς ὑποτύφοντας, ἢ ὑπογαργαλίζοντας, καὶ διὰ παντὸς εἰς τὸ ἀχανές ἐμβαλεῖν μηχανωμένους· εἶναι δὲ καὶ ἄνδρας τινὰς ἐν μέσῳ τοῖς ὄψεσι, κατὰ τῶν ἁνδρῶν συνεπιτιθεμένους, διαδοκῶντας ἅμα καὶ ὑπωθοῦντας καὶ καταπαίοντας· ἐδόκουν δὲ εἶναι πρὸς τὸ πσεῖν ἐκεῖνοι, τὰ μὲν ἄκοντες, τὰ δὲ ἐκόντες, ὑπὸ τοῦ κακοῦ κατ' ὀλίγον βιαζόμενοι ἅμα καὶ πειθόμενοι. Ἐλεγε δὲ ὁ Κάρπος, ἑαυτὸν ἤδεσθαι κάτω βλέποντα, τῶν ἄνω δὲ ἀμελεῖν· δυσχεραίνειν δὲ καὶ ἐλιγρωεῖν, ὅτι μὴ πεπτῶκασιν ἤδη, καὶ τῷ πράγματι πολλάκις ἐπιθέμενον καὶ ἀδυνατήσαντα, καὶ ἀχθεσθῆναι καὶ ἐπαράσασθαι. Καὶ ἀνανεύσαντα μόλις, ἰδεῖν μὲν αἰθῆς τὸν οὐρανὸν, ὡσπερ καὶ πρότερον ἠωράκει, τὸν δὲ Ἰησοῦν, ἐλεήσαντα τὸ γιγνόμενον, ἐξαναστῆναι τοῦ ὑπερουρανοῦ θρόνου, καὶ ἕως αὐτῶν καταβάντα, καὶ χεῖρα ἀγαθὴν ὀρέγειν, καὶ τοὺς ἀγγέλους αὐτῷ συνεπιλαμβανομένους, ἄλλον ἄλλοθεν ἀντίχεσθαι τοῖν ἀνδρῶν, καὶ εἰπεῖν τῷ Κάρπῳ τὸν Ἰησοῦν· Τῆς χειρὸς ἤδη προτεταμένης, παῖε κατ' ἐμοῦ λοιπὸν· ἔτοιμος γὰρ εἰμι καὶ αἰθῆς ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀνασωζομένων παθεῖν, καὶ πρησφιλές μοι τοῦτο, μὴ ἄλλων ἀμαρτανόντων ἀνθρώπων. Πλήν ὄρα ²⁵ εἰ καλῶς ἔχει σοὶ τὴν ἐν τῷ χάσματι καὶ μετὰ τῶν ὄψεων μόνην ἀνταλλάξασθαι τῆς μετὰ Θεοῦ καὶ τῶν ἀγαθῶν καὶ φιλανθρώπων ἀγγέλων. Ταῦτά ἐστιν ἃ ἐγὼ ἀκηκῶς πιστεῦω ἀληθῆ εἶναι.

606 ADNOTATIONES CORDERII.

§1. *Hebræorum Historiæ*, etc. Alludit ad Num. cap. xii, 3, ubi de mansuetudine Moysis legitur: *Erat Moyses vir mitissimus super omnes homines qui morabantur in terra.* Atque ideo, inquit, Dei famulus nuncupatur, cæterisque prophetis dignior ad videndum Deum, uti ibidem Scriptura subiungit ver. 6: *Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei, vel somnium loquar ad illum. At non talis scrvus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est: ore enim ad os loquor ei, et palam, et non per ænigmata et figuras Dominum videt.*

VARIÆ LECTIONES.

²¹ καὶ non est in S. P. ²² αὐτοῦ, D. S. P. ²³ αὐτόν, S. ²⁴ ἔλκοντας, D. S. ²⁵ πλήν εὐ δὲ ὄρα, S.

Quinimo cum aduersus eum et Aarone, etc. Agit hic de rebellionem Core, Dathan et Abiron, quæ describitur Num. xvi. Quod autem Dionysius ait Moysem contestatum se insontem esse calamitatum omnium quæ subditis evenissent, non legitur in Scriptura; quare verosimile est ipsum hoc ex secretioribus quibusdam, qui apud sacerdotes asserebantur, Mosaiticæ legis libris hausisse.

Quid porro David, etc. Exempla mansuetudinis David obvia sunt in libro primo Regum, præsertim capite vicesimo quarto, ubi Sauli ipsum ad mortem querenti, jam sibi in manus tradito, nihil nocuit, sed ab eo manum abstulit. Ob quam mansuetudinem dictus est vir secundum cor Dei, 1 Reg. xvi, 13; Psal. lxxxviii, 21; Act. xiii, 22.

Quinimo sanctum erat, Scilicet Exodi xxxiii, 4: *Si occurreris bovi inimici tui, aut asino errante, redue ad eum*, etc. De Job autem vide librum ejus per totum, veræ patientiæ et mansuetudinis exemplum vivum. Historiam vero Joseph, et patientiam ac mansuetudinem ipsius, vide Genes. xxxvii; de Abel vero Genes. iv. Porro de angelorum benignitate exempla exstant in libro *Cælestis hierarchiæ*, capit. 5, 6, 7, et alibi passim; Christi autem benignitatis plenum est Evangelium. Alludit autem hic potissimum ad parabolam filii prodigi, Lucæ xv, et ad præceptum de diligendis inimicis, Matth. v, 44.

Tu vero accidentem sacerdoti, etc. Unde colligere licet, salubrem et religiosas humilium accusationum confessionumque disciplinam jam inde a temporibus apostolorum fuisse a Christianis frequentatam, ad eadentium erectionem, et justificationem peccantium.

Et si Dei est iudicium, Juxta illud Isaie xxx, 18: *Deus iudicii Dominus*. Et Pauli ad Rom. ii, 2: *Sciatis enim quantum iudicium Dei est*.

Sacerdotes autem angeli sunt, Malachiæ ii, 7: *Labia enim sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirunt ex ore ejus, quia Angelus Domini exercituum est*. Vide hac de re caput 12 *Cælestis hierarchiæ*.

Ordinatis autem monachis, etc. Ritum monasticæ consecrationis, et in quo gradu Ecclesiæ monachi sint, vide superius in lib. *De Eccles. hier.*, cap. 6, et ibidem nostras Adnotationes, et Scholia sancti Maximi.

Quid absurdi Ozias gessit? Alludit ad cap. xxvi, 19, lib. II Paralip., ubi Ozias lepra percussus legitur. De superbi vero Saulis præsumptione habetur I Reg. xiii, 14, ob quam a Deo rejectus fuit. De demonibus autem Jesum prædicantibus legitur Marci iii, 11.

Solusque pontifex in anno semel ad Sancta sanctorum introibit. Habetur hoc Levitici cap. xvi, 2, ubi et officium ejus describitur; uti sacerdotum ac levitarum, Numerorum cap. xv. Maria vero soror Moysis lepra percussit, Num. cap. xii, 10. De filiis autem Seevæ antiquum habet scholium, eos, cum manus imponendi potestatem non haberent, exorcismis imprecationibusque temerarie abusos, protinus iussisse dæmonia.

§ II. Quilibet circa Deum versantium ordo deformior est eo qui magis distat. Idem docet cap. 7 *Cælestis hierarchiæ*, § 2, ubi primæ hierarchiæ deformitatem ac dignitatem colligit ex ejusdem cum Deo vicinitate, et immediatori illustratione. Capite autem 4, dicit naturas istas esse proximas divinitati, quæ multipliciter illam participarunt.

Quod si itaque sacerdotum ordo illustrandi vim habet. Vide cap. 5 *Ecclesiasticæ hierarchiæ*, parte 1, § 5, 6 et 7, ubi demonstratum est, pontificum quidem ordinem perficiendi vim habere, ac reipsa perferere; sacerdotum autem, illuminandi vim habere, atque illuminare; ministrorum vero, seu diaconorum, expiandi ac discernendi facultatem obtinere.

§ III. Nam diximus sermo iusta iuste prosequi jubet. Alludit ad Deuteronomii cap. xvi, 20, ubi dicitur: *Iuste quod iustum est persequeris, ad quem locum Simeon in Catena 65 Patrum Græcorum in Lucam cap. i, n. 7: e Cum bonum, inquit, non sit bonum, si non fiat bene.*

Merito sane diomus noster legiser, etc. Intelligit sanctum Paulum, scribentem ad Timotheum, Epist. 1, cap. iii, 2, ubi episcopi conditiones describit dicens: *Oportet episcopum irreprehensibilem esse*, etc.

§ IV. Vel duplici peccato, impiorum more delinquimus. Alludit ad Jeremiæ cap. ii, 13: *Duo malis fecit populus meus*, etc., et v. 35: *Et dixisti: ubique peccato, et innocens ego sum, et propterea avertatur furor tuus a me. Ecce ego iudicio contendam tecum, eo quod dixeris: Non peccavi.*

Si oves ejus mansuetissima gubernatione pascamus. Alludit ad Joannis cap. xxi, 15, 607 ubi Christus trina interrogatione Petri dilectionem explorat, et singulis ejus responsis subjungit: *Tusce agnos meas, pascere oves meas.*

Atque nequam eum appellat, etc. Parabolam hanc de conservo vide apud sanctum Matthæum cap. xviii, 23. Quod autem Christus pro suis occisoribus rogarit, narrat sanctus Lucas cap. xxiii, 34. Qui etiam cap. ix, 55 scribit Christum increpasse discipulos, cum vellent delere Samaritanos, quod Christum suscipere voluissent.

§ V. Non habemus pontificem, etc. Est Apostoli ad Hebræos iv, 7, ubi illos ad fiduciam consequendæ veniæ hortatur. Illud autem: *Non contendet, neque clamabit*, est Matthæi xii, 19, ex loco Isaie lxii, 2. Illud vero: *Ipsa est propitiatio pro peccatis nostris*, est ex I Epistola Joannis cap. ii, 2.

Etiam si milites Phineen et Eliam iucites. De Phinees zelo habetur Numerorum cap. xxv, 7. De Helia legitur III Regum, xviii, 40, jussisse quadringentos et quinquaginta vanos sacerdotes occidi; et de utroque liber I Machabæorum, cap. ii, 54, ait: *Phinees pater noster zelando zelum Dei, accepit testamantum sacerdotis æterni*; v. 58: *Elias dum zelat zelum legis, receptus est in cælum*. Sanctus vero Paulus Dionysii præceptor, tanquam doctor Novi Testamenti quod in lege carnalis fundatum est, II ad Timotheum, ii, 24: *Seruum autem Domini, inquit, non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem, cum modesta corripienem eos qui resistunt veritati.*

§ VI. Cum aliquando in Cretam venissem, sanctus Carpus, etc. Hic est Carpus, ejus B. Paulus meminit in II Epist. ad Timotheum, cap. iv, 13, dicens: *Penultimam, quam reliquis Troada apud Carpum, veniens affer tecum, et libros, maxime autem membranas.*

Neque enim sacros mysteriorum ritus, etc. Ubi nota, olim, priusquam ad altare se conferrent sacerdotes, solitos fuisse certis ritu quodam pio adhibere preces preparatorias, quæ dicebantur προτέλειαι; ubi interpret Pachymeres vocem hanc putat v. vetusto more ductam. Nam προτελειαι, inquit, preces eas dixere Athenienses, quæ una cum hostiis nuptias præcurrebant. Τέλος enim vocabant γάμον, hoc est nuptias. Nunc igitur cum hostia sit offerenda, qua nulla major aut sanctior cogitari potest, quæque sponsam deducere debet ad animatum bonum et singularem felicitatem; sane opportuna fuerint προτέλειαι, et nonnullæ preces quibus sacerdotes se parent ad sacrificandum.

Cumque celebrata, quæ ubi hilaritate nomen accepit. Hilaria antiqui diem æquinoctii verni colentes appellarunt, ut inquit Macrobius, nempe octavam kalendas Aprilis, quæ ut æquinoctium veniant, quo

primum tempore sol diem longiorem nocte protendit. De his meminit Flavius Vopiscus in Aureliano.

Circa mediam vero noctem, etc. Unde collige, morem fuisse jam inde a primis Ecclesie temporibus, et sacerdotes de nocte ad orandum surgerent. Carpus enim, episcopus Cretæ, apostolorum auditor, circa mediam noctem, ut hic S. Dionysius memorat, vigilare solebat πρὸς τοὺς θεῖους ἕμνους, ad divinos hymnos p e et religiose Deo concinendos. S. Chrysostomus in cap. v *Isaie* nominat παννοχίδας ἑσπᾶς, *sacra pervigilia, diem, inquit, cum nocte copulantia.* Quæ a media nocte inchoata fuisse, ibidem his verbis significat: *Omnes somni tyrannidem generosa contentione superantes, ex μεσονοχτίων, a medio noctis usque ad lucem perseverabant.* Id e fonte apostolico manasse, dicit perspicue S. Maximus hunc locum exponens, quem vide in Scholiis.

Vide Schol. S. Maximi et Paraphr. Pachym. in Epist. 8, tom. II.

EPISTOLA IX.

TITO EPISCOPO

Roganti per epistolam quæ sit domus sapientiæ, quis crater, et quisnam cibus ejus ac potus.

A

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Θ'.

TITῶ ἹΕΡΑΡΧῆ

Ἐρωτήσαντι δι' ἐπιστολῆς, τίς ὁ τῆς σοφίας οἶκος, τίς ὁ κρατήρ, καὶ τίνα τὰ βρώματα αὐτῆς, καὶ τὰ πόματα.

SYNOPSIS EPISTOLÆ.

§ I. Ostendit, symbolicam theologiam rudioribus et ignavis multas absurdas imagines atque cogitationes ingenerare; et hac occasione exempli causa diversa symbola exponit, quæ in Scripturis reperiuntur. Deinde theologiam dividit in mysticam ac demonstrantem, et quæ cujusque partes sint exponit. II. Docet, symbola diversa diversimode esse explicanda; et simul declarat, quomodo ignis de Deo et angelis accipendus sit. Item quid escu designet. III. Exponit, quid crater mystice significet. IV. Quid cibus solidus et liquidus designet. V. Quid item Dei ebrietas, quique discubitus beatorum in cælis. VI. Quid Dei somnus et evigilatio.

§ I.

Sanctus quidem Timotheus, optime Tite, nescio si quidpiam **608** symbolorum theologorum a me traditorum non audierit; quoniam in *Symbolica theologia* distincte ipsi exposuimus, quæcunque in oraculi prodigiosa plurimis visa de Deo enuntiantur. Gravis etenim absurdi speciem animis rudioribus imprimunt Patres illi qui arcanam tradunt sapientiam, dum divinam illam mysticam et profanis inaccessam veritatem sub arcanis quibusdam audacioribus ænigmatibus proponunt. Quapropter etiam in divinis mysteriis quandoque verbis ipsis vix credimus, dum illa duntaxat per agnata symbola sensilia conspiciamus. Verum his amoris, ipsa in seipsis nuda puraque intuenda sunt; sic enim contemplantes venerabimur fontem vitæ, in seipsum effusum, et in seipso consistentem videntes, et unam quamdam potestatem simplicem, per se mobilem, per se agentem, seipsam non deserentem, sed notionem notionum omnium, ac semper se per seipsam contemplantem. Censuimus igitur tum ipsi, tum aliis, quoad fieri poterat, exponendas esse omnis generis formas, symbolicæ illius quæ de Deo est sacræ effugiationis; hujus enim exteriora, quam plena sunt incredibilis et commentitii monstri? v. g. dum in suprasubstantiali Dei generatione, uterum Dei corporee generantem effingit ^h, et cor hominis eructans verbum in aerem effusum ⁱ, et spiritum ex ore spirantem describit ^k, ac sinus deigenos Fi-

Ἦ μὲν ἱερὸς Τιμόθεος, ὃ καλὰ Τίτε, οὐκ οἶδα εἴ τι νος τῶν διεγνωσμένων μοι θεολογικῶν ²⁶ συμβόλων ἀπελήλυθεν ἀνήκοος· ἀλλ' ἐν τῇ Συμβολικῇ θεολογίᾳ διηκρινησάμεθα πάσας αὐτῷ τὰς τῶν λογίων περὶ Θεοῦ δοκούσας εἶναι τοῖς πολλοῖς τερατολογίας. Καὶ γὰρ ἀτοπίαν δεινὴν ἐναπομόργυννται ταῖς ἀτελέσει τῶν ψυχῶν, ὅποταν οἱ τῆς ἀπορρήτου σοφίας πατέρες, διὰ δὴ ²⁷ τινῶν κρυφίων καὶ ἀποτετολημένων αἰνιγμάτων ἐκφαίνωσι τὴν θεῖαν καὶ μυστικὴν καὶ ἄβυστον τοῖς βεβήλοις ἀλήθειαν. Διὸ καὶ ἀπιστοῦμεν οἱ πολλοὶ τοῖς περὶ τῶν θεῶν μυστηρίων λόγοις· θεώμεθα γὰρ μόνον αὐτὰ διὰ τῶν προσπεφυκότων αὐτοῖς αἰσθητῶν συμβόλων. Δεῖ δὲ καὶ ἀποδύντας αὐτὰ ἐφ' ἑαυτῶν γυμνὰ καὶ καθαρὰ γενόμενα ἰδεῖν· οὕτω γὰρ ἂν θεώμενοι σεφθεῖημεν πηγὴν ζωῆς εἰς ἑαυτὴν χρομένην, καὶ ἐφ' ἑαυτῆς ἐστῶσαν ὄρωντες, καὶ μίαν τινὰ δύναμιν, ἀπλῆν, αὐτοκίνητον, αὐτοενέργητον ²⁸, ἑαυτὴν οὐκ ἀπολείπουσαν, ἀλλὰ γινώσιν πασῶν γνώσεων ὑπάρχουσαν, καὶ ἀεὶ δι' ἑαυτῆς ἑαυτὴν θεωμένην. Χρῆναι γοῦν αὐτῷ τε καὶ ἄλλοις παρ' ἡμῶν ᾤθημεν, ὡς οἶόν τε ἦν ²⁹, ἀναπτύχθηναι τὰ παντοδαπά μορφώματα τῆς περὶ Θεοῦ συμβολικῆς ἱεροπλαστικῆς· τὰ γὰρ ἐκτὸς αὐτῆς ὁπόσῃς ἀναπέπλησται τῆς ἀπίθανου καὶ πλασματώδους τερατείας; οἶον ἐπὶ μὲν τῆς ὑπερουσίῃς θεογονίας, γαστέρα Θεοῦ σωματικῶς Θεὸν γεννώσαν ἀναπλαττούσης, καὶ λόγον εἰς ἀέρα προχέομενον ἀπὸ καρδίας ἀνδρικῆς ἐξερρευομένης αὐτὸν, καὶ πνεῦμα ἐκπνεόμενον ἀπὸ στόματος ἀναγρα-

^h Psal. cix, 3. ⁱ Psal. xliiv, 1. ^k Psal. xxxii, 6.

VARLE LECTIONES.

²⁶ θεολογικῶς, S. P. ²⁷ δὴ non est in D. ²⁸ αὐτενέργητον, D. S. P. ²⁹ ὡς οἶοί τε ἦμεν, S.

φούσης, καὶ κόλπους θεογονικοὺς ἐναγκαλιζομένους A
 Θεοῦ Υἱὸν, σωματοπρεπῶς ἡμῖν ἐξυμνούσης, ἢ φυσικῶς ταῦτα διαπλαττούσης, καὶ δένδρα τινὰ, καὶ βλαστούς, καὶ ἄνθη, καὶ βίβλας προβαλλομένης, ἢ πηγὰς ὑδάτων ἀναβλυζούσας, ἢ ἀπαυγασμάτων προαγωγικὰς φωτογονίας, ἢ ἄλλας τινὰς ὑπερουσίων θεολογιῶν ἐκφαντορικὰς ἱερογραφίας. Ἐπὶ δὲ τῶν νοητῶν τοῦ Θεοῦ προνοιῶν, ἢ δωρεῶν, ἢ ἐκφάνσεων, ἢ δυνάμεων, ἢ ἰδιοτήτων, ἢ λήξεων, ἢ μονῶν, ἢ προόδων, ἢ διακρίσεων, ἢ ἐνώσεων, ἀνδροπλαστῆρι τῷ Θεῷ, καὶ θηρίων, καὶ ζώων ἄλλων, καὶ φυτῶν, καὶ λίθων ποικιλομορφίαν περιπλαττούσης· καὶ κόσμους αὐτῷ γυναικείου, ἢ βαρβαρικῆς ὀπλοποιίας περιτιθείσης· καὶ κεραμίας, καὶ χωνευτήριον, ὡς ἂν βανύσῃ τινὶ προστεθείσης²⁰· καὶ ἵππους αὐτῷ, καὶ ἄρματα, καὶ θρόνους ὑποστρωανύσης· καὶ δαίτας²¹ τινὰς ὀψοποιητικὰς²² ἐπισκευαζούσης, καὶ πεπωκότα, καὶ μεθύοντα, καὶ ὑπνώττοντα, καὶ κραιπαλῶντα διαπλαττούσης. Τί ἂν τις εἴποι τὰς ὀργὰς, τὰς λύπας, τοὺς παντοδαπούς ὄρκους, τὰς μεταμελείας, τὰς ἀράς, τὰς μήνιδας, τὰ πολυειδῆ καὶ λοξὰ τῆς ἀμαρτίας τῶν ἐπαγγελιῶν σοφίσματα, τὴν ἐν τῇ Γενέσει γιγαντομαχίαν, καθ' ἣν ἐπιβουλεύειν ἐκ φόβου λέγεται τοῖς δυνατοῖς ἐκείνοις ἀνδράσι, καὶ ταῦτα τὴν οἰκοδομήν, οὐκ ἐπ' ἀδικία τινῶν ἐτέρων, ἀλλ' ὑπὲρ σωτηρίας τῆς αὐτῶν μεμηχανημένοι, καὶ τὸ συμβούλιον ἐκεῖνο τὸ κατ' οὐρανὸν ἐπὶ δόλω καὶ ἀπάτῃ τοῦ Ἀχάθ σκευαζόμενον²³· καὶ τὰς τῶν ἁσμάτων προσύλους καὶ ἐταιρικὰς πολυπαθείας, καὶ ὅσα ἄλλα τῆς πάντα τολμώσης ἐστὶ θεοπλαστίας ἱερὰ συνθήματα φαινόμενα τῶν κρυφίων προβεβλημένα καὶ πεπληθυσμένα, καὶ μεριστὰ τῶν ἐνιαίων καὶ ἀμεριστων, καὶ τυπωτικὰ, καὶ πολύμορφα τῶν ἀμορφώτων καὶ ἀτυπώτων· ὧν εἴ τις ἰδεῖν δυνηθεῖ τὴν ἐντὸς ἀποκεκρυμμένην εὐπρέπειαν, εὐρήσει μυστικὰ καὶ θεολογικὰ πάντα, καὶ πολλοῦ τοῦ θεολογικοῦ φωτὸς ἐναπεπλησμένα. Μὴ γὰρ οἴωμεθα τὰ φαινόμενα τῶν σθητικῶν ὑπὲρ αὐτῶν ἀναπεπλάσθαι, προβεβληθῆσθαι δὲ τῆς ἀπόρρητου καὶ ἀθεάτου τοῖς πολλοῖς ἐπιστήμης, ὡς μὴ τοῖς²⁴ βεβήλοις εὐχέλρωτα εἶναι τὰ πανίερα· μόνους δὲ ἀνακαλύπτεσθαι τοῖς τῆς ἀσιότητος²⁵ γνησίαις ἱεραταῖς, ὡς πάνταν τὴν παιδαριώδη φαντασίαν ἐπὶ τῶν ἱερῶν συμβόλων ἀποσκευαζομένοις, καὶ ἱκανοῖς διαβαίνειν ἀπλότητι νοῦ, καὶ θεωρητικῆς δυνάμεως ἐπιτηδεύοντες, πρὸς τὴν ἀπλήν, καὶ ὑπερφύη, καὶ ὑπερῖδρυσμένην τῶν συμβόλων ἀλήθειαν. Ἄλλως τε καὶ τοῦτο ἐνοήσαι χρὴ, τὸ διττὴν εἶναι τὴν τῶν θεολόγων παράδοσιν, τὴν μὲν ἀπόρρητον καὶ μυστικὴν, τὴν δὲ ἐμφανῆ καὶ γνωριμωτέραν· καὶ τὴν μὲν συμβολικὴν καὶ τελεστικὴν, τὴν δὲ φιλόσοφον καὶ ἀποδεικτικὴν, καὶ συμπέλεκται τῷ ῥητῷ τὸ ἄρρητον. Καὶ τὸ μὲν πείθει καὶ καταδείττει τῶν λεγομένων τὴν ἀλήθειαν, τὸ δὲ ὀρθῶς καὶ ἐνδρῶσει τῷ Θεῷ ταῖς ἀδιδάκτοις μυσταγωγίας. Καὶ μὴν οὐδὲ κατὰ τὰς τῶν ἀγιωτάτων

lum Dei complectentes, in modum corporis collaudat, aut in modum stirpis hæc ipsa depingit, et arbores quasdam, et surculos, et flores atque radices proponit; aut fontes aquis manantes, aut lucigenas splendorum secunditates, aut quasdam alias supernaturalis sacras rerum divinarum explanatorias descriptiones. In spiritualibus autem Dei providentiis, vel donis vel manifestationibus, vel virtutibus, aut proprietatibus, aut statibus, aut mansionibus, aut emanationibus, aut secretionibus, aut unionibus formam viri Deo et ferarum, aliorumque animalium et stirpium atque lapidum multiformitatem affligit; qui etiam ornatus muliebres, et barbaras armaturas illi circumponit: et lignam confectoriamque artem, tanquam opifici cuiusdam mechanico attribuit; et equos ipsi, et currus, et sedes supponit, et convivia quædam epulis instructa apparat, atque bibentem et ebrium, et dormituriem ac erapulantem exhibet. Quid attinet dicere iras, dolores, varia juramenta, pœnitentias 609 et maledictiones, iras inveteratas et multiplices, et obliquas rationes frustrandi promissiones; item illam in Genesi cum gigantibus pugnam, in qua dicitur Deus robustis illis viris propter metum insidiatus, cum alioquin, non ut alios læderent, sed ut se incolumes servarent, illud ædificium moliti essent: et concilium illud in cælo ad decipiendum Achab fabricatum¹; et illas Cantecorum veluti corporeas et meretricias illecebras²: et quæcumque alia sacra signa in Deo audaci fictione format, potentia occultis; multiplicata et parvula simplicibus atque individuis figurativa et multiformia, figuræ formæque expertibus obducent; quorum pulchritudinem intus latentem si quis inveni possit, reperiet omnia mystica et divina et multo lumine theologico repleta. Neque vero existimemus signa formarum apparentium sua tantum causa et ratione efficta esse, sed potius integumenta esse scientiæ arcanæ, et vulgo hominum occultæ, ut ea quæ sanctissima sunt, non sint profanis facilia ad intelligendum; sed tantum vere studiosis sanctitatis aperiantur, utpote expeditis ab omni puerili cogitatione in sacris symbolis, et qui acie mentis et ingeni facultate ad contemplandum idonea, veritatem simplicem, et supra naturam symbolorum collocatam, assequi possint. Cæterum hoc advertendum est, duplicem esse traditionem theologorum, unam quidem arcanam et mysticam, alteram vero apertam et manifestiorem; illam quidem symbolicam et ad mysteria pertinentem, hanc vero philosophicam ac demonstrantem; estque arcanum cum aperto connexum. Atque hoc quidem fidem facit, et astringit veritati eorum quæ dicuntur, illud vero efficit et in Deo, iis

¹ III Reg. xxxi. ² Cant. iv et v.

VARIE LECTIONES.

²⁰ προτεθείσης, D. S. P. ²¹ δαιτῆς, S. ²² ὀψοποιήσας, S. P. ²³ κατασκευασθέν, S. P. ²⁴ μὴ τοῖς, D. ²⁵ τῆς θεότητος, S. P.

²⁰ προτεθείσης, D. S. P. ²¹ δαιτῆς, S. ²² ὀψοποιήσας, S. P.

²³ κατασκευασθέν, S. P. ²⁴ μὴ τοῖς, D. ²⁵ τῆς θεότητος, S. P.

quæ non docentur, institutionibus firmat. Atqui nec in sanctissimis mysteriis sancti magistri sive nostræ sive Mosaicæ disciplinæ a symbolis Deo convenientibus, abstinerunt; quia potius videmus angelos omni sanctitate plenos, per æmigmata res divinas mystice promere, et Jesum in parabolis, de divinis loqui, ac deifica sacramenta per typicum mensæ apparatus tradere. Par enim erat, ut non solum Sancta sanctorum servarentur vulgo intemperate, sed ut ipsa vita humana, quæ individua simul et dividua est, lucem divinæ cognitionis convenienter sibi caperet; et ea pars animæ quæ a patiendi necessitate libera est, simplicibus et intimis divinarum imaginum speciebus contemplandis destinaretur, illa vero quæ passionibus subiecta est, ut naturæ **610** ejus convenit, curaretur simul, et in divinissimas res per typica symbola, eis artiificiose abducta protenderetur, ut cui istiusmodi integumenta cognata sint, quemadmodum declarant, etiam qui, audita aperta theologia sine involucris, effingunt in se typum quemdam, qui illos ad prædictæ theologiæ intelligentiam manuducat.

§ II.

Quin et ipsius quoque mundi aspectabilis fabrica invisibilibus Dei obducta est, sicut Paulus et vera ratio testatur. Quamobrem etiam theologi alia quidem civiliter legaliterque considerant, alia vero pure et intemperate; atque illa quidem humano medioque modo, hæc autem supramundiali ac perfecto. Atque interdum quidem ex apparentibus legibus, interdum vero ex occultis oraculis, prout subiectis rebus sacris, mentibusque et animis congruit; omnis enim sermo, qui illis ubique propositus est, non exilem aliquam historiam, sed vivificam, continet perfectionem. Quare etiam nos oportet, omnia populari de his opinione, ipsamet sacra signa, sacra, uti par est, ratione penetrare, neque eadem inhonorare, cum nativa sint et expressa rerum divinarum simulacra, nec non imagines perspicuæ arcanorum et supranaturalium spectaculorum. Etenim non solum suprasubstantialia, et intellectifia, et simpliciter divina lumina symbolis figuratis variegantur, ut cum suprasubstantialis Deus ignis dicitur ^a, et quæ intellectu percipiuntur Eloquia Dei ignea ^b, sed præterea etiam divini ordines angelorum, qui simul sunt intellectuales et intelligentes, variis formis ac multiplici specie, et igneis figuris depinguntur. Aliterque eandem imaginem ignis accipere oportet, cum de Deo dicitur qui intelligentiam superat; aliter cum de providentis ejus, quas intelligentia percipimus, aut de sermonibus; et aliter cum de angelis. Atque illam quidem imaginem ignis de Deo dictam, secundum causam

^a Deut. iv. ^b Psal. xvii, 31.

Α μυστηρίων τελετών, οἱ τῆς καθ' ἡμᾶς, ἢ τῆς νομικῆς παραδόσεως ἱερομύσται, τῶν θεοπρεπῶν ἀπέσχοντο συμβόλων· ἀλλὰ καὶ τοὺς πανιερωτάτους ἀγγέλους δι' ἀνιγμάτων τὰ θεῖα μυστικῶς προάγοντας ὀρώμεν, καὶ αὐτὸν ³⁶ Ἰησοῦν ἐν παραβολαῖς θεολογοῦντα, καὶ τὰ θεουργὰ μυστήρια παραδιδόντα διὰ τυπικῆς ³⁷ τραπεζώσεως. Καὶ γὰρ ἦν εἰκὼς, οὐ μόνον ἀχραντα τοῖς πολλοῖς ἀποσεσῶσθαι τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὴν ³⁸ ἀνθρωπίνην ζωὴν ἀμέριστον ἅμα καὶ μεριστὴν ὑπάρχουσαν, εἰκείως ἑαυτῇ τὰς θείας ἐλλάμπεσθαι γνώσεις· καὶ τὸ μὲν ἀπαθὲς τῆς ψυχῆς, εἰς τὰ ἀπλᾶ καὶ ἐνδότατα τῶν θεοειδῶν ἀγαλμάτων ἀφορσαι θεάματα· τὸ παθητικὸν δὲ αὐτῆς, συμφωτῶς θεραπεύειν ἅμα καὶ ἀνατείνειν ἐπὶ τὰ θεϊότατα, τοῖς προμεμηχανημένοις τῶν τυπικῶν ³⁹ συμβόλων ἀναπλασμοῖς, ὡς συγγενῆ τὰ τοιαῦτα πέρικα παραπετάσματα, καὶ δηλοῦσιν ὅσοι, καὶ προκαλυμμάτων ἐκτὸς θεολογίας σαφοῦς ἀκηκόητες, ἐν ἑαυτοῖς ἀναπλάττουσι τύπον τινὰ πρὸς τὴν νόησιν αὐτοῦς τῆς εἰρημένης θεολογίας χειραγωγοῦντα.

Καὶ αὐτὴ δὲ τοῦ φαινομένου παντὸς ἡ κοσμοουργία τῶν ἀοράτων τοῦ Θεοῦ προβέβληται, καθάπερ φησὶ Παῦλος τε καὶ ὁ ἀληθὴς λόγος. Διὸ καὶ οἱ θεολόγοι τὸ μὲν πολιτικῶς καὶ ἐννόμως ἐπισκοποῦσι, τὰ δὲ καθαρτικῶς καὶ ἀχραντῶς, καὶ τὰ μὲν ἀνθρωπικῶς ⁴⁰ καὶ μέσως, τὰ δὲ ὑπερκοσμίως καὶ τελεσιουργικῶς. Καὶ τοτὲ μὲν ἀπὸ τῶν νόμων τῶν φαινομένων, τοτὲ δὲ ἀπὸ τῶν ἀφανῶν θεσμῶν κατὰ τὸ προσήκον τοῖς ὑποκειμένοις ἱεροῖς γράμμασι ⁴¹ καὶ νοῖς καὶ ψυχαῖς· οὐ γὰρ ἱστορίαν ψιλὴν, ἀλλὰ ζωτικὴν ἔχει τελείωσιν ὁ προκείμενος αὐτοῖς ἅπας τε καὶ διὰ πάντων λόγος. Χρῆ τοίνυν καὶ ἡμῶς, ἀντὶ τῆς δεηθῆναι περὶ αὐτῶν ὑπολήψεως, εἶσω τῶν ἱερῶν ⁴² συμβόλων ἱεροπρεπῶς ⁴³ διαβαίνειν, καὶ μὴδὲ ἀτιμάζειν αὐτὰ, τῶν θείων ὄντα χαρακτήρων ἔκγονα ⁴⁴ καὶ ἀποτυπώματα, καὶ εἰκόνας ἐμφανεῖς τῶν ἀποβήτων καὶ ὑπερφῶν θεμάτων. Καὶ γὰρ οὐ μόνον ⁴⁵ τὰ ὑπερούσια εἴδη, καὶ τὰ νοητὰ, καὶ ἀπλῶς τὰ θεῖα τοῖς τυπικαῖς διαποικίλλεται συμβόλοις, ὡς πῦρ ὁ ὑπερούσιος Θεὸς λεγόμενος, καὶ τὰ νοητὰ τοῦ Θεοῦ λόγια πεπεριωμένα· προσέτι δὲ καὶ τῶν νοητῶν ἅμα καὶ νοερῶν ἀγγέλων οἱ θεοειδεῖς διάκοσμοι ποικίλαις μορφαῖς διαγράφονται καὶ πολυειδέσι, καὶ ἐμπυρίοις σχηματισμοῖς. Καὶ ἄλλως τὴν αὐτὴν τοῦ πυρὸς εἰκόνα κατὰ τοῦ ὑπὲρ νόησιν ⁴⁶ Θεοῦ λεγομένην ἐκλαθεῖν· ἄλλως δὲ κατὰ τῶν νοητῶν ⁴⁷ αὐτοῦ προνοῶν ἢ λόγων· καὶ ἄλλως ἐπὶ τῶν ἀγγέλων. Καὶ τὴν μὲν κατ' αἰτίαν, τὴν δὲ καθ' ὑπαρξίν, τὴν δὲ κατὰ μέθεξιν, καὶ ἄλλα ἄλλως, ὡς ἡ κατ' αὐτὰ θεωρία καὶ ἐπιστημονικὴ διάταξις ὀροθετεῖ. Καὶ μὴ ὡς ἔτυχε τὰ ἱερά σύμβολα συμφύ

VARIÆ LECTIONES.

³⁶ τὸν. ³⁷ τυπικῆς, S. ³⁸ αὐτὸν, D αὐτὴν τὴν, P. ³⁹ τυπικῶν, S. ⁴⁰ ἀνθρωπικῶς, S. ⁴¹ πλάσμα, D S S. ⁴² τῶν ἱεροπρεπῶν, Ch. ⁴³ ἱεροῖς, Ch. ⁴⁴ ἡγεμονία, S P. ⁴⁵ μὴδὲ, S. ⁴⁶ ὑπὲρ τὴν, D. ⁴⁷ αὐτοῦ, P. ⁴⁸ αὐτοῦ, S P. ⁴⁹ αὐτοῦ, non est in Ch.

ρειν, ἀλλὰ προσηκόντως αὐτὰ ταῖς αἰτίαις, ἢ ταῖς Ἀ ὑπάρξεσιν, ἢ ταῖς δυνάμεσιν, ἢ ταῖς τάξεσιν, ἢ ταῖς ἀξίαις ἀναπτύσσουσιν, ὧν καὶ ἔστιν ἐκφαντορικὰ συνθήματα. Καὶ οὕτως μὴ πέρα τοῦ δέοντος ἐπιστέλλομεν⁶⁸, ἐπὶ αὐτὴν ἡδὴ τὴν προτεθεισάν ὑφ' ὑμῶν ζήτησιν ἰτέον. Καὶ λέγομεν, ὅτι πᾶσα τροφή τελεσιουργός ἐστι τῶν τρεφομένων, τὴν ἀτέλειαν αὐτῶν καὶ τὴν ἔνδειαν ἀποπληροῦσα, καὶ τὸ ἀθηνὲς θεραπεύουσα, καὶ τὴν ζωὴν αὐτῶν φρουροῦσα, καὶ ἀναθάλλειν ποιοῦσα, καὶ ἀνανεάζουσα, καὶ ζωτικὴν αὐτοῖς εὐπάθειαν δωρουμένη, καὶ ἀπλῶς τοῦ ἀνῶντος καὶ τοῦ ἀτελοῦς ἐλάττειρα, καὶ τῆς εὐφροσύνης αὐτῶν καὶ τῆς τελειότητος χορηγός.

renovat, et vitalem illis affectum donat, simpliciterque tristitiam et imperfectionem abigit, atque lætitiã perfectionemque conciliat.

§ III.

Καλῶς οὖν⁶⁹ ἡ ὑπέροχος καὶ ἀγαθὴ σοφία πρὸς Β τῶν λογίων ὑμναῖται, κρατῆρα μυστικῶν ἰστώσα, καὶ τὸ ἱερὸν αὐτοῦ πόμα προχέουσα⁷⁰, μᾶλλον δὲ πρὸ τούτων τὰς στερεὰς τροφὰς προτιθεῖσα, καὶ μετὰ ὑψηλοῦ κηρύγματος αὐτῇ τῶν δεομένων αὐτῆς ἀγαθοπραπῶς ἐπιτεμένην⁷¹. Διττὴν οὖν τὴν τροφήν ἢ θεία σοφία προτίθησι, τὴν μὲν στερεάν καὶ μόνιμον, τὴν δὲ ὑγρὰν καὶ προχοομένην⁷² καὶ ἐπὶ κρατῆρι χορηγεῖ τὰς προνοητικὰς αὐτῆς ἀγαθότητας. Ὁ μὲν οὖν κρατῆρ, περιφερὴς ὢν καὶ ἀναπεπταμένος, σύμβολον ἔστω τῆς ἀνηπλωμένης ἅμα καὶ ἐπὶ πάντα περιπερευμένης ἀνάρχου καὶ ἀτελευτήτου τῶν ὄλων προνοίας. Πλήν ἐπειδὴ καὶ ἐπὶ πάντα προοῦσα, μένει ἐν ἑαυτῇ καὶ ἔστηκεν ἐν ἀκινήτῳ ταύτῳ, καὶ παντελῶς ἀνεκφοιτήτῳ ἑαυτῆς ἰδρυμένη, μονίμως καὶ ἀραρότως⁷³ αὐτὸς το ὁ κρατῆρ ἔστηκεν. Οἰκοδομοῦσα δὲ C καὶ ἡ σοφία οἶκον ἑαυτῇ λέγεται, καὶ ἐν αὐτῷ καὶ τὰς στερεὰς τροφὰς, καὶ τὰ πόματα, καὶ τὴν κρατῆρα προτιθεμένην, ὡς εἶναι τοῖς τὰ θεία θεοπραπῶς συμβάλλουσι δῆλον, ὅτι καὶ πρόνοια παντελής ἐστὶν ὁ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἶναι τὰ πάντα αἴτιος, καὶ ἐπὶ πάντα πρόβεισι, καὶ ἐν τῷ παντὶ γίγνεται, καὶ περιέχει τὰ πάντα, καὶ αὐθις ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ καθ' ὑπεροχὴν, οὐδὲν ἐν οὐδενὶ κατ' οὐδὲν ἔστιν· ἀλλ' ἐξήρηται τῶν ὄλων, αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ⁷⁴ ταύτως καὶ διδίδως ὢν, καὶ ἐστηκίως καὶ μένων, καὶ ἀεὶ κατὰ ταῦτά καὶ ἰσαύτως ἔχων, καὶ οὐδαμῶς ἔξω αὐτοῦ⁷⁵ γινώμενος, οὐδὲ τῆς οἰκείας ἔδρας⁷⁶ καὶ ἀκινήτου μονῆς καὶ ἐστίας ἀπολειπόμενος· ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ⁷⁷ τὰς ὄλας καὶ παντελεῖς προνοίας ἀγαθουργῶν, καὶ προῖων ἐπὶ πάντα, καὶ μένων· ἐφ' ἑαυτοῦ, καὶ ἐστὼς D ἀεὶ καὶ κινούμενος, καὶ οὔτε ἐστὼς, οὔτε κινούμενος, ἀλλ' ὡς ἂν τις φαίη τὰς προνοητικὰς ἀνεργείας ἐν τῇ μονιμότητι, καὶ τὴν μονὴν ἐν τῷ προνοεῖν, συμφυῶς ἅμα καὶ ὑπερφυῶς ἔχων.

§ IV.

Ἄλλὰ τίς ἡ στερεὰ τροφή, καὶ τίς ἡ ὑγρὰ; ταύτας γὰρ ἡ ἀγαθὴ σοφία δωρεῖσθαι ἅμα καὶ προνοεῖν

accipere oportet; aliam secundum existentiam, aliam vero secundum participationem; et alia aliter, ut eorum contemplatio et constitutio scienter facta præscribit. Nec enim oportet fortuito ac temere miscere symbola, sed potius explanare ea convenienter causis aut existentibus, aut potestatibus, aut ordinibus, aut dignitatibus, quæ omnia signis declarantur. Cæterum ne epistolæ modum excedamus, jam ad ipsam propositam a nobis quæstionem veniamus. Dicimus itaque, omnem escam vim habere perficiendi illos quos nutrit, dum imperfectum eorum et indigentiam replet, et infirmitatem **611** curat, vitamque servat, et reflorescere facit ac

Quamobrem recto supraquam sapiens juxta ac benigna sapientia in eloquiis divinis perhibetur craterem mysticam proponere, ac sacram ejus portionem propinare, prius tamen cibos solidos apponere, atque elata voce omnes ejus indigos benevole invitare. Duplicem ergo escam divina sapientia proponit, scilicet unam solidam atque durabilem, aliam vero liquidam ac fusilem in cratere propinat, quæ beneficas ejus providentiæ designant. Crater igitur cum sit rotundus et apertus, symbolum est generalis providentiæ quæ principio sineque caret, atque omnia continet penetratque. Sed quoniam dum ad omnia procedit, in semetipsa quoque manet, immobili, a qua nunquam excidit, identitate formata, crater etiam constanter immotus persistebat. Dicitur autem sapientia sibi domum ædificare, in qua cibos solidos, et pocula, crateremque proponit, ut omnibus divina rite conferentibus perspicuum sit, eum, cujus est providentiã, perfectam esse causam, ut sint et bene sint omnia, eamque ad universa pertingere, et in omnibus existere, atque omnia continere, rursusque eundem, cum sit in se excellenter, nihil in ulla re, ulla ex parte esse, sed secretum esse ab omnibus, cum in se ipso eodem æternoque modo sit, persistetque et maneat, atque semper idem sit, eodemque modo se habeat, nec ullo modo se ipse deserat, neque sedem suam immobilemque mansionem, et quasi larem relinquat, sed in ea omnia perfectaque providentiæ suæ munera perficiat, et procedat ad omnia, et in se maneat; et insistat semper ac moveatur; et neque insistat neque moveatur; sed ac si quis dicat, ut qui actiones suæ providentiæ in perseverantia, et perseverantiam in providentiã connaturaliter simul ac supra naturam habeat.

Verum quisnam solidus cibus, et quis liquidus est? hos enim benigna sapientia largiri simul et pro-

VARIE LECTIONES.

⁶⁸ ἐπιστέλλωμεν, D. ⁶⁹ οὖν non habet D. ⁷⁰ προχέουσα, S. P. Ch. D. ⁷¹ ἐπιτεμένην, D. S. P. ⁷² ἀραρότως. ⁷³ ἐν αὐτῷ, D. ⁷⁴ ἑαυτοῦ, D. S. ⁷⁵ ἰδίως ἔδρας, S. ⁷⁶ ἐν ἑαυτῇ, S. P.

videre prædicatur. Arbitror itaque, solidum illum cibum intellectilis ac perseverantis perfectionis et identitatis signum præ se ferre, quo spirituales isti sensus secundum constantem ac potissimam et singularem illam individuum scientiam divina participant, quos divinissimus quoque Paulus solidi vere cibi a sapientia accepti participes facit. Liquidum vero cibum significare doctrinam illam profusam, quæ dum **612** per omnia vagatur, simul etiam per varia illa multipliciaque signa ad simplicem et constantem Dei cognitionem, eos quos nutrit, per accommodatam ejusque captui bonitatem manducit. Hanc ob causam eloquia illa divina spiritaliaque, et rori, et aquæ, et lacti, et vino ac melli merito assimilantur, quia vivificandi ac fecundandi ut in aqua, et ad incrementum perducendi ut in lacte, et re-

videre prædicatur. Arbitror itaque, solidum illum cibum intellectilis ac perseverantis perfectionis et identitatis signum præ se ferre, quo spirituales isti sensus secundum constantem ac potissimam et singularem illam individuum scientiam divina participant, quos divinissimus quoque Paulus solidi vere cibi a sapientia accepti participes facit. Liquidum vero cibum significare doctrinam illam profusam, quæ dum **612** per omnia vagatur, simul etiam per varia illa multipliciaque signa ad simplicem et constantem Dei cognitionem, eos quos nutrit, per accommodatam ejusque captui bonitatem manducit. Hanc ob causam eloquia illa divina spiritaliaque, et rori, et aquæ, et lacti, et vino ac melli merito assimilantur, quia vivificandi ac fecundandi ut in aqua, et ad incrementum perducendi ut in lacte, et re- **B**

creandi ut in vino, purgandique simul ac conservandi ut in melle vim habent: ista nimirum divina sapientia donat suis asseclis, dum redundantium et indeficientium deliciarum suarum affluentiam eis præbet, et adhuc superfluit. Istud nempe veraciter est æpulari; et, idcirco ut vivificans simul et parvulos nutriens, renovansque ac perficiens celebratur.

§ V.

Nempe juxta hanc sacram convivii expositionem etiam ipsemet honorum omnium auctor Deus inebriari dicitur, propter plenissimam, et, quæ omnem intelligentiam superat, divinæ epulationis, vel **C** magis proprie loquendo, bonæ habitudinis Dei perfectissimam et ineffabilem immensitatem. Sicut enim ea quæ apud nos est ebrietas, in deteriorem partem capitur, æstique immodica repletio, propter quam mente sensuque destituimur; sic in Deo si meliorem in partem capiatur ebrietas, nihil aliud est intelligenda, quam plenissima honorum omnium immensitas, quæ dum emanat, in ipso secundum causam præexistit. Quin et ipsum sensus excessum, qui ebrietatem comitatur, accipere oportet pro ista Dei præcellentia quæ exsuperat omnem sensum, per quam ab intelligendi ratione discernitur, cum sit supra id quod intelligit et intelligitur, imo supra id quod est. Et cum simpliciter Deus bonis omnibus quæ sunt, inebriatus esse dicitur, omniaque excedere, utpote qui eis omnibus, totius immensitatis suæ præcellentia supraquam plenus sit, et extra omnia, et supra omnia sursum habitat: hisce loquendi rationibus inducti, sanctorum etiam in regno Dei convivium, eodem modo accipiemus. Transiens enim, inquit, ipse rex, faciet eos discumbere, et ministrabit eis **P**; quæ utique declarant communem quamdam et concordem sanctorum in divi-

videre prædicatur. Arbitror itaque, solidum illum cibum intellectilis ac perseverantis perfectionis et identitatis signum præ se ferre, quo spirituales isti sensus secundum constantem ac potissimam et singularem illam individuum scientiam divina participant, quos divinissimus quoque Paulus solidi vere cibi a sapientia accepti participes facit. Liquidum vero cibum significare doctrinam illam profusam, quæ dum **612** per omnia vagatur, simul etiam per varia illa multipliciaque signa ad simplicem et constantem Dei cognitionem, eos quos nutrit, per accommodatam ejusque captui bonitatem manducit. Hanc ob causam eloquia illa divina spiritaliaque, et rori, et aquæ, et lacti, et vino ac melli merito assimilantur, quia vivificandi ac fecundandi ut in aqua, et ad incrementum perducendi ut in lacte, et re- **B**

creandi ut in vino, purgandique simul ac conservandi ut in melle vim habent: ista nimirum divina sapientia donat suis asseclis, dum redundantium et indeficientium deliciarum suarum affluentiam eis præbet, et adhuc superfluit. Istud nempe veraciter est æpulari; et, idcirco ut vivificans simul et parvulos nutriens, renovansque ac perficiens celebratur.

§ V.

Katà taύτην δὲ τὴν ἱεράν τῆς εὐωχίας ἀνάπτυξιν καὶ αὐτὸς ὁ πάντων ἀγαθῶν αἴτιος Θεὸς μεθύειν λέγεται, διὰ τὴν ὑπερπλήρη καὶ ὑπὲρ νόησιν τῆς εὐωχίας, ἢ κυριώτερον εἰπεῖν, εὐεξίας τοῦ Θεοῦ παντελῆ καὶ ἀφαιτον ἀμετρίαν. Ὡς γὰρ ἐφ' ἡμῶν κατὰ τὸ χεῖρον ἢ μέθη καὶ ἀσύμμετρος ἀποπλήρωσις ἐστὶ, καὶ τοῦ καὶ φρενῶν ἔκστασις· οὕτω κατὰ τὸ κρείττον ἐπὶ Θεοῦ τὴν μέθην οὐκ ἄλλο τι χρὴ διανοεῖσθαι παρά τὴν ὑπερπλήρη κατ' αἰτίαν προοῦσαν **60** ἐν αὐτῷ πάντων τῶν ἀγαθῶν ἀμετρίαν. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπακολουθοῦσαν τῇ μέθῃ τοῦ φρονεῖν **61** ἔκστασιν, τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπὲρ νόησιν οἰητέον, καθ' ἣν ἐξήρηται τοῦ νοεῖν ὑπὲρ τὸ νοεῖν ὢν, καὶ ὑπὲρ τὸ νοεῖσθαι, καὶ ὑπὲρ αὐτὸ τὸ εἶναι, καὶ ἀπλῶς ἀπάντων ὅσα ἐστὶν ἀγαθὰ μεμεθυμένος ἅμα καὶ ἐξεστηκώς ἐστὶν ὁ Θεός, ὡς πάντων αὐτῶν ἅμα καὶ ὑπερπλήρης ὢν, ἀμετρίας πάσης ὑπερβολῆ, καὶ αὐθις ἐξω καὶ ἐπέκεινα τῶν ὄλων ἀνυψωμένος· ἀπὸ δὴ τούτων ὀρμώμενοι, καὶ τὲ ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ τῶν ὁσίων συμπόσια κατὰ τὸν αὐτὸν ἐκκληψόμεθα τρόπον. Παρελθὼν γὰρ φησὶν, αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ἀνακλιεῖ **62** αὐτούς, καὶ αὐτὸς διακονήσει αὐτοῖς· ἐμφαίνει δὲ ταῦτα κοινὴν τινα καὶ ὁμοιογενετικὴν τῶν ἁγίων ἐπὶ τοῖς θεοῖς ἀγαθοῖς κοινωνίαν, καὶ Ἐκκλησίαν πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων **63** ἐν οὐρανοῖς, καὶ πνεύματα δικαίων πᾶσιν ἀγαθοῖς τετελειωμένα, καὶ πάντων ἀγαθῶν ἀποπεπληρωμένα **64**. Καὶ τὴν ἀνάκλισιν ἀνάπαυλαν αἰδέμεθα

P Luc. xii, 37.

VARIE LECTIONES.

60 θεωρίαν, D **61** ἀποσθητι, D, P **62** ἀληθὲς ἐξ ἑστῆ, Ch. ἐξ ἑστῆ, S. **63** προσοῦσαν, S. τριτοῦ και, P. **64** τῶν φρενῶν, Ch. **65** κατακλιεῖ, D, P **66** ἀπὸ τοῦ ἐκκληψόμεθα, S. **67** ἀπὸ τοῦ ἀπογεγραμμένων, S.

τῶν πολλῶν πόνων, καὶ ζωὴν ἀπήμονα, καὶ πολιτείαν ἔνθεον, ἐν φωτὶ καὶ χάριτι ζώντων, ἀπάσης εὐπαθείας ἰσραὴ ἀναπεπλησμένην, καὶ παντοδαπῶν καὶ μακαρίων ἀγαθῶν ἀφθονον χορηγίαν, καθ' ἣν εὐφροσύνης ἀπάσης ἀνακλίμπανται, τούτου δὲ τοῦ εὐφραίνειν ⁶⁵ Ἰησοῦ καὶ ἀνακλίνοντος αὐτοῦς, καὶ διακονοῦντος, καὶ τὴν αἰωνίαν ἀνάπαυαν δωρουμένου, καὶ τὴν ἀποπλήρωσιν τῶν καλῶν διανέμοντος ἅμα καὶ ἐπιβρέοντος.

replentur, Jesu eos exhilarante, et in mensa collocante, et ipsis ministrante, et æternam quietem largiente, ac perfecta bona tribuente atque infundente.

§ VI.

Ἐπιζητήσεις δὲ, εὐ οἶδα, καὶ τὸν εὐφημούμενον ὕπνου τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ἐγρήγορσιν ἀναπτουχθῆναι· καὶ ὅταν φῶμεν, θεῖον ὕπνον ⁶⁶ εἶναι τὸ ἐξηρημένον τοῦ Θεοῦ καὶ ἀκοινώνητον ἀπὸ τῶν προνοουμένων· ἐγρήγορσιν δὲ, τὴν εἰς τὸ προνοεῖν αὐτοῦ τῶν παιδείας ἢ σωτηρίας δεομένων προσοχὴν, ἐπ' ἄλλα ⁶⁷ θεολογικὰ σύμβολα μετελεύση. Διὸ καὶ περιττὸν οἰηθέντες εἶναι τὰ, τὰ αὐτὰ τοῖς αὐτοῖς ἐπανακυκλοῦντας, ἕτερα δοκεῖν λέγειν, ἅμα δὲ καὶ ὑμῖν εἰς τὰ καλὰ πειθεσθαι συνεγνωκότες, τὰ μὲν τῆς ἐπιστολῆς ἀκριτῶν εἰρημένων ἀποπαύομεν, ἐκτεθεικότες, ὡς οἶμαι, καὶ περιττὰ τῶν ἐν τοῖς ἡμετέροις γράμμασιν ἐπιφλημένων. Αὐτὴν δὲ ὄλην ὑμῶν τὴν συμβολικὴν θεολογίαν ἀποστέλλομεν, καθ' ἣν εὐρήσεις μετὰ τοῦ τῆς σοφίας οἴκου καὶ τοῦς στόλους τοῦς ἐπὶ τὰ διηκρινημένους, καὶ τὴν στερεὰν αὐτῆς τροφήν, εἰς ὄματα καὶ ἄρτους διηρημένῃ· καὶ τίς ἢ τοῦ οἴνου κρασίς, αὐθίς τε, τίς ἢ ἀπὸ τῆς μέθης τοῦ Θεοῦ κραπάλη, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ νῦν εἰρημένα, διεξοδικώτερον ἐν αὐτῇ διέφθρηται. Καὶ ἔστιν, ὡς οἶμαι, πασῶν τῶν συμβολικῶν εὐρέεις ἀγαθῆ, καὶ συμβαίνουσα ταῖς τῶν λογίων ἰσραὴ παραδόσεσι καὶ ἀληθείαις.

Postulabis utique, probe scio, explicari tibi celebrem illum Dei somnum et evigilationem; eumque dixerimus, divinum quidem somnum esse id quod in Deo arcanum est et incommunicabile rebus iis quæ Providentiæ gubernantur; evigilationem vero esse ipsius Providentiæ attentionem circa eos qui disciplinæ vel salutis indigi sunt, illiæ ad alia signa theologica transibis. Itaque supervacaneum rati eadem iisdem de rebus repetendo alia videri dicere, simulque nobis conscii, quod vobis, uti æquum erat, morem gessimus, epistolæ quidem hic finem facimus, cum plura putem nos persolvisse, quam litteris tuis deberemus. Symbolicam porro theologiam nostram totam mittimus, in qua una cum domo sapientiæ columnas septem explicatas reperies, et solidum ejus cibum, in hostias panesque divisum, præterea, quæ sit vini mistio, quæ item crapula ex Dei ebrietate proveniens, et ea ipsa etiam quæ modo retulimus, ibidem fusius invenies pertractata. Est enim, ut opinor, optima symbolicarum inventrix theologiarum, atque sacris sanctarum Scripturarum traditionibus ac veritatibus conveniens.

ADNOTATIONES CORDERII.

§ I. Notat Pachymeres, Titum hunc eundem esse ad quem S. apostolus Paulus epistolam scripsit, quem Cræta præfecerat episcopum.

Ostendit, symbola rudioribus absurdas imagines ingenerare. Sic quoque magnus Basilius, Qui, inquit, ad celsiores notiones ex verbis non ascendit, sed in ipsis delineationibus corporum verborum compositione factis residet, audiet ex Moyse, Deum esse ignem, et a Daniele sapiente ad alias opiniones detorquebitur; ita fiet, ut non solum falsas cognitiones, sed inter se pugnantes ex ipsis rebus colligat. Quam enim, inquit Dionysius, exteriora ejus (scilicet symbolicæ theologiæ) plena sunt incredibilis et commentitiis monstri? Tale est, uterque Dei Psal. cix, 3: *Ex utero ante luciferum genui te*. Cor hominis eructans, Psal. xlii, 2: *Eructavit cor meum verbum bonum*. Spiritus ex ore spirans, Psal. xxxii, 6: *Spiritu oris ejus omnis virtus eorum*. Sinus Dei, Joan. 1, 18: *Filius, qui est in sinu Patris*. In his est, ut mihi videtur, theologia mystica generationis Filii ex substantia Patris tanquam ex utero et sinu; et processionsis Spiritus sancti ex Filio, tanquam ex ore Patris, ac proinde processionsis ex Patre et Filio. Mysticum vero dicitur et est, quod tegitur vel figuratio rei, vel translatione verbi. Et arbores, Prov. iii, 18: *Lignum vitæ, etc.*, et Apoc. ii, 7: *Vincenti dabo edere de ligno*. Et surculi, Gen. xlix: *Ex germine, fili mi, ascendisti*. Isa. lvi, 2: *Ascendet sicut virgultum*. Et flores, atque radices, Isa. ii, 1: *Egredietur virga de radice Jesse, et flos, etc.* Fontes, Jer. ii, 13: *Dereliquerunt fontem aquæ; et Psal. xxxv, 10: Apud te est fons vitæ*. Splendores, ut apud Paulum Hebr. i, 3, de Filio: *Qui cum sit splendor gloriæ*. Dei providentiæ, Deut. xxxii, 11: *Sicut aquila provocans ad volandum, etc.*, et Exodi xix, 4: *Quomodo portaverim* 614 *vos super alas aquilarum, etc.* Illud quoque ad providentiam pertinet, punire scilicet impios; Ose., xiii, 8: *Occurram eis quasi ursa raptis catulis, etc.* Dona ejus, Psal. cxliv,

VARIÆ LECTIONES.

⁶⁵ εὐφραίνειν, D. ⁶⁶ ὅταν φηρωμεν, S. θεῖον μὲν ὕπνον, D. S. ⁶⁷ ἐπ' ἄλλα δέ, S. ἐπ' ἄλλα

16 : *Apertis tu manum, etc.* Offensiones, ut cum in figura hominis apparebat antiquis, ut in Gen., cap. xvi, et in specie columbæ Spiritus sanctus. Aut potestates, ut oculi qui habent potestatem videndi ne quid in bono aut in malo lateat Psal. xxxviii, 16 : *Oculi Domini super justos* Pedes, qui habent potestatem ambulandi, ad ferendum auxilium aut penitendum, Gen. iii, 8 : *Et cum audissent vocem Domini Dei deambulantis in paradiso.* Surdi et in nominibus aliarum partium corporis. Aut proprietates, ut in propheta Amos cap. vii, adamas vocatur Deus, quod signum non posse pati Deum, neque somari. Et ignis, Dent. iv, quia habet vim consumendi habitus peccatos. Aut stipes, quod signat immutabilem esse Dei naturam. Aut mansiones, quod signat ejus immobilitatem. Utrumque significat lapis fundamentalis, Isa. xxviii, Aut emanationes, quod signat communicationem divine bonitatis, quæ mystice significatur, cum Deus dicitur *lignum et flos*, propter communicationem nobis, ut Cant. ii, 3 : *Ego flos campis, et lilium convallium.* Aut secretiones. Quæ, inquit Apostolus, II Cor. vi, 14, *participatio justitiæ cum iniquitate? quæ societas lucis ad tenebras? quæ conventio Christi ad Belial?* Hanc secretionem sive separationem quam Deus facit, significat Scriptura mystice, cum in ea ignis etiam dicitur : hæc enim proprietas inest igni, esse discretivum, separat eum plumbum ab argento, et cinerem a carbone. Uniones, quod vult scirem Deus creature, et ad se convertat, mystice significatur cum dicitur Deus lapis angularis, Ephes. ii, forma viri ut : *Antiquus dierum sed s.* Dan. vii 9. Imo varias figuras ferarum, ut leonis, leonæ, pardis, ursi. Ovis, arietis, aliorumque animalium, ut Joan. i, 32. *Vidi descendentem quasi columbam,* et surpium, Isa. xlii, 3 : *Ascendit sicut virgultum;* et Joan. xv, 1. *Ego sum vitis vera.* Quin etiam ornatus muliebres, qualis apud Isaiam, cap. vi, et Ezech. xvi, quibus describitur omne genus divinx Providentiæ, quæ Deus populum suum circumsepit, et quæ eum nudavit; et illud Psal. xlv, 10 : *In vestitu denudato, circumdatus varietate, etc., et barbara armaturæ.* Psal. xlv, 4 : *Accingere gladio.* Figulina et confatoria significant hæc mystice in Deo providentiam reformantem se reagentem, aut vim et facultatem secretandi et repurgandi. Isa. xlix, 54, Jerem. ix; Malach. iii. Equi Dei significant mystice in oratione Habac iii, sanctos apostolos : *Qui ascendes, inquit, super equos tuos, et quadrigæ tuæ saltrato.* Equi, inquit Cyrillus in eo loco, apostoli et evangeliste sunt omnibus modis divine voluntatis subjecti, et strenui parentes, ad omne munus celeres ac prompti, Christum pro antiquo habentes, et quibus fuit unus Paulus, de quo ipse Christus ad Actuum ix, 13 : *Vas electi omni mihî est hic, ut portet nomen meum coram gentibus.* Et equitatus tuus salus. Currebant enim, non frustra, sed ut servarent civitates et regiones. Hæc enim Tyrinus. Currit angelis sunt, quos in modum cursus Scriptura figurat, propter commutationem ordinum qui sunt eisdem hierarchiæ, ut a talem Hieronymus in extremo capite *Coelitus hierarchiarum.* Psal. lxxvii, 13 : *Currit Deus decem milibus milibus, milia latantium.* Sedes, per has Dei judicium significatur, Dan. vii. Convivia, Luc. xv, ut cum vitulus occiditur in solitu luxuriis, et Luc. xiii, 29 : *Et edatis et bibitis super mensam meam, etc.* Somnus et stupor, Psal. lxxvii, 6 : *Excitatus est tanquam dormiens, tanquam potens stupulatus a viis.* Issa, Ezech. vi, 7 : *Misisti iram tuam, etc.,* et Psal. vi, 1 : *Domine, ne in furore tuo, etc.* Dolores, Jud. c. x, 16 : *Domuit super miseriam eorum.* Vana juramenta, Gen. xxi, 16 : *Per mecum ipsum juravi, etc.,* et Isa. xlv, Psal. xlv, 11 : *Juravi in ira mea, Ezech. xviii, 1. Viro ego, dicit Dominus, etc.* Jer. xlv, 26 : *Juravi in nomine meo magno.* Parententia, Gen. vi, 6 : *Prætulit enim quod hominem fecisset, et de Saul, I Reg. xv. Maledicti ones, Malach. ii, 2 : Maledictam benedictionibus vestris, Habac iii, 14 : Maledixi acceptis eius, Ier. inter. c. xlv, 2 : *Horum recordatus est Dominus, etc.,* et Ezech. xv, 5 : *Ego sum Dominus Deus tuus fortis, celosus, resistens iniquitatem patrum in filios, etc.;* Gen. xlii, 22 : *In sanguine ejus exquisitur.* Quasi servans eam usque ad illud tempus. Multiplices et obliquas rationes frustrandi promissiones. Frustrationes promissionum vocal hæc, cum ea que promissa sunt, non videntur ad exitum perducta, quatenus sensui apparet. Sunt tamen secundum perfectam intelligentiam spiritus, ut quod promissum fuit Jacob, Gen. xxvii, 29 : *Esto dominus fratrum tuorum* impletum est in Christo ex semine ejus, sicut promissiones factæ Abraham de possessione terre, et benedictione gentium, et factæ David et Salomoni de regni perpetuitate. Obliquæ ergo vocat hujusmodi rationes frustrandi promissiones, quæ non fuerunt directe ad eos relata, qui frustrati videntur, sed ad Christum, cujus ipsi figuræ erant. Cum gigantibus pugna, insubatus dicitur Deus, id est cepisse consilium in illis, quasi metueret, ut doceret nos, sic, ut qui multis injuriis afflicti sumus, et sumus potentiores, apologetis tamen motus utimur, excusemusque nos apud eos qui injurias nos afficiunt. *Eccæ, inquit Gen. xi, 6 : Unus est populus, et unam linguam omnibus, cœperuntque hoc facere, neque desissent a cognitionibus 615 annis, donec eos overe compleant.* Venit igitur, descendimus, et confusidimus illi linguam eorum, id est nemo queratur quod divisionem in hæc facimus, quia enim non recte usi sunt 627, 112, id est una lingua, oportet lacere ut stantur 627, id est diversitate labii. Sic igitur metum Deus figuravit, ut hoc quod dixi mystice doceret, id concilium illud : Illa facta personarum, que scripta est in lib. III Reg. c. xiii, 20. Dei interrogantis in oia concilio : *Quis decipiet Achab regem?* Et spiritus man stans coram Deo in terra, et respondentis : *Ego decipiam eum, etc.,* illa linguam in his personarum, docet mystice, spiritum fallacis ut impus et acceleratis hominibus tanquam instrumentis, et per eos promittere falso victoriam, idque permissu Dei fieri; quæ eum prohibere possit, non prohibet, quia indignus sit custodia et defensione qui decipitur, ut tunc Achab.*

Neque vero existimemus a qua formarum apparentium sua tantum causa efflata esse; id est, ut sic intelligantur, ut extrinsecus secundum litteram nudam apparet. Non enim sic accipiendi sunt sed potius secundum sensus quos symbola intus habent alio reconditos.

Idem paulo post : *Estque arcanum sive mysticum cum symbolo implicatum.* Est enim (ut ait S. Maximus) in symbolis tanquam umbra lecta veritas, ut in pascha Mosano verum pascha sicut scriptum est I Cor. v, 7 : *Pascha nostram immolatus est Christus.* Hoc pertinet illud ad Galat. iv, 22 : *Abraham duos filios habuit, etc.,* hæc enim sunt duo Testamenta, et illud I Cor. x, 4 : *Bibebant autem de spiritali, consequente eos, petra, petra autem erat Christus, et similia.* Quod autem symbolum verum cum Iurriano, interpretationem S. Maximi secutus, Ionysius vocat τὸ πρῶτον, id est, non factum sive ductum; quia quod mystice latet in symbolo est ἀπὸ πρῶτον, id est arcanum et factum, hæc mysteria quæ in symbolis significantur, sunt ἀπὸ πρῶτον τὸ πρῶτον, id est occulta intellecta in symbolis.

Idem declarat etiam qui audita aperta theologia, effugant in se typum quemdam, etc. Exemplum aut quod scriptum est in Jerem. c. xiii, de his que aperte dixit Dominus sine ullo typo aut integumento, quomodo populum Israel sibi a iunxisset, et quomodo propter peccata esset puniendus. Et de iunxari, in quo tanquam in typo effuso voluit, ut Jeremias supplicium de populo Israel sumendum, et suam cum illo populo conjunctionem magis adhuc intelletet nulliusque alio exponeret. Vide Jeremias cap. xiii, vers.

4 : *Surge et vade ad Euphratem*, etc. Frequentia sunt istiusmodi exempla in Prophetis de aperta theologia, et de typis ad eam adhibitis.

§ II. *Quin et ipsius quoque mundi aspectabilis fabrica*, quolammodo symbolorum vicem tenet, ut notavit S. Maximus. *Et ipsa veritas testatur*. Christum dicit, qui in Evangelio multa, quæ ad theologiam apertam et demonstrantem pertinent, per symbola et parabolas loquebatur. Unde Nicodemo dixit, ut Pachymeres observavit Joan. iii, 12 : *Si terrena dixi vobis, et non creditis, quomodo, si dixerò vobis cœlestia, credetis?* Ut perinde sit hoc, ut mihi quidem videtur, ac si diceret : Si cœlestia et divina dixi vobis per symbola corporea, et naturæ vestræ cognata et familiaria, et non creditis, ut credendo intelligatis; quomodo, si dixerò vobis cœlestia absque istis imaginibus vobis notis, credetis? Docuerat enim Dominus Nicodemum exemplo venti de operatione occulta, et spiritali creaturam ex aqua et Spiritu sancto regenerante. Ubi vocem tantum audimus : *Ego te baptizo in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*, sed quomodo operetur, aut unde incipiat, et ubi desinat, nescimus; aut in vento, qui est, ut ait Dionysius cap. 15 *Cœlestis hierarchiæ*, imago et typus divinæ operationis, propter proprietates venti, quas ibidem Dionysius notavit, ubi etiam locum Evangelii citat : *Spiritus ubi vult spirat* &c. Ibidem infra : *Deus ignis dicitur, et eloquia Dei ignea, et ordines angelorum*, etc. Quomodo imago ignis conveniat præceptis divinis, et quomodo angelis, videt quæ notavimus ad cap. 13 *Cœlestis hierarchiæ*. Ignis autem etiam dicitur de providentiis, ut Lucæ xii, 49 : *Ignem veni mittere in terram*. Et de sermonibus Jer. xlii, 29 : *Nunquid sermones mei non sunt quasi ignis?*

Vide Schol. S. Maximi et Paraphr. Pachym. in Epistol. 9, tom. II.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ι.

A

ΙΩΑΝΝΗ ΘΕΟΛΟΓΩ, ΑΠΟΣΤΟΛΩ ΚΑΙ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΗ, ΠΕΡΙΟΡΙΣΘΕΝΤΙ ΚΑΤΑ ΠΑΤΜΟΝ ΤΗΝ ΝΗΣΟΝ.

EPISTOLA X.

JOANNI THEOLOGO, APOSTOLO ET EVANGELISTÆ, IN PATMO INSULA EXSULANTI.

SYNOPSIS EPISTOLÆ.

Beato Joanni apostolo et evangelistæ, Christi discipulo dilecto, in Patmo insula exsulanti, propheticæ prædicitæ celerem ab exilio liberationem, et reditum in Asiam, ubi exempla sua plurimum profuturus sit.

Προσαγορεύω σε τὴν ἱερὰν ψυχὴν, ἡγαπημένη, καὶ ἔστι μοι τοῦτο πρὸς σὲ παρὰ τοὺς πολλοὺς ἰδιαιτερον. Καίρε ἀληθῶς ἡγαπημένη, τῷ ὄντως ἑραστῷ καὶ ἐρετῷ καὶ ἀγαπητῷ λίαν ἡγαπημένη. Τί θαυμαστόν ἐστι Χριστὸς ἀληθεύει, καὶ τοὺς μαθητὰς οἱ ἄδικοι τῶν πόλεων ἐξελαύνουσιν, αὐτοὶ τὰ κατ' ἀξίαν ἑαυτοῖς ἀπονέμοντες, καὶ τῶν ἁγίων οἱ ἐναγεῖς ἀποδιαιτηθέντες καὶ ἀποφοιτῶντες; Ἀληθῶς ἐμφανεῖς εἰκόνες εἰσὶ τὰ ὁρατὰ τῶν ἀοράτων· οὐδὲ γὰρ ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις αἴτιος ἔσται τῶν ἐξ αὐτοῦ δικαίων ἀφορισμῶν ὁ Θεός, ἀλλ' οἱ τοῦ Θεοῦ παντελῶς ἑαυτοὺς ἀφορίσαντες ὡσπερ καὶ θατέρους ὀρώμεν ἐντεῦθεν ἤδη μετὰ τοῦ Θεοῦ γιγνομένους, ἐπειδὴ ἀληθείας ὄντες ἑρασταί, τῆς προσπαθείας μὲν ἀναχωροῦσι τῶν ὑλικῶν, ἐν πάσῃ δὲ πάντων κακῶν ἐλευθερίᾳ καὶ ἔρωτι θεῷ τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων εὐρίνην ἀγαπῶσι, καὶ τὸν ἁγιασμὸν κακῆς τῆς παρουσίας ζωῆς ἀπάρχονται τῆς μελλούσης ἀγγελοπρεπῶς ἐν μέσῳ ἀνθρώπων ἐμπολιτευόμενοι, ξὺν ἀπαθείᾳ πάσῃ, καὶ θεωνομίᾳ, καὶ ἀγαθότητι ⁶⁶, καὶ τοῖς ἄλλοις ἀγαθοῖς. Ἕμεῖς μὲν οὖν, οὐκ ἂν ποτε οὕτω μανείην, ὡς ἡγήσασθαι τι πάσχειν· ἀλλὰ καὶ τὰ σώματος πάθη κατὰ μόνον τὸ κρίνειν αὐτὰ διαισθάνεσθαι πιστεύω. Τοὺς δὲ ἀδικοῦντας ἡμᾶς καὶ περιορίζειν οἰομένους, οὐκ ὀρθῶς τοῦ Εὐαγγελίου τὸν ἥλιον ἐνδίκως αἰτιώμενος, εὐχομαι τοῦτων ἀφεμένους, ὧν ἐξ' ἑαυτοῖς δρῶσιν, ἐπὶ τάγαθον τραπέσθαι, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς ἡμᾶς ἐφελκυσσάσθαι, καὶ μεταλαβεῖν τοῦ φωτός. Ἕμεῖς δὲ οὐδὲ τοῦναντίον ἀποστερήσει τῆς Ἰωάννου

Saluto te sanctam animam, o dilecte, quoniam id mihi præ cæteris tecum licet familiarius. Salvo **616** o vere dilecte, et perquam dilecte illi, qui vere amandus, et expetendus, et diligendus est. Quid mirum si Christus vera loquitur, et iniqui discipulos e civitatibus expellunt, sibi ipsi quæ merentur tribuentes, dum a viris sanctis scelesti se segregant atque recedunt? Revera quæ videntur manifesta sunt imagines eorum quæ non videntur; neque enim in sæculis venturis auctor erit Deus justarum a se separationum, sed illi ipsi qui se a Deo prorsus sequestrarunt; sicut e contra jam alios etiam cum Deo hinc conjunctos aspiciamus, quod amando veritatem, ab omni rerum materialium affectu procul recedant et a malis omnibus liberati, divino prorsus amore pacem omnium bonorum et sanctitatem consecutur, et in præsentis vitæ futuræ vitæ primitias prælibent, inter homines angelico more conversantes, cum omni tranquillitate animi, ac Dei benedictione ac bonitate cæterisque donis. Equidem haud ita demens sum, ut arbitrer vos quidquam pati; imo vero passiones corporis hac ex parte tantum sentire credo, ut easdem sensu tenuis percipiatis. Cæterum eos qui vos injuriis afficiunt, et perperam se solem Evangelii exterminare posse putant, jure merito reprehendens, opto ut abstineant ab iis quæ contra semetipsos delinquant, et ad bonum convertantur, et ad se vos alliciendo, luminis participes existant. Nos autem

1 Joan. iii, 8.

⁶⁶ κα' ε', ρ' ρ' ρ', δ.

et diverso nihil lucidissimo Joannis radio privabit; in presentiarum quidem fructuosos memoria et renovatione verissimæ theologiæ tuæ; paulo vero post (ausim dicere, licet confidentius) vobis ipsis conjungendos. Ut que sum fide dignus, quando præcogita tibi a Deo, et disco, et refero te nimirum ex Patmi ergastulo liberatum iri, et in Asiam reversurum, ubi præbebis exempla benignum Deum imitandi, eaque posteris relinques.

καμραοὺς ἀκτῖνος, νῦν μὲν ἐντευξομένους τῇ μνήμῃ καὶ ἀνανεώσει τῆς σῆς ἀληθοῦς θεολογίας, μικρὸν δὲ ὕστερος⁶² (ἐρῶ γάρ, εἰ καὶ τολμηρὸν,) ὁμῶν αὐτοῖς⁷⁰ ἐνωθησομένους. Ἀξιόπιστος δὲ πάντως εἶμι τὰ προσγεωσμένα σοι ἐκ Θεοῦ, καὶ μαθῶν καὶ λέγων, ὅτι καὶ τῆς ἐν Πάτμῳ φυλακῆς ἀφεθῆσι, καὶ εἰς τὴν Ἀσιὰτιδα γῆν ἐπανήξεις, καὶ δράσεις ἐκαὶ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ μιμήματα, καὶ τοῖς μετὰ σὲ παραδώσεις.

ADNOTATIONES CORDERII.

Beatum Joannem *sanctam animam* appellat, ob prærogativam virginitalis, quæ per excellentiam, sanctitas vocari solet; et *dilectum*, ut qui passim in Scripturis nuncupetur *Discipulus quem diligebat Jesus*.

Ubi autem ait: *Quid mirum si Christus vera loquitur*, etc., alludit Matth. xxiii, et Lucæ xxi, ubi agit de persecutionibus quæ discipulis imminabant a tyrannis et improbis hominibus, qui dum sanctos persequuntur, ipsi sibi, non sanctis nocent, dum ab ipsis se segregant, et sanctæ conversationis et divinæ illustrationis fructa privant.

Et perperam se solem Evangelii. Nota, quomodo, sanctum Joannem Evangelistam nuncupet ἥλιον Εὐαγγελίου, id est *Evangelii solem*, cui etiam attribuit *καμραῖ ἀκτῖνα*, *radios clarissima luce fulgentes*. Apostoli enim majora quædam luminaria sunt, in quibus veluti procreandis ornandisque Deus mirabilem potentiam suæ vim ostendit. Nam cum in mundi constitutione, luminare unum majus divine fuisset molitus et æthereos deinde globos magna luminum varietate exornavisset, post cursum pereunium sæculorum, Ecclesiam suam aggressus, ut novum cælum inusitato artificio distingueret, zodiacum effecit mirabilem; in quo non taurum, arietem, aut leonem posuit, aut reliquas duodecim numero signiferi orbis imagines, sed duodecim apostolos, ut totidem soles, aurea luce formosos, jubare plenissimo radiantos. De quibus præclare Arnobius in Psal. lvm. *Cæli*, inquit, *facti sunt apostoli, habentes in se Solem justitiæ, et merita in modum stellarum, pro varietate, diverso splendore radiantia*. Inter hos utique S. Joannes apostolus et evangelista duplici virginitalis et singularis dilecti mis prærogativa præeminebat. Sic et D. Paulum gentium doctorem, suum et Hierothei præceptorem sanctus Dionysius (63) ob excellentem sapientiam κοινὸν ἥλιον, *communem solem* appellat.

Te nimirum ex Patmi ergastulo. Ait sibi divinitus esse revelatum, ipsam rediturum ab exsilio, ut in Asia τοῦ Θεοῦ μιμήματα, *Dei imitationes* perficeret. Unde collige apostolos per omnes oras terrarum vultu, sermonibus, et castissimæ vitæ religione τὴν θεομιμησίαν, *imitationem Dei* circumtulisse.

Vide Schol. S. Maximi et Paraphr. Pachym. in Epistol. 10, tom. II.

(63) *Divin. nomin. cap. 7.*

VARIAE LECTIONES.

⁶² ὕστερον. ⁷⁰ ἡμῶν αὐτοῖς, S.

EPISTOLA XI.

(Spuria.)

(Opp. S. Dionysii ed. Venet, 1753, tom. II, p. 99.)

DIONYSIUS APOLLOPHANI philosopho.

Jamjam ad te, cordis mei amor (64) sermonem dirigo, et multas meas curas sollicitudinesque tua causa olim susceptas, tibi in memoriam redigo. Nempe tenes, quam mihi et benevolo animo tuam illam in errore, tametsi levibus ex causis, pertinaciam redarguerim, utque istas vanas, quibus illudebaris, opiniones insimulaverim. Nunc autem summam divinæ erga te benignitatis moderationem, quanto possum maximo affectu venerans, tibi salubriter resipiscenti, pars animæ meæ, congratulor. Quin et iis, quæ olim aspernabare, nunc juvat te affari; et quorum prius respuebas notitiam, ea modo rursus inculcare. Scæpe enim tibi et quidem accurate expositi (65), (quod et Moyses litteris prodidit) hominem a Deo primitus e limo factum¹, et mundi peccata diluvio expiata²; et consecutis temporibus ipsum Moysen, amicitia cum Deo copulatum, multa in Egypto et in Egypti egressione, ipsius Dei causa et virtute patrasset prodigia; neque ipsum modo, sed alios quoque deinceps divinos vates similia non raro edidisse, qui et Deum e virgine naturam humanam suscepturum multo ante prænoverant. Quibus mihi non semel, sed sæpius respondisti, non modo te nescire an hæc vera essent, sed etiam quis ille Moyses, et albus aterne fuerit, penitus ignorare. Evangelium autem Jesu Christi, qui est Deus totius majestatis, (quod meum vocabas) respuere, Paulum vero mundi circumambulationem et verbatimorem a terrenis ad cælestia devocantem nolle recipere. Denique tu me quoque, quasi patriæ religionis jura degener abdicassem, inque nefaria sacrilegia præcepissem, reprehendens hortabare, ut ea, quibus innitebar dediscerem; aut saltem, aliena missa faciens, satis haberem mea relinere, neu divinis numinibus et patriis institutis derogarem. Posteaquam vero superna lux paternæ gloriæ super mentis tuæ tenebras splendoris sui radios sua voluntate demisit, simul intimo cordi meo insudii, ut plenum pietatis negotium tibi memorarem; nempe quo modo nobis Heliopoli degentibus (eram tum annos circiter viginti quin-

¹ Gen. ii, 7. ² Psal. xxviii, 3.

que natus, et tu mihi ferme corvus) die quadam sexta, et hora item fere sexta, sol horribiliter, subeunte luna, obscuratus fuerit (non quod Deus, sed quod Dei opus (66) in veræ ipsius lucis occubitu lucere non quiverit), tumque ex te percunctatus sim, quid tibi, vir prudentissime, super hoc videretur, tu autem ejusmodi responsum dederis, quod menti penitus infixum, nulla prorsus oblivione, nulla vel mortis imagine dilabi possit. Cum enim totus orbis tetra tenebrarum caligine uniformiter obductus fuisset, ac jam repurgari solis globus et renlescere accepisset, tum assumpta Philippi Aridæi regula, et contemplatis cæli orbibus deprehendimus, quod erat quoque alias notissimum, non potuisse id temporis defectionem solis evenire: deinde observavimus, lunam ab oriente solem subivisse, ejusque radios obstruxisse, donec totum occuleret, quæ tamen alias ab occidente solita esset occurrere; quin illam quoque nctavimus, cum ad extrema solis pervenisset, ejusque universum orbem oblectisset, tum retro orientem versus recurrisset, quumvis id esset tempus, quod nec lunæ præsentiam, nec solis concursum postularet. Ego igitur, o multiplicis eruditionis sacrarium, tanti mysteri nescius cum essem, sic te alloquebar: Quid tibi vult hoc rei, o doctrinæ speculum Apollophanes? Insolita ista portenta æquorumnam tibi mysteriorum videntur indicia? Tu autem, ore diuino magis quam humanæ vocis sermone, « Hæ sunt, o bone Dionysi, inquirebas, divinarum verum mutationes. » Denique, cum diem annumque adnotassem, et tempus illud cum eo, quod Paulus mihi quondam ab ore suo pendenti annuntia-verat, signis conclamantibus concordare sensissem, tum et veritati manus dedi, et me falsitatis nexibus expedi-di. Quam proinde veritatem, et mirifice prædico, et tibi ingero, quæ est vita et vita et lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum¹. Cui et tu tandem, ut vere sapiens, cessisti. Nam cessisti vitæ, cum mortem abdicasti. Et optime sane deinceps feceris, si eidem veritati prorsus adhæseris; ita quidem nobis arctius conjungere. Illud enim, illud os nobiscum posthac erit, cujus splendore verbarum, mentis meæ perstringens aciem, solutus eras, accersitis hinc inde coloribus, et fucato eloq. sententiæ nitore intimos pectoris nostri recessus pertentare, imo et nonnullis interdum maledicentiæ aculeis nos acrius fodicare. Quare quemadmodum antehoc, ut tute fatebare, doctrinæ Christianæ, sacrarumque litterarum quamvis sapida cognitio tibi non sapiebat, sed cum ad eam vel degustandam tantum accederes, a mentis tuæ palato resiliens, ac velut dedignans in pectore tuo sedem ponere resistebat: ita modo postquam cor intelligens ac providum es nactus, te ad superna erige, neque pro his quæ non sunt, ea quæ vere sunt dimitte; adeoque contra eos, qui te ad falsa provocaverint, tanto in posterum esto pertinacior, quanto tu nobis, cum ad veritatem vocis omnibus invitarem, exististi perulacior. Sic enim ego in Domino Jesu, (qui est esse mecum et vivere) lætus dehinc moriar, quandoquidem et tu in eo vivas.

PETRI LANSSELI NOTÆ.

(64) Jamjam ad te cordis amor, etc. Illa sancti Dionysii Epistola ad Apollophanem jam Christianum rudiore stylo primitus e Græco in Latinum conversa fuit, ut quidem repræsentatur ab Hilduino abbate, in Vita S. Dionysii (a), octingentis ante annis scripta. Et stylus vix Latinus, ac ne vix quidem arguit e Græco esse versam.

Exemplum autem Græcum venisse videtur in manus S. Maximi, sed postea amissum, cum ad Epistolam Dionysii 10, quæ est ad Joannem, ita scribat: Ὑποθώμεθα δὲ τὸν θεῖον Διονύσιον, ὅτε τὰ ἐπὶ τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου εἶδεν, εἶναι καὶ ἐτῶν, ἅτε οἱ μακαὶ ἐτι ἀναγινώσκοντα. Supponamus autem, inquit, sanctum Dionysium, quando ista propter Domini crucem prodigia conspexit, fuisse viginti quinque annorum, quemadmodum me adhuc legisse arbitror. Sic ille. Cum autem id diserte in hac ad Apollophanem Epistola expressum reperiatur, et alibi nusquam credibile est Maximum in eam Epistolam

A aliquando incidisse, sed nunc eandem intercidisse. Accedit, quod tam argumentam ipsius Epistolæ, quam styli Græci vestigia (quæ magis in rudi versione notari possunt et solent, quam in politiore) spiritum et orationem spirent sancti Dionysii (b).

(65) Sæpe enim tibi et quidem accurate exposui, etc. Hæc indicant frequentes Dionysii cum Apollophanæ congressiones et disputationes, uti et illa quæ post subdit: Quibus mihi non sæmel, sed sæpius respondisti, etc.

(66) Non quod Deus, sed quod Dei opus, etc. Est Dionysii ad Apollophanem occupatio, qua occurrit tacitæ objectioni, quam movere potuisset Apollophanes, dicens, extraordinarium solis et lunæ occursum cum densis tenebris, vocari divinarum rerum mutationes; quia scilicet sol et luna dii sint et habeantur; ideoque eorum prodigiosas mutationes rerum esse divinarum conversiones. De quo jam egi initio capitis fusius.

¹ Joan. 1, 9.

(a) *Patrologia Latine* t. CVI, col. 33.

(b) Aliter omnino perique sentiunt editores Operum S. Dionysii. Vide *Prolegomena*, col. 56. Edit. Paris.

LITURGIA SANCTI DIONYSII

ATHENARUM EPISCOPI (1).

(*Liturgiarum Orientalium Collectio* opera et studio Ensebii RENAUDOTII Parisini, edit. secunda, Francfurti ad Moenum, 1847, t. II, p. 201.)

Primum Oratio ante Pacem.

Sacerdos. Domine Deus qui es simplex, non compositus absconditusque in essentia sublimi, Deus Pater a quo nomen habet omnis paternitas quæ in caelo est et in terra, Principium divinitatis, eorum qui naturæ divinæ participant, et perfectior eorum qui perfectionem consequuntur: bonus super omnia bona pulcherque supra omnia, pulchra: tranquillitas pacifica, pax, concordia et unio omnium animorum. Compone dissidia quæ nos invicem dividunt, et reduc ea ad unionem charitatis, quæ aliquam essentiaæ tuæ sublimis similitudinem habeat. Et sicut unus es super omnia, fac nos unum, per unanimatem bonæ mentis, ut simplices, et non divisi inveniamur coram te in tempore hoc mysterii perpetræ: utque per amplexus charitatis, et nexus dilectionis, spiritualiter unum simus, tam nobiscum ipsis, quam ad invicem, per pacem illam tuam omnia pacantem, per gratiam et misericordiam amoremque erga homines unigeniti Filii tui, per quem et cum quo te decet gloria, honor et imperium, cum Spiritu tuo sanctissimo.

Populus. Amen.

Sacerdos. Pax.

Populus. Et cum spiritu tuo.

Diaconus. Det pacem unusquisque.

Populus. Omnes.

Diaconus. Post.

Populus. Coram te Domine.

Sacerdos. Dator sanctitatis et largitor omnis boni Domine, qui omnem creaturam rationalem sanctitate quæ a te est, sanctificas: sanctifica per Spiritum tuum sanctum, nos servos tuos, qui inclinamur coram te: libera nos ab omnibus passionibus servilibus peccati, ab invidia, dolo, deceptione, odio, inimicitia, et ab eo qui eadem operatur, ut mereamur sancte perficere ministerium horum sa-

(1) Areopagitam hic Jacobitæ intelligunt, quem etiam Arabice *Dantousi*, Paulinum vocant sive Pauli discipulum. Ejus enim libros pro genuinis habent, et majores eorum Monophysitæ, qui sub Justiniano, anno J. C. 552, Constantinopoli de fide collationem cum orthodoxis habuerunt, illorum primi testimoniis usi sunt, quod a viris doctissimis dudum fuit observatum (a). In variis Collectaneis sententiarum ex antiquis Patribus, ad opinionis suæ defensionem, existant nonnullæ ex ejusmodi libris: et ea ratione, Dionysius inter Ecclesiæ Doctores in Diptychis frequenter numeratur. Atque illa verisimilis causa est, cur ejus nomine Liturgiam singularem composuerint, non quod multa ad sacros ritus spectantia hauserint ex libris de Ecclē-

siasticæ hierarchiæ; nam quantum ad disciplinam eucharistiam spectat, vix unquam illorum meminerunt. Eodem nomine edita est in Missali Chaldaico Liturgia, sed quæ præter titulum cum ista commune nihil habet, cum in Missali tribuatur Dionysio Barsalibi episcopo Amideno Jacobitæ famosissimo, de quo dicitur in observationibus ad eandem Liturgiam, et passim alibi dictum est, cum illius testimoniis in toto hoc opere sapissime utamur. Neque ullus est ambiguitati locus, aut suspicioni de incuria librariorum: cum in iisdem codicibus utraque Liturgia sæpe reperitur. In ista vero pauca occurrunt quæ aliquam explicationem desiderant.

Populus. Amen.

Sacerdos. Existens essentialiter et ab æterno, cujus natura incomprehensibilis est, qui prope es, et præsens omnibus, absque ulla sublimitatis tuæ mutatione: cujus bonitatem appetit et desiderat quodcumque existit; intelligibiles quidem et intellectu præditæ creaturæ, intelligibiliter, sensu vero præditæ, sensibiliter. Qui cum unus sis essentialiter, tamen ades nobiscum et inter nos, in hac hora, qua ad hæc mysteria tua sancta vocasti et adduxisti nos: et standi coram sublimi Throno majestatis tuæ dignos fecisti, atque tractandi vasa sancta ministerii tui manibus nostris impuris. Aufer autem a nobis, Domine, vestem iniquitatis qua amicti sumus, ut a Jesu filio Josedek sacerdote magno vestimenta sordida abstulisti: et pietate atque justitia exorna nos, sicut illum vestimento gloriæ ornasti; ut te solo tanquam tegumento induti, et sicut templa coronata gloria existentes, te absque velamine videamus, mente divinitus illustrata, et ad mensam regni tui epulemur, dum hoc sacrificio coram nobis proposito communicantes perfruemur, et referemus tibi gloriam et laudem.

Populus. Amen.

Diaconus. Stemus decenter.

Populus. Misericordiæ Dei.

Sacerdos. Caritas.

Populus. Et cum spiritu tuo.

Sacerdos. Sursum corda.

Populus. Habemus ad Dominum.

Sacerdos. Gratias agamus Domino.

Populus. Dignum et justum est.

Sacerdos inclinatus. Vere enim mentis, sermonis et cogitationis vires excedit celebratio beneficiorum

(a) Mer. De sacr. ord. p. 2, 1. Lemoy. De duobus Dionys.

tuorum, Domine, neque sufficiunt omnia ora, mentes omnes, et linguæ, ad te, ut dignum est, glorificandum. Verbo enim tuo facti sunt cœli, et spiritu oris tui omnes virtutes supernæ : luminaria omnia quæ in firmamento sunt, sol et luna, mare et arida et quæcumque in eis sunt. Quæ vocem non habent, silentiis suis : quæ sermone prædita sunt, vocibus, sermonibus et hymnis perpetuo tibi benedicunt; quia tu es natura bonus, et supra omnes laudes, in essentia tua incomprehensibiliter existens.

Elevans vocem. Te laudat creatura hæc visibilis et sensu prædita, Domine, ut etiam illa intellectua-
lis, et supra sensuum conditionem posita. Cœlum et terra te glorificant, mare et aer te prædicant; sol in cursu suo te laudat : luna in mutationibus suis te veneratur : turmæ archangelorum, et agmina angelorum, virtutes illæ mundo et mentis facultate sublimiores, benedictiones ad regionem tuam mittunt. Radii lucis excellentis et absconditæ, sanctificationes gloriæ tuæ demittunt; principatus et ordines te cum júbilo laudant; potestates et dominationes te venerantur; virtutes, throni et sedes inaccessibiles te exallant, splendores lucis æternæ, specula sine macula, substantiæ sanctæ, susceptrices sapientiæ sublimis, præ omnibus scrutatrices voluntatis ab omnibus absconditæ, motibus præclaris tonorum inimitabilium, vocibusque dignis creatura rationali : cherubim multioculi, quorum motus subtilissimi, te benedicunt : seraphim juncti sex alis implexis, plenumque plumis, te sanctificant, illi ipsi, qui alis suis facies suas tegunt, pennisque pedes suos velant, et undequaque volantes et plaudentes alis alter ad alterum, ut non adurantur ab igne tuo devorante, cantus suaves, et ab omni materia puros, æquali omnium consonantia canunt, tibi gloriam æternam referentes, uno hymno Deo digno clamantes et dicentes.

Populus. Sanctus, Sanctus, Sanctus.

Sacerdos inclinatus. Sanctus es, Deus Pater omnipotens, opifex et creator omnis creaturæ invisibilis, et visibilis, atque sensibilis. Sanctus es, Deus unigenitus Filius, virtus et sapientia Patris, Domine et Salvator noster Jesu Christe. Sanctus es, Deus Spiritus sancte, perfectior et sanctificator sanctorum. Trinitas sancta et indivisa, consubstantialis, æqualisque gloriæ : cujus misericordia erga genus nostrum effusissima est. Tu sanctus es et sanctificans omnia : qui non reliquisti illud ipsum genus nostrum in exilio ex paradiso, cum interea omni peccati genere esset implicitum, sed illi manifestatus es per verbum quod coram mundo egestatem passum est : ipsum vero (genus humanum) accepit (Deus) Verbum, in omnibus ipsi assimilatus, excepto peccato, ut præparatum eum efficeret ad sanctitatem, dispositumque ad convivium hoc vivificum.

(2) Ista vox addita verbis Christi tam in forma panis, quam in altera calicis consecrandi, nullum in vetustis Græcis Liturgiis exemplum habet, ut ne-

Elevans vocem. Qui conceptus, formatus et configuratus a Spiritu sancto, et ex sanguine virgineo Virginis sanctæ Genitricis Dei Mariæ natus est quidem homo, et ex corpore ejusdem puro et sanctissimo, princeps vitæ, suscipiensque divinitatem in carne, conservatis naturæ lege et proprietatibus, sed modo supra naturam; agnitusque est Deus in Spiritu, et homo in carne. Atque in quantum erat Verbum ante sæcula, ex te ut Deo dignum erat, natus est, et virtutibus atque miraculis, qualia opifici omnium conveniebant, talem se esse testatus est : tum etiam quod sanationem absolutam, salutemque perfectam universo generi humano largitus est. In fine autem et consummatione dispensationis suæ, propter nos, et ante crucem suam salutarem, accepit panem in manus suas puras et sanctas, et aspexit ad te Deus Pater, gratias agens † benedixit †, sanctificavit †, fregit, deditque discipulis suis apostolis sanctis, dicens : Accipite et manducate ex eo, et credite quod corpus meum est (2), illud ipsum quod pro vobis et pro multis frangitur et datur, ad expiationem delictorum, remissionem peccatorum et vitam æternam.

Populus. Amen.

Sacerdos. Eodem autem modo et super calicem quem miscuit vino et aqua, gratias egit †, benedixit †, sanctificavit †, et dedit iisdem discipulis suis et apostolis sanctis, dicens : Accipite, bibite ex eo vos omnes, et credite quod hic est sanguis meus Testamenti Novi, qui pro vobis et pro multis effunditur et datur ad expiationem delictorum, remissionem peccatorum, et vitam æternam.

Populus. Amen.

Sacerdos. Ipse etiam præceptum toti cœtui et congregationi fidelium per eosdem apostolos sanctos dedit, dicens : Hoc facite in mei memoriam, quotiescunque manducabitis panem hunc et mistum quod in hoc calice est bibetis, et hoc convivium celebrabitis, mortis meæ commemorationem agetis donec veniam.

Populus. Mortis tuæ, Domine, memoriam agimus

Sacerdos. Præcepto igitur Dominico tuo obsequentes, commemorationem mortis et resurrectionis tuæ per sacrificium hoc perpetuo celebrantes in mysterio : expectamus quoque adventum tuum secundum, renovationem generis nostri, et vivificationem mortalitatis nostræ. Non enim simpliciter, sed cum gloria Deo digna, in Spiritu ineffabili terribiliter advenies, et super thronum excelsum majestatis tuæ sedens, agnitionem regie potestatis tuæ ab omnibus creatis, et factis exiges; ultionemque imaginis tuæ, ab iis qui per malas passiones eam corruerunt, juste facies. Sacrificium hoc, illie celebratum, tibi commemoramus, Domine, et passiones quas pro nobis sustinisti in cruce. Propitius esto, o bone et amator hominum, in hora que in Alexandrinis, sed tantum in una aut altera Syriacis.

illa plena timoris, et trepidationis, congregationi A peccatorum et vitam æternam ea suscipientibus huic adorantium te, et omnibus filiis Ecclesiæ sanctæ redemptæ sanguine pretioso tuo. Depellantur carbones ignis ab illis qui tincti sunt sanguine tuo, et signati Sacramentis tuis (3), in nomine tuo sancto, velut olim flamma Babylonica, a pueris domus Hananiæ. Neque enim alios præter te novimus, Deus, neque in alio spem habemus salutis consequendæ, si quidem auxiliator, et salvator generis nostri tu es. Et eapropter sapiens Ecclesia tua, per ora et linguas omnium nostrum deprecatur te, et per te, et tecum Patrem tuum, dicens:

Populus. Miserere.

Sacerdos. Nos quoque.

Diaconus. Quam timenda est hæc hora.

Sacerdos inclinatus dicit Orationem Invocationis Spiritus sancti.

Te invoco, Deus Pater: miserere nostri, et abluere per gratiam tuam, immunditiam operum meorum malorum dele, per misericordiam tuam, quæ odio digna commisi. Etenim non extendo ad te cum fiducia manus meas; neque enim possum in cælum aspicere, propter multitudinem iniquitatum mearum, et spurcitiâ facinorum meorum. Sed in benignitate, gratia et longanimitate tua, animum confirmans, Spiritum tuum sanctum peto, ut mitias eum super me, et super has oblationes propositas, populamque tuam fideliem.

Sacerdos. Exaudi me, Domine.

Populus. Kyrie eleison, Kyrie eleison, Kyrie eleison. C

Sacerdos. Per illapsam autem, et obumbrationem suam (4), efficiat panem quidem istum † corpus vivum et vitam præstans animabus nostris, † corpus salutare, † corpus cœlestis: corpus salvans animas et corpora nostra, corpus Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, ad remissionem peccatorum, et vitam æternam, illud suscipientibus.

Populus. Amen.

Sacerdos. Et mistum cum in hoc calice est efficiat † sanguinem vivum et vitam præstans animabus nostrum omnium, † sanguinem salutarem, † sanguinem cœlestem, sanguinem salvantem animas nostras et corpora, sanguinem Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, ad remissionem D

(3) Ora fidelium per eucharistiæ susceptionem tingi sanguine Christi, ut postes domorum Israeliæ populi in Ægypto tinctos sanguine agni Paschalis, communis est Orientalium doctrina, quam hæc explicat Severus episcopus Aeschmonia, in opere de Agno Paschali et Eucharistia. Idem legitur in variis orationibus, præsertim illis quæ dicuntur post communionem, ad gratiarum actionem. Signati sacramentis dicuntur Christiani per baptismum, per myron seu chrismatis impressionem, et per eucharistiam. Ea locutione nihil in istis officiis frequentius.

(4) De vocibus quæ in hac oratione usurpantur ab Orientalibus, dictum est fuscus in notis ad hunc locum Liturgiæ Basilii Copticæ (a). Ἐπιφοίτησιν

(a) Vide S. Basilii Opera editionis nostræ EDIT. PATR.
(b) Hcm. 2 in Hexaem.

Populus. Amen.

Sacerdos. Secundum autem traditionem et commendationem divinam eorum, qui spectatores fuerunt mysteriorum tuorum, et interpretes mirabilium tuorum, eucharistiam hanc offerimus coram te Domine, et per eam commemoramus charitatem tuam erga nos, universamque dispensationem unigeniti tui in hoc mundo, ut tu etiam recorderis per eam, misericordiæ tibi congenitæ et naturalis, quæ hora quacunque super creaturas tuas diffunditur, et nos eripias ab ira iniquis reservata, et a suppliciis operantium nequitiam, et a crudeli impugnatione demonum, qui oppugnant animas nostras, cum hiis exhibimus: nosque dignos efficias regno tuo, et habitaculis eorum, qui servaverunt præcepta tua, et referemus tibi gloriam et gratiarum actionem, etc.

Populus. Amen.

Sacerdos inclinatus. Verbis tuis non mendacibus, doctrinisque veracissimis tuis dixisti, Domine, maximum esse gaudium in cœlo et in terra super uno peccatore poenitentiam agente. Lætare igitur nunc, Domine, in conversione servorum tuorum, qui coram te hic consistunt; adjuge etiam exultationem de nobis, animabus piorum et justorum, Patrum, Patriarcharum, Prophetarum, Apostolorum, Prædicatorum, Evangelistarum, Martyrum, Confessorum, zelatorum cultus divini, beneficorum, elemosynas facientium, eorum qui necessitatibus pauperum communicant, et ab omnibus, una laudatio sit hodie coram te, ad altare hoc sanctum et in Jerusalem cœlesti.

Elevans vocem. Et propter hæc atque alia ejusmodi stabiliatur Ecclesia tua sancta, quæ est a finibus usque ad fines terræ, conserveturque in tranquillitate et pace, doctrinisque evangelicis, et apostolicis, per antistites divinos recte dispensantes verbum veritatis, et instruentes dogmatibus veræ religionis: per sacerdotes sanctos, qui amplectuntur verbum vitæ, et præclare se gerunt in dispensandis mysteriis tuis cœlestibus: per diaconos modestos, perficientes ministerium parvum et regale absque macula: per fideles veros, qui occupantur operibus et actibus Christiano dignis; per choreas virginum utriusque sexus, mortificationem

qua voce Græci potissimum uti solent, exprimunt Syri per eam quam *illapsam* vertimus: qua etiam utuntur, dum mirabilem adventum Spiritus sancti supervenientis in B. Virginem, in Incarnationis mysterio, exprimunt. Altera vox Hebraica originis est, legiturque initio Genesios eo loco: *Spiritus Domini ferebatur super aquas*, tanquam incubans et fovens, genitalemque vim immittens: quam expositionem ab Ephremo acceptam laudavit et amplexus est Basilii (b). His igitur verbis significant Orientales virtutem cœlestis nissam, quæ in dona præposita mirabiliter operetur, ut in creationis initio et Incarnatione factum est: nam utraque comparatione, miraculum quotidie in eucharistia fieri solitum explicant, et hisdem verbis utuntur.

visificam unigeniti Filii tui in membris suis circumferentes. Atque hinc uno agmine mittamur omnes ad Ecclesiam illam Jerusalem, primogenitorum descriptorum in caelis, atque illic spiritualiter glorificemus te, Deus Pater, et unigenitum Filium tuum, et Spiritum tuum sanctum.

Populus. Amen.

Sacerdos inclinatus. Adjuva autem, Domine, eos omnes qui adjuvant Ecclesiam tuam sanctam, votis, decimis, ministerio et oblationibus; atque illos etiam qui postulant orationes tenuitatis nostrae, da illis finem postulationum ipsorum, Domine amator hominum.

Sacerdos elevans vocem. Mitte autem curam perfectam, salutemque plenam, omnibus illis qui curam gerunt pauperum, qui alimenta praebent orphanis et viduis, visitantque infirmos et affictos. Retribue illis, hic quidem abundantiam et bona, illic vero delicias incorruptibiles, quia tu Dominus es utriusque saeculi, et largitor immensae mercedis, tibi que convenit beneficentia, tam hic quam illic, et unigenito Filio tuo.

Populus. Amen.

Sacerdos inclinatus. Iram regum comprime, o Rex regum, furorem militum compeste; bella et seditiones aufer, fastum haereticorum dejice, et sententias a justitia tua contra nos pronuntiatas, superet amor erga homines tuus, et convertat in mansuetudinem benignitatis tuae.

Elevans vocem. Tranquillitatem et pacem quae a te est, concede terrae et omnibus habitatoribus ejus, visita eam per beneficia tua, et curam misericordiae tuae, per bonam et temperatam aeris constitutionem, fructuum ubertatem, frugumque abundantiam, varietatemque florum. Praeserva eam ab omnibus plagis furoris, et ab insultibus iniquis inimicorum, tam spiritualium quam sensibilibus, ut absque ulla passionum noxa, perpetuos hymnos gloriae canamus tibi, et unigenito Filio tuo.

Populus. Amen.

Sacerdos inclinatus. Ad alare hoc, et ad illud caelo sublimius, memoria bona sit illis omnibus qui ex mundo tibi placuerunt. Praecipue vero sanctae Genitricis Dei, Joannis nuntii, Baptistae et praecursoris, Petri et Pauli, totiusque caetus apostolorum, Stephani quoque, et universae turbae martyrum, et eorum omnium, qui ante eos, cum illis, et post eos placuerunt, et placent tibi.

(5) Sumptum id ex Graeca Jacobi Liturgia Hierosolymitanae Ecclesiae propria, quae fundata a Jacobo fratre Domini, successionem fidei et Cathedrae ad eum merito referebat, neque proprie ad Antiochenam Ecclesiam a Petro fundatam pertinebat. Sed cum eam Liturgiam in vicina Palestina celebrem ad se transtulissent, hanc formulam retinuerunt; et ea quoque, ut alibi notatum est, Jacobite abusi sunt. Ita enim de denominationem quam a Jacobo Baradato sive Zanzalo eos accepisse, Graeci auctores, non minus quam Orientales Melchitae et Nestoriani testantur, ad Apostolum referunt.

(6) Haec verba magis rhetorice quam theologicè

Elevans vocem. Et quando quidem potes omnia, caetibus illorum dilectorum, et domesticorum tuorum adjuuge infirmitatem nostram, Domine; congregationi illi beatæ, parti huic divinae, ut per eos suscipiantur oblationes et orationes nostrae coram throno excelso majestatis tuae, eo quod imbelles et infirmi sumus, indigentesque fiducia apud te. Nimirum peccatum nostrum et justitia nostra nihil sunt, ad pelagus effusum et immensum misericordiae tuae. In corda igitur singulorum perspicies, retributiones bonas petitionum suarum unicuique mitte, ut in omnibus et in singulis adoretur et laudeatur majestas tua et unigeniti Filii tui.

Populus. Amen.

Sacerdos inclinatus. Memento, Domine, omnium episcoporum, doctorum et praesulum Ecclesiae tuae sanctae eorum qui a Jacobo (5) apostolo, episcopo et martyre usque ad hodiernum diem, placuerunt et placent tibi.

Elevans vocem. Inserere nobis, Domine, fidem eorum veram, et zelum eorum pro vera religione, charitatem eorum sinceram, et nulli defectui obnoxiam, mores eorum inculpabiles; ut vestigiis eorum inherentes, participes mercedis eorum simus, et coronarum victoriae, quae illis paratae sunt in regno tuo caelesti; illicque simul cum illis canamus tibi gloriam indesinentem, et unigenito Filio tuo.

Populus. Amen.

Sacerdos inclinatus. Memento, Domine, omnium defunctorum qui decubuerunt cum spe tua, in fide vera; praesertim vero et nominatim, patrum, fratrum, magistrorumque nostrorum, corporalium aut spiritualium, et eorum pro quibus et quorum gratia, oblatio haec sancta oblata est.

Elevans vocem. Adjuge, Domine, nomina illorum cum nominibus sanctorum tuorum in habitatione beata eorum qui festum agunt et lactantur in te; non revocans illis memoriam peccatorum suorum, neque commemorans ipsis quae insipienter egerunt; quia nullus est carni alligatus, et innocens coram te; quous enim tantummodo super terram visus est absque peccato, Jesus Christus unigenitus Filius tuus; simplex qui ad compositionem venit (6), per quem nos quoque misericordiae consequendae spem habemus.

Populus. Quietem praesta.

Sacerdos inclinatus. Peccata nostra et illorum voluntaria, scienter et ignorantè commissa remittenda,

minus recte Jacobitarum opinionem explicant. Nec enim compositionem agnoscent, nisi qualis est illa quae in symbolo Athanasii dicto, habetur. Sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus, quae comparatio, quamvis a nonnullis Patribus usurpata, Facundo et aliis non placuit. Sed dum unam naturam praesentat, ita confusionem mixtionemque excludunt, ut compositio proprie dicta nulla sit, nisi quatenus summae perfectaeque simplicitati Dei opponitur, quam non habet homo assumptus ex Virgine, cui Verbum caro factum dum unitum est, in quamdam compositionem venit.

tens, propitius esto, Domine, amator hominum. **A** vita gloriosa et absque fine in habitaculo spirituali

Elevans vocem. Et præsta nobis finem pacificum, exitum cum misericordia : utque stemus inculpati ad dexteram, et cum facie revelata et fiducia, occurramus ad ortum unigeniti Filii tui, et ad manifestationem ejus secundam et gloriosam de cælo; audiamusque ab eo vocem illam beatam, quam beatis in sine pronuntiabit, *benedicti Patris mei, capebunt hereditatem regni cælestis*, ut in hoc sicut et in omnibus glorificetur et laudetur nomen tuum maxime venerandum.

Populus. Ut.

Sacerdos. Pax.

Populus. Et cum spiritu tuo.

Sacerdos frangit hostiam, et dicit Orationem, ante Pater noster.

Pater omnium et principium quod est super omnia, lux æterna et fons lucis, quæ illuminat omnes naturas ratione præditas, qui vocas ex pulvere inopem, et de stercore erigis pauperem, et nos factatos, rejectos et infirmos ad libertatem et domesticam filiorum tuorum dignitatem vocasti, per Filium tuum dilectum : præsta nobis ut filii sancti et hoc cognomine non indigni appareamus coram te, omne quoque ministerium nostrum, secundum mores inculpatos perficiamus, et cum puritate animæ, intellectus munditia, divinaque mente, quacunque hora invocemus te Deum Patrem omnipotentem, sanctum et cœlestem creemus et dicamus, Pater noster qui es in cœlis.

Populus. Sanctificetur nomen tuum, etc.

Sacerdos. Libera servos et filios tuos, Domine, ab omnibus tentationibus difficillimis et quæ vires superent : et ab omnibus doloribus qui corpori nostro vel animæ damnum inferre possunt. Custodi nos simul a malo et ab ejus potestate universa, et a technis ejus perniciosis, quia tu Rex omnium es, et tibi gloriam referimus.

Populus. Amen.

Sacerdos. Pax.

Populus. Et cum spiritu tuo.

Diaconus. Ante.

Populus. Coram te, Domine.

Sacerdos. Aspice, Domine, populum tuum fidelem, qui coram te inclinatus est, et exspectat donum tuum et intuetur depositum sacramentorum unigeniti tui, Deus Pater. Ne auferas a nobis gratiam tuam, et ne repellas nos a ministerio tuo, et a participatione sacramentorum tuorum, sed præpara nos, ut puri et absque macula, dignique hoc convivio simus, utque cum conscientia inculpata, semper fruamur corpore et sanguine ejus pretioso, et in

discumbamus, et ad mensam regni tui epulemur, et referemus tibi gloriam et laudem.

Populus. Amen.

Sacerdos. Pax.

Populus. Et cum spiritu tuo.

Sacerdos. Gratia Dei sit, etc.

Populus. Et cum spiritu tuo.

Diaconus. Cum timore.

Sacerdos. Sancta sanctis.

Populus. Unus Pater sanctus.

Diaconus. Stemus decenter.

Populus. Coram te.

Sacerdos. Gratias habemus tibi, Domine, et grato animo agnoscimus benignitatem tuam, quod ex nihilo eduxisti nos ad id quod simus, et domesticos filiosque sacramentorum tuorum fecisti nos, ministeriumque hoc religiosum commendasti nobis, atque mensa hac spirituali nos dignos fecisti. Conserva in nobis, Domine, depositum mysteriorum tuorum divinorum, ut secundum mores angelicis similes, vitam instituamus, et perficiamus coram te, ut cuncti et inseparabiles simus per susceptionem sanctorum tuorum, perficientes voluntatem tuam magnam et perfectam, paratique inveniamur ad πληροφροσύνην illam ultimam, et ad standum coram majestate tua, dignique efficiamur voluptate regni tui, per gratiam, misericordiam et amorem erga homines unigeniti Filii tui, per quem et cum quo te decet gloria, honor, etc.

Populus. Amen.

Sacerdos. Pax.

Populus. Et cum spiritu tuo.

Diaconus. Post.

Populus. Coram te, Domine.

Sacerdos. Christe Rex gloriæ, et Pater futuri sæculi, sacrificium sanctum, Pontifex cœlestis : Agnus Dei, qui tollis peccatum mundi, parce peccatis populi tui, et dimitte insipientias gregis tui. Conserva nos per communionem sacramentorum tuorum, ab omni peccato, sive verbo vel cogitatione aut opere perficiatur, quodque a tua familiaritate domestica, procul nos faciat, ut custodiantur corpora nostra per corpus tuum, et renoventur animæ nostræ per sacramenta tua, et benedictio tua, Domine, sit in toto nostro humine interiori et exteriori, glorificerisque in nobis et propter nos, dexteraque tua requiescat super nos, et Patris tui benedicti, et Spiritus tui sanctissimi.

Populus. Amen.

Diaconus. Benedic, Domine.

BALTHASARIS CORDERII

SOC. JESU THEOLOGI

ONOMASTICUM DIONYSIANUM

In quo verba et nomina, singularem aliquam formationem ac significationem habentia, explicantur.

A

'Αβλαβώς, *innocens*. Cael. Hier. cap. 9, § 5, ubi insinuat, cœlestis illius ignis flammis minime noxias esse, sed salubres; nec combustivas, sed vivificas.

'Αβυσσος, *invisibilitas*. Accipitur pro negatione intuitionis. Myst. Theol. cap. 2, ubi docet quomodo Deus nobis invisibilis non per visionem positivam, sed per negationem visionis, hoc est in mystica caligine, conspiciendus sit. Sicut enim infinitatem non per terminum, sed per termini negationem; sic invisibilitatem non per visum, sed per visus negationem proprie concipimus et explicamus.

'Αγαθαρχία, *boni principium, principatus bonitatis*. Div. Nom. cap. 3, § 4.

'Αγαθαρχική πρόνοια, *boni-principalis providentia*, id est a qua bonum omne proficiscitur ac derivatur. Div. Nom. cap. 4, § 5.

'Αγαθοδότης, *benefice*. Secundum etymologiam vocis esset *donidans*. Per hoc vocabulum significanter exprimit naturam gratiæ ac divinæ illustrationis, quod ex nullis nostris meritis, sed ex volu boni Dei munere liberaliter nobis donetur. Cael. Hier. cap. 1, § 1. Vide ibidem Adnotationes et observationem et generalem. Verit hoc vocabulum Scotus *optime ac large*; Sarracenus, *bonitatis dono*; Vercellensis, *per distributionem bonitatis*; Ambrosius, *benigna largitione*; Perionius, *concessum ac munus Dei*; Gallus, *ex nous domant ses biens*. Malui uno verbo *benefice*; siquidem bonum donum, beneficium appellamus, uti et ejusdem largiorem, beneficium.

'Αγαθοειδής, *boniformis*. Div. Nom. cap. 3, ubi angelos docet esse *αγαθοειδεις*, ex ipsa veluti bonitate fictos, et excellenti quadam ratione bonos, summi boni imitatores, qui munera cum inferioribus communicant, quæ a magno et superfluente bonorum omnium Oceano perceperunt.

'Αγαθοεργός, *bonifex seu bonificus et boni operatious*. Div. Nom. cap. 4, § 10, ubi divinus amorem sic appellat, eo quod in nobis omne bonum operetur.

'Αγαθοπρεπώς, *bono convenienter, vel si dictu fas sit, bonidcenter*, formatum ex voce *αγαθόν*, id est bonum, et verbo *πρέπει*, *decet, conveni*. Cum autem maxime deceat et conveniat bono esse communicativum sui, pulchre docet, divinam illustrationem, *αγαθοπρεπως πληθυνομένην*, id est *ita decet, benigne multiplicari*. Cœlest. Hierar. cap. 1, § 2.

'Αγαθοπειχόν, *bonistatium*, id est quod bonum contempletur et spectat. Div. Nom. cap. 4, § 25, ubi ait dæmones pravos evasisse, eo quod *αγαθοπειχας δυνάμεις*, id est *bonistatas vires obtinuerunt*, dum munus a summo bono sua culpa prolapsi sunt, sese contra Deum stolidè erigentes, et propriam gloriam perperam quærentes, gloriam quæ ex Deo erat, amiserunt, et consequenter semet-

ipsos exacerarunt, et summi boni aspectu privaverunt.

'Αγαθομορφος, *boniformis*, id est figura boni insignitus. Div. Nom. cap. 4, § 22.

'Αγαθοεργία, *beneficium*, scilicet boni operativum, qualia sunt Dei dona illa spiritualia gratiarum, quæ nos potentes reddunt ad bonum operandum, quæ proprie et significanter *αγαθοεργίας* appellantur, cum quod summi boni effectus sunt, tum quod ad bonum agendum vires suppeditent.

'Αγαθοεργικώς, *benefice*. Eccl. Hier. cap. 6, p. 3, § 12.

'Αγαθοφυής, *natura bonna, seu qui natus est ex bono*. Div. Nom. cap. 2, § 1.

'Αγαλμα, *simulacrum, statua*. Myst. Theol. cap. 2. Græcus interpret explicat *πάν ἐφ' ᾧ τις ἀγαλλεται καὶ χαίρει*, id est *omne id quo quis exultat et gaudet*, quasi derivetur ab *αγάλλομαι*, id est *exulto, glorior, lætor*.

'Αγγελομιμήτως, *angelorum imitatione*. Div. Nom. cap. 1, § 5.

'Αγία τῶν ἀγίων, *Sancta sanctorum*. Sic appellabatur in Veteri Testamento locus interior tabernaculi ubi arca asservabatur, eratque locus iste velo separatus a reliquo templo quod *sanctum* vocabatur, solumque pontifici ad Sancta sanctorum, idque in anno semel duntaxat accedere licebat, idque debitis cærenoniis et expiationibus præmissis, quæ in Levitico cap. xvi describuntur, de quibus vide Cornelium et Bonfrerium nostrum, ad dictum locum. Sanctus autem Dionysius, epist. 8, § 4, appellat *Sancta sanctorum*, locum in templo aræ maximæ proximum, ubi asservatur Christus, qui est Sanctus sanctorum, in venerabili Eucharistia. Hic locus non adibatur nisi ab episcopo, sacerdotibus et diaconis, seu ministris, et erat septus quibusdam cancellis. Proxime hos cancellos erat locus cultorum seu monachorum; post reliquus populus.

'Αγιασσία, *sanctificatio*. Eccl. Hier. cap. 6, p. 5, § 12. Alii scribunt *αγιασσία*. Dicitur vero *αγιασσία*, diciturque idem esse quod *αγιασίνη, καθαρότης, λατρεία*, id est *sanctimonia, puritas, religio*, seu cultus divinus.

'Αγιογράφος, *sacer scriptor*. Sumitur per excellentiam pro eo qui librum aliquem Scripturæ sacræ composuit. Eccles. Hierarch. cap. 2, § 3, 4.

'Αγιος αγίων, *Sanctus sanctorum*. Sic Deus nominatur De divin. nominib. cap. 12, § 1 et 2, καθ' ὑπερέχουσαν ὑπερβολήν, a plenissima et exuberante præstantia qua genus omne puritatis excellit.

'Αγιότης, *sanctitas*. Vide ibidem, ubi hanc definit esse *παντός ἀγους ἐλευθέραν καὶ παντελή, καὶ πάντη ἀγραντων καθαρότητα, a scelere omni liberam, perfectissimam, ac omni ex parte incontaminatam puritatem*. Nullus enim natus aut minima vitiorum labe in beatissimam illam naturam cadere potest, ut que sit ad omnivium rerum contagione dissita, omni simplicitate purissima, omni gratia et pul-

chritudine affluens, tota in perfectissimo et felicissimo statu gloriosa, tota sacrosancta, sic ut nihil sanctius dici aut fingi queat. Vult autem ille sacramentum Pater, ut omnia quæ propius ad illum accedunt, eximia quoque sanctitate polleant. Unde S. Dionysius, Ecclesiasticæ Hierarchiæ cap. 2, accedentes ad Deum prope, iubet hominem exuere, et totos esse divinos, atque (ut verbo eius utar) vi divini spiritus agitantis et moventis, ἀπὸ θεῶν εἰς θεῶν, a divinis ad divina se transferre.

Ἄγκυλόχειλον, *curva rostro*. Græcus interpretatur σκολιόχειλον ἄγκυλον enim ilem est quod σκολιόν, id est *curvum, obliquum*, χεῖλος autem est *labium*, et in avibus *rostrum*. Cœlest. Hierarch. cap. 2, § 1, ubi per vocem illam intelligit faciem aquilæ apud Ezechielem cap. 1, vers. 7. Figuram Evangelii sancti Joannis qui per aquilam denotatur in visione illa mystica, per augelem prophetæ representata.

Ἄγλατα, *splendor, fulgor*. Myst. Theol. cap. 1, § 1.

Ἄγνωστα, *indemonstrabilitas, incognoscibilitas*. Est proprie negatio cognitionis quæ per demonstrationem ac ratiocinationem accipitur.

Ἄγνωστον, *ignotum, indemonstrabile*. Γνώσις enim Aristoteli proprie est scientia per demonstrationem accepta. Hinc divina dicuntur ἄγνωστα, quia de his non est demonstratio, sed fides quæ non parit scientiam. De divin. nominib. cap. 1, § 1.

Ἀγνώστως, *indemonstrabiliter*, id est absque demonstratione quæ scientiam parit. Ibidem, et Myst. theol. cap. 1. Ubi vide nostras annotationes.

Ἀδελφός, *Dei frater*. Sic vocat S. Jacobum, qui frater Domini dictus est, scilicet Christi, de quo Apostolus ad Galatas cap. 1, v. 19, ait: *Alium autem apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini*. Hic etiam S. Dionysio visus fuit in exsequis Deiparæ, uti scribit Divin. Nom. cap. 3, § 2.

Ἀδελφοκτόνος, *fratricida*. Sic vocat Cain. Epist. vii, § 1, utpote qui primus homicida fuit, et quidem fratris, uti habetur Genesis iv, vers. 8, ad quod alludit S. Dionysius loco supra citato.

Ἀδιανήτων, *inexcogitabile*, id est quod cogitatione percipi nequit. Divin. Nomin. cap. 1, § 1.

Ἀδιανήτα, proprie vocantur mysteria, quæ verhis aperta, occultos sensus habent. Ita Quirilianus lib. viii, cap. 2.

Ἀδιδάκτων, *indocibile*, id est quod non docetur magisterio humano, sed sublimiori modo, per sancti Spiritus inspirationem accipitur; qualis est mystica theologia. Divin. Nomin. cap. 2, § 9, vide Isagen nostram ad Myst. Theol. cap. 2.

Ἀδρόν, *firmum, robustum, valitum, forte*. Divin. Nom. cap. 4, § 25.

Ἀδυναμία, *impotentia, imbecillitas*. Div. Nomin. cap. 4, § 25.

Ἄδυστον, *inaccessum*. Sic per excellentiam vocabatur Sanctum sanctorum. Ordinarie autem locus quilibet sanctus qui vulgo non patet. Eccl. Hier. cap. 3, p. 3, § 2.

Ἀεικίνητος, *semper mobilis*, sive qui perpetuo movetur. Cœlestis Hierarch. cap. 15, § 9. Sic apud prophetas aut angelos vocati mysticas rotas propter ἀεικίνητον κίνησιν, id est *perennem et continuum motum*, quo circa bonum voluntur, quamobrem etiam cum aliis pingi solent.

Ἄετοῦ μορφή, *aquilæ figura*, quid mystice, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 8.

Ἄζωον, *vita carens*. De div. nominib. cap. 4, § 32.

Ἀθέσμως, *illegitime, temere, illicitè, nefarie*. De divinis nominibus cap. 2, § 1. Græcus interpretatur παρανόμως.

Ἀθλοθεσία, *certaminum institutio*, scilicet spiritualium adversus mundum, carnem et diabolum. Intelligitur per hoc etiam via Evangelica, quæ certamen quoddam spirituale est. Ἀθλοθέτης autem seu

munerarius vocatur Christus, qui nobis certamen hoc spirituale instituit, ejusdem nobis dux est, et remunerator vincientium. Eccles. Hierar. cap. 2, parte 3, § 6, ubi vocat eum ἀθλοθεσίας δημιουργόν, *certaminis et propositionis præmiorum effectorem*, eumdemque ait ut sapientem, ejus legem tulisse; ut pulchrum, digna præmia iis qui vicerint constituisse; denique ut bonum, in numero athletarum fuisse, et cum iis sancte contra mortis et corruptionis vim roburque dimicasse. In sacra autem unctione docebantur initiati, evocari se ad certamina; et unicuique esse faciendum ut summi Agonotheta legibus iuperisq; te obsecundet, magno animo divinatorum pugilum ducem et principem unctionis imitetur, πρὸς καλῶν ἐπάθλων, ἐλπὶδα βεβαίως ἔχων, *spe præclarorum præmiorum fretus et corroboratus*. Hoc pontifices et ministri caeremoniarum liturgi Christianis novis inculcabant, et bravii in omnem partem magnifici atque regii ostentatione, ad luctum et contentionem erigebant.

Ἀθύρω, *ludo, nugor*. De divinis nominibus cap. 3, § 6. Hinc ἄθυρμα, *lusus*. Græcus interpretatur κόσμιον, παίγιον, ἀίρητημα, id est aliquid *comptulum, ludicum, subsultorium*.

Ἀἰσθησις, *sensatio, sensus*. De divin. nominib. cap. 4, § 10.

Ἀἰσθητόν, *sensile, sensibile*, sive id quod sensu perceptibile est, sive quod sensu præditum existit. De divinis nominibus cap. 4, § 11, et saepe alibi.

Ἄϊών, *ærum, sæculum*, quomodo de Deo dicatur, vide De divinis nominibus cap. 10, § 3, et ibidem Annotationes, ubi explicatur quomodo angelis comparat, etc.

Ἄκακλα, *innocentia, simplicitas*. Epist. viii, § 1. Græcus interpretatur ἀγαθωσύνη, *benignitas*.

Ἀκαλλές, *indecorum*, id est non habens ullum decorem vel pulchritudinem. De divinis nominibus cap. 4, § 32. Græcus interpretatur ἄμορφον, *deforme*.

Ἀκατακρίτως, *irreprehensibiliter, sine noia*. Eccl. Hier. cap. 6, p. 3, § 2.

Ἀκαταλήτως, *jugiter, indesinenter, absque cessatione*. Cœl. Hier. cap. 8, § 1. Græcus interpretatur ἀπαύστως, *incessanter*.

Ἀκατασταστον, *inconcussum, constans*, quod minime nutat. Eccl. Hier. cap. 3, parte 3, § 4. Græcus interpretatur ἀσάλευτον, βέβαιον, ἰσχυρόν, id est *inquassatum, firmum, stabile*.

Ἀκηλίωτον, *immaculatum*. Eccl. Hier. cap. 3, parte 3, § 10, et De divinis nominibus cap. 4, § 22.

Ἀκλίνως, *irreflexe*, id est recta, nusquam declinando aut obliquando. De divinis nominibus cap. 2, § 1.

Ἀκοινωνητόν, *incommunicabile*, id est quod communicari nequit. Divin. Nominib. cap. 1, § 2.

Ἀκολασία, *dissolutio, intemperantia, luxuritas*. Divin. Nom. cap. 4, § 19.

Ἀκόλατος, *liberius, dissolutus*. Ibid.

Ἀκραφνές, *purum*. Græcus interpretatur καθαρόν, εὐαγές, τέλειον, ἀδικτον, id est *clarum, dilucidum, perfectum, illibatum*. Divin. Nomin. cap. 4, § 22.

Ἀκρότης, *apex, vertex, summus, cacumen, fastigium*. Accipitur autem a Dionysio pro eo quod qualibet in re summum et præstantissimum existit. Sic cap. 1 Cœlestis Hierarchiæ, § 3, ea quæ in cœlestibus suprema sunt, vocat οὐρανίων ἱεραρχῶν ἀκρότητας, id est *cœlestium apices hierarchiarum*. Item cap. 3, De divinis nominibus, vocat S. Petrum ἀκρότητα τῶν θεολόγων, id est *verticem seu columnam theologorum sive apostolorum*, et cap. 1 Mystice Theologiæ petit a Deo dirigi ἐπὶ τὴν τῶν μυστικῶν λόγων ἀκροτάτην κορυφήν, id est *ad mysticorum supremum apicem oraculorum*. Hinc contemplativis vite doctores id quod in anima menteque purissimum est, mentis apicem appellant. Quam et Proclus lib. 1, in Theologiam Platonicam cap. 3, id quod in anima præstantissimum existit,

vocat τὴν ἀκρότητα τοῦ νοῦ, καὶ ὡς φασ., τὸ ἄνθος, id est *mentis apicem, et, ut nunt, iramum florem.*

Ἀλλήλουγια, *mutua conuexio, mutua complexio, conuexio mutua, series terminum inter se conuexarum, conuexa.* Divin. Nomin. cap. 4, § 12.

Ἀλλοιωτικόν, *alterativum.* id est alterandi et immutandi vim habens. Cælest. hierarchie cap. 15, § 2.

Ἄλλοτριοςπίσκοπος, *alienus episcopus,* id est alienorum inspector, seu curator, curiosus alienarum rerum. Composita est vox ab ἄλλοτριος, id est *alienus, ἐπίσκοπος,* id est *inspector.* Accipitur autem pro eo, qui cum in suis erratis sibi ignoscat, aliorum commissis graviter persequitur. Epist. viii, § 1. in fine.

Ἄλογία, *irrationabilitas,* id est quod ratione attingi nequit, et omnem superat ratiocinandi capacitatem. Div. Nomin. cap. 4, § 1. Accipitur item pro *irrationabilitate et carentia rationis.* Cælest. Hier. cap. 2, § 4.

Ἄλογον, *ratione carens.* De divinis nominibus cap. 4, § 32.

Ἄλώητον, *integrum, non mutilatum.* Div. Nom. cap. 4, § 22.

Ἄλώητος, *illians, inviolatus.* De divinis nominibus cap. 8, § 5. Græcus interpretas ἀνδριστός, ἀδαβής, ἀμώμητος, id est *contumelice, noxiæ, maculæ expertus.*

Ἀμβλωθρίδιον, *abortivum, seu partus mortuus.* Ecclesiasticæ Hierarchie cap. 3, parte 3, § 6. Græcus interpretas ἔκρωμα, Hesyehius, τὸ παιδίον νεκρὸν, ἄωρον, ἐκβολὴ γυναικός, id est *puer mortuus, immaturus, ejectio mulieris.*

Ἀμέθεκτον, *intactum;* quod non potest communi fieri, nec a quovis tangi. Eccles. hierar. cap. 4, § 1, ubi scribit ad Timotheum, ut quæ ad fidem ac religionem pertinent, teneat ἀμέθεκτα, nec aliis passim evulget, præsertim illa mystica quæ in libris suis tractat.

Ἀμεθέκτως, *imparticipate.* Divin. Nomin. cap. 2, § 5.

Ἀμεθεξία, *imparticipatio,* id est quod a nullo participatur. Div. Nom. cap. 2, § 5.

Ἀμελιχτον, *severum sive rigidum,* scilicet in honori partem. Græcus interpretas ἀκολάχευτον, ἀπαρ-ἔγκλιτον, id est *non cedens adulationi, quod inclinari nequit,* scilicet ad id quod non debeat. Cælest. Hier. cap. 2, § 4, et cap. 8, § 1. Vide ibidem Scholia S. Maximi.

Ἀμειωτον, *indiminutum,* id est minime mutatum, sed integrum. Divin. Nominib. cap. 1, § 2. Sic Dionysius Ecclesiast. hierarchie cap. 3, parte 3, ait pontificem, atque adeo omnes qui populo instituenti, et a vitiis revocando operam dant, cum ad alios erudiendos ab aris et devoti animi quiete quasi foras prodierint, redire continuo debere ad ea quæ munera sunt propria, quæque ad intimam animi sanctitatem pertinent, idque ἀμειώτως, hoc est, *nulla in re immixtos,* nulla jactura facta pietatis atque virtutis, nulla polluti vitiorum labe ac sordibus, neve ardore piæ mentis ulla ratione delibato; ne dum aliis prodesse cupiunt, sibi nocuisse videantur.

Ἀμερία, *impartibilitas,* id est quod partibus caret, adeoque in illas dividi nequit. Divin. Nom. cap. 1, § 4.

Ἀμερῶς, *impartite,* id est non per partes, neque participate, sed totaliter, integre. Divin. Nominib. cap. 2, § 1.

Ἀμοιβή, *vicissitudo, vicaria relatio, retaliatio, mutatio.* Epist. vii, § 5.

Ἀμορφία, *informabilitas, infigurabilitas.* Divin. Nom. cap. 1, § 1.

Ἀμόρφωτον, *infigurabile,* id est quod per nullam formam vel figuram exprimi potest. Cælest. Hier. cap. 15, § 2.

Ἀμυδροῦμενον, *tuberosatum,* id est tenuius

relucens. Dicitur proprie de radiis luminaribus ac visuallibus, qui quanto a sole aut candela et oculo remotiores sunt, tanto quoque pro proportione distantia remissiores sunt, donec tandem extremum splendorum activitatis suæ attingentes, ulterius plane evanescent. Cælest. Hierar. cap. 8, § 1.

Ἀμώρητος, *profanus, non initiatus.* Eccl. Hierar. cap. 3, p. 3, § 6. Græcus interpretas, ὁ ἀμώρητος τῶν μυστικῶν, *expers rerum mysticarum.*

Ἀμύνω, *ulciscor, vindico, defendo.* Epist. viii, § 1.

Ἀμυστος, *rudis, sacrorum imperitus,* id est, qui nondum sacris initiatus, aut doctrina Christiana instructus est, qui expertus est mysteriorum, et ab illa excluditur. Myst. Theol. cap. 1, § 2, ubi vide Adnotationes nostras, et Scholia S. Maximi.

Ἀμφίβιον, *amphibium, seu ancipiti vita,* id est, quod tam in aqua quam in aere vivit. Divin. Nom. cap. 4, § 2. Vide ibidem Scholia S. Maximi.

Ἀναγωγή, *anagoge,* id est sensus oraculorum mysticis ac reconditis, qui nos in cælium meditando subvehit, propeque Deum ad cælestia cernenda contemplantibus præbet. Cælest. Hier. cap. 1, et alibi sæpe.

Ἀναγωγικῶς, *anagogice,* id est sursum agendo seu impellendo, et a terrenis ad cælestia tradendo. Hinc sensus Scripturæ *anagogicus* appellatur, qui cælesti quidpiam insinuat. Cælest. Hier. cap. 1, § 2 et passim alibi.

Ἀνάδοχος, *susceptor, seu sponsor ac fidejussor baptizandi,* Eccl. Hier. cap. 2, p. 2, § 5. Vide ibidem nostras Adnotationes, et Scholia S. Maximi de ejus officio et obligatione.

Ἀναζέον, *ebulliens seu reserescens.* Cælest. Hierar. cap. 7, § 1, a verbo ἀναζέω, *ebullio, scaturio.*

Ἀναζωωποροῦν, *resuscitare,* et quodammodo ignem seu calorem vitalem revocare. Proprie enim est ignem jam conditum ac sopitum suscitare. Cælest. Hierar. cap. 7, § 1.

Ἀνακάθαρσις, *anagogici sensus explicatio, a verbo ἀνακαθαίρωμα, id est repurgo, explio.* Græcus interpretas, διάνοξις, διασάφησις, ἐπιλυσις, διευκρίνησις, id est *patesfactio, declaratio, resolutio, distinctio.* Cælest. Hier. cap. 15, § 1. Significat etiam solaris eclipseus repurgationem, dum videlicet luna sub sole transiens nobis lumen solis, quod obscuraverat, restituit. Sic S. Dionysius vocem illam accipit in Epistola ad Polycarpum, ubi admirandum solis deliquium, quod Christo de cruce pendente contigit, describit.

Ἀναίσθησις, *insensibilitas, sensuum privatio ac stupor.* Cælest. Hier. cap. 2, § 4.

Ἀναίτιος, *causa carens,* quem nulla causa anteit, nullam causam agnoscens. Divin. Nomin. cap. 4, § 32. Significat etiam innocentem, nullius culpæ reum, crimine vacantem.

Ἀνακαινισμός, *renovatio.* Divin. Nominib. cap. 1, § 3.

Ἀνακρίρωτον, *depradicabile, commendabile.* Epist. viii, § 1.

Ἀνακηρύττω, *depradica, commendo.* Ibidem.

Ἀνακυλισμός, *revolutio.* Cælest. Hier. cap. 15, § 9, a verbo ἀνακυλίω, id est *replico, revolve, sursum volvo.*

Ἀναλίσσασθαι, *enadare, explicare.* Div. Nominib. cap. 2, § 7.

Ἀναλλοιωτος, *invariabilis, immutabilis.* Divin. Nom. cap. 2, § 6. Græcus interpretas: ἀεὶ ὁ αὐτὸς εἶναι, μὴ δεχόμενος ἀλλοίωσιν. Qui semper idem est, non admittens mutationem.

Ἀναλογία, *proportio, proprietates, similitudo, comparatio, etc.* Eccl. Hier. cap. 3, p. 3, § 6.

Ἀναμαρτησία, *impeccantia,* id est summa vitæ puritas, ab omni peccato aliena, qualis erat Christi, et Virginis, et quorundam sanctorum. Eccl. Hier. cap. 5, p. 3, § 4, quod Perionius et Lamselius vertunt *peccandi privationem.* Sed verius in Christo erat non tantum privatio peccati, sed positiva im-

possibilitas, et absoluta impotentia peccandi, propter unionem hypostaticam, ut docent theologo.

Ἀναμόρφωσις, reformatio. Div. Nom. cap. 1, § 3.

Ἀνανεύσωμεν, inspicimus, seu aspiromus, scilicet eunt animi nutu ac propensione: **ἀνανεύω** enim componitur quasi ex **ἀνω**, id est **sursum**, et **νεύω**, id est **nictō, annuo, respicio.** Græcus interpret, **ἀναυώπω, emergo, sursum oculos attollo.** Insinuat igitur S. Dionysius, ad res divinas ex intima animi propensione attendendum esse; hæc enim propensio et promptitudo voluntatis, multum confert ad eas facilius capiendas. Cœl. Hier. cap. 1, § 2. Hinc.

Ἀνάνευσις, inspectio, id est ad superna aspiratio. Cœl. Hierar. cap. 15, § 3, ubi exponit angelorum τὴν πρὸς τὰ θεῖα φωτὰ διεκδαστάτην ἀνάνευσιν, **perspicacissimam ad divina lumina susceptionem,** quod minus proprie vertit Perionius, **clarissimam divinorum luminum assensionem;** quem hoc modo corrigit Lamselius, **clarissimam versus divina lumina (cognitionis) susceptionem.** Scotus, **ad divina luminaria clarissimum respectum.**

Ἀνανεωτικόν, renovativum, id est renovandi vim habens. Cœlest. Hier. cap. 15, § 2.

Ἀναντες, auterius, scilicet in sensu S. Pauli, qui ad anteriora se extendens intelligit perfectiora, magis sublimia, magis ardua, etc. Hæc enim vis significationis huic voci inest. Græcus interpret explicat: **πρόσω, ἄνω, ἐπὶ τὸ προκείμενον,** id est **anteriorum, sursum, ad propositum scopum.** Cœl. Hier. cap. 15, § 1.

Ἀναπεπταμένον, patulum, apertum, a verbo anomalo **πετάνωμι, pando, aperio.** Cœl. Hierar. cap. 15, § 3.

Ἀναπλήρημι, repleo. Divin. Nominib. cap. 4, § 30.

Ἀναπλοῖ, id est **simplificat,** scilicet cum relatione quoriam ad sursum, ac si compositum sit ex **ἀνω**, id est **sursum**, et **ἀπλώω**, id est **simplifico:** derivatum enim est ab **ἀπλός, ἀπλοῦς,** quod est **simplex.** Lexicographi τὸ ἀπλόω καὶ ἀναπλόω interpretantur **expando, explico,** prout vertit Lamselius; sed S. Dionysius manifeste accipit pro **simplifico,** ut patet ex titulo et cap. 1 Cœl. Hierar., § 1, ubi vide Adnotationes nostras.

Ἀναποδίξω, sisto, remotor, impedio; item **retrogrator, retrongo.** Epist. vii, § 2.

Ἀνάπτυξις, explicatio, a verbo **ἀναπτύσσω, explico.** Græcus interpret, **διασάφησις, declaratio.** Cœl. Hier. cap. 15, § 1.

Ἀναπτύσσω, explico, expono, aperto. Div. Nom. cap. 2, § 7.

Ἀνάρρησις, evocatio, seu nominis pronuntiatio, quæ ordinandi citantur et evocantur, ordine quisque suo, et respondent; **ἄδωμ.** Eccl. Hierar. cap. 5, p. 2, in fine, et p. 3, § 1. Vide S. Maximam, ibidem.

Ἀναρχον, sine principio, id est, quod non habet principium. Div. Nom. cap. 4, § 8.

Ἀνασκαλεῖω, suscito. Eccl. Hierar. cap. 7, p. 3, in fine.

Ἀνατατικῶς. Hoc Lexicographi exponunt minaciter, imperiose, extense; sic **ἀνατασιν** extensionem interpretantur, quasi ab **ἀνατεῖω**, id est **extendo, elevo,** scilicet cum relatione quadam ad ea quæ sursum sunt; hæc enim significativa vis inest compositis cum præpositione **ἀνά,** ut manifestum est in vocibus **ἀναγωγή, ἀναγωγικῶς,** etc. Unde ad hanc vocis hujus vim exprimendam, **ἀνατατικῶς ἡμᾶς ἀναπλοῖ** vertit: **Ad supra nos revocando simpliciter.** Cœlest. Hier. cap. 1, § 1 et 2. Vide ibidem Adnotationes meas. Vocem hanc vertit Scotus **retitutus, Sarracenus suscitative, Ambrosius, et intentionis præcipue, Perionius excitando,** ut et Lamselius.

Ἀναπαύω, exhibeo, demonstro, manifesto. Eccl. Hier. cap. 5, p. 1, § 1.

Ἀναφές, intactile, id est quod tangi aut palpari nequit. Mystic. Theolog. cap. 1, § 1. Hoc de unione mystica dicit, quæ, ut supra sensum et intellectum est, sic et tactum cum sensitivum tum intellectualem in se non habet; vel de Deo intimo in animam illapso, quod eodem recidit.

Ἀναφής, intactilis, sensum tactus effugiens Græcus interpret, **ἀφαιστος, ἀφαλάφητος, ὁ μὴ ἐψηλαφημένος, impalpabilis, intangibilis, qui non potest atrectari.** Div. Nom. cap. 1, § 1.

Ἀνδροπλαστία, viriformatio. Epist. ix, § 1. Compositum ex nomine **ἀνδρ, vir,** et verbo **πλάττω, formo, fingo.**

Ἀνδρωθεῖς, vir factus, seu virilis. Epist. iv, Græcus interpret, **εἰς ἄνδρας ἐγγραφεῖς,** id est **proprie majorennis, qui jam inter viros annumeratur;** sive adolescens, qui jam tuietæ suæ permitteretur, qui Romanis virilem etiam togam sumpsisse dicebatur.

Ἀνεκλεπτον, indeficiens. Cœlestis Hierarch. cap. 15, § 9.

Ἀνεκτομπεύτως, sine ostentatione, id est absque fastu, absque pompa et jactantia. Cœlest. Hierarch. cap. 15. Significat etiam **secrete, vel arcane;** nam **ἐκτομπεύω** idem quoque est quod **secreta pando.**

Ἀνεκφοίτητον, ingressibile, id est quod foras non emanat, neque se prodit. Divin. Nomin. cap. 2, § 1.

Ἀνεμος, ventus. Quid mystice designet, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 6, et ibidem Adnotationes et Scholia.

Ἀνεμπόδιστος, expeditus, sine impedimento, nullo compede remorante. Cœlest. Hierarch. cap. 15, § 8.

Ἀνένδοτον, constans, scilicet quod flecti nequit ad id quod deterius est. Sic ait angelorum amorem esse **ἀκινή καὶ ἀνένδοτον ἔφεσιν,** id est **flecti ne scikum et constans desiderium.** Cœlest. Hierarch. c. 2, § 4.

Ἀνευδότης, id est bona fide, citra ullum figmentum. Græcus interpret, **ἀπληκριδωμένως, σπουδαίως, ἐπιτελῶς,** id est **accurate, diligenter, sufficienter;** quando nimirum sit aliquid non perfunctorie, nec translative, sed exacte, et enixe, ac toto opere. Ita Budæus in Adnotationibus.

Ἀνεργησία, inefficacia. Utitur hoc vocabulo id eo qui dominus habet passiones, ita ut amplius non noceant. Eccl. Hier. cap. 5, p. 3, § 4.

Ἀνεξάλλατος, immutabilis, constans, qui non est variabilis. Eccl. Hier. cap. 1, § 1.

Ἀνεξέλεγχτον, irresistibile, id est quod confutari non potest, aut redargui, vel convinci. Epist. vi et vii, § 1. Item apud Thucydidem, idem est quod nullis ostens argumentis, nullam habens demonstrationem.

Ἀνεξεραύνητον, imperscrutabile, id est quod perscrutando inveniri aut intelligi non potest. Div. Nom. cap. 1, § 2.

Ἀνεξιχνίαστον, ininvestigabile, id est quod investigatio nequit non pote. De divinis nomin. cap. 1, § 2.

Ἀνεπιόθλωτος, serenus, id est minime turbatus, aut confusus, aut intricatus. Divin. Nomin. cap. 2, § 7.

Ἀνεπίστροφος, irreversibilis, irrevetibilis, id est qui non retrograditur, nec respicit retro. Cœl. Hierar. cap. 15, § 9. Græcus interpret, **ἀμελής,** id est **incuriosus.**

Ἀνθρωπομορφία, hominis efformatio. Quid mystice in angelis designet, vno Cœlest. Hierar. cap. 15, § 3.

Ἀνθρωπομορφος, in forma hominis, id est specie humana depictus, uti angeli solent pingi speciosa forma juvenis. Cœlest. Hierarchiæ cap. 15, § 3.

Ἀνθρώποποιεῖως, hominidecenter, id est ut ho-

minem decet, humanus, humane. Cael. Hier. cap. 7, § 3.

Ἀνθρωποφυτόν, *Quod homini nativum est, seu naturale.* Mystic. Theol. cap. 5, ubi pulchre ait ὑπερῶσιον Ἰησοῦν ἀνθρωποφυτικῆς ἀληθείας οὐσιουῦσαι, *supersubstantialem Jesum humane naturæ veritatibus substantiatum esse, hoc est connaturales homini proprietates vere assumpsisse.*

Ἀνίσχυτον, *instabile, inconstans, fundamento carens.* Div. Nom. c. 4, § 32.

Ἀνοησία, *inintelligibilitas, id est quod omnem superat intelligendi capacitatem.* Div. Nomin. cap. 1, § 1.

Ἀνόητος, *inintelligibilis, ibid. Alias ordinarie significat stultum, stolidum ac imprudentem.*

Ἀνόμματος, *exoculatus, carens oculis.* Div. Nom. c. 4, § 1.

Ἀνόμοιον, *dissimile.* Quid in Deo, vide Divin. Nom. cap. 9, § 7.

Ἀνομοιώτης, *dissimilitudo, De divin. nomin. cap. 4, § 7.*

Ἀντιπεριαγωγή, *retroactio, retrogradatio.* Epistol. vii, § 2.

Ἀντιτείνω, *reluctor, repugno, resisto.* Epist. viii, § 1.

Ἀντίστον, *reluctans, refractarium.* Div. Nomin. cap. 2, § 6.

Ἀντοπεῖν, *obtueri, obtutum directe obvertere.* Eccl. Hier. cap. 2, p. 1, in fine. Div. Nom. cap. 3, § 3. Græcus interpres ἀντοφθαλμεῖν καὶ ἀντιθέλειν, *oculis contrariis, contra aspicere.*

Ἀνοπαρξία, *annihilatio.* Eccl. Hierar. cap. 5, p. 3, § 11, compositum ex α privativa, et ὀπαρξίς, *id est substantia.*

Ἀνυπόπτως, *insuspicanter, sine suspitione, confidenter, secure.* Epist. viii, § 1.

Ἀνωκισμένος, *sursum habitans.* Dicitur propria de eo quod semiotum est, et abstrusum aut obscurum. Divin. Nominib. cap. 4, § 1. Suidas ἀνωκισμένος interpretatur, ἐν ταῖς ἀνωτάτω γενήσεσι ἢ ἄνω ὄν, *id est in summo natus, vel sursum existens.*

Ἀνώνυμος, *anonymus seu anonymous, id est sine nomine.* Sic Deum vocat, quia quid sit, nullo nomine exprimi potest. Divin. Nom. cap. 1, § 5, vide ibidem Adnotationes.

Ἀολῆ ποιῆ, *in unum copulat.* Græcus interpres τὸ ἀολῆ exprimit συνηθροισμένα, ἡνωμένα, *ad eum coacervata, adiuncta.* Dicit hoc de sole, qui inde ἥλιος Græce dicitur. Divin. Nom. cap. 4, § 4, ubi vide Adnotationes et Scholia S. Maximi.

Ἀόρατον, *invisible.* Myst. Theol. c. 1, § 1.

Ἀοριστία, *infinitas, quæ definitur nequit, nec ullis limitibus circumscriptur.* Cælest. Hier. cap. 2, § 5. Div. Nom. c. 1, § 1.

Ἀπαμφέγγυμι, *exuo, seu spolio vestibus.* Eccl. Hier. cap. 2, p. 2, § 6.

Ἀπαναίεσθαι, *rennere, rennatiare, deserere, refugere.* Cælest. Hier. cap. 2, § 5, Divin. Nomin. cap. 2, § 3.

Ἀπαξίω, *dedignor.* Epist. vii, § 3.

Ἀπαράλοπτος, *patulus, minime obvolutus aut tectus.* Eccl. Hier. c. 1, § 4.

Ἀπαρτηρήτως, *sine reservatione, id est sine observatione ulius differentie, per quam contrahatur aut determinetur ad quampiam particulare aut speciale.* Div. Nom. cap. 2, § 1.

Ἀπατηλόν, *julus.* Epist. vii, § 1.

Ἀπαυθαδιζόμενος, *presumptuosus, contumax, protervus, id est insolenter aliquid attentans supra vires.* Div. Nom. c. 1, § 2.

Ἀπαυθαδιάζω, *insolentia, arroganter me geo.* Epist. viii, § 1.

Ἀπειλέω, *minor, comminor, minas intendo.* Epistol. viii, § 1.

Ἀπειρία, *infinitas.* Div. Nom. cap. 4, § 10.

Ἀπειρόγνωστος, *infinitus, sive infinita prædi-*

tus scientia. Sic Cael. Hier. c. 11, vocat ἀπειρόγνωστον σοφουσίαν, *infinitorum consciam creatricem sapientiam, vel, si dictu fas sit, infinitisiam sapientificationem; quod vertit Sarracenus, infinite cognitionis sapientificationem; Ambrosius, immense auctorem scientiæ atque sapientiæ fontem; minus recte Perionius, sapientiæ effectricem, omittit enim primam partem; et Lansselius, infinite cognitionis principium, non enim id totum exprimit quod est in Græco.*

Ἀπειρόδύναμος, *infinitipotens.* Divin. Nomin. cap. 8, § 3.

Ἀπειρον, *infinitum.* Div. Nom. c. 4, § 10.

Ἀπειροπρόσωπον, *infinitarum facierum, id est innumeras facies habens.* Eccl. Hierar. cap. 4, p. 3, § 7.

Ἀπερφαίνω, *dissimilo, scilicet quod non refert id cujus imago est.* Cælesti Hierarch. cap. 2, § 2.

Ἀπερικαλόπτως, *aperte, quod nimium symbolis et figuris minime velatur.* Cælest. Hierarch. cap. 2, § 4. Perionius vertit, *perspicue; Scotus, circumvolute; Sarracenus, non circumvelate; Ambrosius, absque ullo velamine.*

Ἀπερληπτον, *incomprehensibile, id est quod comprehendere nequit, neque teneri.* Cælest. Hierar. c. 15, § 2.

Ἀπεριστάπυχτοι, *non citati per tubam, id est non invitati, neque admissi ad sacra, atque adeo penitus ignari mysteriorum; intelligit enim homines profanos, qui ad sacra non invitantur neque admittuntur.* Alludit ad tubas vel campanas, quibus signum dari solet Christianis futuri sacri, ad quod tubæ vel campanæ sonitu invitantur. Eccl. Hier. cap. 3, par. 3, § 6, ubi vertit Perionius, *omnino ignari; Scotus, non circumtubicinantes; Sarracenus, qui quidem buccinas non senserunt; Ambrosius, qui omnino rudes sunt; Gallus, cœνῶν qui n'ont du tout point voulu entendre publie; Lansselius, quibus nihil omnino a postolorum tuba innotuit.*

Ἀπερίσκεπτον, *incircumspectum, seu inconsideratum.* Cælest. Hier. c. 2, § 4.

Ἀπίχημα, *sibilus ultimus soni, ubi echo quasi desinit.* Cael. Hier. c. 2, § 4.

Ἀπλωτικός, *simplificatus, ab ἀπλός ἀπλός, id est simplex, hinc unionem animæ cum Deo vocat ἀπλωτικήν ἔνωσιν, id est simplificationem unionem; mens enim nostra in ista cum Deo conjunctione a distractionibus ac dividuis imaginationibus absoluta, quodammodo simplicatur, cum per beatitudinem illam unionem simplicissimus Dei perfectionibus communicat supra omnem multiplicitatem, simplici Deo tota per amorem supernaturalem simpliciter inhaerens.* Cael. Hier. cap. 1, § 2.

Ἀπογράφειν, *describere.* Dicitur id proprie, cum nomina in catalogum referuntur, ut fit in Ecclesia, dum baptizandi et ordinandi adnotantur. Eccl. Hier. c. 2, p. 2, § 6.

Ἀποδεικάζω, *animam despondens, exanimatus.* Div. Nom. c. 3, § 3.

Ἀποδέω, *desiciens, id quod non assequitur neque attingit perfectionem rei propositæ.* Cael. Hier. c. 2, § 5. Hinc ait cap. 12, § 2. Ὅτι τῆς ὀλίγης καὶ ὑπερκατεμένης τῶν προσηυτέρων διακόσμων δυναμῶς ἀποδέουσι, οἱ τελευταῖοι. *Nullissimus antihimiorum dispositionum integram et eminentem virtutem non attingere.* Quod vertit Perionius: *Totam atque summam superiorum ordinum vim inferiores requirere; Scotus: Ab universali et superposita majorum ornatum virtute relinquuntur vitium; Sarracenus: Totalem et superpositam dignitatum ornatum virtutem non habent postremi; Lansselius: A totali et eminenti superiorum ordinum virtute, postremos abesse.*

Ἀποδιαστέλλω, *segrego, separo.* Eccl. Hierar. cap. 5, p. 1, § 1.

Ἀπολάβων, *labori cedens, fatigatus.* Divin. Nom. c. 5, § 5.

Ἀπόκαρσις, tonsura. Eccles. Hier. cap. 6, p. 5, § 5, ubi ait in consecratione monachorum fieri τριχῶν ἀπόκαρσιν, *capillorum tonsuram, eamque significare vitam καθαρὰν καὶ ἀσχημάτιστον, puram et candidam, nulla vitio et artificio suctam, impeditentis omnibus nudam et spoliatam, et in qua libera mens, et undique exposita, e domicilio capitis Deum spectet, atque ad illum studio ardenti et honestissimo contendat.*

Ἀποκλήρωσις, sortitio, seu attributio numerum, quæ singulatum unicuique, et quasi sortito fieri solet, id est vires fungendi officii attribuit. Vocantiones vulgo appellant. Eccles. Hierar. cap. 5, p. 1, § 1. Ubi vide Scholia S. Maximi.

Ἀποκλήρω, ablego, exhaeredo. Eccl. Hier. cap. 5, p. 1, § 1.

Ἀπόκλισις, propensio, seu inclinatio. Cœl. Hier. cap. 2, § 4.

Ἀποκρυφή, latibulum, Mysticæ Theologiæ cap. 1, § 2.

Ἀπολακτίζω, calce serio, repello. Epist. viii, § 1.

Ἀπολιθαινω, decido, corruo, scilicet impingendo in aliquod offendiculum. De div. nominib. cap. 1, § 2.

Ἀπολίθησις, lapsus, aberratio, exorbitantia. Div. Nom. cap. 1, § 24.

Ἀπολύτως, absolute, id est sine restrictione. Div. Nom. cap. 2, § 1.

Ἀπομόρφημα, expressiones, sive illa quæ expressa sunt, v. g. a sigillo, ut sunt signaturæ. Div. Nom. cap. 2, § 6.

Ἀπορύω, claudio, occludo. Divin. Nomin. cap. 4, § 25.

Ἀποπεράτωσις, terminatio, seu limitatio, ut dum cortis limitibus et terminis, quidpiam definitur ac circumscibitur; πέρας enim terminus est. Cœlest. Hier. cap. 15, § 6.

Ἀποσοδέω, arceo, prohibeo, excludo. Eccl. Hier. cap. 3, p. 3, § 7.

Ἀποταγή, abrenuntiatio, scilicet quæ sit Satanæ in baptismo et exorcismis. Eccl. Hier. cap. 2, p. 2, § 6.

Ἀπότομον, rudens seu inconcisum. Cœl. Hier. cap. 2, § 2. Vide ibidem Scholia Maximi.

Ἀπόφασις, negatio, seu sententia quæ per negationem effertur, ut v. g. cum dicitur: *Deus non est lapsus*, etc. Græcus interpret explicat λόγος ἀποφατικός, ἀπόφασίς, τινος ἀπό τινος, id est sermo negativus, negatio alicujus de aliquo. Huic opponitur κατάφασις, quæ est affirmatio alicujus de aliquo. Cœlest. Hierarch. cap. 2, § 3, Mysticæ Theol. cap. 3, ubi docet τίνες αἱ καταφατικαὶ θεολογίαι, τίνες αἱ ἀποφατικαί, id est quæ sunt negantes theologiae, et quæ affirmantes.

Ἀπρονόητον, impronitum. De divin. nominib. cap. 4, § 33.

Ἀπρόσοδες, minime egrum. Cœl. Hier. cap. 15, § 2.

Ἀπρόσιτον, inaccessible, id est ad quod accedi non potest. Div. Nom. cap. 4, § 11.

Ἀπτικαὶ δυνάμεις, tactiles facultates. Quid mystice designent, vide Cœlest. Hierar. cap. 15, § 3.

Ἀραρότως, stabiliter. Cœlest. Hier. cap. 1, § 2. Græcus interpret ἀρμοζόντως ἢ παγίως, ἑδραίως, id est congruenter, vel solide, firmiter.

Ἀργυροειδής, argentiformis, id est argenti speciem habens. Cœl. Hier. cap. 15, § 7.

Ἄρματα, currus. Quid mystice, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 8.

Ἄρμοστής, concinnator, qui omnia congruenter et pulchro ordine disponit. Eccl. Hier. cap. 3, p. 3, § 14. Ita proprie (ut ait S. Maximus) vocat τὸν ἀρχοντα τῆς Ἐκκλησίας ἐπίσκοπον: *episcopum Ecclesiæ principem*, ad consuetudinem Lacedæmoniorum alludens, qui præfectos urbium nominabant

ἄρμοστής, ut Athenienses ἀρμοστήρας, qui ad bene et præclare vivendum alios dirigerent.

Ἀρθροπῶς, vitiliter. Eccles. Hierar. cap. 2, p. 3, § 5.

Ἀρθεπῶς, constanter, stabiliter, viriliter. Cœl. Hier. cap. 15, § 1.

Ἀρχετοπία, primæva formatio, seu forma primitiva. Cœlest. Hier. cap. 2, § 4. Divin. Nomin. cap. 2, § 6.

Ἀρχέτυπον, forma primigenia. Eccles. Hierar. cap. 5, p. 3.

Ἀρχὴ παραδειγματική, principium exemplare; τελικὴ, finale; ποιητικὴ, efficiens; εἰδικὴ, formale; στοιχειώδης, elementare seu materiale. Divin. Nom. cap. 4, § 10.

Ἀρχιερωσύνη, pontificatus, principale sacerdotium. Epist. viii, § 1.

Ἀρχιστάτηρος, nulliæ princeps. Cœl. Hierar. cap. 2, § 1.

Ἀρχισύμβολον, primum symbolum. Sic vocat ven. sacramentum, quod inter symbola seu sacramenta primatum tenet. Eccl. Hierar. cap. 3, p. 3, § 1.

Ἀρχισυναγωγός, primæ collector, princeps synagoga. Div. Nom. cap. 4, § 4.

Ἀρχιφῶτον, principium lucis. Sic Deum Patrem appellat, qui principium est omnis lucis. Vox composita est ex ἀρχῇ, id est principium; et φῶς, id est lux. Cœlestis Hierarchiæ cap. 1, § 2. Vide ibidem Adnotationes et observationem generalem vii.

Ἀσκοπον, scopo carens, id est vagum, erroneum, inconsideratum. Div. Nom. cap. 4, § 52.

Ἀσχημάτιστον, infigurabile, id est quod per figuram aliquam representari nequit. Cœl. Hierar. cap. 2, § 2, Div. Nom. cap. 1, § 1.

Ἄσχετος, incomprehensibilis. Vide S. Maximus in Scholia ad cap. 7 Cœlest. Hierarch. § 4, in fine.

Ἄσυμμετρα, impropertio. Divin. Nomin. cap. 4, § 32.

Ἄσυμμιξία, impermixtio. De divin. nominib. cap. 4, § 7.

Ἄσυμφυτον, impermixtum. Eccles. Hierarch. cap. 1, § 5.

Ἀσύστατον, inquietum, id est quod nullam habet consistentiam, aut statum fixum, sed semper mutat et variatur. De Divin. Nominib. cap. 2, § 6.

Ἀτελεύτητον, sine fine, id est quod non habet finem. Div. Nom. cap. 4, § 8.

Ἄτευξία, frustratio, aberratio. Divin. Nomin. cap. 4, § 34.

Ἄτράνητον, obscurum, id est quod visus sive intellectualis sive sensitivus penetrare non valet. Div. Nom. cap. 4, § 11.

Ἀυθαίρετον, arbitri libertas, sive potestas per se eligendi quidpiam. Eccles. Hierarch. cap. 2, p. 3, § 3.

Ἄυλος, immaterialis seu expertus materiæ, ex a privativa particula, quæ negat id quod post se relinquunt, et ὕλη, id est materia. Sumitur autem pro re spiritali, quod spiritus quam maxime a materia et omni materiali concretione segregatus sit. Hinc mentis oculos, quibus spiritalia contemplanur, ἄυλους, vocal. Cœlest. Hierarch. cap. 1, § 2.

Ἄυτενέργητον, per se operans. Div. Nomin. cap. 4, § 14.

Ἄυτοαγαθότης, ipsamet bonitas, sive per se bonitas, quæ essentia sua talis est, et non ab alio vel per participationem, ut sunt creatæ bonitates hominum et angelorum. Divin. Nomin. cap. 2, § 1.

Ἄυτοαγιότης, per se sanctitas. Div. Nom. c. 12, § 1.

Ἄυτοζωή, per se vita, id est non ab alio vitam habens ad nos, sed a se ut per se. Divin. Nomin.

cap. 2, § 8. Vide etiam cap. 6, et ibidem Adnotationes nostras, et Scholia sancti Maximi.

Ἀποκαλλοποιός, *per se pulchrificus*, Divin. Nom. cap. 11, § 6.

Ἀποκρατητικόν, *per se victoriosum*, id est per se potens aliquid redigere in suam potestatem. Coel. Hier. cap. 15, § 2.

Ἀπομετοχή, *per se participatio*. Divin. Nom. cap. 5, § 5.

Ἀπομοιοότης, *per se similitudo*. Divin. Nom. cap. 5, § 5.

Ἀποσοφία, *per se sapientia*. Divin. Nom. cap. 5, § 5.

Ἀποὑπερούσιον, *per se supersubstantiale*. Divin. Nom. cap. 5, § 1.

Ἀυτοφυές, *natum*, quasi per se natum. Myst. theol. cap. 2.

Ἀυτῶως, *per se lux*, id est non ab alio lucem accipiens, sed a se et per se talis. Divin. Nom. cap. 9, § 8.

Ἀφαίρεσις, *ablutio*, seu *negatio*. De div. nominibus cap. 2, § 4. Nam celebrat in Mystica theologia, cap. 2, ubi omnia de Deo negat; ubi vide exempla ablationis.

Ἀφθεγκτον, *ineffabile*, quod effari et explicari nequit, et

Ἀφθέγκτως, *ineffabiliter*, Div. Nom. cap. 1, § 1.

Ἀφιερῶν, *consecro*, *dedico*. Ecclesiast. Hierar. cap. 1, § 1.

Ἀφορίζεσθαι, *definire*. Div. Nom. cap. 4, § 7.

Ἀχάρακτον, *insculptum*, id est tabula rasa, cui nihilivm insculptum est aut inscriptum. Div. Nom. cap. 2, § 6.

Ἀχραντον, *intemeratum*, quod polluere aut violare nefas est; qualia sunt mysteria quae propagari non possunt. Eccles. Hierar. cap. 1, § 1.

II

Βάθος, *profunditas*. Quid in Deo sit, vide Div. Nom. cap. 9, § 5.

Βάρος, *gravitas*, *densitas*. Hinc βάρος τοῦ σκότους vocat *densitatem tenebrarum*, Divin. Nom. cap. 4, § 5.

Βασιλεὺς βασιλέων, *rex regum*. Quomodo Deus, vide Divin. Nom. cap. 12, § 3.

Βέβηλος, *impurus*, *profanus*. Epist. ix.

Βλέφαρα, *palpebrae*. Quid mystice designent, vide Coel. Hier. cap. 15, § 3.

Βοὸς μορφή, *bovis forma*. Quid mystice, vide cap. 15 De caelest. hierarch. § 8.

Βουλητόν, *expetendum*, *desiderabile*. Div. Nom. cap. 4, § 32.

Βραχύλεκτος, *breviloquus*, sive brevi sermone expositus. Myst. theol. cap. 1, § 3, ubi ex sententia S. Bartholomaei docet, quod bona omnium causa, sive Deus, sit πολύλογος καὶ βραχύλεκτος, id est quod exprimitur multo sermone vel conceptu, et paucis atque etiam nullo, de quo vide Adnotationes nostras ad dictum locum, et Scholia S. Maximi.

Βραχύτης, *brevitas*, *tenuitas*. De divinis nominibus cap. 4, § 4.

Γ

Γαῦρον, *animositas*, *superbia*. Div. Nom. cap. 4, § 25.

Γεηρός, *terrenus*, *terrestria*. Epist. iv.

Γεινιάω, *appropinquo*. De divinis nominibus cap. 4, § 50.

Γενουργόν, *generatum*, id est generandi vim habens. Div. Nom. c. 4, § 20.

Γουστιαὶ δυνάμεις, *gustandi facultates*. Quid mystice designent, vide Coelest. Hierarch. cap. 15, § 3.

Γεωμετρικὰ σκευή, *geometrica instrumenta*.

Quid mystice designent, vide Coel. Hier. cap. 15, § 5.

Γνόφος, *caligo*. Quid sit mystica caligo, vide Myst. Theol. cap. 1 et 2, et Epist. i et v, et ibidem Adnotationes nostras, et Scholia S. Maximi. Vocat autem S. Dionysius γνόφον ἀγνωσίας, id est *caliginem incognoscibilitatis*, quia in seipsa nullam intellectuatem lucem aut cognitionem admittit; vera autem *mysticam* appellat, quia intima est, et occulta illa conjunctio, ut nulla mens ejus rationem comprehendere possit. Si vero Deum per caliginem intelligas (ut revera intelligi potest), is quidem caligo ignoscibilitatis dicitur, quod ut in seipso est, a nulla creata mente in hac vita cognosci valeat.

Γνώσις, *notio*, *notitia*, *scientia*. Proprie in rigore philosophico accipitur pro scientia per syllogismum ac demonstrationem ratiocinando acquisita. Myst. Theol. c. 1, § 2 et 3. Vide ibidem Adnotationes et Scholia Maximi.

Γνωστικὴ ἀντιλήψις, *scientifica apprehensio*. Myst. Theol. cap. 1, § 3, ubi γνωστικὰς ἀντιλήψεις, Perionius et Ambrosius vertunt *cognitionis et scientie praedia*; Marsilius, *cognitoria perceptiones*; nostra, *scientificas apprehensiones*, id est notiones omnes, aut conceptus qui animo scientiam et cognitionem ingerere possunt.

Γουμωτόν, *secundana* seu *secundandi vim habens*, Coel. Hier. cap. 15, § 8.

Γάμιος, *secundus*, *genitalis*. Ibidem.

Γουμότης, *secunditas*. De divinis nominibus cap. 1, § 4.

Γυμνασία, *exercitatio*. Per metaphoram ab exercitiis palaestricis, quae a nudis hebant. Div. Nom. cap. 2, § 9.

Γυμνόν, *nuditas*. Quid mystice significet, vide Coel. Hier. cap. 15, § 3.

Δ

Δευτεροφανώς, *secundaria apparitione*, id est remissiore illustratione, et quasi luce refracta. Quanto enim illustratio per plures transit atque protenditur, hoc remissior fit et minus luculenta in inferioribus, et a primiluce irradiationis magis distantibus, uti pulchre ostendit S. Dionysius Coel. Hier. cap. 7 et 8 et 15, § 6.

Διαβάλλω, *crimino*, *traduco*. Divin. Nom. cap. 4, § 11.

Διαβαμβέω, *strideo*, *tinnio*, *inanem sonitum edo*. Div. Nom. cap. 4, § 11.

Διαιρετικόν, *divisum*, id est dividendi vim habens. Coel. Hier. cap. 15, § 5.

Διαχειρμένον, *distinctum*, et
Διαχειρμένως, *distincte*, *non confuse*. Div. Nom. cap. 2, § 2.

Διακόσμησις, *adornata*, seu *adornatio*, a verbo κοσμέω, id est *orno*, *ordino*. Hinc sanctus Dionysius caelestes hierarchias et ordines angelorum vocat ὀργανίας διακοσμήσεις, quod videlicet pulcherrimo ordine a Deo ordinate sint atque adornatae, Coelest. Hierarch. cap. 2, § 1. Eandem ob causam S. Dionysius Eccles. Hierarch. cap. 2, clerum vocat ἱερὰν διακόσμησιν, *sacrum ornatum*, pulchritudinem, ordinem speciosum, paribus suis aptum et concinnum; ut quasi instructum et paratum exercitum intelligamus, et castrorum aciem ordinatam, quadrato veluti agmine gradientem. Sicut enim in militia varii ordines sunt, gradusque pugnantium, quorum alii sunt inferiores et reguntur, aliorum autem nutu et imperio bellicae res administrantur; sic in hac militia clericatus et Ecclesiae bellantis expeditione similiter fieri videmus.

Διάκρισις, *distinctio*. Div. Nom. c. 4, § 7.

Διακριτικαὶ δυνάμεις, *discrimendi vires*. Coel. Hier. cap. 15, § 3.

Διάμετρον, *ex opposito*. Est autem diameter ἴσος

rectam figuram, qua longissime patet, ex ipso secans atque dimetiens. Epist. vii, § 2. Græcus interpretis exponit, τὸ ἀπὸ πέρατος εἰς πέρασ κατὰ πλάτος διάστημα, id est a fine usque ad finem secundum latitudinem distantia.

Διαπορθρευτικόν, *permealivum*, id est quod permeandi habet facultatem, a verbo διαπορθρεύω seu διαπορθρεύω, id est trajicio, transveho, transfundo. Græcus interpretis τὸ διαπορθρεύεται exponit διαχομίζεται, διαπερᾶ, διατυπύεται, id est trajicit, transmeat, transformat. Cœlest. Hierar. cap. 15, § 6.

Διασκαδασμένον, *dispersum, dissipatum, distractum*. Div. Nom. c. 4, § 4.

Δειδέστατον, *perspicacissimum*, vel maxime perspicuum, d. lucidissimum. Græcus interpretis exponit διαφανέστατον, καθαρύστατον, διαυγέστατον, λαμπρόν, id est manifestissimum, purissimum, splendidissimum, clarum. Cœlest. Hierarch. cap. 15, § 3.

Διαφερώντως, *excellenter, eximie*. Divin. Nom. c. 4, § 12.

Διεξοδικόν, *diffusum*, id est late patens, explicatum. Sanctus Dionysius διεξοδικῶς λέρας μαθητείας, id est *diffusas sacras disciplinas*, intelligit illas quæ prolixè explicant illa quæ succinctè et breviter, per internam illustrationem aut divinam revelationem intellecta sunt. Cœlest. Hierarch. cap. 1, § 3. Vide ibidem Scholia sancti Maximi.

Διεξοδικώτερον, *fusius, prolixius*. Eccles. Hierar. cap. 1.

Διευκρινημένον, *bene digestum, bene distinctum, bene ordinatum*. Div. Nom. c. 3, § 2.

Δίκαιος, *justus*. Div. Nom. c. 4, § 10.

Δικαιοσύνη, *justitia*. Quid sit, et quæ ejus munia, vide Divin. Nomin. cap. 8, § 9, ubi ex professo agit de hac virtute.

Δόρατα, *hasta*. Quid designent, vide Cœlest. Hier. c. 15, § 5.

Δραστήριον, *efficax*, id est efficiendi vim habens, a verbo δράω, id est *facio*, quod verbum simul connotat aliquam fortitudinem et efficaciam in expedite exsequendo id quod fit. Hinc δραστηρίως Græcus interpretis exponit ενεργῶς, εργατικῶς, πρακτικῶς, id est *effuenter, operanter, practice*, quæ omnia connotant effectum actioni conjunctum, ita ut actio minime irrita sit. Cœlest. Hier. cap. 15, § 2.

Δύναμις, *virtus, potentia*. Sumitur etiam pro ordine angelico secundæ hierarchiæ, et pro parte hierarchica. Cœlest. Hierar. cap. 3, § 1, et cap. 8 et 11. Ubi vide Adnotationes et Scholia sancti Maximi. Vide etiam Divin. Nomin. cap. 8, § 1, 2. Nota S. Dionysium, Cœl. Hierar. cap. 10, § 3, docere quamlibet cœlestem et humanam mentem in se continere πρώτας καὶ μέσας καὶ τελευταίας δυνάμεις, id est *primas, et medias, et ultimas virtutes seu facultates*. Cap. 11 autem dicit omnes divinas mentes in tria dividi, scilicet εἰς οὐσίαν, καὶ δύναμιν, καὶ ἐνέργειαν, id est *in substantiam, et in virtutem, et in actionem*, hoc est ad earum perfectionem requiri ista tria, inter quæ hic est ordo, ut primo sit ipsa natura seu substantia; secundo, virtus seu potestas agendi, tertio, ipsa actio. Quare (et bene in suis documentis annotat Hallorix noster) non intendi ibi S. Dionysium altere divisionem generis in duas species, aut aliam similem, sed tantum divisionem et ordinem rerum necessarium.

Δυναμοποιός, *potentificus*, seu qui potentem facit ad aliquid agendum. Sic Deum vocat ὑπεροψίον καὶ δυναμοποιὸν δυνάμιν, id est *superessentialem ac potentificam virtutem*. Cœlest. Hierarch. cap. 8, § 1.

Δυναμονομία, *potentiæ nominatio*. Divin. Nom. cap. 8, § 1.

Δυσειδής, *biformis*, id est duas formas habens. Divin. Nom. c. 4, § 21.

Δυσχερεία, *absurditas, indecentia*. Divin. Nom. c. 4, § 12.

Δυσχερέστερον, *durius, absurdius*. Divin. Nomin. cap. 4, § 12.

E

Ἐγκάρδιον, *cordiale*, quod est in corde. Mystice Theol. cap. 3.

Ἐγκόσμιος, *mundialis*, id est qui in mundo est. Div. Nom. c. 4, § 6.

Ἔδρα, *sedes, sessio*. Quid in Deo, vide Div. Nom. cap. 9, § 8.

Ἐθναρχία, *gentilis principatus*. Epist. viii, § 1. Εἰδωλον, *imago, figmentum*. Divin. Nom. c. 4, § 12.

Εἰδοποιόν, *formificum*, id est quod formam tribuit. Div. Nom. c. 4, § 18.

Εἶδος, *forma, species*. Divin. Nomin. cap. 4, § 10. Εἰκονογραφία, *descriptio*, scilicet per imagines vel figuras. Cœl. Hier. c. 15, § 9.

Εἰρήνη, *pax*. Quid de Deo, vide Divin. Nom. cap. 11, § 1.

Εἰσαγωγή, *introductio*. Eccles. Hierar. cap. 2, p. 3, § 1.

Εἰσαγωγικῶς, *introductionis*. Eccles. Hierar. cap. 2, p. 1, § 2.

Ἐξαιματώ, *terreo*. Eccles. Hierar. cap. 6, p. 4, § 1.

Ἐξθεωτικόν, *Dei expressivum*. Divin. Nomin. c. 2, § 7.

Ἐκπομπέειν, *publicare, evulgare, arcana prodere*. Epist. viii, § 1.

Ἐκπῶσις, *dilatatio*. Div. Nom. c. 4, § 12.

Ἐκστασις, *excessus*, scilicet mentis, dum præ amoris vehementia, et intellectus intentione quis usu sensuum destituitur, rei amatæ contemplatione totus absorptus, uti contemplativis sæpe accidit. Spirituales autem vitæ scriptores extasim definiunt animæ abstractionem a potentiis sensitivis, et aliquando etiam intellectualibus, seu eandem suspensionem, divinæ gratiæ vi, qua anima maximè luminibus, seu divinarum rerum cognitionibus illustratur. Vide Divin. Nomin. cap. 4, § 13, et cap. 1 Mystice Theolog. et ibidem Adnotationes et Scholia S. Maximi.

Ἐκστατικός, *extaticus*, id est extasim faciens aut patiens. Divin. Nom. c. 4, § 13.

Ἐκτύπωμα, *figura expressa*, v. g. signatura sigilli. Div. Nom. c. 2, § 5.

Ἐκφάνω, *patescio, manifesto, enarro*. Utitur autem fere hoc verbo Dionysius, cum de mystica aliqua manifestatione agitur, sive per symbola sive per intellectilem irradiationem arcana quidpiam cognoscitur, quod antea ignotum et occultum erat, et humanum captum naturalem excedebat. Cœl. Hierar. cap. 1, § 2, et cap. 5, ubi angelos vocat virtutes ἐκφαντορικῶς, *divinorum internuntias atque interpretes*, cum vii sapientiam doctè exponens B. Maximus, divinitas in hunc modum pronuntiat: Ἄγγελοι sacros homines attollunt ἐπὶ τὰς ἐργασμένας αὐτοῖς θελας ἀγάς, *ad cognitos sibi divinos splendoris*. Quod non modo capiendum est de fidei arcanis, in quibus sapienter intelligendis juvant maxime religionis antistites, et, ut ait idem S. Maximus, παιδαγωγικῶς χειραγωγοῦσι, *paedagogi in morem instruant*, et veluti manu ducunt; verum etiam illud ipsum beneficium ad omnium ordinum homines referendum est, quibus ut tutelares præfecti sunt.

Ἐκφαντορία, *explicatio, seu manifestatio*. Vide supra verbum ἐκφάνω, a quo derivatur, et Scholia S. Maximi in Cœlest. Hierarch. cap. 2, § 1.

Ἐκφαντορικῶς, *explicatione*. Divin. Nom. cap. 1, § 4.

Ἐλευθεροπρεπῶς, *liberaliter*, id est ut liberum decet. Cœl. Hier. c. 8, § 1.

Ἐλιχειδής, *obliquum*. Quid in Deo, vide Div. Nom. c. 9, § 9.

Ἐλιχειδῶς, *oblique*. Div. Nom. c. 4, § 9.

Ἐλλαμψίς, illustratio. Hoc modo Scripturam appellat, tum quia per divinam inspirationem et Spiritus sancti illustrationem dictata et conscripta est, tum quia mentem hominum illuminat et illustrat, de rebus divinis illam instruens, et de agendis ac omittendis erudiens. Cœl. Hier. cap. 1, in titulo. Vide ibid. Adnotationes.

Ἐλλειψίς, defectio. Div. Nom. c. 4, § 20.

Ἐμπαθής, passionatus, seu villosis passionibus implicatus et addictus. Sumitur enim in malam partem, v. g. de affectionibus irrationalibus et inordinatis hominem dedecentibus, et divinæ ac naturali legi adversantibus. Cœlest. Hierar. cap. 2, § 4.

Ἐμπρηστής, incensior. Cœl. Hier. c. 15, § 2.

Ἐμφάθεια, similitudo. Proprie dicitur de interna similitudine, verb. g. spirituali, qualis est animæ ad Deum, quæ intrinsecus in mentis apice maxime relucet, præsertim gratiæ donis supernaturalibus; quæ similitudo ad Deum cum intus circumferatur, pulchre ἐμφάθεια nuncupatur. Cœlest. Hierar. cap. 2, § 3; Divin. Nomin. cap. 2, § 8.

Ἐμπερηός, similis. Div. Nom. c. 2, § 7.

Ἐμφουήσαι, insufflare. Dicitur proprie, cum exortista demonem conjurat. Eccl. Hier. c. 2, p. 2, § 6.

Ἐν, unum. Quomodo de Deo dicatur, vide Div. Nom. c. 13, § 2.

Ἐναγής, impurum, execrabile, opponitur καθάρῳ, id est puro, seu mundo, vide Myst. Theol. cap. 1, § 3. Ubi nota per pura res intellectuales accipi, utpote ab omni corruptibilis materiæ fæce expurgatas; per impura vero res corruptioni obnoxias.

Ἐναγέστατον, sacerrimum, id est maxime detestabile. Eccl. Hier. c. 3, p. 3, § 7.

Ἐνακομῶνται, imprimis, inculto, instillo. Epistol. ix, § 1.

Ἐναρμονίως, concinne, congruenter, id est concinne proportione. Eccles. Hierar. cap. 3, p. 3, § 5; Div. Nom. c. 1, § 2.

Ἐναρχία, principium unitatis, seu uniprincipatus, a quo univium omnis unitas proficiscitur. Divin. Nomin. cap. 2, § 4, ubi vocat Deum ὑπὲρ ἑναρχίαν ἑνότητος, unitatem quæ est supra principium unitatis.

Ἐνότης, intimities, formatum ab ἑνός, quod est unus, conjunctum autem cum voca ἑνότης idem significat quod intima unitas, quæ rebus spiritualibus cum primis congruâ, quorum splendor omnia ab intus est, et maxime unitas sunt et gaudent unitate ac simplicitate. Cœlest. Hierar. cap. 1, § 2. Vide ibidem Scholia sancti Maximi.

Ἐνδύναμον, validum, potens. Div. Nom. cap. 4, § 32.

Ἐνέργεια, afflatus, et quasi interna quædam spiritus inoperatio, sive a bono spiritu illa existat, sive a malo. Unde a demone obsessi vocantur ἐνεργούμενοι. Eccles. Hierar. cap. 1, § 1. Aliquando etiam angelos vocat ἐνεργείας, id est operationes, scilicet spirituales, et ipsam hierarchiam definiit esse τάξιν, ἐπιστήμην, καὶ ἐνεργείαν, id est ordinem, scientiam et operationem. Vide de his cap. 3 Cœl. Hierar. § 1, et ibid. Adnotationes ac Scholia S. Maximi.

Ἐνθεός, divinus, divinis numine afflatus, qualis proprie est quilibet mysticus theologus, dum cum S. Paulo excedit e se Deo, et a semetipso rebusque omnibus extrinsecis amotus, per amorem et affectum totus est in Deo, et Deus in ipso; quod vox hæc significanter insinuat Cœlest. Hierar. cap. 2, § 5 in fine et passim alibi.

Ἐνταξίς, unitas, collectus. Sic monachos vocabat, utpote qui a divinis vitæ genere et turbulento diviti, eum statum complectebantur, cujus proprium aut ἐνοποιεῖσθαι, unum fieri, et contendere, quantum fas est, εἰς θεοειδή μορφήν, ad divinam unitatem. Hoc enim spectabant unum, ut ab omnibus mundi rebus exuerent se, et a corporis item obsequio et

indulgentia discederent, denique totos se referrent in Deum, et felicissima unione fierent simplicissimi.

Ἐνταξίς, unitas, singulariter. Eccl. Hierar. c. 3, p. 1, § 4.

Ἐνδύναμο, insero, implecto. Divin. Nomin., cap. 4, § 12.

Ἐνιζάνων, ingerens, a verbo ἐνιζάνω, insideo, innæreo. Cœlestis Hierarch. c. 2, § 2. Vide ibidem Scholia S. Maximi.

Ἐνιζάνω, insideo, innæreo. Cœlest. Hierarch. cap. 2, § 2.

Ἐνισχημένος, irretitus, implicatus, scilicet qui adherescit alicui rei, Myst. Theolog. cap. 1, § 2.

Ἐνοειδής, uniformis. Eccles. Hierarch. cap. 2, p. 3, § 5.

Ἐνομοθεῖς δύναμις, unifica vis. Componitur ex ἐν, id est unum, et νομίζω, id est facio. Significanter sic vocat divinam illustrationem et gratiam, cui quantam divinitus vis insita est hominem cum Deo conjungendi et unificandi. Cœlest. Hierar. cap. 1, § 1 et 2. Vide ibidem Adnotationes.

Ἐνότης, unitas. Div. Nom. c. 2, § 4.

Ἐντροχής, agilis, velox. Cœlest. Hierar. cap. 15, § 8.

Ἐνωσις, unio, unio, unio. Divin. Nomin. cap. 1, § 1, ubi docet nos rebus ineffabilibus et ignotis modo ineffabili ignotoque conjungi κατὰ τὴν ἀπερίεργον, τῆς καθ' ἑμῆς λογικῆς καὶ νοερῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας ἑνωσιν, secundum eam unionem præstantissimam, quæ vim omnem ac potentiam nostram aut ratiocinationis, aut intellectionis excedit. Quod Perionius vertit, unione, quæ sensum nostrum, mentemque et actionem multum superat; Scotus et Sarrazenus, secundum meliorem nostram rationabilis et intellectualis virtutis et operationis unionem. Hac vero unione summum perfectionis gradum acquiritur, nam per eam in unum, a quo egressi sumus, regredimur, uti pulchre docet sanctus Dionysius Myst. Theolog. cap. 1, § 3 in fine. Huc spectat illustre illud dogma Pythagoricorum: *Opotera hominem unum fieri*; quod si philosophica et Christiana simul ratione explicare liceat, dicenda est duplex esse animæ unitas; humana scilicet, quæ illi propria est, quamque ipsam esse animæ essentialiam definiit Proclus; utpote que in se, aut facultatum aut operationum distinctionem non admittat; et divina, quam Apostolus unitatem spiritus cum Deo esse dixit: *Qui adhæret Deo, inquit, unus spiritus est*, latellige mystice, quamque Christus Dominus, unum necessarium vocavit, eandemque suis apud Patrem exoptavit, quasi æternam, quam cum Patre habet, unitatis imitatricem. *Joan. xiiii.*

Ἐνωτικόν, unificum, id est univium vim habens. Divin. Nomin. cap. 4, § 6.

Ἐξάλιστον, eximium, stipendium. Epistol. viii, § 2.

Ἐξήρτης, subito, repente. Cœl. Hier. c. 13, § 2. Vide vim hujus vocis explicatam in epist. iii. ad Caium, et ibidem consule nostras Adnotationes et Scholia S. Maximi.

Ἐξρηγμένον, dependens. Divin. Nomin. cap. 4, § 28.

Ἐξίς, habitus, status. Eccles. Hierar. cap. 4, p. 3, § 10.

Ἐξολοθάτω, dilaber, excido, exorbito. Divin. Nom. cap. 4, § 14.

Ἐξορυσσάσαι τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, explodere Sancta sanctorum, id est arcana sacra profanis propalare, ac secreta prodere. Proprie significat, *extrachorum saltare.* Sacra autem solent in choro tractari, loco a communi populo segregato. Qui itaque illa profanis evulgat, quasi extra chorum cum ne saltat et contemnat. Minus proprie vertunt, *Scotus, Sancta sanctorum revererari*; *Perionius, enustare*; *Sarrazenus, extra terminum suum mittere.* Eccl. Hier. cap. 1, § 1.

Ἐξουσιαστικός, potentissimus, id est potentiam cum-

ferendi vim habens. Derivatur ab ἐξουσία, id est potentia seu facultas. Cœl. Hierar. cap. 8, § 1. Ibidem in eadem significatione vocat Deum ἐξουσιοποιῶν ἐξουσιάρχην, id est potentificæ potestatis principatum.

Ἐπαναβαθμός, gradus quo sarsum ascenditur. Eccl. Hier. cap. 7, p. 3, § ultimo.

Ἐπαναστρέφω, retroverti. Epist. vii, § 2.

Ἐπανορθωτικὴ παιδεία, correctrix disciplina, id est quæ corrigendi vim habet. Cœl. Hierar. cap. 13, § 5.

Ἐπαφή, tactus. Divin. Nom. c. 4, § 10.

Ἐπέκεινα, alterris, supra. Divin. Nom. cap. 4, § 10.

Ἐπιβοάω, inclamo, iuro. Epist. viii, § 1.

Ἐπιείκεια, aquabilitas, benignitas. Epist. viii, § 1.

Ἐπιεικώς, æquabiliter, mansuete, benigne. Epist. viii, § 1.

Ἐπιθυμία, concupiscentia. Quid mystice sit, vide Cœl. Hierar. cap. 15, § 8.

Ἐπιθροία, affluentia. Cœlest. Hierar. cap. 15, § 9.

Ἐπιστήμη, scientia. Accipit sæpe per excellentiam pro propria scientia hierarchica, designans hierarchicam esse scientiam. Vide cap. 3 Cœlest. Hierarch. § 1, et ibidem S. Maximus. In primis autem pontificibus attribuit ἐπιστήμην τελειωτικήν, scientiam perfectam, et perficiendi vim habentem, et alias θεοπαράδοτον, a Deo traditam, ne quis putet omne genus scientiarum, etiam curiosarum atque inutilium, in eos convenire. Quare magnus Dionysius, cum Eccles. Hierar. cap. 1, hierarchiam seu pontificem describit, non illum esse vulgè de schola rhetorem; non geometriam peritum, non fabellarum opificem poetam, non astrologum aut musicum, sed ait esse virum divino afflatum lumine, ipsumque divinum καὶ πάσης ἱερᾶς ἐπιστήμης γνώσεως, qui omnia sacra scientia au præditus.

Ἐπιστημονικῶς, scientificæ, scite. Eccl. Hierar. cap. 5, p. 1, § 4.

Ἐπιστραπτικόν, conversivum, id est convertendi vim habens. Div. Nom. c. 4, § 6.

Ἐπιστραπτικῶς, conversivè. Divin. Nomin. cap. 4, § 10.

Ἐπιστροφή, conversio. Divin. Nomin. cap. 4, § 12.

Ἐπισυνίσταμαι, conjuro, conspiro. Epistol. viii, § 1.

Ἐποχτεύειν, derivare. Cœlest. Hierarch. cap. 3, § 3.

Ἐπωνυμία, denominatio. Divin. Nomin. cap. 4, § 10.

Ἐράω, amo. Divin. Nomin. cap. 4, § 11.

Ἐρυθρὸν χρώμα, rubere color. Quid mystice, vide Cœlest. Hierar. cap. 15, § 7.

Ἐρως, amor, et quæ sit vis ac significatio hujus vocis, et an idem sit quod φιλία, seu dilectio, vide Divin. Nomin. cap. 4, § 11 et 12; ibidem Scholia S. Maximi, et Paraphrasim Paphueneræ, nec non P. Petrus Halloix, qui tomo II, in questione 2, de Operibus S. Dionysii, sub medium, pulchre notavit ista verba: γράφει δὲ καὶ ὁ θεὸς Ἰγνάτιος: Ὁ ἐρῶς ἔρωε ἐσταυρωταί, id est: scribit autem divinus Ignatius: Meus amor crucifixus est, cum ab aliquo in margine adnotata fuissent, in textum irrepsisse. Sine illis enim sensus constat, imo plenior est, et cessat difficultas quæ obijcitur exinde, quod, dum hæc scriberet S. Dionysius, nondum Ignatii epistolæ, aut scripta exstarent.

Ἐρωτικῶς, amatorie, amabiliter. Epist. viii, § 1.

Ἐσθῆς πυρώδης, vestis ignea. Quid in angelis desinet, vide Cœlest. Hierar. cap. 15, § 4.

Ἐστίασις Græcus interpres, εὐωχία, εὐφροσύνη, χαρά, ni est convivium, jucunditas, gaudium, a verbo ἐπιδομαί, epulo. Cœlest. Hierarch. cap. 7, § 4.

Ἐτερον, aliud. Quomodo de Deo dicatur, vide Divin. Nom. cap. 9, § 5.

Ἐτερότης, diversitas. Eccl. Hierar. cap. 4, § 1. Divin. Nom. cap. 4, § 7.

Ἐυαρμοστία, concinnitas, bona proportio. Divin. Nom. cap. 4, § 7.

Εὐδιόχυτον, fusile, id est quod facile funditur. Div. Nom. cap. 2, § 6.

Εὐδωκία, integritas vitæ, bene vivendi ratio. Eccl. Hierar. cap. 2, p. 3, § 1.

Εὐθύγραμμον, rectilineum, recte scriptum. Divin. Nom. cap. 4, § 11.

Εὐθύμοσόνη, rectus ordo. Divin. Nomin. cap. 8, § 5.

Εὐχοσμία, concinnitas, pulcher ornatu. Cœlest. Hierar. cap. 15, § 4, et in Ecclesiâ. Hierarch. τῶν θεῶν εὐχοσμίαν, elegantem rerum divinarum descriptionem vocat id quod S. Ignatius in Epist. ad Smyrnenses εὐταξίαν, id est probam ac decentem ordinem in Ecclesia nuncupat. Alij τὸ εὐσχημα, concinnam et decoram honestatem, unde magna quædam rebus divinis pulchritudo et majestas conciliatur. Atque hoc est quod S. Paulus, I Corinth. xiv, inculcat, dum ait: Ὅμοια εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν, honeste et secundum ordinem fiant in vobis. Nihil enim (ut in eum locum ait S. Chrysostomus) sic ædificat, ὡς εὐταξία, ut aptus omnium ordo, pulchritudinis et decori opifex, et insigne mentis omni ex parte composita.

Εὐλάβεια, reverentia, veneratio, religio. Divin. Nom. cap. 3, § 3.

Εὐμήχανον, facile factu. Cœlest. Hierarch. cap. 15, § 8.

Εὐσμος, bene olens, Eccles. Hierar. cap. 4, p. 2, ubi Orientis Ecclesiæ ritum consecrandi unguentum describens, ait fieri ab hierarcha εὐσμον πριταγωγῆν, odoratam lustrationem, et eundem sacro unguento suavissimi odoris in omni fere pontificio munere fuisse usum, in eorum sanctissimo ritu quæ consecrantur. Cujus rei mysterium laus ibidem in Contemplatione declarat.

Εὐπάθεια, bona affectio. cap. 15, § 9.

Εὐσταθής, bene ordinatum. Eccles. Hierar. cap. 5, p. 1, § 1.

Εὐτόπωτον, figurata facile. Divin. Nomin. cap. 2, § 6.

Εὐχαριστία, gratiarum actio κατ' ἐξοχήν. Venerabile sacramentum altaris, quod simul est sacrificium ad Deo gratias per illud exhibendas institutum; quapropter cum summa gratiarum actione frequentandum, ut S. Dionysius Eccles. Hierarch. cap. 3, p. 2 et p. 3, sub finem, pulchre docet.

Εὐωχία, convivium. Quid mystice, vide Epist. ix, § 5.

Ἐφαρμογαί, congruentiæ, concinnitates. Divin. Nom. cap. 4, § 7.

Ἐφεσις, desiderium, appetitus. Græcus interpres ἐπιθυμία.

Ἐφιεραι, desidero, cupio, concupisco. Div. Nom. cap. 4, § 18, 19.

Ἐφικτόν, S. Maximus δυνατόν, id est possibile. Græcus interpres, κατάληπτον, comprehensibile. Cœlest. Hierar. cap. 1, § 2, et c. 3, § 1.

Ἐφορος, præses, gubernator, director, inspector. Myst. I neol. c. 1, § 1.

Ἐζλος, zelus, æmulatio, fervens amor. Divin. Nom. cap. 4, § 13.

Ἐζηλωτής, zelotes, æmulator, fervens amator. Div. Nomin. cap. 4, § 13. Hoc nomen expendens S. Dionysius, ait, ζηλωτῆν vocari Deum, ut magno et benigno in ea quæ sunt amore præditum, ut eundem quoque zelum studiumque excitantem amatorem ipsius desiderii, quo divini homines et Numini in terra vitam instantes ardere solent.

Ἐζηλωτόν, valde amabile, id est quod ferventi

amore et emulatione dignum est. Divin. Nomin. cap. 4, § 13.

Ζυγά, lanceæ. Divinam providentiam ac gubernationem vocat *θεαρχικά ζυγά*, id est *lanceæ divino-principales*, quia nimirum Deus omnia facit in pondere et mensura. Div. Nomin. c. 4, § 3.

Ζωαρχικόν, vitæ initiator, quod vitæ principium est. Ita S. Dionysius merito appellat sacrum corpus beatissimæ Virginis *ζωαρχικόν καὶ θεοδόχον σῶμα*. Nam, ut dixi, *ζωαρχικόν* sonat id quod est principium vitæ; atqui Christus est vitæ (ut se ipse appellavit Joannis xiv: *Ego sum vitæ, veritas et vitæ*) et si *Deipara* est illi principium generationis, certe etiam dici potest principium vitæ. Div. Nomin. c. 3, § 2, et c. 6, § 3.

Ζωή, vitæ. De hac vide caput singulare Divin. Nomin. c. 6.

Ζώναι, zonæ. Quid spiritualiter designent, vide Cælest. Hier. cap. 15, § 4.

Ζωογόνον, vivificum, viviparum. Divin. Nomin. cap. 2, § 7.

Ζωοδότης, vitæ dator. Eccles. Hierarch. cap. 2, p. 3, § 7.

Ζωοποιόν, vivificare. De divinis nomin. cap. 2, § 1.

Ζωοποιόν, vivificum. Cælest. Hier. cap. 15, § 9.

Ζωόπυρον, vitalis ignis, id est qui viventibus motum subministrat, et vitam conservat; per quem significanter exprimit calorem vitalem, quem pulchre vocat ζωόπυρον θερμότητα. Cælest. Hier. cap. 15, § 2.

II

Ἡβώσα ηλικία, pubescens ætas, quid mystice designet, vide Cælest. Hier. cap. 15, § 3.

Ἡγαπημένος, dilectus. Hoc nomine Dionysius S. Joannem salutat (Epist. x, quam ad illum scribit) ut relictet ei in memoriam dilectionis ejus, qua illum Christus prosequabatur, et qua ipse sic delectabatur, ut se vocaret *discipulum quem diligebat Jesus*, scilicet *ἀπονομαστικῶς*, Joannis xxi, 7.

Ἡγαμονικόν, ducale, regale, id est ducendi ac regendi habens potestatem. Cælest. Hierar. cap. 15, § 5.

Ἡλέκτρον εἶδος, electri species; quid mystice, vide Cælest. Hier. cap. 15, § 7.

Ἡλιοβολία, solaris jactus, seu solis vibratio, qua radios suos trajicit. Cælest. Hierarch. cap. 15, § 8.

Ἡλιος, sol, quem sic appellatum ait Dionysius De divinis nominibus cap. 4, § 4: "Ὅτι πάντα ἀσπλάγη ποιεῖ, καὶ συνέγει τὰ διεσπασμένα, id est quod omnia servet salva, et congreget dispersa. Ubi vido pulchram descriptionem solis ejusdemque pulchritudinis atque utilitatis, et anagogicam ejusdem explicationem.

Ἡλιος τοῦ Εὐαγγελίου, sol Evangelii sic S. Joannem appellat epistola x. Primo propter claritatem in ejus predicatione et comprobatione; secundo ex spiritu prophetico, quo præsciebat eum scripturam novum Evangelium, per quod inter evangelistas, ut sol quidam, enumeret, et tenebras, quæ de Christi erant divinitate, simulque nonnullorum mysteriorum in aliis evangelistis caliginem, sua luce dissiparet. Vide ibidem nostras Anotationes.

Ἡλιότευκτον, a sole fabricatum seu productum. Sic radios solares vocat Ἡλιότευκτους ἀγῶγαι. Eccles. Hierar. cap. 2, p. 4, § 1.

Ἡλιόπολις, Heliopolis, id est civitas Solis. Urbs est Ægypti, epist. vii, § 2. Vide ibidem Anotationes et Scholia S. Maximi.

Ἡνωμένως, unitè. Div. Nomin. cap. 2, § 1.

Θ

Θεία, visio, intuitio. Mysticæ Theol. cap. 2.

Θεῖα, spectaculum. Eccles. Hierar. cap. 2, p.

3, et *Mysticæ Theol. cap. 1.* Hæc vox tam visionem, quam rem ipsam quæ videtur, significat. Nota autem in doctrina Dionysii tria genera spectaculorum, nimirum symbolica, intelligibilia et mystica. Symbolica sunt similitudines ex corporeis desumptæ, quibus divina modo nobis accommodato exprimentur, et ad symbolica theologiam pertinent. Intelligibilia sunt, quæ menti nostræ objecta sunt, et intellectuali conceptione apprehenduntur, ut sunt divina hypotyposes, et divina nomina, de quibus vide caput 1, De divinis nominibus, et ibidem nostras Anotationes. Mystica sunt divina ipsa, quæ omnium negatione cognoscuntur, imo et super negationem, intima cum ipsis unione apprehenduntur; de quibus vide cap. 1 *Mysticæ Theologiæ*, et ibidem nostras Anotationes.

Θεανδρική ἐνέργεια, Dei virilis operatio. Hæc est propria Christi, Epist. iv. Vide ibidem Anotationes, et Scholia S. Maximi.

Θεαρχία, Dei-principatus, vel principium divinitatis, ita divinitatem solet appellare, quippe a qua nobis et angelis participatio quædam divinitatis per gratiam vel gloriam communicatur. Cælest. Hier. cap. 1 et 2.

Θεαρχικός, divino-principalis. Formatur ex vocibus *θεός* et *ἀρχή*. Frequenter autem S. Dionysius hæc voce utitur, ad conceptum suorum sublimitatem significandam explicandam, et, munerum divinum excellentiam demonstrandam. Sic divinam illustrationem vocat *θεαρχικήν ἀκτίναν*, id est *radium divino-principalem*, tum quia a Deo proficiscitur, et ad eundem nos subigit; tum quia præcipuum quoddam Dei donum est, et prorsus divinum, quippe nos ad Deum colligens, et reddens nos divinos. Cælest. Hierar. cap. 1, § 2.

Θέλεις, illecebra. Eccles. Hier. cap. 3, p. 3, § 7.

Θεμελιωτικόν, fundatumum, id est fundatum vinum habens. Cælest. Hier. cap. 15, § 3.

Θεογενεσία, natiuitas divina, sic appellat baptismum quo Christo renascimur. Eccles. Hierar. cap. 2, p. 1, § 1, et p. 3, § 1.

Θεογόνος, Deum generans, Deigenus. Div. Nomin. cap. 2, § 4, et 7, ubi ait Filium et Spiritum sanctum esse *τῆ; θεογόνου θεότητος* et *οὕτω χρῆ φάσαι, βλαστὸς θεοτύπου; Deigenus divinitatis, si ita dicendum sit, germina Deo oriunda.* Secundum hoc corrigere nostram versionem, quæ minus proprie in textu sic habet: *Quasi Dei prolem, et si dicta fas sit, quasi germina divina.*

Θεοδόχον, Dei susceptivum, sive Dei conceptaculum. Recte sic Dionysius appellat corpus *Deiparæ* Virginis, eo quod Deum in utero conceperit et gestaverit. De divinis nominibus cap. 3, § 2.

Θεοειδία, Dei-formitas. Cælest. Hierar. cap. 8, § 1.

Θεοειδής, Dei-formis. Compositum ex *θεός*, id est *Deus*, et *εἶδος*, id est *forma* seu *species*. Hæc autem Dei forma est ipsamet gratia habitualis, per quam Deo conformamur, et supernaturalis animæ forma existit, ut passim theologi apud D. Thomam 1-2. Frequens est hujus vocabuli usus apud S. Dionysium Cælest. Hier. cap. 1, § 3, et passim alibi.

Θεοκρίτος, a Deo electus, sive divino judicio designatus. Epist. viii, § 1.

Θεόληπτος, Deo afflatus. Eccles. Hierar. cap. 2, p. 2, § 1.

Θεολογία, sermo de Deo. Eccles. Hierar. cap. 1, § 1, et passim alibi. Hoc autem nomen theologiæ per excellentiam primum competit sacris Evangelis, quæ non tantum de Deo, sed ipsiusmet Dei, scilicet Christi, sermo sunt. Proximus post eum sermo est eorum, qui Christum propter ejus erga humanum genus amorem viderunt, et ipsi sermones ejus audiverunt. Post hos, qui illos primos et secundos sermones exposuerunt, et deinceps consecuti sunt, dummodo quæ tradunt, cum septem synodis œcumenicis consentiant, ita ut nihil amplius intelligi

neque quiddam detrahant, quod diris execrationibus vestitum est.

Nota autem veteres theologiam proprie vocasse mysterium Trinitatis (sicut æconomiam mysterium Incarnationis, de quo suo loco vide vocabulum Ολονομία). Sanctus Dionysius De divinis nominibus, cap. 2, duplicem theologiam agnoscit, nempe θεωμάνην καὶ διακριτικήν, id est conjunctam et discretam. Conjunctam seu unitam vocat eam, cujus est ea quæ in Deo indistincta sunt, tollique Trinitati communia, contemplari; ejusmodi sunt essentia divina, divinæ proprietates seu attributa, opera omnia ad extra, quæ toti Trinitati conveniunt. Discretam vero, quæ discreta et distincta in Deo speculatur ac celebrat; qualia sunt divinæ hypostases, processiones personarum, attributa naturalia, et quæcumque divinæ alicujus personæ propria sunt. Sic Mystic Theolog. cap. 3, vocat τοῦ Πνεύματος θεολογίαν, id est Spiritus sancti theologiam, ea quæ ejus personæ propria sunt. Porro theologiam rursus dividit in καταφατικήν, id est affirmantem, καὶ ἀποφατικήν, id est negantem, scilicet secundum duplicem viam qua in Dei cognitionem pervenitur, de quibus vide suis locis in lib. De divinis nominibus, et Myst. Theol. cap. 3, 4, 5.

Θεολόγος, theologus, sive qui de Deo rebusque divinis disserit. Hoc nomen ἀντρονομιστικῶς competit S. Joanni evangelistæ; ad quem est epist. 1. Vocat quoque absolute sic apostolos et prophetas Veteris Testamenti, Cœl. Hier. cap. 10, et alibi.

Θεομιμησία, Dei imitatio. Cœl. Hier. cap. 13, § 3.

Θεομιμητοῦ. Idem. Cœl. Hier. cap. 3, § 2.

Θεομιμητικῶς. Idem adverbialiter. Eccl. Hier. cap. 3, p. 3, § 3. Hanc autem divinæ mentis imitationem vulgo Patres in virtutibus collocant, non tamen omnibus, sed his maxime, quæ præstanti quadam magnitudine excellentiaque sunt mirabiles; ut in amore erga Deum. Est enim opifex mirabilis amor, qui animorum commutationem et transformationem scilicet et potenter machinatur. Præclare Synesius epistol. xxxi: Ἡ μίμησις, οὐκ ὀλιγωρῶς ἐστίν. Imitatio, familiaritatis et amicitiae conciliatio est, et conglutinat amantes illi quem imitatur. S. Dionysius, Cœlest. Hier. cap. 3, illam Dei imitationem, de qua loquimur, positam esse vult in zelo animarum, et salute hominum querenda. Alii idemque illam Dei imitationem ad castimoniam referunt. Hinc Methodius apud Photium dictam vult esse καρθελίαν, virginitatem, quasi παρά θεῶν, unius aut alterius literarum commutatione, ut quæ sola illum, qui virginitatis intemerata continet mysteria, θεῶν ἀπειχάζει, Deo assimilat.

Θεοπαράδοτον, divinitus traditum. Sic traditiones divinas, θεοπαράδοτους λόγους appellat, quos Eccl. Hier. cap. 1, æquiparat, et laudem non præfert Scripturis sacris. Item Eccles. Hier. cap. 2, p. 1, § 1.

Θεοπάτωρ, Deipater. Epist. viii, § 1. Sic vocat Davidem, propter Christum qui secundum carnem est ex Davide. Cum autem Christus sit Deus, et David progenitor seu pater Christi, utique, propter idiomatum in Christo communicationem, David dicitur pater Dei. Unde sequitur, quod si David pater Dei vocetur propter Christum ex ejus semine descendente, multo magis Mariam vocandam esse matrem Dei, utpote reversa θεοτόκον, propter eundem Christum, non remote uti ex Davide, sed proxime et conjunctissimè e virgineo suo sanguine procreatum.

Θεοπλασσία, Deiformatio, seu formatio quæ fit a Deo. Divin. Nomin. cap. 2, § 8, ubi sic vocat ipsius humanæ naturæ Jesu in virginis utero formationem.

Θεοποιόν, Deificam, compositum ex θεός, id est Deus, et ποιῶ, id est facio. Frequens est istiusmodi compositionis usus Dionysio, Cœl. Hier. cap. 1,

§ 1, et passim alibi. Vide ibidem Adnotationes nostras.

Θεοπραπής, Deum decens. De divinis nominibus cap. 2, § 1, 2.

Θεοπρία, Dei visio. Epist. viii, § 1.

Θεοπτικός, Dei-visivus, id est Deum videns. Sic vocat ordinem pontificum, et eos quibus competit mysteria intueri, Eccl. Hier. cap. 5, p. 1, § 5.

Θεοπρόμοσύνη, divina institutio. Eccl. Hier. c. 2, p. 3, § 1.

Θεός θεῶν, Deus deorum. Quomodo sic dicatur Deus verus, vide Divin. Nomin. cap. 12, § 4.

Θεοσημεία, divinum ostentum seu portentum. Epist. vii, § 2.

Θεοσοφία, divina sapientia. Mystic Theolog. cap. 1, § 1, sic appellat mysticam theologiam, quæ cognitio est rerum altissimarum per altissima principia; quam jure merito divinam appellat. Primum, quia a Deo est, utpote Spiritus sancti donum; deinde, quia circa Deum præcipue versatur; denique, quia scientiæ Dei, qua seipsum cognoscit, et scientiæ beatorum subalternatur.

Θεότης, deitas, seu divinitas. Nota cum Hærentia vocem hanc in Dionysii Theologia quadruplicem habere acceptionem. Prima est, quæ, ut habet De divinis nominibus cap. 11, sumitur ἀρχικῶς, καὶ θεϊκῶς καὶ αἰτιατικῶς, id est principaliter, et divine, et causaliter, ut ipsam scilicet divinam essentiam significat. Secunda, quæ accipitur μεθεξῆς, id est participantem seu communicabiliter. Et hoc modo duplicem habet significationem; aliquando enim pro deificationis principio, quod ipse αὐτοθέωσιον seu deitatem ipsam vocat, quam inter θεοῦ τοῦ ἀμεθέτου προνοητικῆς δυνάμεως, id est Dei qui in seipso inparticipabilis est provisoria virtutes collocat; aliquando pro ipsa deitatis participatione, seu pro ipsa deificatione, quæ fit in angelis et sanctis. Denique eam accipit quæ divinum nomen lib. De divinis nominibus, cap. 12, quo pacto ab eo definitur θεότης ἐκ τῆ πάντα θεωμένη πρόνοια, Deitas est omnia contemplanis providentia. Vide de his ibidem Scholia S. Maximi, et nostras adnotationes.

Θεοουργικός, deificus, vel cui deificandi vis inest. Aut etiam passive pro eo quod a Deo fit. Sic Christi virtutes vocantur θεοουργικαί, utpote a persona Dei factæ. Cœl. Hier. cap. 7, § 2. Sic θεοουργία vocatur Dei operatio, et θεοουργός, qui divine operatur, κατ' ἐξοχήν vero is qui corpus Christi consecrat, quod opus principaliter est Christi ac Dei, qui per sacerdotem seu ministrum sacris operatur, dum in persona Dei ac Christi sacra consecrationis verba pronuntiat, quæ infallibilem ex Dei institutione atque operatione effectum sortiuntur ab authentico ministro, cum debita intentione prolata. Hinc θεοουργοί dicti sacerdotes, et a S. Gregorio Nazianzeno orat. 1, θεοποιούντες, id est deos facientes. Qui alias quoque ait, orat. 23, σε ad aram μυσταγωγῆντῆς θέωσιον, sacrum manus deificantis obire. Ita S. Ambrosius sacerdotium Deificam professionem nuncupavit; et S. Dionysius, Eccl. Hier. cap. 1, hierarchiam nostram vocat θεοουργικήν, deos efficiendum. Non modo, inquit sanctus Maximus, quod eos qui in arce religionis sedent, et pietatem moderantur, ad Dei similitudinem evehat, et beat. Numinis communionem, verum etiam quod in Christianis θεός ἀπεργάζεται, deos efficit. Sic etiam S. Dionysius Divin. Nomin. cap. 1, θεοουργικά φῶτα, divina lumina, atque, ut ille loquitur, deifica nuncupat τὰς διδασκαλίας τῶν ἁγίων, doctrinas sanctorum, ut ait S. Maximus. Quod, inquit, lumen cognitionis efficiant, eosque divinos reddant, qui produxerunt ab illis sapientiæ paruerint.

Θεοφάνεια, Dei apparitio. Cœl. Hier. cap. 1, § 3. Quid per hanc intelligatur, vide ibidem nostras Adnotationes et Scholia S. Maximi.

Θεοφόρον, Deiferam. Quid per hoc significetur,

vide S. Maximum in Scholiis ad cap. 7 Cœlest. Hierarch., § 1.

Θεόφυτον, a Deo plantatum Div. Nom. cap. 2, § 7.

Θεόχριστος, a Deo unctus. De divin. nomina, cap. 3, § 2.

Θεραπεύται, cultores, scilicet sacrorum. Sic vocat monachos Eccl. Hierarch. cap. 6, p. 4, § 3.

Θεραπευτικῶς, officiose, ministratorse. Cœl. Hier. cap. 7, § 1.

Θεράτων, Famulus, servus. Epist. viii, § 1.

Θέσις, positio, affirmatio, conclusio. Myst. Theolog. cap. 2.

Θεσμοθεσία, legislatio, scilicet de re sacra seu ceremoniis sacris, in quo differt a νομοθεσία, quæ latius patet, et ad politica se extendit. Cœl. Hierar. cap. 4, § 3. Vide ibidem Scholia S. Maximi.

Θεωνυμία, deonomiatio. De divin. nomina, cap. 2, § 1, et Myst. Theol. cap. 3.

Θεωρητικός, contemplator, seu speculator rerum divinarum. Hoc nomine intelligit filios, qui post catechumenos cum profana turba dimissos, interesse possunt ipsi sacrificio misse, quibus sacra hostia ostenditur. Eccles. Hierar. cap. 3, p. 3, et cap. 3, p. 4, § 6.

Θεωρία, contemplatio. Hoc nomine inscribit tertiam partem capitulum libri De ecclesiastica hierarchia, ubi mystice exponit ritus sacramentorum.

Θέωσις, deificatio, scilicet quæ per gratiam fit, per quam divine consortes naturæ efficiuntur, Deum imitantur, et filii Dei nominantur et sumus. Hæc est autem, quam S. Dionysius vocat τὴν ἡμῶν ἀνάλογον θέωσιν, id est nobis proportionatam deificationem, dum, cum natura non valeamus, affectu et habitu divini et quasi dii efficiuntur. Cœlest. Hier. cap. 1, § 3. Hunc autem Eccles. Hierar. cap. 1, nostram hierarchicæ scopum ataluit, ut pontifices omnes in divinis mysteriis perficiantur, καὶ θεωθῆναι, et divinam vitam consequantur, et præterea illis quibus ipsi præsumt, ἱερὰν θέωσιν, sacram divinam, hoc est divinam mentis similitudinem, quæ in ipsis divinitus inest, pro sua cuique dignitate imperant. Inferiorum autem munus atque partes esse monet, præstantissimos illos sequi, in dies proficere, et esse duces aliorum ad præstabilissimum vitam modum, et beatæ mentis similitudinem.

Θηρομορφία, seræformatio, id est descriptio ferarum quibus Scriptura utitur, ut puta in Ezechiele cap. 1, Cœl. Hierar. cap. 2, § 1.

Θιασώτης, divinus contemplator. Græcus interpret. χορευτής ἢ τὰ θεία ᾄδων, id est choragus seu qui choram ducit, qui divina canit. Apud profanos autem θίασος, est saltatio et pompa quæ Baccho exhibebatur. Verum hinc procul este profani; proprie per hoc vocabulum intelligit S. Dionysius divinum contemplatorem, cuius tota jubilatio est in Deo, in quo ejus mens, lino etiam cor et caro exultant. Cœlest. Hierar. cap. 2, § 1. Eccles. Hierar. cap. 1, § 1, ubi τοὺς θιασώταις ἡμῶν, vertunt: Scotus, audentibus nobis; Ambrosius, nobis omni studio cultoribus; Sarracenus, divinarum choram agentibus nobis; Gallus, ἢ nous avec ses consorts; Perionus, nobis qui divinitus illustrati sumus; Lausselius, nobis in rebus divinis collegis. Sed magis placet, nobis divinis contemplatoribus, divini scilicet Spiritus thiaso atque æstro percitus, et Spiritus thiaso musio plenis.

Θρεπτικόν, nutritivum, id est nutriendi vim habens. Divin. Nom. cap. 4, § 23.

Θρησκεία, religio, ceremonia, cultus Dei. Epist. vi.

Θριαμβεύοντα, vulgata, celebra, nota, a verbo θριαμβεύομαι, vulgo, cenigo. Epist. vii, § 2.

Θροπτόμενος, delicias, delicate se habens. Epist. viii, § 1.

Θυμοειδής, vis irascibilis. Quid mystice sis, vide Cœl. Hier. cap. 13, § 8.

Θυσιαστήριον, a τὰ, in quo θυσία, id est hostiæ

immolantur ac collocantur. Ecclesiasticæ Hierar. cap. 3, p. 2.

I

Ἰδιοπραγία, propria operatio. Epist. viii in titulo.

Ἰδρύσας, stabilitas, firmitas. Designat statum firmiter et inconvulsam, solide fundatum et immutabilem, qualis est rerum cœlestium. Græcus interpret. exprimit ἰδρύσας, ἀσφάλεια, id est stabilitas, securitas. Cœl. Hier. cap. 2, § 4. Eccles. Hierar. cap. 1, § 1.

Ἰεραρχεῖν, præesse sacris.

Ἰεραρχεῖσθαι, subesse sacris, sive ab alio in rebus sacris dirigi. Cœlest. Hierar. cap. 13, § 1, et passim alibi.

Ἰεράρχης, hierarcha, princeps sacrorum. Nomen sanctum Dionysium ἱεράρχας appellare solere primario quidem Christum, deinde S. Paulum ac ceteros apostolos, et post hos, pontifices, patriarchas, archiepiscopos, metropolitanos et episcopos, quorum τὴν τελεστέαν, ἱεροτελεστέαν, τὰ εὐχὰς, ἡσταγωγούς, τελεστικούς, τελεσιουργούς. βασιλικὰ vero vocat ἱερεῖς, φωτιστικούς ἱερούργους, πρεσβυτέρους, diaconos vero, διακόνους, λειτουργούς, καθαρτικούς, subdiaconos vero, θεραπευτάς, μοναχὸς δὲ νικητὸς μοναχὸς ἑκαστὸς, post quos ponit populum Christianum. Et hæc est subo natio ecclesiasticæ hierarchiæ.

Ἰεραρχία, hierarchia, seu sacer principatus. Ἰερον enim idem est quod sacerum, ἀρχή vero principatus. Accipitur autem sere pro ordine quodam sacro, seu subordinatione in rebus sacris, ita ut insinuet et quasi simul connotet superiorum erga sibi subditos prælationem, et subditorum erga sibi prælatos subjectionem, dum gradu atque ordine inferiores a superioribus ad Deum per divina munia promoventur, uti sanctus Dionysius fusius exprimit Cœlest. Hierarch. cap. 3, et Eccles. Hierar. cap. 1, et passim alibi.

Ἰερεὺς, sacerdos. Eccl. Hier. c. 3, p. 2.

Ἰερογραφία, sacra descriptio. Vnde Ἰεροπλασσία, cui synonymum est. Cœl. Hier. cap. 2, § 1.

Ἰερολογία, sacra verba, sive eorumdem recitatio. Eccl. Hierar. cap. 3, § 2.

Ἰερολόγος, sacer scriptor, vel sermocinator. Div. Nom. cap. 4, § 12.

Ἰερολόγητα, sacer doctor, qui nimirum sacra mysteria confert aut explicat. Sic per excellentiam vocat apostolos. De div. nomina, cap. 2, § 3.

Ἰεροπλασσία, sacra factio, ex ἱερός, id est sacer, et πλάσσει, id est fingo. Sic autem vocat ὁ γὰρ ἡμῶν et figuras, quibus res spirituales adumbrantur, et ad caput nostrum nobis representantur, dum præter id quod sensibus exhibent, aliquid arcanum intelligendum præbent. Cœlest. Hierar. c. 2, § 1.

Ἰεροπλαστικός, factio quædam sacra. Divinus veritas, sacra et formaliter; Barra enius, sanctis formationes; Lausselius, sacra et arcana factio. Cœlest. Hier. cap. 2, § 1.

Ἰεροπρατικῶς, sacrosancte, scilicet ut sacra decet. Eccl. Hier. cap. 1, § 1.

Ἰεροτελεστής, sacrorum perfectior, seu sacer initiator, id est qui initiat sacris, vel sacra administrat. Ecclesiast. Hierar. cap. 1, § 4. Vide ibidem Scholia S. Maximi. Christum autem vocat πρῶτον ἱεροτελεστήν, sive primum Pontificem et initiatorum omnium sacrorum, quem Tertullianus appellat authenticum Pontificem Dei Patris, eliminatorem humanarum macularum, et sacrificiorum æternorum Antistitem. S. Dionysius quoque præclare Eccl. Hier. cap. 4, sacram eucharistiam nominat ἱεροτελεστικωτάτην, quippe principem partem pontificis munus et sacrorum, quæ maximum perficiunt vim habet, quæ plurimum ad sanctimoniam inducendam potest, et sacra omnia dona, quæ divinitus ad nos perveniunt, in se una complectuntur.

Ἰσοτόμον, *recte sectum*, id est directum, æquale. Cœl. Hier. cap. 15, § 9.

Ἡμερῶν ἡμερῶν, *Hilariorum dierum*. Epist. viii, § 8. Ubi nota Hilaria fuisse festa Cybele matris Æveum consecrata, de quibus vide nostras Adnotationes, et S. Maximum in Scholiis ad prædictum, et fuscæ nostrum Hallow in Notationibus ad cap. 8 Vita S. Dionysii, tom. II.

Ἰνδαλμα, *impressio*, scilicet imaginaria, id est imago interior in phantasia per imaginationem impressa et expressa. Eccles. Hierar. cap. 4, p. 3, § 1. Græcus φαντασία, ἀφομοίωμα, id est *imaginatio, representatio*.

Ἰππων μορφή, *equorum forma*. Quid mystice, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 8.

Ἰσότροπον, *æquilibrium, seu æquivalens*, Eccles. Hier. c. 7, p. 3, § 3.

Ἰσότης, *æquitas*. De div. nomin. c. 4, § 10.

Κάθαρις, *expiatio*. Quid in angelis significet, vide apud S. Maximum in Scholiis ad cap. 7, Cœl. Hierar. § 3. Quomodo fiat, vide Cœl. Hierar. cap. 13, § 4, et ibidem Pachymerem.

Καθαρισμός, *expiatio*, qui expiandi habet potestatem. Sic appellat diaconos, quibus competebat ex officio, catechismis et exorcismis disponere et expiare populum profanum, eumque deinde tradere sacerdotibus illuminandum. Quapropter diaconatus ordinem vocat τάξιν καθαρικὴν, id est *ordinem expiatorium*, Eccles. Hier. c. 5, p. 1, § 6.

Καθοποτάξαι, *subigere, subjicere*. Epist. vii, § 2.

Καχόν, *malum*. Quid sit, et unde, vide cap. 4 De divinis nominibus, § 18, usque ad finem pulchre ac fuscæ disputatum.

Κακίω, *depravo*. Div. Nom. cap. 4, § 18.

Καλλοπαίδον, *pulchrificum*. Sic Dei vocat καλλοπαίδον εὐπρέπειαν, *pulchrificam venustatem*, seu decorum, cuius nempe amor nos ornat et pulchros ac deos facit. Cœl. Hier. cap. 2, § 4.

Κάλλος, *pulchritudo*. Ita Græce dicta (ut tradit Dionysius Div. Nomin. c. 4), ὅς πάντα πρὸς ἑαυτὸ καλοῦν, *ut omnia ad seipsam vocans*. Quomodo autem Deo hoc nomen competat, vide fusius loco citato S. Dionysium.

Καλλωπίζω, *calamitatio*, id est fuso et mentito colore adorno. Eccles. Hier. cap. 6, p. 3, § 5.

Καρδία, *cor*. Quid mystice significet, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 3, et id. S. Maximum.

Καταθέστερα, *inferiora, ignobiliora*. Div. Nom. cap. 4, § 7.

Κατάποσις, *vorago, absorptio*. Eccles. Hier. cap. 4, p. 3, § 10, ubi pro *dejectione*, lege *voragine*; εὐποριστικῶς enim legeram *καταπτώσεως* pro *κατάποσεως*.

Κατάφασις, *affirmatio, sive propositio affirmativa*. Vide Ἀπόφασις.

Καταφάσκειν, *affirmare, attribuire*. Myst. Theol. cap. 1, § 2. Græcus interpretatur τὸ κατάφασις ἐκπονή ἀπόφασιν τινος κατὰ τινος, id est *enuntiat ali- quibus de aliquo*.

Κατηχούμενοι, *catechumeni*, qui per sacras institutiones disponuntur ad baptismi susceptionem. Eccles. Hier. cap. 2, 3 et 4.

Κίνησις, *motus, motio*. Quid in Deo, vide Div. Nom. cap. 9, § 9.

Κλεινός, *inclutus, illustis*. Græcus interpretatur, ἑδοξος ἀρετῆς, *celebris virtute*. Div. Nom. cap. 3.

Κληροδοσία, *hereditatis consignatio*, sic dicta, quod sortibus assignari soleat. Eccles. Hier. cap. 3, p. 3, § 4.

Κοιμησις, *obdormitio*. Accipitur pro morte. Eccles. Hierar. cap. 7, p. 4, præsertim pie defunctorum, quorum mors merito assimilatur somno placidissimo, sanctis viris exoptando. Nam ut pius, inquit ibi lein S. Dionysius, qui ad extremum quas actum suorum certaminum venit, εὐφροσύνης ἀποπληροῦ-

ται, *sancto gaudio completur*, et cum magna voluntate vitam secundum ortus, id est resurrectionis ingreditur. Addit illius propinquos et familiares in ejus morte beatum ipsum prædicare, quod πρὸς νικηφόρον τέλος, *ad laureatum triumphalemque finem optatissime pervenerit*. Duci autem ab illis corpus ad pium locum, atque ad hierarchicam ὡς ἐπὶ στεφάνων ἱερῶν δόσιν, *quasi ad sanctarum coronarum donationem*.

Κοινωνία, *communio*. Sic per excellentiam appellat eucharistiæ sacramentum, quæ est sublimissima communio, qua Christus ac Deus nobis modo perfectissimo communicatur. Eccles. Hierar. cap. 3, p. 1.

Κορυφή, *culmen, fastigium*. Myst. Theol. cap. 1, § 1.

Κρατήρ, *crater, poculum*. Quid mystice, vide Epist. ix, § 3.

Κρύψων, *abditum, occultum*. Κρυφία θεότης, *abditia divinitas*. Divin. Nom. cap. 1, § 1. Deus enim in sacris Litteris dicitur occultus atque absconditus, et I Tim. vi, 11: Lucem habitare inaccessiblei; et Psal. xvii, 14: Posuisse tenebras latibulum suum; eundemque ipsum Moysi et prophetis sese nube, veluti sparso tectum ostendere consuevisse; ut intelligamus, hominum generi vix concedi ut aciem mentis in eas tenebras et inaccessam lucem intendant. Hinc Pachymeres animadvertit Dionysium Areopagitam, Epist. cxi, pro Deo ponere κρυφίων, et divinitatem appellare solere κρυφίτητα, quod nihil sit absconditum (imago et remotum a cognitione). Unde factum ut omnes sancti Patres cum divo Damasceno, De fide lib. 1, cap. 13, communi animorum consensu Deum vocent ἀκατάληπτον, *qui comprehendi nequit*.

Κρυφιστής, *accretio*, scilicet mystica seu spiritalis, quæ Deus et angeli, resque omnes mere spirituales ac supernaturales, ab intellectu nostro secretantur, et quodammodo absconduntur, ut per proprium conceptum a nobis concipi non valeant. Cœl. Hier. cap. 13, in fine. De arcana ista secretionem vide cap. 1 Myst. Theol. et ibidem S. Maximum, et nostras Adnotationes.

Κρυφισμός, *arcana docens*. Hinc adjective κρυφισμύστον, *arcana ductum*. Myst. Theol. cap. 1, § 1.

Κυκλικῶς, *circulariter, orbiculariter*. Div. Nom. cap. 4, § 8.

Κύριος κυρίων, *Dominus dominorum*. Quomodo Deus, vide Div. Nom. cap. 12, § 2, 3.

Κυριαρχία, *principatus in dominationes*. Sic Deum appellat, qui est Dominus dominantium. Cœl. Hier. cap. 8, § 1, vide ibid. Schol. S. Max.

Δ

Δειουργία, *ministerium*. Sic per excellentiam vocatur missa. Epist. viii, § 1.

Δειουργός, *minister sacrorum*. Sic appellat sacerdotes qui sacris operantur, et diaconos qui sacris ministrant. Eccles. Hier. cap. 3, part. 2, et cap. 5, p. 1, § 6.

Δείοντος μορφή, *leonis forma*. Quid mystice, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 8.

Δευχόν χρώμα, *albua color*. Quid mystice, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 7.

Δήεις, *quies, otium*. Eccles. Hierar. cap. 4, § 4. Significat etiam hereditatem et sortem, a verbo ἀρχαῖον derivatum.

Δίβων πολυχρωμάτων εἶδος, *lapidum multicolorum species*. Quid mystice, vide Cœlest. Hierar. cap. 15, § 7.

Δογίων, *eloquiorum, seu oraculorum*, id est Scripturarum. Has enim per excellentiam passim Δόγια appellat, Cœlest. Hier. c. 1, § 2, et alibi, quippe quod sint vera verba Dei, et quæ res divinas nobis explicent. Vide observationem generalem 1. Att autem ejus quæ apud nos est hierarchiæ substatum-

quam esse Θεοπαράδοτα Λόγια, *Eloquia divinitus tradita*, hoc est, ut sancti Patres explicant, τῶν θεῶν Γραφῶν ἀληθινῆν ἐπιστήμην, *divinarum Scripturarum verissimam cognitionem*, vide Eccl. Hierar. c. 1. Unde etiam Divin. Nom. cap. 2, merito laudat in præceptore suo Hierotheo τὴν ἐπιστημονικὴν τῶν Λογίων ἔρευναν, *Divinorum voluminum considerationem, et indagacionem seriam ac diligentem*; ad qua, inquit, intelligenda, πολλὴν γυμνασίαν τε καὶ τρέβην, *multam exercitationem et diuturnam usum attulerat*. Quem locum illustrans S. Maximus, Nota, inquit, maxime convenire sacerdotibus. Ἐρεπεῖν τὴν θεῶν Γραφῶν, *divinam Scripturam contemplari*. Hinc a primis Ecclesiae temporibus fuit constitutum, ut in consecrationibus episcoporum, eorum capitibus imponerentur Θεοπαράδοτα Λόγια, ἢ *Deo data Oracula*, ut tradit S. Dionysius, Eccl. Hierar. c. 5, p. 2 et 5, § 7, quæ S. Maximus et Pachymeres sancta Evangelia interpretantur. Hæc antistes summi in capitibus ad mundi institutionem gestare debent.

Λογόμαχος, *querulosus, contentiosus*. Epist. viii, § 1.

Λόγος, *verbum, sermo, ratio*. Divin. Nom. cap. 4, § 10, et cap. 7, § 4, et alibi.

Λοιδόσειςθαι, *ioniciari, criminari*. Epist. vii, § 2.

Λοξὰ σοφίσματα, *obliquæ captiones verborum*, Græcis interpretes exponit, σχολιά, καρπούλα, οὐκ ἐξ εὐθείας γνωστέμενα, *id est tortuosa, curva, quæ non directe intelliguntur*. Epist. ix, § 1.

M

Ματαίωτὰ λόγια, *obstetricantia oracula*. Sic vocat catechesin seu doctrinam Christianam, qua catechumeni a diaconis instituebantur, qui instar obstetricum illos fovebant, et ad baptismum et spiritualitatem in Christo natiuitatem disponebant. Eccl. Hier. c. 5, p. 3, et c. 6, p. 4, § 1.

Μαυμαυρή, *coruscatio, splendor*. Eccl. Hier. cap. 5, p. 3, § 10.

Μέγα, *magnum*, quo modo de Deo dicatur, vide Div. Nom. cap. 9, § 1 et 2.

Μεγαλοργία, *magnificencia, seu magna operatio*. Epist. vii, § 2.

Μεριστόν, *partibile*, id est quod partes habet, et in eas dividi potest. Div. Nom. c. 1, § 1. S. Maximus in Eccl. Hier. c. 5; Dissipantes acutum pium, et turbantes affectiones scite vocavit μεριστικὰ, *dividendi vim habentes, quæ profinæ enim beatissimam cum Deo conjunctionem familiaritatemque impediunt, comatusque divinos retundant, vel eo maxime nomine repellende sunt fugiendaque viris sacris*.

Μεσση τῆς, *in medio volans*. Vide Scholia S. Maximi ad cap. 7 Cœl. Hier. § 5.

Μεταδοσις, *communicatio, transitio*. Divin. Nom. c. 4, § 7, et Cœl. Hier. c. 7, ubi ait esse ratum theologiae axioma, in pulcherrimis illis ordinibus sacro nun spirituum esse continuam μετοχὴν καὶ μετὰδοσιν θεῶν φωτός, *participationem divini luminis, ejusdemque traditionem*. Et primos quidem omniumque supremis seraphinos et cherubinos, qui Deo hinc sunt, ἀπέσις, malibus interuentu e lonto ipso haurire primas illustrationes atque irradiationes Nummis sempiterni, et mysticam arcanamque rerum intelligentiam capere, quam deinde ordine mirifico in inferiores communicent. Sic omnino in Ecclesiae gubernatione divina Providentia constituit, ut quidam e sent arcanorum mysteriorum et celestium rerum cognitione præstantes, atque a Deo pro gradus sui ratione illuminati, quædam salutarem illam scientiam alius traderent, ut docet Eccl. Hier. cap. 1

Μεταδοτικόν, *participativum, communicativum*, id est quod alios sui participes faciendū vim habet. Cœl. Hierar. cap. 1, § 1.

Μεταχάτω, *retroco, retrorsum roco*. Epist. viii, § 1.

Μεταχέω σοσις, *transf. puratio, transformatio*. Div. Nom. cap. 1, § 4.

Μήκος, *longitudo*, Quid in Deo sit, vide Div. No. cap. 9, § 3.

Μήτηρ, *matra*, id est matrem solum. Div. Nom. cap. 4, § 11.

Μύθος, *Muthra*, id est sol. Pors cum est vocabulum, Epist. vii, § 2. Vide ibidem Adnotationes et Scholia S. Maximi, et Petrum Halloix in Notationibus ad caput 5 Vitæ S. Dionysii.

Μονή, *parvum*, Quo modo de Deo dicatur, vide Div. Nom. cap. 9, § 5.

Μοναχός, *solitarius*, Quod autem sit institutum monasticum, vide Eccl. Hier. c. 6, et ibid. S. Maximus et nostras Adnotationes.

Μοναχός, *solitarie*. Div. Nom. cap. 5, § 6.

Μονή, *mansio*. Div. Nom. cap. 4, § 7.

Μονοπέτης, *solitaria mansio*. Div. Nom. c. 2, § 5.

Μονοειδής, *unimodus*, id est qui minime varius est, sed eodem modo semper se habet. Div. Nom. cap. 4, § 6.

Μορφοποιία, *efformatio seu formarum efficitio*, dum rebus spiritualibus formæ corporales adtinguntur, et sub formis sensibilibus proponuntur. Cœl. Hier. cap. 2, § 1.

Μυστικὴ διαινα doctrina, scilicet mystica et arcana, quæ per divinam inspirationem, sine humano magisterio percipitur, in interiori anime recessu, sive, ut S. Dionysius ait, ἐν τῇ κατὰ νοῦν κρυφότητι, *id est in abdito mentis*. Derivatur a verbo μύω, *id est doceo, instituo, mitto*, scilicet spiritaliter, ut jam dictum est, Cœl. Hier. cap. 2, § 5, in line, et passim alibi. Hinc S. Dionysius viros sacros, et in spiritu illuminatos, μυστικός appellare solet, uti contra profanos vocat ἀμυστικός, *id est sacrae doctrinae ac sacrorum exsortes*. Græcus interpres exponit: μύθησις, κατήχησις, ἐπιστήμη, *id est disciplina, catechesis, scientia*.

Μυστικὸν, *hoarium, vel mungendi vim habens ad instar homin*. Cœl. Hier. cap. 2, § 2.

Μυσταγωγία, *in ysteria doceo, sacris initiis, ad sacra deduco*. Cœl. Hier. cap. 6, § 1.

Μυσταγωγία, *doctrina mysteriorum*, Græcus interpres: μυστηρίων ἀγωγή, εὐδαιμονία, καὶ μετρωσις ἢ μυστικὴ ἀγωγή, καὶ μετακλήσις, δευαδὴ βατα, *id est mysteriorum adductio, doctrina, et communitio, vel, acctrina sacra deunctio, et participatio, scilicet utrima*, Eccl. Hierar. cap. 1, § 1, Myst. Theol. cap. 1, § 2, ubi etiam vide Annot. et Scholia S. Maximi.

Μυστήριον, *mysterium, sacramentum*, et per excellentiam Eucharistia. Eccl. Hier. c. 5.

Μυστήριον, *mysteriosum*. Div. Nom. c. 2, § 9.

Μυσητάζω, *conspiceo, nictio*. Dicitur de vis qui brevem ac debilem visum habent. Eccl. Hier. cap. 2, p. 3, § 5.

N

Νέος, *novus, juvenis*. Divin. Nom. cap. 10, § 2, ubi bene notat noster R. P. Petrus Halloix, præteritanda sig theolomem *juvenis*, atque adeo illa verba: καὶ νεός καὶ νέος νεότητάς, *ibidem verbe, et unus et juvenis pagitar*. Melius tamen exponitur sem et vano juvenis quam novus.

Νοερός, *spiritualis, intellectus*. Div. Nom. c. p. 1, § 1, ubi vide Scholia S. Maximi.

Νοερότης, *spiritualitas, intellectualitas, intelligibilitas*. Div. Nom. cap. 4, § 9.

Νοήσις, *intellectus*. Div. Nom. cap. 1, § 10, et alibi.

Νοήσις, *intellectus*. Quæ autem differentia sit inter νοήσις et νοήσις, vide apud S. Maximum in cap. 1 de divinis Nom. § 1.

Νοήσις, *intellectus*. Accipit S. Dionysius pro angelo qui s. p. 10. *id est νοήσις, a p. 10. vide ut*

stas Adnotationes ad c. 1 Cael. Hier. et ibidem S. hofia S. Maximi, § 2.

Νότον, dorsum. Quid mystice significet, vide Cael. Hier. cap. 15, § 3.

Ξ

Ξανθὸν γρόμα, flammæ color. Quid mystice sit, vide Cael. Hier. cap. 15, § 7.

Ο

Ὄγκον, gratulationem, ovum. De Div. Nomin. cap. 2, § 9.

Ὄγκος, moles. Myst. Theol. cap. 4.

Ὄδοποιτικόν, viae factivum, id est viam præparandi vim habens. Cael. Hier. c. 15, § 3.

Ὄδοντες, dentes. Quid mystice designent, vide Cael. Hier. cap. 15, § 3.

Ὀικοδομητικόν, ædificativum, id est ædificandi vim habens. Cael. Hier. cap. 15, § 3.

Ὀικονομία, dispensatio. Ita S. Dionysius passim appellare solet mysterium incarnationis, vocabulo ex ea translate sumpto, quod Christus unus in utraque natura Filius Dei et idem filius hominis, ad instar boni patris-familias bene ac sapienter domum et domestica omnia gubernantis, tanquam fidelis, ut Apostolus ait, Hebr. iii, in tota domo sua, quæ domus sumus nos, et genus humanum per peccatum amissum, et peccatis venditum, summa misericordia, et sapientia ac iustitia per passionem et mortem recuperavit et redemit, restituens illud, et quidem abundantius, in pristina gloria, in quam a principio in Adam multos filios, sicut Apostolus ad Hebræos scripsit (c. 11), adduxerat.

Ὀικονομῶν, dispensatoris. Eccl. Hier. c. 4, p. 3, § 12.

Ὀίμος, via, semita. Cael. Hier. c. 15, § 9.

Ὀλικῶς, totaliter, inegre. Div. Nom. c. 2, § 6.

Ὀλοκαυτωμένον, penitus concrematum. Intelligit de usum a concrematione per amorem. Eccl. Hier. c. 4, p. 3, § 12.

Ὀλότης, totalitas. De Div. Nom. c. 2, § 10.

Ὀμβροτοχία, imbris generatio seu sectio et generans pluviam. Cælest. Hier. c. 15, § 6. Eleganter magnus Job in physiologie arcana theologus, c. xxxviii, 28: *Quis est, inquit, pluvie pater, vel quis genuit stillas rois?* Responderent mundi sapientes Jovem esse, quem ea causa nominavere Græci ὄμβριον καὶ ὕετον. Latini pluvium, cui sacra faciebant Indi, aram exstruebant Atenienses, et Romani, ut Tertullianus in Apolog. refert: *Aquifici immolabant.* Et quidem eam ipsam quem dixerat Solentem Jovem, habuim quoque fuisse ὄμβρων ἀρχηγόν, pluvie largitorem et moderatorem, prout Ateniensis lib. xv. Sed illos impie vanitatis coarguit Jeremias c. xiv, 22, dicens: *Aniquid sunt in sculptilibus gentium qui pluviam?* Hæc igitur veri potentissimique Nominis hæc ere summum et perfectum imbris dominatum. Hinc ipse apud Job c. xxviii, 26, dicitur ponere pluviam legem, et c. xxviii, 8, *tygere aquas in nubibus suis.*

Ὀμοεισμοί, æquipollens, æquivalens, Div. Nom. cap. 2, § 11.

Ὀμοεισμός, uniformis. Eccl. Hier. c. 6, p. 3, § 5.

Ὀμοεισμός, sanctus. Quid in Deo, vide Div. Nom. cap. 2, § 6.

Ὀμοεισμός, similitudo. De Div. Nom. c. 4, § 7.

Ὀμοεισμός, simili forma expressum. Cælest. Hier. cap. 2, § 3.

Ὀμοεισμός, cæmentaria, id est quæ eisdem rationis et ordinis sunt. De Div. Nom. cap. 4, § 10.

Ὀμοεισμός, ejusdem ordinis. Cael. Hier. cap. 6, § 2.

Ὀμοεισμός, conformitatis motum. Eccl. Hier. cap. 2, p. 3, § 1.

Ὀμοεισμός, consensus, qua nimirum plures simul locum sapient ac sentiunt. Eccl. Hier. cap. 2, p. 3, § 2.

Ὀμοεισμός, consensus, concensus. Eccl. Hier. cap. 2, p. 3, § 2.

Ὀνειδίζω, injurior, officio contumelia. Epistola viii, § 1.

Ὀντα, ea quæ sunt. Sic appellat rerum essentias, et res cælestes merè ac spirituales, atque immutabiles; uti contra οὐκ ὄντα, id est ea quæ non sunt, vocat res sublunares et mutabiles, eo quod nullum statum essendi firmum habeant, sed continuo deficient et immutantur. Myst. Theol. c. 1, § 1. Vide ibidem Adnotationes et Sc. S. Maximi.

Ὀντότης, entificator, essentialior, eadem formatione qua ποιητής, creator. Div. Nom. c. 5, § 4. Alia lectio Ὀντότης, entitas; sicut ποιότης, qualitas. Sed hæc secunda lectio videtur magis genuina. Quare quod in textu legitur χρόνων ὄντοτης, καὶ αἰών των ὄντων, temporum essentialior et ævulorum corum quæ sunt, legendum potius ὄντοτης, et verendum temporum entitas, et entium ævum.

Ὀντως, essentialiter, id est realiter, vere, revera, reapse. Div. Nom. c. 4, § 12, et passim sibi.

Ὀξύροπος, penetratum, id est quod cito penetrat, et quidlibet pervadit. Cælest. Hierar. cap. 15, § 2.

Ὀπλοποιία, armificatio, id est armorum fabricatio. Epist. ix, § 1.

Ὀρεξίς, appetitus. Div. Nom. c. 4, § 19.

Ὀρθόγραμμον, rectitudinem, recte descriptum. Div. Nom. c. 4, § 11.

Ὀρθοτεῖν, definire, Epist. ix, § 2.

Ὀρος, definitio Div. Nom. c. 4, § 10.

Ὀρθόδοξος, verecax, veritas. Div. Nom. c. 8, § 6.

Ὀσπράσιον, odorabile. Quid odoratus mystice designet, vide Cael. Hier. c. 15, § 3.

Ὀσσία, essentialia, substantia, natura, pro his tribus enim passim a sancto Dionysio et philosophis accipiuntur, excellenter autem pro substantiis spiritualibus, ut angelis, quos interdum proprie excellentissimum substantiæ gradum sine addito οὐσία nuncupat, scilicet κατ' ἐξοχήν. Saepius tamen addit vocem νοεράς, id est spirituales seu intellectuales, ut Cælest. Hier. c. 2, § 4, et passim sibi.

Ὀσισαρχία, essentialiter principatus, vel principium. Div. Nom. c. 5, § 1.

Ὀσισοποιός, essentialiter, entificus. Sic vocat Deum αἰτίαν οὐσισοποιόν, id est causam substantificam. Cael. Hier. c. 14.

Ὀσισοποιός, essentialiter, id est essentialiam seu substantiam accipere. Myst. Theol. c. 5, ubi dicitur quod ὑπερουσίος ἵππος ἀνθρωπομορφικῆς ἀληθείας οὐσίωτας, id est superessentialis Jesus humane naturæ veritatibus essentialiter est. Ubi nota quod Jesus dicatur ac factus sit esse quoddam novum, non tantum caro seu homo. Eodem sensu S. Augustinus scribit 25, De tempore, Sapientia, inquit, quæ de Deo genita est, dignata est etiam inter homines creari, Jesus autem novum esse factus est, non tantum humane naturæ veritate, sed veritatibus, hoc est non tantum assumendo naturam humanam, sed omnes naturæ nostræ veritates, puta proprietates, subjectionem, passibilitatem, mortalitatem, et alias naturæ conditiones et infirmitates. Cæterum ut præter cætera ad istum locum bene notat Iherentius, triplicem antithesim valde insignem Dionysius insinuat. Prima, qui superessentialis est essentialiter, id est qui omne eas, seu omne esse superat, ens hi, et inter entia constituitur. Secunda, non per figuram aut specimen naturæ humane essentialiter est, sed ipsammet naturæ humane veritatem; nec tantum veritatem, sed veritates omnes seu conditiones. Tertia, qui essentialiter omnem excedit, essentialiam etiam angelis inferiori hypostatice sibi conjunxit.

Ὀσισωδός, essentialiter. De Div. Nom. c. 2, § 8.

Ὀσισωνομία, essentialiter nominatio. Div. Nom. cap. 5, § 1.

Ὀσπράσιον, supercilium. Quid mystice designet, vide Cael. Hier. cap. 15, § 3.

Ὀυζός, *laticus, rivulus, aqueductus*. Cœlest. Hier. cap. 15, § 9.

II

Παλαιὸς ἡμερῶν, *Antiquus dierum*, Quo modo de Deo dicatur, vide Div. Nom. cap. 10, § 2.

Παλιγγενεσία, *regeneratio*. Eccl. Hierar. cap. 7, p. 1, § 3.

Παμφαής, *omnilucens*, id est omnino lucens. Div. Nom. cap. 4, § 23.

Πανάγαθον, *omnino bonum, optimum*. Div. Nom. cap. 5, § 1.

Παναγιώτατος, *omnino sanctissimus*, id est omnium sanctissimus. Eccl. Hier. cap. 4, p. 4, § 12.

Παναίτιον, *omnium cauens*. Div. Nom. c. 2, § 5.

Πανείδεος, *omniformis*. Div. Nom. c. 5, § 8.

Πανεύφημον, *omni laude dignum*. Cœl. Hier. cap. 7, § 4.

Πανέριπτος, *sacrosancte*, id est omnino sancto, prorsus sacre. Cœl. Hier. c. 8, § 2.

Πάνσεμνον, *valde celebre, solemne*. Eccl. Hier. cap. 4, p. 5, § 12.

Πάνσοφος, *omnino sapiens*. Div. Nom. c. 1, § 1.

Πάνσχημος, *omnis figuræ*. Div. Nom. c. 5, § 8.

Πανσώμως, *toto corpore*. Eccl. Hier. cap. 2, p. 2, § 7.

Παντοκράτωρ, *omnitenens*, id est qui omnia in sua potestate tenet, omniaque complectitur. Div. Nom. c. 2, § 1, et c. 10, ubi peculiariter de hoc agit. Et bene observat R. P. Petrus Halloix, vocem illam παντοκράτωρ duo habere diversa significata. Præus est *omnitenens*, a κρατέω *teneo*, alterum est *omnipotens*, a κρατέω *dominor*, potens sum. Quare secundo loco, pro *omnitenens*, legendum *omni- tens*, et paulo infra pro *omnitenens*, *omnipotens*, quia ibi agit de dominio et gubernatione Dei.

Παραδείγματα, *exemplaria*. Quid sint, vide Div. Nom. cap. 5, § 9.

Παραδειγματικὸν αἰτίον, *exemplaris causa*. Div. Nom. cap. 4, § 7.

Παράδοσις ἱερατικὴ, *traditio sacerdotum*. Cœl. Hier. c. 2, id est profecta a sacris hominibus disciplina, quæ juxta ordinem a capite in inferiora deducitur. Deus enim in summo hierarcha, et totius hierarchiæ ecclesiasticæ princeps, oraculum veritatis, et augustum religionis ac lucis fontem constituit, ut arcanorum mysteriorum cognitio, hincque exegesis, et theologie clarus splendor, ab eo velut per multos orbium cœlestium globos ad imum usque defluat.

Παραπετάσματα, *operimenta*. Sic vocat symboli quibus res spirituales quodammodo obteguntur et obvelantur. Cœl. Hier. cap. 1, § 2. Vide ibidem S. Maximi Scholiam.

Παραρρομαί, *digredior, deflecto*. Ep. vii, § 2.

Παρατροπή, *perversio*. De Div. Nom. cap. 4, § 23.

Παρρημένον, *destitutum, desertum*. Div. Nom. cap. 4, § 18.

Παρρηόστασις, *subsistentiæ seu substantiæ simulacrum, vel substantiæ affinitas*. Div. Nom. cap. 4, § 51, ubi de malo ait: Οὐτε ὑπόστασιν ἔχει τὸ κακόν, ἀλλὰ παρρηόστασιν. Neque substantiam malum nititur, sed substantiæ simulacro. Peronius vertit: Non coheret malum, sed minus quam constat et coheret. Deolus: Neque substantiam habet malum, sed contra substantiam. Saracenus: Neque subsistentiam habet malum, sed privationem substantiæ. Marsilius: Neque substantiam habet malum, sed præter substantiam existens, substantia nititur aliena. Lamsseus: Non subsistit malum, sed subsistere videtur. Hoc autem vult dicere quod malum non sit substantia, sed habeat falsam aliquam substantiæ apparentiam, et in tantum aliquid existere videatur, in quantum in eo fallax aliquid boni simulacrum apparet, propter quod illud agimus.

Παρυφίστασθαι, *adiacere, adherere*. Div. Nom. cap. 4, § 27.

Πατραλοίας, *parricida sive patricida*. Epist. vii, § 2.

Πατρίς, *patria*. Div. Nom. cap. 4, § 11.

Πατροκινήτων, *a patre motæ*, compositum ex πατήρ et κινέω, id est ex *pater* et *moveo*. Significatur hoc vocabulum conjungit cum φωτοφανείας, id est cum *illustratione*, ut primordialem ejus originem insinuet a Deo Patre profectis. Cœl. Hier. cap. 7, § 1. Vide ibid. Adnot.

Πατροπαράδοτους ἐλλάμψεις, *a Patribus traditas illustrationes*, intelligit Scripturas sacras, quas apostoli et evangelistæ (quos Patres appellat) nobis tradiderunt. Vox autem πατροπαράδοτον compositur ex πατήρ, id est *pater*, et παραδίδομι, id est *trado, transcribo*, scilicet posteris, ad quos relationem aliquam insinuat. Cœl. Hier. c. 1, § 2.

Πσλέχεις, *secures*. Quid mystice designent, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 5.

Πεντάτροπον, *quinqumforme, quinquimodum*. Epist. vii, § 2.

Πέρας, *terminus*. Div. Nom. c. 4, § 10.

Περιοδραχμένον, *comprehensum, circumplexum*, ut cum amplexu quidpiam complectamur ac continemus, Cœl. Hier. c. 7, in fine.

Περικόσμιος, *circumundialis*, id est qui circum circa mundum est, eumque complectitur. Div. Nom. cap. 1, § 6.

Περιοηπτικόν, *comprehensivum*, id est quod comprehendendi vi pollet, et facile aliquid capit. Cœl. Hier. cap. 15, § 2.

Περιοχή, *ambitus*. Eccl. Hier. c. 3, p. 2.

Περιπλάττω, *circumfugo, cum affingo*. Utilitur hac voce in spiritibus rebus, eum per symbola corporalia describuntur. Cœl. Hier. cap. 15, § 6.

Περιπέζια, *humilitas*, scilicet in pejorem partem accepta, pro abjectione, et humili reputatione, ac vitiosa ad res terrenas propensione. Cœl. Hier. c. 7, § 1. Ubi in angelis an nihil esse περιπέζιας ὑπέστω, *terrene humilitatis*, aut propensionis ad inanimatum rerum abjectionem, sed potius ἀνωφερός, *impetus in sublime tendens*, vis animi semper ad Deum et divina properantis. Et S. Maximus in c. 13 Cœl. Hier. ait angelos pennatis effingi pedibus, propter impetum quo in Deum atque in sublimia feruntur, et διὰ τὸ πρὸς τὰ ἐπίγεια ἀκινώνητον, *quod nullum habeant cum terrenis rebus commercium*, a quibus libera eorum mens atque soluta heret in cœlestibus.

Περιχαρῶν, *vallo, sepio, circumdo*. Div. Nom. cap. 4, § 11.

Περιχορεύω, *circumeo*. Div. Nom. c. 4, § 9.

Πηγαία θεότης, *fontalis divinitas*. Sic appellat Deum Patrem, eo quod sit origo et quasi fons Filii ac Spiritus sancti. Div. Nom. c. 2, § 7.

Πλάτος, *latitudo*. Quid in Deo, vide Div. Nom. cap. 9, § 5.

Πνευματοκίνητων, *spiritu-motum*, id est a sancto Spiritu inspiratum. Div. Nom. c. 1, § 1.

Πόδες, *pedes*. Quid mystice significant, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 3.

Ποικιλομορφία, *varia formatio*. Epist. ix, § 1.

Πολυστόν, *multesimum*. Div. Nom. c. 4, § 4.

Πολυθρόλλητον, *vulgatum, tritum, celatre*. Div. Nom. cap. 4, § 28.

Πολυκινήσια, *multimotio*, id est multiplex motio. Div. Nom. cap. 4, § 4.

Πολύλογος, *multiloquus*, id est multi sermonis. Myst. Theol. c. 1, § 3, ubi in Scholiis animadvertit S. Maximus, nomen illud, accensu in penultima, significare eum qui multa dicit; in antepenultima vero, qui multis verbis indiget ut intelligatur seu exprimat.

Πολυμερία, *multipartitio*, id est distinctio multarum partium, seu pluribus constans partibus. Cœl. Hier. cap. 15, § 3.

Πολυμορφία, multiformatio, seu multiformitas, scilicet dum angeli et res spirituales variis symbolis et figuris ad caput nostrum in Scripturis describuntur. Cael. Hier. c. 2, § 2.

Πολυπάθεια, multiplex passio. Epist. ix, § 1.

Πολυποικίλος, multiformis, id est multum variegatus, multiformis. Cael. Hier. c. 15, § 4.

Πολυπραγμονεῖν, multum actitare, curiose inquirere. Dicitur proprie de iis qui multis rebus ad se non spectantibus temere sese immiscunt. Div. Nom. cap. 3, § 3.

Πολυπρόσωπος, multifacius, id est multas habens facies. Cael. Hier. cap. 2, § 1.

Πολυόμνητος, multum decantatum, id est celeberrimum. Cael. Hier. c. 4, § 4; item c. 7, § 4.

Πολύφωτον, multilucum, id est multum lucens, multa luce praeditum. Cael. Hier. cap. 18, § 8.

Πολυχρόματος, multicolor, id est habens multos colores. Coelest. Hierarchie cap. 2, § 1, et cap. 15, § 7.

Πολύχοτος, multum diffusus. Myst. Theol. cap. 1, § 3.

Πολυωνυμία, multinominatio. Divin. Nom. cap. 1, § 8.

Πολυώνυμος, multinomius, id est multorum nominum. Sic Deum vocat ab effectibus ipsi ut cause attribuitis. De Div. Nom. c. 1, § 6. Vide ibidem Adnotationes et Scholia S. Maximi.

Ποταμός, fluvii. Quid mystice, vide Cael. Hier. cap. 15, § 8.

Πρακτικὴ εὐεσθαι, facturare, id est opus perficere, et ad operandum se applicare. Div. Nom. cap. 4, § 10.

Πραότης, mititas, mansuetudo. Epist. viii, § 1.

Πρεσβύτερος, presbyter. Accipit sanctus Dionysius pro episcopo, ubi se et Timotheum vocat πρεσβύτερον, ut patet ex librorum suorum inscriptione quos sancto Timotheo dedicat. Vide Scholia sancti Maximi in cap. 1 Coelest. Hierarchie.

Προαγωγικός, productivus, producendi vim habens. Div. Nom. cap. 4, § 14.

Προβολεύς, productur, auctor, qui prima alicujus rei fundamenta jacet. De divinis Nominibus, cap. 4, § 14.

Προδωρισμένον, praedefinitum. Cael. Hier. cap. 12, § 2.

Προεισαγωγή, praevia introductio. Divin. Nomin. cap. 4, § 12.

Προέχων, praehabens, anticipato habens. Divin. Nom. cap. 2, § 10.

Προεβρίω, praecolloco, praefacio fundamentum. Div. Nom. cap. 4, § 13.

Προκατάρχειω, praecello. De Divinis Nominibus, cap. 4, § 16.

Προνοητικός, provisorium, providenti vim habens. Cael. Hier. cap. 15, § 3.

Προνοητικῶς, provise. Div. Nom. c. 4, § 10.

Προνοία, providentia. Div. Nomin. cap. 4, § 7, et alibi.

Προνοήματα, provisa, seu quae providentia reguntur. Per hoc homines intelligit, sic illos circumspiciens, ut sciant, non, ut quidam impudenter imaginantur, fato, neque sorte vel fortuito mundum gubernari, sed singulari Dei providentia, praesertim homines, quibus multipliciter Deus providet et suppeditat omnia necessaria et conducuntia ad salutem. Cael. Hier. cap. in titulo, et § 2.

Προουσία, praesentia. De Divinis Nominibus, cap. 6, § 8.

Προπίετα, insolentia, praesumptuositas. Epistola viii, § 1.

Προπέτης, praecipus. De divinis Nominibus, cap. 4, § 20.

Προπληκίζω, convicior, lacesso. Epistola viii, § 1.

Προσυναπληρῶσαι, supplere. Epistola vii, § 3.

Προσχηματισμός, asyndesis. Div. Nom. cap. 3, § 5.

Προσχηγῶς, affubilia. Divin. Nomin. cap. 4, § 21.

Προσσηής, placidus, pacatus. Divin. Nomin. cap. 4, § 21.

Προσποιέω, fingo, simulo. Epist. viii, § 1.

Προστασία, praetatura, praepositura. Epist. viii, § 1.

Πρόσολος, materialis, seu rebus materialibus ac terrenis addictus; praepositio enim πρὸς ibi designat affectum et propensionem quaedam habituatam ac radicalam erga materiam et res terrenas vitiose inclinatam, qualis est in hominibus carnalibus; cui opponitur ἀύλος, quod vide suo loco. Cael. Hier. c. 2, § 4.

Προτέλειος, praepreperfectus, id est ante perfectus. Div. Nom. cap. 2, § 10.

Προτέλειος εὐχή, praeparatoria oratio, quae scilicet sacro missae officio praemitti solet. Epistola viii, § 6. Vide ibidem Adnotationes et Scholia S. Maximi.

Πρωτοουργός, primitus operans. Coelestis Hierar. cap. 7, § 1.

Προὔπάρχων, praeesistens. Divin. Nomin. cap. 4, § 10.

Προὔφιστημι, praeesisto. Div. Nom. cap. 4, § 12, et cap. 5, § 6.

Πρωτοφανής, πρωτοφάνεια, primiluca, prima apparitio. Intelligit illam illustrationem, quam seraphini et suprema hierarchie immediate a divinitate accipiunt inferioribus communicandam. Cael. Hier. cap. 15, § 6.

Πτερόν, ala. Quid mystice, vide Cael. Hier. cap. 15, § 5.

Πτεροφυΐα, plumescencia. Cael. Hier. c. 2, § 1.

Πύλος, tabulae, scilicet sacrae, in quas videlicet sanctorum nomina referri solent, et in ecclesia servabuntur, atque in sacro recensebantur. Ecel. Hier. cap. 3, p. 2.

Πῦρ, ignis. Ejus qualitates et mysticas significationes vide descriptas Coelestis Hier. cap. 15, § 2.

P

Ράβδος, virga. Quid designet, vide Coelest. Hier. cap. 15, § 3.

Ραστώνη, suavitas, id est suavis et tranquilla jucundaque affectio, qualis est spiritualium deliciarum quam contemplativi experiantur. Cael. Hierarchie cap. 15, § 9 Graecus interpres exponit εὐχέρειαν, εὐχολίαν, id est dexteritatem, facilitatem.

Σ

Συγή, silentium. Myst. Theol. c. 1, § 1. Ubi ne silentium istud mysticum otiosum et inane esse videatur, lucemque obfusando nil lucis suscipere aut conlata existimaretur, κρησιμύστην, id est arcuorum mystam vocat, composito et maxime efficaci nomine, quod quidem in activa et passiva significatione sumi potest, de quo vide nostras Adnotationes ad praedictum locum, ubi etiam exponitur, quam necessario in mysticis silentium. Vide item Div. Nom. cap. 11, § 1, atque ibidem nostras Adnotationes, et Scholia S. Maximi.

Σκιμαχεῖν, cum umbra pugnare. Div. Nomin. cap. 8, § 6.

Σμικρότης, parvitas. Div. Nom. c. 4, § 10.

Σοφία, sapientia. De hac vide caput singulare Div. Nom. cap. 6.

Σοφοδότης, sapientiae datrix. Div. Nom. c. 5, § 2.

Σοφώδωρον, sapientiam donans. Divin. Nomin. cap. 2, § 7.

Σοφοποιέω, sapientifico, sapientem facio. Hinc σοφοποίησις, sapientificatio. Div. nom. c. 2, § 5.

Σοφία, sapientia, iustitia. Cael. Hier. c. 7, § 1.

Σοφοπόλις, *sapientificus*. Eccl. Hier. cap. 5, par. 1, § 2.

Στάσις, *status, statio*. Quid in Deo, vide Divin. Nom. cap. 9, § 8.

Σταυροειδής, *cruciformis*, sive in formam crucis. Eccl. Hier. c. 2, p. 2, § 7, et c. 6, p. 3, § 3. Sacrorum omnium ordinum consecratio, aut doctus e caelo Dionysius, perfectionem et colophonem accipit ultimum a σταυροειδέι σφραγίδι, *signo crucis*; cuius mysterium deinde exponit, utque significare omnium simul corporis cupiditatum cessationem, divinique vitæ imitationem, quæ constanter Jesu vitam imitatur, qui ad crucem et mortem usque, sine ullo peccato se demisit. Neque modo consecrationes ordinum, sed nullum plane sacramentum est, quod non gratiam, vim et robur accipiat ab hoc signo, ut aris caeremonisque devoti, ad hoc lecti a Deo videantur, ut crucem ad commune omnium bonum circumferant. Ita in sacramento baptismi et confirmationis adhibitum fuisse unguentum, prodit idem sanctus Dionysius, σταυροειδέι χύμασι, *sparsimibus in figuram crucis perfectis*.

Στερεά τροφή, *solidus cibus*. Quid mystice, vide ep. st. ix, § 3.

Στέρησις, *privatio*. Quid sit, et unde existat, vide Div. Nom. cap. 4, § 20.

Στέρηξ, *pecunia*. Quid mystice significet, vide Cael. Hier. cap. 13, § 5.

Στοιχείον, *elementum*, Div. Nom. cap. 4, § 10. Perite aut S. Ambrosius lib. iii Hexaem. cap. 4, στοιχεῖα, quæ nos *elementa* dicimus, nominata fuisse a Græcis, quod sibi conveniant et continent. Sumpsit hoc, opinor, a magno Basilio, qui cum hom. 4, in Hexaemeron, mundi partes exponeret, quam apto inter se ordine et pulchra societate, ex eo ductum esse nomen τοῦ στοιχείου, *elementi*, docet. Est enim στοιχῶν idem quod συμφωνῶν, *consono, consono*, quod i orbis quidam et veluti chorea hat ex omnibus inter se ordine structis et sibi convenientibus elementis. Ita etiam Pythagoras apud Justinum martyrem in Adhortatione ad Græcos, principia universitatis aiebat esse elementa, e convenienti harmoniaque numerorum composita et speciosissima symmetria.

Στοιχειώσις, *elementatio, elementaria institutio*, id est rudimentaria et initialis doctrina, per metaphoram ab elementis, quæ principia sunt et materia universi, Div. Nom. c. 2, § 9.

Συγκεφαλαιώσις, *concapitulatio, summa, compendium*, ut cum sit dictorum summaria capitulatio. Eccl. Hier. cap. 1, § 3.

Σύγκρασις, *contemperatio*, ex σύν, id est simul, et κρῖνω, id est *miscuo, vel κρατέω, quod est subigo*. Vocat autem sanctus Dionysius ἀναγωγικὴν σύγκρασιν, id est anagogicam seu sublimantem contemperatorem sive commistionem, quando mens nostra a rebus inferioribus abstracta, caelestibus ac divinis contemplationibus in Deum tota absorbetur, illique per purissimum affectum beatissime contemperatur, e se excedens Deo. Cael. Hier. cap. 1, § 2.

Συμβολικὴ θεολογία, *symbolica theologia*. Quæ et qualis sit, colliges ex Myst. theol. c. 3, et epist. ix, ad T. Iam. Tractatus ille S. Dionysii interdidit.

Συμβολικῶς, *symbolice*, id est per signa et figuras: sic enim nobis mortalibus, qui ex sensibilibus signis cognitionem haurimus, res immateriales ac spirituales congruenter proponuntur. Cælest. Hier. cap. 1, § 2.

Σύμβολον, *symbolum*, id est signum externum et sensibile rei spirituales et insensibilis. Græcus interpreti exponit: Αἰσθητὸν τι ἀπὸ νοητοῦ παραλαμβανόμενον, ὅσον ἀπὸ τῆς ἀύλου καὶ θείας τροφῆς, ἄρτος καὶ οἶνος, καὶ ὅσα τοιαῦτα; id est: *devisibile quid pro intelligibili acceptum, v. gr., pro immateriali ac aeterno cibo, panis et vinum*. Talia symbola sunt etiam legis novæ sacramenta, quæ sub

practica signa sensibilia gratiæ spiritualis, quam, ex Christi institutione (eiusdemque inoperatione, rite suscipientibus conferunt. Per excellentiam autem a sancto Dionysio lib. De eccl. hier. c. 3 et 7, atque sibi, per symbolum absolute positum intelligitur venerabilis Eucharistia sacramentum, utpote quod cæteris excellentius, non solum gratiam significet atque contineat conferatque, verum etiam ipsammet auctorem gratiæ Christum Jesum, verum Deum ac hominem comprehendat.

Συμμέτρος, *commense, proportionate*. Div. Nom. c. 1, § 3.

Συμπάθεια, *compassio, coaffectio*. Div. Nom. c. 2, § 9.

Συμπιρᾶω, *simul circumago*. Epist. viii, § 2.

Συμπληρωτικῶς, *complete*. Cælest. Hier. c. 5, § 1.

Συμπιρῶ, *comitor, congregior*. Epist. viii, § 1.

Συμπιρᾶσαι, *astat, admiscet, colligit*. Græcus interpreti συγγίσει, συνάξει, ἐνοί, *conducit, conjungit, unit*. Inde συμπιρῶμενος, id est *collectum, conjunctum*. Eccl. Hier. cap. 4, § 4 et 4.

Συμφυῶς, *connaturaliter*. Græcus interpreti συγγενῶς, συγγενῶς, quæ synonyma sunt, et idem significant. Cael. Hier. c. 1, § 2. Periphrasis veritatis; Larisselinus, *ad naturam accommodate*.

Συμφωνῶν, *consonum, consentiens*. Div. Nom. c. 2, § 10.

Συναξίς, *collectio*. Κατ' ἐξοχήν, Eucharistie sacramentum sic dictum, quod cum Deo coniungat, et omnes illud digne sumentes in Christo simul adunet. Eccl. Hier. c. 3, par. 1, unde illam plebem vocat ἐκτίσιν τρέφουσιν νοητῶς, καὶ θεούσαν, *convivium quod mentem utat, et Deum efficiat*. Idem aut Eucharistiam efficere ἐκκοσμητικὴν ἐνδοξον, *decorum morum similitudinem, ὡς ἀποτρόφοις*, ut inter eos qui simul vivunt, eademque mensa fruantur. Fit autem in ea, inquit, ἐνοειδῆς θέωσις, *uniformis deificatio*, id est Dei similitudo animam colligens et reducens in unum, et conjungens Deo.

Συνθεσις, *conjunctio, copulatio*. Div. Nom. cap. 4, § 10.

Συνδιεργημένως, *copulate*. Div. Nom. c. 5, § 6.

Συνελπίσις, *concolutionis*. Div. Nom. c. 4, § 2.

Συνεπίσι, *summum*. Div. Nom. c. 4, § 20.

Συνεπάδω, *comes*. Eccl. Hier. cap. 2, par. 3, § 4.

Συνεπιτικῶς, *compendiose, breviter*. Div. Nom. cap. 3, § 3.

Συνοχή, *coherentia, complexio*. Div. Nom. cap. 4, § 10.

Συνοχικὸν αἷτιον, *causa continens*. Divin. Nom. c. 4, § 10.

Συντομημένον, *concisum, succinctum, compendiosum*. Myst. Theol. c. 4, § 3.

Σύντριμμα, *contritio*. Epist. viii, § 4, ubi sic peccatum appellatur, quo timorem manens Demophilum quodammodo contriverat et contuderat, soloque per ejus superbiam et elationem contra superiores suos allixit. Ita saepe accipitur *contritio* in prophetis, et alibi. Proverb. xvi, 18; *Contritionem precedit superbia, et ante riuum exaltatur spiritus*; quæ sententia recte quadrat in Demophilum, quem sanctus Dionysius de elatione redarguit.

Σφραγίς, *signaculum, sigillum*. Eccl. Hier. cap. 6, p. 3, § 3.

Σωματοειδής, *corporea species*. Eccl. Hier. cap. 2, par. 3, § 7.

Σωματοπρεπής, *corpori conveniens*, id est corporeus, corporalis, aut modo corporeo. Div. Nom. c. 4, § 12.

Σωστικόν, *salutare*, id est salvandi vim habens. Div. Nom. c. 4, § 23.

Σωστικῶς, *salutariter, salubriter*. Div. Nom. cap. 4, § 24.

Σωφροσύνη, *temperantia*. Div. Nom. c. 4, § 13.

Σωφρων, *temperans*. Ibidem.

Σωφρονιστής, *corrector*, id est qui adducit ad temperantiam. Div. Nom. c. 4, § 22.

T

Ταξιαρχία, *ordinis praefectura*. Sic appellat Divinitatem, quæ principium est omnis ordinis, a quo videlicet omnis cum celestis tum ecclesiastici ordinis atque ordinationis ratio instituta fuit. Cael. Hier. cap. 8, § 2, et c. 9, § 1, c. 10, § 1, et alibi.

Τάξις, *ordo*. Div. Nom. c. 4, § 10, ubi Deum vocat τάξις, quod res omnes μετ' εὐταξίας, cum ordine bono procreavit, ut notat ibidem sanctus Maximus. Quod forte a sancto Paulo doctore suo didicit, qui graviter sapienterque monuit, quæ a Deo sunt, ordinata esse; in quo sine dubio in divinis rebus ordinem collocavit, quasi rerum quæ a Deo sunt, propria nota et ordo.

Ταυτοκίνητον, *per se mobile*, id est quod a seipso movetur. Quomodo hoc angelis competat, vide S. Maximum in Scholis, ad c. 7 Cael. Hier. § 2.

Ταυτόν, *idem*. Quomodo de Deo dicatur, vide Div. Nom. cap. 9, § 4.

Ταυτότης, *identitas*. Div. Nom. c. 2, § 4.

Ταχυπέτης, *celeriter volans*. Cælest. Hier. cap. 15, § 3.

Τεκτονικά σκεύη, *fabrilia instrumenta*. Quid mystice designent, vide Cael. Hier. cap. 15, § 5.

Τέλειον, *perfectum*. Quomodo de Deo dicatur, vide Div. Nom. c. 15, § 1.

Τελεωτικόν, *perfectivum*, id est perficiendi vim habens. Div. Nom. c. 4, § 6.

Τελεσιουργέω, *perficio*, seu perfectum reddo, scilicet et per sacras initiationes aut inspirationes, quas hoc verbum connotat et insinuat. Cael. Hier. cap. 10, § 1, et alibi passim.

Τελεσιουργία, *perfectiva operatio*. Cælest. Hier. cap. 7, § 3.

Τελεσιουργός, *perficiens, perfectum reddens*. Sic proprie vocatur episcopus, cujus ordo est perfectivus, et status perfectionis, ac proinde nuncupatur a Dionysio τάξις τελειωτική, quippe cui competit potestas ordinandi, et perfectissimas functiones hierarchicæ obeundi. Her. Eccl. c. 5, par. 1, § 6 et 7. Hierarchie itaque sive episcopi τελειωτικοί, perfectiores et perfecti vocantur, quod non modo ipsi perfectionem in alios derivare debeant, sed in primis ipsi curare debeant, ut perficiantur. Τελειοῦσθαι autem sive perfici (ut ait S. Maximus) nihil est aliud, nisi ferri in perfectionem vite sanctæ atque laudabilis, δι' εὐζωίας προκοπῆς, per perfectam et bonam vitam; et subdit eos qui profecti perhibentur, θεοῦσθαι πάντως, deos omnino eradere.

Τελεταρχία, *initiatio primitiva*, id est primitiva institutio mysteriorum, deolus veritatis, perfectionis principium; Sarracenus, *perfectioris principatus*; Gallus, *principes de iuste ceremonie*; Vercellensis, *sancta ordinatio Dei, quæ est principium perfectionis*; Peronius, *prima sacrerum mysteriorum institutio*. Cael. Hier. cap. 1, § 5.

Τελετάρχης, id est *primitus mittans*, scilicet sacris. Formatur ex τελετή, quod est *initiatio*, seu ritus mittendi ac consecrandi; unde τελετάρχης *initiativus* est primitiva rituum sacrerum institutio. Sic autem ipsummet Deum appellat a quo omnis sanctificationis, et per ritus ac ceremonias sacras Deum colendi ac celebrandi ratio profluxit; quippe in primis ab origine mundi hominibus modum quo eum vellet, inspiravit ac præscripsit. Cael. Hier. c. 1, § 5. Hinc Deum quoque vocat αὐτοτελεταρχίαν, id est ipsam per se originem perfectionis, seu sanctificationis. Cælest. Hier. cap. 3, § 2, et τελεταρχίαν, id est *mittendi principatum*, sive principium. Cael. Hier. cap. 7, § 5.

Τελετή, *sacramentum*. Ecclesias icæ Hierarchie cap. 5, p. 1.

Τελετουργία, *consecratio, sacramenti confectio*. Eccl. Hier. cap. 5, p. 1, § 1.

Τελικόν αἴτιον, *finalis causa*. Div. Nom. c. 4, § 7. Τερατολογία, *portentosa narratio*. Epist. ix, § 1. Τεμωρητόν, *punitibile*. De Divinis Nominibus cap. 4, § 55.

Τρανής, *perspicuus, conspicuus, clarus, dulcedus*. Div. Nom. cap. 4, § 11.

Τριπλασιάζω, *triplico*. Epist. vii, § 2.

Τριπλάσιος, *triplex*. Ibid.

Τρισυπόστατος, *ter-subsistens*, id est in tribus personis vel subsistentiis subsistens. Sic Deus appellatur propter Personarum trinitatem, quod vocabulum æquivalenti verbo Latino esse. tri nequit. Cael. Hier. c. 7, § 1. Significantur unitatem naturæ cum Personarum trinitate designans, ait ὅτι μόνος ἐστὶ καὶ ἐνὶς τρισυπόστατος, id est *quod monas sit et unitas quæ tribus inest personis*.

Τριχῶδης, *hirsutus, crinitus*. Cael. Hier. c. 2, § 1. Τροχοί, *rotæ*. Quid mystice, vide Cael. Hier. cap. 15, § 8.

Τυποπλαστία, *figuratio*, seu typorum efformatio, ut res spirituales per symbola sensibilia designantur. Cael. Hier. cap. 15, § 2.

Υ

Υγρά τροφή, *liquidus cibus*. Quid mystice, vide Epist. ix, § 1.

Υιοθεσία, *adoptatio*, scilicet in filium. Eccles. Hier. c. 2, p. 2, § 7, ubi fontem baptismalem vocat μητέρα υιοθεσίας.

Υμνητικῶς, *cantatorie*, id est per hymnos sacros. Div. Nom. c. 1, § 4.

Υμνολογία, *cantus sacer*. Eccles. Hier. c. 5, p. 2 et 5, § 5. Sic appellat pium Ecclesie cantum, quem ait τὰς ψυχικὰς ἕξεις, *animales affectiones*, ut subtiliter pestientes et rationi contrarias, ἐναρμονίως διαθέσθαι, *apte et concinne componere*. Est enim illa vis religiosi cantus, ut, per aures sese placide in animum insinuans, turbulentos, si qui sunt, motus summa æquabilitate componat. Et c. 4, aliam adhuc ponit ejus utilitatem, quod efficiat πρὸς τὰ θεῖα ὁμοφροσύνην, *cum divinis consensio-nem*.

Υπαρξίς, *existentia, substantia*. Div. Nom. cap. 2, § 2.

Υπεράγαθος, *superbonus*. Div. Nom. c. 2, § 4, ubi vocat Deum υπεράγαθον ἀγαθότητα, *superquam bonam bonitatem*.

Υπεραγαθότης, *superbonitas*, id est bonitas bonitatem omnem superans. Div. Nom. c. 1, § 5.

Υπεράγνωστον, *super ignotum, supraquam indemonstrabile*. Div. Nom. c. 1, § 4; c. 2, § 5, et Myst. theol. c. 1, § 1, ubi male hoc Peronius vertit, *ignotissimum*; emphasis enim est in præpositione υπέρ.

Υπεράβητον, *superineffabile*. Div. Nom. cap. 2, § 3.

Υπεραβήτως, *superineffabiliter*, id est modo plusquam ineffabili. Div. Nom. c. 1, § 4.

Υπεράρχιος, *superprincipialis*, id est qui supra principium est. Frequenter hoc vocabulo utitur S. Dionysius, Deum passim vocans υπεράρχιον ἀρχήν, id est *superprincipale principium*. Cael. Hier. c. 7, § 4, in fine, et alibi sæpe.

Υπερβαθεύοντα, *transcendentia*, quæ præ cæteris supergrediuntur et antecellunt. Cael. Hier. cap. 5, § 1.

Υπερένδοξος, *supergloriosus*. Cælest. Hierar. cap. 8, § 2.

Υπερέφθιμον, *superlaudandum*, id est quod superat omnem laudem et celebrationem. Cælest. Hier. cap. 7, § 4.

Υπερέχων, *superhabens*, id est sublimiori modo continens, ut puta enumer. Div. Nom. cap. 2, § 10.

Υπερηκωμένον, *superunitum*, id est plusquam unitum, seu summe unum. Div. Nom. cap. 2, § 4.

Υπέθετον, *supra Deum*, scilicet participatum;

quales sunt argeli et homines iusti, qui a Scripturis dii nuncupantur, propter gratiam qua participes sunt divinitatis. Div. Nom. c. 2, § 2. Vide etiam c. 4 Myst. Theol. et Epist. II, ad Caium, et ibidem Annotationes nostras, et Scholia Maximi.

ὑπερδρωμένον, *surra collocatum, superfirmatum.* Div. Nom. cap. 2, § 10.

ὑπερπυλόν, *superpulchrum, præpulchrum,* id est magis quam pulchrum. Div. Nom. c. 4, § 7.

ὑπερχαλός, *præpulcher,* id est plusquam pulcher. Myst. Theol. cap. 1, § 1.

ὑπερκόσμιος, *supermundialis,* seu *supramundanus,* ex ὑπέρ, id est *supra, κόσμος, id est mundus.* Significatur hac voce utitur S. Dionysius, ad animam nostram a mundanis rebus avocandum, et a celestia subrigendum. Coelest. Hier. cap. 1, § 3. Div. Nom. c. 1, § 6.

ὑπερχαρμῖος, Perionius vertit *divinitus; Ambrosius, divine ac nude; Lausselius, modo sublimiori ac nude;* magis ad verbum varto *supermundialiter,* id est modo supra hunc mundum elevato. Coel. Hier. c. 1, § 3.

ὑπερλάμπων, *su, erluens.* Myst. Theol. cap. 1, § 1.

ὑπερουράνιος, *supercaelestis,* id est qui supra caelum existit, eoque sublimior est. Div. Nom. cap. 1, § 6.

ὑπερούσιον, *superessentiale, su, ernaturale.* Div. Nom. c. 1, § 1. Sic appellat Divinitatem, quæ omnem naturalem captum creaturæ excedit. Eadem ratione Myst. Theol. cap. 3, dicitur ὑπερούσιος ἤσους, tum propter æternam processionem, qua illi a Patre generatio esse divinum communicatur, quod est superessentiale, id est omni esse superius, ut diximus; tum etiam ratione processionis temporalis, qua humanitati natura divina per Verbi hypostasin communicatur, atque intime conjungitur.

ὑπερουσιότης, *supersubstantialitas.* Div. Nom. cap. 1, § 5.

ὑπερουσιώς, *superessentialiter.* Coel. Hier. c. 7, § 4, in hunc, et passim alibi. Accipit etiam sæpe pro *supernaturaliter, supersubstantialiter.* Vide vocabulum εὐσιώ.

ὑπεροχή, *excellencia, eminentia.* Div. Nom. cap. 7, § 10.

ὑπεροχικῶς, *supereminenter, superexcellenter.* Div. Nom. cap. 4, § 7.

ὑπερπλήρης, *superplenus, exuberans.* Div. Nom. cap. 2, § 10.

ὑπερπληρώω, *superadimpleo.* Mystice Theolog. c. 1, § 1.

ὑπέροσος, *supersapiens,* id est plusquam sapiens, et omnem realem sapientiam transcendens. Div. Nom. cap. 2, § 2, et cap. 4, § 1, 2, 5.

ὑπερτελής, *superperfectus,* id est plusquam perfectus, et omnem continens ac superans perfectionem. Div. Nom. cap. 2, § 10.

ὑπέρτερα, *superiora.* Div. Nom. c. 4, § 7.

ὑπερτετάσθαι, *superextensum esse.* Div. Nom. cap. 4, § 6.

ὑπερόπροξις, *superexistentia, supersubstantia,* id est quæ existentiam et substantiam superat. Sic Deum vocat, ὑπεραγαθότητος ὑπερῦπαρξίν, *supra substantiam bonitatis bonitatem superantis;* Perionius vertit, *essentiam bonitatis,* sed hoc non satis exprimit id quod est in Græco; Lausselius, *bonitatis quæ bonitatem omnem superat, existentiam quæ omnem existentiam vincit.* Magis ad verbum Scotus, *superbonitatis superessentiam.* Div. Nom. cap. 1, § 5.

ὑπερφαής, *supersplendidus,* id est qui plusquam splendet. Div. Nom. cap. 1, § 8.

ὑπερφανεστάτον, *superlucidissimum.* Myst. Theolog. cap. 1, § 1.

ὑπερφυστάτον, *maxime supernaturale.* Epistola VII, § 2.

ὑπερφυής, *supernaturalis.* Div. Nom. c. 1, § 4.

ὑπερφυώς, *supernaturaliter, eximie.* Div. Nom. cap. 2, § 9.

ὑπέρφωτος, *prælucidus,* id est superlucens, plusquam lucidus. Myst. Theol. cap. 1, § 1.

ὑπερίον, *superexistens, superens.* Div. Nom. cap. 5, § 8.

ὑπερίονυμος, *supernomius,* id est qui est supra omne nomen. Div. Nom. cap. 1, § 7.

ὑπνος, *somnus.* Quid mystice, vide Epistol. IX, § 6.

ὑποθετικῶτα, *inferiora,* id est quæ cæteris subiecta sunt. Coelest. Hier. cap. 5, et alibi.

ὑποθήκη, *præceptio, institutio, propositio.* Eccles. Hier. c. 3, § 4. Significat etiam pignus.

ὑπόπνοσις, *genuflexio.* Eccles. Hier. cap. 5, § 2.

ὑποτυπώσεις, *informationes.* Sic inscripsit hunc, quem scripserat de Deo uno trino et essentialibus attributis. ὑποτύπωσις autem est idem quod *delimitatio,* seu rei alienius informatio, aut informatio descriptio. Div. Nom. cap. 1, § 1. Vide ibidem S. Maximum et cap. 3 Mystice Theol. ubi describit quæ in isto tractatu continebantur.

ὑποφήτης, *interpres, explanator animorum iudiciorum.* Eccles. Hier. cap. 7, § 7.

ὑπειμένως, *submisse, remisse,* id est modo inferiori. Div. Nom. cap. 4, § 20.

ὑφεσις, *submissio,* scilicet in peiorem partem accepta pro viliosa pensionem ad id quod terrenum et abjectum est. Coel. Hier. c. 7, § 1. Vide ibidem Scholia sancti Maximi.

ὑφίστασθαι, *subsistere.* Div. Nom. cap. 4, § 20.

Φ

Φθίλον, *deficiens, decrescens, imminuens.* Div. Nom. cap. 4, § 7. Græcus interpres, ληγον, *ελαττωμένον,* id est *dehniens.*

Φθορά, *corruptio.* Div. Nom. cap. 4, § 19.

Φθοροποιόν, *corruptivum,* id est quod corruptionem affert. Eccles. Hierarch. cap. 3, § 1.

Φιλάγαθος, *boni amans.* Epist. VIII, § 1.

Φιλαρχία, *amor principatus,* id est ambitus ejusdem. Ibidem.

Φιλονεχεῖν, *contendere,* seu amare contentionem. Epist. VIII, § 1.

Φιλοτιμία, *ambitio, amor honorum.* Ep. VIII, § 1.

Φοιτώσα, *exundans, exuberans, redundans.* Græcus interpres, ἀφικνουμένη, *παραγινωμένη,* *perueniens seu pertingens.*

Φρουρά, *custodia, præsidium, conservatio, defensio.*

Φρουρέω, *custodio, præservo.* Div. Nom. c. 2, § 2.

Φρουρητικόν, *conservativum.* Græcus interpres, φυλακτικόν, *custodiendi vim habens.* Coelest. Hier. cap. 13, § 1.

Φυλακτικόν, *conservativum,* id est conservandi vim habens. Div. Nom. c. 4, § 23, ubi bene notat P. Malloix, ablata unica littera, legendum potius ὄλακτικόν, *vim latrandi habens;* agit enim ibi S. Dionysius de eorum proprietate ac natura, quibus magis proprium est latrare, quam vigilare aut custodire. Nam sine vi latrandi, ut ibidem inquit Dionysius, proprio non erit canis; at sine aptitudine ad custodiendum, potest esse canis. Nec enim illa aptitudo est propria cani, ut omni conveniens, et soli.

Φωτικόν, *naturale.* Div. Nom. c. 4, § 15.

Φωταγωγική τάξις, *illuminatorius ordo.* Sic vocat ordinem sacerdotum, quibus competit concionibus populum illuminare, ignorantiam depellendo, et per virtutes ad cælum iis viam demonstrando. Eccles. Hier. cap. 5, p. 1, § 6.

Φωταγωγός, *illuminator, qui lumen affert.* Eccles. Hier. cap. 5, p. 1, § 2.

Φωτισμός, *illuminatio.* Sic appellat baptismum, quo spiritaliter edimur in lucem. Eccles. Hier. c. 2, p. 1, § 1. Ubi vide S. Maximum, et nostras Adnota-

signes. Quid in angelis, vide Cœlest. Hier. cap. 7, § 5.

Φωτογένεια, lucis generatio, Epist. ix, § 1.

Φωτοειδής, luciformis. Vide Θεοειδής, ubi habes similitum derivationem. Cœl. Hier. c. 2, § 5.

Φωτοφανείας, id est illustrationis, seu luci-partitionis; est enim compositum ex voce φῶς, id est lux, et verbo φαίνω, id est appareo. Est enim illustratio divinæ ejusdem lucis apparitio, quam aliter ἐλάμπυν vocat et φωτοδοσίαν, id est lucis donationem. Cœl. Hier. cap. 1, § 1 et 2.

Φωτογένεια, luminis fusio. Div. Nom. cap. 4, § 6.

Φωτονομία, lucis nomen, quando nimirum deus vocatur lux. Div. Nom. cap. 4, § 5.

Υ

Χαλκού εἶδος, aris species. Quid in angelis mystice designet. Vide Cœl. Hier. c. 15, § 7.

Χαμαιῆλον, humipetum, id est abjectum, terrenum, quod humi serpit, et humum ac terra pœat, usque ascedit. Div. Nom. c. 4, § 12. Cœl. Hier. c. 2, § 2, et ibid.

Χαρά, gaudium. Quid mystice, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 8.

Χαρακτήριον, insignio. Myst. Theol. cap. 1, § 2.

Χάσμα, hiatus, vorago, Epist. viii, § 6.

Χειραγωγία, manuctio. Cœl. Hier. cap. 1, § 2, 3. Div. Nom. cap. 2, § 2.

Χεῖρες, manus. Quid mystice significant, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 3.

Χλωρὸν χρώμα, viridis color. Quid mystice, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 7.

Ἀρτήμα, res, substantia. Divin. Nom. cap. 2, § 2. Vide ibidem Adnotationes, ubi explicatur quid hoc nomen in divinis significet.

Ἀρηστότης, benignitas, clementia. Epist. viii, in fin.

Χριστοειδής, Christiformis, id est Christo conformis. Eccl. Hier. cap. 7, p. 1, § 2.

Χρόνος, tempus. Quid, et quo modo de Deo dicatur, vide Div. Nom. c. 10, § 2 et 3.

Χρυσοειδής, auriformis, id est auri speciem prese ferens. Cœl. Hier. cap. 2, § 3, et cap. 15, § 7.

Χρυσόσχητον, constatorium, in quo nimirum aurum perpurgari solet. Epist. ix, § 1.

Ψ

Ψαλμῶν ἱερολογία, psalmorum sacra modulatio. Eccl. Hier. c. 5, p. 3, § 4. Incitur esse συνουσιαμένη, iustar essentia, omnibus fere pontificis mysteriis, hoc est, ut ego interpretor, ita propriam sacrarum esse functionum, quæ publica in luce sunt, et a liturgis obentur, ut absque illa vel plane nulla vel vix ulla exerceatur, nisi etiam ἱερωτάτης ᾠδῆς, sacrosanctas odas, cantum Ecclesie appellat.

Ψευδονόμος, mentito nomine. Epist. viii, § 2.

Ψυχγωγία, animæ directio seu spiritualis instructio. Eccl. Hier. c. 2, p. 3, § 2. Significat etiam anime oblectationem, solatium ac recreationem; item anime evocationem; item necromantium seu vaticinandi genus, quo magicis incantationibus anime ab inferis evocantur. Sed hæc profana apud profanos vide lexicographos.

Ψυχικόν, animale. Divin. Nominum cap. 4, § 14.

Ω

Ὠλέαι, ulnæ. Quid mystice significant, vide Cœl. Hier. c. 15, § 5. Græcus interpret exponit: χεῖρες, πῆχαι, βραχίονες, id est manus, cubiti, brachia, seu manus proprie.

Ὠμοί, humeri. Quid mystice designent, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 5.

Ὁ, qui est, scilicet a se, absolute, imparicipate, semper actu, etc. Nomen hoc deus ipse sibi imposuit, dum Moyses ipsam de nomine interrogaret, Exod. iii, 14. De quo vide Div. Nom. cap. 5, et ibidem Adnotationes nostras, et Scholia S. Maximi.

Ὁμοίως, similiter, eodem modo. Div. Nom. cap. 4, § 7.

Ὄτρα, aures. Quid mystice designent, vide Cœl. Hier. cap. 15, § 5.

INDEX RERUM

NOTATU DIGNIORUM

QUÆ IN OPERIBUS S. DIONYSII CONTINENTUR

Revocatur Lector ad numeros crassiores textui intermistos.

A

Angel mansuetudine commendat. In, 598.
Ablatio et positio quæ duplex sit, 564. Ablationes et positiones quomodo celebrandæ sunt in Deo, 557, 566.
Annae π sinus quid sit, 267, 276.
Actiones Christi sunt indivisæ, 590. In actionibus Christi quid divinitati, vel humanitati competeret, ibid.
Actus notiones quid sint in divinis, 524. Quod in divinis per πρῶτον intelligatur, 524. Ubi in divinis intercedit distinctio realis, ubi tantum rationis, 525.
Adelphi non sine motu liberi arbitrii justificantur, 177.
Aer quid est, 145.
Aria, electri lapidumque diversorum figuræ cur angelis attribuantur, 152.
Æternitas quid sit, 500, 501. Æternitas quomodo dicatur de Deo, 507.
Aurum quid est, 503 et seq.
Affirmationes in divinis incongruæ sunt, 17, 18. Per affirmationes res spirituales et nobiliores melius cognoscuntur ex natura rei, 19.

Ἄγγελος unde derivetur, 323.
Alic seraphim quid sunt, 114.
Aliud. Quomodo aliud et aliud in Deo locum habeat, 490, 496.
Altaris ianuelo quid denotet, 450.
Amoris nomen in Scripturis celebratur, 559. Amoris nomen in Scripturis non nisi directum præfertur, 559.
Vulgus sensuale non capit nomen amoris spiritualis, 560.
Amor est extalius, 560, 580. Amor est zelotes, 561.
Amoris divini circulus, 561, 402. Amor vini conungendi habet, 402. Amoris distributio quæ sit, 562, 405. Amor divinus ex Deo, per Deum, in Deum revolvitur, 562.
Amor est bonitatis, 579. Amor, directio, charitas, amicitia quomodo differunt, 579, 599. Amoris quinque sunt proprietates, 577. Amoris divini octo proprietates, 589.
Amor corporeus non est verus amor, 599. Per amorem Deo conungitur in caligine mystica, 549.
Angeli quid præsentent ut quos custodiant, 88. Effectus angelicæ custodiæ, 88. Angeli quales et eorum subordinatio, 90. Unde provenit quod omnes homines, cum habeant angelos tutelares, non sint proli, 91. Angeli sublimiores sublimiori modo illustrantur, 91. Omnes tam an-

geu quam homines triplex facultate possunt, 94. Angeli quomodo nos purgant, illuminant, perficiunt, 95. Angelus quomodo incendit affectum nostrum, 95. Angeli quomodo se mutuo illuminant, 95. Angeli quomodo et quando sunt creati, 504. Cur Moyses non recenseat eorum creationem, 504. Unde est in angelis tanta communicatio, 96. Ordinum diversitas, 96. Angeli si prece simpliciores et claras habent illustrationes, 97. Angeli a quibus expiantur et quos expiant, 100. Per angelos mysteria fidei sunt revelata, 95. Angeli superiores obire possunt functiones inferiorum, non contra, 47. Angeli quoniam sunt ministrantes et qui assistentes, 48. Omnes spiritus coelestes angeli dicuntur et quare, 48. Angeli sensilia intellectibus noscunt, 461, 465. Angeli quomodo sunt virtutes et operationes, 584. Quomodo sunt incorruptibiles, 584. Quomodo mutabiles, 584. Quae sunt anima et quae divina in angelis, 585. In angelis quae sit volutatio, 586. Angelorum erga homines benignitas, 378. Angeli inferiores a superioribus, supremi a Deo imitantur, 55. Supremo- rum in illustratione recipienda reverentia, 55. Supremo quomodo expiantur, illustrentur et periciantur, 55. Quid supremi agant, 56. Angeli an et quomodo se mutuo purgent, 51. Unde proveniat quod angeli tanto numero sint, 124. Angeli superiores possunt quiddam inferiores, non contra, 104. Primis angelis quomodo sequentium functiones attribuuntur, 119. Angeli sunt innumerabiles, 124. Angeli quomodo sunt immutabiles et quomodo moventur, 63. Quomodo contemplantur, *ibid.* In angelis expiatio, illuminatio et perfectio quid, 68. In angelis quid motus circularis, reclus et obliquus, 69. Angelorum cibus qualis, 70. In angelis quid est motus et status, *ibid.* Angeli Deum solum et seipsum noscunt, 51. Distributio ordinum angelicorum, 58. Quis ordo dignitatis inter illos, 52. Angeli excedunt numerum rerum corporearum, 134. Angeli cur dissimilibus formis describuntur, 17. Angeli qui vocantur, 86. Angeli sunt nostri rectores, *ibid.* Quod aliqui non proficiant, id non est imputandum angelis nec Deo, *ibid.* Angeli quoniam mittuntur, 115. Angeli ventis comparantur, 151, 143. Nubibus, 152, 146. Angeli et homines quomodo illuminantur, 590. Angeli sunt aeterni, non Deo coeterni, 505. Angeli sunt quidem multi, sed non infiniti, 126. Angeli respectu diversorum praesent et subsunt, 128. Angeli inferiores non in totum participant superiorum facultates, 106. Angeli cur dicuntur ministrantes hominum, 107. Angeli et homines quo sensu dicuntur, 108. Angeli superiores habent species universitiores, *ibid.* Angeli et illorum substantia quare in Scriptura per symbola et corporeas figuras depinguntur, 4. Passiones quomodo in angelis intelligendae, 14. Angeli caeteris excellentius Deum participant, 37, 59. Angeli unde nomen habeant, *ibid.*, 40. Per angelos divina revelantur, 37. Quomodo inferiores per superiores ad Deum adducantur, 38. Per angelos mysterium Christi nobis est nuntiatum, *ibid.*, 2, 41. De Christo multa per angelos nuntiata, 58. Angelus quid est, 39. Angelus tripliciter nobilis, *ibid.* Angelica elogia, *ibid.* Angeli quomodo doceant homines, 40. Angeli superiores non illuminant inferiores. In angelis non est confusio functionum, 156. Angelosuisse ante mundum qui sentiant, 504.

ANIMA est a rebus creatis evacuanda, 515. Tres animae proprietates ad Deum recipiendum, *ibid.* Anima et spiritus quid sint, 494. Ad animam quomodo virtutes corporeae sint referendae, 496. Anima quomodo et qualia possit intelligere sine actuali reflexione adphantasmata, 580. Animae quomodo participant bonitatem, 587.

Antistes ut interpretes Dei promissa praemia defunctis postulat, 368.

ATOLLOMATES ex prodigiis in caelo visis ad Deum adduci debent, 594. Convincitur propria sua confessione, 595.

Apostoli orbis soles et zodiaci spiritualia signa, 616.

Apparitio Dei quid est in Scriptura, 45. Apparitiones Veteris et Novi Testamenti qui differant, 41.

Aquila forma quid designet, 153, 138. Aquilina forma quare angelis in Scripturis attribuatur, 11, 16.

Archangeli quid sunt, 83, 89. Archangeli dicuntur summi nuntii, 88. Horum officium quale, *ibid.*

APERTIO. Per *apertio* quid intelligendum sit, 214.

Attributa de Deo tripliciter dicuntur, 48. Attributa essentialia sed etiam emanationes ad extra de tota Trinitate predicantur, 516.

Assistere quid sit, 113. Assistere et ministrare qui differunt, 120.

Aures quid sint in angelis, 141.

Baptismus est initium sanctitati, 167. Ritus collationis baptismi, 168. Candidatus religionis patrium quaerit, 174. Ejus officium, *ibid.*, 179. Baptizatio quid fieri soleat a sacerdote, 178. Baptizandus abjurare debet infidelitatem, 168. Insufflationis et abrenuntiationis ritus, 169. Professionis ritus, *ibid.* Ritus antiquus baptizandi solemniter, *ibid.* Ritus hic est sanctus, 170. Baptismi ceremoniae significant expiationem, *ibid.*, 174. Hierarchia omnibus lumen baptismi paratus est impertiri, 171. Quid traditio ad Orientem designet et unctio, 172. Quid aqua immerio et emersio, *ibid.* Quid candidum vestimentum et unctio finalis, 173. Baptizandis quibus nominibus appellentur, 174. Qualiter se habeat, *ibid.* Qualis in oster ejus, *ibid.* Baptismus imprimit characterem ex D. Dionysio, 174. Ceremoniae quae in baptismo adhiberi solent, *ibid.*, 175. Communio dari solet post baptismum, 173. Baptizandus ex opere operato confert gratiam, *ibid.* An et qualis immerio ad baptismum sit necessaria, 177. Sacerdos quomodo baptizandum excipiat, 180. Baptismus sub conventibus signis institutus, 181. Baptizatus ad certamen instituitur, 184. Baptismus cur illustratio dicatur, 187. Baptismus parvulorum quid sit, 281.

BARTHOLOMAEUS (S.), quaedam theologia scripsit, 547.

Beati Deum proprie cognoscunt et eloquantur, non vatores, 204.

Benignitas Dei in homine restituenda, 257.

BONUM. Bonitas. Bonum rate prius intenditur, 544, 575. Bonum quomodo appellat id quod non est, 404. Inter bonum et tamen quae sit assimilatio, 577. Bonum et pulchrum quomodo differant, *ibid.* Bonum quid et malum unde, 576. Bonorum causa una, malorum multae, 572. Ex bono et propter bonum sunt omnia, *ibid.* Bonum est quiddam est, 565. Bonum pro eo usque capiti singulis adest, 565. Bonum est patrum unum, 567. Boni nomen latius patet quam nomen entis, 427. Bonitas est de re bona loqui, 20. Boni una est causa, mali autem multae, 425. Boni nomen et similia de tota Trinitate aequaliter praedicantur, 515. Bonitas est primum Dei attributum, 551. Bonitate Dei omnia consistunt, 551, 575, 589. A bonitate est ordinatio angelorum, 551. Similiter eorum functiones, 552. Sunt animae earumque facultates, *ibid.* Similiter animalia et humanimata, *ibid.* Bonum est super omnia, et vocat etiam quae non sunt ut sint, 552. Bonum est causa quod sint celi et motus eorum, 553. Est et causa luminis et rerum omnium, *ibid.* Bonum est congregativum et ad se omnia convertit, 554. Nihil est exors bonitatis, 141. Ex omnibus aliquid boni colligendum, *ibid.* Bonitas quid sit per se, 515. Bonitas quomodo est Dei essentia, 575. Bonum et verum quid differant, 576.

Bovis forma quae declaret, 152, 147.

C

Caligo divina quid sit, 591. Caligo mystica simul est incidissima, 544. Caligo et arcana quid, 542. Caliginem ingredi quid sit, 558. Caligo mystica fit ex lucis abundantia, *ibid.*

Cantica sacra et lectiones quid designent, 189. Cantorum spiritualium quae sit efficacitas, 217.

CAEUS (S.) quis sit, 607.

Catechumenus quid audire licitum et videre prohibetur, 207.

Causa quid sit, 204. Causae principales quoniam sint, 451. Causae ad effectum non est similitudo, 498.

Charitas est quasi anima virtutum veterarum, 379.

Cherubim quid significant, 55, 55, 59.

CHRISTUS. Per Christum accessum habemus ad Deum, 15. Christus se angelis clare in gloria, nobis obscure per symbola communicat, 154. Christus habuit omnia propria humanitatis, 525. Christus humanam naturam supernaturanter participavit, 522. Christus dicitur *messias* seu *messias*, 295. Christus est lux vera, 4. Christus quomodo parabolis et symbolis usus sit, 615. Christo divina et sublimia dantur, 157. Christus quomodo sanctificatus, 157. Christo multa per angelos nuntiata, 58, 31. Christus magis consili Angelus, *ibid.* Christi mansuetudo potius imitanda quam zelus Eide, 603. Quae sit mansuetudinis et crudelium retributio, 604. Christi grata est mansuetudo et benignitas, 598, 603. Christo grata est mansuetudo, 606. Cum Christo certandum et moriendum est, 185. Christus est verus homo, 589. Christus est deus homo, 609. Christus est plus quam homo, *ibid.* Christi operationes quales sint, 590.

Circummissio divinarum personarum exemplo sensu declaratur, 535.

Cognitio. In cognitione intellectualium duo conside-

randa, 6. Cognition nostra est modo sub velamine et symbolo, 305. Cognitionis quatuor sunt gradus, 575. Cognitionis quatuor sunt instrumenta, 304. Qualis sit cognitio Dei per abnegationem, 576. An et qualis de Deo haberi possit cognitio abstractiva absoluta per conceptionem propriam, *ibid.* Cognition cognitio fit per formam, 577. Cognition nostra est quatuor, *ibid.* Præter rationem et intellectum, 578. Cognition nostra est quatuor, 580.

Commemoratio sanctorum quid sit, 191, 209

Communitio. Sacra communitio quid sit, 252. Communitio divina dicitur Eucharistia, 11. Sacra communitio ejusque finis ac significatio, 196.

Concupiscentia quid est, 14. Concupiscentia quid in angelis, 135.

Confessionis antiquus usus, 666.

Consecratio quibus verbis fiat, 201. Consecratio et elevatio quid sit, 193, 212

Contemplatio. Ad contemplationem mysticam nostri ipsorum et rerum omnium abificatione surgitur, 510.

Crater quid mystice significet, 611.

Creatura Deo tripliciter conjungitur, 345. Creatura omnis est quasi echo Dei, 25. Creatura est similitudo Deo non Deus creaturæ, 491. Creatura omnes quo sensu simul creatæ sunt, 505. Creaturæ sunt speculum Dei, 548. Creaturæ Deum manifestant tanquam vestigia ejus, *ibid.* Ex creaturarum contemplatione quomodo ad Deum sit assurgendum, 549.

D

Dæmones quomodo corruerint habitus angelicos, 403. Dæmones non expellant bonum et peccatum, 562. Dæmones non sunt natura sua mali, 569, 582. Dæmones mali sunt per defectum angelicorum honorum, 571. Dæmones non perdidit vires naturales, *ibid.*

David est mansuetudine insignis, 597, 606.

Deitas quid sit, *ibid.* Deificatio quid sit, 587.

Democritus exprobratur ob suam immanitatem, 538.

Demophilus inclementia exaggeratur erga poenitentem, 599. Demophilus temerarie se aiorum officio ingressit, 600. Deterretur exemplis, *ibid.* Demophilus obiecto proponitur, eaque solvitur, 601. Non convenit Demophilo ut superiores increpet, *ibid.* Demophilus duplex peccatum, 604. Ejus mala ultio, 605.

Deus a sanctis, mediis et infimis rebus in Scriptura nominatur, 15. Deus duobus modis laudatur, 17. Deus quomodo dicitur rationalis, *ibid.* Que est verissima Dei notio, *ibid.* De Deo attributa tripliciter dicuntur, 18. Deus quibus symbolis exprimitur, in Scriptura, 16. Deus nemini deest ex parte sua, 87, 88. Deus origo homi et pulchri, 32. Deus quomodo homini scientiam infundat, 40. Deus quomodo visus et non visus, *ibid.* Deus quomodo se quilibet rei communicet, 42. Quomodo res quælibet Deum partiet, 43. Coelestes spiritus maxime Deum partiet, *ibid.* Dei apparatus quid est in Scriptura, 45. Dei voluntas per angelos intimatur, 44. Deus solus emanenter et exacte novit que ad omnes angelorum ordines spectant, 49. Deus caput hierarchiæ, 159. Deus ex parte sua omnibus præsto est ad salutem, 176. Deus gratiam suam omnibus expandit, 170. Dei dona omnibus expensa instat solis, 182. Deus omnibus providet secundum quod competit eorum naturæ, 6. Deus amat tranquillitatem, 9. Deus per bonitatem se communicat creaturis, 25. Deus creaturam quomodo partiet, 26. Quanto quis Deo propinquior tanto suavius ex ipso afficitur, 219. Deus in se immutatus se alius communicat, 189. Deus in silentio maxime cognoscitur, 356. Deus est omnium ablatio, 355. In Deo que sit positio, 352. Deus excedat omnem intelligentiam, 283. De Deo nihil dicendum nisi ex Scripturis, *ibid.* Deus se nobis pro captu nostro communicat, 284. Arratum Dei non scrutandum est, sed ex Scripturis ad Dei laudes mens excitanda, *ibid.* Quamnam ex Scripturis de Deo discamus, 283, 299. Deus modo cognoscitur in signato, in celo autem facie ad faciem, 286.

Deus modo a nobis concept non potest ut in se est, 287. Deus non solum non capitur, sed nec status beatorum in hac vita, 288. Deus proprie laudatur per omnium negationem, *ibid.* Deus a nulla et ab omni re est celebrandus, *ibid.* Deus dicitur simul *divinus* et *relativus*, *ibid.* Deus quomodo omni nomine careat; et omni nomine appelletur, 289. Deus non solum a providentis sed etiam ab apparitionibus diversimode nominatur, *ibid.* Deus non per impressam sed expressam speciem videtur, 290. Deus cur et quomodo sit incomprehensibilis, 291. Deus quomodo sit, intelligat et sapiat, *ibid.* Quomodo de Deo prædicentur negationes, *ibid.* Deus solus nobis per fidem no-

tus, *ibid.* Deus cognoscitur quod non quid sit, *ibid.* Deus non intelligendus sed credendus, 292. Quam de Deo in hac vita notitiam habeamus, *ibid.* Ex quibus rebus ve operationibus Deus in Scriptura nominetur, 293. Deus cum sit super omne nomen sit multorum nominum, *ibid.* Deus neque nomine neque sermone explicari potest, *ibid.* Deum intellectu percipere difficile, equi impossibili e 294. Deus verius cogitatur quam videtur, *ibid.* Deus quomodo sit omnia in omnibus et nihil omnium, *ibid.*, 295. Deus unde nominetur, 297. Deus incomprehensibilis quomodo cognosci debeat, 298. Deus quid sit et qui non sit nescitur, 284, 309. Deus sui cognitionem ad capacitatem nostram accommodat, 302, 434. Deus incognitus et sine nomine, 301. Quod Deus sit inscrutabilis, *ibid.* Ad Dei notitiam reverenter est tendendum, 302. Deus quavis sit monas, 305. Quod a Deo sit omnis paternitas, 304, 320, 336. Deus singulariter est hominum amator, 305. In Deo quomodo sint omnia antequam in seipsis, 307. Deus si per omnia et in Deo omnia, *ibid.* Deus est imaginabilis, 306. Deus est inexcogitabilis, *ibid.* Deus in silentio magis cognoscitur, 309. De Deo nihil prædicari potest proprie, *ibid.* Deus laudandus est ex effectis, 310. Deum quomodo omnia appetant, 311.

Deus quomodo sit in omni hinc, *ibid.* Quomodo multinomus, *ibid.* Deus est omnia et in omnibus, 312. Deus se toto participabilis et non participabilis, 326. Deus dicitur multiplicari cum multas res pronuntiat, Deus quomodo in rebus omnibus sit unus, 325, 359. In Deo est duplex emanatio, scilicet ad intra et extra, 325. Deus quæ ignorantia cognoscatur, 332. Deus quomodo dicatur multiplicari in deis suis, 338. Deus est extra universa, 342. Deus cur lumen appelletur, 344. Deus est lumen intellectuale, et ejus præstantia ac vis, 333. Deus dicitur pulcher et pulchritudo, *ibid.* Unde et qua ratione sic appelletur, 354, 392. Deus antepat rerum omnium pulchritudinem ut causa, 356. Deus quomodo sit amator et amabilis, dilectio et directus, 361, 401. Deus soli comparatur, 375. Deus est agens liberum, *ibid.* Deus quomodo bonus sit, 385. Deus quomodo sit verum principium, medium et finis, 395. Deum quomodo partiet id quod non est, 394. Deus quomodo sit totalis et partialis amor, 404. Deus ut in se est explicari non potest, 427. Propositum est Dionysio Deum secundum providentias seu emanationes prædicare, *ibid.* 436. Deum que magis participat sunt et præsequuntur, 439. Deus est omnia in omnibus emanenter, *ibid.* 438, 429. Ex Deo est sexus, tempus et omnia, 410. In Deo ut causa omnium, omnia etiam contraria sunt unita, 430. A Deo spiritus coelestes et anime et res omnes gradum suum essendi obtinent, 431. Deus est in omnibus exemptus, *ibid.* Deus soli comparatur, 432. Deus simplici sua perfectione cuncta complectitur, *ibid.* Deus est rerum omnium principium et finis, 433. Superat visionem beatificam, *ibid.* Deus est ens simpliciter, 434. Deus in re omni intelligitur, 435. Quomodo Deus et Christus sine specie et forma, *ibid.* A Deo omne principium et finis et infantia, 436. Deus quo sensu dicitur unus bonum, etc., 437. Dei nomina sunt a providentis, 438. Deus quomodo sit ipsum per se esse et origo omnis esse, 441, 442. Ex Deo quælibet res existant, 445. De Deo quomodo dicitur *erat, est, erit,* et quomodo non, 446. De Deo quomodo dicantur opposita, 450. Deus est vita ex qua omnia vita proficiunt, 451. Cuiuslibet viventis congruam vitam impertitur, 452. Deus est vita prima et supervitalis, 454. Quomodo est vita æterna, *ibid.* Deus quomodo omnia novit sine actione, 460. Illa que sunt negationis Deo per excessum tribuuntur, *ibid.* Deus quomodo omnia cognoscendo antepat *ibid.* Deus in seipso novit omnia, *ibid.*, 464, 469. Deus ut in se est, est nobis inegnumus, 465. Deus cognoscitur per cognitionem et ignorantiam, 461, 464, 470. Deus unde dicitur ratio, 461. Deus cur per fidem nos dirigit, 462. Deus est origo omnis sapientiæ, 463.

Deus unde dicitur verbum, 472. Quomodo Deus qui ex supra omnem potentiam, vocetur potentia, 475. Deus dicitur potentia ex eo quod sit omnipotens, et omnis potestatis auctor, *ibid.* Deus quomodo seipsum negare non potest, 475. Deus unde dicitur justus, 476. Cur Deus relinquat sanctos affligi, *ibid.* Unde dicitur salus, 477. Unde redemptio, *ibid.* Deus quo sensu dicitur dissimilis, 488. Quo sensu dicitur stare vel sedere, *ibid.*, 491, 489. Quo sensu dicitur moveri, 488, 491. Deo quomodo convenia triplex motus, 488. Quo sensu Deus dicitur equalis, 489, 441, 500. Magnus, 483, 495. Quo sensu parvum de Deo dicitur, 490, 494. In Deo quid longitudo, latitudo, profunditas, 490, 499. Deus est sibi similis, et quo sensu similis dicitur, 491, 499. Deus quomodo est unus, 495, 528. Quomodo dicitur idem, 493, 500. Deus unde dicitur omni-tenens, 501, 506. Unde dicitur Antiquus dierum, 501.

507. Deus quomodo est ante tempus et ævum, 53. Deus quomodo dicatur per se vita et auctor per se vita, 512, 519. Deus quomodo sit supra rerum essentias, 515. Deus quo sensu neque finis neque medium sit, *ibid.* Deus quo sensu dicatur Sanctus sanctorum, 525. Et quot modis dicatur sanctus, *ibid.* De Deo absolute dicuntur, 525. Deus quo sensu dicatur perfectus, 527. Ex uno sunt omnia, 528. Deus quomodo sit laudandus ut unus, 529. Deus quomodo dicatur *absolutus*, 530. Quomodo, *transiens*, *ibid.* Deus assidue omnia suo influxu perficit, et est auctor omnis perfectionis, 530. In Deo non est habitus et dispositio neque accidens vel differentia causæ vel causæ aut energię, etc., 531. In Deo quomodo omnia unum sint, 535. Deus est occultus, 546. Deus est animæ penitudo, 543. Deus est supra affirmaciones et negaciones, 546, 553. De Deo quomodo omnia affirmanda et neganda, 546. Deus quomodo multiloquus et brevilocus, 547. Deus diversimode diversis sese exhibet, 559. Deum nosse per ablationem quid sit, 560. Deus nihil est sensibile, 567. *Incisio* est causa omnium eminenter, 568. Deus cognoscitur a posteriori ex rebus sensibilibus, *ibid.* Deus non est corpus sed spiritus, 568. In Deo neque principium est neque medium neque finis, 569. Non est in loco, *ibid.* Est invisibilis omni oculo. Deus est incomprehensibilis, *ibid.* Deus quomodo a se solo visus sit et videatur, 570. Deus quo sensu nullo modo videri possit secundum Patres, 570. Deus nihil est eorum quæ nos cognoscimus, sed est supra omnia ista quæcumque quomodocumque a nobis concipi vel intelligentia percipi possunt, 566, 571, etc. Deus est ineffabilis et inintellegibilis, 573. Deus infinite distat ab omnibus usque de ipso concipere possumus, 574. Deus non potest cognosci in hac vita quidditative, 578, 586. A beatis clare et quidditative sed non comprehensibile cognoscitur, *ibid.* Deus quomodo in hac vita cognoscatur per affirmativa et negativa, 578. Deus quomodo in hac vita cognosci possit intuitive aut non possit, 590. Deus quomodo inominabilis, *ibid.* Quomodo res cognoscat et ignoret, 583. Deus quomodo sit non ens, 582. Deus intelligentia comprehendi non potest, 583. Deum hic representat in hac vita *ibid.* Deus est principium divinitatis et bonitatis, 587, 588. Deus adest omnibus secundum substantiam, 588. Deus nulla naturæ viribus ut in se est, cognoscibilis est, 591. Deus quomodo cognoscatur sine notione propria, *ibid.* Deum nemo cognoscere potest quid sit, *ibid.* Deum nosse omnis natura comatur prout potest, 592. Deus est supra omnia quæ intelligunt et quæ intelliguntur, *ibid.*

Diaconorum munus quid sit, 233. Ritus eos consecrari, 236.

Dies xx horis sub Ezechiele, 396.

Dionysius (S.) cur post sanctum Hierotheum scripserit, 543, 548. S. Dionysii de Hierotheo laudabile testimonium, 543. S. Dionysius cum Hierotheo, Petro et Jacobo quibus egerint circa corpus Desparæ defunctæ, *ibid.*, 549. Humilis S. Dionysii de se opinio, 544, 550. Symbola quæ affert unde desumpserit, 19. Modestia S. Dionysii in loquendo, *ibid.*, 60. S. Dionysius cur libros Salomonis introductorios vocet, 579. S. Dionysius quid in theologicis institutionibus tractarit, 562. Quid in libro *De divinis nominibus*, *ibid.*, 563, 566, etc. Quid in symbolica theologia, *ibid.* Cur in aliis libris sit plerumque quam in *Mystica Theologia*, 565. S. Dionysius omnes theologiae partes accurate tradidit, *ibid.* S. Dionysii prudentissimum consilium, quod non supervacaneis refutationibus non sit inhaerendum, 567. S. Dionysius quomodo celebret in Deo rerum omnium negaciones, 570.

Discubitus quid sit in caelis, 612.

Dissimilitudo quot modis contingit, 577.

Divina tribus modis participantur 323. Divinitas quid sit per se, 513.

Doctrina mystica qualis sit, 543. Ad mysticam doctrinam quomodo perveniat, *ibid.*

Dominatio quid sit, 522, 523. Dominationes quid significant, 73.

Dualitas non potest esse principium, 412. Dualitas non principiat, sed unitas, 567.

E

Ebrietas Dei quid mystice significet, 612.

Eclipsis qualis contigerit tempore crucifixionis, 395, 396.

Effectus quid sit, 204. Effectus sunt similes causis, non contra, 521.

Emanationes sunt totæ Trinitati communes, 534.

Energument sunt impuri, 191, 207.

Ens bono prius cognoscitur, 345. Ens est antiquissimum Dei donum, 429, 444. Gradus entis et res omnes sunt a Deo et in Deo unitæ, 430. Entis conceptus est univocus

respectu Dei et creaturæ secundum Scotum, *ibid.*, 577. Individuationum veritas non pendet a rerum existentia, 576.

Episcopus Deum imitatur ex officio, 205. Episcopi quales in officio, 226.

Equorum diversorum forma quid designet, 133, 149. Esca quid mystice significet, 610.

Esse est præstantius vita, 434.

Eucharistia est exterorum sacramentorum consummatio, et præ cæteris synaxis dicitur atque communitio, 186, 198, 201. Ritus consecrandi synaxis, 187, 202. Precautio ad venerabile sacramentum, 189. Venerabile sacramentum in immutatum permanens se hominibus communicat, *ibid.* Qui et qualiter a venerabili sacramentum accedant, et quis ordo inter illos, 191. Exclusus profanus quomodo sancti venerabile sacramentum laudent, 193. Eucharistia cur præcipuum sacramentum, 98. Ad Eucharistiam pure accedendum, 201. Eucharistia est septem sentenda, 200. Eucharistia quale sacrificium, 201. Effectus Eucharistiae, *ibid.* Qualiter accedendum ad Eucharistiam, 206.

Evangelium qua ratione sit magnum et parvum.

Exempla quid significet, 588.

Exemplaria quid sint, 432, 445.

Expiatio præcedere debet divinam illuminationem, 548.

Existentiæ uniones et similia quid sint, 594. Existentiæ, personæ, substantia et natura quomodo differant, 434.

Exsufflatio quid sit, 184.

Extrematum ablutio quid sit, 194, 211.

F

Fideles qui male vixerunt cur tristes emorianur, 264.

Faciles lætantur in morte sanctorum, *ibid.*

Fides lucet supra rationem, 542. Fides est caligo quædam, 543.

Figure quibus res spirituales describantur sunt ipsæ dissimiles, 12. Figure dissimiles magis mentem nostram abstrahunt a rebus materialibus, 18. Sunt accuriores speciosis, *ibid.* Figure absontæ nos adducunt ad celestem contemplationem, 18.

Filius et Spiritus sanctus sunt lumen de lumine, 6.

Flumina, rote, curru quid designent, 135, 134, 150.

Forma humana in celestibus quid denotat, 129, 140.

G

Gaudium angelorum quale, 135, 151.

Genuflexio quid signet, 248.

Gratiarum actio post resurrectionem, 197. Cur sacerdos pro se ipsum communicat quæ a nobis, *ibid.* 215. Qualis gratiarum actio, 198.

Gustus quid denotat in angelis, 131.

H

Habitus, motus, vita, imaginatio, opinio, sententia, intellectus, status, quies quid sint, 310. Habitus in angelis quales sunt, 102. Habitus quomodo sunt in nobis, 103.

Hierarchia quid est, 6, 28, 52. Nostra hierarchia est ad similitudinem celestis, 10. Hierarchia nostra partim sensibilis est, partim spiritalis, 161. In hierarchia sunt diversi gradus, 162. Hierarchia qualis esse debeat, 164. Hierarchia ad quid a Deo est instituta, 165. Hierarchia nostra dicitur oraculis diurnis, *ibid.* Hierarchia nostra in quibus convenit et differt ab angelica, 154, 159. Hierarchia quid sit in genere, 165, 228. Quid hierarchia nostra, *ibid.* Ejus principium sanctissima Trinitas, 155, 159. Hierarchiam quis scopus sit, 156, 159. Deus iam nobis quam angelis convenientem curque hierarchiam dedit, 156. Hierarchiæ nostræ substantia est verbum Dei, *ibid.* Hierarchiæ nostræ sacramenta cur in symbolis sensibilibus tradantur, 157. Hierarchiæ nostræ symbola sacerdotibus patent, *ibid.* Hierarchiæ cuique sacra pro meritis communicantur, *ibid.* Hierarchia nostra quam sit bene ordinata, 231. Legans hierarchia quibus data sit, 232. Ad quid et ubi data, *ibid.* Hierarchia nostra est media inter legalem et celestem, 233, 245. Tres sunt hierarchiæ functiones, 253. Hierarchia triplex est, 242. Quid est legalis, 243. In hierarchia qualis subordinatio, 244. Ritus consecrandi hierarchiam, 246. Pteremotio, 247. Hierarchiæ scopus quis, 28. Perfectio hierarchiæ in quo consistit, 29. Quamnam ejus functiones, *ibid.* Hierarchia triplex est, 30. Qualis subordinatio in hierarchis, *ibid.* expenditur definitio hierarchiæ, *ibid.* Hierarchia potestatem a Deo acceptam benigne distribuit in utilitatem aliorum, 31. Hierarchia quomodo Deum imitetur, 34. Hierarchia media quomodo imitetur, 74. Hierarchiæ celestes sunt puræ, 63. Hierarchiæ subordinatio qualis, 98. In tota hierarchia servatur subordi-

natio, 43. Hierarchia Deo similis vult omnes salvos fieri, 179. Hierarchia semper Deo junctus, 181. Hierarchia tribet ordines primos, medios et extremos, 58. In hierarchia ecclesiastica superiores possunt ab inferioribus illuminari, 240. Primæ hierarchiæ quæ dignitas, 51. Proprietates et officia, 55. Est maxime perfecta, *ibid.* Teritiæ hierarchiæ officia et proprietates, *ibid.* 88.

Hierothei extasis, 548.

Hilaria sunt festa lætitiæ, 604, 607.

Homo quomodo Deo unibetur, 504. Homines non ita pollent sensibus ut bruta, 215. Hominum status triplex, 240. Hymnologia eucharistica quid sit, 209. Hymnologia *Sanctus* quid est, 114.

I

Ideæ quid sint, 443. De ideis sententia Platonis a Dionysio correctæ, 513.

Ignis in quibus et ad quid in Scripturis celebretur, 128, 137. Ignis proprietates quæ, 128, 158. Ignis quomodo de Deo et angelis accipiendus, 610.

Ignoratio et cognitio duplex, 7.

Illuminare est opus hierarchiæ, 29. Quomodo id competit Deo, *ibid.*

Illustratio quomodo transfundatur exemplo declaratur, 74. Illustrationes quomodo diffundantur ab angelis, 76.

Illustratio nos unit et simplificat, 7. Illustrationes Scripturæ quales sint et quomodo excipiendæ, 8. Illustratio delicatio dicta a S. Dionysio, 10. Illustrationes remotiores, quomodo sunt obscuriores, 112. Illustratio omnis inferiorum supremo ordini post Deum attribuitur, 113.

Illustrationes, quomodo a superioribus angelis ad inferiores transmittantur, 81. Illustratio civitas, *vid. Scriptura sacra.*

Immersio et emersio trina quid significant, 185.

Immissio Dei et susceptio quid sint, 509.

Impotentia quid est, 15.

Incarnationis mysterium est ineffabile, 357. Incarnationis modus omnibus est ignotus, 321.

Infantes rationis impotes baptizantur, 271.

Infidelium convicia parum curanda, et in ipsos retorquenda, 593.

Ingenitum quid est et quotuplex, 490.

Initiantium et initiatorum quenam sunt partes, 53.

Inscitiæ peccatum quid sit, 374.

Intellectus et intelligens quomodo differant, 583. Intelligibile et intelligens quid sit, 143.

Intellectus creatus nunquam per se potest Deum perfecte intelligere, 581. Quæ requiruntur ut intellectus noster intelligat, 93.

Intellectus angelicus, qui differat ab humana, 467, 467.

Quenam sunt intelligentia, et quæ intellectus, 457.

Invocationes consecratoriæ non sunt propalanda, 270.

Ira quid est, 14. Ira attribuitur angelis, 153.

Irrationalitas quid est, 13.

Isaias quo sensu expiatus fuit a seraphim, 111, 114, 116. Isaiæ visio qua vidit cherubim et seraphim in circuitu Dei, 113. Isaias quid dicitur ab angelo, 120.

Israël quomodo pars Domini dicitur, 87, 88.

J

Jesu quomodo sit omnia in omnibus, 538. Jesu divinitas, quomodo sit omnia in omnibus et super omnia, 522.

Joannes (S) est discipulus dilectus, 615, 616. S.

Joannes Evangelii sol, *ibid.*

Joh fuit mansuetus, 607.

Joseph mansuetudine insignis, *ibid.*

Justorum et peccatorum mortis disparitas quænam sit, 271.

K

Κυριος unde derivetur, 588.

L

Lætorum ordo quis, 254. Læcis non sunt revelanda alia mysteria, *ibid.* Læcis nullum ecclesiasticum ministerium ex officio competit, 240.

Legio quid est et unde ducta, 81.

Leonis forma quid denotet, 132, 147, *ibid.*

Lex vetus erat jurvulorum, 240.

Libri impositi quid siguel, 248. Libri Veteris Testamenti quid sunt, 205.

Locus Dei quavis, 72.

Longitudo, latitudo et profundum quid sit in Deo, 470, 496.

Lumen omnia renovat, 591. Lumen divina quæ sunt, 517.

Lux solis quo sensu locatur prima die radice 1. dicitur,

376. Lux spiritualis qualis sit, 577. Lux quid primario significet, *ibid.*

M

Malum quid sit et unde, 363, 381. Malum non est ex bono, 363, 382. Malum et bonum contrariantur sicut virtus et vitium, 364. Malum qua malum ad nihil est utile, *ibid.* Malum qua malum penitus non est, 365. Malum non existit purum, sed bono mistum, 366. Malum non est in rebus, 367. Malum nec ex Deo est, nec in Deo, *ibid.* Malum non est etiam in angelis, 368. An et quid sit malum in animis, 370. Malum non est in brutis, *ibid.* Nec in natura et corporibus, *ibid.* Neque in materia malum est, 371. Neque privatio est per se mala, *ibid.* Malum est per accidens, 372. Malum quid et quid possit, *ibid.* Quomodo exstante providentia sint mala, 373. Malum non est res, nec potestas, sed defectio, 374. Malum non est in angelis, 413. Ltrum sit in dæmonibus, 414. Malum non est in animis, 416. Neque in brutis, 417. Neque in tota natura, 418. Neque etiam in corporibus, 419. Malum est per accidens, 424. Mala quomodo sint producta, 403. Varias objectiones circa malum, *ibid.* Malum qua malum ad nihil est utile, 407. Malum quomodo rebus admisceatur, 408. Malum sub specie boni appellatur, 410. Mali oderunt probos, 616. Materia non est malum, 419.

Melchisedech fuit vere Dei sacerdos, *ibid.*, 87.

Mens humana ad celestium et spiritualium contemplationem non nisi per materialia et corporalia assurgere potest, 1, 3, 4, 5 et seq. Quando phantasia distracta per Scripturam sacram colligatur, 5. Quæ ejus sit contentiva satietas, 9. Ejus ad divina affectus est quidam quasi finis, 10. Mens quomodo a terrenis ad celestia assurgit, 2, 6. An mens humana in contemplatione mysticæ theologie videat Deum vere et objective, et si videat in intuitiva an abstractiva controvertitur, 575, 576. Mens hominis in cogitatione Dei ex effectibus tripliciter periclitatur, 578. Apex mentis, quomodo in Deo uniat, 580. Mentem intendere et laxare quid sit, 176. Mentes supernam, circummundanæ et mundanæ quæ sint, 505. Mens circa Deum tres subit gradus, 549. Mentium motus triplex, 555.

Metalla quid sint in angelis, 146.

Ministrare quid sit, 116.

Missæ quæ sint partes, et quæ essentielles, 199. Missa catechumenorum qualis, 209.

Mithra quid sit Persis, 636.

Monachos consecrandi ritus, 251, 258. Monachi exstantes consecrantur, 251. Renuntiatio eorum quid signat, *ibid.* Crucis signatio quid signat, 252. Vestis prioris depositio quid signat, *ibid.* Monachorum ordo quis sit, 254. Monachi quibus nominibus vocentur, *ibid.*, 257. Quot sui genera eorum, *ibid.* Antiquitas monasterii et lina, 255. Quid proprium sit monachorum, 257, 359. Nomen monachi unde desumptum et quid insinuet, *ibid.* Cæremoniæ monasticæ consecrationis quid insinuent, 259.

Mortuus. Circa mortuos varii errores, 264, 272. Ritus sepeliendi mortuos, tam ecclesiasticos quam laicos, 263, 275.

Motus triplex in angelis et anima, et in utroque distinctio, 378. Motus animi quavis sit, 598. Motus sensuum qualis sit, *ibid.* Motus triplex quomodo conveniat Deo, 488, 489.

Moses a mansuetudine commendatur, 601, 610. Moyses in montem caliginosum ascensus, quid mystice insinuet, 549, 553.

Mundities cordis necessaria contemplanti, 592.

Mundus. Ante mundum quo sensu nihil fuerit, 305.

Mysteria Christianæ religionis solis baptizatis revelanda, 129, 161, 166. In mysteriis supernaturalibus non est querendum quomodo vel quare, 588. Mystica profanis nunquam communicanda, 540, 546.

N

Natura divina nullum nomen declarat, 297.

Negationes de Deo verius prædicantur, 13, 178. In divinis verbis sunt, *ibid.* Magis mentem humanam elevant, *ibid.* Negationes in Deo non sunt contrariæ affirmationibus, 530. Quid sit negatio et positio, *ibid.* Magis spirituales in Deo negationes et veriores, 549. Negationes et dissimilitudines nos magis elevant, 23.

Nomen quid significet, 297. Cur nomina latius patentia non significant substantias præstantiores, 479. Nomina divina plerumque ex emanationibus sumuntur, 286. Nomina Dei providentialia quæ sint, 515.

Nosse sine notione quid sit, 552. Diviussima Dei notitia est per ignorantiam, 461.

Nudus quid sit, 130.

O

Oculi multi cherubim quid signant, 60. Quales sunt eorum habitus, *ibid.*

Odoratus quid in angelis, 141.

Omnipotencia Dei cuncta pervadit, 474. Ex ipsa sunt virtutes angelorum, *ibid.* Ex ipsa homines et animalia vim suam habent, *ibid.* Hac cuncta subsistunt et conservantur, *ibid.*

Opus quid sit per se et universale et particulare, 515. Opera Christi non sunt communia Trinitati, 519.

Oratio est medium ad omnia dona spiritualia obtinenda, 515. In oratione quæ petenda sunt et quæ non, 278. Oratio nos ad Deum elevat, 341, 346. In oratione non tam Deum nobis, quam nos Deo appropinquamus, 342.

Orbium celestium subterminationes quid sint, 376.

Ordo dupliciter accipitur, 51. Quæ sint culque ordini communia, quæ particularia, 257. Accessus ad altare et genuflexio quid signent, *ibid.* Quid manus impositio, *ibid.* Quid crucis signatio, *ibid.* Quid nominum promulgatio, 258. Nemo ad sacra promovendus nisi a Deo electus, *ibid.* Quid sibi velit finalis saluatio, 258. Cur capit pontificis Scripturæ liber imponatur, 259. Quid genuflexio unius vel utriusque poplitis, *ibid.* Quinam ordines expientur, 249. Quis ordo illuminetur, 250. Quis ordo perliciat, *ibid.* Ordines inferiores a superioribus ad Deum adducuntur, 254. Coelestibus ordinibus quamam sint expiationes, 255. Novem ordines angelorum in tres hierarchias distribuuntur, 50. Ordo angelorum secundum Gregorium, 51. Moraliter quomodo angelis assimilamur, *ibid.*

Osculum pacis quid sit, 193, 209.

Oziæ et Saulis punitio, 606. Item Mariæ sororis Moysis et filiorum Scevæ, *ibid.*

P

Palpebræ, cilia, dentes, et cæteræ partes corporis quid sint, 130, 141.

Panis et calicis participatio quid designet, 188.

Πνευμάτιος; et *πνευματικός* quid sint, et quæ eorum differentia, 478, 503.

Passiones quo sensu spiritualibus tribuuntur, 21.

Pater in divinis est lumen originale, 6. Pater luminis quis, et cur sic dicitur, 7.

Paulus (S.) est communis sol, 616.

Pax divina quid sit, 509, 514. Pax divina cuncta coordinat, 510. Pax divina ad omnia pertingit, *ibid.*, 517. Pax inter tot et contraria, quomodo servetur, 511. Pax in his quæ semper moventur, quomodo reperitur, *ibid.*, 518. Sine pace nihil in rebus consistere potest, *ibid.* Pax et concordia in quo differant, 515. Pax, silentium et immobilitas in Deo, quid sint, 514. Pacem quomodo omnia desiderant, *ibid.* Propter pacem bella fiunt, *ibid.* Pax vera et apparatus quæ sit, *ibid.*

Peccatum. In peccato quid sit pena dignum, 458. Peccatores impudicos demouiacis, 192, 208.

Penna quid sit, 150.

Personæ divinæ, quomodo se totis sine confusione unite et unum sint, 318. Personæ divinæ sunt distinctæ sola ratione, *ibid.*

Perfectionis Dei et creaturarum quadruplex est discrimen, 531. Perfectio Dei cur sit illimitata, *ibid.* Quomodo sit in Deo, 532. Per simplicem essentiam habet Deus omnem perfectionem, 551. Perfectiones creaturarum quomodo conveniant Deo negative, 577. Causaliter, *ibid.* Et præminenter, *ibid.* Quibus gradibus ad perfectionem perveniunt, 171. Quibus renuntiandum sit ad perfectionem aspiranti, 172.

Petræ nomen Christo, et Petro diversimode attribuitur, 293.

Phantasma ad primam intellectus informationem tantum naturaliter requiritur, 580. Mystica contemplatio transcendit phantasmata, 581. Sine phantasmatis David et alii sancti divina sunt contemplati, *ibid.*

Pontifex noster cur Angelus appellatur, 108. Pontifex est primus in ordine hierarchico, 254. Ab eo omnis sacra potestas in inferiores derivatur, *ibid.* Pontificum munus quale, 235. Eos consecrandi ritus, 236.

Populus non est capax mysticæ lucis, 548.

Potentia quid sit simpliciter et quotuplex, 535.

Potestates quid significant, 74.

Preces quibus prosunt, 268, 277. Preces cur pro defunctis fiant, 267, 276.

Presbyter quid est, 62.

Principatus quid significant, 85.

Privatio non est per se mala, 571. Privationes quomodo sint in Deo, 591. Privatio non est mala, 421.

Profana a sacris arcendi, 179.

Providentia Dei in omnes, 87. Providentia Dei per omnia dimanat, 449. Providentia servat naturas rerum inviolatas, 575. Providentia in omnibus elucet, 425. Providentiæ generales quæ sunt, et quæ particulares, 295.

Psalmodia quid sit, 205.

Pulchritudo, pulchrum. Ex pulchritudine divina sunt omnes congruentiæ, 556. Per pulchrum et bonum omnia sunt et conservantur, 161. Pulchrum et bonum omnia appetunt, 558.

Q

Quantum quid sit, 578.

R

Ῥαγία, quid sit in angelis, 151.

Regnum quid sit, 443, 523.

Renuntiatio quid sit, 184.

Res creatæ obscure Deum manifestant, 27. Res sacræ animam colligunt, profanæ distr. hant, 28. Res divinæ non secundum nostram intelligentiam sunt metiendæ, 458. Res spirituales in materialibus adumbratæ, 2. Res divinæ ex solis participationibus cognoscuntur, 520. Per res sensibiles, spirituales cognosci non possunt, 284, 291. Res intellectuales quomodo de Deo negentur, 581. Res creatæ quomodo Deum enuntient, 463.

Resurrectio. Post resurrectionem erit clara Dei visio, 505.

Rotæ quid designent, 133, 134. Rotarum revolutiones, *ibid.*

S

Sacerdos qualis esse debeat, 52. Sacerdotes non debent a ministris aut laicis judicari, 599. Sacerdos quis dignus sit, 605. Sacerdotes sunt angeli, 606. Sacerdotium manus quid sit, 253. Ritus consecrandi sacerdotem, 256. Sacerdotibus quæ sit data potestas ligandi et solvendi, 269.

Sacra, sacramentum. Sacra antiquitus valde arcana servabantur, 346. Sacramenti distributio quid insinuet, 197. Sacramenti quæ forma externa et interna, 176. Sacramenta quarum rerum sunt signa, *ibid.* Sacramenta cætera referuntur ad Eucharistiam, 198. Sacramentorum inter se collatio, 199. Sacramenta non nisi a dignis sunt tractanda, 158. Sacramenta sunt signa sensu gratiæ spiritualis, 170.

Sacrificium in memoriam Christi passi, 196.

Saluatio quid significet, 248.

Sanctitas. Sanctificatio Sanctus. Sanctitas quo sensu de Deo prædicatur, 524. Sancti multi sunt a Deo rapti, 576. Sancti qualem de Deo accipiunt cognitionem, *ibid.* Sancti ex hac vita læti decedunt, 265. Sanctorum corpora gloriosa resurgent, *ibid.* Sanctis defunctis quanta sunt promissa, 267. Sanctitas quid sit, 522, 525. Sanctitas acquiritur observatione mandatorum, 167. Quo ordine ad sanctitatem perveniunt, *ibid.* Sanctificationis nostræ ordo quis sit, 178. Interior, *ibid.*

Sapientia Dei in mysterio quæ sit, 772. Ex sapientia Dei habent angeli, quod sint intellectuales, 459. Ab hac anima sunt rationales, *ibid.* Sapientia Dei est omnis sapientia supraque omnem sapientiam existit investigabilis et incomprehensibilis, 438. Sapientia divina quo sensu mobilis dicatur, 3. Sapientia Dei cur multifaria, 145. Sapientia Dei quo sensu dicatur stulta, 465. Sapientia Dei est per excessum, 466.

Scriptura sacra ad Deum nos elevat, 1. Cognitionem celestem nobis suppeditat, 2. Sensus ejus est multiplex, 2. Scopus ejus simplex unio cum Deo, 2. Cælestia ad captum nostrum in Scripturis expressa, 5.

Scriptura a sancto Dionysio illustratio appellatur, 5. Est lumen, *ibid.* Scripturæ mentem phantasiis distractam colligit, 4. Scriptura symbolica veritas scrutanda, *ibid.* Verus ejus sensus abstracto a materialibus intellectu concipiendus est, 40. Nunquam est sine suo sensu litterali, *ibid.* Qui ipse ut pote a Spiritu sancto primario intentus, semper idem est, 5. Lectio Scripturæ animum componit, 4. Scriptura apte metaphoris utitur, *ibid.* Scriptura cur res spirituales corporaliter describat, 5. In Scripturis cur sint symbola, *ibid.* Scriptura cur per res viles sublimes representet, 12. Deum a summis, mediis et infimis denominat, 15. Scripturæ mysticæ sunt duplicis generis, 22. Scripturæ lectiones quid sunt, 189. Sacræ Scripturæ librorum argumenta quæ sunt, *ibid.* Psalmi et Scripturæ animos componunt.

Secures et diversa instrumenta quid sunt, 131, 135, 141.

Sensuum facultates quid sint, 149, 141. Sensus est quasi sibilus quidam divinæ sapientiæ, 265.

Sepultura quid insinuet, 265. In sepulchris cur non dimittantur nisi catechumeni, 266. Cantica et lectiones quid designent, *ibid.* Quid sibi velint preces antistitis super defuncto, 267. Quid salutatio, *ibid.* Cur pro mortuis preces fiant, *ibid.* Cur defunctus inungitur, 270, 280. Sepultura locus quis sit, *ibid.*

Seraphim quid significat, 53, 351. Seraphim mystice quid, 58. Cur dicatur beata Seraphim in neutro genere, *ibid.* Seraphim qui pontifici assistunt in confectione unguenti, quid signent, 220, 228. Quid facies eorum, et quid alae designent, *ibid.* Cur facies et pedes obtegant, *ibid.* Quid clamor alterius ad alterum designant, 220. Quid eorundem nominis interpretatio, et quomodo unguentum designet, *ibid.*

Sigillum non est causa inaequalis participationis, sed materia subjecta, 519. Unde proveniat inaequalis representatio sigilli, 535.

Silentium mysticum quid sit, 544.

Sol unde Graece *ἥλιος* dictus sit, 389. Solis utilitas et efficacia quae sit, *ibid.* Sol est imago divinae bonitatis, 553. Sol omnia illuminat et perficit, *ibid.* Sol est imago divinae bonitatis, 576. Sol sistitur a Iosue, 595.

Somnus Dei et evigilatio quid sit, 613.

Sortes sunt in triplici genere, 242. Quae licitae et illicitae, *ibid.* Quid sint, 248.

Spiritus caelestes triplici motu moventur, 557. Similiter et animi nostri, *ibid.* Spiritus caelestes dividuntur in essentiam, virtutem et operationem, 192. Spiritus caelestes quomodo experientur, cum sint omnino puri, 261. Spirituum supernorum divisio, 105. In spiritalibus ordinate procedendum, 185. Incipiendum a sui consideratione, *ibid.* Spiritalia sunt spiritaliter consideranda, 42.

Statuae Mercuriales quales sunt, 26, 492.

Subordinatio ubique servanda, 602.

Substantia quid sit simpliciter, universe et speciatim, 515.

Symbolum quid sit, 205. Symbola diversa quid significant, 608, 613. Symbola aliter atque aliter explicanda sunt, 610. Symbolis non debemus haerere, 17. Symbola quae afferuntur a sancto Dionysio unde desumpta, 19. Quomodo sunt explicanda, 20. Symbola nobis sunt aptiora, 22.

T

Tactus quid sit in angelis, 141.

Tempus quid sit, 501, 504. Tempus quomodo dicatur de Deo et creaturis, 588.

Testamentum Novum quid sit, 190.

Theologia symbolica quibus fictionibus utitur, 16. Qualis est, 17. Theologia demonstrativa duplex, *ibid.* Theologia mystica quid sit, 551. Theologiam affirmantem designant Christi vestimenta, 558. Theologia mystica statuario comparatur, *ibid.* Theologia mystica qui differt ab aliis, 559. Theologia magna et parva quid sit, 554. Theologia quid sit unita et distincta, 528. Theologia symbolica rudioribus rebus absurdas imagines ingerit, 608. Theologia quae sit fusa, quae brevis, 547. Theologia duplex, scilicet mystica et philosophica, 609. Mysticae theologiae praestantiae, 574. Mysticae theologiae quae sint proprietates, 544. Mysticae theologiae splendores quales sint, 545. Mystica theologia non discitur, sed inspiratur, 542. Animus ad eam per orationem preparatur, 541. Ad mysticam theologiam sola Dei gratia venit, 542, 545.

Theophania quid est, 38.

Throni quid denotent, 53. Thronorum proprietates, 61.

Timotheus quis fuerit, 297.

Traditiones apostolicae et ecclesiasticae non scriptae ejusdem sunt auctoritatis cum verbo Dei scripto, 139. Traditionibus multa sunt accepta, 505.

Transfiguratio Christi fuit symbolum mysticae contemplationis, 558.

Trinitas (SS.) est eminentissima unitas et incognoscibilis, 529. In Trinitate quid sit circumincessio, 525. SS. Trinitatis invocatio, 539. SS. Trinitas quo sensu dicatur supernaturalis, 512. Quomodo sit supra divinitatem et bonitatem, *ibid.* Cur sit praeses Christianorum, *ibid.* Perfecta cognitio Trinitatis est vita beata, *ibid.* Cognitio SS. Trinitatis est supernaturalis, *ibid.* Quae copulativae et quae discrete in Trinitate dicantur, 517, 330.

U

Unctio quid sit, 185.

Unguenti mysterium Eucharistiae affine, 215, 224. Ritus unguentum consecrandi, 223. Unguenti obvelatio quid insinuet, 216, 224. Unguentum profanis lectum, sanctis patet, 217. Unguentum habet vim consummandi, *ibid.* Unguenti compositio quid significet, 218. Unguentum designat Christum in se invariabilem nos sanctificare, 221, 227. Unguentum in omni fere consecratione adhibetur, *ibid.* Unguentum cur in baptismo adhibeatur, 221. Unguento cur aliare consecratur, *ibid.* Unguentum cur *ἁγιος* appelletur, 222. Unguentum quando consecratur, *ibid.* Unguentum seu chrisma a quo et quomodo benedicendum, *ibid.* Ejusdem usus et materia, 225. A quo instituta ejus consecratio, *ibid.* Unguenti effusio super defunctum quid designet, 270.

Unio in caligine quid sit, 543. Ad divinam unionem quomodo sine unione veniatur, *ibid.* Unio Dei est supra affirmationem et negationem, 544. Unio terminus et instans quid sint, 506. Qualia transcendenda sunt ad mysticam unionem consequendam, 549. Unio cum Deo in quo sit sita, 164. Uniones in Deo vocantur attributa essentialia, distinctiones vero nomina ab emanationibus desumpta, 517.

Unitas qualis Deo competat, 500, 503. Unitas in rebus omnibus reperitur, 528. Unitate sublata omnia intereunt. Unus et unitas qui differunt, 534. Unum est principium multorum, 554.

Universalis quid sint, 515.

V

Verbum Dei est simplex veritas et fidei fundamentum, 462. Verborum non tam est habenda ratio quam significationum, 539.

Veritas quomodo ad nos descendat ex Deo, 464. Veritate stabilia falsitas per se corrumpit, 595.

Vestes diversae quid significant, 121, 145, 144. Vestium depositio significat vitiorum abjectionem, 185.

Virgae quid sint, 151, 155.

Virtus sacramenti ordinis describitur, 138. Virtutis nomen dupliciter angelis convenit, 192. Virtutes et energiae quid in angelis, *ibid.* Virtutes quid designant, 73.

Visio nostra qui differt a visione angelorum, 569. Visiones propheticae quales fuerint, 570.

Visus corporeus qui differt a visu intellectuali, 40. Visus quid denotet in angelis, 141.

Vita divina vivificantur et foventur universa, 451, 455. Quid sit per se vita, cujus Deus effector dicitur, 452.

Vitia praese ferunt quamdam boni speciem sub qua appellantur, 566.

Z

Zacharias sacerdos audiit ex Gabriele angelo praecursorem Christi ex se gignendum, 58. Zacharias propheta videt angelum cum funiculo mensorio ut metiatur Jerusalem a Nehemia et Zorobabele reaedificandam, 76, 82.

Zelus et visio mirabilis sancti Carpi, 604. Zelus Phinees et Eliae, 607.

Zonae quid sint, 151, 144.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR

PROLEGOMENA.	
Dissertatio D. Le Nourry de operibus S. Dionysii Areopagitæ.	
CAPUT PRIMUM. — Analysis omnium S. Dionysii operum.	9
CAP. II. — Exponitur status questionis, et qua methodo tractabitur.	13
CAP. III. — Utrum quidam scriptores ante Collationem Constantinopolitanam hæc opera Dionysio attribuerint.	14
CAP. IV. — Palmarium Areopagiticorum argumentum, ex constanti undecim sæculorum traditione deproptum, proponitur.	15
CAP. V. — Responsiones Antiareopagiticorum, et præcipua eorum adversus hanc traditionem argumenta discutuntur.	17
CAP. VI. — Aliud Antiareopagiticorum argumentum, ex Eusebii et Hieronymi silentio petitur, examinatur.	20
CAP. VII. — De iis scriptoribus qui post publicata Opera Dionysii, ea dubia aut adulterina esse putaverunt.	22
CAP. VIII. — Argumenta ex ipsis auctoris Operibus desumpta expenduntur; ac primum argumenta Areopagiticorum.	24
CAP. IX. — Argumenta Antiareopagiticorum examinantur; et primum quidem, inde ductum quod libri Timotheo inscribantur.	25
CAP. X. — Examinatur secundum argumentum, ex libris et scriptoribus sacris qui ab auctore nostro citantur desumptum.	28
CAP. XI. — Tertium argumentum, ex citata sancti Ignatii, episcopi Antiocheni, auctoritate petitur.	29
CAP. XII. — Quartum argumentum, ex aliorum operibus atque opinionibus ab auctore nostro citatis deductum.	32
CAP. XIII. — Quintum argumentum, ex citatis ab auctore nostro traditionibus petitur.	34
CAP. XIV. — Sextum argumentum, ex iis quæ de sanctissimo Trinitatis mysterio personisque divinis auctor noster tradidit, desumptum.	35
CAP. XV. — Sextum argumentum, ex iis quæ auctor noster de monachis eorumque votis ac solemnibus professione memorat, elicium.	38
CAP. XVI. — Argumentum septimum, ex ceremoniis ritibusque sacris, quos auctor noster recensuit, deproptum.	40
CAP. XVII. — Argumentum octavum, ex auctoris stylo petitur.	42
CAP. XVIII. — De levioribus quorundam Antiareopagiticorum argumentis, et posteris Areopagiticorum probationibus; an hic auctor mendacii accusandus, et scripta ejus sint miraculis corroborata.	44
CAP. XIX. — Quo tempore hæc scripta secundum Antiareopagiticorum sententiam in lucem prodierint.	46
CAP. XX. — De horum Operum utilitate, et iis ejusdem auctoris deperditis lucubrationibus.	50
CAP. XXI. — De editionibus et versionibus eorundem Operum, ac variis in ea scholiis et observationibus.	51
CAP. XXII. — Novæ quædam observationes.	53
Dissertatio prævia Fr. J. F. Bern M. de Rubricis ordinis prædicatorum in Venetam Operum quas <i>Areopagitica</i> dicuntur editionem.	
CAPUT PRIMUM. — Operum Areopagiticorum editio Antuerpiensis: quid in ea præsitum. Posterior alia Parisiensis editio. Casimirus Oudinus notatus.	57
CAP. II. — Parisiensem editionem exprimit nova editio Veneta, Græco textu Operum Areopagiticorum, Scholiorumque præsertim, collato cum codice bibliothecæ S. Marci. Opuscula aucta. Variæ quæ feruntur de Operum auctore opiniones.	60
CAP. III. — Scholia in Opera Areopagitica scripsit non solum Maximus, sed ante ipsum Joannes Scythopolitanus. In editis confusa præstant. Nourry notatus. Scholia Joannis Scythopolitani in codicibus mss. alicubi ampliora. Judicia quæ alia secerit ab aliis possunt. Quis fuerit Joannes Scythopolitanus.	63
CAP. — IV. Editorum Scholiorum nonnulla Germano patriarchæ tribuit codex mss. Venetæ Marcianæ bibliothecæ: quæ omnia indicantur. Animadversiones: conjecturæ de Germano patriarcha invento pro Maximo. Quis ille fuerit Germanus patriarcha. Alia quæ feruntur apud bibliographos in Opus Areopagiticum Scholia, recensentur.	70
CAP. V. — Latine, quæ feruntur Operis Areopagitici, Versiones recensentur. Loci ejusdem de Divinis nominibus Latina versio apud sanctum Thomam Aquinatensem sincerior ac nitidior quam in cæteris.	72
Typographus studioso lectori.	75
Monitum editioni Parisiensi anni MDCXLIV præfixum.	75
Corderii observationes generales pro faciliiori intelligentia S. Dionysii.	
Observatio prima. — Tota doctrina S. Dionysii innititur verbo Dei. Substantia nostræ hierarchiæ verbum Dei. Descriptio Scripturæ et traditionum.	77
Observatio II. — Cur S. Dionysius, et quam magnifice de Scriptura loquatur. Quibus nominibus Scripturas appellet. Quibus nominibus apostoles compellet.	79
Observatio III. — Quadruplex de Deo philosophandi ratio.	80
Observatio IV. — Quam vim habeant composita ex verbis.	80
Observatio V. — Quod significant composita ex verbis. Nomina divina quæ sensu Deo prædicet. Quid sit ea de re prædicari. Non solum secundum causam dici.	81
Observatio VI. — Quomodo Deus sit per se vita, et auctor per se vitæ, etc.	82
Observatio VII. — Quid signent composita ex verbis.	83
Observatio VIII. — Dionysium omnia de Deo affirmare et iterum negare. Quomodo omnia de Deo affirmantur.	85
Observatio IX. — Perfectiones Dei dupliciter considerantur. Quomodo Deus denominetur sapiens, justus, e. c.	84
Observatio X. — Nomina communia quo sensu prius de Deo, et prius de creaturis dicantur. Nomina sunt rebus posteriora. Nomina ab homine inventa.	86
Observatio XI. — S. Dionysius primus auctor theologiæ scholasticæ. Principia theologica ex prima periodo Dionysii deproptum. Omne donum a Deo esse, etc.	88
Observatio XII.	90
Isagoge Balthasaris Corderii ad mysticam theologiam S. Dionysii Areopagitæ.	
CAPUT PRIMUM. — Quid per mysticam theologiam intelligatur.	93
CAP. II. — Quæ sit definitio mysticæ theologiæ.	96
CAP. III. — Quod sit principium mysticæ theologiæ.	98
CAP. IV. — Quis sit finis mysticæ theologiæ.	99
CAP. V. — Quænam prærequirantur ad mysticam theologiam.	101
CAP. VI. — Qua ratione ad mysticam theologiam accedendum sit.	103
CAP. VII. — Quomodo mirabilis illa mysticæ theologiæ unio in anima perficiatur.	103
Proœmium Georgii Pachimeræ in opera S. Dionysii Areopagitæ.	107
Epigrammata varia in S. Dionysii opera.	115
S. DIONYSII OPERA.	
DE COELESTI HIERARCHIA.	
CAPUT PRIMUM. — Symphrytero Timotheo Dionysius presbyter. — Divinam omnem illustrationem, secundum bonitatem diversimode ad ea quæ providentia reguntur emanantem, manere simplicem; neque hoc solum, verum etiam unificare ea quæ illustrantur.	119
CAP. II. — Quod apte res divine atque celestes dissimilibus etiam signis explicentur.	135
CAP. III. — Quid sit hierarchia, et quænam ejus utilitas.	165
CAP. IV. — Quid angelorum nomen significet.	178
CAP. V. — Quare omnes essentiæ celestes communiter nomine angelorum vocentur.	195
CAP. VI. — Quænam sit prima celestium essentiarum distinctio, quæ media, quæ postrema.	199
CAP. VII. — De seraphim, cherubim et thronis, deque	

prima eorum hierarchia.	265
CAP. VIII. — De dominationibus, virtutibus et potestatibus, et de media earum hierarchia.	257
CAP. IX. — De principatibus, archangelis et angelis, deque ultima eorumdem hierarchia.	258
CAP. X. — Repetitio et conclusio angelici ordinis.	271
CAP. XI. — Cur omnes caelestes naturæ communi nomine virtutes caelestes appellantur.	285
CAP. XII. — Cur hominum antisites angeli vocentur.	291
CAP. XIII. — Cur a seraphim purgatus fuisse dicatur Isaias propheta.	500
CAP. XIV. — Quid significet traditus angelorum numerus.	522
CAP. XV. — Quæ sint formatæ imagines virtutum angelicarum, quid ignis, quæ humana species, qui oculi, quæ nares, quæ aures, quæ ora, quis tactus, quæ palpebræ, quæ supercilia, quæ pubertas, qui dentes, qui humeri, quæ ulnæ, quæ manus, quod cor, quod pectus, quod dorsum, qui pedes, quæ alæ, quæ nuditas, quod indumentum, quæ lucida vestis, quæ sacerdotatus, quæ zonæ, quæ virgæ, quæ hastæ, quæ secures, qui funes geometrici, qui venti, quæ nubes, quod æs, quod electrum, qui chori, qui plausus, qui colores diversorum lapidum, quæ forma leonis, quæ figura bovis, quæ species aquilæ, qui equi, quæ differentiæ colorum equiorum, qui fluvii, qui curvus, quæ rotæ, quodnam gaudium dicatur angelorum.	526
DE ECCLESIASTICA HIERARCHIA.	
CAPUT PRIMUM. — Synpresbytero Timotheo Dionysius presbyter. — Quæ sit ecclesiasticæ hierarchiæ traditio, et quis sit ejus scopus.	569
CAP. II. — De his quæ in illuminatione seu baptismo peraguntur.	591
CAP. III. — De his quæ in synaxi perficiuntur.	625
CAP. IV. — De his quæ in unguento sunt ac perficiuntur.	471
CAP. V. — De sacerdotum ordinum consecrationibus.	429
CAP. VI. — De ordiibus qui imitantur.	529
CAP. VII. — De his quæ sunt circa defunctos.	551
DE DIVINIS NOMINIBUS.	
CAPUT PRIMUM. — Synpresbytero Timotheo Dionysius presbyter. — Quis libri finis, et quæ de divinis nominibus prodia sint.	586
CAP. II. — De copulata distinctaque theologia, et quæ sit divini unio et distinctio.	635
CAP. III. — Quæ sit vis orationis, et de beato Hierotheo, de religione et conscriptione theologica.	679
CAP. IV. — De bono, uice, pulchro, amore, extasi, zelo; et quod malum neque ens sit, neque ex entibus, neque in entibus.	694
CAP. V. — De ente, in quo etiam de exemplaribus.	813
CAP. VI. — De vita.	835
CAP. VII. — De sapientia, mente, ratione, veritate, fide.	856
CAP. VIII. — De potentia, justitia, salute, redemptione; ubi etiam de inequalitate.	890
CAP. IX. — De magno, parvo, eodem, alio, simili, dissimili, statu, motu, aequalitate.	910
CAP. X. — De omnitenente, Antiquo dierum; in quo etiam de ævo, seu æternitate et tempore.	955
CAP. XI. — De pace, quidque sit veli ipsam per se	

esse, quæ sit per se vita, quæ vis ipsa per se, et quæ na dicuntur.

CAP. XII. — De Sancto sanctorum, Rege regum, Domino dominantium, Deo deorum.

CAP. XIII. — De perfecto et uno.

DE MYSTICA THEOLOGIA.

CAPUT PRIMUM. — Quænam sit divina caligo.

CAP. II. — Quomodo oporteat etiam mori, ac laudes referre, omnium auctori, qui est super omnia.

CAP. III. — Quæ sint affirmantes de Deo locutiones quæ negantes.

CAP. IV. — Quod nihil rerum sensibilium sit is, qui omnis rei sensus secundum excellentiam est auctor.

CAP. V. — Quod nihil rerum intellectuum sit is qui omnis rei intellectus secundum excellentiam est auctor.

EPISTOLÆ S. DIONYSII.

EPISTOLA PRIMA. — Caio monacho. — Docet illam Dei ignorationem, quam in libro *De mystica theologia* supra omnem cognitionem commendat, non privative sed superlate intelligendam esse. Et simul ostendit, omnes notitiam, quam per cognitionem de Deo habemus, ex creatoris accipi.

EPIST. II. — Eidem Caio monacho. — Explicat quo sensu dicatur Deus esse supraprincipium divinitatis et bonitatis, scilicet participatæ et creatæ.

EPIST. III. — Eidem Caio. — Quid significet vox *ελεγε* seu *repente*, et quam vim habeat de incarnatione promanata.

EPIST. IV. — Eidem Caio monacho. — Quod Christus et verus homo fuerit, et simul supernaturali ratione naturam humanam assumpserit Deus homo.

EPIST. V. — Dorotheo ministro. — Explicat quid sit caligo divina, de qua egit libro *De mystica theologia*.

EPIST. VI. — Sosipatro sacerdote. — Suadet Sosipatro ut non tam in falsis opinionibus arguendis, quam in veritate stabilienda se occupet.

EPIST. VII. — Polycarpo antistiti. — I. Docet, adversus infideles non esse contentiosius agendum, sed veritatem stabilendam, qua stabilita, falsitas per se corruet. II. Convitia infidelium parum esse curanda, et in ipsos retorquenda. Et simul argumenta suggerit Polycarpo quibus contra Apollonem uti debeat, præsertim a prodigiosa ecipsi, quam Apollonem una cum Dionysio spectavit tempore crucifixionis Christi. III. Ex ipsiusmet confessione ostendit ipsum ista ecipsi convictum.

EPIST. VIII. — Demophilo monacho. — De propria operatione et elementa.

EPIST. IX. — Tito episcopo. — Roganti per epistolam quæ sit deus sapientiæ, quis creator, et quisnam eibus ejus ac potus respondet.

EPIST. X. — Joanni theologo, apostolo et evangelistæ, in Patmo insula exsultanti. — Prophetice prædicit celerem ab exsilio liberationem, et reditum in Asiam, ubi exemplo suo plurimis profuturus sit.

EPIST. XI. — Apolloniano philosopho. (Spuria.)

LITURGIA S. Dionysii Athenarum episcopi.

ONOMASTICUM DIONYSIANUM B. Cordarii.

INDEX rerum notatu digniorum quæ in operibus S. Dionysii continentur.

FINIS TOMI TERTII